

PATROLOGIAE CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

QUI

AB AËVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA
FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSLIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM
SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;
OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA: ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO
SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES
ET IN QUIBUS OPERIBUS SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULARUM LIBRORUM

SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR: CHARACTERUM NITIDITAS
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETIIS EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES SECUNDA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINAe
A GREGORIO MAGNO AD INNOCENTIUM III.

Accurante J.-P. Migne,
BIBLIOTHECA CLERI UNIVERSAE,
SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIAE ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA BINA EDITIONE TYPIS MANDATA EST, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA. —
VENEUNT MILLE FRANCIS DUCENTA VOLUMINA EDITIONIS LATINAe; OCTINGENTIS ET
MILLE TRECENTA GRÆCO-LATINAe. — MERE LATINA UNIVERSOS AUCTORES TUM OCCIDENTALES, TUM
ORIENTALES EQUIDEM AMPLECTITUR; HI AUTEM, IN EA, SOLA VERSIONE LATINA DONANTUR

PATROLOGIAE TOMUS CLVIII.

S. ANSELMUS EX BECCensi ABBAte CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IX VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIAE PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SÆC. PETIT-MONTROUGE.

PATROLOGIAE CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

qui

AB AËVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA
FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LÆCTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSLIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM
SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;
OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA : ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO
SCRIPTURÆ SACRAE, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES
ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM

SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR : CHARACTERUM NITIDITAS
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DEGURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRESERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIG SPARSORUM,
PRIMUM ACTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆSTATES,
LOGOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES SECUNDA,

IN QUA PRODREUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINAe
A GREGORIO MAGNO AD INNOCENTIUM III.

Accurante J.-P. Migne,

BIBLIOTHECA CLERI UNIVERSAE,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIAE ECCLESIASTICAE RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA BINA EDITIONE TYPIS MANDATA EST, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA. —
VENEUNT MILLE FRANCIS DUCENTA VOLUMINA EDITIONIS LATINAe ; OCTINGENTIS ET
MILLE TRECENTA GRÆCO-LATINAe. — MERE LATINA UNIVERSOS AUCTORES TUM OCCIDENTALES, TUM
ORIENTALES EQUIDEM AMPLECTITUR ; HI AUTEM, IN EA, SOLA VERSIONE LATINA DONANTUR

PATROLOGIAE TOMUS CLVIII.

S. ANSELMUS EX BECCensi ABBATE CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIAE PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

C 550.1

HARVARD COLLEGE LIBRARY

1875, March 2d.

Beguest of
James Walker, D.D., LL.D.
(H.U. 1814.)

President of Harvard University

54-11

SÆCULUM XII

S. ANSELMI

Domini a.C.

EX BECCENSI ABBATE CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

OPERA OMNIA

NEC NON

EADMERI MONACHI

HISTORIA NOVORUM ET ALIA OPUSCULA

LABORE AC STUDIO

D. GABRIELIS GERBERON

Monachi Congregationis S. Mauri

AD MSS. FIDEM EXPURGATA ET AUCTA

EDITIO NOVA, OPUSCULIS RECENS EDITIS ILLUSTRATA

ACCURANTE J.-P. MIGNE

BIBLIOTHECA CLERI UNIVERSAE

SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIAE ECCLESIASTICAE RAMOS EDITORE

TOMUS PRIMUS

VENIUNT 2 VOLUMINA 14 FRANCIS GALLICIS

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIAE PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE

1853

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CLVIII CONTINENTUR.

S. ANSELMUS CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

OPERUM PARS PRIMA. — DOGMATICA.

De divinitatis essentia <i>Monoilogium</i> .	col. 141
Prologion seu <i>Alloquium de Dei existentia</i> .	223
Liber pro insipiente auctore <i>Gaunilone</i> .	242
S. Anselmi liber apologeticus contra <i>Gaunilonem</i> .	247
De fide Trinitatis et de incarnatione Verbi.	259
De processione Spiritus sancti contra <i>Græcos</i> .	285
Dialogus de casu <i>diaboli</i> .	325
Cur Deus homo.	359
Liber de conceptu virginali et originali peccato	431
Dialogus de veritate.	467
Liber de voluntate.	487
Dialogus de libero arbitrio.	489
De concordia præscientiae et prædestinationis.	507
De azymo et fermentato.	541
De sacramentorum diversitate. — <i>Waleranni epistola quæ beato Anselmo scribendi argumentum</i> præbuit.	547
Responso ad <i>Walerannum querelas</i> .	551
<i>Oflendiculum sacerdotum</i> .	555
De nuptiis consanguineorum.	557
Dialogus de grammatico.	561
Liber de voluntate Duci.	581

OPERUM PARS SECUNDA. — ASCETICA ET PARÆNETICA.

Homiliae et Exhortationes.	585
Sermo de passione Domini.	675
Exhortatio ad contemptum temporalium et desiderium æternorum.	677
Admonitio morienti.	685
Carmen de contemptu mundi.	687
Aliud.	705
Liber Meditationum et Orationum.	709
Meditatio super <i>Miserere</i> .	821
De pace et concordia.	1015
Tractatus asceticus.	1021
Oratio dicenda ante percipcionem corporis et sanguinis Domini.	1035
Salutatio ad Jesum Christum.	1035
Hymni et psalterium de S. Maria.	1035
Versus de Lanfranco.	1049
De verbis Anselmi.	1051
Quædam dicta utilia ex dictis S. Anselmi.	1051

OPERUM PARS TERTIA. — EPISTOLARUM LIBRI QUATUOR.

Liber primus, epistolas continens quas scripsit Anselmus nondum abbas.	1059
Liber secundus, epistolas continens quas scripsit Anselmus cum abbas Beccensis ageret.	1147

AD OPERA

SANCTI ANSELMI

PROLEGOMENA.

ILLUSTRISSIMO NOBILISSIMOQUE

DOMINO

D. JACOBO NICOLAO COLBERT

ABBATI BECCENSI,

PRIORI AC DOMINO CHARITATIS SUPRA LIGERIM, NECNON AMBERTÆ

Qui cunctis supereminet sacræ doctrinæ magistris, illustrissime domine, is tibi se s'stit
ut in ejus amplexus ruas, quem ut patrem colis; et eum attentus auscultes, quem ut
magistrum revereris, qui purioris theologiae studiosissimus es.

Is ipse suas, et quidem expurgatas, tibi offert lectiones, in quibus unis ea omnia teneas
Quæ in cæteris legisti: ut quæ eo exponente noveris, ea te docente omnès quandoque
discant:

Anselmus est, ex abbate Beccensi Cantuariensis archiepiscopus, cui, suo tandem splen-
dori restitutus, abbatem Beccensem suo sic adgaudet illustrare lumine, ut in gratiæ vi-
cem ipse tuo nomine illustrior fiat; et ita splendenti Anselmo ab eo illustratus ipse afful-
geas.

Hactenus vel mutilus, vel mendis fœdus adeo viluerat ut nequidem legeretur, eo quod
vix ac ne vix quidem intelligeretur: ipsum modo nativæ suæ integratæ ac puritati red-
didimus, consultis quampluribus, quos undequaque corrogavimus, codicibus manuscri-
ptis; adeo ut qui offendebat in singulis, jam integrum inoffenso decurrat pede; et qui hæ-
rebat in verbis, sensum facilis attingat.

Jam ergo ut S. Anselmi Opera cunctis siant amori ac studio, quid superest nisi ut tuo
fulgeant nomine? Quo enim felicius quam tuo, sancti illius doctoris Opera prodirent?
Quidquid in scientiis altum, quidquid mirum in artibus, hoc Colberti nomen jure celebrat,
dum ambit tutelam. Ecquis ejus non ambiret patrocinium, qui, dum regis regnique ad-
PATROL. CLVIII.

minister secretioribus assidet consiliis, sic omnium promovet vel protegit studia, ut in ipso habeant scientiarum alumni Mecænatem, omnes litterati patronum.

In te ergo, illustrissime domine, ut nobis sit, quem in Parente se habere gloriatur non Galia modo, sed Europa, sed totus orbis, Anselmus primævo suo splendori redditus, tuo nomine gestit insigniri, qui olim Galliæ, Angliæ, vel magis orbis Christiani decus fuit et ornamentum.

Is ex abbe Beccensi, cuius locum tenes, ad insulas raptus, quas ut scientiæ pietatisque merito quamprimum obtinebas, jam in omnium votis est; is, inquam, sua Opera non tuo examini, ut olim Lanfranci censuræ, corrigenda subjicit, sed emendata, tuis studiis tuæque tutelæ committit.

Unus forte miraberis quod Theologorum facile princeps te sacræ doctrinæ alumnus, suæ quærat habere tutorem. Hoc unum in te mirantur omnes quod tuæ parentis non tam alumnus quam actor, et vindex sis magis quam discipulus. Sublimiorem sane intelligentiam spirant hujus sancti doctoris Opera; verum, quo serves, animus nec sublimioribus impar.

S. Anselmus unus ipse est qui summæ essentiæ majestatis ea humilitate scrutatus est, quæ non opprimetur a gloria; et ea sapientia attigit, quæ intelligeret quod fide credidit. Unus ipse est qui divini Verbi œconomiam sic exposuit, ut quod caperet nemo, nemo non apprehendat, qui cum ipso per fidem ad intellectum profecerit. Unus ipse est qui angeli et hominis casum, originalisque labis traducem sic edisseruit, ut quod cæteros occultum latuit, jam omnibus fiat manifestum, qui ideo credunt ut intelligant. Unus porro ipse est qui eam, quam pauci penetrare valent, divinæ præscientiæ, prædestinationis et gratiæ cum humana libertate concordiam ea lege composuit, ut pereat necesse sit qui sic unum defendit ut alterum neget.

Hæc sunt, illustrissime domine, quæ S. Anselmus sapuit: hæc sunt quæ S. Anselmus docuit; et quidem hæc alta, hæc summa sunt, sed et ideo tuis digna studiis, quibus in id unum tendis ut Deo digna sapias. His itaque qui in sancti hujusce doctoris Operibus latent, divinæ sapientiæ thesauris te quis dignior, vel te quid dignius? Hos igitur eo animo excipias, quo ipsos in suæ erga te reverentiae obsequium tuo nomini dicat, qui ut nihil unquam nisi rectum, nisi sanctum, cum Anselmo sapias, et in Deo semper valeas, æternum precatur.

Tibi

*Addictissimus F. GABRIEL GERBERON,
Presbyter ac monachus in congregazione Sancti Mauri.*

IN OMNIA S. ANSELMI OPERA PROLOQUIUM

Quidquid verbo Dei edocti credimus, id intelligimus SS. Patrum voluminibus erudit; et ex publicis hisce Ecclesiae fontibus uberiores purioresque nostræ fidei latices hauriendo esse non dubit quisquis catholice sapit. Unde non evolvendis modo his sacrae doctrinae codicibus toti incubuerem quotquot vere docti fuerunt, sed et in illis sedulo expurgandis a labe et sordibus quas temporum lapsu et exscriptorum nescientia vel incuria contraxerant, omnem, ut par erat, insumperunt operam quotquot veritati non descendæ solum, sed et posteris tradendæ invigilarunt.

Hæc nusquam laudata satis monachorum, et pro cæteris, si Eadmero credimus, ipsiusmet Anselmi studia; hic plus juxta ac utilis eorum labor, qui ut scientie pariter ac virtutis exemplo nobis preirent, non legendis duntaxat, sed et emendandis sanctorum scriptis impalluere.

Avitæ hujusc pietatis avitique istius laboris æmuli nonnulla sanctorum doctorum opera jam typis purgatoribus excusa dederunt, et excudenda etiamnum parant plures congregationis S. Mauri ascetæ. Nos in S. Anselmum ex abbate Beccensi Cantuariensem archiepiscopum incidimus; cuius scripta, dum sublimioris doctrinæ splendoribus hinc inde micarent, adeo corrupta deprehendimus, ut vix una superesset in eis integra sententia.

Hæc ut nativæ suæ puritati redderentur plures consuluimus codices mss. quos ultro nobis suppeditavere bibliothecæ non ignobiles, videlicet Regia, Victoria, Thuana, Cisterciensis, Cottoniana in Anglia, Tornacensis Martiniana, clar. V. D. Joly, præcentoris Parisiensis, et cl. V. D. Bigot Rothomagensis: nec omisimus bibliothecarum, Beccensis, Gemneticensis, S. Michaelis in Monte, Corbeiensis, et San-Germanuensis, exemplaria mss. Consuluimus et varias S. Anselmi Operum editiones; duas nempe Gothicas sine loco et anno: unam Nurembergensem anno 1491; duas Parisienses, unam anno 1544, et alteram anno 1549. Venetani anno 1549, duas Colonienses, unam anno 1573, alteram anno 1612; et Lugdunensem, quæ ultima est, anno 1630.

Ad istorum cum excusorum, tum mss. fidem ea quæ in S. Anselmi Operibus vel expuncta fuerant vel omissa, restituimus; quæ male inserta, reexamimus; et quæ in alia verba aliquos sensus distracta, in auctoris verba mentemque eo quo potuimus studio, et ea qua debuimus sinceritate, reduximus.

Ea etiam quæ S. Anselmi constat non esse, ab iis quæ jure ipsi retribuuntur, ex æquo secernentes, illa vel in Appendix sepositum, vel inter Eadmeri Opera, qui aliqua haud dubie scripsit ex his quæ inter S. Anselmi Opera circumferuntur, videlicet

A librum *De excellentia B. Virginis*, librum *De cœlesti beatitudine*, et librum *De similitudinibus*.

Hæc autem ut ordine aliquo prodirent, in quatuor partes distributa sunt. Prima pars continet opera didactica seu dogmatica; hoc est, tractatus qui theologie vel etiam philosophie placita exponunt. Altera pars habet parænetica, homilias videlicet et exhortationes. Tertia includit ascetica, id est meditationes et orationes. Quarta epistolæ continent.

Dogmatica sic disposuimus, ut non ætatis ordine, sed juxta subjecti seu argumenti dignitatem, aut methodi legis, procederent. Sic quæ de Deo uno agunt, scilicet Monologion, Proslogion, et Liber contra Respondentem pro insipiente; deinde quæ de Deo trino liber *De fide Trinitatis*, etc., et liber *De processione Spiritus sancti*. Tum quæ de Verbi Incarnatione, nimurum libri *Cur Deus homo* et liber *De conceptu virginali*, etc., justo ordine procedunt: his tamen præmisso libello *De voluntate Dei*, nec non libro *De casu diaboli*, ut pote qui ad divinæ Incarnationis intelligentiam conducunt. Deinde liber *De concordia præscientiæ cum libero arbitrio*; quibus pariter ex legitimæ methodi præscripto præiussò debuerunt dialogi *De veritate* et *De libero arbitrio*, et libellus *De voluntate*. Post hæc libri seu epistolæ quæ de sacramentis aliquid tractant, quales sunt epistolæ *De azymo*, *De sacramentorum diversitate*, *De presbyteris concubinariis*, et *De nuptiis consanguineorum*. Primam hanc partem claudit quæstio dialectica, quæ est argumentum dialogi *De grammatico*.

C Parænetica, videlicet homiliæ, secundum seriem librorum et capitulo rum Scripturæ quæ in eis explanantur, jure distributum. Ascetica, hoc est meditationes et orationes sic distinximus, ut meditationes quibus mens Deum contemplatur, Jeinde orationes, quibus Deum anima fidelis invocat, et sanctorum suffragia exorat, singulatum protulimus.

In his ita distinguendis hunc ordinem duximus observandum. Præmittuntur meditationes sive orationes quibus mens compungitur, tum ille subsequuntur quibus amore virtutum anima inardebit.

Porro epistolarum tribus libris quos primus edit derat D. Picardus, quartum adjecimus, cæteras omnes complectentem quæ in mss. bibliothecæ Cottonianæ habentur. Ipsi enim, numero supra centum quæ hactenus ineditæ sunt, solita sua erga veri studiosos humanitate nobis communicavit V. cl. D. Cotton, instantे apud eum singulari benevolentia V. cl. D. Joly, regi a consiliis, in Anglia tum residente. Nonnullas insuper ex mss. bibliothecæ tum Regie, tum Gislenianæ, tum Martinianæ Tornacensis, tum Remigianæ Remensis, in qua fragmentum magis est quam epistola, depropusimus; et eas

partim tertio, partim quarto libro anneximus; partim quoque in Supplemento, post indicem, evulgavimus, eo quod nobis non occurserint nisi jam excusis omnibus aliis sancti hujusce doctoris operibus.

Appendicem subjunximus, in qua ea opera seposita sunt quæ, etsi Anselmi nomen falso præferrent, non tamen prorsus excludenda censuimus, eo quod alibi edita non existent; quæ enim in aliis voluminibus excusa sunt, his typis non expressimus. Sic librum *De membris et actibus Deo attributis*, qui inter S. Hieronymi et S. Augustini opera reperitur; sic librum *De corpore et sanguine Domini*, qui incipit: *Lego et relego*, etc., et inter Guillelmi S. Theodorici abbatis Opera in Bibliotheca Cisterciensi editus est; sic denique libros *De imagine mundi*, qui in Bibliotheca PP. Honorio Augustodensi tribuitur, omnino exclusimus. Disputatio vero Judæi cum Christiano, quam Gislebertus abbas Westmonasterii scripsit, hic locum obtinuit eo quod ad S. Anselmum ab auctore directa fuerit, nec in lucem hancenus edita sit.

Ipsi ex subjecti paritate adjunximus alterum Dialogum Judæi et Christiani, non diu post a Ruperto Tuitiensi compositum. Is ab ipso vocatur *Annulus fidei*; de quo pluribus in locis dixi in Apologia pro Ruperto. Hunc cum diu conquisivissem, utpote qui scirem hoc opus in editis Tuitiensis abbatis desiderari, fauste tandem nactus sum, et R. P. D. Martini de Busch, prioris monasterii Lætiensis,

A diligenter ex ms. codice transcriptum, et ad nos amice transmissum, publici juris fecimus, eum aptissime alteri alterius abbatis contra Judæos Dialogo adnectentes.

Commentationes in Matthæum, in Cantica cantic, in Apocalypsim, et in Epistolas Pauli, hic excudendas non duximus, cum nobis constet eas non esse Anselmi, sed maxime Hervæi, monachi Burgidolensis; et animus sit omnes ejus in sacram Scripturam commentarios, quos in mss. codicibus habemus, aliis typis edere, cum tempora dabunt.

Tandem hic mouisse jurat, 1o nonnullas forte exhortationes et orationes, at*iae* opuscula inter S. Anselmi libros hic quasi recenseri, quæ tamen ejus esse minime constat; at quid ei iure adjudicandum sit, severior censura infra subjicienda demonstrabit; 2o castigationes singulas omnesque varias lectiones ad finem Operum accurati scrupulosiusque collectas recudi (*Nos ad calcem paginarum, ut moris est nostri, possumus. EDIT. PATROLOG.*), ut quam varie mss. legant ab editione Lugdunensi anni 1630, cum qua ipsa contulimus, noverit quisquis istis voluerit intendere.

Cæterum, ne quid opellæ nostræ huic editioni desit, singulorum quæ in hoc volumine continentur operum censuram subjiciemus, ex qua facile quivis spuria a legitimis S. Anselmi operibus disceret; et qua etate quoque auctore unumquodque prodierit, quantum in his conjicere datur, nullo labore dignoscet: nostro interim fruatur.

OPERUM S. ANSELMI CENSURA.

CENSURA *Monologii*.

Hunc librum habent omnes editiones, et illum Anselmo adjudicant omnia cum excusa tum manuscripta. Illius ipse meminit pluribus in locis infra citandis.

Hoc opus quo ordine et qua ætate scriptum sit, non ita constat. Illud post quatuor Dialogos, de quibus infra, scriptum innuere videtur Eadmerus (l. 1. *De Vita S. Anselmi*, col. 63), ex cuius fide idem easteri censem, quintum locum huic operi concedentes. Verum hujusce libri mentio multa sit in primo capite primi horumce Dialogorum, dialogi videlicet *De veritate*. Unde consici videtur hunc librum hujusmodi dialogis non esse posteriorem. Pater Theophylus Raynaudus putat (*in hujus libri syntaxi*, p. 435) ista ex Monologio postea inserta sive attexta fuisse huic dialogo. Cui conjecturæ favere videtur quod nomen *Monologii*, quo eo in capite liber iste vocatur, non fuerit ei præfixum nisi diu post editos hujusmodi Dialogos, ut infra dicetur. Nihilominus tamen fallit haec conjectatio. Nam hoc quod discipulus in eo primo capite adduxerat ex Monologio, id in decimo ejusdem dialogi capite magister ex indu-

ctria exponendum resumit, et bene positum sic demonstrat ut discipulus nihil ejus rationi posse objici respondeat. Totam igitur hujusce dialogi seriem attendenti, ista ex Monologio non fuisse huic dialogo adjecta liquet. Adde quod omnia mss. sic legunt. Nec Eadmerus hoc opus post dialogos editum asserit, sed postquam ab Anselmo scriptos fuisse hosce Dialogos dixit, subjungit: *Fecit quoque libellum unum quem Monologion appellavit*, quæ verba non arguunt hunc librum non nisi post Dialogos produisse. Quod autem *Monologii* nomine liber iste proferatur in 1 et 10 [al. 11] capite istius dialogi, facile censuerim hoc appositum postquam Anselmus hujus operis titulum immutavit, et *Monologium* vocitari voluit. Constat ergo hoc opus ab Anselmo esse compositum antequam dialogum *De veritate* scripsisset.

Verum non scriptoris ordine duntaxat, sed et argumenti dignitate primum est. In eo enim pluribus et quidem necessariis rationibus sine Scripturarum auctoritate S. Anselmus in persona aliquijus secum ratiocinantis probat quidquid sive de Dei existentia et essentia credimus. Hinc illud opus inscripsit

Exemplum meditandi de ratione fidei, nullo auctoris nomine præposito, ut præfert ms. Sagiense, quod propterea cæteris antiquius ducimus; deinde Monologium nuncupavit. Hugone vero Lugdunensi archiepiscopo jubente ut nomen suum illi præscriberet, ipse jam abbas Beccensis, illud Monologium, id est *Soliloquium*, nominavit. Hæc ex ipso discere est in ejus prologo ad Prologion et in capitibus 4 et 9 libri *De fide Trin. et de incarnatione Verbi*, et in ejus epistola ad Hugonem, quæ est 17 libri II, et in epistola ad Lanfrancum, quæ est 63 libri I, et in epist. ad Mauricium, quæ est 65 ejusdem libri primi.

Hunc autem librum instantibus suis monachis, et naxime Mauricio, Anselmus, tum Becci prior, scripsit, et antequam evulgaret, corrigendum Lanfranco jam tum archiepiscopo misit, ut ipse suis ad eum epistolis testatur. Vide lib. IV, epist. 102, et lib. I, epist. 63.

Cum autem S. Anselmus eo in libro dixisset non proprie dici in Deo tres personas quomodo tres substantias, etc., inde a nonnullis reprehensus est, a quorum censura se vindicavit B. Augustini auctoritate, ut ipse adhuc prior scribit Rainaldo abbati in epistola quæ est 74 l. I, et Lanfranco archiepiscopo in epist. quæ est 68 lib. I.

CENSURA Prologii.

Hujus libri argumentum et intitulationem discere quivis potest ab Eadmero in lib. I *De vita S. Anselmi* (col. 63), ex prologo hujusce libri, et ex epist. II et 17 libri II. Hoc opus inter alia S. Anselmi exstat in omnibus editis ac mss. In editis quidem inscribitur *Prologion*, sed per errorem: inscribendus enim est iste liber, *Prologion*, ut habent mss. 464 et 2267 Bibliothecæ Regiæ et alia antiquiora, ut videre licet in castigationibus quas ad calcem Operum posuimus.

Quod Anselmus adhuc prior Becci, et quidem post Monologium, ipsum composuerit (*ab ann. 1063 ad an. 1077*), ex Eadmero loc. cit. palam est. Quæ eo in opusculo de divina natura et ejus personis S. Anselmus edisseruit, ipse commendat in c. 4 libri *De fide Trinitatis et de Incarnatione Verbi*. Quæ autem in eo de pleno beatitudinis gaudio elocutus est, Hugoni incluso legenda consult in ep. 22 l. II. Eisi libellus iste sententiarum ac subtilissimæ contemplationis pondere magnus esset, ut ait Willemus Gemmet. lib. VI *Hist. Northman.*, c. 9, quidam tamen hujus libri ratiocinationem confutare aggressus est, de quo in sequentis opusculi censura dicemus.

Observandum hic superest quod cum S. Anselmus indubius sit hujusce opusculi auctor, ex quo maxima pars Manualis, quod S. Augustini operibus inscribitur, conflata est, liquido constat Manuale istud non Augustini, sed magna ex parte Anselmi fetum esse, ut infra demonstrabimus in censura Meditationis 21, quæ incipit: *Eia nunc*, etc., et ex isto opusculo tertia excerpta est.

CENSURA Responsionis pro insipientie.

Cum Prologium in manus cujusdam venisset, qui hanc Anselmi argumentationem, *id quod majus cogitari nequit, est saltem in intellectu, ergo et necessario re ipsa existet*, non ratam esse putans, eam refellere gestiens, scriptum illud edidit, ut narrat Eadmerus lib. I *De Vita S. Anselmi*, col. cit. Hoc opus varias habet intitulationes, quas videre licet in variis bujuscemlibelli lectionibus ad calcem Operum positis. In hujus responsionis fine plurimum commendatur liber Prologii.

Hujusce vero Responsionis quis auctor esset Anselmus adeo tacere voluit, ut eum non esse insipientem, sed Catholicum dixisse satis esse duxerit in prologo sui Apologeticæ, pag. 37. Unde hactenus B hujusce Respondentis nomen auditum non fuerat, quod nos declaravimus ex mss. fide quæ Gaunilonem Majoris-Monasterii monachum hujus responsionis auctorem proclamant. Vide varias hujusce et sequentis opusculi lectiones. Abeat jam ergo procul Francisci Pici sententia hoc opus tribuentis Roberto Olkot, quem constat ducentis annis esse Anselmo juniores. Is quidem et cum eo alii hanc S. Anselmi ratiocinationem, veluti quæ in logicam peccaret, exploserunt; sed ausim dicere quod nec eam intellexerunt. Alius forte dabitur de ea disserendi locus.

CENSURA LIBRI contra Gaunilonem respondentem pro insipientie.

Quidam S. Anselmi amicus ad eum misit Gaunilonis responsionem, quam ut sanctus doctor consideravit, gavisus est, et eam, adjuncta confutatione, eidem amico renisit, ut testatur Eadmerus lib. I *De vita S. Anselmi*, col. cit. Hæc confutatio legitur in omnibus S. Anselmi tam excusis quam mss. codicibus. In mss. 142 bibliothecæ Domus S. Petri, tract. 3, exstat sub hoc titulo: *Contra insipientes*. In mss. biblioth. aulæ Pembroch., tract. 8, hunc præfert titulum: *Contra respondentem insipientem*. In ea spectabilis est Anselmi modestia, qui, ut refert Eadmerus loco cit., gratias agit suo reprehensori; quem non insipientem sed Catholicum ipse pronuntiat in sue responsionis prologo, et quem non malevolentia, sed benevolentia, quæ ipsi infirma visa sunt, confundanda suscepisse censuit; ut ait in hujusce Apologeticæ clausula. Hæc S. Anselmum, dum Becci prior esset (circa an. 1070) scripsisse discimus ab Eadmero citato loco.

CENSURA LIBRI SEU EPISTOLÆ *De fide Trinitatis et de Incarnatione Verbi*.

Hic liber exstat in omnibus sive mss. sive excusis sancti Anselmi exemplaribus; et quidem inventus est sic prænotatus: *Liber sive epistola de fide, seu Liber de Incarnatione Verbi contra Judæos*, ut fidem facit hujusce libelli præfatio in editionibus Gothicis quæ nec annum nec locum habent, et in quarum altera omittuntur hæc verba, *contra Judæos*; quæ et in subsequentibus postea editionibus merito expunctata sunt. Irrepseraut enim, ut conjicio, ex Trithemio,

qui in libro *De eccl. script.* censuit S. Anselmum librum *De Trinitate*, et quidem ab eo opere distinctum, contra Judeos scripsisse; qui error ex variis hujus opusculi inscriptionibus ortus est. Nam in ms. 336 Bibliothecæ Regiae hic liber sic inscriptus legitur: *Anselmus de Trinitate*. Nec immerito, quan- doquidem Trinitatis fides in eo maxime explicatur. Unde et nos integrum titulum restituimus, *De fide Trinitatis*, etc.; nec enim eum duximus omittendum, qui magis operis argumentum indicat.

Sanctus Anselmus in c. 4 hujus operis commendat *Monologion* et *Prosligion*, quibus proinde posterius est; at in cap. 17 libri *De processione Spiritus sancti* meminit istius epistolæ, quæ propterea illum librum præcessit.

Eadmerus l. II *De vita S. Anselmi* (col. 84), et l. II *Histor. novor.*, scribit hoc opus ab Anselmo initio sui archiepiscopatus suisse compositum stylo epistoliari et Urbano II papæ destinatum; et ex eo S. pontificem in Barensi concilio errorem Græcorum firmius confutasse. Nihilominus tamen certum est, 1° Anselmum adhuc abbatem primam huic operi manum admovisse, videlicet anno 1092: ipse enim in epistola ad Baldricum, quæ est 51 libri II, significat se hunc librum inchoasse antequam in Angliam transfretaret. Cantuarium autem venit pridie Nativitatis B. V., et anno sequenti, qui ab Eadmero 1093 notatur, in archiepiscopum electus est: juxta ipsiusmet Eadmeri historiam, l. II *De Vita sancti Anselmi* (loc. cit.). *Pridie*, inquit, *Nativitatis B. Dei Genitricis et perpetuæ virginis Mariæ, Cantuarium venit... Rapitur et violenter in vicinam ecclesiam cum hymnis portatur. Acta sunt hæc an. D. Incarnationis 1093, pridie Non. Martii.*

Id insuper ex eo probatur quod, ut Anselmus indicat in c. 4 hujus operis, inceptum sit ante concilium Suessionense, quod Raynaldo Remensi archiepiscopo presule celebratum est anno 1092 aequalente, vel incunte anno 1093.

Certum est, 2°, manum ultimam huic operi S. Anselmum dedisse anno 1094, v. delicit post S. Anselmi inaugurationem anno 1093, pridie Non. Decemb., peractam, cum rege in Normanniam transvecto Anselmus studiis cœlestibus vacaret, ut tradit Eadmerus l. II *De Vita sancti Anselmi*; hæc autem, eodem teste (loc. cit.), anno 1094 contigerunt.

Hunc autem librum sanctus Anselmus scripsit contra quemdam clericum, qui asserebat in Deo tres personas esse tres res, sicut tres angeli aut tres animæ; quem cum resipuisse audiisset, et ipse suum opus dimiserat, quod non perfecit nisi postquam eum sicut suum errorem abjurasse didicerit. Hæc ipse in c. 4 hujus libri proloquitur.

Porro clericus hic, contra cuius blasphemias calamum S. Anselmus exacuit, Roscelinus sive Ruzelinus vocatur in ms. 3 bibliothecæ Thuanæ, ut notant variae lectiones; et in ms. monasterii Longi-Pontis, in quo exstat hic liber eo titulo: *De incarnatione Verbi contra blasphemias Ruzelini Compen-*

sationis. Iste Ruzelinus fuit Abailardi p̄receptor, ut observat Horstius ad S. Bernardi epistolæ, tom. V, p. 37, col. 4. Illius denique errores notantur a S. Anselmo l. II, ep. 35, 41 et 51; ab Abailardo ep. 21; ab Ivone Carn. ep. 7; et ab Annalium scriptoribus ad an. 1092 et 1094. Ea autem ætate plurimi ista difficultate tenebantur, ut ipse Anselmus tradit (col. 263).

CENSURA LIBRI *De processione Spiritus sancti*.

Legitur hic liber in omnibus tum mss. tum excusis Operum sancti Anselmi voluminibus. Cantabrigæ in ms. 235 collegii Sancti Benedicti tribuitur Augustino; per errorem haud dubie prioris litteræ A, quæ Augustinum pro Anselmo significavit.

Anselmum autem hoc opus edidisse licet non expresse tradat Eadmerus in libris *De ejus Vita* (lib. II, col. 102), et ibi solummodo dicat Græcos ab Anselmo catholica disputatione suisse confutatos, manifestum tamen sit ex eodem in lib. II *Histor. novor.*, ubi ait quod ipse Anselmus post Barensi concilium, quod anno 1098 coactum est, inde diligenter atque subtilius tractans, egregium opus scripsit, et per multa loca ab amicis suis rogatus direxit. Id etiam patet ex Anselmi libro seu epistola *De azymo*, in cuius cap. 1 docet se ad Walerannum misisse opusculum quod de processione Spiritus sancti ediderat *De eadem ista disputatione* scribitur in ep. 53 et 460 libri III et in epist. 41 libri IV. Hic liber in editionibus Gothicis et in Coloniensis inscribitur *Epistola*, etc., quod ex eo factum conjicio quod Hildeberti instantia conscriptum Anselmus ad eum transmiserit, ut ex citatis epistolis liquet.

Hoc opus editum esse ante completum an. 1101, quo schisma extinctum est, colligitur ex p̄fata epistola qua Waleranno in schismate stanti misisse se istud opusculum Anselmus scribit. Preadducta quoque Eadmeri verba (l. II *Hist. nov.*) certam fidem faciunt illud non esse compositum nisi post concilium Barensi, quod non anno 1097, ut conciliorum collectores falso computant, sed anno 1098 celebratum est. Anselmus enim anno 1097, seriat v, quæ fuit Idus Octobris, a curia discessit, et postera die ex Anglia Romam profecturus ad portum Dofris venit. Lugduni moratus est usque ad febrarium tertiam ante Dominicam Palmarum (anni proinde 1098), quo die Lugduno recessit, et post aliquot dies Romam pervenit, et p̄e nūnia æstate in viliam Schlaviam divertit; unde Barum cum Urbano II petuit, et concilio adfuit. Hæc fuse narrat Eadmerus l. II *Hist. novor.*, ex quibus sit evidens Barensi concilium anno 1098 coactum esse, et librum *De processione Spiritus sancti* non editum esse nisi post hujus anno 1098 decursum. Mibi ergo probatur, 1° ad id operis excitatum Anselmum ab Hildeberto Cenomanensi episcopo anno 1100, post mensem Augustum, quo rex Willelmus regnum cum vita depositus, hoc est statim atque a carcere quo inclusus fuerat Hildebertus liberatus est, et quo Anselmus in Angliam reversus est; ibi enim tunc suisse Ansel-

num non obscure innuit præfata Hildeberti ad Anselmum epistola quæ est 160 l. iii, his verbis : *Felicem me, si meruissem vel præsens instrui. Hoc autem mihi locus invidet, nec aliter salutationis indulxit obsequia, nisi prius orbis dimidium consultarem : oportet enim maris et aeris explorare clementiam, etc.; in qua etiam se nondum in Angliam transfretasse indicat. Unde et colligo eam scriptam ante annum 1101, quo ineunte, videlicet paulo ante vernum tempus, in Angliam Hildebertus transivit, antequam Elias, urbe capta, Cenomanense castrum obsedisset, ut de Hildeberto observat D. de Bondonnet in libro De Vitis Cenom. pontificum. — 2° Mihi probatur hoc opus ab Anselmo compositum ab anno 1101 ineunte ad annum 1103, quo iterum ex Anglia Anselmus exivit, et eo ipso tempore Anselmum illud Hildeberto ac Waleranno misse.*

CENSURA LIBRI *De voluntate Dei.*

In nullo ex his in quæ incidi mss. reperitur iste libellus. Cum tamen in omnibus editis legatur sub Anselmi Cantuar. archiep. nomine, et in eo verba ac sententiae S. Anselmi deprehendantur, illum ad appendicem non duximus ablegandum. Evidem scio Anselmum Laudunensem de voluntate Dei eo saeculo disputasse, et ejus hac de re sententiam a Ruperto Tuitiefisi acriter impugnatam non verbis modo, sed et scriptis, ut in Ruperti Apologia late disserui (in prol. g. et in parte i, p. 10, 11, 12, 13, 16, 17, 43 et 81). Verum quidni et Anselmus Cantuariensis de eadem questione simul ac de concordia præscientiæ, etc., scripsert circa vitæ finem, effervescentibus tunc animis circa hanc de Dei voluntate quæstionem, paucis videlicet annis antequam Rupertus cum Anselmo Laudunensi congrederetur. Nam adversus eum scripsit circa annum 1116, ut in ejus Apologia animadvertis; Anselmus vero decesserat anno 1109.

CENSURA LIBRI *De casu diaboli.*

Istius dialogi S. Anselmus ipse meminit in c. 17 libri i *Cur Deus homo*; et in c. 5 libri *De conceptu virginali*, circa finem, et in c. 7 libri *De concordia præscientiæ*, etc. Argumentum libri declaratur in prologo ad dialogum *De veritate*.

Hunc ut et alios tres S. Anselmus scripsit dum adhuc prior esset Becci, ut tradit Eadm. l. i *De ejus Vita*, hoc est ab anno 1063, quo præpositus est, ad annum 1077, quo in abbatem est electus.

Observandum hic unum est quod tractatus *De malo*, de quo ipse scripsit ad Mauritium, non est nisi excerptum ex c. 11 dialogi istius, remota forna interlocutionis, ut facile adverteret quisquis epistolam ad Mauritium, quæ est 8 libri ii, contulerit cum præfato capite 11 [al. 10]. Quapropter scriptum illud separatis non edidimus, cum et in eo capite, et in ista epistola uno contextu integrum habeatur.

CENSURA LIBRORVM *Cur Deus homo.*

Hoc opus in Anglia ad Bosonis instantiam S. Anselmus inchoavit, et in Capuana provincia, antequam cogeretur Barensse concilium, perfecit, ut ipse testa-

tur in præfatione, et Eadmerus refert l. ii *De ejus vita*. Inde consequi necesse est hoc opus prodiisse ante librum *De processione Spiritus sancti*, qui, ut probavimus, non nisi post Barensse concilium scriptus est. Anno itaque 1094, postquam librum *De incarnatione Verbi* perfecit, hosce libros S. Anselmus aggressus est, dum per regis absentiam studiis sanctis totum se daret, juxta Eadm. l. ii *De ejus Vita* (col. 84). Ipsos autem complevit in villa Schlaviam, quo diverterat anno 1098, et ubi remanere nimio calore compulsus est, donec instaret status dies concilii, videlicet Kal. Octob. istius anni 1098, et non anni 1097, ut ex Eadmero demonstravimus in libri *De processione Spiritus sancti* censura.

Hos libros Eadmerus ipse Beccensi Ecclesiæ, cuius erat filius, transcripsit, ut testatur S. Anselmus in epistola quæ est 25 libri ii. Ipsos etiam a monachis Cantuariorum transcripsi ad Paschalem II mittendos rogavit S. Anselmus, si ejus epistole creditus, quæ est 55 libri iv.

Advertisendum etiam est quod in fine cap. 17 libri ii dicat Anselmus voluntatem se habere scribendi de originali peccato; unde consequitur librum *De conceptu virgin. et orig. pecc.* esse isto posteriore; quod etiam arguitur ex prologo et ex c. 22 istius libri, ubi meminit librorum *Cur Deus homo.*

CENSURA LIBRI *De conceptu virginali et originali peccato.*

Post Barensse concilium Romanamque synodum S. Anselmus, dum Lugduni moraretur, expletis libris *Cur Deus homo*, hoc opus scripsit ante meditationem *De redēptione humana*, ut fidem facit Eadmerus lib. ii *De ejus vita* (col. 107). Liquet ergo librum hunc esse compositum anno 1099, quo conc. Rom. celebratum est sub Urbano II, in festo Apparitionis scilicet S. Michaelis, quod erat terminus induciarum quas in festo Nativitatis Domini post concilium Barensse rex Angliæ obtinuerat, juxta Eadmer. l. ii Hist. novor. Huic enim synodo Romanae S. Anselmus interfuit, nec nisi ea peracta Lugdunum repetiit, ut ex Eadm. ibidem constat, nec Lugduno discessit nisi post regis obitum, qui an. 1100, mense Augusto, contigit, uno videlicet anno post mortem Urbani II, qui humana exuerat mense Octobri [corr. Julio] anni præcedentis, ut Eadmerus in fine lib. ii, Hist. novor. observat.

Hic liber aliquando duntaxat inscribitur *De conceptu virginali*. Sic Cantabrigie in ms. 161 biblioth. publicæ, et in ms. 217 collegii Caii, et in ms. 203 aulae Pembrochianæ, et in aliis. Aliquando simpliciter, *De originali peccato*, sic Cantabrigie in ms. 255 collegii S. Benedicti, et aliis quæ videre est in variis lectionibus. Hinc forte error Trithemii distinguens librum *De virginali conceptu*, a libro *De peccato originali*.

In præfatione et in c. 22 istius opusculi S. Anselmus meminit librorum *Cur Deus homo*, qui proinde eo sunt antiquiores; illud vero præcessit librum

De concordia præscientiæ, in cuius c. 7 mentionem habet opusculi istius.

Denique in epistola ad Theodoricum, quæ est 42 lib. iv, de eo opere scribit, et illud cum libris *Cur Deus homo* transcribi mandat, ut eos omnes ad Pasch. II dirigeret. Vide epist 55 libri iv.

CENSURA DECLARATIONIS cuiusdam in præcedentem librum.

Etsi declaratio hæc in mss. sancti Anselmi voluminibus non occurrat, in omnibus tamen illius operum editionibus reperitur. Illius occasionem et arguinentum ex ipsamet discere licet. Verum de illius auctore et ætate non aliud scimus nisi quod cocetaneus fuerit S. Bernardo Clarævallensi, quem vocat sui temporis *Spiritus sancti* organum. Unde ^Bconsectaneum est hancce declarationem esse posteriorem Anselmo, qui decesserat anno 1109. Bernardus vero junior monachum induit anno 1113.

CENSURA DIALOGI De veritate.

Sanctus Anselmus adhuc prior hunc dialogum scripsit, Eadmero teste l. i De ejus Vita (col. 62), eodem videlicet tempore quo dialogos *De casu diabolii*, *De libertate* et *De grammatico*. Vide sancti Anselmi prologum ad hunc dialogum, cuius adhuc ipse meminit in c. 5 libri *De conceptu virginali*. Eadem proinde sit dialogorum *De libero arbitrio* et *De grammatico* censura; si addideris quod in c. 4, quæst. 3 *De concordia gratiæ*, etc., mentio flat dialogi *De libero arbitrio*.

CENSURA TRACTATUS De voluntate.

Sanctus Anselmus l. *De concordia gratiæ cum lib. arb.*, c. 11, utecumque promisit, etsi insirmæ admittenda valetudinis, se aliquando dicturum de multiplici divisione voluntatis quæ est usus. Id autem cum nullo in loco attigerit, non abs re conjicio ab eo paulo antequam decesseret libellum hunc esse compositum, quem ex ms. Victor. Cd. 42 edidi; et quidem eo lubentius, quod non modo Anselmi nomen, sed et sententias habet.

CENSURA LIBRI *De concordia præscientiæ, prædestinationis et gratiæ cum libero arbitrio*.

Anglicanæ Ecclesiæ pace reddita, S. Anselmus circa vitæ finem, hoc est anno 1109, hoc opus scripsit, juxta Eadmer. l. ii De ejus Vita (col. 114).

Varia est hujuscce operis distributio, ut in variis lectionibus notatum est; quis adde quod in ms. 442 domus sancti Petri in Anglia in duos tractatus iste liber dividitur: primus est de præscientia et prædestinatione; alter de gratia et libero arbitrio: at justius in ms. 203 aulæ Pembroch. in tres partes distribuitur: 1° de præscientia et libero arbitrio; 2° de prædestinatione et libero arbitrio; 3° de gratia et libero arbitrio. In ms. bibliotheca Villariensis in Brabantia dicitur *Liber trium quæstionum*. Dignus sane liber qui tanti viri vitam clanderet.

CENSURA LIBRI SEU EPISTOLÆ *De azymo et fermento*.

Librum hunc seu epistolam esse Anselmi protestantur omnia cum excusa tum miss. exemplaria: et ipse Dodechinus ad ann. 1094; sed et

A ipse liber in c. 4 declarat se ab eo scriptum qui tractatum *De processione Spiritus sancti* ediderat, de quo supra diximus. In ms. 22 bibliothecæ Lincolniensis, et in mss. 217 bibliothecæ Caii, et in ms. 445 bibl. publicæ Cantabrigensis, et in ms. Cisterciensi inscriptus est *De sacrificio azymi et fermentati*. In ms. Sancti Martini Torn. intitulatus est *De pane sacrificii contra Græcos*. Inter epistolas excusa fuit editione Colon. an. 1612; in aliis omnibus inter libros edita est sub eo titulo quem ei præfiximus. Vide varias lectiones.

Cum præfatus liber *De processione*, etc., cuius in c. 4 hujuscce epistolæ fit mentio, prodierit ab anno 1101 ad annum 1103, ut supra demonstratum, et hæc epistola directa fuerit Waleranno Novemburgensi, adhuc stanti in schismate, quod Guiberti morte, quæ juxta Dodech. anno 1100 obtigit, extingui coepit, certo certius est eam ab Anselmo scriptam non fuisse ante annum 1101, sed paulo post librum *De processione Spiritus sancti*, circa annum 1102: hanc enim protrahere usque ad annum 1106, sub cuius fine Anselmus in Angliam rediit, et quo Henricus IV imp. Leodii vita functus est, abs re diceretur, cum eo tempore schisma penitus desisset, Ille Rico V. jam imperante. Hæc præcessit alteram *De sacramentorum diversitate*, in cuius fine auctor meminit istius.

CENSURA LIBRI SIVE DUARUM EPISTOLARUM *De sacramentorum diversitate*.

C Primam hujuscmodi epistolârū esse Waleranni, alteram Anselmi Cantuar., inscriptiones præseferunt in omnibus tam editis quam mss. Ideo autem Eadmerus istius sicut et præcedentis opusculi non meminit, quod inter epistolas ea recensenda duxerit: nos ea libris accensoimus, juxta omnes pene editiones, et pleraque mss. In ms. 22 bibl. Lincol., et in ms. 217 bibl. Caii, et in ms. 203 aulæ Pembroch., et in ms. Cisterc., ac in editione Nuremberg. anno 1491 hic liber inscriptus legitur *De sacramentis Ecclesiæ*. Quo eodem titulo illum citat S. Bonav. t. VII, parte iv, in c. 1 tertiae Responsionis Apologiæ pauperum. Diversos alias titulos vide in variis lectionibus.

Qua autem ætate duæ istæ epistolæ scriptæ sint, D sic conjicimus. Anselmus Waleranno jam miserat epistolam de azymo, ut ipse in fine hujuscce opusculi significat. Deinde ex c. ult. epistolæ Waleranni et ex c. 4 epistolæ sancti Anselmi constat quod tunc Walerannus Paschali II esset reconciliatus, et adeo ipsi familiaris, ut cardinalium jam tum esset consecratus, ut resert Paulus Langius in Cronicæ Citzensi. Igitur scriptam censeo hanc sancti Anselmi epistolam anno 1102, quo Anselmus Ecclesiæ bono totus invigilavit, priusquam ex Anglia Romam iterum pergeret, quo pervenit circa finem anni 1103. Et ita S. Anselmus per duos istos an. 1101 et 1102 scripsit librum *De processione Spiritus sancti*. Deinde librum *De azymo*, et tandem epistolam *De sacramentorum differentiis*.

CENSURA *Offendiculi sacerdotum.*

Hic liber exstat Cantabrigie in ms. 235 collegii Sancti Benedicti, in ms. E 10 Corbeiensi, et in ms. S. Ebrulphi, ex quo ipsum edidimus. Is tamen non aliud est quam excerptum ex S. Anselmi epistola ad Guillelmum abbatem, quæ est 56 l. 1, ut utrumque legenti sit evidens. Hunc autem Guillelmum Dodechinus ad ann. 1094 ait fuisse abbatem Dersagiensem; sed abbas Hirsaugiensis dicitur in veteribus monumentis contra schismaticos a Sebastiano Tengnagel editis anno 1612, et mihi a doctissimo D. Baluzio communicatis, ubi hæc epistola legitur. Quam falso libellus hic ascribatur Honorio Augustod. t. XII Bibl. PP. ex præfatis liquet.

CENSURA LIBRI *De nuptiis consanguineorum.*

In editione Coloniensi an. 1612 primum, quod sciam, excusus est hic liber, et quidem inter epistolas. Nos tamen ipsam, quia dogmatica est, alias opusculis adjunxit. Anselmo autem Cantuariensi eam adjudicant inscriptio quæ illius nomen præfert, *Methodus inquirendi rationes eorum quæ observamus*, et sententia qua in c. 6 dicitur per Adam tota natura fuisse corrupta, quia tota tunc in ipso erat, et extra eum non erat: hæc enim omnia Anselmi sunt.

Nec quem movere debet quod Anselmus c. 3 et 7 hujuscemlibri definiat matrimonium inter cognatos in sexto gradu posse contrahi, cum tamen in antiquioribus etiam Anglie conciliis, et in iis quibus ipse præfuit, prohibita sint connubia usque ad septimum gradum. Hec enim quæ videtur dissonantia facile concordat, si attendatur quod canones intra septimum gradum conjugia prohibuerint quoadusque parentela ex alterutra parte ad septimum gradum perveniat, ut exprimit synodus Londoniensis sub Lanfranco, anno 1075, adeo ut si ex una duntaxat parte sextus gradus attingitur, et ex altera septimus, tunc in sexto gradu matrimonium possit contrahi.

P. Raynalhus hunc nodum ut solveret, in sua Syn-taxi censuit S. Anselmum eo loci gradus cognitionis computasse non a fratre et sorore, sed a nepote et nepte, juxta concilii Salguastadiensis definitionem. Verum quæ ratio Anselmo fuit alio ordine hic recensere hos gradus quam in libro *De azymo* et in canonicis quos ipse condidit in Londinensi conc. an. 1102?

Sibil ergo repugnat, sed omnia suadent hanc epistolam ab Anselmo scriptam fuisse. Sed cui, et quia aperte, non est unde conjiciam. Inscriptio ejus multa est, nomen enim ejus cui scribitur non legitur, nec Anselmus archiepiscopus vocatur. Murierdacho sive Murchertacho Hibernie regi, ut cognatorum conjugia prohibeat, S. Anselmus scribit epistolam quæ est 142 libri III, et ab eo rege ad S. Anselmum missas epistolas anno 1095 et 1096 pro consecratione episcopi Dublinensis et episcopi Wataferdiae, ab Eadmero in l. II Hist. nov. discimus. Unde ab Anselmo ad quendam forte Hibernum eo tempore, scilicet circa annum 1096, scriptam fuisse hanc epistolam utcunque conjici potest.

A CENSURA DIALOGI *De grammatica.*

(Vide censuram dialogi *De casu diaboli*, et dialogi *De veritate.*)

CENSURA HOMILIARUM.

Quandoquidem pastoralis est muneris verbo Dei gregem pascere, Anselmum, qui facundia et zelo ad dicendum promptus semper ac paratus erat, sermonem ad populum frequenter habuisse non est unde quis dubitet. Eadmerus eum diversis in locis concionatum fuisse testatur.

Ex omnibus autem sancti Anselmi sermonibus sive homiliis paucissimæ restant. In antiquis editionibus, videlicet duabus Gothicis, una Nurembergensi anno 1491, una et altera Parisiensi anno 1544 et 1549, una Veneta an. 1549, unica homilia exstat, quæ est in illud: *Intravit Jesus*, etc. Et in Colon. anno 1575 primum typis datae sunt enarrationes seu homiliæ in aliquot evangelia, et in illud Eccli. xxiv: *In omnibus requiem*, etc. Anselmi Cantuar. archiep. nomen præsentes.

Altera Coloniensis anno 1612, et Lugdun. anno 1650, easdem eodem nomine dederunt. Ipsas ergo ea fide, etsi nullo quod viderim ms. suffragante, nihilque de ipsis Eadmero proferente, edidimus; nihil tamen inde asserentes, sed quod accepimus, tradentes. Ordinem duntaxat immutavimus, eas disponendo juxta seriem locorum Scripturæ, quæ in his exponuntur.

Adnotasse sufficiat eodem stylo et sensu scriptas esse hujusmodi homilias quo et enarrationes in Matth. quas Coloniensis editio in eodem volumine, Anselmi nomine præfixo, compegit. Id facile secundum me discernet quisquis pariter ea loca quæ in utrisque explorata sunt invicem contulerit.

Oxonie quidem in ms. 242 bibl. Merton. exstant homiliæ B. Anselmi; sed quæ et quot, discere non potui.

In ms. S 15 Sancti Ebrulphi una homilia legitur eo titulo: *Anselmi sermo in e Videns Jesus turbas*, etc., hanc ad nos transmissam ordine secundam ceteris inseruimus.

Unam quoque in illud Apostoli: *Decebat enim*, etc., adjectimus ex ms. Corb. S 596, hoc titulo: *Secundum magistrum Anselmum super versum illum*: D *« Decebat enim »*, etc.

Ea porro quæ est in illud: *Intravit Jesus*, etc., et quam nonam posuimus, in omnibus cum mss. tum editis etiam antiquioribus repetitur. In mss. nomen Anselmi præfert, et hunc titulum habet in ms. 1106 Bibl. Regie: *In assumptione B. Mariae, Anselmus in illud*: « *Intravit* », etc. In ms. Corb. P 307, *Sermo Anselmi in Assumptione, in illud*: « *Intravit* », etc. In ms. 596 Corb., *Ex dictis domini Anselmi archiepiscopi*. In ms. Breviario Ecclesie Carcassonensis: *Pro festo Assumptionis B. Mariae Virginis*: « *In illo tempore, intravit* », etc. Homilia venerabilis Anselmi archiep. Consule varias lectiones.

Hanc homiliam S. Anselmus a Guillelmo abate Fiscanensi et ab Arnulfo Tricornensi abate rogatus

scripsit, ut discimus ex ejus prologo quem ex ms. Corb. edidimus.

Quod eam scripserit nondum archiepiscopus, et proinde ante an. 1093, ipse satis indicat in prologo, ubi ait se ex obedientia illam scripto tradidisse, quam plus quam semel in conventu fratrum dixerat. Scripta itaque est ab anno 1088, quo Arnulphus electus est abbas Troarn. juxta Chronicum Goferni ab auctore pse Neustriæ citatum in c. 2 De abbatis Troarnensi, ad annum 1093, quo Anselmus Ecclesiæ Cantuariensi praefectus est.

Denique in ms. bibl. clar. V. D. Bigot exstat una homilia sic inscripta : *Incipit homilia B. Anselmi super Joannem, de planctu Magdalene*; haec ipsa est quæ Origeni vulgo sed falso tribuitur. Quandoquidem vero nou plane mihi constat eam esse Anselmi, et pluribus aliis in locis edita habetur, ideo illam dimisimus.

CENSURA *Exhortationum.*

Istas exhortationes seu sententias P. Theophilus, ut scio, primus emisit. Unde eas habuerit et quo jure eas sancta Anselmo ascripserit, nos sciremus si ipse docuisset; ea igitur quæ ei debetur sive illas inter sancti Anselmi Opera edidimus.

Unum mihi constat, ipsas a monacho Benedictino conscriptas. Etenim plures ex sancti Benedicti regula collectæ sunt; ut cum dicatur : *Cur malis actibus tuis contristas Patrem piissimum qui te in filiorum numero dignatus est computare.* Item : *Ne irritatus Dominus malis tuis ut nequissimum servum perpetuam tradat ad paenam*, etc. Item : *Aeterno Regi militaturus propriis abrenuntia voluntatibus*, etc. Item : *Age, dum vacat, quod in aeternum expediat.* Quæ omnia in S. regulæ prologo expressa sunt. Et cum dicatur : *Esto omni vilitate vel extremitate contentus.* Item : *Pronuntia te omnibus vilorem, quod in c. 5 regulæ legitur.* Et cum dicatur : *Diem iudicii time: actus vitæ tue omni hora custodi: fac te alienum ab actibus sæculi*, etc., quæ omnia in sanctæ regulæ c. 6 proposita sunt.

CENSURA *Admonitionis Morienti.*

P. Theophilus eam primus publicam fecit ex ms. Bibl. Vatic. Quæ tamen inde ad nos transmissa est, in aliquid ab ea discrepat, ut ex variis lectionibus ad operis calcem positis est evidens.

Hæc autem admonitionis formula sic inscripta legitur in ms. bibl. S. Martini Tornac. : *Tractatus B. Anselmi, quomodo debeat interrogari frater morti proximus, et quomodo respondere.* Vide varias lectio-nes.

Quæ ætate sanctus Anselmus hanc formulam præscripserit, non est unde conjiciam.

CENSURA CARMINIS *De contemptu mundi, et duorum aliorum carminum.*

Coloniae anno 1573 primum typis excusum est carmen istud, sed mancum et mutilum. Integrum illum ex Sancti Victoris. Paris. bibliot. editum est ibidem an. 1612.

Exstat quidem in pluribus miss., cum quibus illud

A contulimus, sed in nullo ex his nomen sancti Anselmi habet. Ino in ms. bibl. Aldenburg. carmen De contemptu mundi tribuitur Bernardo Cluniacensi. In ms. Gemmet. C. 70 duo sunt carmina De mundi contemptu : unum quod incipit : *Cartula nostra tibi*, etc., alterum est illud quod Anselmi operibus adjectum, et intitulatur : *Claudianus ad monachos.* In ms. Becc. K 10 Rogerio Cadomo monacho Beccensi ascribitur. Unde quid juris Anselmus habeat in id operis, definire non audeo. Verum quidem est hunc S. doctorem nonnullos versus et hexametros et pentametros compositus; at quid inde consequitur? Unum dixerim, carmen istud a monacho qui sanctam regulam est professus, compositum esse. In eo enim plura ad mentem regulæ sancti Benedicti proferuntur, ut cum ad eos expresse loquitur qui monum conversionem promiserunt, et monachum horret ut Deum ubique et semper presentem credit, etc.

Alia duo carmina in sola D. Picardi, qui ea primus dedit, sive subjecimus.

CENSURA TRACTATUS *De pace et concordia.*

Is Anselmo tribuitur in ms. Lovaniensi, ex quo transumptum etad nos transmissum edidimus : ecce ab Anselmi stylo et sensu abhorret.

CENSURA LIBRI MEDITATIONUM ET ORATIONUM.

Sanctum Anselmum orationes sive meditationes scripsisse testatur Eadmerus l. ii. De ejus vita (Col. 56); testatur et Durandus abbas Casæ-Dei in epistola ad Anselmuin, quæ est 61 libri i, testatur et ipse Anselmus in ep. 20 l. i et in ep. 51 l. ii : testatur denique innunera pene mss.

Non una vero ætate, sed diversis temporibus illas scripsit, ut ex singularum censuris fieri manifestum, ex quibus etiam constabit quæ et quot a sancto Anselmo vere prodicunt.

Censura prologi.

Prologum a sancto Anselmo scriptum mecum censibit, qui in eo mecum deprehenderit et verba et mentem epist. qua sanctus Anselmus Gondulpho scribit (Ep. 20, lib. i) se suas rationes ideo paragraphis distinxisse ne prolixitas generaret fastidium, et ut eas lector incidat, hoc est ibi desinat vel incipiat ubi voluerit. Hæc enim eadem in prologo.

D Censura meditationis I.

Eam P. Theophilus primus evulgavit inter sancti Anselmi Meditationes. A quibus vero illam accepit, ipse non edicit.

In ms. Bibl. D. Bigot eam inter sancti Anselmi Meditationes haberi certos nos fecit R. P. D. Franciscus Pommeraye, illud præ manibus tenens.

Ipsa sane sancti Anselmi sententias habet. Qued enim in § 4 dicit mortuam magis quam dormientem esse animam quæ ad Dei vocem non expurgescitur, idem in meditatione 2 sensit. Quod ibidem dicit animam ad hoc factam esse ad imaginem Dei ut meminerit, intelligat et amet summum bonum, id ipsum est quod in Monologio, Prologio et alibi passim elo-

cuit. In § 3 dicit quod solus Deus vere est et est A verum esse, sine quo nulli potestbene esse. Hocidem in Monologio et aliis pluribus in locis sanctus Anselmus exposuit.

Licet ergo in paucis ms. reperiatur hæc meditatio, saltem sub Anselmi nomine, hanc tamen sancto Anselmo non possum abjudicare.

Censura meditationis 2.

In omnibus editis hæc exstat sic inscripta : *Liber de miseria hominis*. Exstat et in ms. omnibus, sed diverso sub titulo. In ms. D. Bigot intitulatur : *De terrore extremi judicii*. In ms. 2024 Bibl. Regiae, in ms. Cisterc. et in aliis inscribitur : *Meditatio ad concitandum timorem*. Consule varias lectiones. Illam ab Anselmi monachis se accepisse scribit Durandus epist. 61, libri 1. Ex qua et ex Anselmi responso liquet eam ab Anselmo esse editam antequam esset abbas, hoc est ante annum 1078. In illa enim Anselmus non ut abbas salutatur, nec in eo abbas inscribitur. Durandus autem hanc meditationem accepit, dum esset abbas monasterii Casæ-Dei, cuius regimen tenuit ab anno 1068 ad ann. 1078, quo in Claremont. Eccl. episc. electus est. Unde ab anno 1068 ad an. 1078, quo Anselmus Beccensis monasterii factus est abbas, eam scriptam esse sit manifestum.

Hanc citat S. Bonavent. c. 3 Soliloq., et eam integre describit S. Antoninus, p. II, tit. 46, c. 12, § 7.

Duo hic observo, 1. Inter S. Bernardi opera extare librum qui eumdem titulum, *De miseria hominis*, præfert; sed qui ab isto omnino alias est; 2. Ipsam inter preces a Joanne abbate collectas haberi in cod. ms. Mettensi. Quod non leví argumento est preces istas ab eo magis exscriptas esse quam compositas, ut fusius infra demonstrabimus.

Censura meditationis 5.

Hæc in omnibus editis et mss. Meditatione in S. Anselmi exemplaribus legitur : inscriptionum diversitatem vide in variis lectionibus.

Ipsam censeo ex illis esse contriti cordis opusculis que præfatus Durandus accepisse se gratulatur in proæducta epist.; unde et eadem sententia eam fuisse compositam qua præcedens edita est, D lubens concedo.

P. Theophilus in sua hujusce meditationis syntaxi agitat an sua sibi criminis quoque nomine S. Anselmus hic exprobret et describat; et negando concludit, ne plus æquo suæ famæ prodigus Sanctus hic doctor iudicetur. Verum delicatior hæc mihi visa est religio : Ut quid Anselmi conscientiam excutere, quem a pietatis studio recessisse ut sibi indulgeret, Eadmerus ipse scribit? Sat sit Anselmum suæ juventutis delicta veræ pœnitentiae lacrymis diligisse.

Plures hujusce meditationis sententias habet c. 39 libri Meditationum, qui S. Augustino falso tribuitur.

Censura meditationum 4, 5 et 6.

Inter S. Anselmi meditationes, eas habent omnia mss. cum quibus collatae sunt et ms. 2024, Bibl. Regiae, et ms. D. Bigot. Vide varias lectiones.

Censura meditationis 7.

Eam Pater Raynaudus edidit compositam et diversis partibus quæ in aliis orationibus leguntur quarum S. Anselmi est auctor indubius : nos, iis sepositis, illam dedimus illis duntaxat instructam quæ ipsi sunt propria nec in aliis reperiuntur.

Primi duo hujusce meditationis paragraphi habentur in ms. -S. Mart. Tornac, cuius transsumptum nobis missum est : duos alios in nullo ms. conperi, et in sola P. Theophili side protuli, eo quidem libentius quod in eis mentem et linguam Anselmi noverim.

Dissimilare hic nequeo duos priores paragraphos integros legi in libro *De contritione cordis*, qui exstat in Appendice tom. IX Operum S. Augustini. Verum id nihil juris S. Anselmo detrahit, cum liber iste nihil sit aliudquam excerptum ex variis meditationibus et orationibus quas Anselmi esse omni certo certius est. Id infra demonstrabimus in judicio libri de *cordis contritione*.

Censura meditationis 8.

A. P. Theophilo primum edita est ex ms. Biblioth. Vatic. et in ea nihil occurrit S. Anselmo indignum.

Censura meditationis 9.

Hæc meditatio, quæ incipit, *Jesum Nazarenum*, etc., inter S. Anselmi Opera in omnibus excusis legitur sub hoc titulo : *Speculum evangelici sermonis*; alias, *Stimulus amoris*. In ms. D. Bigot inscribitur : *De humanitate*; in ms. Oratorii Paris. hunc titulum habet : *Passio Domini nostri Jesu Christi, mundi Salvatoris*, secundum B. Anselmum archiepisc. In tom. VII, Operum S. Bonav. unus exstat liber cui titulus : *Stimulus amoris*; at totus ab isto distat. Fateor quidem inter S. Bernardi Opera occurrere hanc meditationem inscriptam : *Sermo B. Bernardi de Passione Domini*. At S. Bernardo eam abjudicant qui eam Bernardi stylo minime descriptam advertunt; nec ego eam Anselmo firmius asseram, cum in ea Anselmi verba non legam; in nullo tamen ejus doctrinæ ac pietati repugnat, et nomen ejus præfert in omnibus etiam antiquioribus excusis, et in aliquibus mss.

Censura meditationis 10.

Ex ms. Vatic. eam P. Theophil. publici juris fecit; et mihi non est unde illam S. Anselmi non esse judicem.

Censura meditationis 11.

In omnibus tam excusis quam mss. S. Anselmi meditationibus hæc legitur. In ms. 22 biblioth. Lincoln. habet hunc titulum, *De recreatione hominis*. Diversos titulos vide in variis lectionibus.

Eadmerus I. II. De ejus Vita, testatur ipsam ab Anselmo Lugduni scriptam esse anno 1099, post librum *De conceptu virginali*, etc.

Censura Meditationum 12 et 13.

Primus, si bene scio, P. Raynaudus eas inter sancti Anselmi meditationes evulgavit: et eas in unico ms., quod est domini Bigot, S. Anselmus meditationibus accenseri didici. In duodecima phrasim Anselmi adverto, in tertia decima stylum video omnino disparem; utraque tamen piis mentibus sapit.

Censura meditationis 14.

Hanc sancti Anselmi nomine P. Theophilus ex ms. codi. e (collegii, ut puto, Viennensis) primus edidit; ipsa etiam inter S. Anselmi Meditationes occurrit in ms. D. Bigot; in aliis eam non legi.

Observandum autem est in ea contineri novem priora capitula libelli qui Manuale S. Augustini vulgo dicitur. Unde istius libri, sicut et Meditationum, et libri *De contritione cordis*, crism infra dabimus.

Censura Meditationum 15, 16 et 17.

Unica in tres partes distributa exstat in editione Lugdunensi an. 1630, quam nos in tres meditationes divisimus. Huic P. Theoph. ex ms. primam lucem dedit, et eam ab Anselmo ad sororem suam directam scribit. Mibi quidem certo renuntiatum est tripartitam hanc meditationem ad sororem haberi in sepefato. ms. D. Bigot; ego vero me illam in nullo ms. leguisse fateor.

De illarum auctore certum est: 1. eum suis fratrem illius virginis ad quam directae sunt; ipse enim in secunda declarat quod eos idem pater genuerit, idem venter complexus est, eadem viscera profuderunt; 2. eum in juventutis vitia prolapsum, ut eodem loci ipsi fatetur; 3. ipsum tandem Dei misericordia a seculo esse conversum; 4. quod illius soror in virginitatis proposito viveret, ut in his aperte significatur.

At S. Anselmus unicam sororem habuisse scitur, nomine Richeram, quae nupsit Burgondio, ex quo filium genuit cui Anselmi nomen impositum est. Id testantur plures epistolæ ab Anselmo ad Burgondium, et ad Richeram et ad Anselmum nepotem scriptæ. In earum una, quæ est 67 l. nr. sorori suæ scribit neminem esse, excepto ejus viro, cuius salutem tantum nosse et audire ipsa desiderat quantum suam et filii sui; quia ipse unicus ejus frater est, et ille unicus ejus filius: quæ non obscure indicant non aliam suisse S. Anselmi sororem; si qua enini fuisset, Anselmus non esset post maritum unicus qui cum nepote suo a Richera unice diligeretur. Id unum prohibet quin credam ab Anselmo scriptas esse istas meditationes.

Quidam eas S. Augustino ascripsere; et quidem in libello *De vita eremit. ad sororem*, c. 47, ad finem tres istæ ex integro leguntur. Verum nec istius libelli Augustinus anchor est, sed aliquis sancto Benedicto et sancto Gregorio junior; illius enim meminit in c. 14 et 19, et istius in c. 46. Adjice quod in nullo ex antiquioribus sancti Augustini mss. id operis descriptum reperiatur.

A Auctor hujus libelli in c. ult. fatetur se his mediationibus *De divinis beneficiis*, adjunxisse vivendi formam quam per 46 capitula ibi præscripsit; unde fit evidens unum esse et istius vivendi formulæ et istarum meditationem auctorem.

Censura meditationis 18.

Ex ms. collegii Viennensis P. Theophil., ut ait in prælatione ad Mantissam, hanc inter alias omnes, ut vocat, faculas, seu alloquia sancti Anselmi in lucem primus emisit. Hujus initium legitur in prima parte cap. 18 libri Meditationum qui inter sancti Augustini opera volvitur.

B De illius auctore hoc unum scitur, quod viveret in sociitate fratrum quibus præterat; id enim ibi pluribus indicat. Nihil autem in ea est quod Anselmum non sapiat, unde ab Anselmo, dum Becense coenobium regeret, eam scriptam esse facile crediderim.

Censura meditationis 19.

Primus eam ex ms. Vatican. edidit P. Raynaldus. Ipsam nos ex ms. S. Mart. Tornac. castigatum dedimus. Anselmo prorsus digna est.

Censura meditationis 20.

Inter S. Anselmi orationes hæc habetur in ms. 207 biblioth. Thuanæ, ex quo ipsam typis dedimus. Hæc sancti Anselmi doctrinam ac pietatem in omnibus exprimit.

Censura meditationis 21.

C Hanc non aliud censeo quam pietatis flores ex Proslogio sive ab ipso Anselmo, sive ab alio collectos; et ita omni jure Anselmo ascribitur in pluribus mss. ac in P. Theophilii editione,

*CENSU ORATIONUM.**Censura orationis 1.*

A P. Rayn. ex ms. coll. Vien. primum evulgata est, nec eam in ullis sive excusis sive mss. comperi. Attamen ab Anselmi stylo non distat, et auctorem suum proposito et habitu religionis distinguit.

Censura orationis 2.

Ipsa in excusis etiam antiquioribus exstat, quasi pars orationis, quæ incipit; *Deus mens, da cordi meo*, etc. Nos eam ab illa non sejunximus, nisi ut eas quæ compunctionem excitant, illis præmittentes quæ ad virtutes impenetrandas sunt compositæ. Capitula 5, 6, 7, 8 libri Meditationum, qui Augustino falso tribuitur, constant ex ista oratione, quæ tamen in ms. et in omnibus excusis S. Anselmo ascribitur. Vide infra judicium istius libelli Meditationum.

Censura orationis 3, 4, 5, 6, 7.

Inter S. Anselmi orationes hæc leguntur in mss. quæ in variis lectionibus notavimus: quibus addit ms. D. Bigot, et ms. coll. Vien., ex quo eas P. Rayn. primus edidit. Quinta est. c. 34 præfati libri Meditationum.

Censura orationis 8.

In ms. biblioth. S. Martini Tornac. leguntur plures S. Anselmi lamentationes, hoc est meditationes,

inter quas hæc habetur, quam ad nos transmissa sunt protulimus.

Oratio 9 eadem est ac 2, cuius vide censuram

Censura orationis 10.

Hæc confecit quatuor priora capitula p̄fati libelli Meditationum. Attamen omnes etiam antiquiores Meditationum S. Anselmi editiones ipsam habent; nec non ms. Thuan. 267 et ms. colleg. Vienn.

Censura orationis 11.

Inter S. Anselmi orationes legitur hæc in pluribus mss. in quibus diversos habet titulos, ut videre licet in variis lectionibus. In ms. D. Bigot hæc oratio alias duabus conjuncta est. Eam ex ms. Vatic. P. Raynaldi primus publicam fecit.

Censura Orationum 12 et 13.

P. Theoph. ex ms. Vienn. primus eas inter S. Anselmi alloquia recensuit.

Censura orationis 14.

Exstat hæc in omnibus excusis, et in ms. D. Bigot ac in ms. Thuan. et in ms. Vien. Ipsa tamen est c. 9 saepe fati libelli Meditationum, cuius infra judicium dabimus.

Censura orationis 15.

Hanc inter S. Anselmi orationes habent ms. Corb. 160, ms. Vallis Luc., ms. San-Germ. et ms. Coll. Vien., ex quo eam P. Theoph. primus edidit.

Censura orationum 16, 17, 18 et 19.

Ista capita 36 et 37 prædicti libri Meditationum complent. Ipsa tamen, nec immerito, P. Rayn. ex ms. Coll. Vien. S. Anselmi alloquiis accensuit.

Censura orationis 20.

Hac oratione clauditur præfatus liber Meditationum: ipsa tamen inter S. Anselmi orationes legitur non solum in ms. quæ in variis lectionibus designavimus, sed et in ms. S. Germani, in ms. Lov. et in ms. Vien. ex quo P. Rayn. eam S. Anselmi alloquiis primus adjunxit.

Censura orationis 21 et 22.

Ipsas ex ms. Vatic. accepit ac dedit P. Raynaldus. Reperiuntur quidem in libro *De contritione cordis*, ac in libro Meditationum, c. 10. At quam falso bi libri nomen Augustini præferant, infra demonstrabimus.

Censura orationum 23, 24, 25, 26, 27 et 28.

Præter ms. quæ in variis lectionibus notata sunt D ms. Lov., ms. Biblioth. Regiae, ms. Floriac., nec non ms. Vatic. et Collonien. Vien., ex quibus eas P. Theoph. deprompsit, eas esse Anselmi protestantur.

Censura orationis 29.

Cum fides mss. codicibus integra danda sit, ubi nulla alia suppetit judicandi ratio, et nihil aliunde repugnat hanc orationem nulli alii quam S. Anselmo adjudicandam censuimus. Eam enim in pluribus non ignobilioris note codicibus mss. inter alias sancti bujusce doctoris orationes perlegimus: quos, eti libuerit, consulat in variis lectionibus notatos, lis adificantur ms. 2024 Biblioth. Regiae, et aliud ms. D. Bigot. Stylo quoque Anselmi descriptam hanc

A esse probe novit quisquis in ejus lectione versatus est. Quod autem hæc inter Joannis abbatis Fiscensis pia collectanea reperitur in Metensi ms., quid consequens est, nisi abbatem hunc, qui ea adhuc ætate vigebat qua a S. Anselmo plurimi pias quas composuerat, orationes deposebant, ab eo istam, accepisse et acceptam exscripsisse? Id infra sumus demonstraturi.

Censura orationum 30, 31, 32, 33, 34, 35 et 36.

Has omnes P. Raynaud. ex ms. Vien. primus edidit trigesima tertia legitur etiam in ms. D. Bigot sub hoc titulo: *Oratio apologetica sancti Anselmi*. trigesima quarta vero exstat in ms. Thuan et in ms. Becc., ut in variis lectionibus indicavimus.

Censura orationum 37, 38, 39 et 40.

B Ex ms. Corbeiensi 160 illas publici juris fecimus et Anselmo ascripsimus. Quæ quadragesima est repetitur etiam in ms. Victor. Kr. 16.

Censura orationum 41, 42, 43 et 44.

Harum prima in omnibus pene mss. inter S. Anselmi orationes legitur. Vide varias lectiones. Carteras vero non ita firmus Anselmo asseruerim: licet eam quæ quadragesima secunda est ex ms. Vienensi, et alias ex ms. Vatic. P. Raynaudus in lucem ediderit.

Censura orationum 45, 46, 47 et 48.

Pater Raynaudus has quatuor ad B. V. orationes ex ms. colleg. Vienn. primus typis expressit inter Anselmianas.

Censura orationum 49, 50 et 51.

C Hæc habentur non modo in ms. colleg. Vien. et in ms. Vatic. et in San German., sed et in iis omnibus quæ evolvi, ut in variis lectionibus signavi. Unde illas esse reor quas prolixiores composuisse se Anselmus nondum abbas scribit in epist. ad Gundulphum, quæ est 20 lib. 1. Unum hic observandum est, quod in antea editis orationes 49 et 50 abbreviatæ quasi unam conscient sub hoc titulo: *Invocatio Matris Virginis Mariæ simul ac Filii ejus*, et incipit: *Sancta et inter, etc.*

Censura orationum 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58 et 59.

Ex ms. Vien. orationem 52, alias vero ex ms. Vatic. P. Raynaudus inter Anselmianas primus edidit.

Censura orationis 60.

Rhythmus hic inter sancti Anselmi orationes habetur in ms. Corbeiensi 160 et in ms. Vict. Kr. 16, ex quibus illum prælo commisimus sancti Anselmi orationibus insertum.

Censura orationis 62 et aliarum ad SS.

Guillelmus Gemmeticensis, lib. vi, cap. 9, de Anselmo scribit quod librum orationum ad sanctos ediderit; et eas esse Anselmi non est unde quis dubitet, nisi omnem ms. codicibus fidem abnegavit. In aliquibus quidem oratio 64, quæ est ad sanctum Audream; et oratio 68, quæ est ad sanctum Laurentium et 71, quæ est ad sanctum Dunstanum, desiderantur: sed cum prima in ms. Vien. et in ms. Th. et in ms. Sancti Germani legatur; aliera vero in ms.

Th. et in ms. Vien. teria tandem in ms. Vien., ea sa-
tis sint faciendo haec in re fidei.

Advertendum superest : 1. In ms. codice Sancti Arnulphi Metensis, ex supra recentis sancti Anselmi Meditationibus et Orationibus pluriinas (quarum speci-
mina D. Mabillonius t. I Analectorum exhibuit) reperiri inter varia pietatis opuscula quae Joannes abbas Au-
gustæ nuncupavit. Ipsas autem non ab eo compositas,
sed ex jam tum editis à sancto Anselmo Meditationi-
bus sive Orationibus collectas inde arguitur, 4º quod
ex omnibus Orationum sancti Anselmi codicibus ms.
quos viderim, et qui tam in prologo quam in variis lectionibus denotantur, nullus sit qui istarum
precum saltem quam plurimas sancto Anselmo non
ascribat. Qua queso æquitatis lance tot ms. fidem
elevabit unicus codex ms. cui nulla alia suffragatur
ratio?

2. Quod ex sancti Anselmi epistolis, quas in prima
Meditationum censura indicavimus, et ex ipsiusmet
Eadmeri testimonio (l. I De Vit S. Anselmi, col. 56)
constet orationes ab Anselmo dum adhuc prior esset,
hoc est ante ann. 1078, editas, et a pluribus ex-
scriptas. Unde non leviter conjiciam ipsum etiam
Joannem Fisanensem Anselmo Beccensi vicinorem
illas ab eo accepisse.

3. Quod inter eas illæ passim descriptæ legantur
quas Anselmo asserunt ipsæmet Anselmi epistolæ,
videlicet tres orationes ad sanctam Mariam, quas
ipse suas facit in epistola ad Gondulphum, quæ est
20 lib. II, et meditatio, Terret me, etc. (Vide cen-
suram Meditationis 2) cum alijs de cordis contritione,
de quibus Durandus abbas Casæ-Dei ei gratulatur in
ejusdem libri epistola 61. Ex quibus consicitur, 4º
codicem hunc Metensem non esse descriptum nisi
postquam sanctus Anselmus suas Meditationes sive
Orationes edidit; 2º Joannem hunc abbatem plures
ab Anselmo compositas orationes exscripsisse, et ex-
scriptas direxisse ad Augustam. 3º Istarum proinde
precationum hunc non auctorem, sed pius duntaxat
collectorem habendum.

Porro nihil repugnat certo huic juri quod istas
preces sancto Anselmo adjudicat. Quod enim præ-
fatus Metensis codex optimæ note scriptus sit ad
undecimi sæculi finem, et quod Joannes Fisanensis
vita cesserit anno 1078, quem tamen monasterium
rexisse usque ad annum 1082 auctor Neustriae Pix
refert ex Orderico Vit., l. IV, ad ann. 1072, et l. II,
ad ann. 1107, non modo nihil obstant, sed favent
plurimum. Nam, ut supra jam tetigit, Anselmus
dum Becci prior erat, plures orationes scripsisse
certo scitur, et ab ann. 1065 hoc munere perfunctus
ad an. 1078, quo in abbatem assumptus est.

Earum auctor homuncionem quidem se dicit. At
cum non de corporis mole, sed ex animo de se hu-
miliiter sentientis ista prolata sint Joannem hunc,
qui ex corporis exiguitate Joannellinus dicebatur,
nihil juvant; sed Anselmum aperte produnt, cui
frequens erat bujuscæ vocis homuncionis et homun-
culi usus, ut patet legenti tertiam meditationem et

A orationem 69, quæ nullo dubio Anselmi sunt, et in
quibus homuncionem et homunculum ipse se nun-
cupat.

In alloquo 12, quod in nostra hac editione est
meditatio, 181, auctor indicat se pastoris habere
officium cuius onere pressus ingemiscet. Et hæc
quidem Anselmo priori aptissime convenient, cuius
sub prælationis istius pondere suspiria lacrymasque
describit Eadmerus (l. I De Vita S. Ans.) Cum, in-
quit, pro amissa status sui tranquillitate vehementis-
sime fleret, ab onere prælationis, quod sibi fatebatur
importabile, ut relevari mereretur, magnopere (Maurilius)
archiepisc. Rothom, caput rogare. Ipsi vero
Maurilius præcepit ut prælationem quam habebat re-
tinetur.

B Denique quod gratiam loca commissa ordinandi
auctor orationum postulet, Joannem Fisanensem,
qui duo regebat monasteria, utquid arguit: quasi
vero plures ecclesiæ regere credatur sacerdos quis-
quis in fine brevium litaniarum recitat orationem
in qua haec verba loca nobis commissa expressa
leguntur.

Uni igitur Anselmo Cantuariensi jure merito istas
orationes asseruimus, quas non Fisanensis modo,
sed et Durandus Casæ-Dei abbas ab anno 1068 ad
annum 1078 et plures alii multa pietatis studio ex-
ceperunt et collegerunt.

Advertendum 2 ex orationibus quæ nullo dubio
sunt Anselmi, videlicet ex orat. ad S. Petrum, ad
S. Paulum, ad S. Nicolaum, ad S. Benedictum, plu-
rima excerpta esse ex quibus magna ex parte com-
positi sunt liber *De contritione cordis*, et liber Me-
ditationum, qui in t. IX Operum S. Aug. habentur,
et de quibus propterea quid sentiendum sit in-
fra pronuntiabimus; 3º orationem 69 minus recte
inscriptam esse ad sanctum Martinum, cum ad S.
Nicolaum eam se fecisse ipse Anselmus scribat in
epist. ad Baldricum, quæ est 51 lib. II, in qua etiam
indicate eam paulo antequam in Angliam ipse trans-
fretaret, esse compositam, videlicet circa idem
tempus quo librum *De Incarnatione Verbi contra Roscelinum* inchoaverat. Exstat hæc oratio sancti
Nicolai nomine inscripta in ms. monasterii de Lira.

CENSURA Psalterii beatæ Virginis.

D Illud D. Picardus primus in lucem misit, haud
dubie ex aliquo ms. quod sancti Anselmi nomen
prefert. P. Rayn. nullum habuisse illius operis
codicem ms. fatetur. Ego quidem incidi in duos,
videlicet unum Victorinum, et alterum Floria-
censem, in quibus hujuscæ Psalterii initium us-
que ad Completorium habetur: se in utroque
cetera desiderantur, et in neutro legitur nomen
auctoris. Occurrit etiam inibi in nostræ b. biblioth.
codice ms. 345 Psalterium B. V. et aliud etiam in
ms. Biblio. Regie; sed duo hæc prorsus alia sunt ab
eo quod hic editum est, et ab eo quod S. Bonaventura
compositum.

JUDICIUM LIBRI *De contritione cordis*.

Priui capituli ultima pars, cum secundo capite,

tota ad verbum sumpta est ex postrema parte meditationis 2, quam S. Anselmus anno 1099 scripsit de humana redemptione.

Tertii capituli pars posterior, *Qualem me fecisti, etc.*, et prior pars capituli 4, usque ad haec verba, *Anima mea ante omnia, etc.*, decerpctae sunt ex sancti Anselmi oratione ad S. Joann. Bapt. Altera pars istius Capituli 4, sunt autem haec, etc., transumpta est ex oratione 4 ad Deum, quæ incipit: *Altissime, etc.* Ultima tandem pars ab his verbis, *Quam tolerabilius, etc.*, et initium capituli sequentis usque ad ista *Noli, Domine, etc.*, translata sunt ex secunda indubitateque S. Anselmi meditatione cuius initium est, *Terret me, etc.*

Abitistis autem verbis: *Noli, Domine, etc.*, ad haec, *Parce peccatrici animæ meæ, etc.*, deprompta sunt ex ultima parte tertiae meditationis sancti Anselmi, quæ est deploratio male amissæ virginitatis.

Ab his quinti capituli verbis, *heu! miser semper, etc.*, usque ad ista, *perversum etiam, etc.*, emendata sunt, inverso licet ordine ex S. Anselmi oratione tertia ad Deum. Ab istis autem, *perversum etiam, etc.*, usque ad ista *O peccata, etc.*, excerpta sunt, mutato tamen ordine, ex oratione ad S. Bened. quam esse sancti Anselmi constat.

Ab iis porro verbis *O peccata, etc.*, usque ad haec *Exaudi ergo, etc.*, quæ sunt initium capituli 10, sumpta sunt ex oratione ad sanctum Nicolaum, quam ipse Anselmus se fecisse declarat in epist. 51, l. ii. Ab his, *Exaudi ergo, etc.*, ad ista *Sed unde Deus meus, etc.*, extracta pariter sunt ex prefata orat. ad S. Nic.

Ab istis *Sed unde Deus, etc.*, ad haec *Memento, etc.*, sunt ex tertia sancti Anselmi meditatione, quæ est de virginitate male amissa.

Ab his *Memento, etc.*, ad ista: *Deus meus, in te pono, etc.*, deducta sunt ex fine orationis ad sanctum Nicolaum, et ex meditatione de male amissa virginitate.

Ista capituli ultimi, *Peccare est Deum inhonorare, etc.*, sunt ex meditatione 11, quam sanctus Anselmus Lugduni composuit, et ex pluribus aliis ejus capitulis:

Hæc ejusdem capituli, *heu me! peccavi, etc.*, ad ista: *Deus Dominus cuius, etc.*, exscripta sunt ex secunda sancti Anselmi meditatione. Hæc tamen verba: *Væ male agenti, etc.*, transumpta sunt ex oratione ad sanctum Paulum ex qua etiam decerpcta sunt ista *Deus cuius bonitas, etc.*, usque ad haec *Scio quidem et fateor, etc.*

Ex his autem omnibus sit evidens liberum *De contritione cordis*, cuius auctor incertus fuit ipsis sancti Augustini censoribus suis compositum ab aliquo recentiore, qui sancti Augustini et sancti Anselmi sententias quæ magis ad cordis contritionem movere possunt studiosissime collegit, ut ex ipsis liberum hunc aptissime concinnavit.

A JUDICIO LIB. *Meditationum, qui inter S. AUGUSTINI OPERA CIRCUMFERTUR.*

Duo *Meditationum libri* exstant in tom. IX Operum sancti Augustini: unus inter ejus Opera, alter in Appendice editus est: De secundo cui nihil cum Anselmi *Meditationibus* commune est, nihil hic statuimus, sed de primo quid sentiendum sit ut concludatur, duo præmittenda sunt.

1. Tots fere hic liber legitur in sancti Anselmi *Meditationibus et Orationibus*. Quatuor enim priora hujuscem libri capitula consciunt orationem 10, quæ incipit, *Domine Deus, da cordi, etc.*, usque ad haec: *Quam magnas, Domine, etc.* Quatuor autem sequentia capitula de verbo ad verbum redduntur in oratione 2, quæ incipit: *Invoco te,*

B Caput nonnum istius libelli implet S. Anselmi orationem 14, *Jam o divini amor, etc.*

Cap. 10 est ipsa oratio 21, *Scio, Domine, etc.* Initium capituli 18 inchoat meditationem 18, omissis aliquot versibus quæ huic premituntur.

Capita 22 et 23 plurima habent quæ leguntur in § 5, 6 et 7 Meditationis 14, quæ et Enchiridion dicuntur.

Cap. 29 et 30 continentur in § 4 præfatae Meditationis 14.

Caput 34 est oratio integra quam quintam numeravimus.

Caput 35 conficit orationem 17.

Caput 36 dat orationem 16.

Caput 37 compleat 18 et 19 orationes.

Caput 39 alias habet sententias quæ sunt in oratione 62 alias quæ occurunt in medit. 3, alias quæ leguntur in orat. 2, alias etiam quæ in c. I Prologii reperiuntur.

Denique caput 41 et ult. integrum conficit orationem 20.

Ex his luce clarius est aut istas meditationes et orationes ex prefato libro esse descriptas, aut librum hunc ex istis maxime orationibus seu meditationibus non ab Anselmo sed alio jure suo compositum. Utrum verum sit ut intelligatur, adverto: 1° Prologi et alias saltem ex his orationibus quæ eadem habent ac iste liber, indubitate esse sancti Anselmi opuscula. Unde consecutaneum magis est ex D sancti Anselmi orationibus librum hunc esse transsumptum quam ex eo libello, cuius auctor nullus ante Anselmum certo scitur, et qui non nisi in mss. recentioribus legitur, istas orationes fuisse ab Anselmo descriptas. Nec enim is erat sancti Anselmi animus.

Adverto 2° librum hunc *Meditationum* nihil aliud esse quam centones nonnunquam minus apte assortos. In orationibus vero sancti Anselmi sententiae sententias et partes partibus magis coherent. Potius itaque ille ex istis, quam istæ ex illo, compositus est.

JUDICIO LIBRI QUI *Manuale* DICITUR.

Hunc librum non esse Augustini constat: 1° ex eo quod in antiquioribus ms. non legatur, 2° ex

ipsius prologo, ubi auctor præfatur se ex elegantibus dictis SS. Patrum Manuale hoc collegisse, 3º ex eo quod sex ultima hujusce libri capitula verbatim sancti Anselmi Prologio transumpta sint.

An vero hic liber sit Anselmi non est unde desi-

A niam. Aequius tamen censuerim id operis nec ab Augustino, nec ab Anselmo prodiisse, sed ab aliquo ipsis recentiore, qui ex diversis et maxime S. Augustini et sancti Anselmi sententiis et capitulis hunc librum con. sarcinavit.

CENSURA OPERUM

Q UÆ IN APPENDICE EDITA SUNT.

CENSURA *Elucidarii*.

Oxonie in ms. 223 bibl. Mertonensis liber iste sic inscriptus legitur : *Liber qui vocatur Elucidarius B. Anselmi. Cantabrigie in ms. 423, colleg. Bened., Elucidarium Anselmi.* In pluribus aliis mss. exstat, sed sine nomine auctoris. In ms. cuiusdam bibliothecæ Anglicanæ exstat etiam hoc opus Gallice scriptum, ut certo mihi ab amico, præ cujus manibus erat, renuntiatum est.

Hunc librum Anselmi nomine insignitum Espenæus prelo primus commisit Parisiis an. 1560, unde postea inter sancti Anselmi Opera excusum est Coloniæ an. 1573. Quandoquidem vero in eo plurima vana, inepta, et sancti Anselmi doctrinæ adversa deprehenduntur, indignum prorsus quod illius Operibus adnumeraretur, judicatum est. Quæ enim de luctu Adam, Abel occiso, dicuntur in l. i, c. 15 et de miraculis qui Domino nascente contigisse narrantur in eod. l., c. 19, nec theologo, nec sano capite digna sunt : Et cum arbitrium definitur (l. iii, c. 3) « libertas eligendi bonum vel malum, » ab Anselmi doctrina receditur : cuius etiam sententiae repugnat quod l. ii, c. 15, de seminis immunditia pronuntiatur. Deinde sanctus Anselmus in prologo ad dialogum *De veritate* ipse quatuor a se compositos dialogos scribens et enumerans, hujus non meminit. Nec quis dicat ea ætate dialogum hunc nondum ab eo editum fuisse; nam ex *Elucidarii* præfatione liquet ipsum ab aliquo qui in scholis adhuc ageret, et nondum esset prælatus, esse compositum : Anselmo autem Beccensis coenobii regimen iam tum obligeat cuin ad suos dialogos prologum scripsit.

Honorio Augustodunensi id operis ascripsit Tri-thenius l. De Eccl. script. Guillelmo Conventriensi Carmelitæ, qui vixit circa an. 1560, P. Theophilus in Eromatis adjudicavit : cuius tamen sententiam P. Labbe confutat ex ms. codice coll. Clarom., quæ hujusce Carmeliteæ ætatem superat. Neutri ego illud opus asseram, sed cuidam sancti Anselmi studioso qui ex ipsius maxime sententiis hanc Christianæ, ut ait, theologiae summae concinnavit.

CENSURA DIALOGI *De Passione Domini*.

Exstat hic dialogus in ms. 519 bibl. Thuan. sub hoc titulo : *Planctus beatæ Mariæ V. ad Anselmum, de passione Christi.* Exstat et in omnibus editis. Nihilominus tamen hunc non esse S. Anselmi mihi constat, 1º ex prologo, ubi hæc leguntur : *Beatus Anselmus, etc.; 2º quia is non est ex quatuor dialogis quos a se compositos Anselmus ipse recenset in præfatione ad dial. De veritate; 3º quia de eo Eadmerus*

nihil loquitur ; 4º et maxime præ fabulis et puerilibus nūgis quibus dialogus iste oppletus est.

CENSURA LIBRI *De mensurazione crucis*.

In omnibus quidem, etiam antiquioribus, excusis S. Anselmi Operibus liber iste legitur. Verum cum in nullis reperiatur mss. et auctor in cap. 5 Bernardum citet, palam est eum esse Anselmo posteriorum, qui anno 1109 decesserat, antequam Bernardus vel monachum induisset. Quod etiam de merito ex condigno loquitur in c. 1, indicat hoc opus non prodiisse ante sæculum decimum tertium.

CENSURA LIBRI *De conceptione beatæ Virginis*.

Hujusce tractationis fragmenta cum hac epigraefe, *De conceptu virginali passivo*, primus edidit P. Raynaudus, qui lotus contendit huncce tractatum a S. Anselmo esse compositum. Evidem ipse scio in ms. 271 bibl. Merton. in Anglia, ante tractatum *De excellentia B. Mariæ* hunc legi sic inscr. ptum : *Anselmus de conceptione B. Mariæ* : et in ms. 22 bibl. Lincol. inter alia S. Anselmi opera illud haberet *De Conceptione B. Virginis.* Cantabrigie in ms. 338 coll. S. Benedict. post Eadmeri Opera pariter occurrit tractatus *De conceptione S. Mariæ.* Sed et in ms. Cluniac. legitur : *Tractatus B. Anselmi de conceptione B. Mariæ Virg.* Et in ms. Corb. inter sancti Anselmi Opera hic etiam tractatus reperitur, *De conceptione B. Virg. Mariæ* ex quibus duobus ms. huncce tractatum integrum edidimus. Non tamen inter sancti Anselmi Opera quandoquidem horum mss. quæ pauciora sunt, et alias quam sancti Anselmi tractatus continent, fidem penitus abrogant alia innumera Operum S. Anselmi mss. quæ in Regia, Victorina, Thuana, et pluribus aliis bibliothecis in Gallia, in Anglia et in Belgio asservantur. In his enim omnibus ne fragmentum quidem istarum tractationum reperire est. Sed nec scio quis tractatus ille sit, quem tres Anglicani isti codices inscribunt : *De conceptione B. Virginis;* hic enim titulus libro *De conceptu virginali* ab exscriptoribus præfigi potuit.

Insuper sancto Anselmo hunc librum falso ascribi tota ipsius doctrina reclamat, ut novit quisquis ejus librum in *Cur Deus homo*, et maxime c. 16 et 17, legit ut intelligeret. P. Raynaudus in sua hujusce libelli Syntaxi vult Anselmum eo loci, sicut et alias PP. locutum de prima conceptione quæ in paterni seminis susceptione consistit, et unde incurritur debitum contrahendi peccatum originis. Verum his totus adversatur Anselmus citatis maxime in locis, ubi probat nullam esse in semine immunditiam quæ

mundatione egeat; et ubi suo Bosoni demonstrat necesse fuisse Deum hominem fieri ut beata Virgo mundaretur, ipsamque a Spiritu sancto per Christum esse mundatam. Opponunt alii sanctum Anselmum in enarrationibus suis in sancti Pauli Epistolas eadem sensisse quae in isto libro ducit. In ista enim Apostoli verba, *de peccato damnavit peccatum* (*Rom. viii*), sic ait: *Maria ex Adam mortua nisi divinitus exempla fuisset*, etc.; et ista: *Omnes mortui sunt* (*II Cor. v*), sic explanat: *Omnis itaque mortui sunt in peccatis, nemine prorsus excepto, dempta Matre Dei, sive originalibus, sive etiam voluntate additis*.

Ad quid hæc? non enim istas enarrationes scripsit Anselmus, sed Hervæus Burgidolensis, ut ipsi Bellarminus et Labbe in *I. De script. eccl. observant*, et nobis constat ex codice ms. qui penes nos est, et ex cujus etiam sive certo liquet has clausulas, nisi *divinitus exempla fuisset*, et *dempta Matre Dei*, esse ab alio insertas ut Estius fuerat jam subodoratus. Hæc enim in ms. minime leguntur.

Non est ergo unde concilietur secum pugnans sancti Anselmi doctrina, si liber iste ab eo sit editus; unde magis eum Auselmo supponi, quam Anselmum sibi non constare non inique censuerim. Hoc eodem argumentum genere Angelus Rocca, Augustinianus, cum sancti Bonaventurae Opera Romæ excudi curaret, sermonem secundum de beata Maria, qui eadem exponit ac iste liber, ad marginem (*t. III, in serm. de sanctis*, p. 389 edict. Romi), concludit hunc sermonem *S. Bonaventurae non esse, cum ipse multis aliis in locis opinionem in t. III Sent. affirmata omnino et constanter defendat*.

Baronius ipse in notis ad Martyrol. observat quod an tractatus *De concep. B. V.* sit Anselmi merito ducitur in controversiam, cum multa habeat quæ eidem auctori repugnant, ut notat Joan. Turrecrem. in tract. *De concept. B. V.*, parte xii, c. 3. Hoc ipsis Baronii judicium.

Ipse quoque tractatus, hic suæ integratæ ac puritatæ jam redditus, se non nisi post Anselmi tempora editum protestatur. Etenim ab ipso sermonis exordio declaratur, 1. quod multis in locis jam tum festiva erat solemnitas Conceptionis B. Mariæ; 2. quod priscis temporibus frequentiori usu celebretur, dum pura simplicitas vigebat; 3. quod perspicacia et examinatio modernorum quorundam, qui seculari et ecclesiastica auctoritate, divitiarumque abundantia præminebant, hanc solemnitatem quasi ratione vacantem de medio sustulerit et redegerit in nihilum; 4. quod charitas simplicium de tanta festivitatis abolitione tum gemeret.

At ista cum Anselmi ætate stare nequeunt; sicut nec commentum illud quo ista festivitas dicitur ab Anselmo instituta dum Lugduni moraretur. Quandoquidem de his plane siluit Eadmerus, qui singula, vel minutissima, quæ Lugduni ab Anselmo gesta sunt, accuratissime describit tam in libris de ejus Vita quam in Historia novorum. Nec ullus de istius

PATROL. CLVIII.

A festivitatis institutione aut abolitione eo tempore scripsit, cum tamen hujuscæ ætatis gesta tot Scriptores nobis tradiderint. Denique qui dici potest priscis temporibus instituta festivitas, prævalente contra charitatem simplicium auctoritate quorundam qui ecclesiastica dignitate præminebant, abolita esse ipsa ætate Anselmi, qui post priorem suum e civitate Lugdunensi (ubi ab eo instituta fertur) reditum vix decem annos impleverit?

B Non ergo Anselmi, sed Bernardi ætas hæc tulit. Ea siquidem tempestate, videlicet circa ann. 1140, Lugdunensis Ecclesia festivam recolere voluit beatæ Virginis conceptionem. Quod cum sanctus Bernardus et plures alii minus æque ferrent, graves inde controversiae motæ sunt, iis contendentibus, 1. quod nulla esset hanc conceptionem specialiter recolendi ratio; 2. quod si ante Christi partum B. Virgo decessisset, originalis peccati sortem non evasisset, ut refert ipse auctor hujuscæ libri. His autem subindicari præceteris ac redargui videtur Potho Prumiensis, qui anno 1151 in lib. III *De statu domini Dei* (t. XII, part. I, *Bibl. PP.*), sub finem, ait maxime absurdum videri quod festum Conceptionis sanctæ Mariæ fuerit de novo inductum, nec tamen se devotioni fidelium derogare, si hujus festivitatis rationem querat. Ubi Potho sénsum ac verba profert sancti Bernardi in epist. 174 ad canonicos Lugdunenses.

C Advertendum quoque est quod in ea epistola sanctus Bernardus dicat se jam antequam eam scriberet, hunc (verba ejus sunt) errorem apud aliquos compumperisse; sed dissimulando pepercisse simplicium devotioni, quem iniquiori animo tulit in sapientibus viris et in insigni Ecclesia. Ex quibus fit manifestum, 1. hoc sancti Bernardi tempore, qui post Anselmum floruit, aliquos duntaxat simpliciores, de quibus in præfato tractatu dictum est, beatæ Mariæ conceptionem fuisse veneratos; 2. nec dum publice ac solemniter ab Ecclesiis recoli solitam; 3. et proinde hanc festivitatem ab Ecclesia Lugdunensi, non ex Anselmi instituto, nec ejus ætate fuisse celebratum, cum sanctus Bernardus illius Ecclesiæ canonicos hujus celebritatis redarguerit statim atque eam deprehendit. *Supersitione*, inquit, *deprehensa*, etc. Eam autem non ignorasset si ab Anselmi tempore esset instituta in ea Ecclesia, cuius ipse, ut ibi ait, specialiter erat filius. Cum ergo hæc quæ in eo tractatu de festivitatis illius institutione et abolitione scripta legimus, sancti Anselmi temporibus minime congruant, tractatus hic non ab Anselmo, sed ab alio recentiore compositus est.

CENSURA EPISTOLÆ SIVE SERMONIS *De conceptione beatæ Virginis.*

D Pater Raynaudus sermonem hunc ex ms. monasterii Sancti Rgueberti Jurensis edidit sic inscriptum: *Epistola sancti Anselmi de conceptione beatæ Mariæ.*

Anselmus Cantuariensis archiepiscopus et Anglorum pastor coepiscopis suis et omnibus B. Maria

mysteria colentibus, salutem et perpetuam in Christo benedictionem.

Verum fictitiam esse hanc epistolam suadent plurima, 1. inscriptio haec non est Anselmi; nusquam enim in epistolis ipse se Anglorum pastorem numerat, quo forte non levem sibi invidiam fecisset; 2. sanctus Anselmus coepiscopos non fuisse allocutus his verbis: *Dilectissimi fratres, dilectio vestra, absque ulla dignitatis ac paternae reverentiae nota, quam in ceteris semper adhibuit;* 3. epistolæ non clauduntur his vocibus: *prestante Domino nostro Iesu Christo Filio ejus, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per infinita aeternitate secundum auctoritatem eiusdem regis,* 4. nullus ex historiæ Anglicanæ scriptoribus refert a Guillelmo Conquestore in Dianam missum Elsinum, qui utrum classis, ut fama erat, in Angliam dirigenda pararetur, sagaciter exploraret. Imo tradunt omnes Guillelum, statim atque in Anglia regem sacratus est, in Northmanniam transfretasse, et aliquanto post Danorum potentissimam classem in Angliam irrupisse. Cum quibus profecto male cohæret prima istius epistolæ sive sermonis narratio. Si enim Elsinus paratam classem renuntiasset Guillelmo, vel ipse ex Anglia non exiisset, vel saltem Dani eam eo imparato non invasissent. S. Elsinus, Anglice *Aiegelsin*, non fuit in abbatem Ramesiensem electus nisi an. 1080, ut habetur in *Registro de Ramsey*, fol. 218. Fabula igitur est cœnobii Ramesiensis abbatem Elsinum a Guillelmo I accersitum directumque fuisse in Dianam statim atque Angliam suæ ditioni subiectum, hoc est anno 1066.

Elsinus hic in ecclesia Sancti Augustini aliquando resedit dicuntur in altera narratione. Et quidem Guillelmus Torne in *Chronicis abbatem Sancti Augustini Cantuar.* ad ann. 1059 inter eos abbates bene recenset Egelsinum; et de eo inter cetera scribit quod, ipso et Stigando archiepiscopo Cantuariensi ducibus, populus Cantiorum anno 1066 Guillelmo occurrerunt; et quod pacto inter eos fœdere abbas iste in Dianam navigaverit, sed profugus ut iram Guillelmi declinaret, non ut ejus legatus aut explorator, ut singit fabula. Denique quod non solum non fuerit ad ecclesiam Ramesiensem promotus, sed quod nusquam ex eo tempore comparuerit Egelsinus iste, adeo ut in ejus locum rex alium sufficerit nomine Scotlandum, cuius instantia a rege mandatum est ea omnia bona cœnobio Sancti Augustini restitui, quæ abbas iste Egelsinus, quem rex ipse in suo rescripto vocat fugitivum, vel concesserat vel abripi permisera. Non ergo is Elsinus est qui a rege in Dianam missus est, et qui re cum Danis facta in Angliam redeunti facta sit præfata revelatio. Nec enim is fuit unquam Ramesiensis cœnobii Pater, nec ad Danos transivit, nisi profugus; unde nec uspiam reversus est.

Sed nec abbas Ramesiensis ad id muneric a rege deligi potuit, cum Elsinus hic abbatem non nisi anno 1080 sit electus, et nusquam in Dianam trans-

A migraverit, maxime ad exploranda Danorum consilia qui paulo post in Angliam irrupere.

Quis ergo iste Elinus seu Egelsinus est, cui ex Dania redeunti tanta revelata sunt mysteria? Dixerint hunc nec Ramesiensem, nec Cantuariensem, sex ex utroque confictum qui et in Dianam transfretaret, quo abit Cantuariensis; et qui Ramesiense cœnobium regeret, ne exsul aut profugus etiamnum in Dania crederetur: sic seipsa concidit male texta narratio.

6. Elsinus iste naufragio proximus adeo scrupulose inquirit non solum de die, sed et festivitatis officio, ut arte composita haec narratio facile credatur.

7. Adeo varie descripta est haec epistola, ut mendacio in incerto fluctuanti quam veritati quæ sibi constat, propior sit. In ea quam edidit Pater Yenez in appendice tom. VII Chron. ord. S. Bened., editur quod sanctus Nicolaus sit infusatus hic qui Elsino naufragandi succurrit, nec nisi una apparitio in ea narratur. In ea quæ hic edita est, duæ aliae eodem stylo adjectæ sunt narrationes. Illa tandem quam ex ms. Geimmet. subiecti eo titulo: *Miraculum de conceptione B. Mariae*, partim rhythmis, partim soluta oratione composita est, et unicam duntaxat apparitionem enuntiat. Denique revelationem hanc factam abbati in naufragio constituto Durandus ipse Mimatensis episcopus (1296), l. vii *De divin. offic.*, concludit non esse authenticam nec approbandam.

8. Non magis veri speciem habet quod de quodam diacono Hungariæ regis germano narratur. Hunc volunt (*Ivion l. ii. Ligni vita*) esse Fridericum, quadragesimum tertium Aquileiensis Ecclesiæ patriarcham, quem Caroli Calvi filium et monachum Fuldensem singunt, deinde ab eo in archiepiscopum assumptio institutam fuisse hanc festivitatem. Ughellus in tom. V Italæ Sacræ, quæ Romæ edita est, hanc fabulam rejicit et consultat ex eo quod iste archiepiscopus inter Caroli filios non recenseatur in stemmate Carolingorum: neque in epitaphio quo ejus sepulcro incisum est, ulla de iis habeatur mentione; nec de eo Christophorus Browerus ullam mentionem habet in libro *Antiquitatum Fuldensium* ubi de præstantia, doctrina et pietate illustrium Fuldensium monachorum diserte agit. Denique nullus scitur Aquileiensis patriarcha fuisse regis Hungariæ germanus. Nec de festivitate recens inducta Bernardus, Potho et alii circa annum 1140 causati suisent, si in Italæ sede patriarchali ab anno 884, quo iste Aquileiensis archiepiscopus electus est, vel paulo post, cum octavis fuisse celebrata.

9. Imponenteriæ finali, quæ illud peccatum est quod neque in futuro sæculo remittetur, nimium favet tertia hujuscem epistolæ narratio; et Scripturæ dicenti quod ubi arbor ceciderit, ibi manebit; Ecclesiæque proflenti quod in inferno nulla est redemptio, nimis repugnat ut fidem mereatur.

10. Haec ratio quod ideo extollit debeat B. M. con-

ceptio, sicut et ejus nativitas, quia nisi illa concipeatur, non nasceretur, a S. Bernardo refertur ac refellitur (*epist. 174*): quod argumento est fabulam hanc ea ætate suisce confictam.

11. Auctor in eos qui hanc festivitatem celebrare abnuebant, tanquam in insanos et insensatos inveniuntur. Quod quam ab Anselmo modestia ac mansuetudine alienum sit, novit quisquis ejus scripta vel cursim evolvit.

Circa miraculum de conceptione S. Mariæ quod ex ms. Gemmet. c. 40, idem censeto quod de epistola precedente.

His autem in omnibus id unum egi ut hasce tractationes non esse sancti Anselmi demonstrarem, nihilque ad Conceptionis festivitatem ac mysterium attigi, de quibus semper id sentiam quod Ecclesie judicio stabit.

CENSURA PASSIONIS sanctorum Guigneri, etc.

D. Joannes Picardus hanc historiam, si historia dicenda est, ex ms. biblioth. Victorinæ primus edidit, et sancto Anselmo ascripsit. Ipsam tamen vix Anselmo digna judicavimus, quia in ea leguntur multa quæ vero minime similia sensatis visa sunt, et quæ risum magis excutere quam ad pietatem movere possunt.

CENSURA judicii de stabilitate.

Nihil sancto Anselmo indignum habet; nec dissonat ab iis quæ sanctus Anselmus Lanzoni scripsit in epistola quæ est 29 libri 1.

CENSURA Disputationis Iudei cum Christiano.

Disputationis istius auctorem et argumentum operie indicat epistola quæ loco prologi præmittitur. Hactenus inedita fuerat, etsi in pluribus ms. repetitur, videlicet in ms. bibl. Elhon., bibl. Longi Pontis, bibl. ecclesiæ cathed. Tornac., et bibl. Sancti Lamberti; præter ms. bibl. S. Remigii Rem., bibl. Vict. et bibl. San-Germanensis; ex quibus illam juris publici fecimus.

CENSURA Annuli.

Dialogum hunc, qui a quingentis annis et amplius in bibliothecarum scriniis delituerat, e Lætiensi feliciter deprompsimus. A Ruperto Tuitiensis coenobii abbe Annulum hunc esse compositum, et tribus libris quasi totidem gemmis distinctum ab ipsomet discimus in ejus prologo ad libros *De glorificatione S. Trinitatis et processione Spiritus sancti*, ubi se hunc Annulum, experte Cunone quondam abbate Syngeberniensi, tum Ratisponensi episcopo, post completos tredecim libellos *De gloria Filli hominis*, et ante susceptos libros *De glorificatione*, etc. (hoc est circa an. 1127) conscripsisse se præfatur. De his plura disserui in *Apologia pro Ruperto*.

CENSURA LIBELLI CUI TITULUS: *Quædam dicta utilia*, etc.

Ea P. Rayn. ex mss. bibl. Vatic. primus in lucem misit: et hæc quidem Anselnum sapiunt. Nonnulla ex ms. Corbeiensi his subjunximus, quæ nec ab Anselmo aliena sunt.

A De homilia autem in illa, *Decebat enim*, etc., quid censendum sit dixi in aliarum homiliarum censura.

CENSURA DUORUM MIRACULORUM.

In ms. San-Germanensi 608 duo hæc miracula a sancto Anselmo edita dicuntur. Unde ne quid Operum quæ ipsi ascribuntur, in hoc volumine desideraretur, ea, quantumvis fabulosa et nulla fide digna, adjecimus. Ejusdem generis hæc sunt cujus et præfati tractatus *De conceptione*, et *miraculum abbatissæ quæ angelis obstetricantibus partum edidit*.

CENSURA LIBRI *De sacramento altaris*.

In ms. Cambronensi hic liber exstat sic inscriptus: *Incipit liber domini Anselmi de sacramento altaris*. Sub eodem titulo legitur in ms. Atrebat.

B Quandoquidem vero eo in opere aliqua redarguntur quæ legimus in libris *De divinis officiis*, quos Rupertus Tuitiensis anno 1111 scripsit, Anselmus vero humanis exemptus sit anno 1109, liquet illud opus ab Anselmo non prodiisse. Quod et in *Ruperti Apologia fusius exposui*. Hunc itaque librum suo auctori, Guillermo Sancti Theodorici, cuius nomen præfert in ms. Longi-Pontis et in aliis, dimittentes, ipsum hic excudendum minime censuimus, cum inter Guillelmi abbatis S. Theodorici *Opera in Bibliotheca Cisterciensi editus habeatur*.

CENSURA LIBRI *De membris et actibus Deo attributis*.

Hic liber in tom. IV operum S. Augustini inscriptus legitur, *De essentia Divinitatis*; et in tom. IX. Operum S. Hieronymi est epistola 45, *De iis quæ de Deo in Scripturis sanctis attribuuntur*: exstat etiam inter S. Bonaventuræ opuscula. Unde, licet in prioribus editis sancti Anselmi operibus habeatur, cum in nullo ms. cod. Anselmi nomen obtineat, illum dimisimus.

CENSURA LIBRORUM *De imagine mundi*.

Hoc opus exstat in ms. 14 bibl. collegii Ovialensis, sic inscriptum: *Epilogus mappæ mundi per eundem* (Petrum de Alliaco Cameracensem). In ms. 12 collegii Corporis Christi, inter Hugonis Opera, *De imagine mundi libri duo*. In ms. 7 colleg. Sanctæ Trinitatis: *Liber Henrici Huntingdon*, qui dicitur *Imago Dei*. In ms. 367 collegii S. Benedicti: *Imago mundi composita per H. canonicum*. Ibid in ms. 32: *Imago mundi cum prologo doctoris clarissimi Anselmi super librum cuius auctor est Greg. Huntingdon*. In ms. 280 Biblioth. Regiae: *Incipit prologus beati Anselmi episcopi super librum qui dicitur: Imago mundi*. In ms. 512 nostræ biblioth. San-German. exstat liber intitulatus: *Speculum vel Imago mundi*, *editus a fratre Vincentio ordinis Fr. Præd.*; sed is alias est ab eo qui inter S. Anselmi Opera sicut editus. In ejusdem bibl. ms. 513 alias liber legitur eo titulo: *Speculum vel Imago mundi*, nullo auctoris nomine; sed nec is est idem cum aliis.

In omnibus vero, etiam antiquioribus, excusis sancti Anselmi Operibus exstant hi duo libri.

Attamen ab isto volumine ipso exclusimus, nec quidem in Appendix eis dedimus locum, utpote quos

Anselmi esse non constat, et quos alibi, videlicet, inter Hosorli Angustodunensis Opera expressos legimus in tom. XII Bibliotheca PP.

CENSURA LIBRI *De beatitudine cœlestis Patriæ.*

In ms. biblioth. Clarævall. S. Ebrulphi, Longi Pontis et S. Martini Tornac. huic libro sancti Anselmi nomen præfixum est. Verum in ms. Corb. E. 10 et in ms. Becc. Eadmero ascribitur, et simul exstat ejus ad Guillelmum monachum epistola quæ simul cum prologo enarrat describendi hujuscem libelli rationem, et Eadmerum ejus auctorem aperte denuntiat. Plura etiam ex eo proferuntur in l. De similitudinibus a c. 47 ad c. 71. Nonen autem S. Anselmi non immerito præfert in pluribus mss. cum serino sit quem sanctus Anselmus Cluniaci habuit, et quem individuus ejus comes Eadmerus in libri forma descriptis.

CENSURA LIBRI *De similitudinibus.*

Liber hic in ms. Lirano et in ms. aulæ Pembroch. inscribitur : *De moribus humanis*; inter S. Anselmi opera exstat in omnibus excusis et in pluribus mss. Unde S. Thomas, S. Bonav., sanctus Antoninus et alii ipsum S. Anselmo adjudicavere. Unus Pater Theophylus id opus inter notha recensuit; nec injuria. Hunc enim librum ab Anselmo non esse compositum convincitur, 1. ex septem capitulis 186-192, quæ in antea editis postrema sunt; sed eis cum ex ms. S. Germani tum ex ms. Beccensi, duo subjunximus quæ in prioribus excusis non legebantur. In iis autem septem capitulis auctor de S. Anselmo loquitur; unde necessario consequitur eum a S. Anselmo alium esse. Nec quis ea dicat adjecta suis, sicut revera in editione Nuremberg. non habentur, in omnibus enim mss. ea leguntur, et unum ipsorum sub Anselmi etiam nomine a S. Bonav. citatur.

Hinc autem error natus est quod liber iste compositus sit ex similitudinibus quas S. Anselmus ad mores facile componendos adhibere consueverat: unde liber Similitudinum Anselmi recte dici potuit, vel inscribi S. Anselmi Similitudines. Quam plurimas enim ex iis quibus S. Anselmus usus est, Eadmerus profert in l. De ejus Vita: nempe similitudinem Ursarii, col. 58; Ceræ, 59; Plantæ, 67; Vivarii, 76; Bubonis, 83; Molendini, 85; Leporis, 91; Aviculæ, 92.; Militis solidarii, col. 94; quas

easdem in isto Similitudinum libro simul collectas legimus. Quod, sicut et totus istius libri contextus, certo mihi argumento est ipsum ab eodem Eadmero esse compositum ex iis quas simul colligit, S. Anselmi non similitudinibus modo sed et sententiis, maxime de voluntate, de humilitate ac de beatitudine et miseria. Unde una illius pars nonnunquam inscripta reperitur : *Liber de trïplici voluntate*; altera *De monte humilitatis*; et tertia, *de quatuordecim beatitudinibus et totidem miseriis.*

CENSURA LIBRI *De excellentia gloriæ Virginis.*

In editione Nurembergensi non exstat hic liber; in aliis tamen, etiam Gothicis, legitur inter sancti Anselmi Opera: hunc vero ex ms Becc. E 10 Eadmero restituimus, cuius stylo conscriptus est.

CENSURA LIBRI *De quatuor virtutibus beatæ Mariæ.*

Hunc librum Pater Raynaudus primus edidit et S. Anselmo adjudicavit. Quandoquidem vero in nullis mss. aut antea editis sancti Anselmi operibus illum conpererim, in eo tamen sancti Anselmi sententias deprehendantur, maxime ubi de Dei potentia agit, adeo et verbis et sensu libro precedenti affinis milie visus est, ut et Eadmeri, qui S. Anselmi placitis firmiter constanterque adhæsit, partum esse non leviter conjiciam: ipsius tamen nomen huic operi hac una ratione præfigere non ausus sum.

In mss. bibl. Alnensis exstat tractatus inscriptus : *Anselmus de duplice stola.* In ms G. 6 bibliotheca Bodleianæ inter sancti Anselmi Opera occurrit liber *De stola duplice post resurrectionem.* Hujus operis ut aliquod haberem exemplar, in me non fuit; sed nec ab Anselmo Cantuariensi illud compositum censeo, cuius Eadmerus aut alias quis non meminit.

De Antichristo liber unus Anselmo tribuitur in ms. 192 et 134 bibl. coll. S. Bened. Cantabrigæ; et in ms. 203 aulæ Pembroch. Hunc librum conjicio excerptum ex c. 30 et seq. Elucidarii, quod Anselmo ascribitur, etsi falso.

Librum etiam *De bona occupatione* Anselmo ascribunt ms. 134 præfati collegii S. Bened. et ms. 16. bibl. collegii Magdalen. Oxoniensis.

De quibus vero hic liber agat rescire non potui. Ipsum denique, ut et alias qui Anselmi nomen præferrunt, fetus tanto Patri suppositos judico, quibus recensendis non æquum est diutius immorari.

VITA SANCTI ANSELMI

AUCTORE EADMERO

CANTUARIENSI MONACHO, SANCTI ANSELMI DISCIPULO ET COMITE INDIVIDUO.

PROLOGUS.

Quoniam multas et antecessorum nostrorum temporibus insolitas rerum mutationes nostris diebus in Anglia accidisse et coaluisse conspeximus, ne mutationes ipsae posterorum scientiam penitus faterent, quædam ex illis succincte excepta [al., excepta], litterarum memoria tradidimus. Sed quoniam opus ipsum in hoc maxime versatur, ut ea quæ inter reges Anglorum et Anselmum archiepiscopum Cantuarium facta sunt, inconcussa veritate designet, quæque omnibus puram illorum historiam scire voluntibus tunc temporis innotescere potuerunt, licet inculto, plano tamen sermone describat. Nec adeo quidquam in se continet, quod ad privatam conversationem, vel ad morum ipsius Anselmi qualitatem, aut ad miraculorum exhibitionem pertinere videatur, placuit quibusdam familiaribus meis me ad hoc sua B A prece perducere ut, sicut descriptione notarum rerum posteris, ita designatione ignotarum salagerem [al., salagerem] tam futuris quam et præsentibus aliquod officii mei munus impendere. Quos eo quod offendere sumniopere cavebam, dedi operam voluntati eorum pro posse inorem gerere. Opus igitur ipsum de vita et conversatione Anselmi archiepiscopi Cantuariensis titulatum, taliter, Deo adjuvante, curavi disponere, ut quamvis aliud opus quod præsignavimus ex majori parte de ejusdem viri conversatione subsistat; ita tamen in sua materia integræ narrationis formam prætendat, ut nec illud istius, nec istud illius pro mutua sui cognitione multum videatur indigere. Plene tamen actus ejus scire voluntibus, nec illud sine isto, nec istud sine illo sufficere [al. omit.] posse pronuntie.

LIBER PRIMUS.

ACTA S. ANSELMI ANTE EPISCOPATUM.

CAPUT PRIMUM.

S. Anselmi ortus, studia, discessus in Gallias, deliberatio de statu vitae amplectendo.

1. Instituta vite et conversationis Anselmi Cantuariensis archiepiscopi litterarum memoriae traditurus, primo omnium vocata in auxilium meum summa Dei clementia et majestate, quædam brevi dicam de ortu et moribus parentum ejus, ut hinc lector advertat de qua radice prodierit quod in studiis nascituræ prolis postmodum fulsit. Pater igitur ejus Gundulphus, mater Ermemberga vocabatur. Utique juxta saeculi dignitatem nobiliter nati, nobiliter sunt in (1) Augusta civitate conversati. Quæ civitas confiniis Burgundiæ et Langobardiae, Ermembergam in se edidit; Gundulphum in Langobardia natum, civem sui ex advena fecit. Conjuncti sunt lege conjugali, ambo divitiis non ignobiles, sed moribus ex quadam parte dissimiles. Gundulphus enim seculari deditus vita, non adeo curam suis rebus impendere, sed habita frequenter ab re distribuere, intantum ut non modo largus atque beneficis, verum

HENSCHENII

(1) Est hæc non *Augusta Taurinorum*, ut intellexisse arguitur Thomas Unionatus, sed *Augusta Praetoria*, metropolis olim *Salassiorum* facta ab Augusto conditore, vulgo *Aoste*, ac ducatus caput sub homdierno Pedemontio: limes Italæ dicitur a Solino et Capella, uti hic *Burgundiæ* et *Longobardiae*. Est autem episcopalis, in provincia Alpium Graiarum, sub metropoli *Tarentasiensi*; hæc vero una ex sex metropolibus *Burgundiæ* apud *Gervasium, Tisla-*

etiam prodigus atque vastator a nonnullis æstimatur. Ermemberga vero bonis studiis serviens, domus curam bene gerens, sua cum discretione dispensans atque conservans, bonæ matrisfamilias officio fungebatur. Mores erant probi et irreprehensibiles, ac juxta rectam considerationem ratione subnixi. Hæc fuit vita ejus, in hac dum vixit permansit, in hac fine vita sortiri promeruit. Gundulphus vero circa diem obitus sui, spredo sæculo monachus factus, monachus defunctus est.

2. At Anselmus filius horum, cum puer parvulus esset, maternis, prout ætas sua patiebatur, colloquii libenter animum intendebat. Et auditio unum Deum sursum in coelo esse, omnia regentem, omnia continentem, suspicatus est (2), utpote puer inter montes nutritus, coelum montibus incumbere, in quo et aulam Dei esse, eamque per montes adiri posse. Cumque hoc sæpius animo volveret, contigit ut quadam nocte per visum videret se debere montis cacumen ascendere, et ad aulam magni regis Dei properare. Verum priusquam montem cœpisset

NOTÆ (2*).

riensem in descriptione Galliarum edita apud Andreum du Chesne tomo I scriptorum Historiæ Francorum p. 22, et hac ratione Italus habetur Anselmus apud Ordericum Vitalem I. iv Hist. Eccles. ad an. 1072, ibi natus circa ann. 1033.

(2) Scilicet *Augusta* undeque montibus cingitur.

(2*) Acta SS. Bolland., Aprilis t. II, die 21.

ascendere, vidit in planicie qua pergebat ad pedem montis mulieres, quæ regis erant ancillæ, segetes metere, sed hoc nimis negligenter faciebant et desidiose. Quarum puer desidiam dolens ac redarguens, proposuit animo se apud dominum regem ipsas accusatum. Dehinc monte transcenso, regiam aulam subit. Dominum cum solo suo dapifero invenit. Nam familiam suam, ut sibi videbatur, quoniam autumnus erat, ad colligendas messes miserat. Ingrediens itaque puer, a domino vocatur. Accedit, atque ad pedes ejus sedet. Interrogatur jucunda affabilitate quis sit, vel unde quidve velit. Respondet ille ad interrogata, juxta quod rem esse sciebat. Tunc ad imperium domini panis ei nitidissimus per dapiferum afferitur, eoque coram ipso resicitur. Mane igitur cum quid viderit ante oculos mentis reduceret, sicut puer simplex et innocens se veraciter in celo et ex pane Domini reiectum fuisse credebat, hocque coram aliis ita esse publice asserebat.

3. Crevit ergo puer et ab omnibus diligebatur. Mores etenim probi in eo erant, qui magnopere eum diligi faciebant. Traditur litteris, discit, et in brevi plurimum proficit. Necdum attigerat ætatis annum quintum decimum; et jam qualiter secundum Deum vitam melius instituere posset, mente tractabat, idque concepit apud se, nihil in hominum conversatione monachorum vita præstantius esse. Quam assequi cupiens, venit ad quemdam sibi notum abbatem, rogans illum ut se monachum facheret. Sed abbas, voluntate illius agnita, quod petebat inscio patre illius, ne offendiceret animum ejus, facere recusavit. At ille in suo proposito persitas oravit Deum, quantum infirmari mereretur, ut vel sic ad monachicum quem desiderabat, ordinem susciperetur. Mirares! Ut enim Deus declararet quantum etiam in aliis de suæ pietatis auditu confidere posset, preces illius exaudiuit, ac illi protinus validam corporis debilitatem immisit. Acriter igitur infirmatus ad abbatem mittit, mortem se timere pronuntiat, orat ut monachus fiat: præfato timore obstante non fit quod postulabat, et hoc quidem quantum ad humanum spectat [al., tantum spectabat] examen. Cæterum Deus, quem futura non fallunt, servum suum ipsius loci conversatione noluit implicari, propterea quod alias quosdam in sinu misericordiae suæ reconditos habebat, quos ut postmodum claruit magis, per illum ad suam voluntatem in posterum disponebat informari. Post hæc sanitas redit juveui; quodque tunc nequivat, in futuro se per gratiam Dei facturum mente proponit.

4. Exinde cum corporis sanitas, juvenilis ætas, sæculi prosperitas ei arrideret, cœpit paulatim fervor animi ejus a religioso proposito tepescere, intantum ut sæculi vias magis ingredi, quam relictis eis mona-

chus fieri cuperet. Studium quoque litterarum, in quo se magnopere solebat exercere, sensim postponere, ac juvenilibus ludis cœpit operam dare. Verumtamen pia dilectio et diligens pietas, quas in matrem suam habebat, nonnihil eum ab istis restrin-gebant. Defuncta vero illa, illico navis cordis ejus quasi anchora perdita in fluctus sæculi pene tota dilapsa est. Sed omnipotens Deus prævidens quid de illo facturus erat, ne animam suam pace transitoria potitus perderet, infestum ei et intestinum bellum generavit. Hoc est, animum patris ejus acerbo contra illum odio inflammavit intantum, ut æque, aut certe magis ea quæ bene, sicut quæ perperam faciebat, insequeretur. Nec aliqua poterat patrem humiliare lenire, sed quanto illi se exhibebat humiliorem, B tanto illum sibi sentiebat asperiorem. Quod nimis intolerabile cernens, et ne deterius quid inde contingeret timens, elegit potius paternis rebus et patriæ abrenuntiare, quam patri suo vel sibi quamlibet infamiam ex sua cohabitatione procreare. Paratis itaque his, quæ necessaria erant in viam ituris, patria [al., patriam] egreditur, uno qui sibi ministraret clericu comitatus. Cumque dehinc in transcensu montis Senisii (3) fatigaretur, et laboris impatiens corpore deliceret, vires suas nivem mandendo reparare tentabat. Nec enim aliud quo vesceretur, præsto fuit. Quod minister illius advertens, doluit et ne forte quid edendum haberetur in sacculo qui asino illorum vehebatur, diligenter investigare cœpit, et mox contra spem panem in eo nitidissimum reperit. Quo ille reiectus, recreatus est, et vitæ incolumis redonatus [al., restitutus].

5. Exactis dehinc partim in Burgundia, partim in Francia ferme tribus annis, Northmanniam vadit [al. omit.]. Abrincam ipsius provinciæ urbem petit, ubi aliquandiu demoratur: post hæc venit Becum, et magistrum quemdam nomine Lanfrancum (4), virum videlicet valde bonum, præstanti religione ac sapientia vere nobilem, videre, alloqui, et cohabitare volens. Excellens siquidem fama illius circumquaque percrebuerat, et nobilissimos quoque clericorum ad eum de ounciis mundi partibus agebat. Anselmus igitur viro adito, eumque singulari quadam sapientia pollere agnito, ejus se magisterio subdit, D eique post modicum familiaris præ cæteris discipulis fit. Occupatur die noctuque in litterarum studio, non solum quæ volebat a Lanfranco legendo, sed et alios quæ rogabatur studiose docendo. Propter quæ studia, cum corpus vigiliis, frigore et inedia fatigaret [al., fatigaretur], venit ei in mentem quia si aliquando monachus, ut olim proposuerat, esset, acriora quam patiebatur, eum pati non oportet, [al., oportet], nec tunc sui laboris meritum perderet, quod nunc utrum sibi maneret, non prospiciebat [al., perspiciebat].

HENSCHENII NOTÆ.

(5) Est notissimus mons Senisius, ejusque difficultas ascensus per quem transitur ex Italia in Galliam ut hic factum; aut etiam vice versa ex Gallia in

Italiam.

(4) Erat B. Lanfrancus origine Papiensis ex Italia, postea archipiscopus Cantuariensis,

Iloc ergo mente concepto, totam intentionem suam ad placendum Deo dirigere cœpit, et spernendo mundum cum oblectaminibus [al., oblectationibus] suis, revera cupit fieri monachus.

6. Quid plura? Cogitat ubi melius prolicere queat, quod facere desiderat, et ita secum tractat. Ecce, inquit, monachus siam. Sed ubi? Si Cluniaci vel Becci (5), totum tempus quod in descendis litteris posui, perdidit. Nam et Cluniaci districtio ordinis, et Becci supereminens prudentia Lanfranci, qui illic monachus est, me [al., mibi] aut nulli prodesse, aut nihil valere comprobabit. Itaque in tali loco persiciam quod dispono, in quo et scire meum possim ostendere, et multis prodesse. Hæc ut ludens [al., lubens] ipsem referre solebat, secum meditabatur, addebatque: Necdum eram edomitus, necdum in me vigebat mundi contemptus. Unde quod ego ut putabam, fretus aliorum charitate dicebam, quam dannosum esset non advertebam. Postmodum autem in se reversus. Quid, inquit? essene, monachuni [al., monachus] hoc est, velle scilicet aliis præponi, præ aliis honorari, ante alias magnificari? Non. Illic ergo deposita contumacia monachus deveni, ubi sicut æquum est, cunctis propter Deum postponaris, cunctis abjectior habearis, præ cunctis parvipendaris, et ubi hoc esse poterit? Evidem Becci. Ibi siquidem nullius ponderis ero, quandoquidem illi ibi est, qui præminentis scientiæ [al., sapientiæ] luce conspicuus cunctis sufficiens, evictis honorabilis et acceptus. Illic ergo requies mea, illic solus Deus intentio mea, illic solus amor ejus erit contemplatio mea, illic beata et assidua mémoria ejus felix solamen et satietas mea. Hæc cogitabat, hæc desiderabat, hæc sibi provenire sperabat.

7. Raptabatur quoque mens ejus per id temporis in alias sectandæ semitas vitæ, sed vis desiderii ejus in hanc quammaxime declinaverat. Sciens itaque scriptum esse: *Omnia fac cum consilio, et post factum non pœnitibis* (Ecli. xxxii, 24), nolebat se alicui uni vitæ earum quas mente volebat inconsulte credere, ne in aliquo videretur Scripturæ præceptis non obediare. Amicos insuper multos habens, sed cui se totum in istis committeret consiliarium unum, de mille videlicet prefatum Lanfrancum eligens, venit ad eum, indicans voluntatem suam ad tria pendere, sed per consilium ejus ad unum quod potissimum judicaret, duobus relictis, se velle tenere. Quæ tria sic ei exposuit. Aut enim, inquit, monachus fieri

A volo, aut eremi cultor esse desidero, aut ex proprio patrimonio vivens, quibuslibet indigentibus propter Deum pro meo posse exinde ministrare, si consultis, cupio. Jam enim pater ejus obierat, et tota hæreditas ad illum respiciebat. In his, inquam, tribus voluntatem meam, domine Lanfrance, fluctuare sciatis, sed precor ut me in horum potissimo stabilitatis. Differt Lanfrancus sententiam ferre, suadetque negotium ad venerabilis (6) Maurilii [al., Maurici] Rothomagensis episcopi [al., archiepiscopi] audientiam magis referre. Acquiescit Anselmus consilio, et comitatus Lanfranco pontificem petit. Tanta autem vis devotionis pectus Anselmi tunc possidebat, tantumque veri consilii Lanfranco inesse credebat, ut cum Rothomagum petentes, per magnam quæ super Beccum est silvam pergerent, si Lanfrancus ei diceret, in hac silva mane, et ne dum vixeris hinc ex eas cave, procul dubio ut fatebatur imperata servaret. Pervenientes ergo ad episcopum adventus sui causas ei exponunt, quid inde sentiat querunt. Nec mora, monachicus ordo præ cæteris laudatur, ejusque propositum omnibus aliis antefertur.

CAPUT II.

Vita monastica, prioratus administratus. Adolescens in vita et in morte adjutus.

8. Anselmus hæc audiens et approbans, omisssis aliis, sæculo relicto, Becci monachus factus est, anno ætatis suæ vicesimo septimo (7). Regebat eo tempore cœnobium ipsum dominus abbas Herluinus nomine, vir grandævus, et magna probitate conspicuus, qui primus ipsius loci abbas monasterium ipsum a fundamentis de suo patrimonio fecerat. Sæpe dictus autem Lanfrancus gradum prioris obtinebat. Anselmus vero novus monachus factus, studiose vitam aliorum religiosius viventium æmulabatur. Imo ipse sic religioni per omnia serviebat, ut quisquis religiose in tota ipsa congregatione vivere volebat, in ejus vita satis inveniret quod imitaretur, et ita per triennium de die in diem semper in melius proficiens, magnus et honorandus habebatur.

9. Venerabili autem Lanfranco in Cadomensis (8) cœnobii (9) regimènus assumpto (10), ipse prioris officio functus est, sicutque Deo serviendi ampliore libertate potitus, totum se, totum tempus suum in illius obsequia expendere, sæculum et cuncta negotia ejus [al., omit. ejus] ab intentione sua, funditus cœpit amovere. Factumque est ut soli Deo, cœlestibusque disciplinis jugiter occupatus, intantum spe-

HENSCHENII NOTE.

(5) Notissima monasteria: de Cluniaco sepe egimus, potissimum 15 Januarii ad vitam B. Bernonis primi abbatis. Est Beccum in diœcesi Rothomagensi trans Sequanam ad rivum Beccam prope amnem Rillam, dotatum a Guilielmo duce Northmanniæ an. 1034. In utroque monasterio an. 1662 singularem charitatem experti sumus, eo profecti ob monumenta de Vitis et veneratione sanctorum.

(6) Maurilius præfuit Ecclesiae Rothomagensi ab an. 1055 ad 1067.

(7) Anno Christi 1060.

(8) Cadomus urbs præcipua inferioris Northman-

niæ ad Ornam fluvium, cum celebri academia et variis monasteriis.

(9) Cœnobiū S. Stephano protomartyri dicatum, a Guilhelmo Conquestore rege Angliæ et duce Northmanniæ fundatum, sed a sceleratissimis Calvinistis eversum: chartas foundationis edidit Lucas Achering, in Notis ad Vitam B. Lanfranci editam ante ejus opera.

(10) Assumplus est abbas primus B. Lanfrancus anno 1062 ut supra ex Chronicō Beccensi retulimus.

culationis divinæ cultum ascenderit, ut obscurissimas, et ante tempus suum insolitas] de divinitate Dei et nostra fide quæstiones, Deo reserante perspicaret, ac perspectas enodaret, aper- tisque rationibus quæ dicebat rata et catholica esse probaret. Divinis namque Scripturis tantam fidem adhibebat ut indissolubili similitate cordis crederet nihil in eis esse, quod solidæ veritatis tramitem ullo modo exiret. Quapropter summo studio animum ad hoc intenderat, quatenus juxta fidem suam mentis ratione mereretur percipere, quæ in ipsis sensit multa caligine tecta latere. Contigit ergo quadam nocte ut ipse in hujusmodi mente detentus, ante nocturnas vigilias vigilans in lecto jaceret, et meditando secum rimari conaretur quoniam modo prophetæ præterita simul et futura, quasi præsentia, olim agnoverint, et indubitanter ea dicto vel scripto protulerint. Et ecce cum in his totus esset, et ea intelligere magnopere desideraret, defixis oculorum suorum radiis, vidit per medias macerias oratorii ac dormitorii monachos, quorum hoc officium erat, pro apparatu matutinarum altare et alia loca ecclesie cicumventinges, luminaria accendentes, et ad ultimum unum eorum sumpta in manibus chorda pro excitandis fratribus scillam (11) pulsantem, ad cuius sonitum conventu fratrum de lectis surgente, miratus est de re quæ acciderat. Concepit ergo apud se Deo levissimum esse, prophetis in spiritu ventura monstrare, cum sibi concederet quæ siebant per tot obstacula corporeis oculis posse videre.

10. Hinc perspicaciōri interius sapientiæ luce perfusus, mores omnis sexus et ætatis ita discretionis ratione monstrante penetravit, ut eum palam inde tractantem, adverteretis cuique sui cordis arcana revelare. Origines insuper et ipsa, ut ita dicam, semina atque radices, nec non processus omnium virtutum ac vitiorum detegebant, et quemadmodum vel hæ [al., hæc] adipisci, vel hæc devitari aut devinci possent luce clarius edocebat. Tantam autem omnis boni consilii vim in eo clucere cerneret, ut pectori ejus spiritum consilii præsidere non ambigeret. Quam promptius vero atque assiduus in sanctis exhortationibus fuerit, supervacuum est dicere, cum illum semper in ipsis infatigabilem omnes ferme auctiores constet fatigasse; quodque dicitur de sancto Martino, ejus ori nunquam defuit Christus, sive justitia, vel quidquid ad veram vitam pertinet, in- cunctanter confirmemus sine mendacio posse dici de illo. In his leve est lectorem advertere, eum de mensa Domini, non sine quodam præsigio, per vi- sum jam olim nitido refectum pane suis.

11. De corporalibus ejus exercitiis, jejuniis dico, orationibus atque vigiliis, melius aestimo silere quam

HENSCHENII NOTÆ.

(11) *Scillas*, alia *Squilla* et *Skella* ex Teutonica lingua significat *nolam*; auctores vide 12 Feb. ad Vitam S. Benedicti Anianensis, num. 38.

(12) Ab anno Christi 1063 usque ad annum 1078 per annos quindecim.

A loqui. Quid namque de illius jejunio dicerem, cum ab initio (12) prioratus sui tanta corpus suum inedia maceraverit, ut non solum omnis illecebra gula penitus in eo postmodum extincta sit, sed nec famem sive delectationem comedendi pro quavi abstinentia, ut dicere consneverat, aliquando pateretur. Come-debat tamen ut alii homines, sed omnino parcer, sciens corpus suum sine cibo non posse subsistere [al., sustinere]. In orationibus autem quas ipse juxta desiderium et petitionem amicorum suorum scripsas (13) edidit, qua sollicitudine, quo timore, qua spe, quo amore Deum et sanctos ejus interpellaverit, nec non interpellandos docuerit, satis est et me tacente videre: sit modo qui eis pie intendat, et spero quia cordis ejus affectum, suumque prosecutum in illis et per illas gaudens percipiet. Quid de vigiliis? Totus dies in dandis consiliis sæpissime non sufficiebat, addebat ab hoc pars maxima noctis. Præterea libros, qui ante id temporis nimis corrupti ubique terrarum erant, nocte corrigebat, sanctis meditationibus insistebat, ex contemplatione summæ beatitudinis et desiderio vita perennis immensos lacrymarum imbræ effundebat. Hujus vita miserias, suaque, si quæ erant peccata, et aliorum amarissime flebat, et vix parum ante vigilias nocturnas, sæpe que nihil somni capiebat. Talibus studiis vita ejus ornabatur.

12. Qualiter autem erga subditos se habebat, deus ad simulationem prælatorum posse quid vel modicum dici. Cum primum igitur prior factus fuisse set, quidam fratres ipsius cœnobii facti sunt ænuli ejus, videntes et videndo invidentes illum præponi. quem juxta conversionis ordinem judicabant sibi debere postponi. Itaque turbati, aliasque turbantes, scandala movent, dissensiones parvunt, sectas nutrunt, odia sovent: at ipse cum his qui oderunt pacem, erat pacificus (*Psal. cxix*, 7), et detractionibus eorum reddebat officia fraternalè charitatis, malens vincere malitiam in bono, quam a malitia eorum vinci in malo (*Rom. xii*, 21). Quod, miserante Deo, factum est, siquidem illi animadvertisentes eum omnimodi pure ac simpliciter in cunctis actionibus suis incedere, neque quod jure blasphemari posset in illo residere, mala voluntate in bonam mutata; dicta ejus et facta in bono æmulari cœpere. Verum ut clareat quo pacto id provenierit, unum ex ipsis exempli gratia ponam, quatenus agnito quo dolo Anselmi a sua pravitate sit mutatus, qualiter et alii per eum correcti sint, perpendatur.

13. Osbernus quidam nomine, ætate adolescen-tulus, ipsius erat monasterii monachus: ingenio quidem sagax, et artificiosis ad diversa opera pol-lens manibus, bonam in se bonæ spei materiam

(13) Forsan sunt *Alloquia celestia seu faculae piorum affectuum erga Deum, Christum Dominum, Deiparam, caelites complures*, a Rainaudo editæ a pag. 197.

preferebat. Sed mores qui in eo valde perversi erant, ista multum decolorabant, et insuper odium quod omnino more canino contra Anselmum exercebat. Quod odium quantum ad se Anselmus non magni pendens; sed tamen mores illius concinere [al., convenire] sagacitati ingenii ejus magnopere cupiens, ciepit quadam sancta calliditate puerum piis blandimentis delinire, puerilia facta ejus benigne tollere, multa nisi quae sine ordinis detimento tollerari poterant concedere, in quibus et actas ejus delectaretur, et effrenis animus in mansuetudinem curvaretur. Gaudet puer in talibus, et sensim a sua seritate [al., veritate] ipsius demittitur animus. Incepit Anselmum diligere, ejus monita suscipere, mores suos componere. Quod ille intuens, præ cæteris eum familiariter amplectitur [al., omit.], nutrit, fovet, et ut semper in melius proficiat omnibus modis horatur et instruit. Dehinc paulatim ei quæ concesserat puerilia, subtrahit; eumque ad honestam maturitatem provelere satagit. Non frustratur pia sollicitudo ejus, proficiunt in juvne ac roborantur sacra monita ejus. Ergo ubi de firmitate boni studii adolescentis se posse considere animadvertisit, mox omnes pueriles actus in eo resecat, et ei quid reprehensionis eum admittere comperit, non modo verbis, sed et verberibus in eo acriter [al., acris] vindicat. Quid ille? Aequanimiter cuncta sustinet, confirmatur in proposito omnis religionis, servet in exercitio discendæ omnis sanctæ actionis, suffert patienter aliorum contumelias, opprobria, detractiones, servans erga omnes affectum sincere dilectionis. Lætatur pater in his, ultra quam dici possit, et diligit filium sancto charitatis igne, plusquam credi possit.

14. Sed cum ipse (ut flens referebat) eum ad magnum Ecclesiæ fructum prolicere speraret, ecce gravi corporis infirmitate præcipitur, lectoque recipiunt. Videres [al., videns] tunc bonum patrem felicis juvenis amicum, lecto jacentis die noctuque assidere, cibum et potum ministrare; omnium ministeriorum super se ministeria suscipere, veri amici morem in omnibus gerere; ipse corpus, ipse animam ejus studiosissime refovebat. Appropinquanti autem ad exitum familiari præcepit alloquo, quatenus post obitum suum si possibile foret, suum esse sibi revelaret. Spondit, et transit. Corpus defuncti ex more lotum, vestitum, in feretro compositum, in ecclesiam delatum est. Circumsederunt fratres psalmos pro ejus anima decantantes; Anselmus vero quo liberius pro eo preces funderet, in secretiorem ecclesiæ locum cessavit. Qui cum inter ipsas lacrymas ex gravi cordis mœstitudine corpore [al., corpore] desiceret, et paululum oculos in sonnum deprimeret, vidi in spiritu mentis sue quasdam reverendi vultus personas candidissimis vestibus ornatas, domum in qua idem Osbernus vitam finierat introisse, et ad judicandum circumsedisse. Verum cum judicii sententiam ignoraret, eamque sollicitus nosse desideraret, ecce Osbernus adest similis ho-

A mini, [al. omit.] cum aut ex languore, aut ex nimia sanguinis munitione fuerit examinatus, ad se redeunti. Ad quem pater: Quid est, fili? Quomodo es? Cui ille hæc verba respondit: Ille antiquus serpens surrexit in me, et ter cecidit in semetipsum, et ursarius Domini Dei liberavit me. Quo dicto Anselmus oculos a somno levavit, et Osbernus non comparuit. En obedientiam mortuus vivo exhibebat, quam vivens viventi exhibere solitus erat [al., solebat].

15. Quod si quispiam audire voluerit qualiter hæc obedientis verba defuncti, ipse Anselmus fuerit interpretatus, brevi accommodet aures. Ter, inquit, antiquus serpens surrexit in eum, quia de peccatis quæ post baptismum priusquam a parentibus ad servitium Dei in monasterium offerretur [al. omit.], commiserat, illum diabolus accusavit; de peccatis etiam quæ post oblationem parentum ante suam professionem fecerat, illum accusavit; de peccatis nihilominus, quæ post professionem ante obitum suum egerat, illum accusavit. Sed ter cecidit in semetipsum, quia peccata quæ in sæculo constitutus admiserat, per fidem parentum, quando eum Deo obtulerunt, deleta invenit. Et peccata, quæ postmodum in monasterio degens ante suam professionem fecerat, in ipsa professione deleta invenit. Peccata etiam quæ post professionem ante obitum suum egerat, per veram confessionem, et penitentiam deleta atque dimissa in ipso ejus obitu confusus invenit: siue malignus [al., malignas] versutias suas quibus eum ad peccandum illexerat, justo Dei iudicio in se ad cumulum suæ damnationis retrorneri ingemuit. Et ursarius Domini Dei liberavit eum: ursarii Dei, boni angeli sunt. Sicut enim ursarii ursos, ita angeli malignos dæmones a sua scvitia coercent et opprimunt, ne nobis noceant [al., tantum noceant], quantum volunt.

16. Post hæc Anselmus ut sanctæ dilectionis minus quod vivo impenderat, mortuo non negaret, per integrum annum missam pro anima ejus omni die celebravit. Quod si aliquando a celebratione ipsius sacramenti impediabatur, eos qui missas familiares debebant, suam pro anima fratris missam dicere faciebat; et ipse missas eorum, dum opportunum erat, ante missam sui defuncti alia missa persolvebat. Itaque per singulos dies totius anni aut ipse pro illo missam celebravit, aut ab alio celebratam alia missa mutuatus [al., mutatus] est. Super hæc missis circumquaque epistolis pro anima sui Osberni orationes fieri petuit, et obtinuit. Hæc fratres videntes et socordiam sui cordis redarguentes, se miseros ac infelices, Osbernum beatum prædicant ac felicem, qui tam amorem, tam meruit invenisse subventionem. Ex hoc ergo singuli quique [al., quippe] corpore, et animo se subdunt Anselmo, cupientes in amicitiam ejus hæreditario jure succedere Osberno. At ille in conversione ipsorum Deo gratias agens, omnibus omnia factus est, ut omnes salvos faceret (*I Cor. ix, 22*).

17. Verumtamen adolescentibus atque juvenibus præcipua cura [al., præcipuum curam] intendebat, et inquirentibus de hoc rationem, sub exemplo reddebat. Comparabat cerae juvenis ætatem, que ad informandum sigillum apte est temperata. Nam si cera, inquit, nimis dura vel mollis fuerit, sigillo impressa [al., impresso] ejus figuram in se nequaquam ad plenum recipit. Si vero ex utrisque duritia scilicet atque molliti, discrete habens sigillo imprimitur, tunc forma sigilli omnino perspicua et integra redditur. Sic est in ætatis hominum. Videas hominem in vanitate hujus saeculi ab infante usque ad profundam senectutem conversatum, sola terrena sapientem, et in his penitus obduratum. Cum hoc age de spiritualibus, huic de subtilitate contemplationis divinae loquere, hunc secreta coelestia doce rimari, et perspicies eum nec quid velis quidem posse videre. Nec mirum indurata cera est, in istis ætatem non trivit [al., nutrit], aliena ab istis sequi didicit. E contrario consideres puerum ætate ac scientia tenerum, nec bonum nec malum discernere valentem, nec te quidem intelligere de hujusmodi disserentem: Nimirum mollis cera est et quasi liquens, nec imaginem sigilli quoquo modo recipiens. Medius horum adolescens et juvenis est, ex teneritudine atque duritia congrue temperatus. Si hunc instruxeris, ad quæ voles informare valebis. Quod ipse animadvertis juvenibus majori sollicitudine invigilo, procurans cuncta in eis vitiorum germina extirpare, ut in sanctarum exercitiis virtutum postea competenter edocti, spiritalis in se transforment imaginem viri.

18. Sed cum inter haec eum diversa diversorum negotia fatigarent, et nonnunquam illius mentem a sua quiete turbarent, consilium super his a supra dicto venerandæ memoriae archiepiscopo Rothomagensi Maurillo postulaturus Rothomagum venit. Cumque sui adventus causam pontifici exponeret, ac inter verba pro amissa status sui tranquillitate vehementissime fleret, ab onere prælationis quod sibi fatebatur importabile, ut relevari mereretur, magno opere cœpit rogare. At ille sicut vir magnæ sanctitatis: *Noli, inquit, mi fili charissime, quod quæris querere, nec te a subvectione [al., te subjectione] aliorum tui solius curam gerens velis retrahere.* Vere etenim dico tibi me de multis andisse, multosque vidisse, qui quoniam causa suæ quietis proximorum utilitati per pastoralem curam invigilare noluerunt, per desidiam ambulantes semper de malo in pejus profecerunt. Quapropter ne tibi (quod absit) hoc idem contingat, per sanctam obedientiam præcipio quatenus prælationem quam nunc habes retineas, nec eam [al., jam] nisi tuo jubente abbate quomodolibet deseras; et si quando fueris ad maiorem vocatus, eam suscipere nullatenus abnuas. Scio enim quod in hac quam tenes non diu manebis, verum ad altiorem prælationis gradum non post multum proveheris. Quibus auditis, vœ, inquit, misero mibi. In eo quod porto deficio; et si gravius impo-

A nitur onus, rejicere non audeo. Repetit presul editum, et ut primo jubet ne transgrediantur.

CAPUT III.

Benignitas erga omnes. Libri nonnulli et epistolæ scriptæ.

19. Dehinc Anselmus ad monasterium reversus tam se cunctis exhibuit, ut ab omnibus loco charissimi Patris diligenteretur. Ipse enim mores omnium et infirmitates æquanimiter sufferebat; et unicuique sicut expedire sciebat, necessaria suggerebat. O quot in sua jam infirmitate desperati per piam sollicitudinem ejus sunt ad pristinam sanitatem revocati! Quod tu Illewalde, decrepite senex, in teipso percepisti, quando gravatus non solum ætate sed et valida infirmitate, ita ut nihil tui corporis præter linguam haberet in tua potestate, per manus illius pastus, et vino de racemis per uvam in aliam ejus manu expresso, de ejus ipsa manu bibens es [al., et] resuscitatus, ac pristinæ sanitati redonatus. Neque enim aliud aut aliunde potum sumere poteras, qui tibi cordi esset, ut referebas. Ipse quippe Anselmus in usu habebat infirmorum domum frequentare, singulorum fratrum infirmitates diligenter investigare, et quod infirmitas cuiusque expetebat, singularis absque mora seu tædio subministrare. Sicque sanis pater, et infirmis erat mater, imo sanis et infirmis pater et mater in commune. Unde et quidquid secreti apud se quivis illorum habebat, non secus quam dulcissimæ matris ille revelare satagebat. Verumtamen solers diligentia juvenum hoc præcipue exercebat.

20. De quorum numero quidam in ipso conventu hoc apud se proposuerat, quatenus nulla occasione unquam suam manum suis genitalibus membris admovearet. Cui proposito invidens diabolus, tantum dolorem et angustiam in eisdem membris fecit eum sentire, ut se juvenis nullo modo ferre valeret. Sentiebatur etenim caro ipsa tanti ponderis esse, ac si quædam plumbi gravissima moles ad ima eum detrahens, in illa sui corporis parte penderet. Quinque in habitu suo anxietatis magnitudinem dissimilare non posset, requisitus ab Anselmo quid haberet, rem celare non potuit. Admonitus itaque ut modum ægritudinis admota manu probaret, recundatus recusavit, timens ne propositum violaret.

D Tunc Anselmus, assumpto secum quodam grandævo fratre et religioso, juvenem languidum in secretum locum ducit, utpote modum infirmitatis illius agnitus, et auxilium pro possibilitate latens. Quid amplius? Caro sanissima reperitur, et admodum mirati sunt. E vestigio quippe omnis illa diabolica vexatio cadit, nec in hujusmodi fatigat ulterius juvenem, quem simplex Anselmi aspectus a tanta clade fecit immunem.

21. Præterea quidam ex antiquioribus ipsius connobii fratribus, qui veteri odio plurimum erat in' estus Anselmo, nec ullatenus poterat super eum respicere simplici oculo, infirmitate pressus ad extrema perductus est. Cum itaque fratres meridiana hora in lectis ex more quiescerent, ipse in domo infirmo

ram in qua jacebat, cœpit miserandas voces edere, et quasi quorumdam horridos [al., horrendorum] aspectus subterfugere gestiret, pallens et anxie tremens vultum suum delitescendo hinc inde commutare. Territi fratres qui aderant, quid haberet percutiantur. At ille : *Geminos immanes lupos me inter brachia sua compressum tenere, et guttur meum impressis dentibus jamjam suffocare videtis, et quid mihi sit quereritis? Quo auditio, unus ex monachis Ricalphus nomine, ad Anselmum qui tunc in claustro emendandis libris intendebat, concitus perrexit; et ei [al., eo] extra claustrum educto, quid circa infirmum fratrem ageretur, patefecit. Jussus ergo Ricalphus ad ægrum rediit, et Anselmus in secretiorum locum solus secessit. Post modicum, domum in qua frater se male habebat [al., qui patiebatur], ingrediens, levata manu, signum sanctæ crucis edidit dicens : In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Ad quod factum statim æger conqueviet, et exhilarato vultu, intimo cordis affectu Deo gratias agere cœpit. Dicebat enim quod Anselmo ostium ingredienti, et extensa manu signum sanctæ crucis edente, viderit ex ore illius flammarum ignis in modum lanceæ procedentem, quæ in lupo jaculata eos deterruit, et celeri fuga dilapsos procul abegit. Tunc Anselmus ad fratrem accedens atque cum eo de salute animæ suæ secretius loquens, ad pœnitudinem et confessionem omnium, in quibus se Deum offendisse recordari valebat, cor eius inclinavit, paterna dehinc auctoritate a cunctis absolutum, dixit eum hora qua fratres ad nonam surgerent, præsentि vitæ decessurum [al., discessurum]. Quod et factum est. Nam monachis a lecto surgentibus, ipse ad terram depositus est, et illis circa ipsum sub uno collectis defunctus est.*

22. Præfatus Ricalphus secretarii officio in ipso cœnobio fungebatur. Hic quadam nocte dum tempus et horam qua fratres ad vigilias excitaret, per claustrum iens observaret, forte ante ostium capituli pertransivit; introspiciens vero, vidit Anselmum in oratione stantem, ingenti splendentis flammæ globo circumcinctum. Miratur, et quod videbat quid novi pretenderet ignorabat; æstimabat enim Anselmum ea [al., ex ea] hora sopori potius, quam orationi occupatum. Ocius itaque dormitorium ascendit, ad lectum Anselmi vadit, sed eum ibi nequaquam inventit. Regressus igitur, hominem in capitulo reperit, sed globum ignis quem reliquerat, non invenit.

23. Alio quodam tempore eidem Anselmo mandatum ab uno de principibus Northmanniæ est, quatenus ad se in Angliam transire volentem [al., vellet], cum propter alia negotia, tum ut sua prece iter illius per marina pericula tueretur, [al. omit.] veniret. Ascendit, jam dies mutui colloqui in vespe-

D ram declinabat, et principem de hospitando Anselmo nulla cura detinebat. Quod ubi Anselmo innotuit, nihil super re [al., se] cuiquam locutus, accepta licentia loco decessit. Eunti autem, et quo diverteret incertum habenti (Beccus enim longe abierat) occurrit unus de monachis Becci, volens illuc ire, quo eum sciebat principis colloquio detineri. Interrogat ergo eum Anselmus quo tendat, ac deinde quid consilii de suo hospitio ferat. Respondit : Et quidem, Pater, hospitium qualemque non longe habemus, sed quid vobis et fratribus præter panem et caseum apponetur, nihil habemus. At ille subridens : Bone vir, ait, ne timeas, imo citus [al., citius] procede, et misso reti in vicinum amne, statim invenies piscem qui sufficiet omnibus nobis. Ille accepto mandato prævolat, accitoque pescatori, quid Anselmus jusserit, intimat, ac ut velocius rete in fluvium jactet, jubet, hortatur et obsecrat. Admiratus ille, parere petenti moratur, ridendum potius quam attentandum quod dicebat fore, præannuntians. Tandem tamen a fratre coactus, contra spem rete jecit, et illico tructam insolite magnitudinis cum alio quodam pisciculo cepit. Tertius pescator ad factum et obstupefactus, asseruit se jam per viginti annos recessus aquæ illius rimasse, et numquam hujusmodi tructam in ea reperire potuisse. Parata igitur et viro apposita, juxta verbum ejus sibi et suis copiose suffecit et superabundavit.

24. Alia vice, vir quidam Walterus nomine, cognomine Tirellus, eundem hominem per terram suam transeuntem detinuit, nolens eum a se impræsum dimittere. Verum cum ipse de penuria piscium conquereretur, et quod tanto viro ac monachis ejus, nisi vika quædam non haberet quæ apponerentur, alludens dixit ei Anselmus : Sturio unus en tibi deferatur, et animus tuus de deliciarum inopia queritur? Ridet ille, fidem his quæ audiebat præbere nullatenus valens. E vestigio autem verborum Anselmi duo ex hominibus viri attulerunt sturionem unum prægrandem : quem in ripa fluminis Altiae (14) dixerunt a pastoribus suis inventum, sibique transmissum. Si spiritum prophetæ in his viro adfuisse quis dubitat, gestæ rei veritas quid sit, tenendum declarat.

25. His temporibus scripsit tractatus tres (15), scilicet *De veritate*, *De libertate arbitrii*, et *De casu diaboli*; in quibus satis patet ubi animum fixerit, quamvis ab eis quæ aliorum cura expetebat talium rerum consideratione nullo se modo substraxerit. Scripsit et quartum quem intitulavit *De grammatico*. In quo cum discipulo quem secum disputante introducit, disputans [al., disputat] cum multis quæsitiones dialecticas proponit et solvit, tum qualitates et qualia, quomodo sint discrete accipienda exponit

HENSCHENII NOTÆ.

inter magistrum et discipulum scripti continentur, parte prima inter opuscula didactica.

(14) Althea rivulus Picardiæ, prope oppidum Bourlens, de quo in Actis S. Fursei 16 Januarii.

(15) Quatuor hi priores libri per modum dialogi

et instruit. Fecit quoque libellum unum quem *Monologium* (16) appellavit. Solus enim in eo et secum loquitur, ac tacita omni auctoritate divinæ Scripturæ quid Deus sit sola [al., omit.] ratione querit et invenit; et quod vera fides de Deo sentit, invincibili ratione sic nec aliter esse probat et astruit.

26. Post hæc incidit sibi in mentem investigare utrum uno solo et brevi arguento probari posset id quod de Deo creditur et prædicatur: videlicet quod sit æternus, incommutabilis, omnipotens, ubique totus, incomprehensibilis, justus, pius, misericors, verax, veritas, bonitas, justitia, et nonnulla alia, et quomodo hæc omnia in ipso unum sint (*Joan. xvii. 21*). Quæ res, sicut ipse referebat, magnam sibi peperit difficultatem. Nam hæc cogitatio partim illi cibum, potum et somnum tollebat, partim et quod magis eum gravabat, intentionem ejus quam matutinis et alijs servitio Dei intendere debebat, perturbabat. Quod ipse animadvertis, nec adhuc quod quererebat ad plenum capere valens, ratus est hujusmodi cogitationem, diaboli esse tentationem, nisusque est eam procul repellere a sua intentione. Verum quanto plus in hoc desudabat, tanto illum cogitatio ipsa magis ac magis infestabat. Et ecce quadam nocte inter nocturnas vigilias, Dei gratia illuminatus in corde ejus, et res patuit intellectui, immensoque gudio et jubilatione replevit omnia intima ejus. Reputans ergo apud se hoc ipsum, et alijs si sciretur posse placere, livore carens, rem illico scripsit in tabulis, easque sollicitius custodiendas uni ex monasterii fratribus tradidit. Post dies aliquot, tabulas repetit a custode. Quæruntur in loco ubi depositæ fuerant, nec inveniuntur. Requirantur a fratribus, ne forte aliquis eas acceperit, sed nequaquam. Nec enim hic usque inventus est, qui recognoverit se quidquam inde scivisse. Reparat Anselmus aliud de eadem materia dictamen in aliis tabulis, et illas eidem sub cantiori custodia tradit custodiendas. Ille in secretiore parte lectuli sui tabulas reponit, et sequenti die nil sinistri suspicatus, easdem in pavimento sparsas, ante lectum reperit, cera quæ in ipsis erat hac illac frustatum dispersa. Levantur tabulæ, cera colligitur, et pariter Anselmo repertantur; adunat ipse ceram, et, licet vix, scripturam recuperat. Veritus autem ne qua incuria penitus perditum eat, eam in nomine Domini pergameno jubet tradi. Composuit ergo inde volumen parvulum, sed sententiarum ac subtilissimæ contemplationis pondere magnum, quod *Prostagation* (17) nominavit. Alloquitur etenim in eo opere aut se ipsum, aut Deum. Quod opus, cum in manus cuius-

A dam venisset, et is in quamdam ipsius operis argumentationem non parum offendisset, ratus [al., iratus] est eamdem argumentationem ratam non esse: quam refellere gestiens, quoddam contra illam [al., illum] scriptum composuit, et illud fini ejusdem operis scriptum (18) apposuit. Quod cum sibi a quodam amico suo transmissum Anselmus considerasset, gavisus est; et reprehensori suo gratias agens, suam ad hoc responsionem edidit, eamque libello sibi directo subscriptam sub uno ei qui miserat amico remisit. Hoc ab eo et ab aliis, qui libellum illum habere dignantur petitum iri desiderans, quatenus in fine ipsius operis (*vide var. lect.*), suæ argumentationis reprehensio; et reprehensioni sua responsio subscribatur.

B 27. Inter hæc scripsit etiam quamplyres epistolæ (19), per eas nonnullis ea, quæ secundum diversitatem causarum sua [al., suarum] intererant, procurare mandans, et nonnullis consilium de negotio suo quærentibus, pro ratione respondens. Et quidem de his quæ diversæ causæ scribi cogebant, mentionem facere supersedemus. Quid autem consilii cuidam Lanzoni, noviter apud Cluniacum facto monacho, per unam mandaverit, huic operi inserere curavi, quatenus in hac una cognoscatur quid de aliis perpendatur (20). Scripsit itaque inter alia sic: *Ingressus es, charissime, professusque Christi militiam; in qua non solum aperte obstantis hostis violentia est propellenda, sed et quasi consulentis astutia cavenda. Sæpe namque dum tironem Christi vulnera male voluntatis aperte malevolus non vult perimere, sitiensem eum [al., tamen] poculo venenosæ rationis malevoles callidus tentat extinguere. Nam cum monachum nequit obruere, vita quam professus est odio, nimirum eum conversationis in qua est subruere fastidio. Et licet illi monachicum propositum tenendum quasi concedat, tamen quia hoc sub talibus, aut inter tales, aut in eo loco incepit, illum stultum nimis, imprudentemque multis modis versutis arguere non cessat, ut dum illi persuaderet incepto Dei beneficio ingratum existere, justo judicio nec ad meliora proficiat; nec quod accepit teneat, aut in eo inutiliter [al., utiliter] persistat. Quippe dum incessanter laboriosis cogitationibus de mutando, aut si mutari non valet, saltem de improbando initio meditatur, nunquam ad finem perspectoria tendere conatur. Nam quoniam illi fundamentum quod posuit displicet, nullatenus illi structuram bonæ vitæ superædificare libet. Unde fit ut quemadmodum arbuscula si sæpe transplantetur [al., transportetur], aut nuper plantata in eodem loco cerebra convulsione [al., conversione] inquietetur, nequaquam radicare valens, ariditatem cito attrahit,*

HENSCHENII NOTÆ.

(16) Hoc *Monologium* in capita 77 distinctum, exstat inter dicta didactica opuscula.

(17) Hoc *Proslogion* substitutur dicto *Monologio*, in 26 capita distinctum.

(18) Substitutur sub hoc titulo: *Liber pro insidente, a B: Anselmi in Proslogio ratiocinationem, auctore incerto*; et additur: *Liber B. Anselmi avolo-*

geticus contra insipientem, capitibus 10 comprehensus.

(19) Continentur lib. 1 epistolæ quas needum abbas scripsit, et sunt 77, simul cum paucis ad eum epistolis aliorum.

(20) Est hæc epistola 29 ubi plura sub initium hic omissa continentur.

nec ad aliquam fructus fertilitatem perenit; sic infelix monachus, si sapienter de loco ad locum proprio appetitu mutatur, aut in uno permanens frequenter ejus officio concutitur, nusquam amoris stabilitus radicibus ad omne utile exercitium languescit, et nulla bonorum operum ubertate ditescit. Cumque se nequaquam ad bonum, sed in malum proficeret, si forte hoc recognitat, perpendit; omrem suæ miseriae causam non suis, sed aliorum moribus injustus intendit; atque inde se magia ad odium eorum, inter quos conversatur, infeliciter accendit. Quapropter quicunque cenobitarum forte propositum aggreditur, expedit ei ut in quounque monasterio professus fuerit, nisi tale fuerit ut ibi malum facere inritus cogatur, tota mentis intentione amoris radicibus ibi radicare studeat, atque aliorum mores aut loci consuetudines, si contra divina precepta non sunt, etiamsi inutilles videantur, adjudicare refugiat. Gaudeat se jam tandem invenisse ubi se non invitum, sed voluntarium tota vita mansurum, omni transmigrandi sollicitudine propulsa, deliberet: ut quietus ad sola piæ vitæ exercitia exquirenda sedulo vacet.

28. Quod si sibi videtur majora quædam ac utiliora spirituali servore appetere, quam illi praesentis monasterii institutionibus liceat, estimet aut se falli sive prærendo paria paribus, vel minora majoribus [al., minoribus], sive præsumendo se posse quod non possit, aut certe credit se non meruisse quod desiderat. Quod si fallitur, agat gratias divinæ misericordie, qua ab errore suo defenditur, ne sine emolumento, aut etiam cum jactura locum vel vitæ ordinem mutando, inconstantiae levitatisque frustra crimen subeat, aut majora suis viribus experiencingo fatigatus, deterius in priora, aut etiam in pejora prioribus deficiat. Si autem vere meliora illi quæ in promptu sunt, nondum meritus optat, patienter toleret divinum judicium, quod ulli [al., illi] aliquid injuste non denegat, [Ms. hæc om.] neque murmurando aut obloquendo Deum offendat, sed tranquimenter omnia sufferet, omnia ad meliora conetur deducere ferendo ne per impatientiam judicem justum exasperans mereatur quod non habet non accipere, et quod accepit amittere; aut quia [al., quod] non amat, inutiliter tenere. Seu vero misericordiam, seu judicium erga se in illis quæ non habet et optat, persentia; laetus ex his quæ accepit, largitati supernæ gratias dignas persolvat. Et quia ad qualemcumque portum de procellosis mundi turbinibus potuit pertinere, careat in portus tranquillitatem ventum levitatis et impatientiae turbinem inducere: qualenus mens constantia et mansuetudine tutantibus quieta, divini timoris sollicitudini et amoris delectationi sit vacua. Nam timor per sollicitudinem custodit, amor vero per delectationem perficit. Scio quia hæc majorem aut scribendi aut colloquendi exigunt amplitudinem, ut pleniū intelligatur, quibus scilicet dolis antiquus serpens ignarum monachum in hoc genere tentationis illaqueat, et contra quibus rationibus prudens monachus ejus [al., eas] callidas persuasiones dissolvat et annihilet: sed quoniam jam brevitatem quam exigit

A epistola excessi, et tunc quod hinc dixi, aut dicendum fuit, ad custodiendam mentis quietem pertinet, hujus [al., omit.] rei brevis exhortatio epistolam nostram terminet. Nec putes, charissime, haec me dicere idcirco quod suspicer te aliqua mentis inquietudine laborare. Sed quoniam dominus Ursio [al., Ursus] cogit me aliquam admonitionem tibi scribere, nescio quid potius moneam, quam cavere hoc sub specie rectæ voluntatis, quod scio novitiis quibusdum solere subrepere. Quapropter, amice mi et frater dilectissime, consuli, monet, precatur te tuus dilectus dilector totis cordis visceribus, ut totis viribus quieti mentis studeas, sine qua nulli licet callidi hostis insidias circumspicere vel semitas virtutum angustissimas prospicere. Ad hanc vero monachus qui in B monasterio conversatur, pertingere nullatenus valet sine constantia et mansuetudine, quæ mansuetudo indissolubilis comes est patientiæ; et nisi monasterii sui instituta, quæ dirinis non prohibentur mandatis, etiamsi rationem eorum non pviderit, ut religiosa studuerit observare. Vale, et omnipotens Dominus perficiat gressus tuos in semitis suis, ut non moveantur vestigia tua, ut in justitia appreas in conspectu Domini, et satieris cum apparuerit gloria ejus.

CAPUT IV.

Oblatae divinitus visiones, consilium circa regimen puerorum, amor vitæ communis et discretio.

C 29. Inter hæc, cum jam et dietis et scriptis suis mores sui in nullo discordarent, totam suæ mentis intentionem in contemptum mundi composuisset, et his solis quæ Dei erant totum studium suum inflisset, contigit ut infirmitate correptus graviter affligeretur. Sed ipse in Deo semper [al., omit.] idem existens, languore paulisper sedato, extra se per mentis excessum raptus vidit fluvium unum rapidum atque præcipitem, in quem confluebat omnium fluxuum [al., fluminum] purgaturæ, et quarumcumque rerum terræ lavaturæ. Videbatur itaque aqua ipsa nimis turbida et immunda, et omni spuria rum sorde horrida. Rapiebat igitur in se quidquid attingere poterat, et devolvebat tam viros quam mulieres, diviles et inopes simul. Quod cum Anselmus vidisset, et tam obscenam revolutionem illorum miseratus unde viverent, aut unde sicut suam refocillarent qui sic ferebantur, inquireret; accepissetque responsum, eos ea qua trahebantur aqua vivere delectarique, indignantis voce inquit [al., si inquit]: Quomodo? Tali ne aliquis cœno potatus, vel pro ipso hominum pudore se ferret? Ad hoc ille qui comitabatur eum: Ne mireris, ait; torrens mundi est quod vides, quo rapiuntur et involvuntur homines mundi; et adjecit: Visne videre quid sit verus [al., vere] monachatus? Respondit: Volo. Duxit ergo illum quasi in conceptum cujusdam magni et ampli claustræ, et dixit ei: Circumspice. Aspexit, et ecce parietes claustræ illius obducti erant argento

purissimo [al., omit. et candidissimo.] Herba quoque mediae planitiei virens erat et ipsa argentea, mollis quidem et ultra humanam opinionem delectabilis. Hec [al., nec] more alterius herbae sub his qui in ea pausabant, leniter flectebatur, et surgentibus ipsis, et ipsa erigebatur. Itaque locus ille totus erat amoenus, et præcipua jucunditate repletus; hunc ergo ad inhabitandum elegit sibi Anselmus. Tunc duxor ejus dixit ei : Eia ! vis videre quid sit patientia vera ? Ad quod cum ille magno cordis affectu gesseret, et se id quammaxime velle responderet, ad se subito reversus, et visionem, et visionis demonstratorem dolens ac gemebundus pariter amisit. Duas autem quas viderat visiones intelligens, secumque revolvens, eo magis unius horrorem fugere, quo alterius amoenitate studuit delectari. Totum ergo deinceps sese dedit in hoc, ut verus [al., vere] monachus esset, et ut vitam monachicam firma ratione comprehendenderet, aliisque proponeret [al., præpone-ret], nec est privatus desiderio suo. Quod quidem, ut testimo, aliquantum percipi poterit ex verbis ejus, que per vices huic opusculo induere rati sumus, juxta quod series gestæ rei quam suscepimus enarrare postulabit. Nec enim mihi videtur pleniter posse pertinere ad notitiam institutionis vitæ illius, si de scriptis actibus ejus quis vel qualis fuerit in sermone taceatur.

50. Quodam igitur tempore cum quidam abbas qui admodum religiosus habebatur, secum de his quæ monasticæ religionis erant loqueretur, ac inter alia de pueris in claustrō nutritis verba consereret [al., conserret], adjecit: Quid, obsecro, fieri de istis ? Perversi sunt et incorrigibiles, die ac nocte non cessamus eos verberantes, et semper fiunt sibi ipsis deterioriores. Ad quæ [al., quem] miratus Anselmus : Non cessatis, inquit, eos verberare ? Et cum adulti sunt, quales sunt ? Nebetes, inquit, et bestiales. At ille : Quo bono omnino nutrimentum vestrum expeditis, qui de hominibus bestias nutritivisti ? Et nos, ait, quid possimus inde ? Modis omnibus constringimus eos ut proficiant et nihil proficiamus. Constringitis ? dic mihi, quæso [al., dic, quæso, mi], domine abba, si plantam arboris in horto tuo plantares, et mox illam omni ex parte ita concluderes, ut ramos suos nullatenus extendere posset, cum eam post annos excluderes, qualis arbor inde prodiret ? Profecto initulis, incurvis ramis et perplexis. Et hoc ex eujus enpia procederet nisi tua, qui eam inmoderate conclusisti ? Certe hoc facitis de pueris vestris; plantati sunt per oblationem in horto Ecclesiae ut crescant et fructifcent Deo. Vos autem intantum [al., omnium] terroribus, minis, et verberibus undique illos coarctatis, ut nulla sibi penitus liceat libertate potiri. Itaque indiscretè oppressi pravas et spinarum more perplexas intra [al., infra] se cogitationes congerunt, sovent, nutriunt, tantaque eas in nutriendo sufficiunt [al., sufficiunt], ut omnia quæ illarum correctioni possent adminiculari obstinata mente subtersugiant. Unde fit, ut quia nihil

A amoris, nihil pietatis, nihil benevolentie, sive dulcedinis circa se in vobis sentiunt, nec illi alicuius [al., omit.] in vobis boni postea fidem habeant, sed omnia vestra ex odio et invidia contra se procedere credant. Contingitque modo miserabili, ut sicut deinceps corpore crescunt, sic in eis odium et suspicio omnis mali crescat, semper proni et incurvi ad vitia. Cumque ad nullum fuerint in vera charitate nutriti, nullum nisi depressis superciliis, oculove obliquo valent intueri.

31. Sed proprie Deum vellem diceretis mihi, quid cause sit quod eis tantum infesti estis ? Nonne homines ; nonne ejusdem naturæ sunt cujus vos estis ? Vellestisne vobis fieri quod illis infertis [al., facitis] ? Si quidem quod sunt, vos essetis ? Sed esto.

B Solis eos percussionibus et flagellis ad mores bonos vultis informare [al., minare] ? Vidistis unquam artificem ex lamina auri vel argenti solis percussionibus imaginem speciosam formasse ? Non puto. Quid tunc ? Quatenus aptam formam ex lamina format [al., aptet], nunc eam suo instrumento leniter premit et percutit, nunc discreto levamine lenius levat et format. Sic et vos si pueros vestros cupitis ornatis moribus esse, necesse est ut cum depressionibus verberum impendatis eis paternæ pietatis et mansuetudinis levamen atque subsidium. Ad hæc abbas : Quod levamen ? quod subsidium ? Ad graves et maturos moles illos constringere laboramus. Cui ille : Bene quidem. Et panis et quisque solidus utilis et bonus est, eo uti valenti. Verum subtracto lacte ciba inde lacamentem infantem, et videbis eum magis ex hoc strangulari, quam recreari. Cur hoc ? Dicere nolo, quoniam claret. Attamen hoc tenete, quia sicut fragile et forte corpus pro sua qualitate habet cibum suum; ita fragilis et fortis anima habet pro sui mensura victum suum. Fortis anima delectatur et pascitur solidi cibo, patientia scilicet in tribulationibus, non concupiscere aliena, percutienti unam maxillam præbere alteram, orare pro inimicis, odientes diligere, et multa in hunc modum. Fragilis autem et adhuc in Dei servitio tenera [al., tenere], lacte indiget, mansuetudine videlicet aliorum, benignitate, misericordia, hilari advocatione, charitable supportatione, et pluribus bujusmodi. Si taliter vestris et fortibus et insirmis vos coaptatis ; per Dei gratiam omnes, quantum vestra refert, Deo [al., cura Deo] acquiretis. His abbas auditis ingenuit dicens : Vere erravimus a veritate, et lux discretionis non luxit nobis. Et cadens in terram ante pedes ejus se peccasse, se reum esse confessus est, veniamque de præteritis petiit, et emendationem de futuris repromisi. Hæc idcirco diximus, quatenus per hæc quam piæ discretionis et discretæ pietatis in omnes fuerit agnoscamus.

52. Talibus studiis intendebat, in istis Deo serviebat, per hæc bonis omnibus valde placebat. Unde bona fama ejus non modo Northmannia tota est respersa, verum etiam Francia tota, Flandria tota, contiguæque his terræ omnes [al., terra omnis];

quin et mare transiit Angliamque replevit. Exciti sunt quaque gentium multi nobiles, prudentes clerici, strenui milites atque ad eum confluxere, seque et sua in ipsum monasterium servitio Dei tradidere. Crescit cœnobium illud intus et extra, intus in sancta religione, extra in multimoda possessione.

33. Cum vero albas Herluinus, cuius supra meminimus, jam decrepitus monasterii causis intendere et opem ferre non valeret, quidquid agi oportebat sub Anselmi, utpote prioris, dispositione fiebat. Exigentibus igitur multiplicibus causis, enim foras monasterium ire sœpe necesse fuit. Cui dum nonnquam equi et alia quæ sunt equitaturis necessaria deosserent, præcepit abbas ei omnia quæ opus erant parari, et illi soli sicut propria ministrari. At ille ad nomen proprietatis inhorruit, et reversus de itinere quæque sibi specialiter fuerant præparata, in viam ituris communiter exponi jussit, nec propter secuturam quam forsan erat passurus penuriam, unquam se retraxerit, quin ex sua copia exterorum suppleret inopiam. Nec mirandum cum jam mundo illuserat [al., illuxerat] eum se fratribus talem exhibuisse, cum sicut ipsem referre solitus erat etiam quando adhuc in sæculari vita degebat, eo circa alias amore seruebat, ut quemcunque sui ordinis minus se habentem videret, ejus inopiam de abundantia sua libens pro posse suppleret. Jam tunc enim ratio illum docebat omnes divitias mundi pro communi hominum utilitate ab uno omnium Patre creatas et secundum naturalem legem nihil rerum magis ad hunc quam ad istum pertinere. Taceo quod illi sœpe plura auri et argenti pondera a nonnullis sunt oblata, quatenus ea in suos suorumque usus susciperet, servaret, dispenderet: quæ ipse nulla patiebatur ratione suspicere, nisi forte communi fratrum utilitati profutura abbati præsentarentur. Sed cum is qui sua offerebat, econtra diceret se nullam tunc voluntatem babere ut abbati vel monachis aliquid daret, nisi ei soli, referebat ille se talium opus non habere, nec aliter a quoquam velle quidquam accipere.

34. Illud autem breviter dico quod inter hujusmodi studia die quadam, dum ad lectum suum in dormitorio diverteret, annulum aureum in eo insperatus invenit, et admodum miratus est. Reputans ergo apud se, ne forte aliquis eorum, qui res monasterii procurabant, quovis eventu eumdem annulum ibi reliquerit, levavit cum et singulis ostendit. Mirantur illi, et se rei conscos omnino negant. Ostenditur aliis atque aliis, sed hucusque nullus fuit, qui recognoverit unde vel a quo illuc delatus sit. Et tunc quidem annulus in opus Ecclesiæ expensus est, et res ita remansit. Postmodum vero cum ipsi Anselmus ad pontificatum sumptus est, fuerunt qui hoc ipsum per annulum illum jam tunc quodam præsiglio præsignatum fuisse assererent. Nos autem quæ gesta sunt, simplici tantum stylo digerimus.

35. Invocabatur præterea a diversis abbatis, qua-

A tenus ibi et publice in capitulo fratribus, et secum privatum loqui volentibus, verba vitæ ministraret. Namque solemne exsiterat omnibus, ut quidquid ab ore illius foret auditum, sic haberetur quasi plane divinum responsum. Unde requirendi consilii gratia, ex diversis ad eum locis festinabatur. Quæ res invidia gravi diabolum vulneravit [al., vulnerabat]. Nonnullos ergo quos ab ea intentione secreta fraude non poterat, manifesta increpatione avertire machinabatur. Exempli causa, miles quidam erat, Cadulus nomine. Hic quadam vice vigiliis et orationibus Deo intentus audivit diabolum sub voce scutarii sui extra ecclesiam in qua erat vociferantem, et turbato murmure equos et omnia sua fracto hospitio a latronibus jam tunc direpta esse, atque abducta conquerentem, B nec aliquid eorum ulterius recuperandum, ni ci ius accurreret. Ad quæcumque cum ille nequaquam moveretur, majus videlicet damnum deputans orationi cedere, quæm sua perdere; dolens diabolus se despectum, in speciem ursi demutatus est, et ecclesiæ per tectum dilapsus, ante ipsum præcepis corruit, ut horrore saltem et fragore sui casus virum a coepio proturbaret [al., perturbaret]. Sed miles immobilis permanet, et monstrum securus irridet. Post quæ statum vitæ suæ proposito sanctiori fundare desiderans Anselmum adiit, consilium ejus super hoc addiscere cupiens. Verum dum ad ipsum vadens iter acceleraret, ecce malignus hostis humanam vocem ex adverso edens, in haec verba prorupit: Cadule, Cadule, quo tendis? Igitur cum ille ad vocem hanc subsisteret, scire volens qui esset qui talia diceret, repetivit dæmon, et ait: Quo tendis, Cadule? Quid te tantopere priorem illum hypocritam cogit adire? Opinio siquidem ejus omnino alia est a conversatione vitæ illius. Quapropter sua leo, consulto ut celerius redeas, ne seductus ab eo stultitia, qua modo, traheris, illaque eris. Hypocris namque sua jam multos decepit, et spe vana delibutos suis vacuos et immunes efficit. Haec ille audiens, et dæmonem esse qui loquebatur recognoscens, signo se crucis humiliavit, et spreto hoste, quo proposuerat ire, perrexit. Quid plura? Auditio Anselmo, abnegato seipso et sæculo religiosæ vitæ se tradidit, et apud Majus-Monasterium monachus factus est. Ilunc etenim u n D Anselmus habebat, ut nunquam alicuius commodi causa suaderet alicui seculo renuntiare volenti, quatenus in suo monasterio potius quam in alieno i faceret. Quod nimirum eo intuitu, ea consideratione faciebat, ne ullus postmodum loco quem ex propria deliberatione non intraverat, aliqua ut sit pulsatus molestia detraheret, et scandali sui ac impatientiae murmur persuasioni illius imputaret, itaque se al i et alios sibi ad multa divisus graves efficeret.

CAPUT V.

*Abbatis electi benignitas erga hospites et domesticos.
Iter in Angliam. Colloquium cum B. Lanfranco de cultu S. Elphegi.*

36. Defuncto, sœpe superiori nominate, abbate

Herluino (21), uno omnium [al., omnino] fratrum Beccensis in consensu abbatem eligitur. Quod ipse omni studio subterfugere gestiens, multas et diversas rationes ne id fieret obtendebat. Sed illis nec auditum quidem rationibus ejus patienter accommodare volentibus, anxius est in eo spiritus ejus, et quid ageret ignorabat. Transierunt in istis dies quidam. Verum ubi Anselmus vidi se monachorum unanimem constantiam non posse verbis mutare, tentavit si quomodo eam valerer vel precibus inclinare. Eis itaque priore sub uno constitutis, ac ei ut, omissis objectionibus solitis, abbas fieri acquiesceret in absentibus, ille flens et misericordans singultus edens, prostermitur in faciem coram omnibus, orans et obtestans eos per nomen Dei omnipotentis, per si qua in eis erant pietatis [al., misericordia] viscera, quatenus respectu misericordiae [al., pietatis] Dei super eum intendant, et ab iuncto desistentes se a tanto onere quietum manere permittant. At illi omnes econtra in terram prostrati, orant ut ipse potius loci illius et eorum misereatur, ne postposita utilitate communi se solum praeceteris singulariter amare convincatur. Acta sunt de his utrinque plurima in hunc modum; sed jam nunc eis istum ponimus dicendi modum. Vicit tandem diligens [al., dicens] importunitas et importuna diligentia fratrum jugum Domini sub ejus regimine ferre volentium; vicit quoque et multo maxime vicit praeceptum, quod, ut supra retulimus, ei fuerat ab archiepiscopo Maurilio per obedientiam injunctum, videlicet, ut si major præstat quam illius prioratus existimat, ipsi aliquando injungeretur, nullatenus eam suspicere recusat. Nam, sicut ipse testabatur, nunquam se abbatem fieri consensisset, nisi eum hoc quod dicimus imperium ad hoc constrinxisset. Tali ergo violentia est abbas effectus, ac Becci debito cum honore sacratus (22). Qualem vero se deinceps in cunctis sanctorum exercitiis virtutum exhibuerit, inde colligi potest quod nunquam de retroacta sanctitatis suæ conversatione causa abbatiæ aliquid minuit, sed semper de virtute in virtutem, ut Deum deorum in Sion mereretur videre, concordare studuit.

37. Delegatis itaque monasterii causis curæ ac sollicitudini fratrum, de quorum vita et strenuitate certus erat, ipse Dei contemplationi, monachorum eruditioni, admonitioni, correctioni jugiter insistebat. Quando autem aliquid magui in negotiis Ecclesiæ erat agendum quod in ejus absentia non estimabatur oportere definiri, tunc pro tempore et ratione negotium quod imminiebat, mediante justitia, disponebat. Abominabile quippe judicabat, si quidvis lucri assequeretur ex eo quod alias contra moderationa juris quavis astutia perdere posset. Unde neminem in placitis patiebatur a suis aliqua fraude circumveniri, observans ne cui ficeret quod sibi

A fieri nolle. Hinc procedebat quod inter placitantes residens, cum adversarii ejus per sua consilia disquererent quo ingenio, quave calliditate, suæ causæ administrari, et illius valerent fraudulenter insidiari; ipse talia nullatenus curans, eis qui sibi volebant intendere aut de Evangelio, aut de aliqua alia divina Scriptura, aut certe aliquid de informatione morum bonorum disserebat. Sæpe etiam cum huic auditores deerant, suaviter in sui cordis paritate quiescens, corpore dormiebat. Eveniebatque nonnunquam ut fraudes subtili machinatione composite, mox ubi sunt in audientiam illius delatae, noui quasi a dormiente, qui tunc erat, sed sicut a perspicaciter vigilante et intendente sint detectæ atque dissecatae. Charitas enim quæ non æmulatur, quæ non agit perperam, quæ non querit quæ sua sunt (*I Cor. xiii, 4*), in eo vigebat, per quam quæ videnda erant veritate monstrante exemplo perspiciebat.

38. Quam vigil autem atque sollicitus fuerit circa hospitum susceptionem, eorumque in omni humanitatis [al., humilitatis] officio relevationem, ex eo prolahur quod illum pio studio in hoc et se et sua novimus expendisse; se in omni hilaritate, sua in omni largitate. Quod si aliquando ad refactionem corporum victus omnino pro voto suo non sufficiebat, hoc quod deerat ejus bona voluntas et vultus alacritas apud hospites gratiose supplebat. Praeterea nonnunquam cibus fratrum suo jussu de refectorio sublatus, et hospitibus est allatus atque appositus. Neque enim tunc in promptu aliud erat, quod eis apte posset apponi. Victor autem monachorum ita, Deo providente, dispensabatur, ut nihil eorum quæ necessitas expetebat illis deesset, licet sapientia in hoc essent, ut timeretur ne in crastinum eis cuncta deessent. Sicque nonnunquam inter aliquid et quasi nihil serebantur, ut aliquid eis non superflueret; et quod erat quasi nihil eos nequaquam per inopiam fatigaret.

39. Quod penitus illis contingebat secundum veri a sui patris, qui ea prædicebat, dum ministri Ecclesiæ apud eum querebantur de formidine imminentis necessitatis: frequenter namque a cellarariis, a camerariis, a secretariis aditus est, et quid co-siliis contra penuriam quæ cujusque obedientiam pressundabat daret inquisitus. Quibus cum responderet; Sperate in Domino, et spero quia ipse necessaria vobis quæque ministrabit; mirabil modo non secus eveniebat in re, quam ipse dicebat se habere in spe. Videres enim post hæc verba statim ipsa die vel certe sequenti mane, sive quod nulli non poterat, priusquam penuria aliquo ullum affligeret, ut naves de Anglia oneratas omni copia in usum illorum juxta appellari, aut quemlibet de divitibus terræ fraternitatem Ecclesiæ querentem cum magna pecunia ad-

HENSCHENII NOTÆ.

(21) Defunctus est B. Herluinus anno 1078, 26 Augusti.

(22) Sacratus est Anselmus in festo S. Petri ad

cathedram anno 1079, ab Ebroicensi episcopo Gisleberto.

ventare; aut aliquem relinquere mandum volentein, se et sua in monasterium offerre; aut denique aliunde aliquid apportari, unde per plurimos dies necessaria quæque poterant ministrari.

40. Habet præterea ipsum cœnobium plures possessiones in Anglia, quas pro communi fratrum utilitate necesse erat per abbatis præsentiam nonnunquam visitari. Ipso itaque sue ordinationis anno, Anselmus in Angliam profectus est. Ad quod, licet haec, quam dixi, satis firma causa exsiteret; alia tamen erat non infirmior ista, videlicet ut reverendum Lanfrancum, cuius supra meminimus, videret et cum eo de his quæ corde gerebat familiari assatu ageret. Ipse siquidem venerabilis vir jam de abbe Cadomensi factus fuerat (23) archiepiscopus Cantuariensis, omnibus valde honorabilis et sublimi probitate conspicuus.

41. Cum igitur Anselmus transito mari Cantuarium veniret, pro sua reverentia et omnibus nota sanctitate, honorifice a conventu Ecclesiae (24) Christi in ipsa civitate sitæ susceptus est. Pro quo honore molens ingratu existere, postmodum ipsi monachorum conventui a gratiarum actione inchoans, præcedente in hæc verborum serie de charitate locutus est, rationabiliter ostendens eum qui charitatem erga alterum [al. omit. e. a.] habet, majus aliquid habere, quam illum ad quem charitas ipsa habetur: et ipse eni inter alia, inquit, qui charitatem habet, hoc unde Deus ei scit gratias habet; ille vero ad quem tantummodo habetur, minime. Quas etenim gratias mihi debet Deus, si tu me vel quilibet alius diligit? Quod si majus est habere hoc unde Deus scit homini grates, quam hoc unde nullas; cum pro habita charitate gratias sciat, pro suscepta non adeo; colligitur eum qui charitatem erga alium habet, majus quid habere quam ipsum qui impenditur. Amplius: Is cui dilectio alterius servit, solius commodi munus perfunctorie suscipit; verbi gratia, honorem unum, beneficium unum, prandium unum, vel quolibet officii genus in hunc modum. Alius vero charitatem quæ commodi munus exhibuit, sibi retinuit. Quod in vobis et in me, sanctissimi fratres, libet in præsenti considerare. Ecce unum charitatis officium mihi impendistis. Impendistis, inquam, mihi charitatis officium unum, et a me jam ipsum officium transit; charitas vero ipsa, quæ Deo est grata, vobis remansit. Nonne melius judicatis bonum permanens bono transeunte? Adhæc si ex ipso officio circa vos aliquid charitatis in me crevit, et hoc ipsum vobis ad cumulum retributionis erit, qui fecistis unde mihi tantum bonum provenit. Si non vobis tamen [al., tantum] charitas vestra remansit, a me officium quod exhibuistis penitus transit. Hæc igitur si recta consideratione attendimus, profecto perspiciemus

HENSCHENI NOTÆ.

(23) Anno 1070.

(24) Est ecclesia cathedralis, a S. Augustino primo episco, o dedicata in honorem Salvatoris Jesu Christi, cui adjunctus fuit conventus monachorum.

magis nobis esse gaudendum, si alios diligimus, quam si diligimur ab aliis. Quod quia non omnes faciunt, multi potius ab aliis amari quam amare alios cupiunt. Hæc et hujusmodi multa locutus est, et accepta fraternitate monachorum, factus est inter eos unus ex eis. Degens per dies aliquot inter eos et quotidie, aut in capitulo, aut in claustru mira quædam et illis adhuc temporibus insolita de vita et moribus monachorum coram eis rationabili facundia disserens. Privatim quoque aliis horis agebat, cum his qui profundioris ingenii erant, profundas eis de divinis nec non sacerularibus libris quæstiones proponens, propositasque exponens. Quo tempore et ego ad sanctitatis ejus notitiam pervenire merui, ac pro modulo parvitatibus meæ beata illius familiariate utpote adolescens, qui tunc eram, non parum potiri.

42. Inter reverendum autem pontificem Lanfrancum, et hunc abbatem Anselmum quid in illis diebus actum dictumve sit, planum est intelligere his qui vitam et mores noverunt utrorumque. Qui vero non noverunt, ex eo intelligent quod, in quantum nostra et multorum fert opinio, non erat illo tempore ullus qui aut Lanfranco in auctoritate vel multiplici [al., triplici] rerum scientia, aut Anselmo praestaret in sanctitate vel Dei sapientia. Erat præterea Lanfrancus adhuc quasi rudis Anglus, nequidemque sederant animo ejus quædam institutiones, quas repererat in Anglia. Quapropter cum plures de illis magna fretus ratione, tum quasdam [al. omit. t. q.] mutavit sola auctoritatis suæ deliberatione. Itaque dum illarum mutationi intenderet, et Anselmum [al., Anselmus] unanimum scilicet amicum et fratrem secum haberet, quadam die familiarius cum eo loquens, dixit ei: « Angli isti, inter quos degimus, instituerunt sibi quosdam quos colerent sanctos. De quibus cum aliquando qui fuerint, secundum quod ipsimet referunt, mente revollo; de sanctitatis eorum merito animum a dubietate flectere nequeo. »

43. « Et ecce unus illorum est in sancta, cui nunc [al., nec], Deo auctore, præsidemus sede quiescens. Elphegus (25) nomine, vir bonus quidem, et suo tempore gradui archiepiscopatus præsidens ibidem. Hunc non modo inter sanctos, verum et inter martyres numerant; licet cum non pro confessione nominis Christi, sed quia se pecunia redimere non voluit, occisum non negent. Nam cum illum, ut verbis utar Anglorum, æmuli ejus et inimici Dei pagani cepissent; et tamen pro reverentia illius ei potestate se redimendi concessissent, immensam pro hoc ab eo pecuniam expetiverunt. Quam quia nullo pacto poterat habere, nisi homines suis eo: um pecunia spoliaret et nonnullos forsitan invisa mendicitali subjugaret; elegit vitam perdere, quam eam

De ejus antiquitate et possessionibus agitur tomo I Monastici Angliæni pag. 18 et seqq.

(25) Colitur S. Elphegus 19 Aprilis, ad quem diei nonnulla de cultu proponenter.

tali modo custodire. Quid hinc igitur tua fraternitas sentiat, audire desidero. » Et quidem ille, sicuti novus Angliæ civis, hæc summam perstringens Anselmo propositum. Attamen causam necis beati Elsegii historialiter intuentes videmus non illam solam, sed aliam fuisse ista antiquiore. Denique non ideo tantum quia se pecunia redimere noluit, sed etiam quia paganis persecutoribus suis civitatem Cantuariam et ecclesiam Christi in ea sitam concremantis, civesque innocuos atrocí morte necantibus [al. omitt. c. q. i. a. m. n.] Christiana libertate obsterere eosque a sua infidelitate convertere nisus, est ab eis captus, et crudeli examinatione est occisus.

A 44. Sed Anselmus, ut vir prudens, viro prudenti juxta interrogationem sibi propositam simpliciter ita respondit, dicens: « Palam est quod is, qui ne leve quidem contra Deum peccatum admittat, mori non dubitat; multo maxime mori non dubitaret, priusquam aliquo gravi peccato Deum exacerbaret. Et revera gravius peccatum videtur esse Christum negare, quam quemlibet terrenum Dominum pro redemptione vite sue homines suos per ablationem pecunie illorum ad modicum gravare. Sed hoc quod minus est, Elfagus noluit facere. Multo igitur minus Christum negaret, si vesana manus eum ad hoc mortem intentando constringeret. Unde datur intelligi miram pectus ejus justitiam possedisse, quando vitam suam maluit dare, quam, spreta charitate, proximos suos scandalizare. Quonobrem longe fuit ab eo illud vox, quod Dominus minatur ei per quem scandalum venit (*Matt. xviii*, 7). Nec immrito, ut reor, inter martyres computatur, qui protanta justitia mortem sponte sustinuisse veraciter prædicatur. Nam et beatus Joannes Baptista, qui præcipuus martyr et veneratur et creditur a tota Dei Ecclesia, non quia Christum negare, sed quia veritatem tacere noluit, occisus est. Et quid distat inter mori pro justitia et mori pro veritate? Amplius: cum testante sacro eloquio, ut vestra paternitas optime novit, Christus veritas (*Joan. xiv*, 6) et justitia sit; qui pro justitia et veritate moritur, pro Christo moritur; qui autem pro Christo moritur, Ecclesia teste, martyr habetur. Beatus vero Elfagus æque pro justitia, ut beatus Joannes passus est pro veritate. Cur ergo magis de unius quam de alterius vero sanctoque martyrio quisquam ambigat, cum par causa in mortis perpessione utrumque detineat? Hæc me quidem, reverende Pater, in quantum perspicere possum, rata esse ipsa ratio docet, attamen vestræ prudentiæ est, et me si aliter sentit ab hoc corrigendo revocare, et quid potissimum in tanta re sentiendum sit, Ecclesiæ Dei docendo monstrare. » Ad quod Lanfrancus: « Fateor, inquit, subtilem perspicaciam, et perspicacem subtilitatem ingenii tui vehementer approbo et veneror, firmaque ratione tua edoctus beatum Elfegum ut vere magnum et gloriosum martyrem Christi deinceps me colere et venerari ex corde, gratia Dei juvante, confido. » Quicquid ipse post-

A modum devote exercitus est, quin et historiam vitæ ac passionis ejus diligentí studio sierit præcepit. Quam quidem historiam non solum piano dictamine ad legendum, verum etiam musico modulamine ad canendum a jucundæ memoriae Osberto Cantuariensi Ecclesiæ monacho ad præceptum illius nobiliter editam, ipse sua prudentia pro amore illius martyris celsius insignivit, insignitam auctorisavit, auctorisatam in Ecclesia Dei legi cantarique instituit, nomenque martyris hac in parte non parum gloriificavit.

CAPUT VI.

Monitorum suavitas et efficacia miracula.

B 45. Posthac Anselmus ad agenda propter quæ venerat, terras Ecclesiæ Beccensis per Angliam adiit, utilitati monachorum suorum per omnia studiose secundum Deum serviens. Vadens autem et ad diversa monasteria monachorum, canonorum, sanctimonialium, nec non ad curias quorumque nobilium, prout eum ratio ducebat perveniens, lætissime suscipiebatur, et suscepto quæque charitatis obsequia gratissime ministrabantur. Quid ille? Solito more cunctis se jucundum et affabilem exhibebat, moresque singulorum in quantum sine peccato poterat, in se suscepiebat. Nam, juxta Apostolum, his qui sine lege erant tanquam sine lege esset (*I Cor. ix*, 21), cum sine lege Dei non esset, sed in lege Christi esset, se coaptabat, ut lucrificaret eos qui non modo sine lege, ut putabatur beati Benedicti, sed et eos qui sæculari vitæ dediti in multis vivebant sine lege Christi. Unde corda omnium miro modo in amorem ejus vertebantur, et ad eum audiendum famelica aviditate replebantur.

D 46. Dicta etiam sua sic unicuique hominum ordinis conformabat, ut auditores sui nihil moribus suis concordius dici posse faterentur. Ille monachis, ille clericis, ille laicis, ad cuiusque propositum sua verba dispensabat. Monachos ut ne minima quidem sui ordinis contemnerent adiponebat, contestans quia per contemptum minimorum ruerent in destructionem et despactum omnium honorum. Quod dictum sub exemplo vivarii proponebat, dicens clausuram illius distinctioni ordinis monastici a similari. Quandoquidem, inquit, sicut pisces dcurrente aqua vivarii moriuntur, si clausuræ ipsius minutam ac sepe crepant nec resiciuntur; ita omnis religio monastici ordinis funditus perit, si custodia ejus per modicarum contemptum culparum paulatim a fervore sui tepescit, attestante Scriptura, que ait: *Qui modica despicit, paulatim decidit* (*Ecli. xix*, 1). Clericos quoque qualiter se in sorte Dei custodiare deberent instruebat, eisque magnopere esse cavendum, ne si a sorte Dei caderent, in sortem diaboli per neglectum conversationis et ordinis sui deciderent. Conjugatos etiam qua fide, qua dilectione, qua familiaritate, secundum tam Deum, quam secundum sæculum sibi invicem copulari deberent edocebat; virum quidem ut suam uxorem sicut seipsum diligenter, nec præter illam aliam nos-

set, ejusque sicut sui corporis absque omni sinistra suspicione curam baberet. Mulierem vero quatenus viro suo cum omni subjectione et amore obtemporebat, eumque ad bene agendum sedula incitaret, nec non animum ejus si forte contra æquum in quenquam turneret, qua affabilitate mitigaret.

47. Hacc autem quæ cum vel admonuisse, vel instruisse, vel educuisse dicimus, non eo ut aliis mos est docendi modo exercebat, sed longe aliter singula quæque sub vulgaribus et notis exemplis proponens, solidæque rationis testimonio fulciens, ac remota omni ambiguitate, in mentibus auditorum deponens. Lætabatur ergo quisquis illius colloquio uti poterat, quoniam in eo quocumque petebatur divinum consilium in promptu erat. Hinc eum omnis sexus et ætas mirabatur, et mirando amplectebatur, quoque potentior aliisque præstantior, eo magis quisque erat ad ministrandum ei devotior atque proclivior. Non fuit comes in Anglia seu comitissa, vel ulla persona potens, quæ non judicaret se sua coram Deo merita perdidisse, si contingeret se Anselmo abbatii Beccensi gratiam cuiusvis officii tunc temporis non exhibuisse [al., habuisse]. Rex ipse Wilhelmus (26), qui armis Angliam ceperat et ea tempestate regnabat, quanvis ob magnitudinem sui cunctis fere videretur rigidus ac formidabilis, Anselmo tamen ita erat inclinus [al., inclinatus] et affabilis, ut ipso præsente omnino quam esse solebat, stupentibus aliis, fieret alius.

48. Pro sua igitur excellenti fama Anselmus totius Anglie partibus notus, ac pro reverenda sanctitatem charus cunctis effectu, iter repetendi Northmanniam ingreditur ditatus multiplici dono, quod honori ac utilitati Ecclesiæ suæ usque hodie servire dignoseitur. Familiaris ergo ei dehinc Anglia facta est, et prout diversitas causarum ferebat, ab eo frequentata. Ut autem omnipotens Deus demonstraret se gratiæ ipsius quam invenerat apud homines esse auctorein, et illum apud se quam apud homines gratiam invenisse potiorem, quosdam viros per visum dignatus est visitare, et qualiter per eum ab infirmitate, qua nimis graviter vexabantur, convalescerent edocere. Horum quos dico, duos qui inter suos non ignobilis famæ erant, exempli causa, proponam, qui, sicut a veridicis ipsius monasterii cuius abbas diu extiterat, monachis acceperit, in eodem ipsius monasterio, illis præsentibus, per eum curati sunt.

49. Quidam igitur vir nobilis et strenuus in confluxo Pontivi (27) ac Flandriæ præpoteus habebatur. Ille in corpore lepra percussus, eo majori mœrore afflictus est, quo se et a suis contra dignitatem natum suorum pro obscenitate tanti mali despici de serique videbat. Conversus itaque ad Deum est, et

A crebris orationibus cum eleemosynarum largitionibus opem ab eo precabatur. Una igitur noctium ei per visum quidam apparuit, monens ut si pristinæ sanitati restitui vellet, Beccum iret, et apud abbatem Anselmum efficeret quatenus aquam, unde manus inter missam suam lavaret, in potum illi conferret. Qui visioni credulus quo monebatur, impiger tendit, atque Anselmo cur adveniret secreto innotuit. Stupet ille ad verba, et hominem ut talibus desistat multis modis adjuvat. At ipse in precibus perstat, et multo magis ut sibi misereatur exorat, nec patiatur ut ea medecina fraudetur, unde sibi celerem salutem ad futuram pro divino promisso credebat. Quid plura? Vicit pietas pectus humilitatis, et pro homine Deum postulaturus matutino tempore missam secretius celebrat. Admittitur æger, et quam petebat aquam de manu viri accepit. Quæ in potum illico sumpta, et hominem morbidum integerrimæ sanitati restituit, et in laudem Dei multorum ora dissolvit. Clam itaque virum qui venerat a se Anselmus emisit, denuntians ei in nomine Domini ne unquam hoc factum sibi ascriberet, sed sola divina miseratione perfectum esse certissime sciret, et hoc ita esse tacita funditus mentione suæ personæ sciscitantibus responderet.

50. Quo etiam tempore quidam frater de congregatione, valida corporis infirmitate percussus, ad extrema deductus est. Huic in sommo quidam astitit, et quod vitam atque salutem recuperaret, si aqua ab Anselmo sanctificata aspergeretur, ipsi promisit: æger ergo Anselnum se visitantem secundum visionem [al., tacita visione], de aqua precatus est, et voluntatis compos effectus, evestigio sanitati restitutus est.

51. Hec pro ostendenda gratia viri paucis interim dicta sint. Attamen de gratia quam meruerat apud homines, non multum his qui mores illius novare mirandum video, propterea quod quædam appetibilis suavitatis ubicunque erat ex conversatione ejus emergebat, quæ in anticitiam illius ac familiaritatem cunctos agebat. Ipsius etenim studii semper erga omnes exstiterat, ut ea potissimum ageret, quæ aliis magis commoda esse posse intelligebat. Unde cum interrogaretur quid emolumenti acquirent, qui servata æquitate aliorum voluntati, in quibuscumque possent concordare satagerent; quidve detimenti occurserent, qui suam potius quam cæterorum voluntatem implere studerent, hoc modo respondebat: «Qui aliorum voluntati concordare per omnia in bono nititur, hoc apud justum judicem Deum meretur, ut quemadmodum ipse aliorum voluntati in hac vita, ita Deus et omnia secum suæ voluntati concordent in alia vita. Qui vero aliorum voluntate contempta suam implere contendit, id

HENSCHENII NOTÆ.

(26) Wilhelmus Conquestor occupavit Angliam anno 1066, et regnavit usque ad annum 1087.

(27) De Pontivo regione ad dexteram ripam agendum erit ad Vitam S. Richarii 16 Aprilis. Ei

contigua est Arthesia, tunc pars Flandriæ habita, inde avulsa anno 1192, et sic Flandria hic late sumitur.

eiusdem judicis sententia damni subibit, ut quoniam ipse in vita presenti voluntati nullius; nullus quoque in futura velit, aut debeat concors esse voluntati illius. Eadem quippe mensura, qua quisque alii mensus fuerit, remetetur ei (*Luc. vi, 38.*) Ilujus igitur rationis Anselmus consideratione subinxus, nulli gravis, nulli volebat onerosus existere, etiam si a monachicæ institutionis austoritate hac de causa deberet aliquantulum temperare. Et quidem ut eum discretionis ordo docebat, nonnunquam ab ipsa severitate aliis condescendo temperabat. In quo quid hi sensuri sint qui post nos ista fortassis lecturi vel audituri sunt, prescire non possumus. Nos tamen qui vitæ illius moenim scire meruimus, magis in eo laudandum aestimamus, quod a rigore sui propositi aliquando pro ratione descendebat, quam si continue in ipso rigidus indiscrete persisteret. Ratione siquidem agi virtutis est, vitii vero contra.

52. Inter hæc quidam clericus rotatae juvenis, Boso nomine, Beccum venit, abbatis colloquium expetens. Erat enim idem acer ingenio, et quibusdam perplexis quæstionibus involverat animum, nec reperire quemquam poterat qui eas sibi ad votum evolveret. Loquens igitur cum Anselmo, ac nodos ei sui cordis deprimens, omnia quæ desiderabat ab eo sine scrupulo deceptionis [*al., disceptationis*] accepit. Miratus ergo hominem est, et nimio illius amore devinctus. Dehinc ergo cum ejus allocutione familiariter potiretur, illectus ad contemptum sarculi cmenso brevi spatio, Becci monachus factus est. Cujus conversioni simul et conversationi diabolus

A graviter invidens, in tantam illum tentationis procellam demersit, ut, succedendibus sibi variis cogitationum tumultibus, vix mentis sue compos existret. Transierunt in hoc quidam dies, et seipsa semper liebat immanior tentatio eadem. Turbatus ergo et mente confusus Anselmum adiit, animique sui fluctus illi exposuit. At ipse cum singula intellexisset, hoc solum pio affectu, « scilicet consulat tibi Deus! » ei respondit, illicoque fratrem a se dimisit. Ervestigio autem tanta tranquillitas mentis illum secuta est, ut, sicut ipsem mihi referebat, ultra quam dictu credibile sit, subito aliis fieret ab eo qui fuit. Itaque omnis illa tentatio penitus evanuit, nec quidquam hujusmodi in se ulterius sensit.

53. Fiebant præterea ab Anselmo plurima in hunc modum, quæ nos brevitati studentes ex industria præterimus. Silentio quoque præterire placuit innumeros homines tam per lavaturas manuum ejus, quam per reliquias ciborum ejus de ante illum clavis eo subtractas, a diversis languoribus, sed maxime febribus curatos, dispensante Deo sua dona juxta meritum fideli uniuscujusque. Nam si cuncta que inde a veracissimis viris accepimus describere vellemus, loquacitati potius quam rerum gestarum simplici narrationi nos operari dare (ut ror) iudicari possemus. Quapropter ne nimis longum faciamus hujuscemodi immorando, istis omissis, tandem ad alfa. Verum ne inculta oratio prolixa sui continuatione legentes seu audientes fastidio gravet, hic primum cœpto operi terminum ponamus, quatenus illis quæ magis delectant recreati, aliud exordium sequentia nosse volentes expediti reperiant.

LIBER SECUNDUS.

GESTA IN ARCHIEPISCOPATU CANTUARIENSI.

CAPUT PRIMUM.

Archiepiscopatus assumptus. Quies monastica dilata. Aliqua cum rege dissensio.

1. Defuncto memorato rege Anglorum Wilhelmo, Wilhelmus filius ejus regnum obtinuit. Hic, sublato de hac vita venerabili Patre Lanfranco, ecclesias ac monasteria totius Angliae gravi nimium oppressione affixit. Cujus oppressionis anno quarto Anselmus invitatus, imo districta interpellatione adjuratus ab Ilugone Cestrensi comite, multisque aliis Anglorum regni principibus, qui eum animalium suarum medicum et advocationum elegerant, et insuper Ecclesie suæ prece atque præceptio pro communi utilitate coactus, Angliam ingressus est. Pridie igitur Nativitatis beatæ Dei genitricis et perpetuæ virginis Mariæ Cantuariam venit. Ubi cum quasi ex præsagio futurorum multi et monachi et laici conclamarent illum archiepiscopum fore, summo mane a loco discessit, nec ullo pacto acquiescere potentibus, ut ibi festum celebraret, voluit. Venienti autem ei ad curiam regis, optimates quique alacres occurserunt, ma-

gnoque ipsum cum honore suscipiant. Rex ipse solo exsilit, et ad ostium domus viro gaudens occurrit, ac in oscula ruens per dexteram eum ad sedem suam perducit. Consident, et latè interim quædam inter se verba permiscent. Deinde Anselmus secretius cum rege acturus cæteros secedere monet. Oinisis igitur monasterii sui causis, pro quibus maxime illuc venisse putabatur, regem de his quæ fama de eo serebat Anselmus arguere cœpit, nec quidquam coruñ quæ illi dicenda esse sciebat, silentio pressit. Pene etenim totius regni homines omnes talia quotidie nunc clam nunc palam de eo dicebant, qualia regiam dignitatem nequaquam decebant. Finito colloquio divisi ab invicem sunt, et de Ecclesiæ suæ negotiis ea vice ab Anselmo nihil actum est.

2. Deinde Cestram ad comitem abiit, ac in partibus illis degere per plures dies ex necessitate compulsus est. Interea rex Wilhelmus gravi languore corripitur et pene ad extrema perducitur. Snadetur ei inter alia a principibus ut de matre totius regni, Ecclesia videlicet Cantuariensi, cogitat [*al.*, co-

g[ra:t]; et eam a pristina viduitate et calamitate, per institutionem pontificis relevet. Acquiescit ille consilio, et Anselmum in hoc opus fore dignissimum pronuntiat. Acclamatur ab universis, et dictum [al., edictum] regis laudat clerus et populus omnis, nec resonat ibi ulla contradicatio cuiuslibet hominis. Audit h[oc] ille, et fere usque ad exanimationem sui contradicit, reluctatur et obstat [al., obstat]. Prævalet tamen Ecclesiae Dei conventus. Raptur ergo et violenter in vicinam ecclesiam cum hymnis et laudibus portatur magis quam dicitur. Acta sunt b[ea]c anno Dominicæ Incarnationis milles. nonagesimo tertio, prid. Non. Martii, prima Dominica Quadragesimæ.

3. In subsequenti autem festo Paschæ Wintoniam Anselmus advenit, et in suburbio civitatis hospitatus est. Una igitur nocte in teeta suburbii per incuniam ignis dilabitur. Quo crescente, ædificia quæque passim consumebantur. Et jam ignis idem hospitium Anselmi consumpturus, duabus tantum domibus interpositis, aderat. Quibusdam igitur ea quæ in domo erant asportantibus, interdixit domina dominus, affirmans se nullo modo sibi vel suis aliquid damni timere, quæ tantum hospitem, hoc est, Anselmum archiepiscopum meruisset secum habere. Pro quibus verbis Balduinus vir strenuus et monachus mulieri compassus, suscit Anselmo ut hospiti suæ subveniret. At ille: « Ego in qua re? — Egredere, inquit, et signum crucis igni oppone, arceb[is] illum forte Deus. » Respondit: « Pro ne? Nihil est quod dicis. » Egressus tamen dominum est, timore incendii datus, et visis flammantibus globis, a venerabili Gundulpho episcopo et ab eodem Balduino contra ignem signum crucis, erecta in altum dextra, edere coactus est. Mirabile dictu. Non prius manum extenderat, quam in se incendium retrorqueri, flamas descreceremus, ita ut domum etiam quam vorare cooperant, semiustam relinquenter.

4. Igitur Anselmus, propter multas rationes quæ intervenierant, nondum consenserat electioni quæ de se facta fuerat ut pontifex fieret; sed tamen detinente illum rege morabatur in Anglia, conversante cum eo ex jussu regis præfato Gundulpho Rossensi episcopo, et ei quæ opus erant ministrante. Ablatis autem de medio rationibus illis, tandem post longum temporis spatium, obedientia simul ac necessitate constrictus consensit, et prid. Non. Decem. debito cum honore ab omnibus episcopis Angliæ, Cantuarie consecratus est. In qua consecratione evangelica illa sententia super eum reporta est: *Vocavit multis: Et misit serrum suum hora cœnæ dicere invitatis ut venirent, quia jam parata sunt omnia. Et exparvunt simul omnes excusare* (Matth. xxii, 3). Dehinc cum se regali curiae in Nativitate Domini Jesu presentasset, et honorifice a rege susceptus, primos tres dies festivitatis circa regem latus [al., ductus] transegisset; post, instinctu diaboli hominunque malorum mutatus est animus regis contra eum, eo quod ipse spoliatis hominibus suis mille libras de-

A niorum ei pro agendis [al., peragendis] munificenter suæ gratis dare noluit, et ita principe turbato a curia discessit.

5. Veniens autem in villam suam, quæ Berga vocatur, dedicavit ibi ecclesiam ad parochiam pertinentem, quam quidem antecessor ejus Lanfrancus construxerat, sed obitu præventus dedicare nequiviterat. Ad quam dedicationem quidam clericus inter alios de Londonia veniens, seque inter clericos viri quasi ad comministrandum mittens, chrismatorium pontificis clau subripuit, et in turbam mersus fugam arripuit. Dum igitur iter, quod Londoniam ducit, ingressus cum surto fuisse, reflexit gressum non autumnans [al., gressum autumnans...], sed ad locum quem [al., quo] fugiebat festinare. Sed cum

B rediens adunata plebis multitudinem reperisset, animadvertisit se cupitum iter permutasse, et qua venerat viam repetit [al., reperit]. Aliquantum processerat, et iterum visum est sibi eo tendere quo fugiebat. Factum est hoc frequentius, et nunc hac nunc illac nesciens quo iret erroneous cerebatur. Populus autem qui eum sic se habentem intuebatur, quidnam haberet mirabatur. At ubi ministri pontificis vas chrismatis perditum esse cognoverunt, confusi et tumultuantes discurrunt, quod perditum erat hinc inde querunt, ignorantes a quo vel ubi id querere certo debeant. Rumor damni fertur in populum, et opinio multorum cadit in erroneum clericum. Capitur, et sub cappa illius vas abreptum invenitur. Refertur antistiti quod actum erat. At ipse modesto vultu, menteque tranquilla statim jussit culpam ignosci, et clericum ad sua liberum dimitti. Tunc ille iter quod surto gravatus nullatenus tenere sciebat, liber illico et nihil haesitans ingressus agebat.

6. Post hæc, paucis diebus interpositis, mandatur ad curiam ire Anselmus, regem mare transitum sua benedictione prosecuturus. Qui transitus dum vento obstante differtur, Anselmus opportunum se tempus nactum existimans, regem pro ecclesiis quæ de die in diem destruebantur revelatione, pro Christianæ legis quæ in multis violabatur renovatione, pro diversorum morum, qui in [al., omit.] omni ordine hominum quotidie nimis corrumpebantur, correctione cœpit interpellare, quæ omnia cum magna indignatione suscipiens, nec se causa illius quidquam de omnibus acturum fore protestans hominem discedere, nec se transfretaturum diutius ibi expectare iratus præcepit.

7. Considerans Anselmus post hæc quid quietis perdiditerit, quid laboris invenerit, anxiatus est spiritu, et vehementi dolore attritus. Ducebat enim ante oculos suæ mentis quallem in prioratu et abbatis positus vitam agere solebat, quam scilicet jucunde in Dei et proximi charitate quiescbat ac delectabatur, quam devote verba vitae loquens ab omnibus audiebatur, quam devotius ad suæ, ut sperabat, cumulum retributionis, quæ dicebat, opere exercabantur: et nunc e converso cum in melius per episcopatum proficere debuerit, ecce die ac nocte in

secularibus laborans videbat se [al., si] nec Deo A nec proximo secundum Deni juxta pristinum mo- rem intendere posse, nec adeo [al., a Deo] quem- quam ex ore suo verbum vitæ quod facto impleret, ad suæ, ut reputabat, detrimentum mercedis, au- dire velle. Accesserant istis in augmentum mali sui, crudelis [al., crebræ] suorum hominum oppressio- nes quotidie auribus ejus insonantes, et minæ malig- nantium deteriora in posterum pollicentium cir- cumque detinantes : sciebatur [al., sciebat] enim regiam mentem contra eum in luorem concitataam esse; et ob hoc quisque malus beatum se fore cre- debat, si quod illum exasperaret ullo ingenio fa- cere posset. Multis itaque ac diversis injuriarum prœcellis fatigabatur, et nulla terreni honoris vel commodi suavitate, unde consolationem haberet, sovebatur.

8. Verum, salva in omnibus et ad omnes inno- centia suæ conscientiae [al., conscientiae sua: puri- tate], modicum respirabat ab his, et magnopere consolabatur, si quando se monachorum claustrō inferre, et quæ institutio vitæ ipsorum expetebat, coram eis effari valebat. Quod ipse quadam vice capitulo eorum præsidens, et ex more de hujusmodi liberius agens, dicendi sine completo, jucunda hilariitate alludens, jocosa comparatione innotuit, di- cens : « Sicut bubo, dum in caverna cum pullis suis est, lætatur, et suo sibi modo bene est; dum vero inter corvos aut corniculas seu alias aves det, incur- satur ac dilaniatur, omnino quoque sibi male est; ita et mibi. Quando enim vobiscum sum, bene mihi est, et grata ac singularis vitæ meæ consolatio. Quando vero, remotus a vobis, inter sæculares con- versor, hinc inde variarum me causarum incursus dilacerant, et quæ non amo sæcularia negotia ve- xant. Male igitur mihi est quando sic sum, ac tre- mens pertimesco ne meum hujusmodi esse procreet immane dispendium animæ meæ. » Ad quod verbum licet alludens, ut dixi, emperit amarissime stens sub- inferre, et ait : « Sed, queso, miseremini mei, misere- mini mei, saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me (Job xix, 21). » Quia ergo in tali conver- satione magnopere respirabat, ea sibi deficiente graviter suspirabat. Deum testor me sæpe illum sub veritatis testimonio audisse protestantem, quod libentius vellet in congregatiōne monachorum pueri loco inter pueros sub virga magistri pavere, quam per pastoralem curam toti Britanniæ prælatus in con- ventu populorum cathedræ pontificali præsidere.

9. Forte dicet aliquis : Si tam bonum tam jucun- dum erat illi habitare cum monachis, cur non con- tinue habitabat Cantuarie cum suis? Ad quod ego : Si hoc solum sibi possibile esset, magno se consolatum reputaret. Sed et hoc partim remotio villarum suarum partim usus et institutio antecessorum suogum [al. omit. p. u. e. i. a. s.], partim numerositas hominum, sine quibus eum esse pontificalis honor non sinebat, illi adimebat, eumque per villas suas ire ac inibi degere compellebat. Præterea si Cantuariam assidue incole-

ret, homines sui ex advectione victualium oppido gravarentur; et insuper a præpositis [al., appositis], ut sæpe contingebat, multis ex causis oppressi si quem interpellarent, nunquam præsentem haberent; magis ac magis oppressi in destructionem funditus irent. Nullo tamen loco vel tempore sine suis mona- chis et clericis erat. His duntaxat exceptis, qui ad eum ex diversis locis confluentes raro deerant. Om- nes etenim ad se venientes dulci alacritate suscipie- bat, et cuique pro sui negotii qualitate efficaciter respondebat. Videres siquidem istos Scripturarum sententiis ac quæstionibus involutos mox ratione proposita ab eo evolvi, istos in morum [al., minorum] discretionē nutantes non segnius informari, illos necessarium rerum tenuitate laborantes, datis B quibus opus habebant, ab inopia relevari. Nec ista largitas solummodo monachorum seu clericorum penuriam sublevabat, sed et in quosque laicos ea indigentes ea sibi subveniri potentes pro posse, et nonnunquam ultra posse pii Patris redundabat.

10. Quoties autem opportunitas sese præhebat, in remotiōrem cameræ suæ locum secedere, solisque cœlestibus studiis consueverat inhærere. Unde fidei Christianæ zelo conniolutus egregium et pro illius temporis statu pernecessarium opus *De Incarnatione Verbi* compositus. Quod opus epistolari stylo conscri- ptum, venerabili Urbano sanctæ Rom. Ecclesie summo pontifici dicavit, destinavit. Quod ille grati- ose suscipiens, ac invincibili veritatis ratione sub- nixum intelligens, in tanta auctoritate habuit, ut postmodum contra Græcos in concilio Barenſi, cu- jus suo loco mentio fieri, disputans inde robur sue disputationis assumeret, et quam damnabilis fuerit error eorum in hoc, quod Spiritum sanctum a Filio procedere negabunt, astrueret.

11. Sed nos ista prætermittentes et cœptæ [al., certæ] narrationi operam dantes, dicamus quod ipse Anselmus ad refectionem corporis sedens, modo de sacra quæ coram eo legebatur lectione, materia biquandi sumpta, convescentes ædificabat, modo ex sua parte sacra verba edisserens loco sacræ lectio- nis presentium mentes instruebat, modo de aliqua re utili vel necessaria requisitus requirentem pariter [al., partem] et coaduentes mira suavitate ref- ciebat. Hujus rei cognoscendæ gratia, quod levins occurrit exempli causa unum subjiciam, non quo ulla doctrinæ ejus efficacia per hoc designetur, sed ut in quibus lingua ejus inter carnales epulas [al., epistolas] versari solita fuerit, paulisper intimetur.

12. Venit ad eum quadam vice quidam ex sæcu- lari vita monachus factus, consilium de vita sua flagitans. Hic cum alias familiarius ei locutus fuisset, inter prandendum opportunitate potitus dixit, quia cum se in sæculari vita teneret, intellexit nor- rectum fuisse iter suum pergendi ad vitam. « Quamobrem, inquit, relicto sæculo, veni ad ordinem mona- chorum, sperans me ibi posse penitus intendere vita perenni et Deo. Ecce autem ex præcepto abbatis mei sæcularibus negotiis intendo, et dum res Eccle-

sic contra sœculares defendere tuerique desidero, placito, litigo, nec mihi forsitan magna curæ est si alii perdunt in meo lucro. Quapropter fere cogor desperare, dum ea quæ reliqui cum tot peccatis videor administrare. » Ad hæc Anselmus tali sub exemplo respondit : « Tota vita hominum comparari potest molendino super precipitem fluvium constituto. Sit igitur in hoc molendino ad manum hominis molens mola, qua qui molunt alii sic suam farinam negligunt, ut tota in fluvium labatur ac defluat, alii parte retenta partem in præceps ire sinant, alii totam colligant atque in sua custodia condant. Horum scilicet qui nihil sibi dœ farina servavit, quid in ve- spere comedat non habebit. Qui parum retinuit, pro portione sua parum inveniet. Qui totam collegit, large se pascere poterit.

13. « Itaque molendino assimiletur, ut dixi, vita hominum; molæ actus eorum. Nam sicut mola, dum aliquid molit, in circuitu ducitur, et circumducta simili cursu sœpe reducitur; sic et actus humani quibusque temporibus in se revertuntur. Veri gratia : Arant homines, seminant, metunt, molunt, panificant, comedunt. En circuitum suum mola pergit. Ultrane quiescit? Nequaquam. Repetitur eam id ipsum. Aratur, seminatur, metitur, molitur, sū panis et comeditur. Hæc sunt omni anno, et more mole recurrent in id ipsum. Videas ergo hominem exacta opera sua pro terreno commodo facientem, nihil in eis nisi transitorium quid desiderantem. Ite siquidem molit quia operatur; sed tota farina sua, qui fructus est operis, fluvio, id est a fluxu sœcularis desiderii rapitur ac præcipitur. Hic cum in fine vitæ suæ molendinum egressus, atque in dominum suam reversus, operum suorum fructus manducare voluerit, nihil inveniet, eo quod fluvius torrens totum absorbuit. Jejunabit ergo, vñ misero in æternum. Est aliis qui suam non omnimodi farinam perdit, quoniam nunc aliquam pro Deo eleemosynam facit, nunc ad ecclesiam pro Dei servitio vadit, nunc infirmum visitat, nunc mortuum sepelit, et aliis in hunc modum bonis intendit. Verum cum is ipse voluptatibus carnis inservit, pro illata injuria per odium sevit, humanis laudibus pascitur, crapula et ebrie- tate sopitur, horumque similibus encrvatur, ne farina pars maxima pereat, nequaquam cautus invigilat. Quid de isto erit in futuro, nisi quia recipiet prout gessit?

14. « Jam tertium genus in ordine monachorum at- tende. Est igitur nonachus sub abbatis sui imperio positus, obedientiam in omnibus quæ sibi secundum Deum injunguntur professus, sua quantum in se est voluntate nunquam claustra monasterii pro quovis sœulari negotio egredi volens. Huic forte præcipi- tur ut extra claustrum ad custodiendam aliquam Ecclesiæ villam eat. Excusat se, et ne fiat obsecrat. Perstat abbas in sententia sua, et per obedientiam jubet peragi imperata. Non audens ille recusare [al., excusare], paret. Ecce venit ad molam, neces- sario illum molere oportet. Insurgunt hinc inde

A querentes, placita, ritus. Custodiat ergo sapiens mo- nachus farinam suam, eamque in vas suum diligenter recipiat, ne in fluvium defluat. Quo, inquis, pacto? Nihil per inanem jactantiam agat, nihil quod Deus prohibet cuiuslibet lucri gratia faciat. Obe- dientiae quæ sibi injuncta est ita studeat, ut et res Ecclesiæ contra omnes viriliter justeque tueatur et protegat, et de alieno per injustitiam sub dominium Ecclesiæ nihil redigere satagat. Si in hujusmodi conversatur et vivit, quamvis aliquando pro talibus missas perdat, nonnunquam loquatur, cum fratres in claustro tacent, et quedam similia horum faciat vel dimittat, quæ ipsi nec faciunt nec dimittunt; obedientiae virtus, quam exercet, hæc cuncta consu- mit; et vas suum integrum servans, farinam de B sua mola fluentem, que illum æternaliter pascat, totam ac puram colligit atque recondit. Non enim secundum carnem sed secundum obedientiam in- cedit; ac per hoc, ut Apostolus ait, nihil damnationis illi erit (*Rom. viii, 4*). »

15. « Et quid de illo sentiendum est, inquit, qui se ultro ad dispositionem villarum offert: atque ut id quod cupit ad effectum perveniat, clam sibi adjutores [al., auditores] advocat, munera pollicetur, gratiam spondet? » Resert: « Nihil hoc ad propositum monachi pertinet. » Ait: « Quare? Nonne hic talis licet hoc quod dixi cupiat, tamen sine licentia sui prelati nil fa- cere tentat? » Respondit: « Licentia multos decipit. Obedientia enim et inobedientia contraria sunt. Illarum media licentia est. Is igitur quem obedientia non constringit claustra monasterii egredi, vult tamen exire, regulæque distinctionem licenter do- clinare, quamvis nolit sine licentia id præsumere, et idecirco actum suum licentia qua nititur possit defendere, peccatum tamen habet ex illicita voluntate. Nec enim postquam mortuus mundo claustrum subiit, ad mundi negotia vel voluntate ullenatus redire debuit. Quia tamen ipsum velle suum nonnisi permisso facto implere voluit, obedientia quam in hoc amplexatus est, ipsum factum excusabit; sed velle quod contra obedientiam habuit, periculosem, nisi pœnituerit, illi erit. Quod nonnulli minus atten- dentes, licentia, quam pro implenda voluntate sua expetunt, sœpe falluntur. »

D 16. Hæc, ut dixi, non pro ostendenda doctrinæ sue qualitate proposui, sed quibus inter epulas occupari solitus erat, levi exemplo monstravi. Nam si de humilitate, de patientia, de mansuetudine, et de hac quam nunc paululum tetigi obedientia, nec non de aliis innumeris ac profundis sententiis, eum, ut singulis fere diebus audiebanus, disserentem in- troducerem, aliud opus cedendum, et quod manu habemus esset intermittendum. Quando ergo, ait aliquis, manducabat? Manducabat plane inter lo- quendum, parce quidem, et ut mirareris unde vi- veret. Verumtamen fatebatur, et verum esse cognovi- mus, quia dum alicui longæ disputationi occupatus erat, magis solito nescienter edebat, nobis qui propinquiores sedebamus, clanculo panem ei-

nonnunquam subministrantibus. Cum vero absenteribus hospitibus privatim cum suis ederet, et nulla quæstio spiritualis cuiusvis ex parte prodiret, prælibato potius quam sumpto cibo mox cessabat, lectio-
neque intendens manducantes exspectabat. Quod si aliquem cerneret aut pro sui exspectatione celerius come ientem, aut forte cibum relinquentem, utrumque redarguebat, et quo suo commodo nihil hæsi-
tantes operam darent, affectuose admonebat. Ubi autem aliquos [al., alios] libenter edentes advertebat, affabili vultus jucunditate super eos aspiciebat, et adgaudens levata modicum dextra benedicebat eis,
dicens : « Bene faciat vobis ! »

CAPUT II.

Variarum virtutum exercitatio.

17. Exposito igitur quibus modulis Anselmus inter suas epulas delectari consueverit, ut paucis exponatur quibus etiam aliis horis intenderit, repetam quod de eo me superius dixisse recordor, videlicet ejus ori nunquam Christus defuit, sive justitia, vel quidquid ad veram vitam pertinet. Omneque tempus perditum iri asserebat, quod bonis studiis aut necessariæ utilitatì non serviebat. Opinari autem illum secus vixisse quam docebat profiteor nefas esse. Nam cum illum, ex quo religionis habitum sumpsit usque ad susceptam pontificatus dignitatem, omnium virtutum ornamenti ratum sit studuisse [al., clari-
ruisse], ipsasque virtutes in quorumcunque mentibus poterat verbo et exemplo inseruisse : ita nihilominus ratum esse confirmamus eum totius Britanniæ primatum factum omnimodis in hac parte claruisse. Unde etiam pro ipsarum indiscreta ceu nonnullis et mihi quoque aliquando visum est virtutum custodia saepè reprehensus, et quod monachus claustral is quam primas tantæ gentis esse deberet, prejudicatus est. Hoc pro excellenti humilitate ejus, hoc pro immensa patientia ejus, hoc pro nimia abstinentia ejus dicebatur, dictum accusabatur, accusatum damnabatur. Præcipue tamen in servando man-
suetudinem indiscretionis arguebatur, quoniam sicut a pluribus putatum est, multi quos Ecclesiastica disciplina corripere debuerat, intellecta lenitate ejus, in suis pravitatisbus quasi licite quiescebant. Verum audita super his excusatione sua, nam nemine spernebat, neinini rationem ad inquisita reddere contemnebat, mox liquido cognoscebatur ipsum aliter quam faciebat, minime in talibus facere debere vel posse, dum se in regula verae discretionis vellet absque errore tenere.

18. Sæcularia vero negotia æquanimiter ferre ne-
quibat, sed pro suo posse modis omnibus suam eis præsentiam subtrahebat. Si quando autem talis causa emergebat, ut ei necessario interesse oporteret, soli veritati studere, nulli fraudem, nulli quodlibet præjudicium, quantum sua intererat, patiebatur inferre. Si vani clamores, si contentiones, si jurgia, ut sit, oriebantur, aut ea sedare, aut citius sese absentare curabat. Nisi enim ita ficeret, tædio affectus statim animo deficiebat, et insuper gravem corporis ægritu-

A diuinc incurrerat. Quam consuetudinem ejus edocti saepè illum re ipsa cogente de medio multitudo nis eduximus, proponentesque ei aliquam ex divina pagina quæstionem illico corpus et animum ejus, quasi salubri antidoto medicatum, in consuetum statum [al., stratum] reduximus. Requisitus autem quamobrem sic imbecillis ad sæculares causas ac pusillanimis existeret, respondebat : « Qui omnem [al., omnium] sæcularium rerum amorem ac concupiscentiam ab animo meo jamdudum pepuli, qualiter in causis eorum fortis et diligens existant? Ino veritatem dico, non mentior, quia quando ipse nihili sese importune et ex necessitate ingerunt, ita mens mea illarum horrore concutitur, sicut in-
fans, cum aliqua terribilis Æmagno vultui ejus ingeri-
tur. Nec in earum dispositione magis delector, quam puer in uberibus matris delectatur, dum illis acerba amaritudine superlitis ablactatur. » His necessitatibus actus totam domus suæ curam et dispositionem domino Balduino monacho, cujus supra meminimus, imposuit; quatenus ad nutum illius cuncta pen-
derent, et statuta contra [al., extra] ordinatio-
nem ejus irrita fierent. Igitur securitate potitus, spiritualibus disciplinis et contemplationi opera-
dabat.

19. Verumtamen diversæ tribulationes et anxieta-
tes, quas tum propter terras Ecclesiæ, quas quidam maligni injuria, rege non prohibente, invadabant ;
tum pro pecuniarum exactionibus, quæ totum re-
gnum, sed maxime suos homines in immensem de-
vastabant; tum pro monasteriorum oppressionibus,
quas sedare non poterat, et quotidie ad eum refe-
rebantur; tum pro multis aliis quæ in hunc modum
saepè patiebatur, hanc ejus quietem interrumpe-
bant, et aliena quædam meditari compellebant.
Præterea hi qui ante episcopatum viro submissi
eum diligebant diligendo favebant [al. omit. d. f.], fa-
vendo quæque electa de suis alacres conferbant,
nunc terras Ecclesiæ petere, nunc equos rogare,
nunc pecuniam, nunc hoc vel illud ad quod scilicet
sua quæcumque voluntas [al., voluntas] trahebat, ab
eo precari. Adverteres itaque petita obtinentes in
præsencia ejus sicta pace adgaudere, retributiones
et obsequia polliceri, alios in contraria lapsos ho-
D nori ejus detrahere, homines ejus pro posse impu-
guare, in immensem minari.

20. Ille autem in patientia sua sciens possidere animam suam, cum his qui oderunt pacem erat pa-
cificus (*Psal. cix, 7*), verba mansuetudinis et pacis semper reddens impugnatoribus suis, cupiens malum illorum in bono vincere. Attamen ea quæ in sequenti tempore poterant Ecclesiæ sue damno esse, nequaquam æquo animo tolerare, aut sub negligentiam cadere patiebatur. Sed quid dicam? Tanta cupiditas ea tempestate dominabatur in mentibus quorundam, ut nec patientia ipsius delimiti monitis ejus acquiesce-
rent, nec terroribus pulsati excitatem sui cordis exuerent. Verum de extraneis non multum forte ini-
randum. Ipsi sui proprii ac domestici homines

mentili sunt ei, et infideles facti. Animadvertisentes quippe mansuetum, lene, simplexque cor ejus, in pluribus causis fraudulenta calliditate, compositisque sermonibus eum multoties circumveniere, et quæ illius juris esse debebant diminuentes, ac exinde sua non jure augentes, qua ei fuerant alligati, fidem perdidere. Qua de re cum a Balduino, aliusque fidelibus suis nimiræ simplicitatis minorisque prudenter familiariter reprehenderetur, simplici admiratione respondebat, dicens : « Quid est hoc? Nonne Christiani sunt? Et si Christiani, num [al., non mentiri] alicujus commodi causa vellent contra fidem suam scienter mentiri? Nihil est. Tanto nempe studio mibi loquentes sua verba componunt, et ea fide sua interposita vera esse jurant, ut incredulitatem putetur posse ascribi nolle credere eos ipsa veritatis firmitudine nisi. » Dicebat hæc ille, æstimans ipsos sibi nolle quod sciebat se nemini facere velle. Cumque responderetur sui moris illos non esse, aiebat : « Fateor, malo decipi bona de illis credendo, etiamsi me nesciente mali sunt, quam decipere me ipsum, credendo mala de ipsis quos nondum vere probavi quod boni non sint. »

21. Hæc tamen in principio pontificatus sui dicta memorim. Postmodum enim rei veritas viro innotuit, et quæ sibi a suis vere dicta fuerant, nimis vera fuisse cognovit. Quamvis igitur solitam fidem non ex toto verbis eorum deinceps præbuerit, tamen suis rebus in posterum non parum obsuit, quod ipsis in principio tam credulus fuit. Siquidem illi certo scientes eum pro malis sibi illatis ad mala reddenda cor non habere, a timore suspensi [al., 'suspendi] sibique ipsis deteriores effecti, in peius profecere. Qued Pater tractans apud se, magis illorum quam subsequi prævidebat, perditioni, quam suæ indoluit transitoriae deceptioni. Pro qua tamen deceptione, et fidei non servata corruptione, sæpe Anselmus dicere solitus erat eos quandoque aut in se aut in liberis suis de rebus Ecclesiæ, quibus tunc in sublime raptabantur exhaeredandos; et antiquæ pauperati in qua nati fuerant et nutriti subjungandos; aut certe aliqua gravi et contumeliosa vindicta, ante mortem vel in morte, quod deterius esset, puniendos. Quod dictum ejus in quibusdam jam completum videmus, et ex hoc quid alii etiam timendum sit, conjectamus. Ideo autem eos corrigere nequibat, quoniam ipsi more densarum spinarum perplexi, argutis verborum assertionibus se tales non esse, qui hujusmodi correctione opus haberent, affirmabant.

22. At ille contentioni servire devitans, dimittebat eos, sibi timens ne mensuram discretionis excederet, si in rimandis actibus illorum nimis studiosus existereret. Nihil enim in mundo, quantum peccare timebat. Conscientia mea teste non mentior, quia sæpe illum sub veritatis testimonio profitement audivimus, quoniam si hinc peccati horrorem, hinc inferni dolorem corporaliter cerneret, et necessario uia eorum immersi deberet, prius infernum quam

A peccatum appeteret. Aliud quoque non minus forsitan aliquibus mirum dicere solebat, videlicet malle se purum a peccato, et innocentem gehennam habere, quam peccati sorde pollutum cœlorum regna tenere. Quod dictum cum aliquibus extra eum videbatur, redditia ratione temperabat, dicens : Cum constet solos malos in inferno torqueri et solos bonos in celesti regno soveri, patet nec bonos in inferno, si illuc intrarent, posse teneri debita poena malorum; nec malos in cœlo si forte ascenderent [al., accedent], frui valere felicitate bonorum. Hæc propter magno studio semper nitebatur peccatorum contagia devitare; et quidquid eis aliquam nascendi occasionem poterat ministrare, ab intentione sua omni sollicitudine propulsare.

B Nec in his momentaneus erat. In his denique versabatur quotidiana institutio morum ejus, in his stabat assidua conversatio vitæ ejus, in his vigebat indeficiens execusio propositi ejus, in istis Deo serviebat, pro his quibusque bonis acceptus erat, per hæc vitam æternam adipisci satagebat.

CAPUT III.

Ægre tandem impetrata ab irato rege adeundi Romam facilitate, valedicit suis.

23. Regem autem de trans mare regressum Anselmus adiit, et ut sibi Romam ad papam Urbannum pro stola sui archiepiscopatus eundi licentiam daret, humiliter petiit. At ille ad nomen Urbani turbatus dixit se illum pro papa non tenere, nec sue consuetudinis esse, ut absque sua electione alicui liceret in regno suo papam nominare. Ille igitur orta quedam dissensio gravis est, sed in aliud tempus discutienda est dilata. Jubetur ergo ut totius Anglie episcopi, abbates et principes, ad discussionem dissidii hujus apud castrum, quod Rochingeham dicitur, una veniant: factum est, et tertia septimana Quadragesimæ [al. omit. t. s. q.] juxta edictum convernunt. Causa in medium dicitur, et Anselmus diversis querelis hinc inde concutitur. Siquidem multi, et maxime episcopi regiæ voluntati favere volentes, spredo æquitatis judicio id probare nitebantur, quod Anselmus salva fide quam regi debebat, nullatenus posset in regno ipsius Urbanum sedis apostolicæ præsulem pro papa tenere. Quibus cum plura quæ ratio tulerat objecta fuissent, et Anselmus eos ex verbis Domini : *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (Matth. xii, 17), aliusque non nullis, quæ ratio nulla refellere poterat, penitus infrenasset; illi econtra quid dicere non habentes, eum in rege: blasphemare uno strepitu conclamaveré, quandoquidem ausus erat in regno ejus, nisi eo concedente, quidquam vel Deo ascribere.

24. Igitur ad unam regiæ indignationis vocem, quidam ex episcopis, archiepiscopo suo atque primati omnem subjectionem professam obedientiam uno impetu abnegant, eique unitatem fraternalę societatis pari voto miserandi abjurant; quidam vero in eis tantum [al., tamen], quæ ex parte Urbani patre præcipieret, illi se obedituros negant. Episcopi

Itaque omnes qui adfuerant, Rosensi solo excepto, aut uno aut alio modo debitam illi subjectionem et obedientiam abnegant. Rex etiam ipse cunctam ei confidentiam et securitatem in suis omnibus adimit, nec se illum pro archiepiscopo vel patre amplius habiturum jurat, nisi ipse vicario beati Petri se ulterioris obediturum statim deueget. Tres dies in isto negotio clamoribus in Anselmum et contumelias gravidi expensi sunt, et tandem in hoc quem dixi fine conclusi sunt.

25. Tunc Anselmus, in suo proposito constans, per internuntios conductum a rege postulat, quo tutus regno decebat. Quod principes multis damnosum fore dignoscentes, pro restituenda pace inducias utrinque ad Pentecostem usque dari precantur et obtinent; ac sic eum ne regno decebat impediunt. Spondet igitur rex se rebus ejus usque ad praesimum tempus induciarum plenam pacem et tranquillitatem indulturi, et tunc voluntati illius pro sua religione multum in negotio quod emerserat condescensurum. Verum omnino in contraria lapsus est, et Anselmus, Domino Balduino extra regnum depulso, hominibusque suis captis et exsoliatis, terrisque vastatis in immensum afflatus.

26. Attamen post hæc, et Urbanum per Waltherum Albanensem episcopum, qui pallium Anselmo Roma Cantuariam detulit, pro papa suscepit, et principum suorum consilio actus, in amicitiam suam virum suscepit. Verum postaliquantum tempus idem rex a Gallis victor regressus, renovata ita propter milites, quos, sicut falso a malignis dicebatur, male instructos in expeditionem Anselmus direxerat, contra ipsum conturbatus est. Tunc Anselmus considerans apud se omni tempore talia pro nibilo posse oriri, et se eis occupatum semper ab officio pontificali posse impediri, tractavit secum sibi Romanum eundum, et consilium a sede beati Petri super his petendum. Cum igitur in solemnitate Pentecostes, a curiam apud Vindleshoriā venisset, per familiares suos regi mandavit sibi pernecessarium esse Romanam ire; et hoc si ei placeret, se per licentiam ejus facere velle. At ille: « Nequaquam, inquit. Nec enim eum, aut in his, quæ agenda sunt, cuiusvis consilii insciū, aut alicui gravi peccato obnoxium esse scimus, unde vel papam consulere, vel illius absolutionem necesse sit illi implorare. » Et res igitur ita tunc quidem remansit.

27. Discedente autem Anselmo a curia, et ad viljam suam nomine Heysem properante, pueri quos nutritiebat, leporem sibi occursantem in via canibus insecuri sunt, et fugitatem infra pedes equi, quem Pater ipse sedebat, subsidentem consecuti sunt. Ille sciens miseram bestiam sibi sub se refugio consoluisse, retentis habenis equum loco fixit, nec cupitum bestiæ voluit praesidium denegare. Quam canes circumdantes, et linguis suis [al. omit. l. s.] haud grato obsequio hinc inde lingentes, nec de sub equo poterant ejicere, nec in aliquo kedere. Quod videntes, admirati sumus. At Anselmus, ubi quosdam ex

A equitibus aspexit ridere, et quasi pro capta bestia latitiae frena laxare, solitus in lacrymas, ait: « Ridetis? Et utique infelici huic nullus risus, latitia nulla est. Hostes ejus circa eam sunt, et ipsa de vita sollicita confusigat ad nos praesidium flagitans. Hoc plane est et animæ hominis. Nam cum de corpore exit, mox inimici sui, scilicet maligni spiritus, qui eam in corpore degentem per anfractus vitiorum multis modis persecuti sunt, crudeliter adsunt parati eam rapere et in mortem æternam præcipitare. At ipsa nimis anxia hac illucque circumspicit, et qua tutaatur defensionis et auxilii manum sibi porrigi inefabilis desiderio concupiscit. Daemones autem econtrario rident, et magno gaudio gaudent, se illam nullo fultam adminiculo inveniunt. » Quibus dictis B laxato freno, in iter rediit, bestiam ultra persequi clara voce canibus interdicens. Tunc illa ab omni læsione immunis exsultans et hilaris præpeti cursu campos silvasque revisit. Nos vero depositis jocis, sed non modice alacres effecti de tam pia liberacione pavidi animalis, cœpto itinere viam detrimus.

28. Alia vice conspergit puerum cum avicula in via ludentem. Quæ avis pedem filo innexum habens, sepe cum laxius ire permittebatur, fuga sibi consulere cupiens avolare nitebatur. At puer filum manu tenens, retractam usque ad se dejiciebat, et hoc ingens gaudium illi erat. Factum est id frequentius. Quod Pater aspiciens, misere condonavit avi, ut rupto filo libertati redderetur optavit. Et ecce filum rumpitur, avis avolat, puer plorat, Pater, exsultat. Et vocatis nobis: « Considerasti, inquit, jocum pueri? Et confessis considerasse, ait: « Simili consideratione jocatur diabolus cum multis hominibus, quos suis laqueis irretitos pro sua voluntate in diversa vitia pertrahit. Sunt enim quidam, ut veri gratia dicam, aut avaritiae, aut luxuriae, et similium flaminis succensi; et ex mala [al., magna] consuetudine illis addicti, his contigit aliquando ut sua facta considerent, desleant, seque amodo a talibus cessaturos sibi promittant. Et more avis se liberos volare autumant. Sed quia pravo usu irrestiti [al., affecti] ab hoste tenentur, volantes in eadem vitia dejiciuntur. Fitque hoc saepius. Nec omnimodis liberantur, nisi magno conatu per respectum gratiae Dei funis [al., filum] pravæ consuetudinis dirumpatur. »

29. Hinc iterum Anselmus curiam veniens, jam petitam licentiam Romanam eundi a rege petivit, sed eam non obtinuit. Post quæ in mense Octobri invictatus a rege Wintoniam vadit; et quod jam bis rogaverat, attentius per internuntios tertio rogat. Turbatur ille, et nimium se vexari ab eo anxie queritur. Ad quod Anselmus: « Et quidem quod Romanam ire dispono causa sanctæ Christianitatis, quam in hac terra regere suscepi, causaque salutis animæ meæ, causa etiam sui honoris et utilitatis, sic credere velit, id ago. Si ergo mihi bono animo licentiam dederit eundi, gratiosus accipiam. Si nou,

ego utique quod Deus præcipit postponere non debeo quia scriptum est : *Obedire magis Deo oportet quam hominibus* (Act. v., 28). Quod ille audiens, turbato animo jubet ut aut cœpto desistat, et insuper se nunquam beatum Petrum vel sedem ejus pro quo libet negotio appellaturum jurejurando promittat, aut sine mora, omni spe remeandi sublata, suo regno decedat. Et subdens ait : « Si vero territus istis cœpto desistere et remanere quam ire delegerit, tunc volo quatenus prout milii judicabit curia mea emendet, quoniam illud sibi concedi a me tertio petuit, in quo se perseveraturum certus non fuit. » Respondit : « Dominus est, quod vult dicit. Ego tamen sciens ad quid assumptus sim, et quid in Anglia gerendum suscepserim, non mihi esse honestum pronuntio, cuiusvis transitorii commodi causa illud omittere, quod in ope [al., opere] misericordia Dei spero futuris temporibus Ecclesiae ejus utile fore. » Acta sunt hinc his multo plura, quæ quoniam alias scripsimus, hic paucis perstringimus. Rege igitur et curialibus contra virum in iram permotis, ipse ad eum placido vultu ingreditur, et ad dextram ejus ex more assidens ait : « Ego, Domine, ut disposui vado ; sed primo meam vobis benedictionem, si eam non abjicitis, dabo. » Quam cum ille se nolle abjecere responderet, conquiescentem regem ad hoc levata dextera benedixit, sicque relicta curia Cantuarium venit.

50. Postera die adunatos monachos in ipsa sede Domino Iesu Christo famulantes his verbis allocutus est : « Fratres et filii mei dilectissimi, sicut audistis et scitis, ego regno huic proxime sum decessurus [al., discessurus]. Causa quippe quæ inter dominum nostrum regem et me jamdiu de Christianæ religionis correctione versata est, ad hoc est tandem perducta, ut aut ea quæ contra Deum et honestatem meam sunt me oporteat agere, aut huic regno sine mora decidere. Et ego quidem libens vado, sperans in respectum misericordis Dei iter meum libertati Ecclesiae futuris temporibus nonnihil pro-futurum. Super vos tamen, quos ad presens relinquo, non modica pietate moveor, utpote quos tribulationes et angustias, oppressiones et contumelias acerbius solito me absente passuros intueor. Licet enim constet illas nec me presente ex toto fuisse remotas, tamen quando emergebant, contra eas vobis quoddam quasi unibraculum exsuti : et, ne in immensum vos ferirent scuto [al., scutum], me vestræ protectionis medium objeci. Et quidem majori pace ac securitate vos usos existimo postquam inter vos veni, quam a decessu venerandæ memorie Lanfranci Patris nostri usi fueritis usque ad introitum mei. Unde etiam videor mihi videre eo magis ipsos qui vos infestare solebant adversum vos me abeunte sævituros, quo a dominatu quo vos opprimebant vident se in presentia mei dejectos. Sed vos non estis rudes aut hebetes in schola Domini, ut qualiter in hujusmodi, si ingruerint, debeatis vos habere, opus habeatis doceri. Paucis tamen sugge-

A ro, ut quia Deo militaturi in conceptum hujus monasterii convenistis, præ oculis semper habeatis quemadmodum militis. Non enim omnes uno modo militant. Quod etiam in terrenorum curiis principum videre planum est. Est etenim princeps diversi ordinis in sua curia milites habens. Habet [al., habent] namque qui pro terris quas de se tenent, servitio suo invigilant, habet [al., habent] qui pro stipendiis in militaribus armis sibi desudant, habet [al., habent] etiam qui pro recuperanda hæreditate, quam in culpa parentum suorum se perdidisse deplorant, invicta mentis virtute voluntati suæ parere laborant. Hi ergo qui pro terris quas possident servant, jam radicati sunt et fundati, nec evelli formidant, dum se in domini sui voluntate conservant. At hi qui pro stipendiis in militiam sese dederunt, nonnunquam fatigati laboribus a militia, quam aggressi sunt, segniter cadunt ; dum forte magnitudini exercitii atque laboris magnitudo, sicut ipsi existimant, non æquatur impendii ac retributionis. Qui vero recuperandæ causa hæreditatis serviendi conditionem arripuere, quoniam nunc istis vel [al., nunc] illis laborum generibus opprimantur, nunc his vel [al., nunc] illis contumeliis afflignant, æquanimiter omnia sustinent, si firmum recuperandæ hæreditatis suæ amorem certæ spei tenent.

C 31. « Hæc fieri inter homines liquet ; et hinc quid in curia principis omnium fiat, reipsa monstrante advertere libet. Deus enim, cuius sunt omnia quæ sunt, in his tribus generibus distinctam ad sui obsequium curiam habet. Habet quippe angelos, qui æterna beatitudine stabiliti sibi ministrant. Habet etiam homines sibi pro terrenis commodis, quasi milites stipendiarios, servientes, habet quoque nonnullos, qui die noctuque suæ voluntati inbarentes ad regnum cœlorum, quod in patris sui Adæ culpa perdiderunt, hæreditario jure pervenire contendunt. Sed nobis ad beatorum spiritum societatem magis est suspirandum, quam de eorum procinctu, quo Deo perenniter astant, in præsenti disputandum. Ad solidarios Dei milites verba vertamus. Videatis quamplurimos in sæculari vita degentes. Deum in his quæ possident specie tenus diligentes, et ejus per quædam bona opera quæ faciunt, famulatui insistentes. Supervenit his Dei judicio tentatio aliqua, perdunt sua. Quid dicam ? Mutata protinus mente, volant ab amore Dei, deserunt bona quæ faciebant, murmurant, injustitiae Deum accusant, Quid de istis dicendum : Solidarii sunt, et impletur in illis quod dicit Psalmus : *Confitebitur tibi, cum beneficeris ei* (Psal. XLVIII, 19). Hoc de sæcularibus dictum. Sed nos monachi utinam tales essemus, ut horum similis non essemus ! Nam qui in propositi sui norma, quam professi sunt; stare recusant, nisi cuncta quæ sibi ad votum sunt copiosius habeant, nec hinc propter Deum cujuslibet rei penuriam, nec hinc regulæ disciplinam pati volunt [al., nolunt], quibus, obsecro, rationibus juvabuntur, ne horum similis

Habentur? In omni quippe opere suo prius mercenarii exigit, quam cui merces debetur ministerii manus exsolvent. Et hi tales regni caelestis haereses erunt? Fidenter dico, nequaquam; si non pœnituerint se tales fuisse.

32. *Qui vero ad recuperandum [al., recuperanda] vitæ regnum obsequii sui dirigit intentionem, Deo per omnia inhærente, et totam fiduciam suam inflexibili mentis statu in eum desigere nititur, nulla hunc adversitas Dei servitio detrahit, nulla transcurrentis vita voluptas ab ejus amore compescit. Per dura et aspera viam mandatorum illius incedit, et ex spe retributionis futuræ cor suum indificientem charitatis ardore succedit, ac sic [al., ac se] in cunctis vera patientia fretus, cum Psalmista lætus canit: *Magna est gloria Domini* (Psalm. xx, 6). Quam gloriam sic in hac peregrinatione positus gustat, gustando ruminat, ruminando desiderat, desiderando a longe salutat, ut ad illam spe perveniendi subnixus, ea se inter mundana pericula consoletur et alacriter cantet: *Magna est gloria Domini*. Et sciatis quod hic ipsa gloria Domini nullo modo defraudabitur, quoniam totum quod in eo viget voluntati Domini famulatur, atque ad hanc obtinendam dirigitur. Sed o jam ab istis inter vos mihi cessandum video, fratres mei, obsecro vos, si hic dolentes nunc ab invicem separamur, tendite ut in futuro ante Deum læti ad invicem conjugamur. Estote illi, qui veraciter velitis effici haeredes Dei.*

33. His dictis erumpentes ab ejus oculis lacrymæ eum plura loqui prohibuere. Gemitum fratrum qui subsecutus est quis enarrabit? Ita sletus implevit omnia, ut vox nulli superesset ad verba. Tandem Pater medios rumpens singultus ait: « Charissimi mei, scitis quod vos esse, et quo vos tendere cupiam. Sed hora hæc plura loqui vetat, Deo omnipotenti et beatissimo apostolorum principi Petro vos commendo, ut et ipse Deus inter suas oves vos agnoscat, et beatus Petrus in sui tuitionem, sicut oves Dei sibi commendatas, vos suscipiat. Ego vestra licentia et benedictione vado, ac ut Deus pacis ac dilectionis vobis maneat oro. » Post hæc surrexit, et dato pacis osculo cunctis, in oratorium ivit, populo sanctum ejus alloquium præstolanti pro instantis qualitate negotii verbum consolationis et exhortationis ministraturus. Quod ubi excellenter peregit, astante monachorum, clericorum ac numerosa populorum multitudine peram et baculum peregrinantium more coram altari suscepit, commendatisque omnibus Christo ingenti sletu et ejulatu prosecutus egressus est.

CAPUT IV.

Discensus in Galliam, inde Romam et in Samnium.

34. Ipso die ad portum Dostras ivimus, ibique clericum quemdam Wilhelmu[m] nomine a rege ad Anselmu[m] directum reperimus. Detenti autem ibi quindecim diebus sumus, vento nobis transitum prohibente. In qua mora idem Wilhelmu[m] cum Patre intrans et exiens, et in mensa illius quotidie

A comedens, nulli propter quam rem missus fuerat denudare volebat. Die vero quintodecimo cum nos nautæ urgerent naves petere, et nos transire avidi ad hoc fatigaremur, ecce videres rem miserandam, patrem patriæ, primatem totius Britanniae Wilhelmu[m] ille quasi fugitivum et alicujus criminis reum in littore detinet, ac ne mare transeat ex parte domini sui jubet, donec oninia quæ secum cerebat singulatim sibi revelet. Allate igitur ante illum bulge et manticæ reseratae sunt, tota supellex illius spe pecunia reperienda subversa atque exquisita est, ingenti plebis multitudine circumstante, ac nefarium opus pro sui novitate admirando spectante, et spectando execrante. Rebus ergo eversis, sed nihil horum quorum causa eversæ sunt in eis reperto, delusa sollicitudo perscrutantis est et Anselmus cum suis abiit permisus.

35. Itaque navem ingreditur, ventis vela panduntur: et aliquanto maris spatio promovemur, cum subito nautæ primo inter se submurmurantes, ac deinde manifesta voce murmur ipsum depromentes affirmant nullo penitus conatu, nullo numerosorum remorum impulsu, eo quo cerebamur vento, Witsandis pertingendum, imo si mariis fluctibus pariter involvi nollemus sine mora remeanduni. Ingemuit Anselmus ad ista, et ait: « Si omnipotentis Dei judicio placet me magis redire ad pristinas miseras, quam liberatum ab illis tendere ad id quod ipse novit me animo proposuisse, ipse videat, ipse dispense; ego voluntati ejus obsequi paratus sum, nec enim meus, sed ipsius sum. » Dixit et suffusis in lacrymas oculis ejus, concussisque in gemitum cordibus nostris qui hæc audiebamus ac videbamus, illico ventus ex alio latere surgens in velum percussit, et nautas jam velo reflexo terram petentes, ad priorem cursum reverti coegit. Nos igitur non inodicum exhilarati, et in brevi prosperime mariis fluctibus evecti, Witsandis pro voto apulimus.

36. Egredientibus autem nobis de navi, hi quorum navis erat, retinentes dominum Balduinum, quem provisorem et ordinatorem rerum Anselmu[m] supra diximus, ostenderunt ei mirabile quiddam quod acciderat. In fundo etenim navis, quæ virum per undas transvexerat fractura unius tabule foramen unum, ferme duorum spatio pedum magnitudinis habens, efficerat, quod fluitanti elemento latum [al., lacum] demonstrabat, sed nullum omnino, quandiu Anselmus in ea fuerat, reserbat introitum. Que res si admirationem sese intuentibus intulit, non puto mirandum. Tunc Balduinus summō studio cunctis rem celare præcepit, et ea res per id temporis non multis innotuit. Ego tamen [al., autem] cum inde quædam persensissem, ac post longum tempus dum istis, quæ in manu habemus scribendis, animum applicuisse, nihilque unde mihi vel levis dubitatio inesse poterat describere voluisse, interrogavi eundem virum de negotio,

et veritatem magnopere sciscitatus sum. Qui interposita veritatis assertione, qua servus Dei ac virus monachus inniti debet, confessus est rem ex toto sicut eam retuli factam; nec quidquam in ea confictum.

57. Anselmus itaque extra Angliam positus in eo magnifice latitus est et multiplices Deo gratias egit, quod se quasi immanem Babylonis fornacem evasisse et culmen quodammodo placide quietis contigisse videbat. Willelmus autem rex, auditio Anselmum transfretasse, confessim præcepit cuncta quæ illius juris fuerant in suum transcribi dominium, et irrita fieri omnia quæ per ipsum statuta fuisse probari poterant, ex quo venerat in archiepiscopatum. Quas itaque tribulationes Ecclesia Christi passa sit intus, et extra, cogitatu nedum dictu percipere difficile esse pronuntio.

58. Igitur Anselmus a Witsandis mane discedens, et post dies ad sanctum Bertinum veniens, magna plebis, clericorum ac monachorum alacritate susceptus est, et per quinque dies ibi detentus. Interea rogatu canonorum [al., amicorum et canonici] altare unum apud sanctum Audomarum consecravit. Quo facto venerunt ad eum honorati quidam de indigenis viri, flexis genibus obsecrantes, quatenus filios eorum per impositionem manus suæ sacri chrismatis unctione signaret. Ad quod mox ita respondit: « Et hos pro quibus petitis libens in hac causa suscipiam, et alias hoc sacramento egenites si presto fuerint non abjiciam. » Quia illi facilitate responsi benignitatem viri admirantes magnifice extati sunt, et gratias egerunt, confirmatisque pueris suis, illico totam urbem his quæ ab ejus ore acciperant implaverunt. Videres ergo viros ac mulieres magnos ac parvos e domibus ruere, certamine currendo ad nostrum hospitium prædicti gratia sacramenti properare. Plures siquidem anni jam apud eos transierant, in quibus nullus episcoporum illuc fuerat tali officio passus occupari.

59. Sexto demum die cum jam innumeram multitudinem confirmasset, et nos a loco discessuros longum iter ipsius diei quod instabat festinare compelleret, ecce puella quædam domum de qua equos ascensi egrediebamur introiit, flebili pie-tatis affectu se confirmari deposcens. Quod quidam ex sociis nostris audientes nimis moleste tulerunt, et verba illius, utpote qui jam talium erant trædo affecti, contradicendo depresserunt. Quid plura? Virum precibus pueræ assensum præbere volentem ipsi, objecta longitudine diurnæ viæ, objectis periculis quæ nocturnos viatores in peregrina quam maxime patria comprehendere solent, objecto

HENSCHENI NOTÆ.

(28) Secusia vulgo Susa, haud procul Senisone, in Pedemontana ditione. Est ibi abbatia S. Justi, erecta anno 1029, cujus erectionis instrumentum cum chronologia abbatum exhibet Franciscus Augustinus ab ecclesia in Historia chronologica Pedemontana regionis p. 237 et sequentibus.

A quoque quanplures ob id ipsum pro ioribus at-tentos stare, paratosque irrumperet, si ei soli ac-quiesceret, desinuerunt, et ne voci ipsius auditum preberet obtinuerunt. Sed ubi aliquantum proces-simus, venit Patri in mentem quibus acquieverit, quid egerit. Illico nimia impietatis scipsum arguens, tantum exinde concepit in corde dolorem, ut quan-diu vitæ præsenti superfuit, pœnitudo ipsius fac-ti, ut sepe fatebatur, ab animo ejus non recesse-rit.

40. Nobis dehinc cœptum iter de die in diem ac-celerantibus, fama viri multo celerius præcurrebat, et multiplice populus voce replebat. Unde turbarum concursus, clericorum cœtus, monachorum exer-citus ei, quoquæ veniebat, occurruit: isti gau-dio et exultatione concrepantes, illi vexillis et so-noris concentibus Deo pro illius adventu conjubi-lantes. Cum autem Lugdunum venisset, et ab archiepiscopo civitatis ipsius gloriose suspectus fuisset, post dies paucos missis litteris consilium a Domino papa de negotio suo quæsivit, et quia partim imbecillitate sui corporis, partim aliis pluri-bus causis præpeditus ultra Lugdunum progredi nequaquam posset, ei suggestit. Ita ergo Lugduni resedit, redditum nuntiorum suorum ibi exspectans. Post tempus Roma nuntii redeunt, et quoniam omni sublata excusatione eum ad se papa properare præ-ceperit, referunt. Ille nescius mors pontificali-bus jussis obaudit, viæ se periculis mortem pro Deo non veritus tradit.

41. Hinc Secusiani (28) venimus, et nos abbati loci illius præsentavimus. Eramus quippe monachi tres, dominus videlicet et Pater Anselmus, dom-nus Balduinus, et ego qui hæc scribo frater Eadmerus. Qui ita ibamus quasi pares essemus, nullo indicio quis cui præstaret coram aliis ostendentes. Ab abbe igitur qui vel unde essemus, interrogati, paucis respondimus. Et auditio quosdam ex nobis Beccensis coenobii monachos esse, sciscitatus est. « Fratres, obsecro vos, vivit ille adhuc, ille Dei et omnium bonorum amicus Anselmus, scilicet coeno-bii ipsius abbas, vir in omni religione probatus et acceptus? » Balduinus ad hæc: « Ille ait, ad archiepi-scopatum in aliud regnum raptus est. » At ille: « Au-divi. Sed nunc, quæso, qualiter est? valet? — Equi-dem ex eo tempore, ait, quo functus est pontificatu, non vidi eum Becci; dicitur tamen bene valere ubi est. » Tunc abbas: « Et ut valeat oro. » Hæc de se Anselmus dici audiens, confessim tecto cucullæ suæ capitio capite, demisso vultu sedebat. Nolebamus enim agnosciri, ne forte præcurrente fama de adventu tanti viri cuivis periculo nostra incuria fieremus obnoxii. Celebratis dehinc in coenobio (29°) sancti

(29) Celeberrimum illud tunc erat coenobium S. Mi-chaelis, an. 966 consecratum, cui variae erant sub-jectæ abbatiæ: nunc est ecclesia collegiata canoni-corum secularium, ut legitur in citata chronologia p. 209 et seqq.

Michaelis archangeli, quod in monte situm Clusa A vocatur, passionis ac resurrectionis Dominicæ solemnibus, in iter reversi Romam festinavimus. Mirum dictu : pauci atque ignoti per loca peregrina ibamus, neminem agnoscentes, nemini qui vel unde esse nos innotescentes, et ecce solus Anselmi aspectus in admirationem sui populos excitabat, eumque esse virum vitae designabat. Unde cum jam hospitati etiam inter eos, quorum insidias metuebamus, suissemus, nonnunquam viri cum mulieribus hospitium intrare [al., intravere], et ut hominem videre ejusque mererentur benedictione potiri obnoxie precabantur [al., precari].

42. Tali ergo vulgi favore Romani usque processus, Lateranis, ubi tunc temporis summus pontifex morabatur, advenit. Nuntiatur pontifici Patris adventus, et ovans jubet illum in parte ipsius sui palatii hospitari, et die illo indulgere quieti. Mane confluit ad papam Romanam nobilitas, et de novi hospitis adventu sermo conseritur. Adducitur cum reverentia vir in medium, et in qua coram papa decenter sedeat, sella profertur. Ingressus humiliat se pro more ad pedes summi pontificis, sed statim ab ipso erigitur ad osculum ejus. Sedet, ac pro adventu illius laetari se apostolicus cum Romana curia dicit, acclamat curia dicto. Postea silentio facto, multa in laudem hominis papa locutus est, virum illum virtutis ac totius religionis esse contestans. Et quidem, inquit, ita est. Cumque illum, nuptio hominem cunctis liberalium artium disciplinis innutritum pro magistro teneamus, et quasi comparem vel ut alterius orbis apostolicum, et patriarcham jure venerandum censeamus ; ita tamen excellens menti ejus humilitatis constantia præsidet, ut nec marinis periculis, nec longissimis peregrinæ terræ spatiis terrori potuerit, quin vestigiis beati Petri pro nostræ parvitatâ ministerio se præsentare, nosque magis illius quam illum nostro egentem consilio, super causis suis consulendos adire studuerit. Quapropter considerate quo amore, quo honore suscipiendus sit et amplectendus. Hæc cum Anselmus de se, et multis plura pro sui laude dici audiret, sicut ipsem et saepè fateri solebat, non parum erubuit, quoniam se talen apud se, qualis à tanto viro prædicabatur, minime cognovit. Verumtamen erat inter verba tacens, decentius fore perpendens ad ejus modi silere quam loqui. Post hæc de sui adventus causa percunctatus a papa, eo sibi modo narravit eam, quo veritatis ac discretionis ratio poposeit. Ille ad auditu miratur, et subventionem plenam pollicetur. Præcepit itaque ut subventionis ipsius effectum circa se Anselmus præstolaretur.

43. Verum quia calor æstatis in partibus illis cuncta urebat, et habitatio urbis nimium insalubris, sed præcipue peregrinis hominibus erat, Joannes quidam nomine, olim monachus Becci, tunc autem abbas cœnobii Sancti Salvatoris Telesim, annuente papa suscepit eum ut proprium patrem in sua, et

A eduxit in suam villam Schlaviam nomine, quæ in montis vertice sita sano jugiter ære atque tepenti, conversantibus illic habilis exstat. Igitur habitatio nostra in montis erat summitate locata, a turbaram tumultu instar solitudinis vacua. Quod Anselmus advertens, ex spe futuræ quietis exilaratus ait : *Hæc requies mea, hic habitabo* (*Psal. cxxxii, 14*). Ad primum igitur conversationis ordinem (quem antequam abbas esset habebat, quemque se in pontificatu positum maxime perdidisse desleba,) vitam instituit, sanctis operibus, divinas contemplationi, mysticarum rerum enodatione die noctuque mentem intendens. Unde Christianæ fidei amore permotus, insigne volumen edidit, quod *Cur Deus homo* titulavit. Quod opus sicut in prologo ejus B ipse testatur in Anglia cœpit, sed hic in Capuana videlicet provincia constitutus absolutivit. Inter hæc omnia sese omnibus fecit, cuncta pro posse subveniens ; cunctos qui se audire volebant, non considerata alicujus persona, ad suum colloquium admittens, et singulis pro qualitate mœtae quæstionis benigna affabilitate atque affabili benignitate satisfaciens. Quapropter fama illius in brevi circumcirca percrebuit, et in dilectionem atque veneracionem ejus cunctorum corda convertit. Quicunque igitur eum videre, ejusque potuit benedictionem habere, beatum se proprii censura judicii æstimat.

44. Monachus etiam qui vilæ ipsius pro abbatis imperio custos erat, quique nobis more boni hospitatis in nonnullis ministrabat, considerans vitam et actus Patris, concepit apud se spem boui magni et gratiam Dei in eo vigere, crediditque quod Deus multa libens faceret ob merita ejus. Homines autem vilæ multas incommoditates quotidie patiebantur pro penuria aquæ ; in devexo tamen latere montis puteus unus nimis profunditatis habebatur, sed ita singulis diebus exauriebatur, ut ab hora diei nona nulla quæ extrahi posset in illo aqua usque mane reperiretur. Quo incommodo frater ille subventum iri desiderans, rem Anselmo conquerentis more innotuit, et suæ voluntati inesse subjunxit puteum in ipso quo habitabamus loco facere, si forte Deus sua pietate dignaretur hoc incommodum propulsare. Laudat Anselmus piam fratris voluntatem, et rem tentare suadet. Laetatur ille ad hæc, et rogat quatenus ipse locum inspiciat, ac præmissa prece cum benedictione sua primus terrain aperiat. Acquiescit ille precanti, et nolens offendere voluntatem hospitis sui. Quid dicam ? Cernebatur miræ celsitudinis rupes, et quasi dementia videbatur in tali loco velle fontem aquæ investigare. Vedit tamen Anselmus nobis comitatus ad locum, et supplici prece præmissa, hoc est, ut abundantiam jugis atque salubris aquæ Deus inibi largiretur, tertio feriens terram aperuit, et reliquo operi dari operam jussit. Perpauci dies cœpti operis transierant, et ecce fons vivus e duritia rupis erumpens, ingenti cunctos stupore percussit. Nec

mirum : aqua enim, quam se magister operis nec in plurimis diebus repertorum putabat, non mirum si stuporem incusserit brevi reperita. Perfectus itaque puteus est, modicæ quidem profunditatis extans, sed limpidissimæ atque salubris aquæ jugi fonte redundans. Quæ res illico divulgata non parvæ admirationi fuit, et eam viri meritis omnis qui audivit ascripsit. Itaque puteus ille, putens Cantuariensis archiæpiscopi usque hodie ab incolis ipsius terræ vocatur. Ferunt autem hi, qui ad nos inde sepe venorunt, quia multi diversis languoribus ac febris tenti, sumpta in potum eadem aqua, pristinæ sanitati mox restituuntur (30).

CAPUT V.

Excursio in Campaniam. Reditus in Galliam. Varia miracula.

45. His diebus Rogerius dux Apuliæ civitatem Capuam obsederat. Qui fama viri permotus mittens rogavit eum venire ad se : ascendimus, ivimus, et plures in obsidione dies exigimus, remoti in tentoriis a frequentia et tumultu perstrepentis exercitus. Erat autem ubi eramus quedam ecclesiola penitus deserta, et juxta ostium cisterna desuper diruta magnæ profunditatis hiatum sua disruptione prætendens. In qua ecclesia velut in camera pro velle conversabamur, tam quieti quam operi in ea indulgentes, et ducem ipsum cum suis nobiscum singulis diebus ad quæ volebamus in promptu habentes. Quadam vero nocte cum in ea dormiremus, contigit Anselmum sui corporis necessitate silentio surgere, et ne inquietaremur suo more lento pede ad natum tendere. Quod cum exisset, et imminemor soveæ per tenebras in partem divertisset, in profundum cecidit, clamosa voce cadendo dicens: *Sancta Maria!* Ad quem sonitum nos ac socii nostri qui in tentoriis quiescebant exergesceti, lectis proslivimus, accurrentes hominem in profundo vidimus, et præ timore simul et angustia cordis examinati sere sumus. Quod ipse percipiens, mox levato capite coni vultu, jucundo intuitu nobis innuit nibil lesionis sese perpessum. Descendentes igitur quidam ex nostris ex altera parte ipsius præcipiti, qua via erat descendendi, eduxerunt eum a loco sanum omnino atque incolumem.

46. Cum post hanc sedis apostolicae postifex Urbanus illo adventaret, et ei ab Anselmo et principibus totius exercitus obviam itum esset, ingenti mundialis gloriæ pompa prosecutus, ductus est in tentorium quod juxta mos sibi erat ceteris excellentius constitutum. Sicque donec civitas in deli-

A tionem transiit, obsidio illius dominum papam et Anselmum vicinos habuit, ita ut familia utrorumque magis videcerit una quam duæ, nec facile quivis declinaret ad papam, qui non diverteret ad Anselmum. Papa namque celebatur a cunctis, quemadmodum pater et pastor communis; Anselmus vero diligebatur ab omnibus, sicut homo mansuetus et mitis, et cui suo iudicio nihil debebat a quo-vis. In papa denique supereminens vigebat cum dignitatis auctoritate potestas; in Anselmo mira et quæ cunctos demulcebat pura cum simplicitate humilitas. Multi ergo, quos timor prohibebat ad papam accedere, festinabant ad Anselmum venire, amore ducti qui nescit timere. Majestas etenim papæ solos admittebat divites, humanitas Anselmi sine personarum acceptione suscepiebat omnes. Et quos omnes? Paganos etiam, ut de Christianis taceam. Siquidem nonnulli talium, nam eorum multa millia in ipsam expeditiōnē secum adduxerat [al. omit. s. a.] homo ducis Rogerus; comes de Sicilia, nonnulli, inquam, talium fama bonitatis ejus inter suos exciti mansionem nostram frequentabant, et sumptis ab Anselmo corporalibus cibis gratiosi revertebantur, admirandam viri benignitatem suis prædicantes quam experiebantur. Unde in tanta deinceps veneratione etiam apud eos habitus est, ut cum per castra [al., claustra] illorum, quæ in unum locata erant, transiremus, ingens multitudo eorum elevatis ad cœlum inanibus ei prospera impräcarentur, et osculatis pro ritu suo manibus propriis nec ne coram eo genibus flexis, pro sua enim benigna largitate grates agendo venerarentur. Quorum etiam plurimi, velut comperimus, se libenter ejus doctrinæ instruendos submississent, ac Christianæ fidei iugo sua per eum colla injecissent, si credulitatem comitis sui per hoc in se sœvitaram non formidassent. Nam revera nullum eorum pati volebat Christianum impune fieri. Quod qua industria, ut ita dicam, faciebat, nihil mea interest; viderit Deus et ipse.

47. Dehinc soluta obsidione, Anselmus multa prece papam ad hoc flectere conatus est, quatenus ab onere pontificali eum absolveret, et quieti liberum vacare concederet. Verum cum, in quantum quidem ad effectum spectabat, in nihilum laborasset; fretri benedictione ejus, Schlaviam reversus est, operiens ibi tempus concilii, quod ideni papa apud Barum Kalend. Octob. erat celebraturus. Cui concilio dum Anselmus se presentasset, et persuasus a papa Græcos in processione Spiritus sancti, utpote quem a Patre non a Filio procedere astrue-

HENSCHENII NOTÆ.

(30) Hujus rei testes litteras nomen a cl. viro D. Silvestro Ayossa, presbytero Capuano; qui an. 1640 devotionis causa ad puteum illum profectus, eum inventum profundum 50, latum 6 palmos; haustaque inde aqua impletiv vasculum et Capuanum detulit; deinde mulieri febribus potandum de his, et cum ea subitam sanitatem. Ex eadem rogatus communicare aliquid juvem Notario, Leonardo Pizzo, de vita desperanti, simili effectus experientiam habuit; vivebatque adhuc juvenis ille an. 1660, quando scripta

epistola factum in se miraculum prædicens. Duravit aqua illa, modicis portiunculis dispensata, annis omnino tribus absque corruptione : postea vero ejusdem Silvestri hortatu, doctor medicus cuidam deposito ægro ex ipso puto aquam cum fide obtulit an. 1650, et sanam subito fecit, cum sua magna admiratione. Hec Ayossa, significans castrum Sclavorum, esse in districtu Galatinæ seu Cajacensis civitatis, distantis a Capua circiter ix. P. M. versus orientem.

bant, errantes, rationabili atque catholica disputatione confutasset; magni apud omnes habitus est, et veneratione dignissimus comprobatus.

48. Finito concilio, Romam cum apostolico profecti sumus. Transactis autem aliquantis diebus, venit Romam Willelmus ille, cuius in exitu Angliae mentionem fecimus. Is inter alia hoc effecit apud apostolicum, ut inducias regi Angliae daret de causa Anselmi usque ad festum sancti Michaelis archangelii. Quo! Anselmus agnoscens, illico Lugdunum redire volebat; sed prohibitus a papa est propter concilium, quod se tertia hebdomoda Paschæ Romæ habiturum statuerat. Morati itaque sumus Romæ ferme per dimidium annum, continue circa papam degentes, et quasi in commune viventes. Unde et ipse papa nonnunquam ad Auselmum veniebat, lete cum eo sese agendo, et curiam ei faciendo. Dedit ei quoque hospitium in quo conversabamur eo jure, ut si aliquando Romam rediret, contra omnes homines illud sibi vindicaret. Ipse in conventu nobilium, in processionibus, in stationibus, semper et ubique a papa secundus erat, præ cunctis honoratus, cunctis acceptus, et ipse omnibus simplici humilitate submissus. Præterea Angli illis temporibus Romam venientes, pedes ejus ad instar pedum Romani pontificis sua oblatione honorare desiderabant. Quibus ille nequaquam acquiescens, in secreto cum domus partem fugiebat, et eos pro tali re nullo patiebatur ad se pacto accedere. Quod ubi papæ relatum est, admiratus in homine humilitatem in undique contemptum, jussit sese in se [al., in eo] tenero, et nullum benefacere ultra volentem prohibere, sed omnes pro tali causa adventantes patienter admittere. At ille modesta quadam verecundia actus [al., ictus], jussa profecto postponeret, si non inobedientiae nævo corrumpi timebat.

49. Quid referam nonnullos cives Urbis, quorum ingens multitudo propter fidelitatem imperatoris ipsi papæ erat infesta, nonnunquam in unum conglobatos, Anselmum a Lateranis ad Sanctum Petrum euntem cum suis propter odium papæ capere volentes, sed mox viso vultu ejus territos projectis armis terræ procumbere, et se illius benedictione deposcere insigniri? Hi honores, et horum similes vulgi favores illum ubique comitabantur, quia mores sui in cunctis Deo famulabantur. Hinc etiam erat, quod non facile a quoquam Romæ simpliciter homo vel archiepiscopus, sed quasi proprio nomine sanctus homo vocabatur. Quicunque igitur ei serviebanus, amori et honori cunctis eramus. Cum vero [al., ergo] ad presatum concilium ventum esset, et jam quæ recidenda recisa, et quæ statuenda videbantur statuta fuissent, excommunicationis senten-

HENSCHENII NOTÆ.

(31) S. Mauritius Agaunensis colitur ibidem bis solemnem officio, scilicet 22 Septembbris die natali, et iterum 26 Octobris, et dicitur festum revelationis S. Mauritii et sociorum, quando sacra corpora sua co fuerunt detata, et haec Festivitas hic vi-

A tiam tam in laicos qui investituras ecclesiæ dant, quam in eos qui de manibus eorum illas suscipiunt, cum toto concilio papa intorsit. Eadem sententia quoque damnavit et eos qui in officium sic adepti honoris aliquem sacrant.

50. Soluto conventu, accepta licentia, Roma digredimur. Via vero redeundi multis erat periculis obnoxia, sed protegente nos Domino pericula cuncta evasimus, ac Lugdunum illæsi pervenimus. Ubi summo cum honore gaudioque suscepti, et a pontifice civitatis venerabili scilicet Hugone [al. omit. v. s. H.] detenti, mansionem nostram illuc firmavimus amissa omni fiducia, vivente rege Willelmo, Angliam remeandi. Habitatus est ergo ibi Anselmus non sicut hospes aut peregrinus, sed vere sicut in B digena et loci dominus. Unde nusquam ipse ipsius urbis antistes eo presente suo volebat loco præsidiere, sed præsidente ubique Anselmo, ille mira humilitate et honestate prædictus, inferioris, et quasi suffraganei loco simul et officio fungebatur. Super hæc ut episcopale officium per totam parochiam suam pro velle exerceret, in voluntate ejus ac deliberatione constituit. Quod ubi per loca vicina innotuit, illico frequens populorum concursus factus est, unctionem sacri chrismatis per impositionem manus illius poscentium sibi conferri. At ille omnes ad gratiam ipsius sacramenti admittebat, ita ut sapissime in hoc totus dies expenderetur, et nos qui ei ministrabamus gravi tædio afficeremur, ipso semper jucundo et hilari vultu existente. Crevit C autem ex hoc in eum mira quædam et incredibilis dilectio omnium, et bonitas ejus divulgabatur per circuitum.

51. Igitur qui illis diebus saltem reliquias de mensa illius poterat habere, contra omnia pericula et infirmitates se salutifera credebat medecina dictatum. Nec ista fides fallebat eos. Nam revera nonnullos febribus tentos, et quibusdam aliis infirmitatibus pressos, mox sumptis ciborum ejus reliquiis, novinhus integræ sanitati restitutos. Exempli gratia, festivitas beati Mauritii (31) celebris habetur Viennæ. Rogatus itaque Anselmus a Guidone (32) ipsius urbis archiepiscopo, in ipsa festivitate venit eo. Et celebrato solemnî missâ ac prædicationis officio, cum ad refectionem corporis sedisset, venerunt ante illum milites duo, voce et vultu ægrotationis molestiam qua premebantur præferentes, rogantes quatenus de micis sui panis eis dare dignaretur. At ille: « Nequaquam, inquit; nec enim pane integro nedum micis vos indigere consipio. Sed si comedere vobis placet, amplius locus est, sedete, et cum benedictione Dei quæ vobis apponentur comedite. » Responderunt se pro hoc non venisse. « Nec ego, ait, vobis aliud faciam. » Intelle-

D detur indicari; estque illi ecclesia cathedralis dedicata.

(32) Guido Viennensis archiepiscopus, creatus an. 1083, factus est pontifex 1119 Calixtus II

xerat enim quo intenderent. Unus ergo ex his qui in ejus dextra sedebant intelligens illos salutis proprie curam habere, et virum in hoc nihil quod miraculo posset ascribi velle facere, quasi eorum importunitate pertesus, arrepta desuper mensa fragmenta præbuit eis, et ne hominem fatigarent secedere monuit. Qui statim ut exinde modicum gustaverunt cum benedictione viri egressi sunt. Post mensam in secretiore locum me tulerunt, magnopere postulantes quatenus adjuti mea ope ad missam Patris mererentur de manu ejus Dominicum corpus et sanguinem sumere. Quos cum libenter audissem, et quando, quove in loco id fieret edocuisse, gratiosa voce responderunt: Et nos qui dem omni excusatione semota, sicut dicas, venimus, si hac medecina, quam nunc de mensa ipsius suscepimus a quartanis, et mortiferis febribus, ac intestinorum tortionibus, quibus intolerabili cruciati concutimur, liberati non fuerimus. Et hoc erit signum [al., signi] inter nos et te, quoniam si convaluerimus, non veniemus: veniemus si non convaluimus. Adquievit dictio [al., quibus dictis], et ad invicem divisi sumus. Non venerunt, quia sicut accepi ab eis qui utrumque neverunt eo quod de mensa acceperant ad plenum Dei gratia convaluerunt. Quod quidem si ita non fuisset, quemadmodum illos infirmitate gravatos sanitati voluisse restitu credibile est; ita eos ab requisitione istius posterioris medicinæ supersedere noluisse dubium non est.

52. Certo nempe tenebant ista se, quin convalescerent falli non posse, scientes quendam non ignoti nominis virum eo solo quod spe recuperandæ sanitatis missæ illius interfuit, a pari tunc noviter in valetudine convaluisse. Siquidem unus e principibus terræ illius diu eadem qua ipsi languoris molestia vexatus fuerat. Illic agnito Anselmum in ecclesia Beati Stephani (33) missam ex more celebratum, festinavit illo arbitrans sibi ad recuperandam sanitatem utile fore, si missa tanti viri ac benedictione meruisset potiri. Fateor, vidimus hominem suorum manibus innixum ecclesiam introiuntem, mortuo quam viventi similiorem. Sedit, et finita missa egressus est. Nobis vero, nec quis, vel unde aut cur advenerit scientibus aut curantibus, idem vir, evolutis paucis diebus, ad Patrem venit, flexis genibus ei pro adepta sanitate gratias agens. Ad quod cum ille obstupesceret, indicavit ei ordinem gestæ rei, confirmans quod ab ea hora, qua se missæ illius præsentavit, omni doloris vexatione depulsa, sanitati restitutus sit. At ille nihil ad se hoc pertinere, sed ipsius fidei ac meritis beati martyris, ad quem divertit, ascribendum asserens, his quæ saluti animæ illius competenter, eum in-

A struxit, et familiarem sibi effectum correctori vitæ ut post multorum testimonio comperimus, reddi dit.

53. His fere temporibus, Cluniacum euntibus nobis occurrit quidam sacri ordinis homo, lacrymosis precibus virum deprecans quatenus et se oculo misericordiae et sororem suam nuper amentein effectam dextera sua benedictionis dignaretur respicere. Et subdens: Ecce, ait, in via qua transi turi estis inter multos tenetur, sperantes quia si tu, domine, ei manum inposueris, continuo favente gratia Dei, sue menti restitueretur. Ad hæc ille muta voce et quasi surda pertransiit aure. Presbyterum autem eo magis instantem ac preces multiplicantem repulit a se, omnibus modis asserens B tam extraneum factum nulla sibi ratione tentandum. Inter hæc procedimus et illam in medio ad natæ multitudinis cominus teneri conspicimus, furibundos motus, et inhumanos nutus, vultu, ore, oculis, et totius corporis gestu edentem. Populus itaque virum advenientem circumdat, retentis habenit preces ingeminat, ut miseræ mulieri manum imponat, orat, obsecrat. Obsistit ille dicens quod postulant nequaquam esse sapientiæ. Objiciunt illi vulgi more quæ occurrabant, saltem improbitate vincere gestientes. Tunc vir aliter se non posse evadere sentiens, hoc solo eis morem gessit, vide licet quod nulli negare solebat, signo eam sanctæ crucis levata dextra signavit. Quo facto, laxatis C habenit ocior abit, impositoque cuculke sue capitulo capiti, remotis sociis, singularis vadit, infelicitæ feminæ æruginas pietatis affectu perfusus lacrymis [al. omit. p. 1.] tenerrime deflens. Hac nos contritione afflitti Cluniacum, illa vulgi manibus acta domum tetendit. Necdum pes ejus limen sue domus attrivit, et integerrimæ sanitati donata in laudem viri linguis omnium solvit. Quam rem sic factam dum certa relatione Cluniaci accepissemus, gavisi sumus, ac pro sua misericordia Deo gratiam et gloriam dedimus.

54. Actis deinde propter quæ Cluniacum advenimus, reversi Lugdunum iter per civitatem Matisonensem arripuiimus. Ubi Anselmus rogatu episcopi (34) et canonicorum missam publice apud Sanctum Vincentium celebravit; et inter sermone n, quem ad populum habuit, ut omnes Dominum pro siccitate qua in immensum terra aruerat, communiter precarentur, admononuit. Dicunt se jam id sæpius fecisse, sed nihil effecisse; et ea re, ut preces eorum ipse sua prece coram Deo efficaces efficiat, magnopere oran: et obsecrant. Quid dicam? Necdum pransi eramus, et ecce subito stupentibus cunctis serenitas cœli in nubilum vertitur, ipsaque die priusquam civitate egredemur, pluvia dul-

HENSCHENII NOTÆ.

est.

(33) Oppidum S. Stephani de Furennis, intra nonam a Vienna leucain, fortasse intelligitur; si tamen extra civitatem ipsam Viennensem, Lugdunensem, aut similem aliam quærendum hoc templum

cis et copiosa terris illabitur. Plebs igitur viso hoc A factio benedixit Dominum, et ejus post Deum auctorem magnis laudibus praedicant Anselmum. Itaque, in habitaculum nostrum Lugdunum reversi, quietam vitam ab omni tumultu negotii secularis agebamus. Anselmus vero vitam veri servi Dei in sanctis meditationibus, in omnis sexus, ætatis et ordinis hominum ad se venientium aedificationibus, ac in cæterarum virtutum exhibitionibus exercebat. Per id etiam temporis scripsit librum unum *De conceptu virginali* et *De peccato originali*, et aliud quoddam opusculum multis gratum et delectabile, cui titulum indidit : *Meditatio redemptionis humanae*.

CAPUT VI.

Mors Willielmi regis, et nova cum successore Henrico difficultas ob investituræ. Romana legatio. Reditus interdictus.

55. Inter hæc Urbanus sedis apostolice pontifex huic vitæ decedit; et ad inducias quas de causa Anselmi regi dederat, non pervenit. Quo tempore multa etiam de regis interitu a multis prædicebantur, et tam ex signis quæ nova et inusitata per Angliam monstrabantur, quam ex visionibus quæ pluribus religiosis personis revelabantur, quia ultio divina in proximo eum pro persecutione Anselmi oppressura esset ferebatur. Sed Anselmus in nihil horum animum ponens, quotidie pro conversione et salute ejus Deum precabatur. Hinc exsilio nostri anno tertio, qui ex quo Roma Lugdunum venimus erat secundus, ivit Anselmus Marciacum (35) loqui domino abbati Cluniacensi Hugoni et sanctimonialibus. Ubi cum ante ipsum abbatem consedissemus, et de his quæ inter Anselmum et regem eo usque versabantur, verba ut sit nonnulla hinc inde proferrentur, intulit idem venerabilis abbas sub testimonio veritatis proxime præterita nocte euudem regem ante thronum Dei accusatum, judicatum, sententiamque damnationis in eum promulgatam. Ex quibus verbis admirati non modice sumus, sed perpendentes eminentiam sanctitatis ac reverentiae ejus, fidem his quæ dicebat, nullatenus non habere nequivimus.

56. Postera die cum inde digressi Lugdunum venissemus, et instanti festo beati Petri (36), quod collitur Kalendis Augusti, dictis matutinis, nos qui circa Anselmum assidue eramus, quieti indulgere euperemus, ecce quidam juvenis ornatus ac vultu non vilis clero nostro qui prope ostium cameræ jacebat, et needum dormiens, oculos tamen ad somnum clausos tenebat, astigit vocans eum nomine suo : Adam, inquit, dormis? Cui dum ille responderet : Non. Dixit ei : Vis audire novam? Et libens, inquit. At ille : Pro certo, ait, neveris quia totum dissidium quod est inter archiepiscopum Anselmum,

A et Willelmum regem, determinatum est atque sedatum. Ad quod ille alacrior factus illico caput levavit, et apertis oculis circumspectans neminem vidit. Sequenti autem nocte inter matutinas unus nostrum clausis oculis stabat et psallebat. Et ecce illi quidam chartulam admodum parvam legendam exhibuit. Aspexit, et in ea, *Obit rex Willelmus*, scriptum invenit. Confestim aperuit oculos, et nullum vidit præter socios.

57. Post triduum abhinc ad abbatiam quæ vocatur Casa Dei, multis precibus invitatus Anselmus perrexit. Ubi cum honorifice susceptus et hospitatus fuisset, una dierum fratribus loci illius post mensam in lectis suis pausantibus, subito fragore cœlum intonuit, et vibrantibus coruscis crebra per montem fulgura volitant. Crescit tempestas illa, et multiplicata non modicum fulminis super domum, qua secum monasterii servabatur, præcipitat. Unde protinus horridus ignis accensus telerrimum atque feten tem ex se sumum per aera spargit. Quicunque igitur cum Anselmo in hospitio erant, timore concussi dissiplicantur. Remansi itaque solus cum solo. At ille lecto volens decumbere, interrogavit me utrumnam ignis, qui eruperat, sopitus esset. Cui cum responderem auctum potius quam sopitum esse, erexit se, ac vultu placido atque modesto dixit : Melius est ut nobis provideamus, quia tua tunc res agitur, paries cum proximus ardet. Quo dicto ad ignem concitus venit; coeque viso, mox illi sancte crucis signum levata dextera objecit. Videres evestigio flammam scita demittentem, ac pro suscipienda benedictione illius conquisceret. Ignis ergo statim in semet rediens totus elanguit, nec aliquid absumpturus usquam processit. Quodque fortassis non minus stupreas, voratis quibusdam ædibus, quæ circa erant, nihil lesionis intulit feno monachorum qui Anselmum hospitem habebant, quo scilicet feno domus ferme plena erat, super quam fulgur ipsum primo corruerat.

58. Exinde duo sui monachi ad Anselmum venerunt, nuntiantes ei decessum [al., discessum] præfati regis. Siquidem secunda die mensis Augusti, qui post primam visionem, quam Lugduni factam noviter retuli secundus, et post secundam primus illuminxit, idem rex mane in silvam venatum ivit, ibique illum sagitta in corde percussit, et nulla interveniente mora extinxit. Quo Anselmus vehementi stupore percussus, mox est in acerbissimum fletum concussus. Quod videntes, admirati admodum sumus. At ille singulu verba ejus interrumpente, asseruit quod si hoc efficere posset, multo magis eligeret se ipsum corpore, quam illum sicut erat mortuum esse. Nobis post hæc Lugdunum reversis, ecce nuntii unus post unum Anselmo occurruunt, litteras ei cum precibus ex parte matris Ecclesiae Anglorum, ex

HENSCHENII NOTÆ

(35) Marciacum, monasterium sanctimonialium in diocesi Augustodunensi a S. Hugone construtum, uti ad hujus Vitam late deducimus 29 Aprilis.

lis.

(36) Est id festum Vincularum S. Petri.

parte novi regis Henrici, qui fratri successerat, nec non ex parte principum regni, deserunt summopere postulantes eum festinato gressu redire, et asserentes totam terram in adventum illius attonitam, omniaque negotia regni ad nutum ejus pendere dilata. His acceptis Anselmus velox Angliam petit [al., omit. II. a. A. v. A. p.].

59. Verum ubi Serberiam ad regem venit, et ei quid de Ecclesiarum investituris in Romano concilio accepit, plano sermone innotuit; turbatus est rex, ac vehementer indoluit, nec nutum ejus in aliquo, sicut nuntii dixerant, exspectare voluit. Quæ igitur inter eos per duos semis [al., omit. s.] annos pro isto negotio acta sint, et quot quantasve minas ac tribulationes Anselmus passus sit, vel quomodo nuntii semel ac iterum Romam pro mutatione ipsorum decretorum missi sint, quidque effecerint, qui nosse voluerit, opus illud, cuius in prologo hujus opusculi mentionem fecimus, legat, et ibi singula plene [al., plane], ut puto, digesta reperiet. Post quæ omnia rogavit Anselmum rex, quatenus ipsem Romanum iret, et cum nuntio quem eo directurus erat, causæ quæ emerserat, pro suo honore ope in ferret. In quo cum omnes totius Angliæ episcopi [al., ipsi] abbates et principes acquiescerent, et eum pro tanta re, quin iret nullatenus supersedere debere conclamarent; se quidem iturum respondit, sed nihil quod vel Ecclesiarum libertati, vel suæ posset obviare honestati, suo vel rogatu vel consilio unquam papam actuari viva voce spopondit [al., respondit]. Itaque cum Romam venisset, a domino papa Paschali qui Urbano successerat, totaque urbis nobilitate honorifice susceptus est. Die deinceps constituto, Willelmus ille, cuius supra meminimus, a rege directus, causam regis in medium tulit, ac inter alia, quod rex ipse nec pro regni amissione investitures Ecclesiarum pateretur amittere, minacibus verbis asseruit. Ad quæ papa : Si, quemadmodum dicis, rex tuus nec pro regni amissione patietur Ecclesiarum donationes amittere; scias, ecce coram Deo dico, quia nec pro sui capitatis redemptione eas illi aliquando Paschalis papa impune permettit habere.

60. In his negotium regis ita finem tunc temporis sumpsit, et Anselmus aliis atque aliis cum papa de ecclesiasticarum rerum institutionibus actis, in iter reversus civitatem Florentiam usque pervenit, et nocte una in ea quievit. Lecto igitur in quo sopori antistes indolserat, dominus domus eo discedente pro more decubuit. Cui obdormienti astitit quidam ignoti vultus homo, monens ut lecto ocior decederet. Nec enim decet, inquit, te tua præsentia loco præripere, quod ex præsentia tanti viri meruit obtinere. Qui mane consurgens, et visum mente revolvens phantasmati deputat, ac nocte sequenti in eodem se lecto nihil hæsitans collocat. Dormit, et

A ecce qui venerat, secundo jam vultu paululum minaci assistit, repetens dicta quæ primo protulerat. At ille expergesfactus, ac visione ut primo posthabita, nocte tertia in solito loco somno se tradit. Cui obdormienti, idem qui secundo apparuerat, tertio apparuit irati mente in vultu ac voce prætendens. Quare, ait, facis quod jam semel tibi et iterum ne faceres dixi? Nunc igitur vel tertio admonitus surge, et te a lecto pontificis amodo cohibe. Nam dico tibi quia si ultra in eo repertus fueris, experieris nihil phantasmatis esse in istis quæ audis. Tunc ille vehementer exterritus lecto desilit, episcopum (37) civitatis super negotio consulturus celerius adit, eique ordinem rei in præsentia multorum exponit. Episcopus autem jamdudum viri sanctitatemi fama discursante edoctus, ac nuperime ex colloquione illius eam nonnihil expertus, hominis audaciam durius increpavit, et quia stulte et insipientium more egerit, quod lecto ubi vir tantus quieverat, cubare præsumpsisset, asseveravit. Eumdem itaque lectum reverenter deinceps servatum iri præcepit, et ne aliquis in eo ulterius jacere præsumeret, jussit. Quod usque hodie, uti accepimus, servatum est.

C 61. Anselmus autem, cum emenso itinere Lugduno appropinquasset, Willelmus præfatus comitatum illius deserere volens, interdixit ei ex parte domini sui regis redire in Angliam, nisi ipse omnes patris et fratri illius consuetudines postposita sedis apostolicae subjectione et obedientia, se ei servatum certò promitteret. Quod ille audiens admiratus est, sciens se alia [al., non alia] conditione Angliam exstitis. Perveniens vero Lugdunum reredit ibi ex more antiquo in pace et quiete propriam præfati reverendi Hugonis ejusdem urbis archiepiscopi domum inhabitans, et ne ad horam quidem ab his quæ Dei sunt, verbo se vel actu elongans.

D 62. Accidit autem una dierum dum ipse Pater celebrato solemni missæ officio, solus, prout ei consuetudinis erat, in oratorio per fletum Deo sese mactaret, ut quidam homo pedes suos baculo regente adveniret oratorium ipsum rumpere gestiens. Quem frater et socius noster Alexander monachus Ecclesiæ scilicet Cantuariensis, qui pro foribus egressum Patris forte præstolabatur, intuens Ecclesiam subire volentem detinuit, suscitans quidnam vellet. At ille clamosa voce se oculorum lumen amisisse respondit, ac velle ut servus Dei sibi manum imponeret, sciens quod sancta merita ejus sibi subvenirent. Pater igitur clamorem audiens, sed verba minime discernens, innuit præfato fratri venire ad se, et causam clamoris ipsius intimare. Tunc ille : Domine Pater, ait, pauper quidam venit conquerens se in oculis affligi, precaturque per vos ei signum sanctæ crucis imponi. At ille ipse pio vultu, veniat dixit : Itaque tertio super oculos ejus quod petebat signum crucis

HENSCHENII NOTÆ.

(37) Rainerius hic fuit, qui Florentinam sedem 42 annis tenuit, a 1071 ad 1113.

cum pollice pingens, oravit sic : Virtus crucis Christi illuminet oculos istos, et ab eis omnem infirmitatem depellat, integræque sanitati restituat. Et aspergens eos aqua sanctificata, hominem præcepit abire. Alexander vero mox illum reducens, monuit ut si factum viri Dei non usquequaque illi hac vice primo prospexit, mane rediret, pollicens quod hoc ipsum illi repetita vice fieri impetraret. Ad quæ ille : Ego quidem, bone domine, hac de causa non redibo, quia gratia Dei et fidelis ejus famuli, omni cœcitate fugata, clarissime video. Hæc ita scripsi, sicut ab ore ipsius Alexandri, qui præsentem se fuisse testatur, accepi.

63. Rex autem Henricus ut comperit papam in sua sententia stare, mox archiepiscopatum in suum dominium redegit, et Anselmum suis omnibus spoliavit. Acta sunt hinc inter eos multa, et anno uno ac semis indignatio regis non est sopita.

64. Inter hæc venit ad nos Walo episcopus Parisiensis, vir bene religiosus, et ecclesiasticarum consuetudinum institutionibus ab ineunte ætate imbutus. Hic Romæ notus, et apostolice legationis ministerio functus, familiaritate Patris Anselmi potiebatur. Igitur iste a Roma ad nos veniens quoruimdam sanctorum reliquias secum ferebat, quas, ut certo comperimus, sibi Romæ datus habebat. Itaque cum Anselmo me præsente loquens, innotuit ei quid reliquiarum a Roma secum detulerit. Ad quod cum ille Dæo gratias ageret, episcopus unum os, quod de capite sanctæ martyris Dei Priscæ esse asserebat, ex pyxide protulit, et id qualiter adeptus fuerit illico subinserens ait : Romæ eram, et oratorium nominatæ martyris, in quo beatissimus apostolorum princeps Petrus altare sacravit, vetustate consumptum, dirutum est, et corpus martyris in nova recondendum ecclesia, me astante, levatuin est. Igitur cum loci ipsius cardinalis reliquias sanctæ in suo jure haberet, et ipse idem mihi familiaris existeret, os istud quod videtis de sacro corpore sumptum mihi pro signo mutui amoris dedit. Finierat præsul in istis. Ast ego earumdem reliquiarum habendarum amore illectus, ut ex ipso osse mihi partem daret, deprecari episcopum cœpi. Et ille : Accipe, inquit, et quantum inde primo conatu frangere poteris, tuum sit. Accepi, et en extra quam sperabam in principio mei conatus, una mihi particula in dextera manu remansit. Cumque de parvitate ipsius mœrorum animi dissimulare nequirem, et ut semel adhuc frangere [al., frangerem] inde mibi licet magnopere gestirem [al., gestire] rupit desiderium meum Pater Anselmus, et ait : Noli, noli; quod habes suffi-

ciat tibi. In veritate quippe dico tibi, quia pro toto auro quod Constantinopolim et ultra citrave habetur, non omittet domina ipsa cuius est, quin illud sibi vindicaret in die resurrectionis cunctorum. Quamobrem si debitam illi reverentiam exhibueris, æque suscipiet ac si toti corpori ejus exhiberes. Quod ego audiens acquievi, et quam decentius potui ipsum ex hoc hac usque servavi; de quo osse post plures dies Petrus quidam monachus Cluniacensis, vir suo tempore (38) magna auctoritatis, qui camرارius erat domini papæ Urbani atque Paschalis ad nos veniens a me percunctatus est quid sentiret. At ille ubi me referente accepit qualiter id adeptus fuerim, vera omnino esse confessus est, quæ episcopus inde dixerat, seque præsentem fuisse asseruit, B quando idem os a corpore martyris sublatum a cardinali suscepérat.

CAPUT VII.

Reconciliatio cum rege. Reditus in Angliam. Morbus, obitus, miracula.

65. Post hæc cum pro exercendo ecclesiastice disciplinæ rigore, tum pro Ecclesiarum in Anglia constitutarum elevatione, relicta Burgundia, Anselmus Franciam ivit. Quod ubi regi Anglorum Henrico innotuit, rogatus ad eum in Northmanniam venit, ibique rex timore simul et amore Dei corruptus revestivit illum de suis, et in amicitiam ejus receptus est. Conversante dehinc Auselmo in Northmannia, reversisque Balduino et Willelmo, qui ex jussu regis atque pontificis Romiam pro explicatione negotii quod de investituris ecclesiarum inter eos eo usque versabatur, directi fuerant, Willelmus Angliam ad regem vadit, ac in brevi Beccum ad Anselmum regressus rogat eum ex parte ipsius regis ut jam sopitis retroactis querelis ocior Angliam visitet. Cui cum ille promptus acquiesceret, et iter aggressus Gemmeticum veniret, infirmitate ne iter explaret inibi detentus est. Qua sopita Beccum revertitur, regem Angliæ transfretaturum illic præstolatus. Ubi cum pro reditu ejus omnes exultatio mira teneret, ecce infirmitas Anselmi renovata, et ipsum lecto et subversa exultatione gravi cunctos mœrere prostravit. Igitur ipse nec manducare, nec aliquid unde salutem ejus sperare possemus facere poterat, et de morte illius tantum [al., tamen] nos formido immensa tenebat. Inter hæc ut cibi [al., in cibum] aliquid sumeret diligenti cura petebatur, sed ille nihil sibi animo esse, quomodo poterat, anhelo spiritali fatebatur. Nobis tamen preces multiplicantibus, tandem ne penitus negando nos magis inagisque gravaret : Force, ait, de perdice comedere si habemem. Quid plura? Per campos et silvas dispersi

HENSCHENII NOTÆ.

(38) Si de subsequenti tempore agitur, deque illa auctoritate qua Petrus sub Paschali floruit usque ad annum 1118; suspicari quis posset, hunc eumdem esse fauosum illum gestis, scriptis ac sanctitate Petrum, anno 1122 factum abbatem Cluniacensem; sed conjecturam moratur non tam annus mortis, qui fuit Christi 1157 (quidni enim octagesimum vitæ

annum attigerit aut transcenderit?) quam quod nihil de rebus a Petro ante prælaturam gestis inventiatur quod istam fulciat; et quod Eadmerus scribens post istius Petri qui abbas fuit electionem, quæ haud dubie Cantuarie cito innotuit, non expresse addiderit, eum de quo agit Petrum, haud ita pridem fuisse factum abbatem.

sunt quique suorum, et dies unus in requirenda perdicere casso labore consumptus. Contigit autem, ut unus ex monasterii servientibus ipsa die per vicinam silvam iter forte caperet, negotio quo alii occupabantur nihil intendens, et ecce in via qua gradiebatur, bestiola, quam martyram (39) vocant, perdicem in ore ferebat. Quæ bestiola, viso homine, suam ei prædam reliquit, sibique fuga consnluit. At ille perdicem assumens ad nos detulit. Ex qua æger noster refectus, statim meliorari ab ægritudine cœpit, ac demum in dies melius meliusque habendo, pristinam est sanitatem adeptus.

66. Post hæc episcopis et abbatibus, qui exsequiarum illius causa convenerant, in sua remeantibus, remeavit etiam Radulphus (40), abbas cœnobii Sagiensis; qui unus erat ex eis. Unus igitur ex hominibus ejus per viam cœpit Anselmo detrahere, et quod merito nullus infirmitati ejus compati deberet, præsertim, inquietus, cum ipse cibo et potu salutis suæ, si remota jactantia vellet, facile succurrere posset, maledica voce astruere. Quod abbas audiens, hominem monuit ut sileret, nec de tanto viro quid sinistri ultra proferret. Quæ ille subsannando despiciens, et in his quæ cœperat furore quadam exagitatedus, persistens equo calcaribus instilit, ut ab abbe elongatus liberius ederet quod suæ mentis amaritudo sibi proponeret. Verum cum ipse præpeti cursu ferri gestiret, ac remissis habenis ocior ire inciperet, quem sedebat quadrupes corruit, et magno cum dedecore tergo suo excussit, ac per devexum montem longo rotatu præcipitatum a viri blasphemia linguam compescere docuit.

67. Dehinc in Assumptione beatæ Dei genitricis et perpetuæ virginis Maricæ rex Henricus Beccum adveniens, omnia quæ inter se et Anselmum de sepe fato negotio resederant, moderante sedis apostolicæ sanctione delevit, atque de singulis ad quæ tendebat, suæ illum voluntatis compotem fecit. Cum igitur Angliam repetendi iter Anselmi certis ex causis aliquantis per demoraretur, rogatus ab abbe Beccensi, dedicavit capellam unam infra curiam ipsius cœnobii sitam. In qua dedicatione quidam clericus phrenesis valetudine tunc noviter captus, a suis est ante pontificem ductus, illicoque ad benedictionem ejus a suæ mentis alienatione sanatus.

68. Cum post hæc prospero cursu Angliam venisset, magno sanctæ Ecclesiae gaudio et honore susceptus est. Inde evolutis diebus nonnullis, Anglus quidam vir nobilis quidem et dives valida corporis infirmitate gravatus, ab Anselmo sibi panem a se benedictum transmitti per nuntium petiit, et acce-

A pit. Unde paululum gustans juxta fidem suam statim convalescere cœpit, integræque sanitati donatus, Deo et Dei viro ex corde gratias egit.

69. Inter hæc rex in Northmannia positus valde lætabatur, sicut serebant hi qui ad nos inde veniebant, quod fuerat Anselmi pace potitus. Unde etiam firma sibi spe appludebat, suo se domino totam Northmanniam subjugaturum. Quod et factum est. Nam conserto gravi prælio fratrem suum Robertum, Northmannie comitem, et alias principes, qui contra illum in bellum venerunt, cœpit; innumerisque peremptis, totam terram victor obtinuit, idque per litteras Anselmo gaudentur et gratiosus mox intimavit. Omnes vero qui hæc gesta tunc temporis audiere, ea meritis concordia, quam rex cum Anselmo fecerat, ascripsere.

70. Ipso anno Anselmus celebrata paschali solemnitate, in curia regis apud Londoniam abiit ad abbatiam Sancti Edmundi, electum inibi (41) abbatem sua auctoritate roboratus, et alia quædam officia pontificalia pro suo jure celebraturus. Quæ ubi solemniter cuncta peregit, gravissima febre correptus, per plures dies pene usque ad emissionem ultimi flatus vexatus est. Pro quo illic octavas Pentecostes usque detentus est, et consilium, quod se viduatis Ecclesiæ rex proposuerat collaturum, propter ejus absentiam in Kalendas Augusti dilatum est. Eo igitur tempore adunatis in palatio regis Londoniæ cunctis primoribus Angliæ, victoriam de libertate Ecclesiæ, pro qua diu laboraverat Anselmus adeptus est. Rex enim, antecessorum suorum usu relicto, nec personas quæ in regimen Ecclesiarum sumebantur per se elegit, nec eas per dationem virgæ pastoralis Ecclesiæ quibus præfiebantur investivit.

71. Scripsit inter hæc Anselmus libellum unum *De concordia præscientiæ et prædestinationis, et gratiæ Dei, cum libero arbitrio.* In quo opere contra momen, moram in scribendo passus est, quoniam ex quo apud sanctum Edmundum fuerat infirmatus, donec præsenti vitæ superfuit, solito imbecillior corpore fuit. Quapropter de loco ad locum migrans, lectica deinceps non equo sedens vehebatur. Vexabatur præterea frequentibus et acerbis infirmitatibus, ita ut vix illi vitam promittere auderemus. Ipse tamen nunquam pristinæ conversationis obliviscebatur, sed semper aut meditationibus bonis, aut exhortationibus [al., exercitationibus] sanctis, aut aliis piis operibus occupabatur.

72. Tertio igitur anno postquam a secundo exilio per regem Henricum revocatus est, omnes cibi qui suis humana natura vegetatur et alitur, in fastidium

HENSCHENII NOTÆ.

primo ejus abbati Roberto

(41) In Monastico Anglicano p. 295 dicitur post mortem Roberti abbatis, an. 1107 defunctis, vacasse abbatia S. Edmundi annis septem; ac demum an. 1115 Abboldum esse confirmatum, qui fuerat Prior S. Nicasii de Melente an autem electus vivente S. Anselmo, an postea cassata priori electione substitutus, quis dicet?

(39) Martira, vulgo *marte*, alias *sovina*, Latine *martes* dicitur, ovis pullisque infestum animalculum, quavis facile perreptans angustias.

(40) Paulo post, scilicet anno 1108 Roffensis episcopus, et anno 1114 Cantuariensis archiepiscopus creatus: in Sagiensi autem abbatia (quæ a Rogerio Montis-gomerii vicecomite et uxore Mabilia restaurata fuerat an. 1060) successerat ipse an. 1089

ei versi sunt. Manducabat tamen naturæ suæ vim faciendo, sciens se vivere non posse sine cibis. Qua vi per dimidium circiter annum vitam quoquo modo transiens sensim corpore deficiebat, animi virtute semper idem qui esse solebat existens. Spiritu itaque fortis, sed carne nimium fragilis pedes oratorium adire nequibat. Attamen consecrationi Domini corporis, quod speciali quodam devotionis affectu venerabatur, interesse desiderans, singulis diebus illuc se in sella faciebat deferri. A quo dum nos qui ei serviebamus, eum, quia multum exinde fatigabatur, declinare niteremur; vix quinto ante sui exitus diem evincere potuimus. Exinde ergo assidue lecto decubans, anhela voce omnes qui ad eum accedere merebantur, in suo quemque ordine Deo vivere hortabatur. Illuxerat Dominica dies Palmarum, et nos pro more circa eum sedebamus. Dixit itaque ei unus nostrum : Domine Pater, ut nobis intelligi datur, ad paschalem domini tui curiam, relicto sæculo vadis. Respondit : Evidem si voluntas ejus in hoc est, voluntati ejus libens parebo [al., non contradicam]. Verum si mallet me adhuc inter vos saltem tam diu manere, donec quæstionem, quam de animæ origine mente revollo, absolvere possem, gratiosus acciperem; eo quod nec scio utrum aliquis eam me defuncto sit absoluturus. Ego quippe, si comedere possem, spero convalescerem. Nam nihil doloris in aliqua corporis parte senio, nisi quod lacescente stomacho, ob cibum quem capere nequit [al., nequeo], totus deficio.

73. Vesperascente dehinc feria tertia, cum ipse verba, quæ intelligi possent, edere jam nulla valeret, rogatus a Radulpho (42) Rosensi episcopo, ut nobis qui aderamus, et aliis filiis suis, regi quoque et reginæ cum liberis eorum, ac populo terræ, qui in ejus obedientia se sub Deo tenuerat, suam absolutionem ac benedictionem largiretur, dexteram quasi nihil mali pateretur erexit, et signo sanctæ crucis edito, demisso capite sedit. Jam fratrum conventus in majori ecclesia matutinas laudes decantabat, et unus eorum qui circa Patrem excubabant, sumptu textu Evangeliorum legit Passionem coram eo, quæ (43) ipsa die ad missam legi debebat. Ubi autem venit ad verba Domini : *Vos estis qui permanistis mecum in temptationibus meis, et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo* (*Luc. xxii, 29*), lentius solito spiritum trahere cœpit. Sensimus igitur eum jamjam obitum, et de lecto super cilicium et cineres positus est. Adunatoque circa eum universo filiorum suorum agmine, ultimum spiritum in manus Creatoris emittens dormivit in pace. Transiit autem illucescente aurora quartæ ferie precedentis Coenam Domini, quæ erat xi Kalendas Maii, anno videlicet Dominicæ Incarna-

Ationis millesimo centesimo nono, qui fuit annus pontificatus ejus decimus sextus [*al.*, *xiii*], vitæ vero septuagesimus sextus.

74. Loto igitur ex more corpore ejus, petit supra sæpe memoratus rerum Anselmi provisor ac dispensator Balduinus, quatenus facies Patris balsamo, quod admodum parum in parvulo vase sibi majori ejus parte perdita remanserat, inungeretur, sperans atque peroptans eo modo illam vel modice amplius servatum iri ne corrumperetur. Acquievimus, viri industria amplectentes. Vas ergo ipsius liquoris in manum episcopus sumpsit, et uncturus vultum defuncti, digitum fundo vasis immersit. Quem illico extrahens, sed vix summitatem sui digiti madefactam reperiens, ratus est balsamum ipsum ungendæ facie haudquaquam posse sufficere. Quapropter rogat, balsamum quod conficiendo chrismati in majori ecclesia servabatur, afferri, cupiens videlicet una cum capite dexteram ejus, per quæ multa bona atque divina dixerat et scripserat, tali unctura honorari. In his cum episcopo eram, et eum in ministerio illo juvabam. Impressi post eum in vas balsami digitum meum, et æque, aut certe minus digito ejus madentem extraxi. Itaque rogatus episcopus mihi vas in palmam versare si forte inde aliqua gutta deflueret; acquieavit, et illico stupentibus cunctis liquor desiliens, copia sui manum meam complevit et supereffluxit? Hoc ipsum secundo et tertio ac sèpius factum est. Et quid dicam? Tantam abundantiam balsami vas ferme vacuum ministravit, ut intacto vase ecclesiæ non solum caput et manus, sed brachia, pectus, pedes quoque et totum corpus ejus non una sed sèpius repetita vice omni ex parte inungeremus. Dehinc more summi pontificis vestibus est sacris induitus, et in oratorium debita cum veneratione delatus.

75. In crastino autem cum sepulturæ traderetur, sarcophagum quod illi fuerat pluribus retroactis diebus preparatum, longitudine quidem et latitudine aptum, sed profunditate magna ex parte minus habens inventum est. Quod considerantes animo deficiebamus, nulla scilicet ratione pati valentes, ut superiori lapide pressus, sua integritate aliquatenus læsus privaretur. Cum itaque in hoc plurimi fluctuant, et alii sic, alii vero sic rem posse componi dictitarent; quidam ex conferta multitudine fratribus, acceptum baculum episcopi Rosensis, qui funeris officium præsens agebat, per transversum sarcophagi super corpus Patris ducere cœpit, et jam illud omni ex parte corpori jacentis præminere magna nobis exinde admiratione permotis invenit. Ita ergo venerabile corpus Patris Anselmi Cantuariensis [*al.*, Dorobernensis] archiepiscopi ac primatis totius Britanniae sepulcro inclusum, quid conditio sortis humanæ habeat, in se omnes qui pertrans-

HENSCHENII NOTÆ.

(42) Qui scilicet ex abbe Sagiensi, jam ante assumptius erat, ut dictum est.

(43) Ea est Passio secundum Lucam, præscripta

pro feria iv Majoris hebdomadæ, quæ illa nocte erat inchoata.

eunt, sui exemplo monet attendere. Sane in obitu et post obitum ejus, multa a multis visa narrantur, quæ gloriæ ejus, quam pro meritis suis eum receperisse a Deo non dubitamus, attestantur. Quibus tamen scribendis laborem intrare noluimus, magis videlicet eligentes silentio nostro omnes qui dormiendo ea viderunt pares facere, quam ista scribendo, illa non scribendo, unum alii quasi potiora

A viderit anteferre. Ut enim cuncta scribantur, infiniti negotii est. Aperta denique facta, quæ Deus per ipsum facere dignatus est, et nos talium nudi pro posse digessimus, puto sufficere ad notitiam retributionis et conversationis vitæ [al., retributionis vitæ] ejus. Sit itaque Deo Patri omnipotenti, et Filio, et sancto Spiritui laus et gratiarum actio, nunc et per omnia sæculorum sæcula. Amen.

AD EADMERI LIBROS DE VITA S. ANSELMI

SUPPLEMENTUM.

(WARTHON, *Anglia sacra*, tom. II, pag. 181.)

(44) Quædam autem quæ non per somnium accidisse clapsò post obitum ejus non longo temporis spatio, sed in gravi discriminè constitutis per memoriam pii nominis ejus provenisse feruntur, vis amoris quo erga eum quidam meorum adhuc ardent, paucis me notare compellit.

[CAP. LXVI.] Arnulfus quidam nomine, filius comitis Rogeri de Monte Gummeri, et ipse comes, de Northmannia Angliam rediens, marini itineris medium prospero cursu peregerat; et ecce contra spem omnium in navi consistentium subito nebula nimiae densitatis exsurgit, supercrescit, quin et ventus omnis quo vehebantur, cadit, evanescit, deperit. Navis in medio pelagi nullum quo in ulteriora raperebatur ventum habens, nec quæ in ea consistebat hominum multitudo præ densitate nebulae quam teneret viam dignoscere valens, huc et illuc inter undarum cumulos navis nullum iter explicans fluctuabat; et consistsens in ea tædio vehementi afflita virorum turba animo desaciebat. Mare siquidem eos per dies duos tali modo sibi haud grato obsequio vindicabat; et in diversa vota mentes illorum, quo a suo retinaculo solverentur, et ora concitatabant. Tandem memoratus comes, memorandæ memorie Patris Anselmi recordatus, vota omnium rupit; et ut sibi paucis intenderent, brevi alloquio cunctos admonuit: « Omissis, ait, omnibus aliis, in causa præsenti convertamus cor et linguam nostram ad patrem et pontificem nostrum [sanctum] Anselmum, quem sœpe vidimus, cui adhæsimus, cuius sacra doctrina imbuti, et beata sumus benedictione &pius personæ, implorantes notam nobis pietatem pectoris ejus quatenus sanctis meritis suis impelet a creatore nostro et omnium Domino Iesu Christo nobis et peccatorum remissionem, et hujus gravissimæ incommunitatis, quam pro eis juste patimur, celestem absolusionem. Assenserunt omnes admonitioni

(44) In editis duo hæc posteriora Vitæ S. Anselmi capitula desiderantur, quamvis ea in omnibus quæ vidi codicibus manuscriptis reperiantur, et ab Eadmero in prologo ad librum de miraculis S. Anselmi

B ejus. Magna Dei pietas, magna potentia. Necdum eam, quam statim ad verbum comitis cœperant, Dominicam Orationem perduxerant cum subito evanescente nebula, celi seneritas tota reddit, et littus ad quod primo festinarent non longe abesse læti conspiquunt. Gratias igitur Deo et fideli famulo ejus agentes, animi æquiores effecti, oppenso velo prosperrime sunt in portum desideratum enecti. Inde petentes curiam Henrici, regis Anglorum, cuncta quæ illis acciderant ordine supra digesto ipsi regi, præsentibus episcopis regnique primoribus, exposuerunt. Quod auditum multis multum placuit, non dubitantibus vitam ejus in mundo talem extitisse, quod et hoc et multo majora debuerit a Deo mundo sublatius merito obtinuisse.

Item monachus erat, Robertus nomine, assiduus in servitio Radulphi, Rosensis episcopi, cuius in superioribus habita memoria est. Hic per pontem Londoniæ eo fere tempore pergens, infortunio quodam subito percussus est ex casu equi qui mantinam suam ferebat. Idem etenim equus minus caute per pontem hinc inde diruptum a famulo tractus in fluvium cecidit ubi major vis undarum et aquæ profunditas exstitit. Liceat igitur nominatus frater, cuius hæc omnia erant, damno animalis et rerum quæ in mantica servabantur, contristatam aliquatenus mente habere, tamen quasi eorum omnium immemor, profuso de libris beatæ memorie Patris Anselmi, qui inter alia inibi habebatur intrusus, valde erat sollicitus. Pergebat igitur per pontem quomodo poterat, pro libri custodia et restitutione ob merita illius qui eum fecerat Dominum orans; et equus in profunditate tumidi fluctus tendebat ad ripam forti conamine natans. Quid dicam? Ultrique emenso itinere, iste pontis, ille fluminis, altrinsecus sese consecuti sunt. Mox deposita mantica et reseverata, ut qua plena timebatur aqua excuteretur, relaudentur. Inibi enim Eadmerus dicit se de miraculis Arnulfi comitis et Roberti monachi in calce librorum De Vita S. Anselmi egisse. WARTHON

periuntur omnia quæ intus erant præter unam solam lineam vestem ita ab humore vacua, quasi eadem mantica nunquam tincta fuisset in aqua. Reversus ad episcopum, rem gestam me præsente retulit, et in laudem Dei audientium ora resolvit.

Illinc fini præsens opusculum subdam; dum omnes id legere vel audire dignantes prius brevi commoneam quatenus nulla incredulitate ex iis quæ descripta sunt mentem vulnerent. Talibus enim in eis scribendis auctoribus usus sum in quorum relatione omnem falsitatis suspicionem procul abesse dubius non sum. Siquidem plurima quæ primi libri series continet, ex verbis ejusdem Patris Anselmi collegi. Solebat enim nonnunquam, ut homo jocunditate præstantissimus, inter alia dicta sua quasi ludens, quid puer, quid juvenis, quid ante suscepitum monachi habitum, quid in ipso habitu positus, quid prior, quid abbas egerit, simplici sermone referre, autem audientes eadem qua ferebantur intentione et perfunctorie illa suscipere. Ea vero quæ inter miracula in ipso libello computantur, quædam a Baldwinio, quædam a Bosone, quædam a Ricalso, monachis Beccensisibus, quorum me Eadmerum monachum Ecclesiae Salvatoris Cantuarie inibi meminisse recordor, accepi: quibus, sicut ipsi narrabant, aut interfuerent, aut in scipsis ea experti fuere, aut ab illis qui testati sunt se dum fierent præsentes fuisse, accepere. Quæ autem libro secundo notantur, pene omnia aut propriis oculis intuitus sum, aut auditu aurium sensi, aut alio aliquo modo, utpote qui ejus præsentia jugiter ex quo pontificatus est potitus sum, per memetipsum Eadmerum addicere merui. Falsa vero scienter aliquem in sacris historiis scribere nefas esse pronuntio. Nam quoties ea vel leguntur, vel audiuntur, anima scriptoris occiditur, eo quod omnibus per ea quæ falso scriptis infando ore mentitur.

(45) [CAP. LXVII.] Præterea cum operi manum primo imposuissem et quæ in cera dictaveram, pergamena magna ex parte tradidissen quodam die ipse Pater Anselmus secretius me convenit, sciscians quid dictarem, quid scriptitarem. Cui cum rem magis silentio tegere quam detegere maluissem, præcepit quatenus aut cœpto desistens aliis intenderem, aut quæ scribebam sibi ostenderem. Ego autem qui jam in nonnullis quæ scriperam ejus ope fretus et emendatione fueram roboratus, libens parui, spe-

(45) Habetur in margine alterius codicis isthac nota: *Eadmerus qui hunc librum ii composuit, hic f-*

A rans eum insita sibi benevolentia quæ corrigenda correcturum, quæ aliter se habebant singula loco sibi competenti ordinaturum. Nec aut spes aut opinio mea fecellit me. Siquidem in ipso opusculo nonnulla corxit, nonnulla subvertit, quædam mutavit, quædam probavit. Unde cum nonnihil corde lætarer, et quod edideram tanta ac tali auctoritate suffultum forte plus æquo penes memetipsum Eadmerum gloriarer post paucos correcti operis dies vocato mihi ad se pontifex ipse præcepit quatenus quaterniones in quibus ipsum opus conjecteram, penitus destruerem: indignum profecto sese judicans cuius laudem seculura posteritas ex litterarum monumentis prætul cujusvis haberet. Quod nimiriæ ægre tuli. Non audens tamen ipsi præcepto funditus inobediens esse nec opus, quod multo labore compegeram, volens omnino perditum ire, notatis verbis ejus quaterniones ipsos destruxi, iis quibus scripti erant aliis quaternionibus primo inscriptis. Quod tamen factum meum inobedientiæ peccato forte non caret. Alter enim impleri præceptum ejus ac illum intellexisse sciebam. Quapropter ab omnibus in quorum manus forte ista ceciderint, siquidem isthic quidquam quod non omnino quantum ad fatuitatem narrationis displiceat, repererint, petitum iri summopere postulo quatenus pro hoc et pro aliis peccatis meis dignentur intercedere, ne moles eorum me tantum deprimat ut ad illum cujus Vitam et actus qualicunque stilo digessi, perlingere posse non sinat. Nec enim animo elabi potest qualiter mihi responderit, cum quadam vice illum rogarem ut sicut in iinis me consortem laboris habuerat, ita et in superis participem suæ retributionis efficeret. Ait nempe id se quidem libenter ac late facturu, providerem colummodo ne in hoc nimii ponderis facerem. In quo si peccatorum meorum pondus justi judicis æquitas pietate remota appenderit profecto anima mea non sursum sed in profundum abyssi præceps ibit. Unde quemadmodum ego Eadmerus cœpi, adhuc quibus possum precibus insisto quatenus quam sibi impendi desiderant, mihi secum a Deo levamen et veniam delictorum obtineant ne nimiis me peccatis oneratum quo pollicitus est pius Pater sublevare non valeat. Quod sua clementia præcul avertat qui super omnia Deus vivit, dominatur et regnat. Amen.

nem ponit. Qui vidit, testimonium perhibuit. Et præceptio Radulphi pontificis perficit.

MIRACULA S. ANSELMI

(Ex ms. reginæ Suecæ eruit MABILLONIUS. Edidit D. MARTÈNE, ampl. Collect. t. VI, col. 983.)

Cum Patris Anselmi miracula plura ferantur,
Quæ per eum Christus specialiter est operatus,

Res et apud paucos jam cognita vix habeatur,
Ut pateat quanti meriti fuit iste beatus,

Quædam distinx, quæ dignum scribere duxi,
Subiectens operis prædicti materiei (46).
Vir fuit in pago Pontif qui jungitur Augo,
Notus divitiis, sed marcidus ulcere carnis,
Servis vallatus, sed lepra contaminatus,
Actibus ipse bonis insistens quotidianis,
Fletibus admistis, precibus cum multiplicatis
Christum pulsabat, Dominum sic efflagitabat
Quod super allisum dignetur flectere visum,
Qui mundando cutem sibi conferat ipse salutem.
At qui contritum cor respicit et sibi structum,
Ipsius ægroti non desuit anxietati,
Imo sibi mira subvenit et indice cura.
In somnis igitur quadam sub nocte monetur,
Quod si jam fieri sanus velit atque videri,
Hinc bene securus surgat Beccum petiturus,
Atque monasterii Patrem secretius oret,
Omnibus ipse modis magis extorquere laboret,
Quod dignetur aquas sibi conferre bibendas,
Abluit unde manus dum missæ concinuit actus.
Credulus hic monitis, et factus certior ipsis,
Impiger ascendit illuc, sed et illico tendit.
Indicat, Anselmo summatim suggerit almo
Quæ sibi per visum fuerant ostensa supernum.
Qui stupet ex verbis primoque repellit acerbis
Vocibus, atque monet ne talibus ipse laboret,
Non opus esse suum protestans quod petit ipsum,
Imo beatorum qui præcessere virorum;
Se peccatorem, procul his sed et inferiorem,
Quique super tantis his audiri non mereatur
Quippe suis culpis poscentibus impediatur.
At magis in precibus persistab homo miserandus.
Altius ingeminans, quod ferret opem venerandus,
Nec patetur ea fraudari se medicina,
Unde sibi celerem credebat adesse medelam.
Vir tandem Domini, clamoribus his stimulatus,
Et super afflictum de more suo miseratus,
Intrat in ecclesiam, precibus concendit ad aram,
Mane rogaturus pro cura corporis hujus,
Velibus atque sacris induitus, miles ut armis,
Concelebrat missam, sed non sine fletibus ipsam.
Astat et ægrotus, prosternitur in prece totus,
Orans ex iniis animi cordisque medullis,
Jam sibi promissum compleri cœlitus ipsum.
Atque mysteriis consummatis sacrosanctis
(Mira relaturus sum, mira sed expositurus),
Accipit e manibus abbatis aquas sitibundus,
Quies degustatis devote, queis magis haustis,
Mox opata salus membris infunditur ejus.
Nam caro mundatur, nam spurca cutis reparatur,
Et sic in laudem prærumpens Omnipotentis,
Non minus Anselmum tollebat vocibus altis.
Quem compescerat vir sanctus, eumque monebat
Ne sibi quid facti velit huic ascribere tanti,
Imo Deo soli persolvat munia laudis,
A quo procedit totius cura salutis.
Talibus instructus, hinc et nimis exilaratus,

(46) In ms. codice regioæ Sueciæ exstanti versus ad calcem Vitæ S. Anselmi ab Eadmero con-

A Mundus et incolumis reddit ad sua pelle novatus.

Tempore quo sanctus curam pastoris agebat,
Et super Anglienas priuatus ~~juvæ~~ cluebat,
Pluribus ex causis in regni finibus ortis
Præcipue regis Guillelmi, sed junioris
Impete sævitia cerebri ~~comjante~~ mania,
Ecclesiæ regni qua vexans diripiendo,
Non erat ille Deum reverens hominesve furendo.
Hec per se quoniam sedare nequibat ad unguem,
Exiit e dulci patria Romam petiturus,
Consilium domini papæ super hoc habiturus,
A quo suscipitur nimio præventus honore
Urbis et a tota veneratur nobilitate.

Ejus in occursum ponipose nam properabat,
Præsulis ad tanti famam currens manicabat,
B Tum quia semotis illuc de partibus orbis
Venerat is sancti repetens suffragia Petri,
Tum quia notus erat miranda relligionis,
Actibus hinc multo satis expertæ rationis.
Ast ubi causa sui fuit adventus manifesta,
Summo pontifici per eumdem quippe relata,
Ex tunc majorem sibi prætendebat honorem,
Ut decuit tali personæ tam speciali.
Nam retinens secum, sibimet facit esse secundum,
Actibus in cunctis secretis et manifestis,
Ipsius ad laudem quamplurima sæpe perorans,
Nunc in privato, modo cœtu multiplicato,
Sic ut multoties verecundaretur in iisdem.

Urbis vero situs, quia morbidus haudque salubris
Noscitur æstivo sub tempore, quin peregrinis,
Ex domini papæ consensu consilioque
Transit ad villam quæ Selavia dicitur, in qua
Sæpe quiescebat, corpus recreando sovebat.
Hæc quoniam alti constat sita montis in ipso
Sanior inde datur, clivique salubris habetur,
Nec procul a muris Romanæ sistitur urbis.
Quo Patris ad jussum remeabat et ipse frequenter,
Grandia sed quoties tractabat et ipse patenter.
Ipsius at montis homines penuria grandis
Conficiebat aquæ jam temporis illud ad usque.
Quod bene perpendens hujus custodia villa,
Insuper et vitam sanctus quam duxerat ille,
Et quia plura suis precibus jam commoda multis
Præstiterit Christus morborum tæbe gravatis,

D Alloquitur sanctum, precibus circumvenit ipsum,
Ut signare locum putei dignetur ibidem,
Quod mage conveniens lati decreverit idem,
Dicens velle suum fore, si jam forte valeret
Id fieri, precibusque juvamen ferre placaret
Quod non esset opus descendere vallis ad inum
Gurgitis ad lymphas referendas montis in altum.
Audit Anselmus, tandemque precatibus ejus
Annuit, et laudat quod disposuisse fatetur:
Assumptisque sibi sociis, monachisque duobus,
Exiit acturus fuerat quod sæpe rogatus.
Sed mons sublimis erat arduus et nimis ipse,
Desuper et rupes quo mons erat obsitus ipse;
scriptæ. Hinc conjicies horum etiam versuum auctor
rem suisse prædictum Eadmerum.

Unde videbatur dementia summa probari
Quod quis ibi vellet poteum saltem meditari.
Attamen antistes, scripti non immemor extans
Quod qui habens fidei quantum sit sperma sinapis,
Imperat hinc monti transferri, citoque movebit;
Ac tunc ipse fretus spe sicut erat bene suetus,
Inspiciendo locum, perlustrat strictius ipsum.
Tunc prece præmissa, quæ semper erat sibi prom-

[pta,

Atque genuflexo, crucis exhibito quoque signo,
Ter feriens terram lapidi saxoque propinquam,
Jussit ut instanter operi poteumque pararent.
Non dissidentes, sed in ipso spem statuentes,
Qui populo quondam per desertum gradienti
Firma de petra produxit aquas sipienti.
Per paucis igitur transactis inde diebus,
Ex quo cœperunt in vertice scalpere montis,

A Fons e vestigio prorumpens cotis, et unda
Percutit astantes subito grandique stupore.
Hinc pro lætitia mentis cum laudis honore
Christum magnificant, sanctumque Dei repetitis
Vocibus acclamant, tum facti pro novitate
Muneris, et divi tam mira pro novitate.
Hoc et habetur ibi pro miro, nam palet omni
Cum mons procerus constet modiceque cavatus,
Fonte salubris aqua jugis et fit, et ipse repletus.
Nam febrentibus haec in potum sumpta medetur,
Insuper et variis languoribus apta prohatur.
Ad Domini laudem quod pertinet indubitanter
Talia qui populo dat dona suo miseranter.
Præsul et ipse quidem non expers laudis habetur,
Cujus amore Deus opus hoc patrasse videtur,

B Hinc Sclaviæ poteus patria vocitatur in omni
Præsulis Anselmi poteus de laude perenni.

SANCTI ANSELMI VITA BREVIOR

Ex manuscripto codice bibliothecæ Victorinæ.

Anselmus ex Augusta Burgundie civitate ad Alpium radices posita oriundus, ac illustribus parentibus, Gundulfo patre ac Hermenberga matre prognatus, et a pueritia ingenue liberaliterque institutus, ad Beccense cœnobium, permotus Lanfranci fama, diçendique studio, venit. Ibi ætatis suæ anno vice-simo septimo primum fit monachus, deinde Lanfranco ad Cadomensem abbatiam præfectorum, in Beccensi prioratu successit: in quo ordine quindecim annis stetit: Tom Erluino Beccensi abbatte mortuo, Anselmus abbas creatus; quem gradum quindecim etiam annis gessit. Tandem ab Hugone Cestriæ comite graviter ægrotante, celebritate sui nominis pervulgata, in Angliam accersitus venit, ut quedam illius comitis negotia procuraret, et Cestrensis monasterii cœtum, exclusis sacerdotibus, monachis compleret. De quo cum Guillelmus Rufus accepisset, eum Cantuariensem archiepiscopum nominavit. Omnes enim archiepiscopatus proventus toto quadriennio rex perceperat, plurimasque Ecclesiæ vales habuerat, et triginta cœmeteria in ferarum pascua redegerat, et ecclesiarum vacantium fructus sibi reservaverat. Cuius lucri suavitateni, cum vel prorsus amittendam, vel valde minuendam ex archiepiscopatus concessione senserat, pœnituit illum illico hujus tam promptæ et propensæ in Anselmum beneficentia. Itaque ut ejus animum a suscipiendo oblato archiepiscopatu averteret, simulatae primo exposuit, etsi amore et meritis ejus ductus Cantuariensem archiepiscopatum contulisset, tamen se jam cernere gravitatem et magnitudinem provinciæ Cantuariensis majorem esse quam quæ ab homine monasticis occupationibus, vigiliis, lucubrationibus-

que divinis dedito, perferri ac sustentari posset. Sed cum neque hac suasione quidquam profecisset, proque certo compriisset proceres populumque Angliæ adversos aut minus fidos sibi, Anselmo favere eunque ad archiepiscopi munus jam oblatum flagitare, aperte contradicere noluit. Verumtamen exceptit possessionem rerum ecclesiasticarum, quas illo vacationis quadriennio fecerat, ut Anselmi quæque auctoritate et sententia ratæ essent. Ad quæ Anselmus dixit illi nolle se Ecclesiæ nocere in quam officii nihil contulisset. Itaque abbatiam Beccensem, obtenta Rothomagensis episcopi licentia (in cuius diœcesi fuit) deserens, archiepiscopus Cantuariensis a Walchelino Wintoniensi tum episcopo confirmatur, fidelitatemque Russo regi de more fecit.

Tum vero in ea sede locatus et constitutus, cœpit regem liberius atque severius de tam inexplibili cupiditate et rapina bonorum ecclesiasticorum admovere, qua nihil possit esse certius quod tot cœmeteria feris ipsis ob ruinam ecclesiarum compascua fecisset. Sed cum suis precibus et exhortationibus, de regis animo spem nullam concipere potuisset, veniam petiti Romam eundi pro obtinendo ab Urbano papa pallio. Qua sive petitione, sive nominatione turbatus et accensus vehementer rex asseruit et acriter contendit hoc Anselmum contra suæ fidelitatis promissæ fœdus fecisse; fuisse enim a patre suo decretum ne quisquam, qui a rege nuncupatus non esset, in Angliæ regno papæ nomine censeretur, et qui secus fecisset læsæ majestatis reum regisque inimicūn, quod regni consuetudinem violaret judicandum. Hujus vero rei veritatem Eadmerus his verbis descri-

bit: « Regem òe transmare regressum Anselmus adiit, et ut sibi Romam ad papam Urbanum, pro stola sui archiepiscopatus, eundi licentiam daret, humiliiter petiit. At ille ad nomen Urbani turbatus, dixit se illum pro papa non tenere, nec suæ consuetudinis esse ut absque sua electione alieui liceret in regno suo papam nominare. » Hinc igitur ora quædam gravis dissensio est, sed in aliud tempus discutienda est delata. Jubet ergo ut totius Angliæ episcopi, abbates, et principes ad discussionem dissidentiij hujus apud castrum, quod Rochingam dicitur, una veniant. Factum est, et tertia septimana Quadragesimæ, juxta edictum, convenerunt. Causa in medium ducitur, et Anselmus diversis querelis hinc inde concutitur; siquidem multi, sed maxime episcopi, regre voluntati favere volentes, spreto æquitatis judicio, id probare nitebantur quod Anselmus, salva fide quam regi debebat, nullatenus posset in regno ipsius Urbanum sedis apostolicæ præsulem pro papa tenere. Quibus cum plura quæ ratio tulerat, objecta suis sent, et Anselmus eos ex verbis Domini: *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ Dei, Deo* (Matth. xxii, 21); aliisque nonnullis, quæ ratio nulla refellere posset, penitus infrenasset; illi econtra, quod dicere, non habentes, eum in regem blasphemare uno strepitu clamaverunt, quandoquidem ausus erat in regno ejus (nisi eo concedente) quidquam vel Deo ascribere. Igitur, ad unam regia indignationis vocem quidam ex episcopis archiepiscopo suo atque primati omnem subjectionem, atque professam obedientiam uno impetu abnegant, eique unitatem fraternæ societatis pari voto miserandi abjurant. Quidam vero in eis tantum quæ ex parte Urbanipapa præciperet illi se negant obedituros. Episcopi itaque omnes (Roffensi solo excepto) aut uno aut alio modo, debitam illi subjectionem et obedientiam abnegant. Rex etiam ipse cunctam ei confidentiam et securitatem in suis omnibus admetit, nec se illum pro archiepiscopo vel patre amplius habiturum jurat, nisi ipse vicario beati Petri ulterius obediturum deneget. Tres dies in isto negotio clamoribus in Anselmum, et contumelias gravidi expensi sunt, tandem in hoc fine concludunt.

At Anselmus in suo proposito constans postulat a rege ut tutus regno discedat. Quo sibi negato, factæ sunt utrinque indicia ad Pentecostem, et plena pax et tranquillitas promissa. Nihilominus Anselmus, hominibus suis captis, et spoliatis terrisque vastatis, in immensum afflictus est. Post hæc tamen Urbanum per Walterum Albanensem episcopum (qui pallium Anselmo a Roma Cantuariam detulit) pro papa suscepit. In hac autem tractanda controversia rex cum Urbano papa privatum egit de Anselmo ab Anglia penitus abducendo. Sed cum ob eximiam viri doctrinam morumque probitatem id efficere non posset, Anselmus jam accepto pallio, archiepiscopalem curam et auctoritatem rege connivente exercuit, et Samuele quendam Dublinensem archiepiscopum, Malcumque Vaterfordensem primum episcopum,

A ad regis Murierdach populique in Hibernia petitionem, aliosque episcopos, accepta subjectionis professione Lambethi consecravit. Sed post Cambrensem expeditionem reversus rex, expostulari cum Anselmo coepit, de militibus ab eo missis ad tantum gerendum bellum parum idoneis, et nova crimina inferre de his quæ Anselmus de ecclesiastica libertate recuperanda atque retinenda, nec non de vastitate et ruina ecclesiarum, quæ regis invasione acciderant, liberius et palam et secum privatim egisset. Quibus suis factis recensis, datur illlico Anselmo utriusque rei facultas atque optio, sive manendi in regno Angliæ, cum ea præstatione fidelitatis et obsequii regi, quam jurisjurandi sacramento promiserat, et a superioribus archiepiscopis præstari consuevit, et ne quacunque de re ad papam de rege provocaret, et ad sedem apostolicam appellaret: vel ex Anglia regno discedendi, quod homini peregrino et advenæ difficile non fuerat. Itaque Anselmus constitutis sibi undecim dierum induciis, intra quos confessis rationibus suis, transfretaret: Ego (inquit regi et proceribus) vado, vobis tamen benedictionem meam, si non contemnit, impertior. Quam cum se rex non spretum dixit, Anselmus ei levata dextera benedixit, et Cantuaria discessit, ibi quatuordecim dies mansit, et, postridie navem Doveri consensurus, tanquam insignis alicujus criminis reus a quodam Guillelmo clero regis ad id nuntio detinetur, donec magna plebis astante corona, supellecite sua tota perscrutata, bonis omnibus exultus, superato mari, alieno littori nudus expositus est. Post eius discessum, rex proscriptis omnia quæ Anselmi iuris erant, et in suum dominium transtulit, et quæcumque statuerat, irrita pronuntiavit. Anselmus autem Lugdunum perrexit, inde Romanam a papa accersitus, qui perbenigno eum hospitio accepit.

Interea Romanam venit Guillelmus, qui Anselmum in littore discedentem scrutatus est, regis ad papam legatus, ut de Anselmi causa inducias ad sequens Michaelis archangeli festum impetraret. Quo concesso, Anselmus id ægre ferens, Lugdunum reverti constituit, sed a papa ad concilium quod tum convocatum fuit, retentus est. Inter cræteras hujus concilii sanctiones, excommunicationis lata sententia est, tam in laicos investituras ecclesiarum dantes quam in clericos easdem a laicis accipientes. Et pendentibus de Anselmi causa induciis, obiit papa, et paulo post Rufus rex, qui se vivente, nec synodos ecclesiasticas ad vitia corrigenda celebrari, nec plurimas ecclesias a clericis possideri permisit sed earum fructus perceperit, jocose semper hoc versu illudens toti clero: *Panis Christi, panis pinguis est.* Russo autem mortuo, successit frater ejus, Henricus, a Mauricio Londinensis episcopo consecratus, qui calamitosum et discriptum a fratre ecclesiæ statum resarcivit, Anselmum ab exilio revocavit, eique procurationem ecclesiasticam commisit. Quantum autem Anselmo faverit, ex suo ad Londinenses de Anselmi servorum et famulorum immunitate, cosque

Qui cum ab Anselmo consecrandus esset, provinciae suae clero eum pellente et instigante, subjectiouem Cantuariensi sedi debitam, et a prioribus Eboracensis archiepiscopis prestitam, profiteri recusavit. Ob quam contumaciam Anselmus nec eum consecrare voluit, et ne ab alio quoque episcopo sacratetur, per litteras vetuit. Itaque Thomas sine consecratione toto Anselmi tempore vita electus tantummodo stetit. Eo vero mortuo, rex, regni processores atque praesules ad ineundum de Eboracensis archiepiscopi consecratione concilium Londini convocavit. Episcopi enim, ab Anselmo prohibiti, consecrare illum noluerunt. Quod cum Thomas quondam Meletensis, cuius tunc fuit cum rege intima maximaque gratia, sensisset vultu sermoneque saeviori quæsivit an quisquam hujusmodi litteris parere auderet sine regis auctoritate et sententia. Quo perterriti et stupefacti episcopi, Samsonem Wingorniensem episcopum, ut Thomam Eboracensem archiepiscopum consecraret, rogarunt. Qui id se facturum negavit, nisi Thomas Cantuariensi sedi subjectiouem ex more professurum promitteret. Cui et rex assensus est, jussitque ut quinto Kal. Julii proximi in ecclesia Paulina praesentibus episcopis Thomas sacaretur, et prestatam a superioribus archiepiscopis professionem saceret. Quo tempore convenientibus episcopis, qui sacras ceremonias absolverent, porrigitur Thomæ professio sigillo obsignata jam olim a suis predecessoribus legi solita. Quam cum summa gravitate et reverentia, qua decuit, aperte legisset, episcopo Londonensi, Ecclesiæ Cantuariensis decano, priore etiam ejusdem Ecclesiæ praesente, tradidit. Professionis forma hæc erat.

¶ Ego Thomas, Eboracensis Ecclesiæ conse-

A crandus metropolitanus, profliteor subjectionem et canonicam obedientiam sanctæ Dorovernensi Ecclesiæ, et ejusdem Ecclesiæ primati canonice electo et consecrato, et successoribus suis canonice inthronisatis, salva fidelitate Henrici regis, et salva obedientia mea Romanæ Ecclesiæ. »

Anselmus vero Cantuariæ, iv Idus Augusti, Guillelmum Wintoniensem, Rogerum Salisburensem, Raynelum Herefordiensem Urbanumque Glamorganensem episcopos consecravit, praesentibus Girardo Eboracensi archiepiscopo, et aliis Cantuariensis provinciæ præsulibus. Multum autem et operæ et sumptus contulit in ornando et instaurando ecclesiæ Christi Cantuariensem, et in instituendo Cœstriæ monachorum cœnobio, ab Hugone comite prius exstructo; cuius Richardum capellatum suum abbatem fecit. In scribendis epistolis frequens et assiduus fuit, quarum 367 ad nostra tempora reservantur. Scripsit tractatus varios, 1. De veritate, 2. De libertate arbitrii, 3. De casu diaboli, 4. De Grammatico et discipulo, 5. vocatur Monologium. Multas dialecticas quæstiones proposuit et solvit. Scripsit etiam libellum sententiarum, Prologion, librum epistolarum ad diversos, librum De incarnatione Verbi, librum cur Deus homo, ad hæc De conceptu virginali, De orationibus contemplativis, et De processione Spiritus sancti. Et biennio post secundum in Angliam ab exilio redditum transacto, in abbatia Sancti Edmundi gravissima febri correptus, Cantuariam festinavit ibique diu lecto decumbens, undecimo Kal. Maii, an. 1109, ætatis suæ LXXVI, et pontificatus anno XVI, obiit, tumuloque ad caput Lanfranci sepultus et conditus jacet

VITÆ SANCTI ANSELMI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

SYNOPSIS CHRONOLOGICA.

Anni Chr. SS. Pontifices.

1033. BENED. VIII.	Anselmus Augustæ ad Alpium radices ex Gondulpho patre et Ermengarda matre nascitur.
1060. NICOL. II.	Parentibus orbatus, ætatis suæ an. 27, Anselmus Beccum venit, et ibi sub Herluino, hujusce cœnobii fundatore ac primo abbe, ac Lanfranco priore monachum induit.
1063. ALEX. II.	Anselmus, Lanfranco in Cadomensis cœnobii abbatem assumpto, fit Beccensis monasterii prior.
	Scribit Monologion, Prologion, Contra Gaunilonem respondentem pro insidente, De veritate, De casu diaboli, De libertate arbitrii, De Grammatico, Meditacionem: TERRET ME, etc., et alias.
1078. GREG. VII.	Herluino vii Kal. Septemb. humanis exempto, Anselmus in abbatem electus est.
1079.	Benedictus est in ecclesia Becci a Gisleberto Ebroicensi episcopo. In Angliam proficiscitur. Cantuariæ in conventu fratrum sermonem de charitate fraterna habet.
1088. URBAN. II.	Anselmum ad se Guillelmus I Anglia rex, eo morbo quo proxime decessit ingravescente, accersit. Ipse regem adit, sed morbo correptus regi morienti nou' potuit adesse.

Ann. Chr. SS. Pontifices.

1090. Rogatus a Guillelmo abbe Fiscanensi et ab Arnulpho Troarnensi abbe Anselmus circa hoc tempus scripsit homiliam in illud : *Intravit Jesus*, etc., quam saepe in conventu fratum dixerat.
1092. Inchoat librum sive epistolam *De incarnatione Verbi*. In Angliam ab Hugone comite Cicestrensi evocatus proficiscitur, et pridie Nativitatis B. Mariae Cantuariam venit.
1093. In archiepiscopum Cantuariensem Anselmus Glorestriae eligitur pridie Non. Martii Dominica I Quadragesima.
- Wintoniae signo Crucis incendium extinguitur.
- VII Kal. Octobr. Cantuariam ingreditur, et sedem pontificis concedit. Ibi pridie Non. Decemb. consecratur.
1094. Ab Anselmo Willielmus rex exigit pecuniam; quam ipse dare recusans a curia discedit. Dedicat ecclesiam in villa que *Berga* dicitur.
- Ad Hastings cum aliis episcopis ac principibus convenit, ut regem in Northmanniam transfretaturum benedicteret. In mora Robertum Lincolniensem sacrat. In Capite Jejunii, die Cinerum, intra missarum solemnia sermonem habet contra coimani nutrientes; plurimi attoniti erunt pœnitentiam, cæteros a cinerum susceptione et sure absolutionis benedictione Anselmus suspendit.
- Perficit librum *De incarnatione Verbi*, et eum Urbano II dicat.
- Incipit scribere libros, *Cur Deus homo*.
1095. IV. Idus Junii Gualterus Albanensis episcopus et sedis apostolicæ legatus Anselmo pallium defert.
1096. Die octava Paschæ, et die octava Pentecostes plures episcopos Anselmus consecrat. Scribit librum *De nuptiis consanguineorum*.
1097. Tertio petita, ac tertio negata eundi Romam licentia, idibus Octobris Anselmus a rege discedit; et postera die Cantuaria egressus ad portum Dofris venit; unde post 15 dies navem concedit, et ex Anglia exiit Lugdunum.
1098. Lugduno Anselmus discedit feria iii ante Dominicam Palmarum. Romain pervenit. Post decem dies divertit in villam *Schlaviam* in Capuana provincia.
1099. Perficit libros *Cur Deus homo*. Obsidioni Capuana cum Urbano II adest. Kalend. Octobr. interest concilio Barense. Ibi contra Graecos disputat: et concilii Patres ne regem excommunicent, flexis genibus exorat.
- Anselmus interest concilio Romi, in quo excommunicantur dantes vel accipientes investituras, etc. Roma Lugdunum discedit; ubi, dum moratur, Urbanum II quarto Kal. Aug. vita functum accipit.
- Ibi tum scribit librum *De conceptu virginali*, etc., et meditationem *de humana redemptione*.
1100. PASCH. II. Dum Cluniaci degeret, sermonem habuit *De beatitudine cœlestis patriæ*, et nuntiatus est ei obitus Guillelmi II, qui contigerat mense Augusto hujus anni. In Angliam ab Henrico II revocatur, Kal. Octobr. Dofris appulit. Hominium regi facere renuit. Ea de re dantur inducere ad proximum Pascha.
- In festo Pentecostes Anglia commota est ex Roberti, fratris Henrici II. redditu a Palestina: pro Henrico rege stat Anselmus.
- Scribit librum *De processione Spiritus sancti*, et epistolam *De Azymo*, ad Wallennum.
1102. Anselmus Londoniæ cogit concilium. Episcopos a rege investitos consecrare recusat.
- Scribit epistolam *De diversitate sacramentorum*, ad Waleranum.
1103. Post Pascha, rege annuente, Anselmus ex Anglia v Kal. Maii egreditur: Carnotum venit. Becci festum Pentecostes celebrat: et post Assumptionis B. V. festivitatem Romanum pergit. Circa fineum Novembris Roma discedit, et paulo ante Natale Domini pervenit Lugdunum.
- Lugduni manet usque ad mensem Martium sequentis anni.
- Concilium Rom. sub Pasch. II. Comitem de Mellento vii Kalend. Aprilis excommunicat. Anselmus ad cellam Charitatis ord. Cluniac. secedit; inde Blesium ad comitissam Henrici II sororem; cum ea ad castrum quod Aquila dicitur, venit, ubi ii Kalend. Aug. cum Henrico II colloquium habet: deinde modo Remis, modo Becci moratur.
- Anselmus Henrico II præsente in festo Assumptionis B. V. missarum solemnia Becci celebrat; post hæc, rebus cum rege compositis, in Angliam regreditur.
- A Pascha ad Pentecosten in regis curia Anselmus infirmitate detinetur. Kal. Aug. conventus fit Anglicanus; et in eo pax et libertas est Ecclesiæ reddita. iii Id. Augusti plures episcopos consecrat.
- Initio Quadragesima Anselmus juxta Londoniam ad regis colloquium venit. In Pentecoste rex cum eo agit de clericorum incontinentia. Soluta curia Anselmus in villa *Murtelac* plures in jejunio quarti mensis ordinat. Post festum SS. Petri et Pauli Cantuariam venit. Episcopum Londoniensem consecrat apud Pagaham, Cantuarie vero episcopum Roffensem.
1109. Anselmus scribit tractatum *De voluntate*: tres questiones *De concordia præscientiæ*, etc., et instituit scribere de Origine animæ. His intentus Anselmus anno pontif. xvi, ætatis LXXVI, Cantuarie morte pretiosa decubuit. Vixit in saeculo tres annos, monachus sine prælatione tres, prior quindecim, abbas quindecim, archiepiscopus sexdecim, et his completis beato fine devixit.

CARMEN IN LAUDEM S. ANSELMI.

Haud habiture parem sumas, Pater alme, salutem A
 Quam mea disparibus musa vehit pedibus.
 Quod mea musa pedes tibi scribens non habet æquos,
 Paupertate mei contigit ingenii.
 Laudari proles procerum pede debet Homeri.
 Da veniam, timui pondera tanta pati.
 Materiæ, fateor, sum tantæ pondere pressus ,
 Nec mea musa rei sustinet hujus onus.
 Indefective jam si mea pectora clament,
 Et mea centenis vocibus ora sonent,
 Fonte Caballino si me respergat Apollo,
 Ad te laudandum non satis unus ero.
 Tu generosus homo, magnisque parentibus ortus ,
 Exsuperas morum nobilitate genus.
 Jam tua fama domum solis replevit utramque,
 Et talem mundus gaudet habere Patrem.
 Axis et australes te novit hyperboreusque,
 Parsque tuis mundi nulla caret meritis.
 Fulta tuis meritis si non foret Anglica terra,
 Corrueret vitii pondere quassa sui.
 Illa tuis meritis, fateor, valet atque valebit,
 Atque tuis precibus ne cadat efficitur.
 Quis te non norit mensura vivere recti ?
 Quis te sanctorum nescit habere fidem?
 Tu delinquentes castigas verbere dulci ;
 Ne peccare velint, ipse mones homines.
 Arguis ut debes homines peccata lucrantes.
 Te mercede caret judice curta fides.
 Judice te dives peccator vivit egenus,
 Et dominus nequam sat miser est faunulus.
 Solus in hoc ævo, Pater, es laudabilis ævo.
 Solus habes vitæ, vir venerande, modum.
 Solus es in terris deflens peccata malorum.
 Tu solus timidis es medicina reis.
 His quoque pro meritis merito, Pater optime toto
 Est propagatum nomen in orbe tuum.
 Intereunt casu quæ primum magna fuerunt,
 Nec quemquam certo limite fata regunt.
 Qui modo dives erat, fortune corruit ictu.
 Atque modo cum sim, non reor esse diu.
 Hoc non attendunt quos mundi gloria ducit,
 Quosque felicitatem amor non satiat opum.
 At tu, præterita qui spectas quod sequiturque,
 Scis quæ modo sunt interitum capient.
 Hæc quæ per spatium vix durant unius horæ
 Credis perpetuis æquiparanda bonis,
 Naturæ pareat quidquid mortale creatur;
 Quodque fuit quondam, desinit esse modo.
 Tu quoque parebis morti, sed dispare : ractu ;
 Nec tu cum reprobis ipse locandus eris.
 Tu cum mutabis terram cœlo potieris,

Et tamen in terris ipse superstes eris,
 Excipiet primo quoniam te gaudens curia cœli,
 Et tibi promissa sede locatus eris.
 Credo tuis hominum nullus succedet habenisi
 In bonitate tua qui moderetur eas.
 Cum Deus omnipotens protoplastum fecit abylo(47),
 Te nostris nasci temporibus voluit.
 Cur tamen hoc voluit, nisi quod te noverat ante
 Posse cruentatis frena parare lupis?
 Ecce cruentatus lupus assistit, aggrediturque
 Caulas, quæ firmæ te vigilante manent.
 Si quam crudus ovem casu lupus ore cruentat,
 Evadit fauces te properante lupi.
 Mundi tempestas aliquem si depulit ad te,
 Armamenta ratis, ne pereat, reficis.
B Divinis armis instantem perculis hostem.
 Divinis armis tutæ quiescit ovis.
 Quod nolles, ovium periit tamen una tuarum ;
 Nec perit ex toto, si vigilare velis.
 Hæc de qua dico, bahalans est presbyter Hugo,
 Abstulit in scopulos quem sua stultitia.
 Sed quoniam, Pater, est miseris pietas tua vallum ,
 Auxilium, quæso, sentiat ille tuum.
 Hoc quod vivit adhuc, quod non est lumina fossu ,
 Effectum cura quis negat esse tua?
 Nam nisi te rabies timuisset sæva luporum ,
 Quem non carcer habet, crux habitura foret.
 Est grave, confiteor, quod commisit miser ille ,
 Sed non excedit culpa gravis veniam.
C Quis quam primus homo peccavit acerbius unquam!
 Illius interit culpa tamen venia.
 Altius incipiam : quis erit Judæ sceleri par?
 Huic, reor, esse comes nulla potest venia.
 Cæde tamen sacra madidus si poenituissest ,
 Qui pius est cunctis, non ferus esset ei.
 Tu debere manum dicis supponere nanti,
 Ne demergat etiam quæ venit unda maris.
 Mergitur hic, puppim magna feriente procella ;
 Et ni jam properes, vita relinquit cum.
 Ex illo toto solum caput eminent undis ;
 Quod si mergatur, hei mihi ! vita fugit.
 Illius ergo precor fracto succurre phaselio ,
 Quæ nullum, nisi des, littus habere potest.
 Aut igitur properans tua cura medebitur illi ,
D Aut nullo certe tempore sanus erit.
 Ille fuit multis et magnis fultus amicis ,
 Dum ridebat ei quæ stat in orbe dea :
 Quæ postquam risum subitam contraxit in iram ,
 Illios non puduit quin retro terga darent.
 Illum nonnulli non cum ratione remordent ,
 Nec, quia desipuit, nosse fatentur eum.

(47) Ἀθεολος inconsultus, pravo consilio incitatus.

A, puto, cum poterat sanns vitare ruinam,
Hac incede via, dicere debuerant.
Nunc illi fracta navi quid dicere predest,
Currere cautius hoc per mare debueras.
Ergo communis cum sis tutela reorum,

A Illum, sancte Pater, queso tuere regum.
Sancte Dei cultor, fidei fons, pecus amator,
Spes, decus, auxilium, vita, salus hominum,
Usque quod est dicam, patriæ totius asyli.
Unica scala poli, nec ruitura, vale.

EPICEDION IN OBITUM EJUSDEM.

Præsulis Anselmi, quem nuper obisse dolemus,
Laudibus aptari littera nostra cupit.
Est tamen a tanto quod me deterreat ausu,
Ne res chara meum non amet ingenium.
Aggregiar vero, de Christi munere fidens,
Dicere quod possum de bonitate viri.
Res pretiosa nimis, res utilis atque decora,
Vir clarus, sapiens hic et honestus erat,
Notus et ignotus, sapiens siuul insipiensve,
Et totus pariter mundus amat eum.
Ejus amor dulcis fastidia nulla gerebat.
Cuique parum fuerat quidquid amaret eum.
Quoque magis virtutis opem miteris in illo,
Charus habebatur hostibus ipse suis.
Nempe fuere viri (48) quos ejus causa gravabat;
Laudabantque tamen quod bonus ipse foret.
Quidquid erat quod eis super illo displicuisse,
Illorum plane, non suus error erat.
Tota quidem (quid enim vir pravi tantus haberet?)
Ejus odore bono vita suavis erat.
Dificile credas quantum vir claruit ille,
Nec tibi lingua potest ultra referre satis.
Ipse Deus novit quia spero vera fati
Nec laudando virum fallere quemque volo.
Testor enim Jesum, nec inanis opinio fallit,
Quod satis innocuos duxerat ille dics.
Quem læsit verbo, nisi quem peccasse putaret?
Hoc quoque o quam sobrie fecerat atque pie!
Opprobrium durum quis ab illius ore recepit?
Quod rideret eum dicere quis potuit?
Quem male tractavit, vel inique movit ad iram?
Quem vivens hominum fraude sua nocuit.
Nec inultum fuerat sine crimine ducere vitam,
Si non virtutis plena decoro fuit.
Si placet, auditio sanctissimus i.le virorum
Virtutum merito quam pretiosus erat.
Est tamen incertum, quia plurima copia fallit,
Quid prius incipiam posteriusve loquar.
Ceu videoas aliquem qui tempore veris amorem,
Lectorus flores, ingrediatur agrum.
Cogitat, hunc carpam? sed valde pulchrior iste est.
Illum decerpam? sed superant alii.
Ignoransque diu quid agat, desiderat omnes,
Miratur, nescit quem magis accipiat.
Sic ego multa diu mecum dicenda revolvens,
Cogito de multis quæ recitare velim.

(48) Rex et complices ejus.

Denique si referam quanto splendore sophiae
Ille niteret homo, quis mihi credet bono?
Omnes ni fallor, quos tempore cernimus isto
Vicerat electos egregiosque viros.
B Si mihi non credis, illius opuscula saltem
Non mihi non poterunt visa negare fidem.
Qui legisse volet quos scripserat ille libelles,
Illic perspiciet quam sapiens fuerit.
Et recte sapuit qui Christum semper amavit,
Qui nunquam sceleri præbuit obsequium.
Talis quippe Deo sapientia grata probatur
Quæ vitiū prohibet justitiamque docet.
Sed de justitia, qua plenius ille vigebat,
Quiddam dicendi tempus adesse roor.
O quam justus erat qui non adversa timeret,
Nec plus quam satis est prospera diligeret.
Non erat in rebus quidquam, quascunque videmus,
Quod levitatis eum cogeret in vitium.
Inter divitias, quas sufficienter habebat,
C Virtutum plenus, rebus egenus erat.
Sic sibi vivebat ut nil habuisse putares.
Hærebat mundo corpore, non animo.
Omnia prudenter et fortiter omnia pensans,
Nolebat sibi displicuisse Deo.
Inter utrumque inanens, moderate cuncta gererat.
Odivit nimio quidquid erat nimium.
Sunt autem quidam qui me fortasse notabunt
Quod tantis illius laudibus extulerim.
Nam dicent: Adeo non debuit ille levari,
Qui nimium simplex atque remissus erat.
Qui, sicut legitur, seductæ more columbae,
Quæ cito decipitur, sic sine corde fuit,
Qui prohibere nefas ut præsul non satagebat,
Nec populi miserum corripiebat opus;
D Qui dignos sapido non protulit ore latratibus,
Sed sese mutum protulit esse canem:
Qui sibi commissum non custodivit ovile,
In locum sceleri dissimulans dedit.
O nimis insane præcepis audacia mientis!
O cæcus tumida pro pietate furor!
Tu quis es ut servum damnare queas alienum?
Non tibi, sed Domino subditur omnis homo.
Quid prodest alios si lumine cernis acuto.
Cum tamen ipse tuam non videoas nebulam?
Respic cor proprium qui sic delicta remordes,
Nigra videbuntur quæque geruntur ibi.

CARMEN IN LAUDEM S. ANSELMI.

Haud habiture parem sumas, Pater alme, salutem
 Quam mea disparibus inusa vehit pedibus.
 Quod mea musa pedes tibi scribens non habet æquos,
 Paupertate mei contigit ingenii.
 Laudari proles procerum pede debet Homeri.
 Da veniam, timui pondera tanta pati.
 Materiæ, fateor, sum tantæ pondere pressus,
 Nec mea musa rei sustinet hujus onus.
 Indefective jam si mea pectora clament,
 Et mea centenis vocibus ora sonent,
 Fonte Caballino si me resparget Apollo,
 Ad te laudandum non satis unus ero.
 Tu generosus homo, magnisque parentibus ortus,
 Exsuperas morum nobilitate genus.
 Jam tua fama donum solis replevit utramque,
 Et talem mundus gaudet habere Patrem.
 Axis et australes te novit hyperboreusque,
 Parsque tuis mundi nulla caret meritis.
 Fulta tuis meritis si non foret Anglica terra,
 Corrueret vitii pondere quassa sui.
 Illa tuis meritis, fateor, valet atque valebit,
 Atque tuis precibus ne cadat efficitur.
 Quis te non norit mensura vivere recti?
 Quis te sanctorum nescit habere fidem?
 Tu delinquentes castigas verbere dulci:
 Ne peccare velint, ipse mones homines.
 Arguis ut debes homines peccata lucrantes.
 Te mercede caret judice curta fides.
 Judice te dives peccator vivit egenus,
 Et dominus nequam sat miser est famulus.
 Solus in hoc ævo, Pater, es laudabilis ævo.
 Solus habes vitæ, vir venerande, modum.
 Solus es in terris deflens peccata malorum.
 Tu solus timidis es medicina reis.
 His quoque pro meritis merito, Pater optime toto
 Est propagatum nomen in orbe tuum.
 Interunt casu quæ primum magna fuerunt,
 Nec quemquam certo limite fata regunt.
 Qui modo dives erat, fortunæ corruit ictu.
 Atque modo cum sim, non reor esse diu.
 Hoc non attendunt quos mundi gloria ducit,
 Quosque fecellit amor non satiatu opum.
 At tu, præterita qui spectas quod sequiturque,
 Scis quia quæ modo sunt interitum capient.
 Hæc quæ per spatiū vix durant unius horæ
 Credis perpetuis æquiparanda bonis,
 Naturæ paret quidquid mortale creatur;
 Quodque fuit quondam, desinit esse modo.
 Tu quoque parebis morti, sed dispare : ractu;
 Nec tu cum reprobis ipse locandus eris.
 Tu cum mutabis terram cœlo potieris,

A Et tamen in terris ipse superstes eris,
 Excipiet primo quoniam te gaudens curia cœli,
 Et tibi promissa sede locatus eris.
 Credo tuis hominum nullus succedet habenis
 In bonitate tua qui moderetur eas.
 Cum Deus omnipotens protoplastum fecit abylo⁽⁴⁷⁾,
 Te nostris nasci temporibus voluit.
 Cur tamen hoc voluit, nisi quod te noverat ante
 Posse cruentatis frena parare lupis?
 Ecce cruentatus lupus assistit, aggrediturque
 Caulas, quæ firmæ te vigilante manent.
 Si quam crudus ovem casu lupus ore cruentat,
 Evadit fauces te properante lupi.
 Mundi tempestas aliquem si depulit ad te,
 Armamenta ratis, ne percitat, reficis.
 B Divinis armis instantem perculis hostem.
 Divinis armis tuta quiescit ovis.
 Quod nolles, ovium periit tamen una tuarum;
 Nec perit ex toto, si vigilare velis.
 Hæc de qua dico, bahalans est presbyter Hugo,
 Abstulit in scopulos quem sua stultitia.
 Sed quoniam, Pater, est miseris pietas tua vallum,
 Auxilium, quæso, sentiat ille tuum.
 Hoc quod vivit adhuc, quod non est lumina fossu,
 Effectum cura quis negat esse tua?
 Nam nisi te rabies timuisset sæva luporum,
 Quem non cancer habet, crux habitura foret.
 Est grave, confiteor, quod commisit miser ille,
 Sed non excedit culpa gravis veniam.
 C Quis quam primus homo peccavit acerbius unquam?
 Illius interit culpa tamen venia.
 Altius incipiam : quis erit Judæ sceleri par?
 Huic, reor, esse comes nulla potest venia.
 Cæde tamen sacra madidus si penituissest,
 Qui pius est cunctis, non ferus esset ei.
 Tu debere manum dicis supponere nanti,
 Ne demergat etim quæ venit unda maris.
 Mergitur hic, puppim magna feriente procella;
 Et ni jam properes, vita relinquit eum.
 Ex illo toto solum caput eminet undis;
 Quod si mergatur, hei mihi ! vita fugit.
 Illius ergo precor fracto succurre phaselio,
 Quæ nullum, nisi des, littus habere potest.
 Aut igitur properans tua cura medebitur illi,
 D Aut nullo certe tempore sanus erit.
 Ille fuit multis et magnis fultus amicis,
 Dum ridebat ei quæ stat in orbe dea :
 Quæ postquam risum subitam contraxit in iram,
 Illos non puduit quin retro terga darent.
 Illum nonnulli non cum ratione remordent,
 Nec, quia desipuit, nosse fatentur eum.

(47) Ἀθεοῦλος inconsultus, pravo consilio incitatus.

A Ita, puto, cum poterat sanus vitare ruinam,
Hac incede via, dicere debuerant.
Nunc illi fracta navi quid dicere predest,
Currere cautius hoc per mare debueras.
Ergo communis cum sis tutela rerum,

A Illum, sancte Pater, queso tuere regnum.
Sancte Dei cultor, fidei fons, pecus amator,
Spes, decus, auxilium, vita, salus hominum,
Usque quod est dicam, patriæ totius asyluni.
Unica scala poli, nec ruitura, vale.

EPICEDION IN OBITUM EJUSDEM.

Præsul Anselmi, quem nuper obisse dolennus,
Laudibus aptari littera nostra cupit.
Est tamen a tanto quod me deterreat ausu,
Ne res chara meum non amet ingenium.
Aggregiar vero, de Christi munere fidens,
Dicere quod possum de bonitate viri.
Res pretiosa nimis, res utilis atque decora,
Vir clarus, sapiens hic et honestus erat,
Notus et ignotus, sapiens siuul insipiensve,
Et totus pariter mundus amabat eum.
Eius amor dulcis fastidia nulla gerebat.
Cuique parum fuerat quidquid amaret eum.
Quoque magis virtutis opem mireris in illo,
Charus habebatur hostibus ipse suis.
Nempe fuere viri (48) quos ejus causa gravabat;
Laudabantque tamen quod bonus ipse foret.
Quidquid erat quod eis super illo displicuisse,
Illorum plane, non suus error erat.
Tota quidem (quid enim vir pravi tantus haberet?)
Eius odore bono vita suavis erat.
B Dicile credas quantum vir claruit ille,
Nec tibi lingua potest ulla referre satis.
Ipse Deus novit quia spero vera fati
Nec laudando virum fallere quemque volo.
Testor enim Jesum, nec inanis opinio fallit,
Quod satis innocuos duxerat ille dies.
Quem læsit verbo, nisi quem peccasse putaret?
Hoc quoque o quam sobrie fecerat atque pie!
Opprobrium durum quis ab illius ore recepit?
Quod rideret eum dicere quis potuit?
Quem male tractavit, vel inique movit ad iram?
Quem vivens hominum fraude sua nocuit.
Nec multum fuerat sine crimine ducere vitam,
Si non virtutis plena decoro fuit.
Si placet, auditio sanctissimus i.le virorum
Virtutum merito quam pretiosus erat.
Est tamen incertum, quia plurima copia fallit,
Quid prius incipiām posteriusve loquar.
Ceu videoas aliquem qui tempore veris amœbūm,
Lectorus flores, ingrediatur agrum.
Cogitat, hunc carpam? sed valde pulchrior iste est.
Illum decerpam? sed superant alii.
Ignoransque diu quid agat, desiderat omnes,
Miratur, nescit quem magis accipiat.
Sic ego multa diu mecum dicenda revolvens,
Cogito de multis quæ recitare velim.

(48) Rex et complices ejus.

PATROL. CLVIII.

Denique si referam quanto splendore sophiae
Ille niteret homo, quis mihi credet bono?
Omnis ni fallor, quos tempore cernimus isto
Vicerat electos egregiosque viros.
B Si mihi non credis, illius opuscula saltē
Non mihi non poterunt visa negare fidem.
Qui legisse volet quos scripserat ille libello,
Illi perspicet quam sapiens fuerit.
Et recte sapuit qui Christum semper amavit,
Qui nunquam sceleri præbuit obsequium.
Talis quippe Deo sapientia grata probatur
Quæ vitium prohibet justitiamque docet.
Sed de justitia, qua plenius ille vigebat,
Quiddam dicendi tempus adesse roor.
O quam justus erat qui non adversa timorol,
Nec plus quam satis est prospera diligenter.
Non erat in rebus quidquam, quascunque videamus,
Quod levitatis eum cogeret in vitium.
Inter divitias, quas sufficenter habebat,
C Virtutum plenus, rebus egenus erat.
Sic sibi vivebat ut nil habuisse putas.
Haerebat mundo corpore, non animo.
Omnia prudenter et fortiter omnia pensans,
Nolebat sibi displicuisse Deo.
Inter utrumque manens, moderate cuncta gererat.
Odivit nimio quidquid erat nimium.
Sunt autem quidam qui me fortasse notabunt
Quod tantis illum laudibus extulerim.
Nam dicent: Adeo non debuit ille levari,
Qui nimium simplex atque remissus erat.
Qui, sicut legitur, seductæ more columbae,
Quæ cito decipitur, sic sine corde fuit,
Qui prohibere nefas ut præsul non satagebat,
Nec populi miserum corripiebat opus;
D Qui dignos sapido non protulit ore latratus,
Sed sese mutum protulit esse canem:
Qui sibi commissum non custodivit ovile,
In locum sceleri dissimularo dedit.
O nimis insane præceps audacia mentis!
O cæcus tumida pro pietate furor!
Tu quis es ut servum damnare queas alienum?
Non tibi, sed Domino subditur omnis homo.
Quid prodest alios si lumine cernis acuto.
Cum tamen ipse tuam non videoas nebulam?
Respic cor proprium qui sic delicta remordes,
Nigra videbuntur quæque geruntur ibi.

Dilectus pugnans, pugnare dignissime etiam.
Qui solum latentes quicquid agunt alii.
Quo decessimus ad impedit, esse ingratissima.
Pugnante etiam pugnare non illa fuerit
Vita, amori, justitia nostra tacerant causas;
Non habuit nomen, quod invenire nullum.
S'udore, juro, fidem evanescere debet seri
T'is deus magister, non anima illa parva.
Iuxta rigores quando defecit habere angustiarum,
Qui misericordia suorum corrigit indomitos,
Qui dicitur non esse bonum contumere leges?
Qui mandata dei predictarum accepit?
Provo invicere Deum quando non illa novedat?
Aut quando latuit ejus in ore Deos?
Si quis sit vacua quaevis rei velle doceri,
Tunc justus potius displicuisse tibi:
Si conquissum verbum de te quacunque petenti
Non statim plena reddidit ipse vicem;
Indignus enim est si te reprehendere frustra,
Aut illum falso magnificare velim.
Verum quid noceat rem si descripsero gestam,
Quae vere meritum pontificale probet?
Multa quippe liquet quod regia iussa volebant
Et quiddam fieret quod minus esse bonum
Lex divina docet. Sed praeul sortiter idem
Resistit, et fieri multoties vetuit.
Unde ratione tandem precepto legis habetur
Quatenus exiliis debeat esse reus.
Quid faceret post hanc sanctas prudentia mentis?
Regis ob imperium despiceretne Deum?
Militi ergo loco secedere quam vitioso
Contra velle Dei subdere colla viro.
Quid moror? E patria depellitur, exsiliisque
Passus, longinquus cogitur ire vias,
Hoc sonet, hoc iterum, virtutis amore coactus,
Felicem pugnam docere promeruit.
Est etiam, fateor, dictu mirabilis quiddam,
Quod titulum nostri praesulii amplifect.
Non cui non placeat quod quamvis dignior esset
Omibus esse tamen maluit inferior?
debet nomen quam subtilius inferiori,
Qui se nec minimo Judicat esse parem,
E' boni ille que cultor custosque salutis,
Quoniam servos habuit, tot dominos habuit,
E' domus reputata proprium si velle relinques,
Primum ad alterius curreret arbitrium.
Cuius soll' Dominus, de eius munere tanta
Virtus virtutis venti in hunc hominem,
Quoniam laudare plus, de quo meminisse salubre.
Nam pietatis opus, mentio talis erit.
Sed fateor culpam, quia sensusque manusque
Quae novi saltum scribere defleunt.
Me quoque multa latent; quis enim so nosse putaret
Quonia quae vita gesserat ille sua?
Charius ille quidem certa ratione valebat
Quam pleno quisquam cornuero possit homo.
Nec merito dignus privari laude videtur.
Qui tantus moruit lantia habere fidem,
Quid porro miraris cum, si plebis inique

A Non statim patitur pellere grande scelus?
destine mirari. Deus est qui judicat orbem.
Non homo cor nostrum, sed Deus ipse tradidit.
Corripuisse malum, vel verba dedidit salutis
Erranti, paucum quisque potest benisonum;
Sed plantasse nihil, nihil est plantata rigasse,
Incrementa nisi conferat ipse Deus.
Quem Deus induit, nullus cara levabit:
Absoque Dei nata nil valit omnis homo.
Arida semper erunt humanae germana mentis,
Si non rora suo compluat illa Deus.
B Hic ergo talis, tam fides amator honesti,
Hic fidei princeps et decus Ecclesie;
Hic aries geminis depellens cornibus hostem,
Hic vitis palmae, hic pietatis odor,
Hic lapis aeterni rutilans in imagine Regis,
Corporis exuvias grande reliquit onus.
Heu quam flebiliter, quam multo fusa dolore,
Mens tauri recolit presolis exsequias!
O quam pretiosus erat, o quam pluribus utilis! Ergo
Illi multos aggravat interitus.
Felix Italia pra'e cunctis partibus orbis,
Quae meruit talenti progenuisse virum.
Infelix iterum quae talentum perdit alumnum,
Infelix plane pignoris orba sui.
Tu quoque ciencobium quondam Beccense vigebas,
Dum tuus Anselmus dux fuit et monachus.
Amisit veterem facies tua pene decorem,
Dum tuus Anselmus desiit esse Pater.
C Cantia tu quondam totum veneranda per orbem,
Præsul's Anselmi tempore signa dabas.
Te minor orbis erat; populus tua fama per omnes
Fluxit amica bonis, invidiosa malis.
Te monachus, clerus populusque docendus alibat,
Dum tuus Anselmus vixerat ille bonus.
Non erat in terris quisquam qui dicere vellet:
Me minor Anselmus est, simillime mihi.
Nunc tra' fons trahitur scabrosis obsita rugis:
Nunc patitur niseram cervix demissa ruinam,
Quae quondam celsæ turris ad instar erat.
Nunc inculta jaces tanto vidiata pastore,
Quantus nemo quidem divus in orbe manet,
Quo moriente, simul dispensatio multa recepit
Ecclesiæ matris religiosa fides.
D Nullus enim sexus, non ætas ulla videtur,
Cui bonitas ejus fere nequisset opem.
Felix quem populi tot dulcia vota sequuntur,
Quem tot commendant, tot redimunt lacrymæ.
Multis communem mors intulit ista dolorem:
Unius casus publica poena fuit.
Quid nos, quid miseri monachorum nomen ha-
[bentes!
Nobis semper erit proprius iste dolor.
Ordinis ille decus, princeps et semita nostri,
Curus et auriga, portus et aura fuit.
Maxima spes vite nobis evasit in illo,
Nec superest aliis qui sit ei similis,
Qui velut ille pari nos possit honore bearre
Er' gal et nostrum sicut et ille caput.

O Anselme Pater, o gloria pontificalis,
O decus, o lumen, o pie p̄̄esul, ave.
Jam mundi varios meruisti vincere motus,
Securus placida jam statione manes :
Curris in amplexus cœlestis et oscula Regis.
Nullus porro tui finis honoris erit :

A Semper habes Christum, quem semper habere vo-
[lobas :
Una tibi semper portio Christus erit.
Canticā lētitiae nullo tibi tempore desunt.
Et sine fine canis : Gloria magna Deo.
Amen.

S. ANSELMI EPITAPHIUM TRIPLEX.

(Ex ms. Vict. et ex ms. Becc.)

I.

Nobilis et sapiens, bonus et sermone resplendens,
Abbas Beccensis, post p̄̄esul Canturiensis,
Igenio clarus, Scripturæ cognitor altus,
Physicus et logicus, moralibus et bene doctus,
Rerum dispositor, verique frequens speculator;
Contemplata stylo, scribens dictamine conipto,
Compos consitit, collator et ejus agenti :
De se sollicitus, simul omnibus omnia factus :
Se salvare volens, alios postponere nolens.
Mundi despector, Christi perfectus amator,
Ora rigans lacrymis nimia dulcedine cordis,
Cum inestis meatus, cum letis exhilaratis :
Injustis rigidus, mansuetis mitis ut agnus,
Effectum voti cito præstans, recta volenti
Largiter attribuens, sibi vix aliena reposcens ;
Factis compositus, verbo gravis atque facetus
Efficiens precibus miracula multa precatus :
Contemptor laudis, tot preditus appetiandis.
Undecimo Maias resolutus carne Kalendas
Creditur Anselmus cœlestibus associandus.

II.

(Ex ms. Vict. et ms. Becc.)

Quid sis et quid eris, lector, si noscere quæris,
Per me scire potes, si mea fata noris.
Istud idem fatum tibi credas esse paratum,
Cum sit terra, cinis, materies hominis.

B Relligio, morum probitas et splendor avorum,
Littera, delicia, formaque cum facie,
Vivere si facerent, non sic mea membra jacerent
Hac constricta domo : sic erit omnis homo.

III.

(Ex ms. 50 Thuan.)

Quisquis districtam complecti nitere vitam,
Insignem meritis hunc speculare virum,
Moribus iste tuis speculum vitale ministrat.
Hujus adesto viri : hunc properato sequi.
Here, siste gradum, qui curris ad impia, freno
Justitia cohibens hujus ad instar equum :
Mente sacrum, carne nitidum, puruunque dicavit,
Gratia sanctificans hunc penetrale sibi.
Doxa, decus mundi, subito agentia casu,
Cœlica captanti displicuere viro ;
Tempore quoque cadant, decernit rejicienda :
Mente, manu, lingua, summa petenda docens.
C Virtutum jubare decorabat climenta cosmi.
Luce sacra rutilans nubila nostra fugat.
Ilunc regnare quidem super æthera lividus hostis
Condoleat, quoniam virtus ad ima redit,
Cui superi cedant, applaudit curia cœli.
Hujus ovans titulos prædictet Ecclesia.
Exsultet tellus, tau claro fulvi patrono,
Tanto consorte stelleus axis ovet.
Signifer iste Dei, donatus honore tropæi,
Arma docet fidei signifer iste Dei.

SANCTI ANSELMI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

OPERUM PARS PRIMA.

DOGMATICA.

DE DIVINITATIS ESSENTIA MONOLOGIUM¹.

I-3 PRÆFATIO.

*De Divinitatis essentia, per meditationis modum, non
Scripturæ auctoritate, sed rationum momentis hic
dissertit Anselmus. Nihil dixit quod SS. PP. ei*

*maxime beati Augustini scriptis non cohæreat. Cum
dixit cap. 76 Trinitatem posse dici tres substantias,
hoc est tres personas, cum Græcis locutus est.*

VARIÆ LECTIONES.

Quidam fratres ssepe me studioseque precati

¹ Collatum est Monologium cum mss. Gemelicensi, Corbeiensi, Sagensi S. 16, S. Michaelis in Monte, Thue-
nis 50 et 90, et Victorini R.R. 15 et EE 13, et Cisterciensi. Ms. Incipit Prologus in Monologium librum
Anselmi archiepiscopi Cantuariensis. ms. Cister. Incipit Proœmium in Monologium Anselmi.

sunt ut quædam quæ illis de ³ meditanda Divinitatis essentia, et quibusdam aliis huic meditationi coherentibus ⁴, usitato sermone colloquendo protuleram, sub quodam ⁵ eis meditationis exemplo describere. Cujus scilicet scribendæ meditationis magis secundum suam voluntatem, quam secundum rei facilitatem ⁶ aut meam possibilitatem, hanc mihi formam præstiterunt ⁷: quatenus auctoritate Scripturæ penitus nihil in ea persuaderetur; sed quidquid per singulas investigationes finis assereret, id ita esse plano stylo et vulgaribus argumentis ⁸, simplicique disputatione, et rationis necessitas breviter cogoret, et veritatis claritas ⁹ patenter ostenderet. Voluerunt etiam ut nec simplicibus peneque fatus ¹⁰, objectionibus mihi occurrentibus obviare contemnerem. Quod quidem diu tentare recusavi, atque mecum recipsa comparans, multis me rationibus excusare tentavi: quanto enim id quod petebant usu sibi optabant facilius, tanto mihi illud actu infungebant difficultius. Tandem tamen vixi, tum precium modesta importunitate, tum studii eorum non contemnda honestate; invitus quidem propter rei difficultatem, et ingenii mei imbecillitatem, quod precebatuerunt incepit; sed libenter propter eorum charitatem, quantum potui secundum ipsum ¹¹ diffinitionem effeci. Ad quod cum ea spe sim adductus, ut quidquid facherem illis solis ¹² a quibus exigebarit, esset notum, et paulo post id ipsum ¹³ ut vitem rem fastidientibus, contemptu esset ¹⁴ obruendum: scio enim me in eo non tam precibus me prosequentibus finem posuisse. Nescio tamen quo pacto sic ¹⁵ praeter spem evenit, ut non solum prædicti fratres, sed et plures alii Scripturam ipsam, quisque eam sibi transcribendo in longum ¹⁶ memoriae condemnare satagerent: quam ego sæpe retractans ¹⁷ nihil potui inventire me in ea dixisse, quod non catholicorum Patrum, et maxime beati Augustini, scriptis cohæreat. Quapropter, si cui videbitur quod in eodem opusculo aliquid protulerim, quod aut nimis novum sit, aut a veritate dissentiat, rogo ne statim me aut præsumptorem ¹⁸ novitatum, aut falsitatis assertorem exclamet; sed prius libros præfati doctoris Augustini ¹⁹ de Trinitate diligenter perspi-

A ciat ²⁰, deinde secundum eos opusculum meum djudicet. Quod enim dixi summam Trinitatem posse dici tres substantias, Græcos secutus sum, qui constentur tres substantias in una ²¹ essentia ²², eadem fide, quæ nos tres personas in una substantia. Nam hoc significant in Deo per substantiam, quod nos per personam. Quæcunque autem ibi dixi ²³, sub persona secum sola cogitatione disputantis et investigantis ea, quæ prius non animadvertisset, prolata sunt: sicut sciebam illos velle quorum petitioni obsequi intendebam. Precor autem et obsecro vehementer, si quis hoc opusculum voluerit transcribere, ut hanc præfactionem in capite libelli ante ipsa capitula ²⁴ studeat præponere. Multum enim ²⁵ prodesse puto ad intelligenda ea quæ legerit ibi, si quis prius, qua intentione, quove modo disputata sint, cognoverit. Puto etiam quod si quis hanc ipsam præfactionem viderit prius, non temere judicabit, si quid contra ²⁶ stam opinionem prolatum invenierit.

²⁶ CAPUT PRIMUM.

Quod sit quiddam ²⁷ optimum et maximum et summum omnium quæ sunt.

CONSPECTUS CAPITIS. — Unam summam naturam existere, sibi sufficientem, et a cuius omnipotenti habitate omnia alia sunt, pluraque alia quæ de Deo credimus, sola ratio magna ex parte persuadere potest. Modus autem investigandi summam naturam promptissimus hic est. Non appetimus nisi quæ bona putamus: et plurima bona esse ratione discernimus. Certissimum est autem quia quecumque dicuntur aliquid, ita ut ad invicem magis aut minus aut æquilater dicantur, per aliquid dicuntur quod non aliud et aliud, sed idem intelligitur in diversis quæ in eo uno convenient. Ergo necesse est ut omnia sint bona per aliquid quod unum idem sit in diversis bonis. Ergo datur unum quid per quod cuncta sunt bona, et in quo bona diversa convenient. Quis autem dubitet illud ipsum, per quod cuncta sunt bona, esse magnum bonum, et esse bonum per seipsum? Ergo omnia alia bona sunt per aliud; et ipsum solum est per seipsum. At quod per aliud est, minus est eo quod per se est bonum. Ergo illud quod est, per se bonum, est summe bonum, et summum omnium quæ sunt: nam quod est summe bonum, est summe magnum. Est igitur unum aliquid summe magnum et summe bonum, id est sumnum omnium quæ sunt.

Si quis unam naturam suminam omnium quæ sunt, solam sibi in æterna beatitudine sua sufficientem ²⁸ omnibusque rebus aliis hoc ipsum quod aliquid sunt,

VARIE LECTIONES.

¹ Quædam de illis quæ de mss. Gem. Corb. Sag. Vict. Cist. quedam quæ illis de ² Hujus meditationi cohærentibus mss. Cister. Vict. 3. Gem. Corb. Sag. S. Mich. hujusmodi meditationi cohærentibus ³ Quodam ejus mss. quodam eis ⁴ Rei facultatem mss. rei facilitatem ⁵ Formam præstiterunt mss. formam præstiterunt ⁶ Augmentis mss. Vict. Sag. S. Mich. et edit. Colon. 1572. argumentis ⁷ Veritatis claritatem mss. veritas claritas ⁸ Peneque fatus ms. Cister. neque fatus ⁹ Potui in eorum mss. potui secundum ipsum ¹⁰ Paulo in eorum mss. potui secundum ipsum ¹¹ Facerem solus mss. facherem illis solis ms. S. Mich. facherem illis solis ¹² Paulo post id ipsum mss. paulo post eisdem id ipsum ¹³ Contemptum esset mss. Thuan. contemptum esset ¹⁴ Scio enim me in eo non tam precantibus satisfacere potuisse quam ms. Corb. Scis enim me in eo non tam precantibus satisfacere quam ¹⁵ Quomodo sic ms. Vict. Gemmet. Corb. Sag. quo pacto sic ¹⁶ In longum mss. Corb. Vict. 13. in longo ¹⁷ Saep tractans mss. saep retractans ¹⁸ Aut ut præsumptorem mss. aut præsumptorem ¹⁹ Libros beati August. mss. libros præfati Doctoris Augustini ²⁰ Perspiciat mss. Gem. Corb. Vict. 13. Prospiciat ²¹ Substantias esse in una mss. omitt. esse ms. Cister. omitt. substantias ²² In una persona mss. Vict. 3. in una essentia ²³ Autem dixi mss. autem ibi dixi ²⁴ Multum enim ms. Vict. EE. 13. multum autem ²⁵ Si quid et contra mss. omitt., et ²⁶ Ms. Sag. Exemplum meditandi de ratione fidei. ms. Vict. 3. Incipit Monologion liber Anselmi. ms. Vict. 43. Incipit Monologion Anselmi archiepiscopi. ms. S. Mich. Incipit Monologion liber Anselmi archiepiscopi. ms. Cister. Incipit Monologium Anselmi. ²⁷ Quod sit quodam mss. quod sit quiddam ²⁸ Sufficientiam ms. Corb. Sufficientemque.

aut quod aliquo ¹⁰ modo bene sunt, per omnipotentem bonitatem suam dantem et facientem, aliaque pluram, quae de Deo, sive de ejus creatura necessario credimus, aut non audiendo, aut non credendo ignorat, putat quia ea ipsa ex magna parte, si vel mediocris ingenii ¹¹ est, potest ipse sibi ¹² saltem sola ratione persuadere. Quod cum multis modis facere possit, unum ponam, quem illi aestimo esse promptissimum. Etenim cum omnes frui solis his appetant, quae bona putant; in promptu est, ut aliquando mentis oculum convertat ad investigandum illud, unde sunt ¹³ bona ea ipsa, quae non appetit, nisi quia judicat esse bona, ut deinde ratione ducente et illa prosequente ¹⁴ ad ea, quae irrationaliter ignorat, ratiabiliter proficiat. In quo ¹⁵ tamen si quid dixeris, quod major non monstrat ¹⁶ auctoritas, sic volo accipi: ut quamvis ex rationibus, quae mihi videbuntur, quasi necessarium concludatur, non ob hanc tam non omnino necessarium, sed tantum sic interim videri posse dicatur. Facile est igitur ut aliquis secum ¹⁷ tacitus dicat: Cum tam ¹⁸ innumerabilia bona sint, quorum tam multam diversitatem et sensibus corporeis experimur, et ratione mentis discernimus, estne credendum esse unum aliquid, per quod unum sit ¹⁹ bona quaecunque bona sunt; an sunt bona ²⁰ alia per aliud. Certissimum quidem et omnibus est volentibus avertere perspicuum quia quaecunque dicuntur aliquid, ita ut ad invicem magis aut minus aut equaliter dicantur ²¹ per aliquid dicuntur, quod non aliud et aliud, sed ²² idem intelligitur in diversis, sive in illis equaliter sive inequaliter consideretur. Nam quaecunque justa dicuntur ad invicem, sive pariter sive magis vel minus, non possunt intelligi justa nisi per justitiam, quae non est aliud et aliud in diversis. Ergo cum certum sit quod omnia bona, si ad invicem conferantur, aut equaliter, aut inequaliter sint ²³ bona, necesse est ut omnia ²⁴ sint per aliquid bona, quod intelligitur idem in diversis bonis ²⁵, licet aliquando videantur bona dici alia per aliud. Per aliud enim videtur dici bonus equus, quia fortis est; et per aliud bonus equus, quia velox est. Cum enim videatur dici bonus per fortitudinem, et bonus per velocitatem,

A tem, non tamen idem videtur esse velocitas et fortitudo. Verum si equus, quia est fortis et velox, idcirco bonus ²⁶ est; quomodo fortis et velox latro malus est? Potius igitur quemadmodum fortis et velox latro ideo malus est quia ²⁷ noxius est; ita fortis et velox equus idcirco bonus est, quia utilis est. Et quidem nihil solet putari bonum, nisi aut propter utilitatem aliquam, ut bona dicitur salus, et quae saluti prosunt; aut propter quamlibet honestatem, sicut pulchritudo estimatur bona, et quae pulchritudinem juvent. Sed quoniam jam perspecta ratio ²⁸ nullo potest dissolvi pacto, necesse est omne quoque utile vel honestum, si vere bona sunt, per idipsum esse ²⁹ bona per quod necesse est cuncta esse bona, quidquid illud sit. Quis autem dubitet illud ipsum, per quod cuncta sunt bona esse magnum bonum? B Illud igitur est bonum per seipsum; quoniam omne bonum est per ipsum. Ergo consequitur ut omnia alia bona sint per aliud quam quod ipsa sunt ³⁰ et ipsum ³¹ solum per seipsum. At nullum bonum quod per aliud est, est aequale aut majus eo bono quod per se est bonum. Illud itaque solum est summe ³² bonum, quod solum est per se bonum. Id enim summum ³³ est, quod sic supereminet aliis, ut ³⁴ nec par habeat, nec praestantius. Sed quod est summe bonum, est etiam summe magnum. Est igitur unum aliquid summe magnum, et summe bonum, id est sumnum omnium quae sunt.

CAPUT II.

De eadem re.

CONSPETUS CAPITIS. — Sicut est unum aliquid summe bonum, quia cuncta bona per unum aliquid sunt, quod est bonum per se; ita existit unum aliquid summe magnum; quia quaecunque magna sunt, per unum aliquid magna sunt, quod magnum est per seipsum. Magnum intelligo, non spatio, ut est corpus, sed sapientia; quod melius et dignius est.

Quemadmodum autem inventum est aliquid esse summe bonum, quoniam cuncta bona per unum aliquid ³⁵ sunt bona, quod est bonum per seipsum; sic ex necessitate colligitur aliquid esse summe magnum, quoniam quaecunque magna sunt, per unum aliquid magna sunt, quod magnum est per seipsum. Dico autem non magnum spatio, ut est corpus ali-

VARIA LECTIONES.

¹⁰ Aut quod aliquo ms. Corb. omit. quod ¹¹ Ingenii est ms. Corbeiense omit. est ¹² Potest ipse sibi ms. Corb. omit. ipse ¹³ Unde sunt ms. Vict. Sag. unde sunt ¹⁴ Illa prosequente ms. illo prosequente ¹⁵ Proficiat. In quo, etc. ms. Sag. Proficiat. Quod cum multimode facere possit, hunc modum puto illi esse promptissimum atque facilissimum; ut sic secum tacitus dicat: Cum tam innumerabilia, etc. ¹⁶ Non monstrat ms. non monstrat ¹⁷ Aliquis sibi qui secum mss. Aliquis sic secum ¹⁸ Cum tam mss. Corb. Vict. 13. cum tamen ¹⁹ Unum sunt mss. Gem. Corb. Vict. unum sint ²⁰ Aut sunt bona mss. excepto ms. Victorino 13. an sunt bona ²¹ Quaecunque dicuntur aliquid, ita ut ad invicem magis . . . dicantur, per aliud dicuntur, quod non aliud et aliud, sed, etc. ms. Corbeiens. quaecunque dicuntur aliquid, ita ad invicem magis . . . dicuntur, per aliud dicuntur, quod non aliud, sed, etc. ²² Ms. Gem. Sag. Vict. 3. S. Mich. Cister. quaecunque dicuntur aliquid, ita ut . . . per aliud dicuntur . . . sed, etc. ms. Thuan. et Vict. 13. quaecunque dicuntur ad aliud . . . per aliud dicuntur . . . sed, etc. ²³ Aut inegaliter sint ms. Vict. 3. omit. aut inegaliter ²⁴ Necesse est omnia mss. necesse est ut omnia ²⁵ Diversis bonis ms. Corb. omit. bonis ²⁶ Aut velox, bonus mss. et velox, idcirco bonus ²⁷ Ideo malus quia mss. Cister. Gem. Corb. Vict. Sag. ideo malus est, quia ²⁸ Perspecta ratio edit. Venet. perfecta ratio ²⁹ Per ipsum esse mss. Vict. Sag. per idipsum esse ³⁰ Quam quod ipsa sunt: et ms. Corb. quam quod ipsa ³¹ Et ipsum, at mss. Thuan. quam ipsa sunt, et ³² Itaque est sumnum mss. itaque solum est summe ³³ Summum bonum est quod mss. sumnum est quod ³⁴ Quod per se eminet aliis ita ut mss. quod sic supereminet aliis, ut ³⁵ Ibid C. Unum aliquid Editio Venet unum aliquid

quod; sed quod quanto majus, tanto melius est aut dignius⁶⁹, ut est sapientia. Et quoniam non potest esse summe magnum, nisi id quod est summe bonum, necesse est aliquid esse maximum et optimum, i.e. est summum omnium quae sunt.

CAPUT III.

Quod sit quedam natura per quam est quidquid ent, et quae per se est, et est summum⁷⁰ omnium quae sunt.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Omne quod est, aut per aliquid, aut per nihil. Non per nihil; ergo per aliquid est. Illud autem per quod cuncta sunt, aut est unum, aut plura: si plura, haec plura sunt singula per se: et ita est una ratio seu vis qua plura haec habent ut sint per se. Ergo est unum aliquid per quod sunt quæcunque sunt: et illud solum est per se. Nulla enim, neque ea qua referuntur, neque ipsæ relationes, sunt per invicem. At quod per aliud est, minus est eo quod per se est. Est igitur unum aliquid quod solum maxime⁵ et summe omnium est, summeque bonum et summe magnum existit; utpote per quod est, quidquid bonum et magnum et aliquid est.

Denique non solum omnia bona per idem aliquid sunt bona, et omnia magna per idem aliquid sunt magna; sed quidquid est, per unum aliquid videtur esse. Omne namque quod est, aut est per aliquid⁷¹, aut per nihil; sed nihil est per nihil. Non enim vel cogitari potest ut sit aliquid⁷² non per aliquid. Quidquid igitur est, non nisi per aliquid est. Quod cum ita sit, aut est unum, aut sunt plura, per quae sunt cuncta quae sunt. Sed si sunt plura, aut ipsa⁷³ referuntur ad unum aliquid, per quod sunt; aut eadem plura singula sunt per se; aut ipsa per se invicem sunt⁷⁴. At si plura ipsa sunt per unum, jam non sunt omnia per plura; sed potius per illud unum⁷⁵, per quod haec plura sunt⁷⁶. Si vero⁷⁷ ipsa plura singula sunt per se, utique est una aliqua vis vel natura existendi per se, qua habent ut per se sint⁷⁸. Non est autem dubium quod per ipsum⁷⁹ unum sint, per quod habent ut sint per se. Verius ergo per ipsum unum cuncta sunt, quam per plura, quae sine eo uno esse non possunt: ut vero plura per se invicem sint, nulla patitur ratio; quoniam irrationalis cogitatio est ut aliqua res sit per⁸⁰ illud cui dat esse: nam nec ipsa relativa sic sunt per se invicem⁸¹. Nam cum dominus et servus referantur ad invi-

cem, et ipsi homines qui referuntur, omnino non sunt per invicem; et ipse relationes quibus referuntur, non omnino sunt per se invicem, quia eadem sunt per subjecta⁸². Cum itaque⁸³ veritas omnimodo excludat plura esse, per quæ cuncta sunt⁸⁴, necesse est unum illud esse, per quod sunt cuncta quae sunt. Quoniam ergo cuncta quae sunt, sunt per ipsum unum; procul dubio et ipsum unum est per se ipsum. Quæcunque igitur alia sunt, sunt per aliud et ipsum solum per se ipsum. At quidquid est per aliud, minus est quam illud per quod cuncta sunt alia, et quod solum est per se. Quare illud quod est per se, maxime omnium est. Est igitur unum aliiquid, quod solum maxime et summe omnium est: quod autem maxime omnium est⁸⁵, et per quod est quidquid est bonum vel magnum, et omnino quidquid aliquid est, id⁸⁶ necesse est esse summe bonum, et summe magnum, et sumnum omnium quae sunt. Quare est aliquid quod sive essentia, sive substantia, sive natura dicatur, optimum et maximum est, et sumnum omnium quae sunt.

CAPUT IV.

De eadem re⁸⁷.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Non omnes naturæ sunt pareres dignitate; sed aliae aliis sunt meliores. Ergo una datur quæ ex alteris sic supereminet, ut non habeat se superiorem: aliquin naturarum multitudo nullo fine clauderetur, quod est absurdum. Superior autem natura aut est sola, aut plures sunt æquales. Si plures, æquales non sunt, nisi per aliquid idem quod ipsa sit earum essentia: si enim per aliud essent æquales, essent illo minores; nec proinde summa essent ac ex alteris superiores. Est igitur una quedam natura seu essentia, quæ est summum omnium quae sunt; quæ per se bona et magna; quæ per se est id quod ipsa est, et per quam est quidquid aut bonum aut magnum aut aliquid est.

AMPLIUS⁸⁸: Si quis intendat rerum naturas, velit, nolit, sentit non eas omnes contineri una dignitatis paritatem⁸⁹; sed quasdam earum distingui graduum imparitatem. Qui enim dubitat quod in natura sua ligno⁹⁰ melior sic equus, et equo præstantior homo, is profecto non est dicendus homo. Cum igitur naturarum aliae aliis negari non possint⁹¹ meliores, nihilominus persuadet ratio aliquam in eis sic super-

VARIAE LECTIONES.

" Ibid. D. Sed quod quanto majus, tanto melius aut dignius mss. Gem. Corb. Thu. S. Mich. sed quod tanto melius est aut dignius mss. Viet. Sag. sed quanto majus, tanto melius est aut dignius ms. Cister. sed quod quanto majus, tanto melius est aut dignius⁹² Cap. 3. In Tit. Quæ per se est, et est summum ms. S. Mich. et quæ per se est et summum mss. Thua. et quæ per se est, et est summum ms. Sag. quæ per se est, et est summa.⁹³ Aut per aliquid mss. aut est per aliquid⁹⁴ Non enim est, vel cogitari potest, ut si aliquid ms. Corb. non enim vult cogitari, ut si aliquid mss. Gem. Thu. non enim vel cogitari potest, ut sit aliquid mss. Viet. non enim cogitari potest, ut sit aliquid⁹⁵ Tunc ipsa mss. aut ipsa⁹⁶ Singula sunt per se: aut ipsa per se invicem sunt ms. Corb. singula sunt, per se invicem sunt⁹⁷ Per illud unum ms. Corb. omitt. unum⁹⁸ Per quod plura sunt mss. per quod haec plura sunt⁹⁹ Si vero mss. Viet. sed vero¹⁰⁰ Quam habeant ut per se fiat ms. Corb. omitt. ista. mss. Thu. qua habent ut per se sint¹⁰¹ Quod per ipsum mss. quod per ipsum¹⁰² Aliqua sit per mss. Viet. et S. Mich. aliqua res sit¹⁰³ Sunt per invicem ms. Corb. sunt per se invicem¹⁰⁴ Ibid. C. Eadem sunt subjecta mss. eadem sunt per subjecta¹⁰⁵ Cum ita mss. Cum itaque¹⁰⁶ Sunt cuncta mss. cuncta sunt¹⁰⁷ Quod autem maxime omnium est ms. Corb. haec omitt.¹⁰⁸ Quicquid est aliquid est, id mss. quicquid aliquid est, id¹⁰⁹ De eadem re. Quod sicut illa est per se, et alia per illam; ita alia sit ex se, et alia ex illa ms. Corb. Quod illa non sit, ulla juvante causa, dicta ad esse; nec sit quod per nihil aut ex nihilo; et quomodo intelligi possit esse per se et ex se mss. Thu. Cister. de eadem re¹¹⁰ Ibid. E. in Textu. Amplius ms. Cister. omitt.¹¹¹ Paritate ms. Cister. parilitate¹¹² Natura suo ligno mss. natura sua ligno.¹¹³ Negari non possunt mss. negari non possunt.

eminere, ut non habeat se superiorem. Si enim hujusmodi graduum ⁷⁰ distinctio sic est infinita, ut nullus sit ⁷⁰ ibi gradus superior, quo superior alius non inveniatur; ad hoc ratio ⁷⁰ deducitur, ut ipsarum multitudine naturarum nullo fine claudatur. Hoc autem nemo non putat absurdum, nisi qui nimis est absurdus. Est igitur ex necessitate aliqua natura, quæ sic est alicui vel aliquibus superior, ut nulla sit cui ordinetur inferior. Hæc vero natura quæ talis est, aut sola est, aut plures hujusmodi et æquales sunt: verum si plures sunt et æquales, cum ⁷¹ æquales esse non possint ⁷¹, per diversa quedam, sed per idem aliquid, illud unum, per quod æquales tam magnæ sunt, aut est id ipsum quod ipsæ sunt, id est, ipsa rerum essentia ⁷², aut aliud quam quod ipsæ sunt. Sed si nihil est aliud quam ipsa earum essentia, sicut earum essentiae non sunt plures, sed una; ita et naturæ non sunt plures, sed una. Item namque naturam hic intelligo, quod essentiam. Si vero id, per quod plures ipse naturæ tam magnæ sunt, aliud est quam quod ipsæ sunt, pro certo minores sunt, quam id per quod magnæ sunt. Quidquid enim per aliud est magnum, minus est quam id per quod est magnum. Quare non sunt sic magnæ, ut illis nihil aliud sit majus. Quod si nee per hoc quod sunt ⁷³, nec per aliud possibile est tales esse plures naturas, quibus nihil sit præstantius ⁷⁴; nullo modo possunt esse naturæ plures hujusmodi ⁷⁴. Restat igitur unam et solam naturam aliquam esse, quæ sic est alias superior, ut nulli sit inferior; sed quod tale est, maximum et optimum est omnium quæ sunt ⁷⁵. Est igitur quedam natura, quæ est summum omnium quæ sunt. Hoc autem ⁷⁵ esse non potest, nisi ipsa sit per se id quod est; et cuncta quæ sunt, sint per ipsam id quod sunt. Nam cum parvo ante ratio docuerit id quod per se est, et per quod alia cuncta sunt, esse summum omnium

A existentiam; aut e converso id quod est summum, est per se, et cuncta alia per illud; aut erunt plura summa. Sed plura summa non esse ⁷⁶ manifestum est. Quare est quedam natura, vel substantia, vel essentia, quæ est per se bona et magna ⁷⁷, et per se est id quod est ⁷⁸, et per quam est quidquid vere aut bonum, aut magnum, aut aliquid ⁷⁹ est, et quæ est summum bonum, summum magnum, summum ens sive subsistens ⁸⁰, id est, summum omnium quæ sunt.

CAPUT V (49).

Quod sicut illa est per se, et alia per illam; ita illa sit ex se, et alia ex illa.

Quoniam itaque placet ⁸¹ quod inventum est, iuvat indagare utrum haec ipsa natura et cuncta quæ aliquid sunt, non sint nisi ex ipsa ⁸¹, quemadmodum non sunt nisi per ⁸² ipsam. Sed liquet posse dici ⁸³ quia quod est ex aliquo, est etiam per id ipsum; et quod est per aliquid, est etiam ex eo ipso: quemadmodum quod est ex materia ⁸⁴ et per artificem, potest etiam dici esse per materiam et ex artifice; quoniam per utrumque, et ex utroque, id est ab utroque habet ut sit, quamvis aliter sit per materiam et ex materia, quam per artificem et ex artifice. Consequitur ⁸⁵ ergo ut quomodo cuncta quæ sunt, per summam naturam sunt id quod sunt; et ideo illa est per se ipsam, alia vero per aliud; ita omnia quæ sunt, sint ex ⁸⁶ eadem summa natura: et idcirco illa sit ex ⁸⁶ seipsa, alia autem ex illa.

CAPUT VI [al., V] ⁸⁷.

C *Quod illa non sit illa juvante causa ducta ad esse; nec tamen sit per nihil aut ex nihilo; et quomodo intelligi ⁸⁸ possit esse per se, et ex se.*

CONSPPECTUS CAPITIS. — Quomodo summa natura per se esse dicenda est? Quidquid enim per aliquid est, aut per efficiens, aut per materiam, aut per instrumentum esse videtur. Quod autem aliquo ex his modis est, per aliud est, et proinde minus eo per quod habet ut sit; summa vero natura nec

VARIE LECTIONES.

⁷⁰ Hujus graduum mss. hujusmodi graduum ⁷⁰ Nullus sit ms. Cister. omit. sit ⁷⁰ Ab hoc ratio mss. Ad hoc ratio ⁷¹ Et æquales sunt, cum mss. Gem. Vict. Thu. Corb. Cister. omitt. sunt ⁷¹ Esse non possunt mss. esse non possint ⁷² Ipsarum essentia mss. Vict. Gem. Corb. Cister. ipsa rerum essentia ⁷³ Nec per hoc quod sunt mss. Corb. nec per quod sunt ⁷⁴ Nihil est præstantius mss. nihil sit præstantius ⁷⁵ Plures hujus mss. plures hujusmodi ⁷⁶ Quæ sunt . . . Hoc autem mss. quæ sunt. Est igitur quedam natura quæ est summum omnium quæ sunt. Hoc autem ⁷⁷ Plura non esse mss. plura summa non esse ⁷⁸ Bona vel magna mss. Thu. bona et magna ⁷⁹ Per se est id quod est mss. Thu. per se hoc est quod est ⁸⁰ Magnum aliquid mss. Vict. inagnum aut aliquid ⁸¹ Summum magnum, summuinque bonum, summum ens sive existens mss. summum bonum, summum magnum, summum ens sive subsistens ⁸² Quoniam itaque placet, etc. in mss. Gem. Corb. Thu. Cister. hic incipit Cap. 5. sub eo titul. in mss. Gem. Thu. Cister. quod sicut illa est per se et alia per illam: ita sit ex se, et alia ex illa in mss. Corb. quomodo omnia alia sunt per illam et ex illa. Ibid. D. Quoniam itaque mss. Cister. quoniam ita ⁸³ Non sunt nisi ex ipsa mss. non sint nisi ex ipsa ⁸⁴ Non nisi per mss. non sunt nisi per ⁸⁵ Sed licet posset dici: quia quod ex aliquo est, etiam per id ipsum quod est per aliquid, est et ex eo ipso: quemadmodum ms. Corb. sed licet posse dici quod quia ex eo ipso: quemadmodum mss. sed liquet posse dici quia quod est ex aliquo, est etiam per id ipsum: et quod est per aliquid, est etiam ex eo ipso: quemadmodum ⁸⁶ Quemadmodum et est ex materia, et per artificem, potest enim dici esse per materiam et ex artifice: quoniam per utrumque, et ex utroque, et ab utroque habet ut sit, quamvis aliter sit per materiam mss. quemadmodum quod est ex materia et per artificem, potest etiam dici esse per materiam et ex artifice: quoniam per utrumque et ex utroque, id est, ab utroque habet ut sit, quamvis aliter sit per materiam ⁸⁷ Consequenter ergo mss. consequitur ergo ⁸⁸ Quæ sunt, sunt ex mss. quæ sunt, sint ex ⁸⁹ Idcirco illa ex mss. idcirco illa sit ex ⁹⁰ Cap. 5. in mss. Corb. Gem. Thuan. et Cister. est cap. 6. ⁹¹ Ms. Corb. Quomodo intelligendum sit, quia fecit omnia de nihilo

NOTÆ.

(49) Alias est pars capituli 4.

per aliud est, nec minor aut posterior seipsa, aut aliqua re. Ergo summa natura nec a se nec ab alio fieri potest; nec ipsa sibi aut aliquid aliud materia fuit, unde fieret; aut aliqua res ipsam, ut esset, adjuvit. Sed nec intelligi potest ut quod aliquid est, sit per nihil. Si igitur summa natura est ex nihilo, aut per se, aut per aliud est ex nihilo. Non per se, alioquin ipsa esset seipsa prior: non per aliud, alioquin ipsa non esset summa, sed inferior eo per quod est. Deinde, si summa natura per aliquid est nihilo, id quod causa tanti boni fuit, magnum bonum est. Nullum autem bonum intelligi potest ante illud bonum sine quo nihil est bonum, hoc est, ante summam naturam. Ergo nec intelligi potest res ultra procedere, per quam summa natura sit ex nihilo. Item: Si haec est aliquid ex nihilo, aut per nihil, vel ipsa non est ex se et per se **6**, vel ipsa est nihil. Ergo ipsa nullatenus est per nihil, aut ex nihilo, sed ipsa per se et ex seipsa est; eo modo quo lux lucere et lucens esse per seipsam et ex seipsa intellegitur.

Quoniam igitur non semper habet eundem sensum quod dicitur esse per aliquid, aut esse ex ¹⁰³ aliquo, querendum est diligentius quomodo per summam naturam, vel ex ipsa sint omnia quae sunt: et quoniam id quod est per seipsum, et id quod est per aliud, non eamdem suscipiunt existendi rationem. Prius separatum videamus de ¹⁰⁴ ipsa summa natura quae per se est; postea de his, quae per aliud sunt. Cum igitur constet quia illa est per seipsam quidquid est, et omnia alia sunt per illam id quod sunt, quomodo ipsa est per se? Quod enim dicitur ¹⁰⁵ esse per aliquid videtur esse aut per efficiens, aut per materiam, aut per aliquod aliud adjumentum velut per instrumentum ¹⁰⁶. Sed quidquid aliquo ex his tribus ¹⁰⁷ modis est, per aliud est; et postergius, et aliquo modo minus est eo, per quod habet ut sit: at summa natura nullatenus est per aliud; nec est posterior, aut minor seipsa, aut aliqua alia re. Quare summa natura nec a se, nec ab alio fieri potuit; nec ipsa sibi, nec aliqui aliud illi materia ¹⁰⁸, unde fieret, fuit; nec ipsa se aliquo modo, aut aliqua res ipsam, ut esset quod non erat, adjuvit. Quid igitur? Quod enim non est a quo faciente, aut ex qua materia, aut quibus ¹⁰⁹ adjumentis ad esse pervenerit, id videtur aut esse nihil; aut, si aliquid est ¹¹⁰, per nihil esse, et ex nihilo. Quae licet ex his ¹¹¹, quae rationis luce de summa jam animadverti substantia, putem nullatenus in illam posse cadere; Deo modo intelligendum videtur, quo dicitur ¹¹² non tamen negligam hujus rei probationem con-

A texere. Quoniam namque ad magnum et defectabile quidam me ¹¹³ subito perduxit haec mea meditatio, nullam vel simplicem peneque fatuam objectionem mihi disputanti occurrentem, negligendo ¹¹⁴, volo praeterire: quatenus et ego nihil ambiguum in precedentibus relinquens, certior valeam ad sequentia procedere; et si sorte cui, quod speculator, persuadere volero, omni, vel modico, remoto obstaculo quilibet tardus intellectus ad audita facile possit accedere ¹¹⁵. Quod igitur illa natura, sine qua nulla est natura, sit nihil, tam falsum est; quam absurdum erit si dicatur ¹¹⁶ quidquid est nihil esse: per nihil vero non est, quia nullo modo intelligi potest, ut quod aliquid est sit per nihil. At si quo modo ¹¹⁷ est ex nihilo, aut per se, aut per aliud, aut per nihil est ex nihilo; sed constat quia nullo modo aliquid est per ¹¹⁸ nihil. Si igitur est aliquo modo ex nihilo; aut per se, aut per aliud est ex nihilo ¹¹⁹. Per se autem nihil potest esse ex nihilo; quia si quid est ex nihilo per aliquid necesse ¹²⁰ est ut id, per quod est, prius sit. Quoniam igitur haec essentia prior seipsa non est, nullo modo est ex nihilo ¹²¹ per se. At si dicitur per aliquam naturam aliam exstitit ex nihilo, non est summa omnium, sed aliqua inferior ¹²²; nec est per se hoc quod est, sed ¹²³ per aliud. Item: Si per aliquid est ¹²⁴ ipsa ex nihilo; id, per quod est, magnum bonum fuit, cum causa boni fuit. At nullum bonum potest intelligi ante illud bonum, sine quo nihil est bonum: hoc autem bonum, sine qua nullum est ¹²⁵ bonum, satis liquet hanc esse summam naturam, de qua agitur. Quare res nulla vel intellectu ¹²⁶ præcessit, per quam ista ex nihilo esset. Denique si haec ipsa natura est aliquid aut per nihil, aut ex nihilo, procul dubio aut ipsa non est per se et ex se quidquid est; aut dicitur ipsa nihil: quod utrumque superfluum est exponere quam falsum sit. Licet igitur summa substantia non sit per aliquid efficiens, aut ex aliqua materia, nec aliquibus adjuta sit causis, ut ad esse perducatur ¹²⁷: nullatenus tamen est per nihil, aut ex nihilo; quia per seipsam, et ex seipsa est quidquid est. Quomodo ergo tandem esse intelligenda est per se et ex se; sic nec ipsa se fecit, nec ipsa sibi materia exstitit, nec ipsa se quolibet modo, ut quod non erat esset, adjuvit ¹²⁸, nisi forte quia lux lucet, vel lucens est per seipsam, et ex

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰³ Aut per esse ex mss. aut esse ex ¹⁰⁴ Videamus de mss. Gem. Corb. Cist. videatur de ¹⁰⁵ Quod enim dicitur mss. S. Mich. quod autem dicitur ¹⁰⁶ Vel instrumentum mss. velut per instrumentum ms. Cist. velut instrumentum ¹⁰⁷ Ex aliquo his tribus mss. aliquo ex his tribus ¹⁰⁸ Aliud illa materia ms. Corb. aliud illa materia ¹⁰⁹ Aut ex quibus mss. Vict. aut quibus ¹¹⁰ Aut si aliud est mss. aut si aliquid est ¹¹¹ Quod licet ex his mss. quae licet ex iis ¹¹² Quoddam me mss. Vict. quiddam me ¹¹³ Negligenter mss. negligendo ¹¹⁴ Audita . . . accipere mss. ad auditam . . . accedere ¹¹⁵ Erit aut si dicatur mss. erit, si dicatur ¹¹⁶ Aut si quomodo mss. at si quo modo ¹¹⁷ Aliud est per mss. aliquid est per ¹¹⁸ Per aliud est, est ex nihilo ms. Corb. per aliud est, est ex nihilo ¹¹⁹ Per aliquod necesse mss. per aliquid necesse ¹²⁰ Nullo modo ex nihilo mss. nullo modo est ex nihilo ¹²¹ Sed aliquo inferior mss. Gem. Corb. sed aliqua inferior ¹²² Hoc est, sed mss. hoc quod est sed ¹²³ Si per aliud est mss. si per aliquid est ¹²⁴ Sine quo nihil est mss. sine quo nullum est ¹²⁵ Nulla vel intellecta mss. Vi. Thu. nulla vel intellectu ¹²⁶ Ad esse produceretur mss. Thu. Vict. ad esse verduceretur ¹²⁷ Adujal mss. adjuvit ¹²⁸ Col. 2. A. Quod diciatur mss. quo dicitur

seipsa. Quemadmodum enim sese habent ad invicem lux, et lucere, et lucens; sic sunt ad se invicem ¹²² essentia, esse, et ens, hoc est existens, sive subsistens. Ergo summa essentia, et summe esse, et summe ens, id est summe existens, sive summe subsistens non dissimiliter sibi convenient, quam lux, et lucere, et lucens.

CAPUT VII [al., VI] ¹²³.

Quomodo alia omnia sint per illam, et ex illa ¹²⁴.
CONSPETUS CAPITIS. — Utrum cuncta sint per summam illam naturam, ut causam efficientem, vel ex illa, tanquam ex materia, sic inquiritur: Quatuor elementa sine suis formis, quas conspicimus in rebus formatis, intelligi possunt. Huc informis seu confusa eorum natura unde est? I. Si ex aliqua materia est, vel est ex summa natura, vel ex seipso, vel ex aliqua tercia essentia, quae nulla est. Non ex se; tum quia haec non per se sed per aliud est, tum quia cum nihil sit posterius seipso, nihil est materialiter ex seipso: non ex materia summa naturae; alioquin ex ipsa aliquid minus ipsa fieret, et proinde ipsa mutaretur et corrumpetur: quod nefas est dicere. 2. Non est bonum, per quod mutatur vel corrumpitur summum bonum. At quidquid est, per summam essentialiter est. Ergo siquid est ex summi boni materia, summam essentialiter corrumperit et mutatur summum bonum. Et ita summum bonum, nullatenus est bonum: quod est inconveniens. Ergo nulla minor natura est materialiter ex summa natura. Ergo elementorum essentialiter ex nulla materia est. Ergo summa essentia tantam rerum molem sola per seipsum produxit ex nihilo.

Restat nunc de rerum earum universitate, que per aliud sunt, discutere quomodo sint per summam substantiam, utrum quia ipsa facit universam, aut quia materia fuit universorum. Non enim opus est quererere utrum ideo sint ¹²⁵ universa per ipsam; quia alio faciente, aut alia materia existente, illa tantum quolibet modo, ut res omnes essent, adjuverit ¹²⁶ cum repugnet his quae jam supra patuerunt, si secundo loco et non principi' iter sint per ipsam, quaecunque sunt. Primum itaque mihi querendum esse puto utrum universitas rerum, quae per aliud sunt, sit ex aliqua materia. Non autem dubito omnem hanc ¹²⁷ mundi molem, cum partibus suis, sicut videmus, formatam constare ex terra et aqua, et aere et igne: quae, scilicet, quatuor ¹²⁸ elementa, aliquo modo intelligi possunt ¹²⁹ sine his formis quas conspicimus in rebus formatis, ut eorum informis aut etiam confusa natura videatur esse materia omnium corporum suis formis discretorum; non inquam, hoc dubito; sed quero, unde haec ipsa ¹²⁹,

VARIAE LECTIOINES.

¹²⁹ Sunt ad invicem mss. Vict. sunt ad se invicem ¹³⁰ Cap. 6 est 1 in mss. Gem. Corb. et Th. In ms. Sancti Mich. distribuuntur capitula ut in editis ¹³¹ Ms. Corb. Quod ea que facta sunt de nihilo, non nihil erant antequam fuerint, quantum ad rationem faciens. Et est titulus capitula 8 in editis ¹³² Utrum a Deo sint mss. utrum ideo sint ¹³³ Essent adjuvata mss. essent, adjuverit ¹³⁴ Dubito hanc mss. dubito omnem hanc ¹³⁵ Quae sunt quatuor mss. quae, scilicet, quatuor ¹³⁶ Intelligi posse mss. intelligi possunt ¹³⁷ Unde hic ipsa mss. unde haec ipsa ¹³⁸ Alia verius mss. illa verius ¹³⁹ Potest ex alia mss. Gem. Corb. Vict. S. Mich. potest esse ex alia ¹⁴⁰ Ex aliqua tercia mss. Th. ex alia tercia ¹⁴¹ Quoniam per id per quod sunt cuncta: et non solum id per quod cuncta sunt, quae sunt omnia falsa. ms. Corb. quam per id per quod sunt cuncta sunt; que omnia falsa sunt. mss. quam per id per quod sunt cuncta; et non esset solum id per quod cuncta sunt; que omnia falsa sunt. ¹⁴² Ex aliquo est mss. ex alio est ¹⁴³ Ac si ex mss. at si ex ¹⁴⁴ Esse majus ipsa. mss. esse ex ipsa ¹⁴⁵ Sit unumcunque mss. sit unumcunque ¹⁴⁶ Summum per ipsum bonum mss. summum bonum per ipsam ¹⁴⁷ Nec alio mss., nec ex alio ¹⁴⁸ Ac omne mss. at omne

A quam dixi, mundane molis materia sit. Nam si huius materie est aliqua materia, illa verius ¹⁴⁹ est corporae universitatis materia. Si igitur universitas rerum, seu visibilium, seu invisibilium est ex aliqua materia, profecto non solum non potest esse, sed nec dici potest esse ex alia ¹⁵⁰ materia, quam ex summa natura, aut ex se ipsa, aut ex aliqua tercia ¹⁵¹ essentia; quae utique nulla est. Quippe nihil omnino vel cogitari potest esse praeter illud summum omnium, quod est per seipsum; et universitatem eorum quae non per se, sed per idem summum sunt: quare quod nullo modo aliquid est, nullius rei materia est. Ex sua vero natura rerum universitas, quae per se non est, esse non potest; quoniam si hoc esset, aliquo modo esset perse et per aliud, quam per id per quod sunt cuncta, et non esset solum id per quod cuncta sunt: quae omnia sunt falsa ¹⁵². Item, omne quod ex materia est, ex alio est ¹⁵³, et posterius est eo; quoniam igitur nihil est aliud a seipso, vel posterius seipso, consequitur ut nihil sit materialiter ex seipso. At si ex ¹⁵⁴ summa naturae materia potest esse aliquid minus ipsa, summum bonum mutari et corrumpi potest: quod nefas est dicere. Quapropter, quoniam omne quod aliud est quam ipsa, minus est ipsa; impossibile est aliquid aliud hoc modo esse ex ipsa ¹⁵⁵. Amplius: Dubium non est quia nullatenus est bonum, per quod mutatur vel corrumpitur summum bonum. Quod si qua minor natura est ex summi boni materia, cum nihil sit undecunque ¹⁵⁶ nisi per summam essentialiter, mutatur et corrumpitur summum bonum ¹⁵⁷ per ipsam: quare summa essentia, ⁷ quae est ipsum summum bonum, nullatenus est bonum; quod est inconveniens. Nulla igitur minor natura materialiter est ex summa natura. Cum igitur eorum essentialiam, quae per aliud sunt, constet non esse volunt ex materia, ex summa essentia, nec ex se, nec ex alio ¹⁵⁸, manifestum est quia ex nulla materia est. Quare, quoniam quidquid est per summam essentialiter est, nec per ipsam aliquid aliud esse potest nisi ea aut faciente aut materia existente, consequitur de necessitate, ut praeter eam nihil sit, nisi ea faciente, et quoniam nihil aliud est vel fuit, nisi illa, et quae facta sunt ab illa, nihil omnino facere potuit per aliud, vel instrumentum, vel adjumentum, quam per seipsum. At omne ¹⁵⁹ quod fecit, sine dubio aut fecit ex aliquo, velut ex materia; aut ex nihilo. Quoniam igitur certissime patet quia essentia omnium, quae

præter summam essentiam sunt, ab eadem summa A essentia facta est, et quia ex nulla materia ¹⁵⁰ est; procul dubio nihil apertius quam quia illa summa essentia tamen rerum molem, tam numerosam multitudinem, tam formose formatam, tam ordinatae variatam, tam convenienter diversam, sola per se ipsam produxit ex nihilo.

CAPUT VIII [al., VII] ¹⁵¹.

Quomodo intelligendum sit quod omnia fecit ex nihilo ¹⁵¹.

CONSPETUS CAPITIS. — Ipsum nihil non potest esse causa alicuius quod est: et vox omnium est, nihil de nihilo. Unde videtur quod quidquid sit, fiat ex aliquo. Quod si verum est, corrunt omnia quæ supra posita sunt de summa essentia, quæ omnia fecit ex nihilo. Tribus quidem modis substantia dici potest facta ex nihilo: 1. ita ut penitus non facta intelligatur: sic de tacente dicitur, de nihilo loquitur. 2. Cum sic facta ex nihilo, quasi ex aliquo significatur: et hæc significatio semper est falsa. 3. Cum sic facta ex nihilo dicuntur, ut facta non ex aliquo intelligatur. Eo sensu cuncta, præter summam essentiam, facta ex nihilo dicuntur: hoc est, quæ prius nihil erant, nunc sunt aliquid: sicut quis dicitur dives fieri ex paupere, sanus ex infirmitate. Et hic est sensus, qui pauper vel æger erat, nunc est dives vel sanus.

Sed occurrit quædam dubitatio de nihilo ¹⁵². Nam ex quoconque sit aliquid, id causa est ejus ¹⁵³ quod ex se sit ¹⁵⁴, et omnis causa necesse est aliquid ad essentiam effecti ¹⁵⁵ præbeat adjumentum. Quod sic omnes tenent experimento, ut etiam nulli ¹⁵⁶ rapiatur contendendo, et vix ulli ¹⁵⁷ subripiatur decipiendo. Si ergo ¹⁵⁸ factum est ex nihilo aliquid, ipsum nihil fuit causa ejus, quod ex ipso factum est. Sed quomodo id quod nullum habebat esse, adjuvit aliquid ¹⁵⁹ ut perveniret ad esse? Si autem nullum adjumentum de nihilo provenit ad aliquid, cui aut qualiter persuadeatur quia ex nihilo aliquid efficiatur? Præterea ¹⁶⁰, nihil aut significat aliquid, aut non significat aliquid. Sed si nihil est aliquid, quæcunque facta sunt ex nihilo, facta sunt ex aliquo. Si vero nihil non est aliquid: quoniam intelligi non potest ut ex eo ¹⁶¹ quod penitus non est, fiat aliquid, nihil sit ex nihilo; sicut vox omnium est quia nihil de nihilo. Unde videtur consequi ut quidquid sit, fiat ex aliquo: aut enim sit de aliquo, aut de nihilo. Sive igitur nihil ¹⁶² sit aliquid, sive nihil non sit

aliquid; consequi videtur ut quidquid factum est, factum sit ex aliquo. Quod si verum esse ponitur, omnibus, quæ supra disposita sunt ¹⁶³, opponitur. Unde quoniam quod erat nihil, aliquid erit; id quod maxime aliquid erat, nihil erit ¹⁶⁴. Ex eo namque quod quamdam substantiam maxime omnium existentem inveneram, ad hoc ut omnia alia sic facta essent ab ea, ut nihil ¹⁶⁵ esset unde facta essent, ratiocinando perveneram. Quare si illud unde facta sunt, quod putabam esse nihil, est aliquid; quidquid inventum aestimabam de summa essentia, est nihil. Quid igitur intelligendum est de nihilo? nam nihil quod videam posse objici, vel pene fatuum ¹⁶⁶, jam statui in hac meditatione negligere. [al., Cap. 8.] ¹⁶⁷ Tribus itaque, ut puto, modis, quod ad præsentis impedimenti sufficit expedientum, exponi potest, si qua substantia dicitur esse facta ex nihilo. Unus quidem modus est, quo volumus intelligi penitus non esse factum quod dicitur ex nihilo esse ¹⁶⁸: cui simile est, cum querenti de tacente, unde loquitur, respondet de nihilo, id est, non loquitur. Secundum quem modum de ipsa summa essentia, et de eo, quod penitus nec fuit, nec est, querenti unde factum sit, recte responderi potest, de nihilo, id est, nequaquam factum est: qui sensus de nullo eorum, quæ facta sunt, intelligi potest. Alia significatio est, quæ dici quidem potest, vera tamen esse non potest ¹⁶⁹: ut, si dicatur aliquid sic esse factum ¹⁷⁰ ex nihilo, ut ex ipso nihilo ¹⁷¹, id est, ex eo quod penitus non est, factum sit: quasi ipsum nihil sit aliquid existens ¹⁷², ex quo possit aliquid fieri: quod quoniam semper falsum est; quoties esse ¹⁷³ ponitur, impossibilis inconvenientia consequitur. Tertia interpretatio, qna dicitur aliquid esse factum de nihilo, est cum ¹⁷⁴ intelligimus ecce quidem factum, sed non esse aliquid, unde sit factum. Per similem significacionem ¹⁷⁵ dici videtur, cum homo contristatus sine causa, dicitur contristatus de ¹⁷⁶ nihilo. Secundum igitur ¹⁷⁷ hunc sensum si intelligatur, quod supra conclusum est, quia præter summam essentiam cuncta, quæ sunt ab eadem, ex nihilo facta sunt, id est, non ex aliquo: sicut ipsa conclusio præcedentia convenienter consequatur ¹⁷⁸, ita ex eadem conclusione nihil inconvenientis subsequetur.

VARIE LECTIONES.

¹⁵⁰ Quia nulla materia mss. quia ex nulla materia ¹⁵⁰ Cap. 7 est 8 in mss. Gem. Corb. et Thuan ¹⁵¹ Mss. Corb. Quod illa ratio sit, etc. ut in tit. capituli 9 in editis. ¹⁵² Quædam dubitatio de nihilo mss. quidam de nihilo ¹⁵³ Causa ejus mss. causa est ejus ¹⁵⁴ Quod ex se sit ms. quod ex it ¹⁵⁵ Aliiquid ad essentiam effectus mss. aliquid ad essentiam effecti ¹⁵⁶ Ut etiam nulli ms. S. Mich. ut et nulli ¹⁵⁷ Ut vix ulli mss. et vix ulli mss. Thuan. et vix illi ¹⁵⁸ Si ergo mss. Vict. sed ergo ¹⁵⁹ Adjuvit aliud mss. adjuvit aliquid ¹⁶⁰ Propterea mss. præterea ¹⁶¹ Potest ut eo mss. potest ut ex eo ¹⁶² Si igitur nihil mss. sive igitur nihil ¹⁶³ Disputata sunt ms. Corb. dicta sunt mss. disposita sunt ¹⁶⁴ Maxime aliquid erat, nihil erit. mss. Thu. maxime erat, aliquid nihil erit. ¹⁶⁵ Alia ab ea facta essent: sic ut nihil mss. alia sic facta essent ab ea, ut nihil ¹⁶⁶ Posse objici sibi pene jam statui mss. objici posse vel pene statuum jam statui ¹⁶⁷ In mss. Gem. Corb. et Thu. 50. continuatur caput præcedens. ¹⁶⁸ Quod dicitur ex nihilo esse mss. quod factum dicitur ex nihilo ¹⁶⁹ Dici potest quidem vera, esse tamen non potest, mss. Thu. dici quidem potest, vera tamen esse non potest. ¹⁷⁰ Dicatur sic esse factum mss. dicatur aliquid sic esse factum ¹⁷¹ Ut ex ipso nihilo mss. Vict. Sag. ut ex ipso nihilo ¹⁷² Sit aliud existens mss. sit aliquid existens ¹⁷³ Quotiens est mss. quotiens esse ¹⁷⁴ De nihilo, cum mss. de nihilo est, cum ms. Corb. de nihilo est quod ¹⁷⁵ Per similem significacionem mss. Thu. per similem enim significacionem ¹⁷⁶ Contristatus de mss. Thu. contristari de ¹⁷⁷ Secundum igitur mss. Thu. Secundum enim ¹⁷⁸ Convenienter sequetur mss. convenienter consequetur.

tur; quamvis non inconvenienter et sine omni re- A
pugnantia, ea quæ facta sunt a creatrice ¹⁷⁹ substan-
tia dici possint esse ex nihilo.¹⁸⁰ facta; eo modo quo
dici solet dives factus ex paupere, et recepisse quis
sanitatem ex ægritudine: id est, qui prius pauper
erat, nunc est dives, quod antea non erat; et qui
prius habebat ægritudinem, nunc habet sanitatem
quam antea non habebat. Hoc igitur modo non in-
convenienter intelligi potest, si dicatur creatrix es-
senia universa fecisse de nihilo, sive quod universa
per illam facta sint ¹⁸¹ de nihilo: id est, quæ prius
nihil erant nunc sunt aliquid. Hac ipsa quippe voce
qua dicitur, quia illa fecit, sive, quia ista ¹⁸² facta
sunt; intelligitur quia cum illa fecit, aliquid fecit ¹⁸³;
et cum ista facta sunt, non nisi aliquid facta sunt ¹⁸⁴.
Sic enim ¹⁸⁵ aspicientes aliquem de valde humili
fortuna, multis opibus, honoribusve ¹⁸⁶ ab aliquo
exaltatum, dicimus: Ecce ille fecit istum de nihilo,
aut factus est ille ab isto de nihilo: id est, ipse qui
prius quasi nihilum reputabatur ¹⁸⁷, nunc illo faciente
vere aliquid æstimatur.

CAPUT IX (50).

**Quod ea quæ facta sunt ¹⁸⁸ ex nihilo, non nihil erant
antequam fierent, quantum ad rationem facientis.**

CONSPPECTUS CAPITIS. — Nihil rationabiliter ab aliquo
sit, nisi in ipso præcedat rei facienda forma.
Erat igitur in ratione summa naturæ quid, aut
qualia, aut quomodo futura essent universa,
priusquam fierent. Ergo antequam essent, non
erant nihil; nec ex nihilo sunt, quando sunt,
quantum ad rationem facientis.

Verum videor mihi videre quiddam quod non ne-
gligenter ¹⁸⁹ discernere cogit, secundum quid ea quæ
facta sunt, antequam fierent, dici possint ¹⁹⁰ fuisse
nihil. Nullo namque pacto fieri potest aliquid ra-
tionabiliter ¹⁹¹ ab aliquo, nisi in facientis ratione
præcedat aliquod rei facienda quasi exemplum,
sive (ut aptius ¹⁹² dicitur) forma, vel similitudo, aut
regula. Patet itaque quoniam priusquam fierent
universa, erat in ratione ¹⁹³ summæ naturæ, quid
aut qualia aut quomodo futura essent: quare cum
ea quæ facta sunt, clarum sit nihil fuisse antequam
fierent, quantum ad hoc, quia non erant quod nunc
sunt, nec erat ex quo fierent; non tamen nihil
erant, quantum ad rationem facientis, per quam et
secundum quam fierent.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷⁹ Facta a creatrice mss. facta sunt a creatrice ¹⁸⁰ Possunt ex nihilo mss. possint esse ex nihilo
facta ¹⁸¹ Per illa facta sunt mss. Vict. Sag. per illam facta sint ¹⁸² Sive quod ista mss. sive quia ista
¹⁸³ Aliqua fecit mss. aliquid fecit ¹⁸⁴ Nisi aliqua facta sunt mss. nisi aliquid facta sunt ¹⁸⁵ Sic enim
mss. Vict. 15. sic autem ¹⁸⁶ Honoribusve mss. Vict. Sag. honoribusve ¹⁸⁷ Reputabatur mss. Vict. Sag.
deputabatur ¹⁸⁸ Verum videor mss. Gem. Corb. Thu. Vict. Sag. ab his verbis inchoant caput 9, quod in
mss. Corb. nullum præfert titulum: mss. vero alia hunc præmittunt. Quod ea quæ facta sunt, etc. quæ sunt
titulus capituli 8. in excusis. ¹⁸⁹ Quiddam quod negligenter mss. quiddam quod non negligenter ¹⁹⁰ Dic
possunt mss. dici possint ¹⁹¹ Aliud rationabiliter mss. aliquid rationabiliter ¹⁹² Sive ut aptius mss. sive
aptius ¹⁹³ Erant in ratione mss. Vict. Sag. Gem. Corb. erat in ratione ¹⁹⁴ Cap. 9 in mss. caput 10. ¹⁹⁵ Mss.
Corb. Quod tamen, etc. ut in titulo capituli 10. in excusis. Mss. alia Quod illa ratio sit, et c. ut in titulo capi-
tuli 9. in editis. ¹⁹⁶ Quod factum est. mss. quod facturus est. ¹⁹⁷ Mentem autem mss. mentis autem
Rationis conceptionem et locutionem mss. omittunt conceptionem. ¹⁹⁸ Conspiciuntur mss. Vict. 3. conci-
piuntur ¹⁹⁹ Sensibiliter cogitando mss. insensibiliter cogitando ²⁰⁰ Nec sensibiliter his mss. nec sensibi-
liter nec insensibiliter his ²⁰¹ Cum ejus mss. ut cum ejus

NOTÆ.

(50) Alias est pars capituli 8.

CAPUT X [al., IX] ²⁰².
Quod illa ratio ²⁰³ sit quedam rerum locutio, sicut
faber dicit prius apud se quod ²⁰⁴ facturus est.
CONSPPECTUS CAPITIS. — Forma rerum in mente di-
vina est earum quadam in ipsa ratione locutio.
Sic faber opus, quod facturus est, intra se dicit.
Rem unam autem tripliciter loqui possumus:
1. Sensibiliter, sensibilibus signis utendo; 2. in-
sensibiliter, haec signa insensibiliter intra nos
cogitando; 3. nec sensibiliter nec insensibiliter,
non signa sed res ipsas mente dicendo. His tribus
locutionis generibus singula verba convenient.
Tertia locutionis verba sunt naturalia, et proinde
eadem apud omnes. Haec ubi sunt, nullum aliud
verbum est necessarium ad rem cognoscendam:
et ubi haec esse non possunt, omne aliud verbum
est inutile ad rem demonstrandam. Verba natu-
ralia sunt veriora, quia rebus sunt magis similia.
Unde verbum naturale est maxime proprium et
principale rei verbum. Haec ergo locutio fuit, qua
summa essentia dixit omnia, antequam essent, ut
per illam fierent.

Illa autem forma rerum, quæ in ejus ratione res
creandas præcedebat, quid aliud est quam rerum
quædam in ipsa ratione locutio; veluti cum faber
facturus aliquod sue artis opus, prius illud intra se
dicit mentis conceptione? Mentis autem ²⁰⁵ sive ra-
tionalis locutionem ²⁰⁶ hic intelligo, non cum voces
rerum significativæ cogitantur; sed cum res ipsæ,
vel futuræ, vel jam existentes acie cogitationis in
mente conspiciuntur ²⁰⁷. Frequenti namque usu co-
gnoscitur quia rem unam tripliciter loqui possumus.
Aut enim res loquimur signis sensibilibus, id est,
quæ sensibus corporeis sentiri possunt, sensibiliter
utendo; aut eadem signa, quæ foris sensibilia sunt,
intra nos insensibiliter cogitando ²⁰⁸; aut nec sensi-
biliter, nec insensibiliter his ²⁰⁹ signis utendo, sed
res ipsas, vel corporum imaginatione, vel rationis
intellectu, pro rerum ipsarum diversitate, intus in
nostra mente dicendo. Alter namque hominem
dico, cum eum hoc nomine, quod est, homo, signi-
ficio; alter cum idem nomen tacens cogito; alter
cum cum ipsum hominem mens, aut per corpori
imaginem, aut per rationem intuetur; per corporis
quidem imaginem, ut cum ejus ²¹⁰ sensibilem signi-
ram imaginatur: per rationem vero, ut cum uni-
versalem ejus essentiam, quæ est, animal rationale
mortale, cogitat. Ille vero tres loquendi varietates
singulæ verbis sui generis constant; sed illius,

quam tertiam et ultimam posui, locutionis verba, secum de rebus non ignoratis ¹⁰³ sunt; naturalia sunt, et apud omnes gentes sunt eadem. Et quoniam omnia alia verba propter haec sunt inventa; ubi ista sunt, nullum aliud verbum est necessarium ad rem cognoscendam; et ubi ista esse non possunt, nullum aliud est utile ad rem ostendendam. Possunt etiam non absurde dici tanto veriora, quanto magis rebus, quarum sunt verba, similia sunt, et eas expressius significant ¹⁰⁴, exceptis namque rebus illis, quibus ipsis utimur pro nominibus suis ad easdem significandas, ut sunt quedam voces, velut A vocalis: exceptis, inquam, his, nullum aliud verbum sic videtur rei ¹⁰⁵ simile, cuius est verbum, aut sic eam exprimit, quomodo illa similitudo qua in acie mentis rem ipsam cogitantis exprimitur ¹⁰⁶. Illud igitur jure dicendum est maxime proprium et principale rei verbum. Quapropter si nulla de qualibet re locutio tantum propinquat rei, quantum illa qua hujusmodi verbis constat; nec aliquid aliud tam simile rei vel futuræ ¹⁰⁷, vel jam existenti in ratione aliquius potest esse: non immerito videri potest apud summam ¹⁰⁸ substantiam, talem rerum locutionem et fuisse, antequam essent, ut per eam fierent; et esse, cum facta sunt, ut per eam sciantur.

CAPUT XI [al., X] ¹⁰⁹.

Quod ¹¹⁰ tamen multa sit in hac similitudine fabri dissimilitudo.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Summi artificis et fabri dissimilitudo est: 1. in eo quod summus artifex formam non aliunde compingat; 2. in eo quod summus artifex nullam exigat materiam ex qua praecognitum opus perficiat; 3. in eo quod creatricis substantiae opera non sunt aliquid nisi quod sunt per illam: que vero a fabro sunt, penitus non essent nisi essent aliquid quod non sunt per ipsum.

Sed quamvis summam substantiam constet prius in se quasi dixisse cunctam creaturam, quam eam secundum eamdem, et per eamdem suam intimam locutionem conderet; quemadmodum faber prius mente concipit, quo postea secundum mentis conceptionem opere perficit. Multam tamen in hac similitudine intueor dissimilitudinem. Illa namque nihil omnino aliunde assumpsit, unde vel eorum quae factura erat ¹¹¹, formam in se ipsa compingret, vel ea ipsa, id quod sunt ¹¹², perficeret; faber vero penitus nec mente potest aliquid corporeum

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰³ Non ignoratur, mss. non ignoratis sunt, ¹⁰⁴ Expressius signant ms. expressius significant ¹⁰⁵ Sic dicitur rei ms. videtur rei ¹⁰⁶ Cogitantis exprimit ms. Vict. Sag. cogitantis exprimir ¹⁰⁷ Rei futuræ ms. rei vel futuræ ¹⁰⁸ Ipsam summam mss. omitt. ipsam ¹⁰⁹ Cap. 10 in mss. caput 11. ¹¹⁰ Quod hæc summa, etc. ut in titulo capituli 11. in excusis. Mss. alia eundem habent titulum, ac edita. ¹¹¹ Facienda erant mss. factura erat ms. Corb. que futura erant, ¹¹² Id quod sunt mss. Vict. Sag. hoc quod sunt ¹¹³ Materia aut aliud mss. Thū. materia, aut instrumentum, aut aliiquid ¹¹⁴ Aliud, sine quo ms. aliiquid, sine quo ¹¹⁵ partes quas mss. Thū. partes alias, quas ¹¹⁶ Rebus aliis cognitis mss. rebus alias cognitis ¹¹⁷ Sola eam sufficere potuit suo ms. sola causa sufficere potuit suo ¹¹⁸ Suo artifici ms. Vict. 13. summo artifici ¹¹⁹ Quod non sitper illam mss. quod non sunt per illam ¹²⁰ Per ipsam sunt mss. per istam sunt ¹²¹ Nisi esset aliiquid mss. nisi essent aliiquid ¹²² Quod non sit per ipsam mss. quod non sunt per ipsam ¹²³ Cap. 11 est cap. 12. in mss. ¹²⁴ Ms. Corb. Quod sicut omnia per summam, etc. est titulus capituli 12. ¹²⁵ Substantia fecit, per aliud mss. substantia fecit, non fecit per aliud ¹²⁶ Per intimam mss. per suam intimam ¹²⁷ Proprietates mss. Vict. Sag. per proprietates ¹²⁸ Cap. 12 est caput 13 in mss. ¹²⁹ Ms. Corb. Quod illa sit, etc. ut in titulo capituli 13. in editis.

A concipere imaginando, nisi id quod aut totum simul, aut per partes, ex aliquibus rebus aliquo modo jam didicit; nec opus mente conceptum perficere, si desit aut materia, aut aliiquid ¹²³, sine quo ¹²⁴ opus præcogitatum fieri non possit: quanquam enim homo tale aliquod animal possit cogitando vel pingendo, quale nusquam sit, contingere; nequaquam tamen hoc facere valet, nisi eocompenendo in eo partes, quas ¹²⁵ ex rebus alias cognitis ¹²⁶ in memoriam attraxit. Quare in hoc differunt ab invicem ille in creatrice substantia, et in fabro suorum operum sciendorum intimæ locutiones, quod illa nec assumpti, nec adjuta aliunde, sed prima, et sola causa sufficere potuit ¹²⁷ suo artifici ¹²⁸ ad suum opus perficiendum; ita vero nec prima, nec sola, nec sufficiens est ad suum incipientum. Quapropter ea quæ per illam creata sunt, omnia non sunt quod non sunt per illam ¹²⁹. Quæ vero per istam sunt ¹²⁹, penitus non essent, nisi essent aliquid ¹²¹ quod non sunt per ipsam ¹²⁹.

CAPUT XII [al., XI] ¹²⁹.

Quod hæc summa essentia locutio sit summa essentia ¹²⁹.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Summa substantia per semetipsam omnia fecit. Per naturalem autem et intimam locutionem omnia fecit. Ergo naturalis hæc locutio est ipsa summa substantia.

Sed cum pariter ratione docente sit certum quia quidquid summa substantia fecit, non fecit per aliud ¹²² quam per semetipsam; et quidquid fecit, per suam intimam ¹²³ locutionem, sive singula singulis verbis, sive potius uno verbo simul omnia dicendo; quid magis necessarium videri potest, quam hanc summam essentiae locutionem non esse aliquid quam summam essentiam? Non igitur negligenter prætereundam hujus locutionis considerationem puto: sed priusquam de illa possit tractari, diligenter ejusdem summæ substantiae proprietates ¹²⁷ alias studiose investigandas existimo.

CAPUT XIII [al., XII] ¹²⁹.

Quod sicut omnia per summam essentiam facta sunt, ita rigeant per ipsam ¹²⁹.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Sicut omnia quæ sunt, per unum aliiquid sunt, quod solum est per seipsum; ita omnia per unum aliiquid rigeant, quod solum rigeat per seipsum. Ergo sicut nihil factum est nisi per creatricem essentiam, ita nihil rigeat nisi per eamdem servatricem presentem.

Constat ergo per summam naturam esse factum,

quicquid non est idem illi. Dubium autem nonnisi A rationali menti esse potest, quod cuncta, quæ facta sunt, eodem ipso sustinente vigent et perseverant esse quandiu sunt, quo faciente de nihilo habent esse quod sunt. Simili namque per omnia ratione, qua collectum est omnia, quæ sunt, esse per unum aliquid, unde ipsum solum est per seipsum, et alia per aliud; simili, inquam, ratione potest probari quia quæcumque vigent per unum aliquid vigeant²²⁰: unde illud solum vigeat per seipsum, et alia per aliud. Quod quoniam aliter esse non potest, nisi ut ea, quæ sunt facta, per aliud vigeant, et id a quo facta sunt, vigeat per seipsum, necesse est ut sicut nihil factum est nisi per creatricem præsentem essentialia, ita nihil vigeat, nisi per ejusdem servatricem præsentiam²²¹.

9 CAPUT XIV [al., XIII] ²²².

Quod²²³ illa sit in omnibus, et per omnia et omnia²²⁴ sint ex illa, et per illam, et in illa.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Ex quo consequitur ut ibi ipsa non est, nihil sit. Ubique igitur, et per omnia, et in omnibus est. Cum enim creatum nullatenus valeat exire creantis et sovientes immensitatem, creans vero et sovens excedere possit omne quod creatum est, liquet quod summa essentia ipsa est quæ cuncta alia portat, superat, claudit et penetrat; et ipsa in omnibus est et per omnia; et ipsa, et per ipsam, et in ipsa sunt omnia.

Quod si ita²²⁵ est, imo quia ex necessitate sic est, consequitur ut ubi ipsa non est, nihil sit. Ubique igitur est, et per omnia, et in omnibus. At quoniam²²⁶ absurdum est, ut, scilicet, quemadmodum nullatenus aliquid creatum potest exire creantis et sovientes immensitatem; sic creans et sovens nequamvaleat aliquo²²⁷ modo excedere factorum universitatem; liquet quoniam²²⁸ ipsa est quæ cuncta alia portat et superat, claudit²²⁹ et penetrat. Si igitur hæc illis, quæ superius sunt inventa, juntantur, eadem est quæ in omnibus est, et per omnia, et ex qua, et per quam, et in qua.

CAPUT XV [al., XIV] ²²⁹.

Quid possit²³⁰ aut non possit de illa dici substantialiter.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Nullum in creatis relativum est substantialie illi de quo relative dicitur. Ergo quod de summa natura relative dicitur, v. g. quod major sit omnibus, non significat ejus essentialiam. Ipsa enim per se et non per aliud aut ad aliud est D quidquid est. Præter relativa quidquid est, aut ipsum melius est quam non ipsum; aut non ipsum

in aliquo melius est quam ipsum. Ipsum non ipsum intelligitur, ut verum non verum, corpus non corpus, et alia hujusmodi. Ipsum, ut sapiens, est simpliciter melius quam non ipsum, seu non sapiens. Non ipsum, ut, non aurum, est in aliquo melius quam ipsum, sive aurum. Summum non est omnino et simpliciter melius quam non summum; quia relativum est. Non summum non est in aliquo melius quam summum. Neutrum designat summæ naturæ essentiam. Summa natura est quælibet omnino melius est quam non ipsum: ipsa enim sola est quæ nihil melius, et quæ omnibus est melior. Ergo ipsa non est corpus, nec aliquid corporeum; nam est aliquid corpore melius, scilicet mens rationalis. Ergo ipsa est vivens, sapiens, potens, vera, justa, beata, aeterna, et quicquid absolute melius est quam non ipsum.

Jam non immerito valde moveor quam studiose

B possum inquirere quid omnium, quæ de aliquo dici possunt, huic tam admirabili naturæ queat covenire substantialiter. Quanquam enim mirer si possit in nominibus vel verbis, quæ aptamus rebus factis de nihilo, reperiri²³¹ quod dignè dicatur de creatrice universorum substantia; tentandum tamen est ad quid hanc indagationem ratio perducet²³². Itaque de relativis quidem nulli dubium quia nullum eorum substantiale est illi, de quo relative dicitur. Quare si quid de summa natura dicitur relative, non est ejus significativum substantiae²³³. Unde hoc ipsum quod summa²³⁴ omnium²³⁵ sive major omnibus quæ ab illa facta sunt, vel aliud aliquid similiter²³⁶ relative dici potest, manifestum est quoniam non ejus naturalem designat essentiam. Si enim nulla earum rerum unquam esset, quarum relatione summa et major dicitur; ipsa nec summa, nec major intelligetur: nec tamen idcirco minus bona esset, aut essentialis suæ magnitudinis in aliquo detrimentum patetur. Quod ex eo manifeste cognoscitur, quoniam ipsa quidquid boni vel magni est, non est per aliud quam per seipsum. Si igitur summa natura sic potest intelligi²³⁷ non summa, ut tamen nequaquam sit major aut minor, quam cum intelligitur summa omnium: [al. omit. m. e. q. s.] manifestum est quoniam summum²³⁸ non simpliciter significat illam essentiam²³⁹, quæ omnino major et melior est, quam quidquid non est quod ipsa²⁴⁰ est. Quod autem ratio docet de summo, non dissimiliter inventur in similiter relativis. Illis itaque, quæ relative dicuntur, omissis, quia nullum eorum simpliciter demonstrat alicujus essentiam, ad alia discutienda se convertat intentio. Et quidem si quis singula dil-

VARIE LECTIONES.

²²⁰ Aliquid vigeat miss. Vict. Sag. aliquid vigeant ²²¹ Potentiam miss. præsentiam ²²² Cap. 15 est caput 14 in manuscript. ²²³ Ms. Corb. Quid possit aut non, etc. ut in titulo capituli 14. in editis. ²²⁴ In omnibus, et omnia miss. in omnibus, et per omnia, et omnia miss. Thuan. quod sit in omnibus, e'c. ut in editis. ²²⁵ Quod sit illa miss. Quod si ita²²⁶ Ac quoniam miss. Thu. Corb. Gem. S. Mich. At quoniam²²⁷ Valeant aliquo miss. valat aliquo²²⁸ Liquet quomodo miss. Liquet quoniam²²⁹ Et claudit miss. Vict. omit. et ²³⁰ Cap. 14 in capitulo 15 in miss. ²³¹ Ms. Corb. Quod idem sit miss. Reperi, quod miss. reperi, quod²³² Perducat miss. Thu. S. Mich. perdicit²³³ Ejus significatum substantialie miss. ejus significativum substantiae²³⁴ Quæ summa miss. exceptis Thuan. quod summa²³⁵ Est omnium miss. exceptis Thua. omit. est²³⁶ Aliquid aliud quod similiter miss. exceptis Thuan. aliud aliquid similiter miss. S. Mich. aliquid aliud similiter²³⁷ Sit, potest intelligi miss. sic potest intelligi²³⁸ Manifestum est quoniam summum miss. Thuan. 30. haec omittit. ²³⁹ Significat illam summam essentiam ms. Corb. significat summam essentiam miss. significat illam essentiam²⁴⁰ Quod ipsa. Quid miss. Thu. quo. ipsa est. Quid

genter intueatur, quidquid est praeter relativa, aut A tale est, ut ipsum omnino melius sit, quam non ipsum; aut tale, ut non ipsum in aliquo melius sit, quam ipsum. Ipsum autem et non ipsum, non aliud hic intelligo, quam verum non verum, corpus non corpus, et his similia. Melius quidem est omnino aliquid quam non ipsum: ut, sapiens quam non ipsum sapiens, id est, melius est sapiens quam non sapiens.²⁵¹ Quamvis enim justus non sapiens melior videatur, quam non justus sapiens, non tamen melius simpliciter est, non sapiens quam sapiens: omne cuim non sapiens, simpliciter inquantum non sapiens, est minus quam sapiens; quia omne non sapiens melius esset, si esset sapiens. Similiter omnino melius est verum quam non ipsum, id est, quam non verum; et justum quam non justum; et vivit quam non vivit. Melius autem est in aliquo non ipsum quam ipsum, ut non aurum quam aurum. Nam melius est homini esse non aurum quam aurum; quamvis forsitan melius esset alicui aurum esse quam non aurum²⁵² esse, ut plumbum. Cum enim utrumque, scilicet, homo et plumbum sit non aurum, tanto melius aliquid est homo quam aurum, quanto inferioris naturae esset, si esset aurum: et plumbum tanto vilius est quanto pretiosius esset, si aurum esset. Patet autem ex eo quod summa natura sic intelligi potest non summa, ut nec summum omnino melius sit quam non summum; nec non summum alicui melius quam summum: multa relativa esse, quæ nequaquam hac contingantur divisione. Utrum antem aliqua contineantur, inquirere supersedeo, C cum ad propositum²⁵³ sufficiat quod de illis notum est, nullum, scilicet, eorum simplicem summae naturae substantiam designare. Cum igitur quidquid aliud est, si singula dispiciantur, aut ipsum sit melius²⁵⁴ quam non ipsum, aut non ipsum in aliquo sit melius quam ipsum; sicut nefas est putare quod substantia summae naturae²⁵⁵ sit aliquid, quo melius sit aliquo modo non ipsum; sic necesse est ut sit quidquid omnino melius est quam non ipsum. Illa enim sola est, qua penitus nihil est melius; et quæ melior est omnibus, quæ non sunt quod est ipsa. Non est igitur corpus, vel aliquid eorum quæ corporei sensus discernunt. Quippe his omnibus melius est aliquid quod non est quod ipsa sunt. Mens enim rationalis, quæ nullo corporeo sensu quid, vel qualis, vel quanta sit percipitur; quanto minor esset, si esset aliquid²⁵⁶ eorum quæ corporeis sensibus sub-

A jacent, tanto major est, quam²⁵⁷ quodlibet eorum. Penitus enim ipsa summa essentia tacenda est esse aliquid eorum, quibus est aliquid, quod non est quod ipsa sunt, superius: et est omnino, sicut ratio²⁵⁸ docet, dicenda quodlibet eorum, quibus est omne, quod non est quod ipsa sunt, inferius. Quare necesse est eam esse viventem, sapientem, potentem et omnipotentem, veram, justam, beatam, æternam, et quidquid similiter²⁵⁹ absolute melius quam non ipsum. Quid ergo queratur amplius quid summa illa sit natura, si manifestum est quid omnium sit, aut quid omnium non sit²⁶⁰?

CAPUT XVI [al., XV]²⁶¹

²⁶² Quod idem sit illi esse justum, quod²⁶³ est esse justitiam: et eodem modo de his quæ similiter de illa dici possunt; et quod nihil horum monstrat qualis illa, vel quanta sit, sed quid sit.

CONSPECTUS CAPITIS. — Summa natura non per aliud sed per se est quidquid est; ipsa autem est justa, et quidem per justitiam. Ergo ipsa summa natura est ipsa sua justitia; et cum per justitiam justa dicitur, per se justa intelligitur. Deinde si queratur quid sit summa natura, quid verius respondetur quam justitia? Ergo de summa natura non proprie dicitur quod habet justitiam, sed quod existit justitia; et cum dicitur existens justitia, non dicitur qualis se. I quid est. Ergo cum dicitur justa, non dicitur qualis sit, sed quid ipsa sit: et idem est ac si diceretur, ipsa est justitia. Sic intelligi et de ceteris quæ de Deo similiter dicuntur. Porro quodlibet bonum summa natura sit, summe illud est. Illa igitur est summa essentia, summa vita, summa ratio, summa justitia, etc., quod non est aliud quam summe ens, summe vivens, summe rationale, summe justum, etc.

D 10 Sed fortasse cum dicitur justa, vel magna, vel aliquid simillimum²⁶⁴, non ostenditur quid sit, sed potius²⁶⁵ qualis, vel quanta sit. Per qualitatem quippe, vel quantitatem, quodlibet horum²⁶⁶ dicitur. Omne namque quod justum est, per justitiam justum est; et alia hujusmodi²⁶⁷ similiter. Quare ipsa summa natura non est justa, nisi per justitiam. Videtur igitur participatione qualitatis, justitiae scilicet, justa dici summe bona substantia: quod si ita est, per aliud est justa, non per se. At hoc contrarium est veritati perfectæ; quia bona, vel magna, vel subsistens, quod est omnino, per se est, non per aliud. Si igitur non est justa, nisi per justitiam, nec justa esse potest²⁶⁸ nisi per se: quid magis conspicuum, quid magis necessarium, quam quod eadem natura, est ipsa justitia: et cum dicitur esse justa per justitiam²⁶⁹, idem est quod

VARIÆ LECTIONES.

²⁵¹ Quam non sapiens mss. quam non ipsum sapiens²⁵² Quam non aurum esse mss. Vict. omitt. esse Et ad propositum mss. cum ad propositum²⁵³ Aut si melius mss. Thu. aut ipsum sit melius mss. Vict. Gem. Corb. Sag. aut sit melius²⁵⁴ Humanæ naturæ mss. summae naturæ²⁵⁵ Si esset aliud mss. si esset aliquid²⁵⁶ Major est quam mss. Corb. Vict. 13. melior esset quam²⁵⁷ Sic ratio mss. sicut ratio Quicquid simpliciter mss. quicquid similiter²⁵⁸ Et quod non sit mss. aut quid non sit editio Got. aut omnium non sit²⁵⁹ Cap. 15 in mss. est caput 16. quid²⁶⁰ Ms. Corb. Quod ita sit, etc. ut in titulo capituli 16. in editis. Illi justa quod mss. illi esse justam quod²⁶¹ Vel aliud simillimum mss. vel aliquid simillimum²⁶² Vel potius mss. sed potius²⁶³ Quodlibet horum²⁶⁴ Alia hujus mss. alia hujusmodi²⁶⁵ Nec summa potest esse mss. nec justa esse potest²⁶⁶ Cum justa per se dicitur esse, non aliud intelligitur quam per justitiam ms. Corb. Et cum dicitur justa esse per justitiam, item est quod per se dicitur esse, non intelligitur quam per justitiam mss. Vict. Sug. Gem. Et cum dicitur esse justa per justitiam, idem est quod per se; et cum justa per se dicitur esse, non aliud intelligitur quam per justitiam. S. Mich. Et cum justa per se dicitur esse, non aliud intelligitur, quam per justitiam.

per se; et cum justa per se dicitur esse, non aliud A intelligitur quam per justitiam. Quapropter, si quatur quid sit ipsa summa natura de qua agitur; quid verius respondetur quam justitia? Videndum igitur quomodo intelligendum sit quando illa natura, quæ est ipsa justitia²⁷³, dicitur justa. Quoniam enim homo non potest esse justitia, justitiam autem habere potest; non intelligitur justus homo existens justitia, sed habens justitiam. Quoniam igitur de summa natura non proprie dicitur²⁷⁴ quia habet justitiam, sed existit justitia: cum dicitur justa, proprie²⁷⁵ intelligitur existens justitia, non autem habens justitiam. Quare si, cum dicitur existens justitia, non dicitur qualis est sed quid est; consequitur ut, cum dicitur justa, non dicatur qualis sit, sed quid sit. Deinde, quoniam de illa suprema essentia idem est dicere quia est justa, et quia est existens justitia: et cum dicitur, est existens²⁷⁶ justitia, non est aliud quam est justitia: nihil differt in illa, sive dicatur, est justitia, sive est justa²⁷⁷. Quapropter cum queritur de illa quid est, non minus congrue respondetur justa, quam justitia: quod vero in exemplo justitiae ratum esse conspicitur, hoc de omnibus, quæ similiter de ipsa summa natura dicuntur, intellectus sentire per rationem constringitur. Quidquid igitur eorum de illa dicitur, non qualis, vel quanta; sed magis quid sit monstratur. Sed palam est quia quolibet bonum summa natura sit, summe illud est. Illa igitur est summa essentia, summa vita, summa ratio, summa salus, summa justitia, summa sapientia, summa veritas, summa bonitas, summa magnitudo, summa pulchritudo, summa immortalitas, summa incorruptibilitas, summa immutabilitas, summa beatitudo, summa aeternitas, summa potestas, summa unitas; quod non est aliud quam summe ens, summe vivens: et alia similiter²⁷⁸.

CAPUT XVII [al., XVI]²⁷⁹.

Quod ita sit²⁷⁹ simplex, ut omnia, quæ de ejus essentia dici possunt, unum idemque sint in illa; et nihil de ea dici possit substantialiter, nisi in eo quod quid est.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Omne compositum indiget his ex quibus componitur, illis debet quod est, et per illa est quidquid est; quod autem illa sunt, per illud non sunt: et proinde sumnum non est. Hac autem de summa natura dicere nefas est. Ergo illa non est composita. Et cum ipsa tot bona sit, vita, ratio, bonitas, justitia, etc., quæ de Deo

dicuntur, necesse fit ut haec omnia bona non plura sed unum sint. Ergo unum illorum est idem quod omnia, sive simul, sive singula. Et cum summa natura una consideratione sit quidquid est, quia essentialiter est hoc totum quod ipsa est: nihil de illa dicitur in eo quod qualis vel quanta; sed in eo quod quid sit.

Quid ergo, si illa summa natura tot bona est, eritne composita tam pluribus²⁸⁰ bonis; an potius non sunt plura bona, sed unum bonum tam pluribus nominibus significatum? Omne enim compositum, ut subsistat, indiget his ex quibus componitur; et illis debet quidem quod²⁸¹ est, quia quidquid est, per illa est; et illa quod sunt, per illud non sunt: et ideo penitus suum non est. Si igitur natura²⁸² illa composita est ex pluribus bonis, haec omnia, quæ omni composito insunt, in illam incidere necesse est: quod nefas falsitatis aperi ratione²⁸³ destruit et obruit tota, quæ supra patuit, necessitas veritatis. Cum igitur illa natura nullo modo composita sit et tamen omnimodo tot illa bona sit, necesse est ut²⁸⁴ illa omnia non plura, sed unum sint. Idem igitur est quodlibet unum illorum, quod omnia, sive simul²⁸⁵, sive singula; ut cum dicitur justitia, vel essentia, idem significat²⁸⁶, quod alia, vel omnia simul, vel singula. Quemadmodum itaque unum est, quidquid essentialiter de summa substantia dicitur; ita ipsa uno modo una consideratione est, quidquid est essentialiter. Cum enim aliquis homo dicitur et corpus²⁸⁷, et rationalis, et homo; non uno modo vel consideratione haec tria dicitur. Secundum aliud est enim corpus, et secundum aliud rationalis²⁸⁸, et singulum horum non est totum id²⁸⁹ quod est homo. Illa vero summa essentia nullo modo sic est aliquid, ut illud idem secundum alium modum, aut secundum aliam considerationem non sit; quia quidquid aliquo modo essentialiter est, hoc est totum quod ipsa est. Nihil igitur²⁹⁰ quod de ejus essentia vero dicitur, in eo quod qualis, vel quanta; sed in eo quod quid sit, accipitur. Quidquid enim est, vel quale, vel quantum, est etiam aliud²⁹¹ in eo quod quid est, unde non simplex²⁹², sed compositum est.

CAPUT XVIII [al., XVII]²⁹³.

Quod sit sine principio, et sine fine²⁹⁴.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Si summa substantia principium habet, aut ex se, aut ex alio, aut ex nihilo habet. Non ex alio, aut ex nihilo habet: cum pro-

VARIÆ LECTIONES.

²⁷³ Quæ est justitia mss. quæ est ipsa justitia²⁷⁴ Non proprie dicitur justa mss. Vict. Sag. Thu. omitt. justa²⁷⁵ Cum dicitur justa, proprie mss. Thuan. cum dicitur justitia, proprie²⁷⁶ Cum dicitur est existens mss. Thuan. cum dicitur existens²⁷⁶ Est justitia, sive est justa mss. Vict. Sag. est justa; sive est justitia²⁷⁷ Alia simpliciter mss. alia similiter²⁷⁸ Cap. 16 in mss. est caput 17, ²⁷⁹ Ms. Corp. Quod sit sine, etc. ut in titulo capit. 18. in excusis.²⁸⁰ Tot pluribus mss. tam pluribus summa²⁸¹ Aptæ ratione mss. Vict. Sag. S. Mich. aperta ratione²⁸² Necesse ut mss. necesse est ut²⁸³ Omnia sunt simul mss. omnia, sive simul²⁸⁴ Unum significat mss. idem significat²⁸⁵ Dicatur corpus mss. dicitur et corpus²⁸⁶ Aliud rationalis²⁸⁷ Totum id mss. totum hoc²⁸⁸ Nihil dicitur mss. nihil igitur²⁸⁹ Est et aliud mss. Vict. Sag. Est etiam aliud²⁹⁰ Non simpliciter, sed mss. non simplex, sed²⁹¹ Cap. 17 in mss. est caput 18. ²⁹² Ms. Corp. Quomodo nihil fuit, etc. ut in titulo capit. 18 in editis.

batum sit eām non esse ex alio, aut ex nihilo. Non etiam ex se vel per se iūtūm habet: sic enim est ex se vel per se, ut non alia sit essentia quae est per se et ex se, et alia per quam et ex qua est: aliquin jam non esset per se, sed per aliud. Summa igitur natura non incēpit per se vel ex se. Sed nec finem habebit. Si enim finem habitura est: 1. Non est summe vita, seu immortalis et incorruptibilis; 2. aut volens aut nolens deficiet: non volens, quia non est simplex bonum enīus voluntate perit summum bonum; si vero nolens, non est summe potens; 3. non esset ex eterna; 4. veritas principium vel finem habere nequit cogitari. Nunquam enim non verum fuit quia futurum erat aliud; et nunquam non verum erit quia præteritum est aliud.

Ex quo igitur hæc tam simplex natura creatrix et vigor omnium fuit, vel usquequo futura est? An potius nec ex quo, nec usquequo est; sed sine principio et sine fine²⁰⁵ est? Si enim principium habet, aut ex se vel per se hoc habet; aut ex alio vel per aliud; aut ex nihilo vel per nihil²⁰⁶. Sed constat per veritatem jam perspectam quia nullo modo ex alio, vel ex nihilo, vel per aliud, vel per nihil est. Nullo modo per aliud, vel ex alio, aut per nihil, vel ex nihilo iūtūm sortita est. Ex seipso vero, vel per se iūtūm habere non potest, quauquam ex seipso, et per seipsum sit. Sic enim est ex se et per se²⁰⁷, ut nullo modo sit alia essentia, quae est per se et ex se, et alia per quam et ex qua est. Quidquid autem ex aliquo vel per aliud incipit esse, non est omnino idem illi ex quo, vel per quod incipit esse. Summa igitur natura non incēpit per se, vel ex se. Quoniam igitur nec per se, nec ex se, nec per aliud, nec ex alio, nec per nihil, nec ex nihilo habet principium, nullo modo habet principium. Sed neque finem habebit. Si enim finem habitura est, non est summe immortalis et summe incorruptibilis; sed constat quia est summe immortalis et incorruptibilis: non habebit igitur finem. Amplius: Si finem habitura est, aut volens, aut nolens deficiet. Sed pro certo non est simplex bonum, cuius voluntate perit summum bonum: at ipsa est verum et simplex bonum; quare sua sponte non deficiet ipsa, quam certum est esse summum bonum. Si vero nolens²⁰⁸ peritura est, non est summe potens, nec omnipotens; sed rationis necessitas asseruit eam summe potentem esse et omnipotentem. Non ergo nolens deficiet. Quare si nec volens, neque nolens [al. omit.] summa natura finem habebit, nullo²⁰⁹ modo **I** finem habebit. Amplius: Si illa summa natura finem habet²¹⁰, vel principium, non est vera aet-

A **nitas**: quod esse supra inexpugnabiliter inventum²¹¹ est. Deinde cogitet, qui potest, quando incēpit, aut quando non fuit hoc verum; scilicet, quia futurum erat aliud: aut quando desinet, et non erit hoc verum; scilicet, quia præteritum erit aliud. Quod si neutrum horum cogitari potest, et utrumque hoc verum sine veritate esse non potest; impossibile est vel cogitare quod veritas principium vel finem habeat. Denique si veritas habuit principium, vel habebit finem; antequam ipsa inciperet, verum erat tunc quia²¹² non erat veritas; et postquam finita erit quia²¹³ non erit. Atqui²¹⁴ verum non potest esse sine veritate: erat igitur veritas, antequam esset veritas; et erit veritas, postquam finita erit veritas; quod inconvenientissimum est. Sive igitur dicatur veritas habere, sive intelligatur non habere principium vel finem, nullo clavi potest veritas principio vel fine: quare idem sequitur de summa natura, quia ipsa summa veritas est.

CAPUT XIX²¹⁵.

Quoniam nihil fuit ante, aut erit post illam.

CONSPECTUS CAPITIS. — Duplex est sensus hujus pronuntiationis: Nihil fuit ante summam essentiam. 1. Est, priusquam summa essentia esset, fuit, cum erat nihil; 2. Est, ante summam essentiam non fuit aliud. Primo sensu falsa est; secundo sensu est vera. Duplex sensus pariter est cum dicatur: Post summam essentiam nihil est futurum.

Sed ecce iterum surgit nihil, et quæcumque hanc tenus ratio veritate²¹⁶ et necessitate concorditer attestantibus, disseruit, asserit esset nihil. Si enim ea, quæ supra digesta sunt, necessariæ veritatis munimine firmata sunt, non fuit²¹⁷ aliud ante summam essentiam, nec erit aliud post²¹⁸ eam: quare nihil fuit ante eam, et nihil erit post eam. Nam aut aliud²¹⁹, aut nihil necesse est praescisse, vel subsecuturum esse. Qui autem dicit quia nihil fuit ante ipsam, et nihil erit post ipsam, id pronuntiare videtur. Quia fuit ante ipsam, quando nihil erat; et erit post ipsam, quando nihil erit. Quando ergo nihil erat, illa non erat; et quando nihil erit, illa non erit. Quomodo ergo non incēpit ex nihilo, aut quomodo non deveniet²²⁰ ad nihilum: si illa nondum erat, cum jam erat nihil²²¹; [al. omit.] et eadem jam non erit, cum adhuc erit nihil? Qui ergo²²² molita est tanta moles argumentorum, si tam facile demolitur nihilum molimina eorum? Si namque²²³ constituitur ut summum esse nihil et precedentia succedat, et subsequenti decedat²²⁴.

VARIAE LECTIONES.

205 Sine fine? Si mss. sine fine est? Si²²⁵ ex se per se mss. est ex se et per se²²⁶ Si vero nolens ms. S. Mich. Si igitur nolens²²⁷ Nolens summa natura finem habebit, nullo mss. Cist. nolens; nullo²²⁸ Finem habebit, vel mss. Vict. Sag. S. Mich. finem habet, vel²²⁹ Quod est supra inventum mss. quod esse supra inventum est²³⁰ Verum erat tunc quia ms. Cist. verum erat quia tunc²³¹ Verum erit: quia mss. verum erit tunc quia²³² At quia mss. atqui²³³ Cap. 18 in mss. est caput 19. Ratio in veritate mss. Vict. Gem. Sag. S. Mich. Corb. ratio veritate²³⁴ Aliud ante . . . aliud post mss. aliud ante . . . aliud post²³⁵ Nam aliud mss. nam aut aliud²³⁶ Non deveniet al. mss. Thu. non deveniet ad²³⁷ Erat nihil: Quid ergo mss. Edit Venet. exceptis mss. Thu. erat nihil, et eadem jam non erit, cum adhuc erit nihil. Quid igitur Edit. Gotica erat nihil: et eadem jam non erit: tamen adhuc erit nihil. Quid ergo²³⁸ Si namque mss. Thu. sic namque²³⁹ Dicebat mss. decedat

quidquid supra statuit verum, necesse destituitur A per inane nihilum. An potius repugnandum est nihil, ne tot structurae necessariae rationis a nihilo expugnentur; et summum bonum, quo^t lucerna veritatis quæsitum et inventum est, amittatur pro nihilo. Potius igitur asseratur, si fieri potest, quia nihil non fuit ante summam essentiam, nec erit post illam; quam, cum locus datur ante vel post illam nihil, per nihilum reducatur ad nihilum illud esse, quod per se ipsum conduxit id quod erat nihil, esse.²¹⁴ Duplicem namque una pronuntiatio gerit sententiam, cum dicatur quia nihil fuit ante summam essentiam. Unus enim est ejus sensus, quia, prinsquam summa essentia esset, fuit, cum erat nihil. Alter vero ejus est intellectus, quia ante summam essentiam non fuit aliquid²¹⁵, veluti si dicam, nihil docuit me volare: aut hoc sic²¹⁶ exponam, quia ipsum nihil, quod significat non²¹⁷ aliquid, docuit me volare; et erit falsum; aut quia non me docuit aliquid volare²¹⁸, quod est verum. Prior itaque sensus est, quem sequitur supra tractata inconvenientia, et omnimoda ratione pro falso repellitur. Alter vero est, qui superioribus perfecta coheret²¹⁹ convenientia et tota illorum contexione verus esse compellitur. Quare cum dicatur quia nihil²²⁰ fuit ante illam, secundum posteriorerem intellectum accipendum est; nec sic est exponendum, ut intelligatur aliquando fuisse, quando illa non erat, et nihil erat; sed ita ut intelligatur quia ante illam non fuit aliquid. Eadem ratio est duplicis intellectus si nihil dicatur post illam esse futurum. Si ergo hæc interpretatio, quæ facta est de nihilo, diligenter discernitur, verissime nec aliquid nec nihil summam essentiam aut processisse aut subsequetur esse, et nihil fuisse ante vel post illam esse secuturum²²¹ concluditur, et tamen nulla jam constitutorum soliditas nihil inanitate concutitur.

CAPUT XX [al. XIX]²²².

Quod illa sit in omni loco et tempore.

CONSPECTUS CAPITIS. — Creatrix essentia ubique et semper est, 1. quia nunquam incepit aut desinet esse; 2. quia summa natura aut ubique et semper est, aut tantum alicubi et aliquando, aut nusquam et nunquam. At repugnat, 1. ut quod verissime et summe est, id nusquam et nunquam sit; 2. ut ullum bonum vel aliquid sit sine ipsa

creatrice essentia, sine qua non²²³ illam esse. nunquam est aliquid. Denique quia nec determinate est alicubi et aliquando; ubi enim ipsa non est, ibi nulla est essentia: nec determinate per se in uno loco et tempore; in ceteris vero per suam potentiam; nam potentia ejus est ipsius essentia. Ergo ubique et semper est.

Quanquam autem supra conclusum sit, quia creatrix hæc natura ubique, et in omnibus, et per omnia sit: et ex eo, quia nec incepit, nec desinet esse²²⁴ consequatur quia semper fuit, et est²²⁵, et erit, sentio tamen quiddam²²⁶ contradictionis submurmure²²⁷; quod me cogit diligentius, ubi et quando illa sit, indagare. Itaque summa essentia, aut ubique et semper est, aut tantum alicubi et aliquando, aut nusquam et nunquam: quod dico, aut in omni loco et tempore²²⁸; aut determinate²²⁹ in aliquo, vel in nullo. Sed quid videtur repugnantius, quam ut quod verissime et summe est, id nusquam et nunquam sit²³⁰. Falsum est igitur nusquam vel nunquam illam esse²³¹. Deinde, quoniam nullum²³² bonum, nec penitus aliquid est sine ea: si ipsa nusquam vel nunquam est, nusquam vel nunquam aliquid bonum est, et nusquam vel nunquam omnino aliquid est. Quod quam falsum²³³ sit, nec dicere opus est: falsum igitur est et illud, quod illa nusquam aut nunquam²³⁴ sit. Aut est ergo determinate alicubi et aliquando; aut ubique et semper. At si determinate²³⁵ est in aliquo loco vel tempore; Ibi et tunc tantum, ubi et quando ipsa est, potest aliquid esse. Ubi vero et quando ipsa non est, ibi et tunc penitus nulla est essentia, quia sine ea nihil est: unde consequetur²³⁶ ut sit aliquis locus et aliquid tempus, ubi et quando omnino nihil est. Quod quoniam est falsum; ipse namque locus et tempus ipsum aliquid est; non potest esse summa natura alicubi, vel aliquando determinate²³⁷. Quod si dicitur quod determinate ipsa²³⁸ per se alicubi et aliquando est; sed per potentiam suam est ubique, vel quandocunque aliquid est; non est verum: quoniam enim potentiam ejus nihil aliud quam ipsam esse manifestum est; nullo modo potentia ejus sine ipsa est. Cum ergo non sit alicubi vel aliquando determinate, necesse est ut sit ubique et semper, id est in omni loco et tempore.

VARIÆ LECTIONES.

²¹¹ Necessitate destituitur mss. necesse destituitur mss. et Edit. Gothica nihil ad esse ms. Cister. nihil esse, ad esse²¹² Non fuit aliud mss. non fuit aliquid²¹³ Hoe autem sic ms. S. Mich. hoc aut sic²¹⁴ Quid signat non mss. quid significat non²¹⁵ Non me docuit volare mss. Vict. Sag. S. Mich. non me docuit aliquid volare²¹⁶ Perfecta coheret ms. Thu. perspecta coheret²¹⁷ Qui cum dicatur: nihil mss. exc. Thu. quare cum dicatur quia nihil Ed. Got. et Venet. quia cum dicatur: nihil²¹⁸ Illam esse secuturum mss. Thu. illam esse subsequeturum²¹⁹ Cap. 19 in mss. est caput 20²²⁰ Nec desinet esse mss. et Ed. Got. nec desinet esse²²¹ Semper fuit, est mss. Vict. Gem. Corb. Sag. et edit. Goth. semper fuit, et est²²² Tamen quidam mss. et edit. Got. tamen quidam²²³ Contradictionis submurmurationis²²⁴ Loco vel tempore mss. Thu. loco et tempore²²⁵ Aut determinante mss. aut determinate²²⁶ Id nusquam et nunquam esse mss. excep. Thu. id nusquam et nunquam sit²²⁷ Igitur nusquam et nunquam esse mss. Gem. Vict. Sag. Cister. et ed. Goth. igitur nusquam vel nunquam illam esse. ²²⁸ Quonodo nullum mss. Vict. Gem. Sag. quoniam nullum²²⁹ Quanquam falsum mss. et ed. Goth. Quod quam falsum²³⁰ Illa nusquam et nunquam mss. et ed. Goth. illa nusquam aut nunquam²³¹ At si determinate mss. Thu. Aut si determinate²³² Unde consequetur mss. Vict. Sag. et ed. Goth. unde consequetur²³³ Alicubi et aliquando determinate mss. et ed. Goth. alicubi vel aliquando determinate²³⁴ Quod determinare ipsi mss. Vict. Thu. Gem. Sag. quia determinate ipsa

CAPUT XXI [al. XX] ²²⁰.

Quod in nullo sit loco aut tempore.

CONSPPECTUS CAPITIS. — A summa natura valde alienum est habere compositionem partium vel divisionem. Ergo ipsa non ita est tota in omnibus locis et temporibus, ut per partes sit in singulis. Utrum sit tota simul in singulis locis et temporibus sic inquiritur: Si tota est simul in singulis locis, per singula loca sunt singulæ totæ. Nam quod totum est in aliquo loco, nihil est ejus extra istum locum; sed de quo nihil est extra istum locum, nihil ejus est simul in alio loco. Ergo unum totum non potest esse simul in diversis locis totum. Ergo per singula loca, singula sunt tota. Ergo si summa natura est tota simul in singulis locis, quot singula loca esse possunt, tot singulæ sunt naturæ summæ. Ergo ipsa non est tota simul in omnibus locis. Sic nec ipsa est tota simul in omnibus temporibus; cum ipsa tempora non simul sint: nec est tota simul distincte in singulis temporibus; aliquin ejus æternitas, quæ est ipsa ejus essentia, haberet partes, præsens, præteritum ac futurum. Ergo nullo modo est in omni loco vel tempore. Sed quoniam aliiquid sine ea nec usquam nec unquam est, necesse est illam esse ubique et semper.

12 Quod si ita est, aut tota est in omni loco vel tempore, aut tantum qualibet pars ejus, ut altera pars sit extra omnem locum et tempus. Si vero partim est, et partim non in omni loco vel tempore, partes habet: quod falsum est. Non igitur partim est ubique et semper. Tota autem quomodo est ubique et semper? [al. omit. T. a. q. e. u. e. s.] ²²¹ Aut enim sic est intelligendum, ut tota simul sit ²²⁰ in omnibus locis vel temporibus, et per partes in singulis; aut sic, ut tota sit etiam ²²¹ in singulis. Verum si per partes est in singulis, non effugit partitionem compositionem et divisionem: quod valde alienum a summa natura inventum est. Quapropter non est ita tota in omnibus locis et temporibus, ut per partes sit in singulis. Restat altera pars discutienda, scilicet, qualiter summa natura sit tota in omnibus, et singulis locis et temporibus ²²². Hoc nimurum esse non potest, nisi aut simul, aut diversis temporibus. Sed quoniam ratio loci, aut ratio temporis, quas hactenus simul progressas eisdem vestigiis una potuit indagare prosecutio ²²³, hic ab invicem ²²⁴ digredientes ²²⁵ disputationem videntur diversis quasi fugere anfractibus, singillatim suis investigantur discussionibus. Primum ergo videatur si summa ²²⁶ natura tota possit esse in singulis locis, aut simul aut per diversa tempora. Deinde id ipsum in temporibus inquiratur. Si igitur tota est simul in

A singulis locis, per singula loca sunt singulæ totæ. Sicut enim locus a loco distinguitur ut singula loca sint, ita id quod totum est in uno loco, ab eo quod eodem tempore totum est in alio loco distinguitur, ut singula tota sint. Nam quod totum est in aliquo loco, nihil ejus est quod non sit in ipso loco. At de quo nihil est quod non sit in aliquo loco, nihil est de eo quod sit eodem tempore extra eundem locum. Quod igitur totum est in aliquo loco, nihil est ejus quod eodem tempore sit extra ipsum locum. Sed de quo nihil est extra quemlibet locum, nihil ejus est eodem tempore in alio loco. Quare quod totum est in quolibet loco, nihil ejus est simul in alio ²²⁷ loco. Quod igitur totum ²²⁸ est in aliquo loco, quomodo totum quoque simul est ²²⁹ in alio loco, si nihil de eo potest esse in alio loco? Quoniam igitur unum totum non potest esse simul in diversis locis totum, consequitur ut per singula loca, singula sint tota, si in singulis locis simul aliqui est totum. Quapropter si summa natura tota est uno tempore in singulis omnibus locis, quot singula loca esse possunt, tot singulæ sunt naturæ summæ, quod irrationaliter est opinari. Non est igitur tota uno tempore in singulis locis. At vero si diversis ²²⁰ temporibus tota est in singulis locis, quando est in uno loco, nullum bonum et nulla essentia est interim in aliis locis, quia sine ea prorsus aliiquid non existit. Quod absurdum esse vel ipsa loca probant, quæ non nihil, sed aliiquid sunt. Non est itaque summa natura tota in singulis locis, diversis temporibus. Quod si ne eodem tempore, nec diversis temporibus ²²¹ tota est in singulis locis, liquet quia nullo modo est tota in singulis omnibus locis. Nunc igitur est ²²² indagandum si eadem summa natura sit tota in singulis temporibus, aut simul, aut distincte per singula tempora. (51) ²²³ Sed quomodo est aliiquid totum simul in singulis temporibus, si ipsa tempora simul non sunt? Si vero separatis et distincte tota est in singulis temporibus, quemadmodum aliquis homo totus est heri, et hodie, et cras; propriæ dicitur quia fuit, et est, et erit. Ergo ejus ætas, quæ nihil aliud est quam ejus æternitas, non est tota simul; sed est partibus extensa per temporum partes. At ejus æternitas nihil aliud est, quam ipsa. Summa igitur essentia ²²⁴ erit divisa per partes, secundum temporum distinctiones. D Si enim ejus ætas per temporum cursus producta, habet cum ipsis temporibus præsens, præteritum et futurum. Quid autem aliud est eius ætas, vel exi-

VARIAE LECTIONES.

²²⁰ Cap. 20 est in mss. caput 21 ²²¹ Tota autem quomodo est ubique et semper. Ed. Goth. haec omittit ²²⁰ Ut tota simul sit mss. Vict. Sag. Gem. ut tota semel sit ²²¹ Aut sit ut tota etiam mss. aut sic ut tota sit etiam ²²² Locis vel temporibus mss. Vict. Sag. locis et temporibus ²²³ Persecutio mss. Gem. Vict. Sag. Thu. Cister. prosequatio ²²⁴ Hic ab invicem ed. Goth. haec ab invicem. ²²⁵ Disgredientes mss. digredientes ²²⁶ Si in summa mss. si summa ²²⁷ Nihil est simul in alio mss. nihil ejus est simul in alio ²²⁸ Quod igitur totum ms. Gem. Id igitur totum ²²⁹ Quomodo totum simul est mss. Vict. Sag. S. Mich. Cister. quomodo totum quoque est simul ²²⁰ At vero in diversis mss. et ed. Goth. at vero si diversis ²²¹ Nec in diversis mss. Vict. Sag. Cister. nec diversis ²²² Nunc igitur est mss. Vict. 13. Thu. Cister. nunc est ²²³ Cap. 21 est in mss. caput 22 ²²⁴ Quam ipsa essentia summa mss. quam ipsa summa.

NOTÆ.

(51) Alias hic incipit cap. 21.

stendi diurnitas, quam ejus æternitas? Ergo cum A ejus æternitas nihil aliud sit quam ejus essentia, sicut supra digesta ratio indubitabiliter probat: si ejus æternitas habet præteritum, præsens et futurum, consequenter quoque ejus essentia habet præteritum, præsens, et futurum. At quod præteritum est, non est præsens vel futurum; et quod præsens est, non est præteritum, nec futurum ²⁵⁰; et quod futurum est, non est præteritum, vel præsens ²⁵¹. Quomodo ergo stabit quod supra rationabili et perspicua necessitate claruit, scilicet, quia illa summa natura nullo ²⁵² modo composita, sed summe simplex et summe incommutabilis, si aliud ²⁵³ et aliud est in diversis temporibus, et per tempora distributas habet partes, aut potius, si illa vera sunt; imo quia liquido ²⁵⁴ vera sunt, quomodo hæc possibilia sunt? Nullo igitur modo creatrix essentia, aut ætas, aut æternitas ejus recipit præteritum vel futurum. Præsens enim quomodo non habet, si vere est? sed fuit, significat præteritum; et erit, futurum. Nunquam igitur illa fuit, vel erit; quare non est distincte ²⁵⁵, sicut nec simul tota in diversis singulis temporibus. Si igitur, sicut discussum ²⁵⁶ est, nec sic est tota in omnibus locis vel temporibus, ut semel sit tota in omnibus, et per partes in singulis; nec sic, ut tota sit in singulis, manifestum est quia non est ullo modo in omni loco vel tempore tota. Et quoniam similiter pervisum est ²⁵⁷ quia nec sic est in omni loco vel tempore, ut pars sit in omni, et pars ²⁵⁸ extra omnem locum vel tempus, impossibile est ut sit ubique et semper. Nullatenus enim potest intelligi esse ubique et semper, nisi aut tota, aut pars. Quod si nequaquam est ubique et semper, aut erit determinate in aliquo loco vel tempore, aut in nullo; determinate autem eam in aliquo non posse esse, jam discussum est. In nullo igitur vel tempore, id est, nusquam et nunquam est ²⁵⁹. Non enim potest esse, nisi aut in omni, aut in aliquo. Sed rursus cum constet inexpugnabiliter non solum quia est per se, et sine principio, et sine fine; sed quia aliquid sine ea nec usquam nec nunquam est, decesser illam esse ²⁶⁰ ubique et semper.

CAPUT XXII [al. XXIII] ²⁶¹.

²⁵⁰ Quomodo sit in omni, et in nullo loco et tempore ²⁶².

CONSPPECTUS CAPITIS. — Hæc tam contraria secundum prolationem, et necessaria secundum probationem, inter se convenient: siquidem unum totum non posse simul esse in diversis locis vel temporibus, verum est duntaxat de his quæ sic

VARIÆ LECTIONES.

²⁵¹ Non erit præteritum nec futurum mss. non est præteritum nec futurum ²⁵² Non est præteritum vel præsens mss. Thu. non est præteritum nec præsens ²⁵³ Claruit, quia summa illa natura scilicet nullo mss. Gem. Vict. Sag. Cister. claruit, scilicet quia summa illa natura nullo ²⁵⁴ Sin aliud mss. et ed. Goth. si aliud ²⁵⁵ Liquido mss. Vi. Sag. liquida ²⁵⁶ Non est distincta mss. non est distincte ²⁵⁷ Sic igitur discussum mss. ed. Goth. si igitur, sicut discussum ²⁵⁸ Pervisum est mss. Thu. et ed. Goth. pervisum est ²⁵⁹ Nusquam et nunquam est mss. Thu. nusquam vel nunquam est ²⁶⁰ Necesse illam est mss. Vi. Gem. Sag. necesse est illam esse ²⁶¹ Cap. 22 est in mss. aliquibus cap. 23. sub hoc titulo: Quomodo melius intelligi possit esse ubique quam in omni loco mss. Gem. Quomodo sit in omni et in nullo loco et tempore ²⁶² In mss. Vict. Thu. Gem. Cister. Vict. Sag. continuatur cap. 21 loco mss. S. Mich. Thu. loco et tempore ²⁶³ Locis vel temporibus mss. Vict. Gem. Sag. Cist. locis et temporibus

sunt in loco et tempore, ut loci spatium vel temporis diurnitatem non excedant. Illius enim duntaxat rei est locus, cuius quantitatem locus circumscrifit ac continet: et illius solum rei est aliquod tempus, cuius diurnitatem metiendo terminat. At summa natura nullis terminis clauditur; sed ejus potentia, quæ est ipsius essentia, omnia sub se concludit. Ergo ipsam nulla loci vel temporis cohibito includit, et cum nullam localis vel temporalis distensionis magnitudinem vel partitatem sicut nec partem, suscipiat; nullo loco aut tempore circumscribitur. At tamen necessitas exigit summam essentiam totam nulli loco vel tempori deesse: et nulla lex loci aut temporis prohibet eam omni loco et tempori simul totam adesse. Ipsa igitur tota simul omnibus et singulis locis et temporibus præsens est. Ideo enim in loco vel tempore esse dicitur, non quia continetur; sed quia præsens est. Aptius tamen hæc dicereatur esse cum loco et tempore, quam in loco et tempore; quia esse in loco vel tempore, proprio intellegitur contineri. Itaque in omni loco et tempore summa natura est, quia nulli abest; et in nullo loco vel tempore est, quia nulla clauditur, nec loci aut temporis legibus subjicitur.

Quomodo ergo convenient hæc tam necessaria secundum prolationem, et tam necessaria secundum probationem? Fortasse quoddam modo est summa natura in loco vel tempore, quo non prohibetur sic esse simul tota in singulis locis vel temporibus ²⁶⁴, ut tamen non sint plures totæ, sed una sola tota; nec ejus ætas, quæ non est nisi vera æternitas, non sit distributa in præteritum, præsens et futurum. Non enim videntur hac lege loci ac temporis cogi, nisi ea quæ sic sunt in loco vel tempore, ut loci spatium vel temporis diurnitatem non excedant. Quare, sicut de his quæ hujusmodi sunt, unum idemque totum simul non posse esse totum in diversis locis vel temporibus ²⁶⁵ omni veritate asseritur; ita in his quæ hujusmodi non sunt, idipsum nulla necessitate concluditur. Jure namquidici videtur, quod tantum ejus rei sit aliquis **13** locus, cuius quantitatem locus circumscribendo continet, et continendo circumscribit, et quod ejus rei solum sit aliquod tempus, cuius diurnitatem tempus metiendo aliquo modo terminat, et terminando metitur. Quapropter ejus amplitudini, aut diurnitati, nulla meta vel a loco vel a tempore opponitur; ulla nullum esse locum vel tempus vere proponitur. Quoniam namque nec locus illi facit, quod locus; nec tempus, quod tempus: D non irrationaliter dicitur quia nullus locus est ejus locus, et nullum tempus est ejus tempus. Quo vero nullum locum aut tempus habere conspicitur, id profecto nullatenus loci aut temporis legem subire convincitur. Nulla igitur lex loci aut temporis.

naturam ullam ²⁶⁸ aliquo modo cogit, quam nullus locus aut tempus ²⁶⁹ aliqua continentia claudit. Quemadmodum autem rationalis ²⁷⁰ consideratio omnimoda ratione non concludat ²⁷¹, ut creatricem summamque omnium substantiam, quam necesse est alienam esse et liberam a natura et jure omnium, quae ipsa fecit de nihilo, nulla loci ²⁷² cohibet vel temporis includat, cum potius ejus potentia, quae non est ²⁷³ aliud quam ejus essentia, cuncta a se facta sub se continendo concludat. Quomodo quoque non est impudentis imprudentiae dicere ²⁷⁴ quod summae veritatis aut locus circumscribat quantitatem, aut tempus metiatur diuturnitatem: quae nullam penitus localis vel temporalis distensionis ²⁷⁵ magnitudinem suspicit vel parvitatem? Quoniam itaque loci haec est vel temporis conditio ²⁷⁶, ut tantummodo quidquid eorum metis clauditur, nec partium fugiat rationem, vel qualiter suscipit locus ejus secundum quantitatem, vel qualiter patitur tempus ejus secundum diuturnitatem; nec ullo modo possit totum a diversis locis vel temporibus simul contineri: quidquid vero loci vel temporis continentia nequaquam concordatur, nulla locorum vel temporum lege ad partium multiplicitatem cogatur; aut praesens esse totum simul pluribus locis aut temporibus prohibetur; quoniam, inquit, haec est conditio loci aut temporis, procul dubio summa substantia, quae nulla loci vel temporis continentia cingitur, nulla eorum lege constringitur. Quare quoniam summam essentiam totam et inevitabilis necessitas exigit nulli loco vel tempori deesse, et nulla ratio loci aut temporis prohibet omni loco vel tempori simul totam adesse, necesse est eam simul totam omnibus ei singulis locis et temporibus praesentem esse. Non enim, quia huic loco vel tempori praesens est, idcirco prohibetur illi vel illi loco, aut tempori simul et similiter praesens esse; nec quoniam fuit, aut est, aut erit, ideo aeternitatis ejus aliquid ²⁷⁷ evanuit a praesenti tempore cum praeterito ²⁷⁸, quod jam non est; aut transit cum praesenti, quod vix est; aut venturum est cum futuro, quod nondum est. Nullatenus namque cogitur vel prohibetur lege ²⁷⁹ locorum vel temporum, alicubi aut aliquando esse vel non esse, quod nullo modo intra locum vel tempus claudit suum esse. Nam, si ipsa summa essentia dicitur esse in loco aut tempore, quamvis de illa et

A de localibus sive temporalibus naturis una sit prolatione, propter loquendi consuetudinem, diversus tamen est intellectus, propter rerum dissimilitudinem ²⁸⁰. In illis namque ²⁸¹ duo quedam eadem uero significat, id est, quia ²⁸² praesentia sunt locis et temporibus, in quibus esse dicuntur; et quia continentur ab ipsis. In summa vero essentia unum tantum praecepitur, id est ²⁸³, quia praesens est; non etiam quia continentur. Unde, si usus loquendi admitteret, convenientius dici videretur esse cum loco vel tempore, quam in loco vel tempore. Verius enim ²⁸⁴ significatur contineri aliquid, cum dicitur esse in alio, quam cum dicitur esse cum alio. In nullo itaque loco vel tempore proprio dicitur esse, quia omnino a nullo alio continetur: et tamen in omni loco vel tempore suo quodam modo dici potest esse; quoniam quidquid aliud est, ne in nihilum cadat, ab ea praesente sustinetur: in omni loco et tempore est, quia nulli abest; et in nullo est, quia nullum locum aut tempus habet, nec in se recepit distinctiones locorum aut temporum; nec hic vel illuc ²⁸⁵, vel alicubi, vel tunc, vel nunc, vel aliquando; nec secundum labile praesens tempus quo utimur, est ²⁸⁶; aut secundum praeteritum, vel futurum, sicut, vel erit, quoniam haec circumscriptorum et mutabilium propria sunt; quod illa non est. Et tamen haec de ea quodammodo dici possunt; quoniam sic est praesens omnibus circumscriptis et mutabilibus, ac si illa circumseribatur eisdem locis, et mutetur temporibus. Patet itaque, quantum ²⁸⁷ satis est ad dissolvendam, quae insonabat, contrarietatem; qualiter summa omnium essentia ubique et semper, et inusquam et nunquam, id est, in omni et in nullo loco ²⁸⁸, aut tempore sit, juxta diversorum intellectuum ²⁸⁹ concordem veritatem.

CAPUT XXIII [al. XXIV.]

²⁸⁰ Quomodo melius intelligi possit esse ubique, quam in omni loco.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Cum localia verba (ibi, ibi, etc.) stepe irreprehensibiliter attribuantur rebus quae nec loca sunt, nec circumscriptione locali continentur, ut cum dicitur ibi esse intellectus in anima, ubi est rationalitas: summa natura ubique, id est in omnibus quae sunt, esse aptius dicitur, quam esse in omnibus locis. Non enim velut quae continentur, sed quae penetrante eueta continet in omnibus est.

VARIAE LECTIONES

²⁶⁸ Naturam illam mss. naturam ullam ²⁶⁹ Locus aut tempus mss. Vict. Sag. Gem. Iocus ac tempus ²⁷⁰ Quemadmodum aut rationalis mss. et ed. Goth. quemadmodum aut rationalis ²⁷¹ Non concludat mss. exc. Thu. non excludat ²⁷² Nulla loci mss. Vi. Sag. S. Mich. ulla loci ²⁷³ Que non est mss. Vi. Sag. que nihil est ²⁷⁴ Impudentis imprudentiae dicere mss. Vict. 13. et Cister. et edit. Veneta imprudentis dicere ²⁷⁵ Dissensionis mss. et ed. Got. distensionis ²⁷⁶ Loci hoc est vel temporis conditio mss. loci haec est vel temporis conditio ms. Cister. loci vel temporis haec est conditio ²⁷⁷ Ejus aliquis ms. et edit. Goth. ejus aliquid ²⁷⁸ Et praeterito mss. Vi. Sag. Gem. Cister. cum praeterito ²⁷⁹ Prohibetur legem mss. et edit. Goth. prohibetur lege ²⁸⁰ Rerum dissimilitudinem ms. Sag. omit. rerum ms. Vict. 13. propter rerum similitudinem ²⁸¹ In illa namque mss. et edit. Goth. in illis namque ²⁸² Significatio est quia mss. et e! . Goth. significat, id est quia ²⁸³ Percipitur, id est mss. Thua. percipitur idem ²⁸⁴ Verius cuim mss. plus eam ²⁸⁵ Nec habet nec illuc mss. ut hic vel illuc ²⁸⁶ Praesens quo utimur tempus est mss. praesens tempus, quo utimur, est ²⁸⁷ Quod quantum mss. omitt. quod ²⁸⁸ In nullo loco mss. Sag. omitt. in ²⁸⁹ Diversorum intellectuum ms. Cister. omit. intellectuum ²⁹⁰ Cap. 23. In aliquibus mss. cap. 24 sub hoc titulo: Quoniam melius intelligi possit esse semper quae in omni tempore

Verum cum constet eamdem suminam naturam non magis esse in omnibus locis, quam in omnibus quæ sunt, non velut quæ continetur, quæ penetrando cuneta continet: cur non dicatur esse ubique, hoc sensu, ut potius intelligatur esse in omnibus quæ sunt, quam tantum in omnibus locis, cum hunc intellectum et rei veritas exhibeat, et ipsa localis verbi proprietas nequaquam prohibeat. Solemus namque localia verba saepe irreprehensibiliter attribuere rebus, quæ nec loca sunt, nec circumscriptio locali continentur, velut si dicam ibi esse intellectum in anima, ubi est rationalitas. Nam cum ibi, et ubi, adverbia localia sint³⁹¹; non tamen locali circumscriptio aut anima continet aliquid, aut intellectus aut rationalitas continetur. Quare summa natura secundum rei veritatem, aptius dicitur ubique³⁹² esse secundum hanc significationem, ut intelligatur esse in omnibus quæ sunt, quam si intelligatur tantum in omnibus³⁹³ locis. Et quoniam, sicut supra expositæ rationes docent, aliter esse non potest; necesse est eam sic esse in omnibus quæ sunt, ut una eademque perfecte tota simul³⁹⁴ sit in singulis.

CAPUT XXIV [al. XXV].

³⁹⁵ *Quomodo melius intelligi possit, « esse semper, » quam, « in omni tempore. »*

CONSPPECTUS CAPITIS. — Summa natura non habet principium aut finem, nec præsens, præteritum aut futurum, quæ sunt temporales differentiae; quoniam æternitas ejus, quæ nihil aliud est quam ipsa, immutabilis et sine partibus est. Cum ergo vox semper, magis prope significet æternitatem, et tempus dicat varietatem, magis congrue summa natura dicitur semper esse, quam esse in omni tempore. Et cum æternitas sit interminabilis vita simul perfecte tota existens, soli huic naturæ summae convenit, quæ principio et fine et omni termino caret.

Eamdem quoque summam substantiali constat sine principio et sine fine esse; nec habere præteritum, aut futurum, nec temporale, hoc est, labile præsens, quo nos utimur, quoniam ætas sive æternitas ejus quæ nihil aliud est quam ipsa, immutabilis et sine partibus est. Nonne ergo semper quod videtur designare totum tempus, multo verius (si de illa dicitur) intelligitur significare æternitatem, quæ sibi ipsi nunquam est dissimilis, quam temporum varietatem, quæ sibi ipsi semper est in aliquo non similis. Quare si dicitur semper esse, quoniam idem est illi esse et vivere; nihil melius intelligitur, quam ætere esse vel vivere, id est, intermina-

VARIÆ LECTIONES.

³⁹⁶ *Illi et ubi adverbia localia sint cont'ntur mss. Thu. ubi et ibi sint localia verba continentur* ³⁹⁷ *Dicitur aptius ubique mss. aptius dicitur ubique* ³⁹⁸ *Quam intelligatur in omnibus, et mss. quam si intelligitur tantum in omnibus locis, et* ³⁹⁹ *Simil perfectam mss. totam simul perfecte totam* ⁴⁰⁰ *Cap. 24 est in aliquibus mss. cap. 25. mss. Gem. Cister. Quomodo melius intelligi possit esse semper, quam in omni tempore.* ⁴⁰¹ *Videtur autem mss. Gem. Sag. videtur enim* ⁴⁰² *Modo terminabilis mss. Thu. modo determinabilis* ⁴⁰³ *Sed hæc essentia, etc., in mss. Gem. Thu. Cister. incipit hic caput 25 sub hoc titulo. Quod nullis mutabilis accidentibus.* ⁴⁰⁴ *Non est aliquando . . . mss. exceptis Thua. nonne est aliquando . . . ?* ⁴⁰⁵ *Cum et hoc mss. Sag. Cister. cum hoc* ⁴⁰⁶ *Et quod illis mss. S. Mich. et quod ipsum editio Gothica. Et quod simul* ⁴⁰⁷ *Dissimile est mss. et ed. Goth. dissimilis est* ⁴⁰⁸ *Quid repugnat mss. quid repugnat* ⁴⁰⁹ *Nulla substantia consequitur mss. nulla substantiam consequatur ed. Goth. nullam substantiam consequatur*

NOTÆ.

(52) Alias est pars capituli 24.

potero et amittere, secundum quod crescat⁴⁰⁵, vel per qualitates diversas mutabitur. Nam itaque sit quia eorum quae accidentia dicuntur, quedam aliquatenus attrahant commutabilitatem, quedam vero nullatenus subtrahant incomutabilitatem⁴⁰⁶. Sicut igitur summa natura accidentibus mutationem efficiens nunquam in sua simplicitate locum trahit; sic secundum ea, quae nullatenus summa incommutabilitati repugnant⁴⁰⁷, aliquando dici aliiquid non resupnit, et tamen aliquid ejus essentiae⁴⁰⁸, unde ipsa variabilis intelligi possit, non accidit. Unde hoc quoque concludi potest, quia nullius accidentis susceptibilis est: quippe quemadmodum illa accidentia, quae mutationem aliquam accedendo vel recedendo faciunt, ipso suo effectu⁴⁰⁹ vere accidere rei, quam mutant, perpenduntur; sic illa, quae a simili effectu deficiunt, impropre dici accidentia deprehenduntur. Sicut igitur semper sibi est⁴¹⁰ omnimodo eadem substantialiter, ita nunquam est a se diversa ullo modo, vel accidentaliter. Sed quoquo modo sese habeat ratio de proprietate nominis accidentium, illud sine dubio verum est, quia de summe incomutabili natura nihil potest dici, unde mutabilis possit intelligi.

CAPUT XXVI [al. XXV].

⁴¹¹ Quomodo illa dicenda sit esse substantia; et quod sit extra omnem substantiam, et singulariter sit quidquid est.

CONSPECTUS CAPITIS. — Cum summa natura nullius mutationis aut accidentis sit susceptibilis, non dicitur substantia nisi substantia dicatur pro essentia: sed ipsa est et extra et supra omnem substantiam; quia ipsa sola per se est. Itaque non habet nisi nomen commune cum creaturis.

Sed si ratum est quod de hujus naturae simplicitate perspectum⁴¹² est, quomodo substantia est? Nam cum omnis substantia admisionis differentiarum, vel mutationis accidentium sit susceptibilis, hujus immutabilis⁴¹³ sinceritas omnino admissio, sive mutationi est inaccessibilis; quomodo ergo⁴¹⁴ obtinebitur eam esse quamlibet substantiam, nisi dicatur substantia pro essentia, et sic sit extra, sicut est supra omnem substantiam? Nam quantum illud esse, quod per se est quidquid, et de nihilo facit omne aliud esse, diversum est ab eo esse, quod per aliud sit de nihilo quidquid est⁴¹⁵; tantum omnino distat summa substantia ab his quae non sunt idem quod ipsa. Cumque ipsa sola omnium⁴¹⁶ naturarum habeat a se, sive alterius naturae au-

B xilio, esse quidquid est; quomodo non est singulariter, absque suae creature consortio, quidquid ipsa est? Unde si quando illi est cum aliis nominis aliquujus communio, valde procul dubio intelligenda est diversa significatio.

CAPUT XXVII [al. XXVI]⁴¹⁷

Quod non continetur in communi tractatu substantiarum; et tamen sit substantia, et individuus spiritus.

CONSPETCUS CAPITIS. — Omnis substantia aut est, universalis, hoc est pluribus communis, aut est individualis, quae cum aliis communem habet. Summa vero natura nec in plures substantias se dividit, nec cum alia se essentia communione colligit. Ergo non includitur in communi substantiarum tractatu. Quia tamen summe existit, ideo maxime substantia dici potest: et quia dignior est, ideo non corpus, sed spiritus est; et quidem individuus, quia nec partibus constat, nec differentiis aut accidentibus est mutabilis, nec proinde ulla ratione divisibilis.

Constat igitur quia illa substantia nullo communi tractatu substantiarum includitur, a cuius essentiali communione omnis natura excluditur. Nempe, cum omnis substantia tractetur aut esse universalis, quae pluribus substantiis essentialiter communis est, ut, hominem esse, commune est singulis hominibus; aut esse individua, quae universalem essentiam communem habet cum aliis, quemadmodum singuli homines commune habent cum singulis, ut homines sint; quomodo aliquis summam naturam in aliarum substantiarum tractatu contineri intelligit, quae nec in plures substantias se dividit, nec cum aliqua alia per essentialiem communionem se colligit? Quoniam tamen ipsa non solum certissime existit, sed etiam summe omnium⁴¹⁸ existit, et cuiuslibet rei essentia dici solet substantia; profecto, si quid digne⁴¹⁹ dici potest, non prohibetur dici substantia. Et quoniam non noscitur dignior essentia quam spiritus aut corpus⁴²⁰; et ex his dignior est spiritus quam corpus: utique eadem asserenda est esse spiritus, non corpus⁴²¹. Quoniam autem nec ullae partes sunt ejusdem spiritus, nec plures esse possunt ejusmodi spiritus, necesse est ut sit omnino individuus spiritus. Quoniam enim, sicut supra constat, nec partibus est compositus, nec ulla differentiis vel accidentibus intelligi potest esse mutabilis, impossibile est ut qualibet sectione sit divisibilis.

VARIAE LECTIONES.

⁴⁰⁵ Quod crescit mss. Thu. quod crescit⁴⁰⁶ Attrahunt... subtrahunt immutabilitatem ms. Sag. attrahant... subtrahant incomutabilitatem.⁴⁰⁷ Incommutabiliter repugnant mss. incomutabilitati repugnant⁴⁰⁸ Ejus essentiae ms. Vict. 3. esse essentie⁴⁰⁹ Ipsa suo effectu mss. ipso suo effectu⁴¹⁰ Sibi esse mss. sibi est⁴¹¹ Cap. 25 est in mss. cap. 26. Titulus in mss. Thu. quomodo illa sit dicenda esse substantia: et quod sit extra omne ustantiam, et singulariter sit quidquid est in communi contractu substantiarum, et tamen sit substantia et individuus spiritus.⁴¹² Perspectum est mss. Vict. perspicuum est⁴¹³ Hujusmodi immutabilis mss. Gem. Vict. Sag. hujus immutabilis⁴¹⁴ Quomodo ergo, etc. usque ad hoc: nam quantum, etc., desunt in ms. Thu. 50. ⁴¹⁵ Ab eo esse quod per aliud sit de nihilo quidquid est. ms. Gem. ab eo esse, quod per aliud esse diversum est ab eo esse, quod per aliud sit de nullo, quicquid est⁴¹⁶ Cumque sola omnium ms. Thu. 30. cumque ipsa omnium ms. Thu. 90. cumque ipsa causam omnium mss. Sag. Vict. Gem. cumque ipsa sola omnium⁴¹⁷ Cap. 26 est in ms. caput 27. ⁴¹⁸ Summa omnium mss. summe omnium⁴¹⁹ Profecto itaque si quid dici potest digne mss. profecto si quid digne dici potest⁴²⁰ Spiritus et corpus mss. spiritus aut corpus⁴²¹ Esse spiritus et non corpus ms. Vict. Sag. Thu. Cister. omitt. et

CAPUT XXVIII [al. XXVII] ⁴²¹.

Quod idem spiritus simpliciter sit : et ⁴²² creata uli comparata non sint.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Summus spiritus propter incommutabilem æternitatem nullo modo dici potest, quia sicut aut erit, sed simpliciter est. Cætera vero, quia mutabilia sunt, secundum aliquid aut fuerunt aliquando aut erunt quod non sunt, et hoc quod sunt vix est : insuper de non esse venient ad esse non per se, sed per aliud : et ita redeunt ad non esse, nisi sustineantur per aliud. Solus ergo summus spiritus simpliciter vere perfecte et absolute est; cætera aut non sunt, aut vix sunt : non tamen omnino non sunt; nam de nihilo aliquid facta sunt ab eo cui solus absolute est.

15 Videtur ergo consequi ex præcedentibus quod iste spiritus, qui sic suo quodam mirabiliter singulari et singulariter mirabili modo est, quadam ratione solus sit; alia vero quæcumque videntur esse huic collata, non sint. Si enim diligenter intendatur, ille solus videbitur simpliciter et perfecte et absolute esse; alia vero omnia sere non esse ⁴²³, et vix esse, quoniam namque idem spiritus, propter incommutabilem æternitatem suam, nullo modo secundum aliquam motum dici potest quia sicut, aut erit; sed simpliciter, est : nec mutabiliter est aliquid, quod aliquando aut non sicut, aut non erit; neque non est quod aliquando sicut, aut erit; sed quidquid est, semel et simul, et interminab liter est. Quoniam, inquam ⁴²⁴, hujusmodi est esse ejus; jure ipse simpliciter et absolute et perfecte dicitur esse. Quoniam vero omnia alia secundum aliquid mutabiliter aliquando aut fuerunt, aut erunt quod non sunt; aut sunt quod aliquando non fuerunt, vel non erunt : et quoniam hoc quia fuerunt, jam non est; illud autem, scilicet quia erunt, nondum est; et hoc quia ⁴²⁵ in fabili brevissimoque et vix existente præsenti sunt, vix est. Quoniam ergo tam mutabiliter sunt, non immerito negantur simpliciter et perfecte et absolute esse; et asseruntur sere non esse, vix esse. Deinde, cum omnia, quæcumque aliad sunt quam ipse ⁴²⁶, de non esse venerint ad esse, non per se, sed per aliud; et cum de esse redeant ad non esse, quantum ad se, nisi sustineantur per aliud, quonodo illis simpliciter convenit, aut perfecte sive absolute esse, et non magis sere vix non esse? Cumque esse solius ejusdem ineffabilis Spiritus intelligi nullo modo possit, aut ex non esse inceptum ⁴²⁷, aut aliquem pati ⁴²⁸ posse, ex eo quod est in non esse, defectum; et quidquid ipse est, non sit, per aliud

A quam per se, id est, per hoc quod ipse est, nomine hujus esse merito solum intelligitur simplex perfectumque et ⁴²⁹ absolutum? Quod vero sic simpliciter et omnimoda ratione solum est perfectum, simplex et ⁴³⁰ absolutum, id nimium quodammodo jure dici potest solum esse : et econtra ⁴³¹, quidquid per superiori rationem, nec simpliciter, nec perfecte, nec absolute esse; sed vix esse, aut sere non esse cognoscitur; id utique aliquo modo recte, non esse dicitur. Secundum hanc igitur rationem ille solus creator Spiritus est, et omnia creata, non sunt; nec tamen omnino ⁴³² non sunt, quia per illum qui solus absolute est, de nihilo aliquid facta sunt.

CAPUT XXIX [al. XXVIII] ⁴³³.

Quo ejus locutio id ipsum sit quod ipse, et ipsi sit consubstantialis, cum non sint duo, sed unus Spiritus.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Summus Spiritus nihil fecit nisi per seipsum; quidquid autem fecit, per suam locutionem fecit. Ergo ejus locutio seu verbum non est aliud quam summus Spiritus. Deinde ista locutio per quam factum est quidquid creatum est, non est creatura, sed est omni creatura prior. Ergo ipsa est creans Spiritus. Rursus : Ista locutio est summi Spiritus intelligentia; summa autem natura, cum sit simplex, est ipsa sua intelligentia. Ergo summa natura est ipsa sua locutio; et haec est illi consubstantialis, quia ipse individuus est Spiritus.

Jam vero ⁴³⁴ his quæ de proprietatibus hujus summæ naturæ ad præsens mihi ducem rationem sequenti occurrerunt ⁴³⁵ perspectis, opportunum existimo ut de ejus locutione, per quam facta sunt omnia, si quid possim, considerem. Etenim cum omnia quæ de illa supra potuit animadvertere, rationis robur inflexibile teneant, illud me maxime cogit de illa diligentius discutere, quia id ipsum, quod ipse summus spiritus est, probatur esse. Si enim ille nihil fecit, nisi per seipsum, et quidquid ab eo factum est per illam est factum, quomodo illa est aliud quam quod est idem ⁴³⁶ ipse? Amplius : asserunt utique inexplicabiliter ea quæ jam inventa sunt, quia nihil omnino potuit unquam aut potest subsistere præter creantem spiritum et ejus creaturam. Hanc vero spiritus ejusdem locutionem impossibile est ⁴³⁷ intercreata contineri : quoniam quidquid creatum subsistit ⁴³⁸, per illam factum est; illa vero per se fieri non potuit. Nihil quippe per seipsum fieri potest, quia quidquid fit, posterius est eo per quod fit; et

VARIAE LECTIONES.

⁴²¹ Cap. 27 est in mss. caput 28. ⁴²² Tit. Creatæ . . . non sint ms. Thru. 90 creatura. . . . non sit ⁴²³ Vere non esse mss. Vict. 3. Sag. Thu. S. Mich. Cister. sere non esse ⁴²⁴ Quoniam in quantum mss. Vict. Sag. S. Mich. Quoniam, inquam ⁴²⁵ Hoc quod mss. hoc quia ⁴²⁶ Deinde, cum omnia quæcumque aliud sunt quam ipse ms. Thu. 30. deinde cum omnia quæcumque aliud sunt quam ipsa. ms. Thu. 90. denique cum omnia alia sunt quam ipse. ⁴²⁷ Aut non esse inceptum mss. aut ex non esse inceptum ⁴²⁸ Aut aliquam pati mss. aut aliquem pati ⁴²⁹ Merito intelligitur simpliciter solum perfectum et mss. Vict. Sag. Cister. merito solum intelligitur simplex, perfectumque ⁴³⁰ Solum est perfectum simpliciter et mss. Vict. Sag. Gem. solum est perfectum simplex et ⁴³¹ A contra mss. e contra ⁴³² Nec tamen omnia mss. nec tamen omnino ⁴³³ Cap. 28 est in mss. cap. 29. ⁴³⁴ Jam nunc mss. Vict. Sag. Thu. Cister. Jam vero ⁴³⁵ Sequenti occurrent mss. etc. Thu. sequenti occurrerunt ⁴³⁶ Quam est idem mss. quam quod est idem ⁴³⁷ Impossible ex mss. impossibile es' ⁴³⁸ Creatum subsistit mss. Thu. creatum existit

nihil est posterius seipso. Relinquitur itaque ut hæc A summi spiritus locutio, cum creatura esse non possit, non sit aliud quam summus spiritus. Denique, tunc ipsa locutio nihil aliud potest intelligi quam ejusdem spiritus intelligentia, qua cuncta intelligit. Quid enim est aliud illi rem loqui aliquam, hoc loquendi modo, quam intelligere? Nam non, ut homo, non semper dicit⁴⁴⁰ quod intelligit. Si igitur summe simplex natura non est aliud quam quod est sua intelligentia, quemadmodum est idem quod est⁴⁴¹ sua sapientia, necesse est ut similiter non sit aliud quam quod est sua locutio. Sed quoniam jam manifestum est summum spiritum unum tantum esse, et omnimodo individuum, necesse est ut sic illi hæc sua locutio sit consubstantialis⁴⁴², ut non sint duo, sed unus spiritus.

CAPUT XXX [al. XXIX] ⁴⁴³.

Quod eadem locutio non constet ex pluribus verbis, sed sit unum Verbum.

CONSPETCUS CAPITIS. — Cum ista locutio sit consubstantialis summe naturæ quæ simplex et una est, pariter simplex et una est, nec pluribus proinde constat verbis, sed est unum Verbum.

Cur igitur dubitem quod supra dubium dimiseram, scilicet, utrum hæc locutio in pluribus verbis an in uno verbo consistat? Nam si sic est summae naturæ consubstantialis, ut non sint duo, sed unus spiritus, utique sicut illa⁴⁴⁴ summe simplex est, ita et ista. Non igitur constat pluribus verbis; sed est unum⁴⁴⁵ Verbum, per quod facta sunt omnia.

CAPUT XXXI [al. XXX].

⁴⁴⁶ *Quod ipsum Verbum non sit similitudo factorum, sed veritas essentiae, facta vero sint aliqua veritatis imitatio. Et quæ naturæ magis sint et præstantiores quam alie.*

CONSPETCUS CAPITIS. — Verbum quo dicuntur et per quod facta sunt omnia est consubstantiale summae incommutabilitati, quia consubstantiale est summae naturæ quæ est ipsa sua incommutabilitas. Ergo Verbum illud non est vera similitudo mutabilium, quæ tamen ad illius exemplum facta sunt. Verum cum illius essentia summe sit, et sola vere sit, ipsum est existendi veritas, cetera vero non sunt nisi illius imitatio. Unde creatura tanto magis est, et tanto præstantior, quanto similius est illi Verbo quod summe est, et summe magnum. Hinc naturæ viventes præstant non viventibus, sentientes non sentientibus, rationales non rationalibus. Hinc etiam si puer quia illa magis sunt quam ista: nam i la n u r a magis est quæ similius est summae essentiae. Quæ autem plura participat, similius est seu in pluribus est similis summae essentiae; illa vero plura participat, cui plura possunt saltem cogitat one auferri. Porro cum omnis essentia co-

ipso magis sit et præstantior, quo similius est illi essentia quæ summe est et summe præstat, manifestum est quia Verbum non est creaturæ similitudo, sed vera essentia; et in creatis non est absoluta essentia, sed vera essentiae imitatio: sive ipsa creata eo magis vel minus sunt vera, quo magis vel minus illi appropinquant.

Sed ecce videtur⁴⁴⁷ mihi suboriri nec facilis ne ullatenus sub ambiguitate relinquenda quæstio. Et enim omnia hujusmodi verba, quibus res quaslibet mente dicimus, id est cogitamus, similitudines et imagines sunt rerum quarum verba sunt; et omnis similitudo, vel imago⁴⁴⁸, tanto magis vel minus est vera, quanto magis vel minus imitatur rem enjus est similitudo. Quid igitur⁴⁴⁹ tenendum est de Verbo, quo dicuntur et per quod facta sunt omnia? Erit, an

B non erit⁴⁵⁰ similitudo eorum quæ per ipsum facta sunt? Si enim ipsum est vera mutabilium similitudo, non est consubstantiale summae incommutabilitati: quod falsum est. Si autem non omnino⁴⁵¹ vera, sed qualisunque similitudo mutabilium est, non est Verbum summae veritatis omnino verum: quod absurdum est. At si nullam mutabilium habet similitudinem, quomodo ad illius exemplum facta sunt? Verum forsitan nihil hujus remanebit⁴⁵² ambiguitatis, si **16** quemadmodum in vivo homine veritas hominis esse dicitur, in picto vero similitudo sive imago illius veritatis, sic existendi veritas intelligitur⁴⁵³ in Verbo, cujus essentia sic summe est, ut quodammodo illa sola sit, in his vero quæ in ejus comparatione quodammodo non sunt, et tamen per

C illud et secundum illud facta sunt aliquid, aliqua imitatio⁴⁵⁴ illius summae essentiae perpendiculariter. Sic quippe Verbum summae veritatis, quod et ipsum est summa veritas, nullum augmentum vel detrimentum sentiet, secundum hoc quod magis vel minus creaturis sit simile; sed potius necesse erit omne quod creatum est tanto magis esse et tanto esse præstantius, quanto similius est illi quod summe est, et summe magnum est. Hinc etenim fortasse, imo non fortasse, sed pro certo, hinc omnis intellectus⁴⁵⁵ judicial naturas quolibet modo viventes præstare non viventibus, sentientes non sentientibus, rationales irrationalibus. Quoniam enim summa⁴⁵⁶ natura suo quodam modo singulari⁴⁵⁷ non solum est, sed et vivit, et sentit, et rationalis est, liquet quoniam omnium quæ sunt⁴⁵⁸, id quod aliquo modo⁴⁵⁹ vivit magis est illi simile, quam id quod nullatenus vivit; et quod modo quolibet vel corvoeo sensu cognoscit aliquid, magis

VARIAE LECTIONES.

⁴⁴⁰ Homo, semper dicit mss. homo, non semper dicit⁴⁴¹ Est id quod est mss. est idem quod est⁴⁴² Ut sit illi hæc sua locutio consubst. mss. ut sic illi sua locutio, sit consubstantialis⁴⁴³ Cap. 29 est in mss. caput 30. ⁴⁴⁴ Utique sicut ille mss. utique sicut illa⁴⁴⁵ Sed unum mss. sed est unum⁴⁴⁶ Caput 31 sub hoc titulo: Quod ipsum verbum, etc., ut in titulo Capitis 30. in excusis. ⁴⁴⁷ Sed ecce videtur, etc. incipit in mss. Gen. et Cister. ⁴⁴⁸ Similitudo et imago mss. Thu. Cister. similitudo vel imago⁴⁴⁹ Quid igitur mss. quid autem⁴⁵⁰ Erit aut non erit mss. Sag. erit an non erit⁴⁵¹ Non est omnino mss. Vict. Sag. Cister. non omnino⁴⁵² Hujusmodi remanebit mss. Sag. hujus remanebit⁴⁵³ Veritas intelligitur mss. Verit: s intelligatur⁴⁵⁴ Immutatio mss. Vict. Sag. Cister. imitatio⁴⁵⁵ Hinc omnis intellectus mss. Thu. hic omnis intellectus⁴⁵⁶ Quoniam enim summa mss. Thu. quoniam enim sine summa⁴⁵⁷ Quodammodo singulari mss. Vict. Sag. singulari quodammodo⁴⁵⁸ Omnia quæ sunt mss. omnium quæ sunt⁴⁵⁹ Et quod modo mss. et quo modo

quam quod ⁴⁶⁰ nihil omnino sentit; et quod rationale est, magis quam quod rationis ⁴⁶¹ capax non est. Quoniam vero simili ratione quedam naturae magis minusve sunt quam aliae ⁴⁶², perspicuum est. Quemadmodum enim natura illud praestantius est, quo per naturalem essentiam propinquius est præstantissimo, ita unique illa natura magis est, cuius essentia similior est summæ essentiæ. Quod sic quaque animadverti facile posse existimo. Nempe si cūlibet substantiæ, quæ et vivit, et sensibilis, et rationalis est, cogitatione ⁴⁶³ afferatur quod rationalis est, deinde quod sensibilis, et postea quod vitalis, postremo ipsum nudum esse, quod remanet; quis non intelligat quod illa substantia quæ sic paulatim destruitur, ad minus et minus ⁴⁶⁴ esse, et ad ultimum ad non esse gradatim perducitur? Quæ autem singulatum ⁴⁶⁵ assumpta quilibet essentiam ad minus et minus esse deducunt, eadem ordinatum assumpta, illam ad magis et magis esse perducunt ⁴⁶⁶. Patet igitur quia magis est vivens substantia quam non vivens, et sensibilis quam non sensibilis, et rationalis quam non rationalis. Non est itaque dubium quod omnis essentia eo ipso magis est, præstantiorque est, quo similior est illi essentiæ quæ summe et et summe prestat. Satis itaque manifestum est in Verbo, per quod ⁴⁶⁷ facta sunt omnia, non esse eorum similitudinem, sed veram simplicemque essentiam; in factis vero non esse simplicem absolutamque essentiam, sed veræ illius essentiæ vix aliquam imitationem. Unde necesse est non idem Verbum, secundum rerum creatorum similitudinem, magis vel minus esse verum, sed omnem ⁴⁶⁸ creatam naturam eo altiori gradu essentiæ dignitatisque consistere, quo magis illi propinquare videtur.

CAPUT XXXII [al. XXX] ⁴⁶⁹.

Quod summus Spiritus seipsum dicat coetero Verbo.
CONSPECTUS CAPITIS. — 1. Summus spiritus est ipsa summa sapientia: summa sapientia se ipsam æterne et summe intelligit, et idem est dicere quod intelligere. Ergo summus spiritus æterne se dicit, et proinde habet Verbum coeterum. 2. Cum mens rationalis se et ipsam summam sapientiam intelligat, summus spiritus, qui est æternus, principaliter æterne se intelligit. At si se æterne intellegit, æterne se dicit; si æterne se dicit, æterne est Verbum ejus apud ipsum. Et ita etiam si nulla alia existeret essentia, necesse foret Verbum illius esse illi coeterum.

Sed cum ita sit ⁴⁷⁰, quomodo illud quod simplex est ⁴⁷¹ veritas potest esse Verbum eorum quorum

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁶⁰ Magis est quam quod mss. magis quam quod ⁴⁶¹ Minusve sunt quam aliae mss. *Thu.* minusve sunt quam aliquæ aliae ⁴⁶² Cogitatione mss. *Thu.* a cogitatione ⁴⁶³ Ad minus et ad minus mss. *Vict. Sag.* ad minus et minus ⁴⁶⁴ Singulatum mss. singulatum ⁴⁶⁵ Perducent mss. perducunt ⁴⁶⁶ In verbo, quo mss. in verbo per quod ⁴⁶⁷ Sed omnem mss. *Thu.* si omnem ⁴⁶⁸ Cap. 50 est in mss. caput 31. et in mss. *Gem. et Cister.* caput 52. sub hoc titulo: Quod summus Spiritus, etc. ut in titulo capitis 31. in editis. ⁴⁷⁰ Cum ita sit mss. *Thu.* cum ita sint ⁴⁷¹ Simpliciter est mss. simplex ex ⁴⁷² Si nunquam creatura mss. *Thu.* si nunquam natura mss. *S. Mich.* si nunquam creata ⁴⁷³ Illa summa mss. Ipsa summa ⁴⁷⁴ Nec futurum est, nullum mss. *Thu.* 90. nec futurum non est ⁴⁷⁵ Si nunquam illa mss. *Thu.* 50. Si nunquam illa ⁴⁷⁶ Nihil apud se diceret cum mas. excepto *S. Mich.* Nihil apud se diceret, si nihil apud se diceret, cum ⁴⁷⁷ Sit illi mss. *Thu.* sit illa ⁴⁷⁸ Ant quomodo mss. at quomodo ⁴⁷⁹ Cum aliquando mens mss. *Vic. Sag. Thu.* omitt. aliquando ⁴⁸⁰ Sed et illam mss. et illam ⁴⁸¹ Et se intelligere mss. *Thu.* a se intelligere ⁴⁸² Ant intelligentiam mss. *Thu.* nec intelligentiam ⁴⁸³ Cap. 31 in mss. est caput 32 in mss. *Gem. Cister.* est caput 53. sub hoc titulo: Quo. I uno verbo etc ut in titulo capitis 52. D. In titulo Coetero verbo mss. *Thu.* 30. coeterum verbo

A non est similitudo? cum omne verbum quo aliquæ res sic mente dicitur, similitudo sit rei ejusdem; et, si non est verbum eorum quæ facta sunt per ipsum, quomodo constabit quia sit Verbum? Nempe omnino verbum alicujus rei verbum est. Denique si nunquam creatura ⁴⁷² esset, nullum ejus esset verbum. Quid igitur? An concludendum est quia si nullo modo esset creatura, nequamquam esset Verbum illud, quod est summa et nullius indigens essentia; aut fortasse ipsa summa ⁴⁷³ essentia, quæ Verbum est, essentia quidem esset æterna, sed Verbum non esset, si nihil unquam per illam fieret? Ejus enim quod non fuit, nec est, nec futurum est, nullum ⁴⁷⁴ verbum esse potest. Verum secundum hanc rationem, si nunquam illa ⁴⁷⁵ præter summum spiritum esset essentia, nullum omnino esset verbum in illo. Si nullum in illo verbum esset, nihil apud se diceret ⁴⁷⁶, si nihil apud se diceret, cum idem sit illi ⁴⁷⁷, sic dicere aliquid quod est intelligere, non aliquid intelligeret; si nihil intelligeret, ergo summa sapientia, quæ non est aliud quam idem spiritus, nihil intelligeret: quod absurdissimum est. Quid igitur? Si enim nihil intelligeret, quomodo esset summa sapientia? Aut si nullo modo esset aliquid præter illam, quid illa intelligeret? Sed nunquid scipsam non intelligeret? At quomodo ⁴⁷⁸ vel cogitari potest quod summa sapientia se aliquando non intelligat; cum mens ⁴⁷⁹ rationalis possit non solum suimet, sed et illius summa sapientiae reminisci; et illam ⁴⁸⁰, et se intelligere ⁴⁸¹? Si enim mens humana nullam ejus aut sui habere memoriam aut intelligentiam ⁴⁸² posset, nequamquam se ab irrationalibus creaturis, et illam ab omni creatura, secum sola tacite disputando, sicut nunc mens mea facit, discerneret. Ergo summus ille spiritus, sicut est æternus; ita æterne sui menor est, et intelligit se ad similitudinem mentis rationalis; imo non ad ullius similitudinem, sed ille principaliter, et mens rationalis ad ejus similitudinem. At si æterne se intelligit, æterne se dicit. Si æterne se dicit, æterne est Verbum ejus apud ipsum. Sive igitur ille cogitet nulla alia existente essentia, sive aliis existentibus, necesse est Verbum illius coeterum illi esse cum ipso.

CAPUT XXXIII [al. XXXI].

D ⁴⁸³ *Quod consubstantiali uno Verbo dicat se, et quod facit.*

CONSPECTUS CAPITIS. — Verbum, quo scipsam sum-

mus Spiritus dicit, est id ipsum quod summus spiritus, ut supra demonstratum est. Verbum etiam, quo dicit ea quae facta sunt, est ipse summus spiritus, ut supra pariter est probatum. Ergo unum est sibi consubstantiale Verbum quo summus spiritus se dicit, et quo ea dicit quae facit. Præterea Verbum, quo se dicit summa sapientia, convenientissime dici potest Verbum ejus, quia perfectam ejus tenet similitudinem: Verbum enim est imago rei ex cogitatione formata; et ideo tanto verius est verbum, quanto verius rem mens cogitat. Iterum, mens rationalis, cum se cogitando intelligit, imaginem suam seu verbum sui producit quod a se non nisi ratione potest separari. Ergo et summa sapientia, cum se dicendo intelligit, gignit consubstantialem sibi similitudinem suam, id est Verbum suum. Verbum istud dici potest et imago et figura et character ejus: Verbum autem quo creaturam dicit, verbum, aut imago, aut figura creaturæ dici non potest; quia est principialis ejus essentia. Ergo summus spiritus creaturam non dicit Verbo creaturæ, sed suo. Ergo quidquid dicit, Verbo suo dicit. Ergo unico eodemque Verbo dicit seipsum et cuncta quæ fecit.

Sed ecce quærentur mihi de Verbo quo Creator dicit omnia quæ facit, obtulit se Verbum quo seipsum dicit qui omnia facit. An ergo alio verbo dicit seipsum, et alio ea quæ facit⁴⁸⁴; aut potius eodem ipso Verbo quo dicit seipsum, dicit quæcunque facit⁴⁸⁵? Nam hoc quoque Verbum, quo seipsum dicit, necesse est id ipsum esse quod ipse est⁴⁸⁶, sicut constat de Verbo illo quo dicit ea quæ facta sunt a se. Cum enim, etiamsi nihil unquam aliud esset nisi summus ille spiritus, ratio tamen cogat⁴⁸⁷ Verbum illud quo se dicit ex necessitate esse, quid verius⁴⁸⁸ quam hoc Verbum ejus non esse aliud quam quod ipse est? Ergo si et seipsum, et ea quæ facit⁴⁸⁹, consubstantiali sibi Verbo dicit, manifestum est quia Verbi quo se dicit, et Verbi quo creaturam dicit, una substantia est. Quomodo ergo, si una substantia⁴⁹⁰ est, duo verba sunt? Sed **17** forsitan non cogit identitas substantiae Verbi unitatem admittere⁴⁹¹. Nam idem ipse qui his verbis loquitur, camdein cum illis⁴⁹² habet substantiam, et tamen Verbum non est. Sed utique verbum, quo se dicit summa sapientia, convenientissime dici potest Verbum ejus secundum superiorē rationē, quia ejus perfectam tenet similitudinem. Nam nulla ratione negari potest, cum mens rationalis seipsam cogitando intelligit imaginem ipsius nasci in sua cogitatione: imo ipsam cogitationem sui esse suam

A imaginem⁴⁹³, ad ejus similitudinem⁴⁹⁴, tanquam ex ejus impressione formatam. Quaecunque enim rem mens, seu per corporis imaginationem seu per rationem cupit veraciter cogitare, ejus utique similitudinem, quantum valet, in ipsa sua cogitatione⁴⁹⁵ conatur exprimere. Quod quanto verius facit, tanto rem ipsam verius cogitat; et hoc quidem, cum cogitat aliquid aliud quod ipsa non est, et maxime cum aliquid cogitat⁴⁹⁶ corpus, clarus perspicitur. Cum enim cogito notum mihi hominem absentem, formatur acies cognitionis meæ in talem imaginem ejus qualem illam per visum oculorum in memoriam attraxi; quæ imago in cogitatione, verbum est ejusdem hominis, quem cogitando⁴⁹⁷ dico. Habet igitur mens rationalis, cum se cogitando intelligit, secum imaginem suam ex se natam, id est cognitionem sui ad suam similitudinem, quasi sua impressione formatam, quamvis ipsa se a sua imagine, non nisi ratione sola, separare possit, quæ imago ejus verbum ejus est. (53)⁴⁹⁸ Hoc itaque modo, quis neget suminam sapientiam, cum se dicendo intelligit⁴⁹⁹, gignere consubstantialem sibi similitudinem suam, id est Verbum suum? Quod Verbum, licet de re tam singulariter eminenti proprie aliquid satis convenienter dici non possit, non tamen inconvenienter, sicut similitudo, ita et imago, et figura⁵⁰⁰ et character, ejus dici potest. Verbum autem quo creaturam dicit, nequaquam similius est verbum creaturæ, quia non est ejus similitudo, sed principalis essentia. Consequitur igitur ut ipsam creaturam non dicat verbo creaturæ. Cujus ergo verbo eam dicit, si non dicit eam verbo ejus? Nam quod dicit, verbo dicit; et verbum alicujus est verbum, id est similitudo. Sed si nihil aliud dicit quam se aut creaturam nihil dicere potest, nisi aut suo, aut ejus verbo. Si ergo nihil dicit verbo creaturæ, quidquid dicit, Verbo suo dicit. Uno igitur eodemque Verbo dicit seipsum, et quæcunque fecit.

CAPUT XXXIV [al. XXXIII]⁵⁰¹.

Quomodo suo⁵⁰² Verbo videri⁵⁰³ possit dicere creaturam.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Ipse est summa ratio, in qua sunt omnia quæ facta sunt. Ergo cum dicit seipsum, dicit omnia quæ facta sunt. Creature autem in seipsis sunt essentia mutabilis; in ipso sunt ipsa prima essentia, et prima existendi veritas.

D Sed quomodo tam differentes res, scilicet creans

VARIÆ LECTIONES

⁴⁸⁴ Ea quæ facit mss. ea quæ facit⁴⁸⁵ Quæcunque facit mss. quæcunque facit⁴⁸⁶ Quod ipsum est mss. quod ipse est⁴⁸⁷ Tamen cogit mss. tamen cogat⁴⁸⁸ Quod verius mss. quid verius⁴⁸⁹ Et ea quæ facit mss. et ea quæ facit⁴⁹⁰ Si una substantia ms. Thu. si una summa substantia⁴⁹¹ Unitatem admittere ms. Vic. 3. unitatem amittere⁴⁹² Eamdem illis mss. Thu. eandem cum illis⁴⁹³ Sui esse imaginem mss. sui esse suam imaginem⁴⁹⁴ Ad sui similitudinem mss. ad ejus similitudinem⁴⁹⁵ Sua cognitione mss. Thu. sua cognitione⁴⁹⁶ Cum aliquid cogitat mss. cum aliquid cogitat⁴⁹⁷ Quem cogitando ms. Thu. 90. quani cogitando⁴⁹⁸ Cap. 52. in mss. omnibus continuatur Caput præcedens⁴⁹⁹ Dicendo intelligat mss. dicendo intelligit⁵⁰⁰ Ita et imago et figura mss. Thu. 90. omitt. ita et imago⁵⁰¹ Cap. 33 est in mss. caput 34 cum hoc titulo: Quomodo suo verbo videri etc. ut in titulo capituli 33⁵⁰² In tit. quod suo mss. quomodo suo⁵⁰³ Videre mss. et ed. Got. videri

NOTÆ.

(53) Alias hic incipit cap. 32.

et *creata essentia*, dici possunt uno Verbo, præsertim A cum Verbum ipsum sit dicenti coæternum; *creatura* autem non sit illi coæterna? Forsitan quia ipse est ⁵⁰⁴ summa sapientia et summa ratio, in qua sunt omnia quæ facta sunt; quemadmodum opus, quod fit secundum aliquam artem, non solum quando fit, verum et antequam fiat, et postquam dissolvitur, semper est in ipsa arte non aliud quam quod est ars ipsa. Idcirco cum ipse summus Spiritus dicit seipsum, dicit omnia quæ facta sunt. Nam et antequam fierent, et cum iam facta sunt, et cum corrumpuntur, seu aliquo modo varientur, semper in ipso sunt, non quod sunt in seipsis, sed quod est idem ipse ⁵⁰⁵. *Et*enim in seipsis sunt essentia mutabilis ⁵⁰⁶, secundum immutabilem rationem ⁵⁰⁷ creata; in ipso vero sunt ipsa prima essentia, et prima existendi veritas cui, prout magis utcunque illa similia sunt ⁵⁰⁸, ita verius et præstantius existunt. Hoc itaque modo non irrationabiliter asseri potest quia, cum seipsum dicit summus ille Spiritus, dicit etiam quidquid factum est uno eodemque Verbo.

CAPUT XXXV [al. XXXIV] ⁵⁰⁹.

Quod quidquid factum est, in ejus Verbo et scientia, sit vita et veritas.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Omnia quæ sunt in summo Spiritu, eadem et eodem modo sunt in Verbo ejus, quia ipsum est illi consubstantiale. Ergo omnia sunt in Verbo vita et veritas. Et quandoquidem scire est idem illi quod dicere, sicut omnia sunt in Verbo vita et veritas, ita sunt in scientia ejus.

Verum cum constet quia Verbum ⁵¹⁰ ejus consubstantiale est illi et perfecte simile, necessario consequitur ut omnia quæ sunt in illo, eadem et eodem modo sint in Verbo ejus. Quidquid igitur factum est, sive vivat, sive non vivat, aut quomodounque ⁵¹¹ sit in se, in illo est ipsa vita et veritas. Quoniam autem idem est summo Spiritui scire quod intelligere, sive dicere, necesse est ut eodem ⁵¹² modo sciat omnia quæ scit quod ea dicit aut intelligit. Quemadmodum igitur omnia sunt in Verbo ejus vita et veritas, ita sunt in scientia ejus.

CAPUT XXXVI (54)

Quam incomprehensibili modo dicat, vel sciat res a se factas.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Cum res in nostra scientia sint non secundum earum essentiam, sed secundum similitudinem; verius sunt in ipsis, quam in nostra scientia. Et tamen constat quod tanto verius sint in

ARIAE LECTIONES.

⁵⁰⁴ Quia ipsa est mss. quia ipse est ⁵⁰⁵ Quod est idem ipse ms. *Thuan.* 30. quod est idem esse ms. *Thu.* 90. quod est ipse ⁵⁰⁶ Essentia mutabilis ⁵⁰⁷ M *Thuan.* 30. quod est idem ipse ⁵⁰⁸ Esse mss. *Thu.* 90. quod est ipse ⁵⁰⁹ Mutabilem rationem mss. *Vict.* *Sag.* *Gem.* immutabilem rationem ⁵¹⁰ Similia sunt mss. similia sunt ⁵¹¹ Quia verbum mss. exceptis *Thu.* quia verbum ejus ⁵¹² Aut quocunque mss. aut quomodounque ⁵¹³ Quod eodem mss. *Vict.* *Sag.* *Thu.* *Gem.* *Cister.* ut eodem ⁵¹⁴ Quia ex re in mss. hic incipit Caput 36 sub hoc titulo: Quam incomprehensibili etc. ut in titulo Capitis 35 in excusis ⁵¹⁵ Aut humana mss. ab humana ⁵¹⁶ Comprehendi non posse mss. *Thu.* 90. omitt. non posse ⁵¹⁷ Creatas substantias mss. *Thu.* 30. increatas substantias ⁵¹⁸ Eorum essentia mss. earum essentiae ⁵¹⁹ Sit in seipsis mss. sint in seipsis ⁵²⁰ In mss. continuatur caput precedens. ⁵²¹ Et intelligentia mss. id est in intelligentia ⁵²² Tantum superatur mss. tam longe superatur ⁵²³ Cap. 36 est in mss. Caput 37 ⁵²⁴ Similiter pluraliter mss. exceptis *Thu.* simul pluraliter ⁵²⁵ Facit similiter. mss. facit, et similiter. ⁵²⁶ Hoc et verbum mss. *Thu.* hoc autem verbum

NOTÆ.

(54) Alias est pars capituli 34.

(55) Alias hic incipit cap. 55.

pluraliter, quia non sunt plures creatrices summæ essentiae. Sicut igitur ille creator est rerum et principium; sic et Verbum ejus: nec tamen sunt duo, sed unus creator, et unum principium.

CAPUT XXXVIII [al. XXXVII] ⁵²⁷.

Quod dici non possit quid duo sint, quamvis necesse sit esse duos.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Quidquid summus Spiritus et Verbum sunt in essentia et ad creaturam, nempe quod sit veritas, et quod sit creator, hoc unicuique et utrique sic convenit; ut tamen non sint duo, aut duas veritates, aut duo creatores; sed unus sint. Ille tamen, cuius est Verbum, non potest esse verbum suum: nec verbum potest esse ille, cuius est verbum. Ergo in eo solo quod ille non est ex isto, hoc autem est ex illo, admittitur pluralitas. Constat ergo quod sint duo; sed exprimi non potest quid duo sint: non enim sunt duo spiritus, nec duo creatores, nec duo verba, nec duas imagines.

Studiose itaque attendendum est quiddam, quod, valde insolitum aliis rebus, in summo Spiritu et Verbo ejus videtur evenire. Nam certum est sic unicuique ⁵²⁸ singulatum, et utrisque ⁵²⁹ simul inesse quidquid sunt in essentia, et quidquid sunt ad creaturam, ut et singulatum perfectum ⁵³⁰ sit ambobus, et tamen pluralitatem non admittat in duobus. Licet enim singulatum et ille perfecte sit summa veritas et Creator, et verbum ejus sit summa veritas et creator; non tamen ambo simul sunt duas veritates, aut duo creatores. Sed cum haec ita sint, miro tamen modo apertissimum est quia nec ille, cuius est Verbum, potest esse Verbum suum; nec Verbum potest esse iste cuius est ⁵³¹ Verbum, ut in eo quod significat vel quid sint substantialiter, vel quid sint ad creaturam semper individuam teneant unitatem. In eo vero, quod ille non est ex isto: hoc autem est ⁵³² ex illo; ineffabilem admittant pluralitatem: infasabilem certe; quamvis enim necessitas cogat ut sint duo, nullo tamen modo exprimi potest quid duo sint ⁵³³. Nam etsi forte ⁵³⁴ duo pares aut aliquid aliud similiter adinvicem possint dici, in his ipsis tamen relativis si queratur quid sit illud de quo dicuntur, non potest dici ⁵³⁵ pluraliter, quemadmodum dicuntur duas pares lineæ, aut duo homines similes. Quippe nec sunt duo ⁵³⁶ pares spiritus, nec duo pares creatores, nec duo aliquid, quod significet eorum aut essentiam aut habitudinem ad creaturam; sed nec duo aliquid, quod designet propriam habi-

A tudinem alterius ad alterum, quia nec duo verba, nec duas imagines. Verbum namque hoc ipsum quod Verbum est, aut imago, ad alterum est; quia non nisi aliquujus Verbum est aut imago; et sic propria sunt haec alterius, ut nequaquam alteri coaptentur. Nam ille, cuius ⁵³⁷ est Verbum aut imago nec imago, nec Verbum est. (56) Constat igitur quia ⁵³⁸ exprimi non potest quid duo sint, summus Spiritus et Verbum ejus, quamvis quibusdam singulorum proprietatis cogantur esse duo. Etenim proprium unius est esse ex altero, et proprium est alterius alterum esse ex illo ⁵³⁹.

CAPUT XXXIX (57).

Quod idem Verbum sit a summo Spiritu, nascendo.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Verbum summi Spiritus sic ex eo est, quasi idem ipsum de eodem ipso. Et ita perfectam ejus, quasi proles parentis, tenet similitudinem. Ergo non convenientius cogitari potest ex illo esse, quam nascendo. Et quidem congruentius de illo nasci dicitur; quam multa dicantur nasci de aliquo a quo habent ut sint, sed cum quo nullam habent similitudinem: ut capilli qui de capite nasci dicuntur.

Quod ipsum nullo ⁵⁴⁰ utique verbo videtur familiarius posse proferi, quam si dicatur proprium esse unius nasci ex altero; et proprium alterius, nasci alterum ex ipso. Certum namque jam constat ⁵⁴¹ quia Verbum summi Spiritus non sic est ex eo, quemadmodum ea quæ ab illo facta sunt; sed quemadmodum Creator de Creatore ⁵⁴², summum de summo. Et ut plena brevitate omnimoda absolvatur similitudo ⁵⁴³, penitus idem ipsum est de eodem ipso, et ita ut nullatenus sit nisi ex eo. Cum igitur pateat Verbum summi Spiritus sic esse ex ipso solo, ut perfectam ejus quasi proles parentis teneat similitudinem: nec si esse ex ipso ut ⁵⁴⁴ fiat ab eo, profecto nullo modo convenientius cogitari potest ex illo esse quam nascendo. Nempe si innumerabiles res indubitanter dicuntur nasci ex his ex quibus habent ut sint; cum nullam eorum, de quibus nasci dicuntur, teneant similitudinem sicut proles parentis. Dicimus enim capillos nasci de capite et poma ex arbore, licet nec illi capitis, nec ista arboris similia sint. Si, inquam, multa hujusmodi non absurde dicuntur nasci, tanto congruentius dici potest Verbum summi Spiritus ex illo existere ⁵⁴⁵, nascendo; quanto perfectius, quasi proles parentis, trahit ejus ⁵⁴⁶ similitudinem ex illo existendo.

VARIÆ LECTIONES.

⁵²⁷ Cap. 37 est in mss. caput 58 ⁵²⁸ Est, unicuique mss. est, sit unicuique ⁵²⁹ Et utrisque mss. Thu. ex utrisque ⁵³⁰ Singulatum perfectum mss. Thu. singulatum perfectumque ⁵³¹ Esse cuius est mss. esse ille cuius est ⁵³² Sic autem est mss. hoc autem est ⁵³³ Quid duo sint mss. Thu. quod duo sint ⁵³⁴ Nam si forte mss. Vict. Sag. nam etsi forte ⁵³⁵ Non potest dici mss. Vict. Sag. Cister. non poterit dici ⁵³⁶ Non sunt duo mss. Thu. Vict. Sag. nec sunt duo ⁵³⁷ Cap. 38. In mss. continuatur caput precedens. Quod idem verbum mss. S. Mich. quod idem verbo ⁵³⁸ Constat igitur quod mss. constat autem quia ⁵³⁹ Alterum esse ex illo mss. Thu. omit. esse ⁵⁴⁰ Quod ipsum nullo etc. in mss. hic incipit Caput 39 ⁵⁴¹ Jam constat, quod mss. jam constat quia ⁵⁴² Quemadmodum de creatore mss. exceptis Thu. quemadmodum Creator de Creatore ⁵⁴³ Absolvatur similitudo mss. Thu. 90. absolvatur plenitudo ⁵⁴⁴ Ex eo ipso ut mss. Vict. Sag. Thu. 30. Cister. ex ipso ut ⁵⁴⁵ Ex illo existere ms. Vict. 13. ex illo subsistere ⁵⁴⁶ Trahit ejus ms. Vict. 13. trahat eius

NOTE.

(56) Alias hic incipit cap. 38.

(57) Alias est pars cap. 38.

CAPUT XL [al. XXXIX] ⁵¹⁷.

Quod verissime ille parens, illud vero ⁵¹⁸ proles.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Tanto verius ille parens, et istud proles dicuntur : quanto magis ille ad hanc generationem solus sufficit, et istud similitudinem ejus exprimit nulla admista dissimilitudine. Ergo illius proprium est, verissimum esse parentem : istius vero, esse verissimam prolem.

Quod si convenientissime dicitur nasci, et tam simile est illi de quo nascitur ⁵¹⁹, cur aestimetur simile, quasi proles parenti; non potius asseratur quia tanto verior est ille parens, et istud proles ⁵²⁰, quanto magis et ille ad hujus ⁵²¹ nativitatis perfectionem solus sufficit, et quod nascitur ejus similitudinem exprimit? Namque in rebus aliis, quas parentis prolisque certum est habitudinem habere, nulla sic gignit ut omnino nullius indigens sola per se ad gignendam prolem sufficiat; nulla sic gignitur, ut nulla admista dissimilitudine omnimodam similitudinem parentis exhibeat. Si ergo Verbum summi Spiritus sic est omnino ex ipsis sola essentia, et sic singulariter est illi simile ut nulla proles sic sit omnino ex sola parentis essentia, aut sic similis parenti, profecto nullis rebus tam convenienter videtur aptari habitudo parentis et prolis, quam summo Spiritui et Verbo ejus. Quapropter illius est proprium verissimum ⁵²² esse parentem, istius vero verissimam ⁵²³ esse prolem.

CAPUT XLI [al. XL] ⁵²⁴.

Quod ille verissime gignat ⁵²⁵, illud verissime gignatur ⁵²⁶.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Ergo summi Spiritus est verissime gignere, et Verbi ejus verissime gigni.

At hoc ⁵²⁷ constare non poterit, nisi pariter ille verissime gignat; et istud verissime gignatur. Sicut igitur illud est perspicuum, ita hoc esse certissimum necesse est. Quare summi Spiritus est verissime gignere, et Verbi ejus verissime gigni.

CAPUT XLII (58).

Quod alterius verissime sit esse genitorem et Patrem, alterius genitum et Filium.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Ergo hic Pater, hoc Filius est, non vero hic mater, et hoc filia dici debet : non quod sit ulla in his sexus differentia; nec quod validior sit ut plurimum sexus masculinus : sed potius quia Patris nomen magis quam matris huic convenit, cui ad gignendum nulla alia causa sociatur : et nomen Filii magis quam filiae huic congruit, qui similior est Patri : cum Filius semper sit Patri similior, quam filia quae est disparis sexus.

VARIE LECTIONES.

⁵¹⁷ Cap. 39] est in mss. caput 40 ⁵¹⁸ Ille vero mss. illud vero mss. Gem. Cister. et illud ⁵²² illud quod nascitur mss. illi de quo nascitur ⁵²⁰. Et ista proles mss. et istud proles ⁵²¹ Ad ejus mss. Vict. Sag. ad ejus ⁵²³ Verissimum proprium mss. proprium verissimum ⁵²³ Veracissimum mss. Vict. Sag. S. Mich. verissimam ⁵²⁴ Cap. 40. est in mss. caput 41. ⁵²⁵ Ille verissime gignatur mss. illud verissime gignatur mss. Cister. ille gignatur ⁵²⁶. At hoc mss. Vict. 13. Sag. et hoc. ⁵²⁷ Vellem jam quidem, etc. in mss. hic incipit Caput 42 sub hoc titulo : Quod alterius verissime, etc. ut in titulo Capitis 41. in editis. ⁵²⁸ Et an matris mss. Vict. Sag. Cister. an matris ⁵²⁹ Et hoc quidem mss. est hoc quidem ⁵²⁰ Femininus mss. feminus ⁵²¹ Adaptetur mss. Vict. Sag. aptetur ⁵²² In mss. continuatur Caput precedens. ⁵²³ Verissimum esse genitum mss. Vict. Sag. omitt. esse

NOTE.

(58) Alius est pars cap. 40.

(59) Alias hic incipit cap. 41.

(60) Alias est pars cap. 41.

A Velle jam quidem ⁵²⁷, et forte possem, illum esse verissime Patrem; hoc vero verissime esse Filium concludero. Sed nec hoc negligendum **19** existimo, an Patris et Filii, et an matris ⁵²⁸ et filiae magis illis apta sit appellatio, cum in eis nulla sit sexus discretio. Nam si idcirco convenienter est ille Pater, et proles ejus Filius, quia uterque est Spiritus : cur non pari ratione alteri convenienter esse matrem, alteri filiam, quia uterque est veritas et sapientia? An quia in his naturis, quae sexus habent differentiam, melioris sexus est patrem esse vel filium; minoris vero, matrem vel filiam? Et hoc quidem ⁵²⁹ naturaliter in pluribus; in quibusdam vero econtrario, ut in quibusdam avium generibus, in quibus semineus ⁵³⁰ sexus semper major et validior est; masculinus vero minor et infirmior. Aut certe idcirco magis convenienter summo Spiritui dici Patrem quam matrem, quia prima et principialis causa prolis semper est in patre. Nam si maternam causam quolibet modo semper paterna praecedit, nimis est incongruum ut illi parenti adaptetur ⁵³¹ nomen matris, cui ad gignendam prolem nulla alia causa aut sociatur, aut praecedit. Verissimum est igitur summum Spiritum Patrem esse prolis suæ. Quod si filius semper similior est patri quam filia; nihil autem similius est alteri quam summo Patri proles sua; verissimum est hanc prolem non esse filiam, sed Filium. (59) ⁵³² Sicut igitur proprium est illius verissime gignere, istius vero gigni; sic proprium est illius esse verissimum gignitorem, istius vero verissimum esse genitum ⁵³³. Et sicut alter est verissimus parens, alter verissima proles; sic alter est verissimus Pater, alter verissimus Filius.

CAPUT XLIII (60).

Retractatio communionis amborum, et proprietatum singulorum.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Ita impossibile est eundem esse qui gignit, et eum qui gignitur; ut tamen necesse sit idem esse illum qui gignit, et eum qui gignitur : et ita aliis est genitor, aliis genitus; ut non aliud sit genitor, quam quod est genitus. Itaque patet quia duo sunt, sed quid duo sunt latet: nec enim sunt duo Spiritus, nec duo Patres, nec duo Filii. Sic enim solis relationibus oppositi sunt, ut alter nunquam suscipiat, quod est proprium alterius : et sic concordes natura, ut alter semper teneat alterius essentiam. Unde nec Pater unquam dicitur Filius, nec Filius unquam dicitur Pater; sed in Patre est essentia Filii, et in Filio est essentia Patris.

Inventis tot et tantis ⁶⁶⁴ singulorum proprietati- A bus, quibus mira quedam tam ineffabilis quam inevitabilis in summa unitate probatur esse pluralitas, valde mihi videtur delectabile retractare sœpius tam impenetrabile secretum. Ecce enim cum sic impossibile sit ⁶⁶⁵ eundem esse qui gignit, et eum qui gignitur; atque eundem esse parentem et prolem: ut necesse sit aliud esse genitorem, alium genitum; et aliud esse Patrem, alium Filium: sic tamen necesse ⁶⁶⁶ est idem esse illum qui gignit, et illum qui gignitur, nec non parentem et prolem, ut impossibile sit aliud esse genitorem ⁶⁶⁷, quam quod est genitus; aliud esse Patrem, quam quod est Filius. (61) ⁶⁶⁸ Et cum ita sit aliud ille, et aliud ille, ut omnino pateat quod duo sint ⁶⁶⁹; sic tamen unum et idem ipsum ⁶⁷⁰ est, id quod est ille et ille, ut penitus lateat qui duo sint. Nam sic est aliud Pater, aliud Filius, ut, cum ambos dixerim, videam me duos dixisse; et sic est id ipsum quod est, et Pater et Filius, ut non intelligam quid duos dixerim. Quamvis namque singulus Pater sit perfecte summus Spiritus, et singulus Filius sit perfecte summus Spiritus; sic tamen unum idemque ⁶⁷¹ est Spiritus ⁶⁷² Pater et Spiritus Filius, ut Pater et Filius non sint duo Spiritus, sed unus Spiritus: ut sicut singula propria singulorum non recipiunt pluralitatem, quia non sunt duorum; ita id quod commune est ambo- rum, individuam teneat unitatem, quamvis totum sit singulorum. Nam sicut non sunt duo patres, aut duo filii; sed unus Pater, et unus Filius, quoniam singula sunt singulorum propria; ita non sunt duo, sed unus Spiritus; quamvis et singuli Patris, et singuli Filii, sit perfectum esse Spiritum. Sic sunt oppositi relationibus, ut alter nunquam suscipiat proprium alterius; sic sunt concordes natura ut alter ⁶⁷³ semper teneat essentiam alterius. (62) ⁶⁷⁴ Sic enim diversi sunt, per hoc quod alter est Pater, et alter Filius ⁶⁷⁵, ut nunquam dicatur aut Pater Filius, aut Filius Pater; et sic idem sunt per substantiam, ut semper sit in Patre essentia Filii, et in Filio essentia Patris. Est enim non diversa, sed eadem; non plures, sed una utriusque essentia.

CAPUT XLIV (63).

Quomodo alter alterius sit essentia.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Alter alterius essentia recte D

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁶⁴ Inventis tot et tantis, etc. in mss. hic. incipit caput 43. sub hoc titulo : Retractatio, etc. ut in titulo capit 42. in excusis. ⁶⁶⁵ Cum sit impossibile sic mss. Vict. Sag. cum sic impossibile sit ⁶⁶⁶ Sic tamen necesse mss. Thu. si tamen necesse ⁶⁶⁷ Alium esse genitorem... alium esse mss. aliud esse genitorem... aliud esse ⁶⁶⁸ In mss. continuatur caput præcedens. ⁶⁶⁹ Quid duo sint mss. Thu. quod duo sint ⁶⁷⁰ Unum et idem ipsum mss. Gem. Cister. unum et id ipsum ⁶⁷¹ Unus idemque mss. unus idemque ⁶⁷² Summus spiritus ms. S. Mich. omit. summus ⁶⁷³ Sicut sunt concordes natura, et alter mss. sic sunt natura concordes ut alter ms. Cister. omit. sunt ⁶⁷⁴ In mss. con- tinuntur Caput præcedens. ⁶⁷⁵ Et alter filius mss. Vict. Sag. omit. et ⁶⁷⁶ Unde etiam si etc. in mss. hic incipit Caput 44. cum eo titulo : Quomodo alter, etc. ut in titulo Capitis 43 in excusis. ⁶⁷⁷ Non potest esse per se mss. per se non potest esse ⁶⁷⁸ Ut eo modo mss. Thu. ut eodem modo ⁶⁷⁹ Namque summa sapien- tia ms. Thuan. 50. omit. summa ⁶⁸⁰ Est autem perfecte ms. Vict. 3. omit. perfecte ⁶⁸¹ Et pariter perfectus mss. Vict. Sag. Thu. omit. pariter ⁶⁸² Repugnat ut filius per se mss. Vict. Sag. Thu. Cister. repu- guant ut filius et per se

NOTÆ.

(61) Alias hic incipit cap. 42.

(62) Alias hic incipit cap. 45.

(63) Alias est pars cap. 43.

par Patri Filius : quod quam falsum ⁸⁸³ sit liqui-
diasime superius pervisum est. Quare non repugnat
Filiu[m] et subsistere per se, et esse de Patre; quia
hoc ipsum, id est, per se ipsum posse subsistere,
necessere est illum de Patre habere ⁸⁸⁴. Nam si quis
sapient[er] suam me ⁸⁸⁵ sapientiam, cuius prius expers
esset, doceret, utique hoc ipsa ⁸⁸⁶ sapientia ejus
facere non incongrue diceretur, sed quamvis mea
sapientia ab illius sapientia haberet esse et sapere;
tamen cum jam esset, non nisi sua essentia esset ⁸⁸⁷,
nec saperet nisi seipsa ⁸⁸⁸. Multo igitur magis
externi Patris coeternus Filius, qui sic habet a Patre
esse, ut non sint duas essentiæ, per se subsistit, sa-
pit et vivit. Non igitur sic intelligi potest quod Pater
Filius, aut Filius Patris sit essentia; quasi alter non
possit subsistere per se sed per alterum; sed ad
significandum ⁸⁸⁹ quam habent communionem summe
simplicis, summeque unius essentiæ, sic congrue
⁸⁹⁰ dici et intelligi potest quia sic est ⁸⁹¹ alter id-
ipsum quod alter, ut alter habeat essentiam alterius.
Hac itaque ratione, quoniam utique non aliud
est habere essentiam, quam essentiam **20** esse :
sicut habet alter alterius essentiam, ita est alter
alterius essentia, id est, idem esse est alteri, quod
alteri.

CAPUT XLV [al. XLIV] ⁸⁹².

*Quod aptius dici possit Filius essentia Patris, quam
Pater essentia Filii: et quod similiter sit Filius
Patris virtus, et sapientia, et similia.*

CONSPPECTUS CAPITIS. — Magis tamen congruit Filium
dici essentiam Patris, quam Patrem dici essentiam
Fili: cum enim Filius habeat essentiam a Patre,
dici potest habere essentiam Patris, et proinde
esse essentia Patris. Sic Filius dicitur Patris vir-
tus, sapientia, veritas, justitia, etc., quia hæc habet
a Patre.

Quod licet secundum perspectam rationem verum
sit, valde tamen magis congruit Filium dici essen-
tiæ Patris, quam Patrem essentiam Filii, quoniam
namque Pater a nullo habet essentiam nisi a se-
ipso, non satis apte dicitur habere essentiam alii-
cujus nisi suam; quia vero Filius essentiam suam
habet a Patre, et eamdem quam habet ⁸⁹³ Pater, ap-
tissime dici potest habere essentiam Patris. Quare
quoniam neuter ⁸⁹⁴ aliter habet essentiam, quam
existendo essentia; sicut aptius intelligitur habere D

A Filius Patris essentiam quam Pater Filii, ita con-
venientius dici potest Filius Patris essentia quam
Pater Filii. Nam hæc una si fiat prolatio, satis
acuta brevitate commendat Filium non solum eam-
dem essentiam habere cum Patre, sed hanc ipsam
habere de Patre: ut hoc sit ⁸⁹⁵, Filius est essentia
Patris, quod est, Filius est non differens essentia de
Patris essentia, immo de Patre essentia ⁸⁹⁶. Similiter
ergo est Filius Patris virtus, et sapientia, seu ⁸⁹⁷
veritas et justitia; et quidquid summi Spiritus con-
venit essentie

CAPUT XLVI [al. XLV] ⁸⁹⁸.

*Quomodo quædam ex his quæ sic proferuntur, aliter
quoque possint intelligi.*

CONSPPECTUS CAPITIS. — Filius dici etiam potest in-
telligentia et sapientia, scientia et cognitio Patris;
quia intelligit, scit et novit ipsam Patris essentiam.
Veritas etiam Patris eo sensu dici potes. quia
non est imperfecta imitatio, sed integra veritas
et ipsa essentia paternæ substantiæ, et non est
aliud quam quod est Pater.

Videntur tamen ⁸⁹⁹ quædam, ex his quæ sic pro-
ferri et intelligi possunt, aliam quoque non incon-
gruam sub hac ipsa pronuntiatione intelligentiam
suscipere. Liquet enim Filium esse verum Verbum,
id est perfectam intelligentiam, sive perfectam to-
tius paternæ substantiæ cognitionem, et scientiam,
et sapientiam, id est, quæ ipsam Patris intelligit
essentiam, et cognoscit, et scit, et sapit. Si igitur
hoc sensu dicatur Filius Patris intelligentia, et sa-
pientia, et scientia, et cognitio, sive notitia; quo-
niam intelligit, sapit, scit et novit Patrem, nequa-
quam a veritate disceditur. Veritas quoque Patris
aptissime dici potest Filius, non solum eo sensu,
quia est eadem Filii veritas quæ est et Patris, sicut
jam perspectum est; sed etiam hoc sensu ut
in eo intelligatur non imperfecta quædam imitatio,
sed integra veritas paternæ substantiæ, quia non est
aliud quam quod est Pater.

CAPUT XLVII (64).

*Quod Filius sit intelligentia intelligentiæ et Veritas
veritatis.*

CONSPPECTUS CAPITIS. — Id patet, quia Filius est in-
telligentia, et scientia, et sapientia, et veritas
paternæ substantiæ, quæ ipsa est intelligentia, et
scientia, et sapientia, et veritas.

At si ipsa substantia ⁹⁰⁰ Patris est intelligentia,

VARIAE LECTIONES

⁸⁸³ Quodque ieiunum mss. quod quam falsum
utique hoc ipsa ⁸⁸⁴ Tamen cum jam non esset, nisi sua sapientia esset mss. excepto ms. S. Mich. omitt. habere ⁸⁸⁵ Utique hæc ipsa mss.
utique hoc ipsa ⁸⁸⁶ Suam me habere sap. mss. excepto ms. S. Mich. omitt. habere ⁸⁸⁷ Tamen cum jam non esset, nisi sua sapientia esset mss. Cister. tamen cum jam esset, non nisi in sua essentia esset. ⁸⁸⁸ Nec separat nisi seipsa ms. Cister. nec separat nisi in se ipsa ⁸⁸⁹ Ad designandum mss. ad significandam ⁸⁹⁰ Si congrue mss. sic congrue ⁸⁹¹ Quod sic est mss. Vict. Sag. quia sic est ⁸⁹² Cap. 44 est in mss. caput 45. ⁸⁹³ Et eandem habet mss. et eandem quam habet ⁸⁹⁴ Quoniam neuter mss. Thu. 30. quoniam neutrum ⁸⁹⁵ Ut hic sit mss. ut hoc sit ⁸⁹⁶ Immo de patris essentia mss. immo de patre essentia ⁸⁹⁷ Patris essentia, virtus et sapientia sive mss. Gem. Vict. Sag. Patris virtus et sapientia seu ⁸⁹⁸ Cap. 45. est in mss. caput 46. ⁸⁹⁹ Videtur tamen mss. videntur la-
men. ⁹⁰⁰ At si ipsa substantia etc. in mss. hic incipit Cap. 47 sub hoc titulo: Quod filius sit intelligentia etc. ut in titulo Capitis 46 in excusis. mss. Thu. Quod filius sit intelligentia intelligentiæ, et veritas verita-
tis : et similiter.

NOTÆ.

(64) Alias est pars cap. 45.

et scientia, et sapientia, et veritas, consequenter colligitur quia sicut Filius est intelligentia, et scientia, et sapientia, et veritas paternae substantiae; ita est intelligentia intelligentie, scientia scientiae, sapientia sapientiae, et veritas veritatis.

CAPUT XLVIII [al. XLVI] ⁶⁰¹.

Quod et quomodo Filius sit intelligentia vel sapientia memoriae, et memoria Patris et memoriae.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Verbum rei est ipsa cogitatio ad ejus similitudinem ex memoria formatam. Ergo Verbum ex memoria nascitur. Ergo sicut Filius dicitur Verbum; sic Pater, ex quo gignitur, dici potest memoria. Ergo sicut Filius est intelligentia et sapientia Patris, ita est intelligentia et sapientia paternae memoriae. Et quia Filius quidquid sapit et intelligit, ejus et meminit; Filius est memoria Patris, et memoria memorie, id est memoria memor Patris qui est memoria de nullo nata; Filius vero est memoria nata de memoria, hoc est de Patre.

De memoria vero quid sentiendum est? an ostendamus est Filius intelligentia memoriae, sive memoria Patris, aut memoria memorie? Equidem cum summa sapientia sui memor esse negari non possit, nihil competentius quam in memoria Pater, sicut in Verbo Filius intelligitur; quoniam de memoria nasci Verbum videatur, quod clarus in nostra mente percipitur. Quoniam namque mens humana non semper se cogitat, sicut sui semper meminit, liquet, eum se cogitat, quia verbum ejus ⁶⁰² nascitur de memoria. Unde appetet quia si semper se cogitaret, semper verbum ejus de memoria nasceretur. Rem enim cogitare, cuius memoriam habemus, hoc est mente eam dicere; verbum vero rei, est ipsa cogitatio ad ejus similitudinem ex memoria formatam. Hinc itaque liquido animadverto potest de summa sapientia, quae sic semper se dicit, sicut semper sui memor est, quia de aeterna memoria ejus coeternum ⁶⁰³ Verbum nascitur. Sicut igitur Verbum congrue intelligitur proles; ita memoria, parentis nomen aptissime suscipit. Si ergo proles, que omnino de solo summo Spiritu nata est, proles est memoria ejus; nihil consequentius ⁶⁰⁴, quam quia memoria sua est ⁶⁰⁵ idem ipse. Quippe non in eo ⁶⁰⁶ quod sui memor est, sic est in sua memoria ⁶⁰⁷, velut alia res in alia; quemadmodum ea quae sic sunt in humanae mentis memoria, ut non sint

A ipsa nostra ⁶⁰⁸ memoria; sed sic est memor sui, ut ipse memoria sua sit. Consequitur itaque ut quomodo Filius est intelligentia sive sapientia Patris, ita sit et paterna memoria. At quidquid Filius sapit, aut intelligit; ejus similiter et meminit. (65) ⁶⁰⁹ Est igitur Filius memoria Patris, et memoria memorie, id est, memoria memor Patris, qui est memoria, sicut est sapientia Patris, et sapientia sapientiae, id est, sapientia sapiens Patrem sapientiam: et Filius quidquid memoria nata de memoria, sicut sapientia nata de sapientia; Pater vero de nullo nata memoria vel sapientia.

CAPUT XLIX (66).

Quod summus Spiritus se amet.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Summus Spiritus, sicut sui memor est et se intelligit, ita se amat. Nam et ipsa mens rationalis se et illum amare posse convincitur ex eo quod se et illum possit intelligere.

Sed ecce dum ⁶¹⁰ hujus Patris Filiique proprietates communionemque delectabiliter intueor, nihil delectabilius in illis contemplandum invenio quam ⁶¹¹ mutui amoris affectum. Quam enim ⁶¹² absurde negetur summus Spiritus se amare, sicut sui memor est, et se intelligit! cum et mens ⁶¹³ rationalis et se et illum amare posse convincatur ex eo, quia sui et illius memor esse, et se et illum intelligere potest: otiosa namque, et penitus inutilis est memoria et intelligentia cuiuslibet rei; nisi, prout ratio exigit, res ipsa ametur aut reprobetur. Amat ergo scipsum summus Spiritus; sicut sui meminit, et se intelligit.

CAPUT L [al. XLVIII] ⁶¹⁴.

Quod idem amor pariter procedat a Patre et Filio.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Patet autem summi Spiritus ⁶¹⁵ amorem ex eo procedere quia sui memor est et se ⁶¹⁶ intelligit: nulla enim res amatur sine ejus memoria et intelligentia. Ergo amor ille procedat a Patre qui est memoria, et a Filio qui est intelligentia.

Palam certe est rationem habenti, cum non idcirco ⁶¹⁷ sui memorem esse aut se intelligere, quia se amat, sed ideo se amare, quia sui meminit, et se intelligit; nec eum se posse amare, si sui non sit memor, aut se non intelligat ⁶¹⁸. Nulla enim res amatur sine ejus memoria aut intelligentia ⁶¹⁹; et multa tenentur memoria et intelliguntur quae non amantur.

ARIÆ LECTIONES

⁶⁰¹ Cap. 46 est in mss. caput 48 sub hoc titulo: Quod et quomodo Filius sit intelligentia vel sapientia pietatis; et memoria Patris et memorie ⁶⁰² Quod verbum ejus mss. Vict. Sag. quia verbum ejus ⁶⁰³ Memoria coeternum mss. memoria ejus coeternum ⁶⁰⁴ Nihil convenientius mss. Vict. Ben. Sag. S. Mich. Cister. nihil consequentius ⁶⁰⁵ Memoria ejus est mss. memoria sua est ⁶⁰⁶ Quippe non est, in eo mss. S. Mich. quippe non in eo ⁶⁰⁷ Sic est in sui memoria mss. Gem. S. Mich. Cister. sic est in sua memoria ⁶⁰⁸ Ipsa in nostra mss. ipsa nostra memoria ⁶⁰⁹ In mss. continuatur Caput praecedens. ⁶¹⁰ Sed ecce dum etc. in mss. Hic incipit 49 sub hoc titulo: Quod summus Spiritus se amet. ut in titulo Capitis 48 in editis. ⁶¹¹ Inveni, quam mss. invenio, quam ⁶¹² Quoniam enim ms. Gem. quam enim ⁶¹³ Cum mens mss. Vict. Sag. Thu. cum et mens ⁶¹⁴ Cap. 48 est in mss. caput o sub hoc titulo: Quod idem amor pariter procedat a Patre et Filio, ut in titulo capitis 48 in editis. ⁶¹⁵ Eum idcirco mss. eum non idcirco ⁶¹⁶ Se non intelligit mss. se non intelligat ⁶¹⁷ Et intelligentia mss. aut intelligentia

NOTÆ.

(65) Alias hic incipit cap. 47.

(66) Alias est pars cap. 47.

Patet igitur amorem summi Spiritus ex eo procedere, quia sui memor est, et se intelligit. Quod si in memoria summi Spiritus intelligitur Pater, in intelligentia Filius manifestum est quia a Patre pariter et a Filio ⁶¹⁸, summi Spiritus amor procedit.

CAPUT LI [al. XLIX] ⁶¹⁹.

Quod eterque pari amore diligat se, et alterum.

CONSPPECTUS CAPITIS.

— Summus Spiritus se amat. Ergo Pater se amat, et Filius se amat; et alter alterum amat: summus enim et individuus Spiritus est Pater et Filius, et ambo simul sunt unus spiritus. Uterque etiam se et alterum intelligit, quia sui et alterius meminit. Et quoniam in utroque quod amat id ipsum est quod amat, eterque pari amore se et alterum diligit.

Sed si se amat summus Spiritus, procul dubio se amat Pater, amat se Filius, et alter alterum; quia singulus Pater est summus ⁶²⁰ Spiritus, et singulus Filius, summus Spiritus; et ambo simul, unus spiritus. Et quia eterque pariter sui et alterius meminit, et se et alterum intelligit: et quoniam omnino id ipsum est quod amat, vel amat in Pater ⁶²¹, et quod in Filiō necesse est ut pari amore eterque diligat se et alterum.

CAPUT LII [al. L] ⁶²².

Quod tantus sit iste amor, quantum est ipse summus Spiritus.

CONSPPECTUS CAPITIS.

— Id constat quia tantus est amor iste, quantum ille se intelligit; tantum autem intelligit, quantum est.

Quantus ergo est amor iste summi ⁶²³ Spiritus, sic communis Patri et Filio! Sed si se tantum diligat, quantum sui meminit et se intelligit: tantum autem sui memor est et intelligit se, quanta est ejus essentia, quod aliter esse non potest: profecto tantus est amor ejus, quantus ipse est.

CAPUT LIII [al. LI] ⁶²⁴.

Quod idem amor sit id ipsum quod est summus Spiritus; et tamen ipse sit cum Pater et Filiō unus spiritus.

CONSPPECTUS CAPITIS.

— Nihil potest esse par summo Spiritui nisi summus Spiritus. Cum ergo amor iste tantus sit, quantum est summus Spiritus, liquet quia iste amor est summus Spiritus. Deinde etsi nihil unquam existeret quam summus Spiritus, Pater et Filius nihilominus seipso et invicem diligenter. Ergo amor iste non est aliud quam quod est Pater et Filius, quod est summa essentia. Denique summae essentiae plures esse nequeunt. Ergo utriusque amor una est cum Pater et Filiō summa essentia. Ergo amor ipse est summa sapientia, summa veritas, summum bonum, et quidquid de summi Spiritus substantia dici potest.

Verum quid potest esse par summo Spiritui, nisi summus Spiritus? Iste itaque ⁶²⁵ amor est summus

A Spiritus. Denique si nulla unquam creature, id est si nihil unquam aliud esset quam summus Spiritus, Pater et Filius nihilominus seipso et invicem Pater et Filius diligenter. Consequitur itaque hunc amorem non esse aliud quam quod est Pater et Filius, quod est summa essentia. At quoniam summae essentiae plures esse non possunt, quid magis necessarium quam Patrem et Filiū, et utriusque amorem unam esse summam essentiam? Est igitur idem amor summa sapientia, summa veritas, summum bonum, et quidquid de summi Spiritus substantia dici potest.

CAPUT LIV [al. LII] ⁶²⁶.

Quod totus procedat a Patre, totus a Filiō; et tamen non sit nisi unus unus amor.

B CONSPPECTUS CAPITIS.

— Amor iste non eo procedit in quo Pater et Filius plures sunt, sed ex eo in quo sunt unus. Non enim procedit ex relationibus, quae plures sunt, cum alia sit relatio Patris, et alia relatio Filii; sed ex ipsa sua essentia, quae pluralitatem non admittit, Pater et Filius emitunt tantum bonum; sic tamen, ut totus a Patre et totus a Filiō et totus ab utroque unus idemque procedat; quia a Patre, qui singulus et summus Spiritus, non procedit nisi summus Spiritus, et a Filiō qui singulus pariter est summus Spiritus, non procedit nisi summus Spiritus; et a Patre et Filiō, qui non duo sed unus sunt Spiritus, non procedere potest nisi unus summus spiritus.

Intucendum est diligenter utrum sint duo amores, unus a Patre procedens, alter a Filiō: an unus, non totus ab uno procedens, sed partim a Patre, partim a Filiō: an nec plures, nec unus partim procedens a singulis, sed unus totus a singulis, et idem totus a duobus simul. Sed hujusmodi dubitationis certitudo hinc indubitanter cognoscitur, quia non ex eo procedit, in quo plures sunt Pater et Filius, sed ex eo in quo unus sunt. Nam non ex relationibus suis, quae plures sunt, alia est enim relatio Patris, alia Filii; sed ex ipsa sua essentia, quae pluralitatem non admittit, emitunt Pater et Filius tantum pariter bonum. Sicut ergo singulus Pater est summus Spiritus et singulus Filius est summus Spiritus et simul Pater et Filius non duo, sed unus ⁶²⁷ spiritus; ita a singulo Patre manat totus amor summi Spiritus et a singulo Filiō totus; et simul a Patre et Filiō non duo toti, sed unus idemque totus.

C CAPUT LV [al. LIII] ⁶²⁸.

Quod non sit eorum Filius amor

D CONSPPECTUS CAPITIS.

— Amor tamen iste nec Patris nec Verbi, a quibus procedit, est Filius, quia ex quo ab illis procedit, non refert eorum similitudinem: licet omnino idem sit quod est Pater et Filius. Deinde si proles eorum est, aut alter eorum

VARIAE LECTIONES.

⁶¹⁸ Et a Filiō mss. Vict. Sag. et Filiō ⁶¹⁹ Cap. 49 est in mss. 51 sub hoc titulo: Quod eterque, etc. ut in titulo capituli 49 in editis ms. Thu. 90 omitt. et alterum. ⁶²⁰ Pater summus est mss. pater est summus ⁶²¹ In patre mss. Vict. Sag. a patre ⁶²² Cap. 50 est in mss. caput 52 sub hoc titulo: Quod tantus sit, etc. ut in titulo Capituli 50 in editis ms. Thuan. 90. Quod tantus sit amor iste, quantum summus Spiritus. ms. Thuan. 50. Quod tantus sit amor iste, quantum est ipse Spiritus summus. ⁶²³ Est amor summi mss. Vict. Sag. Thu. S. Mich. est amor iste summi ⁶²⁴ Cap. 51 est in mss. caput 53. ⁶²⁵ Nisi summus Spiritus? Iste itaque mss. Vict. Sag. Nisi summi Spiritus amor? Iste namque ⁶²⁶ Cap. 52 est in mss. caput 54 ⁶²⁷ Filius, non duo, sed unus mss. Thu. 90. Filius, non dico, duo, sed unus ⁶²⁸ Cap. 53 est in mss. caput 55 cum hoc titulo: Quod non sit eorum Filius.

erit pater ejus, alter mater, quod repugnat; cum non aliter a Patre quam a Filio procedat: aut uterque pater sive mater ejus est: nulla autem natura admettit duo aliqua quae singula perfectam et omnino eamdem ad aliquid unum, patris et matris habeant habitudinem.

Quid ergo? cum hic amor pariter habeat esse a Patre et Filio, etsic similis sit ambobus ut nullatenus dissimilis sit illis, sed omnino idem sit quod illi: nunquid Filius eorum, aut proles, estimandus est? Sed sicut Verbum, mox ut consideratur ¹¹¹, se prolem esse ejus, a quo est, evidentissime probat, promptam præferendo ¹¹², parentis imaginem; sic amor aperte se prolem negat; quia dum a Patre et Filio procedere intelligitur, non statim tam perspicuum exhibet se contemplanti ejus, ex quo est, similitudinem, quamvis ipsum considerata ratio doceat omnino idipsum esse, quod est Pater et Filius. Denique si proles eorum est, aut alter eorum erit pater ejus, alter mater; aut uterque pater, sive mater est: quae omnia veritati repugnare videntur. Quoniam namque nullatenus aliter a Patre procedit, quam a Filio; nulla veritas patitur ut dissimili vocabulo ad illum Pater et Filius referantur: non est igitur alter pater ejus, alter mater. Ut autem duo aliqua sint, quae singula perfectam, et nulla consideratione differentem habeant pariter ad aliquid unum, patris aut matris habitudinem, nulla natura aliquo monstrari concedit exemplo. Ergo non est uterque, scilicet Pater et Filius, pater aut mater amoris a se manantis. Nequaquam itaque videtur veritati convenire, ut idem amor eorum filius sit aut proles.

CAPUT LVI [al. LIV] ¹¹³.

Quod solus Pater sit genitor, et ingenitus; solus Filius genitus, solus amor nec genitus, nec ingenitus.

CONSPETUS CAPITIS. — Ergo amor iste non potest proprie dici genitus, sicut Verbum: sed nec ¹¹⁴ omnino ingenitus dicendus est; quia non omnino non est ab alio. Hoc itaque soli Patri convenit, quod sit genitor et ingenitus; soli Verbo, quod sit genitus; soli amori, quod nec proprie genitus nec omnino ingenitus, sed procedens sit; quia nec proles est nec omnino non est ab alio.

Sed videtur tamen amor idem, nec omnino, secundum communis locutionis usum ¹¹⁵, dici posse ingenitus; nec ita proprie, sicut Verbum, genitus. Solemus enim saepè dicere aliquid gigni ex ea re de qua existit: ut cum dicimus splendorem aut calorem gigni ab igne, seu aliquid effectum ¹¹⁶ ex causa sua. Secundum hanc igitur rationem, amor a summo Spiritu exiens, non omnino asseri potest ingenitus; ita vero proprie, sicut Verbum, dici genitus non

A potest; quia Verbum verissimam esse prolem, et verissimum filium; amorem vero nullatenus filium aut prolem esse, manifestum est. Potest itaque, imo debet dici solus ille, cuius Verbum est, genitor et ingenitus; quia solus est Pater et parens, et nullo modo ab alio est: solum autem Verbum genitum, qui solum filius et proles est. Solus vero amor utriusque, nec genitus, nec ingenitus, quia nec filius est, nec proles est ¹¹⁷, nec omnino non est ab alio.

CAPUT LVII [al. LV] ¹¹⁸.

Quod amor idem sic sit increatus et creator, sicut Pater et Filius: et tamen ipse cum illis non tres, sed unus increatus, et unus creator. Et quod idem possit dici Spiritus Patris et Filius.

CONSPETUS CAPITIS. — Cum amor iste una eademque sit cum Patre et Filio summa essentia, quæ sola a nullo facta, per se omnia fecit; necesse est sicut Pater et Filius, ita et iste amor sit increatus et creator: et iste tres, non plures, sed unus sint increatus et unus creator. Patrem itaque nullus facit, sive creat, aut gignit. Filium Pater solus gignit, sed non facit. Pater et Filius non faciunt aut gignunt, sed spirant suum amorem, quia ab eis procedit non discedendo a summa illa essentia, sed existendo ex illa. Hinc summæ essentiae Spiritus recte potest appellari. Communio etiam Patris et Fili iuri potest, tum quia nomen habet commune Patri et Filio, tum quia ipse illud ipsum omnino est, quod Pater et Filius.

Quoniam autem idem amor singulus est summa essentia, sicut Pater et Filius, et tamem simul Pater, et Filius, et utriusque amor non plures ¹¹⁹, sed una summa essentia, quæ sola a nullo facta, non per aliud quam per se omnia fecit. Necesse est ut quemadmodum singulus Pater, et singulus Filius est increatus et creator; ita et amor singulus sit increatus et creator, et tamen omnes tres simul, non ¹²⁰ plures, sed unus increatus et unus creator. Patrem itaque nullus facit, sive creat, aut gignit; Filium vero Pater solus gignit, sed non facit ¹²¹; Pater autem pariter et Filius non faciunt, neque gignunt; sed quodammodo, si sic dici potest, spirant suum amorem: quamvis enim non nostro modo ¹²² spiraret summe incommutabilis essentia, tamen ipsum suum amorem ¹²³ a se ineffabiliter procedentem, non discedendo ab illa, sed existendo ex illa, forsitan non-alio modo videtur posse dici aptius ex se emittere quam spirando. Quod si dici potest, sicut Verbum summæ essentiae Filius est ejus; ita eiusdem amor satis convenienter appellari potest Spiritus ejus: ut cum essentialiter ipse sit spiritus, sicut Pater et Filius, illi non putentur alicujus spiritus; quia nec Pater ab ullo alio est, nec Filius a Patre

VARIÆ LECTIONES.

¹¹¹ Mox ut consideratur mss. mox consideratur referendo ¹¹² Cap. 54 est in mss. caput 56 ¹¹³ Locutionis modum mss. Thua. Gem. Cister. locutionis usum ¹¹⁴ Aliquem effectum mss. Vict. Sag. Thua. Cister. aliquod effectum ¹¹⁵ Nec filius nec ingenitus est mss. nec filius est, nec proles est. ¹¹⁶ Cap. 55 est in mss. caput 57 sub hoc titulo: Quod amor idem sic sit increatus, etc. ut in titulo capituli 55 in editis. ¹¹⁷ Simil. et non mss. Vict. Sag. Thua. S. Mich. simul, non ¹¹⁸ Pater solus gignit; sed non facit mss. Thua. Pater solus non facit, sed gignit ¹¹⁹ Non nostro amore mss. non nostro modo ¹²⁰ Tamen ipsum amorem mss. S. Mich. Cister. tamen ipsum suum amorem

¹¹² Promptam præferendo mss. Thua. 90. Promptam locutionis modum mss. Thua. Gem. Cister. locutionis usum ¹¹³ Nec filius nec ingenitus est mss. nec filius est, nec proles est. ¹¹⁴ Amor non plures ms. Thua. 90. amor non plura ¹¹⁵ Pater solus gignit; sed non facit mss. Thua. Pater solus non facit, sed gignit ¹¹⁶ Non nostro amore mss. non nostro modo ¹¹⁷ Tamen ipsum amorem

quasi spirante nascitur; iste autem estimetur Spiritus utriusque; quia ab utroque, suo quodam inenarrabili modo, spirante mirabiliter procedit. Qui etiam ex eo quia est communio Patris et Filii, non absque ratione quasi propria assumere posse videtur aliquid nomen, quod Patri Filioque commune sit; si proprii nominis exigit indigentia. Quod quidem si ⁶¹ fiat, scilicet, ut ipse amor nomine Spiritus, quod substantiam pariter Patris et Filii significat, quasi proprio designetur: ad hoc quoque non inutiliter valebit, ut per hoc idipsum esse, quod est Pater et Filius, quamvis ab illis esse suum habeat, intimetur.

CAPUT LVIIH [al. LVI] ⁶².

Quod sicut Filius est essentia vel sapientia Patris, eo sensu, quia habet eamdem essentiam vel sapientiam quam Pater; sic idem Spiritus sit Patris et Filii essentia et sapientia, et similia.

Potest quoque quemadmodum Filius est substantia, et sapientia, et virtus Patris, eo sensu quia habet ⁶³ eamdem essentiam, et sapientiam, et virtutem, quam Pater; ita utriusque Spiritus intelligi essentia, vel sapientia, vel virtus Patris et Filii, quia habet omnino eamdem quam habent illi

CAPUT LIX [al. LVII] ⁶⁴.

Quod Pater, et Filius, et eorum Spiritus, pariter sint in se invicem.

CONSPECTUS CAPITIS. — Ili tres sunt una eadem summa essentia, quae nec sine se, nec extra se, nec major vel minor seipsa esse potest. Ergo huius sunt in se invicem; ita ut nullus aliud excedat. Deinde memoria summae essentiae tota est in ejus intelligentia et amore, et intelligentia in ejus memoria et amore, et amor in memoria et intelligentia ejus. Ergo totus Pater qui est memoria, est in Filiō, qui est intelligentia, et in Spiritu, qui est amor: et totus Filius est in Patre et Spiritu, et totus Spiritus in Patre et Filiō: et unus illorum non potest esse sine aliis.

Jucundum est intueri in Patre, et Filiō et utriusque Spiritu, quomodo sint in se invicem tanta aequalitate ut nullus aliud excedat. Præter hoc enim, quia unusquisque eorum sic est perfecte summa essentia, ut tamen omnes tres simul non sint nisi essentia una summa, quae nec sine se vel extra se, nec major vel minor seipsa esse potest: per singulos tamen idipsum non minus valet probari. Est etenim totus Pater in Filiō et communi Spiritu; et Filius in Patre, et eodem Spiritu; et idem Spiritus in Patre et Filiō; quia memoria summae essentiae tota est in ejus intelligentia et in amore, et intelligentia ⁶⁵ in memoria et in amore, et amor in memoria et in intelligentia. Totam quippe suam ⁶⁶ memoriam summis intelligit Spiritus, et amat; et totius intelli-

gentiae meminit, et totam amat; et totius amoris meminit, et totum intelligit. Intelligitur autem in memoria Pater; in intelligentia Filius; in amore, utriusque Spiritus. Tanta igitur Pater et Filius, et utriusque Spiritus, aequalitate sese complectuntur, et sunt in se invicem ut eorum nullus aliud exceedere aut sine eo esse probetur.

CAPUT LX [al. LVIII] ⁶⁷.

Quod nullus eorum alio indigeat ad memorandum, vel intelligentium, vel amandum; quia singulus quisque est memoria, et intelligentia, et amor, et quidquid necesse est inesse summæ essentiae.

CONSPECTUS CAPITIS. — Nec tamen nullus eorum alio indiget sive ad memorandum, sive ad intelligentium, sive ad amandum. Cum enim quisque sit summa essentia, singulus quisque per se est memoria, intelligentia et amor; et ita singulus quisque per se meminit, per se intelligit, et per se amat; sicut per se est.

Sed in his nullatenus negligenter memorie commendandum, quod intuenti mihi occurrit, existimo. Sic enim necesse est ut Pater intelligatur memoria, Filius intelligentia, Spiritus amor; ut nec Pater indigeat Filio, aut communi Spiritu, nec Filius Patre vel eodem Spiritu, sive idem Spiritus Patre aut Filio ⁶⁸; quasi Pater per se meminisse solum possit, intelligere autem nonnisi per Filium, et amare nonnisi per suum Filiique Spiritum; et Filius per se intelligere tantum queat, per Patrem autem memor sit, et per Spiritum suum amet; et idem Spiritus per se non aliud quam amare ⁶⁹ valeat, sed Pater illi sit memor, et Filius illi intelligat. Nam cum in his tribus, unusquisque singulus sit summa essentia et summa sapientia sic perfecta, ut ipsa per se memor sit et intelligat, et amet, necesse est ut nullus horum trium ⁷⁰ alio indigeat, **23** aut ad memorandum, aut ad intelligentium, aut ad amandum. Singulus enim quisque essentialiter est et memoria, et intelligentia, et amor, et quidquid summæ essentiae necesse est inesse ⁷¹.

CAPUT LXI [al. LIX] ⁷².

Quod tamen non sint tres, sed unus, seu Pater, seu Filius, seu utriusque Spiritus.

CONSPECTUS CAPITIS. — Quamvis autem Pater sit intelligentia et amor, non tamen est Filius, aut alicuius Spiritus; quia non est intelligentia genita, nec amor ab aliquo procedens. Et licet Filius sit memoria et amor, non tamen est Pater, aut Spiritus alicuius; quia non est memoria dignens, nec amor ab alio procedens, sicut Spiritus. Sic etsi Spiritus est memoria et intelligentia, non tamen Pater, aut Filius, quia non est memoria dignens, nec intelligentia genita. Unus itaque in summa essentia Pater, unus Filius, unus Spiritus.

VARIÆ LECTIONES.

⁶¹ Quod quidem si ms. Thuan. 50 quoaa idem si ⁶² Cap. 56 est in mss. caput 58. ⁶³ Quia habebat mss. Thu. 30. Cister. quia habet ⁶⁴ Cap. 57 est in mss. caput 59 ⁶⁵ Et amore et intelligentia mss. Vict. Sag. et in amore et intelligentia ⁶⁶ Totam quippe suam mss. Thu. 90 totam quippe summam ⁶⁷ Cap. 58 est in mss. caput 60 ⁶⁸ Spiritus Patre et Filiō mss. Gem. Vict. Sag. S. Mich. Spiritus Patre et Filiō ⁶⁹ Spiritus per se non aliud quam amare mss. Thuan. Spiritus per se non per aliud amare ⁷⁰ Nullus eorum trium mss. S. Mich. Cister. nullus horum trium ⁷¹ Summa est necesse inesse essentiae mss. Vict. Sag. Cister. Summa essentiae necesse est inesse ⁷² Cap. 59 est in mss. caput 61

tus : et non tres Patres, nec tres Filii; nec tres A Spiritus.

Quamdam hic video quæstionem occurtere. Nam si Pater ita est intelligentia et amor, sicut est memoria, et Filius sic est memoria et amor, quomodo est intelligentia; et utriusque Spiritus non minus est memoria et intelligentia, quam amor: quomodo non est Pater, Filius, et alicujus ⁶⁶ Spiritus; et quare non est Filius, Pater et alicujus Spiritus, et cur non est idem Spiritus, alienus Pater, et alicujus Filius? sic quippe intelligebatur quod memoria esset Pater, Filius intelligentia, utriusque Spiritus amor. Verum hæc quæstio non difficile solvitur, si ea quæ jam ratione inventa sunt considerentur. Idecirco enim non est Pater Filius, aut alicujus Spiritus ⁶⁷, licet sit intelligentia et amor; quia non est intelligentia genita, aut amor ab aliquo procedens; sed quidquid est, gignens est tantum, et a quo procedit alius. Filius quoque ideo non est Pater, aut alicujus Spiritus; quamvis seipso et memor ⁶⁸ sit, et amet; quia non est memoria gignens, aut amor ab alio, ad similitudinem sui Spiritus, procedens; sed quidquid existit, tantum gignitur, et est a quo Spiritus procedit. Spiritum quoque non cogit esse Patrem aut Filium, hoc, quia contentus est memoria aut intelligentia sua, cum non ⁶⁹ sit memoria gignens, aut intelligentia genita, sed solum, quidquid est, procedat ⁶⁷. Quid igitur prohibet concludi quia unus tantum est in summa essentia Pater, unus Filius, unus Spiritus; et non tres Patres, aut Filii, aut Spiritus?

CAPUT LXII [al. LX] ⁶⁸.

Quomodo ex his tribus plures filii nasci videantur.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Cum singulus quisque illorum trium se et alios intelligat, ac proinde dicat, videtur quod singulus quisque producat suum Verbum seu Filium: et quod proinde plures sint Filii.

Sed ne forte repugnet huic assertioni quod intueror: nam dubium esse non debet quia Pater, et Filius, et corum Spiritus, unusquisque seipsum et alios ambos dicit; sicut se, et alios intelligit. Quod si ita est, quomodo non sunt in summa essentia tot verba quot sunt dicentes, et quot sunt qui dicuntur? Si enim plures homines unum aliquid cogitatione dicant, tot ejus videntur esse verba quot sunt cogitantes; quia in singulorum cogitationibus verbum ejus est. Item, si unus homo cogitat aliqua plura, tot verba sunt in mente cogitantis quot sunt res cogitatæ. Sed in hominis cogitatione ⁶⁹, cum cogitat

aliiquid quod extra ejus mentem est, non nascitur verbum cogitatae rei ex ipsa re; quia ipsa absens est a cogitationis intuitu, sed ex re aliqua similitudine vel imagine, quæ est in cogitantis memoria, aut forte quæ tunc, cum cogitat, per corporeum sensum ex re præsenti in mentem attrahitur. In summa vero essentia sic sibi semper ⁶⁹ sunt præsentes Pater, et Filius, et eorum Spiritus: est enim, sicut jam perspectum est, unusquisque non minus in aliis quam in seipso; ut cum invicem se dicunt, sic videatur idem ipse, qui dicitur, gignere verbum suum, quemadmodum eum a seipso dicitur. Quomodo ergo nihil gignit Filius, aut ejus Patrisque Spiritus; si unusquisque eorum verbum gignit suum, cum a seipso dicitur vel ab alio ⁶¹? Quot autem B verba probari possunt de summa nasci substantia, tot eam necesse est, secundum ⁶⁹ superiorē considerationem, filios gignere, et tot emittere spiritus.

CAPUT LXIII (67).

Quomodo non sit ibi nisi unus unius; hoc est, unum Verbum, et ex solo Patre.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Attamen eum nec plures sint dicentes, nec plura sint quæ dicuntur, sed una sit essentia quæ intelligit et intelligitur, constat quia neque sunt plures patres, nec plura verba, nec plures filii; sed unus est dicens, seu Pater, et unum Verbum, seu unus Filius. Licet ergo Pater, Verbum, et Spiritus pariter se et ambos alios dicant, unum solum ibi est Verbum, quod nec ulla tenet omnium trium, sed duntaxat unius ipsorum, scilicet Patris, Verbum dei potest. Non enim imago aut Filius est suum, aut a se procedens Spiritus. Nam nec ex seipso, nec ex precedente a se nascitur; nec seipsum, aut procedentes a se, existendo initatur. Restat igitur hoc solum Verbum illius solius esse de quo nascendo habet esse, et ad cuius omnitudinem similitudinem existit.

Hac itaque ratione ⁶⁸ videntur in illa esse non solum multi patres, et filii, et procedentes, sed et aliae necessitudines; aut certe Pater, et Filius, et eorum Spiritus, de quibus jam certissimum est quia vere existunt, non sunt tres dicentes, quamvis singulus quisque sit dicens; nec sunt plura, quæ dicuntur, cum unusquisque seipsum, et alios duos dicit. Sicut enim summæ sapientiae inest scire et intelligere; ita utique æternæ incommutabilis scientie et intelligentie naturale est, id semper præsens intueri, quod scit et intelligit. Nihil autem aliud est summo spiritui hujusmodi dicere ⁶⁹, quam quasi cogitando intueri: sicut nostræ mentis locutio nihil aliud est ⁶⁹ quam cogitantis inspectio. Ceterum

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁸ Pater et Filius et alicujus mss. Pater Filius, et alicujus ⁶⁹ Aut alienus Spiritus mss. aut alterius Spiritus. ⁶⁸ Seipso memor mss. Vict. Sag. Cister. seipso et memor ⁶⁹ Intelligentia, cum non mss. intelligentia sua; cum non ⁶⁷ Est, procedat mss. Thu. est, procedit ⁶⁸ Cap. 60 est in mss. caput 62. ⁶⁹ In omni cogitatione mss. in hominis cogitatione ⁶⁹ Sic tibi semper mss. sic sibi semper ⁶¹ A seipso dicitur vel ab alio mss. a se dicitur vel ab alio ⁶⁹ Necesse secundum mss. necesse est secundum ⁶⁹ Hac itaque ratione, etc. in mss. hic incipit caput 63 ab hoc titulo: Quomodo non sit ibi nisi unus unius, ut in titulo capituli 61 in editis ⁶⁹ Spiritui hujus dicere mss. Spiritui hujusmodi dicere ⁶⁹ Nihil aliud est mss. Thu. non aliud est

NOTÆ.

⁶⁷ Alias est pars cap. 60.

I ssimum autem jam consideratæ rationes reddide-
runt, quidquid summæ naturæ ines-
sentialiter, id
perfecte convenire Patri, et Filio, et eorum Spir-
iti, singulatim; et tamen ipsum, si simul dicatur
de tribus, non admittere pluralitatem. Cum ergo
constat quia sicut pertinet ad ejus essentialiam scientia
et intelligentia, sic ejus scire et intelligere non est
aliud quam dicere ⁶⁶, id est semper præsens intueri
quod scit et intelligit: necesse est ut quemadmo-
dum singulus Pater, singulus ⁶⁷ Filius, et singulus
eorum Spiritus est sciens et intelligens, et tamen hi
tres simul non sunt plures scientes aut intelligentes,
sed unus sciens, et unus ⁶⁸ intelligens; ita singulus
quisque sit dicens; nec tamen sint tres dicentes
simil ⁶⁹, sed unus dicens. Hinc illud quoque li-
quide cognosci potest quia, cum hi tres dicuntur,
vel a seipsis, vel ab invicem, non sunt plura que
dicuntur. Quid namque ibi dicitur, nisi eorum es-
sentialia? Si ergo illa una sola est ⁷⁰, unum solum
est, quod dicitur: ergo si unum solum est ⁷¹ in illis,
quod dicit, et unum, quod dicitur; una quippe sa-
pientia est, quæ in illis dicit, et una substantia quæ
dicitur: consequitur non ibi esse plura verba, sed
unum. Licet igitur unusquisque seipsum, et omnes
invicem se dicant, impossibile tamen est in summa
essentia esse verbum aliud præter illud, de quo jam
constat quod sic nascitur ex eo cujus est Verbum,
ut et vera ⁷² ejus dici possit imago, et vere Filius
ejus sit. In quo mirum quiddam et inexplicabile
video. Ecce enim cum manifestum sit unumquem-
que, scilicet Patrem, et Filium, et Patris Filiique
Spiritum, pariter se et ambos alios dicere, et unum
solum ibi esse Verbum; nullatenus tamen ipsum
Verbum videtur posse dici Verbum omnium trium,
sed tantum unius eorum. Constat enim ipsum esse ⁷³
imaginem et Filium ejus cuius est Verbum: et patet
quia ⁷⁴ nec imago, nec Filius suimet, aut a se ⁷⁵
procedentis Spiritus congrue dici potest. Nam nec ex
seipso, nec ex procedente a se, nascitur: nec seipsum,
aut procedentem a se, existendo imitatur. Seipsum
quippe non imitatur, nec a se trahit existendi similitu-
dinem; quia imitatio et similitudo non est in uno solo,
sed in pluribus; **24** illum vero non imitatur nec ad
ejus similitudinem existit, quia iste non habet ab illo
esse, sed ille ab isto ⁷⁶. (68) Restat igitur hoc so-
lum Verbum illius solius esse, de quo nascendo ha-
bet esse, et ad cuius omnimodam similitudinem

A existit. Unus ergo Pater, non plures patres; unus
Filius, non plures filii, unus procedens Spiritus, non
plures procedentes spiritus, sunt in summa essentia.
Qui cum Ita tres sint, ut nunquam Pater sit Filius,
aut procedens Spiritus; nec Filius aliquando sit Pa-
ter, aut Spiritus procedens; nec unquam Spiritus
Patris et Filii ⁷⁷ sit Pater, aut Filius, et singulus
quisque sic sit perfectus ⁷⁸, ut nullo indigeat: id
tamen quod sunt, sic est unum; ut sicut de singulis
pluraliter dici non potest, ita nec tribus simul. Et
enim pariter unusquisque seipsum, et omnes invi-
cem se dicant; non tamen sunt ibi plura verba, sed
unum: et ipsum non singulorum, aut omnium si-
mul, sed unius tantum.

CAPUT LXIV [al. LXII] ⁷⁹.

B Quod hoc licet inexplicabile sit, tamen credendum sit.
CONSPPECTUS CAPITIS. — Hoc certissime sic esse mens
humana cognoscat, etiam si penetrare nequeat
quomodo sit. Incomprehensibile est quomodo
summa sapientia sciat ea quæ fecit. Ergo multo
minus potest explicari quomodo sciat aut dicat
seipsum.

Videtur mihi hujus tam sublimis rei secretum
transcendere omnem intellectus aciem humani: et
idecirco conatum explicandi qualiter hoc sit, conti-
nendum puto. Sufficere namque debere existimo
rem incomprehensibilem indaganti, si ad hoc ra-
tiocinando pervenerit ut eam certissime esse co-
gnoseat; etiamsi penetrare nequeat intellectu, quo-
modo ita sit: nec idcirco minus his adhibendam
fidei certitudinem, quæ probationibus necessariis,
nulla alia repugnante ratione asseruntur; si suæ
naturalis altitudinis incomprehensibilitate explicari
non patientur. Quid autem tam incomprehensibile,
tam ineffabile, quam ⁸⁰ id quod supra omnia est?
Quapropter si ea, quæ de summa essentia hactenus
disputata sunt, necessariis rationibus sunt asserta,
quamvis sic intellectu penetrari non possint, ut et
verbis valeant explicari; nullatenus tamen certitu-
dinis eorum nutat soliditas. Nam, si superior con-
sideratio rationabiliter comprehendit incompre-
hensibile esse, quomodo eadem summa sapientia sciat
ca quæ fecit, de quibus tam multa nos scire necesse
est: quis explicit quomodo sciat aut dicat seipsum,
de qua aut nihil, aut vix aliquid ab homine sciri
possibile est? Ergo si non eo quod seipsum dicit ⁸¹,
generat Pater, et generatur Filius: Generationem
ejus quis enarrabit? (Isa. LII, 8.)

VARIE LECTIONES.

⁶⁶ Non est aliquam dicere mss. non est aliud quam dicere ⁶⁷ Singulus Pater, singulus mss. Vict. Sag.
singulus Pater, et singulus ⁶⁸ Unus sciens, et unus mss. Vict. Sag. omitt. et ⁶⁹ Nec tamen sint tres
dicentes simul: mss. Nec tamen omnes simul tres dicentes ⁷⁰ Si ergo illa una sola est ms. Thuan. 30
si ergo illa sola una est ⁷¹ Ergo unum solum est mss. ergo si unum est ms. Cister. ergo si unum solum
est ⁷² Ut etiam vera mss. ut et vera ⁷³ Constat enim esse mss. constat enim ipsum esse ⁷⁴ Et pater,
quod nec mss. et patet quia ⁷⁵ Nec a se ms. S. Mich. aut a se ⁷⁶ in mss. continuatur præcedens caput. A.
In titul. Sit unus unius mss. sit nisi unus unius ms. Thu. 30. sit nisi unus unius Filius. ⁷⁷ Patris aut Filii
mss. Vict. Sag. Patris et Filii ⁷⁸ Si sit perfectus ms. Cister. sic sit perfectus ⁷⁹ Cap. 62. est in mss. caput
64. ⁸⁰ Incomprehensibile quam mss. incomprehensibile, tam ineffabile, quam ⁸¹ Quod seipsum dicit ms.
Tha. 30 quod ipsam dicit

NOTÆ.

(68) Alias hic incipit cap. 61.

CAPUT LXV (69).

Quomodo de ineffabili re verum disputatum sit.

CONSPETUS CAPITIS. — Hoc autem licet ineffabile sit secundum proprietatem, nihil prohibet verum esse quod hactenus de summa natura disputatum est per enigmata, imaginem ac similitudinem. Quaecunque nomina, quae de illa natura dicuntur, non tam illius proprietatem innuntiunt, quam similitudinem significant enim quod in rebus factis concepimus: nec tamen falsum est quod per verba de ipsa intimatur vel aestimatur. Quod de ipsa cognoscitur, verum est; licet non totum cognoscatur quod ipsa vere est.

Sed rursum, si ita⁶⁹ se ratio ineffabilitatis illius habet, imo quia sic est: quomodo stabit quidquid de illa⁷⁰ secundum Patris, et Filii, et Spiritus procedentis habitudinem disputatum est? Nam si vera illud ratione explicitum est⁷¹, qualiter est illa ineffabilis? Aut si ineffabilis⁷² est, quomodo est ita, sicut disputatum est? An quodantenus⁷³ de illa potuit explicari: et ideo nihil prohibet esse verum quod disputatum est. Sed quia penitus non potuit comprehendendi, idcirco est ineffabilis. Sed ad illud quid responderi poterit, quod jam supra in hac ipsa disputatione constituit; quia sic est summa essentia supra et extra omnem aliam naturam, ut si quando de illa dicitur aliquid verbis, quae communia sunt aliis naturis, sensus nullatenus sit communis? Quem enim sensum in omnibus his verbis, que cogitavi, intellexi nisi commune et usitatum? Si ergo usitatus sensus verborum alienus est ab illa⁷⁴; quidquid ratiocinatus sum, non pertinet ad illam. Quomodo igitur verum est inventum esse⁷⁵ aliquid de summa essentia; si quod est inventum, longe diversum est ab illa? Quid ergo? An quodammodo inventum est aliquid incomprehensibili re; et quodammodo nihil perspectum est de ea? Sæpe namque multa dicimus, quæ proprie sicut sunt non exprimimus; sed per aliud significamus id quod proprie aut nolumus, aut⁷⁶ non possumus deprimere; ut cum per enigmata loquimur. Et sæpe videmus aliquid, non proprie⁷⁷ quemadmodum res ipsa est; sed per aliquam similitudinem aut imaginem, ut cum vultum alicujus⁷⁸ consideramus in speculo. Sic quippe unam eamdenique rem dicimus et non dicimus; videmus et non videmus: dicimus et videmus per aliud; non dicimus et non videmus per suam proprietatem⁷⁹. (70) Haec itaque ratione nihil prohibet et verum esse quod disputatum est hactenus de summa natura; et ipsam tamen nihilo-

A minus ineffabilem persistere: si nequaquam illa putetur per essentiæ suæ proprietatem expressa; sed utcunqne per aliud designata. Nam, quæcumque nomina de illa natura dici posse videntur, non tam mihi eam ostendunt per proprietatem quam per aliquam innuntiunt similitudinem. Etenim cum earumdem vocum significations cogito, familiarius concipio mente quod in rebus factis conspicio, quam id quod omnem humanum intellectum transcendere intelligo: nam valde minus aliquid, imo longe aliud in mente mea sua significatione constituunt, quam sit illud ad quod intelligendum per hanc tenuem significationem mens ipsa mea conatur proficere. Nam, nec nomen sapientiæ mihi sufficit ostendere illud, per quod omnia facta sunt de nihilo, et servantur a nihilo; nec nomen essentiæ mihi valet exprimere illud, quod per singularem altitudinem longe est supra omnia, et per naturalem proprietatem valde est extra omnia. Sic ergo illa natura et ineffabilis est; quia per verba, sicuti est nullatenus valet intimari: et falsum non est, si quid de illa, ratione docente, per aliud velut in enigmate potest aestimari.

CAPUT LXVI [al. LXIV]⁷⁹.

Quod per rationalem meniem maxime accedatur ad cognoscendum summam essentiam.

CONSPETUS CAPITIS. — Nihil itaque de illa natura potest percipi per proprietatem, sed per aliud. Ergo tanto altius creatrix essentia cognoscitur, quanto per propinquorem ipsi creaturam indagatur. Sicut itaque sola mens rationalis ad ejus investigationem assurgere valet, illa eadem sola est, per quam maxime ipsam ad ejus inventionem proficere queat: quia hæc illi propinquat. Unde quanto studiosius mens ad se discendum intendit, tanto efficacius ad illius summæ essentiæ cognitionem ascendet: et quanto se intueri negligit, tanto a creatrici essentiæ speculatione et intuitu descendit.

Cum igitur pateat quia⁸⁰ nihil de hac natura possit percipi per suam proprietatem, sed per aliud, certum est quia per illud magis ad ejus cognitionem⁸¹ acceditur, quod illi magis⁸² per similitudinem propinquat. Quidquid enim inter creatura constat illi esse similius, id necesse est esse natura præstantius. Quapropter id et per maiorem similitudinem plus juvat mentem indagantem summæ veritati propinquare; et per excellentiorem creataram essentiam plus docet quid de creante mens ipsa debet aestimare. Procul dubio itaque tanto altius creatrix essentia cognoscitur, quanto per propinquorem sibi creaturam indagatur. Nam quod om-

VARIE LECTIONES.

⁶⁹ Sed rursum si ita est, etc. in mss. hic incipit caput 65, sub hoc titulo: Quomodo de ineffabili re, etc. ut in titulo caput 63. in editis⁸³ De illa substantia mss. Vict. Sag. Thu. Gem. omitt. substantia⁸⁴ Ratione explicatam est ms. Vict. ratione explicitum est⁸⁵ ms. Sag. Thu. ratione explicitum est⁸⁶ Si illa ineffabilis mss. Thu. Vict. Sag. Cister. omitt. illa⁸⁷ Aut quodantenus mss. an quodam tenus⁸⁸ Alienus est ad illa mss. alienus est ab illa⁸⁹ Verum inventum est esse mss. verum est inventum esse⁹⁰ Aut volumus aut mss. aut nolumus, aut⁹¹ Non prope mss. non proprie⁹² Vultum cuius mss. vultum alicujus⁹³ In mss. continuatur caput precedens.⁹⁴ Cap. 64 est in mss. caput 66⁹⁵ Pateat quod mss. pateat, quia⁹⁶ Eius cognitionem ms. Thu. 30 ejus cogitationem.⁹⁷ Quod illi magis ms. Thu. 50 quo illi magis

NOTÆ.

(69) Alias est pars cap. 62.

(70) Alias hic incipit cap. 63.

nis essentia, inquantum est, instantum sit similis A summæ essentiae, ratio jam supra considerata dubitare non permittit. Patet itaque quia sicut sola est mens rationalis inter omnes creaturas, quæ ad ejus investigationem assurgere valeat; ita nihilominus eadem sola est, per quam maxime ipsam ad 25 ejusdem inventionem proscire queat. Nam, jam cognitum est quia hæc illi maxime per naturalis essentiae propinquat similitudinem. Quid igitur apertius, quam quia mens rationalis quanto studiosius ad se discendum intendit; tanto efficacius ad illius cognitionem ascendit: et quanto seipsam intuerit negligit, tanto ab ejus speculazione descendit?

CAPUT LXVII [al. LXV]⁶⁹⁷.

Quo mens ipsa speculum ejus, et imago ejus sit.
CONSPPECTUS CAPITIS. — Quoniam sola mens et sui et hujus summæ essentiae memor et intelligens et amans esse potest: ideo ea sola vera est imago illius essentiae, quæ per sui memoriam, intelligentiam, et amorem, in Trinitate ineffabili consistit. Maxime autem in hoc mens est similis summæ essentiae quod possit reminisci, intelligere et amare id quod optimum et maximum est, hoc est, summam essentiam.

Aptissime igitur ⁶⁹⁸ ipsa sibimet esse velut speculum dici potest, in quo speculetur, ut ita dicam, imaginem ejus quam facie ad faciem videre nequit. Nam, si mens ipsa sola ex omnibus quæ facta sunt, sui memor et intelligens et amans esse potest, non video cur negetur esse in illa vera imago illius essentiae, quæ per sui memoriam, et intelligentiam, et amorem in Trinitate ineffabili consistit. Aut certe ⁶⁹⁹ inde verius esse illius se probat imagine; quia illius potest esse memor, illam intelligere et amare. In quo enim major est et illi similior, in eo prior illius esse imago cognoscitur. Omnino autem cogitari non potest rationali creaturæ naturaliter esse datum aliquid tam præcipuum, tamque simile summæ sapientiae quam hoc, quia potest reminisci, et intelligere, et amare id quod optimum et maximum est omnium. Nihil igitur aliud est inditum alieni creaturæ quod sic præferat imaginem Creatoris.

CAPUT LXVIII (71).

Quod rationalis creatura ad amandum illam facta sit.
CONSPPECTUS CAPITIS. — Ergo mens rationalis nihil tantum studere debet, quam hanc imaginem naturaliter sibi impressam, per voluntarium effectum exprimere. Ergo cum præcipuum quod potest, si reminisci et intelligere, et amare summum bonum, id præcipue debet velle: quæ enim me-

liora sunt in potestate, ea magis esse debet in voluntate. Deinde non aliud est esse rationalem, quam posse discernere justum a non justo, verum a non vero, bonum a non bono, magis bonum a minus bono. Frustra autem ista potest nisi quod discernit, amet vel reprobet, secundum veræ discretionis judicium; magis videbit vel minus amando quod magis vel minus bonum esse judicat. Ergo rationalis creatura ad hoc facta est, ut summam essentiam, quæ est summum bonum, amet super omnia bona; imo ut nihil amet nisi illam, quia illa est bona per se, et nihil est bonum nisi per illam.

Consequi itaque⁷⁰⁰ videtur quod rationalis creatura

B nihil tantum debet studere, quam hanc imaginem sibi per naturalem potentiam impressam, per voluntarium effectum exprimere. Etenim præter hoc, quod creanti se debet hoc ipsum quod est: hinc quoque⁷⁰¹, quia nihil tam præcipuum posse, quam reminisci et intelligere et amare summum bonum, cognoscitur, nimirum nihil tam præcipue debere velle convincitur. Quis enim neget quæcumque meliora sunt in potestate, ea magis esse debere in voluntate? Denique rationali naturæ non est aliud esse rationalem, quam posse discernere justum a non justo, verum a non vero, bonum a non bono, magis bonum a minus bono⁷⁰²: hoc autem posse omnino inutile est illi et supervacuum, nisi quod discernit amet vel reprobet secundum veræ discretionis judicium⁷⁰³. (72) Hinc itaque satis patenter⁷⁰⁴ videatur omne rationale ad hoc existere, ut sicut ratione discretionis aliquid magis, vel⁷⁰⁵ minus bonum sive non bonum judicat; ita magis aut minus id amet, aut respuat. Nihil igitur apertius⁷⁰⁶ quam rationalem creaturam ad hoc esse factam, ut summam essentiam amet super omnia bona, sicut ipsa est summum bonum: imo ut nihil amet nisi illam, aut propter illam; quia illa est bona per se, et nihil aliud est bonum nisi per illam. Amare autem eam nequit, nisi ejus reminisci, et eam studuerit intelligere. Clarum est ergo rationalem creaturam, totum suum posse et velle⁷⁰⁷ ad memorandum, et intelligentendum, et amandum summum bonum impendere debere, ad quod ipsum esse suum se cognoscit habere.

CAPUT LXIX [al. LXVII]⁷⁰⁸.

Quod anima semper illam amans, aliquando vere beata vivat.

CONSPPECTUS CAPITIS. — At anima humana est rationalis creatura. Ergo ad hoc facta est ut amet summam essentiam, et quidem sine fine. Nefas enim est estimare ouod summa sapientia ad hoc

VARIAE LECTIONES.

⁶⁹⁷ Cap. 65 est in mss. caput 67. ⁶⁹⁸ Aptissime igitur ms. Thu. 30 apertissime igitur ⁶⁹⁹ At certe mss. aut certe ⁷⁰⁰ Consequi itaque, etc. in mss. hic incipit caput 68 sub hoc titulo: Quod rationalis creatura, etc. ut in titulo capituli 66 in editis. ⁷⁰¹ Huic quoque, quia mss. Gem. et S. Mich. hinc quoque, quia ms. Cister. hic quoque quia ⁷⁰² Majus bonum a minus bono ms. Gem. magis bonum a minus bono ⁷⁰³ In mss. continuatur caput præcedens. ⁷⁰⁴ Satis patenter mss. satis patenter ⁷⁰⁵ Aliiquid magis vel mss. Vict. Sag. Thu. Cister. aliquid magis vel ⁷⁰⁶ Nihil enim aptius mss. Vict. Sag. Thu. S. Mich. Cister. nihil igitur apertius ⁷⁰⁷ Velle et posse mss. Vict. Sag. posse et velle ⁷⁰⁸ Cap. 67 est in mss. caput 69

NOTÆ.

(71) Alias est pars cap. 65.

(72) Alias hic incipit cap. 66.

fecerit ut aliquando vel sponte vel violenter hunc A amorem amittat. Restat igitur eam esse ad hoc factam, ut sine fine amet summam essentiam. At hoc facere non potest, nisi semper vivat. Sie igitur est facta ut semper vivat, si semper velit facere ad quod facta est. Deinde Deo hono non convenit ut quod fecit esse ad se amandum, id faciat non esse, quandiu vere amaverit; et quod sponte dedit non amanti, ut semper amaret, id auferat vel auferri permittat amanti, ut ex necessitate non amet: cum dubitari non debeat quod ipse omnem naturam se vere amantem amet. Ergo liquet humanæ naturæ nunquam auferri suam vitam, si semper studeat amare summam vitam. Sed absurdum est ut aliqua natura semper amando illum qui est summe bonus et omnipotens, semper misere vivat. Ergo anima humana, quia rationalis est, ad hoc est facta ut si servet id ad quid facta est, aliquando secura a morte et ab omni molestia beate vivat.

Dubium autem non est animam humanam esse rationalem creaturam: ergo necesse est eam esse factam ad hoc ut amet summam essentiam. Necesse est igitur eam esse factam aut ad hoc, ut sine fine amet; aut ad hoc, ut aliquando vel sponte, vel violenter hunc amorem amittat. Sed nefas est aestimare sumam sapientiam ad hoc eam fecisse, ut aliquando tantum bonum, aut contemnat, aut volens tenere al qua violentia perdat. Restat igitur eam esse ad hoc factam, ut sine fine amet summam essentiam. At hoc facere⁷⁰⁹ non potest nisi semper vivat. Sic igitur est facta ut semper vivat, si semper velit facere ad quod facta est. Deinde inconveniens nimis est summe bono, summeque sapienti, et omnipotenti Creatori, ut quod fecit esse ad se amandum, id faciat non esse, quandiu vere amaverit; et quod sponte dedit non amanti, ut semper amaret, id auferat vel auferri permittat amanti, ut ex necessitate non amet; præserit cum dubitari nullatenus debeat quod ipse omnem naturam se vere amantem amet. Quare manifestum est humanæ animæ nunquam auferri suam vitam, si semper studeat amare summam vitam. Qualiter ergo vivet? Quid enim magnum est longa vita, nisi sit a molestiarum incursione vere secura? Quisquis enim dum vivit, aut timendo, aut patiendo molestiis subjacet, aut falsa securitate fallitur, quid nisi misere vivit? Si quis autem ab his liber⁷¹⁰ vivit, beate vivit. Sed absurdissimum est ut aliqua natura semper amando illum, qui est summe bonus et omnipotens, semper misere vivat. Liquet igitur humanam animam hujusmodi esse, ut si servet id ad quod fuit, aliquando vere secura ab ipsa morte et omni alia molestia beate vivat.

CAPUT LXX [al. LXVIII]⁷¹¹.
Quod illa se amanti seipsam retribuat⁷¹² ut alterne beata sit.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Repugnat eum, qui justissimus est, non discernere inter amantem et contemnentem id quod summe amari debet: et enim non amare amantem se, aut nihil prodesse ab eo amari. Ergo repugnat eum nihil retribuere amanti se. At hujus amoris, quo rationalis creatura aliis eminet, nihil potest esse præmium nisi quod supereminet in omnibus naturis: bonus enim quod sic se amari exigit, non minus se desiderari cogit. Nihil ergo summa bonitas retribuere potest amanti ac desideranti se, nisi seipsam. Si enim vult amari ut aliud retribuat, non vult amari propter se, sed propter aliud; et ita non se, sed aliud vult amari. Constat ergo quia is qui illam, **26** ut debet, desideraverit, summa perfuerit beatitudine; et quod illam nunquam amitteret, quia nec illam poterit non amare, nec illa amantem se poterit deserere. Ergo alterne beata erit.

Denique nullatenus verum videri potest, ut justissimus et potentissimus nihil retribuat amanti se perseveranter; cui non amanti tribuit essentiam⁷¹³, ut amans esse posset. Si enim nihil retribuit amanti, non discernit justissimus inter amantem, et contemnentem id quod summe amari debet⁷¹⁴, nec amat amantem se, aut non prodes ab illo amari: quæ omnia ab illo dissonant: retribuit igitur omni se amare perseveranti. Quid autem retribuit? Si nihilo dedit rationalem⁷¹⁵ essentiam ut amans es- set, quid dabit amanti, si amare non cesseret? Si tam grande est quod amori famulatur, quam grande est quod amori recompensatur? Et si tale est amoris fulcimentum, quale est amoris emolumen- tum? Nam, si rationalis creatura, quæ sibi inutilis est sine hoc amore, si eminet in omnibus creaturis: utique nihil potest esse præmium hujus amoris, nisi quod supereminet in omnibus naturis. Etenim ipsum idem bonum, quod sic se amari exigit, non minus se ab amante desiderari cogit⁷¹⁶. Nam quis sic amet iustitiam, veritatem, beatitudinem, incorruptibilitatem ut his frui non appetat? Quid ergo summa bonitas retribuet amanti et desideranti se nisi seipsam? Nam quidquid aliud tribuat, non retribuit; quia nec compensatur amori, nec consolatur amantem, nec satiat desiderantem. Aut si se vult amari et desiderari, ut aliud retribuat, non se vult⁷¹⁷ amari et desiderari propter se, sed propter aliud; et sic non vult se amari, sed aliud: quod cogitare nefas est⁷¹⁸. Nihil ergo verius quam quod omnis anima rationalis, si, quemadmodum debet, studeat amando desiderare summam beatitudinem, aliquando illam ad fruendum percipiat, ut quod nunc videt⁷¹⁹ quasi per speculum et in ænigmate tunc videat facie ad sa-

VARIAE LECTIONES.

⁷⁰⁹ Et hoc facere mss. At hoc facere ⁷¹⁰ Ab his libere mss. Vict. Sag. Gem. Cister. ab his liber ⁷¹¹ Cap. 68 est in mss. caput 70 ⁷¹² Tribuat mss. retribuat. ⁷¹³ Tribuit essentiam mss. Vict. Sag. tri- but essentiam ⁷¹⁴ Summe amare debet mss. summe amari debet ⁷¹⁵ Rationabilem mss. rationalem ⁷¹⁶ Cogitare mss. cogit ⁷¹⁷ Nec se vult mss. Vict. Sag. Thu. non se vult ⁷¹⁸ Cogitari nefas mss. Vict. Sag. Thu. S. Mich. Cister. cogitare nefas ⁷¹⁹ Nunc videat mss. Vict. Sag. S. Mich. Thu. nunc videt

ciem (73)⁷³⁰. Utrum autem ea sine fine fruiatur, du-
bitare stultissimum est; quoniam illa fruens nec
timore torqueri poterit, nec fallaci securitate de-
cipi, nec ejus indigentiam⁷³¹ jam experta; illam
poterit non amare; nec illa deseret amantem se,
nee aliquid erit potentius, quod eas separat invitata.
Quare quæcunque anima summa beatitudine semel
frui cœperit, æterne beata erit.

CAPUT LXXI (74).

Quod illam contemnens, æterne misera sit.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Econtrario qui summi boni
amorem contemnit, æterne miser erit: nam vel
desinet esse, vel in æterna erit miseria. Non suffi-
ciet autem ad poenam, quod non sit; esset enim
post culpam id quod ante culpam fuit; et sic ju-
stitia non discerneret inter id quod nullum bonum
potest, et nullum malum vult, et id quod maxi-
mum bonum potest, et maximum malum vult. In
æterna ergo erit miseria, si summam essentiam
amare contemnat.

Hinc utique consequenter⁷³² colligitur, quod illa,
quæ summi boni amorem contemnit, æternam mi-
seriam incurrit⁷³³. Nam si dicitur quod pro tali con-
temptu sic justius puniatur, ut ipsum esse, vel vitam
perdat; quia se non utitur ad id ad quod est facta;
nullatenus hoc admittit ratio, ut, post tantam cul-
pam, pro poena recipiat esse quod⁷³⁴ erat ante om-
nem culpam. Quippe antequam esset, nec culpam
habere, nec poenam sentire poterat. Si ergo anima
contemnens id ad quod facta est, sic moritur, ut
nihil sentiat, aut ut omnino⁷³⁵ nihil sit; similiter
se habebit, et in maxima culpa, et sine⁷³⁶ omni
culpa; nec discernet⁷³⁷ summe sapiens Justitia⁷³⁸ C
inter id quod nullum bonum potest, et nullum ma-
lum vult; et id quod maximum bonum potest, et
maximum malum vult. At hoc satis patet quam in-
conveniens sit⁷³⁹. (75) Nihil igitur videri potest con-
sequenter, et nihil credi debet certius, quam ho-
minis animam sic esse factam, ut si contemnat
amare summam essentiam, æternam patiatur⁷⁴⁰
miseriam: ut sicut amans æterno gaudet pœnico,
ita contemnens æterna pœna doleat: et sicut illa
sentiet immutabilem sufficientiam, ita ista sentiat⁷⁴¹
inconsolabilem⁷⁴² indigentiam.

VARIA LECTIONES.

⁷³⁰ In mss. continuatur caput præcedens ⁷³¹ Indulgentiam mss. indigentiam ⁷³² Hinc utique consequenter, etc. in mss. hic incipit caput 71 sub hoc titulo: Quod illam contemnens æterne misera sit ms. Thu. 30. Quod illa contemnens, æterne misera sit ⁷³³ Incurrit. mss. Vict. 3. Sag. Thu. 50. Cister. incurrat ms. Vict. 13 incurrit. ⁷³⁴ Recipiat esse quod mss. Cister. recipiat non esse quod ⁷³⁵ E. Aut omnino mss. Vict. Sag. Thu. aut ut omnino ⁷³⁶ Culpa sine mss. culpa et sine ⁷³⁷ Nec discernit mss. nec discernet ⁷³⁸ Sapiens justitiam mss. sapiens justitia ⁷³⁹ In mss. continuatur caput præcedens. ⁷⁴⁰ Contemnat amare suminam justitiam, æternam patiatur ms. Cister. contemnat justitiam, æternam patiatur ⁷⁴¹ Ita ista sentiat mss. Gem. S. Mich. Cister. ita ista sentiet ⁷⁴² Inconsolabilem ms. Thu. 90 incomprehensibilem ⁷⁴³ Sed nec amantem, etc. in mss. hic incipit caput 72 sub hoc titulo: Quod omnis anima humana sit immortalis ut in titulo capit 79 in edit. ⁷⁴⁴ Sive immortales mss. an immortales ⁷⁴⁵ Verum cum omne, etc. in mss. hic incipit caput 73 sub hoc titulo: Quod aut semper misera aut aliquando vere beata sit: ut in titulo capit 70 in editis. ⁷⁴⁶ Omnenam animam mss. Thu. Vict. Sag. Cister. omnem humanam animam ⁷⁴⁷ Cap. est in mss. caput 74 sub hoc titulo: Quod nulla anima injuste privetur summo bono, et quod ad ipsum intendendum sit ⁷⁴⁸ Judicande sunt mss. Vict. Sag. Thu. judicande sint ⁷⁴⁹ Amantes illud mss. Thu. Cister. amantes id

NOTÆ.

(73) Alias hic incipit cap. 69.

(74) Alias est pars cap. 69.

(75) Alias hic incipit cap. 70.

(76) Alias est pars cap. 70.

CAPUT LXXII (76).

*Quod omnis anima humana sit immortalis. Et quod
aut semper misera, aut aliquando vere beata sit.*

CONSPPECTUS CAPITIS. — Verum nec æterne beata, nec
æterne misera esset anima, si esset mortal. Ergo
immortalis est. Omnes autem animæ sunt ejusdem
naturæ: ergo omnes sunt immortales, cum saltem
alique immortales sint. Porro omne quod vivit, aut
nunquam, aut aliquando erit vere securum ab omni
molestia: ergo omnis anima humana aut semper
misera erit, aut erit aliquando vere beata.

Sed nec amantem⁷⁴³ animam necesse est æterne
beatam esse; nec contemnentem, miseram, si sit
mortalis. Sive igitur amet, sive contemnat id ad
quod amandum creata est, necesse est eam immor-
talem esse. Si autem aliquæ sunt animæ rationales,
quæ nec amantes, nec contemnentes judicandæ sint,
B sicut esse videntur animæ infantum, quid de his
sentiendum est? Sunt mortales, an immortales⁷⁴⁴?
Sed procul dubio omnes humanæ animæ ejusdem
naturæ sunt. Quare, quoniam constat quasdam esse
immortales, necesse est omnem humanam animam
esse immortalis. Verum, cum omne⁷⁴⁵ quod vivit
aut nunquam, aut aliquando sit vere securum ab
omni molestia; nihilominus est necesse omnem hu-
manam animam⁷⁴⁶ aut semper miseram esse, aut
aliquando vere beatam.

CAPUT LXXIII [al. LXXI]⁷⁴⁷.

*Quod nulla anima injuste privetur summo bono, et
quod omnino ad ipsum sit intendendum.*

CONSPPECTUS CAPITIS. — Quæ autem sint animæ sic
amantes, ut aliquando beatæ; aut sic contemnentes,
ut aliquando miseræ futuræ sint, compre-
hendi non potest ab homine. Sufficiat quod summe
justus neminem injuste privet summo bono. Ad
illud itaque omni homini toto corde, tota anima,
tota mente amando et desiderando intendendum est.

Quæ vero animæ incunctanter judicandæ sint⁷⁴⁸,
sic amantes id⁷⁴⁹, ad quod amandum factæ sunt, ut
illo quandoque frui; quæ autem sic contemnentes,
ut illo semper indigere mereantur, aut qualiter,
quove merito illæ, quæ nec amantes nec contem-
nentes dici posse videntur, ad beatitudinem æternam
miseriamve distribuantur, aliquem mortalium dis-
putando posse comprehendere, procul dubio vel

difficilissimum vel impossibile existimo. Quod tamen a⁷⁴⁰ summe justo summeque bono Creatore rerum nulla eo bono, ad⁷⁴¹ quod facta est, injuste privetur, certissime est⁷⁴² tenendum; et ad idem ipsum bonum est omni homini toto corde, tota anima, tota mente amando et desiderando nitendum.

CAPUT LXXIV [al. LXXII]⁷⁴³.

Quod summa essentia sit speranda.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Ad illud vero tendere nemo potest, si ad illud se posse pervenire desperet. Ergo praeter amorem necessaria est spes

Sed in hac intentione humana anima nullatenus se poterit exercere, si desperet quo intendit se posse pervenire. Quapropter quantum illi est utile studium admittendi⁷⁴⁴, tantum necessaria est spes pertinendi.

27 CAPUT LXXV (77).

Quod credendum sit in illam, hoc est, credendo tendendum in illam.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Amare autem aut sperare non potest, quod non credit. Ergo et filies necessaria est qua non modo summam essentiam et ea sine quibus amari non potest, credit; sed qua credendo tendat in illam. In illam enim credere est credendo tendere in illam. Ergo non credit in illam qui, per hoc quod credit, non ad illam tendit. Qui vero credendo in illam tendit, ad illam sic perveniet ut intra illam permanens sit. Unde aptius dicitur credendum et tendendum esse in illam, quam credendum aut tendendum esse ad illam.

Amare autem⁷⁴⁵, aut sperare⁷⁴⁶ non potest quod non credit. Expedit itaque eidem humanæ animæ summam essentiam, et ea sine quibus illa amari non potest, credere, ut illam credendo⁷⁴⁷, tendat in illam. Quod idem apte breviusque significari posse⁷⁴⁸ puto, si pro eo quod est credendo tendere in summam essentiam, dicatur credere in summam essentiam. Nam, si quis dicat se credere in illam, satis videtur ostendere, et per fidem quam profiteretur, ad summam se tendere essentiam, et illa se credere, quæ ad hanc pertinent intentionem: nam, non videtur credere⁷⁴⁹ in illam, sive qui credit quod ad tendendum in illam non pertinet, sive qui per hoc quod credit, non ad illam tendit⁷⁵⁰. (78) Et fortasse indifferenter dici potest, credere in illam, et ad illam: sicut pro eodem accipi potest credendo tendere in illam et ad illam, nisi quia quisquis tendendo ad illam pervenerit, non extra illam remanebit, sed intra illam permanebit. Quod expressius et familiarius significatur, si dicitur tendendum

A esse in illam, quam si dicitur ad illam. Hac itaque ratione puto congruentius posse dici credendum esse in illam quam ad illam.

CAPUT LXXVI [al. LXXIV]⁷⁵¹.

Quod in Patrem, et Filium, et eorum Spiritum pariter et in singulos, et simul in tres credendum sit.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Sic credendum est, quia ipsi tres et singulus eorum est una summa essentia; in quam solam omnis homo debet credere, sicut hæc sola est unicus finis quem in omni cogitatu, actuque suo homo per amorem debet intendere. Quemadmodum autem in illam tendere, nisi credit illam, nullus potest, ita illam credere, nisi tendat in illam, nulli prodest.

Credendum igitur est pariter in Patrem, et Filium, et eorum Spiritum, et in singulos, et simul in tres; quia et singulus Pater, et singulus Filius, et sin-

B gulius eorum Spiritus est summa essentia: et simul Pater, et Filius, cum suo Spiritu sunt una eademque summa essentia, in quam solam omnis homo debet credere; quia est solus finis, quem in omni cogitatu actuque solo per amorem debet intendere. Unde manifestum est quia sicut in illam tendere, nisi credit illam, nullus potest; ita illam credere, nisi tendat in illam, nulli prodest.

CAPUT LXXVII [al. LXXV]⁷⁵².

Quæ sit viva, quæ mortua fides.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Ergo fides sine dilectione inutilis est, et quasi mortuum aliquid. Fides vero cum dilectione non est otiosa: nam quod summam justitiam diligit, nihil justum contemnere, nihil valet injustum admittere. Ergo et operosa fides vivit, quia habet vitam dilectionis sine qua non operaretur; et otiosa fides non vivit, quia caret vita dilectionis, cum qua non operaretur. Ideo autem fides mortua dicitur quia non habet vitam, quam semper habere debet. Porro viva fides ea dicitur quæ credit in id, in quod credi debet; mortua vero fides, ea quæ credit tantum id, quod credi debet

Quapropter quantacunque certitudine credatur tanta res, inutilis erit fides, et quasi mortuum aliquid, nisi dilectione valeat et vivat. Etenim nullatenus fidem illam, quam competens comitatur dilectio, si se opportunitas offerat⁷⁵³ operandi, otiosam esse, sed magis se quadam⁷⁵⁴ operum exercere frequentia, quod sine dilectione facere non posset,⁷⁵⁵ vel hoc solo probari potest; quia quod summam justitiam diligit, nihil justum contemnere, nihil valet injustum admittere. Ergo, quoniam quod aliquid operatur, inesse sibi vitam, sine qua operari non valeret, ostendit: non absurde dicitur et ope-

VARIE LECTIONES.

⁷⁴⁰ Quod tam a mss. quod tamen a⁷⁴¹ Ex bono ad mss. eo bono ad. ⁷⁴² Certissime est mss. Thua. 30 certissimum est. ⁷⁴³ Cap. 73 est in mss. 75 ⁷⁴⁴ Admittendum mss. admittendi ⁷⁴⁵ Amare autem, etc. in mss. hic incipit caput 76 sub hoc titulo: Quod credendum sit, etc. ut in titulo capituli 73 in editis. ⁷⁴⁶ Et sperare mss. Victor. Sagiens Cisterciens. aut sperare ⁷⁴⁷ Ut illa credendo mss. ut illam credendo ⁷⁴⁸ Si gnari posse mss. significari posse ⁷⁴⁹ Non videtur credere ms. Thuan. 30 non videtur credere ⁷⁵⁰ in mss. continuatur caput precedens. ⁷⁵¹ Cap. 74 est in mss. caput 77 ⁷⁵² Cap. 75 est in mss. caput 78 ⁷⁵³ Offerat mss. Thu. conferat ⁷⁵⁴ Magis esse quadam mss. Thu. Gem. magna se quadam ⁷⁵⁵ Facere non possit mss. facere non posset

NOTÆ.

(77) Alias est pars cap. 72.

(78) Alias hic Incipit cap. 73.

rosa⁷⁸⁴ fides vivere, quia habet vitam dilectionis sine qua non operaretur; et otiosa fides⁷⁸⁵ non vivere⁷⁸⁶, qui caret vita dilectionis, cum qua non otiaretur. Quare, si cæcus dicitur, non tantum qui perdidit visum; sed qui cum debet habere⁷⁸⁷, non habet: cur non similiter potest dici *fides sine dilectione, mortua*; non quia vitam suam, id est, dilectionem perdiderit; sed quia non habet quam semper habere debet? Quemadmodum igitur illa fides, *qua per dilectionem operatur, viva esse cognoscitur*; ita illa, *qua per contemptum otiatur, mortua esse convincitur*. Satis itaque convenienter dici potest *viva fides credere in id, in quod credi⁷⁸⁸ debet; mortua vero fides credere tantum id, quod credi debet.*

CAPUT LXXXVIII [al. LXXVI] 781.

Quod tres summa essentia quodammodo dici possit.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Omni homini expedit ut credit in trinam unitatem, et unam Trinitatem; unam propter essentiam; trinam, propter tres nescio quid. Dici enim non potest quid sint tres personæ, quo ipse plures siant. Nec enim sunt tot substantiæ, quot personæ, ut in hominibus, qui quot personæ, tot individuæ sunt substantiæ. Itaque in summa essentia sicut non sunt plures substantiæ, ita nec plures personæ. Sola ergo indigentia nominis, quo pluralitas in essentia una significetur, dicitur esse tres personas sive substantiæ in una summa essentia seu natura. Individua maxime substantia accidentibus: unde magis proprie nomen substantiæ suscipiunt: et ita summa essentia, quæ nullis subest accidentibus, non potest proprie dici substantia, nisi substantia ponatur pro essentia. Hac ratione irreprehensibiliter illa summa et una Trinitas dici potest una essentia, et tres personæ, sive tres substantiæ.

Ecce patet omni homini expedire ut credit in quædam ineffabilem trinam unitatem, et unam Trinitatem: unam quidem et unitatem, propter unam essentiam; trinam vero et trinitatem, propter tres, nescio quid. Licet enim possim dicere Trinitatem, propter Patrem, et Filium, et utriusque Spiritum, qui sunt tres; non tamen possum⁷⁸⁹ proferre uno nomine, propter quid tres; velut si dicere propter tres personas; sicut dicere⁷⁹⁰ unitatem, propter unam substantiam. Non enim putanda sunt tres personæ; quia omnes plures personæ sic subsistunt separatim ab invicem, ut tot necesse sit esse substantias, quot sunt personæ: quod in pluribus hominibus, qui quot personæ, tot individuæ sunt substantiæ, cognoscitur. Quare in summa essentia, sicut non sunt plures substantiæ;

A ita nec plures personæ. Si quis itaque inde velit alicui loqui quid tres, dicet esse Patrem, et Filium, et utriusque Spiritum, nisi forte indigentia nominis proprie convenientis coactus elegerit, aliquod ex illis⁷⁹¹ nominibus, quæ pluraliter in summa essentia dici non possunt⁷⁹² ad significandum⁷⁹³ id quod congruo nomine dici non potest: ut si dicat illam admirabilem Trinitatem esse unam essentiam, vel naturam; et tres personas, sive substantias. Nam hæc duo nomina aptius eliguntur ad significandam⁷⁹⁴ pluralitatem in summa essentia, quia persona non dicitur, nisi de individua rationali natura; et substantia principaliter dicitur de individuis, quæ maxime in pluralitate subsistunt⁷⁹⁵. Individua namque maxime substantia, id est, subjacent accidentibus: et ideo magis proprie nomen substantiæ suscipiunt. Unde jam supra manifestum est summam essentiam, quæ nullis subjacet accidentibus, proprie non posse dici substantiam; nisi substantia ponatur pro essentia. Potest ergo hac necessitatibus ratione irreprehensibiliter illa summa et una Trinitas, sive tria unitas, dici una essentia, et tres personæ, sive tres substantiæ.

28 CAPUT LXXIX (79).

Quod ipsa sit Deus, qui solus omnibus dominatur et omnia regit.

CONSPPECTUS CAPITIS. — Huic soli summae essentiæ, quæ omnibus dominatur et omnia regit, proprie nomen Dei assignatur. Dei enim nomine non intelligitur nisi substantia quæ est supra omnem naturam ab hominibus veneranda propter dignitatem, et exoranda propter imminentem quamlibet necessitatem. Sicut autem a summe bono, summeque sapiente Spiritu facta sunt omnia; ita ipse omnibus dominatur, et omnia regit. Ergo non ab alio, nec casu cuncta reguntur. Is ergo solus est quem omnis alia natura debet diligendo venerari, de quo solo prospera sunt speranda, ad quem solum ab adversis est fugiendum, cui soli pro quavis re supplicandum. Hic ergo solus vere est et dicitur Deus, ineffabiliter trinus et unus.

Videtur ergo⁷⁹⁶, imo incunctanter asseritur quia nec nihil⁷⁹⁷ est id quod dicitur Deus; et huic soli summae essentiæ proprie nomen Dei assignatur. Quippe omnis qui Deum esse dicit, sive uolum sive plures, non intelligit nisi aliquam substantiam, quam censem supra omnem naturam, quæ Deus non est, ab hominibus et venerandam, propter ejus eminentem dignitatem, et exorandam sibi propter quamlibet⁷⁹⁸

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁸⁴ Dicitur operosa *mss.* dicitur et operosa ⁷⁸⁵ Otiosa fides *mss.* et otiosa fidere ⁷⁸⁶ Non viveret *mss.* *Ins.* 30 non iuuste *mss.* *Vict.* *Sag.* *Cister.* non vivere ⁷⁸⁷ Qui cum debet habere *mss.* *Thu.* quicunque quod debet habere ⁷⁸⁸ In quo credi *mss.* in quod credi ⁷⁸⁹ Cap. 76 est in *mss.* caput 79 ⁷⁹⁰ non tamen possum *mss.* *Thu.* *omitt.* possum ⁷⁹¹ Sicut si dicere *mss.* *omitt.* si ⁷⁹² Aliiquid de illis *mss.* *Thu.* 30 aliquot de illis *mss.* *S. Mich.* aliquod ex iis. ⁷⁹³ Dici non possint *mss.* *Thu.* *S. Mich.* dici non possunt ⁷⁹⁴ Ad designandum *mss.* ad significandum⁷⁹⁵ Ad designandum *mss.* ad significandum⁷⁹⁶ Pluralitate subsistunt *mss.* pluralitate constunt ⁷⁹⁷ Videtur ergo, etc. in *mss.* hic incipit caput 80 sub hoc titulo: Quod ipsa dominetur, etc. ut in titulo capit. 77. ineditis. ⁷⁹⁸ Quia vero nihil *mss.* quia nec nihil ⁷⁹⁹ Propter quamlibet *mss.* *Vict.* *Sag.* contra quamlibet

NOTÆ.

(79) Alias est pars cap. 76.

imminente necessitatem ⁷⁷². (80) Quid autem tam pro sua dignitate venerandum et pro qualibet re deprecandum, quam summe bonus et summe potens Spiritus, qui dominatur omnibus et regit omnia? Sicut enim constat quia omnia per summe bonam, summeque sapientem omnipotentiam ejus facta sunt et vigent, ita nimis inconveniens est ⁷⁷³, si aestimetur quod rebus a se factis ipse non dominetur; sive quod facte ab illo, ab alio minus potente, minusve bono, vel sapiente; aut nulla penitus ratione, sed sola casuum inordinata volubilitate regnantur: cum ille solus sit, per quem cuilibet, et sine quo nulli

A bene est, et ex quo, et per quem, et in quo sunt omnia. Cum igitur solus sit ipse, non solum bonus Creator, sed et potentissimus Dominus et sapientissimus rector omnium: liquidissimum est hunc solum esse, quem omnis alia natura, secundum totum suum posse, debet diligendo venerari, et venerando diligere; de quo solo prospera sunt spectanda, ad quem solum ab adversis ⁷⁷⁴ fugiendum, cui soli pro quavis re supplicandum. Vere igitur hic est non solum Deus, sed solus Deus, inestabiliter trinus et unus ⁷⁷⁵.

SANCTI ANSELMI PROSLOGION SEU ALLOQUIUM DE DEI EXISTENTIA.

29 ⁷⁷⁶ PROOEMIUM.

Uno argumento in hoc opusculo intendit probare quia Deus est, et quemque de Deo creditus. Difficultas operis. Auctor scribit sub persona contemplantis Deum et querentis intelligere quod credit. Huic opusculo hunc titulum dederat: Fides querens intellectum. Deinde Proslogion, id est Alloquium hoc opus nuncupavit.

Postquam opuscolum quoddam (*Monologion*), velut exemplum meditandi de ratione fidei, cogentibus me precibus quorumdam fratrum, in persona aliquius tacite secum ratiocinando quæ nesciat investigantis ⁷⁷⁷ edidi: considerans illud esse multorum concatenatione contextum argumentorum, cœpi mecum querere si forte posset inveniri unum argumentum, quod nullo alio ad se probandum, quam se solo indigeret; et solum ad astruendum quia Deus vere est, et quia est summum bonum nullo alio indigens, et quo omnia indigent ut sint et bene ⁷⁷⁸ sint; et quemque credimus de divina substantia, sufficeret. Ad quod cum sæpe studiose cogitationem converterem ⁷⁷⁹ atque aliquando mihi videbatur jam capi posse quod querebam, aliquando

B mentis aciem omnino fugeret, tandem desperans volui cessare, velut ab inquisitione rei, quam inventari esset impossibile. Sed cum illam cogitationem, ne mentem meam frustra occupando, ab aliis, in quibus proficere possem ⁷⁸⁰, impediret, penitus a me vellem excludere; tunc magis ac magis, nolenti ⁷⁸¹ et defendantि se cœpit cum importunitate quadam ingerere. Quadam igitur die, cum vehementer ejus importunitati resistendo fatigarer, in ipso cogitationum conflictu sic se obtulit quod desperaveram, ut studiose cogitationem amplecterer, quam sollicitus repellebam. Estimans igitur quod me gaudebam invenisse, si scriptum esset alicui legenti placitum, de hoc ipso et de quibusdam ⁷⁸² aliis, sub persona conantis erigere mentem ⁷⁸³ suam ad contemplandini Deum, et querentis intelligere quod credit, subditum scripsi opusculum. Et quoniam nec istud nec illud, cuius supra memini, dignum libri nomine, aut cui auctoris ⁷⁸⁴ præponeretur uomen, judicabam; nec tamen eadem sine ⁷⁸⁵ aliquo titulo, quo aliquem, in cuius manus venirent, quodammodo ad se legendum invitarent, diuinitenda pu-

VARIÆ LECTIOINES.

⁷⁷² In mss. continuatur caput præcedens. ⁷⁷³ nimis et inconveniens est mss. Vict. Sag. Cister. omitt. et ⁷⁷⁴ in adversis mss. ab adversis ⁷⁷⁵ S. Mich. Vict. 3. Cister. Explicit *Monologion* liber Anselmi ⁷⁷⁶ collatus est liber *Proslogion* cum mss. *Gemmaticensis*, *Beccensis*, tribus *Victorini* RR 3, EE 13, CC 9, *Corbeiensi* 307, quatuor *Thuanis*, 90, 391, 451 et 633, uno *Cisterciensi*, et uno monasterii *Michaelis in periculo maris*. — Ms. Cist. Incipit *Prologus* in *Proslogion* Anselmi Cantuariensis archiepiscopi ms. *Gem.* Incipit *Prooemium* in *Proslogion* liberum Anselmi archiepiscopi. ms. Vict. 3. Incipit *Prooemium* in *Proslogion* liberum Auselmi. ms. Thua. 391. Incipit *Praefatio* in *Proslogion* liber Anselmi Cantuariensis archiepiscopi ms. Thu. 633. Incipit *Proslogion*, id est, *alloquium*, liber Anselmi ms. S. Mich. Incipit *Prooemium* in *Proslogion* liberum Anselmi archiepiscopi Cantuariensis ⁷⁷⁷ *Investigandis* mss. *Bec.* *Gem.* *investigantis* ⁷⁷⁸ Ut sint bene mss. *Thu.* *Cister.* ut sint et ut bene ⁷⁷⁹ *Cogitationes* convertere in mss. *cogitationem* convertere ⁷⁸⁰ *Proficere* possent mss. *Gem.* *Bec.* *Vict.* 13 et *Cister.* proficere possem ⁷⁸¹ Magis volenti mss. *Thu.* magis nolenti ⁷⁸² Et quibusdam ms. *S. Mich.* et de quibusdam ⁷⁸³ *Exigere* mentem mss. erigere mentem ⁷⁸⁴ *Cui amoris* mss. cui auctoris ⁷⁸⁵ Tamen sine mss. tamen eademi sine

NOTÆ.

(80) Alias hic incipit cap. 77.

tabani, unicuque suum dedi⁷⁸⁶ titulum ut prius A exemplum meditandi de ratione fidei, et sequens⁷⁸⁷ fides quærens intellectum, diceretur. Sed cum jam a pluribus cum his titulis⁷⁸⁸ utrumque transcriptum⁷⁸⁹ esset, coegerunt me plures, et maxime reverendus archiepiscopus Lugdunensis, Hugo nomine, fungens in Gallia legatione apostolica, qui mihi hoc ex apostolica præcepit⁷⁹⁰ auctoritate, ut nomen meum illis prescriberem. Quod ut aptius fieret, illud quidem Monologium, id est *Soliloquium*; istud vero Proslogion⁷⁹¹, id est *Alloquium* nominavi.

CAPUT PRIMUM.

Excitatio mentis ad contemplandum Deum. — *Abjet curas et omnia praeter Deum excludit ut Deum querat.* Homo ad videndum Deum factus est. Homo peccans perdidit beatitudinem ad quam factus est; et inventit miseriam propter quam factus non est. Bonum non custodivit, cum facile posset. Sine Deo male est nobis. Labores et conatus nostri sunt irriti sine Deo. Deum homo querere non potest, nisi ipse doceat; nec inventire, nisi ipse se ostendat. Deus hominem creavit ad imaginem suam, ut sim memor sit, ipsum cogitet et ipsum amet. Homo fidelis non querit intelligere ut credat; sed credit, ut intelligat: quia, nisi crediderit, non intelliget.

Eia nunc homuncio, fuge paululum occupationes tuas, absconde te modicum a tumultuosis cogitationibus tuis. Abjice nunc onerosas curas, et⁷⁹² postpone laboriosas distensiones⁷⁹³ tuas. Vaca aliquantulum Deo, et requiesce aliquantulum in eo. Intra in cubiculum mentis tuae; exclude omnia praeter Deum, et quæ te juvent⁷⁹⁴ ad quærendum eum, et, clauso ostio, quere eum. Dic nunc, lotum cor meum, dic nunc Deo: Quæro vultum tuum; vultum tuum, Domine, requiro (*Psal. xxvi.*, 8). Eia nunc ergo, tu, Domine Deus meus, doce cor meum ubi et quomodo te quærat, ubi et quomodo te inveniat. Domine, si non es hic, ubi te quæram absentem? Si autem ubique⁷⁹⁵ es, cur non video te presentem⁷⁹⁶? Sed certe habitas lucem inaccessibilem. Et ubi est lux inaccessibilis, aut quomodo accedam ad lucem inaccessibilem? Aut quis me ducet, et inducet⁷⁹⁷ in illam; ut videam te in illa? Deinde, quibus⁷⁹⁸ signis, qua facie te quæram? Nunquam te vidi, Domine Deus meus; **30** non novi faciem tuam. Quid faciet, altissime Domine, quid faciet iste tuus⁷⁹⁹ longinquus exsul? Quid faciet servus tuus anxius D amore tui, et longe projectus a facie tua? Anhelat videre te et nimis abest illi facies tua. Accedere ad te

desiderat, et inaccessibilis est habitatio tua. Invenire te cupit, et nescit locum tuum. Quærere te affectat, et ignorat vultum tuum. Domine, Deus meus es, et Dominus meus es; et nunquam⁸⁰⁰ te vidi. Te me fecisti et refecisti, et omnia mea bona tu mihi contulisti, et nondum novi te. Denique ad te videndum factus sum; et nondum feci propter quod factus sum. O misera sors hominis, cum hoc perdidit, ad quod factus est. O durus, et dirus casus ille! Heu! quid perdidit, et quid invenit? quid abscessit, et quid remansit? Perdidit beatitudinem ad quam factus est, et invenit miseriam propter quam factus non est: abscessit, sine quo nihil felix est⁸⁰¹, et remansit, quod per se nonnisi miserum est. Manducabat tunc homo panem angelorum, quem nunc esurit; manducat nunc panem dolorum, quem tunc nesciebat. Heu! publicus luctus hominum, universalis planctus filiorum Adæ! Ille ructabat saturitate, nos suspiramus esurie. Ille abundabat, nos mendicamus. Ille feliciter tenebat, et misere deseruit; nos infeliciter egeinus, et miserabiliter desideramus; et heu! va- cui remanemus! Cur non nobis custodivit, cum facile posset, quo tam graviter careremus?⁸⁰² Quare sic nobis obseravit lucem, et obduxit nos tenèbris? Ut quid abstulit nobis vitam, et inflxit mortem? Ærumnosi, unde sumus expulsi, quo sumus impulsi? Unde præcipitati? Quo obruti? A patria in exsilium, a visione Dri in cæcitatem nostram, a jucunditate immortalitatis in amaritudinem et horrorem mortis. Misera mutatio de quanto bono in quantum malum! Grave daunum, gravis dolor, grave totum. Sed heu! me miserum, unum de aliis miseris filiis Evæ, elongatis a Deo! Quid incœpi? Quid effeci? Quo tendebam? Quo deveni? Ad quid aspirabam? In quibus suspiro? Quæsivi bona, et ecce turbatio. Tendebam in Deum, et offendì in meipsum. Requiem quærebam in secreto meo, et tribulationem⁸⁰³ et dolorem inveni in intimis meis. Volebam ridere a gaudientis meæ, et cogor rugire a gemitu cordis mei. Sperabatur letitia, et ecce unde densemur suspiria. Et o tu, Domine, usquequo? Usquequo, Domine, oblivisceris nos, usquequo avertis faciem tuam a nobis? Quando respicies et exaudiēs nos? Quando illuminabis oculos nostros, et ostendes nobis faciem tuam? Quando restitues te nobis? Respic, Domine; D exaudi, illumina nos, ostende nobis te ipsum. Restitue te nobis ut bene sit nobis; sine quo tam male est nobis. Miserare labores⁸⁰⁴ et conatus nostros

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁸⁶ Unicuique dedi mss. unicuique suum dedi⁷⁸⁷ Et sequens ms. S. Mich. et frequens⁷⁸⁸ Et his titulis mss. cum his titulis⁷⁸⁹ Transsumptum mss. transcriptum⁷⁹⁰ Apostolica, præcepit mss. Apostolica. Qui mihi hoc ex apostolica præcepit auctoritate⁷⁹¹ *Mss. Explicit Proœnum. PROSOLOGION, etc. mss. Incipit Proslogion liber Ansclini, Cantuariensis archiepiscopi.*⁷⁹² Onerosas et mss. onerosas curas et⁷⁹³ Dissensiones mss. *Vict. Thu. et S. Mich.* distensiones ms. *Vict. 9 intentiones*⁷⁹⁴ Quæ in te juvent mss. omitt. in⁷⁹⁵ si ergo ubique mss. si autem ubique⁷⁹⁶ Video te presentem ms. *Thu. Vict. et Cister. omitt. te*⁷⁹⁷ Aut inducet mss. et inducet⁷⁹⁸ Deinde quibus ms. *Cister.* Denique quibus⁷⁹⁹ Quid iste tuus mss. quid faciet iste tuus⁸⁰⁰ Locum tuum. Dominus meus es et Deus meus et nunquam mss. locum tuum: quærere te affectat, et ignorat vultum tuum, Domine, Deus meus es, et Dominus meus es; et nunquam⁸⁰¹ Quo infelix est mss. quo nihil felix est⁸⁰² Caremus. mss. careremus⁸⁰³ Meo, tribulationem mss. *Thu. et Vict.* meo, et tribulationem⁸⁰⁴ Miserere labores mss. *Thu. et Vict. Gem. Bec. Cister.* miserare labores

ad te, qui nihil valemus sine te. Invitas nos⁸⁰⁵; ad- juva nos. Obsecro, Domine, ne desperem auspirando; sed respirem sperando. Obsecro, Domine, amaricatum est cor meum sua desolatione; indulca⁸⁰⁶ illud tua consolatione. Obsecro, Domine, esuriens incœpi quærere te, ne desinam jejunus de te: famelicus accessi, ne recedam impastus. Pauper veni ad di- vitiem, miser ad misericordem, ne redeam vacuus et contemptus. Et si antequam comedam suspiro, da, vel post suspiria, quod comedam. Domine, incurvatus non possum nisi deorsum aspicere; erige me ut possim sursum intendere. Iniquitates meæ supergressæ⁸⁰⁷ caput meum, obvolvunt me; et sicut onus grave, gravant me. Evolve me, exonera me ne ur- geat puteus eaurum os suum super me: liceat mihi suspicere lucem⁸⁰⁸ tuam, vel de longe, vel de pro- fundo. Doce me quærere te, et ostende te quærenti; quia nec quærere te possum, nisi tu doceas, nec invenire, nisi te ostendas. Quæram te desiderando, desiderem quærendo, inveniam amando, amem in- veniendo. Fateor, Domine, et gratias ago, quia crea- sti in me hanc imaginem tuam, ut tui memor sin, te cogitem, te amem: sed sic est abolita attritione vitiorum, sic est offuscata fumo peccatorum, ut non possit facere ad quod facta est, nisi tu reno- ves et reformes eam. Non tento, Domine, penetrare altitudinem tuam; quia nullatenus comparo illi intellectum meum, sed desidero aliquatenus intelli- gere veritatem tuam, quam credit et amat cor meum. Neque enim⁸⁰⁹ quero intelligere, ut credam; sed credo, ut intelligam. Nam et hoc credo quia nisi credidero, non intelligam.

CAPUT II.

Quod vere sit Deus, et si insipiens dixit in corde suo: Non est Deus.

Ergo, Domine, qui das fidei intellectum, da mihi, ut, quantum scis expedire, intelligam quia es, sicut credimus; et hoc es, quod credimus. Et quidem credimus te esse aliquid, quo nihil majus cogitari possit. An ergo non est aliqua talis natura, quia dixit insipiens in corde suo: *Non est Deus?* (Psal. xiii, 1.) Sed certe idem ipse insipiens⁸¹⁰, cum audit hoc ipsum quod dico, aliquid quo majus nihil cogitari potest; intelligit quod audit, et quod intelligit in intellectu ejus est; etiamsi non intelligat illud esse. Aliud est enim⁸¹¹ rem esse in intellectu; aliud in- telligere rem esse. Nam cum pictor præcogitat quæ- facturus est, habet quidem in intellectu; sed non-

A dum esse intelligit quod nondum fecit. Cum vero jam pinxit, et habet in intellectu, et intelligit esse⁸¹² quod jam fecit. Convincitur ergo etiam insipiens⁸¹³ esse vel in intellectu aliquid, quo nihil majus cogitari potest; quia hoc cum audit, intelligit; et quidquid intelligitur, in intellectu est. Et certe id, quo⁸¹⁴ majus cogitari nequit, non potest esse in intellectu solo. Si enim vel in⁸¹⁵ solo intellectu est, potest cogitari esse et in⁸¹⁶ re: quod majus est. Si ergo id, quo majus⁸¹⁷ cogitari non potest, est in solo intellectu, id ipsum, quo majus cogitari non potest, est quo inajus cogitari potest: sed certe hoc esse non potest. Existit ergo procul dubio ali- quid, quo majus cogitari non valet, et in intellectu, et in re.

CAPUT III

Quod Deus non possit cogitari non esse. — Deus est id quo majus cogitari non potest. Id quod potest cogitari non esse, non est Deus.

Quod utique sic vere est, ut nec cogitari possit non esse. Nam potest cogitari esse aliquid quod non possit cogitari non esse; quod majus est, quam quod non esse cogitari potest. Quare si id, quo ma- jus⁸¹⁸ nequit cogitari, potest cogitari non esse: id- ipsum quo majus cogitari nequit, non est id quo ma- jus cogitari nequit: quod⁸¹⁹ convenire non potest. Sic ergo vere est aliquid quo majus cogitari non potest, ut nec cogitari possit non esse: et hoc es tu, Domine Deus noster. Sic ergo vere es, Domine, Deus meus, ut nec cogitari possis non esse; et merito. Si enim aliqua mens posset cogitare aliquid mellius te, ascen- deret creatura super Creatorem, et judicaret de Creatore: quod valde est absurdum. Et quidem quidquid est aliud præter solum te, potest cogitari non esse. Solus igitur verissime omnium, et ideo maxime omnium habes esse; quia quidquid aliud est, non sic vere est, et idcirco⁸²⁰ minus habet esse. Cur itaque dixit insipiens in corde suo: *Non est Deus?* (Psal. xiii, 1) cum tam in⁸²¹ promptu sit rationali- menti, te maximie omnium esse. Cur, nisi quia stu- tus et insipiens?

CAPUT IV.

Quomodo insipiens dixit in⁸²² corde suo, quod cogitari non potest. — Duobus modis res cogitatur. 1. Cum vox eam significans cogitatur. 2. cum ipsa res in- telligitur. Secundum vocem, Deus potest cogitari non esse; secundum rem, non potest.

Verum quomodo dixit insipiens in corde suo⁸²²

VARIAE LECTIONES.

⁸⁰⁵ Invita nos mss. Invitas nos⁸⁰⁶ Indulcora mss. indulca⁸⁰⁷ Supergressæ sunt mss. Gem. Bec. omitt. sunt. ⁸⁰⁸ Suscipere lucem mss. Vict. et Gem. et Bec. suspicere lucem⁸⁰⁹ Neque enim ms. Vict. 3 omitt. enim⁸¹⁰ Sed certe idem ipse insipiens, etc. ms. Thu. 451 sed certe ipsi deest: insipiens, etc. ⁸¹¹ Aliud est etiam mss. Thu. Vict. et S. Mich. Aliud est enim⁸¹² Esse intelligit mss. intelligit esse⁸¹³ Convincitur ergo insipiens mss. Gem. Bec. Thuan. Convincitur etiam insipiens mss. Vict. S. Mich. Thu. 451. et Cister. Convincitur ergo etiam⁸¹⁴ Certe id quo ms. Cister. certe id quo⁸¹⁵ Si enim vel in mss. Thu. Quicquid enim in⁸¹⁶ Esse, et in mss. esse et in re⁸¹⁷ Id, quo majus mss. S. Mich. Cister. id quo majus⁸¹⁸ Si id quo majus ms. S. Mich. et Edit. Col. 1612 si id quo nmajus⁸¹⁹ Cogitari nequit, non est id quo majus cogitari nequit quod, etc. ms. Thu. 451 cogitari nequit, majus seipso est; quod, etc. ms. Cister. cogitari nequit, non est id quo majus quid cogitari nequit: etc. ⁸²⁰ Vere est, idcirco ms. S. Mich. vere et idcirco⁸²¹ Cum causa in mss. cum tam in⁸²² Dixit insipiens in mss. Thu. et Vict. Cister. omitt. insipiens⁸²³ Corde suo ms. Cister. omit. suo

quod cogitare non potuit; aut quomodo cogitare **31** non potuit, quod dixit in corde? cum idem sit dicere in corde, et cogitare. Quod si vere, imo quia vere et cogitavit ³², quia dixit in corde; et non dixit in corde, quia cogitare non potuit; non uno tantum modo dicitur aliquid in corde vel cogitatur ³³. Alter enim cogitatur res, cum vox eam significans cogitatur; alter cum id ipsum, quod res est, intelligitur. Illo itaque modo potest cogitari Deus non esse; isto vero, minime. Nullus quippe intelligens id quod ³⁴ sunt ignis et aqua, potest cogitare ignem esse aquam secundum rem; licet hoc possit, secundum voces. Ita igitur nemo intelligens id quod Deus est, potest cogitare quia Deus non est; licet haec verba dicat in corde, aut sine ulla, aut cum aliqua extranea significacione. Deus enim est id quo majus cogitari non potest. Quod qui bene intelligit, utique intelligit id ipsum sic esse, ut nec cogitatione queat non esse. Qui ergo intelligit sic esse Deum, nequit eum non esse cogitare. Gratias tibi, bone Domine, gratias tibi; quia quod prius credidi, te donante, jam sic intelligo, te illuminante; ut si te esse non credere, non possim non intelligere.

CAPUT V.

Quod Deus sit quidquid melius est esse, quam non esse; et solus existens per se, omnia ³⁵ faciat de nihilo.

Quid igitur ³⁶ es, Domine Deus, quo nihil majus valet cogitari? Sed quid es, nisi id quod ³⁷ sumum omnium solum existens per se ipsum, omnia alia fecit de nihilo? Quidquid enim hoc non est, minus est quam quod cogitari ³⁸ possit; sed hoc de te cogitari non potest. Quod ergo bonum deest summo bono, per quod est omne bonum? Tu es itaque justus, verax, beatus, et quidquid melius est esse quam non esse: melius namque est esse justum, quam non justum; beatum, quam non beatum.

CAPUT VI.

Quomodo Deus sit ³⁹ sensibilis, cum non sit corpus.—Deus est sensibilis, omnipotens, misericors, impassibilis: quia melius est haec esse quam non esse. Non inepit dicitur aliquo modo sentire qui aliquo modo cognoscit.

Verum cum melius sit te esse sensibilem ⁴⁰, omnipotentem, misericordem, impassibilem, quam non esse; quomodo es sensibilis, si non es corpus; aut omnipotens, si non omnia potes ⁴¹ aut misericors

A simul et impossibilis? Nam si sola corporea ⁴² sunt sensibilia; quoniam sensus circa corpus, et in corpore sunt; quomodo es sensibilis, cum non sis corpus; sed summus Spiritus, qui corpore melior est. Sed si sentire non est nisi cognoscere, aut non nisi ad cognoscendum; qui enim sentit, cognoscit secundum sensum proprietatem, ut per visum colores, per gustum sapores: non inconvenienter dicitur aliquo modo sentire, quidquid aliquo modo cognoscit. Ergo, Domine, quamvis non sis corpus; vere tamen eo modo summe sensibilis es, quo summe omnia cognoscis; non quo animal corporo sensu cognoscis.

CAPUT VII.

Quomodo sit omnipotens, cum multa non possit. —Corrumphi aut mentiri posse, non potentia est, sed impotentia. Deus potest nihil per impotentiam, et nihil potest contra ipsius.

B Sed et omnipotens quomodo es, si non omnia potes? Aut si non potes corrumpi, nec mentiri, nec facere verum esse falsum: ut, quod factum est, non esse factum, et plura ⁴³ similiter: quomodo potes omnia? aut haec posse ⁴⁴, non est potentia; sed impotentia. Nam qui haec potest, quod sibi non expedit, et quod non debet, potest; quae quanto magis potest, tanto magis adversitas et perversitas possunt in illius, et ipse minus contra illas. Qui ergo sic potest, non potentia potest, sed impotentia. Non enim ideo dicitur ⁴⁵ posse, quia ipse possit; sed quia sua impotentia facit aliud in se posse, sive aliquo ⁴⁶ genere loquendi, sicut multa improprie dicuntur, ut cum ponimus esse pro non esse, et facere pro eo quod est non facere, aut pro nihil facere. Nam saepe dicimus ei, qui rem aliquam esse negat: *Sic est, quemadmodum dicas esse: cum magis proprie videatur dici: Sic non est, quemadmodum dicas non esse.* Item dicimus: *Iste sedet, sicut ille facit: aut, iste quiescit sicut ille facit: cum sedere sit quiddam non facere, et quiescere sit nihil facere.* Sic itaque cum quis dicitur habere potentiam faciendi aut patiendi quod sibi non expedit, aut quod non debet; impotentia intelligitur per potentiam; quia quo plus habet hanc potentiam, eo adversitas et perversitas in illius sunt potentiores, et ille contra eas impotentior. Ergo, Domine Deus, inde verius es omnipotens, D quia potes nihil per ⁴⁷ impotentiam, et nihil potest contra ⁴⁸ te.

VARIAE LECTIONES.

³¹ Vere, et cogitavit ms. Thu. 451 et vere cogitavit ³² Aliiquid in corde vel cogitatur ms. Thu. 451 Aliiquid in corde dicere et cogitare ³³ Intelligens id quod Deus est, etc. ms. Thu. 391 intelligens id quod sunt ignis et aqua, potest cogitare ignem non esse et aquam secundum rem; licet ille possit secundum voces. Ita igitur nemo intelligens id quod Deus est etc. ³⁴ Omnia alia facit mss. Vict. Buc. Gem. S. Mich. omitt. alia ³⁵ Qui igitur mss. Thu. Vict. Cister. quid igitur ³⁶ Quis es nisi quod mss. quid es, nisi id quod ³⁷ Minus est quam cogitari ms. Thu. 451 minus est quam quod cogitari ³⁸ Quomodo sit mss. quomodo Deus sit ³⁹ Sit esse sensibilem mss. Thu. sit te esse sensibilem ⁴⁰ Si omnia non potes ms. Thuan. 451 si non potes omnia ⁴¹ Sola corpora mss. sola corporea ⁴² Verum esse falsum: ut quod factum est, non esse factum, et plura ms. Thu. 451 verum falsum, et plura ⁴³ An haec posse mss. Vict. 3 ad haec posse ms. Vict. 13 aut haec posse ⁴⁴ A. Non enim dicitur mss. non enim ideo dicitur ⁴⁵ Sine aliquo mss. Thu. et Vict. sive aliquo ⁴⁶ Potes nihil per mss. Vict. nihil potes per ⁴⁷ Nihil potes contra mss. S. Mich. Vict. nihil potest contra

CAPUT VIII.

Quomodo sit misericors et impassibilis. — Deus est misericors secundum nos, qui sentimus misericordis effectum. Deus non est misericors secundum se; qui non sentit compassionis affectum.

Sed et misericors simul et impassibilis quomodo es? Nam si es impassibilis, non compateris; si non compateris, non est tibi miserum cor ex compassione miseri; quod est esse misericordem. At si non es misericors, unde miseris est⁸¹¹ tanta consolatio? Quomodo ergo es, et non es misericors, Domine, nisi quia es misericors secundum nos, et non es secundum te? Es quippe secundum sensum nostrum, et non es secundum tuum. Etenim cum tu respicias nos miseros, nos sentimus misericordis effectum⁸¹²; tu non sentis affectum. Et misericors es igitur, quia miseros salvas, et peccatoribus tuis parcis; et misericors non es, quia nulla miseriae compassionē afficeris⁸¹³.

CAPUT IX

Quomodo totus justus, et summe justus⁸¹⁴ parcat malis, et quod juste misereatur malis. — Melior est qui bonis et malis bonus est, quam qui bonis tantum. Cum Deus sit summe justus, latet unde sit misericors. Deus ideo est summe misericors, quia summe justus est. Justos salvat, justitia comitante: peccatores liberat, justitia dominante. Deus parcit malis ex justitia: quia justum est ut Deus, quo nemo melior aut potenter, etiam malis bonus sit, et de malis bonus faciat. Si Deus non debet misereri, inuste miseretur: quod dicere nefas est. Ergo Deus juste miseretur.

Verum malis quomodo parcis; si es totus justus, et summe justus⁸¹⁵. Quomodo enim totus justus et summe justus⁸¹⁶ facis aliquid⁸¹⁷ non justum? Aut quae justitia est, mereati mortem æternam dare vitam sempiternam? Unde ergo, bone Deus, bone bonis et malis, unde tibi salvare malos; si hoc non est justum, et tu non facis aliquid non justum⁸¹⁸? An quia bonitas tua est incomprehensibilis, latet hoc in luce inaccessiblem quam inhabitas? Vere in altissimo et secretissimo bonitatis tue latet fons unde manat fluvius misericordiae tue. Nam cum totus et summe justus sis, tamen idcirco etiam malis benignus es, quia totus summe bonus es. Minus namque bonus es, si nulli malo es⁸¹⁹ benignus. Melior enim est qui et bonis et malis bonus est, quam qui bonis tantum est bonus; et melior est, qui malis et puniendo et parcendo est bonus, quam qui puniendo tantum. Ideo ergo misericors es, quia totus et

A summe bonus es. Et cum forsitan videatur cur bonis bona, et malis mala retribuas: illud certe penitus est mirandum, cur tu totus et summe justus⁸²⁰, et nullo egens, malis et reis tuis bona tribuas. O altitudo lenitatis tue, Deus, et videtur unde sit misericors, et non pervidetur! Cernitur unde flumen manat, et non perspicitur⁸²¹ fons unde nascatur⁸²². Nam et de plenitudine bonitatis est, quia peccatoribus tuis pius es; et in altitudine bonitatis⁸²³ tue latet, qua ratione hoc es. Etenim licet bonis bona, et in malis mala, ex bonitate retribuas; ratione tamen justitiae hoc postulare videtur. Cum vero malis bona tribuis, et scitur quia summe bonus hoc facere voluit, et mirum est cur summe justus hoc velle potuit. O misericordia, de quam⁸²⁴ opulenta dulcedine, et dulci opulentia nobis profluis! **32** O immensitas bonitatis Dei, quo affectu amanda es peccatoribus! Justos enim salvas, justitia comitante; istos vero liberas, justitia dominante⁸²⁵. Illos, meritis adjuvantibus; istos, meritis repugnantibus. Illos, bona que dedisti cognoscendo; istos, mala⁸²⁶ quæ odisti ignoscendo. O immensa bonitas, quæ sic omnem intellectum excedis, veniat super me misericordia illa, quæ de tanta opulentia tui procedit! Influat in me, quæ profluit⁸²⁷ de te. Parce per clementiam, ne ulciscaris⁸²⁸ per justitiam. Nam etsi difficile sit intelligere quomodo misericordia tua non absit a tua justitia; necessarium tamen est credere quia nequaquam adversatur justitiae, quod exundat ex bonitate, quæ nulla est sine justitia, imo vere concordat justitiae. Nempe si misericors non es, nisi quia es⁸²⁹ summe bonus; et summe bonus non es, nisi quia es summe justus: vere idcirco es misericors, quia summe justus es. Adjuva me, justus⁸³⁰ et misericors Deus, cuius lucem quero; adjura me, ut intelligam quod dico. Vere ergo ideo misericors es, quia justus. Ergone misericordia tua nascitur ex justitia tua? Ergone parcis malis ex justitia? Si sic est, Domine, si sic est, doce me quomodo est. An quia justum est te sic esse bonum, ut nequeas intelligi melior; et sic potenter operari, ut non possis cogitari potentior? Quid enim hoc justius? Hoc utique⁸³¹ non fieret; si es bonus, tantum retribuendo, et non parcendo; et si faceres⁸³² de non bonis tantum bonos, et non etiam de maliis. Hoc itaque modo justum est ut parcas malis, et

ARIÆ LECTIONES

⁸¹¹ Unde miseris est ms. Cister. unde miseris es⁸¹² Sentis affectum ms. Vict. 3. et 15 sentis compassionis affectum⁸¹³ Nulla miseriae compassionis afficeris ms. Thu. 451 nulla miseria ex compassione afficeris ms. S. Mich. Cister. nulla miseriae compassionis afficeris⁸¹⁴ Totus justus et summe justus ms. Thu. 90 totus ac summe justus⁸¹⁵ Es totus justus et summe justus ms. Thu. 451. es totus et summe justus⁸¹⁶ Enim totus et summe justus ms. Thu. Vict. eniū totus justus et summe justus⁸¹⁷ Facis aliquid ms. facit aliquid⁸¹⁸ Aliquod non justum ms. Thu. Vict. aliquid injustum⁸¹⁹ Malo esse ms. Thu. et Vict. S. Mich. malo es⁸²⁰ Cum totus et summe justus ms. Thu. 451 et S. Mich. cum totus justus⁸²¹ Perspicitur ms. Buc. Gem. S. Mich. percipitur⁸²² Nascitur ms. Thu. et Edit. Goth. nascatur⁸²³ Bonitatis ms. Thu. bonitatis tue⁸²⁴ Misericordia Dei, de qua ms. Thu. et Vict. Buc. Gem. Cister. misericordia, de quam⁸²⁵ A. Damnum ms. Thu. dominante⁸²⁶ Ipsius mala ms. Thu. et Vict. istos, mala⁸²⁷ Profluit de ms. S. Mich. defluit de⁸²⁸ Ne ulciscaris ms. Cister. nec ulciscaris⁸²⁹ Si misericors es, quia es ms. Thu. 451. si misericors non es, nisi quia es⁸³⁰ Justus et summe ms. Thu. et Vict. omitt. et summe⁸³¹ Hoc utique ms. Cister. hoc itaque⁸³² Et si faceres de ms. Thu. et si non faceres de

et facias bonos de malis. Denique, quod non justus fit, non debet fieri; et quod non debet fieri, injuste fit. Si ergo non justus malis misereris, non debes misereri. Et si non debes misereri, injuste misereris. Quod si nefas est dicere, fas est credere te justus misereri malis.

CAPUT X

Quomodo juste puniat, et juste parcet malis. — Deus parcendo malis justus est secundum se, quia facit quod convenit suæ bonitati: sed non est justus secundum nos, quia non reddit debitum suppli- cium.

Sed et justum est ut malos punias: quid namque justius quam ut boni bona, et mali mala recipiant? *Quomodo ergo et justum est ut malos punias, et justum est ut malis parcas?* An alio modo juste punis malos, et alio modo juste parcis malis? Cum enim punis malos, justum est, quia illorum meritis convenit; cum vero parcis malis, justum est; non quia illorum meritis, sed quia bonitatis tuae condecens est. Nam parcendo malis ita justus⁶⁶³ es secundum te, et non secundum nos; sicut misericors es secundum nos, et non secundum te; quoniam salvando nos, quos juste perderes, sicut misericors es, non quia tu sentias affectum, sed quia nos sentimus effectum; ita justus es, non quia nobis redditum debitum, sed quia facis quod decet te summe bonum. Sic itaque sine repugnantia juste punis, et juste parcis.

CAPUT XI.

Quomodo universæ via Domini misericordia et veritas; et tamen justus Dominus in omnibus viis suis. — Capi nullatenus potest cur de malis, hos magis salvet quam illos, per summam bonitatem: et illos magis damnet quam istos, per summam justitiam.

Sed nunquid etiam non est justum secundum te, Domine, ut malos punias? Justum quippe est, te sic esse justum, ut justior nequeas cogitari⁶⁶⁴: quod nequaquam esses, si tantum bonis bona, et non malis⁶⁶⁵ mala redderes. Justior enim est qui et bonis et malis, quam qui bonis tantum merita retribuit. Justum igitur est secundum te, juste et benigne Deus, et cum punis, et cum parcis. Vere igitur universæ via Domini misericordia et veritas (Psal. xxiv, 10); et tamen justus Dominus in omnibus viis suis (Psal. cxliv, 17). Et utique sine repugnantia; quia quos vis punire, non est justum salvare; et quibus vis parcere, non est justum damnari. Nam id solum justum est, quod vis; et non justum, quod non vis. Sic ergo nascitur de justitia tua misericordia tua; quia justum est te sic esse bonum, ut et parcendo sis bonus: et hoc forsitan est, cur summe justus potest velle bona malis? Sed si ut cunque capi⁶⁶⁶ potest cur malos potes velle salvare: illud certe nulla ratione comprehendendi potest,

VARIAE LECTIENES.

⁶⁶³ Malis ita justus ms. Cister. malis justus⁶⁶⁴ Nequeas cogitari ms. Thu. 451. nequeat cogitari⁶⁶⁵ Et non malis ms. Thu. 451. et malis⁶⁶⁶ A. Utrumque capi mss. utcumque capi⁶⁶⁷ Quod nulla lex loci aut temporis coeret ms. Thu. 451. quod lex loci aut temporis non coeret⁶⁶⁸ Collatus, sit mss. Thu. et Vict. collatus, est⁶⁶⁹ Et tamen et alii ms. Cister. et tamen alii.

PATROL. CLVIII.

A cur de similibus malis hos magis salves, quam illos, per summam bonitatem; et illos magis dannes, quam istos, per summam justitiam? Sic ergo vere es sensibilis, omnipotens, misericors et impassibilis; quemadmodum vivens, sapiens, bonus, beatus, æternus; et quidquid melius est esse quam non esse.

CAPUT XII.

Quod Deus sit ipsa vita qua vivit; et sic de similibus.

Sed certe quidquid es, non per aliud es quam per te ipsum. Tu es igitur ipsa vita, qua vivis; et sapientia, qua sapijs et bonitas ipsa, qua bonis et malis bonus es: et ita de similibus.

CAPUT XIII.

Quomodo solus sit incircumscrip̄tus et æternus; cum aliis spiritus sint incircumscrip̄ti, et æterni. — Nullus locus et tempus Deum cohibent. Sed ipse ubique et semper est. Solus sicut non desinit, ita non incipit esse.

Sed omne quod clauditur aliquatenus loco aut tempore, minus est quam quod nulla lex loci aut temporis coeret⁶⁶⁷. Quoniam ergo majus te nihil est, nullus locus aut tempus te cohibet, sed ubique et semper es: quod quia de te solo dici potest: Tu solus incircumscrip̄tus es et æternus. Quomodo igitur dicuntur et alii spiritus incircumscrip̄ti et æterni? Et quidem solus es æternus; quia solus omnium sicut non desinis, sic non incipis esse. Sed quomodo solus es incircumscrip̄tus? An creatus spiritus ad te collatus, est⁶⁶⁸ circumscriptus; ad corpus vero, incircumscrip̄tus. Nempe omnino circumscriptum est, quod cum alicubi totum est, non potest simul esse alibi: quod de solis corporeis cernitur. Incircumscrip̄tum vero, quod simul est ubique totum: quod de te solo intelligitur. Circumscrip̄tum autem simul et incircumscrip̄tum est, quod cum alicubi sit totum, potest simul esse totum alibi, non tamen ubique: quod de creatis spiritibus cognoscitur. Si enim non esset anima tota in singulis membris sui corporis, non sentiret tota in singulis. Tu ergo, Domine, singulariter es incircumscrip̄tus et æternus; et tamen et alii⁶⁶⁹ spiritus sunt incircumscrip̄ti et æterni.

CAPUT XIV.

Quomodo, et cur videtur, et non videtur Deus a quærentibus eum.

An invenisti, anima mea, quod quærebas? Quærebas Deum, invenisti eum esse quiddam summum omnium, quo nihil melius cogitari potest; et hoc esse vitam ipsam, lucem, sapientiam, bonitatem, æternam beatitudinem et beatam æternitatem; et hoc esse ubique et semper. Nam si non invenisti Deum tuum, quomodo est ille hoc, quod invenisti, et quod illum tam certa veritate et vera certitudine intellexisti? Si vero invenisti, quid est quod non

sentis quod invenisti? Cur non te sentit, Domine Deus, anima mea, si invenit te? An non invenit, quem invenit esse lucem⁸⁷⁰ et veritatem? Quomodo namque intellexit hoc, nisi videndo lucem et veritatem? Aut potuit omnino aliquid intelligere de te, nisi per lucem tuam et veritatem tuam? Si ergo videt lucem et veritatem, videt te: si non videt te, non videt lucem nec veritatem. An et veritas et lux est, quod videt; et tamen nondum te videt, quia videt te aliquatenus⁸⁷¹; sed non videt te, sicut es? Domine Deus meus, formator et reformator meus, die desideranti 33 animæ meæ, quid aliud es quam quod videt, ut pure videat quod desiderat. Intendit se, ut plus videat; et nihil videt ultra hoc quod videt, nisi tenebras. Imo non videt⁸⁷² tenebras, quæ nullæ sunt in te; sed videt se non plus posse videre, propter tenebras suas. Cur hoc, Domine, cur hoc? Tenebratur oculus ejus⁸⁷³ infirmitate sua, aut reverberatur fulgore tuo? Sed certe et tenebratur in se, et reverberatur a te. Utique et obscuratur sua brevitate, et obruitur tua immensitate. Vere et contrahitur angustia sua, et vincitur amplitudine tua. Quænta namque est lux illa, de qua nuncat omne verum, quod rationali menti lucet⁸⁷⁴? Quam ampla est illa veritas, in qua est⁸⁷⁵ omne quod verum est; et extra quam non nisi nihil et falsum est? Quam immensa est, quæ uno intuitu videt quæcumque facta sunt, et a quo, et per quem, et quomodo de nihilo facta sunt? Quid puritatis, quid simplicitatis, quid certitudinis, et splendoris ubi est? Certe plus quam a creatura valeat intelligi.

CAPUT XV

Quod major sit, quam cogitari possit.

Ergo, Domine, non solum es quo majus cogitari nequit; sed es quiddam majus quam cogitari possit. Quoniam namque valet cogitari esse aliquid hujusmodi; si tu non es hoc ipsum, potest cogitari aliquid majus te: quod fieri nequit.

CAPUT XVI.

Quod hæc sit inaccessibilis, quam inhabitat.

Vere, Domine, hæc est lux inaccessibilis, in qua habitas; vere enim non est aliud, quod hanc lucem penetret⁸⁷⁶, ut ibi te pervideat. Vere ideo hanc non video, quia nimia mihi est; et tamen quidquid video per illam video, sicut infirmus oculus, quod videt, per lucem solis videt, quam in ipso sole nequit aspicere. Non potest intellectus meus ad illam, nimis fulget, non capit illam, nec suffert oculus

A animæ meæ diu intendere in illam. Reverberatur fulgore, vincitur amplitudine, obruitur immensitate, confunditur capacitate. O summa et inaccessibilis lux! O tota, et beata veritas, quam longe es a me, qui tam prope tibi sum! Quam remota es a conspectu meo, qui sic præsens, sum conspectui tuo! Ubique es tota⁸⁷⁷ præsens, et non te vi leo. In te moveor et in te sum, et ad te non possum accedere. Intra me et circa me es, et non te sentio.

CAPUT XVII.

Quod in Deo sit harmonia, odor, sapor, levitas⁸⁷⁸, pulchritudo, suo ineffabili modo.

Adhuc lates, Domine, animam meam in luce et beatitudine tua; et idcirco versatur illa adhuc in tenebris, et miseria sua. Circumspicit enim et non videt pulchritudinem tuam. Auscultat, et non audit harmoniam tuam. Olfacit, et non percipit odorem tuum. Gustat, et non cognoscit saporem tuum. Palpat, et non sentit levitatem tuam. Habet enim⁸⁷⁹ hæc, Domine Deus, in te, tuo ineffabili modo, quæ ea dedisti rebus a te creatis, suo sensibili modo; sed obrignerunt, sed obstatuerunt, sed obstructi sunt sensus animæ meæ vetusto languore peccati.

CAPUT XVIII.

Quod Deus sit vita, sapientia, æternitas, et omne verum bonum. — Quidquid est partibus junctum, non est omnino unum; actu vel intellectu dissolvi potest. Sapientia, æternitas, etc., non sunt in Deo partes, sed unum, et ipsum totum quod est Deus seu ipsa unitas, ne quidem intellectu divisibilis.

Et iterum ecce turbatio; ecce iterum obvia mœror, et luctus quærenti gaudium et lætitiam. Sperabat jam anima mea satietatem, et ecce iterum obruitur egestate. Affectabam jam comedere, et ecce magis esurio⁸⁸⁰. Conabar assurgere ad lucem Dei, et recidi in tenebras meas. Imo non modo cecidi in eas, sed sentio me involutum in eis. Ante cecidi quam conciperet me mater mea. Certe⁸⁸¹ in illis conceptus sum, et cum earum obvolutione natus sum. Certe⁸⁸² in illo omnes cecidimus, in quo omnes peccavimus. In illo omnes perdidimus, qui facile tenebat, et male sibi et nobis perdidit, quod cum volumus quærere, nescimus; cum quærimus, non invenimus; cum invenimus, non est quod quærimus. Adjuva me, tu, propter bonitatem tuam; Domine, quæsiri vultum tuum; vultum tuum, Domine, requiram⁸⁸³, ne avertas faciem tuam a me (Psal. xxvi, 8). Revela me de me⁸⁸⁴ ad te. Munda, sana, acue, illumina oculum mentis meæ ut intueatur te. Recolligat vires suas anima mea, et toto intellectu iterum inten-

VARIAE LECTIONES.

⁸⁷⁰ An non invenit esse lucem! mss. an non invenit quem invenit esse lucem⁸⁷¹ Aliquatenuis mss. Vict. et Thu. 451. aliquantulum⁸⁷² Et non videt mss. sed non videt⁸⁷³ A. Imo non videt mss. Imo non videt⁸⁷⁴ Oculus ejus in mss. Thu. et Vict. omit. in⁸⁷⁵ Mente lucet mss. Thu. et Vict. menti lucet⁸⁷⁶ In qua etiam est mss. Thu. et Vict. etiam⁸⁷⁷ Illic penetret mss. Thu. hanc lucem penetret⁸⁷⁸ Ubique tota mss. Vict. ubique es tota⁸⁷⁹ Lenitas mss. Vict. 3. levitas⁸⁸⁰ Habet enim ms. Cister. recte omit. enim⁸⁸¹ ms. Thu. 90. Quod Deus sit omnia, et quomodo⁸⁸² Esurio mss. Thu. Vict. Cist. esurire. ms. 451. esurio te⁸⁸³ Olim. certe ms. 451. omit. olim⁸⁸⁴ Tum requiram mss. Vict. Cister. tuum, Domine, requiram⁸⁸⁵ Revela de me mss. releva me de me

dat⁸⁸⁴ in te, Domine. Quid es, Domine, quid es, quid te intelliget cor meum? Certe vita es, sapientia es, veritas es, bonitas es, beatitudo es, aeternitas es, et omne verum bonum es. Multa sunt haec: non potest angustus intellectus meus tot uno⁸⁸⁷ simul intuitu videre, ut omnibus simul delectetur. Quomodo ergo, Domine, es omnia haec? An sunt partes tui, an potius⁸⁸⁸ unumquodque horum totum est quod es? Nam quidquid est partibus junctum, non est omnino unum, sed quodammodo plura, et diversum a seipso; et vel actu, vel intellectu dissolvi potest: quae aliena sunt a te, quo nihil meius cogitari potest. Nullae igitur partes in te sunt, Domine, nec es plura; sed sic es unum quoddam, et idem tibi ipsi; ut in nullo tibi ipsi sis dissimilis: imo tu es ipsa unitas, nullo intellectu divisibilis. Ergo vita, et sapientia, et reliqua, non sunt partes tui, sed omnia sunt unum; et unumquodque horum est totum quod es⁸⁸⁹, et quod sunt reliqua omnia. Quomodo ergo nec⁸⁹⁰ tu habes partes; nec tua aeternitas, quae tu es, nusquam et nunquam est pars tua aut aeternitatis tuae: sed ubique totus es, et aeternitas tua tota est semper.

CAPUT XIX.

Quod non sit in loco aut tempore, sed omnia sint in illo.

Sed si per aeternitatem tuam fuisti, et es, et eris; et fuisse, non est futurum esse; et esse, non est fuisse vel futurum esse: quomodo aeternitas tua tota est semper? An de aeternitate tua nihil praeterit, C ut jam non sit; nec aliquid futurum est, quasi nondum sit? Non ergo fuisti heri, aut eris cras; sed heri, et hodie, et cras es: imo nec heri⁸⁹¹, nec hodie, nec eras es; sed⁸⁹² simpliciter es extra omne tempus. Nam nihil aliud est heri, et hodie, et cras, quam in tempore; tu autem, licet nihil sit sine te, non es tamen in loco aut tempore, sed omnia sunt in te: nihil enim te continet, sed tu contines omnia.

CAPUT XX.

Quod sit ante et ultra omnia etiam aeterna. — Dei aeternitas est ipsi tota praesens: cetera de sua aeternitate nondum habent quod futurum est, et jam non habent quod est praeteritum,

Tu ergo imples et complecteris omnia; tu es ante et ultra omnia. Et quidem ante omnia es; quia, antequam fuerint, tu es. Ultra omnia vero quomodo es? Qualiter enim⁸⁹³ es ultra es quae finem non habebunt? An quia illa sine te nullatenus esse pos-

A sunt; tu **34** autem nullo modo minns es; etiam si illa redeant in nihilum? Sic enim⁸⁹⁴ quodammodo es ultra illa. An etiam quia illa cogitari possunt habere finem; tu vero nequaquam? Nam sic illa quidem⁸⁹⁵ habent finem quodammodo; tu vero nullo modo. Et certe quod nullo modo habet finem, ultra illud est, quod aliquo modo finitur. An hoc quoque modo transis omnia etiam aeterna, quia tua et illorum aeternitas tota tibi praesens est; cum illa nondum habeant de sua aeternitate quod ventrum est, sicut jam non habent quod praeteritum est? Sic quippe semper es ultra illa; cum semper ibi sis praesens, seu cum illud semper sit tibi praesens, ad quod illa nondum pervenerunt.

CAPUT XXI.

An hoc sit saeculum saeculi, sive saecula saeculorum. — Dei aeternitas continet ipsa saecula temporum: et dici potest saeculum saeculi, sive saecula saeculorum.

An ergo hoc est saeculum saeculi, sive saecula saeculorum? Sicut enim saeculum temporum continet omnia temporalia; sic tua aeternitas continet etiam ipsa saecula temporum. Quae saeculum⁸⁹⁶ quidem est, propter indivisibilem unitatem; saecula vero, propter interminabilem immensitatem. Et quamvis ita sis magnus, Domine, ut omnia sint te plena, et sint in te; sic tamen es sine omni spatio, ut nec medium, nec dimidium, nec ulla pars sit in te.

CAPUT XXII.

Quod solus sit quod est, et qui est. — Omnia Deo indigent ut sint, et ut bene sint.

Tu solus ergo, Domine, es quod es; et tu es qui es. Nam quod aliud est in toto, et aliud in partibus; et in quo aliquid est mutabile, non omnino est quod est. Et quod incepit⁸⁹⁷ a non esse, et potest cogitari non esse; et nisi per aliud subsistat, reddit in non esse: et quod habet fuisse, quod jam non est; et futurum esse, quod nondum est, id non est proprie et absolute. Tu vero es quod es, quia quidquid aliquando, aut aliquo modo es hoc totus et semper es. Et tu es qui proprie et simpliciter es; quia nec habes fuisse, aut futurum esse; sed tantum praesens esse, nec potes cogitari⁸⁹⁸ aliquando non esse. Sed et vita⁸⁹⁹ es, et lux, et sapientia⁹⁰⁰, et beatitudo, et aeternitas, et inulta bujusmodi bona; et tamen non es nisi unum et summum bonum, tu tibi omnino sufficiens, et nullo⁹⁰¹ indigens; quo omnia indigent ut sint, et ut bene sint.

VARIAE LECTIONES.

⁸⁸⁴ Iterum intendat mas. *Thu.* omitt. iterum⁸⁸⁷ Totus Uno mss. *Thu.* 451. *Vict.* et *Mich.* *Bec.* *Gem.* tot uno nec mss. *Thu.* aut potius *mss.* *Thua.* tui, an potius⁸⁸⁹ Totum est quod ms. *Cister.* totum es quod⁸⁹⁰ Quomodo heri mss. *Thu.* et *Vict.* et *S. Mich.* *Gem.* *Bec.* quomodo ergo nec ms. *Cister.* Quoniam ergo nec⁸⁹¹ Imo non ter enim mss. *Vict.* 3 et 13. quomodo enim⁸⁹² Si enim mss. *Gem.* *Bec.* *Cis'er.* sic enim⁸⁹³ Sic illa sed quod incepit⁸⁹⁴ Nec potest cogitari ms. *Thu.* 451. nec potes cogitari⁸⁹⁵ Sed vita mss. sed et vita⁸⁹⁶ omitt. et

CAPUT XXIII.

Quod hoc bonum sit pariter Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; et hoc sit unum necessarium quod est ⁹⁰³ omne, et totum, et solum bonum. — Verbum cum sit verax et ipsa veritas, nihil est in Patre dicente quod non fit in Verbo quo seipsum dicit. Nec amor a Patre et a Filio procedens, est impar Patri aut Filio, quia tantum Pater et Filius amant se, quantum bonum sunt Pater et Filius. Ex summa simplicitate non potest nasci aut procedere, quam quod est hoc de quo nascitur aut procedit.

Hoc bonum es, tu ⁹⁰³ Deus Pater; hoc est Verbum tuum, id est, Filius tuus. Elenim non potest aliud, quam quod es, aut aliquid majus vel minus te, esse in Verbo, quo ⁹⁰⁴ le ipsum dicas; quoniam Verbum tuum sic est, verum, quomodo tu es verax ⁹⁰⁵. Et idcirco est ipsa veritas sicut tu; non alia quam ⁹⁰⁶ tu; et sic es tu simplex, ut de te non possit nasci aliud quam quod tu es. Hoc ipsum est amor unus et communis tibi et Filio tuo ⁹⁰⁷, id est, sanctus Spiritus, ab utroque procedens. Nam idem amor non est impar tibi, aut Filio tuo; quia tantum amas te et illum, et ille te et seipsum; quantus es tu, et ille; nec est aliud a te et ab illo quod dispar non sit tibi ⁹⁰⁸ et illi; nec de summa simplicitate potest procedere aliud quam quod est hoc de quo ⁹⁰⁹ procedit. Quod autem est singulus quisque, hoc est tota Trinitas simul, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; quoniam singulus quisque non est aliud quam summe simplex unitas, et summe una simplicitas; quae nec multiplicari, nec aliud et aliud esse potest. Porro unum est necessarium. Porro hoc est illud unum necessarium, in quo est omne ⁹¹⁰ bonum; imo quod est omne, et unum totum ⁹¹¹, et solum bonum.

CAPUT XXIV.

Conjectatio quale et quantum sit hoc bonum ⁹¹². — Si bona est vita creata, quam bona est vita creatrix!

Excita nunc, anima mea, et erige totum intellectum tuum, et cogita quantum potes quale et quantum sit illud bonum. Si enim singula bona delectabilia sunt, cogita intente quam delectabile sit illud bonum, quod continet jucunditatem omnium bonorum; et non qualem in rebus creatis sumus experti, sed tanto differentem quanto differt Creator a creature. Si enim bona est vita creata, quam bona est vita creatrix! Si jucunda est salus facta, quam jucunda est salus quae fecit omnem ⁹¹³ salutem! Si amabilis est sapientia in cognitione rerum conditum, quam amabilis est sapientia, quae omnia condidit ex nihilo! Denique, si multae et magnae delectationes sunt in rebus delectabilibus, qualis et quanta

A delectatio est in illo qui facit ipsa delectabilia!

CAPUT XXV ⁹¹⁴.

Quae et quanta bona sint fructibus eo. — Gaudium in beatis multiplicabitur ex beatitudine et gaudio aliorum.

O qui hoc bono ⁹¹⁵ fruetur! Et quid illi ⁹¹⁶ erit, et quid illi non erit? Certe, quidquid volet, erit; et quod nolet, non erit. Ibi quippe erunt bona corporis et animae, qualia nec oculus vidit, nec auris audivit, nec cor hominis (Isa. lxiv, 4; I Cor. ii, 9) cogitavit. Cur ergo per multa vagaris, homuncio, querendo bona animae tuae et corporis tui? Ama unum bonum in quo sunt omnia bona, et sufficit. Desidera simplex bonum quod est omne bonum, et satis est. Quid enim amas, caro mea; quid desideras, anima

B mea? Ibi est, ibi est quidquid amatis, quidquid desideratis. Si delectat pulchritudo, fulgebunt justi sicut sol (Math. xiii, 43). Si velocitas, aut fortitudo, aut libertas corporis, cui nihil obsistere possit, erunt similes angelis Dei, quia seminatur corpus animale, et surget corpus spiritale (I Cor. xv, 44), potestate utique, non natura. Si longa et salubris vita, ibi sana est aeternitas, et aeterna sanitas; quia justi in perpetuum vivent (Sapient. v, 16), et, salus justorum a Domino (Psal. xxxvi, 39). Si satietas, satiabuntur cum apparuerit gloria Dei ⁹¹⁷ (Psal. xvi, 15). Si ebrietas, inebrabuntur ab ubertate domus Dei (Psal. xxxv, 9). Si melodia, ibi angelorum chori concinunt sine fine Deo. Si quaelibet non immunda sed munda voluptas, torrente voluptatis sue potabis ⁹¹⁸ eos, Deus (Ibid.). Si sapientia, ipsa Dei sapientia ostendet eis seipsum. Si amicitia, diligent Deum plus quam seipsum, et invicem tanquam seipsum; et Deus illos, plusquam illi seipsum; quia illi illum, et se, et invicem per illum; et ille se, et illos per seipsum. Si concordia, omnibus illis erit una voluntas, quia nulla illis erit, nisi sola Dei voluntas. Si potestas, omnipotentes erunt suae voluntatis, ut Deus suus. Nam, sicut poterit Deus, quod volet, per seipsum; ita poterunt illi, quod volent, per illum; quia, sicut illi non aliud volent, quam quod ille; ita ille volet quidquid illi volent; et quod ille volet, non poterit non esse. Si honor et divitiae, Deus servos suos bonos et fideles supra multa constituet (Luc. xiii, 42); imo filii Dei, et dii vocabuntur; et ubi ⁹¹⁹ erit Filius ejus, ibi erunt et illi, heredes ⁹²⁰ quidem Dei, cohaeredes autem Christi (Rom. viii, 17). Si vera securitas, certe ita certi erunt nunquam et nullatenus ista, vel potius istud bonum sibi defuturum: sicut certi erunt se non sua sponte illud amissuros,

VARIE LECTIONES.

⁹⁰³ Quod est ms. Thu. 90. qui est ⁹⁰³ Hoc bonum es tu ms. Cister. hoc bonum ens tu ⁹⁰⁴ In Verbo, quo mss. Bec. Gem. in verbo tuo, quo ⁹⁰⁵ Tu verax mss. 451. et Cister. tu es verax ⁹⁰⁶ Non alia, quam ms. Thu. 451. non aliud quam ⁹⁰⁷ Filio tuo est, sanctus mss. filio tuo, id est, sanctus ⁹⁰⁸ Non est tibi mss. Thu. non sit tibi ⁹⁰⁹ Quod est, de quo mss. Thu. quod est hoc, de quo ⁹¹⁰ In quo omne mss. in quo est omne ⁹¹¹ Et Unum totum mss. S. Mich. Bec. Gem. et unum et totum ms. 451. bonum, imo quod est et totum ⁹¹² Conjectatio quale et quantum sit hoc bonum. mss. Beccens. Quae et quanta bona sint fructibus eo. ⁹¹³ Facit omnem mss. Thu. fecit omnem ⁹¹⁴ In ms. Bec. cum praecedenti unum est. ⁹¹⁵ Qui hoc bono mss. Gem. Bec. Thu. O qui hoc bono ⁹¹⁶ Quid illi mss. Thu. et quid illi ⁹¹⁷ Gloria Dei ms. Cister. gloria Domini ⁹¹⁸ Tua potabis mss. Gem. Bec. Thu. Cister. sua potabit ⁹¹⁹ vocabuntur et ubi mss. vocabuntur et erunt et ubi ⁹²⁰ Illi, et heredes mss. Thu. Vict. illi, heredes

nec dilectorem Deum illud dilectoribus suis invitato ablaturum, nec aliquid Deo potentius invitato Deum et illos separaturum. Gaudium vero quale, aut quantum est, ubi tale ac tantum bonum est ! Cor humanan, cor indigen, cor expertum ærumnas, imo obrutum ærumnis, quantum 35 gauderes, si his omnibus abundares ! Interroga intima tua si capere possint gaudium suum de tanta beatitudine sua. Sed certe si quis alias, quem omnino sicut te ipsum diligeres, eamdem beatitudinem haberet, duplicaretur gaudium tuum, quia non minus gauderes pro eo quam pro te ipso. Si vero duo vel tres vel multo plures id ipsum habent, tantumdem pro singulis, quantum pro te ipso gauderes ; si singulos, sicut te ipsum, amares. Ergo in illa perfecta charitate innumerabilium angelorum beatorum, et hominum, ubi nullus minus diligit alium quam scipsum, non aliter gaudebit quisque pro singulis aliis, quam pro se ipso. Si ergo cor hominis de tanto suo bono vix capiet gaudium suum, quomodo capax erit tot et tantorum gaudiorum ? Et utique, quoniam quantum quisque diligit aliquem, tantum de bono ejus gaudet : sicut in illa perfecta felicitate unusquisque plus amat sine comparatione Deum quam se et omnes alios secum ; ita plus gaudebit absque aestimatione de felicitate Dei quam de sua et omnium aliorum secum. Sed si Deum sic diligent toto corde, tota mente, tota anima ; tu tamen totum cor, tota mens, tota anima non sufficiat dignitati dictionis ; profecto sic gaudebunt toto corde, tota mente, tota anima ; ut totum cor, tota mens, tota anima, non sufficiat plenitudini gaudii.

CAPUT XXVI. 222

An hoc sit gaudium plenum quod promittit Dominus. 223 — Beati tantum gaudebunt quantum amabunt : tantum amabunt, quantum cognoscant.

Deus meus, et Dominus meus, spes mea, et gaudium cordis mei, dic animæ meæ, si hoc est gau-

dium, de quo nobis dicis per Filium tuum : *Petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum (Joan. vi, 24).* Inveni namque gaudium quoddam plenum, et plusquam plenum. Plenum quippe corde, plena mente, plena anima, pleno toto homine gaudio illo, adhuc supra modum supererit gaudium. Non ergo totum illud gaudium intrabit in gaudentes ; sed toti gaudentes intrabunt in gaudium. Dic, Domine, dic servo tuo intus in corde suo, si hoc est gaudium, in quod intrabunt servi tui, qui intrabunt in gaudium Domini sui. Sed gaudium illud certe, quod gaudebunt electi tui, nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (Isa. LXIV, 4; I Cor. ii, 9). Nondum ergo dixi, aut cogitavi, Domine, quantum gaudebunt illi beati tui. Utique tantum gaudebunt, quantum amabunt ; tantum amabunt, quantum cognoscant. Quantum te cognoscent, Domine, tunc ; et quantum te amabunt ! Certe nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit in hac vita, quantum te cognoscent et amabunt in 224 illa vita. Oro, Deus, cognoscam te, amem te ut gaudeam de te. Et si non possum in hac vita ad plenum, vel proficiam 225 in dies, usque dum veniat illud ad plenum ; proficiat hic in me notitia tui 226 et ibi fiat plena ; crescat amor tuus, et ibi sit plenus ut hic gaudium meum sit in spe magnum et ibi sit in re plenum. Domine, per Filium tuum jubes, imo consulis, petere ; et promittis accipere ut gaudium nostrum sit plenum. Peto, Domine, quod consulis per admirabilem consiliarium nostrum ; accipiam quod promittis per veritatem tuam, ut gaudium meum plenum sit. Deus verax, peto ; accipiam ut gaudium meum plenum sit. Meditetur interim inde mens 227 mea ; loquatur inde lingua mea. Amet illud cor meum ; sermocinetur os meum. Esuriat illud anima mea, sitiatur caro mea, desideret tota substantia mea, donec intrem in gaudium Domini, qui es trinus et unus Deus, benedictus in saecula 228. Amen 229.

VARIÆ LECTIONES.

221 Tale aut mss. Vict. S. Mich. tale ac 222 Cap. 26. est 25. in Bee. ms. 223 ms. Thu. 90. An hoc gaudium, quod promittat Deus. 224 Amabunt in mss. et amabunt in 225 Ut proficiam mss. vel proficiam 226 Notitia tua mss. Thu. notitia tui 227 interim mens mss. interim inde mens 228 Saecula. Amen. mss. Thuan. saecula saeculorum. Amen 229 Mss. Explicit Proslogion liber Anselmi Cantuariensis archiepiscopi

LIBER PRO INSPIENTE 230

ADVERSUS

S. ANSELMI IN PROSLOGIO RATIOCINATIONEM

Auctore GAUNILONE Majoris Monasterii monacho.

1. *Dubitanti utrum sit, vel neganti 231 quod sit aliqua talis natura, qua nihil majus cogitari possit ;*

VARIÆ LECTIONES.

230 Collatum est hoc opusculum cum mss. duobus Victorinis EE. 13 et RR 3, uno Gemmeticensi C 54, uno Corbeiensi 307, uno bibliotheca Thuanæ 90, uno Cisterciensi et uno cœnobii S. Michaelis in monte -- Mss. Gem. et Vict. 3. et S. Mich. Hunc præfigunt titulum Quid ad hanc respondeat quidam pro insidente ms. Thu. Incipit disputatio insipientis dicentes in corde suo : *Non est Deus. ms. Corb.* Responsio qualiter respondeat quidam ms. Vict. 13. Incipit disputatio pro insidente. ms. Cister. Quid ad hanc respondeat quidam pro insidente. In mss. Gemmeticensi et Sancti Michaelis notatur hujus libri auctor fuisse Gaunilus monachus Majoris-Monasterii, vulgo, Mair-Moutier. 231 Dubitanti utrum sit, vel neganti ms. Corb. dubitant utrum sit, vel negant.

tamen esse ⁹²² illam, hinc dicitur primo probari: quod ipse negans vel ambigens de illa, jam habeat eam in intellectu; cum audiens illam dici, id quod dicitur intelligit; deinde, quia quod intelligit, necesse est ut non in solo intellectu, sed etiam in re sit. Et hoc ita probatur, quia majus est esse in intellectu et in ⁹²³ re, quam in solo intellectu. Et si illud in solo est intellectu, majus illo erit quidquid etiam fuerit in re: ac sic majus ⁹²⁴ omnibus, minus erit aliquo; et non erit majus omnibus, quod utique repugnat. Et ideo necesse est ut majus omnibus, quodjam probatum est esse in intellectu, non in solo intellectu, sed et in re ⁹²⁵ sit; quoniam aliter majus omnibus esse non poterit.

2. Respondere forsitan potest ⁹²⁶, quod hoc jam esse dicitur in intellectu meo, non ob aliud, nisi quia id quod dicitur intelligo. Nonne et quæcumque falsa, ac nullo prorsus modo in seipsis existentia ⁹²⁷, in ⁹²⁸ intellectu habere similiter dici possem ⁹²⁹ cum ea, dicente ⁹³⁰ aliquo, quæcumque ille diceret, ego intelligerem? nisi forte tale illud constat esse, ut non eo modo quo etiam falsa quæque vel dubia, haberi possit ⁹³¹ in cogitatione: et ideo non dico illud auditum cogiture, vel in cogitatione habere; sed intelligere, et in intellectu habere; quia scilicet, non possum ⁹³² hoc aliter cogitare, nisi intelligendo, id est scientia comprehendendo, re ipsa illud existere. Sed si hoc est: primo quidem non hic erit ⁹³³ aliud, idemque tempore precedens, habere rem in intellectu; et aliud, idemque ⁹³⁴ tempore sequens, intelligere rem esse, ut sit de pictura, quæ prius est in animo pictoris ⁹³⁵, deinde in opere. Deinde, vix unquam poterit esse credibile, cum dictum et auatum fuerit istud non eo ⁹³⁶ modo posse cogitari non esse, quo etiam potest cogitari non esse Deus ⁹³⁷. Nam si non potest, cur contra nequam aut dubitantem quod si aliqua talis natura, tota ista disputatio assumpta est? Postremo, quod tale sit illud, ut non possit, nisi mox cogitatum, dubitabilis existentia suæ certo percipi ⁹³⁸ intellectu;

VARIAE LECTIONES.

⁹²² Tamen esse mss. Gem. Corb. Thu. cum esso ⁹²³ Esse in intellectu et in mss. Vict. 13. et Cister. omitt. in intellectu et ⁹²⁴ Ac si majus mss. Vict. et Cister. ac sic majus ⁹²⁵ Quod est jam probatum, esse in intellectu, et non in solo intellectu, sed in re mss. quod esse jam probatum est in intellectu, non in solo intellectu, sed et in re ⁹²⁶ Responderi potest mss. Respondere forsitan potest ⁹²⁷ In seipsis existentia, ms. Vict. 3. in se existentia ⁹²⁸ Existenta, esse in mss. Corb. Vict. Thu. omitt. esse ⁹²⁹ Similiter dici posset mss. similiter dici possem ms. Corb. simpliciter dici possent ⁹³⁰ Cum ea dicente ms. Corb. cum dicente ⁹³¹ Haberi possint mss. haberi possit ⁹³² Intelligitur habere esse, quia, scilicet, licet non possum mss. in intellectu habere, quia, scilicet, non possum ms. Corb. in intellectu habere quia solum non possum. ⁹³³ Sed hoc non est. Primo quidem non hoc erat mss. sed si hoc est; primo quidem non hic erit ⁹³⁴ Et aliud, idque mss. Vict. Cister. et aliud, idemque ms. Corb. aut aliud idemque ⁹³⁵ Que prius est in animo pictorum mss. Vict. Thu. et Cister. quæ prius est in animo pictoris mss. Corb. omitt. quæ prius est ⁹³⁶ Fuerit illud non eo mss. Vict. Corb. Thu. Cister. fuerit istud non eo ⁹³⁷ Potest non esse Deus mss. Corb. potest cogitari non esse Deus ⁹³⁸ Certo percipi ms. Corb. pro certo percipi ⁹³⁹ Intelligerentur dicta: adhuc mss. intelligerem, dicta alius ⁹⁴⁰ Et insuper ms. Corb. insuper ⁹⁴¹ Illa deceptus ms. Corb. ipsa deceptus ⁹⁴² Ut saepè fit ms. Corb. ut secum ⁹⁴³ Credentur mss. crederem ⁹⁴⁴ Credentur quod istud nondum mss. crederem qui istud nondum ms. Vict. 13. quia istud nondum ⁹⁴⁵ Unde nec ms. Corb. omitt. unde ⁹⁴⁶ Antequam fieret mss. antequam fiat ⁹⁴⁷ Pictoris arte ms. Corb. pictoris mente ⁹⁴⁸ Quia, sicut mss. Thu. Vict. Corb. quia, et sicut ⁹⁴⁹ Vivente anima, vita mss. in vivente artificis anima vita ⁹⁵⁰ At vero ms. Corb. omitt. vero ⁹⁵¹ Extra illa ms. Corb. non extra illa ⁹⁵² Percipitur verum, aliud est sine dubio verum illud, aliud intellectus mss. Gem. Vict. et Thu. percipitur verum; aliud sine dubio est, verum illud, aliud intellectus ms. Corb. Percipitur, verum aliud sine dubio est. Unde illud aliud intellectus ⁹⁵³ Majus, nihil aliud mss. Vict. et Corb. e: S. Mich. majus quod nihil aliud ⁹⁵⁴ Tam ergo mss. Tam ego ⁹⁵⁵ Cogitare auditum vel intellectum mss. Corb. cogitare auditum, vel intellectu mss. Vict. Gem. cogitare auditum, vel in intellectu ⁹⁵⁶ Non esse cogitare possum ms. Vict. 13. non esse cogitare non possum ⁹⁵⁷ Rem ipsam novi, aut ex alia possum conjicare simili ms. Vict. 13. rem ipsam, quæ Deus est novi; aut ipsam possum conjicare ex alia simili ⁹⁵⁸ Et tu talem ms. Corb. et cum talem

ut esse non possit simile quidquam. Nam si de homine aliquo, mihi prorsus ignoto, quem etiam esse nescirem, dici tamen aliquid audirem, per illam specialem generalem notitiam, qua quid sit homo vel homines novi, de illo quoque secundum rem ipsam, quae est homo, cogitare possem: et tamen ⁹⁶⁹ fieri posset, ut, mentiente illo qui diceret, ipse, quem cogitarem ⁹⁷⁰, homo non esset; cum tamen ego ⁹⁷¹ de illo, secundum veram nihilominus rem, non quae esset ille homo, sed quae est ⁹⁷² homo quilibet, cogitarem. Nec sic igitur, ut haberem falsum istud in cogitatione vel in intellectu, habere possum illud ⁹⁷³, cum audio dici, Deus, aut, aliiquid omnibus ⁹⁷⁴ majus. Cum quando illud ⁹⁷⁵ secundum rem veram ⁹⁷⁶ mihiique notam cogitare possum ⁹⁷⁷, istud ⁹⁷⁸ omnino nequeam, nisi tantum secundum vocem, secundum quam solam aut vix aut nunquam potest ullum cogitari verum. Siquidem ⁹⁷⁹ cum ita cogitatur; non tam ipsa vox, quae res est utique vera, hoc est, litterarum sonus vel syllabarum, quam vocis auditæ significatio cogitetur; sed non ita ut ab illo, qui novit quid ea soleat voce significari: a quo, scilicet, cogitatur secundum rem vel in sola cogitatione vera ⁹⁸⁰: verum ut ab eo, qui illud non novit; et solummodo cogitat secundum animi motum ⁹⁸¹ illius auditu vocis effectum ⁹⁸², significationemque perceptæ vocis conantem effingere sibi: quod ⁹⁸³ mirum est si unquam rei veritate potuerit ⁹⁸⁴. Ita ergo, ne prorsus aliter adhuc et in intellectu meo ⁹⁸⁵ constat illud haberi, cum audio intellego quæ dicentem esse aliiquid majus omnibus quæ raleant cogitari: hæc de eo ⁹⁸⁶, quod summa illa natura jam esse dicitur in intellectu meo ⁹⁸⁷.

5. Quod autem non solum in intellectu, sed et in re ⁹⁸⁸ necessario esse, inde mihi probatur; quia nisi

A fuerit, quidquid est in re, majus illa erit: ac per hoc ⁹⁸⁹, non erit illud majus omnibus, quod utique jam esse in intellectu probatum est. Adhuc respondeo: Si esse dicendum est in intellectu, quod secundum veritatem cuiusquam rei ⁹⁹⁰ nequit saltem cogitari; et hoc in meo ⁹⁹¹ sic esse non denego. Sed quia per hoc esse quoque in re non potest nullatenus ⁹⁹² oblitus, illud esse ei adhuc penitus ⁹⁹³ non concedo, quoque mihi argumento probetur indubio; quod qui esse ⁹⁹⁴ dicit hoc ⁹⁹⁵, quod majus omnibus aliter non erit omnibus majus ⁹⁹⁶, non satis attendit cui loquatur. Ego enim nondum dico, imo etiam nego, vel dubito, ulla re ⁹⁹⁷ vera esse majus illud: nec aliud ei esse concedo, quam illud, si dicendum est ⁹⁹⁸ esse, cum secundum vocem tantum auditam rem prorsus ignotam sibi conatur animus effingere. Quomodo igitur ⁹⁹⁹ inde mihi probatur majus illud rei veritate subsistere, quia constet ¹⁰⁰⁰ illud majus omnibus esse: cum id ego eousque negem adhuc, dubitemve ¹⁰⁰¹ constare; ut ne in intellectu ¹⁰⁰² quidem vel cogitatione mea, eo saltem modo majus ipsum esse dicam, quo dubia etiam multa sunt et incerta. Prius enim certum nihil necesse est ¹⁰⁰³ fiat, revera esse alicub: majus ipsum ¹⁰⁰⁴, et tum demum ex ¹⁰⁰⁵ eo, quod majus est omnibus, in seipso quoque subsistere non erit ambiguum.

B 6. Exempli gratia: Aiunt quidam alicubi Oceanus esse insulam, quam ex difficultate vel potius ¹⁰⁰⁶ impossibilitate inveniendi quod non est, cognominant aliqui perditam: quamque fabulantur multo amplius, quam de fortunatis insulis fertur, divitarum, deliciarumque omnium inestimabili ubertate pollere, nulloque possessore aut habitatore, universis aliis, quas incolunt homines, terris; possidendorum redundantia usqueunque praestare. Hoc ita esse ¹⁰⁰⁷ dicat

VARIAE LECTIOMES.

989 Et tamen mss. Vict. sed tamen ⁹⁷⁰ Quem esse cogitareim mss. omitt. esse ⁹⁷¹ Cum tamen ego ms. Corb. cum tamen esse ⁹⁷² Non qui esset.. sed qui est mss. non que esset... sed quae est ⁹⁷³ Possum illud mss. Vict. 13. possem illud ⁹⁷⁴ Aut aliud omnibus mss. aut aliiquid omnibus ⁹⁷⁵ Quando illud mss. Corb. quando aut illud ⁹⁷⁶ Illud rem veram mss. Corb. S. Mich. Vict. Thu. illud secundum rem veram ⁹⁷⁷ Cogitare posse illud mss. Vict. 3. Corb. Cist. edit. Col. 1612. cogitare ⁹⁷⁸ Possem istud mss. Vict. 13. possum cogitare istud ⁹⁷⁹ Nequeam, potest ullum cogitari verum, siquidem mss. Vict. Thu. Gem. S. Mich. Cist. nequeam, nisi tantum secundum vocem, secundum quam solam aut vix aut nunquam potest ullum cogitari verum. Siquidem ms. Corb. nequeam, nisi tamen secundum vocem secundum quam solam aut vix aut nunquam potest illum cogitare. Verum siquidem ⁹⁸⁰ Cogitatione vera, verum ut ab mss. Gem. Vict. Cister. Thu. cogitatione vera, verum ut ab ms. Corb. cogitatione vera sit ab ⁹⁸¹ Secundum animi motum ns. Corb. animi motu ⁹⁸² Auditu vocis effectum ms. Corb. auditu vel vocis effectum ms. Vict. 13. auditu vocisque affectum ⁹⁸³ Effingere: sibi: quod mss. effingere sibi: quo l ms. Corb. effingere sibi: quid ⁹⁸⁴ Veritate potuerit ms. Vict. 13. veritatem potuerit ⁹⁸⁵ Ab intellectu meo mss. in intellectu meo ⁹⁸⁶ Hoc de eo mss. hoc de eo ⁹⁸⁷ Jam esse dicitur in intellectu meo ms. Corb. jam dicitur intellectu meo ⁹⁸⁸ Quam autem et in re ms. Corb. Quod antem non solum in intellectu, sed et in re ⁹⁸⁹ Quia ubi fuerit quidquid est majus, in re illa erat: ac si per hoc mss. quia nisi fuerit quidquid est in re, majus illa erit: ac per hoc ⁹⁹⁰ Ad hoc respondeo, si esse dicendum est: est in intellectu, quod secundum veritatem cuiusquam rei mss. Vict. et Thu. Adhuc respondeo. Si esse dicendum est in intellectu, quod secundum veritatem cuiusquam rei ms. Cister. Ad hoc ego respondeo: si esse dicendum est in intellectu etc. ms. Corb. Respondeo. Sic enim dicendum est in intellectu quidem secundum veritatem cuiusquam rei ⁹⁹¹ Et hoc in meo mss. et hoc in meo ⁹⁹² Non potest nullatenus mss. non potest nullatenus ⁹⁹³ Adhuc penitus ms. Cister. omitt. adhuc ⁹⁹⁴ Q.o.l qui esse ms. Thu. quod si esse ⁹⁹⁵ Dicit hoc ms. Vict. 13. esse dicit, sed hoc ⁹⁹⁶ Non erit omnibus minus mss. Vict. Thu. Gem. Cister. non erit omnibus majus ⁹⁹⁷ Ulla re ms. Thu. nulla re ⁹⁹⁸ Si dicendum est ms. Corb. Non dicendum est ⁹⁹⁹ Quando igitur mss. quomodo igitur ¹⁰⁰⁰ Quia constet mss. Vict. 13. Cister. quomodo igitur ¹⁰⁰¹ Eo usque negem adhuc dubitemve ms. Corb. alhuc dubitem, negemve ¹⁰⁰² Ut ne intellectu mss. ut ne in intellectu ¹⁰⁰³ Certum mibi necesse est ms. Vict. 13. omitt. mihi ¹⁰⁰⁴ Alicubi majus ipsum ms. Vict. 13. omitt. ipsum ¹⁰⁰⁵ Et tamen deinde ex ms. et tum demum ex ¹⁰⁰⁶ Vel potius ex ms. omitt. ex ¹⁰⁰⁷ Hoc ita esse mss. Vict. et Corb. hæc ita esso

mihi quispiam; et ego facile dictum, in quo nihil est difficultatis, intelligam. At si tunc velut consequenter adjungat ac dicat: Non potes ultra dubitare insulam illam omnibus terris præstantiorem esse alicubi in re, quam et in intellectu tuo non ambigis esse: et quia præstantius est non in intellectu solo, sed etiam esse in re; ideo et ceterum eam necesse est esse; quia nisi fuerit, quæcunque alia in re est terra præstantior illa erit; ac sic ipsa jam a te præstantior intellecta, præstantior non erit. Si, inquam, per hoc ille mihi velit astruere de insula illa, quod vere sit, et ambigendum ultra non esse: aut jocari ipsum credam, aut nescio quem stultiorem debeam reputare; utrum me, si ei concedam; an illum, si se putet aliqua certitudine insulæ illius e sentiam astruxisse, nisi prius ipsam præstantiam ejus solummodo sicut rem vere atque indubie existentem, nec ullatenus sicut fatum aut incertum aliquid in intellectu meo esse docuerit.

7. Hæc interim ad objecta incipiens ille responderit cui cum deinceps asseritur tale esse majus illud, ut nec sola cogitatione valent non esse: et hoc rursus non aliunde probatur, quam eo ipso, quod alter non erit omnibus majus, idem ipsum possit referre responsum, et dicere. Quandonam ego rei veritate esse tale aliquid, hoc est, majus omnibus, dixi: ut ex hoc mihi debeat probari intan-

A tum etiam re ipsa id esse, ut nec possit cogitari non esse? Quapropter certissimo primitus aliquo probandum est argumento aliquam superiorum, hoc est, majorem ac meliorem omnium, quæ sunt, esse naturam, ut ex hoc, alia jam possimus omnia probare quibus necesse est illud quod majus ac melius est omnibus, non carere. Cum autem dicitur quod summa reis ista non esse nequeat cogitari, melius fortasse diceretur quod non esse, aut etiam posse non esse, non possit intelligi: nam secundum proprietatem verbi istius, falsa nequeunt intelligi; quæ possunt utique eo modo cogitari, quo Deum non esse, insipiens cogitarit: et me quoque esse certissime scio, sed et posse non esse nihilominus scio; sumimum vero illud quod est Deus, et esse, et non esse non posse, indubitanter intelligo. Cogitare autem me non esse, quandiu esse certissime scio, nescio utrum possim; sed si possum, cur non et quid quid aliud eadem certitudine scio? Si autem non possum, non erit jam istud proprium Deo.

B 8. Cetero libelli illius tam veraciter et tam præclare sunt magnificeque disserta, tanta denique reserta utilitate, et pii ac sancti affectus intimo quadam odore fragrantia, ut nullo modo propter illa, quæ in initio recte quidem sensa, sed minus firmiter argumentata sunt, ista sint contemnenda, sed illa potius argumentanda robustius, ac omnia cum ingenti veneratione et laude suscipienda.

VARIAE LECTIONES.

¹⁰⁰⁸ Ac si tunc velut mss. At si tunc velut ¹⁰⁰⁹ Consequenter ms. Virt. 13. contingenter ¹⁰¹⁰ Ac si dicat mss. ac dicat ¹⁰¹¹ Vere esse alicubi ms. Corb. nec esse alicubi ¹⁰¹² Quam in intellectu mss. Vict. quam et in intellectu ms. Corb. quam et intellectu ¹⁰¹³ Non in intellectu solo ms. Corb. non in intellectu solo ¹⁰¹⁴ Ideo sic ms. Thu. ideoque sic ¹⁰¹⁵ Quienque alia mss. quæcunque alia ¹⁰¹⁶ Præstantior et intellecta præstantior mss. Præstantior intellecta, præstantior ¹⁰¹⁷ Per hoc ille mss. per hoc ille ¹⁰¹⁸ Ambigendum ms. Thu. et ambigendum ¹⁰¹⁹ Jocari ipsum ms. Corb. altercari illum ¹⁰²⁰ Credam... debeat ms. Corb. credant... debeat ¹⁰²¹ An illum ms. Corb. aut illum ¹⁰²² Intellectu in eo mss. intellectu meo ms. Corb. intellectu meo ¹⁰²³ Hoc interim mss. Corb. Gem. Vict. Cister. hæc interim. ¹⁰²⁴ Ille responderit ms. Vict. 13. ille responderet ¹⁰²⁵ Posset respondere mss. possit referre responsum ¹⁰²⁶ Rei veritatem mss. Gem. Vict. S. Mich. rei veritatem ¹⁰²⁷ In tantum etiam ms. Thu. in tantis etiam ¹⁰²⁸ Nec posset cogitari mss. nec possit cogitari ¹⁰²⁹ Ex hac alia mss. ex hoc alia ¹⁰³⁰ Probare mss. Vict. Thu. Cister. comprobare ¹⁰³¹ Necesse est, ac quod majus ac melius est illud omnibus mss. Gem. Vict. S. Mich. Cister. necesse est illud quod majus ac melius est omnibus ¹⁰³² Illud, quod est scilicet, et Deus ms. Thu. illud quod Deus mss. Vict. et Corb., illud quod est, scilicet, est Deus ¹⁰³³ Cur et nunquid aliud mss. Cister. Gem. Corb. Vict. Cur non et quidquid aliud ¹⁰³⁴ Præstantia mss. Thu. Gem. Vict. Cister. disserta ms. Corb. disserta ¹⁰³⁵ Restrita mss. rescripta ¹⁰³⁶ Quæ videntur mss. quæ in initio ed. Ven. quæ virtus ¹⁰³⁷ Argumentata, sibi ista sint contemnenda mss. argumentata sunt, ista sint contemnenda ¹⁰³⁸ Ac omnia mss. Cister. ac sic omnia

SANCTI ANSELMI

LIBER APOLOGETICUS

CONTRA GAUNILONEM RESPONDENTEM PRO INSPIENTE ¹⁰³⁹

37 Quoniam non me reprehendit in his dictis ille insipiens, contra quem sum locutus in meo opusculo ¹⁰⁴⁰; sed quidam non insipiens ¹⁰⁴¹, et ca-

tholicus, pro insipiente, sufficere mihi potest respondere catholico.

VARIAE LECTIONES.

¹⁰³⁹ Ms. Vict. 13. Incipit Liber Anselmi archiepiscopi et abbatis contra respondentem pro insipiente. mss. Gem. et Vict. Cister. Quid ad hæc respondeat editor ipsius libelli (Proslogion.) ms. Thu. Incipiunt responsiones Anselmi contra respondentem pro insipiente dicente in corde suo; Non est Deus: sive Responsio contra fatuum. ms. S. Michaelis, Responsio Anselmi ad eundem, id est, Gaunilonem ¹⁰⁴⁰ Quoniam non me mss. Vict. 13. omit. non ¹⁰⁴¹ In meo opusculo ms. Thu. in eo opusculo ¹⁰⁴² Quoniam non insipiens ms. Corb. quidam insipiens

CAPUT PRIMUM.

Generalim resellit adversarii ratiocinatio; et ostenditur id quo majus cogitari non potest, esse re ipsa.

Dicis quidem ¹⁰¹³ (quicunque es qui dicas haec posse dicere ¹⁰¹⁴ insipientem) quia non est in intellectu aliquid, quo majus cogitari ¹⁰¹⁵ non possit, aliter quam quod secundum veritatem cujusque rei nequit saltem cogitari: et quia non magis consequitur ¹⁰¹⁶ hoc, quod dico, quo majus cogitari non possit, ex eo quia est in intellectu, esse et in re, quam perditam ¹⁰¹⁷ insulam certissime existere ex eo quia cum ¹⁰¹⁸ describitur verbis, audiens eam non ambigit in intellectu suo esse. Ego vero dico: Si, quo majus cogitari non potest, non intelligitur, vel cogitatur, nec est in intellectu vel cogitatione; profecto Deus aut non est quo majus cogitari non possit, aut non intelligitur ¹⁰¹⁹ vel cogitatur, et non est in intellectu vel cogitatione. Quod quam falsum sit, fide et conscientia tua pro firmissimo utor argumento. Ergo quo majus cogitari non potest, vere intelligitur et cogitatur, et est in intellectu et cogitatione. Quare, aut vera non sunt quibus contra conaris ¹⁰²⁰ probare, aut ex eis non consequitur quod te consequenter opinaris concludere ¹⁰²¹. Quod autem putas ex eo, quia intelligitur ¹⁰²² aliquid quo majus cogitari nequit, non consequi illud esse in intellectu; nec si est in intellectu, ideo esse in re: certe ego dico ¹⁰²³: si vel cogitari potest esse, necesse est illud esse ¹⁰²⁴. Nam quo majus cogitari nequit, non potest cogitari esse, nisi sine initio.

Quidquid autem potest cogitari esse, et non est ¹⁰²⁵: per initium potest cogitari esse. Non ergo quo majus cogitari nequit, cogitari potest esse, et non est ¹⁰²⁶. Si ergo potest cogitari esse, ex necessitate ¹⁰²⁷ est. Amplius. Si utique vel cogitari potest, necesse est illud esse. Nullus enim negans aut dubitans esse aliquid, quo majus cogitari non possit, negat vel dubitat quia si esset, nec actu nec intellectu posset non ¹⁰²⁸ esse. Aliter namque non esset

A quo majus cogitari non posset ¹⁰²⁹; sed quidquid cogitari potest, et non est; si esset, posset ¹⁰³⁰, vel actu vel intellectu non esse. Quare si vel cogitari ¹⁰³¹ potest, non potest non esse quo majus cogitari nequit. Sed ponamus non esse, si vel cogitari valet: at quid ¹⁰³² cogitari potest, et non est; si esset, non esset quo inajus cogitari non possit. Si ergo esset quo majus cogitari non possit, non esset quo majus cogitari non possit: quo [quod] nimis ¹⁰³³ est absurdum. Falsum est igitur non esse aliquid, quo inajus cogitari non possit ¹⁰³⁴ si vel cogitari potest: multo itaque magis, si ¹⁰³⁵ intelligi aut in intellectu ¹⁰³⁶ esse potest. Plus aliquid dicain: procul dubio quidquid alicubi aut aliquando non est, etiam si est ¹⁰³⁷ alicubi aut aliquando; potest tamen ¹⁰³⁸ cogitari nunquam et nusquam ¹⁰³⁹ esse, sicut non est alicubi aut aliquando. Nam quod heri non fuit, et hodie est: sicut heri non fuisse intelligitur; ita nunquam esse subintelligi potest: et quod hic non est, et alibi est, sicut non est hic ¹⁰⁴⁰, ita potest cogitari nusquam esse. Similiter cuius partes singulæ non sunt ubi aut quando sunt aliae partes eius; omnes partes, et ideo ipsum totum, possunt cogitari nunquam aut nusquam esse. Nam etsi dicatur tempus semper esse, et mundus ¹⁰⁴¹ ubique; non tamen illud totum semper, aut iste totus est ¹⁰⁴² ubique; et sicut singulæ partes temporis non sunt, quando aliae sunt; ita possunt nunquam esse cogitari ¹⁰⁴³; et singulæ mundi ¹⁰⁴⁴ partes, sicut non sunt ubi aliae sunt; ita subintelligi possunt nusquam esse: sed et quod ¹⁰⁴⁵ partibus conjunctum est ¹⁰⁴⁶, cogitatione dissolvi, et non esse potest. Quare quidquid alicubi aut aliquando totum non est, etiam si est, potest cogitari non esse: at quo majus ¹⁰⁴⁷ cogitari nequit, si est, non potest ¹⁰⁴⁸ cogitari non esse, alioquin si est, non est quo majus ¹⁰⁴⁹ cogitari non potest: quod ¹⁰⁵⁰ non convenit. Nullatenus ergo alicubi ¹⁰⁵¹, aut aliquando totum non est; sed semper et ubique totum est. Putasne ¹⁰⁵² aliquatenus

VARIE LECTIONES

¹⁰¹² Dicis quidem ms. Thu. dicis quidam ¹⁰¹⁴ Hoc posse dicere mss. Gem. et S. Mic. haec dicere posse ¹⁰¹⁵ Suo majus quod cogitari mss. quo majus cogitari ¹⁰¹⁶ Et quod non magis consequitur mss. et quia non magis consequitur ¹⁰¹⁷ Quam perditam ms. Corb. quam prae dictam ¹⁰¹⁸ Certissime ex eo cum mss. certissime existere ex eo quia cum ¹⁰¹⁹ Possit, aut non intelligitur ms. Corb. possit, aut intelligitur ¹⁰²⁰ Conaris contra mss. contra conaris ¹⁰²¹ Concludere mss. Vict. 13. excludere ¹⁰²² Ex eo quod intelligitur mss. Thu. Vict. Gem. Cister. ex eo quia intelligitur ¹⁰²³ Certe, ergo dico mss. certe ego dico ¹⁰²⁴ Necesse est illud esse. Nam quo ms. Thu. necesse illud est esse quo ¹⁰²⁵ Cogitari esse et non esse mss. cogitari esse, et non est ¹⁰²⁶ Potest esse et non esse mss. Gem. Thu. Vict. potest esse et non est ¹⁰²⁷ Illud ex necessitate mss. omitt. illud ¹⁰²⁸ Intellectu posset non mss. Thu. Vict. 13. intellectu posse non ¹⁰²⁹ Cogitari non posset mss. Vict. cogitari posset ¹⁰³⁰ Si est, posset ms. Vict. 13. etiam si esset, posset ¹⁰³¹ Quare si nihil cogitari mss. Quare si vel cogitari ¹⁰³² Aut quidquid mss. at quidquid ¹⁰³³ Non possit; quod nimis mss. non possit. Si ergo esset quo majus cogitari non possit, non esset quo majus cogitari non possit; quod nimis ¹⁰³⁴ Majus cogitari non possit, si ms. Corb. majus aliquid cogitari non possit, si ¹⁰³⁵ Multo magis si mss. multo itaque magis, si ¹⁰³⁶ Intelligi et in intellectu mss. intelligi aut in intellectu ¹⁰³⁷ Etiam si est mss. Vict. Corb. et si est ¹⁰³⁸ Potest tamen ms. Corb. omitt. tamen ¹⁰³⁹ Aut nusquam mss. et nusquam ¹⁰⁴⁰ Quod hoc non est... non est hoc mss. quod hic non est... non est hic ¹⁰⁴¹ Esse, aut mundus mss. Vict. 13. Thu. Corb. Cister. esse et mundus ¹⁰⁴² Iste semper est mss. iste totus est ¹⁰⁴³ Possum etiam nunquam cogitari mss. possunt nunquam esse cogitari ¹⁰⁴⁴ Et singulæ mundi ms. Corb. et singulæ illi mundi ¹⁰⁴⁵ Sed et quod mss. Vict. 13. sed etiam quod ¹⁰⁴⁶ Junctum est. mss. conjunctum est ¹⁰⁴⁷ Ac quo majus mss. at quo majus ¹⁰⁴⁸ Si est, non potest mss. Corb. sicut non potest ¹⁰⁴⁹ Non quo majus mss. non est quo majus ¹⁰⁵⁰ Non possit: quod mss. Vict. 13. non potest: quod ¹⁰⁵¹ Nullatenus ergo alicubi... Putas ms. Corb. nullatenus ergo quod alicubi... putas

posse cogitari vel intelligi, aut esse in cogitatione vel intellectu¹⁰⁸¹, de quo hæc intelliguntur? Si enim non potest, non possunt hæc intelligi de eo¹⁰⁸². Quod si dicas¹⁰⁸³ non intelligi et non esse in intellectu, quod non penitus intelligitur; dic quia qui non potest intueri purissimam lucem solis, non videt lucem diei, quæ non est nisi lux solis. Certe vel haec tenus intelligitur, et est in intellectu¹⁰⁸⁴, quo majus cogitari nequit; ut hæc de eo intelligantur¹⁰⁸⁵.

CAPUT II.

Magis urgetur ratiocinatio præposita; et ostenditur id quo majus cogitari nequit, cogitari posse, atque ideo etiam esse.

Dixi itaque in argumentatione, quam reprehendis, quia cum insipiens audit proferri, quo majus cogitari non potest, intelligit quod audit. Utique qui non¹⁰⁸⁶ intelligit, si nota lingua dicitur, aut nullum, aut nimis obtusum¹⁰⁸⁸ habet intellectum. Deinde **38** dixi quia si intelligitur, est in intellectu. Au est¹⁰⁸⁹ in nullo intellectu, quod necessario in rei veritate esse monstratum est¹⁰⁹⁰? Sed dices quia etsi est¹⁰⁹¹ in intellectu, non tamen consequenter¹⁰⁹² quia intelligitur. Vide quia consequitur esse in intellectu, ex eo quia¹⁰⁹³ intelligitur. Sicut enim¹⁰⁹⁴ quod cogitatur, cogitatione cogitatur; et quod cogitatione cogitatur, sicut cogitatur, sic est in cogitatione¹⁰⁹⁵; ita quod intelligitur, intellectu intelligitur: et quod intellectu intelligitur, sicut intelligitur, sic est in intellectu¹⁰⁹⁶. Quid hoc planius? Postea dixi quia, si est vel in solo intellectu, potest cogitari esse et in re; quod majus¹⁰⁹⁷ est. Si ergo in intellectu solo est, id ipsum scilicet quo majus non potest cogitari, est quo majus cogitari potest: rogo quid consequentius? An enim si est¹⁰⁹⁸ vel in solo intellectu, non potest cogitari esse et in re? Aut¹⁰⁹⁹ si potest, nonne qui hoc cogitat, aliquid cogitat¹¹⁰⁰ majus eo; si est in solo

VARIAE LECTIOINES.

¹⁰⁸¹ In cogitatione vel intellectu ms. Cister. in cogitatione vel in intellectu¹⁰⁸² Non possunt hæc intelligi de eo. mss. Vict. 13. non de Deo possunt hæc intelligi. ms. Cister. non de eo possunt hæc intelligi. ¹⁰⁸³ Quod si dicitur mss. Quod si dicas¹⁰⁸⁴ Et est in intellectu mss. Vict. et non est in intellectu¹⁰⁸⁵ De eo intelligatur mss. Corb. Vict. 13. de Deo intelligantur¹⁰⁸⁶ Utique si non mss. utique qui non¹⁰⁸⁸ Nimis obtusum mss. Vict. 13. nimis obtusum¹⁰⁸⁹ An non est mss. An est¹⁰⁹⁰ Necessario in rei veritate esse monstratum est ms. Thu. omitt. esse ms. Corb. Necessario tamen consequitur in rei veritate esse monstratum¹⁰⁹¹ Sed dicas quia si est mss. sed dicas quia etsi est¹⁰⁹² Tamen consequitur mss. tamen consequenter¹⁰⁹³ Ex eo quia ms. Corb. ex eo quod¹⁰⁹⁴ Sic enim mss. sicut enim¹⁰⁹⁵ Sic est in cogitatione ms. Vict. 13. sic et est in cogitatione¹⁰⁹⁶ intellectu intelligitur, sicut intelligitur, sic est in intellectu ms. Corb. intelligitur intellectu, ita, sicut intelligitur, intellectum est ms. Vict. 13. intellectu intelligitur, ita est in intellectu sicut intelligi¹⁰⁹⁷ In re, quod majus ms. Corb. in re, quia majus¹⁰⁹⁸ An enim si est ms. Cister. an enim est, si est¹⁰⁹⁹ Esse in re, aut mss. esse et in re, aut¹¹⁰⁰ Cogitat, aliud cogitat mss. cogitat, aliquid cogitat¹¹⁰¹ Idem esse quo ms. Thu. id est, esse quo¹¹⁰² Ergo non sequitur mss. Thu. Corb. Vict. ergo non consequitur¹¹⁰³ Non est in solo mss. Non esse solo¹¹⁰⁴ Si enim est, in solo intellectu est, quo mss. Gem. Corb. Vict. si enim est in solo intellectu, est quo ms. Thu. si enim in solo intellectu, est quo majus¹¹⁰⁵ Sed tale est majus ac si ms. Gem. sed tale est, inquis, majus ac si mss. Thu. Vict. et S. Mich. Cister. sed tale est, inquis, ac si ms. Corb. sed tale est, inquit, ac si¹¹⁰⁶ Fidens loquor ms. Corb. fidens loquar¹¹⁰⁷ Quia si quis ms. Vict. 13. et si quis¹¹⁰⁸ Si quis non venerit nisi mss. Gem. S. Mich. Vict. si quis inventerit mibi aut mss. Corb. et Vict. et Cister. si quis invenerit mibi aliquid aut¹¹⁰⁹ Existens, quod aliquid mss. Thu. Vict. Corb. S. Mich. existens præter quo majus¹¹¹⁰ Cui aptare ms. Corb. cui competere¹¹¹¹ Dico quia cum ms. Corb. dico quod tum cum hoc¹¹¹² Aut cogitat aliquo¹¹¹³ mss. aut cogitat aliquid¹¹¹⁴ Cogitari non esse possit mss. Corb. cogitari non possit esse ms. Vict. 13. cogitari possit non esse¹¹¹⁵ Hoc vero quod cogitat mss. hoc vero qui cogitat¹¹¹⁶ Id ipsum esse mss. Gem. Vict. Thu. Cister. id ipsum non esse

A intellectu? Quid ergo consequentius, quam si quo majus cogitari nequit, est in solo intellectu; idem esse quo¹¹⁰¹ majus cogitari possit? Sed utique, quo majus cogitari potest, in nullo intellectu est quo majus cogitari non possit. An ergo non consequitur¹¹⁰², quo majus cogitari nequit, si est in ullo intellectu, non esse in solo¹¹⁰³ intellectu? Si enim est in solo intellectu, est quo¹¹⁰⁴ majus cogitari potest: quod non convenit.

CAPUT III.

Ad instantiam adversarii: quod sequeretur insulam fictitiam esse re ipsa, quia cogitatur.

Sed tale est, inquis, ac si¹¹⁰⁵ aliquis insulam Oceani, omnes terras sua fertilitate vincentem, que difficultate, imo impossibilitate inveniendi quod non est, perdita nominatur, dicat idcirco non posse dubitari vere esse in re, quia verbis descriptam facile quis intelligit. Fidens loquor¹¹⁰⁶; quia si quis¹¹⁰⁷ invenierit mibi¹¹⁰⁸ aliquid aut recipsa, aut sola cogitatione existens, præter quo majus¹¹⁰⁹ cogitari non possit, cui aptare¹¹¹⁰ valeat connexionem hujus meæ argumentationis, inveniam, et dabo illi perditam insulam amplius non perdendam. Palam autem jam videtur quo non valet cogitari majus, non posse cogitari non esse, quod tam certa ratione veritatis existit; aliter enim nullatenus existeret. Denique si quis dicit se cogitare illud non esse: dico quod tum cum¹¹¹¹ hoc cogitat aut cogitat aliquid¹¹¹², quo majus cogitari non possit, aut non cogitat. Si non cogitat¹¹¹³, non cogitat non esse quod non cogitat. Si vero cogitat, utique cogitat aliquid¹¹¹⁴, quod nec cogitari possit non esse¹¹¹⁵. Si enim posset cogitari non esse, cogitari posset habere principium et finem; sed hoc non potest. Qui ergo illud cogitat, aliquid cogitat quod nec cogitari possit non esse; hoc vero qui cogitat¹¹¹⁶, non cogitat id ipsum non esse¹¹¹⁷; alioquin cogitat quod cogitari non potest.

Non igitur potest cogitari non esse quo majus nequit A simul et illud possumus, et istud scimus; et non possumus cogitare non esse quandiu scimus esse; quia non possumus cogitare esse simul, et non esse ¹¹¹⁶. Si quis igitur sic distinguat ¹¹¹⁷ hujus prolationis has duas sententias: intelliget nihil ¹¹¹⁸, quandiu esse scitur, posse cogitari non esse ¹¹¹⁹; et quidquid est, praeter id quo majus cogitari nequit, etiam cum scitur esse, posse cogitari non esse. Sic igitur ¹¹²⁰ et proprium est Deo, non posse cogitari non esse; et, tamen multa non possunt cogitari ¹¹²¹, quandiu sunt, non esse. Quomodo autem dicatur cogitari Deus non esse, in ipso ¹¹²² libello puto sufficienter esse dictum.

CAPUT V.

Specialis discussio variorum adversarii dictorum: ac primum quod initio infideliter retulerit rationationem, quam refellendam suscepit.

Qualia vero sint et alia quae mihi objicis pro insidente facile est deprehendere vel parum sapienti; et ideo id ostendere supersedendum existimaveram. Sed quoniam audio quibusdam ea legentibus aliquid contra me valere videri, paucis de illis commemo-rabo. Primum, quod saepe repetis me dicere quia quod est majus omnibus, est in intellectu ¹¹²³; et si est in intellectu, est et in re: aliter enim omnibus majus non esset omnibus majus ¹¹²⁴. Nusquam in omnibus dictis meis inventur talis probatio. Non enim idem valet ¹¹²⁵, quod dicitur: majus omnibus, et, quo majus cogitari nequit, ad ¹¹²⁶ probandum quia est in re quod dicitur. Si quis enim dicat quo majus ¹¹²⁷ cogitari non possit, non esse aliquid in re, aut posse non esse, aut vel nou esse posse cogitari, facile refelli potest. Nam quod non est, potest non esse; et quod non esse potest, cogitari potest non esse ¹¹²⁸. Quidquid autem cogitari potest non

C

VARIA LECTIONES.

q

¹¹¹⁶ Non esse nequeat cogitari *mss.* *Vict.* non esse queat cogitari ¹¹¹⁹ Fortasse diceretur *ms.* *Vici.* 43. fortasse dicerem ¹¹²⁰ Non posse cogitari *ms.* *Corb.* non possit cogitari ¹¹²¹ Objiceret nihil quod *ms.* *Corb.* objiceret mihi quod ¹¹²² Nihil quod est, posse intelligi, non est falsum, est enim *mss.* Nihil, quod est, posse intelligi non esse; falsum est enim ¹¹²³ Non est proprium *mss.* *Thu Gem.* *Vict.* 3. non esse proprium *mss.* *Corb.* non esset proprium ¹¹²⁴ Quod si esset aliquid *mss.* *omitt.* esset ¹¹²⁵ Non esse posset intelligi *mss.* *Corb.* *Thu.* *Vict.* 3. non esse posse intelligi *ms.* *Vict.* 13. posse intelligi non esse ¹¹²⁶ Hoc utique non potest *ms.* *Thu.* haec utique non possunt ¹¹²⁷ Nulla quae sunt *ms.* *Corb.* Nulla quae non sunt ¹¹²⁸ Omnia tamen *ms.* *Cister.* omnia tantum ¹¹²⁹ Solum non potest *ms.* *Corb.* solummodo potest *ms.* *Vict.* 43. solum potest ¹¹³⁰ Ulla inventit *ms.* *Thu et Vict.* 13. illa inventit ¹¹³¹ Cogitare te non esse quandiu *ms.* *Vict.* 13. cogitarerem non esse quam ¹¹³² Multa namque *ms.* *Vict.* 13. Multa quippe ¹¹³³ Non esse scimus *ms.* *Thu omitt.* scimus *ms.* *Corb.* Nescimus esse ¹¹³⁴ Fingendo *ms.* *Corb.* significando ¹¹³⁵ Ita esse cogitamus *mss.* ita esse ut cogitamus ¹¹³⁶ Et illud quidem possumus et istud scimus et non possumus cogitare aliquid non esse quandiu scimus esse, quia simul et illud possumus, et istud scimus, et non possumus cogitare non esse, quia non possumus cogitare esse simul et non esse *mss.* *Gem.* *Thu.* *Vict.* 13. *S. Mich.* *Cister.* Et quidem possumus cogitare aliquid non esse, quandiu scimus esse; quia simul et illud possumus, et istud scimus, et non possumus cogitare non esse, quandiu scimus esse; quia non possumus cogitare esse simul et non esse *ms.* *Vict.* 3. Et quidem possumus cogitare aliquid non esse, quandiu scimus esse: simul et illud possumus et istud scimus: et non possumus cogitare non esse quandiu scimus esse; quia non possumus cogitare esse simul et non esse. *ms.* *Corb.* Et quidem possumus cogitare aliquid non esse, quandiu scimus esse. Non possumus cogitare esse simul et non esse ¹¹³⁷ Sic distinguit *ms.* *Corb.* *omitt.* sic ¹¹³⁸ Intelligit nihil *ms.* intell get nihil ¹¹³⁹ Scitur, posse cogitari nec esse *mss.* *Corb.* scitur, sed secundum sensum compositionis posse intelligi non esse. *ms.* *Vict.* 43. Scitur, esse non posse non esse cogitari ¹¹⁴⁰ Si igitur *mss.* sic igitur ¹¹⁴¹ Multa possunt cogitari *mss.* multa non possunt cogitari *ms.* *Corb.* multa non possunt intelligi ¹¹⁴² In isto *mss.* *Thu.* *Corb.* *Vict.* *Cister.* in ipso ¹¹⁴³ Majus omnibus, in intellectu *mss.* *Gem.* *Vict.* 5. majus omnibus est et in intellectu *mss.* *Thu.* *Corb.* *Vict.* 13. *S. Mich.* majus omnibus est in intellectu ¹¹⁴⁴ Omnibus majus, non esset omnibus majus *ms.* *Corb.* omnibus non esset majus ¹¹⁴⁵ Idem valet *ms.* *Thu.* valet ¹¹⁴⁶ Majus cogitari nequit, ad *ms.* *Corb.* majus quidem cogitari nequit, ad ¹¹⁴⁷ Si quidem cum dicitur, quo majus *ms.* si quis enim dieat, quo majus ¹¹⁴⁸ Quod si non est: utique si esset, non esset quo majus non possit cogitari *ms.* *Corb.* haec *omitt.*

esse; si est, non est quo majus cogitari non possit: A quod si non est, utique si esset, non esset quo majus non possit cogitari. Sed dici non potest; quia quo majus¹¹⁴⁹ non possit cogitari¹¹⁵⁰, si est, non est quo majus cogitari non possit¹¹⁵¹; aut si esset, non esset quo non possit¹¹⁵² cogitari majus. Patet ergo quia nec non est¹¹⁵³, nec potest non esse, aut cogitari non esse. Alter enim, si est, non est quod dicitur; et si esset, non esset. Hoc autem non tam facile probari posse¹¹⁵⁴ videtur de eo quod majus omnibus dicitur. Non enim ita patet quia quod non esse cogitari potest, non est majus omnibus quae sunt; sicut quia non est quo majus cogitari non possit: nec sic est¹¹⁵⁵ indubitate quia, si est aliud¹¹⁵⁶ majus omnibus, non est aliud quam quo majus non possit cogitari¹¹⁵⁷; aut si esset, non esset similiter aliud: quomodo certum est de eo quod dicitur, quo majus cogitari nequit¹¹⁵⁸. Quid enim: si quis dicat esse aliquid majus¹¹⁵⁹ omnibus quae sunt, et id ipsum tamen posse cogitari non esse; et aliquid majus eo, etiam si¹¹⁶⁰ non sit posse tamen cogitari: an hic sic aperte¹¹⁶¹ inferri potest, non est ergo **39** majus omnibus quae sunt, sicut ibi¹¹⁶² apertissime diceretur¹¹⁶³; ergo non est quo majus cogitari nequit? Illud namque alio indiget argumento, quam hoc quod dicitur, *omnibus majus*. In isto vero non est opus alio, quam hoc ipso quod sonat¹¹⁶⁴, *quo majus cogitari non possit*. Ergo si non similiter potest probari de eo quod majus omnibus dicitur, quod de se per seipsum probat quo majus nequit cogitari, injuste me reprehendisti dixisse quod 10.1 dixi, cum tantum differat ab eo quod dixi. Si vero vel aliud¹¹⁶⁵ argumentum potest¹¹⁶⁶: nec sic me debuisti reprehendere dixisse quod probari potest. Utrum autem possit, facile perpendit¹¹⁶⁷, qui hoc posse, quo majus cogitari nequit, cognoscit: nullatenus enim potest intelligi quo magis cogitari non possit; nisi id quod solum omnibus est majus.

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁴⁹ Quia quod majus mss. quia quo majus¹¹⁵⁰ Non possit cogitari mss. Corb. non potest cogitari¹¹⁵¹ Si est, si non qui majus cogitari non potest etc. mss. si est, non est quo majus cogitari non possit etc. ms. Corb. si enim est, non est quo majus non possit etc.¹¹⁵² Quia non possit mss. Vict. Thu. Corb. quo non possit¹¹⁵³ Quia nec non est mss. Thu. quia nec est ms. Cister. quia nec non esse et hoc melius¹¹⁵⁴ Probari posse ma. Vict. 13. omitt. posse¹¹⁵⁵ Nec si est ms. Vict. nec est ms. Corb. nec non sic est¹¹⁵⁶ Quia si est aliud¹¹⁵⁷ Non est aliud quam quo majus non possit cogitari mss. non est aliud quam etc. ms. Corb. non est id quo majus cogitari nequit¹¹⁵⁸ Aut si esset, non esset similiter aliud: quoniam certum est de eo quod dicitur, quo majus cogitari nequit. ms. Corb. haec omitt. mss. alia aut si esset, non esset similiter aliud: quoniam certum est, etc.¹¹⁵⁹ Esse aliud majus mss. esse aliud majus¹¹⁶⁰ Majus esse, etiam si mss. Gem. Vict. Corb. majus co, etiam si¹¹⁶¹ An hoc sic aperte mss. Gem. Vict. Thu. Cister. an hic sit aperte ms. Corb. an hic aut sic aperte¹¹⁶² Sicut ubi mss. Gem. Vict. Thu. Corb. sicut ibi¹¹⁶³ Diceretur ms. Corb. dicetur¹¹⁶⁴ Quod sonat ms. Corb. qui sonat¹¹⁶⁵ Si vere vel post aliud ms. Corb. si vero proponi aliud¹¹⁶⁶ Argumentum posuisti Manuscripta argumentum potest¹¹⁶⁷ Perpendi mss. perpendit¹¹⁶⁸ Nequit, intelligitur et est in ms. Corb. nequit, et intelligitur esse in¹¹⁶⁹ Sic quod majus mss. sic quo majus¹¹⁷⁰ Quod hoc sensisti mss. quid hic sensisti¹¹⁷¹ In intellectu ostenderem ms. Corb. intellectu ostenderem manuscriptum Vict. 13. intellectum ostenderem¹¹⁷² Quo consequenter mss. quatenus consequenter¹¹⁷³ Consideratur mss. consideraretur¹¹⁷⁴ Utrum esset mss. Vict. utrum esse¹¹⁷⁵ An et te ut mss. an et in re ut¹¹⁷⁶ Quod cum dicitur mss. quia cum dicuntur ms. Corb. cum dicuntur¹¹⁷⁷ Quoniam autem sibi convenient quod dicis, quod falsa dicente mss. Gem. Thu. Vict. 13. Cister. quoniam autem sibi convenient quod dicis quia falsa dicente ms. Corb. quoniam sibi convenient qui dicis quia falsa dicente¹¹⁷⁸ Quod non est, eo modo quo etiam falsa habentur in cogitatione, non dicens mss. Gem. Vict. Thu. quod non eo modo quo etiam falsa habentur in cogitatione non dicens mss. Corb. quod est non eo modo quo etiam falsa habentur in cogitatione, non dicens mss. Cister. quod non est... non dicens¹¹⁷⁹ Scilicet non possum mss. scilicet non possis¹¹⁸⁰ Existere aliud mss. existere aliud¹¹⁸¹ In intellectu esse, etiam ms. Corb. in intellectu etiam esse

CAPUT VII.

Contra dictum aliud adversarii ibidem: nempe quod summum magnum &que possit concipi non esse; ac Deus ab insipiente concipitur.

Deinde ¹¹⁸³ quod dicas vix unquam posse esse credibile ¹¹⁸⁴, cum dictum et auditum fuerit, istud non eo modo posse cogitari non esse, quo etiam potest ¹¹⁸⁵ cogitari non esse Deus. Respondeant pro me, qui vel parvam scientiam disputandi argumentandique attigerunt. An enim rationabile est, ut idcirco neget aliquis quod intelligit; quia esse dicitur id quod ideo negat ¹¹⁸⁶, quia non intelligit? Aut si aliquando negatur, quod aliquatenus intelligitur, et idem est illi, quod nullatenus intelligitur; nonne facilius probatur quod dum illum est, de illo quod in aliquo, quam de eo quod in nullo est intellectu? Quare nec credibile potest esse, idcirco quemlibet negare quo majus cogitari nequit, quod auditum aliquatenus intelligit; quia negat Deum, cuius sensum nullo modo cogitat. Aut si et aliud ¹¹⁸⁷, quia non omnino intelligitur, negatur, nonne tamen ¹¹⁸⁸ facilius id quod aliquo modo, quam id quod nullo modo intelligitur, probatur? Non ergo irrationabiliter contra insipientem, ad probandum Deum esse, attulit, quo majus cogitari non possit; cum illud nullo modo, istud aliquo modo intelligeret.

CAPUT VIII.

Comparatio picturæ num. 3 proposita examinatur. Et unde conjici queat summum magnum, de quo adversarius num. 4 quæsierat.

Quod vero tam studiose probas, quo majus cogitari nequit, non tale esse; qualis nondum facta pictura in intellectu pictoris, sine causa sit. Non enim ad hoc protuli picturam præcogitatam, ut tale illud, de quo agebatur, vellem asserere; sed tantum, ut aliquid esse in ¹¹⁸⁹ intellectu, quod non esse intelligeretur ¹¹⁹⁰, possem ostendere. Item, quod dicas: quo majus cogitari nequit, secundum rem vel ex genere tibi vel ex specie notam, te cogitare auditum, vel in intellectu habere ¹¹⁹¹ non posse; quoniam nec ipsam rem nosti ¹¹⁹², nec eam ex alia simili potes

A cognoscere ¹¹⁹³; palam est rem aliter sese habere. Quoniam namque omne minus bonum in tantum est simile majori bono, in quantum est bonum; patet euilibet rationali menti ¹¹⁹⁴ quia de minoribus bonis ad majora condescendo ¹¹⁹⁵, ex his, quibus ¹¹⁹⁶ aliquid cogitari potest majus ¹¹⁹⁷, multum possumus conjicere ¹¹⁹⁸ illud, quo ¹¹⁹⁹ nihil potest majus cogitari. Quis enim, verbi gratia, vel hoc cogitare non potest, etiam si non credit in re esse quod cogitat, scilicet, si bonum est aliquid ¹¹⁹⁹, quod initium et finem habet; multo melius esse bonum, quod, licet incipiat, non tamen desinit: et sicut istud illo melius est, ita isto esse melius illud ¹²⁰⁰, quod nec finem habet nec initium, etiam si semper de praeterito per praesens ¹²⁰¹ transeat ad futurum: et sive B sit in re aliquid ¹²⁰² hujusmodi, sive non sit; valde tamen eo melius esse ¹²⁰³ id, quod nullo modo indiget vel cogitur mutari, vel moveri: an hoc cogitari non potest; aut aliquid hoc majus cogitari potest, aut non est hoc ex iis, quibus majus cogitari valet ¹²⁰⁴, conjicere id quo ¹²⁰⁵ majus cogitari nequit? Est igitur unde possit conjici, quo majus cogitari nequit. Sic itaque facile refelli potest insipientis, qui sacram auctoritatem non recipit; si negat, quo majus cogitari non valet, ex aliis rebus ¹²⁰⁶ conjici posse ¹²⁰⁷. At si quis ¹²⁰⁸ Catholicus hoc neget, meminerit quia *invisibilia Dei a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque ejus virtus et divinitas (Rom. 1, 20).*

CAPUT IX.

Summum magnum cogitari et intelligi posse: et roboratur ratio contra insipientem facta.

Sed etsi ¹²⁰⁹ verum esset non posse cogitari vel intelligi illud, quo ¹²¹⁰ majus nequit cogitari; non tamen falsum esset quo majus cogitari nequit ¹²¹¹, cogitari posse et intelligi ¹²¹². Sicut enim nihil ¹²¹³ prohibet dici, ineffabile; licet illud dici non possit, quod ineffabile dicitur; et quemadmodum cogitari potest non cogitabile, quamvis illud cogitari non possit, cui convenit non cogitabile dici ¹²¹⁴: ita

VARIE LECTIONES.

¹¹⁸² Deinde miss. Corb. Vict. 13. denique ¹¹⁸³ Posse esse credibile ms. Corb. omitt. posse esse ¹¹⁸⁴ Quo etiam potest ms. Corb. quo etiam non potest ¹¹⁸⁵ Quia esse dicitur, id quod negat ms. Corb. quia id esse dicitur, quia id negat ms. quia esse dicitur id quod ideo negat ¹¹⁸⁶ Ac si et illud miss. Gem. Thuan. Vict. 3. S. Mich. Cister. Aut si et illud ms. Corb. aut si illud ms. Vict. 3. aut si id ¹¹⁸⁷ Minime tamen miss. nonne tamen ¹¹⁸⁸ Ut aliquid esset in ms. ut aliquid esse in intellectu ¹¹⁸⁹ Esse non intelligeretur ms. Corb. non esse intelligeretur ¹¹⁹⁰ Vel intellectum habere ms. vel in intellectu habere ¹¹⁹¹ Rem noscere ms. rem nosti ¹¹⁹² Potes conjicere ms. Corb. et Vict. 13. convincere ms. Vict. 3. cognoscere ¹¹⁹³ Rationabili mente ms. rationali mente ¹¹⁹⁴ Condescendo ms. Corb. ascendendo ¹¹⁹⁵ Ex his quibus ms. Thu. ex his ms. Vict. 13. ex quibus ¹¹⁹⁶ Aliud quid majus cogitari potest ms. aliquid cogitari potest majus ¹¹⁹⁷ Possimus conjicere ms. Corb. et Vict. 13. possumus convincere ¹¹⁹⁸ Illud quo ms. Vict. 13. quod, omitt. illud ¹¹⁹⁹ Bonum est aliquid ms. Thu. Vict. Corb. Cister. bonum est aliquid ¹²⁰⁰ Istud esse melius illo ms. Gem. Corb. Thu. Vict. 3. isto esse melius illud ms. Vict. 13. isto est melius illud ¹²⁰¹ Per praesens ms. Vict. 3 omitt. per ¹²⁰² In re aliquid ms. Thu. Vict. Corb. in re aliquid ¹²⁰³ Eo melius esse ms. Vict. 13. eo majus esse ¹²⁰⁴ Aut non est hoc ex his tribus majus cogitari valet ms. aut aliquid hoc majus cogitari potest? aut non est hoc ex iis quibus cogitari potest ¹²⁰⁵ Conjicere in quo ms. Gem. cogitare id quo ms. Corb. convincere id quo ¹²⁰⁶ Ex his rebus ms. ex aliis rebus ¹²⁰⁷ Conjici posse ms. Corb. cogitare posse ¹²⁰⁸ At si quis ms. Vict. 13. et si quis ¹²⁰⁹ Sed et si ms. S. Mich. sed si ¹²¹⁰ Cogitari vel intelligi illud quo ms. Corb. cogitari illud vel intelligi rem subjectam illi quo ¹²¹¹ Non tamen falsum esset, quo majus cogitari nequit ms. Corb. omitt. ista ¹²¹² Cogitari posse et intelligi ms. Vict. 13. omitt. cogitari ¹²¹³ Si enim nihil ms. sicut enim nihil ¹²¹⁴ Cogitari non possit, cui convenit non cogitabile dici ms. cogitari potest non cogitabile, quamvis illud cogitari non possit, cui convenit non cogitabile dici

eum dicitur, quo nihil majus valet cogitari; procul A. dubio quod auditur ¹¹¹⁵, cogitari et intelligi potest, etiam si res illa cogitari non valeat aut intelligi, qua majus ¹¹¹⁶ cogitari nequit. Nam etsi quisquam est tam insipiens, ut dicat non esse aliquid ¹¹¹⁷ quo majus non possit cogitari, non tamen ita erit impudens ¹¹¹⁸, ut dicat se non posse intelligere aut cogitare quid dicat ¹¹¹⁹: **40** aut si quis talis inventitur, non modo sermo ejus est respnendus, sed et ipse conspuendus. Quisquis igitur negat aliquid esse, quo majus nequeat cogitari; utique intelligit et cogitat negationem, quam facit: quam negationem ¹¹²⁰ intelligere aut cogitare non potest sine partibus ejus: pars autem ejus est, quo majus cogitari non potest. Quicunque igitur hoc negat; intelligit et cogitat, quo majus cogitari nequit. Palam autem est quia similiiter potest cogitari et intelligi, quod non potest non esse ¹¹²¹; majus vero cogitat qui hoc cogitat, quam qui cogitat quod possit non esse ¹¹²². Cum ergo cogitatur, quo majus non possit cogitari ¹¹²³, si cogitatur quod possit non esse, non cogitatur quo non possit cogitari majus; sed nequit idem simul cogitari, et non cogitari. Quare qui ¹¹²⁴ cogitat quo majus non possit cogitari, non cogitat quod possit, sed quod non possit non esse. Quapropter necesse est esse quod cogitat; quia quidquid non esse potest, non est quod cogitat.

CAPUT X.

Firmitas rationis praedictæ, et libelli clausula.

Puto quia monstravi me non infirma, sed satis necessaria argumentatione probasse in præfato libello, re ipsa existere aliquid, quo majus cogitari ¹¹²⁵ non possit; nec eam alicujus objectionis infirmari firmitate ¹¹²⁶. Tantam enim vim hujus probationis ¹¹²⁷ in se continet significatio; ut hoc ipsum quod dicitur, ex necessitate, eo ipso quod intelligitur vel cogitatur, et revera probetur existere, et id ipsum esse quidquid de divina substantia oportet credere. Credimus namque de divina substantia, quidquid absolute ¹¹²⁸ cogitari potest melius esse quam esse. Verbi gratia: melius est esse æternum, quam non æternum; bonum, quam non bonum; imo bonitatem ipsam, quam non bonitatem ipsam. Nihil autem hujusmodi non esse potest ¹¹²⁹, quo majus aliquid cogitari non potest. Necesse igitur est, quo majus cogitari non potest, esse quidquid de divina essentia credi oportet. Gratias ago benignitati ¹¹³⁰ tuæ ei in reprehensione, et in laude opusculi mei. Cum enim ea, quæ tibi digna susceptione videntur, tanta laude extulisti, satis appetet, quia quæ tibi infirma visa sunt, benevolentia, non malevolentia ¹¹³¹, reprehendisti ¹¹³².

VARIÆ LECTIONES.

¹¹¹⁵ Quod auditur ms. Corb. quod non auditur ¹¹¹⁶ Intelligi, quo majus mss. Thu. Vict. Corb. intelligi qua majus ¹¹¹⁷ Non esse aliquid mss. Thu. Vict. Corb. non esse aliquid ¹¹¹⁸ Imprudens mss. Gem. Thu. Vict. 3. impudens ms. Vict. 43. insipiens. ¹¹¹⁹ Intelligere quid dicat ms. intelligere aut cogitare quid dicat ¹¹²⁰ Quoniam negationem ms. quam negationem ¹¹²¹ Quod non potest non esse ms. Vict. quod potest non esse ¹¹²² Majus vero cogitat qui hoc cogitat quam qui cogitat quod possit non esse ms. Vict. 13. hæc omit. ¹¹²³ Cogitari, cogitatur quod possit cogitari majus ms. cogitari, si cogitatur quod possit non esse, non cogitatur quo non possit cogitari majus ms. Thu. cogitari, sed cogitatur etc. ut in aliis mss. ¹¹²⁴ Quare qui ms. Corb. quapropter qui ¹¹²⁵ Quo majus cogitari ms. Corb. quo majus aliquid cogitari ¹¹²⁶ Infirmari firmitate ms. Vict. 3. infirmari infirmitate ¹¹²⁷ Hujus probationis ms. Vict. 3. Cister. hujus prolationis ¹¹²⁸ Absolute ms. Corb. a te ¹¹²⁹ Non esse potest ms. Cister. non esse non potest ¹¹³⁰ Benignitati ms. Vict. 13. bonitati ¹¹³¹ Reprehendisti ms. Vict. 13. reprehendisti ¹¹³² mss. Gem. et C. 54. et S. Mich. Explicit responsio Anselmi ad Gaunilonem. Majoris-Monasterii monachum

SANCTI ANSELMI

LIBER

DE FIDE TRINITATIS ET DE INCARNATIONE VERBI

Contra blasphemias Ruzelini sive Roscelini ¹¹³³.

• 41 PRÆFATIO.

Quamvis post apostolos, sancti Patres et doctores nostri multi tot et tanta de fidei nostræ ratione dicant ¹¹³⁴ ad confutandam ¹¹³⁵ insipientiam et frangendam duritiam infidelium, et ad pascendum eos qui, jam corde fide mundato, ejusdem fidei ratione (quam post ejus certitudinem debemus esurire) de-

C lectantur, ut nec nostris nec futuris temporibus ullum illis parem in veritatis contemplatione speremus; nullum tamen reprehendendum arbitror, si fide stabilitus, in rationis ejus indagine se voluerit exercere. Nam et illi, quia breves dies sunt (Job xiv, 58), non omnia quæ possent, si ¹¹³⁶ diutius vixissent, dicere potuerunt: et veritatis ratio tam ampla, tam-

VARIÆ LECTIONES.

¹¹³³ Collatus est liber de fide cum mss. Gemmelicensi, Corbeiensi 307, Cistersensi, S. Michaelis de Monte, et duobus Victoriniis EE 45, et RR 3 duabus Thuanis 30 et 546. — Ms. Corb. Incipit Epistola Anselmi, de Incarnatione Verbi, vel fide christiana ad Urbanum papam ms. Thu. 90. Incipit Epistola Anselmi de Incarnatione Verbi ad Urbanum Papam, contra blasphemias Ruzelini Compendiensis ¹¹³⁴ Ratione dicunt ms. Corb. ratione dicant ¹¹³⁵ Confutandam ms. Corb. confundendam ¹¹³⁶ Possent, si ms. Corb. possent dici. si

que profunda est ut a mortalibus nequeat exhaustiri; et Dominus in Ecclesia sua, cum qua se esse usque ad consummationem saeculi promittit, gratiae sue dona non desinit impetrari. Et, ut alia taceant, quibus sacra pagina nos ad investigandam rationem invitat, ubi dicit: *Nisi credideritis, non intelligetis* (*Isa. vii, 9*), aperte nos monet¹²²⁷ intentionem ad intellectum extendere; cum docet qualiter ad illum debeamus proscire. Denique quoniam inter fidem et speciem intellectum, quem in hac vita capimus, esse medium intelligo, quanto aliquis ad illum proficit, tanto eum propinquare speciei (ad quam omnes anhelamus) existimo. Hac igitur ergo consideratione, licet si homo parva nimis scientiae, confortatus, ad eorum que credimus, rationem intuendam, quantum superna gratia mihi dare dignatur, aliquando conor assurgere¹²²⁸, et cum aliquid quod prius non videbam reperio, id aliis libenter aperio; quatenus quid secure tenere debeam, alieno discam iudicio. Quapropter, mi pater et domine, Christianis omnibus cum reverentia amande, et cum amore reverende, papa Urbane, quem Dei providentia in sua Ecclesia summum constituit pontificem, quoniam nulli rectius possum, vestrae sanctitatis praesento conspectui subditum opusculum, ut ejus auctoritate, quae ibi suscipienda sunt, approbentur, et quae corrigenda sunt emendentur.

Domino et Patri universae Ecclesiae in terra peregrinantis, summo pontifici URBANO, frater ANSELMUS vita peccator, habitu monachus, sive jubente sive permittente Deo, Cantuarie metropolis vocatus episcopus, debitam subjectionem, cum humili servitio, et de rotis orationibus.

Quoniam divina providentia vestram elegit sanctitatem, cui vitam et fidem Christianam custodiendum, et Ecclesiam suam regendam committeret; ad nullum alium rectius refertur, si quid contra catholicam fidem oritur in Ecclesia, ut ejus auctoritate corrigatur; nec ulli alii tutius, si quid contra errorem respondetur, ostenditur, ut ejus prudentia examinetur. Quapropter, sicut nulli dignius possum, ita nulli libentius presentem epistolam, quam vestrae destino sapientiae; quatenus si quid in ea corrigendum est, vestra censura castigetur, et quod regulam veritatis tenet, vestra auctoritate roboretur¹²²⁹.

CAPUT PRIMUM.

Scribendi occasio, et status questionis.

Cum adhuc in Becci monasterio essem abbas, præ-

A sumpta est a quodam clero in Francia talis assertio: *Si in Deo, inquit, tres personæ sunt una tantum res; et non sunt tres res unaqueque per se separata, sicut tres angeli, aut tres unum: ita tamen ut potentia et voluntate omnino sint idem: ergo Pater et Spiritus sanctus cum Filio est incarnatus.* Quo*l* cum ad me perlatum esset, incœpi contra hunc errorem quoddam epistolam, quam, parte quadam edita, persecre contempsi credens non ea opus esse; quoniam et ille, contra quem siebat, in consilio a venerabili Remensi archiepiscopo Raynaldo collecto, errorrem

42 suum abjuraverat et nullus videbatur qui eum errare ignoraret; partem tamen illam quam feceram quidam fratres, me nesciente, transi ipserunt, atque aliis legendam tradidérunt; quod idcirco dico ut, si

B in alieijus manus pars illa venerit, quoniam ibi nihil falsum sit, tamen tanquam imperfecta et non exquisita relinquatur; et hic quod illi incœpi, diligentius inceptum et perfectum requiritur. Postquam enim in Anglia ad episcopatum, nescio qua Dei dispositione, captus et retenitus sum; audivi¹²³⁰ præfatae novitatis auctoren*i* in sua p[ro]p[ri]e[re]ta sententia dicere se non ob aliud alij ira se quod dicebat, nisi quia a populo interfici timebat. Hac igitur causa quidam fratres precibus suis me coegerunt ut solvere in quæstionem, qua ipse sic irreitus erat, ut nullomodo se expediri ab ea posse crederet¹²³¹; nisi aut incarnatione Dei Patris et Spiritus sancti, aut deorum¹²³² multitudine se¹²³³ impairet. Quo*l* rogo ne quis p[ro]te*t*at*p*resumpto se neque si fortitudinem fidei Christianæ, mea extimem indigere defensionis auxilio. Quippe si ego contemptibilis homuncio, tot sancti et spiritibus ubique extenuibus, ad confirmandum fidei Christianæ firmarentur, quasi mea indigentia de scire tenarem; presumpcio utique judicari, et ceteri d[omi]ni possem videri. Si enim me vidarent homines alii onustum paxillis, et funibus, et aliis rebus, quibus nutantia ligari et stabiliri¹²³⁴ soleat, et a' orare circa montem Olympum, ad confirmandum in eum, ne aliquis impulsu nutaret aut subverteret; mirum, si se a risu et derisu contineant¹²³⁵; quanto magis cum lapis, qui abscissus de monte¹²³⁶ sine manibus, percussit¹²³⁷ et comminuit statuam, quam vidi in somnio¹²³⁸ Nabuchodonosor; jam factus mons¹²³⁹

magnus impleverit¹²⁴⁰ universam terram, si eum meis rationibus fulcire et quasi nutantem stabilire nitar; tot sancti et sapientes, qui super ejus æternam firmatatem¹²⁴¹ se stabilitos esse gaudent, indignari mihi possunt; et hoc imputare, non studiose

VARIÆ LECTIONES.

¹²²⁷ Aperte monet ms. Corb. aperte nos monet¹²²⁸ Cono assurgere ms. Corb. conaber assurgere¹²²⁹ El quod regulam veritatis tenet, vestra auctoritate rohoretur ms. Thu. 546. haec omit. ms. Thu. 30. et quod regula veritatis tenet¹²³⁰ Audivit mss. audivi¹²³¹ Expediri ab ea crederet mss. expediti ab ea posse crederet¹²³² Aut Deorum edit. Goth. de eorum¹²³³ Multitudine se mss. Gem. Vict. 3. S. Mich. Cister. Thu. 546. multiplicatione se¹²³⁴ Et solidari mss. Gem. Vict. S. Mich. Thu. et stabiliri¹²³⁵ Continerent mss. Thuan. Cister. Vict. Gem. contineant¹²³⁶ Abscissus est de monte mss. Thu. Gem. Vict. abscissus de monte¹²³⁷ Et percussit mss. Gem. Vict. Cister. Thu. percussit¹²³⁸ In somno mss. Gem. Vict. in somnio¹²³⁹ Factus est mons mss. Gem. Cister. Thu. Vict. Corb.¹²⁴⁰ Et impleverit mss. Cister. Thu. Vict. Gem. Corb. impleverit¹²⁴¹ Pro ejus aeterna firmitate mss. super ejus aeternam firmitatem

gravitati, sed jactantiae levitati¹²⁵³? Si quid ergo de firmitate fidei nostrae in hac epistola¹²⁵⁴ disputavero, non est ad confirmandam illam, sed ad fratum hoc exigentium precibus¹²⁵⁵ satisfaciendum. Sed si ille qui praefatam protulit sententiam, Deo corrigente, ad veritatem rediit, nullatenus putet me in hac epistola contra se loqui; quia jam non est quod fuit. Si enim fuit aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino; non sunt arguendæ tenebræ quæ jam non sunt, sed lux approbanda quæ lucet. Verumtamen sive adhuc ad lucem redierit, sive non; quoniam sentio laborare plures in eadem questione, etiam si fides in illis supereret rationem, quæ illis fidei videatur repugnare, non mihi videtur superfluum repugnantiam istam dissolvere.

CAPUT II.

Quod sacrae fidei questiones, quas disputamus, aut rimanur, non quilibet dialectici, sed in Scripturis sacris experti suscipere humiliter debent.

Sed priusquam de questione disseram, aliquid præmittam ad compescendam eorum præsumptionem, qui nefanda temeritate audent disputare contra aliquid eorum, quæ fides Christiana consistet, quoniam id intellectu capere nequeunt: et potius insipienti superbia judicant nullatenus posse esse, quod nequeunt intelligere; quam humili sapientia fateantur esse multa posse, qua¹²⁵⁶ ipsi non valent comprehendere. Nullus quippe Christianus debet disputare quomodo quod catholica¹²⁵⁷ Ecclesia corde credit, et ore constetur, non sit; sed semper eamdem fidem indubitanter tenendo, amando, et secundum illam vivendo, humiliiter quantum potest, querere rationem quomodo sit¹²⁵⁸. Si potest intelligere, Deo gratias agat; si non potest, non immittat cornua ad ventilandum, sed submittat caput ad venerandum. Citius enim potest in se confidens¹²⁵⁹ humana sapientia impingendo cornua sibi evellere, quam vi nitendo petram hanc evellere¹²⁶⁰. Solent enim quidam, cum cœperint quasi cornua confidentis¹²⁶¹ sibi scientiae producere, nescientes quod si quis estimat se scire aliquid, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire, antequam habeant per soliditatem fidei alas spiritales, præsumendo in altissimas de fide questiones assurgere. Unde fit ut, dum ad illa, quæ prius fidei scalam exiguunt, sicut scriptum est: *Nisi credideritis, non intelligetis* (Isa. vii, 11), prepostere prius per intellectum conantur ascendere, multimodos errores per intel-

A lectus defectum cognantur descendere. Palam namque est quia illi non habent fidei firmitatem, qui, quoniam quod credunt intelligere non possunt, disputant contra ejusdem fidei a sanctis Patribus confirmatam veritatem; velut si vespertilioes et nocturni in nocte cœlum videntes, de meridianis solis radiis disceptent contra aquilas solem ipsum irreverberato visu intuentes. Prius ergo fide inundandum est cor, sicut dicitur de Deo: *Fide mundans corda eorum* (Act. xv, 9); et prius per præceptorum Domini custodiam¹²⁶² illuminandi sunt oculi, quia præceptum Domini lucidum illuminans oculos (Psal. xviii, 9); et prius per luminem obedientiam testimoniorum Dei debemus fieri parvuli, ut discamus sapientiam, quam dat testimonium Domini fidei, B sapientiam præstans parvulis (Psal. xviii, 8). Unde Dominus: *Confiteor tibi, Pater, Domine¹²⁶³ cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis* (Matth. xi, 25). Prius, inquam, ea quæ carnis sunt postponentes¹²⁶⁴, secundum spiritum vivamus quam profunda fidei dijudicando discutiamus: nam qui secundum carnem vivit, carnalis sive animalis est, de quo dicitur: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei* (I Cor. ii, 14). Qui vero spiritu facta carnis mortificat, spiritualis efficitur; de quo legitur quia *spiritualis omnia iudicat, et ipse a nomine iudicatur* (Ibid., 15). Verum enim est quia quanto¹²⁶⁵ opulentius nutritur in sacra Scriptura ex his quæ per obedientiam pascunt, tanto sublimius provehimur ad ea quæ per intellectum satiant: frustra quippe coarctare dicere: *Super omnes docentes me intellexi* (Psal. cxviii, 99), qui proferre non audet; *quia testimonia tua meditatio mea est* (Ibid.). Et mendaciter prænuntiat: *Super senes intellexi*, cui non est familiare quod sequitur: *Quia mandata tua quesiri. Nimirum hoc ipsum quod dico, qui non crediderit, non intelliget. Nam qui non crederit, non experietur; et qui expertus non fuerit, non intelliget*¹²⁶⁶. Nam quantum rei auditum superat experientia, tantum vincit audientis cognitionem experientia scientia: et non solum ad intelligendum aliora prohibetur mens ascendere sine fide¹²⁶⁷ et mandatorum Dei obedientia, sed etiam aliquando datus intellectus subtrahitur, et fides ipsa subvertitur, neglecta bona conscientia. Ait enim¹²⁶⁸ de quibusdam Apostolus: *Cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificerent, aut gratias egernerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum*.

VARIÆ LECTIONES.

¹²⁵³ Jactabundæ levitati mss. jactantiae levitati¹²⁵⁴ In epistola mss. *Thu. Corb. Vict. Gem. editio Goth.* in hac stola¹²⁵⁵ Precibus mss. *Cister. Gem. Thu.* petitionibus¹²⁵⁶ Multa, quæ mss. edit. *Goth.* multa posse, quæ¹²⁵⁷ Quod Catholica mss. quomodo quod Catholica¹²⁵⁸ *editio Goth.* quoniam quod Catholica¹²⁵⁹ Quomodo non sit mss. *Edit. Goth.* omitt. quomodo¹²⁶⁰ In se potest confidens mss. potest in se confidens¹²⁶¹ Initendo.. evellere mss. *Thuau. Vict. Corb. Gem.* nitendo.. evolare¹²⁶² Confidentis mss. *Vict. 3. Cister. S. Mich. editio Goth.* confidentis mss. *Vict. 13. et Corb.* confidentis¹²⁶³ Præceptorum Domini custodia mss. *editio Goth.* per præceptorum Domini custodiam¹²⁶⁴ Domini Pater, mss. Pater, Domine¹²⁶⁵ Postponentes mss. *Gem.* proponentes¹²⁶⁶ Verum enim est quia quanto mss. *Thu omitt.* quia¹²⁶⁷ Sequitur: manda mss. *Gem. Vict. Corb. edit. Goth.* sequitur: quia mandata¹²⁶⁸ Nam intelliget mss. non cognoscet¹²⁶⁹ Sine vita mss. *edit. Goth.* sine fide¹²⁷⁰ At enim mss. *edit. Goth.* Ait enim

(Rom. 1, 21). Et cum præcipere Timotheo militare *militiam bonam*, sit *habens fidem*, et *bonam conscientiam*, quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt (1 Tim. 1, 19). Nemo ergo se temere immergat in ¹²⁶⁹ condensa divinarum ¹²⁷⁰ quæstionum, nisi prius in soliditate fidei, conquisita monrum et sapientias gravitate ne per multiplicitia sophismatum diverticula incauta ¹²⁷¹ levitate discursens, aliqua tehac illaqueatur falsitate. Cumque omnes, ut cautissime ad sacrae paginæ quæstiones accedant, sint commonendi ¹²⁷²; illi utique nostri temporis dialectici (imo dialectice ¹²⁷³) hæretici, qui non ¹²⁷⁴ nisi flatum vècis putant esse universales substantias, et qui colorem non aliud queunt intelligere quam corpus ¹²⁷⁵, nec sapientiam hominis aliud quam animam) prorsus a spiritualium quæstionum disputatione sunt exsuffandi. In **43** eorum quippe animabus ratio, quæ et princeps ¹²⁷⁶ et iudex omnium debet esse quæ sunt in homine, sic est in imaginationibus ¹²⁷⁷ corporalibus obvoluta, ut ex tis se non possit evolvere, nec ab ipsis ea, quæ ipsa sola et pura ¹²⁷⁸ contemplari debet, valeat discernere. Qui enim nondum intelligit quomodo plures homines in specie sint unus homo; qualiter in illa secretissima et altissima natura comprehendet quomodo plures personæ, quarum singula quæque est perfectus Deus, sint unus Deus? Et cujus mens obscura est ¹²⁷⁹ ad discernendum ¹²⁸⁰ inter equum, solum et colorē ejus; qualiter discernet inter unum Deum et plures relationes ejus? Denique qui non potest intelligere aliquid esse hominem, nisi individuum; nullatenus intelliget hominem, nisi humam personam. Omnis enim individuus homo, persona est. Quomodo ergo iste intelliget hominem assumptum esse a Verbo, non personam, id est aliam natum, non aliam personam esse assumptam? Hæc dixi, ne quis antequam sit idoneus, altissimas de Rde quæstiones præsumat discutere; aut, si præsumperit, nulla difficultas aut impossibilitas intelligendi valeat illum a veritate, cui per fidem adhæsit, excutere ¹²⁸¹. Jam veniendum est ad id propter quod incepimus.

CAPUT III.

Quod non sunt tres dii: et quanquam sint tres res personales; una tamen est res essentialis.

Dicit (sicut audio) ille, qui tres personas dicitur asserere esse velut tres angelos, aut tres animas.

A *Pagani defendunt legem suam: Judai defendunt legem suam: ergo et nos Christiani debemus defendere fidem nostram.* Audiamus quomodo iste Christianus defendat fidem suam. Si, inquit, tres personæ sunt una tantum res, et non sunt tres res, unaquæque per se separatis, sicut tres angeli aut tres animæ; ita tamen ut voluntate et potentia omnino sint idem: ergo Pater et Spiritus sanctus cum Filio incarnatus est. Vide quid dicat iste homo; quomodo defendat iste Christianus fidem suam. Certe aut vult conteri tres deos, aut non intelligit quod dicit. Sed si tres deos confitetur, non est Christianus; si autem affirmat quod non intelligit, non illi credendum est. Huic homini non est respondendum auctoritate sacrae Scripturae; quia aut ei non credit, aut eam perverso sensu interpretatur. Quid enim apertius dicit Scriptura sacra, quam quod Deus ¹²⁸² unus et solus est? Ratione igitur, qua se defendere nititur, ejus error demonstrandus est. Ut autem facilius et brevius hoc faciam, loquar tantum de Patre et Filio; quoniam haec duæ personæ suis propriis vocibus alias ab invicem aperite designantur. Nam nomen Spiritus sancti non est alienum a Patre et Filio, quia uterque est et Spiritus, et sanctus. Quod autem in Patre et Filio de unitate substantiæ, vel pluralitate personarum inveniemus, hoc in tribus absque dubio cognoscemus ¹²⁸³. Dicat ergo: *Si duas personæ, Pater et Filius, non sunt duas res.* Quapropter primum quid velit hic dicere duas res. Nam unanquamque personam credimus esse hoc, quod commune est arbibus; et esse hoc, quod proprium est sibi. Persona enim Patris, et Deus est, quod commune est illi cum Filio; et Pater est, quod ei proprium ¹²⁸⁴ est. Similiter persona Filii, et Deus est, quod commune est illi cum Patre; et Filius est, quod non nisi de hac sola persona dicitur. In his igitur duabus personis unum est commune, id est ¹²⁸⁵ Deus: et duo propria, quæ sunt Pater et Filius. Quæcunque enim illis sunt communia, ut omnipotens, æternus, in hoc solo communi intelliguntur. Et quæ sunt singulis propria, ut est Patri genitor ¹²⁸⁶, vel gignens; et Filio Verbum, vel genitus; his duobus nominibus, Patris scilicet et Filii significantur. Cum igitur dicit has duas personas esse duas res, quæro quid dicat ibi esse duas ¹²⁸⁷ res: an id quod commune est illis? an ea quæ propria sunt singula singulis? Sed si duas res esse dicit duo propria, id est Patrem et Filium; ut tamen

VARIAE LECTIONES.

¹²⁸⁸ Merget in mss. Edit. Goth. immergat in ¹²⁸⁹ Difficillimarum mss. Gem. Vict. S. Mich. Divinarum ¹²⁷¹ In tanta mss. Gem. Vict. Corb. Editio Gothica incauta ¹²⁷² Sunt commonendi mss. sint commonendi ¹²⁷³ Dialectice mss. Edit. Goth. dialectice ¹²⁷⁴ Qui quidem non mss. Cister. Vict. Corb. Thru. omitt. quidem ¹²⁷⁵ Nisi corpus mss. Edit. Goth. quam corpus ¹²⁷⁶ Quæ princeps mss. Vict. Cister. Edit. Goth. quæ et princeps ¹²⁷⁷ Est imaginationibus mss. est in imaginationibus ms. Thru. 546 in imaginibus. ¹²⁷⁸ Quæ sola et pura ipsa mss. Gem. Vict. Corb. quæ ipsa sola et pura ¹²⁷⁹ Obscurata est mss. obscura est ¹²⁸⁰ Ad discernendum mss. ad dijudicandum ms. Cister. ad judicandum ¹²⁸¹ Excutere ms. Gem. discutere ¹²⁸² Quam quod Deus mss. Thru. quam quia Deus ¹²⁸³ Dubio cognoscimus mss. dubio cognoscemus ¹²⁸⁴ Quod ei proprium mss. Vict. Corb. Cister. Edit. Goth. quod ejus proprium ¹²⁸⁵ Unum est commune, id est, mss. Thru. unum est, quod commune, id est ¹²⁸⁶ Ut est Pater, genitor mss. Edit. Goth. ut est Patri genitor ¹²⁸⁷ Dicat ibi duas mss. Cister. S. Mich. Gem. Vict. Edit. Goth. dicat ibi esse duas.

id, quod commune est, non sīt plures res, sed una et sola res: superflue hoc dicit; quia nemo Christianus constitutus Patrem et Filium, secundum hanc duo propria, unam rem esse, sed duas. Solemus enim usū dicere rem, quidquid aliquo modo dicimus esse aliquid. Qui autem dicit de Deo Patrem aut Filium, aliquid de eo dicit; et omnes sciunt in Deo Patrem non esse Filium, et Filium non esse Patrem; quamvis in uno homine pater sit filius, et filius sit pater, si idem homo est pater et filius: quod ideo sit, quia in Deo dicuntur opposite; in uno vero homine non ad invicem; sed ad alium filium pater, et ad alium patrem filius dicitur. Hoc ergo modo nihil prohibet dicere duas personas, Patrem et Filium esse duas res; si tamen intelligatur eujusmodi sint res¹²²⁸. Non enim sic sunt Pater et Filius duas res, ut in his duabus rebus intelligatur eorum substantia, sed eorum relationes; quamvis ille per ea, quae subiungit, aperte ostendat se non intelligere hoc modo duas personas esse duas res. Nam cum dicit: *Si tres personæ sint una tantum res, et non tres res, subiungit, per se separatim.* Quippe talem videtur pronuntiare separationem, quae prohibeat esse simul in eodem homine patrem et filium. Per hanc namque solam putat se posse liberare¹²²⁹ Patrem a communione incarnationis cum Filio. Nam per illam separationem, qua aliud est esse Patrem, et aliud esse Filiū¹²³⁰ (quoniam aliæ sunt¹²³¹ ab invicem paternitas et filiatio) si credit unum et solum esse Deum, qui est Pater et Filius, non vides Patrem et Filium posse separari, quin sint in eodem homine sint. Aut ergo aliam separationem personarum Patris et Filii loquitur, quare illam, qua, secundum propriam, alii sunt ab invicem Pater et Filius; quia per hanc non intelligit incarnationem alienam esse a Patre; imo si simul sunt Pater et Filius, opinatur consequi Patrem esse participem incarnationis cum Filio. Aut si illam dicit, frustra laborat, sicut jam dixi, quia Christiana fides hoc modo intelligit Patrem et Filium esse duas res. Sed cum ait: *Sicut sunt tres angeli, aut tres animæ, aperte monstrat se*¹²³² non de pluralitate vel separatione illa loqui, quae in illis est¹²³³ personis secundum propria. Nempe de nulla una eademque numero re duo angeli dicuntur, aut duæ animæ; nec unum aliquid numero de duobus angelis dicitur, aut de duabus animabus; sicut Patrem et Filium dicimus de Deo uno numero, et unum numero Deum de Patre et Filio. Credimus enim et dicimus quia Deus est Pater, et Deus est Filius; et conversim, Pater est Deus, et Filius est

A Deus: et tamen nec credimus nec dicimus plures esse deos; sed ita unum esse Deum numero, sicut natura, quāvis Pater et Filius non sint unus, sed duo. Angelum enim et animam secundum substantiam dicimus, non secundum relationem. Nam, licet angeli nomen ab officio sumptum sit¹²³⁴ quia angelus numerus dicitur; tamen, sicut anima pro specie substantiae accipitur, ita et angelus. Quod ipse intelligere se monstrat, cum pariter dicit: *Sunt sunt tres angeli, aut tres animæ.* Talem itaque¹²³⁵ significat pluralitatem¹²³⁶ et separationem, qualem habent plures angelus aut animæ, id est qualem habent plures substantiae. Quod adhuc aperte monstrare videatur, cum subdit: *Ita tamen ut voluntate et potestate omnino sint idem.* Sic enim intelligit voluntatem et potestatem in illis pluribus rebus, quemadmodum in pluribus angelis aut animabus: quod intelligi non potest, si illæ plures res putantur secundum proprietates personarum esse, non secundum hoc quod communiter dicuntur¹²³⁷. Nullatenus namque Patris et Filii, secundum ipsas proprietates, id est secundum paternitatem et filiationem¹²³⁸ illa voluntas aut potentia est; sed secundum divinitatis substantiam, quae communis est illis. Quare si dicit tres personas esse tres res, secundum ipsa propria; palam est quam superflue hoc dicat, quam etiam inconvenienter, cum addit: *Sicut sunt tres angeli, aut tres animæ.* At si dicit¹²³⁹ easdem personas duas esse res, secundum hoc quod commune est illis, id est secundum quod singula queque, et plures simul, unus perfectus Deus est. Primum quero an sit Christianus. Respondebit, ut testimo, se hoc esse¹²⁴⁰. Ergo credit unum esse Deum, et ipsum esse tres personas, id est Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; et Filii personam solam incarnatam, aliis tamen duabus cooperantibus. Qui autem ita credit, affirmat eum non esse Christianum, qui aliquid vult asserere contra aliquid horum. Si ergo iste illa credit, negat eum esse Christianum, qui contra hanc¹²⁴¹ disputat. Utrum autem hanc fidem subvertere ipse nitatur, videamus. Cum igitur dicit, ut de duabus personis dicam, sicut incepit, quod de tribus intelligatur; cum, inquam, dicit, si duæ personæ sunt una res, et non duæ sicut sunt duo angeli aut duæ animæ, consequi Patrem quoque esse incarnatum, si Filius est incarnatus: puto quia sic ratiocinatur secum¹²⁴²: Si una et eadem numero res Deus est, et ipsa eadem est Pater, et Filius¹²⁴³; cum Filius sit incarnatus, quomodo non et Pater est incarnatus? De una quippe et eadem re non est vera similitudine.

VARIÆ LECTIONES.

¹²²⁸ Cujusmodi sunt res mss. Edit. Goth. cuiusmodi sint res¹²²⁹ Se posse liberare mss. Gem. Vict. Thian. S. Mich. se liberare¹²³⁰ Etaliud est esse filium mss. Vict. Cister. et aliud esse filium ms. Cort. aliud esse filium¹²³¹ Nam aliæ sunt mss. quoniam aliæ sunt¹²³² Monstrat se mss. Thia. demonstrat se¹²³³ Quae illis est mss. quae in illis est¹²³⁴ Ab officio dictum sit mss. Gem. Corb. Vict. Cister. ab officio sumptum sit¹²³⁵ Talem et namque mss. Corb. Gem. Vict. Cister. talem itaque¹²³⁶ Signat pluralitatem mss. significat pluralitatem¹²³⁷ Et filiationem mss. Cister. aut filiationem¹²³⁸ addit; sicut mss. cum addit.; sicut¹²³⁹ Ac si dicit mss. at si dicit¹²⁴⁰ Hic se esse mss. se hoc esse. ¹²⁴¹ Contra hoc mss. contra hanc¹²⁴² Ratiocinatur secum mss. Cister. omit. secum¹²⁴³ Est et filius mss. et est filius ms. Corb. et filius.

affirmatio, et ejus negatio; sed de alia re affirmare aliquid, et de alia idem ipsum negare simul nihil prohibet. Non enim idem Petrus apostolus est, et non est apostolus. Sed et si alio nomine idem ipse affirmetur apostolus, et alio hegetur: ut, Petrus est apostolus; et Simon non est apostolus; non est utraque vera enuntiatio, sed una harum falsa. Petrum autem esse apostolum, et Stephanum non esse apostolum; quoniam alias est Petrus, et alias est Stephanus, possibile est verum esse. Si ergo eadem numero et non alia res est Pater quam Filius, non est verum affirmari debere aliquid de Filio, et negari de Patre; aut affirmari debere de Patre¹³⁰⁵, et de Filio negari. Quidquid igitur est Pater, est et Filius; et quod dicitur de Filio, non debet negari de Patre. Est autem incarnatus Filius; est ergo incarnatus quoque Pater. Sed haec ratiocinatio si vera et rata est¹³⁰⁶, vera est haeresis Sabellii. Si enim quidquid dicitur de una persona, dicitur et de altera, idcirco quoniam una res duas sunt personæ; ergo sicut de Filio dicitur Filius, et Verbum, et genitus; ita haec dicentur de Patre: et quemadmodum Pater est et Pater, et genitor, et ingenitus; sic haec de Filio dicenda sunt. At, si ita est¹³⁰⁷; non est alias Pater quam Filius; nec Filius alias a Patre¹³⁰⁸. Quare non sunt duas personæ, sed una persona; ideo namque dicuntur personæ duas, quia alii creduntur ab invicem Pater et Filius: si tamen Deus erit Pater et Filius. Nam semper Pater est alicujus Pater et Filius alicujus Filius; nec unquam Pater suimet ipsius est Pater, aut Filius suimet ipsius Filius est; sed alias est pater, et alias cuius est pater, et similiter alias est filius, et alias cuius est filius. Quare si in Deo non est alias Pater, et alias cuius est Pater¹³⁰⁹, nec Filius¹³¹⁰ alias est, et alias cuius est Filius; falso dicitur¹³¹¹ Deus Pater aut Filius. Si enim in Deo non est alias a Patre cuius Pater sit, non potest esse Pater; et similiter si non est in eo alias a Filio, cuius sit Filius, non valeat esse Filius. Quapropter non erit unde illæ duas personæ dicantur in Deo; quæ ideo dicuntur, quia Deus est Pater, et Deus est Filius, et semper alias est Pater, alias est Filius. Videtis¹³¹² ergo quomodo destruatur fides nostra secundum sensum ejus, qui putat consequi Patrem esse cum Filio incarnatum; si una, et non plures sunt res in Deo personæ plures. Si enī vera est haec ejus consequentia, non solum hoc quod de Patre et Filio, sed in omnibus tribus personis

A tanta sequetur confusio, ut quidquid de singulis propriis dicitur, de omnibus dicendum communiter sit. Quamobrem non erit unde Pater, et Filius, et Spiritus sanctus procedens a Patre et Filio, sint alii ab invicem, sicut ostendi in Patre et Filio. Quare nee ulla erit ibi relatio, quæ nullatenus ibi est, nisi secundum hoc, secundum quod¹³¹³ alii sunt ab invicem. Ergo nec plures erunt personæ. Posito namque unam rem esse tres personas; aut illud non consequetur quod¹³¹⁴ dicit; aut omnia illa simul, quæ dixi, consequentur: similis namque est in omnibus vis consequentiae. Cur ergo pergit ad incarnationem, quasi ipsa sola faciat questionem; et non potius dicit, si tres personæ sunt una res, non sunt tres personæ? Nam non minus ante incarnationem, quam post facere hanc questionem potest. Si autem hoc omnino vult asserere, tres scilicet personas, secundum quod unaquaque Deus est, non esse unam rem, sed tres res, unamquamque per se, sicut sunt tres angeli; apertissimum est quia tres deos constituit. Sed forsitan ipse non dicit: *Sicut sunt tres animæ, aut tres angeli, sed ille, qui mihi ejus mandavit questionem, hanc ex suo posuit similitudinem; sed solummodo tres personas*¹³¹⁵ *affirmat esse tres res, sine additamento alicujus similitudinis.* Cur ergo fallitur aut fallit sub nomine rei, cum id ipsum significet sub nomine Dei? Nempe aut Deum esse rem illam negabit, in qua tres personas, imo quam tres fatentur esse personas. Aut si hoc non negat, consequens est ut, sicut ipse asserit¹³¹⁶, personas tres non unam, sed tres esse res; ita quoque affirmet easdem personas non unum, sed tres deos esse. Quæ¹³¹⁷ quam impia sint, judicent Christiani. Sed dicet, non cogit quod dico tres res fateri tres¹³¹⁸ deos; quoniam tres illæ res simul sunt unus Deus. Et nos dicimus: Ergo singula quæque res de¹³¹⁹ tribus illis, id est singula quæque persona, non est Deus; sed ex tribus rebus conficitur Deus: Pater igitur non est Deus, Filius non est Deus, Spiritus sanctus non est Deus; quoniam nec de singulis, nec de duabus, sed solum de tribus simul nominatis dicendus est Deus: quod similiter est impium. Nam, si ita est, non est simplex natura¹³²⁰ sed partibus composita. Sed si simplicem habet intellectum, et non multiplicitate phantasmatum obrutum; intelligit simplicia¹³²¹ præstare compositionis, quantum ad simplicitatem et compositionem attingit; quoniam omne compositum necesse est aut

VARIÆ LECTIONES.

¹³⁰⁵ Negare, nihil mss. negare simul, nihil Affirmari debere de patre mss. *Thu. Vict. Gem. Corb.* affirmari de patre¹³⁰⁶ Si vera et rata est ms. *Cister.* si vera est, ms. *Corb.* si rata est.¹³⁰⁷ At si ita est ms. *Cister.* aut si ita est¹³⁰⁸ Nec Filius alias a Patre ms. *Cister.* nec Filius alias est a Patre¹³⁰⁹ Est pater, alias cuius est Pater ms. *Cister.* est Pater, et alias cuius est Pater¹³¹⁰ Nec similiter filius mss. nec filius sui False dicitur ms. falso dicitur¹³¹¹ Alius est filius. Videtis ms. *Cister.* et alias filius. Videtis¹³¹² Secundum hoc quod mss. *Vict. Thuan. S. Mich.* secundum hoc, secundum quod¹³¹³ Non sequitur quod mss. non consequetur quod¹³¹⁴ Solum tres personas mss. solummodo tres personas¹³¹⁵ Ipse asserit ms. *Cister.* omittit ipse¹³¹⁶ Tres Deos, quæ mss. et *Edit. Goth.* tres Deos esse, quæ¹³¹⁷ Tres fateri tres mss. et *Edit. Goth.* tres res, fateri tres¹³¹⁸ Singula quæque de mss. singula quæque res de¹³¹⁹ Non est Deus simplex natura mss. non est simplex natura¹³²⁰ Intelligit simplicia ms. *Cister.* intelligit simplicia

actu, aut intellectu posse disjungi, quod ¹²²² de sim-
pli-
cibus intelligi nequit: cuius enim partes cogitari
non possunt, id in partes nullus intellectus dissol-
vere potest. Si ergo Deus tribus ex rebus compo-
nens est, aut nulla natura simplex est, aut aliqua
natura est alia, quae in aliquo est præstantior natura
Dei: quæ utraque quam falsa sint, non est obscu-
rum. Quod si iste de illis dialecticis modernis est,
qui nihil esse credunt, nisi quod imaginationibus
comprehendere possunt, nec putat ¹²²³ aliquid esse,
in quo partes nullæ sunt; vel non negabit intelligere
se quia si esset aliquid, quod nec actu, nec intel-
lectu dissolvi posset; majus esset, quam quod vel
intellectu est dissolubile. Itaque si omne composi-
tum saltem cogitatione dissolvi potest, cum dicit
Deum esse compositum, dicit Deo aliquid majus se
posse intelligere: transit itaque ejus intellectus ul-
tra Deum: quod nullus facere potest intellectus. Sed
videamus quid addat ¹²²⁴ quasi ad inconvenientiam
repellendam, quæ videtur nasci, si tres illæ per-
sonæ sunt tres res. Sic tamen, inquit, ut una trium
earum rerum sit voluntas et potestas. Hic queren-
dum est an illæ tres res secundum hoc, quod separa-
tum ab invicem intelliguntur; an secundum com-
munem voluntatem et potestatem; an neque se-
cundum illud solum, quod separatum habent,
neque secundum hoc quod commune est illis; sed
45 secundum utrumque simul sint divinitate naturæ.
Quippe si secundum illud, quod sunt separatum, ha-
bent divinitatem, erunt tres dii; et idem intelligi
poterunt sine voluntate et potestate. Semper enim
propria discrete intelliguntur a communibus, et com-
munia a discretis. Sed divina natura sine voluntate
et potestate nullatenus ¹²²⁵ intelligi valet. Quod si
secundum unam et communem voluntatem et po-
testatem sunt et singulæ, et binæ, et tres simul, Deus;
quid ibi faciunt illæ tres discordes res, quæ nec nisi
per aliud in unitatem concordare possunt Deitatis,
nec ad perfectionem, nec ad auxilium aliquod, ut
Deus sit, valent ¹²²⁶? Nam si una sufficit voluntas et
potestas ad perfectionem Dei: quæ sunt illæ tres res,
quibus indiget Deus, aut ad quid illis eget? Credi-
mus enim Deum nullo indigere: frustra igitur co-
gitantur illæ tres res in Deo. At si nec ¹²²⁷ sola tres
illæ res ¹²²⁸, nec sola voluntas et potestas; sed hæc
omnia simul consciunt Deum: iterum dico ¹²²⁹ quia
compositus est; et ea, quæ non sunt per se Deus,
aut dii faciunt Deum. Aut si dicit quia illæ tres res
ita nomen Dei habent per potestatem et voluntatem,

A sicut homo dicitur rex per regiam potestatem, non
est Deus nomen substantiæ; sed accidentaliter di-
cuntur illæ (nescio quæ) tres res tres dii ¹²³⁰, sicut
tres homines eamdem habentes regiam potestatem,
tres reges dicuntur: tres enim homines unus rex
esse nequeunt: quod quam nefandum sit, non est
opus dicere. Codex magnus implendus est, si vo-
luero scribere absurditates et impietas, quæ se-
quuntur, si verum est, una Dei persona incarnata,
reliquas duas consequi esse incarnatas; quia tres
illæ personæ sunt una res, secundum id quod com-
muniter de tribus dicimus ¹²³¹; aut si sunt tres res
separatae, quemadmodum ille putat, contra quem
ista dixi, quoniam solus ¹²³² Filius est incarnatus.
Palam ergo est quod non debeat ¹²³³ esse promptus
ad disputandum de rebus profundis; et maxime de
illis, in quibus non erratur sine periculo.

CAPUT IV.

*Tres personas esse incarnatas, Filio incarnato, im-
possibile est: Filio tamen amplius convenit incar-
nari, quam Patri et Spiritui sancto.*
Sed forsitan dicet iste ¹²³⁴ mihi: Sicut putas ista
pariter consequi ex necessitate, quæ dicas, sic con-
sequitur quod dico ita mihi necessaria mea ¹²³⁵
videtur consequentia. Ergo ostende non consequi,
quæ dico; et fatebor ego tecum nullum inconveniens
sequi, si solus Filius est incarnatus, aut si tres per-
sonæ sunt una res. Quod si ab hac ostensione desicias,
non solvis, sed magis ligas quæstionem; cum tu
ipse mecum probas innumera nasci ¹²³⁶ inconve-
nientia; quæ si neganda sunt, ambo debemus pariter
concludere tres personas non esse unam rem, si
solus Filius est incarnatus; aut si sunt una res,
omnes pariter esse incarnatas. Ostendendum ergo est,
in quo iste fallitur; et quo modo incarnationem so-
lii Filii non sequitur tres personas esse tres res
separatas; aut, si sunt una res tres personæ, omnes
eas esse incarnatas. Quod utique Deus una et sola,
et individua, et simplex sit natura, et tres personæ,
sanctorum Patrum, et maxime beati Augustini post
apostolos et evangelistas inexpugnabilibus rationib-
us disputatum est. Sed et si quis legere dignabili-
tur duo parva opuscula mea, Monologion scilicet et
Prologion, quæ ad hoc maxime ¹²³⁷ facta sunt, ut
quod sive tenemus de divina natura et ejus perso-
nis præter Incarnationem, necessariis rationib-
us sine Scripturæ ¹²³⁸ auctoritate probari possit; si,
inquam, ea aliquis legere voluerit, puto quia et illi
inveniet de hoc quod non improbare poterit, nec

VARIÆ LECTIONES.

¹²²² Necesse est, aut intellectu posse disjungi aut reipsa quod *mss.* necesse est aut actu aut intellectu posse
disjungi, quod ¹²²³ Nec putat *mss.* et *Edit. Goth.* nec putat ¹²²⁴ Qui addat *mss.* et *Ed. Goth.* quid addat
¹²²⁵ A. Sive voluntate nullatenus *mss.* et *Ed. Goth.* sine voluntate et potestate nullatenus ¹²²⁶ Sit *valeans*
mss. sit valent ¹²²⁷ Ac si nec *mss.* at si nec ¹²²⁸ Solæ tres res *mss.* sole tres illæ res ¹²²⁹ Item dico
mss. iterum dico ¹²³⁰ Tres res dii *mss.* et *Edit. Goth.* tres res, tres dii ¹²³¹ De tribus dicitur *mss.* de tri-
bus dicimus ¹²³² Quoniam solus *mss.* quoniam solus ¹²³³ Quoniam non est debeat *mss.* quam non debeat
mss. Corb. quod non debeat ¹²³⁴ Dicit iste *mss.* dicit iste ¹²³⁵ Et sequitur quod dico ita necessaria mea
mss. consequitur quod puto ita mihi necessaria mea ¹²³⁶ Innumerabilia nasci *mss.* Gem. Viet. Corb. Tks.
innumeris inde nasci ¹²³⁷ Ad hæc maxime *mss.* ad hoc maxime ¹²³⁸ Sine scripturæ *mss.* Vict. 3. sive
scripturæ

contemnere valet. In quibus si aliquid quod alibi aut non legi, aut non ¹²³⁰ memini me legisse, non quasi docendo quod doctores nostri nescierunt, aut corrigendo ¹²³¹ quod non bene dixerunt; sed dicendo forsitan quod illi tacuerunt: quod tamen ab eorum dictis non discordet, sed illis cohæreat; posui ad respondendum pro fide nostra contra eos, qui nolentes credere ¹²³² quod non intelligunt, derident credentes; sive ad adjuvandum religiosum studium eorum, qui humiliter querunt intelligere quod firmissime credunt: nequaquam ob hoc me redargendum existimo. Nē tamen hanc legentibus epistolam, liborem injungam querendi alia scripta, ut non solum modo fide, verum etiam evidenti cognoscant ratione tres personas non esse tres deos, sed unum solum; nec tamen, Deo secundum unam personam incarnato, ex necessitate secundum alias personas cuandem Deum incarnari: aliquid hic, quantum ad repellendam opinionem hujus defensoris, sicut ipse putat, nostræ fiduci sufficere credo, subjungam. Aperte dicit aut Patrem, et Spiritum sanctum cum Filio esse incarnatum; aut tres illas personas esse tres res separatas. Quam nimis separationem latalem existimat, ut nec Pater, nec Spiritus sanctus sint in Filio. Nam si duas aliæ personæ sunt in Filio et Filius in homine, illæ quoque sunt in homine. Unde putat consequi, cum tres personæ simul sint in eodem homine, si sunt una res, nullatenus personam Filii posse in homine ipso incarnari, sine aliis duabus personis. Personas tamen tres esse non negat, nec Filium esse incarnatum. Quoniam igitur ¹²³³ supra monstratum ¹²³⁴ est, si tres personæ sunt tres res separatae, aut tres deos esse consequi, aut alias (de quibus jam dictum est) absurditates; nunc breviter ostendam, adjuvante uno solo Deo, primum quia etiam si sunt tres dñi, nihil illi proderit ¹²³⁵ ad defendendum Patrem et Spiritum sanctum ab incarnatione: quod fieri non posse putat sine deorum multitudine. Deinde, quod non ¹²³⁶ sunt plures dñi, sed unus solus. Postea patesciam, quamvis sit unus Deus tres personæ, non tamen una qualibet incarnata, alias quoque incarnari necesse esse; sed potius esse impossibile ¹²³⁷. Divinae utique naturæ est, sic semper ¹²³⁸ et ubique esse, ut nihil unquam aut alicubi sit sine ejus presentia; alioquin nequaquam ubique et semper est potens, et quod ubique potens non est et semper, nullatenus est Deus. Si enim dicit non ipsam divinam substantiam, sed potestatem ejus esse semper et ubique; non tamen negabit potestatem illi esse, aut

A accidentalē, aut substantialem: accidentalis quidem non est Deo potestas; quia cum omne subjectum sine accidente, aut esse, aut intelligi possit; Deus sine potestate nec esse, nec intelligi potest. Si vero Deo potestas substantialis est, aut pars est ejus ¹²³⁹ essentiæ, aut est id ipsum, quod est tota ejus essentia. Pars autem non est; quia (sicut supra dictum est) quod partes habet, aut actu, aut intellectu est dissolubile: quod omnino extraneum est a Deo. Idem igitur est esse Dei, et potestas ejus ¹²⁴⁰. Sicut itaque potestas Dei est semper, et ubique; ita quidquid est Deus ubique et semper est. Ergo, cum praedictus nostræ fidei defensor secundum se dicit esse tres deos; monstrare nequit quomodo sint separati, ea separatione qua putat se Patrem et B Spiritum sanctum ab incarnatione liberare. Non ergo illum potest adjuvare multitudo deorum, ad defendendum Patrem et Spiritum sanctum ab incarnatione; quoniam inveniri non potest in deorum multiplicatione illa distinctio ¹²⁴¹, sine qua defensionem istam fieri posse nequaquam existimat. Quod autem unus solus Deus sit, et non plures, hinc facile probatur quia aut Deus non est summum bonum, aut sunt plura summa bona; aut non sunt plures dñi, sed unus solus. Deum vero summum bonum esse nullus negat; quia quidquid aliquo minus est, nullatenus Deus est: et quidquid summum bonum non est, minus est aliquo; **46** quia minus est summo bono. Summum certe bonum pluralitatem sui non admittit, ut plura sint summa bona. Si enim plura sunt summa bona, paria sunt. Summum vero bonum est ¹²⁴², quod sic præstat aliis bonis, ut nec par habeat, nec præstantius. Summum ergo bonum unum et solum est. Non igitur sunt plures dñi, sed unus et solus est Deus; sicut summum bonum est unum et solum: et sicut summa substantia ¹²⁴³ vel essentia sive natura; quæ eadem ratione, qua summum bonum, nullatenus ¹²⁴⁴ pluraliter dici posse probantur. Qui unus solus Deus cum sit tres ¹²⁴⁵ personæ, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; non tamen Filio incarnato, necesse est alias quoque personas (sicut ille disputator putat) incarnari, sed impossibile. Personas enim non negat plures esse, idcirco quoniam aliæ sunt ab invicem. Si enim ab invicem non essent aliæ, plures non essent. Sed, ut brevius explicem, et facilius quod volo ¹²⁴⁶ loquar tantum, sicut supra feci, de Patre et Filio; quia per hos clarum erit quid intelligendum sit de Spiritu sancto. Pater ergo et Filius secundum substantiam non sunt plures, nec alii alii

VARIAE LECTIONES.

¹²³⁰ Aut quæ non mss. aut non ¹²³¹ Aut corrigendo mss. *Thu.* aut non corrigendo ¹²³² Volentes credere mss. nolentes credere ¹²³³. Quod igitur mss. quoniam igitur ¹²³⁴ Ut supra monstratum mss. *Gem. Vict. Corb. Thuan.* omitt. ut ¹²³⁵ Illi proderit mss. *S. Mich.* illi proderunt ¹²³⁶. Denique quod non mss. deinde quia non ¹²³⁷ Esset impossibile mss. *Gem. S. Mich. Thuan.* esse impossibile ¹²³⁸. Sicut semper mss. *Gem. Thu.* sic semper ¹²³⁹. Aut pars ejus mss. *Vict. Corb.* aut pars est ejus ¹²⁴⁰. Et potestates ejus mss. *Gem. Vict. Corb. Thu.* et potestatis ejus ¹²⁴¹. Illa distinctio mss. *Thuan. Gem. Cister.* illa disjunctio ¹²⁴². Summum ergo bonum est mss. summum vero bonum est ¹²⁴³. Sic summa substantia mss. et sicut summa substantia ¹²⁴⁴. Summum nullatenus mss. summum bonum, nullatenus. ¹²⁴⁵ Cum sint tres mss. et Edit. *Goth.* cum sit tres ¹²⁴⁶. Brevius explicem quod volo, et facilius (mss. brevius explicem et facilius quod volo)

invicem; quia non sunt duæ substantiæ, nec alia substantia Pater¹²⁵⁶, alia Filius; sed una et eadem substantia sunt Pater et Filius. Secundum personam vero sunt plures, et alii ab invicem; quia Pater et Filius non sunt una et eadem persona, sed duæ et aliae ab invicem¹²⁵⁷. Dicit ergo¹²⁵⁸: Si Filius incarnatus est, et Filius non est alia, sed una et eadem numero res quæ Pater¹²⁵⁹ est; ergo necesse est Patrem quoque esse incarnatum. Unam enim et eamdem numero rem impossibile est simul esse, et non esse in eodem homine incarnatam. Et ego dico: Si Filius incarnatus est, et Filius non est una et eadem numero persona, quæ Pater¹²⁵⁹ est, sed alia; non idcirco necesse est Patrem quoque esse incarnatum¹²⁶⁰. Aliam enim personam esse in uno homine incarnatam, et aliam simul non esse in eodem homine incarnatam possibile est. Et ille: Si Deus Filius incarnatus est; et Deus qui est Filius non est alius, sed unus et idem numero Deus, qui Pater est; plus tamen (quamvis diversæ personæ sint Pater et Filius) videtur necesse Patrem quoque esse incarnatum cum Filio, propter identitatem¹²⁶¹ Deitatis, quam possibile esse propter diversitatem personarum cum non esse simul incarnatum¹²⁶². Videte qui hoc dicit¹²⁶³ quomodo claudicat utroque pede in incarnatione Filii Dei. Nam qui recte suscipit ejus incarnationem, credit eum non assumpsisse hominem in unitatem naturæ, sed in unitatem personæ. Illic autem somniat hominem a Filio Dei magis esse assumption in naturæ unitatem, quam in personæ unitatem. Si enim hoc non opinaretur, non diceret magis necessarium esse Patrem esse cum Filio incarnatum¹²⁶⁴, quoniam unus est Deus Pater, et Filius, quam esse possibile illum simul non esse incarnatum, quia plures sunt personæ. Utroque igitur pede, id est utraque parte claudicat in incarnatione Filii Dei, qui una¹²⁶⁵ natura est cum Patre et alia persona a Patre, quicunque existimat hanc incarnationem¹²⁶⁶ sic esse secundum naturæ unitatem, ut Filius non possit incarnari sine Patre; nec intelligit eam sic secundum unitatem esse personæ, ut Pater non possit incarnari cum Filio. Quippe Deus non sic assumpsit hominem, ut natura Dei et hominis sit una et eadem; sed ut persona Dei et hominis una eademque sit: quod nonnisi in una persona Dei esse potest. Diversas enim personas,

A unam et eamdem personam esse cum uno eodemque homine nequit intelligi. Nam, si unus homo cura singulis pluribus personis una persona est, necesse est plures personas, quæ aliae sunt a se invicem, esse unam eamdemque personam: quod non est possibile. Quapropter impossibile est, Deo incarnato secundum unam quamlibet personam, illum secundum aliam quoque personam incarnari.

CAPUT V [al. IV].

Cur Filius magis quam Pater aut Spiritus sanctus, incarnatus sit.

Cur autem Deus magis assumpserit¹²⁶⁷ hominem in unitatem personæ Filii, quam in unitatem alij cūjus aliarum personarum, quamvis in hac epistola nostrum hoc propositum non fuerit¹²⁶⁸, tamen, quoniam hujus rei mentio se obtulit, aliquam reddendam rationem existimo. Nempe si Spiritus sanctus incarnatus esset, sicut Filius est incarnatus, esset Spiritus sanctus filius hominis. Essent igitur duo Filii in Trinitate Dei, scilicet Filius Dei, et Filius hominis. Unde quædam nascetur dubietatis confusio, cum de Deo Filio loqueremur; uterque enim esset Deus, et Filius; quamvis alter Dei, alter hominis: fieret quoque quasi quædam inæqualitas diversarum personarum secundum hoc quod filii essent, que omnino¹²⁶⁹ æquales esse debent, cum alter filius majoris parentis dignitate excelleret, alter minoris parentis humilitate subesset. Quanto enim major est natura Dei quam hominis, tanto dignius est esse Filium Dei quam esse filium hominis¹²⁷⁰. Si ergo Spiritus sanctus natus esset ex Virgine, cum Filius Dei haberet excellentiorem nativitatem solam, quæ ex Deo est; et Spiritus sanctus minorem tantum, quæ esset ex homine; alia persona esset major, et alia minor secundum dignitatem nativitatis¹²⁷¹: quod non convenit. Quod si Pater in unitatem sue personæ hominem assumpsisset, easdem faceret in Deo pluralias filiorum inconvenientias, et adhuc aliam. Nam si esset filius Virginis, duas personæ in Trinitate nomen nepotis assumerent; quia et Pater nepos¹²⁷² esset parentum Virginis, et Filius ejus Virginis esset nepos; cum ipse tamen nihil haberet ex Virgine. Quoniam ergo quamlibet parvum¹²⁷³ inconveniens in Deo est impossibile; non debuit alia Dei persona¹²⁷⁴ incarnari quam Filius. Illo enim incarnato, nullum sequitur inconveniens. Quod

VARIE LECTIONES.

¹²⁵⁶ Substantia Patris, alia Filii mss. Substantia Pater, alia Filius ¹²⁵⁷ Aliæ invicem mss. aliae ab invicem ¹²⁵⁸ Dic ergo mss. dicit ergo ¹²⁵⁹ Quæ Pater mss. quæ Pater est ¹²⁶⁰ Idcirco esse Patrem incarnatum necesse est mss. idcirco est necesse Patrem quoque esse incarnatum ¹²⁶¹ Propter identitatem mss. Vict. Corb. propter unitatem ¹²⁶² Non esse simul incarnatum mss. non eum esse simul incarnatum ¹²⁶³ Quid hic dicit mss. quid hoc dicit. ¹²⁶⁴ Patrem cum Filio incarnatum ¹²⁶⁵ Quia una mss. et Edit. Goth. qui una ¹²⁶⁶ Hanc incarnationem mss. Thu. S. Mich. Cister. eandem incarnationem ¹²⁶⁷ Magis assumpsit mss. Gem. Vict. Corb. magis assumpserit ¹²⁶⁸ Propositum nona fuit mss. propositum non fuerit ¹²⁶⁹ Qui omnino mss. S. Mich. et Edit. Goth. quæ omnino ¹²⁷⁰ Quam Filium hominis mss. Vict. Corb. quam esse Filium hominis ¹²⁷¹ Secundum dignitatem nativitatis mss. Cister. Secundum nativitatem dignitatis ¹²⁷² Pater et nepos mss. Vict. Corb. et Editio Gothicæ Pater nepos ¹²⁷³ Quodlibet parvum mss. et Editio Gothicæ quamlibet parvum ¹²⁷⁴ Debuit alia persona mss. debuit alia Dei persona

enim Pater et Spiritu sancto minor dicitur Filius secundum humanitatem, non tamen ita duæ personæ idem excellent Filius¹²⁷¹; quia eamdem majestatem, qua majores sunt humanitate Filii, habet et Filius, qua et ipse præest cum illis suæ humanitatib. Est et aliud, cur magis conveniat Filio incarnatione quam alii. Qui enim erat incarnandus, oraturus erat pro humano genere; et convenientius satis¹²⁷² suscepit mens humana Filium Patri, quam alium aliis supplicare¹²⁷³, quamvis haec supplicatio non fiat a divinitate, sed ab humanitate ad divinitatem, quam idcirco Filius Dei facit; quia homo, per unitatem personæ Filius Dei est. Amplius: Qui hominem¹²⁷⁴ erat assumpturus, venturus erat ad pugnandum contra diabolum, et ad intercedendum, sicut dixi pro hominibus¹²⁷⁵: qui ambo, diabolus scilicet et homo per rapinam se voluerunt facere similes Deo, cum propria sint usi voluntate. Et quia per rapinam voluerunt, nonnisi per falsitatem¹²⁷⁶; quoniam nonnisi injuste potuerunt¹²⁷⁷. Propria enim voluntas angeli sive hominis est, quæ contra voluntatem Dei est. Cum enim vult aliquis quod Deus velle prohibet, nullum habet auctorem suæ voluntatis, nisi seipsum: et ideo sua propria est. Nam, quamvis homo voluntatem suam aliquando subdat voluntati alterius hominis, propria tamen est, si contra Deum est; quoniam non eam subdit, nisi ut ad aliquid, quod¹²⁷⁸ vult, attingat; et idcirco seipsum habet auctorem cur eam alii subdat. Quapropter propria voluntas est, quæ nulli alii est subdita. Solius autem Dei est propriam habere voluntatem, il est, quæ nulli subdita sit. Quicunque igitur propria voluntate ntitur, ad similitudinem Dei per rapinam nititur, et Deum propria dignitate et singulari excellentia privare, quantum in ipso est, convincitur. Si enim est alia aliqua voluntas,⁴⁷ quæ nulli subdita sit, non erit voluntas Dei omnibus prælata, nec ipsa erit sola¹²⁷⁹, cui nulla alia præsit. Nulla igitur trium personarum Dei congruentius semetipsam extinxerit formam servi accipiens (Philip. II, 7), ad debellandum diabolum, et intercedendum pro homine, qui per rapinam falsam similitudinem Dei præsumperant¹²⁸⁰ quam Filii, qui splendor lucis æternæ, et vera Patris imago, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo (ibid., 6); verum per veram æqualitatem et similitudinem, dixit: Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30); et: Qui videt me, videt et Patrem (Joan. xiv, 9). Nullus namque justus expugnat reum, vel perficit, aut illi

A misericordius parcit, vel pro eo intercedit, quam cui speciosius injuria fieri probatur; nec aliquid convenientius opponitur falsitati ad expugnandum, aut opponitur ad sanandum¹²⁸¹, quam veritas. In illum enim falsam Dei præsumentes similitudinem specialius peccasse videntur, qui vera Dei Patris similitudo creditur.

CAPUT VI [al. IV]:

Quomoav in Christo non sunt duæ personæ, sicut sunt dnæ naturæ.

Suscepit autem in unitatem personæ hominem, ut dictum est, ut sint duæ naturæ: divina scilicet et humana, una persona. De qua unitate personæ, quam firmissimæ credimus esse non ex duabus personis in Christo; tamen quia potest dici unde parum caute intuitibus videri possit Christus ex duabus et in duabus personis existere, non inutile mihi videtur aliquid dicere. Dicunt enim quidam: Quomodo dicitur¹²⁸² in Christo non esse duas personas sicut duas naturas. Nam Deus et ante hominis assumptionem persona erat; nec postquam hominem assumpsit persona destituit esse: et homo assumptus persona est; quia omnis homo individuus esse persona cognoscitur. Quare alia¹²⁸³ est persona Dei, quæ fuit ante incarnationem, alia hominis assumpti: sicut igitur Christus est Deus et homo: ita duæ in illo videntur esse personæ. Quæ ratiocinatio per hoc videtur probare duas esse personas in Christo, quia et Deus est persona, et homo assumptus est persona. Sed non ita est. Sicut enim in Deo una natura est plures personæ, et plures personæ sunt una natura; ita in Christo una persona est plures naturæ, et plures naturæ sunt una persona. Quemadmodum enim Pater est Deus, et Filius est Deus, et Spiritus sanctus est Deus; et tamen non tres dñi, sed unus est Deus; ita in Christo Deus est persona, et homo est persona, nec tamen duæ sunt personæ, sed¹²⁸⁴ una persona. Non enim est alius Deus, alius homo in Christo, quamvis aliud sit Deus, aliud homo; sed idem ipse est Deus, qui et homo¹²⁸⁵. Verbum enim caro factum assumpsit naturam aliam, non aliam personam. Nam, cum profertur, homo natura tantum, quæ communis est omnibus hominibus, significatur. Cum vero demonstrative dicimus istum, vel illum hominem, vel proprio nomine Jesum, personam designamus quæ cum natura collectionem habet proprietatum, quibus homo communis sit singulus¹²⁸⁶, et ab aliis singulis distinguitur. Nam, cum ita designatur, non quilibet homo intelligitur;

VARIE LECTIONES.

¹²⁷¹ Excellent filio ms. Cister. excellent filio¹²⁷² Satis convenientius ms. convenientius satis¹²⁷³ Aliis supplicare ms. Cister. alii supplicare¹²⁷⁴ Qui hominem ms. Vict. 3. si hominem¹²⁷⁵ Pro hominibus ms. Cister. pro homine¹²⁷⁶ Nisi falsitatem ms. et Edit. Goth. nisi per falsitatem¹²⁷⁷ Injuste voluerunt miss. et Edit. Goth. injuste potuerunt¹²⁷⁸ Ut aliquid quod miss. Gem. Corb. S. Mich. Vict. 3. ut ad aliquid quod¹²⁷⁹ Erit ipsa sola ms. Vict. Corb. Cister. Thu. omitt. ipsa¹²⁸⁰ Præsumperat ms. Corb. Vict. 5. præsumperat¹²⁸¹ Opponitur ad salvandum ms. apponitur ad sanandum Editio Gothicæ apponitur ad salvandum¹²⁸² Quomodo dicitur ms. et Edit. Goth. quomodo dicimus. ¹²⁸³ Quia alia ms. et Edit. Goth. Quare alia¹²⁸⁴ Duæ sunt, sed ms. Vict. Corb. Cister. et Edit. Goth. duæ sunt personæ, sed¹²⁸⁵ Deus, et qui homo ms. et Edit. Goth. Deus, qui et homo¹²⁸⁶ Communis sit singulis ms. Corb. Vict. communis sit singulis

sed qui ab angelo annuntiatus ¹³⁹¹ est, qui Deus et homo, Filius Dei et Filius Virginis est: et quidquid de illo dicitur ¹³⁹², aut secundum Deum, aut secundum hominem, verum est dicere. Neque enim personaliter Filius Dei designari potest vel nominari, sine filio hominis; nec filius hominis, sine Filio Dei; quia idem ipse est Filius Dei, qui filius hominis; et eadem est Verbi, et assumpti hominis propriatum collectio. Diversarum vero personarum impossibile est eamdem esse proprietatum collectio- nem; aut de invicem eas praedicari. Nam et Petri et Pauli non est eadem proprietatum collectio; et Petrus non dicitur Paulus, nec Paulus Petrus. Cum ergo Verbum ¹³⁹³ caro factum est, naturam assumpsit, quae sola nomine hominis significatur, et semper est alia a divina natura; non aliam assumpsit perso- nam, quoniam eamdem habet cum assumpto homine proprietatum collectionem. Non enim idem est homo et assumptus a Verbo homo, id est Jesus; quoniam in nomine hominis, sicut dictum est, sola intelligitur natura; in assumpto vero homine, vel in nomine Jesu, intelligitur cum natura, id est cum homine, collectio proprietatum, quae est eadem eidem assumpto homini et Verbo. Quapropter non dicimus Verbum, et simpliciter hominem, eamdem esse personam; ne non magis dicamus illum hominem eamdem esse personam cum Verbo, quam quilibet hominem; sed Verbum, et illum assumptum hominem, id est Jesum; sicut non credimus eumdem hominem eamdem simpliciter esse perso- nam cum Deo, sed cum illa persona, quae Verbum ¹³⁹⁴ Filius est, ne confiteri videamur ipsum hominem, personam eamdem esse, quae Pater est, aut Spiritus sanctus. Sed quoniam et Verbum est Deus, et ille assumptus homo est homo; verum est dicere quia Deus et homo eadem persona est: sed in no- mine Dei, subaudiendum est Verbum, et in nomine hominis subintelligendum est ¹³⁹⁵ Filius Virginis.

CAPUT VII [al. VI.]

Quod Pater, et Filius, et Spiritus sanctus non sint tres res separatae, naturali Adam et Abel probatur exemplo.

De spiritu illius, cui respondeo in hac epistola, nihil potui videre præter illud quod supra posui ¹³⁹⁶; sed puto sic rei veritatem patet ex his quæ dixi, ut nulli lateat intelligenti ¹³⁹⁷ nihil quod contra illam dicitur ¹³⁹⁸, vim veritatis tenere. Sed si revocatus a multitudine deorum, pluralitatem abneget in Deo personarum: hoc ideo facit, quia nescit unde loqui-

A tur. Nam nec Deum nec personas ejus cogitat, qd tale aliquid: quales sunt plures humanae personæ. Et quia videt unum hominem plures personas esse non posse, negat hoc ipsum de Deo. Non enim idcirco dicuntur tres personæ, quia sint tres res separatae, sicut tres homines; sed quia similitudinem habent quandam cum tribus separatis personis. Consideremus hoc in Patre et Filio, et idipsum intelligatur de Spiritu sancto. Ponamus igitur hominem qui tantum sit pater, et non filius; et filium ejus, qui tantum filius ¹³⁹⁹ sit, et non pater; id est Adam et Abel. Dicimus itaque de Adam pater, et de Abel filio ¹⁴⁰⁰, quia pater non est filius, et filius non est pater; quoniam duo homines et separatae per- sonæ sunt Adam et Abel, nec est cuius filius sit B Adam aut cuius pater sit Abel ¹⁴⁰¹. Sic itaque fate- mur in Deo quia Pater non est Filius, aut Filius Pater (quamvis duo dii non sint); quoniam Pater non habet patrem, aut Filius filium. Similiter Spi- ritus sanctus non est Pater aut Filius; quia non est cuius sit pater, aut cuius sit filius. Quoniam ergo Pater et Filius et Spiritus sanctus tres sunt, et alii ab invicem, nec de ¹⁴⁰² invicem dici queunt (sic ut de patre et filio in diversis personis hominum ostendimus); ideo dicuntur tres personæ; non quia sint tres res separatae. At si negat ¹⁴⁰³ tria dici posse de uno, et unum de tribus: ut tria ¹⁴⁰⁴ non dicantur de invicem; sicut in his tribus personis et uno Deo facimus, quoniam hoc in aliis rebus non videt, nec in Deo intelligere valet ¹⁴⁰⁵; sufferat paulisper ali- quid ¹⁴⁰⁶, quod intellectus ejus penetrare non possit caso in Deo, nec comparet naturam, quae super omnia est libera ab omni lege ¹⁴⁰⁷ loci et temporis et compositionis partium, rebus quæ loco aut tem- pore clauduntur, aut partibus componuntur; sed credat aliquid in illa esse, quod in istis esse nequit, et acquiescat auctoritati Christianæ ¹⁴⁰⁸, nec disputet contra illam.

48 CAPUT VIII [al. VII.]

Originem personarum in divinis alia fontis, rivi et lacus similitudine explicat.

Videamus tamen an in rebus creatis, quæ et loci, et temporis, et compositionis partium legi subjacent, inveniri possit aliquatenus hoc quod negat in Deo. Ponamus fontem, de quo nascatur et fluat rivus, qui postea colligatur in lacum: sitque nomen ejus Nilus. Sic itaque discrete dicimus fontem, rivum, lacum; ut fontem non dicamus rivum, aut lacum; nec rivum, fontem, aut lacum, fontem, aut rivum.

VARIAE LECTIONES.

¹³⁹¹ Angelo nunciatus mss. et Edit. Goth. Angelo annuntiatus ¹³⁹² Quiquid de illo dicitur mss. Tha. Cister. omitt. dicitur ¹³⁹³ Cum ergo verbum mss. Corb. Vict. cum vero verbum ¹³⁹⁴ Quæ verbum est, et mss. Corb. Vict. Cister. quæ Verbum et ¹³⁹⁵ Subaudiendum est mss. et Edit. Goth. subintelligendum est ¹³⁹⁶ Supra dixi mss. et Edit. Goth. supra posui ¹³⁹⁷ Nulli lateat intelligenti mss. Tha. nullum lateat intel- ligenti ¹³⁹⁸ Quod ab illo dicitur mss. et Edit. Goth. quod contra illam dicitur ¹³⁹⁹ Qui tantum filius, mss. Tha. et Edit. Goth. qui tantum filius sit ¹⁴⁰⁰ Et Abel Filio mss. et de Abel Filio ¹⁴⁰¹ Pater est Abel mss. Corb. Vict. Pater sit Abel ¹⁴⁰² Et nec de mss. Vict. Corb. nec de ¹⁴⁰³ Ac si negat mss. Cister. Vict. S. et Edit. Goth. At si negat mss. Vict. 13; Aut si negat ¹⁴⁰⁴ Cum tria mss. et Edit. Goth. ut tria ¹⁴⁰⁵ Intel- ligere valeat mss. intelligere valet ¹⁴⁰⁶ Sufferat paulisper per aliquid mss. sufferat aliquid ¹⁴⁰⁷ Libera ab omni lege mss. Cister. liberam ab omni lege ¹⁴⁰⁸ Auctoritate Christi mss. auctoritati Christianæ

Fons tamen Nilus vacans , et rivus Nilus , et lacus Nilus ; et duo simul fons et rivus , Nilus ; fons et lacus , Nilus ; rivus et lacus , Nilus ; et simul tres fons , et rivus , et lacus , Nilus ; cum tamen non sit unus , et alius Nilus ; sed unus idemque , sive cum singulus quisque , sive cum bini , sive cum tres dicuntur Nilus . Tres igitur sunt , fons , rivus , lacus ; et unus Nilus , unus fluvius , una natura , una aqua ; et dici non potest quid tres . Nam neque tres , aut Nili , aut fluvij , aut naturae , aut aquae sunt ; neque tres , aut fontes , aut rivi , aut lacus . Unum igitur dicitur hic de tribus ¹⁴⁰ , et tria de uno ; nec tamen tria de invicem . Quod si objicit non esse singulum quemque , aut fontem , aut rivum , aut lacum , aut binos , perfectum Nilum , sed partes Nili ; cogites totum hunc Nilum , ex quo incepit , usque dum B desinet esse , in tota quasi etate sua , quia nec ipse potus est simul aut loco , aut tempore , sed per partes ; nec perfectus erit , donec desinal esse : habet enim Nilus quamdam in hoc cum oratione ¹⁴¹ similitudinem , quæ , quandiu ex oris fonte procedit , perfecta non est ; et cum perfecta est , jam non est . Si quæ enim sic consideret , et diligenter intellegat , cognoscet totum Nilum esse fontem , totum esse rivum totum esse lacum ; nec fontem esse rivum , aut lacum ; nec rivum esse fontem , aut lacum ; nec lacum esse fontem , aut rivum . Non enim est idem ipse fons , qui rivus aut lacus ; quamvis idipsum sit rivus et lacus , quod est fons ; id est , idem Nilus , idem fluvius , eadem aqua , eadem natura . Tria igitur hic ¹⁴² dicuntur de uno toto perfecto ¹⁴³ , et unum perfectum totum de tribus ; nec tamen ipsa tria de invicem dicuntur : quamvis hoc pliter ¹⁴⁴ valde et perfectius sit in illa natura simplicissima , et ab omni lege loci , vel temporis , vel compositionis partium liberrima ¹⁴⁵ . Verumtamen si hoc aliquatenus videtur in re , quæ partibus composta , localis et temporalis est , non est incredibile in illa summe libera natura perfecte esse . Est hoc quoque hic considerandum , quia fons non est de rivo , nec de lacu ; rivus vero de solo fonte est , non ¹⁴⁶ de lacu ; lacus vero de fonte , et de rivo : et ita totus ¹⁴⁷ rivus de toto fonte , et totus lacus et de toto fonte , et de toto rivo ; sicut dicimus ¹⁴⁸ in Patre et Filio et Spiritu sancto . Et quia alio modo rivus est

A de fonte , et alio modo ¹⁴⁹ lacus de fonte et rivo , ut lacus non dicatur rivus ; sic quoquidam alio modo ¹⁵⁰ Verbum est de Patre , et Spiritus sanctus alio modo de Patre et Verbo , ut idem Spiritus sanctus non sit Verbum aut Filius , sed procedens . Adhuc volo quiddam dicere , quod quamvis magnam habeat dissimilitudinem , nonnullam tamen habet ad incarnationem Verbi similitudinem : quod forsitan aliquis legens contemnet , dicam tamen ; quia ego , alio dicente , omnino non contemnerem . Si enim rivus per fistulam currat a fonte usque ad lacum , nonne solus rivus (quamvis non alius Nilus , quam fons et lacus) , ut ita dicam , infistulatus est ? Sic solus Filius ¹⁵¹ incarnatus est , licet non alius Deus , quam Pater et Spiritus sanctus ¹⁵² .

CAPUT IX [al. VIII]

Quod una sit , et simplex æternitas , cui vndeum comparat.

Sed quoniam ista terrena valde longe sunt a summa natura , levemus ad illam , ipsa opitulante , mentem , et in ea contemplemur aliquatenus et breviter quod dicimus . Deus non est aliud quam ipsa simplex æternitas ¹⁵³ . Æternitates autem plures intelligi nequeunt . Nam , si plures sunt , aut sunt extra se invicem , aut sunt intra se invicem ¹⁵⁴ . Sed nihil est extra æternitatem : ergo nec æternitas est extra æternitatem . Item , si extra se invicem sunt , in diversis locis sunt aut temporibus : quod alienum est ab æternitate . Non itaque sunt plures æternitates extra se invicem . Si vero in se invicem plures esse dicuntur , sciendum est quia quotiescumque repetatur æternitas in æternitate , non est nisi una et eadem æternitas . Dignior est enim natura ¹⁵⁵ , quæ in se repetita semper sibi convenit in perfectam unitatem , quam quæ sui admittit pluralitatem . Ubi enim pluralitas , ibi diversitas ; at ubi diversitas est , non est perfecta concordia ¹⁵⁶ : perfecta namque est ¹⁵⁷ , quæ in unam identitatem et eandem unitatem ¹⁵⁸ convenit . Si ergo ¹⁵⁹ melior est perfecta concordia , quam imperfecta ; et impossibile est in summo bono , quod est ipsa æternitas , esse imperfectum aliquid , non est possibile naturam æternitatis pluralitatem admittere . Quapropter quotiescumque repetatur æternitas in æternitate , semper una et eadem æternitas est ¹⁶⁰ . Quod de multis aliis similiter dicitur : ut ,

VARIE LECTIOINES.

¹⁴⁰ Hoc de tribus mss. hic de tribus ¹⁴¹ Habet enim Nilus quamdam cum oratione mss. Corb. Vict. Gem. Thu. S. Mich. habet enim quandam in hoc cum oratione ¹⁴¹ Tria igitur haec mss. et Edit. Goth. tria igitur hic ¹⁴² De uno perfectio mss. Vict. Corb. et Edit. Goth. de uno toto perfecto ¹⁴³ Quamvis hoc aliter mss. Cister. quamvis haec aliter ¹⁴⁴ Omni lege loci vel temporis liberrima ms. Cister. omni loci , vel temporis , vel compositionis partium liberrima ¹⁴⁵ De solo fonte , non mss. S. Mich. Cister. et Edit. Goth. de solo fonte est , non ¹⁴⁶ Et ita totus mss. Vict. Corb. et ita ut totus ¹⁴⁷ Sic dicimus in mss. Vict. Corb. Cister. sicut dicimus in ¹⁴⁸ Et alio modo ms. Cister. omit. modo ¹⁴⁹ Sic suo quodam modo alio mss. Cister. Vict. Corb. Gem. sicut suo quodam alio modo ¹⁵⁰ Sic solus Filius mss. Corb. Vict. S. Mich. sicut solus Filius ¹⁵¹ Quam Pater et Spiritus sanctus ms. S. Mich. quam Pater et Filius et Spiritus sanctus mss. Cister. Vict. 3. quam Pater et Filius ¹⁵² Simpliciter æternitas mss. et Edit. Goth. simplex æternitas . ¹⁵³ Aut sunt intra se invicem mss. Cister. Thu. aut sunt in se invicem ¹⁵⁴ Dignior est autem natura mss. Vict. Corb. Cister. dignior enim natura est ¹⁵⁵ Ubi diversitas , ibi non est perfecta concordia mss. ubi diversitas est , non est perfecta concordia ¹⁵⁶ Perfecta namque est mss. perfecta namque concordia est ¹⁵⁷ Quæ in identitatem et eandem mss. quæ in unam identitatem et eandem ¹⁵⁸ Sic ergo mss. et Edit. Goth. si ergo ¹⁵⁹ Una et eadem æternitas est mss. una eademque et sola æternitas est mss. Cister. una eademque æternitas est

omnipotenta in omnipotencia, non est nisi omnia potentia una. Et, ut unum de his, quae divinam non habent naturam, in quo similiter est, ponam: punctum in punto non est nisi punctum: habet enim punctum, velut medium punctum mundi, velut punctum temporis, id est, praesens tempus ad eternitatem, nonnullam¹⁴³⁰ similitudinem non parum ad ejusdem eternitatis contemplationem utillem: unde latius alias disputandum est. Hic tantum hoc sufficiat quia¹⁴³¹ punctum simplex est, id est sine partibus, et indivisibile est: velut¹⁴³² eternitas: et ideo punctum cum puncto sine intervallo, non est nisi unum punctum; sicut eternitas¹⁴³³ cum eternitate non est nisi una eternitas. Ergo quoniam Deus eternitas est, non sunt plures illi; quia nec Deus est extra¹⁴³⁴ Deum, nec Deus in Deo addit numerum Deo. Semper igitur unus et idem et solus est¹⁴³⁵ Deus. Cum itaque Deus de Deo nascitur; quia quod nascitur non est extra id, de quo nascitur; est protes in parente, et parens in prole, unus scilicet Deus Pater et Filius: et cum Deus procedit de Deo Patre et Filio, nec exit extra¹⁴³⁶ Deum; manet Deus, id est Spiritus sanctus, in Deo de quo procedit: et est unus Deus, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Et quoniam ista nativitas, et ista processio sine principio sunt; alioquin eternitas nata et eternitas procedens, quod falsum est, habet principium: nequaquam Deum incipisse esse Patrem, aut Filium, aut Spiritum sanctum cogitare debemus aut possumus. Sicut autem substantia divina eternam et singularem servat unitatem; sic horum relativorum, Patris scilicet et Filii; procedensis et de quo procedit, natura inseparabilem tenet pluralitatem¹⁴³⁷. Nam quemadmodum necesse

A est Deum semper unum et eundem esse, et non alium et alium: ita Pater nunquam est idem Filius suo, aut procedens illi a quo procedit, secundum has relationes. Sed semper alius Pater et alius Filius, alius procedens et alius de quo procedit¹⁴³⁸; nec unquam dici possunt de invicem. Quoniam ergo cum Deus nascitur de Deo, vel cum Deus procedit¹⁴³⁹ de Deo, nec substantia potest amittere singularitatem, nec relatio pluralitatem; ideo unum est ibi tria, et tria unum; nec tamen tria de invicem dicuntur, nec incredibile.¹⁴³⁹ debet esse in natura, quae super omnia et omnibus aliis dissimilis est, esse aliquid, cuius exemplum in aliis rebus non valeat perfecte inveniri: haec autem tria Latini dicunt personas, Graeci substantias. Sicut enim dicimus nos (*Monol.* cap. 78, *al.* 76) in Deo substantiam unam, tres personas; ita ibi dicunt unam essentiam, tres substantias¹⁴⁴⁰: id ipsum ibi per substantiam¹⁴⁴¹, quod nos per personam, significantes; nec a nobis aliquatenus in fide discrepantes. Quomodo vero Filius nascatur de Patre, et Spiritus sanctus procedat a Patre et Filiis, nec tamen sit Filius; quoniam sicut est videri in hac vita non potest, beatus Augustinus (*lib. ix*, c. 12; *l. ii*, c. 3; *l. xii*, c. 5; *l. xv*, c. 26) velut per speculum et in enigmate¹⁴⁴², in libro de hac ipso Trinitate diligenter contemplatus est; et ego in *Monologio* meo (cap. 55, *al.* 55) pro¹⁴⁴³ mea possibilitate disputavi. Si quis autem velit scire cur cum in summa¹⁴⁴⁴ essentia nullus sit sexus; parens¹⁴⁴⁵ ibi potius dicatur Pater, quam mater; aut proles Filius, quam filia; aut cur Pater tantum ingenitus, Filius tantum genitus, Spiritus sanctus nec genitus, nec ingenitus, in eodem libello (cap. 56, *al.* 55) aperte¹⁴⁴⁶ inveniet¹⁴⁴⁷.

C

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴³⁰ Ponam. Punctum in punto non est nisi punctum: Habet enim punctum, velut medium, punctum mundi, velut punctum temporis, id est praesens tempus, eternitatis nonnullam *mss.* *Thu.* ponam: quod punctum in punto non est nisi unum punctum, velut medium mundi; habet enim punctum. Et punctum temporis, id est praesens tempus ad eternitatem nonnullam *mss.* *Cister.* *Vict.* *Corb.* *Gem.* ponam. Punctum in punto non est nisi unum punctum: habet enim punctum, velut medium punctum mundi, et punctum temporis, id est praesens tempus ad eternitatem nonnullam *mss.* *S. Mich.* ponam. Punctum in punto non nisi unum punctum: habet enim punctum, velut medium punctum mundi, et medium punctum temporis, id est praesens tempus ad eternitatem nonnullam¹⁴³¹ Hic tantum hoc sufficiat, qui *mss.* *Thu.* hoc tantum hic sufficiat. Quia¹⁴³² Simplex, id est, sine partibus, et indivisible est, velut *mss.* *Thu.* et *Vict.* simplex sine partibus est et indivisible, velut *mss.* *Corb.* simplex, id est, sine partibus, indivisible est, velut¹⁴³³ Sic eternitas *mss.* sicut eternitas¹⁴³⁴ Nec Deus extra *mss.* hec Deus est extra¹⁴³⁵ Idem est solus *mss.* *Vict.* *Corb.* idem et solus est¹⁴³⁶ Nec exit extra *mss.* *Vict.* *Corb.* non exit extra¹⁴³⁷ Tenet cum unitate pluralitatem *mss.* *omitt.* cum unitate¹⁴³⁸ Sed Pater alius est, et Filius alius est, procedens alius a quo procedit *mss.* sed semper alius Pater et alius Filius; et alius procedens, et alius de quo procedit.¹⁴³⁹ Vel cum Deus procedit *mss.* *Cister.* *omit.* cum¹⁴⁴⁰ Unam essentiam tres substantias *mss.* *S. Mich.* unam personam, tres substantias¹⁴⁴¹ Id ipsum per substantiam *mss.* id ipsum ibi per substantiam¹⁴⁴² In enigmate *mss.* et in enigmate¹⁴⁴³ Meo, pro *mss.* meo, cuius supra memini, pro¹⁴⁴⁴ Cur in summa *mss.* cur cum in summa¹⁴⁴⁵ Cur parens *mss.* *Vict.* *Corb.* *omit.* cur¹⁴⁴⁶ inveniet *mss.* aperte inveniet¹⁴⁴⁷ *Mss.* *Gemm.* Explicit Liber S. Anselmi de Incarnatione. *Editio Veneta* 1547. Explicit Epistola Anselmi Cantuariensis archiepiscopi, de Incarnatione Verbi. *Ms.* *Thu.* 30. Explicit Epistola Anselmi ad Urbanum papam, de Incarnatione Verbi, contra blasphemias Ruzelini Compendiensis

SANCTI ANSELMI

DE

PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI

CONTRA GRÆCOS

LIBER

PROLOGUS 1158-1159.

Negatur a Græcis quod Spiritus sanctus de Filio procedat, sicut nos Latini constemur. Nec recipiunt doctores nostros Latinos, quos in hoc sequimur. Qui quoniam evangelia nobiscum venerantur, et in aliis de trino et uno Deo credunt hoc ipsum per omnia quod nos, qui de eadem re certi sumus: spero per auxilium ejusdem Spiritus 1160 sancti, quia si malum solidæ veritati acquiescere quam pro inani victoria 1161 contendere, per hoc quod absque ambiguitate constentur, ad hoc quod non recipiunt, rationabili-
ter duci possunt. Quamvis igitur multi sint 1162, qui hoc melius me possint efficere; tamen quoniam mihi a pluribus hoc injungitur 1163, quorum petitioni, tam pro debito veritatis amore, tum pro eorum charitate et religiosa voluntate non audeo resistere; in-
voco eumdem Spiritum sanctum ut ad hoc me di-
gnetur dirigere. Ilac itaque spe pro meæ scientiæ 1164 humilitate, scientioribus altiora relinquens, quod postulant aggrediar; et Græcorum sive atque his, quæ credunt 1165 indubitanter et constentur 1166, pro certissimis argumentis ad probandum quod 1167 non credunt, utar.

CAPUT PRIMUM 1158.

Quæ communis est Latinis et Græcis fides de Trinitate.

Credunt quidem unum et solum ac perfectum esse Deum, nec ullam eum habere partem, sed totum esse quidquid est. Hunc quoque constentur esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; ita ut sive solus dicatur Pater, aut Filius, aut Spiritus sanctus; sive duo simul, Pater et Filius, aut Pater et Spiritus sanctus, aut Filius et Spiritus sanctus; sive tres

A simul, Pater, Filius, et Spiritus sanctus, idem totus et perfectus 1168 designetur Deus, quamvis non idem significet nomen Patris aut Filii, quod nomen Dei. Non enim idem est esse Deum, quod est esse Pa-
trem, aut Filium. Nomen autem Spiritus sancti, ideo quia Spiritus sanctus alicujus intelligitur spi-
ritus, pro relativo nomine ponitur. Nam quamvis Pater sit spiritus, et sanctus; et Filius sit spiritus, et sanctus; non est tamen Pater alicujus 1169 spiritus, nec Filius alicujus est spiritus 1170: sicut Spi-
ritus sanctus alicujus est spiritus; est enim spiritus Dei, et spiritus Patris, et Filii. Quamvis enim Graci negent de Filio illum procedere; non tamen negant eum esse spiritum filii. Credunt quoque et constentur Deum de Deo esse nascendo, et Deum esse B de Deo procedendo 1171; quia Filius Deus est de Patre Deo, nascendo; et Spiritus sanctus Deus est de Patre 1172 Deo, procedendo. Nec putant alium esse Deum, qui nascitur, quam de quo nascitur: et qui procedit, quam de quo procedit, quamvis secun-
dum nomina significantia quia est de quo aliquis nascitur, et est qui de aliquo nascitur, et est qui de aliquo procedit, pluralitatem adnittat; se-
cundum quam plures et alii sunt ab invicem Pa-
ter, et Filius, et Spiritus sanctus. Nam cum dici-
tur Deus esse Pater, significatur esse de quo aliquis nascitur; et cum nominatur Filius, intelli-
gitur esse qui de aliquo nascitur; et quando Spiritus sanctus nominatur 1173, quia non absolute spiritum, sed spiritum Dei intelligimus, monstratur esse qui C de aliquo procedit. Sed cum dicitur quia Filius est de Patre, et Spiritus sanctus est de Patre 1174 intel-
ligitur 50 quia hoc quod est Filius, aut Spiritus

VARIÆ LECTIONES.

1158-1159 *Collatus est liber De processione Spiritus sancti cum riss. Beccensi, Genimeticensi, Victorinisi tri- bus alias notatis CC 9, EE 13, et RR. 3 duobus Thuanis, scilicet 30 et 90, uno Corbeiensi 307, uno Cisterciensi, et uno bibliothecæ S. Michaelis in monte, in quo non compleatus habetur; et cum editione Gothica. — Ms. Vict. 3. Libellus editus ab Anselmo archiepiscopo Cantuariensi de Processione Spiritus sancti. ms. Cister. Incipit liber ejusdem de Processione Spiritus sancti. ms. Corb. 307. De Processione Spiritus sancti liber Anselmi. In ms. Corb. est per modum prologi 1160 Auxilium Spiritus mss. Bcc. Gen. Vict. Corb. et Edit. Goth. au-
xilium ejusdem Spiritus 1161 Iuani gloria mss. inani victoria 1162 Multi sunt mss. multi sint 1163 A plu-
ribus injungitur ms. Vict. 13. a pluribus hoc injungitur 1164 Mere scientiæ ms. Vict. 13. mere conscientie 1165 Quæ credunt mss. Vict. Corb. qui credunt 1166 Et considerenter mss. et constentur 1167 Pro cer-
tissimis ad reprobandum quod mss. pro certissimis argumentis ad probandum quod Edit. Goth. pro certiss. argumentis ad reprob. quod 1168 Est in ms. Corb. Caput 1 1169 Totus perfectus mss. totus et perfectus 1170 Non tamen pater alicujus mss. non est tamen pater alicujus 1171 Nec filius alicujus spiritus mss. Vict. nec filius alicujus est spiritus ms. Corb. vel filius alicujus spiritus 1172 Deum de Deo esse proce-
dendo mss. Deum esse de Deo procedendo 1173 Spiritus sanctus est de Patre mss. Spiritus sanctus Deus est de Patre 1174 Spiritus sanctus nominatur ms. Cister. nuncupatur 1175 Et Spiritus sanctus de Patre mss. et Spiritus sanctus est de Patre*

sanctus, habent de Patre ¹⁴⁴. Sed alio modo intelligitur Filius esse de Patre, et aliter Spiritus sanctus : Filius enim est de Patre suo, id est de Deo qui est Pater ejus; Spiritus sanctus vero non est de Deo patre suo, sed tantum de Deo qui est Pater. Ergo Filius secundum quod est de Deo, dicitur Filius ejus; et ille de quo est, Pater ejus : Spiritus sanctus autem non secundum quod est de Deo, est filius ejus ¹⁴⁵; nec ille de quo est pater ejus. Certum est etiam quia Deus non est Pater aut Filius, aut Spiritus alicuius nisi Dei ¹⁴⁶; nec illa, res est Deus, nisi idem Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Et sicut unus Deus est, sic unus tantum Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus est. Unde fit ut non sit illa Trinitate Pater nisi ejusdem Filii; nec Filius, nisi ejusdem Patris; neque Spiritus sanctus alicuius spiritus, nisi ejusdem Patris et Filii. Haec itaque sola causa pluralitatis est in Deo; ut Pater, et Filius, et Spiritus sanctus dici non possint de invicem, sed alii sint ab invicem ¹⁴⁷; quia predictis duobus modis est Deus de Deo. Quod totum potest dici relatio : nam, quoniam ¹⁴⁸ Filius existit de Deo, nascendo, et Spiritus sanctus, procedendo; ipsa diversitate nativitatis, et processionis referuntur ad invicem, ut diversi et alii ab invicem. Et quando substantia, habet esse de substantia, duæ sunt ibi relationes insociabiles ; si secundum illas nomina ponantur substantiae cum enim homo est, gignendo, de homine; dicitur homo, de quo est homo, pater; et homo, qui est de homine, filius. Impossibile igitur est patrem esse illum filium, cuius pater est; et filium esse illum patrem, cuius filius est : quoniam patrem esse illum, et filium esse patrem nihil prohibeat, cum unus homo pater est, et filius; quoniam ad alium est pater, et ad alium filius ¹⁴⁹. Nempe cum Isaac sit pater Jacob, et filius Abraham; pater est filius, et filius pater sine ¹⁵⁰ repugnantia; quoniam ad alium pater dicitur quam ad suum patrem; et filius ad alium quam ad suum filium; patrem autem esse in eodem Isaac illum ¹⁵¹ filium, cuius pater est; aut filium esse illum patrem ¹⁵², cuius est filius ¹⁵³, non est possibile. Ita ergo in Deo, nam Deus sit Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; nec sit Pater, nisi ejusdem Fili; nec Filius, nisi ejusdem Patris; nec Spiritus alicuius ¹⁵⁴, nisi ejusdem Patris et Filii : Pater non est Filius, aut Spiritus sanctus; Filius non est Pater; nec Spir-

A tus sanctus est Pater. Quippe ¹⁵⁵ quoniam Filius est de Patre, et Spiritus sanctus est de Patre ¹⁵⁶; nec ille, de quo est aliquis, potest esse ille qui de se est; nec ille, qui de aliquo est, valet esse is de quo est, sicut jam dictum est : ideo nec Pater est Filius, aut Spiritus sanctus; nec Filius, sive Spiritus sanctus est Pater. Filius autem, ut interim aliam causam dicam, quoniam nondum constat quod Spiritus sanctus de illo sit et procedat, ideo non est Spiritus sanctus, nec Spiritus sanctus est Filius; quia Filius, nascendo, habet esse de Patre; Spiritus sanctus vero, non nascendo, sed procedendo, nec Filius potest esse suus spiritus, nec Spiritus sanctus, valet, esse ille cuius spiritus est.

CAPUT II. ¹⁵⁷

B *Quomodo indivisibilis unitas, et insociabilis plura, litas in Deo convenient.*

Hic præmisq; quomodo indivisibilis unitas, et insociabilis pluralitas in Deo se ad invicem habeant, inquiramus. Quoniam autem haec, quæ dicta sunt, pariter credimus indubitanter et confitemur : et nos, qui dicimus Spiritum sanctum de Filio procedere, et Græci qui nobiscum de hac re non sentiunt, debemus absque ulla ambiguitate, quæ ex his necessarie consequuntur, uno consensu suspicere. Sequitur enim secundum unitatis Dei, que nullas habet partes, proprietatem; ut quidquid de unq Dño, qui totus est quidquid est, dicitur, de toto Deo Patre dicitur, et de Filio, et de Spiritu sancto; quia unusquisque solus, et totus, et perfectus Deus est. Supradicta vero relationis oppositio, quæ ex hoc nascitur ¹⁵⁸ quia supradictis duobus modis Deus de Deo est, prohibet Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum de invicem dici, et propria singulorum aliis attribui. Sic ergo hujus unitatis, et hujus relationis consequentiæ se contemporant; ut nec pluralitas quæ sequitur relationem transcat ad ea in quibus prædictæ simplicitas sonat unitatis ¹⁵⁹; nec unitas prohibeat pluralitatem, ubi eadem relatio significatur; quatenus nec unitas amittat aliquando suam consequentiam ¹⁶⁰, ubi non obviat aliqua relationis oppositio; nec relatio perdat quod suum est, nisi ubi obseruit unitas inseparabilis. Quod si per exempla consideremus, clarius apparebit ¹⁶¹ qualiter quidem unitatis simplicitas a se excludat pluralitatem, quæ est in relativorum nominum significatione, facile est cognoscere : constemur enim quia Pater non

C *in eodem illius mss. in eodem Isaac illum ¹⁵⁴ Aut Filium esse illius Patrem ¹⁵⁵ aut Filium esse illum Patrem ms. Corb. aut illum Filium esse illum Patrem ¹⁵⁶ Cujus est Filius ms. Corb. cuius sit Filius ¹⁵⁷ Ad alium est pater, ad alium filius mss. ad alium est Pater, et ad alium Filius ms. Corb. ad alium est Pater, ad alium est Filius ¹⁵⁸ Et Filius est Pater sine mss. Vict. et Filius Pater sine ¹⁵⁹ In eodem illius mss. in eodem Isaac illum ¹⁵⁴ Aut Filium esse illius Patrem ¹⁵⁵ aut Filium esse illum Patrem ms. Corb. aut illum Filium esse illum Patrem ¹⁵⁶ Cujus est Filius ms. Corb. cuius sit Filius ¹⁵⁷ Patris, ne Spiritus alicuius nisi mss. Patris, nec Spiritus alicuius, nisi ¹⁵⁸ Filius non est Pater aut Spiritus sanctus; nec Spiritus sanctus est Pater, aut Filius. Quippe mss. Filius non est Pater; nec Spiritus sanctus est Pater. Quippe ¹⁵⁹ Quoniam Filius de Patre, et Spiritus sanctus de Patre ¹⁶⁰ Cap. 3. Est in mss. Corb. Caput 2 ¹⁶¹ Ex eo nascitur mss. ex hoc nascitur ¹⁶² Prædictæ simplicitas sonat unitatis mss. Corb. Vict. 13. prædictæ simplicitas sonat unitatis ¹⁶³ Suam consequentiam mss. suum consequens ¹⁶⁴ Clarius erit mss. Vict. S. Mich. Corb. Cister. clarius apparebit*

VARIAE LECTIONES.

¹⁴⁴ Habet de Patre mss. et Ed. Goth. habent de Patre ¹⁴⁵ Dicitur filius ejus mss. est filius ¹⁴⁶ Aut Spiritus sanctus alicuius nisi Dei mss. Corb. Vict. 3. aut spiritus alicuius nisi Dei ¹⁴⁷ Alii, sicut ab invicem mss. sed alii sint ab invicem ¹⁴⁸ Nam quomodo mss. nam quoniam ¹⁴⁹ Ad alium est pater, ad alium filius mss. ad alium est Pater, et ad alium Filius ms. Corb. ad alium est Pater, ad alium est Filius ¹⁵⁰ Et Filius est Pater sine mss. Vict. et Filius Pater sine ¹⁵¹ In eodem illius mss. in eodem Isaac illum ¹⁵² Aut Filium esse illius Patrem ¹⁵³ aut Filium esse illum Patrem ms. Corb. aut illum Filium esse illum Patrem ¹⁵⁴ Cujus est Filius ms. Corb. cuius sit Filius ¹⁵⁵ Patris, ne Spiritus alicuius nisi mss. Patris, nec Spiritus alicuius, nisi ¹⁵⁶ Filius non est Pater aut Spiritus sanctus; nec Spiritus sanctus est Pater, aut Filius. Quippe mss. Filius non est Pater; nec Spiritus sanctus est Pater. Quippe ¹⁵⁷ Quoniam Filius de Patre, et Spiritus sanctus de Patre ¹⁵⁸ Cap. 3. Est in mss. Corb. Caput 2 ¹⁵⁹ Ex eo nascitur mss. ex hoc nascitur ¹⁶⁰ Prædictæ simplicitas sonat unitatis mss. Corb. Vict. 13. prædictæ simplicitas sonat unitatis ¹⁶¹ Suam consequentiam mss. suum consequens ¹⁶² Clarius erit mss. Vict. S. Mich. Corb. Cister. clarius apparebit

est Filius, aut Spiritus sanctus; nec Filius Pater, aut Spiritus sanctus; nec Spiritus sanctus Patèr, aut Filius. Sequitur ergo alios ab invicem, et plures esse, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. At Pater est Deus, Filius est Deus, et Spiritus sanctus est Deus. Quid itaque consequentius, si prædicta personarum¹⁴⁸⁴ pluralitas suam servat proprietatem, quam Patrem et Filium et Spiritum sanctum plures deos esse, et alios ab invicem? Sed hoc nullatenus admittit inviolabilis simplicitas Deitatis, quam unum solum Deum esse credimus. Sic repelit unitas essentiae Dei, relativorum consequentiam. Considerandum quoque est quomodo relationum pluralitas obviet unitatis consequentiaz; si prius posuerimus aliqua ex his, in quibus nulla obsistit oppositio. Dicimus unum Deum esse Patrem, et esse Filium, et esse Spiritum sanctum, et unum eundemque¹⁴⁸⁵ Deum esse, sive singuli, sive bini, sive tres simul dicantur¹⁴⁸⁶. Si ergo Deus est æternus, propriæ unitatem Deitatis, ex necessitate sequitur quia æternus est Pater, æternus est Filius, æternus est Spiritus sanctus. Et quoniam sive singuli, sive plures simul, sunt unus Deus; non est nisi unus æternus. Similis consequentia, si Deus dicitur creator, sive justus, sive aliquid aliorum, in quibus nulla prædicta intelligitur relatio.

CAPUT III.

Quomodo unitalis Dei consequentiam restringat relatio.

Vidamus nunc¹⁴⁸⁷ quomodo hanc unitatis Dei consequentiam restringat relatio. Dicimus enim quia Deus est Pater. Quoniam ergo unus est Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, exigit unitas Dei ut Filius sit Pater, et Spiritus sanctus sit Pater; sed obviat relatio quæ prohibet Filium aut Spiritum sanctum esse Patrem. Quippe nec natura permittit, nec intellectus capit existentem de aliquo esse de se. Existit autem Filius et Spiritus sanctus de Patre; quare non potest Filius aut Spiritus sanctus esse Pater, quamvis Deus sit Pater, et unus idemque Deus sit Pater et Filius et Spiritus sanctus. Idipsum cognoscitur¹⁴⁸⁸, si dicitur Deus esse Filius: vult enim unitatis Dei consequentia, ut et Pater¹⁴⁸⁹, et Spiritus sanctus sit Filius. Sed Pater, de quo est Filius, non potest esse qui de se est; Spiritus vero sanctus, qui existit de Patre procedendo, non est ille qui est de Patre nascendo. Item: Cum dicitur, Deus est Spiritus sanctus; requirit unitas præ-

A dicta Patrem quoque et Filium esse Spiritum sanctum; sed nec Pater, de quo est Spiritus sanctus potest ille esse qui de se est; nec Filius, qui existit de Patre nascendo, est ille qui de eodem Patre est procedendo, id est Spiritus sanctus. Cum autem apparebit quia Spiritus sanctus est de Filio, tunc quoque palam erit quæ propter hoc nequit esse Filius Spiritus sanctus, et Spiritus sanctus Filius. Consideremus adhuc¹⁴⁹⁰ quomodo supradictæ oppositiones obsistant¹⁴⁹¹ consequentia: prædictæ unitatis: Deus est de Deo. Hoc ergo semel accepto, quoniam idem Deus est Pater et Filius et Spiritus sanctus; sequitur secundum hanc identitatem ut Deus Pater sit Deus de Deo, et Deus de quo est Deus; et similiter Filius, Deus de Deo, et Deus de quo est Deus; et eodem modo Spiritus sanctus. Verum querere utrum unusquisque sit Deus¹⁴⁹² de quo est Deus, non est aliud quam considerare utrum singulus quisque sit Deus de Deo. Non enim potest de Deo Deus esse¹⁴⁹³, nisi Pater aut Filius aut Spiritus sanctus; et nisi de Patre aut de Filio aut de Spiritu sancto. Inspiciamus ergo utrum¹⁴⁹⁴ unusquisque sit Deus de Deo, et patebit utrum sit singulus quisque Deus de quo est Deus. Sed Pater non potest esse de Deo, propter prædictam oppositionem. Cum enim non sit Deus nisi aut Pater aut Filius aut Spiritus sanctus, aut duo ex his, aut tres simul; non potest esse Deus Pater de Deo, nisi aut de Patre, hoc est de seipso, aut de Filio, aut de Spiritu sancto¹⁴⁹⁵, aut de duobus, aut de tribus. De seipso non potest esse; quia existens de aliquo, et de quo existit non potest idem esse. De Filio non est; quia Filius est de ipso: et ideo non potest esse de Filio. De Spiritu sancto non est, quia de illo est Spiritus sanctus; nec valet esse ille¹⁴⁹⁶ qui de se est. De duobus vel tribus simul nequit esse Pater, propter eamdem oppositionis rationem. Filium vero Deum necesse est esse de Patre Deo, quia Pater non est de illo; de Filio vero, hoc est de seipso esse nequit; non est idem existens de aliquo, et de quo existit. Utrum autem sit de Spiritu sancto, aut Spiritus sanctus de illo post monstrabitur. Sed prius dicemus de Spiritu sancto si secundum consequentiam prædictam sit de Patre, et de seipso. De Patre quidem necesse est eum esse; quia nulla obviat oppositio: non enim est Pater de illo. De seipso vero impossibile est eum esse; quia non potest existens de aliquo, et de quo est, idem esse. In his omnibus nihil obviat consequentia unius iden-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴⁸⁴ Si prædictarum personarum mss. si prædicta personarum¹⁴⁸⁵ Et unum eundem mss. Gem. Becc. Corb. Cister. et unum eundemque Deum¹⁴⁸⁶ Tres simul dicantur ms. Vict. 3. tres simul esse dicantur¹⁴⁸⁷ Videamus nunc etc. in ms. Corb. hic incipit Caput 3. ¹⁴⁸⁸ Idipsum et cognoscitur mss. Vict. Gem. Becc. Corb. Cister. idipsum cognoscitur¹⁴⁸⁹ Ut Pater et mss. Vict. Corb. ut et Pater et¹⁴⁹⁰ Consideremus adhuc etc. in ms. Vict. 13. hic incipit Caput 4. ¹⁴⁹¹ Oppositiones obsistant mss. Vict. 9. et 3. Corb. Gem. Becc. oppositiones obsistant¹⁴⁹² Utrum quisquis sit Deus mss. Vict. Corb. S. Mich. Cister. et Ed. Goth. utrum unsquisque sit Deus¹⁴⁹³ Potest Deus de Deo, Deus esse mss. Vict. S. Mich. Corb. potest de Deo Deus esse¹⁴⁹⁴ Inspiciamus; utrum mss. Inspiciamus ergo utrum¹⁴⁹⁵ Hoc est de Filio aut de Spiritu sancto mss. et Ed. Got. hoc est de ipso, aut de Filio, aut de Spiritu sancto¹⁴⁹⁶ Ne valet ille mss. et Ed. Goth. nec valet esse ille

tatis¹⁴⁰⁷, nisi aliqua de supradictis oppositio. Quod A vero in his cognoscitur, in omnibus, quae de Deo dicuntur, immutabiliter evenire necesse est.

CAPUT IV¹⁴⁰⁸.

Cum Filius non sit de Spiritu sancto, ipse Spiritus ex Filio procedit.

Nunc querendum est per supradictas irrefragabiles rationes, utrum Filius sit de Spiritu sancto, aut Spiritus sanctus de Filio. Dico quia sicut, per supradictam rationem, aut Pater est de Filio, aut Filius de patre: et similiter aut est de Spiritu sancto Pater¹⁴⁰⁹ aut Spiritus sanctus de Patre; ita est aut Filius de Spiritu sancto, aut Spiritus sanctus de Filio. Quod qui negat, neget etiam necesse est unum colum Deum esse; aut Filium Deum esse; aut Spiritum sanctum Deum esse; aut Deum esse de Deo, sequia ex his sequitur quod dico. Amplius: Non est¹⁴¹⁰ Filius aut Spiritus sanctus de Patre, nisi de Patris essentia, quae una est illi cum Filio et Spiritu sancto. Cum ergo dicitur quia Filius est de Deo Patre; si idem Deus est Pater et Spiritus sanctus, sequitur, secundum unitatem Deitatis, ut sit etiam de Spiritu sancto. Eodem modo: Quando constemur Spiritum sanctum esse de Deo Patre; si idem Deus est, Pater et Filius, sequitur secundum eamdem Deitatis unitatem, ut sit et de Filio. Ex his igitur aperte cognoscitur quia aut Filius est de Spiritu sancto, aut Spiritus sanctus de Filio; quoniam utrumque nequit esse verum aut falsum. Necesse est ergo Spiritum sanctum esse de Filio; si potest monstrari Filium non esse de illo. Nam si quis dicit non sequi Filium esse de Patre et de Spiritu sancto¹⁴¹¹, idcirco quoniam unus est¹⁴¹² Deus, Pater et Spiritus sanctus; etiamsi¹⁴¹³ non opponitur aliud, aut Spiritum sanctum esse de Patre et Filio, quoniam unus est Deus Pater et Filius; quavis non sit Filius de Spiritu sancto: consideret, quia cum est Deus de Deo, aut est totus de toto, aut pars de parte, aut totus de parte, aut pars de toto. Sed Deus¹⁴¹⁴ nullam habet partem: impossibile igitur est ut sit Deus de Deo, aut ut totus de parte¹⁴¹⁵, aut ut pars de toto, aut ut pars de parte. Necesse est igitur ut, si est Deus de Deo, totus sit de toto. Cum ergo Filius dicitur esse de Deo qui est Pa-

ter et Spiritus sanctus, aut alias totus erit Pater, alias totus Spiritus sanctus, ut de toto Patre sit, et non de toto Spiritu sancto; aut si idem totus Deus est Pater et Spiritus sanctus: ex necessitate enim est de Deo toto, qui unus totus est Pater et Spiritus sanctus; est pariter¹⁴¹⁶ de Patre et Spiritu sancto, si non repugnat aliud. Eodem modo, cum dicitur Spiritus sanctus esse de toto Deo, qui est Pater et Filius; aut alias totus erit Pater, alias totus Filius, ut sit de toto Patre, et non de toto Filio Spiritus sanctus; aut cum est de Patre Spiritus sanctus, non potest non esse de Filio; si non est Filius de Spiritu sancto. Nulla enim alia ratione potest negari Spiritus sanctus esse de Filio.

Dicit aliquis: Si quoniam unus Deus est Pater B et Spiritus sanctus, cum Filius¹⁴⁰⁷ est de Patre, sequitur eum esse de Spiritu sancto; aut cum Spiritus sanctus est de Patre, quia idem Deus est Pater¹⁴⁰⁸ et Filius, est etiam de Filio: cum Pater gignit Filium, necesse est cum gigneret quoque Spiritum sanctum; quia unus idemque Deus est Filius et Spiritus sanctus. Et cum Spiritus sanctus procedit de Patre, propter eamdem unitatem Deitatis Filii et Spiritus sancti, procedit et Filius de Patre ita sicut Spiritus sanctus. Si vero unitas Dei¹⁴¹⁷ in Filio et Spiritu sancto non illam habet vim consequentia, ut ulerque similiter sit genitus et procedens, videtur quod non ex eo quod¹⁴¹⁸ unus Deus est Pater¹⁴¹⁹ et Spiritus sanctus sequitur Filium esse de Spiritu sancto, aut Spiritum sanctum esse de Filio; quoniam idem Deus est Pater et Filius, ut dicas. Ad quod ego:

Habent utique a Patre esse Filius et Spiritus sanctus, sed diverso modo; quia alter nascendo, alter procedendo, ut alii sint per hoc ab invicem, ut dictum est¹⁴²⁰. Et ideo, cum nascitur unus, non potest cum eo nasci ille, qui per hoc est alius ab eo, quia non similiter nascitur, sed procedit, et cum unus procedit; nequit ille simul procedere, qui per hoc est alius ab illo, quia non similiter procedit, sed nascitur. Et ideo non habet hic unitas illam vim¹⁴²¹ consequentia; quia pluralitas obviat, quae ex nativitate nascitur et processione. Nam et si per aliud non essent plures Filius et Spiritus sanctus, per hoc solum essent diver-

D

VARIAE LECTIONES.

¹⁴⁰⁷ Unius identitas mss. Vict. Corb. et Edit. Goth. unius identitatis¹⁴⁰⁸ Est in ms. Vict. 15. Caput 5. ¹⁴⁰⁹ De Patre, aut de Spiritu sancto Pater mss. de Patre, et similiter, aut est de Spiritu sancto Pater¹⁴¹⁰ Amplius, non est aliis mss. amplius, non est Filius¹⁴¹¹ Esse de Patre et Spiritu sancto mss. Cister. Corb. S. Mich. esse de Patre et de Spiritu sancto¹⁴¹² Quoniam unus est mss. idcirco quoniam unus est¹⁴¹³ Deus Pater et Spiritus sanctus, etiamsi mss. Vict. 9 Corb. Deus et Pater et Filius et Spiritus sanctus etiamsi¹⁴¹⁴ Pars de parte, aut pars de toto, sed Deus mss. pars de parte aut totus de parte, aut pars de toto sed Deus¹⁴¹⁵ Ut si Deus est de Deo, totus sit de parte mss. ut si Deus de Deo ut totus de parte Edit. Goth. ut si Deus est de Deo: ut totus sit de parte¹⁴¹⁶ Toto quia est unus totus, tam Pater quam Spiritus sanctus: est pariter mss. toto qui unus totus est Pater et Filius et Spiritus sanctus: et pariter¹⁴¹⁷ Quoniam unus Deus Pater et Spiritus, cum Filius mss. et Edit. Goth. si quoniam unus Deus Pater et Spiritus sanctus, cum Filius¹⁴¹⁸ Idem est Deus Pater mss. Vict. Corb. si quoniam unus est Deus Pater et Spiritus sanctus, cum Filius¹⁴¹⁹ Si vero unitas Dei¹⁴²⁰ Non ex eo quod mss. Vict. non ex hoc quia¹⁴²¹ Unus est Deus Pater mss. Vict. Corb. unus Deus est Pater¹⁴²² Sint ab invicem, per hoc quod dictum est mss. Gem. Bec. Vict. Thu. Cister. sint per hoc ab invicem, ut dictum est mss. Corb. sint per hoc ab invicem, quia ut dictum est¹⁴²³ Unitas illa vici mss. Bec. Gem. S. Mich. Corb. unitas illam vim

si. Cum autem dico ex eo quia Pater unus Deus est cum Filio aut cum Spiritu sancto, sequi Filium esse de Spiritu sancto, aut Spiritum sanctum esse de Filio: nulla ibi pluralitas generatur, quae unitatis obviet consequentia; quia non utrumque dico esse, sed alterum tantum. Omnimoda igitur et inexpugnabili necessitate concluditur, quia si vera sunt quae supra dixi nos pariter cum Graecis credere, aut Filius est de Spiritu sancto, aut Spiritus sanctus est de Filio. Quod autem Filius non sit de Spiritu sancto, palam est ex catholicâ fide. Non enim est Deus de Deo, nisi aut nascendo, ut Filius; aut procedendo, ut Spiritus sanctus. Filius autem non nascitur de Spiritu sancto: si enim nascitur de illo, est filius Spiritus sancti, et Spiritus sanctus est pater ejus; sed alter alterius nec pater, nec filius¹⁸¹³ est. Non ergo nascitur de Spiritu sancto Filius; nec minus apertum est quia non procedit de illo. Esset enim spiritus ejusdem Spiritus sancti. Quod aperie negatur, cum Spiritus sanctus dicitur et creditur spiritus Filii. Non enim **52** potest esse spiritus sui spiritus. Quare non procedit Filius de Spiritu sancto. Nullo ergo modo est de Spiritu sancto Filius. Sequitur itaque inexpugnabili ratione Spiritum sanctum esse de Filio, sicut est de Patre.

CAPUT V¹⁸¹⁴.

Erincitur Spiritum sanctum hoc, quod est, habere a Patre; contra quemdam episcopum Graecis saventem.

Forsitan negabunt Graeci Spiritum sanctum esse Deum de Deo, sicut est Filius Deus de Deo; quoniam probamus per hoc illum esse et procedere de Filio; nec est positum in illo symbolo, in quo reprehendimur ab illis addidisse processionem ejus de Filio. Sed qui hoc pulat, negat aut Patrem esse Deum, de quo est Spiritus sanctus; aut Spiritum sanctum esse Deum, qui est de Patre; aut hoc ipsum quod est Spiritus sanctus esse de Patre. At Patrem non esse Deum, aut Spiritum sanctum, nullus¹⁸¹⁵ suscipit Christianus. Videamus igitur utrum hoc ipsum quod est essentialiter Spiritus sanctus, sit¹⁸¹⁶ de Patre: quod quemdam episcopum, Graecis forsitan saventem, in Barensi civitate sensi nolle sentire. Nam si non est hoc ipsum¹⁸¹⁷ de Patre, quod est: cum sit unus idemque Deus, qui Pater; inveniri nequit unde sit alius a Patre. Non enim inde alius¹⁸¹⁸ est, quia Pater habet Filium, et Spi-

ritus sanctus non habet Filium. Per hoc enim probari possunt¹⁸¹⁹ quia alii sunt ab invicem; non tamen haec est causa ut diverse sint personæ. Quippe si duo sint homines, quorum alter habeat filium, alter non, quamvis per hoc ostendi possint esse diversi; non tamen ob hoc alii sunt ab invicem, quia quoquomodo se habeant in habendo et non habendo filium, diversitatem tamen non amittunt. Ita in Patre et Spiritu sancto, non quia alius filium habet, alius non habet¹⁸²⁰, idcirco sunt diversi¹⁸²¹; sed quoniam diversi sunt, ideo nihil prohibet eos in habendo¹⁸²² et non habendo filium esse dissimiles. Similiter responderi potest, si ideo dicitur alius, quia non ab alio procedit Spiritus sanctus, sicut ipse procedit a Patre. Quippe, ut secundum illos loquar

B qui negant Spiritum sanctum de Filio procedere, sicut non est haec causa, quia Spiritum sanctum Filius de se procedentem non habet, sicut Pater; ut alius sit a Patre (sequeretur enim ut si Spiritus sanctus procederet de Filio, Filius non esset alius a Patre), ita per hoc non est Spiritus sanctus a Patre alius, quia non habet filium, aut Spiritum sanctum de¹⁸²³ se procedentem, sicut Pater. Et quemadmodum Filius non ideo est alius a Patre; quia Patrem habet, et Pater non habet patrem, (si enim Pater haberet patrem, alius tamen esset a Filio¹⁸²⁴) ita Spiritus sanctus, quia de aliquo procedit, et Pater a nullo, non propter hoc est alius a Patre; quia si Pater de aliquo procederet¹⁸²⁵ non minus tamen esset alius a Patre, de quo procedit. Palam igitur C est quia non ideo est Spiritus sanctus alius a Patre, quia non habet filium, aut Spiritum sanctum de se procedentem, sicut Pater; nec quia de aliquo procedit, et Pater de nullo. Sed neque per hoc intelligi potest esse a Patre alius, quia Spiritus est Patris; si de illo non habet esse. Potest enim intelligi aliquis alius ab aliquo, priusquam sit illius; quamvis alicuius nequeat esse, nisi sit alius: ut cum dicitur homo dominus alienus, aut homo alterius hominis, prius intelligitur alius ab illo¹⁸²⁶, cuius esse dicitur, quam sit ejus dominus vel homo. Sic itaque, si Spiritus¹⁸²⁷ sanctus non est de Patre, nihil prohibet eum intelligi prius alium ab illo, quam sit illius. Quare non facit illum alium esse a Patre hoc quia Spiritus ejus est: si per hoc non habet ut sit alius ab illo, per hoc quod est Spiritus¹⁸²⁸ illius; sicut Filius per hoc est alius a Patre, per quod est Filius ejus: D quod non est aliud nisi quia de ipso existit nascendo

VARIE LECTIONES.

¹⁸¹⁶ Sequitur filium esse mss. *Gem. Bec. et Edit. Goth.* sequi filium esse¹⁸¹⁷ Nec Pater, nec Filius mss. et *Edit. Goth.* nec Pater Filius est¹⁸¹⁸ *Est in ms. Vict. 13. Caput 6*¹⁸¹⁷ Spiritum sanctum nullus ms. *Cister.* Spiritum sanctum non esse Deum, nullus¹⁸¹⁹ Essentialiter Spiritus sit mss. *Edit. Goth.* essentialiter, sit Spiritus sanctus¹⁸¹⁹ Si non est ipsum mss. si non hoc ipsum¹⁸²⁰ Non enim nisi alius mss. non enim inde alius¹⁸²¹ Per hoc enim probari potest mss. per hoc enim probari possunt mss. *S. Mich.* per haec enim probari possunt¹⁸²² Alius filium habet, alius non habet ms. *Corb.* alius habet, alius non habet filium¹⁸²³ Idcirco sunt diversi ms. *Vict. 3.* idcirco non sunt diversi¹⁸²⁴ Idcirco nihil prohibet eos in habendo mss. *Gem. Bec. Vict. 3. Corb.* ideo nihil prohibet non esse in habendo¹⁸²⁵ Aut Spiritum sanctum de ms. *Cister.* rectius aut Spiritum de¹⁸²⁶ Alius tamen esset a Patre mss. alius tamen esset a Filio¹⁸²⁷ Si Pater de aliquo procederet mss. *S. Mich.* si Pater de aliquo procederet¹⁸²⁸ Prius enim intelligitur alius ab illo mss. omitt. enim¹⁸²⁹ Si itaque Spiritus mss. sic itaque si Spiritus¹⁸²⁹ Hoc quod Spiritus mss. *Vict. Bec. Gem.* hoc quia Spiritus ms. *Corb.* hoc Spiritus

¹⁵²¹ Videatur itaque quod Spiritus sanctus non sit per aliud a Patre alius, nisi quia ab illo habet esse quod est; quamvis alio suo modo, quam Filius. Investigemus tamen ¹⁵²² hoc diligentius. Utique aut postquam fuit Spiritus sanctus hoc quod est, contigit illi alium esse a Patre, aut in existendo habet unde alius est. Contingit enim ¹⁵²³ aliquem esse quod est, priusquam sit alius; et contingit aliquem alium in existendo fieri: prius autem quemquam esse alium, quam sit hoc quod est, non est possibile. Namque primus homo, priusquam de illo esset homo aliquis, erat ipse homo, sed non erat alius: cum vero primum exstiret de illo aliquis; et ille de quo exstiret postquam fuit, factus est alius ¹⁵²⁴; et qui de illo exstiret, simul habuit et esse, et alium esse. Aut ergo Spiritus sanctus, sicut dixi, postquam fuit, factus est a Patre alius; aut habet in existendo propter quod alius dicitur. Sed si postquam fuit, contigit illi alium esse a Patre; cum non sit alia persona, nisi quoniam alius est ab illo, non fuerunt illae semper tres personae; quia ista non semper fuit, sicut non semper fuit ¹⁵²⁵ Spiritus sanctus alius a Patre. Quoniam itaque ¹⁵²⁶ falsa sunt haec: patet quia in existendo habet unde alius est. Esse autem nequit nisi aut ex aliquo, sicut Filius; aut ex nullo, sicut Pater. Quod si ex nullo quemadmodum Pater existit; aut ita existit unusquisque per se, ut neuter ab altero quidquam habeat; et sunt duo dicitur ¹⁵²⁷, Pater et Spiritus sanctus: aut quoniam unus Deus sunt ¹⁵²⁸, si uterque de nullo est, penitus nihil inveniri valet in fide Christiana, unde sint ab invicem alii; sed unus idemque est Pater ¹⁵²⁹, et Spiritus sanctus, et una persona: que vera fides abhorret. Non est ergo verum Spiritum sanctum a nullo esse. Si autem est ab aliquo, non est nisi ex Deo qui est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; sed a seipso nequit esse, quoniam nulla persona a seipso potest existere ¹⁵³⁰. Quare si quis eum negat esse a Filio, negare nequit illum a Patre esse. Si quis autem dicit quia sicut non habeat esse de Patre; tamen per processionem alius potest intelligi. Ad hoc quoniam respondentibus arbitror, ne possit aliquid in hac questione nostra objici assertioni, cui nostra responsio non obviet: nec miretur aliquis me tantum

A in hoc immorari ¹⁵³¹, quoniam non parve auctoritatis erat ille inter suos, quem sensi non sentire Spiritum sanctum hoc; quod est, habere ex Patre; nec tunc habui opportunitatem respondendi.

CAPUT VI ¹⁵³².

Spiritum sanctum, nisi esse a Patre habeat, non posse intelligi alium esse ab eo, per missionem seu processionem.

Qui ergo Spiritum sanctum dicere vult ex sola processione alium esse a Patre, licet non sit ex illo, intelligit aut id ipsum esse procedere de Patre solummodo, quod est mitti vel dari a Patre: ut cum mitti vel dat cum Pater, tunc tantum procedat ¹⁵³³ a Patre, aut hoc esse procedere, quod est de Patre; sed si idem est ¹⁵³⁴ procedere, quod est dari vel mitti,

B procedit pariter a Filio sicut a Patre Spiritus sanctus; quoniam ab illo similiter mittitur et datur. Item: Si non aliud Spiritui sancto procedere, quam mitti vel dari; non est alius a Patre, nec procedit a Patre, nisi cum datur vel mittitur: quod nemus puto, intelligit. Semper enim est alius a Patre Spiritus sanctus, etiam ante creaturam; non autem datur, vel mittitur; nisi creaturae; nec tamen dicendum est quod accidat ei dari, vel mitti. Nam cum ipse sit ubique et immutabilis, accipienti quidem accidit aliquid; quia circa illum sit quod prius non erat; et abesse potest; circa Spiritum sanctum vero nihil sit quod prius non erat ¹⁵³⁵. Cum enim cæcus in luce non sentit lucem, non magis nec ¹⁵³⁶ minus habet aliquid lux; et si depulsa cœcitate sentiat cæcus lucem, circa illum sit motus, non circa lucem. Patet itaque ¹⁵³⁷ non esse Spiritum **53** sanctum alium a Patre per sic intellectam processionem, ut non sit aliud illi procedere quam dari vel mitti. Est ergo patens ¹⁵³⁸ eum per processionem habere esse de Patre; et per hoc alium esse a Patre, sicut Filius non per aliud est a Patre alius quam per hoc quia de illo existit. Est igitur Deus de Deo, et procedit de Deo; quia et ipse est Deus, et Pater Deus, de quo est et procedit. At si dicimus duas Spiritus sancti posse nominari processiones: unam, quando existit de Patre; alteram, quando datur vel mittitur. Non puto hoc esse ne-

C Candum, si unaquæque in suo sensu intelligitur ¹⁵³⁹.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁵³¹ Quod non est aliud nisi quod de ipso existit nascendo ms. Vict. 3. quod non est aliud nisi quia de ipso existit nascendo ms. Corb. quod non est aliud nisi quia ex ipso existit nascendo ¹⁵³⁰ Investigemus tamen etc. in ms. Corb. hic incipit Capit 6. et in ms. vero exstiret de illo aliquo et ille de quo exstiret, postquam hic fuit factus est alius; et qui de illo exstiret, posquam fuit, factus est alius; et qui de illo exstiret simul habuit esse, et alius factus est mss. Cum vero primum exstiret de illo aliquis; et ille de quo exstiret, primum exstiret etc. ut in aliis mss. ¹⁵³² Si non semper fuit mss. sicut non semper fuit ¹⁵³³ Quoniam unus Deus sunt ¹⁵³⁴ Unus idemque Pater mss. Vict. unus sunt duo dicitur ¹⁵³⁵ Quoniam unus Deus est mss. quidem Pater ¹⁵³⁶ Existere: nisi sola Patris. Quare mss. existere: Quare ¹⁵³⁷ In hoc commorari mss. Vict. 13. est Capit 7 ¹⁵³⁸ Tunc tantum procedat mss. Vict. 19. et 5. Gem. Bcc. tunc tantum procedat ¹⁵³⁹ Si idem est mss. sed si idem est ¹⁵⁴⁰ Fit quod non erat mss. Vict. 3. Corb. quod prius non erat ¹⁵⁴¹ Non magis nec mss. Vict. 3. nec magis nec mss. Corb. nec majus nec ¹⁵⁴² Patet itaque etc. in ms. Corb. hic incipi suo sensu intelligitur

De illa quippe processione, qua datur vel' mittitur, non incongrue Dominum sic dixisse intelligimus : *Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, et nescis unde venias, aut quo vadis* (Joan. iii, 8). Sic enim hoc potuisse dici videtur : *Nescis unde procedit, aut quo recedat.* Cum enim datur, quasi de occulto venit et procedit; cum vero subtrahitur, velut ad occultum vadit, et recedit. De hac processione potest dici quia idem illi est procedere, quod mitti.

CAPUT VII ¹⁵⁵⁰.

Spiritus sancti processio de Patre importat ejus processionem de Filio.

Sive igitur non procedat, nisi existendo de Patre; sive non nisi cum datur, aut mittitur, et procedit ad sanctificandam ¹⁵⁵¹ creaturam; sive utroque modo procedat, sequitur ut procedat de Filio. Si enim est de Patre, Deus est de Deo : unde probatur, ut dictum est, esse quoque de Filio et procedere. Ab illo namque ¹⁵⁵² procedit de quo est, et de illo existit a quo procedit. Si vero tunc tantum procedit, cum mittitur vel datur, procedit a Filio, a quo datur et mittitur. Quod si utroque modo procedit, pariter utroque modo procedere cognoscitur ¹⁵⁵³ a Filio. Ecce videmus Spiritum sanctum esse Deum de Deo ¹⁵⁵⁴, et procedere de Deo; quod non est positum in praefato symbolo: si ergo ideo negant eum esse et procedere de Filio, quia ibi tacetur, negant simili-
ter eum esse de Deo ¹⁵⁵⁵ et procedere, quod ibidem ¹⁵⁵⁶ non dicitur. Aut si hoc diffiteri nequeunt, non timent confiteri nobiscum Spiritum sanctum esse et procedere de Filio; quoniam hoc in eodem ¹⁵⁵⁷ symbolo non inveniunt ¹⁵⁵⁸. At dicent ¹⁵⁵⁹: Satis ibi significatur quia est et procedit de Deo, cum dicitur quia a Patre procedit, quoniam Pater est ¹⁵⁶⁰ Deus: et nos similiter dicimus quia aperte monstratur procedere de Filio, cum dicitur procedere de Deo, quia Filius est Deus ¹⁵⁶¹. Interrogo enim utrum ideo intelligendus sit Spiritus sanctus esse de Patre, quia de Deo est; aut idcirco esse de Deo, quia est de Patre. Licet enim invicem alterum altero probetur (si enim est de Patre, est de Deo; et si est de Deo, est de Patre; quoniam nulla supradicta obviat relatio): non tamen simili-
ter invicem sunt alterum alterius causa ¹⁵⁶². Nam si

A esse Spiritum sanctum de Patre, est causa ut sit de Deo; eum dicitur esse de Patre, non est intelligendum quod sit de hoc, quod Pater est Deus, id est de divina essentia; sed de hoc quod ¹⁵⁶³ Deus Pater est, id est de hoc unde refertur ad Filium. Erit igitur divina essentia in Spiritu sancto, non de deitate Patris, sed de relatione: quod stultissimum est dicere. Quanvis et si hoc velit aliquis accipere, non minus sequitur Spiritum sanctum de Filio quam de Patre procedere. Nempe nulla relatio est Patris sine relatione Filii, sicut nihil est Filii relatio sine Patris relatione. Si ergo ¹⁵⁶⁴ altera nihil est sine altera, non potest aliquid de relatione Patris esse sive relatione Filii. Quare sequitur ¹⁵⁶⁵ Spiritum sanctum esse de utraque, si est de una. Itaque si est de Patre secundum relationem, erit similiter et de ¹⁵⁶⁶ Filio secundum eundem sensum. Verum quia ¹⁵⁶⁷ nem tam insipiens est qui hoc opinetur, credendum et constandum est ideo de Patre Spiritum sanctum esse, quia est de Deo. Non autem magis est Pater Deus quam Filius; sed unus solus verus Deus, Pater et Filius. Quapropter si Spiritus sanctus est de Patre quia est de Deo qui Pater est, negari nequit esse quoque de Filio, cum sit de Deo qui est Filius.

CAPUT VIII ¹⁵⁶⁸.

Spiritus sanctus procedit de Patre et Filio, quia procedit de solo vero Deo, qui Pater est et Filius.

Consideremus etiam quod Dominus dicit in Evangelio. Ait enim : *Hæc est autem vita ¹⁵⁶⁹ æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et, quem misisti, Jesum Christum* (Joan. xvii, 3). Aut ergo ita intelligendus est iste solus ¹⁵⁷⁰ verus Deus, ut cum nominamus solum Patrem ¹⁵⁷¹, non significetur ille solus verus Deus, neque quando nominamus solum Fi-
lium; sed tunc solummodo intelligatur iste solus verus Deus, quando simul dicimus Patrem et Fi-
lium. Aut solus verus Deus intelligitur, cum nominamus solum Patrem ¹⁵⁷², aut solum Filium; at si solo ¹⁵⁷³ Patre nominato, aut solo Filio, non intelligitur solus verus Deus sine abiectione nominis alterius, non est Pater perfectus Deus, neque Filius ¹⁵⁷⁴ perfectus Deus; sed est Deus compositus ¹⁵⁷⁵ ex Pa-
tre et Filio. Sed credimus Patrem esse perfectum,
et solum verum Deum et Filium similiter perfectum

VARIÆ LECTIONES.

¹⁵⁵⁰ CAP. 7. In ms. Corb. continuatur caput præcedens, et est in ms. Vict. 15. caput 8 ¹⁵⁵¹ Aut mittitur ad sanctificandam mss. Vict. Corb. Bcc. Gem. Cister. aut mittitur et procedit ad sanctificandam ¹⁵⁵² Et procedere ab illo, namque mss. Bcc. Gem. Vict. Corb. et procedere. Ab illo namque ¹⁵⁵³ Procedere cognoscatur mss. procedere cognoscatur ¹⁵⁵⁴ Sanctum esse de Deo mss. sanctum esse Deum de Deo ¹⁵⁵⁵ Similiter cum de Deo ms. Corb. similiter procedere quod ibidem ¹⁵⁵⁶ Quoniam hæc in eodem mss. quoniam hoc in eodem ¹⁵⁵⁷ Non inveniuntur mss. Corb. non inveniunt ¹⁵⁵⁸ Ac si dicunt mss. Ac dicent ¹⁵⁵⁹ Procedit de Deo, quia a Patre procedit, quia Pater est mss. procedit de Deo cum dicitur, quia a Patre procedit; quantum Pater est ¹⁵⁶⁰ Quia Filius Deus mss. et Edit. Goth. quia Filius est Deus ¹⁵⁶¹ Alter alterius causa mss. et Edit. Goth. Alterum alterius causa ¹⁵⁶² Sed de hoc quod ms. Vict. 9. sed de hoc unde ¹⁵⁶³ Si ergo mss. si ergo altera ¹⁵⁶⁴ Quare sequitur mss. S. Mich. Tho. 30 et Gem. 45. Quare sequitur ¹⁵⁶⁵ Erit simul et de mss. erit similiter et de ¹⁵⁶⁶ Verum quia mss. Vict. Corb. verum quoniam ¹⁵⁶⁷ Cap. 8. Est in ms. Vict. 15 caput 9 ¹⁵⁶⁸ Hæc est vita mss. Corb. intelligens unum est, iste solus ¹⁵⁶⁹ Aut solum Patrem mss. Vict. 3. et 9. Corb. omitt. aut ms. Vict. 43. omitt. aut solum ¹⁵⁷⁰ Aut si solo mss. At si solo ¹⁵⁷¹ Perfectus, neque Filius mss. perfectus Deus, neque Filius mss. Corb. omitt. neque Filius perfectus Deus ¹⁵⁷² Sed est Deus compositus mss. Corb. si est Deus omnipotens compositus

et solum verum Deum. Cum ergo nominamus Patrem A solum aut Filium, non aliud intelligimus, excepta relatione qua referuntur ad invicem, quam solum verum Deum et eundem quem in utriusque prolatione cognoscimus. Itaque cum dixit Dominus : *Hac est autem vita eterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et, quem misisti, Iesum Christum* (Joan. xvii, 3); si addidisset, dicens : *Et de hoc solo vero Deo procedit Spiritus sanctus*, quis auderet separare Filium ab illa processione, cum ille solum verus Deus non magis aut minus sit Pater quam Filius ? Quapropter si idem solus verus Deus intelligitur, cum solus Pater dicunt aut Filius et cum ambo simul nominantur : quid apertius quam quia de solo vero Deo, qui Pater est et Filius, procedit Spiritus sanctus, cum dicitur a patre procedere ? Quare sicut intelligeretur de Filio procedere, si idem Filius dixisset de solo vero Deo illum procedere, quando dixit se et Patrem solum verum Deum esse ; ita cum dicit eum de Patre procedere ¹⁵⁷⁵, absque dubio significat eum de se procedere ¹⁵⁷⁶.

CAPUT IX ¹⁵⁷⁷

Mis. io Spiritus in nomine Filii et a Filio confirmat rocessionem ejus de Filio.

Dicit etiam Dominus : *Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo* (Joan. xix, 26). Et rursum : *Cum autem ¹⁵⁷⁸ venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre* (Joan. xv, 26). Quid ergo intelligendum est, cum dicit : *Quem mittet Pater in nomine meo?* an quia Spiritus sanctus habebit nomen ejus, ut, cum mittet ¹⁵⁷⁹ Pater Spiritum sanctum, idem sit quod mittere Filium ? Sed quod ait : *Quem ego mittam vobis a Patre* ¹⁵⁸⁰ non recipit hunc sensum ; quia cumdem ipsum Spiritum sanctum, quem mittit Pater, mittit et Filius ; neque ¹⁵⁸¹ mittit Filius Filium. Denique nusquam legimus, et omnino negamus Spiritum sanctum esse Filium. Quid itaque est : *Quem mittet Pater in nomine meo*, nisi, quem Pater mittet, Filius quoque mittet ? Sicut cum dicit : *Quem ego mittam a Patre*, non est aliud quam ego mittam et Pater. Filius namque est nomen illius qui dicebat : *Mittet Pater in nomine meo* **54**. Non est ergo aliud : *Mittet Pater in nomine meo nisi, mittet Pater in nomine Filii.* Quid igitur est, mittet Pater in nomine Filii, nisi, mittet Pater, tanquam si mittat Filius, ut in missione Patris,

A missio intelligatur Filii ? Quod vero ait : *Quem ego mittam vobis a Patre, quomodo intelligendum est?* Utique a quo eum mittit Filius, ab eo mittitur. Mittit autem cum a Patre : ergo a Patre mittitur. Sed ille mittit a quo mittitur : Pater itaque mittere intelligitur, cum Filius dicit : *Ego mittam a Patre.* Quid est ergo, *Ego mittam a Patre*, nisi, Ego mittam tanquam si Pater mittat, ut una et eadem sit missio mea et Patris ? Cum itaque ¹⁵⁸² Filius tanta diligentia ostendat unam esse missionem Patris et suam ; ut nec Pater mittat, nisi cum Filius mittit ; nec Filius mittat, nisi ¹⁵⁸³ cum mittit Pater : quid vult significare ¹⁵⁸⁴, aut quid intelligi, ¹⁵⁸⁵ nisi quia non aliter se habeat a Patrem Spiritus sanctus, et aliter ad Filium ; nec magis est unusquam alterius ? B Quamobrem nimis difficile, inno impossibile est, ostendere quomodo non procedat ab utroque. Unde enim est Filio simul cum Patre dare vel ¹⁵⁸⁶ mittere Spiritum sanctum, et hunc esse utriusque ; si simul non est de utroque ? Cur enim magis dat Filius Spiritum sanctum, quam Spiritus sanctus Filium ? Aut cur magis Spiritus sanctus est Filius, quam Filius Spiritus sancti, nisi quia Filius non est ita de Patre simul et de Spiritu sancto, sicut Spiritus sanctus est de Patre simul et de ¹⁵⁸⁷ Filio ? Si ergo Spiritus sanctus non est de Filio, non detur a Filio, nec dicitur ¹⁵⁸⁸ esse Filii : sicut Filius non datur a Spiritu sancto, nec dicitur esse Spiritus sancti; quoniam non est de Spiritu sancto. Si autem dicunt quia Spiritus sanctus mittit etiam Filium, sicut idem ipse dicit per prophetam : *Et nunc Dominus Deus misit me, et Spiritus ejus* (Isai. xlvi, 16), hoc secundum hominem, quem gerebat, intelligendum est, qui Patris et Spiritus sancti una voluntate et dispositione mundum redemptum in mundo apparuit.

C Quero tamen ab his qui negant Spiritum sanctum esse et procedere de Filio, quomodo intelligant ¹⁵⁸⁹ eum sic esse Spiritum Filii, ut Filius tanquam suum Spiritum illum mittat ? An prout quia Pater dedit Filio Spiritum sanctum ¹⁵⁹⁰ suum tanquam a se non habenti ? Aut enim habet a se aut ab alio. Sed ab alio non potest habere, nisi a Patre. Accepit igitur a Patre, a quo habet ; et dedit ei Pater Spiritum sanctum, ut a se non habenti. Hic ostendit, cum æquales sint Pater et Filius et Spiritus sanctus, et unusquisque sibi sit sufficiens ¹⁵⁹¹, que-

VARIAE LECTIONES.

¹⁵⁷⁵ Ita cum dicit eum de Patre procenere ms. Corb. ita cum diceret eundem procedere ¹⁵⁷⁶. Dubio eum de se significat procedere ms. Vict. dubio cum significat de se procedere ms. Cort. dubio tamen de se procedere significat ¹⁵⁷⁷ Cap. 9. Est in ms. Vict. 13. caput 40 ¹⁵⁷⁸ Paracletus Spiritus mss. Paracletus autem Spiritus ¹⁵⁷⁹ Et, cum autem ms. Vict. Et rursum : cum autem ms. Corb. Et iterum : cum autem ¹⁵⁸⁰ Et cum mittet ms. Ut cum mittet ms. Corb. ut cum mittit ¹⁵⁸¹ Quem ego mittam vobis a Patre mss. Vict. Corb. omitt. vobis ¹⁵⁸² Mittit filius, neque mss. mittit et filius nec ¹⁵⁸³ Cum utique mss. et Edit. Goth. cum itaque ms. Corb. cum sic itaque ¹⁵⁸⁴ Nec filius mittat nisi mss. Vict. Corb. Cister. omitt. mittat ¹⁵⁸⁵ Quid vult significari mss. Vict. Corb. quid vult significare ¹⁵⁸⁶ Aut quid vult intelligi mss. Vict. Corb. omitt. quid vult ¹⁵⁸⁷ Unde enim filio cum Pater dare simul vel aus. et Ed. Goth. unde enim est filio simul cum Patre dare vel ¹⁵⁸⁸ De patre simul de mss. Vict. Corb. Cister. de Patre et de ¹⁵⁸⁹ Non de Filio, non datur, nec dicitur mss. et Edit. Goth. non est de Filio, non detur a Filio, nec dicatur ¹⁵⁹⁰ Quomodo intelligunt mss. Vict. Thu. Gen. Bee. Edit. Goth. quomodo intelligunt ¹⁵⁹¹ Filio Spiritum suum mss. Vict. Alio Spiritum sanctum suum ¹⁵⁹² Sibi sufficiens mss. Vict. Corb. et Edit. Goth. sibi sit sufficiens

uit causa, vel quae indigentia Filii, ut Pater daret A re? Ac si diceret : Sicut videtis hunc flatum per ei Spiritum suum, magis quam Spiritui sancto Filiū suum. Non negamus hoc modo habere Filium Spiritum sanctum a Patre ; quia a quo habet esse, ab eo habet ut de se Spiritum existentem ¹⁵⁹³ habeat sicut Pater; quoniam idem esse est Patris et Filii. Non est enim idem a Patre accipere essentiam, de qua procedit Spiritus ¹⁵⁹⁴ sanctus, et accipere a Patre Spiritum sanctum. Cum enim dicitur habere a Patre essentiam, de qua Spiritus ¹⁵⁹⁵ sanctus procedit, nulla monstratur indigentia Filii. Cum vero dicitur quia Filius accipit ¹⁵⁹⁶ a Patre Spiritum sanctum, quem de se non habet sicut Pater, videtur significari Filius quasi minus aliquid habere quam habeat Pater; et velut ad supplementum ei dari ¹⁵⁹⁷ Spiritum sanctum. Sed non apparet cur magis egeat Filius Spiritu sancto, quam Spiritus sanctus Filio ¹⁵⁹⁸. Si enim respondeatur ad hoc datum esse Spiritum sanctum Filio, ut cum ipse quoque cum Patre daret eundem Spiritum sanctum, pars ¹⁵⁹⁹ illi cum Patre gratia imputaretur : terrena est haec opinio, et longe ab intellectu divinitatis extranea, ut tanquam homo homini, Deus Deo quasi indigenti ¹⁶⁰⁰ subveniat. Namque si dat Pater Spiritum sanctum Filio, dat Deus Deum Deo ¹⁶⁰¹. Pater enim Deus, et Filius Deus, et Spiritus sanctus Deus, et unus idemque Deus. Non autem intelligimus ¹⁶⁰² Deum a Deo Deum accipere; nisi hoc dicatur, cum Deus est de Deo ut Filius et Spiritus sanctus. Dicitur ergo Spiritus sanctus Filiī Spiritus, non ob aliud nisi quia ex ipso est

CAPUT X ¹⁶⁰³.

Eadem processio probatur ex Christi insufflatione in apostolos.

Post Resurrectionem legimus quia insufflavit Dominus in discipulos suos ¹⁶⁰⁴, et ait illis : *Accipite Spiritum sanctum* (*Joan. xx, 22*). Quid sibi vult ista insufflatio? Scimus enim quia status ille, qui de ore ejus tunc processit, non erat Spiritus sanctus. Non ergo credimus illam insufflationem sine aliquo mysterio factam esse. Quid igitur rectius hic intelligi potest, aut aptius ¹⁶⁰⁵, quam hoc ideo illum fecisse ut intelligeremus Spiritum sanctum de illo procede-

A re? Ac si diceret : Sicut videtis hunc flatum per quem vobis Spiritum sanctum, sicut sensibilibus insensibilia significari queunt, significo de intimo corporis mei et de persona mea procedere ; ita sciente Spiritum sanctum, quem vobis per hunc flatum significo, de secreto deitatis meae et de mea persona procedere. Unam enim personam Verbi et hominis, et in ea duas naturas, divinam scilicet et humanam, credimus et confitemur. Sed dicent forsitan : Flatus utique ille non erat de substantia humana, et tamen quasi suum illum ¹⁶⁰⁶ emittebat. Quapropter docemur per ¹⁶⁰⁷ hujusmodi Spiritus sancti dationem, quia cum dat Filius Spiritum sanctum dat et mittit suum spiritum ; sed non de sue divinitatis essentia. Dicant igitur, si qui hoc opinantur, quia sicut flatus non est humana natura, cum emitteatur ab homine; ita Spiritus sanctus non est divina substantia, cum datur vel mittitur a Deo Filio : quod nullus constitutus Christianus. Dicant etiam cum audimus ¹⁶⁰⁸ : *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritus oris ejus omnis virtus eorum* (*Psal. xxxii, 6*), si ibi non negant intelligentium per spiritum oris Domini, Spiritum sanctum ; non illum esse de essentia Domini, cuius oris spiritus dicitur ; quia spiritus qui ex ore solet hominum procedere, non est de substantia illius de cuius ore procedit. Quod si non audeat dicere, spiritum scilicet Dei non esse de essentia Dei, et per verba rerum sensibilium, id est per spiritum oris, intelligent Spiritum sanctum de secreto ejus essentiae procedere, cuius oris spiritus dicitur : fateantur etiam cumdem Spiritum sanctum de illius essentia procedere, cuius laborum spiritus dicitur. Legimus enim in propheta de Christo ¹⁶⁰⁹ quia *spiritu laborum tuorum interficiet impium* (*Isai. xi, 4*). At ergo ostendant diversitatem inter spiritum oris et spiritum laborum ¹⁶¹⁰, quod fieri nequit ; aut pariter concedant Spiritum sanctum procedere de illo cuius oris, et de illo cuius laborum spiritus designatur. At si dicunt nequaquam per spiritum laborum ihu intelligi Spiritum sanctum debere, sed verba predicationis ejus quæ ex isto aereo spiritu humano in ore formavit ¹⁶¹¹; quia verbis suis interficit impium ¹⁶¹², cum docendo ¹⁶¹³ ab homine avertit impietatem :

VARIE LECTIOES.

¹⁵⁹³ De se Spiritum sanctum existentem mss. *Vict.* ut de se Spiritum existentem ms. *Corb.* de seipso existentem ¹⁵⁹⁴ Essentiam, de quo procedit.. essentiam, de quo Spiritus mss. et *Edit.* *Goth.* essentiam, de qua procedit.. essentiam, de qua Spiritus ¹⁵⁹⁵ Quia Filius accipit mss. *Corb.* quia Filius accipit ¹⁵⁹⁶ Supplementum ei dare mss. *Vict.* 3. et 13. *Corb.* supplementum ei dari ¹⁵⁹⁷ Quam Spiritus Filiū mss. *Vict.* *Corb.* quam Spiritus sanctus Filio ¹⁵⁹⁸ Ut cum ipse cum Patre quoque eundem Spiritum sanctum habeat, par mss. ut cum ipse cum Patre daret eundem Spiritum sanctum par ms. *Corb.* Et cum ipse quoque cum Patre daret eundem Spiritum sanctum et par ¹⁵⁹⁹ Deo indigenti mss. Deo quasi indigenti ¹⁶⁰⁰ Dat Deus Deum Deo mss. *S. Mich.* dat Deus Deum de Deo ¹⁶⁰¹ Non enim legimus mss. non autem intelligimus ¹⁶⁰² Cap. 10. Est in mss. *Vict.* 13. caput 31. ¹⁶⁰³ Dominus discipulos suos n. s. Dominus in discipulos suos mss. *Vict.* 9. Dominus discipulis suis ¹⁶⁰⁴ Aut apertius mss. aut aptius quam per mss. et *Edit.* *Goth.* docemus per ¹⁶⁰⁷ Etiam cum audiunt mss. etiam cum audimus ¹⁶⁰⁸ In propheta de Christo mss. *Vict.* in prophetia de ¹⁶⁰⁹ Inter spiritum laborum mss. et *Edit.* *Goth.* inter spiritum oris et spiritum laborum ¹⁶¹⁰ Aereo spiritu humano in ore formabit mss. *Vict.* et *Edit.* *Goth.* aereo spiritu humano in ore formavit ms. *Corb.* aereo spiritu formavit humano more ¹⁶¹¹ Interficiet impium, mss. *Corb.* *S. Mich.* *Vict.* 13. 3. *Cister.* interficiet impium mss. *Thu.* 90. *Vict.* 9. interficit impium ¹⁶¹² Eum cum docendo mss. et *Edit.* *Goth.* cum docendo

Non utique hoc faciunt verba sensibilia; et iste A sensibilis spiritus, sed Spiritus sanctus, de quo dicit Deus per prophetam : *Auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et Spiritum meum ponam in medio vestri.* (Ezech. xxxvi, 26). Spiritus ergo sanctus interficit ¹⁶¹² impium, cum eorum ejus convertit ¹⁶¹³ ab impietate ad pietatem. Quod si intelligimus in illo impi o Antichristum, quem Dominus Jesus interficit spiritu oris sui, non puto quod aliquis tantum attribuat ¹⁶¹⁴ virtutem illam spiritui vocis humanae, quantum ¹⁶¹⁵ spiritui divino. Si ergo Spiritus sanctus intelligitur in his dictis, cum pariter dicatur spiritus oris Domini, cuius verbo celi firmati sunt, id est Patris, et spiritus oris Domini Iesu, et spiritus laborum ejus; non appareat cur magis intelligi debeat procedere de ore Patris, quam de ore Filii. Et si per os Patris intelligimus essentiam Patris, non enim est aliud os ejus quam essentia ejus, ut sicut verbum Domini est essentia ejus, ita spiritus oris ejus non sit nisi de essentia ejus : quid apertius quam, sicut spiritus oris Patris est de essentia Patris et procedit, ita 55 spiritus oris et laborum Filii, de Filiis essentia sit et procedat? Puto enim quia nemo intelliget simpliciter, ubi dictum est : *Verbo Domini celi firmati sunt, et spiritus oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxix, 6) : verba transitoria, et spiritum qui de hoc aere assumptus per loquentis os emittitur. Sed quomodo locunque hoc aliquis exponere conetur, sufficit quod in illa insufflatione Domini in discipulos, eius feci mentionem, factum est ad significandum quia de ejusdem persona secreto procedat ille ¹⁶¹⁷ Spiritus quem dabit, de cuius occulito Spiritus ille procedebat, quem insufflavit. Denique, cum Scriptura divina significat aliquid secretum ¹⁶¹⁸ per sensibilium similitudines; non per omnia quae significant et quae significantur ¹⁶¹⁹, similia possunt esse : non enim hoc esset similitudo, sed identitas, nisi forte quis dicere voluerit illam insufflationem ita simpliciter esse factam a sapientia Dei, sine omni spirituali significatione Dei. Sed neminem puto ita insensatum, ut hoc sentiat.

CAPUT XI ¹⁶²⁰
Eadem processio arguitur ex verbis Christi : Ille de meo accipiet

Item Filius dicit de Spiritu sancto : *Non enim loquetur a semetipso; sed quaecunque audiet, loquetur* (Joan. xvi, 13). Quid est, *Non loquetur a semetipso nisi ab alio habebit quod loquetur?* Et quid est, ab alio habebit quod loquetur, nisi : ab alio habebit ¹⁶²¹ scientiam eorum quae loquetur? Unde postquam dixit : *Non loquetur a semetipso*, addidit : *Sed quaecunque audiet, loquetur.* Quid est audiire Spiritui sancto ¹⁶²² nisi quasi discere? Et quid est discere, nisi scientiam accipere? Si ergo scientia ejus non est aliud nisi essentia ejus, ab illo habet essentiam a quo audit ea quae loquuntur ¹⁶²³ et quae docet; quoniam idem est illi loqui quod docere. Non audit autem, neque habet essentiam ab alio nisi aut a Patre, aut a Filio ¹⁶²⁴. Verum si habet esse a Patre, sicut undum supralicet rationem, habet etiam a Filio ¹⁶²⁵. Unde et idem Filius dicit : *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet* ¹⁶²⁶ *et annuntiabit vobis* (bid., 14). Quippe quid est aliud hoc dicere quam a me audiet, hoc est a me : et quid annuntiabit vobis? Cum dixit : *Quaecunque audiet, loquetur, non determinavit a quo audiet.* Cum vero ait : *De meo accipiet*, ne quis soli Patre attribuat quod ab alio audit; aperte se esse, a quo sicut a Patre, scientiam sive essentiam accipiat, demonstrat. Sicut enim, cum dicitur : *Non loquetur a semetipso; sed* ¹⁶²⁷ *quaecunque audiet, loquetur et annuntiabit vobis*, significatur ¹⁶²⁸ ab eo esse et procedere, a quo audit. Ita, cum profert Filius : *De meo accipiet et annuntiabit vobis*, palam ¹⁶²⁹ ostendit eum de suo, hoc, de essentia sua essentiam ¹⁶²⁹ habere et procedere. Quod enim divina essentia non est, sub Spiritu sancto est; nec ipse accipit aliquid de hoc, quod sub se est. Quare cum Filius dicit : *De meo accipiet*, non aliud ibi suum significat quam suam essentiam.

CAPUT XII ¹⁶³⁰

Urgentur ad iacem verba alia Christi : Nemo novit Filium nisi Pater, etc.

Illud forsitan, quod dixit ¹⁶³¹ Filius : *De meo accipiet, et annuntiabit vobis* (Joan. xvi, 14), aliter ¹⁶³²

VARIE LECTIONES.

¹⁶¹² Sanctus interficit mss. et Edit. Corin. sanctus interficit ¹⁶¹³ Ejus convertitur mss. ejus convertit mss. Vict. 9. ejus avertet ¹⁶¹⁴ Aliquis attribuat mss. Vict. Corb. Cister. aliquis tantum attribuat ¹⁶¹⁵ Humane tantum quantum mss. Vict. Corb. humane, quantum ¹⁶¹⁶ Procedebat ille mss. Vict. procedet ille ¹⁶¹⁷ Aliquod secretum mss. Vict. Corb. et Edit. Goth. aliquid secretum ¹⁶¹⁸ Significant et significantur mss. S. Mich. quae significant et quae significantur ¹⁶¹⁹ Cap. 11. Est in ms. Vict. 13. caput 12 ¹⁶²⁰ Nisi ab alio habebit Edit. Goth. et Corb. nisi ab alio habet sancto ¹⁶²¹ Ea quae loquuntur mss. ea quae loquuntur ¹⁶²² Nisi a Patre et Filio mss. nisi aut a Patre aut a Filio ¹⁶²³ Habet et a Filio ms. Corb. habet etiam et a Filio mss. Vict. habet etiam a Filio ¹⁶²⁴ Ille de meo accipiet mss. ille me clarificabit, quia de meo accipiet ¹⁶²⁵ A seipso, sed mss. Vict. Corb. Cister. a semetipso, sed ¹⁶²⁶ Audiet loquetur, significatur mss. audiet, loquetur, et annuntiabit vobis; significatur ¹⁶²⁷ Accipiet, palam mss. accipiet, et annuntiabit vobis palam ¹⁶²⁸ De essentia sua essentiam mss. Gem. de essentia suam essentiam mss. Thu. 90. de essentia essentiam ¹⁶²⁹ Cap. 12. Est in ms. Vict. 13. caput 13 ¹⁶³⁰ Forsitan quod dixit ms. Corb. forsitan et dixit ¹⁶³¹ De meo accipiet, aliter mss. de meo accipiet et annuntiabit vobis, aliter

conabuntur intelligere quam ego exposuerim. Sed quid dicent, ubi ait : *Nemo novit Filium nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, aut cui voluerit Filius revelare?* (Math. xi, 27.) Audiuimus quia nemo novit Patrem, aut Filium, nisi Pater, aut Filius, et cui revelat Filius. Non dicit autem, nemo quasi nullus homo, sed ac si diceret, nullus omnino. Quippe si hoc inteligeret, non adierget nisi Pater; quia P. tamen non est homo. Et cum ait : *Neque Patrem quis novit in hac monosyllaba dicione vellet, quis, non magis intelligitur humana, quam qualibet persona.* Omnino igitur nullus habet hanc unitam, nisi Pater et Filius, et cui Filius idem revelat. Aut itaque Spiritus sanctus non cognoscit Patrem et Filium, quod impium est opinari; aut Filius revelat ei sui et Patris scientiam, quae non est aliud quam eis semper Spiritus sancti essentia. Quod si dicunt quia licet Filius, quantum ad pronuntiationem ait, nullum ait hanc admittat notitiam, nisi se et Patrem, et cui ipse revelat; non tamen Spiritum sanctum aut ab illa separatum, aut illam a Filio accipere satendum est; quoniam Pater et Filius se cognoscunt, nisi per hoc quod unum sunt cum Spiritu sancto. Et ideo, cum ait Patrem et Filium invicem se nosse, intelligendus est simul Spiritus sanctus; et cum revelat Filius, non de Spiritu sancto, sed creaturae revelat. Si inquit, hoc dicunt, nos statim constanter inferimus. Ergo si ubi aperte veritas, secundum quod verba oris eius prouant, negat Spiritum sanctum nosse nisi revelante Filio Patrem et Filium: dicunt etiam non tantum nos verba attendere debere, quantum unitatem esse tirum, quæ una tribus et in reparabalis est; multo magis debemus hujus unitatis servare consequentiam, de qua supra locutus sum, cum eam nulla aut scripto, aut sensu negat auctoritas; nec profecta aliquid, quod contrarium sit, aut aliquo modo repugnet. Eligant itaque Graci unum de duabus, si aperte volunt veritati resistere: aut, scilicet Spiritum sanctum non nosse Patrem et Filium, nisi revelante Filio; aut propterea quia in hoc per quod se cognoscunt Pater et Filius, unum sunt cum Spiritu sancto, quando ipsi dicuntur se nosse consequi ex necessitate ut in eadem notitia intellegatur Spiritus sanctus: nempe nihil est melius si volunt hanc notitiam a Spiritu sancto, aut veritatem a verbis veritatis penitus ab-

A dicare. Quæ utraque execratur vera confessio. Sic enim ait Veritas : *Nemo novit Filium nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare?* (Math. xi, 27.) Siquidem eligunt Spiritum sanctum nosse Patrem et Filium per revelationem Filii; habet a Filio nosse, quod non est aliud illi quam esse. Est igitur et procedit a Filio; quoniam ab illo procedita quo est. Si autem dicunt, cum Pater et Filius dicuntur nosse se, quia essentia, per quam se noscunt, eadem est Spiritus sancti, consequi Spiritum sanctum ejusdem esse consortem noti i.e.: cum legunt illum a Patre procedere, de quo ait Filius: *Ego et Pater unus sumus,* conseruantur nobiscum, propter essentiali identitatem Patris et Filii, illum a Filio quoque procul dubio procedere.

CAPUT XIII.

Spiritus sanctus procedens a Filio non est eo posterior aut minor.

Si vero objicitur, cum dicimus Filium a Patre nasci, et Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere, quia quosdam gradus et quedam intervalla constitutimus quasi Spiritus sanctus esse non possit, nisi Filius prius nascatur a Patre, ut posterior Filio sit Spiritus sanctus: et ideo rectius dici quod pariter sint a Patre, Filius nascendo, et Spiritus sanctus procedendo, ita ut nec Filius a Spiritu sancto sit, nec Spiritus sanctus a Filio, sicut splendor et calor pariter sunt de uno sole, nec splendor a calore est, nec calor a splendori; si, inquam, hoc a iisque nostræ obicit assertioni, respondemus: Nos nec gradus dignitatis ponimus in Deo, qui unus est; nec in existendo Filium de Patre, aut Spiritum sanctum procedere de Patre et Filio, intervalla in æternitate, quæ est extra omne tempus, statuimus. Similiter enim omnes Christianam fidem tenentes constitemur nec minorem, nec posteriorem Filium esse Patrem; quamvis non nisi de illo sit. Ita quoque nos qui dicimus Spiritum sanctum de Filio esse sive procedere nec minorem nec posteriorem eum Filio fatemur. Nempe quamvis splendor et calor de sole procedant, nec possint esse nisi sit ille de quo sunt; nihil tamen prius aut posterior in tribus, in sole scilicet, et splendore, et calore intelligimus: multo itaque minus, cum hæc in rebus temporalibus ita sint, in æternitate, quæ tempore non clauditur, prædictæ tres personæ in exi-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶³⁰ Audiuimus quia miss. *Gem. Bcc. Thu. Vict. 3.* audiuimus quia ¹⁶³¹ Novit Patrem aut Filium nisi Pater aut Filius aut cui miss. *Vict. 3. et 9.* novit Patrem, aut Pater aut Filius, et cui ¹⁶³² Admittit notitiam miss. *Vict. 3. et 9. Corb.* admittat notitiam ¹⁶³³ Aut illum a Filio miss. aut illam a Filio ¹⁶³⁴ Illoc dicitur, inferimus miss. hoc dicuntur inferimus ¹⁶³⁵ Negat Spiritum miss. *Vict. 9. et 13.* negant Spiritum ¹⁶³⁶ Dicunt nos non tantum miss. *Vict. 9. et 13.* dicunt etiam non tantum nos ¹⁶³⁷ Cum eam nullo miss. cum eam nulla miss. *Corb.* cum ea nulla ¹⁶³⁸ Aut Filium nisi miss. *Vict. Corb. Cister.* et Filium nisi ¹⁶³⁹ Quod per se cognoscunt miss. *Gem. Bcc. Vict. Thu.* per quod se cognoscunt ¹⁶⁴⁰ Quoniam ipsi miss. *Vict. Corb. Cister.* quando ipsi dicuntur ¹⁶⁴¹ Si volunt hanc miss. si nolunt hanc miss. *Corb.* si noluerunt hanc ¹⁶⁴² A verbis penitus miss. a verbis veritatis penitus ¹⁶⁴³ Sicut enim ait veritas miss. sic enim ait veritas ¹⁶⁴⁴ Cum legit miss. cum legit miss. *Corb.* cum legit ¹⁶⁴⁵ A Filio procul dubio miss. a Filio quoque procul dubio ¹⁶⁴⁶ *Cap. 13. Est in ms. Vict. 13. caput 14.* ¹⁶⁴⁷ Si vero objicitur ms. *S. Mich.* Si vero objiciunt ¹⁶⁴⁸ Cum dicitur miss. cum dicimus ¹⁶⁴⁹ Posteriorem cum Filio miss. posteriorem cum Filio ¹⁶⁵⁰ In sole et miss. *Vict. Corb. Cister.* in sole scilicet et

stendo susceptibiles intervalli possunt intelligi ¹⁶⁶⁸

CAPUT XIV ¹⁶⁶⁹

Disparitas inter Filii ac Spiritus sancti processionem de Patre, et spiritus ac calor. processionem de sole.

Quod autem dicitur quia Filius et Spiritus sanctus sic possunt esse de solo Patre ut nec Filius sit de Spiritu sancto, nec Spiritus sanctus de Filio; sicut splendor et calor simul procedunt de uno sole, ut iter non sit de altero: non recte hoc nobis opponitur. Cum enim dicimus Filium de Patre ¹⁶⁷⁰ esse, et Spiritum auctum de Patre esse, Filiam fatemur Deum, et Spiritum sanctum Deum esse ¹⁶⁷¹ Patre Deo, et has tres personas unum solum Deum esse, et id ipsum esse de eodem ipso. In sole vero non dicimus solem esse de sole, cum splendor aut calor est de sole; nec id ipsum esse solem et quod est de ¹⁶⁷² sole; nec illa tria unum esse solem. Nam si sol et spiritus unus essent sol, aut si sol et calor similiiter unus sol essent ¹⁶⁷³, necesse esset aut splendorem esse de calore, cum esset de toto sole, qui id insimiliter esset quod calor; aut calorem de spiritu ore esset, cum de sole haberet esse ¹⁶⁷⁴, qui non a splendoris differret essentialia. Ponamus tamen Filium et Spiritum sanctum ita pariter esse de solo Patre sicut calor et splendor sunt de uno sole. Sed, si ita est, unde habent, qui hoc dicunt, quod Spiritum sanctum constat in esse Filii, et Filium negant esse Spiritus sancti? Nam, sicut nulla ratio admittit ut calor sit splendoris, aut splendor caloris; ita non patitur veritas ut Spiritus sanctus magis sit Filii, quam Filius Spiritus sancti. Quapropter si negare non audeat Spiritum sanctum esse Filii, negent Filium et Spiritum sanctum ita esse pariter de solo Patre, sicut sunt splendor et calor de uno sole. Quare, si hoc nobis objiciunt quod dixi de splendore et calore solis, nec cum illis nec contra nos est.

CAPUT XV ¹⁶⁷⁵

Quod Graeci non recte dicunt Spiritum sanctum procedere de Patre per Filium, et quoniam sunt omnia; sed ipse procedat ex Deitate, quae una est Patris et Filii.

Sicut nobis dicitur, ne omnino separant Filium a Patre in communitate in hac Spiritus sancti processione, asserant eum de Patre per Filium procedere. Sed hoc quomodo intelligi possit, non videtur; praeceps enim cum nusquam legant, unde hoc aperie-

B A probare queant. Nam, si hoc sibi suffragari existimat quod legimus de Deo: *Quia ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (Rom. xi, 36), ut ex quo sunt omnia sit Pater et per quem Filius et in quo Spiritus sanctus: et inter omnia, quae sunt per Filium Spiritus sanctus intelligatur ¹⁶⁷⁶. Hoc quidem quod ex ¹⁶⁷⁷ Patre sunt omnia, et per Filium, et in Spiritu sancto, sine scrupulo accepimus; illud vero quod Spiritus sanctus sit inter omnia, quae sic esse dicit Apostolus, nimis est scrupulosum asserere. Impossible namque est unam quamlibet de illis tribus personis inter illa omnia includere ¹⁶⁷⁸, et duas alias excludere. Quod si Pater et Filius ¹⁶⁷⁹ et Spiritus sanctus sunt inter omnia, quae sunt ex Patre, et per Filium, et in Spiritu sancto: et videat mens rationalis quanta sequatur confusio. Cuin ergo dicit Apostolus: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia*, intelligere debenius sine dubio omnia creata a Deo, quae ita sunt ex ipso, et per ipsum, et in ipso, sicut aliud ex alio, et per aliud, et in alio. Quidquid enim factum est, non est idem Deo, sed ab illo aliud. Spiritus autem sanctus non est aliud, sed idem ipsum quod est Pater et ¹⁶⁷⁷ Filius. Utique nihil aliud intelligi potest, quo ostendere possint ¹⁶⁸⁰ Spiritum sanctum per Filium de Patre (sicut aiunt) procedere. Cum enim Pater et Filius non differant in unitate deitatis nec Spiritus sanctus procedat de Patre nisi de deitate; si eadem deitas est Filii, nequit intelligi quomodo procedat de deitate Patris per deitatem Filii, et non de eiusdem Filii deitate; nisi forte quis dicat Spiritum sanctum non procedere de deitate Patris, sed de paternitate; nec per deitatem Filii, sed per filiationem: quae opinio sua se patenti fatuitate suffocat. Quod si dicit ¹⁶⁸¹ aliquis quia cum dico illum procedere de deitate Patris et Filii, non possum deitatem ¹⁶⁷⁹ Spiritus sancti ab hac Patris et Filii deitate separare; quoniam una et eadem est deitas trium: et ideo sequitur, si de deitate Patris et Filii proredit de sua quoque eum procedere: et ob hoc Spiritum sanctum de se ipso procedere. Ad hoc jam supra me sufficiebat memorini respondisse quia nulla persona ex scipso esse potest: nam, sicut Filius, cum est de Patre et semina, quamvis non sit alia sed eadem Fili. Ita essentialia quae est Patris, non tamen est de scipso, sed ¹⁶⁸² de Patre solo; ita Spiritus sanctus, cum est de essentia Patris et Filii, quae est eadem illi, non ta-

VARIAE LECTIONES.

¹⁶⁶⁸ Possunt intelligi mss. Possunt intelligi. ¹⁶⁶⁹ CAP. 14. In ms. Corb. continuaatur Caput praecedens. ¹⁶⁷⁰ Filium de Patre et mss. Vict. Corb. Filium de Patre esse et ¹⁶⁷¹ Spiritum sanctum esse de mss. et Edit. Goth. Spiritum sanctum esse de ¹⁶⁷² Et quid est de mss. Thu. Gen. Bcc. S. Mich. Corb. et Edit. Goth. et quid est de mss. Vict. 9. et 13. eo quod est de ¹⁶⁷³ Simul unus sol esset ms. S. Mich. simul unus sol essent ¹⁶⁷⁴ Qui de sole haberet esse mss. cum de sole haberet esse ¹⁶⁷⁵ Cap. 15. Est in ms. Corb. caput 14. Olim continuatur caput praecedens ¹⁶⁷⁶ Spiritus sanctus accipitur mss. Spiritus sanctus intelligitur ¹⁶⁷⁷ Hoc quidem quod ex ms. Corb. hoc quod dicitur quod ex ¹⁶⁷⁸ Ha omnia claudere mss. illa omnia includere mss. Corb. Cister. omnia illa includere ¹⁶⁷⁹ Si Patre et Filius sunt mss. Si Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt ¹⁶⁸⁰ Ipsum quod Pater et mss. Vict. Corb. Cister. ipsum quod est Pater et ¹⁶⁸¹ Quo ostendit possit mss. quo ostendere possint ¹⁶⁸² Quod si dicit, mss. Vict. Corb. S. Mich. Cister. quod si dicit aliquis ¹⁶⁸³ Non possumus Deitatem mss. non possum Deitatem ¹⁶⁸⁴ De scipso, sed mss. Vict. 9. et 13. de ipso, sed

non est de seipso, sed tantummodo de Patre et A Filio.

CAPUT XVI [al. XV]:

Quod Spiritus sanctus non procedat a Patre per Filiū; sicut omnia a Patre per Verbum sunt facta.

Dicent: *Cur non similiter* ¹⁶⁷¹ dicere possumus *Spiritum sanctum de Patre per Filiū procedere, sicut dicimus a Patre omnia facta per Verbum quod est* ¹⁶⁷² *Filius?* Sicut enim cum Pater facit per Verbum suum, non facit per aliud quam per hoc quod ipse est, hoc est per essentialē potestatem, quae est eadem Verbi; et tamen dicitur facere per Verbum ¹⁶⁷³: *cur non similiter dicimus Spiritum sanctum a Patre procedere per Verbum cum non procedat a Patre, nisi de hoc et per hoc quod idem est* ¹⁶⁷⁴ *illi cum Filiō quamvis non ut creatura, sed ut idipsum de eodem ipso?* Videamus quid sequatur, si hoc dicimus; et pax sit inter nos. Nempe quae facta sunt a Patre per Verbum, facta sunt ab ipso Verbo: ipsum namque Verbum dicit: *Quaecunque enim Pater* ¹⁶⁷⁵ *fecerit, haec et Filius similiter fecit* (Joan. v, 19). Dicamus igitur quia *Spiritus sanctus, cum procedit a Patre per Filiū, procedit et a Filo similiter; sicut quae facta sunt a Patre per Verbum, facta sunt similiter ab ipso Verbo, nisi forte intelligunt.* Sp̄ ritum sanctum procedere de Patre per Filiū quemadmodum cum fons fluit in rivum, et rivus colligitur in lacum, dicitur lacus esse de fonte per rivum. Sed ibi non est rivus in fonte, sed extra fontem sicut est Filius in Patre, et non extra Patrem. Quare non sic est ¹⁶⁷⁶ *Spiritus sanctus de Patre per Filiū, sicut est lacus de fonte per rivum.* Si tamen sic est, negari nequit esse de Filiō quamvis sit de Patre per Filiū; sicut fatendum est lacum esse de rivo quamvis sit de fonte per rivum. Qui enim negat lacum esse de rivo ¹⁶⁷⁷ quoniam prius est de fonte rivus: dicit se non esse de Patre sūt, sed de Adam, quoniam per Patrem suum est de Adam. Dicat etiam Filiū virginis non esse de Maria, nec de David, nec de Abraham; quoniam isti prius fuerunt de Adam: et dicat falsum esse quod dicitur de Abraham: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. xxii, 18). Et ad David: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (Psal. cxxxii, 11). Et ad Mariam: *Benedic fructus ventris tui* (Luc. i, 42). Dicatque Christum non esse semen horum, vel fructum **57** sed Adm; quoniam isti ab illo descendunt ¹⁶⁷⁸. Sed neque de Adam est Filius Virginis, secundum hunc sensum; sed de limo, de quo fa-

ctus est Adam. At inferent ¹⁶⁸⁰: *Benedicimus Spiritum sanctum non procedere de Filiō, sed de Patre per Filiū, quamvis sit de Patre et de Filiō, sicut dicitur lacum esse de fonte et de rivo.* De processionis namque verbo quæstio est inter nos, quam vos asseritis esse de Filiō, et nos negamus ¹⁶⁸¹: ecce enim videtis rivum de fonte procedere, quasi de originali principio; lacus autem non procedit, sed colligitur de rivo, quamvis habeat esse de illo. Ita igitur etsi Spiritus sanctus habeat esse de Filiō, non tamen procedere proprie dicitur de Filiō, sed de Patre quasi de principio. Hoc forsitan diceretur recte, si Filius nascens de Patre procederet extra Patrem, et medio quodam spatio interveniente, prius intelligeretur esse Spiritus sanctus de Patre quam de Filiō; B sicut rivus de fonte fluens extra fontem procedit, et quodam intervallo in lacum colligitur, et prius est lacus de fonte quam de rivo: et ideo est de fonte per rivum, non de rivo per fontem. Verum cum Filius nascens de Patre non exeat extra Patrem; sed in ipso manens, nec loco, nec tempore, nec essentia divisus sit ¹⁶⁸² a Patre; et cum unum sit identique Patri et Filiō id unde procedit Spiritus sanctus, nec intelligi potest, nec dici debet Spiritum sanctum procedere de Patre, et non de Filiō. Non ergo videtur qua ratione datur Spiritus sanctus non procedere de Filiō, sed de Patre per Filiū, cum etiam si per Filiū nequeat, non de Filiō. Si quis tamen vult dicere Filiū de Patre procedere magis propriè quam Spiritum sanctum de Filiō, quamvis Spiritus sanctus de illo; sicut rivus magis illi videtur procedere de fonte quam lacus de rivo: ne concedat Spiritum sanctum ¹⁶⁸³ procedere de Filiō, de quo habet esse, sicut lacus de rivo, nos non negamus nascentem aliquo modo procedere de illo, de quo nascitur; et Spiritum sanctum asserimus suo modo, non quasi de duabus fontibus, sed vere de una fonte procedere; ita tamen ut nomen nativitatis nos processio Filiī amittat, nec Spiritus sancti processio recipiat. Non est igitur cur magis dici debeat Filius procedere de Patre quam Spiritus sanctus de Filiō.

CAPUT XVII [al. XVII] ¹⁶⁸⁴:

Quod sicut lacus est de rivo et fonte, ita Spiritus sanctus procedat de Patre et Filiō.

Diligentius consideremus quomodo lacus sit de fonte, pariter et de rivo: ut per hoc, sicut per temporale et locale aliquid potest intelligi quod æternum est, cognoseamus Spiritum sanctum esse de Patre et Filiō. Multa enim in horum consideratione, sicut in epistola ad venerabilis memoriae Urbanum

VARIAE LECTIONES.

¹⁶⁷² Dicent, *Cur non similiter etc.* In ms. Corb. hic modo incipit Caput 45. Olim continuabatur Caput præcedens ¹⁶⁷³ Per verbum facta quod est mss. facta per verbum quod ¹⁶⁷⁴ Et non dicitur tamen facere nisi per verbum mss. et tamen dicitur facere per verbum ¹⁶⁷⁵ Non procedat de Patre, nisi de hoc quod idem est mss. et Edit. Goth. non procedat a Patre, nisi de hoc et per hoc quod idem est ¹⁶⁷⁶ Quæcumque Pater mss. Quæcumque enim Pater ¹⁶⁷⁷ Quare sic non est mss. Vict. 9. Corb. Quare non sic est ¹⁶⁷⁸ Lacum esse rivo mss. Vict. Corb. S. Mich. lacum esse de rivo ¹⁶⁷⁹ Descenderunt mss. S. Mich. Cister. illo descendunt ¹⁶⁸⁰ At inferent etc. In ms. Corb. hic modo incipit Caput 16. Olim continuabatur Caput præcedens ¹⁶⁸¹ De Filiō, nos negamus mss. de Filiō, et nos negamus ¹⁶⁸² Diversus sit a mss. S. Mich. Corb. divisus est ¹⁶⁸³ Non concedat Spiritum mss. ne concedat Spiritum ms. Corb. nec concedat Spiritum ¹⁶⁸⁴ Cap. 16. Est in ms. Corb. Caput 17. olim in codem ms. erat Caput 14

¹⁶⁸³ papam de incarnatione Verbi scripsi, inveniuntur quae uni Deo et tribus personis per quamdam similitudinem aptantur. Constat quia una ¹⁶⁸⁴ eademque aqua est, quae et fons, et rivus, et lacus dicitur, non tres aquæ, quamvis tres sint, fons, rivus et lacus. Discernamus itaque inter fontem, rivum et lacum; et videamus quid singula ¹⁶⁸⁷ haec, cum tria sint, in una intelligentur aqua. In fonte quidem aqua de abyso ascendens ebullit; in rivo de fonte descendens fluit; in lacu colligitur ¹⁶⁸⁸ et manet. Per fontem ergo intelligitur aqua de abyso ebulliens; per rivum, quia de fonte fluit; per lacum ¹⁶⁸⁹, quia simul ibi coadunatur. Videamus autem quia rivus non est de hoc unde aqua fons dicitur; sed de hoc quod est, id est de aqua; nec lacus est de hoc unde aqua dicitur fons aut rivus, sed de ipsa aqua, quae una et eadem est in fonte et rivo. Non ergo de hoc, unde differunt fons et rivus; sed de hoc in quo unum sunt, lacus existit. Si ergo non magis fons est hoc unde lacus est quam rivus, nequit intelligi lacus magis esse de fonte quam de rivo. Sic itaque cum ¹⁶⁹⁰ dicitur Deus Pater, aut Filius, aut Spiritus sanctus; una in tribus intelligitur essentia, et unus Deus, quod nomen est ipsius significativum essentiae; sed in Patre intelligitur gignens, in Filio genitus, et in Spiritu sancto singulari quodam et ineffabili modo procedens. Quemadmodum igitur lacus non est de hoc, unde diversi sunt ab invicem fons et rivus; sed de aqua in qua unum sunt ¹⁶⁹¹; ita Spiritus sanctus non est de hoc, unde alii sunt ab invicem Pater et Filius; sed de divina essentia, in qua unum sunt. Si ergo non magis est Pater hoc unde Spiritus sanctus est quam Filius, intelligi nequit cur magis sit de Pater quam de Filio.

CAPUT XVIII [al. XVII] ¹⁶⁹¹.

Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti.

Quod si dicunt non eum esse posse de duabus causis, sive ex duobus principiis, respondemus: Quoniam sicut non credimus Spiritum sanctum esse de hoc unde duo sunt Pater et Filius, sed de hoc in quo unum sunt, ita non dicimus duo esse ejus ¹⁶⁹² principia, sed unum principium. Quippe cum dicimus Deum principium creature, intelligimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum principium, non tria principia; sicut unum Creatorem, non tres creatores, quamvis tres sint Pater et Filius et Spiritus sanctus; quoniam per hoc in quo unum sunt, non per hoc quod tres sunt ¹⁶⁹³ est Pater aut Filius aut

A Spiritus sanctus principium sive creator. Si igitur quamvis Pater sit principium, et Filius sit principium, et Spiritus sanctus sit principium, non tamen sunt tria principia, sed unum: ita, cum Spiritus sanctus dicitur esse de Patre et de Filio, non est de duobus principiis, sed de uno, quod est Pater et Filius, sicut est de uno Deo qui est Pater et Filius; si tamen ¹⁶⁹⁴ dici debet Deus habere principium anteaus. Principium namque videtur non nisi rei incipientis esse ¹⁶⁹⁵ et causa non nisi effectus alicuius; et Spiritus sanctus nunquam incepit esse, nec est effectus alicuius ¹⁶⁹⁷. Quod enim incipit esse, proficit de non esse ad esse: et nomen effectus, rei quae sit aptari videtur proprie. Quoniam tamen ¹⁶⁹⁸ verum est Filium esse de Patre, et Spiritum sanctum de B Patre et Filio, si suo ineffabili quodam modo ¹⁶⁹⁹ intelligitur, quoniam aliter proferri nequit, dici non incongrue potest Pater quodammodo principium Filii, et Pater et Filius principium Spiritus sancti. Nec tamen duo constitueri principia; unum, Patrem ad Filium ¹⁷⁰⁰; alterum, Patrem et Filium ad Spiritum sanctum. Sicut non credimus alium Deum Patrem de quo est Filius, et alium Deum Patrem et Filium de quo est Spiritus sanctus, quamvis de eodem Deo, sive de eodem principio suo quisque modo sit, alter scilicet nascendo, alter procedendo; si quodam ¹⁷⁰¹ singulari et ineffabili modo ¹⁷⁰² intelligitur ista processio. Processio namque multis modis dicitur, de quibus iste solitarius intelligitur, sicut nativitas Filii singularis cognoscitur. Idipsum intelligitur ¹⁷⁰³, si dicimus Patrem esse causam ¹⁷⁰³ Filii, et Patrem et Filium causam Spiritus sancti. Non enim duas possumus dicere causas, aliam videlicet Filii, aliam Spiritus sancti, sed unam: quemadmodum non duo dii sunt, sed unus Deus, de quo est Filius et Spiritus sanctus.

CAPUT XIX [al. XVIII] ¹⁷⁰⁴.

Infringitur argumentum ductum ex eo quod Christus expisserit solam Spiritus sancti processionem a Patre.

Si autem queritur, cum Dominus dixit: *Cum rennerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit* (Joan. xv, 26): cur non addidit, et a Filio, vel a me si sic voluit intelligi? Non est hoc inusitatum in dictis illius, ut cum attribuit aliquid **58** Patri quasi soli, vel sibi, vel Spiritui sancto; velit in aliis intelligi quod in uno loquitur ¹⁷⁰⁵. Nam cum dicit: *Beatus es,*

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶⁸⁵ Urbanum de mss. Urbanum Papam de ¹⁶⁸⁶ Constat enim quodluna mss. constat quia una ¹⁶⁸⁷ Quonodo singula mss. quid singula ¹⁶⁸⁸ In lacum colligitur mss. in lacu colligitur ms. Corb. per lacum colligitur ¹⁶⁸⁹ Fluit in lacum mss. fluit per lacum ¹⁶⁹⁰ Si itaque cum mss. sic itaque cum. In ms. S. Michaelis catena hujus libri desiderantur ¹⁶⁹¹ Aqua in unum sunt mss. Aqua in qua unum sunt ¹⁶⁹² Cap. 17. Est in ms. Corb. Caput 18. olim Caput 15 ¹⁶⁹³ Dicimus duo ejus mss. Dicimus duo esse ejus ¹⁶⁹⁴ In quo tres sunt, est mss. quod tres sunt, est ¹⁶⁹⁵ Et Filius, si tamen mss. et Filius, sicut est de uno Deo qui est Pater et Filius, si tamen ¹⁶⁹⁶ Incipit esse mss. incipit esse ¹⁶⁹⁷ Nec est affectus alicuius mss. Vict. et Cister. omitt. alicuius ¹⁶⁹⁸ Quonodo tamen mss. Quoniam tamen ¹⁶⁹⁹ Quodam et ineffabili modo mss. Vict. Corb. ineffabili quodam modo ¹⁷⁰⁰ Principia, unum Patrem ad Filium mss. Vict. 9. et 15. principio, sed unum, Patrem et Filium ¹⁷⁰¹ Sed quodam mss. si quo lam ¹⁷⁰² Idipsum intelligitur ms. Corb. Idipsum intelligimus ¹⁷⁰³ Dicimus esse causam mss. et Edit. Goth. dicimus patrem esse causam ¹⁷⁰⁴ Cap. 18. Est in ms. Corb. Caput 19. olim Caput 16 ¹⁷⁰⁵ Quod de uno loquitur mss. quod in uno loquitur

Simon Ba:iona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est (Math. xvi, 17). Nonne ipse Filius et Spiritus sanctus intelligendus est revelasse cum Patre? Quoniam enim Pater non revelat per hoc, quia Pater est¹⁷⁰⁶; sed per hoc, quod Deus est, et idem Deus est Filius¹⁷⁰⁷ et Spiritus sanctus; sequitur ut, quod revelat Pater, revelet Filius, et Spiritus sanctus. Item cum dicit: *Nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (Math. xi, 27)*, quasi solus Filius cognoscet¹⁷⁰⁸ et revelet Patrem, et se; et solus Pater¹⁷⁰⁹ cognoscet Filium: intelligendum est ibi revelare et nosse, tribus personis esse commune; quoniam non per hoc, quod alii sunt ab invicem; sed per hoc, quod unum sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus¹⁷¹⁰, cognoscunt et revelant. Cum etiam dicit¹⁷¹¹ Patrem nosse Filium, et Filium nosse Patrem, et revelare se et Patrem, aperte vult intelligi quia Pater cognoscit Spiritum sanctum, et Filius noscit et revelat Spiritum sanctum; quoniam id ipsum quod est Pater et Filius, et etiam Spiritus¹⁷¹² sanctus. Similiter cum dicit: *Qui me videt, videt et Patrem (Joan. xiv, 9)*, non est separandus Spiritus sanctus; quoniam quæ videt hoc in quo unum sunt¹⁷¹³ Pater et Filius et Spiritus sanctus, non potest videre unum de his tribus sine aliis duabus. De Spiritu sancto quoque dicit ad apostolos: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docabit vos omnem veritatem (Joan. xvi, 13)*, quasi solus Spiritus sanctus doceat omnem veritatem; cum nec sine Patre, nec sine Filio doceat omnem veritatem. Non enim per hoc, quia est Spiritus alicujus, scilicet Patris et Fili et Spiritus; sed per hoc, quod unum est cum Patre et Filio, id est per hoc quod Deus est, doceat omnem veritatem. Videtisigitur quomodo in his quæ proposui¹⁷¹⁴, quod uni quasi soli attribuit¹⁷¹⁵, ab aliis duabus personis non possit¹⁷¹⁶ separari. Multa hujusmodi in sacra Scriptura legimus: ut quod de una persona singulariter dicatur, indifferenter de tribus intelligatur. Quidquid enim de una persona pronuntiatur, de aliis pariter operatur et intelligi; nisi cum hoc¹⁷¹⁷, unde alia sunt, ut dixi, ab invicem obviare cognoscitur. Quapropter cum credimus Spiritum sanctum de Patre procedere; quoniam Deus de Deo, id est essentia Spiritus sancti de essentia Patris, quæ una est in tribus¹⁷¹⁸, et se intelligitur: necesse est ut de Filio eum similius esse confiteamur, si Filius non est de illo; de

A hoc enim est Spiritus sanctus, quod est Filius et quod est Pater

CAPUT XX [al. XIX]¹⁷¹⁹.

Ejusdem argumenti confirmatio refutatur.

Sed dicet aliquis: Ideo intelligimus Filium et Spiritum sanctum revelare, quod solus Pater revelare dicitur; et Patrem et Spiritum sanctum revelare et nosse, quod solus Filius facere dicitur; et Patrem et Filius docere, quod solus spiritus sanctus doctum ire promittitur, quia quod de uno solo in uno loco legitur, de aliis alibi aperte significatur¹⁷²⁰. Cum vero dicit Spiritum sanctum de Patre procedere, non legimus alicubi cum de Filio procedere. Per quod monemur¹⁷²¹ non nostro sensu, quod nusquam dictum est, asserere. Ad quod respondeamus quia B potius doceimur per hæc quæ sic dicta sunt, ea, quæ in similibus dictis tacentur, similiter intelligere; præsertim cum ex his quæ dicuntur, nulla ratione contradicente, ea, quæ non dicuntur, rationabili necessitate consequi apertissime viderimus¹⁷²². Cum enim dicit Dominus ad Patrem: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum rerum Deum, et quem misisti Iesum Christum (Joan. xvii, 5)*; an ideo debemus separare ab hac salubri et vitali cognitione Spiritum sanctum, quia nusquam legitur: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant Patrem solum rerum Deum, et Spiritum sanctum*. Aut: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant Filium solum rerum Deum et Spiritum sanctum?* Aut cum legimus: *Quia sicut Pater habet vitam in semetipso; sic dedit et Filio vitam habere in semetipso (Joan. v, 26)*, dicemus Spiritum sanctum non habere a Patre, a quo est, ut habeat in semetipso vitam, sicut habet Pater et Filius; quoniam hoc nusquam dicit Filius de Spiritu sancto; sicut de seipso. Item cum dicit: *Pater in me est, et ego in Patre*. Et: *Qui videt me, videt et Patrem (Joan. xiv, 10)*, an negabimus Spiritum sanctum esse in Patre et Filio, et Patrem et Filius esse in Spiritu sancto; aut eum, qui videt Filium, videre Spiritum sanctum, sicut videt Patrem; si hæc non eadem pronuntiatione leguntur, qua¹⁷²³ de Patre et Filio proferuntur? Imo quoniam unus idemque Deus est, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus: cum dicitur cognoscere solum rerum Deum Patrem et Filium esse vitam æternam, inseparabiliter intelligendus est in illa cognitione Spiritus sanctus. Et cum legimus: *Quia sicut Pater habet vitam in semetipso; sic dedit Filio habere vitam in semetipso, non debe-*

VARIA LECTIONES.

¹⁷⁰⁶ Ab his verbis, non revelat per hoc quia Pater est, usque ad ista, Quamvis quæ supra jam etc. ms. Corb. omittit¹⁷⁰⁷ Per hoc quia Deus est, et item Deus est Pater, et Filius mss. per hoc quod Deus est, et idem Deus est Filius¹⁷⁰⁸ Solus Filius Filius cognoscet mss. Vict. solus Filius cognoscet¹⁷⁰⁹ Patrem et solus Patrem mss. Patrem et se, et solus Pater¹⁷¹⁰ Quod unum sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus mss. Gem. Bcc. quod unum sunt Pater et Spiritus sanctus¹⁷¹¹ Cum enim dicit mss. cum etiam dicit¹⁷¹² Est et Spiritus mss. Vict. Cister. Est etiam Spiritus¹⁷¹³ Unde unum sunt mss. in quo unum sunt¹⁷¹⁴ Quæ posui mss. quæ proposui mss. Vict. 9. et 15. quæ proposuit¹⁷¹⁵ Uni quasi soli attribui mss. et Edit. Goth. quod uni quasi soli attribuit¹⁷¹⁶ Ab aliis non possit personis mss. ab aliis dualibus personis non possit¹⁷¹⁷ Cum de hoc mss. cum hoc¹⁷¹⁸ Una est tribus mss. una est in tribus¹⁷¹⁹ Cap. 19. In ms. Corb. Cap. 20.¹⁷²⁰ Aperte significatur mss. Gem: aperte figuratur mss. Vict. 15. aperte monstratur¹⁷²¹ Per quod monemur mss. Gem. per quod monemus¹⁷²² Apertissime videmus mss. apertissime viderimus¹⁷²³ Leguntur, quæ mss. leguntur, quæ

nus vitaem eam.lem existimare alienam a Spiritu A sancto, aut quod illam non in semetipso¹⁷²¹ habeat. Et cum audimus : *Pater in me est, et ego in Patre.* Et : *Qui me videt, videt et Patrem, cognoscere debeamus per hæc que ita dicuntur, quia Spiritus sanctus non est extra Patrem et Filium, aut Pater et Filius extra Spiritum sanctum ; et quia per visionem¹⁷²² Fili vi.letur Spiritus sanctus sicut Pater¹⁷²³.* Sicut enim non est alius Deus Pater, alius Deus Filius, alius Deus Spiritus sanctus ; sic non habet Deus aliud in seipso quam Deum ; nec est Deus extra Deum ; nec Deus est dissimilis Deo¹⁷²⁴. Denique, ubi legimus¹⁷²⁵ in propheta, aut evangelista, aut Apostolo his verbis Deum unum esse tres personas, aut unum Deum esse Trinitatem, aut Deum de Deo ? sed neque in illo Symbolo, in quo non est prolat processio Spiritus sancti de Filio, invenimus nomen personæ, vel Trinitatis¹⁷²⁶. Quoniam tamen ex his quæ legimus hæc apertissime sequuntur, constanter ea et corde credimus, et ore consitemur. Quare non tantum suscipere cum certitudine debemus quæ in & era Scriptura leguntur, sed etiam ei quæ ex his, nulla alia contradicente ratione, rationabili necessitate sequuntur.

CAPUT XXI [al. XX] 1727.

Processio Spiritus sancti de Filio exprimitur, cum Spiritus sanctus dicitur Spiritus Filii.

Quamvis quæ supra jam dicta sunt sufficere possint, adhuc tamen aliquid addam, unde Spiritus sanctus cognoscatur esse de Filio. Consistentur Graeci ab his Spiritum sanctum esse Spiritum Dei, et Spiritum Patris, et Spiritum Filii. Quero itaque si eodem modo intelligunt illum esse¹⁷²⁸ Spiritum Dei, et Spiritum Patris, et Spiritum Filii ; aut dissimiliter ? Certum est autem quia non dicitur Spiritus Dei, sicut possessio ; ut cum dicitur equus alieujus, vel domus. Major enim est qui possidet, quam quod possiletur. Deus autem non est major Spiritu sancto ; quia Spiritus sanctus est Deus, nec Deus est major Deo. Neque dicitur Spiritus Dei, ut membrum Dei, sicut manus vel pes hominis : nos enim Deus habet membrum, aut partem ullam. Quomodo ergo intelligendus est Spiritus esse Dei, nisi quia hoc, quod est¹⁷²⁹, ex Deo ? Non autem significat aliud nomen Patris, quam Deum, qui est Pater ; aut relationem ejus ad Filium, ex qua nomen Patris habet. Similiter dicendum est de Filio. Quid nam-

A que intelligitur in nomine Filii, nisi Deus qui Filius est, aut relatioqua refertur ad Patrem¹⁷³⁰, per quam Filius appellatur? Sed nullus sensus capit Spiritum sanctum esse Spiritum Patris, aut Filii, secundum quod alter est Pater, alter Filius; sed secundum quod uterque unus idemque Deus est. Quare idem est intellectus, cum dicitur Spiritus Dei¹⁷³¹, et Spiritus Patris, et Spiritus Filii, sed Spiritus Dei, et Spiritus Patris dicitur, quia est et 59 procedit de Deo, et de Patre. Itaque est et procedit etiam de Filio¹⁷³², quia eadem sensu spiritus Filii dicitur. Nam, cum Spiritus sanctus dicitur spiritus Dei¹⁷³³ spiritus Domini, si non intelligimus ibi spiritum Filii eo sensu quo spiritum Patris, aut separabimus Filium a nomine Dei vel Domini, aut bifariam intelligetur Spiritus Dei, sive spiritus Domini. Sed unde hunc habent sensum, aut ubi legitur in sacra Scriptura quod similiter non intelligatur de Patre et de Filio, cum legimus spiritum Dei aut spiritum Domini¹⁷³⁴, aut quid invenitur, unde hoc sequatur¹⁷³⁵? Nam si dicunt : Cum dicitur spiritus Patris, duobus modis intelligitur : Est enim spiritus Patris, quia est de Patre, et quia datur a Patre ; Filii vero spiritus non¹⁷³⁶ est, nisi quia datur a Filio. Illoc est quod queror, unde hanc. Et si dicunt quod in nulla authenticâ dictum est pagina ; nec sequitur ex eo quod ibi scriptum¹⁷³⁷ sit : eum nos reprehendunt, cum dicimus Spiritum sanctum procedere de Filio, ideo quia hæc verba non leguntur ; cum ex his, quæ legunt et credunt, hoc ex necessitate sequi intelligamus¹⁷³⁸? Judicent quoque ipsi quid potius suspicendum sit, quamvis in sacra pagina utrumque taceatur ; an hoc, quod nos dicimus, Spiritum sanctum procedere de Filio, quod ostendimus ex his consequi quæ veraciter credimus ; an quod ipsi dicunt, Spiritum sanctum aliter esse Spiritum Patris¹⁷³⁹, aliter esse Filii : quod nec auctoritate, nec ratione, nec ex his quæ certa sunt, possunt ostendere. Utique aut debent cessare ab hac sua sententia, si tamen hoc dicunt, ut audio, quod Spiritus¹⁷⁴⁰ sanctus aliter est Filii spiritus, quam spiritus Patris ; cum nusquam hoc legant, vel unde hoc probent ; aut saltem nos reprehendere non debent, quia dicimus¹⁷⁴¹ Spiritum sanctum procedere de Filio ; quamvis his verbis hoc non legamus¹⁷⁴², quoniam ex his, quæ pariter credimus, hoc consequi monstramus. Sed si cessant ab hac sua

VARIAE LECTIOES.

¹⁷²¹ Non a semetipso mss. *Thu. Gem. Bcc.* non in semetipso¹⁷²² Quia per visionem mss. et quia per visionem¹⁷²³ Sicut et Pater mss. sicut Pater¹⁷²⁴ Sic non habet Deus in seipso aliud quam Deum : non est Deus extra Deum : nec Deus dissimilis Deo. Denique mss. sic non habet aliud in seipso quam Deus, nec est Deus extra Deum, nec Deus est dissimilis Deo. Denique ms. *Thu. 30.* sic non habet Deus aliud in seipso quam Deum, etc. ut in aliis mss. ¹⁷²⁵ Non legimus mss. ubi legimus¹⁷²⁶ Invenimus nomen Trinitatis. Quoniam autem ex his mss. invenimus nomen Personæ, vel Trinitatis. Quoniam tamen ex his¹⁷²⁷ *Cap. 20. In ms. Corb. Caput 21.* ¹⁷²⁸ Intelligitur esse mss. intelligunt esse ms. *Corb.* intelligatur eum esse¹⁷²⁹ Nisi hoc quod est mss. nisi quia hoc quod est¹⁷³⁰ Quæ refertur ad Patrem mss. quæ refertur ad Patrem¹⁷³¹ Cum dicitur Spiritus sanctus Spiritus Dei mss. cum dicitur Spiritus Dei¹⁷³² Et procedit de Filio mss. *Vict. Corb. et Cister.* et procedit etiam de Filio¹⁷³³ Spiritum Dei et Spiritum Domini, aut mss. Spiritum Dei aut Spiritum Domini¹⁷³⁴ Unde hoc non sequatur mss. unde hoc sequatur¹⁷³⁵ Filius vero Patris non mss. et *Edit. Goth.* Filius vero Spiritus non¹⁷³⁶ Ex eo quod scriptum mss. ex eo quod ibi scriptum¹⁷³⁷ Sejui intelligimus mss. consequi intelligamus¹⁷³⁸ Alter esse Patris mss. aliter esse Spiritum Patris¹⁷³⁹ Audio quod Spiritus mss. audio quia Spiritus¹⁷⁴⁰ Debet quod dicimus mss. debent qui dicimus¹⁷⁴¹ Verbis non legamus mss. verbis hoc non legamus

assertione, credant pariter nobiscum Spiritum sanctum similliter esse Patris et Filii spiritum, et intelligant eum¹⁷⁴⁸ a Filio, sicut a Patre procedere. Et si nos reprehendere desinunt, fatigantur nobiscum hoc, unde cognoscunt nos reprehendi non debere.

CAPUT XXII [al. XXI]¹⁷⁴⁹.

Cur in Symbolo non sit expressa processio Spiritus sancti a Filio: et cur a Latinis fuerit adjecta, placitis inconsultis.

Ad hoc autem, quod nos reprehendunt in Symbolo illo, quod pariter nos et illi suscipimus et tenuimus addidisse Spiritum sanctum a Filio procedere; et querunt cur hoc factum sit, et quare hoc prius eorum Ecclesiae monstratum non est, ut communiter consideraretur, et communis consensu adderetur quod addendum erat; ad hoc, inquam, responsum sufficiens habemus. Nam si queritur cur factum sit, dicimus quia necesse erat propter quosdam minus intelligentes, qui non animadvertebant in illis, quae universa credit Ecclesia, contineri, et ex his sequi Spiritum sanctum de Filio procedere; ne forte hoc credere dubitarent. Quod quam necessarium fuerit, per illos qui hoc negant, quia in illo Symbolo positum non est, cognoscimus. Quoniam igitur et necessitas cogebat, et nulla ratio prohibebat, et vera fides hoc admittebat; fiducialiter asseruit Latinitas, quod credendum et confitendum esse cognosebat. Scimus enim quod non omnia, qua credere et considerari debemus, ibi dicta sunt; nec illi qui Symbolum istud dictavere, voluerunt aliam Christianam esse contentam ea tantummodo credere et considerari, quae ubi posuerunt. Ut enim alia taceam¹⁷⁵⁰, non ibi dicitur Dominus ad infernum descendisse; quod tamen pariter et nos et Graeci credimus. Si autem dicunt nullo modo debuisse corrumpi Symbolum tanta auctoritate taxatum¹⁷⁵¹, nos non judicamus esse corruptionem, ubi nihil addimus¹⁷⁵² quod his, quae ibi dicta sunt, adversetur. Et quamvis defendere possemus¹⁷⁵³ hanc adjectionem non esse corruptionem, si quis tamen hoc contentiose voluerit asserere, respondemus nos illud non corrupisse, sed aliud novum edidisse: illud enim secundum¹⁷⁵⁴ proprietatem Graeci dictaminis translatum, cum illis integrum servamus et veneramur; istud autem, quo¹⁷⁵⁵ frequentius in populi audientia utimur, Latino more dictatum cum addimento supradicto edidimus. Quod autem queritur, quare hoc Graecorum ecclesie consensu factum

A non est. Respondemus quia et nimis erat difficile Latinis, eorum episcopos ad consulendum de hac re colligere; nec erat necesse unde non dubitant hoc in questionem¹⁷⁵⁶ adducere. Quae est enim Ecclesia que vel per amplitudinem unius regni dilatatur¹⁷⁵⁷, cui non licet aliquid secundum rectam fidem constitutere, quod in conventu populi utiliter legatur aut cantetur? Quanto ergo magis licuit Latinis hoc constanter proferre, in quo omnes gentes et omnia regna, quae Latinis utuntur litteris, pariter concordant.

CAPUT XXIII [al. XXII]¹⁷⁵⁸.

Suama doctrina et probationum processionis Spiritus sancti de Filio.

Colligamus breviter quod supra pluribus rationibus effectum est. Constat inexpugnabili ratione Spiritum sanctum esse de Filio, sicuti est de Patre; nec tamen esse quasi de duobus diversis, sed quasi de uno¹⁷⁵⁹. Ex eo enim, quod Pater et Filius unum sunt, id est ex Deo, est Spiritus sanctus; non ex eo, unde alii sunt ab invicem, sed quoniam Deus, de quo est Spiritus sanctus, est Pater et Filius; ideo vere dicitur esse de Patre et Filio, qui duo sunt. Et quoniam Pater non est prior aut posterior Filio, aut major aut minor, nec alter magis aut minus est Deus quam alter: non est Spiritus sanctus prius de Patre, quam de Filio; nec de Filio, quam de Patre; nec major nec minor est existens de Patre, quam existens de Filio; nec magis nec minus est de uno, quam de altero. Nam si prius aut post, vel¹⁷⁶⁰ major vel minor, aut magis aut minus de uno esset quam de altero, ex necessitate sequeretur ut aut Spiritus sanctus non esset de hoc, in quo unum sunt Pater et Filius; aut ipsum unum non esset perfecte et simpliciter unum, sed esset ibi aliqua diversitas, de qua illa, quam dixi, in existendo de codem uno Spiritum sanctum¹⁷⁶¹, esset varietas. Sed dici non potest quod Spiritus sanctus non sit de hoc, in quo unum sunt Pater et Filius; alioquin non esset de Deo. Nec credi debet quod in ipso uno¹⁷⁶² sit, secundum quod est, aliqua diversitas. Quare nec prius nec post, nec major aut minor, nec magis aut minus est Spiritus sanctus de Patre, quam de Filio; aut de Filio, quam de Patre. Non enim unus idemque Spiritus sanctus, qui semel totus est de Deo toto, magis¹⁷⁶³ aut minus¹⁷⁶⁴ potest esse de uno et summe simplici¹⁷⁶⁵ Deo.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷⁴⁸ Et intelligent eum mss. et Edit. Goth. et intelligent eum ms. Corb. intelligent enim ms. Corb. Cap. 22. ¹⁷⁴⁹ Ut alia taceam mss. ut enim alia taceam¹⁷⁵⁰ Auctoritate firmatum mss. auctoritate taxatum¹⁷⁵¹ Ubi nihil addidimus mss. Vict. Corb. ubi nihil addimus¹⁷⁵² Defendere possemus¹⁷⁵³ Vict. Corb. defendere possimus¹⁷⁵⁴ Illud secundum mss. illud enim secundum ms. Corb. illud quod secundum¹⁷⁵⁵ Illud autem quo mss. istud autem quo¹⁷⁵⁶ In hoc questionem mss. hoc in questionem¹⁷⁵⁷ Regni dilatatur mss. Vict. Corb. Regni dilatetur¹⁷⁵⁸ Cap. 22. Est in ms. Corb. Caput 23. ¹⁷⁵⁹ Esse de duobus diversis, sed de uno mss. esse quasi de duobus diversis, sed quasi de uno¹⁷⁶⁰ Nam de altero si prior aut posterior, vel mss. nam si prius aut post vel¹⁷⁶¹ De uno codem Spiritu Sancto mss. de eodem uno Spiritum sanctum¹⁷⁶² Quod in ipso uno mss. Vict. 43. quod ex ipso uno¹⁷⁶³ Qui simul est totus, de Deo toto, magis mss. qui semel totus est de Deo toto, magis mss. Thu. 90. qui semel totus est de Deo, magis¹⁷⁶⁴ Magis aut minus mss. in gis et minus¹⁷⁶⁵ Et summe simplici mss. summe simplici

et solum verum Deum. Cum ergo non nominamus Patrem solum aut Filium, non aliud intelligimus, excepta relatione qua referuntur ad invicem, quam solum verum Deum et eundem quem in utriusque prolatione cognoscimus. Itaque cum dixit Dominus : *Hoc est autem vita eterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et, quem misisti, Jeenum Christum (Joan. xvii, 3)*; si addidisset, dicens : *Et de hoc solo vero Deo procedit Spiritus sanctus, quis auderet separare Filium ab illa processione, cum ille solum verus Deus non magis aut minus sit Pater quam Filius?* Quapropter si idem solus verus Deus intelligitur, cum solus Pater dicitur aut Filius et cum ambo simul nominantur : quid apertius quam quia de solo vero Deo, qui Pater est et Filius, procedit Spiritus sanctus, cum dicatur a patre procedere? Quare sicut intelligeretur de Filio procedere, si idem Filius dixisset de solo vero Deo illum procedere, quando dixit se et Patrem solum verum Deum esse; ita cum dicit eum de Patre procedere¹⁸⁷³, absque dubio significat eum de se procedere¹⁸⁷⁴.

CAPUT IX¹⁸⁷⁵

Mis. io Spiritus in nomine Filii et a Filio confirmat rocessionem ejus de Filio.

Dicit etiam Dominus : *Paracletus autem Spiritus¹⁸⁷⁶ sanctus, quem mittet Pater in nomine meo (Joan. xiv, 20).* Et rursum : *Cum autem¹⁸⁷⁷ venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre (Joan. xv, 26).* Quid ergo intelligendum est, cum dicit : *Quem mittet Pater in nomine meo?* an quia Spiritus sanctus habebit nomen ejus, ut, cum mittet¹⁸⁷⁸ Pater Spiritum sanctum, idem sit quod mittere Filium? Sed quod ait : *Quem ego mittam vobis a Patre¹⁸⁷⁹ non recipit hunc sensum;* quia cumdem ipsum Spiritum sanctum, quem mittit Pater, mittit et Filius; neque¹⁸⁸⁰ mittit Filius Filium. Denique nusquam legimus, et omnino negamus Spiritum sanctum esse Filium. Quid itaque est : *Quem mittet Pater in nomine meo,* nisi, quem Pater mittet, Filius quoque mittet? Sicut cum dicit : *Quem ego mittam a Patre, non est aliud quam ego mittam et Pater.* Filius namque est nomen illius qui dicebat : *Mittet Pater in nomine meo 54* Non est ergo aliud : *Mittet Pater in nomine meo nisi, mittet Pater in nomine Filii.* Quid igitur est, mittet Pater in nomine Filii, nisi, mittet Pater, tanquam si mittat Filius, ut in missione Patris,

A missio intelligatur Filii? Quod vero ait : *Quem ego mittam vobis a Patre,* quomodo intelligendum est? Utique a quo eum mittit Filius, ab eomittitur. Mittit autem cum a Patre : ergo a Patre mittitur. Sed ille mittit a quo mittitur: Pater itaq; mittens intelligitur, cum Filius dicit : *Ego mittam a Patre.* Quid est ergo, *Ego mittam a Patre, nisi, Ego mittam tanquam si Pater mittat, ut una et eadem sit missio mea et Patris?* Cum itaque¹⁸⁸¹ Filius tanta diligentia ostendat unam esse missione Patris et suam; ut nec Pater mittat, nisi cum Filius mittit; nec Filius mittat, nisi¹⁸⁸² cum mittit Pater: quid vult significare¹⁸⁸³, aut quid intelligi,¹⁸⁸⁴ nisi quia non aliter se habeat a Patrem Spiritus sanctus, et aliter ad Filium; nec magis est unusquam alterius?

B Quamobrem nimis difficile, immo impossibile es¹⁸⁸⁵, ostendere quomodo non procedat ab utroque. Undo enim est Filio simul cum Patre dare vel¹⁸⁸⁶ mittens Spiritum sanctum, et hunc esse utriusque; si simul non est de utroque? Cur enim magis dat Filius Spiritum sanctum, quam Spiritus sanctus Filius? Aut eur magis Spiritus sanctus est Filii, quam Filius Spiritus sancti, nisi quia Filius non est ita de Patre simul et de Spiritu sancto, sicut Spiritus sanctus est de Patre simul et de¹⁸⁸⁷ Filio? Si ergo Spiritus sanctus non est de Filio, non detur a Filio, nec dicitur¹⁸⁸⁸ esse Filii: sicut Filius non datur a Spiritu sancto, nec dicitur esse Spiritus sancti; quoniam non est de Spiritu sancto. Si autem dicunt quia Spiritus sanctus mittit etiam Filium, sicut idem ipse dicit per prophetam : *Et nunc Dominus Deus misit me, et Spiritus ejus (Isai. xi.viii, 16),* hoc secundum hominem, quem gerebat, intelligendum est, qui Patris et Spiritus sancti una voluntate et dispositione mundum redempturus in mundo apparuit.

C Quero tamen ab his qui negant Spiritum sanctum esse et procedere de Filio, quomodo intelligant¹⁸⁸⁹ eum sic esse Spiritum Filii, ut Filius tanquam suum Spiritum illum mittat? An putant quia Pater dedit Filio Spiritum sanctum¹⁸⁹⁰ suum tanquam a se non habenti? Aut enim habet a se aut ab alio. Sed ab alio non potest habere, nisi a Patre. Acceptit igitur a Patre, a quo habet; et dedit ei Pater Spiritum sanctum, ut a se non habenti. Hic ostendat, cum æquales sint Pater et Filius et Spiritus sanctus, et unusquisque sibi sit sufficiens¹⁸⁹¹, que-

VARIE LECTIONES.

¹⁸⁷⁵ Ita cum dicit eum de Patre procedere ms. Corb. Ita cum diceret eundem procedere¹⁸⁷⁶ Dubio eum de se significat procedere ms. Vict. dubio cum significat de se procedere ms. Corb. dubio tamen de se procedere significat¹⁸⁷⁷ CAP. 9. Est in ms. Vict. 13. caput 10¹⁸⁷⁸ Paracletus Spiritus mss. Paracletus autem Spiritus¹⁸⁷⁹ Et, cum autem ms. Vict. Et rursum : cum autem ms. Corb. Et iterum : cum autem¹⁸⁸⁰ Et cum mittet mss. Ut cum mittet ms. Corb. ut cum mittit¹⁸⁸¹ Quem ego mittam vobis a Patre mss. Vict. Corb. omitt. vobis¹⁸⁸² Mittit filius, neque mss. mittit et filius nec¹⁸⁸³ Cum utique mss. et Edit. Goth. cum itaque ms. Corb. cum sic itaque¹⁸⁸⁴ Nec filius mittat nisi mss. Vict. Corb. Cister. omitt. mittat¹⁸⁸⁵ Quid vult significari mss. Vict. Corb. quid vult significare¹⁸⁸⁶ Aut quid vult intelligi mss. Vict. Corb. omitt. quid vult¹⁸⁸⁷ Unde enim filio cum Pater dare simul vel mss. et Ed. Goth. unde enim est filio simul cum Patre dare vel¹⁸⁸⁸ De patre simul de mss. Vict. Corb. Cister. de Patre et de¹⁸⁸⁹ Non de Filio, non datur, nec dicitur mss. et Edit. Goth. non est de Filio, non detur a Filio, nec dicatur¹⁸⁹⁰ Quomodo intelligunt mss. Vict. Thu. Gem. Rec. Edit. Goth. quomodo intelligent¹⁸⁹¹ Filio Spiritum suum mss. Vict. Alio Spiritum sanctum suum¹⁸⁹² Sibi sufficiens mss. Vict. Corb. et Edit. Goth. sibi sit sufficiens

suit causa, vel que indigentia Filii, ut Pater daret Spiritum suum, magis quam Spiritui sancto Filium suum. Non negamus hoc modo habere Filium Spiritum sanctum a Patre; quia a quo habet esse, ab eo habet ut de se Spiritum existentem¹⁶⁰³ habeat sicut Pater; quoniam idem esse est Patris et Filii. Non est enim idem a Patre accipere essentiam, de qua procedit Spiritus¹⁶⁰⁴ sanctus, et accipere a Patre Spiritum sanctum. Cum enim dicitur habere a Patre essentiam, de qua Spiritus¹⁶⁰⁵ sanctus procedit, nulla monstratur indigentia Filii. Cum vero dicitur quia Filius accepit¹⁶⁰⁶ a Patre Spiritum sanctum, quem de se non habet sicut Pater, videtur significari Filius quasi minus aliquid habere quam habeat Pater; et velut ad supplementum ei dari¹⁶⁰⁷ Spiritum sanctum. Sed non apparel cur magis egeat Filius Spiritu sancto, quam Spiritus sanctus Filio¹⁶⁰⁸. Si enim respondeatur ad hoc datum esse Spiritum sanctum Filio, ut cum ipse quoque cum Patre daret eundem Spiritum sanctum, pars¹⁶⁰⁹ illi cum Patre gratia imputaretur: terrena est haec opinio, et longe ab intellectu divinitatis extranea, ut tanquam homo homini, Deus Deo quasi indigenti¹⁶¹⁰ subveniat. Namque si dat Pater Spiritum sanctum Filio, dat Deus Deum Deo¹⁶¹¹. Pater enim Deus, et Filius Deus, et Spiritus sanctus Deus, et unus idemque Deus. Non autem intelligimus¹⁶¹² Deum a Deo Deum accipere; nisi hoc dicatur, cum Deus est de Deo ut Filius et Spiritus sanctus. Dicitur ergo Spiritus sanctus Filii Spiritus, non ob aliud nisi quia ex ipso est.

CAPUT X¹⁶¹³.

Eadem processio probatur ex Christi insufflatione in apostolos.

Post Resurrectionem legimus quia insufflavit Dominus in discipulos suos¹⁶¹⁴, et ait illis: *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 22). Quid sibi vult ista insuffratio? Scimus enim quia fatus ille, qui de ore ejus tunc processit, non erat Spiritus sanctus. Non ergo credimus illam insufflationem sine aliquo mysterio factam esse. Quid igitur rectius hic intelligi potest, aut aptius¹⁶¹⁵, quam hoc ideo illum fecisse ut intelligeremus Spiritum sanctum de illo procede-

VARIE LECTIONES.

¹⁶⁰³ De se Spiritum sanctum existentem mss. Vict. ut de se Spiritum existentem ms. Corb. de se ipso existentem¹⁶⁰⁴ Essentiam, de quo procedit.. essentiam, de quo Spiritus mss. et Edit. Goth. essentiam, de qua procedit.. essentiam, de qua Spiritus¹⁶⁰⁵ Quia Filius accepit mss. Corb. quia Filius accepit¹⁶⁰⁶ Supplementum ei dare mss. Vict. 3. et 13. Corb. supplementum ei dari¹⁶⁰⁷ Quam Spiritus Filii mss. Vict. Corb. quam Spiritus sanctus Filio¹⁶⁰⁸ Ut cum ipse cum Patre quoque eundem Spiritum sanctum habeat, par mss. ut cum ipse cum Patre quoque daret eundem Spiritum sanctum par mss. S. Mich. et Edit. Goth. ut cum ipse quoque cum Patre daret eundem Spiritum sanctum et par¹⁶⁰⁹ Deo indigenti mss. Deo quasi indigenti¹⁶¹⁰ Dat Deus Deum Deo mss. S. Mich. dat Deus Deum de Deo¹⁶¹¹ Non enim legimus mss. non autem intelligimus¹⁶¹² CAP. 10. Est in mss. Vict. 13. caput 11. ¹⁶⁰³ Dominus discipulos suos n. 8. Dominus in discipulos suos mss. Vict. 9. Dominus discipulis suis¹⁶⁰⁴ Ant apertius mss. aut aptius quam¹⁶⁰⁵ Quasi suum illum mss. et Edit. Goth. quasi suum illum mss. Corb. quasi spiritum illum¹⁶⁰⁶ Doretur per mss. et Edit. Goth. docemur per¹⁶⁰⁷ Etiam cum audiunt mss. etiam cum audimus¹⁶⁰⁸ In prophetia de Christo mss. Vict. in prophetia de¹⁶⁰⁹ Inter spiritum labiorum mss. et Edit. Goth. inter spiritum oris et spiritum labiorum¹⁶¹⁰ Aereo spiritu humano in ore formabit mss. Vict. et Edit. Goth. aereo spiritu humano in ore formavit mss. Corb. aereo spiritu formavit humano more¹⁶¹¹ Interficiet impium, mss. Corb. S. Mich. Vict. 13. 3. Cister. interficiet impium mss. Thu. 90. Vict. 9. interficiet impium¹⁶¹² Eum cum docendo mss. et Edit. Goth. cum docendo

Nou utique hoc faciunt verba sensibilia; et iste A sensibilis spiritus, sed Spiritus sanctus, de quo dicit Deus per prophetam : *Auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et Spiritum meum ponam in medio vestri.* (Ezech. xxxvi, 26). Spiritus ergo sanctus interficit ¹⁶¹² impium, cum eorū ejus convertit ¹⁶¹³ ab impietate ad pietatem. Quod si intelligimus in illo impiō Antichristum, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, non puto quod aliquis tantum attribuat ¹⁶¹⁴ virtutem illam spiritui vocis humanae, quantum ¹⁶¹⁵ spiritui divino. Si ergo Spiritus sanctus intelligitur in his dictis, cum pariter dicatur spiritus oris Domini, cuius verbo celi firmati sunt, id est Patris, et spiritus oris Domini Jesu, et spiritus labiorum ejus; non appareat cur magis intelligi debeat procedere de ore Patris, quam de ore Filii. Et si per os Patris intelligimus essentiam Patris, non enim est aliud os ejus quam essentia ejus, ut sicut verbum Domini est essentia ejus, ita spiritus oris ejus non sit nisi de essentia ejus: quid apertius quam, sicut spiritus oris. Patris est de essentia Patris et procedit, ita 55 spiritus oris et labiorum Filii, de Filii essentia sit et procedat? Puto enim quia nemo intelligit simpliciter, ubi dictum est : *Verbo Domini celi firmati sunt, et spiritus oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxii, 6): verba transitoria, et spirituum qui de hoc aere assumptus per loquentis os omittitur. Sed quomodo: locunque hoc aliquis exponere conetur, sufficit quod in illa insufflatione Domini in discipulos, eujus feci mentionem, factum est ad significandum quia de ejusdem persone secreto procedat ille ¹⁶¹⁷ Spiritus quem dabat, de cuius occulte Spiritus ille procedebat, quem insufflbat. Denique, cum Scriptura divina significat aliquid secretum ¹⁶¹⁸ per sensibiliū similitudines; non per omnia quae significant et quae significantur ¹⁶¹⁹, similia possunt esse: non enim hoc esset similitudo, sed identitas, nisi forte quis dicere voluerit illam insufflationem ita simpliciter esse factam a sapientia Dei, sine omni spirituali significacione Dei. Sed neminem puto ita insensatum, ut hoc sentiat.

CAPUT XI ¹⁶²⁰

Eadem processio arguitur ex verbis Christi: Ille de meo accipiet

Item Filius dicit de Spiritu sancto: *Non enim loquetur a semetipso; sed quacunque audiet, loquetur* (Jean. xvi, 13). Quid est, *Non loquetur a semetipso nisi ab alio habebit quod loquetur?* Et quid est, ab alio habebit quod loquetur, nisi: ab alio habebit ¹⁶²¹ scientiam eorum quae loquetur? Unde postquam dixit: *Non loquetur a semetipso,* addidit: *Sed quacunque audiet, loquetur.* Quid est audire Spiritui sancto ¹⁶²² nisi quasi discere? Et quid est discere, nisi scientiam accipere? Si ergo scientia ejus non est aliud nisi essentia ejus, ab illo habet essentiam a quo audit ea quae loquuntur ¹⁶²³ et quae docet; quod si B idem est illi loqui quod docere. Non audit autem, neque habet essentiam ab alio nisi aut a Patre, aut a Filio ¹⁶²⁴. Verum si habet esse a Patre, sicutud supra dictum rationem, habet etiam a Filio ¹⁶²⁵. Unde et idem Filius dicit: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet ¹⁶²⁶ et annuntiabit vobis* (bid., 14). Quippe quid est aliud hoc dicere quam a me audierit, hoc est a me: et quod annun̄bit vobis? Cum dixit: *Quacunque audiet, loquetur, non determinavit a quo audiet.* Cum vero ait: *De meo accipiet, ne quis soli Patri attribuat quod ab alio audit; aperire se esse, a quo sicut a Patre, scientiam sive essentiam accipiat,* demonstrat. Si autem, cum dicitur: *Non loquetur a semetipso; sed ¹⁶²⁷ quacunque audiet, loquetur et annuntiabit vobis,* significatur ¹⁶²⁸ ab eo esse et procedere, a quo audit. Ita, cum profert Filius: *De meo accipiet et annuntiabit vobis,* palam ¹⁶²⁹ ostendit eum de suo, hoc, de essentia sua essentiam ¹⁶³⁰ habere et procedere. Quod enim divina essentia non est, sub Spiritu sancto est; nec ipse accipit aliquid de hoc, quod sub se est. Quare cum Filius dicit: *De meo accipiet, non aliud ibi suam significat quam suam essentiam.*

CAPUT XII ¹⁶³¹

Urgentur ad tacem verba alia Christi: Nemo novit Filium nisi Pater, etc.

Illud forsitan, quod dixit ¹⁶³² Filius: *De meo accipiet, et annuntiabit vobis* (Joan. xvi, 14), aliter ¹⁶³³

VARiae LECTIONES.

¹⁶²¹ Sanctus interficit mss. et Edit. Goth. sanctus interficit ¹⁶²⁴ Ejus convertitur mss. ejus convertit mss. Vict. 9. ejus avertet ¹⁶²⁵ Aliquis attribuit mss. Vict. Corb. Cister. aliquis tantum attribuit ¹⁶²⁶ Humanæ tantum quantum mss. Vict. Corb. humanæ, quantum ¹⁶²⁷ Procedebat ille mss. Vict. procedat ille ¹⁶²⁸ Aliquod secretum mss. Vict. Corb. et Edit. Goth. S. Mich. quae significant et quae significantur ¹⁶²⁹ CAP. 11. Est in ms. Vict. 13. capit 12 ¹⁶³⁰ Nisi ab alio habebit Edit. Goth. et Corb. nisi ab alio habet sancto ¹⁶³¹ Ea quae loquuntur mss. ea quae loquuntur ¹⁶³² Audire Spiritum sanctum mss. audire Spiritui sancto ¹⁶³³ Nisi a Patre et Filio mss. nisi aut a Patre aut a Filio ¹⁶³⁴ Habet et a Filio mss. Corb. habet etiam et a Filio mss. Vict. habet etiam a Filio ¹⁶³⁵ Ille de meo accipiet mss. ille me clarificabit, quia de meo accipiet ¹⁶³⁶ A seipso, sed mss. Vict. Corb. Cister. a semetipso, sed ¹⁶³⁷ Audiet loquetur, significatur mss. audiet, loquetur, et annuntiabit vobis; significatur ¹⁶³⁸ Accipiet, palam mss. accipiet, et annuntiabit vobis palam ¹⁶³⁹ De essentia sua essentiam mss. Gem. de essentia suam essentiam mss. Thu. 90. de essentia essentiam ¹⁶⁴⁰ CAP. 12. Est in ms. Vict. 13. capit 13. ¹⁶⁴¹ Forsitan quod dixit ms. Corb. forsitan et dixit ¹⁶⁴² De meo accipiet, aliter mss. de meo accipiet et annuntiabit vobis, aliter

conabuntur intelligere quam ego exposuerim. Sed quid dicent, ubi ait : *Nemo novit Filium nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, aut cui voluerit Filius revelare?* (*Math. xi, 27.*) Audimus quia ¹⁶³¹ nemo novit Patrem, aut Filium, nisi Pater, aut Filius, et cui ¹⁶³² revelat Filius. Non dicit autem, nemo quasi nullus homo, sed ac si diceret, nullus omnino. Quippe si hoc inteligeret, non adderet nisi Pater; quia P. tamen non est homo. Et cum ait : *Neque Patrem quis novit in hac monosyllaba dictione vellet, quis, non magis intelligitur humana, quam qualibet persona.* Omnino igitur nullus habet hanc unitam, nisi Pater et Filius, et cui Filius idem revelat. Aut itaque Spiritus sanctus non cognoscit Patrem et Filium, quod impium est opinari; aut Filius revelat ei sui et Patris scientiam, quae non est aliud quam ejusdem Spiritus sancti essentia. Quod si dicunt quia licet Filius, quantum ad pronuntiationem a. t. i., nullum alibi hanc admittat notitiam ¹⁶³³, nisi se et P. tamen, et cui ipse revelat; non tamen Spiritum sanctum aut ab illa separatum, aut illam a Filio ¹⁶³⁷ accipere fatendum est; quoniam Pater et Filius ¹⁶³⁸ se cognoscunt, nisi per hoc quod unum sunt cum Spiritu sancto. Et ideo, cum ait Patrem et Filium invicem se nosse, intelligentius est simul Spiritus sanctus; et cum revelat Filius, non Spiritui sancto, sed creaturæ revelat. Si inquam, hoc dicunt, nos statim constanter inferimus ¹⁶³⁹. Ergo si ubi aperte veritas, secundum quod verba oris ejus prouant, negat Spiritum ¹⁶⁴⁰ sanctum nosse nisi revelante Filio Patrem et Filium: dicunt etiam non tantum nos ¹⁶⁴⁰ verba attendere debere, quantum unitatem esse tirum, quae una tribus et in reparabilis est; multo magis debemus hujus unitatis servare consequiam, de qua supra locutus sum, cum eam nulla ¹⁶⁴¹ aut scripto, aut sensu negat auctoritas; nec profectum aiquid, quod contrarium sit, aut aliquo modo repugnet. Elegant itaque Graeci unum de duobus, si aperte volunt veritati resistere: aut, scilicet ¹⁶⁴² Spiritum sanctum non nosse Patrem et Filium, nisi ¹⁶⁴³ revelante Filio; aut propterea quia in hoc per quod se cognoscunt ¹⁶⁴⁴ Pater et Filius, unum sunt cum Spiritu sancto, quando ipsi ¹⁶⁴⁵ dicuntur se nosse consequi ex necessitate ut in eadem notitia intelligatur Spiritus sanctus: nempe nihil est remedium si volunt hanc ¹⁶⁴⁶ notitiam a Spiritu sancto, aut veritate in verbis veritatis penitus ¹⁶⁴⁷ ab-

A dicare. Quae ultraquae exsecratur vera confessio. Sic enim ait Veritas ¹⁶⁴⁷: *Nemo novit Filium nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare?* (*Math. xi, 27.*) Siquidem eligunt Spiritum sanctum nosse Patrem et Filium per revelationem Filii; habet a Filio nosse, quod non est aliud illi quam esse. Est igitur et procedit a Filio; quoniam ab illo procedita quo est. Si autem dicunt, cum Pater et Filius dicuntur nosse se, quia essentia, per quam se noscunt, eadem est Spiritus sanctus, consequi Spiritum sanctum ejusdem esse consortem noti i.e.: cum legunt ¹⁶⁴⁸ illum a Patre procedere, de quo ait Filius: *Ego et Pater unus sumus,* consilantur nobiscum, propter essentialem identitatem Patris et Filii, illum a Filio quoque procul dubio ¹⁶⁴⁹ procedere.

CAPUT XIII ¹⁶⁵⁰.

Spiritus sanctus procedens a Filio non est eo posterior aut minor.

Si vero objicitur ¹⁶⁵¹, cum dicimus ¹⁶⁵² Filium a Patre nasci, et Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere, quia quosdam gradus et quedam intervalla constitutimus quasi Spiritus sanctus esse non possit, nisi Filius prius nascatur a Patre, ut posterior Filio sit Spiritus sanctus: et ideo rectius dici quod pariter sint a Patre, Filius nascendo, et Spiritus sanctus procedendo, ita ut nec Filius a Spiritu sancto sit, nec Spiritus sanctus a Filio, sicut splendor et calor pariter sunt de uno sole, nec splendor a calore est, nec calor a splendore; si, inquam, hoc aquis nostra obiectit assertioni, respondemus: Nos nec gradus dignitatis ponimus in Deo, qui unus est; nec in existendo Filium de Patre, aut Spiritum sanctum procedere de Patre et Filio, intervalla in æternitate, quae est extra omne tempus, statuimus. Similiter enim omnes Christianam fidem tenentes constemur nec minorum, nec posteriorem Filium esse Patre; quamvis nonnisi de illo **56** sit. Ita quoque nos qui dicimus Spiritum sanctum de Filio esse sive procedere nec minorum nec posteriorem eum Filio ¹⁶⁵³ fatemur. Nempe quamvis splendor et calor de sole procedant, nec possint esse nisi sit ille de quo sunt; nihil tamen prius aut posterior in tribus, in sole scilicet, et ¹⁶⁵⁴ splendore, et calore intelligimus: multo itaque minus, cum haec in rebus temporalibus ita sint, in æternitate, quae tempore non clauditur, praedictæ tres personæ in exi-

VARIA LECTIOES.

¹⁶⁵⁵ *Audivimus quia mss. Gem. Becc. Thu. Vict. 3. audimus quia* ¹⁶⁵⁶ *Novit Patrem aut Filium nisi Pater aut Filius aut cui mss. Vict. 3. et 9. novit Patrem, aut Pater aut Filius, et cui* ¹⁶⁵⁷ *Admittit notitiam mss. Vict. 3. et 9. Corb. admittat notitiam* ¹⁶⁵⁸ *Aut illum a Filio mss. aut illam a Filio* ¹⁶⁵⁹ *Hoc dicitur, inferimus mss. hoc dicunt inferimus* ¹⁶⁶⁰ *Negat Spiritum mss. Vict. 9. et 13. negant Spiritum* ¹⁶⁶¹ *Dicunt nos non tantum mss. Vict. 9. et 13. dicunt etiam non tantum nos* ¹⁶⁶² *Cum eam nullo mss. cum eam nulla mss. Corb. cum ea nulla* ¹⁶⁶³ *Aut Filium nisi mss. Vict. Corb. Cister. et Filium nisi* ¹⁶⁶⁴ *Quod per se cognoscunt mss. Gem. Becc. Vict. Thu. per quod se cognoscunt* ¹⁶⁶⁵ *Quoniam ipsi mss. Vict. Corb. Cister. quando ipsi dicuntur* ¹⁶⁶⁶ *Si volunt hanc mss. si volunt hanc mss. Corb. si volunt hanc* ¹⁶⁶⁷ *A verbis penitus mss. a verbis veritatis penitus* ¹⁶⁶⁸ *Sicut enim ait veritas mss. sic enim ait veritas* ¹⁶⁶⁹ *Cum legit mss. cum legunt ms. Corb. cum legit* ¹⁶⁷⁰ *A Filio procul dubio mss. a Filio quoque procul dubio* ¹⁶⁷¹ *Cap. 13. Est in mss. Vict. 13. caput 14* ¹⁶⁷² *Si vero objicitur mss. S. Mich. Si vero objiciunt* ¹⁶⁷³ *Cum dicitur mss. cum dicimus* ¹⁶⁷⁴ *Posteriorem cum Filio mss. posteriorem cum Filio* ¹⁶⁷⁵ *In sole et mss. Vict. Corb. Cister. in sole scilicet et*

¹⁰² stendo susceptibiles intervalli possunt intelligi. A probare queant. Nam, si hoc sibi suffragari existi-

CAPUT XIV 1650

*Disparitas inter Filii ac Spiritus sancti processionem
de Patre, et sp'endoris ac calor.s processionem de
sole.*

Quod autem dicitur quia Filius et Spiritus sanctus sic possunt esse de solo Patre ut nec Filius sit de Spiritu sancto, nec Spiritus sanctus de Filio; sicut splendor et calor simul procedunt de uno sole, ut alter non sit de altero: non recte hoc nobis opponitur. Cum enim dicimus Filium de Patre ¹⁰³⁷ esse, et Spiritum: actionem de Patre esse, Filium fatemur Deum, et Spiritum sanctum Deum esse de ¹⁰³⁸ Patre Deo, et has tres personas unum solum Deum esse, et id ipsum esse de eodem ipso. In sole vero non dicimus solem esse de sole, cum splendor aut calor est de sole; nec id ipsum esse solem et quod est de ¹⁰³⁹ sole; nec illa tria unum esse solem. Nam si sol et splendor unus essent sol, aut si sol et calor simili-¹⁰⁴⁰ ter unus sol essent, necesse esset aut splendorem esse de calore, cum esset de toto sole, qui id insimiliter esset quod calor; aut calorem de splendo-¹⁰⁴¹ rie, cum de sole haberet esse, qui non a splen-¹⁰⁴²dore differret essentialiter. Ponamus tamen Filium et Spiritum sanctum ita pariter esse de solo Patre sic-¹⁰⁴³ ut calor et splendor sunt de uno sole. Sed, si ita es, unde habent, qui hoc dicunt, quod Spiritum sanctum considerant esse Filii, et Filium negant esse Spiritus sancti? Nam, sicut nulla ratio adimitit ut calor sit splendoris, aut splendor caloris; ita non patitur veritas ut Spiritus sanctus magis sit Filii, quam Filius Spiritus sancti. Quapropter si negare non audent Spiritum sanctum esse Filii, negent Filium et Spiritum sanctum ita esse pariter de solo Patre, sicut sunt splendor et calor de uno sole. Quare, si hoc nobis objiciunt quod dixi de splendore et calore solis, nec cum illis nec contra nos est.

CAPUT XV 166.

Quod Graci non reate dicant Spiritum sanctum procedere de Patre per Filium; et quem sunt omnia; sed ipse procedat ex Deitate, quia una est Patris et Filii.

Sicut nobis dicitur, ne omnino separent Filium a Patre in communione in hac Spiritus sancti processione, asserunt eum de Patre per Filium procedere. Sed loc quomodo intelligi possit, non videtur; praeterea cum nusquam legant, unde hoc aperte

probare queant. Nam, si hoc sibi suffragari existimat quod legimus de Deo : *Quia ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (Rom. xi, 36), ut ex quo sunt omnia sit Pater et per quem Filius et in quo Spiritus sanctus : et inter omnia, quae sunt per Filium Spiritus sanctus intelligatur¹⁶⁶. Hoc quidem quod ex¹⁶⁷ Patre sunt omnia, et per Filium, et in Spiritu sancto, sine scrupulo accepimus ; illud vero quod Spiritus sanctus sit inter omnia, quae sic esse dicit Apostolus, nimis est scrupulosum asserere. Impossibile namque est unam quamlibet de illis tribus personis inter illa omnia includere¹⁶⁸, et duas alias excludere. Quod si Pater et Filius¹⁶⁹ et Spiritus sanctus sunt inter omnia, quae sunt ex Patre, et per Filium, et in Spiritu sancto : et videat mens rationalis quanta sequatur confusio. Cum ergo dicit Apostolus : *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia*, intelligere debemus sine dubio omnia creata a Deo, quae ita sunt ex ipso, et per ipsum, et in ipso, sicut aliud ex alio, et per aliud, et in alio. Quidquid enim factum est, non est idem Deo, sed ab illo aliud. Spiritus autem sanctus non est aliud, sed idem ipsum quod est Pater et¹⁷⁰ Filius. Utique nihil aliud intelligi potest, quo ostendere possint¹⁷¹ Spiritum sanctum per Filium de Patre (sicut aiunt) procedere. Cum enim Pater et Filius non differant in unitate deitatis nec Spiritus sanctus procedat de Patre nisi de deitate ; si eadem deitas est Filii, nequit intelligi quomodo procedat de deitate Patris per deitatem Filii, et non de ejusdem Filii deitate ; nisi forte quis dicat Spiritum sanctum non procedere de deitate Patris, sed de paternitate ; nec per deitatem Filii, sed per filiationem : quae opinio sua se patenti fatuitate suffocat. Quod si dicit¹⁷² aliquis quia cum dico illum procedere de deitate Patris et Filii, non possum deitatem¹⁷³ Spiritus sancti ab hac Patris et Filii deitate separare ; quoniam una et eadem est deitas trium : et ideo sequi, si de deitate Patris et Filii procedit de sua quoque eum procedere : et ob hoc Spiritum sanctum de se ipso procedere. Ad hoc jam supra me sufficienter memini respondisse quia nulla persona ex seipso esse potest : nam, sicut Filius, cum est de Patris essentia, quoniamvis non sit alia sed eadem Fili i essentia quae est Patris, non tamen est de se ipso, sed¹⁷⁴ de Patre solo ; ita Spiritus sanctus, cum est de essentia Patris et Filii, quae est eadem illi, non ta

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶⁵⁵ Possint intelligi *mss.* Possunt intelligi. ¹⁶⁵⁶ CAP. 14. In ms. Corb. continuatur Caput precedens.
¹⁶⁵⁷ Filium de Patre et *mss.* Vict. Corb. Filium de Patre esse et ¹⁶⁵⁸ Spiritum sanctum esse de *mss.*
et Edit. Goth. Spiritum sanctum esse de ¹⁶⁵⁹ Et quid est de *mss.* Thu. Gem. Rec. S. Mich. Corb. et Edit.
Goth. et quod est de *mss.* Vict. 9. et 13. eo quod est de ¹⁶⁶⁰ Similiter unus sol esset *mss.* S. Mich. simil unus
sol essent ¹⁶⁶¹ Qui de sole habetur esse *mss.* cum de sole habetur esse ¹⁶⁶² Cap. 15. Est in ms. Corb.
caput 14. Olim continuatur caput precedens ¹⁶⁶³ Spiritus sanctus accipitur *mss.* Spiritus sanctus intelli-
gitur ¹⁶⁶⁴ Hoc quidem quod ex ms. Corb. hoc quod dicitur quod ex ¹⁶⁶⁵ Illa omnia claudere *mss.* illa
omnia includere *mss.* Corb. Cister. omnia illa includere ¹⁶⁶⁶ Si Pater et Filius sunt *mss.* Si Pater et Filius
et Spiritus sanctus sunt ¹⁶⁶⁷ Ipsum quod Pater et *mss.* Vict. Corb. Cister. ipsum quod est Pater et ¹⁶⁶⁸
Quo ostendit possit *mss.* quo ostendere possint ¹⁶⁶⁹ Quod si dicit, *mss.* Vict. Corb. S. Mich. Cister. quo
si dicit aliquis ¹⁶⁷⁰ Non possumus Deitatem *mss.* non possum Deitatem ¹⁶⁷¹ De scipo, sed *mss.* Vict. 9.
et 13. de ipso, sed

men est de seipso, sed tantummodo de Patre et de Filio. At inferent: ¹⁶⁶¹ Bene dicimus Spiritum sanctum non procedere de Filio, sed de Patre per Filium, quamvis sit de Patre et de Filio, sicut dicit lacum esse de fonte et de rivo. De processionis namque verbo quæstio est inter nos, quam vos asseritis esse de Filio, et nos negamus ¹⁶⁶¹: ecce enim videtis rivum de fonte procedere, quasi de originali principio; lacus autem non procedit, sed colligitur de rivo, quamvis habeat esse de illo. Ita igitur etsi Spiritus sanctus habeat esse de Filio, non tamen procedere proprio dicitur de Filio, sed de Patre quasi de principio. Hoc forsitan diceretur recte, si Filius nascens de Patre procederet extra Patrem, et medio quodam spatio interveniente, prius intelligeretur esse Spiritus sanctus de Patre quam de Filio; sicut rivus de fonte fluens extra fontem procedit, et quodam intervallo in lacum colligitur, et prius est lacus de fonte quam de rivo: et ideo est de fonte per rivum, non de rivo per fontem. Verum cum Filius nascens de Patre non exeat extra Patrem; sed in ipso manens, nec loco, nec tempore, nec essentia divisus sit ¹⁶⁶¹ a Patre; et cum unum sit identique Patri et Filio id unde procedit Spiritus sanctus, nec intelligi potest, nec dici debet Spiritum sanctum procedere de Patre, et non de Filio. Non ergo videtur qua ratione dicatur Spiritus sanctus non procedere de Filio, sed de Patre per Filium, cum etiam per Filium nequeat, non de Filio. Si quis tamen vult dicere Filium de Patre procedere magis propriè quam Spiritum sanctum de Filio, quamvis

GSpiritus sanctus de illo; sicut rivus magis illi videtur procedere de fonte quam lacus de rivo: ne concedat Spiritum sanctum ¹⁶⁶¹ procedere de Filio, de quo habet esse, sicut lacus de rivo, nos non negamus nascentem aliquo modo procedere de illo, de quo nascitur; et Spiritum sanctum asserimus suo modo, non quasi de duobus fontibus, sed vere de una fonte procedere; ita tamen ut nomen nativitatis ne processio Fili amittat, nec Spiritus sancti processio recipiat. Non est igitur cur magis dici debeat Filius procedere de Patre quam Spiritus sanctus de Filio.

CAPUT XVII [al. XVII] ¹⁶⁶¹.

Quod sicut lacus est de rivo et fonte, ita Spiritus sanctus procedat de Patre et Filio.

Diligentius consideremus quomodo lacus sit de fonte, pariter et de rivo: ut per hoc, sicut per temporale et locale aliquid potest intelligi quod exterum est, cognoscamus Spiritum sanctum esse de Patre et Filio. Multa enim in horum consideratione, sicut in epistola ad venerabilis memorie Urbanum

57 secundum hunc sensum; sed de hinc, de quo fa-

VARIÆ LECTIONES.

1671 Dicent, *Cur non similiter etc.* In ms. Corb. *hic modo incipit Caput 15. Olim continuabatur Caput precedens* ¹⁶⁷² *Per verbum facta quod est mss. facta per verbum quod* ¹⁶⁷³ *Et non dicitur tamen facere nisi per verbum mss. et tamen dicitur facere per verbum* ¹⁶⁷⁴ *Non procedat de Patre, nisi de hoc quod idem est mss. et Edit. Goth. non procedat a Patre, nisi de hoc et per hoc quod idem est* ¹⁶⁷⁵ *Quæcumque Pater mss. Quæcumque enim Pater* ¹⁶⁷⁷ *Quare sic non est mss. Vict. 9. Corb. Quare non sic est* ¹⁶⁷⁸ *Lacum esse rivo mss. Vict. Corb. S. Mich. lacum esse de rivo* ¹⁶⁷⁹ *Descenderunt mss. S. Mich. Cister. illo descendunt* ¹⁶⁸⁰ *At inferent etc.* In ms. Corb. *hic modo incipit Caput 16. Olim continuabatur Caput precedens* ¹⁶⁸¹ *De Filio, nos negamus mss. de Filio, et nos negamus* ¹⁶⁸² *Diversus sit a mss. S. Mich. Corb. divisus est* ¹⁶⁸³ *Non concedat Spiritum mss. ne concedat Spiritum mss. Corb. nec concedat Spiritum* ¹⁶⁸⁴ *Cap. 16. Est in ms. Corb. Caput 17. olim in eodem ms. erat Caput 14*

¹⁶⁸⁸ capam de ¹⁶⁸⁸ incarnatione Verbi scripsi, inveniuntur quae unum Deo et tribus personis per quamdam similitudinem aptantur. Constat quia una ¹⁶⁸⁹ eademque aqua est, quae et fons, et rivus, et lacus dicitur, non tres aquæ, quamvis tres sint, fons, rivus et lacus. Dicernamus itaque inter fontem, rivum et lacum; et videamus quid singula ¹⁶⁹⁰ haec, cum tria sint, in una intelligantur aqua. In fonte quidem aqua de abyso ascendens ebullit; in rivo de fonte descendens fluit; in lacu colligitur ¹⁶⁹¹ et manet. Per fontem ergo intelligitur aqua de abyso ebulliens; per rivum, quia de fonte fluit; per lacum ¹⁶⁹², quia simul ibi coadunatur. Videmus autem quia rivus non est de hoc unde aqua fons dicitur; sed de hoc quod est, ille est de aqua; nec lacus est de hoc unde aqua dicitur fons aut rivus, sed de ipsa aqua, quae una et eadem est in fonte et rivo. Non ergo de hoc, unde differunt fons et rivus; sed de hoc in quo unum sunt, lacus existit. Si ergo non magis fons est hoc unde lacus est quam rivus, nequit intelligi lacus magis esse de fonte quam de rivo. Sic itaque cum ¹⁶⁹³ dicitur Deus Pater, aut Filius, aut Spiritus sanctus; una in tribus intelligitur essentia, et unus Deus, quod nomen est ipsius significativum essentiae; sed in Patre intelligitur gignens, in Filio generans, et in Spiritu sancto singulari quodam et ineffabili modo procedens. Quemadmodum igitur lacus non est de hoc, unde diversi sunt ab invicem fons et rivus; sed de aqua in qua unum sunt ¹⁶⁹⁴; ita Spiritus sanctus non est de hoc, unde alii sunt ab invicem Pater et Filius; sed de divina essentia, in qua unum sunt. Si ergo non magis est Pater hoc unde Spiritus sanctus est quam Filius, intelligi nequit cur magis sit de Patre quam de Filiis.

CAPUT XVIII [al. XVII] ¹⁶⁹⁵.

Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti. Quod si dicunt non eum esse posse de duabus causis, sive ex duobus principiis, respondemus: Quoniam sicut non credimus Spiritum sanctum esse de hoc unde duo sunt Pater et Filius, sed de hoc in quo unum sunt, ita non dicimus duo esse ejus ¹⁶⁹⁶ principia, sed unum principium. Quippe cum dicimus Deum principium creature, intelligimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum principium, non tria principia; sicut unum Creatorem, non tres creatores, quamvis tres sint Pater et Filius et Spiritus sanctus; quoniam per hoc in quo unum sunt, non per hoc quod tres sunt ¹⁶⁹⁷ est Pater aut Filius aut

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶⁹⁸ Urbanum de miss. Urbanum Papam de ¹⁶⁹⁶ Constat enim quo luna miss. constat quia una ¹⁶⁹⁷ Quonodo singula miss. quid singula ¹⁶⁹⁸ In lacum colligitur miss. in lacu colligitur ms. Corb. perlacum colligitur ¹⁶⁹⁹ Fluit in lacum miss. fluit per lacum ¹⁷⁰⁰ Si itaque eum miss. sic itaque cum. In ms. S. Michaelis cartera hujus libri desiderantur ¹⁷⁰¹ Aqua in unum sunt miss. Aqua in qua unum sunt ¹⁶⁹² Cap. 17. Est in ms. Corb. Caput 18. olim Caput 15 ¹⁶⁹³ Dicimus duo ejus miss. Dicimus duo esse ejus ¹⁶⁹⁵ In quo tres sunt, est miss. quod tres sunt, est ¹⁶⁹⁶ Et Filius, si tamen miss. et Filius, sicut est de uno Deo qui est Pater et Filius, si tamen ¹⁶⁹⁷ Incipit esse miss. incipit esse ¹⁶⁹⁷ Nec est effectus alicujus miss. Vict. et Cister. omitt. alicujus ¹⁶⁹⁸ Quonodo tamen miss. Quoniam tamen ¹⁷⁰² Quodam et ineffabili modo miss. Vict. 9. et 15. principio, sed unum, Patrem et Filium ¹⁷⁰¹ Sed quodam miss. si quo tam ¹⁷⁰² Idipsum intelligitur ms. Corb. idipsum intelligimus ¹⁷⁰³ Dicimus esse causam miss. et Edit. Goth. dicimus patrem esse causam ¹⁷⁰⁴ Cap. 18. Est in ms. Corb. Caput 19. olim Caput 16 ¹⁷⁰⁵ Quod de uno loquitur miss. quod in uno loquitur

A Spiritus sanctus principium sive creator. Si igitur quoniam Pater sit principium, et Filius sit principium, et Spiritus sanctus sit principium, non tamen sunt tria principia, sed unum: ita, cum Spiritus sanctus dicitur esse de Patre et de Filiio, non est de duobus principiis, sed de uno, quod est Pater et Filius, sicut est de uno Deo qui est Pater et Filius; si tamen ¹⁶⁹⁸ dici debet Deus habere principium aut causam. Principium namque videtur non nisi rei incipientis esse ¹⁶⁹⁹ et causa non nisi effectus alicujus; et Spiritus sanctus nunquam incepit esse, nec est effectus alicujus ¹⁶⁹⁷. Quod enim incipit esse, proficit de non esse ad esse: et nomen effectus, rei quae sit aptari videtur proprie. Quoniam tamen ¹⁶⁹⁹ verum est Filius esse de Patre, et Spiritum sanctum de Patre et Filiio, si suo ineffabili quodam modo ¹⁶⁹⁹ intelligitur, quoniam aliter proferri nequit, dici non incongrue potest Pater quodammodo principium Filii, et Pater et Filius principium Spiritus sancti. Nec tamen duo consitentur principia; unum, Patrem ad Filium ¹⁷⁰⁰; alterum, Patrem et Filium ad Spiritum sanctum. Sicut non credimus alium Deum Patrem de quo est Filius, et alium Deum Patrem et Filium de quo est Spiritus sanctus, quamvis de eodem Deo, sive de eodem principio suo quisque modo sit, alter scilicet nascendo, alter procedendo; si quodam ¹⁷⁰¹ singulari et ineffabili modo ¹⁶⁹⁹ intelligitur ista processio. Processio namque multis modis dicitur, de quibus iste solitarius intelligitur, sicut nativitas Filii singularis cognoscitur. Idipsum intelligitur ¹⁷⁰², si dicimus Patrem esse causam ¹⁷⁰⁴ Filius, et Patrem et Filium causam Spiritus sancti. Non enim duas possimus dicere causas, aliam videlicet Filius, aliam Spiritus sancti, sed unam: quemadmodum non duo dei sunt, sed unus Deus, de quo est Filius et Spiritus sanctus.

CAPUT XIX [al. XVIII] ¹⁷⁰⁴.

Iusfringitur argumentum ductum ex eo quod Christus expresserit solam Spiritus sancti processionem a Patre

Si autem queritur, cum Dominus dixit: *Cum venierit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit* (Joan. xv, 26): cur non addidit, et a Filiio, vel a me si sic voluit intelligi? Non est hoc inusitatulum in dictis illius, ut cum attribuit aliquid **58** Patri quasi soli, vel sibi, vel Spiritui sancto; velit in aliis intelligi quod in uno loquitur ¹⁷⁰³. Nam cum dicit: *Beatus es,*

Simon Ba:ona, quia caro et sanguis non revelavit ^{tunc} tibi, sed Pater meus qui in cælis est (*Math. xvi*, 17). Nounne ipse Filius et Spiritus sanctus intelligendus est revelasse cum Patre? Quoniam enim Pater non revelat per hoc, quia Pater est ¹⁷⁰⁶; sed per hoc, quod Deus est, et idem Deus est Filius ¹⁷⁰⁷ et Spiritus sanctus; sequitur ut, quod revelat Pater, revelet Filius, et Spiritus sanctus. Item cum dicit: *Nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* (*Math. xi*, 27), quasi solus Filius cognoscet ¹⁷⁰⁸ et revelet Patrem, et se; et solus Pater ¹⁷⁰⁹ cognoscet Filium: intelligendum est ibi revelare et nosse, tribus personis esse commune; quoniam non per hoc, quod alii sunt ab invicem; sed per hoc, quod unum sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus ¹⁷¹⁰, cognoscunt et revelant. Cum etiam dicit ¹⁷¹¹ Patrem nosse Filium, et Filium nosse Patrem, et revelare se et Patrem, aperte vult intelligi quia Pater cognoscit Spiritum sanctum, et Filius noscit et revelat Spiritum sanctum; quoniam id ipsum quod est Pater et Filius, et etiam Spiritus ¹⁷¹¹ sanctus. Similiter cum dicit: *Qui me videt, videt et Patrem* (*Joan. xiv*, 9), non est separandus Spiritus sanctus; quoniam qui videt hoc in quo unum sunt ¹⁷¹² Pater et Filius et Spiritus sanctus, non potest videre unum de his tribus sine aliis duobus. De Spiritu sancto quoque dicit ad apostolos: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, doabit vos omnem veritatem* (*Joan. xvi*, 13), quasi solis Spiritus sanctus doceat omnem veritatem; cum nec sine Patre, nec sine Filio doceat omnem veritatem. Non enim per hoc, quia est Spiritus alicujus, scilicet Patris et Filii et Spiritus; sed per hoc, quod unum est cum Pater et Filio, id est per hoc quod Deus est, doceat omnem veritatem. Videtis igitur quonodo in his que proposui ¹⁷¹³, quod uni quasi soli attribuit ¹⁷¹⁴, ab aliis duabus personis non possit ¹⁷¹⁵ separari. Multa hujusmodi in sacra Scriptura legimus: ut quod de una persona singulariter dicatur, indifferenter de tribus intelligatur. Quidquid enim de una persona pronuntiatur, de aliis pariter operatur et intelligi; nisi cum hoc ¹⁷¹⁶, unde aliae sunt, ut dixi, ab invicem obviare cognoscitur. Quapropter cum credimus Spiritum sanctum de Patre procedere; quoniam Deus de Deo, id est essentia Spiritus sancti de essentia Patris, que una est in tribus ¹⁷¹⁷, et se intelligitur: necesse est ut de Filio eum similiter esse confiteamur, si Filius non est de illo; de

A hoc enim est Spiritus sanctus, quod est Filius et quod est Pater

CAPUT XX [al. XIX] ¹⁷¹⁸.

Ejusdem argumenti confirmatio refutatur.

Sed dicet aliquis: Ideo intelligimus Filium et Spiritum sanctum revelare, quod solus Pater revelare dicitur; et Patrem et Spiritum sanctum revelare et nosse, quod solus Filius facere dicitur; et Patrem et Filium docere, quod solus spiritus sanctus doctum ire promittitur, quia quod de uno solo in uno loco legitur, de aliis alibi aperte significatur ¹⁷¹⁹. Cum vero dicit Spiritum sanctum de Patre procedere, non legimus alicubi cum de Filio procedere. Per quod monemur ¹⁷²⁰ non nostro sensu, quod nusquam dictum est, asserere. Ad quod respondemus quia B potius docebimur per haec que sic dicta sunt, ea, que in similibus dictis tacentur, similiter intelligere; praesertim cum ex his que dicuntur, nulla ratione contradicente, ea, que non dicuntur, rationabili necessitate consequi apertissime viderimus ¹⁷²¹. Cum enim dicit Dominus ad Patrem: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Iesum Christum* (*Joan. xvii*, 5); an ideo debemus separare ab hac salubri et vitali cognitione Spiritum sanctum, quia nusquam legitur: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant Patrem solum verum Deum, et Spiritum sanctum*. Aut: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant Filium solum verum Deum et Spiritum sanctum?* Aut cum legimus: *Quia sicut Pater habet vitam in semetipso; sic dedit et Filio vitam habere in semetipso* (*Joan. v*, 26), dicemus Spiritum sanctum non habere a Patre, a quo est, ut habeat in semetipso vitam, sicut habet Pater et Filius; quoniam hoc nusquam dicit Filius de Spiritu sancto; sicut de seipso. Item cum dicit: *Pater in me est, et ego in Patre*. Et: *Qui videt me, videt et Patrem* (*Joan. xiv*, 10), an negabimus Spiritum sanctum esse in Patre et Filio, et Patrem et Filium esse in Spiritu sancto; aut eum, qui videt Filium, videre Spiritum sanctum, sicut videt Patrem; si haec non eadem pronuntiatione leguntur, qua ¹⁷²² de Patre et Filio proferuntur? In quo unum unus idemque Deus est, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus: cum dicatur cognoscere solum verum Deum Patrem et Filium esse vitam æternam, inseparabiliter intelligentius est in illa cognitione Spiritus sanctus. Et cum legimus: *Quia sicut Pater habet vitam in semetipso; sic dedit Filio habere vitam in semetipso*, non debe-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷⁰⁶ Ab his verbis, non revelat per hoc quia Pater est, usque ad ista, Quamvis que supra jam etc. ms. Corb. existit. ¹⁷⁰⁷ Per hoc quia Deus est, et idem Deus est Pater, et Filius mss. per hoc quod Deus est, et idem Deus est Filius. ¹⁷⁰⁸ Solus Filius Filius cognoscat mss. Vict. solus Filius cognoscat ¹⁷⁰⁹ Patrem et solus Pater mss. Patrem et se, et solus Pater ¹⁷¹⁰ Quod unum sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus mss. Gem. Beck. quod unum sunt Pater et Spiritus sanctus ¹⁷¹¹ Cum enim dicit mss. cum etiam dicit ¹⁷¹² Est et Spiritus mss. Vict. Cister. Est etiam Spiritus ¹⁷¹³ Unde unum sunt mss. in quo unum sunt ¹⁷¹⁴ Que posui mss. que proposui mss. Vict. 9. et 13. que proposuit ¹⁷¹⁵ Uni quasi soli attribui mss. et Edit. Goth. quod uni quasi soli attribuit ¹⁷¹⁶ Ab aliis non possit personis mss. ab aliis duabus personis non possit ¹⁷¹⁷ Cum de hoc mss. cum hoc ¹⁷¹⁸ Una est tribus mss. una est in tribus ¹⁷¹⁹ Cap. 19. In ms. Corb. Cap. 20. ¹⁷²⁰ Aperte significatur mss. Gem: aperte figuratur ms. Vict. 13. aperte monstratur ¹⁷²¹ Per quod monemur mss. Gem. per quod monemus ¹⁷²² Apertissime videntur mss. apertissime viderimus ¹⁷²³ Leguntur, que mss. leguntur, que

¹¹¹¹ Videatur itaque quod Spiritus sanctus non sit per aliud a Patre alius, nisi quia ab illo habet esse quod est; quamvis alio suo modo, quam Filius. Investigemus tamen ¹¹¹² hoc diligentius. Utique aut postquam fuit Spiritus sanctus hoc quod est, contingit illi aliud esse a Patre, aut in existendo habet unde alius est. Contingit enim ¹¹¹³ aliquem esse quod est, priusquam sit aliud; et contingit aliquem aliud in existendo fieri: prius autem quemquam esse aliud, quam sit hoc quod est, non est possibile. Namque primus homo, priusquam de illo esset homo aliquis, erat ipse homo, sed non erat alius: cum vero primum exstitit de illo aliquis; et ille de quo exstitit postquam fuit, factus est alius ¹¹¹⁴; et qui de illo exstitit, simul habuit et esse, et aliud esse. Aut ergo Spiritus sanctus, sicut dixi, postquam fuit, factus est a Patre alius; aut habet in existendo proprius quod aliud dicitur. Sed si postquam fuit, contingit illi aliud esse a Patre; cum non sit alia persona, nisi quoniam aliud est ab illo, non fuerunt illae semper tres personae; quia ista non semper fuit, sicut non semper fuit ¹¹¹⁵ Spiritus sanctus aliud a Patre. Quoniam itaque ¹¹¹⁶ falsa sunt haec: patet quia in existendo habet unde alius est. Esse autem nequit nisi aut ex alio, sicut Filius; aut ex nullo, sicut Pater. Quod si ex nullo quemadmodum Pater existit; aut illa existit unusquisque per se, ut neuter ab altero quidquam habeat; et sunt duo dicitur ¹¹¹⁷, Pater et Spiritus sanctus: aut quoniam unus Deus sunt ¹¹¹⁸, si utsique de nullo est, penitus nihil inveniri valet in fide Christiana, unde sint ab invicem alii; sed unus idemque est Pater ¹¹¹⁹, et Spiritus sanctus, et una persona: quae vera fides abhorret. Non est ergo verum Spiritum sanctum a nullo esse. Si autem est ab aliquo, non est nisi ex Deo qui est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; sed a seipso nequit esse, quoniam nulla persona a seipsa potest existere ¹¹²⁰. Quare si quis eum negat esse a Filio, negare nequies illum a Patre esse. Si quis autem dicit quia licet non habeat esse de Patre; tamen per processionem aliud potest intelligi. Ad hoc quod respondeamus arbitror, ne possit aliiquid in hac questione nostra objici assertioni, cui nostra responsio non obviet: nec miretur aliquis me tantum

A in hoc immorari ¹¹²¹, quoniam non parve auctoritatis erat ille inter suos, quem sensi non sentire Spiritum sanctum hoc; quod est, habere ex Patre; nec tunc habui opportunitatem respondendi.

CAPUT VI ¹¹²².

Spiritum sanctum, nisi esse a Patre habeat, non posse intelligi aliud esse ab eo, per missionem seu processionem.

Qui ergo Spiritum sanctum dicere vult ex sola processione aliud esse a Patre, licet non sit ex illo, intelligit aut ipsum esse procedere de Patre solummodo, quod est mitti vel dari a Patre: ut cum mitti vel dat cum Pater, tunc tantum procedat ¹¹²³ a Patre, aut hoc esse procedere, quod est de Patre; sed si idem est ¹¹²⁴ procedere, quod est dari vel mitti, B procedit pariter a Filio sicut a Patre Spiritus sanctus; quoniam ab illo similitermittitur et datur. Item: Si non aliud Spiritui sancto procedere, quantum mitti vel dari; non est aliud a Patre, nec procedit a Patre, nisi cum datur vel mittitur: quod nemus puto, intelligit. Semper enim est aliud a Patre Spiritus sanctus, etiam ante creaturam; non autem datur, vel mittitur, nisi creature; nec tamen dicendum est quod accidat ei dari, vel mitti. Nam cum ipse sit ubique et immutabilis, accipienti quidem accidit aliiquid; quia circa illum sit quod prius non erat, et abesse potest; circa Spiritum sanctum vero nihil sit quod prius non erat ¹¹²⁵. Cum enim cœcūs in luce non sentit lucem, non magis nec minus habet aliiquid lux; et si depulsa cœitate sentiat cœcūs lucem, circa illum sit motus, non circa lucem. Patet itaque ¹¹²⁶ non esse Spiritum ⁵³ sanctum aliud a Patre per sic intellectam processionem, ut non sit aliud illi procedere quam dari vel mitti. Est ergo patens ¹¹²⁷ eum per processionem habere esse de Patre; et per hoc aliud esse a Patre, sicut Filius non per aliud est a Patre alius quam per hoc quia de illo existit. Est igitur Deus de Deo, et procedit de Deo; quia et ipse est Deus, et Pater Deus, de quo est et procedit. At si dicimus duas Spiritus sancti posse nominari processiones: unam, quando existit de Patre; alteram, quando datur vel mittitur. Non puto hoc esse nequandum, si unaquaque in suo sensu intelligitur ¹¹²⁸.

VARIE LECTIOINES.

¹¹²¹ Quod non est aliud nisi quod de ipso existit nascendo ms. Vict. 3. quod non est aliud, nisi quia de ipso existit nascendo ms. Corb. quod non est aliud nisi quia ex ipso existat nascendo ¹¹²² Investigemus tamen etc. in ms. Corb. hic incipit Caput 6. et in ms. Thu. 90. hic incipit Caput 7 ¹¹²³ Contingit enim.. et contingit ms. contingit enim.. et contingit ¹¹²⁴ Cum vero exstitit de illo aliquo et ille de quo exstitit, postquam hic fuit factus est alius; et qui de illo exstitit, simul habuit esse, et aliud factus est ms. Cum vero primum exstitit de illo aliquis; et ille de quo exstitit: posquam fuit, factus et aliud; et qui de illo exstitit simul habuit et esse et aliud esse ms. Corb. cum verum primum exivit etc. ut in aliis ms. ¹¹²⁵ Si non semper fuit ms. sicut non semper fuit ¹¹²⁶ Quomodo itaque ms. quoniam itaque ¹¹²⁷ Sed sunt duo Dii. ms. sunt duo dicitur ¹¹²⁸ Quoniam unus Deus est ms. quoniam unus Deus sunt ¹¹²⁹ Unus idemque Pater ms. Vict. unus idemque est Pater ms. Corb. unusquisque idem Pater ¹¹³⁰ Existere: nisi sola Patris. Quare ms. existere: Quare ¹¹³¹ In hoc communiori ms. Vict. in hoc immorari ms. Corb. in hac morari ¹¹³² in ms. Corb. continuatur Caput precedens. In ms. Vict. 13. est Caput 7 ¹¹³³ Tunc tantum procedit ms. Vict. 19. et 5. Gem. Bec. tunc tantum procedat ¹¹³⁴ Si idem est ms. sed si idem est ¹¹³⁵ Fit quod non erat ms. Vict. 3. Corb. quod prius non erat ¹¹³⁶ Non magis nec ms. Vict. 3. nec magis nec ms. Corb. nec magis nec ¹¹³⁷ Patet itaque etc. in ms. Corb. hic incipi Caput 7 ¹¹³⁸ Est quoque patens ms. Est ergo patens ¹¹³⁹ Suo sensu accipitur ms. Vict. Corb. Cetero suo sensu intelligitur

De illa quippe processione, qua datur vel' mittitur, non incongrue Dominum sic dixisse intelligimus : *Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, et nescis unde veniat, aut quo vadat (Joan. iii, 8).* Sic enim hoc potuisse dici videtur : *Nescis unde procedit, aut quo recedat.* Cum enim datur, quasi de occulto venit et procedit; cum vero subtrahitur, velut ad occultum vadit, et recedit. De hac processione potest dici quia idem illi est procedere, quod mitti.

CAPUT VII¹⁵⁵⁰.

Spiritus sancti processio de Patre importat ejus processionem de Filio.

Sive igitur non procedat, nisi existendo de Patre; sive non nisi cum datur, aut mittitur, et procedit ad sanctificandam¹⁵⁵¹ creaturam; sive utroque modo procedat, sequitur ut procedat de Filio. Si enim est de Patre, Deus est de Deo : unde probatur, ut dicunt, esse quoque de Filio et procedere. Ab illo namque¹⁵⁵² procedit de quo est, et de illo existit a quo procedit. Si vero tunc tantum procedit, cum minuitur vel datur, procedit a Filio, a quo datur et minuitur. Quod si utroque modo procedit, pariter utroque modo procedere cognoscitur¹⁵⁵³ a Filio. Ecce videamus Spiritum sanctum esse Deum de Deo¹⁵⁵⁴, et procedere de Deo; quod non est positum in praesatio symbolo: si ergo ideo negant eum esse et procedere de Filio, quia ibi lacetur, negent similiter eum esse de Deo¹⁵⁵⁵ et procedere, quod ibidem¹⁵⁵⁶ non dicitur. Aut si hoc dislitteri nequeunt, non timeant confiteri nobiscum Spiritum sanctum esse et procedere de Filio; quoniam hoc in eodem¹⁵⁵⁷ symbolo non inveniunt¹⁵⁵⁸. At dicent¹⁵⁵⁹: Satis ibi significatur quia est et procedit de Deo, cum dicitur quia a Patre procedit, quoniam Pater est¹⁵⁶⁰ Deus: et nos similiter dicimus quia aperte monstratur procedere de Filio, cum dicitur procedere de Deo, quia Filius est Deus¹⁵⁶¹. Interrogo enim utrum ideo intelligendus sit Spiritus sanctus esse de Patre, quia de Deo est; aut idcirco esse de Deo, quia est de Patre. Licet enim invicem alterum altero probetur (si enim est de Patre, est de Deo; et si est de Deo, est de Patre; quoniam nulla supradicta obviat relatio): non tamen similiter invicem sunt alterum alterius causa¹⁵⁶². Nam si

A esse Spiritum sanctum de Patre, est causa ut sit de Deo; cum dicitur esse de Patre, non est intelligendum quod sit de hoc, quod Pater est Deus, id est de divina essentia; sed de hoc quod¹⁵⁶³ Deus Pater est, id est de hoc unde refertur ad Filium. Erit igitur divina essentia in Spiritu sancto, non de deitate Patris, sed de relatione: quod stultissimum est dicere. Quaenam et si hoc velit aliquis accipere, non minus sequitur Spiritum sanctum de Filio quam de Patre procedere. Nempe nulla relatio est Patris sine relatione Filii, sicut nihil est Filii relatio sine Patris relatione. Si ergo¹⁵⁶⁴ altera nihil est sine altera, non potest aliquid de relatione Patris esse sine relatione Filii. Quare sequitur¹⁵⁶⁵ Spiritum sanctum esse de utraque, si est de una. Itaque si est de Patre secundum relationem, erit similiter et de¹⁵⁶⁶ Filio secundum eundem sensum. Verum quia¹⁵⁶⁷ nem tam insipiens est qui hoc opinetur, credendum et confitendum est ideo de Patre Spiritum sanctum esse, quia est de Deo. Non autem magis est Pater Deus quam Filius; sed unus unus verus Deus, Pater et Filius. Quapropter si Spiritus sanctus est de Patre quia est de Deo qui Pater est, negari nequit esse quoque de Filio, cum sit de Deo qui est Filius.

CAPUT VIII¹⁵⁶⁸.

Spiritus sanctus procedit de Patre et Filio, quis procedit de solo vero Deo, qui Pater est et Filius.

Consideremus etiam quod Dominus dicit in Evangelio. Ait enim: *Hoc est autem vita¹⁵⁶⁹ eterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et, quem misisti, Iesum Christum (Joan. xvii, 3).* Aut ergo ita intelligendus est iste solus¹⁵⁷⁰ verus Deus, ut cum nominamus solum Patrem¹⁵⁷¹, non significetur ille solus verus Deus, neque quando nominamus solum Filium; sed tunc solummodum intelligatur iste solus verus Deus, quando simul dicimus Patrem et Filium. Aut solus verus Deus intelligitur, cum nominamus solum Patrem¹⁵⁷², aut solum Filium; at si solo¹⁵⁷³ Patre nominato, aut solo Filio, non intelligitur solus verus Deus sine abiectione nominis alterius, non est Pater perfectus Deus, neque Filius¹⁵⁷⁴ perfectus Deus; sed est Deus compositus¹⁵⁷⁵ ex Patre et Filio. Sed credimus Patrem esse perfectum, et solum verum Deum et Filium similiter perfectum

VARIAE LECTIONES.

¹⁵⁵⁰ CAP. 7. In ms. Corb. continuatur caput procedens, et est in ms. Vict. 15. caput 8¹⁵⁵¹ Aut mittitur ad sanctificandam ms. Vict. Corb. Bcc. Gem. Cister. aut mittitur et procedit ad sanctificandam¹⁵⁵² Et procedere ab illo, namque ms. Bcc. Gem. Vict. Corb. et procedere. Ab illo namque¹⁵⁵³ Procedere cognoscatur ms. procedere cognoscatur¹⁵⁵⁴ Sanctum esse de Deo ms. sanctum esse Deum de Deo¹⁵⁵⁵ Similiter cum de Deo ms. Corb. similiter esse de Deo¹⁵⁵⁶ Et procedere, quia ibidem ms. et procedere quod ibidem¹⁵⁵⁷ Quoniam haec in eodem ms. quoniam hoc in eodem¹⁵⁵⁸ Non inveniuntur ms. Corb. nou inveniunt¹⁵⁵⁹ Ac si dicunt ms. Ac dicent¹⁵⁶⁰ Procedit de Deo, quia a Patre procedit, quia Pater est ms. procedit de Deo cum dicitur, quia a Patre procedit; quantum Pater est¹⁵⁶¹ Quia Filius Deus ms. et Edit. Goth. quia Filius est Deus¹⁵⁶² Alter alterius causa ms. et Edit. Goth. Alterum alterius causa¹⁵⁶³ Sed de hoc quod ms. Vict. 9. sed de hoc unde¹⁵⁶⁴ Si ergo ms. si ergo altera¹⁵⁶⁵ Quare sequitur ms. S. Mich. Thu. 30 et Gem. 45. Quare sequitur¹⁵⁶⁶ Erit simul et de ms. erit similiter et de¹⁵⁶⁷ Verum quia ms. Vict. Corb. verum quoniam¹⁵⁶⁸ Cap. 8. Est in ms. Vict. 15 caput 9¹⁵⁶⁹ Hac est vita ms. haec est autem vita¹⁵⁷⁰ Ita intelligendus est iste solus ms. Vict. 9. intelligendus est locus iste solus ms. Corb. intelligens nun est, iste solus¹⁵⁷¹ Aut solum Patrem ms. Vict. 3. et 9. Corb. omitt. aut ms. Vict. 13. omitt. aut solum¹⁵⁷² Aut si solo ms. At si solo¹⁵⁷³ Perfectus, neque Filius ms. perfectus Deus, neque Filius ms. Corb. omitt. neque Filius perfectus Deus¹⁵⁷⁴ Sed est Deus compositus ms. Corb. si est Deus omnipotens compositus

et solum verum Deum. Cum ergo nominamus Patrem A solum aut Filium, non aliud intelligimus, excepta relatione qua referuntur ad invicem, quam solum verum Deum et eundem quem in utriusque prolatione cognoscimus. Itaque cum dixit Dominus : *Hoc est autem vita eterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et, quem misisti, Jesum Christum* (Joan. xvii, 3); si addidisset, dicens : *Et de hoc solo vero Deo procedit Spiritus sanctus*, quis auderet separare Filium ab illa processione, cum ille solus verus Deus non magis aut minus sit Pater quam Filius? Quapropter si idem solus verus Deus intelligitur, cum solus Pater dicitur aut Filius et cum ambo simul nominantur : quid apertius quam quia de solo vero Deo, qui Pater est et Filius, procedit Spiritus sanctus, cum dicatur a patre procedere? Quare sicut intelligeretur de Filio procedere, si idem Filius dixisset de solo vero Deo illum procedere, quando dixit se et Patrem solum verum Deum esse; ita cum dicit *et Patrem procedere*¹⁵⁷⁷, absque dubio significat *de se procedere*¹⁵⁷⁸.

CAPUT IX¹⁵⁷⁷

Mis. io Spiritus in nomine Filii et a Filio confirmat rocessionem ejus de Filio.

Dicit etiam Dominus : *Paracletus autem Spiritus¹⁵⁷⁹ sanctus, quem mittet Pater in nomine meo* (Joan. xix, 26). Et rursum : *Cum autem¹⁵⁸⁰ venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre* (Joan. xv, 26). Quia ergo intelligendum est, cum dicit : *Quem mittet Pater in nomine meo?* an quia Spiritus sanctus habebit nomen ejus, ut, cum mittet¹⁵⁸¹ Pater Spiritum sanctum, idem sit quod mittere Filium? Sed quod ait : *Quem ego mittam vobis a Patre¹⁵⁸² non recipit hunc sensum; quia eundem ipsum Spiritum sanctum, quem mittit Pater, mittit et Filius; neque¹⁵⁸³ mittit Filius Filium.* Denique nusquam legimus, et omnino negamus Spiritum sanctum esse Filium. Quid itaque est : *Quem mittet Pater in nomine meo, nisi, quem Pater mittet, Filius quoque mittet?* Sicut enim dicit : *Quem ego mittam a Patre, non est aliud quam ego mittam et Pater.* Filius namque est nomen illius qui dicebat : *Mittet Pater in nomine meo* **5.4.** Non est ergo aliud : *Mittet Pater in nomine meo nisi, mittet Pater in nomine Filii.* Quid igitur est, *mittet Pater in nomine Filii, nisi, mittet Pater, tanquam si mittat Filius, ut in missione Patris,* D

A missio intelligatur Filii? Quod vero ait : *Quem ego mittam vobis a Patre, quomodo intelligendum est?* Utique a quo eum mittit Filius, ab eo mittitur. Mittit autem cum a Patre : ergo a Patre mittitur. Sed ille mittit a quo mittitur: Pater itaque mittere intelligitur, cum Filius dicit : *Ego mittam a Patre.* Quid est ergo, *Ego mittam a Patre, nisi, Ego mittam tanquam si Pater mittat, ut una et eadem sit missio mea et Patris?* Cum itaque¹⁵⁸³ Filius tanta diligentia ostendat unam esse missiorem Patris et suam; ut nec Pater mittat, nisi cum Filius mittit; nec Filius mittat, nisi¹⁵⁸⁴ cum mittit Pater: quid vult significare¹⁵⁸⁵, aut quid intelligi,¹⁵⁸⁶ nisi quia non aliter se habeat a Patrem Spiritus sanctus, et aliter ad Filium; nec magis est unus quam alterius? B Quamobrem nimis difficile, inno impossibile es, ostendere quomodo non procedat ab utroque. Undo enim est Filio simul cum Patre dare vel¹⁵⁸⁷ mittere Spiritum sanctum, et hunc esse utriusque; si simul non est de utroque? Cur enim magis dat Filius Spiritum sanctum, quam Spiritus sanctus Filium? Aut cur magis Spiritus sanctus est Filii, quam Filius Spiritus sancti, nisi quia Filius non est ita de Patre simul et de Spiritu sancto, sicut Spiritus sanctus est de Patre simul et de¹⁵⁸⁸ Filio? Si ergo Spiritus sanctus non est de Filio, non detur a Filio, nec dicitur¹⁵⁸⁹ esse Filii: sicut Filius non datur a Spiritu sancto, nec dicitur esse Spiritus sancti; quoniam non est de Spiritu sancto. Si autem dicunt quia Spiritus sanctus mittit etiam Filium, sicut idem ipse dicit per prophetam : *Et nunc Dominus Deus misit me, et Spiritus ejus* (Isai. xi.viii, 16), hoc secundum hominem, quem gerebat, intelligendum est, qui Patris et Spiritus sancti una voluntate et dispositione mundum redempturus in mundo apparuit.

Quero tamen ab his qui negant Spiritum sanctum esse et procedere de Filio, quomodo intelligent¹⁵⁹⁰ eum sic esse Spiritum Filii, ut Filius tanquam suum Spiritum illum mittat? An putant quia Pater dedit Filio Spiritum sanctum¹⁵⁹¹ suum tanquam a se non habenti? Aut enim habet a se aut ab alio. Sed ab alio non potest habere, nisi a Patre. Accepit igitur a Patre, a quo habet; et dedicei Pater Spiritum sanctum, ut a se non habenti. Hic ostendat, cum æquales sint Pater et Filius et Spiritus sanctus, et unusquisque sibi sit sufficiens¹⁵⁹², que-

VARIAE LECTIONES.

¹⁵⁷⁸ Ita cum dicit eum de Patre procedere ms. Corb. ita cum diceret eundem procedere¹⁵⁷⁹ Dubio eum de se significat procedere mss. Vict. dubio cum significat de se procedere ms. Corb. dubio tamen de se procedere significat¹⁵⁸⁰ CAP. 9. Est in ms. Vict. 13. caput 10¹⁵⁸¹ Paracletus Spiritus mss. Paracletus autem Spiritus¹⁵⁸² Et, cum autem mss. Vict. Et rursum : cum autem ms. Corb. Et iterum : cum autem¹⁵⁸³ El cum mittet mss. Ut cum mittet ms. Corb. ut cum mittit¹⁵⁸⁴ Quem ergo mittam vobis a Patre mss. Vict. Corb. omitt. vobis¹⁵⁸⁵ Mittit filius, neque mss. mittit et filius nec¹⁵⁸⁶ Cum utique mss. et Edit. Goth. cum itaque ms. Corb. cum sic itaque¹⁵⁸⁷ Nec filius mittat nisi mss. Vict. Corb. Cister. omitt. mittat¹⁵⁸⁸ Quid vult significari mss. Vict. Corb. quid vult significare¹⁵⁸⁹ Aut quid vult intelligi mss. Vict. Corb. omitt. quid vult¹⁵⁹⁰ Unde cum filio cum Pater dare simul vel mss. et Edit. Goth. unde enim est filio simul cum Patre dare vel¹⁵⁹¹ De patre simul de mss. Vict. Corb. Cister. de Patre et de¹⁵⁹² Non de Filio, non datur, nec dicitur mss. et Edit. Goth. non est de Filio, non detur a Filio, nec dicatur¹⁵⁹³ Quomodo intelligunt mss. Vict. Thu. Gem. Bec. Edit. Goth. quomodo intelligunt¹⁵⁹⁴ Filio Spiritum suum mss. Vict. Alio Spiritum sanctum suum¹⁵⁹⁵ Sibi sufficiens mss. Vict. Corb. et Edit. Goth. sibi sit sufficiens

uit causa, vel que indigentia Filii, ut Pater daret ei Spiritum suum, magis quam Spiritui sancto Filium suum. Non negamus hoc modo habere Filium Spiritum sanctum a Patre; quia a quo habet esse, ab eo habet ut de se Spiritum existentem¹⁶⁰³ habeat sicut Pater; quoniam idem esse est Patris et Filii. Non enim idem a Patre accipere essentiam, de qua procedit Spiritus¹⁶⁰⁴ sanctus, et accipere a Patre Spiritum sanctum. Cum enim dicitur habere a Patre essentiam, de qua Spiritus¹⁶⁰⁵ sanctus procedit, nulla monstratur indigentia Filii. Cum vero dicitur quia Filius accipit¹⁶⁰⁶ a Patre Spiritum sanctum, quem de se non habet sicut Pater, videtur significari Filius quasi minus aliquid habere quam habeat Pater; et velut ad supplementum ei dari¹⁶⁰⁷ Spiritum sanctum. Sed non appetet cur magis egeat Filius Spiritu sancto, quam Spiritus sanctus Filio¹⁶⁰⁸. Si enim responderetur ad hoc idatum esse Spiritum sanctum Filio, ut cum ipse quoque cum Patre daret eundem Spiritum sanctum, pars¹⁶⁰⁹ illi cum Patre gratia imputaretur: terrena est haec opinio, et longe ab intellectu divinitatis extranea, ut tanquam homo homini, Deus Deo quasi indigenti¹⁶¹⁰ subveniat. Namque si dat Pater Spiritum sanctum Filio, dat Deus Deum Deo¹⁶¹¹. Pater enim Deus, et Filius Deus, et Spiritus sanctus Deus, et unus idemque Deus. Non autem intelligimus¹⁶¹² Deum a Deo Deum accipere; nisi hoc dicatur, cum Deus est de Deo ut Filius et Spiritus sanctus. Dicitur ergo Spiritus sanctus Filii Spiritus, non ob aliud nisi quia ex ipso est.

CAPUT X¹⁶¹³.

Eadem processio probatur ex Christi insufflatione in apostolos.

Post Resurrectionem legimus quia insufflavit Dominus in discipulos suos¹⁶¹⁴, et ait illis: *Accipite Spiritum sanctum* (*Joan. xx, 22*). Quid sibi vult ista insuffratio? Scimus enim quia fatus ille, qui de ore ejus tunc processit, non erat Spiritus sanctus. Non ergo credimus illam insufflationem sine aliquo mysterio factam esse. Quid igitur rectius hic intelligi potest, aut aptius¹⁶¹⁵, quam hoc ideo illi fecisse ut intelligeremus Spiritum sanctum de illo procede-

VARIAE LECTIONES.

¹⁶⁰³ *De se Spiritum sanctum existentem* mss. *Vict.* ut de se Spiritum existentem¹⁶⁰⁴ Essentiam, de quo procedit.. essentiam, de quo Spiritus mss. et *Edit.* *Goth.* essentiam, de qua procedit.. essentiam, de qua Spiritus¹⁶⁰⁵ Quia Filius accepit mss. *Corb.* quia Filius accipit¹⁶⁰⁶ Supplementum ei dare mss. *Vict.* 3. et 13. *Corb.* supplementum ei dari¹⁶⁰⁷ Quam Spiritus Filius mss. *Vict.* *Corb.* quam Spiritus sanctus Filio¹⁶⁰⁸ Ut cum ipse cum Patre quoque eundem Spiritum sanctum habeat, per mss. ut cum ipse cum Patre quoque daret eundem Spiritum sanctum par mss. *S. Mich.* et *Edit.* *Goth.* ut cum ipse quoque cum Patre daret eundem Spiritum sanctum par mss. *Corb.* Et cum ipse quoque cum Patre daret eundem Spiritum sanctum et par¹⁶⁰⁹ Deo indigenti mss. Deo quasi indigenti¹⁶¹⁰ Dat Deus Deum Deo mss. *S. Mich.* dat Deus Deum de Deo¹⁶¹¹ Non enim legimus mss. non autem intelligimus¹⁶¹² Cap. 10. Est in mss. *Vict.* 9. Dominus discipulis suis¹⁶¹³ Aut apertius mss. aut aptius quam¹⁶¹⁴ Quasi suam illum mss. et *Edit.* *Goth.* quasi suum illum mss. *Corb.* quasi spiritum illum¹⁶¹⁵ Docetur per mss. et *Edit.* *Goth.* docendum per¹⁶⁰⁷ Etiam cum audiunt mss. etiam cum audimus¹⁶⁰⁸ In propheta de Christo mss. *Vict.* in prophetia de¹⁶⁰⁹ Inter spiritum labiorum mss. et *Edit.* *Goth.* inter spiritum oris et spiritum labiorum¹⁶¹⁰ Aereo spiritu humano in ore formabit mss. *Vict.* et *Edit.* *Goth.* aereo spiritu humano in ore formavit mss. *Corb.* aereo spiritu formavit humano more¹⁶¹¹ Interficiet impium, mss. *Corb.* *S. Mich.* *Vict.* 13. 3. *Cister.* interficiet impium mss. *Thu.* 90. *Vict.* 9. interficit impium¹⁶¹² Eum cum docendo mss. et *Edit.* *Goth.* cum docendo

Non utique hoc faciunt verba sensibilia; et iste **A** sensibilis spiritus, sed Spiritus sanctus, de quo dicit Deus per prophetam: *Außeram cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et Spiritum meum ponam in medio vestri.* (Ezech. xxxvi, 26). Spiritus ergo sanctus interficit ¹⁶¹² impium, cum cor ejus convertit ¹⁶¹³ ab impietate ad pietatem. Quod si intelligimus in illo impiō Antichristum, quem Dominus Jesus interficit spiritu oris sui, non puto quod aliquis tantum attribuat ¹⁶¹⁴ virtutem illam spiriui vocis humanae, quantum ¹⁶¹⁵ spiritui divino. Si ergo Spiritus sanctus intelligitur in his dictis, cum pariter dicatur spiritus oris Domini, cuius *verbo cœli firmati sunt*, id est Patris, et spiritus oris Domini Jesu, et spiritus labiorum ejus; non appareat cur magis intelligi debeat procedere de ore Patris, quam de ore Filii. Et si per os Patris intelligimus essentiam Patris, non enim est aliud os ejus quam essentia ejus, ut sicut verbum Domini est essentia ejus, ita spiritus oris ejus non sit nisi de essentia ejus: quid aperius quam, sicut spiritus oris. Patris est de essentia Patris et procedit, ita **55** spiritus oris et labiorum Filii, de Filiū essentia sit et procedat? Puto enim quia nemo intelligit simpliciter, ubi dictum est: *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritus oris ejus omnis virtus eorum* (Psalm. xxix, 6): verba transitoria, et spiritum qui de hoc acre assumptus per loquentis os emittitur. Sed quomodo locunque hoc aliquis exponere conetur, sufficit quod in illa insufflatione Domini in discipulos, ejus feci mentionem, factum est ad significandum quia de ejusdem personae secreto procedat ille ¹⁶¹⁷ Spiritus quem dabat, de cuius occulto Spiritus ille procedebat, quem insufflaba. Denique, cum Scriptura divina significat aliquid secretum ¹⁶¹⁸ per sensibilium similitudines; non per omnia quæ significant et quæ significantur ¹⁶¹⁹, similia possunt esse: non enim hoc esset similitudo, sed identitas, nisi forte quis dicere voluerit illam insufflationem ita simpliciter esse factam a sapientia Dei, sine omni spirituali significacione Dei. Sed neminem puto ita insensatum, ut hoc sentiat.

CAPUT XI ¹⁶²⁰

Eadem processio arguitur ex verbis Christi: Ille de meo accipiet

Item Filius dicit de Spiritu sancto: *Non enim loquuntur a semetipso; sed quacunque audierit, loquuntur* (Iohann. xvi, 13). Quid est, *Non loquuntur a semetipso nisi ab alio habebit quod loquuntur?* Et quid est, ab alio habebit quod loquuntur, nisi: ab alio habebit ¹⁶²¹ scientiam eorum quæ loquuntur? Unde postquam dixit: *Non loquuntur a semetipso*, addidit: *Sed quæcumque audierit, loquuntur.* Quid est audire Spiritum sancto ¹⁶²² nisi quasi discere? Et quid est discere, nisi scientiam accipere? Si ergo scientia ejus non est aliud nisi essentia ejus, ab illo habet essentiam a quo audit ea quæ loquuntur ¹⁶²³ et quæ docet; quoniam idem est illi loqui quod docere. Non audit autem neque habet essentiam ab alio nisi aut a Patre, aut a Filio ¹⁶²⁴. Verum si habet esse a Patre, s' cunctum supradicatum rationem, habet etiam a Filio ¹⁶²⁵. Unde et idem Filius dicit: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet* ¹⁶²⁶ *et annuntiabit vobis* (bid., 14). Quippe quid est aliud hoc dicere quam a me audierit, hoc est a me: et quædā annūtabit vobis? Cum dixit: *Quæcumque audierit, loquuntur, non determinavit a quo audierit.* Cum vero ait: *De meo accipiet, ne quis soli Patri attribuat quod ab alio audit; aperte se esse, a quo sicut a Patre, scientiam sive essentiam accipiat,* demonstrat. Sicut enim, cum dicitur: *Non loquuntur a semetipso; sed quæcumque audierit, loquuntur et annuntiabit vobis*, significatur ¹⁶²⁷ ab eo esse et procedere, a quo audit. Ita, cum profert Filius: *De meo accipiet et annuntiabit vobis*, palam ¹⁶²⁸ ostendit eum de suo, hoc, de essentia sua essentiam ¹⁶²⁹ habere et procedere. Quod enim divina essentia non est, sub Spiritu sancto est; nec ipse accipit aliquid de hoc, quod sub se est. Quare cum Filius dicit: *De meo accipiet, non aliud ibi suum significat quam suam essentiam.*

CAPUT XII ¹⁶³⁰

Urgentur ad iacem verba alia Christi: Nemo novit Filium nisi Pater, etc.

Illud forsitan, quod dixit ¹⁶³¹ Filius: *De meo accipiet, et annuntiabit vobis* (Iohann. xvi, 14), aliter ¹⁶³²

VARIE LECTIONES.

¹⁶¹² Sanctus interficit mss. et Edit. Goth. sanctus interficit ¹⁶¹⁴ Ejus convertitur mss. ejus convertit mss. Vict. 9. ejus avertet ¹⁶¹⁵ Aliquis attribuat mss. Vict. Corb. Cister. aliquis tantum attribuat ¹⁶¹⁶ Humanæ tantum quantum mss. Vict. Corb. humanæ, quantum ¹⁶¹⁷ Procedebat ille mss. Vict. procedat ille ¹⁶¹⁸ Aliquod secretum mss. Vict. Corb. et Edit. Goth. aliquid secretum ¹⁶¹⁹ Significant et significantur mss. S. Mich. quæ significant et quæ significantur ¹⁶²⁰ CAP. 11. Est in ms. Vict. 13. capit. 12 ¹⁶²¹ Nisi ab alio habebit Edit. Goth. et Corb. nisi ab alio habet ¹⁶²² Audire Spiritum sanctum mss. audire Spiritum sancto ¹⁶²³ Ea quæ loquuntur mss. ea quæ loquuntur ¹⁶²⁴ Nisi a Patre et Filio mss. nisi aut a Patre aut a Filio ¹⁶²⁵ Habet et a Filio mss. Corb. habet etiam et a Filio mss. Vict. habet etiam a Filio ¹⁶²⁶ Ille de meo accipiet mss. ille me clarificabit, quia de meo accipiet ¹⁶²⁷ A seipso, sed mss. Vict. Corb. Cister. a semetipso, sed ¹⁶²⁸ Audiet loquuntur, significatur mss. audiet, loquuntur, et annuntiabit vobis; significatur ¹⁶²⁹ Accipiet, palam mss. accipiet, et annuntiabit vobis palam ¹⁶³⁰ De essentia sua essentiam mss. Gen. de essentia suam essentiam mss. Thu. 90. de essentia essentiam ¹⁶³¹ CAP. 12. Est in ms. Vict. 13. capit. 13 ¹⁶³² Forsitan quod dixit ms. Corb. forsitan et dixit ¹⁶³³ De meo accipiet, aliter mss. de meo accipiet et annuntiabit vobis, aliter

conabuntur intelligere quam ego exposuerim. Sed A dicare. Quae utraque exsecratur vera confessio. Sie enim ait Veritas ¹⁶³⁷: *Nemo novit Filium nisi Pater;* neque Patrem quis novit, nisi Filius, aut cui voluerit Filius revelare? (*Math. xi, 27.*) Audiuimus quia ¹⁶³⁸ nemo novit Patrem, aut Filium, nisi Pater, aut Filius, et cui ¹⁶³⁹ revelat Filius. Non dicit autem, nemo quasi nullus homo, sed ac si diceret, nullus omnino. Quippe si hoc inteligeret, non adderet nisi Pater; quia P. t. r. non est homo. Et cum ait: *Neque Patrem quis novit in hac monosyllaba dictione vellet, quis,* non magis intelligitur humana, quam qualibet persona. Omnino igitur nullus habet hanc nūtiam, nisi Pater et Filius, et cui Filius idem revelat. Aut itaque Spiritus sanctus non cognoscit Patrem et Filium, quod impium est opinari; aut Filius revelat ei sui et Patris scientiam, quæ non est aliud quam ejusdem Spiritus sancti essentia. Quod si dicunt quia licet Filius, quantum ad pronuntiationem a. t. i. nullum a. l. hanc admittat notitiam ¹⁶⁴⁰, nisi se et P. trem, et cui ipse revelat; non tamen Spiritum sanctum aut ab illa separatum, aut illam a Filio ¹⁶⁴¹ accipere satendum est; quia nam Pater et Filius ¹⁶⁴² se cognoscunt, nisi per hoc quod unum sunt cum Spiritu sancto. Et ideo, cum ait Patrem et Filium invicem se nosse, intelligentius est simul Spiritus sanctus; et cum revelat Filius, non Spiritu sancto, sed creature revelat. Si inquam, hoc dicunt, nos statim constanter inferimus ¹⁶⁴³. Ergo si ubi aperte veritas, secundum quod verba oris ejus prouant, negat Spiritum ¹⁶⁴⁴ sanctum nosse nisi revelante Filio Patrem et Filium: dicunt etiam non tantum nos ¹⁶⁴⁵ verba attendere delere, quantum unitatem casent, quæ una tribus et in reparabilis est; multo magis debemus hujus unitatis servare consequentiam, de qua supra locutus sum, cum eam nulla ¹⁶⁴⁶ aut scripto, aut sensu negat auctoritas; nec prof. t. aliquid, quod contrarium sit, aut aliquo modo repugnet. Elegant itaque Gracci unum de duobus, si aperte volunt veritati resistere: aut, scilicet et Spiritum sanctum non nosse Patrem et Filium, nisi ¹⁶⁴⁷ revelante Filio; aut propterea quia in hoc per quod se cognoscunt ¹⁶⁴⁸ Pater et Filius, unum sunt cum Spiritu sancto, quando ipsi ¹⁶⁴⁹ dicuntur se nosse consequi ex necessitate ut in eadem notitia intellegatur Spiritus sanctus: nempe nihil est medium si nolunt hanc ¹⁶⁵⁰ notitiam a Spiritu sancto, aut veritatem a verbis veritatis penitus ¹⁶⁵¹ ab-

A dicare. Quae utraque exsecratur vera confessio. Sie enim ait Veritas ¹⁶³⁷: *Nemo novit Filium nisi Pater;* neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare? (*Math. xi, 27.*) Siquidem eligunt Spiritum sanctum nosse Patrem et Filium per revelationem Filii; habet a Filio nosse, quod non est aliud illi quam esse. Est igitur et procedit a Filio; quoniam ab illo procedit a quo est. Si autem dicunt, cum Pater et Filius dicuntur nosse se, quia essentia, per quam se noscunt, eadem est Spiritus sancto, consequi Spiritum sanctum eisdem esse consortem noti i.e.: cum legunt ¹⁶⁴⁶ illum a Patre procedere, de quo ait Filius: *Ego et Pater unus sumus,* conscantur nobiscum, propter essentiali identitatem Patris et Filii, illum a Filio quoque procedundubio ¹⁶⁵² procedere.

CAPUT XIII ¹⁶⁵³.

Spiritus sanctus procedens a Filio non est eo posterior aut minor.

Si vero objicitur ¹⁶⁵⁴, cum dicimus ¹⁶⁵⁵ Filium a Patre nasci, et Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere, quia quosdam gradus et quedam intervalla constituimus quasi Spiritus sanctus esse non possit, nisi Filius prius nascatur a Patre, ut posterior Filio sit Spiritus sanctus: et ideo rectius dicit quod pariter sint a Patre, Filius nascendo, et Spiritus sanctus procedendo, ita ut nec Filius a Spiritu sancto sit, nec Spiritus sanctus a Filio, sicut splendor et calor pariter sunt de uno sole, nec splendor a calore est, nec calor a splendore; si, inquam, hoc a iisque nostrae objicit assertioni, respondemus: Nos nec gradus dignitatis ponimus in Deo, qui unus est; nec in existendo Filium de Patre, aut Spiritum sanctum procedere de Patre et Filio, intervalla in æternitate, quæ est extra omne tempus, statuimus. Similiter eum omnes Christianam fidem tenentes constemur nec minorem, nec posteriore Filium esse Patre; quamvis nonnisi de illo **56** sit. Ita quoque nos qui dicimus Spiritum sanctum de Filio esse sive procedere nec minorem nec posteriore eum Filio ¹⁶⁵⁶ satemur. Nempe quamvis splendor et calor de sole procedant, nec possint esse nisi sit ille de quo sunt; nihil tamen prius aut posterius in tribus, in sole scilicet, et ¹⁶⁵⁷ splendore, et calore intelligimus: multo itaque minus, cum haec in rebus temporalibus ita sint, in æternitate, quæ tempore non clauditur, prædictæ tres personæ in exi-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶³⁸ *Audivimus quia mss. Gem. Bec. Thu. Vict. 3. audiuimus quia* ¹⁶³⁹ *Novit Patrem aut Filium nisi Pater aut Filius aut cui mss. Vict. 3. et 9. novit Patrem, aut Pater aut Filius, et cui* ¹⁶⁴⁰ *Admittit notitiam mss. Vict. 3. et 9. Corb. admittat notitiam* ¹⁶⁴¹ *Aut illum a Filio mss. aut illam a Filio* ¹⁶⁴² *Hoc dicitur.. inferimus mss. hoc dicunt inferimus* ¹⁶⁴³ *Negat Spiritum mss. Vict. 9. et 13. negat Spiritum* ¹⁶⁴⁴ *Dicunt nos non tantum mss. Vict. 9. et 13. dicunt etiā non tantum nos* ¹⁶⁴⁵ *Cum eam nullo mss. cum eam nulla mss. Corb. cum ea nulla* ¹⁶⁴⁶ *Aut Filium nisi mss. Vict. Corb. Cister. et Filium nisi* ¹⁶⁴⁷ *Quod per se quando ipsi dicuntur* ¹⁶⁴⁸ *Si volunt hanc mss. si nolunt hanc mss. Corb. si noluerunt hanc* ¹⁶⁴⁹ *A verbis penitus mss. a verbis veritatis penitus* ¹⁶⁵⁰ *Sicut enim ait veritas mss. sic enim ait veritas* ¹⁶⁵¹ *Cum legitur mss. cum legitur ms. Corb. cum legitur* ¹⁶⁵² *A Filio procul dubio mss. a Filio quoque procul dubio* ¹⁶⁵³ *Cap. 13. Est in mss. Vict. 13. caput 14* ¹⁶⁵⁴ *Si vero objicitur mss. S. Mich. Si vero objiciunt* ¹⁶⁵⁵ *Cum dicitur mss. cum dicimus* ¹⁶⁵⁶ *Posteriorem cum Filio mss. posteriorem cum Filio* ¹⁶⁵⁷ *In sole et mss. Vict. Corb. Cister. in sole scilicet et*

stendo susceptibiles intervalli possunt intelligi ¹⁶⁰³.

CAPUT XIV ¹⁶⁰⁴

Disparitas inter Filii ac Spiritus sancti processionem de Patre, et splendoris ac caloris processionem de sole.

Quod autem dicitur quia Filius et Spiritus sanctus sic possunt esse de solo Patre ut nec Filius sit de Spiritu sancto, nec Spiritus sanctus de Filio; sicut splendor et calor simul procedunt de uno sole, ut iter non sit de altero: non recte hoc nobis opponitur. Cum enim dicimus Filium de Patre ¹⁶⁰⁵ esse, et Spiritum: auctum de Patre esse, Filium fatemur Deum, et Spiritum sanctum Deum esse de ¹⁶⁰⁶ Patre Deo, et has tres personas unam solum Deum esse, et id ipsum esse de eodem ipso. In sole vero non dicimus solem esse de sole, cum splendor cui calor est de sole; nec id ipsum esse solem et quod est de ¹⁶⁰⁷ sole; nec illa tria unum esse solum. Nam si sol et splendor unus essent sol, aut si sol et calor similiiter unus sol essent ¹⁶⁰⁸, necesse esset aut splendori esse de calore, cum esset de toto sole, qui id ipsum esset quod calor; aut calorem de spiritu ore esse, cum de sole haberet esse ¹⁶⁰⁹, qui non a splendoris differet essentia. Ponamus tamen Filium et Spiritum sanctum ita pariter esse de solo Patre sicut calor et splendor sunt de uno sole. Sed, si ita es, unde habent, qui hoc dicunt, quod Spiritum sanctum continentur esse Filii, et Filium negant esse Spiritus sancti? Nam, sicut nulla ratio admitit ut calor sit splendoris, aut splendor caloris; ita non patitur veritas ut Spiritus sanctus magis sit Filii, quam Filius Spiritus sancti. Quapropter si negare non audent Spiritum sanctum esse Filii, negent Filium et Spiritum sanctum ita esse pariter de solo Patre, sicut sunt splendor et calor de uno sole. Quare, si hoc nobis objiciunt quod dixi de splendore et calore solis, nec cum illis nec contra nos est.

CAPUT XV ¹⁶¹⁰

Quod Graeci non recte dicant Spiritum sanctum procedere de Patre per Filium per quem sunt omnia; sed ipse procedat ex Deitate, que una est Patria et Fili.

Sicut nobis dicitur, ne omnino separant Filium a Patre communione in hac Spiritus sancti processione, asservant eum de Patre per Filium procedere. Sed hoc quomodo intelligi possit, non videtur; praeceps enim cum nusquam legant, unde hoc aperie-

A probare queant. Nam, si hoc sibi suffragari existimat quod regimus de Deo: *Quia ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (Rom. xi, 36), ut ex

quo sunt omnia sit Pater et per quem Filius et in quo Spiritus sanctus: et inter omnia, quae sunt per Filium Spiritus sanctus intelligatur ¹⁶¹¹. Hoc quidem quod ex ¹⁶¹² Patre sunt omnia, et per Filium, et in Spiritu sancto, sine scrupulo accepimus; illud vero quod Spiritus sanctus sit inter omnia, quae sic esse dicit Apostolus, nimis est scrupulosum asserere. Impossibile namque est unam quilibet de illis tribus personis inter illa omnia includere ¹⁶¹³; et duas alias excludere. Quod si Pater et Filius ¹⁶¹⁴ et Spiritus sanctus sunt inter omnia, quae sunt ex Patre, et per Filium, et in Spiritu sancto: et videat mens rationalis quanta sequatur confusio. Cum ergo dicit

Apol. tolos: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia*, intelligere debenius sine dubio omnia creata a Deo, quae ita sunt ex ipso, et per ipsum, et in ipso, sicut aliud ex alio, et per aliud, et in alio. Quidquid enim factum est, non est idem Deo, sed ab illo aliud. Spiritus autem sanctus non est aliud, sed idem ipsum quod est Pater et ¹⁶¹⁵ Filius. Utique nihil aliud intelligi potest, quo ostendere possint ¹⁶¹⁶ Spiritum sanctum per Filium de Patre (sicut aiunt) procedere. Cum enim Pater et Filius non differant in unitate deitatis nec Spiritus sanctus procedat de Patre nisi de deitate; si eadem deitas est Filius, nequit intelligi quomodo procedat de deitate

B Patris per deitatem Filius, et non de ejusdem Filii deitate; nisi forte quis dicat Spiritum sanctum non procedere de deitate Patris, sed de paternitate; nec per deitatem Filius, sed per filiationem: quae opinio sua se patenti fatuitate suffocat. Quod si dicit ¹⁶¹⁷ aliquis quia cum dico illum procedere de deitate Patris et Filius, non possum deitatem ¹⁶¹⁸ Spiritus sancti ab hac Patris et Filiis deitate separare; quoniam una et eadem est deitas trium: et ideo sequi, si de deitate Patris et Filiis procedit ea sua quoque eum procedere: et ob hoc Spiritum sanctum de seipso procedere. Ad hoc iam supra me sufficierat memini respondisse quia nulla persona ex scipso esse potest: nam, sicut Filius, cum est de Patre esse: una, quamvis non sit alia sed eadem Filius essentia que est Patris, non tamen est de scipso, sed ¹⁶¹⁹ de Patre solo; ita Spiritus sanctus, cum est de essentia Patris et Filiis, que est eadem illi, non ta-

VARIE LECTIONES.

¹⁶⁰³ Possunt intelligi mss. Possunt intelligi. ¹⁶⁰⁴ CAP. 14. In ms. Corb. continuatur Caput praecedens. ¹⁶⁰⁵ Filium de Patre et mss. Vict. Corb. Filium de Patre esse et ¹⁶⁰⁶ Spiritum sanctum esse de mss. et Edit. Goth. Spiritum sanctum esse de ¹⁶⁰⁷ Et quid est de mss. Thu. Gen. Bcc. S. Mich. Corb. et Edit. Goth. et quid est de mss. Vict. 9. et 13. eo quod est de ¹⁶⁰⁸ Similiter unus sol esset mss. S. Mich. simil unus sol essent ¹⁶⁰⁹ Qui de sole haberet esse mss. cum de sole haberet esse ¹⁶¹⁰ Cap. 15. Est in ms. Corb. caput 14. Olim continuatur caput praecedens ¹⁶⁰⁸ Spiritus sanctus accipitur mss. Spiritus sanctus intelligitur ¹⁶¹¹ Hoc quidem quod ex ms. Corb. hoc quod dicitur quod ex ¹⁶¹² Illa omnia claudere mss. illa omnia includere mss. Corb. Cister. omnia illa includere ¹⁶¹³ Si Patre et Filius sunt mss. Si Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt ¹⁶¹⁴ Ipsum quod Pater et mss. Vict. Corb. Cister. ipsum quod est Pater et ¹⁶¹⁵ Quo ostendit possit mss. quo ostendere possint ¹⁶¹⁶ Quod si dicit, mss. Vict. Corb. S. Mich. Cister. quod si dicit aliquis ¹⁶¹⁷ Non possumus Deitatem mss. non possum Deitatem ¹⁶¹⁸ De scipso, sed mss. Vict. 9. et 13. de ipso, sed

men est de seipso, sed tantummodo de Patre et de Filio.

CAPUT XVI [al. XV]:

Quod Spiritus sanctus non procedat a Patre per Filium; sicut omnia a Patre per Verbum sunt facta.

Dicent: *Cur non similiter* ¹⁶⁷² dicere possumus *Spiritum sanctum de Patre per Filium procedere, sicut dicimus a Patre omnia facta per Verbum quod est* ¹⁶⁷³ *Filius?* *Sicut enim cum Pater facit per Verbum suum, non facit per aliud quam per hoc quod ipse est, hoc est per essentialē potestatem, quae est eadem Verbi; et tamen dicitur facere per Verbum* ¹⁶⁷⁴: *cur non similiter dicimus Spiritum sanctum a Patre procedere per Verbum cum non procedat a Patre, nisi de hoc et per hoc quod idem est* ¹⁶⁷⁵ *illi cum Filio quamvis non ut creatura, sed ut idipsum de eodem ipso?* Videamus quid sequatur, si hoc dicimus; et pax sit inter nos. Nempe quae facta sunt a Patre per Verbum, facta sunt ab ipso Verbo: ipsum namque Verbum dicit: *Quaecunque enim Pater* ¹⁶⁷⁶ *fecerit, haec et Filius similiter facit* (*Joan. v.*, 19). Dicamus igitur quia Spiritus sanctus, cum procedit a Patre per Filium, procedit et a Filo similiter; sicut quae facta sunt a Patre per Verbum, facta sunt similiter ab ipso Verbo, nisi forte intelligunt *Spiritum sanctum procedere de Patre per Filium quemadmodum cum fons fluit in rivum, et rarus colligitur in lacum, dicitur lacus esse de fonte per rivum.* Sed ibi non est rarus in fonte, sed extra fontem sicut est Filius in Patre, et non extra Patrem. Quare non sic est ¹⁶⁷⁷ *Spiritus sanctus de Patre per Filium, sicut est lacus de fonte per rivum.* Si tamen sic est, negari nequit esse de Filio quamvis sit de Patre per Filium; sicut latetum est lacum esse de rivo quamvis sit de fonte per rivum. Qui enim negat lacum esse de rivo ¹⁶⁷⁸ quoniam prius est de fonte rarus: dicat se non esse de Patre sive de Adam, quoniam per Patrem suum est de Adam. Dicat etiam Filium virginis non esse de Maria, nec de David, nec de Abraham; quoniam isti prius sunt de Adam: et dicat falsum esse quod dicunt est Abraham: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (*Gen. xxii.*, 18). Et ad David: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (*Psal. cxxxii.*, 11). Et ad Mariam: *Benedictus fructus ventris tui* (*Luc. i.*, 42). Dicatque Christum non esse semen horum, vel fratrem ⁵⁷ sed Adae; quoniam isti ab illo descendunt ¹⁶⁷⁹. Sed neque de Adam est Filius Virginis, secundum hunc sensum; sed de Iino, de quo fa-

ctus est Adam. At inferent ¹⁶⁸⁰: *Bene dicimus Spiritum sanctum non procedere de Filio, sed de Patre per Filium, quamvis sit de Patre et de Filio, sicut dicit lacum esse de fonte et de rivo.* De processionis namque verbo questio est inter nos, quam vos assertis esse de Filio, et nos negamus ¹⁶⁸¹: ecce enim videtis rivum de fonte procedere, quasi de originali principio; lacus autem non procedit, sed colligitur de rivo, quamvis habeat esse de illo. Ita igitur etsi Spiritus sanctus habeat esse de Filio, non tamen procedere proprio dicitur de Filio, sed de Patre quasi de principio. Hoc forsitan diceretur recte, si Filius nascens de Patre procederet extra Patrem, et medio quodam spatio interveniente, prius intelligeretur esse Spiritus sanctus de Patre quam de Filio; sicut rarus de fonte fluens extra fontem procedit, et quodam intervallo in lacum colligitur, et prius est lacus de fonte quam de rivo: et ideo est de fonte per rivum, non de rivo per fontem. Verum cum Filius nascens de Patre non exeat extra Patrem; sed in ipso manens, nec loco, nec tempore, nec essentia divisus sit ¹⁶⁸² a Patre; et cum unum sit idemque Patri et Filio id unde procedit Spiritus sanctus, nec intelligi potest, nec dici debet Spiritum sanctum procedere de Patre, et non de Filio. Non ergo videtur qua ratione datur Spiritus sanctus non procedere de Filio, sed de Patre per Filium, cum etiam per Filium nequeat, non de Filio. Si quis tamen vult dicere Filium de Patre procedere magis propriè quam Spiritum sanctum de Filio, quamvis Spiritus sanctus de illo; sicut rarus magis illi videatur procedere de fonte quam lacus de rivo: ne concedat Spiritum sanctum ¹⁶⁸³ procedere de Filio, de quo habet esse, sicut lacus de rivo, nos non negamus nascentem aliquo modo procedere de illo, de quo nascitur; et Spiritum sanctum asserimus suo modo, non quasi de duobus fontibus, sed vere de una fonte procedere; ita tamen ut nomen nativitatis non processio Filii amittat, nec Spiritus sancti processio recipiat. Non est igitur cur magis dici debeat Filius procedere de Patre quam Spiritus sanctus de Filio.

CAPUT XVII [al. XVIII] ¹⁶⁸⁴:

Quod sicut lacus est de rivo et fonte, ita Spiritus sanctus procedat de Patre et Filio.

Diligentius consideremus quomodo lacus sit de fonte, pariter et de rivo: ut per hoc, sicut per temporale et locale aliquid potest intelligi quod aeternum est, cognoseamus Spiritum sanctum esse de Patre et Filio. Multa enim in horum consideratione, sicut in epistola ad venerabilis memorie Urbanum

VARIAE LECTIONES.

¹⁶⁷² Dicent, *Cur non similiter etc.* In ms. Corb. hic modo incipit Caput 15. Olim continuabatur Caput praecedens ¹⁶⁷³ Per verbum facta quod est mss. facta per verbum quod ¹⁶⁷⁴ Et non dicitur tamen facere nisi per verbum mss. et tamen dicitur facere per verbum ¹⁶⁷⁵ Non procedat de Patre, nisi de hoc quod idem est mss. et Edit. Goth. non procedat a Patre, nisi de hoc et per hoc quod idem est ¹⁶⁷⁶ Quaecunque Pater mss. Quaecunque enim Pater ¹⁶⁷⁷ Quare sic non est mss. Vict. 9. Corb. Quare non sic est ¹⁶⁷⁸ Lacum esse rivo mss. Vict. Corb. S. Mich. lacum esse de rivo ¹⁶⁷⁹ Descenderunt mss. S. Mich. Cister. illo descendunt ¹⁶⁸⁰ At inferent etc. In ms. Corb. hic modo incipit Caput 16. Olim continuabatur Caput praecedens ¹⁶⁸¹ De Filio, nos negamus mss. de Filio, et nos negamus ¹⁶⁸² Diversus sit a mss. S. Mich. Corb. divisus est ¹⁶⁸³ Non concedat Spiritum mss. ne concedat Spiritum ms. Corb. nec concedat Spiritum ¹⁶⁸⁴ Cap. 16. Est in ms. Corb. Caput 17. olim in codem ms. erat Caput 14

¹⁶⁸³ capam de incarnatione Verbi scripsi, inveniuntur quae una Deo et tribus personis per quamdam similitudinem aplantur. Constat quia una ¹⁶⁸⁴ eademque aqua est, quae et fons, et rivus, et lacus dicitur, non tres aquæ, quamvis tres sint, fons, rivus et lacus. Dicernamus itaque inter fontem, rivum et lacum; et videamus quid singula ¹⁶⁸⁵ haec, cum tria sint, in una intelligantur aqua. In fonte quidem aqua de abyso ascendens ebullit; in rivo de fonte descendens fluit; in lacu colligitur ¹⁶⁸⁶ et manet. Per fontem ergo intelligitur aqua de abyso ebulliens; per rivum, quia de fonte fluit; per lacum ¹⁶⁸⁷, quia simul ibi coadunatur. Videmus autem quia rivus non est de hoc unde aqua fons dicitur; sed de hoc quod est, id est de aqua; nec lacus est de hoc unde aqua dicitur fons aut rivus, sed de ipsa aqua, quae una et eadem est in fonte et rivo. Non ergo de hoc, unde differunt fons et rivus; sed de hoc in quo unum sunt, lacus existit. Si ergo non magis fons est hoc unde lacus est quam rivus, nequit intelligi lacus magis esse de fonte quam de rivo. Sic itaque cum ¹⁶⁸⁸ dicitur Deus Pater, aut Filius, aut Spiritus sanctus; una in tribus intelligitur essentia, et unus Deus, quod nomen est ipsius significativum essentiae; sed in Patre intelligitur gignens, in Filio genitus, et in Spiritu sancto singulari quadam et ineffabili modo procedens. Quemadmodum igitur lacus non est de hoc, unde diversi sunt ab invicem fons et rivus; sed de aqua in qua unum sunt ¹⁶⁸⁹; ita Spiritus sanctus non est de hoc, unde alii sunt ab invicem Pater et Filius; sed de divina essentia, in qua unum sunt. Si ergo non magis est Pater hoc unde Spiritus sanctus est quam Filius, intelligi nequit cur magis sit de Patre quam de Filio.

CAPUT XVIII [al. XVII] ¹⁶⁹⁰.

Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti.

Quod si dicunt non eum esse posse de duabus causis, sive ex duobus principiis, respondemus: Quo diam sicut non credimus Spiritum sanctum esse de hoc unde duo sunt Pater et Filius, sed de hoc in quo unum sunt, ita non dicimus duo esse ejus ¹⁶⁹¹ principia, sed unum principium. Quippe cum dicimus Deum principium creature, intelligimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum principium, non tria principia; sicut unum Creatore, non tres creatores, quamvis tres sint Pater et Filius et Spiritus sanctus; quoniam per hoc in quo unum sunt, non per hoc quod tres sunt ¹⁶⁹² est Pater aut Filius aut

A Spiritus sanctus principium sive creator. Si igitur quoniam Pater sit principium, et Filius sit principium, et Spiritus sanctus sit principium, non tamen sunt tria principia, sed unum: ita, cum Spiritus sanctus dicitur esse de Patre et de Filio, non est de duobus principiis, sed de uno, quod est Pater et Filius, sicut est de uno Deo qui est Pater et Filius; si tamen ¹⁶⁹³ dici debet Deus habere principium ant causam. Principium namque videtur non nisi rei incipientis esse ¹⁶⁹⁴ et causa non nisi effectus alicujus; et Spiritus sanctus nunquam incepit esse, nec est effectus alicujus ¹⁶⁹⁵. Quod enim incipit esse, proficit de non esse ad esse: et nomen effectus, rei quae fit aptari videtur proprio. Quoniam tamen ¹⁶⁹⁶ verum est Filium esse de Patre, et Spiritum sanctum de B Patre et Filio, si suo ineffabili quadam modo ¹⁶⁹⁷ intelligitur, quoniam aliter proferri nequit, dici non incongrue potest Pater quadammodo principium Filii, et Pater et Filius principium Spiritus sancti. Nec tamen duo constituer principia; unum, Patrem ad Filium ¹⁶⁹⁸; alterum, Patrem et Filium ad Spiritum sanctum. Sicut non credimus alium Deum Patrem de quo est Filius, et alium Deum Patrem et Filium de quo est Spiritus sanctus, quamvis de eodem Deo, sive de eodem principio suo quisque modo sit, alter scilicet nascendo, alter procedendo; si quadam ¹⁶⁹⁹ singulari et ineffabili modo ¹⁶⁹⁹ intelligitur ista processio. Processio namque multis modis dicitur, de quibus iste solitarius intelligitur, sicut nativitas Filii singularis cognoscitur. Id ipsum intelligitur ¹⁷⁰⁰, si dicimus Patrem esse causam ¹⁷⁰¹ Filii, et Patrem et Filium causam Spiritus sancti. Non enim duas possumus dicere causas, aliam videlicet Filii, aliam Spiritus sancti, sed unam: quemadmodum non duo dii sunt, sed unus Deus, de quo est Filius et Spiritus sanctus.

CAPUT XIX [al. XVIII] ¹⁷⁰².

Infringitur argumentum ductum ex eo quod Christus expresserit solam Spiritus sancti processionem a Patre

Si autem queritur, cum Dominus dixit: *Cum renierit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit* (Joan. xv, 26): cur non addidit, et a Filiō, vel a me si sic voluit intelligi? Non est hoc inusitatum in dictis illius, ut cum attribuit aliquid **58** Patri quasi soli, vel sibi, vel Spiritui sancto; velit in aliis intelligi quod in uno loquitur ¹⁷⁰³. Nam cum dicit: *Beatus es,*

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶⁸³ Urbanum de mss. Urbanum Papam de ¹⁶⁸⁶ Constat enim quo luna mss. constat quia una ¹⁶⁸⁷ Quomodo singula mss. quid singula ¹⁶⁸⁸ In lacum colligitur mss. in lacu colligitur ms. Corb. perlacum colligitur ¹⁶⁸⁹ Fluit in lacum mss. fluit per lacum ¹⁶⁹⁰ Si itaque cum mss. sic itaque cum. In ms. S. Michaelis catena hujus libri desiderantur ¹⁶⁹¹ Aqua in unum sunt mss. Aqua in qua unum sunt ¹⁶⁹² Cap. 17. Est in ms. Corb. Caput 18. olim Caput 15 ¹⁶⁹³ Dicimus duo ejus mss. Dicimus duo esse ejus ¹⁶⁹⁴ In quo tres sunt, est mss. quod tres sunt, est ¹⁶⁹⁵ Et Filius, si tamen mss. et Filius, sicut est de uno Deo qui est Pater et Filius, si tamen ¹⁶⁹⁶ Incipit esse mss. incepit esse ¹⁶⁹⁷ Nec est effectus alicujus mss. Vict. et Cister. omitt. alicujus ¹⁶⁹⁸ Quomodo tamen mss. Quidam tamen ¹⁶⁹⁹ Quodam et ineffabili modo mss. Vict. 9. et 15. principio, sed unum, Patrem et Filium ¹⁷⁰⁰ Sed quodam mss. si quo tam ¹⁷⁰¹ Id ipsum intelligitur ms. Corb. ipsorum intelligimus ¹⁷⁰² Dicimus esse causam mss. et Edit. Goth. dicimus patrem esse causam ¹⁷⁰³ Cap. 18. Est in ms. Corb. Caput 19. olim Caput 16 ¹⁷⁰⁴ Quod de uno loquitur mss. quod in uno loquitur

Simon Ba:jonæ, quia caro et sanguis non revelavit A *tibi, sed Pater meus qui in cœlis est (Matth. xvi, 17).* Nonne ipse Filius et Spiritus sanctus intelligendus est revelasse cum Patre? Quoniam enim Pater non revelat per hoc, quia Pater est¹⁷⁰⁶; sed per hoc, quod Deus est, et idem Deus est Filius¹⁷⁰⁷ et Spiritus sanctus; sequitur ut, quod revelat Pater, revelet Filius, et Spiritus sanctus. Item cum dicit: *Nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (Matth. xii, 27)*, quasi solus Filius cognoscat¹⁷⁰⁸ et revelet Patrem, et se; et solus Pater¹⁷⁰⁹ cognoscat Filium: intelligendum est ibi revelare et nosse, tribus personis esse commune; quoniam non per hoc, quod alii sunt ab invicem; sed per hoc, quod unum sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus¹⁷¹⁰, cognoscunt et revelant. Cum etiam dicit¹⁷¹¹ Patrem nosse Filium, et Filium nosse Patrem, et revelare se et Patrem, aperte vult intelligi quia Pater cognoscit Spiritum sanctum, et Filius noscit et revelat Spiritum sanctum; quoniam id ipsum quod est Pater et Filius, et etiam Spiritus¹⁷¹² sanctus. Similiter cum dicit: *Qui me videt, videt et Patrem (Joan. xiv, 9)*, non est separandus Spiritus sanctus; quoniam quæ videt hoc in quo unum sunt¹⁷¹³ Pater et Filius et Spiritus sanctus, non potest videre unum de his tribus sine aliis duabus. De Spiritu sancto quoque dicit ad apostolos: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docabit vos omnem veritatem (Joan. xvi, 13)*, quasi solis Spiritus sanctus doceat omnem veritatem; cum nec sine Patre, nec sine Filio doceat omnem veritatem. Non enim per hoc, quia est Spiritus alicujus, scilicet Patris et Filii et Spiritus; sed per hoc, quod unum est cum Patre et Filio, id est per hoc quod Deus est, doceat omnem veritatem. Videtis igitur quomodo in his quæ proposui¹⁷¹⁴, quod uni quasi soli attribuit¹⁷¹⁵, ab aliis dualibus personis non possit¹⁷¹⁶ separari. Multa hujusmodi in sacra Scriptura lignimus: ut quo. i.e. una persona singulariter dicatur, indifferenter de tribus intelligatur. Quidquid enim de una persona pronuntiatur, de aliis pariter operetur intelligi; nisi cum hoc¹⁷¹⁷, unde aliae sunt, ut dixi, ab invicem obviare cognoscitur. Quapropter cum credimus Spiritum sanctum de Patre procedere; quoniam Deus de Deo, id est essentia Spiritus sancti de essentia Patris, quæ una est in tribus¹⁷¹⁸, et se intelligitur: necesse est ut de Filio eum similiter esse confiteantur, si Filius non est de illo; de

A hoc enim est Spiritus sanctus, quod est Filius et quod est Pater

CAPUT XX [al. XIX]¹⁷¹⁹.

Ejusdem argumenti confirmatio refutatur.

Sed dicet aliquis: Ideo intelligimus Filium et Spiritum sanctum revelare, quod solus Pater revelare dicitur; et Patrem et Spiritum sanctum revelare et nosse, quod solus Filius facere dicitur; et Patrem et Filium docere, quod solus spiritus sanctus doctum ire promittitur, quia quod de uno solo in uno loco legitur, de aliis alibi aperte significatur¹⁷²⁰. Cum vero dicit Spiritum sanctum de Patre procedere, non legimus alicubi cum de Filio procedere. Per quod monemur¹⁷²¹ non nostro sensu, quod nusquam dictum est, asserere. Ad quod respondeamus quia

B potius docemur per hæc quæ sic dicta sunt, ea, quæ in similibus dictis lacentur, similiter intelligere; præsertim cum ex his quæ dicuntur, nulla ratione contradicente, ea, quæ non dicuntur, rationabili necessitate consequi apertissime viderimus¹⁷²². Cum enim dicit Dominus ad Patrem: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Iesum Christum (Joan. xvii, 5)*; an ideo debemus separare ab hac salubri et vitali cognitione Spiritum sanctum, quia nusquam legitur: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant Patrem solum rerum Deum, et Spiritum sanctum. Aut: Hæc est vita æterna, ut cognoscant Filium solum rerum Deum et Spiritum sanctum?* Aut cum legimus: *Quia sicut Pater habet vitam in semetipso; sic dedit et Filio vitam habere in semetipso (Joan. v, 26)*, dicemus Spiritum sanctum non habere a Patre, a quo est, ut habeat in semetipso vitam, sicut habet Pater et Filius; quoniam hoc nusquam dicit Filius de Spiritu sancto; sicut de seipso. Item cum dicit: *Pater in me est, et ego in Patre. Et: Qui videt me, videt et Patrem (Joan. xiv, 10)*, an negabimus Spiritum sanctum esse in Patre et Filio, et Patrem et Filium esse in Spiritu sancto; aut eum, qui videt Filium, videre Spiritum sanctum, sicut videt Patrem; si hæc non eadem pronuntiatione leguntur, qua¹⁷²³ de Patre et Filio proferuntur? Imo quoniam unus idemque Deus est, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus: cum dicatur cognoscere solum verum Deum Patrem et Filium esse vitam æternam, inseparabiliter intelligendus est in illa cognitione Spiritus sanctus. Et cum legimus: *Quia sicut Pater habet vitam in semetipso; sic dedit Filio habere vitam in semetipso, non debe-*

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷⁰⁶ Ab his verbis, non revelat per hoc quia Pater est, usque ad ista, Quamvis quæ supra jam etc. ms. Corb. emittit¹⁷⁰⁷ Per hoc quia Deus est, et idem Deus est Pater, et Filius mss. per hoc quod Deus est, et idem Deus est Filius¹⁷⁰⁸ Solus Filius Filius cognoscat mss. Vict. solus Filius cognoscat¹⁷⁰⁹ Patrem et solus Patrem mss. Patrem et se, et solus Pater¹⁷¹⁰ Quod unum sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus mss. Gem. Bcc. quod unum sunt Pater et Spiritus sanctus¹⁷¹¹ Cum enim dicit mss. cum etiam dicit¹⁷¹² Est et Spiritus mss. Vict. Cister. Est etiam Spiritus¹⁷¹³ Unde unum sunt mss. in quo unum sunt¹⁷¹⁴ Quæ posuit mss. quæ proposui mss. Vict. 9. et 13. quæ proposuit¹⁷¹⁵ Uni quasi soli attribui mss. et Edit. Goth. quod uni quasi soli attribuit¹⁷¹⁶ Ab aliis non possit personis mss. ab aliis dualibus personis non possit¹⁷¹⁷ Cum de hoc mss. cum hoc¹⁷¹⁸ Una est tribus mss. una est in tribus¹⁷¹⁹ Cap. 19. In ms. Corb. Cap. 20.¹⁷²⁰ Aperte significatur mss. Gem: aperte figuratur mss. Vict. 13. aperte monstratur¹⁷²¹ Per quod monemur mss. Gem. per quod monemus¹⁷²² Apertissime videmus mss. apertissime viderimus¹⁷²³ Leguntur, quæ mss. leguntur, quæ

neus vitam eam leui existimare alienam a Spiritu A sancto, aut quod illam non in semetipso¹⁷²¹ habeat. Et cum audimus : *Pater in me est, et ego in Patre.* Et : *Qui me videt, videt et Patrem,* cognoscere debemus per haec quae ita dicuntur, quia *Spiritus sanctus non est extra Patrem et Filium, aut Pater et Filius extra Spiritum sanctum;* et quia per visionem¹⁷²² Fili viuletur *Spiritus sanctus sicut Pater*¹⁷²³. Sicut enim non est alius Deus Pater, alius Deus Filius, alius Deus *Spiritus sanctus*; sic non habet Deus aliud in seipso quam Deum; nec est Deus extra Deum; nec Deus est dissimilis Deo¹⁷²⁴. Denique, ut legimus¹⁷²⁵ in propheta, aut evangelista, aut Apostolo his verbis Deum unum esse tres personas, aut unum Deum esse Trinitatem, aut Deum de Deo? sed neque in illo Symbolo, in quo non est prolata processio *Spiritus sancti de Filio*, invenimus nomen persone, vel Trinitatis¹⁷²⁶. Quoniam tamen ex his quae legimus haec apertissime sequuntur, constanter ea et corde credimus, et ore confitemur. Quare non tantum suscipere cum certitudine debemus quae in *Scriptura* leguntur, sed etiam ei quae ex his, nulla alia contradicente ratione, rationabili necessitate sequuntur.

CAPUT XXI [al. XX] 1727.

Processio Spiritus sancti de Filio exprimitur, cum Spiritus sanctus dicitur Spiritus Filius.

Quamvis quae supra iam dicta sunt sufficere possint, adhuc tamen aliquid addam, unde *Spiritus sanctus* cognoscatur esse de *Filio*. Consenserunt Graeci a nobiscum *Spiritus sanctum esse Spiritum Dei, et Spiritum Patris, et Spiritum Filii.* Quero itaque si eodem modo intelligunt illum esse¹⁷²⁸ *Spiritum Dei, et Spiritum Patris, et Spiritum Filii;* aut dissimiliter? Certum est autem quia non dicitur *Spiritus Dei*, sicut possessio; ut cum dicitur equus alicujus, vel domus. Major enim est qui possidet, quam quod possidente. Deus autem non est major *Spiritu sancto*; quia *Spiritus sanctus* est Deus, nec Deus est major Deo. Neque dicitur *Spiritus Dei*, ut membrum Dei, sicut manus vel pes hominis: nos enim Deus habet membrum, aut partem ullam. Quomodo ergo intelligendus est *Spiritus esse Dei*, nisi quia hoc, quod est¹⁷²⁹, ex Deo? Non autem significat aliud nomen Patris, quam Deum, qui est Pater; aut relationem ejus ad *Filium*, ex qua nomen Patris habet. Similiter dicendum est de *Filio*. Quid nam-

A que intelligitur in nomine *Filiu*, nisi Deus qui *Filius est*, aut relatio qua refertur ad *Patrem*¹⁷³⁰, per quam *Filius appellatur?* Sed nullus sensus capit *Spiritum sanctum esse Spiritum Patris, aut Filiu*, se undum quod alter est *Pater, alter Filius;* sed secundum quod uterque unus idemque Deus est. Quare idem est intellectus, cum dicitur *Spiritus Dei*¹⁷³¹, et *Spiritus Patris*, et *Spiritus Filiu*, sed *Spiritus Dei*, et *Spiritus Patris* dicitur, quia est et 59 procedit de *Deo*, et de *Patre*. Itaque est et procedit etiam de *Filio*¹⁷³², quia eodem sensu *spiritus Filiu* dicitur. Nam, cum *Spiritus sanctus* dicitur *spiritus Dei*¹⁷³³ *spiritus Domini*, si non intelligimus ibi *spiritum Filiu* eo sensu quo *spiritum Patris*, aut separabimus *Filiu* a nomine *Dei vel Domini*, aut bifariam intelligetur *Spiritus Dei*, sive *spiritus Domini*. Sed unde hunc habent sensum, aut ubi legitur in sacra *Scriptura* quod similiter non intelligatur de *Patre* et de *Filio*, cum legimus *spiritum Dei* aut *spiritum Domini*¹⁷³⁴, aut quid invenitur, unde hoc sequatur¹⁷³⁵? Nam si dicunt : *Cum dicitur spiritus Patris, duobus modis intelligitur : Est enim spiritus Patris, quia est de Patre, et quia datur a Patre ; Filiu vero spiritus non*¹⁷³⁶ *est, nisi quia datur a Filiu.* Hoc est quod queró, unde habent. Et si dicunt quod in nulla authenticā dictum est pagina; nec sequitur ex eo quod ibi scriptum¹⁷³⁷ sit : eum nos reprehendunt, cum dicimus *Spiritus sanctum procedere de Filio*, ideo quia haec verba non legunt; cum ex his, quae legunt et credunt, hoc ex necessitate sequi intelligamus¹⁷³⁸? Judicent quoque ipsi quid potius suscipiendum sit, quamvis in sacra pagina utrumque taceatur; an hoc, quod i o dicitur, *Spiritus sanctum procedere de Filio*, quod ostendimus ex his consequi quae veraciter credimus; an quod ipsi dicunt, *Spiritus sanctum aliter esse Spiritum Patris*¹⁷³⁹, aliter esse *Filiu*: quod nec auctoritate, nec ratione, nec ex his quae certa sunt, possunt ostendere. Utique aut debent cessare ab hac sua sententia, si tamen hoc dicunt, ut audio, quod *Spiritus*¹⁷⁴⁰ *sanctus aliter est Filiu spiritus, quam spiritus Patris*; cum nusquam hoc legant, vel unde hoc probent; aut saltem nos reprehendere non debent, quia dicimus¹⁷⁴¹ *Spiritus sanctum procedere de Filio*; quamvis his verbis hoc non legamus¹⁷⁴², quoniam ex his, quae pariter credimus, hoc consequi monstramus. Sed si cessant ab hac sua

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷²⁶ Non a semetipso *mss. Thu. Cem. Bcc.* non in semetipso¹⁷²⁷ Quia per visionem *mss. et quia per visionem*¹⁷²⁸ *Sicut et Pater* *mss. sicut Pater*¹⁷²⁹ Sic non habet Deus in seipso aliud quam Deum: non est Deus extra Deum: nec Deus dissimilis Deo. Denique *mss. sic non habet aliud in seipso quam Deus; nec est Deus extra Deum, nec Deus est dissimilis Deo.* Denique *mss. Thu. 30. sic non habet Deus aliud in seipso quam Deum, etc. ut in aliis mss.* ¹⁷²⁸ Non legimus *mss. ubi legimus*¹⁷²⁹ invenimus nomen Trinitatis. Quomodo autem ex his *mss.* invenimus nomen Personæ, vel Trinitatis. Quoniam tamen ex his¹⁷³⁰ *Cap. 20. In ms. Corb. Caput 21*¹⁷³¹ Intelligitur esse *mss.* intelligunt esse *ms. Corb.* intelligatur eum esse¹⁷³² Nisi hoc quod est *mss.* nisi quia hoc quod est¹⁷³³ Que refertur ad *Patrem* *mss.* qua refertur ad *Patrem*¹⁷³⁴ Cum dicitur *Spiritus sanctus Spiritus Dei* *mss.* cum dicitur *Spiritus Dei*¹⁷³⁵ Et procedit de *Filio* *mss.* *Vict. Corb. et Cister.* et procedit etiam de *Filio*¹⁷³⁶ *Spiritus Dei et Spiritus Domini, aut* *mss.* *Spiritus Dei aut Spiritus Domini*¹⁷³⁷ Unde hoc non sequatur *mss.* unde hoc sequatur¹⁷³⁸ *Filiu vero Patris non* *mss.* et *Edit. Goth.* *Filiu vero Spiritus non*¹⁷³⁹ Ex eo quod scriptum *mss.* ex eo quod ibi scriptum¹⁷⁴⁰ Sequi intelligimus *mss.* consequi intelligamus¹⁷⁴¹ Aliter esse *Patris* *mss.* aliter esse *Spiritus Patris*¹⁷⁴² Audio quod *Spiritus mss.* audio quia *Spiritus*¹⁷⁴³ Debent quod dicimus *mss.* debent qui dicimus¹⁷⁴⁴ Verbis non legamus *mss.* verbis hoc non legamus

assertione, credant pariter nobiscum Spiritum sanctum similliter esse Patris et Filii spiritum, et intelligent eum¹⁷⁴⁵ a Filio, sicut a Patre procedere. Et si nos reprehendere desinunt, fateantur nobiscum hoc, unde cognoscunt nos reprehendi non debere.

CAPUT XXII [al. XXI]¹⁷⁴⁶.

Cur in Symbolo non sit expressa processio Spiritus sancti a Filio: et cur a Latinis fuerit adjecta. Graecis inconsutis.

Ad hoc autem, quod nos reprehendunt in Symbolo illo, quod pariter nos et illi suscipimus et tenemus addidisse Spiritum sanctum a Filio procedere; et querunt cur hoc factum sit, et quare hoc prius eorum Ecclesiae monstratum non est, ut communiter consideraretur, et communis consensu adderetur quod addendum erat: ad hoc, inquam, responsum sufficiens habemus. Nam si queritur cur factum sit, dicimus quia necesse erat propter quosdam minus intelligentes, qui non animadvertebant in illis, quae universa credit Ecclesia, confineri, et ex his sequi Spiritum sanctum de Filio procedere; ne forte hoc credere dubitarent. Quod quam necessarium fuerit, per illos qui hoc negant, quia in illo Symbole positum non est, cognoscimus. Quoniam igitur et necessitas cogebat, et nulla ratio prohibebat, et vera fides hoc admittebat; fiducialiter asseruit Latinitas, quod credendum et confidendum esse cognoscebat. Scimus enim quod non omnia, quae credere et confiteri debemus, ibi dicta sunt; nec illi qui Symbolum illud dictavere, voluerunt alio Christianam esse contentam ea tantummodo credere et confiteri, quae ubi posuerunt. Ut enim alia taceam¹⁷⁴⁷, non ibi dicitur Dominus ad infernum descendisse; quod tamen pariter et nos et Graeci credimus. Si autem dicunt nullo modo debuisse corrupti Symbolum tanta auctoritate taxatum¹⁷⁴⁸, nos non judicamus esse corruptionem, ubi nihil addimus¹⁷⁴⁹ quod his, quae ibi dicta sunt, adversetur. Et quamvis defendere possemus¹⁷⁵⁰ hanc adjectionem non esse corruptionem, si quis tamen hoc contentiose voluerit asserere, respondemus nos illud non corrupisse, sed aliud novum edidisse: illud enim secundum¹⁷⁵¹ proprietatem Graeci dictaminis translatum, cum illis integrum servamus et veneramus; istud autem, quo¹⁷⁵² frequentius in populi audientia utimur, Latino more dictatum cum addimento supradicto edidimus. Quod autem queritur, quare hoc Graecorum ecclesiae consensu factum

A non est. Respondemus quia et minus erat difficultas Latinis, eorum episcopos ad consulendum de hac re colligere; nec erat necesse unde non dubitabant hoc in questionem¹⁷⁵³ adducere. Quae est enī Ecclesia quae vel per amplitudinem unius regni dilatatur¹⁷⁵⁴, cui non licet aliquid secundum rectam fidem constitueri, quod in euentu populi utiliter legatur aut cantetur? Quanto ergo magis licuit Latinis hoc constanter proferre, in quo omnes gentes et omnia regna, quae Latinis utuntur litteris, pariter concordant.

CAPUT XXIII [al. XXII]¹⁷⁵⁵

Summa doctrinae et probationum processionis Spiritus sancti de Filio.

Colligamus breviter quod supra pluribus rationibus effectum est. Constat inexpugnabilis ratione Spiritum sanctum esse de Filio, sicuti est de Patre; nec tamen esse quasi de duabus diversis, sed quasi de uno¹⁷⁵⁶. Ex eo enim, quod Pater et Filius unum sunt, id est ex Deo, est Spiritus sanctus; non ex eo, unde alii sunt ab invicem, sed quoniam Deus, de quo est Spiritus sanctus, est Pater et Filius; ideo vere dicitur esse de Patre et Filio, qui duo sunt. Et quoniam Pater non est prior aut posterior Filio, aut major aut minor, nec alter magis aut minus est Deus quam alter: non est Spiritus sanctus prius de Patre, quam de Filio; nec de Filio, quam de Patre; nec major nec minor est existens de Patre, quam existens de Filio; nec magis nec minus est de uno, quam de altero. Nam si prius aut post, vel¹⁷⁵⁷ major vel minor, aut magis aut minus de uno esset quam de altero, ex necessitate sequeretur ut aut Spiritus sanctus non esset de hoc, in quo unum sunt Pater et Filius; aut ipsum unum non esset perfecte et simpliciter unum, sed esset ibi aliqua diversitas, de qua illa, quam dixi, in existendo de eodem uno Spiritum sanctum¹⁷⁵⁸, esset varietas. Sed dici non potest quod Spiritus sanctus non sit de hoc, in quo unum sunt Pater et Filius; aliquin non esset de Deo. Nec credi debet quod in ipso uno¹⁷⁵⁹ sit, secundum quod est, aliqua diversitas. Quare nec prius nec post, nec major aut minor, nec magis aut minus est Spiritus sanctus de Patre, quam de Filio; aut de Filiis, quam de Patre. Non enim unus idemque Spiritus sanctus, qui semel totus est de Deo toto, magis¹⁷⁶⁰ aut minus¹⁷⁶¹ potest esse de uno et summe simplici¹⁷⁶² Deo.

VARIE LECTIOES.

¹⁷⁴⁵ Et intelligent cum mss. et Edit. Goth. et intelligent cum ms. Corb. intelligent cum ms. Corb. Cap. 21. *Est in ms. Corb. Cap. 22.* ¹⁷⁴⁶ Ut alia taceam mss. ut enim alia taceam¹⁷⁴⁸ Auctoritate firmatum mss. auctoritate taxatum¹⁷⁴⁹ Ubi nihil addidimus mss. Vict. Corb. ubi nihil addimus¹⁷⁵⁰ Defendere possemus mss. Vict. Corb. defendere possimus¹⁷⁵¹ Illud secundum mss. illud enim secundum ms. Corb. illud quod secundum¹⁷⁵² Illud autem quo mss. istud autem quo¹⁷⁵³ In hoc questionem mss. hoc in questionem Regni dilatatur mss. Vict. Corb. Regni dilatetur¹⁷⁵⁴ Cap. 22. *Est in ms. Corb. Caput 23.* ¹⁷⁵⁵ Nam de altero si prior aut posterior, vel mss. nam si prius aut post vel¹⁷⁵⁶ De uno eodem Spiritu Sancto mss. de eodem uno Spiritum sanctum¹⁷⁵⁷ Quod in ipso uno mss. Vict. 13. quod ex ipso uno¹⁷⁵⁸ Qui simil est totus, de Deo toto, magis mss. qui semel totus est de Deo toto, magis mss. Thu. 90. qui semel totus est de Deo, magis¹⁷⁵⁹ Magis aut minus mss. in gis et minus¹⁷⁶⁰ Et summe simplici mss. summe simplici

*et solum verum Deum. Cum ergo nominamus Patrem solum aut Filium, non aliud intelligimus, excepta relatione qua referuntur ad invicem, quam solum verum Deum et eundem quem in utriusque prolatione cognoscimus. Itaque cum dixit Dominus : *Hoc est autem vita eterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et, quem misisti, Iesum Christum* (Joan. xvii, 3); si addidisset, dicens : *Et de hoc solo vero Deo procedit Spiritus sanctus*, quis auderet separare Filium ab illa processione, cum ille solus verus Deus non magis aut minus sit Pater quam Filius? Quapropter si idem solus verus Deus intelligitur, cum solus Pater dicitur aut Filius et cum ambo simul nominantur : quid apertius quam quia de solo vero Deo, qui Pater est ei Filius, procedit Spiritus sanctus, cum dicatur a patre procedere? Quare sicut intelligeretur de Filio procedere, si idem Filius dixisset de solo vero Deo illum procedere, quando dixit se et Patrem solum verum Deum esse; ita cum dicit *cum de Patre procedere* ¹⁵⁷⁵, absque dubio significat *cum de se procedere* ¹⁵⁷⁶.*

CAPUT IX ¹⁵⁷⁷

Mis. io Spiritus in nomine Filii et a Filio confirmat rocessionem ejus de Filio.

Dicit etiam Dominus : *Paracletus autem Spiritus ¹⁵⁷⁸ sanctus, quem mittet Pater in nomine meo* (Joan. xix, 26). Et rursum : *Cum autem ¹⁵⁷⁹ venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre* (Joan. xv, 26). Quid ergo intelligendum est, cum dicit : *Quem mittet Pater in nomine meo?* an quia Spiritus sanctus habebit nomen ejus, ut, cum mittet ¹⁵⁸⁰ Pater Spiritum sanctum, idem sit quod mittere Filium? Sed quod ait : *Quem ego mittam vobis a Patre ¹⁵⁸¹ non recipit hunc sensum; quia eundem ipsum Spiritum sanctum, quem mituit Pater, mituit et Filius; neque ¹⁵⁸² mituit Filius Filium.* Denique nusquam legimus, et omnino negamus Spiritum sanctum esse Filium. Quid itaque est : *Quem mittet Pater in nomine meo, nisi, quem Pater mittet, Filius quoque mittet?* Sicut enim dicit : *Quem ego mittam a Patre, non est aliud quam ego mittam et Pater.* Filius namque est nomen illius qui dicebat : *Mittet Pater in nomine meo* ⁵⁴. Non est ergo aliud : *Mittet Pater in nomine meo nisi, mittet Pater in nomine Filii.* Quid igitur est, *mittet Pater in nomine Filii, nisi, mittet Pater,* tanquam si mittat Filius, ut in missione Patris, D

A missio intelligatur Filii? Quod vero ait : *Quem ego mittam vobis a Patre, quomodo intelligendum est?* Utique a quo eum mittit Filius, ab eo mittitur. Mittit autem cum a Patre : ergo a Patre mituitur. Sed ille mittit a quo mittitur: Pater itaque mittere intelligitur, cum Filius dicit : *Ego mittam a Patre.* Quid est ergo, *Ego mittam a Patre, nisi, Ego mittam tanquam si Pater mittat, ut una et eadem sit missio mea et Patris?* Cum itaque ¹⁵⁸³ Filius tanta diligentia ostendat unam esse missionem Patris et suam; ut nec Pater mittat, nisi cum Filius mittit; nec Filius mittat, nisi ¹⁵⁸⁴ cum mittit Pater: quid vult significare ¹⁵⁸⁵, aut quid intelligi, ¹⁵⁸⁶ nisi quia non aliter se habeat a Patrem Spiritus sanctus, et aliter ad Filium; nec magis est unus quam alterius?

B Quamobrem nimis difficile, inno impossible es, ostendere quomodo non procedat ab utroque. Unde enim est Filio simul cum Patre dare vel ¹⁵⁸⁷ mittere Spiritum sanctum, et hunc esse utriusque; si simul non est de utroque? Cur enim magis dat Filius Spiritum sanctum, quam Spiritus sanctus Filius? Aut cur magis Spiritus sanctus est Filius, quam Filius Spiritus sancti, nisi quia Filius non est ita de Patre simul et de Spiritu sancto, sicut Spiritus sanctus est de Patre simul et de ¹⁵⁸⁸ Filio? Si ergo Spiritus sanctus non est de Filio, non detur a Filio, nec dicitur ¹⁵⁸⁹ esse Filii: sicut Filius non datur a Spiritu sancto, nec dicitur esse Spiritus sancti; quoniam non est de Spiritu sancto. Si autem dicunt quia Spiritus sanctus mittit etiam Filium, sicut idem ipse dicit per prophetam : *Et nunc Dominus Deus misit me, et Spiritus ejus* (Isai. xl.viii, 16), hoc secundum hominem, quem gerebat, intelligendum est, qui Patris et Spiritus sancti una voluntate et dispositione mundum redemptum in mundo apparuit.

C Quero tamen ab his qui negant Spiritum sanctum esse et procedere de Filio, quomodo intelligent ¹⁵⁹⁰ eum sic esse Spiritum Filii, ut Filius tanquam suum Spiritum illum mittat? An prout quia Pater dedit Filio Spiritum sanctum ¹⁵⁹¹ suum tanquam a se non habenti? Aut enim habet a se aut ab alio. Sed ab alio non potest habere, nisi a Patre. Accepit igitur a Patre, a quo habet; et dedicei Pater Spiritum sanctum, ut a se non habenti. Hic ostendat, cum æquales sint Pater et Filius et Spiritus sanctus, et unusquisque sibi sit sufficiens ¹⁵⁹², que-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁵⁷⁵ Ita cum dicit eum de Patre procedere ms. Corb. ita cum diceret eundem procedere ¹⁵⁷⁶ Dubio eum de se significat procedere mss. Vict. dubio cum significat de se procedere ms. Corb. dubio tamen de se procedere significat ¹⁵⁷⁷ CAP. 9. Est in ms. Vict. 13. caput 10 ¹⁵⁷⁸ Paracletus Spiritus mss. Paracletus autem Spiritus ¹⁵⁷⁹ Et, cum autem mss. Vict. Et rursum : cum autem ms. Corb. Et iterum : cum autem ¹⁵⁸⁰ Et cum mittet mss. Ut cum mittet ms. Corb. ut cum mittit ¹⁵⁸¹ Quem ergo mittam vobis a Patre mss. Vict. Corb. omitt. vobis ¹⁵⁸² Mittit filius, neque mss. mittit et filius nec ¹⁵⁸³ Cum utique mss. et Edit. Goth. cum itaque ms. Corb. cum sic itaque ¹⁵⁸⁴ Nec filius mittat nisi mss. Vict. Corb. Cister. omitt. mittat ¹⁵⁸⁵ Quid vult significari mss. Vict. Corb. quid vult significare ¹⁵⁸⁶ Aut quid vult intelligi mss. Vict. Corb. omitt. quid vult ¹⁵⁸⁷ Unde enim filio cum Pater dare simul vel mss. et Ed. Goth. unde enim est filio simul cum Patre dare vel ¹⁵⁸⁸ De patre simul de mss. Vict. Corb. Cister. de Patre et de ¹⁵⁸⁹ Non de Filio, non datur, nec dicitur mss. et Edit. Goth. non est de Filio, non detur a Filio, nec dicatur ¹⁵⁹⁰ Quomodo intelligunt mss. Vict. Thu. Gem. Bec. Edit. Goth. quomodo intelligant ¹⁵⁹¹ Filio Spiritum suum mss. Vict. filio Spiritum sanctum suum ¹⁵⁹² Sibi sufficiens mss. Vict. Corb. et Edit. Goth. sibi sit sufficiens

suit causa, vel que indigentia Filii, ut Pater daret A re ? Ac si diceret : Sicut videtis hunc flatum per ei Spiritum suum, magis quam Spiritui sancto Fi-
tum suum. Non negamus hoc modo habere Filium Spiritum sanctum a Patre ; quia a quo habet esse, ab eo habet ut de se Spiritum existentem ¹⁶⁰² habeat sicut Pater; quoniam idem esse est Patris et Filii. Non est enim idem a Patre accipere essentiam, de qua procedit Spiritus ¹⁶⁰³ sanctus, et accipere a Patre Spiritum sanctum. Cum enim dicitur habere a Patre essentiam, de qua Spiritus ¹⁶⁰⁴ sanctus procedit, nulla monstratur indigentia Filii. Cum vero dicitur quia Filius accipit ¹⁶⁰⁵ a Patre Spiritum sanctum, quem de se non habet sicut Pater, videtur significari Filius quasi minus aliquid habere quam habeat Pater; et velut ad supplementum ei dari ¹⁶⁰⁶ Spiritum sanctum. Sed non apparel cur magis egeat Filius Spi-
ritu sancto, quam Spiritus sanctus Filio ¹⁶⁰⁷. Si enim respondetur ad hoc illatum esse Spiritum sanctum Filio, ut cum ipse quoque cum Patre daret eundem Spiritum sanctum, pars ¹⁶⁰⁸ illi cum Patre gratia imputaretur : terrena est haec opinio, et longe ab intellectu divinitatis extranea, ut tanquam homo homini, Deus Deo quasi indigenti ¹⁶⁰⁹ subveniat. Namque si dat Pater Spiritum sanctum Filio, dat Deus Deum Deo ¹⁶¹⁰. Pater enim Deus, et Filius Deus, et Spiritus sanctus Deus, et unus idemque Deus. Non au-
dem intelligimus ¹⁶¹¹ Deum a Deo Deum accipere; nisi hoc dicatur, cum Deus est de Deo ut Filius et Spiritus sanctus. Dicitur ergo Spiritus sanctos Filii Spiritus, non ob aliud nisi quia ex ipso est

CAPUT X ¹⁶¹².

Eadem processio probatur ex Christi insufflatione in apostolos.

Post Resurrectionem legimus quia insufflavit Do-
minus in discipulos suos ¹⁶¹³, et ait illis : *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 22). Quid sibi vult ista insuffratio? Scimus enim quia flatus ille, qui de ore ejus tunc processit, non erat Spiritus sanctus. Non ergo credimus illam insufflationem sine aliquo mysterio factam esse. Quid igitur rectius hic intelligi potest, aut aptius ¹⁶¹⁴, quam hoc ideo illum fecisse ut intelligeremus Spiritum sanctum de illo procede-

A re? Ac si diceret : Sicut videtis hunc flatum per quem vobis Spiritum sanctum, sicut sensibilius insensibilia significari queunt, significo de intimo corporis mei et de persona mea procedere ; ita scie-
tole Spiritum sanctum, quem vobis per hunc flatum significo, de secreto deitatis meae et de mea persona procedere. Unam enim personam Verbi et hominis, et in ea duas naturas, divinam scilicet et humana, credimus et constemur. Sed dicent forsitan : Flatus utique ille non erat de substantia humana, et tamen quasi suum illum ¹⁶¹⁵ emittebat. Quapropter docce-
mur per ¹⁶¹⁶ hujusmodi Spiritus sancti dationem, quia cum dat Filius Spiritum sanctum dat et mittit suum spiritum ; sed non de sue divinitatis essentia. Dicant igitur, si qui hoc opinantur, quia sicut flatus non est humana natura, cum emitteatur ab homine ; ita Spiritus sanctus non est divina substantia, cum datur vel mittitur a Deo Filio : quod nullus confite-
tur Christianus. Dicant etiam cum audimus ¹⁶¹⁷ : *Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritus oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxii, 6), si ibi non negant intelligendum per spiritum oris Domini, Spi-
ritum sanctum ; non illum esse de essentia Domini, cuius oris spiritus diciuntur ; quia spiritus qui ex ore solet hominum procedere, non est de substantia illius de cuius ore procedit. Quod si non audeat dicere, spi-
ritum scilicet Dei non esse de essentia Dei, et per verba rerum sensibilium, id est per spiritum oris, intelligunt Spiritum sanctum de secreto ejus esse-
ntiae procedere, cuius oris spiritus dicitur : fateantur etiam eundem Spiritum sanctum de illius essentia procedere, cuius laborum spiritus dicitur. Legimus enim in propheta de Christo ¹⁶¹⁸ quia *spiritu labiorum tuorum interficiet impium* (Isai. xi, 4). At ergo ostendant diversitatem inter spiritum oris et spi-
ritum labiorum ¹⁶¹⁹, quod fieri nequit ; aut pariter concedant Spiritum sanctum procedere de illo cuius oris, et de illo cuius laborum spiritus designatur. At si dicunt nequaquam per spiritum labiorum ibi intel-
ligi Spiritum sanctum debere, sed verba predicationis ejus quae ex isto aereo spiritu humano in ore formavit ¹⁶²⁰; quia verbis suis interficit impium ¹⁶²¹, cum docendo ¹⁶²² ab homine avertit impietatem :

VARIE LECTIONES.

¹⁶⁰² De se Spiritum sanctum existentem mss. Vict. ut de se Spiritum existentem ms. Corb. de se ipso existentem ¹⁶⁰³ Essentiam, de quo procedit.. essentiam, de quo Spiritus mss. et Edit. Goth. essen-
tiam, de qua procedit.. essentiam, de qua Spiritus ¹⁶⁰⁴ Quia Filius accepit mss. Corb. quia Filius ¹⁶⁰⁵ Supplemen:um ei dare mss. Vict. 3. et 13. Corb. supplementum ei dari ¹⁶⁰⁶ Quam eundem Spiritum sanctum habeat, par mss. ut cum ipse cum Patre quoque daret eundem Spiritum sanctum par mss. S. Mich. et Edit. Goth. ut cum ipse quoque cum Patre daret eundem Spiritum sanctum par ¹⁶⁰⁷ Deo indigenti mss. Deo quasi indigenti ¹⁶⁰⁸ Dat Deus Deum Deo mss. S. Mich. dat Deus Deum de Deo ¹⁶⁰⁹ Non enim legimus mss. non autem intelligimus ¹⁶¹⁰ Cap. 10. Est in mss. Vict. 13. caput 11. ¹⁶¹¹ Dominus discipulos suos n. 8. Dominus in discipulos suos mss. Vict. 9. Dominus discipulis suis ¹⁶¹² Aut apertius mss. aut aptius quam ¹⁶¹³ Quasi suum illum mss. et Edit. Goth. quasi suum illum ms. Corb. quasi spiritum illum ¹⁶¹⁴ Docetur per mss. et Edit. Goth. docetur per ¹⁶¹⁵ Etiam cum audiunt mss. etiam cum audiimus ¹⁶¹⁶ In propheta de Christo mss. Vict. in prophetia de ¹⁶¹⁷ Inter spiritum labiorum mss. et Edit. Goth. inter spiritum oris et spiritum labiorum ¹⁶¹⁸ Aereo spiritu humano in ore formabit mss. Vict. et Edit. Goth. aereo spiritu hu-
mano in ore formavit mss. Corb. aereo spiritu formavit humano more ¹⁶¹⁹ Interficit impium, mss. Corb. S. Mich. Vict. 13. 3. Cister. interficit impium mss. Thu. 90. Vict. 9. interficit impium ¹⁶²⁰ Eum cum docendo mss. et Edit. Goth. cum docendo

Non utique hoc faciunt verba sensibilia; et iste A sensibilis spiritus, sed Spiritus sanctus, de quo dicit Deus per prophetam : *Auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et Spiritum meum ponam in medio vestri.* (Ezech. xxxvi, 26). Spiritus ergo sanctus interficit ¹⁶¹³ impium; cum cor ejus convertit ¹⁶¹⁴ ab impietate ad pietatem. Quod si intelligimus in illo impi o Antichristum, quem Dominus Jesus interficit spiritu oris sui, non patet quod aliquis tantum attribuat ¹⁶¹⁵ virtutem illam spiritui vocis humanæ, quantum ¹⁶¹⁶ spiritui divino. Si ergo Spiritus sanctus intelligitur in his dictis, cum pariter dicatur spiritus oris Domini, cuius verbo celi firmati sunt, id est Patris, et spiritus oris Domini Jesu, et spiritus fabiorum ejus; non appareat cur magis intelligi debat procedere de ore Patris, quam de ore Filii. Et si per os Patris intelligimus essentiam Patris, noui enim est aliud os ejus quam essentia ejus, ut sicut verbum Domini est essentia ejus, ita spiritus oris ejus non sit nisi de essentia ejus: quid apertius quam, sicut spiritus oris Patris est de essentia Patris et procedit, ita **55** spiritus oris et fabiorum Filii, de Filii essentia sit et procedat? Puto enim quia nemo intelliget simpliciter, ubi dictum est : *Verbo Domini celi firmati sunt, et spiritus oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxii, 6): verba transitoria, et spiritum qui de hoc aere assumptus per loquentis os emittitur. Sed quomodo locunque hoc aliquis exponere conetur, sufficit quod in illa insufflatione Domini in discipulos, enijs feci mentionem, factum est ad significandum quia de ejusdem personæ secreto procedat ille ¹⁶¹⁷ Spiritus quem dabat, de cuius occulto Spiritus ille procedebat, quem insufflaba. Denique, cum Scriptura divina significat aliquid secretum ¹⁶¹⁸ per sensibilium similitudines; non per omnia quae significant et quae significantur ¹⁶¹⁹, similia possunt esse: non enim hoc esset similitudo, sed identitas, nisi forte quis dicere voluerit illam insufflationem ita simpliciter esse factam a sapientia Dei, sine omni spirituali significatione Dei. Sed neminem puto ita insensatum, ut hoc sentiat.

CAPUT XI ¹⁶²⁰

Eadem processio arguitur ex verbis Christi: Ille de meo accipiet

Item Filius dicit de Spiritu sancto: *Non enim loquetur a semetipso; sed quacunque audiet, loquetur* (Joan. xvi, 13). Quid est, *Non loquetur a semetipso nisi ab alio habebit quod loquetur?* Et quid est, ab alio habebit quod loquetur, nisi: ab alio habebit ¹⁶²¹ scientiam eorum quae loquetur? Unde postquam dixit: *Non loquetur a semetipso*, addidit: *Sed quacunque audiet, loquetur.* Quid est audire Spiritui sancto ¹⁶²² nisi quasi discere? Et quid est discere, nisi scientiam accipere? Si ergo scientia ejus non est aliud nisi essentia ejus, ab illo habet essentiam a quo audit ea quae loquitur ¹⁶²³ et quae docet; quo: à me idem est illi loqui quod docere. Non audit autem, neque habet essentiam ab alio nisi aut a Patre, aut a Filio ¹⁶²⁴. Verum si habet esse a Patre, s' cundum supradicam rationem, habet etiam a Filio ¹⁶²⁵. Unde et ideo Filius dicit: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet* ¹⁶²⁶ et *annuntiabit vobis* (bid., 14). Quippe quid est aliud hoc dicere quam a me audierit, hoc est a me: et quod annuntiabit vobis? Cum dixit: *Quacunque audiet, loquetur, non determinavit a quo audiet.* Cum vero ait: *De meo accipiet, ne quis soli Patri attribuat quod ab alio audit; aper te se esse, a quo sicut a Patre, scientiam sive essentiam accipiat,* demonstrat. Sicut enim, cum dicitur: *Non loquetur a semetipso; sed* ¹⁶²⁷ *quacunque audiet, loquetur et annuntiabit vobis*, significatur ¹⁶²⁸ ab eo esse et procedere, a quo audit. Ita, cum proficeret Filius: *De meo accipiet et annuntiabit vobis*, palam ¹⁶²⁹ ostendit eum de suo, hoc, de essentia sua essentiam ¹⁶³⁰ habere et procedere. Quod enim divina essentia non est, sub Spiritu sancto est; nec ipse accipit aliquid de hoc, quod sub se est. Quare cum Filius dicit: *De meo accipiet, non aliud ibi suum significat quam suam essentiam.*

CAPUT XII ¹⁶³¹

Urgentur ad tacem verba alia Christi: Nemo novit Filium nisi Pater, etc.

Illud forsitan, quod dixit ¹⁶³² Filius: *De meo accipiet, et annuntiabit vobis* (Joan. xvi, 14), aliter ¹⁶³³

VARIE LECTIONES.

¹⁶¹³ Sanctus interficit mss. et Edit. Corb. sanctus interficit ¹⁶¹⁴ Ejus convertitur mss. ejus convertit mss. Vict. 9. ejus avertet ¹⁶¹⁵ Aliquis attribuit mss. Vict. Corb. Cister. aliquis tantum attribuit ¹⁶¹⁶ Humanæ tantum quantum mss. Vict. Corb. humanæ, quantum ¹⁶¹⁷ Procedebat ille mss. Vict. procedat ille ¹⁶¹⁸ Aliquod secretum mss. Vict. Corb. et Edit. Goth. aliquod secretum ¹⁶¹⁹ Significant et significantur mss. S. Mich. quae significant et quae significantur ¹⁶²⁰ Cap. 11. Est in ms. Vict. 13. caput 12 ¹⁶²¹ Nisi ab alio habebit Edit. Goth. et Corb. nisi ab alio habet sancto ¹⁶²² Ea quae loquetur mss. ea quae loquitur ¹⁶²³ Audire Spiritum sanctum mss. audire Spiritum ¹⁶²⁴ Nisi a Patre et Filio mss. nisi aut a Patre aut a Filio ¹⁶²⁵ Habebit et a Filio mss. Corb. habet etiam et a Filio mss. Vict. habet etiam a Filio ¹⁶²⁶ Ille de meo accipiet mss. ille me clarificabit, quia de meo accipiet ¹⁶²⁷ A seipso, sed mss. Vict. Corb. Cister. a semetipso, sed ¹⁶²⁸ Audiet loquetur, significatur mss. audiet, loquetur, et annuntiabit vobis; significatur ¹⁶²⁹ Accipiet, palam mss. accipiet, et annuntiabit vobis palam ¹⁶³⁰ De essentia sua essentiam ms. Gem. de essentia suam essentiam ms. Thu. 90. de essentia essentiam ¹⁶³¹ Cap. 12. Est in ms. Vict. 13. caput 43. ¹⁶³² Forsitan quod dixit ms. Corb. forsitan et dixit ¹⁶³³ De meo accipiet, aliter mss. de meo accipiet et annuntiabit vobis, aliter

conabuntur intelligere quam ego exposuerim. Sed quid dicent, ubi ait : *Nemo novit Filium nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, aut cui voluerit Filius revelare?* (Math. xi, 27.) Audimus quia ¹⁶³³ nemo novit Patrem, aut Filium, nisi Pater, aut Filius, et cui ¹⁶³⁴ revelat Filius. Non dicit autem, nemo quasi nullus homo, sed ac si diceret, nullus omnino. Quippe si hoc inteligeret, non adderet nisi Pater; quia P. t. r. non est homo. Et cum ait : *Neque Patrem quis novit in hac monosyllaba dictione vellet, quis, non magis intelligitur humana, quam qualibet persona.* Omnino igitur nullus habet hanc unitam, nisi Pater et Filius, et cui Filius idem revelat. Aut itaque Spiritus sanctus non cognoscit Patrem et Filium, quod impium est opinari; aut Filius revelat ei sui et Patris scientiam, quae non est aliud quam eis semel Spiritus sancti essentia. Quod si dicunt quia licet Filius, quantum ad pronuntiationem a. t. i., nullum a hanc admittat notitiam ¹⁶³⁵, nisi se et Patrem, et cui ipse revelat; non tamen Spiritum sanctum aut ab illa separatum, aut illam a Filio ¹⁶³⁷ accipere fatendum est; quia iam Pater et Filius ¹⁶³⁸ se cognoscunt, nisi per hoc quod unum sunt cum Spiritu sancto. Et ideo, cum ait Patrem et Filium invicem se nosse, intellegendus est simul Spiritus sanctus; et cum revelat Filius, non Spiritui sancto, sed creaturæ revelat. Si inquam, hoc dicunt, nos statim constanter inferimus ¹⁶³⁹. Ergo si ubi aperte veritas, secundum quod verba oris ejus prouant, negat Spiritum ¹⁶⁴⁰ sanctum nosse nisi revelante Filio Patrem et Filium: dicunt etiam non tantum nos ¹⁶⁴¹ verba attendere delere, quantum unitatem casent, quæ una tribus et in separatis est; multo magis debemus hujus unitatis servare consequentiam, de qua supra locutus sum, cum eam nulla ¹⁶⁴² aut scripto, aut sensu negat auctoritas; nec prof. t. aliquid, quod contrarium sit, aut aliquo modo repugnet. Eligant itaque Græci unum de duobus, si aperte volunt veritati resistere: aut, scilicet et Spiritum sanctum non nosse Patrem et Filium, nisi ¹⁶⁴³ revelante Filio; aut propterea quia in hoc per quod se cognoscunt ¹⁶⁴⁴ Pater et Filius, unum sunt cum Spiritu sancto, quando ipsi ¹⁶⁴⁵ dicuntur se nosse consequi ex necessitate ut in eadem notitia intellegatur Spiritus sanctus: nempe nihil est D

A dicare. Quæ ultraque execratur vera confessio. Sic enim ait Veritas ¹⁶⁴⁷: *Nemo novit Filium nisi Pater; neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare?* (Math. xi, 27.) Siquidem eligunt Spiritum sanctum nosse Patrem et Filium per revelationem Filii; habet a Filio nosse, quod non est aliud illi quam esse. Est igitur et procedit a Filio; quoniam ab illo procedit a quo est. Si autem dicunt, cum Pater et Filius dicuntur nosse se, quia essentia, per quam se noscunt, eadem est Spirito sancto, consequi Spiritum sanctum eusdem esse consortem noti ¹⁶⁴⁸: cum legunt ¹⁶⁴⁹ illum a Patre procedere, de quo ait Filius: *Ego et Pater unus sumus, consitentur nobiscum, propter essentiali identitatem Patris et Filii, illum a Filio quoque procedundubio* B ¹⁶⁵⁰ procedere.

CAPUT XIII ¹⁶⁵⁰.

Spiritus sanctus procedens a Filio non est eo posterior aut minor.

Si vero objecit ¹⁶⁵¹, cum dicimus ¹⁶⁵² Filium a Patre nasci, et Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere, quia quosdam gradus et quedam intervalla constitutimus quasi Spiritus sanctus esse non possit, nisi Filius prius nascatur a Patre, ut posterior Filio sit Spiritus sanctus: et ideo rectius dicitur quod pariter sint a Patre, Filius nascendo, et Spiritus sanctus procedendo, ita ut nec Filius a Spiritu sancto sit, nec Spiritus sanctus a Filio, sicut splendor et calor pariter sunt de uno sole, nec splendor a calore est, nec calor a splendor; si, inquam, hoc a iisque nostra obiectum assertioni, respondemus: Nos nec gradus dignitatis ponimus in Deo, qui unus est; nec in existendo Filium de Patre, aut Spiritum sanctum procedere de Patre et Filio, intervalla in æternitate, quæ est extra omne tempus, statuimus. Similiter enim omnes Christianam fidem tenentes constitutimur nec minorem, nec posteriorem Filium esse Patre; quamvis nonnisi de illo **56** sit. Ita quoque nos qui dicimus Spiritum sanctum de Filio esse sive procedere nec minorem nec posteriorem eum Filio ¹⁶⁵³ fatemur. Nempe quamvis splendor et calor de sole procedant, nec possint esse nisi sit ille de quo sunt; nihil tamen prius aut posterior in tribus, in sole scilicet, et ¹⁶⁵⁴ splendore, et calore intelligimus: multo itaque minus, cum haec in rebus temporalibus ita sint, in æternitate, quæ tempore non clauditur, praedictæ tres personæ in exi-

VARIÆ LECTIÖNES.

¹⁶⁵⁵ Audivimus quia miss. Gem. Bcc. Thu. Vict. 3. audimus quia ¹⁶⁵⁶ Novit Patrem aut Filium nisi Pater aut Filius aut cui miss. Vict. 3. et 9. novit Patrem, aut Pater aut Filius, et cui ¹⁶⁵⁷ Admittit notitiam miss. Vict. 3. et 9. Corb. admittat notitiam ¹⁶⁵⁸ Aut illum a Filio miss. aut illam a Filio ¹⁶⁵⁹ Hoc dicitur.. infirmus miss. hoc dicunt inferimus ¹⁶⁶⁰ Negat Spiritum miss. Vict. 9. et 13. negant Spiritum ¹⁶⁶¹ Dicunt nos non tantum miss. Vict. 9. et 13. dicunt etiam non tantum nos ¹⁶⁶² Cum eam nullo miss. cum eam nulla miss. Corb. cum ea nulla ¹⁶⁶³ Aut Filium nisi miss. Vict. Corb. Cister. et Filium nisi ¹⁶⁶⁴ Quod per se cognoscunt miss. Gem. Bcc. Vict. Thu. per quod se cognoscunt ¹⁶⁶⁵ Quoniam ipsi miss. Vict. Corb. Cister. quando ipsi dicuntur ¹⁶⁶⁶ Si volunt hanc miss. si nolunt hanc miss. Corb. si noluerunt hanc ¹⁶⁶⁷ A verbis penitus miss. a verbis veritatis penitus ¹⁶⁶⁸ Sic ut enim ait veritas miss. sic enim ait veritas ¹⁶⁶⁹ Cum legitur miss. cum legunt ms. Corb. cum legant ¹⁶⁷⁰ A Filio procul dubio ms. a Filio quoque procul dubio ¹⁶⁷¹ Cap. 13. Est in ms. Vict. 13. caput 14 ¹⁶⁷² Si vero objecitur ms. S. Mich. Si vero objecimus ¹⁶⁷³ Cum dicitur miss. cum dicimus ¹⁶⁷⁴ Posteriorem cum Filio miss. posteriorem cum Filio ¹⁶⁷⁵ In sole et miss. Vict. Corb. Cister. in sole scilicet et

stendo susceptibiles intervalli possunt intelligi¹⁶⁵³.

CAPUT XIV¹⁶⁵⁴

Dispartas inter Filii ac Spiritus sancti processionem de Patre, et splendoris ac caloris processionem de sole.

Quod autem dicitur quia Filius et Spiritus sanctus sic possunt esse de solo Patre ut nec Filius sit de Spiritu sancto, nec Spiritus sanctus de Filio; sicut splendor et calor simul procedunt de uno sole, ut alter non sit de altero: non recte hoc nobis opponitur. Cum enim dicitur Filiu[m] de Patre¹⁶⁵⁵ esse, et Spiritu[m] auctum de Patre esse, Filiu[m] fatemur Deum, et Spiritu[m] sanctum Deum esse de¹⁶⁵⁶ Patre Deo, et has tres personas unam solum Deum esse, et id ipsum esse de eodem ipso. In sole vero non dicimus solem esse de sole, cum splendor aut calor est de sole; nec id ipsum esse solem et quod est de sole; nec illa tria unum esse solem. Nam si sol et splendor unus essent sol, aut si sol et calor similiiter unus sol essent¹⁶⁵⁷, necesse esset aut splendorum esse de calore, cum esset de toto sole, qui idem esset quod calor; aut calorem de splendore esse, cum de sole haberet esse¹⁶⁵⁸, qui non a splendoris differret essentia. Ponamus tamen Filium et Spiritu[m] sanctum ita pariter esse de solo Patre sicut calor et splendor sunt de uno sole. Sed, si ita est, unde habent, qui hoc dicunt, quod Spiritu[m] sanctum consenserunt esse Filii, et Filiu[m] negant esse Spiritu[m] sancti? Nam, sicut nulla ratio admittit ut calor sit splendoris, aut splendor caloris; ita non patitur veritas ut Spiritu[m] sanctus magis sit Filii, quam Filius Spiritu[m] sancti. Quapropter si negare non audent Spiritu[m] sanctum esse Filii, negent Filiu[m] et Spiritu[m] sanctum ita esse pariter de solo Patre, sicut sunt splendor et calor de uno sole. Quare, si hoc nobis objiciunt quod dixi de splendore et calore solis, nec cum illis nec contra nos est.

CAPUT XV¹⁶⁵⁹

Quod Graeci non recte dicant Spiritu[m] sanctum procedere de Patre per Filiu[m], et quem sunt omnia; sed ipse procedat ex Deitate, que una est Patris et Fili.

Sicut nobis dicitur, ne omnino separant Filium a Patre in communione in hac Spiritu[m] sancti processione, asserant eum de Patre per Filiu[m] procedere. Sed hoc quomodo intelligi possit, non videtur; praeceps cum nusquam legant, unde hoc aperie-

A probare queant. Nam, si hoc sibi suffragari existimat quod legitur de Deo: *Quia ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (Rom. xi, 36), ut ea quo sunt omnia sit Pater et per quem Filius et in quo Spiritus sanctus: et inter omnia, quae sunt per Filiu[m] Spiritu[m] sanctus intelligatur¹⁶⁶⁰. Illoc quidem quod ex¹⁶⁶¹ Patre sint omnia, et per Filiu[m], et in Spiritu sancto, sine scrupulo accepimus; illud vero quod Spiritus sanctus sit inter omnia, quae sic esse dicit Apostolus, nimis est scrupulosum asserere. Impossibile namque est unam qualibet de illis tribus personis inter illa omnia includere¹⁶⁶², et duas alias excludere. Quod si Pater et Filius¹⁶⁶³ et Spiritus sanctus sunt inter omnia, quae sunt ex Patre, et per Filiu[m], et in Spiritu sancto: et videat mens rationalis quanta sequatur confusio. Cum ergo dicit A[postolus]: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia*, intelligere debemus sine dubio omnia creata a Deo, quae ita sunt ex ipso, et per ipsum, et in ipso, sicut aliud ex alio, et per aliud, et in alio. Quidquid enim factum est, non est idem Deo, sed ab illo aliud. Spiritus autem sanctus non est aliud, sed idem ipsum quod est Pater et¹⁶⁶⁴ Filius. Utique nihil aliud intelligi potest, quo ostendere possint¹⁶⁶⁵ Spiritu[m] sanctum per Filiu[m] de Patre (sicut aiunt) procedere. Cum enim Pater et Filius non differant in unitate deitatis nec Spiritus sanctus procedeat de Patre nisi de deitate; si eadem deitas est Filii, nequit intelligi quomodo procedat de deitate Patris per deitatem Filii, et non de eiusdem Filii deitate; nisi forte quis dicat Spiritu[m] sanctum non procedere de deitate Patris, sed de paternitate; nec per deitatem Filii, sed per filiationem: que opinio sua se patenti fatuitate suffocat. Quod si dicit¹⁶⁶⁶ aliquis quia cum dico illum procedere de deitate Patris et Filii, non possum deitatem¹⁶⁶⁷ Spiritu[m] sancti ab hac Patris et Filii deitate separare; quoniam una et eadem est deitas trium: et ideo sequi, si de deitate Patris et Filii procedit e sua quoque eum procedere: et ob hoc Spiritu[m] sanctum de se ipso procedere. Ad hoc iam supra me sufficieret menim respondisse quia nulla persona ex scipso esse potest: nam, sicut Filius, cum est de Patris essentia, quamvis non sit alia sed eadem Fili[i] essentia que est Patris, non tamen est de scipso, sed¹⁶⁶⁸ de Patre solo; ita Spiritus sanctus, cum est de essentia Patris et Filii, que est eadem illi, non ta-

B C D E

procedere. Cum enim Pater et Filius non differant in unitate deitatis nec Spiritus sanctus procedeat de Patre nisi de deitate; si eadem deitas est Filii, nequit intelligi quomodo procedat de deitate Patris per deitatem Filii, et non de eiusdem Filii deitate; nisi forte quis dicat Spiritu[m] sanctum non procedere de deitate Patris, sed de paternitate; nec per deitatem Filii, sed per filiationem: que opinio sua se patenti fatuitate suffocat. Quod si dicit¹⁶⁶⁶ aliquis quia cum dico illum procedere de deitate Patris et Filii, non possum deitatem¹⁶⁶⁷ Spiritu[m] sancti ab hac Patris et Filii deitate separare; quoniam una et eadem est deitas trium: et ideo sequi, si de deitate Patris et Filii procedit e sua quoque eum procedere: et ob hoc Spiritu[m] sanctum de se ipso procedere. Ad hoc iam supra me sufficieret menim respondisse quia nulla persona ex scipso esse potest: nam, sicut Filius, cum est de Patris essentia, quamvis non sit alia sed eadem Fili[i] essentia que est Patris, non tamen est de scipso, sed¹⁶⁶⁸ de Patre solo; ita Spiritus sanctus, cum est de essentia Patris et Filii, que est eadem illi, non ta-

VARIAE LECTIONES.

¹⁶⁵³ Possunt intelligi mss. Possunt intelligi. ¹⁶⁵⁴ CAP. 14. In ms. Corb. continuatur Caput praecedens. ¹⁶⁵⁵ Filiu[m] de Patre et mss. Vict. Corb. Filiu[m] de Patre esse et¹⁶⁵⁶ Spiritu[m] sanctum esse de mss. et Edit. Goth. Spiritu[m] sanctum esse de¹⁶⁵⁷ Et quid est de mss. Thu. Gem. Bee. S. Mich. Corb. et Edit. Goth. et quod est de mss. Vict. 9. et 13. eo quod est de¹⁶⁵⁸ Simil unus sol esset ms. S. Mich. simil unus sol essent¹⁶⁵⁹ Qui de sole haberet esse mss. cum de sole haberet esse¹⁶⁶⁰ Cap. 15. Est in ms. Corb. caput 14. Olim continuatur caput praecedens¹⁶⁶¹ Spiritu[m] sanctus accipitur mss. Spiritu[m] sanctus intelligitur¹⁶⁶² Illoc quidem quod ex ms. Corb. hoc quod dicitur quod ex¹⁶⁶³ illa omnia claudere mss. illa omnia includere mss. Corb. Cister. omnia illa includere¹⁶⁶⁴ Si Patre et Filius sunt mss. Si Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt¹⁶⁶⁵ Ipsum quod Pater et mss. Vict. Corb. Cister. ipsum quod est Pater et¹⁶⁶⁶ Quod si ostendit possit mss. quo ostendere possint¹⁶⁶⁷ Quod si dicit, mss. Vict. Corb. S. Mich. Cister. quod si dicit aliquis¹⁶⁶⁸ Non possumus Deitatem mss. non possum Deitatem¹⁶⁶⁹ De scipso, sed mss. Vict. 9. et 13. de ipso, sed

men est de seipso, sed tantummodo de Patre et A ctus est Adam. At inferent ¹⁶⁶⁰: Benedicimus Spiritum sanctum non procedere de Filio, sed de Patre per Filium, quavis sit de Patre et de Filio, sicut dicitur lacum esse de fonte et de rivo. De processionis namque verbo quæstio est inter nos, quam vos asseritis esse de Filio, et nos negamus ¹⁶⁶¹: ecce enim videtis rivum de fonte procedere, quasi de originali principio; lacus autem non procedit, sed colligitur de rivo, quamvis habeat esse de illo. Ita igitur etsi Spiritus sanctus habeat esse de Filio, non tamen procedere proprie dicitur de Filio, sed de Patre quasi de principio. Hoc forsitan diceretur recte, si Filius nascens de Patre procederet extra Patrem, et medio quodam spatio interveniente, prius intelligeretur esse Spiritus sanctus de Patre quam de Filio; sicut rivus de fonte fluens extra fontem procedit, et quodam intervallo in lacum colligitur, et prius est lacus de fonte quam de rivo: et ideo est de fonte per rivum, non de rivo per fontem. Verum cum Filius nascens de Patre non exeat extra Patrem; sed in ipso manens, nec loco, nec tempore, nec essentia divisus sit ¹⁶⁶² a Patre; et cum unum sit idemque Patri et Filio id unde procedit Spiritus sanctus, nec intelligi potest, nec dici debet Spiritum sanctum procedere de Patre, et non de Filio. Non ergo videtur qua ratione dicatur Spiritus sanctus non procedere de Filio, sed de Patre per Filium, cum etiam per Filium nequeat, non de Filio. Si quis tamen vult dicere Filium de Patre procedere magis propriè quam Spiritum sanctum de Filio, quamvis

C Spiritus sanctus de illo; sicut rivus magis illi videatur procedere de fonte quam lacus de rivo: ne concedat Spiritum sanctum ¹⁶⁶³ procedere de Filio, de quo habet esse, sicut lacus de rivo, nos non negamus nascentem aliquo modo procedere de illo, de quo nascitur; et Spiritum sanctum asserimus suo modo, non quasi de duobus fontibus, sed vere de una fonte procedere; ita tamen ut nomen nativitatis ne processio Filii amittat, nec Spiritus sancti processio recipiat. Non est igitur cur magis dici debeat Filius procedere de Patre quam Spiritus sanctus de Filio.

CAPUT XVII [al. XVII] ¹⁶⁶⁴.

Quod sicut lacus est de rivo et fonte, ita Spiritus sanctus procedat de Patre et Filio.

Diligentius consideremus quomodo lacus sit de fonte, pariter et de rivo: ut per hoc, sicut per temporale et locale aliquid potest intelligi quod æternum est, cognoseamus Spiritum sanctum esse de Patre et Filio. Multa enim in horum consideratione, sicut in epistola ad venerabilis memoriae Urbanum

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶⁷² Dicent, *Eur non similiter etc.* In ms. Corb. hic modo incipit Caput 15. Olim continuabatur Caput præcedens ¹⁶⁷³ Per verbum facta quod est mss. facta per verbum quod ¹⁶⁷⁴ Et non dicitur tamen facere nisi per verbum mss. et tamen dicitur facere per verbum ¹⁶⁷⁵ Non procedat de Patre, nisi de hoc quod idem est mss. et Edit. Goth. non procedat a Patre, nisi de hoc et per hoc quod idem est ¹⁶⁷⁶ Quæcumque Pater mss. Quæcumque enim Pater ¹⁶⁷⁷ Quare sic non est mss. Vict. 9. Corb. Quare non sic est ¹⁶⁷⁸ Lacum esse rivo mss. Vict. Corb. S. Mich. lacum esse de rivo ¹⁶⁷⁹ Descenderunt mss. S. Mich. Cister. illo descendunt ¹⁶⁸⁰ At inferent etc. In ms. Corb. hic modo incipit Caput 16. Olim continuabatur Caput præcedens ¹⁶⁸¹ De Filio, nos negamus mss. de Filio, et nos negamus ¹⁶⁸² Diversus sit a mss. S. Mich. Corb. divisus est ¹⁶⁸³ Non concedat Spiritum mss. ne concedat Spiritum ms. Corb. nec concedat Spiritum ¹⁶⁸⁴ Cap. 16. Est in ms. Corb. Caput 17. olim in eodem ms. erat Caput 14

tempore de ¹⁶⁸³ incarnatione Verbi scripsi, invenimus quae uni Deo et tribus personis per quamdam similitudinem aptantur. Constat quia una ¹⁶⁸⁴ endemque aqua est, quae et fons, et rivus, et lacus dicitur, non tres aquæ, quamvis tres sint, fons, rivus et lacus. Discernamus itaque inter fontem, rivum et lacum; et videamus quid singula ¹⁶⁸⁷ haec, cum tria sint, in una intelligantur aqua. In fonte quidem aqua de abyso ascendens ebullit; in rivo de fonte descendens fluit; in lacu colligitur ¹⁶⁸⁸ et manet. Per fontem ergo intelligitur aqua de abyso ebulliens; per rivum, quia de fonte fluit; per lacum ¹⁶⁸⁹, quia simul ibi coadunatur. Videamus autem quia rivus non est de hoc unde aqua fons dicitur; sed de hoc quod est, ille est de aqua; nec lacus est de hoc unde aqua dicitur fons aut rivus, sed de ipsa aqua, quae una et eadem est in fonte et rivo. Non ergo de hoc, unde differunt fons et rivus; sed de hoc in quo unum sunt, lacus existit. Si ergo non magis fons est hoc unde lacus est quam rivus, nequit intelligi lacus magis esse de fonte quam de rivo. Sic itaque cum ¹⁶⁹⁰ dicitur Deus Pater, aut Filius, aut Spiritus sanctus; una in tribus intelligitur essentia, et unus Deus, quod nomen est ipsius significativum essentiae; sed in Patre intelligitur gignens, in Filio genitus, et in Spiritu sancto singulari quodam et ineffabili modo procedens. Quemadmodum igitur lacus non est de hoc, unde diversi sunt ab invicem fons et rivus; sed de aqua in qua unum sunt ¹⁶⁹¹; ita Spiritus sanctus non est de hoc, unde alii sunt ab invicem Pater et Filius; sed de divina essentia, in qua unum sunt. Si ergo non magis est Pater hoc unde Spiritus sanctus est quam Filius, intelligi nequit cur magis sit de Patre quam de Filio.

CAPUT XVIII [al. XVII] ¹⁶⁹².

Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti.
Quod si dicunt non eum esse posse de duabus causis, sive ex duobus principiis, respondemus: Quoniam sicut non credimus Spiritum sanctum esse de hoc unde duo sunt Pater et Filius, sed de hoc in quo unum sunt, ita non dicimus duo esse ejus ¹⁶⁹³ principia, sed unum principium. Quippe cum dicimus Deum principium creature, intelligimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum principium, non tria principia; sicut unum Creatorem, non tres creatores, quamvis tres sint Pater et Filius et Spiritus sanctus; quoniam per hoc in quo unum sunt, non per hoc quod tres sunt ¹⁶⁹⁴ est Pater aut Filius aut

VARIÆ LECTIÖNES.

¹⁶⁸³ Urbanum de *mss.* Urbanum Papam de ¹⁶⁸⁶ Constat enim quod *luna mss.* constat quia una ¹⁶⁸⁷ Quomodo singula *mss.* quid singula ¹⁶⁸⁸ In lacum colligitur *mss.* in lacu colligitur *mss.* Corb. perlacum colligitur ¹⁶⁸⁹ Fluit in lacum *mss.* fluit perlacum ¹⁶⁹⁰ Sit itaque cum *mss.* sic itaque cum. In ms. S. Michaelis certa hujus libri desiderantur ¹⁶⁹¹ Aqua in unum sunt *mss.* Aqua in qua unum sunt ¹⁶⁹² Cap. 17. Est in ms. Corb. Caput 18. olim Caput 15 ¹⁶⁹³ Dicimus duo ejus *mss.* Dicimus duo esse ejus ¹⁶⁹⁴ In quo tres sunt, est *mss.* quod tres sunt, est ¹⁶⁹⁵ Et Filius, si tamen *mss.* et Filius, sicut est de uno Deo qui est Pater et Filius, si tamen ¹⁶⁹⁶ Incipit esse *mss.* incipit esse ¹⁶⁹⁷ Nec est effectus alicuius *mss.* Vict. et Cister. omitt. alicuius ¹⁶⁹⁸ Quomodo tamen *mss.* Quoniam tamen ¹⁶⁹⁹ Quodam et ineffabili modo *mss.* Vict. Corb. ineffabili quodammodo ¹⁷⁰⁰ Principia, unum Patrem ad Filium *mss.* Vict. 9. et 15. principio, sed unum, Patrem et Filium ¹⁷⁰¹ Sed quodam *mss.* si quo tam ¹⁷⁰² Id ipsum intelligitur *mss.* Corb. Id ipsum intelligimus ¹⁷⁰³ Dicimus esse causam *mss.* et Edit. Goth. dicens patrem esse causam ¹⁷⁰⁴ Cap. 18. Est in ms. Corb. Caput 19. olim Caput 16 ¹⁷⁰⁵ Quod de uno loquitur *mss.* quod in uno loquitur

A Spiritus sanctus principium sive creator. Si igitur quoniam Pater sit principium, et Filius sit principium, et Spiritus sanctus sit principium, non tamen sunt tria principia, sed unum: ita, cum Spiritus sanctus dicitur esse de Patre et de Filio, non est de duobus principiis, sed de uno, quod est Pater et Filius, sicut est de uno Deo qui est Pater et Filius; si tamen ¹⁶⁹⁸ dici debet Deus habere principium aut causam. Principium namque videtur nonnisi rei incipientis esse ¹⁶⁹⁹ et causa nonnisi effectus alicuius; et Spiritus sanctus nunquam incipit esse, nec est effectus alicuius ¹⁷⁰⁰. Quod enim incipit esse, proficit de non esse ad esse: et nomen effectus, rei quae sit aptari videtur proprie. Quoniam tamen ¹⁶⁹⁹ verum est Filium esse de Patre, et Spiritum sanctum de B Patre et Filio, si suo ineffabili quodam modo ¹⁷⁰⁰ intelligitur, quoniam aliter proferri nequit, dici non incongrue potest Pater quodammodo principium Filii, et Pater et Filius principium Spiritus sancti. Nec tamen duo constitueri principia; unum, Patrem ad Filium ¹⁷⁰⁰; alterum, Patrem et Filium ad Spiritum sanctum. Sicut non credimus alium Deum Patrem de quo est Filius, et alium Deum Patrem ei Filium de quo est Spiritus sanctus, quamvis de eodem Deo, sive de eodem principio suo quisque modo sit, alter scilicet nascendo, alter procedendo; si quodam ¹⁷⁰¹ singulari et ineffabili modo ¹⁶⁹⁹ intelligitur ista processio. Processio namque multis modis dicitur, de quibus iste solitarius intelligitur, sicut nativitas Filii singularis cognoscitur. Id ipsum intelligitur ¹⁷⁰², si dicimus Patrem esse causam ¹⁷⁰³ Fili, et Patrem et Filium causam Spiritus sancti. Non enim duas possumus dicere causas, aliam videlicet Filii, aliam Spiritus sancti, sed unam: quemadmodum non duo dii sunt, sed unus Deus, de quo est Filius et Spiritus sanctus.

CAPUT XIX [al. XVIII] ¹⁷⁰⁴.

Infringitur argumentum dictum ex eo quod Christus expresserit solam Spiritus sancti processionem a Patre

D Si autem queritur, cum Dominus dixit: *Cum renierit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit* (Joan. xv, 26): cur non addidit, et a Fili, vel a me si sic voluit intelligi? Non est hoc inusitatum in dictis illius, ut cum attribuit aliquid **58** Patri quasi soli, vel sibi, vel Spiritui sancto; velit in aliis intelligi quod in uno loquitur ¹⁷⁰⁵. Nam cum dicit: *Beatus es,*

Simon Ba:iona, quia caro et sanguis non revelavit A *tibi, sed Pater meus qui in celis est (Matth. xvi, 17).* Nonne ipse Filius et Spiritus sanctus intelligendum est revelasse cum Patre? Quoniam enim Pater non revelat per hoc, quia Pater est¹⁷⁰⁶; sed per hoc, quod Deus est, et idem Deus est Filius¹⁷⁰⁷ et Spiritus sanctus; sequitur ut, quod revelat Pater, revelet Filius, et Spiritus sanctus. Item cum dicit: *Nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (Matth. xii, 27)*, quasi solus Filius cognoscet¹⁷⁰⁸ et revelet Patrem, et se; et solus Pater¹⁷⁰⁹ cognoscet Filium: intelligendum est ibi revelare et nosse, tribus personis esse commune; quoniam non per hoc, quod alii sunt¹⁷¹⁰ invicem; sed per hoc, quod unum sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus¹⁷¹¹, cognoscunt et revealant. Cum etiam dicit¹⁷¹² Patrem nosse Filium, et Filium nosse Patrem, et revelare se et Patrem, aperte vult intelligi quia Pater cognoscit Spiritum sanctum, et Filius noscit et revelat Spiritum sanctum; quoniam id ipsum quod est Pater et Filius, et etiam Spiritus¹⁷¹³ sanctus. Similiter cum dicit: *Qui me videt, videt et Patrem (Joan. xiv, 9)*, non est separandus Spiritus sanctus; quoniam quae videt hoc in quo unum sunt¹⁷¹⁴ Pater et Filius et Spiritus sanctus, non potest videre unum de his tribus sine aliis duabus. De Spiritu sancto quoque dicit ad apostolos: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docbit vos omnem veritatem (Joan. xvi, 13)*, quasi solis Spiritus sanctus doceat omnem veritatem; cum nec sine Patre, nec sine Filio doceat omnem veritatem. Non enim per hoc, quia est Spiritus alicujus, scilicet Patris et Filii et Spiritus; sed per hoc, quod unum est cum Patre et Filio, id est per hoc quod Deus est, doceat omnem veritatem. Videtis igitur quomodo in his quae proposuit¹⁷¹⁵, quod uni quasi soli attribuit¹⁷¹⁶, ab aliis duabus personis non possit¹⁷¹⁷ separari. Multa hujusmodi in sacra Scriptura legimus: ut quod de una persona singulariter dicitur, indifferenter de tribus intelligatur. Quidquid enim de una persona pronuntiatum, de aliis pariter oportet intelligi; nisi cum hoc¹⁷¹⁸, unde aliae sunt, ut dixi, ab invicem obviare cognoscitur. Quapropter cum credimus Spiritum sanctum de Patre procedere; quoniam Deus de Deo, id est essentia Spiritus sancti de essentia Patris, quae una est in tribus¹⁷¹⁹, et se intelligitur: necesse est ut de Filio eum simili er esse confiteamur, si Filius non est de illo; de

A hoc enim est Spiritus sanctus, quod est Filius et quod est Pater

CAPUT XX [al. XIX]¹⁷²⁰.

Ejusdem argumenti confirmatio refutatur.

Sed dicet aliquis: Ideo intelligimus Filium et Spiritum sanctum revelare, quod solus Pater revelare dicitur; et Patrem et Spiritum sanctum revelare et nosse, quod solus Filius facere dicitur; et Patrem et Filium docere, quod solus spiritus sanctus doctum ire promittitur, quia quod de uno solo in uno loco legitur, de aliis alibi aperte significatur¹⁷²¹. Cum vero dicit Spiritum sanctum de Patre procedere, non legimus alicubi cum de Filio procedere. Per quod monemur¹⁷²² non nostro sensu, quod nusquam dictum est, asserere. Ad quod respondeamus quia B potius doceatur per haec quae sic dicta sunt, ea, quae in similibus dictis tacentur, similiter intelligere; praesertim cum ex his quae dicuntur, nulla ratione contradicente, ea, quae non dicuntur, rationabili necessitate consequi apertissime viderimus¹⁷²³. Cum enim dicit Dominus ad Patrem: *Hac est autem vita eterna, ut cognoscant te solum rerum Deum, et quem misisti Iesum Christum (Joan. xvii, 3)*; an ideo debemus separare ab hac salubri et vitali cognitione Spiritum sanctum, quia nusquam legitur: *Hac est autem vita eterna, ut cognoscant Patrem solum rerum Deum, et Spiritum sanctum*. Aut: *Hac est vita eterna, ut cognoscant Filium solum rerum Deum et Spiritum sanctum*? Aut cum legimus: *Quia sicut Pater habet vitam in semetipso; sic dedit et Filio vitam habere in semetipso (Joan. v, 26)*, dicemus Spiritum sanctum non habere a Patre, a quo est, ut habeat in semetipso vitam, sicut habet Pater et Filius; quoniam hoc nusquam dicit Filius de Spiritu sancto, sicut de seipso. Item cum dicit: *Pater in me est, et ego in Patre*. Et: *Qui videt me, videt et Patrem (Joan. xiv, 10)*, an negabimus Spiritum sanctum esse in Patre et Filio, et Patrem et Filium esse in Spiritu sancto; aut eum, qui videt Filium, videre Spiritum sanctum, sicut videt Patrem; si haec non eadem pronuntiatione leguntur, qua¹⁷²⁴ de Patre et Filio proferuntur? In quo niam unus iesumque Deus est, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus: cum dicitur cognoscere solum verum Deum Patrem et Filium esse vitam eternam, inseparabiliter intelligendus est in illa cognitione Spiritus sanctus. Et cum legimus: *Quia sicut Pater habet vitam in semetipso; sic dedit Filio habere vitam in semetipso, non debe-*

VARIE LECTIOMES.

¹⁷⁰⁶ Ab his verbis, non revelat per hoc quia Pater est, usque ad ista. Quamvis quae supra jam etc. ms. Corb. emitit¹⁷⁰⁷ Per hoc quia Deus est, et idem Deus est Pater, et Filius mss. per hoc quod Deus est, et idem Deus est Filius¹⁷⁰⁸ Solus Filius Filius cognoscat mss. Vict. solus Filius cognoscat¹⁷⁰⁹ Patrem et solus Pater mss. Patrem et se, et solus Pater¹⁷¹⁰ Quod unum sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus mss. Gem. Becc. quod unum sunt Pater et Spiritus sanctus¹⁷¹¹ Cum enim dicit mss. cum etiam dicit¹⁷¹² Est et Spiritus mss. Vict. Cister. Est etiam Spiritus¹⁷¹³ Unde unum sunt mss. in quo unum sunt¹⁷¹⁴ Quae posui mss. quae proposui mss. Vict. 9. et 13. que proposuit¹⁷¹⁵ Uni quasi soli attribui mss. et Edit. Goth. quod uni quasi soli attribuit¹⁷¹⁶ Ab aliis non possit personis mss. ab aliis duabus personis non possit¹⁷¹⁷ Cum de hoc mss. cum hoc¹⁷¹⁸ Una est tribus mss. una est in tribus¹⁷¹⁹ Cap. 19. In ms. Corb. Cap. 20.¹⁷²⁰ Aperte significatur mss. Gem: aperte figuratur mss. Vict. 13. aperte monstratur¹⁷²¹ Per quod monemur mss. Gem. per quod monemus¹⁷²² Apertissime videmus mss. apertissime viderimus¹⁷²³ Leguntur, quae mss. leguntur, qua

missa vita eam. item existimare alienam a Spiritu sancto, aut quod illam non in semetipso¹⁷²¹ habeat. Et cum audimus: *Pater in me est, et ego in Patre.* Et: *Qui me videt, videt et Patrem, cognoscere debemus per haec quae ita dicuntur, quia Spiritus sanctus non est extra Patrem et Filium, aut Pater et Filius extra Spiritum sanctum; et quia per visionem¹⁷²² Fili vi. iactur Spiritus sanctus sicut Pater¹⁷²³.* Sicut enim non est aliud Deus Pater, aliud Deus Filius, aliud Deus Spiritus sanctus; sic non habet Deus aliud in seipso quam Deum; nec est Deus extra Deum; nec Deus est dissimilis Deo¹⁷²⁴. Denique, ubi legimus¹⁷²⁵ in propheta, aut evangelista, aut Apostolo his verbis Deum unum esse tres personas, aut unum Deum esse Trinitatem, aut Deum de Deo? sed neque in illo Symbolo, in quo non est prolat processio Spiritus sancti de Filio, invenimus nomen personæ, vel Trinitatis¹⁷²⁶. Quoniam tamen ex his quæ legimus hæc apertissime sequuntur, constanter ea et corde credimus, et ore confitemur. Quare non tantum suscipere cum certitudine debemus quæ in & ea Scriptura leguntur, sed etiam ei quæ ex his, nulla alia contradicente ratione, rationabili necessitate sequuntur.

CAPUT XXI [al. XX] 1727.

Processio Spiritus sancti de Filio exprimitur, cum Spiritus sanctus dicitur Spiritus Filius.

Quamvis quæ supra iam dicta sunt sufficere possint, adhuc tamen aliquid addam, unde Spiritus sanctus cognoscatur esse de Filio. Conscientur Graeci ab ipsis Spiritum sanctum esse Spiritum Dei, et Spiritum Patris, et Spiritum Filii. Quero itaque si eodem modo intelligunt illum esse¹⁷²⁸ Spiritum Dei, et Spiritum Patris, et Spiritum Filii; aut dissimiliter? Certum est autem quia non dicitur Spiritus Dei, sicut possessio; ut cum dicitur equus aliquis, vel domus. Major enim est qui possidet, quam quod possidente. Deus autem non est major Spiritu sancto; quia Spiritus sanctus est Deus, nec Deus est major Deo. Neque dicitur Spiritus Dei, ut membrum Dei, sicut manus vel pes hominis: nos enim Deus habet membra, aut partem ullam. Quomodo ergo intelligendus est Spiritus esse Dei, nisi quia hoc, quod est¹⁷²⁹, ex Deo? Non autem significat aliud nomen Patris, quam Deum, qui est Pater; aut relationem ejus ad Filium, ex qua nomen Patris habet. Similiter dicendum est de Filio. Quid nam-

A que intelligitur in nomine Fili, nisi Deus qui Filius est, aut relatio qua refertur ad Patrem¹⁷³⁰, per quam Filius appellatur? Sed nullus sensus capit Spiritum sanctum esse Spiritum Patris, aut Filii, secundum quod alter est Pater, alter Filius; sed secundum quod eterne unus idemque Deus est. Quare idem est intellectus, cum dicitur Spiritus Dei¹⁷³¹, et Spiritus Patris, et Spiritus Filii, sed Spiritus Dei, et Spiritus Patris dicitur, quia est et 59 procedit de Deo, et de Patre. Itaque est et procedit etiam de Filio¹⁷³², quia eodem sensu spiritus Filii dicitur. Nam, cum Spiritus sanctus dicitur spiritus Dei¹⁷³³ spiritus Domini, si non intelligimus ibi spiritum Fili eo sensu quo spiritum Patris, aut separabimus Filium a nomine Dei vel Domini, aut bifariam intelligetur Spiritus Dei, sive spiritus Domini. Sed unde hunc habent sensum, aut ubi legitur in sacra Scriptura quod similiter non intelligatur de Patre et de Filio, cum legimus spiritum Dei aut spiritum Domini¹⁷³⁴, aut quid invenitur, unde hoc sequatur¹⁷³⁵? Nam si dicunt: Cum dicitur spiritus Patris, duobus modis intelligitur: Est enim spiritus Patris, quia est de Patre, et quia datus a Patre; Filii vero spiritus non¹⁷³⁶ est, nisi quia datus a Fili. Hoc est quod querō, unde hanc. Et si dicunt quod in nulla authentica dictum est pagina; nec sequitur ex eo quod ibi scriptum¹⁷³⁷ sit: eum nos reprehendunt, cum dicimus Spiritum sanctum procedere de Filio, ideo quia hæc verba non legunt; cum ex his, quæ legunt et credunt, hoc ex necessitate sequi intelligamus¹⁷³⁸? Judicent quoque ipsi quid potius suspicendum sit, quamvis in sacra pagina utrumque taceatur; an hoc, quod 103 dicimus, Spiritum sanctum procedere de Filio, quod ostendimus ex his consequi quæ veraciter credimus; an quod ipsi dicunt, Spiritum sanctum aliter esse Spiritum Patris¹⁷³⁹, aliter esse Filii: quod nec auctoritate, nec ratione, nec ex his quæ certa sunt, possunt ostendere. Utique aut debent cessare ab hac sua sententia, si tamen hoc dicunt, ut audio, quod Spiritus¹⁷⁴⁰ sanctus aliter est Filii spiritus, quam spiritus Patris; cum nusquam hoc legant, vel unde hoc probent; aut saltem nos reprehendere non debent, quia dicimus¹⁷⁴¹ Spiritum sanctum procedere de Filio; quamvis his verbis hoc non legamus¹⁷⁴², quoniam ex his, quæ pariter credimus, hoc consequi monstramus. Sed si cessant ab hac sua

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷²¹ Non a semetipso *mss.* *Thu.* *Gem.* *Ber.* non in semetipso¹⁷²² Quia per visionem *mss.* et quia per visionem¹⁷²³ *Sicut et Pater mss.* sicut Pater¹⁷²⁴ Sic non habet Deus in seipso aliud quam Deum: nec est Deus extra Deum: nec Deus dissimilis Deo. Denique *mss.* sic non habet aliud in seipso quam Deus; nec est Deus extra Deum, nec Deus est dissimilis Deo. Denique *mss.* *Thu.* 30. sic non habet Deus aliud in seipso quam Deum, etc. ut in aliis *mss.* ¹⁷²⁵ Non legimus *mss.* ubi legimus¹⁷²⁶ Invenimus nomen Trinitatis. Quoniam autem ex his *mss.* invenimus nomen Personæ, vel Trinitatis. Quoniam tamen ex his¹⁷²⁷ *Cap. 20. In ms. Corb. Caput 21* ¹⁷²⁸ Intelligitur esse *mss.* intelligunt esse *ms. Corb.* intelligatur enim esse¹⁷²⁹ Nisi hoc quod est *mss.* nisi quia hoc quod est¹⁷³⁰ Quia refertur ad Patrem *mss.* quia refertur ad Patrem¹⁷³¹ Cum dicitur Spiritus sanctus Spiritus Dei *mss.* cum dicitur Spiritus Dei¹⁷³² Et procedit de Filio *mss.* *Vict.* *Corb.* et *Cister.* et procedit etiam de Filio¹⁷³³ Spiritum Dei et Spiritum Domini, aut *mss.* Spiritum Dei aut Spiritum Domini¹⁷³⁴ Unde hoc non sequatur *mss.* unde hoc sequatur¹⁷³⁵ Filius vero Patris non *mss.* et *Edit.* *Goth.* Filii vero Spiritus non¹⁷³⁶ Ex eo quod scriptum *mss.* ex eo quod ibi scriptum¹⁷³⁷ Sequi intelligimus *mss.* consequi intelligamus¹⁷³⁸ Aliter esse Patris *mss.* aliter esse Spiritum Patris¹⁷³⁹ Audio quod Spiritus *mss.* audio quia Spiritus¹⁷⁴⁰ Debet quod dicimus *mss.* debent qui die *mss.* Verbis non legamus *mss.* verbis hoc non legamus

assertione, credant pariter nobiscum Spiritum sanctum similiiter esse Patris et Filii spiritum, et intelligent eum¹⁷⁴⁸ a Filio, sicut a Patre procedere. Et si nos reprehendere desinunt, fateantur nobiscum hoc, unde cognoscunt nos reprehendi non debere.

CAPUT XXII [al. XXI]¹⁷⁴⁹.

Cur in Symbolo non sit expressa processio Spiritus sancti a Filio: et cur a Latinis fuerit adjecta, Graecis inconsutis.

Ad hoc autem, quod nos reprehendunt in Symbolo illo, quod pariter nos et illi suscipimus et tenuimus addidisse Spiritum sanctum a Filio procedere; et querunt cur hoc factum sit, et quare hoc prius eorum Ecclesiae monstratum non est, ut communiter consideraretur, et communis consensu adderetur quod addendum erat: ad hoc, inquam, responsum sufficiens habemus. Nam si queritur cur factum sit, dicimus quia necesse erat propter quosdam minus intelligentes, qui non animadvertebant in illis, quae universa credit Ecclesia, confineri, et ex his sequi Spiritum sanctum de Filio procedere; ne forte hoc credere dubitarent. Quod quam necessarium fuerit, per illos qui hoc negant, quia in illo Symbole possum non est, cognoscimus. Quoniam igitur et necessitas coegerat, et nulla ratio prohibebat, et vera fides hoc admittebat; fiducialiter asseruit Latinitas, quod credendum et confitendum esse cognoscebat. Scimus enim quod non omnia, quae credere et confiteri debemus, ibi dicta sunt; nec illi qui Symbolum illud dictavere, voluerunt aliam Christianam esse contentam ea tantummodo credere et confiteri, quae ubi posuerunt. Ut enim alia taceant¹⁷⁵⁰, non ibi dicitur Dominus ad infernum descendisse; quod tamen pariter et nos et Graeci credimus. Si autem dicunt nullo modo debuisse corrumpi Symbolum tanta auctoritate taxatum¹⁷⁵¹, nos non judicamus esse corruptionem, ubi nihil addimus¹⁷⁵² quod his, quae ibi dicta sunt, adversatur. Et quamvis defendere possemus¹⁷⁵³ hanc adjectionem non esse corruptionem, si quis tamen hoc contentiose voluerit asserere, respondemus nos illud non corrupisse, sed aliud novum edidisse: illud enim secundum¹⁷⁵⁴ proprietatem Graeci dictaminis translatum, cum illis integrum servamus et veneramur; istud autem, quo¹⁷⁵⁵ frequentius in populi audientia utimur, Latino more dictatum cum addimento supradicto edidimus. Quod autem queritur, quare hoc Graecorum ecclesie consensu factum

A non est. Respondemus quia et nimis erat difficile Latinis, eorum episcopos ad consulendum de hac re colligere; nec erat necesse unde non dubitant hoc in questionem¹⁷⁵⁶ adducere. Quae est enim Ecclesia quae vel per amplitudinem unius regni dilatatur¹⁷⁵⁷, cui non licet aliquid secundum rectam fidem constitui, quod in eonventu populi utiliter legatur aut cantetur? Quanto ergo magis licet Latinis hoc constanter proferre, in quo omnes gentes et omnia regna, quae Latinis utuntur litteris, pariter concordant.

CAPUT XXIII [al. XXII]¹⁷⁵⁸.

Summa doctrinae et probationum processionis Spiritus sancti de Filio.

Colligamus breviter quod supra pluribus rationibus effectum est. Constat inexpugnabili ratione Spiritum sanctum esse de Filio, sicuti est de Patre; nec tamen esse quasi de duobus diversis, sed quasi de uno¹⁷⁵⁹. Ex eo enim, quod Pater et Filius unum sunt, id est ex Deo, est Spiritus sanctus; non ex eo, unde alii sunt ab invieem, sed quoniam Deus, de quo est Spiritus sanctus, est Pater et Filius; ideo vere dicitur esse de Patre et Filio, qui duo sunt. Et quoniam Pater non est prior aut posterior Filio, aut major aut minor, nec alter magis aut minus est Deus quam alter: non est Spiritus sanctus prius de Patre, quam de Filio; nec de Filio, quam de Patre; nec major nec minor est existens de Patre, quam existens de Filio; nec magis nec minus est de uno, quam de altero. Nam si prius aut post, vel¹⁷⁶⁰ major vel minor, aut magis aut minus de uno esset quam de altero, ex necessitate sequeretur ut aut Spiritus sanctus non esset de hoc, in quo unum sunt Pater et Filius; aut ipsum unum non esset perfecte et simpliciter unum, sed esset ibi aliqua diversitas, de qua illa, quam dixi, in existendo de eodem uno Spiritum sanctum¹⁷⁶¹, esset varietas. Sed dici non potest quod Spiritus sanctus non sit de hoc, in quo unum sunt Pater et Filius; alioquin non esset de Deo. Nec credi debet quod in ipso uno¹⁷⁶² sit, secundum quod est, aliqua diversitas. Quare nec prius nec post, nec major aut minor, nec magis aut minus est Spiritus sanctus de Patre, quam de Filio; aut de Filio, quam de Patre. Non enim unus idemque Spiritus sanctus, qui semel totus est de Deo toto, magis¹⁷⁶³ aut minus¹⁷⁶⁴ potest esse de uno et summe simplici¹⁷⁶⁵ Deo.

VARIE LECTIONES.

¹⁷⁴⁸ Et intelligent eum mss. et Edit. Goth. et intelligent cum ms. Corb. intelligent enim¹⁷⁵⁰ Cap. 21. *Est in ms. Corb. Cap. 22.* ¹⁷⁴⁹ Ut alia taceant mss. ut enim alia taceant¹⁷⁵⁰ Auctoritate firmatum mss. auctoritate taxatum¹⁷⁵¹ Ubi nihil addidimus mss. Vict. Corb. ubi nihil addidimus¹⁷⁵² Defendere possemus¹⁷⁵³ Vict. Corb. defendere possimus¹⁷⁵⁴ Illud secundum mss. illud enim secundum ms. Corb. illud quod secundum¹⁷⁵⁵ Illud autem quo mss. istud autem quo¹⁷⁵⁶ In hoc questionem mss. hoc in questionem¹⁷⁵⁷ Regni dilatatur mss. Vict. Corb. Regni dilatetur¹⁷⁵⁸ Cap. 22. *Est in ms. Corb. Caput 23.* ¹⁷⁵⁹ Esse de duobus diversis, sed de uno mss. esse quasi de duobus diversis, sed quasi de uno¹⁷⁶⁰ Nam de altero si prior aut posterior, vel mss. nam si prius aut post vel¹⁷⁶¹ De uno eodem Spiritu Sancto mss. de eodem uno Spiritum sanctum¹⁷⁶² Quod in ipso uno mss. Vict. 13. quod ex ipso uno¹⁷⁶³ Qui semel est totus, de Deo toto, magis mss. qui semel totus est de Deo toto, magis mss. Thu. 90. qui semel totus est de Deo, magis¹⁷⁶⁴ Magis aut minus mss. in gis et minus¹⁷⁶⁵ Et summe simplici mss. summe simplici

CAPUT XXIV [et. XXIII].

Quod Spiritus sanctus non sit principaliter de Patre.

Quod si dicitur quia¹⁷⁶¹ Spiritus sanctus principaliter est de Patre, quasi magis sit de Patre quam de Filio, non ita dicendum est ut intelligatur ulla praedictarum varietatum inesse; sed quoniam Filius hoc quod est, de Patre habet, idcirco hoc ipsum quod Spiritus sanctus est de Filio, habere de Patre, de quo habet esse, non inconvenienter asseritur. Quoniam tamen sic habet esse de Patre Filius, ut omnino¹⁷⁶² idipsum sit quod Pater, et unus ideoque Deus: sicut solus et simplex Deus non potest esse major vel minor seipso, nec prior nec posterior, nec aliquid in se habet diversum; sic **60** Filius nec prior nec posterior, nec major nec minor est Patre, nec habet aliquid in se diversum ab eo; sed sicut habet ab illo perfecte esse, ita habet per omnia ab eodem aequaliter illi et similem¹⁷⁶³, immo idipsum esse. Quapropter sicut Pater non est magis Deus quam Filius, quamvis Filius habeat esse de¹⁷⁶⁴ Patre; ita non est magis Spiritus sanctus de Patre quam de Filio, licet Filius a Patre habeat, ut de illo sit Spiritus sanctus. In eo enim in quo est unus ideoque cum Patre, id est in eo quod Deus est, non est aliud¹⁷⁶⁵ ille, et alias Pater; neque dissimiliter habet aliquid¹⁷⁶⁶, quia non est alias Deus Pater, et alias Deus Filius; neque dissimiliter sunt id quod sunt, sed in eo quod ille est Pater, iste Filius; est alias ille, et alias iste¹⁷⁶⁷. Et sicut Filius non est alias Deus quam Pater; ita secundum quod Deus est, non habet aliquid ab alio¹⁷⁶⁸ quam a seipso. Nam cum dicimus Deum de Deo, Filium de Patre¹⁷⁷¹, non alium intelligimus Deum de Deo alio; sed eundem ipsum Deum de eodem ipso Deo, quamvis dicamus alium de alio, Filium scilicet de Patre. Sicut enim supra dictum est, quemadmodum Deus, secundum nomen significans unitatem, nullam recipit diversitatem; ita secundum nomina significantia Deum esse de Deo, necessario admittit pluralitatem. Si ergo dicitur quod Spiritus sanctus principaliter a Patre sit; non aliud significatur quam quia ipse Filius, de quo est Spiritus sanctus, a Patre habet hoc¹⁷⁷² ipsum, ut Spiritus sanctus sit de illo; quoniam¹⁷⁷³ id quod est, habet a Patre. Non quemadmodum in rebus creatis, dum aliquid asserimus esse

A principaliter, volumus significare quod magis sit hoc quod dicitur esse principaliter, quam illud ad quod refertur: ut cum dispensator alicujus domini ejus praeceptio pascit familiam domus, dominus principaliter et magis eam pascere recte dicitur, quam dispensator. Nam non omnia quae sunt¹⁷⁷⁴ domini, sunt dispensatoris aequaliter; sicut ea quae sunt Patri, Fili iisque sunt non inaequaliter.

CAPUT XXV¹⁷⁷⁵.

Processio haec nullam intra Deum prioritatem inducit, nisi originis.

Quaret forsitan aliquis et mirabitur dicens: Quomodo potest intelligi ut aliquid habeat esse de¹⁷⁷⁶ aliquo; et non sit aliquo modo id, de quo est, B principalius et dignius; et hoc, quod ex eo est, quodammodo minus et quasi secundarium: presertim cum id quod est de aliquo, videatur indigere, ut sit, eo de quo¹⁷⁷⁷ est; illud vero, de quo est, nequaquam egeat eo quod de se est? Ad quod respondendum quia sicut essentia Dei valde diversa et aliena est a creatura essentia, ita, cum dicimus Deum de Deo existere nascendo vel procedendo, longe aliter intelligenda est ista nativitas sive processio, quam cum dicimus in aliis rebus aliquid nasci vel procedere. Ibi enim nihil est aut natura¹⁷⁷⁸, aut tempore, aut in aliquo prius¹⁷⁷⁹ aut posterius, magis aut minus, aut ulla ratione¹⁷⁸⁰ aliquo indigens; sed totum quod est non tam aequaliter¹⁷⁸¹ vel simile sibi et coeternum, quam idem sibi ipsi, et per se C sibi ipsi omnino sufficiens; nec nascitur vel procedit ibi aliquid, quasi de non esse proficiens ad esse. Sicut igitur intellectus noster non potest transire ultra eternitatem, ut quasi de principio ejus judicet; sic non potest de hac nativitate vel processione, nec debet ad similitudinem creature sentire vel judicare. Sed quoniam et quod nascitur et quod procedit, non est aliud quam id¹⁷⁸² de quo est nascens vel procedens, quod est solus et unus Deus: sicut idem Deus non est seipso major vel minor; ita in tribus, hoc est in Patre et Filio et Spiritu sancto, non est aliquid maius vel minus, nec est alias alio hoc, quod est maius vel minus; quamvis verum sit D quia Deus est¹⁷⁸³ de Deo, nascendo et procedendo.

VARIA LECTIONES.

¹⁷⁶⁸ Quod si dicitur, quia etc. In ms. Corb. hic incipit Caput 24. ¹⁷⁶⁴ De Patre ut omnino mss. de Patre Filius ut omnino¹⁷⁶⁵ Aequaliter illi et simile mss. illi aequaliter et similem¹⁷⁶⁶ Habebat esse de mss. Vict. Corb. habebat esse a¹⁷⁶⁷ Nec est alias mss. Non est alias ille¹⁷⁶⁸ Neque dissimiliter sunt id quod sunt mss. Gem. Rec. Vict. Thu. 90. Cister. Neque dissimiliter habet aliquid: quia non est alias Deus Pater, et alias Deus Filius, neque dissimiliter sunt id quod sunt¹⁷⁶⁹ Iste Filius, alias est ille, et alias est iste ms. Corb. iste Filius est, alias ille, et alias iste mss. Vict. 9. et 13. Cister. iste est Filius, est alias ille, et alias iste¹⁷⁷⁰ Aliquid ab alio mss. aliquid ab illo ms. Corb. aliquid aliud ab alio¹⁷⁷¹ Deum de Deo, Filium de Patre mss. Vict. 9. Deum Filium de Deo Patre¹⁷⁷² Sanctus a Patre habet hoc mss. Sanctus habet hoc¹⁷⁷³ Sit de illo: quoniam mss. sit de illo a patre: quoniam¹⁷⁷⁴ Nam omnia quae sunt mss. nam non omnia quae sunt¹⁷⁷⁵ Cap. 23. Est in ms. Corb. Caput 25. ¹⁷⁷⁶ Habeat aliquid esse de ms. Vict. 9. habebat esse de¹⁷⁷⁷ Ut sit ex eo de quo mss. ut sit eo de quo¹⁷⁷⁸ Nihil est aut natura mss. nihil aut natura¹⁷⁷⁹ Aut in aliquo prius mss. Gem. Vict. Thu. 30. et 90. et Cister. aut vi aliqua prius¹⁷⁸⁰ Aut aliqua ratione mss. Vict. aut ulla ratione ms. Corb. ut nulla ratione¹⁷⁸¹ Non tam aequaliter mss. non tamen aequaliter mss. Vict. 13. et Cister. tam aequaliter¹⁷⁸² Aliud nisi id mss. Vict. Corb. Cister. aliud quam id¹⁷⁸³ Verum sit quod Deus est mss. verum sit quia Deus est

CAPUT XXVI¹⁷⁸¹.

Veritas processionis Spiritus sancti a Filio, ideo maxime firmatur; quia fide certa sunt, ex quibus necessario sequitur.

Ecce vidimus de quanta¹⁷⁸² veritate et quanta¹⁷⁸³ necessitate sequatur Spiritum sanctum de Filio procedere. Quod si verum non est aut aliquid eorum, ex quibus hoc diximus consequi, falsum est: quod est contra Christianam¹⁷⁸⁷ fidem, quam cum Gracis tenemus; aut non consequenter conclusimus; quod ostendi nequit. Quare si verum non est, fides Christiana destruitur. Palam etiam est intelligenti, si falsum esse ponitur, quia nulla inde veritas nascitur. Consideremus quoque quid eveniat, cum provero asseritur. Utique si verum est Spiritum sanctum procedere a Filio sicut a Patre, sequitur quia Fili spiritus est sicut Patris, et mittitur et datur a Filio sicut a Patre; quod divina docet auctoritas, et nulla penitus sequitur falsitas. Cum autem processio Spiritus sancti a Filio negata tantum inducat falsitatem, ut illa ex quibus eam consequi monstravimus, destruat contra idem Christianam, nec ullam generet veritatem, et asserta tantam probet veritatem, sicut ostendimus, nec aliquam ullatenus¹⁷⁸⁸ secum trahat falsitatem, cogitet cor rationale qua ratione illam excludat a fide Christiana. Denique si error est hanc credere de Filio Spiritus sancti processionem, ipsa divina auctoritas nos in errorem inducit, cum et illa ex quibus hac sequitur processio et que illam sequuntur, nos docet; nec alieni aut illam negat, aut quod ille repugnet aliquo modo pronuntiat. Si¹⁷⁸⁹ ergo opponitur, quia nusquam eam profert divina auctoritas, ideo non esse dicendam¹⁷⁹⁰. Dicatur similiter, quia nusquam illam negat, nec aliquid dicit quod repugnet, non esse negandam. Dicimus etiam quia satis illam affirmat, cum illa assorit, unde probatur; et nullo modo aliquid significat¹⁷⁹¹, unde negetur.

CAPUT XXVII¹⁷⁹².

Si Spiritus sanctus a Filio non procederet, non esset cur Filius non procederet de Spiritu sancto.

Paret ergo, sicut supra præmisi¹⁷⁹³, præter hac quia Filius existit nascendo, et Spiritus sanctus procedendo; hac quoque causa, quia scilicet Spiritus sanctus est de Filio, eos de invicem non possedici, et propter hoc solum, Filium non posse esse de Spiritu sancto. Nam, quoniam, ut dictum est, aut Filius est de Spiritu sancto, aut Spiritus sanctus de Filio; si non esset Spiritus sanctus de Filio,

A sequaretur de Spiritu sancto Filium esse. Apparet itaque per supradictas rationes, quia Pater est Deus de quo Deus est, et non est Deus de Deo; et Filius est Deus de Deo, et Deus de quo est Deus; et Spiritus sanctus est Deus de¹⁷⁹⁴ Deo, nec est Deus de quo est Deus. Et quanvis de Patre sint duo, id est Filius et Spiritus sanctus, non tamen duo dii sunt de Patre, sed unus est Deus qui est Filius et Spiritus sanctus. Et licet duo sint, de quo est Filius et qui est de Filio; id est Pater et Spiritus sanctus, non tamen sunt duo dii, sed unus Deus, qui est Pater et Spiritus sanctus. Et quanquam Spiritus¹⁷⁹⁵ sanctus sit de duobus, id est de Patre et Filio, non tamen de duobus est diis, sed de uno Deo, qui est Pater et Filius. Si autem Pater et Filius et Spiritus sanctus bini considerentur, liquet ex his quae dicta sunt, quia necesse est alterum ex altero aut esse, quia ille non ex se est: aut non esse quia ille est ex se. Nam si conferamus¹⁷⁹⁶ Patrem et Filium, videamus Filium esse de Patre, quia Pater non est de illo; et Patrem non esse de Filio, quia Filius est de Patre. Et similiter si consideramus Patrem¹⁷⁹⁷ et Spiritum sanctum, invenimus¹⁷⁹⁸ Spiritum sanctum esse de Patre; quia non est de illo Pater; et Patrem non esse de Spiritu **¶** sancto, quia Spiritus sanctus est de illo. Ita quoque si Filius et Spiritus sanctus quomodo sint¹⁷⁹⁹ ad invicem, speculamur; intelligimus¹⁸⁰⁰ Spiritum sanctum esse de Filio, quia Filius non est de illo; et Filium non esse de Spiritu sancto, quia Spiritus sanctus est de Filio. Apparet igitur, quod supra dixi, quia relationes prædictæ licet sint in uno, non tamen sunt unitas immittire pluralitatem suam; nec unitas relationibus singularitatem suam.

CAPUT XXVIII¹⁸⁰¹.

Communia et propria Patri, ac Filio, et Spiritu sancto

Porro sex sunt differentiae Patris et Filii et Spiritus sancti, ex his nascentes nominibus, id est habere Patrem et non habere Patrem; habere Filium, et non habere Filium; habere Spiritum sanctum de se procedentem, et non habere Spiritum sanctum de se procedentem. Harum differentiarum singulus quisque habet unam propriam, qua differt ab aliis duabus; et duas ita communas et proprias, ut qua communicat¹⁸⁰² uni, ea differat ab altero. Pater namque habet Filium solus, quo differt ab aliis duabus; habet Spiritum sanctum procedentem de se, quod

VARIE LECTIONES.

¹⁷⁸¹ CAP. 24. *Est in ms. Corb. Caput 26.* ¹⁷⁸² Ecce vidimus quanta mss. ecce vidimus de quanta¹⁷⁸⁴ Et quanta ms. Corb. et etiam quanta¹⁷⁸⁵ Quod contra Christianam¹⁷⁸⁶ Nec ullam ullatenus mss. nec aliquam ullatenus¹⁷⁸⁷ Pronuntiat auctoritas. Si mss. pronuntiet. Si¹⁷⁸⁸ Esse dicenda mss. Vict. Corb. esse dicendam¹⁷⁸⁹ Aliquid significet sic ms. Corb. sed alia mss. aliquid significat¹⁷⁹⁰ CAP. 23. *Est in ms. Corb. Caput 27.* ¹⁷⁹¹ Præmisi mss. Cister. promisi¹⁷⁹² Spiritus Sanctus Deus de mss. Spiritus Sanctus est Deus de¹⁷⁹³ Quanquam Spiritus mss. Et quanquam Spiritus¹⁷⁹⁴ Si conferamus mss. si conferimus¹⁷⁹⁵ Si consideremus conferendo Patrem mss. si considereramus Patrem¹⁷⁹⁶ Inveniemus mss. invenimus¹⁷⁹⁷ Quomodo sunt mss. Vict. Corb. quomodo sint¹⁷⁹⁸ Intelligimus mss. Vict. Corb. intelligemus¹⁷⁹⁹ CAP. 26. *Est in ms. Corb. Caput 28* ¹⁸⁰⁰ Ut rara communicat mss. ut quam communica

commune est illi cum Filio, et quo differt a Spiritu A nec diversarum integre servat aliarum personarum sancto; Patrem autem non habet, sicut nec Spiritus sanctus, et in hoc ¹⁰⁰³ differt a Filio. Filius solus habet Patrem, in quo differt a Patre et Spiritu sancto: et est illi commune cum Patre, sicut dictum est, quia procedit de illo Spiritus sanctus, unde ab eodem Spiritu sancto divisus est; caret autem Filius, sicut Spiritus sanctus unde discrepat a Patre. Spiritus sanctus solus est de quo aliis non procedit: commune est illi cum Patre ¹⁰⁰⁴, ut dixi, non habere Patrem, in quo dissimilis est Filio; cum Filius quoque est illi commune, ut jam monstratum est, non habere Filium unde Patri non concordat. Solus itaque Pater est qui est de nullo, et de quo sunt alii duo. Solus e contra Spiritus sanctus est, qui de duobus, et de quo nullus. Solus Filius qui de uno, et de quo unus. Est autem tribus commune, ad duos habere relationem: Pater enim ad Filium et Spiritum sanctum referunt, sicut ad illos qui de se sunt: Filius ad Patrem et ad Spiritum sanctum, quia est de Patre, et Spiritus sanctus de illo; Spiritus sanctus ad Patrem et Filium, quia est de utroque. Possidet ergo unusquisque suas proprietates, quarum collectio in alio non est eadem, ad similitudinem diversarum hominum personarum. Per hoc enim hominum personae diversae sunt ab invicem, quia uniuscujusque ¹⁰⁰⁵ proprietatum collectio non est in alia eadem ¹⁰⁰⁶. Interest tamen aliquid: nam in personis hominum si una est persona, unus est homo; et si unus est homo, una est persona: item, si plures sunt personae, plures quoque sunt homines; et si isti plures ¹⁰⁰⁷ sunt, illae et pluralitatem non effugunt. In Deo vero quamvis tres personae sint, unus tamen est Deus: et licet sit unus Deus, nequam tam personae pluralitatem amittunt. In hoc itaque quod relative Deus ad Deum dicitur, sicut plures homines, personarum admittit pluralitatem ¹⁰⁰⁸ et diversitatem; in hoc vero quod per se est, id est, in ¹⁰⁰⁹ Deo, inseparabilem, ad similitudinem unius hominis, servat singularitatem: pluralitas namque humanarum personarum non est nisi in pluribus hominibus, nec unus homo pluralitatem accipit personarum; Deus vero unus est tres personae, et personae tres unus Deus. Illoc itaque modo nec unius B

C

D

CAPUT XXIX ¹⁰¹⁰.

In Deo per ea propria est personarum pluralitas; per communia vero, essentiae unitas.

Cur autem ita sit, quamvis in praesata epistola de incarnatione Verbi, de hoc aliquantulum dixerim ¹⁰¹¹, breviter tamen hic repetam. Sæpe fit ut plura conveniant in unum sub eodem nomine et eadem quantitate ¹⁰¹², quam habebant singula antequam unum fierint. Quippe si puncto punctum addimus sine intervalllo aut æqualem lineam in æquali linea ¹⁰¹³, aut superficiem æqualem in æquali superficie ¹⁰¹⁴ collocamus, non fit nisi unus punctus ¹⁰¹⁵, una linea, una superficies. In multis si quis voluerit quæc rere inveniet similia ¹⁰¹⁶. Hoc itaque modo, quamvis non sint plures æternitates, si tamen dicitur æternitas in æternitate, non est nisi una æternitas; et lumen in lumine, unum tantum lumen est. Eodem modo quæcunque de Dei dicuntur essentia, si in se replicentur, nec quantitatem augent, nec pluralitatem admittunt. Quoniam autem Deus est æternitas, sicut extra æternitatem nihil est omnino, ita extra Deum penitus non est aliquid: atque sicut æternitas in æternitate non est nisi una æternitas, sic Deus ¹⁰¹⁷ in Deo, unus est solus Deus. Ille autem ex vera fide Deum esse de Deo, nascendo, et Deum de Deo, procedendo. Sed quoniam non est aliquid extra Deum, cum nascitur Deus de Deo vel cum procedit Deus de Deo ¹⁰¹⁸ exit nascens vel procedens ¹⁰¹⁹ extra Deum, sed manet in Deo. Quoniam ergo Deus in Deo non est nisi unus Deus, cum nascitur Deus de Deo, unus solus est Deus gignens et genitus: et cum procedit Deus ¹⁰²⁰ de Deo, unus tantummodo Deus est procedens ¹⁰²¹ et de quo procedit ¹⁰²². Unde inevitabiliter sequitur: quoniam Deus nullas habet partes, sed totus est quidquid est; unum eundemque, et non aliud Deum, totum esse Patrem ¹⁰²³, totum esse Filium, totum esse Spiritum sanctum. Quare Pater et Filius et Spiritus sanctus, per hoc quia cum est Deus de Deo et Deus in Deo, non est ¹⁰²⁴ nisi unus Deus; servant in Deitate ad similitudinem unius hominis, singularitatem: per hoc vero, quia cum Deus est de Deo aut nascendo aut proce-

VARIAE LECTIONES.

¹⁰⁰³ Sicut nec Spiritus sanctus, et in hoc mss. Gem. Becc. Vict. Thu. 30. Corb. Cister. sicut Spiritus sanctus, sed in hoc ms. Thu. 90. ut Spiritus sanctus; et in hoc ¹⁰⁰⁴ Et illi commune cum Patre mss. est illi commune. cum Patre ¹⁰⁰⁵ Quia unaquaque mss. quia uniuscujusque ¹⁰⁰⁶ In alio eadem. mss. in alia eadem ms. Thuan. 30. in alio. ¹⁰⁰⁷ Et istæ plures mss. Gem. Becc. et si isti plurales sunt mss. Vict. Thu. 30. Corb. et Edit. Goth. Et si isti plures ¹⁰⁰⁸ Admittit pluralitatem et diversitatem mss. admittit diversitatem ¹⁰⁰⁹ Quod per se, id est, in mss. quod per se est, id est in ¹⁰¹⁰ Cap. 27. Est in ms. Corb. Caput 29. ¹⁰¹¹ Aliquantulum diximus mss. aliquantulum dixerim ¹⁰¹² Eadem qualitate, quam mss. eadem quantitate et quam ms. Corb. eadem quantitate, quam ¹⁰¹³ Inequali linea mss. in æquali linea ¹⁰¹⁴ Inequali superficie mss. et Edit. Goth. in æquali superficie ¹⁰¹⁵ Nisi unus punctus mss. Gem. Becc. Thu. Corb. Cister. Nisi unum punctum ¹⁰¹⁶ Inveniet simile mss. inveniet similia ¹⁰¹⁷ Sicut æternitas non est nisi una æternitas in æternitate, sic Deus mss. sicut æternitas in æternitate non est nisi una æternitas; sic Deus ms. Corb. sicut æternitas in æternitate non est nisi summa æternitas, sic Deus ¹⁰¹⁸ Non erit nascens vel procedens mss. non exit nascens vel procedens ms. Thuan. 90. non exit nascens, vel procedit ¹⁰¹⁹ Cum procedit Deus mss. et cum procedit ¹⁰²⁰ Deus est et procedens mss. Deus est procedens ¹⁰²¹ Et deo quæ procedit mss. et de quo procedit ¹⁰²² Eundemque et non aliud, et aliud Deum totum esse Patrem mss. Vict. 3. et 9. eundemque et non aliud Deum totum esse Patrem ¹⁰²³ Cum est Deus, in Deo non est mss. cum est Deus de Deo, et Deus in Deo, non est

dendo, non potest unus idemque esse qui est de aliquo, et de quo est; secundum nomina has relationes significantia, tenent, sicut diversæ hominum personæ, pluralitatem. Notandum tamen quia nec Deus est sine persona, nec persona sine Deo; et quia singulis personis attribuimus aliquando propria singularium aliquando uni quasi proprium, quod communius est aliis. Nam cum dicimus: solus Pater est in tribus personis, qui a nullo est¹⁸²⁴⁻¹⁸²⁵, solus Filius est qui de uno et de quo unus est; solus Spiritus sanctus est, de quo¹⁸²⁶ nullus est; singulas personas nominantes, singulis propria attribuimus. Cum vero legimus: *Nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis norit nisi Filius* (*Math. xi, 27*). Et *quoniam Dei, nemo cognovit nisi Spiritus Dei*, *I Cor. viii, 11*). Quamvis videatur Scriptura quod de una dicit persona, negare de aliis; commune tamen est omni-

A **Lus**, quod singulis quasi proprium attribuit. Non enim ignorat Pater aut Filius seipsum et quae Dei sunt, neque Spiritus sanctus Patrem aut Filium. Cur autem et quando quod de uno quasi de solo dicitur, de aliis intelligatur, satis supra dictum est.

Operis clausula.

Bac de processione Spiritus sancti, aliis cogentibus, non de me, sed de eodem Spiritu sancto confidens, pro Latinis contra Graecos scribere; et ea occasione de unitate Deitatis et de Trinitate personarum aliquid addere presumpsi quamvis innumerabiles sint inter illos qui Latinis utuntur litteris, quod hoc melius quam ego facere possint. Quidquid ergo dixi quod suscipiendum sit, non mihi attribuatur, sed Spiritui veritatis. Si autem aliquid protuli quod aliquatenus corrigendum sit, mihi imputetur, non sensu Latinitatis [Ecclesiae Latinae]¹⁸²⁷.

SANCTI ANSELMI

DIALOGUS

DE CASU DIABOLI

62 CAPUT PRIMUM¹⁸²⁸.

Quod etiam ad angelos dicatur: *Quid habes, quod non acceperisti? et a Deo non sit nisi bonum, et esse: et omne bonum sit essentia, et omnis essentia bonum* (82).

DISCIPULUS. Illud Apostoli: *Quid habes, quod non acceperisti?* (*I. Cor. 4, 7.*) dicitur omnibus tantum, an et angelis? **MAGISTER.** Nulla creatura habet aliquid a se. Quod eni seipsum a se non habet, quomodo habet a se aliquid? Denique si non est aliquid, nisi unus qui fecit et que facta sunt ab uno: clarum est quia nullatenus¹⁸²⁹ potest haberi aliquid¹⁸³⁰, nisi qui fecit, aut quod fecit. **Disc.** Vere clarum¹⁸³¹ est. **MAG.** Sed neque ipse factor, neque quod factum est, potest haberi nisi ab ipso factor. **Disc.** Nec hoc minus clarum. **MAG.** Ille igitur solus a se habet quidquid habet; et omnia alia nonnisi ab illo habent aliquid: et, sicut a se nonnisi nihil habent;

C ita ab illo nonnisi aliquid habent. **Disc.** Non plane video quod ait, quod a Deo non habent alia nisi aliquid. Nam quis facit alius¹⁸³², ut multa, quæ videntur transire de esse ad non esse, non sint quod erant; etiam si omnino in nihilum non transeant? Aut quis facit non esse, quidquid non est; nisi illo qui facit esse omne quod est? Item si non est aliquid, nisi ideo quia Deus facit¹⁸³³; necesse est ut quod non est indecirco non sit, quia ipse non facit. Sicut ergo illa quæ sunt, ab illo habent esse aliquid; ita quæ non sunt, vel quæ de esse transeunt ad non esse, videntur ab eodem ipso habere esse nihil¹⁸³⁴. **MAG.** Non solum illi dicitur facere aliquid esse, aut aliquid non esse¹⁸³⁵, qui facit ut sit, quod non est; aut ut non sit¹⁸³⁶, quod est: sed etiam ille, qui potest facere ut non sit aliquid¹⁸³⁷, et non facit, dicitur facere esse; et qui potest facere ut aliquid sit,

VARIAE LECTIOINES.

¹⁸²⁸ *Quia nullo est ms. Vict. 3. quia nullo est ms. Vict. 13. quia a nullo est ms. Corb. quia nulla est*
1829 Solus Filius qui est de uno, et de quo unus, solus ms. S. Ius Filius est, qui de uno est, et de quo unus est, solus ms. Thu. 50. Solus Filius, qui de uno et de quo unus est. Solus ms. Thu. 90. solus Filius est, qui de uno et de quo unus est. Solus ms. 1830 Spiritus sanctus de quo mss. Spiriritus sanctus est de quo 1831 Mss. Explicit Liber S. Anselmi de Processione sancti Spiritus. 1832 Collatis est liber De casu diaboli, cum mss. tribus Victorini CC 9, EE 13, et RR 5 Gemmell., Beccensi. Cisterciensi et S. Michaelis in Monte; et cum editione Gothica. — Ms. Cister. Incipit tractatus de casu diaboli, editus ab Anselmo archiepiscopo Cantuariensi. ms. Vict. 9. Liber Magistri Anselmi, De casu diaboli. ms. Vict. 3. Incipit tractatus Anselmi Archiepiscopi Cantuariensis, de casu diaboli. 1833 Facta sunt, sunt ab mss. facta sunt ab mss. 1834 Quia nullatenus mss. Vict. quia a se nullatenus 1835 Haberi aliquid ms. Cister. habere aliquid 1836 Vere clarum. ms. Vere clarum est. 1837 Quis fecit alius mss. Vict. Cister. S. Mich. quis facit alius 1838 Habet nihil mss. et Edit. Goth. quia Deus facit 1839 Habere nihil mss. et Edit. Goth. habere esse nihil 1840 Aut non esse aliquid mss. Vict. aut aliquid non esse mss. Cister. et non esse aliquid Edit. Goth. aut esse non aliquid 1841 Aut non sit mss. aut ut non sit 1842 Aliiquid ut non sit mss. ut non sit aliquid

NOTÆ.

(82) Vide infra prologum in Dialogum de Veritate.

nec facit, dicitur facere non esse. Quippe ¹⁸²⁰ non A ille tantum dicitur facere aliquem nudum esse, aut non esse indutum, qui eum despolarat; sed et qui spoliamentem, cum prohibere possit, non prohibet: sed illa proprie dicitur hoc facere ¹⁸²¹, iste vero impropre ¹⁸²². Cum enim iste dicitur quia fecit esse ¹⁸²³ nudum, aut non esse indutum, non aliud intelligitur nisi quia, cum posset, non fecit ut non esset nudus, aut ut maneret ¹⁸²⁴ indutus. Hoc modo Deus dicitur multa facere quae non facit: ut, cum dicitur inducere in temptationem; quoniam non defendit a temptatione, cum possit: et facere non esse, quod non est; quoniam, cum possit, non facit esse. At si consideres ea quae sunt, cum trahant ad non esse, ipse facit ea non esse. Quoniam namque non solum non est aliqua alia essentia ¹⁸²⁵, nisi illo faciente; sed nec aliquatenus manere potest, quod facta est ¹⁸²⁶, nisi eodem ipso servante. Cum ¹⁸²⁷ ipse desinit servare quod fecit; non ideo id, quod erat, reddit in nou esse, quia ipse facit non esse; sed quia cessat facere esse. Nam et cum quasi iratus destruendo aliquid auferet esse, non est ab illo non esse; sed illo tollente, velut suum, quod praestiterat, quod ab eo factum servabatur ut esset, reddit in non esse, quod non ab illo, sed a se, antequam fieret, habebat. Si enim ab aliquo tunciam repetas, quam illi nudo sponte ad tempus praestiteras ¹⁸²⁸, non habet a te nuditatem; sed, te quod tuum erat tollente, reddit in id quod erat antequam indueretur a te. Neinpe sicut a summo bono non est nisi bonum, et omne bonum est a summo bono, ita a summa essentia non est nisi essentia, et omnis essentia est a summa essentia: unde, quoniam sumnum bonum est summa essentia, consequens est ut omne bonum sit essentia, et omnis essentia bonum. Nihil ergo et non esse, sicut non est essentia, ita non est bonum ¹⁸²⁹. Nihil itaque et non esse, non est ab illo, a quo non est nisi bonum et essentia. Disc. Aperte nunc video quia sicut bonum et esse, non est nisi a Deo; ita non est a Deo, nisi bonum et esse. MAG. Vide ne ullatenus putas, cum in divinis libris legimus, aut cum secundum illos dicimus Deum facere malum, aut facere non esse, quia negem ¹⁸³⁰ propter quod dicitur; aut reprehendam, quia ita dicitur: sed non tantum debemus inholderere impropriati verborum veritatem tegenti, quantum inhibere proprietate veritatis sub multimodo genere locutionum ¹⁸³¹ laten-

ti. Disc. Ista nonnisi non intelligenti aut caluniosos habes opus dicere. MAG. Redi ad id quod ¹⁸³² incepisti, et vide si non solum homini, sed et angelo potest dici quia non habet quod non accepit

CAPUT II.

Cur videatur diabolus ideo non accepisse perseverantiam, quia Deus non dedit.

Disc. Satis patet non minus angelo quam homini convenire. Constat ergo quia ille angelus, qui stetit in veritate, sicut ideo perseveravit, quia perseverantiam habuit; ita ideo perseverantiam habet, quia accepit; et ideo accepit quia Deus dedit. Consequens est ¹⁸³³ igitur quia ille, qui in veritate non stetit, quemadmodum ideo non perseveravit, quia perseverantiam non habuit; sic ideo non habuit perseverantiam, quia non accepit; et ideo non accepit, quia Deus non dedit. Si ergo potes, volo ut ostendas mihi culpam ejus; cum ideo non perseveraverit ¹⁸³⁴, quia ille non dedit, quo non dante nihil habere potuit. Certus suntemus, etiamsi non videam, non **63** illum nisi juste a summa justo ¹⁸³⁵ damnatum, nec sine culpa juste illum potuisse damnari. MAG. Unde putas consequi, si bonus angelus ideo accepit perseverantiam quia Deus dedit, malum ideo non accepisse, quia Deus non dedit? Disc. Quia si bono angelico datio est causa acceptiois, puto non dationem esse malo angelico causam non acceptiois: et si ponitur non datio, video necessariam ¹⁸³⁶ esse causam ut sequatur non acceptio: et omnes scimus ¹⁸³⁷ quia cum non accipimus ¹⁸³⁸ quod volumus, non ideo non datur, quia non accipimus; sed ideo non accipimus, quia non datur. Denique quoscunque legi aut audiui facere quæstionem hanc: hac ratione eam, in quantum memini constituunt; quia si bonus angelus ideo accepit, quia Deus dedit, malus angelus ideo ¹⁸³⁹ non accepit, quia Deus non dedit: nec memini me adhuc hujus consequientiae solutionem vidisse.

CAPUT III.

Quod ideo Deus non dedit, quia ille non accepit.

MAG. Nulla est tibi consequentia: potest enim non dare, non esse causa non accipiendi, etiamsi dare semper esset causa accipiendi. Disc. Ergo si ponatur non dare, non necesse est sequi non accipere. Quare potest esse accipere, etiamsi non sit dare. MAG. Non est ita. Disc. Exemplo volo mihi ostendas quod dicas. MAG. Si ego porrigo tibi aliquid, et tu accipis; non ideo do quia accipis; sed

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸³⁰ Facere esse non esse. Quippe mss. Vict. S. Mich. facere esse; et qui potest facere ut aliquid sit, nec facit, dicitur facere non esse. Quippe ¹⁸³¹ Ille dicitur proprie dicitur facere mss. ille proprie dicitur hoc facere ¹⁸³² late improprie mss. iste vero improprie esse ¹⁸³³ Aut maneret ms. Cister. aut ut maneret ¹⁸³⁴ Quæ facta est mss. quod facta est ¹⁸³⁵ Nisi eodem ipso servante, cum ¹⁸³⁶ A. Quam praestiteras illi modo ad tempus mss. quam illi nudo sponte ad tempus praestiteras ¹⁸³⁷ Sicut est essentia, non est bonum mss. sicut non est essentia, ita non est bonum ¹⁸³⁸ Non esse, quod negem mss. non esse, quia negem ¹⁸³⁹ Genere locutionis mss. Vict. Gem. Bec. genere locutionum ¹⁸⁴⁰ Redi ad quod mss. et Edit. Goth. redi ad id quod ¹⁸⁴¹ Dedit id Consequens est mss. Gem. Bec. Vict. Cister. dedit, consequens est ¹⁸⁴² Cum ideo non perseveravit mss. cum ideo non perseveraverit ¹⁸⁴³ A summo justo mss. a summe justo ¹⁸⁴⁴ Inde necessariam mss. video necessariam ¹⁸⁴⁵ Ut omnes scimus mss. et omnes scimus ¹⁸⁴⁶ Quia non accipimus Edit. Venet. Col. et Goth. quia non accipimus mss. qui non accipimus ¹⁸⁴⁷ Malus Angelus ideo mss. Cister. omit. Angelus

ideo accipit, quia do; et est datio causa acceptioonis. Disc. Ita est. MAG. Quid si id ipsum ¹⁸⁶⁰ porrigo alii, et non accipit ¹⁸⁶¹; illene ideo non accipit, quia non do? Disc. Potius videtur quia tu ideo non das, quia ille non accepit. MAG. Hic igitur non ¹⁸⁶¹ dare, non est causa non accipiendi; et tamen si pono me non dedisse¹⁸⁶², causa est consequendi illum non accepisse. Aliud namque est rem causam esse alterius rei: aliud positionem rei esse causam ut sequatur aliud ¹⁸⁶³. Cum enim incendium non sit causa ignis, sed ignis incendii, positio tamen incendii semper causa est ut sequatur esse ignem. Si enim est incendium, necesse est ignem esse. Disc. Necesse est me sic esse fateri. MAG. Vides ergo, ut puto, si tu ideo accepisti, quia ego dedi, non tamen idecirco consequi illum, qui non accepit, ideo non accepisse, quia ego non dedi; et tamen consequi quia si ego non dedi, ille non accepit. Disc. Video, et placet mihi quia video. MAG. An amplius dubitas quia sicut angelus, qui stetit, ideo accepit perseverantiam, quia Deus dedit, ita non stanti ¹⁸⁶⁴ idecirco Deus non dedit, quia ille non accepit? Disc. Nondum mihi hoc ostendisti; sed illud tantum sufficienter demonstrasti ¹⁸⁶⁵, scilicet non esse consequens ex eo quia bonus angelus ideo accepit, quia Deus dedit ¹⁸⁶⁶; malum ideo non accepisse, quia Deus non dedit. Si enim vis asserere Deum illi ideo non dedisse, quia non accepit, quero cur non accepit? Aut quia non potuit, aut quia non voluit. Nam si non habuit potestatem aut voluntatem accipiendi, Deus non dedit. Si enim Deus dedit, pro certo habuisse. Quare, si non potuit habere potestatem aut voluntatem accipiendi perseverantiam, nisi ante Deo, quid peccavit, si non accepit quod Deus illi non dedit posse aut velle accipere? MAG. Deus dedit illi potestatem et voluntatem accipiendi perseverantiam. Disc. Accepit igitur quod Deus dedit, et habuit quod accepit. MAG. Vere habuit, et accepit. Disc. Accepit ergo, et habuit perseverantiam. MAG. Non accepit, et ideo non habuit. Disc. Nonne dixisti Deum illi dedissem, et illum accepisse potestatem et voluntatem accipiendi perseverantiam? MAG. Dixi; sed non dixi Deum illi dedissem accipere perseverantiam, sed tantum velle et posse perseverantiam accipere. Disc. Ergo, si voluit et potuit, accepit perseverantiam. MAG. Non est necessarium consequens. Disc. Non video cur non, nisi ¹⁸⁶⁷

A mihi ostendas. MAG. Incœpisti inquit aliquid cum voluntate et potestate perficiendi, quod tamen voluntate ante finem rei mutata non perfecisti? Disc. Sæpe. MAG. Voluisti igitur et potuisti perseverare, in quo non perseverasti. Disc. Volui utique; sed non perseveravi in voluntate, et ideo non perseveravi in actione. MAG. Quare non perseverasti in voluntate? Disc. Quia non volui. MAG. Nonne quandiu voluisti perseverare in actione, voluisti perseverare in ipsa voluntate? Disc. Non possum negare. MAG. Cur ergo dicis te non voluisse ¹⁸⁶⁸ perseverare in illa? Disc. Iterum responderem: Quia perseverare volui; sed non perseveravi in hac voluntate, nisi rem videbam in infinitum procedere, te semper id ipsum ¹⁸⁶⁹ interrogante, et me eadem respondentem. MAG. Non ergo debes dicere: Ideo non volui perseverare in voluntate, quia non volui perseverare in voluntate hujus voluntatis ¹⁸⁷⁰: sed cum queritur: Quare non perseverasti in actione, in qua voluisti et potuisti perseverare? respondere potes ¹⁸⁷¹: quia non perseveravi in voluntate. Quod si queritur iterum quare non perseverasti in voluntate: alia causa reddenda est, unde scilicet contigerit defectus illius voluntatis, quam quia non perseverasti ¹⁸⁷² velle voluntatem. Non enim respondendo aliud ostendis quam id ipsum quod queritur; id est non perseverasti in voluntate perseverandi in actione. Disc. Video quia non videbam quid dicerem. MAG. Dic ergo uno verbo quid sit perseverare, quantum res exigit, in faciendo aliquid. Disc. Perficere: nam perseverare in scribendo aliquid, dicimus prescribere; in ducendo, perducere. MAG. Dicamus igitur similiter, etiamsi non sit in usu, quod perseverare in voluntate, sit pervelle ¹⁸⁷³. Disc. Ita fiat. MAG. Cum ergo non ¹⁸⁷⁴ perfecisti quod voluisti, et potuisti, cur non perfecisti? Disc. Quia non pervolui ¹⁸⁷⁵. MAG. Ita ergo dic quia diabolus, qui accepit velle, et posse accipere perseverantiam, et velle et posse perseverare, ideo non accipit, nec perseveraverit, quia non pervoluit ¹⁸⁷⁶. Disc. Item quero quare non pervoluit ¹⁸⁷⁷? Cum enim dicas quia quod voluit, non pervoluit, tale est ¹⁸⁷⁸ ac si dicas: Quod voluit prius, postea non voluit. Quando ergo ¹⁸⁷⁹ non voluit quod prius voluit, quare non voluit, nisi quia non habuit voluntatem? Non dico voluntatem quam prius habuit, cum voluit ¹⁸⁸⁰; sed quam non habuit, cum non voluit. Hanc autem

VARIE LECTIONES.

¹⁸⁶⁰ Quid si ipsum mss. quid si id ipsum ¹⁸⁶⁰ Et non accipit mss. et non accipit hic igitur non ¹⁸⁶¹ Ho: igitur non mss. ¹⁸⁶² Non me dedissem mss. me non dedissem ¹⁸⁶³ Sequatur aliquid mss. sequatur aliud ¹⁸⁶⁴ Ita non statim mss. Cister. S. Mich. ita non stanti ¹⁸⁶⁵ Demonstrasti ms. Cister. monstrasti ¹⁸⁶⁶ Accipit, quia dedit mss. Vict. et S. Mich. accepit, quia Deus dedit ¹⁸⁶⁷ Non video cur nisi mss. Vict. Gem. Boc. non video cur: nisi ¹⁸⁶⁸ Dicis, non voluisse mss. dicis te non voluisse ¹⁸⁶⁹ Semper id ipsum ms. Cister. semper idem ipsum ¹⁸⁷⁰ Ideo non volui perseverare in voluntate hujus voluntatis. Sed mss. Ideo non volui perseverare in voluntate, quia non volui perseverare in voluntate hujus voluntatis. Sed ms. S. Mich. ideo non volui perseverare; quia non volui perseverare in voluntate hujus voluntatis ¹⁸⁷¹ Potes vel debes quia mss. omitti. vel debes ¹⁸⁷² Quia non perseveravi mss. quia non perseverasti ¹⁸⁷³ Sit perseverare velle mss. sit pervelle ¹⁸⁷⁴ Cum ergo non ms. S. Mich. cur ergo non ¹⁸⁷⁵ Quia non perseverare volui mss. quia non pervolui ¹⁸⁷⁶ Quia non perseverare voluit. mss. quia non pervoluit. ¹⁸⁷⁷ Quare non perseverare voluit? mss. quare non pervoluit? ¹⁸⁷⁸ Cum enim dicas, quia non perseverare voluit quod volu. tale est, etc. mss. cum enim dicas quia quod voluit, non pervoluit, tale est, etc. ms. S. Mich. cum enim dicas quia quod voluit, non perseverare voluit, tale est, etc. ¹⁸⁷⁹ Quoniam ergo mss. Quando ergo ¹⁸⁸⁰ Habuit cum voluerit mss. habuit cum voluit

voluntatem quare non habuit, nisi quia non accepit? Quare autem non accepit, nisi quia Deus non dedit?¹⁸⁸¹ M^{AG}. Iterum dico quia non ideo non accepit, quia Deus non dedit; sed ideo Deus non dedit quia ille non accepit. Disc. Hoc ostende. M^{AG}. Sponte dimisit voluntatem, quam habebat¹⁸⁸²: et sicut accepit habere¹⁸⁸³ quousque habuit; ita potuit accipere semper¹⁸⁸⁴ tenere, quod deseruit¹⁸⁸⁵: sed quia deseruit, non accepit. Quod ergo ideo non accepit tenere, quia deseruit¹⁸⁸⁶, non ideo non accepit¹⁸⁸⁷, quia Deus non dedit; sed ideo Deus non dedit, quia ille non accepit¹⁸⁸⁸. Disc. Quis non videat quia non ideo non voluit¹⁸⁸⁹ tenere, quia deseruit, sed ideo deseruit, quia non voluit tenere? Semper enim tenent¹ prius est non velle tenere, quam velle deserere. Ideo enim vult aliquis deserere quod tenet, quia non vult tenere. Quero¹⁸⁹⁰ igitur quare tenere non voluit quod tenebat, nisi quia Deus non dedit velle? M^{AG}. Non semper prius est non velle tenere, quam velle deserere. Disc. Quando non sit ostende mihi. M^A; Quando aliquam rem¹⁸⁹¹ propter se non vis tenere, sed deserere, ut carbonem ignitum in manu nuda positum: tunc forsitan prius est non velle tenero, quam velle deserere; et ideo vis deserere, quia non vis tenere. Prius enim quam teneas, non vis tenere; velle autem deserere non potes nisi cum tenes. Cum autem tenes quod non nisi propter aliud non vis¹⁸⁹² tenere, nec nisi propter aliud¹⁸⁹³ deserere vis; et magis vis aliud¹⁸⁹⁴, quod non potes habere, **64** nisi deseras quod tenes: tunc velle deserere prius est, quam non velle tenere. Avarus namque, cum vult tenere numimum, et inavult panem quem nequit habere, nisi numimum det, prius vult dare, id est deserere numimum, quam non velit tenere: non enim illum ideo vult, ideo non vult tenere dare quia non vult tenere; sed ideo non vult tenere, quia ut¹⁸⁹⁵ panem habeat necesse habet dare. Nam et antequam habeat, vult tenere et habere; et cum habet, nequaquam non vult tenere, quandiu non habet necesse deserere. Disc. Verum est. M^{AG}. Non ergo semper est prius non velle tenere,

A quam velle deserere; sed aliquando prius est, velle deserere. Disc. Non possum negare. M^{AG}. Deo ergo¹⁸⁹⁶ quia non ideo non voluit, cum debuit, et quod debuit quia voluntas defecit¹⁸⁹⁷, Deo dare desidente; sed quia ipse volendo quod non debuit, bonam voluntatem expulit mala superveniente. Quapropter non ideo non habuit bonam voluntatem perseverantem, aut non accepit, quia Deus non dedit; sed ideo Deus non dedit, quia ille volendo quod non debuit, eam deseruit, et eam deserendo non tenuit¹⁸⁹⁸. Disc. Intelligo quod dicas.

CAPUT IV.

Quomodo ille peccarit, et voluit similis esse Deo.

M^{AG}. Dubitas adhuc diabolum non ideo voluisse deserere quod habebat, quia non voluit tenere; sed ideo non voluisse tenere, quia voluit deserere? Disc. Non dubito sic esse posse; sed nondum fecisti me certum sic esse. Prius ergo ostende quid voluit habere quod non habebat, ut vellet deserere quod tenebat, sicut in avaro monstrasti. Deinde, si nihil contradici poterit ita esse, me non dubitare fatebor. M^{AG}. Peccasse illum non dubitas; quoniam a justo Deo non potuit injuste damnari; sed queris quomodo peccavit. Disc. Ita est. M^{AG}. Si justitiam perseveranter servasset, non peccasset unquam, nec miser esset. Disc. Ita credimus. M^{AG}. Justitiam vero nullus servat, nisi volendo quod debet; neque deserit, nisi volendo quod non debet. Disc. Nulli dubium. M^{AG}. Volendo aliquid igitur, quod velle tunc non debebat, deseruit justitiam; et sic peccavit. Disc. Ita sequitur. Sed quero quid aliud voluit, quam quod habebat. M^{AG}. Quidquid habebat¹⁸⁹⁹, debebat velle. Disc. Debebat vere velle quod a Deo acceperat; nec hoc volendo peccavit. M^{AG}. Volebit igitur aliquid quod non habebat, nec tunc velle debebat, sicut Eva similis voluit esse diis prius quam Deus hoc vellit. Disc. Nec hoc ita sequi negare quo. M^{AG}. Nihil autem velle poterat nisi justitiam, aut commodum: ex commodis enim constat beatitudo, quam vult omnis rationalis natura. Disc. In nobis possumus hoc cognoscere, qui nihil volumus,

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸⁸¹ Deus non dedit? Sed ideo Deus non dedit, quia ille non accepit. M. Iterum miss. Gem. Bec. S. Mich. Deus non dedit? M. Iterum¹⁸⁸² Quam habuit miss. quam habebat¹⁸⁸³ Sicut accepit habuit miss. sicut accepit habere¹⁸⁸⁴ Potuit accipere et semper miss. potuit accipere semper tenere¹⁸⁸⁵ Tenere quod deseruit miss. tenere quia deseruit¹⁸⁸⁶ Non ideo non accepit miss. S. Mich. non ideo accepit¹⁸⁸⁷ Sed Deus non miss. sed ideo Deus non¹⁸⁸⁸ Non accepit. Quis non miss. non accepit. D. Quis non¹⁸⁸⁹ Non ideo non voluit edit. Ven. ideo non voluit¹⁸⁹⁰ Tenere. D. Quero miss. terc. Quero¹⁸⁹¹ Quando aliquando remi miss. quando aliquam rem¹⁸⁹² Quod propter aliquid non vis miss. quod non nisi propter aliud non vis miss. Cister. quod nisi propter aliud non vis edit. Goth. quod non propter aliquid vis¹⁸⁹³ Nec Iamen propter aliquid miss. nec nisi propter aliud¹⁸⁹⁴ Et magis vis aliquid miss. et magis vis aliud¹⁸⁹⁵ Tenere: sed quia ut miss. tenere: sed ideo non vult tenere, quia ut¹⁸⁹⁶ Dic ergo miss. dico ergo¹⁸⁹⁷ Voluntas deficit miss. voluntas defecit¹⁸⁹⁸ In ms. Cister. ad marginem eadem manu scripta leguntur ista: Creavit Deus inter ceteros angelos unum, non ordinem, sed spiritum individualem qui in sacra Scriptura Lucifer appellari solet, huncque omnibus aliis in sua creatione digniorem constituit; de eo ad beatum Job Dominus loquens dicit: *Ipse est principium virarum Dei*, id est principale inter opera Dei. Et Gregorius super cendem locum: *Deus qui cuncta creavit*, hunc eminentiorem omnibus condidit; et si æqualem (quod certum non est) super se tamen nullum habuit. Et Ezechiel de ipso dicit: *Omnis tapis pretiosus operimentum tuum*, hoc est omnes angelici spiritus tibi sibi subiecti, tibi venerationem exhibentes, et te quasi vestimentum pretiosum circumornantes. Hic ergo Lucifer quia in tanta dignitate sublimatum se vidit, et Creatori suo inordinate simili fieri voluit; irremissibiliter peccavit, et corruens infra se illius beatitudinis, quam habiturus erat si perseverasset, cum omnibus sibi in hac voluntate consentientibus, gaudia amisit¹⁸⁹⁹ M. Verum quod habebat miss. M. Quidquid habebat

nisi quod justum aut commodum ¹⁹⁰⁰ putamus. MAG. A
Justitiam vero volendo, peccare non potuit. DISC.
Verum est. MAG. Peccavit ergo volendo aliquod
commodum, quod nec habebat, nec tunc velle de-
buit, quod tamen ad augmentum beatitudinis esse
illi poterat. DISC. Palam est quoniam aliter non po-
tuit. MAG. Cernis, ut puto, quia plus aliquid quam
accepérat, inordinate ¹⁹⁰¹ volendo, voluntatem suam
extra justitiam extendit ¹⁹⁰². DISC. Aperte nunc vi-
deo quia peccavit, et volendo quod non debuit, et
non volendo quod ¹⁹⁰³ debuit : et palam est quia
non ideo voluit ¹⁹⁰⁴ plusquam debuit, quia noluit
tenere justitiam ; sed ideo justitiam non tenuit, quia
aliud voluit ¹⁹⁰⁵, quod volendo illam deseruit, sicut
in avaro, de numero et pane monstrasti. MAG. At
cum hoc voluit, quod Deus illum velle nolebat, vo-
luit inordinate similis esse Deo. DISC. Si Deus cogi-
tari non potest, nisi ita solus ut nihil illi simile cogi-
tari possit, quomodo potuit diabolus velle quod non
potuit cogitare ? Non enim ita obtuse mentis erat,
ut nihil aliud simile Deo cogitari posse nesciret.
MAG. Etiamsi noluit omnino par esse Deo, sed ali-
quid minus Deo ¹⁹⁰⁶, contra voluntatem Dei, hoc
ipso voluit inordinate ¹⁹⁰⁷ similis esse Deo, quia
propria voluntate, quae nulli subdita fuit, voluit ali-
quid. Solius enim Dei esse debet, sic voluntate pro-
pria velle aliquid, ut superiore non sequatur vo-
luntatem. DISC. Ita est. MAG. Non solum autem
voluit esse æqualis Deo, quia præsumpsit habere
propriam voluntatem ; sed etiam major voluit esse,
volendo quod Deus illum velle nolebat, quoniam
voluntatem suam supra voluntatem Dei posuit.
DISC. Satis liquet. MAG. Jam igitur tibi ¹⁹⁰⁸ manife-
stum esse puto ex rationibus suprapositis diabolum
sponte dimisisse velle quod debebat, et juste amississe
quod habebat ; quia sponte et juste voluit
quod non habebat, et velle non debebat ¹⁹⁰⁹. DISC.
Nihil puto manifestius. MAG. Quamvis igitur bonus
angelus ideo accepit perseverantiam, quia Deus
dedit, non ideo tamen malus non accepit, quia
Deus ¹⁹¹⁰ non dedit : sed Deus ideo non dedit, quia
ille non accepit ; et ideo non accepit, quia accipere
noluit. DISC. Mihi quidem ita satisfacis ad ¹⁹¹¹ ea
quæ quero, ut nec in his quæ proponis, nec in
ipsa consequentia conclusionum tuarum ullam vi-
deam, sensu meo, titubare veritatem.

VARIAE LECTIONES.

¹⁹⁰⁰ Justum et commodum *mss.* justum aut commodum ¹⁹⁰¹ Accepit inordinate *mss.* accepérat inordinate
¹⁹⁰² Extendit *mss.* Vict. 3 ostendit ¹⁹⁰³ Et nolendo quod *mss.* et non volendo quod ¹⁹⁰⁴ Quia ideo non
voluit *mss.* Vict. quia non ideo voluit ¹⁹⁰⁵ Quia aliud voluit *mss.* quia aliud voluit ¹⁹⁰⁶ Voluit omnino
par esse Deo secundum aliquid minus Deo *mss.* noluit omnino par esse Dei, sed aliquid minus Deo ¹⁹⁰⁷
Hoc voluit inordi, ate *mss.* hoc ipso voluit inordinate ¹⁹⁰⁸ Jam tibi *mss.* Cister. Vict. S. Mich. jam igitur
tibi ¹⁹⁰⁹ Et velle non debebat *mss.* Vict. 9 et 13 et velle quod non debebat ¹⁹¹⁰ Non ideo non accepit
tamien malus angelus, quia Deus *mss.* Vict. 13 malus tamien non ideo non accepit, quia Deus ¹⁹¹¹ Satis-
fecisti ad *mss.* S. Mich. satisfacis ad *mss.* Gem. Rec. Vict. ita satisfacis ad ¹⁹¹² Rationabilitatem *mss.*
rationalitatem ¹⁹¹³ Quam isti *mss.* Vict. 3 quam justi ¹⁹¹⁴ Illi sumuntur *mss.* Rec. Gem. Ciser. S. Mich.
illis assumuntur *mss.* Vict. 3 et 9 illis assumuntur ¹⁹¹⁵ Poterant igitur *mss.* potuerunt igitur ¹⁹¹⁶ Casum
malorum *mss.* Vict. 3 omit. malorum ¹⁹¹⁷ In *mss.* caput 6 incipit ab his verbis : M. Illi itaque illud plus
quod non *mss.* Vict. 9 illud quod plus non ¹⁹¹⁸ A Deo sunt profecti *mss.* adeo sunt proiecti ¹⁹¹⁹ Ut sunt
adepti *mss.* ut sint adepti ¹⁹²⁰ Quod plus velle *mss.* Vict. Rec. Gem. S. Mich. quid plus velle ¹⁹²¹ Possunt,
et *mss.* possint, et

CAPUT V.

*Quod boni angeli ante casum malorum peccare
potuerunt.*

MAG. Putasne bonos angelos similiter potuisse
peccare, antequam mali caderent? DISC. Puto ; sed
ratione comprehendere velle. MAG. Hoc certum
habes quia si non potuerunt peccare, non potestate
sed necessitate servaverunt justitiam. Quare non
magis meruerunt gratiam a Deo, quia steterunt,
alii carentibus, quam quia servaverunt rationalita-
tem ¹⁹¹¹, quam perdere nequiviverunt. Sed nec justi
recte, si bene consideres, dicerentur. DISC. Sic
monstrat ratio. MAG. Illi ergo qui ceciderunt, si
non peccasset cum possent, tanto meliores es-
sent quam isti ¹⁹¹², quanto et vere essent justi et
gratiam a Deo mererentur. Unde sequitur quia aut
electi homines maiores et meliores erunt angelis
bonis, et reprobi angeli perfecte non restaurabun-
tur, eucliam non tales erunt homines, qui pro illis
assumentur ¹⁹¹³, quales illi futuri erant. DISC. Nec
duo penitus neganda existimo. MAG. Potuerunt igitur
¹⁹¹⁴ boni angeli peccare, ante casum malorum ¹⁹¹⁵
nec aliter, quam sicut ostensum est de illis qui pec-
caverunt. DISC. Aliter esse posse non video.

CAPUT VI.

*Quomodo boni confirmati sunt in suo statu, et mali
in casu suo.*

MAG. Illi itaque angeli, qui magis voluerunt justi-
tiam quam habebant, quam illud plus quod non ¹⁹¹⁷
habebant, bonum quod quasi propter justitiam,
quantum ad voluntatem pertinuit, perdiderunt :
justitia retribuente, accepérunt et de illo, quod ha-
bebant, in vera securitate permanserunt. Quapropter
adeo sunt proiecti ¹⁹¹⁸, ut sint adepti ¹⁹¹⁹ quidquid
potuerunt velle ; nec jam videant quid plus velle ¹⁹²⁰
possint ¹⁹²¹ : et propter hoc peccare nequeunt. Illi
vero angeli qui maluerunt illud plus, quod nondum
Deus illis dare volebat, quam stare in justitia, in
qua facti erant, eadem justitia judicante, et illud
propter quod illam contempserunt nequaquam obti-
nuerunt ; et quod tenebant bonum amiserunt. Sic
ergo distincti sunt angeli, ut adhærentes justitiae
nullum velle bonum possint, quo non **65** gaudent ;
et deserentes illam, nullum velle queant, quo non ca-
reant. DISC. Nihil pulchrius, aut justius hac distin-
ctione. Sed si posses dicere, vellem audire cuius-

modi commodum illud fuit, quod et boni angeli justo volendo sic profecerunt¹⁹²², et mali injuste concupiscono sic defecerunt. MAG. Quid illud fuerit non video; sed quidquid fuerit, sufficit scire quia fuit aliquid, ad quod crescere potuerunt; quod non acceperunt, quando creati sunt, ut ad aliud suo merito proflicerent.

CAPUT VII.

Quæstio, an voluntas, et ejus conversio ad quod non debet, sit ipsum malum quod malos facit; et cur non possit rationalis creatura per se de malo converti ad bonum, sicut potest de bono ad malum.

Disc. Et nobis nunc sufficiat hucusque de hoc investigasse¹⁹²³. Sed nescio quid sit¹⁹²⁴, ut cum me spero¹⁹²⁵ ad finem questionis jam pertingere¹⁹²⁶, tunc magis videam velut de radicibus successum quæstionum alias pullulantes consurgere. Ecce enim cum manifestissime videam perversum angelum nulla ratione devenire potuisse in immoderatam boni indigentiam, nisi propter immoderatam concupiscentiam; non parum me movet, unde ipsam inordinatam habuit voluntatem. Si enim bona fuit, propter bonam voluntatem, de tanto bono cecidit in tantum malum. Item: Si bona fuit, Deus illam illi dedit; quia non nisi nihil habuit a se. Si ergo voluit quod Deus dedit velle, quid peccavit? Aut si a se habuit hanc voluntatem, habuit aliquod¹⁹²⁷ bonum, quod non accepit. Quod si mala est, et aliquid est; iterum occurrit quia non nisi a Deo est, a quo est omne quod aliquid est¹⁹²⁸. Et similiter quæri potest quid peccavit babendo voluntatem quam Deus dedit; aut quomodo potuit Deus dare malam voluntatem. Si vero hæc mala¹⁹²⁹ voluntas ab ipso diabolo fuit, et aliquid est, habuit aliquid a se, et non est omnis essentia bona, nec malum erit nihil, sicut solemus dicere; siquidem mala voluntas essentia est; aut si mala voluntas nihil est, propter nihil et ideo sine causa, tam graviter damnatus est. Quod autem dico de voluntate, hoc ipsum dici¹⁹³⁰ potest de concupiscentia, sive desiderio, quoniam et concupiscentia, et desiderium voluntas est: et sicut est bona et mala voluntas, ita est bona¹⁹³¹ et mala concupiscentia, et bonum et malum desiderium. Quod si dicitur quia voluntas est aliqua essentia, et ideo bonum est aliquid; sed conversa ad hoc, quod debet velle, sit bona voluntas; ad id vero, quod non debet, conversa, dicitur voluntas mala: quidquid dixi de voluntate, video posse dici de ipsa conversione voluntatis. Movet enim

A multum me, unde ipsam perversam habuit diabolus voluntatis conversionem, et cetera quæ de voluntate modo dixi¹⁹³². Est adhuc aliud¹⁹³³, quod valde miror, cum considero hanc voluntatis conversionem: cur, videlicet Deus talen fecerit illam naturam, quam tanta excellentia sublimaverat; ut eo quod debuit velle, posset convertere¹⁹³⁴ voluntatem suam ad id quod non debuit; sed de eo quod non debet, non possit ad id quod debet: cum multo magis videatur¹⁹³⁵, potestatem debuisse talis creatura a tali factore accipere faciendi bonum, ad quod facta est¹⁹³⁶; quam faciendi malum, ad quod visitandam facta est. Quod etiam in nostra natura quæri potest, quoniam credimus nullum hominem posse bonam voluntatem habere, nisi dante Deo; B malam vero semper habere posse, sola permissione Dei.

CAPUT VIII.

Quæstio proposita resolvitur. Quod voluntas, et ejus conversio non sit ipsum¹⁹³⁷ malum.

MAG. Nec voluntatem, nec voluntatis conversionem puto negari posse aliquid esse. Nam etsi non sunt substantiae, non tamen probari potest eas non esse essentias, quoniam multæ sunt essentiae præter illam, quæ proprie dicitur substantia. Denique bona voluntas non magis¹⁹³⁸ est aliquid, quam mala voluntas; nec est ista magis malum quam illa bonum. Non enim magis est aliquid voluntas, quæ vult dare misericorditer, quam illa quæ vult rapere violenter; nec magis hæc malum quam illa bonum est. Ergo si mala voluntas est ipsum malum, quod malus aliquis dicitur, erit et bona voluntas ipsum bonum, quo sit aliquis bonus: sed mala voluntas erit nihil, si est ipsum malum quod credimus esse nihil. Bona igitur voluntas nihil erit, quoniam ipsa non magis est aliquid, quam mala voluntas. Quare ipsum bonum quod bonos facit non poterimus negare nihil esse, quoniam ipsum est bona voluntas quæ nihil erit. Sed falsum esse nullus ambigit, bonam voluntatem sive bonum ipsum esse nihil. Itaque mala voluntas non est ipsum malum quod malos facit; sicut nec bona voluntas est ipsum bonum quod bonos facit. Hoc ipsum, quod dixi de voluntate, potest etiam considerari¹⁹³⁹ in conversione voluntatis. Non enim magis est aliquid conversione illa quæ convertit voluntatem de rapina ad tribendum, quam est illa quæ¹⁹⁴⁰ convertit eamdem voluntatem de largitate ad avaritiam; et cetera, quæ

VARIAE LECTIONES.

¹⁹²² Volendo sic perfecerunt *mss.* nolendo sic profecerunt¹⁹²³ Investigasse *mss.* *Vict.* investigare¹⁹²⁴ In *mss.* *Cister.* hoc caput incipit ab his verbis: Sed nescio quid sit, etc. ¹⁹²⁵ Me sperem *mss.* *Vict.* *Cister.* me spero¹⁹²⁶ Jam pertingere *mss.* *Cister.* omitt. Jam¹⁹²⁷ Habuit a se aliquid *mss.* *Vict.* et *Cister.* omitt. a se¹⁹²⁸ A quo omne quod est, aliquid est *mss.* a quo est omne quod aliquid est¹⁹²⁹ Si vero mala *mss.* si vero hæc mala¹⁹³⁰ Hoc idem dici *mss.* *Cister.* et *Vict.* hoc ipsum dici¹⁹³¹ Ita est et bona *mss.* *Vict.* ita est bona¹⁹³² De voluntate modo dixi *mss.* *Vict.* 15 de voluntate conversione modo dixi¹⁹³³ Est adhuc aliquid *mss.* *Vict.* *Gem.* *Bac.* Est adhuc aliud¹⁹³⁴ Posset convertiere *mss.* posset convertere¹⁹³⁵ Cum magis videatur *mss.* cum multo magis videatur¹⁹³⁶ Ad quod facta est. *edit.* *Venet.* *Col.* et *Gothica*, ad quod facta sunt¹⁹³⁷ Converio sit, non ipsum *mss.* conversio non sit ipsum¹⁹³⁸ Bona non magis *mss.* bona voluntas non magis¹⁹³⁹ Potest considerari *mss.* potest etiam considerari¹⁹⁴⁰ Quam illa quæ *mss.* quam est illa quæ

de voluntate paulo ante dixi. Disc. Mihi quoque hoc ipsum videtur ¹⁹⁴¹ quod asseris ¹⁹⁴². MAG. Neque ergo voluntas mala, neque prava voluntatis conversio, est ipsum malum, quo angelus vel homo fit malus, et quod nihil esse dicimus: nunc bona voluntas aut bona voluntatis ¹⁹⁴³ conversio est bonum quo boni sunt.

CAPUT IX.

Quod injustitia sit ipsum malum, et sit nihil.

Disc. Quid ergo dicemus ipsum malum quod males facit: et quid ipsum bonum quod bonos facit? MAG. Justitiam credere debemus esse ipsum bonum quo sunt boni ¹⁹⁴⁴, id est justi, et angelii, et homines; et quo ipsa voluntas bona sive justa dicitur, injustitiam vero ipsum malum esse ¹⁹⁴⁵, quod nihil aliud dicimus esse quam boni privationem, quod malos et malam voluntatem facit: et ideo eamdem injustitiam non aliud esse asserimus quam privationem injustitiae. Quandiu enim voluntas primum data rationali naturae, et simul in ipsa datione ab ipso datore conversa, imo non conversa, sed facta recta ad hoc quod velle debuit, stetit in ipsa rectitudine, quam dicimus veritatem sive injustitiam, in qua facta est, justa ¹⁹⁴⁶ fuit. Cum vero avertit se ab eo quod debuit, et convertit se ad id ¹⁹⁴⁷ quod non debuit, non stetit in originali (ut ita dicam) rectitudine, in qua facta est? Quam cum deseruit, magnum aliqui perdidit; et nihil pro ea, nisi privationem ejus, quae nullam habet essentiam, et quam injustitiam nominamus, suscepit.

66 CAPUT X.

Quomodo malum videatur esse aliquid.

Disc. Quod dicas malum esse privationem boni, concedo; sed nihilominus video bonum privationem esse mali. Et, sicut percipio in privatione mali aliquid aliud fieri, quod bonum dicimus, ita anadiverto in privatione boni aliquid aliud fieri, quod malum nominamus ¹⁹⁴⁸. Quapropter licet quibusdam argumentis malum nihil esse probetur; quoniam malum nonnisi vitium aut corruptio est, quae nullo modo sunt nisi in aliqua essentia, et quanto magis ibi sunt, tanto magis illam redigunt in nihilum; et si eadem essentia omnino deveniat ad nihil, vitium quoque et corruptio inveniuntur.

A nihil: licet, inquam, sic aut alio modo probetur nihil esse malum; non potest animus meus ¹⁹⁴⁹ nisi sola fide acquiescere; si non illud mihi auferatur, quod mihi econtra probat ¹⁹⁵⁰ malum nonnisi aliquid esse. Nam cum auditur nomen mali, frustra horrent corda nostra quod in hujus nominis significacione intelligent, si nihil significatur hoc ¹⁹⁵¹ nomine. Item: Si vox haec, scilicet ¹⁹⁵² malum nomen est; utique significativum ¹⁹⁵³ est. Si autem significativum ¹⁹⁵⁴ est, significat; sed, nonnisi aliquid significat. Quomodo ergo malum est nihil; si quod significat nomen ejus ¹⁹⁵⁵, est aliquid? Denique, cum manente justitia, tanta videatur tranquillitas, tanta quies ut in multis nihil aliud videatur justitia quam quiescere a malo; sicut est castitas, patientia: recedente autem justitia, tam diversus, tam laboriosus tamque multiplex occupet animum ¹⁹⁵⁶ affectus, qui vclut crudelis Dominus miserum homunculum cogat tot turpium et laboriosorum operum cura sollicitum ¹⁹⁵⁷ esse, et ipsis operibus tam graviter laborare: mirum est, si poterit ostendi nihil haec omnia operari.

CAPUT XI [al. X].

Quod malum et nihil non possint per nomen suum probari aliquid esse, sed quasi aliquid.

MAG. Puto quia non ita es insanus ¹⁹⁵⁸ ut dicas nihil esse aliquid, cum tamen non possis negare nihil esse nomen. Quapropter si nihil non potest probare ¹⁹⁵⁹ aliquid esse, per nomen nihil, quomodo astimas te probare malum esse aliquid, per nomen mali. Disc. Nihil agit exemplum, quod litem lite resolvit. Nam et hoc ipsum, nihil, nescio quid sit. Quapropter quoniam in manibus quæstio est de malo ¹⁹⁶⁰, quod dicas esse nihil si vis me docere, quid intelligam esse malum ¹⁹⁶¹, doce me prius quid intelligam esse nihil ¹⁹⁶²: deinde, ad alia quibus propter nomen mali dixi me moveri de eo, ut aliquid esse videatur, respondebis. MAG. Cum nequam differant nihil esse et non aliquid esse, quomodo dici potest quid sit quod non est aliquid ¹⁹⁶³? Disc. Si non est aliquid, quod hoc nomine significatur, non significat aliquid. Si vero non significat aliquid, non est nomen: sed utique nomen est, quanquam igitur nullus dieat nihil esse ali-

VARIAE LECTIONES.

¹⁹⁴¹ Id ipsum videtur mss. Cister. S. Mich. hoc ipsum videtur ¹⁹⁴² Ut asseris mss. quod asseris ¹⁹⁴³ Nec bona voluntatis mss. Cister. Vict. 3, S. Mich. aut bona voluntatis ms. Vict. 13 aut bone voluntatis ms. Vict. 9, aut male voluntatis ¹⁹⁴⁴ Credere dicimus, ipsum bonum, quo sunt boni mss. credere debemus esse ipsum bonum quo sunt boni ¹⁹⁴⁵ Ipsum malum esse ms. Cister. omit. esse ¹⁹⁴⁶ Facta fuit, justa mss. Vict. S. Mich. Cister. facta est, justa fuit ¹⁹⁴⁷ Convertit se ad id ms. Cister. omit. se ¹⁹⁴⁸ Dicimus mss. Vict. Cister. nominamus ¹⁹⁴⁹ Minus mens ms. animus meus ¹⁹⁵⁰ Mihi etiam probat mss. mihi e contra probat ¹⁹⁵¹ Significetur hoc mss. significatur hoc ¹⁹⁵² Hoc scilicet mss. haec, scilicet ¹⁹⁵³ Utique significatum mss. utique significativum ¹⁹⁵⁴ Si autem significatum mss. si autem significativum ¹⁹⁵⁵ Nomine ejus mss. Nomen ejus ¹⁹⁵⁶ Occupat animum mss. Vict. Gem. Corb. Rec. occupat animum ¹⁹⁵⁷ Operum sollicitum mss. operum cura sollicitum ¹⁹⁵⁸ In mss. incipit ab his verbis: M. Puto quia non es insanus, etc. ¹⁹⁵⁹ Nihil potest probari ms. Cister. nihil potes probare mss. nihil potes probare ¹⁹⁶⁰ Quæstio est de malo in manibus mss. Vict. de malo quæstio est in manibus ¹⁹⁶¹ Docere quid si malum mss. docere quid intelligam esse malum ¹⁹⁶² Quid intelligam esse nihil mss. Vict. 13 quid intelligam esse nihil ¹⁹⁶³ Quid sit, et quod non est aliquid mss. quid sit quod non est aliquid ms. Vict. 3 Quid sit quod est aliquid

quid; sed semper nihil esse nihil cogamur fateri ¹⁹⁶⁴, nemo tamen potest ¹⁹⁶⁵ nomen nihil significativum esse ¹⁹⁶⁶ diffiteri. Verum, si hoc ipsum nomen non significat nihil, sed aliquid, id quod significatur, videtur non posse esse nihil, sed magis aliquid. Si ergo quod significatur non est nihil, sed aliquid, qualiter verum erit ut nihil significetur ¹⁹⁶⁷ per hoc nomen, quod est nihil? Quippe si vere nihil dicitur, vere nihil est; et idcirco non est aliquid. Quare, si quod significatur hoc nomine, non est nihil, sed aliquid (quemadmodum consequentia videatur ostendere), falso et incongrue ¹⁹⁶⁸ vocatur hoc nomine. At econtra, si secundum judicium omnium ¹⁹⁶⁹, id quod nominatur nihil vere est nihil, nequam est aliquid; usquamne videtur aliquid consequentius, quam ut hoc ipsum nomen nihil significet, id est non significet ¹⁹⁷⁰ aliquid? Quid itaque est quia hoc nomen, videlicet nihil non significat ¹⁹⁷¹ nihil, sed aliquid; et non significat aliquid, sed nihil? MAG. Forsitan non repugnat, significare nihil et aliquid. DISC. Si non repugnat: aut ista vox diversa consideratione significat nihil et aliquid; aut ¹⁹⁷² inventienda res est aliqua, quae sit aliquid, et nihil. MAG. Quid si utrumque inventiri potest, et diversa, scilicet significationis consideratio in hoc nomine, et eandem rem esse aliquid, et nihil? DISC. Utrumque vellem cognoscere. MAG. Constat quoniam haec vox, scilicet nihil, quantum ad significationem, nullatenus differt ab eo quod dico, non aliquid ¹⁹⁷³. Nihil quoque hoc apertius, quam quod haec vox, scilicet non aliquid, omnem rem penitus et omne quod est aliquid, intellectu removendum; nec omnino ullam rem, aut penitus quod aliquid sit in intellectu retinendum ¹⁹⁷⁴, sua significatione constituit. Sed quoniam remotio aliquuj rei significari nullatenus potest nisi cum significatione ejus ipsius, cuius significatur remotio: nullus enim intelligit quid significet non homo, nisi intelligendo quid sit homo: necesse est ut haec ¹⁹⁷⁵ vox quae est, non aliquid, destruendo id quod est aliquid, significet aliquid. Quoniam vero auferendo omne quod est aliquid, nullam significat essentiam, quam in audientis intellectu retinendam constitut: idcirco vox, non aliquid, nullam rem, aut quod sit aliquid, significat. Igitur haec vox, non aliquid, his

A diversis rationibus aliquatenus significat rem, et aliquid; et nullatenus significat rem, aut aliquid: significat enim removendo, et non significat constituendo. Hac ratione nomen, nihil, quod perimit omne quod est aliquid, et destruendo non significat nihil, sed aliquid; et constituendo non significat aliquid, sed nihil. Quapropter non est necesse, nihil esse aliquid, ideo quia nomen ejus significat aliquid ¹⁹⁷⁶, quolibet modo; sed potius necesse est nihil esse nihil, quia nomen ejus significat hoc modo aliquid. Illo itaque modo nona repugnat malum nihil esse et mali nomen esse significativum; si sic ¹⁹⁷⁷ aliquid perimendo significat, ut nullius rei sit constitutivum ¹⁹⁷⁸. DISC. Nequeo negare nomen nihil, secundum praedictam a te rationem, aliquo modo significare aliquid; sed satis notum est quia illud aliquid, quod isto modo hoc nomine significatur, non nominatur nihil; nec cum audimus hoc nomen, accipimus illud pro illa re ¹⁹⁷⁹, quam ita significat. Illud igitur ¹⁹⁸⁰ quero, pro quo hoc nomen ponitur; et quod intelligimus ¹⁹⁸¹, cum ipsum audimus ¹⁹⁸²: illud, inquam, quero, quid sit. Illud enim hoc nomen proprie ¹⁹⁸³ significat; et idcirco nomen est, quia ejus significativum est ¹⁹⁸⁴, non quia supra dicto modo negando significat aliquid: ejus quippe nomen est, pro cuius significatione inter nomina computatur, et illud vocatur nihil. Illud quero, quomodo sit aliquid, si proprie vocatur nihil; aut qualiter sit nihil, si nomen significativum ejus significat aliquid ¹⁹⁸⁵, aut quomodo idem sit aliquid, et nihil? Illud idem quero de nomine mali; et de eo quod significat, et quod malum nominatur. MAG. Recte queris; quia licet, supposita ratione, malum et nihil significant aliquid, tamen quod significatur non est malum aut nihil ¹⁹⁸⁶: sed est alia ratio ¹⁹⁸⁷ qua significant aliquid, et quod significatur est aliquid; sed non vere aliquid ¹⁹⁸⁸, sed quasi a'iquid. Multa quippe esse dicuntur ¹⁹⁸⁹ secundum formam, quae non sunt secundum rem: ut, timere, secundum forinam vocis, dicitur activum, cum sit **C** 27 passivum, secundum rem. Ita quoque cæcitas dicitur aliquid, secundum formam loquendi, cum non sit aliquid, secundum rem. Sicut enim de aliquo dicimus quia visum habet, et visus est in eo; ita dicimus quia habet cæcitatem, et cæcitas est it

VARIÆ LECTIONES.

¹⁹⁶⁴ Nihil esse, cogamur fateri nihil *mss.* *Vict.* *Bec.* *Gem.* *Corb.* nihil esse nihil cogamur fateri ¹⁹⁶⁵ Nemo potest *mss.* nemo tamen potest ¹⁹⁶⁶ Significatum esse *mss.* significativum esse ¹⁹⁶⁷ Ut significetur *mss.* *Vict.* 6 ut nihil significetur ¹⁹⁶⁸ False et incongrue *mss.* *Vict.* 9. falso et incongrue ¹⁹⁶⁹ Judicium omnium *mss.* judicium omnium ¹⁹⁷⁰ Id non significet *mss.* id est non significet ¹⁹⁷¹ Videlicet non significat *mss.* videlicet nihil non significat ¹⁹⁷² Aut aliquid: aut *mss.* et aliquid, aut ¹⁹⁷³ Dicit non aliquid *mss.* et edit. *Goth.* dico non aliquid ¹⁹⁷⁴ Intellectu retinendum *mss.* in intellectu retinendum ¹⁹⁷⁵ Necesse ut haec *mss.* necesse est ut haec ¹⁹⁷⁶ Nomen significet aliquid *mss.* nomen ejus significat aliquid ¹⁹⁷⁷ Significatum, sed si *mss.* significativum, si sic ¹⁹⁷⁸ *Hic in mss. inc. cap. 41. In titulo* Quomodo malum *mss.* Quod malum ¹⁹⁷⁹ Illud pro illa re *mss.* *Cister.* omit. illud et re ¹⁹⁸⁰ Illud igitur *mss.* *Cister.* illu-i vero ¹⁹⁸¹ Et quid intelligimus *mss.* *Vict.* et quod intelligimus ¹⁹⁸² Cum ipsum audimus *mss.* *Cister.* cum ipsum nomen audimus ¹⁹⁸³ Hoc nomine proprie *mss.* hoc nomen proprie ¹⁹⁸⁴ Ejus significatum est *mss.* ejus significativum est ¹⁹⁸⁵ Significatum significat nihil *mss.* significativum ejus significat aliquid *mss.* *S. Mich.* significativum ejus significat nihil ¹⁹⁸⁶ Significatur malum non est aut nihil *mss.* *Cister.* significatur, non est malum aut nihil ¹⁹⁸⁷ Sed et alia ratio *mss.* est alia ratio ¹⁹⁸⁸ Sed non vere est aliquid *mss.* *Cister.* sed non vere aliquid ¹⁹⁸⁹ Multa quidem dicuntur *mss.* multa quippe dicuntur

eo: cum hæc non sit ¹⁹⁹⁹ aliquid, sed potius non aliquid; et hanc habere, non sit habere aliquid, immo carere eo, quod est aliquid. Cæcitas namque non est aliud quam non visus, aut absentia visus ubi visus debet esse; non visus vero vel ²⁰⁰⁰ absentia visus non magis est aliquid, ubi visus debet esse quam ubi non debet esse. Quare cæcitas non magis est in oculo aliquid quia ibi debet esse visus, quam non visus vel absentia visus in lapide, ubi non debet esse visus. Multa quoque alia similiter dicuntur aliquid, secundum formam loquendi, que non sunt aliquid, quoniam sic loquimur de illis, sicut de rebus existentibus. Hoc ergo modo malum et nihil significant aliquid; et quod significatur, est ²⁰⁰¹ aliquid, non secundum rem, sed secundum formam loquendi. Nihil enim non aliud significat, quam non aliquid, aut absentiam eorum que sunt aliquid; et malum non est aliud, quam non bonum, aut absentia boni, ubi debet et expedit esse bonum. Quod autem non est aliud, quam absentia ejus quod est aliquid, utique non est aliquid. Malum igitur vere est nihil, et nihil non est aliquid, et tamen quodammodo sunt aliquid, quia sic loquimur de his, quasi sint aliquid, cum dieimus: Nihil, vel malum fecit, aut, nihil aut malum est, quod fecit: sicut dicimus: Aliquid, vel bonum fecit, aut, aliquid vel bonum est quod fecit. Hinc est quod cum negamus omnino esse aliquid quod dicit aliquis, ita dicimus: Hoc quod dicas, nihil est. Nam hoc et quod proprio non dicuntur nisi de eo ²⁰⁰² quod est aliquid: et cum ita dicuntur, sicut modo dixi, non dicuntur de eo quod sit aliquid, sed quod quasi aliquid dicitur ²⁰⁰³. Disc. De ratione nominis mali, qua me putabam posse probare manum esse aliquid, satisfecisti.

CAPUT XII.

Quod angelus a se non potuit habere voluntatem primam; et quod multa dicuntur posse aliena potestate, et non posse aliena potentia.

Restat nunc ut me ad alia, quæ mihi malum esse aliquid persuadere nituntur, quid respondere valeam adoevas. MAG. Ut veritatem rei enodare ¹⁹⁹⁵ possimus, longius ¹⁹⁹⁶ aliquantulum exordiri nos oportet; sed et opus est ut tu ea, quæ dicam, non sis contentus singula tantum intelligere, sed omnia simul memoria quasi sub uno intuitu ¹⁹⁹⁷ colligere. Disc. Ego quidem intentus ero quantum potero: verumtamen si in aliquo tardior quam velis existero, non te me exspectare plegeat, prout videris tarditatem meam expetere. MAG. Ponamus ergo Deum nunc facere angelum, quem velit facere beatum; et

A non simul totum, sed per partes et hactenus jam esse factum, ut jam sit aptus ad habendam voluntatem, sed nondum velit aliquid. Disc. Pone quod vis, et expone quod quæro. MAG. An ergo putas quod iste angelus per se possit velle aliquid? Disc. Non bene video quod dicas per se. Quod enim (sicut supra jam dixisti de omni creatura) nihil habet, quod non accepit, nihil potest per se. MAG. Per se dico, per hoc quod jam habet: ut qui habet pedes et quæ sufficiunt ¹⁹⁹⁸ ad potentiam ambulandi, potest ambulare per se; qui autem habet pedes, et non habet incolumentem pedum non potest ambulare per se. Hoc itaque modo quæro an ille angelus, qui jam aptus est ad volendum, et nondum quidquam vult, possit per se velle aliquid? Disc. Puto quia potest, si aliquando vult. MAG. Non respondes ad interrogationem meam. Disc. Quomodo? MAG. Ego quæro de nihil volente, et de potestate quæ præcedit rem: et tu respondes de volente ¹⁹⁹⁹ et de potestate quæ sit cum re. Nam omne quod est, eo ipso quia est ²⁰⁰⁰, potest esse; non autem omne quod est, potuit esse, antequam esset ²⁰⁰¹. Cum ergo quæro utrum ille qui nihil vult, possit velle, quæro potestem ante voluntatem, qua se possit mouere ad voluntatem. Tu vero, cum respondes quia si vult potest, dicas potestem quæ sit cum ipsa voluntate. Necesse enim est si vult, ut possit velle. Disc. Scio duas esse potestates: unam, quæ nondum est in re; alteram, quæ jam est in re. Sed et hoc non possum nescire, quia quidquid ita potest esse ut jam sit, si aliquando non fuit, potuit prius esse. Si enim non potuisse, nunquam esset. Bene ergo aestimo me respondisse, quia qui ideo potest velle, quia jam vult, necesse est eum prius potuisse, quam vellat. MAG. Putas quia quod nihil est, omnino nihil habet; et ideo nullam habet potestem, et sine potestate omnino nihil potest. Disc. Hoc non possum negare. MAG. Aestimo quia mundus, antequam fieret, nihil erat. Disc. Verum dicas. MAG. Ergo omnino nihil potuit, antequam esset. Disc. Ita sequitur. MAG. Non ergo potuit esse, antequam esset. Disc. Et ego dico: Si non potuit esse, impossibile fuit ut esset aliquando. MAG. Et possibile, et impossibile erat, antequam esset: et quidem in cuius potestate non erat ut esset, erat impossibile; sed Deo, in cuius potestate erat ut fieret possibile erat; quia ergo Deus prius mundum potuit facere ²⁰⁰² quam fieret, ideo est mundus; non quia ipse mundus prius potuit esse. Disc. Rationi non possum contradicere; sed usus loquendi non consentit. MAG. Non est mirum.

D

VARIÆ LECTIONES.

¹⁹⁹⁹ Cum hoc non sit mss. cum hæc non sit ²⁰⁰¹ Non visus, vel mss. non vero visus, vel ¹⁹⁹⁹ Et quod significat, est mss. et edit. Ven. et quod significatur, est ¹⁹⁹⁸ Nam et hoc quod proprio non dicitur; non de eo mss. nam hoc, et quod proprio non dicuntur: nisi de eo ¹⁹⁹⁹ Quod est aliquid dicitur, et cum ita dicitur, sicut modo dixi, non dicitur, eo quod sit aliquid, sed quasi aliquid dicitur mss. Quod est aliquid, et cum ita dicuntur, sicut modo dixi, non dicuntur de eo quod sit aliquid; sed quod quasi aliquid dicitur ²⁰⁰⁰ Enodare mss. Vict. enucleare ¹⁹⁹⁶ Longe mss. longius ¹⁹⁹⁷ Uno intuitu mss. Cister. uno contitu ¹⁹⁹⁹ Quæ sufficiunt mss. quæ sufficiunt ¹⁹⁹⁹ De voluntate et mss. de volente et ²⁰⁰⁰ Et ipso quod est mss. eo ipso quia est ²⁰⁰¹ Antequam esset mss. Cister. priusquam esset ²⁰⁰² Mundum facere poterat prius mss. prius mundum potuit facere

Multa namque in communi locutione dicuntur improprie; sed cum oportet²⁰⁰³ medullam veritatis inquire, necesse est impropriateam perturbantem, quantum res expertit et possibile est, secernere. Ex qua impropriate loquendi sit ut sepiissime dicamus rem posse, non quod illa possit, sed quoniam alia res potest; et rem, quae potest, non posse, quoniam alia res non potest: ut, si dico: Liber potest a me scrib., utique liber nihil potest, sed ego possum scribere librum. Et cum dicimus: Iste non potest vinci ab illo, non aliud intelligimus quam ille non potest vincere istum. Hinc est quod dicimus Deum non posse aliquid sibi adversum, aut perversum; quoniam sic est potens in beatitudine et justitia, in quo quoniam beatitudo et justitia non sunt illo diversa, sed unum bonum, sic est omnipotens in simplici bono ut nulla res possit quod noceat²⁰⁰⁴ summum bono: ideo namque non potest²⁰⁰⁵ corrumpi vel mentiri. Ita ergo quidquid non est, antequam sit sua potestate esse non potest; sed, si potest alia res facere ut sit, hoc modo aliena potestate potest esse. Quamvis autem pluribus modis dividi possit potentia vel impotentia, hoc tantum nunc tibi sufficiat quia multa dicuntur posse non sua, sed aliena potestate; et multa non posse non sua, sed²⁰⁰⁶ aliena impotentia. De propria igitur potestate loquor, cum quero de angelo, quem novum posuimus fieri, et hactenus jam esse factum, ut jam aptus²⁰⁰⁷ sit ad habendam voluntatem, sed nihil adhuc velit; an ipse possit per se velle aliud et de ipsa mihi responde. Disc. Si jam sic aptus²⁰⁰⁸ est ad voluntatem ut nihil illi aliud desit quam velle, non video cur per se non possit: quicunque enim aptus est ad videndum, et clavis oculis in luce positus nihil videt, potest tamen videre²⁰⁰⁹ per se: quare ergo non volens similiiter²⁰¹⁰ non velit per se, sicut non videns potest per se videre? MAG. Quia ille non videns habet visum et voluntatem, qua potest movere visum; nunc vero de²⁰¹¹ illo, qui nullam habet voluntatem, loquimur. Quare, responde mihi, si qua res seipsam movet de non velle ad velle, utrum sic ipsa²⁰¹² velit inovere. **68** Disc. Si dixerit quia moveatur non volens, consequens erit ut non a se sed ab alio moveatur, nisi forte si quis subito claudit oculos ad ictum venientem, aut si cogitur quis aliquo incommodo, ut velit quod prius non volebat. Nescio enim an tunc²⁰¹³ prius se velit movere ad hanc voluntatem. MAG. Nullus cogitur vel timore vel sensu alicuius incommodi, nec attrahitur amore ali-

A cuius commodi ad volendum aliquid, nisi qui prius habet naturalem voluntatem vitandi incommodum aut habendi commodum; quia voluntate se movet ad alias voluntates. Disc. Negare nequeo. MAG. Dic ergo quia quidquid se movet ad volendum, prius se vult ita movere. Disc. Ita est. MAG. Quod ergo nihil vult, nullo modo potest se movere ad volendum. Disc. Non possum contradicere. MAG. Restat igitur ut ille angelus, qui jam aptus factus est ad habendam voluntatem, sed tamen nihil vult, non possit habere primam voluntatem a se. Disc. Necesse est fateri me quia nihil potest perse velle, qui nihil vult. MAG. Beatus autem non potest esse, si non vult beatitudinem. Dico autem nunc²⁰¹⁴ beatitudinem, non beatitudinem cum justitia, sed quam volunt omnes, etiam injusti. Omnes quippe volunt bene sibi esse. Exceptio namque hoc, quod omnis natura bona dicitur; duo bona et duo his²⁰¹⁵ contraria mala uso dicuntur: unum bonum est, quod²⁰¹⁶ dicitur justitia, cui contrarium malum²⁰¹⁷ est, iniquitas; alterum bonum est, quod mihi videtur posse dici commodum; et huic malum opponitur incommodum. Sed justitiam quidem non omnes volunt, neque omnes fugiunt iniquitatem; incommodum vero non solum omnis rationalis natura, sed et omne²⁰¹⁸ quod sentire potest, vult; et vult incommodum. Nam nullus vult, nisi quod aliquo modo putat sibi commodum. Hoc igitur modo, bene sibi esse omnes volunt, et male sibi esse nolunt. De hac beatitudine nunc dico, quia²⁰¹⁹ nullus potest esse beatus qui non vult beatitudinem. Nullus namque beatus, potest esse aut habendo quod non vult, aut non habendo quod vult. Disc. Non est negandum. MAG. Nec beatus esse ovet²⁰²⁰ qui non vult justitiam. Disc. Nec hoc minus concedendum.

CAPUT XIII.

Quod accepta sola voluntate beatitudinis, nec aliud posset velle, nec illam non velle; et quidquid vellet²⁰²¹, non esset justa vel injusta voluntas.

MAG. Dicamus ergo Deum illi dare primum solam beatitudinis voluntatem, et videamus an idcirco quia accepit aliquam voluntatem, jam ipse se possit movere ad volendum aliud quam quod accepit velle. Disc. Prosequere quod incœpisti: ego enim paratus sum intelligere. MAG. Constat quia nondum vult aliud quam beatitudinem; quia non aliud accepit velle. Disc. Verum est²⁰²². MAG. Quæro ergo a te an possit se movere ad aliud volendum. Disc.

VARIÆ LECTIONES.

²⁰⁰³ Sed tamen oportet mss. sed cum oportet: ²⁰⁰⁴ Quæ noceat mss. quod noceat ²⁰⁰⁵ Ideo non potest mss. ideo namque non potest²⁰⁰⁶ Non posse sua sed mss. Vict. S. Mich. non posse non sua sed²⁰⁰⁷ Ut et aptus jam mss. Vict. ut aptus ms. Cister. ut iam aptus²⁰⁰⁸ Si jam sit aptus mss. si jam sic aptus²⁰⁰⁹ Potest tamen videre mss. Vict. omit. tamen²⁰¹⁰ Non volens simpliciter mss. non volens similiiter²⁰¹¹ Nos vero de mss. nunc vero de²⁰¹² Ut sic ipsa mss. utrum sic ipsa²⁰¹³ Enim tunc mss. enim an tunc²⁰¹⁴ Dico enim nunc mss. Vict. Gem. Bec. Corb. Dico autem nunc²⁰¹⁵ Dividitur in duo bona et duo his mss. dicitur. Duo bona, et duo his²⁰¹⁶ Bonum, et quod mss. bonum est quod²⁰¹⁷ Contrarium malum mss. contrarium est malum²⁰¹⁸ Sed et omne mss. Cister. sed etiam opne²⁰¹⁹ Nunc dico quia mss. Cister. non dico quia²⁰²⁰ Beatus esse potest mss. beatus esse debet²⁰²¹ Quidquid vellet ms. Vict. 9 quidquid non vellet²⁰²² M. Constat quia nondum aliud accepit velle. D. Unde est mss. M. Constat quia nondum vult aliud quam beatitudinem, quia non aliud accepit velle. D. verum est

Neque videre quomodo se moveat ad volendum aliud quam beatitudinem, qui aliud non ²⁰²² vult. Nam si vult se movere ad aliud volendum, vult utique aliud ²⁰²³. MAG. Sicut ergo, nulla voluntate abduc data, nihil poterat per se velle ²⁰²⁴, ita, sola voluntate beatitudinis accepta, nullam aliam a se potest habere voluntatem. Disc. Ita est. MAG. Nonne si putat prodesse aliquid ad adipiscendam beatitudinem, potest se movere ad volendum illud? Disc. Dubito quid respondeam, nam si non potest, non video quomodo velit ²⁰²⁵ beatitudinem qui non potest velle quo se adipisci posse beatitudinem putat; si vero potest, non intelligo quomodo non possit velle aliud. MAG. Qui vult aliquid non propter rem quam videatur velle, sed propter aliud, quid proprie judicandus est velle? an aliud quod dicitur velle, an aliud propter quod vult? Disc. Illud utique ²⁰²⁶, propter quod vult, videtur ²⁰²⁷ velle. MAG. Qui ergo vult aliquid propter beatitudinem, non aliud vult quam beatitudinem: quare potest et quod putat prodesse ad beatitudinem, et solam beatitudinem velle. Disc. Satis est planum. MAG. Quero adhuc an accepta hac sola voluntate possit non velle beatitudinem. Disc. Non potest utrumque simul et velle, et non velle. MAG. Verum est. Sed non quero, sed quero an possit deserere hanc voluntatem, et movere se de velle ad non velle beatitudinem? Disc. Siquidem hoc facit nolens, non ipse facit; si vero volens ²⁰²⁸, aliud vult quam beatitudinem; sed non vult aliud; quare manifestum puto quia nullatenus potest per se non velle id quod solum ²⁰²⁹ accepit velle. MAG. Bene intelligis. Sed responde mihi adhuc: Si potest non velle ²⁰³⁰ beatitudinem, quanto majorem eam intelliget qui nihil nisi beatitudinem vult et non potest non velle ²⁰³¹ beatitudinem? Disc. Si non tanto magis vellet beatitudinem quanto meliorem ac majorem illam putaret, aut omnino non vellet beatitudinem ²⁰³², aut vellet aliquid aliud propter quod meliorem nollet; sed dicimus quia illam vult, et non aliud. MAG. Vult ergo esse beatus quanto altius hoc esse posse cognoscit. Disc. Procul dubio vult. MAG. Ergo vult similis esse Deo. Disc. Nihil apertius. MAG. Quid tibi videtur? an esset injusta ²⁰³⁴ voluntas, si hoc modo similis vellet esse Deo? Disc. Nec justam volo dicere, quia vellet quod non conveniret; nec injustam, quia ex necessitate vellet. MAG. At eum qui vult beatitudinem solam, commoda

A tantum velle posuimus. Disc. Ita est. MAG. Si ergo ille ²⁰³⁵, qui nihil vellet nisi commoda, non posset habere majora et veriora, velle ne minora quibuscunque uti posset? Disc. Imo non posset non velle quilibet insima, si majora ²⁰³⁶ non posset. MAG. Nonne, cum vellet commoda insima et immunda, quibus irrationalia animalia delectantur, esset eadem voluntas injusta et vituperabilis? Disc. Quomodo injusta aut reprehendenda voluntas esset; quia vellet, quod non posse non velle accepisset ²⁰³⁷? MAG. Voluntatem tamen ipsam, sive cum vult summa commoda, sive cum vult insima, constat esse opus et donum Dei, sicut est vita aut sensibilitas, et non esse in ea ²⁰³⁸ justitiam sive injustitiam. Disc. Non est dubium. MAG. Ergo in quantum essentia est bonum, aliquid est; quantum vero ad justitiam pertinet sive injustitiam, nec bona nec mala est. Disc. Nihil clarus. MAG. Sed non debet esse beatus, si non habet justam voluntatem; imo non potest perfecte nec laudabiliter esse beatus, qui vult quod nec potest, nec debet esse. Disc. Multum patet.

CAPUT XIV.

Quod similiter sit, si sola accepta est voluntas rectitudinis: et idcirco utramque voluntatem accepit simul ut et justus ²⁰³⁹, et ut beatus esset.

MAG. Consideremus ergo de justitiae voluntate. Si daretur eidem angelo velle solum quod eum velle conveniret, an posset aliud velle; aut si posset ²⁰⁴⁰ non velle per se, quod accepisset velle? Disc. Omnino quod vidimus in voluntate beatitudinis, necesse est in hac quoque voluntate evenire. MAG. Ergo nec justam, nec injustam haberet voluntatem. Sicut enim ibi non esset voluntas injusta, si vellet inconvenientia. Quoniam hoc non posset non velle; ita hic si vellet inconvenientia, non idcirco ²⁰⁴¹ esset justa voluntas; quoniam sic hoc accepisset, ut non posset aliter velle. Disc. Ita est. MAG. Quoniam ergo nec solummodo ²⁰⁴² volendo beatitudinem, nec solummodo volendo **69** quod convenit, cum ex necessitate sic velit, justus vel injustus potest appellari; nec potest nec debet esse beatus nisi velit, et nisi juste velit: necesse est ut sic faciat Deus utramque voluntatem in illo convenire, ut et beatus esse velit, et juste velit: quatenus ²⁰⁴³ addita justitia sic temperet voluntatem beatitudinis, et resecet voluntatis excessum, et excedendi non amputet potestatem, ut, cum per hoc quia volet ²⁰⁴⁴ beatus esse, modum pos-

VARIE LECTIONES.

²⁰²² Quia aliud non *mss.* qui aliud non ²⁰²⁴ Vult utique aliud *mss.* Cister. omit. utique ²⁰²⁵ Nihil poterat se velle *mss.* Nihil poterat per se velle ²⁰²⁶ Quod velit *mss.* quomodo velit ²⁰²⁷ Illud itaque *mss.* illud utique ²⁰²⁸ Quod vult videtur *mss.* quod videtur ²⁰²⁹ Si vero volens, aliud vult *mss.* Vict. 9 si vero facit volens, vult aliud ²⁰³⁰ Ad quod solum *mss.* id quod solum ²⁰³¹ Si non potest non velle *mss.* Gem. Corb. Becc. si potest velle *mss.* Vict. Cister. S. Mich. si potest non velle ²⁰³² Non potest nisi velle *mss.* non potest non velle ²⁰³³ Omnino si vellet beatitudinem, aut vellet aliud *mss.* omnino non vellet beatitudinem, aut vellet aliquid aliud ²⁰³⁴ An esset justa *mss.* an esset injusta ²⁰³⁵ Possumus si ergo ille *mss.* possumus D. Ita est. M. Si ergo ille ²⁰³⁶ Nec vellet quilibet insima, sic majora *mss.* non velle quilibet insima, si majora ²⁰³⁷ Non posse velle accepisset *mss.* non posse non velle accepisset ²⁰³⁸ Aut non esse in eo *mss.* et non esse in ea *mss.* Cister. et non esse in eo ²⁰³⁹ Et ut justus *mss.* ut et justus ²⁰⁴⁰ Aut si non posset *mss.* aut si posset ²⁰⁴¹ Inconvenientia, nec idcirco ²⁰⁴² Alter velle. Quoniam ergo nec solummodo *mss.* alter velle D. Ita est. M. Quoniam ergo solummodo ²⁰⁴³ Esse velit. Quatenus *mss.* esse velit, et juste velit, quatenus ²⁰⁴⁴ Per hoc quod volet *mss.* per hoc quia volet

sit excedere; per hoc quia juste volet²⁰⁵⁸, non velit excedere: et sic justam habens beatitudinis voluntatem, possit et debet esse beatus: qui non volendo quod non debet velle, cum tamen possit, mereatur ut quod velle non debet, nunquam velle possit; et semper tenendo justitiam per moderatam voluntatem nullo modo indigeat; aut si deseruerit justitiam per immoderatam voluntatem, omni modo indigeat²⁰⁵⁹. Disc. Nihil convenientius cogitari potest. Mag. Memento quia, cum superius considerabamus solam beatitudinis voluntatem sine hac meta, quam addidimus, ut sub Deo se coerceat, dicebamus in ea non esse justitiam vel injustitiam, quidquid vellet. Disc. Bene memini.

CAPUT XV [al., XIV].

Quod justitia sit aliquid.

Mag. An putas aliquid²⁰⁶⁰ esse quod additum eidem voluntati temperat illam²⁰⁶¹, ne plus velit²⁰⁶² quam velle oportet, et expedit? Disc. Nullus intellectus, nihil hoc esse putabit. Mag. Hoc, satis credo, animadvertis non aliud esse quam justitiam. Disc. Nihil aliud cogitari potest. Mag. Certum est igitur justitiam esse aliquid. Disc. Imo valde aliquid bonum. Mag. Antequam acciperet justitiam hanc, voluntas illa debebat velle et non velle secundum justitiam? Disc. Non debebat quod ideo non habebat²⁰⁶³, quia non acceperat. Mag. Postquam autem accepit²⁰⁶⁴: non dubitas debere, nisi aliqua violentia amittat? Disc. Semper eam huic debito alligata puto, sive teneat quod accepit sive sponte deserat. Mag. Recte judicas²⁰⁶⁵. Sed quid, si voluntas eadem justitiam tam utiliter et tam sapienter additam sibi, nulla indigentia et nulla violentia cogente, deserat, utendo sponte sua potestate, id est plus volendo quam debeat? An remanabit aliquid aliud cum ipsa voluntate, quam quod prius considerabamus ante additamentum justitiae? Disc. Quoniam²⁰⁶⁶ nihil aliud est additum quam justitia, separata justitia nihil aliud certum est remanere, quam quod prius erat, nisi quia debitricem fecit eam accepta justitia, et quasi quedam pulchra vestigia sui reliquit derelicta eadem justitia. Eo enim ipso, quo debitrix justitiae permanet, monstratur honestate justitiae fuisse decorata. Sed et hoc satis justum est, ut quod seipso accepit justitiam, eam semper debeat²⁰⁶⁷, nisi violenter amiserit. Et certe multum dignior natura probatur, quae vel ali-

A quando habuisse et semper habere ut habeat tam honestum bonum convincitur²⁰⁶⁸, quam quae hoc ipsum non habere nec debere aliquando cognoscitur. Mag. Bene consideras: sed adde huic tuae sententiae, quia quanto natura, quae hoc habuit²⁰⁶⁹ et debet, monstratur laudabilior, tanto persona, quae non habet quod debet, convincitur vituperabiliior. Disc. Vehementer assentio. Mag. Discernere mihi bene, quid ibi monstret²⁰⁷⁰ naturam laudabilem, et quid faciat personam vituperabilem. Disc. Habuisse vel debere monstrat naturalem dignitatem, et non habere facit personalem in honestatem. Debere enim²⁰⁷¹, factum est ab eo qui dedit; non habere vero, factum est ab ipso²⁰⁷² qui deseruit. Ideo namque debet, qui accepit; ideo vero non habet, quia deseruit²⁰⁷³. Mag. Non ergo reprehendis²⁰⁷⁴ in ipsa voluntate, quae non stetit in justitia, debere justitiam; sed non habere justitiam. Disc. Omnino nihil aliud ibi reprehendo quam absentiam justitiae, sive non habere justitiam. Nam, sicut jam dixi, debere, decorat²⁰⁷⁵; non habere vero, deturpat; et quo magis illud decet, eo magis istud dederet: imo, non ob aliud voluntatem illam deturpat ex propria culpa non habere, quam quia illam decorat ex bonitate dantis debere habere²⁰⁷⁶. Mag. Nonne jam voluntatem ipsam, quae non habet justitiam, quam debet habere, judicas injustam, et in illa esse injustitiam? Disc. Quis non ita judicet? Mag. Si non esset injusta, nec esset in illa injustitia; puto quia nihil in ea reprehenderes. Disc. Nihil omnino. Mag. Ergo nihil aliud in ea reprehendis quam injustitiam, et quia injusta est. Disc. Non possum aliud quidquam in ea reprehendere. Mag. Si ergo nihil aliud ibi reprehendis quam absentiam justitiae, et illam non habere justitiam, sicut paulo ante dixisti; et iterum verum est quia nihil aliud reprehendis in ea, quam in illa esse injustitiam, sive illam esse injustitiam; palam est quia non aliud in illa est injustitia aut esse injustam, quam absentia justitiae aut non habere justitiam. Disc. Nullo modo possunt haec esse diversa. Mag. Sicut igitur absentia justitiae et non habere justitiam, nullam essentiam habet²⁰⁷⁷, ita injustitia, et esse injustum, nullum habet esse²⁰⁷⁸, et ideo non est aliquid, sed nihil. Disc. Non est consequentius aliquid. Mag. Memento etiam jam D constare quia recedente justitia, excepto debito justitiae, nihil aliud illi remansit²⁰⁷⁹ quam quod ha-

VARIÆ LECTIONES.

²⁰⁵⁸ Per hoc quod juste volet, non volet mss. pec hoc quia juste volet, non velit²⁰⁶⁰ Omnino indigeat mss. *Vict.* *Gem. Bec. Corb.* omni modo indigeat²⁰⁶¹ M. An putas aliquid, etc. *hic incipit caput 15. in mss.* ²⁰⁶² Temperet illam mss. *Vict.* temperat illam²⁰⁶³ Ne plus velit ms. *Vict.* 3 nec plus velit²⁰⁶⁴ Ideo non debebat mss. ideo non habebat²⁰⁶⁵ Postquam autem non accepit mss. postquam autem accepit²⁰⁶⁶ Recte asseris mss. *Vict.* *Cister.* Recte judicas²⁰⁶⁷ Justitiae? Quoniam mss. justitia. D. Quoniam²⁰⁶⁸ Justitiam, servare eam semper debebat mss. *Cister. Gem. Bec. Corb.* omitt. servare²⁰⁶⁹ Communiter mss. convincentur mss. *S. Mick.* convinceretur²⁰⁷⁰ Quam quia hoc mss. quam quae hoc²⁰⁷¹ Habuit, quod debet mss. habuit et debet²⁰⁷² quid tibi monstret mss. quid tibi monstret²⁰⁷³ Habere enim mss. debere enim²⁰⁷⁴ Non habere, factum ab ipso mss. non habere vero, factum est ab ipso²⁰⁷⁵ Quia deseruit mss. *Vict.* *Cister.* quia dereliquit²⁰⁷⁶ Reprehendas in mss. reprehendis in²⁰⁷⁷ Habere decorat mss. debere decorat²⁰⁷⁸ Dantis habere debere mss. *Gem. Bec. Corb.* *Vict.* dantis debere habere²⁰⁷⁹ Essentiam habent mss. *Gem. Bec. Corb.* *Vict.* essentia habet²⁰⁸⁰ Nullum habent esse ms. *Cister.* nullum habet esse²⁰⁸¹ Ibi remansit mss. et remansit

bebat ante susceptam justitiam. Disc. Constat utique. A MAG. At injusta non erat, nec injustitiam babebat, antequam haberet justitiam. Disc. Non. MAG. Ergo, aut recedente justitia ²⁰⁶⁸, non est in illa injustitia, nec est injusta; aut nihil est injustitia, vel esse injustum. Disc. Non potest videri aliquid magis necessarium. MAG. At injustitiam illam habere, et esse injustam, post desertam justitiam concessisti. Disc. Imo non possum non videre. MAG. Nihil igitur est injustitia, vel esse injustum. Disc. Credentem me fecisti scire quod nesciens credebam.

CAPUT XVI.

Quod injustitia non sit ²⁰⁶⁹, nisi absentia debitæ justitiae.

MAG. Aestimo te jam cognoscere, cum ²⁰⁷⁰ injustitia non sit aliud quam absentia justitiae, nec injustum esse aliud quam non habere justitiam, cur non ante datam, sed post derelictam justitiam, eadem absentia justitiae vocetur injustitia, et non habere justitiam, sit injustum esse, et sit utrumque reprehensibile: non enim propter aliud, nisi quia non dedecet abesse justitiam, nisi ubi debet esse. Sicut enim virum, qui nondum debet habere barbam, non dedecet non habere, cum vero jami debet habere, indecorum est non habere, ita naturam, quæ non debet habere justitiam, non deformat non habere; illam vero, quæ habere debet, dehonesta non habere: et quanto magis debere habere ²⁰⁷¹, virilem ostendit naturam ²⁰⁷², tanto magis non habere, sedat virilem figuram. Disc. Sufficenter video injustitiam non esse, nisi absentiam justitiae, ubi debet esse justitia.

CAPUT XVII [al., XVI].

Cur desertor angelus non possit redire ad justitiam.

MAG. Cum posuimus ²⁰⁷³ solam voluntatem beatitudinis præfato angelo dari ²⁰⁷⁴, vidimus eum nihil potuisse **70** velle aliud. Disc. Aperte vidimus quod dicas. MAG. An modo, derelicta justitia et remanente illa sola ²⁰⁷⁵ voluntate, quæ prius fuerat, beatitudinis, potest idem desertor ad voluntatem justitiae redire per se ad quam non potuit, antequam daretur, venire? Disc. Sed modo multo minus: tunc enim conditione naturæ non poterat habere; nunc vero merito quoque culpæ non debet habere. MAG. Nullo ergo modo potest habere justitiam a se, cum non habet justitiam; quia nec antequam eam accipiat ²⁰⁷⁶, nec postquam eam deseruit ²⁰⁷⁷. Disc. Non debet aliquid habere a se.

VARIE LECTIOINES.

²⁰⁶⁸ Aut recedente injustitia *mss.* *S. Mich.* aut recedente justitia ²⁰⁶⁹ Non injustitia sit *mss.* injustitia non sit ²⁰⁷⁰ Etiam te cognoscere jam, quod cum *mss.* *Vict. Gem. Rec. Corb.* te jam cognoscere cum justitia ²⁰⁷¹ Debet habere *mss.* *Vict. Gem. Rec. Corb.* debere habere ²⁰⁷² Virilem ostendit naturam *mss.* *Vict. 9* virilis ostendit natura ²⁰⁷³ Cum posuimus, etc. *hic incipit caput 17.* ²⁰⁷⁴ Angelo dari ²⁰⁷⁵ Illa solum *mss.* illa sola ²⁰⁷⁶ Eam accipit. *mss.* accipiat ²⁰⁷⁷ Eam deserit *mss.* omit. eam ²⁰⁷⁸ Nonne aliquo modo, etc. in *mss.* *hic incipit caput 18.* ²⁰⁷⁹ Cum ipse haberet *mss.* *Cister.* omit. ipse ²⁰⁸⁰ Accepterant ambo *mss.* et *edit. Goth.* accepterunt ambo ²⁰⁸¹ In *mss.* continuatur *præcedens caput* ²⁰⁸² Eos habere gratiam *mss.* et *edit. Goth.* eos debere gratiam ²⁰⁸³ Quantum ad *mss.* *S. Mich.* quantum ad ²⁰⁸⁴ Deus injustum facit, quando non facit justum, quem justum facere potest. *mss.* et *edit. Goth.* omit. *hæc omnia* ²⁰⁸⁵ Malum angelum, angelum facit injustum *mss.* *Vict. Rec. Gem. Corb.* malum angelum facit injustum ²⁰⁸⁶ In quantum sit, bonum est, et nulla res mala sit *mss.* in quantum est, bonum sit, et nulla res malum sit ²⁰⁸⁷ Esse bonum aliquod *mss.* *Vict. Cist.* esse bonum aliquid

CAPUT XVIII [al., XVII].

Quomodo malus angelus se fecit injustum, et bonus se justum: et quod malus sic debet Deo gratias pro bonis, quæ accepit, et deseruit; sicut bonus, qui servavit accepta.

MAG. Nonne aliquo modo ²⁰⁷⁸, vel cum haberet ²⁰⁷⁹, potuit ipse sibi dare justitiam? Disc. Quomodo potuisset? MAG. Pluribus modis dicimur facere: dicimur enim facere aliquid, cum esse facimus rem; et cum facere possumus ut non sit, et non facimus. Hoc itaque modo potuit ipse sibi dare justitiam, quia potuit sibi auferre eam, et potuit non auferre: quomodo ille, qui stetit in veritate in qua factus est, non fecit, cum potuit, ut eam non haberet; et ita eam ipse sibi dedit, et totum hoc a Deo accepit: ab eo enim acceperunt ambo ²⁰⁸⁰ habere, et posse tenere, et posse deserere. Hoc ultimum ideo Deus dedit ut possent sibi dare aliquo modo justitiam. Si enim nullo modo eam sibi possent auferre, nullo modo possent sibi dare. Qui ergo hoc modo sibi dedit eam, hoc ipsum a Deo accipit ut sibi eam daret ²⁰⁸¹. Disc. Video quia non auferendo potuerunt sibi dare justitiam; sed alter sibi dedit, alter sibi abstulit. MAG. Vides ergo Deo parem eos debere gratiam ²⁰⁸², quantum ad ²⁰⁸³ bonitatem ipsius, nec diabolum ideo minus debere Deo reddere, quod Dei est; quia sibi abstulit quod Deus dedit, et noluit accipere quod Deus obtulit. Disc. Video. MAG. Semper igitur debet Deo gratias agere malus angelus pro beatitudine quam sibi abstulit; sicut bonus pro ea quam sibi ipse dedit. Disc. Verissimum est. MAG. Aestimo quia animadvertis Deum nullo modo posse facere injustum, nisi injustum non faciendo justum, cum possit ²⁰⁸⁴. Nam ante acceptam justitiam nullus est justus, vel injustus; et nullus post acceptam justitiam sit injustus, nisi sponte deserta justitia. Sicut ergo bonus angelus fecit se justum, non auferendo sibi justitiam, cum potuit, ita Deus malum angelum facit injustum ²⁰⁸⁵, non reddendo ei justitiam, cum possit. Disc. Facile cognoscitur.

CAPUT XIX.

Quod voluntas, in quantum est, bonum sit; et nulla res mala sit ²⁰⁸⁶.

MAG. Redeamus ad considerationem voluntatis; et reminiscamur quod consideramus, voluntatem scilicet beatitudinis, quidquid velit, non esse malum, sed esse bonum aliquod ²⁰⁸⁷, antequam acci-

piat justitiam. Unde consequitur quia cum deserit acceptam justitiam (si eadem essentia est, quæ prius erat) bonum est aliquid²⁰⁸⁸, quantum ad hoc quod est; quantum vero ad hoc quia justitia quæ fuit in illa, non est, dicitur mala et injusta. Nam si velle D^ro similem esse malum esset, Filius Dei non vellet similis esse Patri: aut velle quaslibet infirmas voluntates, esset malum; mala diceretur voluntas brutorum animalium. Sed nec voluntas Filii Dei est mala, quia est justa; nec voluntas irrationalis mala dicitur, quia non est injusta. Unde sequitur nullam voluntatem esse malum, sed esse bonum in quantum est, quia opus Dei est; nec nisi in quantum est injusta, malum esse²⁰⁸⁹: et quoniam nulla res mala dicitur, nisi mala voluntas, aut propter malam voluntatem, ut malus homo, et mala actio: nihil est apertius quam nullam rem esse malum²⁰⁹⁰, nec aliud esse malum quam absentiam justitiae derelictæ in voluntate, aut in aliqua re propter malam voluntatem.

CAPUT XX.

Quomodo Deus faciat malas et voluntates²⁰⁹¹ et actiones: et quomodo accipiantur ab eo.

Disc. Sic tua disputatio veris, et necessariis aperi-
tisne rationibus concatenatur ut nulla ratione, quod
dicas, dissolvi posse videam: nisi quia video ali-
quid²⁰⁹² consequi, quod nec dici debere²⁰⁹³ credo,
nec quomodo non sit²⁰⁹⁴ si vera sunt quæ dicas, non
video. Nam si velle esse similem Deo, non nihil, nec
malum, sed quoddam bonum est; non nisi ab eo, a
quo est omne quod est²⁰⁹⁵, haberi potuit. Si ergo
angelus non habuit quod non accepit, quod habuit,
ab illo accepit a quo habuit. Quid autem ab illo ac-
cepit, quod ille non dedit? Quare se habuit velle
esse similem Deo, ideo habuit, quia Deus dedit.
Mag. Quid mirum, si quemadmodum Deus dicitur
inducere²⁰⁹⁶ in temptationem, quando non liberat ab
ea²⁰⁹⁷, ita fatemur eum dare voluntatem malam,
non prohibendo eam cum potest: præsertim, cum
potestas volendi quilibet²⁰⁹⁸ non nisi ab illo sit?
Disc. Hoc modo non videtur esse inconveniens. Mag.
Si ergo datio non est sine acceptance: quemadmodum
non inusitate dicitur dare, et qui sponte concedit,
et qui non approbando permittit, ita non incongrue
accipere dicitur, et qui concessa suscipit, et qui illi-
cita præsumit. Disc. Nec incongruum, nec inusita-
tum mihi videtur quod dicas. Mag. Quid ergo dici-
mus contra veritatem, si dicimus cum diabolus vo-
luit quod non debuit, hoc illum et a Deo accepisse,
quia Deus permisit; et non accepisse, quia ille non

A consensit? Disc. Nihil hic repugnare²⁰⁹⁹ videtur ve-
ritati. Mag. Cum igitur diabolus convertit voluntate-
tem ad quod non debuit, et ipsum velle, et ipsa con-
versio fuit aliquid; et tamen non nisi a Deo et de
Dei voluntate aliquid habuit, quoniam nec velle ali-
quid, nec movere potuit voluntatem, nisi illo per-
mittente, qui fecit omnes²¹⁰⁰ naturas substantiales
et accidentales, universales et individuales²¹⁰¹. Et
quantum enim voluntas, et conversio, sive motus
volontatis est aliquid, bonum est, et Dei est; in
quantum vero justitia caret, sine qua esse non debet,
non simpliciter malum, sed aliquid malum est: et
quod malum est, non Dei, sed voluntis, sive move-
ntis voluntatem²¹⁰² est. Simplex quippe malum, est
injustitia; quoniam non est aliud quam malum, quod
nihil est. Aliquid vero²¹⁰³ malum est natura, in qua
est injustitia, quia est aliquid et aliud quam injus-
titia, quæ malum et nihil est. Quare quod aliquid
est, a Deo sit, et Dei est; quod vero nihil est, id est
malum, ab injusto sit, et ejus est. Disc. Quod qui-
dem Deus naturas rerum omnium faciat, fatendum
est; quod vero singulas actiones perversarum volun-
tatum, velut ipsum pravum motum voluntatis, quo-
ipsa mala voluntas se movet, faciat, quis concedat?
Mag. Quid mirum, si dicimus Deum facere singulas
actiones, quæ sunt mala voluntate, cum fateamur
eum facere singulas substantias, quæ sunt in-
justa voluntate et inbonesta actione? Disc. Non
habeo quid contradicam: quippe nec negare possum
vere aliquid esse²¹⁰⁴ quamlibet actionem; nec fateri
volo non fieri a Deo, quod vere aliquam habet essen-
tiā. Neque ista tua ratio ullo modo accusat Deum,
aut excusat diabolum? sed omnino Deum⁷¹ ex-
cusat, et diabolum accusat. Sed velle scire utrum
idem desertor angelus ista de se presciverit.

CAPUT XXI.

Quod malus angelus non potuit præscire se casuram esse.

Mag. Cum queris utrum ille angelus, qui non
stetit in veritate, præsciverit se esse casuram²¹⁰⁵, discernendum est de qua scientia dicas. Nam si
de illa scientia queritur, quæ non est nisi²¹⁰⁶ cum
certa ratione aliquid intelligitur, omnino respondeo
non posse sciri²¹⁰⁷ quod potest non esse. Quod enim
non esse potest esse nequaquam certa potest collig-
itatione. Quapropter constat illum nullatenus potuisse
præscire casum suum, quem necesse non erat esse
futurum²¹⁰⁸. Ponamus enim non fuisse futurum ca-
sum illum; an itaque putas præsciri potuisse, si fu-

VARIÆ LECTIONES.

²⁰⁸⁸ Erat bonum aliquid. *mss.* erat, bonum est aliquid²⁰⁸⁹ Injusta ma. um esse *mss.* injusta malum esse²⁰⁹⁰ Esse malum *mss.* esse malum²⁰⁹¹ Malas voluntates *mss.* malas et voluntates²⁰⁹² Video aliud *mss.* video al quid²⁰⁹³ Nec dici debere *mss.* S. Mich. dici non debere²⁰⁹⁴ Quomodo non sunt *mss.* quomodo non sit²⁰⁹⁵ Omne bonum, quod est *mss.* omne quod est²⁰⁹⁶ Dicitur inducere *mss.* Deus dicitur indu-
cer²⁰⁹⁷ Liberat de ea *mss.* liberal ab ea²⁰⁹⁸ Volendi quelibet *mss.* volendi quilibet²⁰⁹⁹ Nihil hoc re-
pugnare *mss.* nihil hic repugnare²¹⁰⁰ Qui fecit omnes *mss.* Cister. qui facit omnes²¹⁰¹ Et individuales *mss.*
et individuas²¹⁰² Volutatem, *mss.* Vict. Boc. Gem. Corb. et Edit. Goth. voluntatem est.²¹⁰³ Aliud vero
mss. Aliquid vero²¹⁰⁴ Cum fatemur *mss.* cum fateamur²¹⁰⁵ Vere aliud esse *mss.* vere aliquid esse²¹⁰⁶ So-
esse casuram *mss.* Cister. omit. esse²¹⁰⁷ Qua non nisi *mss.* quæ non est nisi²¹⁰⁸ Non posse sciri edit.
Goth. non posse scire²¹⁰⁹ Necesse non erat futurum *mss.* necesse non erat esse futurum

turus non erat? Disc. Videtur non posse præsciri, quod potest futurum non esse; nec posse non esse futurum, quod præscitur. Sed reminiscor nunc illius famosissimæ quæstionis de præscientia divina et libero arbitrio, quamvis enim tanta auctoritate assertatur, et tanta teneatur utilitate ut nullatenus propter ullam humanam²¹¹⁰ rationem dubitandum sit divinam præscientiam et liberum arbitrium sibi in vicem consentire, tamen quantum ad rationis considerationem quæ videtur, spectat²¹¹¹, insociabiliter videntur dissentire: unde videmus²¹¹² in hac quæstione nonnullos sic in unam partem vergentes, ut alteram omnino deserant²¹¹³, unda infidelitatis subnigente²¹¹⁴, perire; multos vero, velut contrariae ventis hinc inde contra invicem sustentando quassantibus, periclitari. Cum vero divinam constet²¹¹⁵ præscientiam esse omnium, quæ sunt libero arbitrio, nec aliquid horum²¹¹⁶ sit ex necessitate, nihilominus videtur posse non esse futurum, quod præscitur. Mag. Breviter interim hoc respondeo²¹¹⁷. Præscientia Dei non proprie dicitur præscientia: cui enim omnia semper sunt præsentia, non habet futu-
rōdūm præscientiam, sed presentium scientiam. Cum ergo alia sit ratio de præscientia futuræ, quam de presentis rei scientia; non est necesse divinam præscientiam, et illam, de qua quærimus, eamdem habere consequentiam. Disc. Assentio. Mag. Redeamus ad illam, quæ erat in manibus, quæstionem. Disc. Placet quod dicis. Sed eo pacto, ut cum de illa, cuius mentionem feci²¹¹⁸, quæsiero, mihi respondere quod inde Deus tibi dignabitur ostendere, non renuas. Valde namque necessaria est ejus solutio, si jam ab aliquo facta est, aut si fiat: fateor enim nondum alicubi, excepta divina auctoritate, cui indubitanter credo, me legisse rationem, quæ mihi sufficeret ad ejusdem solutionis intellectum. Mag. Cum ad illam veniemus, si forte venerimus, erit sicut Deus dabit. Nunc autem, quoniam supra posita ratione patet apostolam angelum non potuisse præscire ruinam suam, ea præscientia, quam rei necessitas sequitur: accipe adhuc aliam rationem, qæ non solum præscientia, sed et estimatione aut quilibet suspicione suum enim præsensisse casum excludit. Disc. Hoc exspecto²¹¹⁹. Mag. Si adhuc in bona voluntate stans præsciebat se casum, aut volebat ut ita fieret, aut non volebat²¹²⁰. Disc. Unum horum necesse est verum esse. Mag. Se i si

A cum præscientia voluntatem habebat aliquando cadi-
denti; jam ipsa mala voluntate ceciderat. Disc. Patet quod dicas. Mag. Non itaque volendo caderet²¹²¹, prius scivit se casum quam cecidit²¹²¹. Disc. Non potest aliquid objici²¹²² conclusioni tue. Mag. At si²¹²³ præsciebat se casum, et nolebat, tantum miser erat dolendo quantum stare volebat. Disc. Negari non potest. Mag. At tanto justior erat quanto magis volebat stare, et quo erat justior, eo debebat esse felicior. Disc. Non²¹²⁴ potest negari. Mag. Ergo si nolendo præsciebat se casum, tanto erat miserior, quanto debebat esse felicior: quod non convenit. Disc. Ita quidem consequi negare nequeo; sed hoc sepe non solum sine inconvenientia, sed et laudabiliter et superna gratia fieri cognoscitur: multoties enim ut pauca de incommodis justerum commemorem, quanto quis justior est, tanto maiore doloris compassione de alieno casu afficitur. Sepe etiam²¹²⁵ eum, qui majorem habet injustitiam constantiam, videmus ab injustis immaniore pati²¹²⁶, persecutionis instantiam. Mag. Non est eadem ratio in hominibus, et in illo angelo. Hominum enim²¹²⁷ natura, propter peccatum primi parentis, jam innumerabilium incommodorum facta est passibilis: ex qua passibilitate multis modis gratia nobis operatur incorruptibilitatem. Ille vero, adhuc nullo peccato præcedente, alicujus mali non meruerat²¹²⁸, passionem. Disc. Satisfecisti objectioni meæ. Patet enim²¹²⁹ quia hæc ipsa ratio sicut separata ab ipso malo angelo sui casus præscientiam ita nihilominus omnem segregat opinionem. Mag. Est et aliud quod mihi satis videtur ostendere nullo modo cum snam ante putavisse futuram prævaricationem. Nempe²¹³⁰ aut coactam putavisset, aut spontaneam; sed nec ullatenus erat unde se aliquando cogi suspicaretur, nec quandiu voluit in veritate perseverare ullo modo putare potuit se sola voluntate illam deserturum. Supra namque jam monstratum est eum, quandiu rectam voluntatem habuit, in hac ipsa voluntate voluisse perseverare. Quapropter volendo tenere perseveranter, quod tenet; nullo modo video unde potuisset vel suspicari, nulla alia accidente causa sola se illud deserturum voluntate. Non nego illum scivisse quia posset mutare voluntatem, quam tenebat; sed dico illum non potuisse putare quia aliquando, omni alia cessante causa, sponte mutaret voluntatem, quam perseveranter tenere volebat.

VARIE LECTIONES.

²¹¹⁰ Propter humanam mss. propter ullam humanam²¹¹¹ Videtur spectare mss. Vict. Bec. Gem. Corb. et edit. Goth. videtur, spectat²¹¹² Unde videmus mss. Cister. unde et videmus²¹¹³ Non s. deserant mss. omnino deserant²¹¹⁴ Unde infidelitatis suæ submergente mss. et edit. Goth. unda infidelitatis submergente²¹¹⁵ Cum ergo constet mss. Cister. cum vero constet²¹¹⁶ Aliud horum mss. aliquid horum²¹¹⁷ Respondebo mss. hoc respondebo mss. S. Mich. et Cister. hoc respondeo²¹¹⁸ Mentionem fecimus mss. mentionem fecit²¹¹⁹ Hoc accepto mss. hoc expecto²¹²⁰ Fieret, aut nollet mss. fieret aut non volebat²¹²¹ Quam caderet mss. quam cecidit²¹²² Aliud objici mss. aliquid objici²¹²³ Ac si mss. M. At si²¹²⁴ Quantum magis stare volebat, et quo erat justior, eo debebat esse felicior. D. negari non potest. M. At tanto justior erat, quanto magis volebat stare; et quo erat justior, eo debebat esse felicior. D. non mss. quantum stare volebat. D. negari non potest. M. At tanto justior erat, quanto magis volebat stare et quo erat justior, eo debebat esse felicior. D. non²¹²⁵ Sepe enim mss. Sepe etiam²¹²⁶ Majorem pati mss. immaniore pati²¹²⁷ Hominum enim mss. hominum enim²¹²⁸ Invenerat mss. meruerat²¹²⁹ Patet enim mss. Cister. omit. enim²¹³⁰ Nempe ut mss. nempe aut

Disc. Qui diligenter intelligit quod dicis, patenter A videt quia nullo modo scire vel putare potuit angelus malus se facturum quod male fecit.

CAPUT XXII.

Quod scivit se non debere velle hoc quod volendo peccavit; et debere puniri si peccaret.

Sed et hoc volo ut pari' ostendas, si scivit se non debere velle quod prævaricando voluit. MAG. In hoc dubitare non debes, si supra dicta consideras. Si enim nescisset se non debere velle quod iustitia voluit, ignorasset se debere voluntatem tenere quam deseruit. Quapropter nec justus esset tenendo, nec iustus deserendo justitiam, quam nesciisset: immo nec poterat non velle plus quam habebat, si nesciebat se debere esse contentum eo quod accepérat. Denique, quia ²¹²¹ ita rationalis erat ut nulla reprehēberetur ut ratione, non ignorabat quid deberet vel non deberet velle. Disc. Rationem tuam non video posse infirmari; sed tamen inde mihi videtur quædam oriri quæstio. Si enim sciebat se non debere deserere quod accepérat, utique sciebat nihilominus se debere puniri, si desereret. Quomodo igitur sponte potuit velle unde miser esset, qui accepérat inseparabiliter velle ut beatus esset ²¹²².

CAPUT XXIII.

Quod non debuit scire quia si peccaret, puniretur.

MAG. Sicut certum est quia debere se puniri, si peccaret, ignorare non potuit; ita quia puniretur, si peccaret, scire non debuit. Disc. Quomodo hoc ignoravit, si ita rationalis erat, ut ejus rationalitas non impeditur veritate cognoscere, sicut saepe nostra impeditur, **72** gravante ²¹²³ corruptibili corpore? MAG. Quia rationalis erat, potuit intelligere quia iuste, si peccaret, puniretur. Sed, quoniam iudicia Dei abyssus multa ²¹²⁴ (*Psal. xxxv, 7*), et investigabiles viæ ejus (*Rom. xi, 35*), nequivit comprehendere an Deus ficeret quod iuste facere posset. Sed et si quis dicat quia nullatenus credere potuit Deum creaturam suam propter ejus culpam damnaturum, quam tanta sua honestate fecerat: presentium, cum nullum exemplum iustitiae ulciscens in iustitiam præcessisset, et certus esset numerum, in quo illi facti erant ²¹²⁵, qui Deo frui deberent, tanta sapientia esse præstitutum: ut, sicut nihil habebat superfluum, ita si minueretur imperfectus esset; nec tam præclarum opus Dei ex aliqua parte permanensurum imperfectum; nec ulla ratione scire posset si homo Jain factus erat, Deum humanam naturam pro angelica, aut angelicam pro humana, si caderet, substituturum: sed potius unanimi amque in id, ad quod facta erat, pro se, non pro alia resti-

tuturum ²¹²⁶, aut si factus nondum homo erat, multo minus putare posset ad substitutionem alterius naturæ illum esse faciendum. Si, inquam, aliquis hoc dicat, quæ inconvenientia inest? Disc. Mibi quidem videtur magis convenientia quam inconvenientia. MAG. Redeamus ²¹²⁷ ad hoc quod dixeram, illum scilicet, hanc non debuisse habere scientiam. Si enim scivisset, non posset volens et habens beatitudinem sponte velle unde miser esset: quare non esset iustus, non volendo quod non deberet, quoniam non posset velle. Sed et hac ratione considera utrum scire, quod queris, debuerit: nam si sciisset, aut peccasset, aut non? Disc. Unum horum esset. MAG. Si prævisa tanta pœna, nulla indigentia et nulla re cogente peccasset; tanto magis puniendus esset. Disc. Ita est. MAG. Non ergo hæc præscientia illi expediebat. Disc. Vere peccatum non expediebat præscire pœnam. MAG. Quod si non peccasset, aut sola bona voluntate non peccasset, aut timore pœnæ. Disc. Nihil aliud diei potest. MAG. Sed quoniam non cavisset peccatum solo amore iustitiae, ipso opere monstravit. Disc. Non est dubium. MAG. Si vero timore cavisset, non esset iustus.

CAPUT XXIV [al. XXIII].

Quod etiam bonus angelus hoc scire non debuit.

Disc. Palam est ²¹²⁸ nullo modo eum debuisse scire indictam sibi ²¹²⁹ pœnam suum secuturam peccatum. Sed quoniam et eum ²¹³⁰ angelum qui stetit, et eum qui non stetit in veritate, pari scientia preditos in prima conditione credimus, non video cur illi negata sit scientia ista, cui tam tenax erit bona voluntas ut sufficeret ad cavendum peccatum. MAG. Non tamen posset, nec deberet contemnere pœnam, quam præscisset. Disc. Sic videtur. MAG. Sicut ergo solus amor iustitiae; ita solum odium pœnæ sufficeret ad non peccandum. Disc. Nihil planius. MAG. Duas igitur habuisse causas non peccandi: unam honestam et utilem; alteram non honestam ²¹³¹ et inutilem, id est amorem iustitiae et odium pœnæ. Nam non est honestum ²¹³² solo odio pœnæ non peccare; et ad non peccandum inutile est odium pœnæ, ubi solus amor iustitiae sufficit. Disc. Non est quod possim obiecere. MAG. Quid ergo? Nonne multo nitidius placet ejus perseverantia, cum illa sola perseverandi causa videtur in illo, quæ utilis est et honesta quia spontanea, quam si simul scese illa ostenderet, quæ inutilis et inhonesta, quia necessaria intelligitur? ²¹³³ Disc. Sic patet quod dicis, ut quod paulo ante volebam eum scivisse, nunc gaudeam eum nescivisse; quia nunc eamdem eum negare non possumus habere

VARLÆ LECTIONES.

²¹²¹ Denique quia mss. Denique quoniam ²¹²² Unde beatus esset mss. ut beatus esset ²¹²³ Regnante mss. gravante ²¹²⁴ Dei multa mss. Dei abyssus multa ²¹²⁵ Easset numerus, in quo futuri erant mss. esset in numerum in quo illi facti erant ²¹²⁶ Restitutum mss. restitutum ²¹²⁷ Inest? sed redeamus, etc. mss. inest? D. mihi quidem videtur magis convenientia, quam inconvenientia. M. Redeamus ²¹²⁸ Palam est, etc. in mss. hic incipit caput 24 ²¹²⁹ Indictam sibi ms. Cister. inditam sibi ²¹³⁰ Quoniam eum mss. quoniam et eum ²¹³¹ Inhonestam mss. Gem. Rec. non honestam ²¹³² Non satis honestum est mss. omittit. satis ²¹³³ D. sic patet in mss. continuatur caput 23

scientiam, quam ipso angeli peccantis exemplo ignorare non potest. MAG. Quod nunc uterque scilicet bonus angelus et malus, certus est quia talem culparum talis sequitur pena; sicut scientia est ambobus diversa, ita est scientiae causa non eadem, et finis dissimilis. Nam quod ille scit ipso sui experimento, hoc iste didicit solo alterius exemplo: sed ille illo modo²¹⁴⁴, quia non perseveravit; iste alio modo, quia perseveravit. Quapropter, sicut illi quoniam vituperabiliter non perseveravit, scientia sua est ad contumeliam²¹⁴⁵; ita isti quoniam²¹⁴⁶ perseveravit, scientia sua est²¹⁴⁷ ad gloriam. Si ergo isti²¹⁴⁸ dicitur hoc solo, quia hanc habet scientiam, iam peccare non posse; satis patet quia, sicut gloria est scientia quae ex laudabili perseverantia est comparata; sic ad gloriam est impotentia peccandi, quae ex gloria scientia est nata. Quemadmodum ergo malus angelus vituperandus est, quia non potest adjustitiam redire; ita iste laudandus est, quia non potest abire. Sicut enim ille jam redire non potest, quia sola mala voluntate abiit; sic iste jam abire non potest, quia sola bona voluntate permansit. Palam igitur est quia sicut illi non posse recuperare, quod deseruit, est pena peccati, ita huic non posse deserere quod tenuit, est præmium justitiae.

CAPUT XXXV.

Quod ille etiamsi hoc solo dicitur jam non posse peccare, quia nunc habet hanc scientiam ex casu diaboli, tamen illi sit ad gloriam.

Valde pulchra esset hujus scientiae atque impotentiae tua ista contemplatio, si quemadmodum asseris, ideo bono angelo eadem scientia et impotentia, quia perseveravit, contigissent. Non enim eas adeptus esse videtur, quia ipse perseveravit²¹⁴⁹; sed quia deseritor non perseveravit. MAG. Si ita est ut dicas, gamdere potest bonus angelus de casu apostatæ angelii, utpote cui expediebat ut ille caderet; quoniam adeptus est hanc scientiam, qua nec peccare, nec miser esse amplius possit; non quia ipse bene meruit, sed quia alias male meruit: quae omnia sunt nimia absurditate plena. Disc. Quanto absurdius videtur, sicut tu monstras, stanti angelo profuisse casum peccantis; tanto magis necessarium²¹⁵⁰ est ut ostendas istum non ideo adeptum esse scientiam, de qua agitur, quia ille peccavit. MAG. Non debes dicere ideo bonum angelum ad scientiam profecisse hanc, quia malus peccavit; sed bonum angelum ideo profecisse ad hanc scientiam exemplo cadentis, quia ille peccavit²¹⁵¹. Si enim neuter peccasset, utrique

VARIAE LECTIOINES.

²¹⁴⁴ Ille id eo modo ms. ille illo modo²¹⁴⁵ Ad paenam ms. ad contumeliam²¹⁴⁶ Sic isti qui ms. ita isti quoniam²¹⁴⁷ Scientia est ms. Cister. scientia sua est²¹⁴⁸ Si ergo ille ms. Vict. Cister. si ergo iste²¹⁴⁹ Quia nunc habet scientiam ms. quia nunc habet hanc scientiam²¹⁵⁰ Quia ipse perseveravit ms. Cister. omit. ipse²¹⁵¹ Sicut tu monstras, casum peccantis stanti angeli profuisse tanto magis necessarium ms. Cister. sicut tu monstras stanti angelo profuisse casum peccantis, tanto magis necesse²¹⁵² Cadentis quia ille peccavit ms. Cister. cadentis quia ille non peccavit²¹⁵³ Nullus enim dicit ms. Vict. Cister. nullus enim dicit²¹⁵⁴ Minutinem laudis ms. immunitionem laudis²¹⁵⁵ A Deo perfectus ms. adeo proiectus²¹⁵⁶ Quod horremus ms. Quid horremus ms. quid facit²¹⁵⁷ Quid faciat ms. quid facit²¹⁵⁸ Tibi respondebo ms. Vict. tibi respondeo²¹⁵⁹ Sed si justitia ms. sed quod si justitia²¹⁶⁰ Abest navi ms. adesset navi. Quae si adessent ms. haec omit.

daturus erat Deus eamdem scientiam merito perseverantiae, alio modo sine alicuius cadentis exemplo. Nullus enim dicit²¹⁵⁵ Deum non alio modo potuisse angelis suis hanc dare scientiam. Cum ergo ille peccavit, exemplo ejus istum docuit quod docturus erat; non impotentia, quia alio modo non potuit; sed maiore potentia, quia de mali bonum facere potuit, ut nec malum inordinatum in regno omnipotentis sapientiae permaneret. Disc. Placet mihi valde quod dicas. MAG. Patet itaque si bonus angelus hoc solo jam peccare non posset, quia scit præcatum mali angelii paenam secutam esse; quo tandem haec impotentia non illi esset addiminutionem laudis²¹⁵⁶; sed ad præmium servatæ justitiae. Sed scis quia supra claruit eum idcirco peccare non posse, B quoniam merito perseverantie adeo proiectus²¹⁵⁷ est, ut jam non videat quid plus velle queat. Disc. Nihil excidit eorum quae supra, ratione investigante, comperimus, a memoria mea.

73 CAPUT XXVI.

Quid horremus²¹⁵⁸ audito nomine mali: et quid facit²¹⁵⁹ opera, quae dicitur²¹⁶⁰ injustitia facere, cum ipsa et malum nihil sit.

Sed cum omnibus questionibus meis satisficeris, illud adhuc exspecto aperiri quid sit quod²¹⁶¹ horremus audito nomine mali; et quid faciat opera, quae in justitia, quae malum est, videtur facere, ut, in raptore, in libidinoso cum malum nihil sit. MAG. Breviter tibi respondeo²¹⁶². Malum, quod est justitia, semper nihil est; malum vero, quod est incommoditas, aliquando sine dubio est nihil, ut cæcitas; aliquando est aliquid, ut tristitia et dolor. Et hanc incommoditatem, quae est aliquid, semper odio habemus. Cum itaque audimus nomen mali; non malum quod nihil est, timemus; sed malum quod aliquid est, quod absentiam boni sequitur. Nam in justitiam et cæcitatem, quae malum et nihil sunt, sequuntur multa incommoda, quae malum et aliquid sunt: et haec sunt quae horremus audito nomine mali. Cum autem dicimus quia injustitia facit rapinam, aut cæcitas facit hominem cadere in foveam, nequam intelligendum est quod injustitia aut cæcitas faciant aliquid; sed quod si justitia²¹⁶³ esset in voluntate, et visus in oculo, nec rapina fieret, nec casus in foveam. Tale est, cum dicimus: Absentia gubernaculi impellit navem in scopulos, aut absentia freni facit equum discurrere: quod non est aliud quam si gubernaculum a lesset navi²¹⁶⁴ et frenum equo, nec venti navem impellerent, nec equus dis-

curreret. Sicut namque gubernaculo navis, et freno regitur equus; sic justitia gubernatur voluntas hominis, et visu pedes.

CAPUT XXVII.

Unde venit ²¹⁶³ malum in angelum, qui bonus erat.

Disc. Sic mihi de malo, quod est ²¹⁶⁴ injustitia, satisfecisti, ut iam omnis in corde meo, quae de illo inesse solebat, quæstio sit decisa ²¹⁶⁵. De hoc enim malo quæstio nasci videtur, quoniam si esset aliqua essentia, esset a Deo, a quo necesse est esse omne, quod aliquid est, et impossibile est, esse ²¹⁶⁶ peccatum sive injustitiam. De malo vero, quod est incommoditas, si aliquando est aliquid ²¹⁶⁷, nihil video rectæ fidei obviare. Sed, ne tædeat te breviter respondere fatuæ interrogationi meæ, ut sciam qualiter hoc ipsum quærerentibus respondeam: quippe non semper facile est insipienti insipienter ²¹⁶⁸ quærenti, sapienter respondere. Quero igitur unde primum venit malum, quod dicitur injustitia, sive peccatum in angelum, qui factus est justus? Mag. Dic tu mihi unde venit nihil in aliquid? Disc. Nihil nec venit, nec recedit. Mag. Cur ergo quæris unde venit injustitia, quæ nihil est? Disc. Quia quando justitia recessit inde ²¹⁶⁹ ubi erat, dicimus accedere injustitiam. Mag. Dic ergo quod magis proprie et apertius dicitur; et quære de ²¹⁷⁰ abscessu justitiae. Siquidem saepe apta interrogatio expedit responsum, et inepta reddit impeditiorem. Disc. Cur ergo recessit ab angelo justo justitia? Mag. Si proprie vis loqui, non recessit ab eo; sed ipse deseruit eam, volendo quod non debuit. Disc. Cur deseruit eam? Mag. Cum dico quia volendo quod non debuit, eam de-

A seruit, aperte ostendo cur et quomodo illam ²¹⁷¹ deseruit. Nam ideo illam deseruit, quia voluit quod velle non debuit; et hoc modo id volendo quod non debuit illam deseruit. Disc. Cur voluit quod non debuit? Mag. Nulla causa processit hanc voluntatem, nisi quia velle potuit. Disc. An ideo voluit, quia potuit? Mag. Non; quia similiter potuit bonus ²¹⁷² angelus velle; nec tamen voluit. Nam nullus vult, quod velle potest, ideo quia potest. Disc. Cur ergo voluit? Mag. Non nisi quia voluit. Nam haec voluntas nullam aliam habuit causam, qua impelleretur aliquatenus, aut altraheretur; sed ipsa sibi ²¹⁷³ efficiens causa fuit, si dici potest, et effectus ²¹⁷⁴

CAPUT XXVIII.

B *Quod potestas volendi quod non debuit, bona fuit semper, et ipsum velle, bonum, quantum ad esse.*

Disc. Si potestas ipsa volendi et ipsum velle, fuit aliquid, bonum fuit et a Deo ²¹⁷⁵. Mag. Utrumque fuit aliquid: et potestas quidem non nisi bonum aliquid, et spontaneum donum Dei; velle autem, secundum essentiam, bonum: sed quoniam inuste ²¹⁷⁶ factum est malum, et tamen a Deo fuit, a quo est omne quod aliquid est. Nempe non solum hoc habet aliquis a Deo, quod Deus sponte dat; sed etiam quod inuste rapit, Deo permittente. Et sicut dicitur Deus facere, quod permitit fieri; ita dicitur dare, quod permitit rapi. Quoniam igitur, permittente Deo, angelus malus per rapinam usus est potestate a Deo sponte data, a Deo habuit ipsum uti ²¹⁷⁷, quod non est aliud quam ipsum velle. Non est enim aliud velle quam uti potestate volendi; sicut idem est loqui, et uti potestate loquendi.

C

SANCTI ANSELMI

LIBRI DUO

CUR DEUS HOMO

PRÆFATIO

74 ²¹⁷⁸⁻⁷⁹ Opus subditum propter ²¹⁸⁰ quosdam, qui antequam perfectum et exquisitum esset, primas

partes ejus, me nesciente, sibi transcribebant, festinantes quam mibi opportunum esset, ac ideo bre-

VARIAE LECTIONES.

²¹⁶³ unde veniat mss. Vict. S. Mich. unde venit ²¹⁶⁴ Malo, quæ est mss. malo, quod est ²¹⁶⁵ Omnes in corde meo, quæ de illo inesse solebant, quæstiones sint detersæ mss. Cister. et S. Mich. omnis in corde meo, quæ de illo inesse solebat quæstio sit decisa ²¹⁶⁶ Impossibile est esse ms. Cister. impossibile est ab eo esse ²¹⁶⁷ Si aliquando est aliquid, nihil video mss. S. Mich. si aliquando est nihil, aliquid video ²¹⁶⁸ Insipienti insipienter ms. Cister. omit. ins pienti ²¹⁶⁹ Recedet inde ms. recedit inde ²¹⁷⁰ Et quare de ms. Gem. Bcc. S. Mich. et quære de ²¹⁷¹ Et quam illam mss. et quomodo illam ²¹⁷² Potest bonus ms. Bcc. Gem. S. Mich. potuit bonus ²¹⁷³ Sed ipse sibi mss. sed ipsa sibi ²¹⁷⁴ Potest effectus mss. potest et effectus ²¹⁷⁵ Fuit aliquid bonum: fuit a Deo mss. fuit aliquid, bonum fuit, et a Deo. ²¹⁷⁶ Quoniam non justæ mss. quoniam inuste ²¹⁷⁷ Habuit uti mss. habuit ipsum uti ²¹⁷⁸ Collati sunt libri Cur Deus homo cum mss. tribus Victorini. P. 19, RR 3, et EE 13, uno domini Joly; uno bibliothecæ Cisterciensis; uno bibliothecæ S. Michaelis in periculo maris; et cum tribus aliis mss. tum Gemmeticensis, tum Boccensis monasterii, et cum editione Gothica. Ms. Goth. C. 19. et ms. Cister. Incipit, Cur Deus homo, Liber Anselmi Archiepiscopi Cantuariensis. ms. S. Mich. D. Anselmi, Cur Deus homo ²¹⁷⁹ Ms. Joly, Incipit prefatio in, Cur Deus homo, librum Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi ms. Gem. C. 9. Incipit Praefatio in librum Cur Deus homo ²¹⁸⁰ Subditum quod propter mss. subditum propter

vix quam vellem sum coactus, ut potui, consummare. Nam plura, quæ tacui, inseruisse et addidisse, si in quiete et congruo spatio illud mihi edere licuisset. In magna enim cordis tribulatione, quan̄ unde et cur passus sim novit Deus, illud in Anglia ²¹⁸¹ rogatus incœpi, et in Capuana provincia peregrinus perfeci. Quod secundum materiam, de qua editum est, *Cur Deus homo* nominavi, et in duos libellos distinxi. Quorum prior quidem infidelium respuentium Christianam fidem, quia rationi putant illam repugnare, continet objectiones et fidelium responsiones: ac tandem remoto Christo (quasi nunquam aliquid fuerit de illo) probat rationibus necessariis esse impossibile illum hominem salvari

A sine illo. In secundo autem libro similiter, quasi nihil sciatur de Christo, monstratur non minus apertatione et veritate naturam humanam ad hoc institutam esse, ut aliquando immortalitate beata totus homo, id est in corpore et in anima ²¹⁸² frueretur: ac necesse esse ut hoc fiat de homine, propter quod factus est; sed non nisi per hominem Deum, atque ex necessitate omnia, quæ de Christo credimus, fieri oportere. Hanc præfatiunculam cum capitulo totius operis, omnes, qui librum hunc transcribere volent, ante ejus principium, ut præfigant, postulo: quatenus in cujuscunq; manus venerit, quasi in ejus fronte aspiciat si quid in toto corpore sit quod non despiciat.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Quæstio de qua totum opus pendet.

Sepe et studiosissime ²¹⁸³ a multis rogatus sum et verbis, et litteris, quatenus cuiusdam quæstionis de fide nostra rationes, quas soleo respondere quærentibus, memorie scribendo commendarem ²¹⁸⁴: dicunt enim sibi placere eas, et arbitrantur satisfacere. Quod petunt ²¹⁸⁵, non ut per rationem ad fidem accedant, sed ut eorum, quæ credunt, intellectu et contemplatione delectentur ²¹⁸⁶, et ut sint quantum possunt ²¹⁸⁷, parati semper ad satisfacionem omni poscenti se rationem de ea, quæ in nobis est, spe. Quam quæstionem solent et infideles ²¹⁸⁸ nobis, simplicitatem Christianam quasi fatuam deridentes, obijcere, et fideles multi in corde versare: qua scilicet ratione vel necessitate Deus homo factus sit, et morte sua, sicut nos credimus ²¹⁸⁹ et contineatur, mundo vitam reddiderit. Cum hoc aut per aliam personam, sive angelicam, sive humanam ²¹⁹⁰, aut sola voluntate facere potuerit, de qua quæstione non solum litterati, sed etiam illitterati multi quærent et rationem ejus desiderant, Quoniam ergo multi de hac tractari postulant ²¹⁹¹, et licet in quærendo ²¹⁹² valde videatur difficilis, in solvendo tamen omnibus est intelligibilis, et propter utilitatem rationisque pulchritudinem ²¹⁹³ amabilis. Quamvis a sanctis Patribus inde, quod sufficere debeat, dictum sit, tamen de illa **75** curabo, quod mihi Deus

B dignabitur aperire, potentibus ostendere. Et quoniam ea ²¹⁹⁴, quæ per interrogationem et responsionem investigantur, multis et maxime tardioribus ingenii magis patent, et ideo plus placent: unum ²¹⁹⁵ ex illis qui hoc flagitant, qui inter alios instantius ad hoc me sollicitat ²¹⁹⁶, accipiam mecum disputantem: ut *Boso* querat, et *Anselmus* respondeat hoc modo.

CAPUT II.

Quomodo accipienda sunt ea quæ dicenda sunt.

Bos. Sicut rectus ordo exigit ut profunda Christianæ fidei credamus, priusquam ea presumamus ratione discutere, ita negligentia mihi videtur, si, postquam confirmati sumus in fide, non studemus quod credimus intelligere. Quapropter quoniam, C gratia Dei præveniente, fidem nostræ redemptionis sic puto me tenere, ut etiam si nulla ratione quod credo possim comprehendere, nihil tamen sit quod me ab ejus firmitate valeat evellere: a te peto mihi aperiri quod, ut scis, plures in eum petunt: qua necessitate scilicet et ratione Deus, cum sit omnipotens, humilitatem et infirmitatem humanæ naturæ pro ejus restauracione assumpserit. Ans. Quod queris a me, supra me est, et idecirco altiora me tractare timeo ne forte, cum putaverit, aut etiam viderit aliquis me non sibi satisfacere, plus existimet rei veritatem mihi desicere quam intellectum meum ad eam capiendam non sufficere. Bos. Non hoc

VARIÆ LECTIÖNES.

²¹⁸¹ Deus: in Anglia mss. et edit. Goth. Deus: illud in Anglia ²¹⁸² Et in anima ms. Cister. et anima ²¹⁸³ Studiose mss. Cister. Gem. Rec. Joly, S. Mich. et edit. Goth. studiosissime ²¹⁸⁴ Commendem mss. Vict. P. 1. et Joly, commendarem ²¹⁸⁵ Arbitrantur sibi satisfacere. Quod appetunt mss. et edit. Goth. arbitrantur satisfacere. Quod petunt ²¹⁸⁶ Intellectu et delectatu contemplatione mss. Vict. Joly, S. Mich. et edit. Goth. intellectu et contemplatione delectantur ²¹⁸⁷ Quantum possunt mss. Vict. Joly et S. Mich. quantum possunt ²¹⁸⁸ Solent infideles mss. et edit. Goth. solent et infideles ²¹⁸⁹ Sicut nos credimus mss. et edit. Goth. omitt. nos ²¹⁹⁰ Cum haec aut per aliam personam sive per angelicam, sive per humanam mss. et edit. Goth. Cum hoc aut per al. person. sive angelicam, sive humanam ²¹⁹¹ Quomodo ergo de hac multi tractare postulent mss. et edit. Goth. Quoniam ergo multi de hac tractari postulant ²¹⁹² Licet in inquirendo mss. Cister. S. Mich. et edit. Goth. sint in quærendo ²¹⁹³ Rationisque pulchritudinem mss. Vict. et Joly, et pulchritudinem veritatis ²¹⁹⁴ Quomodo ea mss. et edit. Goth. quoniam ea ²¹⁹⁵ Ideo plus placet, unum mss. et edit. Goth. ideo plus placent; unum ex illis. ²¹⁹⁶ Me sollicitant mss. et edit. Goth. me sollicitat

tantum timere debes quantum et reminisci, quia sæpe contingit in colloquendo de aliqua quæstione ut Deus aperiat quod prius latebat; et sperare de gratia Dei quia, si ea quæ gratis acceperisti libenter impartiris, altiora, ad quæ ²¹⁹⁷ nondum attigisti, mereberis accipere. Ans. Est et aliud propter quod video aut vix aut nullatenus posse ad plenum inter nos de hac re nunc tractari; quoniam ad hoc est necessaria notitia potestatis et necessitatis, et voluntatis ²¹⁹⁸, et aliarum quarundam rerum, quæ sic se habent ut earum nulla possit plene sine aliis considerari; et ideo tractatus eorum suum opus postulat, non multum, ut puto, facile, nec omnino inutile: nam earum ignorantia quedam facit difficultia, quæ per earum notitiam sunt facilia ²¹⁹⁹. Bos. Sic breviter de his suis locis dicere poteris: ut et quod ²²⁰⁰ sufficiat ad præsens opus habeamus, et quod plus dicendum est, in aliud tempus differamus. Ans. Hoc quoque multum me retrahit ²²⁰¹ a petitione tua, quia materia non solum pretiosa, sed sicut est de speciosa forma ²²⁰² *præ filiis hominum* (*Psal. XLIV*, 3), sic etiam est de speciosa ratione ²²⁰³ super intellectus hominum: unde timeo ne, quemadmodum ego soleo indignari pravis pictoribus, cum ipsum Dominum nostrum informi ²²⁰⁴ figura pingi video, ita mihi contingat, si tam decoram materiam incompto et contemptibili dictamine exarare præsumo. Bos. Nec hoc te debet retrahere; quia sicut tu permittis ut qui potest melius dicat, sic nulli præstituis ut, cui dictamen tuum non placet, pulchrius non scribat: verum, ut omnes excusationes tuas excludam, quod postulo non facies doctis, sed mihi, et hoc ipsum mecum potentibus. Ans. Quoniam video importunitatem tuam et illorum, qui hoc tecum ex charitate et religioso studio petunt, tentabo pro mea possibilitate (Beo adjuvante et vestris orationibus, quas huc postulantes sæpe mihi petenti ad hoc ipsum promisiisti), quod queritis non tam ostendere, quam tecum querere; sed eo pacto quo omnia, quæ dico, accipi volo: videlicet, ut si quid dixerit quod major non confirmat auctoritas, quamvis illud ratione probare videar; non alia certitudine accipiatur, nisi quia interim ²²⁰⁵ mihi ita videtur, donec mihi Deus melius aliquo modo revelet ²²⁰⁶. Quod si aliquatenus quæstioni tue satisfacere potero, certum esse debet quia et sapientior me plenius hoc facere poterit.

A rit: imo sciendum est quidquid homo inde dicere vel scire possit ²²⁰⁷, altiores tantæ rei adhuc latere rationes. Bos. Patere igitur ²²⁰⁸ ut verbis utar infidelium: æquum enim est ut, cum nostræ fidei rationem studemus inquirere, ponamus objectiones ²²⁰⁹ eorum, qui nullatenus ad fidem eamdem sine ratione volunt accedere. Quamvis enim illi ideo rationem querant, quia non credunt, nos vero, quia credimus, unum idemque tamen est quod querimus: et si quid responderis, cui auctoritas sacra ob sistere videatur ²²¹⁰, liceat mihi ²²¹¹ illam obtendere ²²¹², quatenus quomodo non obsistat, aperias. Ans. Dic quod tibi videtur.

CAPUT III.

Objectiones infidelium, et responsiones fidelium.

Bos. Objiciunt nolis deridentes simplicitatem nostram infideles; quia Deo facimus injuriam et contumeliam, cum eum asserimus in uterum mulieris ²²¹³ descendisse, natum esse de femina, lacte et alimentis humanis nutritum creuisse, et, ut multa alia taceam, quæ Deo non ²²¹⁴ videntur convenire, lassitudinem, famem, sitim, verbera et inter latrones crucem mortemque subiisse ²²¹⁵. Ans. Nos non facimus Deo injuriam ullam aut contumeliam; sed toto corde gratias agentes, laudamus et prædicamus ineffabilem altitudinem misericordiae ²²¹⁶ illius; quia quanto nos ²²¹⁷ mirabilius, et præter opinionem de tantis et tam debitibus malis in quibus eramus ad tantam et tam indebita bona quæ perdideramus ²²¹⁸, restituit, tanto majorem dilectionem erga nos et pietatem monstravit. Si enim diligenter considerarent quam convenienter hoc modo procurata sit humana restauratio, non deriderent nostram simplicitatem; sed Dei nobiscum laudarent sapientem benignitatem. Oportebat namque ut sicut per hominis inobedientiam mors in humanum genus intraverat, ita per hominis obedientiam vita restituueretur; et quemadmodum peccatum, quod fuit causa nostræ damnationis, initium habuit a femina, sic nostræ justitiae et salutis auctor ²²¹⁹ nasceretur de femina; et ut diabolus, qui per gustum ligni quem persuasit, hominem vicerat, ita ²²²⁰ per passionem ligni, quam intulit, ab homine vinceretur. Sunt quoque alia multa quæ studiose considerata ineffabilem ²²²¹ quamdam nostræ redemptionis, hoc modo procuratæ, pulchritudinem ostendunt.

VARIÆ LECTIONES.

²¹⁹⁷ Altiora, quæ mss. Altiora, ad quæ ²¹⁹⁸ Potestatis, necessitatis, voluntatis mss. Vict. et Joly et Cister. potestatis et necessitatis et voluntatis ²¹⁹⁹ Quæ per earum notitiam sunt facilia in ms. Joly hæc desunt ²²⁰⁰ Ut quod mss. Vict. et Joly ut et quod ²²⁰¹ Multum retrahit mss. multum me retrahit ²²⁰² De speciosa forma mss. Vict. 3. et 13. Bec. Gem. Cister. de speciosa forma ²²⁰³ De speciosa ratione mss. Vict. et Cister. omitt. de ²²⁰⁴ Dominum nostrum informi ms. Cister. omitt. nostrum ²²⁰⁵ interim, nisi quia mss. nisi quia interim ²²⁰⁶ Donec Deus aliquo modo melius revelet mss. Vict. et Joly donec mihi Deus melius aliquo modo revelet ²²⁰⁷ Dicere vel scire possit mss. dicere possit ²²⁰⁸ In ms. Cister. et Bec. C. 3. incipit ab his verbis. Patere igitur ²²⁰⁹ Ponamus objections mss. Gem. Bec. Vict. et Cister. ponam objections ²²¹⁰ Authoritas sacra videatur contraire mss. auctoritas obsistere sacra videatur ²²¹¹ Liceat mihi mss. Gem. Bec. Vict. Joly et S. Mich. liceat mihi ²²¹² Illam ostendere mss. Gem. Bec. Joly, duo Vict. Cister. illam obtendere ²²¹³ Uterum mulieris ms. Joly uterum virginis ²²¹⁴ Deo nostro non mss. Deo non ²²¹⁵ Mortemque subiisse mss. mortemque sustinuisse ²²¹⁶ Altitudinem misericordiae ms. Joly omitt. misericordiae ²²¹⁷ Ut quanto nos mss. quia quanto nos ²²¹⁸ Quæ perdideramus ms. Joly per quæ deciderimus ²²¹⁹ Sic vera justitiae et salutis auctor mss. Gem. Bec. Vict. Joly et Cister. sic nostræ justitiae et salutis auctor ²²²⁰ Quem suasit... ita mss. quem persuasit... omitt. ita ²²²¹ Ineffabilem mss. Vict. P. 19. et RR. 3. inenarrabilem EE. 13. venerabilem.

CAPUT IV.

Quod hæc responsiones videantur infidelibus sine necessitate, et quasi quædam pictura.

Bos. Omnia hæc pulchra et quasi quædam pictura suscipienda sunt: sed si non sit aliquid solidum super quod sedeatur, non videntur infidelibus sufficere cur Deus ea, que dicimus, pati voluisse credere debeamus. Nam qui picturam vult facere, aliquid eligit solidum super quod pingat ut maneat quod pingit. Nemo enim pingit in aqua vel in aere; quia ibi nulla manent picturæ vestigia. Quapropter cum has convenientias, quas dicis, infidelibus quasi quædam picturas rei gestæ obtendimus, quoniam non rem gestam, sed segmentum arbitrantur esse quod credimus, quasi super nubem pingere nos existimant. Monstranda est ergo prius veritatis rationabilis soliditas ²²²¹, id est necessitas quæ probet ²²²² Deum ad ea, quæ predicamus, debuisse aut potuisse ²²²³ humiliari. Deinde, ut ipsum quasi corpus veritatis plus niteat ²²²⁴, istæ convenientiæ quasi picturæ corporis **76** sunt exponendæ. Ans. Nonne satis necessaria ratio videtur cur Deus ea, quæ dicimus, facere debuerit; quia genus humanum, tam scilicet pretiosum ²²²⁵ opus, ejus omnino perierat; nec decebat ut quod Deus de homine proposuerat, penitus annihiaretur: nec idem ejus propositum ad effectum duci poterat, nisi genus humanum ab ipso Creatore suo liberaretur?

CAPUT V.

Quod redemptio hominis non potuit fieri per aliam quam per Dei personam.

Bos. Hæc ipsa liberatio si per aliam quam per Dei personam (sive per angelum, sive per hominem) esse facta quolibet modo diceretur, mens humana ²²²⁶ hoc multo tolerabilius acciperet. Potuit enim Deus hominem aliquem facere sine peccato, non de massa peccatrice, nec de aliquo homine ²²²⁷, sed sicut fecit Adam ²²²⁸ per quem hoc ipsum opus fieri potuisse videtur. Ans. An non intelligis quia quæcunque alia persona hominem a morte æterna redimeret, ejus servus idem homo recte judicaretur? Quod si esset, nullatenus restauratus esset in illam dignitatem quam habiturus erat, si non pescasset: cum ipse, qui non nisi Dei servus ²²²⁹ et æqualis angelis bonis per omnia futurus erat, servus esset ejus, qui Deus non esset, et cuius ²²³⁰ angeli servi non essent.

A

CAPUT VI.

Qualiter reprehendant infideles quod dicimus Deum morte sua nos redemisse, et sic dilectionem suam erga nos ostendisse, et pro nobis expugnare diabolum venisse.

Bos. Hoc est quod valde mirantur, quia liberationem hanc redemptionem vocamus. In qua namque ²²³¹, aiunt nobis, captione, aut in quo carcere, aut in cuius potestate tenebamini, unde vos Deus non potuit liberare nisi vos tot laboribus et ad ultimum suo sanguine redimeret? Quibus cum dicimus: Redemit nos a peccatis, et ab ira sua, et de inferno et de potestate diaboli, quem quia nos non poteramus, ipse pro nobis venit expugnare, et redemit nobis regnum cœlorum: et quia hæc omnia hoc modo fecit ²²³², ostendit quantum nos diligenter. Respondent: Si dicitis quia Deus hæc omnia facere non potuit solo jesse, quem cuncta jubendo creasse dicitis, repugnat vobis metipsis, quia impotentem illum facitis. Aut si fatemini quia potuit, sed non voluit ²²³³ nisi hoc modo ²²³⁴, quomodo sapientem illum ostendere potestis ²²³⁵ quem sine ulla ratione tam indecentia velle pati asseritis? Omnia enim hæc quæ obtenditis in ejus voluntate consistunt: ira namque Dei non est aliud quam voluntas puniendi. Si ergo non vult punire peccata hominum, liber est homo a peccatis, et ab ira Dei, et ab inferno, et a potestate diaboli, quæ omnia propter peccata patitur, et recipit ea quibus propter eadem peccata privat. Nam in cuius potestate est infernus, aut dia-

bolis, aut cuius est regnum cœlorum, nisi ejus qui facit omnia? Quæcumque itaque timetis aut desideratis, ejus voluntati subjacent cui nihil resistere potest. Quapropter si humanum genus salvare noluit, nisi eo quo dicitis modo ²²³⁶, cum sola voluntate potuerit, ut mitius dicam ²²³⁷, videte quomodo ejus sapientiæ repugnat. Nam si homo, quod facile posset, id cum gravi labore sine ratione saceret, non utique sapiens ab ullo judicaretur. Quippe quod dicitis Deum taliter ostendisse quantum vos diligenter, nulla ratione defendit, si nullatenus hominem aliter potuisse salvare non monstratur. Nam si aliter non potuisset, tunc forsitan necesse esset ut hoc modo suam dilectionem ostenderet: nunc vero, cum aliter possit salvare hominem, quæ ratio est ut, D propter ostendendam dilectionem suam, ea quæ dicitis faciat et sustineat? An enim non ostendit angelis bonis quantum eos diligt, pro quibus talia non sustinet? Quod vero eum dicitis venisse expugnare pro vobis diabolum, quo sensu audetis proferre?

VARIAE LECTIONES.

²²²¹ Veritatis rationabilis soliditas mss. Vict. et Joly veritatis soliditas rationalis ²²²² Quæ probant mss. quæ probet ²²²³ Debuisse aut potuisse ms. Joly omit. aut potuisse ²²²⁴ Ipsum... niteat ms. Joly ipsæ..... niteant ²²²⁵ Tam preciosum mss. tam scilicet preciosum ²²²⁶ Mens hæc humana mss. omitt. hac ²²²⁷ De alio homine mss. Vict. de aliquo homine ²²²⁸ Fecit Adam ms. Joly fecit Deus Adam ²²²⁹ Non nisi Deus servus mss. Vict. et Joly non nisi Deus servus ²²³⁰ Et cuius ms. Joly et eui ²²³¹ In qua namque ms. Joly in qua autem omnia hoc modo fecit ²²³² sed noluit, nisi ms. Joly et non voluit nisi mss. Vict. Sed non voluit nisi ²²³³ Nisi hoc modo ms. S. Mich. nisi modo ²²³⁴ Illum dicitis vel ostendere poteritis mss. illum potestis ostendere ms. Vict. 13. illum poteritis ostendere ²²³⁵ Nisi quo dicitis modo mss. S. Mich. et Cister. et Vict. nisi quomodo dicitis ²²³⁶ Voluntate potuerit ut minus dicam mss. Voluntate potuit ut mitius dicam.

Nonne Dei omnipotentia ²²³⁹ regnat ubique? Quo- modo ergo indigebat Deus, ut ad vincendum diabolum de cœlo descenderet? Hæc nobis insüdeles objecere posse videntur.

CAPUT VII.

Quod nullam diabolus habebat justitiam adversus hominem: et quare videatur habuisse ²²⁴⁰, et cur Deus hoc modo hominem liberaverit ²²⁴¹.

Sed et illud quod dicere solemus, Deum scilicet, debuisse prius per justitiam contra diabolum agere, ut liberaret hominem, quam per fortitudinem; ut, cum diabolus eum, in quo nulla mortis erat causa, et qui Deus erat, occideret, juste potestatem, quam super peccatores habebat, amitteret; alioquin injuriam violentiam fecisset illi ²²⁴², quoniam juste possidebat hominem, quem non ipse violenter attraxerat, sed idem homo se sponte ad illum contulerat, non video quam vim habebat. Nam, si diabolus ²²⁴³ aut homo suus esset aut alterius quam Dei, aut in alia quam in Dei potestate maneret, forsitan hoc recte diceretur: cum autem diabolus aut homo non sit nisi Dei ²²⁴⁴, et extra potestatem Dei neuter consistat, quam causam debuit Deus agere cum suo, de suo, in suo, nisi ut servum suum puniret, qui suo conseruo communem Dominum deserere, et ad se persuasisset transire, ac traditor fugitivum, sursum cum furto Domini sui suscepisset? Uterque namque fur erat; cum alter, altero persuadente, seipsum Domino suo surabatur. Quid enim justus fieri posset, sic hoc Deus saceret? Aut si judex omnium Deus hominem sic possessum, de potestate tam injuste possidentis, vel ad puniendum illum aliter quam per diabolum, vel ad parcendum illi eriperet: quæ hæc injustitia esset? Quamvis enim homo juste a diabolo torquieretur; ipse tamen illum ²²⁴⁵ injuste torquebat. Homo namque meruerat ut puniretur, nec ab ullo convenientius quam ab illo cui consenserat ut peccaret. Diaboli vero meritum nullum erat, ut puniret: imo hoc tanto faciebat iniquus, quanto non ad hoc amore justitiae trahebatur; sed instinctu malitiæ impellebatur. Nam hoc non faciebat, Deo jubente, sed incomprehensibili sapientia sua, qua mala etiam ²²⁴⁶ bene ordinat, permittente. Et puto illos, qui diabolum aliquam opinantur habere in possidendo homine ²²⁴⁷ justitiam, ad hoc inde adduci, quia vident hominem diaboli vexa-

A tionis subjacere juste, et Deum hoc juste permittere: et idcirco putant diabolum illam juste inferre. Contingit enim idem aliquid diversis considerationibus esse justum et injustum; et ob hoc a non ²²⁴⁸ diligenter intuentibus totum justum aut injustum judicari. Evenit enim ut aliquis innocentem percutiat injuste, unde ipse juste percuti mercatur; si tamen percussus vindicare se ²²⁴⁹ non debet et percutit percutientem se, injuste hoc facit. Hæc igitur percussio ex parte repercutientis ²²⁵⁰ injusta est, quia non debuit se vindicare; ex parte vero percussi justa, quia injuste percutiens juste percuti meruit. Diverso igitur intuitu justa et injusta est eadem actio, quia contingere ²²⁵¹ potest ab alio judicari justam tantum, ab alio injustam. Hoc itaque modo diabolus dicitur juste vexare ²²⁵² hominem; quia Deus hoc juste permittit, et homo hoc ²²⁵³ iuste patitur. Sed et hoc quod homo iuste ²²⁵⁴ dicitur pati, non sua justitia juste dicitur pati, sed quia punitur justo iudicio Dei. At si obtenditur chirographum illud decreti quod adversum nos dicit Apostolus fuisse, et per mortem Christi deletum esse (*Coloss. ii, 14*), et putat aliquis per illud significari quia diabolus, quasi sub cujusdam pacti chirographo ab homine juste ante passionem Christi peccatum, velut usuram primi peccati quod pernasit homini, et pœnam peccati exigeret, ut per hoc justitiam suam super hominem videatur probare, nequaquam ita intelligendum puto. Quippe chirographum illud non est diaboli; quia chirographum dicitur decreti; decretum autem illud non erat diaboli, sed Dei. Justo namque iudicio Dei decretum erat, et quasi chirographo confirmatum ²²⁵⁵, ut homo qui sponte peccaverat, nec peccatum nec pœnam peccati per se vitare posset: est enim *spiritus vadens, et non rediens* (*Psal. lxxviii, 39*); et qui facit peccatum servus est peccati (*Joan. viii, 34*); nec qui peccat, impunitus debet dimitti, nisi misericordia peccatori parcat, et eum liberet ac reducat. Quamobrem per hoc chirographum nullam inveniri posse diaboli justitiam in hominis vexatione credere debemus. Denique sicut in bono angelo nulla omnino est injustitia; ita in malo ²²⁵⁶ nulla est penitus justitia. Nihil igitur erat in diabolo, cur Deus contra illum ad liberandum hominem sua uti fortitudine non deberet.

D

VARIAE LECTIONES.

²²³⁹ Nonne Dei omnipotentia ms. *Joly* nonne Deus omnipotentia ²²⁴⁰ Dicitur habuisse vel videatur; et cur hoc modo hominem mss. *Gem. Buc. et Vict.* videatur habuisse, et cur Deus hoc modo hominem ms. *Joly* videatur habuisse, et cur Deus hominem ²²⁴¹ Liberaret mss. *Vict. liberaverit* ²²⁴² Fecisset illi ms. *Joly* fecisse illi ²²⁴³ Nam si ipse diabolus mss. nam si diabolus ²²⁴⁴ Nisi Dei ms. *Joly* nisi in Dei potestate ²²⁴⁵ Ille tamen eum mss. *Vict. et Joly et Cister.* ipse tamen illum ²²⁴⁶ Quæ mala etiam mss. qua mala etiam ²²⁴⁷ Possidendo hominem mss. *Vict. et S. Mich.* possidendo hominem ²²⁴⁸ Ob hoc aut non mss. ob hoc a non ²²⁴⁹ Percussus (qui non debet se vindicare percutiat mss. percussus vindicare se non debet, et percutit ²²⁵⁰ Repercumentis mss. *Vict. et Joly* percumentis ²²⁵¹ Quam contingere ms. *Joly* quia contingere ²²⁵² Hoc quoque modo diabolus non juste dicitur vexare mss. hoc itaque modo diabolus dicitur juste vexare ²²⁵³ Homo hoc juste mss. *Cister. et S. Mich.* homo juste ²²⁵⁴ Chyrographo confirmatum edit. *Venel.* 1547. chyrographum confirmatum ²²⁵⁵ In malo mss. ita in malo

CAPUT VIII.

Quomodo licet humilia, quæ dicimus de Christo, non pertineant ad divinitatem, tamen ²²⁵⁶ inconveniens videatur infidelibus ea de illo dici secundum hominem : et unde illis videatur ²²⁵⁷ idem homo non sponite mortuus esse.

Ans. Sufficere nobis debet ad rationem voluntas Dei, cum aliquid facit, licet non videamus cur ita velit ²²⁵⁸ : voluntas namque Dei nunquam est irrationabilis. Bos. Verum est, si constat Deum id velle unde agitur : nequaquam enim acquiescent multi Deum aliquid velle, si rationi repugnare videtur ²²⁵⁹. Ans. Quid tibi videtur repugnare rationi, cum Deum ea voluisse fatemur quæ de ejus incarnatione credimus. Bos. Ut breviter dicam : Altissimum ad tam humilia inclinari, omnipotentem aliquid facere cum tanto labore. Ans. Qui hoc dicunt non intelligunt quod credimus. Divinam enim naturam absque dubio asserimus impassibilem, nec ulla tenus posse a sua celsitudine humiliari, nec in eo quod vult facere, labore. Sed Dominum Jesum Christum dicimus Deum verum, et verum hominem; unam personam in duabus naturis, et duas naturas in una persona. Quapropter, cum dicimus Deum aliquid humile aut insirmum pati, non hoc intelligimus secundum sublimitatem impassibilis naturæ; sed secundum insirmitatem humanæ substantiæ quam gerebat; et sic nostræ fidei nulla ratio obviare cognoscitur. Sic enim nullam divinæ substantiæ significamus humilitatem; sed unam Dei et hominis monstramus esse personam. Non ergo in incarnatione ²²⁶⁰ Dei humilitas ejus ulla intelligitur facta; sed natura hominis creditur exaltata. Bos. Ita sit : nihil imputetur divinae nature quod secundum insirmitatem hominis de Christo dicitur; verum quomodo ²²⁶¹ justum aut rationabile probari poterit quia Deus hominem illum, quem Pater Filium suum dilectum, in quo sibi bene complacuit (Matth. xii, 18), vocavit, et quem Filius seipsum fecit, sic tractavit aut tractari permisit? Quæ autem justitia est hominem omnium justissimum morti tradere pro ²²⁶² peccatore? Quis homo, si innocentem damnaret ut nocentem liberaret, damnandus non judicaretur? Ad idem enim res ²²⁶³ deduci videtur inconveniens, quod supra dictum est. Nam si aliter peccatores non potuit salvare quam justum damnando, ubi est ejus omnipotentia ²²⁶⁴? Si vero potuit, sed noluit ²²⁶⁵, quomodo defendemus sapientiam

A ejus atque justitiam? Ans. Deus Pater non quemadmodum videris intelligere, hominem illum tractavit, aut innocentem pro nocente morti tradidit. Non enim eum invitum ad mortem ille coegit, aut occidi permisit; sed idem ipse sponte sua ²²⁶⁶ mortem sustinuit, ut homines salvaret. Bos. Etiamsi non invitum, quoniam voluntati Patris consensit ²²⁶⁷, quodammodo tamen illum coegisse videtur præcipiendo. Dicitur enim quia Christus humiliavit semetipsum, factus obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus illum exaltavit (Philip. ii, 8); et quia didicit obedientiam ex his quæ passus est (Hebr. v, 8), et quia proprio Filio suo non pepercit Pater, sed pro nobis omnibus tradidit ²²⁶⁸ illum (Rom. viii, 32). Et idem Filius dicit : Non veni voluntatem meam facere, sed voluntatem ejus qui misit me (Joan. vi, 38). Et iterum ad passionem dicit : Sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio (Joan. xiv, 31). Item : Calicem quem dedit mihi Pater, non bibam illum? (Joan. xviii, 11.) Et alibi ²²⁶⁹ : Pater, si possibile est, transeat a me calix iste; verum tamen non sicut ego volo, sed sicut tu (Matth. xxvi, 39). Et iterum : Pater, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua (Ibid., 42). In his omnibus ²²⁷⁰ plus videtur Christus obedientia cogente, quam spontanea voluntate disponente mortem sustinuisse.

CAPUT IX.

Quod sponte mortuus sit; et quid sit, factus est obediens usque ad mortem; et, propter quod Deus illum exaltavit; et, non venit facere voluntatem meam; et, proprio Filio suo non pepercit ²²⁷¹; et, non sicut ego volo, sed sicut tu vis ²²⁷².

Ans. Ut mihi videtur, non bene discernis inter hoc quod fecit exigente obedientia; et quod sibi factum, quia servavit obedientiam, sustinuit non exigente obedientia. Bos. Necessæ habeo ut hoc apertius exponas. Ans. Cur persecuti sunt eum Iudei usque ad mortem? Bos. Non ob aliud nisi quia veritatem et justitiam vivendo et loquendo indeclinabiliter tenebat. Ans. Hoc puto quia Deus ab omni rationali creatura exigit; et hoc illa perobedientiam Deo debet. Bos. Sic nos fateri oportet. Ans. Hanc igitur obedientiam debebat homo illo Deo Patri, et humanitas divinitati; et hanc ab illo exigebat Pater. Bos. Hoc nulli dubium ²²⁷³ est. D Ans. Ecce habes quid fecit exigente obedientia. Bos. Verum est; et jam video ²²⁷⁴ qui sibi illatum, quia obediendo perseveravit, sustinuit. Nam illata est

VARIAE LECTIONES.

²²⁵⁶ mss. Vict. et Joly omitt. tamen ²²⁵⁷ Videatur mss. Vict. et Joly videatur ²²⁵⁸ Cur ita velit mss. cur velit ²²⁵⁹ Si rationi repugnare videtur mss. si ratio repugnare videtur ²²⁶⁰ Ergo incarnatione mss. Vict. et Cister. ergo in incarnatione ²²⁶¹ Veruntamen quomodo mss. verum quomodo ²²⁶² Morti tradere pro ms. Joly mori pro ²²⁶³ Ad idem ergo res mss. ad idem res ²²⁶⁴ Est omnipotentia ms. Gem. Bec. Vict. et Joly est ejus. omnipotentia ²²⁶⁵ Sed noluit : quomodo mss. Vict. 13. Joly, Cister. non voluit : quomodo ²²⁶⁶ Sponte suam mss. Vict. Gem. Bec. Cister. sponte sua ²²⁶⁷ Patris consentit ²²⁶⁸ Pro nobis omnibus tradidit ms. Joly omitt omnibus ²²⁶⁹ Et alibi ms. Joly omitt. alibi ms. S. Mich. Et iterum ²²⁷⁰ In omnibus istis ms. Cister. in his omnibus ²²⁷¹ Pepercit, et mss. Gem. Vict. et Joly pepercit Deus, et ²²⁷² Sicut tu vis mss. Gem. Vict. et Joly sicut tu ²²⁷³ Nulli dubium ms. S. Mich. nulli dubium est ²²⁷⁴ Verum est et jam videre etc. ms. Vict. 13. Joly Verum etiam video etc.

illi mors ²²⁷⁵, quia persistit in obedientia et A ²²⁸⁷ ipse cum Patre sanctoque Spiritu disposuerat se non aliter, quam permortem, celsitudinem omni potentiae suae ostensurum mundo : quippe quod nonnisi per ²²⁸⁸ illam mortem fieri dispositum est, cum per illam sit, non incongrue dicitur propter illam ²²⁸⁹ fieri. Si enim intendimus aliquid facere, sed proponimus nos prius aliud facturos, per quod illud fiat : cum jam factum est quod volamus præcedere, si sit quod intendimus, recte dicitur propter ea fieri quoniam factum est ²²⁹⁰ propter quod differebatur ; quia nonnisi per illud fieri dispositum erat. Nam si fluvium, quem equo vel navi transire possum, propono ²²⁹¹ me nonnisi navi transiturum ; et idcirco differo transire ²²⁹², quia navis abest : cum jam præsto est navis, si transeo, recte de me dicitur : Navis parata suit, propterea transivit. Et non solum ita loquimur quando per illud, quod præcedere volumus, sed etiam quando non per illud, sed tantummodo post illud, facere aliud aliquid statuimus. Si quis enim differt cibum sumere propterea quia nondum ea die missæ celebrationi adfuit, peracto quod prius facere volebat, non incongrue dicitur illi : Jam sume cibum, propterea quia jam fecisti propter quod sumere differebas. Multo igitur minus inusitata est locutio, cum Christus dicitur exaltatus propterea quia mortem sustinuit, per quam et post quam illam exaltationem decrevit facere ²²⁹³. Potest hoc et eo modo intelligi, quo idem Dominus legitur profecisse sapientia et gratia apud Deum : non quia ita erat, sed quia ille sic se habebat, ac si ita esset. Nam sic post mortem ²²⁹⁴ exaltatus est, quasi propter illam hoc floret. Quod autem ipse ait : Non veni voluntatem meam facere, sed ejus qui misit me (Joan. vi, 38), tale est, quale est et illud ²²⁹⁵ : Mea doctrina non est mea (Joan. vii, 16) : nam quod quis non habet a se ²²⁹⁶, sed a Deo, hoc non tam suum quam Dei dicere debet. Nullus vero homo ²²⁹⁷ a se habet veritatem quam docet aut justam voluntatem, sed a Deo. Non ergo venit Christus voluntatem suam facere, sed Patris ; quia justa voluntas quam habebat non erat ex humanitate, sed ex divinitate. Proprio autem Filio D ²²⁹⁸ suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus

VARIE LECTIONES.

²²⁷⁵ Nam illata est illi mors : quia persistit in obedientia, et hanc sustinuit : ms. Joly nac^y omiss. ²²⁷⁶ Hanc obedientiam exigat mss. Gem. Vict. Joly, Cister. et edit. Goth. hæc obedientia non exigat ²²⁷⁷ Precepit pater, unde incurreret mss. præcepit, unde incurrit ²²⁷⁸ Dedit ei, babit mss. Vict. Joly, Cister. et S. Mich. dedit, babit ²²⁷⁹ Propositum est mss. positum est ²²⁸⁰ Dictum est pro eo quod est alios dicere mss. Gem. Bec. Joly et Vict. 19. dictum est pro, alios fecit discere mss. Vict. 3. et 19. dictum est, per alios fecit discere ms. Vict. 43. dictum est pro eo quod per alios fecit discere ms. S. Mich. dictum est ; quod alios fecit discere ²²⁸¹ Et dedit illi mss. et donavit illi ²²⁸² Dicit de torrente in via bibet, mss. dixit de torrente in via babit ²²⁸³ Exaltavit caput ms. Joly exaltabit ²²⁸⁴ In retributionem ms. Cister. in retributione ²²⁸⁵ Priusquam pataretur dixit mss. et edit. Goth. Priusquam enim pataretur, ipse dixit ²²⁸⁶ Et iterum omnia mss. omnia ²²⁸⁷ Sed quod modo mss. et edit. Goth. sed quoniam ²²⁸⁸ Quod nisi per mss. quod non nisi per ²²⁸⁹ Illam. Si mss. Vict. Joly et S. Mich. illam fieri. Si ²²⁹⁰ Quod volumus præcedere : si sit quod intendimus, recte dicitur, propterea fieri quoniam factum est ms. S. Mich. hæc omiss. ²²⁹¹ Possum, et propono mss. possum, propoio ²²⁹² Differo me transmeare mss. Bec. Gem. Vict. et Joly di Tero transmeare ²²⁹³ Decrevit facere ms. Joly facere decretum ²²⁹⁴ Si post mortem... fierent hec mss. sic post mortem... hoc fieret ²²⁹⁵ Quale est aliud ms. Joly quale et illud ²²⁹⁶ Habet de se mss. Bec. Gem. Vict. Joly et S. Mich. habet a se ²²⁹⁷ Nullus enim homo mss. Bec. Gem. Vict. et Joly nullus vero homo ²²⁹⁸ Proprio enim filio mss. Gem. Bec. et Vict. 3. proprio vera filio mss. Vict. 43. et 19. et Joly proprio alio.

tradidit ²²⁰³ illum (*Rom. viii, 32*), non est aliud, quam non liberavit illum ²²⁰⁴. Nam multa ²²⁰⁵ in sacra Scriptura hujusmodi inveniuntur. Ubi autem ²²⁰⁶ dicit: *Pater, si possibile est* ²²⁰⁷, *transeat a me calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (*Math. xxvi, 29*); et: *Si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua* (*Ibid., 42*), naturalem salutis per voluntatem suam significat appetitum, quo humana caro dolorem mortis fugiebat. Voluntatem vero Patris dicit, non quoniam inaluerit Pater mortem Filii quam vitam, sed quia humanum genus restaurari ²²⁰⁸ solebat Pater ²²⁰⁹, nisi saceret homo tam magnum aliquid, sicut erat mors illa. Quia non poscebat ratio quod alius facere homo non poterat, idcirco dicit Filius illum velle suam mortem; quoniam ipse maluit illum ²²⁰⁰ pati, quam ut genus humanum non salvaretur ²²⁰¹; ac si diceret: Quoniam non vis aliter reconciliationem mundi fieri, dico te hoc modo velle mortem meam: fiat ergo voluntas ²²⁰² tua, id est fiat mors mea, ut mundus tibi reconcilietur. Nam sœpe aliquem velle dicimus aliquid, quia non vult aliud quod si vellet, non fieret illud quod dicitur velle: ut, cum dicimus illum lucernam velle extinguiere, qui nou vult fenestram claudere per quam ventus intrat, qui lucernam extinguit. Sic ergo voluit Pater ²²⁰³, mortem Filii, quia non aliter voluit mundum salvari, nisi homo tam magnum aliquid saceret, ut jam dixi ²²¹⁰. Quod Filio volenti salutem hominum tantumdem valuit, quoniam hoc alius facere non valebat, ²²¹¹, quantum si illi mori præcipere: unde ille, sicut mandatum illi dedit Pater, sic fecit; et calicem, quem dedit ei Pater, biberit, obediens usque ad mortem.

CAPUT X.

Item de eisdem; quomodo aliter recte intelligi possunt.

Potest etiam recte intelligi quia per illam piam voluntatem, qua voluit Filius pro salute mundi mori, dedit illi Pater (non tam cogendo) mandatum et calicem passionis; et non pepercit illi, sed pro nobis tradidit illum, et mortem illius voluit; et quia ipse Filius obediens fuit usque ad mortem, et didicit ex his quæ passus est, obedientiam. Quemadmodum enim secundum humanitatem non habebat a se voluntatem justæ vivendi, sed a Patre; ita et illam voluntate-

D

A tem ²²¹² qua, ut tantum bonum ficeret, mori voluit, non potuit habere nisi a Patre lumen, a quo est omne datum optimum, et omne donum perfectum (*Jac. 1, 17*): et sicut Pater trahere ²²¹³, dando voluntatem, dicitur; ita non incongrue fit, si impellere asseritur. Sicut enim dicit Filius de Patre: *Nemo venit ad me, nisi Pater traxerit eum* (*Joan. vi, 44*); ita dicere potuit, nisi impulerit eum. Similiter quoque proferre potuit, nemo currit ad mortem propter nomen meum, nisi Pater impulerit aut traxerit eum. Quoniam namque voluntate quisque ad id quod indeclinabiliter vult, trahitur vel impellitur; non inconvenienter trahere aut impellere dicitur Deus, cum tales dat voluntatem ²²¹⁴: in quo tractu vel impulsu nulla intelligitur violentiae necessitas, sed accepta bona voluntatis spontanea et amata tenacitas. Si ergo hoc modo nequit negari Patrem ²²¹⁵, voluntatem illam dando, Filium ad mortem traxisse ²²¹⁶ vel impulisse, quis non videat eadem ratione mandatum illi, ut mortem sustineret sponte, et *calicem*, quem non invitus biberet, dedisse? Et si Filius sibi non pepercisse, sed pro nobis sponte voluntate seipsum tradidisse, recte dicitur, quis neget recte dici quia Pater, a quo tales habuit voluntatem, illi non pepercit, sed pro nobis tradidit illum et mortem ejus voluit? Hoc etiam modo indeclinabiliter et sponte servando acceptam voluntatem a Patre Filius factus est illi obediens usque ad mortem, et didicit ex his quæ passus est, obedientiam, id est quam magna res facienda sit per obedientiam. Nam tunc est vera et simplex obedientia, cum rationalis natura, non necessitate, sed sponte servat voluntatem a Deo acceptam. Aliis quoque modis recte possumus Patrem voluisse Filii mortem intelligere, quamvis isti possint sufficere. Nam, sicut velle dicimus eum, qui facit ut alias velit; ita etiam dicimus eum ²²¹⁷ velle, qui non facit ut alias velit, sed approbat quia vult: ut, cum videmus aliquem fortiter pati velle molestiam ut persiciat quod bene vult, quamvis fateamur nos velle ut illam poenam sustineat, non tamen volumus aut amamus poenam ejus, sed voluntatem. Illum quoque qui prohibere potest, et non prohibet, solemus dicere quia vult quod non prohibet. Quoniam ergo Patri voluntas Filii placuit, nec prohibuit eum velle aut implere quod volebat recte voluisse ut Filius mortem tam-

VARIÆ LECTIONES.

²²⁰³ Pronobis omnibus tradidit *mss.* *Vict.* et *Cist.* omitt. omnibus ²²⁰⁰ Liberavit illum. *Editio Veneta* liberabit eum ²²⁰¹. Nam multa *ms.* *Vict.* 13. sed multa ²²⁰² Ubi autem *ms.* *Vict.* 13. ubi namque ²²⁰³ Si fieri potest *mss.* si possibile est ²²⁰⁴ Restaurati *ms.* *Vict.* 19. restaurare ²²⁰⁵ Nolebat pater *ms.* *Joly* volebat pater ²²⁰⁶ Quam ipse maluit *mss.* *Gem.* *Bec.* *Joly*, *Vict.* 13. quam ipse mavult *ms.* *Vict.* 13. quoniam ipse maluit illum pati *ms.* *Vict.* 3. quia ipse mavult ²²⁰⁷ Non salvaretur *mss.* *Gem.* *Bec.* *Vict.* 13. et 19. et *S. Mich.* non salvaretur ²²⁰⁸ Fiat ergo voluntas *mss.* *Joly*, *Gem.* et *Bec.* fiat igitur haec voluntas ²²⁰⁹ Sic ergo voluit Deus Pater... salvare *mss.* *Gem.* *Bec.* *Cister.* *Joly* et *Vict.* sic igitur voluit Pater... salvare ²²¹⁰ Ut jam dixi. *mss.* *Vict.* *Joly*, *Bec.* *Gem.* *Cister.* ut dixi. ²²¹¹ Non volebat *mss.* non valebat ²²¹² Ita quoque illum voluntatem *mss.* *Vict.* *Gem.* *Bec.* *Cister.* ita et voluntatem illum ²²¹³ Pater tradere *mss.* Pater trahere ²²¹⁴ Aut impellere dicitur Deus cum tales voluntatem dat, *mss.* *Vict.* *Joly*, *Bec.* *Gem.* *Cister.* aut impellere Deus, cum tales dat voluntatem ²²¹⁵ Denegari Patrem *mss.* negari Patrem ²²¹⁶ Filium ejus ad mortem traxisse *mss.* omitt. ejus ²²¹⁷ Ita etiam cum dicimus *ms.* *S. Mich.* ita cum dicimus etiam illum *ms.* *Cister.* ita etiam dicimus

79 pie et tam utiliter sustineret, quamvis pœnam rebus non amaret, affirmatur. Non autem potuisse calicem transire nisi biberet illum, dixit. Non quia non posset mortem vitare, si vellet; sed quoniam, sicut dictum est, mundum erat impossibile aliter salvari; et ipse indeclinabiliter volebat potius mortem pati, quam ut mundus non salvaretur. Idecirco autem dicit verba illa ut doceret humanum genus aliter non potuisse salvari, quam per mortem suam²²¹⁸; non ut ostenderet se mortem nequaquam valuisse vitare²²¹⁹. Nam, quæcunque de illo dicuntur his quæ dicta sunt, similia sic sunt²²²⁰ exponenda, ut nulla necessitate, sed libera voluntate²²²¹ mortuus credatur. Erat namque omnipotens, et de illo legitur quoniam *oblatus est, quia ipse voluit* (*Isai. LIII, 7*). Et ipse dicit: *Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam: nemo tollit eam a me; sed ego pono eam a meipso. Potestutem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam*²²²² (*Joan. X, 17*). Quod ergo idem ipse sua potestate et sua voluntate facit, nullatenus ad hoc cogi recte dici potest²²²³. Bos. Hoc solum, quia permittit Deus illum sic tractari, quamvis volentem, non videtur tali Patri de tali Filio convenire. Ans. Imo maxime decet talem Patrem tali Filio consentire, si quid vult laudabiliter ad honorem Dei, et utiliter ad salutem hominum, quæ aliter²²²⁴ fieri non potuit. Bos. In hoc adhuc versamur, qualiter mors illa rationabilis et necessaria monstrari possit. Aliter namque nec ipse Filius eam velle, nec Pater cogere aut permettere debuisse videtur. Quæritur enim cur Deus aliter hominem salvare non potuit; aut si potuit, cur hoc modo voluit. Nam et inconveniens²²²⁵ videtur esse Deo hominera hoc modo salvasse; nec appetet quid mors illa valeat ad salvandum hominem. Mirum enim est, si Deus sic delectatur aut eget sanguine innocentis, ut nonnisi interfecto eo parcere velit aut possit nocenti. Ans. Quoniam accipis in hac questione personam eorum qui credere nihil volunt nisi præmonstrata ratione, volo tecum pacisci, ut nullum vel minimum inconveniens in Deo a nobis accipiatur, et nulla vel minima ratio, si major non repugnat, rejiciatur. Sicut enim in Deo quamlibet parvum inconveniens sequitur impossibilitas; ita quamlibet parvam²²²⁶ rationem, si majori non vincitur, comitatur necessitas. Bos. Nihil in bac re libenter accipio quam ut hoc pactum inter nos communiter servetur. Ans. De

A incarnatione Dei tantum et de his quæ de illo assumpto homine credimus quæstio est. Bos. Ita est. Ans. Ponamus ergo Dei incarnationem, et quæ de illo dicimus hominem, nunquam fuisse: et constet inter nos hominem esse factum ad beatitudinem, quæ in hac vita haberri non potest; nec ad illam posse pervenire quemquam, nisi dimissis peccatis; nec ullum hominem hanc vitam transire sine peccato: et alia quorum fides ad salutem æternam necessaria est. Bos. Ita fiat; quia nihil in his inconveniens, aut impossibile Deo videtur. Ans. Necessaria est igitur homini peccatorum remissio, ut ad beatitudinem perveniat. Bos. Sic omnes tenemus.

CAPUT XI.

Quid sit peccare, et pro peccato satisfacere.

Bos. Quærendum est igitur qua ratione Deus dimittat²²²⁷ peccata hominibus: et ut hoc faciamus²²²⁸ apertius, prius videamus quid sit peccare, et quid pro peccato²²²⁹ satisfacere. Bos. Tum est ostendere, et mecum intendere. Ans. Si angelus et homo semper redderet Deo quod debet, nunquam peccaret. Bos. Nequeo contradicere. Ans. Non est itaque aliud peccare quam Deo non reddere debitum? Bos. Quod est debitum²²³⁰ quod Deo debemus? Ans. Omnis voluntas rationalis creature subjecta debet esse voluntati Dei. Bos. Nihil verius. Ans. Hoc est debitum, quod debet angelus et homo Deo, quod solvendo nullus peccat; et quod omnis, qui non solvit, peccat. Hæc est justitia sive rectitudine voluntatis, quæ justos facit sive rectos corde, id est voluntate; hic est solus et totus honor, quem debemus Deo, et quem a nobis²²³¹ exigit Deus. Sola namque talis voluntas opera facit placita Deo, cum potest operari; et cum non potest, ipsa sola per se placet, quia nullum opus sine illa placet. Hunc honorem debitum qui Deo non reddit, aufert Deo quod suum est, et Deum exonorat; et hoc est peccare. Quandiu autem non solvit quod rapuit, manet in culpa; nec sufficit solummodo reddere quod ablatum est, sed pro contumelia illata plus debet²²³² reddere quam abstulit. Sicut enim qui lædit salutem alterius non sufficit, si salutem restituit, nisi pro illata doloris injuria recompenset aliquid; ita qui honorem alicuius violat, non sufficit honorem reddere, si non secundum exonorationis factam molestiam, aliquid quod placeat illi, quem exonoravit, restituat²²³³. Hoc quoque attendendum, quod cum aliquis²²³⁴ quod

VARIAE LECTIONES.

²²¹⁸ Per mortem ejus mss. per mortem suam de illo dicuntur, ex his, quæ dicta sunt similia, iis, quæ dicta sunt, similia, sic sunt ms. *Joly* de illo dicta sunt similia, sic sunt²²²¹ Libera voluntate mss. *Joly* propria voluntate²²²² Et iterum sumo eam, nemo tollet eam a me; sed ego ponam eam, et iterum sum eam; potestatem habere ponere.. sumere eam mss. ut iterum sumam eam: nemo tollit eam a me; sed ego pono eam a me ipso. Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumandi eam²²²³ Recte potest mss. recte dicitur²²²⁴ Quod aliter mss. quæ aliter²²²⁵ *Ibidem* C. Nam et inconveniens ms. *Cister.* omit. et²²²⁶ Quantumlibet parvum.... ita quantumlibet parvam mss. *Vict.* *Joly.* *Gem.* et *Bec.* quamlibet parvum... ita quamlibet parvam²²²⁷ Deus dimittit mss. Deus dimittat²²²⁸ Ut hæc faciamus mss. ut hoc faciamus²²²⁹ Et pro peccato mss. et quid pro peccato²²³⁰ Quid est debitum mss. *Joly* et *Cister.* Quod est debitum²²³¹ Solus honor et totus quem debemus Deo et quem a nobis mss. solus et totus honor quem debemus Deo, et a nobis²²³² Plus habet mss. *Vict.* *Gem.* *Bec.* et *S. Mich.* plus debet²²³³ Placeat illi quem... restauret mss. placeat illi quem. restituat²²³⁴ Quod cum aliquis mss. quia cum aliquis.

²²²⁰ De Voluisse vitare mss. valuisse vitare²²²¹ De sic sunt mss. *Gem.* *Bec.* *Vict.* de illo dicuntur, ita quamlibet parvum.... ita quantumlibet parvam mss. *Vict.* *Joly.* *Gem.* et *Bec.* quamlibet parvum... ita quamlibet parvam²²²⁷ Deus dimittit mss. Deus dimittat²²²⁸ Ut hæc faciamus mss. ut hoc faciamus²²²⁹ Et pro peccato mss. et quid pro peccato²²³⁰ Quid est debitum mss. *Joly* et *Cister.* Quod est debitum²²³¹ Solus honor et totus quem debemus Deo et quem a nobis mss. solus et totus honor quem debemus Deo, et a nobis²²³² Plus habet mss. *Vict.* *Gem.* *Bec.* et *S. Mich.* plus debet²²³³ Placeat illi quem... restauret mss. placeat illi quem. restituat²²³⁴ Quod cum aliquis mss. quia cum aliquis.

injuste abstulit, solvit; hoc debet dare, quod ab illo non posset exigiri, si alienum non rapuisset. Sic ergo debet omnis qui peccat, honorein, quem rapiuit Deo, solvere; et hoc est ²²²⁵ satisfactio, quam omnis peccator debet Deo facere Bos. In his omoibus, quoniam rationem sequi proposuimus, quanvis aliquantulum me terreas, nihil habeo quod possim dicere contra.

CAPUT XII.

Utrum sola misericordia, sine omni debiti solutione, deceat Deum peccata dimittere.

Ans. Redeamus et videamus utrum sola misericordia, sine omni solutione ablati sibi honoris, deceat Deum peccata dimittere. Bos. Non video cur non deceat. Ans. Sic dimittere peccatum non est aliud quam non punire, et quoniam recte ordinare peccatum sine satisfactione, non est nisi punire; si non punitur, inordinatum dimittitur. Bos. Rationabile est quod dicis. Ans. Deum vero non decet aliud quam in suo regno inordinatum dimittere. Bos. Si aliud volo ²²³⁰ dicere, timeo peccare. Ans. Igitur non decet Deum peccatum sic impunitum dimittere. Bos. Ita sequitur. Ans. Est et aliud quod sequitur, si peccatum si dimittitur impunitum; quia similiter erit apud Deum peccanti, et non peccanti: quod Deo non convenit. Bos. Non possum negare. Ans. Vide et hoc: Justitiam hominum nemo nescit esse sub lege, ut secundum ejus quantitatem, mensura retributionis a Deo recompensetur. Bos. Ita credimus. Ans. Si autem peccatum nec solvitur, nec punitur, nulli legi subjacet. Bos. Non possum aliter intelligere. Ans. Liberius igitur est injustitia ²²³⁷, si sola misericordia dimittitur, quam justitia: quod valde inconveniens videtur. Ad hoc etiam ²²³⁸ extenditur hæc inconvenientia, ut injustitiam Deo similem faciat ²²³⁹, quia sicut Deus nullius legi ²²⁴⁰ subjacet, ita et injustitia. Bos. Nequeo resistere rationi tue: sed, cum Deus nobis præcipiat omnino dimittere peccantibus in nos, videtur repugnare ut hoc præcipiat ²²⁴¹ nobis, quod ipsum facere non decet. Ans. Nulla in hoc est repugnantia; quia Deus hoc præcipit nobis ut non præsumamus quod solius Dei est. Ad nullum enim pertinet vindictam facere, nisi ad illum qui Dominus est omnium: nam cum terrenæ potestates hoc recte faciunt, ipse facit Deus, a quo ²²⁴² ad hoc ipsum sunt ordinatae. Bos. Removisti ²²⁴³ repugnantiam, quam putabam inesse; sed est aliud, ad quod tuum volo habere responsum: nam, cum Deus sic sit liber ²²⁴⁴ ut nulli

A legi, nullius subjaceat judicio ²²⁴⁵, et sit ita benignus ut nihil benignius cogitari queat, et nihil sit rectum aut decens, nisi quod ipse vult: mirum videtur, si dicimus quia nullatenus vult, aut non ei licet injuriam ²²⁴⁶ suam dimittere, a quo etiam de his, quas aliis facimus, solemus indulgentiam pettere. Ans. Verum est quod dicis de libertate, et voluntate, et benignitate illius; sed sic eas debemus rationabiliter intelligere ut dignitati illius non videamus repugnare. Libertas enim non est nisi ad hoc, quod expedit aut quod decet ²²⁴⁶; nec benignitas dicens est, quæ aliquid Deo indecens operatur ²²⁴⁷. Quod autem dicitur, quia quod vult justum est, et quod non vult, justum non est; non ita intelligendum est, ut si Deus velit quodlibet inconveniens, justum sit, quia ipse vult. Non enim sequitur, si Deus vult mentiri, justum esse mentiri; sed potius Deum illum non esse. Nam nequaquam potest velle mentiri voluntas, nisi in qua corrupta est veritas, immo quæ deserendo veritatem corrupta est. Cum ergo dicitur, si Deus vult mentiri, non est aliud quam si Deus est talis natura ²²⁴⁸, quæ velit mentiri: et idcirco non sequitur, justum esse mendacium, nisi ita intelligatur, sicut cum de duobus impossibilibus dicimus: Si hoc est, illud est; quia nec hoc, nec illud est: ut si quis dicat: Si aqua est sica, et ignis est humidus; neutrum enim verum est. Itaque de illis tantum est verum dicere: Si Deus hoc vult, justum est: quæ Deum velle non est inconveniens. Si enim vult Deus ut pluat, justum est ut pluat; et si vult ut aliquis homo occidatur, justum est ut occidatur. Quapropter si non decet Deum aliquid injuste aut inordinate facere, non pertinet ad ejus libertatem, aut benignitatem, aut voluntatem, peccantem qui non solvit Deo, quod abstulit, impunitum dimittere. Bos. Omnia mihi auferas, quæ putabam tibi posse objici. Ans. Vide adhuc cur Deum non deceat hoc facere ²²⁴⁹. Bos. Libenter ausculo quidquid dicas.

CAPUT XIII.

Quod nihil minus sit tolerandum in rerum ordine, quam ut creatura Creatori debitum honorem aferat, et non ²²⁵⁰ solvat quod auferat.

Ans. Nihil minus tolerandum est in rerum ordine quam ut creatura Creatori debitum honorem aferat, non solvat quod auferat. Bos. Hoc nihil clarissimum ²²⁵¹. Ans. Nihil autem injustius toleratur quam quo nihil minus est tolerandum. Bos. Neque hoc est obscurum. Ans. Puto ergo quia non dices Deum de-

VARIE LECTIONES.

²²²⁵ Et hoc est mss. et haec est ²²²⁶ Si aliquid aliud volo mss. si aliud volo ²²²⁷ Est omnis injustitia mss. *Vic. Joly. Gem. Bec. omit. omnis* ²²²⁸ Ad hæc etiam mss. et edit. *Goth.* ad hoc etiam. ²²²⁹ Similem esse faciat mss. et edit. *Goth.* similem faciat ²²³⁰ Nulli legi mss. nullius legi ²²³¹ Ut haec præcipiat mss. et edit. *Goth.* ut hoc præcipiat ²²³² Facit Deus, a quo mss. *Cister.* facit a quo ²²³³ Anselm. *Removisti* mss. et edit. *Goth.* *Boso Removisti* ²²³⁴ Deus sit liber mss. et editio *Gothica* Deus sic sit liber ²²³⁵ Nullius legis subjacet iudicio mss. *V. ct. Joly. Cister et Mich.* et edit. *Goth.* nulli legi, nullius subjaceat iudicio ²²³⁶ Aut decet mss. et edit. *Goth.* aut quod decet ²²³⁷ Operetur mss. et edit. *Goth.* operatur ²²³⁸ Talis natura mss. *Vic. Joly* et edit. *Goth.* talis natura ²²³⁹ Deceat hæc facere mss. et edit. *Goth.* deceat hoc facere ²²⁴⁰ El quod non mss. *Gem. Bec. Vic.* et edit. *Goth.* et non ²²⁴¹ Nihil clarissimum iudicio mss. hoc nihil clarissimus

bere tolerare ²²⁵¹, quo nihil injustius toleratur : ut quod creatura ²²⁵² non reddit Deo quod aufert. Bos. Imo penitus negandum esse video ²²⁵³. Ans. Item si Deo nihil majus aut melius est ²²⁵⁴, nihil justius quam quæ ²²⁵⁵ honorem illius servat ²²⁵⁶ in rerum dispositione, summa justitia, quæ non est aliud quam ipse Deus. Bos. Hoc quoque nihil aperius. Ans. Nihil ergo servat Deus justius quam suæ dignitatis honorem. Bos. Concedere me oportet ²²⁵⁷. Ans. Videlicet tibi quod eum integre servet si sic auferri sibi permititur, ut nec solvatur, nec ipse auferrentem puniat? Bos. Non audeo dicere. Ans. Necesse est ergo ut aut ablatus honor solvatur, aut pœna sequatur; alioquin aut sibi ipsi Deus justus non erit, aut ad utrumque impotens erit : quod nefas est vel cogitare ²²⁵⁸. Bos. Nihil rationabilius dici posse intellico ²²⁵⁹.

CAPUT XIV.

Cujusmodi honor Dei sit pœna peccantis.

Bos. Sed volo a te audire si peccantis pœna sit illi honor, aut cuiusmodi honor sit. Si enim pœna peccantis non ejus honor est, cum peccator non solvit quod abstulit, sed punitur, sic perdit Deus honorem suum, ut non recuperet ²²⁶⁰ : quod his quæ dicta sunt repugnare videtur. Ans. Deum impossibile est honorem suum perdere : aut enim peccator sponte solvit quod debet, aut Deus ab invito accipit ²²⁶¹. Nam aut homo debitam subjectionem Deo, sive non peccando, sive quod peccat solvendo, voluntate spontanea exhibet; aut Deus cum invitum ²²⁶² sibi torquendo subjicit, et sic se Dominum ejus esse ostendit ²²⁶³, quod ipse homo voluntate fateri recusat. In quo considerandum quia sicut homo peccando rapit quod Dei est, ita Deus puniendo aufert quod hominis est. Quippe non solum id ipsum ²²⁶⁴ alicuius esse dicitur, quod jam possidet; sed quod in ejus potestate est, ut habeat. Quoniam ergo homo ita factus est ²²⁶⁵ ut beatitudinem habere posset, si non peccaret : cum, propter ²²⁶⁶ peccatum beatitudine et omni bono privatur, de suo, quamvis invitus, solvit quod rapuit; quia licet Deus hoc ad usum sui commodi non transferat, quod aufert; sicut homo pecuniam, quam alii aufert, in suam con-

A veritatem utilitatem : hoc tamen quod aufert, uitur ad suum honorem, per hoc, quia aufert. Auferendo enim, peccatorem, et quæ illius sunt, subjecta sibi esse probat.

CAPUT XV.

Si Deus vel ad modicum patiatur honorem suum violari.

Bos. Placet quod dicas. Sed est et aliud, ad quod tuam responsonem postulo : nam si Deus ita, sicut probas, suum debet honorem servare, cur vel ad modicum patitur illum violari? Quod enim aliquo modo laedi sinitur, non integre nec perfecte ²²⁶⁶ custoditur. Ans. Dei honori nequit aliquid, quantum ad illum pertinet, addi vel minui. Idem namque ipse sibi honor est incorruptibilis, et nullo modo mutabilis. Verum quando unaquæque ²²⁶⁷ creatura suum, et quasi sibi præceptum ordinem, sive naturaliter, sive rationabiliter servat, Deo obedire, et eum dicitur ²²⁶⁸ honorare : et hoc maxime rationalis natura, cui datum est intelligere quid debeat ²²⁶⁹. Quæcum vult quod debet, Deum honorat; non quia illi aliquid confert, sed quia sponte se ejus voluntati et dispositioni subdit, et in rerum universitate ordinem suum, et ejusdem universitatis pulchritudinem, quantum in ipsa est, servat ²²⁷⁰. Cum vero non vult quod debet, Deum, quantum ad illam ²²⁷¹ pertinet, inhouorat; quoniam non subdit se sponte illius dispositioni, et universitatis ordinem et pulchritudinem, quantum in se est, perturbat, licet potestatem aut dignitatem Dei nullatenus laedit aut decolorat. Si enim ea, quæ cœli ambitu continentur, vellent non esse sub cœlo aut elongari a cœlo, nullatenus possent nisi sub cœlo esse, nec fugere cœlum nisi appropinquando cœlo. Nam et unde, et quo, et qua irent ²²⁷², sub cœlo essent ²²⁷³, et quanto magis a qualibet parte cœli elongarentur, tanto magis oppositæ parti appropinquarent ²²⁷⁴. Ita, quavis homo, vel malus angelus divinæ voluntati et ordinationi subjacere nolit, non tamen eam fugere ²²⁷⁵ valet; quia si vult fugere de sub voluntate jubente, currit sub voluntatem ²²⁷⁶ punientem. Et si quæris ²²⁷⁷ qua transit, non nisi sub voluntate permittente ²²⁷⁸; et hoc ipsum, quod perverse vult aut

VARIAE LECTIONES.

²²⁵¹ Debere tolerare *mss.* *Joly* omitt. debere ²²⁵² Ut quod creatura *mss.* *Vict.* *Joly*, *Cister.* *S. Mich.* Ut creatura ²²⁵³ Esse judico *mss.* et *edit.* *Goth.* esse video ²²⁵⁴ Aut melius est *mss.* *Cist.* et *edit.* *Goth.* omit. est ²²⁵⁵ Quam quæ *mss.* *Gem.* *Bec.* *Joly.* *Vict.* 3 et 13. et *edit.* *Goth.* omitt. quæ ²²⁵⁶ Illius servat *mss.* *Vict.* *Gem.* *Bec.* *Joly* illius servat et *editio Gothica* illius servare ²²⁵⁷ B: Quod uile necessario concedi oportet *mss.* B. concederem oportet ²²⁵⁸ Est etiam cogitare *mss.* *Vict.* *Gem.* *Bec.* *Joly*, *Cister.* et *editio Gothica* est vel cogitare ²²⁵⁹ Dicit potest, ut puto. *mss.* et *edit.* *Goth.* dici posse intelligo ²²⁶⁰ Non recuperetur, *mss.* et *edit.* *Goth.* non recuperet ²²⁶¹ Invito accipit *mss.* *Vict.* 19. invito recipit ²²⁶² Deus invitum *mss.* et *editio Gothica* Deus cum invitum ²²⁶³ Dominum ejus esse ostendit *mss.* *Joly* omitt. esse *mss.* *Vict.* 19. omitt. ejus esse ²²⁶⁴ Non solum id suum *mss.* *Vict.* 19. non solum suum *mss.* *Vict.* 3. et 13. non solum id ipsum ²²⁶⁵ Homo factus est *mss.* *Vict.* et *edit.* *Goth.* homo ita factus est ut ²²⁶⁶ Cum ergo propter *mss.* *Gem.* *Bec.* *Joly* et *edit.* *Goth.* cum propter ²²⁶⁷ Aut perfecte *mss.* nec perfecte ²²⁶⁸ Verum tamen cum unaquæque *mss.* et *edit.* *Goth.* verum quando unaquæque ²²⁶⁹ Et Deum dicitur *mss.* et *edit.* *Goth.* et eum dicitur ²²⁷⁰ Hoc est maxime rationalis creatura.. quod debebat *mss.* et *edit.* *Goth.* hoc maxime rationalis natura.. quid debeat ²²⁷¹ Est, conservat *mss.* et *edit.* *Goth.* est, servat ²²⁷² Ad ipsam *mss.* *Vict.* 19. ad illum *mss.* *Vict.* 3. et 13. ad illam ²²⁷³ Unde et qua et quo et que irent *mss.* et *edit.* *Goth.* unde et quo et qua irent ²²⁷⁴ Sub cœlo essent *mss.* *Gem.* *Bec.* *Vict.* et *Joly* sub cœlo esset ²²⁷⁵ Appropinquarent *mss.* *Gem.* *Bec.* *Joly*, *Vict.* 3. et 19. appropinquarent ²²⁷⁶ Eam fugere *mss.* *Joly* ea fugere ²²⁷⁷ Currit sub voluntatem *mss.* *Vict.* 19. currit in voluntatem ²²⁷⁸ Si queris *mss.* *Vict.* si quererit ²²⁷⁹ Voluntate permittentis *mss.* et *edit.* *Goth.* voluntate permittente

agit, in universitatis præfatae ordinem et pulchritu-
dimen summa sapientia convertit ²²⁸¹. Ipsa namque
perversitatis spontanea satisfactio, vel a non satisfa-
ciente poena exactio (excepto hoc quod Deus de
malis multimodis ²²⁸² bona facit) in eadem univer-
sitate locum tenent ²²⁸³ suum et ordinis pulchritu-
dinem. Quas si divina sapientia, ubi perversitas
rectum ordinem perturbare ntitur, non adderet,
sieret in ipsa universitate, quam Deus debet ordi-
nare, quædam ex violata ordinis pulchritudine de-
formitas, et Deus in sua dispositione videtur des-
cere. **¶** Quæ duo quoniam sicut sunt inconvenientia,
ita sunt impossibilia; necesse est ut omne peccatum
satisfactio aut poena sequatur. Bos. Satisfecisti ob-
jectioni meæ. Ans. Palam est ergo quia Deum,
quantum in ipso est, nullus potest honorare, vel
exhonorare: sed quantum in se est hoc aliquis fa-
cere videtur; cum voluntatem suam voluntati ejus
subjicit, aut subtrahit. Bos. Nescio quid contra
queam dicere ²²⁸⁴. Ans. Adhuc addam aliquid. Bos.
Taudiu dic donec me tælate audire.

CAPUT XVI.

*Ratio cur numerus angelorum, qui ceciderunt
restituendus sit de hominibus.*

Ans. Deum constat proposuisse ut de humana na-
tura, quam fecit sine peccato, numerum angelorum
qui ceciderant, restituere. Bos. Hoc credimus, sed
vellem aliquam bujus rei rationem habere ²²⁸⁵. Ans.
Fallis me: non enim proposuimus tractare, nisi de
Incarnatione ²²⁸⁶ Dei; et tu mibi alias interseris
quæstiones. Bos. Ne irascaris, hilarem enim dato-
rem ²²⁸⁷ diligit Deus (II Cor. ix, 7): nam nemo
probat magis se hilariter dare quod promittit, quam
qui plus dat quam promittit: dic ergo libenter quod
quæro. Ans. Rationalem naturam ²²⁸⁸, quæ Dei con-
templatione beata vel est ²²⁸⁹, vel futura est, in quo-
dam rationabili et perfecto numero præscitam esse
a Deo ²²⁹⁰; ita ut nec majorem, nec minorem illum
esse deceat, non est dubitandum. Aut enim nescit
Deus in quo numero melius eam deceat constitui,
quod falsum est: aut si scit, in eo illam constituet,
quem ad hoc decentiorem intelliget. Quapropter aut
angeli illi qui ceciderunt, facti erant ad hoc ut essent
intra illum numerum ²²⁹¹: aut quia extra illum nu-
merum permanere non potuerunt, ex necessitate

A ceciderunt: quod absurdum est opinari. Bos. Veri-
tas est aperta quod dicis. Ans. Quoniam ergo ²²⁹² de
illo numero esse debuerunt, aut restaurandus
est ²²⁹³ ex necessitate numerus eorum; aut in im-
perfecto numero remanebit rationalis natura, quæ
in numero perfecto præscita est: quod esse non po-
test. Bos. Restaurandi procul dubio sunt. Ans. Nec-
esse est ergo eos ²²⁹⁴ de humana natura, quoniam
non est alia, de qua possint restaurari ²²⁹⁵.

CAPUT XVII.

Quod alii angeli pro illis ²²⁹⁶, non possint restituui.

Bos. Cur non ipsi aut ²²⁹⁷, alii angeli pro illis
possint restituui ²²⁹⁸? Ans. Cum videbis nostræ re-
stauracionis difficultatem intelliges eorum reconciliacionis
impossibilitatem. Alii autem angeli pro illis
restituui non possunt, ideo (ut laceam quomodo
hoc ²²⁹⁹ repugnare videatur primæ creationis per-
fectioni) quia non debent; nisi tales esse possint,
quales illi fuissent, si non peccassent; cum illi ²³⁰⁰
nulla visa vindicta peccati perseverassen: quod
post illorum casum aliis, qui pro illis restituerentur,
esset impossibile. Non enim pariter laudabiles sunt,
si stans in veritate, et qui nullam novit ²³⁰¹ peccati
poenam, et qui eam semper aspicit æternam. Nam
nequaquam putandum est bonos angelos esse con-
firmatos casu malorum, sed suo merito. Sicut
namque ²³⁰², si boni cum malis peccassent, simul
damnati essent: ita injusti ²³⁰³, si cum justis ste-
tissent, pariter conformati fuissent. Quippe si aliqui
eorum, nonnisi casu aliorum, confirmandi erant,
aut nullus unquam confirmaretur, aut necesse erat
aliquem casurum, qui ad alios confirmandos ²³⁰⁴ pu-
niretur: quæ utraque absurdia sunt. Illo itaque
modo confirmati sunt illi, qui steterunt, quo pariter
confirmati essent ²³⁰⁵ omnes, si stetissent: quem
modum ²³⁰⁶ ostendi, sicut potui, ubi tractavi cur
Deus diabolo perseverantiam non dedit. Bos. Pro-
basti malos angelos de humana natura restaurandos:
et patet ex hac ratione quia non in minori numero
erunt electi ²³⁰⁷ homines, quam sunt angeli reprobi.
Sed utrum plures futuri sint, si potes, ostende.

CAPUT XVIII.

*Utrum plures futuri sint sancti homines, quam
sint mali angeli.*

Ans. Si angeli, antequam quidam illorum cade-

VARIA LECTIONES.

²²⁸¹ Sapientia convertit mss. S. Michaelis sapientia everit ²²⁸² Quod Deus de malis multimodis
mss. Vict. Gem. Bec. et Joly, quia Deus de malis multis modis ²²⁸³ Locum tenent ms. Vict.
19. locum teneret ²²⁸⁴ Contra queam dicere ms. S. Mich. contra respondcam ²²⁸⁵ Rationem audire mss.
et edit. Goth. rationem habere ²²⁸⁶ De sola Incarnatione ms. Joly. de Incarnatione ²²⁸⁷ Hilarem dato-
rem mss. Vict. 19. Joly et edit. Goth. hilarem enim datorem ²²⁸⁸ Rationalem creaturam mss. et edit.
Goth. rationalem naturam ²²⁸⁹ Beata vel est mss. Joly et Vict. 19. beata est ²²⁹⁰ Præscitam a Deo ms.
Cister. præscitam est a Deo ²²⁹¹ Intra illa numerum permanere mss. extra illum numerum permanere
²²⁹² Quomodo ergo mss. Vict. et edit. Goth. quoniam ergo ²²⁹³ Aut restituendus est... aut imperfecto
mss. et ed. Goth. aut restaurandus est... aut in imperfecto ²²⁹⁴ Ergo eos de ms. Vict. 19. omitt. eos ²²⁹⁵
De qua restaurari ms. Cister. de qua possint natura restaurari ²²⁹⁶ Pro illis ms. Joly pro ipsis ²²⁹⁷ In
mss. incipit ab his: Cur non aut ipsi etc. ²²⁹⁸ Cur non ipsi, aut alii Angeli pro illis possint restituui mss.
Bec. Gem. Vict. et edit. Goth. Quod alii Angeli pro illis non possint restituui ²²⁹⁹ Quoniam hoc mss. Gem.
Bec. Vict. Joly et edit. Goth. quomodo hoc ²³⁰⁰ Et cum illi mss. cum illi ²³⁰¹ Nullam novit ms. Vict. 19.
nullam noverat ²³⁰² Sic namque mss. sicut namque ²³⁰³ Ita injusti ms. Joly ita justi ²³⁰⁴ Alios confirman-
dos ms. Joly illos confirmandos ²³⁰⁵ Pariter confirmati essent ms. Joly omit. confirmati ²³⁰⁶ Quemadmo-
dum mss. Gem. Bec. quem modum ²³⁰⁷ Erunt electi ms. Joly sunt electi

rent, erant in ²¹⁰⁸ illo profecto, de quo diximus, numero; non sunt homines facti, nisi pro restauratione angelorum perditorum; et palam est quia non erunt plures illis. Si autem ille numerus non erat in illis omnibus angelis, complendum est de hominibus, et quod periiit, et quod prius deerat; erunt electi homines plures reprobis angelis: et sic dicemus ²¹⁰⁹ quia non fuerunt homines facti tantum ad restaurandum numerum imminutum, sed etiam ad perficiendum nondum perfectum. Bos. Quid potius tenendum est: an quod angeli ²¹¹⁰ prius facti sint in numero perfecto, au non? Ans. Quod mibi videtur, dicam. Bos. Non possum a te plus exigere ²¹¹¹. Ans. Si homo factus est post casum malorum angelorum, sicut quidam intelligunt in Genesi; non video posse me per hoc probare alterum horum determinate. Potest enim (ut puto) esse quod angeli prius fuerint in ²¹¹² numero perfecto, et postea factus sit homo propter restaurandum imminutum eorum numerum: et potest esse quod non fuerint ²¹¹³ in numero perfecto; quia differebat Deus, sicut adhuc differt, illum impiere numerum, facturus humanam naturam suo tempore. Unde, aut solummodo numerum nondum integrum perficeret; aut, etiam si minueretur, restitueret. Si autem tota creatura simul facta est; et dies illi, in quibus Moyses istum mundum non simul factum esse videtur dicere, aliter sunt intelligendi, quam sicut videmus istos dies, in quibus vivimus: intelligere nequeo quomodo facti sint angeli in illo perfecto ²¹¹⁴ numero. Quippe si ita esset, videtur mihi quia ex necessitate, aut aliqui homines vel angeli casuri erant; aut plures essent in illa cœlesti civitate, quain illa perfecti numeri convenientia exigeret. Si ergo omnia simul facta sunt; sic videntur angeli, et duo primi homines in numero imperfecto fuisse ²¹¹⁵; ut hominibus, si nullus caderet angelus, quod deerat solum perficeretur ²¹¹⁶, et si aliquis periret, hoc quoque, quod caderet, restitueretur: et hominis natura, quæ infirmior erat, quasi Deum excusaret, atque diabolum confunderet; si illi suum casum infirmitati suæ imputaret, cum ipsa infirmior erat: ac, si et eadem ipsa caderet, multo magis Deum defendere contra diabolum, et contra seipsam: cum ipsa facta valde infirmior et mortis, in electis de tanta infirmitate tanto altius ascenderet quam unde diabolus cecidisset; quanto boni angeli

A quorum æqualitas ei debetur, prosecerunt post rationam malorum, quia perseveraverunt. Ex his rationibus potius mibi videtur quia in angelis non fuit ille perfectus numerus, quo civitas illa superna perficeretur: quoniam si homo ²¹¹⁷ simul cum angelis factus non est; sic possibile est ²¹¹⁸ esse et si simul facti sunt, quo magis putant multi, quoniam legitur: *Qui vivit in æternum, crevit omnia simul* (*Ecclesi. xviii, 4*): videtur necesse esse. Sed et si perfectio mundane creature non tantum est intelligenda in numero individuorum, quantum in numero naturarum, necesse est humanam naturam aut ad complementum ejusdem perfectionis esse factam, aut illi superabundare: quod de minimi verniculi natura dicere non audemus. Quare pro seipsa ibi facta est, et non solum pro restaurandis individuis alterius ²¹¹⁹ naturæ. Unde palam est quia etiam si ²¹¹⁹ angelus nullus periisset, homines tamen in cœlesti civitate suum locum habuissent. Sequitur itaque quia in angelis, antequam quidam illorum caderent, non erat ille perfectus numerus: alioquin necesse erat ut aut homines, aut angeli aliqui caderent: quoniam extra numerum perfectum ibi nullus ²¹²⁰ manere poterat. Bos. Non nihil effecisti. Ans. Est et alia ratio, ut mibi videtur, quæ non parum suffragatur illi sententiae, quæ angelos non esse factos in perfecto numero existimat. Bos. Dic illam. Ans. Si angeli in illo perfecto numero facti sunt, et nullatenus facti sunt homines, nisi pro restauratione perditorum angelorum, palam est quia, nisi angeli ²¹²¹, ab illa beatitudine ²¹²² cecidissent, homines ad illam non ascenderent. Bos. Hoc constat. Ans. Si quis vero ²¹²³ dixerit quia tantum lætabuntur electi homines de angelorum perditione, quantum gaudebunt de sua assumptione, quoniam absque dubio haec non esset, nisi illa fuisset, quomodo poterunt ab hac perversa gratulatione defendi? Aut quomodo dicemus angelos, qui ceciderunt, ex hominibus restauratos ²¹²⁴; si illi sine hoc vitio permansuri erant, si non cecidissent, id est sine gratulatione de casu aliorum ²¹²⁵; isti vero sine illo esse non poterunt? ²¹²⁶ Inno qualiter cum hoc vitio beati esse debebunt? Deinde qua audacia dicemus Deum non velle, aut non posse ²¹²⁷, hanc restaurationem sine hoc vitio facere? Bos. Nonne similiter est in gentibus, quæ ad fidem vocatæ sunt, quia illam Judæi repulerunt?

VARIA LECTIONES.

²¹⁰⁸ Erant in ms. *Joly* essent in ²¹⁰⁹ Sic dicemus *mss. et edit. Goth.* sic dicemus ²¹¹⁰ An quod Angelii *mss. an Angeli* ²¹¹¹ Non plus a te exigo *mss. B.* non possum a te plus exigere ²¹¹² Fuerunt prius in *mss. Gem. Bcc. Joly et Vict. 13.* prius fuerint in *mss. Vict. 19.* primo fuerunt ²¹¹³ Quod non fuerunt *mss. quod non fuerint* ²¹¹⁴ Facti sunt angeli in illo perfecto *mss. Gem. Bcc. Vict. et Joly* facti sint angeli in illo integro ²¹¹⁵ In numero perfecto fuisse *mss. Bcc. Gem. Vict. 13. et 19. et edit. Goth.* in numero imperfecto fuisse ²¹¹⁶ Solum perficeretur *ms. Joly.* solummodo perficeretur ²¹¹⁷ Illa cœlestis perficeretur qui si homo *mss. illa superna perficeretur* quoniam si homo *mss. Joly legit.* perficeretur ²¹¹⁸ Sicut possibile est *mss. Bcc. Vict. Joly, Cister.* sic possibile est *mss. Gem.* sic impossibile est ²¹¹⁹ Quia si etiam *mss. Bcc. Gem. Vict. et Joly* quis etiam si ²¹²⁰ Numerum perfectum ibi nullus *mss. Vict. 19.* numerum illum perfectum nullus ²¹²¹ Nisi illi angeli *mss. Vict. 5. et 13. nisi angeli* ²¹²² Ab illa beatitudine *mss. Vict. 19.* ab illa civitate ²¹²³ Si quis ergo *mss. Joly* si quis vero ²¹²⁴ In hominibus restauratos *mss. Cister.* ex hominibus restauratos: ²¹²⁵ Casu aliorum *ms. Joly* casu illorum ²¹²⁶ Esse non potuerunt *mss. Gem. Bcc. Joly, Vict. 3. et 19. et S. Mich.* esse non potuerunt ²¹²⁷ Non potuisse *mss. et edit. Goth.* non posse.

Ans. Non; nam si omnes Judæi credidissent, Gentes A mutata in melius, suo quodam modo quasi congratularetur; imo omnis creatura de tam gloriosa et tam admirabili sui consummatione ipsi Creatori, et sibi invicem, quæque suo modo æterne congaudendo jucundaretur; quatenus quod voluntas in rationali ²¹²⁷ natura sponte facit, hoc et jam ²¹²⁸ insensibilis creature per Dei dispositionem naturaliter exhibetur. Solemus namque in majorem nostrorum exaltatione congaudere: ut cum in natalitiis sanctorum exultatione festiva jucundamur de gloria eorum letantes ²¹²⁹. Quam sententiam illud adjuvare videtur: quia si Adam non peccasset, differret tamen Deus illam civitatem perficiere, donec, completo ex hominibus, quem exspectabat, numero, ipsi quoque homines in corporum, ut ita dicam, immortalem transmutarentur immortalitatem ²¹³⁰. Habant enim in paradiso quamdam immortalitatem, id est, potestatem non moriendi: sed non erat immortalis hæc potestas, quia poterat mori ²¹³¹, ut, scilicet, ipsi non possent mori ²¹³². Sed si ita ²¹³³ est, ut, videlicet, rationem illam et beatam civitatem, et hanc mundanam insensibilemque naturam ²¹³⁴ Deus ab initio proposuerit simul perficere: videtur quia aut illa civitas non erat completa in numero angelorum ante malorum ruinam; sed exspectabat Deus ut eam de hominibus compleret, quando corpoream ²¹³⁵ mundi naturam in melius mutaret ²¹³⁶: aut si perfecta erat in numero, non perfecta erat in confirmatione; et differenda erat ejus confirmatio, etiam si nullus in ea peccasset, usque ad eam mundi ²¹³⁷, quam exspectauit, renovationem: aut si non diutius illa confirmatio differenda erat, acceleranda crat mundana renovatio, ut cum eadem confirmatione fieret. Sed quod mundum noviter factum statim Deus renovare ²¹³⁸, et eas res, quæ post renovationem illam non erunt, in ipso initio, antequam appareret cur factæ essent destruere instituerit ²¹³⁹, omni caret ratione. Sequitur ergo quia angeli non ita fuerunt in numero perfecto, ut eorum confirmatio non diu differetur propterea quia mundi novi renovationem mox oporteret fieri ²¹⁴⁰: quod non convenit. Quod autem eamdem confirmationem usque ad mundi futuram renovationem differre Deus voluerit, inconveniens videtur, praesertim cum illam in aliquibus tam

VARIA LECTI^EONES.

²¹²⁶ Operatur justitiam, acceptus est ms. Vict. 49. cooperatur, justitiam adeptus est ²¹²⁷ contra hoc dicere mss. Gem. Vict. Cister. contra hæc dicere ²¹²⁸ Singulis illa mss. Cister. singularis illa ²¹²⁹ Si alius inde non cecidisset mss. et edit. Goth. nisi alius inde cecidisset ²¹³⁰ Ita videtur ms. Joly ita mihi videtur ²¹³¹ Quam ceciderunt mss. Bec. Gem. Vict. et Joly quam qui ceciderunt ²¹³² Non sequitur inconvenientia, quam mss. Bec. Gem. Vict. 3. et 43 non sequatur inconvenientia quam mss. Vict. 19. non sequitur inconvenientia quam ms. Joly illa non sequatur inconvenientia, que ²¹³³ Hoc negari ms. Cister. id negari ²¹³⁴ Hoc differendum mss. Bec. Gem. Vict. Joly omitt. hoc ²¹³⁵ A. In rationabilis mss. Bec. et Gem. in rationali ²¹³⁶ Et hoc jam mss. Vict. Gem. Bec. hoc etiam ²¹³⁷ Exultantes mss. Vict. 3. et 19. letantes ²¹³⁸ Dicam, transmutarentur immortalitatem. mss. Gem. Bec. Vict. 3. et 43. S. Mich. et editio Gothicæ dicam immortalem immortalitatem transmutarentur ²¹³⁹ quia poterant mori mss. Gem. Bec. Joly, S. Mich. Vict. 43. quia poterat mori mss. Vict. 3. et 19. quia non poterat mori ²¹⁴⁰ Scilicet ipsi non possent mori mss. Gem. Bec. S. Mich. Cister. Vict. 43. scilicet ipsi non possent non mori ²¹⁴¹ Quod si ita ms. Vict. 19. sed si ita ²¹⁴² Sensibilemque naturam mss. et edit. Goth. insensibilemque naturam ²¹⁴³ Quando corpoream ms. Joly quoniam corpoream ²¹⁴⁴ Melius innovaret ms. Gem. Bec. Vict. Joly, S. Mich. In melius mutaret ms. Cister. ac in melius innovaret ²¹⁴⁵ Ad eamdem mundi ms. Joly ad eam mundi ²¹⁴⁶ Renovare et ms. Vict. 19. renovaret et ²¹⁴⁷ Instituerit ms. S. Mich. instituerat ²¹⁴⁸ Oporteret fieri mss. Joly Vict. 13. oportet fieri ms. Vict. 13. oportet fieri

cito perficerit; et cum intelligi possit quia in primis hominibus quando peccaverunt, illam fecisset, si non peccassent, sicut fecit in perseverantibus angelis. Quamvis enim nondum proveherentur ad illam aequalitatem angelorum, ad quam pertinuerunt erant homines, cum perfectus esset numerus de illis assumendus. In illa tamen justitia, in qua erant, videtur quod si vicissent ut non peccarent tentati¹¹⁶¹; ita confirmarentur cum omni propagine sua, ut ultra peccare¹¹⁶² non possent: quemadmodum quia victi¹¹⁶³ peccaverunt, sic infirmati sunt, ut, quantum in ipsis est, sine peccato esse non possint¹¹⁶⁴. Quis enim audeat dicere plus valere in justitiam ad¹¹⁶⁵ alligandum in servitute¹¹⁶⁶ hominem in prima suacione¹¹⁶⁷ sibi consentientem, quam valeret justitia ad confirmandum eum in libertate, sibi in eadem prima tentatione adhaerentem? Nam quemadmodum quoniam humana natura tota erat¹¹⁶⁸ in parentibus primis, tota in illis victa est ut peccaret (exceptio illo solo homine, quem Deus sicut scivit sano viri semine de Virgine facere, sic scivit a peccato Adae secernere¹¹⁶⁹); ita in eisdem tota vicisset, si non peccassent¹¹⁷⁰. Restat ergo ut non completa in illo primo numero angelorum superna civitas, sed de hominibus complenda fuisse dicatur. Quae si rata sunt, plures erunt electi homines, quam sint reprobi angeli. Bös. Rationabilia mihi valde videntur quae dicis: sed quid dicemus; quia legitur de Deo: *Constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel?* (Deut. III, 3.) Quod quidam, quia pro filiorum Israel inventur angelorum Dei, sic exponunt; ut secundum numerum bonum angelorum, assumendus intelligatur numerus electorum hominum. Ans. Hoc non repugnat¹¹⁷¹ predictae sententiae, si certum non est quod totidem angeli cecidissent, quod remanserunt. Nam si plures sint Angelii electi, quam reprobi; **83** et necesse est ut reprobos electi homines restarent; et potest fieri¹¹⁷² ut beatorum numero coequentur; et sic plures erunt homines iusti quam angeli injusti. Sed memento quo pacto incœpi tuæ respondere quæstiōni: ut, videlicet, si quid dixerō quod major non confirmet¹¹⁷³ auctoritas, quamvis illud ratione probare videar, non alia

A fortitudine accipiatur, nisi quia interim mihi ita videtur, donec mihi Deus melius aliquo modo revelet. Certus enim sum, si quid dico quod sacra Scriptura absque dubio contradicat, quia falsum est: nec illud tenere volo, si cognovero. Sed si in illis rebus de quibus diversa sentiri possunt sine periculo, sicut est illud unde nunc agimus: si enim nescimus utrum plures homines eligendi sint quam sint angeli perditi¹¹⁷⁴, an non, et alterum horum estimamus magis quam alterum, nullum puto esse animæ¹¹⁷⁵ periculum: si, inquam, in hujusmodi rebus¹¹⁷⁶ sic exponimus divina dicta, ut diversis sententiis favere videantur, nec alicubi invenitur, ubi quid indubitate tenendum sit determinent¹¹⁷⁷, non arbitror reprehendi debere. Illud autem quod dixisti: *Constituit terminos populorum, seu gentium, juxta numerum angelorum Dei*, quod in alia translatione legitur, *juxta numerum filiorum Israel*: quoniam ambæ translationes aut idem significant, aut diversa sine repugnantia, ita intelligendum est, ut et per angelos¹¹⁷⁸ Dei, et per filios Israel, angeli boni significantur tantummodo, aut soli homines electi, aut simul angeli et electi homines, tota, scilicet, illa civitas superna. Aut per angelos Dei, sancti angeli tantum; et per filios Israel, soli homines justi. Aut soli angeli per filios Israel, et justi homines per angelos Dei. Si boni angeli tantum designantur per utrumque, idem est quod si solum per angelos Dei; si vero tota cœlestis civitas, hic est sensus, quia¹¹⁷⁹ tandem assumuntur¹¹⁷⁹ populi, id est, multitudines electorum hominum, aut tandem erant populi in hoc arcain; donec de hominibus praeditissimis numeris illius civitatis nondum perfectus compleatur. Sed non video nunc quomodo soli angeli, aut simul angeli et homines sancti per filios Israel intelligentur: sanctos autem homines¹¹⁸⁰ filios Israel, sicut filios Abrahæ vocari nou est alienum. Qui angeli quóque Dei per hoc recte possunt vocari¹¹⁸¹, quia vitam angelicam imitantur, atque similitudo et aequalitas angelorum illis promittitur in cœlo, et quia omnes Juste viventes angeli Dei sunt. Unde et ipsi confessores, aut martyres¹¹⁸² dicuntur: qui enim confiteatur et testatur

VARIE LECTIONES.

1161 In qua erant, videtur quod si vicissent, ut non peccarent tentati *mss.* quia pro quod *ms.* *Vict.* 19. in qua erant, videtur quia si vixissent intemperati non peccarent *ms.* *Vict.* 3. in qua videtur quia si vicissent; ut non peccarent tentati¹¹⁶² *Quod ultra peccare *ms.* ut peccare*¹¹⁶³ *Qui victi *ms.* Joly qui victi*¹¹⁶⁴ *Esse non possint *ms.* S. Mich.* esse non possent¹¹⁶⁵ *Valere justitiam ad *ms.* et edit.* *Goth.* valere justitiam ad¹¹⁶⁶ in servitute¹¹⁶⁷ *Prima persuasione *ms.* prima suacione*¹¹⁶⁸ *Tota, quae erat *ms.* tota erat*¹¹⁶⁹ *Facere scivit, sic a peccato Adae secernere voluit ita *ms.* facere, sic scivit a peccato Adae secernere, ita*¹¹⁷⁰ *Si non peccasset *ms.* si non peccassent*¹¹⁷¹ *Hoc non repugnat *ms.* Vict.* 19. *hoc repugnat*¹¹⁷² *Et potest fieri *ms.* Joly etiam potest fieri*¹¹⁷³ *Tuæ videlicet, si quod dixerō major non confirmet*¹¹⁷⁴ *Quam angeli perditi *ms.* Vict.* *Gem.* *Bec.* quam sint angelici perditi *ms.* *Joly* quam sint reprobi¹¹⁷⁵ *Puto animæ *ms.* puto esse animæ*¹¹⁷⁶ *In his rebus *ms.* in hujusmodi rebus*¹¹⁷⁷ *Sit determinent *ms.* Vict.* sit determinant *ms.* Cister. sit determinetur¹¹⁷⁸ *Ut per angelos *ms.* *Bec.* *Gem.* *Vict.* ut et per angelos*¹¹⁷⁹ *Si boni angeli tantum designantur per utrumque, idem est, quod si solum per angelos Dei; sic vera tota cœlestis civitas, hic est sensus, quia tandem, etc., *ms.* *Joly* Si boni angeli tantum designantur, per utrumque idem est. Quod si solum per angelos Dei tota cœlestis civitas, hic est sensus, quia tandem, etc.*¹¹⁸⁰ *Tandem assumuntur *ms.* *Vict.* et *Joly* tandem assumuntur¹¹⁸¹ *Sanctos autem homines *ms.* *Vict.* 19. sanctos autem angelos*¹¹⁸² *Possent vocari *ms.* possunt vocari*¹¹⁸³ *Unde et ipsi confessores atque martyres *ms.* Unde ipsi confessores atque martyres *ms.***

veritatem, Dci nuntius, id est, angelus ejus est ²¹⁷³. Et si malus homo dicitur diabolus, sicut de Juda dicit Dominus propter sinilitudinem malitiae, eur non etiam bonus ²¹⁷⁴ homo dicitur angelus ²¹⁷⁵, propter imitationem justitiae? Quare possumus, ut puto ²¹⁷⁷, dicere Deum constituisse terminos populum, juxta numerum electorum hominum: quia taudiu erunt populi, et erit in hoc mundo hominum procreatio ²¹⁷⁸, donec numerus eorumdem electorum hominum ²¹⁷⁹ compleatur; et eo completo cessabit hominum ²¹⁸⁰ generatio, quæ sit in hac vita. At si per angelos Dei, intelligimus sanctos angelos tantum, et per filios Israel, tantummodo justos homines, duobus modis intelligi potest quia constituit Deus terminos populorum juxta numerum angelorum Dei; aut quia tantus populus, id est, tot homines assumuntur, quot sunt sancti angeli Dei ²¹⁸¹, aut quia taudiu erunt populi, donec numerus angelorum Dei compleatur ex hominibus? Et hoc uno solo modo ²¹⁸² exponi posse video: Constituit terminos populorum, juxta numerum filiorum Israel, id est, quia ²¹⁸³ (sicut supra dictum est) taudiu erunt populi in hoc saeculo, donec numerus sanctorum hominum assumatur. Et colligitur ²¹⁸⁴ ex utraque translatione quia tot homines assumuntur ²¹⁸⁵, quot remanerent angelii. Unde tamen non sequitur ²¹⁸⁶, quantvis perditii angelii ex hominibus restaurandi sint ²¹⁸⁷, tot angelos cecidisse quot perseveraverunt. Quod tamen si dicitur ²¹⁸⁸, inveniendum erit quomodo ratæ non sint ²¹⁸⁹ supra positæ rationes, quæ videntur ostendere non suisse in angelis, priusquam illorum quidam caderent, illum perfectum numerum, quem supra dixi; et plures homines electos futuros, quam sint mali angeli. Bos. Non me paenitet quia coegi ²¹⁹⁰ te ut de angelis hæc diceres ²¹⁹¹; ram non frustra factum est: nunc redi ad id unde regressi sumus.

CAPUT XIX [al., XVIII].

Quod homo non possit salvare sine peccati satisfactione.

Ans. Constat Deum ²¹⁹² proposuisse ut de homini-

A bus angelos, qui ceciderant, restauraret. Bos. Ceterum est. Ans. Tales ergo oportet esse homines in illa civitate superna, qui pro angelis in illam assumuntur, quales illi futuri ²¹⁹³ ibi erant, pro quibus ibidem erunt, id est, quales nunc sunt boni angeli; alioquin non erunt restaurati qui ceciderunt: et sequetur quia ²¹⁹⁴ Deus aut non poterit perficere bonum quod incœpit, aut paenitebit eum tantum bonum incœpisse: quæ duo absurdâ sunt. Bos. Vere oportet ut ²¹⁹⁵ æquales sint homines bonis angelis. Ans. Boni angeli unquam peccaverunt? Bos. Non. Ans. Potesne cogitare quod homo, qui aliquando peccavit, nec unquam Deo pro peccato suo satisfecit ²¹⁹⁶, sed tantum in punitus dimittitur, æqualis sit angelo, qui nunquam peccavit? Bos. Verba ista cogitare et dicere possum; sed sensu eorum ita cogitare nequo; sicut falsitatem non possum intelligere veritatem esse. Ans. Non decet ergo Deum, hominem peccantem ²¹⁹⁷ sine satisfactione ad restorationem angelorum assumere perditorum ²¹⁹⁸, quoniam non patitur veritas, eum levari ad æqualitatem bonorum ²¹⁹⁹. Bos. Sic ostendit ratio. Ans. Considera etiam ²²⁰⁰ in solo homine, sine eo quia ²²⁰¹ debet angelis æquari, utrum eum taliter Deus ad beatitudinem ullam ²²⁰², vel talem qualē habebat antequam peccaret, debeat provehere. Bos. Dic tu quod cogitas ²²⁰³; et ego considerabo prout potero. Ans. Ponamus divitem aliquem in manu tenere margaritam pretiosam, quam nunquam pollutio ulla ²²⁰⁴ tetigit, quamque nullus alias possit amovere de manu ejus, nisi ipso ²²⁰⁵ permittente: et eam disponat recondere in thesaurum suum, ubi sunt ²²⁰⁶ charissima et pretiosissima quæ possidet. Bos. Cogito hoc, velut ante nos. Ans. Quid, si ipso permittat eamdem margaritam ab aliquo inido excuti de manu sua in cornum eum prohibere posset ²²⁰⁷, ac postea eam de corno scimens, pollutam et non lotam in aliquem locum suum mundum et charmin, deinceps illam sic servaturus, recondat: putabisne illum sapientem? Bos. Quāmodo hoc possum?

VARIÆ LECTIONES.

²¹⁷⁴ Angelus est. *mss.* et *edit.* *Goth.* Angelus ejus est *mss.* *Vict.* Angelus Dei est. ²¹⁷⁵ Cur non est bonus *mss.* *Vict.* cur non etiam bonus ²¹⁷⁶ Homo dicitur angelus *mss.* et *dit.* *Goth.* homo dicitur angelus ²¹⁷⁷ Ut æstimo *mss.* ut puto ²¹⁷⁸ Hominum procreatio *ms.* *Joly* procreatio populi ²¹⁷⁹ Electorum hominum compleatur *mss.* *Joly* et *Vict.* omitt. hominum ²¹⁸⁰ Cessabit esse hominum *mss.* *Vict.* 19. omit. esse ²¹⁸¹ Quot angeli Dei *mss.* *Gem.* *Joly* *S.* *Mich.* *Vict.* 19. quot sunt sancti angeli Dei ²¹⁸² Et hoc uno modo *mss.* et uno solo modo *ms.* *Joly* solum, pro, solo ²¹⁸³ Filiorum Dei; item quia *mss.* filiorum Israel, id est quia ²¹⁸⁴ Et colligitur *mss.* *Vict.* 3. et 19. *Bec.* *Gem.* *Joly* et colligitur ²¹⁸⁵ Tot assumuntur *mss.* *Vict.* tot assumuntur ²¹⁸⁶ Non sequitur *mss.* *Bec.* et *Gem.* non sequetur ²¹⁸⁷ Restaurandi sunt *mss.* *Vict.* *Gem.* *Bec.* *Joly* restaurandi sint ²¹⁸⁸ Si diceretur *mss.* si dicitur ²¹⁸⁹ Ratæ non sint *mss.* *Vict.* ratæ sint ²¹⁹⁰ Frustra factum *mss.* *Vict.* frustra hec factum ²¹⁹¹ Hoc diceres *mss.* *Vict.* 3. et 13. *Joly* et *Cister.* hæc dicentes ²¹⁹² In *mss.* caput 19 incipit a' his: Constat Deum, etc. ²¹⁹³ Quales illi futuri *mss.* *Cister.* omit. illi ²¹⁹⁴ Et sequitur quia *mss.* et sequetur quia ²¹⁹⁵ Vere oportet ut *mss.* *Vict.* unde oportet quod ²¹⁹⁶ Pro peccato satisfecit *mss.* *Joly* pro peccato suo satisfecit ²¹⁹⁷ Hominem peccatorem *mss.* et *edit.* *Goth.* hominem peccantem ²¹⁹⁸ Sumere perditorum *mss.* *Vict.* *Joly* et *S.* *Mich.* assumere perditorum ²¹⁹⁹ Äequalitatem angelorum *mss.* *Gemm.* *Beccens.* *Vict.* 3. et 13. *Cister.* *S.* *Mich.* et *Joly* äequalitatem beatorum *mss.* *Bec.* 2. *Vict.* 19. et *edit.* *Goth.* äequalitatem bonorum ²²⁰⁰ Considera etiam *mss.* *Joly* consideratio etiam ²²⁰¹ Sine eo quod *mss.* sine hoc quia ²²⁰² Ad beatitudinem ullam ²²⁰³ Dic quae cogitas manuscripta *Gemm.* *Bec.* *Vict.* *Joly* et *edit.* *Goth.* ad beatitudinem ullam ²²⁰⁴ Nunquam pollutio ulla *mss.* *Vict.* nullo unquam pollutio ²²⁰⁵ Nisi ipso *mss.* *Joly* non ipso ²²⁰⁶ Ubi sunt *mss.* *Joly* ubi sint ²²⁰⁷ Tamen prohibere posset *mss.* cum prohibere possit

nam nonne esset satis ²⁸⁰⁸ melius, ut margaritam A
suam mundam teneret et servaret quam pollutam? Ansel. Nonne similiter faceret Deus, qui hominem angelis sociandum sine ²⁸⁰⁹ peccato, quasi in manu sua, tenebat in paradiso; et permisit ut accensus invidia diabolus eum in lutum peccati, quamvis consentientem, dejiceret? Si enim prohibere vellet diabolum, non posset tentare hominem. Nonne, inquam, similiter faceret, si hominem peccati sorde maculatum, sine omni levatione, id est, absque omni satisfactione, talem semper mansurum, saltem in paradisum, de quo ejectus fuerat, reduceret? Bos. Similitudinem, si Deus hoc facheret, negare non audeo; et idcirco eum hoc facere posse non anno ²⁸¹⁰. Videretur enim aut quod proponeret peragere non posuisse, aut boni propositi B eum poenituisse: quæ in Deum cadere nequeunt. Tene igitur ²⁸¹¹ certissime quia sine satisfactione, id est, sine debiti ²⁸¹² solutione spontanea, nec Deus potest peccatum impunitum dimittere, nec peccator ad beatitudinem vel talem, qualem habebat antequam peccaret, pervenire: **84** non enim hoc modo repararetur homo vel talis, qualis fuerat ante peccatum. Bos. Rationibus tuis omnino ²⁸¹³ contradicere non possum. Sed quid est, quod dicimus Deo: *Dimitte nobis debita nostra* (*Matth. vi*): et omnis gens orat Deum, quem credit ²⁸¹⁴, ut dimittat sibi peccata? Si enim solvimus quod debemus, cur oramus ut dimittat. Nunquid Deus iniquus est, ut iterum exigat quod solutum est? Si autem non solvimus, cur frustra oramus ut faciat quod, quia non convenit, facere non potest? Ans. Qui non solvit, frustra dicit: *Dimitte*; qui autem solvit ²⁸¹⁵, supplicat; quoniam hoc ipsum pertinet ad solutionem, ut supplicet: nam Deus nulli quidquam debet, sed omnis creatura illi debet: et ideo non expedit homini ut agat cum Deo, quemadmodum par cum pari. Sed de hoc non est opus nunc tibi ²⁸¹⁶ respondere. Cum enim cognoscas eum Christus mortuus est, forsitan per te videbis quod queraris. Bos. Sufficit ergo mihi nunc ²⁸¹⁷, quod de hac quaestione respondes. Quod autem nullus homo ad beatitudinem pervenire queat cum peccato, aut solvi a peccato, nisi solvat quod rapuit peccando, sic aperte monstrasti, ut, etiam si velim, non possem dubitare.

CAPUT XX.

Quod secundum mensuram peccati oporteat esse satisfactionem; nec eum homo per se facere possit.

Ans. Hoc quoque non dubitabis, ut puto, quia secundum mensuram peccati oportet satisfactionem esse. Bos. Alter aliquatenus inordinatum maneret peccatum: quod esse non potest, si Deus nihil relinquit inordinatum in regno suo. Sed hoc est præstabilitum quia quamlibet parvum ²⁸¹⁸ inconveniens in Deo impossibile est. Ans. Dic ergo quid solves Deo pro ²⁸¹⁹ peccato tuo? Bos. Poenitentiam, cor contritum et humilitatem, abstinentias, et multitudinos labores corporis, et misericordiam dandi et dimittendi et obedientiam. Ans. Quid in his omnibus das Deo? Bos. An non honoro Deum, quando, propter timorem ejus et amorem, in cordis contritione latitiam temporalem abjicio, in abstinentiis ²⁸²⁰ et laboribus delectationes ²⁸²¹ et quietem ejus vitæ calen, in dando et dimittendo quæ mea sunt largior, ²⁸²² in obedientia meipsum illi subjicio? Ans. Cum reddas aliquid quod debes Deo, etiamsi non peccasti, non debes ²⁸²³ computare hoc pro debito quod debes pro ²⁸²⁴ peccato. Omnia autem ista debes Deo, quæ dicis. Tantus namque debet esse in hac mortali vita amor; et, ad quod pertinet oratio, desiderium ²⁸²⁵ perveniendi ad id ad quod factus es; et dolor, quia nondum ibi es; et timor, ne non pervenias; ut nullam latitudinem sentire debeas, nisi de his quæ tibi aut auxilium, aut spem dant perveniendi. Non enim mereris habere quod non secundum quod est, amas ²⁸²⁶ et desideras; et de quo, quia nondum habes, et adhuc utrum habiturus sis an non, in tanto es periculo, non doles ²⁸²⁷. Ad quod etiam pertinet quietem, et delectationes mundanas, quæ animum ab illa vera quiete et delectatione revocant, fugere: nisi quantum ad intentionem illuc perveniendi cognoscis sufficere. Dationem vero ita debes considerare te facere ex debito; sicut intelligis quia quod das a te non habes; sed ab illo, cuius servus es tu, et ille cui das: et natura te docet ut converso tuo, id est homo homini facias, quod tibi ab illo vis fieri; et quia qui non vult dare quod habet, non debet accipere quod non habet. De dimissione vero breviter D ²⁸²⁸ dico quia nullatenus pertineret ²⁸²⁹ ad te vindicta, sicut supra diximus, quoniam nec tu tuus es;

VARIAE LECTIONES.

²⁸⁰⁸ Esset hoc satis ms. omit. hoc ²⁸⁰⁹ Sociandum sine ms. Vict. 5. sociatum sine ²⁸¹⁰ Idcirco eum, non alio modo miss. et idcirco... non anno ²⁸¹¹ Tene igitur, etc. Est in ms. ultima pars capituli 19. ²⁸¹² Id est sine debiti ms. Vict. 49. omit. sine ²⁸¹³ Omnimodo ms. et edit. Goth. omnino ²⁸¹⁴ Quoniam credit ms. quem credit ²⁸¹⁵ Qui autem solvit ms. Vict. 49. qui autem solvitur ²⁸¹⁶ Nunc tibi ms. Cister. omit. nunc ²⁸¹⁷ Sufficit mihi nunc ms. Bec. Gem. Vict. Joly et editio Gothica sufficit ergo nunc mihi ²⁸¹⁸ Quodlibet parvum ms. quamlibet parvum ²⁸¹⁹ Solves pro ms. solves Deo pro ²⁸²⁰ Abstinentiis ms. et edit. Goth. in abstinentiis ²⁸²¹ Delectationes ms. Vict. 43. delectationem. ²⁸²² Sunt largior ms. et edit. Goth. computare pro ²⁸²³ Pertinet omne desiderium ms. pertinet oratio, desiderium edit. Goth. pertinet omnino desiderium ²⁸²⁴ Quod es, amas ms. Vict. Joly et edit. Goth. quod est amas ²⁸²⁵ Non dolore ms. Vict. 43. et non doles ²⁸²⁶ Dimissione breviter ms. et edit. Goth. dimissione vero breviter ²⁸²⁷ Pertinet ms. et edit. Goth. pertinet

sec ille tuus aut suus, qui tibi fecit injuriam, sed unius Domini servi facti, ab illo de nihilo estis : et si de ²²²⁰ conservo tuo te vindicas; judicium, quod proprium Domini et judicis omnium est, super illum superbe præsumis. In obedientia vero quid das Deo, quod non debes : cui jubenti, totum quod es, et quod habes et quod potes, debes? Bos. Nihil jam audeo in his omnibus dicere me dare Deo, quod debeo. Ans. Quid ergo solves Deo pro peccato tuo? Bos. Si me ipsum, et quidquid possum, etiam quando non pecco, illi debeo, ne peccem; nihil habeo quod pro peccato illi reddam ²²²¹. Ans. Quid ergo erit de te? quomodo poteris salvus esse? Bos. Si rationes tuas considero, non video quomodo. Si autem ad fidem meam recurro; in fide Christiana, quæ per dilectionem operatur (*Galat. v, 7*), spero me posse salvari, et quia legimus, si injustus conversus fuerit ab injustitia sua, et fecerit justitiam, omnes injusticias ejus ²²²² tradi oblitioni (*Ezech. xviii*). Ans. Hoc non dicitur nisi illi ²²²³, qui aut exspectaverunt Christum ²²²⁴, antequam veniret; aut credunt in eum, postquam venit. Sed Christum et Christianam fidem, quasi nunquam fuissent ²²²⁵, posuimus; quando sola ratione, utrum adventus ejus ad salvationem hominum esse necessarius, querere proposuimus. Bos. Ita fecimus. Ans. Sola igitur ratione procedamus. Bos. Quamvis in angustias quasdam me ducas ²²²⁶, desidero tamen multum ut sicut incœpisti progrediaris.

CAPUT XXI.

Quanti ponderis sit peccatum.

Ans. Ponamus omnia ²²²⁷ illa, quæ modo posuisti ²²²⁸, te pro peccato posse solvere, te non debere; et videamus utrum possint ²²²⁹ sufficere ²²³⁰ ad satisfactionem unius tam parvi peccati, sicuti est unus aspectus contra voluntatem Dei. Bos. Nisi quia audio te hoc ponere in questionem, putare me hoc peccatum una sola cōpunctione delere. Ans. Non dum considerasti quanti ponderis sit peccatum. Bos. Nunc ostende ²²³¹ mihi. Ans. Si videres te in conspectu Dei, et aliquis tibi diceret. Aspice illuc; et Deus econtra: Nullatenus volo ut aspicias; quæ tu ipse in corde tuo, quid sit, in omnibus quæ sunt, pro quo deberes contra voluntatem Dei illum aspectum facere. Bos. Nihil inventio propter quod hoc ²²³² debeam, nisi forte sim in ea necessitate posi-

A tus, ut sit necesse me aut hoc aut majus peccatum facere. Ans. Remove hanc necessitatem: et de solo ²²³³ hoc peccato considera, si possis illud facere pro teipso redimendo. Bos. Aperte video quia non possum. Ans. Ne te diutius protraham: quid, si necesse esset aut totum mundum, et quidquid Deus non est, perire et nihilum redigi; aut te facere tam parvam rem contra voluntatem Dei? Bos. Cum considero actionem ipsam, levissimum quiddam video esse; sed cum intueor quid sit contra voluntatem Dei, gravissimum quiddam, et nulli damno comparabile intelligo: sed solemus aliquando facere contra voluntatem alicujus non reprehensibiliter, ut res ejus serventur; quod postea illi placet, contra voluntatem facimus. Ans. Hoc sit homini, qui aliquando non intelligit quid sit sibi utile, aut non potest ²²³⁴ restaurare quod perdidit; sed Deus nullo indiget, et omnia, si perirent, posset, sicut ea fecit, restituere ²²³⁵. Bos. Fateri me necesse est quia pro conservanda tota creatura nihil deberem facere contra voluntatem Dei. Ans. Quid, si plures essent mundi pleni creaturis ²²³⁶, sicut iste est? Bos. Si infinito numero multiplicarentur, et similiter mihi ostenderentur ²²³⁷, idipsum responderem. Ans. Nihil rectius potes: sed considera etiam, si contingere ut contra voluntatem Dei illum aspectum faceres, quid posses pro hoc peccato solvere? Bos. Non habeo aliquid majus, quam quod supra dixi. Ans. Sic graviter peccamus, quotiescumque scienter aliquid quamlibet parvum ²²³⁸ contra voluntatem Dei facimus: quoniam semper sumus in conspectu ejus, et semper ipse præcepit nobis ne **2239** peccemus. Bos. Ut audio, nimis periculose vivimus. Ans. Patet quia secundum quantitatem exigit Deus satisfactionem. Bos. Non possum negare. Ans. Non ergo satisfacis ²²⁴⁰, si non reddit aliquid majus, quam sit id pro quo peccatum facere non debueras. Bos. Et rationem video sic exigere, et omnino esse impossibile. Ans. Nec Deus ullum obligatum aliquatenus debito peccati assumere potest ad beatitudinem, quia non debet. Bos. Nimis est gravis hæc sententia. Ans. Audi adhuc ²²⁴¹ aliud, cur non minus sit difficile hominem reconciliari Deo. Bos. Nisi fides me consolaretur, hoc solum cogeret me desperare. Ans. Audi tamen. D Bos. Dic.

VARIAE LECTIONES.

²²³⁰ Si et de mss. *Vict. Gemm. Bec. Joly et Edit. Goth.* etsi de ²²³¹ Peccato illi reddam mss. *Vict. omitt. illi* ²²³² Injustitias suas mss. et *Edit. Goth.* injustitias ejus ²²³³ Nisi de illis mss. et *Edit. Goth.* nisi illis ²²³⁴ Expectabant Christum mss. et *Edit. Goth.* expectaverunt Christum ²²³⁵ Nunquam fuissent mss. et *Edit. Goth.* nunquam fuisset ²²³⁶ Deducas mss. ducas ²²³⁷ Ponamus omnia mss. *Vict.* ponamus ergo omnia ²²³⁸ Modo proposuisti mss. et *Edit. Goth.* modo posuisti ²²³⁹ Utrum possit mss. *Genn. Bec. Vict. 3. et 19. Cister. S Mich. Joly et Edit. Goth.* utrum possint ²²⁴⁰ Sufficere mss. *Joly* non sufficere ²²⁴¹ Nunc ostende mss. *Vict.* Ostende ²²⁴² Pro quo hic mss. et *Edit. Goth.* propter quod hoc ²²⁴³ De solo mss. *Vict. Bec. Gem. Joly et Edit. Goth.* et de solo ²²⁴⁴ Aut non posset mss. et *Edit. Goth.* aut non potest ²²⁴⁵ Fecit restaurare mss. fecit restituere ²²⁴⁶ Pleni creaturis mss. pleni creaturis ²²⁴⁷ Obtulerentur mss. *Vict. 19. Cister. et Joly* ostulerentur ²²⁴⁸ Quantumlibet parvum mss. quamlibet parvum ²²⁴⁹ Ergo satisfacies mss. et *Edit. Goth.* ergo satisfacis ²²⁵⁰ Audi adhuc, etc. In mss. hic incipit caput 22.

CAPUT XXII.

Quam contumeliam ²⁵⁵¹ fecit Deo homo, cum se permisit a diabolo vinci; pro qua satisfacere non potest ²⁵⁵².

Ans. Homo in paradiſo ſine peccato factus, quaſi pofitus eſt pro Deo inter Deum et diabolum, ut vinceret diabolum non conſentiendo ſuadenti peccatum ad excuſationem et honorem Dei, et ad conuentionem ²⁵⁵³ diaboli; cum ille infirmior in terra non peccaret, eodem diabolo ſuadente, qui fortior peccavit in coelo, nullo ſuadente ²⁵⁵⁴: et, cum hoc homo facile ²⁵⁵⁵ poſſet efficere, nulla vi coactus, ſola uafione ſponte ſe vinci perniſit ad voluntatem diaboli, et contra voluntatem et honorem Dei. Bos. Ad quid viſ tendere? Ans. Judica, tu ipſe, ſi non eſt contra honorem Dei, ut homo reconcilietur ²⁵⁵⁶ illi cum calumnia hujus contumelie Deo irrogata, niſi prius honoraverit Deum vincendo diabolum; ſicut inhonoravit illum ¹⁵⁵⁷ viciſ a diabolo. Victoria vero talis eſſe debet, ut ſicut fortis ac potestate immortalis consenſit facile diabolo ut peccaret, unde iuste incurrit poenam mortalitatis: ita infirmus et mortalilis, quialem ſe fecit ipſe, per mortis diſcultatem vincat diabolum, ut nullo modo peccet; quod facere non poſteſt, quandiu ex vulnere primi peccati concipitur et nascitur in peccato. Bos. Iterum dico quia et ratio ²⁵⁵⁸ probat quod dicas; et imposſibile eſt. Ans. Adhuc accipe ²⁵⁵⁹ unum, ſine quo iuste non reconciliatur homo: nec minus imposſibile eſt ²⁵⁶⁰. Bos. Tot jam proposuisti nobis, quae facere debemus, ut quidquid ſuperaddas, non me magis terrere poſſit. C

Ans. Audi tamen. Bos. Audio.

CAPUT XXIII.

Quid abstulit ²⁵⁶¹ Deo cum peccavit, quod reddere nequit.

Ans. Quid abstulit homo Deo, cum vinci ſe permisit a diabolo? Bos. Dic tu, ut incœpisti; quia ego nescio quid, ſuper haec mala quæ oſtendisti, potuit addere. Ans. Nonne abstulit Deo quidquid de humana natura facere proposuerat? Bos. Non poſteſt negari. Ans. Intende ²⁵⁶² in districtam justitiam; et judica ſecundum illam, utrum ad æqualitatem ²⁵⁶³ peccati homo ſatisfaciat Deo; niſi idipſum quod, permittendo ſe vinci a diabolo, Deo abstulit, diabolum vincendo restituat: ut quemadmodum per hoc quod viciſ eſt, rapuit diabolum quod Dei erat, et

D Deus perdidit; ita, per hoc quod vinciſ, perdat diabolus, et Deus recuperet. Bos. Nec districtius nec justius aliiquid poſteſt cogitari. Ans. Putasne ſumma jnſtitiam, hanc jnſtitiam poſſe violare? Bos. Non audeo cogitare. Ans. Nullatenus ergo debet aut poſteſt ²⁵⁶⁴ accipere homo a Deo, quod Deus illi dare proposuit; ſi non reddit Deo totum quod illi abſtulit: ut ſicut per illum Deus perdidit, ita per illum Deus recuperet ²⁵⁶⁵. Quod non aliter fieri vallet, niſi ut, quemadmodum per victimum tota humana natura corrupta et quaſi fermentata eſt peccato, cum quo nullum Deus assumit ad perficiendam illam civitatem coelestem: ita per vincentem justificentur ²⁵⁶⁶ a peccato tot homines, quoſ illum mumerum completri erant, ad quem complendum factus eſt B homo. Sed hoc facere nullatenus poſteſt homo peccator; quia peccator peccatorem justificare nequit. Bos. Et nihil justius, et nihil impossibilius: ſed ex his omnibus videtur misericordia Dei et ſpes hominii perire, quantum ad beatitudinem ſpectat, ad quam factus eſt homo. Ans. Exspecta adhuc pa- rum. Bos. Quid habes amplius ²⁵⁶⁷?

CAPUT XXIV.

Quod quandiu ²⁵⁶⁸ homo non ²⁵⁶⁹ reddit Deo ²⁵⁷⁰ quod debet, non poſſit eſſe beatus: nec excusat impotencia.

Ans. Si homo dicitur iuſtus, qui homini non reddit quod debet, multo magis iuſtus eſt, qui Deo quod debet non reddit. Bos. Si poſteſt, et non reddit, vere iuſtus eſt. Si vero non poſteſt, quomođ iuſtus eſt? Ans. Forsitan ſi nulla in illo eſt impotentiae cauſa, aliquatenus excuſari poſteſt. Sed ſi in ipſa impotencia eſt culpa ²⁵⁷¹, ſicut non levigat peccatum, ita non excusat non reddentem debitum. Nam si quis injungat aliquod opus ſervo tuo ²⁵⁷², et præcipiat illi ne dejiciat ſe in ſoveam, quia illi demonſtrat ²⁵⁷³, unde nullatenus exire poſſit: et ſervus ille contemnens mandatum et monitionem domini ſui, ſponte ſe in præmonstratam mittat ſoveam, ut nullatenus poſſit injunctum opus efficere ²⁵⁷⁴: putasne illi aliquatenus ²⁵⁷⁵ impotentiam iſtam ad excuſationem valere, cur opus ²⁵⁷⁶ injunctum non faciat? Bos. Nullo modo, ſed ad augmentum potius culpe; quoniam ipſe impotentiam illam ſibi fecit. Dupliciter namque peccavit, quia et quod iuſsus eſt facere, non fecit; et quod præceptum eſt ne

VARIAE LECTIONES.

²⁵⁵¹ Quam contumeliam ms. Joly Quod contumeliam ²⁵⁵² Non poſteſt ms. Joly non poſteſt Deo ²⁵⁵³ El conuentionem mss. et ad conuentionem ²⁵⁵⁴ Qui fortior peccavit in coelo, nullo ſuadente ms. Joly haec omitti. ²⁵⁵⁵ Hoc homo facile mss. hoc facile ²⁵⁵⁶ Homo reconcilietur mss. Gem. et Bec. reconciliaretur ²⁵⁵⁷ Inhonoraverit illum mss. Bec. Gem. Vict. Joly inhonoravit illum ²⁵⁵⁸ Quia ratio mss. Gem. Bec. Vict. et Joly quia et ratio ²⁵⁵⁹ Adhuc accipe, etc., in manuscript. hic incipit caput 23. ²⁵⁶⁰ Imposſibile eſt, ms. Cister. omittiſt eſt ²⁵⁶¹ Quod abstulit mss. et Edit. Goth. et Venet. quid abstulit ²⁵⁶² Attendere in mss. et Edit. Goth. intende in ²⁵⁶³ Utrum et æqualitatem mss. utrum ad. æqualitatem ²⁵⁶⁴ Ant poſteſt ms. Vict. aut totum ²⁵⁶⁵ illum recuperet ms. Vict. illum Deus recuperet ²⁵⁶⁶ iuſtificentur ms. Joly vivifcentur ²⁵⁶⁷ Adhuc amplius mss. Joly et Vict. omitti. adhuc ²⁵⁶⁸ Quia quandiu mss. quod quandiu ²⁵⁶⁹ Homo non ms. Bec. et Gem. omitti. homo ²⁵⁷⁰ Reddit Deo mss. Joly et Vict. reddit Deo ²⁵⁷¹ In ipſa impotentia eſt culpa ms. Joly in ipſa potentia eſt culpa mss. Vict. 3. et 19. Cister. et Edit. Goth. in ipſa impotentia culpa eſt ms. S. Mich. ipſa impotentia eſt culpa ms. Vict. 13. nulla eſt in illo cauſa impotentiae ²⁵⁷² Servo ſuo, et ms. Joly ſervo et ²⁵⁷³ Illi demonſtrat mss. Gem. Bec. Vict. illi monſtrat ²⁵⁷⁴ Opus efficere ms. Joly opus pericere ²⁵⁷⁵ Putasne illi aliquatenus ms. Vict. omitti. illi ²⁵⁷⁶ Cum opus mss. et Edit. Goth. cur opus

faceret, fecit. Ans. Ita homo, qui se sponte obligavit illo debito²⁸⁷⁷, quod solvere non potest; et sua culpa dejectum se in hanc impotentiam, ut nec illud possit solvere, quod debebat ante peccatum, id est ne peccaret; nec hoc quod debet²⁸⁷⁸ quia peccavit: inexcusabilis est²⁸⁷⁹. Ipsa namque impotentia culpa est; quia non debet eam habere, immo debet eam non habere: nam, sicut culpa est non habere quod debet habere, ita culpa est habere quod debet non habere. Sicut ergo²⁸⁸⁰ culpa est homini non habere potestatem illam, quam accepit ut posset cavere peccatum: sic culpa est illi habere impotentiam, qua nec²⁸⁸¹ injustitiam tenere, et peccatum cavere; nec quod pro peccato debet reddere potest. Sponte namque fecit, unde perdidit illam potestatem, et devenit in hanc impotentiam. Idem enim est non habere potestatem, quam debet habere; et habere impotentiam, quam debet non habere. Quapropter impotentia reddendi Deo quod debet, quae facit ut non reddit, non excusat hominem, si non reddit: quoniam effectum peccati²⁸⁸² non excusat peccatum quod facit²⁸⁸³. Bos. Et grave nimis est, et ita esse necesse est. Ans. Injustus ergo homo est, qui non reddit Deo quod debet. Bos. Nimis est verum; nam injustus est quia non reddit: et injustus est, quia reddere nequit. Ans. Nullus autem in justus admittetur ad²⁸⁸⁴ beatitudinem; quoniam quemadmodum beatitudo est sufficientia, in qua nulla est indigentia: sic nulli convenit, nisi in quo ita pura est justitia, ut nulla in eo sit injustitia. Bos. Non audeo aliter credere. Ans. Qui ergo non solvit Deo, quod debet, non poterit esse²⁸⁸⁵ beatus. Bos. Nec hoc consequi²⁸⁸⁶ negare possum²⁸⁸⁷. Ans. Quod si vis dicere quia misericors²⁸⁸⁸ Deus dimittit supplicanti quod debet, idcirco quia reddere nequit; non potest dici dimittere, nisi aut hoc, quod homo sponte reddere debet, nec potest, id est quod recompensari possit peccato quod fieri non deberet. **B** pro conversatione omnis rei, quae Deus non est: aut hoc, quod puniendo erat ablaturus invito, sicut supra dixi, id est beatitudinem: sed si dimittit quod sponte reddere debet homo, ideo quia reddere non potest; quid est aliud, quam dimittit Deus quod habere non potest? Sed derisiō est, ut talis miseri-

A cordia Deo attribuatur. At si dimittit quod invitatus ablaturus, propter impotentiam reddendi quod sponte reddere debet, relaxat Deus poenam, et facit beatum hominem propter peccatum, quia habet quod debet non habere. Nam ipsam impotentiam debet non habere, et idcirco quandiu illam habet sine satisfactione peccatum est illi: verum hujusmodi misericordia Dei nimis²⁸⁸⁹ est contraria justitiae illius, quae nonnisi poenam permittit reddi propter peccatum. Quapropter, quemadmodum Deum sibi esse contrarium, ita hoc modo illum esse misericordem est impossibile. Bos. Aliam Dei misericordiam video esse querendam, quam istam. Ans. Veruni esto²⁸⁹⁰: dimittit Deus ei, qui non solvit quod debet²⁸⁹¹, idcirco quoniam non potest²⁸⁹². Bos. Ita vellem. Ans. At quandiu non reddit, aut volet reddere, aut non volet. Sed si volet²⁸⁹³ quod non poterit, indigens erit: si vero non volet, injustus erit. Bos. Hoc nihil clarissimum. Ans. Sive autem indigens, sive inustus sit, beatus non erit. Bos. Et hoc apertum²⁸⁹⁴. Ans. Quandiu ergo non²⁸⁹⁵ reddit, beatus esse non poterit. Bos. Si rationem sequatur Deus justitiae, non est qua evadat miser homuncio; et misericordia Dei perire videtur. Ans. Rationem postulasti, rationem accipe; misericordem Deum esse non nego, qui homines et jumenta salvat, quemadmodum multiplicavit misericordiam suam. Nos autem loquimur de illa ultima misericordia, qua post hanc vitam beatum facit hominem: hanc beatitudinem nulli dari debere²⁸⁹⁷, nisi illi, cui penitus dimissa²⁸⁹⁸ sunt peccata; nec hanc dimensionem fieri, nisi debito redditio, quod debetur, pro peccato secundum magnitudinem peccati, supra positis rationibus puto me sufficienter ostendisse. Quibus si quid tibi videtur posse rationibus objici, dicere debes²⁸⁹⁹. Bos. Ego utique nullam tuarum rationum aliquatenus infirmari posse video. Ans. Neque ego, si bene considerentur, existimo: verumtamen si vel una de omnibus, quas posui, inexpugnabili veritate robatur, sufficere debet. Sive namque uno, sive pluribus argumentis veritas in expugnabilitate monstretur, aequaliter ab omni dubitatione defenditur. Bos. Ecce ita est²⁹⁰⁰. Quomodo ergo salvus erit homo, si ipse nec solvit quod debet; nec

VARIÆ LECTIONES.

²⁸⁷⁷ Illi debito mss. et Edit. Goth. illo debito hoc quo debet²⁸⁷⁹ inexcusabilis est ms. Joly inexcusabile est²⁸⁸⁰ sicut ergo, etc., usque ad huc. Quapropter, etc., ms. Joly omittit.²⁸⁸¹ Per quam nec mss. qua nec²⁸⁸² Effectus peccati mss. effectum peccati²⁸⁸³ Quod facit ms. S. Mich. quod fecit²⁸⁸⁴ Admittitur ad ms. Vict. et Edit. Goth. admittetur ad²⁸⁸⁵ Non potest esse mss. et Edit. Goth. non poterit esse²⁸⁸⁶ Nec hoc consequi possum ms. Joly nec hoc consequenter²⁸⁸⁷ Negare possum. ms. Vict. 19. nec consequi negare possum. mss. Vict. 3. et 13. et hoc consequi non possum. ms. S. Mich. et edit. Goth. nec hoc consequi negare possum.²⁸⁸⁸ Dicere quia misericors mss. dicere; misericors²⁸⁸⁹ Dei nimis mss. Beccens. Gemmet. Vict. 19. Dei est nimis²⁹⁰⁰ Verum esto ms. Joly verum est²⁸⁹¹ Dimittat Deus ei, qui non solvit debitum, mss. et Edit. Goth. dimittit Deus ei, qui non solvit quod debet²⁸⁹² Idcirco quod non potest mss. Vict. et Joly, Cister. S. Mich. et Edit. Goth. idcirco quoniam non potest mss. Gem. et Bec. omitt. idcirco²⁸⁹³ Quod si volet mss. et Edit. Goth. sed si volet²⁸⁹⁴ Nihil clarissimum ms. Joly nihil clarissimum²⁸⁹⁵ Hoc apertum ms. Vict. apertum est²⁸⁹⁶ Quandiu non mss. et Edit. Goth. quandiu ergo non²⁸⁹⁷ Dare debere mss. Gem. Bec. Joly, Cister. Vict. 19. et Edit. Goth. dari debere²⁸⁹⁸ Penitus demissa ms. Vict. 19. omitt. penitus²⁸⁹⁹ Dicere deberes mss. et Edit. Goth. dicere debes²⁹⁰⁰ B. Ecce ita est, etc., in mss. hic incipit caput 25.

salvari ²⁶⁰¹, si non solvit, debet ²⁶⁰²? aut qua fronte A asseremus ²⁶⁰³ Deum in misericordia divitem supra humanum ²⁶⁰⁴ intellectum, hanc misericordiam facere non posse? Ans. Hoc debes nunc ab illis ²⁶⁰⁵ exigere (qui Christum non esse credunt necessarium ad illam salutem ²⁶⁰⁶ hominis) quorum vice loqueris; ut dicant qualiter homo salvari sine Christo possit. Quod si non possunt ullo modo; desinat nos irridere, et accedant, et jungant ²⁶⁰⁷ se nobis, qui non dubitamus hominem salvari posse per Christum aut desperent hoc ullo modo posse fieri: quod si horrent, credant nobiscum in Christum ut possint salvari. Bos. A te quærām ²⁶⁰⁸, sicut incepī ²⁶⁰⁹, ut ostendas mihi qua ratione salvetur homo per Christum.

CAPUT XXV.

Quod ex necessitate per Christum salvetur homo.

Ans. Nonne sufficienter probatur per Christum hominem posse salvari; cum etiam infideles non negent hominem ullo modo posse fieri beatum, et satis ostensum sit quia si ponimus Christum non esse, nullo modo potest inveniri salus hominis? Aut enim per Christum, aut alio aliquo, aut nullo ²⁶¹⁰ modo poterit homo salvus ²⁶¹¹ esse: quapropter si falsum est quia nullo, aut aliquo alio modo potest hoc esse, necesse est fieri ²⁶¹² per Christum. Bos. Si quis, videns rationem quia alio modo non potest esse, et non intelligens qua ratione per Christum esse valeat ²⁶¹³, asserere velit quia nec per Christum, nec ullo modo queat hoc esse: quid huic respondebimus? Ans. Quid respondendum ²⁶¹⁴ est illi, qui idcirco astruit esse impossibile quod necesse est esse, quia nescit quomodo sit? Bos. Quia insipiens est. Ans. Contempnendum est ergo quod dicit. Bos. Verum est; sed ²⁶¹⁵ hoc ipsum illi ostendendum est ²⁶¹⁶ qua ratione sit, quod putat impossibile. Ans. An non intelligis ex his quae supra diximus, quia ne-

cesse est aliquos homines ad beatitudinem pervenire? Nam si Deo est inconveniens hominem cum aliqua macula perducere ad hoc, ad quod illum sine omni macula fecit ²⁶¹⁷; ne aut boni incepti pœnitire, aut propositum implere non posse videatur: multo magis propter eamdem inconvenientiam impossibile est nullum hominem ad hoc provehi, ad quod factus est. Quapropter aut extra fidem Christianam invenienda est peccati satisfactio, quem supra esse debere ostendimus; quod nulla ratio potest ostendere, aut indubitanter in illa esse credenda est. Quod enim necessaria ²⁶¹⁸ ratione veraciter esse colligitur, id in nullum debet deduci ²⁶¹⁹ dubietatem ²⁶²⁰, etiam si ratio, quomodo ²⁶²¹ sit, non percipitur. Bos. Verum est quod dicis. Ans. Quid ergo quæris

B amplius? Bos. Non ad hoc veni, ut auferas mihi fidei dubitationem ²⁶²²; sed ut ostendas mihi certitudinis meæ rationem: quapropter sicut me rationabiliter deduxisti ad hoc, ut videam hominem peccatorem hoc debere Deo pro peccato, quod et reddere ²⁶²³ nequit; et nisi reddiderit salvari non valet, ita volo me perducas illuc, ut rationabili necessitate intelligam esse oportere omnia illa, quæ nobis fides catholica de Christo credere præcipit, si volumus salvari; et quid valeant ²⁶²⁴ ad salutem hominis; et qualiter Deus misericordia salvet hominem, cum non dimittat illi peccatum, nisi reddiderit quod propter illud debet: et ut certiores sint argumentationes tue, sic a longe incipe, ut eas supra firmum fundamentum constituas. Ans. Adjuvet me nunc Deus, quia tu nullatenus mibi parcis, nec consideras imbecillitatem scientie meæ, cui tam magnum opus injungis. Tentabo tamen, quandoquidem incepī, non in me, sed in Deo confidens; et faciam quod, ipso adjuvante, potero. Sed ne fastidium hæc volenti legere nimis longa continuatione generetur, a dictis ²⁶²⁵ dicenda alio exordio distinguam.

LIBER SECUNDUS ²⁶²⁶.

CAPUT PRIMUM.

Quod homo a Deo factus sit justus, ut Deo fruendo beatus ²⁶²⁷ esset ²⁶²⁸.

Rationalem naturam ²⁶²⁹ a Deo factam esse justam

VARIAE LECTIONES.

²⁶⁰¹ Nec salvari valet *mss.* *omitt.* valet ²⁶⁰² *si non solvit* quod debet *mss.* *Bec.* *Gem.* *Vict.* 3. *Joly* *S. Mich.* si non solvit, debet *mss.* *Vict.* 19. si non solvit, debet ²⁶⁰³ Fronte asserimus *mss.* et *Edit.* *Goth.* asserimus ²⁶⁰⁴ Super humanum *mss.* *Gem.* *Bec.* *Vict.* et *Joly* supra humanum ²⁶⁰⁵ Nunc ab illis *ms.* *Joly* ab illis non. ²⁶⁰⁶ Ad salutem *mss.* et *Edit.* *Goth.* ad illam salutem ²⁶⁰⁷ Ut jungant se *mss.* et *Edit.* *Goth.* et jungant se *ms.* *Joly* et adjungant se ²⁶⁰⁸ A te quærō *mss.* a te quærām ²⁶⁰⁹ Sicut incepī *ms.* *Vict.* sicut incepisti ²⁶¹⁰ Aut alio aliquo modo aut nullo *mss.* *Cister.* *S. Mich.* alio aliquo aut nullo ²⁶¹¹ Poterit salvus *mss.* *Vict.* *Cister.* *S. Mich.* et *Edit.* *Goth.* poterit homo salvus ²⁶¹² Necesse est fieri *ms.* *S. Mich.* *omit.* est ²⁶¹³ Esse valeat *mss.* *Vict.* esse valeat ²⁶¹⁴ Quod respondendum *mss.* *Joly*, *Vict.* et 13 *S. Mich.* et *Edit.* *Goth.* Quid respondendum ²⁶¹⁵ Verum est, sed *ms.* *Cister.* Verum quidem est, sed ²⁶¹⁶ Ostendendum est *ms.* *Joly* respondendum est ²⁶¹⁷ Sine omni macula fecit *ms.* *Joly* sine macula fecit ²⁶¹⁸ In necessaria *mss.* et *Edit.* *Goth.* *omit.* in ²⁶¹⁹ Duci dubietatem *mss.* *Vict.* *Joly*, *Gem.* *Bec.* *S. Mich.* deduci ²⁶²⁰ Dubitationem *ms.* *Cister.* deduci dubietatem ²⁶²¹ Ratio quomodo *ms.* *Cister.* ratione quomodo ²⁶²² Mihi dubitationem *mss.* *Gem.* *Bec.* *Vict.* *Joly* mihi fidei dubitationem ²⁶²³ Quod et reddere *ms.* *Vict.* quod reddere ²⁶²⁴ Quomodo valeant *ms.* *Joly* quid valeant ²⁶²⁵ Generem, a dictis *mss.* generetur, a dictis ²⁶²⁶ In *ms.* *Gem.* Liber 2 *Anselmi Cantuariensis* episcopi. Non posse fieri hominem beatum, nisi per hominem Deum ²⁶²⁷ Ut beatus *ms.* *Joly* unde beatus ²⁶²⁸ In *Edit.* *Goth.* Quod Homo a Deo factus sit justus, ut Deo favendo beatus esset ²⁶²⁹ Rationalem naturam *mss.* *S. Mich.* rationalem creaturam ²⁶³⁰ Injustum, inter *mss.* *Vict.* et *Joly* injustum, et inter ²⁶³¹ Malum, inter *mss.* *Vict.* *Joly* *S. Mich.* malum, et inter ²⁶³² Majus bonum *mss.* *Gem.* *Bec.* *Vict.* *Joly* magis bonum

frustra facta esset rationalis. Sed Deus non fecit eam rationalem frustra. Quare ad hoc eam factam esse rationalem ²⁶³³ dubium non est. Simili ratione probatur quia ad hoc accepit potestatem discernendi, ut odisset et vitaret malum, ac amaret et eligeret bonum, atque majus bonum magis diligenter ²⁶³⁴ et eligeret. Alter namque frustra illi Deus dedisset potestatem illam ²⁶³⁵ discernendi: quia in **87** vanum discerneret, si secundum discretionem non amaret et vitaret. Sed non convenit ut Deus tantam potestatem frustra dederit. Ad hoc itaque factam esse rationalem naturam certum est, ut summum bonum super omnia amaret et eligeret ²⁶³⁶, non propter aliud, sed propter ipsum; si enim propter aliud, non ipsum, sed aliud amat. At hoc nisi ²⁶³⁷ justa facere nequit. Ut igitur frustra non sit rationalis, simul ad hoc rationalis ²⁶³⁸ et justa facta est. Quod si ad summum bonum eligendum et amandum justa facta est; aut talis ad ²⁶³⁹ hoc facta est, ut aliquando assequeretur quod amaret et eligeret, aut non. Sed si non ad hoc justa est facta ²⁶⁴⁰, ut quod sic amat et eligit assuratur, frustra facta est talis, ut sic illud amet et eligat; nec ulla ratio erit cur illud assequi debeat aliquando. Quandiu ergo amando et eligendo summum bonum, justa faciet ad quod facta est, misera erit; quia indigens erit contra voluntatem, non habendo quod desiderat: quod nimis absurdum est. Quapropter rationalis natura justa est facta, ut summo bono, id est Deo, fruendo ²⁶⁴¹ beata esset: homo ergo, qui rationalis natura est, factus est justus ad hoc, ut Deo fruendo beatus esset.

CAPUT II.

Quod homo non moreretur, si non peccasset.

Ans. Quod autem talis factus sit, ut necessitate non moreretur, hinc facile ²⁶⁴² probatur; quia, ut jam diximus, sapientia et justitia Dei repugnat, ut cogerer hominem mortem ²⁶⁴³ pati sine culpa, quem justum fecit ad aeternam beatitudinem. Sequitur ergo quia si nunquam peccasset, nunquam moreretur.

CAPUT III.

Quod cum corpore, in quo vivit in hac vita, homo resurget ²⁶⁴⁴.

Ans. Unde aperte quandoque futura mortuorum resurrectio probatur. Quippe si homo perfecte re-

B staundus est; talis debet restituui, qualis futurus erat, si non peccasset. Bos. Aliter esse non potest. Ans. Quemadmodum igitur si non peccasset homo, eum eodem quod gerebat corpore in incorruptibilitatem transmutandus erat; ita oportet ut cum restaurabitur, cum suo, in quo vivit in hac vita, corpore restauretur. Bos. Quid ²⁶⁴⁵ respondebimus, si quis dicat quia hoc fieri oportet de illis, in quibus humanum genus restaurabitur; de reprobis vero non est necesse? Ans. Nihil justius aut convenientius intelligitur, quam ²⁶⁴⁶ ut sicut homo, si perseverasset in justitia, totus, id est anima et corpore, aeternae beatitudine esset: ita, si perseverat in injustitia, totus similiter aeternae miser sit ²⁶⁴⁷. Bos. Breviter mihi de his satisfecisti.

CAPUT IV.

Quod de humana natura perficiet Deus quod incœpit.

Ans. Ex his est facile cognoscere quoniam aut hoc de ²⁶⁴⁸ humana natura perficiet Deus quod incœpit; aut in vanum fecit tam sublimem naturam ad tantum bonum. At si nihil pretiosius agnoscitur Deus fecisse, quam rationalem naturam ad gaudendum de se; valde alienum est ab eo, ut ullam ²⁶⁴⁹ rationalem naturam penitus perire sinat. Bos. Non potest aliter putare cor rationale. Ans. Necesse est ergo ut de humana natura perficiat quod incœpit; hoc autem fieri, sicut diximus, nequit, nisi per integrum peccati satisfactionem, quam nullus peccator facere potest. Bos. Intelligo jam necesse esse, ut Deus perficiat quod incœpit; ne aliter quam deceat a suo incœpto videatur deficere.

CAPUT V.

Quod quanvis hoc necesse sit fieri, tamen hoc non faciet cogente necessitate: et quæ sit ²⁶⁵⁰ necessitas, quæ auferit gratiam aut minuit; et quæ necessitas augeat ²⁶⁵¹

Bos. Sed si ita est, videtur quasi cogi Deus necessitate vitandi indecentiam, ut salutem procuret humanam. Quomodo ergo negari poterit plus hoc propter se facere, quam propter nos? At si ita est ²⁶⁵², quain gratiam illi debemus, pro eo quod facit ²⁶⁵³ propter se? Quomodo etiam nostram imputabimus salutem ejus gratiae, si nos salvat necessitate? Ans. Est necessitas, quæ benefaciens ²⁶⁵⁴ D gratiam auferit aut minuit; et est necessitas, qua

VARIÆ LECTIONES.

²⁶⁵⁵ Factam rationalem esse constat mss. et Edit. Goth. factam esse rationalem dubium non est ²⁶⁵⁶. Amaretque et diligenter bonum, atque majus bonum magis diligenter mss. et Edit. Goth. ac amaret et diligenter bonum atque ms. Cister. majus magis bonum magis amaret ²⁶⁵⁸. Potestem illam ms. Cister. et Vict. potestem istam ²⁶⁵⁹. Omnia amaret et diligenter mss. et Edit. Goth. omnia amaret et diligenter ²⁶⁶⁰. Ad hoc nisi mss. Vict. Joly et S. Mich. At hoc nisi ²⁶⁵². Simul ad hoc rationalis mss. Vict. simul rationalis mss. S. Mich. simul ad hoc et rationalis ²⁶⁵³. Aut talia ad ms. Vict. at talis ad ²⁶⁵⁰. Si non ad hoc justa est facta mss. Vict. si ad hoc justa non est facta ²⁶⁵¹. Bono fruendo mss. et Edit. Goth. bono, id est Deo, fruendo ²⁶⁵². Hoc facile mss. et Edit. Goth. hinc facile ²⁶⁵³. Cogeret mortem ms. Vict. cogeret hominem mortem justum fecit mss. justum fecit ²⁶⁵⁴. Resurget mss. Vict. resurget ²⁶⁵⁵. Ans. quid mss. et Edit. Goth. Bos. quid ²⁶⁵⁶. Intelligitur, quam ms. Joly intelligi, quam ²⁶⁵⁷. Miser sit mss. Vict. miser erit ²⁶⁵⁸. Ad hoc de mss. et Edit. Goth. ant hoc de ²⁶⁵⁹. Ab eo ut illam mss. ab eo ut ullam ²⁶⁵⁰. Et quod sit mss. Vict. et quæ sit ²⁶⁶⁰. Et sit necessitas quæ augeat mss. Vict. et quæ necessitas augeat ²⁶⁵². At si ita est mss. et Edit. Goth. aut si ita est ²⁶⁵³. Quod facit mss. Vict. et Edit. Goth. quod fecit ²⁶⁵⁵. Benefaciens mss. Joly, Vict. 5. et 13. S. Mich. Cister. et Edit. Goth. benefaciens

major beneficio²⁶⁵⁵ gratia debetur. Cum enim ali quis ea necessitate, cui subjacet invitus, benefacit, aut nulla, aut minor illi gratia debetur. Cum vero ipse se sponte necessitati beneficii subdit, nec invitus eam sustinet, tunc utique beneficij gratiam meretur majorem. Non enim hæc est dieenda necessitas, sed gratia; quia nullo cogente illam suscepit aut servat, sed gratis. Nam si quod hodie²⁶⁵⁶ sponte promittis, te cras daturum eadem cras voluntate das, quamvis necesse sit te cras reddere promissum, si potes, aut mentiri²⁶⁵⁷; non tamen minus tibi debet ille pro impenso beneficio, cui das, quam si non promisisses: quoniam te debitorem ante tempus dationis illi facere non es coactus²⁶⁵⁸. Tale est cum quis sanctæ conversationis sponte votet²⁶⁵⁹ propositum. Quarevis namque servare illum ex necessitate post votum debeat, ne apostatae damnationem incurrat; et licet cogi possit servare, si nolit²⁶⁶⁰: si tamen non invitus servat quod votit, non minus, sed magis gratus est Deo quam si non vovisset: quoniam non solum communem vitam, sed etiam ejus licentiam sibi propter Deum abnegavit; nec sancte vivere dicendus est necessitate, sed eadem qua votit libertate. Quare multo magis si Deus facit bonum homini quod incœpit, licet non deceat eum a bono incepto²⁶⁶¹ deficere, totum gratiae debemus imputare: quia hoc propter nos, non propter se nullius egens incepit. Non enim illum latuit quid homo facturus erat, cum illum fecit: et tamen bonitate sua illum creando, sponte se ut perficeret inceptum bonum quasi obligavit. Denique Deus nihil facit necessitate, quia nullo modo cogitur, aut prohibetur aliquid facere. Et cum dicimus Deum aliquid facere quasi necessitate vitandi dishonestatem, quam utique non timet; potius intelligentum est quia hoc facit²⁶⁶² necessitate servandæ honestatis: que scilicet necessitas non est aliud quam immutabilitas honestatis ejus, quam a seipso, et non ab alio habet; et idcirco impropte dicitur necessitas. Dicamus tamen,²⁶⁶³ quia necesse est ut bonitas Dei propter immutabilitatem suam perficiat de homine quod incepit; quamvis totum sit gratia bonum quod facit²⁶⁶⁴. Bos. Conce. lo.

CAPUT VI.

Quod satisfactionem, per quam salvatur homo, non possit facere nisi Deus homo.

Ans. Hoc autem fieri nequit, nisi sit qui solvat

A Deo pro peccato hominis aliquid majus quam omne quod propter Deum est²⁶⁶⁵. Bos. Ita constat. Ans. Illum quoque, qui de suo poterit Deo dare aliquid, quod superet omne²⁶⁶⁶ quod sub Deo est, majorem esse necesse est quam omne quod non est Deus. Bos. Nequeo²⁶⁶⁷ negare. Ans. Nihil autem est supra omne quod Deus non est²⁶⁶⁸, nisi Deus. Bos. Verum est. Ans. Non ergo potest hanc satisfactionem facere, nisi Deus. Bos. Sic sequitur. Ans. Sed nec facere illam debet, nisi homo; aliquin non satisfacit homo. Bos. Non videtur aliquid justius. Ans. Si ergo, sicut constat, necesse est ut de hominibus perficiatur illa superna civitas; nec hoc esse valet, nisi fiat predicta satisfactio, quam nec potest facere nisi Deus, nec debet nisi homo; necesse est ut eam faciat Deus homo. Bos. Benedictus Deus: jam magnum quiddam invenimus de hoc quod querimus: prosequere igitur ut incepisti. Spero enim quia Deus nos adjuvabit. Ans. Investigandum est²⁶⁶⁹ nunc: quomodo possit fieri Deus homo²⁶⁷⁰.

CAPUT VII.

Quod necesse sit eundem ipsum esse perfectum Deum, et perfectum hominem.

Divina enim natura²⁶⁷¹ et humana non possunt in invicem²⁶⁷² mutari, ut divina fiat humana, vel humana divina; nec ita misceri, ut quedam tertia sit ex duabus, que nec divina sit omnino, nec humana. Denique si fieri posset ut altera in alteram converteretur, aut esset tantum Deus, et non homo; aut solum homo et non Deus: aut si miscerentur ita ut ex duabus corruptis fieret quedam tertia (quemadmodum de duobus individuis animalibus diversarum specierum masculo et femina nascitur tertium, quod nec patris integrum, nec matris servat naturam, sed ex utraque tertiam²⁶⁷³ mistam), nec homo esset, nec Deus. Non igitur potest fieri homo Deus, quem querimus, ex divina et humana natura, aut conversione alterius in alteram, aut corruptiva commixtione utriusque in tertiam, quia hæc fieri nequeunt; aut si fieri valerent, nihil ad hoc quod querimus valerent.²⁶⁷⁴ Si autem quolibet modo ita conjungi dicuntur haec duas naturæ integræ, ut tamen alius sit homo, alius sit Deus²⁶⁷⁵, et non idem sit Deus²⁶⁷⁶ qui et homo; impossibile est ut ambo faciant quod fieri necesse est. Nam Deus non faciet, quia non debet; et homo, non faciet, quia

VARIÆ LECTIONES.

²⁶⁵⁵ Major ex beneficio mss. et Edit. Goth. omitti. ex²⁶⁵⁶ Si quid hodie mss. Vict. Joly, Cister. si quod hodie²⁶⁵⁷ Si non poteris aut non vis mentiri mss. et Edit. Goth. si potes aut mentiri²⁶⁵⁸ Nec coactus mss. omitti. nec coactus²⁶⁵⁹ Vovet mss. et Edit. Goth. sponte vovet²⁶⁶⁰ Posset si nolit mss. et Edit. Goth. possit, si nolit²⁶⁶¹ Bono incepto ms. Joly bono proposito²⁶⁶² Est quod facit mss. et Edit. Goth. est quia hoc facit²⁶⁶³ Dicimus tamen mss. et Edit. Goth. dicimus tamen²⁶⁶⁴ Gratia quod fecit bonum mss. Gem. Bec. Vict. Joly et Edit. Goth. gratia bonum quod facit²⁶⁶⁵ Quod Deus non est, mss. et Edit. Goth. quod præter Deum est²⁶⁶⁶ Superat omne mss. et Edit. Goth. superet omne.²⁶⁶⁷ Nihil autem est quod super omne sit quid Deus non est mss. et Edit. Goth. nihil autem est supra omne quod Deus non est²⁶⁶⁸ Investigandum est In mss. hic incipit caput 7.²⁶⁶⁹ Quomodo possit fieri Deus homo mss. quomodo possit esse Deus homo²⁶⁷⁰ Divina natura mss. et Edit. Goth. Divina enim natura²⁶⁷¹ Possunt in invicem mss. et Edit. Goth. possunt in invicem mss. Joly possunt ab invicem²⁶⁷² Sed ex utraque tertiam mss. et Edit. Goth. sed ex utraque tertiam mixtam²⁶⁷³ Valeret. Si mss. valerent. Si²⁶⁷⁴ Ut cum alius sit homo, alius Deus mss. ut tamen alius sit homo, alius sit Deus mss. Vict. 19. ut tamen aliud sit homo, aliud sit Deus²⁶⁷⁵ Et non idem sit Deus mss. Joly et idem sit Deus

non poterit : ut ergo ¹⁶⁷⁴ hoc faciat Deus homo, nescie est eumdem ipsum esse perfectum Deum, et perfectum hominem, qui hanc satisfactionem facturus est : quoniam eam facere non potest, nisi verus Deus ¹⁶⁷⁵; nec debet, nisi verus homo. ¹⁶⁷⁶ Quoniam ergo, servata integritate utriusque naturae, necesse est inveniri Deum hominem; non minus necesse est has duas naturas integras convenire in unam personam, quemadmodum corpus et anima rationalis convenientur in unum hominem : quoniam aliter fieri nequit ut idem ipse sit perfectus Deus et perfectus homo. Bos. Totum mihi placet quod dicas.

CAPUT VIII.

Quod ex genere Adæ, et de virgine femina Deum oporteat ¹⁶⁷⁷ assumere ¹⁶⁷⁸ hominem.

Ans. Restat nunc querere unde et quomodo assumet Deus humanam naturam. Aut enim assumet eam de Adam ¹⁶⁷⁹, aut faciet novum hominem, quemadmodum fecit Adam de nullo alio homine. Sed si novum hominem facit ¹⁶⁸⁰ non ex Adæ genere, non pertinebit ad genus humanum, quod natum est de Adam : quare non debet ¹⁶⁸¹ satisfacere pro eo, quia non erit de eo ¹⁶⁸². Sicut enim rectum est ut pro culpa hominis homo satisfaciatur; ita necesse est ut satisfaciens idem sit qui peccator aut ejusdem generis : aliter namque nec Adam, nec genus ejus satisfaceret pro se. ¹⁶⁸³ Ergo sicut Adam et Eva peccatum in omnes homines propagatum est; ita nullus, nisi vel ipsi, vel qui de illis nascitur, pro peccato hominum satisfacere debet. Quoniam ergo illi nequeunt, necesse est ut de illis sit qui hoc faciet. Amplius : sicut Adam, et totum genus ejus ¹⁶⁸⁴, per se stetisset sine sustentatione alterius creaturæ, si non peccasset : ita oportet ut si idem genus resurgit ¹⁶⁸⁵ post casum, per se resurgat et relevetur. Nam per quemcunque in statum suum restituatur, per illum, utique stabit, per quem statum suum recuperabit. Deus etiam, quando humanam naturam primitus fecit in solo Adam, nec feminam, ut de utroque sexu multiplicarentur homines, facere voluit nisi de ipso, aperte ¹⁶⁸⁶ monstravit se nonnisi de Adam voluisse facere quod de humana natura facturus erat. Quapropter si genus Adæ per aliquem relevatur hominem, qui non sit de eodem genere;

A non in illam dignitatem quam habiturum erat ¹⁶⁸⁷, si non peccasset Adam, et ideo non integre restaurabitur, et Dei propositum desicere videbitur, quæ duo inconvenientia sunt : ergo necesse est ut de Adam assumatur homo, per quem restauretur genus Adæ. ¹⁶⁸⁸ Bos. Si rationem sequimur, sicut proposuimus, hoc inevitabiliter oportet esse. Ans. Investigemus nunc utrum assumenda sit a Deo natura hominis de patre et de matre ¹⁶⁸⁹, sicut alii sunt homines ¹⁶⁹⁰; aut de viro sine femina, aut de femina sine viro. Nam quocunque modo ex his tribus modis sit, de Adam et Eva erit, de quibus est omnis homo utriusque sexus; nec aliquis modus ex tribus his facilior est Deo quam alii ¹⁶⁹¹, ut eo modo potius debeat assumi. Bos. Bene procedis. Ans. Verum non est opus multo labore, ut ostendatur quia mundius et honestius procreabitur homo ille de solo viro vel femina, quam de ¹⁶⁹² commistione utriusque, sicut omnes alii filii hominum. Bos. Sufficit. Ans. Aut ergo de solo viro, aut de sola femina assumendum est. Bos. Aliunde non potest. Ans. Quatuor modis potest Deus facere hominem; vide licet aut de viro et de femina, sicut assiduus usus monstrat; aut nec de viro nec de femina, sicut creavit Adam; aut de viro sine femina, sicut fecit Eam; aut de femina sine viro, quod nondum fecit. Ut igitur hunc quoque modum probet suæ subjec cere potestati, et ad hoc ipsum opus dilatum esse; nihil convenientius quam ut de femina sine viro assumat illum hominem quem querimus. Utrum autem de virgine, aut de non virgiue dignius hoc fiat, non est opus disputare; sed sine omni dubitatione ¹⁶⁹³ asserendum est quia de virgine Deum hominem ¹⁶⁹⁴ nasci oportet. Bos. Secundum placitum cordis mei loqueris. Ans. Estne solidum hoc quod diximus; aut vanum aliquid, sicut nubes: quod dixisti nobis infideles objicere? Bos. Nihil solidius. Ans. Pingue igitur non super fictam vanitatem ¹⁶⁹⁵, sed super solidam veritatem, et dic quia valde conuenit ut quemadmodum hominis peccatum et causa nostræ damnationis initium sumpsit ¹⁶⁹⁶ a femina; ita medicina peccati, et causa nostræ salvationis ¹⁶⁹⁷ nascatur de femina: ac ne mulieres desperent se pertinere ad sortem beatorum, quoniam de semina tantum malum processit, oportet ut ad reformatum

VARIAE LECTIONES.

¹⁶⁷⁶ Quia non poterit, ut ergo mss. Joly, Gem. Bec. S. Mich. et Edit. Goth. quia non debet; et homo non faciet; quia non poterit. Ut ergo ms. Vict. 19. quod facere non debet, et homo non faciet, quia non poterit. Ut ergo ¹⁶⁷⁷ Nisi sit verus Deus mss. nisi verus Deus ¹⁶⁷⁸ Nisi sit verus homo mss. et Edit. Goth. nisi verus homo ¹⁶⁷⁹ Deum oporteat Vict. mss. 13. et 19. Deum oportebat ¹⁶⁸⁰ Sumere mss. et Edit. Goth. assumere ¹⁶⁸¹ Eam Adam mss. et Edit. Goth. eam de Adam ¹⁶⁸² Hominem faciet mss. Vict. Gem. Bec. et Joly hominem facit ¹⁶⁸³ Non debet ms. Cister. non habebit ¹⁶⁸⁴ De illo ms. Cister. de eo ¹⁶⁸⁵ Satisfaciens pro se mss. Vict. satisfaceret pro se ¹⁶⁸⁶ Genus ejus ms. Cister. genus humanum ¹⁶⁸⁷ Genus resurget mss. genus resurgit ¹⁶⁸⁸ Unde ipse aperte mss. et Edit. Goth. omitt. unde ipse ¹⁶⁸⁹ Habiturus erat mss. Vict. Bec. Gem. S. Mich. et Edi. Goth. habiturum erat ¹⁶⁹⁰ Restauraretur genus Adæ mss. restaurandum est genus Adæ Edit. Goth. restauretur genus Adæ ¹⁶⁹¹ De patre et matre mss. Vict. de patre et de matre ¹⁶⁹² Sicut alii homines mss. Vict. Bec. Gem. Joly sicut alii sunt homines ¹⁶⁹³ Quam alii, ms. Joly quam allius ¹⁶⁹⁴ Quam ut de ms. Joly quam quod de ¹⁶⁹⁵ Disputatione mss. Vict. Joly, Bec. Gem. et Edit. Goth. dubitatione ¹⁶⁹⁶ Deum et hominem mss. Joly, Vict. 3. et 15. et Edit. Goth. Deum bonum mss. Vict. 19. hominem Deum ¹⁶⁹⁷ Fictam vanitatem ms. S. Mich. siccami vanitatem ¹⁶⁹⁸ Initium sumpsit mss. Vict. Joly et Cister. principium sumpsit ¹⁶⁹⁹ Nostræ salutis mss. Vict. Joly, Cister. S. Mich. et Edit. Goth. nostræ salvationis.

dam spem earum, de muliere tantum bonum procedat. Pingere et hoc ²⁷⁰⁰: Si virgo erat, quae causa sicut humano generi totius mali; multo magis decet ut virgo sit, quae causa erit totius boni. Hoc quoque pingere: Si mulier, quam fecit Deus de viro sine semina, facta est de virginine; convenit ²⁷⁰¹ valde ut vir quoque, qui fiet de semina, sine viro fiat de virginine. Sed de picturis ²⁷⁰², quae possunt pingi super hoc, quia Deus homo de virginine muliere nasci debet, ista nunc sufficiant. Bos. Valde pulchrae et rationabiles sunt istae picture.

89 CAPUT IX.

Quod necesse sit Verbum solum, et hominem in unam convenire personam.

Ans. Nunc quoque querendum est in qua persona Deus, qui est tres personae, hominem assumat. Plures enim personae nequeunt unum eundemque hominem assumere in unitate personae ²⁷⁰³. Quare in una persona tantum hoc fieri necesse est. Sed de hac unitate personae Dei et hominis ²⁷⁰⁴ et in qua persona Dei hoc magis fieri oporteat, in [v. al. iv] epistola de Incarnatione Verbi ad dominum papam Urbanum directa, quantum ad præsentem investigationem sufficere puto, locutus sum ²⁷⁰⁵. Bos. Brevisiter tamen hic tange ²⁷⁰⁶ cur potius persona Filii debeat incarnari ²⁷⁰⁷, quam Patris aut Spiritus sancti ²⁷⁰⁸? Ans. Si quælibet alia persona incarnetur ²⁷⁰⁹, erunt duo filii in Trinitate, Filius scilicet Dei, qui et ante incarnationem Filius est; et ille, qui per incarnationem filius erit Virginis: et erit in personis, quæ semper æquales esse debent, inæqualitas secundum dignitatem nativitatum. Dignorem namque nativitatem habebit natus ex Deo, quam natus ex Virgine. Item: si Pater fuerit incarnatus, erunt duo nepotes in Trinitate; quia Pater erit nepos parentum Virginis per hominem assumptum; et Verbum, cum nihil habeat de homine, nepos tamen erit Virginis, quia ²⁷¹⁰ filii ejus erit filius: quæ omnia inconvenientia sunt, nec in incarnatione Verbi contingunt. Est et aliud cur magis conveniat incarnari Filio, quam aliis personis: quia convenientius sonat Filium supplicare Patri, quam aliam personam alii ²⁷¹¹. Item: Homo, pro quo erat oraturus; diabolus, quem erat expugnaturus; ambo falsam similitudinem Dei per propriam voluntatem præsumperant. Unde quasi specialius adversus perso-

A nam Filii peccaverunt, qui vera Patris similitudo creditur ²⁷¹². Illi itaque, cui specialius fit injuria, convenientius attribuitur culpa vindicta, aut indulgentia. Quapropter, cum ratio nos inevitabilis perduxerit ad hoc, ut necesse sit divinam et humanam naturam in unam convenire personam: nec hoc fieri possit in pluribus personis Dei, et hoc convenientius fieri pateat in persona Verbi, quam in aliis, necesse est Verbum Deum et hominem in unam convenire personam. Bos. Sic est via, qua me ducis, undique munita ratione, ut neque ad dextram, neque ad sinistram videam me ab illa posse declinare. Ans. Non ego te duco; sed ille, de quo loquimur, sine quo nihil possumus, nos dicit ubique viam veritatis tenemus.

CAPUT X.

Quod idem homo ²⁷¹³ non ex debito moriatur: et quomodo possit vel non possit ²⁷¹⁴ peccare: et cur ille, vel angelus de sua justitia laudandus sit; cum peccare non possint.

Ans. Utrum autem homo ille sit moriturus ex debito, sicut omnes alii ²⁷¹⁵ homines ex debito moriuntur, non investigare ²⁷¹⁶ debemus: sed si Adam moriturus non erat, si non peccasset, multo magis iste mortem pati non debebit, in quo peccatum esse non poterit, quia Deus erit ²⁷¹⁷. Bos. In hoc volo te aliquantulum morari; sive enim dicatur posse, sive non posse peccare, in utroque mibi non parva nascitur quæstio. Nam si non posse peccare dicitur, difficile credi debere videtur: ut enim ²⁷¹⁸ aliquantulum loquar non quasi de illo, qui nunquam fuerit ²⁷¹⁹, sicut hactenus fecimus, sed velut de eo, quem et cuius facta novimus, quis neget illum multa potuisse facere, quæ peccata dicimus? Quippe, ut alia taceam, quomodo dicemus eum non potuisse mentiri: quod semper peccatum est? Cum enim dicat Judæus de Patre: *Si dixeris quia non scio eum, ero similis ²⁷²⁰ robis mendax* (Joan. viii, 55): et inter haec verba dicat: *non scio eum: quis eum dicat* ²⁷²¹ easdem tres nequivisse proferre dictiones, sive aliis verbis, ut sic diceret, *non scio eum* ²⁷²²? Quod si facheret, ut ipse ait, esset mendax, quod est esse peccatorem. Quare, quoniam hoc potuit, peccare potuit. Ans. Et hoc dicere potuit; et peccare non potuit. Bos. Hoc ostende ²⁷²³. Ans. Omnis potestas sequitur voluntatem. Cum enim

VARIÆ LECTIONES.

²⁷⁰⁰ Pingere et hic: *mss. et Edit. Goth.* pingere et hoc ²⁷⁰¹ Fœmina facta est, de virginine convenit *mss. Joly* *fœmina* est de virginine; convenit ²⁷⁰² Sed de picturis *mss. Cister.* sed et de picturis ²⁷⁰³ In unitate personae *mss. et Edit. Goth.* in unitatem personae ²⁷⁰⁴ Hominis: et in ²⁷⁰⁵ Locutus sum *mss. Vict.* 19. quæ locutus sum ²⁷⁰⁶ Hoc tange *mss. Vict. Joly et Edit. Goth.* hic tange ²⁷⁰⁷ Debet incarnari *mss. debeat incarnari* ²⁷⁰⁸ Et Spiritus sancti *mss. Gem. Bec. Vict. S. Mich.* aut Spiritus sancti ²⁷⁰⁹ Incarnaretur *mss. et Edit. Goth.* incarnetur ²⁷¹⁰ Virginis, quia *mss. Joly* Virginis, per hominem assumptum, quia ²⁷¹¹ Personam alii. Item *mss. Vict. 19.* personam. Iterum ²⁷¹² creditur *mss. Joly* dicitur ²⁷¹³ Homo idem *mss. Vict. et Edit. Goth.* idem homo ²⁷¹⁴ Non possit *mss. Vict. 19. et Edit. Goth.* non possint ²⁷¹⁵ Sicut alii *mss. et Edit. Goth.* sicut omnes alii ²⁷¹⁶ Nunc investigare *mss. Joly* non investigare ²⁷¹⁷ Deus erit *mss. Vict. 19. omit.* erit. ²⁷¹⁸ Dicitur, ut enim *mss. et Edit. Goth.* dicitur, difficile credi debere videtur. Ut enim ²⁷¹⁹ Nunquam fuisse *mss. et Edit. Goth.* nunquam fuerit ²⁷²⁰ Ei similis *mss. et Edit. Goth.* omitt. ei ²⁷²¹ Eum dicat *mss. Joly* *Vict. 3. et 19.* eum dicet ²⁷²² Non scio eum *mss. Joly* neacio eum ²⁷²³ Hoc ostende *mss. Vict. 19. omit.* hoc

dico quia possum loqui vel ambulare, subaudiatur, si volo. Si enim non subintelligitur voluntas, non est potestas, sed necessitas. Nam cum dico quia nolens possum trahi aut vinci²⁷²¹, non est haec mea²⁷²² potestas, sed necessitas, et potestas alterius. Quippe non est aliud, possum trahi vel vinci, quam, alius me trahere vel vincere potest. Possimus itaque dicere de Christo, quia potuit mentiri, si subaudiatur, si vellet: et quoniam mentiri non potuit nolens, nec potuit velle mentiri; non minus²⁷²³ dici potest nequivisse mentiri. Sic itaque potuit, et non potuit mentiri. Bos. Nunc redeamus ad investigandum de illo quasi nondum sit, sicut incœpimus. Dico igitur, si peccare non poterit²⁷²⁴, quia sicut dicas, non poterit velle; ex necessitate servabit justitiam: quare non ex libertate arbitrii justus erit. Quae igitur gratia illi præ justitia sua debebitur? Solemus namque dicere Deum idcirco fecisse angelum et hominem tales qui peccare possent; quatenus cum possent deserere justitiam, et ex libertate arbitrii servarent, gratiam et laudem mererentur, quæ illis, si necessitate justi essent, non deberentur. Ans. Nonne angeli, qui modo peccare nequeunt, laudandi sunt. Bos. Sunt utique; quia hoc, quod modo non possunt, meruerunt per hoc quod potuerunt et noluerunt. Ans. Quid dicas de Deo, qui peccare non potest: nec hoc meruit per potestatem peccandi, qua non peccavit: nonne laudandus est pro justitia sua? Bos. Hic volo ut respondeas pro me: nam si dico eum non esse laudandum, scio me mentiri. Si autem dico laudandum, tunc eo infirmare rationem²⁷²⁵, quam dixi de angelis. Ans. Angelii non sunt laudandi de justitia sua, quia peccare potuerunt; sed quia per hoc quodammodo a se habent quod peccare nequeunt: in quo aliquatenus similes sunt Deo, qui a se habet quidquid habet. Dicitur enim dare aliquid, qui non auferit²⁷²⁶ quando potest; et facere esse aliquid, qui cum possit id ipsum facere non esse, non facit. Sic itaque cum angelus potuit auferre sibi justitiam, et non abstulit; et facere se non esse justum, et non fecit; recte asseritur ipse sibi dedisse justitiam, et se ipsum justum fecisse. Hoc igitur modo habet a se justitiam (quia creatura eam aliter a se habere nequit): et idcirco laudandus est de sua justitia, nec necessitate²⁷²⁷, sed libertate justus est: quia improprie dicitur necessitas, ubi nec coactio ulla est, nec prohibitio. Quapropter quoniam Deus perfecte habet a se quidquid habet;

A ille maxime laudandus est de bonis quæ habet et servat, non ulla necessitate; sed, sicut supra dixi, propria et æterna immutabilitate. Sic ergo homo ille, qui idem ipse Deus erit, quoniam omne bonum quod ipse habebit, a se habebit, non necessitate, sed libertate²⁷²⁸, et a seipso justus, et idcirco laudandus erit. Quamvis enim humana natura a divina habeat quod habebit, idem tamen ipse a seipso (quoniam duæ naturæ una persona erunt) habebit. Bos. Satisfecisti mihi ex hoc; et aperte video quia et peccare non poterit; et tamen laudandus erit de justitia sua. Sed nunc querendum æstimio; cum Deus talem posset²⁷²⁹ facere hominem, cur non tales fecit angelos et duos primos homines, ut similiter et peccare non possent, et de justitia sua laudandi essent? Ans. Intelligis quæ dicas²⁷³⁰? Bos. Videor mihi intelligere, et idcirco quæro cur eos tales non fecit? Ans. Quoniam nec potuit, nec debuit fieri ut **90** unusquisque²⁷³¹ eorum esset idem ipse qui Deus, sicut de²⁷³² homine isto dicimus: et si quæris cur non de tot quot²⁷³³ sunt personæ Dei, vel saltem de uno hoc fecit, respondeo: quia ratio tunc fieri nullatenus hoc exigebat, sed omnino (quia Deus nihil sine ratione facit) prohibebat. Bos. Eruesco quia hoc quesivi: dic quæ²⁷³⁴ dicturus eras. Ans. Dicamus ergo quia mori non debet, quoniam non erit peccator. Bos. Concedere me oportet.

CAPUT XI.

Quod moriatur ex sua potestate: et quod mortalitas²⁷³⁵ non pertineat ad puram hominis naturam.

C Ans. Nunc autem restat indagare utrum possit mori secundum humanam naturam: nam secundum divinam incorruptibilis semper erit. Bos. De hoc cur²⁷³⁶ dubitare debemus; cum ipse vetus homo futurus sit, et omnis homo naturaliter mortalis sit? Ans. Non puto mortalitatem ad puram, sed ad corruptam hominis naturam pertinere. Quippe si nunquam peccasset homo, et immortalitas ipsius immutabiliter firmata esset²⁷³⁷; non tamen minus homo esset verus: et quando mortales in incorruptibilitate resurgent, non minus erunt veri homines: nam si pertineret ad veritatem humanæ naturæ mortalitas, nequam posset esse homo, qui esset immortalis: non ergo pertinet ad sinceritatem humanæ naturæ corruptibilitatis, sive incorruptibilitatis: quoniam neutra facit aut destruit hominem; sed altera valet ad ejus miseriam, altera ad beatitudinem. Sed, quoniam nullus homo est, qui non moriatur: idcirco

VARIAE LECTIONES.

²⁷²¹ Trahi et vinci mss. et Edit. Goth. trahi aut vinci ²⁷²² Non est, nec mea mss. et Edit: Goth. non est haec mea ²⁷²³ Nec minus mss. Vict. 3. et 19. S. Mich. Gem. Bec. et Edit. Goth. non minus ²⁷²⁴ Peccare non potuit mss. Vict. Gem. Bec. et Edit. Goth. pecare non poterit ²⁷²⁵ Infirmare rationem ms. Vict. 19. infirmari rationem ²⁷²⁶ Quod non auferit mss. Vict. Joly. Gem. Bec. et Edit. Goth. qui non auferit ²⁷²⁷ Et non necessitate mss. Vict. Joly nec necessitate ²⁷²⁸ Sed voluntate et libertate mss. omittunt voluntate et ²⁷²⁹ Talem posset mss. Gem. Bec. Vict. et Joly talem possit ²⁷³⁰ Quid dicas? ms. Joly quæ dicas? ²⁷³¹ Fieri, ut unusquisque ms. Joly fieri. Unusquisque ²⁷³² Deus sicut de ms. Joly Deus. Nunc de ms. Vict. 19. Deus sic de ²⁷³³ Vel tot quot mss. et Edit. Goth. de tot quot ²⁷³⁴ Dic quod mss. die quæ ²⁷³⁵ Quod mortalitas mss. Vict. et Edit. Goth. et quod mortalitas ²⁷³⁶ De hoc cur mss. Vict. 19. de hoc hic ²⁷³⁷ Firma esset mss. et Edit. Goth. firmata esse

mortale ponitur in hominis definitione a philosophis, qui non crediderunt totum hominem aliquando potuisse aut posse esse immortalem. Quare non sufficit, ad demonstrandum illum hominem debere mortalem esse, hoc quia verus homo erit. Bos. Quare ergo tu aliam rationem, quia ego illam nescio si tu nescis²⁷⁴¹, qua ille probetur posse mori. Ans. Dubium non est quia sicut Deus erit²⁷⁴², ita omnipotens erit. Bos. Verum est²⁷⁴³. Ans. Si ergo volet, poterit animam suam ponere, et iterum sumere. Bos. Si hoc non potest, non videtur quod sit omnipotens. Ans. Poterit igitur nunquam mori, si volet; et poterit mori et resurgere. Sive autem animam suam ponat nullo alio faciente, sive aliis hoc faciat ut eam ponat ipso. permittente; quantum ad potestatem nihil differt. Bos. Non est dubium. Ans. Si igitur voluerit permettere, poterit occidi: et, si noluerit²⁷⁴⁴, non poterit. Bos. Ad hoc nos indeclinabiliter perducit ratio. Ans. Ratio quoque nos docuit quia oportet eum maius aliquid habere, quam quidquid sub Deo est; quod sponte det, et non ex debito²⁷⁴⁵, Deo. Bos. Ita est. Ans. Hoc autem nec sub illo, nec²⁷⁴⁶ extra illum inveniri potest²⁷⁴⁷. Bos. Verum est. Ans. In ipso igitur inveniendum est. Bos. Sic sequitur. Ans. Aut igitur seipsum, aut aliquid de se dabit. Bos. Non possum aliter intelligere. Ans. Querendum est nunc cujusmodi hæc datio debet esse. Dare namque se non poterit Deo, aut aliquid de se quasi non habenti, ut suus sit: quoniam omnis creatura Dei est. Bos. Sic est. Ans. Sic ergo intelligenda est hæc datio: Quia aliquo modo ponet se ad honorem Dei, aut aliquid de se quo modo debitor non erit. Bos. Ita sequitur ex supradictis. Ans. Si dicimus quia dabit seipsum ad obediendum Deo, ut perseveranter servando justitiam subdat se ejus voluntati; non erit hoc dare, quod Deus ab illo non exigat ex debito. Omnis enim rationalis creatura debet hanc obedientiam Deo. Bos. Hoc negari nequit. Ans. Alio itaque modo oportet ut det se ipsum Deo, aut aliqui de se. Bos. Ad hoc nos impellit ratio. Ans. Videamus si forte hoc sit vitam suam dare, sive ponere animam suam, sive tradere seipsum morti ad honorem Dei. Hoc enim ex debito Deus non exiget ab illo: quoniam namque non erit peccatum in illo, non debebit mori²⁷⁴⁸, ut diximus. Bos. Alter nequo intelligere. Ans. Consideremus adhuc utrum sic rationaliter conveniat. Bos. Dic tu; et ego libenter audiam. Ans. Si bono per suavitatem peccavit, an non convenit ut per asperita-

A tem satisfaciat? Et si tam facile victus est a diabolo, ut Deum peccando exhortaret, ut facilius non posset, nonne justum est ut homo satisfaciens Deo pro peccato²⁷⁴⁹, tanta difficultate vincat diabolum ad honorem Dei, ut majori non possit? An non est dignum quatenus, qui se sic abstulit Deo peccando, ut se plus auferre non posset, sic se det Deo satisfaciendo, ut magis se non possit dare? Bos. Non est aliquid rationabilius²⁷⁵⁰. Ans. Nihil autem asperius aut difficultius potest homo ad honorem²⁷⁵¹ Dei sponte et non ex debito pati, quam morteni: et nullatenus seipsum potest homo magis dare Deo, quam cum se morti tradit²⁷⁵² ad honorem illius. Bos. Vera sunt omnia hæc. Ans. Talem ergo oportet eum esse, qui pro peccato hominis satisfacere volet, ut mori possit, si velit. Bos. Video hominem illum plane, quem querimus, talem esse oportere, qui nec ex necessitate moriatur, quoniam erit omnipotens²⁷⁵³; nec ex debito, quia nunquam peccator erit; et mori possit ex libera voluntate, quia necessarium erit. Ans. Sunt et alia multa, cur eum valde conveniat hominum similitudinem et conversationem absque peccato habere; quæ facilius et clarius per se patent in ejus vita et operibus, quam velut ante experimentum sola ratione monstrari possint. Quis enim explicet, quam necessarie, quam sapienter factum est²⁷⁵⁴, ut ille, qui homines erat redempturus, et de via mortis et perditionis ad viam vitae et beatitudinis æternæ docendo reducturus, cum hominibus conversaretur; et in ipsa conversatione²⁷⁵⁵, cum eos doceret verbo qualiter vivere deberent, seipsum exemplum præberet? Exemplum autem seipsum quomodo daret instruis et mortalibus, ut propter injurias, aut contumelias, aut dolores, aut mortem, a justitia non recederent; si ipsum hæc omnia sentire non agnoscerent?

CAPUT XII.

Quod quamvis incommodorum nostrorum particeps sit, miser tamen non sit.

Bos. Omnia hæc patenter ostendunt eum mortalem, et incommodorum nostrorum particeps esse oportere. Sed hæc omnia miseræ nostræ sunt: nunquid ergo miser erit? Ans. Nequaquam: nam sicut ad beatitudinem non pertinet commodum, quod habet quis contra voluntatem; ita non est miseria apprehendere sapienter nulla necessitate aliquod incommodum secundum voluntatem. Bos. Concedendum est.

VARIÆ LECTIONES.

²⁷⁴¹ Si tu scis mss. Vict. Joly. Gem. Bec. et Edit. Goth. si tu nescis ²⁷⁵² Sicut Deus erit ms. Joly sicut Deus Deus erit. ²⁷⁴² B. Unde est? mss. et Ed t. Goth. B. verum est ²⁷⁵³ Sed si noluerit mss. Cister. S. Mich. Joly et Edit. Goth. et si noluerit ²⁷⁴³ Ex debito, Deo. ms. S. Mich. ex debito ²⁷⁵⁴ Nec sub illo, nec mss. Gem. Bec. Joly, Cister. et Edit. Goth. sub illo, nec ²⁷⁵⁵ Inveniri potest ms. Cister. inveniri nou potest ²⁷⁴⁴ Non debebit mori, ut ms. Joly non debet mori sicut ²⁷⁵⁶ Deo pro peccato mss. Vict. et Joly omitt. Deo ²⁷⁵⁷ Rationalius mss. Joly, Vict. et Edit. Goth. rationalius ²⁷⁵⁸ Homo ad honorem ms. Joly homo dare ad honorem ²⁷⁵⁹ Se morti tradidit mss. et Edit. Goth. se morti tradit ²⁷⁶⁰ Quoniam erit omnipotens mss. quia erit omnipotens ²⁷⁶¹ Factum sit mss. Joly, Vict. S. Mich. factum est ²⁷⁶² In ipsa conversatione ms. Joly omit. in ipsa

CAPUT XIII.¹

Quod cum aliis infirmitatibus nostris ignorantiam non habeat.

Bos. Verum in hac similitudine, quam habere debet cum hominibus, dic utrum ignorantiam quoque

²⁷⁵⁴, sicut alias infirmitates nostras, habiturus sit?

Ans. Quid dubitas de Deo, utrum sit omnia sciens?

Bos. Quia quamvis sit immortalis futurus ex divina natura, mortalis tamen erit ex humana. Nam cur non similiter poterit ²⁷⁵⁵ illis homo esse vere ignorans, sicut vere mortal is erit? Ans. Illa hominis assumptio in unitatem **91** personae ²⁷⁵⁶ Dei non nisi sapienter a summa sapientia flet; et ideo non assumet in homine quod nullo modo utile, sed valde noxiū est ad opus quod idem homo facturus est. Ignorantia namque ad nihilum illi utilis esset, sed ad multa noxia: quomodo enim tot et tanta opera, quæ facturus est, faciet sine summa sapientia ²⁷⁵⁷, aut quomodo illi homines credent, si eum scient nec unum ²⁷⁵⁸? Si autem nesciunt ²⁷⁵⁹, ad quid erit ei nullis ignorantia illa? Deinde, si nihil amatur nisi quod cognoscitur: sicut nihil erit boni quod non amet, ita nullum bonum ²⁷⁶⁰ erit quod ignoret. Bonum autem nemo perfecte novit, nisi qui illud a malo scit discernere: hanc quoque discretionem n illis scit facere, qui ²⁷⁶¹ malum ignorat ²⁷⁶². Sicut igitur ille, de quo loquimur, omne perfecte sciet bonum: ita nullum ignorabit malum. Omnem igitur habebit scientiam, quamvis eam publice in hominum conversatione non ostendat. Bos. Hoc in majoriestate ita videtur, sicut dixi: sed in infantia, sicut non erit tempus congruum, ut in illo appareat sapientia, ita non erit opus, et ideo nec congruum ut illam habeat. Ans. Nonne dixi quia sapienter flet illa incarnationis? Sapienter namque assumet Deus mortalitatem; qua sapienter, quia valde utiliter ²⁷⁶³, utetur. Ignorantiam vero non poterit assumere sapienter: quia nunquam est utilis, sed semper noxia: nisi forte cum per eam ²⁷⁶⁴ mala voluntas, quæ nunquam in illo erit, ab effectu restringitur ²⁷⁶⁵. Nam, etsi aliquando ad alium non nocet, hoc solo tamen ²⁷⁶⁶ nocet, quia scientiae bonum auferit: et ut breviter absolvam quod queris: ex quo homo ille erit, plenus Deo semper, ut seipso erit ²⁷⁶⁷, unde nunquam erit sine ejus potentia, et fortitudine, et sapientia.

A Bos. Quamvis hoc in Christo semper fuisse non dubitarem ²⁷⁷⁰, ideo tamen quæsivi ut de hoc quoque rationem audirem. Stepe namque aliquid esse certi sumus; et tamen hoc ratione probare nescimus.

CAPUT XIV.

Quomodo mors ejus prævaleat numero et magnitudini peccatorum omnium.

Nunc rogo ut doceas me quomodo mors ejus prævaleat numero et magnitudini ²⁷⁷¹ peccatorum omnium; cum unum (quod putamus levissimum) peccatum tam infinitum monstres, ut si numerus obtendatur infinitus ²⁷⁷² mundorum, qui sic pleni sint creaturis, sicut iste est, nec possint servari quin redigantur in nihilum, nisi faciat aliquis aspectum unum contra voluntatem Dei, non tamen fieri debet.

B Ans. Si præsens esset homo ille, et quis esset scires, et diceretur tibi: Nisi occideris ²⁷⁷³ hominem illum, peribit mundus iste totus, et quidquid Deus non est: faceres hoc pro conservanda omni alia creatura?

Bos. Non facerem; etiamsi mihi infinitus numerus mundorum obtenderetur ²⁷⁷⁴. Ans. Qui, si iterum tibi diceretur: Aut eum occidas ²⁷⁷⁵, aut omnia peccata mundi venient super te? Bos. Responderem me potius alia omnia ²⁷⁷⁶ peccata velle suscipere, non solum hujus mundi, quæ fuerunt et quæ futura sunt, sed et quæcunque super hæc cogitari possunt, quam istud solum. Quod non solum de occisione ejus, sed et de qualibet parva læsione quæ illum tangeret, respondere me existimo debere. Ans. Recte existimas: sed dic mihi cur ita cor tuum iudicat, ut plus horreat ²⁷⁷⁷ unum peccatum in læsione hujus hominis, quam alia omnia quæ cogitari possunt: cum omnia quæcunque sunt peccata, contra illum sint? Bos. Quoniam peccatum quod in persona ejus fit, incomparabiliter superat omnia illa, quæ extra personam illius cogitari possunt. Ans. Quid dices ²⁷⁷⁸ ad hoc, quia sæpe libenter aliquis patitur quasdam in sua persona molestias, ne majores ²⁷⁷⁹ patiantur in rebus suis? Bos. Quia Deus non eget hæc patientia ²⁷⁸⁰, cuius potestati omnia subiaceant, sicut tu supra cuidam mea ²⁷⁸¹ interrogationi respondisti.

Ans. Bene respondes; videamus ergo quia violationi vitæ corporalis hujus hominis nulla immensitas vel multitudine peccatorum extra personam Dei comparari valet. Bos. Apertissimum est ²⁷⁸². Ans. Quantum

VARIA LECTIONES.

²⁷⁸³ Ignorantiam quoque sicut ms. Joly ignorantiam sicut ²⁷⁸⁴ Cur ergo non similiter poterit mss. nam cur non similiter poterit ²⁷⁸⁵ Personæ, non mss. persone Dei, non ms. S. Mich. persone Divinæ, non ²⁷⁸⁶ Summa sapientia mss. imensa sapientia ²⁷⁸⁷ Sciant nescium mss. et Edit. Goth. scient nescium ms. Vict. 13. sciant nescium ²⁷⁸⁸ Autem nesciet mss. et Edit. Goth. nescient ²⁷⁸⁹ Nullum bonum ms. Joly. nihil bonum ²⁷⁹⁰ Facere, nisi qui mss. facere, qui ²⁷⁹¹ Malum non ignoret mss. et Edit. Goth. malum ignorat ²⁷⁹² Sapienter (quia valde utiliter) ms. Vict. sapienter et valet utiliter ²⁷⁹³ Forte per eam mss. forte cum per eam ²⁷⁹⁴ Ab effectu restringitur mss. Gem. Rec. S. Mich. et Edit. Goth. ab effectu restringitur ²⁷⁹⁵ Hoc solo tamen ms. S. Mich. hoc solum tamen ²⁷⁹⁶ Semper in ipso erit mss. semper, ut seipso, erit ²⁷⁹⁷ Fuisse semper non dubitarem mss. semper fuisse non dubitarem ²⁷⁹⁸ Numero et magnitudini ms. S. Mich. numero et multititudini ²⁷⁹⁹ Ostendatur infinitus mss. Gem. Rec. Joly. Cister. et Edit. Goth. obtendatur infinitus ²⁸⁰⁰ Nisi occidas mss. et Edit. Goth. nisi occideris ²⁸⁰¹ Ostendetur mss. Joly. Vict. 13. Cister. et Edit. Goth. obtenderetur ²⁸⁰² Eum occides ms. Joly cum occidas ²⁸⁰³ Illa omnia ms. Joly et Edit. Goth. alia omnia ²⁸⁰⁴ Plus horreat mss. Vict. 19. plus horreas ²⁸⁰⁵ Quid dices mss. Gem. Rec. Joly. Vict. 3. et 13. S. Mich. et Edit. Goth. Quid dices ²⁸⁰⁶ Ne Majores ms. Joly nec majora ²⁸⁰⁷ Hac patientia mss. Joly hac scientia ²⁸⁰⁸ Supra mæ mss. et edit. Goth. supra cuidam mæ ²⁸⁰⁹ Sapientissimum est mss. et Edit. Goth. apertissimum est

bonum tibi videtur, cuius interemptio tam mala est? A
Bos. Si esse ejus tam bonum²⁷⁸² est, quam mala est
ejus destru^tio, plus est bonum incomparabili^ler,
quam sint ea peccata mala, quæ sine aestimatione²⁷⁸³
superat ejus interemptio. Ans. Verum dicas.
Cogita etiam quia²⁷⁸⁴ peccata tantum sunt odibilia,
quantum sunt mala: et vita ista tantum amabilis²⁷⁸⁵
est, quantum est bona. Unde sequitur²⁷⁸⁶ qu'a
vita ista²⁷⁸⁷ plus est amabilis quam sint peccata odi-
bilia. Bos. Non possum hoc non intelligere²⁷⁸⁸. Ans.
Putasne tantum bonum tam amabile posse sufficere
ad solvendum quod debetur pro peccatis totius mundi? Bos. Imo plus potest in infinitum²⁷⁸⁹. Ans. Vides
igitur quomodo vita hæc vincat omnia peccata, si
pro illis detur. Bos. Aperte. Ans. Si ergo dare vi-
tam, est mortem accipere: sicut datus hujus vitæ
prævalet omnibus hominum peccatis, ita et acceptio
mortis.

CAPUT XV.

Quomodo debeat mors eadem etiam peccata cum per-
mentium.

Bos. Ita esset de omnibus peccatis, que personam
Dei non tangunt, constat. Sed nunc video aliud
quærendum. Nam si tam malum est eum occidere
quam bona est vita ejus, quomodo potest mors ejus
superare et delere peccata eorum qui eum occide-
runt? Aut si aliquis eorum peccatum dele²⁷⁹⁰,
quomodo non potest²⁷⁹¹ aliorum quoque hominum
aliquid delere?²⁷⁹² Credimus enim quia et multi ex
illis salvati sunt, et innumerabiles alii non salvantur²⁷⁹³. Ans. Ille questionem. solvit Apostolus,
qui dixit: quia si cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent (*I Cor. ii, 8*). Tantum namque
dicerunt scienter²⁷⁹⁴ factum peccatum, et quod per
ignorantiam sit: ut malum, quod nunquam facere
possent pro nimietate sua, si cognosceretur, veniale
sit, quia ignoranter factum est. Deum enim occide-
re nullus homo unquam, scienter saltem, velle pos-
set²⁷⁹⁵: et ideo qui illum occiderunt ignoranter,
non in illud infinitum peccatum, cui nulla alia com-
parari possunt peccata, prouerunt. Nam non con-
sideravimus²⁷⁹⁶ ejus magnitudinem ad videndum
quam bona esset vita illa, secundum hoc quod igno-

ranter factum est; sed quasi scienter fieret²⁷⁹⁷ quod
nec unquam fecit aliquis, nec facere potuit. Bos.
Rationaliter interemptores Christi ad veniam
peccati sui pertingere potuisse monstrasti²⁷⁹⁸. Ans.
Quid jam quæris amplius? Ecce jam dives²⁷⁹⁹ quo-
modo rationabilis necessitas ostendat ex²⁸⁰⁰ homini-
lus perficiendam esse supernam civitatem, nec
hoc posse fieri nisi per remissionem peccatorum,
quam homo nullus habere potest nisi per hominem,
qui idem ipse sit Deus, atque sua morte homines
peccatores Deo reconciliet²⁸⁰¹. Aperte igitur inven-
niimus Christum, quem Deum et hominem confite-
mur, esse mortuum²⁸⁰² propter nos: hoc autem
absque omni dubitate²⁸⁰³ cognito; cuncta quæ
ipse dicit, certa esse, quoniam Deus mentiri nequit,
et sapienter esse facta quæ fecit, dubitandum non
est, quamvis eorum ratio non intelligatur a nobis.
Bos. Verum est quod dicas: nec aliquatenus quod
dixit, esse verum; aut quod fecit, rationaliter
esse factum, dubito. Sed hoc postulo, ut quod quasi
non debere; aut non posse fieri videtur infidelibus;
in fide Christiana hoc mihi qua ratione fieri debeat,
aut possit, aperias: non ut me in fide confirmes,
sed ut confirmatum veritatis ipsius intellectu laeti-
ficies.

92 CAPUT XVI.

**Qualiter Deus de massa peccatrice assumpsit hominem
sine peccato; et de salvatione Adæ et Eræ.**

Quapropter sicut eorum, quæ supra dicta sunt,
rationem aperiui: sic peto ut eorum, quæ sum
alhuc quæsitus, rationem ostendas. Primum, sci-
licet, qualiter de massa peccatrice, id est de hu-
mano²⁸⁰⁴ genere, quod totum infectum erat peccato,
hominem sine peccato, quasi azymum de sermen-
tato²⁸⁰⁵, Deus assumpsit. Nam licet ipsa hominis
ejusdem conceptio sit munda, et absque carnalis
delectationis peccato; Virgo tamen ipsa, unde as-
sumptus est, est in iniquitatibus concepta, et in
peccatis concepit eam mater ejus²⁸⁰⁶, et cum ori-
ginali peccato nata est, quoniam et ipsa in Adam
peccavit, in quo omnes peccaverunt. Ans. Postquam
constat hominem illum esse Deum²⁸⁰⁷, et peccato-
rum reconciliatorem²⁸⁰⁸, dubium non est cum om-

VARIÆ LECTIONES.

²⁷⁸² Si omne bonum tam Edit. Goth. apertissimum est²⁷⁸³ Existimatione mss. aestimatione²⁷⁸⁴ Cogita-
quia etiam mss. Vict. cogita etiam quia²⁷⁸⁵ Tantum amabilis mss. Vict. tantum est amabilis²⁷⁸⁶ Inde sequitur
mss. Vict. Joly. S. Mich. Cister. Unde sequitur²⁷⁸⁷ Vita hæc mss. Vict. et Joly Vita ista²⁷⁸⁸ Hoc non intelligere mss.
Joly et Vict. 19. hæc intelligere ms. Vict. 13. hoc negare²⁷⁸⁹ Potest plusquam in infinitum mss.
plus potest in infinitum²⁷⁹⁰ Peccatum delet ms. Victor. 19. peccati delet²⁷⁹¹ Quomodo potest ms. Cister.
quomodo non potest²⁷⁹² Aliquod delere ms. Joly aliquot delere²⁷⁹³ Alii salvantur ms. Cister. alii nou-
salvantur²⁷⁹⁴ Differunt scienter mss. Vict. differt scienter²⁷⁹⁵ Velle possit mss. et Edit. Goth. velle pos-
set²⁷⁹⁶ Nam si consideravimus mss. et Edit. Goth. nam non consideravimus²⁷⁹⁷ Scienter fieri mss. Joly
et Vict. scienter fieri²⁷⁹⁸ Pertingere potuisse monstrasti ms. S. Mich. pertingere monstrasti²⁷⁹⁹ Ecce
jam vides mss. Vict. Joly. Cister. S. Mich. Edit. Goth. Ecce vides²⁸⁰⁰ Ostendit ex mss. Joly. Vict. S.
Mich. Cister. et Edit. Goth. ostendat ex²⁸⁰¹ Deo conciliat mss. Gem. Rec. Vict. Joly. et Edit. Goth. Deo
reconciliat²⁸⁰² Confitemur, et mortuum mss. Gem. Rec. confitemur esse mortuum²⁸⁰³ Omnim dubitate
mss. Gem. Rec. Cister. Vict. 3. S. Mich. et Edit. Goth. omni dubitate ms. Vict. 19. omni dubitatione
ms. Vict. 13. omni ambiguitate²⁸⁰⁴ Peccatrice et humano mss. omnia, et Edit. Goth. peccatrice, id est,
de humano²⁸⁰⁵ De fermentato ms. Vict. 3. de fermento²⁸⁰⁶ Mater ejus mss. Vict. mater sua²⁸⁰⁷ Illum
esse Deum et mss. Joly. Vict. Cister. S. Mich. illum Deum et²⁸⁰⁸ Peccatorum reconciliatorem mss. Joly.
Vict. Cister. S. Mich. peccatorum esse reconciliatorem

nino sine peccato ²⁸¹⁰ esse : hoc autem esse non vallet, nisi absque peccato de massa peccatrice sit assumptus. Qua vero ratione ²⁸¹¹ sapientia Dei hoc fecit, si non possumus intelligere, non debemus mirari; sed cum veneratione tolerare aliquid esse in secretis tantæ rei quod ignoremus. Quippe mirabilius Deus ²⁸¹² restauravit humanam naturam quam instauravit : æqualiter enim utrumque Deo facile est ; sed homo antequam esset non peccavit, ut fieri non deberet. Postquam vero factus est, peccando meruit ut quod et ad quod factus erat perderet: quamvis non perdidierit omnino quod factus erat, ut esset qui puniretur ²⁸¹³, aut cui Deus miseretur : neutrum enim horum fieri posset, si in nihilum redactus esset. Tanto ergo mirabilius Deus illum restituit quam instituit : quanto hoc de peccatore contra meritum ; illud non de peccatore, nec contra meritum fecit. Quantum etiam est Deum et hominem sic in unum convenire, ut, servata integritate utriusque naturæ, idem sit homo qui Deus. Quis ergo presumat vel cogitare quod humanus ²⁸¹⁴ intellectus va'eat penetrare quam sapienter, quam mirabiliter tam inscrutabile opus factus sit? Bos. Assentior quia nullus bono potest in hac vita tantum secretum penitus aperire : nec peto ut facias, quod nullus homo facere potest ; sed tantum, quantum potes. Plus enim persuadebis altiores in hac re rationes latere, si aliquam te monstraveris videre, quam si te nullam in ea rationem intelligere, nihil dicendo, probaveris. Ans. Video me ab importunitate tua non posse liberari : sed si aliquatenus potero quod postulas ostendere, gratias agamus Deo. Si vero non potero, sufficiant ea que supra probata sunt. Cum enim constat Deum hominem fieri oportere, dubium non est sapientiam et potentiam illi non decessisse, ut hoc sine peccato fiat. Bos. Sic libenter accipio. Ans. Oportuit utique ²⁸¹⁵ ut illa redemptio, quam Christus fecit, prodesset non solum illis qui eo tempore fuerunt, sed et aliis. Sit enim rex aliquis, cui totus populus suæ cuiusdam civitatis sic peccavit, excepto uno solo, qui tamen est de illorum genere; ut nullum eorum facere possit unde mortis damnationem evadat : ille autem, qui solus est innocens, tantam apud regem habeat gratiam, ut possit ; et tantam dilectionem erga reos, ut velit omnes, qui credent ²⁸¹⁶ suo consilio, reconciliare quodam servitio ipsi regi valde placituro, quod facturus est die secundum voluntatem regis statuto. Et quoniam non omnes possunt, qui reconciliandi sunt, ad diem illam con-

A venire, concedit rex, propter magnitudinem servitii illius, ut quicunque vel ante, vel post diem illam, confessi fuerint, se velle per illud opus, quod ea die fiet, veniam impetrare, et ad pactum ibi constitutum accedere, ab omni culpa sint absoluti præterita : et si contigerit ut post hanc veniam iterum peccent, si digne ²⁸¹⁷ satisfacere et corrigi deinceps voluerint, per ejusdem pacti efficaciam iterum veniam recipiant : sic tamen, ut nullus palarium ejus ingrediatur; donec factum sit hoc unde culpæ ²⁸¹⁸ relaxentur ²⁸¹⁹. Secundum hanc similitudinem, quoniam non potuerunt ²⁸²⁰ omnes homines qui salvandi erant, præsentes es e, quando redemptionem ilam Christus fecit ; tenta fuit vis in ejus morte, ut etiam in absentibus vel loco, vel tempore, ejus protendatur effectus. Quo autem non solum præsentibus ²⁸²¹ prædesse debeat, hinc facile cognoscitur; quia non tot præsentes esse ejus morti potuerunt ²⁸²², quot ad supernæ civitatis constructionem necessarii sunt ; etiam si omnes, qui ejusdem mortis tempore ubicunque erant, ad illam redemptionem admitterentur. Plures enim sunt dæmones, quam, de quibus restaurandus est numerus eorum, ea die viverent homines. Nec credendum est, ex quo factus est homo, ullum tempus fuisse, quo mundus iste cum creaturis quæ ²⁸²³ factæ sunt ad usus hominum, sic vacuus fuisse, ut nullus esset in illo ex humano genere ad hoc pertinens, propter quod factus est homo. Videtur enim inconveniens quod Deus vel uno momento permiserit humanum genus, et ea que fecit propter usum eorum, de quibus superna civitas perficienda est, quasi frustra exstisset. Nam aliquatenus in variis esse viderentur, quandiu non ad hoc, propter quod maxime facta essent ²⁸²⁴, viderentur subsistere. Bos. Congruenti ratione, et cui nihil repugnare videtur, monstras nullum unquam tempus fuisse, ex quo factus est homo, absque aliquo, qui ad eam pertineret (sine qua factus esset vane omnis homo) reconciliationem : quod non solum conveniens, sed etiam necessarium esse ²⁸²⁵ possumus concludere. Si enim convenientius et rationabilius est homo, quam aliquando nullum fuisse, de quo intentio Dei, qua hominem fecit, perficeretur; nec est aliqd quod huic obviat rationi : necesse est semper aliquem ad prædictam reconciliationem pertinentem fuisse. Unde Adam et Eam ad illam pertinuisse redemptions dubitandum non est, quamvis hoc auctoritas divina aperte non pronuntiet. Ans. Incredibile quoque videtur, quando Deus illos fecit, et

VARIE LECTIONES.

²⁸¹⁰ Eum sine peccato mss. Gem. Becc. Joly, Vict. 3. 13 et Edit. Goth. eum omnino sine peccato ms. Vict. 49. eum sine omni peccato ²⁸¹¹ Qua ratione vero ms. Vict. 3. quia very intentione ²⁸¹² Mirabilis Deus ms. Vict. et Ed. Goth. mirabilis Deus ²⁸¹³ Quod puniretur mss. et Edit. Goth. qui puniretur ²⁸¹⁴ Quod humanus ms. Joly, quis quod humanus ms. Vict. 13. vel quis humanus ²⁸¹⁵ Oportuit utique ms. Joly oportuit itaque ²⁸¹⁶ Qui credent ms. Joly qui credentes ms. Vict. 3. qui credent ²⁸¹⁷ Si digne ms. Joly sed digne ²⁸¹⁸ Sit, unde culpe mss. et Edit. Goth. Sit hoc unde culpe ²⁸¹⁹ Relaxantur mss. Vict. et Edit. Goth. relaxentur ²⁸²⁰ Non potuerunt ms. Vict. 49. non potuerant ²⁸²¹ Non solum præsentibus mss. Joly, Vict. 5. 49. non solis præsentibus ²⁸²² Ejus esse morti potuerunt mss. Vict. et Joly esse ejus morti poterant ²⁸²³ Creaturis suis quæ mss. Joly, Vict. Cister. et Editio Gothica omitt. suis ²⁸²⁴ Factæ essent mss. et Edit. Goth. facta essent ²⁸²⁵ Convenire sed etiam necesse esse mss. conveniens sed etiam necessarium esse

proposuit immutabiliter facere de illis omnes homines, quos ad celestem civitatem assumpturus erat; quod illos duos ab hoc excluderit proposito. Bos. Imo illos maxime ad hoc fecisse credi debet, ut essent de illis, propter quos facti sunt. Ans. Bene consideras. Nulla tamen anima ante mortem Christi, paradisum cœlestem ingredi potuit; sicut supra dixi de regis palatio. Bos. Sic tenemus. Ans. Virgo autem illa, de qua ille homo assumptus est de quo loquimur, fuit de illis, qui ante nativitatem ejus²⁸¹⁶ per eum mundatis sunt a peccatis; et in ejus ipsa munditia de illa assumptus est. Bos. Placeret mihi²⁸¹⁷ multum quod dicis; nisi cum ipse debeat a seipso habere munditiam a peccato, videtur eam habere a matre, et non per se mundus esse²⁸¹⁸, sed per illam. Ans. Non ita est. Sed quoniam matris munditia, per quam mundus est, non fuit nisi ab illo; ipse quoque per seipsum et a se mundus fuit.

CAPUT XVII [al. XVI].

Quomodo non necessitate mortuus est, qui non potuit esse nisi quia erat moriturus.

Bos. Bene est de hoc. Verum adhuc mihi²⁸¹⁹ aliud videtur querendum. Duximus enim supra quia non necessitate moriturus erat, et nunc videmus quia mater ejus per ejus mortem futuram munda fuit, quod nisi illa fuisset, ipse de illa esse non potuisset. Quomodo ergo non²⁸²⁰ necessitate mortuus est, qui non nisi quia moriturus erat, potuit esse? Nam si moriturus non esset, Virgo, de qua assumptus est, munda non fuisset: quoniam hoc nequaquam valuit esse, nisi veram ejus⁹³ mortem credendo; nec ille de illa potuit aliter assumi. Quare, si non mortuus est ex necessitate, postquam assumptus est de Virgine, potuit non esse assumptus de Virgine, postquam est assumptus: quod non est probabile. Ans. Si bene, quæ supra dicta sunt, considerasses, sane quæstione in illis, ut puto²⁸²¹, solutam intellexisses. Bos. Non video quonodo. Ans. Nonne, quando quæsivimus utrum ille mentiri potuerit, monstravimus in mentiendo duas esse potestates; unam, videlicet, volendi mentiri, alteram mentiendi: et quoniam, cum mentiendi potestatem haberet, hoc²⁸²² a seipso habuit ut non posset velle mentiri; idcirco de sua justitia, qua veritatem servavit, cum esse laudandum? Bos. Ita est. Ans. Similiter est, in servando vitam, potestas voluntarii servare, et potestas servandi. Cum ergo²⁸²³

A queritur utrum idem Deus homo²⁸²⁴ potuerit servare vitam suam, ut nunquam moreretur, dubitandum non est quia semper habuerit²⁸²⁵ potestatem servandi, quamvis nequererit velle servare, ut nunquam moreretur: et quoniam hoc a seipso habuit, ut, scilicet, velle non posset, non necessitate, sed libera potestate animam suam posuit. Bos. Non omnino similes fuerunt in illo istæ potestates, mentiendi, scilicet, et servandi vitam. Ibi enim sequitur quia, si vellet, posset mentiri: hic autem videtur quia, si non vellet²⁸²⁶, non magis hoc posset, quam posset non esse quod erat. Nam ad hoc erat homo ut moreretur; et propter hujus futuræ mortis fidem de Virgine potuit assumi, sicut supra dixisti. Ans. Quemadmodum putas illum non potuisse nec mori aut necessitate mortuum esse²⁸²⁷; quia non potuit non esse quod erat: ita potes asserere illum non potuisse velle non mori, aut necessitate mori voluisse; quoniam quod erat, non esse non potuit: non enim magis ipse factus est homo ad hoc ut moreretur, quam ut vellet mori. Quapropter sicut non debes dicere quia non potuit non velle mori²⁸²⁸, aut necessitate voluit mori: sic non est dicendum quia non potuit non mori, aut necessitate mortuus est. Bos. Imo quoniam eidem subjacent rationi, scilicet, et mori, et velle mori²⁸²⁹; utrumque videtur in illo necessitate²⁸³⁰ fuisse. Ans. Quis se sponte voluit hominem facere, ut eadem immutabili voluntate moreretur, et per hujus fidem certitudinis virgo munda fieret, de qua homo ille assumetur? Bos. Deus Filius Dei. Ans. Nonne monstratum est supra quod Dei voluntas²⁸³¹ nulla cogitur necessitate; sed ipsa²⁸³² se spontanea sua servat immutabilitatem, quando dicitur aliquid necessitate facere? Bos. Vere²⁸³³ monstratum est. Sed videmus econtra quia quod Deus immutabiliter vult, non potest non esse, sed necesse est esse. Quapropter, si Deus voluit ut ille homo moreretur, non potuit non mori. Ans. Ex eo quia Filius Dei assumpsit hominem ea voluntate ut moreretur, probas eumdem hominem non potuisse non mori²⁸³⁴. Bos. Ita intelligo. Ans. An non similiter apparuit ex his quæ dicta sunt, Filium Dei et assumptum hominem unam esse personam, ut idem sit Deus et homo, Filius²⁸³⁵ Dei et Virginis filius? Bos. Sic est. Ans. Idem igitur homo sua voluntate non potuit non mori, et mortuus est. Bos. Negare nequeo. Ans. Quoniam ergo²⁸³⁶ voluntas Dei

VARIAE LECTIONES.

²⁸¹⁶ necessitatem ejus mss. et Edit. Goth. nativitatem ejus ms. . oly placet mihi²⁸¹⁷ Per se mundus non esse ms. Joly et Edit. Goth. non per se mundus esse²⁸¹⁸ Verum adhuc mihi In ms. Vict. 19. hic incipit caput 17. ²⁸¹⁹ Quonodo non mss. Quonodo ergo non²⁸²⁰ In illis ut puto ms. Vict. 19. cum illis, ut puto²⁸²¹ Haberet, hoc ms. Joly habet, hoc²⁸²² Cum autem mss. cum ergo²⁸²³ Idem Deus homo ms. Vict. 19. idem homo²⁸²⁴ Semper habuit ms. Vict. 19. semper habuerit²⁸²⁵ Non mori vellet, non ms. Vict. 19. mori non vellet, non²⁸²⁶ Mortuus esse ms. Vict. 19. moriturus esse²⁸²⁷ Non potuit velle non mori ms. Vict. 19. non potuit non velle mori²⁸²⁸ Scilicet et mori et velle mori ms. Cister. scilicet et velle mori, et mori²⁸²⁹ In illa necessitate mss. Vict. 19. et Cister. et Ed. Got. in illo necessitate²⁸³⁰ Quod Dei voluntas mss. Joly et Vict. quia Dei voluntas²⁸³¹ Sed ipse mss. Gem. Bec. Joly, Vict. Cister. et Edit. Goth. Sed ipsa se²⁸³² A. vere mss. B. vere²⁸³³ Moreretur, probas eundem hominem non potuisse non mori ms. Joly moreretur, non potuit non mori²⁸³⁴ Homo, et filius mss. Joly, Cister. homo filius²⁸³⁵ Quonodo ergo mss. et Edit. Goth. quoniam ergo

nolla necessitate facit aliquid, sed sua potestate et voluntas illius sicut voluntas Dei, nulla necessitate mortuus est, sed sola sua potestate. Bos. Argumentationibus tuis obviare nequeo : nam nec propositiones quas præmittis, nec consequentias quas inferis, ullatenus infirmare valeo. Sed tamen hoc mihi semper ²⁸⁴⁷ occurrit, quod dixi ²⁸⁴⁸ : quia si vellet non mori, non magis hoc posset, quam non esse quod erat; vere ²⁸⁴⁹ namque moriturus erat : quoniam si vere non fuisset moriturus, non fuisset vera fides futurae mortis ejus, per quam et illa Virgo de qua natus est, et alii multi mundati sunt a peccato. Nam si vera non fuisset, nihil prodesse potuisset. Quapropter si potuit ²⁸⁵⁰ non mori, potuit facere non esse verum quod verum erat. Ans. Quare verum erat, antequam moreretur, quia moriturus erat? Bos. Quoniam in hoc ²⁸⁵¹ ipse sponte voluit et immutabili voluntate. Ans. Si ergo, sicut dicas, idcirco non potuit non mori, quia vere moriturus erat: et ideo vere erat moriturus, quia hoc ipse sponte et immutabiliter voluit : sequitur illum non ob aliud non potuisse non mori, nisi quia immutabili voluntate voluit mori. Bos. Ita est : sed quæcunque fuerit causa, verum est tamen quia non potuit non mori et necesse fuit illum mori. Ans. Nimis hæres in nibilo : et (ut dici solet) quæreris nodum in scirpo. Bos. An es oblitus quid objecerim ²⁸⁵² excusationibus tuis in hujus disputationis nostræ principio : quia, videlicet, quod postulabam, non faceres doctis; sed mibi, et hoc ipsum mecum petentibus? Sustine igitur, ut pro tarditate et hebetudine nostri ingemii quæram, quatenus mibi et illis etiam in puerilibus quæstionibus, sicut incepisti, satisfacias.

CAPUT XVIII [al. XVII] ²⁸⁵³.

Quid in Deo non sit necessitas, rel impossibilitas : et quid sit necessitas cogens, et necessitas non cogens.

Ans. Jam diximus quia Deus impropriè dicitur aliquid non posse, aut necessitate facere. Omnis quippe necessitas, et impossibilitas, ejus subjacet voluntati; illius autem voluntas nulli subditur necessitatibus aut impossibilitati. Nihil enim est necessarium aut impossibile, nisi quia ipse ita vult : ipsum vero aut velle aut nolle aliquid propter necessitatem aut impossibilitatem, alienum est a veritate. Quare, quoniam omnia quæ vult, et non nisi quæ vult, facit : sicut nulla necessitas, sive impossibilitas, præcedit ejus velle aut nolle; ita nec ejus facere aut non facere : quamvis multa velit immutabiliter, et faciat.

VARIE LECTIONES.

²⁸⁴⁷ Hoc mihi semper ms. Vict. 19. hic mihi semper dixi ²⁸⁴⁸ Non mori, non magis hoc posset, quam posset non esse quod erat vere ms. Joly non mori, non easet magis hoc posse, quam non esse quod erat : vere ms. Vict. Cister. et Edit. Goth. non mori, non magis hoc posset quam non esse quod erat : vere ²⁸⁵⁰ Si potuisset non mori ms. et Edit. Goth. si potuit non mori ²⁸⁵¹ Quonodo hoc ms. et Edit. Goth. quoniam hoc ²⁸⁵² Quid objecserim ms. Joly quod objeccerim ²⁸⁵³ In ms. Vict. 19. Caput 18. ²⁸⁵⁴ Faciat quod præteritum est non esse præteritum ms. S. Mich. faciat quod præteritum est : ²⁸⁵⁵ Quæ veritatem ms. Vict. Joly, Cister. et Edit. Goth. qui veritatem ²⁸⁵⁶ Signatur potentia ms. Cister. significatur potentia ²⁸⁵⁷ Dixi, impotentia ms. Edit. Goth. dixi de impotentiæ ²⁸⁵⁸ Necesse eum nunquam ms. Cister. et Edit. Goth. necesse est numerum ²⁸⁵⁹ ms. continuatur caput præcedens. Vel non ms. Vict. 19. et Edit. Goth. Et non

A Et, sicut cum Deus facit aliquid, posquam factum est, jam non potest non esse factum, sed semper verum est factum esse, nec tamen recte dicitur impossibile Deo esse ut faciat quod præteritum est non esse præteritum ²⁸⁴⁴ : nihil enim ibi operatur necessitas non faciendo, aut impossibilitas faciendo; sed Dei sola voluntas, qui veritatem ²⁸⁴⁵ semper (quia ipse veritas est) immutabilem, sicut est, esse vult : ita si proponit se aliquid immutabiliter facturum ; quamvis quod proponit, antequam fiat, non possit non esse futurum ; non tamen illa est in eo faciendo necessitas, aut non faciendo impossibilitas : quia sola operatur in eo voluntas. Quoties dicitur Deus non posse, nulla negatur in eo potestas ; sed insuperabilis significatur potentia ²⁸⁴⁶ et fortitudo. Non enim aliud intelligitur, nisi quia nullares potest efficere ut agat ille quod negatur posse. Nam multum usitata est hujusmodi locutio, ut dicatur res aliqua posse; non quia in illa, sed quoniam in alia re est potestas : et non posse; non quoniam in illa, sed quia in alia re est impotentia. Dicimus namque : Iste homo potest vinci, pro, Aliquis potest eum vincere : et, Ille non potestvinci; pro, Nullus eum vincere potest. Non enim potestas est possevinci, sed impotentia : nec vinci non posse impotentia est, sed potestas. Nec dicimus Deum necessitate facere aliquid, eo quod in illo sit nulla necessitas; sed quoniam est in alio : sicut dixi de impotentia ²⁸⁴⁷, quando dicitur non posse. Omnis quippe necessitas est aut coactio, aut prohibitio : quæ dñe necessitates convertuntur invicem contrarie; sicut necesse, et impossibile. Quidquid namque cogitur esse, prohibetur non esse; et quod cogitur non esse, prohibetur esse : quemadmodum quod necesse est esse, impossibile est non esse ? et quod necesse est non esse, **94** impossibile est esse; et conversim. Cum autem dicimus aliquid necesse esse aut non esse in Deo, non intelligitur quod sit in illo necessitas aut cogens aut prohibens : sed significatur quod in omnibus aliis rebus est necessitas prohibens eas facere, et cogens non facere : contra hoc quod de Deo dicitur. Nam, cum dicimus quod necesse est Deum semper verum dicere, et necesse est eum nunquam ²⁸⁵⁸ mentiri, non dicitur aliud, nisi quia tanta est in illo constantia servandi veritatem, ut D necesse sit nullam rem facere posse, ut verum non dicat, aut ut mentiatur [al. cap. XVIII] ²⁸⁵⁹. Quapropter cum dicimus quia homo ille, qui secundum unitatem personæ (sicut supra dictum est) idem ipse est qui

Filius Dei Deus, non potuit non mori, aut velle non mori, postquam de Virgine natus est : non significatur in illo ulla impotentia servandi, aut volendi servare vitam suam immortalem; sed immutabilitas voluntatis ejus, qua se sponte fecit hominem ad hoc, ut in eadem voluntate perseverans moreretur ; et quia nulla res potuit illam voluntatem mutare. Plus enim esset impotentia quam potentia, si posset velle mentiri, aut fallere, aut mutare voluntatem, quam prius immutabilem esse voluit. Et si (quemadmodum supra dixi) cum aliquis sponte se, proponit facturum bonum aliquid, et eadem voluntate postea perficit quod ²⁸⁶⁰ proposuit; quamvis cogi possit, si nolit promissum solvere; non tamen dicendus est necessitate facere quod facit; sed ea, qua proposuit, libera voluntate. Non enim necessitate aut impotentia fieri, vel non fieri dici debet aliquid, ubi neque necessitas, neque impotentia quidquam operantur, sed voluntas : si, inquam, ita est in homine, multo magis necessitas, aut impotentia nequaquam nominandæ sunt in Deo, qui nihil nisi quod vult, facit ²⁸⁶¹; et cujus voluntatem nulla vis cogere, aut prohibere valet. Ad hoc enim valuit in Christo diversitas naturarum et unitas personæ, ut, quod opus erat fieri ad hominum restaurationem, si humana non posset natura, faceret divina; et si divinæ minime conveniret, exhiberet humana; et non aliud atque aliud, sed idem ipse esset, qui utrumque existens perfecte per humanam solveret, quod illa debebat; et per divinam posset, quod expeditiebat. Denique Virgo, qua per fidem munda facta est, ut de illa posset assumi, nequaquam credit illum ²⁸⁶² esse moriturum ²⁸⁶³, nisi quia vellet: quemadmodum per prophetam, qui de illo dixit : *Oblatus est, quia ipse voluit* (*Isa. LIII, 7*), didicerat. Quapropter quoniam vera fuit fides ejus, necesse erat ita futurum esse, sicut credidit. Quod si te iterum perturbat, quia dico ²⁸⁶⁴, necesse erat : memento quia veritas fidei Virginis non fuit causa, ut ille sponte moreretur : sed quia hoc futurum erat, vera fuit fides. Quamobrem si dicitur, necesse erat ut voluntate sola moreretur ; quia vera fuit fides, sive prophetia, qua de hoc præcesserant ²⁸⁶⁵; non est aliud, quam si dicas necesse fuisse ita futurum esse, quoniam sic futurum erat : hujusmodi autem necessitas non cogit rem esse; sed esse rei facit ne-

A cessitatē esse. Est namque necessitas præcedens, quæ causa est ut sit res : et est necessitas sequens, quam res facit. Præcedens et efficiens necessitas est, cum dicitur cœlum volvi; quia necesse est, ut volvatur. Sequens vero, et quæ nihil efficit, sed fit, est ²⁸⁶⁶ cum dico te ex necessitate loqui, quia loqueris. Cum enim hoc dico, significo nihil facere posse, ut, dum loqueris non loquaris, non quod alias te ²⁸⁶⁷ cogat ad loquendum. Nam violentia naturalis conditionis cogit cœlum volvi; te vero nulla necessitas facit loqui ²⁸⁶⁸. Sed ubicunque est præcedens necessitas, est et sequens ; non autem ubi sequens, ibi statim et præcedens. Possumus namque dicere, necesse est cœlum volvi, quia volvitur : sed non similiter est verum, idcirco te loqui, quia necesse est ut loquaris. Ista sequens necessitas currit per omnia tempora, hoc modo : Quidquid fuit, necesse est fuisse. Quidquid est, necesse est esse. Quidquid futurum est, necesse est futurum fuisse. Hæc est ²⁸⁶⁹ illa necessitas, qua (ubi tractat ²⁸⁷⁰ Aristoteles de propositionibus singularibus et futuris) videtur utrumlibet destruere, et omnia esse ex ²⁸⁷¹ necessitate astruere. Hac sequenti et nihil efficienti necessitate, quoniam vera fuit fides, vel prophetia ²⁸⁷² de Christo, quia ex voluntate, non ex necessitate moriturus ²⁸⁷³ erat, necesse fuit, ut sic esset : hac homo factus est : hac fecit, et passus est, quidquid fecit et passus est : hac voluit, quæcumque voluit. Ideo enim necessitate fuerunt, quia futura erant : et futura erant, quia fuerunt : et fuerunt, quia fuerunt : et si vis omnium, qua fuit et qua passus est, veram scire necessitatem; scito omnia ex necessitate fuisse, quia ipse voluit. Voluntatem vero ²⁸⁷⁴ ejus nulla præcessit necessitas. Quare, si non fuerunt nisi quia ipse voluit; si non voluisse, non fuisse. Sic itaque ²⁸⁷⁵ nemo tulit animam ejus ab illo; sed ipse posuit eam, et iterum sumpsit eam : quia potestatem habuit ponendi animam suam, et iterum sumendi eam, sicut ipse dixit ²⁸⁷⁶ (*Joan. X, 18*). Bos. Satisfecisti mihi illum non posse probari ulla necessitate mortem subiisse; nec me pœnitit, ut hoc faceres, importunum tibi extitisse. Ans. Ostendimus, ut puto, certam rationem, quomodo Deus assumpserit hominem sine peccato de massa peccatrice; sed nequaquam negandum aestimo aliam ²⁸⁷⁷ esse præter istam, quam diximus; excepto ²⁸⁷⁸ hoc,

C

VARIAE LECTIONES.

²⁸⁶⁰ Perficit quod *mss. Joly, Vict. S. Mich. Cister. et Edit. Goth.* perficit quod ²⁸⁶¹ *Quod vult, fecit mss. Joly, Vict. S. Mich. et Edit. Goth.* *Quod vult, facit* ²⁸⁶² *Crediderit illum mss. credit illum* ²⁸⁶³ *Moriturum mss. Joly, Vict. 3. Gem. Bec. processorant ms. Cister. et Edit. Goth.* præcesserant ²⁸⁶⁴ *Sed sic est, cum mss. Gem. Bec. Vict. et Edit. Goth. sed fit, est cum* ²⁸⁶⁵ *Aliquid te mss. Vict. alias te* ²⁸⁶⁶ *Facit loqui ms. Joly cogit loqui* ²⁸⁶⁷ *Quicquid futurum est, necesse est futurum fuisse. Hæc est etc. mss. Gem. Bec. quicquid est necesse est esse : et necesse est futurum fuisse quicquid futurum est. Hæc est etc. mss. Joly, Vict. Cister. S. Mich. et Edit. Goth.* *Quicquid est, necesse est esse ; et necesse est futurum fuisse. Quicquid futurum est, necesse est futurum fuisse. Hæc est etc.* ²⁸⁷⁰ *Ut tractat mss. ubi tractat* ²⁸⁷¹ *Omnia esse ex ms. Vict. 19. omnia ex* ²⁸⁷² *Vel Prophetia ms. Joly et Prophetia* ²⁸⁷³ *Non necessitate moriturum mss. Joly, Vict. Cister. et Edit. Goth.* non ex necessitate moriturus ²⁸⁷⁴ *Voluntatem ergo mss. et Edit. Goth. voluntatem vero* ²⁸⁷⁵ *Sic utique mss. et Edit. Goth. sic itaque* ²⁸⁷⁶ *Sicut ipse dicit mss. Cister. S. Mich. sicut ipse dixit* ²⁸⁷⁷ *Nequaquam negandum aestimo, aliam mss. Joly. nequaquam aestimo aliam* ²⁸⁷⁸ *Quam diximus, excepto ms. Cister. quam diximus, rationem, excepto*

quia Deus ²⁸⁷⁹ facere potest quod hominis ratio ²⁸⁸⁰ comprehendere non potest. Verum quoniam et ista ²⁸⁸¹ mihi videtur posse sufficere; et, si atiam nunc inquirere vellem, necesse esset investigare quid sit originale peccatum, et quomodo a primis parentibus in universum genus humanaum, praeter illum, de quo agimus, hominem diffundatur, et incidere in quasdam alias quæstiones, quæ suum postulant tractatum : ea, quam diximus ²⁸⁸², ratione contenti, quæ deinceps restant opere prosequamur ²⁸⁸³. Bos. Ut vis : sed eo pacto, ut tu aliquando, auxiliante Deo, illam aliam rationem, quam nunc inquirere vita, ²⁸⁸⁴, quasi debitum exsolvas. Ans. Quoniam voluntatem hanc scio me gerere, quod petis non denego : sed quia de futuris incertus sum, promittere non audeo ; sed Dei dispositioni ²⁸⁸⁵ committo. Sed die nunc ²⁸⁸⁶ quid tibi de quæstione, quam in principio proposuisti ²⁸⁸⁷, propter quam aliae multæ se ingesserunt, persolvendum videatur. Bos. Summa quæstionis fuit, cur Deus homo factus sit, ut per mortem suam salvaret hominem ; cum hoc alio modo potuisse facere videatur. Ad quam ²⁸⁸⁸ tu multis et necessariis rationibus respondeas, ostendisti restorationem humanæ naturæ non debuisse remanere; nec potuisse fieri, nisi solveret homo quod propeccato Deo debebat : quod debitum tantum erat, ut illud cum non deberet solvere, nisi homo; non posset, nisi Deus : ita ut idem esset homo qui et Deus ²⁸⁸⁹. Unde necesse erat ut Deus assumeret hominem in unitatem personæ : quatenus qui in natura solvere debebat, et non poterat; in persona esset, quæ posset ²⁸⁹⁰. Deinde quia de Virgine, et a persona Filii Dei esse assumendus homo ille qui Deus esset : et quonodo sine peccato, de massa peccatrice assumi potuerit, monstrasti. Vitam autem hujus hominis tam sublimem, tam pretiosam, apertissime probasti; ut subducere possit ad solvendum quod pro peccatis totius mundi debetur, et plus in infinitum ²⁸⁹¹. Restat ergo nunc ostendere quomodo illa solvatur Deo pro peccatis hominum.

95 CAPUT XIX [al. XVIII] 383.

Quomodo vita Christi solvatur Deo pro peccatis hominum : et quomodo Christus debuit et non debuit pati.

Axs. Si propter justitiam se permisit occisi, nonne D^r quod fecit, id est quod melius esse et magis ²⁰⁰ pl-

²⁷⁷⁹ Quia Deus nis. Joly quod Deus ²⁸⁰⁰ Ille ratio ms. Joly quod Deus ²⁸⁰¹ Quoniam et ista ms. Joly
quoniam ista ²⁸⁰² Ea qua diximus mss. ea, quam diximus ²⁸⁰³ Persequamur mss. Gem. Bec. Joly et Vict.
prosequebamur ²⁸⁰⁴ Inquirere vitas mss. S. Mich. inquirere vetas ²⁸⁰⁵ Dispositioni ms. Gem. dispensatione
²⁸⁰⁶ Sed dic nunc etc in mss. Vict. 19. Gem. Bec. et Cister. hic incipit Caput 18. ²⁸⁰⁷ Proposisti ms.
Joly proposui ²⁸⁰⁸ Viteretur. Ad quod ms. Joly videatur. Ad quam ²⁸⁰⁹ Homo qui Deus ms. Joly homo
qui et Deus ²⁸¹⁰ In persona esset qui posset ms. Gem. in persona esset quem posset ²⁸¹¹ Et plus in infinitum
ms. Joly et plus infinitum ²⁸¹² Est in mss. Caput 18. ²⁸¹³ Fecerit, cum et ms. Joly fecerit, et cum et
²⁸¹⁴ Tale quid ms. Joly talen quid ²⁸¹⁵ Cum quicquid Deus non est mss. cui quicquid, quod Deus non est
²⁸¹⁶ Pro omnibus omnium debitibus mss. et Edit. Goth. pro omnibus omnium hominum debitibus ²⁸¹⁷ Tali
causa ms. Joly tali culpa ²⁸¹⁸ Exemplum ne essitate mss. S. Mich. Vict. 3. et 13. et Edit. Goth. exemplum
ipse necessitatibus ²⁸¹⁹ Patri obtulit mss. Vict. 3. et 13. pati obtulit ²⁸²⁰ Quo pro se non ms. Joly quod
ipse non ²⁸²¹ Ille magis mss. et Edit. Goth. ille multo magis ²⁸²² Quia cum mss. Gem. Bec. Joly. Vict. et
Edit. Goth. qui cum ²⁸²³ Quoddam queram mss. Vict. Joly et Edit. Goth. quiddam queram ²⁸²⁴ Tamen
promptum mss. et Edit. Goth. tamen in promptu ²⁸²⁵ Illud ad exemplum mss. Vict. Gem. Bec. hoc exem-
plum ²⁸²⁶ Aut dicit ms. Vict. 19. aut dices ²⁸²⁷ Melius esse ms. Joly melius esset ²⁸²⁸ Deo cognorit
mss. et Edit. Goth. Deo intellexit ²⁸²⁹ Melius esso magis mss. melius esso et magis

PATROL. CLVIII.

14

cere Deo intellexit ²⁰¹⁰: præsertim cum creatura debeat Deo totum quod est, et quod scit, et quod potest ²⁰¹¹? Ans. Quamvis creatura nihil habeat a se; quando tamen illi Deus concedit aliquid licite facere et non facere; dat illi ita suum esse utrumque, ut licet alterum sit melius, neutrum tamen exigatur determinate: sed sive faciat quod melius est, sive alterum, debere facere dicatur quod facit: et si facit quod melius est, præmium habeat quia sponte dat quod suum est. Nam cum virginitas ²⁰¹² melior sit conjugio, neutrum tamen ab homine determinate exigitur: sed et qui conjugio uti, et qui virginitatem servare mavult; quod ²⁰¹³ facit, debere facere dicitur. Nemo enim virginitatem, sive conjugium, dicit eligi non debere; sed dicimus quia quod mavult homo, antequam aliquid horum statuat, hoc debet facere: et si virginitatem servat, pro spontaneo munere quod offert Deo, præmium exspectat. Cum ergo creaturam dicis, Deo debere quod melius scit et potest; si intelligis ex debito, et non subaudis, si Deus jubet; non est semper verum. Si quidem, ut dixi, non debet homo virginitatem ex debito; sed si mavult, debet uti conjugio. Quod si te movet verbum, quod est, debere; nec potes illud intelligere sine aliquo debito: scito quia sicut contingit posse et non posse, et necessitatem aliquando dici ²⁰¹⁴, non quia sunt in rebus ubi dicuntur, sed quoniam sunt in alio; ita et debere. Quippe cum dicimus debere pauperes a divitibus eleemosynam accipere, non est aliud quam divites debere pauperibus eleemosynam impendere: hoc namque debitum non est exigendum a paupere, sed a divite. Deus quoque dicitur omnitus debere præesse, non quia ille in hoc aliquo modo sit debitor; sed quoniam omnia debent illi subesse: et debere facere ²⁰¹⁵ quod vult; quoniam quod vult ²⁰¹⁶, debet esse. Ita quando vult aliqua creatura facere quod suum est facere et non facere, dicitur debere facere; quia quod ipsa vult, debet esse. Dominus itaque Jesus, cum mortem (sicut diximus) sustinere voluit, quoniam suum erat, et pati et non pati, debuit facere quod fecit, quia quod voluit fieri ²⁰¹⁷ debuit; et non debuit facere, quia non ex debito. Nempe quoniam ipse idem est Deus et homo; secundum humanam quidem naturam, ex quo fuit homo ²⁰¹⁸ sic accepit a divina natura, quæ alia est

A ab humana esse suum quidquid habebat ²⁰¹⁹; ut nihil debcret dare, nisi quod volebat: secundum personam vero, sic a seipso habebat quidquid habebat ²⁰²⁰, et sic perfecte sibi sufficiens erat, ut nec alii quidquid retribueré deberet; nec, ut sibi retribueretur, cari indigeret. Bos. Aperte nunc video ²⁰²¹ quia nulla ratione seipsum morti ex debito, sicut ratio mea videbatur monstrare, dedit ad honorem Dei; et tamen facere debuit quod fecit. Ans. Honor utique ille totius est Trinitatis: quare, quoniam idem ipse est Deus Filius Dei, ad honorem suum seipsum sibi, sicut Patri et Spiritui sancto obtulit, id est humanitatem ²⁰²² suam Divinitati sue, quæ una eadem trium ²⁰²³ personarum est. Ut tamen in eadem ipsa veritatem manentes apertius loquarum quod voluntus, dicamus, sicut usus habet, quia Filius sponte seipsum Patri obtulit: hoc namque modo apertissime dicitur, quia et in una persona ²⁰²⁴ totus Deus, cui secundum hominem se obtulit, intelligitur; et per nomen Patris et Filii immensa quedam in cordibus audientium, cum Patrem Filius hoc modo postulare pro nobis dicitur, pietas sentitur. Bos. Hoc libertissime accipo.

CAPUT XX [al. pars cap. XIX].

Qua ratione de morte ejus sequatur humana salvatio.

Ans. Intueamur nunc ²⁰²⁵, prout possumus, quanta inde ²⁰²⁶ ratione sequatur humana salvatio. Bos. Ad hoc tendit ²⁰²⁷ cor meum. Nam quan. v. s. hoc mihi videar intelligere, ipsam tamen rationis contextio nem a te volo fieri ²⁰²⁸. Ans. Quantum autem sit quid Filius sponte dedit, non est opus exponere. Bos. Sufficieret patet. Ans. Eum autem, qui tantum dominum ²⁰²⁹ sponte dat Deo sine retributione debere esse non judicabis. Bos. Imo ²⁰³⁰ necesse esse video ut Pater Filio retribuat: alioquin aut injustus esse videtur, si nollet, aut impotens, si non posset, quæ aliena sunt a Deo. Ans. Qui retribuit alieni, aut dat, quod ille non habet: aut dimittit, quod ab illo potest exigi. Prius autem quam tantam rem Filius ²⁰³¹ saceret, omnia quæ Patris erant, sua erant, nec unquam debuit quod illi dimitti possit. Quid ergo retribuet nullius rei agenti, et cui non ²⁰³² est, quod dari aut dimitti possit? Bos. Ex una parte video retribuendi necessitatem, et ex altera impossibilitatem: quia et necesse est Deum reddere quod

VARIÆ LECTIONES.

²⁰¹⁰ Deo cognovit mss. Deo intellexit ²⁰¹¹ Quod scit et quod potest ms. Cister. quod scit, et potest ²⁰¹² Cum virginitas ms. S. Mich. cum licet virginitas, ²⁰¹³ Mavult, et quod ²⁰¹⁴ mss. Gem. Bec. Vict. et Edit. Goth. mavult, quod ²⁰¹⁵ Contingit posse et necesse aliquando dici mss. et Edit. Goth. contingit posse et non posse, et necessitatem aliquando dici ²⁰¹⁶ Et debent facere mss. Vict. S. Mich. et Edit. Goth. et debere facere ²⁰¹⁷ Quomodo quod vult mss. et Edit. Goth. quoniam quod vult ²⁰¹⁸ Quod vult fieri mss. quod voluit fieri ²⁰¹⁹ Humanam ex qua fuit homo mss. humanam quidem Naturam; ex quo fuit homo Edit. Goth. humanam quidem naturam; ex qua fuit homo

²⁰²⁰ Suum quod habebat mss. et Edit. Goth. suum quicquid habebat ²⁰²¹ Habebat quod habebat mss. Vict. 19. habebat quicquid habebat ²⁰²² Aperte ut video mss. Gem. Bec. Joly, Vict. et Edit. Goth. aperte nunc video ²⁰²³ Id est humanitatem ms. Vict. 19. et humanitatem ²⁰²⁴ Eadem trium mss. eademque trium ²⁰²⁵ Quia in persona mss. quia et in una persona ²⁰²⁶ Intueamur nunc etc. in mss. hic incipit ²⁰²⁷ Quanta mihi mss. Joly, Vict. Cister. S. Mich. et Edit. Goth. quanta inde ²⁰²⁸ Ad hoc tendit ms. Joly Attendit ms. Vict. 13. Ad hoc intendit ²⁰²⁹ Vole audire mss. Gem. Bec. Joly, Vict. 3. et 13. et Edit. Goth. vole fieri ²⁰³⁰ Tantum dominum ms. S. Mich. tantum hominem ²⁰³¹ Judicabis. Immuno mss. et Edit. Goth. Judicabis. B. Immo ²⁰³² Rem Filius ms. Joly rem facilius Filius ²⁰³³ Aut cui non mss. Joly Vict. Cister. et cui non.

debet, et non est cui reddat¹⁹³³. Ans. Si tanta et tantam debita merces, nec illi, nec alii reddiuntur; in vanum Filius **96** tantam rem fecisse videbitur. Bos. Hoc nefas est aestimare. Ans. Necessere est ergo ut aliqui alii reddatur; quia illi non potest. Bos. Inevitabiliter sequitur. Ans. Si voluerit Filius, quod sibi debetur alii dare¹⁹³⁴; poteritne Pater¹⁹³⁵ iure illum¹⁹³⁶ prohibere; aut alii cui¹⁹³⁷ dabit negare? Bos. Imo et justum et necessarium intelligo, ut cui voluerit dare Filius a Patre reddatur: quia et Filius quod suum est dare licet, et Pater quod debet non nisi alii reddere potest. Ans. Quibus convenientius fructum et retributionem suae mortis attribueret¹⁹³⁸, quam illis, propter quos salvandos (sicut ratio veritatis nos docuit) hominem¹⁹³⁹ se fecit, et quibus (ut diximus) moriendo exemplum moriendi propter iustitiam dedit: frustra quippe¹⁹⁴⁰ imitatores ejus erunt, si meriti ejus participes non erunt? Aut quos iustus faciet heredes debiti, quo ipse non eget, et exundantiae¹⁹⁴¹ suae plenitudinis¹⁹⁴², quam parentes suos et fratres, quos aspicit tot et tantis debitis obligatos egestate labescere in profundo miseriariū; ut eis dimittatur quod pro peccatis debent, et detur quo propter peccata carent? Bos. Nihil rationabilius, nihil dulcius, nihil desiderabilius mundus audire potest. Ego quippe¹⁹⁴³ tantam fiduciam ex hoc concilio, ut iam dicere non possim quanto gaudio exsultet cor meum. Videatur enim mihi quod nullum hominem rejiciat Deus ad se sub¹⁹⁴⁴ hoc nomine accedentem. Ans. Ita est, si accedit sicut oportet. Quemadmodum autem sit ad tanta gratiae participationem accedendum, et quomodo sub illa vivendum, nos ubique sacra Scriptura docet, que super solidam veritatem, quam adjuvante Deo aliquatenus perspicimus, velut super firmum fundamentum fundata¹⁹⁴⁵ est. Bos. Vere quidquid super fundamentum hoc aedificat, super firmam petram fundatur. Ans. Puto me aliquantulum iam tuę satisfecisse questioni, quamvis hoc melius mihi facere pleniū possit; et maiores atque plures, quam meum, aut mortale ingenium comprehendere valent, hujus rei sint rationes¹⁹⁴⁶. Palam etiam est quia Deus ut hoc ficeret, quod diximus, nullatenus indigebat: sed ita veritas immutabilis exigebat: licet enim hoc, quod homo ille fecit Deus dicatur fecisse propter unitatem per-

A sonae: Deus tamen non egebat ut de cœlo descendere ad vincendum diabolum, neque ut per justitiam ageret contra illum ad liberandum hominem; sed ab homine Deus exigebat, ut diabolum vincaret, et qui per peccatum Deum offenderat, per justitiam satisfaceret. Siquidem diabolo nec Deus aliquid debebat, nisi poenam; nec homo, nisi vicem¹⁹⁴⁷, ut ab illo victus, illum revinceret: sed quidquid ab illo exigebatur, hoc Deus debebat, non d'abolo.

CAPUT XXI.

Quam magna, et quam justa sit misericordia Dei.

Misericordiam vero Dei, quæ tibi perire videbatur, cum justitiam Dei et peccatum hominis considerabamus, tam magnam tamque¹⁹⁴⁸ concordem justitiae invenimus; ut nec major, nec justior cogitari possit. Nempe quid misericordius intelligi valet, quam cum peccatori¹⁹⁴⁹ tormentis aternis damnatio¹⁹⁵⁰, et unde se redimat non habenti, Deus Pater dicit: Accipe Unigenitum meum, et da pro te; et ijs se Filius¹⁹⁵¹: Tolle me, et redime te? Quasi enim hoc¹⁹⁵² dicunt, quando nos a. Christianam fidem vocant, et trahunt. Quid etiam justius¹⁹⁵³, quam ut ille, cui datur pretium majus omni debito, si debito datur affectu, dimittat omne debitum?

CAPUT XXII.

Quod impossibile sit diabolum reconciliari.

Diaboli vero reconciliationem, de qua quæsivisti, impossibilem intelliges, si diligenter humanam consideres. Sicut enim homo non potuit reconciliari, nisi per hominem Deum, qui mori posset, per cuius justitiam Deo restitueretur¹⁹⁵⁴ quod per peccatum hominis perdidérat: ita angeli damnati non possunt salvari, nisi per Angelum Deum¹⁹⁵⁵, qui mori posset, et qui per justitiam suam Deo reparat quod aliorum peccata abstulerunt. Et sicut homo per alium hominem, qui non esset ejusdem generis¹⁹⁵⁶, quamvis ejusdem esset naturæ, non debuit relevari, ita nullus angelus per alium angelum salvari debet¹⁹⁵⁷; quamvis omnes sint unius naturæ: quoniam non sunt ejusdem generis, sicut homines. Non enim sic sunt omnes angelei de uno angelo; quemadmodum omnes homines de uno homine. Hoc quoque renovatione rerum restorationem: quia sicut ceciderunt, nullus alio nocente¹⁹⁵⁸ ut caderent, ita nullo alio adjut-

VARIAE LECTIOINES.

¹⁹³³ Non est quod reddat ms. S. Mich. non est cui reddat ¹⁹³⁴ Akeri dare ms. Joly, Vict. Cister. et Edit. Goth. alii dare ¹⁹³⁵ Poterit ne Pater ms. Vict. 49. poterit, nec Pater ¹⁹³⁶ iure illum ms. Joly omni jure ¹⁹³⁷ Aut illi cui ms. Vict. et Joly aut alii cui ¹⁹³⁸ Attribuet ms. Joly attribueret ¹⁹³⁹ Et homo tamquam ms. Joly, Vict. Cister. et Edit. Goth. omitt. et ¹⁹⁴⁰ Frustra quidem ms. et Edit. Goth. frustra quippe ¹⁹⁴¹ Ex abundantia ms. Gem. Bec. Vict. et exundantiae ms. Joly et exabundantiae ms. Bec. et exundatione. ¹⁹⁴² Plenitudinis ms. Vict. plenitudine ¹⁹⁴³ Ego enim ms. Gem. Bec. Vict. et Joly Ego quidem ¹⁹⁴⁴ Deus a se sub ms. Gem. Joly, Vict. 3. et 13. Deus ad se sub ¹⁹⁴⁵ Firmum firmamentum sua data ms. Joly firmum illud firmamentum fundata ms. S. Mich. firmamentum firmum fundatum firmatum ¹⁹⁴⁶ Sint rationes ms. S. Mich. sua rationes ¹⁹⁴⁷ Nisi vicem ms. Joly nisi vincere ¹⁹⁴⁸ Ita in agusto tanquam ms. et Edit. Goth. tam magnam tamque ¹⁹⁴⁹ Quam peccatori ms. Vict. Joly, Gem. Bec. S. Mich. et Edit. Goth. quam cum peccatori ¹⁹⁵⁰ Deputato ms. et Edit. Goth. damnato ¹⁹⁵¹ Ipse filius ms. Joly, Vict. S. Mich. Cister. et Edit. Goth. Et ipse filius ¹⁹⁵² Quasi huc ms. et Edit. Goth. quasi enim hoc ¹⁹⁵³ Quid etiam justius ms. S. Mich. quid enim justius ¹⁹⁵⁴ Restitueretur ms. Vict. 49. restauraret ¹⁹⁵⁵ Ibidem B. Angelum Domini ms. Gem. Bec. Vict. et Edit. Goth. non esset ejusdem generis ¹⁹⁵⁶ Per alium salvari debuit, et quamvis ms. et Edit. Goth. per alium Angelum salvari debet, quamvis ¹⁹⁵⁸ Alio sua lente ms. alio nocere

vante resurgere debent ¹⁹⁵⁰: quod est illis impossibile. Alter enim in dignitatem quam habituri erant non possunt restituiri, quoniam sine alieno ¹⁹⁵¹ auxilio per potestatem suam quam acceperant stetissent in veritate, si non peccasset. Quapropter si quis opinatur Salvatoris nostri redemtionem usque ad illos aliquando debere extendi, rationabiliter convincitur quia rationabiliter decipitur. Quod non dico, quasi premium mortis ejus omnibus hominum et angelorum peccatis sua magnitudine non prævaleat; sed quoniam perditorum angelorum revelationi immutabilis ratio repugnat.

CAPUT XXIII.

Quod in his quæ dicta sunt, veritas Veteris et Novi Testamento probata sit.

Bos. Rationabilia ¹⁹⁵², et quibus nihil contradici possit, quæ dicas omnia mihi videntur; et per unius

questionis, quam proposuimus, solutionem, quidquid in Novo Veterique Testamento continetur, probatum intelligo. Cum enim sic probes Deum fieri ¹⁹⁵³ hominem ex necessitate; ut etiam si removeantur pauca, quæ de nostris libris posuisti (ut quod de tribus personis Dei, et de Adam tetrig's i) non solum Judaeis, sed etiam paganis ¹⁹⁵⁴ sola ratione satisficias: et ipse idem Deus homo Novum e. n' at Testamentum, et Vetus approbet, sicut ipsum in veracem esse necesse est consideri, ita nihil quod in illis continetur verum esse potest aliquis diffidandi. Ans. Si quid diximus quod corrigendum sit; non renuo correctionem, si rationabiliter fit. Si autem testimonio veritatis roboratur quod nos rationali iter invenisse existimamus; Deo, non nobis attribuere debemus.

B qui est benedictus in sæcula. Amen. ¹⁹⁵⁵.

SANCTI ANSELMI LIBER DE CONCEPTU VIRGINALI ET ORIGINALI PECCATO.

97 PROLOGUS ¹⁹⁵⁶.

Cum in omnibus religiosis tue voluntati velim, si possim, obsequi, et frater ¹⁹⁵⁷ et filii charissime Boso, tunc utique maxime debitorem me judico, cum eam a me in te excitari intelligo. Certus autem sum cum in libro: *Cur Deus Homo* (quem ut ederem tu maxime inter alios me impulisti, in quo te mecum disputantem assumpsi) legis aliam præ illam quam ille posui, posse videri rationem, quomodo Deus accepti hominem de massa peccatrice humani generis sine

C peccato: quia studiosa mens tua ad querendam quænam sit illa non parum provocatur. Quapropter injustus tibi videri ¹⁹⁵⁸ timeo; si quid inde mihi videtur, dilectioni tue abscondo. Dicam igitur sic breviter de hoc quod sentio, ut nullius de eadem refidelem improbem sententiam: nec meam (si veritati repugnare rationabiliter poterit ostendi ¹⁹⁵⁹) pervicaciter ¹⁹⁶⁰ defendam. Illam tamen ejusdem rei rationem, quam in eodem opusculo posui, omniorum et sufficientem ¹⁹⁶¹ (si bene consideretur) exi-

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁵⁶ Resurgere debent mss. Cister. Vict. 19. surgere debent ¹⁹⁵⁷ Sine alieno mss. Vict. 19. sine alio ¹⁹⁵⁸ C. Bos. Rationabilia etc. in mss. hic incipit ¹⁹⁵⁹ Deum fieri manuscript. Cisterciense, sed et Paganis ¹⁹⁶⁰ ms. Gem. C. 19. Explicit Liber Anselmi, Cur Deus homo. ms. Cister. Explicit Cur Deus homo, Liber Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi. ¹⁹⁶¹ Collatus est his liber cum mss. Beccensi, Gemmeticensi, Victorini, quatuor olim notatis CC 9, EE 13, RR 3, et P 19, uno ex bibliotheca S. Michaelis in Monte, duobus Thuanis, sub his numeris 591 et 546, et uno Cisterciensi, et cum editione Gothica ms. Thuanum 361, post titulum et numerum Capitulorum, sic habet: Incipit Liber Domini Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi, de Conceptu virginali, et de Peccato originali. mss. Thu. 546. Incipiunt Capitula libri Anselmi de Conceptu Virginali. Et horum titulus ac numeris premissis, ait: Incipit Liber Anselmi Archiepiscopi de Conceptu virginali. ms. Vict. 3. Incipit Praefatio in Librum Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi, De Conceptu virginali, et Originali peccato. Et post Praefationem: Incipit Liber Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi, De Conceptu virginali, et Originali peccato. ms. Vict. 19. Capitula Libri Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi, De Conceptu virginali, et Originali peccato. Et post hoc: Incipit Liber Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi, De Conceptu virginali. ms. Vict. 9. Liber Magistri Anselmi De Conceptu virginali. ms. C ster. Incipit Liber Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi, De Conceptu virginali; et Originali peccato. ¹⁹⁶² Et frater mss. Vict. Becc. Gem. Cister. omitt. et ¹⁹⁶³ Injustus videri mss. et Edit. Goth. Injustus tibi videri ¹⁹⁶⁴ Poterit ostendi mss. probari rationabiliter poterit ¹⁹⁶⁵ Pervicaciter mss. Thu. 546, omitt. mss. Vict. 19. pertinaciter ¹⁹⁶⁶ Sufficienter mss. et Edit. Goth. sufficienter

stimo : nihil enim prohibet ejusdem rei rationes plures esse, quarum unaquaque sola potest sufficere.

CAPUT PRIMUM.

Quæ sit originalis, et quæ personalis justitia vel injustitia.

Ad videndum igitur qualiter Deus hominem assumpsit de generis humani massa peccatrice sine peccato, primum de originali peccato necesse est investigare, quia de hoc solo nascitur hæc²⁹⁷² quaestio. Nam si videtur quomodo Christus huic subiacere non potuit²⁹⁷³, et qualiter assumptio²⁹⁷⁴ sive concepcionis illius hominis ab omni peccato libera fuit, palam erit. Originale quidem ab²⁹⁷⁵ origine denominari dubium non est. Si ergo originale peccatum non est nisi in homine, videtur dici aut ab originale²⁹⁷⁶ humanæ naturæ, quod est ab ejus initio originale, eo quod ab ipsa humanæ naturæ origine trahatur; aut ab origine, hec est, ab initio uniuscujusque personæ, quoniam in ipsa ejus trahitur²⁹⁷⁷ origine. Sed quod ab initio humanæ naturæ descendat, non videtur; quoniam origo²⁹⁷⁸ illius justa fuit, quando primi parentes justi facti sunt sine omni peccato²⁹⁷⁹. Videtur itaque dici originale ab ipsa origine uniuscujusque personæ humanæ: quamvis si quis dicat peccatum vocari originale, eo quod ab illis descendat in singulos, a quibus habent²⁹⁸⁰ originem naturæ, non contradicam: si tamen²⁹⁸¹ non negetur originale peccatum cum ipsa uniuscujusque personæ trahi origine. Licet enim²⁹⁸² in uno quoque homine simul sint et natura²⁹⁸³, qua est homo sicut omnes²⁹⁸⁴ alii, et persona, qua discernitur ab aliis; ut cum dicitur ille, vel iste: sive proprio²⁹⁸⁵ nomine²⁹⁸⁶, ut Adam et Abel; et uniuscujusque peccatum sit in natura et persona: fuit enim peccatum Adæ in homine, quod est in natura; et in illo qui vocatus est Adam, quod est in persona. Est tamen peccatum, quod quisque trahit cum natura²⁹⁸⁷ in ipsa sui origine: ot est peccatum quod non trahit cum ipsa²⁹⁸⁸ natura; sed ipse facit illud, post quam jam est persona discreta ab aliis perso-

A nis. Illud quidem quod trahitur in²⁹⁸⁹ ipsa origine, vocatur originale; quod potest etiam diri naturale, non quod²⁹⁹⁰ sit ex essentia naturæ, sed quoniam propter ejus corruptionem cum illa assumitur. Peccatum autem quod quisque facit, postquam persona est, personale potest nominari, quia vitio personæ fit. Simili ratione potest dici originalis, et personalis justitia. Siquidem Adam et Eva originaliter, hoc est, in ipso sui initio, mox ut homines existérunt, sine intervallo justi simul fuerunt. Personalis autem dici potest justitia, cum injustus accipit justitiam, quam ab origine²⁹⁹¹ non habuit.

CAPUT II [al. I].

Qualiter humana natura corrupta est.

Ergo Adam²⁹⁹² et Eva si justitiam servassent originalem, qui de illis nascerentur originaliter, sicut illi, justi essent. Quoniam autem²⁹⁹³ personaliter peccaverunt, cum originaliter fortis et incorrupti haberent potestatem semper servandi sine difficultate justitiam; totum, quod erant, infirmatum et corruptum est. Corpus quidem, quia tale post peccatum²⁹⁹⁴ fuit, qualia sunt brutorum animalium corruptioni et carnalibus appetitiis subjacentia: anima vero, quia ex corruptione corporis et eisdem appetitiis²⁹⁹⁵, atque ex indigentia honorum quas perdidit, carnalibus affectibus infecta²⁹⁹⁶ est; et quia, tota natura humana in illis erat, et extra illos de illa nihil²⁹⁹⁷ erat, tota infirmata et corrupta est. Remansit igitur in ea debitum justitiae integræ sine omni injustitia²⁹⁹⁸, quam accepit; et debitum satisfaciendi, quia eam deseruit; cum ipsa corruptione, quam propter peccatum incurrit. Sicut itaque, si non percasset, qualis facta est a Deo, talis propagaretur: ita post peccatum, qualiter se fecit peccando, talis propagatur. Quoniam igitur per se nec satisfacere pro peccato, nec justitiam derelictam recuperare valet, et corpus, quod corruptum, aggravat animam (Sap. ix, 15): et tunc maxime, quando infirmius est²⁹⁹⁹; ut in infantia, et in utero matris, ut nec intelligere justitiam possit: videtur esse necessarium eam in infantibus²⁹⁹⁹ nasci cum debito satisfac-

VARIE LECTIOINES.

²⁹⁷¹ Et personalis natura mss. et Edit. Goth. et quæ personalis justitia vel injustitia ms. Vict. 19. et quæ personalis jus ita. ²⁹⁷² Nascitor hæc ms. Cister. omit. hæc ²⁹⁷³ Non potuit ms. Vict. non poterit ²⁹⁷⁴ Equaliter assumptio.. palam erit. mss. Vict. Cister. Thu. S. Mich. et Edit. Goth. palam erit qualiter assumptio.. ²⁹⁷⁵ Originale ab mss. Vict. Gem. Rec. et Edit. Goth. originale quidem ab ²⁹⁷⁶ Dicitur ab origine mss. dici aut origine²⁹⁷⁷ In ipsa trahatur mss. et Edit. Goth. In ipsa ejus trahitur²⁹⁷⁸ Quando origo mss. et Edit. Goth. quoniam origo²⁹⁷⁹ Sine peccato mss. et Edit. Goth. sine omni peccato²⁹⁸⁰ A quibus habet mss. et Edit. Goth. a quibus habent²⁹⁸¹ Si tamen ms. Vict. 19. sed tantum²⁹⁸² Liceat enim mss. Vict. Thu. et Edit. Goth. Liceat enim²⁹⁸³ Simul fuit natura mss. et Edit. Goth. simul sunt et natura²⁹⁸⁴ Sicut omnes mss. et Edit. Goth. sicut sunt omnes²⁹⁸⁵ Iste sine proprio mss. Thu. Gem. Rec. iste, sive proprio Edit. Goth. iste, suo proprio nomine²⁹⁸⁶ Nomine: ut Adam et Abel mss. Thu. Gem. Rec. Vict. et Edit. Goth. natura, in ipsa²⁹⁸⁷ Non trahit ab ipsa mss. non trahit cum ipsa²⁹⁸⁸ Quod trahit in mss. quod trahitur in ipsa origine, vocatur originale, sive naturale: non quod²⁹⁸⁹ Quam in origine mss. quam ab origine²⁹⁹⁰ Ergo Adam etc. In mss. Thu. 391. et Cister. hic incipit Caput 2. ²⁹⁹¹ Quoniam autem in mss. Thu. 391. et Cister. continuatur Caput 2. ²⁹⁹² Ejusdem appetitiis mss. Vict. Cister. eisdem appetitiis²⁹⁹³ Inf. etn., mss. et Edit. Goth. infecta est²⁹⁹⁴ Extra illos nihil mss. et Edit. Goth. extra ipsos de illa nihil²⁹⁹⁵ Sine omni justitia mss. Vict. Gem. Rec. S. Mich. sine omni iustitia²⁹⁹⁶ Infirmum est mss. Vict. Gem. Rec. infirmus est mss. Thu. et Vict. 19. infirmus est²⁹⁹⁷ Eam infantibus mss. eam in infantibus Edit. Goth. eam ut in infantibus

ciendi pro primo peccato, quod semper ea-
vere ²⁰⁰⁰ potuit ²⁰⁰¹, et cum debito habendi originalem
justitiam, quam semper servare valuit ²⁰⁰². Nec in-
potentia excusat eam in ipsis infantibus, quia in illis
non solvit quod debet, quoniam ipsa sibi ²⁰⁰³ facit
eam, deserendo justitiam in primis parentibus ²⁰⁰⁴,
in quibus tota erat : et semper debitrix est habere
potestatem, quam ad servandam semper justitiam
accipit : hoc esse videri potest in infantibus origi-
nale peccatum. Ad manus etiam peccata proximorum
parentum, quae redduntur in tertiam et quartam
generationem. Quamvis enim queri possit ²⁰⁰⁵ utrum
haec omnia intelligenda sint in originali peccato,
an non : tamen, ne propter hoc quod quero videtur
levigare illud, ponam istud esse tale, ut a nullo
gravius ostendi possit.

CAPUT III.

Quod non sit peccatum nisi in voluntate rationali.

Verum sive hoc totum sit originale peccatum,
sive aliquid minus ²⁰⁰⁶ : prout nullatenus illud posse
asserri esse in infante antequam habeat animam ra-
tionali; sicut nec in Adam fuisse justitiam, prius-
quam fieret homo rationalis. Nam si Adam et Eva
generassent sine ²⁰⁰⁷ precedenti peccato, non laien-
essem in semine justitia, nec esse posset priusquam
formarentur in vivente hominem. Si ergo semen ho-
minis non est susceptibile justitiae, priusquam fiat
homo, non potest suscipere originale peccatum ante-
quam homo sit ²⁰⁰⁸. Nempe originale peccatum esse in-
justitiam dubitari non debet. Nam si omne peccatum
est injustitia, et originale peccatum est peccatum ;
utique est et injustitia. Sed si dicit aliquis : Non est
omne peccatum injustitia, dicat posse simul in ali-
quo et esse aliquid peccatum ²⁰⁰⁹, et nullam esse
injustitiam : quod videtur incredibile. Si vero di-
citur originale peccatum non esse absolute dicendum
peccatum, sed cum additamento, originale peccatum;
sicut pietus homo non vere est homo ²⁰¹⁰, sed vere
est homo pietus ²⁰¹¹; profecto sequitur quia infans,
qui nullum habet peccatum nisi originale, mundus
est a peccato : nec sicut solus inter homines filius
Virginis in utero matris, et nascens de matre, sine
peccato : et aut non damnatur infans qui moritur
sine baptismismo, nullum habens peccatum praeter ori-
ginate; aut sine peccato damnatur. Sed nihil horum
accipimus. Quare omne ²⁰¹² peccatum est injustitia,

A et originale peccatum est absolute peccatum : unde
sequitur quia est in justitia ²⁰¹³. Item si Deus non
damnat nisi ²⁰¹⁴ propter in justitiam, damnat autem
aliquem propter originale peccatum : ergo non est
aliud originale peccatum quam in justitia. Quod si
ita est, et in justitia non est aliud quam absentia de-
bitae justitiae ²⁰¹⁵: non enim videtur esse in justitia,
nisi in natura, quae, cum debet habere, justitiam
non habet ; utique originale peccatum clauditur
sub eadem definitione in justitia. At si justitia est
rectitudo voluntatis propter se servata, nec ista re-
ctitudo potest esse nisi in rationali natura : ergo
non est nulla natura debitrix justitiae, nisi ratio-
nalis; sicut ulla natura susceptibilis est justitiae,
praeter rationale ²⁰¹⁶. Quare quoniam in justitia
B non potest esse nisi ubi justitia debet esse, originale
peccatum, quod est in justitia, non est nisi in na-
tura rationali. Rationalis autem natura non est nisi
Deus, et angelus, et anima hominis per quam
homo dicitur rationalis, et sine qua non est homo.
Quoniam ergo non est originale peccatum nec in Deo
nec in angelo, non est nisi in hominis anima ratio-
nali. Scierendum quoque est quia justitia non potest
esse nisi in voluntate, si justitia est rectitudo vo-
luntatis propter se servata : quare nec in justitia.
Non enim vocatur ²⁰¹⁷ absentia justitiae, in justitia;
nisi ubi debet esse justitia. Nihil itaque praeter
ipsam justitiam vel in justitiam dicitur justum vel
injustum, nisi voluntas, aut propter voluntatem ju-
stam vel injustam. Per hanc dicimus justum vel in-
justum hominem, vel angelum; justam vel injustam
animam, sive actionem.

CAPUT IV ²⁰¹⁸.

*Quod nihil per se sit justum aut injustum, nisi ip-
sa justitia, vel in justitia ²⁰¹⁹, et quod nihil puniatur
nisi voluntas.*

Nihil enim, sive substantia, sive actio, sive aliquid
aliud per se consideratum, est justum, nisi justitia;
aut iustum, vel peccatum, nisi in justitia; nec ipsa
voluntas, in qua est justitia, sive in justitia. Aliud
enim est vis illa animae qua ipsa anima vult ali-
quid ²⁰²⁰ : que vis, instrumentum volendi potest dici
(sicut visus instrumentum videndi) quam voluntatem
nominamus : et aliud est justitia : quam habendo,
justa voluntas; et qua' carendo, injusta vocatur:
dicuntur etiam ²⁰²¹ voluntates ejusdem instrumenti,

VARIÆ LECTIONES.

²⁰⁰⁰ Quod semper eavere ms. Vict. 19. quo semper carere
Thuan. 390. cavere non potuit ²⁰⁰¹ Servare voluit ms. Vict. 19. servare noluit ²⁰⁰² Ipsa sibi Edit.
Goth. ex ipsa ²⁰⁰³ Primis hominibus mss. primis parentibus ²⁰⁰⁴ Quarri possit ms. Vict. 19. dubitari possit
²⁰⁰⁵ Sive aliud minus mss. sive aliquid minus ²⁰⁰⁶ Generassent sine mss. Cister. generassent filios sine
²⁰⁰⁷ Homo fiat. mss. homo sit. ²⁰⁰⁸ Et esse peccatum mss. et esse aliquid peccatum ²⁰⁰⁹ Non vere homo
est Edit. Goth. non verus est homo ²⁰¹⁰ Sed vere est homo pietus mss. Thu. Vict. 19. Cister. homo pietus
²⁰¹¹ Quare omne ms. Vict. 19. quare et omne ²⁰¹² Sequitur, quod est in justitia mss. Vict. sequitur, quod est et
in justitia. mss. Thu. Cister. sequitur, quia est et in justitia. ²⁰¹³ Damnat nisi mss. et Edit. Goth. dannat
hominem nisi ²⁰¹⁴ Quod si ita est, originale peccatum non est aliud quam in justitia, id est absentia de-
bitae justitiae mss. quod si ita est, et in justitia non est aliud quam absentia debitae justitiae ²⁰¹⁵ Ergo non
est ulla natura susceptibilis justitiae, praeter rationalem. mss. et Edit. Goth. ergo ita non est ulla natura
debitrix justitiae, nisi rationalis; sicut nulla natura susceptibilis est justitiae, praeter rationalem. ²⁰¹⁶ Non
enim vocatur etc. ²⁰¹⁷ In ms. Thu. 391, hic incipit Caput 3. ²⁰¹⁸ Vel in justitia mss. Vict. Gem. Becc. omitt.
²⁰¹⁹ Vult aliud mss. et Edit. Goth. vult aliquid ²⁰²⁰ Dicuntur enim mss. et Editio Gothicu dicuntur
etiam

affectiones et usus²⁰²²: quod hic longum est insec-
rere. Nec ipsi appetitus, quos Apostolus carnem vo-
cat, quæ concupiscit adversus spiritum (*Rom. viii*);
et legem peccati, quæ est in membris, repugnantem
legi mentis (*Galat. v*) justi vel injusti sunt, per se
considerati²⁰²³. Non enim hominem justum²⁰²⁴ fa-
ciunt, vel injustum, sentientem; sed injustum, tan-
tum voluntate, cum non debet, consentiente. Dicit
enim Apostolus²⁰²⁵, nihil damnationis esse his qui
sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem am-
bulant (*Rom. viii*), id est²⁰²⁶, qui non carnis vo-
luntate²⁰²⁷ consentiunt. Nam si sentientem sine
consensu, iustum facerent, sequeretur²⁰²⁸ damna-
tio. Quare non eos sensire, sed eis consentire, pec-
catum est. Si enim per se injusti essent²⁰²⁹, quoties
illis conentetur, injustum facerent. Sed quando
bruta anima illis consentiunt, non dicuntur injus-
ta. Item: si peccata essent, auferrentur in bapti-
smo, cum omne peccatum abstergitur: quod nequa-
quam fieri palam est. Quare non est in eorum essentia
ulla injustitia; sed in voluntate rationali illos in-
ordinate sequente. Cum enim illis resistit voluntas,
condelectando legi Dei secundum interiorem homi-
num; tunc est justa voluntas. Justiam enim, quam lex
jubet, et legem Dei dicit, quia a Deo est; et legem
mentis, quia per mentem intelligitur: sicut lex ve-
tus lex Dei dicitur, quia a Deo est; et lex Moysi,
quia per Moysen ministrata est. Quod quidem dixi
nullam actionem per se injustam dici, sed propter
injustam voluntatem; in illis planum est, que non
injuste possunt fieri aliquando: ut est, homini-
rem²⁰³⁰ occidere, sicut fecit Phinees (*Num. 25*): et
utriusque sexus commissio, ut in conjugio: sive in
brutis²⁰³¹ animalibus. In illis vero quæ nunquam
nisi inuste possunt esse, ut est perjurium, et que-
dam alia, quæ nec sunt nominanda, non ita facile
intelligitur. Sed si aliqua actio, qua sit aliquid²⁰³²:
que non est, nisi dum sit aliquid²⁰³³ et peracto eo
transit, ut²⁰³⁴ jam non sit; aut opus, quod sit et
remanet (verbi gratia: cum in scribendo quod scribi
non debet, transit scriptio, qua sunt scriptura:²⁰³⁵
que remanet) esset peccatum transeunte actione,
ut jam non sit; transiret similiter peccatum, nec
jam esset; aut quandiu remaneret quod sit, nun-
quam deleretur peccatum: sed videmus peccata
sæpe et non²⁰³⁶ deleri, actione delata; et deleri D²⁰³⁷ et corrumptatur anima, velut corpus veneno; et

VARIAE LECTIONES.

²⁰²² Affectionis et usus mss. et Edit. Goth. affectiones et usus²⁰²³ Per se considerandi mss. Per se considerati²⁰²⁴ Non enim justum mss. et Edit. Goth. Non enim hominem justum²⁰²⁵ Dicit enim Apostolus mss.
dicit enim idem Apostolus²⁰²⁶ Ambulant id est mss. Vict. 19. ambulant, sed secundum spiritum, id est²⁰²⁷ Id est, non carni voluntate mss. et Edit. Goth. id est qui non carni voluntate mss. Vict. 19. id est qui non
carnali voluntati²⁰²⁸ Faceret, sequeretur mss. Thu. 591. facerent, non sequeretur²⁰²⁹ Si enim injusti
justi per se essent mss. si enim per se injusti essent Edit. Goth. si enim justi per se essent²⁰³⁰ Ut est homi-
num mss. Vict. ut hominum²⁰³¹ Et sicut in brutis mss. Vict. Be. Gem. Thu. 591. Cister. sive in brutis²⁰³²
Qua sit aliud mss. et Editio Gothica qua sit aliud²⁰³³ Fiant scripturæ mss. et Edit. Goth. fiant scripturæ²⁰³⁴ Sæpe non mss. sæpe et non²⁰³⁵ Quare actio mss.
et Editio Gothica quare nec actio²⁰³⁶ Non possumus movere nos mss. non possumus non movere nos²⁰³⁷ Domina quæ mss. Vict. Domine quæm Editio Gothica dominationi quæm²⁰³⁸ Puniantur vel mss. Thu.
puniantur et²⁰³⁹ Si igitur mss. et Edit. Goth. sicut igitur²⁰⁴⁰ Quas fecit mss. Cister. Vict. Thu. S. Mich.
Edit. Goth. quas fecit²⁰⁴¹ Aliud intelligitur mss. Gem. Vict. S. Mich. aliud intelligi²⁰⁴² Cum quasi actio
mss. cum ipsa actio²⁰⁴³ Nihil injustum mss. Thu. nihil est injustum²⁰⁴⁴ Que res non magis mss. que
non magis²⁰⁴⁵ Aliud in oculo mss. aliud in oculo²⁰⁴⁶ Res quia insiciatur mss. res quia insiciatur

A opere non delecto. Quare nec actio²⁰⁴⁷, quæ transit;
hec opus, quod remanet, est aliquando peccatum.
Denique si de actionibus voluntariis quæ injuste
sunt, arguentur membra et sensus quibus sunt;
respondere posant: Deus nos, et potestatem quæ in
nobis est, subiectit voluntati; ut ad imperium ejus
non possumus non movere nos²⁰⁴⁸, et facere quod
vult; imo illa movet nos, velut instrumenta sua, et
facit opera quæ videmur facere; nec nos possumus
illi per nos resistere; nec opera, quæ facit, possunt
non fieri; domine, quam²⁰⁴⁹ Deus nobis dedit, nec
possumus, nec debemus non obedire; quando illi
obedimus, Deo qui hanc legem nobis dedit, obedim-
us. Ergo quid peccant membra, vel sensus, vel
opera, quæ Deus sic subiectit voluntatis, si servant
B quod Deus illis ordinavit? Quidquid igitur faciunt,
totum imputandum est voluntati. Quod cum ita sit,
miratur forsitan quis cur pro culpa voluntatis
membra puniantur et²⁰⁵⁰ sensus. Verum non ita
est, non enim punitur nisi voluntas. Nam nihil est
alicui poena, nisi quod est contra voluntatem; et
nulla res poenam sentit, nisi quæ habet voluntatem:
membra autem et sensus per se nihil volunt. Sicut
igitur²⁰⁵¹ voluntas in membris et sensibus operatur;
ita in illis ipsa torquetur aut delectatur. Quod
si quis non accipit; sciat in sensibus et membris
non nisi animam, in qua est voluntas, sentire
et operari; et ideo in illis torqueri aut delectari:
habet tamen usus ut actiones, quas facit²⁰⁵² injusta
voluntas, vocamus peccata; quia in voluntate, qua
sunt, est peccatum. Dantur etiam quibusdam no-
mina, quibus significatur eas inuste fieri, ut fornicatio,
mendacium. Sed aliud intelligitur²⁰⁵³, cum
ipsa actio²⁰⁵⁴, vel prolatio; aliud, cum utrum, justa
vel inuste fiat, consideratur.

CAPUT V.

Quod malum, quod est peccatum sive injustitia,
nihil sit.

Denique omnis essentia est a Deo, a quo nihil est
inustum²⁰⁵⁵. Quare nulla essentia est inusta per se.
Injustitia autem omnino nihil est, sicut cecitas. Non
enim aliud est cecitas, quoniam absentia visus ubi de-
bet esse; quæ non magis²⁰⁵⁶ est aliud in oculo²⁰⁵⁷
ubi debet esse visus, quam in ligno ubi non debet
esse. Non enim est injustitia talis res qua inticiatur

quæ faciat aliquid ²⁰⁴⁸, sicut videtur quando malitio- A
sus homo mala facit opera. Nam quemadmodum
cum indomita fera ruptis vinculis discurrendo se-
vit: et cum navis, si gubernator dimisso gubernato-
re dimitat eam ²⁰⁴⁹, ventis et montibus maris va-
gatur, et invenitur in quælibet pericula; dicimus
quia hoc facit absentia catena, vel gubernaculi:
non quod absentia eorum aliquid sit, aut quid-
quam faciat; sed quoniam si adesserent, facerent ne
sæviret fera, aut periret navis: ita cum malus homo
sævit, et in quælibet anima sua pericula, quæ sunt
mala opera, impellitur; clamamus quia hæc ope-
ratur in justitia ²⁰⁵⁰: non quod ipsa ulla essentia sit,
aut faciat aliquid; sed quoniam voluntas (cui subdit
sunt omnes voluntarii motus totius hominis) absente
justitia diversis appetitis impulsu, se et omnia
sibi subdita in multimoda mala levis et effrenata
et sine rectore præcipitat: quod totum ²⁰⁵¹ justitia,
si adasset, prohibet ne fieret. Ex his ergo facile ²⁰⁵²
e cognoscitur quia in justitia nullam habet essentiam;
quoniam in justæ voluntatis affectus et actus, qui per
se considerati aliquid sunt, usus in justitiam vocet.
Hæc ipsa ratione intelligimus malam nihil esse. Sic-
ut enim in justitia non est aliud quam absentia debitæ
justitiae, ita malum non est aliud quam absentia debiti
boni. Nulla autem essentia (quoniam mala dic-
tatur) est nihil, nec malam esse, est ²⁰⁵³ ulli esse ²⁰⁵⁴
aliquid. Nulli enim essentiae est aliud malam esse,
quam ²⁰⁵⁵ deesse illi bonum quod debet habere, de-
esse vero bonum quod debet adesse, non est aliquid
esse. Quare malam esse ²⁰⁵⁶, non est ulli essentiae C
aliiquid esse. Hæc breviter de malo, quod semper
est nihil, indubitanter quod est in justitia ²⁰⁵⁷, dixi.
Incommoditas enim est malum ²⁰⁵⁸ (unde incommo-
da dicuntur) quæ aliquando nihil est ²⁰⁵⁹ ut sur-
ditas et cæcitas; aliquando videtur esse ²⁰⁶⁰ aliquid;
ut dolor, et tristitia. Quod autem justitia sit recti-
tudo voluntatis propter se servata: et in justitia non
sit aliud quam absentia debitæ justitiae, et nullam
habet ²⁰⁶¹ essentiam: quod etiam omnis essentia
sit a Deo, et nihil sit a Deo nisi bonum, sufficienter
me puto ostendisse in eo tractatu (cap. 1, 15, 16)
quem fecit De casu diaboli. Sed de justitia plenius
in illo quem edidi de veritate (cap. 13).

CAPUT VI.

Quod cum puniat Deus pro peccato, non puniat pro
nihil.

Quidam eum audiunt peccatum nihil esse, solenti
dicere: Si peccatum nihil est, cur puniat Deus ho-
minem pro peccato, eum pro nihilo puniri nemo de-
beat? Quibus, quoniam humilis sit questio, tamen
quia quod querunt ignorant, aliqui breviter respon-
dendum est. Licet pariter nihil sit absentia justitiae,
et ubi debet esse justitia, et ubi non debet esse; pu-
nit tamen Deus recte peccatores non pro nihilo, sed
propter aliquid, quia (ut in prefato libro dixi) et de-
bitum ²⁰⁶² sibi honorem, quem sponte reddere no-
quierunt, ab invitis ²⁰⁶³ exigunt; et ne quid inordinatum
sit in regno ejus, eos separatum a justis ordine com-
petenti disponit. Creaturas autem in quibus justitia
non debet esse, non puniat pro absentia justitiae hoc
est pro nihilo: quia non est aliquid, quod ab illis
exigat; nec ordo congruus universitatis rerum hoc
postulat ²⁰⁶⁴. Sic itaque cum puniat Deus pro peccato,
quod est absentia debitæ justitiae, quæ nihil est;
non omnino puniat pro nihilo: et verum est quia nisi
sit aliquid, propter quod punire debeat, omnino non
puniat pro nihilo ²⁰⁶⁵. Jam peccatum et in justitiam
nihil esse: et hæc non esse nisi ²⁰⁶⁶ in rationali vo-
luntate, nec ullam essentiam proprie dici in justam
visi voluntatem: ex his quæ dicta sunt, apertum
esse existimo.

CAPUT VII.

Quonodo semen ²⁰⁶⁷ hominis datur immundum, e⁹
concipit in peccatis, quoniam in eo non sit pecca-
tum.

Videtur itaque sequi quod aut infans statim ab
ipsa conceptione animam habet rationalem ²⁰⁶⁸, siue
qua voluntatem rationalem nequit habere; aut in
eo non est originale peccatum, inox cum conceptus
est. Quod autem, mox ab ipsa conceptione rationa-
lem animam habeat, nullus humanus suscipit sensus.
Sequitur enim ut quoniam susceptum semen hu-
manum, etiam ab ipso momento susceptionis pe-
rit antequam ²⁰⁶⁹ perveniat ad humanam figuram;
toties damnatur in illo anima humana; quoniam
non reconciliatur per Christum: quod est nimis ab-
surdum. Hæc igitur pars hujus divisionis penitus
relinquenda est, sed si non statim infans ab ipsa

D conceptione habet peccatum; quid est, quod dicit ²⁰⁷⁰

VARIE LECTIONES.

²⁰⁴⁸ Faciat aliud mss. faciat aliquid ²⁰⁴⁹ Dimitit eam mss. dimitat eam ²⁰⁵⁰ Hoc operatur in justitia ms.
Thu. 546. hæc operatur in justitia ms. Thu. 391. hæc opera facit in justitia ²⁰⁵¹ Et quod totum ms. Vict.
Gem. Bec. Thu. Cister. quod totum ²⁰⁵² Et his ergo facile etc. in mss. Thu. 391, hic incipit ²⁰⁵³ Nec malum
esse. est mss. et Edit. Goth. nec malum esse, est ²⁰⁵⁴ Illi esse Edit. Goth. ulli esse ²⁰⁵⁵ Malum essentiam
esse, quoniam mss. malum esse, quoniam ²⁰⁵⁶ Quare malum esse mss. Vict. Gem. Bec. Thu. 391. quare malum
esse ²⁰⁵⁷ Indubitanter sicut de injus itia mss. Cister. Thu. Vict. et Edit. Goth. indubitanter quod est inju-
stitia ²⁰⁵⁸ Enim non est malum mss. enim est malum ²⁰⁵⁹ Aliquando nihil sunt manuscript. Thuan. ali-
quando nihil est ²⁰⁶⁰ Videntur esse manuscript. Victor. videtur esse ²⁰⁶¹ Et nullam habeat mss. Vict. Gem.
Bec. et nullam habet ²⁰⁶² Propter aliquid quod in prefato libro dixi, quia debitum mss. Vict. Bec. Gem.
Thuan. S. Mich. Cister. propter aliquid quia ut in prefato libro dixi, et debitum ²⁰⁶³ Ab invitis ms. Thu.
391. ab injustis ²⁰⁶⁴ Expositulat ms. Vict. 13. postulat ²⁰⁶⁵ Non puniat pro nihilo. Jam ms. Cister. delet non
²⁰⁶⁶ Hæc non esse nisi in mss. Thu. hæc non esse nisi in justitiam et hæc non esse nisi in ²⁰⁶⁷ Quid securi
mss. Vict. Gem. Bec. S. Mich. quonodo semen ²⁰⁶⁸ Animam habet rationalem ms. Vict. 49. animam ha-
bebat rationalem ²⁰⁶⁹ Parit antequam mss. perit antequam ²⁰⁷⁰ Quid dicit Job mss. et Edit. Goth. quid est
quod dicit Job

Job Deo : *Quis potest facere mundum, de immundo conceptum semine: nonne tu qui²⁰⁷¹ solus 100 es? (Job xiv, 4.)* Et quomodo verum est, quod dicit David: *In iniuritatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea (Psal. l, 7).* Quærām igitur, si possum, quomodo, quamvis non statim ab ipsa conceptione sit in infantibus peccatum, immundo tamen semine in iniuritatibus et in peccatis concipi²⁰⁷² dicantur. Sæpe utique divina Scriptura asserit aliquid esse, quod modo non est²⁰⁷³, idcirco quia tamen est futurum esse. Sic quippe Deus Adæ de ligno vetito dicit: *In quaunque die comederas ex eo, morte morieris (Gen. ii, 7);* non quod ea di mortuus sit corpore, sed quoniam die illa necessitatem accepit aliquando moriendi. Et Paulus similiter ob necessitatem moriendi aliquando, ait: *Si autem Christus in robis est²⁰⁷⁴, corpus quidam mortuum est propter peccatum, s. in us vero vivit propter justificationem (Rom. viii, 10).* Non enim corpora eorum, quibus loquebatur, mortua erant; sed moritura propter peccatum; quia per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors (Rom. v, 12). Sicut in Adam omnes²⁰⁷⁵ peccavimus, quando ille peccavit: non quia tuuc peccavimus ipsi qui nondum eramus, sed quia de illo futuri eramus: et tunc facta est illa²⁰⁷⁶ necessitas ut cum essemus peccaremus: quoniam per unius inobedientiam peccatores constituti sunt multi (Ibid. v. 19). Simili modo de immundo semine in iniuritatibus et in peccatis concipi potest homo intelligi; non quod in semine sit immunditia peccati, aut peccatum sive iniurias; sed quia ab ipso semine et ipsa conceptione, ex qua incipit homo esse, accipit necessitatem²⁰⁷⁷ ut, cum habebit animam rationalem, habeat peccati immunditiam, quæ non est aliud quam peccatum et iniurias. Nam etsi vitiosa²⁰⁷⁸ concupiscentia generetur infans; non tamen magis est in semine culpa, quam est in sputo vel in sanguine, si quis mala voluntate expulit, aut de sanguine suo aliquid emittit: non enim sputum²⁰⁷⁹ aut sanguis, sed mala voluntas arguitur. Patet igitur quomodo et in infantibus non statim ab ipsa conceptione sit peccatum; et vera sint quæ²⁰⁸⁰ de divina Scriptura opposui. Quippe non est illis peccatum, quia non habent (sine qua non inest peccatum²⁰⁸¹) voluntatem: et tamen dicitur inesse, quoniam in semine trahunt peccandi,

A (cum homines jam erunt²⁰⁸²) necessitatem. Si ergo hæc, ut puto, vera sunt; quod assumitur de parente ad prolem, quia nul am habet voluntatem, nullum est in eo peccatum.

CAPUT VIII.

Quod in semine sumpto de Virgine non sit peccatum neque necessitas futuri peccati.

Itaque perspicuum est quoniam in eo²⁰⁸³ quod Filius Dei in personam suam assumpsit de Virgine, nulla potuit esse peccati macula. Sed dictum est quia semen a parentibus trahitur cum necessitate peccati futuri, cum fuerit animatum anima rationali: hoc utique²⁰⁸⁴ non est propter aliud, nisi quia humana natura nascitur in infantibus (ut dixi) cum debito²⁰⁸⁵ satisfaciendi pro peccato Adæ, et, secundum

B quod posui, proximorum parentum (quod nequam facere potest: et quandiu non facit, peccat); et quia sola per se non valet justitiam habere quam deseruit²⁰⁸⁶; et anima, quæ aggravatur²⁰⁸⁷ corpore quod corruptitur, nequit eam saltem intelligere, quæ nec servari potest nec haberi non intellecta. Quapropter si ab his necessitatibus semen assumptum de Virgine liberum ostendi poterit, palam erit quia nullam peccati necessitatem traxit. Quod illa quidem²⁰⁸⁸ necessitas, quia humana natura sola per se justitiam recuperare nequit, et illa quæ corpus quod corruptitur aggravat animam, ut eamdem justitiam nec acceptam in aetate perfecta sine auxilio gratiae servare, nec in infantibus saltem²⁰⁸⁹ intelligere queat, ab illo semine sint alienæ facile mon-

C strari valet per unitatem personalem assumentis et assumptionem naturæ: si prius necessitas illa repellitur, quia ad satisfactionem pro peccatis primorum et proximorum parentum astringi videtur. Sed quod illud nullum²⁰⁹⁰ sequatur a proximis parentibus debitum, dubium non erit; si a debito primorum parentum liberum intelligi²⁰⁹¹ poterit. Hoc igitur, adjuvante Deo, conabor primum quomodo cognosci possit, investigare: quatenus hoc demonstrato, in aliis non sit necesse multum laborare.

CAPUT IX.

Cur peccatum quo damnatur humanum genus, magis imputetur²⁰⁹² Adæ quam Eræ; cum ille post et ver illam peccaverit.

D Ad quod mihi videtur querendum in primis, cur saepius et specialius peccatum, quo damnatum est humanum genus, magis imputetur Adæ quam Eræ:

VARIÆ LECTIONES.

²⁰⁷¹ Nisi tu qui mss. Vict. et Editio Gothica nonne tu qui²⁰⁷² in iniuritatibus et peccatis concipi mss. et Edit. Goth. in iniuritatibus et in peccatis concipi²⁰⁷³ Quando non est mss. Victor. 19 quod modo non est²⁰⁷⁴ Christus in nobis est mss. Vict. 9. et 15. Christus in nobis est²⁰⁷⁵ Sicut in Adam omnes mss. Gen. Bcc. et Edit. Goth. sic in Adam omnes²⁰⁷⁶ Facta est illi mss. et Edit. Goth. facta est illa²⁰⁷⁷ Accipit necessitatem mss. Vict. 19. accipit potestatem²⁰⁷⁸ Et si ex vitiosa concupiscentia semine generetur mss. etsi vitiosa concupiscentia generetur²⁰⁷⁹ Non enim sputum mss. Vic. 19. non sputum²⁰⁸⁰ Vera sunt quæ mss. vera sint quæ²⁰⁸¹ Non inest peccatum mss. Thu. Cister. omitt. peccatum²⁰⁸² Homines jam erunt mss. Vict. 19. homines jam non erant²⁰⁸³ Quod in eo mss. et Edit. Goth. quoniam in eo²⁰⁸⁴ Hoc utique mss. Vict. 19. hoc itaque²⁰⁸⁵ Cum debeo mss. cum debito²⁰⁸⁶ Quam deserunt mss. Cister. quam peccando deseruit²⁰⁸⁷ Quæ gravatur mss. et Edit. Goth. quæ aggravatur²⁰⁸⁸ Quod sola quidem mss. et Edit. Goth. quod illa quidem²⁰⁸⁹ Nec infantibus saltem mss. nec in infantibus saltem²⁰⁹⁰ Sed quia illud nullum mss. Thu. 546. sed quod nullum mss. Thu. 591. sed quod illum mss. sed quod illum nullum²⁰⁹¹ A debito primorum parentum intelligi mss. Thu. Vict. Cister. a debito virorum liberum intelligi²⁰⁹² Imputatur mss. imputetur

cum illa prior³⁰⁹³ peccaverit, et Adam³⁰⁹⁴ post et A petere³¹⁰⁵, quod jam supra dictum est : cur, scilicet, unusquisque peccato vel debito Adæ gravetur, idcirco quia de illo propagatur; cum ejusdem peccati conscius non fuerit. Cum fecit Deus Adam³¹⁰⁶ fecit in eo naturam propagandi : quam subiectis eju. potestati, ut ea uteretur pro sua voluntate, quandis ipse vellet subditus esse Deo : nam non illa uteretur bestiali³¹⁰⁶ et irrationali³¹⁰⁷ voluntate, sed humana et rationali voluntate. Sicut enim est bestiarum nihil velle cum ratione; ita hominum esset³¹⁰⁸ nihil velle sine ratione : quod semper debent, quia potestatem hanc accepit Adam et eam semper servare potuit. Dedit etiam illi **IOL** Deus hanc gratiam³¹⁰⁹, ut sicut quando illum condidit nulla propagandi operante natura, aut voluntate creature, simul fecit cum et rationalem et justum : ita simul cum rationalem haberent animam, justi essent, quos generaret operante natura et voluntate, si non peccaret. Eadem quippe ratione, qua monstratur rationalem naturam justam esse creatam, quod in sepe fato fecit opusculo (lib. II, c. 4), probatur etiam quod qui ex humana natura propagarentur non præcedente peccato, ex necessitate justitiam pariter haberent cum rationalitate. Siquidem qui creavit primum hominem sine parentum generatione, creat etiam eos qui³¹¹⁰ per creatam³¹¹¹ ab illo sunt propagandi naturam. Omnis igitur homo, si peccatum non præcessisset, simul esset sicut Adam, et justus et rationalis. Quoniam vero Adam subditus noluit esse Dei voluntati; ipsa natura propagandi quavis remanebat, non fuit subdita ejus voluntati, sicut esset, si non peccasset : et gratiam, quam de se propagandis³¹¹² servare poterat, perdidit : atque omnes, qui operante natura quam acceperat, propagantur, ejus astricti debito nascuntur. Quamobrem quoniam humana natura (quæ sic erat in Adam tota, ut nihil de illa extra illum esset,) peccando sine omni necessitate, Deum exhortoravit, unde per se³¹¹³ satisfacere non potuit ; gratiam, quam acceptam propagandis de se³¹¹⁴ semper potuit servare, perdidit : et peccatum, secum comitante poena peccati, quantumcumque per datam propagandi naturam propagatur, trahit.

CAPUT X.

Cur gravenur peccato Adæ, qui ejus concii non fuerunt.

Est quidem unusquisque filius Adæ et homo per creationem, et Adam per propagationem, et persona per individualitatem³⁰⁹⁵, qua discernitur ab aliis. Non enim habet esse homo ab Adam³¹⁰⁰, sed per Adam. Nam sicut Adam non se fecit hominem; ita non fecit in se naturam propagandi : sed Deus qui eum creavit hominem, fecit in eo hanc naturam³¹⁰¹; ut de illo propagarentur homines. Dubium autem non est, unde unusquisque alligetur debito, de quo agitur : non enim unde, quia homo est, nec quia persona est. Nam si idcirco unusquisque hujus debiti reus est, quia est homo, aut persona; necesse erat Adam, priusquam peccasset, hoc debito³¹⁰² astrictum esse, quia erat homo et persona : quod est absurdissimum. Restat igitur ut per hoc tantum sit debitor, quia est Adam; sed non simpliciter, quia est Adam; sed quia est peccator Adam. Nempe sequeretur quia si nunquam peccasset Adam; tamen qui de illo propagarentur, cum hoc debito nascerentur: quod impium est. Non incongruum est³¹⁰³ hic re-

A petere³¹⁰⁴, quod jam supra dictum est : cur, scilicet, unusquisque peccato vel debito Adæ gravetur, idcirco quia de illo propagatur; cum ejusdem peccati conscius non fuerit. Cum fecit Deus Adam³¹⁰⁶ fecit in eo naturam propagandi : quam subiectis eju. potestati, ut ea uteretur pro sua voluntate, quandis ipse vellet subditus esse Deo : nam non illa uteretur bestiali³¹⁰⁶ et irrationali³¹⁰⁷ voluntate, sed humana et rationali voluntate. Sicut enim est bestiarum nihil velle cum ratione; ita hominum esset³¹⁰⁸ nihil velle sine ratione : quod semper debent, quia potestatem hanc accepit Adam et eam semper servare potuit. Dedit etiam illi **IOL** Deus hanc gratiam³¹⁰⁹, ut sicut quando illum condidit nulla propagandi operante natura, aut voluntate creature, simul fecit cum et rationalem et justum : ita simul cum rationalem haberent animam, justi essent, quos generaret operante natura et voluntate, si non peccaret. Eadem quippe ratione, qua monstratur rationalem naturam justam esse creatam, quod in sepe fato fecit opusculo (lib. II, c. 4), probatur etiam quod qui ex humana natura propagarentur non præcedente peccato, ex necessitate justitiam pariter haberent cum rationalitate. Siquidem qui creavit primum hominem sine parentum generatione, creat etiam eos qui³¹¹⁰ per creatam³¹¹¹ ab illo sunt propagandi naturam. Omnis igitur homo, si peccatum non præcessisset, simul esset sicut Adam, et justus et rationalis. Quoniam vero Adam subditus noluit esse Dei voluntati; ipsa natura propagandi quavis remanebat, non fuit subdita ejus voluntati, sicut esset, si non peccasset : et gratiam, quam de se propagandis³¹¹² servare poterat, perdidit : atque omnes, qui operante natura quam acceperat, propagantur, ejus astricti debito nascuntur. Quamobrem quoniam humana natura (quæ sic erat in Adam tota, ut nihil de illa extra illum esset,) peccando sine omni necessitate, Deum exhortoravit, unde per se³¹¹³ satisfacere non potuit ; gratiam, quam acceptam propagandis de se³¹¹⁴ semper potuit servare, perdidit : et peccatum, secum comitante poena peccati, quantumcumque per datam propagandi naturam propagatur, trahit.

VARIE LECTIONES

³⁰⁹³ Cum ipsa prius *mss.* *Cister.* *Thu.* *Vict.* et *Edit.* *Goth.* cum illa prior *ms.* *Vict.* 19. quanquam illa prior³⁰⁹⁴ Et Adam *mss.* *Thu.* et ille³⁰⁹⁵ Totum huminum genus *mss.* *Thu.* *Cister.* totum hominum genus³⁰⁹⁶ Omnim creaverat *mss.* et *Edit.* *Goth.* omnium hominum creaverat³⁰⁹⁷ Significando *mss.* *Thu.* 546. significando³⁰⁹⁸ Filius Adæ homo per *ms.* *Vict.* 3. Filius Dei et per *mss.* *Vict.* 19. *S. Mich.* *Gem.* *Bec.* Filius Adæ et homo per³⁰⁹⁹ Per individualitatem *ms.* *Vict.* 15. per individualitatem³¹⁰⁰ Habet homo esse ab Adam *ms.* habet esse hominem ab Adam³¹⁰¹ Haec creaturam *mss.* *Cister.* *Vict.* *S. Mich.* *Gem.* *Bec.* et *Edit.* *Goth.* haec naturam³¹⁰² Ad hoc debitum *ms.* hoc debito³¹⁰³ Non incongruum est *etc.* in *mss.* *Thu.* 391. hic incipit *Caput* 10. ³¹⁰⁴ Hoc repetere *mss.* *Vict.* *Gem.* *Bec.* *Cister.* hic repetere³¹⁰⁵ Cum enim fecit Deus Adam *ms.* Cum Deus fecit Adam³¹⁰⁶ Non ut illa uteretur bestiali *ms.* *Vict.* 19. non illa uteretur ut bestiali *mss.* alia nam non illa uteretur bestiali³¹⁰⁷ Vel irrationali *mss.* *Thu.* *Cister.* et irrationali³¹⁰⁸ Ita hominum est *mss.* et *Edit.* *Goth.* ita hominum esset³¹⁰⁹ Illi Deus gratiam *mss.* et *Edit.* *Goth.* illi Deus hanc gratiam³¹¹⁰ Creat etiam omnes qui *mss.* creat etiam eos qui³¹¹¹ Per creatam *ms.* *Thu.* 546. per creaturam³¹¹² De se propagandi *mss.* de se propagandis³¹¹³ Unde et per se *ms.* *Thu.* 546. unde quia per *ms.* *Vict.* *Thu.* 591. et *Edit.* *Goth.* unde per se *ms.* *Vict.* 19. unde pro eo per se³¹¹⁴ Propagandi de se *mss.* et *Edit.* *Goth.* propagandis de se.

CAPUT XI.

*Quod provocatio de Virgine non subjacent legi et
meritis naturalis propagationis; et quod tres sint
cursus verum.*

Nunc ²¹¹⁶ diligenter considerandum est utrum hæc quasi hæreditas peccati, et pœnæ peccati ²¹¹⁷ ad hominem per virginem ²¹¹⁸ de Adam propagatum ²¹¹⁹ juste pertranscat ²¹²⁰. Certum quidem est quod Adam non accepit naturam propagandi, nisi per virum simul et mulierem. Siquidem humana natura non habet, et impossibile cognoscitur, ut solus vir, aut sola mulier hominem generaret ²¹²¹, natura tantum et voluntate ²¹²² propria operante. Sicut namque limus terræ non acceperat ²¹²³ naturam aut voluntatem, qua operante vir primus de illo fieret; quamvis esset de quo a Deo fieri posset: sic non est facta mulier de costa viri, aut vir de sola muliere, operante natura aut voluntate hominis. Sed Deus propria voluntate et potestate fecit virum de limo unum, et alterum de sola femina, et feminam de solo viro: licet enim nihil fiat, nisi voluntate Dei faciente aut permittente; quedam tamen sola potestas et voluntas ejus facit; quedam, creata natura; quedam, voluntas creature ²¹²⁴. Sed sicut creata natura nihil per se facere potest, nisi quod a voluntate Dei accepit ²¹²⁵: ita voluntas creature nequit ²¹²⁶ per se quidquam operari, nisi quod natura adjuvat aut concedit. Sola Dei voluntas fecit in principio rerum naturas, dans quibusdam competentes singulis voluntates; ut naturæ et voluntates secundum ordinem sibi traditum, suum opus in rerum cursu persolverent: et adhuc multa facit, cum de eisdem naturis et voluntatibus operatur, quod ille secundum suum usum et propositum nequaque ficerent ²¹²⁷. Solius quippe voluntatis Dei est opus, cum mare ²¹²⁸ siccum iter intra se populo præbet; cum mortui resurgunt; cum aqua subito in vinum convertitur; cum et Spiritu sancto corda hominum ea quæ nec per se, nec per aliam creaturam sciunt, docentur; cum noxiæ voluntates a suo impetu, sola gratia regente, ad hoc quod prodest convertuntur; cum alia multa fiunt ²¹²⁹, quæ nec creatura, nec ejus voluntas per usitatum cursum suum operaretur ²¹³⁰. Natura levia sursum, gravia

A deorsum trahit: terram, aliquando prius voluntate
colente et seminante, aliquanto nullo voluntatis
opere precedente, herbas et arbores immenses
producere et eas fructificare facit; et alia multa,
quæ faciliter usum ²¹²¹ quam doctrina agnoscimus.
Voluntati imputantur illa, quæ sunt hujusmodi ²¹²²,
iter facere ²¹²³, ædificare, scribere, loqui, et similia
que non nisi voluntas facit. Cum igitur omnia que
sunt, si diligenter considerentur, sunt aut sola vo-
luntate Dei, aut natura secundum vim a Deo illi
inditam, aut voluntate creature: et ea que nec
natura creata, nec voluntas creature, sed solus
Deus facit, semper miranda sint; appareat quia tres
sunt cursus rerum, scilicet, mirabilis, naturalis,
voluntarius: et mirabilis quidem aliis aut corum
B legi: ²¹²⁴ nullatenus subditus est; sed libere domina-
tur: neque illis facit injuriam, quando eis obviare
videtur; quia nihil habent, nisi quod ab illo acce-
perunt, nec ille dedit eis aliquid ²¹²⁵ nisi sub se. Quo-
niam ergo propagatio viri ²¹²⁶ de sola virgine, ita
non est naturalis, aut voluntaria; sed mirabilis,
sicut illa quæ mulierem protulit de solo viro, et
sicut creatio viri de limo; palam est quia nequa-
quam subjacet legibus et ²¹²⁷ meritis illius propagationis,
quam et voluntas ²¹²⁸ et natura, quantum dis-
crete, operantur ²¹²⁹; alind enim ibi facit ²¹³⁰ vo-
luntas, aliud natura: pariter tamen verus est homo
et Adam de non homine, et Jesu de sola muliere,
et Eva de solo viro; sicut est verus homo, quilibet
C vir aut mulier de viro et muliere. Omnis autem
homo aut Adam est, aut de Adam ²¹³¹: sed Eva de
solo Adam est, et omnes alii de Adam et Eva. Quo-
niam namque ²¹³² Maria, de qua sola est Jesu, de
Adam et Eva est; non potest ipse de eisdem non
esse. Sic namque expediebat ut qui redempturus
erat genus humanum, esset et nasceretur de patre
et matre omnium.

CAPUT XII.

**Quod mala Adæ nulla rectitudine ad illum hominem
transeant.**

Quomodo autem filius Virginis non subiecatur peccato, aut debito Adx, sic quoque difficile non est intelligere. Si quidem Adam factus est justus et liber a peccato et debito saepesato, et a pena pec-

VARIÆ LECTIONES.

²¹¹⁵ Et quod tres sint *mss.* et *Edit.* *Goth.* et quod tres sint cursus rerum ²¹¹⁶ Nunc igitur
mss. et *Edit.* *Goth.* nunc diligenter ²¹¹⁷ Et peccati poena *mss.* *Bec.* *Gem.* *Vict.* 3. et 9. *S. Mich.* et
poene peccati ²¹¹⁸ Ad hominem per virginem *Edit.* *Goth.* per hominem ad Virginem ²¹¹⁹ Propagatam
mss. *Bec.* *Gem.* *Vict.* 3. 9. 19. et *S. Mich.* propagatum ²¹²⁰ Pertransae *ms.* *Thu.* 546. transeat ²¹²¹ Ge-
nerare queat *mss.* generet ²¹²² Tantum voluntate *mss.* tantum et voluntate ²¹²³ Non acceperat *ms.*
Vict. 19. non accepit ²¹²⁴ Voluntas natura. Sed *mss.* et *Edit.* *Goth.* voluntas creatura. Sed ²¹²⁵ Bei-
suscepit *mss.* *Vict.* *Gem.* *Bec.* *Cister.* et *Ed.* *Got.* Dei accepit ²¹²⁶ Naturae nequit *mss.* et *Edit.* *Goth.* crea-
ture nequit ²¹²⁷ Nequaquam saceret *mss.* *Vict.* *Thu.* *S. Mich.* et *Edit.* *Got.* nequaquam facerent ²¹²⁸ Cum
mare.. cum.. cum.. cum.. cum *Edit.* *Got.* tum.. mare.. tum.. tum.. tum.. tum.. tum ²¹²⁹ Multa sunt
mss. *Thu.* 591. multa faciunt *ms.* *Thu.* 546. omittunt ²¹³⁰ Operatur *mss.* et *Edit.* *Goth.* operatur
²¹³¹ Facilius usum *mss.* *Vict.* *Gem.* *Bec.* facilius visit ²¹³² Sunt hujusmodi *Edit.* *Goth.* sunt hominis ²¹³³ Iter
lucere *mss.* *Gem.* *Bec.* *S. Mich.* item, facere ²¹³⁴ Aut eorum legi *ms.* *Vict.* 19. ut eorum legi ²¹³⁵ Eis aliad
mss. eis aliquid ²¹³⁶ Quoniam ergo propagatio etc. in *mss.* *Thu.* 591. hic incipit *caput* 12 ²¹³⁷ Legibus et
mss. *Thu.* 591. legi et ²¹³⁸ Quoniam et voluntas *mss.* quam et voluntas ²¹³⁹ Discretre operetur *mss.* *Bec.*
Gem. *S. Mich.* discretre operantur ²¹⁴⁰ Ibi facit *ms.* *Vict.* 19. facit ²¹⁴¹ De Adam est : *mss.* *Thu.* de Adam
²¹⁴² Quoniam namque *ms.* *Thu.* 591. quoniam itaque ²¹⁴³ Non subjaceat *mss.* *Vict.* *Gem.* *Bec.* et *Edit.*
Got. non subjaceat ²¹⁴⁴ Factus est, et justus *mss.* *Vict.* factus est justus

cati, et beatus poterit servare semper acceptam justitiam; et per justitiam eam, quam dixi, libertatem et beatitudinem. Quoniam ergo Adam, cum ²¹⁴⁸ haec bona sine omni difficultate posset semper servare ²¹⁴⁹ sibi, non servavit; ea sibi ipse abstulit, et horum se contrariis subjecit. Factus est itaque servus peccati, sive injustitiae, et debiti, quod reddere nequit ²¹⁵⁰, et miseriae, de qua est ²¹⁵¹ impotentia bona perdita recuperandi ²¹⁵². Sicut igitur aliter nequivit sibi auferre bona que habebat, et attrahere mala que non habebat, quam non servando sibi bona, cum potuit ²¹⁵³: ita nulli alii valuit eadem bona auferre, atque mala inferre, nisi non servando bona cui servare ²¹⁵⁴ quivit. Servare autem nulli potuit ea bona, nisi illis quorum generationis potestate voluntati subditam accepit. Nulli ergo persone quamvis de se propagatae ²¹⁵⁵ transmittere mala predicta potuit in ejus generatione nec natura illi data est ²¹⁵⁶ propagandi, nec voluntas ejus quidquam operata est, aut operari valuit. ²¹⁵⁷ Quare Adae mala predicta nulla ratione aut rectitudine ad hominem conceptum de Virgine pertransiunt.

102 CAPUT XIII.

Quod etsi non ²¹⁵⁸ esset Deus, sed purus homo, necessariam esset illum tamē esse, qualis primus homo factus est.

Item: si diligenter ²¹⁵⁹ puro rationis intuitu sapientem Dei speculamur justitiam; nimis absurdum intelligitur ut per illud semen, non creata natura, nec voluntas creature, non ulli data potestas ²¹⁶⁰ producit aut seminat; sed solus Dei voluntas propria ad procreandum hominem, nova virtute munimur a peccato de Virgine segregat, alieni peccati seu debiti sive penitentia ad eundem hominem necessitas ulla pertranseat; etiamque non assumatur in personam ²¹⁶¹ Dei, sed ut purus homo fiat. Nam eadem ipsa ratione, qua non debuit Deus Adam facere nisi justum, nec aliquo debito sive incommmodo gravatum, aperte mens rationalis cognoscit eum, quem simili iter propria voluntate et virtute procreat ²¹⁶², aliqui mala subditum fieri non debere: quoniam nimis inconveniens est omnipotenti et sapienti Dei bonitati, tamē facere rationalem natu-

ram sola propria voluntate de materla, in qua nullum est peccatum. Quod qui non intelligit, non cognoscit quid Deo non conveniat ²¹⁶³. Quapropter etiam si purum hominem sic ficeret Deus, ut dictum est; necesse esset eum non minori praeditum esse justitia et beatitudine, quam fuit Adam, cum primum factus fuit.

CAPUT XIV.

Quod propositae ratione non refragetur quod scriptum est: hominem de immundo semine et in iniquitatibus conceputum; etiamque de aliquibus propriis dictum sit.

Nam si alicujus mens non capit quod de semine hominis dixi, scilicet, non esse in illo peccatum ante animam rationalem, sed immundum dici pec-

Bato et iniquitate, propter futuram immunditiam, cum jam erit homo: atque putat illum ²¹⁶⁴ immundum esse in ipsa conceptione propterea quia ²¹⁶⁵,

sicut ipse mihi opposui, legitur: *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine?* (Job xiv.)

Et: *In iniquitatibus conceputus sum ²¹⁶⁶, et in peccatis concepit me mater mea* (Psal. L): non hic labore

²¹⁶⁷, quia non indigo, ut quod non potest capere, capiat; sed peto ut quod breviter dicam, attendat.

Illi utique qui haec dixerunt ²¹⁶⁸, aut voluerunt ²¹⁶⁹ ea intelligi de omni hominis semine; aut tantum de illo quod cum sensu ²¹⁷⁰ seminatur voluptatis,

que non esset ²¹⁷¹ nisi brutorum animalium, si homo non peccasset. At si de omni hoc senserint;

ergo semen de sola Virgine sumptum immundum

C tanti viri asseruerunt ²¹⁷²: quod impium est credere. Non itaque hoc de illo scripserunt. Sed si de aliquo hominis semine hoc juxta hunc sensum protulerunt ²¹⁷³, non nisi de illo, quod cum predicta voluptate concipitur, intelligi voluerunt. Hoc autem nullatenus refragatur nostrae rationi, que semen de Virgine sumptum asserit esse mundum, quamvis sit de massa ²¹⁷⁴ peccatriee.

CAPUT XV.

Quomodo massa peccatrix non sit tota peccatrix.

Nam quemadmodum exercitas non est in aliqua parte hominis, quamvis homo dicatur exercitus,

D nisi in oculo ubi dobet esse visus; non enim est in

VARIÆ LECTIONES.

²¹⁵⁸ Ergo cum ms. Thu. 391. ergo Adam cum ²¹⁵⁹ Posset servare ms. Cister. Vict. Gem. Becc. et Edit. Got. posset semper servare ²¹⁶⁰ Reddere nequit ms. Vict. revidere nequivit De quo est ms. Vict. 19. Thu. 546. et Edit. Got. de qua est ²¹⁶¹ Reparandi ms. et Edit. Goth. recuperandi ²¹⁶² Auferre bona que habebat et attrahere mala que non habebat, quam non servando sibi bona cum potuit: etc. ms. Thu. 391. auferre bona nisi cum servare potuit: etc. ²¹⁶³ Cum servare ms. Thu. Gem. Becc. Vict. 5. et 13. et Edit. Got. cui servare ²¹⁶⁴ De eo propagatae ms. et Edit. Goth. de se propagatae ²¹⁶⁵ Illi data est ms. Thu. Vict. Cister. omitt. est In ms. Thu. et Vict. 19. continuatur Caput praecedens. ²¹⁶⁶ Quod si non ms. Vict. Gem. Becc. et Edit. Got. quod etsi non ²¹⁶⁷ Item si diligenter etc. In ms. Cister. Thu. Vict. 9. Edit. Goth. hic incipit Caput 13. ²¹⁶⁸ Ulli data potestas ms. Cister. illi data generandi potestas ²¹⁶⁹ Assumatur in persona ms. S. Mich. Thu. assumatur in personam ²¹⁷⁰ Procreavit ms. procreat ²¹⁷¹ Deo non conveniat ms. Vict. Deo conveniat ms. Vict. 19. Deo nec conveniat ²¹⁷² Putat illum ms. putat illud ²¹⁷³ Propria, quia ms. propterea quia ²¹⁷⁴ Conceptus sum, in ms. conceptus sum, et in ²¹⁷⁵ Non hoc labore ms. et Edit. Goth. non hic labore ²¹⁷⁶ Qui hoc dixerunt ms. qui haec dixerunt ²¹⁷⁷ Aut noluerunt ms. et Edit. Goth. aut voluerunt ²¹⁷⁸ Cum consensu ms. cum sensu ²¹⁷⁹ Quod non esset ms. que non esset ms. Vict. 19. omitti ista: quod non esset nisi brutorum animalium, si homo non peccasset ²¹⁸⁰ Viri asserunt ms. Viri asseruerunt ²¹⁸¹ Semine hoc juxta hunc sensum protulerunt ms. semine secundum istius sensum protulerunt ²¹⁸² Quamvis de massa ms. et Edit. Goth. quamvis sit de massa ²¹⁸³ Non est nisi in aliqua ms. et Edit. Goth. non est in aliqua

manu, vel in pede : nec surditas est nisi ²¹⁷² in aure, cum homo dicitur surdus; ita licet massa generis humani peccatrix nominetur, non tamen in ulla parte ejus est peccatum ²¹⁷³, nisi, ut dixi, in voluntate ²¹⁷⁴, quam in nulla ²¹⁷⁵ hominis conceptione semen habere cognoscitur. Quonobrem nulla ratione vera aut verisimili contradicente, si considerentur quae supra dicta sunt, jam libere possumus concludere quia nulla ratio, nulla veritas, nullus intellectus permittit ad hominem ex sola Virgine ²¹⁷⁷ conceputum de peccato masse peccatricis, quamvis de illa sit assumptus, aliquid potuisse aut debuisse accedere, etiam non esset Deus.

CAPUT XVI.

Cur Joannes, et alii qui similiter concepti sunt per miraculum, non sint per se liberi ²¹⁷⁸ a peccato.

Quod si objiciuntur mihi Joannes Baptista et alii qui de sterilibus, et in quibus, praesenctute, natura generandi jami erat emortua, propagati sunt, et quasi per similem rationem putantur debuisse nasci sine peccato et pena peccati, quia per miraculum concepti sunt; valde utique intelligenda est ab istis aliena, ratio illa quae virginalem conceptionem liberam ab omni peccati monstrat necessitate. Aliud est enim aliquid inauditum ²¹⁷⁹ et inopinabile atque naturae incognitum facere : et aliud naturam aut estate aut aliquo vito debilitatem sanare, et ad suum opus revocare. Nam si Adam non peccasset, sicut ipse nulla senectute, nulla causa infirmaretur ²¹⁸⁰: sic natura propagandi creata in illo et ad extendi, ut jam dictum est, ejus potestati subdita, nullo casu a suo cursu impediretur. Non ergo in Joanne, et similibus, est aliquid novum naturae Adæ, sicut est in filio Virginis, datum; sed quod suis causis infirmatum erat, cognoscitur esse reparatum. Quare quoniam illi per propagationem naturalem datam Adæ sunt generati, nequaquam possunt aut debent ei de quo agimus, in conceptionis assimilari miraculo, ut ab originalis ²¹⁸¹ vinculo peccati absoluti possint ostendi ²¹⁸².

CAPUT XVII.

Cur Deus incarnatus, cum de Adam posset facere homines non deos sine peccato tot, quoniam sufficeret.

Forsitan dicet aliquis: Si purus homo, qui Deus D

A non esset, potuit fieri de Adam sine omni peccati contagione, sicut dicas, cur necesse fuit Deum incarnari; cum aut per unum talem, qui esset sine omni peccato, posset preatores ²¹⁸³ Deus redimere: aut tot, quoniam necessarii erant ad perficiendam supernam civitatem, homines simili miraculo facere? Ad quod breviter respondeo ²¹⁸⁴. Ideo Deus factus est homo, quia non sufficeret ad redimendos alios, sicut in scripto opusculo ²¹⁸⁵ monstratum est, homo non Deus. Nec etiam non fecit tot homines tales, quoniam necessarii erant: ne si nullus de propagatione naturali salvaretur, frustra naturam illam in Adam condidisse, et quasi ²¹⁸⁶ non fecisset, correxisse videretur: quod summae sapientiae non convenit de aliqua natura facere. Non longe supra ²¹⁸⁷ investigare proposui, quomodo te in sumptum de Virgine, in quo monstratum erat nullum esse peccatum, liberum a necessitatibus praeditis, in quibus omnes alios homines concipi posueram, posset intelligi: et de illa quidem necessitate, qua recuperare justitiam, quam deseruit humana natura, per se nequit; et de illa, qua corpus ²¹⁸⁸, quod corruptitur, aggravat animam, et maxime in infantibus, illud liberari ²¹⁸⁹ posse, quia homo ille Deus esset, confidebam; si prius ab illo necessitas peccati et debiti Adæ et proximorum ²¹⁹⁰ parentum rationabiliter alienaretur. Incœpi itaque (lib. 1) querere quomodo valeret hoc intelligi de necessitate peccati et debiti Adæ; ut de aliis postea ²¹⁹¹ facilius quod quererem inveniretur: et abundante gratia illius de cuius conceptionis agitur (lib. 1, cap. 16), munditia factum est, ut non ²¹⁹² modo ab omni peccato, et debito, et necessitatibus **103** praefatis liberum cognosceretur; sed insuper hominem ita conceptum esse debere prædictum non minori ²¹⁹³ justitia, vel beatitudine, quam in qua factus est Adam, intelligibili ratione, etiam si non Deus sed purus homo esset, probaretur ²¹⁹⁴. Siquidem pariter irrationaliter ²¹⁹⁵ videbatur ²¹⁹⁶, et peccatum aut penam peccati ab ipsis parentibus ad illum per talem propagationem descendere; et Deum sponte rationabilem naturam injustam, aut, nulla ejus promovente injustitiam, miseram facere.

VARIA LECTIONES.

²¹⁷² Surditas, nisi mss. *Thu.* et *Edit.* *Goth.* surditas est nisi ²¹⁷³ In voluntate *Edit.* *Goth.* in voluntate ²¹⁷⁴ Que in nulla mss. *Vict.* quam in nulla ²¹⁷⁵ De virgine *mss.* ex sola virgine ²¹⁷⁶ Per se liberi *mss.* *Vict.* *Gem.* *Bec.* et *Edit.* *Goth.* per se liberi a peccato ²¹⁷⁷ Aliud enim est inauditum *mss.* *Vict.* *Cister.* aliud est enim aliquid inauditum ²¹⁷⁸ Infirmatus desicerat *mss.* infirmaretur ²¹⁷⁹ Aut ab originalis *mss.* et *Edit.* *Goth.* ut ab originali ²¹⁸⁰ Possunt ostendi *mss.* et *Edit.* *Goth.* possint ostendi ²¹⁸¹ Posset peccatores *mss.* posset Deus peccatores ²¹⁸² Ad hanc breviter respondebo *mss.* Ad quod breviter respondeo ²¹⁸³ Praefato opusculo *mss.* *Cister.* *Vict.* saepe fato opusculo ²¹⁸⁴ Et quasi quod *mss.* *Thu.* 546. omit. quod ²¹⁸⁵ Non longe supra *mss.* *Thu.* nunc legem supra ²¹⁸⁶ De illa que corpus *mss.* de illa qua corpus ²¹⁸⁷ Illum liberari *mss.* et *Edit.* *Goth.* illud liberari ²¹⁸⁸ Adæ proximorum *mss.* *Vict.* *Gem.* *Bec.* et *Edit.* *Goth.* Adæ et proximorum ²¹⁸⁹ Et de aliis ut postea *mss.* ut de aliis postea *mss.* *Vict.* 19. aut de aliis peccatis, ut postea ²¹⁹⁰ Conceptione agitur, munditia factum est ut non etc. *mss.* *Vict.* 19. conceptione agitur munditia factum est non etc. ²¹⁹¹ Non minori *mss.* *Vict.* 19. et minori *Edit.* *Goth.* non majori ²¹⁹² Homo esset, probaretur *mss.* *Thu.* 391. homo esse probaretur ²¹⁹³ Pariter irrationaliter *mss.* *Thu.* 546. pariter rationabile ²¹⁹⁴ Videbatur *mss.* *Vict.* 19 videbitur ²¹⁹⁵ Et penam peccati ab illis *mss.* aut penam peccati ab illis

CAPUT XVIII.

Quod de Virgine justa Deus conceptus sit, non necessitate²¹⁹⁷, quasi de peccatrice nasci non posset²¹⁹⁸, sed quia sic decebat.

Quamvis ergo de mundissima Virgine Filius Dei verissime conceptus sit, non tamen hoc ea necessitate factum est, quasi de peccatrice parente justa proles rationabiliter generari per hujusmodi propagationem requiri: sed quia decebat ut illius hominis concepcion de matre purissima fieret. Nempe decens erat, ut ea puritate, qua major sub Deo nequit intelligi, Virgo illa niteret, cui Deus Pater unicum Filium suum²¹⁹⁹, quem de corde²²⁰⁰ suo æqualem sibi genitum, tanquam seipsum²²⁰¹ diligebat, ita dare disponebat, ut naturaliter esset unus idemque communis Dei Patris et Virginis Filius: et quam ipse Filius substantialiter facere sibi matrem eligebat; et de qua Spiritus sanctus volebat, et operatus erat, ut conciperetur et nasceretur ille de quo ipse procedebat²²⁰². Qualiter autem²²⁰³ Virgo ea fæm per fidem ante ipsam conceptionem mundata sit, dixi (lib. II, cap. 16, 17); ubi aliam rationem de hoc ipso, unde agitur hic, reddim.

CAPUT XIX.

Quonodo ista ratio, et altera alibi data concordent et differant.

Quæ duæ rationes²²⁰⁴ intellectui meo videntur ad questionem unaquaque per se sufficere; sed ambæ simul animo vien rationis et decorum actionis querenti copiose sati facere. Et quamvis ad idem tendant, in hoc tamen differunt, quod ista quidem, quam²²⁰⁵ hic protuli, monstrat Deum etiam de peccatricis Virginis substantia, quoniam nusquam est in hominis natura præter voluntatem peccatum, prolem debere justam, imo non nisi justam, nulla ratione repugnante, tali propagatione producere. Illa vero probat quod etiam si in teta Virginis essentia peccatum esset, tamen ad hujusmodi conceptionis munditiam, per fidem munda fieri posset²²⁰⁶. Atque in ista omnis mortis necessitas, et cuiuslibet corruptionis sive laboris ab illo homine²²⁰⁷ aperte excluditur: in illa autem²²⁰⁸ questio oriri de hoc ipso videtur; sed sufficienti ratione, si diligenter

A prospecta fuerit, dissolvitur²²⁰⁹. Quapropter ex utraque palam est quia nihil nisi pia voluntate Dominus noster et redemptor sustinuit in omni us, quæ passus est.

CAPUT XX²²¹⁰.

Quod natus de Virgine, pro originali peccato haberit originalem iustitiam.

Ut mihi videtur, de peccato quidem originali, sicut proposui, sufficienter ostensum est quomodo ad hominem de Virgine conceptum nulla ratione descendere a parentibus potuit; sed potius justus, et beatus²²¹¹ fieri, ratione exigente, debuit. Quamobrem, quoniam²²¹² de justo Patre secundum divinam, et de justa matre secundum humanam natum, justus ab ipsa origine, ut ita dictum sit, natus est; non incongrue pro originali injustitia, quam omnes alii filii Adæ²²¹³ habent, a sua origine iustitiam originalem habere dicendus est.

CAPUT XXI [al. XX].

Quare non potuit habere personalem iustitiam.

At de personali²²¹⁴ iustitia superbum est disputare, quod ad ilium²²¹⁵ non attigerit; quoniam humana natura nunquam in illo sine divina fuit, nec illius anima unquam aggravata contra voluntatem; aut ullo modo impedita est corpore corruptibili. Quæ anima, quoniam ipsa, immo totus ille homo et Verbum Dei Deus, una persona semper existit²²¹⁶, nunquam sine perfecta iustitia, et sapientia, et potestate fuit, quain semper a seipso ille secundura personam, sicut Deus, habuit; licet in naturis humana a divina, quo l²²¹⁷ habuit; accepit²²¹⁸: altiorum autem aliam rationem, quomodo Deus assumpsit hominem de massa peccatrice sine peccato, velut azymum de fermento²²¹⁹, præter istam, quam hic; et illam quam alibi posui (lib. II, cap. 16) esse non nego: quam, si mihi ostensa fuerit, libenter accipio; et meas, si (quod non arbitror) contra veritatem esse potuerint²²²⁰ ostendi, non teneo.

CAPUT XXII [al. XXI]²²²¹.

De quantitate originalis peccati.

Porro peccatum originale nec magis potest esse quam dixi, nec minus: quia²²²² cum infans jam ra-

VARIE LECTIONES.

²¹⁹⁷ Non ex necessitate mss. Vict. Gem. Bec. non necessitate²¹⁹⁸ Non possit mss. Vict. Gem. Bec. S. Mich. Edit. Goth. non posset²¹⁹⁹ Filium suum mss. Vict. Thu. omitt. suum²²⁰⁰ Quem de corde ms. Vict. 19. quem tanquam de corde²²⁰¹ Tanquam seipsum ms. Vict. 19. omitt.²²⁰² Quo procedebat mss. Vict. quo ipse procedebat²²⁰³ Qualiter autem e.c. in ms. Vict. 19. hic incipit Caput 19.²²⁰⁴ Quæ duæ rationes etc. in mss. Thu. 546. hic incipi Caput 19.²²⁰⁵ Ipsa quidem quam ms. Vict. 13. ista questio quam mss. Thu. ista quidem quam²²⁰⁶ Fieri possit mss. fieri posset²²⁰⁷ Ab illo homine ms. Thu. 361. ab illo nomine²²⁰⁸ In illa autem ms. Thu. 546. In illo autem²²⁰⁹ Solvitur mss. dissolvetur ms. Thu. 591. In mss. Thu. continuatur Caput præcedens²²¹⁰ Justus beatus mss. justus et beatus²²¹¹ Quamobrem quoniam etc. in mss. Thu. hic incipit Caput 20.²²¹² Omnes filii Adæ mss. Thu. Gem. Bec. omnes alii filii Adæ²²¹³ At de personali etc. in mss. Gem. Thu. hic incipit Caput 21. sub hoc titulo: Quare non potuit habere personalem iustitiam. At de personali ms. Vict. 19. Et de personali Edit. Goth. Ac de personali²²¹⁴ Quod ad illum ms. Thu. 546. que ad illum²²¹⁵ Semper existit mss. Cister. Vict. S. Mich. et Edit. Goth. semper existit²²¹⁶ A divina quod ms. Thu. 546. a divina natura quo l²²¹⁷ Habuit accepit mss. Cister. Thu. et Edit. Goth. habuit, accepit²²¹⁸ De fermento ms. Cister. Gem. Bec. Vict. 19. S. Mich. Thu. 546. et Edit. Goth. de fermentato²²¹⁹ Veritatem potuerint mss. Cister. Thu. Gem. Bec. S. Mich. et Edit. Goth. veritatem esse potuerint ms. Thu. 546. veritatem esse poterit²²²⁰ Est in mss. Gem. Thu. Cister. Vict. Caput 20.²²²¹ Nec minus quia mss. Vict. Gem. Bec. nec minus quam quia

tionalis est, humana natura non habet in illo justitiam quam accepit in Adam, et quam semper debet habere: neque eam excusat impotensia quia non habet, ut supra iam dictum est (cap. 2). Illud tamen non per omnia tam grave, sicut supra posui, existimo. Nam quoniam²²¹ ad hominem de Virgine conceptum ostendere volebam illud non pertinere; tale illud²²² constitui, cui aliquid non posset²²³ addi: ne, sicut²²⁴ dixi, propter hoc quod investigabam, viderer pondus ejus minorare. De quo quid mihi videatur, breviter nunc aperiam²²⁵. Peccatum Adæ²²⁶ ita in infantes²²⁷ descendere, ut sic puniri pro eo debeant, ac si ipsi singuli illud fecissent personaliter, sicut Adam, non puto, quanvis propter illud factum sit, ut eorum nullus possit nasci sine peccato, quod sequitur damnatio. Cum enim dicit Apostolus quia mors regnabit ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos, qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ (Rom. v, 14): aperte videtur significare quod non illis personaliter imputetur ipsa Adæ prævaricatio, aut aliquid tam magnum; quanvis omnes filios Adæ excepto Virginis filio, peccatores et filios iræ in scriptis suis pronuntiet. Nam cum ait, etiam in eos, qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ: potest sic intelligi, ac si dicat, et iam in eos, qui non tantum peccaverunt, quantum Adam peccavit prævaricando. Et cum ait: lex autem subintravit, ut abundaret delictum (ibid. r, 20), aut intelligimus peccatum²²⁸ ante legem in illis, qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ, minus quam Adæ peccatum: aut si minus non erat²²⁹; abundavit in eis peccatum post legem ultra peccatum Adæ: quod intelligere nequeo, cum illud considero, de cuius pondere et satisfactione²³⁰ in Cur Deus²³¹ homo, quod mihi visum est, sicut jam legisti, exposui (lib. I, cap. 19, 20). Verum est tamen quod nullus ad hoc²³² ad quod homo factus est, et propagatio illi data est, restituitur; nec a malis, in quæ incidit²³³ humana natura, eritur; nisi per satisfactionem illius peccati, per quod in eadem mala ipsa se²³⁴ precipitavit. Dicit aliquis²³⁵: Si non habent singuli peccatum Adæ, quomodo asseris nullum salvari sine

A satisfactione peccati Adæ? Nam qualiter justus Deus exigit ab illis satisfactionem²³⁶ peccati, quod non habent? Ad quo. I dico: Deus non²³⁷ exigit ab ullo peccatore plus quam debet. Sed quoniam nullus potest reddere quantum debet; solus Christus reddit²³⁸ pro omnibus qui salvantur plusquam debent²³⁹: sicut jam in praefato opusculo dixi.

CAPUT XXIII [al. XXI].

Cur et quomodo peccatum descendat in infantes.

Adhuc alio²⁴⁰ quoque modo videndum est ratione peccatum minus sit in infantibus, quam in Adam; cum ab illo in omnes descendat. Per unum enim hominem, quod est per Adam, peccatum intravit in hunc mundum; et per peccatum, mors. Cur autem minus sit, non cognoscitur; si cur, B et quomodo insit, non intelligatur.²⁴¹ Quod quanvis supradictum sit, quantum opus erat ad hoc quod quærebatur; tamen non erit superfluum, si hic breviter²⁴² repetitur. Evidem²⁴³ negari nequit infantes in Adam fuisse, cum peccavit: sed in illo causaliter, sive materialiter²⁴⁴, velut in semine fuerant; in scipsis personaliter sunt, quia in illo fuerant ipsum semen, in se singuli sunt diversæ personæ, in illo non alii ab illo, in se alii quam ille. In illo fuerunt ille, in se sunt ipsi: fuerunt igitur in illo, sed non ipsi; quoniam nondum erant ipsi. Forsitan dicet aliquis²⁴⁵: istud esse quod²⁴⁶ alii homines in Adam fuisse dicuntur, quasi nihil et inane quoddam est, nec est nominandum esse. Dicat ergo²⁴⁷ illud esse, fuisse nihil aut falsum sive vanum, quo fuit Christus secundum seminem in Abraham, in David et in aliis Patribus; et quo omnia; quæ sunt ex semine, fuerunt in seminibus ipsis; et nihil fecisse Deum, cum omnia quæ procreantur ex semine, ipsi fecit prius in seminibus; et dicat nihil, vel vanum aliquid esse hoc, quod si vere non esset, hæc quæ videmus esse non essent. Si enim verum non est ea, quæ natura procreat ex seminibus, in illis prius aliquid fuisse, nullo modo ex ipsis essent. Quod si hoc²⁴⁸ dicere stultissimum est; non falsum²⁴⁹ vel vanum, sed verum et solidum esse fuit, quo fuerunt omnes alii homines in C D Adam: nec fecit Deus inane aliquid, cum eos in illo

VARIE LECTINES.

221 Semper deberet mss. semper debet
222 Tale illud mss. Vict. Thu. tale illud
223 Nec sicut mss. Cister. Vict. Gem. Bec. et Edit. Goth. ne, sicut
224 breviter nunc aperiam m s. Thu. Vict. 49. mihi nunc videatur, breviter aperiam
225 Peccatum Adæ etc. In ms. Thu. 391. hic incipit Caput 25.
226 In ms. Thu. 391. hic incipit Caput 25. sub hoc titulo: Cur et quomodo descendat in infantes.
227 In ms. Gem. et Capit. 25 in ms. Thu. Vict. 49. continuitur Caput precedens
228 In ms. Thu. Vict. si hic breviter
229 Et satisfactione ms. Thu. 546. hic incipit Caput 25. sub hoc titulo: Cur et quomodo descendat in infantes.
230 In ms. Gem. et Capit. 25 in ms. Thu. Vict. 49. continuitur Caput precedens
231 Dicit aliquis²⁴⁰ Habent. Ad quod dico: Deus non mss. Cister. Vict. Thu. Gem. Bec. habent. At Deus non
232 Christus reddit²⁴¹ mss. Christus reddit²⁴² Plusquam debetur mss. plusquam debent²⁴³ Adhuc alio
233 etc. in ms. Vict. 19. et Thu. 546. hic incipit Caput 25. sub hoc titulo: Cur et quomodo descendat in infantes.
234 In ms. Gem. et Capit. 25 in ms. Thu. Vict. 49. continuitur Caput precedens
235 Dicit aliquis²⁴⁴ Di. it aliquis mss. et Edit. Goth. dicit aliquis²⁴⁵ Sive naturaliter mss.
236 et Edit. Goth. sive materialiter²⁴⁶ Di. it aliquis mss. et Edit. Goth. dicit ergo²⁴⁷ Istud esse quo mss.
237 Vict. 49. istud esse quod²⁴⁸ Dicit ergo mss. et Edit. Goth. dicit ergo²⁴⁹ Quod si hoc mss. Thu. Vict.
238 19. quo. si hæc²⁵⁰ Non est falsum mss. Vict. Gem. Bec. Cister. non falsum

239 Nam quoniam mss. Vict. 49. nam quando
240 Gui alius non possit mss. cui aliquid non pos-
241 set²⁵¹ Mihi videatur,
242 breviter aperiam²⁵² Pec-
243 ciatum Adæ in infantes mss. Cister. Gem. Bec.
244 Vict. 19. S. Mich. et Edit. Goth. Adæ in infantes
245 Aut aliud tam mss. aut aliquid tam²⁵³ Aut
246 Non minus erat mss. Vict. minus non erat
247 In Caput Cur Deus²⁵⁴ In Caput Cur
248 Deus mss. in Cur Deus²⁵⁵ Quod nullus ad hoc mss. Thu. quia nullus ad hoc²⁵⁶ In quæ incidit mss.
249 Thu. Cister. in quæ cecidit²⁵⁷ Ipsi se mss. Thu. 546. ipse se²⁵⁸ Dicit aliquis mss. Vict. Thu. Cister.
250 Dicit aliquis²⁵⁹ Habet. Ad quod dico: Deus non mss. Cister. Vict. Thu. Gem. Bec. habent. At Deus non
251 Christus reddit²⁶⁰ mss. Christus reddit²⁶¹ Plusquam debetur mss. plusquam debent²⁶² Adhuc alio
252 etc. in ms. Vict. 19. et Thu. 546. hic incipit Caput 25. sub hoc titulo: Cur et quomodo descendat in infantes.
253 In ms. Gem. et Capit. 25 in ms. Thu. Vict. 49. continuitur Caput precedens
254 Dicit aliquis²⁶³ Si hoc breviter
255 Dicit aliquis mss. et Edit. Goth. dicit aliquis²⁶⁴ Sive naturaliter mss.
256 et Edit. Goth. sive materialiter²⁶⁵ Di. it aliquis mss. et Edit. Goth. dicit ergo²⁶⁶ Istud esse quo mss.
257 Vict. 49. istud esse quod²⁶⁷ Dicit ergo mss. et Edit. Goth. dicit ergo²⁶⁸ Quod si hoc mss. Thu. Vict.
258 19. quo. si hæc²⁶⁹ Non est falsum mss. Vict. Gem. Bec. Cister. non falsum

fecit esse; sed sicut dictum est, in illo fuerunt non alii ab illo, et ideo longe aliter, quam sunt in seipsis. Verum quamvis constet eos omnes in illo ²²²³ fuisse; solus tamen Filius Virginis valle diverso modo ab aliis in illo fuit. Omnes quippe alii sic fuerunt in illo, ut per naturam propagandi, quae potestati et voluntati ejus subdita erat, de illo essent: solus vero iste non sic in eo fuit, ut per naturam aut voluntatem ejus de illo fieret (*id est* quantum ad alios), de aliis enim acceperat ²²²⁴. Adam, quando peccavit, ut esset hoc de quo illi futuri erant, et ut de illo essent ²²²⁵ (*id est* quantum ad istum): de isto vero, ut esset hoc, unde fatus erat; non autem ut de illo esset ²²²⁶, quia non erat in ejus ²²²⁷ potestate, ut de illo propagaretur. Sed nec in potestate ejus erat ut de alia essentia, aut de nihilo fieret. Quare non erat in eo, ut hic aliquo modo esset. Nam nec in potestate naturae, nec in potestate voluntatis ejus erat, ut esset quoquo modo. Erat tamen in eo natura, de qua propagandus erat, non ejus, sed Dei potestate. Nam etsi usque ad Virginem matrem in parentibus et voluntas seminavit, et natura germinavit, ut ipsa Virgo partum naturali, partim voluntario cursu ad suum esse ab Adam produceretur ²²²⁸, sicut omnes alii, in illa tamen nec voluntas creature prolem seminavit, ne natura germinavit; sed Spiritus sanctus et virtus Altissimi de Virgine muliere virum mirabiliter procreavit ²²²⁹. De aliis ergo erat in Adam, id est in ejus potestate, ut de illo essent; de isto vero non erat in illo, ut aliquo modo esset: sicut non erat in limo, unde vir primus ²²³⁰ factus est, ut de illo esset mirabiliter; neque in viro, ut Eva de illo, quemadmodum facta est, esset. Sed nec in aliquo eorum, in quibus fuit ab Adam usque ad Mariam, erat, ut esset; fuit tamen in illis, quia erat in eis, unde ipse assumendus erat; quemadmodum erat in limo, unde primus homo factus est, et in eo unde Eva facta est, non voluntate creature ²²³¹ aut potestate, sed sola divina virtute: sed iste tanto mirabilius et majori gratia; quanto illi puri homines, hic homo Deus factus est. Valde itaque diverso modo iste erat in Adam, quando peccavit; quam erant illi, qui voluntario et naturali cursu procreantur. Illos ergo quo-

A dāmno lo facit Adam ²²³², quos p r: ceptam protestant humana voluntas seminando, et natura germinando procreant ²²³³; Iste n̄ vero iōnisi ²²³⁴ Deus fecit, quamvis de Adam: quia non per Adam, sed per se, velut de suo. Quid ergo convenientius ad ostendendum magnitudinem bonitatis D̄e, et ad plenitudinem ²²³⁵ gratiae quam Adae ²²³⁶ concedebat; quam ut quorum ²²³⁷ esse in illius potestate sic erat; ut quod ille naturaliter erat, hoc illi per illum essent: ita quoque in ejus esset arbitrii libertate, ut qualis erat ipse justitia ²²³⁸ ei felicitate, tales eod propagaret? Hoc igitur illi datum est. Quoniam itaque in tantæ gratiae celsitudine positus bona, quæ sibi et ²²³⁹ illis servanda acceperat, sponte deseruit: idcirco filii perdiderunt quod pater illis ²²³⁰ cum servando dare posset, non servando abstulit. Haec mihi sufficere videtur ²²³¹ ratio, cur ad infantes peccatum et mala descendant Adæ; si diligenter, remota nostra voluntate, quæ saepe et multum impedit mentem ab intellectu rectitudinis, ipsa plura justitia consideretur. Qualiter autem peccatum idem mihi videatur ad eos descendere, paucis expediam. Est peccatum a natura, ut dixi (cap. 1): et est peccatum a persona. Itaque quod est a persona, potest dici personale; quod autem a natura, naturale, quod dicitur originale: et sicut personale transit ad naturam; ita naturale ad personam hoc modo. Quod Adam ²²³² comedebat, hoc natura exigebat; quia ut hoc exigeret, sic ²²³³ creata erat. Quod vero de ligno vettio comedit, non hoc voluntas ²²³⁴ naturalis sed personalis, hoc est propria ²²³⁵ fecit: quod tamen egit persona, non fecit sine natura. Persona enim erat, quod dicebatur Adam; natura, quod homo: fecit igitur persona peccatricem natrnam, quia cum Adam ²²³⁶ peccavit, homo peccavit. Si quidem non quia homo erat, ut vetitum presumeret impulsus est: sed propria voluntate, quam non exigit ²²³⁷ natura, sed persona concepit, attractus est. Similiter fit in infantibus econverso. Nempe, quod in illis non est justitia, quam debent habere, non hoc fecit illorum voluntas personalis, sicut in Adam; sed egestas naturalis, quam ipsa natura accepit ab Adam. In Adam namque, extra quem de illa nihil erat, est nudata justitia quæ m habebat: et

B

C

D

VARIAE LECTIONES.

²²³² Eos in illo omnes mss. et Edit. Goth. De aliis enim acceperat ²²³³ Et ut de illo esset mss. Gem. Bec. Vict. 19. S. Mich. et Edit. Goth. et ut de illo essent ²²³⁴ Non autem ut de illo esset, ms. Vict. 19. non autem ut de illo essent ²²³⁵ Non erat in illa mss. Vict. 19. S. Mich. Gem. Bec. et Edit. Goth. non erat in ejus ²²³⁶ Producerent mss. et Edit. Got. produceretur ²²³⁷ Procreavit mss. propagavit ²²³⁸ Unde vir primus mss. Thu. unde primus homo factus ²²³⁹ Non in voluntate creature mss. et Edit. Goth. non voluntate creature ²²⁴⁰ Facit Adam Ed. Goth. et Ven. fecit Adam ²²⁴¹ Germinando procreat mss. germinando procreant. Edit. Goth. germinando procreavit ²²⁴² Iste n̄ vero non mss. Bec. Justum vero non ²²⁴³ Ad plenitudinem Edit. Goth. omit. ad ²²⁴⁴ Gratia Adæ mss. et Edit. Goth. gratia quam Adæ ²²⁴⁵ Quam ut quorum mss. Thu. ut quorum ²²⁴⁶ Ipse in justitia mss. Cister. Thu. Vict. Gem. Bec. omitt. in ²²⁴⁷ Quæ bona sibi et mss. Vict. Gem. Bec. et Edit. Goth. bona quæ sibi et ²²⁴⁸ Quæ Pater illis etc. mss. quod Pater illis etc. mss. Thu. quod Pater cum servando illis dare posset, illis non servando abstulit. ²²⁴⁹ Sufficere videtur mss. Thu. Vict. Cister. sufficiens videtur ²²⁵⁰ Quod Adam mss. Gem. Bec. quod apud Adam ²²⁵¹ Ut haec exigeret sic mss. Vict. et Edit. Goth. ut hoc exigeret sic mss. Thu. Cister. ita ut hoc exigeret, creata mss. S. Mich. ita ut haec exigeret, creata ²²⁵² Non haec voluntas mss. et Edit. Goth. non hoc voluntas ²²⁵³ Personalis Adæ propria mss. et Edit. Goth. personalis, id est propria ²²⁵⁴ Quia ibi Adam mss. et Edit. Goth. quia cum Adam ²²⁵⁵ Quam nou exigit mss. Vict. 19. quoniam non egit Edit. Goth. (quod non exigit)

ea semper nisi adjuta caret²⁴⁷⁸ hac ratione, quia natura subsistit in personis et personæ non sunt sine natura, facit²⁴⁷⁹ natura personas infantium peccatrices. Sic spoliavit persona naturam bono justitiae in Adam: et natura egens facta omnes personas, quas ipsa de se procreat, eadem egestate peccatrices et injustas facit. Hoc modo transit peccatum Adæ personale in omnes²⁴⁸⁰ qui de illo naturaliter propagantur, et est in illis originale sive naturale. Unde patet²⁴⁸¹ magnam esse distantiam inter peccatum Adæ et peccatum eorum, quia ille peccavit propria voluntate; illi naturali peccant necessitate, quam propria et personalis meruit illius voluntas. Sed cum nemo dubitet²⁴⁸² quia par poena non sequatur²⁴⁸³ imparia peccata, in hoc tamen similis est et personalis et originalis peccati damnatio, quia nullus admittitur ad regnum Dei, ad quod factus est homo, nisi per mortem Christi, sine qua²⁴⁸⁴ non redditur quod pro Adæ peccato debetur, quamvis non omnes pariter in inferno torqueri mereantur. Nam post diem judicil nullus erit angelus aut homo, nisi aut in regno Dei, aut in inferno. Ita igitur et peccatum 105 infantium minus est quam peccatum Adæ; et nullus tamen sine illa universalis satisfactione salvatur, per quam et magnum²⁴⁸⁵ et parvum dimittitur peccatum. Cur autem non sit sine illa²⁴⁸⁶ morte, et quomodo per illam sit salus hominum, in prefato libro, sicut Deus mihi dedit, quæsivi et dixi.

CAPUT XXIV [al., XXIII]²⁴⁸⁷.

Quod peccata parentum post Adam non computentur in originali peccato filiorum.

Parentum vero proximorum peccata ad originale peccatum non æstimo pertinere: quippe si Adam nequivisset ad eos, quos generatus erat, justitiam suam perducere²⁴⁸⁸, nequaquam posset eis suam injustitiam transmittere. Quare, quoniam nullus post Adam filii suis quivit justitiam suam servare, nullam video rationem cur proximorum parentum peccata filiorum debeant animabus imputari. Denique nulli dubium est quod infantes nullam servant rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem. In hoc ergo sunt omnes pariter injusti, quia nullam habent, quam omnis homo habere debet, justitiam. Haec nuditas justitiae descendit ad omnes ab Adam, in quo humana natura se spoliavit eadem justitia.

VARIÆ LECTIONES.

²⁴⁷⁸ Adjuta careret mss. Vict. Thu. Gem. Bec. et edit. Goth. adjuta caret²⁴⁷⁹ Fecit natura mss. Vict. Gem. Bec. et edit. Goth. facit natura²⁴⁸⁰ Personale in omnes ms. Vict. 19 personaliter in omnes²⁴⁸¹ Verum patet ms. Vict. 19 unde patet²⁴⁸² Nein dubitat mss. Thu. Vict. Gem. Bec. et edit. Goth. nemo dubitet²⁴⁸³ Non sequetur mss. et editio Gothica non sequatur²⁴⁸⁴ Christi, sine quo mss. Vict. Gem. Bec. S. Mich. et edit. Goth. Christi, sine qua²⁴⁸⁵ Per quam magnum ms. Vict. 19 per quam et magnum²⁴⁸⁶ Sine ulla ms. Vict. 19 et edit. Goth. sine illa²⁴⁸⁷ Est in mss. Vict. 19 et Thu. 546 caput 24²⁴⁸⁸ Suam producere ms. Vict. 19 et edit. Goth. suam perducere²⁴⁸⁹ Illo bono mss. Cister. Thu. Vict. Gem. Bec. et edit. Goth. illo dono²⁴⁹⁰ Plus itaque mss. Vict. plus utique²⁴⁹¹ Datur aliquo mss. datur aliqua edit. Goth. datur quasi²⁴⁹² At ubi nulla justitia mss. et edit. Goth. At ubi nulla justitia mss. S. Mich. at ubi nulla est injustitia ms. Vict. 19 aut ubi nulla est justitia²⁴⁹³ Aliquam inventire injustitiam mss. Vict. Gem. Bec. et edit. Goth. aliquam ponit justitiam²⁴⁹⁴ Dicuntur justitiam mss. dicuntur injustitiam²⁴⁹⁵ Dare possent mss. Cister. dare possint²⁴⁹⁶ Quam infantes justorum mss. quam infantes injustorum²⁴⁹⁷ Aliquo suo ms. Vict. 19 omit. suo²⁴⁹⁸ Precedente gratia mss. edit. Goth. præveniente gratia²⁴⁹⁹ Et justorum infantes mss. et edit. Goth. et iustorum et injustorum infantes

nequeant ostendi, mox ut animam habent, alius alio magis vel minus ²²⁰⁰ velle quod debent, aut quod non debent ²²⁰¹; nemo potest probare quod in infantibus alius alio nascatur justior vel injustior. Pariter ergo nec justi sua justitia reddere videntur in suis infantibus originalem injustitiam leviorem, nec injusti in suis sua injustitia graviorem. Quapropter si parentes injusti nec numero, nec magnitudine queant originale peccatum suis infantibus suo peccato augere, videtur mili peccata parentum, post Adam, in infantum merita bona parentum, filiis multa et magna beneficia corporis et animae impendi, et propter peccata parentum filios et nepotes usque in tertiam et quartam generationem, et forsitan ultra, diversis tribulationibus in hac vita flagellari, et ea perdere bona etiam in anima, quæ forsitan per illos consequerentur, si justi essent; quorum exempla nimis longum est hic inserere. Sed dico peccatum originale in omnibus infantibus conceptis naturaliter æquale esse: sicut peccatum Adæ, quod est causa cur nascantur in illo, ad omnes pertinet æqualiter.

CAPUT XXV [al., XXIV].

Quomodo peccata ²²⁰² parentum noceant animabus filiorum.

Si autem peccata parentum aliquando nocent animabus filiorum, hoc modo potius fieri existimo, non quod ea illis Deus imputet, aut quod eos in aliqua delicta propter parentes inducat, sed quoniam sicut sepe ²²⁰³ meritis parentum, filios justorum a peccatis eruit, ita filios justorum eorum meritis, in suis aliquando derelinquit. Quoniam enim nemo liber est a peccato, nisi Deo liberante, cum non liber, dicitur inducere, et cum non emollit, indurare. Namque satis videtur susceptibilius ²²⁰⁴, quod Deus animam ²²⁰⁵ peccatricem, cui nihil preter poenam debet, propter parentum peccata in suis dimittat peccatis, ut pro ipsis puniatur, quam quod eam alienis oneret, ut pro eis torqueatur. Ita igitur sine repugnancia et originale peccatum est idem in omnibus, et filius non portabit iniquitatem patris, et unusquisque onus suum portabit et recipiet, prout gessit in corpore sive bonum, sive malum, et reddit Deus peccata parentum filii in tertiam et quartam generationem, etiam si hoc sit in anima; et quidquid aliud legitur, quod animabus filiorum peccata paren-

A tum nocere significare ²²⁰⁶ videtur. Quippe non moritur ²²⁰⁷ anima filii peccato patris, sed suo; nec portat quis iniquitatem patris, cum in sua relinquit, sed suam; nec onus alienum, sed suum; nec recipit prout pater, sed prout ipse gessit in corpore. Sed quoniam, propter peccata parentum, a suis malis non est liberatus, ea quæ portat eisdem peccatis parentum imputantur.

CAPUT XXVI [al., XXV] ²²⁰⁸.

Quomodo tamen nullus portet peccatum patris, sed suum.

At si objicitur quia omnes qui non salvantur per fidem, quæ est in Christum ²²⁰⁹, portant iniquitatem et onus Adæ, ut per hoc velit probare infantes, aut aliorum quoque parentum iniquitates similiter debere portare, aut illius non debere, consideret diligenter quia non portant infantes peccatum ²²¹⁰ Adæ, sed suum. Nam aliud fuit peccatum Adæ, aliud est peccatum infantum ²²¹¹; quia differunt, ut dictum est: illud enim fuit causa, istud est effectus; Adam caruit debita justitia, non quia alius, sed quia ipse ²²¹² deseruit. Infantes carent ea, non quoniam ipsi, sed quoniam alius ²²¹³ dereliquit. Non est ergo idem peccatum Adæ et infantum. Et cum dicit apostolus quod supra posui: *Quia mors regnavit ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ* (*Rom. v, 16*), sicut significat infantium minus esse quam Adæ peccatum: ita aperte monstrat ²²¹⁴ aliud esse. Quapropter cum damnatur infans pro peccato originali, damnatur **106** non pro peccato Adæ, sed pro suo. Nam si ipse non haberet suum peccatum, non damnaretur. Ita ergo non portat iniquitatem Adæ, sed suam, quamvis ideo dicatur portare, quia iniquitas illius peccati, istius causa fuit. Haec autem causa, quæ fuit in Adam, ut infantes in peccato nascantur, non est in aliis parentibus, quia non habet in eis humana natura potestatem, quemadmodum dixi, ut filii justi propagentur. Quare non ita sequitur ut pro peccato illorum sit in infantibus peccatum, sicut pro peccato Adæ.

CAPUT XXVII [al., XXVI] ²²¹⁵.

Quid sit originale peccatum, et quod in omnibus sit æquale.

D Originale igitur peccatum non aliud intelligi, quam quod est in infante, mox ut animam habet

VARIÆ LECTIONES.

²²⁰⁰ Majus vel minus *mss.* *Cister.* *Vict.* *Thu.* et *edit.* *Goth.* magis vel minus *mss.* *Gem.* *Bac.* plus vel minus. ²²⁰¹ Velle quod debet aut quod non debet *mss.* velle quod debent aut quod non debent ²²⁰² *Est in mss.* *Vict.* *Thu.* et *edit.* *Goth.* Peccata etc. *mss.* *Vict.* Quomodo noceant (peccata parentum) animabus eorum (filiorum) ²²⁰³ Sed sicut sepe *mss.* *Vict.* *Bec.* *Gem.* se l quoniam sepe *mss.* *Vict.* 19 *Thu.* *S. Mich.* et *edit.* *Goth.* sed quoniam sicut sepe ²²⁰⁴ Susceptibilibus *ms.* *Vict.* 19 susceptibus suis ²²⁰⁵ Quod animam *mss.* quod Deus animam ²²⁰⁶ Imputari peccata parentum significare *mss.* *Cister.* *Vict.* *Bec.* *Gem.* *S. Mich.* peccata parentum nocere significare ²²⁰⁷ Quippe non moriuntur etc. in *ms.* *Thu.* 391 *hic incipit caput 26* ²²⁰⁸ *Est in mss.* *Vict.* et *Thu.* 546, et *edit.* *Goth.* caput 26 sub hoc titulo: Quomodo tamen nullus portat peccatum patris, sed suum ²²⁰⁹ Quæ est in Christo *mss.* *Vict.* *Gem.* *Bec.* *Cister.* quæ est in Christiani ²²¹⁰ Non portant peccatum *mss.* et *edit.* *Goth.* non portant infantes peccatum ²²¹¹ Aliud infantum *mss.* et aliud est peccatum infantum ²²¹² Non quam alius, sed quan ipse *mss.* non quia alius, sed quia ipse ²²¹³ Carent ea, non quam ipsi, sed quam alius *mss.* carent, non quoniam ipsi sed quoniam alius *mss.* *Cister.* carent, non quam ipsi, sed quam.. alius ²²¹⁴ Aperte monstratur *mss.* et *edit.* *Goth.* aperte monstrat ²²¹⁵ *Est in mss.* *Vict.* *Thu.* et *edit.* *Goth.* caput 27 sub hoc titulo: Quid si originale peccatum; et quod in omnibus sit æquale

rationalem; quidquid prius in corpore nondum sic animato factum sit (ut aliqua membrorum corruptio) vel post ²²¹⁶ sive in anima, sive in corpore, futurum sit. Quod propter predictas ²²¹⁷ æstimatio rationes in omnibus infantibus naturaliter propagatis esse æquale ²²¹⁸, et omnes qui in illo solo moriuntur æqualiter damnari. Siquidem quidquid peccati super illud additur in homine, personale ²²¹⁹ est: et sicut persona, propter naturam, peccatrix nascitur, ita natura per personam ²²²⁰ magis peccatrix redditur, quia cum peccat persona quælibet, peccat homo. Hoc peccatum, quod originale dico, aliud intelligere nequo in eisdem infantibus, nisi ipsam quam ²²²¹ supra posui, factam per inobedientiam Adæ justitiae debitæ nuditatem, per quin omnes filii sunt iræ, quoniam et naturam accusat spontanea, quam fecit in Adam, justitiae desertio; nec personas excusat, ut dictum est (cap. 2), recuperandi impotentia, quam comitatur beatitudinis quoque nuditas, ut sicut sunt sine omni iustitia, ita sint absque omni beatitudine: per quas duas nuditates in hujus vita exsilio expositi sunt ²²²², et patentes ²²²³ peccatis et miseriis incessanter ubique occurrentibus, et undique irruentibus, nisi quantum divina defenduntur dispositione.

CAPUT XXVIII [al., XXVII] ²²²⁴.

Contra illos qui non putant infantes debere damnari.

Sunt quorum animus infantes debere damnari, qui sine baptismo moriuntur, ob solam injustitiam quam dixi, non vult accipere ²²²⁵: quoniam nullus homo judicat eos reprehendendo de peccato alienæ personæ, et quia nondum sunt justi et intelligentes in tali æstate, nec putant Deum districtius innocentes debere judicare, quam judicent homines. Quibus dicendum est quod aliter Deus ²²²⁶ erga infantes exigit quid debeant agere, aliter homo. Nam homo non debet exigere a natura quod ipse non dedit, et quod sibi non debetur. Nec juste redarguit homo hominem cum culpa nasci, sine qua ipse non nascitur, et de qua non nisi per alium sanatur. Deus vero recte exigit a natura quod dedit ei, et quod sibi juste debetur. Sed et hoc judicium, quo infantes damnantur, non est alienum multum, si consideretur, ab hominum judicio. Si quis enim vir et uxor ejus, ad magnam quamdam dignitatem et

A possessionem nullo suo merito, sed grata sola proiecti, sinnū crimen grave inexcusabiliter committunt, et pro eo juste dejiciuntur, et in servitatem rediguntur, quis dicet filios, quos post damnationem generant, eidem non debere subjacere servituti, sed potius ad bona quæ parentes juste perdiderunt, gratis oportere restituī? Tales sunt primi parentes, et filii eorum, quos juste pro culpa sua de beatitudine in miseriam damnati, in eodem generant exsilio. De similibus itaque sinnile debet esse judicium, sed de illis tanto districtius quanto delictum ²²²⁷ eorum probari potest improbabilius ²²²⁸. Denique omnis homo, aut salvatur, aut damnatur: omnis autem homo qui salvatur, ad regnum cœlorum admittitur, et omnis qui damnatur, ab eo excluditur. Qui vero admittitur, provehitur ad similitudinem angelorum, in quibus nullum unquam fuit aut erit peccatum, quod fieri nequit, quandiu est in eo aliqua macula peccati. Impossibile itaque est aliquem hominem cum aliquo, quamvis parvo, peccato ²²²⁹, salvari. Quare si, quod dixi ²²²⁶, originale peccatum est aliquod peccatum, necesse est omnem hominem in eo natum, illo ²²²¹ non dimisso, damnari.

CAPUT XXIX [al., XXVIII] ²²²⁶.

Quomodo impotentia habendi justitiam excusat eos post baptismum.

Dixi impotentiam habendi justitiam non excusare injustitiam infantium. Quærer ergo ²²²⁶ aliquis forsitan dicens: si in infante ²²²⁶ peccatum, id est injustitia, est ante baptismum; nec excusatur impotentia habendi justitiam, sicut dicas, et in baptismō non remittitur peccatum, nisi quod prius erat: cum post baptismum sit sine justitia, quandiu infans est, nec intelligere potest justitiam quam servet (siquidem justitia est rectitudo voluntatis propter se servata); quomodo non est injustus, etiam postquam baptizatus est? Si ergo baptizatus moritur in infantia, non statim post baptismā, cum penitente nondum scit, quoniam non habet debitam justitiam nec excusatur impotentia, injustus transit de hac vita, sicut faceret ante baptismum, nec ad regnum admittitur: quod catholica non tenet Ecclesia. Quod si in baptismō peccatum in infantia futurum remittitur infantibus, cur non ei illa quæ in sequenti flunt æstate? Ad

VARIE LECTIONES.

²²¹⁶ Ut est aliqua membrorum corruptio, vel post ms. Gem. ut aliqua membrorum corruptio, ut post ²²¹⁷ Quapropter predictas mss. Thu. Vict. 3 et edit. Goth. quod propter predictas mss. Vict. 9, et ⁴⁹ quod propter præter predictas ²²¹⁷ Esse æquales mss. Vict. Thu. et edit. Got. esse æquale ²²¹⁸ Additur personale mss. et edit. Goth. additur in homine, personale ²²¹⁹ Propter personam mss. et editio Gothica per personam ²²²⁰ Nisi ipsam quam ms. Vict. 3 nisi ipsa quam ms. Vict. 43 nisi per ipsam quam ²²²¹ Positi sunt mss. expositi sunt ²²²² Et parentes ms. Cister. et patentes ²²²³ Est in mss. Vict. Thu. caput 28 sub hoc titulo: Contra illos omnes qui non putant infantes debere damnari mss. Bec. Gem. Contra eos qui putant infantes non debere damnari ms. S. Mich. et edit. Goth. Contra illos qui non putant infantes debere damnari ²²²⁴ Vult accipere mss. et edit. Goth. non vult accipere ²²²⁵ Quia aliter Deus mss. Vict. 49 qualiter Deus ms. Thu. 391 quod aliter Deus erga infantes exigit quod debeant agere, aliter homo. ²²²⁶ Quantum delictum mss. Vict. Gem. Bec. et edit. Goth. quanto delictum ²²²⁷ Improperabilis mss. improbabilius ²²²⁸ Quamvis pro uno peccato mss. et Edit. Goth. quamvis parvo peccato ²²²⁹ Si quod dixit mss. et edit. Goth. si quod dixi ²²²¹ Natum, in illo mss. natum, illo ²²²² Est in mss. Vict. Thu. Gem. Bec. et edit. Goth. caput 29 sub hoc titulo: Quomodo impotentia habendi justitiam excusat nos (infantes) post baptismum ²²²³ Quærer ergo ms. Thu. 546 omit. ergo ²²²⁴ Si infantis mss. si in infantie

quod respondeo quod in baptismo peccata penitus quæ ante baptismum erant deleantur. Quapropter originalis impotensia justitiam habendi, jam baptizatis non imputatur ad peccatum, sicut prius. Quemadmodum igitur impotensia habendi justitiam prius excusare non poterat absentiam justitiae, quoniam ipsa erat in culpa: sic post baptismum illum omnino excusat, quia remanet sine omni culpa. Unde sit ut justitia quæ ante baptismum debetur ab infantibus sine omni excusatione post baptismum ab illis non exigatur, quasi ex debito. Quandiu ergo sola originali impotensia non habent

A justitiam, non sunt injusti, quoniam non est in eis absentia debitæ justitiae. Non enim est debitum quod sine omni culpa est impossibile. Quare si sic moriuntur qui non sunt injusti, non damnantur, sed et justitia Christi qui se dedit pro illis, et justitia fidei matris Ecclesiæ quæ pro illis credit, quasi justi salvantur. Hæc breviter de originali peccato, pro capacitate intellectus mei, non tamen affirmando quam conjectando dixi, donec mihi Deus melius aliquo modo revelet. Si cui vero aliter visum fuerit, nullius respicio sententiam, si vera probari poterit.

107 DECLARATIO CUJUSDAM IN EUMDEM LIBRUM.

Quidam quod hic dicitur (*supra, cap. 7*), scilicet in semine quo concipitur homo, non magis esse culpam aliquam, vel originalem, vel actualiem, quam est in sputo vel sanguine, si quis mala voluntate expnatur, aut de sanguine suo aliquid emittat, reprehendunt; falsum esse ex hoc astruentes, quod in ipso semine sit quidam fomes peccati et corruptionis naturæ humanae, et inde origo peccati originalis. Sed si ab eis queratur quid appellant somitem peccati qui [*al.*, quod] in illo sit, et corruptionem naturæ; non video quid respondere possint de ratione: nulla enim res ratione carent, vel ad peccatum incitare potest, vel ad virtutem, ut ait Ambrosius de sacram., serm. primo. Iudeus urceos baptizat et calices, quasi insensibilia vel culpam possint habere, vel gratiam. Quod igitur nec culpam potest habere nec laudem, non potest fomes esse peccati, vel virtutis. Tale est semen quo concipitur homo, cum sit insensibile; ergo insensibile semen illud, cum in eo non sit nec esse culpa possit, nec est, nec esse potest fomes peccati. Quod autem in eo ipso sit causa corruptionis humanae naturæ, non videtur; si vocant corruptionem eam quæ de peccato processit, et cum peccato inest. Est enim quedam naturæ nostræ corruptio, quæ de peccato quidem processit; sed cum peccato inest aliquando, aliquando enim peccato non inest corruptio illa, quæ tantummodo poena est, et non peccatum, ut morbi corporum nostrorum, et aliae incommunitates, et mors ipsa: quæ corruptio sine peccato sicut in corpore Christi, et sine peccato mortali est in sanctis hominibus in hac vita, eadem cum peccato inest peccatoribus. Hæc corruptio non habet causam in semine, nec ex semine, licet pertranseat in omnes qui gignuntur paterno semine. Sed cum sit poena peccati, habet causam in peccato primi parentis, propter quod inficta est non semini insensibili, sed eis qui sentire et sustinere debent molestiam afflictionis. De hac autem corruptione oritur quedam alia corruptio, quæ in semine quidem est, non autem a semine causam habet, ut cum de morbidis parentibus semen morbidum formatur in morbadam prolem, de qua medici considerant: sed in hac nec culpa est originalis nec actualis. Et de hac non puto eos dicere. Si autem vocant corruptionem ipsum peccatum, quoniam quedam potest dici corruptio virtutis; ea longe [*al.*, alia est]

B est a predicto semine: ut præmissa Ambrosii docet auctoritas. Quid ergo appellant somitem peccati, vel corruptionem naturæ, quæ est in semine? Forte dicere volent quod hæc auctoritas vera sit, sed de seminibus ex quibus homines sint, sic vera esse non possit: sicut etiam ab Ambrosio de illis dictum non fuerit. Nam quod in tali semine sit peccatum ostendit Augustinus in secundo libro (cap. 8) de nuptiis et concupiscentia. Natura seminis [*al.*, hominis], inquit, habet anctorem Deum, in qua ex vito inobedientie trahitur originale peccatum. Nam si semen ipsum nullum habet vitium, quid est quod scriptum est in libro Sapientie? Non ignorans quoniam nequam est eorum natio, et naturalis malitia ipsorum, et quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum (Sap. xii, 10). Semen enim erat maledictum ab initio. Nempe de quibusunque dicat ista, de hominibus dicit. Quoniam est ergo cuiuslibet hominis malitia naturalis, et semen maledictum ab initio nisi ad illud respiciatur: quod per unum hominem peccatum in mundum, et per peccatum mors (Rom. v): et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt. Cuius autem hominis cogitatio non potest mutari in perpetuum? nisi quia per seipsam non potest, nisi gratia divina subveniat: qua non subveniente quid sunt homines, nisi quod ait Petrus apostolus (cap. ii, 42), velut muta animalia procreata naturaliter in captivitatem, in interitum? Hæc Augustinus. Ecce, aiunt, habetis in hac auctoritate, culpam esse in semine. Eis ergo, qui hæc pretendunt, respondemus: Primo, dicant unde ostendere possint Augustinum sensisse hoc [*al.*, his] de ipso semine, quo homo seminatur. Semen enim aquivoce dicitur, et de eo quod est causa, et de eo quod est ex causa, ut illud: Semen Abraham sumus (Joan. viii, 33). Juxta quem modum, semen maledictum est, id est illi sunt maledicti, qui sunt de semine vel generatione in malitia perseverantium, si ipsi sunt in eodem perseverantes. Non ita est, aiunt. Dicit enim hoc manifeste Augustinus quoniam est cuiuslibet hominis malitia naturalis, et semen maledictum ab initio. Cuiuslibet, inquit, hominis malitia naturalis, et semen maledictum ab initio. Sicut enim cuiuslibet hominis malitia est naturalis: ita cuiuslibet hominis semen maledictum. Dicimus quia

VARIÆ LECTIONES.

²²² Igitur impotensia habendi justitiam, prius excusare non *mss.* et *edit.* Goth. igitur excusare prius non poterat absentiam justitiae *ms.* *Thuau.* 391 igitur prius excusare non poterat absentiam justitiae ²²³ Quoniam ipsa *ms.* *Vict.* 19 quando ipse ²²⁴ Omnia excusat *ms.* *Thu.* 394 omnino excusat ²²⁵ Ab *ihis* non exigatur *ms.* *Thu.* 391 omit. non ²²⁶ Quare sic moriuntur *mss.* Quare si sic moriuntur ²²⁷ Aliquando melius revelet *mss.* *Vict.* *Bec.* *Gem.* *Thu.* *uelius* aliquo modo revelet ²²⁸ *Ms.* *S. Mich.* Explicit Liber de Concep^tu Virginali *ms.* *Vict.* 3 Explicit Liber Anselmi Cantuariensis archiepiscopi, de Concep^tu Virginali, et Originali peccato. *Ms.* *Thuau.* 391 Explicit Liber de Concep^tu Virginali, et de peccato Originali, domini Anselmi *ms.* *Thuau.* 546 Explicit Liber Anselmi Cantuarie archiepiscopi, de Concep^tu Virginali. *Ms.* *Cister.* Explicit Liber Anselmi Cantuar. archiepiscopi, de Originali peccato. *Declaratio* quæ sequitur non existat in præfatis *mss.*

non valet hoc zērgma, id est repetitio, a superiori; nec ipse Augustinus eam repetitionem fecit. Quare non cogimur consentire eam facientibus, sed sic dicimus: cuiuslibet hominis malitia est naturalis, et ipse est semen maledictum; non ejus semen maledictum, quia in eo non est peccatum. Vel possumus figurative dicere ipsum semen maledictum esse pro eo, quod ex eo erunt qui maledicti erunt; juxta illud: *Maledicta terra in operibus tuis* (*Gen. iii, 17*), id est opera tua in terra: Non enim terra maledicta est, cum ipsa alibi dicatur sancta, licet eam peccatores operentur; ut, *locus in quo stas terra sancta est* (*Exod. iii, 5*), alioquin ea:em et maledicta, et sancta esset. Sic semen maledictum, quia maledicti qui ex semine. Juxta quem modum Anselmus noster optime et vere exponit illam auctoritatem Job de immundo semine, quod tamen in se neque immunidum est, neque maledictum. Iuno, inquit, de semine, quod est materia carnis humanae, videtur dicere Augustinus, dum sie incipit: *Nam si semen ipsum nullum habet vitium*: ad quid enim fieret relatio per ipsum. Non enim processit [al., processit sermone] sermo nisi de semine? Sed s. epe fit per hoc pronomen non relatio, sed proprietatis quedam expressio ejus rei, quae in causa dicti est? ut etiam Palladius de rusticatione incipit: Pars prima est prudenter, ipsam, cui precepturus est, estimare personam. Nulla igitur per ipsam fit relatio, sed proprietatis ejus que in persona est expressio; ac si dicat ipsam personam, id est virtutem, vel scientiam, vel dignitatem, vel artem, vel professionem personæ, vel tale quid ejus. Sic et hic accipitur, ipsum, cum de semine agitur, quasi dicit: Ipsum semen, id est ratio seminis ea est ut non sine virtute sit. Nam si non in virtute est, si nullum habet vitium, quid est quod scriptum est? etc. Adhuc [al., Ad hoc] respondemus: Quidquid sit de relatione, vel de proprietatis expressione per hoc pronomen, ipsum, in semine nullum esse peccatum probat Augustinus, aliam quæstionem faciens Hieron. de origine animæ dicentes quod quotidie Deus creat novas animas. Quod Augustinus recipiens, nec improbans, querens autem quid Hieronymus respondent objectis, quæstionem talem facit ei in epistola de origine animæ. Si anima hujus infantilium recens natu insinuando creata est, et creando infusa, quando vel quomodo procedavit in Adam? Hæc quæstio nonquam posset esse illius, qui diceret in semine, quo concipitur homo, esse peccatum originale. Diceret enim ei: Quid queris hoc [al., hic], quod tu ipse indubitanter fateris, in semine peccatum et vitium, quod trahitur de primo homine in omnes posteros? frustra queris quomodo peccavit, qui seminaliter de Adam processit: semen autem culpam secum trahit. Hoc, inquit, diceretur ei. Quare, si hæc Augustinus sentire, nunquam Hieronymus eam quæstionem faceret; huic autem quæstioni nihil est a Hieron. responsum; nec eam ipse August. solvit, qui de origine animæ nullam certam sententiam protulit. Videant [al., Vide autem] moderni preceptores quomodo eam solvant. In tantum per ipsum Augustinus obtinuimus, in auctoritate ejus supraposita, non eum intellexisse de semine, quod sperma est, hoc quod dixit in semine esse vitium. Rata est ergo sententia **108** Ambrosii et nostri Anselmi, generaliterque [al., generaliter quæ] intelligenda est quod in re sensibili nec gratia sit, nec culpa. Attamen adhuc opponunt de auctoritate Joannis Damasceni, qui dicit quod post conceptum sive consensum beate Virginis Spiritus sanctus superveniens omne peccatum in ea purgaverit, et omnem somitem peccati. Et inde, credo, volunt halere auctoritatem, quod oportet aliquatenus semen illud virginale, licet non esset ex viri commissione, tamen mundatum esse a peccati somite, Spiritus sancti operatione. Ad hoc respondemus nihil nos Joanni Damasceno in dictis suis præjudicare, utpote quod ejus scripta nulla legimus, nisi quatenus ea, ab aliis in testi-

monium introducta, multis in locis cognovimus. At nobis promptum est Hieronymi nostri sanctissimi et doctissimi testimonium ferre in contrarium dicentes in sermone de Assumptione ejusdem Domini et Regine nostræ: Beata, inquit, et gloria Virgo Maria, quamvis dum incomparabilis esset universis quæ sub caelo sunt, virginibus, ut decenter posset in se suscipere Divinitatis admisionem, salva utraque natura, tamen cum gratia repletur, cum Spiritu sancto perfunditur, cum Spiritu sancto obumbratur, sit pretiosior meritis, celsis sublimior fastigis, pulchrior sanctitate, gloriosior suorum meritis et prærogativis meritorum, ita ut nullis jam usibus sit ipsa eadem mancipanda, nisi divinis. Rogo te, Joannes Damascene, vel quæcumque se in tali sententia, quod putes [al., in sententia qui putas] beatam Dei matrem post annuntiationem sancti Angeli, tunc primum in superventione Spiritus sancti amisisse vel peccatum, vel somitem peccati. Rogo, inquit, te per eandem beatam θεοτόκην, desiste, noli æmulari in malignis, cessa sincerissimum vas incurvare, solve calceamenta pedum tuorum, quæ impedirent progressum rectæ intentionis tue. Siquidem zelum Dei habes in hac parte, sed forte non secundum scientiam. Forsitan enim putas in hoc errore, Deo te obsequium exhibere: quod si volueris cessare, scito quod terra hæc quam calcas devorat habitatores suos, ultionem faciens in omnes filios diffidentes. Adhuc audi quid dicat inde nostrorum temporum Spiritus sancti organum beatus Bernardus abbas Clarevallensis. *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (*Luc. i, 35*). Superioris dicta est *gratia plena*, et nunc quomodo dicitur: *Spiritus sanctus superveniet in te*: etc. Nunquid potuit repleri gratia, et needum habere Spiritum sanctum, cum ipse sit dator gratiarum? Si autem jam Spiritus erat in ea, quomodo adhuc, tanquam non venit, superveniturus reprobatur? An forte ideo non dicit simpliciter: *veniet in te*, sed addit *superveniet*: quia et prius quidem fuit in ea per multam gratiam, sed supervenire nuntiatur, propter abundantioris gratiae plenitudinem, quam effusurus est super illam? At vero cum plena sit, illud amplius quomodo capere poterit? Si autem aliquid [al., aliud] plus capere potest, quomodo ante [al., antea] plena fuisse intelligenda est? An prior quidem gratia ejus tautum repleverat mentem; sequens vero et ventura perfundere debet, quatenus scilicet plenitudo Divinitatis, qua ante in illa, sicut et in multis sanctorum, spiritualiter habitat; etiam, sicut in nullo sanctorum, corporaliter in ipsa habitare incipiat? Quid est, *virtus Altissimi obumbrabit tibi*? Qui potest capere, capiat: et forte propter hoc maxime dicunt sit, *obumbrabit tibi*: quia res nimirum in sacramento erat, et quod sola per se Trinitas in sola [al., in solo], et cum sola Virgine voluit operari, soli datum est nosse, cui soli datum est experiri. Hæc nos quidem breviter introduxiimus contra hoc quod opponunt de Joanne Damasceno cui nos dare determinationem presumptuosum esset, quia quo sensu dixerit penitus ignoramus. At si ille Hieronymo et nostris contraria hic dixit; libet in hoc eodem potius adhaerere non ei, sed Hieronymo et nostris. Opponitur adhuc Anselmu nostro, quod in hoc libro dixerit, quod nulla veritas, nullus intellectus permittit ad hominem de sola Virgine conceputum, et de peccata massa peccataricis aliquid [al., aliud] potuisse vel debuisse accedere [al., accidere], etiam non esset Deus, quamvis de illa massa esset assumptus. Dicunt enim Christum non potuisse, nec voluisse peccare, non quia filius Virginis, sed quia Deus fuit. Christus, autem, nec voluit, nec peccare potuit: ergo Deus fuit. Quid ergo dicemus de sanctis angelis, qui ex gratia confirmationis non volunt, nec possunt peccare? Vel si Adam, antequam peccasset, aliquos qui ante ipsum in justitia confirmarentur genuisset; de illis quid dicemus? Utique

si illi, cum nec vellent nec possent peccare, non ideo Deus vel dii essent : sic [al., sicut] et in Christo videndum utrum quod peccare non potuit, nec voluit, sola Divinitas ejus homini unita in causa fuerit. Nam quod ipsa plurimum et maxime adjuverit [al., adinvenerit], omni constat fidelis. Sed aliud est causam simpliciter esse; aliud causa supplementum conferre. Dicunt [al., dicent] forte qui post peccatum Adae nulla caro mortalis non unita Deitati absque peccato esse prevaluit, vel prevalere potuit, quoquaque modo Deus aliquem, vel aliquam absque semine viri creasset, dummodo de Adam esset. Sed cum hoc dicunt, causam peccati, ut supra, in semine ponunt : quod utique Deus sicut facit esse ex mare et femina, sic facere potest ex femina sola. Ipsi igitur solvant quae supra diximus, et ex auctoritate et ex ratione : et libenter audiemus. Quod si non potuerint, constabit nobis sicut constat ex Anselmi ratione irrefragabili, quicunque gignitur alio modo quam Adam generavit, quod non teneantur prejudicio peccati originalis, quod per traducem ex Adam descendit; licet ille Deus non sit ut Christus fuit : et ita si vulerit non peccare, poterit et non velle peccare, cum

A posse non peccare valebit; donec ei confirmans gratia non posse velle, et non posse peccare superauxit. Consentient nobis Augustinus in tertio contra Julianum (cap. 5) : *Frustra, inquit, putas ideo in parvulis non esse delictum, quia sine voluntate quae in eis nulla est, esse non potest. Hoc enim recte dicitur propter proprium cuiusque peccatum; non propter primi [al., parentis] peccati originale contagium [al., delictum] : quod si nullum esset projecto nulli mali parvuli obstricti, nihil mali vel in corpore, vel in anima, sub tanta justi Dei potestate parentur.* Vide in his verbis, prudens lector, hanc maximum incurrere : a quoquaque removetur poena peccati, ab eodem et peccatum removetur, et non convertitur. A quibus ergo parvulis removet in corpore et anima peccati poenam Augustinus, prius ab eis removeri docet peccatum omne et contagium peccati. Illi ergo non esent nec Deus, nec dii; et tamen possent, si vellent, non peccare, et confirmati non possent peccare. Recete ergo et verissime Anselmus, quia cum eo est veritas, et filius veritatis Augustinus senserunt [al., omit. senserunt].

SANCTI ANSELMI DIALOGUS DE VERITATE⁵³¹²

109 PROLOGUS.

Tres tractatus pertinentes ad studium sacrae Scripturæ quondam feci diversis temporibus, consumiles in hoc quia facti sunt per interrogationem et respondentem; et persona interrogantis nomine notatur discipuli⁵³¹³, respondentis vero nomine magistri. Quartum enim, quem simili modo edidi, non inutilem, ut puto, introducendis ad dialecticam, cuius initium est : De grammatico, quoniam ad diversum ab his tribus studium pertinet, isti nolo connubrare. Unus horum trium est De veritate : quid, scilicet, sit veritas, et in quibus rebus soleat dici; et quid sit iustitia. Alius vero De libertate arbitrii, quid sit, et utrum eam semper habeat homo; et quot sint eius diversitates in habendo, vel non habendo recititudinem voluntatis, ad quam servandam est data creaturae rationali; in quo naturalem tantum fortitudinem voluntatis ad servandam acceptam rectitudinem; non quomodo necessarium ad hoc ipsum illi sit, ut⁵³¹⁴ gratia subsequatur, ostendi. Tertius autem est De questione qua queritur quid peccavit diabolus, quia non stetit in veritate : cum Deus non dederit ei perseverantium quam nisi eo dante ha-

C bere non potuit : quoniam si Dens dedisset, ille habuisset, sicut boni angeli habuerunt illam, quia illis dedit Deus. Quem tractatum, quanvis ibi de confirmatione bonorum angelorum dixerim, de casu diaconi titulavi : quoniam illud contingens fuit, quod dixi de bonis angelis; quod autem scripsi de malis, ex proposito fuit questionis. Qui videlicet tractatus, quanvis nulla continuatione dictaminis cohererant, materia tamen eorum, et similitudo disputationis⁵³¹⁵ exigit, ut simul eo, quo illos commemoravi, ordine conscribantur. Licet itaque a quibusdam festinanibus alio ordinis sint conscripti⁵³¹⁶, antequam perfecti essent, sic tamen eos, ut hic posui, volo ordinari⁵³¹⁷.

CAPUT PRIMUM.

Quod veritas non habeat principium, vel finem.

Disc. Quoniam Deum, veritatem esse credimus, et veritatem in multis aliis esse dicimus, vellem scire an ubicumque veritas dicitur, Deum eam esse fateri debeamus. Nam tu quoque in Monologio tuo (cap. 18, al. 17) per veritatem orationis probas summam veritatem non habere principium vel finem, dicens : « Cogite qui potest, quando incepit, aut quando

VARIÆ LECTIONES.

⁵³¹³ Collatus est Dialogus de veritate cum mss. Beccensi, Gemmeticensi, Victorinis tribus alias notatis RR 3, CC 9, EE 13, uno Cisterciensi et uno bibliotheca S. Michaelis in Monte, et cum editione Gothica. — Mss. Gem. Bec. 2 et S. Mich. Incipi Präfatio in subditos tractatus ms. Bec. 5 Incipi Präfatio in opus subditum mss. Vict. 3, Bec. 1 et Cister. Incipi Präfatio Anselmi Cantuariensis archiepiscopi, in opus subditum ms. Vict. 9 Incipi Präfatio Beati Anselmi in librum de Veritate⁵³¹⁴ Nominis vocatur discipuli mss. Bec. 2. et Vict. notatur nomine discipuli⁵³¹⁵ Illi sit, sed ad hoc ut mss. illi sit ut⁵³¹⁶ Similitudo disputationis⁵³¹⁷ Mss. Explicit Präfatio. Mss. Vict. 13 Liber de Veritate ms. Vict. 3 Incipi tractatus de Veritate compositus ab Anselmo archiepiscopo Cantuariensi. ms. Vict. 9 Liber magistri Anselmi, de Veritate. mss. S. Mich. Incipi de Veritate tractatus Anselmi archiepiscopi Cantuariensis ms. Bec. 6 et Cister. Incipi Tractatus de Veritate, editus ab Anselmo Cantuar. archiepiscopo

non sicut hoc verum, scilicet, quia futurum erat aliquid : aut quando desinet, et non erit hoc verum, sed id est, quia praeteritum erit aliquid. Quod si neminem istorum cogitari potest, et utrumque hoc verum sine veritate esse non potest, impossibile est vel cogitare quod veritas principium, aut finem habebat. Denique si veritas habuit principium, aut habebit finem, antequam ipsa inciperet, verum erat tunc quia non erat veritas ; et postquam finita erit, verum erit quia non erit veritas. Atqui verum non potest esse sine veritate : erat igitur veritas, antequam esset veritas ; et erit veritas, postquam finita erit veritas : quod inconvenientissimum est. Sive igitur dicatur veritas habere, sive intelligatur non habere principium vel finem, nullo claudi potest veritas principio vel fine. » Haec tu in Monologio tuo. Quapropter veritatis definitionem a te audire exspecto. MAG. Non memini me inveneris per rerum diversitates, in quibus veritatem dicimus esse, quid sit veritas. Disc. Si aliud non potero, vel audiendo juvabo.

CAPUT II.

De veritate significationis, et de duabus veritatis enuntiationis.

MAG. Queramus ergo primum quid sit veritas in enuntiatione : quoniam hanc saepius dicimus veram, vel falsam. Disc. Quære tu ; et quidquid inveneris, ego observabo. MAG. Quando est enuntatio vera ? Disc. Quando est quod enuntiat, sive affirmando, sive negando : dico enim esse quod enuntiat, etiam quando negat esse quod non est ; quia sic enuntiat, 110 quemadmodum res est. MAG. An ergo tibi videtur quod res enuntiata sit veritas enuntiationis ? Disc. Non. MAG. Quare ? Disc. Quia nihil est verum, nisi participando veritatem : et ideo vera veritas in ipso vero est ; res vero enuntiata non est in enuntiatione vera, unde non ejus veritas, sed causa veritatis ejus dicenda est. Quapropter non nisi in ipsa oratione querenda mihi videtur ejus veritas. MAG. Vide ergo an ipsa oratio, aut ejus significatio, aut aliquid eorum, quae sunt in definitione enuntiationis, sit quod queris ? Disc. Non puto. MAG. Quare. Disc. Quia si hoc esset, semper esset vera ; quoniam eadem manent omnia, quae sunt in enuntiationis definitione ; et cum est, quod enuntiat, et cum non est : eadem est enim oratio, et eadem significatio, et cetera similiter. MAG. Quid igitur tibi videtur ibi veritas ? Disc. Nihil aliud scio, nisi

A quia cum significat esse, quod est, tunc est in ea veritas, et est vera. MAG. Ad quid facta est affirmatio ? Disc. Ad significandum esse, quod est. MAG. Hoc ergo debet ? Disc. Certum est. MAG. Cum ergo significat esse, quod est, significat quod debet. Disc. Palam est. MAG. At cum significat quod debet, recte significat. Disc. Ita est. MAG. Cum autem significat recte, recta est significatio ? Disc. Non est dubium. MAG. Cum ergo significat esse quod est, recta est significatio ? Disc. Ita sequitur. MAG. Item cum significat esse quod est, vera est significatio ? Disc. Vere et recta et vera est, cum significat esse quod est. MAG. Idem igitur est illi, et rectam, et veram esse, id est, significare esse quod est ? Disc. Vere idem. MAG. Ergo non est illi aliud veritas, quam rectitudo. Disc. Aperte nunc video veritatem hanc esse rectitudinem. MAG. Similiter est, cum enuntiatio significat non esse quod non est. Disc. Video quod dicas : sed docce me quid respondere possim, si quis dicat quod etiam cum ratione significat esse quod non est, significat quod debet : pariter namque accepit significare esse et quod est, et quod non est. Nam si non accepisset significare esse, etiam quod non est, non id significaret. Quare etiam cum significat esse quod non est, significat quod debet. At si quod debet significando, recta et vera est sicut ostendisti ; vera est oratio, etiam cum enuntiat esse quod non est. MAG. Vera quidem non solet dici, cum significat esse quod non est ; veritatem tamen et rectitudinem habet, quia facit quod debet. Sed cum significat esse quod est, dupliceiter facit quod debet : quoniam significat et quod accepit significare, et quod facta est. Sed secundum hanc rectitudinem et veritatem, qua significat esse, quod est usus recta et vera dicitur enuntiatio, non secundum illam, qua significat esse, etiam quod non est. Plus enim debet propter quod accepit significacionem, quam propter quod non accepit. Non enim accepit significare rem esse, cum non est, vel non esse, cum est ; nisi quia non potuit illi dari tunc solummodo significare esse, quando est, vel non esse, quando non est. Alia igitur est rectitudo et veritas enuntiationis, quia significat ad quod significandum facta est : alia vero quia significat quod accepit significare. Quippe ista immutabilis est ipsi orationi ; illa vero, mutabilis : hanc namque semper habet ; illam vero non semper : istam enim naturaliter habet ; illam vero, accidentaliter et secundum usum. Nam cum dico : Dics est, ad signifi-

VARIE LECTIONES.

110 Utrumque horum miss. utrumque hoc Postquam finita, verum erit ms. S. Mich. et edit. Goth. postquam finita erit, verum erit ms. Buc. 6. postquam finita erit veritas At quia verum miss. Vict. S. Mich. atqui verum A te audire miss. Vict. Buc. Cister. a te discere Dico autem quod enunciat et quando miss. Dico enim esse quod enunciat, etiam quando miss. Buc. 1 et Cister. omitt. esse Et ideo veritas miss. Et ideo veri veritas Veritatis dicenda est miss. veritatis ejus dicenda est Semper esse vera miss. Vict. S. Mich. Buc. 6 et edit. Goth. semper esse vera Nisi cum significat miss. nisi quia cum significat miss. Veram esse et significare miss. veram esse, id est significare Similiter cum miss. similiter est cum illi dare tunc miss. Buc. Gem. S. Mich. Cister. illi dare tunc Quia significat quod accepit significare, et ad quod miss. quia significat ad quod

candum esse quod est, recte utor hujus orationis significacione: quia ad hoc facta est, et ideo tunc recte dicitur significare. Cum vero eadem oratione significo esse quod non est, non ea recte utor: quia non ad hoc facta est; et ideo tunc non recta ejus significatio dicitur: quamvis in quibusdam enuntiationibus inseparabiles sint istae duae rectitudines, seu veritates: ut, cum dicimus: Homo animal est, aut, Homo lapis non est. Semper enim haec affirmatio significat esse quod est; et haec negatio, non esse quod non est: nec illa possumus uti ad significandum esse quod non est; semper enim homo animal est; nec ista ad significandum non esse, quod est, quia homo nunquam lapis est. De illa igitur veritate, quam habet oratio, secundum quod aliquis ea recte utitur, incepimus quererere: quoniam secundum hanc, veram eam esse judicat usus communis locutionis. De illa autem veritate quam non habere non potest, postea dicemus. Disc. Redi igitur ad id quod incepisti: quoniam sufficienter mibi inter duas veritates orationis discrevisti; si tamen aliquam eam veritatem ostenderis habere, cum mentitur, sicut tu dicas. MAG. De veritate significationis, de qua incepimus, interim ista sufficientia. Idem enim ratio veritatis, quam in propositione vocis perspeximus, consideranda est in omnibus signis, quae sunt ad significandum aliquid esse, vel non esse, ut sunt scripturae, vel digitorum loquela. Disc. Ergo transi ad alia.

CAPUT III.

De veritate opinionis.

MAG. Cogitationem quoque dicimus veram, cum est quod aut ratione aut aliquo modo putamus esse, et falsam, cum non est. Disc. Ita usus habet. MAG. Quid ergo tibi videtur veritas in cogitatione? Disc. Secundum rationem, quam de propositione videntur, nihil rectius dicitur veritas cogitationis, quam rectitudo ejus. Ad hoc namque nobis datum est posse cogitare esse, vel non esse aliquid: ut cogitemus esse, quod est, et non esse, quod non est. Quapropter qui putat esse, quod est, putat quod debet, atque ideo recta est cogitatio. Si ergo vera et recta est cogitatio, non ob aliud, quam quia putamus esse quod est; aut non esse, quod non est: non est aliud ejus veritas, quam rectitudo.

CAPUT IV.

De veritate voluntatis.

MAG. Recte consideras. Sed et in voluntate dicit ipsa Veritas veritatem esse, cum dicit diabolum non stetisse in veritate (Joan. VIII, 44). Non enim erat in veritate, neque deseruit veritatem, nisi in voluntate. Disc. Ita credo. Si enim semper voluisset,

A quod debuit; nimquam peccasset, qui non, nisi peccando, veritatem deseruit. MAG. Dic ergo quid ibi intelligas veritatem? Disc. Non nisi rectitudinem. Nam si quidam voluit quod debuit, ad quod se licet voluntatem acceperat, in rectitudine et veritate fuit: et cum voluit quod non debuit, rectitudinem et veritatem deseruit: non aliud potest ibi intelligi veritas, quam rectitudo; quoniam sive veritas, sive rectitudo, non aliud in ejus voluntate fuit, quam velle quod debuit.

CAPUT V.

De actionis naturalis et non naturalis veritate.

MAG. Bene intelligis. Verum in actione quoque nihilominus veritas credenda est, sicut Dominus dixit. B Quia qui male agit, odit lucem; et: Qui facit veritatem, venit ad lucem (Joan. III, 20, 21). Disc. Video quod dicas. MAG. Considera igitur quid ibi sit veritas, si potes. Disc. Nisi fallor, eadem ratione qua supra veritatem in aliis cognovimus, in actione quoque contemplanda est. MAG. Ita est. Nam si male agere, et veritatem facere opposita sunt, sicut ostendit Dominus cum dicit: Qui male agit odit lucem; et: Qui facit veritatem, venit ad lucem; idem est, veritatem facere, quod est, **BENE** bene facere. Bene namque facere, ad male facere contrarium est. Quapropter si veritatem facere, et bene facere idem sunt in oppositione, non sunt diversa in significacione: sed sententia est omnium quia qui facit quod debet, bene facit, et rectitudinem facit. Unde sequitur quod rectitudinem facere, est facere veritatem. Constat namque facere veritatem, esse bene facere; et bene facere, esse rectitudinem facere. Quare nihil apertius quam veritatem actionis, esse rectitudinem. Disc. In nullo video titubare considerationem tuam. MAG. Inspice an omnis actio, quae facit quod debet, veritatem facere convenienter dicatur. Est quippe actio rationalis, ut dare elemosynam; et est irrationalis actio, ut actio ignis, qui calefacit. Vide ergo an convenienter dicamus ignem facere veritatem? Disc.

D Si ignis ab eo, a quo habet esse, accepit calefacere, cum calefacit, facit quod debet. Igitur non video quae inconvenientia sit ignem facere veritatem et rectitudinem, cum facit quod debet. MAG. Mibi quoque aliter non videtur. Unde animadvertis potest rectitudinem seu veritatem actionis, aliam esse necessariam, aliam non necessariam. Ex necessitate namque ignis facit veritatem et rectitudinem, cum calefacit; et non ex necessitate facit homo rectitudinem et veritatem, cum bene facit: facere autem non solum pro eo quod proprio dicitur facere, sed pro omni verbo Dominus voluit intelligere, cum

VARIÆ LECTIONES.

²²⁰¹ Et falsum, cum mss. et edit. Goth. et falsam, cum ²²⁰² Quam in propositione mss. quam de propositione ²²⁰³ Nisi voluntate mss. nisi in voluntate ²²⁰⁴ Quid tu intelligas per veritatem mss. quid ibi intelligas veritatem ²²⁰⁵ Bene namque facere ad male ms. Bcc. 6 bene namque facere et male ²²⁰⁶ Rectitudinem facere. D. In mss. rectitudinem. ²²⁰⁷ D. In aestimationem mss. considerationem ²²⁰⁸ Actio ignis qui mss. actio; ut actio ignis, qui ms. Bcc. ut actio ignis, quae

dixit quoniam ²²⁶⁹ qui facit veritatem renit ad lucem (Joan. iii, 21). Non enim separat illum ab hac veritate sive luce ²²⁷⁰; qui patitur persecutionem propter justitiam; aut qui est, quando, et ubi debet esse; aut qui stat, vel sedet, quando debet, et similia. Nullus namque dicit tales non bene facere. Et cum dicit Apostolus quia recipiet unusquisque prout gessit (II Cor. v, 10), intelligendum ibi est quidquid solemus dicere bene facere ²²⁷¹, vel male facere. Disc. Usus quoque communis locutionis hoc habet, ut et pati, et multa alia dicat facere, quae non sunt facere. Quara rectam quoque voluntatem, de cuius veritate, ante veritatem actionis, supra contemplatus, inter rectas actiones, nisi fallor, computare possumus. Mac. Non falleris. Nam qui vult quod debet, recte et bene facere dicitur, nec ab his qui veritatem faciunt excluditur. Sed quoniam de veritate investigando, illam loquimur, et Dominus de illa veritate quae in voluntate est, specialiter videtur dicere, cum dicit de diabolo quia in veritate non stetit (Joan. viii, 44): ideo separatum quid in voluntate veritas esset, considerare volui. Disc. Placet mihi ita factum esse. Mac. Cum ergo constet actionis veritatem aliam naturalem esse, aliam non naturalem, sub naturali ponenda est illa veritas orationis, quam supra vidimus (cap. 2) ab illa non posse separari. Sicut enim ignis, cum calefacit, veritatem facit, quia ab eo ~~accipit~~ a quo habet esse: ita et ~~hac~~ oratio, scilicet dies est, veritatem facit, cum significat diem esse, sive dies sit, sive dies non sit, quoniam hoc naturaliter accepit facere. Disc. Nunc primum video in falsa oratione veritatem.

CAPUT VI.

De sensuum veritate ²²⁷², et quod falsitas, quae putatur esse in sensu, sit in opinione.

Mac. Putasne nos praeter summam veritatem, omnes sedes invenisse veritatis? Disc. Reminiscor nunc eujusdam veritatis, quam in his, de quibus tractasti, non invenio. Mac. Quae est illa? Disc. Est quidem in sensibus corporis veritas, sed non semper: nam fallunt nos aliquando. Nam cum video aliquando per medium vitrum aliquid, fallit me visus: quia aliquando renuntiat mihi corpus, quod video ultra vitrum, ejusdem esse coloris cuius est et vitrum, cum alterius sit coloris: aliquando vero facit me putare vitrum habere colorem rei, quam ultra video, cum non habeat. Multa sunt alia, in quibus visus, et alii sensus fallunt. Mac. Non mihi videtur hanc veritas, vel falsitas in sensibus esse, sed in opinione. Ipse namque sensus interior se

A fallit, non illi mentitur exterior. Quod aliquando facile cognoscitur, aliquando difficile. Cum enim puer timet sculptum draconem aperto ore, facile cognoscitur quia hoc non facit visus, qui nihil aliud pueri renuntiat, quam sensibus, sed puerilis sensus interior, qui nondum bene scit discernere inter rem et rei similitudinem. Tale est cum ²²⁷³ videntes hominem alicui similem, putamus illum esse cui similis; aut cum audiens quis non hominis vocem, putat esse vocem hominis. Nam et hoc facit sensus interior. Quod autem dicas de vitro, ideo est, quia cum visus transit per corpus aliquod aerei coloris, non aliter impeditur assumere similitudinem coloris, quem ultra videt ²²⁷⁴, quam cum transit per aera: nisi inquantum illud corpus, quod transit, spissius, B aut obscurius est acre: ut, cum transit per vitrum sui coloris, id est cui nullus alius admistus est color; aut per purissimam aquam, aut per crystallum, aut per aliquid similem habens colore. Cum vero transit item visus per alium colorem, ut per vitrum non sui coloris, sed cui alius color est additus, ipsum colorem qui prius occurrit accipit. Quapropter, quoniam post unum acceptum colorem, secundum quod illo affectus est, alium quicunque occurrat, aut nullatenus, aut minus integre suscipit ²²⁷⁵: ideo illum quem prius cepit, aut solum, aut cum eo qui post occurrit, renuntiat. Si enim visus, quantum capax est coloris, tantum afficitur priore colore, non potest alium sentire simul colorem: si autem minus quam colore sentire possit, priori afficitur, potest alium sentire: ut, si transit per aliquod corpus velut per vitrum, quod ita perfecte sit rubicundum, ut omnino ipse visus afficiatur ejus rubore, nequit diverso simul affici colore: si autem non tam perfectum invenit ruborem qui prior occurrit, quantum coloris capax est, quasi nondum plenus, adhuc alium valet assumere colorem, inquantum ejus capacitas priori colore non est satiata. Qui ergo hoc nescit, putat visum renuntiare quia ²²⁷⁶ omnia quae post prius assumptum colorem sentit, aut omnino, aut aliquatenus ejusdem sint coloris. Unde contingit ut sensus interior culpam suam imputet sensui exteriori. Similiter cum fustis integer, cuius pars est intra aquam, et pars extra, putatur fractus: aut cum putamus quod visus noster vultus nostros inveniat in speculo, et cum multa alia nobis aliter videntur visus et alii sensus nuntiare quam sint, non culpa sensuum est, qui renuntiant quod possunt, quoniam ita posse acceperunt; sed iudicio animarum imputandum est, quod non bene discernit quid pos-

VARIAE LECTIONES.

²²⁶⁹ Proprie dicitur facere, facere veritatem intelligitur, non tantum in facto, sed etiam in verbo et in differentia, sed pro omni verbo et Dominus voluit intelligere, cum dixit: quoniam mss. proprie dicitur facere, sed pro omni verbo Dominus voluit intelligere cum dixit: quoniam ²²⁷⁰ Veritate sine luce mss. S. Mich. Bcc. 6 veritate sive luce ²²⁷¹ Dicere vel benefacere mss. Vict. S. Mich. Bcc. 6 dicere benefacere ²²⁷² In mss. De sensuum veritate ²²⁷³ Tale est enim cum mss. tale est cum ²²⁷⁴ Similem coloris qui ultra videtur mss. similitudinem coloris quem ultra videt ms. Bcc. 6 similitudinem coloris, qui ultra videt ²²⁷⁵ Integre accipit mss. integre suscipit ²²⁷⁶ Renunciare hoc, scilicet, quia mss. renuntiare quia

sint illi, aut quid debeant²²⁷⁷. Quod ostendere quam laboriosum magis est quam fructuosum ad hoc quod intendimus, in hoc modo tempus insumentum²²⁷⁸ non arbitror. Hoc tantum sufficiat dicere: quia sensus quidquid renuntiare videantur, sive ex sui natura hoc faciant, sive ex aliqua alia causa, faciunt quod debent; et ideo²²⁷⁹ rectitudinem et veritatem faciunt: et continetur hæc veritas sub illa veritate, quæ est in actione. Disc. Satisfecisti mihi tua responce, et nolo te amplius morari in hac de sensibus quæstione.

CAPUT VII.

De veritate essentia rerum²²⁸⁰.

Mac. Jam considera an præter summiam veritatem, in aliqua re veritas sit intelligenda, exceptis his quæ supra conspecta sunt. Disc. Quid illud esse potest? Mac. An putas aliquid esse aliquando, aut alicubi, quod **112** non sit in summa veritate, et quod inde non acceperit quod est, in quantum est: aut quod possit aliud esse, quam quod ibi est? Disc. Non est putandum. Mac. Quidquid igitur est vere est, in quantum hoc est quod ibi est. Disc. Absolute concludere potes quia omne quod est vere est, quoniam non est aliud quam quod ibi est. Mac. Est igitur veritas in omnium quæ sunt essentia, quia hoc sunt quod in summa veritate sunt. Disc. Video ita ibi esse veritatem, ut nulla ibi possit esse²²⁸¹ falsitas, quoniam quod falso est non est. Mac. Bene dicas. Sed die an aliquid aliud debeat esse, quam quod est in summa veritate? Disc. Non. Mac. Si ergo omnia²²⁸² hoc sunt quod ibi sunt sine dubio hoc sunt²²⁸³ quod debent. Disc. Vere hoc sunt²²⁸⁴ quod debent. Mac. Quidquid vero est quod debet esse, recte est²²⁸⁵. Disc. Alter esse non potest. Mac. Igitur omne quod est recte est. Disc. Nihil consequens²²⁸⁶ Mac. Si ergo veritas et rectitudo idcirco sunt in rerum essentia, quia hoc sunt quod sunt in summa veritate, certum est veritatem rerum esse rectitudinem.

CAPUT VIII.

De diversis intellectibus, debere, et non debere; posse, et non posse.

Disc. Nihil planius, quantum ad consequentiam argumentationis. Sed secundum rei²²⁸⁷ veritatem, quomodo possumus dicere quia quidquid est²²⁸⁸ debet esse, cum sint multa opera mala quæ certum est esse non debere²²⁸⁹? Mac. Quid mirum, si eadem res debet esse et non esse? Disc. Quomodo potest hoc esse? Mac. Scio te non dubitare quia nihil omnino est, nisi Deo aut faciente, aut permittente.

VARIE LECTIONES.

²²⁷⁷ Qui possent illi, aut qui debeant mss. quid possint illi, aut quid debeant ms. *Bec. 6* quod illi possint quod deliberant²²⁷⁸ *Consumendum mss.* *Vict. Bec. 6* *Cister.* insumentum²²⁷⁹ Alia causa hoc faciunt, quod debent, et ideo ms. *Vict.* alia causa, faciunt quod debent. Et ideo ms. *Bec. 6* alia causa, hoc faciunt, quia debent: et ideo²²⁸⁰ *Mss.* de veritate essentia rerum²²⁸¹ Nulla possit esse mss. nulla ibi possit esse²²⁸² *In mss. Bec. 6* continuatur caput precedens. Omnia hic sunt mss. omnia hoc sunt²²⁸³ Sine dubio hic sunt mss. sine dubio hoc sunt²²⁸⁴ Vere hic sunt mss. vere hoc sunt²²⁸⁵ Recte est ms. *Bec. 6* vere est²²⁸⁶ Nihil consequens²²⁸⁷, mss. omitt. ²²⁸⁸ Sed secundum rei etc., in ms. *Bec. 6* et *Cister.* *Hic incipit caput 8* ²²⁸⁹ Quicquid est, quod debet esse mss. quicquid est, debet esse²²⁹⁰ Non esse debere mss. *Vict. Bec. 6* esse non debere²²⁹¹ Modo, quia Dominus Jesus solus mss. *Vict. Bec.* modo Dominus Jesus, quia solus²²⁹² *In mss. Bec. Gem. Vict. continuatur caput precedens* ²²⁹³ Videntur dici mss. *Vict.* videtur dici

A Disc. Nihil mihi certius. Mac. An audebis dicere quia Deus aliquid faciat aut permittat non sapienter, aut non bene? Disc. Imo assero quia nihil nisi bene et sapienter. Mac. An judicabis non debere esse quod tanta bonitas et tanta sapientia facit, aut permittit? Disc. Quis intelligens audeat hoc cogitare? Mac. Debet igitur esse pariter, et quod faciente, et quod permittente Deo sit. Disc. Palet quod dici. Mac. Dic etiam: an putas esse debere male voluntatis affectum? Disc. Idem est ac si dicas an debeat esse opus malum: quod nullus sensatus concedet. Mac. Permittit tamen Deus aliquos male facere, quod male volunt. Disc. Utinam non tam sc̄e permittere. Mac. Idem igitur debet esse, et non esse: debet enim esse, quia bene et sapienter ab eo, quo B non permittente fieri non posset, permittitur; et non debet esse, quantum ad illum, cuius iniqua voluntate concipitur. Hoc igitur modo Dominus Jesus, quia solus²²⁹⁰ innocens erat, non debuit mortem pati, nec ullus eam illi debuit inferre; et tamen eam debuit pati, quia ipse sapienter, et benigne, et utiliter voluit eam sifferre²²⁹¹. Multis enim modis eadem res suscipit diversis considerationibus contraria: quod in actione sc̄e contingit, ut in percussione. Percussio namque et agentis est et patientis: unde et actio dici, et passio potest, quamvis, secundum ipsum nomen, actio vel percussio, et quæ similiter dicta a passivis in activa significatione dicuntur magis videantur esse patienter quam agentis. Quippe secundum id quod agit, magis propriæ videntur dici²²⁹² agentia vel percutientia; et secundum id quod patitur, actio vel percussio. Nam agentia et percutientia, ab agente et percutiente dicuntur (sicut providentia a providente, et continentia a continente) quæ scilicet agens et percutiens, providens et continens, activa sunt; actio vero et percussio, ab acto et percuesso, que passiva sunt, derivantur. Sed quoniam (ut in uno dicam quod in ceteris intelligas) sicut percutiens non est sine percutione, nec percussus absque percutiente, ita percutientia et percussio sine invicem esse nequeunt; imo una et eadem res est diversis nominibus secundum diversas partes significata: idcirco percussio, et percutientis, et percussi esse dicitur. Quapropter secundum quod agens vel patiens eidem subjacent iudicio, vel contrariis, ipsa quoque actio ex ultra parte similiter judicabitur, aut contrarie. Cum ergo et qui percutit recte percutit, et qui percutitur recte percutitur: ut, cum peccans, ab eo ad quem

pertinet corrigitur, ex ultraque parte recta est, quia ex ultraque parte debet esse percussio. E contrario, quando ab iniquo justus percutitur, quia nec iste percuti, nec ille percutere debet, ex ultraque parte non recta est, quia ex neutra parte debet esse, percussio. Cum vero peccans ab eo ad quem non pertinet percutitur, quoniam et iste debet pereuti, et ille non debet percutere, debet et non debet esse percussio: et ideo recta, et non recta negari non potest. Quod si ad supernæ sapientiæ bonitatisque consideres judicium, sive ex altera tantum, sive ex ultraque parte, agentis scilicet et patientis, non debeat esse percussio: quis audebit negare debere esse, quod tanta bonitate et sapientia permittur? Disc. Neget qui audet, ego vero non audeo. MAG. Quid etiam, si secundum naturam rerum consideres, ut cum clavi ferrei impressi sunt in corpus Domini: an dices fragili carnem non debuisse penetrari, aut acuto ferro penetratam non debuisse dolere? Disc. Contra naturam dicerem. MAG. Potest igitur contingere ut debeat esse secundum naturam actio, vel passio, quæ secundum agentem vel patientem esse non debet, quoniam nec ille agere, nec iste debet pati. Disc. Nihil horum negare possum. MAG. Vides igitur saepissime posse contingere ut eadem actio debeat esse et non debeat esse, diversis considerationibus. Disc. Ita aperte hoc ostendis, ut non possim non videre. MAG. Verum inter hæc ²³⁰² te scire volo quia debere et non debere, aliquando dicitur improprie ²³⁰³; ut, cum dico quia debo amari a te. Si enim vere debo, debitor ²³⁰⁴ sum reddere quod debo; et in culpa sum, si non amor a te. Disc. Ita sequitur. MAG. Sed cum debo amari a te, non est a me exigendum, sed a te. Disc. Fateri me ita esse oportet ²³⁰⁵. MAG. Cum ergo dico quia ²³⁰⁶ debo amari a te, non ita dicitur, quasi ego aliquid debeam ²³⁰⁷, sed quia tu debes amare me. Similiter cum dico quia non debo amari a te, non aliud intelligitur, quam quia tu non debes amare me. Qui modus loquendi est etiam in potentia et in potentia, ut cum dicitur: Hector potuit vinci ab Achille, et Achilles non potuit vinci ab Hector. Non enim fuit potentia in illo qui potuit vinciri, sed in illo qui vincere potuit: nec potentia in illo qui vinci non potuit, sed in illo qui vincere non potuit. Disc. Placet mihi quod dicas: quippe utile puto hoc cognoscere.

CAPUT IX [al., X] ²³⁰⁸.

Quod omnis actio significet aut verum aut falsum.

MAG. Recte putas: sed redeamus ad veritatem

VARIE LECTIONES.

²³⁰⁹ Unum inter hæc mss, verum inter hæc ms. Vict. 9. verum hæc ms. Bec. 6. verum hæc inter hæc ²³¹⁰ Impropriæ; ut ms. Vict. 3. proprie ut ²³⁰⁵ Si enim debo, vere debitor mss. Vict. si enim vere debo, debitor ms. Bec. 6. si vero debo debitor ²³⁰⁷ Cum ergo esse dico, quia mss. ego aliquid debeam ²³⁰⁹ Est in mss. caput 9 cum titulo: Quod omnis actio etc., ut in tit. capituli 9 in editis ²³¹⁰ Tamen quod mihi mss. tamen quia inauditum ²³⁰¹ Quir illas mss. Vict. quia illas ²³⁰² Alias vero salubres mss. alia verbo salubres ²³⁰³ Aliquid, aut vult mss. aliquis, aut vult ²³⁰⁴ Debet cogitare mss. Vict. debet cogitare ²³⁰⁵ Est in mss. Caput 10. sub hoc titulo: de summa veritate ²³⁰⁶ Quia omnes supradictæ mss. quia cum omnes supradictæ ²³⁰⁷ Debent aliquid, ipsa mss. debent: ipsa

A significationis, a qua ideo incepi, ut te a notioribus ad ignotiora perducarem. Omnes enim de veritate significationis loquuntur: veritatem vero, quæ est in rerum essentia, pauci considerant. Disc. Profuit nihil quia hoc ordine me duxisti. MAG. Videamus ergo quam lata sit veritas significationis. Namque non solum in his quæ signa solemus dicere, sed et in aliis omnibus quæ diximus est significatio vera vel falsa. Quoniam namque non est ab aliquo faciendum, nisi quod quis debet facere; eo ipso quod aliquis aliquid facit, dicit et significat hoc se debere facere: quod si **113** debet facere quod facit, verum dicit, si autem non debet, mentitur. Disc. Quamvis videar mihi intelligere, tamen quia inauditum ²³⁰¹ hactenus fuit, apertius ostende quod dicas. MAG. Si esses in loco ubi scires esse salubres herbas et mortiferas, sed nescires eas discernere et esset ibi aliquis, de quo non dubitares quin illas ²³⁰² discernere sciret, tibique interroganti que salubres essent et quæ mortiferæ, alias verbo salubres ²³⁰³ diceret esse, et alias comedenter; cui magis crederes, verbo an actioni ejus? Disc. Non tantum crederem verbo quantum operi. MAG. Plus ergo tibi diceret quæ salubres essent opere quam verbo. Disc. Ita est. MAG. Sic itaque, si nescires non esse mentiendum, et mentiretur aliquis coram te, eliamsi diceret tibi ipse se non debere mentiri, plus ipse tibi diceret opere se mentiri debere, quam verbo non debere. Similiter dum cogitat aliquis, aut vult ²³⁰⁴ aliquid, si nescires an deberet id velle, sive cogitare, si voluntatem ejus et cogitationem vides, significaret tibi ipso opere quia hoc deberet cogitare ²³⁰⁵ et velle. Quod si ita deberet, verum diceret; sin autem, mentiretur. In rerum quoque existentia est similiter vera vel falsa significatio; quoniam eo ipso quia est, dicit se debere esse. Disc. Video nunc aperte quod hactenus non animadverti.

CAPUT X [al., XI] ²³⁰⁶.*De summa veritate.*

MAG. Progrediamur ad ea quæ restant. Disc. Precede, et separar. MAG. Summam autem veritatem non negabis esse rectitudinem? Disc. Imo nihil aliud illam possum fateri. MAG. Considera quia cum omnes supradictæ ²³⁰⁷ rectitudines ideo sint rectitudines, quia illa in quibus sunt, aut sunt aut faciunt quod debent; summa veritas non ideo est rectitudo, quia debet aliquid. Omnia enim illi debent: ipsa ²³⁰⁸ vero nulli quidquam debet, nec ulla ratione est quod est, nisi quia est. Disc. Intelligo. MAG. Vides etiam

quomodo ista ²⁴⁰⁸ rectitudo causa sit omnium alias veritatum et rectitudinum, et nihil sit causa illius? Disc. Video et animadverto in aliis quasdam esse tantum effecta; quasdam vero esse causas, et effecta: ut, cum veritas, quae est in rerum existentia, sit effectum summae veritatis, ipsa quoque causa est veritatis quae cogitationis est, et ejus quae est in propositione: et istae duæ veritates nullius sunt causa veritatis. MAG. Bene consideras: unde jam intelligere potes quomodo summam veritatem in meo Monologio (cap. 18) probavi non habere principium vel finem, per veritatem orationis. Cum enim dixi, quando non sicut verum quia futurum erat aliquid, non ita dixi ac si absque principio ista oratio fuisse, quae assereret futurum aliquid esse, aut ista veritas esset Deus: sed quoniam ²⁴⁰⁹ non potest intelligi quando, si eratio ²⁴¹⁰ ista esset, veritas illi decesset, ut per hoc quia non intelligitur quando ista veritas esse non potuerit, si esset oratio in qua esse posset, intelligatur illa veritas sine principio fuisse, quae prima causa est hujus veritatis. Quippe veritas orationis non semper posset esse, si ejus causa non semper esset. Etenim non est vera oratio, quae dicit futurum esse aliquid ²⁴¹¹, nisi re ipsa sit aliquid futurum; neque aliquid est futurum, si non sit in summa veritate. Similiter de illa intelligendum est oratione ²⁴¹², quae dicit quia praeteritum est aliquid. Nam si nullo intellectu veritas orationi huic, si facta fuerit, deesse poterit, necesse est ut ejus veritatis, quae summa causa est istius, nullus finis intelligi possit. Idecirco namque vere dicitur praeteritum ²⁴¹³ esse aliquid, quia ita est in re: et ideo est aliquid praeteritum, quia sic est in veritate summa. Quapropter si nunquam potuit non esse verum, futurum esse aliquid, et nunquam poterit non esse verum, praeteritum aliquid esse, impossibile est principium summae veritatis fuisse, aut finem futurum esse. Disc. Nihil tunc rationi objici posse video.

CAPUT XI [al., XII].

De veritatis diffinitione.

MAG. Redēamus ²⁴¹⁴ ad indagationem veritatis quam incōpinus. Disc. Totum hoc pertinet ad indagandam veritatem; verum tamen redi ad quod vis. MAG. Dic ergo mihi an tibi videatur esse aliqua rectitudo alia, praeter has quas contemplati sumus. Disc. Non alia praeter has, nisi illa quae est in rebus corporeis, quae multum est aliena ab istis, ut rectitudo virgæ. MAG. In quo tibi illa videatur differre ab istis. Disc. Quia illa visu corporo cognosci potest; istas rationis capit contemplatio. MAG.

A Nonne rectitudo illa corporum ratione intelligitur, præter subjectum, et cognoscitur? Aut si aliquis corporis absentis linea dubitet an recta sit, et monstrari potest quia in nullam partem dicitur, nonne ratione colligitur quia rectam eam necesse est esse? Disc. Etiam. Sed eadem quæ sic ratione intelligitur, visu sentitur, in subjecto; illæ vero non nisi sola mente percipi possunt. MAG. Possimus igitur, nisi fallor, diffinire quia veritas est rectitudo sola mente perceptibilis. Disc. Nullo modo hoc dicentem falli video. Nempe nec plus, nec minus continet ista diffinitione veritatis quam expeditat, quoniam nomen rectitudinis dividit eam ab omni re, quæ rectitudo non vocatur. Quod vero sola mente percipi dicitur, separat eam a rectitudine visibili.

CAPUT XII [al., XIII] ²⁴¹⁵

De justitiae diffinitione.

Sed quoniam docuisti me omnem veritatem esse rectitudinem, et rectitudo idem videtur mihi esse quod justitia, justitiam quoque doce me, quid esse intelligam. Videtur namque quia omne quod rectum est esse, justum etiam est esse: et conversim, quia quod justum est esse, rectum est esse. Justum enim et rectum videtur, ignem calidum esse; et unumquemque hominem, diligenter se diligere. Nam si quidquid debet esse, recte et juste est; nec aliud recte ²⁴¹⁶ et juste est, nisi quod debet esse: sicut puto, non potest aliud esse justitia quam rectitudo. In summa namque et simplici natura, quoniam non ideo sit recta et justa, quia debet aliquid, dubium tamen non est, idem esse rectitudinem et justitiam. MAG. Habet igitur diffinitionem justitiae, si justitia non est aliud quam rectitudo. Et quoniam de rectitudine sola mente perceptibili loquimur, invicem sese diffiniunt veritas, et rectitudo, et justitia: ut qui unam earum noverit, et alias nescierit, per notam ad ignorantium scientiam pertingere possit; imo qui noverit unam, alias nescire non possit. Disc. Quid ergo? An dicemus lapidem justum, cum a superioribus inferiora petit; quia hoc facit, quod debet, quemadmodum dicimus hominem justum, qui quod debet facit ²⁴¹⁷? MAG. Non solemus hujusmodi justitiam ²⁴¹⁸ justum dicere. Disc. Cur ergo magis homo quam lapis ²⁴¹⁹ justus est, si uteque juste facit? MAG. Tu ipse an non putas facere hominis, a facere lapidis aliquo modo differre? Disc. Scio quia homo sponte, lapis naturaliter et non sponte facit. MAG. Idecirco lapis non dicitur justus, quia non est justus qui facit quod debet, si non vult quod facit. Disc. Dicemus ergo justum esse equum, cum vult pascere, quia volens facit quod debet? MAG.

VARIAE LECTIONES.

²⁴⁰⁸ Quomodo ista mss. Vict. 3. quoniam ista ²⁴⁰⁹ Deus, quoniam ms. Cister. Deus, sed quoniam ²⁴¹⁰ Quando oratio mss. quando si oratio ²⁴¹¹ Futurum esse aliud mss. futurum esse aliquid ²⁴¹² Est veritate orationis mss. est oratione ²⁴¹³ Vere praeteritum dicitur mss. Vict. vero dicitur praeteritum ²⁴¹⁴ Redēamus etc., In mss. continuatur caput precedens ²⁴¹⁵ Est in mss. caput 12. In mss. de Justitiae definitione ²⁴¹⁶ Nec aliquid recte mss. nec alii recte ²⁴¹⁷ Qui quod debet facit mss. S. Mich. Becc. 6, Cister. Cum facit quod debet ²⁴¹⁸ Hujusmodi a justitia mss. hujusmodi justitia mss. S. Mich. hujusmodi justitiam ²⁴¹⁹ Homo quam lapis mss. S. Mich. Becc. 6 Cister. homo justus, quam lapis

Non ²¹²⁰ dixi justum esse cum, qui facit volens quod debet; sed dixi non esse justum, qui non facit volens quod debet. Disc. Dic ergo quis sit justus ²¹²¹? **M**ag. Quæreris, ut video, diffinitionem justitiae, cui laus debetur; sicut contrario ejus, scilicet injustitiae debetur vituperatio. Disc. Illam quæro. **M**ag. Constat quia illa justitia non est in ulla natura, quæ rectitudinem non agnoscit. Quidquid enim non vult rectitudinem, etiamsi eam tenet, non meretur laudem, quia tenet rectitudinem; velle autem illum non valet, qui nescit eam. Disc. verum est. **M**ag. Rectitudo igitur, quæ tenenti se laudem acquirit, non est nisi in rationali natura, quæ sola rectitudinem, de qua loquimur, percipit. Disc. Ita sequitur **M**ag. ergo quoniam omnis justitia est rectitudo, nullatenus est justitia, quæ servantem se facit laudabilem, nisi in rationalibus. Disc. Non potest aliter esse. **M**ag. Ubi igitur tibi videtur ista justitia in homine, quia rationalis est? Disc. Non est nisi aut in voluntate, aut in scientia, aut in opere. **M**ag. Quid, si quis recte intelligit, aut recte operatur, non autem recte velit; laudabit eum quisquam de justitia? Disc. Non. **M**ag. Ergo non est ista justitia scientiae rectitudo, aut rectitudo actionis; sed rectitudo voluntatis. Disc. Aut hoc erit, aut nihil. **M**ag. Videtur tibi sufficienter esse diffinita justitia quam quærimus? Disc. Tu vide. **M**ag. Quicunque vult quod debet, putas eum recte velle et habere rectitudinem voluntatis? Disc. Si quis nesciens vult quod debet: ut cum vult ostium claudere contra illum qui, ipso nesciente, vult in domo alium occidere; sive iste habeat, sive non habeat aliquam voluntatis rectitudinem, non habet illum quam quærimus. **M**ag. Quid dicas de illo qui scit se debere velle quod vult? Disc. Potest contingere ut intelligens velit quod debet, et nolit se debere. Nam cum latro cogitur ablatam reddere pecuniam, palam est quia non vult se debere; quoniam ideo ²¹²² cogitur velle reddere, quia debet: sed hic nullatenus laudandus est hac rectitudine. **M**ag. Qui cibat esurientem pauperein propter inanem gloriam, vult se debere velle quod vult: idcirco namque laudatur, quia vult facere quod debet: quid itaque de isto judicas? Disc. Non est hujus rectitudo laudanda; et ideo non sufficit ad justitiam quam quærimus. Sed ostende jam quæ sufficient ²¹²³. **M**ag. Omnis voluntas sicut vult aliquid, ita vult propter aliquid. Nam quemadmodum considerandum est quid velit, ita videndum est cur velit. Quippe non magis recta debet esse volendo quod debet, quam volendo propter quod debet. Quapropter omnis voluntas habet quid, et cur: omnino namque nihil volumus nisi sit cur velimus. Disc. Omnes hoc

A in nobis cognoscimus. **M**ag. Cur autem tibi videtur unicuique volendum quod vult, ut laudabilem habent voluntatem? Quid enim volendum sit, palam est; quia qui non vult quod debet, justus non est. Disc. Nec minus apertum mihi videtur quia sicut volendum est unicuique quod debet; ita volendum est ideo, quia debet, ut justa sit ejus voluntas. **M**ag. Bene intelligis hæc duo necessaria esse voluntati ad justitiam: velle scilicet quod debet; ac ideo, quia debet. Sed dic an sufficient. Disc. Cur non? **M**ag. Cum aliquis vult quod debet, quia cogitur; et ideo cogitur, quia hoc velle debet: nonne hic quodammodo vult quod debet quoniam debet? Disc. Non possum negare; sed alio modo vult iste ²¹²⁴, alio modo vult justus. **M**ag. Distingue istos modos. Disc. **B** Justus namque, eum vult quod debet, servat voluntatis rectitudinem non propter aliud, inquantum justus est, quam ²¹²⁵ propter ipsam rectitudinem. Qui autem non nisi coactus, aut extranea mercede conductus, vult quod debet (si servare dicendus est rectitudinem) non eam servat propter ipsam, sed propter aliud. **M**ag. Voluntas ergo illa justa dicenda est ²¹²⁶, quæ sui rectitudinem servat propter ipsam rectitudinem. Disc. Aut ista, aut nulla voluntas justa est. **M**ag. Justitia igitur est rectitudo voluntatis propter se servata. Disc. hæc est justitiae diffinitio, quam quærebam. **M**ag. Vide tamen ne forte aliquid in ea debeat corrigi. Disc. Ego nihil in ea corrigenous. **M**ag. Nec ego. Nulla namque justitia est, quæ non est rectitudo; nec alia, quam rectitudo voluntatis, justitia dicitur per se. Dicitur enim rectitudo actionis, justitia; sed non nisi cum justa voluntate fit actio. Rectitudo autem voluntatis, etiamsi impossibile sit fieri quod recte volumus, tamen nequaquam amittit nomen justitiae. Quia autem servata dicitur: Forte dicet aliquis, si rectitudo voluntatis non nisi cum servatur, dicenda est justitia; non mox ut habetur, est justitia: nec accipimus ²¹²⁷ justitiam, cum illum accipimus; sed nos, servando, facimus eam justitiam esse. Nam prius accipimus illum et habemus, quam servemus: non enim ideo illum accipimus, nec idcirco illum primus habemus, quia servamus; sed illum incipimus ideo servare, quia accipimus et habemus. Sed ad hoc respondere nos possumus quia simul accipimus illum et velle et habere: non enim illum habemus, nisi volendo; et, si eam volumus, hoc ipso eam ²¹²⁸ habemus. Sicut autem illum simul habemus, et volumus; ita illa simul volumus et servamus: quoniam sicut eam non servamus, nisi cum illum volumus; sic non est quando eam velimus, et non servemus: sed quandiu eam volumus, servamus; et

VARIÆ LECTIONES.

²¹²⁰ Quid sit justus ms. Vict. 3 et S. Mich. quis sit justus ²¹²¹ Quoniam igitur mss. Rec. Gem. Vict. 3 et 9 et Cister. quoniam ideo ²¹²² Quæ sufficient mss. Vict. Gem. Rec. Cister. quæ sufficient ²¹²³ Alio modo vult justus ms. Cister. omit. vult ²¹²⁴ Aliud, inquam, justus est, quam mss. Rec. Gem. aliud inquantum justus est mss. Rec. 6, Cister Vict. S. Mich. aliud inquantum justus dicendus est ²¹²⁵ Ergo justa est mss. ergo illa justa dicenda est ms. Rec. 6 ergo illa justa est ²¹²⁶ Sed nec accipimus mss. Gem. Rec. S. Mich. Cister. omittunt, sed ²¹²⁷ Hoc ipso solo eam mss. hoc ipso illum

donec servamus, volumus. Quoniam ergo eadem tempore contingit nobis illam et velle et habere: nec diverso tempore in nobis sunt et velle, et servare eam; ex necessitate simul accipimus et habere illam, et servare: et sicut quandiu servamus, habemus illam; ita quandiu habemus, servamus: nec ulla ²¹²⁸ ex his generatur inconvenientia. Quippe sicut ejusdem rectitudinis acceptio natura prius est quam habere, aut velle illam: quoniam habere illam, aut velle, non est causa acceptio, sed acceptio facit velle illam et habere: et tamen simul sunt tempore acceptio, et habere et velle: simul enim incipimus illam et accipere, et habere, et velle; et tamen simul sunt tempore, acceptio, et habere, et velle: et mox ut est accepta, est habita ²¹²⁹ et volumus eam; ita habere, seu velle illam, quamvis natura prius sint, quam servare illam; simul ²¹³⁰ tamen sunt tempore. Quare a quo simul accipimus et habere, et velle, et servare voluntatis rectitudinem, ab illo accipimus justitiam: et mox ut habemus et ²¹³¹ volumus eamdem rectitudinem voluntatis, justitia dicenda est. Quod vero addidimus, propter se, ita necessarium est ut nullo modo eadem rectitudo, nisi propter se servata, justitia sit. Disc. Nihil possum cogitare contra. MAG. Videtur tibi quod ista diffinitio possit aptari summae justitiae, secundum quod de re loqui possumus, de qua nihil, aut vix proprie aliud potest dici? Disc. Licit non nisi tibi aliud voluntas, aliud rectitudo: tamen sicut dicimus potestatem divinitatis, aut divinam potestatem, sive potentem divinitatem (cum in divinitate non sit aliud potestas quam divinitas); ita non inconvenienter dicimus ibi rectitudinem voluntatis, aut voluntariam rectitudinem, seu rectam voluntatem. Si vero illam rectitudinem dicimus propter se servari, de nulla alia rectitudine tam convenienter ²¹³² dici posse videtur. Sicut enim non aliud illam, sed ipsa se servat, nec per aliud sed per se, ita non propter aliud quam propter se ²¹³³. MAG. Indubitanter itaque possumus dicere quia justitia est rectitudo voluntatis: quae rectitudo propter se servatur. Et quoniam verbi, quod hic dico (servatur) non habemus participium passivum praesentis temporis, pro praesenti, possumus uti passivo praeterito participio ejusdem verbi. Disc. Hunc usum habemus notissimum, ut praeteritis **115** participiis passivis utamur pro praesentibus, que latinitas non habet; sicut non habet praeterita participia a verbis activis et neutrīs; et pro praeteritis, que non habet,

A uitur presentibus: ut si dicatur ²¹³⁴ de aliquo: Hic quod studens et legens didicit, non nisi coactus docet, id est quod dum studuit et legit, didicit, non nisi cum cogitur docet. MAG. Bene ergo diximus justitiam esse rectitudinem voluntatis servata propter se, id est quae servatur propter se. Et hinc est, quod justi dicuntur aliquando recti corde, id est recti voluntate; aliquando recti, sine adjectione cordis; quoniam nullus aliis intelligitur rectus, nisi qui rectam habet voluntatem: ut est illud: *Gloriamini omnes recti corde* (*Psalm. xxxi, 11*). Et illud: *Videbunt recti, et latabuntur* (*Psalm. cxi, 42*). DIS. Satistescisti etiam pueris de ²¹³⁵ diffinitione justitiae transcamus ad alia.

CAPUT XIII [al., XIV] ²¹³⁶.

Quod una sit veritas in omnibus veris ²¹³⁷.

MAG. Redeamus ad rectitudinem seu veritatem: quibus duobus nominibus (quoniam de rectitudine mente sola perceptibili loquimur una res significatur, quae genus est justitiae: et queramus an sit una sola veritas in omnibus istis, in quibus veritatem dicimus esse: an ita sint veritates plures, sicut plura sunt, in quibus constat esse veritatem. Disc. Hoc multum nosse desidero. MAG. Constat quia in quacunque re sit veritas, non est aliud quam rectitudo. Disc. Non hinc dubito. MAG. Si ergo plures sunt veritates, secundum plures res, plures quoque sunt rectitudines. Disc. Hoc quoque non minus certum est. MAG. Si secundum diversitates rerum, necesse est esse diversas rectitudines, utique, secundum res ipsas, habent esse suum eadem rectitudines: et sicut res ipsae, in quibus sunt, variantur, sic quoque rectitudines varias esse necesse est. Disc. In una re in qua rectitudinem esse dicimus, ostende quod in ceteris intelligam. MAG. Dico quia si rectitudo significationis ideo est alia, quam voluntatis rectitudo, quia ista in voluntate, illa in significatione est, habet suum esse rectitudo propter significationem, et secundum eam mutatur. Disc. Ita est. Cum enim significatur esse quod est, aut non esse quod non est, recta significatio est, et constat esse rectitudinem, sine qua significatio recta nequit esse. Si vero significetur esse quod non est, aut non esse quod est, aut si nihil omnino significetur, nulla erit rectitudo significationis, quae non nisi in significatione est. Quapropter per significationem habet esse, et per eam inutatur ejus rectitudo: quemadmodum color per corpus habet esse, et non esse. Existente namque corpore, colore ejus necesse

VARIÆ LECTIONES.

²¹²⁸ Et sic quandiu habemus, servamus: nec ulla *mss.* et sicut quandiu servamus, habemus illam; ita quandiu habemus, servamus; nec ulla ²¹²⁹ Facit velle illam et habere, simul enim incipimus illam et accipere et habere et velle, et tamen simul sunt tempore acceptio, et habere et velle: et mox ut accepta, est habita *mss.* facit velle illam et habere; et tamen simul sunt tempore acceptio, et habere et velle: simul enim incipimus illam et accipere et habere et velle; est mox ut est accepta, est habita ²¹³⁰ Servare illam, simul *mss.* *Vict. Bcc. 6, Cister. servare, simul* ²¹³¹ Et mox ut volumus et habemus *mss.* *S. Mich. Bcc. 6* et mox ut habemus et volumus. ²¹³² Tam convenienter *mss.* *Vict. Bcc. 6, Cister.* sic convenienter ²¹³³ Et ita non propter aliud, sed propter se *mss.* ita non propter aliud quam propter se ²¹³⁴ Ut si dicatur *mss.* *Vict. Cist.* ut si dicam ²¹³⁵ Etiam prius de *mss.* etiam pueris de ²¹³⁶ Est in *mss.* caput 13 ²¹³⁷ *Mss.* Quod una sit veritas in omnibus veris *mss.* *Bcc. 6.* Quod una sit veritas in omnibus rebus

est esse; et pereunte corpore, colorem ejus inanere impossibile est. MAG. Non similiter se habent color ad corpus et rectitudo ad significationem ²¹²⁸. Disc. Ostende dissimilitudinem. MAG. Si nullus aliquo significare velit signo quod significandum est, erit ulla per signa significatio? Disc. Nulla. MAG. An ideo non erit rectum ut significetur quod significari debet? Disc. Non idcirco minus erit rectum, aut minus hoc exiget rectitudo. MAG. Ergo non existente significatione, non perit rectitudo, qua rectum est, et qua exigitur, ut quod significandum est, significetur. Disc. Si interiisset, non esset rectum hoc, nec ipsa hoc exigeret. MAG. Putasne, cum significatur quod significari debet, significationem tunc rectam esse propter hanc et secundum hanc ipsam rectitudinem? Disc. Imo non possum aliter cogitare. Si enim alia rectitudine recta est ²¹²⁹ significatio; pereunte ista, nihil prohibet rectam esse significationem. Sed nulla est recta significatio, quae significat quod non est rectum significari, aut quod non exigit rectitudo. MAG. Nulla igitur significatio est recta alia rectitudine, quam illa quae permanet pereunte significatione. Disc. Palam est. MAG. An itaque non vides quia non ideo est rectitudo in significatione, quia tunc incipit esse, cum significatur esse quod est, vel non esse quod non est; sed quia significatio tunc sit secundum rectitudinem, quae semper est: nec ob hoc abest a significatione, quia perit, cum non sic ut debet, aut cum nulla sit significatio; sed quoniam tunc significatio deficit a non deficiente rectitudine? Disc. Sic video, ut non possim non videre. MAG. Rectitudo ergo, qua significatio recta dicitur, non habet esse, aut aliquem ²¹³⁰ motum, per significationem: quomodoque moveatur ipsa significatio. Disc. Mili nihil jam clarus. MAG. Potesne probare colorem similiter se habere ad corpus, quomodo rectitudo se habet ad significationem? Disc. Parutor nunc ²¹³¹ sum probare quia valde dissimiliter. MAG. Puto quia jam tibi notum est quid de voluntate et ejus rectitudine, et de aliis quae rectitudinem habere debent ²¹³², sentiendum sit ²¹³³. Disc. Omnia video haec ipsa ratione probari, quoquo modo ipsa sint, rectitudinem immutabilem ²¹³⁴ permanere. MAG. Quid itaque consequi existimas de ipsis rectitudinibus.

A Sunt aliae ab invicem; aut est una et eadem omnium rectitudo. Disc. Supra concessi ²¹³⁵ quia si ideo sunt pures rectitudines, quoniam plures sunt res in quibus considerantur, necesse est eas existere et variari secundum res ipsas: quod nequaquam fieri demonstratum est. Quapropter non ideo sunt plures rectitudines, quia plures sunt res, in quibus sunt. MAG. An habes aliquam aliam rationem, cur tibi plures esse videantur? praeter ipsum rerum pluralitatem? Disc. Sicut istam nullam esse cognosco; ita nullam aliam inveniri posse considero. MAG. Una igitur et eadem est omnium rectitudo. Disc. Sic me fateri ²¹³⁶ necesse est. MAG. Amplius: Si rectitudo non est in rebus illis, quae debent rectitudinem, nisi cum sunt secundum quod debent, et hoc solum est illis rectas esse, manifestum est earum omnium unam solam esse rectitudinem. Disc. Non potest negari. MAG. Una igitur in omnibus illis est veritas. Disc. Et hoc negari impossibile est: sed tamen ostende mihi cur dicimus hujus vel illius rei veritatem, velut ad distinguendas veritatum differentias ²¹³⁷, si nullam ab ipsis rebus assumunt diversitatem? Multi namque vix concedent nullam esse differentiam inter veritatem voluntatis, et eam quae dicitur actionis, aut alicuius aliorum. MAG. Impropius hujus, vel illius rei esse dicitur; quoniam illa non in ipsis rebus, aut ex ipsis, aut per ipsis, in quibus esse dicitur, habet suum esse: sed cum res ipsae secundum illam sunt, quae semper praesto est his quae sunt sicut debent, tunc dicitur hujus vel illius rei veritas: ut veritas vocis, actionis, voluntatis ²¹³⁸; quemadmodum dicitur tempus hujus, vel illius rei, cum unum et idem sit tempus omnium, quae sunt in eodem tempore simul. Et si non esset haec vel illa res, non minus esset idem tempus: non enim dicitur ideo tempus hujus vel illius rei, quia tempus est in ipsis rebus; sed quia ipsae sunt in tempore. Et sicut tempus per se consideratum non dicitur tempus alicuius, sed cum res, quae in illo sunt, consideramus, dicimus tempus hujus vel illius rei; ita summa veritas per se subsistens nullius rei est: sed cum aliquid secundum illam est, tunc ejus dicitur veritas, vel rectitudo ²¹³⁹.

B C

VARIÆ LECTIONES.

²¹²⁸ Se habet color ad corpus, ut rectitudo ad similitudinem significationum mss. se habent color ad corpus, et rectitudo ad significationem ms. Cister. se habet color ad corpus, ut rectitudo ad significationem ²¹²⁹. Recta esset mss. Vict. Bec. 6 Cister. recta est ²¹³⁰ Non habet esse et non esse aut aliquem mss. Vict. Bec. Gem. Cister. non habet esse aut aliquem mss. Vict. 9 non habet esse, ut aliquem ²¹³¹ Promptior nunc mss. parutor nunc ²¹³² Quae rectitudinem habere debent mss. Gem. Bec. Vict. 3 et Cister. quae rectitudinem debent mss. Vict. 9 et 13 quae rectitudinem habent ²¹³³ Sententium sit ms. Bec. 6 sciendum est ²¹³⁴ Quoquomodo ipsa sit rectitudinem immobilem mss. quoquomodo ipsa sint, rectitudinem immutabilem ²¹³⁵ Supra concessum est mss. supra concessi ²¹³⁶ Sic me fateri mss. Vict. Bec. 6 Cister. sic mili fateri ²¹³⁷ Veritatis differentias mss. veritatum differentias ²¹³⁸ Ut veritas vocis, actionis, voluntatis mss. Gem. Bec. ut veritas voluntatis et actionis mss. Vict. ut veritatis voluntatis actionis mss. S. Mich. et Cister. ut veritas voluntatis actionis ms. Bec. 6 et veritas voluntatis et actionis ²¹³⁹ Mss. Vict. RR. 3 et Bec. 6 Explicit tractatus de Veritate, editus ab Anselmo archiepiscopo ms. Cister. Explicit tractatus de Veritate

SANCTI ANSELMI

LIBER

DE VOLUNTATE

116(83) *Voluntas aquivoce dicitur: dicitur enim A voluit Dominus fecit (Psal. cxiii, 3); secundum approbantem vero dicitur quia Deus vult omnem hominem salvum fieri. Approbat enim Deus, et placet illi de omnibus justis quia justi sunt, ut salvi stant; et nihilominus placaret eis de iniquis, si justi essent, ut salvi fierent. Tale est enim quod dictum est, ac si dicatur: Deus nullum facit injustum; sed unusquisque a se habet injustitiam ut daminetur: et ideo non potest dici dispergere Deo, si justus sit et salvetur; nec potest dici Deum repugnare saluti alicujus, sed approbare si sit qui salvetur. Secundum permittentem vero voluntatem dicitur quia quem vult indurat, quoniam permittit indurari; quod enim præmissum est, cui vult misereatur, secundum efficientem voluntatem dictum est. Patet autem quia de duabus affectionibus instrumenti volendi, illa omnino melior est et omnino præponenda, quæ est ad voluntum justitiam: per hanc enim omnis justus justus est; nec, nisi per istam, aliquis beatus esse potest: et si illa quæ est volendi commodum propter justitiam, omnino non esset in anima, beata tamen esset anima sola dilectione justitiae, nec ullatenus esset misera per absentiam alicujus alterius commodi, quia non indigeret ea re quam non vellet: illa vero affectio, quæ est volendi commodum, per quam etiam omnes justi volunt esse beati, si sola adsit; nonnisi miserum facit; quia nusquam ad hoc quod appetit, sine justitia pertinet.*

C Potestas est aptitudo ad faciendum: pono autem hic, *sacere*, pro omni verbo finito vel infinito, quod frequens usus habet. Qui enim loquitur cum debet, vel sedet, vel stat; et qui vult, aut patitur quod debet; et qui est ubi, et quando debet, bene facit; qui autem non loquitur cum debet, nec sedet, nec stat; et qui nec vult, nec patitur quod debet; et qui non est ubi, aut quando debet, male facit: et qui non facit quod debet, male facit; et qui non facit quod non debet, bene facit. Liqueat igitur, *sacere*, ponи pro omnino verbo finito vel infinito, etiam pro, non *sacere*. Est igitur potestas aptitudo ad faciendum; et omnis aptitudo ad faciendum, potestas. In quo cavedum ne omnino pro eodem accipiatur aptitudo ad faciendum, et aptitudo faciendi: omnis enim aptitudo ad faciendum, est et faciendi; sed non omnis faciendi, est etiam ad faciendum: aptitudo enim scri-

NOTÆ.

(83) *Vide lib. de Conc. præsc. etc., q. 3. c. 11 et l.
de Liber. arbitr. c. 3, 7.*

(84) *Lib. de Liber. arbitr., c. 14.*

(85) *De multiplice voluntatis divisione scripturam se promiserat. de Concor. præsc. q. 5, c. 11, al., 21.*

bendi, quæ est ad scribendum, est etiam antequam describatur quæ et dicitur potestas scribendi; aptitudo vero scribendi, quæ est in scribendo, secundum quam dicimus, apte sribit, non præcedit ipsam scriptionem; nec est potestas scribendi, sed effectum potestatis scribendi: quia enim præcedit potestas apte scribendi, ideo apte scribitur; non quia apte sit scriptio, ideo potest fieri scriptio. Dictum est autem aptitudo ad faciendum, et non absolute ad aliquid; quia non est aptitudo ad aliquid et non ad faciendum, quæ non est potestas, ut aptitudo vestis ad corpus: dicitur enim apta ad corpus; nec ideo tamē dicitur potens vestis. Bene igitur dictum est quia potestas est aptitudo ad faciendum; quia in eo quod aptitudo dicitur, separatur ab omni re quæ

aptitudo non est; et in eo quod ad faciendum determinatur, dividitur ab omni aptitudine, sive ab ea quæ non est ad aliquid, ut quæ est in scribendo; sive ab ea quæ est ad aliquid et non ad faciendum, ut ea quæ est in veste ad corpus, quæ et corpori melius dici potest: dicitur enim vestis apta corpori. Nihil igitur plus vel minus habet hæc diffinitio potestatis, quam debet. Est autem hæc diffinitio potestatis facta secundum usum, non secundum proprietatem potestatis: quidquid enim aliquomodo potest, hac diffinitione potestatis potest; ut lignum potest incidere, et homo potest incidere: nam et lignum ideo potest incidere, quia habet aptitudinem ad incidentem; et homo ideo potest incidere, quia habet aptitudinem ad incidentem.

SANCTI ANSELMI

DIALOGUS

DE LIBERO ARBITRIO

(86)

117 CAPUT PRIMUM.

Quod potestas veccandi non pertineat ad libertatem arbitrii.

Disc. Quoniam liberum arbitrium videtur repugnare gratiæ, et prædestinationi, et præscientiæ Dei, ipsa libertas arbitrii quid sit nosse desidero, et utrum illam semper habeamus. Si enim libertas arbitrii est posse peccare et non peccare, sicut a quibusdam solet dici, et hoc semper habemus²⁴⁵¹ quomodo aliquando gratia iudicemus? Si autem hoc non semper habemus, cur nobis imputatur peccatum, quando sine libero arbitrio peccamus? MAG. Libertatem arbitrii non puto esse potentiam peccandi et non peccandi. Quippe si hæc ejus esset²⁴⁵² definitio, nec Deus, nec angeli, qui²⁴⁵³ peccare nequeunt, liberum haberent arbitrium: quod nefas est dicere. Disc. Quid, si dicitur aliud esse liberum arbitrium Dei et angelorum bonorum, aliud nostrum? MAG. Quamvis

B differat liberum arbitrium hominum a libero arbitrio Dei et angelorum bonorum²⁴⁵⁴ diffinitio tamen hujus libertatis in utrisque, secundum hoc nomen, eadem debet esse: licet enim animal differat ab animali sive substantialiter, sive accidentaliter, diffinitio tamen, secundum nomen animalis, omnibus animalibus est eadem. Quapropter talem oportet dare diffinitionem libertatis arbitrii, quæ nec plus nec minus illa contineat. Quoniam ergo liberum arbitrium divinum et bonorum angelorum peccare non potest, non pertinet ad diffinitionem libertatis arbitris posse peccare. Denique nec libertas, nec pars libertatis est potestas peccandi. Quod ut plane intelligas, intende ad ea quæ dicam. Disc. Ad hoc sum hic. MAG. Quæ tibi voluntas liberior videtur: illa, quæ sic vult et potest non peccare, ut nullatenus flecti valeat a non peccandi rectitudine, an illa quæ aliquo modo flecti potest ad peccandum? Disc. Cur

VARIAE LECTIONES,

²⁴⁵⁰ Collatum est hoc opusculum cum ms. Bcc. Gem. Vict. tribus CC 9. EE 13, Rit. 13, uno Thuano 90, uno ex monasterio S. Mich. in monte, uno Cister. et cum editione gothica. ms. Gem. C. 34. Incipit tractatus de libertate arbitrii: ms. Cister. Incipiunt Capitula in Tractatus de libertate arbitrii. Et post hæc: Expliciunt capitula. Deinde: Incipit Tractatus de Libertate Arbitrii editus ab Anselmo Archiepiscopo Cantuariensi. ms. S. Mich. Incipiunt Capitula in Tractatum de libertate. Et post hæc: Expliciunt Capitula. Deinde: Incipit Tractatus de Libertate Arbitrii. ms. Thu. 90. Incipiunt Capitula: Libri Auselmi Cantuariensis Episcopi, de Libertate Arbitrii. Post hæc: Hic incipit Tractatus de libertate Arbitrii editus ab Anselmo ms. Vict. CC. 9. Incipiunt Capitula libri ejusdem (Anselmi Cantuariensis Archiep.) de libero Arbitrio. Deinde: Liber magistri Anselmi de libero Arbitrio. ms. Bcc. 3. Incipiunt Capitula in Tractatu de libero arbitrio, edito ab Anselmo Cantuariensi archiepiscopo. Deinde: Expliciunt Capitula. Incipit Tractatus de libero arbitrio editus ab Anselmo²⁴⁵⁵. Et hoc semper habemus ms. Vict. 3. et hoc semper debemus²⁴⁵⁶. Si hoc ejus esset ms. et Edit. Goth. si hæc esset ejus²⁴⁵⁷ Nec Angelus, qui ms. Vict. S. Mich. Cister. et Bcc. nec Angeli, qui²⁴⁵⁸ Et Angelorum bonorum ms. Cister. et aliud bonorum Angelorum.

NOTÆ.

(86) Vide supra Prologum in Dialogum de Veritate.

PATROL. CLVIII.

non sit liberior illa, quæ ad utrumque se habet, non video. MAG. An non vides quoniam qui sic habet quod deceat, et quod expedit, ut hoc amittere non queat²⁴⁴⁶; liberior est quam ille, qui sic habet hoc ipsum, ut possit perdere, et ad hoc quod dedecet, et non expedit, valeat adduci? Disc. Nulli dubium hoc esse puto. MAG. Hoc quoque non minus indubitable dices quia peccare semper dedecens et noxiun est? Disc. Nullus sanæ mentis aliter sentit. MAG. Liberior igitur est voluntas quæ a rectitudine non peccandi declinare nequit, quam quæ illam potest deserere. Disc. Nihil mihi rationabilius asseri posse videtur. MAG. An putas, quod additum minuit, et separatum auget libertatem, id aut libertatem esse, aut partem libertatis? Disc. Non hoc putare possum. MAG. Potestas ergo peccandi, quæ addita voluntati minuit ejus libertatem, et, si dematur²⁴⁴⁷, auget, nec libertas est, nec pars libertatis. Disc. Nihil consequentius.

CAPUT II²⁴⁴⁸.

Quod tamen angelus et homo²⁴⁴⁹ peccaverunt per hanc potestatem, et per liberum arbitrium²⁴⁵⁰: et quoniam potuerint servire peccato, non tamen eis voluit dominari peccatum.

MAG. Non ergo pertinet²⁴⁵¹ ad libertatem arbitrii, quod sic est extraneum a libertate. Disc. Rationibus tuis nullatenus contradicere queo. Sed non parum me movet quia et angelica et nostra natura in principio habuit potestatem peccandi, quam si non habuisset, non peccasset: quare si per hanc potestatem, quæ sic aliena est a libero arbitrio, peccavit ultraque prædicta natura, quomodo dicemus eam peccasse per liberum arbitrium? At si per liberum²⁴⁵² arbitrium non peccavit, ex necessitate peccasse videatur. Neimpe aut sponte, aut ex necessitate: nam si sponte peccavit²⁴⁵³, quonodo non per²⁴⁵⁴ liberum arbitrium? Quare, si non per liberum arbitrium, utique ex necessitate peccasse videtur. Est et aliud, quod in hac peccandi potestate me movet. Qui enim peccare potest, servus potest esse peccati; quoniam qui facit peccatum, servus est peccati (*Joan. viii, 34*). Qui autem potest servus esse peccati, huic potest dominari peccatum: quonodo ergo libera facta fuit²⁴⁵⁵ illa natura; aut cujusmodi liberum arbitrium illud erat, cui peccatum dominari poterat²⁴⁵⁶? MAG. Et per potestatem peccandi, et sponte et per libe-

A rum²⁴⁴⁶ arbitrium, et non ex necessitate, nostra et angelica natura primitus peccavit, et servire potuit peccato; et tamen non illi peccatum dominari poterat, unde illa non libera, aut ejus arbitrium non liberum dici possit. Disc. Opus habeo ut, quod dicis, aperias; quia clausum mihi est. MAG. Per liberum arbitrium peccavit apostata angelus, sive primus homo, quia per suum arbitrium peccavit, quod sic liberum erat, ut nulla alia re cogi posset ad peccandum; et ideo juste reprehenditur, quia, cum habeat arbitrii sui libertatem, non aliqua re cogente, non aliqua necessitate, sed sponte peccavit. Peccavit autem per arbitrium suum, quod erat liberum; sed non per hoc unde liberum erat, id est per protestatem, **118** quia poterat non peccare, et peccato non servire; sed per protestatem²⁴⁴⁷ quam habebat peccandi²⁴⁴⁸, qua nec ad non peccandi libertatem juvabatur, nec ad peccare i servitatem cogebatur. Quod autem consequi tibi videtur quia si potuit servus esse peccati, potuit ei dominari peccatum; et ideo nec illum, nec ejus arbitrium liberum fuisse: non ita est. Etenim qui sue potestatis est ut non serviat, nec alienæ potestatis est ut serviat, quoniam potestate sua servire possit; quandiu non illa quæ est serviendi, sed illa quæ est non serviendi²⁴⁴⁹, utiliter potestate, nulla res potest illi dominari, ut serviat. Nam etsi dives liber possit se facere servum pauperis: quandiu hoc non facit, nec ille nomen amittit libertatis, nec pauper illi dicitur²⁴⁵⁰ dominari; aut si dicitur, improprie dicitur, quia hoc non in ejus, sed in alterius est potestate. Quamobrem nihil prohibet angelum et hominem ante peccatum liberos fuisse, aut liberum arbitrium habuisse.

CAPUT III.

Quod postquam²⁴⁵¹ se fecerunt servos peccati, liberum habuerunt arbitrium²⁴⁵²: et quid sit liberum arbitrium.

Disc. Satisfecisti mihi, quia nihil certe hoc prohibet ante peccatum; sed postquam se fecerunt servos peccati, quonodo liberum arbitrium servare potuerunt? MAG. Licet peccato se subdidissent, libertatem tamen arbitrii naturalem in se interimerentur; sed facere potuerunt ut jam non sine alia gratia, quam erat illa quam prius habuerant, illa libertate uti non valeant. Disc. Credo: sed in te ligere desidero. MAG. Consideremus primum ca-

VARIAE LECTIONES.

²⁴⁴⁶ Amittere nequeat ms. *Bec.* non amittere queat²⁴⁴⁶ Et si dividatur *Edit.* *Venet.* 1547. *Coton.* et *Goth.* Et si derivatur mss. et si dematur²⁴⁴⁷ In mss. incipi ab his verbis M. Non ergo pertinet ad libertatem etc.
²⁴⁴⁷ Quod tantum homo et Angelus mss. Quod tamen Angelus homo²⁴⁴⁸ Et liberum mss. et per liberum²⁴⁴⁹ Non pertinet mss. non ergo pertinet²⁴⁵⁰ Aut si per liberum mss. At si per liberum²⁴⁵¹ Aut si sponte peccavit mss. nam si sponte²⁴⁵² Quonodo nisi per mss. *Thu.* *Gem.* *Bec.* quonodo non per²⁴⁵³ Quonodo libera fuit mss. Quonodo ergo libera facta fuit²⁴⁵⁴ Dominari poterat²⁴⁵⁵ ms. *S. Mich.* dominari potuit?²⁴⁵⁶ Et sponte per liberum mss. et sponte et per liberum ms. *Vict.* 9. omitt. et sponte²⁴⁵⁷ Id est per potestatem qua poterat non peccare et peccato non servire; sed per potestatem quam habuit non peccandi ms. *Gem.* 54, id est per potestatem quam habebat non peccandi²⁴⁵⁸ Quam habuit, peccandi mss. quam habebat, peccandi²⁴⁵⁹ Quæ non est serviendi mss. *Vict.* *Thn.* *Gem.* quæ est non serviendi²⁴⁶⁰ Illi proprie dicitur posse²⁴⁶¹ Quonodo postquam ms. *Bec.* quod postquam²⁴⁶² Arbitrium mss. arbitrium: et quid sit liberum arbitrium

justusmodi ²⁴⁷³ arbitrii libertatem habebant ²⁴⁷⁴ ante peccatum quando certum est ²⁴⁷⁵ eos liberum ²⁴⁷⁶ arbitrium habuisse. Disc. Hoc exspecto. Mag. Ad quid tibi videntur illam habuisse libertatem arbitrii? An ad assequendum quod vellent; an ad volendum quod deberent, et quod illis velle expediret? Disc. Ad volendum quod deberent, et quod expediret velle. Mag. Ergo ad rectitudinem voluntatis haberunt libertatem arbitrii: quandiu namque voluerunt (quod debuerunt) rectitudinem habuerunt voluntatis. Disc. Ita est. Mag. Dubium est adhuc, cum dicitur quia libertatem habuerunt ad rectitudinem ²⁴⁷⁷ voluntatis, si non addatur aliquid ²⁴⁷⁸. Quero igitur quomodo habebant illam libertatem ad rectitudinem voluntatis: an ad capiendum eam sine datore, cum illam nondum haberent; an ad accipiendo nondum habitam, si daretur ut haberent; an ad deserendum quam acceperant, et per se resumendum desertam; an ad semper servandum acceptam? Disc. Ad capiendum rectitudinem sine datore non puto illos habuisse libertatem; quoniam nihil habere potuerunt quod non acceperunt. Ad accipiendo vero a datore, quam nondum habebant, ut eam haberent, non est dicendum eos habuisse libertatem; quia non est credendum eos factos sine recta voluntate, quamvis non negandum sit eos habuisse libertatem recipiendi eamdem rectitudinem, si eam desercent, et ab ipso primo datore illis redderetur: quod in hominibus ²⁴⁷⁹ s^epe videmus, qui de injustitia ad justitiam superna gratia re-lucuntur. Mag. Verum est quod dicas ²⁴⁸⁰ eos posse recipere perditam rectitudinem, si reddatur: sed nos illam libertatem, quam habuerunt antequam peccarent, querimus, cum sine dubio liberum habebant arbitrium ²⁴⁸¹ non illam, qua nullus indigeret ²⁴⁸², si nunquam veritatem deseruisset? Disc. Prosequear itaque, et respondebo ad ea quae restant de his quae interrogasti. Ad deserendum autem eamdem rectitudinem, eos libertatem habuisse non est verum; quia deserere voluntatis rectitudinem est peccare, et potestatem peccandi, nec libertatem, nec partem esse libertatis supra monstrasti (cap. 4). Ad resumendum vero per se desertam rectitudinem libertatem non acceperunt: cum ad hoc rectitudo illa data ²⁴⁸³ sit, ut nunquam desereretur ²⁴⁸⁴. Ipsa

A negligentiam servandi habitam. Quapropter restat libertatem arbitrii datum esse rationali naturae ²⁴⁸⁵ ad servandam acceptam rectitudinem voluntatis. Mag. Bene ad interrogata respondisti. Sed adhuc opus est ut consideremus propter quid illam rectitudinem servare debeat rationalis natura ²⁴⁸⁶: An propter ipsam rectitudinem an propter aliud ²⁴⁸⁷? Disc. Si non illa libertas data esset illi naturae, ut voluntatis rectitudinem propter ipsam servaret rectitudinem, non valeret ad justitiam; quoniam constat justitiam esse rectitudinem voluntatis propter se servatam: sed ad justitiam prodesse arbitrii libertatem credimus. Quare indubitanter asserendum est rationalem naturam non eam accepisse, nisi ad servandam rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem. Mag. Ergo quoniam omnis ²⁴⁸⁸ libertas est potestas; illa libertas arbitrii est potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem. Disc. Non potest aliud esse. Mag. Jam itaque clarum est liberum arbitrium non esse aliud, quam arbitrium potens servare rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem. Disc. Clarum utique ²⁴⁸⁹ est. Sed quandiu ipsam rectitudinem habuit, servare potuit quod habuit ²⁴⁹⁰. Postquam autem illam deseruit, quomodo potest servare quod non habet? Absente ergo rectitudine, quae servari possit ²⁴⁹¹, non est liberum arbitrium, quod eam servare valeat: non enim servare valet quod non habet. Mag. Etiam si absit rectitudo voluntatis, non tamen rationalis natura minus habet quod suum est. Nullam namque potestatem habemus, ut puto, quae sola sufficiat, sibi ad actum: et tamen, cum ea desunt sine quibus ad actum minime perducuntur nostrae ²⁴⁹² potestates, non minus eas, quantum in nobis est, habere dicimur. Sicut nullum instrumentum solum sibi sufficit ad operandum; tamen, cum desunt illa sine quibus ²⁴⁹³ instrumento uti nequimus, instrumentum nos cuiuslibet operis habere sine falsitate fatemur. Quod ut in multis animadveritas, in uno tibi monstrabo. Nullus visum habens dicitur nullatenus posse videre montem. Disc. Qui montem videre non potest, profecto nullum habet visum. Mag. Habet ergo potestatem et instrumentum videndi montem, qui visum habet: et tamen si mons abest, et dicas ei, Vide montem, respondet tibi: Non possum, quia abest; si adasset, possem videre. Item: Si non adasset, et

VARIE LECTIONES.

²⁴⁷³ Consideremus ejusmodi ms. Bcc. b consideremus ergo primum ejusmodi mss. consideremus primum ejusmodi ²⁴⁷⁴ Libertatem habuerunt mss. libertatem habebant ²⁴⁷⁵ Quia certum est mss. quando certum est ²⁴⁷⁶ Eos liberum ms. Cister. eos ante liberum ²⁴⁷⁷ Habuerunt ad rectitudinem ms. Vict. 3. omitt. ad ²⁴⁷⁸ Addatur aliud mss. addatur aliquid ²⁴⁷⁹ Unde est quod dicas mss. verum est quod dicas ²⁴⁸⁰ Liberum habuerunt arbitrium mss. liberum habebant arbitrium ²⁴⁸¹ Nullus indigeret mss. Thu. nullus indiget ²⁴⁸² Rectitudo illi data mss. rectitudo illa data ²⁴⁸³ Deseratur mss. desereretur ²⁴⁸⁴ Rationali creature vel naturae mss. rationali naturae ²⁴⁸⁵ Rationalis creatura mss. rationalis natura ²⁴⁸⁶ Aut propter aliud mss. Vict. Bcc. Thu. an propter aliud ²⁴⁸⁷ Quoniam omnis mss. ergo quoniam omnis ²⁴⁸⁸ Clarum itaque mss. clarum utique ²⁴⁸⁹ Potuit quod debuit mss. Vict. Bcc. S. Mich. Thu. potuit quod habuit ²⁴⁹⁰ Quam servare possit mss. quae servari possit ²⁴⁹¹ Sufficiat sibi ad actum: et tamen cum ea desint, sine quibus ad actum minime perducuntur nostrae mss. sufficiat sibi ad actum: et tamen cum ea desint, sine quibus ad actum minime perducuntur nostrae ²⁴⁹² Cum desunt illa, quibus mss. cum desunt illa, sine quibus mss. Bcc. si desunt illa, si e quibus

lux abesset; responderet se montem viere monenti, quia non posset absente luce; sed si lux adesset, tunc posset. Rursum: si visum habenti mons et lux praesens est, et aliquid visui obstet, ut si quis illi oculos claudat, dicet se posse videre montem: sed si nihil visui ejus obsisteret, tunc sine dubio montem videndi potestatem haberet. Disc. Totum hoc omnibus notum est. Mag. Vides ergo quia potestas videndi aliquod corpus, alia est in videente; alia in re videnda; alia in medio, id est neque in videente, neque in videndo: et ea quae est in medio, alia est in adjuvante; alia in non impeditente, id est cum nibil quod impedire possit impedire. Disc. Video plane. Mag. Quatuor igitur istae potestates sunt, quarum si una quaelibet desit, aliae tres nec singule, nec omnes simul aliquid possunt efficiere: nec tamen, absentibus aliis, negamus aut eum qui visum habet habere visum, aut instrumentum sive potestatem videndi; aut rem visibilem posse videri; aut lucem posse visum juvare.

119 CAPUT IV.

Quonodo potestatem habeant servandi rectitudinem, quam non habent.

Mag. Quarta autem potestas improprie dicitur: quod enim solet impedire visum, non ob aliud dicitur dare potestatem vivendi, cum non impedit, nisi quia non ausert. Potestas autem vivendi lucem, non nisi in tribus rebus est: quia tunc est ideum, et quod videtur, et quod adjuvat. Nonne hoc omnibus est notum? Disc. Nulli utique est ignotum. Mag. Si ergo, absente re quae videri possit, in tenebris positi, et clausos sive ligatos oculos habentes, quantum ad nos pertinet, videndi quilibet rem visibilem potestatem habemus; quid prohibet nos habere potestatem servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem, etiam absente ipsa rectitudine, quandiu et ratio in nobis est, quae eam valemus cognoscere; et voluntas, qua illam tenere possumus? Ex his enim constat praefata libertas arbitrii. Disc. Satisficeri intellectui meo, potestatem hanc servandi rectitudinem voluntatis rationali naturae semper inesse, atque hanc potestatem in primis hominis et angelorum arbitrio liberam fuisse, quibus

VARIAE LECTIONES.

²⁰⁰ Responderet se montem non posse videre, quia mss. Vict. Bcc. Thu. Gem. 54. responderet se montem videre monenti, quia mss. Cister. se montem non posse videre monenti, quia Non posset absente mss. Vict. 43. non possum absente. ²⁰¹ Tunc posset mss. Vict. 43. tunc possum. ²⁰² Lux et mons et lux praesens esset, et aliquid visui obstaret, velut si aliquis illi oculos clauderet, dicaret se mss. et mons et lux praesens est, et aliquid visui obstet, ut si quis illi oculos claudat, dicet se mss. S. Mich. et mons et lux praesens est, etc. ut in aliis mss. ²⁰³ Idem neque in videente neque in re videnda mss. id est neque in videente, neque in videndo. ²⁰⁴ Aliæ tres sunt mss. omitti. sunt ²⁰⁵ Aut qui visum miss. Thu. Gem. 54. Rec. aut eum qui visum. ²⁰⁶ Nam hoc est omnibus mss. nomine hoc omnibus est. ²⁰⁷ Nulli itaque mss. nulli utique Rem potestatem mss. Thu. rem visibilem, tunc potestatem ²⁰⁸ Meo, potestatem servandi mss. mero, potestatem hanc servandi. In primis mss. et Edit. Goth. in priu*is* ²⁰⁹ Invitus dicitur volens mss. Gem. Bcc. Vict. Cister. invitus dicitur nolens. ²¹⁰ Ligari enim homo potest et invitus, quia nolens: potest torqueri invitus, quia nolens: potest occidi; velle autem non potest mss. ligari enim potest homo invitus, quia nolens potest ligari: torqueri potest invitus, quia nolens potest torqueri: occidi potest invitus, quia nolens potest occidi: velle autem non potest. ²¹¹ Quonodo dicitur mss. quonodo ergo dicitur ²¹² Non nisi nolens facit mss. non nisi volens facit? ²¹³ Nolens vult mentiri. M. Ideo forsitan mss. S. Mich. nolens vult mentiri: quoniam priusquam veniat ad hanc necessitatem, non vult mentiri, nec vult ut hoc aliquando velit. Ideo cum hac occasione mentitur, judicat se invitum mentiri propter precedentem necessitatem. M. Ideo forsitan, etc. *Hec additio aliquo exscripto hic inserta videatur: cum in ceteris mss. non habeatur.* ²¹⁴ Ut mentiatur, nisi mss. ut non mentiatur, nisi

A invitum rectitudine voluntatis non potest auserti.

CAPUT V.

Quod nulla tentatio cogat invitum peccare

Sed nunc quonodo est humanae voluntatis arbitrium hac potestate liberum; cum sepe rectam habens homo voluntatem, ipsam rectitudinem invitum, cogente tentatione, deserat? Mag. Nemo illam deserit, nisi volendo. Si ergo invitum dicitur nolens, nemo deserit illam invitum: ligari enim homo potest invitum, quia nolens potest ligari; torqueri potest invitum, quia nolens potest torqueri; occidi potest invitum, quia nolens potest occidi; velle autem non potest invitum, quia velle non potest, nolens velle; nam omnis volens ipsum suum velle vult. Disc. Quonodo ergo dicitur ²¹⁵ invitum mentiri, qui mentitur ne occidatur: cum hoc nonnisi volens facit ²¹⁶ Nam, sicut invitum mentitur, sic invitum vult mentiri; et qui invitum vult mentiri, nolens vult mentiri. Mag. Ideo forsitan ²¹⁷ invitum mentiri dicitur; quia, cum sic vult veritatem ut non mentiatur nisi propter vitam, et vult mendacium, quia propter vitam; et non vult mendacium propter ipsum mendacium, quoniam vult veritatem: et ideo volens, et nolens mentitur. Alia namque est voluntas, qua volumus aliquid propter se, ut cum volumus salutem propter se; et alia, cum aliquid volumus propter aliud, ut cum volumus absinthium btere propter salutem. Unde potest forsitan diel secundum bas diversas voluntates, quia invitum, et non invites mentitur. Quapropter cum dicitur invitum mentiri, quia non id vult inquantum vult veritatem, non repugnat illi sententiae qua deo neminem invitum deserere rectitudinem voluntatis; quia mentiendo vult eam deserere propter vitam: secundum quam voluntatem non invitum esin deserit, sed volens; de qua voluntate nunc loquimur. De illa namque loquimur, qua vult mentiri propter vitam; non de illa, qua non vult mendacium propter se. Aut ideo certe mentitur invitum, quia invitum aut occiditur, aut mentitur, id est invitum est in hac angustia, et ex necessitate unum horum quolibet fiat: quavis enim necesse sit illum aut occidi aut mentiri, non tamen necesse est illum occidi, quia potest non

occidi, si mentitur; nec necesse est illum mentiri, quia potest non mentiri, si occiditur²⁸¹¹. Neutrum enim est determinate in necessitate; quia utrumlibet est in potestate²⁸¹². Ita quoque, licet²⁸¹³ invitatus aut mentiatur, aut occidatur, non tamen ideo consequitur ut invitatus mentiatur, aut ut invitatus occidatur. Est et alia ratio, quam frequens habet usus, cur invitatus et nolens et ex necessitate dicitur aliquis facere, quod tamen volens facit. Nam quod nonnisi difficile facere valemus, et ideo non facimus, dicimus hoc nos facere non posse, et ex necessitate nos, sive invitatos, deserere: et quod²⁸¹⁴ sine difficultate dimittere nequimus, et idcirco facimus²⁸¹⁵, hoc nos invitatos, et nolentes, et ex necessitate facere asserimus. Hoc igitur modo, qui mentitur ne moriatur, mentiri invitatus et nolens dicitur, et ex necessitate, quia mendacium vitare non valet sine mortis difficultate. Sicut igitur qui mentitur propter vitam, imp:oprie dicitur invitatus mentiri, quoniam mentitur volens; ita non proprie dicitur invitatus velle mentiri, quoniam hoc nonnisi volens vult. Nam sicut, cum mentitur, vult ipsum mentiri; sic, cum vult mentiri, vult ipsum velle. Disc. Non possum negare quod dicas. MAG. Quomodo ergo non est libera voluntas, quam aliena potestas sine suo assensu subjicere non potest? Disc. Nonne simili ratione possumus dicere voluntatem equi esse liberam, quia non appetitui carnis servit, nisi volens? MAG. Non est hic similiter²⁸¹⁶; in equo namque non ipsa voluntas se subjicit, sed naturaliter subjecta semper necessitate appetitui carnis servit. In homine vero, quando ipso voluntas recta est, nec servit, nec subjecta est cui non debet, nec ab ipsa rectitudine ulla vi aliena avertitur, nisi ipsa, cui non debet, volens coenstat: quem consensum non naturaliter, nec ex necessitate sicut equus, sed ex se aperte videtur habere. Disc. Satisfecisti huic objectioni meae de voluntate equi. Redi ubi eramus. MAG. Au negabis²⁸¹⁷ omnem rem liberam esse ab ea re a qua cogi nisi volens²⁸¹⁸, vel prohiberi non potest? Disc. Non video quomodo negem. MAG. Dic etiam quomodo superat recta voluntas, et quomodo superatur? Disc. Velle ipsi rectitudinem perseveranter, est illi vincere; velle autem quod non debet, est illi vinci. MAG. Puto quia tentatio rectam voluntatem nonnisi volentem, aut ab ipsa rectitudine²⁸¹⁹ prohibere, aut ad id, quod non debet, cogere potest: ut illam nolit, et istud velit²⁸²⁰. Disc. Nec hoc ulla²⁸²¹ ratione

A falsum esse video. MAG. Quis ergo potest voluntatem dicere non esse liberam ad servandam rectitudinem, et liberam a tentatione et peccato: si nulla tentatio potest illam, nisi volentem, avertere a rectitudine ad peccatum, id est ad volendum quod non debet? Cum ergo vincitur, non aliena vincitur potestate, sed sua. Disc. Hoc monstrant ea quae dicta sunt. MAG. Nonne vides ex his consequi quia nulla tentatio potest²⁸²² vincere rectam voluntatem? Nam, si potest, habet potestatem vincendi, et sua potestate vincit²⁸²³; sed hoc esse non potest, quoniam voluntas nonnisi sua vincitur potestate. Quare nullatenus potest tentatio vincere rectam voluntatem; et cum dicitur, improprie dicitur. Non enim aliud intelligitur, quam quia voluntas potest se subjecere tentationi; sicut e converso, cum imbecillis dicitur posse vinci a fortis, non sua potestate posse dicuntur, sed²⁸²⁴ aliena; quoniam non significatur aliud, nisi quia fortis habet²⁸²⁵ potestatem vincendi imbecillum.

120 CAPUT VI.

Quomodo sit nostra voluntas potens contra temptationes, licet videatur impotens.

Disc. Quamvis sic omnia impugnantia voluntati nostrae subjicias, atque nullam tentationem illi dominari permittas, ut in nullo possim obviare assertionibus tuis; non tamen possum dissimulare quamdam impotentiam esse in eadem voluntate, quam fere omnes experimur, cum violentia temptationis superamur. Quapropter nisi illam potentiam quam probas, et istam impotentiam quam sentimus, facias convenire: non potest animus meus ad quietem hujus quæstionis pervenire. MAG. Istam impotentiam voluntatis, quam dicas, in quo putas esse? Disc. In eo quia non potest perseveranter rectitudini adherere. MAG. Si per impotentiam non adhaeret, aliena vi avertitur a rectitudine. Disc. Concedo²⁸²⁶. MAG. Quæ est hæc vis? Disc. Vis temptationis. MAG. Hæc vis non eam avertit²⁸²⁷ a rectitudine, si ipsa non vult quod suggerit tentatio. Disc. Ita est. Sed ipsa tentatio sua vi eogit eam velle quod suggerit. MAG. Qomodo cogit eam velle? An ita ut possit quidem nolle²⁸²⁸, sed non sine gravi molestia; an ita ut nullatenus possit nolle? Disc. Quanvis fateri me oporteat nos aliquando sic premi temptationibus, ut sine difficultate non valeamus nolle quod suggerunt; non tamen possum dicere quod sic nos unquam opprimant, ut quod monent²⁸²⁹ nullatenus nolle possimus. MAG. Nescio quo modo possit dici. Si enim vult

VARIÆ LECTIONES.

²⁸¹¹ Non mentiri, sed occidi mss. non mentiri, si occiditur ²⁸¹² Utrumlibet est in voluntate vel potestate, mss. utrumlibet est in potestate. ²⁸¹³ Itaque licet mss. Ita quoque licet²⁸¹⁴ Deserere, quod mss. deserere, et quod²⁸¹⁵ Idcirco cum facimus mss. idcirco facimus mss. ²⁸¹⁶ Non est hoc similiter mss. non est hic similiter²⁸¹⁷ An negavimus mss. An negabis²⁸¹⁸ A qua cogi non volens mss. a qua cogi nisi volans mss. S. Mich. ad quain cogi nisi volens²⁸¹⁹ Aut ipsa rectitudine mss. aut ab ipsa rectitudine²⁸²⁰ Ut illam velit et istud nolit mss. ut illam nolit et istud velit²⁸²¹ Nec ulla mss. et Edit. Goth. nec hoc ulla²⁸²² Quia nulla potestas potest mss. quia nulla tentatio potest²⁸²³ Sua potestate vincitur mss. et Edit. Goth. sua potestate vincit²⁸²⁴ Sua potestate dicitur, sed mss. sua potestate posse dicitur, sed²⁸²⁵ Nisi fortis habet mss. nisi quia fortis habet²⁸²⁶ Credo mss. concedo²⁸²⁷ Non avertit mss. non eam avertit²⁸²⁸ Ut possit ea quidem nolle mss. ut possit quidem nolle Edit. Venet. et Colon. ut possit eam quidem nolle²⁸²⁹ Quod movent nullatenus mss. quod monent nullatenus.

homo mentiri, ut non sustineat mortem et servet ²⁸²² vitam ad tempus; quis dicet impossibile velle eum non mentiri, ut vitet æternam mortem, et sine fine vivat? Quapropter jam dubitare non debes hanc ²⁸²³ impotentiam servandi rectitudinem, quam dicas in nostra voluntate ²⁸²⁴ cum tentationibus consentimus, non esse ex impossibilitate, sed ex difficultate. Frequenti namque usu dicimus nos non posse aliquid; non quia nobis est impossibile, sed quia illud sine ²⁸²⁵ difficultate non possumus. Hæc autem difficultas non perimit libertatem voluntatis: impugnare ²⁸²⁶ namque potest invitam voluntatem, expugnare nequit invitam. Hoe itaque modo, puto te posse videre quomodo coveniant potentia voluntatis, quam ratio veritatis asserit; et impotentia, quam humanitas nostra sentit. Sicut enim difficultas nequaquam voluntatis interimit libertatem; ita illa impotentia, quam non ob aliud in voluntate dicimus esse, nisi quia non potest tenere suam rectitudinem sine difficultate, non auferit eidem voluntati perseverandi in rectitudine potestatem.

CAPUT VII.

Quomodo voluntas fortior sit quam tentatio; etiam cum ab illa vincitur.

Disc. Sieut nequaquam valeo quod probas negare; ita nullatenus queo voluntatem fortiorum esse tentatione, cum ab ea superatur, affirmare. Nam si voluntas servandi rectitudinem fortior esset quam tentationis impetus; fortius illa volendo quod tenet, resisteret quam illa insisteret. Non enim aliunde scio me magis vel minus fortis ²⁸²⁷ habere voluntatem, nisi quia magis vel minus fortiter volo. Quapropter cum minus fortiter volo quod debo, quam tentatio mihi suggestit quod non debo; quonodo tentatio fortior non sit voluntate mea, non video. MAG. Ut video, æquivocatio voluntatis te fallit. Disc. Ipsam vellem æquivocationem cognoscere. MAG. Sicut visus æquivoce dicitur; ita et voluntas. Vocamus enim visum, ipsum instrumentum videndi, id est radicum procedentem per oculos, quo sentimus lucem et quæ sunt in luce: et dicimus visum, opus instrumenti ipsius, quando illo utimur, id est visionem. Eodem modo dicitur voluntas, ipsum instrumentum volendi, quod est in anima, et quod convertimus ad volendum hoc vel illud; sicut visum ad videndum diversa convertimus: et dicitur voluntas, usus ejus voluntatis, quæ est instrumentum volendi, sicut dicitur visus, usus ejus visus, qui est instru-

A mentum videndi. Sicut igitur visum, qui est instrumentum videndi, habemus etiam cum non videmus; visus autem, qui est opus ejus, non est nisi cum videmus: ita voluntas, instrumentum scilicet volendi, semper est in anima ²⁸²⁸, etiam cum non vult aliquid, velut cum dormit; voluntatem vero, quam dico usum sive opus ejusdem instrumenti, non habemus nisi quando voluntus aliquid. Illa igitur ²⁸²⁹ voluntas, quam voco instrumentum volendi, una et eadem semper est, quidquid velimus. Illa vero, quæ opus ejus est ²⁸³⁰, tam multiplex est, quam multa et quam sepe volumus; quemadmodum visus, quem etiam in tenebris vel clausis oculis habemus, semper idem est, quidquid videamus. Visus autem, id est opus ejus, qui et visio nominatur, tam numerosus est quam numerosa, et quam numerose videmus. Disc. Plane video, et anno hanc voluntatis discretionem ²⁸³¹: et jam mibi videor videre, quam ex ejus ignorantia patiebar, deceptionem; sed tamen tu prosequere quod incœpisti. MAG. Cum ergo videoas duas voluntates esse, instrumentum scilicet volendi, et opus ejus, in qua harum duarum intelligis fortitudinem constare volendi? Disc. In illa quæ est instrumentum volendi. MAG. Si ergo seias virum ita fortis, ut eo tenente taurum indominum, taurus non possit se movere: et videoas eundem virum ita tenentem ²⁸³² arietem, ut ipse aries sese de manibus ejus excusat, putabis ne illum minus fortis in tenendo arietem quam in tenendo taurum? Disc. Illum quidem non dissimiliter fortis in utroque illo opere ²⁸³³ judicabo, sed eum sua fortitudine non æqualiter uti fatebor: fortius enim operatur in tauru, quam in ariete. Sed ille fortis est, quia ²⁸³⁴ fortitudinem habet; actio vero ejus fortis dicitur quia fortiter ²⁸³⁵ fit. MAG. Sic intellige voluntatem, quam voco instrumentum volendi, inseparabilem ²⁸³⁶ et nulla alia vi superabilem fortitudinem habere: quia aliquando ²⁸³⁷ magis, aliquando minus vult in volendo. Unde quod fortius vult nullatenus deserit, oblatio eo ²⁸³⁸ quod minus fortiter vult: et cum offeratur quod vult ²⁸³⁹ fortius, statim dimittit quod non pariter vult: et tunc voluntas, quam dicere possumus actionem instrumenti hujus; quoniam agit opus suum ²⁸⁴⁰, cum aliquid vult; tunc, inquam, voluntas actio magis vel minus fortis dicitur, quoniam magis vel minus fortiter fit. Disc. Aperita jam mibi esse, quæ explicas, necesse est ut fatear. MAG. Vides igitur quia, cum homo habitat rectitudinem voluntatis

VARIÆ LECTIONES.

²⁸²⁰ Ut servet *mss.* et servet ²⁸²¹ Dubitare hanc. . non debes *mss.* dubitare non debes hanc. . ²⁸²² Voluntate esse: cum *mss.* omitt. esse ²⁸²³ Sed quia sine *mss.* sed quia illud sine ²⁸²⁴ Non permittit libertatem voluntatis vinci. Impugnare *mss.* non perimit voluntatis libertatem: impugnare ²⁸²⁵ Minus fortiorum *mss.* minus fortis ²⁸²⁶ Semper est anima *mss.* et *Edit.* *Goth.* semper est in anima ²⁸²⁷ Illa utique *mss.* et *Edit.* *Goth.* illa igitur voluntas ²⁸²⁸ Quæ opus est *mss.* quæ opus ejus est ²⁸²⁹ Voluntatis distinctionem *mss.* voluntatis discretionem ²⁸³⁰ Virum tenentem *mss.* et *Edit.* *Goth.* virum ita tenentem ²⁸³¹ In utroque opere *mss.* *Bec.* *Vict.* *Gem.* 54. *Thu.* 90. et *Cister.* in utroque illo opere ²⁸³² Fortis est, qui *mss.* fortis est; quia ²⁸³³ Qui fortiter *mss.* et *Edit.* *Goth.* quia fortiter ²⁸³⁴ Inseparabilem fortitudinem *mss.* inseparabilem et nulla alia vi superabilem fortitudinem *mss.* *Vict.* 9. et 13. inseparabilem et nullam aliam inseparabilem fortitudinem ²⁸³⁵ Quia aliquando *mss.* et *Editio Gothica* quia aliquando ²⁸³⁶ Ablatio eo *mss.* oblatio eo ²⁸³⁷ Offeratur fortior quod vult *mss.* offeratur quod vult fortius ²⁸³⁸ Hujus, agit opus suum *mss.* hujus, quoniam agit suum opus

aliqua ingruente deserit tentatione, nulla vi aliena abstrahitur; sed ipsa convertit ²⁵¹⁹ se ad id quod fortius vult.

CAPUT VIII.

Quod nec Deus potest auferre voluntatis rectitudinem.

Disc. Nunquid vel Deus potest illi auferre rectitudinem? Mag. Vide quomodo non possit. Totam quidem substantiam, quam de nihilo fecit, potest redigere in nihilum; a voluntate vero habente rectitudinem, non valet illam separare. Disc. Hujus tuæ mibi inaudita assertionis multum a te rationem expecto. Mag. Nos loquimur de illa voluntatis rectitudine, qua justa dicitur voluntas, id est quæ propter se servatur. Nulla autem est justa voluntas, nisi quæ vult **121** quod Deus vult eam velle. Disc. Quæ hoc non vult, plane injusta est. Mag. Servare itaque rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem, est unicuique eam servantis velle quod Deus vult illum vello. Disc. Sic oportet fateri ²⁵²⁰. Mag. Si Deus ²⁵²¹ separat hanc rectitudinem ab alicujus voluntate, aut volens facit hoc, aut nolens. Disc. Nolens non potest. Mag. Si itaque auferit alicujus voluntati prefatam rectitudinem vult quod facit. Disc. Absque dubio vult. Mag. Utique ab ejus ²⁵²² voluntate vult separare eamdem rectitudinem, non vult eum ²⁵²³ rectitudinem servare voluntatis propter ipsam rectitudinem. Disc. Sic sequitur. Mag. Sed jam positum est servare hoc modo rectitudinem voluntatis esse omni servantis velle quod Deus vult illum velle. Disc. Si positum non esset, ita tamen esse. Mag. Ergo si Deus ²⁵²⁴ sœpe fatam rectitudinem tollit ab aliquo, nou vult eum velle quod vult eum velle. Disc. Nihil consequentius, et nihil impossibilius. Mag. Igitur nihil magis impossibile, quam Deum rectitudinem voluntatis auferre. Quod tamen facere dicitur, quando non facit ut eadem rectitudo non deseratur. Porro diabolus, vel tentatio, ideo dicitur hoc facere, sive voluntatem ²⁵²⁵ ipsam vincere, et a rectitudine, quam tenet abstrahere; quoniam nisi promitteret ²⁵²⁶ ei aliquid aut minaretur auferre, quod magis quam ipsam rectitudinem vult; nullatenus ipsa se ab illa ²⁵²⁷, quam aliquatenus vult, averteret ²⁵²⁸. Disc. Sic planum videtur mibi quod dicis, ut nihil contra posse dici ²⁵²⁹ existimet.

CAPUT IX.

Quod nihil sit liberius recta voluntate.

Mag. Cernis itaque nihil liberius recta voluntate,

A cui nulla vis aliena potest suam auferre rectitudinem. Nempe si dicimus quia, cum aliquis vult mentiri ²⁵³⁰ ne perdat vitam aut salutem, cogitur deserere timore mortis, aut tormentis ²⁵³¹ veritatem: non est verum. Non enim cogitur magis velle vitam quam veritatem; sed quoniam vi aliena prohibetur utramque servare ²⁵³² simul, ipsa eligit quod mavult, sponte utique, et non invita; quamvis in necessitate utramlibet deserendi posita sit non sponte, sed invita. Non enim minus fortis est ad volendum veritatem, quam ad volendum salutem; sed fortius vult salutem. Nam, si presentem videret gloriam æternam, quam statim post servatam veritatem assequeretur, et inferni tormenta, quibus post mendacium sine mora tradiceretur ²⁵³³; procul dubio mox virium sufficientiam B ad servandam veritatem habere cerneretur. Disc. Aperte hoc videtur, cum majores vires exhiberet ²⁵³⁴ ad volendum salutem æternam propter se, et veritatem propter præmium, quam ad salutem temporalem servandam.

CAPUT X.

Quonodo peccans sit ²⁵³⁵ servus peccati; et quod manus miraculum fit, cum Deus reddit rectitudinem illam deserenti, quam cum mortuo reddit vitam.

Mag. Semper itaque habet rationalis ²⁵³⁶ natura liberum arbitrium; quia semper habet potestatem servandi rectitudinem voluntatis, propter ipsam rectitudinem, quamvis aliquando cum difficultate. Sed, cum libera voluntas deserit rectitudinem, per difficultatem servandi; utique post servit peccato, per impossibilitatem per se recuperandi. Si ergo fit spiritus vadens, et non rediens (*Psal. LXXVII, 39*), quoniam qui facit peccatum, servus est peccati (*Joan. VIII, 34*). Quippe, sicut nulla voluntas, antequam haberet rectitudinem, potuit eam, Deo non dante, capere; ita cum deserit acceptam, non potest eam nisi Deo reddente recipere. Et majus miraculum existimo, cum Deus voluntati desertam reddit rectitudinem, quam cum mortuo reddit vitam amissam. Corpus enim necessitate moriendo non peccat, ut vitam nunquam recipiat; voluntas vero per se rectitudinem deserendo, meretur ut illa semper indigeat. Et si quis sponte sibi mortem infert, non auferit sibi quod ²⁵³⁷ nunquam erat amissurus; qui vero voluntatis rectitudinem deserit, hoc abjicit quod ex debito semper erat ²⁵³⁸ servaturus. Disc. Verum valde video quod ²⁵³⁹ dicis de servitute, qua servus sit ²⁵⁴⁰ peccati,

VARIAE LECTIONES.

²⁵³⁵ Ipse convertit mss. Ipsa convertit ²⁵³⁶ Dis. Sic oportet fateri, quæ mss. Vict. Gem. Bec. S. Mich. Dis. quæ ²⁵³⁷ illum velle. Si itaque Deus mss. illum velle. Dis. Sic oportet fateri. M. Si Deus ²⁵³⁸ Utique si ab alicujus mss. utique a ejus ²⁵³⁹ Non vult eum ²⁵⁴⁰ Si Deus hanc mss. Si Deus sœpe fatam ²⁵⁴¹ Sine voluntate mss. Sive voluntatem ²⁵⁴² Non permitteret mss. Gem. Bec. Vict. Nisi promitteret ²⁵⁴³ Ipse ab illa mss. ipsa se ab illa ²⁵⁴⁴ Vult, posset avertire mss. vult, averteret ²⁵⁴⁵ Contradicisti posse mss. contra posse dici. ²⁵⁴⁶ Cum vult mentiri mss. Gem. Bec. cum aliquis vult mentiri ²⁵⁴⁷ Aut tormentis mss. Vict. Gem. Bec. Cister. aut tormentis ²⁵⁴⁸ Utrumque servare mss. utramque servare ²⁵⁴⁹ Sine mora deputaretur, mss. sine mora tradiceretur ²⁵⁵⁰ Eam majores vires exhibere mss. cum majores vires exhiberet ²⁵⁵¹ Peccans sit mss. S. Mich. et Vict. peccans fit ²⁵⁵² Rationalis homo mss. rationalis natura ²⁵⁵³ Non auferit sibi aliquid quod mss. Vict. Gem. Bec. Non auferit sibi quod ²⁵⁵⁴ Ex debito erat mss. ex debito semper erat ²⁵⁵⁵ Valde verum est quod mss. Verum valde video quod ²⁵⁵⁶ Quia servus fit mss. quia servus fit.

qui facit peccatum ; et de impossibilitate recuperandi desertam rectitudinem, nisi ab eo, a quo prius data ²⁸⁷¹ erat redditur; et ut illam semper teneant inde-sinenter, considerandum est omnibus quibus datur.

CAPUT XI.

Quod ista servitus non auferat libertatem arbitrii.

Sed hac sententia multum repressisti exultationem meam, quia jam putabam ²⁸⁷² esse securum hominem semper habere ²⁸⁷³ libertatem arbitrii. Quare ipsam servitutem exponi mihi postulo, ne forte libertati ²⁸⁷⁴ prefatae repugnare videatur. Ultraque enim, scilicet haec libertas et servitus, est in voluntate, secundum quam liber aut ²⁸⁷⁵ servus est homo. Si ergo servus, quomodo liber ? Aut si liber, quomodo servus ? Mac. Si bene discernas; quando non habet prefatam rectitudinem, sine repugnantia et servus est, et liber. Nunquam enim est ejus potestatis rectitudinem capere, cum non habet; sed semper est ejus potestatis servare, cum habet. Per hoc, quia redire non potest a peccato, servus est; et per hoc ²⁸⁷⁶, quia abstracti non potest a rectitudine, liber est. Sed a peccato et ejus servitute, nonnisi per alium potest reverti; a rectitudine vero, nonnisi per se potest averti, et a libertate sua nec per se, nec per alium potest privari. Semper enim naturaliter liber est ad servandam rectitudinem, si eam habet : etiam quando, quam servet, non habet ²⁸⁷⁷. Disc. Sufficit mihi huc ²⁸⁷⁸ hujus libertatis et servitutis, ut in eodem homine possint esse, simul facta concordia.

CAPUT XII.

Cur, cum homo non habet rectitudinem, magis dicitur liber; quia, cum habet, non potest ei auferri: quam, cum eam habet, servus; quia, cum non habet, non potest per se eam recuperare ²⁸⁷⁹.

Sed multum nosse desidero cur quando non habet rectitudinem, magis dicitur liber; quia non potest ei ab alio auferri, cum habet, quam eum rectitudinem habet, servus; quoniam eam non potest recuperare per se, cum non habet. Per hoc enim quia redire non potest a peccato, servus est : per hoc quod abstracti non potest a rectitudine, liber est . et, sicut nunquam abstracti potest, si habet, ita nunquam potest redire, si non habet. Quapropter, sic-

A ut semper habet illam libertatem; ita semper habere videtur illam servitutem. Mac. Ista servitus non est nisi potentia non peccandi. Sive enim ²⁸⁸⁰ dicamus eam potentiam esse redeundi ad rectitudinem sive potentiam recuperandi, aut iterum habendi rectitudinem : non ob aliud est homo servus peccati, nisi quoniam per hoc quia ²⁸⁸¹ nequit redire ad rectitudinem, aut recuperare, aut habere illam ²⁸⁸², non potest non peccare ²⁸⁸³. Cum autem habet eamdem rectitudinem, non habet potentiam non peccandi. Quare quando habet rectitudinem illam, non est servus peccati. Potestatem autem servandi rectitudinem semper habet, et cum rectitudinem habet, **122** et cum non habet ²⁸⁸⁴; et ideo semper est liber. Quod autem queris cur quando non habet rectitudinem, magis dicitur liber idcirco quoniam ab alio ²⁸⁸⁵ non ei potest auferri, quando habet : quam tunc servus, cum habet ²⁸⁸⁶ rectitudinem, ideo quia non potest eam recuperare per se, quando non habet : tale est, ac si quereras cur homo eum sol abest ²⁸⁸⁷ magis dicitur habere potestatem videndi solem, propter hoc quia iouteri illum potest, cum adest, quam dicitur cum sol adest, habere impotentiam videndi ²⁸⁸⁸ solem, quoniam quando abest non potest eum facere sibi presentem. Sicut enim etiam quando sol abest, habemus in nobis visum quo illum videmus, cum adest; sic etiam quando voluntatis rectitudo nobis deest, habemus tamen in ²⁸⁸⁹ nobis aptitudinem intelligendi et volendi, qua eam possumus servare propter se, cum eam habemus. Et, sicut quando nobis nihil deest ad videndum solem, nisi praesentia ejus, tunc solummodo non habemus illam potestatem, quam nobis facit ejus praesentia ; sic tantummodo quando nobis illa rectitudo deest, tunc habemus illam potentiam, quam fecit nobis ejus absentia. Semper igitur homo habet arbitrii libertatem, sed non semper servus est peccati ; sed quando non habet reclami voluntatem. Disc. Si intente cogitassem quae supra dicta sunt (cap. 3), quando videndi potestatem in quatuor potestates distribui, non hic dubitassem ²⁸⁹⁰ : quare fateor culparum hujus dubitationis meae. Mac. Parcam tibi nunc, si ²⁸⁹¹ deinceps ea quae dicimus sic praesentia ²⁸⁹², cum opus erit, habueris ; ut ea nobis necesse non sit

VARIÆ LECTIONES.

²⁸⁷¹ Data ea mss. data erat ²⁸⁷² Quia jam putabam mss. quia me jam putabam ms. Bcc. 1. quia me jam putabam ²⁸⁷³ Scilicet habentem mss. semper habere ²⁸⁷⁴ Forte liberati mss. forte libertati ²⁸⁷⁵ Quamlibet aut liber mss. quam liber ²⁸⁷⁶ Servus est, per hoc mss. Thu. 90. Vict. Gem. 54. Servus est, et per hoc ²⁸⁷⁷ Quam servat, non habet mss. et Edit. Goth. quam servat, non habet. ²⁸⁷⁸ Sufficit mihi hoc mss. Sufficit mihi huc ²⁸⁷⁹ Mss. S. Mich. Cur cum homo non habet rectitudinem magis dicitur liber, quia cum habet non potest ei auferri ; quam cum eam habet servus, quia cum non habet non potest eam per se recuperare. ms. Cister. Cur cum homo . quia cum habet, non potest ei auferri, quam cum, etc. ut in Edit. mss. Gem. 54. et 40. cur. . quia cum habet, per se non potest eam recuperare ²⁸⁸⁰ Impotentia. Sive enim mss. potentia non peccandi. Sive enim ²⁸⁸¹ Nisi per hoc quia mss. nisi quoniam per hoc quia ²⁸⁸² Aut recuperare aut habere illam mss. Cister. omittit aut habere ²⁸⁸³ qua potest homo non peccare mss. non potest non peccare ²⁸⁸⁴ Et cum non habet mss. Thu. 90. et cum etiam non habet ²⁸⁸⁵ Quoniam ab alio mss. Thu. quoniam ab illo ²⁸⁸⁶ Quoniam servus tunc non habet mss. quoniam tunc servus cum habet ms. Victorin. 9. quam tunc cum servus habet mss. Cister. quia servus tunc cum habet ²⁸⁸⁷ Cur homo cum sol adest mss. Gem. Vict. Cister. cur homo cum sol abest ²⁸⁸⁸ Quoniam dicitur, cum sol abest, habere impotentiam videndi mss. Vict. Gem. Bcc. 1. quam dicitur, cum sol adest, habere impotentiam videndi ²⁸⁸⁹ Habemus tandem in mss. habemus tamen in ²⁸⁹⁰ Non hæc dubitassem mss. non hic dubitassem ²⁸⁹¹ Tibi, tamen nunc sed mss. tibi nunc, si ²⁸⁹² Sic sint praesentia. . hujusmodi mss. sic praesentia. . habueris.

repelere. Disc. Gratam habeo tuam indulgentiam. A Sed ne mireris, si ea quæ non consuevi²⁹³ cogitare, non sunt mihi propter unam auditionem semper omnia ad intuendum²⁹⁴ in corde praesentia.

CAPUT XIII.

Quod potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem, sit perfecta diffinitio libertatis arbitrii.

Mag. Dic adhuc si quid in diffinitione libertatis arbitrii, quam fecimus, dubitas? Disc. Unum est, quod adhuc me aliquantulum in ea sollicitat. Nam saepe habemus potestatem servandi aliquid; quæ tamen libera non est, ut aliena vi impediri non possit. Quamobrem, cum dicas quia libertas arbitrii est potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem, vide ne forte addendum sit, quod illam potestatem tam liberam designet esse, ut nulla vi superari possit. Mag. Si potestas servandi rectitudinem voluntatis, propter ipsam rectitudinem, aliquando inveniri posset absque illa quam perspeximus libertate, expediret ut quod dicas adderetur: sed cum dicta diffinitio sic perfecta sit ex genere et differentiis, ut nec minus aliquid claudat, nec plus quam illa quam querimus libertas, nihil illi addendum, aut demandandum intelligi potest. Est enim potestas, libertatis genus. Quod autem additum est, servandi, separat eam ab omni potestate quæ non est servandi, sicut est potestas ridendi ant ambulandi. Addendo vero, rectitudinem, secrevimus eam²⁹⁵ a potestate servandi aurum, et quidquid non est rectitudo. Per additamentum, voluntatis, segregatur a potestate servandi rectitudinem aliarum rerum, ut virgæ, aut opinionis. Per hoc autem quod dicimus est, propter rectitudinem ipsam, dividitur a potestate servandi rectitudinem voluntatis propter aliud, ut cum servatur propter pecuniam, aut naturam. Servat enim naturaliter canis rectitudinem voluntatis, cum amat catulos suos, aut dominum suum sibi beneficentem. Quoniam igitur nihil est in hac diffi-

nitione, quod non sit necessarium ad concludendam libertatem arbitrii rationalis voluntatis, et ad alia excludenda, sufficienter illa includitur, et alia excluduntur: nec abundans utique, nec indigens est hæc nostra diffinitio. Itane tibi videtur? Disc. Mihi utique perfecta videtur. Mag. Dic ergo, si²⁹⁶ quid vis amplius de libertate hac, propter quam imputatur illam habenti, sive faciat bonum, sive malum. De hac enim sola nunc noster est sermo.

CAPUT XIV.

Divisio ejusdem libertatis.

Disc. Restat nunc ut dividas eamdem libertatem. Quamvis enim, secundum hanc diffinitionem, communis sit omni rationali naturæ; multum²⁹⁷ tamen differt illa quæ Dei est, ab illis quæ rationalis creaturæ sunt²⁹⁸; et illæ ab invicem. Mag. Libertas arbitrii alia est a se, quæ nec facta est, nec ab alio accepta, quæ est solius Dei; alia a Deo facta et accepta, quæ est angelorum et hominum. Facta²⁹⁹ autem sive accepta, alia est habens rectitudinem quam servet; alia carens. Habens, alia tenet, separabiliter; alia inseparabiliter. Illa quidem quæ separabiliter tenet, fuit angelorum omnium, antequam boni confirmarentur et mali caderent; et est omnium hominum ante mortem, qui habent rectitudinem eamdem. Quæ vero tenet inseparabiliter, est electorum angelorum et hominum. Sed angelorum electorum, post ruinam reproborum; et hominum³⁰⁰, post mortem suam. Illa autem quæ caret rectitudine: alia caret recuperabiliter, alia irreccuperabiliter. Quæ recuperabiliter caret, est tantum in hac vita omnium hominum illa parentium³⁰¹, quamvis illam multi non recuperent. Quæ autem irreccuperabiliter caret, est reproborum hominum et angelorum, sed angelorum³⁰² post ruinam, et hominum post hanc vitam. Disc. De diffinitione et divisione libertatis hujus, Deo annuente, sic mihi satisfecisti³⁰³ ut nihil queam invenire quod necesse habeam de illis interrogare.³⁰⁴

VARIAE LECTIONES.

²⁹³ Consuevi noti mss. consuevi cogitare, non ²⁹⁴ Ad induendum mss. ad intuendum ²⁹⁵ Discernimus eam mss. secrevimus eam ²⁹⁶ Dic quoque si mss. dic ergo si ²⁹⁷ Rationali creaturæ vel naturæ, multum mss. rationali naturæ multum ²⁹⁸ Rationalis natura sunt mss. rationalis creatura sunt mss. Thu. 90. rationales creature sunt ²⁹⁹ Est Angelorum. Facta mss. est Angelorum et hominum. Facta ³⁰⁰ Sed Angelorum electorum, post reproborum ruinam; et hominum mss. sed Angelorum post ruinam reproborum, et hominum ³⁰¹ Hominum parentium mss. hominum illa parentium ³⁰² Scilicet Angelorum mss. sed Angelorum ³⁰³ Mibi satisfecisti mss. sic mibi satisfecisti ³⁰⁴ Mss. Cister. Rec. 1. Explicit tractatus de Libertate Arbitrii, editus ab Anselmo Archiepiscopo Cantuariensi.

SANCTI ANSELMI
TRACTATUS
DE
CONCORDIA PRESIDENTIE ET PRÆDESTINATIONIS
NEC NON GRATIÆ DEI
CUM LIBERO ARBITRIO^{“”}.

De tribus illis questionibus, in quibus Dei præscientiæ atque prædestinationi nec non et gratiæ liberum arbitrium repugnare videtur, quod mihi Deus dignabitur aperire, curabo^{“”}, ipso adjuvante, scribendo ostendere.

123 QUÆSTIO I.

DE CONCORDIA PRÆSCIENTIÆ DEI CUM LIBERO ARBITRIO.

CAP. I. — *Non repugnat Dei præscientia libertati arbitrii; quia Deus præscit esse libere futurum, quod aliunde non est ex necessitate futurum.*

(87) Videntur quidem^{“”} præscientia Dei et liberum arbitrium repugnare; quoniam ea quæ Deus præscit, necesse est esse futura, et quæ per liberum arbitrium sunt, nulla necessitate proveniunt; sed si repugnant^{“”}, impossibile est simul et præscientiam Dei esse, quæ omnia prævidet, et aliquid per libertatem arbitrii fieri. Quæ impossibilitas si abesse intelligitur; repugnantia, quæ videtur inesse, penitus removetur. Ponamus itaque simul esse et præscientiam Dei, quam sequi necessitas futurarum rerum videatur; et libertatem arbitrii per quam multa sine ulla necessitate^{“”} fieri creduntur^{“”}, et videamus utrum impossibile sit hæc duo simul esse. Quod si est impossibile, oritur inde aliud impossibile: impossibile siquidem est, quæ posito aliud impossibile sequitur. Sed si aliquid est futurum sine necessita-

A te, hoc ipsum præscit Deus, qui præscit omnia futura; quod autem præscit Deus, necessitate futurum est, sicut præscitur: necesse est itaque aliquid esse futurum sine necessitate. Nequaquam ergo recte intelligenti hic repugnare^{“”} videntur præscientia quam sequitur necessitas, et libertas arbitrii a qua removetur necessitas: quoniam et necesse est quod Deus præscit futurum esse, et Deus præscit aliquid esse^{“”} futurum sine omni necessitate. Sed dices mihi: Non removet tamen a me necessitatem peccandi, vel non peccandi; quoniam Deus præscit me peccatum, vel non peccatum: et ideo necesse est me peccare, si pecco; vel non peccare, si non pecco. Ad quod ego: Non debes dicere, Præscit me Deus peccatum tantum, vel non peccatum^{“”}; sed, præscit me Deus peccatum sine necessitate, vel non peccatum: et ita sequitur quia sive peccaveris, sive non peccaveris, utrumque sine necessitate erit; quia præscit Deus futurum esse sine necessitate hoc quod erit. Vides igitur non esse impossibile simul esse præscientiam Dei, per quam futura, quæ præscit, dicuntur esse ex necessitate; et libertatem arbitrii, per quam multa sunt sine necessitate. Si enim est impossibile, sequitur aliquid impossibile^{“”}, sed nulla nascitur ex hoc impossibilitas^{“”}. Forsitan dicis: Non dum auferas a corde meo vim necessitatis, cum dicas quia necesse est me peccatum esse, vel non peccatum sine necessitate, quia hoc præscit Deus:

VARIE LECTIONES.

^{“”} Collatum est hoc opusculum cum mss. Gemmicensibus et tribus Victoriniis olim notatis CC 9, EE 13, et RR 3, uno Cisterciensi, et cum editione Gothica. — Gem. C. 19. Vict. RR. et Cister. Incipit Liber Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi de Concordia Præscientiæ et Prædestinationis et gratiæ Dei cum libero arbitrio mss. Vict. CC. 9. Liber Magistri Anselmi, Quomodo liberum arbitrium Præscientiæ et Prædestinationi et Gratiae Dei non repugnat, in mss. Vict. nulla est partium aut Capitulorum distinctio. In aliis mss. et in Edit. Goth. et Colon. est distinctio, sed nulla Capitulorum^{“”} Curabo mss. Cister. tentabo^{“”} Videtur quidem mss. videntur quidem^{“”} Sed repugnant mss. et Editio Gothica sed si repugnant^{“”} Sine necessitate mss. sine ulla necessitate^{“”} Fieri videntur mss. Vict. Cister. fieri creduntur^{“”} Hæc repugnare mss. hic repugnare^{“”} Præscit aliud aliquid esse sine mss. præscit aliquid esse futurum sine^{“”} Peccatum vel non peccatum, sed mss. peccatum tantum vel non peccatum, sed mss. Vict. CC. 9. peccatum vel non peccatum tantum, sed^{“”} Sequitur aliud impossibile mss. sequitur aliquid impossibile^{“”} Ex hac impossibilitas mss. ex hoc impossibilitas

NOTE.

(87) Vide supra lib. 1, De casu diab. c. 21.

necessitas enim videtur sonare coactionem vel prohibitionem. Quare si necesse est me peccare ex voluntate, intelligo me cogi aliqua occulta vi ad voluntatem peccandi; et si non pecco, a peccandi voluntate prohiberi. Quapropter necessitate videor mihi peccare¹⁶¹⁶, si pecco; vel non peccare, si non pecco¹⁶¹⁷.

Cap. II. — *Quomodo necesse sit rem esse futuram quando Deus præscit eam esse futuram; et tamen voluntatem liberam manere: et de dupli necessitate.*

Ergo sciendum¹⁶¹⁸ est quia sæpe dicimus necesse esse quod nulla vi esse cogitur, et necesse non esse quod nulla prohibitione removetur. Nam dicimus, necesse est Deum immortalem esse, et necesse est Deum non esse injustum; non quod vis aliquac cogat eum esse immortalem, aut prohibeat esse injustum¹⁶¹⁹, sed quoniam nulla res potest facere ut non sit immortalis, aut ut sit injustus. Sic itaque si dico, necesse est esse te peccatum, vel non peccatum sola voluntate, sicut Deus præscit, non est intelligendum quod aliquid prohibeat voluntatem quæ non erit, aut cogat illam esse quæ erit: hoc ipsum namque præscit Deus, qui prævidet aliquid futurum ex sola voluntate, quod voluntas non¹⁶²⁰ cogitur, aut prohibetur illa alia re; et sic ex libertate¹⁶²¹ sit, quod sit ex voluntate. Si igitur hæc diligenter intelliguntur, puto quia et præscientiam Dei et libertatem arbitrii simul esse nulla prohibet inconvenientia. Denique si quis intellectum verbi proprie considerat, hoc ipso quod præsciri aliquid dicitur, futurum esse prouinciatur: non enim nisi quod futurum est præscitur, quia scientia non est nisi veritatis. Quare cum dico quia si præscit Deus aliquid¹⁶²², **124** necesse est illud esse futurum; idem est, ac si dicam¹⁶²³: Si erit, ex necessitate erit; sed hæc necessitas non cogit, nec prohibet aliquid esse, aut non esse. Ideo enim quia ponitur res esse, dicitur ex¹⁶²⁴ necessitate esse; aut quia ponitur non esse, affirmatur¹⁶²⁵ non esse ex necessitate; non quia necessitas cogit aut prohibeat rem esse, aut non esse. Nam cum dico: Si erit, necessitate erit; hic sequitur necessitas rei positionem¹⁶²⁶, non præcedit. Idem valet, si sic prouinciatur: Quod erit, ex necessitate erit. Non enim aliud significat hæc necessitas¹⁶²⁷, nisi quia quod erit non poterit simul non esse. Pariter autem verum est quia fuit, et est, et

A erit aliiquid, non ex necessitate, et quia necesse est fuisse omne quod fuit, et esse quod est et futurum esse quod erit. Quippe non est idem rem esse præteritam, et rem præteritam esse præteritam; aut rem esse præsentem, et rem præsentem esse præsentem; aut rem esse futuram, et rem futuram esse futuram, sicut non est idem rem esse albam, et rem albam esse albam. Lignum enim non est semper necessitate album, quia aliquando priusquam fieri album, potuit non fieri album; et postquam est album potest fieri non album: lignum vero album, semper necesse est esse album; quia nec antequam sit, nec postquam est album, fieri potest ut album simul sit non album. Similiter res non necessitate est præsens; quoniam antequam esset præsens, potuit fieri ut præsens non esset; et postquam est præsens, potest fieri non præsens. Rem autem præsentem necesse est esse præsentem semper; quia nec prius quam sit, nec postquam est præsens, potest præsens simul esse non præsens¹⁶²⁸. Eodem modo res aliqua, ut quædam actio, non necessitate futura est; quia, priusquam sit, fieri potest ut non sit futura: rem vero futuram necesse est esse futuram; quoniam futurum nequit esse simul non futurum¹⁶²⁹. De præterito autem similiter verum est quia res aliqua non est¹⁶³⁰ necessitate præterita; quoniam, antequam esset, potuit fieri ut non esset; et quia præteritum semper necesse est esse præteritum; quoniam non potest simul non esse præteritum. Sed¹⁶³¹ in re præterita est quiddam, quod non est in re præsenti vel futura. Nunquam enim fieri potest ut res, quæ præterita est, fiat non præterita: sicut res quædam, quæ præsens est, potest fieri non præsens; et aliqua res, quæ non necessitate futura est, potest fieri ut non sit futura. Itaque, cum dicitur futurum de futuro, necesse est esse quod dicitur; quia futurum nunquam est non futurum: sicut quoties idem dicimus de eodem. Cum enim dicimus quia omnis homo est homo, aut si est homo homo est; aut omne album est album, et si est album album est: necesse est esse quod dicitur, quia non potest aliquid simul esse et non esse. Quippe si non est necesse omne futurum esse futurum; quoddam¹⁶³² futurum non est futurum: quod est impossible. Necesse ergo omne futurum, futurum est; et si est futurum, futurum est, cum futurum dicitur de futuro: sed¹⁶³³ necessitate sequente, quæ nihil esse cogit.

VARIAE LECTIONES.

¹⁶¹⁶ Videor inde peccare ms. *Gem.* mihi videor inde peccare *mss.* *Vict.* *Cister.* mihi videor inde peccare¹⁶¹⁷ *Si non pecco.* *mss.* si non pecco et ego¹⁶¹⁸ Ergo sciendum *mss.* *omitt.* ergo¹⁶¹⁹ Aut prohibeat esse injustum *mss.* *Cister.* aut prohibeat eum. esse injustum¹⁶²⁰ Sed voluntas non *mss.* quod voluntas non¹⁶²¹ Quia sic ex libertate *mss.* et si ex libertate¹⁶²² Si præscit aliquid *mss.* si præscit Deus aliquid,¹⁶²³ Id est ac si dicam *mss.* idem est ac si dicam *ms.* *Vict.* E E. 13. idem est ac si dicatur¹⁶²⁴ Ponuntur res esse, dicuntur ex *mss.* *Vict.* *Cister.* ponitur rem esse, dicitur ex¹⁶²⁵ Aut quia ponuntur non esse, affirmantur *mss.* *Vict.* aut quia ponitur non esse, affirmatur¹⁶²⁶ Necesse sit quæ rei positionem *mss.* necessitas rei positionem¹⁶²⁷ Significat hic necessitas *mss.* significat hæc necessitas¹⁶²⁸ Simul esse et non præsens *mss.* simul esse non præsens¹⁶²⁹ Simul et non futurum *mss.* simul non futurum¹⁶³⁰ Aliqua nunc est *mss.* aliqua non est¹⁶³¹ Simul esse præteritum, et non esse præteritum. Sed *mss.* simul non esse præteritum. Sed¹⁶³² Omne futurum quod futurum: quoddam *mss.* omne futurum esse futurum: quoddam. ¹⁶³³ Et cum futurum dicitur de futuro, si est futurum, futurum est, sed

SANCTI ANSELMI
TRACTATUS
DE
CONCORDIA PRÆSCIENTIE ET PRÆDESTINATIONIS
NEC NON GRATIÆ DEI
CUM LIBERO ARBITRIO⁴⁰⁰.

De tribus illis questionibus, in quibus Dei præscientiae atque prædestinationi nec non et gratiæ liberum arbitrium repugnare videtur, quod mihi Deus dignabitur aperire, curabo ⁴⁰¹, ipso adjuvante, scribendo ostendere.

123 QUÆSTIO I.

DE CONCORDIA PRÆSCIENTIE DEI CUM LIBERO ARBITRIO.

CAP. I. — Non repugnat Dei præscientia libertati arbitrii; quia Deus præscit esse libere futurum, quod aliunde non est ex necessitate futurum.

(87) Videntur quidem ⁴⁰² præscientia Dei et liberum arbitrium repugnare; quoniam ea que Deus præscit, necesse est esse futura, et quæ per liberum arbitrium sunt, nulla necessitate proveniunt; sed si repugnant ⁴⁰³, impossibile est simul et præscientiam Dei esse, quæ omnia prævidet, et aliquid per libertatem arbitrii fieri. Quæ impossibilitas si abesse intelligitur; repugnantia, qua videtur inesse, penitus removetur. Ponamus itaque simul esse et præscientiam Dei, quam sequi necessitas futurarum rerum videtur; et libertatem arbitrii per quam multa sine ulla necessitate ⁴⁰⁴ fieri creduntur ⁴⁰⁵, et videamus utrum impossibile sit hæc duo simul esse. Quod si est impossibile, oritur inde aliud impossibile: impossibile siquidem est, quo posito aliud impossibile sequitur. Sed si aliquid est futurum sine necessita-

A te, hoc ipsum præscit Deus, qui præscit omnia futura; quod autem præscit Deus, necessitate futurum est, sicut prescritur: necesse est itaque aliquid esse futurum sine necessitate. Nequaquam ergo recte intelligenti hic repugnare ⁴⁰⁶ videtur præscientia quam sequitur necessitas, et libertas arbitrii a qua removetur necessitas: quoniam et necesse est quod Deus præscit futurum esse, et Deus præscit aliquid esse ⁴⁰⁷ futurum sine omni necessitate. Sed dices mihi: Non removet tamen a me necessitatem peccandi, vel non peccandi; quoniam Deus præscit me peccaturum, vel non peccaturum: et ideo necesse est me peccare, si pecco; vel non peccare, si non pecco. Ad quod ego: Non debes dicere, Præscit me Deus peccaturum tantum, vel non peccaturum ⁴⁰⁸; sed, præscit me Deus peccaturum sine necessitate, vel non peccaturum: et ita sequitur quia sive peccaveris, sive non peccaveris, utrumque sine necessitate erit; quia præscit Deus futurum esse sine necessitate hoc quod erit. Vides igitur non esse impossibile simul esse præscientiam Dei, per quam futura, quæ præscit, dicuntur esse ex necessitate; et libertatem arbitrii, per quam multa sunt sine necessitate. Si enim est impossibile, sequitur aliquid impossibile ⁴⁰⁹, sed nulla nascitur ex hoc impossibilitas ⁴¹⁰. Forsan dicas: Nondum auferas a corde meo vim necessitatis, cum dicas quia necesse est me peccaturum esse, vel non peccaturum sine necessitate, quia hoc præscit Deus:

VARIE LECTIOPES.

⁴⁰⁰ Collatum est hoc opusculum cum mss. Genneticensibus et tribus Victorini olim notatis CC 9, EE 43, et RR 3, uno Cisterciensi, et cum editione Gothica. — Gem. C. 19. Vict. RR. et Cister. Incipit Liber Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi de Concordia Præscientie et Prædestinationis et gratiæ Dei cum libero arbitrio mss. Vict. CC. 9. Liber Magistri Anselmi, Quomodo liberum arbitrium Præscientie et Prædestinationi et Gratiae Dei non repugnet, in mss. Vict. nulla est partium aut Capitulorum distinctio. In aliis mss. et in Edit. Goth. et Colon. est distinctio, sed nulla Capitulorum ⁴⁰¹ Curabo mss. Cister. tentabo ⁴⁰² Videatur quidem mss. videntur quidem ⁴⁰³ Sed repugnant mss. et Editio Gothica sed si repugnant ⁴⁰⁴ Sine necessitate mss. sine ulla necessitate ⁴⁰⁵ Fieri videntur mss. Vict. Cister. fieri creduntur ⁴⁰⁶ Hæc repugnare mss. hic repugnare ⁴⁰⁷ Præscit aliud aliquid esse sine mss. prescrit aliiquid esse futurum sine ⁴⁰⁸ Peccaturum vel non peccaturum, sed mss. peccaturum tantum vel non peccaturum, sed mss. Vict. CC. 9. peccaturum vel non peccaturum tantum, sed ⁴⁰⁹ Sequitur aliud impossibile ⁴¹⁰ mss. sequitur aliquid impossibile ⁴¹¹ Ex hac impossibilitas mss. ex hoc impossibilitas

NOTE.

(87) Vide supra lib. 1, De casu diab. c. 21.

necessitas enim videtur sonare coactionem vel prohibitionem. Quare si necesse est me peccare ex voluntate, intelligo me cogi aliqua occulta vi ad voluntatem peccandi; et si non pecco, a peccandi voluntate prohiberi. Quapropter necessitate videor mihi peccare ²⁶¹⁶, si pecco; vel non peccare, si non pecco ²⁶¹⁷.

CAP. II. — *Quomodo necesse sit rem esse futuram quando Deus præscit eam esse futuram; et tamen voluntatem liberam manere: et de duplice necessitate.*

Ergo sciendum ²⁶¹⁸ est quia sæpe dicimus necesse esse quod nulla vi esse cogitur, et necesse non esse quod nulla prohibitione removetur. Nam dicimus, necesse est Deum immortalem esse, et necesse est Deum non esse injustum; non quod vis aliqua cogat eum esse immortalem, aut prohibeat esse injustum ²⁶¹⁹, sed quoniam nulla res potest facere ut non sit immortalis, aut ut sit injustus. Sic itaque si dico, necesse est esse te peccatum, vel non peccatum sola voluntate, sicut Deus præscit, non est intelligendum quod aliquid prohibeat voluntatem quæ non erit, aut cogat illam esse quæ erit: hoc ipsum namque præscit Deus, qui prævidet aliquid futurum ex sola voluntate, quod voluntas non ²⁶²⁰ cogitur, aut prohibetur illa alia re; et sic ex libertate ²⁶²¹ si, quod sit ex voluntate. Si igitur hæc diligenter intelliguntur, puto quia et præscientiam Dei et libertatem arbitrii simul esse nulla prohibet inconvenientia. Denique si quis intellectum verbi proprie considerat, hoc ipso quod præscripsi aliquid dicitur, futurum esse promittatur: non enim nisi quod futurum est præscitur, quia scientia non est nisi veritatis. Quare cum dico quia si præscit Deus aliquid ²⁶²², **124** necesse est illud esse futurum; idem est, ac si dicam ²⁶²³: Si erit, ex necessitate erit; sed hæc necessitas non cogit, nec prohibet aliquid esse, aut non esse. Ideo enim quia ponitur res esse, dicitur ex ²⁶²⁴ necessitate esse; aut quia ponitur non esse, affirmatur ²⁶²⁵ non esse ex necessitate; non quia necessitas cogit aut prohibeat rem esse, aut non esse. Nam cum dico: Si erit, necessitate erit; hic sequitur necessitas rei positionem ²⁶²⁶, non præcedit. Idem valet, si sic promittitur: Quod erit, ex necessitate erit. Non enim aliud significat hæc necessitas ²⁶²⁷, nisi quia quod erit non poterit simul non esse. Pariter autem verum est omnia fuit, et est, et

A erit ali quid, non ex necessitate, et quia necesse est fuisse omne quod fuit, et esse quod est et futurum esse quod erit. Quippe non est idem rem esse præteritam, et rem præteritam esse præteritam; aut rem esse præsentem, et rem præsentem esse præsentem; aut rem esse futuram, et rem futuram esse futuram, sicut non est idem rem esse album, et rem album esse album. Lignum enim non est semper necessitate album, quia aliquando priusquam fieri album, potuit non fieri album; et postquam est album potest fieri non album: lignum vero album, semper necesse est esse album; quia nec antequam sit, nec postquam est album, fieri potest ut album simul sit non album. Similiter res non necessitate est præsens; quoniam antequam esset præsens, potuit fieri ut præsens non esset; et postquam est præsens, potest fieri non præsens. Rem autem præsentem necesse est esse præsentem semper; quia nec prius quam sit, nec postquam est præsens, potest præsens simul esse non præsens ²⁶²⁸. Eodem modo res aliqua, ut quedam actio, non necessitate futura est; quia, priusquam sit, fieri potest ut non sit futura: rem vero futuram necesse est esse futuram; quoniam futurum nequit esse simul non futurum ²⁶²⁹. De præterito autem similiter verum est quia res aliqua non est ²⁶³⁰ necessitate præterita; quoniam, antequam esset, potuit fieri ut non esset: et quia præteritum semper necesse est esse præteritum; quoniam non potest simul non esse præteritum. Sed ²⁶³¹ in re præterita est quiddam, quod non est in re præsenti vel futura. Nunquam enim fieri potest ut res, quæ præterita est, fiat non præterita: sicut res quedam, quæ præsens est, potest fieri non præsens; et aliqua res, quæ non necessitate futura est, potest fieri ut non sit futura. Itaque, cum dicitur futurum de futuro, necesse est esse quod dicitur; quia futurum nunquam est non futurum: sicut quoties idem dicimus de eodem. Cum enim dicimus quia omnis homo est homo, aut si est homo homo est; aut omne album est album, et si est album album est: necesse est esse quod dicitur, quia non potest aliquid simul esse et non esse. Quippe si non est necesse omne futurum esse futurum; quoddam ²⁶³² futurum non est futurum: quod est impossibile. Necesse ergo omne futurum, futurum est; et si est futurum, futurum est, cum futurum dicitur de futuro: sed ²⁶³³ necessitate sequente, quæ nihil esse cogit.

B ²⁶³⁴ in re præterita est quiddam, quod non est in re præsenti vel futura. Nunquam enim fieri potest ut res, quæ præterita est, fiat non præterita: sicut res quedam, quæ præsens est, potest fieri non præsens; et aliqua res, quæ non necessitate futura est, potest fieri ut non sit futura. Itaque, cum dicitur futurum de futuro, necesse est esse quod dicitur; quia futurum nunquam est non futurum: sicut quoties idem dicimus de eodem. Cum enim dicimus quia omnis homo est homo, aut si est homo homo est; aut omne album est album, et si est album album est: necesse est esse quod dicitur, quia non potest aliquid simul esse et non esse. Quippe si non est necesse omne futurum esse futurum; quoddam ²⁶³² futurum non est futurum: quod est impossibile. Necesse ergo omne futurum, futurum est; et si est futurum, futurum est, cum futurum dicitur de futuro: sed ²⁶³³ necessitate sequente, quæ nihil esse cogit.

C ²⁶³⁵ in re præterita est quiddam, quod non est in re præsenti vel futura. Nunquam enim fieri potest ut res, quæ præterita est, fiat non præterita: sicut res quedam, quæ præsens est, potest fieri non præsens; et aliqua res, quæ non necessitate futura est, potest fieri ut non sit futura. Itaque, cum dicitur futurum de futuro, necesse est esse quod dicitur; quia futurum nunquam est non futurum: sicut quoties idem dicimus de eodem. Cum enim dicimus quia omnis homo est homo, aut si est homo homo est; aut omne album est album, et si est album album est: necesse est esse quod dicitur, quia non potest aliquid simul esse et non esse. Quippe si non est necesse omne futurum esse futurum; quoddam ²⁶³² futurum non est futurum: quod est impossibile. Necesse ergo omne futurum, futurum est; et si est futurum, futurum est, cum futurum dicitur de futuro: sed ²⁶³³ necessitate sequente, quæ nihil esse cogit.

D ²⁶³⁶ in re præterita est quiddam, quod non est in re præsenti vel futura. Nunquam enim fieri potest ut res, quæ præterita est, fiat non præterita: sicut res quedam, quæ præsens est, potest fieri non præsens; et aliqua res, quæ non necessitate futura est, potest fieri ut non sit futura. Itaque, cum dicitur futurum de futuro, necesse est esse quod dicitur; quia futurum nunquam est non futurum: sicut quoties idem dicimus de eodem. Cum enim dicimus quia omnis homo est homo, aut si est homo homo est; aut omne album est album, et si est album album est: necesse est esse quod dicitur, quia non potest aliquid simul esse et non esse. Quippe si non est necesse omne futurum esse futurum; quoddam ²⁶³² futurum non est futurum: quod est impossibile. Necesse ergo omne futurum, futurum est; et si est futurum, futurum est, cum futurum dicitur de futuro: sed ²⁶³³ necessitate sequente, quæ nihil esse cogit.

VARIAE LECTIONES.

²⁶¹⁶ Videor inde peccare ms. Gem. mihi videor inde peccare mss. Vict. Cister. mihi videor peccare ²⁶¹⁷ Si non pecco. mss. si non pecco et ego ²⁶¹⁸ Ergo sciendum mss. omitt. ergo ²⁶¹⁹ Aut prohibeat esse injustum mss. Cister. aut prohibeat eum esse injustum. ²⁶²⁰ Sed voluntas non mss. quod voluntas non ²⁶²¹ Quia sic ex libertate mss. et si ex libertate ²⁶²² Si præscit aliquid mss. si præscit Deus aliquid. ²⁶²³ Id est ac si dicam mss. idem est ac si dicam ms. Vict. E. 13. idem est ac si dicitur ²⁶²⁴ Ponuntur res esse, dicuntur ex mss. Vict. Cister. ponitur rem esse, dicitur ex mss. ²⁶²⁵ Aut quia ponuntur non esse, affirmantur mss. Vict. aut quia ponitur non esse, affirmatur ²⁶²⁶ Neces sitas quæ rei positionem mss. necessitas rei positionem ²⁶²⁷ Significat hic necessitas mss. significat hæc necessitas ²⁶²⁸ Simul esse et non præsens mss. simul esse non præsens. ²⁶²⁹ Simul et non futurum mss. si mul non futurum ²⁶³⁰ Aliqua nunc est mss. aliqua non est ²⁶³¹ Simul esse præteritum, et non esse præteritum. Sed mss. simul non esse præteritum. Sed ²⁶³² Omne futurum quod futurum: quoddam mss. omne futurum esse futurum: quoddam. ²⁶³³ Et cum futurum dicitur de futuro, si est futurum, futurum est, sed

Cap. III. — *Quod libere futura, non sint necessaria necessitate praecedente; sed sequente.*

Eius autem futurum dicitur de re, non semper res necessitate est, quamvis sit futura. Nam si dico: *Cras seditio futura est in populo*, non tamen necessitate erit seditio. Potest enim fieri, antequam sit, ut non fiat, etiam si est futura¹⁶³⁴. Aliquando vero est, ut res sit ex necessitate quae dicitur futura, ut si dico *cras esse futurum ortum solis*. Si ergo cum necessitate futurum pronuntio de re futura hoc modo, seditio cras futura, necessitate futura est; aut, *ortus solis cras futurus, necessitate futurus est*: seditio quidem, quae non erit ex necessitate, sola sequenti necessitate futura asseritur; quia futura de futura dicitur: si enim cras futura est, necessitate futura est: *ortus vero solis duabus necessitatibus futurus intelligitur, scilicet et praecedenti quae facit rem esse, ideo enim erit quia necesse est ut sit; et sequenti, quae nihil cogit esse, quoniam indecirco necessitate futurus est, quia futurus est*. Quapropter, cum dicimus quia quod Deus praescit futurum, necesse est esse futurum, non asserimus¹⁶³⁵ semper rem esse necessitate futuram; sed rem futuram, necessitate esse futuram. Non enim potest futurum simul non esse futurum. Ideo sensus est, si sic dicitur: *Si Deus praescit aliquid, non addendo futurum; quoniam in praescire intelligitur futurum*. Nam non est aliud praescire quam scire futurum; et ideo si praescit Deus aliquid, necesse est illud esse futurum. Non ergo semper sequitur praescientiam Dei, rem necessitate futuram esse; quoniam, quamvis omnia futura praesciat, non tamen praescit cuncta futura necessitate, sed quedam praescit ex libera rationalis creaturæ voluntate futura. Notandum quippe est quia, sicut necesse non est Deum velle quod vult; ita necesse est in multis velle hominem quod vult; et, sicut necesse est¹⁶³⁶ esse, quidquid Deus vult; ita necesse est esse, quod vult homo. In his, quae Deus ita subdit humanæ voluntati, ut¹⁶³⁷ si vult sicut, si non vult non sicut. Quoniam eniā quod Deus vult, non potest non esse; cum vult hominis voluntatem nulla cogi vel prohiberi necessitate ad volendum; vel ad non volendum, et vult effectum sequi voluntatem; tunc necesse est voluntatem esse liberam, et esse quod vult. In hujusmodi ergo veritate est quia necessitate sit opus peccati, quod vult homo facere; quamvis non necessitate vellet. Quod si queritur de peccato ipsius voluntatis, cum peccat volendo, utrum sit necessitate, respondent est quia sicut non vult necessitate, ita non est peccatum voluntatis necessitate. Nec necessitate operatur eadem¹⁶³⁸ voluntas; quia si non vellet

A sponte, non operaretur, quamvis quod facit, necesse sit fieri, ut supra dixi. Nam, quoniam non est aliud ibi peccare, quam velle quod non debet; ita non est peccatum voluntatis necessarium, sicut velle non est necessarium: tamen verum est quia si vult homo peccare, necesse est eum peccare; sed ea necessitate quam supra dixi (Cap. 2) nihil cogere aut prohibere. Itaque quod vult libera voluntas, et potest et non potest non velle, et necesse est eam velle¹⁶³⁹. Potest namque non velle antequam velit, quia libera est; et cum iam vult¹⁶⁴⁰, non potest non velle, sed cum velle necesse est; quoniam impossibile ille est id ipsum simul et velle et non velle. Opus vero voluntatis, cui datum est ut quod vult sit, et quod non vult non sit, voluntarium sive spontaneum est; quoniam spontanea voluntate sit: et bifariam est necessarium, quia et voluntate cogitur fieri, et quod sit non potest simul non fieri. Sed has necessitates facit voluntatis libertas, quae, priusquam sint, eas cavere potest. Haec omnia Deus, qui scit omnem veritatem et non nisi veritatem, sicut sunt spontanea vel necessaria, videt, et sicut videt, ita sunt. Hac ergo consideratione palam est quia sine omni repugnantia, et Deus praescit omnia, et multa sunt ex libera voluntate, quae, antequam sint, fieri potest ut nunquam sint; et tamen quodammodo sunt necessitate: quae necessitas, ut dixi, descendit de libera voluntate.

Cap. IV. — *Si præscientia Dei necessitatem ingerit rebus quas præscit; ipse nihil facit ex libertate, sed omnia ex necessitate.*

Cognosci potest etiam non omnia quae præscit Deus esse ex necessitate, sed quedam fieri ex libertate voluntatis; quia, cum¹⁶⁴¹ vult aut facit Deus aliquid, sive secundum æternitatis dicatur immutabilem presentiam¹⁶⁴², in qua nihil est præteritum aut¹²⁵ futurum, sed omnia simul sunt sine omni motu; ut, si dicimus quia non voluit aut volet, nec fecit aut faciet aliquid, sed tantum vult¹⁶⁴³ et facit; sive secundum tempus velat cum proferimus quia volet aut faciet quod nondum factum esse cognoscimus: negari nequit scire quae vult et facit, et præscire quae volet atque faciet. Quare si scire atque præscire Dei necessitatem ingerit omnibus, quae scit aut præscit; nihil secundum æternitatem aut secundum ullum tempus, vult aut faciet ipse ex libertate, sed omnia ex necessitate: quod si absurdum est vel opinari, non necessitate est aut non est, omne quod scit Deus aut præscit esse vel non esse. Ergo nihil prohibet aliquid sciri vel præsciri ab illo in nostris voluntibus et actionibus fieri, aut futurum esse per libe-

VARIÆ LECTIONES.

mss. et si est futorum, futurum est, cum futurum dicitur de futuro; sed¹⁶⁴⁴ Edam quae futura est mss. etiam si est futura¹⁶⁴⁵ Non asserimus mss. **Vict.** non asseritur¹⁶⁴⁶ Et similiter necesse mss. et sicut necesse¹⁶⁴⁷ Humanæ naturæ et voluntati, ut mss. humanæ voluntati, ut¹⁶⁴⁸ Operaretur eadem mss. **Vict.** operaretur eadem.¹⁶⁴⁹ Est eum velle mss. est eam velle¹⁶⁵⁰ Et cum vult mss. et cum iam vult¹⁶⁵¹ Per hoc quod cum mss. quia cum mss. Cister. per hoc quia cum¹⁶⁵² Secundum æternitatem, dicat immutabilem præscientiam mss. secundum æternitatis dicatur immutabilem præsentiam mss. **Vict.** 13. Cister. secundum æternitatis. præscientiam¹⁶⁵³ Sed tamen vult mss. sed tantum vult

rum arbitrium : ut, quamvis necesse sit esse quod scit aut præscit, tamen multa sunt nulla necessitate, sed libera voluntate, quemadmodum supra monstravi (cap. 1). Nempe quid mirum, si hoc modo aliquid est ex libertate et ex necessitate, cum multa sint ²⁶⁴ que recipiunt opposita diversa ratione? Quæ namque magis opposita sunt, quam adire et abire? Videmus tamen, cum transit aliquis de loco ad locum, quia idem ire, est adire ²⁶⁵ et abire. Abiit enim de loco, et adit ad locum. Item: si consideremus solem sub aliqua parte cœli, cum semper cœlum lustrando a deam partem festinet, videmus quia idem locus est a quo recedit et ad quem accedit, et indesinenter ei eodem tempore appropinquat, a quo elongatur. Patet etiam cursum ejus non ignorantibus, quia si cœlum consideremus, semper transit ab occidentali parte ad orientalem. Si vero terram attendimus, nunquam nisi ab orientali ad occidentalem; et sic semper contra firmamentum valit, et licet tardius, cum firmamento: quod ipsum in omnibus planetis cernitur. Ita ergo nulla oritur repugnantia, si secundum prædictas rationes asserimus idem aliqui ¹ esse necessitate futurum, quia est futurum; et nulla cogi necessitate esse futurum, nisi ea necessitate, quam supra dixi (cap. 3) fieri a libera voluntate.

CAP. V. — *Quod multa in Scripturis dicuntur necessaria et immutabilia, per comparationem ad aeternitatem; que in tempore sunt libera, et possent non esse.*

Si vero per hoc, quod de homine dieit Job Deo: *Constituisti terminos ejus, qui præteriri non poterunt* (Job. xiv, 5), vult aliquis ostendere quia nullus potuit accelerare vel disferre diem in qua moritur, quamvis aliquando nobis videatur aliquis facere ex libera voluntate unde moritur, non est quod ²⁶⁶ objicitur contra hoc quod supra diximus. Nam, quoniam Deus non fallitur, nec videt nisi veritatem sive ex libertate sive ex necessitate eveniat, dicitur *constituisse* ²⁶⁷ apud se immutabiliter quod apud hominem priusquam fiat mutari potest ²⁶⁸. Tale etiam est quod Paulus ²⁶⁹ apostolus de his, qui secundum propositum vocati sunt sancti, dicit: *Quos præscit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justificavit, illos et magnificavit* (Rom. viii, 28-30). Hoc quippe propositum, secundum quod vocati sunt sancti, in aeternitate, in qua non est praeteritum vel futurum, sed tantum præsens, immutabile est; sed in ipsis homi-

Anibus ex libertate arbitrii aliquando est mutabile. Sicut enim quamvis in aeternitate non fuit aut erit aliquid, sed tantum est, et tamen in tempore fuit et erit aliquid sine repugnantia; ita quod in aeternitate mutari nequit, in tempore aliquando per liberam voluntatem antequam sit, esse mutabile probatur absque inconvenientia: quamvis autem ibi nihil sit nisi præsens, non est tamen illud præsens tempore, sicut nostrum; sed aeternum, in quo tempora cuncta continentur. Siquidem, quemadmodum præsens tempus continet omnem locum et que in quolibet loco sunt; ita aeterno præsenti simul clauditur omne tempus et que sunt in quolibet tempore ²⁷⁰. Cum ergo ait Apostolus quia Dens præscit sanctos suos, prædestinavit, vocavit, justificavit, magnificavit, nihil horum prius aut posterius apud Deum est; sed omnia simul aeterno præsenti sunt intelligenda. Habet enim aeternitas suum simul, in quo sunt omnia que simul sunt loco vel tempore, et que sunt diversis in locis vel temporibus. Ut autem ostenderet idem Apostolus non illa verba se pro temporali significazione posuisse; illa etiam, que futura sunt, præteriti temporis verbo pronuntiavit. Nondum enim quos præscivit adhuc nascituros, jam temporaliter vocavit, justificavit, magnificavit. Unde cognosci potest eum, propter intelligentiam verbi significantis aeternam præsentiam, nsum esse verbis præterite significacionis; quoniam que tempore præterita sunt, ad similitudinem aeterni præsentis omnino immutabilia sunt. In hoc siquidem magis similia sunt aeterno præsenti, temporaliter præterita quam præsentia; quoniam que ibi sunt, nunquam possunt non esse præsentia, sicut tempore præterita non valent unquam præterita non esse: præsentia vero tempore omnia ²⁷¹ que transeunt, sunt non præsentia. Hoc ergo modo quidquid de his, que libero sunt arbitrio, veluti necessarium sacra Scriptura pronuntiat; secundum aeternitatem loquitur, in qua præsens est omne verum et non nisi verum, immutabiliter ²⁷², non secundum tempus, in quo non semper sunt voluntates et actiones nostræ: et, sicut dum non sunt, non est necesse eas esse; ita eæpe non est necesse ut aliquando sint. Nam, non semper scribo aut volo scribere: et, sicut, dum non scribo aut non volo scribere ²⁷³, non est necesse me scribere aut velle scribere; ita necesse non est ut aliquando scribam, vel vellim scribere. Cum autem res tam aliter esse ²⁷⁴ cognoscatur in tempore quam in aeternitate: ut aliquando verum sit quoniam aliquid non est in tempore, quod est in aeternitate; et quod fuit in ²⁷⁵ tempore, quod ibi non fuit; et erit.

VARIAE LECTIONES.

²⁶⁴ Et non ex necessitate, cum multa sunt mss. Et ex necessitate, cum multa sint ²⁶⁵ Estei adire mss. Vict. est adire ²⁶⁶ Sed non est quod mss. Vict. non est quod ²⁶⁷ Veniat; dicitur, constitui mss. eveniat, dicitur constituisse ²⁶⁸ Apud homines.. mutare potest mss. apud hominem.. mutari potest ²⁶⁹ Etiam Paulus mss. etiam est quod Paulus ²⁷⁰ In quolibet tempore mss. in quolibet tempore ²⁷¹ Præsentia vero temporis omnia mss. præsentia vero tempore omnia ²⁷² Omne verum immutabiliter ²⁷³ Non scribere volo mss. Vict. non volo scribere ²⁷⁴ Res aliter esse mss. res tam aliter esse ²⁷⁵ Et quod fuit

temporaliter; quod ibi non erit: nulla ratione negari videtur similiter posse ²⁶⁵⁶ aliquid in tempore esse mutabile ²⁶⁵⁷, quod ibi est immutabile. Quippe non magis opposita sunt, mutabile in tempore, et immutabile in aeternitate; quam non esse in aliquo tempore, et esse semper in aeternitate: et suisse, vel futurum esse secundum tempus, atque non suisse, vel non futurum esse in aeternitate. Siquidem non dico aliquid nunquam esse in tempore, quod semper est in aeternitate; sed tantum in aliquo tempore non esse. Non enim dico actionem meam crastinam nullo tempore esse; sed hodie tantum nego eam esse, qua: tamen semper est in aeternitate. Et quando ²⁶⁵⁸ negamus suisse vel futurum ibi esse aliquid, quod in tempore fuit aut erit, non asserimus id quod fuit aut erit nullo modo ibi esse; sed tantum praeterito vel futuro modo dicimus non ibi esse, quod ibi indesinenter est, suo praesenti modo: in his vero nulla videtur adversari contrarietas. Sic utique sine vita repugnantia dicitur aliquid esse mutabile in tempore antequam sit, quod in aeternitate manet immutabiliter, non antequam sit, vel postquam est; sed indesinenter, quia nihil est ibi secundum tempus. Nam hoc ipsum ibi est aeternaliter, quia temporaliter aliquid est et est, et, antequam ²⁶⁵⁹ sit, potest non esse, sicut jam dixi. Sufficienter ex his, quae dicta sunt, puto patere quia praescientia Dei et liberum arbitrium nequaquam invicem repugnant: quod facit vis aeternitatis, quae claudit omne tempus et quae sunt in quolibet tempore.

126 CAP. VI. — De libertate ad ea quae sunt salutis hic queritur ubi, et quae sit.

Sed quoniam non in omnibus liberum habemus arbitrum, videndum est ubi, et quae sit illa libertas arbitrii quam semper habere creditur homo, et quid sit illud arbitrium. Non enim idem est arbitrium et libertas qua dicitur liberum. In multis dicitur libertas et arbitrium; ut cum aliquem dicimus libertatem habere loquendi, aut tacendi, et in ejus arbitrio esse quid horum velit. In pluribus quoque aliis similiter dicitur libertas et arbitrium, quae non semper adsunt, aut ad salutem animae nobis necessaria sunt. Pro illo autem arbitrio tantum, et pro illa libertate ista ventilatur questio; sine quibus homo salvari nequit, postquam potest illis uti. Nam ideo conqueruntur multi quia putant ad salutem vel damnationem nihil valere liberum arbitrium; sed solam necessitatem propter Dei praescientiam. Quoniam ergo non salvatur homo, postquam ad intelligibilem

A pervenit aetatem, sine sua justitia: ibi est investigandum hoc arbitrium, et huc libertas unde agitur, ubi sedes et justitia. Primum itaque ostendenda est justitia; deinde ista libertas et istud arbitrium. Est quidem justitia quaelibet, magna vel parva, rectitudo voluntatis propter se servata. Libertas autem ista est potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem. Quas definitioes puto me apertis rationibus monstrasse: priorem quidem in tractatu (cap. 12), quem feci de veritate; alter in vero in eo, quem edidi (cap. 5, 13) de hac ipsa libertate; in quo etiam ostensum est (cap. 5) quomodo naturaliter et inseparabiliter sit in homine haec libertas, quamvis non ea semper utatur; et (cap. 6, 7, 8) quod sit ita fortis, ut nulla res homini rectitudinem praedictam, id est justitiam ²⁶⁶⁰, quam habet, valeat, quandiu hac libertate voluerit uti, auferre. Justa vero non est naturalis, sed fuit separabilis in principio et angelis ²⁶⁶¹ in celo, et hominibus in paradyso, et est adhuc in hac vita; non tamen necessitate, sed habentium ²⁶⁶² illum propria voluntate. Sed quoniam justitiam, qua justus est aliquis, constat esse rectitudinem voluntatis, quam dixi: quae rectitudo tunc tantum est in aliquo, cum ipse vult quod Deus vult eum velle: patet quia Deus eamdem rectitudinem non potest invito auferre; quoniam non potest hoc velle. Sed neque velle potest ²⁶⁶³ ut eam habens, nolens ulla necessitate eam deserat, quippe vellet illum non velle, quod vult eum velle: quod esse nequit. Sequitur ergo Deum velle hoc modo rectam voluntatem ad volendum recte et ad servandum eamdem rectitudinem esse liberam; quae quando potest quod vult, libere facit quod facit. Unde quoque aperiissime ²⁶⁶⁴ cognosci potest aliquam esse liberam voluntatem cum actione sua, non repugnante Dei praescientia, sicut supra monstratum est. Ponamus nunc exemplum aliquid, in quo appareat ei recta, id est justa ²⁶⁶⁵ voluntas et libertas arbitrii, et ipsum arbitrium; et quomodo recta voluntas impugnetur, ut deserat rectitudinem, et qualiter eam libero servet arbitrio. Habet aliquis in corde ut veritatem tenet, quia intelligit rectum esse amare veritatem. Hic utique rectam iam habet voluntatem et rectitudinem voluntatis. Aliud autem est voluntas; et aliud rectitudo, qua recta est. Accedit aliis; et, nisi mentiatur, minatur illi mortem. Videmus nunc in ejus esse arbitrio an deserat vitam pro rectitudine voluntatis; an rectitudinem, per vita. Ille arbitrium, quod et judicium dici potest, liberum est; quoniam ratio, qua intelligitur rectitudo, docet rectitudinem illam ejusdem rectitudinis

D

VARIÆ LECTIONES.

in mss. Et quia fuit in ²⁶⁶⁶ Videtur posse similiter 15. videtur posse similiter ²⁶⁶⁷ In tempore est mutabile mss. in tempore esse mutabile ²⁶⁶⁸ Et quando mss. Cister. Et quoniam ²⁶⁶⁹ Aliquid est et antequam ²⁶⁶⁶ Homini fortitudinem, alias certitudinem praedictam, id est justitiam ²⁶⁶⁷ Ab Angelis mss. Vict. 3. 9. et Cister. aliquid et est, et antequam ²⁶⁶⁸ Necessitate aut necessitatibus vi impellente, sed habentium mss. necessitate; sed habentium ²⁶⁶⁹ Neque illa vis fieri potest mss. et Edit. Goth. deque velle potest ²⁶⁶⁶ Quod facit, vult. Unde quoque aperiissime mss. quod facit. Unde quoque aperiissime ²⁶⁶⁶ Et recta et justa mss. et recta, id est, justa

amore semper esse servandam; et quidquid obtinetur ut deseratur esse contemnendum; atque voluntatis est ut ipsa quoque reprobet ac eligat, quemadmodum rationis intellectus monstrat: ad hoc enim maxime datae sunt rationali creature voluntas et ratio. Quapropter idem voluntatis arbitrium, ut eamdem rectitudinem deserat, nulla cogitur necessitate, quamvis mortis impugnetur difficultate. Licet enim necesse sit aut vitam aut rectitudinem relinquere, nulla tamen necessitas determinat quam servet aut deserat. Nempe sola voluntas determinat ibi quid teneat, nec aliquid facit vis necessitatis, ubi operatur electio sola voluntatis. At cui non est descendendi rectitudinem voluntatis, quam habet, necessitas; palam est quia non deest servandi potestas sive libertas. Semper enim haec potestas ²⁶⁶⁶ libera est. Haec est enim libertas, quam esse dixi (*Dial. de lib. arb. c. 5, 13*) potestatem servandi rectitudinem voluntatis, propter ipsam rectitudinem. Hac ipsa libertate rationalis naturæ, et arbitrium liberum et voluntas libera dicuntur.

Cap. VII. — *An Dei præscientia sit a rebus: et an res sint ab ejus scientia. Et quomodo mala sint a Deo.*

Restat nunc ut consideremus, cum Deus omnia præscire sive scire credatur, ultrum ejus scientia sit a rebus, an res habeant ²⁶⁶⁷ esse ab ejus scientia. Nam, si Deus a rebus habet scientiam, sequitur quid illæ prius sint quam ejus scientia, et sic a Deo non sint, a quo nequeunt esse nisi per ejus scientiam. Si vero quæcumque sunt, a scientia Dei sumunt essentiam: Deus factor est auctor est malorum operum ²⁶⁶⁸, et ideo non juste ²⁶⁶⁹ punit malos: quod non suscipimus. Haec autem questio facile solvi potest, si prius cognoscitur bonum, quod est justitia, vere aliquid esse; malum vero, quod est injustitia, omni carere ²⁶⁷⁰ existentia. Quod in tractatu (cap. 9, 10, 15, 16) de casu diaboli, et in libello quem de conceptu virginali et peccato originali titulavi, apertissime monstravi ²⁶⁷¹. Non est enim injustitia qualitas, aut actio, aut aliqua essentia, sed tantum absentia debita justitiae; nec est nisi in voluntate, ubi debet esse justitia. Per quam voluntatem justam vel injustam ²⁶⁷² dicitur omnis rationalis natura, et qualibet ejus actio justa vel injusta. Omnis quippe qualitas, et omnis actio, et quidquid aliquam habet essentiam, a Deo est, a quo est omnis justitia et nulla injustitia: facit igitur Deus omnia quæ justa vel injusta voluntate sunt, id est bona opera et mala. In bonis quidem facit quod sunt, et quod bona sunt;

A in malis vero facit quo. I sunt, sed non quod mala sunt. Nam omni rei esse justam vel bonam, est aliquid esse ²⁶⁷³; nulli vero rei est esse aliquid, injustam vel malam esse ²⁶⁷⁴. Siquidem bonum vel justum esse, est justitiam habere: quod est aliquid. Malum vero esse vel injustum, est non habere justitiam quam debet habere: quod non est aliquid. Justitia namque aliquid est; injustitia vero nihil, sicut dixi. Est autem aliud ²⁶⁷⁵ bonum, quo. dicitur cum modum, cuius contrarium est malum, quod est incommodum. Hoc malum aliquando nihil est, ut exaltas; aliquando est aliquid, ut dolor. Sed hoc malum, cum aliquid est, Deum facere non negamus; quia ipse est, sicut legitur, faciens pacem et creans malum (*Iaa. xlv, 7*). Ipse namque creat incommoda, quibus exercet et purgat justos, et punit injustos. Itaque de illo tantum malo ²⁶⁷⁶, quod est injustitia, per quam dicitur injustum, certum est quia nunquam est aliquid; nec alicui rei est esse aliquid, injustam esse. Et, sicut Deus non facit injustitiam, ita non facit aliquid injustum esse: qui tamen facit omnes actiones et omnes motus, quia ipse facit res a quibus, et ex quibus, et per quas, et in quibus sunt; et nulla res habet ullam potestatem volendi aut faciendi, nisi illo dante. Ipse quoque velle, quod aliquando justum est, aliquando injustum, nec est aliud quam uti potestate volendi et voluntate, quas Deus dat, inquantum est, **127** bonum est, et a Deo est. Quod tunc quidem quando recte est, bonum et justum est; quando vero non recte, hoc solo quia non recte est, malum est et injustum. Est autem aliquid recte esse, et hoc est a Deo; non esse vero recte, non est aliquid, nec est a Deo. Nam, sicut cum aliquis utitur gladio, aut lingua, aut potestate loquendi, non est aliud ²⁶⁷⁷ gladius, aut lingua, sive potestas cum rectus est eorum usus, aliud, cum non est rectus; ita voluntas qua utimur ad volendum, sicut ratione utimur ad ratiocinandum, non est aliud quando quis illa recte utitur, et aliud quando non recte; nec magis nec minus est hoc quod est essentialiter, cum est justa, quam cum injusta est voluntas, per quam dicitur aut substantia aut actio justa vel injusta. Sic, itaque facit Deus in omnibus voluntatibus et operibus bonis, et quod essentialiter sunt, et quod bona sunt; D in malis vero non quod mala sunt, sed tantum quod per essentiam sunt. Quemadmodum enim non est essentia ²⁶⁷⁸ rerum, nisi a Deo; ita non est recta ²⁶⁷⁹, nisi ab ipso. Hujus vero rectitudinis, de qua loquor, absentia, quæ est injustitia, non est nisi in

VARIAE LECTIONES.

²⁶⁶⁶ Semper enim potestas *mss.* *Vict.* semper enim haec potestas ²⁶⁶⁷ Aut res habeat esse *mss.* aut res habeant esse ²⁶⁶⁸ Et actor malorum operum est *mss.* et auctor est malorum operum ²⁶⁶⁹ Et ideo juste *mss.* et ideo non juste ²⁶⁷⁰ Omnino carere *mss.* omni carere ²⁶⁷¹ Apertissime monstravi *mss.* apertissime monstravi ²⁶⁷² Justitia vel injustitia *mss.* justam vel injustam ²⁶⁷³ Est justam vel bonam aliquid esse *mss.* esse justam vel bonam est aliquid esse ²⁶⁷⁴ Est aliquid esse injustam vel malam *mss.* est esse aliquid, injustam vel malam esse *mss.* *Vict.* 13. est aliquid esse, injustam vel malam esse ²⁶⁷⁵ Est autem aliquid *mss.* est autem aliud ²⁶⁷⁶ Itaque de tanto malo *mss.* de illo itaque tantum malo ²⁶⁷⁷ Nonne est aliud *mss.* non est aliud ²⁶⁷⁸ Non essentia *mss.* non est essentia ²⁶⁷⁹ Ita non recta *mss.* et *Editio Gothica* ita non est recta

volu^{tate} rationalis creature, quae semper debet habere justitiam. Cur autem non habeat, quam semper debet habere : et quomodo Deus bona faciat, sola sua bonitate, et mala sola culpa hominis³⁶⁸⁰ vel diaboli ; et qualiter homo bona faciat per liberum arbitrium, præsumante gratia, et malum sola sua operante propria voluntate; et quid habeat Deus in malis, sine culpa sua³⁶⁸¹, et homo in bonis, cum laude sua ; ut tamen bona³⁶⁸² hominis videantur aperte imputanda Deo, et mala homini : cum de gratia et libero arbitrio tractabimus³⁶⁸³, ut puto Deo donante, apertius patet. Nunc autem tantum dico quod malus angelus ideo justitiam non habet, quia eam deseruit, nec postea recepit; homo vero idcirco illa caret, quia in primis parentibus eam abjecit, postea aut non illam recepit, aut receptam rejicit. Puto quia, gratia Dei adjuvante, monstravimus quod præscientiam Dei et liberum arbitrium simul esse, si diligenter considererentur quæ diximus, non sit impossibile, neque possit aliquid objici quod non sit dissolubile.

QUÆSTIO II.

DE CONCORDIA PRÆDESTINATIONIS CUM LIBERO ARBITRIO³⁶⁸⁴.

Nunc ergo in eo sperantes, qui hoc usque nos perduxit, discordiam quæ inter prædestinationem et liberum arbitrium videtur esse, aggrediamur dissolvere. Ad quod per ea quæ supra disseruimus, sicut in sequentibus patet, non parum profecimus.
CAP. I [al. VIII]. — *Ratio dubitandi circa libertatis et prædestinationis concordiam.*

Prædestinatio videtur idem esse quod præordinationis, sive præstitutio³⁶⁸⁵ : et ideo quod Deus prædestinare dicitur, intelligitur præordinare : quod est statuere futurum esse. Quod autem Deus statuit futurum esse, necessitate videtur futurum esse ; quare quidquid Deus prædestinat, necesse est futurum esse. Si ergo Deus prædestinat bona et mala quæ sunt, nihil fit per liberum arbitrium ; sed omnia ex necessitate. At, si tantum bona prædestinat, sola bona sunt ex necessitate, nec est liberum arbitrium nisi ad mala : quod nimis est absurdum. Non ergo sola bona prædestinat Deus. Si autem bona quædam opera facit liberum arbitrium, per quæ sunt justi absque prædestinatione, non prædestinat Deus omnia bona opera, quæ justos faciunt, quare nec illos justos, qui sunt per opera liberi arbitrii. Non ergo præscivit Deus eos ; quia quos præscivit hos et prædestinat (Rom. viii, 29). Sed falsum est Deum non præscire aliqua bona opera, aut aliquos justos. Non igitur quædam solius liberi arbitrii opera bona justificant, sed illa sola quæ Deus prædestinat. Si ergo Deus præ-

VARIÆ LECTIONES.

³⁶⁸⁶ Sola bonitate, et mala non sua culpa, sed hominis^{mss.} sola sua bonitate, et mala sua culpa hominis^{mss.} Sive culpa sua^{mss.} Vict. boni^{mss.} Tractaturi sumus^{mss.} tractabimus^{mss.} Præstutio^{mss.} Vict. 3. et 13. præstutio hoc modo prædestinare, dum malos et eorum mala opera, quando eos et eorum mala opera non corrigit^{mss.} si hoc modo dicimus prædestinare Deum malos et eorum mala opera, in malis autem^{mss.} ac in malis³⁶⁸⁷ Dubitari utique^{mss.} Justificavit, sed^{mss.} Justificant, sed^{mss.} Eum quemquam justum futurum ex necessitate³⁶⁸⁸ quemquam justum futurum ex necessitate³⁶⁸⁹ Sed quod erit aut^{mss.} sicut erit aut

A destinat omnia, et prædestinata sunt ex necessitate, cuin nihil per liberum arbitrium necessitate fiat, se qui videtur nihil esse liberum arbitrium, momente prædestinatione; aut si statuimus in aliquibus liberum arbitrium, perire in illis prædestinationem.

CAP. II [al. IX]. — *Prædestinatio non solum bonorum est, sed et malorum potest dici.*

In primis itaque ante quæstionis responsionem, videndum est quia prædestinatio non solum bonorum est, sed et malorum potest dici : quemadmodum Deus mala quæ non facit, dicitur facere, quia permituit. Nam, dicitur hominem indurare cum non emollit, ac inducere in temptationem cum non liberalat. Non est ergo inconveniens si hoc modo dicimus Deum prædestinare malos, et eorum mala opera, B quando eos et eorum mala opera non corrigit³⁶⁹⁰. Sed bona specialius præscire, et prædestinare dicitur, quia in illis facit quod sunt, et quod bona sunt ; in malis autem³⁶⁹¹ non nisi quod sunt essentialiter, non quod mala sunt ; ut supra dictum est (quæst. i, cap. 7). Sciendum quoque est quia sicut præscientia non in Deo dicitur proprie; ita nec prædestinatio, quia illi nec ante, nec post aliquid est, sed omnia sunt illi simul præsentia.

CAP. III. [al. X]. — *Prædestinatio cum libertate conciliatur eodem modo quo præscientia.*

Consideremus nunc an aliqua possint prædestinari, per liberum arbitrium futura. Dubitari utique³⁶⁹² non debet quia ejus prædestinatio, et præscientia non discordat ; sed sicut præscit, ita quoque prædestinat. In quæstione de præscientia cognovimus aperte aliqua præseiri futura per liberum arbitrium, sine omni repugnantia. Unde veritas quoque evidens, et ratio docet prædestinari similiiter per liberum arbitrium quædam futura, absque omni inconvenientia. Nam neque præscit Deus, neque prædestinat quemquam justum futurum ex necessitate³⁶⁹³. Non enim habet justitiam, qui eam non servat libera voluntate. Pariter igitur, quamvis necesse sit fieri quæ præscientur et quæ prædestinantur, quædam tamen præscita et prædestinata non eveniunt ea necessitate quæ præcodit rem et facit, sed ea quæ rem sequitur, sicut supra diximus. Non enim ea Deus, quamvis prædestinet, facit voluntatem cogendo aut voluntati resistendo, sed in sua illam potestate dimittendo.

D Quamvis tamen sua voluntas utatur potestate, nihil tamen facit quod Deus non faciat in bonis sua gratia, in malis non sua, sed ejusdem voluntatis culpa ; quod, sicut promisimus, clarus, cum de gratia loquenior, apparebit. Et, sicut præscientia quæ non fallitur, non præscit nisi verum sicut erit, aut³⁶⁹⁴

necessarium, aut spontaneum; ita prædestinatio quæ A non mutatur, non prædestinat nisi sicut est in præscientia. Et, quemadmodum quod præscitur, licet in æternitate sit immutabile, tamen in tempore aliquando antequam sit, mutari potest; ita est per omnia de prædestinatione. Patet igitur ex his quæ dicta sunt, si bene considerentur, quia nec prædestinatio excludit liberum arbitrium, nec liberum arbitrium adversatur prædestinationi. Siquidem omnia illa, quibus supra monstravimus liberum arbitrium præscientiæ non repugnare, pariter ostendunt illud prædestinationi concordare. Non ergo rationabiliter, 128 qntoties aliquid contingit, operante spontanea voluntate, velut cum homo homini facit injuriam unde ab illo occiditur, quidam clamant dicentes: Sic præscitum et prædestinatum erat a Deo; et ideo necessitate factum est, nec aliter fieri potuit. Quippe nec qui alium injurya irritavit, nec qui se vindicavit, hoc fecit necessitate, sed sola voluntate; quia si non sponte voluisse, neuter quod fecit fecisset.

QUÆSTIO III.

DE CONCORDIA GRATIÆ ET LIBERI ARBITRII.³⁶⁹²

Restat nunc ut de gratia et eodem libero arbitrio, eadem gratia adjuvante, consideremus.

CAP. I [al. XI]. — *Proponitur difficultas ex Scripturis circa gratiæ et libertatis concordiam.*

Quæstio ista iude nascitur, quia divina Scriptura ita loquitur aliquando ut nihil videatur liberum arbitrium prodesse ad salutem, sed sola gratia; aliquando vero ita, velut tota nostra salus in libera nostra consistat voluntate. De gratia siquidem dicit Dominus: *Sine me nihil potestis facere* (Joan. xv, 5); et: *Et nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum* (Joan. vi, 44). Et Paulus apostolus: *Quid autem habes quod non acceperisti?* (I Cor. iv, 7.) Et de Deo: *Cujus vult misereretur, et quem vult indurat* (Rom. ix, 18); et: *Neque volentis, neque currentis, sed miserenis est Dei* (Ibid., 16). Multa quoque alia leguntur, quæ soli gratiæ sine libero arbitrio bona nostra opera et salutem³⁶⁹³ nostram videntur attribuire. Plures etiam asserunt experimento se probare quod homo nequaquam ullo libero fulciatur arbitrio; quoniam multos³⁶⁹⁴ absque numero, immenso mentis et corporis conatu nisi sentiunt: qui³⁶⁹⁵ quadam difficultate, ino impossibilitate aggravati nibi proficiunt, ant post magnum profectum repente irreparabiliter deficiunt. Liberum autem arbitrium monstrat eadem Scriptura nos habero hoc modo. Dicit Deus per Isaiam: *Si volueritis, et audiieritis me, bona terræ comedetis* (Isa. i, 19). Et David: *Quis est homo, qui vult vitam; diligi dies videre bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquuntur dolum. Diverte a malo, et fac bo-*

num (Psal. xxxiii, 13, 14, 15). Et Dominus in Evangelio: *Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis: um et humili corde, et invenietis requiem animabus vestris* (Matth. xi, 28, 29). Plura etiam alia et innumerabilia sunt, quæ videntur liberum arbitrium ad bene operandum excitare; et quia monita³⁶⁹⁶ contemnit, reprobare: quod auctoritas divina nequaquam ficeret, si voluntatis libertatem nullam in homine cognosceret. Sed nec ullo modo esset, cur Deus bonis vel malis pro meritis singulorum justè retribueret, si per liberum arbitrium nullus bonus vel malus ficeret. Quoniam ergo in sacra Scriptura quedam invenimus, quæ soli gratiæ favere videntur; et quedam, quæ solum liberum arbitrium statuere sine gratia putantur, fuerint quidam superbi, qui totam virtutum efficaciam³⁶⁹⁷ in sola libertate arbitrii consistere sunt arbitrati: et sunt nostro tempore multi, qui liberum arbitrium esse aliquid penitus desperant. In hac itaque quæstione hæc erit nostra intentio³⁶⁹⁸, ut liberum arbitrium simul esse cum gratia, et cum ea operari in multis monstremus: sicut illud cum præscientia atone prædestinatione concordare reperimus.

CAP. II [al. XII]. — *De liber'ate arbitrii, sine qua salutem nemo meretur; et de gratia, sine qua nullus salvatur homo, hic agitur.*

Sciendum est quia sicut non de alio libero arbitrio fit hæc, ut supra dixi, quæstio nisi de illo³⁶⁹⁹ sine quo salutem nemo meretur, postquam intelligibilem habet ætatem; ita non de alia gratia quam de illa sine qua nullus salvatur homo. Omnis enim creatura gratia existit, quia gratis facta est; et multa bona dat Deus per gratiam in hac vita, sine quibus homo salvari potest³⁷⁰⁰. In infantibus quidem, qui baptizati moriuntur antequam suo possint uti libero arbitrio, non appareat concordia quam quærimus; quoniam in illis gratia sola operatur salutem, sine illorum libero arbitrio. Nam hoc quoque gratia est quia datur aliis voluntas ut illis sua fide subveniant. In habitibus itaque intelligibilem ætatem monstrandum est quod investigamus; quia de his solum versatur hæc quæstio. Quicunque autem ex his salvantur, per justitiam salvari dubium non D est. Justis enim promittitur vita æterna; quia *justi in perpetuum vivent, et apud Dominum est merces eorum* (Sap. v, 16). Quod autem justitia sit rectitudine voluntatis, sacra saepè monstrat³⁷⁰¹ auctoritas. Qua de re sufficit unum exemplum proponere: cum enim dixisset David (Psal. xciii, 14, 15): *Non repellet Dominus plebem suam, et haereditatem suam non derelinquet, quoadusque justitia convertatur in judicium*, ut doceret nos quid esset justitia, in-

VARIAE LECTIONES.

³⁶⁹² mss. de Gratia et libero arbitrio. ³⁶⁹³ Opera a l salutem mss. Vict. et Cister. opera et salutem³⁶⁹⁴ Quoniam multi mss. quoniam multos³⁶⁹⁵ Nituntur ut bene vivant, qui mss. nisi sentiunt, qui³⁶⁹⁶ El qui monita³⁶⁹⁷ Virtutem et efficaciam mss. virtutum efficaciam³⁶⁹⁸ Hæc erit intentio mss. hæc erit nostra intentio³⁶⁹⁹ Sit hoc: ut supra dixi, quam de illo mss. Et hæc, ut supra dixi, quæstio, nisi de illo³⁷⁰⁰ Salvare non potest mss. salvare potest³⁷⁰¹ Sacrae scripturæ monstrat mss. Vict. et Cister. sacra saepè monstrat

terrogando ait : *Et qui juxta illam ? Ad quod ipse sibi respondens ait : Omnes qui recte sunt corde, hoc est, qui recta sunt voluntate. Quamvis enim corde credamus et intelligamus, sicut corde volumus, non tamen judicat Spiritus sanctus illum rectum habere cor qui recte credit et intelligit, et non recte vult; quia non utitur rectitudine fidici et intellectus ad recte volendum, propter quod datum est rationali creaturæ recte credere et intelligere. Nam neque rectum intellectum dicendus est habere, qui secundum illum non recte vult; neque dicitur facere fidem, nisi mortuam, qui secundum fidem non recte vult operari; propter quod fides dicitur, et datur*²⁷⁰². *Recte igitur intelligimus David dixisse rectos corde, rectos voluntate. Sed, ne quis existimat auctoritate divina dici justum illum vel reetum, qui nonnisi propter aliud tenet*²⁷⁰³ *rectitudinem voluntatis, dicimus justitiam rectitudinem esse voluntatis propter se servatam : qui enim solum propter aliud illum*²⁷⁰⁴ *servat, non eam diligit; sed illud propter*²⁷⁰⁵ *quod illum servat; et ideo non est dicendus justus, nec talis rectitudo nominanda est justitia. Quando de præscientia et libero arbitrio tractabamus (Quæst. 1, cap. 6), exemplo quodam monstravimus esse posse simul rectitudinem hanc, quam voco justitiam, et liberum arbitrium : per quod planum est intelligere in aliis multis similiter esse. Si ergo possumus ostendere nullam creaturam hanc adipisci posse rectitudinem nisi per gratiam, manifesta erit inter gratiam et liberum arbitrium, ad salvandum hominem, concordia quam querimus.*

CAP. III [al. XIII]. — *Rectitudo, qua salutem consequimur, nonnisi per gratiam oblinetur.*

Dubium utique²⁷⁰⁶ non est quia voluntas non vult recte, nisi quia recta est. Sicut namque non est acutus visus quia videt acute, sed ideo videt acute quia acutus est : ita voluntas non est recta quia vult recte; sed recte vult quoniam est recta. Cum autem vult hanc rectitudinem, procul dubio recte vult; non ergo vult rectitudinem²⁷⁰⁷, nisi quia recta est: idem autem 129 est voluntati rectam esse, et rectitudinem habere. Palam igitur est quia non vult rectitudinem, nisi quia rectitudinem habet. Non nego voluntatem rectam velle rectitudinem quam nondum habet, quando vult majorem quam habeat; sed dico nullam²⁷⁰⁸ eam posse velle rectitudinem, si non habet rectitudinem qua illum velit. Consideremus nunc utrum aliquis hanc rectitudinem non habens, eam aliquo modo a se habere possit. Utique a se illum habere nequit, nisi aut

A volendo aut non volendo. Volendo quidem nullus valet eam per se adipisci; quia nequit eam velle, nisi illum habeat. Quod autem aliquis non habens rectitudinem voluntatis, illum valeat per se non volendo assequi, mens nullius accipit. Nullo igitur modo potest eam creatura habere a se. Sed neque creatura valet eam habere ab alia creatura. Sicut namque creatura nequit creaturam salvare; ita non potest illi dare per quod debeat salvari²⁷⁰⁹. Sequitur itaque quia nulla creatura rectitudinem habet, quam dixi voluntatis, nisi per gratiam. Hanc autem rectitudinem per liberum arbitrium servari posse, sicut supra dixi, monstravimus. Deo igitur largiente, invenimus gratiam ejus, ad salvandum hominem, cum libero arbitrio concordare; ita ut gratia sola possit hominem salvare, nihil ejus libero arbitrio agente (sicut sit in infantibus), et in intelligentibus²⁷¹⁰ ipsa semper adjuvet liberum arbitrium naturale, quod sine illa nihil valet ad salutem, dando voluntati rectitudinem quam seruet per liberum arbitrium. Et quamvis non omnibus det, quoniam cui vult miseretur et quem vult inducat (Rom. ix, 18); nulli tamen dat pro aliquo praecedenti merito, quoniam quis prior Deo dedit, et retribuetur ei? (Rom. xi, 85.) Si autem voluntas, per liberum servando arbitrium quod accepit, meretur aut augmentum acceptæ justitiae, aut etiam potestatem pro bona voluntate, aut præmium aliquod: hæc omnia fructus sunt primæ gratiae, et gratia pro gratia; et ideo totum imputandum est gratiae, quia neque voluntis est, quod vult, neque currentis est, quod currit; sed miserentis est Dei (Rom. ii, 16). Omnibus enim, excepto solo Deo, dicitur: Quid habes quod non acceperisti? Si autem acceperisti, quid²⁷¹¹ gloriaris, quasi non acceperis? (I Cor. iv, 7.)

CAP. IV [al. XIV]. — *Eadem rectitudo nonnisi per gratiam conservatur.*

Quomodo quidem libertas voluntatis tenentis acceptam rectitudinem, nulla necessitate ut illam deserat, expugnetur, sed difficultate impugnetur, nec eidem difficultati²⁷¹² invita, sed volens cedat: in tractatu de libertate arbitrii puto me ostendisse (cap. 5, 6, 7, 8, 9). Quibus autem modis, post eamdem rectitudinem acceptam, liberum arbitrium gratia adjuvet ut seruet quod accepit: quamvis non omnes valeam enumerare, multifariam enim hoc facit; tamen non erit inutile aliquid inde dicere²⁷¹³. Nemo certe servat rectitudinem hanc acceptam, nisi volendo; velle autem illum aliquis nequit, nisi habendo: habere vero illum nullatenus valet, nisi

VARIÆ LECTIONES.

²⁷⁰² Qui secundum illum non recte vult operari, propter quod fides dicitur et datur mss. qui secundum illum non recte vult: neque dicitur habere fidem nisi mortuam, qui secundum fidem non recte vult operari, propter quod fides datur²⁷⁰³. Propter aliiquid tenet mss. propter aliud illum²⁷⁰⁴. Sed aliud propter mss. sed illud propter²⁷⁰⁵ Dubium itaque mss. Dubium utique²⁷⁰⁶. Vult rectitudinem mss. vult hanc rectitudinem²⁷⁰⁷. Sed illum dico, nullam mss. sed dico nullam²⁷⁰⁸. Quod potest eam salvare mss. quod debeat salvari²⁷⁰⁹. Et in non intelligentibus mss. Vict. et Cister. et in intelligentibus²⁷¹⁰. Accepisti? quid mss. accepisti? Quod si accepisti, quid²⁷¹¹ Eadem voluntati mss. eidem difficultati²⁷¹². Aliiquid mihi dicere mss. Aliiquid inde dicere

per gratiam. Sicut ergo illam nullus accipit, nisi gratia præveniente; ita nullus eam servat, nisi eadem gratia subsequente. Nempe, quamvis illa servetur per liberum arbitrium, non tamen est tantum imputandum libero arbitrio, quantum gratiae, eum hæc rectitudo servatur; quoniam illam liberum arbitrium nonnisi per gratiam prævenientem et subsequentem habet et servat. Sic autem gratia subsequitur donum suum, ut nunquam sive parvum sive magnum sit, illud dare desicit, nisi liberum arbitriū volendo aliud, rectitudinem ²⁷¹⁶ quam accepit, deserat. Nunquam enim separatur hæc rectitudo a voluntate, nisi quando aliud vult, quod huic rectitudini non concordat; sicut, cum quis accipit rectitudinem volendi sobrietatem, et rejicit eam volendo immoderatam bibendi voluptatem. Quod cum facit sua voluntate, et ideo sua culpa perdit gratiam quam accepit. Adjuvat etiam gratia liberum arbitrium, quando ut deserat rectitudinem acceptam impugnatur, mitigando aut penitus removendo vim temptationis impugnantis, aut augendo affectum ejusdem rectitudinis. Denique, cum omnia subjaceant dispositioni Dei, quidquid contingit homini, quod adjuvet liberum arbitrium ad accipendum aut ad servandum hanc, de qua loquor, rectitudinem, totum gratiae imputandum est ²⁷¹⁷. Dixi omnem justitiam esse rectitudinem voluntatis propter se servatam. Unde sequitur omnem habentem hanc rectitudinem habere justitiam, et esse justum; quoniam omnis habens justitiam justus est. Non tamen sentio justis omnibus promissam esse vitam perpetuam, sed illis tantum qui sunt justi sine omni injustitia. Illi enim proprie et absolute dicuntur justi et recti corde. Est enim aliquis secundum aliquid justus, et secundum aliquid injustus, ut qui castus est et invidus ²⁷¹⁸. Talibus non promittitur beatitudo justorum; quoniam, sicut vera beatitudo est sine omni indigentia, ita nulli datur nisi justo sine omni injustitia. Nam, quoniam beatitudo græ justis promittitur, erit similitudo angelorum Dei: sicut in angelis bonis nulla est injustitia, ita nullis illis sociabatur cum aliqua injustitia. Quomodo autem fiat homo sine omni injustitia, non est hujus nostri propositi ostendere. Scimus tamen hoc per sancta studia Christiano ²⁷¹⁷, et per gratiam Dei esse possibile.

CAP. V [al. XV]. — Elucidantur Scripturae, quæ soli gratiae, et quæ soli libertati salutem tribuerunt.

Si bene considerentur quæ dicta sunt, aperte cognoscitur quia cum aliquid dicit sacra Scriptura pro gratia, non amovet omnino liberum arbitrium; neque, cum loquitur pro libero arbitrio, excludit

A gratiam: quasi sola gratia, aut liberum arbitrium solum sufficiat ad salvandum hominem, sicut videtur illis qui hanc faciunt quæstionem. Ita quippe intelligenda sunt dicta divina; ut, hoc excepto quod dixi de infantibus, nec sola gratia, nec solum liberum arbitrium salutem hominis operetur. Quippe cum dicit Dominus: *Sine me nihil potestis facere* (*Joan. xv, 5*), non ait: *Nihil valet vobis vestrum liberum arbitrium*; sed nihil potest sine ²⁷¹⁸ mea gratia. Et cum legitur: *Neque volentis, neque currantis, sed miserentis est Dei* (*Rom. ii, 16*): non negatur in volente, et in currente ²⁷¹⁹ aliquid prodesse liberum arbitriū; sed significatur non esse imputandum libero arbitrio quod vult et quod currit, sed gratiae. Nam cum ait: *Neque volentis, neque currentis est, subaudiendum est, quod vult et quod currit*: velut cum aliquis nudo, cui nihil debet, et qui nullum a se potest indumentum habere, dat vestem; non tamen, quamvis ipse habeat potestatem utendi et non utendi accepta ueste, si ea utitur, imputandum est induito quia indutus est, sed danti uestem. Quapropter ita dici potest: *Non est induiti quod est indutus, sed miserentis*; id est uestem dantis. Multo vero magis hoc diceretur, si ille qui dedit uestem, dedisset etiam potestatem servandi eam et utendi: sicut Deus homini, cum dat rectitudinem sæpes fatam ²⁷²⁰, dat etiam potestatem servandi et utendi; quia dedit prius liberum arbitrium ad servandum illam et utendum. Si vero nudo cui nihil deberetur ²⁷²¹, non daretur vester; aut si ipse acceptam projiceret, nulli nisi ipsi imputaretur ejus nuditas. Ita, cum Deus alicui conceptio et nato in peccato, cui nihil nisi poenam debet, dat velle et currere; non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: et qui eamdem gratiam non accipit aut acceptam rejicit, ejus est, non Dei, quod in sua duritia et iniquitate permanet. Idem intellectus habendus est in aliis, in quibus Scriptura loquitur pro gratia, **130** ut scilicet liberum non excludatur arbitriū. Similiter quando ita loquuntur divina dicta, ut libero arbitrio soli videantur salutem hominis attribuere, nullo intellectu gratia separanda est. Sicut ergo, quamvis naturalis usus non procreat problem sine patre, nec nisi per matrem, non tamen removet ullus intellectus aut patrem, aut matrem a generatione prolis; ita gratia et liberum arbitrium non discordant, sed convenient ad iustificandum et salvandum hominem.

CAP. VI [al. XVI]. — Quomodo non sit supervacuum homines ad fidem, et ad ea quæ fides exigit, invitare.

In his tamen, in quibus videtur Scriptura liberum arbitrium a recte volendum et operandum invitare,

VARIAE LECTIONES.

²⁷¹⁶ Volendo rectitudinem miss. volendo aliud, rectitudinem ²⁷¹⁸ Sue gratiae imputandum est miss. totum gratiae imputandum est ²⁷¹⁶ Castus est invidus miss. castus est et invidus ²⁷¹⁷ Perfectio studio hoc Christiano miss. hoc per sancta studia Christiano ²⁷¹⁸ Nihil potest sine miss. Gen. Vict. 3. et 9. et Cister. Nihil prodest sine ²⁷¹⁹ Neque in currente miss. Vict. et Cister. et currente ²⁷²⁰ Sæpe tactam miss. sæpe fatam ²⁷²¹ Cui nihil debetur miss. cui nihil deberetur

difficultas est. Quæritur cur hominem ²⁷²² invitat ad recte volendum, et quare arguit non obedientem, cum ipsam rectitudinem nemo possit, nisi gratia dante, habere vel accipere? Sciendum quia, sicut terra innumerabiles herbas et arbores, sine quibus humana natura alitur, aut etiam quibus perimitur, sine omni hominis cura profert; illas vero, quae nobis ad vitam nutriendam maxime sunt necessariae, ²⁷²³ non sine magno labore atque cultore, nec absque seminibus: ita corda humana sine doctrina sive studio sponte quasi germinant cogitationes et voluntates nihil utiles saluti, aut etiam noxias; illas vero, sine quibus ad salutem animæ non proficimus, nequaquam sine generis sui semine et laboriosa cultura concipiunt et germinant. Unde illos homines, quibus talis cultura impenditur, agricultoram Dei (*I Cor. iii, 9*) vocal Apostolus. Est autem semen hujus agriculturæ verbum Dei; immo non verbum, sed sensus qui percipitur per verbum: vox namque sine sensu nihil constituit in corde. Nec solum sensus verbi, sed omnis sensus vel intellectus rectitudinis, quem mens humana sive per auditum, sive per lectionem, sive per rationem, sive quolibet alio modo concipit, semen est recte volendi ²⁷²⁴. Nullus namque velle potest, quod prius corde non concipit; velle autem credere quod est credendum, est recte velle. Nemo ergo potest hoc ²⁷²⁵ velle, si nescit quod credendum est. Cum enim præmisisset Apostolus: *Omnis quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit* (*Rom. x, 13*), subjunxit: *Quomodo ergo invocabunt ²⁷²⁶, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt?* *Quomodo autem audient ²⁷²⁶ sine prædicante? Quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur?* (*Ibid., 14*). Et paulo post: *Ergo fides ex auditu; auditus vero per verbum Christi* (*Ibid., 17*). Quod autem dicit fidem esse ex auditu, intelligendum est quia fides est ex hoc quod concipit mens per auditum; neque ita ut sola conceptio mentis faciat fidem in homine, sed quia fides esse nequit sine conceptione. Addita namque rectitudine volendi conceptioni per gratiam, sit fides; quia credit quod audit. Auditus autem est per verbum Christi, hoc est per verbum prædicantium Christum. Prædicatoris vero non sunt nisi mittantur; sed quod mittuntur, gratia est. Quapropter et predicatione gratia ²⁷²⁷ est; quia gratia est quod descendit ex gratia, et auditus est gratia, et intellectus ex auditu gratia, et rectitudo volendi gratia est. Verum missio, prædicatio, auditus, intellectus nihil sunt, nisi voluntas velit quod mens intelligit:

A quo! voluntas facere nequit, nisi accepta rectitudine: recte namque vult, cum vult quod debet. Ita quod mens ex auditu verbi concepit, est semen prædicantis ²⁷²⁸; et rectitudo est incrementum quod Deus dat, sine quo neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid; sed qui incrementum dat, Deus (*I Cor. iii, 7*). Sicut ergo Deus in principio per miraculum fecit frumentum, et alia de terra nascentia ad alimentum hominum sine cultore et seminibus; ita, sine humana doctrina mirabiliter fecit corda prophetarum, et apostolorum, nec non et evangelistarum, secunda ²⁷²⁹ salutaribus seminibus: unde accipimus quidquid salubriter in agricultura Dei ad alimentum animalium seminamus ²⁷³⁰; sicut non nisi de primis terræ seminibus habeamus, quod ad nutrimentum corporum propagamus. Si quidem nihil utiliter ²⁷³¹ ad salutem spiritualem prædicamus, quod sacra Scriptura Spiritus sancti miraculo secundata non protulerit, aut intra se non contineat. Nam, si quid ratione dicamus aliquando, quo! in dictis ejus aperte monstrare aut ex ipsis probare nequimus, hoc modo per illam cognoscimus utrum sit accipendum aut respuendum. Si enim aperta ratione colligitur, et illa ex nulla parte contradicit ²⁷³²; quoniam ipsa sicut nulli adversatur veritati, ita nulli faret falsitati: hoc ipso quia non negat quod ratione dicitur, ejus auctoritate suscipitur. At, si ipsa nostro sensui indubitanter repugnat; quamvis nobis ratio nostra videatur inexpugnabilis ²⁷³³, nulla tamen veritate fulciri credenda est. Sic itaque sacra Scriptura omnis veritatis, quam ratio colligit, auctoritatem continet, cum illam aut aperte affirmat, aut nullatenus negat. Videamus nunc in exemplis quomodo verbum sit semen. Cum audiunt quibus dicitur ²⁷³⁴: *Si volueritis, et audieritis me* (*Isa. i, 49*), intelligunt et cogitant quod dicitur velle et audire, hoc est obedire: qui enim audit et non obedit, dicitur non audire. Sed obedire nequeunt, nisi velint; velle autem obedire, est recte velle: recte vero velle nemo potest, nisi habeat rectitudinem voluntatis, quam nullus habet homo, nisi per gratiam. Verum rectitudo volendi aliquid nulli datur, nisi intelligenti velle, et quod velle debet. Videamus itaque quod dictum est: *Si volueritis et audieritis me, semen esse ²⁷³⁵ nequaquam per se ad aliquem fructum germinans sine adjectione rectitudinis; nec ipsam rectitudinem dari, nisi seminibus.* Similiter cum dicit Deus: *Convertimini ad me* (*Isa. xlvi, 92; Joel ii, 12; Zach. i, 5*), semen est sine germine, quandiu hominis voluntatem non convertit Deus ad volendum conversionem, quam

VARIÆ LECTIONES.

²⁷²² Quia cur hominem *mss.* queritur cur hominem ²⁷²³ Illa vero.. necessaria *mss.* *Vict.* illas vero.. necessariae ²⁷²⁴ Semen recte volendi dicitur *mss.* *Vict.* et *Cister.* semen est recte volendi. ²⁷²⁵ Nemo ergo recte potest hoc *mss.* nemo ergo potest hoc ²⁷²⁶ Quomodo invocabunt.. quomodo audient *mss.* Quod modo ergo invocabo.. Quomodo autem audient ²⁷²⁷ Prædicatio gratia est *mss.* *Vict.* et *Cister.* præmissa. Et Evangelia secunda ²⁷²⁸ Animarum servamus *mss.* animarum seminamus ²⁷²⁹ Nihil utile ad inexpugnabilis ²⁷³⁰ Et illi ex.. contradicuntur *mss.* et illa ex.. contradicit ²⁷³¹ Impugnabilis *mss.* esse *mss.* me : modo semen esse *mss.* me : semen esse

cogitat, enim audit, convertimini. sine quo semine nullus potest velle converti. Dicitur etiam conversis, *convertimini?* aut ut magis convertantur, aut ut servent²⁷³⁶ quod conversi sunt. Qui vero dicunt: *Converte nos, Deus* (*Psal. lxxxiv, 5*), jam aliquatenus conversi sunt; quia rectam voluntatem habent, cum volent converti; sed orant per hoc²⁷³⁷ quod jam acceperint, ut augeatur eorum conversio²⁷³⁸, sicut illi qui credentes, *Auge nobis fidem* (*Luc. xvii, 5*) dixerunt. Ac si dicerent illi et isti: *Auge in nobis quod dedisti; perfice quodcepisti.* Quod de his ostendi, similibus quoque intelligendum est. Sicut igitur terra non germinat naturaliter ea quæ maxime necessaria sunt saluti corporis nostri sine seminibus, et licet Deus non det incrementum omni semini, non tamen cessant agricolæ nostri seminare in spe messis aliquantum; ita terra cordis humani non profert fructum fidei et justitiae sine congruis seminibus: et quamvis Deus non faciat cuncta huiusmodi semina germinare, tamen præcipit agricolis suis in spe instantissime verbum suum seminare. Ostendimus, ut puto, quomodo non sit supervaneancium homines ad fidem Christi, et ait ea quæ filies haec exigit²⁷³⁹ invitare, quamvis non omnes hanc invitationem suscipiant.

CAP. VII [al. XVII]. — Quod juste arguantur qui invitati reluctantur; quamvis sequi invitationem nequeant absque gratia.

Dixi etiam posse quæri cur arguantur²⁷⁴⁰ illi qui verbum Dei non suscipiunt, cum hoc facere nequeant nisi gratia eorum voluntates dirigente. Dicit enim **131** Dominus de Spiritu sancto: *Ille arguet mundum de peccato, quia non crediderunt in me* (*Joan. xvi, 8*)²⁷⁴¹. Ad quod licet forsitan difficile sit respondere; quod tamen Deo dante possunt, tacere non debeo. Notandum est quia impotentia quæ descendit ex culpa non excusat impotenterim, culpa manente. Unde in infantibus, in quibus exigit Deus a natura humana justitiam, quam accepit in primis parentibus eum potestate servandi illam in omnem prolem suam, non excusat eam impotentia habendi justitiam; quoniam propter culpam in hanc corruit impotentiam: hoc ipsum namque, quia non habet quod per se resumere nequit, est illi habendi²⁷⁴² impotentia; in quam ideo²⁷⁴³ cecidit, quia sponte deseruit quod servare potuit. Quoniam ergo peccando deseruit justitiam, ad peccatum illi imputatur impotentia, quain ipsa peccando sibi fecit. Nec solum impotentia justitiam habendi, sed etiam impotentia illam intelligendi, similiter in non baptizatis imputatur ad

A peccatum; quoniam pariter descendit a peccato. Possumus etiam rationabiliter asserere quia quod a prima conditionis humanæ dignitate, ac fortitudine, atque pulchritudine, minorata et corrupta est, illi ad culpam imputatur. Per hoc namque minoravit, quantum in ipsa fuit, honorem et laudem Dei²⁷⁴⁴. Quippe secundum dignitatem operis laudatur ei prædicatur sapientia artificis²⁷⁴⁵. Quanto igitur natura humana pretiosum opus Dei, unde ipse glorificandus erat, in se minoravit atque fœdavit; tanto sua culpa Deum exonoravit. Quod illi ad tantum statuitur peccatum²⁷⁴⁶, ut non nisi per mortem Dei deleatur. Siquidem ipsos motus, sive appetitus, quibus propter peccatum Ad*e*, sicut bruta animalia, subjacemus (quos Apostolus vocat carnei et concupiscentiam²⁷⁴⁷, quam invitum se tolerare manifestat, cum dicit: *Quod odi illud facio* (*Rom. vii, 15*), id est nolens concupisco), satis ostendit sacra auctoritas imputari ad peccatum. Quippe cum de solo motu iræ, sine opere²⁷⁴⁸ vel voce, dicit Dominus: *Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio* (*Matth. v, 22*): aperte monstrat culpam non esse levem, quam tam gravis, scilicet mortis, sequitur damnatio. Ac si dicat: Qui facit, quod homo non debet facere, nec faceret, si non peccasset; auferri debet ex hominibus. Et cum Paulus de illis qui carnem, id est concupiscentias, sentiunt nolentes, ait: *Nihil damnationis est his, qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant* (*Rom. viii, 4*), hoc est, non voluntate consentiunt: sine dubio significat eos²⁷⁴⁹, qui non sunt in Christo, sequi damnationem, quoties sentiunt carnem, etiam si non secundum illum ambulant. Quoniam sic factus est homo, ut eam sentire²⁷⁵⁰, sicut de ira dixi, non deberet. Si quis igitur quæ dixi diligenter considerat, nullatenus eos, qui propter culpam suam verbum Dei suscipere nequeunt, recte arguendos dubitat.

CAP. VIII [al. XVIII]. — Quod omnis culpa et culpabilis impotentia in renatis per baptismum debeat.

Quibus autem datur gratia fidei Christianæ, sicut illis in baptismo dimittitur originalis injustitia, cum qua nascantur: ita omnis culpa impotentiae et totius corruptionis, quam propter peccatum primi parentis incurserunt²⁷⁵¹, et per quam inboratur Deus, ignoretur. De nulla namque culpa, quæ ante baptismum in illis erat, post baptismum arguuntur; quamvis ipsa corruptio et appetitus, quæ sunt poena peccati, non statim in baptismio debeat: nec ullum illis imputantur delictum post baptismum, nisi quod sua voluntate fecerint. Unde apparet quia corruptio,

VARIAE LECTIONES.

²⁷⁴⁰ Aut servent mss. *Vict. et Cister.* aut ut servent²⁷⁴¹ Ut augeatur conversio mss. ut augeatur eorum conversio²⁷⁴² Fides exigit mss. fides haec exigit²⁷⁴³ Dixi etiam post: quare arguantur mss. Dixi etiam posse quæri cur arguantur²⁷⁴⁴ Non crediderunt in me mss. *Vict. et Cister.* non credunt in me²⁷⁴⁵ Hoc est illi habendum mss. est illi habendi²⁷⁴⁶ In qua ideo mss. in quam ideo²⁷⁴⁷ Laudem Dei²⁷⁴⁸ Sapientia opificis mss. *Vict.* sapientia artificis²⁷⁴⁹ Statut peccatum mss. statutur peccatum²⁷⁵⁰ Carnis concupiscentiam mss. carnem et concupiscentiam²⁷⁵¹ Iræ sive opere mss. iræ sine opere²⁷⁵² Dubio signat eos mss. dubio significat eos²⁷⁵³ Ut etiam sentire mss. ut eam sentire²⁷⁵⁴ Primi hominis incurserant mss. primi parentis incurserunt

et mala quæ fuerunt poena peccati, et post baptismum remanent, non sunt per se peccata. Sola namque injustitia est per se peccatum; et illa quæ sequuntur injustitiam, propter causam suam judicantur peccata, donec ipsa remittatur. Nam si peccata essent, in baptismo delerentur, in quo omnia peccata Christi sanguine lavantur. Item: si proprie peccata dicerentur, essent in brutis animalibus peccata, ad quorum similitudinem illa propter peccata nostra sustinet natura. Est et aliud quod valde timendum est, quod in primo peccato humanæ naturæ cognosci potest. Quoniam enim homo est *spiritus vadens, et non rediens* (*Psal. LXXVII, 3*); postquam sponte cadit (ut de voluntaris peccatis tantum nunc loquar²⁷⁵³), nullo modo potest resurgere, nisi gratia relevetur; sed merito suo de peccato in peccatum, usque in abyssum peccatorum sine fundo, hoc est, profundam sine estimatione, demergitur²⁷⁵⁴, nisi misericordia retineatur; ita ut etiam illi bonum revertatur in odium, et sit ei in mortem. Unde dicit Dominus apostolis: *Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit* (*Joan. xv*). Et Apostolus: *Bonus odor sumus Deo, aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitae in vitam* (*II Cor. ii*), propter quod dicitur de Deo, quia cui²⁷⁵⁵ vult miseretur, et quem vult indurat (*Rom. ix*). Verum quorum miseretur, non omnium æqualiter miseretur; neque quos indurat, omnes æqualiter indurat.

CAP. IX [al. XIX]. — *Cur peccato deleto, effectus ejus remaneat: ei cur baptizati, atque martyres, non statim incorruptibles sunt*

Cur autem in hac vita perseveret in nobis poena peccati, deleto peccato, alia questio est. De qua licet nunc tractare non proposuerimus, breviter tamen dies quia si in incorruptionem²⁷⁵⁶ statim in baptismo vel in martyrio mutarentur²⁷⁵⁷ fideles, periret meritum, et homines²⁷⁵⁸, nisi illi qui primi sine exemplo crederent, nullo merito salvarentur²⁷⁵⁹. Nempe deficerent fides et spes, sine quibus nullus homo habens intellectum regnum Dei mereri potest: fides namque et spes sunt earum rerum quæ non videntur. Cum enim viderent homines eos qui²⁷⁶⁰ ad Christum converterentur, statim transire ad incorruptionem: nullus esset qui saltem velle posset se subtrahere a tanta beatitudine, quam videret. Ut ergo gloriosius²⁷⁶⁰ per fidem atque spei meritum beatitudinem, quam desideramus, adispicimur: manemus, quandiu in hac vita sumus, in hoc

A quod jam non imputatur ad peccatum, quamvis evenierit propter peccatum²⁷⁶¹. Denique non promittitur nobis per baptismum et fidem Christianam beatitudine, quam habebat Adam ante peccatum in paradyso, sed quam habiturus erat, quando completus esset numerus hominum, qui assumendi erant ad perficiendum civitatem supernam, quæ et de angelis et de hominibus est complenda: ubi non generabunt homines, sicut facerent in paradyso. Si ergo conversi ad Christum mox transirent in illam incorruptionem, non essent homines de quibus colligi posset ille numerus: quoniam ad beatitudinem, quam viderent, nullus posset non festinare. Hoc puto esse quod dicit Apostolus de illis: *Qui per fidem operati sunt justitiam, et hi, inquit, omnes testimonio fidei probati, non acceperunt reprobationem, Deo pro nobis melius aiquid prorsente, ne sine nobis consummarentur* (*Hebr. xi, 33, 59, 40*). Si enim queritur quod nobis melius providerit²⁷⁶² ex hoc, quia illi non acceperunt reprobationem, nihil convenientius responderi posse video, quam quod supradixi: quia, scilicet, si illis probatis²⁷⁶³, non differeretur promissa beatitudine, periret meritum in illis, qui non per fidem hoc, sed per experimentum cognoscerent: propagatio etiam²⁷⁶⁴ hominum, de qua nos nati sumus, desiceret; quoniam omnes ad incorruptionem, quam presentem viderent, curarent. Magnum itaque bonum **132** nobis providit Deus, cum sanctis testimonio fidei probatis distulit acceptiōnēm reprobationis; ut et nos propagaremur, et maneret fides, per quam cum illis reprobationem promereremur; et simul cum illis consummaremur. Alia quoque ratio est cur baptizati, atque martyres, non statim sint incorruptibles. Nempe si quis servum suum, quem proposuerat magnis aliquando ditare honoribus, graviter verberet²⁷⁶⁵ pro culpa, pro qua nullo modo per se queat satisfacere, post hanc verberationem constituto tempore detrusurus eum in horrendum carcerem, ubi gravissimis torqueatur suppliciis; et sit aliquis potens apud dominum, qui pro illo satisfaciens eum reconciliat: utique plaga, quas reus ante satisfactionem, dum erat in culpa, merito suscepit, non delentur; sed majora tormenta, in quæ nondum intrusus fuerat²⁷⁶⁶, reconciliatione præveniente avertuntur; honores quoque, quos²⁷⁶⁷ suo tempore accepturus erat si non peccasset, et quibus caritatus erat post culpam²⁷⁶⁸, si non reconciliatur, pro-

VARIÆ LECTIONES.

²⁷⁵³ Nunc loquimur tantum *mss.* tantum nunc loquar *mss.* Cister. tantum non loquatur²⁷⁵³ Profundus.. demergitur *mss.* profundam.. demergetur²⁷⁵⁴ Deo, cui *mss.* Deo, quia cui²⁷⁵⁵ Si in incorruptionem *mss.* Vict. 3. et 9. et Cister. si incorruptionem *mss.* Vict. 13. si incorruptionem²⁷⁵⁶ Mutarentur *mss.* Vict. 13. reciperent²⁷⁵⁷ Et homines *mss.* Vict. ut homines²⁷⁵⁸ Nullo modo salvarentur *mss.* nullo merito salvarentur²⁷⁵⁹ Viderentur homines qui *mss.* viderent homines eos, qui²⁷⁶⁰ Ut gloriosus *mss.* Ut ergo gloriosus²⁷⁶¹ Evenerit propter peccatum²⁷⁶² Quia ut quid melius nobis providerit *mss.* queratur quid melius noris Deus providerit²⁷⁶³ Saltem si illis propagatio *mss.* scilicet, si illis probatis²⁷⁶⁴ Propagatio enim *mss.* propagatio etiam²⁷⁶⁵ Graviter verberet *mss.* Cister. graviter verberaret²⁷⁶⁶ In quæ detrudendus fuerat *mss.* in quæ nondum intrusus fuerat *mss.* Vict. 13. in quæ nondum intromissus fuerat²⁷⁶⁷ Honores quoque suos quos *mss.* Vict. et Cister. omitt. suos²⁷⁶⁸ Culpam suam si *mss.* Vict. et Cister. omitt. suam

pter perfectam satisfactionem, sicut prius statutum fuerat, sine omni immutatione traduntur. Quippe si ante reconciliationem exhaeredatus esset illis honoribus, quemadmodum exhaeredandus erat ²⁷⁶ post culpam irrecuperabiliter, si non reconciliaretur; non haberet locum subveniendi illa reconciliatio. Sed quoniam non potuit exhaeredari honore, quem nondum habebat, nec habere debebat ²⁷⁷, hanc exhaeredationem prævenire potest reconciliatio, et eam avertere. Si tamen servus ille, dum jacet in ægritudine vapulationis donec ipsa transeat, corde et ore domino suo fidilitatem et correctionem vovet et solvit: ita est inter Deum et hominem. Quippe quando humana natura primum peccavit, hac poena flagellata est, ut nunquam prolem naturaliter nisi talem, quales videmus ²⁷⁸ infantes nasci, generaret; ac post hanc vitam in inferno, a regno Dei, ad quod facta erat, in perpetuum exsularet, nisi aliquis illum, quod ipsa sola per se facere non poterat, reconciliaret. A quo autem reconciliari queat, non est nisi Christus. In omnibus igitur infantibus naturaliter genitis, cum peccato, et flagellata ²⁷⁹ nascitur: quæ cum ad reconciliationem accedit ²⁷⁹, flagellatio merito remanet, quam ante reconciliationem suscepit. Quæ autem in in inferno tormenta passura erat, in illis quos Christus redemit, remittuntur; et regno Dei, quod post conversationem paradisi ²⁷⁶ terreni suo tempore ²⁷⁸ acceptura erat, donatur: si tamen in fide, quam promittant in baptismo, usque in finem perseverent.

CAP. X [al. XX]. — *Quod si qui nitentes non proficiunt aut deficiunt, hoc non ex impossibilitate sit.*

Quod autem quidam experimento existimant probari ³⁷⁷⁴ nihil valere liberum arbitrium, quia multi immenso conatu nituntur ut bene vivant, et quadam, ut aiunt, impossibilitate obstante, nihil proficiunt ³⁷⁷⁷, aut post profectum irreparabiliter deficiunt ³⁷⁷⁸: non destruit quod ³⁷⁷⁹ rationabiliter monstratum est, liberum scilicet arbitrium cum gratia valere. Ut autem nitentes non proficiant, aut post profectum deficiant; non impossibilitate, sed aliquando gravi, aliquando facile superabili difficultate fieri existimo. Sæpiissime namque asserere solemus impossibile nobis esse, quod sine difficultate perficere non valemus. Si enim diligenter unusquisque motus voluntatis suæ consideret, intelliget se ³⁷⁸⁰ nunquam rectitudinem voluntatis acceptam per gratiam, nisi aliud volendo ³⁷⁸¹ quod simul velle ne-

VARIÆ LECTIONES.

³⁷⁶⁹ Exhæredatus erat mss. exhæredandus erat. ³⁷⁷⁰ Quem non habebat, et nondum habere debebat mss. quem nondum habebat, nec habere debebat. ³⁷⁷¹ Qualem videmus mss. quales videmus ³⁷⁷² In peccato et flagellatio mss. cum peccato et flagellata ³⁷⁷³ Reconciliationem accepit mss. ad reconciliationem accedit ³⁷⁷⁴ Conversionem paradisi mss. conversionem paradisi ³⁷⁷⁵ Suo tempore ms. Vict. 13 omittit. ³⁷⁷⁶ Existimat probare mas. existimant probari ³⁷⁷⁷ Nihil perficiunt mss. nihil proficiunt ³⁷⁷⁸ Irrecuperabilitate deficiunt mss. irreparabiliter deficiunt ³⁷⁷⁹ Non destruunt quod mss. non destruit quod ³⁷⁸⁰ Intelligit se mss. intelligit se ³⁷⁸¹ Nisi aliquid volendo mss. nisi aliud volendo ³⁷⁸² Magis versatur mss. maxime versatur ³⁷⁸³ Sicut enim habemus mss. Vict. et Cister. sicut habemus ³⁷⁸⁴ Rationalis voluntas tota mss. ratio vel voluntas tota ³⁷⁸⁵ Affectione quippe mss. Vict. 3 et 9. Affectione quippe ³⁷⁸⁶ Affectione esse ad mss. affectio esse ad ms. Vict. 9 affectatio esse ad ³⁷⁸⁷ Affectione esse vel velle mss. affectio esse velle ms. Vict. 9 voluptuose velle ³⁷⁸⁸ Voluntas utique ms. Vict. 9 voluntas itaque ³⁷⁸⁹ Aliud affectione, aliud usus mss. aliud affectione instrumento, aliud usus ³⁷⁹⁰ Quia ultimum cum mss. quo ultimus cum ³⁷⁹¹ Et quando illam non cogitat applicare: ut mox cum mss. etiam quando illam non cogitat, ut mox cum

Aquit, deserere. Quod certe non facit deficiente potestate servandi eamdem rectitudinem, quæ potestas est ipsa libertas arbitrii: sed deficiente voluntate servandi, quæ per se non deficit, sed alia voluntate illam, ut dixi, expellente.

**CAP. XI [al. XXI]. — Quo sensu in homine justo vel
injusto sit voluntas recte vivendi.**

Quoniam autem ista consideratio maxime versatur ³⁷⁶² in voluntate, aliquid altius de voluntate, quod, ut puto, non erit inutile, dicendum existimo. Sicut habemus ³⁷⁶³ in corpore membra, et quinque sensus, singula ad suos usus apta, quibus quasi instrumentis utimur; ut sunt manus aptae ad capiendum, pedes ad ambulandum, lingua ad loquendum, visus ad videndum: ita et anima habet in se quasdam vires, quibus utitur velut instrumentis ad usus congruos. Est namque ratio in anima, qua sicut suo instrumento utitur ad ratiocinandum: et voluntas, qua utitur ad volendum. Non enim est ratio vel voluntas qua ³⁷⁶⁴ anima; sed est unaquæque aliquid in anima. Quoniam ergo singula instrumenta habent et hoc quod sunt et aptitudines suas, et suos usus: discernamus in voluntate (propter quam ista dicimus) instrumentum, et aptitudines ejus, et usum ejus: quas aptitudines in voluntate possumus nominare affectiones. Affectum quippe ³⁷⁶⁵ est instrumentum volendi aptitudinibus suis. Unde dicitur hominis anima, cum vehementer vult aliquid, affecta esse ad ³⁷⁶⁶ volendum illud, vel affectuose velle ³⁷⁶⁷. Voluntas itaque

C ³⁷⁸⁸ dici videtur æquivoce tripliciter. Aliud enim est instrumentum volendi, aliud affectio instrumenti, aliud usus ³⁷⁸⁹ ejusdem instrumenti. Instrumentum volendi est vis illa animæ, qua utimur ad volendum: sicuti est ratio instrumentum ratiocinandi quo utimur cum ³⁷⁹⁰ ratiocinamur; et visus instrumentum videndi, quo utimur cum videmus. Affectio hujus instrumenti est, qua sic afficitur ipsum instrumentum ad volendum aliquid, etiam quando illud quod volit non cogitat: ut si venerit in memoriam; aut statim, aut suo tempore illud velit. Nam sic est instrumentum volendi affectum ad volendum salutem, etiam quando illam non cogitat; ut mox, cum ³⁷⁹¹ venerit in memoriam, statim eam velit: et sic est affectum ad volendum somnum, etiam quando illum non cogitat; ut cum venit in mentem, velit illum suo tempore. Numquam enim ita est affectum, ut aliquando velit ægritudinem, aut ut velit nunquam dormire. In justo quoque homine similiter est affectum idem

instrumentum ad volendum justitiam, etiam cum A dormit; ut, cum eam cogitat, statim eam velit. Usus vero ejusdem instrumenti est, quem non habemus, nisi cum cogitamus rem quam volumus. Dicitur antea voluntas, et instrumentum volendi, et affectio ejus, et usus ejus. Instrumentum quidem voluntatem vocamus, quando dicimus nos convertere ad diversa voluntatem, modo scilicet ad volendum ambulare, modo ad volendum sedere, modo ad volendum aliud et aliud. Hoc instrumentum semper habet homo, quamvis non semper illo utatur: sicut habet visum, qui est instrumentum videndi, etiam quando illo non utitur, ut cum dormit; et cum eo utitur, convertit illum modo ad videndum cœlum, modo ad videndum terram, modo ad videndum aliquid aliud. Et sic semper habemus instrumentum ratiocinandi, hoc est rationem, qua non semper utimur, et quam ratiocinando ad diversa convertimus.²⁷⁹³ Affectio vero instrumenti volendi, dicitur voluntas; quando dicimus hominem semper habere voluntatem ut bene sibi sit: vocamus namque hic²⁷⁹⁴ voluntatem, affectionem illam ejusdem instrumenti, qua vult homo bene sibi esse. Eodem modo sanctus homo²⁷⁹⁵ asseritur, etiam cum dormiret non cogitat, indesinenter habere voluntatem juste vivendi.²⁷⁹⁶ Et, cum hanc voluntatem asserimus alium alio majorem habere; non aliud dicimus voluntatem, quam illam affectionem ipsius **133** instrumenti, qua vult juste vivere. Instrumentum enim non²⁷⁹⁷ est in alio majus, et in alio minus. Usus autem hujus instrumenti, voluntas nominatur: ut cum dicit aliquis: Modo habeo voluntatem legendi, id est, Modo volo legere; aut, Modo habeo voluntatem scribendi, hoc est, Modo volo scribere. Sicut enim videre, est uti visu, qui est instrumentum videndi; et usus ejus est visio, vel visus, quando visus significat idem quod visio (significat enim etiam visus instrumentum ipsum): ita velle, est uti voluntate, qua est instrumentum volendi, et usus ejus est voluntas, qua non est nisi quando cogitamus quod volumus. Voluntas igitur, qua instrumentum est, una sola est, id est, instrumentum volendi unum solum est in homine; sicut una sola est ratio, id est, unum solum instrumentum ratiocinandi. Voluntas vero, qua instrumentum illud afficitur, duplex est. Nam sicut visus plures habet aptitudines; scilicet, ad vivendum lucem, et per lucem ad videndum figuram, ad videndum²⁷⁹⁷ colores; ita instrumentum volendi duas habet aptitudines, quas voco affectiones: quarum una est ad

VARIÆ LECTIOES.

²⁷⁹⁸ Convertit animus mss. Gem. convertitur animus Vict. et Cister. convertimus²⁷⁹⁹ Vocamus namque hanc mss. vocamus namque hic²⁷⁹⁵ Modo cum sanctus homo mss. modo sanctus homo²⁷⁹⁸ Vivendi dicitur. Et cum mss. vivendi. Et cum²⁷⁹⁶ Instrumentum vero non mss. Instrumentum enim non²⁷⁹⁷ Figuras, et per figuram ad videndum mss. figuram, ad videndum²⁷⁹⁸ Quæ ad volendum commoditatem pertinet mss. Vict. et Cister. quæ est ad volendum commoditatem: ²⁷⁹⁹ Quæ nunc est ad mss. Vict. et Cister. quæ est ad²⁸⁰⁰ Vult laborare vel discere mss. vult cum labore discere ms. Cister. vult labore discere²⁸⁰¹ Palam autem est quia cum dicimus non esse inusto dormienti voluntatem juste vivendi: non negatur voluntas in eo esse quam dixi instrumentum; quoniam eam mss. alia. palam. in inusto dormiente voluntatem, etc. ut in editis.²⁸⁰² In dormiente iusta mss. in dormiente justo²⁸⁰³ Non intelligitur voluntas mss. non ibi. intelligitur voluntas

A volendum commoditatem; altera ad volendum rectitudinem. Nempe nihil vult voluntas, quæ est instrumentum, nisi aut commodity aut rectitudinem. Quidquid enim aliud vult, aut propter commodity, aut propter rectitudinem vult; et ad has, etiam si fallatur, putat se referre quod vult. Per affectionem quidem quæ est ad volendum commodity²⁷⁹⁸, semper vult homo beatitudinem et beatus esse: per illam vero quæ est ad²⁷⁹⁹ volendum rectitudinem, rectitudinem vult, et rectus, id est justus, esse. Propter commodity autem vult aliquid: ut cum vult arare vel laborare, ut habeat undutetur vitam et salutem, quæ commoda judicat esse. Propter rectitudinem vero: ut cum vult cum labore discere²⁸⁰⁰, ut sciat recte, id est justus, vivere. Voluntas vero, quæ est usus sacerdoti instrumenti, non est nisi cum cogitat aliquis quod vult, ut dictum est. Hujus voluntatis multiplex est divisio: de qua non modo, sed forsitan alias dicemus. Velle autem æquivocum est, sicut videre: quemadmodum namque dicitur videre, qui utitur visu; et qui non utitur, sed qui habet aptitudinem videndi: ita asseritur velle, et qui utitur instrumento volendi cogitando quod vult; et qui non utitur, quoniam affectionem, hoc est aptitudinem, habet volendi. Per hoc etiam cognosci potest aliam esse voluntatem instrumentum volendi, aliam ejus affectionem, aliam usum ejusdem instrumenti: quia si dicitur justus homo, etiam cum dormit et nihil cogitat, habere voluntatem juste vivendi; et injustus homo negatur habere, cum dormit, voluntatem juste videndi: eadem voluntas negatur de inusto, quæ asseritur de justo. Palam autem est quia cum dicimus non esse in inusto dormienti voluntatem juste vivendi, non negatur in eo esse voluntas, quam dixi instrumentum: quoniam eam²⁸⁰⁴ semper habet omnis homo dormiens et vigilans. Quapropter quoniam non alia voluntas pronuntiatur, hoc modo in bono esse hominem, quam illa quæ removetur a malo: non significatur in bono esse voluntas, quæ instrumentum; sed illa, quæ afficitur instrumentum. Quod autem in dormiente, nisi somniet, non sit voluntas quæ est usus, dubium non est: quare, cum dicitur in dormiente justo²⁸⁰⁵ voluntas juste vivendi, non ibi intelligitur voluntas²⁸⁰⁶ usus. Non est igitur voluntas affectio, voluntas instrumentum, aut voluntas usus; voluntatem quoque instrumentum non esse voluntatem usum nullus ignorat; quoniam cum dicime non habere voluntatem scribendi, nemo intelligit

me non habere instrumentum volenti. Alia est ergo voluntas instrumentum, alia voluntas affectio, alia voluntas usus. Voluntas quidem instrumentum movet omnia alia instrumenta, quibus sponte utimur, et quæ sunt in nobis, ut manus, lingua, visus; et quæ sunt extra nos, ut stylus, et securis; et facit omnes voluntarios motus: ipsa vero se suis affectionibus movet: unde dici potest instrumentum scipsum movens. Dico voluntatem instrumentum omnes voluntarios motus facere: sed si ²⁸⁰¹ diligenter consideramus, ille verius ²⁸⁰² dicitur facere omne quod facit natura aut voluntas, qui facit naturam et instrumentum volendi cum affectionibus suis, sine quibus idem instrumentum nihil facit.

CAP. XII [al. XXII]. — Quod ex voluntate rectitudinis aut commodi procedat omne meritum hominis, sive ad salutem, sive ad damnationem.

Ex his duabus affectionibus, quas etiam voluntates dicimus, descendit omne meritum hominis, sive bonum, sive malum: Quæ duas voluntates etiam in hoc differunt ²⁸⁰³ quia illa, quæ est ad volendum commodum, inseparabilis est; illa vero quæ est ad volendum rectitudinem, separabilis fuit, ut supra dixi (*Dial. de lib. arb.*, c. 14.), in principio in angelis, et in primis nostris parentibus; et est adhuc in hac via magentibus. In hoc quoque differunt quia illa, quæ est ad volendum commodum, non est hoc quod ipsa vult, illa vero quæ est ad ²⁸⁰⁷ volendum rectitudinem, rectitudo est. Nullus quippe rectitudinem vult, nisi rectitudinem habens: neque potest aliquis rectitudinem velle, nisi rectitudine. Palam autem est ejus voluntatis, quæ est instrumentum, istam esse rectitudinem. Hanc pronuntiamus, cum justitia designatur rectitudo voluntatis propter se servata. Hæc est etiam veritas illa voluntatis, in qua arguitur a Domino diabolus non stetisse: quod dixi (cap. 4) in tractatu de veritate. Nunc considerandum est quomodo ex his duabus voluntatibus, quas voco aptitudines sive affectiones, procedant, sicut dixi, merita hominum, sive ad salutem, sive ad damnationem. Rectitudo quidem, quantum in ipsa est, nullius mali causa est, et omnis meriti boni in auctor est, hæc enim favet spiritui concupiscenti adversus carnem (*Galat.*, v. 25.) et condelectatur legi ²⁸⁰⁸ Dei secundum interiorem hominem (*Rom.* vii, 22), id est secundum eundem spiritum. Si autem ex illa malum aliquando sequi videtur, non ex ipsa, sed ex alio. Per rectitudinem quippe apostoli erant bonus odor Deo (*II Cor.*, ii, 16.): sed quod quibusdam erant odor mortis in mortem (*Ibid.*); non procedebat ex apostolorum justitia, sed ex malivorum nequitia. Illa vero voluntas, quæ est ad volendum commodum,

A non semper mala est; sed quando consentit carni concupiscenti adversus spiritum.

CAP. XIII [al. XXIII]. — Unde est tam vitiosa et tam prona ad malum voluntas.

Sed ut hoc planius intelligatur, investigandum est unde tam vitiosa et tam prona sit ad malum ista voluntas. Non enim credendum est talem illam Deum fecisse in primis nostris parentibus. Cum enim protuli naturam humanam propter peccatum incurrisse corruptionem et appetitus ad similitudinem brutorum animalium, non dixi quomodo talis voluntas orta sit in homine. Aliud namque sunt appetitus vitiosi: aliud vitiosa voluntas appetitibus consentiens. De tali ergo voluntate querendum puto unde homini acciderit. Sed si primam rationalis naturæ conditionem consideremus, facile nobis hujus talis voluntatis causa patet. Intentio namque Dei fuit ut justam faceret atque beatam naturam rationalem ad fruendum se: sed neque justa neque beata esse potuit sine voluntate justitiae et beatitudinis. Voluntas quidem justitiae est ipsa justitia; voluntas vero beati uдинis non est beatitudo: quia non omnis habet beatitudinem, qui habet ejus voluntatem. In beatitudine autem, secundum omnium **134** sensum, est sufficientia competentia commodorum sine omni indigentia: sive angelica intelligatur beatitudo, sive illa quam habebat Adam in paradiſo. Quamvis enim major sit beatitudo angelorum quam illa quæ erat hominis in paradiſo, non tamen ideo negari potest Adam beatitudinem habuisse. Sicut namque calor magnus est sine omni frigore, et tamen potest esse alius major calor: et quemadmodum frigus est sine omni calore, cum tamen maius valeat frigus esse; ita nihil prohibet Adam beatum fuisse in paradiſo sine omni indigentia, nec major esset angelica beatitudo. Nempe aliquid minus alio habere, non semper est indigere; sed aliqua re, cum eam haberi ²⁸⁰⁹ oporteat, carere (quod non erat in Adam ²⁸¹⁰) est indigere. Ubi vero est indigentia, ibi est miseria: non autem fecit Deus, sine precedente culpa, rationalem naturam miseram ²⁸¹¹, quam ad intelligendum et amandum se creavit: fecit igitur Deus hominem beatum sine omni indigentia. Si autem ergo accepit rationalis natura et beatitudinis voluntatem, et beatitudinem, et voluntatem justitiae, id est ²⁸¹² rectitudinem, quæ est ipsa justitia, et liberum arbitrium, sine quo justitiam servare non potuit. Sic autem Deus ²⁸¹³ ordinavit has duas voluntates, sive affectiones: ut voluntas, quæ est instrumentum, uteretur ea, quæ est justitia, ad imperium et regimen ²⁸¹⁴, doceat spiritu quæ et mens et ratio dicitur; et altera uteretur ad obedientiam,

VARIÆ LECTIONES.

²⁸⁰⁴ Facere si mss. facere: sed si. ²⁸⁰⁵ Sed ille verius mss. omitt. sed ²⁸⁰⁶ Etiam nihil differunt mss. etiam in hoc differunt ²⁸⁰⁷ Illa vero quæ est ad ²⁸⁰⁸ Et delectatur legi mss. et condelectatur legi ²⁸⁰⁹ Eam habere mss. eam haberi ²⁸¹⁰ Quod erat in Adam mss. Vict. quod non erat in Adam ²⁸¹¹ Rationalem creaturam miseram mss. Vict. 3 et 9 et Cister. rationalem naturam miseram mss. Vict. 13 rationalem naturam ad miseriam ²⁸¹² Beatitudinem justitiae, id est, mss. beatitudinem et voluntatem justitiae, id est, ²⁸¹³ Si autem Deus mss. sic autem Deus ²⁸¹⁴ Et regnum mss. et regimen

sine²⁸¹³ omni incommoditate. Beati uolumen quidem dedit homini (ut de angelis taceam) ad commodum ejus; justitiam vero ad honorem suum: sed justitiam, ita ut illam posset deserere; quatenus cum illam non desereret, sed perseveranter servaret, provehi mereretur ad consortium angelorum: quod si illam desereret, nullatenus eam per se deinceps resumere posset; et beatitudinem angelorum non adipisceretur, et illa quam babebat privaretur et in similitudinem brutorum animalium cadens, cum illis corruptioni et sepefatis appetibus subjaceret; voluntas tamen beatitudinis maneret: ut per indigentiam bonorum quae perdidisset, gravi miseria juste puniretur. Quoniam ergo deseruit justitiam, perdidit beatitudinem; et voluntas, quam bonam et ad bonum suum accepit, servens desiderio²⁸¹⁴ commodorum quae non velle nequit, quia vera commoda rationali naturae convenientia, quae perdidit, habere non valet, ad falsa, et brutorum animalium commoda, quae bestiales appetitus suggestur, se convertit: et ita cum ea vult inordinate, rectitudinem aut ne accipiatur oblata, repellit; aut acceptam expellit²⁸¹⁵: cum vero ea licite vult^{2816 2817}, non hoc facit. Hoc igitur modo voluntas instrumentum, creata bona²⁸¹⁸, in quantum habet esse, et justa et fortis ad servandum acceptam justitiam; per liberum arbitrium facta est mala, non in quantum est, sed in quantum injusta facta est per absentiam sponte desertae justitiae, quam semper habere deberet. Instruma quoque modo facta est ad volendum justitiam desertam: non enim per liberum arbitrium ita potest eam velle, cum illam non habet; quemadmodum valet eam servare²⁸¹⁹, cum habet. Voluntas etiam commodi, condita bona²⁸²⁰, in quantum est aliquid; mala, id est injusta, facta est, quia non est subdita justitiae, sive quae nihil velle debet. Voluntas ergo instrumentum, cum sponte facta sit injusta, post desertam justitiam manet, quantum in ipsa est, necessitate injusta, et ancilla injustitiae: quia per se redire nequit ad justitiam, sine qua nunquam libera est, quia natura libertas arbitrii sine illa otiosa est. Ancilla etiam facta est sua affectionis, quae ad commodum est: quia, remota justitia, nihil potest velle nisi quod illa vult. Dico autem et instrumentum, et affectionem ejus, velle: quia et instrumentum est voluntas, et affectio voluntas. Nec incongrue ultraque voluntas velle dicitur: quia illa vult quae affectione sua vult; et affectio vult, per quam illa vult: sicut videre dicitur et homo, qui visu videt, et ipse visus quo videt. Unde non absurde

A possimus dicere affectiones ejus voluntatis, quam instrumentum dixi animae, quasi instrumenta ejusdem instrumenti esse: quia nihil ipsa nisi istis²⁸²¹ operatur. Perdit igitur instrumento volendi justitiam, id est, rectitudinem; nullo modo, nisi per gratiam reddatur, potest voluntas instrumentum velle justitiam. Quapropter quoniam nihil velle debet, nisi juste: quidquid vult sine rectitudine, vult injuste. Appetitus vero, quos omnes vocat Apostolus carnem et concupiscentiam, in quantum sunt, non sunt mali, vel injusti; sed quia sunt in rationali creatura ubi non debent esse, dicuntur injusti. In brutis siquidem animalibus non sunt mali, vel injusti, quia ibi debent esse.

CAP. XIV [al. XXIV]. — *Recapitulatio, et conclusio operis.*

Jam ex his, que dicta sunt, cognosci potest hominem ideo non habere semper justitiam, quam sine intermissione debet habere; quia nullo modo potest illam per se adipisci, vel recuperare. Palam etiam est quia Deus bona facit opera sua sola bonitate: quoniam ipse creat voluntatem cum libero arbitrio, et dat illi justitiam per quam operatur. Mala vero facit²⁸²² sola culpam hominum; quia ea non faceret, si homo illa facere non vellet: facit tamen hoc quod sunt; quoniam condidit in homine voluntatem, quam sine justitia uititur: et ideo sola²⁸²³ culpa hominis mala sunt, quae operatur. Non enim est culpa Dei, qui creavit in eo cum libertate arbitrii voluntatem, et contulit ei justitiam, ut nihil nisi juste vellet; sed culpa hominis, qui justitiam deseruit, quam servare potuit. Deus igitur habet in bonis quidem, quod bona sunt per essentiam; et quod bona sunt per justitiam: in malis vero solummodo quod bona sunt per essentiam; non quod mala sunt per absentiam debitae justitiae, quae non est aliquid. Homo autem habet²⁸²⁴ in bonis, quod mala non sunt; quia cum posset deserere justitiam et mala facere, non deseruit; sed servavit per liberum arbitrium, dante et subsequente gratia; in malis vero hoc solum, quod mala sunt: quia ea sola propria, id est injusta voluntate facit. Puto me jam congrue posse finem ponere tractatui de tribus difficultibus questionibus, quem in spe auxilii Dei incœpi, in quo si qui dixi quod querenti cuiilibet sufficere debeat, non mihi imputo; quia non ego, sed gratia Dei²⁸²⁵ necum. Hoc autem dico quia si quis mihi querenti de questionibus eisdem, quanto in eis mens mea rationem querendo fluctuabat, ea quae scripsi²⁸²⁶, respondisset; gratias egissem quia mihi satisfecisti.

VARIAE LECTIONES.

²⁸¹⁸ Ad obedienciam sine mss. ad obediendum sine ²⁸¹⁹ Fruens desiderio mss. servens desiderio²⁸²⁰ Oblatam repellit aut expellit mss. oblatam repellit aut acceptam expellit²⁸¹⁹⁻²⁸²¹ Licit vult eam mss. ea licite vult²⁸²⁰ Instrumenti creata bona²⁸²¹ Eam velle: tamen illam non habet, quemadmodum valet servare mss. *Vict.* eam velle, cum illam non habet, quemadmodum valet eam servare. Tamen illam non mss. *Gem.* tamen cum illam non. Valet servare mss. valet eam servare. ²⁸²² Condita bona mss. condita bona²⁸²³ Nihil nisi istis mss. nihil ipsa nisi istis²⁸²⁴ Mala vero facit mss. *Vict.* 13 mala Deus facit²⁸²⁵ Utitur sola mss. utitur, et ideo sola²⁸²⁶ Homo autem habet mss. *Vict.* 3 bono autem debet²⁸²⁷ Imputo, sed gratiae Dei mss. imputo, quia non ego sed gratia Dei²⁸²⁸ Quae retuli mss. quae scripsi

set. Quoniam ergo quod inde, manifestante Deo, A litter quibusdam placeret, si hoc scriberem: quod cognovi, mihi valde placuit; intelligens quia simili gratia accepit, gratis volui potentibus imperdere.²⁸²⁹

S. ANSELMUS

DE TRIBUS WALERANNI QUÆSTIONIBUS,

AC PRÆSERTIM

DE AZYMO ET FERMENTATO²⁸³⁰.

Remittit primum alio responsionem ad primam Waleranni questionem, quæ erat de processione Spiritus sancti; tum refellit Graecorum errorem de sacrificio in pane fermentato: indicans tamen illum quoque corpus Christi conjecturum, qui fermento uteretur; etsi Christo fecerit conformius, qui azymo pane conficiet. Tandem ad tertiam questionem, circa connubia versantem, breviter respondet.

135 ANSELMUS, servus Ecclesie Cantuariensis, BIALITER (ut quidam putant) sicut homo novus ante peccatum, et inveteratus fermento peccati nequam substantialiter differunt. Propter hoc ergo solum videtur²⁸³¹ se et carnem suam panem vocasse, et de pane corpus suum fecisse: quia sicut iste panis azymus, sive fermentatus, dat vitam transitoriam; ita corpus ejus aeternam: non quia fermentatus est, vel azymus. Quamvis in Lege, ubi sere omnia in figura siebant, præceptum sit azymum in Pascha panem manducare (*Exod. XII, 15*); ut ostenderetur quod Christus, quem exspectabant, sincerus et mundus futurus esset; nos, qui manducaturi eramus corpus ejus, similiter mundi esse moneremur ab omni fermento nequitiae et malitia. Jam vero, postquam de veteri figura ad novam veritatem venimus, et azymam Christi carnem comedimus, non est nobis necessaria vetus illa figura in pane, de quo carnem ipsam conficimus.

CAPUT PRIMUM.

Salva Sacramenti veritate, azymum aut fermentatum panem assumi.

De sacrificio vero, in quo iidem Graeci nobiscum non sentiunt, multis rationibus catholicis²⁸³² videatur, quia quod agunt non est contra fidem Christianam. Nam et azymum et fermentatum sacrificans panem, sacrificat. Et cum legitur de Domino, quando corpus suum de pane fecit, quia accepit panem, et benedixit; non additur, azymum, vel fermentatum. Certum tamen est quia azymum benedixit; forsitan non quia²⁸³³ res, quæ siebat, hoc exigebat; sed quoniam²⁸³⁴ cena, in qua hoc factum, hoc exigebat. Et cum alibi se, et carnem suam, panem vocavit (*Iean. VI, 52*), quia, sicut isto pane vivit homo temporaliter, ita illo vivit in aeternum, ait, azymum vel fermentatum; quia utsique pariter panis est. Non enim differunt azymus et fermentatus substantia-

CIALITER (ut quidam putant) sicut homo novus ante peccatum, et inveteratus fermento peccati nequam substantialiter differunt. Propter hoc ergo solum videtur²⁸³¹ se et carnem suam panem vocasse, et de pane corpus suum fecisse: quia sicut iste panis azymus, sive fermentatus, dat vitam transitoriam; ita corpus ejus aeternam: non quia fermentatus est, vel azymus. Quamvis in Lege, ubi sere omnia in figura siebant, præceptum sit azymum in Pascha panem manducare (*Exod. XII, 15*); ut ostenderetur quod Christus, quem exspectabant, sincerus et mundus futurus esset; nos, qui manducaturi eramus corpus ejus, similiter mundi esse moneremur ab omni fermento nequitiae et malitia. Jam vero, postquam de veteri figura ad novam veritatem venimus, et azymam Christi carnem comedimus, non est nobis necessaria vetus illa figura in pane, de quo carnem ipsam conficimus.

CAPUT II.

Aptius in azymo confici Sacramentum, quam in fermentato.

Apertissimum tamen est quia melius sacrificatur de azymo quam de fermentato, tum quia valde aptius et prius et diligentius fit, tum quia Dominus hoc fecit. Unde illud non est tacendum quia, cum Graeci anathematizant azymitas (sic enim nos vocant), anathematizant Christum. Si autem dicunt quia judaizamus; dicant similiter Christum judaizasse. Et si audent²⁸³⁵ asserere Christum propter Judaismum, ut præceptum de azymo datum serva-

VARIÆ LECTIONES.

²⁸²⁹ *Mss. Gemm. c. 19 Vict. 3 et Cister.* Explicit liber Anselmi Cantuariensis archiepiscopi, de Concordia Præscientiae et Prædestinationis et Gratiae Dei cum Libero Arbitrio. ²⁸³⁰ *Collata est epistola de azymo et fermentato cum Mss. Victorini CC 9, EE 13, et Ef 20, ms. Corbeiensi 307 et uno Cisterciensi, et cum edit. Gothica, Coloniensi et Veneia. — ms. Vict. CC. 9. Epistola Magistri Anselmi de Azymo. ms. Cister.* Incipit Epistola Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi de sacrificio Azymo et Fermentati *ms. Corb.* Incipit Epistola Anselmi Cantuar. Archiepisc. ad Waleranum Nuemburgensem, de Fermentato et Azymo. ²⁸³¹ *Rationabilibus catholicis mss. Vict. 9 et 13 rationibus catholicis* ²⁸³² *Forsitan quia mss. forsitan non quia* ²⁸³³ *Vel quoniam... mss. sed quoniam Edit. Goth. et Colon. omitt. sed quoniam cena in qua hoc factum est, hoc exigebat.* ²⁸³⁴ *Propter hoc ergo solum videtur ms. Vict. 20 propter quod ergo et solum videtur ms. Corb. propter hoc ergo videtur solum* ²⁸³⁵ *At si audent mss. Vict. 9 et 13 Corb. et Edit. Goth. et Col. et si audent.*

ret ²⁸²⁶, de azymo corpus suum fecisse, absurdissime errant : cum illum tam sinceram novitatem infecisse fermento ²⁸²⁷ vetustatis existimant. Patet igitur quia, cum usus est azymo ad illud opus, non hoc fecit ut praeceptum de azymo servaret, sed ut fermentarios, quos praevidebat, reprobans azymitas approbaret; aut certe ut, si etiam fermentarii approbarentur, azymitas quoque approbaret.

CAPUT III.

Latinos in azymo confidentes non Judaizare.

Quod aiunt ²⁸²⁸ nos judaizare, non est verum : quia non ²⁸²⁹ sacrificamus de azymo, ut legem veterem servemus : sed ut hoc diligentius fiat, et Dominum, qui hoc non judaizando fecit, imitemur. Cum enim facimus aliquid, quod Judaei, ut Judaismum servarent, faciebant, non judaizamus, si non propter Judaismum, sed propter aliam causam, hoc agimus. Si enim in diebus Paschæ azymum panem aliquis comedat, sive quia non habet alium, sive quia illo magis delectatur quam fermentato; aut si quis propter insurritatem, præputium circumcidere cogitur; aut si bovi suo quis trituranti, ne esuriat, os non obturat, nullus nisi insipiens hæc agentem judaizare judicabit. Cum ergo nos panem azymum sacrificamus, non ut per azymi ²⁸³⁰ figuram talem Dominum Jesum futurum significemus ²⁸³¹, sed ut ipsum ²⁸³² panem in corpus ejus, divina virtute operante, sicut ipse fecit, sacrificemus ²⁸³³ : nequaquam in hoc Legis vetustatem servavimus, sed Evangelii veritatem celebravimus. Denique quando idem ipse hoc fecit, **136** et ait discipulis suis : *Hoc facite in meam commemorationem* (*Luc. xxii, 19*); si noluisset ut ²⁸³⁴ nos, quibus hoc in ²⁸³⁵ apostolis præcepit, hoc de azymo faceremus ²⁸³⁶, premonuisse nos in ²⁸³⁷ eis; et dixisset : Ne faciatis hoc de azymo. Quare cum dicens, *Hoc facite*, azymum non exceptit, quis est cuius intellectus audet excipere quod ipse fecit, et hoc prohibere quod ipse non solum nullo sermone prohibuit, sed etiam opere præcepit? Quis, inquam, nisi plus sapiens quam oportet sapere, tantum confidat de sapientia sua, ut præsumat vel proferre ²⁸³⁸, quia, cum dixit Dominus : *Hoc facite*, sicut competenter subintelligimus, *quod ego* : sic indubitanter sit subaudiendum, *sed non de hoc, unde ego* ²⁸³⁹. Item si divina per ea, quæ digniora cognoscimus, D

A de panis sive azymi, sive fermentati, substantia constet esse celebrandum, quem panem ²⁸⁴⁰ dignorem aestimamus ad faciendam Dominicæ corporis veritatem ²⁸⁴¹, nisi illum quem et vetus ²⁸⁴² lex elegit ad significandam, et Evangelium ad exhibendam eamdem veritatem? Si ergo respondemus Græcis nos hoc de azymo, non propter figuram, sed propter predictas causas facere, nihil hic intelligi valet ²⁸⁴³, cur nos ²⁸⁴⁴ Græci anathematizandos, aut saltem reprehendendos recte judicent.

CAPUT IV.

Retorquetur in Græcos argumentatio, qua probant Latinos in azymo confidentes judaizare.

At si dicunt nos non hoc agere posse de azymo sine intellectu figura ; per quod judaizare probamus : ergo nec illi similiter ²⁸⁴⁵ queunt ad hoc ipsi sumi uti fermentato sine figura ; quia et vetus Scriptura per fermentum designat peccatum, cum execratur ²⁸⁴⁶ in Pascha suo concedere fermentatum (*Exod. xii, 15*) ; et nova, dum ²⁸⁴⁷ monet nos in Pascha nostro epulari non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae (*I Cor. v, 8*). Dicimus etiam quia nos non judaizamus, si figuram ²⁸⁴⁸ tenemus in azymo : quoniam non significamus Christum sine fermento peccati venturum, tanquam Judæi ; sed monstramus eum talem venisse, sicut Christiani : et per hoc momenur tales nosmetipsos exhibere, quale Pascha nostrum est quod manducamus. Illi autem nec Judeos, nec Christianos in hoc se profertur, quia Deum in fermenti sui figura, nec venturum, ut Judæi ; nec venisse, ut Christiani, sine peccato significant : sed potius paganis favere videntur, qui illum, sicut alios homines, peccato fermentatum existimant. Si vero aiunt Christianos non debere uti figuris, quia vetera transferunt (*II Cor. v, 17*), in quibus erant necessariae : negent (ut alia taceam) baptismum esse figuram cuiusdam mortis et sepulturæ, contra Apostolum dicentem : *Quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Conseptuli enim sumus cum illo per baptismum in mortem* (*Rom. vi, 3. et 4*). Aut si concedunt nos uti figuris, sed non in eisdem rebus, quibus in figura lex vetus utebatur, et ideo non esse panem azymum assumendum ad ullam figuram, quia ad hoc in eadem lege accipitur : non baptizent in aqua ²⁸⁴⁹, quoniam *Patres nostri omnes*

VARIÆ LECTIONES.

²⁸³⁶ Servaret mss. *Vict. 9* servaretur ²⁸³⁷ Novitatem fecisse in fermento mss. *Vict. 20* voluntatem infecisse fermento ms. *Vict. 9 et 19 et Corb.* novitatem infecisse fermento ²⁸³⁸ Quod aiunt mss. *Cister. et Corb.* quod autem aiunt ²⁸³⁹ Quia non mss. si non ²⁸⁴⁰ Ut per azymi mss. non ut per azymi ms. *Cister.* ideo per azymi ²⁸⁴¹ Dominum Jesum suum significemus mss. Dominum Jesum futurum significemus ms. *Corb.* Dominum significemus ²⁸⁴² Vel ut ipsum mss. sed ut ipsum ²⁸⁴³ Sanctificemus ms. *Vict. 9 et 13* sacrificemus ms. *Corb.* significemus ²⁸⁴⁴ Si noluisset ut *Edit. Goth. Col. et Venet.* si volnisset ut ²⁸⁴⁵ Quibus in mss. *Edit. Goth. Col. et Venet.* quibus hoc in ²⁸⁴⁶ Hoc de azymo faceremus *Edit. Goth. Col. Venet.* hoc non de azymo faceremus ²⁸⁴⁷ Premonuissest in mss. *Vict. 9 et 13 et Corb.* premonuissest nos in ²⁸⁴⁸ Vel proferre *Edit. Venet.* hoc proferre ²⁸⁴⁹ Unde ego. mss. *Vict. 9 et 13 unde ergo?* ²⁸⁵⁰ Quem pacem ms. *Vict. 13* quomodo panem ²⁸⁵¹ Dominicæ corporis veritatem *Edit. Venet.* Dominicæ Corporis varietatem ²⁸⁵² Quem vetus mss. *Vict. 9 et 13 Edit. Goth. et Col.* quem et vetus ²⁸⁵³ Intelligi valet ms. *Vict. 13* intelligimus ²⁸⁵⁴ Cur nos ms. *Vict. 13* neque cur nos ²⁸⁵⁵ Nova dum ms. *Cister.* nova lex dum ²⁸⁵⁶ Si figuram ms. *Vict. 13* se. l figuram ²⁸⁵⁷ Non baptizent in aqua *Edit. Venet.* quare baptizant in aqua.

*in Moyse baptizati sunt in nube, et in mari (I Cor. x, 2); quod negari nequit²⁸⁶⁰ in figura fuisse : ne²⁸⁶¹ videantur baptizare baptismos Joannis, qui baptizavit in aqua. Si ergo irreprehensibiliter figuratae baptizamus²⁸⁶² in aqua : licet illud baptismis vetus, quod fuit hujus novi figura, in aqua fuerit : quemam est in ista Graecorum sapientia, quae propter hoc, quia vetus Pascha, per quod nostrum figuratum est²⁸⁶³, celebratum est in azymis, detestatur²⁸⁶⁴ nos sacrificare corpus Christi, qui est Pascha nostrum, de azymo in figura, sive ad commemorandum quia talis fuit ille, cuius corpus sacrificamus, scilicet sine peccati infectione; sive ad commonendum nos, quia corpus²⁸⁶⁵ ejus comedimus, tales debere esse, secundum Apostolum dicentem : *Expurgate rebus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Etenim Poscha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur non in sermone veteri, neque in sermone malitia et nequitiae ; sed in azymis sinceritatis et veritatis (I Cor. v, 7 et 8).**

CAPUT V.

Loca Scripturar quibus Graeci contra Latinos in controversia de fermentato abutebantur, congrue exposita, ac primum tractatur illud : Littera occidit.

Sive itaque in²⁸⁶⁶ figura sacrificemus azymum paneum, sive sine omni figura, nullatenus nos Graeci reprehensibiles valent ostendere; sed aut soli nos bene agimus, illi non bene; aut nos melius et diligentius, si illi bene. Nempe satis ostendunt se nullam habere rationem ad suam partem conseruandam, nostram infirmandam : cum hoc contra nos profert, quod nullo modo aut contra nos, aut eum illigere esse cognoscitur. Objiciunt enim nobis, sicut in vestra legi epistola, quod dicit Apostolus : *Littera enim occidit; spiritus autem vivificat (II Cor. iii, 6);* et quod Amos propheta : *Sacrificate, inquit, de fermentato inuidem (Amos iv, 5).* Unde nituntur ostendere quia littera, que versus Pascha celebrari jubet in azymis, nos occidit; cum cani servamus, azymum sacrificando, non bene Apostoli verba intelligentes. Littera enim tunc dicitur occidere, quando illa jubens a peccato declinare, peccatum ostendit : quoniam, nisi adjuvet gratia, ut fiat quod jubetur, inobedientem et prævaricatorem facit. Quod in Epistola ad Romanos idem aperte monstrat Apostolus, dicens : *Peccatum non cognovi nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi²⁸⁶⁷ lex diceret : Non concupices (Exod. xx, 17). Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem*

A concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem virebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit. Ego autem mortuus sum, et inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Nam peccatum, occasione accepta per mandatum, seducit me, et per illum occidit (Rom. vii, 7, et seqq.). Sic littera sine adjuvante gratia occidit, Spiritus autem vivificat; sicut ait idem Apostolus ad Titum : *Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiae, quae fecimus nos; sed secundum suum misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis²⁸⁶⁸ Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Salvatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius harredes simus* B secundum spem vitae eternae (Tit. iii, 4 et seqq.). Ideo cum²⁸⁶⁹ dixisset : *Sufficiencia nostra ex Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti, non littera, sed spiritu (II Cor. iii, 5),* ait : *littera enim²⁸⁷⁰ occidit : spiritus autem vivificat (Ibid.).* Ac si dicat : Fecit nos Deus ministros Novi Testamenti, quod non est in littera occidente, sicut Vetus; sed in spiritu vivificantem. Ad utrumque vero, ad occisionem scilicet litteræ et vivificationem spiritus, pertinet quod subjunxit : *Quod si ministratio mortis, litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria; ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam rutilus ejus, quae evacuatur : quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? Nam si ministratio damnationis gloria est, multo magis abundant ministerium justitiae in gloria.* Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam. Si enim quod evacuatur, per gloriam est : multo magis quod manet, in gloria est. Habentes igitur talis spem, multa fiducia utimur : et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intendarent filii Israel in faciem ejus, quod evacuatur; sed obtusi sunt sensus eorum : usque in hodiernum enim diem idipsum¹³⁷ velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum; quoniam in Christo evacuatur. Sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen est positum super cor eorum. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Dominus autem spiritus est; ubi autem spiritus Domini, ibi libertas. Nos vero omnes rerelecta facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tanquam a Domini spiritu. Ideo habentes administrationem, juxta quam²⁸⁷² misericordiam consecuti sumus, noui

VARIAE LECTIONES.

²⁸⁶⁰ Negari nequit mss. Vict. 13 Edit. Goth. et Col. negare nequunt²⁸⁶¹ Vitent quoque aquam ne mss. Vict. 20 et Cister. omitt. vitent quoque aquam²⁸⁶² Figurate baptizamus ms. Cister. figuratae baptizatur Edit. Goth. Col. Venet. figuratur baptismus²⁸⁶³ Nostrum figuratum est Edit. Venet. nostrum figurabatur²⁸⁶⁴ Qui... detestantur mss. Vict. 9 et 13 et Corb. et Edit. Goth. et Col. quæ... detestatur²⁸⁶⁵ Non quia corpus ms. Cister. non qui corpus²⁸⁶⁶ Sive itaque in Edit. Vene. sive enim in Pascha sacrificari mss. Vict. 9 et 15 et Corb. et Edit. Goth. et Col. Pascha celebrari²⁸⁶⁷ Nesciebam esse peccatum nisi mss. nesciebam nisi²⁸⁶⁸ Secundum magnam mss. secundum suam²⁸⁶⁹ Et renovationi mss. omi. t.²⁸⁷⁰ Ideo cum ms. Corb. Item cum ms. Vict. 20 jam cum²⁸⁷¹ Testamenti, ad 3dit: non littera sed sp ritu; littera enim mss. Testimenti non littera sed Spiritu, ait: littera enim²⁸⁷² Juxta quam ms. Cister. rectius juxta quod.

*deficimus (II Cor. iii, 7-18, iv, 1) De occisione lit- A
teræ, et vivificatione spiritus, superfluum mihi vi-
detur super hæc aliquid addere. Satis igitur patet
quia nec Græcis prodest, nec nobis obest, quod de
occidente littera obliquit.*

CAPUT VI.

Quomodo propheta jubeat sacrificari de fermentato laudem.

Quod autem assument de propheta : *Venite in Calgula, et impie agite : et sacrificare de fermentato laudem (Amos iv, 5)*; intelligendum est esse dictum aut approbando tale sacrificium, aut reprobando. Sed si hoc præcipit propheta, ut secundum eos loquar, illos occidit littera, qui litteram servando, de fermentato sacrificant. At si hoc exprobrando dicatum est, qua fronte sacrificant quod propheta in sacrificium exsecratur : aut qua ratione hoc in auctoritatem sibi assument? Quod autem hoc propheta non jubendo, sed reprehendendo dixerit, dubium non est; cum hoc impia actioni associaverit ²⁸⁷³. Dixerat enim : *Venite ad Bethel, et impie agite*. Et paulo post, continuata increpatione ait : *Et sacrificare de fermentato laudem*. Aut ergo tanta ratione partem suam fermentari defendant ²⁸⁷⁴, quanta suam roborant azymitæ : aut rejiciant suum fermentum, et fiant azymitæ : aut si nec illud valent, uesti istud volunt, saltem non reprehendunt azymitas.

CAPUT VII.

Connubia Latinorum de eadem cognatione in certis gradibus dissitis, male a Græcis reprobata.

In tercia quæstione, sicut intelligo, mandatis quia Græci detestantur nostra connubia, ubi cognati cognatis de alia cognatione copulantur. Quod cur faciant, nullam video auctoritatem aut rationem. Nam si hoc in suis prohibent fieri connubiis, aut non extendunt cognationes usque ad septimam generationem, sicut nos; aut impossibile videtur servari, quod præcipiunt. Sunt enim saepe in una cognatione plusquam centum viri et mulieres egentes conjugio. Totidem igitur cognationes invenire necesse est, de quibus singulis singuli eligantur viri et mulieres, quibus illi de una cognatione singuli singulis copulentur. Aut itaque detestabilia sunt indubitanter eorum connubia, si intra septem generationes sunt; nec debent reprehendere nostra, quando cognati conjunguntur cognatis de alia cognatione, quod nulla prohibet auctoritas vel ratio; aut impossibile est, ut dixi, servare ²⁸⁷⁵ quod præcipiunt; ut scilicet, tot cognationes exquirantur ad unius cognationis connubia, quot sunt in illa viri et mulieres petentes conjugia. Quod autem sine omni auctoritate et ratione sit contra rationem, absque ²⁸⁷⁶ dubio rationabiliter repudiandum judicatur ²⁸⁷⁷.

S. ANSELMUS DE SACRAMENTORUM DIVERSITATE

AD WALERANNUM EPISCOPUM.

WALERANNI EPISTOLA ²⁸⁷⁸

QUÆ BEATO ANSELMO SCRIBENDI ARGUMENTUM PRÆBUIT.

Conqueritur de varietate cæremoniarum inter altaris sacrificium varie a variis observari solitarum : quasi vero hæ sacramenti essentiam attingerent, quin potius mysterium et decentiam religiosam.

Serenissimo D. ANSELMO sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ reverendissimo archiepiscopo, WALERANNUS Dei gratia Nwemburgensis episcopus, servile obsequium, instantiam orationum, ac scinet ipsum omnino in omnibus deditissimum.

Cum Minerva de litterarum professione aliquid præsumere ineptissimum est, ac inter edocumatos ²⁸⁷⁹

C litterarum sectatores ratiocinandi probabilitate fidem facere, non nostram attigit ²⁸⁸⁰ facultatem. Sed cum Propheta suspirando : *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua (Psal. cxviii, 18)*, cum summa devotione oculos levo ad montem celsitudinis vestræ, ut inde veniat auxilium mihi; auxilium vestrum, auxilium a Domino, qui fecit colum et

VARIE LECTIONES.

²⁸⁷³ Cum impia actioni associaverit mss. cum hoc impia actioni associaverit Edit. Goth. Col. Venet. cum hoc impia auctoritas sociaverit ²⁸⁷⁴ Defendant mss. defendant ²⁸⁷⁵ Servari mss. et Edit. Goth. Col. Venet. servare ²⁸⁷⁶ Ratione absque mss. ratione sit contra rationem absque ²⁸⁷⁷ Reprehendendum judicatur mss. repudiandum judicatur Edit. Venet. refutandum judicatur ²⁸⁷⁸ Waleranni epistola collata est cum mss. Vici. Ef., 20. ²⁸⁷⁹ Edocatos mss. edocumatos ²⁸⁸⁰ Attigit mss. attigit.

terram : *Qui adhaeret Domino, unus spiritus est* (*I Cor. vi, 17*). Ut inde pateat ex ejus plenitudine vos etiam profunda Dei scrutari; nostram vero parvitatem vocem ejus audire, sed prorsus nescire unde veniat, aut quo vadat.

138 CAPUT PRIMUM.

Querelæ Waleranni de tanta diversitate in sacramentorum celebratione.

Individua Trinitas Deus est, et quotquot sunt in Deo, unum sunt in ipso. Diversitas in Ecclesia admodum est unitati contraria. Diu non potest stare, quod partium in se grassatur dissensione. De sacramentis Ecclesiae, aliud Palestina, aliud Armenia, aliud nostra Romana, et Tripartita sentit Gallia. Dominici etiam corporis mysterium aliter Romana, aliter Gallicana Ecclesia, ac diversissime nostra tractat Germania. Ex antiquis patribus ordinem habemus sacrificandi : et valde admiror unde haec novitas surreperit in domo Domini : *Jesus Christus heri et hodie, ipse est in sæcula* (*Heb. xiii, 8*) semper unus, semper idem, nullam patiens mutabilitatem. A Christo dissentit, qui in diversitatem tendit. Christus est panis angelorum, qui de cœlo descendit (*Joan. xlii*), et factus est panis hominum, esca pauperum, satietas cum eo regnantum : ut qui digne comedunt, vivant in sæculum sæculi. *Unus panis, unum corpus multi sumus in Christo omnes, qui de uno pane participamus* (*I Cor. x, 17*): Christus est via (*Joan. xiv*), per quam gradiamur, quem imitetur. Qui a Christo exorbitat, periculose ambulat : inter sacrificandum, quod Christus fecit, et nos faciamus. *Quotiescumque, inquit, hoc facitis, quotiescumque sumitis* (*I Cor. xi, 25, 26*)

CAPUT II.

Cur aliqui fermentatum adhibeant in mysteriis.

Armeni quidem de fermentato se laudem sacrificare putant; sed in novitate vitæ cum Christo non ambulant. Imitatores Christi oportet epulari non in fermento veteri, sed in azymis sinceritatis et veritatis (*I Cor. v*). Fermentum licet modicum totam massam corruptit. Christus corpus incorruptibile, quantum possibile est, nulla inficiatur corruptio. A sinceritatis sacrificio omnis hujusmodi absit corruptio. Qui exoptant imbuī Christi corporis incorruptionem, novi sacrificii sinceritate veterem exuant hominem. In Christi corporis confectione displicet alia, nisi quam ipse obtulit substantia. Et, si ausim profleri, tenenda est ea, quam dedit, sacrificandi regula.

CAPUT III.

Cur unicū et non multiplex crucis signum super panem et calicem formetur a plerisque.

Nos singulariter panem, singulariter benedicimus calicem. Hoc canones, hoc antiquus Ordo Romanus præcipit, ut ab initio in canone singulas cruces faciamus singulis. Hoc publico et inveterato usu ubi-

A que tenemus a progenie in progeniem ; et vestram miramur diversitatem. Hoc Christus fecit, et nos facere præcepit : *Hoc, inquit, facite, quotiescumque sumitis* (*Math. xxvi; Marc. xiv; Luc. xxii; I Cor. xi*). Accipiens panem singulariter benedixit, et calicem similiter. Singulas singulis, ut noster, imo Romanus Ordo præcipit, cruces fecit : et ita ab ipso, qui heri et hodie et usque in sæculum idem est, nostra inolevit ²⁸⁸¹ consuetudo. De crucum singularitate, Christi nobis assentitur auctoritas. Miror autem valde qua ratione sacrificandi coepit diversitas : *Una est fides, unum baptisma* (*Ephes. iv, 5*), una Christi amica, sponsa et columba. Ecclesiae unitati valde obest in sacramentis discrepare; et quidquid libitum est licitu facere.

CAPUT IV.

Cur calix velo seu palla operiatur a principio.

Præterea inter consecrandum nonnulli ab initio calicem operiunt quidam corporali, alii paño complicato instar sudarii, quod repertum legimus in monumento, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in uno loco. Christus via est, et veritas, et vita (*Joan. xiv*); via ²⁸⁸², per quam gradiamur, ut ad ipsum veniamus. Qui dicit se in Christo manere, debet, sicut ipse ambulavit, et ipse ambulare (*Joan. xxv, 6*). Non veniunt ad vitam, nisi imitatores vitæ. Paschalis hostia nudato corpore in ara crucis immolata est, nudato corpore offerri voluit, qui omnia quæ audivit a Patre, suis nota fecit (*Joan. xv*). In sua immolatione semet ipsum, sicut est, manifestavit; cuius gloriam revelata facie contemplabimur, ut ei per omnia conformemur configurati corpori claritatis suæ, ut ipse sit nobis omnia in æterna beatitudine. Et ut (ipsius verbis ular [*Math. xxvii; Joan. xix*]) *Consummatum est*, inquit, ut vetera non ambigamus transiisse, et omnia nova esse; *velum templi scissum est a summo usque deorsum* : quod usque in hodiernum diem positum est super corda Judeorum; ut oculos habentes non videant, et aures non intelligent. Nobis vero, quibus Deus revelavit per spiritum suum, non oportet sacrificandi mysteria implicare; sed exemplo Domini Jesus clarificare. Non cum Moyse, ut Judæi, velamen superimponamus; sed cum Domino Jesu offerentes, de claritate in claritatem transferri studeamus. Nudus Jesus in ara crucis, nudus appareat in ara nostræ immolationis; quod verbis protestamur, operibus exsequatur. Panis ille vere Christi corpus est; et ut Christi corporis immolationem, immolari oportet. Christi corpus in ara crucis nudatum, in sepulcro linteis est involutum, in passione discipulorum devotione in sepultura est involutum. Sepeliendo, sicut mos est Judæis sepelire, ostendunt erga Magistrum studii devotionem; sed adhuc ignorabant sacramenti veritatem. Judæi similem sepeliant, ut Judæum; quia nondum perpenderant

VARIE LECTIONES.

²⁸⁸¹ E. Idem inolevit miss. idem est, nostra inolevit ²⁸⁸² Vita via miss. vita, via

crucis mysterium : *Spiritus omnia scrutatur, etiam A profunda Dei* (*I Cor. ii, 10*) : illis autem nondum spiritus erat datus, quia ex infirmitate crucifixus Christus non erat glorificatus. Glorificatus vero Jesus corruptionis vestimenta deserit, corruptibilia a se removit : incorruptionem vestitus sepulcrum deserit : gloriam suam se amantibus patefecit. Cur ergo ex incorruptibili sudarii involutione quasi Christi protestamur infirmitatem, et in hujusmodi tenebris involutionem : cum eum verissime protestamur Dei virtutem et mundi lucem? Lux de luce, quae illuminat omnem hominem (*Joan. i*), nullatenus sub sudarii ponatur modio : sed sicut ipsemet sacerdos et hostia obtulit semetipsum; ita et nostrum ei offeratur sacrificium, positum sub divo, ut omnibus ²⁸⁸³ ad vitam in Christi luceat domo. Tunc maxime acceptabilis victima nostra erit, si Christi hostiae fuerit consimilis. Involvimus tamen et nos vitalem hostiam; non, sicut vobis mos, a principio; sed in fine, cum Joseph et Nicodemo. Quod non solum offertur in specie sed in rei veritate, discrepare non oportet in sua immolatione. Qui offerendo discrepat, non sicut Christus ambulavit, et ipse ambulat. Si autem in hac parte sacrificandi sinceritatis causetur, scilicet est nobiscum sinceritatis copercuso munditiem observare; et tamen ab ipso initio sacrificandi et vetustissimo Ecclesiæ ritu non exorbitare.

CAPUT V.

Monet de suo ad communionem Ecclesie reditu. Imperfectum meum videant oculi vestri, et sicut estis in omnem circumspetionis plenitudinem quasi virtutum manibus compactus, nostræ imperfectionis compatimini excessibus. Glorificat Deum in me catholica Ecclesia, quoniam in nostra mutatione divinae bonitatis appetit gratia. Gratias Dei sum id quod sum; ex Saulo Paulus; ex adversario Romanæ Ecclesiæ, intimus Paschali papæ acceptissimus **139** cardinalium consecratus; et in omnibus in hac parte prosperos spero successus. Joseph in domo Pharaonis, ego in palatio Henrici imperatoris. Neque iniquitas, neque peccatum meum (quod absit), aut quasi Nero incestus, aut apostata Julianus. Gratias Deo ²⁸⁸⁴, quoniam sub vestre sanctitatis regimine lupus et agnus simul pascuntur, leo et vitulus simul accubant, puerque parvulus minat eos : et quia virga æquitatis, virga regni vestri; Dei laudamus virtutem Ecclesiastico terrore indomitas feras mansuescere, nullique in monte Domini nocere. Leo rugiet, quis non timebit? Sed quia justus, ut leo, confidit in hujusmodi, quasi ipsius David manu fortis; cor vestrum non trepidat, sed in Dei virtute in omnibus triumphat. Dominus qui vos innxit oleo exultationis præ participibus vestris (*Hebr. i, 9*), ille vos coronet in misericordia et miseratione in regno beatitudinis.

ANSELMI AD WALERANNI QUERELAS RESPONSIO ²⁸⁸⁵.

Domino et amico WALERANNO ²⁸⁸⁶, gratia Dei Ne-C
wemburgensi venerabili episcopo, ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, salutem, servitium, orationes, dilectionis affectum.

Gaudeo, et gratias ago Deo quia sicut scribis, glorificat eum in vobis Ecclesia catholica; quoniam in vestra mutatione divinae bonitatis appetit gratia, et Domini papæ Paschalis amicitiam habet et familiaritatem, ut jam mihi licet vestram amicabiliter salutare sanctitatem. Quod vestra sublimis humilitas me comparat Minervæ et vocat montem, non in me accipio; quoniam nihil in me, cur hoc dici de me debeat, intelligo. Non tamen debo esse ingratus vestre ²⁸⁸⁷ benignitati; quoniam hoc facit abundantia vestre erga me bona voluntatis. Solemus enim sœpe sentire meliora de his quos diligimus, quam ipsi mereamur. De laude igitur, quæ ad me non pertinet, cor meum non gloriat; sed de dilectione, quæ semper amanda est, gratias agendo latetur.

CAPUT PRIMUM.

Varietatem rituum cum unitate fidei cohædere. Queritur ²⁸⁸⁸ vestra reverentia de sacramentis Ecclesiæ, quoniam non uno modo sunt ubique, sed diversis modis in diversis locis tractantur. Utique si per universam Ecclesiam uno modo et concorditer celebrarentur, bonus esset et laudabile. Quoniam tamen multæ sunt diversitates, quæ non in substantia ²⁸⁸⁹ sacramenti, neque in virtute ²⁸⁹⁰ ejus, aut fide discordant; neque omnes in unam consuetudinem colligi possunt: aestimo eas potius in pace concorditer tolerandas, quam discorditer cum scandalo damnandas. Habemus enim a sanctis Patribus, quia si unitas ²⁸⁹¹ servatur charitatis in fide catholica, nihil officit consuetudo diversa. Si autem queritur unde istæ natæ sunt consuetudinum varietates: nihil aliud intelligo, quam humanorum sensuum diversitates. Qui quamvis in rei veritate et virtute ²⁸⁹² non dissentiant, in aptitudine tamen

VARIAE LECTIONES.

²⁸⁸⁶ 'Dico ut omnibus mss. divo, omnibus ²⁸⁸⁵ Gratia Deo mss. gratias Deo. ²⁸⁸⁸ Ms. Cister. Epistola de Sacramentis Ecclesiæ. ²⁸⁸⁹ Waleranno *Editio Veneta* Waleramo ²⁸⁸⁷ Vestre erga me mss. vestre benignitati, quoniam hoc facit abundantia vestre erga me ²⁸⁸⁸ Queritur ms. Vict. 13 Edit. Goth. et Col. querit ²⁸⁸⁹ In summa ms. Vict. 13 in substantia ²⁸⁹⁰ Neque in virtute ms. Vict. 13 omitt. in ²⁸⁹¹ Quia si unitas *Edit. Venet.* quia ubi unitas ²⁸⁹² In rei veritate et unitate ms. Vic. 13 et *Edit. Goth. e. Col.* in rei veritate et virtute

et decentia ²⁰⁰³ administrationis non concordant. Qnod enim unus ²⁰⁰⁴ aptius esse judicat, alius sepe minus aptum aestimat; neque in hujusmodi varietatibus non consonare, puto ab ipsis rei veritate exorbitare.

CAPUT II.

Ad querelas de una signi crucis formatione.

Nempe quod alii in sacrificando corpore et sanguine Domini, singulas cruces singulis faciunt ab initio in canone; alii solummodo singulas singulis, nbi singulatum nominatur panis vel corpus ²⁰⁰⁵, et singulatum calix vel sanguis: ubi vero oblatio vel hostia nominatur, unam crucem ambobus faciunt; quoniam sicut unus est Christus, qui seipsum obtulit pro nobis; ita una est oblatio, et una hostia in pane et vino quam offerimus: non video istos magis in hoc discordare a Christo, qui singulatum utraque benedixit, quam omnes illi discordant, qui calicem post Cenam non sacrificant, sicut Christus fecit, neque semper ad vesperam, sicut Christus fecit ²⁰⁰⁶, et qui utrumque simul, uno nomine vocant oblationem, vel hostiam, quod Christus non fecit. Unde possumus colligere quia a nobis invicem in hujusmodi actione servata rei ²⁰⁰⁷ veritate possumus esse dissimiles sine reprehensione, cum ab ipso auctore ipsis sacrificii sumus diversi sine offensione. Ubi autem dicimus: *Hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia*, sive singulatum pani et vino singulæ cruces assignentur, sive una cruce duo simul sanctificantur, non video in hac diversitate reprehensibilem discordiam, nisi forsitan quia convenientius ambo una cruce notantur, sicut uno verbo benedictionis ²⁰⁰⁸ sanctificantur. Cum enim plures homines, aut diversas res simul beneficiamus ²⁰⁰⁹, non singulis singulas cruces reddimus, sed omnibus unani crucem sufficere credimus.

CAPUT III.

De operimento calicis inter sacrificandum.

Quod vero nonnulli ab initio calicem operunt, quidam corporali ²⁰¹⁰, alii panno complicato propter custodiam immunditiae ²⁰¹¹, nec nudum dimitunt calicem, sicut Christus nudus crucifixus est, ut sicut significatis ²⁰¹², ostenderet se in mundo revela-

A tum: non magis intelligo eos de' ere reprehendi propter nuditatem Christi, que non significant ab illis in sacrificando, quam quia non demonstrant in eodem sacrificio ²⁰¹³, eum esse ²⁰¹⁴ crucifixum extra civitatem, extra domum, et sub nudo cœlo. Quæ tamen magna non carent ratione. Nam Christus, qui passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, ut sequamur vestigia ejus (I Petr. ii, 21); in his quoque dedit nobis exemplum, propter justitiam sustinendi **140** incomparabilem contemptum et paupertatem. Adeo enim contemptui habitus est et execrabilis judicatus ut nec mori dignus haberetur intra aliquam hominum habitationem; neque inter homines, nisi inter execrabilis, neque sub tecto aliquo nisi sub cœlo de sub quo ²⁰¹⁵ ejici non potuit, ut secundum Prophetam: *Opprobrium hominum, et abjectio plebis aestimaretur.* Pauper vero ita fuit, ut veniens in mundum, non in sua sed in aliena dono nascetur: et natus, propter inopiam loci in praesepio brutorum animalium ²⁰¹⁶ poneretur: et vivens in mundo ²⁰¹⁷ non haberet ubi caput suum reclinaret (Psal. xxi, 7; Luc. ix, 58); nec moriens, unde nuditatem suam tegeter; nec mortuus, unde involvereatur; nec sepulcrum, aut locum ²⁰¹⁸, ubi corpus suum ²⁰¹⁹ collocaretur. Quæ omnia magis sunt vivendo per effectum (cum ratio exigit) imitanda, quam per nuditatem sacrificii nuditas Christi significanda. Neque conjectare possum cur potius curandum sit ²⁰²⁰ ne panno operiatur sacrificium, quia Christus nudus passus est, quam ne sub tecto, vel intra civitatem fiat ²⁰²¹, quoniam Christus sub nudo cœlo extra civitatem passus est. Si autem usus non habet ut extra lectum fiat propter perturbationes aeris, simili causa ²⁰²² videtur ut calix in sacrificando non disconoperiatur, propter quasdam, quæ contingere possunt, incommunitates. Talius itaque et diligenter puto ut calix, ne aut musca, aut aliquid indecens in illum cadat ²⁰²³ (quod sepe contigisse cognovimus) operiatur: quia discooperitus contingentibus immunditiis exponatur ²⁰²⁴. Hæc sapientiae vestre pro meo sensu, nullius meliore rationem respicens respondeo. De his, qui sacrificant de fermentato, misi vobis olim quamdam epistolam ²⁰²⁵.

VARIAE LECTIONES.

²⁰⁰³ Et decentia Edit. Venet. et differentia ²⁰⁰⁴ Quia enim unus ms. Vict. 13 Cister. et Edit. Goth. et Col. quid enim unus Edit. Ven. quod unus ²⁰⁰⁵ Panis et corpus mss. et Edit. Goth. Col. et Venet. panis vel corpus ²⁰⁰⁶ Neque semper ad vesperam, sicut Christus fecit, mss. Vict. 13 Edit. Goth. Col. Ven. omittunt ista. ²⁰⁰⁷ Servata rei ms. Vict. 13 servata Dei ²⁰⁰⁸ Benedictionis ms. Vict. 13 sanctificationis ²⁰⁰⁹ Benedicimus ms. Vict. 13 simul benedicimus ²⁰¹⁰ Quidam corporali Edit. Venet. quidam corporali ²⁰¹¹ Munditiae ms. Vict. 13 immunditiae ²⁰¹² Ut significatis ms. Vict. 20 ut, sicut significatis, ms. Cister. Vict. 13. et Edit. Goth. ut sic significatis ²⁰¹³ In sacrificando Edit. Venet. in sacrificio ²⁰¹⁴ Eum non esse mss. et Edit. Goth. cum esse. ²⁰¹⁵ De quo mss. et edit. Goth. et Col. de sub quo ²⁰¹⁶ Brutorum animalium ms. Vict. 13 omitt. ²⁰¹⁷ Veniens in mundum mss. veniens in mundo ²⁰¹⁸ Aut locum ms. Vict. 13. omit. ²⁰¹⁹ Corpus suum Edit. Goth. et Colon. corpus mortuum ²⁰²⁰ Curandum sit ut mss. Vict. 13 et Cister. curandum sit ne ²⁰²¹ Quia Christus nudus passus est quam ne sub tecto vel intra civitatem fiat Edit. Ven. hæc omit. Edit. Goth. et Colon. quoniam Christus passus est nudus non sub tecto vel intra civitatem, sed sub nudo cœlo. Si etc. ²⁰²² Simili causa Edit. Goth. et Col. similis causa ²⁰²³ In illum cadat Edit. Goth. et Col. et Venet. in illum caderet ²⁰²⁴ Quam discooperitus contingentibus immunditiis exponatur. Hæc ms. Virg. 13 quam disconoperiatur. Hæc ²⁰²⁵ Ms. Cister. Explicit Epistola Auselini Cant. archiep. de Sacramentis Ecclesie.

S. ANSELMUS
DE PRESBYTERIS CONCUBINARIIS
SEU
OFFENDICULUM SACERDOTUM.

³⁹⁰⁶ De presbyteris qui aperta libidinis conversatione Deo reprobabiles se exhibent, omnino tenendum est, quæ ³⁹⁰⁷ apostolica providentia ecclesiastico justoque ³⁹⁰⁸ rigore constituit. Nempe nullatenus convenit ut ibi reverenter astetur ³⁹⁰⁹, ubi pertinaciter aperta et impudenti libidine setentes Dei et sanctorum prohibitionem contemnendo sacris altaribus deserviunt, imino non deserviunt, sed quantum ad ipsos, commaculant: non quod quis ea quæ tractant contempnda, sed tractantes exsecrandos existimet. Ut qui ³⁹¹⁰ Dei et angelorum presentiam non reverentur, vel hominum detestatione repulsi sacra contaminare non audeant. De lapsis autem sacros ordines habentibus, et spontanea voluntate secrete quibus debent consitentibus, nequaquam est asserendum quod eisdem ordinibus amplius uti nullatenus possint, si per sacrificium spiritus contributati, cordisque ³⁹¹¹ contriti et humiliati Deum placantes, ad virtutum prosectorum studiose ³⁹¹² se converterint. Nam nec apud Deum reprobatur officium alicujus propter culpam, quam ipse ignoscit; nec apud homines decoloratur sacraminis dignitas, propter personam cuius ipsi peccatum non cognoscunt. Quibus duabus causis carnalis lapsus prohibet ³⁹¹³ ad sacram ordinem accessum et redditum. Sed quoniam ferme semper occultum est, quoruni remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (*Psalm. xxxi, 1*), quorum vero minime; tutius est semper conscienti sibi criminis ab iis quæ placitam Deo personam exposcent, per laudabilem Deo humilitatem abstinere, quam per culpabilem securitatem presumere. Illud namque semper potest, Deo non improbante: hoc vero non debet, nisi Deo approbante. Qui autem

A huic sententiae, quæ ad sacri ordinis officium post lapsum concedit, nequaquam aliqua ratione, nisi auctoritate fulcitur Scripturarum, vult consensum attribuere; legat epistolam beati Calixti papæ, directam episcopis Galliæ, et beati Gregorii papæ ad Secundinum inclsum; ubi ipsi hac sententiam sic firmis et pene eisdem rationibus et auctoritatibus confirmant, ut nullatenus aliorum probatione indigeat. Sed quod idem beatus Gregorius, et alii sancti Patres idipsum alibi videntur studiose prohibere, de apertis quidem prohibuisse, de occultis vero post dignam pœnitentiam concessisse intelligitur. Nam crimen quod a Deo non imputatur, nec ab hominibus esse putatur, non reprobat neque decolorat: cum tamen in tali re cuique tutius sit coram Deo sibi plus timere, quam considere. Prohiberi autem invitum debere, qui occultum crimen humili confessione sponte et occulte detegit, minime existimo; ne multis obstruatur via salubris confessio- nis, qui potius eligerent ³⁹¹⁴ in mortem penitus occulti, quam hac occasione in certitudinem vel in suspicionem alicujus criminis adduci. Nec illi, cui constet statuitur ad peccatum; si consitentem absque eius consensu cessare a sui ordinis officio non cogit, sed potius magni criminis reus esse videtur, si cogit: quia sic et consitentem ³⁹¹⁵ pœnitere confessionis, et plures nondum consitentes horrere confessionem compellit. *Hucusque codex S. Ebrulphi.*

Aug. Dominus declaravit in uno cœtu hominum eadem sacramenta sumentium, aliquorum immunitatim mundis obesse non posse: qui autem solo sacramento, sacerdos est, sicut fuit Caipha, persecutor unius et veri summi sacerdotis

VARIA LECTIONES.

³⁹⁰⁶ Collatum est Offendiculum cum mss. Beccensi E. 10. et S. Ebrulphi. ³⁹⁰⁷ al., quod ³⁹⁰⁸ al., ³⁹⁰⁹ al., ³⁹¹⁰ al., ³⁹¹¹ al., ³⁹¹² al., ³⁹¹³ al., ³⁹¹⁴ al., ³⁹¹⁵ al., ³⁹¹⁶ al., ³⁹¹⁷ al., ³⁹¹⁸ al., ³⁹¹⁹ al., ³⁹²⁰ al., ³⁹²¹ al., ³⁹²² al., ³⁹²³ al., ³⁹²⁴ al., ³⁹²⁵ al., ³⁹²⁶ al., ³⁹²⁷ al., ³⁹²⁸ al., ³⁹²⁹ al., ³⁹³⁰ al., ³⁹³¹ al., ³⁹³² al., ³⁹³³ al., ³⁹³⁴ al., ³⁹³⁵ al., ³⁹³⁶ al., ³⁹³⁷ al., ³⁹³⁸ al., ³⁹³⁹ al., ³⁹⁴⁰ al., ³⁹⁴¹ al., ³⁹⁴² al., ³⁹⁴³ al., ³⁹⁴⁴ al., ³⁹⁴⁵ al., ³⁹⁴⁶ al., ³⁹⁴⁷ al., ³⁹⁴⁸ al., ³⁹⁴⁹ al., ³⁹⁵⁰ al., ³⁹⁵¹ al., ³⁹⁵² al., ³⁹⁵³ al., ³⁹⁵⁴ al., ³⁹⁵⁵ al., ³⁹⁵⁶ al., ³⁹⁵⁷ al., ³⁹⁵⁸ al., ³⁹⁵⁹ al., ³⁹⁶⁰ al., ³⁹⁶¹ al., ³⁹⁶² al., ³⁹⁶³ al., ³⁹⁶⁴ al., ³⁹⁶⁵ al., ³⁹⁶⁶ al., ³⁹⁶⁷ al., ³⁹⁶⁸ al., ³⁹⁶⁹ al., ³⁹⁷⁰ al., ³⁹⁷¹ al., ³⁹⁷² al., ³⁹⁷³ al., ³⁹⁷⁴ al., ³⁹⁷⁵ al., ³⁹⁷⁶ al., ³⁹⁷⁷ al., ³⁹⁷⁸ al., ³⁹⁷⁹ al., ³⁹⁸⁰ al., ³⁹⁸¹ al., ³⁹⁸² al., ³⁹⁸³ al., ³⁹⁸⁴ al., ³⁹⁸⁵ al., ³⁹⁸⁶ al., ³⁹⁸⁷ al., ³⁹⁸⁸ al., ³⁹⁸⁹ al., ³⁹⁹⁰ al., ³⁹⁹¹ al., ³⁹⁹² al., ³⁹⁹³ al., ³⁹⁹⁴ al., ³⁹⁹⁵ al., ³⁹⁹⁶ al., ³⁹⁹⁷ al., ³⁹⁹⁸ al., ³⁹⁹⁹ al., ³⁹⁰⁰ al., ³⁹⁰¹ al., ³⁹⁰² al., ³⁹⁰³ al., ³⁹⁰⁴ al., ³⁹⁰⁵ al., ³⁹⁰⁶ al., ³⁹⁰⁷ al., ³⁹⁰⁸ al., ³⁹⁰⁹ al., ³⁹¹⁰ al., ³⁹¹¹ al., ³⁹¹² al., ³⁹¹³ al., ³⁹¹⁴ al., ³⁹¹⁵ al., ³⁹¹⁶ al., ³⁹¹⁷ al., ³⁹¹⁸ al., ³⁹¹⁹ al., ³⁹²⁰ al., ³⁹²¹ al., ³⁹²² al., ³⁹²³ al., ³⁹²⁴ al., ³⁹²⁵ al., ³⁹²⁶ al., ³⁹²⁷ al., ³⁹²⁸ al., ³⁹²⁹ al., ³⁹³⁰ al., ³⁹³¹ al., ³⁹³² al., ³⁹³³ al., ³⁹³⁴ al., ³⁹³⁵ al., ³⁹³⁶ al., ³⁹³⁷ al., ³⁹³⁸ al., ³⁹³⁹ al., ³⁹⁴⁰ al., ³⁹⁴¹ al., ³⁹⁴² al., ³⁹⁴³ al., ³⁹⁴⁴ al., ³⁹⁴⁵ al., ³⁹⁴⁶ al., ³⁹⁴⁷ al., ³⁹⁴⁸ al., ³⁹⁴⁹ al., ³⁹⁵⁰ al., ³⁹⁵¹ al., ³⁹⁵² al., ³⁹⁵³ al., ³⁹⁵⁴ al., ³⁹⁵⁵ al., ³⁹⁵⁶ al., ³⁹⁵⁷ al., ³⁹⁵⁸ al., ³⁹⁵⁹ al., ³⁹⁶⁰ al., ³⁹⁶¹ al., ³⁹⁶² al., ³⁹⁶³ al., ³⁹⁶⁴ al., ³⁹⁶⁵ al., ³⁹⁶⁶ al., ³⁹⁶⁷ al., ³⁹⁶⁸ al., ³⁹⁶⁹ al., ³⁹⁷⁰ al., ³⁹⁷¹ al., ³⁹⁷² al., ³⁹⁷³ al., ³⁹⁷⁴ al., ³⁹⁷⁵ al., ³⁹⁷⁶ al., ³⁹⁷⁷ al., ³⁹⁷⁸ al., ³⁹⁷⁹ al., ³⁹⁸⁰ al., ³⁹⁸¹ al., ³⁹⁸² al., ³⁹⁸³ al., ³⁹⁸⁴ al., ³⁹⁸⁵ al., ³⁹⁸⁶ al., ³⁹⁸⁷ al., ³⁹⁸⁸ al., ³⁹⁸⁹ al., ³⁹⁹⁰ al., ³⁹⁹¹ al., ³⁹⁹² al., ³⁹⁹³ al., ³⁹⁹⁴ al., ³⁹⁹⁵ al., ³⁹⁹⁶ al., ³⁹⁹⁷ al., ³⁹⁹⁸ al., ³⁹⁹⁹ al., ³⁹⁰⁰ al., ³⁹⁰¹ al., ³⁹⁰² al., ³⁹⁰³ al., ³⁹⁰⁴ al., ³⁹⁰⁵ al., ³⁹⁰⁶ al., ³⁹⁰⁷ al., ³⁹⁰⁸ al., ³⁹⁰⁹ al., ³⁹¹⁰ al., ³⁹¹¹ al., ³⁹¹² al., ³⁹¹³ al., ³⁹¹⁴ al., ³⁹¹⁵ al., ³⁹¹⁶ al., ³⁹¹⁷ al., ³⁹¹⁸ al., ³⁹¹⁹ al., ³⁹²⁰ al., ³⁹²¹ al., ³⁹²² al., ³⁹²³ al., ³⁹²⁴ al., ³⁹²⁵ al., ³⁹²⁶ al., ³⁹²⁷ al., ³⁹²⁸ al., ³⁹²⁹ al., ³⁹³⁰ al., ³⁹³¹ al., ³⁹³² al., ³⁹³³ al., ³⁹³⁴ al., ³⁹³⁵ al., ³⁹³⁶ al., ³⁹³⁷ al., ³⁹³⁸ al., ³⁹³⁹ al., ³⁹⁴⁰ al., ³⁹⁴¹ al., ³⁹⁴² al., ³⁹⁴³ al., ³⁹⁴⁴ al., ³⁹⁴⁵ al., ³⁹⁴⁶ al., ³⁹⁴⁷ al., ³⁹⁴⁸ al., ³⁹⁴⁹ al., ³⁹⁵⁰ al., ³⁹⁵¹ al., ³⁹⁵² al., ³⁹⁵³ al., ³⁹⁵⁴ al., ³⁹⁵⁵ al., ³⁹⁵⁶ al., ³⁹⁵⁷ al., ³⁹⁵⁸ al., ³⁹⁵⁹ al., ³⁹⁶⁰ al., ³⁹⁶¹ al., ³⁹⁶² al., ³⁹⁶³ al., ³⁹⁶⁴ al., ³⁹⁶⁵ al., ³⁹⁶⁶ al., ³⁹⁶⁷ al., ³⁹⁶⁸ al., ³⁹⁶⁹ al., ³⁹⁷⁰ al., ³⁹⁷¹ al., ³⁹⁷² al., ³⁹⁷³ al., ³⁹⁷⁴ al., ³⁹⁷⁵ al., ³⁹⁷⁶ al., ³⁹⁷⁷ al., ³⁹⁷⁸ al., ³⁹⁷⁹ al., ³⁹⁸⁰ al., ³⁹⁸¹ al., ³⁹⁸² al., ³⁹⁸³ al., ³⁹⁸⁴ al., ³⁹⁸⁵ al., ³⁹⁸⁶ al., ³⁹⁸⁷ al., ³⁹⁸⁸ al., ³⁹⁸⁹ al., ³⁹⁹⁰ al., ³⁹⁹¹ al., ³⁹⁹² al., ³⁹⁹³ al., ³⁹⁹⁴ al., ³⁹⁹⁵ al., ³⁹⁹⁶ al., ³⁹⁹⁷ al., ³⁹⁹⁸ al., ³⁹⁹⁹ al., ³⁹⁰⁰ al., ³⁹⁰¹ al., ³⁹⁰² al., ³⁹⁰³ al., ³⁹⁰⁴ al., ³⁹⁰⁵ al., ³⁹⁰⁶ al., ³⁹⁰⁷ al., ³⁹⁰⁸ al., ³⁹⁰⁹ al., ³⁹¹⁰ al., ³⁹¹¹ al., ³⁹¹² al., ³⁹¹³ al., ³⁹¹⁴ al., ³⁹¹⁵ al., ³⁹¹⁶ al., ³⁹¹⁷ al., ³⁹¹⁸ al., ³⁹¹⁹ al., ³⁹²⁰ al., ³⁹²¹ al., ³⁹²² al., ³⁹²³ al., ³⁹²⁴ al., ³⁹²⁵ al., ³⁹²⁶ al., ³⁹²⁷ al., ³⁹²⁸ al., ³⁹²⁹ al., ³⁹³⁰ al., ³⁹³¹ al., ³⁹³² al., ³⁹³³ al., ³⁹³⁴ al., ³⁹³⁵ al., ³⁹³⁶ al., ³⁹³⁷ al., ³⁹³⁸ al., ³⁹³⁹ al., ³⁹⁴⁰ al., ³⁹⁴¹ al., ³⁹⁴² al., ³⁹⁴³ al., ³⁹⁴⁴ al., ³⁹⁴⁵ al., ³⁹⁴⁶ al., ³⁹⁴⁷ al., ³⁹⁴⁸ al., ³⁹⁴⁹ al., ³⁹⁵⁰ al., ³⁹⁵¹ al., ³⁹⁵² al., ³⁹⁵³ al., ³⁹⁵⁴ al., ³⁹⁵⁵ al., ³⁹⁵⁶ al., ³⁹⁵⁷ al., ³⁹⁵⁸ al., ³⁹⁵⁹ al., ³⁹⁶⁰ al., ³⁹⁶¹ al., ³⁹⁶² al., ³⁹⁶³ al., ³⁹⁶⁴ al., ³⁹⁶⁵ al., ³⁹⁶⁶ al., ³⁹⁶⁷ al., ³⁹⁶⁸ al., ³⁹⁶⁹ al., ³⁹⁷⁰ al., ³⁹⁷¹ al., ³⁹⁷² al., ³⁹⁷³ al., ³⁹⁷⁴ al., ³⁹⁷⁵ al., ³⁹⁷⁶ al., ³⁹⁷⁷ al., ³⁹⁷⁸ al., ³⁹⁷⁹ al., ³⁹⁸⁰ al., ³⁹⁸¹ al., ³⁹⁸² al., ³⁹⁸³ al., ³⁹⁸⁴ al., ³⁹⁸⁵ al., ³⁹⁸⁶ al., ³⁹⁸⁷ al., ³⁹⁸⁸ al., ³⁹⁸⁹ al., ³⁹⁹⁰ al., ³⁹⁹¹ al., ³⁹⁹² al., ³⁹⁹³ al., ³⁹⁹⁴ al., ³⁹⁹⁵ al., ³⁹⁹⁶ al., ³⁹⁹⁷ al., ³⁹⁹⁸ al., ³⁹⁹⁹ al., ³⁹⁰⁰ al., ³⁹⁰¹ al., ³⁹⁰² al., ³⁹⁰³ al., ³⁹⁰⁴ al., ³⁹⁰⁵ al., ³⁹⁰⁶ al., ³⁹⁰⁷ al., ³⁹⁰⁸ al., ³⁹⁰⁹ al., ³⁹¹⁰ al., ³⁹¹¹ al., ³⁹¹² al., ³⁹¹³ al., ³⁹¹⁴ al., ³⁹¹⁵ al., ³⁹¹⁶ al., ³⁹¹⁷ al., ³⁹¹⁸ al., ³⁹¹⁹ al., ³⁹²⁰ al., ³⁹²¹ al., ³⁹²² al., ³⁹²³ al., ³⁹²⁴ al., ³⁹²⁵ al., ³⁹²⁶ al., ³⁹²⁷ al., ³⁹²⁸ al., ³⁹²⁹ al., ³⁹³⁰ al., ³⁹³¹ al., ³⁹³² al., ³⁹³³ al., ³⁹³⁴ al., ³⁹³⁵ al., ³⁹³⁶ al., ³⁹³⁷ al., ³⁹³⁸ al., ³⁹³⁹ al., ³⁹⁴⁰ al., ³⁹⁴¹ al., ³⁹⁴² al., ³⁹⁴³ al., ³⁹⁴⁴ al., ³⁹⁴⁵ al., ³⁹⁴⁶ al., ³⁹⁴⁷ al., ³⁹⁴⁸ al., ³⁹⁴⁹ al., ³⁹⁵⁰ al., ³⁹⁵¹ al., ³⁹⁵² al., ³⁹⁵³ al., ³⁹⁵⁴ al., ³⁹⁵⁵ al., ³⁹⁵⁶ al., ³⁹⁵⁷ al., ³⁹⁵⁸ al., ³⁹⁵⁹ al., ³⁹⁶⁰ al., ³⁹⁶¹ al., ³⁹⁶² al., ³⁹⁶³ al., ³⁹⁶⁴ al., ³⁹⁶⁵ al., ³⁹⁶⁶ al., ³⁹⁶⁷ al., ³⁹⁶⁸ al., ³⁹⁶⁹ al., ³⁹⁷⁰ al., ³⁹⁷¹ al., ³⁹⁷² al., ³⁹⁷³ al., ³⁹⁷⁴ al., ³⁹⁷⁵ al., ³⁹⁷⁶ al., ³⁹⁷⁷ al., ³⁹⁷⁸ al., ³⁹⁷⁹ al., ³⁹⁸⁰ al., ³⁹⁸¹ al., ³⁹⁸² al., ³⁹⁸³ al., ³⁹⁸⁴ al., ³⁹⁸⁵ al., ³⁹⁸⁶ al., ³⁹⁸⁷ al., ³⁹⁸⁸ al., ³⁹⁸⁹ al., ³⁹⁹⁰ al., ³⁹⁹¹ al., ³⁹⁹² al., ³⁹⁹³ al., ³⁹⁹⁴ al., ³⁹⁹⁵ al., ³⁹⁹⁶ al., ³⁹⁹⁷ al., ³⁹⁹⁸ al., ³⁹⁹⁹ al., ³⁹⁰⁰ al., ³⁹⁰¹ al., ³⁹⁰² al., ³⁹⁰³ al., ³⁹⁰⁴ al., ³⁹⁰⁵ al., ³⁹⁰⁶ al., ³⁹⁰⁷ al., ³⁹⁰⁸ al., ³⁹⁰⁹ al., ³⁹¹⁰ al., ³⁹¹¹ al., ³⁹¹² al., ³⁹¹³ al., ³⁹¹⁴ al., ³⁹¹⁵ al., ³⁹¹⁶ al., ³⁹¹⁷ al., ³⁹¹⁸ al., ³⁹¹⁹ al., ³⁹²⁰ al., ³⁹²¹ al., ³⁹²² al., ³⁹²³ al., ³⁹²⁴ al., ³⁹²⁵ al., ³⁹²⁶ al., ³⁹²⁷ al., ³⁹²⁸ al., ³⁹²⁹ al., ³⁹³⁰ al., ³⁹³¹ al., ³⁹³² al., ³⁹³³ al., ³⁹³⁴ al., ³⁹³⁵ al., ³⁹³⁶ al., ³⁹³⁷ al., ³⁹³⁸ al., ³⁹³⁹ al., ³⁹⁴⁰ al., ³⁹⁴¹ al., ³⁹⁴² al., ³⁹⁴³ al., ³⁹⁴⁴ al., ³⁹⁴⁵ al., ³⁹⁴⁶ al., ³⁹⁴⁷ al., ³⁹⁴⁸ al., ³⁹⁴⁹ al., ³⁹⁵⁰ al., ³⁹⁵¹ al., ³⁹⁵² al., ³⁹⁵³ al., ³⁹⁵⁴ al., ³⁹⁵⁵ al., ³⁹⁵⁶ al., ³⁹⁵⁷ al., ³⁹⁵⁸ al., ³⁹⁵⁹ al., ³⁹⁶⁰ al., ³⁹⁶¹ al., ³⁹⁶² al., ³⁹⁶³ al., ³⁹⁶⁴ al., ³⁹⁶⁵ al., ³⁹⁶⁶ al., ³⁹⁶⁷ al., ³⁹⁶⁸ al., ³⁹⁶⁹ al., ³⁹⁷⁰ al., ³⁹⁷¹ al., ³⁹⁷² al., ³⁹⁷³ al., ³⁹⁷⁴ al., ³⁹⁷⁵ al., ³⁹⁷⁶ al., ³⁹⁷⁷ al., ³⁹⁷⁸ al., ³⁹⁷⁹ al., ³⁹⁸⁰ al., ³⁹⁸¹ al., ³⁹⁸² al., ³⁹⁸³ al., ³⁹⁸⁴ al., ³⁹⁸⁵ al., ³⁹⁸⁶ al., ³⁹⁸⁷ al., ³⁹⁸⁸ al., ³⁹⁸⁹ al., ³⁹⁹⁰ al., ³⁹⁹¹ al., ³⁹⁹² al., ³⁹⁹³ al., ³⁹⁹⁴ al., ³⁹⁹⁵ al., ³⁹⁹⁶ al., ³⁹⁹⁷ al., ³⁹⁹⁸ al., ³⁹⁹⁹ al., ³⁹⁰⁰ al., ³⁹⁰¹ al., ³⁹⁰² al., ³⁹⁰³ al., ³⁹⁰⁴ al., ³⁹⁰⁵ al., ³⁹⁰⁶ al., ³⁹⁰⁷ al., ³⁹⁰⁸ al., ³⁹⁰⁹ al., ³⁹¹⁰ al., ³⁹¹¹ al., ³⁹¹² al., ³⁹¹³ al., ³⁹¹⁴ al., ³⁹¹⁵ al., ³⁹¹⁶ al., ³⁹¹⁷ al., ³⁹¹⁸ al., ³⁹¹⁹ al., ³⁹²⁰ al., ³⁹²¹ al., ³⁹²² al., ³⁹²³ al., ³⁹²⁴ al., ³⁹²⁵ al., ³⁹²⁶ al., ³⁹²⁷ al., ³⁹²⁸ al., ³⁹²⁹ al., ³⁹³⁰ al., ³⁹³¹ al., ³⁹³² al., ³⁹³³ al., ³⁹³⁴ al., ³⁹³⁵ al., ³⁹³⁶ al., ³⁹³⁷ al., ³⁹³⁸ al., ³⁹³⁹ al., ³⁹⁴⁰ al., ³⁹⁴¹ al., ³⁹⁴² al., ³⁹⁴³ al., ³⁹⁴⁴ al., ³⁹⁴⁵ al., ³⁹⁴⁶ al., ³⁹⁴⁷ al., ³⁹⁴⁸ al., ³⁹⁴⁹ al., ³⁹⁵⁰ al., ³⁹⁵¹ al., ³⁹⁵² al., ³⁹⁵³ al., ³⁹⁵⁴ al., ³⁹⁵⁵ al., ³⁹⁵⁶ al., ³⁹⁵⁷ al., ³⁹⁵⁸ al., ³⁹⁵⁹ al., ³⁹⁶⁰ al., ³⁹⁶¹ al., ³⁹⁶² al., ³⁹⁶³ al., ³⁹⁶⁴ al., ³⁹⁶⁵ al., ³⁹⁶⁶ al., ³⁹⁶⁷ al., ³⁹⁶⁸ al., ³⁹⁶⁹ al., ³⁹⁷⁰ al., ³⁹⁷¹ al., ³⁹⁷² al., ³⁹⁷³ al., ³⁹⁷⁴ al., ³⁹⁷⁵ al., ³⁹⁷⁶ al., ³⁹⁷⁷ al., ³⁹⁷⁸ al., ³⁹⁷⁹ al., ³⁹⁸⁰ al., ³⁹⁸¹ al., ³⁹⁸² al., ³⁹⁸³ al., ³⁹⁸⁴ al., ³⁹⁸⁵ al., ³⁹⁸⁶ al., ³⁹⁸⁷ al., ³⁹⁸⁸ al., ³⁹⁸⁹ al., ³⁹⁹⁰ al., ³⁹⁹¹ al., ³⁹⁹² al., ³⁹⁹³ al., ³⁹⁹⁴ al., ³⁹⁹⁵ al., ³⁹⁹⁶ al., ³⁹⁹⁷ al., ³⁹⁹⁸ al., ³⁹⁹⁹ al., ³⁹⁰⁰ al., ³⁹⁰¹ al., ³⁹⁰² al., ³⁹⁰³ al., ³⁹⁰⁴ al., ³⁹⁰⁵ al., ³⁹⁰⁶ al., ³⁹⁰⁷ al., ³⁹⁰⁸ al., ³⁹⁰⁹ al., ³⁹¹⁰ al., ³⁹¹¹ al., ³⁹¹² al., ³⁹¹³ al., ³⁹¹⁴ al., ³⁹¹⁵ al., ³⁹¹⁶ al., ³⁹¹⁷ al., ³⁹¹⁸ al., ³⁹¹⁹ al., ³⁹²⁰ al., ³⁹²¹ al., ³⁹²² al., ³⁹²³ al., ³⁹²⁴ al., ³⁹²⁵ al., ³⁹²⁶ al., ³⁹²⁷ al., ³⁹²⁸ al., ³⁹²⁹ al., ³⁹³⁰ al., ³⁹³¹ al., ³⁹³² al., ³⁹³³ al., ³⁹³⁴ al., ³⁹³⁵ al., ³⁹³⁶ al., ³⁹³⁷ al., ³⁹³⁸ al., ³⁹³⁹ al., ³⁹⁴⁰ al., ³⁹⁴¹ al., ³⁹⁴² al., ³⁹⁴³ al., ³⁹⁴⁴ al., ³⁹⁴⁵ al., ³⁹⁴⁶ al., ³⁹⁴⁷ al., ³⁹⁴⁸ al., ³⁹⁴⁹ al., ³⁹⁵⁰ al., ³⁹⁵¹ al., ³⁹⁵² al., ³⁹⁵³ al., ³⁹⁵⁴ al., ³⁹⁵⁵ al., ³⁹⁵⁶ al., ³⁹⁵⁷ al., ³⁹⁵⁸ al., ³⁹⁵⁹ al., ³⁹⁶⁰ al., ³⁹⁶¹ al., ³⁹⁶² al., ³⁹⁶³ al., ³⁹⁶⁴ al., ³⁹⁶⁵ al., ³⁹⁶⁶ al., ³⁹⁶⁷ al., ³⁹⁶⁸ al., ³⁹⁶⁹ al., ³⁹⁷⁰ al., ³⁹⁷¹ al., ³⁹⁷² al., ³⁹⁷³ al., ³⁹⁷⁴ al., ³⁹⁷⁵ al., ³⁹⁷⁶ al., ³⁹⁷⁷ al., ³⁹⁷⁸ al., ³⁹⁷⁹ al., ³⁹⁸⁰ al., ³⁹⁸¹ al., ³⁹⁸² al., ³⁹⁸³ al., ³⁹⁸⁴ al., ³⁹⁸⁵ al., ³⁹⁸⁶ al., ³⁹⁸⁷ al., ³⁹⁸⁸ al., ³⁹⁸⁹ al., ³⁹⁹⁰ al., ³⁹⁹¹ al., ³⁹⁹² al., ³⁹⁹³ al., ³⁹⁹⁴ al., ³⁹⁹⁵ al., ³⁹⁹⁶ al., ³⁹⁹⁷ al., ³⁹⁹⁸ al., ³⁹⁹⁹ al., ³⁹⁰⁰ al., ³⁹⁰¹ al., ³⁹⁰² al., ³⁹⁰³ al., ³⁹⁰⁴ al., ³⁹⁰⁵ al., ³⁹⁰⁶ al., ³⁹⁰⁷ al., ³⁹⁰⁸ al., ³⁹⁰⁹ al., ³⁹¹⁰ al., ³⁹¹¹ al., ³⁹¹² al., ³⁹¹³ al., ³⁹¹⁴ al., ³⁹¹⁵ al., ³⁹¹⁶ al., ³⁹¹⁷ al., ³⁹¹⁸ al., ³⁹¹⁹ al., ³⁹²⁰ al., ³⁹²¹ al., ³⁹²² al., ³⁹²³ al., ³⁹²⁴ al., ³⁹²⁵ al., ³⁹²⁶ al., ³⁹²⁷ al., ³⁹²⁸ al., ³⁹²⁹ al., ³⁹³⁰ al., ³⁹³¹ al., ³⁹³² al., ³⁹³³ al., ³⁹³⁴ al., ³⁹³⁵ al., ³⁹³⁶ al., ³⁹³⁷ al., ³⁹³⁸ al., ³⁹³⁹ al., ³⁹⁴⁰ al., ³⁹⁴¹ al., ³⁹⁴² al., ³⁹⁴³ al., ³⁹⁴⁴ al., ³⁹⁴⁵ al., ³⁹⁴⁶ al., ³⁹⁴⁷ al., ³⁹⁴⁸ al., ³⁹⁴⁹ al., ³⁹⁵⁰ al., ³⁹⁵¹ al., ³⁹⁵² al., ³⁹⁵³ al., ³⁹⁵⁴ al., ³⁹⁵⁵ al., ³⁹⁵⁶ al., ³⁹⁵⁷ al., ³⁹⁵⁸ al., ³⁹⁵⁹ al., ³⁹⁶⁰ al., ³⁹⁶¹ al., ³⁹⁶² al., ³⁹⁶³ al., ³⁹⁶⁴ al., ³⁹⁶⁵ al., ³⁹⁶⁶ al., ³⁹⁶⁷ al., ³⁹⁶⁸ al., ³⁹⁶⁹ al., ³⁹⁷⁰ al., ³⁹⁷¹ al., ³⁹⁷² al., ³⁹⁷³ al., ³⁹⁷⁴ al., ³⁹⁷⁵ al., ³⁹⁷⁶ al., ³⁹⁷⁷ al., ³⁹⁷⁸ al., ³⁹⁷⁹ al., ³⁹⁸⁰ al., ³⁹⁸¹ al., ³⁹⁸² al., ³⁹⁸³ al., ³⁹⁸⁴ al., ³⁹⁸⁵ al., ³⁹⁸⁶ al., ³⁹⁸⁷ al., ³⁹⁸⁸ al., ³⁹⁸⁹ al., ³⁹⁹⁰ al., ³⁹⁹¹ al., ³⁹⁹² al., ³⁹⁹³ al., ³⁹⁹⁴ al., ³⁹⁹⁵ al., ³⁹⁹⁶ al., ³⁹⁹⁷ al., ³⁹⁹⁸ al., ³⁹⁹⁹ al., ³⁹⁰⁰ al., ³⁹⁰¹ al., ³⁹⁰² al., ³⁹⁰³ al., ³⁹⁰⁴ al., ³⁹⁰⁵ al., ³⁹⁰⁶ al., ³⁹⁰⁷ al., ³⁹⁰⁸ al., ³⁹⁰⁹ al., ³⁹¹⁰ al., ³⁹¹¹ al., ³⁹¹² al., ³⁹¹³

S. ANSELMUS

DE NUPTIIS CONSANGUINEORUM.

An nuptiae consanguineorum sint velitæ, adeo ut remitti nequeant; et cur sint damnatae.

I41 ANSELMUS Cantuariensis fratri dilecto Spiritui sapientiae, et intellectus.

CAPUT PRIMUM.

Quæ sit ratio prohibitionis conjugiorum inter sanguineos junctorum.

Gratulor admodum, frater charissime, studiis tuis, quibus me exerves, dum desidiae somno torpemem, nec tale quid somniantem, quæstione pulsas ut evigilier. Rogas enim me hominem, ut putas, multæ letctionis, ut tibi diligenter et dilucide rescribam sicut in sanctorum Patrum decretis vel tractatibus meminerim me legisse prohibitionem conjugiorum in consanguinitate; qua ratione in Ecclesia Dei tantam vim obtinuerit, ut hujus excessus nulla omnino possit esse indulgentia, nisi præcedente ipsius conjugii divorcio; vel cur saltem deputetur in peccatum tale conjugium. Et, ut video, non queris auctoritatem solo (si ita dicam) imperio cognoscentem, sed potius rationem rationabiliter docentem. Dicerem simpli- cem et puram esse rationem, eorum obedire auctoritati, quibus dictum est: *Non enim ros estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri loquitur in vobis* (Math. x, 20); et Ecclesie sequi consuetudinem, enjus consuetudines velle convellere, genus est haeresis. Sed ut scias in omnibus me velle obtemperare voluntati tuæ, etsi forte non possim, conabor tamen et in hoc ex aliqua tibi parte non dcesse.

CAPUT II.

Judaica quadam connubia cur inter cognatos permitta.

Præcepto hoc, scilicet in consanguinitate non miscenda connubia, vel si mista sunt dirimenda, canones pleni sunt, et multa sunt decreta Patrum; sed rationem præcepti quam exigis, fateor, me nunquam legisse memini. Sic tamen de hac re mecum ex consideratione sanctorum Scripturarum soleo cogitare. In veteri illo populo connubia miseri de tribu in tribum non licebat. Quærenti mihi cur non, occurrerunt illæ filia Salphaat super connubiosis consulentiis Moysen, et per Moysen Dominum (Num. xxxvi), mandatum a Domino de tribu in tribum non miscenda connubia propter vitandam suarum hæreditatum diminutionem. Populus enim ille carnalis consummum habere nesciebat, sed ut reptile terrenum terræ toto pectore adhærens, hæreditatem solam terrenam engitabat. Malebat singula tribus connubia inter se dando et accipiendo inter suas se angustias cohíbere, quam extra dando connubia, hæreditatem quo-

A quæ extra dividere. Talis quippe erat hæreditas illorum, talisque et omnis terræna hæreditas, ut divisa minuatur et tota ad eos non perveniat. Itaque sicut Dominus in Evangelio (Matth. xix) dicit de dando libello repudii, secundum duritiam cordis eorum responsum est eorum carnalitati.

CAPUT III.

Ratio contrariae edicti in lege gratie.

Porro Christiana pietas non sic. Cum enim hæreditas nostra sit, de quo dicitur: *Dens charitas est* (I Joan. iv, 8); sicut illi lege voluntur sua hæreditati congrua, sic et nos nostræ hæreditati legem vindicare debemus. Charitas enim, quo latius divisa diffunditur, tanto uberior divident et angetur.

B Statuit igitur Christiana religio, ut terminis consanguinitatis secundum sanctorum Patrum et canonum decreta, usque ad sextum gradum ex omni parte pertingentibus ad charitatem conservandam suus natalis sufficiat affectus, quem violare etiam apud barbaros nefas dicitur. Ubi vero ille desicit, ibi demum ad charitatem religandam ne subducat se, adnectendum esse vinculum conjugale ad prolongandos terminos nostræ hæreditatis, quæ est ipsa charitas; justissimumque videtur, ut sicut apud illos sua multabatur poena transgressor legis posita pro terrena eorum hæritate conservanda, sic apud nos non impune abeat temerator legis posita pro cœlesti pane, et divina hæritate nostra dilatanda.

CAPUT IV.

Alia ejusdem edicti ratio communis plerisque Judaicis inter cognatos connubiis, item retitis.

Adhuc aliud. Qui extra tribum connubia dare prohibebantur sicut nos, ad proximos sanguinis accedere eadem lege non permittebantur. Dicit enim lex: *Quivis homo ad proximam sui sanguinis non accedit* (Levit. xviii, 6), additique auctoritatem jubentis: *Ego Dominus* (ibid.): et quasi exigeret causam præcepti, rationem addit: *Turpitudinem patris, et turpitudinem matris tuæ non revelabis: quia turpitudo est patris, vel matris tuæ* (ibid. v, 7). Deinde ex sequenti ordine proximos illos sanguinis, ad quos non sit accedendum nec revelanda eorum turpitudine, fratres scilicet et sorores, atque alios qui ibi describuntur. Quæ causa communis potest esse et nobis et illis, sicut præceptum commune est et nobis et illis.

142 CAPUT V.

Exponitur quæ sit turpitudo detegi vetita, ad rationis propositæ intelligentiam.

Quæramus igitur quæ sit hæc turpitudo, ejus relatio dignum efficit morte legis transgressorē. Turpe est, ubi pars parti non convenit. In corpore ætatem humano ante primi hominis prævaricationem nihil erat turpe, nihil dissonum: cum harmonia illa boni Creatoris manu bene ac decenter aptata adhuc permanente pars parti conveniret. Deoque anima, animæ vero corpus suum per omnia subditum esset. Postquam vero prævaricatione mandati anima Deo facta est inobediens, superioris Dei rebelli inferius corpus destitut esse obediens. Statim quippe oculi aperti sunt transgressoribus. *Et aperti sunt, inquit, oculi eorum (Genes. iii, 7)*: videlicet ad se invicem concupiscendum. Et cum prius nudi essent, nec erubescerent, mox corporis sui partes versas esse sentientes in pudenda, et tegere illa festinantes, perizomata sibi fecerunt. Quod etiam nunc in pueris, vel infantibus videre promptum est, qui quandiu concupiscentiam hanc non sentiunt, pudenda non habent, quia de aliqua corporis sui parte erubescere nesciunt. Ubi vero illius incipiunt esse expertes, jam partes illas intactas ferre non ferunt. Soluta igitur in primis illis hominibus pulcherrima illa harmonia, facta est turpitudo non minima, originalis pena cum originali peccato ab illis in posteros transitura. Ex hoc igitur in corpore nostro, corpore peccati, membra illa, quæ huic serviunt concupiscentiæ, pudenda, vel turpitude, vel ignominia nominantur, exterioris turpitudinis, id est concupiscentiæ velamen semper et latebras naturaliter exigentia. Hæc autem concupiscentiæ turpitude tunc revelatur, cum ad indicium sui membrorum suorum sibi exhibet officium: et gestit in effectum omni illo rationabilis animæ vigore sic hebetato, confuso et dejecto, et turpissimæ libidini carnis substrato, ut merito illa hora possit audire: *Adam ubi es (ibid. 9)*? id est, qui Deo esse similis voluisti, non vides quo deveniisti? Et quid turpius hac turpitudine? quid ignominiosius hac ignominia? quam Apostolus denotans: *Fugite, inquit, fornicationem. Omne peccatum, quod peccavit homo, extra corpus est: qui vero fornicatur, in corpus suum peccat (I Cor. vi, 18)*; id est, omnia peccata animam quidem ledunt, corpus tamen non deturpant. Qui vero fornicatur, non solum Deum offendit, et contaminat animam, sed et ipsam corporis pulchritudinem totam foedat et debonestat. Sic ut enim furi deprehenso, ferro vel igne nota inuritur æterni opprobrii, sic naturæ nostræ vitio prævaricationis in toto suo corruptæ, per eum in quo tota nunc erat, et extra quem non erat, indicium est hoc in pœnam peccati sui. Quæ turpitudo in omnibus perpetuo verecundia legmine esset velanda, nisi ex pœna primi peccati generationi humanæ esset necessaria.

A

CAPUT VI.

Concluditur ratio proposita et declarantur vetita inter quosdam sanguinis juctos connubia ob reverentiam quam sibi invicem debent.

Cujus tamen generationis nullus amor revelari cani permittit in illis de quibus lex dicit: quo proximi sint sanguinis, et ipsius jure et instinctu naturæ eam sibi debent invicem charitatis reverentiam, ut inter se his contumelias afficiendi corpora sua nulla possit esse justa causa, nec possit superducere aliquid honestum, quod tegere possit hoc in honestum. Non quod negem nuplias sanctas et cubile immaculatum, quæ legitime et cum timore Dei celebratæ pio amore matrimonium, quo nubentes efficiuntur unus spiritus, ex quo facti sunt una caro, et amore sancto, et desiderio generandæ prolis, sic contegunt honestate sui, et absorbent quodammodo illam humanæ generationis poenalem turpitudinem: ut secundum Apostolum (*I Cor. vii*), qui nubunt, sint quasi non nubentes. Unde et in catalogo turpitudinum non revelandarum etiam conjugis turpitudinem lex ponit non revelandam. *Turpitudinem, inquit, uxoris tue non revelabis (Levit. xviii, 17)*.

B

CAPUT VII.

Cur ea prohibitiō apud Christianos ad ulteriores gradus protendatur, quam apud Judæos.

Sicut igitur jam dictum est, qui extra tribum numeri prohibebantur, eadem lege ad proximos sanguinis accedere non permittebantur, sed apud illos vix tertium gradum consanguinitatis transibat lex illa naturalis affectus: apud nos vero, in quos tempus correctionis devenit, quibus correxit orbem Dominus, id est perfectionem, qui non commovebatur (*Psal. xcvi, 10*), crevit pietas, superabundavit honestas, et ad designandam Evangelii perfectionem ternarius ille numerus duplicatus porrexit se in senarium, qui perfectus est numerus et suis partibus constat: sicut Evangelii veritas per se stat, nec egit aliquo, quo fulciatur. Licit apud antiquos etiam viri laude digni honestis aliquibus causis intervenientibus de primo et secundo gradu temerare præsumpserint, ut ante legem, Abraham, Isaac, et Jacob nuper a cæteris gentibus segregati propter fulgiendam cum gentibus commisionem, proximas sanguinis sui duxerunt; sub lege vero (*Josue. xi*) D Caleph Othoniel fratri suo minori victa civitate Dibirarum in præmium victoriae filiam suam dedit uxorem. Sed et Thamar, cum opprimeretur a fratre: *Noli, inquit, frater, sed pete me à rege, non negabit me tibi (II Reg. xii, 12, 13)*. Et certe rex, qui fratri sororem dicebatur datus uxore, pater utriusque: quod cum, sicut dixi, quibusdam causis intervenientibus illi præsumerent, Christiana pietas nihil vult honestum judicare, quod faciat contra honestatem naturæ. Ecce, quid mihi videatur super quæstione tua, si placet, bene: si displicer, facile veniam obtinebo apud te.

SANCTI ANSELMI

DIALOGUS

DE GRAMMATICO

CAPUT PRIMUM.

143 ²⁹¹⁸ *An grammaticus sit substantia, an qualitas : proponuntur rationes in ultramque partem.*

DISCIPULUS. De grammatico peto, ut me certum facias utrum sit substantia an qualitas ²⁹¹⁷; ut hoc cognito, quid de aliis quae similiter denominative dicuntur sentire debeam agnoscam. **MAGISTER.** Dic primum cur dubites? **Disc.** Ideo, quia videtur utrumque posse probari necessariis rationibus, esse scilicet, et non esse. **MAG.** Proba ergo. **Disc.** Ne ergo festines contra dicere quidquid dixero, sed patere me rationem ad ²⁹¹⁹ suum finem perducere: deinde aut ²⁹²⁰ approba, aut corrige. **MAG.** Ut vis. **Disc.** Ut quidem grammaticus probetur esse substantia, sufficit quia omnis grammaticus homo, et omnis homo substantia. Quidquid enim habet grammaticus, ut sequatur eum substantia ²⁹²⁰, non habet nisi ex eo quia homo est. Quare hoc concesso ut homo sit, quaecunque sequuntur hominem, sequuntur grammaticum. Quod vero grammaticus sit qualitas, aperte patent philosophi qui de hac re tractaverunt, quorum auctoritatem de his rebus est impudentia ²⁹²¹ improbare. Item quoniam necesse est ut grammaticus sit aut substantia aut qualitas ²⁹²¹, ut quodlibet ²⁹²² horum sit, alterum non sit; et quodlibet non sit, alterum necesse sit esse ²⁹²¹: quidquid valet ad ²⁹²³ instruendam unam partem, destruit alteram: et quidquid unam debilitat, alteram roborat. Cum ²⁹²⁴ ergo alterum horum verum sit, alterum falsum; rogo ut falsitatem detegens, aperias mihi veritatem.

CAPUT II.

Rationes propositiones redarguntur.

MAG. Argumenta quae ex utraque parte posuitis, necessaria sunt; nisi quod dicis, si alterum est, alterum esse non posse. Quare non debes a me exigere ut alteram partem esse falsam ostendam, quod

A ab ullo fieri non potest: sed quomodo sibi invicem non repugnant, aperiam, si a me fieri potest: sed velle ²⁹²⁷ ego prius a te ipso audire quid his probationibus tuis objici posse opineris. **Disc.** Illoc quod tu a me exiges, ego a te ²⁹²⁸ intentus exspectabam. Sed quoniam tu easdem probationes asseris irreprobables, meum est, quid dubito, aperire, quid me ²⁹²⁹ sollicitet; tuum vero est utriusque partis firmatatem et convenientiam ostendere. **MAG.** Dic ergo tu quod sentis, et ego tentabo facere quod poseis. **Disc.** Illam quidem propositionem, quae dicit grammaticum esse hominem, hoc modo repellit existimo: quia nullus grammaticus potest intelligi sine grammatica, et omnis homo potest intelligi sine grammatica. Item, omnis grammaticus suscipit magis et minus, et nullus homo suscipit magis et minus: ex qua utraque contextione ²⁹³⁰ binarum propositionum conficitur una conclusio, id est nullus grammaticus est homo.

CAPUT III.

Rationes propositiones contra redarguentem firmantur.

MAG. Non sequitur. **Disc.** Quare? **MAG.** An tibi videtur animalis nomen aliquid ²⁹³¹ aliud significare, quam substantiam? **Disc.** Prorsus nihil aliud est animal quam substantia animata sensibilis, nec substantia animata sensibilis aliud est quam animal. **MAG.** Ita est; sed dic, queso ²⁹³¹, utrum omnne quae non est aliud quam substantia animata sensibilis, possit intelligi praeter rationalitatem, nec sit rationale ex necessitate. **Disc.** Negare non possum. **MAG.** Omne igitur animal potest intelligi praeter rationalitatem, et nullum animal est ex necessitate rationale. **Disc.** Nequeo dicere quin ex concessis consequatur, quanquam valde metuam quod te suspicor intendere. **MAG.** At nullus homo potest intelligi praeter rationalitatem, et omnem ²⁹³³ hominem necesse

VARIAE LECTIONES.

²⁹¹⁶ Collatus est liber de Grammatico cum mss. Beccensi, Gemmeticensi et duobus Victoriniis supra notatis RR 3, et E.E. 13. — Manuscriptum Victorinum 2 quomodo Grammaticus sit substantia et qualitas ²⁹¹⁷ Substantia aut qualitas ms. Vict. substantia an qualitas ²⁹¹⁸ Orationem ad ms. Gem. rationem ad ms. Vict. 3 orationem meam ad ²⁹¹⁹ Demum aut mss. deinde aut ²⁹²⁰ Eum substantia ms. Vict. 3 cum substantia ²⁹²¹ Est imprudentia mss. est impudentia ²⁹²² Itaque necesse est ut Grammaticus aut substantia aut qualitas mss. item quoniam necesse est ut Grammaticus sit aut substantia aut qualitas ²⁹²³ Aut quodlibet mss. ut quodlibet ²⁹²⁴ Horum sit, alterum non sit, et quodlibet non sit, alterum necesse sit esse ms. Vict. 13 horum sit alterum si sit et quodlibet non sit alterum, necesse sit esse ²⁹²⁵ Quicquid videlicet ad mss. quicquid valet ad ²⁹²⁶ Et quicquid unam partem astrinxit, destruit alteram; et unam debilitat, alteram roborat. Cum manuscript. et quicquid unam debilitat, alteram roborat. Cum ²⁹²⁷ Non potest: sed quomodo sibi invicem non repugnant, aperiam, si a me fieri potest, sed velle ms. Vict. 3 non potest. Sed velle ²⁹²⁸ Exigit a te mss. Vict. exiges, ego a te ²⁹²⁹ Meum est, quod dubito aperire, quod me mss. meum est qui dubito aperire quid me ²⁹³⁰ Utraque concessione mss. utraque contextione ²⁹³¹ Nomen aliud mss. Beccensi. nomen aliquid aliud ²⁹³² Dic queso mss. dic quoque ²⁹³³ Aut nullus... aut omnem mss. at nullus... et omnem

est rationalem esse. Disc. Augustiæ sunt mihi utrinque²⁹²⁴: nam si concedo, concludis nullum²⁹²⁵ hominem esse animal; si repu, dices me non tantum posse intelligi, sed vere esse sine rationalitate. MAG. Ne timeas; non enim sequitur quod putas. Disc. Si sic est, ut promittis, spontaneus concedo quidquid proposuisti: sin autem, invitus. MAG. Contexte igitur tu ipse quatuor ultimas propositiones quas feci, in duos syllogismos. Disc. Hoc utique²⁹²⁶ ordine digeri possunt: *Omne animal 144 potest intelligi præter rationalitatem, nullus vero homo potest intelligi præter rationalitatem.* Item: *Nullum animal rationale est ex necessitate; omnis autem homo rationalis est ex necessitate.* Ex utroque hoc ordine binarum propositionum videtur nasci: *Nullus igitur homo est animal;* quo nihil falsius, licet præcedentes propositiones titubare in nullo videam. Duæ namque, quæ subjectum terminum habent, hominem²⁹²⁷, sic sunt per se notæ, ut imprudentia sit eas probare. Duæ vero, quæ subjiciunt *animal*, sic videntur probatæ, ut impudentia²⁹²⁸ sit eas negare. Sed video horum duorum syllogismorum connexionem per omnia similem illis duobus, quos paulo ante protuli. Quapropter ad nihil aliud suspicor te hos attulisse, nisi ut cum eorum conclusionem aperte falsam cernerem, idem de similibus quos ego feceram decernerem. MAG. Sic est. Disc. Ostende ergo in quo et hic et ibi tanta sit deceptio: ut cum et veræ propositiones et secundum naturam syllogismorum connexæ videantur, nulla tamen eorum conclusiones²⁹²⁹ veritas tueatur.

CAPUT IV.

Vitium syllogismorum cap. 2 propositorum.

MAG. In tuis syllogismis hoc faciam; meos, si vis, per te discutio. Disc. Fiat tuo judicio. MAG. Repete, et contexte syllogismos quos fecisti. Disc. *Omnis homo potest intelligi sine grammatica.* MAG. Quid dicas hominem intelligi posse sine grammatica? Disc. Hominem. MAG. Dic ergo in ipsa propositione quod intelligis. Disc. Omnis homo potest intelligi homo sine grammatica. MAG. Concedo: assume. Disc. Nullus grammaticus potest intelligi sine grammatica. MAG. Quid non potest grammaticus intelligi sine grammatica? Disc. Grammaticus. MAG. Profer ergo quod intelligis. Disc. Nullus grammaticus potest intelligi grammaticus sine grammatica. MAG. Junge has duas propositiones ita integras sicut eas modo protulisti. Disc. *Omnis homo potest intelligi homo sine grammatica; nullus grammaticus potest intelligi grammaticus sine grammatica.* MAG. Vide ergo utrum habeant communem terminum, sine

A quo nihil efficiunt. Disc. Video cas non habere communem terminum, et idcirco nihil ex eis consequuntur. MAG. Contexte alterum syllogismum. Disc. Non iam opus est ut pro ejus ostensione labores; nam adverto ejus fallaciam. Sic enim ejus propositiones intelligebam, ac si diceretur quia nullus homo est magis vel minus homo, et omnis grammaticus est magis vel minus grammaticus: et quoniam hæc duæ propositiones nullum habent communem terminum, nihil consequuntur. MAG. Itane tibi videtur²⁹³⁰ his tuis connexionibus nihil concludi posse. Disc. Ita utique putabam; sed haec tua interrogatio me facit suspectum, ne forte in illis lateat aliqua efficacia: sed quomodo efficiunt sine communi termino? MAG. Communis terminus syllogismi non tam in probatione²⁹³¹, quam in sententia est habendus. Sicut enim nihil efficitur, si communis est in voce et non in sensu: ita nihil obest²⁹³², si est in intellectu et non in probatione. Sententia quippe ligat syllogismum, non verba.

CAPUT V

Quid ex predictis syllogismis effici legitime valeat, in eorum uno docetur.

Disc. Exspecto ut reddas effectum propositionibus meis. MAG. Efficiunt vere aliquid²⁹³³, sed non quod exspectas²⁹³⁴. Disc. Quidquid illud sit, non gratis accipio. MAG. Qui dicit, *omnis homo potest intelligi homo sine grammatica*, et, *nullus grammaticus potest intelligi grammaticus sine grammatica*: nonne hoc significat quia esse hominis non indiget grammatica, et esse grammatici indiget grammatica? Disc. Nihil verius. MAG. An habent communem terminum hæc duæ propositiones, quas modo dixi significari in aliis²⁹³⁵ duabus? Disc. Habent. MAG. Conflictor ergo quia esse grammatici non est esse hominim, id est, non esse eamdem definitionem²⁹³⁶ utriusque. Disc. Procul dubio sic video esse et consequi. MAG. Non tamen ideo consequitur grammaticum non esse hominem, sicut tu intelligebas. Sed si ita intelligas, *grammaticus non est homo*, ac si dicatur²⁹³⁷, grammaticus non est idem quod homo, id est non habent eamdem definitionem; vera est conclusio.

CAPUT VI.

Alterum sophisma discutitur ex dictis.

Disc. Intelligo quod dicas. MAG. Si ergo bene intelligis quæ dixi, dic quomodo tu dissolveres hunc syllogismum, si quis ita contexeret? *Omnis grammaticus dicitur in eo quod quale; nullus homo dicitur in eo quod quale; ergo nullus homo grammaticus.* Disc. Tale mihi hoc videtur esse, ac si diceretur:

VARIÆ LECTIONES.

²⁹²⁴ Mibi uniuersus mss. mihi utrinque²⁹²⁵ Concludis nullum mss. Vict. 3 concludit nullum²⁹²⁶ Sic utique mss. hoc utique mss. Vict. 13 hic utique²⁹²⁷ Subjectum habent tantum hominem mss. subjectum terminum habent hominem²⁹²⁸ Videntur probare, ut imprudentia mss. videntur probatæ, ut impudentia²⁹²⁹ Eorum conclusiones mss. eorum conclusiones²⁹³⁰ Ita necesse videtur mss. Itane tibi videtur²⁹³¹ In probatione mss. in probatione²⁹³² Nec obest mss. nihil obest²⁹³³ Vere quid mss. vere aliquid²⁹³⁴ Expectas mss. expectas. Disc. ²⁹³⁵ Dixi in aliis mss. dixi significari in illis aliis²⁹³⁶ Easdem definitiones mss. eamdem definitionem²⁹³⁷ Id est ac si dicatur mss. ac si dicatur

Omnis rationale dicitur in eo quod quale; at nullus homo dicitur in eo quod quale; nullus ergo homo rationalis. Hoc autem nulla probatio verum efficere valet, ut rationale praedicetur de nullo homine. Similiter ille syllogismus, quem modo protulisti, non necessario concludit grammaticum non praedicari de homine; hoc enim significant ejus propositiones, si secundum veritatem eas intelligimus, tanquam si diceretur ita: *Omnis grammaticus dicitur grammaticus in eo quod quale; nullus homo dicitur homo in eo quod quale.* Ex his autem duabus propositionibus nequaquam consequitur, *nullus grammaticus praedicatur de homine*: quoniam non est idem terminus qui affirmatur de grammatico et negatur de homine. Easset vero ²⁹¹⁰ in illis communis terminus, et necessariam conclusionem ingererent; si aut manente ²⁹¹¹ propositione, sicut posita ²⁹¹² est, sic vera fuerit ²⁹¹³ assumptio. *Nullus homo dicitur grammaticus in eo quod quale;* aut manente assumptione, sic vere proponeretur: *omnis grammaticus dicitur homo in eo quod quale.* Nam ex utraque hac complexione nasceretur quia de nullo homine grammaticus praedicaretur: si quis vero id quod dicitur, *homo non est grammaticus*, ita velit intelligere ac si diceretur, *homo non est idem quod grammaticus*; ut si dicam, fulgor est splendor, aut fulgor non est splendor, id est fulgor est idipsum, aut non est idipsum ²⁹¹⁴ quod splendor; si quis, inquam, sic intelligat hoc quod dicitur, homo non est grammaticus. Secundum hunc sensum consequitur ²⁹¹⁵ ex illis propositionibus si earum vis consideretur bene, quia nullus homo est grammaticus: nam ad hoc probandum quia essentia hominis non est essentia grammatici, habet earum ²⁹¹⁶ significatio communem terminum.

145 CAPUT VII.

*Iterum discutitur prius argumentum cap. 2
propositum.*

MAG. Bene intellexisti quid dixi, sed forte non bene considerasti. Disc. ²⁹¹⁷ Quomodo bene intellexi et non bene consideravi? MAG. Dic mihi si quis sic proponeret: *Nullus homo potest intelligi sine rationalitate: omnis autem lapis potest intelligi sine rationalitate: quid consequeretur?* Disc. Quid nisi *nullus igitur lapis homo?* MAG. Quomodo hoc intelligis? an quia nullo modo lapis est homo; an quia non est lapis idem quod homo? Disc. Quia nullo

A modo lapis est homo ²⁹¹⁸. MAG. Dic ergo quid differt iste syllogismus ab illo tuo syllogismo, in quo dicas grammaticum non posse ²⁹¹⁹ intelligi sine grammatica, hominem vero posse; et ideo grammaticum hominem non esse? Disc. Quantum quidem ad vim argumentationis, nihil video hunc ab illo differre: sicut enim ²⁹²⁰ ibi intelligendum est quia grammaticus non potest intelligi grammaticus sine grammatica, et homo potest intelligi homo sine grammatica. [Ita hic est ²⁹²¹ intelligendum quia homo non potest intelligi homo sine rationalitate, et lapis potest intelligi lapis sine rationalitate;] et ideo ²⁹²², cum hujus syllogismi rata sit conclusio, quia nullo modo lapis est homo; videris mihi syllogismi mei, qui omnino similis est isti, conclusionem callidis tuis expositionibus obruisse. Unde jam ²⁹²³ intelligo quid dixeris quia bene intellexi, sed non bene consideravi: bene enim intellexi quid loquendo mihi significares; sed id ipsum quod significabas, non bene consideravi, quia quomodo me deciperet ignoravi. MAG. Imo in hoc non bene ²⁹²⁴ considerasti, quia quomodo te non deciperet ²⁹²⁵ ignorasti. Disc. Quomodo? MAG. Quippe si iste syllogismus, quem modo proposui, sic exponatur, quemadmodum exposui tuum, ut dicatur: *Nullus homo potest intelligi homo sine rationalitate; omnis autem lapis potest intelligi lapis sine rationalitate*, non habebit aliquam ²⁹²⁶ vim concludendi, quam dixi tuum habere. Sed quoniam iste quodam alio modo potest intelligi, quo ille tuus non potest, habet hanc conclusionem C ut nullo modo lapis possit esse homo: cum enim dico, quia nullus homo intelligi valet sine rationalitate, et omnis lapis potest intelligi sine rationalitate; sic potest, imo debet accipi, ac si dicatur: *Nullus homo potest aliquo modo intelligi sine rationalitate; omnis vero lapis qualibet modo potest intelligi sine rationalitate: unde consicitur: Nullus igitur lapis aliquo modo est homo.* In tuis vero propositionibus veritas nequaquam similem admittit subauditionem: non enim potest dici quia nullus ²⁹²⁷ grammaticus intelligi aliquo modo sine grammatica, aut omnis homo valet qualibet modo intelligi sine grammatica: nam omnis homo qui ²⁹²⁸ grammaticus est, potest intelligi homo sine grammatica, et nullus homo potest ²⁹²⁹ intelligi grammaticus sine grammatica. Quapropter non possunt confidere ²⁹³⁰ grammaticum nequaquam esse hominem.

VARIE LECTIONES.

²⁹¹⁸ Eset etiam in *mss.* esset vero ²⁹¹⁹ Si autem manente *mss.* si aut manente ²⁹²⁰ Sicut proposita *mss.* sicut posita ²⁹²¹ Sic vera fuerit *mss.* sic vera fuerit ²⁹²² *Omnis grammaticus dicitur homo ms.* Vict. 13 *omnis homo dicitur grammaticus* ²⁹²³ Aut fulgor non est idipsum *mss.* aut non est idipsum ²⁹²⁴ Sed hunc sensum consequatur *mss.* secundum hunc sensum consequatur ²⁹²⁵ Habet eorum *mss.* habet earum ²⁹²⁶ Considerasti. Disc. *mss.* considerasti quod dixi. Disc. ²⁹²⁷ Nisi nullus lapis homo *mss.* nisi, nullus igitur lapis homo ²⁹²⁸ Posse non grammaticum *mss.* posse et ideo grammaticum ²⁹²⁹ Sicut enim *mss.* Vict. 3 sic enim ²⁹³⁰ grammaticus sine grammatica: ita hic est *mss.* grammaticus sine grammatica, et homo potest intelligi homo sine grammatica: ita hic est ²⁹³¹ Homo sine rationalitate; et ideo *mss.* homo sine rationalitate; et lapis potest intelligi lapis sine rationalitate: ideo ²⁹³² Bene jam *mss.* unde jam ²⁹³³ In hoc non bene *mss.* Immo in hoc non bene ²⁹³⁴ Te non deciperet *mss.* Vict. 3 te deciperet ²⁹³⁵ Lapis potest intelligi sine rationalitate, non habebit aliam ²⁹³⁶ Dici, nullus *mss.* dici quia nullus ²⁹³⁷ Nam omnis homo qui *mss.* Vict. 3 nam et omnis qui ²⁹³⁸ Nullus homo potest *mss.* Vict. 3 nullus potest ²⁹³⁹ Non possum confidere *mss.* non possunt

CAPUT VIII.

Examen argumenti cap. 5 propoſiti.

Disc. Non habeo quid contra hanc sententiam tuam dicam. Sed quoniam latenter monisti me ut non sim contentus intelligere quid dicas: sed id ipsum quod dicas, considerem: videtur mihi consideranda tua conclusio ²⁹⁷⁰, quam ex meo syllogismo confici ostendisti; quia esse grammatici non est esse hominis. Si enim hoc est, qui habet essentiam grammatici, non ideo necessario habet essentiam hominis; sed si homo sequatur grammaticum, essentia hominis sequitur essentiam grammatici: sed haec non sequitur hanc, quare nec ille illum. Non est igitur omnis grammaticus homo: at, cum omnibus grammaticis una sit ratio, cur sint homines, profectio aut omnis grammaticus est homo, aut nullus. Sed constat quia non omnis; nullus igitur. Videtur itaque ²⁹⁷¹ quia syllogismo meo conclusionem, quam acute abstulisti, auferendo acutius dedisti. Mag. Et si latenter te monui considerare quod audis, non tamen, ut appareat, inutiliter: nam etsi sophistice probes nullum ²⁹⁷² grammaticum hominem, per hoc quod esse grammatici non est esse hominis ²⁹⁷³; utile tamen tibi erit, cum ipsum sophisma quod te sub pallio veræ rationis fallit in sua fallacia, ita nudum conspicies. Disc. Ostende ergo quod me fallat; et ubi me fallat hæc, quam modo feci de grammatico, probatio. Mag. Redeamus iterum ad animal et hominem, in quibus ita quasi palpamus veritatem ²⁹⁷⁴, ut nullum sophismam nobis persuadeat, licet cogat, credere falsitatem. Dic ergo utrum esse uniuscujusque rei in diffinitione consistat. Disc. Ita est. Mag. Diffinitionis hominis est diffinitionis animalis? Disc. Minime: si enim animal rationale mortale (quæ est diffinitionis hominis) esset diffinitionis animalis, cuicunque conveniret animal, conveniret rationale mortale; quod falso ²⁹⁷⁵ est. Mag. Non est igitur esse hominis esse animalis. Disc. Ita consequitur. Mag. Potes igitur ex hoc probare quia nullus homo animal est, eadem ²⁹⁷⁶ ratione, qua probasti modo nullum grammaticum esse hominem. Quapropter si vides apertam esse falsitatem quod hæc tua ²⁹⁷⁷ ratiocinatio hic concludit, ne credas certam esse veritatem ²⁹⁷⁸, quod ibi ludit ²⁹⁷⁹. Disc. Jam ostendisti quia me fallit, ostende etiam ubi. Mag. Non tenes quod paulo ante dixi, te concedente, quia esse grammatici non est esse hominis, idem est ac si diceretur: Diffinitionis grammatici non est diffinitionis hominis ²⁹⁸⁰, id est, non est idem

A grammaticus omnino et homo. Sicut enim homo non debet definiri cum grammatica, ita grammaticus non valet sine grammatica. Quare debet intelligi illa tua argumentatio hoc modo: Si esse grammatici non est simpliciter esse hominis; qui habet essentiam grammatici, non ideo sequitur ut habeat simpliciter essentiam hominis. Similiter intelligendum est quia simpliciter homo non sequitur grammaticum, id est si grammaticus est, non sequitur ut sit simpliciter homo; ita vero nihil aliud sequitur, nisi *nullus grammaticus est simpliciter homo*. Disc. Nihil ²⁹⁸¹ clarius.

CAPUT IX.

Au sit aliquis grammaticus non homo.

B Mag. Verum si probaretur, quod (ut puto) facile fieri ²⁹⁸² potest, quia esse grammatici ita non est esse hominis, sicut esse albi non est esse hominis (potest enim homo esse sine albo, et album sine homine): tunc vere sequeretur aliquem grammaticum posse esse non hominem. Disc. Quid ergo laboramus? Si hoc ²⁹⁸³ probari potest, proba: et finiatur hæc ²⁹⁸⁴ quæstio. Mag. Non hoc a me debes hic exigere; non enim in hac quæstione ventilamus utrum possit esse, sed utrum sit aliquis grammaticus non homo, quod vides monstrari non posse. Disc. Nondum video, quia adhuc habeo dicere contra. Mag. Dic. Disc. Aristoteles ostendit grammaticum eorum esse quæ sunt in subjecto: **146** et nullus homo est in subjecto: quare nullus ²⁹⁸⁵ grammaticus homo. Mag. Noluit Aristoteles hoc consequi ex suis dictis: nam idem Aristoteles dicit quemdam hominem, et hominem et animal grammaticum. Disc. Quomodo ergo dissolvitur iste syllogismus? Mag. Responde mihi: cum loqueris mihi de grammatico, unde intelligam te loqui de hoc nomine, an de rebus quas significat? Disc. De rebus. Mag. Quas ergo res significat? Disc. Hominem, et grammaticam. Mag. Audito ergo hoc nomine, intelligam hominem aut grammaticam; et loquens de grammatico loquar ²⁹⁸⁶ de homine, aut de grammatica. Disc. Ita oportet ²⁹⁸⁷. Mag. Dic ergo: Homo est substantia, an in subjecto? Disc. Non est in subjecto, sed est substantia. Mag. Grammatica est qualitas, et in subjecto. Disc. Utrumque est. Mag. Quid ergo mirum, si quis dicit quia grammaticus est substantia, et non est in subjecto, secundum hominem; et grammaticus est ²⁹⁸⁸ qualitas, et in subjecto, secundum grammaticam?

VARIAE LECTIONES.

²⁹⁷⁰ Concedenda tua conclusio *mss.* consideranda illa conclusio ²⁹⁷¹ Nullus igitur videtur: Itaque *mss.* nullus igitur. Videtur itaque quia *mss.* *Vict.* 43 nullus igitur videtur quia ²⁹⁷² Proberem nullum *mss.* probes nullum ²⁹⁷³ Esse rationis *mss.* esse hominis ²⁹⁷⁴ Ita palpamus quasi veritatem *mss.* ita quasi palpamus veritatem ²⁹⁷⁵ Rationale, quod falso *mss.* rationale mortale, quod falso ²⁹⁷⁶ Animal cum eadem *mss.* animal est eadem ²⁹⁷⁷ Quia hæc tua *mss.* quod hæc tua ²⁹⁷⁸ Certam veritatem *mss.* certam esse veritatem ²⁹⁷⁹ Quod ibi concludit *mss.* quod ibi ludit ²⁹⁸⁰ Diffinitionem hominis non esse diffinitionem grammatici *mss.* diffinitionis grammatici non est diffinitionis hominis ²⁹⁸¹ Simpliciter homo, quod verum est non simpliciter: sed homo talis est grammaticus. Disc. nihil *mss.* simpliciter homo. Disc. nihil ²⁹⁸² Difficile fieri *mss.* facile fieri ²⁹⁸³ Quid ergo laboramus utrum possit esse? si hoc *mss.* Quid ergo laboramus? si hoc ²⁹⁸⁴ Et finiatur hæc *mss.* et firmatur hæc ²⁹⁸⁵ Quia nullus *mss.* Quare nullus ²⁹⁸⁶ Et loqueris de... loquor *mss.* et loquens de... loquar ²⁹⁸⁷ Itaque oportet *mss.* ita oportet ²⁹⁸⁸ Et grammatica est *mss.* et grammaticus est

CAPUT X.

Grammaticus an sit prima, an secunda substantia.

Disc. Diffiteri non possum; sed unum adhuc dicam cur ²⁹⁹⁹ grammaticus non sit substantia; quia omnis substantia est prima aut secunda; grammaticus autem nec prima, nec secunda. Mag. Memento dictorum Aristotelis, quæ paulo ante dixi, quibus dicit grammaticum ³⁰⁰⁰ et primam et secundam substantiam; quia et hominem quemdam, et hominem et animal, grammaticum dici testatur: sed tamen unde probat grammaticum non esse primam, aut secundam substantiam? Disc. Quia est in subjecto, quod ³⁰⁰¹ nulla substantia est; et dicitur de pluribus, quod primæ non est; nec est genus, aut species, nec dicitur in eo quod quid: quod est secundæ. Mag. Nihil ³⁰⁰² torum, si bene meministi quæ jam diximus, afferit grammatico substantiam; quia secundum aliquod grammaticus non est in subjecto, et est genus, et species, et dicitur in eo quod quid; quia est et homo, qui species est; et animal, quod est genus; et hoc dicuntur in eo quod quid. Et etiam individuus ³⁰⁰³, sicut homo et animal; quia quemadmodum quidam homo, et quoddam animal; ita quidam grammaticus est individuus. Socrates enim et homo et animal est, et grammaticus. Disc. Non possum negare quod dicas.

CAPUT XI.

Hominem non esse grammaticam.

Mag. Si alia non habes, unde possis probare grammaticum non esse hominem, nunc proba eum non esse grammaticam. Disc. Facilius hoc possum dico quam argumento. Ibi namque fregisti omnia mea argumenta, ubi aperuisti a grammatico significari diversa, et secundum ea loquendum et intelligendum de grammatico: quod quamvis abnuere non possim ³⁰⁰⁴ tamen non sic satisfacit animo meo, ut velut quod quereret invento, quiescat: videris enim mihi quasi non curare ut me ³⁰⁰⁵ doccas, sed tantum ut rationes meas obstruas. Sed, sicut meum fuit exponere que me ex utraque parte in ambiguitatem cœgunt, ita tuum erat aut unam partem destruere, aut ostendere quomodo sibi invicem non repugnant. Mag. Cur non satis tibi videtur ostensum quod grammaticum esse substantiam, et grammaticum esse ³⁰⁰⁶ qualitatem, nequaquam repugnat sibi invicem, in eo quod de grammatico modo secundum hominem, modo secundum grammaticam loqui et intelligere oportet? Disc. Quoniam nemo qui intelligit no-

A men grammatici, ignorat grammaticum significare hominem et grammaticam: et tamen si haec fiducia in populo loquens dicam: *Utilis scientia est grammaticus*, aut, *bene scit homo iste grammaticum* ³⁰⁰⁷, non solum stomachabunt grammatici, sed et ridebunt rustici. Nullatenus itaque credam sine aliqua alia ratione tractatores dialecticæ tam sepe et tam studiose in suis libris scripsisse quod idem ipsi colloquentes dicere erubescerent: sepiissime namque cum volunt ostendere qualitatem aut accidentis subiungunt, *ut grammaticus, et similia*: cum grammaticum magis esse substantiam, quam qualitatem aut accidentis, usus omnium loquentium attestetur ³⁰⁰⁸: et cum volunt aliquid docere de ³⁰⁰⁹ substantia, nusquam proferrunt, *ut, grammaticus, aut aliquid hujusmodi* ³⁰¹⁰. Huc accedit quia si ideo grammaticus, quia significat hominem et grammaticam, dicendos est substantia et qualitas, cur homo non est similiter qualitas ³⁰¹¹ et substantia? Homo namque significat substantiam, cum omnibus illis differentiis, quae sunt in homine, ut est sensibilitas et mortalitas. Sed nusquam, ubi sit scriptum aliquid de ³⁰¹² qualitate aliqua, prolatum est ad ³⁰¹³ exemplum, *velut homo.*

CAPUT XII.

Homo, et grammaticus, quam varie significant sua significata.

Mag. Quod illam rationem quam dixi, cur grammaticus, scilicet sit substantia et qualitas, idcirco repudias, quia non valet in nomine hominis, idcirco facis, ut puto, quia non consideras quam dissimiliter significant: scilicet nomen hominis, ea ex quibus constat homo; et grammaticus, hominem et grammaticam. Nempe nomen hominis per se, et ut unum, significat ea ex quibus constat totus homo; in quibus substantia principalem locum tenet, quoniam est causa aliorum, et habens ea non ut indigenis illis, sed ut se indigentia. Nulla enim est differentia substantiarum, sine qua substantia inveniri non possit; et nulla differentiarum ejus, sine illa potest existere. Quapropter quamvis omnia simul, velut unum totum, sub una significatione uno nomine appellentur homo; sic tamen principaliter hoc nomen est significativum et appellativum substantiarum; ut cum recte dicatur, *substantia est homo, et homo substantia*, nullus tamen dicat, *rationalitas est homo, aut, homo rationalitas*, sed habens rationalitatem. Grammaticus vero non significat hominem, et grammaticam,

VARIAE LECTIOINES.

³⁰⁰⁵ Adhuc dicam; cum *mss.*, adhuc dicam, cur ³⁰⁰⁶ Quibus dicit grammaticus *mss.* quibus dicit grammaticum ³⁰⁰⁷ Quia est in subjecto, quia *mss.* quia est subjecto quod ³⁰⁰⁸ Diximus, afferunt *mss.* diximus: afferri. Quia secundum aliud *mss.* quia secundum aliqui ³⁰⁰⁹ Est autem individuus *mss.* est etiam individuus ³⁰¹⁰ Abunde non possum *mss.* abnuere non possum ³⁰¹¹ Videris quasi non tractare ut me *mss.* videris enim mihi quasi non enarrare ut me ³⁰¹² Et grammaticum esse *mss.* et grammaticum esse ³⁰¹³ Scientia est grammatica, aut bene sic, homo iste grammatica *mss.* scientia est grammaticus; aut bene scit homo iste grammaticum, ³⁰¹⁴ Cum grammaticus magis esse... attestetur *mss.* cum grammaticum magis esse... attestetur ³⁰¹⁵ Aliud dicere de *mss.* aliquid docere de ³⁰¹⁶ Aut aliud bujusmodi *mss.* aut aliquid bujusmodi ³⁰¹⁷ Cur homo superior non est qualitas *mss.* cur homo non est similiter qualitas ³⁰¹⁸ Scriptum aliud de *mss.* scriptum aliud de ³⁰¹⁹ Probatum est ad *mss.* prolatum est ad

ut enim; sed grammaticus per se, et homo non per se sed significat: et hoc nomen quavis sit appellativum hominis, non tamen proprio dicitur ejus significativum: et licet sit significativum ⁴⁰⁰ grammaticus, non tamen proprio ⁴⁰¹ est ejus appellativum. Appellativum autem nomen cuiuslibet rei nunc dico, quo res ipsa seu locutio appellatur: nullo enim esse loquendi dicitur: grammatica est grammaticus, ⁴⁰² et grammaticus est grammatica; sed, homo est grammaticus, et, grammaticus homo.

147 CAPUT XIII.

De formalis significacione vocis, grammatici.

Disc. Non video quid dicas, quod grammaticus significat grammaticam per se, et hominem per aliud; et quo modo grammaticus ⁴⁰³ tantum significativum sit ⁴⁰⁴. Sicut enim homo constat ex animali, et rationalitate, et mortalitate, et ideo homo significat haec tria, ita grammaticus constat ex homine, et grammatica; et ideo nomen hoc significat utrumque. Numquam enim dicitur grammaticus aut homo sine grammatica, aut grammatica sine homine. Mac. Si ergo ita est, ut tu dicas, distinctio et esse grammatici, est homo sciens grammaticam. Disc. Non potest aliud esse. Mac. Ergo cum grammatica dividit hominem grammaticum a non grammatico, condidit grammaticum ad esse, et est pars ejus quod est esse rei; nec potest adesse et abesse a grammatico, praeter subjecti corruptionem. Disc. Quid inde? Mac. Non est igitur grammatica accidentis, sed substantialis differentia; et homo est genus, et grammaticus species: nec dissimilis est ratio de aliud, et similibus accidentibus: quod falsum esse totius artis tractatus ostendit. Disc. Quanquam non possum negare quod dicas, nondum tamen mihi persuasum est quod grammaticus non significet ⁴⁰⁵ hominem. Mac. Ponamus quod sit animal aliquod rationale, non tamen homo quod ita sciat grammaticam sicut homo. Disc. Facile est hoc singere. Mac. Est igitur aliquis non homo sciens grammaticam. Disc. Ita consequitur. Mac. At omne sciens grammaticam, est grammaticum. Disc. Concedo. Mac. Est igitur quidam non homo grammaticus. Disc. Consequitur. Mac. Sed tu dicas in grammatico intelligi hominem. Disc. Dico. Mac. Quidam ergo non homo

A est homo, quod falsum est. Disc. Ad hoc ratiō deducit. Mac. Nonne ergo vides quid grammaticus non est aliud magis videtur significare hominem, quam alius ⁴⁰⁶, nisi quia grammatica sed homini accedit ⁴⁰⁷, albedo vero non sed homini? Disc. Sic sequitur ex eo quod fiximus ⁴⁰⁸: sed sine figura velo ut hoc efficias. Mac. Si homo est in grammatica, non predicatur cum eo simili de aliquo; sicut animal non predicatur cum homine, quia huius in homine: nos enim apte dicitur quod Socrates est homo animal. Disc. Non potest contraſci. Mac. Sed convenienter dicitur quod Socrates est homo grammaticus. Disc. Convenienter. Mac. Non est igitur homo in grammatico. Disc. Sic consequi video. Mac. Item: si grammaticus est homo sciens grammaticam, ubique posuit grammaticus, apte posuit hominem sciens grammaticam. Disc. Ita est. Mac. Si igitur apte dicitur, Socrates est homo grammaticus, apte quoque dicitur, Socrates est homo homo sciens grammaticam. Disc. Consequitur. Mac. Omnis autem homo sciens grammaticam est homo grammaticus. Disc. Ita est. Mac. Socrates igitur, qui est homo homo sciens grammaticam ⁴⁰⁹, est homo homo grammaticus: et quoniam homo grammaticus est homo sciens grammaticam, cosequitur ut Socrates sit homo homo sciens grammaticam: et sic in infinitum ⁴¹⁰. Disc. Non possum aperte ⁴¹¹ consequitare resistere. Mac. Item: si in ⁴¹² grammatico homo intelligendus est cum grammatica, similiiter in omnibus similibus denominativis, id quod denominatur ⁴¹³ cum eo a quo denominatur. Disc. Hoc sentiebam ⁴¹⁴. Mac. Ergo hodiernum significat id quod vocatur hodiernum et hodie. Disc. Quid postea? Mac. Hodiernum igitur significat aliquid cum tempore ⁴¹⁵. Disc. Ita esse necesse est. Mac. Ergo, hodiernum non est nomen sed verbum ⁴¹⁶; quia est vox significans tempus, nec est oratio.

CAPUT XIV.

Grammaticum esse significatum grammaticae, sive significare scientem grammaticam.

Disc. Satis mihi probasti grammaticum non significare hominem. Mac. Vides igitur qui dixerim quia grammaticus non est hominis significativum. Disc. ⁴¹⁷ Video: et exspecto ut grammaticum

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰⁰ Dicitur ejus significatum: et licet sit significatum mss. dicitur ejus significativum: et licet sit significativum ⁴⁰¹ Non tamen proprio est ms. Vict. 5 non est ⁴⁰² Quod modo grammaticæ mss. quomodo grammaticæ ⁴⁰³ Tantum significatum sit ms. Vict. 5 tantum sit significativum ⁴⁰⁴ Quod grammaticus significet mss. quod grammaticus non significet ⁴⁰⁵ Quam album, nisi mss. quam albus, nisi ⁴⁰⁶ Soli homini convenit mss. soli homini accedit ⁴⁰⁷ Sicut sequitur, ex eo finitus mss. sic sequitur ex eo quod finitus ⁴⁰⁸ Est homo sciens grammaticam mss. est homo, homo sciens grammaticam ⁴⁰⁹ M. Omnis autem homo sciens grammaticam est homo grammaticus, et quoniam homo grammaticus est homo sciens grammaticam: consequitur ut Socrates sit homo sciens grammaticam, et sic in infinitum ⁴¹⁰ M. Omnis autem homo sciens grammaticam est homo grammaticus. D. Ita est. M. Socrates igitur, qui est homo homo sciens grammaticam, est homo homo grammaticus. Et quoniam grammaticus est homo sciens grammaticam, consequitur ut Socrates sit homo homo sciens grammaticam: et sic in infinitum ⁴¹¹ Non possum apte mss. non possum aperte ⁴¹² Igitur sit in mss. item si in ⁴¹³ Intelligentius est, similiiter in omnibus similibus denominativis, id est quod denominatur mss. et mss. Vict. 15 intelligentius est cum grammatica, intelligendum est similiiter in omnibus similibus denominativis, id quod denominatur ⁴¹⁴ Hoc sentiebam mss. Vict. 5 hoc sentiebam ⁴¹⁵ Aliud cum tempore mss. aliquod cum tempore ⁴¹⁶ Non est nisi scilicet verbum mss. etiam Vict. 15 non est nomen sed verbum ⁴¹⁷ Significatum. D. mss. etiam Vict. 15 significa un. D.

ostendas significativum ⁴⁰²¹ **esse grammaticæ.** MAG. Nonne paulo ante ⁴⁰²² dicebas grammaticum significare hominem scientem grammaticam? DISC. Et credebam. MAG. Sed iam satis probatum est quia non significat hominem. DISC. Satis. MAG. Quid ergo restat? DISC. Ut non significet aliud, quam scientem grammaticam. MAG. Est ergo significativum ⁴⁰²³ grammaticæ. DISC. Sufficienter probatum est grammaticum non esse appellativum grammaticæ, sed hominis; nec esse significativum ⁴⁰²⁴ hominis, sed grammaticæ: sed quoniam dixisti grammaticum significare grammaticam per se, et hominem per aliud, peto ut aperte mihi has duas significationes distinguas, ut intelligam quomodo grammaticus non sit significativum ejus quod aliquo ⁴⁰²⁵ modo significat; aut quomodo sit appellativum ejus, cuius significativum non est ⁴⁰²⁶. MAG. Si est in domo aliqua ⁴⁰²⁷ albus equus, te nesciente, inclusus, et alius tibi dicit, In hac domo est album sive albus; an scis per hoc ibi esse equum ⁴⁰²⁸? DISC. Non: sive enim dicat album albedinem, sive in quo inest ⁴⁰²⁹ albedo, nullius certe rei mente concipio essentiam, nisi hujus coloris. MAG. Etiam si aliquid aliud ⁴⁰³⁰ intelligis, quam colorem istum; illud tamen certum est ⁴⁰³¹, quia ejus in quo est ipse color, essentiam per hoc nomen non intelligis. DISC. Certum: nam etsi occurrat ⁴⁰³² animo corpus aut superficies, quod non ob aliud sit nisi quia expertus sum in his solere esse albedinem ⁴⁰³³; ipsum tamen nomen albi nihil horum significat; sicut probatum est ⁴⁰³⁴ de grammatico: sed adhuc exspecto ut ostendas quid significet ⁴⁰³⁵. MAG. Quid si vides stantes juxta se invicem album equum, et nigrum bovem, et dicit tibi ⁴⁰³⁶ aliquis de equo, percute illum, non monstrans aliquo signo de quo dicat ⁴⁰³⁷; an scis quod de equo dicat? DISC. Non. MAG. Si vero nescienti tibi, et interroganti, Quem? respondet ⁴⁰³⁸, Album: intelligis de quo dicit? DISC. Equum intelligo per nomen albi. MAG. Non en ergo ali: significat tibi equum ⁴⁰³⁹. DISC. Significat utique. MAG. Nonne vides quia alio modo, quam nomen equi? DISC. Video: nempe nomen equi, etiam priusquam sciam ipsum equum album esse, significat mihi ⁴⁰⁴⁰ substantiam per se et

VARIAE LECTIOMES.

⁴⁰²¹ Ostendas significatum mss. etiam. VICT. 13. nonne paulo ante ⁴⁰²² Ergo significatum mss. etiam VICT. 13 nec esse significativum ⁴⁰²³ significatum ejus, quod pro aliquo mss. etiam VICT. 13 significativum ejus, quod aliquo ⁴⁰²⁴ Appellativum, si significativum non est mss. etiam VICT. 13 appellativum ejus, cuius significativum non est ⁴⁰²⁵ Domo aliquis mss. etiam VICT. 13 domo aliqua ⁴⁰²⁶ Inesse equum mss. esse equum in quo est ⁴⁰²⁷ Si aliquid aliud mss. etiam si aliquid aliud ⁴⁰²⁸ Tamen rectum est mss. etiam VICT. 13 tamen certum est ⁴⁰²⁹ Nam si occurrat mss. nam etsi occurrat ⁴⁰³⁰ Solem esse per albedinem mss. solere esse albedinem ⁴⁰³¹ Sicut probatum est mss. VICT. 5 sicut probatum est ⁴⁰³² Ostendas quid significet mss. ostendas quia significat ⁴⁰³³ Et dicat tibi mss. et dicit tibi ⁴⁰³⁴ De quo dicatur mss. de quo dicat ⁴⁰³⁵ Interroganti quoniam respondit mss. interroganti, quem? respondet ⁴⁰³⁶ Significat equum mss. significat tibi equum ⁴⁰³⁷ Inde equi mss. mihi equi ⁴⁰³⁸ Substantiam non per se sed per aliud mss. substantiam significat non per se sed per aliud ⁴⁰³⁹ Oratio, quod est. sed haec mss. oratio quae est.. sicut haec ⁴⁰⁴⁰ Scilicet quoniam mss. sed quoniam ⁴⁰⁴¹ Et per aliud mss. et hoc per aliud ⁴⁰⁴² Albi; intelligo mss. VICT. 3 albi, velut per visum intellecta albedine per hoc nomen intelligo ⁴⁰⁴³ Quoniam album non mss. quonodo album non ⁴⁰⁴⁴ Non significat eum; non enim significat mss. VICT. 3 non significat, quia non enim significat ⁴⁰⁴⁵ Alia vero appellatur occidentalis mss. VICT. 3 omitt. appellatur ⁴⁰⁴⁶ Cum vero in mss. cum enim in ⁴⁰⁴⁷ Hodie nam, nomen mss. hodiernus, nomen ⁴⁰⁴⁸ Aliud cum tempore mss. aliquid cum tempore ⁴⁰⁴⁹ Sicut prædicti mss. sicut supra dixi

A non per aliud. Nomen vero albi equi substantiam significat non per se sed per aliud ⁴⁰⁵⁰, id est, per hoc quod scio equum esse album; cum enim nihil aliud significet hoc nomen, quod est albus; quam haec oratio, quae est habens albedinem: sicut haec ⁴⁰⁵¹ oratio per se constituit mihi intellectum albedinis, et non ejus rei quae habet albedinem; ita et nomen. Sed quoniam ⁴⁰⁵² scio albedinem esse in equo, et hoc per aliud ⁴⁰⁵³ quam per nomen albi velut per visum intellecta albedine, per hoc nomen intelligo ⁴⁰⁵⁴ equum, per hoc quod albedinem scio esse in equo: id est, per aliud quam per nomen albi; quo tamen equus appellatur.

148 CAPUT XV.

Exemplo albi doctrina proposita explicatur.

B MAG. Vides ergo quonodo albus non ⁴⁰⁵⁵ sit significativum ejus, quod aliquo modo significat, et quonodo sit appellativum ejus, cuius non est significativum. DISC. Illoc quoque video: significat enim equum, et non significat: quia non eum significat ⁴⁰⁵⁶, per se, sed per aliud; et tamen equus appellatur albus; et quod video in albo, hoc intelligo in grammatico, et in similibus denominativis. Quapropter videtur mihi significatio nominum et verborum sic dividi posse; quod alia sit per se, alia per aliud. MAG. Considera etiam quoniam harum duarum significationum, illa quae per se est, ipsi vocibus significativis est substantialis; alia vero accidentalis ⁴⁰⁵⁷. Cum enim ⁴⁰⁵⁸ definitione nominis vel verbi dicitur, quia est vox significativa; intelligendum est, non alia significatio, quam ea quae per se est: nam si illa significatio quae est per aliud, in definitione nominis vel verbi intelligenda est; jam non erit, *hodiernus*, nomen ⁴⁰⁵⁹, sed verbum; significat enim aliquando ea significatio aliquid cum tempore ⁴⁰⁶⁰, sicut supra dixi ⁴⁰⁶¹, quod non est nominis, sed verbi.

CAPUT XVI.

Quomodo grammaticus sit qualitas.

DISC. Patet quod dicas; sed non sine scrupulo accipit animus grammaticum esse qualitatem, quamvis significet grammaticum; aut hominem solum, id est, sine grammatica, esse grammaticum: licet

⁴⁰²² Nonne ante mss. VICT. 13 est ergo significativum ⁴⁰²³ Nec esse significatum mss. etiam VICT. 13 est significatum ejus, quod pro aliquo ⁴⁰²⁴ Appellativum, si significativum non est mss. etiam VICT. 13 significatum ejus, cuius significativum non est ⁴⁰²⁵ Domo aliquis mss. etiam VICT. 13 sive in quo, sive cui inest mss. sive in quo est ⁴⁰²⁶ Tamen rectum est mss. etiam VICT. 13 significatum non per se sed per aliud mss. significatum significat non per se sed per aliud ⁴⁰²⁷ Oratio, quod est.. sed haec mss. oratio quae est.. sicut haec ⁴⁰²⁸ Scilicet quoniam mss. sed quoniam ⁴⁰²⁹ Et per aliud mss. et hoc per aliud ⁴⁰³⁰ Albi; intelligo mss. VICT. 3 albi, velut per visum intellecta albedine per hoc nomen intelligo ⁴⁰³¹ Quoniam album non mss. quonodo album non ⁴⁰³² Non significat eum; non enim significat mss. VICT. 3 non significat, quia non enim significat ⁴⁰³³ Alia vero appellatur occidentalis mss. VICT. 3 omitt. appellatur ⁴⁰³⁴ Cum vero in mss. cum enim in ⁴⁰³⁵ Hodie nam, nomen mss. hodiernus, nomen ⁴⁰³⁶ Aliud cum tempore mss. aliquid cum tempore ⁴⁰³⁷ Sicut prædicti mss. sicut supra dixi

probatum sit hominem simul et grammaticum non esse ⁴⁰⁵³ grammaticum. Unde consequitur solum hominem esse grammaticum; quoniam non potest esse grammaticus, nisi aut solus ⁴⁰⁵⁴, aut cum grammatica: quamvis namque ⁴⁰⁵⁵ grammatici nomen significativum sit ⁴⁰⁵⁶ grammatica, non tamen conuenienter respondet interroganti, quid grammaticus sit; grammatica, aut, qualitas: et si nullus est grammaticus, nisi participando grammaticam; consequitur ut homo non sit grammaticus, nisi cum grammatica. MAG. Quod quidem dicitur quod homo, solus, id est, sine grammatica est grammaticus, quantum ad tuam questionem solvendam sufficit ⁴⁰⁵⁷, duobus modis intelligi potest; uno vero, altero falso ⁴⁰⁵⁸: homo quippe solus, id est, absque grammatica ⁴⁰⁵⁹, est grammaticus; quia solus est habens grammaticam: grammatica namque, nec sola, nec cum homine habet grammaticam: sed homo solus, id est, absque grammatica, non est grammaticus: quia absente grammatica nullus esse grammaticus potest ⁴⁰⁶⁰: sicut qui praecedendo ducit alium, et solus est praeius; quia qui sequitur non est praeius, nec separatum, nec sicut ex illis duobus unus fiat praeius et solus non est praeius, quia nisi sit qui sequatur, praeius ⁴⁰⁶¹ esse non potest. Cum vero dici. ur quod grammaticus est qualitas; non recte, nisi secundum tractatum Aristotelis De categoriis, dicitur.

CAPUT XVII.

De Aristotelis sensu in tractatu De categoriis.

Disc. An aliud habet ille tractatus, quam omne quod est, aut est substantia, aut qualitas, aut quantitas, etc. Si ergo solus homo est grammaticus; sola substantia est grammaticus, quomodo ⁴⁰⁶² ergo secundum illum tractatum, grammaticus magis est qualitas quam substantia? MAG. Etsi hoc ibi intelligatur quod tu dicas: quia omne quod est, aliqui horum est: non tamen sicut principalis intentio Aristotelis hoc in illo libro ostendere; sed quoniam omne nomen, vel verbum aliquid horum significat: non enim intendebat ostendere quid sint singulares, nec ⁴⁰⁶³ quarum rerum sint appellativa singulare voces; sed quarum significativa sint. Sed quoniam D voces non significant nisi res; dicendo quid sit quod

A voces significant, neesse fait dicere quid sint res. Nam (ut alia laceam) sufficienter hoc quod dico, divisio, quam facit in principio tractatus Categoriarum ⁴⁰⁶⁴, ostendit; non enim ait: *Eorum quae sunt, singulum est substantia, aut quantitas, etc.* Nec ait: *Eorum quae secundum nullam complexionem dicuntur, singulo aut substantiam appellatur, aut quantitas;* sed ait: *Eorum, quae secundum nullam complexionem dicuntur, singulum aut substantiam significat aut quantitatem* ⁴⁰⁶⁵. Disc. Persuaderet ratio quod dicas. MAG. Cum ergo Aristoteles ita dicat: *Eorum, quae secundum nullam complexionem dicuntur, singulum aut substantiam significat, aut quantitatem,* etc. De qua ⁴⁰⁶⁶ significatione videtur tibi dicere; de illa qua ⁴⁰⁷⁰ per se significant ipsae voces, et B quae illis est substantialis: an de altera ⁴⁰⁷¹ quae per aliud est, et accidentalis? Disc. Non nisi de ipsa, quam idem ipse eisdem vocibus inesse, distinguendo nomen et verbum, assignavit; qua per se significant. MAG. An putas illum aliter prosecutum in tractatu, quam proposuit in divisione; an aliquem eorum ⁴⁰⁷², qui eum sequentes de dialectica scripserunt, aliter sentire voluisse de hac re, quam sentit ipse? Disc. Nullo modo eorum scripta hoc aliquem opinari permittunt ⁴⁰⁷³: quia nusquam inventitur aliquis eorum posuisse aliquam vocem, ad ostendendum aliquid quod ⁴⁰⁷⁴ significet per aliud; sed semper ad hoc, quod per se significat. Nullas enim volens monstrare substantiam, ponit album aut grammaticum ⁴⁰⁷⁵; sed de qualitate docens, album et nigrum profert, et similia ⁴⁰⁷⁶.

CAPUT XVIII.

Quod dialectici appellant voces nomine rerum quarum sunt significativa.

MAG. Si ergo proposita divisione praefata, querero a te quid sit grammaticus, secundum hanc divisionem: et secundum eos, qui illam scribendo de dialectica sequuntur, quid quæro: aut quid mihi respondebis? Disc. Procul dubio non hic potest queri ⁴⁰⁷⁷, nisi aut de voce aut de re, quam significat. Quare, quia constat ⁴⁰⁷⁸ grammaticum non significare, secundum hanc divisionem, hominem, sed grammaticam: invenianter respondebo, si queris de voce, quia est vox significans qualitatem; si vero queris de re,

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰⁵³ Grammaticam non esse ms. Vict. 3 grammaticam esse ⁴⁰⁵⁴ Nisi solus est mss. nisi aut solus aut ⁴⁰⁵⁵ Quamvis nunquam mss. quamvis namque ⁴⁰⁵⁶ Nomen significatum sit mss. nomen significativum sit ⁴⁰⁵⁷ Questionem sufficit mss. questionem solvendam sufficit ⁴⁰⁵⁸ Uno modo vero, altero modo falso mss. uno vero, altero falso ⁴⁰⁵⁹ Solus, id est, absque grammatica mss. solus sine grammatica ⁴⁰⁶⁰ Nulus est grammaticus, vel potest esse mss. nullus esse grammaticus potest ⁴⁰⁶¹ Solus est primus... non est primus... fiat primus... non est primus... consequatur primus mss. solus est prævius... non est prævius... fiat prævius... non est prævius... sequatur prævius ⁴⁰⁶² grammaticus, quomodo mss. grammaticus, sola substantia est grammaticus. Quomodo ⁴⁰⁶³ Singulares, nec ms. Vict. 3 singulare res, nec ⁴⁰⁶⁴ Principio Categoriarum mss. principio tractatus Categoriarum ⁴⁰⁶⁵ Singularium est mss. singulum est ⁴⁰⁶⁶ Nec ait: quae secundum illum mss. nec ait, eorum quae secundum nullam ⁴⁰⁶⁷ Singulum aut mss. singulum aut ⁴⁰⁶⁸ Aut qualitatem. D. mss. aut quantitatem. D. ⁴⁰⁶⁹ Et tunc de qua mss. et cetera. De qua ⁴⁰⁷⁰ De illa quam per mss. de illa qua per ⁴⁰⁷¹ Aut de altera mss. an de altera ⁴⁰⁷² An alium eorum mss. an aliquem eorum Ed. t. col. an aliud eorum ⁴⁰⁷³ Hoc aliud opinari permittunt mss. hoc aliquem opinari permittunt ⁴⁰⁷⁴ Eorum aliquam vocem ad ostendendum aliud quod mss. eorum posuisse aliquam vocem ad ostendendum aliquid quod ⁴⁰⁷⁵ Album aut grammaticam ms. Vict. 3 album aut grammaticum ⁴⁰⁷⁶ nigrum ponunt, et similia mss. album et nigrum profert, et similia ⁴⁰⁷⁷ Hoc non potest queri mss. non hic potest queri ⁴⁰⁷⁸ Quia constat mss. quare quia constat

quia est qualitas. MAG. An ignoras quia idem Aristoteles appellat voces nomine rerum quarum sunt significativa, et non quarum tantum sunt appellativa⁴⁰⁷⁰, in eodem libro; ut cum dicit quia omnis⁴⁰⁸⁰ substantia videtur significare hoc aliquid, id est, omnis vox significans⁴⁰⁸¹ substantiam; sicut nominat vel potius ostendit res (quod tu paulo ante meministi⁴⁰⁸² solis vocibus earum significativis, et sepe non appellativis. Disc. Non hoc ignorare possum: 149 quare sive queratur de voce, sive de re, cum queritur quid sit grammaticus secundum Aristotelis tractatum, et secundum sequaces ejus: recte responderetur, qualitas: et tamen secundum appellationem vere est substantia⁴⁰⁸³. MAG. Ita est: non enim mouere nos debet, quod dialectici aliter scribunt de vocibus, secundum quod sunt significativa; aliter eis utuntur loquendo secundum quod sunt appellativa: si et⁴⁰⁸⁴ grammatici aliud dicunt secundum formam vocum, aliud⁴⁰⁸⁵ secundum rerum naturam. Dicunt quippe⁴⁰⁸⁶ lapidem esse masculini generis, petram feminini, mancipium autem neutri; timere activum, timeri vero passivum⁴⁰⁸⁷: cum nemo dicat lapidem⁴⁰⁸⁸ esse masculam, aut petram feminam, an mancipium nec masculam nec feminam; aut timere⁴⁰⁸⁹ facere; timeri autem pati.

CAPUT XIX.

Utrum grammaticus, cum designet habentem qualitatem, spectet ad categoriam, habere.

Disc. Aperta ratio nihil me in his quae dixisti dubitare permittit⁴⁰⁹⁰: sed alii huc est de hac questione quod velim discere⁴⁰⁹¹. Nam, si grammaticus est qualitas, quia significat qualitatem, non video cur armatus non sit substantia, cum significet substantiam: et sic armatus ideo est habere, quia significat habere, ignoro cur grammaticus non sit habere, cum significet habere. Omnino enim quemadmodum grammaticus probatur significare qualitatem, quia significat habentem qualitatem; ita armatus significat substantiam, quia significat habentem substantiam, id est arma: et sicut armatus convincitur

A significare habere, quia significat habentem arna, sic grammaticus significat habere, quia significat habentem disciplinari. MAG. Nullatenus⁴⁰⁹² hac ratione considerata, negare possum aut armatum esse substantiam aut grammaticum habere. Disc. Vellen ergo a te de ei utrum unum aliqui illi⁴⁰⁹³ possit esse diversorum praedicamentorum. MAG. Item quid m unam et eamdem non puto sub diversis aptari possit: quod majori et altiori dispensatione indigere existimo, quam hac brevi nostra sermonatione assumpsimus. Unam autem vocem plus a significante non ut unum, non video quid prohibeat pluribus aliquando supponi praedicamentis: ut si albus dicitur⁴⁰⁹⁴ qualitas, et habere. Ab his enim non ita B significat qualitatem, et habere, ut unum; quemadmodum⁴⁰⁹⁵ homo significat ut unum substantiam et qualitates, quibus constat homo. Res enim, quae appellatur homo⁴⁰⁹⁶, est unum quiddam constans ex his quae dixi; res vero quae appellatur, albus, non est⁴⁰⁹⁷ unum aliquid ex habere et qualitate constans; quia nihil appellatur albus, nisi res⁴⁰⁹⁸ que habet albedinem: quae nequaquam constat ex habere et qualitate. Quare si dicitur⁴⁰⁹⁹ homo est substantia, et homo est qualitas, una et eadem res, quae significatur et appellatur hoc nomine, dicitur substantia et qualitas esse: quod videtur inconveniens. Cum autem dicimus quia albus est⁴¹⁰⁰ qualitas et habere non dicimus quia⁴¹⁰¹ quod appellatur hoc nomine, qualitas est et habere, sed quia haec duo significantur hoc nomine: et nullum inconveniens sequitur. Disc. Cur autem non est homo, secundum divisionem Aristotelis, substantia et qualitas, quia utrumque significat: quemadmodum est albus qualitas⁴¹⁰² et habere, propter utriusque significacionem? MAG. Aestimo huic interrogatori illud posse sufficere⁴¹⁰³ quod supra dixi, quia est principaliter significativum⁴¹⁰⁴ substantiae, et quia illud unum, quod significat, substantia est; et non qualitas, sed quale: albus vero nihil principalius, sed pariter si-

VARIE LECTIONES.

⁴⁰⁷⁰ Quarum voces sunt significativa, et non quarum sunt appellativa mss. quarum sunt significativa, et non quarum tantum sunt appellativa⁴⁰⁷⁰ Dicit; omnis mss. dicit, quia omnis⁴⁰⁷¹ id est omnis vox significat mss. id est, omnis vox significans⁴⁰⁷² Ante invenisti mss. ante meministi⁴⁰⁷³ Vera est substantia mss. vere est substantia⁴⁰⁷⁴ Sed et ms. Vict. 13. si et⁴⁰⁷⁵ Formam aliud mss. Formam vocum, aliud⁴⁰⁷⁶ Dicunt quidem mss. dicunt quippe⁴⁰⁷⁷ Mancipiunque neutri, timere autem activum, timeri passivum mss. mancipium autem neutri, et timere activum: timeri vero passivum⁴⁰⁷⁸ Dicat lapidem mss. dicat esse lapidem⁴⁰⁷⁹ Foeminam aut timere mss. foeminam, aut mancipium, nec masculum nec foeminam, aut timere⁴⁰⁸⁰ Ratio in his quae dixisti dubitare non permittit mss. ratio nihil me in his quae dixisti dubitare permittit⁴⁰⁸¹ Quod velim dicere mss. Bcc. Gem. quod velim dicere⁴⁰⁸² Disciplinam. M. Nullatenus mss. substantiam, id est, arna. Et sicut armatus convincitur significare habere, quia significat habentem arma: sic grammaticus significat habere, quia significat habentem disciplinam. M. Nullatenus⁴⁰⁸³ Utrum unum aliud mss. utrum unum aliquid⁴⁰⁸⁴ Arctari posse mss. aptari posse⁴⁰⁸⁵ Ut albus dicitur mss. ut si albus dicitur⁴⁰⁸⁶ Et habere, quemadmodum mss. et habere ut unum, quemadmodum⁴⁰⁸⁷ Significat ut unum, significat habentem substantiam, id est arma, et sicut armatus convincitur significare habere, quia significat habentem arma: ita grammaticus significat habere ut unum, substantiam et qualitates quibus constat homo. Res quidem, quae appellatur homo mss. significat ut unum, substantiam et qualitates quibus constat homo res enim quae appellatur homo⁴⁰⁸⁸ Album non est mss. albus, non est⁴⁰⁸⁹ Album, nisi res mss. albus, nisi res⁴⁰⁹⁰ Quia dicitur mss. quare si dicitur⁴⁰⁹¹ Quia album est mss. quia albus est⁴⁰⁹² Non omnis, quia mss. non dicimus quia⁴⁰⁹³ Est album et qualitas mss. est albus qualitas Edit. Col. est album est qualitas⁴⁰⁹⁴ Satisfacere mss. sufficere Edit. Col. facere⁴⁰⁹⁵ Principaliter significatum mss. principaliter significativum

guisicat qualitatem et habere; nec sit unum ex his, A
quod magis sit hoc, vel illud, cuius sit albus signifi-
cativum.⁴¹⁰⁶

CAPUT XX.

*Quomodo ex significatis vocis, albus, non exsurgat
unum.*

Disc. Planius mihi vellem explicari quomodo non
sit unum aliquid⁴¹⁰⁷ ex his quae significat albus.
Mag. Si aliquid⁴¹⁰⁸ constat ex eis aut est substantia,
aut aliquid aliorum⁴¹⁰⁹ prædicamentorum. Disc.
Aliud esse non potest. Mag. Sed nihil horum sit ex
habere et albedinem. Disc. Non possum contradicere.
Mag. Item unum non sit ex pluribus, nisi aut⁴¹¹⁰
compositione partium, quae sunt ejusdem prædi-
camenti ut animal constat ex corpore et anima; aut
convenientia generis et differentiæ unius, vel plurium
ut corpus et homo: aut specie, et proprietatum col-
lectione ut Plato⁴¹¹¹. Illa vero, quae albus⁴¹¹² signi-
ficat, non sunt unius prædicamenti, nec est alterum
alteri genus, aut differentia, aut species, aut collec-
tio proprietatum; nec sunt differentiae unius gene-
ris, sed sunt accidentia ejusdem subjecti: quod ta-
men subjectum, albus non⁴¹¹³ significat; quia om-
nino nihil significat aliud quam habere et qualita-
tem. Quare non sit⁴¹¹⁴ unum ex his, quae albus⁴¹¹⁵
significat. Disc. Quanquam ratio mihi asserere vi-
deatur quae dicis⁴¹¹⁶ vellem tamen audire quid
responderes, si quis, ad⁴¹¹⁷ hoc, quod dicis quia nihil
omnino albus significat⁴¹¹⁸ aliud quam habere et
qualitatem, sic objiceret: Albus, cum⁴¹¹⁹ sit idem
quod habens albedinem, non significat determinate
hoc vel illud habens, velut corpus; sed indetermi-
nate aliquid habens albedinem. Albus enim, aut est
qui habet albedinem, aut qui non habet; sed qui
non habet albedinem, non est albus; albus igitur
est, qui habet albedinem. Quare quoniam omnis
qui habet albedinem, non nisi aliquid est, necesse
est ut albus sit aliquid⁴¹²⁰ quod habet albedinem,
aut aliquid habens albedinem. Denique albus aut
significat aliquid habens albedinem, aut nihil: sed
nihil non potest intelligi habens albedinem; necesse
est ergo ut albus significet aliquid habens albedi-
nem.

CAPUT XXI.
*Quod albus non significet aliquid habens albedinem;
sed duntaxat significet habens albedinem.*

Mag. Non agitur utrum omnis, qui est albus,
sit aliquid; aut sit, qui⁴¹²¹ habet: sed utrum hoc
nomen sua significatione contineat id quod dicitur
aliquid, aut qui habet sicut homo continet animal:
ut quomodo homo est⁴¹²² animal rationale mortale;
ita albus sit aliquid habens albedinem⁴¹²³ aut qui
habet albedinem: multa namque necesse est rem
quilibet esse, quæ tamen rei ejusdem nomine non
significantur. Nam, omne animal necesse est colo-
ratum esse, et rationale, aut irrationalis; nomen
tamen animalis nihil horum significat: quare licet
albus⁴¹²⁴ non sit nisi aliquid habens, aut qui habet
albedinem; non tamen necesse est ut albus⁴¹²⁵ signi-
ficiet hoc. Ponamus enim quod album, sive albus,
significet aliquid habens albedinem: sed aliquid
habens albedinem non est aliud, quam aliquid al-
bum. Disc. Non potest aliud esse. Mag. Albus igitur,
sive album, semper significat⁴¹²⁶ aliquid album.
Disc. Ita sit. Mag. Ubi igitur ponitur albus, vel al-
bum, recte semper accipitur pro albo⁴¹²⁷ aliquid album.
Disc. Consequitur. Mag. Ergo ubi dicitur
aliquid album; recte quoque dicitur bis, aliquid al-
bum: et ubi bis; **150** ibi et ter⁴¹²⁸: et hoc in-
finite. Disc. Consequens et absurdum est hoc. Mag.
Sit quoque albus, id ipsum⁴¹²⁹ quod est qui albedi-
nem habet: sed habet, non est⁴¹³⁰ aliud quam ha-
bens est. Disc. Nec potest esse. Mag. Albus ergo non
est aliud quam qui albedinem habens est. Disc. Non
aliud. Mag. Cum autem dicitur albedinem habens
non aliud significat hæc oratio quam album. Disc.
Ita est. Mag. Idem est igitur albus, quod qui albus
est. Disc. Sic sequitur. Mag. Ubincunque itaque po-
nitur albus, recte pro eo accipitur qui albus est.
Disc. Non possum negare. Mag. Si ergo albus est,
qui albus est; est etiam qui qui albus est, est: et
si hoc, est, est etiam qui qui qui albus est, est, est;
et sic in infinitum⁴¹³¹. Disc. Non hoc minus conse-
quens⁴¹³², nec minus absurdum est quam ut sce-
st aliiquid aliiquid. Mag. Si quis autem dicit quia
albus aut significat aliquid habens albedinem, aut
nihil: si sic intelligitur, ac si diceretur: Albus aut

VARIE LECTIONES.

⁴¹⁰⁶ Sit album significatum mss. sit albus significativum. ⁴¹⁰⁷ Unum aliud ex mss. unum aliiquid ex⁴¹⁰⁸ Al-
bum. M. Si aliud mss. albus. M. Si aliquid⁴¹⁰⁹ Aut aliud aliorum mss. aut aliiquid aliorum⁴¹¹⁰ D. Ali er esse
mss. D. aliud esse⁴¹¹¹ Hoc est aut mss. nisi aut⁴¹¹² Ut propositio mss. ut Plato⁴¹¹³ Quæ album mss. quæ
albus⁴¹¹⁴ Album non mss. albus non⁴¹¹⁵ Quia non sit mss. quare non sit⁴¹¹⁶ Ex his quæ album mss. ex
his quæ albus⁴¹¹⁷ Quæ dicis mss. Vict. 43 quæ disseris⁴¹¹⁸ Si quia ad mss. si quis ad mss. Victorin. 5 si
quid ad⁴¹¹⁹ Album significat aliquid mss. albus significat aliud⁴¹²⁰ Sic objiceret: album cum mss.
sic objiceret: albus cum⁴¹²¹ Ut aliiquid sit album manuscriptum ut albus si aliiquid⁴¹²² An sit, qui mss.
aut sit, qui⁴¹²³ Aut quomodo est mss. ut quomodo est Edit. Col. at quomodo est⁴¹²⁴ Habens albedi-
nem: multa mss. habens albedinem, aut qui habet albedinem: multa⁴¹²⁵ Licet album mss. licet albus
4126 Ut album mss. ut albus⁴¹²⁷ Sive album significat mss. sive album semper significat⁴¹²⁸ Vel album
semper pro illo mss. vel album recte semper accipitur pro albo⁴¹²⁹ Ibi ter, etc. Et hoc mss. ibi et ter,
et hoc⁴¹³⁰ Album idipsum mss. albus idipsum⁴¹³¹ Sed hoc non est mss. sed habet, non est⁴¹³² Et si hoc
est: est etiam quicunque qui albus est, est, est, est, sic in infinitum mss. est etiam qui, qui albus est; est:
et si hoc est, est etiam qui, qui, qui albus est, est, est; et sic in infinitum⁴¹³³ Non hoc minus incon-
sequens mss. Vict. 5 non hoc minus consequens

significat aliquid habens, aut significat non aliquid habens; ut non aliquid sit infinitum nomen; non est integra, nec vera ⁴¹²⁴ divisio; et ideo nihil probat: veluti si quis diceret: Cæcus aut videt aliquid, aut videt non aliquid. Si vero sic intelligitur quia aut significat aliquid habens, aut non ⁴¹²⁵ significat: integra est divisio, et vera; nec repugnat iis quæ dicta sunt. Disc. Satis appareat quia per album non significatur aliquid habens albedinem, nec qui habet albedinem; sed tantum habens albedinem: id est qualitas et habere; ex quibus solis non conficitur unum aliquid: et ideo albus est utrumque, quia pariter utrumque ⁴¹²⁶ significat. Quam rationem in

A omnibus, quæ sine complexione dicuntur, et similius significant quamlibet plura ⁴¹²⁷ ex quibus non sit unum, valere video: nec aliquid his, quæ in hac disputatione assernisti, objici recte posse existimo ⁴¹²⁸. Mag. Nec mihi nunc videtur: tamen quoniam scis quantum nostris ⁴¹²⁹ temporibus dialectici certent de questione a te proposita; nolo te sic ⁴¹³⁰ his, quæ diximus, inhaerere ut ea perlinaciter tenetas; si quis validioribus argumentis haec destruere et diversa valuerit astruere ⁴¹³¹: quod si contigerit ⁴¹³² saltem ad exercitationem ⁴¹³³ disputandi nobis haec profecisse non negabis.

SANCTI ANSELMI

LIBER

DE VOLUNTATE DEI.

151 CAPUT PRIMUM.

Voluntas Dei quæ dicatur.

Humana ratio cum de Deo semper debeat tractare, et ad laudem ejus aliquid convenienter dicere, nomina per quæ proprie loquuntur non habet, sed nomina hominibus data et imposta accipit, et per ipsum effectum omnipotentiam ejus saltem vel temui oratione aperire conatur: et hoc facit ex istis rebus colligens effectum voluntatis Dei secundum occultam justitiam, vel secundum misericordiam, vel secundum iræ ipsius vindictam: ad incomprehensibilem enim deitatis proprietatem aspirare non potest. Hinc nos quoque de voluntate Dei aliquid dicere cupientes, actum rerum attendimus; quoniam a I ipsius celsitudinis culmen anhelare non valemus. Voluntatem igitur Dei appellamus quidquid in nobis ipse misericorditer operatur, revocando nos ab errore, vel pie confirmando justitiae. Voluntas quoque dicitur pena et reprobatio quorundam Dei occulta distinctione facta justitiae. Voluntas Dei est (ut breviter dicam) quidquid fit, ut fieri invenitur in creaturis. Sed dicitur: Si omnia procedunt ex voluntate Dei, quam constat semper bonam et rectam esse, tunc omnia bona et recta sunt: et si hoc est, tunc frustra judicatur aliquis iniquus, vel damnatur impius: quod fateri contrarium invenitur catholicæ fidei.

B

CAPUT II.

Voluntas Dei multipliciter dicitur.

Dicendum est igitur voluntatem Dei multipliciter accipi: ut quidquid postea opponatur, sine omni difficultate opulentius aperiatur. Voluntas itaque Dei accipitur aliquando in Scripturis, æquipollens omnipotenti suæ præscientie et ordinationi sagaci ter omnia disponenti. Unde dicitur: *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit* (Psal. cxiii, 3), hoc est, quidquid Dens ab æterno facturum se ordinavit, nihil inexplicatum reliquit. Accipitur etiam Dei voluntas [al., nomen rerum], secundum quemdam effectum misericordie Dei: ut ibi: *Vult Deus omnes salvos fieri* (I Tim. ii, 4), quod est dicere, facit sanctos velle ut omnes salvi sunt, quod ipse tamen vult, hoc est ipse dispositus; sed sanctos facit velle Dei et proximi inspirando dilectionem, qua dilectione non inconvenienter sunt in Ecclesia orationes a sanctis pro schismaticis et hereticis, Judæis quoque et gentilibus. Institutio divina, Dei voluntas non improprie appellatur. Dei autem institutio in duo dividi potest, in præcepta divinarum Scripturarum, et in legem naturalem: quæcumque homini insita est naturalis, quæ est: *Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris* (Tob. iv, 16), etc. Cui quicunque obviat, Dei voluntatem non serva'. Præcepta etiam divinarum Scripturarum, et rectæ observationes

VARIE LECTIONES.

⁴¹²⁴ Integra ac vera mss. *integra* nec vera ⁴¹²⁵ Quia significat habens albedinem, aut non mss. quia aut significat aliquid habens, aut non ⁴¹²⁶ Quia per utrumque *manuscripta* quia pariter utrumque ⁴¹²⁷ Quilibet plura mss. quamlibet plura ⁴¹²⁸ Te posse objicere existimo mss. objici recte posse existimo ⁴¹²⁹ Quam nostris mss. quantum nostris ⁴¹³⁰ Volo te sic mss. nolo te sic ⁴¹³¹ Velit astruere mss. Valuerit astruere ⁴¹³² Si contigeret mss. si contigerit ⁴¹³³ Ad excitationem mss. ad exercitationem

Auctoritatem voluntas Dei non immixtio appellatur quia quicunque obseruantur non acquiescit, et Dei voluntate devitare penitus dicitur; cum tamen ad omnes praescientiae ejus nullatenus valeat exhortare.

CAPUT III.

Quarundam ambiguitatem elucidatio ex dictis.

Hoc voluntas Dei quatuor modis accipitur a doctrinibus magistris, scilicet pro scientia Dei; pro voluntate sanctorum, qui volunt et iustos charitate salvati; pro ratione humana; quarto pro apprehensione divina. Si quis vero oculo mentis bos modis considerat, non ulterius in Dei voluntate determinanda impeditus laborabit: sed vocis acceptioris fidei intendens ingenio, de verbis facile cijudicabit. Itaque cum dicitur, adulterium vel hominem vult, vel non vult Deus fieri: haec propositiones non repugnant sibi, nec contradicunt: ambo enim vera sunt et indubitabiles, si quis ejus vocis significacionem multiplicem, quae est, ruit, selecetur intendat. Nam, Deus vult adulterium, hoc est prescrit, praevidet. Unde nullus dubitat, quia omnia videt et omnia prescrit. Item, non vult, hoc est non praecepit, vel mentibus fidelium inspirando non fecit velle. Vel non vult Deus adulterium, id est ex vi rationis animæ, ex naturali scilicet, lege data a Deo, non habemus quod quis in hoc nec etiam in actis debeat offendere proximum. Juxta has autem determinationes, potest quilibet has Dei voluntates determinare aperire.

CAPUT IV

Aliæ dubitationes tolluntur.

Sed videndum est quoddam sat subtilius, quod occurrit huius de voluntate disputationi. Nam voluntati Dei voluntas hominis adhaeret plerumque, sed inde domus homo: voluntati Dei quoque non adhaeret hominis voluntas, et inde remuneratur homo. Item, vult homo quod non vult Deus, et habet inde præmium a Deo: non vult homo quod, vult Deus; et inde consequitur laudem: et multis aliis hanc 152 voluntatem variari modis sagacium industria per se poterit indagare. Sed nunc ad expositionem supradictorum redeamus: vult Deus quod vult homo; si damnose, ut boni illius, vel adulterium, quod vult Deus, hoc est præscivit: sed bono etiam hac voluntate damnatur, prohibitum est enim ei. Vult Deus ut pater alicujus moriatur, vel vult aliquas hominis mortem, quod homo non vult affectu naturali vel compassionē proximi, et remuneratur ex hoc tali affectu, si in cæteris regulam recte vivendi non excesserit: in omnibus tamen que vult et quæ facit, divinæ voluntati concordare intendit, et nihil contra eum facere disponit; quia tunc tantum est bona voluntas humana, quando vult illud quod Deus vult illam velle: et sic concordat divine, quæ magistra est humanæ.

A

CAPUT V.

De dieira voluntate, efficienœ, approbante, concedente, permittente.

Magna quidem voluntas Dei incomprehensibilis est, sicut ipse Deus, contra quam vult homo, quia non plene eam cognoscit: quod in futuro erit. In presenti vero quoddam affectus ejus percept' secundum perceptionem vel prohibitionem, et ille obedit. In his autem supradictis non est æquum intelligere aliquem aliquid falsum vel superfluum dictum fratre, vel contra sanctorum auctoritatem. Dicit enim Augustinus in Enchiridio, cap. 100: *Proprietas magna voluntas ejusdem Domini exquisita in omnes voluntates ejus, ut miro et ineffabili modo non fiat præter voluntatem ejus, quod etiam contra ejus voluntatem sit, quod non fieret si non sineret, nec utique non vult sinerit, sed volens: nec sineret bonum fieri male, nisi omnipotens et de malo posset facere bene.* Est et alia hujus voluntatis divisio. Alia enim potest dici efficiens, alia probans, alia concedens, alia permittens. Efficiens voluntas in Deo facit quidq. i. vult, efficiens in homine quod potest homo et vult ipso actu. Approbans est, quæ approbat aliquid, et haec ad hominem pertinet et ad Deum. Approbans in Deo est, quæ vult omnes salvos fieri; quoniam nullum prohibet, quantum ad se salvum fieri: i. o si quis ad hoc laborat, approbat. Patens est quidem quæ sit approbans in homine. Concedens est, q. à concedit ut fiat aliquid. Concedente autem voluntate vult Deus, ut homo qui melius non proposuit, extremum ducat. Permittens voluntas est, quæ permittit aliquid fieri, et si displiceat quandoque. Et hoc modo dicitur Deus velle mala, quæ permittit fieri. Unde dicitur: *Quem vult inducere, et cui vult misereatur* (Rom. ix, 18). Augustinus de civitate Dei: *Cum dicatur Deus vultare voluntatem, ut quibus tenet erat, verbi grati, reddatur asper; illi potius quam ipse mutatur, sicut mutatur sol oculis saecularia, et asper quodanmodo ex miti, et ex delectabili mo'eatus efficitur, cum ipse apud se maneat idem qui fuit.* Dicitur etiam voluntas Dei, quam facit in cordibus obedientium mandatis ejus, de qua dicit Apostolus: *Deus qui operatur in nobis et rella* (Philip. ii, 13). Secundum hanc voluntatem etiam velle dicitur, quod ipse non vult, sed ipse suos id volentes facit: sic orans pro quibusdam pie sancteque inspirati ab eo sancta voluntate, et quod orant non facit. Secundum vero voluntatem suam, quæ ejus præscientia sempiterna est, omnia quæcumque voluit fecit, non solum præterita, vel presentia, sed etiam futura. Gregorius: *Deus vult omnes homines saluos fieri, id est nulli salvantur, nisi quos vult salvare, vel de omni genere hominum aliqui salvantur.* Vel vult omnes salvos fieri, id est non cogit aliquem damnari. Item, de conjugi iusdæli dimittendo dici oportet, non dimittat, quia etsi licet, non expedit. Item in libro De partuorum baptismio: *Sicut bono male uti malum est, sic male bene uti bonum est.*

SANCTI ANSELMI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

OPERUM PARS SECUNDA

ASCETICA ET PARÆNETICA

HOMILIAE ET EXHORTATIONES

153-155 HOMILIA PRIMA.

IN ILLUD ECCLESIASTICI : *In omnibus requiem quæsivi, et in hereditate ejus morabor. Tunc præcepit, et dixit mihi Creator omnium; et qui creavit me, requievit in tabernaculo meo (Eccli. xxiv, 11).*

Sapientia non loquitur, quam Apostolus Christum esse testatur, dicens : *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam (1 Cor. 1, 24).* Sapientia ergo, quæ Christus est, id est incarnata Dei sapientia, dicit : *In omnibus requiem quæsivi.* Post laborem vero requies solet quæreri. Dominus autem in se quidem quietus et incommutabilis est ; sed tamen laborare testatur, cum duras hominum pravitates tolerat, dicens cuilibet talium : *Præbui mihi laborem in iniquitatibus tuis (Isa. xliii, 24).* Sed et dum apparet in mortali carne, laboravit ex nostra infirmitate. Ideo post resurrectionem suam in omnibus quæsivit requiem, ut in omniam fide et bona actione requiesceret. Nam in quibus omnibus requiem quæsiverit, docet præmittendo : *In omni terra steti, et in omni populo, et in omni gente primatum habui, et omnium excellentium et sublimium corda virtute calcavi (Eccli. xxiv, 9).* Moxque subjungit : *Et in omnibus requiem quæsivi.* In omnibus ergo populis et gentibus totius orbis, et in cunctis regibus ac principibus, quorum sibi corda tandem subegit, requiem quæsivit. Invenit autem in his requiem, qui peccare desierunt, et sancte ac juste vivunt. Qui in eo, quod in omnibus populis et nationibus atque sublimibus, id est in sublimitate dignitatum positis, requiem se dicit quæsisse, significat in unaquaque sub cœlo gente multos palam cerni, qui perverse vivant ; et paucos velut grana sub paleis inveniri, qui bene agant. Hoc enim quæritur, quod latet nec habetur. Sed et in quolibet ad vitam prædestinato querit Christus sibi requiem, dum adhuc peccantem eum exspectat, et vel præceptis seu monitis, et miraculis, et prosperis, et adversis ipsum convertere et talem facere studet, ut in eo requiescere

A possit. Negat autem illi in se requiem, qui nō vult a malis operibus et desideriis cessare, ut in se locum quietis Deo queat præbere.

Et in hereditate, inquit, ejus morabor. Ejus respicit et ad requiem, et ad hoc, quod supra dixerat : Ego ex ore Altissimi prodii, ut intelligatur hereditas et requiei et Altissimi, videlicet electorum multitudo, quos ipse Altissimus ad vindicandam suæ celsitudinis gloriam elevatos in superno regno possidebit, siveque perpetualiter requiescere faciet. Ait itaque : In hereditate ejus morabor. Ac si dicat : In omnibus quidem quæsivi requiem, licet non in omnibus perseverantem eam invenerim : sed in his, qui præsciti sunt hereditas Dei, morabor, id est perseveranter et non ad horam manabo.

B In illis enim non moratur Dei sapientia, qui ad tempus credunt, et in tempore temptationis recedunt : sed in eis moratur, quos in bonitate facit usque in finem perseverare. Hinc est quod de quolibet talium dicit : *Veniemus, et mansionem apud eum faciemus (Joan. xiv, 23).*

Sequitur : *Tunc præcepit, et dixit mihi Creator omnium; et qui creavit me, requievit in tabernaculo meo, et dixit mihi : In Jacob inhabita, et in Israel hereditare, et in electis meis mitte radices.* Tunc, inquit, cum ego requiem in omnibus quærerem, ille, qui creavit omnes, et jus habet in omnibus, neminem vult perire, præcepit mihi quid in his agerem : et qui me quoque pro eorum salute creavit secundum humanitatem, ipse requievit in tabernaculo meo. Creatum se dicit, quia homo factus est, qui superiorius asseruerat se ante sæcula genitum a Patre, dicens : *Ego sapientia ex ore Altissimi prodii, primogenita autem ante omnem creaturam (Eccli. xxiv, 5).* Tabernaculum vero hujus sapientiae est corpus assumptum, de quo alias dicitur : *In sole posuit tabernaculum suum (Psal. xviii, 6), id est in manifestissima visione, corpus suum.* In hoc tabernaculo requievit Pater, quia nullum in eo peccatum invenit,

CAPUT VIII.

Examen argumenti cap. 5 propoſiti.

Disc. Non habeo quid contra hanc sententiam tuam dicam. Sed quoniam latenter monisti me ut non sim contentus intelligere quid dicas; sed id ipsum quod dicis, considerem: videtur mihi consideranda tua conclusio ²⁹⁷⁰, quam ex meo syllogismo confici ostendisti; quia esse grammatici non est esse hominis. Si enim hoc est, qui habet essentialiam grammatici, non ideo necessario habet essentialiam hominis; sed si homo sequatur grammaticum, essentialia hominis sequitur essentialia grammatici: sed haec non sequitur hanc, quare nec ille illum. Non est igitur omnis grammaticus homo: at, cum omnibus grammaticis una sit ratio, cur sint homines, profecto aut omnis grammaticus est homo, aut nullus. Sed constat quia non omnis; nullus igitur. Videtur itaque ²⁹⁷¹ quia syllogismo meo conclusionem, quam acute abstulisti, auferendo acutius dedisti. Mag. Et si latenter te monui considerare quod audis, non tamen, ut apparet, inutiliter: nam etsi sophistico probes nullum ²⁹⁷² grammaticum hominem, per hoc quod esse grammatici non est esse hominis ²⁹⁷³; utiliter tamen tibi erit, cum ipsum sophisma quod te sub pallio veræ rationis fallit in sua fallacia, ita nudum conspicies. Disc. Ostende ergo quod me fallat; et ubi me fallat haec, quam modo feci de grammatico, probatio. Mag. Redeamus iterum ad animal et hominem, in quibus ita quasi palpamus veritatem ²⁹⁷⁴, ut nullum sophisma nobis persuadeat, licet cogat, credere falsitatem. Dic ergo utrum esse uniuscujusque rei in definitione consistat. Disc. Ita est. Mag. Definitionis hominis est definitionis animalis? Disc. Minime: si enim animal rationale mortale (quæ est definitionis hominis) esset definitionis animalis, cuicunque conveniret animal, conveniret rationale mortale; quod falso ²⁹⁷⁵ est. Mag. Non est igitur esse hominis esse animalis. Disc. Ita consequitur. Mag. Potes igitur ex hoc probare quia nullus homo animal est, eadem ²⁹⁷⁶ ratione, qua probasti modo nullum grammaticum esse hominem. Quapropter si vides apertam esse falsitatem quod haec tua ²⁹⁷⁷ ratiocinatio hic concludit, ne credas certam esse veritatem ²⁹⁷⁸, quod ibi ludit ²⁹⁷⁹. Disc. Jam ostendisti quia me fallit, ostende etiam ubi. Mag. Non tenes quod paulo ante dixi, te concedente, quia esse grammatici non est esse hominis, idem est ac si diceretur: definitionis grammatici non est definitionis hominis ²⁹⁸⁰, id est, non est idem

A grammaticus omnino et homo. Sicut enim homo non debet definiri cum grammatica, ita grammaticus non valet sine grammatica. Quare debet intelligi illa tua argumentatio hoc modo: Si esse grammatici non est simpliciter esse hominis; qui habet essentialiam grammatici, non ideo sequitur ut habeat simpliciter essentialiam hominis. Similiter intelligendum est quia simpliciter homo non sequitur grammaticum, id est si grammaticus est, non sequitur ut sit simpliciter homo; ita vero nihil aliud sequitur, nisi *nullus grammaticus est simpliciter homo*. Disc. Nihil ²⁹⁸¹ clarius.

CAPUT IX.

Au sit aliquis grammaticus non homo.

B Mag. Verum si probaretur, quod (ut puto) facile fieri ²⁹⁸² potest, quia esse grammatici ita non est esse hominis, sicut esse albi non est esse hominis (potest enim homo esse sine albo, et album sine homine): tunc vere sequeretur aliquem grammaticum posse esse non hominem. Disc. Quid ergo laboramus? Si hoc ²⁹⁸³ probari potest, proba: et finiatur haec ²⁹⁸⁴ quæstio. Mag. Non hoc a me debes hic exigere; non enim in hac questione ventilamus utrum possit esse, sed utrum sit aliquis grammaticus non homo, quod vides monstrari non posse. Disc. Nondum video, quia adhuc habeo dicere contra. Mag. Dic. Disc. Aristoteles ostendit grammaticum eorum esse quæ sunt in subjecto: **146** et nullus homo est in subjecto: quare nullus ²⁹⁸⁵ grammaticus homo. Mag. Noluit Aristoteles hoc consequi ex suis dictis: nam idem Aristoteles dicit quemdam hominem, et hominem et animal grammaticum. Disc. Quomodo ergo dissolvitur iste syllogismus? Mag. Responde mihi: cum loqueris mihi de grammatico, unde intelligam te loqui de hoc nomine, an de rebus quas significat? Disc. De rebus. Mag. Quas ergo res significat? Disc. Hominem, et grammaticam. Mag. Audito ergo hoc nomine, intelligam hominem aut grammaticam; et loquens de grammatico loquar ²⁹⁸⁶ de homine, aut de grammatica. Disc. Ita oportet ²⁹⁸⁷. Mag. Dic ergo: Homo est substantia, an in subjecto? Disc. Non est in subjecto, sed est substantia. Mag. Grammatica est qualitas, et in subjecto. Disc. Utrumque est. Mag. Quid ergo mirum, si quis dicit quia grammaticus est substantia, et non est in subjecto, secundum hominem; et grammaticus est ²⁹⁸⁸ qualitas, et in subjecto, secundum grammaticam?

VARIAE LECTIONES.

²⁹⁷⁰ Concedenda tua conclusio mss. consideranda illa conclusio ²⁹⁷¹ Nullus igitur videtur: Itaque mss. nullus igitur. Videtur itaque quia mss. Vici. 43 nullus igitur videtur quia ²⁹⁷² Prolem nullum mss. probes nullum ²⁹⁷³ Esse rationis mss. esse hominis ²⁹⁷⁴ Ita palpamus quasi veritatem mss. ita quasi palpamus veritatem ²⁹⁷⁵ Rationale, quod falso ²⁹⁷⁶ rationale mortale, quod falso ²⁹⁷⁷ Animal cum eadem mss. animal est eadem ²⁹⁷⁸ Quia haec tua mss. quod haec tua ²⁹⁷⁹ Certam veritatem mss. certam esse veritatem ²⁹⁸⁰ Quod ibi concludit mss. quod ibi ludit ²⁹⁸¹ Definitionem hominis non esse definitionem grammatici mss. definitionis grammatici non est definitionis hominis ²⁹⁸² Simpliciter homo, quod verum est non simpliciter: sed homo talis est grammaticus. Disc. nihil mss. simpliciter homo. Disc. nihil ²⁹⁸³ Difficile fieri mss. facile fieri ²⁹⁸⁴ Quid ergo laboramus utrum possit esse? si hoc mss. Quid ergo laboramus? si hoc ²⁹⁸⁵ Et finiatur haec mss. et firmatur haec ²⁹⁸⁶ Quia nullus mss. Quare nullus ²⁹⁸⁷ Et loqueris de... loquor mss. et loquens de... loquar ²⁹⁸⁸ Itaque oportet mss. ita oportet ²⁹⁸⁹ Et grammatica est mss. et grammaticus est

CAPUT X.

Grammaticus an sit prima, an secunda substantia.

Disc. Diffiteri non possum; sed unum adhuc dicamus. *grammaticus non sit substantia*; quia omnis substantia est prima aut secunda; *grammaticus autem nec prima, nec secunda.* MAG. Memento ditorum Aristotelis, quæ paulo ante dixi, quibus dicit *grammaticum* et primam et secundam substantiam; quia et hominem quemdam, et hominem et animal, *grammaticum* dici testatur: sed tamen unde probat *grammaticum* non esse primam, aut secundam substantiam? Disc. Quia est in subjecto, quod nulla substantia est; et dicitur de pluribus, quod primæ non est; nec est genus, aut species, nec dicitur in eo quod quid: quod est secundæ. MAG. Nihil loquimur, si bene meministi quæ jam diximus, auferit *grammatico* substantiam; quia secundum aliquod *grammaticus* non est in subjecto, et est genus, et species, et dicitur in eo quod quid; quia est et homo, qui species est; et animal, quod est genus; et haec dicuntur in eo quod quid. Et etiam individuus, sicut homo et animal; quia quemadmodum quidam homo, et quoddam animal; ita quidam *grammaticus* est individuus. Socrates enim et homo et animal est, et *grammaticus*. Disc. Non possum negare quod dicas.

CAPUT XI.

Hominem non esse grammaticam.

MAG. Si alia non habes, unde possis probare *grammaticum* non esse *hominem*, nunc proba eum non esse *grammaticam*. Disc. Facilius hoc possum dico quam arguento. Ibi namque fregisti omnia mea argumenta, ubi aperuisti a *grammatico* significari diversa, et secundum ea loquendum et intelligendum de *grammatico*: quod quainvis abnuere non possum, tamen non sic satisfacit animo meo, ut velut quod quereret invento, quiescat: videris enim mihi quasi non curare ut me doceas, sed tantum ut rationes meas obstruas. Sed, sicut meum fuit exponere quæ me ex utraque parte in ambiguitatem cingunt, ita tuum erat aut unam partem destruere, aut ostendere quomodo sibi invicem non repugnet. MAG. Cur non satis tibi violetur ostensum quod *grammaticum* esse substantiam, et *grammaticum* esse qualitatem, nequaquam repugnat sibi invicem, in eo quod de *grammatico* modo secundum *hominem*, modo secundum *grammaticam* loqui et intelligere oportet? Disc. Quoniam nemo qui intelligit no-

A men *grammatici*, ignorat *grammaticum* significare hominem et *grammaticam*: et tamen si hac fiducia in populo loquens dicam: *Utilis scientia est grammaticus*, aut, *bene scit homo iste grammaticum*, non solum stomachabuntur *grammatici*, sed et ridebunt rustici. Nullatenus itaque credam sine aliqua alia ratione tractatores dialecticæ tam sepe et tam studiose in suis libris scripsisse quod idem ipsi colloquentes dicere erubescerent: expissime namque cum volunt ostendere qualitatem aut accidens subiungunt, ut *grammaticus*, et *similia*: cum *grammaticum* magis esse substantiam, quam qualitatem aut accidens, usus omnium loquentium attestetur: et cum volunt aliquid docere de substantia, nusquam proferunt, ut, *grammaticus*, aut *aliquid hujusmodi*. Huc accedit quia si ideo *grammaticus*, quia significat hominem et *grammaticam*, dicendum est substantia et qualitas, cur homo non est similiter qualitas et substantia? Homo namque significat substantiam, cum omnibus illis differentiis, quae sunt in homine, ut est sensibilitas et mortalitas. Sed nusquam, ubi sit scriptum aliquid de qualitate aliqua, prolatum est ad exemplum, velut homo.

CAPUT XII.

Homo, et grammaticus, quam varie significant sua significata.

MAG. Quod illam rationem quam dixi, cur *grammaticus*, scilicet sit substantia et qualitas, idcirco repudias, quia non valet in nomine *hominis*, idcirco facis, ut puto, quia non consideras quoniam dissimiliter significant: scilicet nomen *hominis*, ea ex quibus constat homo; et *grammaticus*, hominem et *grammaticam*. Nempe nomen *hominis* per se, et ut unum, significat ea ex quibus constat totus homo; in quibus substantia principalem locum tenet, quoniam est causa aliorum, et habens ea non ut indigenis illis, sed ut se indigentia. Nulla enim est differentia substantiae, sine qua substantia inveniri non possit; et nulla differentiarum ejus, sine illa potest existere. Quapropter quamvis omnia simul, velut unum totum, sub una significatione uno nomine appellentur homo; sic tamen principaliter hoc nomen est significativum et appellativum substantiae; ut cum recte dicatur, *substantia est homo*, et *homo substantia*, nullus tamen dicat, *rationalitas est homo*, aut, *homo rationalitas*, sed habens rationalitatem. *Grammaticus* vero non significat hominem, et *grammaticam*,

VARIAE LECTIONES.

³⁹⁵ Adhuc dicam; cum *mss.*, adhuc dicam, cur *grammaticum*? Quia est in subjecto, quia *mss.* quia est subjecto quod ³⁹⁶ Diximus, auferunt *mss.* diximus: auferi. Quia secundum aliud *mss.* quia secundum aliqui! ³⁹⁷ Est autem individuus *mss.* est etiam individuus ³⁹⁸ Abunde non possum *mss.* abnuere non possum ³⁹⁹ Videris quasi non tractare ut me *mss.* videris enim mihi quasi non curare ut me ⁴⁰⁰ Et *grammaticam* esse *mss.* et *grammaticum* esse ⁴⁰¹ Scientia est *grammatica*, aut bene sic, homo iste *grammatica* *mss.* scientia est *grammaticus*; aut bone scit homo iste *grammaticum*.

³⁹⁶ Quibus dicit *grammaticus mss.* quibus dicit *grammaticus*? ³⁹⁷ Diximus, auferunt *mss.* diximus: auferi. ³⁹⁸ Est autem individuus *mss.* est etiam individuus ³⁹⁹ Abunde non possum *mss.* abnuere non possum ⁴⁰⁰ Videris quasi non tractare ut me *mss.* videris enim mihi quasi non curare ut me ⁴⁰¹ Et *grammaticam* esse *mss.* et *grammaticum* esse ⁴⁰² Cum *grammaticus* magis esse... attestatur *mss.* cum *grammaticum* magis esse... attestatur *mss.* ⁴⁰³ Aliud dicere de *mss.* aliud docere de ⁴⁰⁴ Aut aliud hujusmodi *mss.* aut aliud hujusmodi ⁴⁰⁵ Cur homo superior non est qualitas *mss.* cur homo non est similiter qualitas ⁴⁰⁶ Scriptum aliud de *mss.* scriptum aliud de ⁴⁰⁷ Probatum est ad *mss.* prolatum est ad

ut unum; sed grammaticam per se, et hominem per aliud significat: et hoc nomen quamvis sit appellativum hominis, non tamen proprie dicitur ejus significativum: et licet sit significativum ⁴⁰⁴ grammaticæ, non tamen proprie ⁴⁰⁵ est ejus appellativum. Appellativum autem nomen cuiuslibet rei nunc dico, quo res ipsa usu loquendi appellatur: nullo enim usu loquendi dicitur: *grammatica est grammaticus*, aut, *grammaticus est grammatica*; sed, *homo est grammaticus*, et, *grammaticus homo*.

147 CAPUT XIII.

De formalis significatione vocis, grammaticus.

Disc. Non video quid dicas, quod grammaticus significat grammaticam per se, et hominem per aliud; et quo modo grammaticæ ⁴⁰⁶ tantum significativum sit ⁴⁰⁷. Sicut enim homo constat ex animali, et rationalitate, et mortalitate, et idcirco homo significat hæc tria, ita grammaticus constat ex homine, et grammatica; et ideo nomen hoc significat utrumque. Nunquam enim dicitur grammaticus aut homo sine grammatica, aut grammatica sine homine. Mag. Si ergo ita est, ut tu dicas, distinctione et esse grammatici, est homo sciens grammaticam. Disc. Non potest aliud esse. Mag. Ergo cum grammatica dividit hominem grammaticum a non grammatico, conduxit grammaticum ad esse, et est pars ejus quod est esse rei; nec potest adesse et abesse a grammatico, præter subjecti corruptionem. Disc. Quid inde? Mag. Non est igitur grammatica accidentis, sed substantialis differentia; et homo est genus, et grammaticus species: nec dissimilis est ratio de albedine, et similibus accidentibus: quod falsum esse totius artis tractatus ostendit. Disc. Quanquam non possum negare quod dicas, nondum tamen mihi persuasum est quod grammaticus non significet ⁴⁰⁸ hominem. Mag. Ponamus quod sit animal aliquod rationale, non tamen homo quod ita sciat grammaticam sicut homo. Disc. Facile est hoc fingere. Mag. Est igitur aliquis non homo sciens grammaticam. Disc. Ita consequitur. Mag. At omne sciens grammaticam, est grammaticum. Disc. Concedo. Mag. Est igitur quidam non homo grammaticus. Disc. Consequitur. Mag. Sed tu dicas in grammatico intelligi hominem. Disc. Dico. Mag. Quidam ergo non homo

A est homo, quod falsum est. Disc. Ad hoc ratio ducitur. Mag. Nonne ergo vides quia grammaticus non ob aliud magis videtur significare hominem, quam albus ⁴⁰⁹, nisi quia grammatica soli homini accidit ⁴¹⁰, albedo vero non soli homini? Disc. Sic sequitur ex eo quod finximus ⁴¹¹: sed sine segmento volo ut hoc efficias. Mag. Si homo est in grammatico, non prædicatur cum eo simul de aliquo; sicut animal non prædicatur cum homine, quia inest in homine: non enim apte dicitur quod Socrates est homo animal. Disc. Non potest contradicari. Mag. Sed convenienter dicitur quod Socrates est homo grammaticus. Disc. Convenienter. Mag. Non est igitur homo in grammatico. Disc. Sic consequi video. Mag. Item: si grammaticus est homo sciens grammaticam, ubiunque ponitur grammaticus, apte ponitur homo sciens grammaticam. Disc. Ita est. Mag. Si igitur apte dicitur, Socrates est homo grammaticus, apte quoque dicitur, Socrates est homo homo sciens grammaticam. Disc. Consequitur. Mag. Omnis autem homo sciens grammaticam est homo grammaticus. Disc. Ita est. Mag. Socrates igitur, qui est homo homo sciens grammaticam ⁴¹², est homo homo grammaticus: et quoniam homo grammaticus est homo sciens grammaticam, consequitur ut Socrates sit homo homo sciens grammaticam: et sic in infinitum ⁴¹³. Disc. Non possum aperte ⁴¹⁴ consequitur resistere. Mag. Item: si in ⁴¹⁵ grammatico homo intelligendus est cum grammatica, similiter in omnibus similibus denominativis, id quod denominatur ⁴¹⁶ cum eo a quo denominatur. Disc. Hoc sentiebam ⁴¹⁷. Mag. Ergo hodiernum significat id quod vocatur hodiernum et hodie. Disc. Quid postea? Mag. Hodiernum igitur significat aliquid cum tempore ⁴¹⁸. Disc. Ita esse necesse est. Mag. Ergo, hodiernum non est nomen sed verbum ⁴¹⁹; quia est vox significans tempus, nec est oratio.

CAPUT XIV.

Grammaticum esse significativum grammaticæ, sive significare scientem grammaticam.

Disc. Satis mihi probasti grammaticum non significare hominem. Mag. Vides igitur qui dixerim quia grammaticus non est hominis significativum. Disc. ⁴²⁰ Video: et exspecto ut grammaticum

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰⁴ Dicitur ejus significatum: et licet sit significatum *mss.* dicitur ejus significativum: et licet sit significativum ⁴⁰⁵ Non tamen proprie est *mss.* Vict. 5 non est ⁴⁰⁶ Quod modo grammaticæ *mss.* quomodo grammaticæ ⁴⁰⁷ Tantum significatum sit *mss.* Vict. 3. tantum sit significativum ⁴⁰⁸ Quod grammaticus significet *mss.* quod grammaticus non significet ⁴⁰⁹ Quam albus, nisi *mss.* quam albus, nisi ⁴¹⁰ Soli homini convenit *mss.* soli homini accidit ⁴¹¹ Sicut sequitur, ex eo finximus *mss.* sic sequitur ex eo quod finximus ⁴¹² Est homo sciens grammaticam *mss.* est homo, homo sciens grammaticam ⁴¹³ M. Omnis autem homo sciens grammaticam est homo grammaticus, et quoniam homo grammaticus est homo sciens grammaticam: consequitur ut Socrates sit homo sciens grammaticam, et sic in infinitum *manuscripta* M. Omnis autem homo sciens grammaticam est homo grammaticus. D. Ita est. M. Socrates igitur, qui est homo homo sciens grammaticam, est homo homo grammaticus. Et quoniam grammaticus est homo sciens grammaticam, consequitur ut Socrates sit homo homo sciens grammaticam: et sic in infinitum ⁴¹⁴ Non possum apte *mss.* non possum aperte ⁴¹⁵ Igitur sit in *mss.* item si in ⁴¹⁶ intelligendus est, similiter in omnibus similibus denominativis, id est quod denominatur *mss.* et *mss.* Vict. 13 intelligendus est cum grammatica, intelligendum est similiter in omnibus similibus denominativis, id quod denominatur ⁴¹⁷ Hoc sentiebam *mss.* Vict. 5 hoc sciebam ⁴¹⁸ Aliud cum tempore *mss.* aliquis cum tempore ⁴¹⁹ Non est nisi scilicet verbum *mss.* etiam Vict. 13 non est nomen sed verbum ⁴²⁰ Significatum. D. *mss.* etiam Vict. 13 significa vni. D.

ostendas significativum ⁴⁰²¹ esse grammaticæ. **MAG.** A non per aliud. Nomen vero albi equi substantiam significat non per se sed per aliud ⁴⁰²¹, id est, per hoc quod scio equum esse album; cum enim nihil aliud significet hoc nomen, quod est albus; quam haec oratio, quæ est habens albedinem: sicut hæc ⁴⁰²¹ oratio per se constituit mihi intellectum albedinis, et non ejus rei quæ habet albedinem; ita et nomen. Sed quoniam ⁴⁰²² scio albedinem esse in equo, et hoc per aliud ⁴⁰²² quam per nomen albi velut per visum intellecta albedine, per hoc nomen intelligo ⁴⁰²² equum, per hoc quod albedinem scio esse in equo: id est, per aliud quam per nomen albi; quo tamen equus appellatur.

148 CAPUT XV.*Exemplum albi doctrina proposita explicatur.*

B **MAG.** Vides ergo quomodo albus non ⁴⁰¹⁶ sit significativum ejus, quod aliquo modo significat, et quomodo sit appellativum ejus, cuius non est significativum. **Disc.** Ille quoque video: significat enim equum, et non significat: quia non eum significat ⁴⁰¹⁷, per se, sed per aliud; et tamen equus appellatur albus; et quod video in albo, hoc intelligo in grammatico, et in similibus denominativis. Quapropter videtur mihi significatio nominum et verborum sic dividi posse; quod alia sit per se, alia per aliud. **MAG.** Considera etiam quoniam harum duarum significationum, illa quæ per se est, ipsi vocibus significativis est substantialis; alia vero accidentalis ⁴⁰¹⁸. Cum enim ⁴⁰¹⁹ definitione nominis vel verbi dicitur, quia est vox significativa; intelligendum est, non alia significatione, quam ea quæ per se est: nem si illa significatio quæ est per aliud, in definitione nominis vel verbi intelligenda est; jam non erit, *hodiernus*, nomen ⁴⁰²⁰, sed verbum; significat enim aliquando ea significatione aliquid cum tempore ⁴⁰²¹, sicut supra dixi ⁴⁰²², quod non est nominis, sed verbi.

CAPUT XVI.*Quomodo grammaticus suu qualitas.*

Disc. Patet quod dicas; sed non sine scrupulo accipit animus grammaticum esse qualitatem, quamvis significet grammaticum; aut hominem solum, id est, sine grammatica, esse grammaticum: licet

VARIE LECTIENES.

⁴⁰²¹ Ostendas significatum *mss. etiam.* *Vict.* 13. Nonne paulo ante ⁴⁰²² Ergo significatum *mss. etiam* *Vict.* 13 nec esse significatum *mss. etiam* *Vict.* 13 nec esse significativum ⁴⁰²² Significatum ejus, quod pro aliquo *mss. etiam* *Vict.* 13 significativum ejus, quod aliquo ⁴⁰²³ Appellativum, si significativum non est *mss. etiam* *Vict.* 13 significativum non est ⁴⁰²⁴ Domo aliquis *mss. etiam* *Vict.* 13 domo aliqua ⁴⁰²⁵ Inesse equum *mss. esse equum* in quo est ⁴⁰²⁶ Si aliquid aliud *mss. etiam* aliquid aliud ⁴⁰²⁷ Tamen rectum est *mss. etiam* *Vict.* 13 tamen certum est ⁴⁰²⁸ Nam si occurrat *mss. nam etsi occurrat* ⁴⁰²⁹ Solem esse per albedinem *mss. sole* esse albedinem ⁴⁰³⁰ Sicut proutum est *mss.* *Vict.* 5 sicut probatum est ⁴⁰³¹ Ostendas quid significet *mss.* ostendas quia significat ⁴⁰³² Et dicat tibi *mss.* et dicat tibi ⁴⁰³³ De quo dicatur *mss.* de quo dicat ⁴⁰³⁴ Interroganti quoniam respondet *mss.* interroganti, quem? respondet ⁴⁰³⁵ Significat equum *mss.* significat tibi equum ⁴⁰³⁶ Inde equi *mss.* nulli equi ⁴⁰³⁷ Substantiam non per se sed per aliud *mss.* substantiam significat non per se sed per aliud ⁴⁰³⁸ Oratio, quod est . sed hæc *mss.* oratio quæ est.. sicut hæc ⁴⁰³⁹ Scilicet quoniam *mss.* sed quoniam ⁴⁰⁴⁰ Et per aliud *mss.* et hoc per aliud ⁴⁰⁴¹ Albi; intelligo *mss.* *Vict.* 3 albi, velut per visum intellecta albedine per hoc nomen intelligo ⁴⁰⁴² Quoniam album non *mss.* quomodo albus non ⁴⁰⁴³ Non significat eum; non enim significat *mss.* *Vict.* 3 non significat, quia non enim significat ⁴⁰⁴⁴ Alia vero appellatur occidentalis *mss.* *Vict.* 3 omit. appellatur ⁴⁰⁴⁵ Cum vero in *mss.* cum enim in ⁴⁰⁴⁶ Hodie nam, nomen *mss.* *hodiernus*, nomen ⁴⁰⁴⁷ Aliud cum tempore *mss.* aliquid cum tempore ⁴⁰⁴⁸ Sicut prædicti *mss.* sicut supra dixi

probatum sit hominem simul et grammaticam non esse ⁴⁰⁵³ grammaticum. Unde consequitur solum hominem esse grammaticum; quoniam non potest esse grammaticus, nisi aut solus ⁴⁰⁵⁴, aut cum grammatica: quamvis namque ⁴⁰⁵⁵ grammatici nomen significativum sit ⁴⁰⁵⁶ grammatica, non tamen convenienter respondet interroganti, quid grammaticus sit; grammatica, aut, qualitas: et si nullus est grammaticus, nisi participando grammaticam; consequitur ut homo non sit grammaticus, nisi cum grammatica. MAG. Quod quidem dicitur quod homo, solus, id est, sine grammatica est grammaticus, quantum ad tuam quæstionem solvendam sufficit ⁴⁰⁵⁷, duobus modis intelligi potest; uno vero, altero falso ⁴⁰⁵⁸: homo quippe solus, id est, absque grammatica ⁴⁰⁵⁹, est grammaticus; quia solus est habens grammaticam: grammatica namque, nec sola, nec cum homine habet grammaticam: sed homo solus, id est, absque grammatica, non est grammaticus; quia absente grammatica nullus esse grammaticus potest ⁴⁰⁶⁰: sicut qui præcedendo ducit aliud, et solus est prævious; quia qui sequitur non est prævious, nec separatim, nec sicut ex illis duobus unus fiat prævious et solus non est prævious, quia nisi sit qui sequatur, prævious ⁴⁰⁶¹ esse non potest. Cum vero dicitur quod grammaticus est qualitas; non recte, nisi secundum tractatum Aristotelis De categoriis, dicitur.

CAPUT XVII.

De Aristotelis sensu in tractatu De categoriis.

Disc. An aliud habet ille tractatus, quam omne quod est, aut est substantia, aut qualitas, aut quantitas, etc. Si ergo solus homo est grammaticus; sola substantia est grammaticus, quomodo ⁴⁰⁶² ergo secundum illum tractatum, grammaticus magis est qualitas quam substantia? MAG. Etsi hoc ibi intelligatur quod tu dicas: quia omne quod est, aliqui horum est: non tamen sicut principalis intentio Aristotelis hoc in illo libro ostendere; sed quoniam omne nomen, vel verbum aliquid horum significat: non enim intendebat ostendere quid sint singulæ res, nec ⁴⁰⁶³ quarum rerum sint appellativæ singulæ voces; sed quarum significativa sint. Sed quoniam D voces non significant nisi res; dicendo quid sit quod

A voces significant, necesse fait dicere quid sint res. Nam (ut alia taceam) sufficienter hoc quod dico, divisio, quam facit in principio tractatus Categoriarum ⁴⁰⁶⁴, ostendit; non enim ait: *Eorum quæ sunt, singulum est substantia, aut quantitas, etc.* Nec ait: *Eorum quæ secundum nullam complexionem dicuntur, singulo aut substantia appellatur, aut quantitas;* sed ait: *Eorum, quæ secundum nullam complexionem dicuntur, singulum aut substantiam significat aut quantitatem* ⁴⁰⁶⁵. Disc. Persuadet ratio quod dicas. MAG. Cum ergo Aristoteles ita dicat: *Eorum, quæ secundum nullam complexionem dicuntur, singulum aut substantiam significat, aut quantitatem,* etc. De qua ⁴⁰⁶⁶ significative videtur tibi dicere; de illa qua ⁴⁰⁶⁷ per se significant ipsæ voces, et B quæ illis est substantialis: an de altera ⁴⁰⁷¹ quæ per aliud est, et accidentalis? Disc. Non nisi de ipsa, quam idem ipse eiusdem vocibus inesse, diffiniendo nomen et verbum, assignavit; qua per se significant. MAG. An putas illum aliter prosecutum in tractatu, quam proposuit in divisione; an aliquem eorum ⁴⁰⁷², qui eum sequentes de dialectica scripserunt, aliter sentire voluisse de hac re, quam sentit ipse? Disc. Nullo modo eorum scripta hoc aliquem opinari permittunt ⁴⁰⁷³: quia nusquam inventitur aliquis eorum posuisse aliquam vocem, ad ostendendum aliquid quod ⁴⁰⁷⁴ significet per aliud; sed semper ad hoc, quod per se significat. Nullas enim volens monstrare substantiam, ponit album aut grammaticum ⁴⁰⁷⁵; sed de qualitate docens, album et nigrum profert, et similia ⁴⁰⁷⁶.

CAPUT XVIII.

Quod dialectici appellant voces nomine rerum quarum sunt significativa.

MAG. Si ergo proposita divisione præfata, querero a te quid sit grammaticus, secundum hanc divisionem: et secundum eos, qui illam scribendo de dialectica sequuntur, quid querer: aut quid mihi respondebis? Disc. Procul dubio non hic potest queri ⁴⁰⁷⁷, nisi aut de voce aut de re, quam significat. Quare, quia constat ⁴⁰⁷⁸ grammaticum non significare, secundum hanc divisionem, hominem, sed grammaticam: invenienter respondebo, si queris de voce, quia est vox significans qualitatem; si vero queris de re,

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰⁵³ Grammaticam non esse ms. Vict. 3 grammaticam esse ⁴⁰⁵⁴ Nisi solus est mss. nisi aut solus aut ⁴⁰⁵⁵ Quamvis nunquam mss. quamvis namque ⁴⁰⁵⁶ Nomen significatum sit mss. nomen significativum sit ⁴⁰⁵⁷ Quæstionem sufficit mss. quæstionem solvendam sufficit ⁴⁰⁵⁸ Uno modo vero, altero modo falso mss. uno vero, altero falso ⁴⁰⁵⁹ Solus, id est, absque grammatica mss. solus sine grammatica ⁴⁰⁶⁰ Nullus est grammatica, vel potest esse mss. nullus esse grammaticus potest ⁴⁰⁶¹ Solus est primus... non est primus... fiat primus... non est primus... consequatur primus mss. solus est prævious... non est prævious... fiat prævious... non est prævious... sequatur prævious ⁴⁰⁶² grammaticus, quomodo mss. grammaticus, sola substantia est grammaticus. Quomodo ⁴⁰⁶³ Singulæ res, nec mss. Vict. 3 singulæ res, nec ⁴⁰⁶⁴ Principio Categoriarum mss. principio tractatus Categoriarum ⁴⁰⁶⁵ Singulare est mss. singulum est ⁴⁰⁶⁶ Nec ait: quæ secundum illum mss. nec ait, eorum quæ secundum nullam ⁴⁰⁶⁷ Singulare aut mss. singulo aut ⁴⁰⁶⁸ Aut qualitatem. D. mss. aut quantitatem. D. ⁴⁰⁶⁹ Et tunc de qua mss. et cætera. De qua ⁴⁰⁷⁰ De illa quam per mss. de illa: qua per ⁴⁰⁷¹ Aut de altera mss. an de altera ⁴⁰⁷² An aliud eorum mss. an aliquem eorum Ed: t. col, an aliud eorum ⁴⁰⁷³ Hoc aliud opinari permittunt mss. hoc aliquem opinari permittunt ⁴⁰⁷⁴ Eorum aliquam vocem ad ostendendum aliud quod mss. eorum posuisse aliquam vocem ad ostendendum aliquid quod ⁴⁰⁷⁵ Album aut grammaticam ms. Vict. 3 album aut grammaticum ⁴⁰⁷⁶ nigrum ponunt, et similia mss. album et nigrum profert, et similia ⁴⁰⁷⁷ Hoc non potest queri mss. non hic potest queri ⁴⁰⁷⁸ Quia constat mss. quare quia constat

quia est qualitas. **MAG.** An ignoras quia idem Aristoteles appellat voces nomine rerum quarum sunt significativa, et non quarum tantum sunt appellativa⁴⁰⁷⁹, in eodem libro; ut cum dicit quia omnis⁴⁰⁸⁰ substantia videtur significare hoc aliquid, id est, omnis vox significans⁴⁰⁸¹ substantiam; sicut nominat vel potius ostendit res (quod tu paulo ante meministi⁴⁰⁸² solis vocibus earum significativis, et sepe non appellativis. **Disc.** Non hoc ignorare possum: **149** quare sive queratur de voce, sive de re, cum queritur quid sit grammaticus secundum Aristotelis tractatum, et secundum sequaces ejus: recte responderetur, qualitas: et tamen secundum appellationem vere est substantia⁴⁰⁸³. **MAG.** Ita est: non enim mouere nos debet, quod dialectici aliter scribunt de vocibus, secundum quod sunt significativa; aliter eis utuntur loquendo secundum quod sunt appellativa: si et⁴⁰⁸⁴ grammatici aliud dicunt secundum formam vocum, aliud⁴⁰⁸⁵ secundum rerum naturam. Dicunt quippe⁴⁰⁸⁶ lapidem esse masculini generis, petram feminini, mancipium autem neutri; timere activum, timeri vero passivum⁴⁰⁸⁷: cum nemo dicat lapidem⁴⁰⁸⁸ esse masculam, aut petram feminam, an mancipium nec masculam nec feminam; aut timere⁴⁰⁸⁹ facere; timeri autem pati.

CAPUT XIX.

Utrum grammaticus, cum designet habentem qualitatem, spectet ad categoriam, habere.

Disc. Aperita ratio nihil me in his quæ dixisti dubitare permittit⁴⁰⁹⁰: sed alioquin est de hac quæstione quod velim discere⁴⁰⁹¹. Nam, si grammaticus est qualitas, quia significat qualitatem, non video cur armatus non sit substantia, cum significet substantiam: et sic armatus ideo est habere, quia significat habere, ignoro cur grammaticus non sit habere, cum significet habere. Omnino enim quemadmodum grammaticus probatur significare qualitatem, quia significat habentem qualitatem; ita armatus significat substantiam, quia significat habentem substantiam, id est arma: et sicut armatus convincitur

A significare habere, quia significat habentem arna, sic grammaticus significat habere, quia significat habentem disciplinam. **MAG.** Nullatenus⁴⁰⁹² bac ratione considerata, negare possum aut armatum esse substantiam aut grammaticum habere. **Disc.** Vellen ergo a te do ei utrum unum aliquil⁴⁰⁹³ possit esse diversorum prædicamentorum. **MAG.** Rem quid m unam et eamdem non puto sub diversis aptari possit: quod majori et altiori dispensatione indigere existimo, quam hac brevi nostra sermonacione assumpsimus. Unam autem vocem plu a significantem non ut unum, non video quid prohibeat pluribus aliquando supponi prædicamentis: ut si albus dicitur⁴⁰⁹⁴ qualitas, et habere. A'bus enim non ita B significat qualitatem, et habere, ut unum; quemadmodum⁴⁰⁹⁵ homo significat ut unum substantiam et qualitates, quibus constat homo. Res enim, quæ appellatur homo⁴⁰⁹⁶, est unum quiddam constans ex his quæ dixi; res vero quæ appellatur, albus, non est⁴⁰⁹⁷ unum aliquid ex habere et qualitate constans; quia nihil appellatur albus, nisi res⁴⁰⁹⁸ quæ habet albedinem: quæ nequaquam constat ex habere et qualitate. Quare si dicitur⁴⁰⁹⁹ homo est substantia, et homo est qualitas, una et eadem res, quæ significatur et appellatur hoc nomine, dicitur substantia et qualitas esse: quod videtur inconveniens. Cum autem dicimus quia albus est⁴¹⁰⁰ qualitas et habere non dicimus quia⁴¹⁰¹ quod appellatur hoc nomine, qualitas est et habere, sed quia haec duo significantur hoc nomine: et nullum inconveniens sequitur. **Disc.** Cur autem non est homo, secundum divisionem Aristotelis, substantia et qualitas, quia utrumque significat: quemadmodum est albus qualitas⁴¹⁰² et habere, propter utriusque significacionem? **MAG.** Æstimo huic interrogacioni illud posse sufficere⁴¹⁰³ quod supra dixi, quia est principaliter significativum⁴¹⁰⁴ substantiae, et quia illud unum, quod significat, substantia est; et non qualitas, sed quale: albus vero nihil principalius, sed pariter si-

VARIAE LECTIONES.

⁴⁰⁷⁹ Quarum voces sunt significativa, et non quarum sunt appellativa mss. quarum sunt significativa, et non quarum tantum sunt appellativa⁴⁰⁸⁰ Dicit; omnis mss. dicit, quia omnis⁴⁰⁸¹ id est omnis vox significat mss. id est, omnis vox significans⁴⁰⁸² Ante invenisti mss. ante meministi⁴⁰⁸³ Vera est substantia mss. vere est substantia⁴⁰⁸⁴ Sed et ms. Vict. 13. si et⁴⁰⁸⁵ Formam aliud mss. Formam vocum, aliud⁴⁰⁸⁶ Dicunt quidem mss. dicunt quippe⁴⁰⁸⁷ Mancipiumque neutri, timere autem activum, timeri passivum mss. mancipium autem neutri, et timere activum: timeri vero passivum⁴⁰⁸⁸ Dicat lapidem mss. dicat esse lapidem⁴⁰⁸⁹ Foeminam aut timere mss. foeminam, aut mancipium, nec masculum nec foeminam, aut timere⁴⁰⁹⁰ Ratio in his quæ dixisti dubitare non permittit mss. ratio nihil me in his quæ dixisti dubitare permittit⁴⁰⁹¹ Quod velim dicere mss. **Bec. Gem.** quod velim dicere⁴⁰⁹² Disciplinam. **M.** Nullatenus mss. substantiam, id est, arna. Et sicut armatus convincitur significare habere, quia significat habentem arma: sic grammaticus significat habere, quia significat habentem disciplinam. **M.** Nullatenus⁴⁰⁹³ Utrum unum aliud mss. utrum unum aliquid⁴⁰⁹⁴ Arctari posse mss. aptari posse⁴⁰⁹⁵ Ut albus dicitur mss. ut si albus dicitur⁴⁰⁹⁶ Et habere, quemadmodum mss. et habere ut unum, quemadmodum substantiam, id est arna, et sicut armatus convincitur significare habere, quia significat habentem arma: ita grammaticus significat habere ut unum, substantiam et qualitates quibus constat homo res enim quæ appellatur homo⁴⁰⁹⁷ Album non est mss. albus, non est⁴⁰⁹⁸ Album, nisi res mss. albus, nisi res⁴⁰⁹⁹ Quia dicitur mss. quare si dicitur⁴¹⁰⁰ Quia album est mss. quia albus est⁴¹⁰¹ Non omnis, quia mss. non dicimus quia⁴¹⁰² Est album et qualitas mss. est albus qualitas **Edit.** Col. est album est qualitas⁴¹⁰³ Satisfacere mss. sufficere **Edit.** Col. facere⁴¹⁰⁴ Principliter significativum mss. principaliter significativum

guisicat qualitatem et habere; nec sit unum ex his, A
quod magis sit hoc, vel illud, cuius sit albus signifi-
cativum ⁴¹⁰⁶.

CAPUT XX.

*Quomodo ex significatis vocis, albus, non exsurget
unum.*

Disc. Planius mihi vellem explicari quomodo non
sit unum aliquid ⁴¹⁰⁷ ex his quae significat albus.
Mag. Si aliquid ⁴¹⁰⁸ constat ex eis aut est substantia,
aut aliquid aliorum ⁴¹⁰⁹ praedicamentorum. Disc.
Aliud esse non potest. Mag. Sed nihil horum sit ex
habere et albedine. Disc. Non possum contradicere.
Mag. Item unum non sit ex pluribus, nisi aut ⁴¹¹⁰
compositione partium, quae sunt ejusdem praedicamen-
tum ut animal continet corpora et anima; aut
convenientia generis et differentiarum unius, vel plurium
ut corpus et homo: aut specie, et proprietatum col-
lectione ut Plato ⁴¹¹¹. Illa vero, quae albus ⁴¹¹² signi-
ficat, non sunt unius praedicamenti, nec est alterum
alteri genus, aut differentia, aut species, aut collec-
tio proprietatum; nec sunt differentiae unius gene-
ris, sed sunt accidentia ejusdem subjecti: quod tam-
en subjectum, albus non ⁴¹¹³ significat; quia om-
nino nihil significat aliud quam habere et qualita-
tem. Quare non sit ⁴¹¹⁴ unum ex his, quae albus ⁴¹¹⁵
significat. Disc. Quanquam ratio mihi asserere vi-
deatur quae dicas ⁴¹¹⁶ vellem: tamen audire quid
responderes, si quis, ad ⁴¹¹⁷ hoc, quod dicas quia nihil
omnino albus significat ⁴¹¹⁸ aliud quam habere et
qualitatem, sic objiceret: Albus, cum ⁴¹¹⁹ sit idem
quod habens albedinem, non significat determinate
hoc vel illud habens, velut corpus; sed indetermi-
natae aliquid habens albedinem. Albus enim, aut est
qui habet albedinem, aut qui non habet; sed qui
non habet albedinem, non est albus; albus igitur
est, qui habet albedinem. Quare quoniam omnis
qui habet albedinem, non nisi aliquid est, necesse
est ut albus sit aliquid ⁴¹²⁰ quod habet albedinem,
aut aliquid habens albedinem. Denique albus aut
significat aliquid habens albedinem, aut nihil: sed
nihil non potest intelligi habens albedinem; necesse
est ergo ut albus significet aliquid habens albedi-
nem.

CAPUT XXI.
*Quod albus non significet aliquid habens albedinem;
sed duntaxat significet habens albedinem.*

Mag. Non agitur utrum omnis, qui est albus,
sit aliquid; aut sit, qui ⁴¹²¹ habet: sed utrum hoc
nomen sua significatione contineat id quod dicitur
aliquid, aut qui habet sicut homo continet animal:
ut quomodo homo est ⁴¹²² animal rationale mortale;
ita albus sit aliquid habens albedinem ⁴¹²³ aut qui
habet albedinem: multa namque necesse est rem
quamlibet esse, quae tamen rei ejusdem nomine non
significantur. Nam, omne animal necesse est colo-
ratum esse, et rationale, aut irrationale; nomen
tamen animalis nihil horum significat: quare licet
albus ⁴¹²⁴ non sit nisi aliquid habens, aut qui habet
albedinem; non tamen necesse est ut albus ⁴¹²⁵ signi-
ficiet hoc. Ponamus enim quod album, sive albus,
significet aliquid habens albedinem: sed aliquid habens
albedinem non est aliud, quam aliquid album.
Disc. Non potest aliud esse. Mag. Albus igitur,
sive album, semper significat ⁴¹²⁶ aliquid album.
Disc. Ita sit. Mag. Ubi igitur ponitur albus, vel al-
bum, recte semper accipitur pro albo ⁴¹²⁷ aliquid album.
Disc. Consequitur. Mag. Ergo ubi dicitur
aliquid album; recte quoque dicitur his, aliquid al-
bum: et ubi his; **150** ibi et ter ⁴¹²⁸: et hoc in-
finite. Disc. Consequens et absurdum est hoc. Mag.
Sit quoque albus, id ipsum ⁴¹²⁹ quod est qui albedi-
nem habet: sed habet, non est ⁴¹³⁰ aliud quam habens
est. Disc. Nec potest esse. Mag. Albus ergo non
est aliud quam qui albedinent habens est. Disc. Non
aliud. Mag. Cum autem dicitur albedinem habens
non aliud significat haec oratio quam album. Disc.
Ita est. Mag. Idem est igitur albus, quod qui aliud
est. Disc. Sic sequitur. Mag. Ubique itaque po-
nitur albus, recte pro eo accipitur qui albus est.
Disc. Non possum negare. Mag. Si ergo albus est,
qui albus est; est etiam qui qui albus est, est: et
si hoc, est, est etiam qui qui qui albus est, est, est;
et sic in infinitum ⁴¹³¹. Disc. Non hoc minus conse-
quens ⁴¹³², nec minus absurdum est quam ut saepe
sit aliquid aliud. Mag. Si quis autem dicit quia
albus aut significat aliquid habens albedinem, aut
nihil: si sic intelligitur, ac si diceretur: Albus aut

VARIE LECTIONES.

⁴¹⁰⁶ Sit album significatum mss. sit albus significativum ⁴¹⁰⁷ Unum aliud ex mss. unum aliquid ex ⁴¹⁰⁸ Al-
bum. M. Si aliud mss. albus. M. Si aliquid ⁴¹⁰⁹ Aut aliud aliorum mss. aut aliquid aliorum ⁴¹¹⁰ D. Aliud esse
mss. D. aliud esse ⁴¹¹¹ Hoc est aut mss. nisi aut ⁴¹¹² Ut propositio mss. ut Plato ⁴¹¹³ Quae album mss. que
albus ⁴¹¹⁴ Album non mss. albus non ⁴¹¹⁵ Quia non sit mss. quare non sit ⁴¹¹⁶ Ex his quae album mss. ex
his que albus ⁴¹¹⁷ Que dicens. Vict. 13 que disseris ⁴¹¹⁸ Si quia ad mss. si quis ad ms. Victorin. 3 si
quid ad ⁴¹¹⁹ Album significat aliquid mss. albus significat aliud ⁴¹²⁰ Sic objiceret: album cum mss.
sic objiceret: albus cum ⁴¹²¹ Ut aliquid sit album manuscripta ut albus si aliud ⁴¹²² An sit, qui mss.
aut sit, qui ⁴¹²³ Aut quomodo est mss. ut quomodo est Edit. Col. at quomodo est ⁴¹²⁴ Habens albedi-
nem: multa mss. habens albedinem, aut qui habet albedinem: multa ⁴¹²⁵ Licet album mss. licet album
⁴¹²⁶ Ut album mss. ut albus ⁴¹²⁷ Sive album significat mss. sive album semper significat ⁴¹²⁸ Vel album
semper pro illo mss. vel album recte semper accipitur pro albo ⁴¹²⁹ Ibi ter, etc. Et hoc mss. ibi et ter,
et hoc ⁴¹³⁰ Album id ipsum mss. albus id ipsum ⁴¹³¹ Sed hoc non est mss. sed habet, non est ⁴¹³² Et si hoc
est: est etiam quicunque qui albus est, est, est, sic in infinitum mss. est etiam qui, qui albus est; est:
et si hoc est, est etiam qui, qui, qui albus est, est, est; et sic in infinitum ⁴¹³³ Non hoc minus incon-
sequens mss. Vict. 3 non hoc minus consequens

significat aliquid habens, aut significat non aliquid habens; ut non aliquid sit infinitum nomen; non est integra, nec vera ⁴¹²³ divisio; et ideo nihil probat: veluti si quis diceret: Cæcus aut videt aliquid, aut videt non aliquid. Si vero sic intelligitur quia aut significat aliquid habens, aut non ⁴¹²⁴ significat: integra est divisio, et vera; nec repugnat iis quæ dicta sunt. Disc. Satis appareat quia per album non significatur aliquid habens albedinem, nec qui habet albedinem; sed tantum habens albedinem: id est qualitas et habere; ex quibus solis non conficitur unum aliquid: et ideo albus est utrumque, quia pariter utrumque ⁴¹²⁵ significat. Quam rationem in

A omnibus, quæ sine complexione dicuntur, et similius significant quamlibet plura ⁴¹²⁶ ex quibus non sit unum, valere video: nec aliquid his, quæ in hac disputatione assertisti, objici recte posse existimo ⁴¹²⁷. Mac. Nec mihi nunc videtur: tamen quoniam scis quantum nostris ⁴¹²⁸ temporibus dialectici certent de questione a te proposita; nolo te sic ⁴¹²⁹ his, quæ diximus, inhaerere ut ea pertinaciter tenetas; si quis validioribus argumentis haec destruere et diversa valuerit astrarere ⁴¹³⁰: quod si contigerit ⁴¹³¹ saltem ad exercitationem ⁴¹³² disputandi nobis haec profecisse non negabis.

SANCTI ANSELMI

LIBER

DE VOLUNTATE DEI.

151 CAPUT PRIMUM.

Voluntas Dei quæ dicatur.

Humana ratio cum de Deo semper debeat tractare, et ad laudem ejus aliquid convenienter dicere, nomina per quæ proprie loquuntur non habet, sed nomina hominibus data et imposta accipit, et per ipsum effectum omnipotentiam ejus saltem vel tenui oratione aperire conatur: et hoc facit ex istis rebus colligens effectum voluntatis Dei secundum occultam justitiam, vel secundum misericordiam, vel secundum iræ ipsius vindictam: ad incomprehensibilem enim deitatis proprietatem aspirare non potest. Hinc nos quoque de voluntate Dei aliquid dicere cupientes, actum rerum attendimus; quoniam a I ipius celsitudinis culmen anhelare non valemus. Voluntatem igitur Dei appellamus quidquid in nobis ipse misericorditer operatur, revocando nos ab errore, vel pie confirmando justitiae. Voluntas quoque dicitur poena et reprobatio quorumdam Dei occulta distinctione facta justitiae. Voluntas Dei est (ut breviter dicimus) quidquid fit, ut fieri invenitur in creaturis. Sed dicitur: Si omnia procedunt ex voluntate Dei, quam constat semper bonam et rectam esse, tunc omnia bona et recta sunt: et si hoc est, tunc frustra judicatur aliquis iniquus, vel damnatur impius: quod fateri contrarium invenitur catholicæ fidei.

B

CAPUT II.

Voluntas Dei multipliciter dicitur.

Dicendum est igitur voluntatem Dei multipliciter accipi: ut quidquid postea opponatur, sine omni difficultate opulentius aperiatur. Voluntas itaque Dei accipitur aliquando in Scripturis, æquipollens omnipotenti suæ præscientiae et ordinationi sagaci ter omnia disponenti. Unde dicitur: *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit* (Psal. cxiii, 3), hoc est, quidquid Deus ab aeterno facturum se ordinavit, nihil inexplicatum reliquit. Accipitur etiam Dei voluntas [al., nomen rerum], secundum quemdam effectum misericordie Dei: ut ibi: *Vult Deus omnes salvos fieri* (I Tim. ii, 4), quod est dicere, facit sanctos velle ut omnes salvi sint, quod ipse tamen vult, hoc est ipse disposuit; sed sanctos facit velle Dei et proximi inspirando dilectionem, qua dilectione non inconvenienter sunt in Ecclesia orationes a sanctis pro schismaticis et hereticis, Judicis quoque et gentilibus. Institutio divina, Dei voluntas non improprie appellatur. Dei autem institutio in duo dividitur, in precepta divinarum Scripturarum, et in legem naturalem: quæcumque bonum insita est naturalis, quæ est: *Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris* (Tob. iv, 16), etc. Cui quicunque obliuat, Dei voluntatem non servat. Precepta etiam divinarum Scripturarum, et recte observationes

VARIE LECTIONES.

⁴¹²³ Integra ac vera miss. ⁴¹²⁴ Integra nec vera ⁴¹²⁵ Quia significat habens albedinem, aut non miss. quia aut significat aliquid habens, aut non ⁴¹²⁶ Quia per utrumque manuscripta quia pariter utrumque ⁴¹²⁷ Quælibet plura miss. quamlibet plura ⁴¹²⁸ Te posse objicere existimo miss. objici recte posse existimo ⁴¹²⁹ Quam nostris miss. quantum nostris ⁴¹³⁰ Volo te sic miss. nolo te sic ⁴¹³¹ Velit astrarere miss. valuerit astrarere ⁴¹³² Si contigeret miss. si contigerit ⁴¹³³ Ad excitationem miss. ad exercitationem

Ecclesiarum, voluntas Dei non iimmerito appellatur : quibus quicunque observanter non acquiescit, a Dei voluntate deviare penitus dicitur; cum tamen ab ordine præscientiae ejus nullatenus valeat exorbitare.

CAPUT III.

Quarundam ambiguitatum elucidatio ex dictis.

Ecce voluntas Dei quatuor modis accipitur a doctribus magistris, scilicet pro scientia Dei; pro voluntate sanctorum, qui volunt et injustos charitable salvati; pro ratione humana; quarto pro preceptis divinis. Si quis vero oculo intentis hos modos considerat, non ulterius in Dei voluntate determinanda impeditus laborabit: sed vocis acceptione fidei intendens ingenio, de verbis facile dijudicabit. Itaque cum dicatur, adulterium vel homicidium vult, vel non vult Deus fieri: haec propositiones non repugnant sibi, nec contradicunt: ambæ enim veræ sunt et indubitables, si quis ejus vocis equivocationem multiplicem, quæ est, vult, fideleriter attendat. Nam, Deus vult adulterium, hoc est præscit, prævidet. Unde nullus dubitat, quia omnia videt et omnia præscit. Item, non vult, hoc est non præcipit, vel mentibus fidelium inspirando non facit velle. Vel non vult Deus adulterium, id est ex vi rationis animæ, ex naturali scilicet, lege data a Deo, non habemus quod quis in hoc nec etiam in alio debeat offendere proximum. Juxta has autem determinationes, potest quilibet has Dei voluntates determinare aperte.

CAPUT IV

Aliæ dubitationes tolluntur.

Sed videndum est quoddam satis subtilius, quod occurrit huic de voluntate disputationi. Nam voluntati Dei voluntas hominis adhæret plerumque, sed inde damnatur homo: voluntati Dei quoque non adhæret voluntas hominis, et inde remuneratur homo. Item, vult homo quod non vult Deus, et habet inde præmium a Deo: non vult homo quod, vult Deus; et inde consequitur laudem: et multis aliis haec **152** voluntatem variari modis sagacium industria per se poterit indagare. Sed nunc ad expositionem supradictorum redeamus: vult Deus quod vult homo; si damnose, ut homicidium, vel adulterium, quod vult Deus, hoc est præscivit: sed homo etiam hac voluntate damnatur, prohibitum est enim ei. Vult Deus ut pater alicujus moriatur, vel vult alicujus hominis mortem, quod homo non vult affectu naturali vel compassione proximi, et remuneratur ex hoc tali affectu, si in cæteris regulam recte vivendi non excesserit: in omnibus tamen quæ vult et quæ facit, divinae voluntati concordare intendit, et nihil contra eum facere disponit; quia tunc tantum est bona voluntas humana, quando vult illud quod Deus vult illam velle: et sic concordat divina, quæ magistra est humanae.

CAPUT V.

De divina voluntate, efficien'e, approbante, concedente, permittente.

Magna quidem voluntas Dei incomprehensibilis est, sicut ipse Deus, contra quam vult homo, quia non plene eam cognoscit: quod in futuro erit. In præsenti vero quosdam affectus ejus percipit secundum perceptionem vel prohibitionem, et ille obedit. In his autem supradictis non est æquum intelligere aliquem aliquod falsum vel superfluum dictum fuisse, vel contra sanctorum auctoritatem. Dicit enim Augustinus in Enchiridio, cap. 400: *Propterea magna voluntas ejusdem Domini exquisita in omnes voluntates ejus, ut miro et ineffabili modo non fiat præter voluntatem ejus, quod etiam contra ejus voluntatem sit, quod non fieret si non sineret, nec utique no'ens sinit, sed volens: nec sineret bonum fieri ma's, nisi omnipotens et de malo posset facere bene.* Est et alia huius voluntatis divisio. Alia enim potest dici efficiens, alia approbans, alia concedens, alia permittens. Efficiens voluntas in Deo facit quidquid vult, efficiens in homine quod potest homo et vult ipso actu. Approbans est, quæ approbat aliquid, et haec ad hominem pertinet et ad Deum. Approbans in Deo est, quæ vult omnes salvos fieri; quoniam nullum prohibet, quantum ad se salvum fieri: i' o si quis ad hoc laborat, approbat. Patens est quidem quæ sit approbans in homine. Concedens est, quæ concedit ut fiat aliquid. Concedente autem voluntate vult Deus, ut homo qui melius non proposit, uxori ducat. Permittens voluntas est, quæ permittit aliquid fieri, etsi displiceat quandoque. Et hoc modo dicitur Deus velle mala, quæ permittit fieri. Unde dicitur: *Quem vult inducere, et cui vult miseretur* (Rom. ix, 18). Augustinus de civitate Dei: *Cum dicatur Deus mutare voluntatem, ut quibus lenis erat, verbi grati, reddatur asper; illi potius quam ipse mutatur, sicut mutatur sol oculis sauciatis, et asper quodammodo ex miti, et ex delectabili molestus efficitur, cum ipse apud se maneat idem qui fuit.* Dicitur etiam voluntas Dei, quoniam facit in cordibus obedientium mandatis ejus, de qua dicit Apostolus: *Deus qui operatur in vobis et vobis* (Philip. ii, 13). Secundum hanc voluntatem etiam velle dicitur, quod ipse non vult, sed ipse suos id volentes facit: sic orans pro quibusdam pie sancteque inspirati ab eo sancta voluntate, et quod orant non facit. Secundum vero voluntatem suam, quæ ejus præscientia sempiterna est, *omnia quæcumque voluit fecit, non solum præterita, vel præsentia, sed etiam futura.* Gregorius: *Deus vult omnes homines salvos fieri, id est nulli salvantur, nisi quos vult salvare, vel de omni genere hominum aliqui salvantur.* Vel *vult omnes salvos fieri, id est non cogit aliquem damnari.* Item, de conjugi infideli dimittendo dici oportet, non dimittat, quia etsi licet, non expedit. Item in libro De parvolorum baptismis: *Sicut bono male uti malum est, sic malo bene uti bonum est.*

SANCTI ANSELMI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

OPERUM PARS SECUNDA

ASCETICA ET PARÆNETICA

HOMILIÆ ET EXHORTATIONES

153-155 HOMILIA PRIMA.

IN ILLUD ECCLESIASTICI : *In omnibus requiem quæsivi, et in hereditate ejus morabor. Tunc præcepit, et dixit mihi Creator omnium; et qui creavit me, requiebat in tabernaculo meo (Eccli. xxiv, 11).*

Sapientia non loquitur, quam Apostolus Christum esse testatur, dicens : *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam (1 Cor. 1, 24).* Sapientia ergo, quæ Christus est, id est incarnata Dei sapientia, dicit : *In omnibus requiem quæsivi. Post laborem vero requies solet quæreri. Dominus autem in se quidem quietus et incommutabilis est ; sed tamen laborare testatur, cum duras hominum pravitates tolerat, dicens cuilibet talium : Præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis (Isa. xliii, 24).* Sed et dum apparuit in mortali carne, laboravit ex nostra infirmitate. Ideo post resurrectionem suam in omnibus quæsivit requiem, ut in omnia fide et bona actione requiesceret. Nam in quibus omnibus requiem quæsiverit, docet præmittendo : *In omni terra steti, et in omni populo, et in omni gente primatum habui, et omnium excellentium et sublimium corda virtute calcavi (Eccli. xxiv, 9).* Moxque subjungit : *Et in omnibus requiem quæsivi. In omnibus ergo populis et gentibus totius orbis, et in cunctis regibus ac principibus, quorum sibi corda tandem subegit, requiem quæsivit. Invenit autem in his requiem, qui peccare desierunt, et sancte ac juste vivunt. Qui in eo, quod in omnibus populis et nationibus atque sublimibus, id est in sublimitate dignitatum positis, requiem se dicit quæsse, significat in unaquaque sub celo gente multos palam cerui, qui perverse vivant ; et paucos velut grana sub paleis inveniri, qui bene agant. Hoc enim queritur, quod latet nec habetur. Sed et in quolibet ad vitam prædestinato quererit Christus sibi requiem, dum adhuc peccantem eum exspectat, et vel præceptis seu monitis, et miraculis, et prosperis, et adversis ipsum convertere et talem facere studet, ut in eo requiescere*

A possit. Negat autem illi in se requiem, qui non vult a malis operibus et desideriis cessare, ut in se locum quietis Deo queat præbere.

Et in hereditate, inquit, ejus morabor. Ejus respicit et ad requiem, et ad hoc, quod supra dixerat : Ego ex ore Altissimi prodii, ut intelligatur haec hereditas et requiei et Altissimi, videlicet electorum multitudo, quos ipse Altissimus ad vindicandam suæ celsitudinis gloriam elevatos in superno regno possidebit, siveque perpetualiter requiesceret faciet. Ait itaque : In hereditate ejus morabor. Ac si dicat : In omnibus quidem quæsivi requiem, licet non in omnibus perseverantem eam invenerim ; sed in his, qui præsciti sunt hereditas Dei, morabor, id est perseveranter et non ad horam manebbo.

BIn illis enim non moratur Dei sapientia, qui ad tempus credunt, et in tempore temptationis recedunt : sed in eis moratur, quos in bonitate facit usque in finem perseverare. Hinc est quod de quolibet talium dicit : *Veniemus, et mansionem apud eum faciemus (Joan. xiv, 23).*

CSequitur : *Tunc præcepit, et dixit mihi Creator omnium; et qui creavit me, requierit in tabernaculo meo, et dixit mihi : In Jacob inhabita, et in Israel hereditare, et in electis meis mitte radices. Tunc, inquit, cum ego requiem in omnibus quererem, ille, qui creavit omnes, et jus habet in omnibus, neminem vult perire, præcepit mihi quid in his agerem : et qui me quoque pro eorum salute crearit secundum humanitatem, ipse requiebat in tabernaculo meo. Creatum se dicit, quia homo factus est, qui superiorius asseruerat se ante sæcula genitum a Patre, dicens : Ego sapientia ex ore Altissimi prodii, primogenita autem ante omnem creaturam (Eccli. xxiv, 5). Tabernaculum vero hujus sapientiae est corpus assumptum, de quo alias dicitur : In sole posuit tabernaculum suum (Psal. xviii, 6), id est in manifestissima visione, corpus suum. In hoc tabernaculo requiebat Pater, quia nullum in eo peccatum invenit,*

Ecclesiarum, voluntas Dei non immerito appellatur : quibus quicunque observanter non acquiescit, a Dei voluntate deviare penitus dicitur; cum tamen ab ordine præscientiæ ejus nullatenus valeat exorbitare.

CAPUT III.

Quarundam ambiguitatum elucidatio ex dictis.

Ecce voluntas Dei quatuor modis accipitur a doctoribus magistris, scilicet pro scientia Dei; pro voluntate sanctorum, qui volunt et injustos charitable salvati; pro ratione humana; quarto pro præceptis divinis. Si quis vero oculo mentis hos modos considerat, non ulterius in Dei voluntate determinanda impeditus laborabit: sed vocis acceptione fideli intendens ingenio, de verbis facile dijudicabit. Itaque cum dicitur, adulterium vel homicidium vult, vel non vult Deus fieri: haec propositiones non repugnant sibi, nec contradicunt: ambæ enim veræ sunt et indubitabiles, si quis ejus vocis æquivocationem multiplicem, quæ est, vult, stileliter attendat. Nam, Deus vult adulterium, hoc est præscit, prævidet. Unde nullus dubitat, quia omnia videt et omnia præscit. Item, non vult, hoc est non præcipit, vel mentibus fidelium inspirando non facit velle. Vel non vult Deus adulterium, id est ex vi rationis animæ, ex naturali scilicet, lege data a Deo, non habemus quod quis in hoc nec etiam in alio debeat offendere proximum. Juxta has autem determinationes, potest quilibet has Dei voluntates determinare aperte.

CAPUT IV

Aliæ dubitationes tolluntur.

Sed videndum est quoddam satis subtilius, quod occurrit huic de voluntate disputationi. Nam voluntati Dei voluntas hominis adhaeret plerunque, sed inde damnatur homo: voluntati Dei quoque non adhaeret hominis voluntas, et inde remuneratur homo. Item, vult homo quod non vult Deus, et habet inde præmium a Deo: non vult homo quod, vult Deus; et inde consequitur laudem: et multis aliis haec **152** voluntatem variari modis sagacium industria per se poterit indagare. Sed nunc ad expositionem supradictorum redeamus: vult Deus quod vult homo; si dannose, ut homicidium, vel adulterium, quod vult Deus, hoc est præscivit: sed homo etiam hac voluntate dominatur, prohibitum est enim ei. Vult Deus ut pater alicujus moriatur, vel vult alicujus hominis mortem, quod homo non vult affectu naturali vel compassione proximi, et remuneratur ex hoc tali affectu, si in cæteris regulam recte vivendi non excesserit: in omnibus tamen quæ vult et quæ facit, divinæ voluntati concordare intendit, et nihil contra eum facere disponit; quia tunc tantum est bona voluntas humana, quando vult illud quod Deus vult illam velle: et sic concordat divinæ, quæ magistra est humanæ.

CAPUT V.

De divina voluntate, efficien' e, approbante, concedente, permittente.

Magna quidem voluntas Dei incomprehensibilis est, sicut ipse Deus, contra quam vult homo, quia non plene eam cognoscit: quod in futuro erit. In praesenti vero quosdam affectus ejus percipit secundum perceptionem vel prohibitionem, et ille obedit. In his autem supradictis non est æquum intelligere aliquem aliquod falsum vel superfluum dictum fuisse, vel contra sanctorum auctoritatem. Dicit enim Augustinus in Enchiridio, cap. 100: *Propteræ magna voluntas ejusdem Domini exquisita in omnes voluntates ejus, ut miro et ineffabili modo non fiat præter voluntatem ejus, quod etiam contra ejus voluntatem fit, quod non fieret si non sineret, nec utique no[n] enus sineret, sed volens: nec sineret bonum fieri male, nisi omnipotens et de malo posset facere bene.* Est et alia hujus voluntatis divisio. Alia enim potest dici efficiens, alia approbans, alia concedens, alia permittens. Efficiens voluntas in Deo facit quidquid vult, efficiens in homine quod potest homo et vult ipso actu. Approbans est, quæ approbat aliquid, et haec ad hominem pertinet et ad Deum. Approbans in Deo est, quæ vult omnes salvos fieri; quoniam nullum prohibet, quantum ad se salvum fieri: i.e. si quis ad hoc laborat, approbat. Patens est quidem quæ sit approbans in homine. Concedens est, quæ concedit ut fiat aliquid. Concedente autem voluntate vult Deus, ut homo qui melius non proposit, uxorem ducat. Permittens voluntas est, quæ permittit aliquid fieri, etsi displiceat quandoque. Et hoc modo dicitur Deus velle mala, quæ permittit fieri. Unde dicitur: *Quem vult indurat, et cui vult misetur* (Rom. ix, 18). Augustinus de civitate Dei: *Cum dicatur Deus mutare voluntatem, ut quibus lenis erat, verbi grati, reddatur asper; illi potius quam ipse mutantur, sicut mutatur sol oculis sauciatis, et asper quodammodo ex miti, et ex delectabili molestus efficitur, cum ipse apud se maneat idem qui fuit.* Dicitur etiam voluntas Dei, quam facit in cordibus obedientium mandatis ejus, de qua dicit Apostolus: *Deus qui operatur in vobis et velle* (Philip. ii, 13). Secundum hanc voluntatem etiam velle dicitur, quod ipse non vult, sed ipse suos id volentes facit: sic orans pro quibusdam pie sancteque inspirati ab eo sancta voluntate, et quod orant non facit. Secundum vero voluntatem suam, quæ ejus præscientiæ sempiterna est, *omnia quæcumque voluit fecit, non solum præterita, vel presentia, sed etiam futura.* Gregorius: *Deus vult omnes homines salvos fieri, id est nulli salvantur, nisi quos vult salvati, vel de omni genere hominum aliqui salvantur.* Vel *vult omnes salvos fieri, id est non cogit aliquem damnari.* Item, de conjugi infidelis dimittendo dici oportet, non dimittat, quia etsi licet, non expedit. Item in libro De parvolorum baptismismo: *Sicut bono male uti malum est, sic male bene uti bonum est.*

SANCTI ANSELMI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

OPERUM PARS SECUNDA

ASGETICA ET PARÆNETICA

HOMILIÆ ET EXHORTATIONES

153-155 HOMILIA PRIMA.

In illud Ecclesiastici : *In omnibus requiem quæsivi, et in hereditate ejus morabor. Tunc præcepit, et dixit mihi Creator omnium; et qui creavit me, requiebat in tabernaculo meo (Eccli. xxiv, 11).*

Sapientia non loquitur, quam Apostolus Christum esse testatur, dicens : *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam* (1 Cor. 1, 24). Sapientia ergo, quæ Christus est, id est incarnata Dei sapientia, dicit : *In omnibus requiem quæsivi.* Post laborem vero requies solet quæsti. Dominus autem in se quidem quietus et incommutabilis est ; sed tamen laborare testatur, cum duras hominum pravitates tolerat, dicens quilibet talium : *Præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis* (Isa. XLIII, 24). Sed et dum apparet in mortali carne, laboravit ex nostra infirmitate. Ideo post resurrectionem suam in omnibus quæsivit requiem, ut in omniā fide et bona actione requiesceret. Nam in quibus omnibus requiem quæsiverit, docet præmittendo : *In omni terra steti, et in omni populo, et in omni gente primatum habui, et omnia excellentium et sublimium corda virtute calcavi* (Eccli. xxiv, 9). Moxque subjungit : *Et in omnibus requiem quæsivi.* In omnibus ergo populis et gentibus totius orbis, et in cunctis regibus ac principibus, quorum sibi corda tandem subegit, requiem quæsivit. Invenit autem in his requiem, qui peccare desierunt, et sancte ac juste vivunt. Qui in eo, quod in omnibus populis et nationibus atque sublimibus, id est in sublimitate dignitatum positis, requiem se dicit quæsisse, significat in unaquaque sub cœlo gente multos palam cerni, qui perverse vivant ; et paucos velut grana sub paleis inveniri, qui bene agant. Hoc enim queritur, quod latet nec habetur. Sed et in quolibet ad vitam prædestinato quererit Christus sibi requiem, dum adhuc peccantem eum exspectat, et vel præceptis seu monitis, et miraculis, et prosperis, et adversis ipsum convertere et talem facere studet, ut in eo requiescere

A possit. Negat autem illi in se requiem, qui non vult a malis operibus et desideriis cessare, ut in se locum quietis Deo queat præbere.

Et in hereditate, inquit, ejus morabor. Ejus respicit et ad requiem, et ad hoc, quod supra dixerat : *Ego ex ore Altissimi prodii,* ut intelligatur hæc hereditas et requiei et Altissimi, videlicet electorum multitudo, quos ipse Altissimus ad vindicandam sue celsitudinis gloriam elevatos in superno regno possidebit, siveque perpetualiter requiescere faciet. Ait itaque : *In hereditate ejus morabor.* Ac si dicat : In omnibus quidem quæsivi requiem, licet non in omnibus perseverante eam invenerim ; sed in his, qui præsciti sunt hereditas Dei, morabor, id est perseveranter et non ad horam manebbo.

B In illis enim non moratur Dei sapientia, qui ad tempus credunt, et in tempore temptationis recedunt : sed in eis moratur, quos in bonitate facit usque in finem perseverare. Hinc est quod de quolibet talium dicit : *Veniemus, et mansionem apud eum faciemus* (Joan. xiv, 23).

Sequitur : *Tunc præcepit, et dixit mihi Creator omnium; et qui creavit me, requiebat in tabernaculo meo,* et dixit mihi : *In Jacob inhabita, et in Israel hereditare, et in electis meis mitte radices.* Tunc, inquit, cum ego requiem in omnibus quærerem, ille, qui creavit omnes, et jus habet in omnibus, neminem vult perire, præcepit mihi quid in his agerem : et qui me quoque pro eorum salute creavit secundum humanitatem, ipse requiebat in tabernaculo meo. Creatum sc dicit, quia homo factus est, qui superiorius asseruerat se ante sæcula genitum a Patre, dicens : *Ego sapientia ex ore Altissimi prodii, primo genita autem ante omnem creaturam* (Eccli. xxiv, 5). Tabernaculum vero hujus sapientiae est corpus assumptum, de quo alias dicitur : *In sole posuit tabernaculum suum* (Psal. xviii, 6), id est in manifestissima visione, corpus suum. In hoc tabernaculo requiebat Pater, quia nullum in eo peccatum invenit,

quod eum offendiceret ; sed omnem justitiae plenitudinem, in qua delectabiliter quiesceret. Unde et ait : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* (*Math. xvii, 5*) ; atque propheta : *Requiescat super eum Spiritus Domini* (*Isa. xi, 2*). Loquitur itaque, sicut et supra dictum est, incarnata Dei sapientia, et Patris gloriam in omnibus quærens asserit eum sibi dixisse : *In Jacob*, etc. *Jacob*, qui supplantator interpretatur, designat locutores, qui vitia cum labore supplantant et dejiciunt. *Israel* autem, qui rectissimus Dei, sive vir videns Deum dicitur, illos qui subactis viiis perfectam, prout fas est, rectitudinem vitae servant, et **156** contemplationi student. *In Jacob* ergo, id est in luctatoribus, habitat, ut eis ait Apostolus : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris* (*Ephes. iii, 17*), quatenus scilicet ejus virtute confortati possint victores fieri. *In Israel* vero hereditatur, id est perfectos jam non amissurus hereditario jure possidet, qui jam sopitis viiis optimam sibi partem elegerunt, quæ non auferetur ab eis. Hoc et per Iсаiam ipse sic ait : *Opus manuum mearum Assyrio, hereditas autem mea Israel* (*Isa. xix, 25*). *Assyrius enim dirigens* interpretatur, significans eum qui pravitatem viliorum luctando conatur supplodere, et se dirigere : et huic est opus manuum Christi, id est adjutorium ejus in se manentis ; *Israel* vero jam quietus hereditate possidetur. *Radices quoque Salvator in electis mittit* ; ne ab eorum cordibus unquam avelli possit, juxta illud Apostoli : *Quis nos separabit a charitate Christi ? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an famæ, an nuditas, an periculum, an gladius ?* (*Rom. viii, 35*.) Qui enim separari valet a charitate Christi, in ejus mente Christus radices non misit.

Sequitur : *Ab initio et ante sæcula creata sum, et usque ad futurum sæculum non desinam, et in habitatione sancta coram ipso ministravi.* Et sic in Sion firmata sum, et in civitate sanctificata similiter requievi, et in Jerusalem potestas mea. *Et radicavi in populo honorificato, et in parte Dei mei hereditas illius, et in plenitudine sanctorum detentio mea.* Ab initio mundi, et ante sæcula prædestinando secundum humanitatem creata est hæc sapientia ; quoniam Deus ab exordio rerum, et ante tempora sæcularia prædestinatum habuit in secreto consilii sui, ut Verbum ejus caro fieret, id est ut omnium Dominus formam servi pro servis redimendis misericorditer assumeret ; et quod is, qui fecit quæ futura sunt, certissime faciendum dispositus, jam in ejus conspectu factum fuit. Sic igitur ante sæcula creavit eum secundum humanitatem, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem (*Ephes. i, 4*). Ab initio, id est ex quo creatus est primus homo, et ante sæcula, id est ex quo factus est primus, creata est, ut diximus, hæc sapientia : qui et quando plasmatus est homo, et quando creatus est angelus, prævisum est ut Unigenitus Dei clementer homo fieret, qui genus humanum, quod graviter dejectum erat,

A relevaret. *Et usque ad futurum sæculum non desinam* ; quia nullis diaboli tentationibus, nullisque tyrannorum persecutionibus fieri poterit ut Christiana religio non perduret usque ad mundi terminum, propter quam creata sunt ante mundi principium. *Hoc est enim quod et infra dicitur : Non desinam in progenies illorum, usque in ævum sanctum* (*Eccl. xxiv, 46*). Sed et in Evangelio : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (*Math. xxviii, 20*).

Et in habitatione sancta coram ipso ministravi. Habitationem sanctam dicit habitaculum sanctum cœli, ubi ministrat coram Deo pontifex factus in æternum. Unde et Apostolus ait : *Non enim in manufacta sancta Jesus introivit, exemplaria verorum ; sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis* (*Hebr. ix, 24*) ; et rursum : *Talem habemus pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, sanctorum minister, et tabernaculi veri quod fixit Deus, et non homo* (*Hebr. viii, 1, 2*). Nam quod hic dicitur, in habitatione sancta coram ipso, hoc est quod Apostolus ait, in ipsum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis et quod hic subditur, ministrari, Apostolus dicit sanctorum minister et tabernaculi veri. Et ne talis ministratio putaretur aliquid abjectionis habere, sedet in eadem sede cum eo, coram quo et eni ministrat, et sedet in dextera parte ad honoris cumulum. Qui et sundit : *Et sic in Sion firmata sum. Sion dicitur specula et speculatio, et significat illam beatorum patriam, cuius habitatores non cessant manifeste speculari gloriam Dei ; ubi secundum humanitatem sic firmatus est Christus, ut supra dictum est, id est sedens Patris ad dexteram, et agens ministerium pontificis, quod est ostendere Patri pro nobis eicatrices vulnerum sue passionis.* De qua ejus in supernis sine fine manenti firmatione dictum est Patri : *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super filium hominis, quem confirmasti tibi* (*Psal. lxxix, 18*). Et ejus voce : *Confirmasti me in conspectu tuo in æternum* (*Psal. xl, 13*).

Sequitur : *Et in civitate sanctificata similiter requiri.* Quia in Ecclesia, quæ est civitas Dei, et conversis peccatoribus sanctificata, similem ut in angelis requiem Christus invenit. Unde et orare nos docuit : *Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra* (*Math. vi, 10*), id est sicut in angelis, ita et in hominibus. *Et in Jerusalem, inquit, potestas mea.* In superna Jerusalem, quæ non frustra dicitur risus pacis, quia semper ibi vera pax cernitur, est potestas Redemptoris nostri, quia potens est et ibi facere quidquid voluerit. Hinc enim ait : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra* (*Math. xxviii, 18*).

Sequitur : *Et radicavi in populo honorificato.* Radix sapientiae est timere Deum. Populus honorificatus est multitudo fidelium, quibus ait Petrus : *Vobis igitur honor creditibus* (*I Petr. ii, 7*). Radicavit ergo Sapientia, quæ Christus est, in hoc po-

culo; quia Dei timorem credentibus dedit, per quem peccare desistant, quoniam *timor Domini expellit peccatum* (*Ecli. 1, 27*): nam qui sine timore est, non poterit justificari. Item: *Populus honorificatus est cætus religiosorum*. Et in hoc Christus ita radicavit, ut evelhi inde nullatenus possit. *Fecit enim quod superius a Patre dictum ei fuerat, In electis meis mitte radices*. Qui et subiungit: *Et in parte Dei mei hæreditas illius. Partes Dei sunt electorum Ecclesie, diversique sanctorum ordines, et bene viventium variae actiones*. Qui et Christus Deus est, quia et Christus homo. In omnes ergo Dei partes tenditur hæreditas illius; quia et omnes Ecclesie justorum, et quicunque ei laudabiliter in variis professionibus et actionibus serviant, in eterna ejus hæreditate erunt. *Et in plenitudine, inquit, sanctorum erit, ubi nullus eorum defuerit; sed complete ipsorum numero omnis eorum cætus adunatus erit*. Ibique erit incarnata sapientia *dætinatio*, quia sine fine detinebitur in eis, delectata eorum meritis: nec ad reprobos, qui damnati erunt, jam exhibit; quia ulterius ut covertantur, eos non mouebit.

Sequitur: *Quasi cedrus exaltata sum in Libano et quasi cypressus in monte Sion*. Sicut cedrus sua celsitudine superans omnium aliarum arborum altitudines excelsa est in monte Libano, qui est altior omnibus aliis montibus terræ promissionis, et interpretatur *candidatio*: sic *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus* (*I Tim. II, 5*) super omnem primorum celsitudinem angelorum sublimatus est, qui propter clariorem luminis quo fulgent candorem, Libanus, id est candidatio, recte vocantur, et cæteris altiores sunt. Hanc illius exaltationem declarat Apostolus, asserens quia Pater eum constituit ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro; et omnia subjecit sub pedibus ejus (*Ephes. I, 20-22*). Ita velut cedrus est exaltatus. Cui rei congruit et quod cedrus est imputribilis, ac mirabiliter redolet; quia Christus carne jam est immortalis, et suavitatem ex se miri spargit odoris, quo delectantur et ipsi angeli et spiritus. Vel *sicut cedrus est exaltatus in Libano*, id est in candidatione sanctificationis, hoc est, omnes sanctos in sanctitate sic superavit, sicut cedrus arbores universas in Libano: quoniam ea, quæ gessit inter homines, ita sunt præclara et sublimia, ut omnia justorum sic transcendent cacuminia, quatenus hi qui multum in Deo profecerunt, operum ejus vestigia vix tangere valeant, admirantes ex vertice cogitationis.

Et quasi cypressus in monte Sion. Mons Sion Ecclesia sanctorum est in altitudine virtutum et speculatione contemplationis, et sollicitate circum-spectionis: **157** cypressus autem omni tempore videntibus vernali foliis ut pinus, et fructum semper habet, ac bene redolet. Christus ergo sicut

A cypressus in monte Sion est exaltatus, quia Deus ipsum dedit, ut scriptum est, supra omnia Ecclesie viriditate semper immarcessibili vernantem, et perpetuis fructibus abundantem, ac redolentiam bonæ famæ spargentem.

Sequitur: *Quasi palma exaltata sum in Cades*. *Cades* interpretatur *sanctitudo*: *palma* vero inferius tactu aspera est, et velut aridis corticibus obvoluta; superius autem et visu et fructibus pulchra. Inferius corticum suarum involutionibus angustatur; sed superius amplitudine pulchræ viriditatis dilatatur. Sic nimis Christi et membrorum ejus vita inferius despacta, et superius pulchra; in imis quasi multis corticibus obvolvit, dum innumeris tribulationibus angustatur; in summis vero quasi pulchræ viriditatis foliis amplitudine beatitudinis expanditur. Palma enim minoris amplitudinis contra naturam cæterarum arborum ab imis inchoat, et juxta ramos ac fructus ampliori labore exsurgit; et quæ tenuis ab imis proficit, vastior ad summam succrescit: quia electorum conversatio, qui membra Christi sunt, plus finiendo peragit, quam inchoando proponit; et ipsi plerumque tepidius prima inchoant, ferventius extrema consumant. Christus ergo vel in se et in suis *quasi palma exaltatus est in Cades*, id est in sanctitate: quia sancti semper ad altam proficiendo dilatantur in virtutibus, et quæ tenues a radice inchoationis excent, fortis in culminis perfectione convalescent. Quod in ipso capite principaliter apparuit, quia in novissimis tribus annis majora et plura gessit, quam in omni transacto tempore suo.

Sequitur: *Et quasi plantatio rosæ in Jericho*. *Plantatio rosæ*, et ipsa inferius est spinosa, superius autem florida, sic et Christus est inferius tribulationum spinis circumdatus, atque superius gloria et honore coronatus. *Jericho* autem, quæ luna dicitur, et hujus mundi et nostræ mortalitatis defectum exprimere solet. Dominus ergo quia missus a cœlo nostram in hoc mundo mortalitatem induit, quasi aliunde est assumptus, et *in Jericho* plantatus. Et in hoc rosæ est assimilatus, videlicet humilius, et functionibus passionum obsitus, sed tandem superius flore purpureo dignitatis regiae decoratus.

Sequitur: *Quasi oliva speciosa in campis*. Olivam speciosam in campis videre potest, et in ejus aspectu delectari, quisquis per gyrum et longe et prope fuerit: ita et Christum undique mundo expositum videre potest, et in ejus visu delectari, quisquis ad eum fideliter et pie aspicerit. In qualibet orbis parte sit *oliva*, pacis est nuntia: et Isaías miratur *pedes Christi annuntiantis et prædicantis pacem* (*Isa. LII, 7*). Cujus etiam misericordia per olivam, quæ gignit oleum, designari potest; quia et Graece ελαῖον misericordia vocatur; et oleum cunctis, quibus immiscetur, liquoribus excellit, sicut et Psalmista de ipsis Domini miserationibus testatur: *Suavis dominus universis; et miserationes ejus super omnia opera ejus* (*Psal. CXLIV, 9*): et ideo congrue cerni-

tur in campis hujus olivæ speciositas, quia qui campestrem, id est latam et agrestem, et imam conversationem habent, hi præcipue misericordia Salvatoris indigent, et ad eam respicere solent. Oleo ad repellendas noctium tenebras lumen alitur, infirmates solvuntur, et requies lassis tribuitur: sic gratia misericordia Salvatoris nostri lucem fidei et charitatis ac scientiae in nobis alendo, tenebras nostras illuminat, et animarum nostrarum morbos sanat, ac sæculi concupiscentiis fatigatos requiescere nos mente facit in contemptu sæculi. Grandis enim labor est, terrenis desideriis astuare; et grandis requies, terrena non desiderare.

Sequitur: *Et quasi platanus exaltata cum juxta aquam in plateis. Cum platanus perse ipsam sit sublimis et amena, respectu tamen proximæ inferioris aquæ sublimior apparet et jucundior: sic et Dominus Jesus, cum per seipsum incomparabiliter sit excelsus et speciosus, respectu tamen subjecti Christianorum populi, qui per aquam designatur, excelsior et gloriæsior apparet, in plateis, id est, in latitudinibus et mundi et ample conversationis. Si enim vitæ nostræ consideremus humilitatem, et ad excellentiam conversationis, quam Christus inter homines duxit, respiciamus; quam sublimis erit in oculis nostris illa ejus conversatio? Nam ut platanus justa subteriore aquam est exaltatus, id est, subjectæ fideliom plebi proximus et superpositus. Hinc et Psalmista de illo dixerat: Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decurus aquarum (Psal. 1, 6); id est, per mysterium incarnationis erit positus juxta lapsus defluentium populorum. Plateæ vero, latitudines designare solent: id est, et amplas conversations, in quibus spatiantur qui vita sunt inferiores et labiles; ut aqua et mundi latas regiones: quia Græce πλατος dicitur latitudo.*

Sequitur: *Sicut cinnamomum et balsamum aromatizans odorem dedi. Cinnamomum dicitur eo quod cortex ejus in modum canæ sit rotundus et gracilis. Est enim breviissima arbuscula virgas proferens gracilissimas ac pretiosas. Nam id ejus, quod in crassitudine, id est grossitudine, extenditur, despiciunt est; quod vero gracilis provenerit, eximiū est. Cinnamomum ergo significare videtur humilitatem Christi, quam prædicanter Scripturæ canna, id est calamo, factæ, quæ virgas gigint gracilissimas et pretiosas, id est, sanctos disciplinis spiritualibus extenuatos, qui membra sunt ejus. Nam spirituales viri in eo sunt pretiosi; carnales autem habentur contemptui. Balsamum quoque pretiosissimum est, et consecratum sit chrisma, quo omnes Christiani ungimur, et significat et Christum et unctionem Spiritus ejus; de qua Joannes ait: Vos unctionem habetis a sancto, et nostis omnia (I Joan. 2, 20). Utrunque vero, id est et cinnamomum et balsamum, mirabiliter redolet; et maxime, dum quis eo aromatizatur. Unde nunc odori utriusque aromatizantis odorem suum Christus similatur: quia dum in omni gente et natione credentes dico sui Spiritus*

A ungit, ejusdem unctionis odor validius in toto orbe fragrat, et ipse dulcior odorem notitiae suæ per suos unctos in omni loco manifestat, ut ubique ei dicatur: Post te curremus in odorem unguentorum tuorum.

Sequitur: *Quasi myrra electa, dedi suavitatem odoris. Myrra mortem Redemptoris nostri, cuius earo corruptionem non vidit, significat: quia caro mortua, quæ myrræ conditum unctione, non potest putrescere. Unde et haec myrra dieitur electa: quia mors Domini singulariter ex omnium sanctorum mortibus electa fuit, per quam omnes viverent. Ileoque talem mors ista suavitatem odoris præbet, quem nemo aliud sentire potuit; ita ut ejus fragrancia reviviscant mortui.*

Sequitur: *Et quasi storax, et galbanus, et ungula, et gutta, et quasi Libanus non incisus, vaporavi habitationem meam, et quasi balsamum non mixtum odor meus. Storax esse fertur arbor odorifera, quæ sicut arundo cava est intus, et succo plena; et in Christo, qui est lignum vitæ odoriferum, habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter (Col. ii, 9). Galbanum dicunt, confectionum ex aromaticis. Et in Christo est omnium spiritualium virtutum omnimo^{la} plenitudo. Ungula quoque dicitur ab unguento, quia præcipua est ad ungendum, et designat spiritationem Salvatoris unctionem, de qua Joannes ait: Sicut unctionis ejus docet vos de omnibus (I Joan. ii, 27). Gutta vero species esse medicorum perhibetur ad tumorem sanandum idonea, et ad deprimedendum et extingendum venenum: et significat humilitatem Domini, quæ medicinaliter sanat tumorem elationis 158 nostræ, et omnia vitiiorum venena perimit. Libanus est thus, et potius arbor thuris Christum designans, qui lignum est vitæ, et fructum gigint odoriferum, qui Deo cremetur in sacrificium. Libanus non incisus; sponte profert ex se thus odoratus, incisus vero compellitur proferre thus non tanti odoris: et Christus ut Libanus non incisus sponte edidit omnia quæ in carne gessit, ideoque melius redolens. Nos autem, ut incisus Libanus, sepe cogimur inviti bonum facere quod vile est, et parum redolens. Haec omnia, quæ nunc dicta sunt, id est, storax, galbanus, ac ungula, et gutta, nec non et Libanus, optimum dant odorem, et lo. um, in quo sunt, inde replent: sic et Christus odore ac calore suo vaporat habitationem suam: quia mentem quam inhabitat, calore suæ dilectionis et odore suæ sanctitatis replet. Mens enim, quæ non sentit calorem istum et calorem, nequam Christi est habitaculum. Balsamum vero, cui liquor aliis non est immixtus, magis redolet: quia Christi sanctitas, cui nullum unquam peccatum immisceri potuit, suaviorum quam cæteri sancti præbet odorem.*

Sequitur: *Ego quasi terebinthus extendi ramos meos, et rami mei honoris et gratiar. Terebinthus est arbor magna, et ingentes multosque ramos undique protendens, que resinam gigint aromaticam et medicinalem, omnibusque resinis aliis præstantiore: et Christus velut arbor immensa, discipulos suos*

quasi ramos extendit in omnes mundi partes, Thos et Bartholomæum in Indiam, Matthæum in Aethiopiam, Joannem in Asiam, Andream et Philippum in Scythiam. Petrum in Italiam, Paulum in Hispaniam, et cæteros in cæteras orbis plagas. Vel rami, quos extendit, opera sunt, quæ in carne gesserit. Et ex his, et operibus, vel discipulis, profert ipse resinam spiritalis gratiæ, quæ medetur omnibus, et præstantior sit universis prædicationibus et gestis Testamenti Veteris. Et rami ejus sunt honoris et gratiæ: quia et discipuli ejus, et actus ipsius, valde sunt honorabiles et gratiosi; quoniam et laude digni sunt, et Novi Testamenti gratiam hominibus afferunt.

B Sequitur: *Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris: et flores mei fructus honoris et honestatis. Vitis in terra plantata producit ex se palmites, et ex his fructum: et Christus resurgendo et ascendendo plantatus in terra viventium, sanctos qui sunt membra ejus, velut palmites ex se gignit, et ex his in se manentibus fructum operis boni producit. Unde et ait illis: Sicut palmites non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos, nisi in me manseritis (Joan. xv, 4).* Fructificat ergo in eis: quia quicquid illi bene agunt, ipse facit, et ex ejus radice surgit fructus operis illorum. Et fructificat suavitatem odoris: quia fructus operum, quæ facit in eis, suavis odor est bonæ opinionis, dum videntes hæc homines glorificantur inde Patrem, qui est in cælis. Et flores ejus sunt fructus honoris et honestatis: quia opera, quæ in his proponendo inchoat, honorabiliter et honeste consummat; honoremque per hæc et honestatem illis grandem prestat. Flores enim sunt vota et promissa: fructus autem impletiones promissorum per exhibitionem operum. Flores ergo sanctorum sunt fructus: quia membra Christi quod vovent, reddunt; quod promittunt, faciunt.

C Sequitur: *Ego mater pulchræ dilectionis, et timoris, et agnitionis et sanctæ spei. In me gratia omnis vitæ et veritatis, in me omnis spes [al., via] vitæ et virtutis. Sapientia, quæ est Christus, est mater pulchræ dilectionis: quia dilectionem gignit, non turpem, sed pulchram; non indecentem, sed honestam; non libidinosam, sed castam. Et mater timoris, scilicet filialis vel casti, quia principium sapientiae timor Domini (Psal. cx, 10); et castum Dei timorem gignit pulchra dilectio, cuius genitrix est sapientia. Et agnitionis, quia Patrem nemo novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (Matth. xi, 27). Qui item dixit: *Palam de Patre annuntiabo vobis (Joan. xvi, 25).* Sic enim Sapientia, quæ est Filius, mater est agnitionis. Et sanctæ spei: quia spem de sanctis rebus nonnisi Christus gignit. Sancta enim spes est adipiscendi regnum Dei et justitiam ejus: et hanc vera dat sapientia, in qua est gratia omnis vitæ et veritatis, quia nisi per gratiam, quæ est in hac sapientia, id est in Christo, nullus vitam perpetuam seu veritatem incommutabilis ejus beatitudinis valet*

A consequi; cum ipse Christus sit veritas et vita (Joan. xiv). Ideoque et omnis spes vitæ et virtutis est in eo; quia nonnisi per eum quis recte sperat vitam beatam, et immortalitatis ejus virtutem invenire, et virtutem aliquam bonæ conversationis habere potest.

Sequitur: *Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini.* Nonnulli sapientiam, quæ Christus est, concupiscunt; sed quibusdam secularium rerum obstaculis retinuntur, ne ad eam veniant, eamque per religiosam conversationem apprehendant. Si ergo enim sit ut dum quis ad religiosam vitam se convertere cogitat, et Christum sequi, obsistat ei et prava consuetudo vitiiorum quibus delectari solet, et amor parentum, aut conjugis, seu filiorum, et possessionum, sive blandimenta carnalium amicorum, et aliqua hujusmodi. Ideo vera sapientia jubet ut omnes, qui eam mente concupiscunt, transeant cunctos hujusmodi obices; et ad ipsam, dum licet, venire festinent; et postquam ad eam venerint, non remaneant vacui, sed impletantur generationibus ejus, id est, sensibus intelligentiæ et prudentiæ, ac virtutibus quas generare solet in his qui ad se venerunt.

Sequitur: *Spiritus enim meus super mel dulcis, et hereditas mea super mel et favum. Memoria mea in generationes sæculorum.* Ideo transeundum est ad divinum sapientiam, calcatis difficultatum obstaculis, quia spiritus ejus, quem inspirat transeuntibus ad eum, est melle dulcior; et hereditas sempiterna beatitudinis, quam eis preparavit, superat dulcedine mel et favum. Mel dicit, propter animas justorum, quæ corporibus solutæ jam assistunt conspectui gloriæ Conditoris, et datæ sunt illis singulæ stolæ albæ (Apoc. vi, 11): favum vero, propter electos, post resurrectionem tam in corporibus, quam in animabus in superno regno beatos, quando jam in terra sua duplia possidebunt (Isa. lxi, 7). Favus enim est mel in cera, significans animam in corpore; sicut mel sine cera animam sine corpore. Sed et memoria sapientiæ istius erit in generationes sæculorum, quia laus ejus perenniter ab electis decantabitur, et adhærentes sibi faciet ejusdem laudis esse participes.

D Sequitur: *Qui edunt me, adhuc esurient; et qui bibunt me, adhuc cibient. Qui cordis ore dulcedinem veræ sapientiae gustant, quanto ejus saporem sentiunt, tanto magis in desiderio ejus ardescunt; et quanto plus de hoc potu biberent, tanto avidius eum sentiunt. Nam spirituales deliciæ cum habentur, in desiderio sunt; tantoque a comedente amplius esuriuntur, quanto et ab esidente amplius comeduntur.*

Sequitur: *Qui audit me, non confundetur et qui operantur in me, non peccabunt. Qui Christum obediens audit, non confundetur, id est non erubescet; quia cum honore magno erit ad dexteram ejus in judicio. Et qui operantur in eo, non pecca-*

tur in campis hujus olivæ speciositas, quia qui cam-
pestrem, id est latam et agrestem, et imam conver-
sationem habent, hi præcipue misericordia Salva-
toris indigent, et ad eam respicere solent. Oleo ad
repellendas noctium tenebras lumen alitur, infirmi-
tates solvuntur, et requies lassis tribuitur : sic gra-
tia misericordiae Salvatoris nostri lucem Aœci et
charitatis ac scientie in nobis alendo, tenebras no-
stras illuminat, et animarum nostrarum morbos sa-
nat, ac sæculi concupiscentiis fatigatos requiescere
nos mente facit in contemptu sæculi. Grandis enim
labor est, terrenis desideriis æstuare; et grandis re-
quies, terrena non desiderare.

Sequitur : *Et quasi platanus exaltata cum juxta aquam in plateis.* Cum platanus perse ipsam sit sublimis et amena, respectu tamen proximæ inferioris aquæ sublimior appareat et jucundior : sic et Dominus Je-
sus, cum per seipsum incomparabiliter sit excelsus et speciosus, respectu tamen subjecti Christianorum populi, qui per aquam designatur, excelsior et glo-
riosior appareat, in plateis, id est, in latitudinibus et mundi et ample conversationis. Si enim vitæ no-
stræ consideremus humilitatem, et ad excellentiam conversationis, quam Christus inter homines duxit, respiciamus ; quam sublimis erit in oculis nostris illa ejus conversatio? Nam ut *platanus justa subteriore aquam* est exaltatus, id est, subiecte fideliūm plebi proximus et superpositus. Hinc et Psalmista de illo dixerat : *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum* (*Psal. I, 6*) ; id est, per mysterium incarnationis erit positus juxta lapsus defluentium populorum. Plateæ vero, latitudines designare solent : id est, et amplas conver-
sationes, in quibus spatiantur qui vita sunt inferiores et labiles ; ut aqua et mundi latas regiones : quia Graece πλατος dicitur latitudo.

Sequitur : *Sicut cinnamonum et balsamum aro-
matans odorem dedi.* *Cinnamomum* dicitur eo quod cortex ejus in modum caunæ sit rotundus et gracilis. Est enim brevissimum arbuscula virgas proferens gracilissimas ac pretiosas. Nam id ejus, quod in crassi-
tudine, id est grossitudine, extenditur, despectui est ; quod vero gracilis provenerit, eximium est. *Cinnamomum* ergo significare videtur humilitatem Christi, quam prædicant Scripturæ canna, id est calamo, factæ, quæ virgas gignit gracilissimas et pre-
tiosas, id est, sanctos disciplinis spiritualibus extenuatos, qui membra sunt ejus. Nam spirituales viri in eo sunt pretiosi ; carnales autem habentur contemptui. *Balsamum* quoque pretiosissimum est, et consecratum sit chrisma, quo omnes Christiani unguntur, et significat et Christum et unctionem Spi-
ritus ejus ; de qua Joannes ait : *Vos unctionem habe-
tis a sancto, et noster omnia* (*I Joan. II, 20*). Utrumque vero, id est et *cinnamomum et balsamum*, mirabiliter redolet ; et maxime, dum quis eo aromati-
zatur. Unde tunc odori utriusque aromatizantis odorem suum Christus similatur : quia dum in omni gente et natione credentes domo sui Spiritus

A ungit, ejusdem unctionis odor validius in toto orbe fragrat, et ipse dulcior odorem notitiae suæ per suos unclos in omni loco manifestat, ut ubique ei dicatur : *Post te curremus in odorem unguentorum tuorum.*

Sequitur : *Quasi myrra electa, dedi suavitatem odoris.* *Myrra* mortem Redemptoris nostri, cuius earo corruptionem non vidit, significat : quia earo mortua, quæ myrræ conditum unctione, non potest putrescere. Unde et hec *myrra* dicitur *electa* : quia mors Domini singulariter ex omnium sanctorum mortibus *electa* fuit, per quam omnes viverent. Ideoque talem mors ista *suavitatem odoris* præbet, qualem nemo aliud sentire potuit ; ita ut ejus fra-
gantia reviviscant mortui.

Sequitur : *Et quasi storax, et galbanum, et angula, et gutta, et quasi Libanus non incisus, vaporavi ha-
bitationem meam, et quasi balsamum non mistum odor meus.* *Storax* esse fertur arbor odorifera, quæ sicut arundo cava est intus, et succo plena ; et in Christo, qui est lignum vitæ odoriferum, habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter (*Col. II, 9*). *Galbanum* dicunt, confectionum ex aromaticis. Et in Christo est omnium spiritualium virtutum omnino la plenitudo. *Ungula* quoque dicitur ab unguento, quia præcipua est ad unguendum, et designat spiritatem Salvatoris unctionem, de qua Joannes ait : *Sicne unctionis ejus docet vos de omnibus* (*I Joan. II, 27*). *Gutta* vero species esse medicorum perhibetur ad tumorem sanandum idonea, et ad deprimeendum et extinguendum venenum : et significat humilitatem Domini, quæ medicinaliter sanat tumorem elationis **158** nostræ, et omnia vitiorum venena perimit. *Libanus* est thus, et potius arbor thuris Christum designans, qui lignum est vitæ, et fructum gignit odoriferum, qui Deo eremetur in sacrificium. *Libanus non incisus* ; sponte profert ex se thus odoratus, incisus vero compellitur proferre thus non tanti odoris : et Christus ut *Libanus non incisus* sponte edidit omnia quæ in carne gessit, ideoque melius redolens. Nos autem, ut *incisus Libanus*, sepe cogimur inviti bonum facere quod vile est, et parum redolens. Ille omnia, quæ nunc dicta sunt, id est, *storax, galbanus, ac ungula, et gu ta*, nec non et *Libanus*, optimum dant odorem, et lo. um, in quo sunt, inde replent : sic et Christus odore ac calore suo vaporat habitationem suam : quia mem-
Dtem quam inhabitat, calore suæ dilectionis et odore suæ sanctitatis replet. Mens enim, quæ non sentit calorem istum et calorem, nequum Christi est habita-
culum. *Balsamum* vero, cui liquor aliis non est immixtus, magis redolet : quia Christi sanctitas, cui nullum unquam peccatum immisceri potuit, suavio-
rem quam cæteri sancti præbet odorem.

Sequitur : *Ego quasi terebinthus extendi ramos meos, et rami mei honoris et gratiarum.* *Terebinthus* est arbor magna, et ingentes multosque ramos undique protendeus, quæ resinam gignit aromaticam et medicinalem, omnibusque resinis aliis præstantiorem : et Christus velut arbor immensa, discipulos suo-

quasi ramos extendit in omnes mundi partes, Thosnam et Bartholomæum in Indiam, Matthæum in Aethiopiam, Joannem in Asiam, Andream et Philippum in Scythiam. Petrum in Italiam, Paulum in Hispaniam, et cæteros in cæteras orbis plagas. Vel rami, quos extendit, opera sunt, quæ in carne ges- sit. Et ex his, et operibus, vel discipulis, profert ipse resinam spiritalis gratiæ, quæ medeatur omnibus, et præstantior sit universis prædicationibus et gestis Testamenti Veteris. Et rami ejus sunt honoris et gratiæ: quia et discipuli ejus, et actus ipsius, valde sunt honorabiles et gratiosi; quoniam et laude digni sunt, et Novi Testamenti gratiam hominibus afferunt.

Sequitur: *Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris: et flores mei fructus honoris et honestatis. Vitis in terra plantata producit ex se palmites, et ex his fructum: et Christus resurgendo et ascendendo plantatus in terra viventium, sanctos qui sunt membra ejus, velut palmites ex se gignit, et ex his in se manentibus fructum operis boni producit. Unde et ait illis: Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos, nisi in me manseritis (Joan. xv, 4).* Fructificat ergo in eis: quia quicquid illi bene agunt, ipse facit, et ex ejus radice surgit fructus operis illorum. Et fructificat suavitatem odoris: quia fructus operum, quæ facit in eis, snavis odor est bonæ opinionis, dum videntes hæc homines glorificant inde Patrem, qui est in cælis. Et flores ejus sunt fructus honoris et honestatis: quia opera, quæ in his proponendo inchoat, honora-tiliter et honeste consummat; honoremque per hæc et honestatem illis grandem prestat. Flores enim sunt vota et promissa: fructus autem imple-tiones promissorum per exhibitionem operum. Flores ergo sanctorum sunt fructus: quia membra Christi quod vovent, reddunt; quod promittunt, faciunt.

Sequitur: *Ego mater pulchræ dilectionis, et timoris, et agnitionis et sanctæ spei. In me gratia omnis vita et veritatis, in me omnis spes [al., via] vitae et virtutis. Sapientia, quæ est Christus, est mater pulchræ dilectionis: quia dilectionem gignit, non tur-pem, sed pulchram; non indecentem, sed honestam; non libidinosam, sed castam. Et mater timoris, sci-licet filialis vel casti, quia principium sapientiae timor Domini (Psal. cx, 10); et castum Dei timorem gignit pulchra dilectio, cuius genitrix est sapientia. Et agnitionis, quia Patrem nemo novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (Matth. xi, 27). Qui item dixit: Palam de Patre annuntiabo vobis (Joan. xvi, 25). Sic enim Sapientia, quæ est Filius, mater est agnitionis. Et sanctæ spei: quia spem de sanctis rebus nonnisi Christus gignit. Sancta enim spes est adipiscendi regnum Dei et justitiam ejus: et hanc vera dat sapientia, in qua est gratia omnis vita et certatæ, quia nisi per gratiam, quæ est in hac sapientia, id est in Christo, nullus vitam perpetuam seu veritatem incommutabilis ejus beatitudinis valet*

A consequi; cum ipse Christus sit veritas et vita (Joan. xiv). Ideoque et *omnis spes vitae et virtutis* est in eo; quia nonnisi per eum quis recte sperat vitam beatam, et immortalitatis ejus virtutem inve-nire, et virtutem aliquam bonæ conversationis ha-bere potest.

Sequitur: *Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini. Nonnulli sa-pientiam, quæ Christus est, concupiscunt; sed qui-busdam secularium rerum obstaculis retinuntur, ne ad eam veniant, eamque per religiosam conver-sationem apprehendant. Si-^{pe} enim sit ut dum quis ad religiosam vitam se convertere cogitat, et Christum sequi, obsistat ei et prava consuetudo vitiiorum qui-bus delectari solet, et amor parentum, aut conju-gis, seu filiorum, et possessionum, sive blandiimenta carnalium amicorum, et aliqua hujusmodi. Ideo vera sapientia jubet ut omnes, qui eam mente con-cupiscunt, transeant cunctos hujusmodi obices; et ad ipsam, dum licet, venire festinent; et postquam ad eam venerint, nou remaneant vacui, sed imple-antr generationibus ejus, id est, sensibus intelligentiæ et prudentiæ, ac virtutibus quas generare solet in his qui ad se venerunt.*

C **S**equitur: *Spiritus enim meus super mel dulcis, et hæreditas mea super mel et favum. Memoria mea in generationes sæculorum. Ideo transeundum est ad di-vinum sapientiam, calcatis difficultatum obstaculū, quia spiritus ejus, quem inspirat transeuntibus ad se, est melle dulcior; et hæreditas sempiterna beatitudinis, quam eis præparavit, superat dulcedine mel et favum. Mel dicit, propter animas justorum, quæ corporibus solutæ jam assistunt conspectui gloriæ Conditoris, et datae sunt illis singulæ stolæ albæ (Apoc. vi, 11): favum vero, propter electos, post resurrectionem tam in corporibus, quam in anima-bus in superno regno beatos, quando jam in terra sua duplia possidebunt (Isa. lxii, 7). Favus enim est mel in cera, significans animam in corpore; sicut mel sine cera animam sine corpore. Sed et memoria sapientiæ istius erit in generationes sæculo-rum, quia laus ejus perenniter ab electis decanta-bitur, et adhærentes sibi faciet ejusdem laudis esse participes.*

D **S**equitur: *Qui edunt me, adhuc esurient; et qui bibunt me, adhuc sient. Qui cordis ore dulcedinem veræ sapientiæ gustant, quanto ejus saporem sen-tiunt, tanto magis in desiderio ejus ardescunt; et quanto plus de hoc potu biberint, tanto avidius eum sient. Nam spirituales deliciæ cum habentur, in desiderio sunt; tantoque a comedente amplius esu-riventur, quanto et ab esidente amplius come-duntur.*

Sequitur: *Qui audit me, non confundetur et qui operantur in me, non peccabunt. Qui Christum obe-dienter audit, non confundetur, id est non eru-bescet; quia cum honore magno erit ad dexteram ejus in judicio. Et qui operantur in eo, non pecca-*

bunt : quia omne opus, quod secundum eum sit, caret peccato.

Sequitur : *Qui elucidant me, vitam æternam habebunt. Elucidant sapientiam, qui ob salubriter declarandam Christi nolitiam Scripturas explanant, qui ipsum Christum pie prædicant, qui eum luce suorum operum glorificant; et ideo vitam æternam habebunt, id est ipsum Christum; quia hic est verus Deus, et vita æterna.*

159 HOMILIA II.

IN EVANGELIUM SECUNDUM MATTÆUM : *Videns turbas Jesus ascendit in montem. Et cum sedisset, docebat discipulos suis dicens : Beati pauperes spiritu, etc. (Matth. v, 1.)*

Beati pauperes spiritu, qui non necessitate, sed devota voluntate, contemptis omnibus, Deo vivunt. Haec paupertas duas habet partes : abdicationem rerum, etsi habcantur non sibi, sed ad opus pietatis; et contritionem spiritus, ut seipsum abdicet. Haec virtus, scilicet paupertas, jure prima ponitur, qua non præcedente non valent quæ sequuntur : et licet absque sequentibus perfectum non facial hominem; tamen promeretur auxilio divinæ gratiæ beatitudinem. Sed quia posset habere suarum rerum contemptum, et adhuc ex fragilitate carnis commoveretur per aliquam contumeliam, subjungit : *Beati mites.* Quos scilicet ira vel aliquid tale non afficit, sed qui omnia æquanianter sustinent. Haec virtute laudatur Moyses : hujus quasi magnæ magistrum se facit ipse Christus, dicens : *Discite a me quia misericordia sum et humiliis corde (Matth. xi, 29).* Haec possidet veram terram. Nota congruam ascensionem. Primum enim est contemptus sæculi, cui jure æterna prouilituntur. Secundo loco ponitur mansuetudo, quæ veram paupertatem conservat et munit, ne quo modo inquietari possit. Tertio loco sequitur : *Beati qui lugent* : postquam quæ mundi sunt prorsus abjecimus, moresque improbos mansuetudine temperavimus, restat nobis lugere pro peccatis præteritis, quod est irriguum inferius; et pro desiderio patriæ cœlestis, quod est irriguum superius : sed inferius sordes lavat præsentes, superius quidem accedit vita futurae amatores.

Beati qui esuriant et sitiunt justitiam. Nota tribus modis justitiam decerni : cum naturæ nostræ sua servamus; cum proximo facimus quod nobis fieri volamus; cum Deo, quæ Dei sunt, persolvimus. Quæ justitia non plane in nobis impletur, donec Deus sit omnia in omnibus; propterea posuit *esurire*, non, *satiari*. Amatores enim veri boni semper sitiunt, nec eis sufficit quod justi sunt.

Beati misericordes. Misericordia de præcedentibus nascitur; quia non est vera compassio miserorum, nisi præcesserit vera paupertas veraque humilitas, et nisi mansuescat animus subiacens divinis legibus, nisi incipiat aliorum casus deflere et justitiam esurire : de quibus omnibus vera misericordia generatur. Nota quod hanc virtutem justitia præcedit. Justi-

A liæ enim lumen, misericordia; misericordia virtus, justitia est.

Beati mundo corde. Munditia cordis sexto ponitur loco, ut homo sexto die conditus per hanc munditiam recuperet Dei imaginem, quam caligo vitiorum delevit ; ut a strepitu humanarum cogitationum semotus, corde mundo et imagine Dei reformato, quæ Dei sunt tantum cogitet, et divinis præceptis per omnia se applicet. *Beati pacifici.* Pax jure septimo ponitur loco. Postquam enim homo ad hoc promovit sese, ut contemptis omnibus quæ mundi sunt, æterna tantum diligere et cogitare possit, quod contemplativum est; nihil aliud restat nisi ut Deum, qui vera pax est quam contemplabatur, præmium habeat.

His igitur septem prædictis virtutum gradibus congruit septiformis operatio sancti Spiritus de quo in Isaia legitur : *Requiescerit super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini (Isa. xi, 2).* Sed ille a summo incipit, hic ab imo ; ibi docetur Filius Dei ad ima descensurus, hic homo de imis ad similitudinem Dei ascensurus. In his gradibus primus est *timoris spiritus*, qui bene humiliibus congruit, de quibus dicitur : *Beati pauperes spiritu.* Est enim timor iste filialis, de quo dicitur : *Initium sapientiae timor Domini (Psalm. cx, 10).* Timor Domini facit contemptum hujus mundi, et hominem voluntarie pauperem beatitudine ditari. Unde superna gratia saluti nostræ providens orationem nobis contulit, in qua septiformi prece spiritum septiformem possemus impetrare : ut suffragio gratiæ septiformis septem supradictas virtutes assequamur, et per eas ad beatitudinem pertingere mereamur. Dum in ultima parte orationi Dominice petimus, *libera nos a malo*, videmur orare ut per spiritum timoris Domini recedat a nobis omnis tumor elationis, et succedat humilitas veræ paupertatis, cui detur beatitudo vita cœlestis.

Secundus est *spiritus pietatis*, qui mitibus convenit : qui enim pie vivere querit, sanctam Scripturam meditatur, et quod nondum intelligit non reprehendit, quare nec resistit : quod est mitem fieri. Quæ virtus ut continua servetur, orat ne in intentionem inducatur.

Tertio loco ponitur *spiritus scientiae*, qui convenit ligentibus, quia sciunt jam quibus malis teneantur vinciti ; quæ antequam in Scripturis legerent appetebant, et ideo ad patriam suspirant. Et ut illæ prorsint lacrymæ, orent et dicant : *Dimitte nobis debita nostra, peccata scilicet, quibus detinemur, ut liberi ad patriam redeamus.*

Quarto loco succedit *spiritus fortitudinis*, qui esurientibus et sitiensibus justitiam congruit; quia qui verum desiderant gaudium, laborant resaci veris bonis unde esurunt. Sed illa esuries, ut ad satietatem pertingat, fulcitur spiritu fortitudinis, ne lassescat in via et ideo oramus : *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.*

Quinto loco ponitur *spiritus consilii*, qui miserit cordibus convenit. Nemo enim miseretur nisi spiritu consilii regatur. Unde oramus : *Fiat voluntas tua, sicut in cœlo et in terra*. Quatenus voluntatem Dei consulentes, misereamur cui miserendum esse viderimus.

Sexto loco ponitur *intellexus*, qui mundis corde convenit. Illis scilicet, qui purgato oculo cordis vident quod corporeus oculus non potuit videre, vel auris audire. Hoc autem mundum cor regnum Dei dicitur videre : non illud quod nec incipit, nec designat ; sed quod in nobis est, dum vita et potestas diaboli excluduntur. Unde oramus : *Adveniat regnum tuum* : id est, da ut per spiritum intelligentiae mundicordes possimus esse, et tibi in nobis regnum praeparare.

Septimus ponitur *spiritus patientiae*, qui pacificis congruit, in quibus nullus motus est rebellis, ut non discrepent in sanctificationem nominis Dei, sed vita, moribus nomen patris in filiis ostendatur. Unde orandum : *Sanctificetur nomen tuum*.

Vel ita nota gradus harum virtutum. Pauperibus promittitur regnum cœlorum, illis scilicet, qui per spiritum timoris Domini omnia sua contempserunt, Miseritis hereditatis, quasi testamentum patris cum pietate querentibus. Illis qui lugent scientes quibus malis sint involuti, promittitur consolatio. Esurientibus et sicutibus satrarias. Misericordibus misericordia promittitur, quia impenderunt aliis circumspectionem consilii. Mundis corde facultas videndi Deum. Pacificis **160** similitudo Dei, quia filii Dei vocabuntur. Ille summus est qui vocari filius promeretur. *Beati qui persecutionem patientur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum* (*Matth. v. 10*). Omnes beati dicuntur qui habent quidquid desiderant. Beatitudo enim est status congregatione omnium bonorum perfectissimus. Septem igitur sunt que perficiunt; octavum est, quod glorificat; perfectio namque illos qui Dei sunt probat. Unde legitur : *Succendatur fornax ut probetur aurum* (*Sup. iii. 6*).

HOMILIA III.

IN EVANGELIUM SECUNDUM MATTHEUM. *Jussit Jesus discipulos suos ascendere in naviculam, et præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas.* (*Matth. xiv. 22*).

In hac lectione juxta mysticam intelligentiam summatum describitur Ecclesiæ status ab adventu Salvatoris usque in finem saeculi. *Jussit enim Dominus discipulos suos ascendere in naviculam*, quando apostolis eorumque sequacibus gubernandam commisit Ecclesiam. *Et ita præcedere trans fretum*, id est tendere ad portum cœlestis patriæ, priusquam ipse ex toto migret ab hoc mundo. Nam cum suis electis et propter suos electos est ipse semper hic usque ad consummationem saeculi : et præcedunt illum trans mundanum pelagus, qui quotidie hinc transeunt ad terram viventium. Cum enim suos illuc omnes præmiscerit, tunc elioquens multitudines re-

A proborum, nec ad conversionem eas ulterius manens, sed perditioni deserens migrabit hinc, ut cum solis electis suis in regno sit. Unde subiungitur : *Donec dimitteret turbas*. Nam in fine saeculi turbas inimicorum dimittet, ut a diabolo jam in sempiternam damnationem rapiantur. *Et dimissa turba ascendit in montem solus orare*. Turbas quidem gentium usque ad finem mundi non dimittet ; sed turbam Iudaicæ plebis tunc dimisit, quando secundum Isaiam mandavit nubibus suis, ne super infructuosam vineam pluerent (*Isa. v. 6*), id est, apostolis jussit ne Iudeis ultra prædicarent, sed ad gentes pergerent. Sic ergo turbam illam dimisit, et in montem, id est in apicem regni cœlestis, ascendit, de quo dictum fuerat : *Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus?* (*Psal. xxiii, 3*.) Mons enim altitudo est, et quid altius cœlo ? Illud ascendit Dominus. Et ascendit solus, quia nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, *Filius hominis qui est in cœlo* (*Joan. iii. 13*). Quamvis et in fine cum venerit, et omnes nos membra sua collegerit ac levaverit in cœlum, etiam tunc solus ascendit ; quia caput cum corpore suo unus est Christus. Nunc autem solum caput ascendit, *Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus* (*I Tim. ii. 5*). Et ascendit orare, quia ivit ad Patrem pro nobis interpellare. *Non enim in manu facta sancta introiit, exemplaria verorum : sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc cultui Dei pro nobis* (*Hebr. ix. 24*).

C Sequitur : *Vespere autem facto, solus erat ibi*. Vesper propinquitate finis saeculi designat, de qua et Joannes ait : *Filioli, novissima hora est* (*I Joan. ii. 18*). *Vespere igitur facto, solus erat ibi* ; quia, approximante mundi termino, solus in sancta sanctorum ut verus Pontifex intravit, ibique est ad dexteram Dei, et interpellat pro nobis (*Rom. viii. 34*). Verumtamen dum ille orat in excelso, navicula turbatur fluctibus in profundo. Nam quia insurgunt fluctus, potest ista navicula turbari ; sed quia Christus orat, non potest mergi.

Sequitur enim : *Navicula autem in medio maris iactabatur fluctibus*. Erat enim ei contrarius ventus. Navicula quippe est Ecclesia, mare saeculum, fluctus maris tumores saeculi et tribulationes mundi, seu tentationum impetus elati. *Ventus contrarius, spiritus dæmoniorum*, quo saeculi potestates adversus Ecclesiam sunt concitatæ, et mundus contra sanctos frequenter commotus, et quo vitia veliniquitates semper suggestur. Navis igitur in medio maris iactabatur fluctibus, dum Jesus in montis cacumine moraretur ; quia ex quo Salvator in cœlum ascendit, sancta Ecclesia magnis tribulationibus in hoc mundo agitata est, et variis persecutionum turbinibus pulsata, ac diversis malorum hominum pravitatis vexata, viitiisque multimode tentata. *Erat enim ei contrarius ventus*, quia flatus malignorum spirituum ei semper adversatur, ne ad portum salutis perveniat ; obruere eam nititur fluctibus adversitatum saeculi, omnes quas valet contrarietates ei cominorvens,

Sequitur : *Quarta autem vigilia noctis venit ad eos, ambulans supra mare.* Cum nox duodecim horas habeat, et quatuor militares vigilias, tribus horis unicuique vigilie deputatis, quarta vigilia noctis extremitas est noctis. Nox vero tenebras tribulationum et errorum ac vitiorum et pericula temptationum designat. In *quarta ergo vigilia noctis*, hoc est in extremitate persecutionis, quæ diu sub paganis regibus effebuerat, vel circa finem ejusmodi gravioris adversitatis, *venit* Jesus ad suos. Et *venit ambulans supra mare*, id est caleans omnes tribulationum fluctus, et omnes tumores mundi sub pedibus habens, omniesque celsitudines saeculi premens. Quid enim maris nomine, nisi in honorum nece saeviens mundi hujus amaritudo designatur ? Super fluctus ergo maris Dominus ambulat : quia, cum se procelle persecutionis erigunt, miraculorum ejus obstupefactione franguntur. Qui enim tumores humanæ vesciæ mitigat, quasi erectas in cuncto undas calcat. Nam cum morem suum gentilitas destrui novæ conversationis prædicatione consiperet ; cum mundi hujus divites elationi suæ contraire facta pauperum ; cum sapientes saeculi adversari sibi imperitorum verba pensarent, in persecutionis tempestatem tumuerunt. Sed qui verborum adversitate commoti, ad persecutionis procellas insiliunt, signorum, ut diximus, admiratione temperantur. Tot ergo in his fluctibus Dominus gressus posuit quot superbis persecutoribus miracula ostendit.

Sequitur : *Et videntes eum supra mare ambularem, turbati sunt, dicentes quia phantasma est ; et præ timore clamaverunt.* Jesus transit calcans fluctus, et tandem tantæ sunt tribulationes, ut etiam ipsi qui crediderunt in Jesum, et conantur perseverare usque in finem, plerumque turbantur et expavescant ne deficiant : Christo, inquam, fluctus caleante, id est saeculi ambitions et altitudines deprimente, expavescunt Christiani. Merito igitur Domino in fluctibus ambulante timuerunt discipuli : quia Christiani, quamvis habentes spem in futuro saeculo, quando vident deprimi altitudinem hujus saeculi, nonnunquam turbantur de contritione rerum humanarum, nec a Deo fieri hanc arbitrantur, sed ab hoste. *Turbati sunt ergo, dicentes quia phantasma est :* quoniam dum considerant mundi gloriam sterni, et saecularium elationum altitudines dejici, mundanosque fluctus calcar, plerumque turbantur de mundi percussionibus : quia nondum intelligunt Deum ista facere, sed putant spiritum hujus mundi phantasticum, id est subdolum Satanam, talia in mundo gerere, **161** et præ timore clamant turbati ad Dominum. Sed postmodum diligentius attendentes aperient Evangelium, aperient Scripturas divinas, et inveniunt ibi ista omnia prædicta, et animadvertisunt quia non inanis et umbratilis ille spiritus, qui verum esse perdidit, sed verus Dominus facit haec, et deprimit celsitudines saeculi, ut ab humilibus glorificetur.

Unde et apte subditur : Statimque Jesus locutus

A est eis, dicens : *Habete fiduciam ; Ego sum, nolite timere.* Aut enim per internam aspirationem, aut per Scripturas, aut per prædicatores loquitur suis talia. Nolite, inquit, diffidere, sed fiduciam habete, nolite expavescere, sed impavidi estete : quia *Ego sum*, qui ista predixi, et nunc ea facio pro vestris utilitatibus ; et ideo necesse est ut fiant. *Ego sum*, qui non mutator, et cujus verba non transeunt, sed permanent, et rebus expletur ; qui ad Moysen dixi : *Ego sum qui sum* (*Exod. iii, 14*), ac præcepit ei : *Sic d'ces filii Israel : Qui est, misit me ad vos* (*Ibid.*). Res enim quælibet, si mutabilis est, non vere est. Non est enim ibi verum esse, ubi est et non esse. Nam quidquid mutari potest, mutatum, non est quod erat. Ac in veritate, quæ inanet, mutatio non est, nec præteritum aut futurum, sed solum præsens, et hoc incorruptibiliter : quod in creatura non est. Discute enim rerum mutationes, et invenies : fuit et erit. Cogita Deum, et invenies : est ubi fuit et erit esse non possit. Recte ergo Christus, qui est æterna et incommutabilis veritas, dicit suis inter mundanas tribulationes fluctuantibus : *Ego sum, nolite timere.*

Sequitur : *Respondens autem Petrus, dixit : Domine, si tu es, jube me venire ad te super aquas.* Ac ipse ait : *Veni.* Petrus ordinem prædicatorum designat ; aquæ vero non solum tribulationes, sed et populos significant. Si, inquit, tu es, si tu incommutabilis permanes ; jube, quia jussio tua est virtus efficiens ; jube me super aquas, id est super fluctus mundanarum tribulationum et super populos, venire ad te ; ut et ego tibi incommutabili adherens, Nam incommutabilis, participatione firmitatis tux. Vadit enim super tribulationes, qui non superatur aut mergitur ab eis, sed exalcat et superat eas : sicut legimus quia sub Stephano facta est illa tribulatio, in qua ipse pro Christo primus animam suam posuit (*Act. vii*). Sed et super populos vadit ad Christum, qui regendo multititudines fidelium tendit ad regnum cœlorum.

Sequitur : *Et descendens Petrus de navicula, ambulabat super aquas, ut veniret ad Jesum.* Hoc compleatum est et completur, dum sancti prædicatores ad exteris gentes mittuntur. Petrus enim de navicula descendit, quoties quilibet sancius doctor de gremio matris Ecclesie, ubi fuerat educatus, pia condescensione perrexit ad illos, qui foris erant, ut eis viam salutis ostenderet. Et ambulavit super aquas, dum et tribulationes superando calcaret, et multitudines hominum Christo credere faciens sibi subderet. Ambulavit, inquam, non stetit : quia semper ea quæ retro sunt longius fugiens, ad ea que ante se magis ac magis se promovit, et quotidianis virtutum incrementis proficit. Et hæc omnia egit, ut veniret ad Jesum, qui est Salvator et veritas incommutabilis ; quatenus cum apprehendens et ei inhærens, veram teneret in eo salutem et incommutabilitatem.

Sequitur : *Videns vero ventum validum, timuit ; et cum cœpisset mergi, clamavit dicens : Domine,*

salvum me fac. Validus ventus, vehemens conatus dæmonum est ad excitanda corda hominum, velut aquas maris in inquietudinem persecutionis fidelium; vel ad suadendum fortiter malum. Qui scilicet ventus flabit tunc validus, quando Satanæ in suis viribus extremo tempore contra justos relaxabitur. Quod in hac sententia nunc designari videtur, quia Petrus, qui est ordo prædicantium, *videns ventum validum timuisse resertur.* Quis enim vel persecutorum non timebit, quando sub Antichristo immanis illa persecutio ubique servebit. Timens autem incipiet aliquantulum mergi: quia propter horrem atrocitatis suppliciorum, quæ sanctis inferuntur, et propter admirationem fallacium signorum, quæ per sequaces Antichristi sicut, aliquantulum in corde suo fluctuans, ab inferiori parte animæ sentiet aliquid, quo nisi Christi dextera levaverit, facile totus demergi possit. Sed quia electus erit, ad Christum clamabit: *Domine, salvum me fac,* et sic eo subveniente erigetur. Erit enim tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio creature usque modo, neque fuit. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret *salva omnis caro: sed propter electos, breviabuntur dies illi* (Matth. xxiv, 21, 22).

Unde et hic apte sequitur: *Et continuo Jesus extendens manum apprehendit eum, et ait illi: Modicæ fidei, quare dubitasti?* Cito enim Salvator unicuique suorum extendet manum salutaris auxillii, quia non patietur eos tentari supra id quod ferre poterunt (*I Cor. x.*). Et quemlibet eorum velociter apprehendet, id est, quadam vi divini adjutorii assumens tenebit et eripiet. *Modicæ, inquit, fidei, quare dubitasti?* Cujus fides in illa tribulatione non titubabit; quando martyr, qui pro Christo sanguinem suum fundet, nihil signorum facere poterit, et ante ipsius oculos tortor ipsius signa faciet? Pensemus ergo quæ erit humanæ mentis illa tentatio. Cujus enim tunc virtus non ab ipso cogitationum fundo quatiatur; quando qui flagris cruciat, miraculis coruscat? Tanta quippe tunc contra justos Antichristus et ministri ejus iniquitate et dolo effrenantur, ut etiam electorum corda non modico pavore feriantur. Unde scriptum est: *Ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi* (Matth. xxiv, 24). Quod videlicet dicitur, non quia electi casuri sint, sed quia magnis terroribus velut casuri, sint trepidaturi. Notandum etiam quia hæc fluctuum commotio, et Petri titubatio, vel mersionis inchoatio, etiam nostro tempore juxta spiritualem sensum quotidie agitur. Uniuersus enim sua cupiditas, est tempestas. Amas Deum, ambulas super mare, sub pedibus tuis sæculi tumor. Amas sæculum, absorbet te: amatores enim suos vorare novit, non portare. Sed cum fluctuat cupiditate cor tuum, ut vincas tuam cupiditatem, invoca Christi Divinitatem. Putas enim tunc ventum esse contrarium, quando hujus sæculi surgit adversitas, et non etiam quando blanditur prosperitas. Nam quando bella, quando tumultus, quando famæ, quando pestilentia, quando cuique hominum etiam

A singulorum evenit privata calamitas, tunc putatur ventus adversus, et ibi putatur invocandus Deus: quando autem temporali felicitate sæculum arridet, quasi non est ventus contrarius. Noli hinc interrogare temporis tranquillitatem: sed interroga tuam cupiditatem. Vide si tranquillitas est in te: vide si non te subvertat ventus interior. Magne enim virtutis est cum felicitate luctari, ne illiceat, ne corruptat, ne subvertat illa felicitas. Disce calcare sæculum; memento fidere in Christo. Et si innotus es pes tuus, si titubas, si aliqua non superas, si mergi incipis, exclama ad Jesum: *Domine, salvum me fac.* In Petro itaque communis omnium nostrum consideranda conditio est, ut si nos in aliquo temptatione ventus conatur subvertere, vel unda submergere, clamemus ad Christum. Porriget ille manum, et eruet de profundo.

B Sequitur: *Et cum ascendisset in naviculam, cessavit ventus.* In die novissimo ascendet in navem Ecclesiæ; quia tunc sedebit super sedem Majestatis suæ (Matth. xxv): quæ sedes non inconvenienter intelligitur Ecclesia. Nam **162** qui per fidem et bonam operationem nunc semper inhabitat Ecclesiam, ipse tunc per suæ gloriae manifestationem ingredietur Ecclesiam. Et tunc cessabit ventus: quia dæmons ulterius non habebunt potestatem flammas temptationum vel commotiones tribulationum emittere contra eam. Tunc enim pacata ei erunt omnia, et quieta.

C Sequitur: *Qui autem in navicula erant, venerunt, et adoraverunt eum, dicentes: Vere Filius Dei es.* Qui in Ecclesia fideliter inter procellas temptationum accident gaudentes ad eum, et cum ipso regnum ejus intrantes adorabunt eum, ac perpetuiter laudantes, Filium Dei veraciter hunc esse clamabunt. Tunc enim siet quod de electis a morte resuscitatis dicitur: *Veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea, dicit Dominus* (Isa. lxvi, 23). Et item: *Beati qui habitant in domo tua: in sæcula sæculorum laudabunt te* (Psal. lxxxiii, 5). Nam quem corde crediderunt ad justitiam, ore autem confessi sunt ad salutem (Rom. x, 10), hunc corde videbunt ad vitam, et ore laudabunt ad gloriam, contemplantes qualiter a Patre sit ineffabiliter genitus, cum quo D vivit regnat in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

D IN EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM: *Post dies sex, assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum et Joannem fratrem ejus: et duxit illos in montem excelsum seorsum; et transfiguratus est ante eos.* Et reliqua. (Matth. xvii.)

Quia Salvator noster electos suos per hujus vita labores ad illam, quæ laborem nescit, vitam futuræ beatitudinis introducere dispositus; modo per Evangelium suum sudores certaminum temporalium, modo palmam præriorum describit æternorum, ut, scilicet, auditis agonum necessitatibus, menenerint sibi requiem in hac vita non esse petendam; audito

rursum dulcedine futuræ beatitudinis, levius ferant mala transeuntia, quæ bonis speraverunt remunera-tanda perpetuis. Cum enim suas suorumque passio-nes paulo superius prænuntiasset, ait : *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum angelis suis : et tunc reddet unicuique secundum opera ejus* (*Matth. vi, 27*). Ubi poterant discipuli in suis cogitationibus dicere : Occisionem et mortem nunc dicis esse venturam; quod autem promittis ad futurum te in gloria Patris cum angelorum ministeriis et po-testate judicis, hoc in tempora longa differetur. Prævidens igitur occulorum cognitor quid possent objicere, præsentem timorem præsenti compensavit premio. Subiunxit enim : *Amen dico vobis, sunt qui iam de hic saeculo, qui non gustabunt mortem, donec videant filium hominis venientem in regno suo* (*Matth. xvi, 28*). Ac si diceret : Qualis venturus est in fine, talis ob incredulitatem vestram præsenti tem-pore demonstrabitur, videntibus [*al., viventibus*] his, qui hic assistunt. Nam quia incertum est omnibus tempus universalis judicii, incertaque singulis hora sui exitus, et poterat longa videri præsens afflictio nescientibus quando requies promissa veniret. Voluit pius Magister aliquibus discipulorum suorum adhuc in terra degentibus æternæ promissionis gau-dia premonstrare; quatenus et ipsi, qui vidissent, et omnes qui audire possent, levius adversa præsen-tia tolerarent, reducto scipiis ad mentem futuræ retributionis munere, quod exspectarent. Sunt, in-quit, aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec videant filium hominis venientem in regno suo. Venientem quippe in regno suo viderunt eum disci-puli sui, qui in ea claritate viderunt fulgentem in monte, in qua peracto iudicio ab omnibus sanctis in regno suo videbuntur.

Sequitur enim in evangelica narratione id de quo loqui volumus : *Et post dies sex, assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus, et duxit illos in montem excelsum seorsum. Quod post dies sex, ex quo promisit discipulis claritatem suæ visionis Dominus ostendit, significat sanctos in die iudicii regnum percepturos, quod eis promisit, qui non mentitur, Deus, ante tempora saecularia* (*Tit. i, 2*). Tempora quippe saecularia, sex ætatibus constant. Quibus compleatis, audiunt a Domino : *Venite, be-ne dicti Patris mei; possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi* (*Matth. xxv, 34*). Possunt etiam sex dies promissa Dominicæ visionis et gloriæ, per-fectionem bonorum operum designare, sine quibus ad contemplandam Conditoris sui majestatem quis-que non valet pervenire. Quia enim Dominus sex diebus rerum creaturarum formavit, et septima re-quievit ab operibus suis (*Gen. i, ii*); recte per sex dies opera bona, quibus ad requiem pervenire debemus, exprimuntur. Et quia qui Deum videre, et ad gloriam beatæ resurrectionis pertingere concupiscit, debet agere bona quæ novit; recte post dies sex, gloriam sui regni quam spopondit discipulis, Salvator ostendit. Lucas tamen sic scripsit : *Factum*

Aest autem post hæc verba sere dies octo, et assumpsit Petrum, et Joannem et Jacobum, et ascendit in mon-tem ut oraret (*Luc. ix, 28*). Secundum quem Lucam octava die Dominus promissam futuræ beatitudinis gloriam discipulis ideo manifestavit, ut ostensa cœ-lestis vita dulcedine cunctorum qui hanc audire possent, corda resoveret, et octonario diem numerō verum gaudium tempore resurrectionis doceret esse venturum. Nam et ipse octava die, hoc est post sextam Sabhati, qua crucem ascendit; ac septimanam Sabhati, qua in sepulcro quievit, a mortuis resur-rexit : et nos post sex hujus saeculi ætates, in quibus pro Domino labores toleramus, ac septimanam sabbatismi animarum, quæ interim in alia vita geritur, octava profecto ætate resurgemus. Nam quod Matthæus, vel etiam Marcus, Dominum post sex dies transfiguratum dicit, nec ordine temporis, nec ratione mysterii discrepat a Luca qui *octo dies* ponit. Quia Matthæus narrat medios tantum dies, unde et absolute post sex dies factum commemorat; hic autem primum, quo hæc Dominus promisit; et ultimum, quo sua promissa complevit, adjungit, ideoque temperatus loquens sere dies octo ponit. Et in ra-tione mystica, ille post sex mundi ætates sanctis ab omni labore quiescendum, hic autem octavo tem-pore designat esse resurgentum. Tres autem disci-pulos Dominus assumpsit, quibus glorificationem suam ostenderet, vel quia qui nunc fidem sanctæ Trinitatis in charitate operantem servant integrum, tunc de ejus revelata visione perenniter letatur; vel quia tres sunt ordines fidelium in Ecclesia, qui soli ad hanc visionem pervenire mereantur, videlicet, præpositi, et continentes, atque conjugati. Quisquis enim in aliquo trium istorum graduum inventus non fuerit, ad gaudium visionis hujus non pertinebit. Petrus namque, propter primatum suum, prælatos Ecclesiae designat : Joannes autem, qui permansisse virgo perhilaretur, cœlibes ac mundi contemplores premonstrat : Jacobus vero, qui supplantator dicitur, conjugatos et mundo licite utentes significat. Hic ergo tribus discipulis, per quos universi designantur electi, Dominus gloriam suam ostensorus in montem eos dicit excelsum, ut doceat omnes qui hanc videre desiderant, non in insulis jacere voluptatibus, non illecebris servire carnalibus, non terrenis adhærere cupiditatibus; sed æternorum amore ad superna semper erigi, et angelicæ **163** munditiae, pietatis, et pacis et dilectionis, et bonitatis, et justitiae vitam, quantum mortalibus possibile est, semper imitari debere, juxta illud Apostoli : *Nostra autem conversatio in celis est. Unde etiam salvatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis sue* (*Philipp. iii, 20, 12*). Ostensurus gloriam suam Majestatis, in montem disci-pulos dicit, ut discant ipsi, discant omnes qui hanc videre sicut sint, non eam sibi in hujus saeculi pro-fundo, sed in regno supernæ beatitudinis esse quærendam, et studeant digni fieri ascendere in montem

Domini, et stare in loco sancto ejus. Et bene evan-
gelista, cum dixisset quia duxit illos in montem
excelsum, addidit seorsum : quia justi et tunc cum
pravorum vicinia premuntur, animo tamen toto ac
mentis intentione, et operum executione separati
sunt ab illis, et in futuro prorsus etiam corpore et
loco segregabuntur ab eis, quando abscondet eos
Dominus in abdito vultus sui a conturbatione homi-
norum, et proteget in tabernaculo suo. Qui, juxta Lu-
cam, ascendit in montem oratus, et sic transfor-
mandus : quia in coeli secretam altitudinem, ut ve-
rurus Pontifex, ascendit pro suis interpellaturus,
suamque gloriam eis ibi manifestatus ; et ut
ostenderet quia qui beatam resurrectionem exspe-
ctant, et regem in decore suo videre desiderant,
mente in excelsis habitare, ac continuis precibus
insistere debeant.

Sequitur : Et transfiguratus est ante eos. Et re-
splenduit facies ejus sicut sol; vestimenta autem ejus
facta sunt alba, sicut nix. Lucas vero dicit : Et facta
est, dum oraret, species vultus ejus altera, et vestitus
ejus albus resplendens (Luc. ix, 29). Transfiguratus
auctem Dominus ante discipulos, et in altera specie
vultus apparens, non formam humani corporis ami-
sit, sed suam suorumque glorificationem præmon-
stravit. Facta est enī species vultus ejus altera, id
est, alterius gloriae, quando resplenduit sicut sol.
Cujus, scilicet, splendoris et gloriae claritas ad natu-
ram susceptae humanitatis specialiter pertinebat.
Nam illam ipsius Divinitatis ineffabilem et inaccessi-
bilem visionem, quae in æternam vitam beatis mundo
corde servatur, nullo modo discipuli mortali adhuc
carne circumdati poterant intueri. In hac ergo
transfiguratione Dominus et sui corporis gloriam
qua per resurrectionem erat illustrandum præmon-
stravit, et electorum omnium quantæ claritatis post
resurrectionem futura sint corpora præmonnit. Nam
et de illis alias ait : Tunc justi fulgebunt sicut sol,
in regno Patria eorum (Math. xiii, 43). Et hic in
exemplum futuræ clarificationis ipsius, resplenduit
facies ejus sicut sol. Non quia Domini, et sanctorum
ejus, æqualis possit esse claritas et gloria; sed quia
nihil sole clarius videre novimus : non solum Do-
mini, sed et sanctorum in resurrectione gloria solis
aspectui comparatur, quia clarius sole aliquid, unde
exemplum daretur hominibus, minime potuit inven-
niri. Possimus etiam per faciem ejus intelligere
presentem et manifestam cognitionem humanitatis
ipsius. Resplenduit ergo sicut sol facies ejus : quia in
illo supernæ hecitudinis regno sanctis omnibus ita
resplendebit unico ac singulari splendore clarissima
etiam humanitatis ejus contemplatio, sicut sol unica
et singulari claritate superat omnia quae corporeis
oculis lucida videntur. Vestimenta autem ejus, quae
sicut nix albedine resulscere, non incongrue sancti
ejus figuraliter intelliguntur, Apostolo dicente : Quot-
quot baptizati estis, Christum induistis (Galat. iii, 27).
Quæ, scilicet, vestimenta, ipso inter homines in
terris conversante, despecta aliorumque similia vi-

A debantur; sed eo montem petente, novo candore
 resulscere: quia, sicut Joannes loquitur, nunc quidem
 filii Dei sumus, sed nondum apparuit quid erimus :
 scimus autem quia, cum apparuerit, similes ei erimus;
 quoniam videbimus cum sicuti est (I Joan. iii, 2).
 Unde bene Marcus de eisdem vestimentis ait quia
 facta sunt splendentia, candidaque nimis, velut nix,
 qualia fullo super terram non potest candida facere
 (Marc. xviii, 2). Quia quod omnibus patet, nemo
 est qui sine corruptione et dolore vivere possit super
 terram, nemo est qui sine affectu alienus peccati
 vivere queat super terram. Sed quod fullo, id est
 doctor animalium, sive mundator aliquis sui corporis
 eximius, super terram, non potest, Dominus faciet in
 cœlo, emundans Ecclesiam, vestem videlicet suam,
 ab omni inquinamento carnis et spiritus, insuper et
 externe carnis et spiritus beatitudine ac luce resiliens.

Sequitur : Et ecce apparuerunt illis Moyses et Elias
cum eo loquentes. Lucas huc plenus exposuit : Et
ecce duo viri loquebantur cum illo. Erant Moyses et
Elias visi in majestate, et dicebant excessum ejus,
quem completurus erat in Jerusalem (Luc. ix, 30, 31).
Moyses et Elias, qui locuti sunt in monte cum Do-
mino, et dicebant excessum ejus, quem completurus
erat in Jerusalem, id est, passionem ac resurrectionem
ejus, oracula legis ac prophetarum designant,
quæ in Domino completa, et nunc doctis quibusque
patent, et in futuro manifestius patebunt electis
omnibus. Qui bene visi in majestate dicuntur, quia
tunc apertius videbitur quanta veritatis dignitate
omnis divinorum eloquiorum non solum sensus,
sed et sermo fuerit prolatus. Possumus excessum ejus
intelligere specialiter exaltationem humanitatis ejus,
qua excessit omnia, sicut docet Apostolus dicens de
Patre : Ut sciatis quæ sit supereminens magnitudo
virtutis ejus, quam operatur in Christo, suscitans
illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in
cœlestibus, supra omnem principatum, et potestatem,
et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod
nominatur, non solum in hoc sæculo, sed et in futuro;
et omnia subiecti sub pedibus ejus (Ephes. i, 18-21).
Hic est excessus Mediatoris Dei et hominum hominis
Iesu Christi. Quem excessum licet Pater operatus
sit, ipse tamen secundum divinitatis potentiam ni-
hilominus operatus est, atque complevit. Quaecunque
enim Pater fecerit, haec et Filius similiter facit (Joan. v,
19). Et complevit illum in superna Jerusalem, ubi semper
viaetur pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum (Phi-
lipp. iv, 7) Sed et in sanctis suis magnum excessum com-
plebit, quando post judicium vos usque ad cœlitudinem
paternæ visionis elevabit. Hunc itaque excessum ca-
pitis et membrorum in civitate magni regis com-
plendum Moyses et Elias dicebant : quia gloriam
exaltationis Christi et Ecclesie prædixerunt jugiter
lex et prophetæ. Subiungit autem hoc loco Lucas
solus, dicens : Petrus vero, et qui cum illo erant, gra-
vatii erant somno. Et evigilantes ruderunt majestatem
ejus, et duos viros qui stabant cum illo (Luc. ix, 32).
Nam istic solus, qui octavi diei mentionem prævisit,

nunc speciem resurrectionis describit. Nam in Petro et sociis ejus, ut supra dictum est, omnes designantur electi, qui gravantur somno, dum corpora eorum in tumulis usque ad finem seculi dormiunt: sed in die resurrectionis evigilabunt, et ad videndam perpetuo gloriam majestatis ejus sublimabuntur. Sed et duos viros stantes cum eo videbunt, id est veritatem sensus legis et prophetarum, quæ istam clarificationem prænuntiaverunt. *Vel somno erant gravati:* quia splendor incomprehensibilis divinitatis premat quodam velut gravi pondere sensus corporis nostri. *Et evigilantes riperunt majestatem ejus:* quia qui somnum corporis a suo corde executiunt, et mente vigiles sunt, ad lucem supernæ visionis elevantur.

Sequitur: *Respondens autem Petrus, dixit ad Jesum: Domine, bonum est nos hic esse. Si vis, faciamus hanc tabernacula, tibi unum, Moysi unum, et Eliae unum:* Et hæc etiam Lucas, cum de duobus viris loqueretur, sic ait: *Et factum est, cum discederent ab illo, ait Petrus ad Jesum: Praeceptor, bonum est nos hic esse; faciamus tria tabernacula, unum tibi, unum Moysi, et unum Elia: nesciens quid diceret (Luc. ix, 33).* Discessio Moysis et Eliae a Christo, secundum illud intelligenda est, **164** quod ait Apostolus, quia cum reuerit quod perfectum est, evanescerit quod ex parte est (*I Cor. XIII, 10*). Recedet enim doctrina legis et prophetarum, ubi manifestatio divinæ visionis sanctis apparuerit. Petrus vero ad ea, quæ cernebat, respondit: *Bonum est nos hic esse, virosque jam discendentibus cupiebat ibi retinere nova tabernaculorum constructione.* Nam quia quo amplius quæ vitæ cœlestis dulcedinem degustat, eo amplius fastidit omnia quæ placebant in huius: merito ipse nunc visa Domini et sanctorum ejus majestate, repente cuncta quæ noverat terrena obliviscitur, et solis his quæ videbat delectatur adhærere; ibique cum Iesu optat habitare, ubi manifestata ejus gloria ketatur, dicens: *Domine, bonum est nos hic esse. Quia revera solum hominis bonum est intrare in gaudium Domini sui, et huic contemplando in æternum assistere.* Unde merito nihil unquam veri boni habuisse putandus est, cui, reatu suo exigente, contingit nunquam sui faciem videre Creatoris. Quod si beatus Petrus glorificatam Christi humanitatem contemplatus tanto afficitur gaudio, ut nullatenus ab ejus intuitu velit secerui: quid putamus esse beatitudinis iis qui Divinitatis ejus altitudinem videre meruerint? Et si cum duobus tantum sanctis, Moyse scilicet et Elia, transfiguratum in monte hominis Christi speciem videre bonum maximum duxit, quis sermo explicare et quis sensus valet comprehendere quanta sint gaudia iustorum, cum accesserit ad Sion montem, et ad cœritatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum nullum Angelorum frequentiam (*Hebr. XII, 22*); ipsumque civitatis ejusdem aristicem et conditorem Deum, non per speculum et in enigmate sicut nunc, sed facie ac faciem conspexerint? (*I Cor. XIII, 12*.) Tamen

A beatus Petrus, in eo quod cœlesti conversationi tabernacula facienda putavit, nesciebat *quid diceret.* In illa namque cœlestis vita gloria domus necessaria non erit, ubi, divinæ contemplationis luce omnia pacificante, aura adversitatis alienus timenda nulla reuinanebit, testante Apostolo Joanne, qui ejusdem supernæ civitatis claritatem describens ait inter alia: *Et templum non vidi in ea; Dominus enim omnipotens templum illius est, et Agnus (Apoc. XXI, 22).* Nesciebat ergo *quid diceret*, qui mente excesserat; quia in domo Patris, quæ in cœlis est, domus manu facta necessaria non sit. Nesciebat *quid diceret*, qui Christum in illa claritate semper ibi retinere volens, non cogitabat quia salvari mundus nisi morte Christi non poterat. Nesciebat *quid diceret*, qui oblitus est regnum sanctis a Domino non alicuius terrarum, sed in cœlis esse promissum: nec recordatus est se suosque coapostolos mortali adhuc carne circumseptos immortalis vitæ statum subire non posse.

Sequitur: *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; ipsum audite.* Lucas etiam ita: *Hæc autem illo loquente, facta est nubes, et obumbravit eos; et tinxerunt intrantibus illis in nubem.* Et vox facta est de nube, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite (Luc. IX, 34).* Quia Petrus tabernacula sacerdote quærebatur, obiectu lucide nubis est admonitus in illa vita cœlestis habitatione domos non fore necessarias, ubi omnia Dominus æterna sua lucis obumbratione protegit; qui lucem habitat inaccessibilem (*I Tim. VI, 16*). Hæc enim *nubes lucida*, quæ nunc super discipulos *facta est*, et *obumbravit eos*, est illa lux inaccessibilis, in qua Deus habitat. Quæ inaccessibilis est viribus nostris, sed acceditur ad eam muneribus divinis. *Moses enim accessit ad caliginem in qua erat Deus (Exod. XX, 21).* Nam illa caligo, et ista nubes, atque illa lux, idem sunt. Quia et omnis etiam corporea lux, quæ prænimitate claritatis non potest aspici, recte caligo et inaccessibilis dici potest, sicut et oculorum nostrorum reverberatio probat in aspectu solis. De hac nube et luce dictum est in Exodo mystice: *Operuit nubes tabernaculum testimonii, et gloria Domini implevit illud, nec poterat Moses ingredi tectum fæderis, nube operiente omnia, et majestate Domini coruscante (Exod. XL, 32, 33).* De hac similiter et in tertio Regum libro scriptum est: *Nebula impletit domum Domini et non poterant sacerdotes stare et ministrare propter nebulam: impleverat enim gloria Domini domum Domini. Tunc ait Salomon: Dominus dixit ut habitaret in nebula (III Reg. VIII, 10, 12).* De hac et venerandus Pater Dionysius ait, sicut et alibi meminimus: *Divina caligo est inaccessibile lumen in quo habitare Deus dicitur, et inaccessibili eo existente propter supereminentem claritatem, et inaccessibili eodem per superexcellentiam superessentiale lumine manationis. In hoc sit omnis Deum scire et*

videre dignus, eum non videndo neque cognosco, A vere super visionem et cognitionem factus hoc ipsum cognoscens, quia post omnia est sensibilia et intelligibilia, et prophetiae videns, *Mirabilis facta est scientia tua ex me: confortata est, et non potero ad eam* (*Psal. cxxxviii, 6*). His beati Dionysii tam ponderosis verbis consonat et David dicens de Domino: *Caligo sub pedibus ejus, et ascendit super cherubim, et volavit: volavit super pennas ventorum. Et posuit tenebras latibulum suum* (*Psal. xvii, 10, 11, 12*). *Caligo* namque est ei *sub pedibus*, quia non ea claritate ab inferioribus cernitur, qua in superioribus dominatur. *Ascendit enim super cherubim et volavit: Cherubim* quippe plenitudo scientiae dicitur; proinde super plenitudinem scientiae ascendas perhibetur et volasse, quia majestatis ejus celsitudinem scientia nulla comprehendit. *Volavit ergo*, quia longe in alium ab intellectu nostro se rapuit. *Volavit super pennas ventorum*, quia scientiam transcendit animalium. *Et posuit tenebras latibulum suum*, quia dum caligine nostrae infirmitatis obscuramur, per ignorantiam nostram nobis absconditur, ne a nobis modo in altera et intima claritate videatur. *Posuit tenebras latibulum suum*, quia in ejus cognitione catalogat acies mentis universae rationalis creaturæ, parvusque videt esse quidquid de eo valet agnoscere, ad comparationem eorum que de ipso se sentit ignorare. *Nubes et caligo in circuitu ejus*: quia latet in quadam obscuritate incomprehensibilitatis suæ, ne agnosci potest a creatura, nisi quantum vult revelare. In hanc itaque *nubem* intrantes apostoli *timuerunt*, quia quicunque ad Dei contemplationem sic proficiunt, ut eum in hujusmodi nube obscuritatis arcana eorum videant, cum magno metu reverentiae id faciunt. Unde et seraphim, qui eum primi cognoscunt, faciem ejus et pedes velant, et mediis aliis volant: ut intelligamus quia et tam sublimis ordo beatissimorum spirituum timidus est circa celsiora et profundiora divinarum visionum, et mediocriter ad deiticas scientias attollitur. De predicta vero *nube* venit vox Patris, dicens de Christo: *Hic est Filius meus, quia de immensa obscuritate divinæ incomprehensibilitatis procedit ad nos alta notitia generationis sempiterni Filii Dei, in quam nec genitor est genito prior, nec genitus genitore posterior: quia constat et Patrem sempiterne genuisse, et Filium sempiterne natum esse.* Sed cuius fulgorem mentis acies nondum capit, *generationem ejus quis enarrabit?* (*Isa. lxx, 8*.) Quia vero resplendentem Filii hominis faciem apostoli cernere desiderabant, adfuit Pater in voce, docens eumdem esse Filium suum dilectum; ut discerent ab humanitatis ejus gloria, quam videbant, ad divinitatis ipsius, quæ æqualis et consubstantialis est illi, contemplandam suspirare presentiam. Quod autem ait de Filio, *in quo mihi bene complacui*, hoc est quod idem Filius alibi testatur: *Qui me misit mecum est, et non relinquit me solum, quia ego quæ placita sunt ei facio semper* (*Joan. viii, 29*). Nam quando de ho-

minibus dixit: *Pœnitet me fecisse* (*Gen. vi, 7*) eos, quasi sibi meti ipsi displicuit in peccatoribus, quos creaverat. In solo autem Unigenito sibi complacuit: **165** quia hunc inter homines hominem creasse eum non pœnituit omni modo, in quo peccatum nullum invenit, propter quod se reprehenderet, quasi per pœnitentiam; sed plenitudinem totius sanctitatis, quæ sibi valde complacuit. Et quod adjunxit, *ipsum audite*, admonuit eum esse de quo supradictus Moyses populum, cui legem dedit, præmonebat, quia *prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester de fratribus vestris tanquam me, ipsum audietis juxta omnia quæcumque locutus fuerit vobis* (*Deut. xviii, 15*). Neque enim Moysen et Eliam, id est legem et prophetas, audiri vetat; sed omnibus his auditionem Filii, qui legem et prophetas venit adimplere, præferendam insinuat, cunctisque veteris instrumenti typis et ænigmatibus lucem evangelicæ veritatis anteponendam intimat.

Sequitur solus Matthæus, dicens: *Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam et timuerunt valde*. Humana fragilitas conspectum majoris glorie ferre non sustinet, totoque animo ac corpore contremiscens ad terram decidit. Omnesque sancti, cum in Dei visione proficiunt, quanto magis Divinitatis interna conspiciunt, tanto magis se nihil esse cognoscent. Audita ergo Dei vox, Petrus et socii eius in faciem suam ceciderunt, quia quamvis homo ad intelligenda sublimia levetur, ex contemplatione tamen majestatis Dei infirmitatem suæ conditionis intelligit. Et quasi statum non habet, qui se ante Dei oculos esse pulverem et cinerem videt. Audierunt enim vocem Patris, quia ex ejus revelatione cognoverunt Filium ei prorsus æqualem, omnia tenentem, omnia impletum, omnia circumpleteum, omnia superexcedentem, omnia sustinentem, ubique totum, incircumspectum, et incomprehensibilem: *et ceciderunt in faciem*, quia tanto apud se in suis cogitationibus consternati sunt, quanto cis illud altum erat quod audiebant. Ac naturam et excellentiam Unigeniti Dei cogitantes expaverunt, et vilia de se senserunt in eo quod comprehendebant, dum supernis intenderent, quæ ab eis comprehendi non poterant. Ille et Ezechiel de pennatis animalibus ait: *Cum fieret vox super firmamentum, quod erat super caput eorum, stabant, et submittebant alas suas* (*Ezech. i, 25*). Animalia namque sanctos designant. Et firmamenti nomine exprimitur incarnatus Unigenitus, per hoc quod in eo natura nostra ad æternitatem firmata est. Fit ergo vox super firmamentum, cum Pater de Christo dicit: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*. Et tunc animalia stant, alasque submittunt: quia sancti intenta mente supernis intendant, et virtutes suas humiliant. Stant enim, quando eum, qui *super caput*, id est *super mentes*, *eorum* est, intenta contemplatione considerant; et *alas* demittunt, quia sue virtutes eis vilescent, dum alta supernæ incomprehensibilitatis aspiciunt. Sed et in

eo quod dicitur: *Hic est Filius, in quo mihi bene complacui, alas submittunt, quia in ejus innocentia et sanctitate videant in quantis ipsi quotidie delinquent, et quam parum de perfectione sanctitatis habeant; et omnem de suis viribus presumptionem deponunt.*

Sequitur adhuc Matthæus, dicens: *Et accessit Jesus et tetigit eos, dixique eis: Surgite, et nolite timere. Ad discipulos in infirmitatis suæ confusione jacentes accessit per gratiam, et tetigit eos per virtutem, jussitque ut ad opera fortia surgerent; et timorem quem charitas ejicit, abjecerent. Accessit, et tetigit, quia illuminavit et adjuxit. Accedit, sed non tangit; quandoquidem per ejus gratiam illuminamur, sed exigentibus nostris meritis non adjuvamur. Ple-*
B
rumque enim videmus quæ agenda sunt, sed hæc opere non valemus implere. Nitimur, et infirmamur. Mentis iudicium rectitudinem conspicit, sed ad hanc operis fortitudo succumbit. Quia nimis jam de pœna peccati est, ut ex dono quidem possit bonum conspici; sed tamen ab eo, quod conspicitur, contingat per meritum repellere. Sed ad prostratos accessit Dominus, eosque tetigit, et ut surgerent imperavit: quia cum nos infirmitatem nostram subtiliter agnoscentes humiliter jacemus, tunc virtute Spiritus sancti tangimur, et ad robusta opera surgere præcipimus, quæ non per timorem, sed per charitatem faciamus.

Sequitur Matthæus: *Levantes autem oculos suos, neminem viderunt, nisi solum Jesum. Quod et Lucas, dum de Patris voce loqueretur, sic ait: Vox Patris facta est de nube, dicens: Hic est Filius meus, etc. Et dum fieret rex, inventus est Jesus solus (Luc. ix, 35, 36), evanuerunt servi: ut indubitanter agnosceremus quia solus Jesus est naturalis et unicus Dei Filius, non Moyses aut Elias. Qui igitur in consideratione suæ infirmitatis oculos mentis, dum jacerent, desixerant, ipsi surgentes levaverunt eosdem spirituales oculos ad altiores divinæ contemplationis. Et tunc neminem viderunt, nisi solum Jesum: quia nullus est in gloria Dei Patris, nisi Dominus Jesus Christus, et ad ejus comparationem nullus sanctorum est aliquid; cessantque voces legis et prophetarum, ubi Pater voce propria declarat Unigenitum suum.*

Sequitur: *Et descendantibus illis de monte, præcepit eis Jesus, dicens: Nemini dixeritis visionem, donec Filius hominis a mortuis resurgat. Lucas autem observantiam hujus præcepti refert, dicens: Et ipsi tacuerunt, et nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his quæ viderant (Luc. ix, 36). Dominus vero visionem ostensæ suæ majestatis ad tempus taceri jussit, ne si palam vulgaretur in populos, aut dispensationem passionis illius idem populi principibus repugnando impedirent, et sic humanæ salutis effectus, qui per sanguinem ejus erat venturus retardaretur: aut certe hi, qui eamdem visionem audientes credidissent, viso crucis opprobrio scandalizarentur. Opportunius autem completa passione ac resurrectione et ascensione ejus in cœlum, reple-*

A tisque Spiritu sancto apostolis, prædicata est; quatenus omnes qui sacramentis ejus initiari voluissent, non solum effectum resurrectionis credere, sed etiam modum resurrectionis ejusdem ab his qui viderant, potuissent ediscere; nec non æternitatem divinæ nativitatis, quam a Patre audierant, cunctis pariter credendam et amandam ipsi prædicarent. His vero de lectione Evangelica dictis, addendum videtur quia sicut in ea Moyses et Elias legem et prophetiam, sic Dominus Jesus Evangelium designare potest; et tamen si ea, que sunt in lectione, potuerint alicubi minus aperte de verbo evangelice prædicationis intelligi, referenda sunt ad Verbum quod caro factum est et habitavit in nobis. Ait ergo: *Sunt quidam de hic stolidis, qui non gravabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo. Filius hominis non absurdè intelligitur evangelicus sermo, quia Medicator Dei et hominum homo Christus Jesus (I Tim. ii, 5), eum genuit, hoc est, ex se protulit. Qui, scilicet, sermo videtur in regno suo, dum clarus et potens apparebit, ut et per claritatem illuminet mentes audientium, et per potentiam virtutis sancti Spiritus eas corroboret, quatenus ab eis et intelligatur et opere compleatur. Nec gustant mortem, donec eum talcm videant, qui priusquam mortis debitum solvant, ad magnam ejus provehunftur intelligentiam, et magna eum virtute operum adimplent. Nec omnibus Christo assistentibus, hoc est, in fide Christi manentibus, id promissum est et datum, sed quibusdam. Huic autem sententiæ verborum Domini subdit evangelista: *Et post dies sex, assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem, et duxit illos in montem excelsum seorsum. Vel: Faciun est post hæc verba dies octo, et assumpsit Petrum, et Joannem, et Jacobum, et ascendit in montem, ut oraret (Luc. ix, 28).* Jesus vero, id est Salvator et salutaris, est sermo evangelicus, de quo dicitur: *Suscipite verbum insitum, quod potest salvare animas vestras (Jacob. 1, 21); et: Non vobis facio Evangelium, 166 quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo statis, per quod et salvamini (I Cor. xv, 1, 2).* Hic ergo salutaris et salvator sermo gratiam in se sancti Spiritus continens, assumpsit Petrum, qui dicitur agnoscens; et Joannem, cuius interpretatione sonat, in quo est gratia; et Jacobum, qui interpretatur supplantator; et assumpsit eos post dies sex, vel octo. Nam quia sex diebus opera mundi sunt creata, per sex dies mundum et opera ejus intelligimus; et quia octo die facta est resurrectio, per octo dies gratia resurrectionis exprimitur. Qui ergo supra mundum ascenderint, et hujus sæculi opera transcederint, ac futuræ resurrectionis immortalem fructum bona conscientia exspectaverint, hi potuerunt a verbo Evangelii in montem sublimis intelligentiae duci; et seorsum, ut a tumultu terrenarum cogitationum sint remoti, ibique claritatem ipsius Verbi in gloriosum aspectum transformati videre. In quem, scilicet, montem ascendit orare: quia*

ipsum gratiae Verbum, dum eorum oculis nostræ mentis in altum celsioris et clarioris intelligentiae progradientur, interpellat quodammodo pro nobis, quoniam spirituales nos facit, et Deo commendabiles. Ascendamus ergo cum Verbo in montem: ut in specie et pulchritudine sua nobis appareat, et prospere procedat et regnet. Nam juxta modum nostræ capacitatis Verbum ipsum nobis et minuitur et crescit; et nisi celsioris prudentiae cacumen ascendamus, non nobis appetet sapientia, non nobis appetet mysteriorum cogitatio, non nobis appetet quanta sit gloria, quantus decor in evangelico verbo, sed quedam vilitas et contemptibilitas nobis in eo videtur. *Transfiguratus est ante eos*, inquit, *et facta est species vultus ejus altera* (*Luc. ix, 29*), quia ipse Dei sermo in aliam speciem admirandæ pulchritudinis transformatur in oculis eorum, quos assumit, id est docet: et in montem sublimioris intelligentiae dicit, quam videtur eis, quos in insiru sensu deorsum relinquit. *Et facies ejus, sicut sol resplenduit*, id est, nitor aspectu pulchritudinis ejus incomparabili ac singulari claritate resulxit. Nihil enim sunt, in ejus comparatione, eloquia singularis doctrinæ. *Vestimenta vero ejus facta sunt alba sicut nix*: *et restitus ejus albus resulgens*. Vestimenta Christi, verba sunt Scripturarum, et in oculis alta petextum albescunt ut nix, et resurgent sermones divinarum lectionum. Cum autem nix ceciderit, aves coeli non habent ubi inhabitent, et laetior solito tritici proventu [*nomen aliquod omittitur, ut eges, vel annona*] exuberat. Cui rei verba Scripturarum apte comparantur, quæ de cœlo missa sunt in terram, et jejuna nostrorum pectorum arva secundaverunt, ac spiritibus aereis tanquam avibus immundis locum non reliquerunt.

Sequitur: *Et ecce apparuerunt illis Moyses, et Elias cum eo loquentes*. Vel: *Ecce duo viri loquebantur cum illo*. Erant autem Moyses et Elias risi in majestate, et dicebant excessum ejus, quem completurus erat in Jerusalem (*Luc. ix, 30, 31*). *Moyses et Elias apparuerunt in monte cum Domino, loquentes cum eo*, quia lex et prophetæ in alto celsioris intelligentiae cernuntur cum Evangelio, ac concordant in dictis suis cum eo. Sed et in majestate cum eo risi sunt: quia sapientibus et spiritualibus effulgent cum illo in gloria divina excellentiae, et direbant excelsum ejus, quem completurus erat in Jerusalem: quia pronuntiaverunt futuram celsitudinem ipsius evangelici sermonis, quo scilicet dignitate et potentia foret excessurus omnia in urbe pacis æternæ, ac mansurus absque fine. Hinc et Psalmista cecinit: *In æternum, Domine, verbum tuum permanet in cœlo* (*Psal. cxviii, 89*). Dominus quoque dixit: *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt* (*Luc. xxi, 33*).

Petrus vero ei qui cum illo erant, gravati erant somno: quia corpus quod corruptitur aggravat animam: et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem (*Sap. ix, 15*), ac velut somno quodam corporis pigrum

A reddit. Et erigentes ruderunt majestatem ejus, et duos viros qui stabant cum illo, quia cum mens fortiter eluctata torpore negligenter et somnum imperitiæ superaverit, potest videre majestatem sensuum sacri eloquii, et legem ac prophetiam persistentes cum verbo gratiae Evangelii. Alter: *Petrus et socii ejus erant somno gravati*. Somno gravantur sancti, dum ab actione terrena et ab amore temporalium rerum quiescant, et ab appetitu visibilium mentis oculos claudunt. Qui idecirco non simpliciter dormire, sed somno gravari dicuntur, quia non sine pondere laboris agitur hujusmodi dormitio. Sancti enim viri, qui a mundi operibus non torpore sed virtute sopiuntur, laboriosius dormiunt, quam vigilare potuerunt; quia in eo quod actiones hujus saeculi deserentes B superant, robusto conflictu quotidie contra semetipsos pugnant, ne mens per negligentiam torpeat, et ne concupiscentia carnis adversus eam in aliquo prævaleat, et ne ipsi a bono opere et a cœlesti desiderio pigriantur. Et evigilantes, inquit, viderunt majestatem ejus, quia qui exterioribus, ut dictum est, obdorint, et in interioribus evigilant, interna mysteriorum penetrant. Hinc est quod sponsa dicit: *Ego dormio, et cor meum vigilat* (*Cant. v, 2*). Ac si dicat: Dum exteriores sensus ab hujus vita sollicitudinibus sopio, vacante mente vivacius interna cognosc. Agit enim talis anima ut hujus mundi inquietam concupiscentiam a se penitus ejiciat, et terrenarum cogitationum strepitum deserat; ac per quietis studium virtutibus intenta vigilans dormit. Neque enim ad contemplanda interna perducitur, nisi ab his quæ exterius implicant, studiose subtrahatur. Itaque qui somno gravabantur, evigilaverunt, ac majestatem ejus viderunt: quia qui ab hujus mundi curis obdormiunt, et supernis studiis evigilant, majestatem sacri eloquii contemplantur, et spiritales visiones aspiciunt. Domine, inquit Petrus, *bonum est nos hic esse*, id est in contemplatione majestatis evangelici sermonis immorari, et legem simul ac prophetias in claritate spiritualis intelligentiae contueri. Quem, scilicet sermonem, vocabat dominum et præceptorem: quia præceptis ejus ex charitate servire paratus erat, et ejus doctrinis eruditus volebat. Sed in eo quod tria tabernacula facere tribus quæsivit, nesciebat quid diceret: cum unum sit tabernaculum Evangelii, in quo lex et prophetæ morantur. Nam et usque nunc imperitiæ notatur, quisquis evangelio et legi ac prophetis tria tabernacula facere cupit; cum haec ab invicem nullatenus valeant separari, unum habentia tabernaculum, id est Ecclesiam Dei.

Sequitur: *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos*. Et ecce vox de nube, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite*. Quia imprudenter tribus, quasi paribus ac divisis, tria tabernacula offerebat, venit nubes lucida, id est mysteriorum incomprehensibilitas quæ et splendet et obumbrat, quia et mentem illuminat ostensione divinorum, et ex

toto Deum non manifestat; sed de eo plura legit quæ revelat. Venit, inquam, hujusmodi *nubes lucida*, et *obumbravit* mentes eorum obscura luce sua. In quæ intrantes timuerunt, propter incomprehensibilia Dei judicia, et propter cætera, quæ in Scripturis mente nequierunt comprehendere. Et de tanta mysteriorum incomprehensibilitate venit vox Dei dicentis de sermone Evangelii quia *hic est Filius meus dilectus*, in quo mihi bene complacui. Processit enim ex Deo, et per Deum incarnatum datus est idem gratiae sermo; omnemque perfectionem justitiae, quam mortales capere possunt, continet; et omne Dei benefacitum declarat. Propter quod et de eo dicit, in quo mihi bene complacui. Unde et Apostolus ait: *Reprobatio quidem fili præcedentis mandati propter infirmitatem ejus et inutilitatem; nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio vero fit melioris spei, per quam proximamus ad Deum* (Hebr. vii, 18, 19). Et item: *Nam si illud prius culpa 167 vacasset, non utique secundi locus inquireretur* (Hebr. viii, 7). Et ideo Testamentum Vetus, quod datum est per servum, retinet in se vilitatem servitutis; Novum vero, quod datum est per Filium, possidet honorem filiationis, de quo dicitur: *Hic est Filius meus dilectus*; et additur de eo, ipsum audite: quia quidquid lex justitiae et prophetæ promulgaverunt in eo continentur, et multo amplius. Ait enim Dominus ibi: *Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis; haec est enim lex et prophetæ* (Matth. vii, 12). Et de maiore justitia quæ est in Novo, quam in Veteri: *Audistis, inquit, quia dictum est antiquis: Non perjurabis, reddes autem Domino juramenta tua. Ego autem dico vobis, non jurare omnino* (Matth. v, 33). Itemque: *Audistis quia dictum est: Diliges amicum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacie his qui oderunt vos* (ibid. v. 43, 44), et alia multa hujusmodi. Quia ergo Novum Testamentum continet omnia quæ Vetus jussérat, et alia multa adhuc sacratoriæ; et ideo solum novum jubemur audire, id est præceptis ejus obédiere.

Sequitur: *Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, et timuerunt valde*. Quia videlicet nos, audita divini sermonis excellentia, quæ in Novo Testamento est, cadiimus in faciem, id est humiliamur, et erubescimus quod non ut decuit eum honoravimus obediendo illi reverenter in omnibus, ideoque nimis timemus ne ob id damnemur. *Et accessit Jesus, et tetigit eos, dixique eis: Surgite, nolite timere*. Quia nimis ipse sermo evangelicus nobis per cognitionem nostri reatus in pœnitentia jacentibus sit quodammodo propinquior, ac tangit nos manu sententiarum suarum, et ad pene operandum surgere præcepit, ac de cætero timorem excutit. Cur enim jam timeat, qui ex pœnitentia erigitur ad fortia virtutum opera? Nam et perfecta charitas foras mittit timorem (I Joan. iv, 18). *Levanter autem oculos suos neminem riederunt, nisi*:

A solum Jesum, id est Novum Testamentum. Ablata enim nube, et evanescientibus Moyse et Elia, Christus solus cernitur; quia legis et prophetarum umbra discedente, verum lumen, coruscante gratia Evangelii, splendet. Ubi enim legis et prophetæ umbra recedit, quæ suo velamine mentes hominum tegebat, utraque reperitur in Evangelio. Nam cum tres essent, unus est factus. Tres in principio visi sunt, unus in fine. Quia lex, et prophetia, et Evangelium, quando secundum litteræ superficiem attenduntur, tres videntur: quando secundum interiorum sensum inspiciuntur, unus appareat. Lex enim et prophetæ, juxta spiritalem intellectum, nihil aliud sunt quam doctrina evangelica. Hinc jam de monte descendantibus, id est de altitudine sublimioris intelligentiae et contemplationis ad ima communis conversationis redeuntibus, præcipitur visionem hanc nulli dicere, nisi post Domini resurrectionem. Nemini enim narranda est claritas sacri eloquii, quæ sapientibus in alto hoc contemplationis jam ostensa est, nisi qui Christum resurrexi sejam credidit, quia nec ipse nisi post resurrectionis suæ triumphum discipulis, ut Scripturas intelligerent, sensum aperuit. Unde et Apostolus hanc speciosæ claritatis gloriam, qua divinus sermo interius resulget, quibusdam celabat, dicens: *Nihil me judicari scire inter ros, nisi Jesum, et hunc crucifixum* (I Cor. ii, 2). Aliis vero jam provectis aperiebat, de quibus ait: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos* (ibid., 6). Minoribus enim minora prædicari debent, et majoribus majora: unusquisque juxta modum capacitatis sue doceatur. Eis ergo qui magnum sensum habent, et in novitate vitæ ambulant, dicenda est celsa visio clarificationis divini sermonis. Unde et nunc, sicut et superius, potest ipse sermo filius hominis intelligi. Qui scilicet sermo quasi perimitur et velut inter mortuos computatur ab illis, qui graviter in eum peccant; et quasi non sit, eum transgredi et conculcare non verentur. Quibus, dum tales sunt, dicere non debemus ejusdem divini sermonis clarificationem; ne sanctum canibus et margaritas porcis dedisse (Matth. vii, 6) culpemur. Sed si idem sermo resurrexit in eis per pœnitentiam ipsorum et vitæ meliorationem, tunc jam dici potest eis visio claritatis ejus, quæ rursum appareat ad alta tendentibus. Sed hanc lectionem, prout cœlitus nobis datum est, exposuimus et ejus mysteria patefecimus, quatenus omnes qui haec agnoverunt, adjuvante Domino, sic vivere studeant et supernis intendant, ut de his quæ dicta sunt gaudere et in præsenti sæculo mereantur et in futuro, per Jesum Christum Salvatorem nostrum, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus, ante omnia sæcula, et nunc, et in omnia sæcula. Amen.

HOMILIA V.

IN EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM: *Dixit Dominus Jesus discipulis suis parabolam hanc: Assimila-*

tum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus, qui debebat ei decem millia talenta. Et reliqua (Matth. xviii).

In hac lectione monemur ut fratribus in nos peccantibus dimittamus, si nobis a Deo, quæ in eum peccavimus, dimitti volumus; aut potius si ea quæ jam nobis dimisit, ne rursum a nobis exigat, optamus. Ecce enim servus, qui decem millium talentorum erat debitor, universi debiti relaxationem a domino suo consecutus esse narratur: sed quia ipse postmodum conservo suo *denarios centum* dimittere noluit, omnia quæ sibi a domino fuerant dimissa coactus est reddere. Debuisse enim conservo libenter dimittere minora, qui sibi noverat a domino dimissa fuisse majora. Sed jam verba sacre lectionis seriatim videamus. *Assimilatum est*, inquit, *regnum cælorum homini regi*, quia videlicet sicut iste rex fecisse describitur, sic in regno cælorum fieri decretum est. *Regnum autem cælorum* vocatur etiam in hoc sæculo Ecclesia fidelium: quia dum coeistem in terris vitam pro posse suo ducere student, jam in eis Dominus quasi in angelis regnat. Et ob insigne meritum eorum, tota simul Ecclesia, cujus ipsi membra sunt, appellatur *regnum cælorum*; licet in ea multi, qui plus terrena quam coelestia querunt, nec in suis moribus adhuc Christum, sicut oportet, regnare sinunt. Homo autem rex, cui *regnum istud assimilatum est*, mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus intelligitur, de quo alias scriptum est: *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam, accipere sibi regnum, et reverti* (Luc. xix, 12).

Qui voluit rationem ponere cum servis suis, quia placuit ei requirere in judicio rationem eorum quæ quisque fuerit operatus. *Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus, qui debebat decem millia talenta*. Incipit nunc rationem ponere, quoniam sicut Petrus ait: *Tempus est, ut incipiatur judicium a domo Dei* (I Pet. iv, 17). Incipit rationem ponere, quando per infirmitatis molestiam ad lectum et ad mortem pertrahit homines, ut eos de singulis actibus suis in judicio discutiens, rationem reddere cogat. Dum ergo sic cœpisset rationem **168** ponere, id est ad mortem quoslibet per agitudinem urgere, ut cogitarent jam quasi ante tribunal se esse positos ut ei rationem redderent; *oblatus est ei*, hoc est per ministerium angelorum ad mortem coactus est *unus qui debebat ei decem millia talenta*, id est multorum gravium peccatorum perpetrationis reus tenebatur. Denarius enim numerus plenitudinem divinorum significat mandatorum, propter legis decalogum. Millennium vero consummatam perfectionem. Talentum autem dicitur esse maximum inter omnia ponderum genera. *Decem ergo millia talenta* perfectionem gravium multorumque criminum designant, quæ per plenariam transgressionem mandatorum Dei sint facta. Et tam gravi debito constrictus erat iste, qui nunc dicitur *oblatus fuisse regi*, id est qui ad mortem in

A infirmitate per angelos urgebatur. Cum autem non haberet unde redderet, jussit eum dominus venundari, et uxorem ejus, et filios, et omnia quæ habebat, et reddi. Non habebat unde redderet, quia ex seipso habebat unde in culpam caderet; sed ex seipso non habebat unde ad veniam resurgeret. Et ideo *jussit eum Dominus venundari*, id est possidendum dæmonibus in æternam damnationem tradi, et poenas de illo sumi. *Et uxorem*, id est carnalem voluptatem ejus et concupiscentiam, et *filios*, id est iniqua ejus opera; et *omnia quæ habebat*, id est verba et cogitationes ejus. Venditur enim cum uxore et filiis et omnibus quæ habet, ut debitum reddat, qui per mortem corporis ab hac vita subtrahitur; et cum reatu carnalis suæ voluptatis et cupiditatis, et

B operum atque verborum et cogitationum traditur malignis spiritibus in æternum possidendum; ut perpetuas luens poenas, divinæ justitiae satisficiat. *Procidens autem servus ille, orabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi*. Tunc servus domino procidit et ut venditionem, id est damnationem effugiat, submissus obsecrando deponit; cum is qui propter peccata sua imminentem sibi mortem, utpote damnandus metuit, humiliter se subdit divine clementiae, et per veram pœnitentiam ac puram animi intentionem convertit ad Deum, promittens se in reliquo redditum Deo omnia quæ debet illi, si impudentem sibi sententiam mortis evaserit. Qui enim universa quæ male egit emendat, et deinceps religiose vivit, omnia quæ debebat Domino reddit. *Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei*. Servus humiliter petebat dilationem, et dominus misericorditer concessit remissionem. Nam *dimisit eum*, id est proprio arbitrio relaxavit, concedens ei rursus spatium vivendi. Et per concessionem ac pœnitentiam, *dimisit ei debitum omne culparum*.

C *Egressus autem servus ille, invenit unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios. Et tenens suffocabat eum dicens: Redde quod debes*. Dum servus esset in angustia prædictæ distinctionis, stabat quodammodo positus ante faciem domini. Sed quando dimissus est, ut juxta voluntatem liberi arbitrii sui bonum adhuc sive malum facere posset; tunc a domino suo *egressus* est, Dominus enim Deus ubique est, nec potest alicubi quisquam egredi, ubi ipse non sit. Sed, ut dixi, tunc *egressus* est, non loco, sed relaxatione sui servus a domino, quando rursum dimissus est arbitrio suo. *Egressus autem invenit unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios*. Conservus iste alius homo erat, qui Christo regi cum hoc servire proposuerat. Sed *debebat ei centum denarios*, quia peccaverat, in eum aliquas illi injurias faciendo. *Centum enim denarii* significant peccata quæ homo in hominem committit; sicut *decem millia talenta* significant ea quæ in Deum agit: quia sicut quantitas centum denariorum exigua est ad comparationem quantitatis et numeri decem milium talentorum; ita quidquid in nos homo peccat,

exiguum est et rarum ad comparationem culparum quas in Deum nocte et die et singulis horis committimus. Licet enim centenarius perfectionem significet; multo tamen pleniorum consummationem designat millenarius. Talentum quoque mira granditate superat exiguitatem denarii. Ex quibus liquido demonstratur quod ea quæ nos in Deum peccamus magna et multa sunt, ea vero quæ homines in nos peccant exigua sunt et pauca. Et idcirco si Deus libenter nobis tot et tanta mala, quæ in eum commisimus, dimittit, multo facilius nos hominibus dimittere debemus pauca et parva quæ in nos ipsi deliquerunt. Sed iste servus non sic agere voluit. Invenit enim, ut dictum est, *unum de conservis suis qui debebat ei centum denarios, et tenens suffocabat eum.* Tenebat eum, quia nolebat ei dimittere quod in se peccaverat. Et *suffocabat eum*, id est coangustabat spiritualiter, et exstingere nitebatur in reatu peccati in se ab eo commissi. Debitorum enim conservum, id est fratrem in se peccantem tenet, qui non dimittit ei quod in se peccavit; sed memoriam injuriae quam ab eo passus est in corde suo reservat. Quem et suffocat, dum animam ejus spiritualiter strangulat, et opprimit, atque coangustat in periculo peccati, non dimittens ei quod in se commisit, sed alligans eum in culpa. *Redde, inquit, quod debes*, id est jam nunc sine mora persolve mihi rectum de omnibus injuriis quas mihi fecisti. *Et procidens conservus ejus, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi.* *Procidens conservus ejus, rogabat eum,* quia humiliter ab eo saltē dilationem postulabat, dicens: *Patientiam habe, id est patienter exspecta me; et omnia reddam tibi*, hoc est universa quæ in te peccavi emendabo tibi, et bene deinceps me ergo te habeo. *Ille autem noluit; sed abiit, et misit eum in carcerem, donec redderet debitum.* Noluit conservum suum patienter exspectare ut posset emendare, noluit inducias illi concedere; sed absq[ue] reverentia domini sui abiit, et misit eum in carcerem. Abiit, hoc est, apostatando et in deteriora retrorsum eundo, perirexit; et misit eum in carcerem, donec redderet debitum, id est, quantum ad suæ voluntatis malignam obstinationem demersit eum in infernum, donec pro culpa sempiternas persolveret penas. Sunt enim nonnulli malignæ mentis homines, quorum iste servus imaginem tenet, qui gravium peccatorum quæ ipsi perpetraverunt immemores, si et leviter culpa fratris in se peccantis offendantur, in tantam obstinationem prorumpunt, ut, quod dictu quoque nefas est, optent fratrem suum æternis ante perire suppliciis, quam quod in se peccaverat, indulgent. *Videntes autem conservus ejus quæ siebant, contristati sunt valde.* Et venerunt et narraverunt domino suo omnia quæ facta fuerant. Conservi ejus hoc loco sacerdotes et religiosi viri intelliguntur, qui videntes eā quæ nequierer in fratrem ab eo siebant, contristati sunt valde. Et venerunt, et narraverunt hæc omnia domino suo: quia redierunt ad cor suum, et ibi divino conspectui intendentis, conquesti sunt

A in precibus suis coram eo de his omnibus. Vel sancti angeli possunt intelligi conservi. Cum enī Joannes in Apocalypsi vellet angelum adorare, dixit ei angelus: *Vide ne feceris, conservus tuus sum et fratum tuorum* (Apoc. xxii, 9). Conservi ergo sunt angeli, qui viderunt ea quæ siebant a malo servo, et contristati sunt valde: quia nobis ad custodiam deputati, cuncta quæ facimus diligenter aspiciunt, et de bonis actibus nostris letantur, de malis vero contristantur. Non tamen tristitia possunt affici, quia perfecte beati sunt; sed hoc, quod eis mala nostra displicant, vocatur eorum tristitia. Valde ergo contristati sunt, id est valde displicant eis quod inique fieri viderunt. Et venerunt et narraverunt domino suo omnia quæ facia fuerant: quia ipsi cuncta quæ gerimus, sive bona, sive mala, renuntiant Deo, ut sciant quid ipse de his omnibus 169 fieri jubeat. *Tunc rocarit illum dominus suis, et ait illi: Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me. Nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misericordia sum?* Ingratum servum Dominus rursum vocat; et cur jipse misericordiam consecutus a Domino misereri conservo noluerit arguit; cum illum, qui perceptæ a Deo indulgentiæ immeior noluit indulgere fratri quod in se peccaverat, ad mortem per corporis instritatem revocat, et sic ad judicium: atque peccata etiam illa in caput ejus denuo replicat, quæ sibi jam fuisse per pœnitentiam dimissa gaudebat. *Judicium enim sine misericordia illi qui non fecit misericordiam* (Jac. ii, 13). Unde et subdit: *Et iratus dominus ejus, tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum.* Qui enim fratri indulgere noluit, sed eum in carcere pro debito misit, merito ipse indulgentiam quam perceperat, amisit, et in manus tortorum venit. Nam quisquis hominem ad imaginem Dei factum a peccato non solvit rogatus, sed obdurate mentis sue, quantum in se est, tartareo carceri puniendum tradit, Deo est odibilis, et eamdem sibi damnationem indubitanter acquirit. *Iratus est ergo dominus ejus;* id est asperitatem justæ ultionis in eum excruit. Non enim in natura sua Deus irasci potest, qui semper tranquillus et incommutabilis permanet; sed *iratus videtur eis quibus vindictam reddit.* Id oque vindicta ipsa vocatur ejus ira. *Iratus itaque tradidit eum tortoribus,* hoc est malignis spiritibus, qui torquerent eum in inferno, *quoadusque redderet universum debitum,* id est sine fine. Quisquis enim semel traditus irrevocabiliter fuerit crudelibus angelis, quorum officium est reproches torquere, nunquam ulterius valet debitum reddere: quia non potest per pœnitentiam et opera bona quod male gessit emendare, et propterea semper cogitur penas sustinere. Ad quid autem haec parabola tendat, consequenter Dominus subdendo manifestat: *Sic et Pater meus caelstis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.* Sicut autem a servo cuncta quæ dimiserat repelliit, eumque, cum non posset reddere, damnavit, quia ille

conservo suo dimittere noluit; sic et Pater meus a quolibet ex vobis iterum exiget quidquid illi per potentiam dimisit; ille fratri suo cuncta quæ in se peccavit ex corde non dimiserit. Ita vos singulos Pater meus ad judicium revocabit, et quæ misericordia flexus primum dimisit, repetet, vosque torribus angelis tradet: si non remiseritis unusquisque fratri suo peccatum omne quod in vos frater ille commisisti; et remiseritis illud non simulatorie, sed veraciter de cordibus vestris, ut non remaneant in corde cum remiseritis illud ore. Non tamen per seipsum Pater hujusmodi judicia faciet, sed per Filium: quia, sicut Apostolus testatur, *Judicabit Deus occulta hominum per Iesum Christum* (Rom. ii, 16). Idcirco de cordibus vestris remittendum est fratris peccatum, quia *judicabit Deus occulta hominum*, ne nunc in occultis cordium nostrorum latere illud videat, et tunc manifestam pro hoc damnationem inferat. Misericordiam et charitatem erga proximum habere studeamus, remittentes ei misericorditer quod in nos deliquit, et puro corde illum diligentes, ut et nos similem vicissitudinem a pio judice nostro consequamur, qui vivit et regnat in secula seculorum. Amen.

HOMILIA VI.

IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM: Postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum es: in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Dominu rocabitur. Et reliqua (Luc. ii, 22).

Praelaram hujus diei festivitatem celebrantes gratulemur super beneficiis in ea nobis divinitus concessis. Nam neque Virgo, quæ de sancto Spiritu concipere digna fuit; neque Filius, quem ita genuit; purgatione indignit: sed in eorum purgatione nostram purgationem Deus preparavit ac praesiguravit, qui multis sordibus infecti multimoda purgatione indigemus. Quæ igitur de Domino nunc historialiter in evangelica lectione narrantur, de nobis spiritualiter intelligentur: quia si membra vel corpus ejus sumus, ipse in nobis est; et quæ de nobis sunt, et de illo recte fieri dicuntur. Nam et corpus Christi, quod est Ecclesia, vocatur Christus, Apostolo dicente: *Sicut corpus unum est, et membra habet multa; omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum corpus sunt: ita et Christus* (I Cor. xii, 12). Unde patet quia simul universi fideles cum capite suo sunt Christus, quod et ex multis aliis Scripturarum locis probari potest. Cum ergo de purgatione Christi loquimur, ad illam ejus partem quæ purgatione indiget referamus, id est ad corpus. Itaque vel ad corpus, vel ad quodlibet membrum ejus mystice referatur quod nunc historialiter de capite legitur: quia postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino. Dies enim purgationis populi fidelium vel Ecclesiae, id est corporis Christi, implentur quidem quotidie, dum unus-

A quisque eorum magis ac magis purgari atque mundari jugiter satagit; sed impleti non erunt ex toto, nisi in fine saeculi. Finis tamen saeculi est unicuique hora obitus sui, et qui mundatus a peccatis omnibus in obitu suo repertus fuerit, impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi. Nam quadraginta diebus secundum legem fiebat ista purgatio, et quadragenarius numerus vel spatium quod est usque ad finem saeculi, vel tempus vite uniuscujusque nostrum significat. Expleto igitur tali quadragenario, impleti erunt dies purgationis vel Ecclesie vel cuiuslibet justorum. Ita enim lex loquitur: *Mulier si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus, juxta dies separationis menstrua; et die octavo circumcidetur infantulus.* Ipsa vero triginta diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Omne sanctum non tanget, nec ingredietur sancuarium, donec impleantur dies purgationis ejus (Levit. xii, 2). Et quæ est ista mulier, nisi electorum Ecclesia, vel prædicatorum persona? Hæc enim suscepto verbi Dei semine parit ex eo masculum, id est per prælicationem spiritualliter gignit fortē et novum populum electorum. Dics quadraginta purgationis ejus, qui dividuntur in septem et triginta tres, si separatum exponantur, possunt ob confirmationem his idipsum significare, quod conjuncti semel significant. Nam ista mater cum sua prole est immunda septem diebus, quoniam sancta Ecclesia, vel prædicantium persona, cum his quos in fide genuit, non est absque aliqua sorde peccati toto tempore præsentis vitæ, quod septem diebus agitur. Videt enim aliam legem in membris suis repugnantem legi mensis suæ (Rom. vii, 23). Et inde manet immunda, juxta dies separationis menstrua: quia sicut menstrua separatur a conventu mundorum in diebus immunditiae suæ, sic et ista separatur a conventu angelorum in diebus mortalitatis suæ. Menstrua enim aliena carne non **170** tanguntur, sed fluxu immunditiae suæ polluitur; et significat animam quæ non actu, sed cogitatu sordido latenter inquinatur. Sic et sanctorum Ecclesia, vel electa anima, dum in carne percata vivit; quamvis non opere, tamen cogitatione peccati multoties sordidatur; et ideo beatorum societate angelorum adhuc indigna judicatur. Octavus autem dies, in quo circumciditur infantulus, dies est baptismatis, in quo neophytus quisque exuitur labe prime generatio-
nis, et ascendens de lavacro sit particeps resurrectionis Christi, quæ die octavo mundum illustravit. Nam propterea diem octavum, quo parvulus circumciditur, non ad tempus æternæ resurrectionis omnium, sed ad resurrectionem Christi, id est ad baptismum cuiuslibet nostri retulimus; quia ipse parvulus, postquam erat circumcisus, non ingrediebatur sanctuarium nisi impletis diebus triginta tribus; sicut et unusquisque nostrum, licet sit baptizatus, non tamen supernæ beatitudinis templum ingredi valet, nisi decurso mortalitatis vitæ spatio, quod per dies triginta tres designatur. Totus enim hic numer-

rus ex ternariis constat, et fidei tempus significat. Cum filio igitur circumcisso manet triginta tribus diebus mater in sanguine purificationis suæ; quia cum quolibet electo baptizato sancta mater Ecclesia, quodcum per fidem ambulat et non per speciem, non potest ex toto mundari a sanguine purificationis suæ, id est a peccato quo se jugiter purgare studet, et ad perfectum nequit, dum adhuc mortale corpus gerit. Unde Psalmista: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens* (*Psalm. cxlii*, 2). Et Solomon: *Non est homo justus in terra, qui faciat bonum et non peccet* (*Ecccl. vii*, 21). Et discipulus ille, quem dilegebat Jesus: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsis seducimus, et veritas in nobis non est* (*I Joan. i*, 8). Constat ergo quia omnes qui in carne peccati vivunt, peccati sordem ad purum exuere non possunt. Unde adhuc de Ecclesia matre subditur: *quia omne sanctum non tangit*; illud videlicet perfectissimæ puritatis, quod habent angeli; *neq; ingredietur sanctuarium*, subauditur patriæ coelestis, *donec impletantur dies purgationis ejus* (*Levit. xii*, 4), id est donec peractum sit ei tempus vitæ mortalis, in quo purgatur assidue, sed perfectionem purgationis in eo non assequitur. Tanta quippe est et tam perseverans inquinatio, quam immunus spiritus humano generi per Eam infudit, ut ex toto purgari nequeat, nisi cum vite mortalis aut secundi terminus advenerit. Sed sicut per Eam venit inquinatio, sic per Mariam revertitur emundatio. Tunc autem erit purgationis et emundationis perfectio, cum justi in resurrectione triumphantem dixerint: *Ubi est, mors, contentio tua? Ubi, mors, aculeus tuus? Aculeus enim mortis, peccatum est* (*I Cor. xv*, 55, 56). Talibus itaque modis implentur dies purgationis populi Dei, secundum legem Moysi. Sed cum dies purgationis sic impleti fuerint, deferent eum angeli in supernam Jerusalem, ut sistant eum Domino, mansurum ibi perenniter coram eo. Et hoc flet; *scriptum est in lege Domini: quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur*. Scimus enim quia lex spiritualis est; et spiritualiter loquens spiritalem vulvam significat, et spiritalem masculum. Hic namque masculus est fortis ac novus electorum Christianorum populus, vel unusquisque eorum. Et quoniam Ecclesia, secundum Isaianum (*cap. liv*), diu sterilis fuerat; iste populus ex ea spiritualiter nascens, aperuit vulvam ejus, id est genitale secretum ipsius: unde nemo taliter antea natus fuerat. Omne vero significat universitatem: quod hic ponitur, cum dicatur *omne masculinum*; quia populus iste catholicus est, et omnes electos in se continet. Hie ergo spiritalem Ecclesiae vulvam, sicut diximus, aperiens vocabitur *sancius Domino*, id est vocabulum et laudem sanctitatis in regno supernæ beatitudinis obtinebit; ut in omni sanctitate beatis æquatus angelis, perenniter assistat conspectui gloriæ Creatoris. Et ideo Christus Dominus, et sanctissima ipsius genitrix purgationem legis observavit, ut omnes quos membra

A sua noverat futuros ita purificaret, ut ad hanc gloriam pervenire dignos ficeret. Ipse enim, ut et supra dictum est, aut Virgo mater ejus, purgatione non eguit: quia Spiritus sanctus eam ab initio jam purificaverat, et ille tam mundam in ejus utero carnem sibi creavit, ut per eam efficiat suorum carnem ita mundam ut sunt angelii: sed et animam ibi tam sanctam assumpsit, ut per eam reddet animabus omnium suorum illam sanctitatem quæ manet in angelis. Sed quoniam ipse in suis est, quod agitur de suis, ut et præmissum est, dicitur agi de ipso, quia ipsi sunt corpus ejus. De quo scilicet corpore subjungitur: *Et ut darent hostiam secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum*. Nam tulerunt illum in Jerusalem, But sisterent eum Domino, sicut disservimus; et ut darent hostiam pro eo, juxta id quod dictum est in lege Domini, par turturum, id est, parem castitatem corporis et animæ ejus, aut duos pullos columbarum (*Levit. xii*, 8), id est carnis et cordis ejus patientiam. Turtur enim castissima avis est, et vivo ac mortuo socio indissolubilem fidem conservans: columba vero felle et amaritudine caret. Ideoque par turturum designat castitatem interioris et exterioris hominis; ac duo columbarum pulli, patientiam fortis ostensam et intus in mente servalam. Offerunt igitur angeli hostiam secundum legem, id est par turturum, vel duos pullos columbarum, pro sanctorum populo, vel pro quolibet electo, quem exhibent Deo, cum merita castitatis ejus quam corpore et corde servavit, aut patientiae quam intus et foris custodivit, representant Domino. Castitas vero magis ad confessores, et patientia plus pertinere videtur ad martyres. Et quia nullus electorum est, qui aut in ordine confessorum, aut in ordine martyrum non computetur, ideo ad hostiam populi Dei sufficit par turturum, aut duo pulli columbarum. Per pullos enim columbarum potius quam per columbas hoc loco patientia designatur, quia qui sicut eportet patientiam custodiunt, hi apud se parvuli et infimi sunt, et maiores imitando jugiter crescunt. Totum ergo simul populum electorum completa generali resurrectione deferent angeli gaudentes in supernam Jerusalem, cum hostiis bonorum operum, ut siant Ceum Domino; et ab ascensione Redemptoris non cessaverunt eum in singulis, cui migrant, illuc deferre, quando impleti sunt dies purgationis cujusque.

Et ecce homo erat in Jerusalem, cui nomen Simeon. Et homo iste justus et timoratus, expectans consolationem Israel; et Spiritus sanctus erat in eo. Et responsum accepérat a Spiritu sancto non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Et ror in spiritu in templum. Homo iste sanctum Israëlitæ gentis populum designat, qui adventum Redemptoris diutius expectavat et ab eo de miseriis exsili hujus liberari speravit. Unde et Simeon vocatur, quod est audiens tristitiam: quia populus ille fidelis tristitiam expulsionis suæ de paradiiso, et amissionis æternalium bonorum per Scripturas audire consue-

verat; ideoque super his *consolationem* divinitus sibi venturam exspectabat. Alia interpretatio Simeonis est, *exaudito*, quia populus Hebraeorum exaudire solebat Deum jubentem, ut Deus cum exaudiret orantem: non enim est nunc sermo nisi de electa parte ejus. Propter quod et homo dicitur, quia ut ratione noverat in cognitione divinorum, et in exquisitione evasionis hujus misericordiae. Et hic erat in *Jerusalem*, hoc est in civitate magni regis, per quam iurare prohibemus; in civitate Dei, quae est Ecclesia. *Jerusalem* enim et supernæ beatitudinis regnum, ut supra diximus, significat, et Ecclesiam justorum adhuc in terris peregrinantium. In hac ergo *Jerusalem*, hoc est in numero **171** fidelium, erat jamdiu populus Hebraeorum, quando puer ad templum portabatur; hoc est in exordiis apostolicæ prædicationis, quando, per Christum patefacto cœlorum ingressu, novellus Christianorum populus in suis, qui de hoc sæculo migrabant, deferebatur iam illuc per angelos. Nam electus ille Hebraeorum populus tandem perseveravit, donec gratia Novi Testamenti per novos doctores ubique prædicari cœpisset, et multi credentium patriam æternæ felicitatis transitu beato intrarent. *Et homo iste*, per quem mystice populus ille sanctus intelligitur, *justus erat*; quia idem populus Deo serviens, quæ Dei erant Deo reddebat. *Justitia enim dat unicuique quod suum est*; et Dei est humana natura, ut ejus voluntati deserviat; ideoque justus agit omnis homo qui obtemperat Deo. *Et timoratus erat ipse populus*; quia vel timore legis, vel timore charitatis Deum metuebat. Sed et *consolationem Israel* exspectabat, quia sollicitus præstolabatur inter pressuras hujus exsilii quando populum suum Dominus adventu suo consolari dignaretur. Nam et *Spiritus sanctus erat in eo*, quia justificari per legem non valuisse, nisi occulta sancti Spiritus gratia per Christi fidem eum justificasset. *Et responsu acceperat a Spiritu sancto*, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini; quia hoc ejus desideris et orationibus cœlestis inspiratio revelaverat quod in Cœle victurus esset, nec mortem perfidie subiturus, donec videret in carne præsentem Deum a Deo præ suis participibus unctum, qui participationem ipsam et in vocabulo demonstrarent, ut a Christo Christiani vocarentur. *Et venit in Spiritu in templum*; quia quo omnes justi post resurrectionem in suis corporibus venturi sunt, illuc ipse spiritu per contemplationem et propheticam visionem frequenter venit, intrans, scilicet in sanctuarium Dei, et intelligens in novissima.

Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo, et ipse accepit eum in ulnas suas, et benedixit Deum. Et dixit: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum. Quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tue Israel. Puerum Jesum, juxta quod superius tractatum.

A est, intelligere debemus in novo credentium populo, quoniam Ecclesia est corpus ejus, et omnes sancti membra ipsius: ideoque quod de capite narratur, de corpore vel membris nunc intelligatur. Ad hoc enim spectat et quod ipse dicturus est: *Quod uni ex minimis meis fecisti, mihi fecisti* (*Matth. xxv, 40*). Itaque puer Jesus sic nunc accipiatur ac si diceretur, novellus Christianorum populus. Sed qui sunt parentes ejus, nisi angeli? Nam et ipsi quamdam spiritualis consanguinitatis parentelam se demonstrant habere nobiscum, ubi nos fratres suos in *Apocalypsi* vocant, dicendo: *Projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri* (*Apoc. xii, 10*). Hi ergo parentes inducunt nostrum puerum, sicut et superius declaratum est, in cœlestis sanctuarii templum, vel in obitu singulorum, vel in resurrectione omnium. Et hoc, ut faciant secundum consuetudinem legis pro eo; quia ritu legis expleta purgatione presentant eum Domino cum bonorum oblationibus meritorum. Vel isti parentes intelligi possunt sancti prædicatores, qui quoniam in Petro claves regni cœlorum acceperunt, aperiunt illud novo fidelium populo; et in templum ejusdem regni cœlestis eum inducunt, dum absolvunt eum et benedicunt atque rogant ut hinc migrans illic suscipiat. Et hoc agunt ut ritum legis expleant, quia taliter eum suis orationibus in illud beatitudinis sanctuarium inducunt, ut sicut lex decreverat expletis in fine diebus purgationis: *sistant eum Domino cum oblatione meritorum ejus*. Potest etiam puer iste, qui in templum inducitur, illos nunc significare, qui ad fidem venientes in Ecclesiam inducuntur. Nam et hanc inductionem sic agunt sancti Patres, ut consuetudinem legis observent; quia, expleta in baptismō purgatione, introducunt eos ad sanctum altare consecrandos victimam divinæ eucharistie. Itaque dum a suis parentibus, id est ab angelis, vel a prædicatoribus tempore fulgentis evangelii novellus fidelium populus, quasi puer, cœpisset in suis qui de hac luce migrabant, sicut disserimus, in supernæ sanctitatis ac beatitudinis templum induci, vel in his qui ad fidem veniebant, in Ecclesiam adduci; *accepit eum et ipse Simeon in ulnas suas*, hoc est et ipse religiosus Hebraeorum populus ulnis charitatis amplexus est eum sicut dilectissimum. Amplexio quippe charitatem, et ulna fortia designant opera: ideoque in ulnas suscipere, et robustis operibus dilectionis amplecti. Taliter ergo suscepit eum in ulnas suas, hoc est in brachia portans eum in fortibus magnæ charitatis operibus: *et benedixit Deum*, qui sibi præsentem ostenderat novæ gratiæ populu, ingredientem jugiter regni cœlestis habitaculum, et ait: *Nunc, id est post datum gratiam, dimittis, Domine, servum tuum in pace*, id est relaxus de ergastulo præsentis exsilii me, qui sub legis servitute premebat, ut jam ad cœlestis habitationis patriam in pace transeam, ligato per Christi trophæum mortis principe, secundum verbum, quod mihi dixeras de adventu gratiæ. Quia ecce jam vel in sc., vel in

suis, viderunt oculi mei, Domine, salutare tuum, id est JESUM tuum, qui *salutaris sive Salvator* interpretatur, et qui missus est a te mundum salvare. Quod scilicet, *salutare parasti ante faciem omnium populum*, ut ab omnibus populis qui sunt in orbe, videri factas oculis fidei Salvatorem mundi. *Parasti*, inquam, eum *lumen ad revelationem gentium*, ut splendore claritatis ejus fugentur tenebrae, quibus velabantur corda gentilium, ne illustrarentur *divina cogitatione*: et gloria plebis tue Israel, ut ipso sit gloria plebis Israëlitæ credentis, quæ semper tua fuit. Magna enim gloria est Hebræis ereditibus, quod ex eorum genere carnem assumpserit Deus, qui et gentes per fidem suam illuminavit, dicens: *Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat* (Joan. XII, 46). Unde pulcher Ecclesiæ mos inolevit ut fidèles in hac celebriitate cercos sive candelas efficerant. Nam quia Christus hodie in templo est oblatus, ipsi mystica oblatione sua hoc ipsum repräsentant; dum singulis recurrentibus annis ad domum Dei cereos in hac die portant. Cereus enim, vel candela, Christum significat. Et quia unusquisque devotus ad hanc solemnitatem veniens, Christum lumen verum assert in pectore, ideo convenienter ecreum præsentat in oblatione. In cereo quippe tria offeruntur, cera, lycnus et flamma: cera, quam apis virgo consecit, significat Christi carnem, quam virgo Maria genuit; interior autem lycnus, animam; flamma vero superior, divinitatem. Nec inveniri aliquid in creatura potest, quo congruentius significaretur Christus. Sed et hoc auget deus festivitatis hujus, quod ad eam, prout decuit, versa est gloria magnæ processionis illius, quam in isto mense, qui Februarius, id est purgatorius dicitur, agere solebant Romani veteres anno quinto civitatem lustrantes, id est circumuenientes; et, ut putabant, a peccatis quæ per quinquennium illud commiserant, purgantes. Lustrare enim, et circuire significat et purgare. Et haec nostra festivitas est purgationis, ideoque competenter ad eam translatæ est processio purgationis, quamvis longe dissimiliter fiat a nobis, quam fiebat ab ethnicis. Et lectio igitur evangelica, et festivitas, et tempus ejus, purgationem significant ut per haec omnia nos, qui purgatione indigemus, purgari mereamur coope-rante Christi gratia, cui cum Patre et Spiritu sancto omnis honor et gloria, et antequam mundus esset, et nunc, et in omnia saecula saeculorum. Amet.

172 HOMILIA VII.

IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM: *Ibant parentes ejus per omnes annos Jerusalem, in die solemní Paschæ. Et cum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis in Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi, consummatisque diebus cum redirent, remansit puer Jesus in Jerusalem: et non cognoverunt parentes ejus. Et reliqua* (Luc. II, 41).

A Religiosi parentes Salvatoris, juxta præceptum legis per singulos annos ibant in Jerusalem ut legem audirent, sacrificiis participarent, solemnitatibus interessent, et ejus adhuc umbræ serviebant ejus veritatem tenebant. Significabant autem Judæos, ex quibus carnem Dominus assumpsit, et qui veteris observantiae ritum fugiter custodiebant. Ipse vero mystice duodecim annorum factus est, quando ei prædicatio ad hoc usque profecit ut duodecim apostolis communiteretur, qui per eam quatuor orbis partibus notitiam summæ Trinitatis intimarent; quia duodecim sunt ter quatuor. Et tunc parentes ejus secundum consuetudinem diei festi ascenderunt Hierosolymam; quia Judæi secundum morem festivæ exultationis, quam agunt qui ad Deum convertuntur, promoti sunt ad spiritualem sensum, et venerantur per fidem ad Ecclesiam. Tandemque, consummatis diebus et completa solemnitate, cum redirent, remansit puer Jesus in Jerusalem. Tunc enim Judæorum solemnitates completæ sunt, quando Salvatorem nostro a mortuis resurgente vetera transierunt, et facta sunt omnia nova. Et tunc incredulis Judeorum ad ea quæ retro sunt redeuntibus, remansit puer Jesus in Jerusalem, quæ visio pacis interpretatur, et Ecclesiam designat. Unde et dicitur: *Factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion* (Psal. LXXV, 2). Hoc autem parentes ejus, id est Synagoga et Judæorum populus, non cognoverunt, sed eum in comitatu esse existimauit, venerunt iter diei, per quod intelligitur tempus, quo post resurrectionem ejus nondum se cognoscebat errare. Cœci enim secum adhuc eum esse putabant, quem jam occiderant, et dicentes audierant: *Ecce relinquetur robis dominus deserta* (Math. XXII, 58): et in Psalmis: *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine* (Psal. LIV, 8).

B *Requirentes autem eum inter cognatos et nosos, et non invenientes, regressi sunt in Jerusalem, requirentes eum. Hoc tunc spiritualiter completem est, quando post Christi passionem quidam Judæorum corde compuncti venerunt ad apostolos. Hoc enim sicut querere Christum, et redire in Hierusalem. Et dixerunt: Quid faciemus, viri fratres? Quibus ait beatus Petrus: Pœnitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum* (Act. II, 38). Hos igitur et ceteros, qui tunc temporis crediderunt, significabant parentes Jesu; quoniam sicut illi ignorantes eum perdiderant, ita et isti ignoranter eum occiderant. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent (I Cor. II, 8).

C *Et factum est, post triduum invenerunt illum in templo sedentem, in medio doctorum, audientem illos, et interrogantem. Post triduum in templo Jesu inventus est, quia post resurrectionem, quæ die tertia facta est, ab his qui eum querunt, in Ecclesia reperiit. Ante triduum enim non inveniebatur, quia non Deus, sed homo tantum ab hominibus putabatur. Sed ubi invenitur? In templo, in Ecclesia, in conventu fidelium, in medio doctorum, in ecclœ præ-*

dicatorum. Ibi reperitur audiens eos, et interrogans. Audire nostrum est, sono aliunde venienti aurem alio positam commodare. At contra, Deo, cui nihil extra est, audire proprie est, surgentia sub semetipso desideria nostra percipere. Tribus autem modis nos interrogare consuevit, cum aut flagelli distinctione percutit, et quanta nobis insit vel desit patientia ostendit; aut quedam quæ nolumus praecipit, ut nostram nobis obedientiam vel inobedientiam patefacit; aut aliqua nobis occulta aperit et aliqua abscondit, et mensuram nobis nostræ humilitatis innoscit. Et hoc tertio modo magis doctores interrogat.

S:upebant, inquit, omnes, qui eum audiebant, super prudenter et responsis ejus. Quicunque cordis aure eum a thuce audiunt, stupent ad ejus prudenter locutus fuerat; sed auditis Dei sermonibus se dixit insipienter locutum. Responsa quoque ejus sunt stupenda. Respondere enim illius est, cum qui se humiliiter nescientem cognoverit, occultis inspirationibus erulire. Respondet enim ex magisterio spirationis, et mentem humilium mirabiliter docet. Respondet, sicut et alibi dictum est ei: Voca me, et respondebo tibi; aut certe loquar, et tu responde mihi (Job xiii, 22). Vocare enim Dei est, nos amando et eligendo respicere. Respondere autem nostrum est, amori illius bonis operibus parere. Loquimur etiam, cum ejus faciem per desiderium postulamus. Et ipse respondet loquentibus, cum nobis se amantibus appetat.

Sequitur: *Et ridentes admirati sunt. Admirati sunt parentes ejus, cum eum in templo in medio doctorum sedere vidissent. Admirantur usque hodie Iudei quicunque ad Ecclesiam veniunt, et ad fidem convertuntur: dum ibi Messiam, id est Christum vident, quem in Synagoga, et inter cognatos et notos, nulla eorum expositione videre vel intelligere potuerunt.*

Et dixit mater ejus ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus et ego dolentes quærebamus te. Diximus per matrem Domini Synagogam significari, de qua Dominus secundum carnem originem duxit. Hæc autem quoevere tempore ad Ecclesiam veniens, ibique veritatem intelligens, suam ignorantiam et Christi absentiam admiratur, et admirando dicit: Fili, quid fecisti nobis sic? cur nos reliquisti, et ad gentium Ecclesiam pertransisti? Ecce pater tuus, populus Judaicus, et ego dolentes quærebamus te. Hoc est enim, quod Apostolus ait: Testimonium illis perhibeo quia zelum Dei habent, sed non secundum scientiam (Rom. x, 2). Quærunt Jesum, et non inveniunt; quia nondum ad templum et Ecclesiam pervenerunt.

Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis? Nesciebatis quia in his quæ Patris mei sunt, oportet me esse? Quid est, inquit, quod me in conventu insidijum quærebatis, et extra Ecclesiam esse putabatis? Hic enim, me quæral, qui quærere vult. An nescie-

A batis quia in his quæ Patris mei sunt, et inter illos qui Patris mei voluntatem faciunt oportet me esse? Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos. Non intellexerunt, quia cor cæcum habebant, et in Ecclesia gentium esse Christum non agnoscebant; quoniam cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret (Rom. xi, 25). Nam quia in extremo tempore Salvator ad reliquias Israel revertetur, apte subjungitur: Et descendit cum eis, et venit Nazareth: et erat subditus illis. Descendit enim novissime cum Hebræis: et venit Nazareth, ubi nutritus fuerat; quia cum his qui de circumcisione crediderant, se misericorditer inclinavit ad plebem Israeliticam. Quod tamen adhuc est futurum, licet narremus illud quasi præteritum. Et erat subditus 173 illis, sicut et de Spiritu sancto dicit Apostolus, quia spiritus prophetarum prophetis subjectus est, ut scilicet voluntatem eorum ficeret, nec eorum arbitrio repugnaret. Hoc enim modo, sicut spiritus prophetarum prophetis subjectus est; sic sapientia prædicantium prædicantibus subjecta est. Sapientia vero prædicantium vel magistrorum, Christus est. Et mater ejus conservabat omnia verba hæc in corde suo. Pia plebs circumcisionis sedulo corde retinebat, vel patiens retinebat mysteria Christi.

C Et Jesus proficiebat sapientia, et cætate, et gratia, apud Deum et homines. Jesus proficiebat; quia eternæ prædicationis ejus crescebat. Proficiebat sapientia quoniam major sapientia reperiebatur semper in ejus doctrina. Proficiebat et cætate, quoniam animæ proficiens ætas maturior jugiter inveniebatur in ejus sermone. Proficiebat et gratia, quoniam majorem suis gratiam quotidiano profectu cibat. Non enim sibi, sed et suis, profectus iste fiebat. Apud Deum et homines ita proficiebat, quia et ad Dei gloriam et ad hominum salutem hæc gerebantur: et magis ac magis innescabant angelis qui sunt apud Deum, et hominibus ad exemplum. Unde laus et honor sit eidem pio Salvatori cum Patri et Spiritu sancto, per infinita sæcula. Amen.

HOMILIA VIII.

D IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM: Factum est cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato et orante, apertum est cælum. Et reliqua (Luc. iii, 21).

Baptizavit Joannes universum populum ad se venientem; quia si solum Dominum baptizasset, non deessent qui putarent sanctius fuisse baptismus Joannis quam Christi, quasi baptismo Joannis solus Christus meruisset baptizari; baptismo autem Christi, genus humanum. Si enim solus Christus baptismo Joannis esset baptizatus, dicerent homines: Qualem baptismum habuit Joannes? Magnum baptismum habuit, ineffabile sacramentum, videte quia solus Christus meruit baptizari baptismus Joannis. Atque ita major videretur baptismus servi quam baptismus Domini. Baptizati sunt igitur et alii baptismus Joannis, ne melior baptismus Joannis vide-

retur quam Christi. Baptizatus est autem Dominus A ut, Domino suscipiente baptismum servi, non dediti-guarantur alii servi suscipere baptismum Domini. Baptizatus est Dominus, non ipse aquis mundari, sed ipsas mundare cupiens aquas; quæ ablutæ per carnem ejus, peccati utique nesciam, baptismi jus assumerent; et quod tot sub lege baptisata nequiverant, contra prævaricationis malum vim regeneratricæ sanctificationis conciperent. Unde bene evan-gelista cum baptizatum diceret omnem populum, nihil magni addidit; sed Jesu baptizato et orante, apertum mox cœlum esse perhibuit. Quia dum corporis humilitate Salvator undas fluminis subiit, divinitatis suæ potentia nobis cœli januas aperuit. Et dum carnem innoxiam frigentibus aquis tingeret, oppositum quoniam noxiis ignitum portæ paradisi gladium extinxit. Nam tota naturæ humanae massa in primis parentibus ejecta de paradiſo fuerat, et ex illo tempore clausa illi erat cœlestis janua. Sed hujus naturæ particeps fieri clementer dignatus est Dominus; per hanc totius humani generis causam, ut verus advocatus, perorare. Hinc est, quod nunc baptizatus cœpit orare. Nam, sicut pro nobis est baptizatus, sic et pro nobis oravit; quia noster est pontifex, ac pro nobis humanitati suæ cœlum, quod, ut diximus, toti massæ generis humani clausum erat, aperuit; et per eam euntes hominibus, qui membrum ejus affecti fuerint.

Sequitur: *Et descendit Spiritus sanctus corporali specie, sicut columba, in ipsum.* Recte Spiritus sanctus in specie corporali descendit; quia Filius assumendo corporis veritatem, jam descenderat. Recte et sicut columba in eum Spiritus descendit, ut ejus mansuetudinem nobis intimaret. Ipse enim judex est generis humani. Sed quis ejus ferret justitiam, si priusquam nos per mansuetudinem corrigeret, culpas nostras per zelum rectitudinis examinare voluisse? Homo ergo pro hominibus factus, mitem se hominem præbuit. Noluit peccatores ferire, sed corrigere. Prius voluit mansuetè corrigere, ut haberet quos post mundum in judicio salvaret. In columba ergo apparere super eum debuit Spiritus, qui non venerat ut peccata per zelum jam percuteret, sed adhuc per mansuetudinem toleraret. Non enim propterea tunc Spiritus sanctus in eum descendit, ut ipse tunc primo Spiritum sanctum acciperet, qui semper ab exordio suæ conceptionis Spiritu sancto plenus permanserat.

Sequitur: *Et vox de cœlo facta est. Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi.* Hanc vocem corporaliter sonantem, per angelicam creaturam Pater emisit. *Tu, inquit, es Filius meus.* Non autem ipsum Filium, qui semper novit omnia, sed Joannem et ceteros qui aderant, hac voce docebat quis esset quem Filium Joseph putabant. Unde Matthæus hac voce Patris dicere maluit: *Hic est Filius meus.* Quod igitur ait, tale est: *Tu es Filius meus, ex sub-stantia mea naturaliter æqualis genitus;* et idcirco *dilectus,* utpote unigenitus. *In te complacui mihi,*

B hoc est simul de omnibus, quæ in te sunt, vel quæ egisti, placui mihi; quia nihil in te unquam inveni nisi quod semper placet mihi, et propterea gratum mihi est quia te humanavi. In illis autem mihi quodammodo dispiacui, de quibus humano more quondam locutus sum: *Pœnitet me fecisse eos* (*Genes. vi, 7.*)

Quod autem de capite diximus, referendum est ad membra vel corpus. Nam *Jesu baptizato et orante, apertum est cœlum;* quia cum quilibet electorum ejus baptizatus est, et non otio vacat, sed devois precibus occupatur, et iter virtutum arripit; tunc ei porta regni cœlestis panditur. *Et descendit Spiritus sanctus in ipsum;* quia in eum qui baptizatus est et orat, venit aliud Spiritus corporali specie, ut designet firmitatem donationis sue. *Sicut columba, ut innocentiam et simplicitatem se talibus afferre demonstrat.* *Et vox de cœlo facta est: Tu es Filius meus;* quia tunc primum quisque est Filius Dei, cum de baptismo ascendit. *Et dilectus meus,* per prævenientem gratiam meam, qui prius eras olibilis in malitia tua. *In te complacui mihi,* totum placet quod in te gessi; cum huc usque dispiacueris quidquid ipse gesseris. In eo autem quod Pater in voce sonat, et Spiritus sanctus in columba descendit, Filiusque baptizatur in homine, Trinitas evidenter declaratur, in cuius nomine et fide nunsquisque nostrum baptizatur.

Sequitur: *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta: ut putabatur, Filius Joseph.* Jesus annorum triginta baptizatur: et tunc demum incipit signa facere, et Evangelium prædicare, legitimum videlicet et matrum tempus ætatis ostendens his, qui omnem ætatem vel ad sacerdotium, vel ad magisterium putant opportunam. Nam et Joseph in typum hujus nostri Salvatoris triginta annorum erat, quando regni gubernacula suscepit, atque David tricenarius regnare cœpit, 174 et Ezechiel ejusdem ætatis erat quando vaticinium inchoavit. Talem igitur ætatem exemplum Christi debent habere qui sacerdotes sunt, vel doctores, aut aliquem hujusmodi primatum accipiunt. Potest vero tricenalis ætas baptizati Salvatoris, etiam nostri baptismatis intimare mysterium, propter fidem, scilicet sanctæ Trinitatis, et operationem Decalogi legis. Tres enim decadæ, quæ sunt in tricenario, fidem et operationem eorum, quibus prodest baptismus, insinuant. Fidem in ternario, et operationem in denario numero. Has enim tres decades habere eos qui baptizantur, præcipiebat Dominus, cum diceret: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis* (*Matth. xxviii, 19.*)

Ut putabatur, inquit, filius Joseph. Hoc propter illos dictum est, qui eum revera carnaliter genitum ex carne Joseph putabant; et quia per Joseph, qui propinquus erat virginis Mariæ, describenda fuerat genealogia ipsius Mariæ, quæ de Spiritu sancto Christum concepit; quoniam non est consuetudinis

Scripturarum genealogias texere per seunas. Ob hoc enim per Joseph congrue describitur genealogia Christi, quia de ejus conjugi, licet semper virgine, natus est. Cum autem Joseph nominatus esset, subiunctum est: *Qui fuit Heli, qui fuit Mathan, qui fuit Levi* (Luc. iii, 23), etc.; Matthæus vero descendens, sic ait: *Mathan autem genuit Jacob, Jacob autem genuit Joseph virum Mariæ* (Matth. i, 15). Quid est, quod duos patres, id est *Heli et Jacob*, habuisse videtur Joseph? Cujus quæstionis difficultas ita solvit: *Mathan et Mathat*, de una eademque uxore. Esta nomine, singulos filios procrearunt. Quia Mathan qui per Salomonem descendit, uxorem eam primus acceperat; et reliquo uno filio, *Jacob* nomine, defunctus est. Post cujus obitum *Mathat* qui per Nathan genus ducebat, cum esset ex eadem tribu, sed non eodem genere, accepit eam uxorem, genuitque ex ea filium, nomine *Heli*. Per quod ex diverso patrum genere efficiuntur *Jacob et Heli* uterque fratres. Quorum alter, id est *Jacob* fratrī *Heli* sine liberis defuncti uxorem ex mandato legis accipiens genuit *Joseph*, natura quidem germinis suum filium; propter quod et scribitur, *Jacob autem genuit Joseph*; secundum vero legis præceptum, *Heli* efficitur filius, cuius *Jacob*, quia frater erat, uxorem ad sūscitandum fratri semen acceperat. Et per hoc rata inventur atque integra generatio, et ea quam Matthæus resert dicens: *Jacob autem genuit Joseph*; et ea, quam Lucas designat, dicens *ut putabatur filius Joseph, qui fuit Heli*. Qui et ipse, subsonante eadem distinctione, *Heli* esse filius putabatur, qui scilicet *Heli* fuerat filius *Mathat*. Quoniam evangelista legalem hanc successionem, quæ velut adoptione quadam erga defunctiones constat, magis quam germinis veritate, competenti satis per hoc designavit indicio, observans ne omnino in hujusmodi successionibus geruisse aliquem nominaret. Nec mireris si Lucas a David usque ad Christum plures successiones, et Matthæus pauciores, hoc est iste quadraginta tres, et ille viginti octo posuit, cum per alias personas generatio sit decursa. Potest enim fieri ut alii longevam transegerint vitam, alterius vero generationis viri in matura ætate decesserint: cum videamus complures senes cum suis nepotibus vivere, alios autem viros statim filii obire suscepit. Lucas non, sicut Matthæus, ab initio Evangelii sui, sed a baptismo Christi generationes narrat, nec descendendo, sed ascendendo, tanquam sacerdotem in expiandis peccatis magis assignans, ubi eum vox de cœlo declaravit, ubi testimonium Joannes ipse perhibuit, dicens: *Ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. 1). Ascendendo autem transit, et ab Abraham pervenit ad Deum, cui undati et expiati reconciliamur. Merito et adoptionis originem ipse suscepit, quia per adoptionem efficiuntur filii Dei credendo in Filium Dei. Satis autem demonstravit non se ideo dixisse Joseph filium *Heli*, quod de illo genitus sit; sed quod illi fuerit adoptatus: cum et ipsum Adam filium Dei dixit, cum sit factus a Deo; sed per gra-

A tiam, quam postea peccando amisit, tanquam filius in paradiſo constitutus sit. Qui tamen creditur, per Christum accepta remissione culparum, inter filios adoptionis computatus. Quapropter in generationibus Matthæi significatur nostrorum susceptio peccatorum a Christo Domino; in generationibus autem Luce designatur nostrorum abolitio peccatorum a Christo Domino. Ideo ille eas descendens enarrat, iste ascendens. Remissis enim peccatis ad Dominum revertimur et ascendimus, a quo per Adam peccantes recessimus, et hoc delapsi sumus. Nam quod dicit Apostolus: *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati* (Rom. viii, 3), haec est susceptio peccatorum. Quod autem addidit, *ut de peccato damnaret peccatum in carne*, haec est expiatio peccatorum. Proinde Matthæus a David per Salomonem descendit, in cuius matre ille peccavit; Lucas vero ad ipsum David per Nathan ascendit, per cuius nomini prophetam Dens peccatum illius expiavit. Ignoramus autem vel parum novimus qui vel cuius meriti fuerint viri, quos Lucas posuit a Joseph usque ad Zorobabel, et a Salathiel usque ad Nathan filium David, præterquam quod de genere David eos fuisse non dubitamus. Ait autem inter cetera: *Qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri*. Quod et Matthæus ita re-tulit: *Jechonias genuit Salathiel*. *Salathiel autem genuit Zorobabel*, *Zorobabel autem genuit Abiud*. Ecce juxta duos evangelistas et *Salathiel* habuisse videtur duos patres, id est *Jechoniam et Neri*. Sed aliquid tale et de his duobus intelligi debet, quale superius dictum est de binis patribus *Joseph*. Nam apud Hebreos generationum nomina nunc secundum naturam, nunc secundum legem computantur. Secundum naturam, cum ex seminis veritate descendunt; secundum legem, cum quis filius alio generante substituitur sub nomine fratris defuncti sine liberis. Nam et ille defunctus non falso dicitur pater filii hujusmodi. Alter ergo duorum patrum *Salathiel* intelligitur secundum carnem, alter secundum legem, vel secundum adoptionem. Frequens enim erat apud Iudeos adoptandi consuetudo, et non incongrue dicitur quis eum geruisse quem adoptavit; quia videlicet beneficio illum genuit. Hoc etiam quod D juxtaposuit duos evangelistas *Salathiel* est pater *Zorobabel*, nisi prædictæ rationes occurrent, dissonare videretur a Verbis Dierum, ubi scriptum est, quia filii *Jechonie* fuerunt *Salathiel et Phadaia et de Phadaia orti sunt Zorobabel et Semei* (I Par. iii, 17). Sed *Zorobabel* secundum naturam ortus ex *Phadaia*, intelligitur secundum legem appellari filius *Salathiel*. Nam ipse *Zorobabel* erat primogenitus, et primogenitus nomine fratris defuncti jussus est vocari. Potuit etiam fieri ut *Salathiel* *Zorobabelem* filium *Phadaiae* fratris sui adoptaret in filium; sicut legitimus quia Mardochæus Esther filium fratris sui adoptavit in filium (Esth. ii, 7). Item *Zorobabel* ostenditur hic habuisse filios *Abiud et Resa*, cum in septem filiis, quos secundum Verba Dierum genuit, nullus ita vo-

catus sit, nisi forte aliqui eorum binis nominibus usi fuerint. Hoc enim sepe contingebat. Aut si hoc non fuit, constat pro certo quia vel secundum legis præceptum, vel secundum adoptionis beneficium hi duo fuerunt ejus filii. Rursum inter alia dicitur: *Qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad.* Nomen autem et generatio hujus Cainan, juxta Hebraicum in Genesi non invenitur; sed *Arphaxad Sale filium nullo interposito genuisse refertur.* Sic enim legimus: *Porro Arphaxad vixit triginta quinque annis, et genuit Sale (Gen. xi, 12).* Sed evangelista sumpsit hanc generationem **175** de septuaginta interpretum editione, ubi scriptum est quod *Arphaxad 135 annorum genuerit Cainan;* et ipse Cainan cum 130 esset annorum genuerit Sale. Nemo autem fidelium putet hoc in loco LXX translatoris errasse; sed credat indubitanter eos, quod verum esse noverant, posuisse; et quod Moyses minus dixerat, supplesse. Neque enim Spiritus sanctus hoc in Evangelio posuisse, nisi verum omnino esset. Nam ipsi septuaginta seniores a tempore Moysi magisterium in Synagoga tenebant, et de spiritu Moysi acceperant, ac legem ex ipsius Moysi traditione didicerant: ideoque si quid ibi prætermissem esset, et suppleri posset, vel aliter interpretari noverant. Moyses vero propter aliquam causam, que Deo nota est, transiit generationem Cainan, et partem annorum qui sub eo et sub ejus patre fluxerunt. Fortasse enim cum secundam ætatem describeret, voluit a diluvio usque ad Abraham decem solummodo generationes ponere; et ideo generationem unam prætermisit. Nam et Matthæus a David usque ad transmigrationem Babylonis quatuordecim generationes ponere volens, prætermisit tres, ubi ait: *Joram autem genuit Oziam (Matth., i, 8).* Sicut ergo Joram, tribus in aedio positis, genuisse dicitur Oziam, sic et Arphaxad uno Cainan interposito dicitur genuisse Sale: Quod autem pars annorum in Scripturis sanctis aliquando ponatur, et pars omittatur, ostendit liber Regum dicens: *Filius unius anni erat Saul cum regnare cœpisset, duobus autem annis regnavit super Israel (I Reg., xiii, 1).* Nunquid enim unum tantummodo ætatis annus babelat, qui ab humero et sursum altior cunctis erat? Et nunquid duobus solummodo annis regnarit, qui tam longo tempore regnum tenuit? Sicut igitur pars annorum Saul est prætermissa, sic et pars annorum Arphaxad et Cainan. Itaque veridicus est et Moyses, et noster evangelista cum septuaginta senioribus. Item qui fuit, inquit, Enoch. Et pulchre generationum ordo a baptizato Domini Filio usque ad Deum Patrem ascendens, septuagesimo gradu Enoch habet, qui dilata morte translatus est in paradisum, ut significet eos qui in gratia adoptionis filiorum ex aqua et Spiritu sancto regenerantur, interim post absolutionem corporis æternam suscipiendo in requiem. Septuagenarius quippe numerus, propter septimam Sabbati, ad requiem eorum significandum, qui juvante Christi gratia de-

A catalogum legis impleverunt, aptissime congruit, ut in tempore resurrectionis indemnabilis Dei sapientiae contemplandæ per secula monstraret esse jungendos. Ad ultimum vero dicitur: *Qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei (Luc., iii, 38).* Quia Christus justitiae suæ Patrisque nos expiatos ab omni peccato purgatosque conjungit, ut fiat quod ait Apostolus: *Qui autem adhaeret Domino, unus Spiritus est (I Cor. vi, 17)*: propterea in hoc numero generationum, et ipse Christus, a quo incipit enumeratio, et Deus ad quem pervenit, communiquerantur: et fit numerus septuaginta septem, quo significatur omnium prorsus remissio et abolitio peccatorum: quam etiam ipse Dominus per hujus numeri mysterium evidenter expressit, dicens remittendum esse peccata non solum *septies*, sed etiam *usque septuagies septies* (*Matth. xviii, 22*). Nec frustra iste numerus ad peccatorum omnium pertinet mundationem, si diligenter inquiratur: constat enim ex undenario et septenario, quia vel undecies septem, vel septies undecim, faciunt septuaginta septem. Undenarius vero transgressionem denarii significat. Denarius quippe tanquam justitiae numerus in decem præceptis legis ostenditur.

B Porro peccatum est legis transgressio; et utique transgressio denarii numeri congruerit undenario figuratur. Unde et vella cilicina jubentur in tabernaculo undecim fieri. Quis autem dubitet ad peccati significacionem cilicum pertinere? Ac per hoc quia universum tempus septenario dierum numero volvit, convenienter undenario septies multiplicatio, ad numerum septuagesimum et septimum cuncta peccata, quæ temporaliter geruntur, pervenient. In quo numero etiam fit plena remissio peccatorum, expiate nos carne sacerdotis nostris a quo nunc iste numerus incipit; et reconciliante nos Deo, ad quem nunc iste numerus pervenit; per Spiritum sanctum, qui in columbae specie in hoc baptismio, ubi numerus ipse commemoratur, apparuit. At si in denario perfectio beatitudinis significatur (unde est etiam illud quod omnes conducti ad vineam denario remunerantur) quod fit cum septenaria creatura, id est homo interior et exterior, Trinitati, quæ Deus est, adjungitur: manifestum est quod transgressio denarii peccatum significat per superbiam plus aliquid babere cupientis, et integritatem perfecti nemque amittentis. Undenarius autem ideo septies dicitur, ut motu hominis fieri significetur ipsa transgressio. Ternario enim numero incorpora pars hominis designatur, ubi *Deum toto corde, et tota anima, et tota mente diligere (Deut. vi, 5)* jubetur. Quaternario autem corpus exprimitur, propter quatuor ejus principalia membra, vel propter quatuor elementa, quibus constat. Et ex his compositus homo apte designatur septenario. Motus autem in numeris non exprimitur, cum *usum duo, tria, quatuor, etc.*; sed cum dicimus *semel, bis, ter, quater.* Ideoque non septem et undecim, sed septies undecim significatur transgressio, quæ motu facta ho-

minis peccantis, hoc est perfectionis suæ stabilitatem transgredientis cupiditate amplius aliquid habendi. Itaque quia in septuagesimo septimo numero designatur et primi hominis, et cæterorum qui ex eo prodierunt transgressio, apte Deus septuagesima et septima generatione venit, abolitus omnia peccata suorum fidelium. Omnes enim qui more Christiano accedunt ad lavacrum, continentur in mystrio septuaginta et septem generationum; et ideo remissionem peccatorum consequuntur ab eo qui tot generationes mundans in hoc numero remissionem culparum constituit, et in fine tot generationum venit tollere peccata mundi. Non solum eni^m eos qui in Novo Testamento baptizantur purificat, sed et illos qui ab exordio mundi in eum venturum recte crediderant. Unde sursum redeundo numerat evangelista sanctas has generationes, ut ostendat et ad omnes eas pertinere purgatoriam et reconciliatricem Christi gratiam, omnesque qui nunc baptismi sacramentum recte servant, ad Deum redire. Nam gratia divinae incarnationis et purificationis in omnes retro generationes ascendit, ut intelligamus nullum tempus unquam sine electis Christi transisse, qui per eum ab originali culpa sunt liberati. Propter quod et ipse Adam, quem Dei sapientia, quæ Christus est, eduxit, ut scriptum est, *a delicto suo* (*Sap. x, 2*), in fine relationis generationum, Filius Dei per hanc Christi gratiam ostenditur. Ac inde Pater Deus Christum Deum et hominem recipit, et per hunc omnes qui membra sunt ejus. Deinde nomina patrum retro sic interpretari studeamus, ut ascensum in his atque proiectum semper intelligamus, ac seriem genealogie ipsorum veluti scalam usque ad Deum, per quam et omnes baptizati gradatim ascendere debeant. Hæc enim genealogia, quæ a Jesu baptizato ad Deum tendit, videtur nobis esse scalam illa de qua legimus quia Jacob lapide supponens capiti suo dormivit, et videt in somnis scalam stantem super terram, et cunctum illius tangens cælum, angelos quoque Dei ascentes et descendentes per eam, et Dominum innixum scalæ (*Gen. xxviii, 12*). Lapis enim capiti suppositus, et velut fundamentum scalæ factus Christus est qui scipsum humiliavit, ut omnes suos exaltaret, qui sicut fundamentum omnes portat, et a nullo portatur. Et per hanc genealogie scalam alii ascendunt, et alii descendunt. Ascendunt qui proficiunt, descendunt qui desciunt. Angeli autem, **176** id est nuntii Dei vocantur, quia Christum loquuntur. Quisquis igitur in Christo baptizatus est, apertum est ei cælum, et Deus desuper paratus est eum suscipere; sed ille per gradus scalæ, quæ a baptismo usque ad Deum porrecta est, debet ascendere; quia, et sicut Salomon ait: *semita vita super eruditum* (*Prov. xv, 24*), qua scilicet eruditus ipse tendat in cælum. Nam et populus Israel transito mari Rubro non statit; sed postea longis itineribus ac laboribus ad terram promissionis pervenit. Sic et qui baptizatus est, non sit piger; sed per viam

A mandatorum Dei tendat ad cœlestem patriam sibi promissam, et per gradus scalæ generationis conetur ascendere, si ad Deum, qui in summitate ejus est, desiderat pervenire. Hæc autem genealogie scalæ via est ad cœlum et ad Deum dicens, quam verius quisque ascendit, eo potentius illuc pervenit. Alius enim alio fortius eam scandit, et alias adhuc fortius vel perfectius, sicut unicuique divinitus est datum. Vix autem illi qui nullum ejus gradum ascenderit, quia in insimis remanebit.

B Veniamus igitur ad hos gradus interpretando Patrum nomina. Humillimus omnium invenitur Jesus, ut pote fundamentum universorum, interpretator Salvator, quia ipse solus humanum genus salvat, et non est in alio aliquo salus: *Neque enim est aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri* (*Act. iv, 12*). Hujus itaque salutis per baptismum quisque fieri particeps inchoat. Sed si vult non amittere quod gratis accepit, oportet ut in eo crescere studeat per proprium laborem sanctæ actionis. Unde mox *Joseph* ponitur, qui *augmentum* interpretatur; quia ille augmentum gratiæ post baptismum consequitur, qui ad bene agendum piger non fuerit. Inde sequitur *He'i*, qui *ascendens* dicitur, ut ascensum proficiens de virtute in virtutem significet. Deinde est *Matthat*, qui *donum* interpretatur; quia qui virtutum gradibus ad alta nititur, majoris adhuc gratiæ donum consequitur. Et inde sequitur *Leri*, qui *assumptus* dicitur; quia Deus illum sibi assumpsit ad jugem simulatum suum, confirmans in assiduitate bonorum operum.

C Sequitur et *Melchi*, qui *rex meus* interpretatur; quia sepe contingit ut qui jam talis est, rector Ecclesie efficiatur. Sed et *Janne* sequitur, qui *præparatus* dicitur; quia talis vir ad omne bonum opus est jam paratus. *Joseph* quoque subiungitur, qui, sicut supra dictum est, *augmentum* interpretatur, quia proficit semper et religionis augmentum capit. Nec non et *Mathias*, qui *donum* Dei dicitur; quia donum diviniæ gratiæ novis adhuc in eum beneficiis infunditur. Et *Amos*, qui *honorans*, vel *fortis*, vel *populum arellens* interpretatur; quia Deum honorat bene vivendo, et fortis est ad adversa toleranda, et doctrinis ac exemplis suis ab amore mundi cor aevilit

D populi. Sed et *Naum*, qui *consolator* vel *consolatio* dicitur; quia illos, qui temporalia contempserunt, promissione æternorum consolatur. *Heli* quoque, qui *vicus meus* dicitur; quia vicinus ei sit, quem consolatione demuleet. Et *Nugge*, qui *solemnitas* interpretatur, quia ipse solemnitas letitiae fit ei, quem consolatur. Atque *Mahath*, vel *Manat*, qui *requiescens* dicitur; quia requiescit jam in secreto divinae contemplationis, sequestratus a labore sæcularis cupiditatis; vel in eo requiem habet, quem suam consolationem accepisse videt, et in tribulationibus pro Christo jam gloriari. Sed et *Mathathias*, qui *donum* Dei, sicut premisimus, dicitur; quia majus adhuc donum supernæ gratiæ percipit, propter supradicta bona, quæ sic agere studuit. Neque

enim de antiquis patribus, quorum nomina interpretamur, ista dicimus, licet et de ipsis fortasse possit intelligi; sed potius de uno quolibet justo viro, quem per hos virtutum gradus a baptismō ascendentem ad Deum describimus. Nam per hos ascendit electorum Ecclesia de qua dicitur: *Deus in gradibus ejus cognoscetur, cum suscipiet eam* (*Psal. xlvi, 4*). Per hos etiam sanctus Job ascendebat, dicens: *Per singulos gradus meos pronuntiabo illum* (*Job xxxi, 37*). Ad ordinem ergo graduum revertamur, ut ad ceteros videamus. Nam *Semei* sequitur, qui *audiens* interpretatur, aut audi um obedientiae in sancto viro designet. Sequitur et *Joseph*, qui, tunc iam bis dictum est, *augmentum* interpretatur; quia novum augmentum semper justus adipisci studet. Sed et *Juda* sequitur, qui *confessio* vel *lauda* id dicitur; quia confessionem laudis semper Deo reddit. Et *Joanna*, qui dicitur *cui est gratia* vel *Dominus gratia ejus*; quoniam multa inest ei gratia, et ipsa gratia Dominus est, ut Domino Deo in se manente gratiosus sit. Et *Rosa*, qui *caput ejus* interpretatur; quia Dominus, qui est gratia ejus, ipse est et caput ejus. Talis enim dignus est habere Christum caput. Sequitur et *Zorobabel*, qui interpretatur *ortus in Babylone*, vel *ipse magister Babylonis*; quia talis vir inter iniquos primo nascitur, et postmodum docet eos quomodo possit ad salutem pertingere. Et *Salathiel*, cuius interpretatio est *petitio mea Deus*; quia iste jam nihil nisi Deum appetit, sciens quia nihil ad beatitudinem sibi nisi Deus sufficit. Et *Neri*, qui dicitur *lucerna mea*; quia talis Deo potest dicere: *Lucerna pedibus meis verbum tuum* (*Psal. cxviii, 105*), vel nos de illo, quia *lucerna ejus est Agnus* (*Apoc. xi, 25*). Et *Melchi*, qui *rex meus* interpretatur, atque subauditur, a superioribus Deus, ut iste dicat: *Rex meus Deus*. Talis enim non vitium aliquod, sed solum Deum habet regem. Vel Ecclesia de illo potest dicere, *Neri* et *Melchi*, id est *lucerna mea rex meus*: quia ipse eam illuminat et regit. Sequitur et *Addi*, qui *robustus* interpretatur; quia vir iste cordis robore est prævalidus. Et *Cosam*, vel *Cusam*, qui dicitur *Æthiopia eorum*; quia illis, qui tenebras putant lucem, et inclem tenebras, videtur hujusmodi vir nigredo eorum, qua multi tenebrescant, quoniam multos illuminat. Vel *Æthiopia eorum*, id est *denigratio eorum* dicitur; quia comparatione luminis doctrinae et sanctitatis suæ, nigredine vitorum et errorum operatos esse eos declarat. *Elmodach*, vel *Elmadan* [al., *Helman*] quoque sequitur, qui *Dei mansura* dicitur; quia iste tam regulariter et moderate semper agit, ut mensuram regulæ divinitus sibi datae non excedat. Et *Her*, qui *rigilans* interpretatur; quoniam juxta præceptum Evangelii semper vigilat. Atque *Jesus*, qui *salutaris*, vel *Saluator* dicitur; quia salutem multorum verbis et exemplis operatur. Nam qui converti fecerit peccatorem ab errore viae sue, salvabit animam ejus a morte (*Jac. v, 20*). Sequitur et *Eliezer*, qui *Dei auxilium*, vel *Deus meus adjutor*

A interpretatur; quia ipse multis fit Dei auxilium, et multis per eum Deus adjuvat. Atque *Ioram*, qui dicitur *Dominus exaltans, vel est exaltans*; quia per eum Dominus exaltat, et ipse quos valet exaltare non cessat, dum eos ab infinitis cupiditatibus elevat dicens: *Quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens* (*Coloss. iii, 13*). Sed et *Matthæus*, qui *douum* interpretatur; quia in eo redundant donum gratiae coelestis, et eum Deus multis in salutem dedit. *Leri* quoque, qui dicitur *assumptus*; Deus enim illum assumpsit, id est sibi specialius servientem, et constanter perseverantem fecit. Sequitur et *Simeon*, qui dicitur *exaudito*; quia talis vir est exauditio precis multorum effusæ coram Domino pro doctore salutifero. Interpretatur etiam *Simeon*, *audiens tristitium*; quia pie compatiens audit tristitiam luctus paenitentium. *Juda* quoque sequitur, qui *confitens* dicitur; quia confessionem laudis Deo magis ac magis semper eo amplius reddit, quo amplius in virtutibus proficit. Unde et *Joseph* subditur, qui *augmentum* interpretatur, ut *augmentum* meritorum quotidiano prosecutus designat in eo fieri. Sequitur et *Eliacim*, qui *Dei resurrectio dicitur*: ipse **B** 177 enim fit multorum cordibus resurrectio divinitate gratiae, quæ per peccatum in eis ceciderat. Et *Melchæ*, qui *laudans* interpretatur, laudat enim semper Dominum. Sed et *Enam*, qui *oculus eorum* dicitur; quia talis vir providet aliis. Et *Matthætha*, qui *donum ejus*, id est *donum Dei*, interpretatur; quia ipse est donum Dei, vel in eo est donum Dei. Atque *Nathan*, qui dicitur *dedit*, vel *dantis*; quia prædictum Dei donum dedit ipse Deus, et illud donum est ejus dantis. Vel ipse vir Dei dedit ceteris donum Dei quod acceperat. Hinc sequitur et *David*, qui interpretatur *manu fortis* vel *desiderabilis*; quia in opere fortis est, et merito sue sanctitatis desideratur a multis. *Jesse* quoque, qui dicitur *ininde libamen*: quia ipso quasi quoddam sacrificii libamen offertur Deo ab Ecclesia, quæ velut insula tunditur undique fluctibus saeculi, nec movetur. Necnon et *Obed*, qui *seriens* interpretatur; quia Deo servit in conscientia pura. Atque *Booz*, qui dicitur *in fortitudine*: quia in fortitudine magnanimitatis Deo servit ex devotione charitatis. Et *Salomon*, qui dicitur *dependens*, sive *perfectio*; quia elevatus a terrenis, quantum valet, coelestibus adhaeret, et pro posse perfectus est. Sed et *Naasson*, qui *serpentinus* interpretatur; quia serpentis astutiam habet, et serpenteum æream, quem Moyses in eremo suspendit (*Num. xxii*), hoc est Christum, imitatur. *Aminadab* quoque, qui dicitur *populus meus spontaneus*: quia idem vir justus fit populus Dei spontaneus atque voluntarius, dum per prædicationem facit multum fructum in multiplicatione fidelium voluntarie Deo sacrificantium. Necnon et *Aram*, qui dicitur *excelsus*; quia complectum est in eo propheticum illud: *Sustollam te super altitudines terræ* (*Isa. lviii, 14*); vel: *Constitui te super gentes et super regna* (*Jer. i, 10*). *Esrom* quoque sequitur, qui *sagittam-videns* interpretatur; quia

quo excelsius in arce mentis residet, eo liberius jacula tentationum hostis antiqui prævidet. Et *Phares*, qui *divisio vel dissipans* dicitur; quia sagittas ini-mici, quas prævidet, dividit ac dissipat. Sed et *Judas*, qui *confitens vel glorificans* interpretatur; quia confitetur humiliiter, si quid adhuc ei humiliū acciderit; vel confessionem gloriae Deo reddit. Necon et *Jacob*, qui *supplantator* dicitur; quia supplantat vitia in se, vel in aliis. Solent enim et post multa virtutum exercitia, pulsare mentem aliqua vitiorum contaminia. Sequitur et *Isaac*, qui *riesus vel gaudium* dicitur, quia de supplantatis vitiis libertatur. Et *Abraham*, qui interpretatur *pater videns populum*, quia talis multorum sit pater, et spiritualium filiorum suorum videt ingentem populum, ac virtutem quas genuit exercitum. His, quas describimus, virtutum gradibus, et quas ostendunt interpretationes istorum nōminum, vir justus quotidie proficiendo sit semper cœlo vicinior, et his in cœlum ascensionem suam adficat, sc̄ cantica graduum cantans, *ascensiones in corde suo disponit, et de virtute in virtutem assidue proficit, ut tandem in Sion Deum Deorum vide possit* (*Pal. lxxxiii*). Unde ultra *Abraham* adhuc evangelista patres referens ascendendo transiit, et usque ad ipsum Deum pervenit, ut ei virum sanctum per hanc graduum scalam ascendentem ad ultimum jungat. Nam post *Abraham*, qui *pater videns populum* dicitur, est superius *Thare*, qui *pastura vel pascens* interpretatur, ut significet illum eos pabulo verbi nutrire quos spiritualiter genuit. Et inde sequitur *Nachor*, cuius interpretatio est *requiescens tunc, vel obsecratio norissima*; quia hoc solum vir iste querit ut requiescat et placeat coram Deo in lumine viventium, et pro novissimis obsecrat. Atque *Serug*, vel *Sarug*, qui *perfectus* dicitur; ut perfectio-nem virtutum adeptus esse monstretur. Sed et *Ragan* sive *Reu*, qui dicitur *agrotans, vel pascens, sive pastio*; quia agre fert moras vite praesentis, et corporale robur in eo spiritualium virtutum exercitiis emarcuit, ovesque Dominicas pascit. Necon et *Phat-eg*, qui *dividens vel divisit* interpretatur; quia subtiliter discernens inter virtutes et vitiis, separavit pretiosum a vili. Et *Heber*, qui *transitor* dicitur; quia non fixit mentem in amore praesentis sæculi, sed ad futurum sæculum desideriis et profectibus assidue tendit. Sed et *Sale*, qui *pax* interpretatur; quia jam exstinctis vitiis magna pace delectatur in virtutum actionibus. Atque *Cainan*, qui dicitur *posseid eorum*; quia iste jam a bonis, hoc est a virtutibus, possidetur, nec ullum in eo vitium aliquid dominationis habet. Et *Arphazad*, qui *sanans depopulationem* interpretatur; quia virtutum devastacionem, quas hostis antiquus in multis læsit, ac barbarice destruxit, ipse sanat et reparat. Necon et *Sen*, cuius interpretatio est *nomen, vel nominatus*; quia qui talibus studet, clarum ac celebre nomen possidet. Sed et *Noe*, qui interpretatur *requies*; quoniam Davidie labore debellatis vitiorum cuneis, requie-scit in pace Salomonis. Post hæc sequitur *Lamech*,

A cuius interpretatio est, *humiliatus, percussus, sive percutiens*; et eum significare videtur, qui post diu-tina virtutum exercitia pervenit ad martyrii gloriam, et humiliatus ac percussus suppliciis hostem suum spiritualiter gravius percutit. Et apte subditur *Mathusale*, qui interpretatur *mortuus est*, et interrogavit, vel qui *mortis emissio*, quia talis quisque pro iustitia mortuus exemplo vel memoria sue mortis interro-gat et convenit singulorum conscientias, utrum iustitiam et vitam perennem diligent, an solis temporalibus delectentur; et mortem a se funditus emisit, ut iam nullatenus a morte lædi vel tangi valeat, sed in perpetuum vivat. Pulchre et *Henoch* adjicitur, qui *dedicatio* dicitur; quia taliter consummatus, in illius sæculi felicitate dedicatur. Et *Jarez*, qui *descendens, vel roborans* interpretatur; quoniam pia condescensione de supernis inclinatur ad nos, ut no-stram infirmitatem roboret. Atque *Malaleel*, cuius interpretatio est *laudans Deum*: quia divinis laudi-bus in excelsis vacat. Necon et *Cainan*, qui dicitur *possessio eorum*, quoniam Pater et Filius et Spiritus sanctus, qui sunt unus Deus, possident illum in cœlestibus. Et *Henos*, qui *violentus* interpretatur, quoniam violentia nimis virtutis sue regnum cœlorum rapuit, quo Ia diebus Joannis Baptistarum patitur, et violenti diripiunt illud (*Matth. xi, 12*). Atque *Seth*, cuius interpretatio est, *positus, vel posito*; quia nunc in regno illo supernæ beatitudinis, a quo diu exsula-terat, est positus. Interpretatur etiam *semen, vel resurrectio*; quia seminatum est corpus ejus animale, sed surget idem corpus ipsius spirituale. Ad ultimum in superiori ponitur *Adam*, qui interpretatur *homo*; quia his profectum gradibus fidelis quilibet promotus, et corporis etiam resurrectione innovatus, summa-mum perfectionem illam consequitur quam homo vel habuit vel habere potest; ut tunc perfectus sit homo, et idoneus jam inseparabiliter adhaerere Deo. Unde et in summo caelumine super omnia *Dux* ipse ponitur, usque ad quem gradus seculi generationis describuntur, ibique finiuntur; quia ibi finis nostræ perfectionis usque ad quem tendimus, ut in ipso sine fine quiescamus. Ibi enim est sufficientia bonorum omnium; quia tunc Deus est omnia in omnibus, ut nulli sit opus ultra quidquam quærere. Locus autem præmissus, quem de martyre nunc interpretati su-mus, intelligi potest et de eo perfecto, qui non per martyrii passionem ex hac luce migrat, neque enim omnes perfecti ferro perimuntur. Nam *Lamech* interpretatur *humilis, vel humiliatus*. *Mathusale* vero, *mortuus est*, et interrogavit. *Henoch* autem, *dedicatio*; et *Jared, descendens*. Soleque frequenter evenire ut qui **178** din laudabilis virtutum operibus insudavit, inanis gloriae typho moveatur, ut exterius gloriari de virtutibus incipiat. Et ideo nunc iste post tot laudabiliter acta dicitur *humilis*; quia quanto magnus est, humiliat se in omnibus, et ab omni vita jaetantia vel superbia sit alienus. Et qui sæculi gloriae sic abjecit, mortuum se mundo esse compre-bavit. Exemplique talis sue mortis cæteros interro-

gat, quis eorum sic mundo mori appetat. Et hinc sequitur *dedicatio*; quia jam per contemplationem in supernis delicitur. Et inde fit *descendens*; quia ut cæteros ad ea quæ sursum contemplari solitus est, elevet, ad eorum ima pie descendit, juxta illud Apostoli: *Sive mente excedimus, Deo, sive sobrii sumus, vobis* (II Cor. v, 15). Duo nomina quæ sequuntur, id est *Malaleel*, cuius interpretatio sonat *laudans Peum*; et *Cainan*, qui dicitur *possessio eorum*, indicant mystice quid agatur in illa contemplationis dedicatione, et ad proximos descensione; quia videlicet ibi *Deum laudat*, et hic possidetur ab illis, quorum utilitatibus servit. Sequitur et *Henos*, cuius interpretatio est, *desperatus*; quia spem in temporalibus et cœlicis habere contempnit, juxta illud beati Job: *Desperari, nequaquam ultra jam vivam* (Job vii, 16). Mortuus enim mundo non habet jam spem in eo. Deinde venit Seth, qui dicitur *positio*, vel *resurrectio*: quia nunc ponit corpus quod in fine resurget. Et tunc erit perfectus homo reformatus in antiquum et meliorem statum, sicut consequens insinuat Adam, qui interpretatur *homo*; et primus fuit conditus: sicque jam sociatur Deo, ut ei perpetualiter inhaerens vivat in ipso. Ob hoc enim se Dei Filius, misericorditer humiliavit, ut usque ad hanc celsitudinem suos, qui lapsi fuerant, exaltaret; et ex gradibus generationum, per quos ceciderant, fecit eis gradus virtutum per quos ascenderent. Quos scilicet gradus in nominibus patrum, ut ostensum est, designatos unusquisque proficiunt juxta modum suum ascendit, et aliquid de singulis virtutibus assegitur; sed tanto fortius et gloriosius ad Denum pervenit, quanto verius ac perfectius in his proficerit: tantoque rursum tardius ac difficilius ad eum pertinet, quanto remissius ac negligentius in his egerit. Posset autem de uno quoque gradu, vel nomine prolixa fieri locutio; sed cavendum erat fastidium, et relinquendum eis qui sciunt ex paucis multa dicere, unde possent et ipsi tractare. Nam et multas ipsorum nominum interpretationes, quas similiter proferre quivissemus, prætermisimus; multasque alias adhuc esse, quarum notitiam needum attigimus, non dubitamus, quæ suos habent mysticos sensus. Et ideo nihil perfectionis in observatione justitiae consequi possunt homines Dei, quod in hac genealogia scalæ figuraliter non sit expressum. Sed et bravum ad quod per eam tendunt, ipse Deus sursum in fine positus est. Principium vero profectus, vel ascensio-

A nis hujus de qua tractatum est, Dominus in seipso statim nobis indicavit, de quo subiunctum est: *Iesus autem plenus Spiritu sancto regressus est a Jordane* (Luc. iv, 1). Non autem dicitur afflatus Spiritu sancto, sed plenus; quia in ipso habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter (Coloss. ii, 9). Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum ipsi, videlicet Christo. Nam cæteris sanctis dat cum ad mensuram (Ephes. iv); huic autem immensurabiliter, id est totum ipsum immensum Spiritum. Neque primum impletus est Spiritu sancto; sed ex quo coepit in utero Virginis concepi, semper in eo totus mansit Spiritus sanctus. Sed idcirco nunc illo plenus finisse dicitur, quia nunc coepit operibus declarare plenitudinem ejus in se manere. Et sic regressus est a Jordane; quia regnum principis mundi aggressus est destruere a baptismo, regnumque suum in orbe novum construere. Nam et quilibet fidelis, ejus accepto in baptismate Spiritu sancto, regreditur a Jordane, cum a lavacro rediens, adversum sæculi vitia, in quibus ante conversabatur, pugnam inchoat. A Jordane enim regreditur, qui a baptismo ad certamen contra relictas mundi tentaciones properat, ut, his devictis, coronam vitæ mereatur per ipsum Mediatorem Dei et hominum, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

IHMILIA IX.

IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM: *Intravit Jesus in quoddam castellum: et mulier quædam, Martha nomine, exceptit illum in domum suam, etc.* (Luc. x, 38.)

Quid ad gloriosam Virginem Dei ¹ Genitricem lectio ² ista pertineat, ut in ejus festivitate legatur, plerique solent querere: unde ³ quid ego sentirem, in conventu fratrum prout potui vulgariter jam plus quam semel exposui ⁴. Et quia quod dixi auditoribus placuit, dicta litteris mandare ab eisdem et maxime a dominis ⁵ abbatibus Willelmo Fiscanensi, Arnulpho Troarnensi ⁶, jussus, imo coactus sum. Quod ideo prædixi ⁷, ut expositiuncula ista tanquam a præsumptuoso edita non dispiceat, quam non [al., quia non hanc] præsumptio ⁸, sed obedientia edidit. Jam nunc igitur ratiunculam ⁹ istam salva fide ac sine melioris præjudicio, ad laudem ejusdem Virginis et matris Jesu humiliiter scribere aggrediar.

In ¹⁰ Scriptura sacra res una et eadem multoties VARIÆ LECTIOES.

¹ Collata est cum MSS. Corbeiensibus 307. et S. 596. uno Beccensi E. 10. et uno Ecclesiæ Carcasonensis. ² Et cum Edition. Coloniensi et Gothica. Ms. 596. Ex dictis Domini Anselmi Archiepiscopi ms. Carcas. Pro festo Assumptionis Beatæ Mariæ Virginis. Tum sic ponit textum: In illo tempore: Intravit Jesus in quoddam Castellum: et mulier quædam Martha nomine exceptit illum in dominum suam. Et reliqua. Dein subiicit: Homilia venerabilis Anselmi Archiepiscopi ³ Ad gloriosam Dei mss. 307. ad beatam Dei mss. E. 10. ad gloriosam virginem Dei ms. Carcas. ad beatam et gloriosam virginem Dei ⁴ Genitricem, lectio ms. Carcas. genitricem Mariam, lectio ⁵ Unde etc. ms. Carcasonense reliquum Præfationis omittit. ⁶ Jam plus exposui ms. E. 10 et 307. jam plus quam simul ⁷ Et ab eisdem Dominis ms. E. 10. ab eisdem et maxime a Dominis ⁸ Fiscanensi, Arnolfo Tuarnensi ms. E. 10. Fiscanensi, Arnulpho Troarnensi ⁹ Ideo dixi mss. ideo prædixi ¹⁰ Non præsumptio ms. E. 10. non haec præsumptio ¹¹ Expositiunculam mss. ratiunculam ¹² Evangelium secundum Lucam. In illo tempore: Intravit Jesus in quoddam Castellum, et mulier quædam Martha nomine exceptit illum in dominum suam etc. Homilia lectionis ejusdem. mss. Intravit Jesus in quoddam Castellum.

invenitur diversa significare, sicut leo, haedus, ignis, aqua, vel etiam ¹³ sol, et alia multa. Est enim leo de tribu Iuda (*Apoc.* v); et est leo, qui circuit quærens quem devoret (*I Petr.* v). Est haedus emissarius (*Levit.* xvi), qui peccata nostra portavit, est haedus a sinistris (*Math.* xxv), qui damnatur. Est ignis quem Dominus misit ¹⁴ in terram, et quem vult ut ardeat (*Luc.* xii): est ignis, qui super impios cadit, ut non videant solem (*Psal.* lvn). Est aqua cuius flumina fluunt de ventre credentis (*Joan.* vii); est aqua cuius tempestas non nos demergat (*Math.* xiv). ¹⁵ Est Sol justitiae, qui nos illuminet (*Ecli.* xlii) ¹⁶, et sol qui nos non urat ¹⁷ per diem (*Psal.* cxx). Licet ergo castellum alias malum significet, ut illud de quo dicitur: *Ite in castellum: ubi, additur* ¹⁸, *quod contra vos est, plane manifestatur* ¹⁹ quid significet; tamen hic ²⁰ castellum, in quod intravit Jesus, singularem et intemerataum Virginem ejusdem Jesu genitricem, salva Scripturarum regula, per similitudinem accipimus. Castellum enim dicitur quælibet turris, et murus in circuitu ejus. Quæ duo sese invicem defendunt, ita ut hostes per murum ²¹ ab aree, et a muro per arcem arceantur. Hujusmodi castello non incongrue Virgo Maria assimilatur, quam virginitas mentis et corporis, quasi murus, ita undique vallavit, ut nullus unquam libidini ad eam esset accessurus, nec sensus ejus aliqua corrumperentur ²² illecebra. Et quia virginitatem, cum libido non ²³ possit, solet impugnare superbìa, est in eadem virginis turris humilitatis, quæ a muro virginitatis omninem repellit superbiam. Et quia humilitatem, cum superbìa non possit, solet impugnare libido, murus virginitatis a turre humilitatis omnem repellit libidinem. Itaque hæc ²⁴ duo, murus videlicet virginitatis et turris humilitatis ab alterutro muninuntur; ut nunquam in humili Virginie fuerit nec superba virginitas ²⁵, nec inquinata humilitas: sed semper in eadem ²⁶ permanens et humili virginitas et virgo humilitas ²⁷. Quamvis autem quod dicitur ita verum sit, ut nihil verius Christiana fides credere possit, ponamus tamen aliqua de Evangelio, virginitatis ipsius et humilitatis testimonia. Quippe cum ab angelo illius ei, promitteretur, respondit: *Quomodo fieri istud, quoniam virum non cognosco?* (*Luc.*

A 1, 34.) Si cuilibet virginis desponsatae in animo suo disponenti nubere diceretur, Filium habebis, non miraretur, neque interrogaret quomodo istud fieret, ut pote quæ se desponsatam, et in proximo nupturam sciret, et a viro gravidari ²⁸ usu naturæ speraret: hæc autem non immerito mirata est; et quomodo fieret, quod promittebatur, sciscitata est [*ad. oxit.* est] **179** quoniam quamvis desponsatam, tamen se nunquam nupturam ²⁹, neque virum cognitum certissime sciebat. Hæc de virginitate. De humilitate vero dicendum est ³⁰ quod cum ab angelo salvaretur, mater Dei eligeretur, quomodo fieret salva virginitate (cui tantum timebat) doceretur, benedicta super omnes mulieres predicaretur, respondit: *Ecce ancilla Domini* (*Luc.* 1, 38); et in alio loco: *Quia respexit humilitatem ancillæ sue* (*Luc.* 1, 48). O sublimis virgo mater ³¹ Dei! o mater humilis ancilla Dei! Quid sublimius esse posset? Quid humilius de se sentire posset? Sunt ³² qui castellum hoc Magdalum suisse arbitratur, a quo Maria Magdalena cognominatur: quod si verum est, prædictæ interpretationi famulatur. Magdalus enim ³³ turris dicitur, et humilitati coaptatur ³⁴. Hic vero non nominatur, sed tantum *quoddam* dicitur: quod indiscutsum preterire non debemus. Quoddam, id est singulare castellum fuit virgo Maria. Quamvis enim et multæ alie murum virginitatis habeant ³⁵, et turrim humilitatis, id est et virgines sint, et humiles, tamen salva virginitate matres esse non possunt, neque filios generare: quod ista sola fecit. Et ideo castellum hoc merito *quoddam*, id est singulare dicitur; quia ista singulariter et virgo et mater fuit: quod nulla alia esse potuit vel esse poterit ³⁶. Verum concedamus ³⁷ aliquam posse esse et virginem, et matrem ³⁸, quamvis sit impossibile: etiam, sic *Virgo* ³⁹ *Maria singularis* erit, quia unicum Dei Filium genuit, qui sicut est unicus unico Patri, ita est unicus unicæ matri. Et ideo nulla, etiam si virgo pariat, vel eundem vel aliud talem generabit ⁴⁰. Est ergo castellum quoddam, in quod intravit Jesus; porta vero per quam intravit est fides. Quia enim credit, perfecta sunt ei a Domino quæ ab angelo dicta sunt ei, sicut ⁴¹ ait ad eam Elizabeth. Nec quia Jesus intravit castellum hoc, violatum est:

VARIAE LECTIONES.

¹² Vel etiam *ms. Carcason.* vel æther. ¹³ Dominus misit *ms. Carc.* Dominus Jesus Christus misit ¹⁴ Non demergit *mss. Carc.* et *E.* 10. non nos demergat *ms. 307.* nos demergat et *edit.* *Goth.* nos demergit ¹⁵ Illuminare solet *mss.* illuminet ¹⁶ Nos urit *mss.* nos non urat ¹⁷ Ubi et quod additur *ms. E.* 10. omittit. *ms. Carc.* ubi additur ¹⁸ Plane manifestat *ms. Carc.* plane manifestans *ms. 307.* ubi plane manifestatur ¹⁹ Tamen hoc *mss.* tamen hic ²⁰ Per muros *mss.* et *edit.* *Goth.* per murum ²¹ Corrumperentur *ms. Carc.* corrumpetur ²² Libido non *ms. Carc.* libido superare non ²³ Itaque hæc *ms. Carc.* ita hæc ²⁴ Nec superbìa virginitas *edit.* *Colon.* nec superbìa virginitatis ²⁵ Semper in eadem *ms. Carc.* semper in eandem ²⁶ Et virginalis humilitas *ms.* et virgo humilitas ²⁷ Gravidari *edit.* *Colon.* Fœcundari ²⁸ Se nupturam *mss.* et *edit.* *Goth.* se nunquam nupturam ²⁹ Vero dicendum est, *ms. Carc.* vero Beata Virginis dicendum ³⁰ Sublimis virgo mater *ms. Carc.* sublimis mater ³¹ Esse posset? Sunt *etc.* *mss.* et *edit.* *Col.* esse posset? Quid humilius de se sentire posset? sunt *etc.* ³² Magdalum enim *mss.* magdalus enim ³³ Humilitati coaptatur *mss.* humiliati coaptatur ³⁴ Murum virginitatis habent *ms. Carc.* murum virginitatem habent ³⁵ Vel poterit *mss.* vel esse poterit ³⁶ Verum concedamus *ms. Carc.* utrum concedimus ³⁷ Aliquam et matrem esse et Virginem *mss.* aliquam posse esse et Virginem et matrem ³⁸ Eliam sic virgo *ms. Carc.* Et sic virgo ³⁹ Et ideo eliam si virgo pariat, nulla vel eundem vel talum generabit aliuni. *ms. Carc.* et ideo nulla etiam si virgo pariat, ullum eundem vel aliud talum generabit ⁴⁰ Dicta sunt, sicut *mss.* dicta sunt ei, sicut

Jesus enim salvat, non violat; contracta solidat, non confringit solida. Secundum nomen ejus, ita et opus ejus. *Et mulier quædam, Martha nomine, exceptit eum in domum suam: et huius erat soror nomine Maria.* Due istæ sorores, sicut Patres sancti⁴¹ plenissime nobis exposuerunt, duas in S. Ecclesia vitas designant: *Martha scilicet, activam; Maria, contemplativam.* Ista laborat ad exhibenda indigenti omnia humanitatis officia; illa vacat et videt quoniam Deus est⁴². Ista circa exteriora occupatur; illa interiora contemplatur. Sicut autem mater⁴³ Dei et singularis; ita et istarum vitarum effectus, quarum istæ duæ sorores⁴⁴ typum tenent, in ea exstitit singularis. Nunquam in aliqua persona, Martha sic operata est; nunquam alias, sic Maria contemplationi vacavit. Nunquam⁴⁵ sic alias, vel hæc, vel illa, quod suum est, exhibuit. Cum Martham, vel Mariam dico, earum⁴⁶ significata intelligo. Sed jam videamus actionem hujus Marthæ; deinde conjiciamus contemplationem hujus Mariæ. Et, ut planius id faciamus, quid alii Martham operantur; et quid ista operata est conferamus. Alii hospitem quemlibet in domo sua suscipiunt; ista non quemlibet, sed proprium Dei Filium, qui non habet ubi capit reclinet (*Matth. viii, 20*), non in domo, sed in utero suscepit. Alii nudum quemlibet veste mutabili atque corruptibili undelibet composita⁴⁷ operiunt, ista Verbum Dei quodammodo nudum carne induit; dum idem verbum in eadem virgine carnem in unitate⁴⁸ personæ assumpsit, quæ sine fine⁴⁹ incommutabilis atque incorruptibilis permanebit⁵⁰. Alii quemlibet esurientem vel sitientem cibo, vel pota exteriori reficiunt; ista hominem Deum⁵¹ humanitus indigentem⁵², non solum exterioribus cibis vel potibus pavit, verum etiam interiori suo⁵³ lacte aliuit. Et, ut breviter illa sex misericordiae opera percurramus quæ cum uni ex minimis suis fiunt⁵⁴, Deus sibi facta constitetur; ista non quemlibet ex minimis, sed sumnum Dei Filium hospitem in utero suscepit⁵⁵, nudum carne vel etiam pannis operuit, esurientem

A pavit, sitientem lacte potavit⁵⁶, infirmum per infantiam jacentem⁵⁷ non solem visitavit, sed etiam balneando⁵⁸, sovendo, leniendo, gestando frequen- tavit, ut merito de ea dicatur: *Maria autem satagabat circa frequens ministerium (Luc. x, 40).* Compre- henso, et crucifixo, quasi in carcere positio adfuit, sicut scriptum est: *Stabat autem iuxta crucem Iesu mater ejus (Joan. xix, 25).* Inter haec autem sollicita erat, et turbabatur, cum fugeret in Ægyptum a facie Herodis, qui suum talum filium adeo persecutus ut multos pro eo suspectæ⁵⁹ artatis pueros occideret. Turbatur, cum Judæos insidiante et mortem ei inferre⁶⁰ molientes⁶¹ cognosceret. Ad ultimum turbata est valde, et iuxta Simeonis vocem⁶², suam ipsius animam pertransit gladius (*Luc. ii, 35*), cum video- ret suum talum filium⁶³ comprehendi, ligari, flagellari, conspici, spinis coronari, derideri, colaphizari, crucifigi, mori, sepeliri. Unde et bene ei con- gruit⁶⁴ quod dicitur: *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima (Luc. x, 41).* Neulo vero dubitat quod B. Maria filium suum vellet liberari de omni tribulatione, et seipsam in⁶⁵ perturbatione⁶⁶ adjuvari a divinitate, quam eidem filio suo inesse⁶⁷ sciebat per theoriam⁶⁸, quæ est pars Mariæ. Hoc est, quod Martha conqueritur quod eam soror sua reliquerit⁶⁹ solam ministrare, et ejus auxilium in ministerio⁷⁰ flagitat. Haec de parte Marthæ. Porro de parte Mariæ, quæ optima prædicatur, quanta vel qualis in B. Maria fuerit, quis digne loquatur? Si talis est, ut diximus, imo quia melior est quam diximus, in beata Maria pars Marthæ, quæ tantum a⁷¹ Domino non laudatur, sed tamen non vituperatur: qualis est pars, quam optimam Maria elegit, quæ sic laudatur, ut ab ea non auferri (*ibid., 42*) dicatur⁷². O quam magna multitudo dulcedinis Dei fuit⁷³ in beata Virgine, quando Spiritus sanctus super eam venit⁷⁴, et virtus Altissimi obumbravit ei (*Luc. i, 35*), et de eodem Spiritu sancto concepit! Quid de Deo non sapiebat, in qua sapientia Dei latebat⁷⁵, et in cuius utero corpus sibi aptabat⁷⁶? *Christus est,*

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹ Sicut Patres sancti ms. *Carc.* sicut sancti Patres nostri⁴² *Quoniam Deus est ms. E. 10.* quoniam Deus bonus et dulcis est ms. *Carc.* quam Deus est⁴³ *Sicut enim mater ms. sicut autem mater*⁴⁴ *Quarum istæ sorores mss. Quarum istæ duæ sorores*⁴⁵ *Immo in omnibus edit. Col. omittit*⁴⁶ *Dico, eorum mss. dico, carum*⁴⁷ *Undelibet composita ms. Carc.* videlicet composita⁴⁸ *Illa Verbum Dei in eadem virginæ carne in unitate mss. Corb. 569. et Carc.* ista Verbum Dei quodam modo nūlum carne induit, dum idem Verbum in eadem Virginæ carnem in unitate ms. 307. et edit. Col. 1576. ista Verbum in eadem Virginæ carnem in unitate ms. E. 10. illa Verbum Dei in eadem Virginæ, salva ejus integritate, homo factum, carnem in unitate⁴⁹ *Quæ sine fine ms. Carcas.* quia sine fine⁵⁰ permanet⁵¹ *Ista Deum et hominem mss. hominem Deum*⁵² *Humanitatis indigentem mss. edit. Colon. et Goth.* humanitus indigentem ms. *Carcas.* humana indigen- tem⁵³ *Interiori suo edit. Col.* uteri sui⁵⁴ *Suis fecit ms. suis fiunt*⁵⁵ *Hospitem suscepit ms. Carc.* hospitem in utero suscepit⁵⁶ *Sitientem lacte potavit ms. Carcas.* omittit⁵⁷ *Et jacente edit. Col.* uti- tina et statim⁵⁸ *Balneando ms. Carc.* habitando⁵⁹ *Multos suspecta ms. E. 10.* multos pro eo suspe- ceta⁶⁰ *Mortem inferre ms. Carc.* mortem ei ferre⁶¹ *Molientes ms. Carc.* volentes⁶² *Juxta Simeonis vocem mss. E. 10. et Carc.* iuxta Simeonem⁶³ *Filium videret ms. Carc.* filium viderit⁶⁴ *Ei congruit mss. et bene ei congruit*⁶⁵ *Et seipsum in mss. et Edit. Col. et Goth.* et seipsum in ms. *Carc.* et se in⁶⁶ *Perturbatione mss. E. 10. 307. et Carc.* turbatione ms. 596. tribulatione⁶⁷ *Quam filio suo inesse mss.* quam eidem filio inesse ms. *Carc.* qua eidem filio inesse⁶⁸ *Per Theoriam ms. Carc.* per Theoricam⁶⁹ *Reliquerit ms. Carc.* sua reliqui⁷⁰ *In ministerio ms. Carc.* ministerium edit. Col. in mysterio⁷¹ *Quae tantum a ms. Carc.* quæ tantum a edit. Col. quæ quidem a⁷² *Non auferri dicatur mss. auferre non dicatur*⁷³ *Dulcedinis fuit mss. dulcedinis Dei fuit*⁷⁴ *Super eam rexit ms. Carc.* in eam supervenit⁷⁵ *Sa- pientia Dei latebat ms. Carc.* sapientia latebat⁷⁶ *Sibi aptabat ms. Carc.* sibi contabat

ait¹¹ *Apostolus*, *Dei virtus, et Dei sapientia* (*I Cor. i*, 24) : et *In eo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi* (*Coloss. ii*, 3), Christus autem in Maria. Ergo Dei virtus et Dei sapientia, et omnes thesauri sapientiae et scientiae in Maria¹². Haec non tantum ad pedes, sed etiam ad caput Domini sedens audiebat verbum ex ore¹³ ejus. Haec conservabat omnia¹⁴ verba angelorum, pastorum, magorum, nec non ipsius filii sui, conserens in corde suo (*Luc. ii*, 19). Nemo unquam sicut ipsa gustavit quam suavis est Dominus (*Psal. xxxiii*, 9). Inebriabatur ab ubertate ciborum Dei, et torrente voluptatis ejus¹⁵ potabatur (*Psal. xxxv*, 9). Nec mirum ; quoniam apud eam, imo intra eam erat fons vitae (*Ibid.*, 10), de quo manabat cuncta perfectio¹⁶ utriusque vitae. Circa plurima, ut Martha, occupabatur ; circa unum, ut Maria, delectabatur, quia unum est necessarium (*Luc. x*, 42) ; plurima auferuntur, unum manet. Singulariter igitur partem Marthæ peregit, singulariter optimam partem Mariæ elegit : sed pars Marthæ ei auferitur (*Ibid.*, 42). Jam enim non erit sollicita ut ministret ei, sicut puer, cui omnes ordines angelorum ministrant, ut Domino. Jam non turbabitur fugiens cum eo in Agyptum a facie Herodis ; quia ipse ascendit in cœlum, et Herodes descendit in infernum a facie¹⁷ ejus. Jam non turbabitur erga plurima, quæ fecerunt filio suo Judæi ; quia omnia subjecta sunt ei (*I Cor. xv*). Jam filius Mariæ a Judæis, vel militibus, non flagellabitur, nec occidetur ; quia Christus ex mortuis resurgens jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur (*Rom. vi*, 9). Pars ergo Marthæ¹⁸ ei auferitur¹⁹, sed bono suo ; pars vero Mariæ²⁰ ei perficitur, quæ non auferetur ab ea. Exaltata est enim super choros angelorum, repletum est in bonis desiderium suum (*Psal. ci*, 5), videt Deum facie ad faciem, sicuti est (*I Joan. iii*, 2), gaudet cum filio in æternum. Haec est pars optima, quæ non auferetur ab ea ; cuius et nos participes simus, meritis et precibus ejus, per Jesum Christum Filium ejus, qui vivit et regnat cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti²¹, per omnia sæculorum sæcula. Amen.²²

180 HOMILIA X.

IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM : *Cum intraret Jesus in domum cuiusdam principis Pharisæorum Sabbato manducare panem ; et ipsi observabant eum.*

Et reliqua. (*Luc. xiv*, 1.)

Haec, quæ nunc secundum historiam mira referuntur, secundum spiritualem sensum plus admiranda

noscuntur. Nam Pharisei, qui interpretantur *divis*, significant Judæos ab omnibus aliis gentibus circumcisione et lege divisos. Princeps Pharisæorum mystice est prontifex olim Judæorum. Domus principis hujus, Synagoga. *In quam scilicet domum intravit Dominus, quando tanquam sponsus procedens de thalamo* (*Psal. xviii*, 6), natus est in plebe Judæorum ex intemerata Virginis utero ; et hoc fecit *Sabbato*, id est cum iam cessarent juxta Dei voluntatem carnalia legis opera, et operum edicta ; quia lex et prophetæ usque ad Joannem. Nam secundum legem Sabbato cessabatur ab exteriori actione ; et ideo Sabbati nomine designatur cessatio carnalium legis ipsius actionum. In hujusmodi Sabbato Dominus in domum predictam intravit, et intravit manducare panem, id est ut caperet cibum, hoc est ut faceret Patris voluntatem. Ait enim : *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui me misit* (*Joan. iv*, 34).

B *Et ipsi observabant eum*, id est, etiam ipsi, ad quos venerat, insidiabantur ei. Significaverunt autem eam Judæorum partem, in qua et ipsi erant, quæ ei semper invidens insidiabatur, et quærebat occasiones reprehendendi vel accusandi eum.

Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Hydropicus iste qui erat in domo principis Pharisæorum, typus fuit populi, qui erat in Synagoga Judæorum, avaritiae morbo laborans. Hydropicus enim, quo amplius bibit, eo amplius sitit. Sic et avarus quo magis pecuniam auget, eo magis pecunie siti ardet ; et ei crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. Talemque Dominus Synagogæ populum invenit, qui solam legis litteram occidentem sectabatur, et spiritum vivificantem nesciebat ; atque promissiones, quæ secundum litteram ibi nonnisi carnales inveniuntur, exspectabat a Deo pro remuneratione laborum suorum, velut maxima bona : et ideo se totum in appetitu talium effuderat, solaque praesentis vitae bona sitiebat, quæ in sola Dei lege promitti putabat ; et sic eum littera male intellecta perimebat, et propter hujus languorem spiritualem Dominus insidiatoribus suis respondens, dixit ad legisperitos et Phariseos, qui se volebant reprehendere : *Si licet Sabbato curare, id est si juste potest fieri ut cessantibus legis operibus, quorum otium appellatione Sabbati designatur, iste populus sanetur ab hoc avaritiae morbo, quo turpidus esset : et revera nonnisi Sabbato curari poterat, quia, nisi cessasset actio carnalium bonorum in lege prognitorum [al., promissiones], nec*

VARIAE LECTIONES

¹¹ Est, ut ait mss. est, aut Et in eo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. Christus autem in Maria : ergo Dei virtus et Dei sapientia, et omnes thesauri sapientiae et scientiae in Maria. ms. *Carc.* Et ideo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae in Maria¹². Verbum ex ore ms. *Carc.* Verba ex ore¹³ Conservabat omnia ms. *Carc.* conferebat omnia¹⁴. Voluptatis suæ ms. voluptatis ejus¹⁵ Tanta perfectio ms. 507. cuncta perfectio¹⁶ Ipsa ascendit ad infernum a facie mss. et edit. *Col.* et *Goth.* ipsa ascendit in cœlum, et Herodes etc. ut in mss. ¹⁷ Pars ergo Marthæ ms. *Carc.* pars vero Marthæ¹⁸ ei auferitur ms. *Carc.* ei auferetur¹⁹ Pars vero Mariæ ms. *Carc.* quia pars Mariæ²⁰ Cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti ms. *Carc.* omittit²¹ Amen. ms. 506. Amen. Ex dictis domini Anselmi archiepiscopi

coram cupiditas extingueretur in corde Judaici populi. At illi, qui de hac re fuerant interrogati, tacuerunt; quia de abolitione carnalium observationum loqui noluerunt, quas jam debere secundum rationem stare nequibant ostendere. Nam ex illo tempore jam a confessione veritatis ora clauerant, ex quo de Salvatore conspirationem fecerant, ut si quis eum confiteretur Christum, extra Synagogam fieret (*Joan. ix, 22*). Quorum taciturnitas silentio Zachariae non creditis est designata. Dominus autem ægrotum apprehendit et sanavit; quia populum Juðæorum morbo avaritiae, sicut dictum est, laborantem apprehendit in his quos elegit, et ab omni terrena cupiditate liberavit; quando venditis omnibus quæ possederant, et positis eorum pretiis ad pedes apostolorum, pauperem vitam communemque ducebant unanimes in charitate (*Act. iv, 32*). Sic ergo per gratiam suam Christus eos ab omni illa peste insatiabilis avaritiae sanavit; et ita dimisit, id est a jugo legis solvit, et in libertate charitatis arbitrio suo relaxavit, ut non jam coacti, sed spontanei bona facerent. Quisquis enim charitate flagrat, non necesse est ut ei præcipiatur, nisi ut faciat quidquid voluerit. Dehinc æmularum invidiam confutans Salvator, ait illis: *Cujus vestrūm asinus aut bos in puteum cadet, et non continuo extrahet illum die Sabbati?* Quæ scilicet sententia et insidiatores convincit, et ad ipsum nostræ liberationis auctorem specialiter respicit. Ipse enim secundum carnis materiam unus Juðæorum erat, qui carnem ex eorum gente suscepserat. *Cujus asinus et bos in puteum cecidit;* quia gentilis et Judaicus populus, quem utrumque ipse creaverat, in ima vitiorum corruuit. *Asinus eum gentilem designat* populum brutum nimis et oneribus cunctis errorum substratum; *bos vero,* Judaicum jugo legis subditum. Non solum enim *asinus*, id est gentilis populus; sed et *bos*, id est Judaicus, est in profunditatem peccatorum delapsus, quia nec ipse justificari potuit ex legis operibus. Sed utrumque Dominus extraxit; quia per fidem suam utrumque justificans, ad libertatem charitatis eduxit. Et hoc fecit, *continuo*, id est sine dilatione; quia in baptismo delevit absque mora culpas eorum, et dedit eis innocentiam. *Die Sabbati,* id est clara luce fidei et scientiae, in operum legis cessatione. *Et non poterant ad hæc respondere illi;* quia eductis de profundo malorum duobus populis, et ad lucem fidei convocatis, sic stultam fecit Deus sapientiam mundi, ut ejus sapientes, qui Ecclesiæ Salvatoris invidunt, non inveniant quid respondeant econtra et rationabiliter dicant, sed clauso ore silentium teneant, et interno livore tabescant.

HOMILIA XI.

IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM: *Homo quidam fecit cœnam magnam, et vocavit multos. Et misit servum suum hora cœnæ dicere invitatis ut venirent; quia jam parata sunt omnia. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei. Et reliqua. (Luc. xiv, 16.)*

A *Romo* iste est *Mediator Dei et hominum, honoris Christus Jesus (I Tim. ii, 5)*. Magna ejus cœna, est nova spiritualis scientia, quam ad ultimum per se, et per apostolos, ac per expositores Scripturarum nobis copiose dignatus est dare, ut animas nostras spiritualibus deliciis saginaret. Addit et aliud fereculum, dum mentes nostras amore suo delectabiliter pascit. Addit et tertium, dum nobis suæ divinitatis visionem inter angelos perenniter tribuit. Hæc est ejus cœna, quam suis paravit, et ad quam multos vocavit, Juðæos scilicet et gentiles de toto orbe; sed primo Juðæos, deinde gentiles. Hæc enim cœna per convivium illud **181** designata est, quod Assuerus tertio anno regni sui fecit optimilibus et amicis suis; ac dehinc ad illud omnem populum, B qui in suis repertus est, invitavit (*Esth. i, 3, 5*). Nam Assuerus, mystice Christus; tertius annus, tertium tempus est. Primum enim tempus fuit ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia. In hoc Rex regum exhibuit convivium suum. Optimates et amici sunt apostoli, et qui de Juðæis primo crediderunt. Populus de tota urbe invitatis, est multitudo gentium de toto orbe vocata, quoniam civitas vel mundum, vel gentilitatem designat.

Misit itaque dominus iste servum suum hora cœnæ dicere invitatis ut venirent, quia jam parata sunt omnia. Servus, est ordo prædicatorum. *Hora cœnæ,* extrema ætas sæculi, de qua beatus Joannes loquitur: *Filioli, novissima hora est (II Joan. ii, 18)*. Hæc enim hora est spatium temporis ab adventu Domini usque ad finem sæculi, in quo scientia spiritualis est revelata, et gratia sancti Spiritus effusa, et regna cœlorum aperta. Ideoque dicitur *quia jam parata sunt omnia*. Nihil enim restat, nisi ut quisque dignum se præparet, et veniat et his omnibus perfruatur. Tunc autem primo servum suum Dominus misit ut invitatos vocaret, quando suis discipulis ait: *In viam gentium ne aberitis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel (Matth. x, 15)*. Israelitas enim jam invitaverant ad hanc cœnam et patriarchæ, et Moyses et prophetæ. Illi autem nec tunc, nec modo voluerunt venire, sed cœperunt omnes simul excusare.

Primus dixit: Villam emi, et necesse habeo exire, et videre illam. Rogo te, habe me excusatum. Iste primus gerit personam potentum sæculi qui villas et castella sibi vindicant, ut super cæteros potestatem exerceant, et honorabiliores atque ditiones sint cæteris. Et hi, sua intima deserentes, exeunt animo foras ad exteriore curas, et quibusdam necessitatum vinculis retinentur ne ad interiora redeant, sed villas et possessiones suas semper videant, et de his cogitent, ae in his delectabiliter teneantur; ideoque cœnam Dei negligant. Talibus autem si quando prædicatores persuadent meliora, promittunt se facturos quod eis præcipitur; sed impedimenta objiciunt, excusationem opponunt, et ut ipsi pro eis Deum precentur exorant. Hoc autem quid

est aliud dicere, nisi *rogo te, habe me excusatum?* Et multi tales erant in Iudea quando Dominus haec loquebatur; sed hi, qui nunc sunt, Iudei, quia villas non possunt, pecunias acquirunt. *Et alter dixit:* *Juga boum emi quinque et eo probare illa. Rogo te, habe me excusatum.* Iste significat illos Iudeorum qui magis dediti sunt carnali studio legis. *Quinque enim juga boum, quinque sunt libri Moysi deprimentes gravi servitute illos qui sub se carnaliter sunt positi.* Hos autem libros Iudei emerunt, quia pro his circumcisi sunt, pro his decimas, et primicias et sacrificia offerunt. Hos tamen nondum probatos habent, quia nondum eos intelligunt. Si enim eos intellexissent, nullam excusationem praetendissent, sed ad coenam jam venissent. Sed, quia eos non intelligunt, dum eo venerari se simulant, suam justitiam querentes statuerent, justitia Dei non sunt subjecti (*Rom. x, 5.*)

Et alius dixit: *Uxorem duxi, et ideo non possum renire.* Per hunc designantur illi qui se luxuriae carnisque voluptatibus per omnia subjiciunt. Qui excusari non querunt, quia, solam hanc vitam diligentes, aliani parvipendunt. In his autem tribus qui venire ad coenam noluerunt, designati sunt omnes qui ad eam venire negligunt, et in horum typo Iudei coenam hanc adire noluerunt.

Et reversus servus nuntiavit haec domino suo. Unde Isaías: *Domine, quis credidit auditui nostro?* (*Isa. liii, 1.*) Tunc iratus vates familiæ, dixit servo suo: *Exi cito in plateas et vicos civitatis; et pauperes, ac debiles, et cæcos et claudos introduc huc.* Iudeis venire nolentibus, iratus est Dominus, quia non ultra per suos prædicatores monuit eos ut converterentur, sed ex toto reliquit eos in sua malitia, mandans nubibus ne super infructuosam vineam pluerent (*Isa. v, 6,* id est præcipiens apostolis ne Iudeæ prædicarent. Magna enim ira Dei est, peccatores ad pœnitentiam non vocare, sed in peccatis usque ad mortem relinquere. Sic iratus est Iudeis ad coenam venire et credere nolentibus, et gentes intuitu misericordiae respexit. Unde ipsis Iudeis Paulus et Barnabas dixerunt: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quia repulisti illud, et indignos vos judicatis æternæ ritæ, ecce convertimur ad gentes* (*Act. xiii, 46.*) Civitas autem in hoc loco gentilitas intelligitur, muris disputationum et argumentorum atque potestatum sæcularium munita. Unde et per Psalmistam Dominus ait: *Quis deducet me usque in civitatem munitionem? Quis deducet usque in Idumæam?* (*Psal.lix, 11.*) Christum enim ad peccatores dicit, qui cum peccatoribus prædicat. Qui quia rarus est, ideo Dominus ait: *Quis deducet me?* *Messis enim multa, operarii autem pauci* (*Luc. x, 2.*) Civitas vero, sicut diximus, est gentilitas; et ipsa est Idumæa, id est terrena. Plateas autem et vicos civitatis, latitudines et angustias gentilitatis intelligamus. Ait itaque prædicatorum ordini: *Exi cito in plateas et vicos civitatis; et pauperes, ac debiles, cæcos et claudos introduc huc.* Ac si diceret: Festinanter ad exterias na-

tiones perge, et quos ibi vel amplitudine possessio- num dilatatos, vel angustia facultatum arctatos repereris, ad vitam introducere non moreris. *Pauperes enim ac debiles, et cæci, et claudi erant gentiles,* quia nec legis divitias, nec virtutum fortitudinem, qua resistere possent diabolo, nec scientia lumen, vel illuminatos cordis oculos habebant, nec in via justitiae rectis pedibus incedebant. Qui tamen invitati ad convivium Christi, divites spiritualiter et fortes facti sunt, et interius illuminati jam in via Dei non errant, sed recto tramite gradientur.

Et ait servus: Domine, factum est ut imperasti, et adhuc locus est. Vocavimus, inquit, juxta præceptum tuum, Iudeos et gentiles, et adhuc locus est, ubi suscipiantur qui venire voluerint. Iste locus tunc B complebitur, quando sæculum hoc terminabitur. Adhuc enim quotidie mittuntur servi, adhuc ad coenam veniunt fidèles, aliis per baptismum, aliis per pœnitentiam festinantibus.

Ait namque dominus servo: Exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut implete domus mea. Jam enim neque viæ, neque sepces, neque locus ullus, sive perius, sive septus, sive manifestus, sive abditus, relictus est, ad quem servi Christi scrutandum non pervenerint. Qui igitur huic coenæ defuerunt aut desunt, non servorum negligentiae, sed suæ hoc inobedientiae deputent. Hæc autem tertia invitatio magis ad nostrum tempus pertinet, in quo crebrescent adversitates sæculi, et ob hoc in ea dicitur: *Compelle intrare.* Aliquando enim nos mundus retraxit a Deo, sed nunc tot tantisque malis plenus est ut ipse nos jam mittat ad Deum. Unde et scriptum est de aquis diluvii. *Vehementer inundaverunt, et levaverunt arcam in sublime a terra* (*Gen. vii, 17.*) Quid enim per aquas nisi tribulationes, et quid per arcam nisi Ecclesia figuratur? Aquis ergo inundantibus levatur arca in sublime a terra, quoniam adversis irruentibus separatur a terrenis cupiditatibus Ecclesia, vel fidelis anima, et cœlo sit proxima. Sunt enim nonnulli, qui in hoc mundo prospera querunt, sed adversa reperiunt, et apprehendere temporalem gloriam conantur, et nequeunt; et quo magis voluptates, et opes, vel honores appetunt, eo punctiones, et ærumnas, et abjectiones sentiunt. Hos igitur adversa compellunt ut ad Dei coenam veniant. Sed quia in ipsis adversis mens eorum stupore sic obduriuit ut intelligere nequeat mala quæ patitur, dum prædictor eis mala sæculi, quibus affliguntur, declarat, et quadam vi rationum et adhortationum cogit eos, ut cœlestia 182 bona appetant, agit quod dictum est, *compelle intrare.* Sicque numerus electorum perficiatur, et superna domus impletur. De illis autem, qui venire contempserant, subditur: *Dico vobis quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt, gustabit coenam meam.* Nemo illorum, qui vocati sunt, et venire noluerunt, gustabit internæ dulcedinis coenam; nemo eorum simul cum sanctis ad æterni convivii epulas intrabit. Unde et per prophetam ipsis Dominus ait: *Ecce servi mei comedent, et vos cœnaretis.* Ecce servi

mei bibent, et vos sicuties. Ecce servi mei lætaeundur, et vos confundemini. Ecce servi mei laudabunt præ exultatione cordis, et vos clamabitis præ dolore cordis, et præ contritione spiritus ululabitis (Isa. lxxv, 13, 14). Sed et in Evangelio loquitur ipse Dominus : Qui venit ad me, non esuriet ; et qui credit in me, non sicutet unquam (Joan. vi, 35). Simili sensu dictum est et in Exodo : Viderunt Deum Israel, et comedenterunt, et biberunt (Exod. xxiv, 11).

Quæ omnia nos vel terrere debent, vel accendere. Terrere, ne contingat esurire et dolere cum reprobis ; accendere, ut mereamur epulari et gaudere cum electis. Quicunque enim huic convivio desuerit, tabescet in æternum fame et miseria, et omnium bonorum inopia. Et quicunque interfuerit, satiabitur perenniter omnium bonorum plenitudine immensa. Nam esca justorum est præsens vultus Dei qui, dum sine defectu cernitur, sine fine mens cibo vitæ satiatur. Unde et dictum est : *Justi epulentur et exsultent in conspectu Dei, et delectentur in lætitia (Psal. lxvii, 4).* Ibi de æternitatis societate lactantur, qui jam laqueos voluptuosæ temporalitatis evaserunt. Ibi hymnidici angelorum chori, ibi societas supernorum ciuium. Ibi dulcis solemnitas a peregrinationis hujus tristi labore redeuntium. Festinamus igitur hoc intrare convivium, ubi cum electorum omnium societate festis gaudiis perpetim exsultemus, eo largiente qui vivit et regnat Deus in æculorum. Amen.

HOMILIA XII.

IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM : *Dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc : Homo quidam erat dives, qui habebat villicum ; et hic diffamatus est apud illud quasi dissipasset bona ipsius. Et vocavit illum, et ait illi. Et reliqua. (Luc. xvi, 1.)*

Haec sacra lectio sub figura villici prius dissipantis bona domini sui, et postea de bonis ipsius, ut ab eo laudaretur, prudenter egentis, ostendit pravitatem et correctionem cuiuslibet præpositi Ecclesie, qui in principiis quidem non solum in se, sed et in subjectis disciplinam ac religionem debilitat, postea vero tam se quam subditos nobiliter emendat.

*Homo, inquit, erat dives, etc. Homo enim iste intelligetur *Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus* (I Tim. ii, 5). Qui et dives est, utpote Creator et Dominus omnium ; villicus autem a villa custodia nomen accepit, eum significans cuius officium est in custodia et regimine Ecclesie vigilare, sicut scriptum est : *Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilas qui custodit sam (Psal. cxxvi, 1).* Villicus ergo gubernatorem Ecclesie designat. Sed plerumque contingit ut is, qui Ecclesiam ad gubernandum suscepit, terrenis commodis inhibens lucra spiritu:lia negligat, ac male vivendo pravis exemplis religionem in subjectis destruat. Sed talis quisque diffamatur apud Dominum suum, quasi dissipator bonorum ejus, quoniam ab angelis coram Deo recitantur opera ipsius, per quæ disciplinam eis quos ad regendum*

A suscepérat, mala de se exempla præbendo, dissipat. Annuntiant enim Deo angeli nostra opera cuncta nec non orationes, non ut ipse dicat qua: nesciebat, nihil enim est quod ignoret ; sed quia necesse habet rationalis creatura obtemperans Deo temporales causas ad æternam veritatem referre, sive pe-tendo quid erga se vel erga nos fiat, sive consulendo quid faciat. Qui pius mentis affectus est, ut ipsa construatur, non ut Deus instruatur. Nam et hæc quædam contestatio est rationalis creature, quod non sibi ipsa sit bonum quo beata fiat ; sed illud incommutabile, cuius participatione etiam sapiens efficitur. Hoc itaque modo *diffamatus est apud dominum iste villicus, quem vocavit dominus, ut ei rationem redderet, quia ipse non novissimo per se met ipsum facta præpositorum examinat, qui quotidie per præpositos actiones subditorum judicat. Vocavit eum, quia per ægritudinis molestiam ad mortem hunc urgens, præsentari sibi per angelos fecit, eique dixit : Quid hoc audio de te ? scilicet, quia de meis bonis non mea lucra queris sed tua ; et quibus prodesse debueras, obes.*

Redde rationem villicationis tuæ. Jam enim, post mortem, non poteris villicare. Considerans autem villicus tanta se distinctionis angustia coarctari, cœpit hujusmodi cogitationes anxius in corde suo volvere : Quid faciam, quia dominus meus auferat a me villicationem ? id est a prælatione, quam habui in Ecclesia, velut indignum me per mortem deponit.

C *Fodere jam post hanc vitam non valeo, id est terram cordis mei ligone compunctionis et exercitio discipline innovare, ut semen verbi suscipiens segetem bonorum operum proferat. Mendicare erubescō, id est cibum vite, quem hic non præparavi, confundor in illo saeculo querere ; sicut ille piger, qui juxta Salomonem propter frigus arare noluit, ideoque mendicabit æstate, et non dabitur ei (Pror. xx, 4). Videns vero temporis spatium adhuc sibi aliquod ad emendationem indulgeri, acceperit jam rationabili consilio, subjunxit : Scio quid faciam, id est excogitavi quid facere debeam, ut cum amotus fuero a villicatione, recipiant me, et cohabitatorem habere dignentur electi Dei, qui nunc in mea sunt villicatione ; in domos suas, id est in mansiones æternas, quæ illis divinitus sunt paratae. In his ergo cogitationibus dimissus ac sospitati redditus, quod mente conceperat, opere cœpit implere, convocans debitores domini sui, hoc est mortales omnes, quoscumque potuit, ad auditum suæ prædicationis accersens. Nam omnis homo debitor Dei est. Cumque sint debitores innumerables, duo tantum referuntur, quia omnis hic Christianorum populus in duas partes dividitur, peccatorum, videlicet, atque justorum. Primus enim debitor, illa pars est fiduciarum, quæ peccatis adhuc et vi illis servit, q[uod] oniam peccata proprie solent vocari debita, velut, cum oramus : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Matth. vi, 12).* Qui scilicet debitor centum cados olei se debere fatetur quia ut indul-*

gentiam mereatur, mensuras ac quantitates vitiorum suorum ecclesiastico villico constitetur.⁹ Centenarius enim numerus perfectionem designat. Cadi vero mensuras peccatorum. Oleum autem favorem eorumdem peccatorum, quando quis sibi ipsi placet in vitiis suis, vel alios peccantes male dulci adulazione demulcit. De cuiusmodi oleo dicitur: *Oleum autem peccatoris non impinget caput meum (Psal. cxl., 5).* Impinguat enim *caput oleum peccatoris*, cum demulcat mentem favor adulantis. Quia ergo favor ei laudatio vitiorum, quæ nunc olei nomine designatur, maxime damnabilis est, idcirco debitor iste medullas culparum suarum constitens, **183 centum cados olei** se debere testatur, intelligens multas valde esse mensuras male dulcis favoris, quo placebat sibi in nequitis suis, et aliorum vitia mulcebat. Huic itaque jubet villicus ut accepta cautione, id est retenta et refrenata priorum operum impressione, seddeal, id est humilietur et paeniteat. Nam quod cautio formam et impressionem vel numerum operum designet, indicant figuraliter cælaturæ, quas Salomon in templo fecisse refertur. Quod autem sessio humiliationem significet, sanctus David operibus et verbis ostendit, qui cum se multum humiliaret, *ingressus est*, ut Scriptura loquitur, *et sedit coram Domino, dixitque: Quis ego sum, Domine Deus, et quæ domus mea, quia adduxisti me huc usque (II Reg. vii, 18)*. Et rex Ninive paenitens induitus est sacco, et sedit in cinere (*Jon. iii, 6.*) Sedere ergo debitor iste precipitur, ut ad paenitentiam humilietur. Et quia incertum est qua hora mors veniat, cito sedere, dum abduc vacat, jubetur. Scribere, id est operibus adnotare, *quinquaginta*, id est paenitentiam, imperatur. Quidquid enim operamur, quasi in libro scribimus, ut in die judicii coram Christo recitetur. Unde Daniel: *Judicium sedit, et libri aperti sunt (Dan. vii, 10)*. Quinquagenarius autem numerus paenitentiam et remissionem peccatorum designat; quia et David in quinquagesimo psalmo paenitentiam agens veniam peccatorum obtinuit. Et quinquagesimus annus in lege jubilæus est institutus, in quo fiebat remissio. Pro *centum* ergo scribit *quinquaginta*, qui pro consummata vita multiplicitate, evidenter suis operibus memoria dignam ostendit paenitentiam, in qua et remissionis gratiam consequatur. Sicut autem primus debitor vel eam partem fidelium quæ peccatis est subdita, vel unumquemque peccatorum insinuat; ita secundus vel eam partem eorum, ut dictum est, quæ justitiam sectatur, vel unumquemque justum significat. Nam et justus quisque debitor Dei est, quoniam omnia bona quæ ab eo perceptit, debet illi; ut eadem vel paria, si potest, reddat; si autem non potest, vel debitorem se esse humiliiter agnoscat, et gratias agens dicat: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? (Psal. cxv, 12)*

Centum quippe cori tritici, quos se debere testatur, perfectionem justitiae, cæterarumque virtutum, quæ illi secundum mensuram donationis Christi

A datae sunt, insinuant. Cori namque tritici, mensuras donorum gratiae significant. Quod vero triticum virtutes et spiritualia charismata, quibus anima pascitur, designet, Scriptura docet dicens: *Et valles abundabunt frumento (Psal. lxiv, 14)*. Itemque: *Frumentum desiderat nubes (Job xxxvii, 11)*. *Valles* quippe, id est humiles, *frumento*, id est virtutum gratia, replentur, qua spiritualiter vivant et saginatur. Quæ scilicet virtutes desiderant *nubes*, id est sanctos prædicatores, ut imbre verborum coelestium per eos rigentur. *Centum* itaque *coros tritici* debet iste; quia secundum mensuras sibi divinitus concessas, perfectionem virtutum acceperat. Cui a villico jussum est ut in litteris suis, id est in operibus suis, pro *centum* scriberet *octoginta*, id est pro omnibus quæ debebat, Deo dignum se future resurrectione justis actibus exhiberet. Litteræ enim quas scribimus, actiones nostræ sunt, quas divinae memoriaræ assignamus, sive bonas, sive malas. Unde et ipse de omni opere quod egerunt homines, dicit: *Ecce scriptum est coram me (Isa. lxx, 6)*. Octogenarius autem numerus, sicut et octonarius mysterio resurrectionis congruit, quia et Domini resurrectio facta est octava die, et nostra quoque post septem dies, quibus omne tempus volvitur, id est in die judicii, quæ erit octava, proveniet. Unde et nonnulli psalmi pro octava scribuntur. Suis ergo litteris inscribit *octoginta*, qui suis operibus dignum se illa resurrectione et electorum societate demonstrat.

C Hæc sunt itaque in quibus prudens villicus tam se quam habitatores villæ suæ, id est filios Ecclesia quam regebat, corrigeret et meliorare studuit, pro quibus et laudari a Domino meruit. Et nos ergo laudemus eum qui divino laudatur judicio; nec eum in aliquo, priusquam correctus est, audeamus reprehendere; ut hæc putemus in his quæ erga debitores egit, domino fraudem fecisse: sed potius credamus eum in his lucra Domini sui prudenti consilio quiesuisse, et ejus voluntatem implesse. Qui tantum adhuc *iniquitatis villicus* appellatur, quia prius villacatum suum inique tractabat, sicut et *Mattheus*, quia *publicanus* fuerat, etiam in apostolorum catalogo *publicanus* dicitur. Sed in his omnibus est maxime prædicanda piissimi Judicis nostri misericordia, qui, cum hunc antea vocasset, et justo judicio damnare potuisset, maluit eum indulto rursus vivendi spatio a morte revocare, ut postmodum hunc emendatum posset inter amicos computare. Complevit enim quod locutus fuerat, quia *nolo mortem peccatoris, sed ut magis convertatur et vivat (Ezech. xviii, 33)*. Ad hoc autem quod dixerat villicum *iniquitatis prudenter* fecisse, subjungit sententiam, in qua significat multos similia facere.

Quia filii, inquit, hujus sæculi, prudenter filii lucis in generatione sua sunt. Filii enim sæculi vocantur qui sæcularem vitam ducunt. Filii autem lucis justi dicuntur. Sed sunt aliqui justi, qui, licet justi vivant, et illicitis se contineant, magna tamen hostia nunquam operantur. Et sunt alii, qui prius sæcula-

riter et criminose vixerunt, sed postmodum redeuntes ad cor suum, quia se illicita egisse considerant, ex ipso suo dolore compuncti inardescunt ad amorem Dei, seseque in magnis virtutibus exercent, quoniam etiam difficultia sancti certaminis appetunt, omnia mundi blandimenta derelinquent. Flagrant desiderio, ad coelestem patriam anhelant. Et quia se errasse a Deo consipient, danna præcedentia luperis sequentibus recompensant. Iste ergo in generatione sua, id est in tempore suo, quo præsentem vitam transcurrunt, prudentiores sunt illis filii lucis, qui a luce matre nunquam recedunt, sed tamen opera lucis remissius agunt, et ad patrem æternæ lucis anxie non ambelant.

Post sententiam vero subjicit Dominus exhortationem, ut qui male prius egerunt, exemplo villici convertantur ad bonum, et clementer agere studeant. Ac si dicat: Iste quidem villicus, qui antea villicatum suum male tractaverat, post de bonis ejusdem villicatus erga subditos spiritalia beneficia clementer operatus est, pro quibus et supernæ felicitatis habitacula cum electis intrare meruit: et ego quoque *vobis dico* et suadeo, qui mammonam, id est divitias, habetis *iniquitatis*, id est quas per iniquitatem acquisistis, et inique dispensastis hactenus vel posseditis, jam bene dispensando eas sanctis, qui indigentiam patiuntur, faciis eos *nobis inde amicos*, ut, cum defeceritis, id est cum obieritis, recipient vos libenter secum in æterna tabernacula, id est in perpetuas mansiones, ubi perenniter cum eis gaudeatis; quoniam qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet.

Quidam vero sententiam istam male intelligentes rapiunt res alienas, et aliquid inde pauperibus largiuntur, et putant se facere quod præceptum est. Dicunt enim: Rapere res alienas, *mammona iniquitatis* est. Erogare aliquid inde, maxime egentibus sanctis, hoc est facere *amicos de mammona iniquitatis*. Intellectus iste corrigendus est. Non ex rapinis et usuris, vel fraudibus acquirere debemus, unde eleemosynas faciamus; sed si contigerit nos ante conversionem nostram talibus modis opes acquisuisse, jam post conversionem rapinas et fraudes non faciamus; sed tamen ex opibus large tribuamus. Sic enim Zachæus fecisse laudatur, qui princeps erat publicanorum, et divitias abundabat; sed recepto in domum suam Christo, medietatem earum pauperibus dedit, et cuicunque fecerat fraudem ex alia medietate qualumpum reddit. Sicut ergo villicus dicitur *iniquitatis*, etiam post correctionem suam, **184** quia villicatum inique prius tractaverat; ita divitiae, quas ante conversionem quis inique conquisivit, sive possedit, aut dispensavit, etiam post conversionem ejus vocantur divitiae *iniquitatis*. Sed sicut villicus ex eodem villicatu, postquam correctus est, acquisivit amicos; ita quisque de suis facultatibus, quoniam ante ex liciti et illiciti acquisisset eas, amicos sibi facere stuleat; ita dumtaxat ut nihil ultra per iniquitatem acquirat.

Tota itaque lectio ista correctionem et emenda-

A tionem docet, et hortatur ut quicunque male vivebat, et res quas dispensandas suscepereat perverse tractabat, mutet suos mores, et mala præcedentia bonis sequentibus vincat et defeat. Possunt tamen omnes divitiae sæculi, divitiae *iniquitatis* appellari, quia cum a Deo pro omnibus sint creatæ, has sibi nonnulli, quamvis justo labore, huius tamen cupiditate congregant; et quas nulli tribuunt, has indigentibus quodammodo tollunt, dum eas in usum eorum venire non sinunt. Licit ergo justis, ut dictum est, laboribus acquisitæ, vel in patrimonio a religiosis parentibus acceptæ; tamen divitiae *iniquitatis* sunt, quia iniquum est, id est ab aequitatis regula discordans, ut aliis divitias superabundet, aliis autem egeat. De quibuscumque igitur divitias sæculi flant eleemosynæ, de divitias *iniquitatis* sunt. Itaque non jam inique sed juste conqueramus divitias, ex quibus justas faciendo eleemosynas, sanctos pauperes acquiramus nobis *amicos*, ut ipsi nos secum recipere dignentur in æterna tabernacula. Per Jesum Christum Dominum nostrum, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIII.

IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM: *Dum iret Jesus in Jerusalem, transibat per medium Samariam et Galileam. Et reliqua. (Luc. xvii, 11.)*

Præsens lectio secundum historiam quidem semel opere completa est, sed secundum spiritalem sensum quotidie impletur. Nos enim in Adam a visione pacis, quod Hierusalem interpretatur, recesseramus, ac in hujus exsilio rixosas inquietudines decideramus, et ad inferni supplicia nihil pacis scilicet ultra visuri properabamus. Verbum autem Dei per quod facta sunt omnia, nos misericorditer ad suæ pacis visionem in qua perenniter quiesceremus, reducere volens, descendit ad nos qui ad ipsum nequibamus ascendere; et suscepta in se nostra humanitate, tetendit ad supernam Hierusalem, ubi semper vera pax cernitur, et illuc nobis viam aperuit: et quia electos homines sua membra fecit, in ipsis membris suis adhuc quotidie vadit in Hierusalem, dum electos suos ab hoc exsilio reducit ad patriam, in qua pax regnat sine ulla inquietudine carnis aut spiritus. Quæ, scilicet patria nomine Hierusalem hic designatur, quæ *visio pacis*, ut dictum est, interpretatur. Ad quam pergens, *transibat per medium Samariam et Galileam*. Samaria namque interpretatur *custodia*, et significat justorum diligentiam, qui custodiunt mandata Dei, qui *omni custodia cor suum servant*, qui actus suos omni hora custodiunt. Galilæa vero, quæ dicitur *transmigratio facta*, designat eorum vitam, qui a malis operibus ad religiosam conversationem per angustam pœnitentia viam migraverunt.

Vadens ergo in Hierusalem, *transibat per medium Samariam et Galileam*; quia quotidie quosdam sibi unitos transire facit ad æternæ pacis beatam visionem, et ex his qui non erraverunt, et ex his qui ap-

errore ad veritatem redierunt. In eis enim transit in Hierusalem, quos sua membra factos de praesenti saeculo nequam eripit, et ad supernae majestatis perpetuam contemplationem perducit. Transit per medium Samariam et Galilaeam, id est dividit per medium tali transitu Samariam et Galilaeam, per quas, ut dictum est, intelligimus justos et penitentes, quia videlicet et ex justis, et ex conversis quosdam eligens, ad terram viventium secum ducit, quosdam autem ex eis hic adhuc agonizari permittit. Verbo autem præteriti imperfeci dicitur, quia *transibat*, ut detur nobis intelligi quia transitus ipse nondum perfectus est, sed adhuc agitur. Illa vero pars electorum quæ retinetur in hujus vitæ laboribus, designatur non incongrue per *castellum*, de quo subditur quia, dum ingredetur *Iesus quoddam castellum*, occurserunt ei decem viri leprosi. Nam sancti inter pericula temptationum hujus saeculi instar castelli, seipsos intra vallum disciplinae cauta circumspectione custodiunt. *Castellum*, enim munitur adversus hostes, et sollicitate custoditur, significans Ecclesiam inter hujus vitæ discriminata fortiter undique clausam atque munitam caput, malignos spiritus, et pervigili sollicitudine servatam. Quod *castellum* dicitur *quoddam*, ut juxta litteram nesciatur, et iuxta spiritalem sensum cognoscatur. In quo, scilicet spirituali, castello, sicut est in Ecclesia, semper est Dominus, sicut ait suis discipulis : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi* (*Matth. xxviii, 20*); sed tamen deesse videtur aliquoties, ubi permittit iniquos multiplicari, et suum electis suis palam non præstat auxilium, sed tribulationibus et adversis eos affligi, velut a se derelictos, sinit. Unde et illa vox est : *Ut quid, Domine, recessisti longe, despicias in opportunitatibus, in tribulatione* (*Psal. ix, 1.*) Cum autem deesse Dominus videtur, tunc foras tendunt illi qui per decem leprosos figurantur. Multi enim vel adversitatibus fracti volunt a fide recedere, et infidelibus se jungere, quasi dicendo : *Eamus, et disponamus testamentum cum gentibus, quæ circa nos sunt* (*I Mach. 1, 12*); vel temptationibus viatorum superati mala tot et tanta faciunt, ut gentilibus in actione similes fiant, dum ab Ecclesiæ visceribus ad res saeculi per desideria foras tendunt. Hi sunt enim spiritualiter leprosi : qui propterea dicuntur *decem*, qui contra Dei præcepta faciunt, quæ propter Decalogum legis per denarium numerum intelligi solent. Sicut enim observatores mandatorum cœlestium assequuntur inde mundationem et sanitatem animæ; sic contraria mandatis ipsis agentes, spiritalem contrahunt inquinationem et infirmitatem : adeo ut tales in anima fiant, quales in corpore cernuntur, qui lepram carnis patiuntur. Qui tanto magis foras tendunt, quanto perversius agunt; et ita sunt hæc, dum Jesus abesse videtur.

Fit autem plerumque per respectum divinæ gratiæ ut Dominus ipse Jesus ad hoc Ecclesiæ *castellum* palam venire et ingredi videatur, subito scilicet tribulationes sedans, populumque suum a pravita-

A tibus convertens, et magnum religionis incrementum ei largiens. Et tunc spiritualiter agitur quod dictum est quia, dum ipse *castellum* hoc *ingreditur*, occurserunt ei decem viri leprosi. Nam invenit eos contra se tendentes, id est via sibi contraria gradientes, dum illi foras et ipse tendit intus; atque sistit eos, et stare facit atque cessare, ne pergant ulterius in via perversa. Steterunt etenim, et steterrunt a longe; quia non statim potuerunt ei propinquare, sed procul stantes versi sunt ad preces, et magno cordis clamore dixerunt : *Iesa præceptor, miserere nostri*. Non intellexerunt eum esse Salvatorem, 185 qui peccatorum morbos omnes sanare possit, et se miseros ob hoc esse factos agnoverunt, quia præcepit contraria fecerant; ideoque Jesum, id est B Salvatorem vocabant eum, et præceptorem, quem ut sui misereretur orabant. *Quos ut intuitu clementiae vidit, dixit : Ité, ostendite vos sacerdotibus*, id est per humilem oris confessionem sacerdotibus veraciter manifestate omnes interioris lepræ vestræ maculas, ut mundari possitis. Et quod rogabant factum est eis dum irent ad sacerdotes, quia, scilicet, mundati sunt, quoniam peccatores, licet gravi criminum lepra sint foediti, eunt tamen ad confitendum, purgantur in ipsa confessione propter poenitentiam quam acturi sunt. *Dum irent, mundati sunt*, quia ex quo iter hoc intrant, incipiunt operari justitiam; et justitiae operatio est eorum mundatio. *Dum irent, mundati sunt*, quia ex quo tendentes ad confessionem et poenitentiam, tota deliberatione mentis peccata sua damnant, et deserunt; liberantur ab eis in conspectu interni inspectoris. Unde et per prophetam Dominus ipse testatur quia *impietas impii non nocabit ei in quacunque die conversus fuerit ab impietate sua* (*Ezech. xxxiii, 12*). Pervenientum tamen est ad sacerdotes, et ab eis querenda solutio, ut qui jam coram Deo sunt mundati, sacerdotum judicio etiam hominibus ostendantur mundi.

D Sequitur : *Unus autem ex illis, ut vidit quia mundatus est, regressus est cum magna voce magnificans Deum. Unus designat unum in bono perseverantem affectu eorum qui, postquam poenitendo veniani adepti sunt, permanent in humilitate et gratiarum actione. Quod enim dicitur unus, intelligendum est, non diversis jam se voluntatibus varians, sed in Deo placendi voluntate perdurans. Nam et omnes electi, propter hanc bonitatis unanimitatem, non solum unum, sed etiam unus recte dici possunt, sicut indicat Apostolus, ubi de omnibus, qui sunt in Ecclesia bonis et malis, mystice loquitur : Omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium* (*I Cor. ix, 24*). *Omnes enim Christiani et boni et mali, pro modo suo quisque, currunt ad bravium; sed unus, qui legitimè currit, id est unitas electorum, percipit illud, sicut et omnes hi leprosi mundati sunt, sed unus egit gratias. Unus itaque, cum vidisset quod a criminum lepra mundatus esset, rediit ad mundatorem, gratias ei referens, et se magis illi humilians, et devotior existens, ac semper ei placere studens. Nam his*

unus, ut dictum est, eos qui sic agunt designat. Non luit ingratus jam esse, sed regressus est cum magna voce magnificans Deum. Recte cum magna voce, quia magna Dei beneficia se perceperisse gratulabatur. Magna voce, devota potius quam clamosa debemus intelligere. Non enim exigua vocis devotione Deum magnificare cupiebat, qui se de tantis malis magnifice liberatum gaudebat. Interioris lepræ sanitatem a Christo consecutus magnificabat Deum, ut glorificaretur Pater in Filio.

Et cecidit in faciem ante pedes ejus, quia de prioribus actibus erubescens sibi vilis apparuit, et devota se Christo humilitate prostravit. Statum jam rigiditatis et superbiæ non habuit, sed tota mentis constringatione sub pedibus Salvatoris bene jacuit, gratias agens quod de tanta miseria liberatus esset; et hic erat Samaritanus, id est custos, quia, ne percepta beneficia posset amittere, servabat ea per humilitatis custodiam, et seipsum caute jam custodiebat, ne plagam ulterius lepræ spiritualis incurreret, et cor suum actusque suos a malo custodiebat.

Respondens autem Jesus, dixit: Nonne decem mundati sunt? et novem ubi sunt? Operibus hujus qui gratias retulit, et aliorum qui ingrati fuerunt respicit Dominus: Nonne, inquit, decem mundati sunt, et omnes pariter ad reddendas gratias redire debuerint? Decem mundati sunt, quia legitimus numerus est purgatus. Sed novem quasi nesciuntur a Domino, quia maluerunt elongari ab eo per peccata quam propinquare ei per bona opera. De quibus ait: Ubi sunt? Quod est dicere: Qui in humilitate et gratiarum actione deberent adesse, ubi sunt? Qui mihi per meritum devotionis et operis propinquare deberent, ubi sunt? Qui in observantia mandatorum meorum esse deberent, ubi sunt? Quia vero novenarius numerus habet tria, et ad fidem Trinitatis pertinet, hi novem designant illos qui, postquam penitendo mundati sunt, a precedentibus culpis existunt desides et securi, nec se in bonis operibus exercent, sed solam sibi fidem sufficere putant.

Non est inventus qui rediret, et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena, quia non invenitur, qui post acceptam veniam recordetur divinæ pietatis, et ei gratias devote corde referens perseveret in bonis aetibus, nisi qui non sit ex filiis terrena Babylonis, sed ex filiis Hierusalem coelestis.

Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te saluum fecit. Humiliter adhuc jacenti pro peccatis penitendo deletis precipitur ut surgat ad bene agendum, et vadat, id est promoveatur ac proficiat in bonis operibus. Qui enim infirmitatem sue conditionis humiliiter agnoscit, ac pulverem et cinerem se esse perpendit, jubetur ad robusta opera surgere, ac promoveri in prosecuti justitiae. Cui et dicitur: Fides tua te saluum fecit. Credidit enim grates esse referendas ei [al., ut Deo ei] qui se mundaverat et opere Deus innouerat, et fidem quæ per dilectionem operatur (Gal. v, 6), habebat, ac per eam a prioribus malis salvus erat in quibus ante perierat, quia non sine

A operibus fidem sibi solam sufficere, sicut illi novem, aestimavit.

HOMILIA XIV.

IN EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM: *Erat quiaam regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. Et reliqua. (Joan. iv, 46.)*

Quod in lectio evangelica de uno regulo et ejus filio singulariter factum audivimus, humano generi generaliter consonare videbimus, si adhibita diligentia mysticum intellectum superficie litterarum comprehendemus. Regulum autem a rege nomen deductum et litterarum consonantia demonstrat, et significatio deductionis approbat. Scimus etiam quia fuere reguli, id est minores reges. Hominem igitur ad excellentissimi Regis imaginem et similitudinem factum (Gen. 1, 26), dum bene se rexit, dum sibi temperanter imperavit, regem fuisse quis dubitet? Regnum vero istius regis, paradisus Dei fuit, in quo felix homo colonus, in quo operarius positus, in quo rex et dominus ut dominaretur ac praesesset bestiis et piscibus, atque reptilibus, et avibus, tanquam rex in solio collocatus est.

*Sed, pro dolor! qui hoc modo magnus rex sublimatus præsidebat, per inobedientiae tumorem a regno illo depulsus est, et ærumnis ac tristitia expositus est. Tamen, miserante Deo, cuius miserationes super omnia opera ejus (Psalm. cxlii, 9), non ex toto miser homo in perditionis abyssum redactus est; quoniam neque liberum amisit arbitrium, neque a ratione capacitate alienatus est. Perdidit ergo per se ipsum magnum quid; reliquit autem et misericordia Conditoris parum quid. In eo itaque quod amisit, rex esse desiit; in eo autem quod præ ceteris animalibus sibi relictum est, quasi regulus vicitavit. Quod ipsa Evangelii verba videntur innuere, dicendo quia erat quidam regulus. Per hoc enim quod dicitur **186** erat, quod imperfectæ significationis verbum est, quod sic ex parte jam præteriit, ut ex parte videatur adhuc non præteriisse, et sensum habet substantivum, essentia hominis indicatur; que jam ex parte transierat mortua, et ex parte ægrotabat saucia, ut pene nihil esset homo qui erat, quoniam infirmabatur et mori incipiebat, cuius proprium nomen facetur, et dicitur: Erat quidam, quia non erat dignus audire, novi te ex nomine (Exodus. xxiii, 17), neque erat nomen ejus scriptum in cœlis, ut Deus illud dignaretur nominare. Nam et nos plerunque quorundam vocabula, quæ tamen bene meinimimus, propter designationem prætermittimus, cum eorum recordationem fastidimus. Idcirco autem nomen istius Spiritui sancto viluerat qui peccator erat, quia inlinus regulus.*

Cuius filius infirmabatur Capharnaum. Filius est, in quo pater affectu paterno specialiter delectatur, quem tenerrimo et toto tanquam seipsum confonet amplexu. Hoc in homine interiori animum intelligimus, quem a primo Plasmate usque ad Christum multa spiritualium febrium incommoditate præventum nequaquam dubitamus. Capharnaum autem ager pal-

Cherrimus dicitur, et mundus iste, creaturarum ornamenti decoratus, magni Opificis ordinatione conspicuus, ager pulcherrimus non incongrue intelligi potest. Cujus colonus homo, utpote advena et peregrinus, quanto licentius peccabat, tanto abundantius ægrotabat. **Ægrotavit** autem hominis portio pretiosior, animus videlicet, qui tanquam filius homini debet esse charior.

Hic cum audisset quia Jesus adveniret a Iudea in Galilæam, abiit ad eum, et rogabat eum ut descendere, et sanaret filium ejus; incipiebat enim mori. Iudea quidem confessio, sive laudatio, et glorificatione; Galilæa vero interpretatur transmigratio facta. Et Jesus venit a Iudea in Galilæam, quando a confessione et laudatione, que illi sursum a sanctis angelis incessanter dabatur, dignatus est per carnis assumptionem venire ad nos, qui transmigrationem feceramus a paradiso ad hujus vallem miseriæ. Et hunc adventum audivit regulus, quia illum per Zachariam homo dicere comperit: *Lauda et lætare, filia Sion, quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui, ait Dominus* (Zach. II, 10). Cumque hec et his similia de ejus adventu verba prophetarum audisset, *abiit ad eum, pro filio supplicaturus, mores mutaturos, in ipsum crediturus.* Abiit ad eum, quia coepit ad ejus fidem aliquantulum accedere. *Et rogabat ut descendere, et sanaret filium ejus, quem diximus animum ipsius esse, quia per Psalmistam dicebat: Domine, inclina cœlos tuos, et descendere* (Psal. CXLII, 5); et: *Domine, miserere mei, sana animam meam quia peccavi tibi* (Psal. XL, 5). Rogabat ut descendere, hoc est, ad humilitatem passionis se misericorditer inclinaret, et filium ejus, hoc est chariorem ejus portionem, sanaret. Non enim poterat animus hominis a peccati morbo sanari, nisi medicamentum ei fleret mors ipsius medici.

Incipiebat enim peccati languore iam mori. Hic est enim saucijs, quem, sicut alibi dicitur, latrones in via semivivum reliquere. Vivit enim ex ea parte qua Deum potest cognoscere, et quid rectum sit discernere; mortuus vero est ex ea parte qua peccatis labescit, et nequitia deficit. Ex toto autem erit mortuus, si fuerit inferno damnatus. Sic ergo *incipiebat mori*, id est viatorum languore nimijum gravabatur, et morti damnationis æternæ propinquabat. Sed ne ex toto moreretur, accessit pater ad Jesum pro eo rogatus, ut ipse qui vita, qui medicus, qui medicina est, obviaret morti. Post mortem enim nulla posset inveniri medicina, quia in *inferno nulla est redemptio*. Quisquis enim semel æternæ damnationi traditus, nunquam ulterius redemptionem consequi potest.

Dominus autem regulo deprecanti respondit: *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis.* Inter signa et prodigia hoc distat, quod signa quidem dicuntur, eo quod præstantialiter aliiquid significant; prodigia vero, quasi porrodictia vocantur, eo quod porro dicant, porro significant, et aliiquid futurum portendant. Et Dominus signa fecit atque prodigia, quoniam opera

A ejus alia in præsenti aliquid significabant, alla in futurum prospiciebant. **Regulus** ergo descensum ejus ad salutem filii rogabat; Dominus autem descensum suum commendabat, et regulo subtiliter iustimabat, dicens: *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis.* Ac si diceret: Descensus meus ad mortem et ad inferos, quem desideras, signum magnum est, quia febricitantium salus est, et prodigium magnum est, quia resurrectio mortuorum est. Nec fides Christiana in gentibus pullulare poterit, nisi signa hæc et prodigia viderit. Dicit ad eum regulus, unus credens ex gentibus, gentium primitiæ præsignatus: *Domine, descend, priusquam moriatur filius meus.* Domine, quandoquidem descensus tuus signum et prodigium magnum est, nec præputium ab infirmitatibus suis poterit convalescere, nisi signa hæc et prodigia meruerit videre, descend, quoniam melius est, sicut præordinasti, ut descendas quam ut *filius meus*, id est gentilis populi animus, in æternum percas. **Descende ergo de incarnatione ad passionem**, quoniam ex passione tua consequetur anima mea liberationem.

Huic tantæ fidei ac devotioni duntaxat respondit Dominus: *Vade, filius tuus vivit.* Durum est enim intelligere quod incredulo et infideli dixerit: *Vade, filius tuus vivit nisi supplicantis fidem devotionisneque cognovisset.* Præscit igitur, antequam miraculum faceret, subtilem fideliter obecrantis responsionem, et ad miraculi processus ostensionem, ut et fides jam creditis procederet in manifestationem. *Vade, inquit, hoc est ad perfectionem transmigra cogitationum, et sicut audisti meam incarnationem, exspecta etiam passionem.* Jam enim ex hac fidei scintilla *filius tuus*, id est animus tuus, vivit. Nec quemquam moveat quod omnia hæc verba secundum historiam non inveniantur et a regulo, id est ab humano genere, dicta esse Dominum, et a Domino generi humano. Tales enim sunt istæ locutiones, quales et illæ de Canticis cantorum, ubi sponsus ad sponsam, et sponsa ad sponsum ea verba loquitur, quæ nusquam historialiter reperiuntur. Neque enim tam vocibus quam rebus sunt hujusmodi locutiones. *Vade, ait, hoc est, ad majora fidei promovere, et ad spiritalem sensum progredere, quoniam filius tuus vivit, ex hac fidei inchoatione, et ex mea prædestinatione*

Creditit ei homo sermoni quem dixit ei Jesus, et ibat. Credidit humanum genus quod animus suus per Dei gratiam interior viveret, quoniam ex Salvatoris sermone, quem veracem esse didicit, hoc audivit; et ibat, proficiens in fide et moribus.

Jam autem eo descendente, servi occurserunt ei, et nunciaverunt dicentes quia filius ejus viveret. Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit. Et dixerunt ei: *Quia heri hora septima reliquit eum sebris.* Descendente homine, id est ad seipsum reverente, et cogitationes suas inspiciente, occurserunt ei servi sui, qui non incongrue rationales hominis sensus intelliguntur, qui debent homini, utpote dor-

mino suo servire, et quæ jucunda sint nuntiare, ac de sospitate totius interioris hominis et animi respondere, sicut hic dicuntur nuntiasse filium vivere. Hominem enim a Deo descendere, est humanitatem nostram a contemplatione illa parumper avelli, et ad ea, quæ intra nos sunt, aliquantulum reverti, quid sumus, quid egimus solerter intueri. Servos autem domino descendenti occurrere, est sensus omnes totius humanitatis obsequio Domini parere, et suo patris familias quæ sunt placitura devote referre. Homo vero, jam Dei colloquio roboratus et Scripturarum exercitio recreatus, tanquam indagator discretissimus debet perpendere, et tanquam servos et amicos sensus suos consulere quæ hora filius suus melius habuerit, quando animus suus liberius convaluerit. Et hoc est **187** quod dicitur, quia interrogabat horam ab eis, in qua melius habuerit.

Sed quid servi responderint, audiamus : *Heri, inquit, hora septima reliquit eum febris. Heri, tempus est præteritum. Et nos, dum in hac vita sumus, duo tempora sentimus; tertium exspectamus. Totum tempus ab Adam usque ad Christi passionem, præteritum tempus est. A passione Christi usque ad diem judicii, hodiernum tempus est. A die judicii, quando jam corpora nostra fuerint reformata, tertium tempus erit, quod finem habere non poterit. Heri ergo in passione Christi reliquit hominem febris, quoniam Christus vitiorum nostrorum peregrinos et inordinatos servores, ac variarum incentivâ libidinum cruci sue affixit, quia languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit (Isa. LIII, 4).* Sed tam magnum tamque diuturnum heri, horas suas habuit, dum per temporum incrementa tempus temporis successit. Ab Adam enim usque ad Noe, prima hora est quæ in diluvio alterata est. A Noe in Abraham extende, et horam secundam in circumcitione perpende. Tertiam ab Abraham in Moysen, et cave ne prætermittas legem. Quartam a Moyse in David, ibique Judeorum regnum florere videbis. Quintam a David usque ad tempus transmigrationis, et Israel gloriam marcuisse non negabis. Inde sextam usque ad nativitatem sancti Joannis dirige, ibique legem ac prophetas habere finem intellige. Septimam ab ortu sancti Joannis usque ad passionem Salvatoris metire, et ibi totius mundi reatum crucifixum collige. Hæc est enim hora septima, in qua febris, docente et monente Christo, animum nostrum quasi reguli filium reliquit. Et ecce jam in octava sumus, atque pro octava Domino psalmum decantamus. Sumus enim in quadam resurrectionis gloria, in quadam honestatis eminentia, ut non sit jam quod doleamus nisi forte morticinum aliquod post baptismi lavationem ultronci tetigerimus. Itaque tempus præteritum, ut imperfectionem suam demonstret, septem horis consummatur. Nisi si diem perfectam habuisset, horis duodecim clauderetur. Desunt hesternæ diei horæ quinque ut intelligamus quia nihil lex et tempus

A illud ad perfectum adduxit; et audiamus vocem Psalmistæ conquerentis : *Imperfectum meum viderunt oculi tui (Psal. xxxviii, 16).* Sed quod illi dies defuit, dies nostra dies octava, dies diem illuminans supplevit. Ecce etenim Pentateuchum ablatum Moysi velamine revelata facie legimus, et Decalogum ad observantiam quinque sensuum nostrorum spiritualiter redigimus, et quinque prudentes a quinque statu virginibus (*Matth. xxv, 3*) sequestramus. Dies autem nostra horis duodecim extenditur, quoniam civitas nostra portis duodecim gloriatur, duodecim apostolis commendatur, duodecim sportis-divinae affluentiae plenitudo et Ecclesiæ valetudo circumfertur.

BCognovit ergo vater quia illa hora erat, in qua dicit ei Jesus : *Filius tuus vivit.* Omnis qui tanquam pater suo præest animo, et ex ratione debet perpendere, et ex servientium sibi sensuum relatu atque Scripturarum attestatione colligere, quoniam hesterno tempore in Christi, quæ est hora septima, passione cœpit animus hominis per fidem vivere, hoc est, credendo sicut oportet in Christi mortem, meruit illico vitam accipere.

CErat creditus ipse, et dominus ejus tota. Credit pater; quia peccato jam evacuato, quasi febre filii extincta, cupid inexplibiliter et indeficienter adhærere Domino. Credit et dominus ejus tota; quoniam omnes, qui in ipso sunt, animæ motus ejus voluntati obediunt, et de virtute in virtutem proficiunt, ut ex ipsa consuetudine jam velut cogantur benefacere.

DHis ita discussis, totam adhuc ex ordine lectionem breviter volumus repetere, ut possimus et ea, quæ adhuc aliter de illa sentimus, aperire. Erat quidam regulus, etc. Quatuor homines in Evangelio Dominus ad vitam revocavit : istum reguli filium, qui incipiebat mori, et significavit spiritum hominis qui per initium consensus prævaldelectationis intrinsecus inchoat mori; et puellam jam inortuam, sed adhuc domo clausam, quæ significavit mentem hominis introrsus per consensum iniquæ delectationis mortuam, et per latentem pravi operis perpetrationem; juvenem quoque delatum extra portam, qui designavit hominem, cuius spiritalis mors publice patet in opere; sed et Lazarum quatriduanum ac fetidum, qui significavit peccatorem longa consuetudine jacentem in tumulo mortiferæ conversationis, et spargentem de se fetorem sordidæ opinionis. In his ergo quatuor mortis gradibus, iste qui nunc reguli filius laborare describitur, est primus. Nec est ulla in hoc seculo mors animæ, nisi fallor, quæ in aliquo graduum istorum non inveniatur; et idcirco Dominus omnes istos resuscitasse describitur, ut omnes animarum mortes ad vitam reformare monstretur. Sed ad lectionem respiciamus.

ERAT quidam regulus, cuius filius infirmabatur Capernaum. Regulus iste, ratio non inconvenienter intelligitur : filius ejus, cogitatus qui ex rationabilis sensu nascitur. Erat quidam regulus, id est rationabilis sensus, cuius potentia defectum patiebatur,

cujus spiritale regnum fuerat imminutum. Cujus filius A infirmabatur, id est cuius cogitatus et spiritus infirmiter resistebat peccati delectationibus. Infirmabatur autem in Capharnaum. Capharnaum vero interpretatur ager consolationis et villa consolationis, et significat hunc mundum, in quo temporalem habent consolationem illi, quibus dicitur: Vœ vobis divitiis, qui habetis consolationem vestram (Luc. vi, 24), et de quo legimus quia ager est mundus (Matth. XIII, 38). Infirmabatur ergo in Capharnaum, quia in prosperitatibus, et divitiis, atque blanditiis hujus saeculi vires internas amittebat, ut jam resistere noxiis delectationibus non valeret. Hic ergo regulus, id est rationabilis sensus, cum a doctoribus audisset quia Jesus adveniret a Iudea in Galileam, id est quia Salvator veniret a confessione peccatorum in transmigrationem perpetratam, hoc est ad eos, qui ad iniquitatem transmigraverant, abiit ad eum, id est per spem et devotionem accessit spiritualiter ad eum, ut eum ad se dederet: et rogabat eum ut descenderet, hoc est misericordiam suam inclinaret, et sanaret cogitatum ejus de imbecillitate resistendi blanditiis: incipiebat enim mori, id est consentire peccatis.

Dixit ergo Jesus ad eum, increpans in eo tarditatem eorum qui hæsitant in fide: Nisi signa et prodigia videritis, non creditis. Non creditis judicium futuram securitate torpentes, nisi mirabilibus excitemini. Videntes enim signa solent hujusmodi hominum mentes terrori, et credere ad horam. Non creditis mandatis meis, quia non ea facitis; non creditis promissionibus meis, quoniam has querere negligitis. Signa et prodigia sunt vobis necessaria, ut per hæc fidem quæ per charitatem operatur, adducamini. Dicit ad eum regulus, in potentia minoratus: Domine, descende, id est beneficium tuæ visitationis aut compassionis ad me clementer humilia, priusquam ex toto per consummatum peccati consensum moriatur cogitatus meus.

Dicit ei Jesus: Vade, id est, collabora gratiæ meæ, proficiens in bonis operibus cum adjutorio meo; et sic filius cordis tui profectum justitiae vivit. Creditis homo, id est obediens fuit ratio, sermoni quem dixit ei Jesus, et ibat, promovendo se in via justitiae.

Jam autem eo descendente, id est se humiliante in pœnitentia, et afflidente, et ad seipsum ab alto contemplationis redeunte, servi occurserunt ei, hoc est membra corporis sui subservierunt ei ad bonum, juxta illud Apostoli: Sicut exhibuisti membra vestra servire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhibete membra vestra servire justitiae in sanctificationem (Rom. vi, 13). Ex hac obediitione sua nuntiaverunt ei quod interior filius ejus viveret. Non enim caro ad bonum servire parata esse poterit, si interior dominus ejus in bona voluntate vivens non fuerit. Vel servi sunt carnales sensus, qui servire debent rationi: qui occurserunt ei, dum se paratos ad obsequium offerunt. Et sive corporis artus, sive carnales sensus intelligantur bi servi, necesse

est ut hi nuntient regulo vitam filii sui, quatenus hunc indubitanter vivere sciat; quia non potest ratio veraciter agnoscere cogitatum suum vivere, nisi ejus vitam opera bona sibi certam indicaverint. Non enim sibi aliquis debet credere, quidquid sibi animus de cogitatus sui vita sine operis attestatione respondit. Si enim veraciter interius vivit cogitatus, mox in opero componuntur exteriores motus. Interrogabat ergo, id est subtiliter investigabat horum ab eis, in qua melius habuerit. Opera enim per membra corporis exhibita, hoc respondere poterant.

Et dixerunt, id est causa intelligendi fuerunt, ei quia heri, id est in præteriorum recordatione peccatorum, in hora septima, hoc est in inspiratione septiformis Spiritus, reliquit eum febris, id est consuetudinaria et servens ac tremula imbecillitas. Vel heri, id est dum esset coram Deo in oratione, reliqui cogitatum suum febris. Dies quippe illi erat, dum ipse Deo in contemplatione et oratione assistieret; sed nox facta est, dum ad seipsum rediret. Deinde, cum opera sensusque suos clara mentis luce vigilanter aspiceret, dies illi quædam radiavit. Non tamen in hac, sed in præterita die, id est non quando sibi ipsi vigilans attendebat, sed quando Deo preceptor assistebat, reliquit interna febris cogitatum quasi filium cordis sui. Et reliquit eum hora septima, id est in illuminatione septiformis gratiae. Cognorit ergo pater, id est etiam admonitus experimento carnalium sensuum et artuum obtemperantium sibi in bonum animadvertisit rationalis sensus; quia illa hora erat, in qua dixit ei Jesus: Filius tuus vivit, id est in qua prius spem ejus erexit de salute cogitatus sui. Et credit ipse rationalis sensus qui prius perfecte non credebat, et dominus ejus tota, id est universa multitudo cogitationum mentis ejus. Et nos itaque beneficium hoc Salvatoris cognoscentes, studeamus, si necesse fuerit, in nobis ipsis hoc idem experiri; ut quisquis cogitatum suum, quasi filium, viderit inter illecebras delectationum languere, non sinet eum ex toto, sicut filiam archisynagogi per consensum delectationum et per actionem mori; sed occurrat Salvatori salutem peccantium querenti, et pia supplicatione obtineat ab eo vitam ac salutem ejus, præstante ipsis gratia Salvatoris, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus, per omnia secula seculorum. Amen.

HOMILIA XV.
IN EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam ponit pro oibus suis. Mercenarius autem, et qui non est pastor, cuius non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, et limitit oves, et fugit; et lupus rapit, et dispersit oves. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad eum de oibus. Et reliqua. (Joan x, 11.)

Quia plerique sibi ipsis non attendentes, nec sua vitia considerantes, gaudent in hujus lectionis tractatulo audire lacerationem vitæ pastorum Ecclesiæ: nos aliam ei fecimus expositiunculam, quæ nos ad intimam nostram revocet, ut nullus mordere vitam

præpositorum, quam Christus per seipsum discussus A est, audeat; sed magis unusquisque talis esse studeat, qualem approbando lectio demonstrat et mala quæ reprehendit, caveat. Loquitur autem Dominus Pharisæis, qui se cœcos non esse jactabant, et in eorum typo excitatem omnium pseudoreligiosorum denotat. Ea vero quæ loquitur, sic nunc intelligamus, ut non ad ipsum caput, sed ad aliquod ejus membrum referantur. Nam sæpissime in Scripturis verba Domini primo ad ipsum Dominum referuntur, et deinde ad Ecclesiam quæ est corpus ejus, vel ad aliquem electorum qui est in membrum ejus, velut cum dicit: *Judica, Domine, nocentes me, expugna impugnantes me* (*Psal. xxxiv, 1*), et his similia.

Nunc igitur ista quæ loquitur, sic intelligi volamus, tanquam si ea quis sanctorum ejus loqueretur; ait enim: *Ego sum pastor bonus*. Et unusquisque nostrum debet esse *pastor*, non qualiscunque, sed *bonus*; quia gregem ovium, id est mundarum et innoxiarum cogitationum atque virtutum habet, quem pascens Scripturarum pascens, nutrit, quem velut de rationem redditurus Domino custodiat. Taliū ovium idoneus pastor erat sanctus David, quando in regem unctus est, ut qui bene suos mores et seipsum regere neverat, rector aliorum fieret. Taliū ovium sanctus Job septem millia possidebat; quia perfecte virtutibus septiformis gratiae ditatus erat. Sunt vero nonnulli, qui bona quæ faciunt, nequaquam sensibus et regulis eloquiorum Dei pascunt, sed juxta quod eis rectum videtur nutrunt. Et hi perfectio boni pastores non sunt; quia greges actionum suarum non bene pascunt, cum scriptum sit: *Discite bene facere* (*Isa. i, 17*).

Bonus vero pastor animam suam ponit pro ovibus suis; quia præsentem vitam suam, quæ appellatione animæ designatur, in afflictionibus ponit, hoc est spontanea voluntate crucis, pro utilitate spiritualium suarum virtutum et bouvarum actionum. *Mercenarius autem, et qui non est pastor, cuius non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit*. Et *lupus rapit, et dispergit oves*. *Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad cum de ovibus*. Dictum erat de eo, qui laudabiliter agit; dicitur et de illo, qui segniter vivit: dictum, inquam, fuerat de pastore, qui non recusat *pro ovibus animam* ponere; dicitur et de mercenario, qui non audet lupo resistere. Nam *mercenarius* est, qui pro incedere temporallium rerum agit bona, qui non gratis Deum coit, qui pro his quæ religiose videtur operari, querit in hoc sæculo præmium vel laudis vel muneris. Et iste non est pastor; quia oves actionum suarum non pascit Scripturarum pascuis, ut eo modo vel studio, quo sacra eloquia docent, agat illas. *Cuius non sunt oves propriæ*; quia virtutes, quas in seipso custodire videtur, an eo sunt alienæ, dum eas ob transitoriam retributionem servat, et non quasi proprias amat. Hic ergo qui in prosperis sic agebat, audianus in adversis quid faciat.

Videt lupum venientem, et dimittit oves; quia vel in homine perverso, vel in tribulationum procella surgente sentit adesse bestiam, que bonorum operum oves querit devorare, id est diabolum, qui temptationibus adversitatum nititur ovile virtutum extinguere. Et qui prius ideo bona faciebat, ut mercedem pro his in præsenti recipere; nunc autem pro ipsi immiuere sibi adversa considerat; dimittit oves, relinquit virtutes quas servabat, deserit bona que faciebat, ne pro ipsis mala sustineat; et fugit, hoc est adversitatibus se subducit. Non enim tam loco quam operum immutations fugit. *Et lupus rapit*, quoniam diabolus ea ineritorum bona que videbatur habere, tollit. *Et dispergit oves*, quia dissipat ejus actiones, ut omnia quæ jam fecerit, sint incomposita, et incongrua, et dissidentia.

189 *Mercenarius autem non resistit lupo gregem suum ita devoranti, sed fugit*; quia ille qui virtutum aut religiosarum actionum ovile non propter ipsas virtutes, sed propter *inca temporalia* servabit, recedit ab earum tutela, et relinquit eas in ore devoratoris, ne periculum sentiat adversitatis. Qui propter ea sic fugit, quia *mercenarius est*, id est quia virtutum opera propter emolumenterum carnalium mercedem servare consueverat; et non pertinet ad eum de *ovibus*, quia non sunt ejus virtutes vel actiones quas custodit, sed lucra quæ pro his appetit; nec earum perditio mentem ejus dolore tangit, quia non eas, sed mercedem diligit.

Mucusque sermo divinus perversitatem eorum qui facto corde, sicut Pharisæi, bona gerunt, sub uuius typo denotavit; et post hæc denuo puritatem eorum, qui perfecto corde bona faciunt, describere incipit, dum vox cujuslibet taliū dicit: *Ego sum pastor bonus*. Ac si dicat: Ego bene pasco et germa sollicitudine custodiens nutrio oves bonarum cogitationum, atque virtutum mihi divinitus traditarum. *Et cognosco meas oves*, id est non neglico et diligo meas virtutes: *et cognoscunt me meis*, id est, velut dilecto mihi adhærent, nec a me vel in adversis separantur. Eum namque cognoscunt virtutes, qui non sit eis incognitus per alias vitiorum perpetrationes.

Sicut novit me Pater, et ego agnoscó Patrem; quia sicut coelestis ille Pater dilexit me propter me, id est propter meam salutem, et non propter aliud; ita et ego diligo eum propter eum, et non propter aliud. Nam nec ille aliud quæsivit pro hac dilectione, nisi me, nec ego aliud quæro pro hac dilectione, nisi illum. Hinc est quod et in epistola sua Iohannes ait: *Quia sicut ille est, ita et nos sumus in hoc mundo* (*I Joan. iv, 17*). *Sicut enim non æqualitatem nunc significat, sed similitudinem*; quia non loquimur de Redemptore, qui secundum divinitatem æqualis est Patri; sed de redempto, qui membrum est Redemptoris. Qui scilicet redemptus subjungit: *Et animam meam pono pro ovibus meis*. Id est temporalem vitam humilio in laboribus, et expendo ut oves virtutum et actionum mearum non amittam, sed multiplicem

et soveam. Quia vero post activæ vitæ labores justus ad contemplativa suavitatem proficeret solet, apte subjicit : *Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, id est virtutes theoricæ dulcedinis, quæ non sunt ex grege virtutum practice exercitationis.* Alias enim virtutes habet justus in activa vita, et alias in contemplativa. *Et illas,* inquit, quæ sunt contemplationis, oportet me adducere ad iua meæ possibilitatis, ut in conversatione nica sociem illas his quæ sunt actionis.

Et vocem meam audient : quia sermonem voluntatis meæ facient, hoc est nutrum cordis mei sequentur. Nam et cor habet suam vocem, suamque locutionem. *Et fiet unum ovile de virtutibus utriusque vitæ ; et unus pastor fiet utrarumque, meus scilicet animus,* qui in utrarumque custodia sit sollicitus. Hæc itaque si quis diligenter attendat, et utrum ipse sic egerit vel non egerit inspiciat, desistet lacerare vitam pastorum Ecclesiæ.

HOMILIA XVI (1)

In illud : *Decebat enim eum propter quem omnia, et per quem omnia, etc.* (*Hebr. ii, 10.*) *

Deus omnipotens si nullam penitus creaturam se esset, in seipso plene beatus esse potuit; quippe nullo indigens, sed sibi met usquequaque sufficiens. Volens autem ex summa bonitate creaturam beatificari, quod ex ipsis tantum cognitione et amore futurum erat, angelicas creaturas fecit, a quibus laudaretur; non ut ei de laude eorum aliquid accresceret, sed ipsis. Porro eadem bonitate, ut laus imperfecta non esset, corpoream creaturam condidit, et beatificare voluit. Hac de causa spiritum rationalem corpori indidit; qualiter bene regendo ipsum, simul cum corpore in Deo beatificaretur; et ita laus Dei ab omni creatura plena esset. Inde est quod omnia laudare Deum dicuntur; dum rationales creaturæ, angeli scilicet, et homines miram Dei potentiam et bonitatem tam in se quam in ceteris creaturis mirantur et laudant. Sic ergo Apostolus ait : *Propter eum omnia, scilicet laudandum et glorificandum ; et per eum omnia, nihil scilicet superflue est.* Quod si verum est, imo quia verum est; hominem ad gloriam duci necesse est. Quæ tamen necessitas non aliunde quam ex magna Dei, quam prædictimus, bonitate descendit. Homo a peccato suo perditus est; ergo ad gloriam non ducitur; ergo ipse non laudat. Consequenter igitur corporea creatura non laudat: otiose igitur facta est. Quod si ita est; ergo nec ipsi angeli plene laudant, cum numerus eorum sit diminutus. Ut autem hæc omnia inconvenientia ab ipso quo procedunt fonte supprimamus, hominem perditum ad gloriam duci constituamus. Cujus gloriose salvationis ordinem, ipso auctore adjuvante, videamus.

Deus hominem ipsum sic in medio condidit, ut si obediens ei existeret, peracta obedientia, sine interposita morte de mortali immortalis fieret; sin-

A autem, de mortali in mortem præcipitaretur. Persuasus ergo a diabolo, juxta terribilem Dei communionem, de mortali mortuus factus est, et juste a diabolo possessus, cui sponte consenserat (*Gen. ii, 17.*) Voluit tamen eum Deus requirere; quia licet sponte, aliena tamen cecidit persuasione. Diabolus vero requiri non debuit; quia in naturæ suæ similitudine per seipsum nulla extrinsecus persuasionem cecidit. Oportuit ergo ut auctorem salutis haberet, per quem justa ratione ad Deum rediret. Videamus ergo quis ille auctor esse potuerit. Si Deus simpliciter esset, poterat quidem diabolus vincere, hominem eripere; sed hæc sola jam esset potentia, non ratio justitiae; si diabolo, qui mortis habebat imperium (*Hebr. ii, 14.*) sicut ait Apostolus, qnamvis rem alienam invasisset, tamen sponte assentientem juste obtinendi hominem sic subditum auferret. Si homo simplex esset; quomodo in natura corrupta resisteret, qui in meliori statu positus tam facile succubuit. Hic notandum est quod gratia Dei vim non infert libero arbitrio. Rursus, si hanc pugnam angelus assumeret, quare propterea diabolus victus etiam hominem amitteret, ratio non esset. Sed nec angelus in homine hæc poterat; quia si in sua simplici et forti natura infirmus inventus est, multo magis infirmæ huic naturæ, humanae videlicet, admistus debilis inveniretur. Oportet ergo ut auctor ille salutis Deus in homine sit, qui ex hoc quod Deus est, possit; ex hoc quod homo, debeat. Congruo multum ordine, ut sicut diabolus mala fraude primum invaserit rem alienam; ita Deus bona, ut ita dicamus, fraude rem suam faceret per gratiam: et sicut homo ille propria libertate succubuit; ita homo iste ex arbitrii libertate diabolo resisteret. Quem et pati oportuit, ut diabolus in eo peccaret, in quo culpam non reperit illum puniendo: hunc quippe sicut et cæteros omni genere temptationis aggressus est, blandis primum, ut draco; deinde asperis, ut leo; ad 190 ultimum, occidit. Et sic justissime omne suum in homines dominium perdidit, dum se ultra licitum extendit. Unde adhuc lex communis habet ut debitum perdat, qui plusquam debitum exigit. Sicut ergo in ipsum, qui ei non consensit, jus amisit; ita in omnes filios ejus, qui ejus innocentiam imitantur. Nunc vero iste in morte remanere non debuit; quia hoc modo nec sibi nec alteri prosecisset. Per passionem ergo consumendus erat, ut ita suos sequaces consumimaret: et hoc est quod Apostolus ait: *Decebat enim eum propter quem omnia, et per quem omnia.* Singulos passus nota. *Decebat* multos filios in gloriam adducere eum, scilicet Patrem; *propter quem,* scilicet laudandum et glorificandum, *facta sunt omnia, et per quem facta sunt omnia.* Et hoc, dando auctorem salutis, scilicet Christum; et hunc dando passioni; et sic consummando. Quem ordinem si diligenter attendis, videbis hominem debuisse salvari etiamsi nullus angelus cecidisset.

* Ex ms. Corbei. s. 596.

SANCTI ANSELMI

SERMO

DE PASSIONE DOMINI

(Ex ms. n. 1697 Bibliothecæ Regiæ.)

Domine Jesu Christe, pastor bone, qui pro grege tuo mori dignatus es, agnoscere me inter oves tuas et trahe ad pascua tua, et agnoscere ovinum tuum ut merear esse ad dexteram tuam. Fac me participem gloriae tuæ qui amarum calicem bibisti pro me; poena tua torquet conscientiam meam, tormenta cruciant memoriam meam: ego enim timui ^{et} potissimum quam bibisti; ego peccavi quod tu tulisti; ego servus contumax commisi quod tu devulasti; ego ^{et} quod tu exsolvesti; causa tuæ mortis fuit iniqüitas mea, vulnera tua fecerunt crimina mea. Ve peccatis meis, quæ tam, amara morte expiari oportuit. O peccata mea, quam amara fuistis, quæ mihi dulcedinem promisistis et me defellistis! O Eva infelix quæ pomum momordisti et mortem omnibus intulisti, imo et Deum et hominem nobiscum occidisti! O infelix homo qui brevi voluptate te diabolo tradidisti, et te et tuos perdidisti! Deo quidem nolente et prohibente, mortem comminante, diabolo consensisti; Deo disponente, bonum invenisti, gratiam accepisti. O inessabilis misericordia! ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia (1 Tim. 1, 14), ut cum satisfacere pro culpa nullus deberet nisi homo, nullus absolvere poterat nisi Deus. Misera ut homo fuerit, qui cum pro se nil deberet, moriendo pro nobis delictum nostrum solveret. Propterea Deus carne induitur; qui est concipitur, Verbum incorporatur, Æternus nascitur, panis involvitur, in præsepio ponitur, circumciditur, baptizatur, esurit, tentatur; Deus, ut homo, venditur, capit, tenetur, ligatur, conviciatur, opprobriis saturatur, acetum et felle potatur, spinis coronatur, inter latrones computatur, morte turpissima condemnatur, cruci affligitur. Ecce quomodo proprio Filio non pepercit Deus, sed pro nobis illum tradidit (Rom. viii, 32). O gratia tradentis! o pietas mortis! o bone Jesu! o pie Jesu! quid tribunam tibi, quid sustinebo pro te qui tot et tanta sustinuisti pro me: exhibito operis probatio est dilectionis. Quid ergo faciam qui tantum indignus acceperim? quid reddam? quid repandam? Accipe quod tuum est, fac de seruo tuo quod tibi placet; non debedo tibi au-

ferre jus tuum, non debedo dare alieno domino servum tuum: jus tuum anima mea est, servus tuus corpus meum est; jus tuum fecisti animam meam, quando pro ea posuisti animam tuam; servum tuum fecisti corpus meum, quando pro eo tradidisti corpus tuum in mortem. Totum te dedisti pro me et operasti totum in me; emisti tibi spiritum meum, emisti tibi corpus meum, utrumque servum tuum. Tuus ergo sum spiritu et corpore; utrumque debedo tibi impendere. Diligam te ergo ex toto corde meo, serviam tibi ex toto corpore. Caligaverunt pro me in morte oculi tui, advertant ne videant vanitatem vagi oculi mei; conviciis et blasphemias patuerunt aures tuæ, patebunt ad claimorem pauperis aures surdae aures meæ; felle et acetum potatum est ca-
tuum, veritatem et judicium loquatur niendas os meum; extensis sunt in cruce manus tuæ, extendentur in opere manus contractæ manus meæ. Confixi sunt clavis pedes tui, dirigentur in semitas rectas pedes distorti pedes mei. Apertum est lincea latus tuum, aperiam per confessionem cor meum ut sa-
lear vulnus meum. Angustias mortis pertulit totum corpus tuum, et membrum fieret tuum corpus putridum corpus meum. O bone Domine, quid retrahuam tibi pro tantis beneficiis, ego vile mansipium, servus inutilis? Gaudabo an dolebo de morte tua? sanc utrumque faciam, gaudabo siquidem de gratia tradentis et de charitate morientis (Hac ex med. II, De humana redempt., p. 222, 2a edit.). Sed prius doleo de causa mortis, id est de conscientia peccati, et condolebo morienti. Si non gaudeo, ingratus sum; si non doleo, crudelis sum: sed quia tempus est flendi antequam ridendi, ambulo tristis demiso capite, et assimilabor passioni tuæ. Ferrum igit passionis tuæ pértranseat animam meam, et crux tua suspendat concupiscentiam meam. Confige li-
more tuo carnes meas, ut non eam post concupiscentias meas. Mortifica in carne mea stimulos carnis omnesque libidinosas commotiones, et da mibi ve-
ram et perpetuam castitatem et vitam æternam. Amen.

VARIAE LECTIONES.

^{et} Leg. confeci, aut aliud simile verbum. ^{et} Deest verbum contraxi, aut alia simile.

SANCTI ANSELMI
EXHORTATIO
AD CONTEMPTUM TEMPORALIUM
ET
DESIDERIUM AETERNORUM

Quid agis, o homo? quid quasi jumentum versaris in mundo? Sapientem et discretorem creavit te Dominus. Ne assimilari velis iis quibus deest prudenter; invigila, o miserande! miserere tui. Esto Sapiens. Propter te Deus excelsus de cœlis advenit ut te a terrenis elevaret ad cœlum.

In nuptiis cœlestis Sponsi vocatus es, homo. Cur contemnis, et indignum te exhibes? Quomodo intrabis ad nuptias, dicito mihi, non habens pretiosam vestem, nec lampadem resplendentem? Habet mundum odio, fac meditationem tuam in Deo. Exsecrare malitiam et occatum, et dilige benignum Redemptorem tuum.

Conserua te in terris; sicut angelus, castos jugiter ac sanctos habe cogitatus. Emendare a perversis cogitationibus, ne mundi impliceris actibus. Libera animum tuum ex hujus mundi negotiis vanissimis ex integro, ut super cœlos coroneris a Christo. Esto velut nubes ad proferendam pluviam lacrymarum, ut possis extinguere flamas peccatorum.

Recordare illius diei tremenda; appone remedia vulneribus animæ tue. Ambula viriliter in lege Domini; fac jugiter mansionem profectum per sinceram fidem atque charitatem. Cresce quotidie per disciplinam in continentia, habens spem certam vivendi Dominum in claritate sua, et regno, et gloria. Cave ab otioso verbo, ne recedas a Christi mandato. Planta bonam plantationem in corde tuo et in anima tua, virtutes scilicet, et vias sanctorum Patrum, et Deo placentium sacerdotum.

Memor esto, miserabilis, quia in medio laqueorum diaboli ambulas. Evigila, ne in mortis barathrum incidas. Ne te arbitreris diu victurum in terris; ne pro hoc diutius in malis actibus immoraris. Christum semper exora, ut totus affectus tuus fructificet; ut bona terra et optima sit fructifera, et Deo acceptissima vita tua.

Habeto ante oculos tuos diem exitus tui; festina in illa hora sine peccato inveniri, ut in die vocationis tuæ anima tua conscedat ad Deum, erecta officiis angelorum. Habeto odio hunc mundum; Redemptorem tuum toto mentis desiderio dilige. Non negligat anima tua; nec oblectetur dulcedine ac suavitate laqueorum diaboli mortifera, ne plena peccatis

A et ingenti confusione depressa, tremens in illa hora contabescat ex formidine nimia.

Esto, insensate, semper paratus; vigila liber ab omni face terrena; observa ut, ab omnibus scandalis ac cogitationibus turpissimis eruaris. Esto providus, insensate, excitare a sonno nequitum. Si vis esse cœlestis, semper quæ terrena sunt execrare et despice. Perfectorum exempla sectare, ut ad paradisum deliciarum et desiderabilem pervenias patrem sacerdotum.

Quare odisti vitam tuam, miserande? Quid pretiosius anima tua quæris, infidelissime? Accede, propterea, antequam claudatur ostium pœnitentiae. Lætitia cœlestem exercitum in tua conversatione.

B Exspecta medicus videre lacrymas tuas. Accede, noli timere. Ostende vulnus tuum, et offer medamentum lacrymarum et fletuum. Ecce apertum est ostium pœnitentiae. Acceler a priusquam claudatur.

Effunde, dum tempus est, lacrymas, ne in alio sæculo sine utilitate plangas. Hic enim misericordia, ibi judicium; hic voluptas, ibi tormenta; hic risus, ibi vero fletus; hic cantus, ibi ignis æternus; hic ornatus vestium, ibi cruciatus vernium; hic elatio, ibi humiliatio. Humiliare ergo in vita, ne in tenebris exterioribus condemnneris. Non ergo oblectet te hic terrena delectatio, ne ibi sit amara deploratio.

Quis non plangat nos, et quis non desfleat? Odientes vitam, diligimus mortem. Quid excelsius atque magnificenter, quam exercere mentem, ad servitatem redigere carnem, ut obediat animi imperio, C consiliis obtemperet, impigne exsequatur propositionem animi ac voluntatem. Quis autem jucundior cibus quam voluntatem Dei facere, virtute mentis impetus superare diaboli?

Quisque seipsum vincat, iram contineat, nullis illebris emolliatur. Non perturbetur adversis, non 191 extollatur prosperis, nec quasi vento variarum rerum circumferatur mutatione. Reputa, charissime, in temetipso quid melius est, in praesenti sæculo pro peccatis plangere ac crebrius exorare, aut in igne æterno sine aliqua utilitate deflere.

Cur tabescit virtus animi tui affectu ac desiderio pereuntis mundi? Eleva mentem ad inæstimabilem æternæ felicitatis claritatem, quam oculis non vidit, nec auris audivit, quam præparavit Deus dili-

geatibus se (*I Cor. ii, 9*). Continentiam habeo in lingua, continentiam in aspectu, in cibo, in habitu, in cogitatu, in risu, ut athleta Dei perfectissimus in omnibus demonstreris. Stude præ omnibus ne habeas inimicum præter diabolum.

Quid tibi munus prodesse potest, si ejus sollicitudinibus colligaris? Quid acquires de pretiosi vestimenti cura, nisi æterna supplicia? Quid tumore elevationis inflaris? Quis non contremiscat, lamentetur et lugeat, cum in conspectu angelorum et hominum occulta nostra manifestabuntur? Cur malis actibus tuis contristas patrem piissimum, insensate, qui te in filiorum numero dignatus est computare?

Prohibe a malo linguam tuam, inquire pacem, et sequere eam (*Psal. xxxiiii, 14*), ne irritatus Dominus malis tuis ut nequissimum servum perpetuam tradat ad poenam, si eum sequi nolueris ad gloriam. Æterno regi militaturus propriis abrenuntia voluntatibus. Esto omni vilitate vel extremitate contentus. Pronuntia te lingua tua omnibus inferiorem, intimo cordis affectu crede te vilorem. Age dum vacat, quod in perpetuum expediatur.

Consurge per noctem ad orationes et lacrymas ad Deum, ut libereris ab omnibus laqueis et scandalis passionum. Si enim subito rapiatur a te anima tua, peccatrix reperietur et fetidissima, non habens tempus poenitentiae ultimæ. Quid dices morti in hora separationis tui, cum jam non concedetur tibi vel momento unius horæ vivere? Habeto præ oculis dien mortis. Pertracta qualiter statuendus sis ante conspectum judicis. Para jugiter lampadem tuam in conservatione optima; festina ut semper sit accessa.

Despice temporalia et caduca, ut tanquam eximus belligerator pompam relinquens sæculi, poscas bravium post victoriam promereri. Recurre, miserabilis, ad conscientiam tuam; exonera te ponderibus sollicitudinum terrenarum. Non regnet contentio in te, non contradicatio, non ulla omnino iniqüitas. Terrena respue, cœlestia appete, temporalia desere, sempiternam beatitudinem diligere.

Expergiscere parumper a somno miserando, aperi os tuum, obsecra Deum, projice a te onera peccatorum. Ora frequenter, sine cessatione lacrymas funde. Mollitiem animi fuge, negligentiam execrare, malitiam detestare. Ama mansuetudinem, diligere continentiam, meditare psalmodiam.

Festina orare, dum tempus est poenitentiae. Dilige Deum ex tota anima tua (*Matth. xxii, 39*), sicut ille dilexit te. Time diem judicii. Amore Christi abnega temetipsum tibi. Actus vitæ tuæ omni hora custodi. Fac te alienum ab actibus sæculi, ut hæres officiaris regni Dei.

Audi, anima, quæ loquor; ausculta quæ dico; attende quæ moneo. Nulla jam immunditia polluaris, nulla libidine maculeris, ab omni te carnis corruptela suspende, ab omni carnis corruptione extrahere. Luxuria ultra non invalescat, libido ultra non te devinxat. Melius enim est mori quam libidine ma-

culari. Melius est animam effundere quam eam per incontinentiam perdere.

Castitas hominem Deo proximum reddit, castitas homini Deum proximum facit, castis regnum celorum promittitur. Quod si adhuc carnis stimulis tangenis, si adhuc libidinis suggestione pulsaris; memoriam mortis tibi objice, diem exitus tui propone, finem vite ante oculos tuos adhibe. Propone tibi futurum judicium et futura tormenta, propone tibi infernorum perpetuos ignes, propone tibi gehennæ poenas horribiles.

Ora cum lacrymis indesinenter, ora jugiter, insistere orationi frequenter. Precare Deum diebus ac noctibus, incumbe orationi assidue, gemitus semper et plange. Surge ad prece in nocte, pernocta in oratione et prece, incumbe nocturnis vigiliis, rursum ora, ad modicum clausis oculis.

Oratio frequens diaboli suumovet jacula, immundos spiritus precis expellit frequentia, immundos spiritus orationis vincit instantia, dæmonia oratione vincuntur, omnibus malis prævalet oratio.

Adime tibi quoque saturatatem panis, parcimoniam tuum corpus castiga, jejuniis et abstinentiæ intentus pallida ora gere, aridum porta corpus. Esuri et siti; abstine et aresce. Nisi jejuniis erudiaris, non potes tentationes vincere.

Esto humilis, esto in humilitate fundatus, humiliante, minimum te fac. Nulli te preponas, nulli te superiorem deputes. Existimia omnes superiores esse tibi. Omnium te minimum existimia, inferiorem te omnibus deputa. Quamvis sumius sis, humilitatem tene. Quanto enim humilior fueris, tanto te sequitur gloriæ altitudo.

Cave jactantiam, cave ostentationis appetitum, cave gloriæ inanis studium. Non te arroges; non te jactes. Non te insolenter extollas; alas superbias non extendas. Elationis pennas non erigas, nihil de te præsumas, nihil boni tibi tribuas.

De justitiae virtute nulla elatione superbias, de bonis factis non attollaris, de bono opere non gloriaris: humiliare ut exalteris, ne exaltatus humilieris: qui enim attollitur, humiliatur; qui exaltatur, dejicitur; qui elevatur, prostratur; qui inflatur, alluditur.

D Superbia angelos depositit, tumor regna dissoluit, arrogantia sublimes humiliavit, humilitas casum nescit, humilitas lapsum non novit. Cognoscere, misericordie, quia humilis Deus venit. Ambula, sicut ille ambulavit; sequere exemplum ejus, imitare vestigia illius.

Existe tibi vilis, existe abjectus, existe despectus, displice tibi, despectus esto apud temetipsum. Qui enim sibi vilis est, ante Deum magnus. Qui sibi displicet, Deo placet. Esto ergo parvus in oculis tuis, ut sis magnus in oculis Dei: tanto enim eris apud Deum pretiosior, quanto apud homines despectior.

Porta semper verecundiam in vultu de recordatione delicti; porta pudorem in facie de memoria commissi peccati. Peccati pudore oculos tuos atter-

tere erubesco. Incede deposita facie, abjecto vuln^o, amicto ore, percuesso corde, lugubri veste, sacco involutus, opertus cilicio corpus, semper lugens, semper mœrens, semper gemens, semper suspiria cordis emittens. Sit compunctio in corde, lamentum in pectore; delectet te semper planctus et luctus.

Esto semper paratus ad lacrymas. Planctum et lacrymas nunquam deseras. Nulla teres de peccato securum faciat, incessanter in corde tuo spes et formido consistant. Sic spera misericordiam, et metuas justitiam; sic te spes indulgentiae erigat, et metus gehennæ semper affligat.

In infirmitatibus tuis non contristeris, in languoribus tuis gratias age Deo; valere te magis animo opta quam corpore, valere te in agis opta mente quam carne. Ægritudo carnem vulnerat, mentem castigat.

Si prosperitas arriserit, non extollaris; si adversitas acciderit, non dejiciaris. Si contigerit calamitas, pusillanimus non existas. Habeto temperamentum in prosperis, habeto patientiam in adversis. Probari te in dolore cognosce, ne exalteris.

Aequalis esto in omnibus, mentem nec gaudio nec 192 mœrore communtes. Omnia æquali jure sustine, ad nullam insolentiam commuteris. Nullus te casus imparatum inveniat, nullus sit casus quem non meditatio tua præveniat.

Propone tibi nihil esse quod non possit accidere. In secundis meditare quo pacto adversa feras; futuras semper cominiscere miserias. Cedit adversus casus consilio; advenientes impetus frangit præmeditatio. Et ad bona igitur, et ad mala cor tuum præpara; et bona et mala prout eveniunt porta; adversa et prospera, ut occurruint, tolera; quodcumque evenierit sustine mente libera.

Si prævenerit iracundia, restringe illam; si præcupaverit, mitiga eam. Tempera furorem, tempora indignationem, cohibe animi motum, refrena iracundia impetum. Si non potes iram vitare, vel tempora; si non potes furorem cavere, vel cohibe. Disce mala ferre potius quam referre; disce mala magis tolerare quam facere.

Esto mansuetus, esto patiens, esto mitis, esto modestus. Serva patientiam, serva modestiam. Despice probra illata contumelias. Sagittas contumelias patientiae clypeo frange. Præpara contra verbum asperum patientiae clypeum; contra lingue gladium patientiae præbe scutum. Quamvis quisque incitet, quamvis exasperet, quamvis insultet, quamvis convicetur, quamvis criminetur, quamvis ad litem provocet, quamvis convicium dicat, quamvis injuriam faciat, quamvis contumeliis afficiat, tu sile, tu tace, contemne, tu dissimula injuriam, non respondeas, convicium non retorqueas. Tacendo citius vinces.

Disce a Christo tolerantiam, disco modestiam. Christum attende, et non doleas de injuriis. Consideratione justitiae, dolorem tempera. Inimicos omni modestia placa, mala aliorum tuo bono exsupera.

Cum ergo derogatur tibi, tu ora; cum maledicunt tibi, tu benedic; maledicenti tibi benedictionem op-

Apone. Irascentem patientia delinito, blandimento iracundiam furentis dissolve, vincere nequitiam lenitate, vincere malitiam bonitate. Tranquilla etiam mente illatas contumelias prode. Aperi tranquillo corde dolorem injuria: valde enim comedit animum vulnus inclusum.

Si contrastaveris fratrem tuum in aliquo, age penitentiam coram illo. Si offenderis in fratre, reconcilia eum in prece. Offensionis tuæ cito veniam postula, celerrimo dilectionis affectu, humilitate ad veniam enim provoca, supplici animo veniam deprecare, affectu prosternere.

Potenti veniam placenter indulge, revertentem statim amplectere, rediuntem confessim benigna suscipe charitate. Dimitte ut dimittatur tibi, ignoscere ut ignoscatur tibi. Indulgentiam non habebis, nisi dederis. Et si ille non supplicet, si sibi dimitti non postulet, si deprecandi humilitatem non habeat, si peccatum suum mala conscientia non agnoscat; tu relaxa ex corde, tu dimitte ex animo, tu gratis indulge, tu veniam ex propria voluntate concede.

Non relentes cordis et dolorem, aufer a corde fraternalm offensionem, alienæ nequitiae non serves dolorem: odium enim a regno Dei hominem separat, a cœlo subtrahit, a paradiiso ejicit. Odium nec passione admittit, nec martyrio expiatum.

Quid zeli referam ignes? Invidia cuncta virtutum germina concremat; invidia cuncta bona ardore pestifero devorat. Hæc primum sibi nocet, primum se mordet, primo suum rodit auctorem. Invidia anima linea est, sensum comedit, pectus urit, mentem afflit, cor hominis quasi quedam pestis depascit.

Occurrat ergo contra zelum bonitas; adversus invidiam præparetur charitas. Pacem ama, pacem diligere, pacem cum omnibus retine, omnes in mansuetudine et charitate amplectere. Non sis in pace insidiosus. Esto affectu promptus, semperque retine vinculum constantiae. Habeto mentis placabilitatem, animi benignitatem.

Affabilis esto in sermone; grato animo ad omnes appare, fuge rixas, vita lites, cave contentiones, tolle litis occasiones. Litem sperne, vive semper in pace, in nulla actione studeas decertare. Contentio lites parit, rixas gignit, faces odiorum accendit, pacem cordis extinguit, concordiam rumpit.

Si ceciderit inimicus tuus, noli gratulari; in ruina adversarii noli extolliri; sit tibi magis erga humilitatem ejus humanus affectus. Satiare fletibus in alienis mœroribus. Non sit tibi ferreum pectus, non dura præcordia. Sic alienam luge miseriam, tanquam tuam. Cum fletibus fle, lugentibus inentis affectum conjunge.

In omnibus actibus tuis, in omni opere tuo, in omni conversatione tua imitare bonos, æmulare sanctos. Sint tibi Patrum exempla, disciplinæ incitationes. Nullum vitæ scandalizet infamia, nullum opinio contristet adversa. Disce, homo, flagrare præconio, testimonium bonum habeo. Nullis fama tua obscuretur feloribus, nullis laceretur opprobriis.

Cave gloriam popularem, vita vulgi admirationem, favores contemne, esse magis bonus quam videri stude. Non te favor seducat, nec vituperatio frangat. Qui laudem non appetit, nec contumeliam sentit. Discerne te tuo non alieno judicio. Non ex aliorum sed ex tua te mente metire.

Qualis haberi vis, talis esto. Professionem tuam et habitu et incessu demonstra; ne præbeas de te spectaculum, non des aliis obtrectandi locum. Vita malos, cave iniquos, bonorum consortium appete, bonorum societatem require, sanctis individue adhære. Melius est habere malorum odium quam consortium.

Ab otioso etiam sermone linguam compesce, ab otioso verbo linguam repreme. Sermones impudicos respue, fuge inhonesta verba. Ne garrias verba inania: vanus enim sermo cito polluit mentem, et facile agitur quod libenter exauditur; hoc procedat ex labiis, quod aures non polluat audientis. Evita minima, ne pervenias ad majora. Quæ loqueris, existant digna atque gravida doctrina

Sit sermo tunc irreprehensibilis, sit exspectationi audientium utilis. Discerne quid loqueris, quid taceras, et in loquendo et in tacendo peritus esto. Multum ante delibera quid dicas; in nulla re contendas. Labiis tuis signaculum probe linguae tuæ, silentii claustra oppone, circumclude linguam munitione custodiæ. Interrogatio os tuum aperiat.

Sint verba tua pauca. Multiloquium non declinat peccatum. Linguosus homo imperitus est: sapiens paucis utitur verbis; loqui multum, est stultitia; brevem sermonem facit scientia. Imperitus satis perstrepit, et nihil sensu dicit. Vox insipientis in multiplicationem sermonis. Semper verba tua moderare, maneat in verbo mensura, in sermone statera.

Alienam vitam non laceres, de malo alieno os tuum non. coinqunes; non detrahás peccanti, sed condole. Quod in alio detrahis, in te pertimesce. Grave crimen est detractio, gravis damnatio est detractio: hoc scđius nihil est, hoc summa turpitudinis est. Canum mos est lacerare, canum linguas exercere, canum dente pestifero mordere.

Quando alii detrahis, te discute; quando alium mordes, tua peccata redargue. Si vis detrahere, ad tua peccata te retorque; non alterius delicta, sed propria cerne. Vitia tua, non aliena intende.

Nunquam alii detrahes, si bene te perspexeris. De tua ergo correctione sollicitus, de tua salute intentus, susurrantibus auditum non præbeas. Parati detrahentes tenentur, et audientes. Tanta cura corrigere tua vitia, quanto studio prospicis aliena.

193 Cave quoque in omnibus mendacium; nec casu, nec studio loquaris falsum. Nullum justum mendacium; omne mendacium est peccatum. Omnis enim qui mentitur, occidit animam. Et: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium (Psal. v, 7); et: Testis falsus non erit impunitus (Prov. xix, 5).* Refuge ergo

A fallaciam, declina mendacium. Cave falsum, nunquam mentiaris. Esto in verbo verax, neminem mentiendo fallas.

Prohibe juramentum, tolle jusjurandum. Sit in ore tuo, *est*; sit in ore tuo, *non est*. Non sis in verbis facilis, et in opere difficilis. In turpe votum muta decretum.

Ibi pecca, ubi Dominum esse nescis. Videt occulta qui fecit abscondita; et si te non damnat publica fama, condemet tamen propria conscientia.

In omni opere tuo, Dei auxilium posce; omnia diuinæ gratiæ, divino dono ascribe; nihil meritis tuis attribuas, in virtute tua nihil præsumas.

Sine consideratione virium nihil voveris. Inter infideles computantur, qui quod voverunt non impleverunt. Occulta virtutes præ elatione. Absconde bona facta præ arrogantia; fuge videri quod esse meruisti.

Vitia cordis tui revela, pravas cogitationes illico manifesta. Si patet, vitium fit ex magno pusillum; si latet, fit ex minimo magnum.

Ancipitem diu delibera sententiam. Quod vis agere diu exquire. Absit in bonis segnities remissa; absit torpens negligentia. In id quod expedit, differre impedit. Desidia frigescit ingenium; negligentia et torpor dissolvit animum.

Nihil sapientia melius, nihil prudentia dulcissim; nihil scientia suavius; nihil stultitia pejus, nihil ignavia turpius. Indoctus facile decipitur, stultus in vita cito dilabitur.

Quæ ore promis, opere adimple; verba tua præcedant opera. Cave ne dum alios docendo erigis, ipse laudis appetitu mergaris.

Cede cito veritati; in disputatione tolle certamen, tolle pertinacem defensionem. Plus dilige audire quam dicere; in principio audi, loquere novissimus. Prædicta taceas, prostremus dicas.

Juxta dignitatem reddre unicuique honorem. Cede majorum auctoritati, obsequere voluntati. Malum autem facere jussus non acquiescas. Malum jussus facere non consentias.

Tene modum in omni opere, in omni re discretionem tene. Quod tibi vis fieri, fac alteri. Talis esto alius, quales optas esse alios circa te. Cave honores, quos tenere non potes. Sublimitas honorum magnitudo est scelerum.

Quid differt in crastinum? Potes lucrari et diem hodiernum. Cavendum est enim ne et illum non leneas, et hunc amittas. Non exiguum detrimentum est vel horæ unius.

Diebus ergo et noctibus Deum precare, et oculos a petulantia repreme. Tolle occasionem, aufer materiam delinquendi. Omnia non turbulentu animo, sed tranquillo corde dispone; nec quemquam districius judices quam te.

Brevis est hujus mundi felicitas, modica est hujus sæculi gloria. Caduca est et fragilis temporalis potentia. Dic ubi sunt reges? ubi principes? ubi imperatores? ubi rerum locupletes? ubi potentes sæculi?

ubi divites mundi? Quasi umbra transierunt, et A velut somnum evanuerunt.

Sollicitudines rerum mentem conturbant, curae rerum mentem exagitant. Si vis esse quietus, nihil saeculi appetas. Semper quietem mentis habebis, si ante mundi curas abjeceris. Qui curis terrenis se implicat, a Dei amore se separat.

Nemo potest amplecti Dei gloriam, simul et saeculi. Nemo potest amplecti Christum, simul et saeculum. Propter Deum ergo renuntia omnibus. Sine impedimento saeculi, Deo servire stude.

Omnibus communica, omnibus tribue, omnibus praebe. Major sit benevolentia quam res impetrata; major gratia quam res data. Non est misericordia ubi non est benevolentia. Tale erit opus tuum, qualis fuerit intentio tua.

Esto templum Dei, et Deus excelsus habitabit in

te; de tuis justis laboribus ministra pauperibus, non auferas uni quod tribuas alteri.

Quidquid agis, age pro futura mercede, pro aeternae remunerationis exspectatione; futura merces, non praesens, promittitur sanctis. In celo, non in terra, merces promittitur justis. Non est hic exspectandum, quod est alibi dandum.

Esto mortuus mundo, et mundus tibi. Mundi gloriam aspice, tanquam mortuus; sicut sepultus non habeas curam de saeculo. Tanquam defunctus ab omni terreno te priva negotio. Contemne vivens, quod post mortem habere non potes.

Nihil studeas propter laudem, nihil propter temporalem opinionem, nihil propter famam; sed propter vitam aeternam, quam concedat tibi qui cum B Patre, et Spiritu sancto, vivit et regnat Deus per infinita saecula saeculorum. Amep.

SANCTI ANSELMI

ADMONITIO " MORIENTI

ET

DE PECCATIS SUIS NIMIUM FORMIDANTI

194 Interrogatio " Lætaris frater, quod in hæc C

Christianæ moreris?"?

Responsio " Gaudeo ".

Interrog. Gaudes quod moreris " in habitu " monachico?

Responsio. Gaudeo ".

Interrog. Fateris te tam male vixisse " , ut meritis tuis pœna aeterna debeatur?

Responsio. Fateor ".

Interrog. Pœnitet te " hoc?

Responsio. Pœnitet.

Interrog. Habes voluntatem emendandi, si spatiū haberetis ".

Responsio. Eliam ".

Interrog. Credis quod Dominus Jesus Christus pro te " mortuus est?

Responsio. Credo.

Interrog. Agis " ei gratias?

Responsio. Ago ".

Interrog. Credis te non posse nisi per mortem ipsius salvari?

Responsio. Credo ".

Inter. Age ergo dum superest in te anima; in hac sola morte totam fiduciam tuam constitue; in nulla alia re fiduciam habeas; huic morti " te totum committe; hac sola te totum conuge " ; hac

VARIAE LECTIONES.

" Collata est cum mss. Beccensis E. 10. et O. et uno Vaticano, 1237. et uno Bibliotheca Sancti Germani. Ms. Vaticanum Admonitio Beati Anselmi Cantuariensis archiepiscopi. Quicunque juxta mortem dixerit contrito corde et confessio, mortem in aeternum non videbit ms. Bec. E. 10. Beatus Anselmus archiepiscopus cuidam morienti, et de peccatis suis nimium formidanti. ms. Bec. O. Admonitio ad morientem " Interrogatio. ms. Vict. magister. mss. alia omitt. haec. " Morieris mss. Bec. S. Ger. moreris " Responsio ms. Vatic. Discipulus. " Gaudeo mss. Bec. et S. Ger. etiam " Quod morieris mss. Bec. et S. Ger. quia moreris " Habitum religionis mss. Bec. S. Ger. habitu monachico " Gauden mss. Bec. et S. Ger. Eliam " Fateris te non bene vixisse sicut debuisses? mss. Bec. et S. Ger. fateris te tam male vixisse ut meritis tuis pœna aeterna debeatur? " Fateor mss. Bec. et S. Ger. Eliam " Te Deum offendisse? mss. Bec. et S. Ger. te hoc? " Si spatium haberetis vivendi? mss. Bec. et S. Ger. si haberetis spatium? " Habeo mss. Bec. et S. Ger. Eliam " Credis ita quod Dominus N. J. C. Filius Dei, fuerit mortuus pro te mss. Bec. et S. Ger. credis quod pro te mortuus est Dominus J. C. " Agis etiam gratias de passione et morte sua? mss. Bec. et S. Ger. agis ei gratias? " Ago mss. Bec. et S. Ger. etiam. " Credo mss. Bec. et S. Ger. etiam " Age ergo ista semper dum in te est anima: habeas fiduciam in Christo, et fidem tuam constitue in hac sola morte Jesu Christi, et in nullam aliam rem speres. Sperans, hujus morti mss. Bec. et S. Ger. Age ergo, dum superest in te anima: in hac sola morte totam tuam fiduciam constitue: in nulla alia re fiduciam habeas: huic morti " Committe, et immittit; hac morte te totum conuge mss. Bec. et S. Ger. committe, hac sola te totum conuge

morte te totum involve; et si Dominus Deus voluerit A te judicare, dic: Domine¹¹⁰, mortem Domini nostri Iesu Christi objicio inter me et judicium tuum; aliter non contendo tecum. Et si tibi dixerit¹¹¹ quia peccator es, dic: Domine, mortem Domini N. J. C. obtendo inter te et peccata mea. Si dixerit tibi quia meruisti damnationem, dic: Domine¹¹², mortem Domini nostri Iesu Christi pono inter te, et mala merita mea; ipsiusque meritum offero¹¹³ pro merito quod habere debuissem, nec habeo¹¹⁴. Si dixerit quod tibi iratus est, dic: Domine, mortem Domini N. J. C. oppono inter me et iram tuam. Quo expleto, iterum dico: Domine, mortem Domini nostri Iesu Christi pono inter te et me, et iram tuam. Hoc facto, dicat¹¹⁵ infirmus ter hæc verba: In manus tuas¹¹⁶ Domine, commendo spiritum B meum. Redemisti me, Domine, Deus veritatis. Iterum versus: Dirupisti¹¹⁷, Domine, vincula mea; tibi sacrificabo hostiam laudis, et nomen Domini invocabo. Versus: Educ de custodia animam, ad confitendum nomini tuo; me exspectant justi, donec retribuas mihi. Postea dicat: Maria, mater gratiae, mater misericordiae, tu nos ab hoste protege, et hora mortis suscipe: per tuum ergo, Virgo, Filium, per Patrem, et Spiritum sanctum, præsens adsis ad obitum meum, quia imminent exitus. Amen.

Post hæc dicta et responsa ab infirmo, sacerdos dicat¹¹⁸ pro infirmo istos psalmos. Psal. Deus, in nomine tuo salvum me fac. Psal. Credidi. Psal. Deus in adjutorium. Psal. Vocemea. Psal. In te, Domine, speravi.

Si fuerit sæcularis, infra scripto modo debet interrogari per sacerdotem.

Prima interrogatio. Credis tu ea quæ sunt Christianæ fidei, quantum a i ea quæ sunt determinata¹¹⁹ ab Ecclesia? *Resp.* Credo.

Interrog. Gaudes quia in fide Christiana moreris? *Resp.* Gaudeo.

Interrog. Recognoscis te Deum graviter offendisse? *Resp.* Recognosco.

Interrog. Doles te¹²⁰ quod offendisti Creatorum tuum?

Resp. Doleo.

Interrog. Proponis quod, si Deus tibi vitam longaverit, ab ejus offensa cavobis?

Responsio. Propono.

Interrog. Speras, et credis tu quod pervenias ad salutem æternam non tuis meritis, sed meritis passio- nis Iesu Christi.

Responsio. Spero.

Tunc sequitur assecuratio, et dicat sibi. Si tibi se objiciat aliquis, et contra te proponat, opponas inter te et ipsum, merita passionis Christi. In fine fac eum dicere istos versus: In manus tuas, Domine, commendo, etc. ut supra.

Nota bene: Tu qui vis intrare ad vitam æternam, cogita verba subscripta omni die in vita tua, et sic nunquam offendes Deum. Primo, brevitas vita. Secundo, lubricitas¹²¹. Tertio, mors incerta. Quarto, præmia justorum. Quinto, supplicia impiorum¹²².

SANCTI ANSELMI

CARMEN

DE CONTEMPTU MUNDI.¹²³

195 Quid deceat monachum, vel qualis debeat esse,

¹²⁴ Qui jubet ut dicam, porrigat ipse manum.

Grex sanctus, monachi, vobis næc scribimus; hæc

[vos¹²⁵

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁰ Dic ei sic; Domine mss. *Bec.* *S. Ger.* dic: Domine¹¹¹ Et si dixerit quod mereris mss. *Bec.* et *S. Ger.* Et si tibi dixerit quia peccator es: dic: Domine, mortem Domini N. J. C. obtendo inter te et peccata mea. Si dixerit tibi quia meruisti¹¹² Responde ei sic: Domine mss. *Bec.* et *S. Germ.* dic: Domine¹¹³ Inter me et te, mala merita mea, ipsiusque mortem: meritum offero¹¹⁴ *mss. Bec.* et *S. Germ.* inter te, et mala merita mea: ipsiusque meritum offero¹¹⁵ *mss. Vatic.* inter me et te, mala mea, ipsiusque mortem offero¹¹⁶ Et non habeo¹¹⁷ *mss. Bec.* et *S. Germ.* nec habeo¹¹⁸ Et iterum dico, Domine, mortem Domini N. J. C. pono inter te et me, et iram tuam. Hoc facto, dicat¹¹⁹ *mss. Bec.* et *S. Ger.* Si dixerit quod tibi iratus est: dic: Domine; mortem Domini N. J. C. oppono inter me et iram tuam. Quo expleto dicat¹²⁰ Ter hæc verba: in manus tuas etc. *mss. Bec.* et *S. Ger.* ista admonitio hic explicit¹²¹ Iterum versus: dirupisti etc. usque ad hæc: Incipiat sacerdos et dicat¹²² *mss. omitt.* Incipiat sacerdos et dicat¹²³ *mss. Vatic.* sacerdos dicat¹²⁴ Determinata¹²⁵ *mss. Vatic.* destinata¹²⁶ Interrogatio. Doles te etc. usque ad hæc: in fine fac eam etc. *mss. omittunt* Lubricitas¹²⁷ *mss. Vatic.* æternitas. Et his finitis dicit Anselmus quod sine dubio salvabitur¹²⁸ *mss. in fine etc.* Ms. *Vatic.* Explicit admonitiones Anselmi Cantuar. archiepiscopi¹²⁹ Collatum est cum mss. *Bec.* *O.* et *K.* 10. *Gem.* C. 70. et Majoris-monasterii 593. *Mss. Bec.* *O.* et Majoris-Monasterii nec titulum habent nec nomen auctoris. *Ms. K.* 10. Versus Rogerii Cadomi Beccensis monachi. *mss. C.* 70. hic incipit Claudianus ad monachos¹³⁰ Qui jubet¹³¹ *mss. 593.* Quid jubet¹³² Scriptimus, hoc vos *mss.* scribimus, hæc vos

Instruct, hæc vite pagina pandit iter.
 Nec vos, dilecti fratres, contemnите, si quid
 Nostra piuni, si quid nostra salubre monent¹²⁶.
 Sæpius ingentes lux pellit parva tenebras,
 Rivulus¹²⁷ et dulces sæpe ministrat aquas.
 Non tonsura facit monachum, non horrida vestis;
 Sed virtus animi, perpetuusque rigor.
 Mens humili, mundi contemptus, vita pudica,
 Sanctaque sobrietas: hæc faciunt monachum
 Hæc vos in cœlum, monachi, quadriga levabit:
 Hæc post hanc vitam præmia, summa dabit.
 Nil tonsura juvat, juvat aut¹²⁸ vilissima vestis,
 Si lupus es, quamvis esse videris ovis.
 Nam falli possunt homines, et fallere: Christum,
 Qui nullum fallit, fallere¹²⁹ nemo potest¹³⁰.
 Ille quidem fucum simulat¹³¹ religionis
 Damnat, et in reprobis moribus esse nequit.
 Vovistis, fratres, vovistis; vestra, rogamus,
 Vivite solliciti reddere vota Deo.
 In majestatem divinam peccat abunde,
 Quisquis qua non vult reddere, vota vovet:
 Vovistis Domino vestros convertere mores:
 Jam nunc peccatis sit modus et vitiis.
 Nunc humili vivat, qui vixerat ante superbus
 Sit castus quisquis luxuriosus erat.
 Quærebant cœnus aliquis, captabat honores,
 At modo vilescent¹³² census honorque sibi.
 Gaudebat dapibus, gaudebat divite mensa,
 Nunc tenuem victimum sobria coena dabit.
 Ille suis latus successibus esse solebat,
 Nunc lacrymis culpas diluat ipse suas
 Ostro conspicuus, gemmis insignis et auro,
 Veste modo vili squalida membra tegat.
 Verbosus laceat, mitescat servidus ira.
 Invitus invidiae dira venena vomat.
 Cuique prius cœdes placuit, placuere rapinae,
 Nunc pius et mitis pacis amator erit.
 Quisquis adulantium ventosa laude tumebat,
 Nunc hominum laudes æstimet esse nihil.
 Et qui sponte malus gratisque nocere solebat,
 Nunc etiam læsus utilis esse velit.
 Ad lites facilis fuit hic, ad jurgia præceps;
 Fortiter alterius nunc maledicta ferat¹³³,
 Non hunc¹³⁴ contemptus, non hunc injuria frangat,
 Omnia robusto corde molesta ferat.
 Pax, animique quies inter convicia duret;
 Nam forte¹³⁵ rerum nulla procella movet¹³⁶.
 Hæc veniam, fratres, conversio vera meretur,
 Hæc valet offenso vita placere Deo¹³⁷.

VARIAE LECTIONES.

¹²⁶ Salubre monet. ms. C. 70. salubre movent ms. K. 10. salubre monet¹²⁷ Rivulus ms. 593. æmulitus
¹²⁸ Tonsura juvat, aut ms. C. 70. et K. 10. tonsura juvat, juvat aut ms. 593. tonsura juvat, valet aut¹²⁹ Sed fallere
 mss. et fallere¹³⁰ Hominum nemo potest mss. fallere nemo potest¹³¹ Simulat¹³² ms. 593. simulator¹³³ Amo
 vilescent ms. O. Ac modo vilescent. mss. at modo vilescent¹³⁴ Maledicta ferat mss. C. et K. maledicta ferat
¹³⁵ Non hunc etc. ms. 593. omittit hoc distichon¹³⁶ Nam fontem mss. nam forte¹³⁷ Procella monet mss. pro-
 cella movet¹³⁸ Offensio vita placere Deum mss. offensa vita placere Deo¹³⁹ Mansura voles mss. mansura
 placent¹⁴⁰ Ubi quæ videt mss. inorbe videt ms. 593. hic interserit plurimos versus de prælatis, qui non extant
 in editis, nec in aliis mss. quæ viderim: nec ad rem pertinent¹⁴¹ Schismata, laudis ms. C. 70. stemmata,
 laudis¹⁴² Hoc inter mss. has inter¹⁴³ Luxuria somes mss. luxuriae somes¹⁴⁴ Atque putet mss. atque
 videt¹⁴⁵ Facta timebit mss. facta timeret

A Non vos illiciat brevis hæc et falsa voloptas,
 Non vos decipient hæc peritura bona.
 Cur, quæso, cupiat quidquam, cui cuncta reliquit;
 Ad mala cur redeat, qui bona proposuit?
 Terram contemnas, qui cœlum quæris habere;
 Si mansura¹⁴⁶ placent, hæc fugitiva fugi.
 Dum licet, et spatium vita conceditur huic,
 Semper ad omne bonum vive paratus opus.
 Fac bona quæque potes, modico dum tempore vivis;
 Multa metes, si nunc semina pauca jacis.
 Parvo perpetuam mercare labore quietem,
 Et pensa fletu gaudia longa brevi.
 Mens tua terrenis non hæreat atque eaducis:
 Labitur et transit quidquid in orbe vides¹⁴⁷.
 Vita quid est præsens? tentatio, pugna molesta,
 B Hic acies semper, semper et hostis adest.
 Sed cum nulla tibi fuerit jam sarcina carnis,
 Tunc sine fine quies, paxque perennis erit.
 Livor et ambition, gula, fraus, metuenda libido,
 Ira, tumor mentis, schismata, laudis¹⁴⁸ amor.
 Et quæ de Satana castris sunt cætera mille,
 Undique nos vallant assidueque premunt.
 Illas inter¹⁴⁹ pestes dum mens infirma tenetur,
 Fluctuat, et miris æstuat illa modis;
 Nec cadat illa licet semper casura videtur,
 Et quatinus tantis exagitata malis.
 Et quis habet tantas vitiorum ferre procellas,
 Si non divinum subvenit auxilium?
 Hæc monachi toto mentis conamine vitent;
 Præteritas culpas flendo, gemendo, larent.
 C Distinctisque legant spatiis, operentur, et orient,
 A studiis sacris tempora nulla vacent.
 Utilibus semper studeant, et rebus honestis:
 Res est segnitios pernicioса nimis.
 Luxuriae somes¹⁵⁰ res incentiva malorum,
 Spiritibus nequam præparat ipsa locum.
 Funestum monacho cum quid male suggestit hostis,
 Et conatur eum fallere mille modis.
 Esse Deum credat præsentem semper ubique;
 Nec sc, si peccat, posse latere putet.
 Cuncta scit atque videt¹⁵¹, nec quidquam præterit
 Illum,

Omnia sunt oculis nuda et aperta suis.
 Cum quid turpe facit, qui me spectante ruberet,
 Cur spectante Deo, non magis ipse rubet?

D Si patriæ judex sciret sua facta, timeret¹⁵².
 Scit Dominus rerum; cur nihil ergo timet;
 Sed tacet, et differt, et nondum crimina punit.
 Puniet, et meritis arbiter æquus erit.

Propositorum vitæ, monachi, servate rigorem.

Nec pigrat parvo tempore dura ¹⁴⁸ pati.

Sed mundi quainvis delectent vana cave :.

Et certe' gustu dulcia sæpe necant ¹⁴⁹.

Nec quidquid carnis sensus deimulcet, amate :

Quæ carnem oblectant, mentibus ipsa nocent.

Gaudia perpetuos pariunt mundana dolores ¹⁵⁰,

Tollit et æternum vivere vita brevis.

Exiguus labor est, sed merces magna laboris;

196 Præterit ille cito, præmia sine carent.

Ergo Deo melius si nil cognoscitis esse,

Imo si sumnum creditis esse ¹⁵¹ bonum,

Contemptis rebus mundi labentibus istis,

Jam sint in solo gaudia vestra Deo.

Et mihi quæ possunt amitti nulla videntur ;

Nec longum, quidquid præterit ¹⁵² esse reor.

Nam quid honos, quid opes, quid gloria, quidve ju-

[ventus?

Forma, genus, vires, femina, vestis, ager ¹⁵³,
Gemma vel argentum, quid regum ¹⁵⁴ sceptra, vel

[aurum,

Purpura, quid latus fundus, et ampla domus?

Magna potentia, multa scientia, falsa voluptas.

Vita quid ¹⁵⁵, et nostri corporis ipsa salus?

Non amo quod pestis, quod fur, quod subripit hostis,

Et quæ, si parcant cætera, mors adimit.

Sunt quos falsus honor juvat, et peritura potestas :

Seque' putant aliquos, quod loca ¹⁵⁶ celsa tenent.

Et velut e specula cæmos et plana viderent,

Sic quoque de mentis ¹⁵⁷ vertice quosque vitent.

Dum non attendunt humanam conditionem,

Nou norunt quid sint cernere, sed quid habent.

Sed dum sceptra gerunt, renitent diademata reges ¹⁵⁸,

Et gaudent lati flñibus imperii :

Dum distenduntur dapibus, dum nectare fervent.

Et servit mensis terra fretumque suis :

Et dum byssus eos, pretiosaque purpura vestit,

Majestasque vacat regia deliciis :

Dumque emoltitos delinit blanda libido

Carnis, et illecebris in sua jura trahit :

Dum turpi dominæ famulantur turpiter isti,

Quos falso reges ¹⁵⁹ nomine mundus habet.

Avertunt oculos, renuuntque videre profecto,

Quod sint ipsi ¹⁶⁰ homines et moritura caro ;

Quod citius transit mundana potentia sumo ;

Quod vitreum, seu quod fictile vas sit homo ;

Quod caro mortalis tanquam vestis veterascit,

Et celeri lapsu curva senecta veuit ;

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴⁸ Tempora dura *mss.* tempore dura ¹⁴⁹ Sæpe necant *mss.* 593 sæpe nocent ¹⁵⁰ Mundana do-
lores *ms.* *Bec.* *O.* mundana labores ¹⁵¹ Creditur esse *mss.* creditis esse ¹⁵² Quicquid desinit *mss.*
quicquid præterit ¹⁵³ Vestis ager *mss.* vestis, ager ¹⁵⁴ Quid regnum *mss.* quid regnum ¹⁵⁵ Vitæ
quid *ms.* vita quid ¹⁵⁶ Quod loco *mss.* quod loca *mss.* *C.* quos loca ¹⁵⁷ De montis *mss.* de mentis
retinent diademata reges *ms.* *O.* renitent diademata reges ¹⁵⁸ Falsos reges *mss.* *O.* et *K.*
falso reges ¹⁵⁹ Quid sint isti *ms.* *O.* quod sint ipsi homines ¹⁶⁰ Quid inauia nomine gaudes? Cur ratione
mss. *O.* *C.* et *K.* quid inani nomine gaudes; Qui vitii pulsus, victus ubique jaces. In quoquam quæso qui
tanto nomine fulget. (*ms.* *C.* 70. fulges.) Cur ratio, etc. ¹⁶¹ Mancipium vilis *mss.* mancipium vile ¹⁶² Celsas
subvertit *mss.* *K.* et 593. celas subvertat ¹⁶³ Illa cæsæ *mss.* illa cæsæ ¹⁶⁴ Obstans fluvium violentia
moles *mss.* *O.* et *K.* ingentes fluvii violentia moles *mss.* 593. obstantes fluvii violentia moles. *mss.* *C.* ob-
stantes fluvii violentia mole ¹⁶⁵ Obruit umbra *mss.* obruit unda ¹⁶⁶ Dum canet insidias *mss.* dum cavet
insidias ¹⁶⁷ Venena timet *mss.* venena pavet.

Hunc, dum querit opes, crucial miseranda cupido; A Cum jam quæsitas coepit habere, timor.
 Sic igitur miser est, dum pauper querit habere : Et miser est dives, perdere parta timens,
 Dum jacet in plumis serico contextus et ostro ; Mordetur curis¹⁶⁶, invigilatque dolis ;
 Continuare suis vicini pauperis agrum Ardet, et ad facinus nescit habere modum¹⁶⁷.
 Expellit domibus pupillos ille paternis, Insequitur viduas, judiciisque premis.
 Cum sit avaritiae facibus succensus inquis, Non valet injustis se satiare lucris¹⁶⁸.
 Ergo facit multos inopes; divesque rapinis, Luxuriæ servit; sed spoliatus eget.
 Deliciis fruitur, et rebus pauperis iste¹⁶⁹; Sed gemet¹⁷⁰ amissis indignus iste bonis.
 Huic epulæ varia, vestis pretiosa paratur : Sed panem et grossam vix¹⁷¹ habet ille togam.
 At petet in flammis ingressus tartara, parvam De digitæ extremitate pauperis hujus aquam :
 Et vice conversa, qui dives abundant, egebit : Huic qui pauper¹⁷² eget, copia dives erit.
 At quid avarus¹⁷³ opes, quicunque es, congeris istas ? Forsitan hæc facient ut citius pereas.
 Dic mihi, divitibus si quando defuit hostis : Hos terit et quassat sæpe ruina gravis.
 Invidia comes¹⁷⁴ est melior fortuna, nec unquam Fida satis cuiquam mobilis illa manet.
 Ergo solliciti causas exclude timoris ; Esse velis pauper, illico latus eris.
 Paupertate quidem nihil esse beatius unquam, Paupertate nihil tutius esse potest.
 Non tibi subsidium sunt hæc, sed sarcina grandis , Quæ male te miserum semper ad ima premit.
 Justitiae montes, virtutumque ardua nullus Scandet, dum mundi rebus onustus erit.
 Stulte quid hæc sequeris, cur sic labentibus¹⁷⁵

[hæres,

Mortalis¹⁷⁶, quid vis et moriturus opes ? Cum te post mundi curas, vanosque labores¹⁷⁷ ; Cum tibi transierint, quæ mala parte tenes ; Tartarus horrendo pavidum absorbebit hiatu, Atque miser variis excruciere modis¹⁷⁸.
 Cum te terribilis exactor jussus¹⁷⁹ ab æquo Judice, sulphurei merget in ima laci¹⁸⁰.
 Tunc, tunc infelix, super his sero pœnitabit¹⁸¹ In falsis¹⁸² istis spem posuisse bonis.

VARIAE LECTIONES

¹⁶⁶ Mordetur cujus mss. mordetur curis¹⁶⁷ Cogitat ille modum mss. O. et K. nescit habere modum¹⁶⁸ Injustis se satiare lucris mss. C et. 593. in justis se sociare lucis ms. K. injustis se satiare malis¹⁶⁹ Pauperis istis ms. O. pauperis iste¹⁷⁰ Sed gemet ms. O. sed gemit¹⁷¹ Sed panem et crassam vix ms. 593 pauper pannosum vix ms. C. sed panem et grossam vix¹⁷² Huic qui pauper ms. C. nunc qui pauper mss. O. et K. hic qui pauper ms. 593. hinc qui pauper¹⁷³ Ad quia avarus mss. Ad quid avarus¹⁷⁴ Invidia comes mss. Invidia comes¹⁷⁵ Et quid labentibus mss. vel cur labentibus ms. C. cur sic labentibus¹⁷⁶ Hæres? mortales mss. hæres, mortal? ¹⁷⁷ Vanosque labores ms. O. variosque labores¹⁷⁸ Excruciare modis mss. excruciere modis¹⁷⁹ Exacto jussus mss. exactor jussus¹⁸⁰ In una laci mss. in ima laci¹⁸¹ Super his sero pœnitabit mss. sed certe sero dolebis¹⁸² Et falsis mss. In falsis¹⁸³ Ulla cinis ms. O. illa cinis¹⁸⁴ Torquen mss. Torquent¹⁸⁵ Effecto corpore mss. effecto corpore¹⁸⁶ Perit placidæ mss. O. perit placite¹⁸⁷ Nam gustata mss. Jam gustata¹⁸⁸ Ore sanos mss. aure sonos¹⁸⁹ Hinc cutis mss. huic cutis¹⁹⁰ Idque tamen mss. O. et K. Id tantum¹⁹¹ Quisque sit inde dolet mss. quisque queratur, habet¹⁹² Et hyemes mss. ac hyemes

Non luc argentum, non luc descendet et aurum, Non aderit mundi gloria lapsa brevi.
 Forsitan has parcus, quas tu modo colligis, omnes. Effundet quandam prodigus alter opes,
 Tunc pariter rebusque tuis et conjugæ felix, Cum cinis exiguis, sive cadaver eris.
 Magnum nomen habes, clara est tibi fama per orbeum, Laudat te mundus; sed morire tamen.
 Non prosunt quidquam præconia vana sepultis; An factus quisquam senserit illa cinis¹⁸⁸?
 Fama placet populi, cupida trahis aure favorem, Nescis divinum quid paret arbitrium.
197 Fumus et umbra levis tota est hæc gloria [mundi;
 Torquent¹⁸⁴ famosos tartara sæva reos.
B Et color, et facies, et multum grata juventus, Et vox quæ dulces noverat ante domos,
 Diffugiunt misera tandem veniente senecta ; Diffugiunt pœxæ quæ decuere comæ.
 Os exarmatur decussis dentibus; inde Vix imperfectis sufficit ille sonis.
 Deficiunt vires, jam prodit ruga senilis, Horret in effeto corpore¹⁸⁵ scabra cutis.
 Jamjam curvatur, jam manant ora salivis; Exsanguis color est, halitus ipse gravis.
 Sicque perit placidæ¹⁸⁶ paulatim gratia formæ; Nullaque de multis, quæ placuere, manent.
 Jam gustata¹⁸⁷ minus sapiunt, vix sentit odores. Vix quoque clamosos percipit aure sonos¹⁸⁸,
 Caligant oculi : de toto sola supersunt,
 Huic cutis¹⁸⁹, et nervis ossa ligata suis. Vix jam fuste potest nutantes figere gressus,
 Vixque valet tremula quæque tenere manu. Si qua sibi fuerat prudentia, tota recessit :
 Id tantum¹⁹⁰ laudat, quod puerile sapit.
 Sic igitur se quisque senex miserabilis ipsum. Quotidie perdit, subtrahitur sibi.
 Et cum sit morbus nimium gravis ipsa senectus, Attamen innumeris angit illo malis.
 Hæc inquam multis vexatur inutilis ætas, Semper et unde senex quisque queratur habet¹⁹¹.
 Manducare labor, fit jejunare molestum,
 Somnus ei gravis est, et vigilare nocet.
D. Autumnum, causam quod dolet, esse putat.
 Hunc quoque minimum veris clementia kedit, Nec querulo possunt ulla placere seni.

Hæc inter quæ cuncta senex incommoda sentit,
Urget eum scabies, tussis anhela quatit.
Ingratusque suis morbo confectus et annis,
Conqueritur vita tempora longa suæ.
Labile forma bonum, species inimica pudori ¹⁹³,
Utile virtutum saepe retardat iter,
Nunc insensatos inflat, nunc turpia suadet;
Sæpe etiam fortes præcipitare solet.
Et mors et morbus rapit hanc, et moesta senectus;
Mille perit causis, nec manet illa diu ¹⁹⁴.
Nec bona forma Deum, sed mens sincera meretur:
Justitiæ soli vita beata datur.
Tu reges atavos memoras, magnosque parentes,
Et vana carnis nobilitate tumes.
Nescis cuætorum quod sit communis origo ¹⁹⁵,
Ortus et occasus unus, et una caro.
Quid tibi nobilitas, et clarum nomen avorum,
Si vitiis servus factus es ipse tuis?
Nobilis est, animi quisquis virtute resulget;
Degener est solus, cui mala vita placet.
Nec genus, at ¹⁹⁶ mores veneratur curia cœli;
Et cœlum justus, non generosus habet.
Sed nec præpositus motis, scelerumque minister
Vexat damnatum mitius ingenium.
Nullus ei servatur honor, reverentia nulla;
Nec magis est tutus nobilitate sua.
Sed fortes humeros nervosaque ¹⁹⁷ brachia jactas.
Atque tui vires corporis eximias.
Bella refers, domitosque duces, gentesque subactas:
Maximaque imperio subdita regna tuo.
Non bove, non asino tu fortior; attamen illos ¹⁹⁸
Ipse satis vili cernis emi ¹⁹⁹ pretio.
Sic quæcumque feris tecum communia cernis
Nec mirare nimis, nec pretiosa puta.
Quod si vis sensus, viresque attendere carnis,
Exsuperant multæ nos in utroque feræ.
Nos et equi ²⁰⁰ vincunt veloces præpete cursu,
Et melius nobis audit oletque canis.
Quis velit iratos lucta tentare leones.
Terribiles ursos ²⁰¹ fulmineasque sues.
Sola animi est virtus, qua nos præponimur illis;
Cætera sunt euidem nostra minora satis.
Jejuna triduum, totum ruit unde superbis:
Vix tenuem ²⁰² flatum jam moriture trahis.
Quod si vel leviter ²⁰³ te decoquat ignea febris,
Statim marcesces, illico nullus eris.
Sei cum te victum vitiis succumbere cernis,
Miror, te fortem dicis, et esse putas.
Bella libido movebis; tu primos cedis ad ictus,

A Et tua das fœdo colla premenda jugo.
Sic et avaritiae servis, sic motibus iræ,
Sic facis ardentis jussa pudenda gulæ.
Femina dulce malum, mentem roburque virile
Frangit blanditiis insidiosæ suis.
Femina, fax Satanae gemmis radiantibus, auro,
Vestibus ut possit ²⁰⁴ perdere compria venit.
Quod natura sibi sapiens dedit, illa reformat:
Quidquid et accepit dedecuisse putat.
Pungit acu, et fuso liventes ²⁰⁵ reddit ocellos:
Sic œnorum, inquit, gratia major erit.
Est etiam teneras aures qui perforet, ut sic
Aut aurum aut charus pendeat inde lapis.
Altera jejunat misere, minuitque cruem,
Et prorsus quare palleat, ipsa facit.
B Nam quæ non pallet sibi rustica quæque videtur;
Hic decet, hic color est verus amantis, ait.
Hæc quoque diversis sua sordibus inficit dra.
Sed quare? melior quæritur arte color.
Arte supercilium rarescit, rursus et arte.
In minimum mammas colligit ipsa suas.
Arte quidem videoas nigros flavescente crines,
Nititur ipsa suo membra movere loco.
Sic fragili ²⁰⁶ pingit totas in corpore partes,
Ut quidquid ²⁰⁷ nata est, displicuisse putes.
O quos in gestus ²⁰⁸ se mollis femina frangit,
Et placet in blesis subdola lingua sonis.
Dulcia sæpe canit, componit sedula gressum ²⁰⁹,
Ut quadam credas ²¹⁰ arte mouere gradum.
Sæpe auditores ejus facundia torquet;
Et modo ridendo, nunc quoque ²¹¹ flendo placet.
Mille modis nostras impugnat femina mentes,
Et multos illi perdere grande lucrum est.
Nil est in rebus muliere nocentius; et nil
Quo capiat plures lethifer hostis, habet.
Nec nos in totum jaclamus crimina sexum;
Tempore sed nostro rara pudica manet.
Sed carnem fenum clamat sacer esse propheta;
Fac procul a feno flamma sit ista tuo.
Tu molles risus, nutus, et dulcia verba,
Femineosque jocos effuge; virus habent.
Feminei sensim virus ²¹² subrepit amoris;
Hos tibi, ni videoas, illico captus eris.
Femineum fuge colloquium, vir sancte; caveto
D Femineas, si vis vincere, blanditiis.
Namque femineo mens capta ligatur amore,
Nunquam virtutum surgere ad alta potest.
Harum colloquium quid confert uilitatis,
Venisti monachus, turpis amator abis.

VARIAE LECTIONES.

¹⁹³ Inimica pudoris mss. inimica pudori ¹⁹⁴ Ula die mss. illa diu ¹⁹⁵ Origo. Non secus emergant Davus, herusve ferox. Ortus et occasus et clarum nomen avorum, si vitiis servus etc. mss. origo. Ortus et occasus unus, et una caro. Quid tibi nobilitas, et clarum nomen avorum. Si vitiis servus etc. ¹⁹⁶ Ne genus aut mss. O. et K. nec genus at ms. C. hac et alia omitt. usque ad: sed cum te victum etc. ¹⁹⁷ Munerosaque mss. nervosaque ¹⁹⁸ Attamen illas mss. attamen illos ¹⁹⁹ Cernis emis mss. cernis emi ²⁰⁰ Nam et equi mss. nos et equi ²⁰¹ Terribiles ursos mss. Terribiles ursos ²⁰² Vix temere mss. vix tenuem ²⁰³ Vel leniter mss. vel leviter ²⁰⁴ Ut possit mss. ut possit ²⁰⁵ Fuso, limentes mss. fuso liventes ²⁰⁶ Sic fragili etc. ms. C. omittit usque ad hac: mille modis etc. ²⁰⁷ Et quicquid mss. ut quicquid ²⁰⁸ O quos in gestus ms. 593. O quot in gestis ²⁰⁹ Subdola gressum mss. sedula gressum ²¹⁰ Et quadam credas mss. ut quadam credas ²¹¹ Mox quoque mss. nunc quoque ²¹² Sensum virus mss. O. et K. sensimi virus

Ergo viros sum nisi declinaveris anguem ²¹³,
Ni longe fias ²¹⁴, inficiere quidem.
Accendit mulier quæcunque libidinis ignes
Et sanctis ipsis proxima facta nocet.
Fundanæ Andreas ubi magnus episcopus urbis
Mutavit ²¹⁵, virgo femina causa fuit.
Si veterum libros, et Patrum scripta revolas,
Quo i doleas ²¹⁶ sanctos sic cecidisse viros,
Nec docto Salomone quidem tu doctior esse,
Nec David sancto sanctior esse potes.
Si Loth, Samsonem, si David, si Salomonem,
Femina dejecit, quis modo tutus erit?
Nunquid non hominem mulier de sede beata ²¹⁷
Expulit, et nostræ mortis origo fuit ²¹⁸?
198 Sed clara facie ²¹⁹ satis est, et forma venusta,
Et tibi non minimum lactea tota placet ²²⁰.
Viscera si pateant, pateant et cælera carnis,
Cernes quas sordes contegat ²²¹ alba cutis ²²².
Si sumum vilem præfulgens purpura velet,
Ecquis ob hoc sumum vel male sanus amet?
Inrat compta satis celarum semina claustra,
Susppirans dicit, discere sancta volo.
Accedo ad ²²³ monachos peccatrix femina, namque
Hi monita, et sanctæ dant documenta viæ.
Compta venis, et sancta placent: quis credere possit?
Suspiciam te habeo; credo, nocere venis.
La. e. vi risus, ardantis nutus ocelli,
Et tua garrulitas displicuere mihi.
Pastores, vigilate, lupas arceite rapaces
A gregibus vestris ²²⁴, claustra negentur eis.
Occidunt animos, multosque ad tartara mittunt;
Et monachis pestis nulla timenda magis.
Femina mors animæ, monachis accedere nunquam
Audeat; a sacro sit procul ipsa choro.
Sit procul a coetu sanctorum femina; namque
Et si non valeat vincere, bella movet.
Sej forsitan dices esse maritos,
Et casti laudes frædera conjugii.
Crede mihi, frater, miser est qui unque maritus:
Vis dicam ²²⁵ quantum triste sit istud onus?
Si quis habet sponsam turpem, fastidit et odit:
Si pulchram, mochos anxius ipse timet.
Cernis enim quantum sibi forma pudorque repu-
[gnent ²²⁶,
Raraque de pulchr's esse pudica potest.
In quam suspirant multorumque vota, timebis
Perdere vel soli ne sit habenda ²²⁷ tibi.

A Si fiat prægnans ²²⁸, accessit et altera cura;
Accrescuntque tibi multiplicata mala.
Hinc illam metuis ne quis corrumpat adulter,
Et pariat quorum non eris ipse pater.
Hinc res arcta nimis tenuisque pecunia, totam
Infaustam tecum cogit egere domum.
Est quoque perpetuas quæ miscet garrula lites,
Fitque molesta suo nocte dieque viro.
Et vinosa quidem multum damnosa marito est:
Nam quæsita diu distrahit illa brevi.
Ista dat amplexus molles, et dulcia sigit ²²⁹
Oscula, sed tacito corde venena premit.
Haec vel de ²³⁰ facie vel nobilitate superbit,
Et sceptro dignam credit habere manum.
Fraudibus uxorum multi periere virorum;
B Femina nil horret, cuncta licere putat.
Audet quidquid eam ²³¹ jubet imperiosa libido;
Et metus, et ratio cedit, et ipse pudor.
Haec leges ²³² sacras contemnit, et omnia jura.
Turpe sit aut sævum, dum juvet, illud amat.
Dalila Samsonem, Clitemnestra peremit Atriden.
In lege semineos sensit uterque dolos.
Sed cur queso velut tibi nunc historia narret ²³³,
Quæ fieri nostro tempore multa vides?
Quas sordes, quantosque metus curasque mariti
Sustineant, et quis connumerare potest?
Jam nunc, quam gravis est uxoris sarcina, cernis
Quamque premat duro subdita colla jugo.
Ergo maritalis damnamus frædera lecti?
C Non: sed perfectis non damus ista viris.
Conjugibus non est fructus centesimus; aut quem
Reddunt per senos multiplicata decem;
Nec tamen æterni privantur lumine regni,
Accipient meritis præmia digna suis.
Te mollis byssus, te fulgens purpura ²³⁴ vestit;
Et texunt mundi singula regna tibi.
Quæ pretiosa tuos pellis non cedit in usus?
Quæ vestis species, quæve coloris abest?
Sed nec ad indecoris cultus ²³⁵ pudet addere quid-
[quid
Artificis novit crudere ²³⁶ docta manus.
Irradiant gemmis digitæ, pariterque lacerti,
Vixque vales auri pondera ferre tui.
O quam vana hominum talis vesania: stulte,
D Quid juvat externis velle nitere bonis?
Si vitiis sordes, quid prodest fulgida vestis;
Absterget maculas purpura nulla tuas.

VARIA LECTIONES.

²²³ Declinaveris agmen ms. O. declinaveris anguem ²¹⁶ Ni longe facias ms. O. ni longe fias ²¹⁵ Mutavit ms. nun'avit? ²¹⁶ Si doleas mss. K. et O. quot doleas mss. C. et 593. Quod doleas ²¹⁷ Sede beatæ mss. sede beata ²¹⁸ Mortis origo fuit ms. C. 70. plurima hic habet quæ non extant in editis, nec in aliis mss. quæque proindit a Claudio adjuncta censeo ²¹⁹ Sed facies clara mss. sed clara facie ²²⁰ Exteriora placent, dissonat interius mss. Et tibi non minimum lactea tota placet ²²¹ Intrat mss. intrat ²²² Illa cutis mss. alba cutis ²²³ Accedat mss. accedo ad ²²⁴ A gregibus nostris mss. a gregibus vestris ²²⁵ Est dicam mss. vis dicam ²²⁶ Pudor que repugnant mss. pudorque repugnat ²²⁷ Nesi sit habenda mss. C. vel sit habenda mss. K. et 593. ne sit habenda ²²⁸ Si fiat prægnans etc. ms. C. omittit usque ad haec: Fraudibus uxorum etc. ²²⁹ Dulcia singit mss. dulcia sigit ²³⁰ Haec vel de mss. K. et O. haec vel de ²³¹ Quicquid jam mss. quicquid eam ²³² Haec leges etc. ms. C. omittit usque ad haec: Si vitiis sordes etc. ²³³ Narrat mss. narrat ²³⁴ Te mollis purpura mss. te fulgens ²³⁵ Indecoris cultus mss. indecoris cultus ²³⁶ Novit plurima mss. novit crudere

Gemmarum et tanti fulgor non efficit auri,
Ut careat tenebris mens tua cæca suis.
Sed sancti ²²⁷ mores faciunt, non vestis, honestum;
Et probitas magnos efficit una viros.
Quæ natura dedit, serva integra : non eget istis ²²⁸
Vilibus ornari rebus imago Dei?
Ista quidem fieri ventosa superbia cogit:
Sola placet justo sacerdotia vita Deo.
Agrorum fines longos extendere quærunt ²²⁹,
Et multas messes ²³⁰, horrea plena cupis.
Scis evangelicus ²³¹ quid avaro sermo minetur
Hac in nocte animam perdere stulte tuam :
Inquit, habes, et cuius erunt quæcumque parasti?
Improbœ, jani ²³² frena vota, timeque mori.
Tot fruges, auri tantum ²³³, vinique, tot agri,
Ad quid eget paucis vita, salusque brevis.
Arvum quærunt, homo, tibi fertile; nec tamen un-
[quam]
Ad sterilem viam respicis ipse tuam.
A gri²³⁴ oœque Dei tumidus contemptor ubique,
Nullus vis fructus reddere justitiae.
At scelerum vepres suffocant semina vitæ,
Et peccatorum surgit amara seges.
Exstirpa mentis tribulos, spinasque revelle :
Et tritico ²³⁵ Christi pectoris arva sere.
Fructusque Deo cordis novale, prematque
Virtutum messis semina nequitiae.
Esse quid argentum, quid gemmas, credis et aurum,
Prædia? quidve omnes, quas²³⁶ habet orbis, opes?
Haec Iudeus habet, gentilis, latro cruentus;
Crede mihi, iratus saepe dat ista Deus.
Parva puta quæcumque malos contingit habere.
Parva puta quidquid sur et adulter habent ²³⁷:
Quodinertrix, quod mæchus habet ²³⁸, nec ma-
[gna ²³⁹ putabis :
Omnipotens longe dat meliora suis.
Ast oculus mentis cæcatur pulvere terræ;
Ut nequeas ²⁴⁰ lumen cernere justitiae :
Ile tibi cui virtus non lucet, lucet at aurum ²⁴¹,
Et præfers summis inflama quæque bonis.
Nec mala magna reor, quibus affliguntur amici;
Nec bona, quæque hostes constat habere Dei.
At quoties vir justus eget, scelerosus abundat ²⁴²,
Non est pravorum copia grande bonum?
Ægrotat sapiens, sed sanus floret iniquus :
Non est grande bonum corporis arcta salus.
Dilectus Domini moritur, sed vivit adulter :

VARIAE LECTIONES.

²²⁷ Et sancti mss. sed sancti ²²⁸ Non eget ista mss. non eget istis ²²⁹ Extendere quævis mss. extendere quærunt
²³⁰ Multas messis mss. multas messes ²³¹ Sicut Evangelicus mss. scis Evangelicus mss. C. scit Evangelicus
²³² Improbœ jam mss. K. et O. Improbœ jam ²³³ Fruges auxi, tantum mss. fruges, auri tantum ²³⁴ Et tri-
tico mss. O. E tritico ²³⁵ Adulter habet mss. adulter habent ²³⁶ Mæchus habet mss. mæchus habent ²³⁷
Ne magna mss. C. nec magna ²³⁸ Et nequeas mss. ut nequeas ²³⁹ Nec tibi cui virtus non lucet et auro mss.
heu tibi cui virtus non lucet, lucet at aurum ²⁴⁰ An quoties vir justus eget, scelerosus abundat mss. O.
et K. Quo vir justus eget, nunquid scelerosus abundat? mss. 593. At quotiens vir justus eget, scelerosus
abundat ²⁴¹ Nec pretiosa : quendam mss. non pretiosa : quemquam ²⁴² Nec mutant mores mss. nec mu-
tant mores ²⁴³ Virtutum si etc. mss. C. omittit usque ad haec : Ecce diu etc. ²⁴⁴ Et pace beasse mss. O. et K.
pace beatas ²⁴⁵ Sceleris donata potestas mss. O. et K. sceleris est donata potestas mss. 593. sceleris donata
potestas est ²⁴⁶ Debita virtutum mss. debita virtuti ²⁴⁷ Hac domus intus habet mss. haec labyrinthus ha-
bet ²⁴⁸ Marmor : tula mss. marmore fulta ²⁴⁹ Quem pia pigmeæ claustra tulere matris? mss. K. et O. de-
ficiens viæ tempora pauca tuta mss. 593. debentur viæ tempora parva tuta

A Non est in magnis vita caduca bonis.
Ergo modo similis tibi collige cætera, fili,
Et prudens vilis munera sperne soli.
Vile relinque solum, cupias fastigia cœli :
Illic percipies dona beata Dei.
Non pretiosa facit pretiosum purpura quemquam ²⁵⁰ ;
Nec mutant mores ²⁵¹ tradita sceptræ malos.
Si pius ista Dei data conspicis hostibus esse ;
Impia pars hominum regnat ubique fere.
Virtuti si ²⁵² detur honos, si præmia dignis ,
Et teneant meritum singula quæque locum.
Jam nunc res hominum, mihi crede, et pace hea-
[tas ²⁵³]
Videris, et certo se cohære modo.
B Sed quia regna malis, sceleri est donata potestas ²⁵⁴,
Debita virtuti ²⁵⁵ frena libido tenet.
Mundus turbatur, rerum confunditur ordo ;
Involvitque simul omnia grande chaos
Vis prohibet leges, evertunt crimina mores,
Et valido virtus turbine quassa latet.
Dat Libanus tibi lingua; Paros sua marmora mittit;
Aurum præbet Arabs; India præstat ebur.
Tu cedro peregrina, et marmore construis ædes :
Miraque consurgit fabrica, fundis opes.
199 Rident argento postes, laquearia multo
Auro : distinctum sculptile vestit ebur :
Porticibus vallas operosis atria : quales
Quotque putas thalamos, haec ²⁵⁶ labyrinthus ha-
[bet ?]
C Illic tu videoas pictum, sculptumque stupescas,
Artificis quidquid mensque manusque potest.
Ostia multa quidem, variæ sunt mille fenestræ,
Mille columnare est marmore fulta ²⁵⁸ domus.
Quid tanto, moriture, paras molimine? quare
Das animum vanis, et peritura placent?
Cur ampla ædificas busto claudendus in arco?
²⁵⁹ Deficient viæ tempora pauca tuta.
Quid tibi tantæ ædes? quanto felicius ipse
Templum esses vivi viva domusque Dei.
Esto domus Domini, quam saceris moribus orna :
Virtutem cultor religionis ama.
Quam felix anima est, in qua sibi ponere sedem
Dignatur summi spiritus ipse Dei.
Omnis habet subitum terrena potentia finem,
Atque fuga celeri deserit ipsa suos.
Ergo time, quisquis celsos condescendis honores :
Teque ruinoso stare memento loco.

Magnus erat Cæsar, toloque potentior orbe :
 Nunc, quem nec mundus ceperat, urna capit.
 Sic et Alexander fortissimus ille Macedo,
 Clauditur angusto pulvis et ossa loco.
 Major erat mundo magnus, modo nobile corpus
 Exsul is et victi vilis arena tegit.
 Et cecidit Babylon : cecidit quoque maxima Troja :
 Olim mundipotens, aspice, Roma jacet.
 Ecce diu res nulla manet mortalibus : ecce
 Nullus honor prohibet, gloria nulla, mori.
 Summus Aristoteles logicæ scrutator acutus,
 Edidit ingenio multa reperta suo.
 Non syllogismo, non entymemate factum est,
 Ut vellent tanto parcere fata viro.
 Quid penetrasse invitat naturæ arcana Platonem,
 Et mundo studio multa dedisse suo ?
 Solis iter, cœlique plagas, lunæque meatus.
 Et vaga seu summo sidera fixa polo,
 Multaque præterea satis ardua noverat : et nunc
 Philosophus cinis est : nomen inane manet.
 Dum res et rerum causas vestigat Hypocras,
 Dum de naturis disputat, atque suis
 Inserit²⁶⁰ illa libris, dum multa latentia²⁶¹ prodit,
 Dum medicinali corpora servat ope,
 Ingens fama viri toto diffunditur orbe ;
 Ei meriti fructus ille favoris habet.
 Sed' nullis herbis, nullis radicibus actum est,
 Ne physico mortis lex subeunda foret.
 Et justis, non pli losophis, dat præmia Christus ;
 Rusticus es ; justus esto, beatus eris.
 Philosophus Varro, Petrus piscator : et ecce
 Petrus habet cœlum, tartara Varro tenet.
 Ille voluntati varia dulcedine gaudet,
 Et desideriis servit ubique suis.
 Sunt, quæ summa putat, meretrix, coquus, histrio ;
 [nullum
 His præfert, aut par æstimat esse bonum.
 Quidquid et ad victimum mare nutrit, terra, vel aer,
 Quærit, habetque viri luxuriosa famæ.
 Et modico ventri vastus vix sufficit orbis.
 Ergo nimirum vocibus aula fremit.
 Argentoque dapes ponuntur²⁶², Bacchus in auro,
 Et gemma infusum plurima nectar habet.
 Vestibus et facie longus nitet ordo clientum,
 Ad Domini nutus turba parata leves.
 Sexus uterque cauit : resonant cytharæque lyreæ
 [que ;
 Et reddunt illic organa dulce melos.
 Tandem epulis largis, et pleno ventre beatus
 Cum scortis porcus gaudia noctis habet
 O præclara viri virtus ! o vita beata !

VARIE LECTIONES.

²⁶⁰ Infert mss. inserit illa ²⁶¹ Multa libentia mss. multa latentia ²⁶² Rident quoque mss. ponuntur ²⁶³ Cumque decorum mss. quodque decorum ²⁶⁴ Hæc misero totum miseros mss. heu misero totum turpes mss. O. heu misero totum miseros ²⁶⁵ Quam clivis mss. quam devius ²⁶⁶ Carnis hæret mss. carnis habet mss. O. carnis hebet ²⁶⁷ Curat aliique mss. curat alitque ²⁶⁸ Incipit a fletu mss. Incipit a fletu ²⁶⁹ Quanta privatis mss. quanta quo privatis ²⁷⁰ Amara sitis mss. acerba sitis ²⁷¹ Hic geinit mss. Jam gemit ²⁷² Corrupta conjugis mss. corruptæ conjugis ²⁷³ Clamosum regidumque puer timet ille parentem mss. Pars queritur sterili male credita semina terræ

A Deliciis pastus cum meretrice cubat.
 Quid vestes referam, lectos, et divitis ædes ?
 Nescit habere modum prodiga luxuries.
 Huic per longa meant nitidi canalia fontes,
 Herba columnarum marmore clausa viret :
 Fructiferumque genus totum arboris educat hor-[tus],
 Mistaque sanguineis alba ligustra rosis.
 Nec violæ desunt ; sed et illic floris et herbare
 Est quidquid specie, quidquid odore viget.
 Nunc phaleratorum tergo vectatur equorum,
 Nunc saturum lento remige cymba vehit.
 Nunc illum esse juvat sub papilionibus, et nunc
 Grata sub arboreis quæritur umbra comis.
 Nunc delectatur turbis, et plausibus urbis :
 B Et modo privatus degere rure cupit.
 Quidquid molle juvat, quod visu, quodque decorum
 [est²⁶⁸,
 Dulceque corporeis sensibus esse solet :
 Heu misero ! totum turpes²⁶⁴ deflectit in usus,
 Nullaque declinat sordida turpe pecus.
 Ergo jocis, venere, et vino, somnoque beatæ
 Expendit vitæ tempora tota suæ.
 Jamque caro totus nescit quani devius²⁶⁵ erret.
 Mens male pressa gravi pondere carnis hebes²⁶⁶
 Nescit perpetuo quod torrem nutriat igni
 Corpus, quod tantis curat alitque²⁶⁷ modis.
 Qualem tu credis vitam mortælibus esse ?
 Et brevis, et multis est onerata malis.
 C Quotquot nascuntur, vox illis prima doloris :
 Incipit a fletu²⁶⁸ vivere quisquis homo.
 Aspice qua miseros feriunt nos undique : quot
 [sunt,
 Quantaque privatis²⁶⁹ publica mista malis.
 Frigore nunc nimio, nimio nunc lædimur æstu :
 Nosque famæ vexat, torquet acerba sitis²⁷⁰.
 Musca nocet, modicusque pulex, vel regibus ipsis :
 Nec faciunt tutos regia sceptræ suos.
 Hic dolet exsiliū ; mortem dolet alter amici ;
 Illic chara orbato conjugæ flere libet.
 Illic jacet infamis ; miser bic in carcere luget :
 Hunc metus hostilis territat ; alter eget.
 Illic gemit²⁷¹ incestum corruptæ conjugis²⁷² ; al-[ter

D Delusus falsa suspicione timet.
 Excussas aliquis deplorat grandine vites,
 Iste mari magno deperiisse rates.
 Pars²⁷³ queritur sterili male credita semina terræ ;
 Pars metuit domini vimque minasque sui.
 Perdidit hic justam sub iniquo judice causam :
 Has rapiunt furæ ; has cremat ignis opes.

Et quis non quod plangat habet, nulloque dolore
Sancius est, voti compos ubique sui?
Non sic blanda²⁷⁴ favebat rebus fortuna secundis,
Miscat ut latus improba triste nihil:
Nec pars²⁷⁵ parva mali vitis tabescere, totque
Captivo ardentes pectore ferre facies.
Flagrat avaritia, mala mens succenditur ira;
Et modo vesano seruet amore: velut
Interius totam dudum conceperit²⁷⁶ Æthnam,
Nil quoque quod deceat eacca furore videt.
Sæpe graves stimulos livor malus excitat illi:
Sæpe metum general, spemque, cupitus honor.
Illi luxurias, illumque superbia va-tat:
Hunc quoque tristitiae sæva²⁷⁷ procella quatit.
Ille, et plura premunt nos hujus tempore vitæ²⁷⁸:
Quæ nec vel puncti tempore certa manent.
Ille fame, fungo, febri, serpente, sagitta,
Fluctibus, aut flammis, hoste, latrone perit²⁷⁹.
Et nostram morbi corrumpunt mille salutem;
Nullus ab humano corpore languor²⁸⁰ abest.
Si nunc²⁸¹ aspicias animalia cætera queque;
Invénies tantis subdita nulla malis.
Nos capitis laterumque dolor, febrisque fatigat:
Totum hominem tollit lepra, chiragra manus,
Dira podagra pedes; oculos ophtalmia cæcat:
Obsidet arctati pectoris asthma vias.
Læsa suos claudit lotio vesica²⁸² meatus:
Viscera torquentur²⁸³, parsque pudenda, colus²⁸⁴.
200 Dens dolet, aut cervix; os torpet; lingua ligat r;
Splen tumet; ægrotat pulmo, laborat hepatis.
Cor marcat; renes patiuntur; solvitur alvus;
Brachia nil possunt; languida crura jacent.
Singula non paucis pars est obnoxia morbis:
Et patet infelix ad mala totus homo.
Non hæc ergo salus, non hæc mihi vita videtur.
Quam mors extinguit²⁸⁵, tollere morbus habet.
Sie est: res istas male publicus æstimat error;
Vilia sunt, stulti quæ pretiosa putant.
Nos igitur, fratres, quæso, meliora sequamur,
Quæ sunt digna bono, quæ sapiente viro.
Cur Dominus rerum, quare deitatis imago
Parva cupis? cupias maxima magnus homo?
Non decet artificis tanti mirabile plasma
Mirari propriis cuncta minora bonis.
Luna tibi fulget, tibi volvitur orbita solis,
Et tibi sunt toto sidera sparsa polo.
Nempe dies tuus est, tua nox, tuus igneus æther.
Et tibi comitant tempora quæque vices.
Orbis terrarum tuus est, et quidquid ab illo

A Clauditur, arbitrio subditur omne tuo.
Nempe parens rerum coelo demissus ab alto,
Ad tua descendens, est tibi factus homo.
Te manet astriferi clarissima regia regni,
Tu quoque es æterni regis imago tui²⁸⁶.
Ergo tu tantus, qui tantis cætera vincis,
Et minor es solo cuncta creante Deo:
Noli te regno peccati subdere: noli,
Quæ citius fugiunt, ista caduca sequi.
Sed satagit humiles animo transcendere terras,
Arctumque ad celos arripe fortis iter.
Vita, salus, hominum quoque cætera, sumus et uni-
[bra est.]
Omnia prætererunt, nulla manere vides:
Non te quæ pereunt delectent infirma; non te
B Cœlestem fædet pulvere terra suo.
Nec te præcipitet carnis malesuada voluptas:
Nec trahat illecebris esca, venusque suis.
Perpetuum tibi sit studium virtutis et ardor:
Mens tua continuo flagret amore boni²⁸⁷.
Quære boni²⁸⁸ fontem virtutum passibus, et te
Istius fontis torreat una suis.
Sarcina currentem te mundi nulla retardet:
Totum declina quidquid obesse solet.
Cum tu pervenies lætus felixque viator,
Et data vivisici copia fontis erit,
Æternus fles, sapiens, vereque beatus.
Cuncta tibi fuerint prospera, triste nihil.
Inque suo regem rex ipse decore videbis,
Deque beatifico lumine lumen eris²⁸⁹.
C Nullæ mentis erunt tenebrae; sed nocte fugata
Intus erit perpes et sine nube dies.
Tunc rerum causæ, scripturæ clausa patebunt:
Omnia clara tibi, plenaque lucis erunt.
Tunc in vivorum læta regione videbis
Quæ bona sint Domini, quantaque dona Dei.
Mors aberit, morbus, labor, hostis, cura, senectus;
Non habet hæc felix illa superna domus.
Non timor afficiet sanctos, sensusque doloris:
Æstus in his nullus, frigora nulla locis.
Nemo hic esuriens, nudus quoque nemo, sed unus
Omnibus omne bonum fiet, eritque, Deus.
Urbs hæc non lunæ, non lumine solis egebit;
Semper erit magno sole serena Deo.
D Denique justorum tanquam sol quisque nitabit:
Ista redonatæ gloria carnis erit.
Spiritus summis æquabit gratia regis:
Pro quibus est ultro passus amara crucis.
Ad montem vitæ de mortis valle²⁹⁰ reductus

VARIA LECTIONES.

²⁷⁴ Nunc sic blanda ms. O. non sic blanda²⁷⁵ Non pars ms. O. nec pars²⁷⁶ Concepserat ms. O. con-
ceperit²⁷⁷ Tristitia sæva mss. tristitia sæva²⁷⁸ Tempore vitæ ms. 593. tempora; vitæ²⁷⁹ Ille fame,
fungo, febri, serpente, sagitta. Fluctibus, aut flammis, hoste, latrone perit ms. O. addit hoc distichon
²⁸⁰ Corpora languor mss. corpore languor²⁸¹ Sic nunc mss. si nunc²⁸² Lithia vesica mss. lotio vesica²⁸³
Viscera torquentur mss. viscera torrentur.²⁸⁴ Colon mss. O. colus²⁸⁵ Mors extinguit mss. mors extinguit
²⁸⁶ Imago tui ms. 593. imago Dei²⁸⁷ Mens tua continuo flagret bonitatis amore: Sic perit æterni tor-
rida flamma rogi. mss. Perpetuum tibi sit studium virtutis et ardor, Mens tua continuo flagret amore boni
²⁸⁸ Quære boni mss. Quære boni²⁸⁹ Lumine lumen eris In ms. 593 explicit hic carmen istud: et ei
subjiciuntur plures versus hexametri²⁹⁰ De mortis valle ms. O. de noctis valle

Civis erit felix miser exsul homo.
 Urbis enim illius Deus est respublica; et inde
 Grandis ibi est cunctis copia, nullus eget.
 Non igitur deerunt regis tibi ²⁰¹ munera; nec te,
 Qui meritos magnis ²⁰² ditat, egere sinet.
 Nam cum ²⁰³ gustabis de vita fonte perenni,
 Et dabitur summo participare bono,
 Magna scientia, multa potentia ²⁰⁴, mira voluptas,
 Reddenter vitæ ²⁰⁵ militare que tuæ.
 Quis poterit sari, quis scribere, quis meditari,
 Quæ dabis in cœlis præmia Christe tuis?
 Haec, monachi ²⁰⁶ fratres, hæc tota mente sequa-
 [mur :
 Nulla salutiferum causa moretur iter.
 Ut majestatis summum mihi cernere detur,
 Ut decus, et tantum fas sit habere bonum,
 Thesauros Arabum, mensas, et prandia reguin,
 Quidquid habet mundus deputo vile lutum.
 Quisquis ad haec igitur paradisi gaudia tendis,
 Sedulus angustam nunc, age, disce viam,
 Ne laxes vitiis angustæ mentis habenas,
 Divini semper freна timoris habe.
 Exspecta Dominum, formida judicis iram
 Et quod propittit rex tibi, miles ama.
 Parvulus esto, vide, mentis depone tumorem;
 Porta Dei nullum, qui tumet ²⁰⁷, arcta capit.
 Vitamus tauros cornu et cervice minaces;
 Non leo non taurus, non equus; agnus eris

A Agno; nulla magis agnum-juvat hostia Christum :
 Agnus eris Christo simplicitate tua
 Offertur Domino turtur, simplexque columba :
 Castus eris turtur, blanda columba gemens.
 Quot sunt ²⁰⁸, qui Domino se castravere, beati;
 Tartarus incestos, flammaque, morsque ma-
 [nent ²⁰⁹.
 Summa quidem virtus monachi parere priori;
 Ferre jugum normæ, seque negare sibi.
 Quidquid præcipiet, mox et sine murmure serva :
 Peccatum soluim dedecuisse puta.
 Non vilis vestis, non te-locus ultimus angat
 Sæpe tui stultos ordinis ista movent.
 Sed si nos sane sapimus, si vera fatemur;
 Aggreditur virtus ardua, dura probat.
 B Qui sibi vilescit, qui se nihil aestimat esse,
 Et timet, et mundi labilis alta fugit,
 Illic est et sapiens, et cœlo proximus iste;
 Non sine re monachi nomen inane gerit;
 Si vult ditari, si vanos ambit honores ²¹⁰,
 Induit occultum pellis ovina lupum.
 Sed qui cuncta videt mundi pius arbiter, ille
 Novit oves, tacitos novit et ipse lupos.
 Ille igitur monachus labiis et corde frequenter ²¹¹.
 Te mihi, te solum da, Deus, et satis est.
 O certe felix possessio, quæque beatum
 Sola facit! miserum cætera pondus habent.

ALIUD CARMEN DE CONTEMPTU MUNDI.

Quid probitas, quid nobilitas, nisi mors animarum? C 201 Sicut et in flaviis fluit irrevocabilis unda,
 Unde superbit homo, cum constet quod moriatur?
 Nam caro mortalis, et quisquis ei famulatur,
 Morte perit duplice, quia post obitum cruciatur.
 Quid prodest homini, si vivat sæcula centum,
 Cum moriens vitam transisse putet quasi ventum?
 Quid prodest homini sua senore farta crumenæ,
 Si per eam consumnat eum sine tempore poena?
 Ut quid homo gaudet de mundi prosperitate,
 Quæ nimium brevis est, et habetur in anxietate?
 Prosperitas mundi cito transit, et annihilatur:
 Unde satis claret quoniam nihil esse probatur.
 Res hujus mundi, quotquot natura creavit,
 Sunt quasi flos agri, quem frigus et aura cremavit,
 Sicut enim flores autunni tempore nati,
 Frigore marcescant in ventos ire parati:
 Sic cito deficiunt, quæ mundus habet pretiosa,
 In quibus infelix hominum mens est studiosa.
 Res hujus mundi proprio cum fine feruntur,
 Et sine lege ruunt, nec cum ratione reguntur.

Tempora sic hominis fugiunt, et quæque secunda.
 Res hujus mundi sunt instabiles velut hora;
 Pro nihil debent reputari cuncta decora.
 Ergo miser dum vivis, homo, sine fine labora;
 Ne perdas ea pro nihilo quæ sunt meliora.
 Sic teneas, ut prævaleas a morte futura:
 Da quod habes, ut possideas quæ sunt sine cura,
 Dic caro mortalis ²⁰², dic de putredine vermis,
 Cur miser insanis; quid prodest gloria carnis?
 Dic homo, dic palvis, quare putredo superbis?
 Dic quid sis, quid eris; memor esto quod morieris.
 In cincrem vermis post ²⁰³ mortem regredieris:
 Despicere ²⁰⁴ quod sequeris, cognosce viam ratonis.
 An leges ²⁰⁵ nescis humanæ conditionis
 D Corpus humo sit:
 Corpore semen:
 Semine sanguis:
 Sanguine corpus:
 Sic hominis corpus matris concrescit in alvo:

VARIAE LECTIONES.

²⁰¹ Regia tibi mss. Regis tibi ²⁰² Meritos magnis ms. O. merito magnis ²⁰³ Nam cum ms. O. Quod cum ²⁰⁴ Multa potentia mss. summa potentia ²⁰⁵ Reddetur vitæ mss. Reddenter vitæ ²⁰⁶ Haec monachi, etc. ms. C. 70 explicit Claudio. ²⁰⁷ Q. i. timet ms. K. qui tumet ²⁰⁸ Quot sunt ms. K. quam sunt ²⁰⁹ Morsque inanebit ms. O. morsque manent ²¹⁰ Quærerit honores mss. O. et K. ambit honores ²¹¹ Et corde frequenter mss. O. et K. hoc corde frequenter ²¹² In ms. Boc. O. Carmen leoninum de eodem argumento incipit ab his verbis: Dic caro mortalis, etc. huic subjunguntur ibidem hi versus: Corpus homo sit, etc. qui editi hactenus non fuerant ²¹³ Vermis post ms. vilis post ²¹⁴ Despicere, etc. ms. hunc versum ponit ante istum: An leges, etc. ²¹⁵ An casus ms. an leges

Sic hominis corpus terra putrescit in alvo :

Corpore tabes :

Tabeque vermis :

Verme cinis fit :

Pulvere terra.

Sic hominis corpus de terra matre creator :

Sic hominis corpus in terram regredietur.

Ergo tristis homo veræ rationis habena

Cor animumque tuum, mundum fugiendo, refrena.

Sic tibi perpetuam nancisci nitere vitam.

DEUS SOLUS AMANDUS,

in quo et ex quo omnia bona.

Omnia sunt hominum tenui pendentia filo,
Et subito casu quæ valuere ruunt.

Ludit in humanis divina potentia rebus,
Et certam praesens vix habet hora fidem.

Quam nimis, et nimis est Dominum super omnia mi-

[tem, Et venie facilem, velle negare pium.

Vis, agnosce pium? te respice, respice quid sis,
Quid fueris, quid eris, quid caro, terra, Deus?

Cœlum sole tibi, sol lumine servit, et aer
Flatibus, unda cibis terraque nille bonis.

Sed quid es? Unde tibi quid habes, quid præbet?
[intraunque

Sponte facit pietas dulcis et ampla Dei.
Fons bona quæque fluens, fons nescius evacuari,

Fons sine fine patens, et sine fine Deus.

Debes namque scelus metiri non brevitate
Temporis, sed debes impietate sui.

Major enim impietas non est, quam spernere gratis
Ipsum, qui gratis contulit esse tibi.

Qui tibi te tribuens sese promisit, eoque
Nil habuit melius quam daret ipse Deus.

Quidquid es, et quod habes, et quodque valebis habere,
Quid tamen ad meritum sunt simul ista Dei?

Hunc igitur spernens, seseque per omnia subdens
Dæmonis obsequio quanta meretur homo?

Adde quod in vitium quisquis ruit: ipse ruendi
Sæpius indicit turpe necesse sibi.

Virtus enim vitio, vitiis fit servus: et in se
Non habet admissum solvere posse suum.

Ergo perpes ei debetur poena necesse,
Qui sibi peccandi sponte perenne facit.

Gratia tollatur non debita: poena sequatur
Debita, morsque premens, et sine fine manens.

O quam dulce decus, quam vera potentia, qualis
Gloria, quam stabilis quæstus, amare Deum!

Ejus amans Abraham plus civibus hospes, et unus
Plus populo miles, plus illa rege potest.

Nam virtus in amore Dei, vixque perenne

A præstat, et esse facit illud amare quod est.

Vere est ipse quidem, qui permanet unus et idem

• • • • •

Esse habet æternum, sine principio, sine fine,
Semper idem, si quis amare studet.

Si non tam solidum, solidum tamen esse mereatur:

Nam sequitur vitam vita beata bonam.

Cetera si species, quam sint nihil, omnia finis

Indicat, Assyrium consule, testis adest.

Hæc quid bonos, quid opes, quid forma, quid armæ,

[quid amplus

Heu juvat imperium? juvit amasse Deum.

Sed quia vera salus Deus est, et amore tenetur,
Expeto propter eum, vos ut ametis eum.

Dignus et ipse quidem est ut ametur: amando scietis

B Quis fructus, quis bonos, quid sit amare Deum?

Virtus vero Deum, vel vita mereatur honesta;

Quale bonum, quod sit semper amare Deum.

Quam pius est, quam promptus adest, quam denique
[prodest,

Ipsum quisquis amat, hic mage nosse potest.

Si te facta docent aliena, doceris honeste

Concipere meritis spemve metumve tuis.

O qualis jactura Deo præponere quidquam;

Quem bene si quis habet; queso, quid est, quid
[habet?

Nam si magna petis, Deus est, super omnia magnus:
Si bona, quam bonus est dicere nemo potest.

Si speciosa cupis, quis eo speciosior? Optas

Forsan opes, dat opes, dives et ipse manet.

C Si te celsa juvant, generosaque, quam generosus,

Quamvis sit excelsus nemo referre potest.

Quem si forte potens juvat et pius, ecce potestas

Hinc pia, seu pietas est sine fine potens:

Quid mores? ipse poli, terræ, maris auctor, et omnia

Quod sicut, est, et erit, perstat origo boni.

Huic famulans, parentis dominatur Hebræus;

Servit, et est liber; subditur, estque potens:

Cui subdi fugiens, Satanæ male subditur, hosti

Subditur, et vitiis subditur inumeris.

Tandem vero videns quo lapsus et unde fuisset,

Pectora curarum morsibus æger erat,

Multaque volventi sententia sedit asylum

Lapsis quærendum fortiter esse Deum.

D Sicque reus, quem læsit, avert, quem spreverat, orat;

Quem fugit, reperit; quem reprobarat, amat.

Hunc repetit, veniamque petit, de crimine fletum,

De pietate spei gaudia multa capit.

Et quid ad hæc dulcedo placens, dulcedo perennis;

Dulcis disponens ordine cuncta Deus.

Quid dulcedo potens, dulcisque potentia fecit?

Quod solet hæc fecit, dulcia dulcis agit

SANCTI ANSELMI

LIBER

MEDITATIONUM ET ORATIONUM.

202 PROLOGUS²⁰³.

Meditationes seu orationes quæ subscriptæ sunt, quoniam ad²⁰⁴ excitandam legentis mentem ad Dei amorem vel timorem, seu ad suimet discussionem editæ sunt, non sunt legendæ in tumultu, sed in quiete, nec velociter, sed [paulatim, cum²⁰⁵] intenta et morosa meditatione. Nec debet intendere lector ut quamlibet illarum totam perlegat; sed quantum sentit, Deo adjuvante, sibi valere ad accendendum affectum orandi, vel quantum illum delectat. Nec necesse habet aliquam semper a principio incipere, sed ubi magis illi placuerit²⁰⁶. Ad hoc enim ipsum paragraphis sunt distinctæ, ut²⁰⁷ ubi elegerit incipiat vel desinat, ne prolixitas aut frequens ejusdem loci repetitio generet fastidium; sed potius aliquem inde colligat lector, propter quod factæ sunt, pietas affectum²⁰⁸.

MEDITATIO PRIMA.

De humanae conditionis dignitate et miseria.

I. *Quod ad imaginem et similitudinem Dei facimus.* — Evigila, anima mea²⁰⁹, evigila; exerce spiritum tuum, excita sensum, expelle socordiam lethiferi torporis tui, apprehende sollicitudinem tuæ salutis. Inutilium cogitationum effugetur vagatio, recedat ignavia, diligentia teneatur. Meditationibus sacris insiste, adhære divinis bonis; intende sempiternis, temporalibus derelictis. Quid igitur utilius, quid salubrius in tam divino mentis exercitio poteris cogitare, quam immensa beneficia Conditoris dulcissima cogitatione recolere? Considera igitur in ipso creationis exordio quid sublimitatis, quid dignitati contulerit; et perpende quo amore, qua veneratione colendus sit. Certe, cum universitatem rerum visibilium et invisibilium creans et ordinans, humanam naturam facere disposuisset, summo consilio de

A tuae conditionis dignitate tractavit, utpote quam cæteris creaturis quæ in mundo sunt, altius honorare dispositus. Vide igitur sublimitatem tuae creationis, et retracta debitum reddendi amoris. *Facimus* (ait Deus) *hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (*Gen. 1*, 26). Si ad hoc dictum tui Conditoris non exaspergiseris, si in tam ineffabili benignitate erga te dignationis ejus in amorem illius tota non exardescis, si ad ejus desiderium totis medullis non inflamaris, quid dicam? Dormientem te, an potius mortuam reputem? Attende igitur diligenter quid sit ad imaginem et similitudinem Dei te esse creatam. Habes dulce pignus pia meditationis, ubi cogitationes tuas exerceas. Agnosce ergo aliud esse similitudinem, aliud imaginem: verbi gratia, potest habere similitudinem quamdam cum homine equus, bos et cæterae similes creature; imaginem vero hominis non habet nisi alter homo. Manducat homo, manducat et equus: ecce quædam similitudo ac communitas inter naturas diversas. Imaginem vero hominis non imitatur nisi alter homo ejusdem naturæ, cuius imago est. Dignior igitur est imago quam similitudo. Similitudinem itaque ad Deum hoc modo habere poterimus, si eum bonum esse considerantes, nos boni esse studuerimus; si eum justum esse cognoscentes, nos justi esse contendamus; si misericordem contemplantes, nos misericordiæ operam demus. Quomodo autem ad 203 imaginem suam? Attende. Deus semper meminit sui, intelligit se, amat se. Et tu ergo, si pro modulo tuo infatigabiliter memor fueris Dei, intellexeris Deum, amaveris Deum, eris ad imaginem ejus; quia hoc facere niteris, quod semper facit Deus. Ad memorandum, et intelligendum atque amandum summum bonum totum debet homo referre quod vivit: ad hoc omnis cogitatio, omnis voluntatio cordis retorqueatur,

VARIÆ LECTIONES.

203 Collata sunt cum mss. Becc. O. Thuano 267. Victorini RR. 3 et KK. 16. Corbeiensi 160. San-Germanensi 345. Carthusiensi a Porta, uno S. Martini Tornacensis, uno Valtis Lucentis, et uno S. Bened. Floriacensis: et cum editione Somnali. Ms. S. Bened. Flor. Incipiunt Orationes sive Meditationes Domini Anselmi Cantuar. archiepiscopi in Orationibus seu Meditationibus suis ms. Val.-luc. Incipit Prologus Domini Anselmi archiepiscopi. 204 Quoniam a l mss. Corb. Vict. 16. Val.-luc. Flor. Quæ ad²⁰⁵ Nec etiam velociter, sed paulatim, cum mss. Bec. Thu. nec cursim: et velociter, sed cum mss. Corb. 160. Vict. 16 et Val.-luc. Flor. nec velociter, sed cum²⁰⁶ illi placet mss. illi placuerit²⁰⁷ Paragraphis sunt distinctæ, ut mss. paragraphis sunt distinctæ per partes²⁰⁸ Mss. Thu. Val.-luc. Explicit Prologus. mss. Vict. RR. Meditationes Anselmi Cantuariensis archiepiscopi. ms. Vict. KK. 16. Incipiunt Orationes sive Meditationes Domini Anselmi Cantuariensis archiepiscopi. ms. Corb. 160. Incipiunt Orationes sive Meditationes Domini Anselmi Cantuariensis archiepiscopi: utiles valde ad excitandam legentis mentem ad Dei amorem vel timorem ms. Val.-luc. Incipiunt Orationes sive Meditationes editæ ab Anselmo Cantuar. archiepiscopo²⁰⁹ Primam Meditationem, quæ incipit, Evigila, Anima mea, etc. in nullis, quæ habui, mss. reperi

acuatur, conformetur, ut infatigabili affectu memor A sis Dei, intelligas Deum, ames Deum, et tuæ creationis dignitatem, qua ad imaginem Dei creata es, salubriter exprimas. Quid dico ad imaginem Dei te esse creatam, cum, teste Apostolo, ipsa Dei imago sis? *Vir, inquit Apostolus, non debet relare causum, cum sit imago et gloria Dei* (*I Cor. xi, 7*).

II. Quod ad hoc facti sumus, ut Deum sine fine laudemus. — Sufficiunt ne tibi haec tam immensa beneficia Conditoris ad juges gratiarum actiones reddendas, et debitum continui amoris, cum de nihilo vel potius de luto te consideras ejus bonitate ad tantam celsitudinem in ipso conditionis exordio sublimatam? Sanctorum igitur sententiam in tuam converte vitam, et de sancto quid dicatur attende. Quæ est igitur laus sancti? *De omni corde suo laudavit Dominum.* Ecce ad quod creata es; ecce opus faintulatus tui. Ut quid enim te Deus tam præclaro conditionis privilegio sublimaret, nisi te suis laudibus indesinenter intendere vellet? Ad laudandum igitur Conditorem tuum creata es, ut ejus laudibus vacans, et hic justitiae merito in illius semper proficias, et in futuro bene vivas. Laus enim ejus et hic justitiam, et ibi beatitudinem tribuit. Sed si laudas, ex toto corde lauda, diligendo lauda. Haec est enim sanctis laudandi proposita regula: *De omni corde suo laudavit Dominum; et dilexit Deum qui fecit illum* (*Ecli. xlvi, 10*). Lauda ergo, et ex toto corde lauda, et quem laudas dilige; quia ad hoc facta es ut laudes et diligas. Laudat namque, sed ex toto corde non laudat, quem ad benedicendum Deum prospera demulcent; sed a benedicendi munere adversa restringunt. Laudat quoque, sed non diligit, qui in Dei laudibus aliud quam ipsum laudando requirit. Lauda igitur, et digne lauda, ut nulla in te cura, nulla intentio, nulla cogitatio, nulla sollicitudo mentis, in quantum tibi virtus suppetit, a laude Dei sit vacua. Ab ejus laude nulla te vita hujus prosperitas revocet, nulla compescat adversitas. Sic enim ex toto corde laudabis Dominum. Sed, cum ex toto corde eum laudaveris, et diligens laudaveris, nihil ab eo aliud quam ipsum expetes, ut ipse sit finis desiderii tui, ipse præmium laboris, ipse solatium hujus umbratilis vitae, ipse possessio illius beatæ vitae. Ad hoc itaque facta es, ut eum sine fine collaudes: quod tunc utique intelliges plenius, cum ejus beata visione sublimata videbis te sola et gratuita bonitate illius, cum non esses, de nihilo tam beatam, et ad tam ineffabilem beatitudinem creatam, vocatam, justificatam, glorificatam. Talis namque contemplatio infatigabilem tibi amorem dabit eum sine fine laudandi, ex quo, et per quem, et in quo tantis et tam immutabilibus bonis te beatificatam gaudebis.

III. Quod ubicunque sumus, in illo vivimus, movemur, et sumus, dum ipsum intra nos habemus. — Sed ab illa felicitate futura, contemplationis intuitu paululum etiam magnitudinem gratiarum, qua te in hac etiam vita fugaci ditavit, considera. Ipse qui in caelis habitat, qui in angelis regnat, cui coelum et terra-

A cum omnibus quæ in eis sunt se inclinant, se tibi habitaculum præbuit, suam tibi præsentiam paratam fecit: docente enim apostolo Paulo, *in illo vivimus, movemur et sumus* (*Act. xvii, 28*). Dulcis vita, motus amabilis, optabile esse. Quid enim dulcior quam in illo vitam habere, qui est ipsa vita beata? Quid amabilius quam omnem voluntatis vel actionis nostræ motum ad illum et in illo dirigere, qui nos perpetua confirmet stabilitatem? Quid optabilius quam voto et conversatione jugiter in illo esse, in quo solo, vel potius qui solus est verum esse, sine quo nulli potest beue esse? *Ego, ait, sum qui sum* (*Exod. iii, 14*). Et pulchre. Ipse enim vere solus est, cuius immutabile est esse. Ille itaque, cuius esse tam excellens, tam singulariter est, ut solum vere sit; B in eius comparatione omne esse nihil est, cum te ad celsitudinem creaverit ut tuæ gloriæ dignitatis nec intelligere possis, ubi te esse constituit? quem tibi mansionis locum præparavit? Attende ipsum suis in Evangelio dicentem: *Manete in me, et ego in vobis* (*Ioan. xv, 4*). O inestimabilis dignatio, o beata mansio, o gloriosa vicissitudo? Quanta dignatio Creatoris, ut in se suam velit habitare creature? Quam incomprehensibilis beatitudo creature, in suo manere Creatore? Quanta rationalis creature est gloria, tam felici vicissitudine Creatori sociari, ut ipse in ea, et ipsa in eo teneat mansionem? Tam excellenter ergo creatos, in se nos manere misericorditer voluit; super omnia, sicut omnium gubernator, sine sollicitudine existens; omnia, velut omnium fundamentum, sine labore sustinens; omnia sicut omnibus rebus excellentior, sine superbia excedens; omnia, velut qui universa continent, sine diffusione complectens; omnia, sicut omnium plenitudo, sine sui angustia complens. Hic ergo, cum nusquam desit, delectabile intra nos sibi regnum elegit, Evangelio demonstrante, ubi dicitur: *Regnum Dei intra vos est* (*Luc. xvii, 21*). Sed si regnum Dei intra nos est et Deus in suo regno habitat, nonne ipse in nobis manet, cuius intra nos regnum est? Ita plane: si enim Deus sapientia est, et *anima justi sedes est sapientiae*; qui vere justus est, Deum in se manentem habet. *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos* (*I Cor. iii, 67*), ait Apostolus. Et tu igitur sanctitatis studio infatigabiliter insiste, ne templum Dei desinas esse. Ipse de suis dicit: *Inhabitabo in illis, et in ambulabo* (*II Cor. vi, 16*). Nec dubites, ubicunque animæ sanctæ fuerint, cum in illis esse. Si enim et tu in omnibus membris, quæ vivificas, ubique tota es; quanto magis Deus ubique totus est, qui te ipsum et corpus creavit? Summa igitur diligentia considerandum est cum quanta ratione et reverentia sensus nostros et membra corporis nostri movere debemus, quibus Divinitas ipsa præsidet. Demus igitur, ut dignum est, tanto inhabitatori omne imperium cordis nostri, ut nihil ei repugnet in nobis; sed omnes cogitationes, et voluntatis motus, omnia verba, et universa opera nostra illius nutum attendant, ejus voluntati deserviant, ad rectitudinis ejus

regulam dirigantur. Sic enim vere regnum ejus A Iis dispensator ecclesiastice familie sensit, qui erimus, et ipse in nobis manebit, et nos in illo manentes, bene vivemus.

IV. Quod omnes, qui in Christo baptizati sumus, Christum induimus. — Excita, quæso te, anima mea, et exardescat ignis superni amoris in intimis tuis, et decorum a Domino Deo tuo tibi collatum prudenter intelligere, intelligens diligere, diligens sancte conversationis obsequiis venerare. Nonne ipse qui tibi in seipso tribuit mansionem, et in te dignatus est habitare, seipso vestit te, munit et ornat? Quotquot, sit Apostolus, in Christo baptizati estis, Christum induistis (Gal. iii, 27). Quid igitur laudis, 204 quid gratiarum actionis, ei condigne tribues, qui te tanto vestivit deoore, tanto sublimavit honore, ut juvendissimo cordis jubilo dicere possis: *Indut me Dominus vestimento salutis, indumento laetitiae circumdedit me?* (Isa. lxi, 10.) Angelis Dei summum gaudium est, Christum contemplari: et ecce immensa dignatione sua se tibi tantum inclinat, ut scipso te velit vestiri. Quali vestimento, nisi eo de quo gloriatur Apostolus dicens: *Christus factus est nobis a Deo sapientia, et justitia et sanctificatio?* (I Cor. i, 30.) Quibus vestimentorum insigniis te magis ornaret, quam ut te splendidian rediceret amictu sapientiae, ornamento justitiae, satisfactionis decore?

V. Quod corpus Christi sumus. — Et quid dicam quia se tibi Christus vestimentum fecit, cum se tantum univerit, ut in unitate Ecclesie de carne sua te esse voluerit? Audi Apostolum Scripturæ testimonium exponentem: *Et erunt duo in carne una.* Ego autem, inquit, dico in Christo et in Ecclesia (Ephes. v, 32). Super hoc quoque, quanta te unione copulaverit, contemplare. Corpus Christi te Apostolus esse confirmat: *Vos eritis, ait, corpus Christi, et membra de membris* (I Cor. xii, 27). Serva igitur corpus et membra, ea dignitate qua decet, ne si ea quolibet levitatis studio injuriouse tractaveris, quanto potiori præmio coronareris, si ea digne tractasses; tanto majori suppicio subjiciaris, si eis indigne abusus fueris. Oculi tui, oculi Christi sunt. Non igitur licet tibi oculos Christi ad aliquas vanitates conspicendas dirigere, quia Christus est veritas, cui omnis vanitas contraria est. Os tuum, os Christi est. Non debes, non dico ad detractiones, non dico ad mendacia, sed nec ad otiosos sermones os apertire, quod ad solas laudes Dei et ædificationem proximi debes patulum habere. Sic de cæteris Christi membris tua custodie commissis intellige.

VI. Quod unus in Christo sumus, et cum ipso unus Christus sumus. — Sed adhuc altius agnosce quanta illi societate jungaris. Ipsum Dominum audi pro suis Patrem exorantic: *Volo, ait, ut sicut ego et tu unus sumus, sic et isti in nobis unus sint* (Joan. xvii, 21). Suni ego Filius tuus per naturam; sunt et illi filii tui et fratres nici per gratiam. Quanta celsitudo est Christianum hominem sic in Christo proficere, ut et ipse quodammodo Christus dicatur? Quod ille vere fide-

B Iis dispensator ecclesiastice familie sensit, qui dixit: *Omnes Christiani in Christo unius Christus sumus.* Nec mirum, cum ipse sit caput, et nos corpus ejus; ipse sponsus, ipse sponsa; sponsus in se, sponsa in animabus sanctis, quas sibi æterni amoris vincule sociavit. *Sicut sponsus, inquit, imponebit mihi mitram, et sicut sponsam ornabit me ornamento.* Hic igitur, anima mea, hic ergo te revolve beneficia ejus, accendo in dilectione ejus, exardescit in desideria beatæ contemplationis ejus. Exclama ergo fortiter ardentissimo illo intimi amoris affectu et tota in ejus desiderium liquefacta, in vocem sponsæ fidulis erume: *Osculetur me osculo oris sui* (Cant. i, 4). Recedat ab animo meo omnis delectatio, que extra illum est; nullus praesentis vita affectus, nullum mihi solatium blandiatur, dum mihi ejus praesentia beata denegatur. Ipse me charitatis brachis amplectatur, ipse me ore supernæ illius suavitatis osculetur, ipse me eloquio illio incessibili, quo angelis sua secreta manifestat, alloquatur. Hæc sit sponsi ad sponsam vicaria sermonum vicissitudo, ut ego illi totum cor meum expandam, et ipse mihi suscipe dulcedinis secreta revelet. His itaque anima et hujusmodi meditationibus vegetata, pleno sancti desiderii affectu, sponsum tuum sequi contendere, et dic ei:

Trahe me post te, curremus in odorem anguentorum tuorum (Cant. i, 3). Sed dic, et fideliter dic, non transitorio sono, sed infatigabili desiderio. Sic dic, ut audiaris; sic attrahi concupisce, ut sequi possis. Dic ergo Redemptori et Salvatori tuo: *Trahe me post te.* Non trahat delcedo sacculi, sed trahat me suavitatem beatissimi amoris tui. Traxit me aliquando vanitas mea; sed jam trahat me tam post se veritas tua. Trahe, quia traxisti; retine, quia apprehendisti. Traxisti redimendo, trahe salvando. Traxisti raiserando, trahe beatificando. Apprehendisti inter homines apparet pro nobis homo factus, retine cœlo præsidens super angelos exaltatus. Tuus sermo, tua promissio est. Promisiisti dicens: *Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum* (Joan. xii, 32). Trahe igitur jam potenter exaltatus, quem attraxisti misericorditer humiliatus. Ascendiisti, sentiā; super omnia regnas, agnoscam. Nunquid te regnare non agnosco? agnoscere certe, et gratias ago. Sed agnoscam perfecte amando quod agnoscō pie de te sentiendo. Agnoscam videndo quod agnoscō credendo. Liga tecum indissolubilibus amoris vinculis desideria cordis mei, ubi tecum sunt primiæ spiritus mei. Societ nos unitas charitatis, quos copulavit caritas redemptionis. Dilexisti enim me, tradidisti temetipsum pro me. Sit itaque tecum in cœlo jugiter intentio mea, sit mecum in terra continue protectio tua. Adjuva tui amoris desiderio restuante, qui dilexisti contemnentem. Da querenti, qui te dedisti nescienti. Suscipe redeuntem, qui revocasti fugientem. Diligi ut diligari; inquit quia diliger, magis ac magis diligam, ut magis diligari. Uniatur tecum cogitatio mea, una et singularis sit tecum intentio mea, ubi tecum a te misericordia

ter suscepta beata jam regnat substantia nostra. A
Adhæream tibi inseparabiliter, adorem te infatigabi-
liter, serviam tibi perseveranter, quæram te fide-
liter, inveniam te feliciter, possideam te æternali-
ter. His sermonibus, o anima mea, Deum interpel-
lendo accendere, inflammare, exardesco, et tota in
eius desiderio ignea effici contendere.

VII. *Retractatio peccatorum nostrorum, de quibus nos conscientia nostra plus remordet, per quæ perdidimus hæc omnia.* — Cum autem consideras ad quæ et quanta bona per ejus gratiam profecisti, retracta etiam quæ et quanta bona per tuam culpam perdi-
disti, et in quæ mala culpis gravata corruisti. Re-
volve suspirando mala quæ nequiter fecisti; et re-
cogita gemendo bona quæ propter eadem mala
miserabiliter amisisti. Quid enim boni præstantis-
simus tuus Creator sua tibi non contulit bonitate? Et quid mali tu ei non rependisti, execrabilis ve-
getata iniquitate? Bona perdens, mala meruisti; imo bona projiciens, mala elegisti; et amissa vel
potius abjecta gratia Conditoris, iram ejus misera-
biliter incurristi. Non est unde te probes innocentem, cum malorum tuorum caterva te velut exercitus immensus circumdet, hinc pravorum operum
probra objiciens; illinc inutilium et, quod damnabili-
lis est, perniciosorum verborum immensam con-
geriem proferens; inde malarum cogitationum mo-
lem infinitam ostentans. Hæc sunt, propter quæ bona
inæstimabilia perdidisti; propter hæc Conditoris gra-
tia caruisti. Hæc recogita gemendo, gemitus abre-
nuntiando, abrenuntia dammando; danina ea, vitam
in melius commutando. Luctare tecum in animo tuo,
ne amodo vel ad momentum alicui vanitati seu
corde, seu lingua, sive, quod summae damnatio-
nis est, opere assensum prebeas. Sit quotidiana,
imo continua in animo tuo rixa, ne quodlibet cum
vitiis scelus retineas. Districte temetipsam semper
examina, secreta discute, et quidquid in te reprobum
205 inveneris, rigida animadversione percute,
prosternere, contere, extirpa, projice, et ad nihilum
redige. Non tibi parcas, non tibi blandiaris, sed in
matutino, id est in contemplatione extremi judicii,
quod nocti præsentis vitæ tanquam lux matutina
succedit, interfice omnes peccatores terræ, id est
delicta atque peccata conversationis terrenæ, ut
disperdas de civitate Domini, quam in temetipsa
illi adfliccare debes, omnes operantes iniquitatem,
i.e. diabolicas suggestiones, odibiles Deo delectatio-
nes, mortiferos consensus et opera perversa. Ab
omnibus illis tanquam civitas Dei debes emundari, ut
placitam in te mansionem sibi Creator inveniat, ob-
tineat, possideat. Noli esse de illis, quorum pertina-
ciam Deus ipse videtur plangere, dicens: *Non est
qui recognitet in corde suo, et dicat: Quid feci?* (*Isa.
xvi, 1*). Si reprobantur illi, quia pro transactis
malis erubescere et se reprehendere noluerunt,
tene ut in electorum numerum curras, temetipsam
convenire, dijudicare, ac severa disciplina corriger
négliges? Revolve igitur sedulo cogitatu immensa

A beneficia Conditoris, quibus te nullis intercurrentibus
meritis sublimavit, et ad memoriam revoca mala
innumera, quibus eisdem beneficiis tua iniurias
indigne respondit, et magnum dolorem parturiens,
clama: *Quid feci?* Deum exacerbavi, Creatorem
meum ad iracundiam provocavi, beneficiis ejus immen-
sibus innumera mala rependi. *Quid feci?* Sed hoc
dicens, cor tuum acerbe contere, gemitus emite,
lacrymas funde. Si enim hic non ploras, quando
plorabis? Si te ad compunctionem non excitat aver-
sio vultus Dei a te, quam tua peccata fecerunt, con-
fringat duritiam tuam vel enormitas infernatum
suppliciorum, quam super te eadem peccata provo-
caverunt. Redi ergo, redi, prævaricatrix, ad cor, et
pedem ab inferis extrahe, ut debita mala evadere et
B amissa bona, quibus justè privaris, possis recupe-
rare. Si enim ad mala tua respicias, omnia bona
quæ tibi sunt ab eo collata perdidisti. Oportet te
igitur ad ea, et maxime de quibus te conscientia
gravius accusat, semper oculos retrorquere, ut ille
oculos suos avertat. Nam si tu peccata tua digna
satisfactionis intentione avertis, ille ab eis intuitum
ultiōis avertit. Si tu oblivisceris, ille recordatur.

VIII. *Retractatio Dominice incarnationis, per quam recuperavimus hæc omnia.* — Ut igitur inde
libereris, miserations erga te tui Redemptoris at-
tende. Certe originalis peccati merito cæcata eras,
sublimitatem tui Conditoris videre non poteras.
Peccatorum nubibus circumsepta in obscura tende-
bas, et ad æternas tenebras rapidis fluctibus viti-
orum agitata festinabas. Et ecce Redemptor tuus
cæcatis luminibus collyrium sue incarnationis ap-
posuit, ut quæ Deum in secreto majestatis fulgentem
videre non poteras, Deum in homine apparentem
aspices, aspicio agnosceres, agnoscendo dil-
geres, diligens sumro studio ad ejus gloriam perve-
niere satageres. Incarnatus est ut te ad spiritualia
revocaret. Mutabilitatis tuæ particeps factus est, ut
te sine incommutabilitatis participem faceret. Inclin-
avit se ad humilitate tua, ut te sublimaret ad excelsa
sua. De virginitatis integritate natus est, ut præva-
ricatricis naturæ corrupta sanaret. Circumcisus est,
ut omnia peccatorum vitorumque superflua boni-
nam abscidere a se debere doceret. Oblatus est in
templo, et a sancta vidua susceptus, ut fideles suos
dum Dei frequentare, et ut eum mereantur sis-
ttere, studio sanctitatis intendere moneret. A
Simeone sene susceptus atque laudatus est, ut vita
gravitatem et morum maturitatem se diligere
patesceret. Baptizatus est, ut nostri baptismatis
sacramento sanctificaret. In Jordane sub manu
Joannis se ad baptismum inclinans paternam vocem
audivit, et Spiritus sancti in columba adventum
suscepit, ut nos doceret in humilitate mentis (qua
per Jordanem notatur: *Jordanis enim descendens
eorum interpretatur,*) debere consistere, ibique sa-
perni Patris honorari colloquio, de quo dicitur quia
cum simplicibus sermocinatio ejus (*Prov. iii, 32*);
et Spiritus sancti præsentia sublimari, qui super

humiles requiescit. Et hoc sub manu Joannis, qui Dei gratia dicitur; ut eidem gratiae quidquid a Deo percipimus, non nostris meritis ascribamus. Quadragesima dierum completo jejunio diabolus cum suis tentamentis superans, angelico est ministerio glorificatus, edorens nos toto vitae praesentis tempore delectationes rerum temporalium declinando mundum cum suo principe pedibus nostris substernere, et sic angelicis praesidiis communiri. Regnum Dei praedicando diebus cum populo commoratur, et confluens turbas miraculis et verbis adficiat; noctibus montem frequentans orationibus vacat, admonens nos pro congruentia temporis nunc proximis, inter quos vivimus, verbis et exemplis pro modulo nostro vite vitam demonstrare; nunc solitudinem mentis adeantes et virtutem montem ascendentis ducedini supernae contemplationis inhiare, et intentionem nostram infatigabili affectu in superna dirigere. In monte coram Petro, et Jacob, et Joanne transfiguratur, insinuans nobis quod si tanquam Petrus (qui agnoscens interpretatur) nostram infirmitatem humiliiter agnoscere, si vitiorum supplantes (quod Jacobus soulat) fieri, si Dei gratiae (que per Joannis nomen innuitur) fideliter nos submittere studuerimus, ad Jesu gloriam contemplandam illum cœlestem montem, eodem regno nostro duce, feliciter condescendimus. In Bethania (quod domus obedientiae interpretatur) Lazarum suscitavit, ostendens omnes, qui boue voluntatis studio huic mundo inorientes in sian obedientiae requiescant, in vitam aeternam ab eo resuscitandos. Corpus et sanguinem suum discipulis suis in cena mystica tradens eorum pedes humiliiter lavit, docens sacrosancta ministeria mundis operibus et pia mentis humilitate celebra. Resurrectionis sacre gloria sublimaudus Iudibria perfidorum, asperitatem vecborum, crucis opprobrium, fellis amaritudinem, et ad ultimum mortem sustinuit, admonens suos ut qui post mortem ad gloriam pervenire contendunt, vitae presentis angustias et labores, pravrumque oppressiones non solum aequo animo tolerent, sed omnia hujus mundi aspera pro præmis aeternis ament, appellant et grataanter suscipiant. Hæc itaque tam præclara, tam immensa tui Conditoris erga te beneficia si digne cogitare, si devote amplecti, si servida charitate imitari studueris; non modo bona per primum parentem amissa recuperabis, sed multo potiora per ineffabilem Salvatoris tui gratiam aeternaliter possidebis. Ipse namque Deus tuus per incarnationis mysterium factus frater tuus, qui tibi inenarrabilis gaudii causaverit, dum naturam super omnem creaturam videris in eo exaltatam!

IX. Quod orandum sit, ut de lacu misericæ eripiatis, et de luto facis. — Quid ergo Jane restat, nisi ut, iis omnibus digne consideratis, modis omniibus ad hereditatem tantorum bonorum mente in succendas, ipsumque qui te alia possidenda creavit, continua supplicatione deposcas, ut te de lacu misericæ, et de luto facis eripiatis, et tante beatitudinis possessorem efficiat? Quid est autem lacus misericæ, nisi profun-

A ditas cupiditatis mundanæ? Et quid est lumen facis, nisi fetor carnalis voluptatis? Ille enim sunt duo retinaculi, quibus humanum genus ne ad beatum supernæ contemplationis tendat libertatem, flenda contritione 206 prepeditur, cupiditas scilicet et voluptas. Vere enim lacus misericæ est cupiditas mundana, qua mentem quam suo dominio subjicit, per innumeram desideria, velut quibusdam vinclis, in profundum vitiorum trahit, nec eam requiringam ullam habere permittit. Mens namque hominis cupiditatis oppressa jugo, amore rerum visibilium extra se spargitur, et per diversas animi passiones raptatur. Devastant illam labor in acquirendo, anxietas in multiplicando, gaudium in possidendo, timor amittendi, dolor cum amiserit, nec in quantis periculis sit omnino eam videre permittunt. Hic est lacus misericæ, quem tantis malis mundanae cupiditas non desinit implere. De hoc lacu beatus David se gratulabatur creptum, cum gratias agens loqueretur, et diceret: *Eduxit me de lacu misericordie et de luto facis* (Psal. xxxix, 3). Quid est lumen facis? Delectatio immundæ voluptatis. Exclama ergo fortiter cum beato David, et dic Creatori tuo: *Eripe me de luto, ut non infigar* (Psal. lxviii, 45). Terge cor tuum ab omni inquinamento carnalis delicationis, cogitationes immundas ab animo tuo exclude, si hujus lutis sorores cupis evadere. Sed cuius poenitendo, confitendo, flendo, et sanctas cogitationes cordi tuo sedule ingerendo evaseris, inde ne recidas; sed totis praecordiis ante Deum suspira, ejus clementiam deprecans ut statuat supra petram pedes tuos, id est, affectiones cordis tui Christi virtutibus solidet, ut collocet se mens tua supra firmamentum justitiae, constanter Christo adhaerens, de quo dicitur quod *factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio* (I Cor. 1, 30). Ora etiam ut dirigat gressus tuos, ne reflectantur in via; sed in praecptis cœlestibus inflexibili statu profluant, et ad beatam angelorum patriam tota intentione festinent. Sed tali directione sublimatus, noli esse piger in laude Creatoris; sed ejus clementiam supplica, ut immittat in os tuum canticum novum, ut digna devotione carnum Deo nostro decantes. Dignum est enim ut per vitæ novitatem Deo sociata cantum in ejus laudibus resones novum, contemptis tempora illos, sola æterna desiderans; nec jam timore poenæ, sed amore justitiae, divinae legi obtemperans. Ille est enim canticum novum Deo cantus, veteris hominis studia conterere, et novi hominis vias quas Filius Dei inundo demonstravit, ut ei natu cordis, solo desiderio vitae permanentis incedere. Carmen quoque decantat, qui gaudia illa patriæ cœlestis in memoria puræ mentis retentat, et ad eadem, conscientia sanctæ vitae suffultus et supernæ gratiae dono subnixus, satagit pervenire.

X. Consideratio misericarum hujus vitæ. — Inter haec autem miseras vite presentis perpende, et cum quanta cautela in ea tibi vivendum sit per vigil corde revolve. Considera te de illius esse con-

sorrio, de quo Scriptura dicit: *Viro cuius abscondita est via, et circumdedit eum Dominus tenebris* (*Job iii, 23*). Vero enim profunda ignorantiae cœcitatem circumdaris, qui nescis quomodo Deus penset opera tua, et qualem finem sis habiturus ignoras. *Nescit homo*, ait Salomon, *utrum odio, an amore dignus sit, sed omnia servantur usque in finem incerta* (*Eccle. ix, 1*). Pone in animo tuo te videre aliquam vallem profundam, tenebrosam, omne genus tormentorum in fundo habentem. Cogita desuper pontem unum, longo spatio extensem, in latitudine tantum unius pedis mensuram tenentem. Hunc igitur tam striatum, tam altum, tam periculosum pontem si qui libet transire cogeretur, cujus oculi ligarentur, ne gressus videret; cujus manus retro constringerentur, ne vel baculo iter suum palpando regere posset; quid timoris, quidve angustiae putas in animo gerret? Essetne illi aliquis locus lætitiae, jucunditatis, sive lasciviae? Non puto. Ausseretur omnis superbia, vana gloria fugaretur, solius mortis in mente tenebrosa caligo versaretur. Adhuc cogita crudelium avium monstra circa pontem volitantia, et in profundum transeuntem pertrahere cupientia, nonne timor augebitur? Quid si, eo transeunte, semper a talo tabulae substrahantur? Nunquid non transeunti major sollicitudo inquietetur?

Sed exemplum tale quid sibi velit agnosce, et mentem tuam divino timore sollicitus astringe. Vallem profundam et tenebrosam, infernum intellige, sine mensura profundum, et tenebrosa caligine horribiliter obscurum. Ibi omne genus tormentorum confluit. Ibi omne quod demulcit, abest; et omne quod terret et cruciat, et quod angustias inferre potest, præsto est. Pons periculosus, de quo qui male transit inferius præcipitur, vita præsens est; in qua qui male vivit, ab illa cadens ad inferna descendit. Tabulae que post transeuntes substrahuntur, singuli sunt dies vite nostræ; qui sic prætereunt, ut nunquam revertantur, sed diminutione sui nos semper urgent ad finem, et ad terminum festinare compellunt. Aves circa pontem volantes, et trans-euntibus insidiantes, maligni spiritus sunt, quorum omne studium est homines a rectæ viæ statu deji-cere, et ad profunda inferni præcipitare. Nos ipsi transeuntes sumus, ignorantiae caligine cæci, et difficultate bene operandi velut gravi catena ligati, ne liberos ad Deum sanctæ vitæ gressus dirigere possumus. Attende igitur si non summo studio in tanto discriminine tibi ad Creatorem tuum clamandum sit, quo ejus munita præsidio inter adversariorum turmas fiducialiter cantes: *Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo?* (*Psal. xix, 1.*) Illuminatio videlicet contra cœcitatem; salus contra difficultatem. Hæc enim duo mala sunt, in quibus primus parens nos dejicit, ignorantia et difficultas, ut nec quo tendimus, nec quid agendum sit videamus; et cum ex aliqua parte viderimus, difficultate prepediti nec ipsum quod recte novimus, implere possimus. Hæc meditare, anima mea, hæc cogita; in iis quotidie se mens

A tua exerceat. Iis intenta a rerum, nutilium curis et cogitationibus se avocet, et totam se ad hæc mala fugienda, et ad æterna bona capessenda, sancti timoris et beati amoris igne succendat.

XI. De corpore, post animæ discessum. — Ad te jam redeo, dulcissime Creator, et benignissime R - demptor, formator et reformator meus, vobis supplicius tuam imploras pietatem, ut doceas cor meum vitali timore et salutari tremore considerare q am fætida et quam lugubri conditione caro mea post obitum, spiritu quod ad præsens vegetatur viduata, putredini et vermis tradatur consumenda. Ubi tunc erit, si qua modo est, de qua superbit, pulchritudo ejus; exquisitæ, quibus nunc deluit, deliciae illius; delicati artus? Nonne tunc vere implebitur in ea illud propheticum: *Omnes caro fenum, et omnis gloria ejus tanquam flos semi?* (*Isa. xl, 6.*) Claudentur oculi ad interiora capitis reflexi, quorum sepe vanis et perniciiosis vagationibus delectabar. Jacebunt horrendis tenebris obducti, qui modo pro luce vanitates gaudent haurire. Patet bunt aures vermis mox replendæ, quæ nunc detractionis voces et sæculares rumores damnabili jucunditate suscipiunt. Stringentur dentes miserabiliter obserati, quos solvit edacitas. Putrescent nares, quæ nunc variis odoribus delectantur. Squalore scido labia horrebunt, quæ stulto cachinno frequenter dissolvi gaudebant. Ligabitur lingua tabula sanie, quæ exæpe inanes fabulas proferebat. Arctabitur guttur, et venter saturabitur vermis, qui variis escis crebro distenti sunt. Quid commemorem singula? Tota illa compositio corporis, cuius sanitati, cuius commoditati, cuius voluptati omnis pene cura **207** invigilat, in putredinem, in vermem, postremo in abjectissimum pulverem dissolvetur. Ubi cervix erecta? Ubi jactantia verborum, ornatus vestium, varietas deliciarum? Velut somnum evanuerunt, omnia ulterius non redditura transierunt, et amato-rem sui miserrimum reliquerunt.

XII. De anima a corpore separata. — Deus bone, quid est quod intueor? Ecce occurrit timor timori, dolor dolori. Post separationem sui a corpore, nomine anima a multitudine occurrentium demouuum, qui ejus accusationes exaggerent, circumfundetur, et usque ad minimam negligentiam de omnibus exquiretur? Veniet princeps mundi hujus cum satellitibus suis furore rabidus, callidus ad circumveniendum, ad mentiendum pronus, malevolus ad accusandum, quæcumque potest contra eam vera ex perpetratis malis proferens, multa falsa confingens. O tremenda hora, o examen horridum! Ille judex districtus ad judicandum; inde adversarii procaces ad accusandum. Stabit anima sola sine consolatore, inde solatum solum capiens, si eam honorum operum conscientia desendit. Sed in tanta distinctione ubi omnia nuda apparebunt, quis gloriarib[us] ~~cessare~~ se habere cor? Si justus vix salvabitur, peccator et impius ubi parebunt? (*I Petr. iv, 18.*) Tunc lamentantium labia cessant, adulatorum lingua non

proderit, vana gloria seductrix probabitur fuisse. Fugiet inepta lætitia, dignitatum pompa fugabitur, honoris ambitio plena deceptionis fuisse videbitur. Beata illa anima, quam in tali discriminis innocentiae conscientia protegit, sanctitatis memoria defendit; quam adhuc in carne positam pīe compunctionis unda sc̄pius abluit, confessionis diligentia decoravit, sacræ legis meditatio illuminavit; quam humilitas mitem, tranquillam patientia, obedientia a propria voluntate vacuam reddidit, et charitatis ad omnis virtutis exercitium servidam fecit. Talis anima tremendam illam horam non formidabit, *nec confundetur cum loqueretur inimicis suis in porta* (*Psal. cxxvi, 6*). Sociabitur enim illis, de quibus Scriptura dicit: *Cum dederit dilectis suis somnum, ecce hæritas Domini* (*Ibid., 4*).

XIII. Retractatio diei judicii, ubi hædi ad sinistram constituentur. — Jam vero de terrore illo extremi judicii quis dicere aliquid valeat, ubi oves ad dexteram, hædi ad sinistram statuerunt? Quis tremer erit, ubi virtutes cœlorum movebuntur? Quæ rerum confusio, qui gemitus, qui clamores ululantum, cum vox illa terribilis negligentibus opponetur: *Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum!* (*Math. xxv, 41*.) Vere dies iræ dies illa, dies tribulationis et angustiæ, dies nebula et turbinis, dies tubæ et clangoris. Vere tunc vox diei amara, tribulabitur ibi fortis. Quia qui mente superba divinam voluntatem contemnentes modo de prosecutione proprie voluntatis gloriantur, tunc perpetuus ignis invovet, qui nunquam extinguetur, et vermis depascat qui non morietur, et ascendet fumus tormenti eorum in secula seculorum.

XIV. Retractatio gaudii, ubi oves ad dexteram statuerunt. — His autem lugentibus, et præ angustia spiritus diros cordis rugitus emittentibus, quid putas gaudii et exultationis erit beatis illis, qui ad dexteram Dei constituti vocem illam felicissimam audiuntur sunt, qua dicetur illis: *Venite, benedicti Patrii mei, possidete regnum quod vobis paratum est ab origine mundi?* (*Math. xxv, 34*.) Tunc vere vox exultationis et salutis morabitur in tabernaculo justorum. Tunc Dominus humilium eriget caput, qui modo pro eo viles et abjecti esse non dedignantur. Medebitur contritis corde, et perpetuis gaudiis consolabitur pro sui desiderio in hac peregrinatione lugentes. Apparebit ineffabile præmium eorum, qui pro sui Conditoris amore proprias se latabuntur abjecisse voluntates. In illa die obedientium capita

VARIÆ LECTIONES.

¹¹¹ Collata est cum prænotatis mss. Vict. Thuan. Bec. Corb. Val-luc. et Floriacensi. De terrore judicii ad incutendum timorem: *que alias inscribitur*, Liber misericordie hominis ms. Corb. 160, Meditatio ad excitandum timorem Dei. mss. alia. Oratio ad concitandum timorem ¹¹² Terret in mss. Vict. 16. et Corb. 166. tædet me ¹¹³ Vita mea mss. Vict. 16. Bec. O. Corb. 160. Val-luc. et Flor. vita mea tota ¹¹⁴ Mili peccatum mss. Bec. Vict. Thu. Val-luc. et Flor. mili aut peccatum ¹¹⁵ Vita tua jam fere tota aut in mss. Bec. et Thu. vita non tua non jam fere tota, sed certe tota aut in mss. Corb. Val-luc. et Flor. vita tua jam non fere tota, sed certe tota aut in ¹¹⁶ Aut damnabilis mss. et damnabilis ¹¹⁷ Verum esse quod veritas Dei dixit: Omnes mss. verum est, quod veritas dixit: Omnis ¹¹⁸ Verum et mss. vermem et ¹¹⁹ Fœtentem peccatis mss. Vict. 16. Corb. 160. et Flor. fœtentem peccatorem ¹²⁰ Opprobrium hominis mss. Vict. 3. Corb. 160. Val-luc. et Flor. opprobrium hominum ms. Vict. 16. omittit hominis ¹²¹ In hac anima nica mss. in hoc quoque anima mea

A corona cœlestis circumdabit, et patientiam gloria inenarrabili splendore fulgebit. Ibi charitas milites suos angelorum societate ditabit, et cordis puritas amatores suos Conditoris felicissima visione beatificabit. Tunc ostendet se Deus omnibus dilectoribus suis, et æterna securitate in perpetuum sublimabit. Tunc vere ab electis omnibus cantabitur: *Beati qui habitant in domo tua, Domine, in secula seculorum laudabunt te* (*Psal. lxxxviii, 3*). Cujus laudis participes nos facere dignetur, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen.

MEDITATIO II ¹²².

De terrore judicii, ad excitandum in se timorem.

B Terret me ¹²³ vita mea ¹²⁴, quia diligenter discussa, appareat mihi tota aut peccatum ¹²⁵, aut sterilitas fere tota vita mea, et si quid fructus in ea vidiatur, sic est aut simulatum, aut imperfectum, aut aliquo modo corruptum, ut possit aut non placere, aut displicere Deo. Ergo, o peccator, vita tua jam non fere tota, sed certe tota aut ¹²⁶ in peccato est, et damnabilis ¹²⁷; aut infructuosa, et contemptibilis. Sed quid separo infructuosam a damnabilis? Utique, si est infructuosa, est et damnabilis. Constat enim et verum est quod Veritas dixit: *Omnis ¹²⁸ arbor, que non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittitur* (*Math. iii, 10*). Denique, si quid ago utile, prorsus nullatenus illud compenso alimentis corporis, quibus abutor. Sed quis pascit pecus, quod nec tantum prodest, quantum consumit? et tamen tu benignius Deus, tu nutris, et exspectas tuum inutilem vermem, et ¹²⁹ fœtentem peccatorem ¹³⁰. Quam tolerabilius canis putris fœtus hominibus, quam anima peccatrix Deo; quam infelicius ista Deo, quam ille hominibus! Ille non hominem, sed opprobrium hominum ¹³¹, vilius pecore, pejus cadavere. Tædet animam meam vitam meæ; vivere erubesco, mori pertimesco. Quid ergo restat tibi, o peccator, nisi ut in tota vita tua piores totam vitam tuam, ut ipsa tota se ploret totam?

D Sed est in hoc quoque anima mea ¹³² miserabiliter mirabilis et mirabiliter miserabilis, quia non tantum dolet quantum se noscit; sed sic secura torpet, velut quid patiatur ignoret. O anima sterilis, quid agis? quid torpes, anima peccatrix? Dies judicii venit, juxta est dies Domini magnus, juxta et velox nimis, dies iræ dies illa, dies tribulationis et angustiæ, dies calamitatis et misericordiæ, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulae et turbinis, dies tubæ et

changoris. O vox diei Domini amara! Quid dormitas, aiuina lepida et digna evomi? quid dormitas? qui non expurgiscitur, qui non tremit ad tantum tonitruum, non dormit, sed mortuus est. Arbor infatuosa, ubi sunt **208** fructus tui? arbor digna securi et igne, digna succidi et succendi, qui sunt fructus tui? Utique spinæ pungentes et amara peccata; que ultimam sic te prenito pungent **209** ut confringerentur **210**: sic amarescerent ut evanescent.

Forsan parvum quid putas aliquod peccatum: utinam districtus judex parvum existimaret aliquod peccatum. Sed heu me! nonne omne peccatum per prævaricationem Deum exonorat? Quid ergo? peccatum **211** peccator audebit dicere parvum? Deum enim exonorare, quando parvum est? O lignum aridum, et inutile, aternis ignibus dignum, quid respondebis in illa die, cum exigetur a te usque ad dictum oculi, omne tempus vivendi tibi impensum, quaditer fuerit a te expensum? Tunc quippe condonabitor quidquid fuerit inventum in te operis vel otii **212**, sermonis et silentii, usque ad minimam cogitationem, etiam quod vixisti, si non fuerit ad Dei voluntatem directum. Væ! quot peccata ibi prouent ex improviso, quasi ex insidiis, quæ modo non videt? Certe plura, et fortassis terribilia tua quæ nunc vides. Quot, quæ non esse mala putas? quot, quæ nunc **213** esse bona credis, mutata facile apparentib[us] ibi nigerrima peccata? Ibi procul dubio recipies prout gessisti in corpore; tunc, cum jam non erit **214** tempus misericordiae; tunc, cum poenitentia non recipietur, cum emendatio non promittetur.

Hic **215** cogita quid gessisti, quid oporteat te recipere. Si multa bona, pauca mala; multum gaudet: si multa mala, pauca bona; multum luge. O inutilis peccator! an non sufficiunt tibi haec ad immanem **216** rugitum? an non sufficient ad **217** eliciendum sanguinem et medullas in lacrymas **218**. Væ mirabilis duritia, ad quam constringendam leves sunt tam graves mallei! O insensibilis torpor **219**, ad quem excitandum sunt obtusi tam acuti aculei! Proh lethalis sopor **220**, ad quem excitandum rancum est tam terribilis tonitruum! Peccator inutilis, satis haec tibi

A debent esse ad continuandum lucum: sufficere tibi possunt ad sorbendas iugis lacrymas. Sed cur debes **221** de gravedine, de magnitudine imminentis misericordie quidquam dissimulando tacere, et oculis animas meæ furari **222**: an ut improvise **223** irruant repenti dolores, ut subito **224** ingruat intolerabilis **225** tempestas? Certe non sic expedit peccatori. Si autem dixeris, quidquid potero excogitare, nondum ad id quod res est, poterit comparari **226**. Igitur deducant oculi mei lacrymas per diem et noctem, et non taceant: Auge ergo, peccator, auge superioribus æruminis pondus; adde terrorem super terrorem, ululatum **227** super ululatum: nam ipse te **228** judicabit, ad cuius contumeliam spectat quidquid inobediens Deus, aut prævaricator peccat qui milite bonam pro malo reddidit, cui ego malum pro bono **229**, qui anno patientissimus **230**, tunc districtissimus; clementissimus nunc, justissimus tunc.

Heu me, heu me! cui peccavi? Deum inkonoravi. Omnipotentem provocavi. Peccator, quid feci? cui feci? quam male feci? Væ, vae! ira Omnipotens, ne irruas **231** super me. Ira Omnipotens, ubi poteris capi in me? Non est quod te possit **232** tolerare in toto me. O angustiae **233**: hinc erant accusantia peccata, inde terrens justitia; subitus patens horridum chaos inferni, desuper iratus judex; intus urens conscientia, foris ardens mundus. Justus vix salvabitur; peccator sic deprehensus in quam partem se premet **234**? Constrictus ubi latebo? quomodo parebo? Lateste erit impossibile, apparere intolerabile. Illud desiderabo **235**, et nusquam erit: istud execrabor, et ubique erit. Quid quid tunc? quid erit tunc **236**? quis eruet me de manibus Dei? unde mihi consilium? unde salus? Quis est, qui dicitur magni consilii angelus, qui dieatur Salvator, ut nomen ejus vociferer? Jam ipse est, jam ipse est Jesus, ipse idem est judex, inter cujus manus tremo.

Respira jam, o peccator, respira; ne desperes, spera in eo quem times. Affuge ad eum, a quo ausustisti. Invoca importune, quem superbe provocasti. Jesu, Jesu, propter hoc nomen tuum, fac mihi secundum hoc nomen **237** tuum. Jesu, Jesu, obliviscere superbum provocantem, respice miserum invocantem.

VARIÆ LECTIONES.

208 Pœnitendo pungentur ms. Vict. 16. pungendo pungentur **209** Ut consurgerent mss. ut confringerentur **210** Quod ergo peccatum ms. Vict. 16. Corb. 160. et Flor. Quid ergo? peccatum **211** Velocios mss. Vict. et Val.-Iuc. vel otii **212** Quæ nunc non vides. Et quæ non esse mala putas, et quæ, nunc mss. quæ nunc vides; quot quæ non esse mala putas, quot quæ nunc ms. Thu. quæ tu videre: quot quæ non esse mala putas, quot quæ nunc mss. Vict. quæ nunc vides: quot quæ non esse mala putas, quæ quæ nunc **213** Cum tunc nullum erit mss. tunc cum jani non erit **214** Cum poena recipitur, et cum dilatio nulla datur. Hic mss. tunc cum pœnitentia non recipietur, cum emendatio non promittetur. Hic ms. Corb. 160. tunc cum pœnitentia jam non recipietur, cum emendatio non promittetur. Hic **215** Ad inanem mss. ad immanem **216** lacrymas? ms. Vict. 3. in lacrymis? **217** Insensibilis torpor ms. Flor. insuperabilis torpor **218** Prophetalis sopor ms. pro lethalis sopor **219** Sed quid debeo mss. sed cur debes **220** Mee frui mss. mæce furari **221** Improvisi ms. Flor. improvise **222** Et subito mss. ut subito **223** Intolerabilis mss. intolerabilis tempestas **224** Potulatum mss. temorem super terrorem, ululatum **225** ipse te mss. nam ipse te **226** Pro bono: ms. Flor. pro bono reddidi: **227** Patientissimus ms. Flor. saientissimus **228** Ne irruat mss. ne irruas **229** Qui te possit mss. quod te possit. **230** Me angustiae mss. me. O Angustiae **231** Reprehensus in quam se premet mss. deprehensus in quam partem se premet? **232** Illud desidero mss. Illud desiderabo **233** Quidquid tunc, quidquid erit tunc mss. Quid, quid tunc? quid erit tunc? **234** Secundum nomen mss. secundum hoc nomen

nomen dulce, nomen delectabile²⁵¹, nomen confor-
tans peccatorem, et beatæ speci. Quid est enim Jesus,
nisi Salvator? Ergo Jesu, propter temetipsum esto
mihi Jesus, qui me plasasti, ne peream; qui me
redemisti, ne condennes²⁵²; qui me creasti tua bo-
nitate, ne pereat opus²⁵³ tuum mea iniquitate. Rogo,
piissime, ne perdat mea iniquitas quod fecit tua om-
nipotens bonitas. Recognosce, benignissime, quod
tuum est; et absterge quod alienum est. Jesu, Jesu,
miserere, dum tempus est miserendi, ne damnes in
tempore judicandi. Quia namque tibi utilitas in san-
guine meo, si descendero in æternam corruptionem?
*Neque enim mortui laudabunt te, Domine, neque om-
nes qui descendunt in infernum (Psalm. cxiii., 47).* Si
me admiseris intra latissimum tuæ misericordiae si-
num, non erit angustior²⁵⁴ propter me, Domine.
Amitte ergo, o desideratissime Jesu, admittit me
intra numerum electorum tuorum, ut cum illis te
laudem, te perfruar, et glorier in te inter omnes qui
diligunt nomen tuum. Qui cum Patre et Spiritu san-
cto gloriari per interminata sæcula. Amen.

MEDITATIO III²⁵⁵.

Deploratio male amisse virginitatis,

Anima mea, anima ærumnosa, anima, inquam,
misera miseri homunculi, excute torpore tuum, et
discute peccatum tuum, et concute mentem tuam;
reduc ad eorū enorme delictum, et produc de corde
immanem rugitum. Intende, infelix, intende sceleris
tui horrorem, et protende²⁵⁶ horrificum terrorem²⁵⁷
et terrificum dolorem. Tu, inquam, que quoniam
candidata²⁵⁸ cœlesti lavacro, dotata Spiritu
sancto, in Christiana professione jurata, virgo fuisti
Christo despensata. O unde memini²⁵⁹! O quem
nominavi! utique non jam benignum²⁶⁰ sponsum
virginitatis meæ, sed terribilem²⁶¹ judicem immun-
ditæ meæ. Heu memoria perdite jucunditatis! Cur
sic superaggravas presuram possidentis infelicitati-
tis? quam²⁶² misera sors flagitiosi hominis, cui²⁶³
et bonum et malum pariter sunt in tormentum? Tor-
quet enim me mala conscientia, et cruciatus ejus

A iniquibus linea me arsurum; torquet me bona con-
scientia, et præmiorum ejus, memoria, que scio me
perdidisse, nec amplius recuperaturum. Væ miserum
perdere! dolendum, id perdere²⁶⁴ irrecuperabiliter,
quod servari debet interminabiliter. Heu inconsol-
abile perdere, quod non solum est damnosum bono-
rum, sed insuper est lacrosum tormentorum!

O virginitas, jam non dilecta mea, sed perditæ
mea; jam non jucunda mea, sed desperata mea²⁶⁵
quo devenisti? in quam fetido, in quam amaro cœno
me dereliquisti²⁶⁶? O fornicatio sordidatrix mentis
meæ, perditrix animæ meæ; unde misero subre-
psisti, de quam nitido, de quam jucundo statu me
præcipitasti? Hinc uris me, o amare moeror, quia
illud est amissum²⁶⁷: hinc anguis me, o gravis do-
lor, et timor gravioris, quia istud²⁶⁸ est adminis-
sum²⁶⁹. Hinc est damnum inconsolabile²⁷⁰, hinc
tormentum intolerabile. Væ hinc, et vae illuc. Sic
sic pariter²⁷¹ bonum et malum, sic utique jam juste
punitis adhuc viventem miserum malum. Digne,
certe digne. Tu namque anima mea, persida Deo;
perjura Dei, adultera Christi, libenter de virginitatis
sublimitate²⁷² miserabiliter es demersa in²⁷³ bar-
athrum fornicationis. Tu illa olim despontata Regi
cœlorum, ardenter²⁷⁴ facta es scortum tortoris tar-
tarorum. Heu, abjecta a Deo, projecta diabolo, immo
abjiciens Deum, amplectens diabolum. Tu enim, tu
misera anima mea, meretrix²⁷⁵ obstinata, fornicat-
rix impudens, tu prior amatori et creatori tuo Deo
repudium obtulisti, et ad insidiatorem et perditorem
tuum dæmonem te sponte contulisti. O miserrima²⁷⁶
commutatio!

C Heu! de quam sublimi cecidisti, in quam pro-
fundum corruisti! Væ! quam benignum contem-
psisti, quam maligno te junxisti! Quid fecisti, o
mentis amentia, amens spurcitia, spurca nequitia,
quid fecisti? In cœlo dereliquisti castum amorem
tuum²⁷⁷, et in infernum secuta es odiosum corruptio-
rem tuum, et in barathro parasti non thalamum,
sed prostibulum tuum. Horror mirabilis, quam

VARIE LECTIONES.

²⁵¹ Provocantem. Nomen dilectum, nomen delectabile mss. Provocantem. Respice miserum invo-
cantem nomen dulce, nomen aelectabile²⁵² Qui me creasti, non periras, qui me redemisti,
ne condennes mss. Vict. Bec. Thu. et Val-luc. qui me plasasti, ne peream: qui redemisti,
ne condennes mss. Corb. et Vict. 16. et Flor. qui me salvasti, ne peream; qui me redemisti, ne
condennes²⁵³ Ne periras opus mss. ne pereat opus²⁵⁴ Non eris angustior mss. non erit angustior
²⁵⁵ Collata est cum præsignatis ms. Vict. Thu. Bec. Corb. Val-luc. et Flor. Deploratio amisse virginitatis
mss. Vict. Thu. Bec. Deploratio virginitatis male amisse mss. Corb. 160. et Val-luc. De torpore, quomodo
excites animam ad corrigenda peccata. ms. Flor. Lamentatio de amissa virginitate²⁵⁶ Et prætende mss.
Vict. Val-luc. et Flor. et protende²⁵⁷ Horrorem ms. Flor. terrorem²⁵⁸ Quondam candida mss. Vict. et
Val-luc. et Flor. Quoniam candidata²⁵⁹ Virgo servisti mss. virgo fuisti²⁶⁰ O nimium memini mss. O
unde memini²⁶¹ Non tam benignum mss. non jam benignum²⁶² Quam terribilem mss. sed terribilem
²⁶³ Possidentis? quam mss. Vict. et Val-luc. et Flor. Possidentis infelicitatis? Quam²⁶⁴ Flagitorum,
cui mss. flagitiosi hominis, cui²⁶⁵ Miserum perdere, id perdere mss. miserum perdere, dolendum perdere,
et perdere²⁶⁶ Sed desperatio mea mss. sed desperatio mea²⁶⁷ Cœno via dereliquisti mss. cœno via me
dereliquisti mss. Vict. 3. et Val-luc. et Flor. cœno me dereliquisti²⁶⁸ Illud est dimissum mss. illud est
amissum²⁶⁹ Dolor et timor gravior quia istud est amissum mss. Dolor et timor gravior quia istud est
admissum mss. Vict. Flor. dolor et timor gravis quia illud est admissum mss. Corb. 160. dolor quia istud
est admissum²⁷⁰ Inconsolabile mss. Flor. incomparabile²⁷¹ Sed si pariter mss. sic sic pariter mss. Vict.
3. si sic pariter²⁷² De virginitate sublimitate mss. Thu. de sublimi statu virginitatis²⁷³ Demissa in
mss. Vict. 16. Val-luc. Flor. demessa in²⁷⁴ Audenter mss. ardenter²⁷⁵ Tu miserrima mea meretrix
mss. tu misera anima mea meretrix mss. Vict. 3. et Val-luc. tu miserrima mea, meretrix mss. Vict. 16. et
Flor. tu misera mea meretrix²⁷⁶ Miserrima et plusquam miserrima mss. Flor. O misera et plusquam mi-
sera²⁷⁷ Amorem tui mss. amatorem tuum mss. Vict. et Thu. amorem tuum

perversa voluntas ! Miraculum horribile, quam voluntaria perversitas ! Unde mihi, Deus, tanta pravitatis correctio²⁷⁹ ? unde tibi, Deus, tanti sceleris satisfactio ? Præcipitare, miser homuncio, in tenebrosum profundum immoderata moestitia, qui sponte precipitatus es in barathrum horrendæ nequitiae. Obruere, infelix, more²⁸⁰ terribilis doloris, qui corruisti libens in cœnum infernalis setoris. Obvolvere, criminose, horridis²⁸¹ tenebris inconsolabilis luctus, qui volens provolutus es in voragine tam sordidi luxus. Volutare in gurgite amaritudinis, qui defectatus es in volutabro turpitudinis.

Terror horribilis, dolor terribilis, mœror inconsolabilis, aggregate vos super me, irruite, obruite, perturbate, obvolvite, possidete²⁸². Justum est, et justum est. Impudenti audacia contempsi vos, et putenti²⁸³ delectatione provocavi vos; imo Deum, non vos, et nunc miserabili pœnitentia desidero vos. Torqueto reum, vindicate Deum²⁸⁴. Præsentiat fornicator inferni tormenta²⁸⁵ quæ meruit, prægustet quod præparavit, assuescat quod est passurus. Extende et prodre, immoderate peccator, luctuosa pœnitentiam, qui tam longe produxisti tui sceleris inmunditiam. Revolvere, et revolvere in²⁸⁶ eundem turbinem amaritudinum, qui toties revolutus es in eandem voraginem²⁸⁷ libidinum. Consolatio, securitas, letitia, nolo vos, renuo vos, nisi peccati venia reducerit vos. Procul este, procul este²⁸⁸ ante mortem, si forte indulgentia revocet vos mihi vel²⁸⁹ post mortem. Sit continua pœnitentia amara comes ætatis meæ, sit continuus²⁹⁰ dolor insatiables tortor²⁹¹ vita meæ, sint mœror et acerbus luctus infatigabiles tribulatores²⁹² juventutis et senectutis meæ. Utinam, utinam ita sit opto, oro, desidero ut ita sit. Si enim²⁹³ non sum dignus oculos ad eolum orando levare²⁹⁴, certe non sum indignus eos vel plorando cœcare. Si confunditur mens mea orare pudore conscientiae, sequum est ut confundatur turbine luctuosi doloris et tristitiae. Si timet

A exhiberi ante conspectum Dei sui, justum est ut habeat ante conspectum suum tormenta sceleris sui.

Cogitet igitur et recogitet cor meum quid fecit, et quid meruit. Descendat, inquam, descendat²⁹⁵ ad terram tenebrosam et opertam mortis caligine mens mea, et consideret quæ ibi exspectent²⁹⁶ scelerosam animam meam, intendat et completeretur, videat et conturbetur. Quid est, Deus, quid est quod animadverto in terra misericordia et tenebrarum ? Horror, horror. Quid est quod intueror, ubi nullus erit, sed sempiternus horror inhabitat ? (Job x, 22.) Hec, confusio ululatum, tumultus fletuum, stridor dentium, inordinata multitudine gemituum. Væ, vœ²⁹⁷ ; quot, quot et quot vœ, vœ. Ignis²⁹⁸ sulphureus, flamma tartarea, et caliginosa volumina, quæ terris et rugitus video vos rotari. Vermes²⁹⁹ in igne viventes³⁰⁰, quæ mira aviditas rodendi sic vos accedit³⁰¹, quos ille ignis ignium non incendit ? Dæmones coardentes, frementes ardore, frententes furore, cur sic crucalestis estis his qui voluntur inter vos ? O omnimoda tormenta³⁰², justitia moderata, ad sustinendum immoderata, siccine³⁰³ nullus modus, nullum remedium, nullus finis temperabit vos ? Hæc sunt, magne Deus, quæ parata sunt fornicatoriis, et contemptoriis tuis, quorum ego unus sum ? Ego, ego utique unus horum ego sum.

C Anima mea, expavesci ; mens mea, desice ; cor meum, scindere³⁰⁴. Quo me rapitis, exactores, sceleris mei ? Quo me tradis³⁰⁵, peccatum meum ? quo me tradis, Deus meus ? Si feci ut essem reus tuus, nunquid potui facere ut non essem creatus tuus ? Si mihi castitatem meam ademi, nunquid tibi misericordiam tuam peremis ? Domine, Domine, si ego admissi³⁰⁶ unde me damnare potes, tunc anxiasti unde salvare soles ? Noli, Domine, noli sic attendere malum meum ; ut obliviscaris³⁰⁷ bonum tuum. Ubi est, o verax Deus, ubi est, Viro³⁰⁸ ego, nolo mortem peccatoris, sed ut magis convertatur et

VARIAE LECTIONES.

²⁷⁹ Pravitatis corruptio? mss. Vict. et Val-luc. pravitatis correctio ms. Flor. pravitatis correctio²⁸⁰ Obrnere mole nequitiae mss. Vict. Val-luc. et Flor. omittunt²⁸¹ Aerumnosa horridis mss. criminose horridis mss. Vict. 3. et Val-luc. aerumnose horridis²⁸² Pessundate mss. possidete²⁸³ Pudenti ms. Flor. putenti²⁸⁴ Vindicate Deum mss. vindicate Deum²⁸⁵ Infernalia tormenta mss. Vict. 3. infernalia tormenta mss. Vict. 16. et Flor. inferni tormenta²⁸⁶ Revolve te, et revolve te in mss. revolvet, et revolvere in²⁸⁷ Voraginem mss. Vict. et Val-luc. vertiginem²⁸⁸ Procul estote, procul estote mss. Vict. 3. et Val-luc. procul estote, procul estote²⁸⁹ Nisi forte . . . revocaret . . . vero mss. Vict. 3. nisi forte . . . revocet . . . vel mss. Val-luc. et Flor. si forte . . . revoret . . . vel²⁹⁰ Sit acutus mss. Vict. 16. et Flor. sit continuus²⁹¹ Insanabilis, tortor mss. Vict. 3. et Val-luc. et Flor. insanabilis tortor²⁹² Tribulatores ms. Flor. tribulations²⁹³ Ut ita. Si enim mss. ut ita sit. Si enim²⁹⁴ Levando orare mss. orando levare²⁹⁵ Antequam descendat, mss. inquam, descendat²⁹⁶ Consideret qui ibi expectent mss. consideret quæ ibi expectent ms. Corb. consideret ibi quæ expectant²⁹⁷ Confessio ululantum, tumultus dentibus stridentium, inordinata multitudine gemituum, vœ, vœ, mss. confusio ululatum, tumultus dentibus stridentium, inordinata multitudine gemituum, vœ, vœ, mss. Corb. Vict. 16. et Flor. confusio ululantum, tumultus fletuum, stridor dentium, inordinata multitudine gemituum, vœ, vœ²⁹⁸ Quot et quot vœ ? vœ ignis mss. Vict. Quot quot quot vœ, vœ ignis ms. Val-luc. Quot et quot et quot vœ vœ ignis ms. Flor. Quot, quot, et quot, vœ, vœ. Ignis²⁹⁹ Rotari vermes mss. rotari ? vermes Val-luc. rotari. Vermes³⁰⁰ Viventes. Quæ mss. viventes, quæ³⁰¹ Dira aviditas redeundi... accedit mss. mira aviditas rodendi... accedit³⁰² O commoda tormenta mss. O omnimoda tormenta³⁰³ Justitia moderata ad sustinendum, siccine mss. moderata justitia, ad sustinendum immoderata, siccine³⁰⁴ Scinde te mss. Vict. et Val-luc. Scindere³⁰⁵ Quo me tradis mss. Quo me tradis³⁰⁶ Ego amisi mss. ego admissi³⁰⁷ Ut obliviscaris manuscript. Vict. 16. non obliviscaris³⁰⁸ Ubi verax est o verax Deus? ubi est vivo mss. ubi est, o verax Deus, ubi est, vivo ms. Valluc. omittit Deus

rial? (Ezech. xxxiii, 14.) Domine, qui non mentiris, Domine, quid est, nolo mortem peccatoris, si tu se-pelis in infernum ad te clamantem peccatorem? an detrudere peccatorem in gehennam, hoc est nolo mortem peccatoris? An hoc est, nolo ut convertatur⁴⁰⁹ peccator et vivat? Peccator sum, Domine, peccator sum ego. Si ergo non vis mortem peccatoris, quid te cogit, quod non vis, ut me tradas ad mortem? Si vis ut convertatur peccator et vivat, quid te prohibet facere quod vis, ut me convertas, et vivam? An immanitas peccati mei cogit te quod non vis, et prohibet quod vis, cum sis omnipotens Deus? Absit, omnipotens Deus, absit! Domine Deus⁴¹⁰: non prævaleat⁴¹¹ nequitia peccatoris consistentis et dolentis sententiae Omnipotentis.

Memento, juste, sauncie et benigne Deus, memento quia misericors es, et creator et recreator meus. Ne ergo memineris, bone Domine, justitiae tuae aduersus peccatorem tuum, sed memor esto benignitatis tuae erga creaturam tuam; ne memineris iræ aduersus reum, sed memor esto miserationis erga miserum. Verum est, quia conscientia mea mereitur damnationem, et pœnitentia mea non sufficit ad satisfactionem, sed certum est quia misericordia tua superat omnem offensionem. Parce ergo, tu bone Domine, cuius⁴¹² est salus, et qui non vis mortem peccatoris, parce percatrici animæ inæ. Fugit enim exterrita a terrente justitia tua ad confortantem misericordiam tuam, ut quoniam premium virginitatis est corruptio, o dolor, irrecuperabile⁴¹³; saltem supplicium fornicationis pœnitenti non sit inevitabile, quia non est impossibile omnipotentia tuae, nec indecens justitia tuae, nec insolitum misericordia tuae, quoniam bonus⁴¹⁴ es, et quoniam in æternum misericordia tua, qui es benedictus in secula. Amen.

MEDITATIO IV⁴¹⁵.

Quomodo peccator excitet animam suam ad corrigen-danda peccata.

210 Anima mea, anima misera et fœda, diligenter recollige ad te intrinsecus omnes sensus corporis tui, diligentiusque intuere et vide quam graviter intus vulnerata atque prostrata sis. Dum enim adhuc immensa Creatoris tui bonitas tibi vitam præstat, dum ejus ineffabilis misericordia tuam correctionem, et satisfactionem congruam, patien-

A ter et cum magna mansuetudine exspectat, non sis pigra et tarda ad curanda vulnera tua, ad corrigen-danda peccata tua, ad reconciliandum tibi Creatorem tuum quem offendisti, ad pacificandos⁴¹⁶ tibi omnes sanctos ejus, quos in offendendo suum Creatorem et tuum, suum Dominum et tuum, tibi ad-versarios fecisti. Si recta et munda, sicuti te Creator tuus rectam et mundam creavit, semper stares, ejusque voluntati, sicuti bene posses, si voluisses, indeficiens adhæsisces, nunc læta et felix, lætam et felicem vitam præsentem transcurreres; qua transversa et finita, læta et felix cum illius adjutorio qui te creavit, vitam et felicitatem, quæ finem non habet, possideres. Nane vero quia voluntatem Creatoris tui, infelix et misera, postposuisti⁴¹⁷; et carnalibus tuis voluptatibus infeliciter et misere adhæsisti, si studiose⁴¹⁸ et cum magna diligentia non te palpans, nec tibi parcens, quantis malis et iniquitatibus involuta sis inspicis, inspiciens et pœnitens ad satisfactionem et emendationem redire disponis, hoc prius projice ab interioribus tuis, scilicet⁴¹⁹ voluntatem peccandi, et ea amplectere et fac quæ Creatori tuo per omnia placere intelligis.

Sed fortassis apud temetipsam dicas inspiciens enormitatem scelerum tuorum, et desperans de indulgentia et remissione, propter assiduas fœditates iniquitatum tuarum: Quomodo me emendaro jam amplius valeo, que fere in omni vita mea contra Dei voluntatem facio, omni malitia, omnibus que malis desideriis et malis operibus semper intenta existo, et quasi lapis, quem nec ferrum iucide, nec ignis emollire potest, sic indurata in peccatis jaceo? Dum itaque justitiam Creatoris mei diligentius inspicio, et mala opera quæ semper⁴²⁰ operata sum, non minori diligentia intueor, cum ipse inicuique redditurus sit secundum opera sua, tormenta et pœnas, quas mala opera merentur, me recipere scio. Verum est quod asseris, quia Deus judex justus, diligens æquitatem, malis operibus et peccatis tormenta irrogat; sed tamen secundum eamdem justitiam, qua perseverantes in malitia puniunt, resipescentes a malis, bonaque opera facientes, æterna mercede remunerat⁴²¹. Propter hoc superiori te admonui, ut diligentius omnia interiora tua, D et ea quæ coram agis⁴²², inspicias, et ad quem finem quæque perventura sint⁴²³, non minori dill-

VARIE LECTIONES.

⁴⁰⁹ Volo convertatur^{mss.}, nolo ut convertatur⁴¹⁰ Absit, Deus meus. Absit, Domine Deus meus, *ms. Flor.* absit. omnipotens Deus: absit, Domine Deus⁴¹¹ Meus, ut prævaleat^{mss.} Non prævaleat^{mss.} *Vict.* et *Val-luc.* meus. Ne prævaleat^{mss.} *Flor.* ne prævaleat⁴¹² Tu bone, cuius^{mss.} tu, bone Domine, cuius⁴¹³ Virginitatis corruptio, o dolor, irrecuperabile^{mss.} virginitatis est corruptum, o dolor, irrecuperabilis^{mss.} *Vict.* et *Val-luc.* virginitatis est corruptio, o dolor, irrecuperabile⁴¹⁴ Et quoniam bonus^{mss.} Quoniam bonus⁴¹⁵ *Collata est cum Mss.* *Vict.* *KK.* 16. et *Corb.* 160. et *Flor.* et *Val-luc.* Excitatio animæ peccataris ad corrigen-dum et dimittendum peccata^{mss.} *Vict.* et *Val-luc.* De peccatore, quomodo excitet animam suam ad corrigen-danda peccata sua, *ms.* *Corb.* De corpore, quando excitet animam suam ad corrigen-danda peccata sua⁴¹⁶ *In textu.* Ad repacificandum^{mss.} ad pacificandos⁴¹⁷ *Postposuisti*, si studiose^{mss.} postposuisti, et carnalibus tuis voluptatibus infeliciter et misere adhæsisti, si studiose⁴¹⁸ Si studiose^{mss.} *Vict.* sed studiose⁴¹⁹ Projice et ab interioribus tuis expellere, scilicet^{mss.} projice ab interioribus tuis scilicet⁴²⁰ Mala quæ semper^{mss.} mala opera quæ semper⁴²¹ Remuneratur^{mss.} remuneratur⁴²² Quæ coram Deo agis^{mss.} quæ coram agis⁴²³ Perventura suut^{mss.} perventura suut^{mss.} *Flor.* perventura sit

gentia videoas. Et credo quia si hoc assidue facis, horumque recordationibus quasi ferreis malleis duram pectoris tui assidue contundis, nisi insana sis, ea facies, unde felicitatem et gaudia recipias⁴²⁵; ea vero diuities, unde tormenta et tristitiam merebaris.

Propter hoc⁴²⁶, iterum atque iterum admoneo ut sine intermissione recorderis quam dulcis et quam bonus sit erga te Creator tuus, quanta bonitas ejus fuerit, quod te cum non essem creavit; et quod te non pecus aut creaturam insensibilem, sed eam creaturam fecit, quæ eum posses⁴²⁷ intelligere et amare, et cum eo suam æternitatem æterna et felix possidere, et quod in tantum te dilexit ut, cum te multa contra suam voluntatem acturam sciret, noluit te non facere, sed te voluit facere, et esse; et quod te cum tanta mansuetudine, ut pius ac misericors adhuc patitur, exspectans tuam emendationem. Exspectat vero Creator tuus, exspectat, sicut dixi, tuam correctionem, quia cui placuit te, cum non essem, facere, nullo modo aliquando te cupit perdere; sed ad suam piissimam misericordiam redire, et tibi per veram pœnitentiam purgatæ et emendatæ, æternæ vitæ felicitatem, quam per peccatum amiseras, reddere⁴²⁸.

Cogita ergo, et recogita tantam erga te cuius Creatoris benignitatem, et erige te, sicut rectum est, et omnes sensus tuos ad ejus ineffabilem dilectionem. Amor enim illius⁴²⁹ nullam patitur vitiorum fœditudinem, nullam consentit secum esse carnalium desideriorum volupitatem. Ubi amor ejus conversatur, ibi est summa pax, summa tranquillitas, et magna C facilitas⁴³⁰ omnia illa faciendi et cogitandi, quibus acquiratur æterna felicitas. In omnibus actionibus et in omnibus cogitationibus tuis scias⁴³¹ pro certo duos⁴³² esse præsentes, unum amicum, et alterum inimicum tuum. Amicus tuus est Creator tuus, qui de tuis bonis operibus gaudet; inimicus autem tuus diabolus, qui de eisdem tuis bonis operibus luget. Econtrario diabolus tibi semper insidiatus, lætitatur si te viderit mala opera facere, vanisque cogitationibus⁴³³ et stultis operam dare, unde te valeat⁴³⁴ ante supernum Judicem accusare, accusatam et damnatam secum ad perditionem trahere. Diabolus de perditione fidelium semper cupidus, non solum illos de malis operibus quae faciunt accusat, sed et ipsorum benefacta, beneque cogitata, etiam in: juste⁴³⁵ accusando maculare tentat. Tu vero contra ejus subtile fallacias, contraque ejus versutias multis deceptionibus plenas, esto cauta, esto sollicita, tuinque Creatorem et dulcissimum Dominum

A invoca, ne ejus fallaciis et deceptionibus te seduci permittat. Fuge sub umbra alarum ejus a facie impiorum qui te affligunt (*Psal. xvi, 8*), qui te afflictam et supplantatam ad mortem et ad interitum pertrahere satagunt. Creator tuus, et Dominus tuus plus est pius et misericors quam dici vel etiam excogitari possit: unde nullum nisi sua magna culpa suaque magna iniquitate perdit.

Pater et mater carnales solent magnam pietatem habere de illis quos genuerunt; et si illos aliquo⁴³⁶ dolore, vel aliqua corporali tristitia affici conspi- ciunt, se easque res, si ita ratio exigit, pro eorum recuperanda sospitare libenter impendunt. Multa etiam animalia pro fetibus suis sæpius mortem ex- cipere non metunt, et ut ipsi fetus sui mortem evadant, mortem ipsa incurront. Unde vero illis, unde⁴³⁷ est illa naturalis pietas, nisi ab illo qui fons est pietatis, qui non vult ullum perire, nec læta- tur in perditione morientium? Creator igitur noster, fons pietatis, fons misericordiae, super omnia dulcis et amabilis, cum nos conspicit creature suam aliquo contagio peccati maculatos, vel etiam magnis multisque vulneribus criminum fere usque ad mor- tem læsos, multo magis, majoremque diligentiam adhibet circa nos curandi peccata nostra, sanandi infirmitatem nostram, mundandi lepram et sordes criminum nostrorum, vanitates et pulverem cogitationum nostrarum, quam pater carnalis, vel pecus, adhibeat circa curam filiorum vel fetus suorum. Nec sufficit ei tantummodo sanare infirmitatem nostram, et sic nos dimittere; sed sanatos fan-iliarissimos sibi nos faciens, dulciter quasi charis- simos filios suos postea amplectitur; amplectens et osculans de omni languore et lepra peccati, quam per stultitiam incenrimus, mitigat et conso- latur; et omnium injuriarum quas ei fecimus, eum in suis præceptis sphenentes, omnino obliscitur. **211** Honorat nos in præsenti vita, coronat nos in fu- tura, facit nos reges, facit animam nostram reginam; unde nos reges, jam factos, admonet in psalmo: *Et nunc reges intelligite, eruditini qui iudicatis terram* (*Psal. ii, 10*). Tunc vere reges sumus, si nostros motus inordinatos regimus, eosque ad rationem et ad voluntatem nostri Creatoris revocamus. Erudimus vero, cum terram judicemus, id est, cum cor nostrum si terrena desiderare⁴³⁸ conspicimus, terrena conte- nere et coelestia amare compellimus. Fit anima⁴³⁹ nostra regina, quia variis⁴⁴⁰ vestibus induita, id est variis virtutum donis decorata, Christo sponso suo qui in cœlis est, perenni mente actu et habitu

VARIÆ LECTIONES.

425 Gaudia recipies mss. gaudia recipias⁴²⁵ Preter hoc mss. preter hæc ms. Val-luc. propter hinc⁴²⁶ Quod non posses ms. Vict. 5. quæ eum posset⁴²⁷ Amiseras, rediret mss. amiseras, redire⁴²⁸ Amor vero filius mss. amor enim illius⁴²⁹ Magna felicitas mss. magna facilitas⁴³⁰ Actioni- bus tuis scias mss. actionibus tuis, in omnibus cogitationibus tuis, scias⁴³¹ Pro certo semper duos mss. omittunt semper⁴³² Vanis cogitationibus mss. vanisque cogitationibus⁴³³ Unde valeat mss. unde te valeat⁴³⁴ Cogitata injuste mss. cogitata etiam injuste⁴³⁵ At si aliquos illorum aliquo mss. et si illos aliquo⁴³⁶ Unde vero unde mss. unde vero illis, unde⁴³⁷ Si terram desiderare mss. Vict. et Val-luc si terrena desiderare⁴³⁸ Si anima mss. Vict. et Val-luc sit autem anima⁴³⁹ Quæ variis mss. Vict. 3 et Val- luc. quia variis

Interim, dum in terris conversatur, est copulata. Non satis fuit Creator nostro nos creare, creatos gubernare, et angelos suos, quoties nobis opus erat, ad defensionem nostram intittere; sed ipse per semel ipsum, assumpta forma nostra, assumpta natura nostra, habens pietatem de creatura sua, ad nos descendit, vulnera nostra et mortem diligenter inspectit, inspiciens palpavit, tetigit; pietate motus super miseriam quam nos habere vidit, condolendo ingemuit. Et post hæc, de ipsa carne sua quam pro nobis aspumpserat, quasi emplastrum faciens, nostrisque doloribus apponens, totam ex integro infirmitatem nostram sanavit. Et ut in hoc ostenderet quantum nos diligeret, ipsam carnem, quam pro nobis suscepserat, nobis ad manducandum dedit; et adhuc in sacrificio sui altaris ministrare non desinit.

Tu vero, anima mea, horum omnium dulci recordatione animata et consolata, ora Dominum tuum, ora Creatorem tuum, invoca omnes sanctos ejus, ut tibi sint in auxilium, quatenus per eorum intercessionem adjuta et consolata, sic tibi in presenti conversatione qui te fecit concedat vivere, tuas iniurias per veram poenitentiam et confessionem mundare, ut finito temporali cursu, ad æterna gaudia morearis ascendere, præstante eo qui vivit et regnat Deus per æterna sæcula. Amen.

MEDITATIO V⁴⁴⁰.

Unde vivat anima, et unde vivat caro : et de gloria bone animæ, et de infelicitate malæ animæ, quando exeunt de corpore.

Dum anima manet⁴⁴¹ in corpore, vivit homo secundum carnem : qua carnem deserente, moritur⁴⁴² secundum eamdem carnem. Sed, sicut anima vitam carni tribuit, dum ipsa manet in carne, sic ipsa caro vitam tribuit animæ, dum ipsa caro facit opera justitiae. Ergo hoc modo sibi invicem videntur tribuere, et anima carni, et caro animæ; et sic anima cum carne operante, acquirunt sibi invicem vitam perpetuam vitæ. Sed illam vitam mox percipit anima exulta carne, quam caro cum anima perceptura est in resurrectione in novissimo die. Ergo, anima mea, et caro, exultate in⁴⁴³ Deum vivum (*Psal. LXXXIII, 5*); accedite ad Deum Creatorem vestrum, accedite et illuminamini (*Psal. XXXIII, 6*), et jam amplius non faciatis unde erubescatis; sed semper agere studete, unde in perpetuum⁴⁴⁴ gaudeatis. Hortor vos, moneo vos, ne in vacuum gratiam Dei modo recipiatis (II

A Cor. vi, 1), qui etsi modo multa patitur fieri a vobis quæ multum displiceant illi; non semper enim ita pati potestis⁴⁴⁵. Est enim sine dubio patiens redditor, et diligens cordis et renuum scrutator. Patitur modo multa, exspectans nostram correctionem, velut⁴⁴⁶ mansuetissimus : sed si modo nos non corrigimus, damnabit nos, sicut justissimus : et qui modo tam dulcis est nobis, ut nos suos fratres vocet et amicos, tunc in extrema discussione ignoratos⁴⁴⁷, et non sibi per bona opera notos, veluti inimicos suos reputabit nos.

Anima mea et caro mea, jam tandem evigiletis, semper et ubique cogitantes de novissimis vestris. Forsitan si hoc facitis, non facile peccabitis. Si modo, sicut moneo, facitis, securæ sitis ; quia cum B multi dolebunt, qui in modo misere rident et gaudent, vos lætitia inenarrabili exultabitis et gaudebitis. In ipsis operibus vestris⁴⁴⁸ diligenter intendite⁴⁴⁹. Si recta sunt et Deo placita, gaudete; si prava et Deo non accepta, citius corrigite. Non dormient oculi vestri, non dormiant palpebrae vestrae. Aperta est fovea perditionis : facile illuc labitur, qui modo caute se non custodit. Peccatum et iniquitas, stultum et vanum, facile modo illuc impellunt; in quo semel immersi jam non resurgent in perpetuum. Sicut pravis et mala⁴⁵⁰ semper facientibus, apertus est æternus interitus; sic bonis, et in bonis operibus perseverantibus, apertus est paradisi introitus, in quo quis semel susceptus semper et in perpetuum manebit gaudens et lætus. Hoc modo⁴⁵¹ et bona opera bonum elevant sursum in excelsum⁴⁵² : et mala opera malum deinerunt in profundum deorsum.

Sed jam nunc diligenter videamus, si possumus, quo ordine bona opera animam illius qui bene vixit ducent in cœlum, et mala opera animam peccatoris trahant in infernum. Anima pura, mox ut discedit a corpore, videt omnia opera sua; et quia omnia bona videt, gaudet inenarrabili lætitia. Mox accipit eam angelus, et qui oculos ejus tenuit ne videret vanitatem⁴⁵³; amplectitur eam, qui obturavit aures ejus ne audiret⁴⁵⁴ iniquitatem; protegit eam, qui custodivit os ejus, ne loqueretur mendacium; aggaudet ei, qui eam protexit ne peccaret in sensu olfaciendi sive tangendi; et sic eam ex omni parte lætus et bilaris circumdat, et ante thronum claritatis divinæ, ubi sine fine gaudeat, locat. Occurrunt ei alii angeli, et alii sancti, qui ibi assistunt ante conspectum divinæ majestatis; et quam sociam sibi per bona

VARIE LECTIONES.

⁴⁴⁰ Collata est cum *Mss. Vict. KK. 16. Corb. 160. Val-luc. et Floriacens.* In aliis *Mss.* non reportatur. Unde vivant anima.. exeunt de corpore *mss.* unde vivat anima.. exeunt a corpore. *ms. Val-luc. Oratio.* Unde vivat anima, et unde vivat caro, et de gloria bone animæ, et infelicitate malæ animæ; quando exeunt de corpore⁴⁴¹ Anima hominis manet *mss.* omittunt hominis⁴⁴² Quæ carnem deserente moritur *ms. Vict.* quæ carne deserente moritur⁴⁴³ Exultantes in *mss.* exultate in⁴⁴⁴ In perpetuum *mss.* in æternum⁴⁴⁵ Iu pati potestis *mss.* omittunt pati⁴⁴⁶ Correctionem velut *mss.* correctionem nostram⁴⁴⁷ Ignoratos *mss. Vict. Val-luc. et Flor.* ignorans⁴⁴⁸ Vestris nunc *mss.* omittunt nunc⁴⁴⁹ Attendite *mss.* intendite⁴⁵⁰ Prava et mala *mss.* pravis et mala⁴⁵¹ Hoc modo *mss. Flor.* omittit⁴⁵² Sursum in excelsum *mss. Vict. 3 omittit* in excelsum⁴⁵³ Ne viderent vanitatem *mss.* ne videret vanitatem⁴⁵⁴ Ne audiret *mss.* ne audiret

opera et amicam noscunt, in brachiis sincerissime A opera et amicam noscunt, in brachiis sincerissime A piente expetendum, quam illud bonum, ad quod non potest accedere ullum malum. Hoc bonus est ipse Creator noster, qui nunquam nisi bonus est. Quod bonus si, ejus gratia largiente, habere poteritis, omnia alia bona in illo habebitis. Si vero alia bona habentes, illum solum non habetis; in vanum laboratis, venumque stultissime sequentes, in extremis non veritatem, sed vanitatem invenietis.

At, contra, anima peccatoris cum cogitur de corpore exire, mox excipiunt eam angeli Satanæ, quam igneis catenis fortiter constringentes, fortiusque ex omni parte propellentes ad tormenta inferni rapiunt, ubi ipse Satanæ mersus in profundum jaceat dorsum. Ibi est fletus, et stridor dentium (*Matth. viii, 12*); ibi ignis, laqueus, spiritus procellarum pars calicis (*Psal. x, 7*) peccatorum. Tunc ipse Satanæ rapiens eam ad se, exspuensque in eam ignem plenum ⁴⁸⁶ putore, jubet a suis ministris cam ex omni parte arctari, et sic arctatam in ipsis tormentis projici, ubi sine fine cum illis tormentetur, et sine fine in ipsis doloribus indeficiens moriatur. Tunc infelix anima in ipsis poenis tormentata, ipsis surulis infernalibus undique coangustata, tandem ad se reducta, cernens omnia mala que fecit, infeliciter proclamat: Heu misera, misera! cur unquam in vitam veni, misera ⁴⁸⁶, que tantis tormentorum generibus undique excrucior misera? Vermes, vermes, qui tam crudeliter me corroditis, parcite, queso; parcite mihi miseræ, tot et tam immania alia tormenta patienti. Heu misera, misera! et **212** mori ⁴⁸⁷ cupio, et tamen moriens mori nequeo. Nunc misera recipio quidquid peccavi per visum, per gustum, per auditum, per odoratum, per tactum. Non tamen valet infelici animæ tam misere dolenti, tam sero poenitenti, tam infeliciter proclamanti, quod tunc tanta tristitia se afficit. Sed quod, dum in vita fuit, promeruit, nunc in ipsis doloribus ⁴⁸⁸ inferni, misera et peccatrix recipit.

Ecce anima mea et caro mea, diligenter intendite; intendentem autem verum iudicium judicate; et quid sit melius, quid utilius sequendum discernite. Bene facere et bona recipere? an mala agere, et mala percipere? Nisi insanum sapiatis, nihil aliud respondebitis, nisi, bene facere et bonum habere ⁴⁸⁹. Ergo facite bonum, ut illud possitis habere bonum, a quo est omne bonum, scilicet omnis boni bonum, quod non potest esse nisi bonum. Multa bona Creator noster dedit nobis, multa in potestate nostra tradidit; sed nullum bonum est tam pretiosum, tam ab omni sa-

A piente expetendum, quam illud bonum, ad quod non potest accedere ullum malum. Hoc bonus est ipse Creator noster, qui nunquam nisi bonus est. Quod bonus si, ejus gratia largiente, habere poteritis, omnia alia bona in illo habebitis. Si vero alia bona habentes, illum solum non habetis; in vanum laboratis, venumque stultissime sequentes, in extremis non veritatem, sed vanitatem invenietis.

B Est autem, sicut videtis, si recte consideratis, praesens gloria, quasi vesica vento plena; que dum sic plena tenetur in manibus, conspicitur speciosa et clara; cui si fortuito punctus permodicus imprimitur, non claritas, sed inanitas, et ventus remaneat in manibus. Animadverte ergo; et, sicut in principio

B hujus meditationis vos monui, de novissimis vestris semper cogitatis; quia sic cogitantes, semperque de exitu vestro metuentes non facile peccabitis ⁴⁹⁰, et sic usque in extremum viventes, finita temporali letitia, que dum sic timebatis, circa oculos vestros quasi ventus volabat, non vanitatem, sed veritatem, que Christus est, invenietis, ad quam vos perducat qui vos creavit. Amen.

MEDITATIO VI ⁴⁹¹.

Ad roboram' spiritum ne desperemus; quia si veram penitentiam agimus, veram misericordiam sine dubio de omnibus peccatis nostris inveniemus.

Cum ad peccata que feci ⁴⁹¹ respicio, et poenas et tormenta intelligo, que pro iis pati debeo, non parvum timorem habeo. Itaque multum anxius et multum timidus de perditione mea, si forte alicubi aliquam consolationem inveniam ⁴⁹² requiro. Sed bene ⁴⁹³ miser! nullam invenio; quia non solum Creatorem meum, sed et illum, et omnem creaturam ejus a me offensam esse certus ⁴⁹⁴ existo. Creator itaque meus cum omni creatura sua, peccatis meis graviter offensus, me dannat; mea conscientia certa de suis malis operibus, ex omni parte me accusat. Et ita nullam consolationem invenio, nec ab ullo ⁴⁹⁵ facile me puto habere. Quid ergo faciam? quo me convertam sic desolatus, sic peccatorum meorum malitiis involutus? S: ad illum ⁴⁹⁶, qui me rectum fecit, redire volo, eusque ineffabilem pietatem, ut de me misericordiam habeat, deprecor; non parvum timeo ne protanta temeritate magis eum moveam ad iracundiam adversum me, et pro hoc gravius se vindictet de sceleribus meis, quibus non tinnui ejus mansuetudinem exasperare. Quid ergo? Remanebo quasi desperatus

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁸⁸ In eam plenam miss. in eam ignem. Plenum ⁴⁸⁸ Veni misera, venies miss. veni misera, que tantis tormentorum generibus undique excrucior misera, vermes ⁴⁸⁹ Misera misera misera et mori miss. misera, misera, et mori ⁴⁸⁹ Nunc ipsa in doloribus miss. nunc in ipsis doloribus ⁴⁹⁰ Bene facere et, bonum habere ms. *Vict. bonum facere et bonum habere ms. Corb.* bona facere et bona habere ⁴⁹⁰ Facile non peccabitis ms. non facile peccabitis ⁴⁹¹ Collata cum Ms. *Vict. KK. 16 Corb. 160. et Val-luc.* Ad roboram' spiritum etc. ms. *Vict. et Val-luc.* Oratio ne desperemus, quia si veram etc., in editis ms. *Corb.* Consideratio peccatorum unde timor oritur; et de fonte misericordie nunquam deficiente ⁴⁹² Quo feci ms. *Vict.* qui feci miss. *Corb. et Val-luc.* que feci ⁴⁹³ Inveniam miss. *Vict. et Val-luc.* invenirem ms. *Corb.* invenire ⁴⁹⁴ Sed hen. ms. et hen ⁴⁹⁵ Offensam certus miss. offensam esse certus ⁴⁹⁶ Nec ab alio ms. nec ab ullo ⁴⁹⁷ Si ad illum ms. *Vict.* scilicet ad illum

sine consilio, sine adjutorio? Adhuc Creator meus A
me patitur vivere: adhuc non dimittit mihi ea, quae
sunt necessaria ad sustentationem hujus vitæ, mini-
strare. Et, sicut rebus ipsis experior, peccata mea
non possunt ⁴⁶⁸ ejus bonitatem vincere, ut adhuc
velit, sicut iam promerui, confundere, et ex toto de-
stirre. Certissimum est ergo illum esse pium erga
me, qui tanta bona mihi largitur, nec adhuc de
meis iniquitatibus se querit vindicare.

Audivi, et sicut ipsi attestatur qui experti sunt,
verum est quod audivi, quia ipse fons misericordie,
qui ab initio mundi currere cœpit, adhuc currit.
Fuit autem multum (ut aiunt) misericors et pius
erga primum parentem nostrum Adam, quando
huius peccatum de fructu vexto commisit, quod non
statim eum, sicut promeruerat, æterna perditione
damnavit; sed emendationem ejus patienter expe-
ctavit, et ut ad gratiam ejus quem offenderat re lire
posset, misericorditer adjuvit. Misit vero ad hoc
opus illi, et omnibus illis qui ex illo exorti sunt,
sæpius suos angelos, monens ut redirent, et pœni-
tentiam pro suis iniquitatibus agerent; quia ipse eos
adhuc libenter reciperet, si de peccatis suis ex toto
corde pœniterent. Sed ipsi adhuc in peccatis suis
perdurantes, ejusque monita spernentes, addiderunt
peccata peccatis, et quasi insanii et abominabiles in
suis iniquitatibus facti, cum in honore facti essent
propter similitudinem Dei, cœperunt mores bestiarum
contra naturam imitari.

Misit præterea patriarchas, misit prophetas; sed
nec sic illi voluerunt relinquere vias suas tortas et
perversas: sed quosdam illorum, qui eis monita sa-
lutiis dabant, interficiebant; alios variis et inauditis
tormentis cruciabant. Castigabat tamen eos ali-
quando, ut misericors pater, non ut irritatus malis
operibus illorum se de contumeliis, quas ei facie-
bant, vindicaret; sed ut correcti ad illius misericordiam
redirent, qui nullo modo vult illorum, quos ho-
nitate sua creavit, perditionem. Sed cum nec admo-
nitione, nec correctione sæpius ab eo visitati
reverterentur, non se potuit fons pietatis ultra reti-
nere; sed de sinu Patris descendens, assumpta vera
humanitate, assumpta peccatorum similitudine, cœ-
pit eos dulciter monere, ut salutarem tunc de peccatis
suis pœnitentiam agerent, et ipsum esse Filium Dei
cognoscerent. Pro illorum enim salute venerat, et
propter hoc, non desperarent: sed certissime adhuc
de omnibus peccatis suis veniam habere se crede-
rent, si tantum ⁴⁶⁹ illa dimitterent, et pœnitentiam
agerent. Nullum est enim tam grave peccatum, quod
non possit per pœnitentiam aboliri; ita ut nec jam
amplius vel ipse diabolus de eo valeat reminisci.
Cernentes ergo peccatores tantam dulcedinem Cres-

toris sui, cœperunt et ipsi certatim ad fontem cur-
rere misericordiar, ad fontem pietatis, et peccata sua
in eo lavare. Cœpit autem et ipse fons pietatis cum
peccatoribus convesci, cœpit eis aperire sacramenta
confessionis sanctæ, per quam alleviatur onus
peccati; quia in vera confessione mundatur omnis
macula delicti.

Post hæc appropinquante tempore, quo pati debe-
ret pro redemptione peccatorum, Iudei, ex quorum
stirpe secundum carnem ortus est, ducti invidia, il-
lum, pro eo quia erat pius et misericors, crucifixerunt.
Qui tamen et in ipsa morte non immemor pietatis
sue, pro intersectoribus suis Patrem stum rogabat,
ut dicitur illis hoc peccatum: Non enim sciunt, in-
213 quit, quid faciunt (*Luc. xxiii, 34*). Excusat illos

B dulcissima Domini pietas, qui non vult mortem pec-
catoris, sed ut convertatur, et rival (*Ezech. xxviii,*
11). Cujus ergo cor tam durum, tamque lapideum
non emollire possit tanta mansuetudo Creatoris no-
stri? Quem cum in multis creatura sua, quam ad
imaginem et similitudinem suam ⁴⁷⁰ de nihilo crea-
vit, de honestaret, non se vindicavit, sed de honesta-
status, et multis malis operibus illorum irritatus, pa-
tienter tulit, et ut ad illum sine hæsitatione redirent,
dulciter admonxit. Pius ergo et dulcis Dominus
noster Jesus Christus, sicut per prophetam dicitur,
non vult mortem peccatoris, sed ut relinquat vias suas
malas (*Ezech. xviii, 23*), et sic pœnitentiam agens
de iniquitatibus suis, revertatur ad gratiam sui
Creatoris. Quam misericors etiam sit erga peccatri-
cem animam, dicit per alium prophetam, exhortans
eum ut etiam post peccatum revertatur ad eum, et
invenient ⁴⁷¹ misericordiam. Tu autem, inquiens,
fornicata es cum amatoribus multis (*Jer. xxxi, 1*),
id est, tu quæ in baptismate mihi fidem promiseras,
tuam castitatem cum amatoribus multis commacu-
lans ⁴⁷² violasti, tamen pœnitentiam age, et rever-
tere ad me, et suscipiam te. Nullus ergo peccator
desperet, quando fornicata ⁴⁷³ cum multis amatori-
bus recipitur, quia fons pietatis et misericordiae
Jesus Christus nullius iniquitatibus exauritur, nullius
sceleribus ⁴⁷⁴ polluitur, sed semper purus, et
abundans gratia dulcedinis, omnes ad se revertentes
infirmos et peccatores recipit, et quibuscumque
peccatis sint maculati, abluit. Et ut certi sint omnes
peccatores et iniqui se veniam peccatorum suorum
accipere, si ipsa peccata sua curant dimittere, et
pœnitentiam agere, ipse fons pietatis, pro amore
quem erga eos ⁴⁷⁵ habebat, eandem carnem quam
pro eis sumpsit, sicut superius exposui, pertulit cru-
cifigi, ut qui erant peccatis mortui, nec aliter ad
vitam redire poterant, nisi pretio sanguinis ejus
redempti, nullo modo desperent ⁴⁷⁶, cernentes

D peccatis sint maculati, abluit. Et ut certi sint omnes
peccatores et iniqui se veniam peccatorum suorum
accipere, si ipsa peccata sua curant dimittere, et
pœnitentiam agere, ipse fons pietatis, pro amore
quem erga eos ⁴⁷⁵ habebat, eandem carnem quam
pro eis sumpsit, sicut superius exposui, pertulit cru-
cifigi, ut qui erant peccatis mortui, nec aliter ad
vitam redire poterant, nisi pretio sanguinis ejus
redempti, nullo modo desperent ⁴⁷⁶, cernentes

VARIE LECTIONES.

⁴⁶⁸ Peccatis meis non possum miss. peccata mea non possunt ⁴⁶⁹ Sed tantum mss. si tantum ⁴⁷⁰ Ad
quam similitudinem mss. imaginem et similitudinem suam ⁴⁷¹ Et inveniat mss. et inveniet ⁴⁷² Multis
commaculans ms. Vict. 3 omittit commaculans ⁴⁷³ Quando fornicata mss. Corb. et Val-luc. quando fornicata
⁴⁷⁴ Nullis iniquitatibus... nullis sceleribus mss. nullius iniquitatibus., nullius sceleribus ⁴⁷⁵ Ergo nos mss.
erga eos ⁴⁷⁶ Desperarent mss. desperent

preium quod est ⁴⁷⁷ datum pro peccatis suis. Cum itaque videam tantam pietatem Domini mei Jesu Christi, tunc peccatores et iuinos currere ad fontem pietatis, nullum excludi omnesque recipi, debo ego solus desperare quod ipse fons pietatis, qui alios abluit, mea peccata non possit ablueret? Scio, certo scio, et vere credo quia qui alios abluit, me quoque potest ablueret, et mihi, si vult, quia potentissimus est, omnia peccata mea dimittere. Sed inter peccatorem et peccatorem est magna differentia, id est inter illum qui plus peccat, et eum qui minus peccat. Unde ego considerans quantum peccavi, quantisque iniquitatibus iufelix anima mea polluta sit, intelligo me non solum aequaliter cum aliis peccatoribus, sed plus quam illum ⁴⁷⁸ peccatorem, et ultra omnes peccatores, esse peccatorem. Plures enim peccaverunt, et tunc cessaverunt; quidam, etsi saepius peccaverint, tamen aliquando suis malitiis finem imposuerunt. Item alii et si ⁴⁷⁹ multa mala fecerunt, multa etiam bona facere non omiserunt, quibus vel ut ex toto ipsa mala dimitterentur ⁴⁸⁰, promeruerunt, vel ut tolerabiliorem ipsam penam gehennæ haberent sibi acquisierunt. Ego autem miser, et super omnes miseros et peccatores peccator et miser, intelligens et sciens ad quantum perditionem me traheret peccatum, et peccati delectatio, a peccatis et malefactis. nunquam cessare curavi, sed semper auxi peccata peccatis, et ita totum libens et volens in perditionem peccati me infelix immersi, et nisi immensa Domini bonitas me adhuc pateretur, jam diu est quod ab ipsa gehenna debuisse esse devoratus. Qui ergo ⁴⁸¹ taliter vixi, qui tanta mala commisi, qui tantis iniquitatibus me involvi, quomodo audebo cum aliis peccatoribus qui tanta mala non fecerunt, currere ad fontem misericordie; ne propter fetorem, scelerum meorum me nolit ⁴⁸², sicut alios peccatores, quorum fetor tolerabilior est, abluere? Adjuva ergo, Domine Iesu Christe, adjuva creaturam tuam, et si magnitudine peccatorum obrutam; a te tamen videns creatam, adjuva ne desperet, quia, sicut credimus, nulla enormitas scelerum te vincere potest, si tantum peccator de tua misericordia non desperet.

Patere ergo me, Domine Iesu Christe, patere tuam ineffabilem pietatem inspicere, et quam dulcis et bonus sis erga peccatores et miseros, enarrare. Hoc idem superius dixi, sed multum me delectat, quoties occasio apta se offert, reminisci quanta sit erga peccatores gratia tuae dulcedinis. Pro amore enim et redemptione peccatorum, non solum illorum qui minus vel plus peccant, sed etiam illorum qui ultra modum peccant, si tantum modo paenitentia, de sinu Patris descendisti, Virginis uterum

A intrasti, carnem ex ea veram assumpsisti, in mundo conversans omnes peccatores ad penitentiam vacasti, ad ultimum, crucis patibulum pro illis pertulisti, et sic mortuus secundum carnem, vitam quam juste pro suis peccatis perdididerant; illis redidisti. Itaque cum ⁴⁸³ respicio ad ma' opera quae operata sum, si me judicare vis secundum quod merui, certus sum de perditione mea, cum vero respicio a mortem tuam, quam pro redemptione peccatorum passus es, nou despero de misericordia tua. Latro vero ille, qui pro suis sceleribus tecum crucifixus est, usque ad ipsius animæ exitum ⁴⁸⁴ semper in peccatis fuit, sed tamen in ipsa hora sue expirationis, quia sua mala confessus est, et culpam clamavit, misericordiam invenit, et tecum ipso die in paradiſo fuit (Luc. xxiii, 43). Cernens ergo te pro redemptione peccatorum esse mortuum, manus tuas et pedes clavis confixos, latus tuum lancea militis apertum, undam sanguinis et aquæ de eodem tue latere currentem, desperare debeo? Unum tantummodo est quod vis, sine quo nullus peccator potest salvari, scilicet, ut de malis nostris paeniteamus, et, in quantum possumus, emendare curemus. Hoc si fecerimus, securi sumus ⁴⁸⁵ quia, si nos sic facientes invenerit dies ultimus (quandoquidem et exemplum latronis, qui sic in ultima hora meruit salvari, habemus), confidentes de ineffabili pietate Domini nostri Jesu Christi, accusationem inimici aut parum, aut nihil omnino timere possumus. Habentes ergo ante oculos nostros preium nostræ redemtionis, mortem videlicet et sanguinem Redemptoris nostri, qui in remissionem effusus est ⁴⁸⁶ pro peccatis nostris, habentes etiam exemplum latronis, et multorum qui in multis et magnis peccatis erant involuti, quos ipse fons pietatis Jesus Christus misericorditer absolvit, non desperemus, sed curramus securi de remissione peccatorum ad ipsum fontem pietatis, in quo jam tot, et tam magnos peccatores ablutos ⁴⁸⁷ et videmus, et agnoscimus, et certi simus nos similiter abludos ab eodem fonte misericordiae, si abstinamus a malitiis et a peccatis nostris, et, in quantum possumus, curemus deinceps bona operari. Ut vero a malis abstineamus, et bona faciamus, hoc nostra virtute sine illius adjutorio facere non possumus. Illius ergo ineffabilem misericordiam deprecemur, cui cura fuit nos facere, cum non essemus, ut nobis sic concedat in hac vita, antequam hinc examus, nostra peccata emendare, et sic assiduis compunctionibus mundare, quatenus ista finita, recto cursu, nullo impediente, ad eum valeamus pervenire, ut cum illo simus in perpetua claritate juncti angelicis choris, et omnibus sanctis, qui jam illa fruuntur gaudentes sicut sine fine.

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁷⁷ Quod esse mss. Vict. 3. et Val-luc. quod esse ms. Corb. quod est ⁴⁷⁸ Plusquam illum mss. plusquam alium ⁴⁷⁹ Alii qui mss. alii et si ⁴⁸⁰ Dimitterent ms. Vict. 3. dimitterentur ⁴⁸¹ Qui ergo ms. Vict. 3. quid ergo ⁴⁸² Meorun; nolit mss. meorum, me nolit ⁴⁸³ Itaque cuin mss. itaque et cum ⁴⁸⁴ Animæ singulatum ms. Vict. 3. animæ exitum ⁴⁸⁵ Hoc si fecerimus, securi sumus ms. Val-luc. hoc si facimus, securi simus ⁴⁸⁶ Effectus est mss. effusus est ⁴⁸⁷ Peccatores ablutos mss. peccatores absolutos

MEDITATIO VII ¹¹⁰.

I. *Quod nihil stabile est in mundo.* — **214** Nihil certius morte, nihil hora mortis incertius ¹⁰⁹. Cogitemus ergo ¹⁰⁹ quam brevis sit vita nostra, quam lubrica via, quam certa mors, et hora mortis incerta. Cogitemus ¹¹¹ quantis amaritudinibus admistum sit, si quid dulce aut jucundum in via hujus vitæ, occursum nobis alludit. Quam fallax ac suspectum, quam instabile et transitorium est quidquid amor hujus mundi perturbit ¹¹²; quidquid species aut pulchritudo temporalis promittit, quidquid delectatio carnis protendit. Consideremus etiam quæ sit patriæ cœlestis suavitatis aut dulcedeo, serenitas et amoenitas: et perpendamus unde cecidimus, et ubi jacemus; quid perdidimus ¹¹³, et quid invenimus, ut ex utroque intelligamus quantum nobis in hoc ¹¹⁴ exsilio lugendum sit. Hinc Salomon ait: *Qui apponit scientiam, apponit et dolorem* (*Ecclesiastes* 1, 18), quia quanto magis homo ¹¹⁵ intelligit mala animæ sua ¹¹⁶, tanto magis suspirat et gemit. Meditatio siquidem parit scientiam, scientia compunctionem, compunctione devotionem, devotio orationem commendat. Meditatione assidua homo ad sui cognitionem illuminatur. In compunctione ex consideratione ¹¹⁷ malorum suorum cor intimo ¹¹⁸ dolore tangitur.

II. *De multiplicibus beneficiis Dei* ¹¹⁹. — Miser ego ¹¹⁹, quantum deberem diligere Dominum meum ¹²⁰, qui me fecit cum non eram, redemit cum perieram. Non eram, et de nihilo me fecit. Inter cæteras alias creaturas ratione carentes non fecit me, id est, non arborem, non avem, non aliquid de animalibus, sed hominem voluit me esse. Dedit mihi vivere ¹²¹, sentire, et discurrere ¹²²; perieram, et ad mortalem descendit; immortalis mortalitatem suscepit ¹²³, passionem sustinuit, mortem vicit, et sic me ¹²⁴ restauravit: sic sic gratia ¹²⁵ ejus et misericordia ejus semper prævenerunt ¹²⁶ me; de multis etiam ¹²⁷ periculis liberavit me liberator meus ¹²⁸. Quando er-

A rabam, redixit ¹²⁹ me; quando ignorabam, docuit me; quando peccabam, corripuit me; quando contristabar ¹³⁰, consolatus est me; quando desperabam, confortavit me; quando cecidi, erexit me; quando steti, tenuit me; quando ivi, duxit me: quando a eum veni, suscepit me. Haec et alia multa fecit mihi Dominus meus Jesus Christus ¹³¹, de quibus erit mihi dulce semper gratias ¹³² agere ut ¹³³ pro omnibus beneficiis suis possim eum amare, et semper laudare. Pro his enim omnibus quid ¹³⁴ illi repandam non habeo, nisi tantum ut diligam eum ex toto corde meo. Non enim melius, nec decentius quam per dilectionem datum est ¹³⁵.

III. *Hic reprehendit se peccator de ingratitudine divinorum beneficiorum.* — Ah, ah, ah, Domine Deus, B Pater misericordiarum, audeone venire, et appare in conspectu sanctorum tuorum infelicissimus et miserrimus, tot et tantorum beneficiorum tam ingratus, donorum tuorum tam impudens et tam execrabilis abusor? Qui toties ac tandem ipsis beneficiis tuis te impugnare non veritus sum; qui stipendiis tuis diabolo copira te militare toties et tandem nouerubui, qui ipsa dona tua in arna diabolica convertere non timui, qui me ipso tam abominabiliter abuti præsumpsi, ac me ipsum servum ausus sum exhibere diabolo, et membra mea ejusdem facere, quibus te Creatorem, auctorem et membrorum meorum largitorum impugnavi.

Nunquid non ego sum, Domine Deus meus, qui me ipsum toties exhibui gladium acutum ingratilo diabolo ad devorandas animas? Quoties armavi me contra te in alienam mortem? Linguam meam in arcum mendacii toties exhibui, quoties sagittas detractionis ac adulationis in alios misi. Non sufficio, misericordissime ac dulcissime Pater, enumерare membrorum meorum nefarias abusiones, quibus et diabolum armavi, et te benignissimum ac clementissimum impugnavi.

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁸ Collata est cum ms. S. Martini Tornacensis, et cum Libro de Contritione cordis in Append. S. August. t. IX. Quod nihil stabile est in mundo. ms. De periculis hujus vitæ ¹¹⁹ Nihil certius morte, nihil hora mortis incertius ms. hac omittit. (Erat hand dubio Meditationis titulus.) ¹²⁰ Cogitemus ergo ms. omitt. ergo ¹²¹ Nostre quam mors certa, quam hora mortis incerta; quam via lubrica et periculosa circumdata insidiis inimicorum. Cogitemus ms. et Editio S. August. nostra, quam lubrica via, quam certa mors, et hora mortis incerta. Cogitemus. ¹²² Vitæ paravit ms. mundi parturit Edit. S. Aug. vita perturbat ¹²³ Quidquid species... promittit, fallax est et tota vanitas, consideremus etiam quæ sit patriæ cœlestis suavitatis, aut dulcedeo, serenitas, et amoenitas: et attendamus unde cecidimus, et ubi jacemus, quid perdimus ms. quicquid spes promittit, quicquid delectatio carnis protendit. Consideremus et perpendamus unde cecidimus, et ubi jacemus, quid perdidimus Edit. S. August. quicquid species... promittit: Consideremus etiam quæ sit cœlestis patriæ suavitatis, aut dulcedeo, et attendamus et perpendamus etc. ¹²⁴ Quantum in hoc ms. et Edit. S. August. quantum nobis in hoc ¹²⁵ Magis quis ms. magis homo ¹²⁶ Mala animæ sua ms. et Edit. S. Aug. mala sua ¹²⁷ In compunctione ex consideratione ms. et consideratione ¹²⁸ Cor interno ms. cor intimo Edit. S. August. cor intenso ¹²⁹ § II. In ms. ut in Editio. ¹³⁰ Miser ergo ms. o miser ergo ¹³¹ Meum Jesum Christum, qui ms. et Edit. S. Aug. meum, qui ¹³² Mihi posse vivere ms. et Edit. S. Aug. mihi vivere ¹³³ Et discernere ms. et discurrere ¹³⁴ Mortalitatem suscepit ms. perieram et ad mortalem descendit, immortalis mortalitatem suscepit ¹³⁵ Me ad vitam ms. et Edit. S. Aug. omittit, ad vitam ¹³⁶ Sic gratia ms. sit sic gratia ¹³⁷ Eius prævenerunt ms. et Edit. S. Aug. ejus semper prævenerunt ¹³⁸ Multis namque ms. et Edit. S. August. multi etiam ¹³⁹ Et Dominus meus Jesus Christus ms. et Edit. S. August. omittit ¹⁴⁰ Redixit S. Aug. corrigit me ¹⁴¹ Tristis eram ms. et Edit. S. Aug. contristabar ¹⁴² Mihi Dominus meus Jesus Christus ms. mihi Deus mens ¹⁴³ Est mihi semper dulce semper gratias ms. dulce erit mihi semper loqui, semper cogitare, semper gratias ¹⁴⁴ Agere sibi sine intermissione ut ms. et Edit. S. Aug. agere, ut ¹⁴⁵ His omnibus quid ms. his enim omnibus quid ¹⁴⁶ Hactenus ms. Tornacense: cætera in Appendix S. Augustini restitutum

IV. Recognitio peccati. — Ego sum ille homo de-
mentissimus, quem de nihilo creasti, et de massa
peccati et perditionis in filium gratiae tue elegisti,
et in cohæredem chariasino unigenito Filio tuo Deo
et Domino nostro Iesu Christo adoptaveraſ, et ad
honorem et gloriā regni tui, et tanta tam indebita
gratia tua largitate me impleviſti, qui et abundan-
tiam hujus tantæ suavitatis tue oblitus sum, et tanta
bona mihi tradita a te proſpiciens, spreto honore
regni coeleſtis, et gloria tua, me in ſpuriū filium
et degenerem converti, et diabolo distrahendo per-
ſterquilinio luxurie et spinela avaritiae, et ad illi-
dendum in scandalis fluctibus et procellis superbiae
me tradidi. Ego sum cæcus mercator qui pretiosi-
ſimis talentorum tuorum divitiis tantam, miserabilis,
inopiam et nuditatem et æterna ſupertia mercatus
sum; ſterquilinio luxuriae et divitiarum ſentibus,
ſucundissimam ac ſuavifimam pacem; ſecurifim-
um portum, procella superbiam; æternam lucem,
æternitatis tenebris; æterna gaudia, æternis doloribus;
et æternam gloriam, æterno opprobrio; et regnum
tuum, diabolica ſervitute conmutavi.

Ego sum infirmiffimus ille, qui velut ſigauſ ad
ſagittam jaculaſ peccatorum confodiendum, et vulne-
ribus lacerandum me exposui. Ego sum ille homo
qui, velut cadaver canibus infernalibus et omnibus
volucribus immundis diſsecandum et laniandum,
projectus a civitate tua sancta, quæ eſt sanctorum
amicorum tuorum, sanctaque ſucundiffima ſocietate
sanctorum ſpirituum ſupernorum, vitorum verini-
bus comedendum me tradidi. Quam abominabilis
appereo coram oculis sanctis tuis, cœno fetidissimo
terriñoque luxuriae immundus ac ſordidatus, igne
iracundie et avaritiae ſemiuitus, atque verinibus
odii, et invidiae obſeffis membris meis, vento ſuper-
biæ tumidus, monſtruosus lotus, ulcerosus, alque con-
fotus, tot tantorumque peccatorum meorum diaboli-
ca turpitudinis ſigillatus characteribus. Scio, miſer-
ator Domine, quod merito et justissime negare me po-
tes, et non me recognoscere non ſolum filium tuum, ſed
et creaturam tuam in eo quod talis sum. Nec enim hor-
renda illa omnigenum turpitudinum monſtruosa facies,
eſt creationis aut recreationis tue, non eſt abominatio
ista imago tui et ſimilitudo aqua. Alteram me creasti.
Vere ſimilitudo iſta diabolicæ turpitudinis me ostendit
215 diaboli hactenus fuisse filium, et tormentorum
infidelium hæredem. Hæc eſt mercatio et conmuta-
tio, quia cæcus et dementissimus ego tue ſimilitu-
dinis gloriam et honorem abominabilissima ac vi-
lissima feditate mutavi.

Non ideo, sancte Pater, pretiosa illa talenta tua
tridideras mihi, ut pro usuris horrendam iſtam
abominationem facheres me tibi reportare. Non ideo
mibi tot et tantis beneficiis tuis debitibus ſeminasti,
ut fetorem et spinas et tribulos peccatorum de me
colligeres. Non ideo tot et tantis beneficiis me im-
pleviſti et ditasti, ut in oppugnationem tuam ex
convertarem. Non erat intentio benignitatis tue
armare me contra te, nec armare diabolicalam au-

ctoritatem donis tuis. Ecce tot hic vulneribus pla-
gatus sum, nec ullo ſenu doloris torqueor. Tot et
tantis vulneribus confeffus non doleo. Vido no-
cæcum, qui tot et tantas turpitudines meas et nu-
ditatem non erubesco.

Vere insensibilis sum et stuſilius corde, qui tot
et tanta dannua mea non doleo, et qui mortem meam
ludere non valeo. Vere corde lapideo induratus
sum, qui nec imminentia mihi æterna ſupplicia
ſitem non timeo. Vere corde congelatissimo, quem
beneficiorum incendia admota amore Patriſ clem-
entissimi calefacere non ſufficiunt. Vere largiter
me reprobando, quem nec tuba prædicationis, nec
cominationum tuarum tonitrua ſufficiunt exci-
tare.

B Ubi eſt dolor penetrabilis, dolor compunctionis,
quo totam illam duritiam diabolica conterere et
diruere deberein, et totum lapidem duritiae et ob-
ſtinationis illius comminuere? Ubi eſt, Dens meus,
ille pndor, quo ante oculos tuos et totius curia
coeleſtis confundi deberem? Ubi eſt timor ille tua
vindictæ, quo totus ante conspectum tuum con-
tradicere deberem? Ubi eſt amor ille, et desiderium
pacis, amoris, et gratiae tuae recuperandæ quo inar-
descere deberem? Ubi eſt torrens ille lacrymarum,
quo ſpurcitas mea ante te delere delorem? Ubi
eſt devotio orationis, qua te mihi placatum et pro-
pitium reddere deberem? Quo me vertam, miseri-
cors et miſerator Pater, qui nihil dignum respectu
miſericordie tuae offero majestati tuae? O. o fugiam,
piissime Pater, qui ſum vacuus omni bono, et etiam
plenus omni malo appereo ante conspectum ſan-
ctorum tuorum, et ſanctorum militiarum exerci-
tuum coeleſtium?

D Scio, Domine Deus, dominator vitæ meæ, quod
omne datum optimum, et omne donum perfectum de-
ſursum eſt, descendens a Patre et fonte luminis
(Jac. 1, 17): scio me nihil posſe acceptum offerre
coram te et gratum niſi de fonte bonitatis tuae illud
prehauerim; et hoc utique te illuminante, do-
cente. Scio hanc arrham miſericordie tuae me
prevenire. Scio, dulcissime Pater, quod bona tua
ſicut fraude nulla tibi arripere aut auferre possem,
ſic nec ullis meritis obtinere me omnia posſe qui-
bus ad te revertar, et complaceam. Quid enim me-
ritis meis deberi potest, niſi mortis æternae ſuppli-
cium? Scio quod in beneplacito tuo sancto eſt me
diſperdere, ſecundum multitudinem flagitiorum,
facinorum, et negligentiarum et omissionum mea-
rum; vel reformare me, vel facere me tibi accepta-
bilem ſecundum divitiis inestimabiles miſericordie
tuae, qui ſolus es reformator creature quæ ſolus
formasti.

Nunc, miſericors Pater, ad te confugio, ſciens
quod non eſt mihi fuga a te niſi ad te. Quis me po-
teſt liberare de manibus tuis, niſi tu ſolus? Libe-
rare me poſteſt miſericordia tua, quam tot et tantis
iniquitatibus meis non ſolum demerui, ſed etiam
impugnavi, ab ira justissima tua, quam infelici-

mus et gratissimus irritavi. Igitur suscipere me dignare, Domine, revertantem ad te. Averte, obseruo te, oculos sanctos ab ingratitudinibus meis quique spurcitis. Ad te ipsum, obsecro, respice, cui nunquam sine venie spe supplicatur. In temetipso invenies unde et propter quod misericordias secundum abundantiam suavitatis tuæ, et immensitatem misericordiae tue. Noli, obsecro, ad me respicere, quia nihil in me invenies, nisi unde irasci debeas, vel nisi morte æterna dignissimum. Averte, obsecro te, Domine, oculos tuos sanctos a conspectu turpitudinum et abominationum meorum, quas si ege perlaceo et plene conspicorem et viderem, horrore nimio non sustinerem, sed me ipsum horrerem et fugerem. Averte, obsecro, nares tuas a fetoribus meis; et ad temetipsum converte. Scio, Domine misericordia, quod mundi sunt oculi tui sancti, et horrorem deformitatis meae, nisi tu dederis mihi bona, quibus placeam tibi, non possunt aspicere. Scio quod tota tua curia cœlestis avertit oculos suos, et aures obturat, abominationes meas ferre non sustinens. Sed tu, misericors Pater, ad fontem illam misericordiae converte, cuius misericordia non est numerus nec finis, et pio ac sereno vultu respice me creaturam tuam. Creatura tua ego sum, Domine, et opus manuum tuarum.

Reforma igitur, obsecro, quod in me fecisti, et destrue quod ego contra mandata tua in me feci. Hoc igitur destrue quod odisti in me, et quod tu unice non fecisti, sed ego miser. Hoc reforma et perfice quod tu ipse fecisti et formasti. Hoc enim est tuum, Domine Deus mens, hoc est odisse, quod non posse. *Nihil odisti eorum quæ fecisti* (*Sap. xi, 25*). Hoc destrue in me quod meum est, quod unice tu non fecisti, hoc est, turpitudinem abominationum meorum. Ne me destruas. Hanc destrue, misericors et miserator Domine; hanc enim odisti, et hanc ut odisse incipiā mibi largitus es.

MEDITATIO VIII.

Eleratio penitentis ad Patrem.

Respicere, obsecro, sancte Pater omnipotens æterne Deus, ad illam misericordiam tuæ exundantiam abyssum, qua velut diluvium ablutionis charissimi Filii tui unigeniti pretiosissimum viviscumque, in mundi exundatione exundavit, cuius et morte placuit bonitati tue etiam nos viviscere, et ejus sanguine lavare. Qui etiam Filium tuum charissimum munio scuto bene voluntatis tuæ (*Psal. v, 13*) largitus es, quo se ab ira tua protegerent, et mortem quam metuunt, ipse illam scuto justitiae tuæ et justissime iræ tuæ objecto exciperet. Ubi, quantum per te nobis boni velles, ostendere dignatus es, dum charissimum Filium tuum, velut scutum, iræ tuæ opponere dignatus es. Et ipsum placuit misericordiam tuæ et iram tuam et mortem nostram excipere, iram quam inerueramus, et mortem. Ipse vero Unigenitus tuus mortem nostram solus portavit.

Reminiscere miserationum tuarum, Domine, et patet.

PATROL. CLVIII.

A misericordiarum tuarum, quæ a saeculo sunt (*Psal. xxiv, 6*); et conanti creaturæ tuæ ad te porrige dexteram. Adjuba infermitatem conantis ad te. Trahe ipsum, qui scis ipsum non posse ad te venire, nisi tu Pater traxeris eum tuo amore et desiderio (*Joan. vi, 44*). Fac me servum tibi acceptabilem et placitum, qui scis me non posse aliter tibi placere. Da, obsecro, dona illa sancta, quibus solis tibi placeam; qui das bona grata petentibus te; fac, queso, ut tu solus sis amor meus et desiderium meum, tu solus sis amor **216** meus et timor meus. Vindica me totum tibi qui me totum quod sum, et totum quod in me, imo totum quod sapio, totum quod moveor, debere tibi soli scio. Totum me converte in laudem et gloriam tuam, qui totum me debo laudi tuæ. Ne tradas, obsecro te, Domine, hostibus tuis creaturam tuam, retine eam tibi, cuius est solius plenissime, et singillatim consumma in me quod coepisti, et confirma quod operatus es.

C Exaudi, obsecro, orationem meam, cuius largitor et inspirator es, antequam invocarem te. Respicere supplicantem tibi, qui me, dum erarem, respicere sic dignatus es. Non in vacuum, miserator Domine, orationem istam inspirare dignatus es, non frustra eam largitus es mihi. Ad hoc utique mihi eam largiri dignatus es, ut exaudias me. Ad hoc dedisti mihi, ut supplicarem tibi ut misericordias mibi peccatori et cui jam arrham misericordiam tuæ tribuisti, largire residuum. Recupera me, Domine Deus meus, et erue de manibus inimicorum meorum, quia et ipsi tui sunt, et omnipotentiae tuæ subjiciuntur; qui etiam nihil oderunt in me, nisi quod dedisti mihi in omnibus bonis actibus. Nihil oderunt in me, nisi quod diligo te. Hoc omnibus studiis et viribus suis et tota fraude moluntur ne diligam te, ne glorificem te, nec omnino quæram te.

D Ne ergo prævaleant adversum me hostes gloriae tuæ, sed magis confundantur multitudine misericordiam tuæ, videntes me conversum iu laudem et gloriam tuam totum querere pacem et gloriam tuam contra insidiantes, et cuius inimicationem intendunt. Ne expleri patiaris, obsecro te, Domine, tam iniquam, tam execrabilis voluntatem eorum de me, et contra me. Magnifica ergo, Deus meus, animam meam ad annuntianum laudem tuam, et gloriae tuæ præconia, ut totus de cætero secundum magnitudinem gloriae tuæ vivam, totaque vita mea te glorificet. Exemplo meo ad glorificandum te, invita et provoca multos prædestinatos. Abstrahat, queso, vilissimos et immundissimos abominabilesque spiritus tenebrarum a me, præsentia luminositas et suavitatis gloriae tuæ, quam sustinere non possunt. Dirumpe vincula mea, et educ me de conclusione, et de carcere horrido et tenebroso terroris moque, et de lacu miseriae, et de luto facis, et de profundo mortis et tenebrarum in libertatem et ucem tuam admirabilem.

Illumina me fide saluberrima tua, letifica me et confirma spe jucundissima et certissima tua. Vivilifica me dilectione fortissimæ et justissima tua. Deprime me et humiliâ atque custodi me timore fortissimo, securissimo et invictissimo tuo. Confunde salubriter me pudore pulcherrimo et gloriosissimo tuo. Quoties ante oculos tuos aliquid quod eos offendat affero, torque me, afflige me dolore muliebri, et suavissimo modo compunctionis medicinæ efficacissimæ tuæ, ne recedam a facie misericordiæ tuæ vacuus et confusus, sed obtineam quidquid, te jubente, te largiente et inspirante, petain, et quidquid te potentibus promisisti. Sentiam, misericors et miserator Domine, quod non in vanum ad misericordiam tuam consurgitur, et præsto es te querentibus ad inveniendum te, et quod non deficiam apud te fontem misericordiæ tuæ, qui de profundo me eripisti, et quæ, et quanta, et quot intelligis, contulisti. Eadem quippe facultate omnipotentiæ, sapientiæ et bonitatiæ tuæ, qua dixisti et facta sunt omnia, ea facilitate misericordiæ tuæ dicere potes, et informabuntur in me omnia deformata.

Ecce, omnipotens et misericors Pater, tot et tanta beneficia tua quæ recepi, enumeravi, tot et tanta mala, quæ bonitati tuæ reddidi, recitavi; infelix ego sum et ingratus, qui post tot et tanta mala, quæ manent me, et imminent mihi, adhuc gelido, duro et impudenti et mortuo et stupido corde sum coram te, et non erubesco. In tot et tantis latrociniis reprehensus, et solum exspectans infernale patibulum, nec timore concutior, nec dolore torqueor, nec pudore confundor, nec amore tam placidæ, tam durabilis bonitatis tuæ accendor. An exspectas, dulcissime Pater, et differs respicere in me, et misereri mei, quounque secundum misericordiam tuam dignus ante te appaream, et dignum aliquid rogatu et exauditione tua ante te offeram? Ecce cadaver mortuum, et vernibus scatens, et triduanum fetens ad te veniens in te vitæ Largitorem, attuli. Ecce cæcum ad illuminandum offere omnipotenti misericordiæ tuæ, et languidum ad sanandum, et tot et tantis debitis obligatum, ad solvendum, nudissimum et pauperrimum, ad ditandum, in cuius oculis facile est subito honestare pauperem.

Non aliquid aliud possum, clementissime Deus, offerre tibi, nisi memet ipsum qualis sum, et ostendere mortem et vulnera mea, nuditatem et paupertatem meam, et debita mea, secundum quæ carcere rem mortis æternæ timeo. Ostende itaque oculos tuæ misericordiæ, si quomodo convertaris et ignoscas, et infundas gratiam beatitudinis tuæ super me. Nec enim convertere me possum ad te tot et

A tantis vulneribus et ægritudinibus et morte ipsa depresso, et impotens effectus. Sed tu, misericors Pater, converte me, et convertar ad te. Converte me, Domine, ad te, et contere et contribula cor meum, et sensus vivifici doloris immitt. Non enim est fons honorum præter te. Non est a quo accipiam amorem et timorem et dolorem et pudorem, quibus coram te misericordia dignus inveniar, nisi de prelarga misericordia tua super me indignissimum gratiam effuderis. Domine, si istam mihi concesseris, beatus ero. Si in me flagitia et facinora mea vindicare secundum judicium et justitiam tuam dignatus fueris, felix sum; non autem si secundum iram tuam, quæ rebelles et contumaces misericordiae tuæ comprehendit in fine.

B. Et hæc est justitia tua, et judicium tuum, misericors Pater, quod timore, et amore, et pudore, et dolore agitur in cordibus verâiter pénitentium et redeuntium ad bonitatem tuam, ut misericordiam consequantur. Conlige ergo latroneum istum timore tuo sancto, et adire apostatam istum igne amoris et charitatis tuæ. Conlige, Domine, malefactorem istum dolore vivifico ac saluberrimo tuo; confunde impudentem prævaricatorem istum glorioso tuo pudore. Afflige sceleratum istum cruci poenalis laboris, et acceptabilis misericordiæ tuæ, fac me toto corde esurire et sitire te totis visceribus, totoque desiderio amplecti te. Fac me totis visceribus servire tibi soli, toto studio querere quæ beneplacita sunt coram te; cui cum Unigenito tuo et Domino nostro Jesu Christo, et Spiritu sancto paraclete dono sanctissimo tuo omnis honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

C 217 MEDITATIO IX¹¹⁷.
De humanitate Christi.
Jesum Nazarenum a Judæis innocenter condemnatum, a gentibus cruci affixum, nos Christiani¹¹⁸ divinis honorenum obsequiis. Salvatoris¹¹⁹ infirmatus, qui Christi sumus, reverenter venerari, amanter amplecti, fortiter imitari dignum est et salubre et honorificum. Hæc enim sunt instrumenta fortissima; quibus omnipotens virtus, et investigabilis sapientia Dei restaurationem mundi potenter ac mirifice operata est, et usque modo operatur. Christus Dominus minoratus est paulominus ab¹²⁰ angelis, ut nos æquaret angelis, et quis propter Christum se non humiliet? Christus Dominus pro peccatis nostris crucifixus est, et crucis amara suis amatoribus dulcoravit; mortuus est, et mortem exactavit, ut viveremus per illum; et quis non amat Christum Dominum? quis non patiatur pro Christo¹²¹? Christus per crucis ignominiam ad supernæ claritatis gloriæ transivit, et data est ei pro sua reue-

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁷ Collata est cum Ms. Oratori Parisiensis: et cum Editione Gothica. Item de humanitate: Alias inscribitur, Stimulus amoris, vel Speculum Evangelici sermonis. ms. Passio Domini nostri Iesu Christi mundi Salvatoris secundum beatum Anselmum Archiepiscopum. In Editione Gothica Liber est distributus per 19. Capita ¹¹⁸ Nos Christiani ms. omittit, nos ¹¹⁹ Salvatoris nostri manuscriptum omittit nostri ¹²⁰ Est ab ms. est paulo minus ab ¹²¹ Pro ipso ms. pro Christo?

rentia a Deo Patre omnis potestas in cœlo, et in terra (*Math. xxviii, 18*): ut adorent eum omnes angeli Dei, et in nomine ejus ¹¹³ omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum (*Phil. ii, 10*).

Ubi est ergo gloriatio tua, o Christiane ¹¹⁴, nisi in nomine crucifixi Domini tui ¹¹⁵ Iesu Christi; in nomine quod est super omne nomen, in quo qui benedictus est super terram, benedicetur in cœlis? Gloriamini in nomine sancto ejus, filii redemptoris; date honorem Salvatori vestro, qui magna fecit in vobis, et magnificate nomen ejus in eum, dicentes: Adoramus te, Christe ¹¹⁶, Rex Israel, princeps regum terra, lux gentium, Domine sahaoth, virtus Dei omnipotens fortissima. Adoramus te, pretiosum redemptionis nostri pretium, hostia pacifica, quæ sola odoris tui mirabili ¹¹⁷ suavitate Patrem, qui in cœlis ¹¹⁸ habitat, ad respiciendum humilia inclinasti, et solus ipse ipsum ¹¹⁹ placabilem reddidisti ¹²⁰. Tuas, Christe, miserationes prædicamus; tuæ suavitatis memoriam cum ¹²¹ abundantia eructamus; tibi, Christe, sacrificium laudis immolamus pro multitudo bonitatis tuae, quam ostendisti nobis, semini nequam, filiis sceleratis ¹²².

Cum enim adhuc essemus inimici tui, Domine, et mors antiqua in omnem carnem exerceret ¹²³ dominium, cui omne semen Adam lege primordialis culpe abnoxium erat, recordatus es uberrimæ misericordie tuae, et prospexit de sublimi habitatione tua in hanc vallem plorationis et miserie ¹²⁴. Vidisti, Domine, afflictionem populi tui, et tactus dulcore charitatis intrinsecus, apposuisti cogitare super nos cogitationes pacis et redēptionis. Et quidem cum esses Filius Dei, verus Deus, Deo Patri sanctoque Spiritui coæternus et consubstantialis, lucem habitans inaccessibilem (*I Tim. vi, 16*), portansque omnia verbo virtutis tuae (*Hebr. i, 3*), non despexisti in hoc nostræ mortalitatis ergastulum altitudinem tuam inclinare, ubi nostram et gustares et absorberes miseriam, nosque reparares ad gloriam. Parum ¹²⁵ fuit charitati tuae, ad consummandum opus nostræ salutis, cherubim, aut seraphim, aut unum ex angelis destinare: ipse ad nos venire dignatus es ¹²⁶ per mandatum Patris, cuius nimiam charitatem experti sumus in te. Venisti, inquam, non locum mutando, sed præsentiam tuam nobis per carnem ¹²⁷ exhibendo. Descendisti a regali solio sublimis gloriae tuae in humilem et abjectam in oculis suis pueram, primo virginalis continentiae voto sigillatam. In cujus sacro utero ¹²⁸ Spiritus ¹²⁹ sancti in-

Aenarrabilis virtus et te concipi fecit, et nasci in vera humanitatis natura, ita ut nec maiestatem divinitatis in te, nec integritatem virginitatis in Matre, violaret nativitatis occasio.

O amanda, o admiranda dignatio! Deus immense gloriæ, vermis contemptibilis fieri non despexisti; Dominus omnium, conservus servorum apparere voluisti. Parum tibi visum est Patrem te nostrum ¹³⁰ esse; etiam, Domine, frater noster esse dignatus es. Et tu, Domine universorum, qui nullam habes ¹³¹ indigentiam, inter ipsa nativitatis tuae initia non horruisti abjectissimæ paupertatis degustare incommoda. Ut enim ait Scriptura, tibi, cum nascereris, non erat locus in diversorio (*Luc. ii, 7*), neque cunibula, quæ teneritudinem tuam exciperent habuisti: sed tu in vili præsepio sordentis stabuli, tu qui terram palmo concludis, involutus panniculis reclinatus es (*ibid.*); et hospitium, scilicet præsepium a ¹³² brutis animalibus mater tua mutuo accepit. Consolamini, consolamini, qui in sordibus paupertatis enutrimini, quia vobiscum est ¹³³ Deus in pauperitate, non cubat in deliciis splendidi cæbili, nec enim invenitur in terra suaviter viventium. Quid ultra gloriari, o dives, lutea res ¹³⁴, in volutabro lecti picti et delicati, cum Rex regum suo recubitu stramenta pauperum honestare maluerit? Quid dura strata detestaris, cum tener infantulus, in cuius manu sunt omaia, tuis sericis, tuis plumis duras jumentorum stipulas præelegerit? Sed et tenella hæc tua, Christe, infanthia a persecutorum gladiis C tuta non fuit. Adhuc enim inter dulcia matris ubera sugens dependebas, quando aperuit angelus in somnis Joseph, dicens: Surge, et accipe puerum, et matrem ejus, et fuge in Ægyptum; et esto ibi usquedum dicam tibi; saturum est enim ut Herodes querat puerum ad perdendum eum (*Math. ii, 13*). Jam ex tunc, bone Jesu, pali cœpisti. Non solum autem illam infantiae tuae vexationem in te ipso pertulisti, sed et mortem in pusillis tuis, quorum multa millia inter mamillas matrum pro te Herodis trucidavit immanitas.

Infanthia vero teneriori decursa, descendæ humilianter ¹³⁵ veritatis nobis exemplum præbūsti. Non enim sedisti cum consilio vanitatis (*Psal. xxv, 4*), sed in medio doctorum, interrogans et audiens illos, D cum tamen Dominus scientiarum tu esses (*I Reg. ii, 5*), atque ipsa Dei Patris sapientia. Sed et obedientiae nobis formam præstisti, dum parentum imperio tu, imperator mundi, humiliiter subditus exististi. At ubi robustioris ætatis plenitudo adve-

VARIÆ LECTIONES.

¹¹³ Nomine Jesu ms. nomine ejus ¹¹⁴ Christiane ms. o Christiane ¹¹⁵ Domini tui ms. Domini nostri ¹¹⁶ Te Jesu ms. omittit Jesu ¹¹⁷ Inæstimabili ms. mirabili ¹¹⁸ In aliis ms. in cœlis ¹¹⁹ Et filiis iræ ms. et solus ipse ipsum ¹²⁰ Reddidisti ms. dedisti ¹²¹ Memoriam cum ms. misericordiam cum ¹²² Et perditis ms. omittit ¹²³ Iniquum exerceret ms. omittit iniquum ¹²⁴ Plorationis miseriae ms. miseriae et plorationis ¹²⁵ Parum enim ms. omittit enim ¹²⁶ Dignatus est ms. dignatus es ¹²⁷ Per earneni ms. per caritatem ¹²⁸ Sacrosancto ms. sacro ¹²⁹ Sola spiritus ms. omittit sola ¹³⁰ Patrem te nobis manuscriptum patrem te nostrum ¹³¹ Nullam habens ms. nullam habes ¹³² Et hoc ipsum a ms. et hospitiu, scilicet præsepium a ¹³³ Vobis est ms. omittit, est ¹³⁴ In re lutea ms. lutea res ¹³⁵ Humilitatis ms. humiliiter veritatis

nit, missurus manum ad fortia, egressus es in salutem populi tui, ut gigas fortis ad currendum viam totius misericordiae nostræ (*Psal. xviii*, 7). Et primum quidem, ut per omnia te fratribus assimilares, scrum tuum baptizantem peccatores in poenitentiam, tanquam peccator adiisti; baptizare quoque te postulasti, innocens Agne Dei, quem nulla peccati stilla ¹¹¹ unquam maculavit. Baptizatus es, non te in aquis, sed aquas in te sanctificans; ut per eas sanctificares nos. De baptismō in desertum in Spiritu fortitudinis egressus es, ut et virtutē solitariæ in te non deesset exemplum. Solitudinem ac jejunium quadraginta dierum, famis acerbitudinem, tentamenta illusoris spiritus æquanimiter tolerasti, ut omnia hæc nobis tolerabilia efficeres. Demum venisti ad oves quæ perierant domus Israel (*Matth. x*, 6), divini verbi lampadem palam extollens ad illuminationem orbis terræ, et regnum Dei cunctis annuntians, factus es causa salutis æternæ omnibus obtemperantibus (*Heb. v*, 9), sermonem ¹¹² sequentibus **218** signis confirmasti, virtutem divinitatis tuæ ostendisti in cunctis male habentibus, omnia omnibus gratis exhibens quæ saluti earum congruerint, ut omnes lucrificares. Sed obscuratum est insipiens cor eorum (*Rom. i*, 21), Domine, et projeceunt sermones tuos retrorsum (*Psal. xlvi*, 17); neque attenderunt ad omnia mirabilia, quæ operatus es in eis, exceptis per paucis nobilioribus ¹¹³ athletis, quos inter insima et abjecta mundi elegisti, ut per ipsos alta et fortia magnifice expugnares (*I Cor. i*, 27). Nec solum ingratii gratuitis tuis beneficiis extiterunt, sed et contumelii affecerunt te, Dominum dominantium, et fecerunt in te quæcumque voluerunt (*Matth. xvii*, 12). Te enim faciente opera ¹¹⁴ Dei, quæ nemo alias fecit, quid dixerunt? ¹¹⁵ Non est hic homo a Deo (*Joan. ix*, 16); in principe dæmoniorum ejicit dæmonia (*Matth. xi*, 18, 19). Dæmonium habet; sed ducit turbas; vorax est et potator vini; amicus publicanorum et peccatorum (*Luc. x*, 15).

Quid fles? quid suspiras, o homo Dei, dum sustines verborum injurias? Non audis quanta propter te in Dominum Deum ¹¹⁶ tuum ceciderunt opprobria? Si patrem familias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus? (*Matth. x*, 5.) Et hæc quidem et similia blasphemantes, et aliquoties lapidibus te impentes, Jesu bone, patienter sustinuisti, et factus es coram eis quasi homo non au-

diens, et non habens in ore suo reargutiones (*Psal. xxxvii*, 15). Novissime autem et justum sanguinem tuum ¹¹⁷, a discipulo tuo, filio perditionis, triginta argenteis appretiati sunt (*Matth. xxvii*, 9), ut precipitarent animam tuam in mortem sine causa. Et te perditissimi proditoris ¹¹⁸ cui perfidia non latibat, quando in cœna ablutionis causa etiam corram ¹¹⁹ ipso, genu flexo procumbens, maledictos pedes ejus veloces ad effundendum sanguinem tuum sanctissimis manibus tuis attractare, lavare et extergerre dignatus es (*Joan. xiii*, 5). Et adhuc extento ¹²⁰ collo ambulas, o terra et cinis, adhuc superbia te supra te elevat, adhuc impatientia te exagitat! Intuere humiliatis et mansuetudinis magistrum ¹²¹, Dominum Jesum Christum, universæ creaturæ factorem, tremendum ¹²² judicem vivorum atque mortuorum, ante pedes hominum et traditoris ¹²³ sui genua incurvantem. Disce quia mitis est et humilis corde (*Matth. xi*, 29), et confundere in superbia tua, erubesce impatientiam tuam ¹²⁴. Hoc quoque erat mansuetudinis tuae, Domine Iesu, quod perfidum illum in cœtu fratrum palam detegere et confundere noluisti, sed lenitus admonitum accelerare jussisti quod parabatur ¹²⁵. In omnibus his non est aversus furor ejus a te, sed egressus foras satagebat circa frequens maleficium. Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer, qui mons orientalis (*Isai. xiv*, 12) in deliciis paradisi? ¹²⁶ Gloriosus apparuisti, civium coeli socius, et Verbi divini conviva. Qui nutriebaris in croceis, ampliatus ¹²⁷ es stereora? (*Thren. iv*, 5.) Tunc clarificata est familia tua, Christe, in modum societatis angelicæ, tunc demum divinissimi verbi ¹²⁸ uberrima inundatione felix ille ¹²⁹ conventus ex ore tuo potatus est. Si quidem corruptus ille ¹³⁰ ute foras missus fuerat, quem hujus limpidissimi liquoris infusione sciebas indignum.

Dato autem charitatis et patientiæ Salvatoris ¹³¹ mandato, et disposito fratribus regno Patris triad locum traditori tuo notum cum illis divertisti, scieus omnia quæ ventura erant super te. Ibi anima tua tristiam, quam ex imminente passione si ente assumpisti; sicut et cetera quæ passus es in auribus fratrum profleri non erubisti, dicens: *Tristis est anima mea usque ad mortem* (*Matth. xxvi*, 38). Positis quoque genibus ¹³² procidisti in faciem tuam, orans in agonia, et dicens: *Abba Pater, Pater mihi* ¹³³, si possibile est, transseat a me calix iste (*ibid.*, 39).

VARIAE LECTIONES.

¹¹¹ V. contagio ms. omittit ¹¹² Dei annuncians cunctis obtemperantibus verbo tuo sermonem ms. Dei cunctis annuncians factus es causa salutis æternæ omnibus obtemperantibus, sermonem ¹¹³ Nobilibus ms. nobilioribus ¹¹⁴ In eis opera ms. omittit in eis ¹¹⁵ Dixerunt ms. quid dixerunt? ¹¹⁶ In Dominum Jesum ms. in Dominum Deum tuum ¹¹⁷ Tuum bone Jesu in ms. tuum a ¹¹⁸ Te quidem perditissimi traditori ms. te perditissimi proditoris ¹¹⁹ Abductionis causa etiam coram ms. Abductionis causa etiam coram ¹²⁰ Et intentio ms. et adhuc extento ¹²¹ Speculum ms. magistrum ¹²² Dominum Jesum Christum, universæ terræ factorem tremendum ms. omittit hæc ¹²³ Hominis traditori ms. hominis et traditori ¹²⁴ In impatientia tua ms. impatientiam tuam ¹²⁵ Quod parabat ms. quod parabatur ¹²⁶ Quomodo ergo reputatus es inter filios tenebrarum ms. omittit ¹²⁷ Quomodo amplectatus ms. omittit quomodo ¹²⁸ Eloquii ms. verbi ¹²⁹ Illic sacro ms. omittit sacro ¹³⁰ Ille vere ms. ille ute ¹³¹ Salutari ms. salutaris ¹³² Positis itaque genibus ms. positis quoque in terra genibus ¹³³ Pater mi Pater, si ms. Pater mi, si

Et angustias cordis tui tristissimi ⁶⁶ indicabat sudor sanguineus, qui orationis tempore de sanctissima carne tua guttatum decurrebat in terram. Dominator Domine Iesu Christe, unde animæ tue haec tam vehemens tristitia? unde tanti sudoris ⁶⁷ anxietas, et tam anxia supplicatio? Nonne voluntarium omnino Patri sacrificium obtulisti, et nihil invitius pertulisti? Utique, Domine. Arbitramur autem quod et hoc quoque ad consolationem infirmorum membrorum tuorum assumpsisti, ne forte desperet quis, si caro infirma remurmuret, cum tamen ad ⁶⁸ passionem promptus est spiritus. Nimirum et ut majores ⁶⁹ erga te amoris et gratitudinis stimulus haberemus, naturalem carnis infirmitatem, hujusmodi indicis in te expressisti, quibus doceremur quia vere ⁷⁰ languores nostros ipse portasti; et non absque sensu doloris, passionum sentes percurristi. Vox enim illa, vox carnis suisse videtur, non spiritus, ex eo quo subjunxisti, *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma* (*Math. xxvi, 41*). Nam promptus enim fuerit spiritus tuus, bone Jesu, ad passionem, evidenter ostendisti, quando venientibus una cum proditore tuo viris sanguinum, quærentibus animam tuam cum laternis, facibus, et armis per noctem, ultro occurristi, et signo quod ⁷¹ a duce flagitiis acceperant te ipsum manifestasti (*Joan. xviii, 3, 4*). Nam accedentem ad osculum oris ⁷² tui cruentam bestiam aversatus non es, sed os, in quo dolus inventus non est (*Isai. LIII, 9*), ori quod abundavit malitia, dulciter applicuisti (*Math. xxvi, 49*).

O innocens Agne Dei, quid tibi et lupo illi? Quæ conventionis Christi ad Belial? (*II Cor. vi, 15*.) Sed et hoc benignitatis tue erat, Domine Jesu, ut ⁷³ omnia illi exhiberes, quæ pravi cordis pertinaciam emollire potuissent. Nam et veteris amicitiae illum commonuisti, dicens: *Amice, ad quid venisti?* (*Math. xxvi, 50*.) Et horrore sceleris sui cor impii ferire voluisti, cum ei dicebas ⁷⁴ (*Luc. xxvi, 48*): *Juda, osculo Filium hominis tradis.* Et ecce Philistini super te, Samson (*Jud. xvi, 14, 16*). Non illos a te absterruit ⁷⁵, quod in hora comprehensionis tute omnipotenti brachio tuo terræ ⁷⁶ eos allisisti, non quidem defensionis causa, sed ut cognosceret humana præsumptio nihil se posse adversum te, et quis audiat sine genitu qualiter in illa hora homicidas manus tibi injecerunt, et innocentes manus tuas, bone Jesu, vinculis constringentes, te Agnum ⁷⁷ mansuetissi-

A mum nihil obloquentem ⁷⁸, ad instar latronis, contumeliose pertraxerunt ad victimam? Sed nec tunc misericordiam tuam super inimicos tuos distillare favus dulcedinis tuae, Christe, cessavit. Nam et mutilam ab discipulo ⁷⁹ tuo aurem inimici sanasti ⁸⁰; et defensoris tui zelum a læsione trabentium te compescuisti. Maledictus furor eorum, quia pertinax, quem nec majestas miraculi, nec pietas beneficii confringere potuit.

Concilio malignantium adversus te pontificum presentatus es, et ⁸¹ veritatem, prout oportuit ⁸², confessus, quasi de blasphemia adjudicatus es morti. Amantissime Domine Iesu, quanta illic indigna a propria ⁸³ gente pertulisti? Vultum tuum honorabilem, in quem desiderant angeli prospicere, B qui omnes cœlos adimpler laetitia, quem deprecantur omnes divites plebis (*Psal. XLIV, 13*), polluti labii sui sputis inquinaverunt, sacrilegis manibus ceciderunt, velo operuerunt in derisionem, et te Dominum universæ creaturæ, tanquam servum contemptibilem, colaphizaverunt. Adhuc autem et animam tuam incircumcisio cani deglutiendam tradiderunt. Vinctum siquidem ante faciem Pilati praesidis te ⁸⁴ perduxerunt, postulantes supplicio crucis perimi te qui peccatum non noveras; et virum homicidam donari sibi (*Act. III, 13, 14*), lupum Agno, auro lutum præponentes ⁸⁵. O indignum et infelix concubium! Et quidem non ignorabat impius ille per invidiam hoc fieri in te, nec tamen abstinuit a te temerarias manus, sed replevit amaritudine animam tuam sine causa. Illudendum Herodi te misit, illusuni recepit, nudum in conspectu irrisorum astare te fecit ⁸⁶: nec pepercit amarissimis verbibus virgineam carnem tuam divellere, plagis, livoreis livoribus crudeliter indigens.

Electe puer Domini mei ⁸⁷, quid tanta amaritudine, quid tanta confusione ⁸⁸ dignum commiseras? prorsus nibil: ego homo ⁸⁹ perditus, totius contritionis, totius confusione tibi ⁹⁰ causa existi. Ego uvam acerbam comedи, **219** et dentes tui obstupuerunt, quia quæ non rapuisti tunc exsolvelas (*Psal. LXVIII, 5*). In omnibus his non est perfidorum ⁹¹ Judæorum satiata ⁹² impietas. Novissime autem in manus incircumcisorum militum devolutus es, morte turpissima consumendus. Parum erat sacrilegis istis crucifigere te, nisi prius et ipsi replevissent illusionibus animam tuam (*Psal. XXXVII, 8*). Quid enim de illis ait Scriptura? *Et congregaverunt ad eum universam*

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁶ Certissime ms. tristissimi ⁶⁷ Tanta sudoris ms. tanti sudoris ⁶⁸ Ubi ad ms. cum tamen ad ⁶⁹ Ut et majoris ms. et ut majores ⁷⁰ Quia vero ms. quia vere ⁷¹ Signo dato quod ms. signo, quod ⁷² Osculum sanctissimi oris ms. osculum oris ⁷³ Domine, ut ms. Domine Jesu, ut ⁷⁴ Cum dicebas ms. Dun ei dicebas ⁷⁵ Abs re terruit ms. a te absterruit ⁷⁶ Brachio terræ ms. brachio terræ ⁷⁷ Agnum ms. te agnum ⁷⁸ Loquentem ms. obloquentem ⁷⁹ Ab ipso ms. omittit, ipso ⁸⁰ Auriculam inimici tangens sanasti ms. aurum inimici sanasti ⁸¹ Præsentatus, et ms. præsentans es, et ⁸² Prout docuisti ms. prout oportuit ⁸³ Opprobria ms. omittit ⁸⁴ Pilati te ms. Pilati Præsidis te ⁸⁵ Agnum lupo, aurum luto, postponentes ms. lupum agno, lutum auro præponentes ⁸⁶ Te jussit ms. te fecit ⁸⁷ Dilecte puer Domini Dei mei ms. electe puer Domini mei ⁸⁸ Quid tanta confusione ms. omittit ⁸⁹ Ego homo ms. ego ego homo ⁹⁰ Tuæ tibi ms. omittit, tue ⁹¹ Est perfidorum ms. est satiata perfidorum ⁹² Sanata ms. omittit

cohortem in prætorium; et exuentes sum vestimentis suis, induerunt eum tunica purpurea, et chlamydem coccineam circumdederunt ei; et plectentes coronam de spinitis, imposuerunt capiti ejus, et arundinem in dextera ejus, et genu flexo illudebant ei, dicentes: *Are, rex Judavorum;* et dabant ei alapas, et exspuentes in eum accipiebant arundinem, et percutiebant caput ejus. Et postquam illuserunt ei, induerunt eum vestimentis suis; et duxerunt, ut crucifigeretur, bajulatorem sibi crucem. Et perduxerunt eum in Golgotha, et dabant ei vinum myrratum cum felle mistum bibere; et cum gustasset, noluit bibere (*Math. xxvi, 27-34*). Tunc crucifixerunt eum, et duos latrones cum eo, hinc et hinc, medium autem Jesum. Jesus autem dicebat: *Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt* (*Luc. xxiii, 33, 34*). Postea sciens Jesus quia jam omnia consummata erant, ut Scriptura impletatur, dixit: *Sitio. Et currens unus ex eis acceptam spongiam implevit acetum, et imposuit arundini, et dabat ei bibere.* Cum autem accepit acetum, dixit: *Consummatum est* (*Joan. xix, 28-30*). Et exclamans voce magna dixit: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* (*Luc. xxiii, 46*); et inclinato capite tradidit spiritum (*Joan. xix, 30*). Tunc unus militum lancea latus ejus aperuit, et continuo exivit sanguis et aqua (*ibid., 34*).

Experciscere nunc, anima mea, excutere de pulvere, et contemplare attentius virum hunc memorabilem quem in speculo evangelici sermonis quasi presentem intineris. Attende, anima mea, qui est iste qui ingreditur habens imaginem quasi Regis et nihilominus servi despiciissimi confusione repletus est. Coronatus incedit, sed ipsa ejus corona cruciatus est illi, et mille puncturis speciosum ejus verticem divulnerat. Regali purpura induitur, sed potius in ea despicitur quam honoratur. Sceptrum in manu gestat; sed eo ipso caput ejus reverendum feritur. Adorant coram ipso positis in terram genibus, regem conclamant, et continuo ad conspuendum amabiles genas ejus insiliunt, maxillas palmis concutiunt, et honorabile collum inhonrant. Vide alia, quomodo per omnia vir iste coarcatur et conspuitur et spernitur. Sub crucis onere dorsum incurvare jubetur, et suam ipsius portare ignominiam. Ad locum deductius supplicii myrra potatur et felle. In cruce sublevatur, et dicit: *Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt* (*Luc. xxiii, 34*). Qualis est hic, qui in omnibus pressuris suis nec semel os suum aperuit, ut aut querelæ, aut excusationis, aut comminationis, aut maledictionis verbum adversus maledictos canes

A istos proferret et novissime verbum benedictionis, quale a seculo non est auditum, super inimicos suos effudit? Quid hoc viro mansuetius? quid benignius, anima mea, vidisti? Adhuc autem attentius illi intuere, quia et grandi admiratione et tenerissima compassionem dignus apparuit. Vide nudum et verberibus laceratum, in medio latronum cruci ignominiose ferreis clavis affixum, acetum in cruce potatum, et post mortem lancea in latere vulneratum, et copiosos sanguinis rivos ex quinque vulneribus manuum, pedum et lateris effundentem. Fletum deducite, oculi mei; liquesce, anima mea, igne compassionis super contritione amabilis viri illius, quem in tanta mansuetudine tantis vides afflictum doloribus.

B Et jam quidem infirma ejus, anima mea, vidisti, et miserata es? nunc in majestatem ejus attende, et miraberis. Quid enim ait Scriptura? A sexta autem hora tenebrae factæ sunt in universa terra, usque in horam nonam, et obscuratus est sol (*Luc. xxiii, 44, 45*); et velum templi scissum est a summis usque deorsum; et terra mota est, et petras scissæ sunt; et monumenta aperta sunt; et multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt (*Math. xxvii, 51, 52*). Qualis est hic, quia cœlum et terra compatiuntur ei, cuius mors mortuos vivificat? Cognosce, anima mea, cognoce; hic est Dominus Jesus Christus Salvator tuus, unigenitus Dei Filius, verus Deus, verus homo, qui solus sub sole sine maenula inventus est. Et ecce quomodo cum sceleratis reputatus est (*Isai. lxx, 12*), et quasi vir leprosus, et novissimus virorum estimatus est (*Ibid. 3, 4*). Et tanquam abortivum, quod projicitur a vulva, sic projectus est ab utero matris suæ infelicitis Synagogæ (*Job. xxxi, 16*). Iste formosus præ filiis hominum, quani deformis præ filiis hominum factus est! Siquidem vulneratus est propter iniquitates nostras, et attritus est propter sclera nostra (*Isai. lxx, 5*). Et factus est holocaustum suavissimi odoris in conspectu tuo, Pater æternæ gloriæ, ut averteret indignationem tam a nobis, et concedere sibi nos saceret in cœlestibus.

D Respic, Domine sancte Pater, de sanctuario tuo, et de excelso cœlorum habitaculo, et intuere hanc sacrosanctam hostiam, quam tibi offert magnus Pontifex noster, sanctus puer tuus Jesus pro peccatis fratrum suorum; et esto placibilis super multitudinem malitiae nostræ. Ecce vox saugnialis fratris nostri Jesu clamat ad te de cruce. Quid enim est, Domine, quod pendet in ea? Pendet, inquam, quia præterita quasi praesentia coram te sunt. Cognosce, Pater; tunica filii tui Joseph hæc est. fera pes-

VARIA LECTIONES.

⁵⁰⁵ Quia omnia ms. quia jam omnia ⁵⁰⁶ Cum ergo accepisset ms. cum autem accepit ⁵⁰⁷ Mea, et excutere ms. omittit, et ⁵⁰⁸ Ecce in ms. omittit, et ⁵⁰⁹ Repletus, ms. repletus est ⁵¹⁰ In manu gestat ms. n. anu gestatur ⁵¹¹ In terra ms. in terram ⁵¹² Subsiliunt ms. Insiliunt ⁵¹³ Exonorant ms. inboronant ⁵¹⁴ Vide anima mea ms. vide alia ⁵¹⁵ Et spernitur ms. et conspuitur et spernitur ⁵¹⁶ In crucem ms. in cruce ⁵¹⁷ Intentius ms. attentius ⁵¹⁸ Mei, et ms. omittit, et ⁵¹⁹ Et miserata ms. et miserata ⁵²⁰ Nunc et ms. omittit, et ⁵²¹ Et amplius ms. omittit, amplius ⁵²² Super universam terram ms. in universa terra ⁵²³ A summo ms. a summis ⁵²⁴ Tuus Dominus Jesus Christus pro ms. tuus Jesus pro ⁵²⁵ Inquam, quia ms. inquam, in ea quia ⁵²⁶ Tui veri Joseph hæc est ms. tui Joseph hæc est

sima devoravit eum, et conculcavit in furore suo vestimentum ejus, et omnem decorum illius reliqui corporis⁶¹⁷ inquinavit, et ecce quinque scissuras lamentabiles in eo dereliquit. Hoc est vestimentum quod in manu *Ægyptiæ* meretricis, innocens puer tuus Jesus pro peccatis fratrum suorum dereliquit⁶¹⁸, meliorem æstimans jacturam pallii quam pudicitæ⁶¹⁹; magisque eligens spoliatus a carnis pallio in carcерem mortis descendere quam pro mundi gloria adulterinæ voci acquiescere; illi, inquam, voci, qua dictum est: *Hac omnia tibi dabo, si cadens⁶²⁰ adoraris me* (*Matth. iv, 9*); quod utique esset dormire eum adultera. Et⁶²¹ nunc, Domine Pater, scimus quia rivot Filius tuus, et dominatur in tota terra *Ægypti* (*Gen. xlvi, 26*), imo in omni loco dominatio- nis tue. Eluctus enim ad imperium tuum de carcere mortis et inferorum, et attulsum mortalitatis comam, mutata veste carnis⁶²², in immortalitatis decore respluit, et cum gloria suscepisti eum. Suhnervavit diri Pharaonis⁶²³ imperium, et cum triumpho nobili virtute propria cœlos penetravit. Et ecce gloria et honore coronatus in dextera majestatis tue assistit vultui tuo pro nobis. *Frater enim et caro nostra est* (*Gen. xxxviii, 27*).

Respicere, Domine, in faciem Christi tui (*Psal. lxxxix, 10*), qui tibi usque ad mortem obediens factus est (*Phil. ii, 8*), nec recedant ab oculis tuis cicatrices vulnerum ejus in perpetuum, ut memineris quantam satisfactionem pro peccatis nostris ab eo suscepferis. Utinam, Domine, appendas in statera peccata quibus⁶²⁴ iram meruimus, et calamitatem, quam passus est pro nobis innocens Filius tuus. Certe, Domine, hæc gravior apparebit, et magis digna, ut ipsam⁶²⁵ effundas misericordiam super⁶²⁶ nos quam sint illi, aut in ipsis⁶²⁷ contineas in ira misericordias tuas. *Gratias tibi, Domine sancte Pater⁶²⁸*, referat omnis lingua super abundantia⁶²⁹ pietatis tue, qui unico Filio cordis tui non pepercisti, sed pro nobis illum tradidisti in mortem, ut tantum, tamque fideliem advocationem haberemus in cœlis coram te.

Et tibi, Domine Jesu, fortissime zelotes, quid gratiarum, quid retributionis digne retribuam ego homo, pulvis, et cinis, et vile segmentum? Quid enim pro salute mea facere debuisti, et non fecisti? Ab inopedia usque ad summum verticis totum in aquis⁶³⁰ passionum te demersisti, ut me totum de illis extraheres; et intraverunt aquæ usque ad animam tuam (*Psal. lxviii, 2*). Nam èt animam tuam in mortem

A perdidisti, ut animam meam perditam mihi red- deres. Et ecce dupli debito me **220** obligasti; nam et pro eo quod dedisti, et pro eo quod mei causa perdidisti, debitor tibi sum. Et pro mea qui- dem vita bis a te mihi data, semel in creatione, se- mel in redemptione, quid magis juste tibi reddam quam ipsam, non habeo; pro tua autem pretiosa anima ita contribulata, quid ab homine digne re- pendit possit, non invenio. Nam si cœlum et terram et omnem ornatum eorum pro ea rependere possem, certe nec sic usque ad mensuram debiti ullatenus attingerem. Ut autem et id ipsum quod habeo⁶³¹ et possum⁶³², tibi, Domine, retribuam, tui muneris est. Diligendus ergo es⁶³³ toto corde, tota anima, tota mente, tota virtute, et tua modo⁶³⁴ sequenda vestigia qui mori dignatus es pro me. Et quomodo fieri istud in me, nisi per te? Adhuc anima mea post te (*Psal. lxii, 9*), quia tota virtus ejus pendet ex te.

Et nunc, Domine, Jesu Redemptor meus, te ut verum Deum adoro, in te credo, in te spero, et qui- bus possum desideriis ad te suspiro. Adjuva imper- fectionem meam, ad tuæ passionis gloriae insignia, in quibus salutem meam operatus es, totum me in- clinio. Tuæ victoriosæ crucis regale vexillum in no- mine tuo, Christe, adoro; tuum spineum diadema, tuo rubentes sanguine clavos, tuo sancto lateri im- mersam⁶³⁵ lanceam, tua vulnera, tuum sanguinem, tuam mortem, tuam sepulturam, tuam victoriosam resurrectionem et glorificationem, Christe, supplex adoro et glorifico. Odor enim vitæ mibi spirat in omnibus his. Horum vivisico odore spiritum meum, Domine, a peccati morte resuscita. Horum virtute ab astutiis Satanae me custodi, meque conforta, ut et jugum mandatorum tuorum suave mihi fiat, et onus crucis, quod post te bajulare me jubes, hu- meris animæ meæ leve sit atque portabile (*Matth. xi, 30*). Quæ est enim fortitudo mea, ut iuxta pre- ceptum tuum mundi pressuras tam multiplices animo invicto sustineam? Nunquid pedes mei tanquam cer- vorum (*Psal. xvii, 34*), ut te velociter currentem⁶³⁶ per spinas et confraga passionum consequi valeam? Sed audi, quæso, vocem meam, et inclina super servum⁶³⁷ tuum suavem illam crucem, quæ lignum vitæ est his qui apprehenderint eam, et ut et spero⁶³⁸, curram alacriter. Portabo infatigabiliter eam quæ ab inimicis est crucem post te. Illam, in- quam, divinissimam crucem huineris meis impone, cuius latitudo est charitas, super omnem creaturam.

VARIE LECIONES.

⁶¹⁷ Reliquis crux ms. reliqui corporis⁶¹⁸ Vide Domine pallium quod in manu adulteræ ge- nerationis, id est *Ægyptiæ* meretricis, pudicus ille adolescens reliquit ms. Hoc est vestimentum quod in manu *Ægyptiæ* meretricis innocens puer tuus Jesus pro peccatis fratrum suorum dereliquit⁶¹⁹. Vestimenti quam innocentiae sanctæ ms. pallii quam pudicitæ⁶²⁰ Si procidens ms. si cadens⁶²¹ Et ipse ms. omittit ipse⁶²² Veste carnis ms. carne vestis⁶²³ Diriphæ rationis ms. diri pharaonis⁶²⁴ Nostra quibus ms. omittit, nostra⁶²⁵ Ut per ipsam ms. ut ipsam⁶²⁶ Tuam super ms. omittit tuam⁶²⁷ Pro peccatis nostris ms. in ipsis⁶²⁸ Domine Pater ms. Domine, sancte Pater⁶²⁹ De superabundantia ms. super abundantia⁶³⁰ In aquas ms. in aquis⁶³¹ Id ipsum, et quod debeo ms. et id ipsum quod habeo⁶³² Et inihi possibile est ms. et possum⁶³³ Diligendus mihi es ms. diligendus es ergo⁶³⁴ Tua mihi ms. tua modo⁶³⁵ Impressam immensam ms. immersam⁶³⁶ Velociter currentem ms. velocem cursorem⁶³⁷ Su- per me: famulum ms. super servum⁶³⁸ Ut et spiritu ms. et ut spera.

se extendens; cuius longitudo, æternitas, cuius su-
bitum, omnipotentia; cuius profunditas, inscruta-
bilis sapientia est. Conlige illi manus meas, et pedes
meos, et totam formam passionis tuæ servo tuo ⁶³
injue. Da mihi, obsecro, continere ab operibus car-
nis, quæ odisti; et facere justitiam, quam dilexisti;
et in utroque tuam querere ⁶⁴ gloriam, et sinistram
quidem meam clavo temperantiae, dexteram vero
clavo justitiae in illa sublimi cruce confixam arbit-
rabor. Da menti meæ Jugiter meditari in lege tua,
et omnem cogitatum jugiter jaetare ⁶⁵ in te; et dex-
terum pedem meum eidem ligno vitæ prudentiæ
clavo affige. Da ut ministrum ⁶⁶ spiritus mei sen-
sualitatem nec enervet labentis vitæ ⁶⁷ infelix felici-
tas, nec conturbet perennis vitæ præmia felix infeli-
citas, et sinister quoque pes meus fortitudinis clavo
in cruce tenebitur. Ut autem et spinarum capitum tui
aliqua in me similitudo appareat, detur, obsecro,
menti meæ et salubris pœnitentiae compunctio, et
al'ense miseriae compassio, et stimulus zeli æmulan-
tis quod rectum est coram te, et ad te convertar in
ærumma mea, dum triplex mihi configitur spina
(Psal. xxxi, 4). Libet ut et spongiam per arundinem
ori meo porrigas, et aceti amaritudinem gustui meo
adhibeas. Libet ut per Scripturas tuas rationi meæ
conferas gustare et videre quomodo florens hic mun-
dus tanquam spongia inanis est, et omnia concu-
piscentia ejus aceto amarior. Ita, Pater, in me fiat,
ut calix iste Babylonis aureus inebrians ⁶⁸ omnem
terram (Jer. li, 7), nec inani me splendore seducat,
mea falsa dulcedine ineblet, quemadmodum eos
qui tenebras lucem, et lucem tenebras, amarum
dulce, et dulce amarum arbitrantur (Isai. v, 20).
Vnum myrratum ⁶⁹ suspectum est mihi pro Ieo
quod tu ex eo bibere noluisti, forte quia nimiam
acerbitatem ⁷⁰, crucifixorum tuorum indicabat.
Tuæ quoque vivitiae morti servum tuum ⁷¹ confi-
gura, faciens in me ut moriar quidem peccato se-
cundum carnem, vivam autem justitiae secundum
spiritum. Ut autem integrum crucifixi imaginem
portare me glorier; illud quoque quæso, quod ⁷²
post mortem tuam insatiabilis malitia impiorum ⁷³ in
te exercuit, hanc in me similitudinem expime. Vul-
neret cor meum vivus et efficax sermo tuus penetra-
bilius ⁷⁴ omni lancea acutissima, et pertingens usque
ad interiora animæ meæ (Hebr. iv, 12) producat ex

A ea, tanquam à dextro latere meo, vice sanguinis et
aque, amorem tuum ⁷⁵, et fratrum meorum. Postre-
mo et munda sindone primæ stolæ spiritum meum
involve, in qua requiescam ingrediens ad te in locum
tabernaculi admirabilis (Psal. xli, 5), et abscondas
me, donec pertranseat furor tuus (Isai. xxvi, 20).

Die autem tertio, post diem laboris, post diem
simplicis gloriæ, mane ⁷⁶ prima Sabbati perpetui
inter filios tuos me indignum resuscita, ut in carne
mea videam claritatem tuam, et adimpleret letitia
vultus tui (Psal. xv, 11). O Salvator meus, et Deus
meus, veniat, veniat, oro, tempus, ut quod nunc
credo, relevatis tandem oculis aspiciam, quod nunc
spero et a longe saluto, apprehendam, quod nunc
pro viribus meis desidero, ulnis animæ meæ am-
plectar ac deosculer, et amoris ⁷⁷ tui abyssō totus
absorbear. O Salvator meus, et Deus meus! Sed
nunc interim benedic, anima mea, Salvatorem
tuum; et magnifica nomen ejus, quod est sanctum,
et sanctissimis deliciis plenum.

O quam bonus et suavis es, Domine Jesu, animæ
querenti te, Jesu redemptor captivorum ⁷⁸, Salvator
perditorum ⁷⁹, spes exsulium, laborantium fortitudo,
anxiati ⁸⁰ spiritus latitudo, animæ lacrymosæ et
post te in sudore currentis dulce solitum et suave
refrigerium, corona triumphantium, unica merces
et lætitia supernorum civium ⁸¹, uberrimus fons ⁸²
omnium gratiarum, inclita proles summi Dei. Summe
Deus, te benedicant omnia quæ in cœlo sunt sursum,
et quæ sunt in ⁸³ terra deorsum; quia magnus es
tu, et magnum nomen tuum. O immarcescibilis de-
cor Del excelsi, et purissima claritas lucis æternæ,
vita omnem vitam vivificans, lux omne lumen illu-
minans et conservans in perpetuo splendore mille
millena millia ⁸⁴ luminum fulgentia ante ⁸⁵ thronum
divinæ ⁸⁶ majestatis tuæ a primævo diluendo.
O æternum et incessabile, clarum et dulce proflu-
vium fontis absconditi ab oculis ⁸⁷ mortalium, cu-
jus unda sine ortu, profundum sine fundo, cuius altum
sine termino, cuius latitudo incircumscribibilis, cu-
jus puritas imperturbabilis. Eructat te ⁸⁸ cor Dei
altissimi de suæ profunditatis impenetrabili abys-
so, vita vitam, lux lucem, Deus Deum, æternus
æternum, immensus immensum ac per omnia sibi
coæqualem, et de plenitudine tua omnes accepimus
(Jean. i, 16). Te enim, largissime fons annis boni,

VARIE LECTIONES.

⁶³ Me famulum tuum ms. servo tuo ⁶⁴ Tuam querens ms. tuum querere ⁶⁵ Meum iactare ms. jugiter jaetare
⁶⁶ Ministrum ms. ministerium ⁶⁷ Præsentis vite ms. labentis vite ⁶⁸ Aureus inebrians ms. omittit aurens
⁶⁹ Cum felle mixtum ms. omittit ⁷⁰ Invidiae et nequitiae ms. omittit ⁷¹ Morti famulum tuum ms. mori servum
tuum ⁷² Quoque quod ms. quoque, quæso, quod ⁷³ Judæorum impiorum ms. omittit Judæorum ⁷⁴ Tunc et
penetrabilior ms. omittit et ⁷⁵ Tuum Domine et ms. omittit Domine ⁷⁶ Et mane ms. omittit et ⁷⁷ Et
in anoris ms. et amoris ⁷⁸ Captivorum ms. perditorum ⁷⁹ Perditorum ms. redemptorum ⁸⁰ Angustiæ
ms. anxiati ⁸¹ Lætitia omnium ms. omittit omnium ⁸² Uberrime fons ms. uberrimus fons ⁸³ Et que
in ms. et que sunt in ⁸⁴ Millena millia ms. omittit millia ⁸⁵ Luminum fulgentia ante ms. lumina ante
⁸⁶ Divinitatis ms. divinæ majestatis ⁸⁷ Oculis nostris ms. oculis mortalium ⁸⁸ Qui solus ortum nescit,
fundo caret, circumscriptionis terminum non habet, nihil perturbationis admittit. Eructavit te ms. cuius
unda sine ortu, profundum sine fundo, cuius altum sine termino, cuius latitudo incircumscribibilis, cuius
puritas imperturbabilis. Eructat te

septemplicia gratiae preciosum lumen, te, inquam^{**}, piissime spiritus, deprecor ut si qua pro fragilitate mea in veritate majestatis tue minus intellexi, et in praecptis Dominicis intellecta per lasciviam carnis neglexi, tua me visitatione illustrare digneris; quibus ea me decenter et nati necessarie corrigam, meique erroris per te misericordiam consequar, ut per te, quem in periculoso hujus vitæ pelago in auxiliu advocavi, sine naufragio ad portum perennis requie perdunar. Te itaque, Pater clementissime, peto, ut qui me primitus creasti, per passionem Unigeniti tui **221** recreasti, qui quidquid ad laudem tuam pertinet, me cogitare facias et amare. Sed quia fragilis sum, nec possum perficere, sedula tamen confessione concedas me studere, ut redemptio ac salvationis tuae gratiam consequar. Et quidquid deinceps operis agam, ex tua, et per tuam, et in tua gratia ad laudem tuam totum pervenire facias, meque deinceps tuere a peccatis, et in bonis operibus validiorem esse præcipias, et ut quandiu in hoc corpore vivam, aliquid servitii tibi semper exhibeam. Post exitum vero animæ meæ a corpore veniam omnium peccatorum consequi et vitam æternam me percipere concedas. Per eum, qui tecum vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

MEDITATIO X.

De passione Christi (2)

Dulcis Jesus in inclinatione capitis et morte, dulcis in extensione brachiorum, dulcis in apertione lateris, dulcis in confixione pedum clavo uno. Dulcis in inclinatione capitis: inclinans enim caput in cruce, quasi dilectæ suæ dicere videtur: O dilecta mea, quoties desiderasti frui osculo oris mei, nuntians mihi per sondales meos, osculetur me osculo oris sui? (*Cant. i. 4.*) Ego paratus sum, caput inclino, os porrigo, osculare quantumlibet: nec dicas in corde tuo, Illud osculum non quaro, quod est sine specie et decoro; sed illud gloriosum, quo semper frui desiderant angelici cives. Noli sic errare, quia, nisi primo osculatum fueris illud os, ad illud omnino pervenire non poteris. Igitur osculare istud os,

A quod tibi nunc offero, quoniam, etsi sine specie et decoro est, tamen nou sine gratia. Dulcis in extensione brachiorum: extendens enim brachia nobis insinuat quod amplexus nostros ipse desiderat, et quasi dicere videtur: O vos qui laboratis et oneratis, venite, et reficimini (*Math. xi. 28*) inter brachia mea, inter amplexus meos: videite quia paratus sum intra brachia mea congregare vos, venite ergo omnes: nullus timeat repelli, quia nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat (*Ezech. xxxiii. 11*). Deliciae enim meæ sunt esse cum filiis hominum (*Prov. viii. 31*). Dulcis in apertione lateris; apertio siquidem illa revelavit nobis divitias bonitatis suæ, charitatem scilicet cordis sui erga nos. Dulcis in confixione pedum clavo uno; quia per hoc nobis quasi ita loquitur, ecce si putatis quia fugere debeam, et ideo ad me accedere tardatis, scientes quia sum nimis velox, et sicut hinnulus; videite quia pedes mei clavo uno confixi sunt ita ut omnino non possim fugere vos, quia misericordia me omnino ligatum tenet; nec fugiam vos ut mereuerunt peccata vestra, quia manus meæ clavis confixa sunt. Benigne Jesu, humilis Domine, pie Domine, dulcis in ore, dulcis in corde, dulcis in aure, inscrutabiliter et inenarrabiliter amœnus, pius et misericors, potens, sapiens, benignus, latus sed non prodigus, valde dulcis et suavis. Solus es summum bonum, speciosus forma præ filiis hominum (*Psal. xliv. 3*), pulcher, et decorus, et electus ex millibus (*Cant. v. 10*), et totus desiderabilis (*ibid. 16*). Pulchrum pulchra decent. O mi Domine, nunc tota anima mea desiderat in amplexus tuos, et oscula. Nihil quaro nisi te ipsum, quamvis nulla merces reppromitteretur; licet infernus, et paradisus non essent, tamen propter dulcem bonitatem tuam, propter te ipsum adhaerere vellem tibi. Tu continua meditatio mea, verbum meum, opus meum. Amen.

MEDITATIO XI^{**}.*De redemptione humana.*

Anima Christiana, anima de gravi morte resus-

VARIAE LECTIONES.

^{**} Luinen: Te, inquam, etc. ms. Flumen de Thesauris emittis, cuius dulcore nam hujus nostri maris quo jactamur ariaram salsuginem nostræ infirmitatis mitigare digneris, flumen olei letitiae, flumen vini meracissimi. Torrens ignei vigoris, Spiritus Paraclytus a te et Patre per utriusque in orbe transfunditur, omnia replens, omnia continens. Spiritus ex te, Spiritus ex Patre, unus ex ambobus, unicuius ambos, ut pote amborum individua connexio, vivificum glutinium, amplexus indissolubilis, et pax omnem sensum exuperans. Hinc est torrens voluntatis tuae, Domine, quo deficitam illam et gloriosam civitatem Jerusalem quæ sursum est jugiter potas et latabunda ebrietate æstuare facis, ut tibi jubilent hymnum incessabilem lucida illa et flammæ organa in voce exultationis et confessionis et sono epulantis. Ejus desiderabilib[us] guttis refocillare siccae fauces exulis populi tui, Domine, et te juciter expectant. Sinito, precor, et catelli bibant de stillis quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Rorate cœli desuper, et imbre pluant justum, illud, Domine, quo æstuare fecisti inclytas primitias populi tui in insigni solemnitatis nostræ; illo nos, quæso, Domine, igneo stiticio purga, illuminata, inflamma, exhilara, confirmata et uni corda credentium tibi ut sint unum, unum sapient, unum unanimiter querant, et apprehendant, et videant, et possideant, et benedicant te Deum Deorum in Sion. Et tibi inclyte Jesu, summe et optime Jesu, cum Deo Patre et Spiritu sancto, sanctæ et individuae Trinitati gloria, gratiarum actio, honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen ^{**} Collata est cum mss. Vici. Thuan. Bcc. Corb. uno S. Martini Tornacensis: uno S. Medardi Suessionensis: uno Val-luc. uno Floriac. et uno Cisterciensi: cum Editione Sommatii, et cum Editione Gothica. De Redemptione humana mss. Vici. 16. et Corb. 160. Meditatio deprecativa ex recorda-

NOTÆ.

(2) Ex bibliotheca Vaticana.

citata, anima de misera servitute sanguine Dei ⁶⁶⁷ redempta et liberata, excita mentem tuam, memorem resuscitationis tuæ ⁶⁶⁸: recognita redemptionem et liberationem tuam. Retracta ubi et quæ sit virtus salvationis tuæ, versare in meditatione ejus, delectare in contemplatione ejus, excute fastidium tuum, fac vim cordi tuo, intende in hoc mentem tuam; gusta bonitatem Redemptoris tui; accendere in amorem Salvatoris tui. Mande savum verborum, suge plusquam mellitum saporem, gluti salubrem dulcorem. Mande cogitando, suge intelligendo, gluti amando et gaudendo. Lætare mandendo, gratulare sugendo, jucundare glutiendo. Ubi ergo, et quæ est virtus et fortitudo salvationis tuæ ⁶⁶⁹? Certe Christus te resuscitavit ⁶⁷⁰. Ille bonus Samaritanus te sanavit ⁶⁷¹; ille bonus amicus anima sua te redemit et liberavit ⁶⁷²: Christus, inquam. Ergo virtus salvationis tuæ, virtus est ⁶⁷³ Christi. Ubi est hæc virtus ⁶⁷⁴ Christi? Utique cornua in manibus ejus: ibi abscondita est fortitudo ejus (*Habac. iii, 4*). Cornua quidem in manibus ejus ⁶⁷⁵; quia brachiis crucis confixa sunt manus ejus. Quæ autem fortis uero in tanta infirmitate? Quæ altitudo in tanta humilitate? Quid venerabile in tanto contemptu? Se l' certe ideo absconditum ⁶⁷⁶, quia in infirmitate; ideo celatum ⁶⁷⁷, quia in humilitate; et ideo occultum ⁶⁷⁸, quia in contemptu. O fortitudo abscondita! hominem in cruce pendentem, suspendere mortem eternam genus humanum prementem, hominem ligno confixum ⁶⁷⁹, desigere mundum perpetue morti affixum. O celata potestas! hominem damnatum cum latronibus salvare homines damnotos cum demonibus! Hominem in patibulo extensum omnia trahere ad scipsum! O virtus occulta! unam animam emissam in tormento, innumerabiles extrahere de inferno, hominem mortem corporis suscipere, et mortem animarum perire.

Cur, bone Domine, pie Redemptor, potens Salvator, cur tantam virtutem operuisti tanta humilitate? An ut falleres diabolum, qui fallendo hominem derexit de paradiſo? Sed utique veritas nullum fallit. Qui ignorat, qui non credit veritatem, ipse se fallit: qui videt veritatem, et odit vel contemnit, ipse se fallit. Veritas itaque nullum fallit. An ideo, ut ipse

A diabolus se falleret? Sed utique sicut veritas nullum fallit, ita non intendit ut aliquis se fallat, quamvis hoc dicatur facere, cum permittit. Non enim assumpsisti hominem ut te notum operires, sed ut ignotum apries. Verum Deum, verum hominem te dixisti. et 222 operibus ostendisti. Res per se occulta fuit, non studio occultata ⁶⁸⁰; non sic est facta ut absconderetur, sed ut suo ordine perficeretur; nec ut aliquem ⁶⁸¹ deciperet, sed ut quemadmodum oportebat fieret. Et si dicitur occulta ⁶⁸²; non est aliud quam non est omnibus ⁶⁸³ revelata. Nam, etsi veritas non omnibus se manifestat, nulli tamen se negat. Ergo, Domine, nec ut falleres, nec ut aliquis se falleret, sic fecisti; sed ut faceres quod et quomodo faciendum erat, per omnia in veritate persististi ⁶⁸⁴. Qui ergo se sesellit in tua veritate; non de te, sed de propria queratur falsitate.

B An diabolus habebat juste aliquid adversus Deum, vel adversus hominem, propter quod Deus prius debet ⁶⁸⁵ adversus eum pro homine hoc modo agere, quam aperta fortitudine: ut dum ille justum hominem ⁶⁸⁶ injuste occidet, juste potestatem, quam super injustos habebat, perderet? Sed certe diabolo nec Deus debebat aliquid, nisi poenam; nec homo, nisi vicem: ut ⁶⁸⁷ quemadmodum ab illo se facile permisit vinci peccando, ita illum vincere usque ad difficultatem mortis, justitiam integrum servando. Sed et hoc nonnisi Deo debebat homo. Nam non peccavit adversus diabolum, sed adversus Deum; nec homo diaboli erat, sed ei homo et diabolus Dei erant. Sed et quod diabolus vexabat hominem, non hoc faciebat zelo justitiae, sed nequitiae; nec jubente Deo, sed permittente: non diaboli, sed Dei justitia exigente. Nihil ergo erat in diabolo cur Deus adversus eum ad salvandum hominem fortitudinem suam exalare aut differre deberet.

C An aliqua necessitas coegit ut Alii simus sic se humiliaret, et Omnipotens ad faciendum aliquid tantum laboraret? Sed omnis necessitas et impossibilitas ejus subiacet voluntati. Quippe quod vult necesse est esse; et quod non vult, impossibile est esse. Sola ergo voluntate: et quoniam voluntas ejus ⁶⁸⁸ semper bona est, sola fecit hoc bonitate ⁶⁸⁹. Non enim Deus agebat ut hoc modo hominem salvum faceret;

VARIÆ LECTIONES.

tione Dominiæ Passionis ms. *Thu.* Contemplatio Redemptionis Humanæ. ms. *Bec. O.* Meditatio Anselmi de humana Redemptione ms. *Cister.* Meditatio humanæ Redemptionis, edita ab Anselmo archiepiscopo ms. *Val-luc.* Meditatio Redemptionis nostræ Edit. *Goth.* de Redemptione generis humani ⁶⁶⁷ Christi Sanguine ms. *Bec. Val-luc S. Med. Flor.* Dei Sanguine ⁶⁶⁸ Resuscitationis tuæ mss. *Vict. 16.* resurrectionis tuæ ms. *Torn.* suscitations tuæ ⁶⁶⁹ Salvatoris tui? mss. Salvationis tuæ? ⁶⁷⁰ Te suscitatavit mss. te resuscitavit ⁶⁷¹ Te sanavit mss. *Torn.* te salvavit ⁶⁷² Te liberavit mss. te redemit et liberavit ⁶⁷³ Salvationis tuæ est, mss. *Torn.* Salvatoris tui ⁶⁷⁴ Ubi est virtus mss. ubi est hæc virtus ms. *Torn.* ubi est ergo virtus ⁶⁷⁵ In manibus, ibi mss. in manibus ejus: ibi ⁶⁷⁶ Ideo absconditum ms. *Tornac.* omnino celatum ⁶⁷⁷ Ideo occultum ms. *Vict. 16.* et ideo occultum ms. *Torn.* omnino occultum ⁶⁷⁸ In ligno confixum mss. *Bec. O.* et *Thu.* ligno crucis confixum alia mss. ligno confixum ⁶⁷⁹ Studio occulta mss. studio occultata ⁶⁸⁰ Nec aliquem mss. et Edit. *Goth.* nec ut aliquem Som. ne aliquem ⁶⁸¹ Dicitur occultata ms. *Corb.* dicitur occulta ⁶⁸² Non est omnibus ms. *Torn.* non est nobis ⁶⁸³ Per omnia in veritate persististi ms. *Flor.* in veritate omnia præstisti ⁶⁸⁴ Prius deberet ms. *Flor.* potius deberet ⁶⁸⁵ Dum illectum illum hominem mss. dum ille justum hominem ⁶⁸⁶ Nisi vincere ita ut ms. nisi vicem, ut ⁶⁸⁷ Quoniam omnis ejus voluntas mss. *Corb. Val-luc.* *Flor.* quoniam voluntas ejus ⁶⁸⁸ Fecit hoc voluntate mss. fecit hoc bonitate ms. *Torn.* hæc fecit bonitate

sed humana natura indigebat ut hoc modo Deo satisficeret ⁶⁰. Non egebat Deus ut tam laboriosa paterneretur; sed indigebat homo ut sic Deo reconciliaretur ⁶¹; nec egebat Deus ut sic humiliaretur, sed indigebat homo ut sic de profundo inferni erueretur. Divina natura humiliari aut laborare non eguit, nec potuit. Hæc omnia humanam naturam, ut ad hoc restituereetur propter quod facta erat, necesse erat facere; sed nec illa, nec quidquid Deus non est, poterat ad hoc sufficere. Nam homo ad hoc quod institutus est, non restituitur: si non ad similitudinem angelorum, in quibus nullum est peccatum, provicitur ⁶², quod est impossibile fieri, nisi omnium percepta ⁶³ peccatorum remissione, quæ non sit, nisi precedente integra satisfactione: quam satisfactionem talem oportet esse ⁶⁴, ut peccator, aut aliquis pro illo det aliquid Deo de suo, quod debitum non sit, quod supererit omne quod Deus non est. Si enim peccare est Deum exonorare; et hoc homo facere non debet ⁶⁵, etiamsi necesse esset quidquid est, quod Deus non est, perire: utique veritas immutabilis, et aperta ratio exigit, ut qui peccat reddat aliquid Deo pro honore ablato majus, quam sit hoc, pro quo illum exonorare non debuit. Quod quoniam humana natura sola non habebat, nec sine debita satisfactione reconciliari poterat. Ne justitia Dei ⁶⁶ in regno suo peccatum inordinatum relinqueret, subvenit bonitas Dei, et eam in suam personam assumpsit Filius Dei ut in ea persona ⁶⁷ esset homo Deus, qui haberet quod supererat non solum omnem essentialiam, quæ Deus non est; sed etiam omne debitum, quod peccatores solvere debent: et hoc, cum nihil pro se deberet, solveret pro aliis, qui quod debebant reddere non habebant. Preciosior namque est vita hominis illius, quam omne quod Deus non est; et supererat omne debitum, quod debent peccatores pro satisfactione. Si enim imperfectio ⁶⁸ illius supererat omnem multitudinem et magnitudinem peccatorum, quæ cogitari possunt extra personam Dei; palam est quia vita ejus magis est bona quam omnia peccata sint mala, quæ extra personam Dei sunt. Hanc vitam homo iste, cum ex debito mori non deberet ⁶⁹, quoniam peccator non erat, sponte dedit de suo ad honorem Patris: cum eam sibi auferri propter justitiam permisit, ut exemplum omnibus aliis daret ⁷⁰, justitiam Dei ab illis non esse desiderandam propter mortem, quam ex necessitate ali-

A quando solvere debent: cum iste, qui eam non debet, et servata justitia vitare posset, eam sibi illatam propter justitiam sponte sustineret. Dedit itaque humana natura Deo in illo homine sponte et non ex debito quod suum erat, ut redimeret se in aliis, in quibus quod ex debito exigebatur, reddere non habebat. In omnibus his divina natura non est humiliata, sed humana est exaltata: nec est illa imminuta, sed ista est misericorditer adjuta.

Nec humana natura in isto homine passa est aliquid ulla necessitate, sed sola libera voluntate. Nec alieni violentiae succubuit, sed spontanea bonitate ⁷¹ ad honorem Dei et utilitatem aliorum hominum, quæ illi mala voluntate sunt illata, laudabiliter et misericorditer sustinuit: nec ulla cogente obedientia, sed potenti disponente sapientia. Non enim illi homini Pater ut moreretur cogendo præcepit; sed ille quod Patri placitum et hominibus profuturum intellexit, hoc sponte fecit. Non enim ad hoc eum cogere potuit Pater, quod ab eo exigere non debuit; nec Patri tantus honor potuit non placere, quem tam bona voluntate Filius sponte obtulit. Sic itaque Patri liberam obedientiam exhibuit, cum hoc, quod Patri placitum scivit, sponte facere voluit. Denique quoniam Pater illi hanc bonam voluntatem dedit, quamvis liberam, non immerito dicitur, qui eam ille velut ⁷² præceptum Patris accepit. Illoc itaque modo obedientis fuit Patri usque ad mortem. Et sicut mandatum dedit illi Pater, sic fecit. Et calicem ⁷³, quem dedit illi Pater, bibit. Hæc est enim perfecta et liberrima humanae naturæ obedientia, cum voluntatem suam liberam sponte voluntati Dei subdit, et cum acceptam bonam voluntatem sine omni exactio ne ⁷⁴, spontanea libertate operè perficit. Sic homo ille redimit omnes alias, cum hoc, quod sponte dedit Deo, computat pro debito quod illi debebant. Quo prelio non semel tantum a culpis homo redimitur, sed etiam quoties cum digna ⁷⁵ poenitentia redierit, recipitur: quæ tamen poenitentia peccanti ⁷⁶ non promittitur. Quod quoniam in cruce factum est, per crucem noster Christus nos redemit. Qui ergo ad hanc gratiam volunt cum digno affectu accedere, salvantur; qui vero illam contemnunt, quia debitum quod debent non reddunt, juste damnantur ⁷⁷.

D Ecce, anima Christiana, hæc est virtus ⁷⁸ salvationis tue, hæc est causa libertatis ⁷⁹ tue, hoc est pretium ⁸⁰ redemptionis tue. Captiva eras; sed

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁰ Domino Deo satisficeret mss. Vict. 16. Val-luc. Flor. Cister. Deo satisficeret ms. Corb. satisficeret ⁶¹ Deo reconciliantur ms. Cister. omittit Deo ⁶² Peccatum, provicitur mss. Vict. 16. et Flor. Vitium, vere provicitur ⁶³ Omnia præcepta mss. Gem. Bec. Vict. 16. Val-luc et Flor. omnium percepta ⁶⁴ Oportet esse mss. Flor. oportet facere ⁶⁵ Homo facere non deberet mss. Vict. 16. et Flor. homo facere non debet ms. Torn. facere Deo homo non debet ⁶⁶ Poterat: sic nec illa, nec quiequid Deus non est ad hoc sufficeret; ne ergo justitia Dei ⁶⁷ Ut in ea persona ms. Vict. 16. ut ea persona ⁶⁸ Si enim filii imperfectio ⁶⁹ mss. si enim ejus imperfectio ⁷⁰ Mori non deberat mss. mori non deberet ⁷¹ Hominibus aliis daret mss. omnibus aliis daret ms. S. Med. omnibus daret ⁷² Spontanea voluntate mss. spontanea bonitate ⁷³ Eam velut mss. eam ille velut ms. Cister. ea ille velut ⁷⁴ Et calicem ms. Thu. quia calicem ⁷⁵ Omni exactione ms. Thu. omni coactione: ⁷⁶ Cum digna ms. Flor. condigna ⁷⁷ Poenitentia peccati mss. poenitentia peccanti ⁷⁸ Juste damnantur ms. Corb. juste damnabuntur ⁷⁹ Hæc est virtus mss. hic est virtus ⁸⁰ Causa libertatis mss. Thu. causa liberatio nis et libertatis ⁸¹ Hoc est pretium ms. Flor. hæc est pretium

hoc modo es redempta. Aneilla eras, et sic es liberata⁷¹¹. Sic es exsul, reducta; perdita, restituta, et mortua, resuscitata. Hoc mandat, o homo⁷¹², hoc ruminet, hoc sugat, hoc glutiat cor tuum cum ejusdem Redemptoris tui carnem et sanguinem accipit es⁷¹³ tuum. Hoc fæc in hac vita quotidianum panem et victimum, et viaticum tuum; quia per hoc, et non nisi per hoc, et tu manebis in Christo, et Christus in te: et in futura⁷¹⁴ vita erit plenum gaudium tuum. Sed, o Domine, tu qui ut ego viverem, mortem suscepisti⁷¹⁵ quomodo labor de libertate mea, quæ non est nisi de vinculis tuis? Qualiter gratulabor de salute mea, cum non sit nisi de doloribus tuis? Quomodo gaudiebo de vita mea, quæ non est nisi de morte tua? An gaudiebo de his quæ passus es, et de crudelitate illorum, quia ea tibi fecerunt? Quoniam nisi illæa fecissent⁷¹⁶, tu passus non esses: et si tu passus non esses, hæc omnia bona⁷¹⁷ non essent. Aut si de illis dulebo, quomodo²²³ de istis, propter quæ illæa fuerunt, et quæ non essent, nisi illæ fuissent, gaudiebo? Sed certe illorum nequitia nihil facere potuit, nisi quia tu sponte permisisti, nec tu passus es, nisi quia pie voluisti. Illorum itaque debeo crudelitatem excecerari, mortem et labores tuos compatiendo iunitari, piam voluntatem tuam gratias agendo amare, ac sic secure de bonis mihi collatis exultare.

Ergo, homuncio, illorum crudelitatem dimitte Dei⁷¹⁸ judicio, et tracta de his quæ debes Salvatori tuo. Considera quid tibi erat, et quid tibi factum sit, et pensa qui hoc tibi fecit, quo amore dignus sit. Intuere necessitatem tuam, et bonitatem⁷¹⁹ ejus, et vide⁷²⁰ quas gratias reddas, et quantum debebas amori ejus. In tenebris, in lubrico, in descensu super irremovable⁷²¹ chaos inferni eras; immensum, et quasi plumbeum pondus pendens a celo tuo te deorsum trahebat, onus importabile desuper te premebat, hostes invisibles te toto conatu impellebant. Sic eras sine omni auxilio⁷²²; et nesciebas, quia sic conceptus et natus eras. O quid tibi⁷²³ erat! et quod te ista rapiebat; expavesc memorando, contremisce cogitando. O bone, o Domine⁷²⁴ Jesu Christe, sic posito nec petenti, nec opinanti, ut sol mihi illustrasti, et mihi quomodo⁷²⁵ eram ostendisti. Abjecisti plumbum, quod deorsum me trahebat; removisti onus quod desuper me premebat; impellentes me

A repulisti, ac illis te pro me opposuisti⁷²⁶. Vocasti me nomine novo, quod mihi de tuo nomine dedisti, et incurvatum ad aspectum tuum erexit⁷²⁷, dicens: Confide, ego te redemi, animam meam pre te dedi. Si adhæres mihi, et mala, in quibus eras, evades at in profundum, quo properabas, non cades, sed perducam te ad regnum meum, et faciam te hæredem Dei et cohæredem meum. Exinde accepisti me in tuitionem tuam, ut nihil noceret animæ meæ contra voluntatem suam⁷²⁸. Et ecce, cum nondum⁷²⁹ adhæserim tibi, sicut consulisti, nondum tamen in infernum me cadere permisisti, sed adhuc exspectas, ut adhæream, et facias quod⁷³⁰ promisisti. Certe, Domine, sic eram, et hæc fecisti⁷³¹ mihi. In tenebris eram, quia nihil nec meipsum sciebam; in labrico, quia imbecillus et fragilis ad lapsum peccati eram; in⁷³² descensu super chaos inferni, quia in primis parentibus descendenteram de justitia ad injustitiam, per quam descenditur ad infernum, et de beatitudine ad temporalem miseriam, de qua caditur in æternam⁷³³. Pondus originalis peccati deorsum me trahebat, et onus importabile judicij Dei me premebat, et inimici mei dæmones, ut me aliis peccatis damnabiliorēm facerent, quantum in ipsis erat, vehementer insistebant. Sic destituto omni auxilio illustri mihi, et quomodo eram ostendisti. Quia et cum ego nondum hoc nosse⁷³⁴ poteram, alios, qui pro me essent⁷³⁵, et postea meipsum, antequam postularem, hæc omnia docuisti⁷³⁶. Plumbum trahens, et onus gravans et hostes impellentes rejecisti, quia peccatum, in quo natus et conceptus eram, et damnationem ejus amovisti, et malignos spiritus, nemini animæ meæ facerent, prohibuisti. Christianum me fecisti vocari de nomine tuo, per quod et ego confiteor, et tu cognoscis me inter redemptos tuos, et erexit⁷³⁷ et levasti me ad notitiam et amorem tuum; fecisti me confidere de salute animæ meæ, pro qua dedisti animam tuam, et mihi, si te sequerer, promisisti gloriam tuam. Et ecce, cum nondum sequar te, sicut consulisti, sed insuper multa peccata fecerim quæ tu prohibuisti, adhuc exspectas ut te sequar, et dones quod promisisti.

C Considera, anima mea⁷³⁸, intendite, omnia iutia a mea, quantum illi debent⁷³⁹ substantia mea tota. D Certe, Domine, quia me fecisti, debeo amori tuo

VARIÆ LECTIONES.

⁷¹¹ Et sic es liberata ms. Thu. et sicut libera facta es⁷¹² Mandat homo mss. mandat, o homo, ms. Cister. mandit, o homo⁷¹³ Accepit os mss. accipit os⁷¹⁴ Ei in futura mss. et futura⁷¹⁵ Mortem suscepisti ms. Thu. mortuum te fecisti⁷¹⁶ illi fecissent ms. Thu. illi ea fecissent⁷¹⁷ Hæc mea bona mss. haec omnia bona ms. Thu. hæc bona⁷¹⁸ Dimitte Dei mss. relinque Dei⁷¹⁹ Et benignitatem mss. et bonitatem⁷²⁰ Et vide ms. Vict. 46. omitit⁷²¹ Subter irremabile.. immersus, et quasi mss. Torn. Bec. Gem. S. Med. super irremabile.. immensum et quasi⁷²² Omni auxilio mss. aliqua omni consilio⁷²³ O bone Domine mss. Torn. Gem. Bec. S. Med. Cister. O bone, o Domine ms. Val-luc. O Domine, o bone Jesu Christe⁷²⁴ Et quomodo mss. et mihi quomodo⁷²⁵ Opposisti ms. Flor. obtulisti⁷²⁶ Voluntatem tuam⁷²⁷ Licet adhuc non mss. cum nondum⁷²⁸ Et facias quod ms. Thu. et faciam⁷²⁹ Et hoc fecisti mss. et hæc fecisti ms. Torn. et sic fecisti⁷³⁰ Peccati: eram in mss. Vict. 46. Val-luc. Flor. et Som. peccati eram, in⁷³¹ Æternam miseriam ms. Vict. 46. Gem. Bec. Torn. Val-luc. Flor. omitt. miseriam⁷³² Hoc noscere mss. hoc nosse⁷³³ Pro me essent Som. pro me nossent⁷³⁴ Hæc me omnia docuisti mss. hæc omnia docuisti⁷³⁵ Considera anima mea etc. In ms. Flor. præfigitur hic titulus: Ad sanctam Crucem⁷³⁶ illi debeat mss. et Sommat. illi debeat

me ipsum totum; quia me redemisti, debeo me ipsum totum; quia tantum promittis, debeo me ipsum totum⁷²⁷, imo tantum debeo amori tuo plusquam me ipsum, quantum tu es major me, pro quo dedisti se ipsum, et cui promittis te ipsum. Fac, precor, Domine, me gustare per amorem quod gusto per cognitionem; sentiam per affectum quod sentio per intellectum; plus debeo quam me ipsum totum; sed nec plus habeo⁷²⁸, nec hoc ipsum possum per me reddere totum. Trahe me, Domine, in amorem tuum, vel hoc ipsum totum. Totum, quod sum⁷²⁹, tuum est conditione; fac totum tuum dilectione. Ecce, Domine, coram te est cor meum; conatur, sed per se non potest; fac tu quod ipsum non potest. Admitte me intra cubiculum amoris tui, peto, quare, pulso. Qui me facis petere, fac et accipere. Das quare, da invenire. Doces pulsare, aperi pulsanti. Cui das, si negas petenti? Quis invenit, si querens frustratur? Cui aperis, si pulsanti claudis? Quid das non oranti, si amorem tuum negas oranti? A te habeo desiderare, a te habeam impetrare. Adhaere illi, adhaere importune, anima mea. Bone, bone Domine⁷³⁰, ne rejicias eam; fame ambris tui languet, refecilla eam, satiet eam dilectio tua, impinguat eam affectus tuus, impleat eam amor tuus, occupet me totum, et possideat totum, quia tu⁷³¹ es, cum Patre et Spiritu sancto, Deus solus benedictus in saecula saeculorum. Amen.

MEDITATIO XII.

De humanitate Christi.

Jucunditate, pietate, utilitate redundat plene sanctissima nativitas et infantia nostri Salvatoris. Jucunditate quantum ad exultationem, pietate quantum ad passionem, utilitate quantum ad significationem. Quid enim magis jucundum quam ipsum videre hominem quem esse constat hominis conditorem? Quid iterum eidem homini magis debet videri pium, quam claro videre oculo quod in hoc mediatore Dei et hominum Domino nostro Jesu Christo miro quodammodo et ineffabili modo aeternitas incipit, sublimitas humilitatis. Concipitur in utero Matris, qui semper Iernus est in sinu Patris. Natus ab eterno de Patre sine matre, nascitur in tempore de matre sine Patre. Pannis est involutus, qui stiribus et arboribus terram vestit, lumnaribus celum ornavit, mare pisibus impletivit. Quem coeli colorum capere non possunt, praesepis angustia continetur, lacte materno nutritur. Proficit sapientia, cuius sapientia non incipit nec desinit, qui et Dei Patris

A sapientia existit aetate, cuius aeternitas sicut non proficit in maius, sic nec deficit in minus; gratia, totius ipse gratiae auctor, et conservator et remunerator. Parentibus subditur, quem adorat omnis creatura, cui et omne genus curvatur. Addamus, si placet quia baptizatur, et quidem Dominus a servo, Deus ab homine, et a milite Rex. Tentatur a diabolo, cui ministrant angeli. Esurit cibus, sitit fons, lasatur via, deprimitur altitudo, virtus infirmatur, debilitatur fortitudo, injuriatur gloria, moeret letitia, gaudium dolet, et humiliatur majestas, et moritur vita.

B Jesu bone, quam dulcis es in corde cogitantis de te et diligentis te! Et certe nescio, quia nec pleno comprehendere valeo, unde hoc est quod longe dulcior es in corde diligentis te, in eo quod caro es, quam 224 in eo quod Verbum; dulcior in eo quod humiliis, quam in eo quod sublimis. Siquidem longe dulcior est memoriae diligentis te videre te ex matre Virgine in tempore natum quam in splendoribus ante luciferum a Patre genitum, temet ipsum exinanivisse, servique formam accepisse quam in forma Dei aequalis te Deo esse, dulcior te videre coram Iudeis mori in ligno quam dominari super angelos in celo, intueri te inter omnia subjectum quam super omnia praelatum, hominem humana pertulisse quam divina Deum gessisse, redemptorem esse percutiendum quam conditorem esse non existentium. O quam dulce es, bone Jesu, in secreto cordis ad memoriam revocare te pro nobis in Virgine absque pollutione conceptum, absque lesione virginitatis ejus natum, pannis involutum, in praesepio reclinatum, sustinentem convicia, tacitum ad opprobria, pedes discipulorum lavantem, linteo tergentem, de nocte prolixius orantem, sudorem sanguinis emitentem, triginta argenteis venientem, osculo traditum, cum gladiis et fustibus captum, ligatum, judicatum, flagello damnatum, ad occisionem, ut agnum innocentem, ductum, os tuum, cum male tractareris, non aperientem, cum accusareris in multis, non respondentem, colaphizatum, alapas patientem, flagellis cæsum, plagi lividum, sputis illatum, chlamyde coccinea induitum, spinis coronatum, in derisum adoratum, arundine capite percussum, in ueste alba illusum, ad mortem condemnatum, crucem tuam bajulantem, et in ea affixum, pro crucifixoribus orantem, acetato potatum, felle cibatum, a latrone conviciatum, sanguinem tuum per quinque vulnera corporis tui effudentem, caput inclinante, spiritum emitentem, dilectam

VARIAE LECTIONES.

⁷²⁷ Quia tantum promittis, debeo me ipsum totum : miss. quia tanta promittis, debeo me ipsum totum ms. Torn. quia tanta pro me sustinuisti, debeo me ipsum totum Som. hec omit. ⁷²⁸ Nec plus habeo ms. Vict. 16. nec plus nec hoc ⁷²⁹ Reddere totum : trahe me Domine in amorem tuum, et hoc ipsum totum. Totum quod sum ms. Bac. O. Vict. 16. Gem. S. Med. Cister. et Val. luc. redidere totum. Trahe me, Domine, in amorem tuum vel hoc ipsum totum. Totum quod sum ms. Tha. reddere totum. Totum quod sum ms. Torn. reddere totum. Trahe me, Domine, in amorem tuum, vel hoc ipsum totum. Totum quod sum ⁷³⁰ Bone, Domine, pie Domine ne miss. bone, bone Domine, ne ms. S. Med. bone Domine, non ms. Torn. bone, bone Jesu Domine, ne ⁷³¹ Possideat me totum : quia tu etc. miss. Tha. Rec. et 160; et Val. luc. et Cister. possideat totum ms. Torn. possideat me totum. Amen. Deus natus. Amen.

animam tuam in manus Patris commendantem, et hæc omnia pro nobis sustinentem. Hæc omnia formant et adaugent magis ac magis exultationem, fiduciam et consolationem, amorem et desiderium.

Quis enim non lætetur et exsultet? quis non supra modum jucundetur et gratoletur, videns conditorem suum non solum pro se hominem esse, sed tam duratamque indigna sustinuisse? Quid in mente suavis ruminatur? quid dulcior gustatur? quid lætius cogitatur? Quis mihi auferit locum in regno, ubi is omnipotens est, qui frater et caro mea est? Quis mihi eventus aliquam ingeret desolationem, cui spes tanta tantam confert certitudinem? Quomodo aliquem in eo potest habere locum aliqua tristitia, in quo indesinenter versatur cogitatio ista? Nec minor in eo fiduciam parit, cum ipsa in Conditorem suum diligenter accenditur. Secura certe per omnem modum, et in nullo temeraria præsumptio, quam formavit in mente consideratio humanitatis in Christo. Quomodo non sperem me ad electorum pertinere sortem, cum pro me videam mortuum ipsum universorum Conditorem? Effudit pro me de latere suo sanguinem: quomodo non præsumam me redemptum, cum datum pro me non ignorem tantum talique pretium? Effudit et pro me aquam, quomodo non me confidam ab omnibus inquinacientis meis mundatum, quem constat aqua quæ de visceribus Christi confiuxit mundatum? Effusus est, inquam, ille, effusa est illa; ille ad redemptionem, ista ad redempti ablutionem; ille ut me redimeret captivum, ista ut ablueret immundum. Traditus est pro me servo Filius, ut morte sua mihi emeret hereditatem: quonodo me non credam heredem, et quidem heredem Dei, cohæredem autem Christi? (Rom. viii, 17.) Cum inimicus essem, reconciliatus sum Deo per mortem Filii sui: quonodo justificatus nunc in sanguine ejus, non salvus ero ab ira per ipsum? Proprio Filio suo non pepercit pius Pater, sed pro me tradidit illum: quonodo etiam non omnia mihi donavit cum illo? (Rom. viii, 32.) Quis accusabit adversum me, cum charitas ejus operiat multitudinem peccatorum? (I Petr. iv, 8.) Clamat sanguis ejus de terra melius quam Abel, et non movebit cor Patris tanti talisque sonus clamoris?

Absit, semel et iterum absit, ut compassionis visceribus caream, intuens te, o bone Jesu, mori pro me! Ante oculos meos crucifigeris, et nulla tanget motio cor meum; appetet mihi gladius tuus, et non pertransibit animam meam! Dulcis Jesu, quid mihi ut compatiar tibi? Sed non minus utile. Quonodo minus utile, cum constet, si verum cernit ille et sentit, in quo tu loquebaris, quia si compatimur, ei conregnabimus? (Rom. viii, 17.) Et alibi, si commortui sumus, et conviremus (II Tim. ii, 12.) Ut autem hæc, de qua loquuntur, compassio in mente vigeat, necesse est ut ardens in ea fuerit dilectio, quia quem amore ferventi complectimur, ejus nimis-

rum et adversitati compatimur, et prosperitatì congratulamur. Jesu, nec mens mea capere, nec lingua sufficit exprimere quam sis dignus amari a me, qui tantum dignatus es amare me. Dilexisti me, et lavasti me a peccatis meis in sanguine tuo (Apoc. i, 5). Nam si diligo multum te, tu certe et ante dilexisti me, et plus. In hoc enim charitas Dei apparet, ait Apostolus, non quasi dilexerimus Deum, sed quia prior dilexit nos (I Joan. iv, 10). Dilexit quantum non dilexi, quia, et nisi non diligentem diligeres, diligentem quoque non efficeres. Diligo te super omnia, o dulcissime Jesu, sed nimis parva, quia longe minus quam dignus es, dilectissime, ac proinde minus quam debeo. Et quis hoc posset? Diligere te potest aliquis, te donante, quantum valet, sed numquam quantum debet. Quis tibi reddet innoxiam sanguinem tuum, cuius non gutta, sed unda per quinque corporis tui partes profluxi? Creasti me, cum nou essem; redemisti me, cum perditus essem. Sed conditionis quidem meæ et redemptionis causa sola fuit dilectio tua. Quia ergo, o dulcedo vitæ meæ Jesu! quid in me vidisti pro quo tantum prestitum dares? Nihil prorsus, nisi quia sic fuit placitum ante te. Multum quidem contulisti Creator, sed longe plus Redemptor. O quam decòrus es, Domine Jesu, et quam suavis! Decorus, sed videntibus te; suavis, sed gustantibus te. Nesciris, nisi videris. Non sis dulcis, nisi gusteris. Fac me querere te, quæsitum invenire te, tentum possidere, ut tu solus dulcescas mibi, sapias et placeas. Fac me agnoscere te, timere, amare, desiderare. In amorem temporalium habne sinas me. Heu, mi Domine, quia incessanter non possum gustare quam suavis et dulcis sis!

Pecator sum, o misericordissime Jesu. Miserere mei, qui non venisti vocare justos, sed peccatores (Math. ix, 13). Fons patens domui David (Zach. xiii, 1), appare, et effundere, et ablue me. Pateus es enim omnibus sitientibus te, et omnes omnia vere pœnitentium sordes abluis, reddens eis, o dulcissime Jesu, bonum pro malo, donum pro iniuritate, meritum pro delicto, pro facinore justitiam, et gratian pro culpa. Expertus est hoc rex David, qui pœnitens a nuntio tuo audivit: Dominus transiit peccatum tuum a te, non morieris (II Reg. xii, 23).

In te namque lotus est lacrymis pœnitentiae, et mundatus est a maculis gravis culpæ. Tua siquidem in eo munditia crimen lavit adulterii, et pietas crudelitatem extersit homicidii. In te purgatus est ille princeps apostolorum qui amare levit quod timide negavit. In te etiam illa famosa peccatrix, o fons purissime et dulcissime, dealbata tanta meruit familiaritate donari ut ipsis apostolis novam tue resurrectionis gloriam et prior videret, et eis eam annuntiaret. In te quoque ille mundatus est, qui, juxta te in cruce pendens, dum et se digna factis receperisse recognovit, et te in tuo regno sui habere memoriam petiit, statim a te audire meruit. Amen dico tibi, tunc die mecum eris in paradiſo (Luc. xxiii, 43). Et quod

in te, pie Jesu, quotidie illustrantur et abluuntur, de tenebris ad lucem, et de sorribus ad munditiam! Suscipe me diu exsularem a te.

Dulcedo vita, et sanitas non fallax, o bone Jesu, 225 si in carne seminavi, quid de carne metam nisi corruptionem? Et si mundum dileyi, quem ex eo capiam fructum? Triplex, Domine Deus, solebam regi Babylonico persolvere tributum in nefando ejus obsequio. Obsequium ejus quid est, nisi peccatum? Tributum vero est triplex, delectatio, consensus, consuetudo. Et solvebatur hoc tributum de corde, ore et opere. Ecce quibus ardoribus haec erat olla succensa, cuius facies a facie aquilonis, cuius prunts ardore fecit suggestio hostis, qui mentis meæ cogitatus exussit. Ecce misericors Deus, ecce funiculus triplex mentem, linguam, corpus ferociter stringens. Nunquam erat in me sanitas, a planta pedis usque ad verticem (*Isai. 1, 6*). Sana ergo animam meam, quia peccari tibi (*Psal. XL, 5*). Fac ergo opus tuum, pie Jesu, et salva me. Vocaris enim Jesus, non ob aliud nisi quia tu salvum facies populum tuum a peccatis eorum (*Matt. 1, 21*), qui cum Patre, et Spiritu sancto vivis et regnas in sæcula sæculorum. Amen.

MEDITATIO XIII.

De Christo.

Verbum secretum mihi est ad te, Domine mihi, Rex sæculorum, Christe Jesu. Ausu charitatis alloqui te presumit factura manus tuæ, concupiscentia decorem tuum, et audire te gestiens. Desiderate cordis mei, usquequo sustinebo absentiam tuam? Usquequo ingemiscam, et stillabit post te oculus meus? Amabilis Domine, ubi habitat? Ubi est diversorium tuum, in quo latus recumbitis inter charissimos tuos, et satias eos manifestatione gloriae tuæ? Quam felix, quam illustris, quam sanctus, quanta appetendus aviditate locus ille deificæ voluptatis, locus perennium deliciarum! Non accessit oculus meus, neque appropinquavit cor meum usque ad multitudinem dulcedinis tui, quam intrinsecus abscondisti filii tuis. Solo ejus odore foris uteunque sustentor. Spiramentum suavitatis tui de longinquò venit ad me, quæ est mihi super odorem balsami et fragrantiam thuris ac myrræ, omnisque generis suavia odoramenta. Concupiscentias mundas parit in me, quarum est adustio dulcis, vix portabilis tamen. Quid enim mihi est in celo? (*Psal. LXXII, 25*.) Quis est thesaurus meus in illa coelica cella? quæ est hæreditas mea in terra viventium? Nonne Christus Dominus meus, unicus salus mea, totum bonum meum, plenum gaudium meum? Et quomodo potero continere cor meum, Domine, ut non amet te? Si non amavero te, quid amabo? Si transtulero amorem meum a te, ubi ipsum digne collocabo? Desiderabilis Domine, ubi extra te requiescerent desideria mea? Si uspiam extra te pedem extendat amor meus, pollutus erit; si a te declinaverint desideria mea, vana erunt. Nonne tu amabilis et desiderabilis es super omnia quæ amari possunt et desiderari? abs te habet quid-

A quid habet omnis creatura decoris et pretii. Et quid mirum, si omnia solus præcessis? Tu inter astra excellenti solem claritate vestisti, et clarior sole tu es. Imo quid est sol, quid est omnis creata lux ad cui comparationem, nisi tenebrae? Ornasti cœlum sideribus, empyreum angelis, aera volucribus, aquas piscibus, terras herbis, floribus virgulta. Sed non est species ultra, neque decor omnibus iis, in cui comparatione, o fons universæ pulchritudinis, Dominus Jesu. Melli dulcedinem suam præstististi, et dulcior melle tu es. Oleo suavitatem suam dedisti, et suavior oleo tu es. Aromaticis cunctis odores suos tribuisti, et est, o Jesu, odor tuus super omnia aromata suavis et gratus. Anruim inter omnia metallæ pretiosum et pulchrum in singulari excellentiis B a te conditum est. Et hoc quid est, comparatum impretabili Domino, et immense claritatib; in quam desiderant angeli prospicere? Opus manuum tuarum est omnis lapis pretiosus, et desiderabilis ad videndum, sardius, topazius, jaspis, chrysolitus, onyx, beryllus, amethystus, saphirus, carbunculus, smaragdus. Et haec quid sunt, nisi festucae, ad cui comparationem, o Rex decorus nimis et multum amandus? Tuæ operationes sunt gemmæ viæ et immortales, quibus, o sapiens Architec, in exordio sæculorum aulam super aethream pulchre distinxisti, ad laudem et gloriam Patris.

Per te millia millium, ad comprehendenda Patris mysteria, alacri discursu jugiter meant inter cœlum et terram, quasi apes negotiosæ et inter alvearia et flores disponentes omnia suaviter; populus accinctus, nesciens labem vel inobedientiæ moram. Per te centena decies millies millena assistunt in sanctuario uranici templi, intendententes in vultum majestatis caro et inflexibili visu, ac personantes harmoniam incessabilis hymni, in gloriam trinæ et simplicæ divinitatis. Per te seraphim ardet, per te cherubim luctet, per te throni judicant.

Tu Domus noster, ignis es innocue ardens, et a tui divinitatis immediata approximatione totus charitate ignitur, et flammea coruscatione vestitur sacer ordo seraphim, qui et sui suavis incendi exuberantiam spargit in cæteras tibi militantes phalangas, de quarum plenitudine gustannus et nos. Tu Deus noster, vera lux es, et suscipiunt montes populo tuo lucem, dum thesauros sapientiae et scientiae in te reconditos ad intuentes te e vicino oculos cherubim, per te ipsum large effundis, et derivari facis ad illuminandas subordinatas illis electas lampades admirabilis tabernaculi tui, quæ ante faciem tuam, Domine, inextinguibiliter lucent. Tu Rex regum, et Judex judicium magne et metuende, excelsos insides thronos, solam super se habentes celsitudinem tuam, sedes vivas et suaves, pacatissimas, summæque tranquillitatis uniformitate compactas, per te discernentes vias veritatis, per te judicantes judicia æquitatis. Dominator Domine, te dominationum sublimitas sancta adorat, singulare liberalitate animatum in divina extendens, atque inter prænobiles aulæ tui

heroës, per te primum agens alii domini sive
altitudine fastus. Nobile decus principum, per te,
Domine Deus meus, celsus ordo principatum sine
invidiosa praecellentia principatur super militiam
cœli, cui ad explenda divina mysteria, juxta per-
ceptam intrinsecus cordis tui dispositionem, dulcis
magisterii præbel ducatum. Tua est potentia, po-
testatum Domine, prementium in flammœo telo colla-
taricorum principum, et te in illis metuunt ne,
quantum volent, valeant perfidere malum ob perni-
ciem nostram. Tua est, o virtus Patris, omnis miri-
ficiencia beatarum virtutum, quarum agitur ministe-
rio, ut te miretur omne sæculum, et obmutescens in
mirabilibus tuis exclamat et dicat: *Omnia quæcum-
que voluit Dominus, fecit in cœlo et in terra, in mari
et in omnibus abyssis* (*Psal. cxxxiv, 6*). Tua est, o
dulcis Jesu, magnificentia archangelorum, in quibus
multæ dignationis opus operatur benignitas tua, dum
tam gloriosos palatii tui Satrapas destiuerat non
spermis in hæc mundi infirmitate, ad suffragandum par-
vitatæ nostræ, qui comparati sumus luto, et assimilati
favilla et cineri. Per hos quippe tuos jussu summae
nostræ salutis administrantur negotia, summaque
226 superni consilii ad nos deferuntur arcana; per hos sanitates mortalium procreantur; per hos
consistunt regna et imperia mundi. Inter quos præ-
cipuum novimus tuum Michaelem, signiferum nobis-
lem, cœli civem, qui stat pro acie Dei viventis ex-
tendens romphæam propagationis, ac voce terrifica
intonans, *quis ut Deus?* super eos qui ex adverso
sunt. Sed et illa felicissima angelorum amabilis inno-
centia, nonne pretiosum opus digitorum tuorum est,
o Dei sapientia? Unde exornasti eos quasi incor-
ruptibili vestitura in die qua condidisti eos, in opus
sacri ministerii tui. Hui sunt viva sidera superioris
cœli, lilia interioris paradisi, rosæ plantatae super
aquam Siloe, quæ fluit cum silentio, tibi mentium
radicibus immobiliter hærent. O fluuen pacis, o de-
liciarum agri odor, o sapientia sola gyrum cœli cir-
culens, ex te lucent, carent, rubent in sapientia
multa, in castitate virginea, in charitatis ardoribus
sempiternis. Florida hæc juventus, Domine, fideliter
tibi in nostra infirmitate deservit, dum in his tene-
bris mundi gressus nostros pædagogica manu-
ductione dirigit, dum hostiles incursum a nobis repellit, D
dum voluntatis tuae secreta nobis nuntiat, dum ad
bona quæque mentes dissolutas roborat, dum ora-
tionum nostrarum thymiamata ad aram auream
transfert, et faciem pii Patris pro nobis semper
exorat. Ita, pie Pater, de nobis longe adhuc agentibus
aliqua tibi cura est. Et si quid pretii habet
drachma decima olim e sinu tuo elapsa, et nunc
tandem in laboribus tuis requisita, hoc tui, bone
Jesu, pii est munera. Si quid dulcissime vocis habet
hæc decima chorda divinæ laudationis, hoc tuus in
ea suavis contactus operatur, dum in psalterio de-
cachordo psallis gloriam Patris. Psalle ut psallis,
Domine, modulari dulce melos Patri velocibus arti-
culis multiformium gratiarum. Tange novem illas

A purissimas chordas in cœlo, quæ nihil triste, un-
quani sonuerunt. Tange et istam decimam gravem, cujus
superior quidem portio jam pertracta ad te
lætitiam sonat, inferior adhuc terra astricia moestos
novit roboare sonos.

Cuncta virtutis lux opera, o Dei Unigenite, dum
attenta mente considero, stupens expavescio, quia
multum per omnem modum in eis gloriössus apparet.
Magna enim, pulchra et bona sunt valde, sed ad tui
comparationem, quasi nihilum et inane reputantur.
Cœli et terra, et omnis ornatus eorum, te auctore et
gubernatore subsistunt, et te potentem et nuelven-
dum, sapientem et pulchrum, bonum et amabilem
omnia prædicant, et quantum lux tenebras, tantum
cuncta solus præcedis. Et tu in cœlo servatus es,
Deus meus, merces servi tui, ipse dolor et donum
salutis, quam a te exspectat anima mea. *Et a te quid
voluit super terram?* (*Psal. lxxii, 25*) Quid volver de
cœlo in centrum? Quid melius, quid amabilius te
existimavi super terram, ut abstraherem cor meum
a te, ad concupiscendum quidquam in mundo absque
te? Cur amavi, quare concupivi in omni vita mea
quidquam, præter te Jesum Deum meum? Quare
distuli, cur interimisi ullo tempore te, Jesu, veram
in corde, te tota mente amplexi, et delectare in tua
ducedine omnia interiora spiritus mei? Ubi eram,
quando tecum mente non eram? Quo defluxerat,
quando non te solum habuerunt desideria mea?

C Deus vitæ meæ, quain vane consumpta sunt, qua n
infructose elapsa sunt tempora mea, quæ dedisti
mihi ut facerem voluntatem tuam in eis, et non feci?
Quanti anni, quot horæ perierunt apud me, in qui-
bus sine fructu vixi coram te? Et quonodo sub-
sistam? Quomodo levare potero oculos meos in fa-
ciem tuam in illo magno examiné tuo, si rememorari
jusseris omnia peccata mea, vel tempora mea, et
fructum requisiweris singulorum? Patientissime Pa-
ter, non fiat hoc, sed sint in oblivione coram te, quæ
perdidi tempora, heu! multa nimis. Et si quæ te
juvante utiliter servavi, quorum, o Domine, num-
erus brevis est, in memoria æterna fac permanere;
fiat, amante Pater, saltem hoc residuum temporis
mei fructuosum et sanctificatum in gratia tua, ut in
diebus æternitatis inveniat locum, et computabile sit
ante te. Jam ex hoc nunc omnia desideria mea in-
calescite, et effluite in Dominum Jesum; currite,
satis hactenus tardastis? properate quo pergitis,
quæritis quem queritis. *Jesum queritis Nazarenum
crucifixum* (*Marc. xvi, 6*). Ascendit in cœlum, non
est hic (*ibid.*). Non est ubi erat; non est ubi nobile
caput suum reclinare non poterat; non est ubi ambu-
lavit in medio tribulationis, repletus despectione;
non est ubi stetit judicandus ante faciem Pilati;
non est ubi stetit spretus et illitus coram Herode;
non est ubi pependit consputus, cæsus, vulneratus,
et cruento persesus in medio sceleratorum; non est
ubi jacuit lapide clausus, et gentium militia custodi-
tus. Ubi vero est amantissimus Domini? habitat con-
fidenter et flagellum non appropinquat tabernaculo

eius. Súper altitudinem cælorum, super omnem excellentiam angelorum, propria virtute ascendit, super solium singularis gloriae in dextra Patris, cui coæternus et consubstantialis sedet, et divino amictus imme, coronatus gloria et honore, ut decet Unigenitum Dei, serenus in lætitia, plenus omnipotentia, Dominus in cœlo et in terra. Ibi adorant enim omnes angeli Dei, et universa multitudo civium cœlestis Sion. In ipso unanimiter lætantur omnium corda, in ejus desiderabili facie pascuntur omnium oculi bonorum. In ipsum undique confluent desideria omnium sanctorum, ipsi jubilat, ipsi aplaudit, ipsum magnificat tota uranica civitas, gloriosa per omnem modum in splendoribus ejus.

*Exsulta et lauda, habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israel (Isa. xii, 6). Exsultate in nobili filio vestro, vos illustres patriarchæ, quia impleta est in eo omnis exspectatio vestra, et ipse sublimis est valde, et benedicentur in ipso, vestro videlicet semine, omnes gentes; sic enim pollicitus est sermo divinus. Gaudete in Jesu propheta magno, vos prophetæ viri veraces, quia mirifice et gloriose impieta videtis omnia, quæ de ipso annuntiatis in Spiritu sancto, et fideles inventi estis per ipsum in cunctis sermonibus vestris. Gaudete in Domino Jesu magistro vestro, vos incliti proceres cœli, beati apostoli, gaudete in ipso, et iterum dico, gaudete cum Christo familiari lætitia. Ecce enim quem vidistis in medio vestri esurientem et sitiensem, fatigatum, et iis similia carnis infirma tolerantem ab omnibus reprobari, et cum sceleratis reputari, quomodo vicit, quomodo regnat, quomodo ei omnia sub pedibus sunt, quam gloriosus in suo dominio lumine fulget, et sui gaudi; sua ineffabilisque gloriæ nunc vos socios habet, qui olim permansistis cum ipso in tentationibus suis, et vexationum ejus consortes fuistis. Adorate nunc dulcia illa genua quæ se curvaverunt ante vos usque ad terram, sedentibus vobis ad sanctissimam cœnam. Adorate nunc sacrosanctas illas manus, quibus pulvrem pedum vestrorum Rex regum lavare et extergere dignatus est. Gaudete in Jesu, principe militiæ vestræ, vos martyres victoriosi, qui ipsum pro quo tradidistis in mortem animas vestras, ipsum, inquam, Jesum, Filium Dei, possidetis præmium certaminis vestri. Gaudete in D Jesu summo doctore veritatis, o venerandi confessores et doctores, quia quem olim doctrinis sacræ et operibus justis confessi estis coram hominibus, nunc constitet vos coram Patre suo et sanctis angelis ejus. Gaudete in Jesu virgine et virginum sanctificatore, vos paradisicolas virgines, vos angelis similes, quia ecce quem amastis, quem optastis, quem ardenterbus desideriis expetistis, pro cuius amore terrenos sponsos et omnem ornatum sæculi contempsistis, summi Regis Filium nunc videtis, nunc **227** tenetis, nunc in ejus castis amplexibus quietescitis, et divelli a vobis nulla insidiatoris fraudulenta potest.*

Vero inter omnes cœlicolas uberrimum tibi

PATROL. CLVIII.

A gaudium sit, o Maria, virginum virgo singularis, rosa cœlicæ amœnitatis, prælucidum sidus inter priuæ lucernas divini luminis susceptivas. In tno Jesu filio dulcissimo sola præ omnibus gaude gaudio magno, quia quem ut hominem peperisti, et propriis überibus enutristi, ipsum cum angelis et universis civibus cœli adoras ut Deum vivum et verum. Gaude, felix mater, quia quem vidisti in ligno crucis penitentem, vides in cœlo regnantiem cum gloria magna, vides omnem altitudinem cœlestium, terrestrium, et infernorum majestati ejus inclinatam, et omne robur inimicorum ejus attritum. Gaudia gaudiorum sunt tibi, omnis plenitudo sanctorum, beata Hierusalem mater nostra, quæ sursum es: festivitatē age lætabundam, et indesinente in visione pacifica tui Jesu libertatis tuæ auctoris.

B Et tu nunc rursum elevare, anima mea, quali potes conatu, et sanctis te ingere millibus lætantium in Domino Jesu. Illuc fidei et spel vehiculo perge, ibi per charitatis ardorem conversare, ubi Christus est in dextera Dei sedens (Coloss. iii, 1). Intende mentis oculum in lumine vultus ejus. Lustra ac deosculare gratulabunda devotione singula lœca felicium plagarum ejus, de quibus egressi sunt pretiosi illi liquores sanguinis sancti, quo te appretiavat unigenitus Dei, et sanctificavit in vitam æternam. Jesu, qui non amat te, anathema sit. Qui te non amat, amaritudinibus repleatur. Castus est amor tuus, Domine, et nihil impuritatis admittit. Sobrius est sapor amoris tui, et nullam mentem alienat a recto. Suavis est amor tuus, et nihil habet amari: nam et quæ amara sunt mundi, indulcat; et dulcia ejus, reddit amara. Inter angustias non coactatur, inter pressuras non comprimitur; non perit sub inopia, non mœrere contrahitur. In laboribus manuum æquanimis, inter minas securus, inter blandimenta incorruptus, inter tormenta perseverat invictus, in morte semper est vivus. Sicut in thesauro cupi los gaudet, et sicut in amore unici filii delectatur mater; ita gaudium et delectatio est grata in charitate tua, dulcis Jesu, anime amanti te. Dulcedo mellis, suavitas lactis, vini inebrians sapor, cunctaque deliciae non sic oblectant fauces gustantium se, ut tuis amor mentes diligentum te.

C O dulcis Jesu, vive panis nimis concupisibilis, botre suavis, oleum inistum, mitis agne, fortis leo, formosa panthera, simplex columba, velox aquila, stella matutina, sol æterne, angele pacis, fontale lumen sempiternorum luminum, te amet, in te delectetur, te admiretur omnis sensus bonus tuæ conveniens laudi, Deus cordis mei, et pars mea Christe Jesu, desicias cor meum spiritu suo, et caro a concupiscentiis suis, et vivas tu in me, et concalcescat in spiritu meo vivus carbo amoris tui, et excrescat in ignem perfectum. Foveat et enutriat illum in me gratia tua, ut ardeat jugiter in ara cordis mei: fervat in medullis meis, flagret in absconditis animæ, in die consummationis nœc consuimatus inveniatur apud te. In die qua erui me videbis a tunica ista

mortalí quam nunc circumfero, circumdet me dilectio tua, sit animæ meæ quasi vestimentum decoris, ut non nuda sed vestita inveniatur, et habeat unde abscondantur infirma ejus ab oculis tuis. Ignem alicum, ignem qui per adversarios tuos ardeat, Dilectionis tuæ fervor elonget a me : animam meam ad te Creatorem suum atollat ; et quantum satis est, tuo divino lumine eam immerget. Domine Jesu, omnes qui te diligunt, repleantur benedictionibus tuis. Acredentes ad te, in cœlo scribantur, ut sit pax eis in velamento alarum tuarum (*Psal. lxxii, 8*) per ævum. Tibi autem, unice Dei, sit cum æterno Patre et sancto Spiritu laus indesciens, inviolabile decus, et solidum regnum, permanens in sæcula sæculorum. Amen.

MEDITATIO XIV⁷¹².

PROLOGUS. — Quoniam in medio laqueorum positi sumus, facile a cœlesti desiderio frigescimus. Quapropter assiduo indigenus monimento [al., munimento], ut exergesfacti ad Deum nostrum verum et summum bonum, cum desluminis, recurramus. Idcirco non præsumptionis temeritate, sed magna Dei mei dilectione huic opusculo ad laudem ejus operam dedi, ut ex elegantioribus dictis sanctorum Patrum breve et manuale verbum de Deo meo mecum semper haberem ; ex cuius lectionis [al., dilectionis] igne, quoties tempesto, in ejus accendar amorem.

1. Nunc adesto⁷¹³ mibi, Deus meus, quem quero, quem diligo, quem corde et ore consteoir, et quæ valem virtute laudo atque adoro. Mens mea devota tibi, tui amore succensa, tibi spirans, tibi inhians, te solum videre desiderans nihil habet dulce nisi de te loqui, de te audire, de te scribere, de te conferre, tuam gloriam frequenter sub corde revolvere, ut tui suavis memoria sit inter hos turbines aliqua repausatio mea. Te ergo invoco, desideratissime, ad te clamore magno in toto corde meo. Et cum te invoco, utique in meipso invoco ; quoniam omnino non essem, nisi tu essem in me ; et nisi ego essem in te, non essem in me. In me es, quoniam in memoria mea manes ; ex ea cognovi te, et in ea invenio te, cum reminiscor tui, et delector in te de te, ex quo omnia, per quem omnia, et in quo omnia.

Tu, Domine, cœlum⁷¹⁴ et terram imples, omnia portans sine onere, omnia implens sine inclusione. Semper agens, semper quietus. Colligens et non egens. Quærens cum nihil desit tibi. Amans, nec æstuans⁷¹⁵ ; zelans, et securus es. Pœnitit te, et non doles. Irasceris, tranquillus es. Opera mutas, sed non mutas consilium. Recipis quod invenis, et

A nunquam amisisti. Nunquam inops, et gaudes lucris. Nunquam **228** avarus, et usuras exigis. Supererogas cui non debes, vel semper supererogatur tibi ut debeas. Et quis habet⁷¹⁶ quidquam non tuum ? Reddis debita, nulli debens. Donas debita, nihil perdens. Qui ubique es, et ubique totus. Qui sentiri potes, et videri non potes. Qui nusquam dees, et tamen ab iniquorum cogitationibus longe es. Qui nec ibi dees, ubi longe es ; quia ubi non es per gratiam, ades per vindictam. Qui ubique præsens es, et vix inveniri potes. Quem stantem sequimur, et apprehendere non valemus. Qui tenes omnia, imples omnia, circumplexeris omnia, superexcedis omnia, sustines omnia. Qui corda fidelium doces sine strepitu verborum. Qui locis non distenderis, nec temporibus variaris, B nec habes accessus et recessus. Qui *habitas lacem inaccessibilem*, quem *nullus hominum vidit nec videre potest* (*I Tim. vi, 16*). In te manens quietus, ubique circuis totum. Non enim scindi et dividii potes, quia vere unus es ; nec in partes efficeris, sed totus totum tenes, totum imples, totum illustras et possides.

Si totum mundum⁷¹⁷ libri repleant, tua scientia inenarrabilis non potest enarrari. Quoniam vero in-dicibilis es, nullo modo scribi poteris, nec concludi. Tu es fons lucis divinae, et sol claritatis æternæ. Magnus es sine quantitate⁷¹⁸, et ideo immensus. Bonus sine qualitate, et ideo vere et summe bonus ; et nemo bonus nisi tu solus. Cujus voluntas opus est, cuius velle posse est. Qui omnia quæ ex nihilo creasti, sola voluntate fecisti. Qui omnem creaturam tuam absque indigentia aliqua possides, et sine labore gubernas, et absque tædio regis, et nihil est quod conturbet ordinem imperii tui, vel in summis, vel in imis. Qui in omnibus locis sine loco haberis, et omnia contines sine ambitu, et ubique præsens es sine situ et motu. Qui nec mali auctor es, quod facere non potes. Qui nihil non potes, nec unquam quidquam te fecisse pœnituit. Cujus bonitate facti sumus, et justitia pœnas luimus, et clementia liberamur. Cujus omnipotentia omnia gubernat, regit et implet quæ creavit. Nec ideo te implere omnia dicitur, ut te contineant ; sed ipsa potius a te contineantur. Nec particulatim imples omnia, nec ulla-tenuis ita putandum est, ut unaquæque res pro magnitudine suæ portionis capiat te, id est maxima majus, minima minus, cum sis⁷¹⁹ potius totus in omnibus, et omnia in te. Cujus omnipotentia omnia concludit, nec evadendi potentiam tuam quis aditus invenire poterit. Qui enim te non habet placatum, nequaquam evadet iratum.

VARIÆ LECTIONES.

⁷¹² Collata est cum Edit. Som. et tom. IX Aug. non habetur enim in nostris miss. Beati Anselmi Liber de salute animæ, qui et Enchyridion, sive manuale dici potest alias inscribitur. Libellus de contemplatione Christi ; sive de verbo Dei, quo sopita cœlestis desiderii memoria renovetur. Som. Manuale D. Augustini seu libellus de contemplatione etc. ut in Edit. Raynaldi. ⁷¹³ Nunc adesto etc. In Som. continuatur Prologue. ⁷¹⁴ Tu Domine cœlum etc. In Som. hic incipit Caput 1, sub hoc titulo : De mirabili essentia Dei ⁷¹⁵ Nec æstuas in Som. nec æstimans ⁷¹⁶ Equis habet In Som. Et quis habet ⁷¹⁷ Si totum modum In Som. hic incipit Caput 2, sub eo titulo : De indicibili scientia Dei ⁷¹⁸ Sine qualitate in Som. sine qua-nitate ⁷¹⁹ Duni sis in Som. dum sic

II⁷⁸⁰. Te igitur, clementissime Deus, invoco in animam meam, quam præparas ad capiendum te, ex desiderio quod inspiras ei. Intra, rogo, in eam, et copta eam tibi, ut possidæs illam quam fecisti et refecisti; ut habeam te velut signaculum super cor meum. Quæso, piissime, invocantem te non descras; quia priusquam te invocarem, me vocasti et quæsti-
sti, ut ego servus tuus te quærerèm, quærendo invenirem, et inventum amarem. Quæsivi et inveni té, Domine, et amare desidero. Auge desiderium meum, et da quod peto; quoniam si cuncta quæ fecisti mihi dederis, non sufficit servo tuo, nisi te ipsum dederis. Da ergo teipsu[m] mihi, Deus meus; reddete mihi. En amo te; et si parum est, amem validius. Tui ergo amore teneor, tui desiderio flagro, tui dulci memoria delector. Ecce dum tibi mens mea suspirat, et tuam ineffabilem pietatem meditatur, ipsa carnis sarcina minus grava, cogitationum tumultus cessat, pondus mortalitatis et miseriarum more solito non hebetat, silent cuncta, tranquilla sunt omnia. Cor ardet, animus gaudet, memoria viget, intellectus lucet, et totus spiritus ex desiderio visionis tuæ accensus, invisibilium amore rapi se videt. Assumat spiritus meus pennas ut aquilæ, vollet et non deficiat; volet, et perveniat usque ad de-
corem domus tuæ, et thronum gloriæ tuæ: et ibi super mensam refectionis civium supernorum pascatur de oculis tuis in loco pascue juxta fluenta plenissima. Tu esto exultatio nostra, qui es spes no-
stra, salus atque redemptio. Tu esto nostrum gau-
dium, qui es futurus præmium. Te semper querat anima mea, et tu praesta ut quærendo non deficiat.

III⁷⁸¹. Væ miserae animæ! quæ Christum non qua-
rit nec amat, arida manet et misera. Perdit quod vivit, qui te Deum non diligit. Qui curat vivere non propter te, Domine, nihil est, et pro nihilo est. Qui tibi vivere recusat, mortuus est. Qui tibi non sapit, despit. Misericordissime, tibi me commendo, redolo et concedo, per quem sum, vivo et sapio. In te confido, spero et totam spem meam pono, per quem resurgam, vivam et requiescam. Te cupio, diligo et adoro; cum quo maneo, regnabo et beatus ero. Anima quæ te non querit nec diligit, mundum di-
lit, percatis servit et vitiis subjecta est, nunquam quiescit⁷⁸², nunquam secura est. Famuletur tibi sem-
per mens mea, piissime. Suspiret tibi semper pere-
grinatio mea, ardeat in amore tui cor meum. Re-
quiescat in te, Deus meus, anima mea, contempletur te in mentis excessu, cantet laudes tuas jubilatione, et hæc sit in hoc exilio meo consolatio mea. Con-
fugiat mens mea sub umbra alarum tuarum ab æsti-
bus cogitationum sæculi hujus. Repauset in te cor
meum, cor mare magnum, tumens fluctibus. O di-

A ves omnium bonarum dapum, supernæ satietatis opulentissime largitor Deus, da lasso cibum, collige dispersum, libera captivum et redintegra scissum. En stat ad ostium et pulsat. Obscro per viscera misericordiae tuæ, quibus visitasti nos oriens ex alto (*Luc. i, 78*), jube pulsanti misero aperiri, ut liberis gressibus ingrediatur ad te, et requiescat in te, et re-
ficiatur de te pane cœlesti: tu enim es panis et fons vita, tu lumen claritatis æternæ, tu omnia ex qui-
bus vivunt recti qui diligunt te.

IV⁷⁸³. Deus lumen cordium te videntium, et vita animarum te amantium, et virtus cogitationum te querentium, da ut sancto tuo amori inhæream. Veni, rogo, in cor meum, et ab ubertate voluptatis tuæ inebria illud, ut obliiscar ista temporalia. Pudet ac piget me talia pati, qualia mundus iste agit. Tri-
stie est mihi quod video, grave est omne quod de transitoriis audio. Adjuva me, Domine Deus meus, et da letitiam in corde meo, veni ad me ut videam te. Sed angusta est mihi domus animæ meæ, quo-
unque venias ad eam, et dilatetur a te. Ruinosa est, refice eam. Habet plurima quæ offendant oculos tuos, fateor et scio; sed quis mundabit eam, aut cui al-
teri præter te clamabo? Ab occultis meis munda me,
Domine, et ab alienis parce servo tuo. (*Psal. xviii,*
13.) Fac me, dulcis Christe, bone Jesu, fac me, rogo,
amore et desiderio tui deponere onus carnarium de-
sideriorum, et terrenarum concupiscentiarum. Do-
minetur carni anima, animæ ratio, rationi gratia
tua, et tuæ mie interius et exterius subde voluntati.
Tribue mihi ut laudet te cor meum, et lingua mea,
et omnia ossa mea. Dilata mentem meam, et attolle
intuitum cordis mei, ut vel rapida cogitatione spi-
ritus meus attingat te æternam sapientiam super
omnia manentem. Dissolve me, oro, a vinculis qui-
bus constrictus teneor, ut relinquens omnia ista
tibi festinem⁷⁸⁴, tibi soli inhæream, tibi soli in-
tendam.

229 V⁷⁸⁵. Felix anima, quæ terreno resoluta carce-
re libera cœlum petit, quæ te dulcissimum Dominum
facie ad faciem ceruit, quæ nullo metu mortis affli-
citur, sed de incorruptione perpetua gloria latetur.
Tranquilla est et secura, jam non timet hostem nec
mortem. Habet te pium Dominum, quem diu quæsi-
vit, semperque amat, hymnidicis sociata chœris,
melliflua perpetua festivitatis carmina ad laudem
gloræ tuæ, Rex Christe bone Jesu, in æternum
concinit. Inebriatur enim ab ubertate domus tuæ,
et torrente voluptatis tuæ potas eam (*Psal. xxxv, 9.*)
Felix societas supernorum civium, et gloria so-
lemnitas omnium ad te redeuntium ab hujus nostræ
peregrinationis tristi labore ad amœbitatem pul-
chritudinis, ad formositatem totius splendoris, atque

VARIAE LECTIÖNES.

⁷⁸⁰ CAP. 2. In Som. Caput 3. De desiderio animæ sicutientis Deum ⁷⁸¹ CAP. 3. In Som. Caput 4. De miseria animæ quæ D. N. J. C. non amat, nec querit ⁷⁸² Nunquam quiescit in Som. nunquam quieta ⁷⁸³ CAP. 4. In Som. Caput 5. De desiderio animæ. ⁷⁸⁴ Tibi festinem in Som. tibi serviam ⁷⁸⁵ CAP. 5. In Som. Caput 6. De felicitate animæ a terreno carcere resolutæ

dignitatem totius elegantie, ubi te jugiter, Domine, A dies nescit habere tempus, ubi vixit miles post laborem donis ineffabilibus cunctulatur.
tui cives cernunt. Nihil omnino quod conturbet
n entem, ibidem auribus audire datur. Quæ cantica?
Quæ organa? Quæ cantilene? Quæ melodia ibi sine
fine decantantur? Sonant ibi semper melliflua
hymnorum organa, suavissima angelorum melodia,
cantica cantorum mira, quæ ad laudem et gloriam
tuam a supernis civibus decantantur. Amaritudo et
omnis fells asperitas in regione tua locum non ha-
bent. Non enim est ibi malus neque malitia. Non
adversarius et impugnans, nec est ulla peccati ille-
cebra. Nulla est ibi indigentia, dedecus nullum, rixa
nulla, nullum impropterum, causatio nulla, nullus
timor, nulla inquietudo, nulla poena, nulla du-
bietas, nulla violentia, nulla discordia; sed est ibi
pax summa, charitas plena, jubilatio et laus Dei
æterna, sine fine secura requies, et gaudium sem-
per in Spiritu sancto. O quam fortunatus ero, si
audivero jucundissimas civium tuorum cantilenas,
earmina melliflua laudes summae Trinitati debito
honore promentia. Sed et nimium felix, si ego ipse
meruero cantare canticum Domino Iesu Christo, de
dulcibus canticis Sion.

VI⁷⁸⁴. O vita vitalis, vita sempiterna et sempi-
terne beata! ubi gaudium sine moerore, requies sine
labore, dignitas sine tremore, opes sine amissione,
sanitas sine languore, abundantia sine defectione,
vita sine morte, perpetuitas sine corruptione, beatifi-
tudo sine calamitate, ubi omnia bona in⁷⁸⁵ chari-
tate perfecta, ubi species et visio facie ad faciem,
ubi plena scientia in omnibus et per omnia, ubi
summa Dei bonitas cernitur et lumen illuminans a
sanctis glorificatur, ubi præsens majestas Dei con-
spicitur, et hoc vitæ cibo sine defectu mens intuen-
tium satiatur; vident semper, et videre desiderant,
sine anxietate desiderant, et sine fastidio satiantur;
ubi verus Sol justitiae mira sue pulchritudinis visione
omnes reficit, et ita universos cœlestis patriæ cives
illuminat ut luceant ipsi, lumen videlicet illumi-
nat per Deum, lumen⁷⁸⁶ illuminans ultra omnem
solis nostri splendorem, atque cunctarum stellarum
claritatem immortali adhærentes deitati, ac per hoc
immortales et incorruptibles⁷⁸⁷ facti, iuxta pro-
missionem Domini Salvatoris: *Pater, quos dedisti
mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum: ut vi-
deant claritatem meam, ut omnes unum sint, sicut tu
Pater in me, et ego in te, et ipsi in nobis unum sint* (Job xvii, 22-24).

VII⁷⁸⁸. Regnum cœlorum, regnum felicissimum,
regnum carens morte, et vacans sine, cui nulla tem-
pora succidunt per ævum, ubi continuus sine nocte

Nobile perpetua coput amplectente corona.

Utinam remissa peccatorum mole, me ultimam
servorum Christi juberet divina pietas hanc earnis
sarcinam deponere, ut in sua civitatis gaudia æterna
repansandus transirem, sanctissimis supernorum
choris interessem, cum beatissimis spiritib s gloria
Conditoris assisterem, præsentem Dei vultum cer-
nerem, nullo mortis metu tangerer, de perpetuae
immortalitatis incorruptione securus gauderem, et
scienti omnium conjunctus omnem ignorantiam cœ-
titatem amitterem, terrena cuncta parvipenderem,
convallem lacrymarum istam intueri vel reminisci
uterius non dignarer, ubi vita laboriosa, vita cor-
ruptibilis, vita omni amaritudine plena, vita donina
malorum, ancilla inferorum, quam humores tumidant,
dolores extenuant, ardores exsiccant, aera
morbident, esca influant, jejunia macerant, joci
solvunt, tristitia consumunt, sollicitudo coarctat.
securitas hebetat, divitiae jactant, paupertas dejicit,
juventus extollit, senectus incurvat, infirmitas frangit,
moeror deprimit, diabolus insidiatur, mundus adulatur,
caro deflectatur, anima exæcatur, totus homo conturbatur! Et his tot et tantis malis mors
furibunda succedit, vanisque gaudiis ita finem impo-
nit, ut cum esse desirint, nec fuisse putentur.

Sed quas⁷⁸⁹ laudes, quasve gratiarum actiones
tibi referre valeamus, Deus noster, qui nos etiam in-
ter has tantas mortalitatis nostræ ærumnas non de-
sinis consolari mira visitatione gratiae tue! Ecce
me miserum multis moeroribus plenum, dum vitæ
meæ finem timeo, dum peccata mea considero, dum
judicium tuum formido, dum mortis horam cogito,
dum supplicia tartari horreo, dum opera mea qua
districione et discussione a te pensentur ignoro, dum
quo sine illa clausurus sim penitus nescio, dumque
hæc et alia multa mecum sub corde retractio, consol-
laturus ades solita pietate, Domine Deus, et inter has
querelas, nimiosque ploratus ac profunda cordis
suspiria, assumis mœstam et anxiæ mentem super
alta juga montium ad areolas usque aromatum, et
collocas me in loco pascuæ secus rivulos dulcium
aquarem, ubi præparas in conspectu meo mensam
multiplicis apparatus, quæ fatigatum spiritum re-
pauset, et cor triste latifacet, quibus tandem reso-
cillatus deliciis, et multarum misericordiarum mearum
oblitus, elevatus super altitudinem terræ, in te vera
pace quiesco⁷⁹⁰.

MEDITATIO XV (3).

De præteriorum beneficiorum Christi memoria.

VARIÆ LECTHONES.

⁷⁸⁶ CAP. 6. In Som. Caput 7. De gaudio paradisi ⁷⁸⁷ Omnia bona in in Som. omnia in ⁷⁸⁸ Per Deum,
lumen in Som. per divinum lumen ⁷⁸⁹ Incorporales in Som. incorruptibles ⁷⁹⁰ CAP. 7. In Som. Caput 8.
De regno cœlorum. ⁷⁹¹ Sed quas etc. In Som. Caput 9. Quoniodo post nimios ploratus mœstam animam
consolatur Deus. Sed quas etc. ⁷⁹² Pace quiesco. Somnalius hic Capita 27. subjungit

NOTÆ.

(3) Ilanc S. Anselmus scripsit ad sororem suam.

de præsentium experientia, et expectatione futurorum.

230 Quæ ad dilectionem Dei excitant, nullum ut audiatur tñdere debet; legitur autem in Evangelio quod duæ sorores vehementi amore dilexerunt Dominum, et licet utraque Deum proximumque dilexerit, specialiter tameu circa obsequium proximorum occupabatur Martha, ex divino vero fonte dilectionis hauriebat Maria (*Luc. x.*, 39-42). Ad Dei vero dilectionem duo pertinent: affectus mentis, et affectus operis. Et hocopus, in virtutum exercitatione; affectus vero mentis, in spiritualis gustus dulcedine. Exercitatio virtutum in certo vivendi modo, in jejuniis, in vigiliis, in opere, in lectione, in oratione, in silentio, in paupertate, et cæteris hujusmodi commendatur; affectus salutari meditatione nutritur. Itaque ut ille dulcissimus amor Jesu in tuo crescat affectu, tripli meditatione opus habes, de præteriorum recordatione, de experientia præsentium, de consideratione futurorum. Cum ergo mens tua fuerit absque cogitationum tumultu, virtutum exercitatione purgata, jam oculos dessecatos ad posteriora retorque, ac primum cum beata Maria ingressa cubiculum libros, quibus Virginis partus et Christi prophetatur adventus, evolve. Ibi adventum angeli præstolare, ut videas intrantem, audias salutantem, ut sic repleta stupore et extasi dulcissimam Mariam dominam tuam cum angelo salutante salutes, clamans et dicens: *Ave, Maria* (*Luc. i.*, 27), etc. Hoc crebrius repetens quæ sit hæc gratiæ plenitudo de qua totus mundus mutuavit gratiam, quodnam Verbum caro factum est contemplare et admirare Dominum, qui terram implet et eolum, intra unius paellæ viscera claudi, quam Pater sanctificavit, Filius secundavit, Spiritus sanctus obumbravit. O dulcis domina, quanta inebriebaris dulcedine, quo amoris igne succendebaris, cum sentires in mente et in ventre tantæ majestatis præsentiam, cum de tua carne sibi carnem assumeret, et membra in quibus corporaliter omnis plenitudo divinitatis inhabitaret (*Col. ii.*, 9), de tuis sanctis membris aptaret! Hæc omnia propter te, o virgo, ut Virginem, quam imitari proposuisti, diligas, et Virginis Filium, cui nupsisti.

Jam nunc cum dulcissima Domina tua in montana concende, sterilis et Virginis intuere complexum, et salutationis officium, in quo servulus Dominum, preeo Judicem, vox Verbum, intus amilia viscera conclusus in Virginis utero clausum et agnoverit, et indubibili gaudio salutavit. Beati ventres, in quibus totius mundi Salvator exoritur, pulsisque tristitiae tenebris sempiterna latitia prophetatur. Accurre, quæso, accurre, tantis gaudiis admiscere, prostertere ad pedes utriusque, et in unius ventre sponsum tuum amplectere, amicum vero ejus in alterius utero venerare. Hinc Matrem cum omni devotione

A in Bethlehem prosequere, et in hospitium revertens cum illa assiste, et obsequere parienti; letatque in præsepio parvulo, erumpe in vocem exultationis, clamans cum Isaia: *Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis* (*Isa. ix.*, 7), et amplectere illud dulce præsepium. Mitiget verecundiam amor, timorem depellat affectus, ut sanctissimis pedibus figas labia, et oscula genibus. Exinde pastorum excubias mente pertracta, angelorum exercitum admirare, colesti melodiae tuas interpone preces, simul corde et ore decantans: *Gloria in excelsis Deo* (*Luc. ii.*, 14).

Noli in tua meditatione Magorum munera præterire, nec fugientem in Ægyptum relinquere incomitatum. Inspici oculus devotionis parvulum Jesum dulces mammillas gloriose Virginis matris dulciter sugentem, et mammas maternas filiali more tractantem, matri arridentem. Quid visu jucundius? Quid delectabilius? Cerne illum, qui inueniens est, parvulus brachiis ad materna colla pendentem, et dicas: *Felix sum, feliciorque, dum illum video quem reges optaverunt videre, et non viderunt* (*Matth. xiii.*, 17). Dignus est visu qui speciosus est forma præ filii hominum (*Psalm. XLIV.*, 3).

C Cogita, et recogita quo animo et qua cogitatione tenebatur illa dulcissima Mater ejus, cum illum Dominum tantum ac tantillum in brachiis suis exsultans ac læta teneret, cum ei ut infantulo gestient osculis frequentibus congauderet, cum eum lacrymantem super genua sua, quibus potuit modulis, consolaretur, cum denique aliis atque aliis studiis, ad quæ ipsa materna pietas informabat eum, pro qualitatum vicissitudinibus, sedula blandiretur. Opinare verum esse quod dicitur eum a latronibus deprehensem in via, et adolescentuli cujusdam beneficio erexit. Erat is, ut dicunt, principis latronum filius, qui præda potitus cum parvulum in matris gremio conspexisset, tanta in ejus speciosissimo vultu splendoris maiestas apparuit ut eum supra hominem esse non ambigens, incalescens amore amplectatus sit eum et, o, inquit, beatissime parvulum, si aliud se tempus obtulerit mihi miserendi, tunc memento mei, et hujus temporis noli obliisci. Fernit hunc fuisse latronem, qui ad dexteram Dei

D crucifixus alterum blasphemantem corripuit dicens: *Neque tu times Deum* (*Joan. xxiii.*, 40), etc., conversus vero ad Dominum, eum in illa que in parvulo apparuit intuens majestate pacti sui non immemor, *Memento, inquit, mei, dum renervis in regnum tuum* (*ibid.*, 42). Itaque ad incentivum amoris hac non inutile arbitror uti opinione, remota omni affirmandi temeritate.

Præterea nihilne suavitatis testimes tibi accessum, si eum apud Nazareth puerum apud pueros¹⁶² contempleris¹⁶³, si obsequentem matri, si operanti nutritio assistentem intuearis? Quid, si duodenem cum parentibus Jerosolymam ascendentem, et illis re-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶² Forte parentes ¹⁶³ Forte miratur

dennitibus et nescientibus in urbe manentem per triduum cum matre quæsieris? O quanta copia fluent lacrymæ, cum audieris Matrem dulci quadam inrepatione Filium verberantem: *Fili, quid fecisti nobis sic?* (*Luc. ii, 48.*)

Si autem sequi Sponsum virginem quoconque ierit (*Apoc. xiv, 4*) delectet altiora ejus et secretiora scrutare, ut in Jordanis flumine audias in voce Patrem, in carne Filium, in columba videoas Spiritum sanctum. Ibi ad spirituales nuptias invitata Sponsum suscips datum a Patre, purgationem a Filio, pignus amoris a Spiritu sancto. Exinde dilectissimus Jesus solitudinis tibi secreta dicavit, et sanctificavit tibi jejunium subeundum, docens cum callido hoste conficiendum. Haec ibi facta, pro te facta, et quoniam modo facta sunt diligenter attendas. Dilige eum a quo facta sunt et imitare quæ facta sunt.

Occurrat jam nunc memorie mulier illa in adulterio reprehensa, et Jesus rogatus ad sententiam quid egerit, quidve dixerit, recordare. In terram oculos jecit, ne forte accusatam respiciens nimis confundere. Cum enim scribens in terra, terrenos eos non cœlestes prodidisset, qui sine peccato est vestrum, inquit, *primus in illam lapidem mittat* (*Joan. viii, 7.*) O mira et inextinguibilis Christi benignitas! Quam condemnare juste potuit, adverte quam pie et quam capite liberavit. Cum enim omnes sententia trivisset et expulisset e templo, imaginare **231** quam pios oculos in illam levaverit, quam dulci et suavi voce sententiam absolutionis ejus protulerit? Puta quod suspiravit, quod lacrymatus f. erit, eum diceret: *Nemo te condemnavit mulier* (*ibid., 10.*), etc. Felix, ut ita dicam, hæc adultera mulier, quæ de præteritis absolvitur, secura efficitur de futuris. Jesu bone, te dicente, *nec ego te condemnabo* (*ibid., 11.*), quis condemnabit? Deus est qui justificat, quis est qui condemnat? (*Rom. viii, 33, 34.*) Audiatur de cætero vox tua, *Vade, et jam amplius noli peccare* (*Joan. viii, 11.*)

Jam nunc ingredere domum Pharisæi, recumbentem ibi Dominum tuum attende, accede cum beatissima peccatrice ad pedes ejus, lava lacrymis, terge capillis, demulce osculis, fove unguentis. Nonne jam sacro liquoris illius odore persunderis? Si tibi adhuc suos negat pedes, insta, ora, et gravidos lacrymis oculos atolle, tuisque suspiriis, inenarrabilibusque genitibus extorque quod petis. Luciare cum eo, sicut Jacob (*Gen. xxxii, 24*), ut ipse se gaudeat superari. Videbitur tibi aliquando quod avertat oculos, quod aures claudat, quod desideratos pedes abscondat. Tu nihilominus *insta opportune, importune* (*II Tim. iv, 2*), clama: *Usquequo clamabo, et non exaudiens?* (*II hab. 1, 2.*) *Redde mihi, Jesu bone, lætitiam salutaris tui* (*Psal. l, 14*); *quia tibi dixit cor meum, quasivi faciem tuam, faciem tuam requiram* (*Psal. xxvi, 8*). Certe non negabit pedes suos virgini, quos osculandos præbuit peccatrice.

Sed et domum illam non præteribis, ubi per tegulas paralyticus ante pedes ejus submittitur, ubi pietas et potestas obviauerunt sibi. *Fili,* inquit, re-

Amittuntur tibi peccata tua (*Matth. ix, 2*). O mira clementia! o indicibilis misericordia! Accepit felix remissionem peccatorum suorum quam non petebat, quam non præcesserat confessio, nec meruerat satisfactio, non exigebat contritio. Corporis salutem petebat, non animæ, et salutem corporis et animæ recepit. Vere, Domine, vita in voluntate tua, si decreveris salvare nos, nemo poterit prohibere. Si aliud decreveris, non est qui audeat dicere: *Cur ita facis?* Pharisæe, quid murnuras? *An oculus tuus nequam est, quia ipse bonus est?* (*Matth. ix, 15.*) Certe miseretur cui voluerit (*Rom. ix, 18*); ploramus et oremus ut velit. Bonis etiam operibus pinguescat oratio, augeatur devotio, excitetur dilectio. Leventur puræ manus in oratione, quas non sanguis immunditiae maculavit, tactus inicitus non sedavit, avaritia non exasperavit, levetur et cor sine ira et disceptatione, quod tranquillitas sedavit, et pax composuit puritas conscientie lavit. Sed nihil horum paralyticus iste legitur præmississe, qui tamen legitur remissionem omnium peccatorum meruisse. Hæc est autem ineffabilis misericordia ejus virtus, cui sicut blasphemum est derogare, ita et hoc sibi presumere, stolidissimum. Potest cuicunque vulnus hoc ipsum efficaciter dicere quod dixit paralyticus: *Demit tantur tibi peccata tua* (*Matth. ix, 5.*) Sed quicunque sine suo labore, vel contritione, vel confessione, vel etiam oratione, sibi hoc dicendum expectat, nunquam ei remittuntur peccata.

C Sed exundum est hinc, et ad Bethaniam venendum, ubi sacratissima fœdera amicitiae auctoritate Domini consecrantur. *Diligebat enim Jesus Martham, Mariam et Lazarum* (*Joan. xi, 5.*) Quod ob speciale amicitiae privilegium, quo illi familiariori adhærebant affectu dictum nemo est qui ambigat. Testes sunt lacrymæ illæ dulces, quibus colacrymatus est lacrymantibus quas totus populus interpretabatur amoris indicium. *Videte, inquiens, quomodo amat eum* (*Joan. xi, 36.*) Et ecce faciunt ei cænam ibi, et Martha ministrabat; Lazarus autem unus erat ex discubentibus. Maria sumpsit alabastrum unguenti (*Joan. xii, 2, 3.*), etc. Gaudet, quæso, huic interesse convivio. Singulorum distingue officia. Martha ministrabat, discumbebat Lazarus, ungit Maria. Hoc ultimum tuum est; frange ibi alabastrum cordis, et quidquid habes devotionis, quidquid amoris, quidquid desiderii, quidquid affectionis, totum effunde super caput Sponsi tui, adorans in hominè Deum, et hominè in Deo. Si fremit, si murmurat, si invidet proditor, si perditionem vocat devotionem, non sit tibi curæ. *Ut quid, ait, perditio hæc?* poterat hoc unguentum renundari multo (*Marc. xiv, 4*), etc. Pharisæus murmurat invidens penitenti, murmurat Judas invidens effusioni unguenti. Sed Judex accusationem non recipit, accusata ab solvit. *Sinite, inquit, illam;* *bonum enim opus* (*ibid., 6*), etc. Laboret *Martha*, ministret, pares hospitium peregrino, esurienti cibum, silenti potum, vestem algenti. Ego solus Mariane et illa mihi.

Totum præstat quod habet; a me quidquid optat, A expetet. Quid enim? Tunc Maris consul, relinquendo pedes quos dulciter osculatur, avertendo oculos ab illa speciosissima facie quam contemplatur, amovendo auditum ab ejus suavi sermone quo resicitur?

Sed jam surgentes eamus hinc. Quo? inquis. Certe ut incidentem asello coeli terraque Dominum comiteris, tantaque fieri pro te obstupescens, parvorum laudibus tuas inseras, clamans et dicens: *Hosanna filio David* (*Matt. xxi, 9*), etc.

Jam nunc ascende cum eo in *cænaculum grande, stratum* (*Marc. xiv, 15*), et salutaris cœnae interesse deliciis gratulare. Vincat verecundiam amor, timorem excludat affectus, ut saltem de misericordia mensæ illius eleemosynam præbeat mendicanti. Vel a longe sta, et quasi pauper attendens in divitem, ut aliquid accipias extende manum, famem lacrymis prode. Cum autem surgens a cœna linteo se præcinxerit, inisertique aquam in pelvam (*Joan. xiii, 4, 5*), cogita quæ majestas, quæ potestas hominum pedes abluit et extergit, quæ benignitas proditoris vestigia sacris manibus tangit. Specta, et exspecta, et ultimo omnium tuos ei præbe pedes abluidos, quia quem ipse non laverit, non habebit partem cum eo (*ibid., 8*). Quid modo festinas exire? Sustine paululum. Videtne quisnam ille est, rogo te, qui super pectus ejus recubuit (*ibid., 25*), et in sinum ejus caput reclinat? Felix, quicunque est ille. O certe ecce jam video! Joannes est nomen ejus. O Joannes, quid tibi dulcedinis, quid gratiae et suavitatis, quid lumina et devotionis hauriebas ab illo fonte? Ibi certe omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi sunt (*Col. ii, 3*). Ibi fons misericordiae, ibi domicilium pietatis, ibi favus æternæ suavitatis. Unde tibi, o Joannes, omnia ista? Nunquid tu sublimior Petro, Andrea sanctior, aut certe omnibus apostolis gravissior? Speciale hoc virginitatis privilegium, quia virgo es, electus a Domino, atque inter ceteros magis dilectus. Jam nunc exulta, virgo, accede proprius, et aliquam hujus dulcedinis portionem vindicare non differas, si potiora non potes, dimitte Joanni pectus, ubi se cum vino letitiae in divinitatis cogitatione inebriat; tu currens ad humanitatis ubera lac exprime, quo nutriaris. Inter haec, cum sanctissima illa oratione discipulos commendans Patri dixerit: *Pater, serva eos in nomine tuo* (*Joan. xvii, 11*), inclina caput tuum, ut merearis audire: *Volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum* (*ibid., 24*).

Bonum est tibi hic esse, sed exequendum est. Præcedet ipse ad montem Oliveti, tu enim sequere. Et hi, et assumptio Petro et duobus filiis Zebedæi ad secreta secesserit, vel a longe intuere quomodo in se nostram transstulerit necessitatem. Vide quomodo ille cuius sunt omnia, pavere coepit et tædere. *Tristis est*, inquiens, *anima mea* (*Matt. xxvi, 38*), etc. Unde hoc, Deus meus? Ita compateris mihi exhibens hominem, ut quodammodo videaris nescire quod Deus es. Prostratus in faciem oras, et factus est

sudor (*Luc. xxii, 44*), etc. Quid stas accurre, et suavissimas illas guttas lambe, et pulverem pedum illius lingue. Noli dormire cum Petro, ne merearis audire: *Sic nou potestis una hora vigilare mecum?* (*Matth. xxvi, 40*.)

232. Sed ecce iam proditorem præeuntem impiorum turba prosequitur, et osculum præbente Juda manus injiciunt in Jesum, Dominum suum tenent ligatum, et illas dulces manus vinculis stringunt. Quis ferat? Scio, occupat nunc cor tuum pietas, omnia viscera tua zelus inflamat. Sine, rogo, patiatur, qui pro te patitur. Quid optas gladium? quid irasceris? quid indignaris? Si instar Petri cujuslibet autem abscederis, si ferro brachium tuleris, si pendenti truncaveris, ipse restituet omnia. Qui etiam si

B quem occideris, absque dubio suscitabit. Sequere potius eum usque ad atrium principis sacerdotum, et speciosissimam faciem ejus quam sputis illinunt, tu lacrymis lava. Intuere quam piis oculis, quam misericorditer, quam efficaciter tertio negantem resperxerit Petrum, quando ille conversus et in se reversus levit amare. Utinam, bone Jesu, tuus me dulcis oculus respiciat, qui te toties ad vocem ancille procacis, carnis scilicet meæ, pessimis operibus affectibusque negavi. Sed jam, mane facto, traditur Pilato, ibi accusatur, et tacet, quoniam *tanquam ovis ad occisionem ductus est* (*Isa. liii, 7*; *Act. viii, 32*). Vide, attende quomodo stat ante præsidem, inclinato capite, demissis oculis, vultu placido, sermone raro, paratus ad opprobria, promptus ad verbera. Scio, non poteris ulterius sustinere, nec dulcissimum dorsum ejus flagellis attiri, nec faciem alapis cædi, nec tenerum illud caput spinis coronari, nec dexteram, que cœlum regit et terram, arundine de honestari, tuis oculis aspicere poteris. Ecce educitur, flagellatur portans spineam coronam et purpureum vestimentum, et Pilatus dicit: *Ecce homo* (*Joan. xix, 5*). Vere homo est, quis dubitet? Testes sunt plaga virgarum, livor vulnerum, fæditas sputorum. Jam nuæ cognosce, Zabule, homo est. Vere homo est iste, inquis. Sed quid est iste, inquis. Sed quid est, quod in toti injuriis non irascitur ut homo, non movetur ut homo, non suis indignatur tortoribus ut homo? Ergo plus est quam homo. Sed quis cognoscit illum? Cognoscitur certe homo impiorum terræ judicia sustinens, sed cognoscetur Deus judicia faciens. Sero animadvertisisti, Zabule. Quid tibi per mulierem agere visum est, ut dimittatur? Tarde locutus es. Seden pro tribunali iudex, prolata est sententia. Jam propriam portans crucem ducitur ad mortem. O spectaculum! Videsne? *Ecce principatus ejus super humerum ejus* (*Isa. ix, 6*). Haec est virga æquitatis, virga regni sui. Datur ei vinum selle mistum, exiit ut vestimentis, et inter milites dividuntur. Tunica non scinditur, sed sorte transit ad unum. Dulces manus ejus et pedes clavis perforantur, et extensus in cruce inter latrones suspenditur. Mediator Dei et hominum, inter cœlum et terram medius pendens, ima superis unit,

D

œlestibus terrena conjungit. Stupet colum, terra miseratur¹⁶³. Quid tu? Non mirum si, sole contristato, tu contristarisi; si terra contremiscente, tu contremiscis: si scissis saxis, cor tuum scinditur; si flentibus juxta crucem mulieribus, tu conclamaris. Inde in omnibus iis considera illud dulcissimum pectus quam tranquillitatem servaverit pietatis. Non suam attendit injuriam, non pœnam reputat, non sentit contumelias. Sed ipsis potius a quibus patitur, ille compatitur; a quibus vulnerat, ille medetur; ille vitam procurat, a quibus occiditur. Cum qua mentis dulcedine, cum qua spiritus devotione, cum qua charitatis plenitudine clamat: *Pater, ignosce illis?* (*Luc. xxiii, 34.*) Ecce ego, Domine, tunc majestatis adorator, non tui corporis intersector; tunc mortis venerator, non tunc passionis dævisor; tunc misericordiae contemplator, non infirmitatis contemptor. Interpellet itaque pro me tua dulcis humanitas, commendet me Patri tuo tua infestabilis pietas. Dic igitur, dulcis Domine: *Pater, ignosce illi.*

At tu, virgo, cui major est apud Virginis Filium confidentia quam mulieribus quæ longe stant, cum matre Virgine et discipulo virgine accede ad crucem, et perfusum pallore vultum continuo intuere. Quid ergo? Tu sine lacrymis, amantissima, Dominæ tunc lacrymas videbis? Tu siccis manus oculis, et ejus animam pertransit gladius doloris? (*Luc. ii, 35.*) Tu sine singultu andies dicentem Matri: *Mulier, ecce filius tuus;* et Joanni: *Ecce mater tua?* (*Joan. xix, 26, 27.*) Similiter cum discipulo Matrem committeret, latroni paradisum promitteret, tunc unus ex militibus lancea latus ejus perforavit (*ibid., 34.*) Festina, ne tardaveris, comedere favum tuum cum melle tuo (*Cant. v, 1.*) Bibe vinum tuum cum lacte tuo (*ibid.*) Sanguis tibi in vinum convertitur, ut sinebrieris. In lac aqua mutatur, ut nutritaris. Facta sunt tibi in petra flumina, in membris ejus vulnera, et in corporis ejus maceria, caverna. In quibus instar columbae latitans et deosculans singula, ex sanguine ejus flant sicut ritta coccina labia tua, et eloquium tuum dulce (*Cant. iv, 3.*)

Sed adhuc expecta, donec nobilis ille decurio veniens extractis clavis manus pedesque dissolvat. Vide quomodo felicissimus brachii corpus amplectitur, ac suo astringit pectori. Tunc potuit vir ille sanctissimus dicere: *Fasciculus myrræ dilectus meus* (*Cant. i, 12.*), etc. Sequere tu pretiosissimum cœli terreque thesaurum, et vel porta peles, vel manus brachiaque sustenta, vel certe defluentes minutatim pretiosissimi sanguinis guttas curiosus collige, et pulverem pedum ejus lingue. Cerne præterea quam dulciter, quam diligenter beatissimus Nicodemus sanctissima ejus membra tractat digitis, sovet unguentis, et cum S. Joseph involutum sindone collocait in sepulcro (*Luc. xix, 38-42.*)

Noli præterea Mariæ Magdalena deserere comitatum, sed paratis aromatibus cum ea Dominicum seculorum visitare memento. O sicut illa oculis, tu in

A spiritu cernere merearis nunc super lapitem revolutum ab ostio monumenti angelum residentem (*Marc. xvi, 3-5*); nunc intra monumentum unum ad caput, unum ad pedes resurrectionis gloriam prædicantes (*Joan. xx, 12*); nunc ipsum Christum Mariam fleuentem et tristem tam dulci resistentem oculo, tam suavi voce dicentem: *Maria* (*ibid., 16*). Rumpuntur ad hanc vocem omnes capitum cataractæ, ab ipsis medullis elicuntur lacrymæ, singultus et suspiria ab imis trahuntur visceribus. *Maria. O beata,* quid tibi mentis fuit, quid animi, cum ad hanc vocem te prosternens, et reddens vicem salutanti, clamares, *Rabboni?* (*ibid.*) Quo, rogo, affectu, quo desiderio, mentisque ardore clamasti, *Rabboni?* Nunc plura dicere lacrymæ prohibent, cum vocem excludit affectus, omnesque animæ corporisque sensus nimius amor absorbeat. Sed, o dulcis Jesu, cur a sacratis ac desideratissimis pedibus tuis sic arcis amantem? *Noli, inquis, me tangere* (*ibid., 17*). Ut quid, Domine? Quare non tangam illa desiderata vestigia tua pro me perforata clavis, perfusa sanguine, non tangam, nec deosculabor? An inimicitior solito, quia gloriosior? Ecce non dimittam te, nec recolam a te, non parcam lacrymis, pectus singulis suspirisque rumpetur, nisi tangam. Et ille inquit: *Noli timere.* Non auferetur tibi hoc bonum, si differtur; vade tamen, et nuntia fratribus meis quia surrexi (*ibid.*) Cucurrit cito, cito volens redire. Redit; sed cum aliis mulieribus, quibus ipse Jesus occurrens blanda salutatione dejectas erigit, tristes consolatur (*Matth. xxviii, 9.*) Adverte: tunc est datum quod fuit ante dilatum. Accesserunt enim, et tenuerunt pedes ejus (*ibid.*) Ille quandiu potes, virgo, morare. Non has delicias tuus somnus interpellet, nullus exterior tumultus impedit. Verum quia in hac vita misera nihil stabile, nihil aeternum est; nec unquam eodem statu permanet homo, necesse est ut anima nostra, dum vivimus, quadam varietate pascatur. Unde a præteriorum recordatione, ad experientiam præsentium transeamus, ut ex his quoque, quantum a nobis diligendus sit Deus, intelligamus.

MEDITATIO XVI,

Sive meditationis quintæ decimæ pars secunda. — De præsentibus beneficiis Dei.

233 Non parvum cestimo beneficium, quo Deus bene utens malo parentum nostrorum creavit nos de carne illorum, et inspiravit in nobis spiraculum vita, discernens nos ab illis qui vel abortivi projecti sunt ab utero, vel qui inter materna viscera suffocati pœnæ videntur concepti non vitæ. Quod etiam integræ nobis et sana membra creavit, ne essemus nostris dolori, alienis opprobrio. Magnum est hoc certe. Sed quomodo illud quantæ bonitatis cestimabimes, quod eo tempore et inter tales nasci voluit, per quos ad fidem suam et sacramenta pervenimus? Videmus innumerabilibus hominibus hoc negatum, quod nobis gratulanur esse concessum, cum quibus una est et nobis conditio. Illi derelicti sunt per justitiam, non vocati sumus per gratiam. Procedamus invenientes

munus ejus fuisse, quod educati a parentibus fuimus Christianis. Quod nos flamma non lesit, quod aqua non absorbuit, quod non vorati a daemon, quod non percussi a bestiis, quod præcipio non necati, quod usque ad congruam ætatem in ejus fide et bona voluntate nutriti. Huc usque ea percurrimus, soror, quibus fuit nobis una conditio, quos idem pater genuit, ac idem venter complexus est, eadem viscera profuderunt.

Jam nunc, soror, in me adverte quanta fecerit Deus animæ tue. Divisit enim inter me et te, quasi inter lucem et tenebras, sibi te servans, me mili relinques. Deus meus, quo abii? quo fugi? quo evasi? Ejectus a facie tua sicut Cain, habitavi in terra vagus et proflugus, et quicunque invenerit me, occidet me. Quid enim ageret miserabilis creatura, a suo derelicta Creatore? Quo iret, quove lateret ovis erronea suo destituta pastore? O soror, fera pessima devoravit fratrem tuum. In me ergo cerne, quantum ibi contulerit qui te a tali bestia conservavit illæsan. Quam miser ego sum, qui meam pudicitiam perdidi; tam beata tu, cuius virginitatem misericordia divina protexit. Quoties tentata, quoties impetita tua tibi castitas est servata, cum ego libens in turpia quæque progrediens, coacervavi mili materiali ignis quo comburerer, materiali fetoris quo necarer, materiali vermium a quibus corroderer? Recole si placet illas fœditates meas pro quibus plangebas, et corripiebas sepe, puella parvulum, semina masculum. Sed non fallit Scriptura quæ ait: *Nemo potest corriger, quem Deus despexit* (*Eccle. vii, 14*). O quam diligendus est a te, qui cum me repelleret, te attraxit; et cum æqua conditio foret utriusque, tam me despicerit, te dilexerit. Recole nunc, ut d xi, corruptiones meas, cum exaltaretur nebula libidinis ex luxuriosa concupiscentia carnis, et non esset quæ eriperet et salvum faceret (*Psal. vii, 3*). Verba enim iniquorum prævaluerunt super me (*Psal. lxiv, 4*), qui in suavi poculo amoris propinalant mili venenum luxurie. Convenientes in uanum affectionis suavitas et cupiditatis impuritas, rapiebant imbecillem adhuc ætatem meam per abrupta vitiorum, atque mergebant gurgite flagitorum. Veniebant super me ira et indignatio tua, Deus, et ego nesciebam. Ibam longius a te, et sinebas. Jactabam, et effundebam, et defluebam per immundicias meas, et tacebas. Eia, soror, diligenter attende omnia ista turpia et nefanda, in quæ me precipitavit meum arbitrium; et scito quod in hac corruisses, si te Christi misericordia non servasset. Non hæc dico quasi nihil mili contulerit boni, dum exceptis iis quæ superius diximus utriusque collata, mira patientia meas sustinuerit iniquitates. Cui debeo quod terra non me absorbuit, nec fulminavit cœlum, nec flumina submerserunt? Quomodo eni sustineret creatura tantam injuriam Creatoris sui, si non impetum ejus cohiberet ille ipse qui condidit, qui non vult mortem veculatoris, sed magis ut convertatur et rivot? (*Ezech. xxxiii, 11*) Ad illud quantæ fuit gratia,

A quod fugientem persæcutus est, metuenti blandiebatur, quod erexit in spem totius desperatum, quod suis obruit beneficiis ingratum, quod gustu interioris dulcedinis, immundis assuetum delectationibus attraxit et illexit, quod indissolubilia male consuetudinis vincula dissolvit, et abstractum sæculo benigne suscepit? Taceo multa, et magnæ misericordiae suæ circa me opera, ne aliquid gloriæ suæ, quæ tota illius est, ad me videatur transire. Ita etiam secundum hominum estimationem sibi cohæret gratia dantis et felicitas recipientis, ut non solum laudetur, quia solus laudandus esset ille qui dedit, sed etiam ille qui recipit. Quis enim habet aliquid quod non receperit? Si autem gratis accepit, quare laudatur velut promeruerit? Tibi igitur laus, Deus meus, tibi gloria, tibi gratiarum actio; mili autem confusio faciei mæs (*Pau. ix, 7*), qui tot mala feci, et tot bona recipi. Quid igitur (inquis) me minus acceperisti? O soror, quia felicior est ille, cuius navem plenam mercibus et onustam divitiis flatu ventorum integrum revexit ad portum, quam qui passus naufragium nudus evasit mortem. Tu ergo in his, quas tibi divina gratia conservavit, exultas divitiis; mili maximum labor incumbit ut fracta redintegrè, amissa recuperem, scissa resarciam. Verumtamen et me volo ut æmuleris, valdeque putes erubescendum, si post tot flagitia in illa vita tibi inventus fuerit æqualis, cum sæpe virginitatis gloriam intervenientia quedam vitia minuant, et veteris conservationis opprobrium morum imitatio et succedentes vitiis virtutes obliterent. Sed jam illa, in quibus tibi sola conscientia es divinae bonitatis, inspice nunc munera, quam jucunda facie abrenuntianti sæculo Christus occurrit, quibus esurientem deliciis pavit, quas miserationum suarum divitias ostendit, quos inspiravit affectus, quo te charitatis poculo ebriavit. Nam si fugitivum servum et rebellem scela sua miseratione revocatum spiritualium consolationum non refiquerit inexpertum; quid dulcedinis crediderim cum virgini contulisse? Si tentabar, ille sustentabat; si fluctuabas, ille solidabat. Quoties præ timore arcescenti pius consolator astabat? Quoties testuanti præ amore, ipse se tuis visceribus infundebat? Quoties psallentem vel legentem spiritualium sensuum lumine illustrabat? Quoties orantem in quoddam inefabile desiderium suum rapiebat? Quoties mentem tuam a terrenis subtractam, ad cœlestes delicias et paradisi amœnitates transportabat? Hæc omnia revolve animo, ut in eum tuus totus revolvatur affectus. Vilescat tibi mundus, omnis amor carnalis sordeat, nescias te esse in mundo hoc; quoniam ad illos qui in cœlo sunt et Deo vivunt, tuum transustuli propositum. *Ubi est thesaurus tuus, ibi sit et cor tuum* (*Matth. vi, 21*). Noli cum argenteis simulacris vili marsupio tuo tuum includere animum; quia nunquam cum nummorum pondere poteris transvolare ad cœlum. Puta te quotidie morituram, et de crastino non cogitabis. Non te **234** futuri temporis sterilitas terreat, non futuræ famis timor mentem

tuam dejiciat, sed ex ipso tota fiducia tua pen-deat qui aves pascit, lilia vestit. Ipse sit horreum tuum, ipse apotheca, ipse marsupium tuum, ipse divitiae, ipse deliciae tue; solus tibi sit omnia in omnibus. Haec interim de præsentibus satis sint.

MEDITATIO XVII,

Sive meditationis quintæ decimæ pars tertia. — De futuris beneficiis Dei.

Qui autem præstat suis tanta in præsenti quanta illis servat in futuro? Principium futurorum et finis præsentium, mors est. Hanc cujus natura non abhorret? cuius non expavescit affectus? Nam bestiæ fuga, latibus, et aliis mille modis mortem cauent, vitam tueruntur. Jam nunc diligenter attende quid tua tibi respondeat conscientia, quid præsumat fides, quid spes promittat, quid expectat affectus. Si vita tua tibi oneri est, si mundus fastidio, si caro dolori, profecto desiderio mors est tibi, quæ jugum hujus oneris deponit, tollit fastidium, corporis dolorem assumit. Hoc unum dico omnibus hujus mundi præstare deliciis, honoribus atque divitiis, si ob conscientię serenitatem, fidei firmitatem, spei certitudinem mortem non timeas. Quod ille poterit maxime experiri qui, aliquo tempore sub hac servitute suspensus, in libiores conscientię auras evasit. Haec sunt futura beatitudinis tuæ primitiæ salutares, ut morte superveniente naturalem horrorem fides superet, spes temperet, conscientia pura repellat; et inde quodammodo mors est principium quietis, laborum meta, peremptoria vitiorum. Sic enim scriptum est: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur* (Apoc. xiv, 13). Unde propheta reproborum mortem ab electorum morte discernens, *Omnes, inquit, reges dormierunt in gloria, unusquisque in domo sua; tu autem projectus es de sepulcro tuo, quasi stirpis inutilis, pollutus et obvolutus* (Isa. xiv, 18, 19). Dormierunt quippe in gloria quorum mortem commendat bona conscientia, quia *preiosa est in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (Psal. cxv, 15). Dormierunt sane in gloria quorum dormitioni assistunt angelii, occurrunt sancti, concivi suo præhentes auxilium, et imparientes solatum; hostibus se opponunt, obsistentes repellunt, resellunt accusantes, et sic usque ad sinum Abrahæ sanctam animam comitantes in loco pacis collocant et quietis. Non sic impii, non sic, quos de corpore quasi de fetenti sepulcro pessimi spiritus cum instrumentis infernaliib[us] extrahebant, pollutos libidine, obvolutos cupiditate injiciunt ignibus exrendos, avibus lacerandos, aternis fetoribus deputant suffocandos. Vere *exspectatio justorum letitia; spes autem impiorum peribit* (Prov. x, 28). Sane qualis sit illa requies, quæ pax illa, quæ jucunditas in sinu Abrahæ, quæ illis quiescentibus promittitur, et *exspectatur letitia*, quia experientia non docuit, stylus explicare non poterit. Exspectant felices donec impleatur numerus fratrum suorum, ut in die resurrectionis

A duplice stola, scilicet corporis et animæ perpetua felicitate fruantur.

Jam nunc intuere illius diei terrorem, quando cœlorum virtutes movebuntur, elementa ignis calore solventur, patebunt inferi, occulta omnia nudabuntur; veniet desuper iratus Judex, ardens furor ejus, et *ut tempestas currus ejus* (Jer. iv, 13), ut reddat in ira vindictam et vastitatem in flamma ignis. Beatus est qui paratus est occurrere illi. Quid tunc miseris animabus erit? Quam tunc miseri erunt, quos nunc luxuria sedat, avaritia dissipat, extollit superbiam. *Exibunt angeli, et separabunt malos de medio justorum* (Math. xiii, 49), illos a dextris, illos a sinistris stuentates.

Cogita te nunc ante tribunal Christi inter utramque hanc societatem assistere, et needum in alteram partem separatam. Deflecte oculos nunc ad sinistram Judicis, et miseram illam multitudinem contemplare. Qualis ibi horror, quis pudor, quis fetor, quis timor, quis dolor? Stant miseri et infelices, stridentes dentibus, nudo latere palpitantes, aspectu horribiles, vultu deformes, dejecti præ pudore, præ corporis turpitudine et nuditate confusi. Latere volunt, et non datur; fugere tentant, nec permittitur. Si oculos levant desuper, Judicis imminent furor; si depontunt, infernalis pntei eis ingeritur horror. Non suppetit criminum excusatio, nec de iniquo judicio erga Deum aliqua poterit esse causatio, cum quidquid decretum fuerit, justum esse ipsam eorum conscientiam non latebit. Cerne nunc quam amandus tibi sit, qui te ab hac damnata societate prædestinando discrevit, vocando separavit, justificando p[ro]flicavit.

Retorque nunc ad dexteram oculos, et quibus te glorificando sit inserturus adverte. Quis ibi decor, quis honor et quæ felicitas, et quæ securitas? Alii judicaria sede sublimes, alii corona martyrii splendentes, alii flore virginitatis candidi, alii eleemosynarum largitione secundi, alii doctrina et eruditione præclarí, in unum charitatis fœdus copulantur. Lucet eis vultus Jesu, non terribilis, sed amabilis; non amarus, sed dulcis; non terrens, sed blandiens.

Sta nunc quasi in medio, nesciens quibus te Judicis sententia deputabit. O dura exspectatio! *Timor et tremor venerunt super me, et conlexerunt me tenebras* (Psal. liv, 6). Si me sinistris sociaverit, noui causabor injustum; si dextris ascriperit, gratia ejus hoc non meis meritis est imputandum. Vere, Domine, vita in voluntate tua. Vides ergo quantum in ejus amore tuus extendi debeat animus, qui, cum injustis posset in te prolatam retorquere sententiam, justis te maluit ad salvandum inserere. Jam te pata sanctæ illi societati conjunctam vocis illius audire decretum: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi* (Math. xxv, 34). Inde miseris audientibus verborum Domini plenum iræ et furoris: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum* (ibid., 41). Tunc ibunt illi

Inquit, *in supplicium æternum; justi autem in vitam æternam* (*ibid.*, 46). O dura separatio! o miserabilis conditio! Sublati enim impiis ne videant gloriam Dei; de justis vero singulis secundum gradum suum et meritum angelicis ordinibus insertis, flet illa gloria processio, Christo præcedente capite nostro, omnibusque suis membris sequentibus, et tradetur regnum Deo Patri, ut ipse regnet in eis, et ipsi in eo, regnum illud percipientes, *quod patrum est* illis ab origine mundi, cuius regni status ne cogitari quidem a nobis potest, multo minus dici vel scribi. Hoc scio quod nihil omnino aberit quod velis adesse.

Nullus igitur ibi luctus, nullus fletus, nullus dolor, nullus timor. Non tristitia, non discordia, non invidia, non tribulatio, non tentatio, non aeris mutatio vel corruptio, non suspicio, non ambitio, non adulatio, non detractio, non ægritudo, non senectus, non mors, non paupertas, non nox, non tenebrae, non edendi vel bibendi vel dormiendi ulla necessitas, fatigatio nulla. Quid ergo ibi boni est? Ubi neque lucus, **235** neque fletus, neque dolor, nec tristitia, quid potest esse nisi perfecta lætitia? Ubi nulla tentatio, vel tribulatio, nulla temporum mutatio, vel corruptio aeris, æstus vehementior, nec hiems asperior, quid potest esse nisi summa quædam rerum temperies, et mentis et carnis vera et summa tranquillitas? Ubi quid est quod timeas, quid potest esse nisi summa securitas? Ubi nulla discordia, nulla invidia, quid potest esse nisi summa et vera dilectio? Ubi nulla deformitas, quid potest esse nisi summa et vera pulchritudo? Ubi nulla paupertas, quid potest esse nisi omnis plenitudo? Ubi nullus labor vel defectio, quid erit nisi summa requies et fortitudo? Ubi nihil est quod gravet vel oneret, quid erit nisi summa felicitas? Ubi nec senectus exspectatur, nec morbus timetur, quid potest esse nisi vera sanitas? Ubi nec nox, nec tenebrae, quid est nisi lux perfecta? Ubi mors et mortalitas omnis absorpta, quid est nisi vita æterna?

Quid est ultra quod queramus? Certe, quod iis omnibus excellentius est, scilicet visio, cognitio et dilectio Creatoris. Videbitur in se, videbitur in omnibus creaturis suis, regens omnia sine sollicitudine, sustentans omnia sine labore, impertiens quo-lammodo se singulis pro sua capacitate, sine diminutione vel divisione. Videbitur ille vultus amabilis et desiderabilis, in quem angeli desiderant prospicere: de cuius plenitudine, de cuius lumine, de cuius suavitate quis dicet? Videbitur Pater in Filio, et Filius in Patre, Spiritus sanctus in utroque. Videbitur enim sicuti est, impleta ejus promissione qua dicit: *Qui diligit me, diligitur a Patre meo, et ego diligo eum, et manifestabo ei me ipsum* (*Ioan. xiv, 21*). Ex hac visione illa procedit cognitio, de qua ipse ait: *Hac est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum* (*Ioan. xvii, 3*). Ex his tanta nasceretur dilectio, tantus ardor pii amoris, tanta dulcedo charitatis, tanta fruendi copia, tanta desiderii vehementia,

A ut nec satietas desiderium, nec desiderium satietatem impedit. Quid est hoc? Certe *quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ preparavit Deus diligentibus se* (*I Cor. ii, 9*).

Hæc tibi, soror, de præteriorum beneficiorum Christi memoria, de præsentium experientia, de exspectatione futurorum, quædam meditationum spiritualium semina prosemicare curavi, ex quibus divini amoris fructibus uberior oriatur et crescat: ut meditatio affectum excitet, affectus desiderium pariat, lacrymas desiderium extorqueat: ut tibi sint lacrymæ tuæ panes die ac nocte (*Psal. xli, 4*), donec appareas in conspectu ejus, et suscipiaris ab amplexibus ejus, dicasque illud quod in Canticis scriptum est: *Dilectus meus mihi, et ego illi; inter ubera mea commorabitur* (*Cant. i, 12*). Quod ipse tibi præstare dignetur, qui vivit et regnat Deus in sæcula sæculorum. Amen.

MEDITATIO XVIII.

Gratiarum actiones pro beneficiis dirinæ misericordiae et petitio divini adjutorii.

Spes mea, Christe Deus, hominum tu dulcis amator, Lux mea, vita, salus, pax et decus omne tuorum, Omnia pro quorum voluisti ferre salutem, Carnem, vincla, crucem, vulnus, mortemque sepul-

[crum].

Post tres inde dies devicta morte resurgens Discipulis visus, nutantia corda reformans, Inde quaterdena cœlorum summa petisti, Vivis in æternum, nunc et per sæcula regnas.

Tu es Deus meus vivus, Christus meus sanctus, Dominus meus pius, rex meus magnus, pastor meus bonus, magister meus verax, adjutor meus opportunus, dilectus meus pulcherrimus, panis meus vivus, sacerdos meus in æternum, dux meus ad patriam, lux mea verax, dulcedo mea sancta, vita mea recta, sapientia mea præclara, simplicitas mea pura, concordia mea pacifica, custodia mea tuta, portio mea bona, salus mea sempiterna, misericordia mea magna, patientia mea robustissima, victimæ mea immaculata, redemptio mea sancta, spes mea firma, charitas mea perfecta, resurrectio mea sancta, vita mea æterna, exsultatio et vita mea beatissima sine fine mansura. Te deprecor, supplico et oro ut perficias in me opus coepitum misericordie tuæ: ego enim, ultimus servorum tuorum, non immemor beneficiorum miserationis tuæ, quæ mihi peccatori collata sunt, gratias tibi ago, quia me indignum pro tua sola clementia ex Christianis parentibus nasci fecisti, et per aquam sancti baptismatis et renovationem sancti Spiritus ab originalibus vinculis expediti, et in tuos adoptionis filios aggregasti; quoniam mihi rectam fidem donasti, eamque in corde meo semper augere et confirmare dignatus es per illuminationem gratiæ tuæ, et per documenta sanctæ matris Ecclesie; obsecroque te, Domine, et suppli- citer rogo, adauge semper in me hanc fidem, fidem veram et fidem sanctam, catholicam et orthodoxam, fidem prudentissimam et invictissimam, bonis om-

nibus cunctisque virtutibus adornatam, quæ per dilectionem operetur in me quod tibi placet; quæ nequeat vinci inter verba altercationis in tempore persecutio-
nis, vel in die necessitatis et mortis. Cunctarum fons et origo, largitor et conservator virtutum, Deus, auge, queso, in me fidem rectam, spem inco-
cessam, charitatem perfectam, humilitatem profundam, patientiam invictissimam, corporis et animæ castitatem perpetuam. Da mihi prudentiam, justitiam, fortitudinem et temperantiam, discretio-
nem in omnibus, et sensum pervigilem, ut possim
inter bona et mala, inter dextram et sinistram prudenter discernere. Fac me ergo divitem sacrarum virtutum, ex quibus tibi serviam, per quas tibi in-
veritate placeam: amator enim factus sum pulchritudinis earum per gratiam tuam. Da mihi eas propter honorem et gloriam nominis tui; coniunge illas
fidei meæ, ut sint ei individuae comites per omne tempus vite meæ; unde, rogo, fac me per gratiam tuam semper et in fide stabilem, et in omni opere efficacem, ut fidem tuam, quam lingua mea loquitur et manu mea scripta testantur, probabilis vita bonis moribus fateatur.

Gratias tibi ago, Domine, quia me vas vacuum, et inutili idiomam replesti scientia, intelligentia; et dedisti semper haudam scientiam, quæ adficeret. Da mihi et mitissimam et sapientem eloquentiam, quæ nesciat inflari, et de tuis honis super fratres extollit. Pone, queso, in ore nico verbum consolationis et adficationis et exhortationis per Spiritum sanctum tuum, ut et bonos valeam ad meliora exhortari, et eos, qui adverse gradiuntur, ad tuæ rectitudinis lineam revocare verbo et exemplo. Sint verba, quæ dederis servo tuo tanquam acutissima jacula, et ardentes sagittæ, quæ penetrant et incendant mentes audientium ad timorem et amorem tuum. Tu pastor et rector omnium, Christe Deus, qui nullis meis meritis, sed sola dignatione misericordia tua, vocasti parvitatem **236** meam ad hoc pastorale officium; propter te et nomen tuum fac me idoneum ad hoc ministerium, et sapienter domum tuam regam, et in omnibus secundum voluntatem tuam gregem tuum pascere valeam. Tribune pro pietate et bonitate tua, ut officiar in domo tua lucerna ardens et lucens; concede propter honorem et gloriam nominis tui, ut cum multo bono fructu fraternæ societatis, mercar pervenire ad gloriam tuam: non est tibi enim quidquam difficile, non aliquid impossibile. Velle tuum, facere; voluntas tua, opus est. Et si leo corde credo, et ore confiteor (*Rom. x., 10*) quod tu potes et vis opus illud magnifice adimplere per dilectionem: scio, et certus sum quod tu vales fructus bonos et magnos facere de grege tuo per me exiguum et infirmum. Parvulus quippe sum, et nullius virtutis honuncio, nihil habens in me quod expedit, vel quod dignum sit tanti officii, idcirco desperans omnimodis de parvitate, non respiro nisi in sola misericordia tua.

Sed licet sis magnus in magnis, gloriostius tamen

A operaris magna in minimis. Erit certe tua laus dulcior, et copiosior in ore hominum, cum per dilectionem operari dignus fueris magna de grege tuo. Mitte ergo in auxilium meum sanctum angelum tuum de cœlis (*Psal. xix., 5*), qui me adjuvans in omnibus, prosperari istud opus faciat in manu mea; ita ut glorificetur nomen tuum benedictum in me misero peccatore. Dives in misericordia, largus in munib[us], qui omnibus omnia tribuis et nihil perdis, da mihi cœlestia et terrena subsidia ad omnem sufficientiam, ut habeam unde gregem tuum possim pascere et sustentare tam spiritualiter quam corporaliter, atque venientes in tuo nomine suscipere absque ulla hæsitatione, simulque loca commissa ordinare et preparare ad quietem et salutem fratrum, sicut decet et oportet. B Omnia a te hæc postulo, Domine Deus noster, quia cuncta bona nostra, dona tua sunt. Non enim aliunde possumus tibi servire neque placere, nisi de tuo munere.

C At si non forte est in consilio æternæ voluntatis tue, ut facias per me de ovibus tuis fructum bonum et magnum, obsecro et suppliciter rogo, dissolve me a nexu tanti officii, modis quibus tibi videtur, ordine quo tibi placet. Scis enim omnia, et potes omnia. Quid hic facio? Quid moror in his tumultibus si facturus non sum per gratiam tuam aliquid boni de fratrum salute? Duo a te peto: unum horum pretua clementia ne deneges mihi. Rogo te per omnes miserationes tuas, da mihi consolationem tuam celestem in multis tribulationibus meis. Pondus enim istud gravissimum, quod impositum est super cervices meas, ferre non valeo, deponere timeo: angustiae mihi sunt undique, et quid eligam ignoro. Adjutor omnium in te sperantium Deus, ne me deserat pietas tua, ne me derelinquit gratia tua. In te sperantem Deus, et in tua misericordia solummodo confidentem adjuva me; quia sine te tibi placere non valeo. Quis unquam speravit in te, et derelictus est? (*Ecli. ii., 11.*) Non est auditum a sæculo (*Joan. ix., 52*). Deus tu es optimus infinitæ pietatis et immensæ bonitatis, qui in te sperantes nunquam consuevisisti relinquere. Ostende, queso, misericordiam tuam in me, quia ad te confugi, ut videant qui me oderunt, et confundantur; quoniam tu, Domine, adjuristi me et consolatus es me (*Psal. lxxxiii., 17*).

D Gratias tibi ago, Domine, quia me et a vano hujus mundi consortio separasti, et ad tuum sanctum officium perduxisti, nullis meis meritis, sed sola dignatione misericordia tua. Benedico te, Domine Deus noster, qui mihi das indigno servorum tuorum societate et charitate perfaci. Da mihi quietem, et salutem corporis et animæ, simulque opportunam ad te vacacionem. Libera me a vanissimis hujus mundi implicationibus ad profectum animæ meæ, propter honorem et gloriam nominis tui; et quia scriptum est: Nemo militans Deo implicat se sæcularibus negotiis (*II Tim. ii., 4*), et ab omnibus curarum tumultibus separas animas servientium tibi, ut tibi soli Domino vacent die ac nocte; da fructuosum et

spiritale otium abrenuntiantibus mundo, ut ipso cordis palato gustent et sapient quoniam dulcis (*I Petr. II, 3*) et suavis es, Domine, sicut tua Scriptura admonet, dicens : *Vacate et videte, quoniam ego sum Deus* (*Psal. LIV, 11*). Et alibi : *Sapientiam discite in tempore otii, et qui minoratur actu ipse percipiet eam* (*Eccli. XXXVIII, 25*). Sed et sacra-tissima sententia tua ore tuo pio prolatâ plenius informat nos, et a mundanis curis prorsus prohibet, dicens : *Non potestis Deo servire et mammonæ* (*Matth. VI, 24; Luc. XVI, 13*). Et rursum : *Nemo mittens manum suam ad aratum, et aspiciens retro, aptus est regno cœlorum* (*Luc. IX, 62*). Et alibi nos evidenti exemplo retrahere dignaris, dicens : *Hemantole uxoris Lot* (*Luc. XVII, 32*).

Gratias tibi ago, misericordissime Domine, qui me miserum multumque negligentem peccatorem a principio, et a cunabulis per universa pene vitia et peccata decurrentem, benigne et patienter adhuc ad pœnitentiam exspectas, nolens me perdere cum peccatis, vitiis, culpis et negligentiis meis. Si enim mihi, Domine, secundum peccata mea facere voluisisses, olim me terra vivum absorbere debuisset. Sed rogo, pie Domine, ne tua in me exspectatio sit vacua, sit quod absit, infructuosa. Tu qui non vis mortem peccatoris (*Ezech. XXXIII, 11*), da mihi de præteritis malis meis indulgentiam; de presentibus concide emendationem; de futuris vero largire jupiter castigiam atque cautelam. Da locum et spatium ad dignos pœnitentiae fructus (*Luç. III, 8*). Aperi oculos cordis mei per Spiritum sanctum tuum, ut videam et plangam omnia peccata mea. Domine, tempus est accepitabile, et dies sunt salutis (*II Cor. VI, 2*). Misere mei, Domine, et ne perdas me cum peccatis meis (*Psal. XXV, 9*), ne reserves mala mea punienda in illa futura vita, in illis infernalibus suppliciis, in illo tremendo examine tuo. Propter magnam clementiam tuam solve omnium peccatorum meorum vincula, priusquam ab hac vita egrediar. Da mihi cor contritum et humiliatum, da mihi gratiam lacrymarum. Da lumen in corde, da vires in corpore, ut quae agenda sunt videam, et ad ea implenda, quae video, fortiter convalescam cunctis diebus vita meæ. *Miserere mei, Domine, miserere mei* (*Psal. LVI, 2*). Non permittas hanc animam peccatricem, pro qua et nasci de Virgine, et mori in cruce dignatus es; non jubeas, quæso, separari eam ab hoc mortali corpore priusquam me facias plene et perfecte pœnitere, et plangere omnia peccata mea quæcumque egi post baptismum ab ipsis cunabulis meis, sive scienter et nescienter, sive superbe, vel negligenter; ita ut in die exitus mei, emundatis dilectis omnibus et bene correctis moribus, secures et gaudens videam dulcissimam et pulcherrimam faciem tuam cum lætitia et exultatione propter tuam nimiam misericordiam et bonitatem.

Gratias tibi ago iterum iterumque, omnipotens et misericors Christe, qui immunitam exiguitatem meam propter te, et nonen sanctum tuum, de multis

A angustiis, tribulationibus, calamitatibus et infirmitatibus; de multis soveis, laqueis, scandalo, et peccatis; de multis insidiis visibilium et invisibilium inimicorum; de multis malis, et gravissimis periculis hactenus liberare dignatus es, dirigenz mirabiliter et misericorditer vitam meam inter adversa et prospera; ita ut nec adversa me dejicerent, nec prospera extollerent. Posuisti enim frenum tuum in maxillis meis, et non dereliquisti me penitus in manu arbitrii mei, habens curam mei paterna pietate, et non permittens amplius tentari supra id quod potero sustinere (*I Cor. X, 13*). Ubi locus fuit peccandi, quandoque non fuit voluntas; vel quando voluntas, non fuit locus.

B Sit itaque tibi laus, sit benedictio, sit gratiarum actio, Domine Deus meus, pro universis tuis donis et datis, **237** et pro omnibus beneficiis tuis, quæ animæ et corpori meo largiris, et semper largitus es ab ipsis cunabulis, pro pietate tua, et bonitate, nullis meis meritis exigentibus, ino peccatis meis gravissimis non obstantibus. Sed rogo, Domine, rogo ne sinas me ingratum esse tantis beneficiis, et indignum tam multis miserationibus. Non mihi, non diabolo, non mundo, non alieni rerum, non cui libet hominum licet in me tua dona subvertere, quia totum est fragile quidquid tibi nititur obviare. Pone, quæso, magis magisque frenum tuum in maxillis meis, et trahi me post te tanquam mansuetum animal, in nullo tuis iussionibus recalcitrantem, sed piano moderatoque incessu te Dominum meum portantem, et voluntati tue in omnibus obtemperantem. Excita, Domine, torporem meum tuis stimulis, et fac me toto corde totaque virtute querere faciem tuam cunctis diebus vita meæ. Attrahe me ad te, virtus salutis nostræ, Deus, freno potentis gratiae tue, et non sinas me propria voluntate in arbitrio proprio evagari. Imaginem tuam non sinas in me obscurari; quæ si te præstante defendatur, semper egregia, nobilis et perspicua est. Miserere, Domine, mei miserrimi et indigni servi tui, quia non sum sicut innumeris et multiplicis famili tui, qui tibi ab ipsis cunabulis devotissime servierunt; non sicut illi qui post publica flagitia pœnitendo, tibi meruerunt esse devoti. Non sum sicut normulæ Christianæ feminæ

C D viris conjunctæ quæ tibi serviunt in actibus misericordiae cum summa devotione. Non sum sicut et multi illorum qui in oculis hominum tanquam iniqui et perversi esse videntur, sed multo aliter se habent in conspectu tuo : *Tu enim solus nosti corda filiorum hominum* (*II Par. VI, 30*). Si quid tamen, Domine, boni facio, aut fecero, tua gratia largiente, quo sine hoc faciam, quæ distictione a te pensetur, ignoro. Unde, Deus terribilis in consilio super filios hominum (*Psal. LXV, 5*), tuam sanctam et imensem supplex et multum tremens deprecor clementiam, ut qui neminem vis perire, sed omnes salvos facere (*I Tim. II, 4*), non me dereliquis in maiori consilio mei, neque in judicio arbitrii mei, neque in potestate aut tentatione dæmonum, neque in er-

rante judicio aut noxio-consilio hominum, sed pro bonitate ac pietate tua, iuxta suam benignissimam, quæ in sui dispositione falli non potest, providentiam, dispone hic et ubique, nunc et semper, dies vitæ meæ in beneplacito tuo, et dirige per Spiritum sanctum tuum cor, linguam, actusque meos secundum voluntatem tuam in tua misericordia ut te rectore, te duce illa semper studeam cogitare, loqui et agere quæ tibi placent, per gratiam tuam in veritate; et me tandem ad vitam perducant æternam, te miserante et donante, qui es largitor omnium bonorum, et qui es Deus benedictus cum Patre et Spiritu sancto in sæcula seculorum. Amen.

MEDITATIO XIX⁷⁶⁴.

De dulcedine divinae majestatis, et de aliis multis.

I. *Admiratio de ineffabili bonitate Creatoris, et de magna miseria creati hominis.* — Dum considero quid sit Deus, quam dulcis natura, quam amabilis, quam bona, quam ineffabilis, quam admirabilis, quantum ab omni creatura veneranda et adoranda, et iterum video et intelligo quid sit homo, quem ipse Deus fecit ad imaginem et similitudinem suam, quemque præterea⁷⁶⁵ talen creavit, ut sicut semper in se exprimeret imaginem Creatoris sui; sic semper in memoria haberet voluntatem ejus et dilectionem, qui cum⁷⁶⁶ talen creavit, miror multum et obstupescor et de inæstimabili bonitate Dei creatoris, et de magna miseria creati hominis.

De ineffabili bonitate Dei miror quod, cum⁷⁶⁷ sit ipse omnipotentissimus et justissimus, patitur hominem vel ad horam vivere, quem præterea voluit tam honorabilem creare⁷⁶⁸ ut sicut ipse homo honorabilior esset cæteris⁷⁶⁹ creaturis, honorabilius cæteris creaturis viveret semper secundum voluntatem sui Creatoris: et ipse miserrimus et infelicissimus per contrarium agit, quod, cum omnes alie creature semper concordent cum voluntate Creatoris sui, ipse semper aut fere semper⁷⁷⁰ resistit illius voluntati. De immensa vero miseria hominis miror quomodo sensum sic⁷⁷¹ perditum habeat, sic quasi pecus⁷⁷², quod sensum non habet, vivat, ut⁷⁷³ unquam obliviscatur Creatoris sui qui sui⁷⁷⁴ ipsius non potest oblivisci. Puto, nisi insanus sit, nunquam sui ipsius est immemor⁷⁷⁵; ut non intelligat se esse, vivere et intelligere. Hæc autem omnia homo se

A intelligens habere, mirandum est et multum obstat pescendum quonodo unquam ipsius obliviscatur cal complacuit sibi omnia ista dare.

H⁷⁷⁶. *Quantum homo ab homine diligatur; et quare Deus plus debeat diligiri, quam aliquis homo.* —
Homo itaque⁷⁷⁷, cui ab alio homine aliquod bonum in hoc sæculo datur, saepius tam ferventer⁷⁷⁸ illum solet diligere, qui sibi⁷⁷⁹ hoc bonum fecit, siue jugiter se presentare in ejus obsequium⁷⁸⁰, ut si causa illius benefactoris suis exigat, mortem etiam saepius incurrire pro illo non metuat⁷⁸¹; et tamen nullum, quod unquam homo in hoc sæculo possit habere, vel quod alius⁷⁸² alii possit dare, nullus est tam parvisensu qui non intelligat se noui in perpetuum retinere, sed, vel antequam finis ei eveniat, vel si non

B ante, saltem tunc cum finis ei advenerit, dimittere⁷⁸³.

Quod vero Deus homini in hoc sæculo dat, aut tale est quod nunquam amittat, et nunquam ei aliquis auferat aut tale est, ut⁷⁸⁴ etiamsi homo illud perdat, per illud tamen promereri possit⁷⁸⁵, finita praesenti vita, ut in æternum sit cum Creatore suo in beata vita. Dat autem Deus homini saepius in hoc sæculo secundum rationem vivere et Creatorem suum, sicut ipse præcipit et justum est, diligere, præceptis ejus sine ulla contradictione per omnia obtemperare, et hoc bonum nullus hominum, nisi ipse sola sua voluntate dimittat, potest auferre. Pecuniam temporalem, velit nolit homo, necesse ei erit dimittere; sed, dum eam habet, si largitur eam sicut Deus suus præcepit, merebitur sic⁷⁸⁷ faciendo ad perpetuam vitam pervenire.

C O immensa Creatoris nostri bonitas! o inæstimabilis misericordia! Ipse in nullo⁷⁸⁸ unquam egens homine, hominem tamen prosola bonitate sua creavit, creando rationalitate exornavit⁷⁸⁹; ut felicitatis ejus et æternitatis posset esse⁷⁹⁰ particeps, et sic cum eo gaudium⁷⁹¹ et letitiam in perpetuum possidere⁷⁹². Adhuc etiam cum homo in multis contrariis ei existat, multa, quanquam ei displiceant⁷⁹³, sciens volensque faciat; monet tamen eum ut redeat, et misericordiam Creatoris sui requirat, nec pro ulla commisso, tametsi gravi desperare presumat. Est enim filius pietatis et misericordiae, et omnes, quancunque macula⁷⁹⁴ peccati sint feci, desiderat mundare, mundatis perennis⁷⁹⁵ vitæ letitiam reddere.

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁶⁴ Collata est cum ms. S. Martini Tornacensis §. Admiratio de ineffabili bonitate Creatoris, et de magna miseria creati hominis. ⁷⁶⁵ Quanque præterea ms. quemque præterea⁷⁶⁶ Quia eum ms. qui eum⁷⁶⁷ Quod cum sit ms. qui cum sit⁷⁶⁸ Honorabiliter creare ms. honorabilem creare⁷⁶⁹ Esset cunctis ms. esset cæteris⁷⁷⁰ Semper fere aut semper ms. semper aut fere semper⁷⁷¹ Sic sensum ms. sensum sic⁷⁷² Quasi pecus ms. sic quasi pecus⁷⁷³ Non habet ut ms. non habet, vivat ut⁷⁷⁴ Sui, qui sui ms. sui, sicut non sui⁷⁷⁵ Erit immemor ms. est immemor⁷⁷⁶ § II. Quantum homo ab homine diligatur, et quare Dominus plus diligatur quam aliquis homo ms. Quantum homo ab homine diligatur; et quare Deus plus debeat diligiri quam aliquis homo.⁷⁷⁷ Anselmus ms. omit. ⁷⁷⁸ Homo namque ms. homo itaque⁷⁷⁹ Ferventer ms. tam ferventer⁷⁸⁰ Quia sibi ms. qui sibi⁷⁸¹ Ejus obsequiu ms. ejus obsequium⁷⁸² Metuat mori, et ms. metuat, et⁷⁸³ Vel alius ms. vel quod alius⁷⁸⁴ Illud oportebit ms. omit. ⁷⁸⁵ Dat tale est... amittatur et nunquam ei per ultum auferatur. Tale, inquam, est ut ms. dat, aut tale est, quod nunquam amittat, nec unquam ei aliquis auferat; aut tale est, ut⁷⁸⁶ Providere possit ms. promereri possit⁷⁸⁷ Membris, potest sic ms. merebitur sic⁷⁸⁸ Ipse nullo ms. ipse in nullo⁷⁸⁹ Creando exornavit ms. creando rationalitate exornavit⁷⁹⁰ Preset esse ms. possit esse⁷⁹¹ Possideret ms. possidere⁷⁹² Quanquam displiceant ms. cum ei displiceant⁷⁹³ Quancunque macula ms. quicunque macula⁷⁹⁴ Perennis gloria ms. perennis vitæ

• illi⁷⁹⁸. Quod omnia bona Deus fecit , et quod solus A ipse essentialiter bonus sit . — ⁷⁹⁹ Suavissime et dulcissime⁷⁹⁷ Iesu Christe , qui es pius amator hominum , ac ⁸⁰⁰ benignissimus Redemptor peccatorum , te adoret⁸⁰⁰ anima mea , tibi serviat omnis vita mea , te desiderent omnia interiora mea . Vult , piissime Domine , vult mea misera ⁸⁰⁰ anima cogitare de te , tua mirabilia inspicere , et quam bonus et misericors erga peccatores intelligere , ne propter mea peccata desperans , a bonitate tua (heu , miser !) me veniam alienare , ut sic cogitans , et tibi , qui veritas es , credens , jam aliquando ab iniurialibus possim cessare , et ad recta facienda animum meum malis operibus et peccatis incurvatum reformare ⁸⁰¹ .

Ecce scio , Domine , quia omnia quæ sunt , de nihilo fecisti ; id est , non erant , et ea fecisti ; sed tu ipse B qui ea fecisti , semper fuisti , et nunquam fuit quando fueris ; fuisti vero semper ⁸⁰² bonus , et semper omnipotens , et propterea omnia quæcumque fecisti , bona fecisti . Tu ergo qui semper fuisti , et es et eris , et non qui de ⁸⁰³ non esse ad esse venisti , sicut tibi semper esse fuit , ita tibi semper bonitas et omnipotentiala fuit . Et propter hoc non tibi est aliud essentia quam bonitas et omnipotentiala ; sed quæ est tibi essentia , eadem est bonitas et omnipotentiala ⁸⁰⁴ . Et ideo non potes esse , nisi bonus et omnipotens , et omnia illa quæ similiter de te dicuntur et creduntur .

Tu vero vere es , et non est aliud nisi tu , et non est tibi nisi unum est , quia non quod modo es , modo non es , sed quod modo es , semper es ⁸⁰⁵ . Creator autem , cui non semper ⁸⁰⁶ esse fuit , sed quæ de non esse ad esse venit per te et a te cui ⁸⁰⁷ semper esse fuit , non est eadem essentia quæ bonitas et quæ potentia ; sed quando bona est , et quando bona facere potest , a te bona est , et a te bona facere ⁸⁰⁸ potest , qui essentialiter es bonus et omnipotens . Fecisti autem omnem creaturam bonam , sed tamen non omni creaturæ , licet sit bona facta a te , dedisti rationem intelligendi te . Et quanvis omnis creatura te laudet , te Creatorem suum et gubernatorem esse reclamet ⁸⁰⁹ ; tamen non omnis creatura te intelligit , nisi tantummodo rationalis , et quam fecisti ⁸¹⁰ ad imaginem et similitudinem tuam .

A IV. Quod omnis creatura sum laudet Creatorem . — ⁸¹¹ Laudat te etiam illa creatura , cui donum intelligentiae non dedisti , quando rationalis creatura eam a te creatam bonam pulchreque ordinatam conspicit ; et hoc est ab illa te laudari , a rationali ⁸¹² creatura , scilicet intelligi te eam bonam fecisse pulchreque ordinasse . Humanam vero naturam quam rationalem fecisti , et illam naturam cui intelligentiae donum non dedisti , sic distinxisti ut humana natura ⁸¹³ , propter quam aliam creaturam fecisti , illam secundum tuam voluntatem disponeret , et ex ipsa , te concedente , alimentum unde se sustentaret , acciperet .

Sed quia homo ⁸¹⁴ ex duabus naturis constat , ex anima scilicet et carne , alimentum , unde secundum carnem vivit , accipit ⁸¹⁵ a creatura ; unde vero secundum animam vivit , accipit a Creatore , sed tamen utrumque a Creatore . Vivit ⁸¹⁶ autem homo hic interim secundum carnem , dum alitur cibis humanis ; vivit vero secundum animam , dum voluntatem et præcepta Creatoris sui custodit . Et sicut moritur secundum carnem , si non sustentatur cibis humanis , sic moritur secundum animam , quando non obtemperat præceptis divinis . Homo itaque qui constat ex anima et carne , faciendo quæ jubet Deus , vivit in carne et in anima , quia in hoc agendo promovetur ut feliciter vivot cum Creatore suo in vita aeterna . Si vero ab agendo quæ jubet ⁸¹⁷ Creator suus , deviare conatur ⁸¹⁸ , et magis appetit secundum carnis desideria vivere , quod vere non est vivere , sed sibi infeliciter vitam auferre ; si quis diligenter inquietetur , videret in illo non figuram illius hominis qui factus est ad imaginem Dei , sed figuram pecudis , coquus et mores satagit imitari , et tunc vere potest asseri quia est ⁸¹⁹ mortuus , mortem aeternam sine dubio subiturus , si in hoc perseverans fluitur .

V ⁸²⁰ . In quo similis est homo Creatori suo . — ⁸²¹ Fecit autem Deus Creator hominem ad imaginem ⁸²² et similitudinem suam , quia fecit eum rationalem ⁸²³ . Et sicut Deus voluntate bonus est , sic homo , ad ejus similitudinem factus , voluntate bonus ⁸²⁴ est ; in hoc similis Creatori , quia Creator voluntate D bonus , homo voluntate bonus ⁸²⁵ ; sed in hoc

VARIÆ LECTIONES.

⁸²⁶ § III. Quod omnia bona etc. ms. non habet titulum . ⁷⁹⁸ Anselmus ms. omittit ⁷⁹⁷ Dulcissime Domine mea dulcissime Iesu Christe ⁷⁹⁸ Hominum , et plus ac ms. omit . et plus ⁷⁹⁹ Peccatorum , te adoret ms. peccator te adorat ⁸⁰⁰ Vult misericordia , misera ms. vult mea misera ⁸⁰¹ Incurvatum reformare ms. maculatum reformare ⁸⁰² Et nunquam finieris ; fuisti vero semper bonus , semper ms. et nunquam fuit quando non fueris ; fuisti vero semper bonus et semper ⁸⁰³ Et qui non de nis. et non qui de ⁸⁰⁴ Sed quæ est tibi essentia , eadem est bonitas et omnipotentiala ms. hec omittit ⁸⁰⁵ Tu vero vere es , et non est aliud nisi tu , verum quia non quodmodo es , modo non es , sed quodmodo es , semper es . ms. Tu vero aliud es , et non est tibi nisi unum est ; quia non quodmodo es , modo non es , sed quod es , semper es ⁸⁰⁶ Cui non semper ms. eum non semper ⁸⁰⁷ Venit , creata a te , cui ms. Venit per te et a te , cui ⁸⁰⁸ Et bona facere ms. et quando bona facere ⁸⁰⁹ Esse redamet ms. esse reclamet ⁸¹⁰ Quam fecisti ad ms. et quam fecisti ad ⁸¹¹ Anselmus ms. omittit ⁸¹² Ab illa laudari . A rationali ms. ab ipsa te laudari a rationali ⁸¹³ Ut humana natura ms. ut humanam naturam ⁸¹⁴ Secundum quod homo ms. sed quia homo ⁸¹⁵ Alimentum , secundum carnem , accipit ms. alimentum , unde secundum carnem vivit , accipit ⁸¹⁶ A creatore . Vivit ms. a creatore , sed tamen utrumque a creatore . Vivit ⁸¹⁷ Quæ jubet ms. quæ qui jubet ⁸¹⁸ Deviare conatur , et magis ms. deviare , et magis ⁸¹⁹ Asseri quod est ms. ascribi ; quia est ⁸²⁰ § V. In ms. ut in Edit. ⁸²¹ Anselmus ms. omittit ⁸²² Imaginem et ms. omittit ⁸²³ Fecit esse rationalem ms. fecit eum rationalem ⁸²⁴ Factus , voluntate bonus ms. factus , voluntarie bonus ⁸²⁵ Homo voluntate bonus ms. hec omittit

differens, quia Creator æternaliter a seipso est bonus et essentialiter homo: vero ideo bonus, quia imitatur eum qui æternaliter⁸¹⁶ et essentialiter a se ipso est bonus. Est autem, sicut dixi, Creator voluntate bonus, homo ad similitudinem Creatoris factus voluntate bonus⁸¹⁷, sed in hoc differens, quod Creator non vult nec potest esse vel velle aliud quam esse bonus; voluntas enim, et potentia est illi essentia. Homini vero est aliud voluntas et potentia quam essentia. Si tamen concordat cum voluntate Dei, et idem vult quod Deus, exprimit in se imaginem Dei. Et si in hoc usque in finem perseverat⁸¹⁸, meretur operante miseratione divina ut post in æternum voluntati Creatoris sui adhæreat, nec jam amplius ab ea divelli queat. Et sicut postea semper erit quod erit, sic semper quocunque voluerit erit. Et sicut Creatori non est aliud essentia⁸¹⁹ quam voluntas, nec aliud voluntas quam essentia, sic homini in ipsa felicitate jam existenti, secundum suum modum, tam immutabilis erit dono Creatoris sui voluntas quam essentia, quæ tam sine dubio poterit quidquid voluerit quam sine dubio feliciter existens felix essentia erit. Et tunc homo habebit liberum arbitrium vere ab omni malo ex toto liberatum⁸²⁰, secundum quod hic interim, dum vivit, operante Dei gratia, vult quæ Deus⁸²¹ præcepit facere, quæ vero prohibet⁸²² dimittere.

VI ⁸²³. *Quod homo existat in duabus naturis, quarum una erigitur ad summa, altera deprimitur ad ima.* — Constat autem homo ex⁸²⁴ duabus naturis: ex natura animæ et ex natura carnis. Natura autem animæ, quia anima spiritualis⁸²⁵ est, naturaliter tendit ad superiora; natura autem carnis, quia caro ex desiderio in carnales appetitus exit⁸²⁶, quasi naturaliter ad insima tendit. Est vero inter has duas naturas, ex quibus homo constat, voluntas, quasi media habens liberum arbitrium. Quo libero arbitrio si se junxerit cum anima⁸²⁷ quæ naturaliter tendit ad superiora, tunc anima **239** et voluntas (opitulante tamen divina gratia) carnem⁸²⁸ sursum ad excelsa secum elevant, et in æterna felicitate sine fine victoram locant, ut jam amplius non sit inter carnem et animam ulla repugantia, sed semper idem

A amor, eademque voluntas. Et tunc erit una voluntas Creatoris, et creati hominis, quem creavit ad imaginem et similitudinem suam, cum Deus⁸²⁹ omnia in omnibus erit (*I Cor. xiii*, 28). Si vero eodem libero arbitrio se junxerit desideriis carnis, quæ quasi⁸³⁰ naturaliter ad insima tendit, tunc voluntas, male utens libero arbitrio, et caro animam superno auxilio destitutam ad inferiora trahunt, et peccata hominis totum ipsum hominem, scilicet animam et carnem, in perditionem mergunt, ut jam amplius non habeat nisi malum, vel quod⁸³¹ patitur nisi tormentum.

VII ⁸³². *Hic orat homo Deum, ut non permittat eum male uti libero arbitrio.* — O dulcissime Domine⁸³³, o piissime Deus meus, Creator meus, salus mea, vita mea, spes et consolatio mea, refugium meum, per gratiam tuam et per piissimam misericordiam tuam gubernata et sustine liberum arbitrium meum, ne illo-male utendo possim offendere te dulcissimum Creatorem meum, et quotiescumque malum nihili placet, antequam illud opere perficiam, destrue⁸³⁴ et confunde omne malum desiderium meum. Malo a te⁸³⁵, dulcissime Pater⁸³⁶, vel invitus trahi, vel etiam catenis ligatus in aliquo angulo domus tuæ projici, quam a te separari, ubi etsi non piissimum vultum tuum possim propter peccata mea respicere, saltem laetitiam et gaudium illorum qui tibi famulantur valeam audire.

Quis, dulcissime Creator⁸³⁷ hominum, potest estimare ineffabilem bonitatem tuam, qua in tantum⁸³⁸ humanam naturam dilexisti; ut non solum eam creares⁸³⁹, cum non esset, sed tu ipsa, Creator, ejus, pro amore ejus creature fieres? Cujus cor tam durum, tam ferreum, sciens et intelligens tantam dilectionem tuam erga hominem quem creasti, non potest emolliri, et totum liquefieri in gratiam et veneracionem tuæ dulcedinis? Vere, anima mea, vere cor meum, et omnia intima mea, mirum est si unquam tantæ charitatis tantæque pietatis Creatoris vestri potestis oblivisci. Ecce, miser homo, quid fecit Creator tuus, quid fecit Dominus tuus. Ipse, cui semper esse est, et semper esse fuit⁸⁴⁰, im-

VARIÆ LECTIONES.

836 Ideo est bonus, quia imitatur eum qui æternaliter ms. a Deo est bonus qui æternaliter⁸³⁷ Homo ad similitudinem creatoris factus voluntate bonus; ms. *hæc omittit*⁸³⁸ In finem maneat ms. in finem perseverat⁸³⁹ Non est aliud voluntas, aliud essentia: sic ms. non est aliud essentia quam voluntas, nec aliud voluntas quam essentia: sic⁸⁴⁰ Ab omni malo liberatum ms. ab omni malo ex toto liberatum⁸⁴¹ Gratia, vult quæ Deus ms. gratia secum vult et ponit bona quæ Deus⁸⁴² Quæ prohibet ms. quæ vero prohibet⁸⁴³ § VI. Quod homo existat ex duabus naturis, quarum una dirigitur ad summa, altera deprimitur ad ima ms. Quod homo existens in duabus naturis sit, quarum una dirigitur ad summa, altera deprimitur ad ima. **844** Constat autem anima ex ms. constat autem (homo) ex⁸⁴⁵ *Anima res spiritualis* ms. *animosa spiritualis*⁸⁴⁶ In carnales appetitus exit ms. carnalis appetitus exit⁸⁴⁷ Cum anima voluntas ms. cum anima, quæ naturaliter tendit ad superiora, tunc anima et voluntas⁸⁴⁸ *Gratia et anima, carnem ms. gratia, carnem*⁸⁴⁹ Similitudinem suam, cum Dens ms. similitudinem sui, tandem Deus⁸⁵⁰ Quæ quasi ms. quæ quia⁸⁵¹ Vel quod ms. per quod⁸⁵² § VI. *Hic orat homo Deum, ut non permittat eum male uti libero arbitrio ms.* hic orat homo Deum, ut non permittat eum uti malo nec libero arbitrio⁸⁵³ Domine Iesu Christe. O ms. Domine, O⁸⁵⁴ Ipsum destrue ms. destrue⁸⁵⁵ Malo ad te ms. malo a te⁸⁵⁶ Dulcissime Domine Pater ms. dulcissime Pater⁸⁵⁷ Creator omnium ms. Creator hominum⁸⁵⁸ Quod in latum ms. quæ in tantum⁸⁵⁹ Eam causas ms. eam creares⁸⁶⁰ Ipse enim semper es et est et semper fuit ms. Ipse cui est esse et semper esse fuit

mutabilis et invisibilis, inestimabilis et incon-
prehensibilis ⁸⁵¹, miro et ⁸⁵² ineffabili modo
suum esse non diuinitens, pro te ⁸⁵³ se exinan-
vit, cum pro te creatura fieri voluit, ut te, qui de
non esse ad esse venisti, ad se qui non de non esse
ad esse venit, sed cui semper esse fuit, familiarius
reconciliaret, reconciliatum et ex ⁸⁵⁴ toto in pristi-
nam dignitatem reformatum ad suum esse reduceret,
uti felix ⁸⁵⁵ semper et letus in aeterna sua gloria se-
cum in aeternum gauderes. Ecce, Deus meus, et
Creator meus, ecce vides quo cogitando ⁸⁵⁶ perveni; et
tamen, hoc cogitando, quantis adhuc vanitatibus et
stultiis infelix anima mea subjecta sit. Si aliquando
gratia tua respectus incipio cogitare quomodo perti-
neat ⁸⁵⁷ ad aliquam utilitatem animae meae, instabilis
mens mea, et fere ab omni bono vacua cito labitur
ad inania et noxia, veluti palea quam levissimus fla-
tus venti exsufflat de area.

Cernens ergo, Creator meus, tantam inconstan-
tiam mentis meae, tam torpente et desidiosam
ad cogitandum ea quae sunt utilia, tam serventem et
studiosam ad ea quae sunt noxia, non respicias ad
hoc quod peccator sum. Fateor, fateor, peccator ⁸⁵⁸
sum, indignus sum, immundus sum ⁸⁵⁹, et tamen
non recedo a te, dulcissime Iesu ⁸⁶⁰ Christe, velis
nolis ⁸⁶¹, non dimitto te, etsi infirma manu tenebo te,
nec recedes a me, donec ab omni cogitatione peccati
absolvias me. Verbera me, emenda me, et corripi me,
et tandem castiga servum tuum ⁸⁶², donec per inef-
fabilem bonitatem tuam perducas me ad gloriam
lucis contemplationis.

MEDITATIO XX.

Querimonia de absentia Dei.

(Ex manuscripto codice n. 167 bibliothecæ Thuanæ.)

Non sufficit, Domine, non sufficit peccatri ani-
mie meæ quod ex abundantia ineffabilis clementie
tue sua sibi sperat relaxari peccata, nisi dolorem
suum, quem patitur de absentia vultus tui, queri-
moniam suam saltem coram te exponendo, quoquo
modo studeat relaxari. Peregrinatur enim a te, et
hoc propter iniquitates suas. Ubi ergo mihi caput
sermonis occurretur, dolorem meum intendo consolari,
et eum intueror acquisita consolatione augmen-
tari. Ipsa enim inquisitio consolationis menti memo-
riam repræsentat doloris. Consolationem namque de
dolore non quererem, nisi me dolere meminisset,
quia ex memoria doloris queritur refugium conso-
lationis, et ex appetitu consolationis augetur memo-
ria doloris, et quo sepius dolor menti repræsentatur,
eo majori augmento cumulatur. Quid igitur facio?
an ipsa expositio doloris qualecunque dat emolumen-
tum consolationis? Expandam ergo, Domine, coram
misericordia tua amaritudines animæ meæ, quibus

A circumdata est ex abundantia iniquitatum suarum:
propter easdem enim iniquitates amaram patitur
absentiam pulcherrime faciei tuæ. Hinc itaque,
Deus meus, hinc est summa doloris mei, quia co-
gnosco me clementiam tuam mea iniquitate graviter
offendisse, et oculos cordis mei ob eamdem iniqui-
tatem, ne desiderandæ claritatis tuæ lumen aspi-
ciant, cæcatos fuisse. Fecisti me, ut gauderem de te,
et ego tam turpem me feci, ut erubescam apparere
coram te. Iniquitates enim meæ supergressæ sunt ca-
put meum, et sicut onus grave gravata sunt super
me (Psal. xxxvii, 5); mens mea malitia felle ine-
briata est, et anima mea pondere sceletum incurva-
ta est, animus meus vitiorum luto sedatus est, et
cor meum injustitiae tabe repletum est; anima mea
B peccatorum nexibus irretita est, et tota substantia
mea mole criminum oppressa est. Quis ergo mihi in
tanta misericordia profunditate constituto subveniet?
Quis manum porriget? An ego, quod verum est, tanta
iniquitate Deum solus exacerbavi ut nec ipse, nec
aliqua creatura sua me ulterius jure debeat intueri.
Heu mihi! quare vel una hora postquam natus fui in
hoc mundo manere debui, ut tanta a me mala contra
Deum deberent exerceri? Quare mihi vita tam diu
conceditur, quæ tota vitiosis affectibus dissipatur?
Sed dilationem vite cur deploro, quando me per
eam ad pœnitentiam a Deo invitari cognosco? An
ignoras, ait Apostolus, quia patientia Dei ad pœnitentiam
te adducit: tu autem secundum duritiam tuam,
et cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ et
C revelationis justi judicij Dei? (Rom. 1, 4, 5.) Ad
hoc ergo mihi vita præstatur ut eadem emendetur.
Cur igitur non fiat ista? si propter pœnitentiam vita
differtur, quare pœnitentia ipsa simulatur? Si
Deus animæ meæ parcit, ad tempus subsistendo,
quare ipsa sibi non parcit, peccata dimittendo? O in-
sensibilis duritia cordis mei! ob hoc mors differ-
tur, **240** ut vita melioretur, et dum vita prolonga-
tur, mors deterior acquiritur. Utrobique angustia.
Cum sum in corpore, peregrinor a Domino (II Cor.
v, 6) et ne mihi propter peccata mea extra corpus
pejus sit, exire de corpore pertimesco, præsenti Dei
privari dolce, et absentiam corruptibilis corporis,
sine qua præsentia Dei sociari non possum, subire
pertimesco. Quid est, Domine, quid est quod cor hu-
jus peccatoris intuetur, et verbis explicare non suf-
ficit. Certe, bone Iesu, dissolvi et tecum esse multo
magis optimum est. Quare ergo non desideratur
quod opiliu ⁿ esse probatur. Dissolvi a mortali
corpore et esse cum Christo (Philipp. 1, 23), beatitudo
est; ligari corpore, et abesse a Christo, miseria est.
Ut quid igitur miseria timetur, amitti, et beatitudo
non desideratur haberi? Sed haec est causa

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁵¹ Incommutabilis ms. immutabilis ⁸⁵² Numero et ms. miro et ⁸⁵³ Non dimittens pro
te tamen sc. ms. non dimittens pro te se ⁸⁵⁴ Et reconciliatum, ex ms. reconciliatum, et ex
⁸⁵⁵ Ac felix ms. ut felix ⁸⁵⁶ Quomodo cogitando ms. quo cogitando ⁸⁵⁷ Quod pertinet ms. quomodo
pertineat ⁸⁵⁸ Fateor peccator ms. fateor, fateor, peccator ⁸⁵⁹ Immundus sum ms. omittit. ⁸⁶⁰ Domine
Iesu ms. omit. Domine ⁸⁶¹ Velis, nolis ms. velis quod velis ⁸⁶² Tuum Domine ms. omit. Domine

quare a nobis a corpore dissolvi non appetitur, quia post dissolutionem utrum cum Christo esse continet dubitatur. Ac per hoc commoratio in carne idcirco utilis esse judicatur, quia dum in ea vivitur, melioratio vitæ speratur. Væ peccatis hominum, quorum merito agitur ut ipsa vitæ humanæ miseria utilis judiceretur! Nonne tota præsens vita miseria? et tamen hæc miseria nonnumquam ipsis etiam iustis utilis est, propter boni meriti augmentum; iustis autem maxime necessaria propter pœnitentia medicamentum. Tunc vero hæc eadem miseria præcipue bonis mentibus lugenda esse videtur, quando ab insipientibus nimis periculose amatitur. Quia cum in ejus amore perseveratur, peripsam eandem miseriæ ad æternam miseriæ pervenitur, sique modo miserabili per miseriæ ad miseriæ transitus, dum et præsens miseria expenditur in cupiditatum labore, et hinc succedens æterna miseria sustinetur in sempiterno dolore. Sed et ipsa miseria æterna eo utique erit acrior ad vindictam, quo præsentis vita miseria a misericorde Christo diutius fuerit dilata propter pœnitentiam. O Pater, qui vere es, quam summe es, quia tu ipse es et anni tui non deficient (*Psal. c1, 28*), succurre mihi miseria oppresso. Si ipsa quam patior miseria, disponente misericordia tua, propter majorem miseriæ devitandum, quod pœnitentia studio sieri solet, differtur, quare vel ipsa miseria amatitur? Quare amo quod me necesse est citius amittere, et illud non desidero quod me præsentis vite finita miseria posset beatificare? Si beatitudinem, quam te diligentibus promittis, prout mihi expediret amare non valeo, quare saltem supplicia, quæ contemptoribus tuis minaris, ex quibus, proh dolor! ego sum unus, non expavesco? Si enim ea expavescerem, aliqua ex parte me ipsum emendarem, fieri que, misericordia tua præstante, ut per timorem ac correptionem pervenirem aliquando ad amorem. Quare autem judicia tua non timeo, nisi quia de eis negligo cogitare? Ne vero de eis frequentius valeam cogitare, vilia mea lethiferis amœnitatibus et voluptatibus mihi blandientia me impedit non desinunt. O Domine, Domine, ecce ego servus tuus et filius ancillæ tue (*Psal. cxv, 16*). Quia etsi peccator, tamen filius sanctæ Ecclesie tue. Sed quid dixi, qua audacia præsumpsi nominare servum tuum cum servum me non ignorarem peccatorum? Omnis enim qui facit peccatum, serrus est peccati (*Jean. viii, 34*); ego autem indesinenter peccare non desisto: servus ergo sum peccati; quomodo ergo me sum ansus nominare servum tuum? Non utique hoc dicarem, nisi quia de tua ineffabili miseratione præsumpsi ut hæc dicere auderem, quia etsi servus peccati sum propter iniquitatem quam sustinco ex iniquitate, tamen servus tuus sum per desiderium quod mihi præstatum esse gaudeo ex tua venerabili bonitate. Servus ergo tuus sum, Domine, et si non opere et conversatione, certe affectu et voluntate. Sed in hoc misericordia sum et valde despendens quia, cum me servum tuum esse cognoscam, honorem Domini, sicut mihi

A expediret, tibi deferre non studeo. Si enim hoc agerem, nihil utique esset quod me a memoria tui, ac desiderio te intelligenti, a beata tui amoris dulcedine revocaret. Domine meus, Domine meus, quare, tu cum sis Dominus meus, non vivo sicut debet vivere servus tuus? Te Deum meum cognosco, et servus tuus esse desidero. Quare vitam servi tui veri conversatione tenere non valeo? Sed eur hujus miseriæ meæ causam quero, quando meam iniquitatem hanc promeruisse non anhibeo? Heu mihi! ut quid vivo? quare tardiu vivo, qui tam male vivo. Idcirco mihi vivere conceditur ut mors evadatur; et vita ipsa deterior morte inventitur. Concedis mihi, formator meus sapientissime, ut me ad contemplandam pulchritudinem tuam studeam preparare, et B ego me turpiorem non cesso quotidie exhibere. Quid, Deus meus, quid tua inenarrabili claritate pulchrius et quid mea iniquitate turpis! O totum cor meum, spiriis delectare, quorum studio et tra pulchritudine illuminetur, et ad supernæ lucis claritatem contemplandam tuus interior oculus facilis erigatur! O tota anima mea, jam omnes tuas depo e vagationes, soli divino splendori intende, ex ejus desiderio opulentos lacrymarum imbræ effunde, quarum inundatione et tui innumerabiles cœnosí reatus diluantur, et naturalis decor, quem tibi bonus universorum contulit artifex, ejus præsulante miseratione tibi repararetur! O, inquam, omnia intin a mea, sumite vires, totum vestrum exerite conatum ad querendum illud sincerum, simplex, æternum, et solum beatum bonum, cuius lux tenebras vestras repellat, cuius fons limpidissimus vestra contagia ablat, cuius libertas eos quibus sub vitiorum dominio constringimini vestros nexus absolval, cuius fortitudo imbecillitatem vestram corroboret, cuius sapientia stultitiam vestram evacuet, cuius vita ab æterna vos morte cripiat, et suæ immortalitati consociat! O bonum quod superat omnia bona, quia a te et in te omnia bona; tu es enim omnia bona! Consiteor quia nimia sunt mala mea, quia nimis multa et gravia sunt peccata mea, et sine mensura multiplicata vilia mea, quia eis misericordia intenta lactenus exstitit anima mea. O mala mea, quare super me tam crudeliter irruistis ut me ab omni bono alienum efficeretis? O peccata mea, quomodo me tam immisericorditer nodis vestris irretitum tenetis, ut nullam justitiam libertatem me adire permittatis? O vilia mea, ut quid lethiferis illecebribus, sicut gliris bastulam suam tenacitate infectam vincere solet, animum meum vobis agglutinatis, ut ullo constitutum itinere, vel rependo, me, incedere sinatis. Mens mea, angustiare; cor meum defice; anima mea, exhorresce; oculi mei, plorando defluite. Quid enim me in omni statu miserabilis inveniri potest? Omnia constitutum sibi ordinem inviolabiliter servant; ego quotidie violo. Sed qui peccantem tardiu tolerat, pœnitentem non suscipiet? Hoc sieri non potest, nisi ut me vivere permittat. Adibò ergo patrem meum, tametsi indigens filius;

adib[us] illum post dissipatam ab illo m[isericordia] hi datam inno-
centiam, post diuturnam cœlestis eloquii, quam to-
lero, famem. Et dicam ei : *Pater, jam non sum di-
gnus vocari filius tuus* (*Luc. xv, 19*) ; non cum filiis
de dignitate præsumo certare, sed cum servis miser-
icordia*m* in quæro, et ideo *sac me sicut unum ex mer-
cenariis tuis* (*Ibid.*, 24). Prædicabitur inde, pie Pater,
clementia tua, nec minuentur divitiae tuæ, si mihi
ad te cupienti redire occurras, si me misericordia*t*
tuæ brachii amplexaris, si me fidei annulo et stola
justitiae vestiri præcipias, si de me angelis tuis di-
cere digneris : *Gaudere nos oportet, quoniam hic fi-
lius meus mortuus fuerat, et revixit; perierat, et in-
rentus est* (*Ibid.*, 24). Sed quis, o Pater optime et
admirabilis, quis dabit mihi de vitulo illo saginato
digno fidei ac sanctitatis affectu comedere, quem
pro mea redempzione in ara crucis immolari præcepisti ? et quis iste vitulus tam
241 mittis ad immolandum, tam salubris ad come-
dendum, nisi ille tuis propriis unigenitus Filius, cui
non pepercisti, sed pro nobis omnibus illum tradi-
disti ? (*Rom. viii, 32*.) Iste est, Domine, iste est, cu-
jus dulcedine resici desiderat cor meum; hic est,
quem præ omnibus amare affectat mens mea. Iste
est, a cuius ²⁴² absentia non sine magnis gemitibus
separari conqueritur anima mea; sed dum Filium
desidero, nunquid Patrem negligo ? Absit ! Hoc
enim quomodo fieri potest, cum non sit aliud Pater
qui genuit, quam qui genitus est Filius, sed hoc sit
Pater quod Filius, licet non ipse sit Pater qui Filius ?
Sed quomodo possum desiderare Patrem et Filium,
remoto amore Patris et Filii, qui non est aliud
quam quod est Pater et Filius, tametsi aliud sit
quam Pater et Filius ? Nulla utique ratione. Dic
ergo, anima mea, dic factori tuo Patri et Filio et
Spiritui sancto, uni Deo : *Quæsiri vultum tuum; vultum tuum, Domine, requiram* (*Psal. xxvi, 8*). Ecce,
Domine, ecce quero, peto et pulso. Quando inven-
iam, quando accipiam, quando mihi aperietur ?
Tibi, Domine, patent secreta cordis mei; tu vides
quia sola præsentia vultus est spes consolationis
meæ. Heu mihi ! quam longe sum projectus ab illo
ineffabili gaudio præsentiae illius : quomodo ergo
consolabor ? Nunquid, nisi illa, Domine, pulchritudo
vultus tui appareat, in qua spes universæ consola-
tionis meæ suspenditur ? Deficiant ergo, Deus meus,
deficiant oculi mei in eloquium tuum, dicentes :
Quando consolaberis me (*Psal. cxviii, 82*). Attende
ergo, Deus meus, ad singulare desiderium animæ
meæ ; attende gemitum cordis mei, et pone *lacry-
mas meas in conspectu tuo* (*Psal. lv, 9*), quas
fundo ex dolore quo afficitur anima mea propter
absentiam vultus tui deficiens ²⁴³ : *Quoniam defectit
in dolore vita mea, et anni mei in gemitis* (*Psal.*

A xxx, 11) Miserere mei, Domine, misericordia*m* ;
opportune importune clamabo ad te, nec dereliquer-
iam te, donec de præsentia vultus tui kætificaveris
me; omnem mihi negabo consolationem, solo de
absentia vultus tui luctu me vindicabo. O vultus
splendide ! o facies Dei luminosa ! quandiu non vi-
debo ²⁴⁴ te, manebit anima mea tenebrosa. O dura,
o amara absentia vultus Dei, quandiu me cruciabis ?
O molesta vita hujus sæculi vani, quandiu infeli-
cemi tua inhabitatione animam meam in tuis vani-
tatibus, tanquam carcere inclusam tenebis ? O
anima mea, quid te in hac vita mortali delectat ?
Cur non festinas ad felicitatem divinæ visionis per-
venire, a qua culpe merito separaris ? Quare non
horres peregrinari a facie Dei, et vitæ hujus lucu-
lentis vinculis irretiri ? Quare non tanto affectu
concupiscis illius beatæ vitæ gaudiis interesse et
hujus obscenæ vitæ spurciis abesse ? Cur non
istam fugis, et in illam curris ? Si tibi ista vita ad
inducias præstatur, quare tardas. Quare Deo ta-
lem cito pœnitentiam ²⁴⁵, ut peccatis tuis indulgent
et te misericorditer ad se assumat ? Sed ad te con-
versio mea, ut me respiciat misericordia tua, et
mentem meam in desiderio vultus tui confirmet, et
perseverantem reddat clementia tua ²⁴⁶, credo enim
quia a beatitudine non ero alienatus, si desiderando
te non fuero fatigatus. Desideret gloriam vultus
tui jugiter anima mea, amet eam mens mea, inten-
dat in illam cogitatio mea, suspirat ad illam totus
affectus cordis moi, loquatur de ea lingua mea,
occupetur in amore illius tota substantia mea, tan-
tummodo jubeat me pietas tua, dum hoc mortale
corpus gero, et peregrinationis meæ nexus susti-
neo, in timore esse tuo fundatum, in amore tuo
magnanimum, in lege tua eruditum, in præceptis
tuis devotum, in promissis tuis desiderandi seruen-
tissimum, virtorum calcatorem et virtutum culto-
rem, quibus ornatus et tibi semper placere, et ad
te quantocius feliciter pervenire valeam, ubi est
tibi gloria sine fine, laus sine termino, honor in
sæcula. Amen.

C **MEDITATIO XXI (4)**
D *Excitans animam ad querendum et inveniendum Deum.*
Fiat nunc, homuncio, suje paululum occupa-
tiones terrenas, absconde te modicum a tumultu-
ositas cogitationibus tuis, abjice nunc onerosas cu-
ras tuas ²⁴⁷, et postpone laboriosas distensiones ²⁴⁸
tuas. Vaca aliquantulum Deo, et requiesce aliquan-
tulum in eo. Intra in cubiculum intentis tuis, exclude
omnia præter Deum, et quæ te juvant ad queren-
dum eum, et clauso ostio quære eum ; et dic nunc,
totum cor meum, dic nunc Deo ²⁴⁹ : *Quæro vultum
tuum; vultum tuum, Domine, requiram*.

Eia nunc ergo, Domine Deus meus, doce cor meum

VARIÆ LECTIONES.

²⁴² ms. est, cuius. ²⁴³ al. beneficij. ²⁴⁴ ms. video. ²⁴⁵ fort. leg. tardas reddere. ²⁴⁶ ms. sua. ²⁴⁷ al. tuas. ²⁴⁸ dissensiones. ²⁴⁹ al. de Deo.

NOTÆ.

(4) Ilæc meditatio est collecta ex Prolegio.

ubi et quomodo te querat⁸⁷¹, ubi et quomodo te inveniat. Domine, si⁸⁷² hic non es, ubi te queram absentem! Si autem ubique es, cur non te video præsentem? Sed certe habitas lucem⁸⁷³ inaccessibilem. Et ubi est lux⁸⁷⁴ inaccessibilis? aut quomodo accedam ad lacem⁸⁷⁵ inaccessibilem? aut quis me ducet in illam, ut videam⁸⁷⁶ te in illa? Denique quibus signis, qua facie te queram? Nunquam te vidi, Domine Deus meus, non novi faciem tuam. Quid faciet, altissime Domine, quid faciet iste tunc longinquus exsul? Quid faciet servus tunc anxius amore tui, et longe projectus a facie tua? Anhelat videre te, et nimis abest illi facies tua. Accedere ad te desiderat, et inaccessibilis est habitatio tua. Invenire te cupit, et nescit locum tuum. Querere⁸⁷⁷ te affectat, et ignorat vultum tuum.

Domine, Deus meus es, et Dominus mens es, et nunquam te vidi. Tu me fecisti et refecisti, et omnia bona quæ habeo tu mihi contulisti;⁸⁷⁸ et nondum novi te. Denique ad videndum te factus sum; et nondum feci propter quod factus sum⁸⁷⁹. O misera sors hominis, cum hoc perdidit homo ad quod factus est! O durus, o dirus casus ille! Heu quid perdidit et quid invenit? Quid abscessit et quid remansit? Perdidit beatitudinem ad quam factus est, et invenit miseriam propter quam factus non est. Abscessit sine quo nihil felix est, et remansit quod per se non nisi miserum est. Manducabat⁸⁸⁰ tunc homo panem dolorum, quem⁸⁸¹ tunc nesciebat.

Heu publicus luctus hominum⁸⁸², universalis planetus filiorum Adæ! Ille eructabat⁸⁸³ saturitatem, nos suspiramus esuriem⁸⁸⁴. Ille abundabat⁸⁸⁵, nos mendicamus. Ille feliciter tenebat et misere descriuit, nos infelicititer egemus et miserabiliter desideramus; et heu vacni remanemus! Cur non nobis custodivit, cum facile posset, quo tam graviter carremus? Quare sic nobis obseravit lucem, et obduxit nos tenebris? Ut quid nobis abstulit vitam, et induxit⁸⁸⁶ **242** mortem? Aerrumosi, unde suinus expulsi, quo sumus impulsi? Unde precipitati, quo sumus obruti? A patria, in exsilium; a visione Dei, in cæcitatem nostram; a jucunditate immortalitatis, in amaritudinem et honorem mortis. Misera mutatio! De quanto bono in quantum malum!

Grave damnum⁸⁸⁷, gravis dolor, grave totum. Sed heu me miserum, unum de aliis filiis Evæ, miseri elongatis a Deo! Quid incepi? quid feci? quo tendebam? quo deveni? ad quid aspirabam, et in quibus suspiro? Quæsivi bona, et ecce turbatio (Job xiv, 19). Tendebam in Deum, et offendili in me ipsum. Requiem querebam in secreto meo, et tribu-

Alationem, et dolorem inveni (Psal. cxiv, 3) in intimis inei. Volebam redire a gaudio mentis meæ, et cogor rugire a gemitu cordis mei (Psal. xxxvii, 9). Spe-rabatur latitia, et ecce condensantur⁸⁸⁸ suspiria. Et, o tu Domine, usquequo? Usquequo, Domine, obli-visoris me, usquequo avertis faciem tuam a me? (Psal. xi, 1). Quando respicies et exaudies me? Quando illuminabis oculos meos, et ostendes mibi faciem tuam? Quando restitus mihi?

Respic, Domine, et exaudi me, et illumina me: ostende mihi te ipsum. Restitue mihi te, ut bene sit mibi, sine quo tam male est mibi. Dirige, Domine, labores meos, et conatus meos ad te, quia nihil valeo sine te. Invitas me, adjuva me, obsecro, Do-mine, ne desperem suspirando⁸⁸⁹; sed responde sperando⁸⁹⁰. Obsecro te, Domine, amaricatum est cor meum sua desolatione, inducta illud tua consola-tione. Obsecro te, Domine, esuriens incepisti que-rere te, ne desistam⁸⁹¹ jejunus de te; famelicens accessi, ne recedam impastus. Pauper veni ad di-vitem⁸⁹², miser ad misericordem, ne⁸⁹³ recedam vacuus et contemptus. Et si antequam comedam suspiro, da mihi post suspiria quod comedam.

Domine, incurvatus sum, non nisi deorsum aspi-cere valeo. Erige me, ut possim sursum intendere. **I**niquitates meæ supergressæ sunt caput meum (Psal. lvii, 5), et obvolvunt me, et sicut onus grare gravant me (Ibid.), evolve me, exonerá me, ne urgeat pa-tens earam super me os suum (Psal. lxviii, 16). Liceat mihi de longe aspicere lucem tuam, vel de profundo. Doce me querere te, Domine, et ostende te quærenti, quia nec querere te possum, nisi tu do-ceas me, nec invenire, nisi⁸⁹⁴ ostendas te mihi. Queram te desiderando, desiderem quærendo, in-veniam amando, amem⁸⁹⁵ inveniendo. Fateor, Do-mine, et gratias ago tibi, quia tu creasti me hanc⁸⁹⁶ imaginem tuam, ut tui menor te cogitem, te amem. Sed sic abolita est attritione vitiorum, sic offuscata sumo peccatorum ut non possit facere ad quod facta est, nisi tu renoves et reformes⁸⁹⁷ eam. Non tento, Domine, penetrare altitudinem tuam, quia nullatenus comparo illi intellectum meum, sed de-sidero aliquatenus intelligere veritatem tuam, quam credit et amat cor meum; neque enim quero intel-ligere, ut credam, sed credo⁸⁹⁸, ut intelligam.

Vere, Domine, hac lux est inaccessibilis in qua habitas. Vere enim non est aliquid⁸⁹⁹, quod hanc penetret, nt ibi te⁹⁰⁰ videat. Vere hanc non video, quia nimia est⁹⁰¹, et tamen quidquid video, per hanc video, sicut infirmus oculus, qui quidquid videt per lucem solis videt, quam in ipso sole⁹⁰²

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁷¹ al. queram. ⁸⁷² al. inveniam. Ubi, Domine es, si. ⁸⁷³ al. intra lucem. ⁸⁷⁴ al. haec lux. ⁸⁷⁵ al. illam lucem. ⁸⁷⁶ al. videam eam. ⁸⁷⁷ al. Quare, ⁸⁷⁸ al. et exhibuisti, et ⁸⁷⁹ al. omit. ⁸⁸⁰ al. man-ducavisti⁸⁸¹ al. quo⁸⁸² al. omnium hominum⁸⁸³ al. eructabat saturitate⁸⁸⁴ al. esurie⁸⁸⁵ al. abu-davit. ⁸⁸⁶ al. inflixit⁸⁸⁷ al. omit. est⁸⁸⁸ al. unde densentur⁸⁸⁹ al. impetrando⁸⁹⁰ al. amando⁸⁹¹ al. desinam⁸⁹² al. te divitem⁸⁹³ al. vel⁸⁹⁴ al. non possum, nisi⁸⁹⁵ al. omit. ⁸⁹⁶ al. in hanc⁸⁹⁷ al. in-formes⁸⁹⁸ al. credere. ⁸⁹⁹ al. aliud⁹⁰⁰ al. in te⁹⁰¹ al. nimia mihi est infirma⁹⁰² al. quia vel qu in ipsum solem

nequit aspicere. Non potest intellectus meus ad illum accedere; nimis enim fulget, ideo non capit illum, nec sufficit oculus animæ meæ diu intendere in illum. Reverberatur fulgore, vincitur amplitudine, obruitur immensitate, confunditur capacitate. O summa et inaccessibilis lux, o sancta ⁹⁹ et beata veritas ¹⁰⁰, quæ longe es a me, qui tam prope sum tibi! Quam remota es a conspectu meo, qui sic præsens sum conspectui tuo! Ubique es tota præsens, et non video te. In te moveor, et in te sum, et ¹⁰¹ ad te non possum accedere. Intra me et circa me es, et non sentio te.

Adhuc latet, Domine, animam meam in luce et beatitudine tua, et idcirco versatur illa adhuc in tenebris et miseria sua; conspicit enim, et non videt pulchritudinem tuam. Auscultat, et non audit harmoniam tuam. Olfacit, et non percipit odorem tuum; palpat, et non sentit lenitatem tuam; gustat, et non agnoscit saporem tuum. Habes enim hæc in te, Domine Deus mens, tuo ineffabili modo, quia ea dedit rebus creatis suo sensibili modo, ¹⁰² sed obrigerunt et obstupescerunt, et obtusi sunt sensus animæ meæ vetusto languore peccati. Quid es, Domine, quid es, quid te intelligit os nescit? Certe vita es, veritas es, bonitas es, beatitudo es, æternitas es, et omne bonum es.

Excitare nunc, anima mea, et erige totum intellectum tuum, et cogita quantum, quale et quod sit illud bonum. Si enim singula bona delectabilia sunt, cogita intente quam delectabile sit illud bonum, quod continet omnia bona et ¹⁰³ jucunditatem omnium honorum; non qualem experti sumus in rebus creatis, sed tanto differentem, quantum differt Cœrator a creature. Si enim bona est vita creata, quam bona est vita creatrix ¹⁰⁴. Si jucunda ¹⁰⁵ est salus facta, quam jucunda est salus, quæ fecit omnem salutem. Si amabilis est sapientia in cognitione rerum conditarum, quam amabilis est sapientia, quæ omnia condidit ex nihilo. Denique si multæ et magnæ delectationes in rebus delectabilibus sunt, qualis et quanta est delectatio in eo qui fecit delectabilia? O qui hoc bono frueris, quid illi erit, et quid illi non erit? Certe quidquid volet, erit, et quidquid nolet, non erit; ibi quippe erunt bona corporis et animæ, qualia nec auris audivit, nec oculus vidit, nec cor hominis cogitavit.

Cur ergo per multa vagaris, homuncio, querendo bona animæ tuae et corporis tui? anima unum bonum, in quo sunt omnia bona, et sufficit. Desidera simplex bonum, quod est omne bonum, et satis est. Quid enim animas, caro mea? quid desideras, anima mea? ibi est quidquid amatis, quidquid desideratis. Si pulchritudo delectat, fulgebunt justi sicut sol (*Mauth.* xiii, 43). Si velocitas, aut fortitudo, aut libertas corporis, cui nihil obsistere possit, erunt similes angelis Dei (*Luc.* xx, 36), quia seminatur

A corpus animale, surget corpus spiritale (*I Cor.* xv, 44), potestate utique, non natura. Si longa et salubris vita, ibi est sana æternitas, et æterna sanitas, quia *justi in perpetuum vivent* (*Sap.* v, 16); et *salus justorum a Domino* (*Psal.* xxxvi, 39). Si satietas, satiabitur cum apparuerit gloria Dei (*Psal.* xvi, 15). Si melodia, ibi angeli concinunt sine fine Deo. Si ebrietas, ineibriabuntur ab ubertate domus tue (*Psal.* xxxv, 9). Si qualibet non immunda, sed munda voluptas: *De torrente voluptatis tuae potabis eos, Domine* (*Ibid.*). Si sapientia, ipsa Dei sapientia ostendet eis semetipsam. Si amicitia, diligent Deum plusquam seipso, et Deus illos plusquam illi seipso, quia illi illum et se invicem per illum, et ille se et illos per seipsum. Si concordia, omnibus illis erit una voluntas, quia nulla erit illis, nisi sola Dei voluntas. Si potentia, omnipotentes erunt voluntatis suæ, ut Deus suæ. Nam sicut Deus poterit quod volet per se ipsum, ita illi per illum. Quia sicut non aliud volent quam ille, ita ille volet quidquid volunt illi, et quod ille volet non poterit non esse ¹⁰⁶. Si honor et divitiae, Deus servos suos bonus et fideles super multa constituet. Imo Filius Dei, et dancockabuntur, et ubi erit Filius, tunc etiam illi, heredes quidem Dei, coheredes autem Christi (*Rom.* viii, 17). Si vera securitas, certe certi erunt se sua sponte illud non amissuros; nec dilectorem Dominum dilectoribus suis illud ablaturum, nec aliquid Deo potentius invitum Deum et illos separaturum. Gaudium vero quale ac quantum est, **243** ubi tale ac tantum bonum est? Cor humanum, cor indigens, cor expertum ærumnas, imo obrutum ¹⁰⁷ ærumnis, quantum gauderes, si iis omnibus abundares! Interroga omnia intima tua, si capere possunt gaudium suum de tanta beatitudine sua. Sed certe, si quis alius, quem omnino sicut te ipsum diligenter, eamdem beatitudinem haberet, duplicaretur gaudium tuum; quia non minus gauderes pro eo ¹⁰⁸ quam pro te ipso. Si vero duo, vel tres, vel multo plures id ipsum haberent, tantumdem pro singulis, quantum pro te ipso gauderes, si singulos sicut te ipsum amares. Ergo in illa perfecta charitate innumerabilium beatorum angelorum et hominum, ubi nullus alius diligit minus quam se ipsum, non aliter gaudebit unusquisque pro singulis aliis quam pro se ipso.

Si ergo cor hominis de tanto suo bono vix capiet gaudium suum, quomodo capax erit tot et tantorum gaudiorum? Et utique quantum quisque diligit aliquem ¹⁰⁹, tantum gaudebit de suo bono. Sic et in illa perfecta felicitate, unusquisque plus amabit Deum sine comparatione, quam se et omnes alias secum. Itaque plus gaudebit absque aestimatione de felicitate Dei quam de sua et omnium aliorum secum. Sed si Deum sic diligent tote corde, tota mente, tota anima, ut totum eorū tota mens, tota

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁹ al. o tota ¹⁰⁰ al. unitas ¹⁰¹ al. omit. ¹⁰² al. omit. ¹⁰³ al. omnia bona, et ¹⁰⁴ al. creatoris ¹⁰⁵ al. bona ¹⁰⁶ al. Nolet non poterit esse ¹⁰⁷ al. obnoxium ¹⁰⁸ pro se ¹⁰⁹ al. alium.

anima non sufficiant dignitati dilectionis, profecto A gaudebunt justi in illa superna felicitate toto corde, tota mente, tota anima, ut totum cor, tota mens, tota anima non sufficiant plenitudini gaudii.

Deus meus, et Dominus, spes mea et gaudium cordis mei, dic animæ meæ si hoc est gaudium de quo nobis dicens per Filium tuum : *Petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum* (*Joan. xvi, 24*). Inveni namque gaudium quoddam plenum, et plusquam plenum. Pleno quippe corde, plena vita, plena anima, pleno toto homine gaudio illo, adhuc supererit supra modum gaudium. Non enim totum illud gaudium intrabit in gaudentes, sed toti gaudentes intrabunt in illud gaudium.

Dic, Domine, dic servo tuo, intus in corde suo, si hoc est gaudium in quod intrabunt servi tui, qui intrabunt in gaudium Dei sui. Sed gaudium illud certe quo gaudebunt electi tui, nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit in hac vita (*I Cor. ii, 9*). Nondum ergo dixi⁸¹⁶, Domine, aut cogitavi quantum gaudebunt illi beati tui. Utique tantum gaudebunt quantum amabunt⁸¹⁷, tantum

A amabunt quantum cognoscent. Quantum te cognoscunt tunc, Domine, et quantum te amabunt. Certe nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit in hac vita quantum te cognoscent, et amabunt in illa vita sancti tui. Oro te, Deus meus, ut cognoscam te, amem te, gaudemusque de te; et si non possum in hac vita ad plenum, vel proficiam in dies, quousque veniat illud⁸¹⁸ ad plenum. Proficiat hic in me notitia tua, et ibi fiat plena. Crescat hic amor tuus, et ibi fiat plenus; ut hic gaudium sit in spe magnum, et ibi sit in te plenum.

B Domine, per Filium tuum jubes, imo consulis petere et promittis accipere, ut gaudium nostrum sit⁸¹⁹ plenum. Peto, Domine, quod consulis per admirabilem consiliarium tuum, ut accipiam quod promittis per veritatem tuam, ut gaudium meum plenum sit. Meditetur interim in te mens mea, loquatur inde lingua mea, amet illud cor meum, sermocineat de ipsis meis, esuriat illud anima mea, sitiatis caro mea, desideret tota substantia mea, donec intrem in gaudium Domini mei, qui est trinus et unus Deus, benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

⁸¹⁶ al. dixi tibi. ⁸¹⁸ al. omit. ⁸¹⁹ al. deveniam hic. ⁸¹⁷ al. vestrum.

MONITUM IN OPUSCULUM SUBSEQUENS.

(Edidit emin. cardinalis Angelo Mai, *Nova Bibliotheca Patrum* t. 1, p. 505; Roma 1852.)

Inter Leonis Allatii vulgatas lucubrationes ponunt bibliographi mantissam quamdam ad sanctum Anselmum Cantuariensem. Nec immerito; etenim Theophilus Raynaudus in sua Anselmi editione, Lugduni 1630, fatetur p. 248 cum grato animo se accepisse a Leone Allatio, insignis eruditio ac probitatis sacerdoce (fallitur Raynaudus, nunquam enim fuit sacerdos Allatius), exscripta ex Vaticani codicibus nonnullis sancti Anselmi incrementa. Gerberonius autem, postremus Anselmi editor, in censuris operum interdum adnotat quenam nominatim hujus *Meditationes ex Vaticana bibliotheca acceptæ* a Raynaudo fuerint. Mibi vero nunc in Vallicellianis Allatii schedis ingens, libelli instar, *Meditatio ejusdem Anselmi observata* est, quam ne in Gerberonii quidem, nedum Raynaudi, editione impressam videbam. Necessario itaque sequitur ut Allatius banc invenerit post transmissas alias ad Raynaudum *Meditationes*, et post *Lugdunensem* profligatam editionem; quo factum est ut haec insignis et ceteris omnibus longe prolixior in quinquagesimum psalmum *Meditatio*, tunc Romæ reuenta, deinde in centesimum usque ac septuagesimum annum, id est, usque ad traditum benigne nobis a cl. Theinero Vallicelliano bibliothecario apographum, pressa fuerit; atque eam prorsus ignoraverint præcipui quoque bibliographi Trithemius, Possevinus, Bellarminus, Labbens, Fabricius Oudinus, Cavæcus. Cellerius, Mazzuchellius. Nunc nos hoc Anselmi prænobile scriptum exhibemus.

SANCTI ANSELMI

CANTUARIENSIS EPISCOPI

MEDITATIO

SUPER MISERERE.

1. Fortissime Dens spirituum universæ carnis, qui vinci non potes, quia es omnipotens et rex potens; falli non potes, quia sapiens es, scrutans corda et renes Deus; corrumpi non potes, quia justus Dominus, et semper justitias dilexisti; qui non parces in die vindictæ, nec acquiesces cujusquam precibus, nec recipies pro redēptione dona plurima: ego reus et miser peccator in conspectu divinæ majestatis tuæ, in qua qui vere constitetur, absolvitur, regnoscō quia peccavi super numerum arenæ māræ, et multiplicatæ sunt iniquitates meæ. Incurvatus sum multo curriculo meæ ferrea voluntatis, et non est mihi respiratio: et quia ex indiscreto processu negotii vitæ meæ sentio, quia tua justitia in extremo tuo iudicio manifeste debet me gravare; ab ipsa tamen merito mihi suspecta, ad tuam misericordiam confugio et appello. Et ne appellatiōne ista pendentē intres in iudicium cum servo tuo, sed potius tua misericordia me præveniat, et sequatur me, et sensus, et actus, cogitationes, affectiones, et opera mea, protectioni ejus supponens, ipsamque misericordiam postulans, et iudicium non requiriens, corde com-punctus humiliter tibi dico:

2. (V. 5.) *Miserere*, quia tempus est miserendi, non iudicandi; quia dixisti in Evangelio tuo sancto quod non venisti ut judices mundum, sed ut salvi-fices mundum. Et in tua pietate confido, quod appellationi meæ deferre debeas, quam ego (qui tre-mens factus sum et timeo a tua justitia) tanquam ab inferiori ad superiorē sedem tuæ misericordiæ interpono, sciens quod misericordia superexaltat iudicium, et quod misericordia tua est super omnia tua opera constituta. Ideoque appellatiōne meæ est a te non immerito deferendum. Nec indignetur contra

A me clementia tua, Deus, si videns animæ meæ perculum imminere a te irato, ad te placatum ausus sum totaliter appellare, cum æquo animo tuleris quod apostolus tuus Paulus, timens ne a Festo pri-side corporaliter gravaretur, ad Cæsarem appellavit. Adeo igitur cum fiducia gratiae tuae thronum, ut misericordiam consequar, et gratiam inveniam in auxilio opportuno: et quia miser sum, et miserabilis, ideo gemens spiritu iterum tibi dico: *Miserere*. Est enim tua misericordia, misericordia chorda, qua de lacu fecis et miseriæ extrahuntur. Quia igitur solvendo non sunt passiones condignæ ad futuram gloriam quam exspecto; et tua misericordia non meritum, sed solam miseriam intuetur, de profundis fluctibus interioris et exterioris miseriæ, quibus B imago Dei asseritur (*ita ms.*), in me ipso ad misericordiam tuam clamо lacrymabiliter tibi dicens: *Miserere mei*

C 3. Subticeo nomen meum: nam sì illud tibi di-xero, per id me forsitan non agnoscēs: et quod post recuperatam alias sicut spero innocentiam baptismalem, ab illa dulci familiaritate tua me elongavi nimis imprudens, in qua quando in montem orationis ad te olim aliquando ascendebam, tecum quasi amicus cum amico familiariter locuturus, me pluries dulciter recipere voluisti: et tunc meipsum eum Moyse ex nomine cognoscebas, et gaudebam in te cum aliis servis tuis, quorum scripta nomina sunt in cœlis, et erat coram te honorabile nomen meum. Nunc autem quoniam peccata nomen meum de libro viventium deleverunt, et cum justis non es scriptum, ideo illud non audeo nominare, vel ad tuam memoriam revocare: sicut ille vir beatus, quem invenisti virum secundum cor tuum, qui et

nomen suum, et suam mansuetudinem tuæ beatæ memorie fiducialiter commendabat dicens : *Memento, Domine, David et omnis mansuetudinis ejus.* Hæc enim tibi blandiens, sive mihi, audeo dicere, sicut ille : *Da imperium puer tuo, sive servo tuo, vel filio ancillæ tue;* quia hæc familiaritatis nomina, me reum rogantem amplius accusarent : sed appellationem meam prosequens, tactus dolore cordis intrinsecus, eo quod iracundian contra me excitavi, suspirans iterum et iterum tibi dico : *Miserere mei, Deus.*

4. Non audeo dicere *meus* : solummodo te Deum cognosco, sed meum dicere non possum. Nam cum esset puer mihi natus, et parvulus Dei Filius mihi datus : datus, inquam, a Patre, qui sic dilexit mundum ut te unigenitum suum daret : datus a matre; quæ quasi altera mulier Samaritana, ut aleret nos, in igne passionis te Filium suum coxit (*IV Reg. 11, 29*), et in sacramento altaris ad comedendum nobis dedit : datus insuper a teipso, qui dedisti te ipsum pro nobis, ut nos ab omni iniuitate redimeres et mundares : cum, inquam, sic essem ab omnibus, quorum intererat, mihi datus, et ideo proprie proprius Deus meus, ego infelix propter peccata mea te perdidii : nam te meum esse veraciter recognosco, qui conquerendo de me et aliis peccatoribus, dicens : *Me exspectaverunt peccatores ut perderent me.* Et si te perdidii, omnia perdidi, et memet ipsum. Sed tu, Deus, qui a me imprudenter factus es tanquam vas perditum; et qui a dolente matre tua, quæ te in templo perdiderat, inveniri per tuam magnam misericordiam misericorditer permisisti, ita ut amplius te non perderet, sed sollicite custodiret;

5. Sic et tu miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Non dico secundum meam miseriari, sed secundum tuam magnam misericordiam, quæ longe major est quam mea miseria magna nimis. Non peto secundum meritum meum, vel secundum justitiam tuam vel meam, sive secundum opera mea, quibus ego miser deviavi a te; sed secundum magnam misericordiam tuam. Magnam quæro misericordiam, quia non decet tuam magnam magnificientiam parva dare. Imo exaudiri dignus non essem, si a magno parva peterem. Ego enim te, non illum magnum sed infinite majorem æstimo Alexandrum, qui non attendis quid me oporteat accipere, sed quid deceat te dare : nec magna petens, de meritis meis præsumo, sed confido de tua misericordia magna, quæ quasi soror tua ab infantia tecum eravit, et de utero matris tuæ egressa est tecum. Magnam igitur misericordiam tuam peto. Qui tribularer plurimum, si nescirem misericordias tuas, Domine; sed per experientiam sentio in meipso tres misericordias te habere. Prima est, qua me et alios peccatores ad quamlibet offensam, qua oculos tuæ in iustatis offendimus, non continuo consumpsisti; sicut et nos conservos nostros, quando nos offendunt, confundere statim volumus et punire: sed tandem suspendisti gladium ultionis, quod vere di-

A cere possumus cum propheta : *Misericordia Domini, quia consumpti non sumus.* Et hæc quidem tua prima misericordia, parva esset; nec si sola esset, mihi sufficeret ad salutem, sed potius judicium damnatio accumulans, divinarum bonitatis tuæ et patientiae et longanimitatis me faceret contemptorem, et secundum duritatem meam et cor impoenitens thesaurarem mihi iram in die ire, et revelationis judicii tui justi, in quo mihi improperando omnia mala mea, inferres : hæc fecisti, et lacui. Ideoque mihi tuam secundam et majorem prima misericordiam porrexi, qua me miserum peccatorem (ut tibi sit inde gratiarum actio et vox laudis) ad poenitentiam revocasti. Neque enim cum essem mortuus in peccatis, movere poteram pedem affectus mei, ut me ad te converterem poenitendo, nisi me tua misericordia adjuvisset. Sed si dicebam : Motus est peccatus ; misericordia tua, Domine, adjuvabat me.

B 6. Nec istis duabus misericordiis sum contentus. Nam licet in se magnæ sint, tamen parvæ sunt comparatione illius tuæ magnæ misericordiæ quam requiro. Abuti quidem possem patientia misericordiæ tuæ primæ, et pes meus, qui per secundam movetur ut ad te convertatur, iterum labi posset, et esset novissimus error meus peior priore. Et ideo scio, o summa sapientia, te docente, scio quid peto, quoniam peto misericordiam tuam magnam, ^{cum} cordis et corporis mihi terram a stabilitate virtutum in diversas concupiscentias liquefactam, Spiritu tuæ fortitudinis ita corroborare et confirmare, ut tuam clementiam de cætero non offendam; de cætero te non perdam, sed semper teneam, nec dimittam, donec intromittas me in dominum illius supernæ Hierusalem matris meæ, et tunc glorificabo nomen tuum in æternum, et dicam : *Quia misericordia tua magna est super me, et eruisti animam meam ex inferno inferiori.* Et hæc est illa misericordia tua magna quam peto, qua non solum exspectas ad poenitentiam peccatores, nec solum das eis gratiam poenitendi, sed qua poenitentes virtute ex alto induis et confirmas, ut non labatur de cætero pes eorum. Res plane difficilis et homini impossibilis (sed possibilis soli tibi), susceptum videlicet semel peccati jugum sic a cervice sua excutere; quod non potest facere, nisi adjutus misericordia tua magna, quæ hoc modo in cœlis angelos confirmavit, et homines in resurrectione, in qua facies pares illis. Ideoque confitebor tibi in populis, Domine, et psalmum dicam tibi in gentibus : *Quoniam magnificata est usque ad cœlos, imo super cœlos misericordia tua :* et sic indignum salvabis me secundum magnam misericordiam tuam.

C 7. Et secundum multitudinem miserationum tuarum, quas in exhibitione bonorum antiquis patribus ostendisti, qui nunquam peccanti homini in tuis miserationibus desuisti. Sed cum ille populus contumax et rebellis, quem de servitute ægyptiaca in signis et portentis terribiliter eduxisti, quem per medium maris Rubri siccœ vestigio deduxisti, cui locu-

turus [me. locutus] de cœlo in montem descendisti; cui panem de cœlo habente omne delectamentum sine labore mirabiliter prestitisti; cui sipienti aquam de petra largissime produxisti; quem in terra lacte et melle manantem, sicut promiseras, induxisti; cum, inquam, populus ille durus post tantorum magnalium, tot mirabilium, tot terribilium salvationis sue beneficia et salutis, quæ ei misericorditer impenderas, oblitus esset te, et contra te superbe agens cervicem suam durissimam indurasset; et ne te, qui eum de terra Ægypti eduxeras, ingratuus populus adoraret, cum minis et terroribus ab Aaron resistente, deos petens alienos, vitulo confatili mane surgens hostias obtulisset; et a te recedens, post terga sua legem et cærimonias, quas ei dederas, projecisset; prophetas tuos, qui contestabantur eum ut redirent ad te, inhumaniter occidisset; tibi grandes blasphemias irrogasset, ut te ad iracundiam provocaret; et propter hæc eum in manibus snorum hostium tradidisses; post hæc tamen, cum ad te in tempore sue tribulationis et angustiæ clamaverunt; tu, Deus misericors et multæ misericordiæ et verax, de cœlo exaudisti eos secundum miserationes tuas multis. Cumque rursus perversos eos in manus inimicorum suorum iterum reliquisses, et ipsi ad te iterum atque iterum clamaverunt; tu de cœlo liberasti eos in miserationibus tuis multis, et in misericordiis tuis plurinis non fecisti eos in consumptiōnem, quoniam Deus miserationum et clemens tu es. Quia igitur minor sum cunctis miserationibus tuis; memento mei, Deus, et parce mihi secundum multitudinem miserationum tuarum, quæ superant quamlibet multitudinem peccatorum. Non enim in justificationibus meis prosterno preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. Reminiscere ergo miserationum tuarum, Domine, a te antiquis peccatoribus, paribus operibus misericordiæ efficaciter impensarum, et misericordiarum tuarum tibi naturaliter insitarum, quæ a saeculo sunt.

8. Et ne in misero peccatore fallat, quod ab initio saeculi incepisti. secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam, quia ipsa me, heu! de libro vita delevit. Sic tu, Deus, qui nomen impiorum delevisisti ut lulum platearum, dele eam, sicut solent aboliri tabulae et deleri; ut ea abolita et deleta, nomen meum cum justis in libro viventium, de quo illud deleverat, rescribatur. Dele, obsecro, omnipotentissime, illud quod adversum me est chirographum decreti tui. Decreveras enim, Pater, ut si vellem mortem evadere, non peccarem. Et quia ego infelix contra tuum decretum indiscrete corpore et corde peregi ad insipientiam magnam, mihi tu, qui scientiarum es Dominus, inde chirographum memoriae in tua scientia et mea conscientia conscripsisti, ut cum sederet tremendum judicium tuum magnum, aperirentur isti scientiae tuæ et conscientiae meæ libri, et alias ille liber quem habet contra me humani generis accusator inimicus; et ex his,

A quæ invenirentur in istis codicibus, judicarer. Sed ne tunc inveniatur in me iniquitas, amator hominum Deus, dele iniquitatem meam, qui semper inquit quos odio habuisti, quoniam non Deus volens iniquitatem tu es. Sed, Domine, qui non despicias gemitus contritorum, tu nosti, quod sicut super deletas litteras, quedam ex ipsa litura remanet turpitudo, per quam perpendi possunt ipsarum deletarum vestigia et significatio litterarum, nisi ipsæ litteræ et litura pœnitentia eradantur, ita et per pœnitentiam a te deleta iniquitas, in anima mea quamdam deformitatem reliquit, per quam a te, qui solus es inspector cordium et conscius secretorum, et ab illo qui est animarum improbus accusator, potest adhuc perpendi mea iniquitas quanta fuit, nisi post deletionem a te amplius abluatur.

9. (V. 4.) Et ideo peto humiliter: *Amplius lava me ab iniquitate mea*, o mundissima lotrix nostra et nitidissima, quæ ad hoc aquam gratiæ deitatis misisti in pelvam mundissimæ carnis tuæ, ut nos a peccatis nostris in sanguine tuo lavares. Lava me ab iniquitate mea; et ita perfecte lava, qui imperfectio nis opera non novisti, ut in me peccati vestigium non relinquis. O humilis sublimitas, o sublimis humilitas, quæ ad designandam illum lotionem interiorum animæ quam requiro, usque ad lavacrum pedum discipulorum tuorum tuam altitudinem inclinasti, lava me, ut in æternum habeam partem tecum: lava non solum pedes affectuum, sed etiam et manus operum, et caput sensuum. Et quoniam anima mea vilis facta est, iteransque pessimas vias suas, lava a malitia cor ipsius, ut in eo cogitationes noxiæ non morentur: lava lacrymarum lixivio calido et amaro per singulas noctes conscientiæ meæ stratum: lava pedes meos et interioris hominis butyro devotionis, lava et renova sacramentis. Et quia aliqua aliquid sic lavantur, quod post ablutionem adhuc impura remanent et immunda, ideo sic lava me ut emundes; et a peccato meo munda me. Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine, nisi tu qui solus es? o benignissime medice Jesu Christe et bone, qui solo verbo restauras universa, scio, et vere scio, et hoc ipsum tuæ bonitati consteoir, quoniam sic potes me mundare. Ergo, bone Deus, bone homo, bone Domine, per misericordiam tuam magnam dic animæ meæ multorum peccatorum lepra infectæ, dic: Volo; mundare. Et ut hic sanari valeam et mundari, hic ure, hic seca, hic fiat expiatio mea, hic emundatio mea; ut cum in tuo districto examine aream tuam ventilare veneris et mundare, animam meam pœnitentiæ veræ scopis mundatam iuvenias et ornataam. Interim autem non parcam ori meo, sed ibo, et sacerdotibus me ostendam, quatenus fiat et mihi, ut dum vixero, sicut mundatus; quia animæ meæ lepram non possum vere ostendere sacerdoti, nisi prius tibi eam ostendero, et tu mihi (5).

10. (V. 5.) Ideo tibi summo et æterno Sacerdoti

(5) Testimonium de confessione sacerdoti facienda, et quidem cum debita præparatione.

veraciter me ostendo, dicens : *Quoniam iniquitatem meam ego cognosco. Cognosco, Domine, iniquitatem meam, sed ex parte cognosco, et non sicut tu cognoscis eam, neque sicut ego cognitus sum a te, cuius oculi sunt multo plus incidiiores super solem, conspicientes vias hominum et profundum abyssum, et hominum corda intuentes. Cor autem meum, Deus, pravum est et inscrutabile : nec ego ipse cognosco illud, sed tu, Domine, qui cognovisti signum nostrum, et intueris abyssos, intueris et cognoscis illud, et iniquitatem meam, quæ in eo est, et sicuti est : quam si ita nude et aperte cognovissem, sicuti et tu, ante cujus oculos omnia nuda sunt et aperta, certe erumperent lacrymæ de venis intimis cordis mei, et continere non possem, quasi super meipsum flerem, ne tu Deus patientia et solatii iterum super me fleres. Qui enim olin in diebus carnis tuae, sub figura illius materialis Hierusalem videns civitatem animæ meæ, et cognoscens iniquitatem meam, compatiendo flevisti super eam ; et interrumpentibus lacrymis et singultibus verba tua, verbum semiplenum protulisti, dicens : Quia si cognovisses et tu; qui, ut arbitror, mihi dicere voluisti, nisi gemitus tui multi, et profunda suspiria compassionis, verba tua hujusmodi præcidissent : Et tu iniquitatem tuam fleres, si eam sicuti ego veraciter cognovisses. Adjiciens, quandiu super me flere deberem, cum mihi subsequenter dixisti : Et quidem in hac die præsentis vitæ, in qua facis pro voluntate tua, non mea, et queris quæ ad pacem sunt tibi, et non mihi. O sermo, qui veritas es, quam in veritate rimiris intima cordis mei ! Et vere si cognovissem, sicut et tu, peterem a te (a quo omnis qui digne petit, accipit) ut aperirentur cataractæ capitis mei, et diluvium lacrymarum mearum faceres abundare, ita quod anima mea tota esset lacrymis liquefacta, et iniquitas mea (quæ replevit corporis et cordis mei terram) in hoc diluvio deleretur. Nunc autem abscondita sunt mala ab oculis meis, et non potui ut viderem : quia venerunt dies in me, quos tu, qui aperiisti ora omnium prophetarum, prophetice prædixisti. Nam circumdederunt me inimici mei spirituales, vallo occupationum mundanarum lacerant mentem meam, ita quod non permittunt me exteriis egredi ad utilem actionem, nec interius ad contemplationem. Circumdederunt me, inquam, et coangustaverunt me undique tot angustiis et pressuris, quod angustatum est et attractum adeo conscientiæ meæ stratum, ut necesse sit ut alter decidat, videlicet, vel tu Deus qui es legitimus animæ sponsus, vel adulter mundus quem ego juxta te eodem cubiculo introduxi, quamvis scirem te Deum zelotem, ut cum ipso in oculis tuis (delinqucreni) omnium audax peccator et imprudens fornicator ! Et ad terram prostraverunt me per amorem terrorum, et filios meos cogitationum et affectionum, quæ in me sunt, ita quod possim merito deplorare illud carmen lamentabile Jeremias : Effusum est in terra jecur meum. Et cum deberem esse quasi lapis*

A in acervo testimonii positus juxta viam, ut eam per exemplum viatoribus demonstrarem, non remansit in me lapis boni exempli super lapidem fortitudinis vel virtutis. Et hæc omnia mala in me pariter confluxerunt, eo quod non cognovi (tibi debitas gratias referendo) tempus visitationis meæ, quando tu oriens ex alto me (carnem assumendo) utiliter et mentem illuminando delectabiliter visitasti, et visitatio tua eustodivit spiritum meum. Et ex illo tantillo Spiritu, quem in me tua visitatio reservavil, cognosco iniquitatem meam, ut tu, Deus, qui solus peccata remittis, eam mihi ignoscas.

11. Et peccatum meum contra me est semper. O possessor cœli, et terræ ! tu scis quid ego in mea didici juventute, quod meum et tuum sunt nomina

B possessiva ; unde si meum est peccatum meum, posideo peccatum meum : sed heu quam misera possessio peccati mei, quæ suum facit miserum possessorem ! O peccatum meum ! quomodo te possedi ? imo quomodo te sustinui ? quomodo silui ? quomodo dissimulavi, ut tu me potius possideres ? Non enim sic meum est peccatum meum, sicut mea est cappa mea ; neque ita possideo, quomodo possideo cappam meam, cuius possessionem et proprietatem omnino possum a me excutere una vice : te autem non sic, sed ita a me infeliciter possideris, ut derelictum a me, animam meam non velis desinere possidere. Sed nihilominus si consentiatitur, tibi eam queris, eam sequeris, eam persequeris etiam per angustissimam portam mortis, ut ipsam tradas flamnis et cruciatis semipernis. Quomodo ergo meum es, peccatum meum, nisi quia te feci ? Et ideo mecum es, sicut factura factoris, vel potius ut defectus, quem in Deum, Dei factura commisi. Heu ergo horribile et abominabile factum meum ! peccatum meum, quare te feci ? quare per te meam animam interfeci ? quare eam tam mortifero veneno infeci ? quæ insania me ducebat ? quæ furia me cogebat ? sciebam enim quod stipendia peccati mors : Sciebamque quod peccatum cum consummatum fuerit, generat mortem, et non solum momentaneam corporis bujus morteni, quæ per peccatum intravit in mundum ; sed etiam mortem animæ per subtractionem vita gracie in præsenti, privationem gloriae et obligationem poenæ perpetuae in futuro. Et hoc ipsum didiceram, te docente, quia anima, quæ peccaverit, morietur. O vita æterna ! statue contra faciem animæ meæ mortem illam æternam, qua moritur immortalis anima per peccatum, ut ipsa anima mea videat coram te semper, et fugiat quasi a facie colubri mortem illam. Audivi enim a quadam familiari amico tuo, cui tu, Deus meus, qui revelas condensa, diuturnitatet et acerbitatet revelaveras bujus mortis, quod hæc est mors sine morte, finis sine fine, defectus sine defectu : quia mors illa semper vivit, et finis semper incipit, et defectus desicere nequit. Hæc est mors peccatorum pessima. De hac morte, misericordissime, tu dixisti : Nolo mortem peccatoris. Sed heu ! ego et alii miseri peccatores contra

voluntatem tuam volumus propriam mortem nostram. Tu autem, Deus natus, qui mortem animæ noui fecisti, vidisti et siluisti, quandiu post tergum meum omnia peccata mea projeci, ne viderem illa, et me pœniteret de illis.

12. Nunc autem, omnipotentissime, peccatum meum est sequela peccati mei, quæ est mors æterna, contra me et semper, et super hoc tibi gratiarum optimo largitori refero grates multas, quia non posuisti me amplius contrarium tibi de peccato meo, quod quandiu mecum fuit, contra me non fuit. Nunc autem quia non est mecum, contra me est semper, et ego volo esse in perpetuum contra illud, quia quando illud feci (V. 6), *tibi soli peccavi*, quia tu solus es sine peccato: et universis uno post alium existentibus, Deus meus, tu solus Dominus meus, sine peccato in medio remanebis, et solus me potes de peccato meo solvere, et damnare, quia *tibi soli peccavi, et malum coram te feci*. Heu, heu mihi, Domine, heu mihi, quia quando malum feci, coram te, me quem tu, qui solus bonus es, bonum in baptismo feceras, malum feci! Nunc autem timor et tremor venerunt super me, quia audivi tuam veritatem in Ecclesia exclamantem, quod malos male perdes, inter quos nec mihi parces, nisi placabilis fueris super malitia mea, Deus. Exaudi ergo, Domine, placare, Domine, attende, et fac mecum misericordiam tuam magnam, quia et quando coram te malum feci, nimium audax fui, quia feci coram te quod coram hominibus non fecissein. Illi autem, Domine, qui coram te Justi invenientur, lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe. Sed ego injustus, qui coram hominibus injustitiam meam, et malum coram te feci, nunc de malis meis coram te eru-besco. Parce ergo mihi, Deus meus, parce mihi amarissimos gemitus pœnitentiæ et profunda spiria ab imo pectoris proferenti. Ut tu qui dixisti per Spiritum sanctum tuum: In quacunque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum ejus, quas operatus est, non recordabor, *justificeris*; et justus et verax, sicut es, inveniaris in sermonibus tuis; quia sermo tuus veritas est, et eos mendaces ostendes, qui dicunt quod mihi ingemiscenti non parces. Et eos vincas, cum ab ipsis tu, cui proprium est misereri semper et parcere, immisericors *judicis*. Considera, misericors Deus, substantiam insitutatis et paupertatis meæ; et ostende super me magnitudinem pietatis tuæ, et in immensum misericordiae tuæ pelagus me attolle, et tua benigna clementia omnia peccata mea remitte; quæ mihi ex originali peccato adhaeserunt, aut ex pravitatibus meis postea supervenerunt; et ab his, Domine, me clementer emunda, et omnibus parentibus meis concede gaudia sempiterna.

13. (V. 7.) *Ecce enim in iniquitatibus originalibus et actualibus conceptus sum* (6). Nec intelligas, Deus

(6) Observent theologi eam, quæ sequitur, Anselmi de peccato originali copiosam doctrinam, quæ

A meus, qui gallo intelligentiam contulisti (*Job xxxviii, 36*), quod ego intelligam in parentum meorum originalibus et actualibus me conceptum; cum credam, quod et eorum originalia deleveris in *baptismo*, et ipsorum actualium fuero imitator; quoniam tu dixisti, quod iniquitate patris filius non portaret. Sed potius hæc est intentio mea. Deus, cum dico, in iniquitatibus originalibus et actualibus me conceptum, hoc est in illa iegœ meæ originis vitiosa, in qua omnes concipiuntur, et nascimur in utero, et ex utero, filii ire tuæ; atque per traducem libidinosa carnis concupiscentia, etiam antequam peccemus actualiter, constituimur peccatores, et ad actualia proniores. Sed cum non sit nisi unum et solum originale peccatum, quod a parentibus trahitur, pro B quo non baptizati parvuli damnabuntur; non me velis, Domine, arguere in furore, si plurali numero usus sum in hac parte dicendo, quod in iniquitatibus originalibus et actualibus sum conceptus: cum dixerim hæc pro eo quod illud unum originale peccatum plures habeat effectus, et quia in illo uno originali peccato intelligi plura possunt, si, quasi per membra singula dividantur: et maxime quia in hoc plurali numero intelligo, sicut et tu ipse, Deus, intelligis, singularem; ut cum angelus tuus in somnis apparuit Joseph dicens: Tolle puerum et matrem ejus, et vade in terram Israel; defuncti sunt, qui quærebant animam pueri; defuncti, pluraliter dixisti per angelum, non defunctus, quamvis intelligeres singulariter de Herode, qui tunc solus quærebat eum puerum ad perdendum. Sed et Moyses dum staret in confractione in conspectu tuo, ut averteres iram tuam, designavit in plurali numero singularem, cum dixit: Peccavit populus iste peccatum maximum, fecerunt sibi deos aureos; licet unum solum vitulum conflavissent. De quo etiam vitulo singulari, pluraliter addiderunt.

C 14. In iniquitatibus originalibus et actualibus me conceptum, intelligo dicere me conceptum in illo uno et singulari originali peccato, in quo omnes in Adam peccaverunt, ut in materiali massa. Nam in eo seminaliter omnes erant, quando ipse naturam corruptit humanam; et ab illo uno homine, qui omnium nostrum fuit materia et origo, omnes concupiscentialiter descendenterunt, et per propagationis successionem et carnis concupiscentiam, occulte illa corruptio in posteros demigravit. Nec etsi men hoc fecit propagatio, sed libido: non naturæ humanæ secunditas, sed libidinis fructus, quam homines habent ex illius primi justissima tua, Deus, condemnatione peccati. Non enim quia ab Adam per carnis propagationem descendimus, ideo originali peccato tenemur, cum et tu ipse, Domine Iesu Christe, qui omni peccato originali et actuali penitus carniisti, in medicamentum nostri vulneris, sine opere concupiscentiali, in sola materia corporali, et per divi-

utiliter conferetur cum ejusdem divi libro *De conceptu virginali et originali peccato*.

nam conceptionem, formatorisque rationem descendens ab eodem. Sed quia concepti sumus illa vitiosa lege concipiendi, nobis ex peccato primi hominis occulte et miserabiliter accidenti, ideo originalis peccati ex tua justissima, Deus, sententia rei sumus. Nam quemadmodum tu, Deus omnipotens, cognitor occulorum, occultissimam gratiam Spiritus sancti tui latenter infundis tuis fidelibus, et etiam parvulis in baptismo; sic et homo ille, per quem hoc peccatum originale intravit in mundum, in se omnes de stirpe sua venturos occulta labe et foeditate sue libidinosæ concupiscentia adeo labefactavit, quod anima a te, Deus, creando infusa corpori taliter labefacta, maculata polluitur et foedatur: sicut in vase non sincero vinum infusum, licet optimum, inficitur et accescit; et in illa infusione ipsa anima damnationis sententiam in sese justam excipiens culpam contrahit et reatum, et poenæ perpetuae obligatur.

15. Sed, o Domine, quid dicam, quid respondebo, cum mea sensualitas a mea interrogetur ratione quomodo io hoc potest esse, ut cum originali peccato nascatur parvulus, genitus a parentibus baptizatis, cum non possint in illum transfundere quod non habent? Ecce, Domine, qui docuisti me a juventute mea stare super vias meas, et interrogare de semitis antiquis, per easdem antiquas semitas simpliciter ambulando, existimo quod eodem modo, quo parvulus olim cum præputio nascebatur, quem tum parentes generaverunt circumcisi; et quonodo quotidie granum nudum, a palea humano opere cum diligentia separatum, et sic seminatum, cum palea tamen nascitur et exsurgit; sic et ego cum originali peccato me fateor esse natum, licet tu, Deus omnipotens, parentes meos ab illo mundaveris in baptismo: quoniam ipsis me ex hoc carnaliter generaverunt, quod ex peccatore vetere homine contraxerunt, et non secundum illam generationem, qua denuo nati erant, sed potius, quia et ipsis fuerant carnaliter generati. Et hoc recordatus sum, et effudi in me coram te animam meam, Deus, ut intelligam miserabiliter in me factum, quod ille primus homo, cum in honore esset, in se non intellexit a te justissime faciendum. Tu autem, Deus, qui dives es in misericordia, dimittens originalia et actualia, non propter meritum nostrum, sed propter nimiam charitatem, qua dilexisti nos, cum essem in dictis iniuriantibus sic conceptus, et mortuus etiam antequam natus essem, conviviscasti me per tuam gratiam in baptismo, aninam a vetustate culpe mundando, reatum ejus solvendo, ac ipsam a poena perpetua liberando. Et propterea tibi, Domine, semper in psalmis confitebor.

16. Verumtamen adhuc in carne mea, Domine, sentio incessanter etiam post baptismum concupiscentiam illam carnis, quæ est foines peccati, languor (*ita cod. archaice*) naturæ, tyrannus carnis, stimulus mortis, lex membrorum repugnans legi membris meæ, et captivans me in lege peccati, super me

A tam violentum dominium exercentem, quod ingemiscaens sub onere isto gravi accesso habeo exclamare: Infelix ego homo, qui per me de crudeli dominio isto carnis liberari non possum, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Certe non lex Moysis, non propheta, non propriæ vires meæ, sed gratia tua, Deus, per Jesum Christum Dominum nostrum; quem tua, Pater, misericordia mihi dedit, ut per eum remissionem accipiam peccatorum. In hoc autem considero, et suspiro, justissimam condemnationis sententiam tuam, Deus, quam in Adam et in ejus posteris ratione illius inobedientiæ protulisti: quod videlicet non est aliquis, qui etiam post baptismum vixerit in hac carne, qui non ab hujus hostiæ concupiscentia affligatur, nisi forte ineffabili miraculo ab omnipotencia tua, Deus, lex peccati, quæ est in membris ejus, in eo penitus extinguitur, quod valde magnum privilegium est paucorum. Inde tamen gratias tibi ago gratiarum optimo largitori, quia etsi iste domesticus hostis meus, hic stimulus, hic tyrannus, in me maneat post baptismum, non tamen adeo dominatur et regnat, ut ante; sed post baptismi gratiam debilitatur; inimicus mitigatur, ut in me non valeat dominari, nisi ego in vacuum suscipiens gratiam tuam, Deus, et post concupiscentias meas vadens, restituam vires hosti, eidem me per consensum illicitum supponendo.

17. Sed haec mihi misero peccatori, mi Domine metuende! Cum scirem quod tu me gaudreas (*cod. videns*) spectare luctantem, juvare deficiente, sublevare carentem, coronare vincentem; ecce, Domine, tu vidisti, quoniam in me insiliit subito hostis iste impulsus ab illo cuius haüitus prunas ardere facit, et quietem cordis mei et corporis perturbavit. Quoties obscenis et immundis et vanis cogitationibus me turpiter blasphemavit! quoties ad phalanges cordis mei mane et vespere exclamavit, ut ad singulare certamen descenderem contra ipsum, et affectionum mearum agminibus exprobavit! Vidisti etiam, Domine, ex adverso quonodo contra ipsum velut pusillanimis non certavi, velut infidelis illegitime decertavi, vel omnino solvi militiae meæ vinculum indecenter, antequam ei cederet adversitas præliorum. Vidisti insuper (Domine, ne sileas ac propter hoc finaliter discedas a me) quonodo cum humiliatus non mea sed tua virtute silcret, et reliqueret me in pace; ego illum ipse adversum me ad prælium excitavi, et vires reatus mei, quas in baptismo et in pristina poenitentia mea perdiderat, ei reddidi, et sic coronam (veh mihi)! perdidisti, quando non nisi legitime certantibus preparasti. At si, recuperatis per te viribus, aliquando prædicti hostis desideriis vitiosis viriliter restiti vel restitero in futurum, eumque superavi vel superavero, te juvante, licet hostem ipsum tyrannum domesticum de carne mea in hac misera vita non possim omnino expellere, velut alterum Jebusæum, providisti tamen mihi, si non consentienti, quod quantum ad actum tantum, et non quantum ad reatum, in me remanset

post baptismum. Nam de tua pietate confido, quod ea quæ invitus et renitens patior ab hoc hoste, mihi imputare non debetas ad peccatum. Et etiam in hoc, Deus meus, parcendo maxime et miserando tuam omnipotentiam manifestas, quod sicut alia mala prætererunt in nobis actu, et remanent reatu, ut homicidium, adulterium, et similia; ita e converso operator in nobis mirabiliter omnipotentia tua, Deus, ut carnalis concupiscentia, cuius non consentitur desideriis vitiosis, in baptismo prætereat reatu, et in pœnam peccati nobis remaneat semper actu.

18. Et hoc est jugum grave, quod creatum est super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum, usque ad diem sepulturæ in matrem omnium. Sub hoc jugo gravissimo ingemiscunt omnes qui ejus sentiunt gravitatem, sub quo Tobias ingemuit, ingemuit et Susanna: sed et omnis creatura sub hoc jugo ingemiscit et parturit usque adhuc. Ingemisco et ego sentiens in meipso, quia circumdederunt me genitus mortis, et torrentes iniquitatis alienæ et meæ conturbaverunt me. Propter quæ possum lacrymabiliter dicere cum propheta: Multi sunt gemitus mei, et cor meum factum est in me morens. Porro cum oppressus hoc jugo aliquando recognito, Deus meus, quod peccatum illud originale, in quo conceptus sum, in baptismo (cum sit inde gratia) deleisti: et gemendo ac suspirando in me ipso requiro cur pœnaltates istas, quas occasione dicti originalis peccati patior, in eodem baptismo pariter non tulisti: certe inter ipsas pœnaltates et pressuras fateor, quod ex dispensatione maxima eas in me voluit tua admiranda providentia remanere, ut videlicet sagittæ tue, Domine, in me essent, quæ me docerent quod humiliatio mei in medio esset mei. Item, ut terrores tui contra me quotidie militarent, qui timorem tuum mibi incuterent, et amorem. Item, ut vexatio mibi daret intellectum cognoscendi quod a nobis, non a te, mali sumus. Item, ut Adam exemplum meum ab adolescentia mea esset, et peccatum inobedientiae meæ evitarem. Item ut sic traheres me ad te, Deus, in funiculis Adæ, et in vinculis charitatis, ut cognoscerem quod tu, Pater, me quem diligis, filium sic arguis et castigas. Item, ut semper haberem contra spirituales nequitas consuetudinem preliandi, et me sacris virtutibus exercetrem: et maxime ne, si liberatus fuisse ab istis pœnaltatibus in baptismo, ego et alii homines hoc esse baptismi premium vel præmium putaremus, et non gloriam regni tui. Ieoque soluto reatu ab anima, providentia tua, Deus, temporalem pœnam tam in me manere voluit in hac vita, ut a me alia vita studiosius quereretur, quæ erit a pœnis omnibus aliena.

19. Exsurge ergo, Domine, adjuva me: indu me thorace justitiae, et accinge fortitudine lumbos meos, ut inter tot insultus hostium in acie stem securus, et per patentes campos humilitatis, in virtute patientiae et longanimitatis accinctus [cod. accensus]

A impugnantes me cunctanter valeam expugnare; et procacis militiae turbinem sapienti moderatione discutiens, innocentia vitæ et devote orationis suffragio mihi continuare valeam gratiam tuam, Deus. Et inde Iosue clypeum non dimittam, quousque obediens te Deo voci hominis, diem vitæ meæ protrahas ad triumphum: nec recedam ab acie, donec pariat mibi congressio cœpta victoriam pariter et coronam. Alioquin quidquid ago sine te, mili vertitur in ruinam. Nam adhuc et macula originalis peccati teneor; et ideo, ut prædicti, existo ad actualia magis pronus. Nec hoc dico, Deus meus, ad excusandas excusationes, quibus a te de peccatis meis possum merito accusari, vel ut in parentes meos velim refundere culpam meam, cum nunquam crediderim culpam et peccatum esse, si conjuges causa sobolis procreandæ carnaliter misceantur; sed ut tu, Deus, qui ea quæ sunt in homine cognovisti, ad miserandum mei facilius inclineris, si ab ipsa radice mea, me coram te confiteor peccatorem. In omnibus enim trahitur iniquitas ex Adam, et vinculum peccati, et propagatio mortis, te solo excepto, Domine Iesu Christe, qui, natura mirante, de sancto Spiritu es conceptus. *Et in peccatis concepit me mater mea;* hoc est concupiscentia libidinis, quæ peccatum est, nisi per bona conjugii excusat. Et licet in utroque parente meo, qui te, Domine, timuerunt, et me non in adulterio, sed in casto conjugio genuerunt, culpam non habuerit opus illud, tamen origo peccati in prole secum debitam pœnam traxit. Ne reminiscaris ergo Domine peccata mea, vel parentum meorum: ne sumas ultionem de peccatis meis, si de me peccatore tibi, qui omnia scis, totam quam scio profiteor veritatem.

20. (V. 8.) *Ecce enim veritatem dilexisti.* Veritas es, et non fallens, via non errans, vita non deficiens. O vera charitas, et non chara veritas, qui in hoc natus es et ad hoc venisti in mundum ut perhibeas testimonium veritati, in veritate tua exaudi me, Domine, in tua justitia! Et quia scio quod tu judicabis populos in veritate, et perdes omnes qui loquuntur mendacium, ideo prius hic in veritate coram te memet ipsum dijudico, ut cum tu, Deus meus, tempus acceperis, et ipsas justitias judicabis, non intres in judicium cum me servo tuo, cui jam (tibi sit inde gratiarum actio, et vox laudis!) manifestavi veritatem, veritatem beatæ incarnationis tue, quæ adhuc per sapientiam tuam infidelibus incerta est et occulta; et veritatem remissionis peccatorum meorum, de qua similiter incertum est et occultum, cui misericordia velis, et quem volueris judicare. Et tamen hæc duo: *Inculta et occulta sapientiae tue manifestasti mihi.* Primum per fidem, tanquam per alios Isaiam et Gabrielem testes mirabiliter concordantes et dicentes mihi: Ecce virgo concepit, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. Secundum per spem, quasi per alium Nathan prophetam, dicentem mihi ut Davidi veraciter pœ-

niteni: Transtulit a te Dominus peccatum tuum, et non morieris. Et si dixi corde contrito et humili: Confiteor; tu propitiis remisisti. Et quia in sermone tuo manere volo, et verediscipulus esse tuis, ideo te manifestante cognovi hanc duplarem, et in sapientia tua a saeculis absconditam veritatem. Tu autem, Deus, qui superbis resistis, et humilibus das gratiam in praesenti, et enjus gloria humilem spem suscipiet in futuro, ex quo considerenter mihi tua predicta occulta et abscondita revelasti, considero quod hoc donum tuum semiplenum non relinques.

21. (V. 9.) *Sed asperges me, Domine, hyssopo.* Sancti tui, Domine, per quos nobis tuas figuræ et parabolæ ediscere voluisti, dicunt nobis quod hyssopus est herba humiliæ et medicinalis, cuius radix petrae dicitur adhaerere, et pulmones inflatos reprimere et purgare. Et ideo quando hic locutus es Domine, de hyssopo, de humilitate intelligeris nobis loqui, quæ in consideratione sui est modica illa virtus, quæ in conspectu tuo et totius cœlestis curiæ maxima reputatur. Cui tu, Deus, summus medicus, magnam contulisti contra tumorem superbie medicinam: quando tu, Deus, qui de excelsis gloriæ tuæ throno humilia respicis, et ponis humiles in sublimi, cum esses immensus et excelsus, inclinasti cœlos, et descendisti in terram, formam servi accipiens, ut humiliatis exemplum humano generi exhiberes, et esset medicina tumoris in homine humilitas tua, Christe. Ubi enim, Domine, tua se exinanivit majestas, indignum est ut vento superbie infletur vermiculus ac tumescat. Quid enim magis mirandum est, quid amplius detestandum, quid gravius puniendum, quam quod videns Dei Filium sumimum in regno cœlorum, novissimum factum in regno hominum, apponat adhuc magnificare se homo super terram? O magister et Domine (et bene dicimus), tunc nobis humiliatis tuæ librum et magisterium ostendisti, cum lectionem illam nobis memoriae commendandam legisti dicens: Discite a me quia mitis sum, et humiliis corde. O humili celsitudo! Quam vere si voluisses, dicere potuisses: Discite a me fabricare lunam, et solem, vel totam fabricam hujus mundi! vel discite a me triduanos mortuos suscitat! Sed quia potentior est solidissima humilitas quam ventosissima celsitudo, idcirco tu humiliatis doctor egregius potius dicere voluisti: Discite a me nascente, moriente, prædicante, miracula faciente, quia mitis sum et humiliis corde. O si cordis mei intima asperges hyssopo, hoc certe tibi, qui es firmissima petra, Christe, toto corde radicitus adhaerem, ita quod unus spiritus essem tecum, et præ gaudio exclamarem, quod tibi Domino meo bonum est adhaerere. Et quia haec hyssopus est inflatis omnibus nobis opus, idcirco te, cui humili et mansuetorum semper placuit deprecatione, deprecor humiliiter et devote, ut me interius et exteriorius digneris aspergere hac hyssopo, et munda hor, ac penitus emundabor a delicto maximo, quod est superbia, quæ inter magna non solum majus, sed

A primum et maximum est delictum. Et per hanc emundationem lavabis me per gratiam tuam sanctam, in baptismo sanguinis animæ meæ per poenitentiam renovando, quem in baptismo fluminis et flaminis (tibi sit inde laus et jubilatio!) jam lavisti. **Et super nivem dealbator.** Ex hoc audeo dicere considerenter; quia, Domine, tu dixisti: Si fuerint peccata vestra, ut coccinum sanguinea, quasi nix dealbabuntur in poenitentia: et si fuerint rubra quasi vermiculus, sicut lana alba erunt, et sic opera sanguinis, in vestem tuam, Domine, misericorditer mutabuntur: ita quod de mecum aliis sanctis tuis, quibus quasi pœcilla veste in gloria vestieris, facies vestem tuam; quam dealbatam mirabiliter designasti, cum in transfiguratione vestimenta tua facta sunt alba, qualia non posset fullo facere super terram.

B 22. Et si me, cum illis qui viderunt te nudum et vestierunt, unquam permiseris illam latetabundam vocem tuam audire: Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod paratum vobis est ab origine mundi (V. 10); auditui meo dabis gaudium et latitudinem. O vox exultationis et salutis, quæ audientibus te dabis in Christo latitudinem sempiternam, sona in auribus meis! Tu enim es vox valde dulcis, et facies sonantis decora! Sona, ut sic auditu auris audiā te, ut oculus meus videat te, quem videre, idem est quod habere. Interim autem pro reverentia tua, Deus, audiā tacens, quid in me ioculator Spiritus tuus sanctus, quoniam in me jam non loquitur nisi pacem. Quantumcunque inquietet et persistepat foris mundus, et audiendo, quedam in eorum veritas indicibilis eliquatur; quæ, si tu non es, nescio quid sit. O secretissime animæ meæ response, fac me audire interius in silentio vocem istam, ut quasi amicus sponsi item non cadam per multiloquium, et gaudio gaudeam propter vocem sponsi; ita quod anima mea, quæ adhuc est quasi nix in monte superbie congelata, ad calorem tui eloquii, quod vehementer ignitum est, liquefacta in vallem humiliatis celeriter et hilariter condescendet. **C** Et exultabunt ossa humiliata. Ossa animæ meæ, Domine, sunt virtutes, quibus ipsa interius, sicut corpus exterior ossibus supportatur, ut stare possit ante te supra pedes affectum, ne labatur.

D Tu autem, Deus, qui omnia nosti, scis (et ego nec volo tibi, nec audeo, nec valeo diffiteri) quoniam haec anima mea ossa plures dissipasti, quæ placere hominibus quæsierunt adeo, quod medella (*ita cod. archaicæ*) devotionis, a qua totum concipiunt robur suum, arida est et sicca, ita ut possim dicere cum propheta: Ossa mea sicut cregium aruerunt. Sed quia tu es Deus virtutum, cuius os vel virtus in cruce non fuit, contractis allorum duorum ossibus, comminutum, idcirco supplico tuæ ineffabili pietati, ut de excelsis igne amoris tui in ossibus meis mitas, quia tibi soli desidero bene placitis actibus de cetero complacere, ut holocausta tibi offeram modullata: et sic predicta anima meæ ossa humiliata per aspersionem hyssopi, et gaudium vocis tue

auditi mandatum, in te, Domine, exultabunt gaudi-
dio magno valde.

23 (V. 11.) Et ne haec exultatio de cetero in tristitiam convertatur, averte faciem tuam a peccatis meis. Hactenus mentionem tibi feci, domine Deus meus, de una iniquitate, et de uno peccato, quod est superbia et arrogantia magna, de qua timeo mihi valde, attendens quod nec superhidentibus angelis pepercisti, sed illum Cherub, qui erat signaculum similitudinis, plenus sapientia, et perfectus decole, propter superbiam de deliciis paradisi ad inferos detraxisti. Et idecirco a te, Domine, peti tam instantier, ut hanc iniquitatem et peccatum meum deleres, lavares, mundares, quia maculam valde haerentem in anima mea fecerit. Nunc autem quia intelligo quod ex hoc peccato meo tanquam a quadam virulentâ radice, multa in me peccata et iniquitates aliae pullularunt, cum omnis superbia fundamentum et initium sit peccati, et angelum et hominem apostatare a te fecerit nimium imprudenter; ideo imploro humiliter tuam, Deus, ineffabilem pietatem, ne laxitia et exultatio, quas auditi meo et humiliatis ossibus meis infudisti, in lamentum vel vocem flentium convertatur. Averte faciem tuam non solum ab illo peccato meo superbiae, sed etiam ab omnibus peccatis meis: ita tamen quod a me tuam faciem non avertas, qui in hac vita volo querere tuam faciem, hoc est jucundam presentiam tuam semper. Scio enim, Domine, quia tua facies in jubilo contemplatur, et si eam ostenderis, salvus ero: avertente autem te faciem tuam a me, inconsolabiliter conterrbabor. Ne avertas igitur, Deus meus, faciem tuam a me; sed a peccatis meis avertas, ne animadvertis in me, punias me pro illis: a quibus aversus, et que ego habeo, et habeo de cetero, te juvante, ad te faciem meam [convertam], ut suagiam ea semper. *Et omnes iniquitates meas dele de notitia tua, Deus, et radicem et progeniem et gerumen, sicut omnino delesti memoriam Amalech de sub caelo.*

24. (V. 12.) Et deletis meis iniquitatibus et peccatis, cor mundum crea in me, Deus. O Deus cordis mei, qui intellectum das parvulis, da mihi intelligere hoc: intus legem peto, ut cor mundum crees in me, Deus: ne si petiero quod ignoro, dicas mihi quod dixisti matri filiorum et aliis Zebedaei: Nescitis quid petatis. Ecce enim cœli non sunt mundi in conspectu tuo, et in angelis reperis pravitatem, quanto minus homo putredo et filius ejus vermis poterit dicere: Mundum est cor meum! Et non oportet me babere cor, et illud mundum antequam videam te, quem soli viri cordati videbunt, qui fuerunt mundo corde. Nunc autem, lux intelligibilis (enius invisibilia per ea, que facta sunt, intellecta conspiciuntur), intelligo, te magistro intiro in schola mei pectoris intime me docente, quod sicut corpus meum, vitam, saporem, gaudium, et dolorem habet a carneo cordis modo, quo separato ab ipso corpore, privatur iis omnibus ipsum corpus; sic, imo vera-

A cius atque vivacius, tu es cor et vita animæ meæ, Deus; qui quandiu ipsam habitas, vita gratie tute vivit, gustat spiritualiter dulcia et amara: nam ei dulcescunt cœlestia et virtutes, et terrena ac vitia sunt amara. Et etiam quasi unum mystici corporis tui membrum, si prosperitate membrorum aliud gloriat, congaudet; et si adversitatem patitur, quodam compassionis participio molestatur et dolet: Et sic animam meam sentio cor habere. Cum autem propter iniquitates meas ab anima mea fueris separatus, tunc nec vitam, nec saporem, nec gaudium, nec dolorem sentit vel habet super aliquo de promissis, sed velut mortua sine corde in loculo corporis sui jacet, et tunc vere potest dicere cum propheta: Cor meum derelinquit me; et quod facta est B quasi columba seducta non habens cor. Et vere misericorditer seductus est omnis homo, qui propter tantu[m] et talis cordis inopiam animam suam perdit. Nam hoc est pro nihilo, hoc est pro peccato, quod vere nihil est, pro quo nihil perit cor impii peccatoris.

25. Et heu mihi, domine Deus mens, sine te, per quem omnia facta sunt, a me factum est istud nihil, et pro isto nihilo perii, et ad nihilum redactus sum et nescivi. Sed tu, creator omnium Deus, qui de nihilo cuncta creasti, cor mundum crea in anima mea, Deus, ad ipsam in misericordiis revertendo suspirantem et clamantem ad te: Velociter exaudi me, Domine: defecit Spiritus meus; ne avertas ergo aurem tuam a singulu meo, sed propter temerarium, Deus, et propter nomen sanctum tuum revertere ad animam meam, ut vivat: tu es enim proprie proprium cor ipsius et vita. Ergo misericordissime, secretissime, intime, qui custodis pactum et misericordiam servis tuis; qui promisisti quod dares nobis cor novum, et spiritum novum poneres in medio nostri, si rediremus ad cor; et plantares [cod. plorantes] nos in corde tuo, et in anima tua tota. Da te solum mihi, et te in anima mea planta, et plenus sum. Ego autem prevaricator, ad vocacionem tuam redire volo ad cor, hoc est ad te, qui es cor, quo vivit, sapit, gaudet, dolet, scit, intelligit anima mea, Deus. Et hoc est cor mundum, quod ut crees in me, Deus, requiro a te. Verumtamen attende, Domine, quod intendo: non est eniun intentionis meæ, Deus mens, petere a te, qui semper es creans omnia, non creatus, ut te crees in me; cum in tuam eternam essentiam creatio nulla cadat; sed tuum sanctum Spiritum emitendo in me, qui si charitatem non habuero, nihil sum, me de hoc nibili crees in te, qui vere es cor animæ meæ verum et vivum et mundum; et mundum istum ab omnibus iniquitatem suis abluis et emundas: et propter reverentiam tui vitalis et mundi animæ cordis, concede mihi per tuam ineffabilem bonitatem, ut cor mundum sincerum et purum ab immundis et vanis et noxiis cogitationibus sic valeam custodire, ut propter munditiam cordis mei te regem gloriæ habeam amicum.

26. Et quoniam dum anima mea fuit absque te, a corde suo, miser factus sum, et curvatus sum, et inclinata est ad terrena mei spiritus rectitudo; ideo et *Spiritum rectum innora* in me. Tu es enim rectus Dominus Deus noster, qui ad hoc rectum hominem facere voluisti, ut spectantibus terram proris animantibus universis, ista exterioris segmentum corporum rectitudo, hominem illum interiorem ad imaginem tuam factum, spiritualis sue rectitudinis admoneret; et rectitudo corporis curvitatem argueret animi, si videret animum in corpore recto curvum. Et quia innocentes et recti adhaeserunt tibi, eo quod diligunt te, et bonus es his qui recto sunt corde, idcirco imploro humiliter rectitudinem tuam, Deus, ut spiritum rectum velis in meo pectore innovare, ut sicut incensum in conspectu tuo, mea oratio et intentio dirigatur. Et non solum in spiritu me inova, sed etiam in visceribus meis, unde exiit peccatum immunditiae carnis meæ. In visceribus enim rerum seiles est voluptatis, illis solis exceptis beatis visceribus quæ te Deum et Dominum in virginali aula, quam elegeras, portaverunt. Et quia diaboli fortitudo est in lumbis ejus et in umbilico ventris illius, idcirco lumbos meos nisus est plures illusionibus adimplere, ut in sua fortitudine infirmans alligaret carnem meam. Ego autem propter cordis inopia et effeminatam necessitatem mentis meæ, consensi infeliceriter: et ipse diabolus, quem vir sagittarius non fugabat, sagittis suis ardentibus et ignitis ab ipso et angelis suis malis sagittatis in regnum meorum visceribus et insixis, me miserum peccatorem de excelso throno virginitatis et pudicitie deponeret et fugaret. Propter quod veh, veh mihi! perdidi honorem illum, et decentiam illam, seruum illud diadema, coronam illam auream, imo auream, quain sole animæ in vasis stetilibus corporum constituenda acquirunt, motus illicitos penitus comprindo, ac incentiva carnis similiter restringendo. Sed heu miser, quando virginitatem meam perdidi, quare non cogitavi quod omnis fœdatio non est digna animæ continentis? Quare infelix nescivi pretium ejus? Quare cum forti muliere non accinxii fortitudine lumbos meos? et tu, domine Iesu Christe, procul et ultimis cœlorum finibus [ad] virginitatis meæ prædium [cod. prelium] adveniens, eam de teipso, qui est flos campi, et lilyum convallium, in præmium coronares. O bone Iesu, corona virginum, si soli et sole virgines, quoconque ieris, te sequuntur, et ante te canunt [cod. sunt] novum canticum, quod nemo potest alius decantare; ego qui virginitatem meam perdidi, proh dolor! quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si enim te secutus non fuero, in tenebris ambulabo; et quid cantabo nisi lamentationes, carmine laetitia perditæ et relicto?

27. Proinde, anima mea seducta, anima mea misera, anima ærumnosa, sume hymnum confessionis: meretrice oblivioni tradita, excute torporem tuum, discute peccatum tuum, et concute mentem tuam,

A reduc ad cor enorme delictum, et perduc te ad cordis immanem rugitum: intende, infelix, intende sceleris tui errorem, et proinde horrificum terrorem, et terrificum dolorem. Tu, inquam, o anima mea, quondam candidata cœlesti lavaero, despontata fide, dotata Spiritu, redempta Christi sanguine, Dei imagine insignita, et in Christiana religione imbuta, virgo fuisti Christo Domino despontata. O unde memini! O quod nominavi! Utique non tam benignum sponsum virginitatis meæ, quam terribilem judicem immunditiae meæ. Hęc memoria perdita jucunditatis! Cur sic superaggravas pressuram possidentis infelicitatis? Quam misera conditio mea, cui et bonum et malum sunt pariter in tormentis! Torquet enim me mala conscientia et cruciatus ejus, in quibus timeo B me arsurum. Torquet me bona conscientia, et præmiorum ejus memoria, quam scio me perdidisse, nec amplius recuperaturum. Vix, vix miserum perdere dolendum, perdere id, perdere irrecuperabiliter, quod a me servari debuit interminabiliter. O virginitas jam non dilecta mea, sed perdita mea; non jucunda mea, sed desperata mea, quo devenisti? in quam foetido, in quam amaro cœno me dereliquisti? O fornicatio sordidatrix mentis meæ, perditrix animæ meæ, unde misera surrexisti? de quam niveo, de quam jucundo statu me precipitasti? Tu nanque, anima mea, perfida Deo, perjura Dei, adultera Christi, de sublimitate virginitatis miserabiliter es demersa in barathrum fornicationis, aliecta a Deo, projecta diabolo, imo abiciens Deum, amplectens diabolum: te impendens fornicationi, tu prior creatori et amantissimo Dco libellum repudii obtulisti, et ad insidiatorem tuum dæmonem te sponte contulisti. O misera et plus quam misera commutatio! Vix, quia benignum contempsisti, et maligno adhaesisti! Quid fecisti, o mentis amentia. amens spurcitia, spuria nequitia, quid fecisti? In celo reliquisti castum amatorem, et infernum secuta es odiosum corruptorem. Consolatio, securitas, laetitia, nolo vos, renuo vos: si peccati venia ad me reduxerit vos, procul estote: procul estote ante mortem, si forte indulgentia revocet vos, vel post mortem. Sed sit continuo poenitentia amara comes ætatis meæ, sit continuus dolor, insatiabilis tristitia vite meæ, sint incuror et acerbus luctus infatigabiles tribulatores juventutis et senectutis meæ. Utinam, utinam ita sit, opto, oro, desidero, ut ita sit! Si enim non sum dignus oculos ad cœlum orando levare, etenim non sum indigetus eos vel plorando cœcare.

28. Cogita igitur, cogita et recognoscere quid fecisti, et quid meruisti, et descendat mens tua ad terram tenebrosam, et opertam mortis caligine; et consideret quæ ibi expectant scelerosam animam meam, intendat et contempletur, videat et turbotur anima mea. Expavesce, anima mea, defice, cor meum scandere. O bone Iesu nostra redemptio, si huc usq[ue] permisisti ut plangerem paululum dolorem meum, de cætero, bone Deus, permitte ut invocem auxiliari

tuum; si enim feci ut essem reus, nunquam possum facere, ut non essem citatus tuus. Si mihi virginitatem ademi, nunquam misericordiam tuam perei, Domine, Domine. Si ego admisi unde me damnare potes, tunc amisti unde salvare soles? Noli Domine, noli sic attendere malum meum, ut obliviscaris bonum tuum. Ubi est, o verax Deus, ubi est, Nolo mortem peccatoris? Si tu sepelis in infernum peccatores ad teclamantem, an hoc est Nolo mortem peccatoris? an non potius hoc est, Nolo ut convertatur, et vivat? Peccator sum, Domine, peccator sum ego. Si ergo tu non vis mortem peccatoris, quis te cogit, quod non vis, cum sis omnipotens Deus? Absit, Domine; absit, Deus, ut prævaleat nequitia peccatoris conscientis, et delentis sententiam omnipotentis. Memor esto, justus Deus, qui misericors es, et creator et recreator meus; et ne memineris, bone Domine, adversus peccatores tuum justitiae tuae solius; ne memineris iræ tuae adversus reum, sed miserationis erga miserum. Verum est et fateor, misericordissime, quod conscientia mea meretur damnationem et quod poenitentia mea non sufficit ad satisfactionem: sed certum est quod misericordia tua supererat omnem offenditionem, et ideo abysmus meæ misericordie abyssum invocat tuae misericordiae. Parce ergo tu, Domine, qui es salus; parce peccatri animæ meæ, quæ fugit attrita a terrente justitia tua ad confortantem misericordiam tuam. Et quoniam præmium virginitatis est perditum, o dolor irreparabilis! saltem supplicium non sit inevitabile, quod est non impossibile omnipotentiæ tuae, nec indecens tuae justitiae, nec insolitum tuae misericordiae, quoniam bonus es tu, et quoniam in æternum misericordia tua manet. Denique quia ego peccavi in anima pariter et in carne, nec aliquid tale committere ultra volo, ideo a te, clementissime Domine Deus, qui quem sanas in anima, et corpore simul sanas, de utroque ardenter desidero expiari. Porro si peccavi, imo procul dubio quia peccavi, et propter hoc oculus meus in amaritudine poenitentiae commoratur, de venia tamen spero, sciens quod major erat ejus iniquitas quam ut veniam mereretur), non sic, Domine, non sic projicias me a facie tua, neque sicut pulverem quem projicit ventus a facie terræ; sed per tuam superfluentem et ineffabilem bonitatem facias me de illis simplicibus quos non projicis; sed projice post tergum tuum omnia peccata mea, et omnes iniquitates meas projice in profundum maris; me autem hominem ne projicias a facie tua, sed ad illam me facias beatitudinem pervenire, in qua non sicut in hac vita per speculum in ænig-

B A mate, sed facie ad faciem, videbimus te finem desideriorum nostrorum, quem sine fine videbimus, sine fastidio amabimus, sine fatigatione laudabimus. Hoc munus, hic effectus, hic actus profecto sine fide erit omnibus, qui ibi revelata facie te videbunt. Et Spiritum sanctum tuum, quo peccatum meum cognosco, confiteor, et poenitentia auferas a me; quem, ex quo mihi irascor, confiteor mea præterita mala, et plango, et iterum non committere propono, iam me quasi pignus gloriæ habere confido; sciens quod hæc non possum habere pariter ex meipso. Ergo Deus, cuius iræ resistere nemo potest, ne irascaris mihi in æternum, et non solum a me non auferas Spiritum tuum; sed etiam (V. 14) redde mihi lætitiam, quam prius habui, sed per peccatum amisi, lætitiam dico non mundi, qui lætatur cum male fererit, sed lætitiam salutaris tui Christi Salvatoris mei, qui est gaudium meum, qui est futurus præmium, qui est spes mea, lux mea, laus mea, domus mea, patria mea, vita mea, salus mea, salutare meum. Hoc salutare spectavere futurum illi, qui fuerunt ante nos patres nostri, et in hac fidei spæctatione sunt salvati; et in illo salutari est et erit eis lætitia sempiterna; et quia per eamdem fidem (reitamen jam factæ, non facienda, sed temporibus variatis) salvari exspecto ab eodem Salvatore, qui omnes homines vult salvos fieri, et neminem vulnerare. Idecirco Pater et domine vitæ meæ, etiam sempiternam lætitiam, quam per peccata mea perdidi, redde mihi.

C 30. *Et spiritu principali confirmā me.* O Deus qui es maximus Spiritus, maxima regio spirituum beatorum, in qua sanctorum animæ requiescent, te primo superius invoco spiritum rectum, spiritum sanctum, et hic tertio spiritum principalem, intendens totam, quæ in te est, Trinitatem in meum auxilium invocare, ad hoc ut (*ita cod.*) rectus Dominus Deus noster, et non est iniquitas in eo. Spiritum sanctum tuum nomine suo intelligo. Et te Patrem hic accipio per spiritum principalem, quia tibi est potestas principaliter attributa bonum gratiæ quod in me operatus es confirmandi. Confirmā ergo illud, Pater: et si me confirmaveris, sicut opto, et sicut me scit tua supereeminens scientia indigere, confirmatus non ero inaniter, sed docebo. In quo tu, Deus meus, docens me utilia, mirabilis atque laudabilis apparebis, eo quod repente me doctorem feceris de plorante; de lupo, agnum; de altero Saulo, Paulum: et alii peccatores videntes quod mihi perciperis, proficiunt per exemplum, et sic verbo et exemplo (V. 15) docebo iniquos, qui in fide manentes, peccatis suis tanquam apostatae mortificant fidem suam; illos, inquam, apostataentes, qui recesserunt a te, et quos tu, ipse, Domine, vocare ad poenitentiam venisti, et non justos. Docebo vias tuas, non meas, sed tuas: vias tuas, quæ sunt misericordia et veritas, per quas ad nos venis, et nos ad te possumus pervenire. Et ipsi impli peccatores ad te convertentur, et per te, Domine, qui convertis petram,

scilicet cordis duritiam, in stagna aquarum, hoc est in flumina lacrymarum. Lex enim tua, Domine, est immaculata, convertens animas. Ego autem cor, linguam, et labia paratus sum ad exsequendum, tuum ministerium exhibere; devotissime supplicando, ut tu (mi Deus et Domine Jesu Christe, qui in diebus earnis tuæ verba vitæ æternæ adeo mirabiliter loquebaris, cum mirabantur omnes de verbis gratie, quæ tuis labiis procedebant,) sic cor meum aperias, linguam erudias, labia circumides, ut impii ab errore vitæ tuæ per te, sic ad te meo exemplo et ministerio revertantur, quod anima mea salvetur in morte, et tu meorum operas multitudinem peccatorum, ita quod nec a te nec a diabolo de cætero cognoscantur.

31. Quod ut mihi efficacius concedatur, (V. 16) libera me de sanguinibus, Deus, Deus salutis meæ. Spiritus sancte Deus, qui ad hoc in linguis igneis dispertitis voluisti tuis discipulis apparere, ut nobis dares intelligere quod omnia linguarum genera cognoscebas, audi efficaciter, et exaudi novam et antiquam grammaticam linguae meæ, in qua quasi meorum peccatorum doloribus peto a te de sanguinibus liberari. Ecce enim tu scis, qui scientiarum es Deus, quod in Latino nostro apud grammaticos, sanguines pluraliter non dicuntur, sed sanguis; et tanen ad confitendum nomini tuo, Altissime, quod ex carne per peccatum originale corrupta, non solum unum, sed plura contraxi peccata, magis proprie et expresse intendo a te petere, Deus meus. non de sanguine sed de sanguinibus liberari; hoc est, omnibus peccatis carnalibus, quæ sunt multa, et specialiter de parentibus carnalibus, de amore eorum sic junctus teneat et ligatus, quod ne illud incurram, in quod incident, qui ædificant Sion in sanguinibus, vel qui in sanguinibus ædificant civitatem; quibus si per gratiam tuam fuero liberatus, non congregabo conventicula eorum, scilicet malorum collegiorum, de sanguinibus; ne motu carnalitatis erga nos inordinate mollitus, disrumpere non possim colligations impietas, vel solvere fasciculos deprimenti. Scio enim quod caro et sanguis non possidebunt gloriam regni tui; et quod nil iniquius, quam quod excogitavit caro et sanguis. Non enim caro et sanguis beato Simoni Baroniæ revelavit Christum esse Filium Dei vivi, sed potius eum ad vocem ancillæ unius adeo excœcavit, ut ejus habere notitiam denegaret. Sed tu ei, Domine, revelasti, qui es firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus: qui Danihelem de lacu leonum, Susannam de falso crimine liberasti. Et idcirco a te liberatore meo peto suppliciter et requiro, ut liberes me de sanguinibus ante dictis, et ab omni corruptione pœnæ et culpæ: sed da mihi incorruptionem, quam dabis tuis fidelibus in futuro, Deus, dator salutis meæ, quam tu Salvator operatus es in medio terræ: quæ salus erit in illa incorruptione, cum corruptibile hoc induet incorruptionem et mortale hoc immortalitatem. Tunc veraciter mihi

dices: Salus tua ego sum, quando pleuam et certam, securam et sempiternam felicitatem mihi cœsseris et salutem.

32. O quando ad illam incorruptionem veniam, et sic salvus ero! Vere tunc satiabor, cum manifestabitur salus et felicitas illa mihi, ad quam pervenire non possum, nisi prius a te fuero de dictis sanguinibus liberatus, a quibus si liberatus fuero, et nullo alio liberante, et exultabit, hoc est cum exultatione et gudio, nunciabit lingua mea justitiam tuam: non illam, Domine, a qua superius appellavi, eo quod dominam meam misericordiam, in qua spero, non permettit secum in tuo finali judicio cœdere: nam illam justitiarum justitiam non possem cum exultatione ad memoriam revocare, quia

B valde contremiscit cor meum illam timens: sed illam potius tuam justitiam lingua mea cum exultatione, et lætitia nunciabit, qua in præsenti vita ex virtute ipsius tuæ præsentis justitiae me teneris recipere conſtentem; eo quod sacræ leges tuæ justitiae in hac vita non designantur sacros canones tuæ misericordiæ imitari, quantumcumque in peccatores impoenitentes sœvire debeant in futuro. Sin autem, Deus meus et liberator meus, me (quod absit!) non liberaveris de sanguinibus, sicut opto, qua temeritate præsumet lingua mea tuam justitiam, remordente me conscientia, exultare, vel cum exultatione animi nunciare? Certe potius formidaret, ne tu, Deus, mihi dices peccatori: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Sed quia istæ dux res, misericordia et justitia, semper in tuo judicio sunt conjunctæ, ex quo de sanguinibus consiger, et poenitentiam bene placitam tibi ago de liberatione mea indubia.

33. (V. 17.) Quare, o Domine, labia mea, propter peccata mea hactenus clausa, aperies, qui aperuisti os Zachariæ prophetæ, quod nemo claudere potuit quin te benediceret Dominum suum; qui e converso ora leonum in lacu adeo conclusisti, quod nemo potuit illa aperire, ut laderent Danihelæ. Tu, inquam, qui sic aperis et nemo claudit, claudit et nemo aperit, aperi labia mea, Deus; ut non solum labia corporis ad confitendum tibi, sed et dentes et labia cordis mei, quæ sunt ejus desideria et voluntas. Nam sicut in os corporis mei non potest cibis aliquis introire, et cedere in ipsius corporis nutrimentum, nisi prius apertis labiis ruminetur dentibus et teratur; sic intrare non potest magna multitudo dulcedinis tuæ in cor meum, nisi prius tibi omnino ipsius voluntas, quasi labia et quasi dentes, virtutes et desideria, reserentur ut per aperta tibi labia voluntatis, in cor et in animam meam intres; et ut tu animæ cibus, ei spirituale tribus nutrimentum inter dentes virtutum et desideriorum ferventium. Qui propter scelerâ nostra attritus es, viriliter attrahis, ut revolvendo frequenter tua beneficia meminerim: ita quod anima mea hujusmodi labiis et dentibus, degustata suavitate tuæ indicibilis bonitatis, de te quasi de altero illud cam-

ticum cantorum valeat decantare : Cuttur ejus suavissimum, dignum dilecto ad potandum, labiisque et dentibus ad ruminandum. Et si sic labia mea aperueris, qui aperiisti discipulis tuis sensum ut inteligerent Scripturas, os meum cordis et corporis annuntiabit laudem tuam, quia jam te non poterit non laudare de bonis et beneficiis, quae a tam bono domino Deo suo se confitetur et percipit recepisse; videlicet quod me creasti, quod me peccantem non reliquisti, quod cum peccato non ignorasti, quod confiteri monuisti, quod conversum justificasti, quod a meis iniquitatibus me mundasti, quod me per tuam gratiam visitasti, quod perseverantem corona justitiae coronabis quam perseverantibus præparasti. Haec sunt laudes quas os meum interius, et exterius nunciabit de te, qui in sancto habitas, laus Israel, qui major es omni laude. Et ut laus tua, Deus, semper sit in ore meo, repleatur, quæso, os meum laude : nam si os meum laude tua non repleveris, desiderium non ardebit, nec erit speciosa laus in ore peccatoris. Sed quoniam jucunda est decoraque laudatio tuæ ineffabilis bonitatis, ego quantum in me est, te juvante, dilatabo os meum, ut tu adimpecies illud, de cuius plenitudine accepimus omnes. Laudationem tuam loquetur os meum, ut laudem te in vita mea præsenti pariter et futura. Et quia tu dixisti quod sacrificium laudis honoris fecisti te, ideo nunc scio quod nunc, videlicet in plenitudine temporis gratiæ, sacrificia pecudum non requiris.

(34. V. 18.) *Quoniam si voluisses sacrificium legale, quod secundum legem Moysis, antiqui tibi pro expiatione suorum peccatorum fiducialiter offerebant; et nunc est in laudis sacrificium commutatum; dedissem utique, et ad immolandum tibi tauros et arietes totam meam substantiam hilariter expensissem. Sed quia audivi te, Domine, in Ecclesia exclamantem : Holocausta arietum et adipum pinguium, et sanguinem vitulorum et agnorum et hircorum notui, et quod non acciperes de domo mea vitulos, neque de gregibus meis hircos, ut me in hujusmodi sacrificiis non oblatis non argueres, cum carnes non inanducas taurorum, et hircorum sanguinem non potares; idcirco sacrificium hoc non dedi, sciens quod hujusmodi holocaustis non delectaberis. Spernis, Domine, taurorum et hircorum et aliarum pecudum holocausta, que tempus habuerunt dum futurum aliquid promiserunt; at postquam venit plenitudo temporis, et misisti Filium tuum in mundum, qui per Spiritum sanctum tibi Deo venti immaculata hostiam obtulit semetipsum, et nostram conscientiam ab operibus mortuis emundavit; ex tunc holocausta et sacrificia animalium respusi, cum pretio immonerationis Christi nulla possit oblatio compensari. Sed querenti mihi a te, quid a me tibi sit offerendum, te audio de te quasi de alio respondentem : (V.19) *Sacrificium peccatorum, quod placet Deo, spiritus contribulatus*, hoc est spiritus cum patientia tribulatus; spiritus, quem etsi fornax tribulationis exterius tribulat et exurit, patien-*

A tia tamen interius mitigat, et deligit. Nam sicut vir iracundus suscitat rixas, ita pacis patiens mitigat suscitatas; ut tibi, Domine, qui es spiritum moderator, spiritus cum patientia tribulatus, in sacrificium offeratur.

35. Et hoc est illud sacrificium, quod inter alia holocausta tibi oblata a peccatoribus, præ cæteris est beneplacitum tibi semper. Nam cum aliæ oblationes et sacrificia de extrinseco offerantur, illud tamen offertur de proprii cordis intimis et medullis. Cum enim spiritus tribulationibus qualitur, contumelias agitatur, et nihilominus totus charitatis igne succensus, et virtute patientiæ intus in peccatore integer reservatus, non cogitans de vindicta, tibi Domine, qui es Deus patientiæ et solatii, inter illatas B injurias tenetur, restringitur, et mactatur; tunc in furore tuo ponitur thymiana, tunc holocausta medullata tibi cum incenso innocentum arietum offeruntur. Tunc in homine, ferali ferocitate destructa, boves totius cervicositatis cum hircis petulantiae offeruntur et immolantur. Et idcirco, ut puto, per quendam sapientem docere voluisti, quod melior est vir patiens, viro forti; et qui dominatur animo, expugnatore urbium. Innumerabiles enim viri in potestate urbes et populos habuerunt, paucissimi vero et verissime semetipsos. Et cum quis contra populos vel urbes decertat, totus simul interior et exterior homo pugnat: et si expugnat, non magnam videtur coronam de talij victoria meruisse, eo quod ea sunt extra se, quæ vincuntur. Qui autem contra proprium animum virtute sapientiæ in se certat, non totus, sed minor quam dimidius dimicat. Et si per patientiam suam vincit, et repugnanti sibi animo dominatur, hostem iracundiæ, qui jam intraverat castrum suum, et ascenderat secum in arcem, sine armis et manibus prostermando; vir ille vere melior est quam urbium expugnator, et est longe gloriosior hic triumphus. Et sic patet, quod maxima virtutum patientia vincat inermis, armatosque solet vincere semper viros. Quocirca tu, Deus, electus ex millibus, hoc sacrificium contribulati spiritus præ cæteris elegisti. Elegi et ego peccator tunc, hoc idem tibi de meis intimis leto animo immolare, si dares mihi unde tibi sacrificium hoc offerrem.

36. Sed ecce qui tribulant me iniuncti mei spirituales et corporales exultabunt, si motus fuero per impatientiam et per iram. Et certe confido in te, qui es patientia mea, quod quando tribularer patientiam mihi dares, si tunc ad me ipsum reversus, cum fratribus Josephi humiliiter cogitarem: Merito haec patior, quia peccavi aliquando in fratrem meum. Et si dicerem cum Michaeo : Iram Dei portabo, quia peccavi ei; et tunc illatam contumeliam leviter deportarem, cum in secreto mentis ad mala recurrerem perpetrata. Nam sicut patiens tanto patientius medici ferrum portat, quanto putridius esse conspicit hoc quod secat, ego quanto plus pondus cognoscerem culpe mee, tanto tribulationis pœnam levius

sustinerem, et tibi domino Deo meo sacrificium tribulati spiritus ferventius immolare. Sed o Dens fortis et patiens, qui vita es iis qui tribulato sunt corde, ut in te, si velint, accipiant patientie documenta, quoties in fornace tribulationis, in qua examinas jura tua, per iracundiam crepui et defeci? Quoties, oblitus quod in tribulationibus meis essem, per impatientiam in fratres incandui? Quoties conmœum perdidisti in furore, et de tribulationibus exacerbatus non potui ostium invenire, per quod reverterer ad me ipsum, ut tribulatum spiritum interioris continerem, ne vel per verba, vel verbera, exterioris mugire tonitrua, fulgura corusearet? Et si aliquando licet raro inter adversa vel probra meo tribulato spiritui patientiam tribuisti, visum fuit mihi, domine Deus meus, quod angelus ille tuus, qui descendit cum Azaria et ejus sociis in fornacem, et excussum flammam ignis de fornace, et fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem, descenderet in eorū meum et in tribulatione meum contribulatum spiritum, in illo interiori sacrificio, sic tua gratia interioris impinguaret, sicut asinus exterioris tribulis impinguatur; et tunc omnino me ignis iracundiae non tetigit, neque contristavit, nec quidquam mihi molesti intulit, sed probavi per experientiam in me ipso, quod etsi persecutores pugnant, postea tamen non sibi mellificant, sed patienti. Propter quod David exemplum de se ponens, ut me ad patientiam invitaret, de persecutoribus suis dicit: Circumderunt me sicut apes. Apes enim etsi inferant punctionis dolorem, amantur tamen, quia mellis dulcedinem administrant. Sic et persecutores meos, Domine, amare volo, et punctiones quas amaris contibus inferunt, tribulato spiritu tolerare, ut mellita jucunditas subsequatur. Nam per quemdam sapientem audivi, Domine, te dicentem, quod usque ad tempus sustinebit patiens, et postea redditio jucunditatis.

37. Ergo, bone Domine, bone Deus, qui contribulasti capita draconum in aquis, et rogationem contribulati non adjicis, contribula venenata superbice meæ caput in diluvio lacrymarum, ut tibi sacrificem meum spiritum cum patientia tribulatum, nam et cor contritum, hoc est cum gratia tua tritum vel strictum. Multi enim sine gratia tua, Deus, diversis doloribus et sollicitudinibus teruntur in cordibus et stringuntur, et tamen corda eorum despicias et contemnis, quia contrito et infelicitas in viis eorum, et ideo præ contribulatione spiritus ululabunt. Cor autem contritum poenitentia de peccatis, quod Judas conflendo arat, et Jacob subsequitur sulcorum duritiam conterendo, cuius magna est contritio velut mare; et humiliatum, non elatum peccata excusando, Deus, non despicies, qui non despicias loquelas gemitus, sed humilia respicis in cœlo et in terra. Ad quem ergo respicies, domine, Deus meus, nisi ad humilem et contritum, et trementem sermones tuos? Sed et anima mea, quæ tristis est super magnitudinem mali sui, incedit

A curva, et infamis desiderat gloriam dare tibi. Et ut ista duo sacrificia spiritus et cordis contriti tibi domino Deo meo digne valeam et jugiter immolare, tu benigne Deus, cuius benignitas ad poenitentiam nos perducit (V. 20), *benigne fac, Domine, Sion*; hoc est illi superiori animæ meæ parti, quæ per arcem Sion olim sitam in eminenti loco illius materialis Hierusalem designatur, in enjus fastigio quasi speculator excubans visis hostibus exclamat. Sic pars illa superior rationis, quasi in eminenti animæ meæ solo constitutatur. Spirituales nequitias, meam interiorem Hierusalem impugnantes, providens venientes, contra eas super inuros exclamat, ne ista Sion in me, Domine, dormiat, vel dormitet, cum tecum meam custodire debeat civitatem.

B 38. *Fac ei benigne Domine*, bone Deus, in bona voluntate tua, non in mortua voluntate mea, quæ mihi adjacet, hoc est paralytica jacet juxta latus animæ meæ, fac, inquam, benigne, Domine, dñe Sion, quæ ex iis, quæ sperat, jam aliquid speculator, et in bona voluntate tua fac ei, ut ego semper tuam habeam bonam et faciam voluntatem, et probem quæ sit voluntas tua bona, beneplacens et perfecta: bona in te, placens in affectibus, beneplacens frumentibus, et perfecta perfectis et nihil amplius querentibus. Et vere benigne, Domine, si mecum egeris sic benigne, majora te dedisse mihi beneficia reputabo quam si omnes prebendas et dignitates totus militantis ecclesie mihi dares. Nam ipsa bona voluntas tua, si tu Deus meus, ut opto, dederis eam mihi, dictam meam Sion non permetteret ex iudeo dormitare; sed eam sic faciet jugiter super custodiadum suam stare: quod ipse speculans spirituales hostes contra meam interiorem Hierusalem irruentes, et videns urbem illam, quam servat absque murorum virtutum ambitu patentem undique et aper tam, tacere non poterit propter pericula imminentia, quæ videbit, quin mecum clamet in excelsis, et dicat: Benigne Domine, fac benigne in bona voluntate tua Sion, ut ædificantur muri Hierusalem, illius scilicet interioris Hierusalem, quæ est anima mea. Hæc est enim illa Hierusalem, quæ ædificatur ut civitas, pro qua supplico tibi animarum benignissimo amatori. Scio enim quod benignus es, Domine, et placentabilis super malitia, et quod benigna est misericordia tua, Domine: et ideo fac benigne, et in bona voluntate tua, quam tua benignitas gratis, et absque meis meritis, mihi dabit; ut ædificantur anima meæ muri, qui stabiliuntur principaliter, et consurgunt de fide viva, spe certa, charitate non ficta. Fac etiam ut et muri hujus mundanæ Hiericho in me funditus diruantur, et nunquam de cetero reparen tur. Quoniam tu, Domine, per Josue maledictionis sententiam protulisti in eos, qui muros hujus Hiericho suscitarent: ædificant enim diabolus muros istos de luto voluptatis, palea vanitatis et latere cupiditatis.

39. Per te ergo, Domine, muri istius Hiericho destruantur in me, et ædificantur muri Hierusalem

supradicti, quos nisi tu ipse ædificaveris, in vanum laborant qui eos ædificare putant. Tu enim, Domine, solus es qui fidem quasi fundamentum murorum istorum infundis : spem veluti parietem erigis : charitatem tanquam inexpugnabilia propugnacula, quæ nunquam excidunt, construis et largiris. Et hic est inexpugnabilis ille murus, quem per te, qui es ædificator et custos Hierusalem civitatis supernæ, ædificari desiderant desideria cordis mei, et clamat : Muro tuo inexpugnabili circumcinge nos, Domine, et armis tuæ potentiae protege nos semper. Et hoc est, domine Deus natus, per necessarium mihi, ut in me ædifices dictos muros. Nam antequam ædificati fuerint, gratum non accipies, vel acceptum de manibus meis quidquam ; sed ædificatis firmiter in mea interiori Hierusalem dictis muris (V. 21), tunc acceptabis ; quia ante acceptabile non habebis sacrificium justitiae, in quo me ipsum punies. Tibi per pœnitentiam victimabo : quid enim justius, quam ut meis irascar iniquitatibus et peccatis, et opera justa faciam per pœnitentiam et lamentum ? Et vere justum est, ut de veteri vita mea in novam transeam vitam, ut exstincto veteri homine per pœnitentiam, in me ipso sacrificium justitiae secundum regenerationem novi hominis tibi sacrificem domino Deo meo. Acceptabis etiam oblationes eleemosynarum tibi, Domine, a me per manus pauperum oblatarum, qui reputas tibi specialiter esse factum, quod uni ex minimis, quorum angeli semper faciem Patris vident, a me collatum fuerit vel oblatum. Non stat hæc oblatio de iniquo, hoc est de male acquisito vel male retento. Quia tu, Deus, ad Cain, et ejus munera respicere noluisti, eo quod tibi prava munera offerebat. Non respicis in oblationibus iniquorum ; sed illas oblationes dignas tibi reputas et acceptas, quæ sunt de substantia illa bona, cuius non est peccatum in conscientia : et has a me oblationes per Sapientem requiris, dicens : Fili, si habes, bene fac tecum, et Deo dignas offer gratis et oblationes.

40. (V. 24.) Tunc etiam acceptabis holocausta, mea scilicet, hoc est non solum de meo, sed de me toto facta; ideo quod spiritus dolore, et corpus labore afficiatur, et omnia mea interiora et exteriora igne charitatis inflamentur pariter et clementur. Nam hæc illa esse intelligo holocausta, de quibus tu, Domine, mibi dicis : Holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper beneplacita et accepta. Postquam enim in me ædificati fuerint dicti muri, tunc cum auxilio angelorum, et consilio prælatorum, quos una cum perfecta Sion super dictos muros constitui vigiles et custodes, animæ meæ vires imponent super altare tuum et meum, quod tu, qui es communis pontifex futurorum bonorum, tibi vis singulariter dedicari, et in quo quidquid boni, devotionis, et intimæ dulcedinis habeo, a te accipio, et tibi offero, et tu mihi. De quo altari sapientia tua dicit : Oblatio justi impinguat altare. Hoc est altare quod Noe tibi ædificavit spiritualiter in scipso, tol-

A lensque de cunctis suis pecoribus scilicet corporalibus, et de volucribus spiritualibus purificatis et mundis, super altare illud tibi obtulit holocaustum. Hæc est ara templi sancti tui, quod sum ego; juxta quam stat angelus ad custodiam deputatus, habens thuribulum aureum in manu sua, ut cum incenso multo orationes coram te, Domine, fusas cum lacrymis representet. Hoc est altare concavum et inane, a cunctis scilicet terrenis affectibus vacuatum, quod tibi fieri mundavisti ad imponendum cineres memoriae nostræ mentis. De hoc altari, amabilis amice, cuius dicere est facere, tu dixisti, ut ignis amoris tui semper in hoc altari ardeat, quem nutricet sacerdos subjiciens per singulos dies ligna desiderata cordis mei. Qui ignem istum in terram mittere, ut ardeat, venisti, veni, et in hoc altari cordis mei tui amoris ignem accende.

B 41. O summe sacerdos in æternum, et pontifex futurorum bonorum, veni et ad nutrientum ignem istum, ne deficiat in Sion. Donec stat caminus in illa, quæ sursum est Hierusalem matre nostra, subiecte ligna incentiva et nutrientia ignem istum. Primum videlicet temetipsum, qui es iis qui te apprehendunt, lignum vitae; lignum, inquam, vitae positum in medio paradisi, ut, ex omni parte currentes ad te, possint te apprehendere vitam suam et vitram vitam. Lignum etiam vitæ proferens per singulos menses, nostrorum affectuum fructus suos excitatos per desiderium, dulcissimos, pacatissimos et suaves, quibus sanctorum animæ resciuntur sine fastidio, et fruuntur. Secundum lignum subiecte viviscente tue crucis, quod est istud dulce lignum, per quod aquæ animæ in dulcedinem sunt conversæ; lignum benedictum, per quod facta est justitia de maligno; lignum exiguum, cui fideles homines suas animas commiserunt, commisi et ego meam; quod fidele inventum est, eo quod salvæ factæ sunt omnes salvæ animæ per hoc lignum. Hæc vero sunt duo ligna, in altari cordis mei nutrientia tui amoris ignem salvisticum. Tu ergo solus sine peccati macula sacerdos in altari cordis mei per singulos dies subiecte ligna ista, ut et ego cum muliere sareptana hæc colligam duo ligna, et ingrediar ad altare Dei, et exinde faciam mihi et filio, hoc est affectui meo, D panem vitae et intellectus, ut comedamus et moriamur : et ne moriamur, ut videamus et cognoscamus te solum Deum vivum et verum, et quem misisti Iesum Christum. Super hoc altare imposuerunt omnes animæ meæ vires vitulos orationum et laudum, gratiarum actionum et benedictionum, charitatis et honoris, fortitudinis et virtutis : et sic reddam tibi quamdiu fuero meorum vitulos labiorum, a jugo peccati liberatos tua gratia, et solutos. Et quia tu es Dominus virtutum, rex meus et Deus meus, quia alia altaria adhuc habes, suppliciter omnipotentiam tuam rogo, ut jubeas hæc omnia antedicta (videlicet sacrificium justitiae, oblationes, et holocausta, et vitulos) super altare cordis mei imposita perferriri per manum sancti angeli tui in

sublime altare tuum in conspectu divinae majestatis tuae; ubi est jugis laus, ubi beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te, ad quorum consortium nos faciat pervenire Christus Jesus Filius tuus Dominus noster, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.

42. Denique quia te, Domine, faciente, qui omnia bene facis, invenit servus tuus ut oraret te oratione hac, inde sit gloria Patri ingenito, Patri futuri sæculi, Patri pauperum, Patri orphanorum, Patri misericordiarum. Patri spirituum, Patri lumen, Patri justo, Patri sancto, qui proprio Filio nou pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Hic vere et solus est Pater noster: a sæculo nomen suum. Attende ergo, Pater et domine, attende de cœlo et habitaculo sancto tuo, et de solio gloriæ tuae, et vide, et visita vineam animæ meæ, qui in baptismo plasmasti. Ubi est, Domine, zelus tuus, et fortitudo mea, qui me non retrahunt violenter et penitus a peccato? Heu mihi, Domine, multitudo viscerum tuorum continuerunt super me. Quare me errare fecisti de viis tuis, indurasti cor meum ne timeret te? Et nunc, Domine, Pater noster es; omnes nos lutum: factor noster es, et opera manuum tuarum, Deus, omnes nos. Ne irascaris, Domine, satis, et ne ultra memineris iniquitatum mearum. Ecce enim omnia desiderabilia mea versa sunt in ruinas. Numquid super iis continebis te, Domine, tacebis, et affliges me vehementer? Pater, peccavi in cœlum et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus: sed propter tuam ineffabilem pietatem, fac me sicut unum de mercenariis tuis. Cujus rei gratia flecto genua mea ad te Patrem Domini nostri Jesu Christi, a quo in cœlo et in terra omnis paternitas nominatur, ut des mihi secundum divitias gloriæ tuae constantiam, et virtutem corroborari per Spiritum sanctum tuum in interiore homine, et Christum habitare in corde meo per fidem, quæ per dilectionem tibi beneplacita operetur. Tibi autem Patri, qui potens es omnia nobis facere abundanter plus quam petimus, et quod plus intelligamus, quam petamus, intelligimus, sit gloria in Christo, et in Ecclesia, et in omnes generationes sæculi sæculorum. Et Filio tuo unigenito, cuius gloriam vidimus, gloriam quasi Unigeniti a Patre. Et cum Deum viderit nemo unquam, ipse tamen vidit eum unigenitus Filius, qui est in sinu Patris. In quem ego ex toto corde meo firmiter credo: et simpliciter confiteor, quod qui non credit in eum, jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei. In hoc enim apparuit charitas Patris in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum qui fuit obediens ei usque ad mortem.

43. Tu ergo, Fili Dei vivi unigenite, Redemptor mundi Deus, miserere mei. Tibi enim dedit potestatem judicium facere. Sed supplico tibi ut prius mihi peccatori peccata dimittas, quoniam ad judicandum me venias: et tunc sic judica me, Deus, ut discernas et separe animæ meæ causam de gente

A non sancta. Tu es enim quem Deus Pater ante luciferum in cœlis genuit Unigenitum, et beata Maria Virgo felix Mater tua in terris peperit primogenitum, post quem nullum. In cujus nativitate facta est multitudo cœlestis exercitus laudantium et dicentium: Deo gloria in excelsis. Et Spiritui sancto, non facto, non creato, non genito, sed a Patre et Filio procedenti, qui cerebatur in principio super aquas: qui est Deus spirituum omnis creature: qui locutus est per prophetas: qui est spiritus sapientiae, intelligentiae et salutis, qui replevit orbem terrarum: qui nos facit gemitis inenarrabilibus postulare: qui discipulos Dei et Domini nostri Iesu Christi se ipso replevit, et in linguis igneis apparuit super eos. O Spiritus sancte Deus, qui es ignis non consumens sed lucens, non comburens sed urens, ure renes meos et cor meum, ut tibi casto corpore serviam, et placeam mundo corde. O ignis divine, qui amor es afficiens, et ardor indesciens, charitas Deus meus, accende me. Quis mihi det ut venias in cor meum, et inebries illud, et obliscaris omnia mala mea, et amplectar unum et summum bonum meum, quod tu es? Mihi, Domine, miserere, ut loquerum sim pulvis et cinis. Quis tibi sum ego, ut amari a me te jubeas; et nisi faciam, irascaris mihi et mineris ingentes miseras? Parvane est miseria mea, si non amem te? O amor Spiritus sancte Deus, promittis mihi multa bona, si amem te: da te solum, qui amor es, et sufficit mihi: da quod jubes, et jube quod vis, amore amoris tui. Hæc pelo a te, qui es Spiritus super mel dulcis. Tibi ergo Patri et Filio et Spiritui sancto, trino et uno Deo, magno, universo, æterno, omnipotentissimo et excelso, sit de tota oratione hac gloria et jubilatio, laus et gratiarum actio, honor et imperium sempiternum: sicut erat in principio, imo ante principium, quia prius quam montes fierent, aut formarentur terra et orbis, a sæculo et in sæculum tu es Deus superlaudabilis, et supergloriosus in omnibus sæculis: et nunc etiam in præsenti clarificatus es in nobis, qui semper in te clarus es claritate, quam habuisti ante quam mundus fieret apud te. Et ex illa claritate, quæ in te per fidem, tibi sit inde gloria: et in hoc præsenti nunc cupio sequi te in toto corde et timore, et quæ rere faciem tuam. Ne confundas me ab exspectatione mea, sed fac mecum secundum mansuetudinem tuam, et secundum multitudinem misericordiæ tuae, et erue me de fornace peccati in mirabilibus tuis, et da nunc gloriam nomini tuo, quia tu es Dominus Deus solus glorus super orbem terrarum et semper. Quia omnis sapientia a te domino Deo est, et fuit semper, et est ante ævum. Sempiterna est quoque virtus tua, atque divinitas: quæ cum me possit dare in opprobrium sempiternum, imploro tuam omnipotentiam sempiternam, ut mihi concedas potius gaudia sempiterna. Tu enim es Deus sempiternus, qui creasti terminos terræ, qui nec incipis, nec desinis, sed est tibi gloria et nunc et semper, et in sæcula sæculorum.

44. O rex sæculorum immortalis, invisibilis, quot ætates lapsæ sunt, quot sæcula transierunt, et quot futura sunt, mutabis ea et mutabuntur. Tu autem qui dixisti, Ego sum qui sum, idem ipse es in æternum immutabilis et omnipotens, apud quem non est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio. Licet enim omnia sint ex te, et per te, et in te, non tamen sunt quod tu es, qui es mutans, non mutatus, faciens, movens, sed manens. Et cum beatus apostolus tuus dicat, quod nos sumus, in quos fines sæculorum devenerunt; æternitati tuae supplico, Deus meus, ut in me sic digneris implere apostolicum istud verbum, ut sæculum vel sæcularitas, qui me canonicum vel monachum adeo facit sæcularem, quod hoc adjectivum totum suum in me absorbet et destruit, substantivum in me taliter finiatur, quod de cætero negotia sæcularia me non trahant, et turbent. Exceptum a jurisdictione sæculi hujus nequam, ad illa infinita sæcula me facias cogitare, et postea cum vivis et confessionem dantibus pervenire, qui sunt partes sæculi sancti, et sæcula sæculorum. Didici enim, Domine, quod illud sæcula sæculorum a latino interprete ponitur pro æterno; et quod repetitio dicentis sæcula sæculorum, ad æternam mittit animum cogitantis: et hæc sunt illa æterna, immortalia, infinita testamenta, sæcula sæculorum, quæ justi post ista sæcula præsentia et mutabilia immutabiliter consequentur. In quibus sæculorum tibi auctori solum sit gloria sempiterna.

45. Amen. O Deus Hebraeorum, scire me voluisti, quod amen nec græcum, nec latinum est, sed est hebreum, et propter sui excellentiam translatum non fuit ab interpretibus vel mutatum, ut nomen tuum quod est mirabile et immutabile designaret.

(6*) Hactenus Anselmus Cantuariensis. Namque Anselmi Lucensis summaria seu capitula universi operis canonici ex integris codicibus dedimus in Spicilegio Rom. t. VI. Et quidem Nic. Alemannus (De pariet. Later. cap. 12) idoneus harum rerum estimator, Anselmi collectionem ex Leonis PP. III pari forsitan opere haustam suspicatur. Nunc præterea in alio codice vat. 325, qui fuit Svecæ Regiae, titulum hunc legebam. Authentica et compendiosa collectio regularum et sententiarum sanctorum Pa-

A Unde tres significaciones hoc vocabulum habere voluisti; primo enim, amen accipitur nominaliter, et est nomen, et significat sanctum et terribile nomen tuum, ut cum in Apocalypsi legitur (iii, 14): Hæc dicit: Amen, testis fidelis et verus, qui est principium creaturæ Dei. A te ergo domino Deo meo, qui solus hoc nomine designaris, totius cordis mei affectibus postulo, requiro, ut propter reverentiam hujus nominis sancti tui, nomen meum in libro vite rescribas: et cum illis, qui custodierunt sabbata tua, et elegerunt quod voluisti, et retinuerunt fœdus tuum, des mihi in domo tua, et in muris tuis locum, et nomen melius quam a filiis et filiabus, et nomen sempiternum quod de cætero non peribit. Secundo accipitur amen adverbialiter. Et cum tu Deus meus quando in terris visus es, et cum hominibus conversatus, veritatem aliquam asserere voluisti, plures adjunxisti: Amen dico vobis, hoc est, vere vel veraciter, seu infallibiliter dico vobis, quod ita est sicut dico. Et nonnunquam amen amen ingeminasti, ut ipsa ingeminatio, major esset expressio veritatis. Unde te, qui es vera veritas, et chara caritas, quæ non fallit, exoro suppliciter ut veritas tua semper in corde meo resulseat, et omnis mundana et diabolica falsitas destruatur. Tertio autem amen accipitur verbaliter, et est verbum, ut cum in omnibus optativis, amen, hoc est fiat, ab optantibus et desiderantibus quod petitur, respondetur; quod et psalmista in fine quorundam psalmorum ingeminasse legitur, ubi dicitur: Fiat, fiat. Et in hoc sensu in fine præsentis orationis, mea vota et desideria continentis, dico: Amen; hoc est, ita fiat. Ut videlicet tibi Patri, et Filio, et Spiritui sancto, trino et uni Deo, sit gloria in sæcula sæculorum. Amen. (6*)

trum, et auctorabilium conciliiorum, facta temporibus (Gregorii VII) sanctissimi papæ a beatissimo Anselmo episcopo Lucensi, ejus diligentissimo imitatore et discipulo, cuius iussione et præcepto desideranter consummavit hoc opus. Incipit liber primus de protestate et primatu apostolicæ sedis. Tum vero nihil aliud in predicto codice sequitur quam excerpta brevia 47 ex decretis synodorum, pontificum, etc. Denique et Anselmi cuiusdam monachi, flosculum aliquem inter carmina postea proferemus.

SANCTI ANSELMI

ORATIONES

ORATIO PRIMA.

AD SANCTAM TRINITATEM.

Adesto, sancta Trinitas, Deus unus omnipotens, Pater et Filius et Spiritus sanctus, qui non mortem, sed pœnitentiam desideras peccatorum, me misericordem et peccatorem fragilem et indignum a tua non repellas pietate. Non aspicias ad scelera mea et immundicias, turpesque cogitationes, quibus flebiliter a tua disjungor voluntate, sed effunde super me largam benignitatis tuæ clementiam. Nec sinas de interitu meo inimicos meos gratulari in inferno, ubi nemo confitebitur tibi, sed miserere pondere facinorum oppressum, cunctarumque nequitiarum labi pollutum. Concede mihi, quæso, misero gratiam tuam, et libera me ab omnibus malis, præteritis, præsentibus et futuris, a subitanæa et perpetua morte, ab omni pestilentia et clade, ab omni scandalo et periculo, a desiderio maligno, ab opere perverso, et ab omni peccato. Dele omnia criminia mea, iniquitatæ, offensiones et negligentias meas. Propitiare mibi in omnibus angustiis et tribulationibus, in necessitatibus et temptationibus, in omnibus periculis et infirmitatibus meis.

Sancta et individua Trinitas, indeficiens bonitas, adesto supplicationibus meis, ut sicut me tuis sacramentis fecisti partipem, nullis meis meritis, sed tua sola benignitate gratuita, ita usque in horam illam, qua hinc exiturus sum, in ille, spe et charitate me perseverare facias, ab omni malo protegas et defendas, omnia mihi profutura concedas, ab æternæ supplicio liberes, atque ad sempiterna gaudia introducas, et illam mortiferam ac diabolicam tentationem, qua pro peccatis meis super me pertimesco prævalere, tua miseratione, clementissime, amodo facias cessare. Trine Deus et une, humilis servuli tui preces nunc suscipe. Dona mihi, Domine, diligentiam quæ te querat, sapientiam quæ te inventiat, animam quæ te agnoscat, oculos qui te videant, conversationem quæ tibi placeat, perseverantiam usque in finem, finem perfectum, retributionem æternam.

Exaudi me orantem, sicut exaudisti Jonam de ventre ceti; libera me, qui liberasti Suzannam de falso crimine. Exaudi me, sicut exaudisti Petrum in mari, Paulum in vinculis. Auxiliare mihi, quæso, Domine, et ab omni malo indesinenter libera me, a fauibus dæmonum eripe, a morte perpetua substrahe, gratiae tuæ abundantia reple; pectus meum tua virtute muni, mentem purisca, vitam sanctifica, mores emenda, cor cœlesti sapientia illustra, aestum carnalem tempora, iram extingue, linguam

a vaniloquio compesce, verba veritatis et misericordiae, benignitatis et concordiae procedant ex ore. In universa morum honestate ad plenum me dirige, et ne arguar in furore, confirma me, clementissime, in omni bono opere. Tibi, Domine, pando cordis mei secreta, tibi confiteor omnia peccata mea, tibi denudo seuditatem cordis mei, tibi detego sordes turpitudinis meæ. Durius namque peccavi quam Sodoma, gravius deliqui quam Gomorrah. Tibi debitor sum non tantum decem millium talentorum criminum meorum, sed totius vitæ meæ rationem tibi debeo; prævaricator enim legis tuæ factus sum præ omnibus negligens, iuobediens, transgressor omnium mandatorum tuorum in omni vita mea. Unde nunc prævenio faciem tuam in confessione, exorans nimia cordis anxietate, fletuum et lacrymarum contritione, ut in hoc tempore accepero exaudias me, et in iis diebus salutis adjuves me. Omnes actus meos in beneplacito tuo compone, ut proficiam de die in diem, et eam de virtute in virtutem. Tibi, Domine, supplices preces, tibi factum cordis effundo. Tu parce consitenti, ut sic in hac mortalitate (te adjuvante) peccata mea defleam, ut in die judicii sententiam damnationis evadam. Tu lumen æternum, ab omni cæxitate humana oculos meos adaperi, propositum et habitum religionis in me custodi. Ab omni impedimento mundi, vel seculari desiderio cor meum defende, et sicut habitum gero innocentia, sic mihi virtutum incrementa tribue, ut veterem cum suis actibus hominem exure, et novum cum justitia et sanctitate merear induere, ut omnibus protectionis tuæ munitus auxilio, in tua semper dilectione permaneam, cœlestem benedictionem accipiam, et præsentis vitæ præsidiis (te donante) gaudeam, et æternæ. Amen.

Immensem misericordiam tuam, misericors Deus et miserator, iterum exoro, remitte mihi omnes lubricæ temeritatis offensas, ut anima mea benignitatis tuæ dulcedine repleteur, et concessa venia plenæ indulgentiæ, quidquid pro proprio reatu delibui, totum per ineffabilem pietatem tuam dele et absterge. Nec sit a me clementiæ tuæ longinquæ miseratio, sed quidquid tuæ voluntati contrarium, fallente diabolo, et propria iniquitate atque fragilitate contraxi, tu pius et misericors abne indulgendo. Sana vulnera, cunctaque remitte peccata, ut nullis a te iniquitatibus separatus, sed semper hic et **245** ubique defensionis tuæ auxilio munitus, tibi Domino semper valeam adhædere, et perpetuæ gloriæ quandoque portionem percipere, quam oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non

ascenauit quæ præparasti diligentibus te (*I Cor. ii, 9*). Amen.

O lux beata Trinitas, et principalis unitas, auge in nobis fidem, auge spem, auge charitatem, libera nos, salva nos, justifica nos. O beata Trinitas, solve crimina, dimitte peccata, miserias pelle, angustias anove, tribulationes inspice, adversitates pelle, effectumque petitionis nostræ largiens, clementer nos exaudi, ut exuti ab omnibus quæ patiuntur malis in tuis semper delectemur exultare judiciis. Adveni, quæso, pie Domine, et in medium nostri consiste, ut te invenire in cordibus nostris sentiamus. Oris nostri confessionem libenter suscipe, et fructum nos viriditatis habere concede quatenus tuis imbris irrigati mereamur tibi suavum fructuum ubertate placere, ut in tui amoris accendamur illustratione, et veræ charitatis illuminemur igne. Et sicut Moysen famulum tuum mirabili illuminasti splendore, ita corda et sensus nostros illuminare digneris, ut peccatorum labo expiati, ad te, qui æterna vita es, pervenire mereanur. Da gaudiorum præmia, da gratiarum munera, dissolve litis vincula, astringe pacis sœdera. Illumina cor hominum, absorge sordes mentium, resolve culpæ vinculum, everte moles criminum.

Peccavimus tibi, Domine, patientiam habe in nobis, et erue nos a malis, quæ quotidie accrescunt super nos. Iniquitates nostræ, Domine, multiplicatæ sunt super capita nostra (*Psal. xxxix, 13*), delicta nostra creverunt usque ad celos. Parce, Domine, et inclina super nos misericordiam tuam. Domine, immuniti sumus propter peccata nostra hodie; sed in animo contrito et spiritu humilitatis suscipiamur, et fac nobiscum secundum mansuetudinem tuam, quia non est confusio confidentibus in te (*Dan. iii, 40*), Domine. Non est alius Deus præter te, Domine, (*Eccli. xxxvi, 5*), et tibi de omnibus cura est (*Eccli. xlii, 4*), eo quod Dominus omnium es. Parce populo tuo (*Joel. ii, 17*), qui das precantibus largitatem, ut convertatur malitia in bonitatem. Exaudi, Domine, deprecationem servorum tuorum, et miserere populo tuo, ut sciant omnes gentes quia tu es Deus sæculorum (*Baruch. ii, 15*). Miserere civitati sanctificatoris tuae (*Eccli. xxxvi, 15*), Domine Deus noster. Miserere plebi tuae, Domine, super quam invocatum est nomen tuum sanctum (*Ibid., 14*), ut sciant omnes, qui habitant terram (*Ibid., 19*), quia tu es Deus protector populorum tuorum. Dimitte, Domine, peccata populi tui, secundum multititudinem misericordia tuae (*Psal. cv, 45*). Sicut propitiatus fuisti patribus nostris, propitiatus esto et nobis, ut impleatur gloria tua in universa terra.

Exaudi, Deus, deprecationem nostram, et propitiatus esto populo tuo, et converte tribulationem no-

stram in gaudium, ut viventes benedicamus te, Domine. Deprecamur te, Domine, in omni misericordia tua, ut auferatur furor tuus, et ira tua a civitate ista, et a domo sancta tua, quoniam peccavimus. *Inclina, Domine, aurem tuam, et audi (Psal. lxxxv, 1)*; respice de cœlo, et vide (*Psal. lxxix, 15*) afflictionem populi tui. Exaudi, Domine, propitiare, Domine; intende, ne tardaveris, quia nomen sanctum tuum invocatur super nos (*Eccli. xxvi, 14*). Multa sunt, Domine, peccata nostra; tibi peccavimus, patientia Israel; libera nos, Domine, in tempore angustiae nostræ. Peccavimus, Domine, et tu iratus es (*Isa. lxiv, 5*) nobis, et non est qui effugiet manum tuam (*Tob. xiii, 2*); sed supplicamus ut veniat super nos misericordia tua (*Psal. cxviii, 41*). Qui Niniæ pepercisti, miserere nobis. Reminiscere miserationum tuarum, Domine (*Psal. xxiv, 6*), et quos hic usque toleras, ad penitentiam compunge. Propitiare, Domine, omnibus Christianis vivis et defunctis. Auxiliare optimis, ut in bonitate semper consistant. Miserere bonis et mediocribus, ut meliores flant. Succurre prave agentibus et delinquentibus, ut cito se corrigan. Propitiare etiam, Domine, hereticis et schismatis, Judæis et paganis, ut revertantur a viis suis malis, et cognoscant te Deum vivum et verum, qui fecisti cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt. Miserere omnibus fidelibus defunctis, dans eis vitam beatam propter pietatem tuam.

Memento nostri, Domine, in gravi isto corpore; convertat tua benignitas quos longa sustinuit pie-tas. Miserere nostri, Deus omnium, et respice nos, et ostende nobis lucem miserationum tuarum (*Eccli. xxxvi, 1*). Nos miseri, nos sumus opera tua, quæ dedisti Filio tuo in hereditatem sibi (*Psal. xxxii, 12*). Noli claudere aurem tuam ad preces nostras, sed subleva clemens afflictionem populi tui, illud revolvens quod pollicitus es dicens: *Convertimini ad me, et ego revertar ad vos (Mal. iii, 7)*. Memento nostri, Domine, memento nostri, ut efficiamur heredes regni tui, et videntes gloriam tuam adoremus bonitatem tuam, et dicamus pariter, cum viderimus inestimabilem pulchritudinem tuam: *Gloria Patri qui fecit nos, gloria Filio qui salvavit nos, gloria Spiritui sancto qui renovavit nos, per infinita sæculorum. Ameo.*

ORATIO II ¹¹⁰.

AD DEUM PATREM PER MERITA FILII INCARNATI.

Invoco te, Deus meus, invoco te, quia prope ea omnibus invocantibus te, sed invocantibus ¹¹¹ in veritate (*Psal. cxliv, 18*): in enim veritas es. Doce me, quæso, per clementiam tuam, sancta veritas, doce me invocare te in veritate, quia quomodo hoc fieri oporteat ¹¹² nescio, sed doceri a te, *beata veritas*,

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁰ Collata est cum Editione Sommalii et Edit. Goth. et Edit. Paris. S. Augustini ubi extat in Dib. Meditationum tom. IX, pag. 335. Ad Deum Patrem per merita Filii incarnati. Som. Invocatur in Editione Goth. est sine titulo, et nullo medio sequitur præcedentem. ¹¹¹ Sed invocantibus Aug. omit. ¹¹² Clementiam tuam sancta veritas invocare: quia quomodo hoc fieri oporteat etc. Som. et Aug. per clementiam tuam, sancta veritas, doce me invocare te in veritate, quia hoc fieri quomodo oporteat

humiliter imploro. Abs te enim sapere⁹¹, desipere est : te vero nosse est perfecte scire⁹². Erudi me, o divina sapientia, et doce me legem tuam. Credo namque quia beatus erit, quem tu erudieris et de lege tua docueris eum⁹³. Desiderio invocare te, quod queso fiat in veritate. Quid est invocare in veritate veritatem⁹⁴, nisi in Filio Patrem? Ergo, sancte Pater, sermo⁹⁵ tuus veritas est, principium verborum tuorum veritas. Hoc quippe est verbum tuorum principium, quod in principio erat Verbum (Joan. I, 1). In ipso principio te summum adoro principium; in ipso veritatis Verbo te, perfecta, invoco, veritas : in quo ipsa eadem veritas, dirigas me et doceas in veritate⁹⁶. Quid enim dulcius quam Genitorem in nomine Unigeniti exorare⁹⁷, Patrem in recordatione Filii ad pietatem flectere, Regem charissimæ sobolis denominatione⁹⁸ mitigare!

Sic rei solent carceribus eripi, sic mancipati vinculis liberari, sic tristem capitum excipientes sententiam, non solum absolviri, sed⁹⁹ insuper nancisci insolitam gratiam, dummodo iratis principibus¹⁰⁰ delecte prolixi intimaverint charitatem. Sic delinquentes servuli evadunt supplicia dominorum, dum pro eis intervenit dulcedo filiorum. Sic te, Pater omnipotens, per omnipotentis Filii tui charitatem postulo, educ de carcere animam meam ad confundendum nomini tuo, libera me a vinculis peccatorum, per coeternum tibi natum unicum flagito ; meque, cui propria merita lethalem minantur sententiam, pretiosissimæ¹⁰¹ ad dexteram tuam concedentis prolixi interpellatione restaura placatus ad vitam. Quem alium enim dirigam intercessorem pro me tibi, nescio nisi hunc, qui est propitiatio pro peccatis nostris¹⁰² (I Joan. II, 2), qui sedet ad dexteram tuam interpellans pro¹⁰³ nobis (Hebr. VII, 25).

Ecce advocatus meus apud te Deum et Patrem : **248** ecce Pontifex suminus, qui non eget alieno expiari sanguine, quia proprio resulget perfusus¹⁰⁴ cruore. Ecce hostia sancta, beneplacens et perfecta, in odorem suavitatis et oblata et accepta. Ecce Agnus sine macula, qui coram se tondentibus obmu-

A tuit, qui alapis cæsus¹⁰⁵, sputis illitus, probris affectus, os suum non aperuit (Isa. LIII, 7). En qui peccatum non fecit, peccata nostra pertulit, et languores nostros suo labore sanavit (Ibid., 4). Aspice, pie Pater, piissimum Filium tuum pro me tam impia¹⁰⁶ passum. Respice, rex clementissime, quis patitur¹⁰⁷, et reminiscere benignus pro quo patitur. Nonne hic est ille innocens, mi Domine, quem ut servum redimeres Filium tradidisti? Nunquid non auctor vitae hic est, qui ut ovis ad occisionem ductus, tibique obediens usque ad mortem factus (Phil. II, 8), atrocissimæ non¹⁰⁸ timuit necis genus subire? Recole, totius salutis dispensator¹⁰⁹, quia hic ipse est, quem etsi ex tua¹¹⁰ virtute genuisti, meæ tamen infirmitatis participem fieri voluisti.

B Vere haec est tua deitas, quæ, meam induita¹¹¹ naturam, crucis ascendit patibulum, in assumptaque¹¹² carne triste tulit supplicium. Reduc, Deus meus, oculos majestatis tuæ super¹¹³ opus ineffabilis pietatis, intuere ducem natum¹¹⁴ toto corpore extensem, cerne manus innocuas pio¹¹⁵ manantes sanguine, et remitte placatus scelera quæ patraverunt manus meæ. Considera inerme latus crudeli perfossum cuspide¹¹⁶, et renova me sacro fonte, quem¹¹⁷ inde fluisse credo. Vide immaculata vestigia, quæ non steterunt in via peccatorum (Psalm. I, 4), sed semper ambulaverunt in lege tua, diris confixa clavis, et perfice gressus meos in semitis tuis (Psalm. XVI, 5); et fac me odio habere omnem viam¹¹⁸ iniquitatis (Psalm. CXVIII, 128); viam iniquitatis, misericors, amove a me (Ibid., 29) : et fac me propitius viam veritatis eligere (Ibid., 30). Oro te, rex seculorum¹¹⁹, per hunc Redemptorem¹²⁰ meum, fac me currere viam mandatorum tuorum (Ibid., 32), ut ei valeam spiritu uniri, qui non horruit mea carne vestiri.

C Nunquid non attendis, pie Pater, adolescentis Filii charissimum caput, nivea cervice deflexa, pretiosissimam resolutum in mortem¹²¹? Aspice, mitissime Conditor, dilecta sobolis humanitatem, et mise-

VARIÆ LECTIONES.

⁹¹ Abs te sapere etc. Som. abs te enim sapere. ⁹² Perfectum est scire Som. et Aug. est perfecte scire
⁹³ Credo sane, quia quem tu erudieris, beatus est, et de lege tua docueris eum. Som. Credo namque, beatus erit, quem tu erudieris et de lege tua docueris eum. ⁹⁴ Invocare in veritate veritatem Som. et Aug. in veritate invocare veritatem⁹⁵ Sancte, sermo Som. et Aug. sancte Pater, sermo⁹⁶ Quod in ipsa tandem dirigas me et doceas in veritate Som. Aug. in quo ipsa eadem veritas, dirigas me in veritate et doceas⁹⁷ Unigeniti exorare Som. et Aug. unigeniti invocare⁹⁸ Patrem recordatione... flectere... prolixi denotatione Som. et Aug. patrem in recordatione... inflectere... sobolis denominatione...⁹⁹ Solum vitam sed Som. et Aug. scilicet absolviri, sed¹⁰⁰ Iratis Patribus Som. et Aug. iratis Principibus¹⁰¹ Lætabilem.. preciosa Som. et Aug. lethalem... preciosissimæ¹⁰² Qui est peccatis nostris propitiatio Som. et Aug. qui est propitiatio pro peccatis nostris¹⁰³ Qui etiam communis sibi gloria pietatem tuam interpellat pro Som. Aug. interpellans pro¹⁰⁴ Fulget profusus Som. Aug. resulget profusus¹⁰⁵ Plagis cœsus Som. Aug. alapis cæsus¹⁰⁶ Tam impio Som. tam impia Aug. tam impie¹⁰⁷ Pater clementissime eum qui patitur Som. Aug. Clementissime Rex, quis patitur¹⁰⁸ Atrocis non Som. Aug. atrocissimæ non¹⁰⁹ Dispositor Som. Aug. dispensator¹¹⁰ Ex tua Aug. ex una¹¹¹ Induta Aug. induit naturam.¹¹² Assumptaque Som. Aug. In assumpta¹¹³ Reduc Deus meus oculos majestatis super Som. Aug. Reduc Domine Deus meus oculos majestatis tuæ super¹¹⁴ Dilectum natum Som. Aug. dulcem natum¹¹⁵ Innocuas pio Som. Aug. innoxias pio¹¹⁶ Fossum cuspide Som. Aug. perfossum cuspide¹¹⁷ Sacro-sancto fonte illo, quem Som. Aug. sancto fonte, quem¹¹⁸ Fac me odio habere omnem viam Som. Et fac me odio habere, benignus, omnes vias¹¹⁹ Rex seculorum Som. Aug. Rex sanctorum¹²⁰ Per hunc Redemptorem Som. Aug. per hunc sanctum Sanctorum, per hunc Redemptorem¹²¹ Carissimum caput. . preciosa resolutum in morte Som. Aug. charissimi caput. . preciosa resolutum in morte?

tere super infirmi plasmatis debilitatem. Candel A pietas tua, in mea injustitia, et tua iacet justitia. nudatum pectus, rubet cruentum latus, tensa arent viscera, decora languent lumina, regia pallent ora, procera rigent brachia, pendent crura marmoreaa, iugat terebratos pedes sacri sanguinis unda. Specta, gloriose Genitor, gratissimae prolis lacerata membra, et memorare benignus quæ mea est substantia. Conspicare Dei hominis poenam, et relaxa ⁶⁵ conditi hominis miseriam. Vide Redemptoris suppli- cium, et redempti dimitte ⁶⁶ delictum. Hic est, Domine mi, quem propter peccata populi tui percus- sisti, licet ipse sit dilectus in quo tibi bene compla- cui ti. Hic est ille innocens in quo dolus non est inventus, et tamen cum ini quis deputatus est.

Quid commisisti, dulcissime puer, ut sic judicare- ris? Quid commisisti, amantissime juvenis, ut sic tractareris ⁶⁷. Quod scelus tuum, quæ noxa tua, quæ causa mortis, quæ occasio tuæ damnationis? Ego enim sum tui plaga doloris, tuæ culpa occisio- nis. Ego tuæ livor passionis, tui cruciatu labor. Ego tuæ mortis meritum, tuæ vindictæ flagitium. O mirabilis censuræ conditio, et ineffabilis myste- rii dispositio! peccat iniquus, et punitur justus; deli- quit reus ⁶⁸, et vapulat innocens; offendit ippius, et damnatur pius; quod meretur malus, patitur bonus; quod perpetrat servus, exsolvit dominus; quod committit homo, sustinet Deus. Quo, Nata Dei, quo tua descendit humilitas? quo tua flagravit ⁶⁹ charitas? quo processit pietas? quo excrevit benignitas? quo tuus attigit amor? quo pervenit compassio? Ego enim inique egi, tu poena multaris; ego facinus admisi, tu ultione plecteris; ego crimen edidi, tu torturæ subjiceris; ego superbivi, tu humiliaris; ego tumui, tu attenuaris; ego inobediens exstisti, tu obediens Patri scelus ⁷⁰ inobedientiae luis; ego gulæ parui, tu inedia afficeris; me ad illicitam rapuit concupiscentia ardorem, te perfecta charitas ducit ad ⁷¹ crucem; ego præsumpsi vetitum, tu subiisti equuleum; ego delector cibo, tu laboras in patibulo; ego fruor deliciis, tu lanariis clavis; ego pomi dul- cedinem, tu sellis gustas amaritudinem; mihi reo ridens congaudet Eva; tibi pie plorans ⁷² compatitur Maria.

Ecce, Rex gloriæ ⁷³, ecce impietas mea et claret

A Quid, Rex meus, et Deus meus, quid retribuam tibi pro omnibus quæ retribuisti? (Psal. cxv, 12.) Non enim inveniri potest in corde hominis quod condi- gne talibus referatur ⁷⁴ præmiis. Nunquid potest sagacitas machinari humana, cui comparetur mis- ratio divina? Nec est creature moliri officium, quo justæ Creatoris recompenset præsidium. Est autem, Nata Dei, in hac tua admirabili dispensatione, est cui mea fragilitas in aliquo suppetit ⁷⁵, si tua visi- tatione compuncta mens carnem suam crucifigat cum vitiis et concupiscentiis (Gal. v, 24). Et si hoc a te ⁷⁶ conceditur, quasi jam tibi incipit compati, quia et tu pro peccato ⁷⁷ meo dignatus es mori, sic que per interiorem hominis victoriam ⁷⁸ te duce, armabitur ad exterioren palmam, quatenus devi- cta ⁷⁹ persecutione spiritali, non vereatur pro amore tuo subisci gladio materiali. Ita exigutas conditionis, si tuæ complacet pietati, magnitudini valebit pro viribus respondere Creatoris. Et hæc cœlestis medicina ⁸⁰, bone Jesu, hoc tui antidotum amoris.

B Oro te per antiquas misericordias tuas, infunde meis visceribus ⁸¹ quod, rejecta ⁸² viperæ conta- gionis ⁸³ bile ⁸⁴ reintegret me incolumitati pri- stinæ, quod, gustato ⁸⁵ nectare tuæ suavitatis, fa- ciat me illecebrosa mundi prospera toto affectu despicere, et nulla ejus adversa pro te formidare, memorque perpetuae nobilitatis semper fastidiam ventos hujus transitorii timoris ⁸⁶. Nihil, quæso, sine te mihi dulcescat, nihil complaceat, nihil pre- tiostum, nihil præter te mihi arrideat ⁸⁷ speciosum; vilescant, obsecro, absque te mihi omnia, sordeant universa. Quod tibi adversum est, sit mihi mole- stum ⁸⁸; et beneplacitum tuum, mihi indeficiens ⁸⁹ desiderium; tædeat me gaudere sine te, et delectet me tristari pro te. Sit mihi nomen tuum refocillatio, et memoria tua mea consolatio; siant mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte (Psal. xli, 4), tuas investi- gando justificationes, sit bonum mihi lex oris tui, su- per millia auri et argenti (Psal. cxviii, 72); sit obe- dire tibi mihi amabile, et resistere tibi execrabi- le ⁹⁰. Rogo te, spes mea, per omnes pietates tuas, ut propitieris omnibus impietatibus ⁹¹ meis. Ada-

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁵ Conspice : releva Som. Aug. conspicare : relaxa ⁶⁶ Remitte redempti Som. Aug. redempti dimitte ⁶⁷ Ut sic tractareris Som. ut adeo dure tractareris ⁶⁸ Deliquerit reus Som. delinquit rem ⁶⁹ Desflagravit Som. Aug. flagravit ⁷⁰ Obediens patris scelus Som. Aug. obediens scelus ⁷¹ Ad illicitum rapuit concupiscentia ardorem, te . . . dicit ad Som. Aug. ad illicitam concupiscentiam rapuit ardor . te . . . duxit ad ⁷² Mihi reo ridens congaudet Eva : tibi pie plorans Som. Aug. mihi ridens congaudet Eva ; tibi plorans ⁷³ Rex gloriose Som. Rex gloriæ ⁷⁴ Talibus referatur Som. Aug. talibus referatur ⁷⁵ Cui meo . . . Suppeditet Som. est cui mea . . . suppetit ⁷⁶ Si hoc a te Som. hoc cum a te ⁷⁷ Com- pati vel vivere : quia et tu pro peccatoribus Som. compati; quia et tu pro peccato meo ⁷⁸ Per interiorem victoriam Som. per interiorem hominis victoriam Aug. per interioris hominis victoriam ⁷⁹ Qua devicta Som. Aug. quatenus devicta ⁸⁰ Conditoris. Et hoc cœlestis medicina Som. creatoris. Et hæc cœlestis medicina ⁸¹ Visceribus Aug. vulneribus ⁸² Ut rejecta Som. quod rejecta ⁸³ Cogitationis Aug. et Edit. Goth. contagionis ⁸⁴ Labe Som. Aug. bile ⁸⁵ Quo gustato Som. quod gustato Aug. quo gustatum tuæ nectar ⁸⁶ Timoris Aug. tumoris ⁸⁷ Te arrideat Som. Aug. te mihi arrideat Som. Aug. absque te mihi ⁸⁸ Et mihi molestum sit Som. Aug. sit mihi molestum ⁸⁹ Et benepiacitum indeficiens Som. Aug. et be- neplacitum tuum, mihi indeficiens ⁹⁰ Tibi amabile, resistere execrabilis Som. Aug. tibi, mihi amabile; et resistere tibi, execrabilis ⁹¹ Omnibus iniquitatibus Som. Aug. omnibus impietatibus

peri aures meas mandatis tuis, et ne declines, flagito, per nomen sanctum tuum, in verba malitiae cor meum, ad excusandas excusationes in peccatis (Psalm. cxl. 4). Peto etiam per admirabilem humilitatem tuam, ne venias mihi pes superbiæ, et manus peccatoris non moreat me (Psalm. xxxv. 12).

Ecce, omnipotens Deus, Pater Domini mei, disponere benignus quo mihi miserearis, quoniam quidquid⁹⁷⁹ pretiosius inveni, devote tibi obtuli, quidquid carius reperi⁹⁸⁰, suppliciter presentavi; mihi nihil reliqui quin tuae exposuerim majestati; nihil jam superest quod adjiciam, quia totam tibi delegavi spem meam. Dixerim tibi advocationem meum, tuum dilectum Filium, misi gloriosam progeniem inter me et te mediatorem. Misi, inquam, intercessorem, per quem confido veniam; misi verbis Verbum quod pro meis dixi missum factis, et numeravi tibi sanctissimæ sobolis mortem⁹⁸¹ quam pro me credo fuisse perpessam. Credo a te missam Deitatem nostram suscepisse humanitatem, in qua dignum duxit vincula, alapas, sputa, irrisionesque perferre, nec non cruces clavosque suspicere. Hanc olim infantiae vagiti bus demolitam, pueritiae pannis constrictam, sudoribus⁹⁸² vexatam, jejuniis⁹⁸³ maceratam, vigiliis afflictam, itineribus fessam postea affectam⁹⁸⁴ flagris, laceratam suppliciis, deputatam cum mortuis, dotatam vero⁹⁸⁵ gloria resurrectionis eorum gaudiis induxit, et in dextera⁹⁸⁶ tuae celsitudinis collocavit.

Tu placatio⁹⁸⁶ mea et propitiatio mea, hic intende pins quem genueris⁹⁸⁷ Filium, et quem redemeris servum, hic aspice Factorem, et ne despicias facturam, amplectere serenus Pastorem, et recipie⁹⁸⁸ misericors allatam propriis humeris ovem. Hic ipse est fideliissimus Pastor ille, qui dudum errabundam ovem per abrupta montium, per præcipitia vallium multis variisque quæsierat laboribus, quique jam morienti⁹⁸⁹, jam per longa exsilia deficiente tandem inventæ gaudens se supposuit⁹⁹⁰, et miro sibi ad-

A nisi charitatis annixam de profunda confusionis⁹⁹¹ abyso levavit, piisque astrictam complexibus ad nonaginta novem, unam quas perierat, reportavit ovem (Luc. xv. 4). Ecce, Domine, mihi Rex, omnipotens Deus, ecce Pastor bonus refert tibi quod commisisti⁹⁹² ei. Suscepit, te disponente, ad salvandum hominem, quem tibi restituit omni labore immunem; ecce tibi tuum charissimus Filius plasma reconciliat quod a te procul deviaverat⁹⁹³. En gregi tuo mitis Pastor reformat quod prædo violentus abegerat, reddit tuis conspectibus servum quem sua fecerat⁹⁹⁴ conscientia fugitivum, ut qui per se penam meruit, per Factorem mundi mereatur⁹⁹⁵ veniam, cuique pro culpis suis supererat gehenna⁹⁹⁶. tanto duce jam confidat revocari ad patriam. Potui per me te, sancte Pater, offendere, sed non potui per me te mihi placare; factus est adjutor meus, Deus meus, tuus⁹⁹⁷ dilectus Filius, meam participans humanitatem, ut curaret infirmitatem, quatenus unde culpa emiserat⁹⁹⁸ offensionis, inde tibi immolare sacrificium laudis, meque per hoc tuae redderet pietati placabilem, quo sedens ad dexteram tuam semper meæ substantiæ se ostenderet⁹⁹⁹ esse consortem. Ecce spes mea, ecce tota fiducia. Si me pro mea, ut dignum est, despicias iniquitate, respice me saltem misertus pro¹⁰⁰⁰ dilecta sobolis charitate; attende in Filio quo propitiaris servo¹⁰⁰¹. Vide carnis sacramentum, et carnis remitte reatum; recole quod bonus perpessus est Filius, et obliviscere quod malus operatus est servus¹⁰⁰². Quoties beatæ prolis tibi patent¹⁰⁰³ vulnera, delitescant, obsecro, scelera mea¹⁰⁰⁴; quoties rubet pretiosus sanguis pio de latere, deleatur, supplico, labes¹⁰⁰⁵ meæ pollutionis. Et quia te caro lacescit ad iram, caro te inflectat, precor, ad misericordiam, ut sicut me caro seduxit ad culpam, caro¹⁰⁰⁶ deducat ad veniam.

Multum quippe¹⁰⁰⁷ est quod mea meroretur impietas; longe autem majus est quod Redemptoris mei reposcit jure pietas¹⁰⁰⁸; magna enim est mea

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁷⁹ Quomodo quicquid Som. Aug. quoniam quicquid⁹⁸⁰ Repeti Som. reperi⁹⁸¹ Misi verbis: quia pro meis dixi missum factis, enumeravi sanctissimæ tibi sobolis mortem Som. Aug. nisi verbis verbum, quod pro meis dixi missum factis, et numeravi tibi sanctissimæ sobolis passionem⁹⁸² Astrictam sudoribus Som. Aug. constrictam, juvenitatem sudoribus⁹⁸³ Post affectam Som. Aug. postea affectam⁹⁸⁴ Ditatam vero Som. Aug. dotatam vero⁹⁸⁵ In dextra Som. in dextera Aug. in dexteram⁹⁸⁶ Tu placatio Som. Aug. hæc placatio⁹⁸⁷ Propitiatio mea, hic intende pius quomodo genueris Som. Aug. propitiatio tua. Hic attende pius quem genueris⁹⁸⁸ Recipe Aug. respice⁹⁸⁹ Præcipitia vallium multis variisque quæsierat, variisque laboribus qui jam morienti Som. per præcipitia vallium multis variisque quæsierat laboribus Quique jam morienti⁹⁹⁰ Se supponit Aug. se supposuit⁹⁹¹ Innixam de confusionis abyso . . constrictam . . novem unam . . deportavit ovem. Som. annixam de profunda confusionis⁹⁹² Tibi ovem quam commisisti Som. Aug. tibi quod commisisti⁹⁹³ Deviaverat Aug. deviavit⁹⁹⁴ Sua propria fecerat Som. sua fecerat⁹⁹⁵ Per factorem mundi mereatur Som. per satisfactiōnem hujus mereatur Aug. per factorem hujus⁹⁹⁶ Quippe pro . . sperabat gehennam Som. Aug. cuique pro . . supererat gehenna⁹⁹⁷ Adjutor meus tuus Som. Aug. adjutor meus. Deus meus, tuus⁹⁹⁸ Culpa emiserat Som. Aug. culpa emiserat⁹⁹⁹ Me substantiæ ostenderet Som. Aug. et Edit. Goth. meæ substantiæ se ostenderet¹⁰⁰⁰ Respice salutem misertus in me pro Som. Aug. respice me saltem misericors pro¹⁰⁰¹ In filio attende quid propitiaris in servo Som. Aug. attende in filio, quo propitiaris servo¹⁰⁰² Recole quod bonus perpessus est filius, et obliviscere quod malus operatus est servus Som. et Aug. hæc omittunt. ¹⁰⁰³ Tibi saucia patent Som. Aug. tibi patent¹⁰⁰⁴ Vulnera mea Som. Aug. scelera mea¹⁰⁰⁵ Deleatur supplico labes Som. diluantur obsecro labes Aug. diluantur obsecro labes¹⁰⁰⁶ Ad culpam, caro Som. ad culpam, sic caro¹⁰⁰⁷ Multum quidem Som. Aug. multum namque Edit. Goth. multum quippe¹⁰⁰⁸ Poscit vietas Som. Aug. reposcit jure pietas

Injustitia, multo vero major est Redemptoris mei, iustitia. Quanto enim superior est Deus homine, tanto mea malitia est inferior bonitate ejus, ut qualitate, ita etiam quantitate. Quid enim delinquare posset homo quod non redemerit Dei Filius factus homo? Quæ tanta superbia tumeret, quia non tanta humilitas sternere? Quodnam esset mortis imperium quod nati Dei non destrueret erucis supplicium? Nimurum, Deus meus, si aqua lance iniuitates peccantis hominis et redimenti gratia librentur Auctoris, non tantum oriens distat ab occidente, seu inferior separatur infernus a summo cœli cardine; quantum pietas Redemptoris superat malitiam peccatoris.

Jam, lucis optime Creator, jam culpis ignosce meis pro dilecti Filii tui laboribus immensis. Jam, quæ, ejus pietati mea impietas, ejus modestiae mea perversitas, et ejus mansuetudini mea donetur ferocitas. Jam sua humilitas meam superbiam, patientia impatientiam, benignitas duritiam, obedientia inobedientiam, tranquillitas inquietudinem, dulcedo amaritudinem, suavitatem iram, charitas lucriscat crudelitatem. Qui tecum, etc.

ORATIO III.

AD DEUM.

Contra tres inimicos qui peccatorem gravius multo infestant et, nisi misericordia Dei eum tueatur, scepis ad mortem vulnerant, scilicet inanis gloria, invidia, superbia.

Domine, Deus meus, in te speravi, salvum me fac ex omnibus persequentiibus me et libera me (Psalm. vii, 2). In te Domine, speravi, non confundar in eternum in tua justitia libera me et eripe me (Psalm. lxx, 2). Domine, Deus meus, creator meus, et gubernator meus, sicut dixi et semper dicam, in te speravi, et in te spero, nec, quandiu fuerit halitus in naribus meis, a misericordia tua desperabo. A meipso vero, si diligenter omnes actiones meas inspicio, semper despero, quia semper in malis operibus conversor; sed respiciens ad dulcissimum Creatorem meum, ad patientissimum Dominum meum, qui male me vivere conspicit, et adhuc exspectat correctionem meam, exspectans et tolerans auscultat si in aliqua re curarem, emendare vitam meam, respiro, et misericordiam Creatoris mei, qui tam dulciter me tolerat, invoco. Ex omni parte invadunt me ini-

A mici mei et jam fere ex omni parte perforant et irrumunt interiora cordis mei, et nisi ille piissimus Dominus meus, qui me creavit, mihi subveniat subveniens et terrens inimicos meos, qui sic me tribulant repellat, illorum vinculis infelicitate ligata jam cito ducetur captiva anima mea. Ergo libera me, Domine, ex omnibus persequentiibus me (Psalm. cxli, 7); et si non propter me, saltet propter te. Propter me, fateor, dulcissime Domine Deus meus non est tibi ratio liberandi me, quia fere semper delectat me malum facere, et in malis operibus perseverare. Sed propter te libera me, quia verecundia tua est inimicos tuos creaturam tuam sic deludere, sic delusam et eorum sordidissimis vitiis sedatam male tractare quam tam honestam creasti, tanto honore B rationis exornasti, quam ad imaginem et similitudinem tuam plasasti.

Ecce, dulcissime Deus meus, ecce infelix spiritus meus malis operibus undique corrossus, de dentibus inimicorum suorum, quibus infelicitate dilaniabatur, vix erutus tunc auxilium implorat, tuæ gratiæ visitationem suspirat, quia nisi cito subvenias, eorum insecuritate graviter fatigatus jam etiam ad te nec anhelare valebit. Multi sunt inimici mei, sicut vides, piissime Creator natus, quorum saevitia graviter se-rior, percussus et illitus non modicos dolores sustineo; sed unus inter caeteros semper gravius me appetit, et semper sine ulla miseratione usque ad interitum prostrernere contendit. Sæpius enim cum aliis inimici mei ab insecuritate mea quasi fatigati quietescunt, unus audacior caeteris fortius telum vibrat, scilicet inanis gloria, quæ non solum miserum hominem malis operibus maculat, sed etiam de ipsis bonis operibus quæ agere videtur, si se caute non custodit, jugulat. Hæc pestis progenita est ab illa superbia quæ primum hominem prostravit, prostratum et vulneratum ab illa felicitate, quam possidebat, expulit. Et ut miserum, quem invadit, fortius prostrnat, invidiam, per quam mors intravit in orbem terrarum (Suppl. ii, 24), secum ad adjuvandum se advocat. Invidia igitur miserum quem arripit, urit, urendo, tristem, et quasi languore possidit, incedere facilis. Inanis vero gloria, quasi recreando, de ipsis bonis operibus quæ facere singit, extollit. Sed ut miserum quem semel inanis gloria intercipit, infelicius captivum ducat,

C *scunt, unus audacior caeteris fortius telum vibrat, scilicet inanis gloria, quæ non solum miserum hominem malis operibus maculat, sed etiam de ipsis bonis operibus quæ agere videtur, si se caute non custodit, jugulat. Hæc pestis progenita est ab illa superbia quæ primum hominem prostravit, prostratum et vulneratum ab illa felicitate, quam possidebat, expulit. Et ut miserum, quem invadit, fortius prostrnat, invidiam, per quam mors intravit in orbem terrarum (Suppl. ii, 24), secum ad adjuvandum se advocat. Invidia igitur miserum quem arripit, urit, urendo, tristem, et quasi languore possidit, incedere facilis. Inanis vero gloria, quasi recreando, de ipsis bonis operibus quæ facere singit, extollit. Sed ut miserum quem semel inanis gloria intercipit, infelicius captivum ducat,*

VARIAE LECTIONES.

¹⁰⁰⁰ *Injustitia, multo vero Aug. Injustitia, fateor, verum major Goth. tanto mea.* Ut qualitate ita etiam quantitate *Som.* et qualitate et quantitate *Aug.* in qual. et quant. ¹⁰¹¹ Delinquere posset homo, quod non redemerit Filius Dei factus homo *Som.* *Aug.* deliquit homo, quod non redemerit Filius Dei factus homo. ¹⁰¹² Quæ tanta superbia *Som.* *Aug.* quæ tanta superbia ¹⁰¹³ Quodnam esset *Som.* *Aug.* quodnam tantum esset ¹⁰¹⁴ Iniquitas peccantis *Som.* *Aug.* delicta peccantis ¹⁰¹⁵ Liberentur *Som.* *Aug.* librentur *Edit.* *Goth.* libretur. ¹⁰¹⁶ Quantum pietas Red. super malitiam peccatoris *Som.* *Aug.* hac omittunt. ¹⁰¹⁷ Et mansuetudini mea donetur *Som.* et ejus mansuetudini mea donetur ¹⁰¹⁸ Sua humilitas *Som.* ejus humilitas ¹⁰¹⁹ Crudelitatem *Edit.* *Goth.* crudelem pertinaciam ¹⁰²⁰ Qui trium etc. *Som.* *Aug.* et *Editio Gothica hic subjungunt invocationem sancti Spiritus: Jam O divini amor etc.* ¹⁰²¹ Collata est cum *Mss.* *Vict.* *KK.* 16. *Corb.* 160. *Val-luc.* et *Flor.* Scilicet inanis gloria, invidia, superbia *mss.* *hæc omittunt.* ¹⁰²² Et semper dicam *mss.* et semper dico. ¹⁰²³ Si . . . curem *mss.* si . . . curarem. ¹⁰²⁴ Ex omni enim *mss.* omitt. enim ¹⁰²⁵ Inimicos qui *mss.* inimicos meos qui ¹⁰²⁶ Facturam tuam *mss.* creaturam tuam ¹⁰²⁷ Aperte maculat *mss.* omitt. aperte ¹⁰²⁸ Incedens facit *mss.* *Corb.* *Val-luc.* et *Flor.* incedere facit *mss.* *Vict.* incedere facit ¹⁰²⁹ Semel gloria *mss.* omitt. semel ¹⁰³⁰ Intercepit *mss.* intercepit

nec ei ullam spem evadendi relinquat, ad matrem superbiā recurrit, et ejus animata mortifero consilio virtutem diligendi Dum et proximum ei pri-mum abscidit. Dum enim infelix, quem inanis gloria inficit, superior cæteris videri cupit, si quem considerat in bonis ¹⁰³³ operibus meliorem se esse, rectiusque incedere negare non possit, illum, si valet, et omnia quæ agit, opprimit; non valet, quia aperte recta sunt, saltem ut non ex toto recte acta credenda sint, quoquaque modo obnubilare satagit. Sicque miser animus hac captivitate possessus, nec rectum agit, si quid rectum agere videatur, quia nec proximum diligit, quem sicut se amare præcipitur (*Math. xix. 19*), nec Deum amat, quem hoc agendo non amare convincitur ¹⁰³⁴. Qui enim proximum suum non amat, nec eum, in quantum valet ut in bono proficere possit, adjuvat, nec Deus illum amat, nec ad ejus opera respicit, etiamsi coram hominibus videantur esse bona. Quid vero, quid miseri potest esse homine qui se de bono opere extollit? Qui, dum sese putat extollere, de supermis ad ima ruit; superbia enim semper naturaliter in profundum inferni jacet, humilitas vero semper in cœlis habitat, et in cœlo mapet. Et quem inanis gloria de summis dejicit, superbia mater ejus in brachiis æternæ perditionis excipit; sicut econtrario ¹⁰³⁴, cuius humilis conversatio est in terris, Deus qui *humilia respicit*, et *alta a longe cognoscit* (*Psal. cxxxvi. 6*), eum de ima conversatione elevat in cœlos

Fateor, mitissime Deus, fateor me his tribus malis, imo his tribus furiis infernalibus graviter esse prostratum, et sere usque ad interitum in anima vulneratum, et, nisi indulgentissima misericordia tua cito subveniat, gravius esse damnandum. Ille miser, heu miser, semper et ubique, heu miser, quanta captivitas est miseri hominis. Si male vivit, est aperta damnatio; si recte quidem vivere videtur, sed incaute se custodiens, inde gloriat, iterum est misero certa mors, et æterna damnatio. O Deus, nostrum refugium, o Creator noster, et virtus nostra adversus eos qui nos persequuntur, et si te nos viderint proprier peccata nostra dimittere, semper insidiantur, adjuva nos, misericors, tua misericordia semper indigentes, ture miserationis auxilium, plusquam nobis expediret, tepide postulantes. Et si

A nos despicias, ideo quia multis iniquitatibus involvimus ¹⁰³⁵, saltem reduc ad nos misericordes oculos tuos, quia creatura tua sumus. Et sicut verissimum est te nostrum semper esse Creatorem, sic semper et ubique sentiamus te nostrum esse defensorem, et aduersus inimicos nostros indeficientem protectorem, ut in præsenti vita semper a te defensi et adjuti, finito temporali cursu, ad te Creatorem nostrum et Dominum perveniamus ab omnibus peccatis mundati et absoluti. Amen.

ORATIO IV ¹⁰³⁶

Cum peccator ae iniquitatibus suis multum est anxius, easque coram Deo, omni postposita verecundia, expandit.

B Altissime, et mitissime amator hominum Deus, Creator et gubernator omnium creaturarum, immensæ bonitati tue confiteor omnia peccata mea quæcumque quoquaque modo feci, ex ea hora ex qua peccare potui usque ad hanc horam in qua adhuc per misericordiam tuam me vivere pateris. Omnium vero non possum esse memor, quia multa sunt, et facile enumerari non possunt. Sed tu, piissime et misericordissime Deus, cui nota sunt omnia antequam flant, qui verus inspector es cogitationum ¹⁰³⁷, et justissimus scrutator cordis et rerum (*Psal. vii. 10*), tu nosti omnia peccata mea, quæcumque egi, vel alhuc ago, vel intus in anima mea per occultas cogitationes, vel foris per apertas operationes. Et propterea, quia veraciter ¹⁰³⁸ hæc omnia me fecisse contra voluntatem tuam intelligis ¹⁰³⁹, coram majestate tua, et coram omnibus sanctis tuis ¹⁰⁴⁰, me reuin et culpabilem esse confiteor, et nisi indulgentissima misericordia tua prius subveniat, post ¹⁰⁴¹ mortem carnis æterna morte esse damnandum, æternisque tormentis ¹⁰⁴² æternaliter esse torquendum.

C Scio, dulcissime Deus, scio quia me creasti, et creatum misericorditer dilexisti, et quia ad hoc me creasti, ut et ego quoque te Creatorem meum, sicut dignum esset, diligenter, tuisque præceptis per omnia obediens essem. Et hoc totum ad bonum meum fecisti, non ut tu per me ¹⁰⁴³ vel melior esesses, vel in aliquo ditione existeres. Tu enim nullo bono eges, quia tu essentialiter es ipsum bonum, et a te est omnis bonus, quicunque bonis est. Et ideo non potes esse vel melior, vel ¹⁰⁴⁴ ditione; et hoc non per

VARIE LECTIONES.

¹⁰³³ Considerat in bonis *mss.* considerat quem in bonis ¹⁰³³ Nec rectum agit, si quid rectum agere videatur, quia nec proximum diligit quem sicut se amare præcipitur, nec Deum amat, quem hoc modo agendo non amare convincitur *ms.* *Corb.* 160. nec rectum agit, si quis rectum agere videtur, quia nec proximum diligit, quem sicut se amare præcipitur, nec Deum amat, quem in hoc amando non amare convincitur *ms.* *Vict.* nec rectum agit, si quid rectum agere præcipitur, nec Deum amat quem in hoc agendo non amare convincitur. *mss.* *Val-luc.* et *Flor.* Nec rectum agit si quid rectum agere videtur, quia nec proximum diligit quem sicut se amare præcipitur, nec Deum amat quem in hoc agendo non amare convincitur.

¹⁰³⁴ Sic est contritio *ms.* *Corb.* sicut est econtrario *ms.* *Vict.* *Val-luc.* et *Flor.* sicut econtrario ¹⁰³⁵ Despicis ideo quia multis iniquitatibus nos involvimus *ms.* *Corb.* despicis, ideo iniquitatibus involvimus *mss.* *Vict.* *Val-luc.* et *Flor.* despicis ideo quia multis iniquitatibus involvimus. ¹⁰³⁶ *Collata est cum Mss. Thu. 267. Vict. KK. 16. et Val-luc.* Denudat et expandit *mss.* omittunt ¹⁰³⁷ denudat et ¹⁰³⁷ Inspector es cogitationum *mss.* *omittunt es* ¹⁰³⁸ Quia veraciter *mss.* quæ veraciter ¹⁰³⁹ Tuam intelligo *mss.* tuam intelligis ¹⁰⁴⁰ Coram omnibus sanctis tuis me *ms.* *Thu.* coram beatis angelis tuis et omnibus sanctis me ¹⁰⁴¹ Subveniat, post *ms.* *Thu.* subveniat, scio post me ¹⁰⁴² *Æternisque tormentis ms.* *Thu.* æternis cruciatibus *mss.* *Vict.* *Val-luc.* æternis tormentis ¹⁰⁴³ Tu per me *ms.* *Thu.* pro me ¹⁰⁴⁴ Melior vel *mss.* vel major vel *ms.* *Val-luc.* major vel

falsam impotentiam, sed per veram potentiam non potes. Qui enim malum potest et facit, malo suo hoc potest¹⁰⁴⁵ et facit, quia per hanc potentiam non sursum ad excelsa erigitur¹⁰⁴⁶ feliciter, sed deorsum ad ima attrahitur infelicitate. Hac potentia, vel potius impotentia miserabiliter seductus, et quasi vesica turgens inaniter inflatus, extra rationem positus, et quasi juvamento insipienti similis factus (*Psal.* **XLVIII**, 13), telo superbiæ miserrime percussus et prostratus te Creatorem meum et misericordissimum Dominum in tuis præceptis contempsi, quæ mihi ad bonum meum, si observassem, dedisti, contemnens¹⁰⁴⁷, et veluti mente perditus, dum huc illucque quasi superbe feror, vera soliditate perdita vias perditionis et mortis incurro, ac vanitatem, vanæque elationis ventum stulte¹⁰⁴⁸ et insipienter sequor.

Fateor, clementissime Deus, fateor coram omnipotencia tua me nimis esse superbum, vanum et omni genere elationis plenum. Et puto quia, si in hoc sæculo aliquam haberem potentiam, nullus posset sfferre meam superbiam. Sed et ista superbia qua coram hominibus tam graviter vexor, quamvis sit execrabilis et nimis periculosa¹⁰⁴⁹, est tamen alia superbia, qua, cum diligenter secretum mentis meæ non¹⁰⁵⁰ mibi blandiens¹⁰⁵¹ inquiero, non parum vexatur et dissipatur infelix anima¹⁰⁵² mea. Aliquando vero si contingat (quod tamen raro accidit) infelix aliquid¹⁰⁵³ me facere, quod secundum aestimationem hominum videatur aliqua similitudo boni, non parum de hoc ipso superbio. Et si nemo inde loquitur, vel aliquo modo me laudare curat¹⁰⁵⁴, eum, quasi stultum et nihil scientem, despicio, vel etiam si, quasi non curans, laudationem hominum vanam et inutilem fugio, non parum in ipsis interioribus meis, ubi solus Deus videt, inde glorio, et mirum in modum, dum laudationem vito, eo amplius¹⁰⁵⁵ laudationem et vanam gloriam appeto. Ecce, Deus meus, et Creator meus, ecce vides¹⁰⁵⁶ me ita facere, ita vivere, et totum quod vivo perdere; ecce vides et execraris, et **249** pro tali vita nonnisi penas et tormenta promittis. Subveni ergo, Creator meus, subveni adiutor in opportunitatibus, subveni et adjuva animam meam, et per ineffabilem misericordiam tuam destrue et confunde superbiam meam. Ecce, Deus meus et Dominus meus, ecce confiteor immensæ bonitati tuæ veneno huius malitiæ me totum esse

A infectum, corruptum et destructum, et jam sere nisi misericordia tua subveniat ad nihilum redactum. Sed coram maiestate tua culpam meam recognosco, reus et culpabilis venians et indulgentiam de hoc et de omnibus peccatis meis a te, misericors Creator, peto, qui non vis mortem peccatoris, nec letariis in perditione morientium (*Ezech. xviii*, 23). Sunt et alia multa quæ de radice hujus pestis exoriuntur, quæ me habere et eorum molestiis non parum inquietari et sæpissime atteri similiter confiteor. Et similiter de his omnibus veniam et indulgentiam requiro. Sunt autem hæc, videlicet ira¹⁰⁵⁷, impatientia, inimicia Deo et omnibus sanctis odiosa¹⁰⁵⁸ discordia, indignatio, rancor animi, tandem inenit, voracitas gulae, murmuratio, avaritia, rapacitas et multa his similia, quibus vexari et affici, lacerari et discripi infelicitate animam meam conspicio.

B Est et præter hæc, unum malum super omnia mala malum, quo tanto gravius et miserabilius laceratum et afflictum animum meum sentio, quanto et ab ipsis cunabulis semper mecum fuit, mecum crevit, in infancia, in adolescentia, in juventute mihi semper adhæsit¹⁰⁵⁹, nec adhuc jam præ senectute membris deficientibus me deserit. Est autem hoc malum, desiderium voluptatis, delectatio carnis¹⁰⁶⁰, tempestas libidinis, que multis et variis modis infelicem animam meam maceravit, dissolvit et omni virtute destitutam inanem et debilem reddidit. Fateor, dulcissime et mitissime Deus, fateor coram omnipotencia tua me hujus nefario opere hujus operis nefarii immundis¹⁰⁶¹ recordationibus sepe esse pollutum, incensum, ardores non modicos¹⁰⁶² et inhonestos passum, et non solum mecum delectationum malas memorias et stultas recordationes mihi nocere; sed etiam aliorum malefacta mihi narrata, et per recordationes sordidas ad memoriam reducta, cor meum non parvo nævo¹⁰⁶³ iniquitatis maculare.

C Ecce, Deus meus, piissime et misericordissime Dominus meus, quamvis non parvam verecundiam passus, expandi coram te iniquitates meas, ostendi vulnera et peccata mea, ostendi animam meam malis operibus maculatam, malorum operum delectationibus¹⁰⁶⁴ infectam, malarum delectationum recordationibus foedatam. Deus meus misericordia mea, respice ad pœnitentiam meam, respice ad pietatem tuam¹⁰⁶⁵; suscipe confessionem meam, et

VARIAE LECTIÖNES.

¹⁰⁴⁵ Suo hoc potest ms. *Thu.* suo potest¹⁰⁴⁶ Excelsa dirigitur mss. excelsa erigitur¹⁰⁴⁷ Contemnen et ms. *Thuan.* contemptus et¹⁰⁴⁸ Ventum, stulte ms. *Thu.* venenum, stulte¹⁰⁴⁹ Puto si ms. puto quia si¹⁰⁵⁰ Et nimis periculosa ms. *Thu.* et periculosa¹⁰⁵¹ Mentis meæ non ms. *Thu.* mentis non¹⁰⁵² Mibi blandiens ms. *Vict.* mibi blandientis¹⁰⁵³ Dissipatur infelix anima ms. *Thu.* dissipatur anima¹⁰⁵⁴ Accidit aliquid mss. accidit infelix aliquid¹⁰⁵⁵ Laudare non curat mss. laudare curat¹⁰⁵⁶ Dum laudationem vito eo amplius mss. *Thu.* laudationem viro et amplius¹⁰⁵⁷ Et ecce vides mss. cccc vides¹⁰⁵⁸ Haec, ira mss. hæc: videlicet ira¹⁰⁵⁹ Sanctis odiosa, ms. *Thu.* omit. odiosa¹⁰⁶⁰ Mibi semper adhæsit ms. *Thu.* omit. semper¹⁰⁶¹ Delectatio carnalis ms. *Vict.* delectatio carnis¹⁰⁶² Me hujus operis nefarii immundis mss. me hujus nefario opere hujus operis nefarii immundi¹⁰⁶³ Non modicos mss. immundicos¹⁰⁶⁴ Non parvo nævo ms. *Thu.* non parvum veneno¹⁰⁶⁵ Respice ad pietatem meam ms. *Thuan.* omitti¹⁰⁶⁶ mss. *Vict.* Val-luc. respice ad pietatem tuam

fac mecum secundum misericordiam tuam. Si ini- A quitates observaveris, Domine; Domine, quis susti- nebit? (Psal. cxxix, 3) vel etiam quis justitia sua ¹⁰⁶⁶ sine misericordia tua poterit liberari? Propri- tius esto mihi, Domine ¹⁰⁶⁷, propitius esto mihi peccatori (Luc. xviii, 13); parce peccatis et iniqui- tibus meis. ut per tuam misericordiam ab omnibus peccatis clementer absolutus, finita temporali ¹⁰⁶⁸ conversatione, perduci merear ad regna cœlorum, ubi cum sanctis omnibus te laudare, et benedicere et glorificare valeam in sœcula sœculorum. Amen.

ORATIO V.

AD DEUM.

• Ad obtainendam cordis compunctionem in oratione.

Ignoscere, Domine, ignoscere pie, ignoscere et miserere, parce ignorantiae meæ et multæ imperfectioni meæ. Noli me tanquam temerarium reprobare, quod au- deam servus, utinam vel bonus et non etiam inuti- lis et malus, et ideo valde malus quia te omnipot- entem Deum nostrum terribilem et nimis metuen- dum sine cordis contritione et lacrymarum fonte, sine reverentia debita et tremore laudo, benedico, atque adoro. Si enim angeli te adorantes et laudan- tes tremunt mira exultatione repleti, ego pec- cator, dum tibi assisto, laudes dico, sacrificium offero; cur non corde pavo, vultu paleo, labiis tremo, toto corpore inhorresco, sieque oboris lacrymis eoram te indesinenter lugeo? Volo, sed non valeo, quia nequeo quod desidero. Hinc enim mecum vehementer admiror, dum te nimis terribil- em oculis fidei cerno.

Sed quis hoc sine ope gratiæ tuæ? Universa enim salus nostra magna misericordia tua. Misericordum me, quomodo sic insensata facta est anima mea ut non terreatur terrore nimio, dum stat ante Deum, et suas illi laudes decantat? Misericordum me, quonodo sic induruit cor meum ut oculi mei inde- sinenter non producant flumina lacrymagum, dum conservus sermocinatur coram Domino suo, homo cum Deo, creatura cum Creatore, qui factus est ex li- no cum eo qui omnia fecit ex nihilo? Ecce. Do- mine, pono me ante te, et quid in secretis de me sentio, paternis auribus non taceo. Tu dives in misericordia, et largus in præmiis, da mihi de bonis tuis, ut ex eis serviam tibi. Non enim aliunde possumus tibi servire neque placere nisi de tuo munere.

Confige, quæso, timore tuo carnes meas (Psal. cxviii, 120); lætelur cor meum, ut timeret nomen tuum (Psal. lxxxv, 11). Utinam sic te timeret pec- catrix anima mea, quomodo ille vir sanctus qui dixit: Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum (Job xxxi, 23). Dator enim omnium

VARIÆ LECTIÖNES.

¹⁰⁶⁶ Quis justitia sua ms. Vict. quis justitia tua mihi Domine ¹⁰⁶⁸ Vita et mss. omittunt. ¹⁰⁶⁹ Collata est cum MSS. Vict. KK. 16. Val-luc et Corb. 160. in quo hujus orationis initium avulsum est ¹⁰⁷⁰ Ab eo misereri ms. Vict. a Deo misereri ¹⁰⁷¹ Gratia illu- natus ms. Vict. et Val-luc. gratia inspiratus ¹⁰⁷² Se facit ms. Vict. se faciet ¹⁰⁷³ Sacrificium se se n.s. Vici. omii. se se

A bonorum Deus, da mihi inter laudes tuas tontein lacrymarum simul cum cordis puritate et mentis jubilatione; ut perfecte te diligens, et digne te lau- dans, ipso cordis palato sentiam, gustem, et sapientiam dulcis et suavis es, Domine, sicut scriptum est: Gustate et videte quoniam suavis est Dominus. Beatus vir qui sperat in eo (Psal. xxxv, 9). Beatus populus qui scit jubilationem (Psal. lxxxviii, 16). Beatus vir cuius est auxilium abs te, ascensiones in corde suo dispositus, in valle lacrymarum, in loco quem possit (Psal. lxxxiii, 6). Beati mundo corde, quantam ipsi Deum videbunt (Matth. v, 8). Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sœcula sœculorum laudabunt te (Psal. lxxxiii, 5).

ORATIO VI ¹⁰⁷⁰.

AD DEUM.

Ne peccator pro ullo peccato desperare debeat, quia pius est et misericors Dominus, nec vult mortem peccatoris, sed vitam.

Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam; et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam (Psal. I, 3). Credimus quod hanc orationem Spiritus sanctus dictave- rit, cuius inspiratione **250** compunctus homo pec- cator, sed et fidelis et sibi postulat a Deo misereri ¹⁰⁷⁰, suasque iniquitates secundum multitudinem miserationum ejus deleri, quem et omnipotentissimum Deum et misericordissimum Dominum esse credit. Est autem hoc opus Spiritus sancti, quod peccatori sua facinora displicant, et ea agere satagit que Creatori suo placent. Sed et nos suis viribus non valet, nisi ejusdem Spiritus sancti gratia illu- minatus ¹⁰⁷¹; enjus cor, cum per suam gratiam visitat, protinus ab omni labe vitiorum emundat. Dulcis est vero Dominus et pius erga creaturam suam, quam creavit ad imaginem suam et similitudinem (Gen. 1, 27); et quam tanto ditavit honore, nullo modo nisi ejus magna iniquitate patitur periire. Est autem, est omnino universitatis Creator suavis et nitis, et multæ misericordie omnibus invoca- cantibus se (Psal. lxxxv, 5), omnibus qui invocant eum in veritate; et voluntatem timentium se facit ¹⁰⁷², et depreciationem eorum exaudit, et per suam magnam misericordiam salvos ad sempiternam glo- riam dicit (Psal. cxlviii, 18). Miseretur enim omnium, et nihil odit eorum quæ fecit, dissimulans peccata hominum propter poenitentiam, et parcens illis, quia pius est Dominus (Eccli. II, 13). Est autem misericors Dominus peccatoribus a suis nequi- tatis cessantibus, et per veram poenitentiam veræque poenitentiae bona opera suas malitias niundantibus; et per veram confessionem, veræque confessionis sacrificium, sese ¹⁰⁷³ inactantibus. Est autem vera poenitentia veraque confessio, et perpetrata mala

plangere, et plangenda amplius non amittere. Quonodo vero miseretur Pater filiorum, et multo magis quam pater carnalis filiorum, miseretur pius et misericors Dominus omnium se timentium. Ipse enim novit figuratum nostrum; cognovit etiam unde nos fecit lumen nostrum¹⁰⁷⁴. Recordatur enim quod puluis sumus (Psal. cii, 13, 14), et cinis, sed tamen ad ejus imaginem facti. Intuentes autem vereque constantes tantam misericordiam¹⁰⁷⁵. Creatoris nostri erga creaturam suam, non de remissione culpaeum desperemus. Quoniam si ex toto corde peniteamus, nostrasque iniquitates dignis fletibus insequamur, ejus indulgentissimam pietatem proculdubio consequemur.

Sed fortasse aliquis mente perditus, et jam ipsis voraginibus aeternae damnationis immersus, considerans enormitatem scelerum suorum, desperans de misericordia Dei, dicere apud se presumit: Quod consilium recuperandæ salutis jam amplius iuvenire potero, aut quam consolationem, aliquam veniam scelerum promittentem, sperabo? Ex quo peccare potui, nunquam a peccatis et malis operibus cessavi. Peccatis peccata semper accumulavi, et peccata, que aliquando operibus implere non potui, malis voluntatibus ac malis desideriis perficere nunquam cessavi. Tantis ergo malis et iniquitatibus¹⁰⁷⁶ involutus, tantis criminibus et peccatis careundatus, quid jam exspectare possum nisi aeternam perditionem aeternaque perditionis aeternam damnationem? Aliquando vero si aliquam¹⁰⁷⁷ misericordia Dei peccatorum confessionem feci, et C peccatorum poenitentiam a sacerdote accipiens, aliquam emendationem malorum promisi, statim, vel post parvam moram, eadem mala vel pejora peccata feci, et quasi canis reversus sum ad vomitum; quod quasi per confessionem evomueram ore et corde¹⁰⁷⁸, sordidius resumpsi. Juravi etiam sepius me deinceps cessare a peccatis viam iniquitatis omnino dimittere viamque justitiae sequi. Sed neque timor ipsius perjurii me a peccatis retinere potuit, neque timor Dei cuncta ab alto consipientis.

Ecce vides, dulcissime amator hominum Deus, ecce vides, de sanctuario tuo, et respicias de excelso caelorum habitaculo, miserum hominem ad te dorsum ponentem¹⁰⁷⁹, teque in tuis praecceptis spernentem, et propter sua magna peccata de tua magna misericordia desperantem, et quamvis nimis miserum, et peccatorem¹⁰⁸⁰, respicias tamen et vides a te creatum, et dum in hac vita existit, tuis beneficiis sustentatum. Immitte, bone¹⁰⁸¹ Deus, in animam ejus timorem tuum, et aufer de corde ejus

A timorem noxiūm. Respice, et illumina cor ejus obsecratum, ut videat et intelligat quam magna sit, et quam amabilis multitudine dulcedinis tuae, Domine, quam abscondisti desperantibus de te, persecuti autem sperantibus in te (Psal. xxi, 20). Non enim demergat, dulcissime Deus, non eum demergat tempestas aquæ nec absorbeat profundum, neque urgeat super eum puteus os suum (Psal. lxviii, 16), scilicet abyssus iniquitatum suarum, et desperatio miserationum tuarum. Credimus, clementissime creator hominum Deus, te esse omnipotentem, et omnia quæcumque vis facientem. De te enim Prophetæ¹⁰⁸² dicit: Omnia quæcumque rogit Dominus fecit in celo, et in terra, et in mari, et in omnibus¹⁰⁸³ abyssis (Psal. cxxxiv, 6). Scimus autem quia non vis peccatores perdere, sed a peccatis cessare, et vivere. Si ergo omnipotens es, sicut vere es, quia quidquid vis, facere potes; et non vis peccatores perdere, sed a malis resipiscere, et vivere; de multitudine miserationum tuarum non debemus desperare; sed, securi de spe venie, misericordiam exspectare. Verum est omnino quia multa sunt et magna peccata nostra, sed certi sumus quia multa est et magna misericordia tua.

Scimus, omnipotens et misericors Deus, scimus quia tu es summus spiritus, incommutabilis et aeternus, vivens vita tua, que tu ipse es, et aeternitate tua, et nos creatura tua, a te creati bonitatem et miseratione tua. Nos autem cum peccamus, id est, cum ea quæ jubes non facimus, et quæ prohibes facimus, per peccatum¹⁰⁸⁴ nostrum morimur, licet in aliqua vita, nobis etiam mortuis tua miseratione concessa, existamus. Si vero iterum tibi obedientes existimus, et a malis operibus tua gratia adjuli nos retineamus, tibique, qui vivus spiritus es et creator noster, per bona opera jungimur, iterum revivisci mus; et post¹⁰⁸⁵ mortem in aeterna gloria tecum victuri, si deinceps quandiu vixerimus in rectis operibus perseverantes¹⁰⁸⁶ existamus. Illeus propheta cum mortuus¹⁰⁸⁷ esset et sepultus, et quidam, qui erat mortuus, ejus ossibus tangeretur, resurrexit vivus, et iterum est, meritis prophetæ et tactu corporis, vivere permisus (IV Reg. xiii, 21). Si ergo tactu prophetæ mortui surrexit qui erat mortuus, multo magis nos reviviscimus, si tibi nostro Creatori per bona opera jungimur, qui es vivus et immortalis spiritus. Miserere ergo nosiri, Creator noster, miserere nostri secundum magnam misericordiam tuam, et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem nostram (Psal. L, 3), et resuscita nos in hac praesenti vita a morte ad

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁷⁴ Unde fecit lumen nostrum ms. Vict. unde nos fecit lumen nostrum ms. Et voluntatibus ms. ¹⁰⁷⁵ Totam misericordiam ms. Vict. et Val-duc. tantam misericordiam¹⁰⁷⁶ Et voluntatibus ms. ¹⁰⁷⁷ Si aliqua ms. Vict. si aliquam¹⁰⁷⁸ Ore corde ms. ore et corde ms. ¹⁰⁷⁹ Promitem¹⁰⁸⁰ ponentem ms. Et peccatorem ms. Vict. et peccantem¹⁰⁸¹ Immitte bone ms. immitte, Domine bone¹⁰⁸² De te propheta ms. de te enim propheta¹⁰⁸³ Terra et in omnibus ms. terra, et in mari et in omnibus¹⁰⁸⁴ Propter peccatum ms. Vict. per peccatum¹⁰⁸⁵ Reviviscimus post ms. reviviscimus, et post¹⁰⁸⁶ Perseverabiles ms. perseverantes¹⁰⁸⁷ Propheta cum mortuus ms. Vict. propheta ut mortues

vitam ¹⁰⁸⁴, id est a morte peccati ad justitiae vitam, et in fine saeculi per tuam misericordiam justificatos, resuscita ad æternam gloriam. Quam ipse nobis præstare digneris, qui vivis et regnas per æterna saecula. Amen.

251 ORATIO VH.

AD DEUM.

Cum confessione peccatorum, et humili petitione gratia.

Deus piissime, Deus clemens et misericors, propitiare peccatis nostris, et præsta ut peccata quæ vel auctore mortis instigati vel propria voluntate commisiimus, non ad judicium tuum discutienda reserves, sed concessa gratia de sola tantum venia gratuemur, quia si ante oculos tuos, Domine, culpas quas fecimus et plagas quas excipimus confaramus, minus est quod patimur, magis est quod meremur. Peccati pœnam sentimus, et peccati pertinaciam non vitamus. In flagellis tuis fragilitas nostra frangitur, et iniquitas nostra non mutatur. Mens ægræ torquetur, cervix dura non flectitur, vita in dolore suspirat, et in opere non emendat. Si exspectas, non corrigimur; si vindicas, non duramus. Confitemur in correptione quod fecimus, obliscimur in visitatione quod flevimus. Si impresseris manum, faciem la promittimus; si suspenderis gladium, promissa non facimus. Si serias, clamamus ut parcas; si parcis, iterum provocamus ut serias. Si angustia veniat, tempus petimus penitendi; si misericordia nos respexit, abutimur patientia quæ pepercit. Adhuc illata plaga vix præterit, et jam non recolit mens ingrata quod pertulit. Si citius nos exaudias, ex misericordia insolescimus; si tardius, ex impatientia murmuramus. Te volumus servare quod promiseris, et nos non timemus non observare quod jussesis. Habes ergo, Domine, contententes reos; parce quia pius es. Novimus quia, nisi remittas, recte nos punias, sed apud te est multa miseratione et propitiatio perabundans. Præsta ergo sine merito quod rogamus, qui fecisti ex nibili qui rogarent.

Clamantium ad te, Domine, nostri miserere, mouent pietatem tuam vox fidelis atque stolidis, atque illa de qua totum speramus misericordia non reputet quod offendimus, dum respicit quod rogamus. Et cum grandis sit miseria esse nos reos, major sit tibi clementia esse nos miseros. Tuo supplices auxilio ante te et criminis nostri mala ponimus et dolores, et a te precando misericordiam quam peccando repulimus exspectamus. Da igitur, Pater piissime, ut ea quæ commisimus deleramus, ac per totius diei vel noctis spatia ab omnibus malorum incuribus liberos tuæ pietati servire concedas. Præstetur nobis de-

A indulgentia tua quod rogaris accipere, quos agnoscis de nostra justitia fiduciam non habere. Erige nos, Domine Deus noster, et alleva in misericordia tua, ut communione salutis et gaudio charitatis, dum ipsi salvari ex munere cupimus, etiam fide et pace eunctarum gentium gaudemus.

ORATIO VIII.

AD DEUM.

Deus inestimabilis misericordiae, Deus immense pietatis, Deus conditor et reparator humani generis, qui contentum tibi corda purgas, et accusantes ante conspectum divinae clementiae tuæ ab omni iniuritatis vinculo absolvis, virtutem tuam totis exoro gemitis, ut secundum multitudinem miserationum tuarum de omnibus iniuritatibus meis, de quibus me B accusat conscientia mea, puram mihi coram te concedas agere confessionem, veramque ex his omnibus et condignam mihi tribuas pœnitentiam, quæcumque peccavi in cogitationibus pravis, in consensu malo, in consilio iniquo, in concupiscentia atque delectatione immunda, in verbis otiosis, in factis nescitiosis, in visu, auditu, gustu, odoratu et tactu. Tu enim misericors ad operandum mihi animæ meæ salutem membra singula humanis nsib[us] apta dedisti, sed ego miserrimus omnium et peccator te æternæ salutis amatorem contempsi, et æterna mihi incendia inimico præparanti consensi, lapsus sum in peccatis, corrui in delictis, in membris singulis vero modum excessi, et impiis me laboribus obnoxium feci; non enim hæc narrans tuam, Domine, in me blasphemare C creaturam, sed meam a te, piissime Deus, exposco redicinam, quia me reum intelligo supra mensuram, quia ut astra coeli atque arenam maris, ita mea innumerabilia cognosco esse delicta. Insuper etiam ira, tristitia, acedia, jactantia atque desidia. Unde principalibus vitiis obnoxium me esse profiteor; sed tu, qui noui vis mortem peccatoris, respice in me et miserere miseri hujus.

ORATIO IX ¹⁰⁸⁵

AD DEUM.

Omnipotens Deus, et misericors Pater, et bone Domine, miserere mihi peccatori. Da mihi veniam peccatorum meorum, cavere et vincere omnes insidias, et tentationes et delectationes noxias, perfecte ¹⁰⁹⁰ mente et actu vitare ¹⁰⁹¹ quæ prohibes, facere et servare quæ jubes, credere, sperare, amare, velle quod ¹⁰⁹² et quantum et tu scis et vis, compunctionem humilitatis et pietatis, discretam abstinentiam et carnis mortificationem, ad te amandum, orandum, laudandum, meditandum, ad omnem secundum te actum et cogitatum, puram, sobrium, devotam mentem, veracem et efficacem mandato-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁸⁴ Ad vitam ms. Vict. in vitam ¹⁰⁸⁵ Collata est cum mss. duobus Victorini supra notatis. Thuan. 267. Becc. O. et Corb. 160. uno Vallis-lucentis, et uno Floriac. et cum Editione Sommatii. Ad Deum Patrem pro venia et virtutibus obtinendis ms. Vict. 16. Oratio ad Deum Patrem mss. Thuan. et Becc. Oratio ad Deum, ms. Vict. 3. pro seipso ms. Corb. Oratio Domini Anselmi ad Deum. ms. Val-duc. Oratio bona. ms. Flor. Meditatio deprecativa ex recordatione Dominicæ passionis ¹⁰⁸⁶ Et perfecte mss. perfecte ¹⁰⁸⁷ Actu vitare mss. et actu vitare ¹⁰⁹² Velle quid mss. vivere quod

rum tuorum notitiam, dilectionem, facilitatem et effectum¹⁰⁹³, semper, Domine, ad meliora cum humilitate proficere et nunquam desicere. Ne commitas me, Domine, voluntati meæ¹⁰⁹⁴, nec humanæ ignorantiae, aut infirmitati, neque meis meritis, nec ulli alii¹⁰⁹⁵ quam tux pœ dispositioni. Sed tu ipse clementer dispone me et omnes cogitatus et actus meos¹⁰⁹⁶ in beneplacito tuo, ut fiat a me, et in me et de me, tua semper sola¹⁰⁹⁷ voluntas. Libera me ab omni malo, et perduc¹⁰⁹⁸ me in vitam æternam. Amen.

252 ORATIO X¹⁰⁹⁹.

AD DEUM.

Pro vitiis resecandis, et virtutibus obtinendis.

Domine Deus meus, da cordi meo te desiderare¹¹⁰⁰, desiderando querere, querendo invenire, inveniendo amare, amando mala mea redimere, redempta non iterare; da, Domine Deus meus, cordi¹¹⁰¹ meo pœnitentiam¹¹⁰², spiritui contritionem, eculis lacrymarum fontem, manibus eleemosynæ largitatem. Rex meus, extingue in me desideria carnis, et accende ignem¹¹⁰³ tui amoris. Redemptor meus, expelle a me spiritum superbie, et concede mihi propitiis spiritum humilitatis¹¹⁰⁴ tux. Salvator meus, amove a me furorem iræ, et indulge mihi benignus scutum patientiae¹¹⁰⁵. Creator meus, evelle a me animi rancorem¹¹⁰⁶, et largire mitis mentis¹¹⁰⁷ dulcedinem. Da mihi, clementissime Pater, solidam fidem¹¹⁰⁸, spem congruam, charitatem continuam¹¹⁰⁹.

Rector meus, averte a me animi vanitatem¹¹¹⁰, mentis inconstantiam, cordis vagationem, oris surcilitatem, oculorum elationem, ventris ingluviem, opprobria proximorum, scelera detractionum, curiositatis pruriginem, divitiarum cupiditatem¹¹¹¹, potentatum rapinam, inanis gloriæ appetitum,

A hypocrisis malum, adulacionis venenum, contemptum inopum, oppressionem debilium, avaricie ardorem, invidiæ, rubiginem, blasphemiam mortem. Reseca in me, Factor meus, temeritatem, iniquam¹¹¹² pertinaciam, inquietam otiositatem¹¹¹³, somnolentam pigritudinem¹¹¹⁴, mentis hebetudinem, cordis exortatem, sensus obstinationem, morum truculentiam, boni inobedientiam, consilii repugnantiam¹¹¹⁵, linguæ effrenationem, pauperum prædam, impotentum violentiam n, innocentum calumniam, subditorum negligentiam, circa domesticos crudelitatem, adversus familiares impietatem, erga proximos¹¹¹⁶ duritiam.

Deus meus, misericordia mea, oro te per dilectum Filium tuum, da mihi opera miseritatis, pietatis studia, compati afflictis, subvenire egenis, succurrere miseri, cōsulere erroneis, consolari moestos, relevere oppressos, pauperes recreare, flebiles refovere, dimittere debitoribus, parcere in me peccantibus, odientes me diligere, pro malis bona reddere, neminem despicere, sed omnes honorare¹¹¹⁷, bonos imitari, malos cavere, virtutes amplecti, vitia rejicere, in adversis patientiam, in prosperis continentiam, custodiam oris, et ostium circumstantia labiis meis (Psal. cxt, 3), terrena calcare, cœlestia desiderare¹¹¹⁸.

Ecco, Plasmator meus, multa rogavi, cum nec pauca¹¹¹⁹ promerui. Fateor, heu fateor! non solum quæ postulo non debentur dona¹¹²⁰, sed multa mihi debentur et exquisita supplicia. Sed animam me¹¹²¹ publicani, meretrices et latrones, qui a fauibus hostis momentaneæ pœnitidinis humilitate cruti¹¹²² sinu recipiuntur¹¹²³ Pastoris. Tu enim factor omnium Deus, licet in cunctis operibus tuis sis mirabilis, mirabilior tamen credideris esse in visceribus pietatis¹¹²⁴. Unde de temetipso per quemdam servum

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁹³ Delectationem et effectum miss. delectationem, facilitatem, et effectum¹⁰⁹⁴ Domine voluntati meæ miss. omittunt voluntati¹⁰⁹⁵ Nec ulli ms. Vict. 16. nec ulli alii¹⁰⁹⁶ Actus et sermones meos miss. actus meos¹⁰⁹⁷ Sola ms. Flor. solum¹⁰⁹⁸ Malo, perduc miss. malo, et perduc¹⁰⁹⁹ Est inter opera S. Aug. in L. Meditationum tom. IX. Collata est cum ms. Thu. 267. et cum Editione Sommalii, et cum Editione Gothica et cum Editione Paris. S. August. Ad Deum pro vitiis resecandis, etc. ms. Oratione ad Deum Patrem. In Editione Sommal. habetur inter Meditationes S. Augustini ubi et per capita distinguitur¹¹⁰⁰ Te desiderando ms. et Som. te desiderare, desiderando¹¹⁰¹ Domine Deus cordi ms. Domine Deus meus cordi¹¹⁰² Pœnitentia compunctionem ms. et Som. pœnitentiam¹¹⁰³ Accende vim tui Som. accende ignem tui¹¹⁰⁴ Spiritum humiliatis ms. et Som. thesaurum humiliatis¹¹⁰⁵ Mibi sensum patientiae ms. et Som. mihi benignus scutum patientiae¹¹⁰⁶ Animi rancorem Som. animi mei rancorem¹¹⁰⁷ Mihi mentis ms. mitis mentis Som. mihi mitis mentis¹¹⁰⁸ Da Pater clementissime, solidam mihi fidem ms. et Som. da clementissime Pater mihi solidam fidem¹¹⁰⁹ Charitatem perfectam ms. et Som. charitatem continuam¹¹¹⁰ Animi vanitatem ms. omittit, animi¹¹¹¹ Divitiorum cupiditatem Som. divitiarum cupidinem¹¹¹² In me temeritatem meorum factorum, iniquam ms. et Som. in me, factor meus, temeritatem, iniquam (Som. iniquitatem)¹¹¹³ Inquietudinem, otiositatem ms. inquietam otiositatem¹¹¹⁴ Somnolentiam, pigritudinem ms. somnolentam pigritudinem¹¹¹⁵ Repugnationem ms. et Som. repugnantiam¹¹¹⁶ Violentiam, innocentum calumniam, subditorum negligentiam, circa subditos severitatem, adversus domesticos impietatem, erga proximos ms. violentiam, subditorum negligentiam, circa domesticos crudelitatem, adversus familiares impietatem, erga proximos Sommal. ut in Edit. nisi quod pro, adversus domesticos, legit, adversus familiares¹¹¹⁷ Sed honorare ms. sed omnes honorare¹¹¹⁸ Cœlestia sitire ms. cœlestia desiderare¹¹¹⁹ Cum nec pauca Som. qui nec pauca¹¹²⁰ Non debentur bona Som. non debentur dona¹¹²¹ Animant me ms. sed animant me Som. animant tamen me¹¹²² Momentaneæ eruli ms. momentaneæ pœnitidinis humiliitate eruti¹¹²³ Sinu recipiuntur ms. sinibus suspiciuntur Som. sinu excipiuntur¹¹²⁴ Tu enim omnium factor Deus licet in cunctis sis mirabilis operibus, mirabilior tamen in visceribus crederis pietatis ms. et Som. Tu enim factor omnium Deus, licet in cunctis operibus tuis sis mirabilis, mirabilior tamen crederis esse in visceribus pietatis Som. in operibus pietatis

tuum dixisti : *Miserationes* ¹¹²⁵ ejus super omnia opera ejus (*Psal.* cxliv, 9); et quasi de singulo loquentem, de universo populo tuo te dixisse confidimus : *Misericordiam autem* ¹¹²⁶ *meam non dispergam ab eo* (*Psal.* lxxxviii, 34). Nullum enim spensis, neminem abjicis, neminem perhorrescis, nisi forte qui te amens exhoruerit ¹¹²⁷. Ergo non modo iratus non percritis ¹¹²⁸, sed te irritantibus bona, si quæsierint, tribuis, *Deus meus, cornu salutis meæ, et susceptor meus* (*Psal.* xvii, 3). Ego infelix te irritavi, ego malum coram te feci (*Psal.* l, 6), furorem tuum provocavi, iram promerui; peccavi, et passus es; deliqui, et adhuc sustines. Si pœnitet ¹¹²⁹, pareis; si revertor, suscipeis; insuper dum differo, præstotaris. Revocas errantem, invitias repugnantem, excitas torpente ¹¹³⁰, amplectaris redeuentem, doces ignorantem, moerentem mulces, a ruina suscitas, post lapsum reparas, petenti largiris, quærenti inveneris, pulsanti aperis (*Luc.* xi, 40).

Ecce, Domine Deus salutis meæ, quid opponam nescio, quid respondeam ignoro; nullum abs te confugium ¹¹³¹, nullum abs te patet latibulum ¹¹³². Ostendisti mihi bene ¹¹³³ vivendi viam, dedisti gradienti scientiam, minatus es mihi gehennam, et pollicitus es mihi paradisi ¹¹³⁴ gloria. Nunc, *Pater misericordiarum, et Deus totius* ¹¹³⁵ *consolationis* (*I Cor.* i, 3), configit timore tuo carnes meas (*Psal.* cxviii, 120), quatenus quæ minaris, metuendo evadam, et redde mihi propitijs laetitiam salutaris tui (*Psal.* l, 14), ut quæ spondes diligendo percipiam ¹¹³⁶. *Fortitudo mea, Domine, firmamentum meum, et refugium* ¹¹³⁷ *meum, et liberator meus* (*Psal.* xvii, 2, 5), suggere mihi quid ¹¹³⁸ de te cogitem, doce quibus te sermonibus ¹¹³⁹ invocem, da quibus operibus ¹¹⁴⁰ te placem ¹¹⁴¹. Scio namque, scio unum, quod placaris; et aliud, quod non spensis. Est utique spiritus contribulatus tibi sacrificium, et acceptas cor contritum & humiliatum (*Psal.* l, 19). His me, Deus meus,

A redemptor meus ¹¹⁴², dita muneribus. His contra inimicum nunci protectionibus, hoc de flammis vitiorum præsta refrigerium ¹¹⁴³, hoc a desideriorum passionibus pale pius refugium. Fac, Domine, virtus salutis meæ (*Psal.* cxxxix, 8), ne sim in eorum ordine qui ad tempus credunt et in tempore tentationis ¹¹⁴⁴ recedunt (*Luc.* viii, 13). Obumbris caput meum in die belli (*Psal.* cxxxix, 8), esto spes mea in die afflictionis, et salus in tempore tribulationis ¹¹⁴⁵.

En, Domine, illuminatio mea et salus mea (*Psal.* xxvi, 4), rogavi quibus egeo, intimavi quæ timeo, sed remordet me conscientia, reprehendunt me cordis secreta, et quod amor ministrat, timor dissipat, zelus incitat, metus increpat; acta mea, formidinem, sed tua ¹¹⁴⁶ ingerit pietas fiduciam. Tua hortatur benignitas, mea retardat ¹¹⁴⁷ malignitas; et, ut verius fatear, occurruunt memoriae phantasmata vitiorum ¹¹⁴⁸, quæ reverberant audaciam ¹¹⁴⁹ præsumendum animorum. Cum enim quis odio ¹¹⁵⁰ dignus sit, qua fronte gratiam peccatorum requirit ¹¹⁵¹? Cum pena ¹¹⁵² debetur, qua temeritate gloria possitur ¹¹⁵³? Lassedit judicem, qui, postposita satisfactione delicti, querit præmis honorari ¹¹⁵⁴. Regi insultat obnoxius supplicio, qui flagitat donari indebito bravio ¹¹⁵⁵. Et dulcem patris ¹¹⁵⁶ affectum stultus exacerbat filius, qui, post illatas contumelias, ante pœnitutinem haereditatis usurpat celstitudinem. Quid, mi Pater, me egisse recolo? meui mortem, et peto vitam; commovi Regem meum, cujus impudens nunc invoco præsidium ¹¹⁵⁷; contempsi Judicem ¹¹⁵⁸ quem temere postulo adjutorem; insolens reui audire patrem, quem detinuo præsumo habere tutorem.

Heu mihi! quam sero venio, heu, heu! quam tardé festino, heu me! quia curro post vulnera, dñeignans ¹¹⁵⁹ incolmis præcavere jacula; neglexi prospicere tela, modo sollicitor de morte vicina. Vulnera

VARIÆ LECTIONES.

¹¹²⁵ Unde tumet per quendam tuum dixisti : *Miserationes* ms. et *Som.* unde de temetipso per quendam servum tuum dixisti : *Miserationes* ¹¹²⁶ Loquens, de universo populo tuo dixisti confidenter : *Misericordiam meam* ms. et *Som.* loquentem, de universo populo tuo te dixisse confidimus : *Misericordiam autem meam* ¹¹²⁷ Nullam abjicis, nullum perhorrescis, nisi qui te forte amens exhoruerit ms. et *Som.* neminem abjicis, neminem perhorrescis, nisi forte qui amens te exhoruerit ¹¹²⁸. Non modo non iratus percritis ms. non modo iratus non percritis *Sommal.* non iratus modo non percritis *Editio Augustini* non modo iratus non percritis ¹¹²⁹. Si pœnitet *Som.* si pœnitio ¹¹³⁰ Excitas torpente ¹¹³¹ *Som.* expectas torpente ¹¹³² Nullum confugium *Sommal.* nullum abs te confugium ¹¹³³ Patet latibulum ms. latet latibulum ¹¹³⁴ ostendi bene *Som.* ostendisti mihi bene ¹¹³⁵. Es paradisi *Som.* es mihi paradisi ¹¹³⁶. Et totius *Som.* et Deus totius ¹¹³⁷ Participem *Som.* percipiam ¹¹³⁸ Menum Deus, et refugium ms. meum, et refugium ¹¹³⁹ Suggere quid ms. suggere mihi quid ¹¹⁴⁰ Quibus sermonibus ms. et *Som.* quibus te sermonibus ¹¹⁴¹ De quibus operibus ms. da quibus operibus *Som.* quibus operibus ¹¹⁴² Te placeam ms. placeam *Som.* tibi placeam ¹¹⁴³ Adiutor meus ms. redemptor meus ¹¹⁴⁴ Præsta refugium ms. et *Som.* præsta refrigerium ¹¹⁴⁵ In eorum ordine qui credunt prospero tempore, et recedunt temptationis tempore ms. et *Som.* de numero eorum qui ad tempus credunt, et in tempore temptationis recedunt ¹¹⁴⁶ Afflictionis meæ et salus in tempore tribulationis meæ. Ecce Deus illuminatio ms. et *Som.* afflictionis, et salus in tempore tribulationis. En Domine illuminatio ¹¹⁴⁷ Increpat actæ vita fortitudinem; sed tua ms. increpat arcta via formidinem; sed tua *Som.* increpat. Acta mea formidinem, sed ¹¹⁴⁸ Dehortator ms. retardat *Som.* retardat ¹¹⁴⁹ Plantasmata peccatorum ms. et *Som.* plantasmata vitiorum ¹¹⁵⁰ Aciem vel *Som.* omittit ¹¹⁵¹ Cum enim odio quis ms. et *Som.* cum enim quis odio ¹¹⁵² Gratiam requirit ms. gratiam peccatorum requirit ¹¹⁵³ Cum pœna ms. cum enim pœna *Som.* cui pœna ¹¹⁵⁴ Gloria possicur *Som.* gloriam depositit ¹¹⁵⁵ Præmis querit honorari ms. et *Som.* querit præmis honorari ¹¹⁵⁶ Indebito præmio ms. et *Som.* indebito bravio ¹¹⁵⁷ Dilecti patris ms. et *Som.* dulcem patris ¹¹⁵⁸ Invoco auxilium ms. et *Som.* invoco præsidium ¹¹⁵⁹ Judicium judicis ms. et *Som.* judicem ¹¹⁶⁰ Dignatus ms. dedigans

vulneribus inflexi, quia scelera sceleribus addere non timui; recenti tare¹¹⁶⁰ cicatrices respersi, quia prisca flagitia modernis iniquitatibus¹¹⁶¹ reciprocavi, et quæ divina solidaverat medicina¹¹⁶², mea resolvit prurigo phrenetica. Cutis, quæ superducta vulneribus morbum celaverat, sanie erumpente putruit, quia iterata iniquitas concessam misericordiam exinanivit. Novi quippe scriptum: *In quaenque die justus peccaverit, omnes justitiae ejus in obliuione erunt* (*Ezech. xxxiii, 13*). Si justitia aboletur justi ruentis, quanto magis poeni evita peccatoris in idipsum revertentis¹¹⁶³? Quoties ut canis redii ad vomitum, et quasi sus repetii luti volutabrum¹¹⁶⁴. Fateri **253** mihi itaque difficile est, quia et recordari est impossibile quot mortalium homines ignorantantes peccare docui¹¹⁶⁵, nolentibus delinquere persuasi, resistentes coegi, volentibus consensi, quot sane gradientibus laqueum induxi¹¹⁶⁶, viam querentibus soveam detexi, mala patrare non horru, donorum Dei oblisci¹¹⁶⁷ non metui. Sed tu, juste Iudex, signasti¹¹⁶⁸ quasi in sacculo peccata mea¹¹⁶⁹ (*Job xiv, 17*), observasti¹¹⁷⁰ omnes semitas meas, et cunctos gressus meos dinumerasti (*Ibid., 16*). Taci nisi semper, siluisti, patiens fuisti. Vix mihi! demum loqueris quasi parturiens (*Isa. xlII, 14*).

Deus doce, Domine, praestabilis super malitia¹¹⁷¹, novi quia manifeste venies¹¹⁷² (*Psal. xlix, 3*); novi quia non semper silebis, cum *in conspectu tuo ignis exardescet, et in circuitu tuo tempestas ingruerit validam*, cum *advocaveris celum desursum*¹¹⁷³, et *terram discernerere populum turum* (*Ibid., 14*). Ecce tot¹¹⁷⁴ millibus populorum nudabuntur omnes iniquitates meæ, tot agminibus angelorum patebunt¹¹⁷⁵ universa sclera mea¹¹⁷⁶, non solum actuum, sed etiam cogitationum simulque locutionum¹¹⁷⁷. Tot

A judicibus inops astabo quot me¹¹⁷⁸ præcesserunt in bono opere. Tot arguentibus confundar quot mihi¹¹⁷⁹ præbuerunt bene vivendi exempla¹¹⁸⁰. Tot convincar testibus¹¹⁸¹ quot me monuerunt¹¹⁸² proficius sermonibus, seque imitando¹¹⁸³ justis mihi dede- runt actionibus. Domine, mi Deus, non suppetit quid dicam, non occurrat quid respondeam¹¹⁸⁴; et seu jam illi intersim discriminari, urget me¹¹⁸⁵ conscientia, cruciant et cordis¹¹⁸⁶ arcana, coaret avaritia, accusat superbia, consumit invidia, inflamat concupiscentia, incestat luxuria, dehonesta gula, con- futat ebrietas, detractio lacerat, ambitio supplantat, rapacitas obligat¹¹⁸⁷, discordia dissipat, ira perturbat, levitas dejicit¹¹⁸⁸, torpor opprimit, hypocrisis fallit, adulatio frangit, favor attollit, calunnia pungit.

B Ecce, liberator meus de gentibus iracundis (*Psal. xvii, 48*), ecce cum quibus vixi a diebus¹¹⁸⁹ nativitatis meæ, quibus et studi, quibus et fidem¹¹⁹⁰ ser- vavi; ipsa me studia quæ dilexeram damnant, quæ laudaveram vituperant. Illi sunt quibus acquievi amici, quibus parui magistri, quibus servivi domini, consules quibus credidi, cives quibus cohabitavi, domestici quibus consenui¹¹⁹¹. Ne mihi! rex meus, et Deus meus, quia *incolatus meus prolongatus est* (*Psal. cxix, 5*). Vix mihi, illuminatio mea: qui habi- tavi¹¹⁹² cum habitantibus Cedar (*Ibid.*). Et cum David sanctus¹¹⁹³ dixerit, multum, quanto magis ego in- felix dicere possum, nimis *incola fuit anima mea!* (*Ibid.*) Firmamentum meum, Deus, non justificabitur¹¹⁹⁴ in conspectu tuo omnis vivens (*Psal. cxlii, 2*). Spes mea, non est in filiis hominum, quem si remota pietate judicaveris, justum invenias¹¹⁹⁵; et nisi prevenieris miserando iniustum, non erit quem glorifiques pium¹¹⁹⁶. Credo namque, salus mea, quod

VARIE LECTIONES.

¹¹⁶⁰ Recent tare ms. recenti tare¹¹⁶¹ Inquinationibus ms. et Som. iniquitatibus¹¹⁶² Gratia vel medicina ms. et Som. omittit. gratia vel¹¹⁶³ Magis peccatoris in idipsum ruentis ms. et Som. magis penitentia peccatoris in idipsum revertentis¹¹⁶⁴ Et ut sis petii volutabrum? ms. et Som. et quasi sus repetii luti volutabrum? In Augustino omittitur, luti¹¹⁶⁵ Fateri mihi itaque et recordari impossible est quot mortalium homines peccare ignorantantes docui Sommal. Fateor quia mihi recordari impossible est quot mortalium ignorantes peccare docui ms. fateri mihi itaque difficile est, quia et recordari est impossible quot immortalium homines ignorantes peccare docui Aug. Edit. fateor, quia nihil recordari est impossibile. Quot mortalium etc.¹¹⁶⁶ Quot sane gradientes in laqueum duxi ms. quot sane gradientibus laqueum induxi Som. quot sane etc. ut in ms.¹¹⁶⁷ Mala patrare non horru, donorum Dei oblisci etc. Som. mala ut patrare non horreter, oblisci etc. Aug. Edit. quod ut patrare non horreter, oblisci non metui¹¹⁶⁸ Sed tu juste iudex signasti Som. sed tu justus iudex signans¹¹⁶⁹ Sacculo pecuniam peccata ms. et Som. sacerdicio peccata¹¹⁷⁰ Mea et observasti etc. ms. mea, observasti etc. Som. observasti etc.¹¹⁷¹ Super nequitiam ms. et Som. super malitia¹¹⁷² Manifestus veniens ms. manifeste venies¹¹⁷³ Cœlum desursum etc. Som. cœlum desper etc.¹¹⁷⁴ Ecce tot etc. Som. Et ecce coram tot etc.¹¹⁷⁵ Agminibus patebunt Som. agminibus Angelorum patebunt¹¹⁷⁶ Sclera mea ms. et Som. universa sclera mea¹¹⁷⁷ Simil duo loquutionum ms. et Som. et Edit. Goth. simulque locutionum¹¹⁷⁸ Inops atque quot me ms. et Som. et Edit. Goth. inops astabo quot me¹¹⁷⁹ Quot mihi Edit. Goth. quotquot mihi¹¹⁸⁰ Sancta vivendi exempla Som. bene vivendi exempla¹¹⁸¹ Vincar testibus ms. et Som. convincar testibus¹¹⁸² Me moverunt ms. et Som. et Edit. Goth. me monuerunt¹¹⁸³ Sæpe imitando ms. et Som. sequè imitando¹¹⁸⁴ Quod dicam.. quod respondeam Som. quid dicam quid respondeam¹¹⁸⁵ Et ecce jam illi intersim discriminari, urget me etc. Som. et cum jam intersim saevo illi discriminari, torquet me etc. ms. et seu jam illi intersim discriminari, torquet me.¹¹⁸⁶ Cruciant cordis ms. cruciant et cordis¹¹⁸⁷ Rapacitas objurgat ms. omittit¹¹⁸⁸ Levitas dejicit Som. levitas dissolvit Aug. Edit. levitas dissolvit¹¹⁸⁹ Vixi a die ms. vixi a diebus¹¹⁹⁰ Quibus studii, quibus lidem ms. quibus et studi, quibus et fidem¹¹⁹¹ Quibus consenui Som. quibus consensi¹¹⁹² Quia habitavi Som. qui habitavi¹¹⁹³ Cum sanctus Sommal. cum David sanctus¹¹⁹⁴ Meum, non justificabitur ms. et Som. meum, Deus non justificabitur¹¹⁹⁵ Justum invenies Som. justum invenies¹¹⁹⁶ Non enim quem glorifiques pium Sommal. non est qui glorifiques pium Augst. Edit. non est quod glorifiques pium

audiui¹¹⁹⁷, quoniam benignitas¹¹⁹⁸ tua ad pœnitentiam me adducit (Rom. ii, 4). Turris fortitudinis, sonuerunt necessaria mihi labia tua¹¹⁹⁹: Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus, qui¹²⁰⁰ misit me, traxerit eum (Joan. vi, 44).

Enim vero quia ita instruxisti¹²⁰¹ me, tantaque propitiis institutione¹²⁰² formasti, totis medullis cordis, toto nisu mentis te¹²⁰³ rogo, omnipotens Pater, cum dilectissimo Filio tuo¹²⁰⁴; teque, dulcissima Proles, cum serenissimo invoco Paracletum. Trahe me, quatenus post te currere in odorem unguentorum tuorum delecter¹²⁰⁵ (Cant. i, 3). Quam magna, Domine, Deus meus¹²⁰⁶, multitudo dulcedinis tue, quam abscondisti timentibus te! (Psal. xxx, 20.) Abscondisti, quia conservasti, non quia abscondisti. Abstulisti, cum eo magis¹²⁰⁷ multiplicasti. Solet aliquando quod absconditur diligenter investigari, et inventum arctius auarii; dilata in te non minuantur, sed magis crescunt desideria; non est ergo tuus amor transitorius, sed æternus. Qui te diligunt non tepescunt, sed fervescunt. Non est tuus amor otiosus, memoria tua super mel dulcis et meditatio¹²⁰⁸ de te plus quam cibis suavis. De te loqui plena est refectio, te nosse perfecta consolatio, tibi adhaerere vita æterna, a te separari mors perpetua. Fons vivus his qui te sitint, esca indesciens qui te esuriunt. Gloria te querentibus, gaudium invenientibus. Odor tuus suscitat mortuos, respectus curat ægros, lux tua omnem fugat caliginem, visitatio tua cunctam repellit tristitiam. Nullus apud te moror, procul a te omnis dolor, nulla tecum modestia, et nulla indigentia. Ubi tu, nulla necessitas¹²⁰⁹, nullius boni est difficultas, nunquam ibi tenebra, nec terror nominatur gehennæ, nullius noctis tecum cæcitas¹²¹⁰, nec tumultus improbitas, nunquam famis sitisque inopia, frigoris nec aestus circa te moratur penuria, non in valetudo corporis, prorsus nec corruptio mentis, non zelus, neque contentio, nec omnino ambitio; illinc abest sollicitudo finis, et cura mortis, labor senectus, et languor ægritudinis; ibi nescitur passio aeris, et varietas temporis. Hec est enim magna multitudo duciatis

A tunc, Domine, quam abscondisti tementibus te, sed perfecisti sperantibus in te¹²¹¹ (Ibid.).

O quam bona absconsio, quæ efficitur perfectio! non enim hac absconsio estimatur perditio, sed magis conservatio, quæ sit perfectio. O gloriose Rex, quam vera sunt tua judicia justificata in semetipsa, vere desiderabilia super aurum¹²¹² et lapidem pretiosum multum, dulciora super met et farum! (Psal. xviii, 10, 11.) O vita mea, Deus meus, rogo te per nomen Redemptoris mei dilecti¹²¹³ Filii tui, largire propitiis ut custodian ea. Cognovi namque quia in custodiendis illis retributio multa (Ibid., 12). Gloria mea, Deus meus, abscondis thesanum tuum, ut incites cupidum, recondis margaritam, ut angeas querentis amorem; differs dare, ut doceas petere; dissimulas audire petentem, ut facias perseverantem. Postremo, incipientibus promittis¹²¹⁴; non nisi¹²¹⁵ vere perseverantibus salutem tribuis¹²¹⁶, quod plane indicat illa stibialis, quæ tuum in sepulcro Christum, imo te in Christo, quererebat durantibus¹²¹⁷ adhuc tenebris, quam accenderas ut quereret; sed querenti disparebas, ut perseverare; perseveravit sperans, et speravit perseverans; et quia in spe¹²¹⁸ perseveravit, videre te meruit. O beata visio¹²¹⁹, et plena exultatio! O summum gaudium, et consummatum desiderium! O desiderabilius vultus, et jucundus¹²²⁰ aspectus! O beata spes¹²²¹, et felix perseverantia! nisi enim speraret, non perseveraret, et nisi perseveraret, spei fructum non perciperet. Sic enim, Deus meus, misericordia mea, abscondens timentibus te, ut inveniaris sperantibus in te; sic elongaris a querentibus¹²²², ut appropinques perseverantibus: Qui elongant se a te, peribunt (Psal. lxxii, 27); qui autem exspectant te, confundentur (Psal. xxiv, 3). Qui timent te, sperant in te, quoniam protector et adjutor eorum es (Psal. cxiii, 4). Per timorem pervenitur ad¹²²³ amorem. Timendus est, ut Dominus; amandus, ut Pater. Timor tuus sanctus permanet, quia sanctos permanere facit, quos possidet. Nihil deest timentibus te, quia oculi tui super eos, et aures tuæ in preces eorum (Psal. xxxiii, 16). Misericordia mea et refugium

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁹⁷ Quod audivi. *Som.* qui audivi. ¹¹⁹⁸ Quomodo benignitas *ms.* et *Som.* quoniam benignitas¹¹⁹⁹ Turris fortitudinis, sonuerunt necessaria mihi labia tua *Somnali*. tui oris mihi sonuerunt nectarea labia *August.* Edit. tui oris mihi sonuerunt nectarea labia¹²⁰⁰ Nisi Pater, qui *Som.* nisi Pater meus, qui¹²⁰¹ Quia instruxisti *ms.* quia ita, instruxisti¹²⁰² Institutione *Som.* instructione¹²⁰³ Annisa mentis te *ms.* et *Som.* nisu mentis rogo te *Aug.* Edit. omittit rogo¹²⁰⁴ Cum duleissimo pueru *ms.* et *Som.* cum dilectissimo filio tuo¹²⁰⁵ Post te currere in odorem unguentorum tuorum delecter *ms.* post te currere in odorem unguentorum tuorum delecter¹²⁰⁶ Quam magna, Domine Deus meus etc. usque ad, Invoco te Deus meus etc. *Desunt in Somnali*, ac etiam in Libro Meditationum S. August. tom. IX. post hanc verba, unguentorum tuorum dulciter, sequitur nullo medio, Invoco te Deus meus etc. adeo ut quæ in Anselmo ab his verbis interposita sunt, non legantur in Augustino nec in Somnali¹²⁰⁷ Cum ea magis *ms.* cum eo magis¹²⁰⁸ Mel dulcis, meditatio *ms.* mel dulcis, et meditatio¹²⁰⁹ Nulla indigentia, nulla, ubi es, necessitas *ms.* et nulla indigentia, ubi tu, nulla necessitas¹²¹⁰ Noctis tetra cæcitas *ms.* noctis tecum cæcitas¹²¹¹ Sed perfecisti sperantibus in te *ms.* omittit¹²¹² Aurum utique, et *ms.* omittit, utique¹²¹³ Mei dilecti *ms.* unigeniti¹²¹⁴ Quærere promittis *ms.* omittit, querere¹²¹⁵ Ut nonnisi *ms.* omittit, ut¹²¹⁶ Salutem tribus *ms.* salutem tribus¹²¹⁷ Natum Christum inter mortuos quererebat vivum, durantibus *ms.* Christum, imo te in Christo quererebat, durantibus¹²¹⁸ Quia in spe *ms.* quia in te¹²¹⁹ Beata visio *ms.* O beata visio¹²²⁰ Desiderabilis vultus jocundus *ms.* O desiderabilis vultus; et jocundus¹²²¹ O spes *ms.* O beata spes¹²²² Elongaris querentibus *ms.* elongaris a querentibus¹²²³ Venitur ad *ms.* pervenitur ad

meum, susceptor meus et liberator meus, sic timorem adhibe mihi quatenus amorem¹²²⁴ subinseras; sic irroga meum ut tui augeas desiderium; sieque me fac participem timentium te, ut et custodientium mandata tua facias (*Psal. cxviii*, 63), ut per timoris servitutem ad amoris pertingere merear gratiam, per quam tandem perveniam ad tuam gloriam. Amen¹²²⁵.

254 ORATIO XI.

AD DEUM.

Domine Deus, omnipotens Pater, et bone Deus Iesu, misericorde mihi peccatori, et da mihi veniam peccatorum meorum. Da mihi cavere et vincere omnes insidias inimicorum meorum, et tentationes et delectationes noxias, perficte mente et actu vivere quae prohibes facere, servire tibi et amare te quantum scis et vis, et vivere secundum tuam voluntatem. Da mihi, Domine, compunctionem cordis, exercitium pietatis, virtutem humilitatis, discretam abstinentiam, carnis mortificationem, rectum introitum ad te orandum et amandum, meditandum et laudandum ad omnem secundum te actum, cogitationem perfectam, sobriam et veracem, et mentem strenuam et efficacem. Da mihi, Domine, mandatorum tuorum nolitiam et dilectionem et delectationem, facilitatem et effectum in custodiendis illis, et jugem perseverantiam ad meliora, cum humilitate proficere et nunquam desicere. Ne derelinquas me, Domine, nec humanæ infirmitati vel ignorantia, nec meritis meis, nec ulli alii rei, nisi tuæ dispositioni. Tu, Domine, clementer dispone me, et omnes cogitatus et actus meos in bencplacito tuo, ut fiat a me, et in me et de me tua solum semper voluntas. Libera me, Domine, ab omni malo, et da mihi omnem bonum, id est te ipsum, ut gaudium meum sit in te, qui es vita æterna. Amen.

ORATIO XII.

AD DEUM.

Laus Dei, cum gratiarum actione devota.

Tibi ago laudes et gratias, Deus meus, misericordia mea, qui me ad tuam cogitationem perducere et per sacri baptismatis ablutionem inter adoptionis filios aggregare dignatus es. Tibi ago laudes et gratias, qui me ab ipsis rudimentis infantiae usque ad hanc horam per multa desuentem peccata, immensæ bonitatis tuæ patientia, ad emendationem exspectas. Te laudo et glorifico, qui me brachio virtutis tuæ de multis angustiis, calamitatibus et miseriis frequenter liberasti, qui me hactenus de æternis suppliciis et de corporis hujus cruciatibus eruisti. Te laudo et glorifico, qui mihi sospitatem membrorum, tranquillitatem temporum, amorem, affectum et charitatem servorum tuorum in me, quæ sunt dona tuæ pietatis, conferre dignatus es. Sancte sanctorum, qui sanctificas omnia, benedico te, glorifico te, adoro te, gratias tibi ago. Benedicant te omnes

creature tuæ, benedicant te omnes angeli et sancti tui. Sic benedicamus te in vita mea. Adoret te et glorificet et benedic omnis interior et exterior compago mea. Salus mea, lux mea, illuminatio mea, benedicant te oculi mei, quos fecisti et preparasti ad contemplandam speciem serenitatis tuæ. Dulcedo mea, delectatio mea, benedicant te aures meæ, quas fecisti et preparasti ad audiendam vocem jucunditatis tuæ. Suavitatis mea, recreatio mea, benedicant te nares meæ, quas fecisti ut vivant et delectentur in odore unguentorum tuorum. Laus mea, canticum meum novum, exultatio mea, benedicat te et magnificeat lingua mea, quam fecisti et preparasti in enarem mirabilia tua. Sapientia mea, meditatio mea, consilium meum, adoret semper et benedicat B cor meum, quod preparasti et dedisti mihi ad diagnosticas inestimabiles miserationes tuas. Vita mea, beatitudo mea, benedicat te, licet peccatrix, anima mea, quam fecisti et preparasti ad perficiendum bonis tuis.

Adorande, tremende, colende, pater metuende, benedico te, quem amavi, quem quæsivi, quem semper optavi. Deus meus, amator meus, te sitio, te esurio, te desidero, te supplico, te totis visceribus totisque gemitibus concupisco. Et sicut mater unici Filii sui orbata præsentia sedet ad locum monumenti ejus, plorans semper et ejulans, sic et ego non quantum deboeo, sed quantum valeo, memor passionis tuæ, memor alaparum, memor flagellarum, memor vulnerum tuorum, memor qualiter pro me occisis es, qualiter conditus es, qualiter sepultus et ubi, sedeo cum Maria plorans ad monumentum mentis meæ. Ubi te siles sepelivit, spes querit ut inveniat, charitas ut perungat. Benignissime, serenissime, suavissime, quis mihi det ut inveniam te foris et deosculer, et respergam lacrymis loca vulnerum, fixuras clavorum? Filiæ Jerusalæm, nuntiate dilecto quia amore langueo (*Cant. v*, 8). Appareat mihi, ostendat se mihi. Vocet me nomine meo, compescat me a dolore meo.

Non enim capit in me dolor meus, quandiu peregrinus sum a te, Deus meus. Age jam, Domine, revela faciem tuam, ostende supplicibus misericordiam tuam. Scimus peractam resurrectionem, declarata in oculis nostris beatam incorruptionem. Admirabilis, inestimabilis, incomparabilis, te volebam, te sperabam, te quærebam. En ipse venis purpuratus; rubrum est indumentum tuum (*Isai. LXIII*, 2). Lavasti in rino stolam tuam, et in sanguine uve pallium tuum (*Gen. XLIX*, 11). Percussisti caput de domo impii, egressus in salutem populi tui (*II. Nab.* III, 43).

Mane nobiscum, Domine, mane vel usque mane. Fruamur interim præsentia tua. Lætenur atque delectemur in resurrectione tua. Ingruunt tenebrae, urget diem vesper. Illuminet vultum tuum super nos

VARIE LECTIONES.

¹²²⁴ Ut amarem *qys.* quatenus amorem ¹²²⁵ Gratiam, per quam tandem perveniam ad tuam gloriam. Amen *ms.* gratiam. Amen. Edit. Goth. gratiam. Invoco

*Sol noster, lumen nostrum, Christus Deus noster A
(Psal. lxxvi, 2). Sed quid agis, heu ! mi Domine, heu !
anima mea ? Quid dicam, vel quid faciam, aut quo
valam ? Jamjam elevas manus tuas. En ipse ingre-
deris vias tuas. Occurrunt cœli, sternuntur poli,
paratur nubes ascensuro ; ego tibi solas orbitatis
meæ lacrymas offeram recessuro. Erunt lacrymae
meæ paxes mihi die ac nocte (Psal. xli, 4). Pascar
fletibus meis, potabo animam meam doloribus meis.
Deficit in dolore vita mea, et anni mei in gemitibus
(Psal. xxx, 11). Quid enim mihi est in celo, et a te
quid volui super terram ? (Psal. lxii, 25.) Anima
mea desiderabit te in nocte, sed et spiritus in us in
precordiis meis de mane vigilabit ad te (Isai. xxvi,
9). Venie ad nos interim, Domine, quoniam bonus
es, nec tardabis (Hebr. x, 37), quia pius es. Tibi
gloria in secula seculorum. Amen.*

255 ORATIO XIII.*AD DEUM.**Pro patre, et matre, et parentibus, et amicis.*

*Dominator Domine Deus, qui mirabiliter cuncta
candidisti, et tua dispositione creasti omnia ; qui
jussisti conditionem propagandæ sobolis ex viro et
semina esse, et præcepisti dilectionem circa patrem
et matrem exhibendam, exaudi me, misericors Deus,
clamantem ad te pro salute genitoris mei et genitri-
cis meæ, quos et tua providentia mihi humillimo
præparare dignatus es ; seu pro fratribus meis, ac
sororibus, omnibusque qui mihi peccatori ex car-
nali consanguinitate, vel familiaritate, vel promis-
sione seu commissione conjuncti sunt, tam vivis
quam defunctis, quorum nomina et merita tibi Do-
mino Deo universorum cognita sunt, ut defunctis
vitam æternam concordere digneris, et viventes ab
omni malo defendas, et in viam salutis eos disponas ;
quatenus per veram confessionem, veramque emen-
dationem suorum omnipium delictorum, peccata
dimittas, ut, carne exuti, cœlesti participatione effi-
cientur hæredes. Exaudi me miserum, c'ementissime
Deus, supplicantem ad te pro animabus famulo-
rum famularumque tuarum, qui mihi bene vokant
et faciunt, et serviunt, et qui mihi suas eleemosynas
largini sunt, et de quibus eleemosynas recepi, quo-
rum nomina tibi Domino Deo universorum cognita
sunt, et qui se meis orationibus commendaverunt, D
ut eis tue misericordiae beneficia impendas, et in
loco tibi placentum collocare digneris, Salvator
mundi, qui cum Deo Patre et Spiritu sancto vivis
et regnas, etc.*

ORATIO XIV ^{ms.}*AD SPIRITUM SANCTUM.*

*Jam et divini ¹²¹⁷ amor numipis, Patris omni-
potentis, proliisque beatissimæ sancta communicatio,
omnipotens Paraclete Spiritus, mœrentium conso-
lator clementissime, jam cordis mei penetralibus
potenti illabere virtute, et tenebrosa queque laris
neglecti ¹²¹⁸ latibula coruscî luminis fulgore plus
inhabitator ¹²¹⁹ latistica, tuique roris abundantia
longo ariditatis marcentia squalore visitando
secunda. Saucia interioris hominis arcana tui amo-
ris jaculo, et torpantis ¹²²⁰ medullas jecoris flammis
salutaribus penetrando succende, sanctique fervoris
igne illustrando, intima mentis ¹²²¹ et corporis uni-
versa depasce. Pota me torrente voluptatis tue (Psal.
xxxv, 9), ut nihil jam mundanorum degustare libeat
veneratæ dulcedinis. *Judica me, Domine* ¹²²², et
discerne causam meam de gente non sancta (Psal.
xlii, 1) ; *doce me facere voluntatem tuam*, quia Deus
meus es tu (Psal. cxlii, 10). Credo ergo quod quer-
eunque inhabitaveris, Patris ¹²²³, ac pariter Filii
domicilium condis. Beatus qui te merebitur hospi-
tem : quoniam per te ¹²²⁴ Pater et Filius apud eum
facient ¹²²⁵ mansionem (Joan. xiv, 23).*

C *Veni jani, veni, benignissime dolentis animæ
consolator in ¹²²⁶ opportunitibus, et in tribulatio-
nibus adjutor (Psal. ix, 10). Veni, mundator scel-
rum, curator vulnerum. Veni, fortitudo fragilium,
releuator labentium; veni, humilius doctor, super-
borum destructor. Veni, orphanorum pius pater,
viduarum dulcis judex. Veni, spes pauperum, res-
cillator desitientium. Veni, navigantium ¹²²⁷ sidus,
nausfragantium ¹²²⁸ portus. Veni, omnium viventium
singulare decus, morientium unica salus. Veni, san-
ctissime Spiritus, veni et miserere mei, apta me
tibi : et condescende ¹²²⁹ propitius mihi, ut mea tuo
magnitudini exiguitas, roborigue tuo mea inhe-
llitas, secundum multitudinem tuarum complacat
miserationum, per Jesum Christum Salvatorem
meum, qui cum Patre in tua unitate vivit et regnat
in secula seculorum. Amen.*

ORATIO XV.*AD CHRISTUM,**Cum recordatione beneficiorum ejus, et humanæ
misericordiæ.*

*Ad te, dulcissime et benignissime Domine Iesu
Christe, qui fons pietatis es et misericordiae, potis-
sime me converto ; quia et per potentiam divinitatis
tue, qua cum Patre et Spiritu sancto unus Deus
omnia ex nihilo fecisti, me creatum esse fateor ; et*

VARIÆ LECTIONES.

¹²²⁶ Collata est cum ms. Thuan. (*In aliis enim miss. non reperitur*) et cum Editione Sommalii anni 1637. et Edit.
August. in lib. *Meditation.* cap. 9. pag. 337. et cum Editione Gothica ¹²²⁷ O Divini ms. o jam Divini Som.
Jam o Divini Edit. Goth. et Aug. jam Divini ¹²²⁸ Quæque laris neglectæ ms. quæ laris neglectæ Edit.
Goth. quæ lucis neglectæ ¹²²⁹ Habitatio ms. et Edit. Aug. pius habitabor Som. habitabor Edit. Goth. pius
inhabitabor ¹²³⁰ Torpantis ms. et Edit. Goth. tepantis ¹²³¹ Illustrando intima mentis ms. collustrando
mentis Som. illustrando intima mentis ¹²³² Judica me Domine ms. K. et Edit. Goth. omittunt Domine
1233 Patris Edit. Goth. in eo Patris ¹²³⁴ Qui per te ms. et Som. quoniam per te ¹²³⁵ Facient Aug. faciunt
1236 Protegens ms. prompte Edit. Aug. et Goth. omitt. ¹²³⁷ Navigantium ms. naufragantium ¹²³⁸ Nau-
fragii Edit. Goth. naufragantium ¹²³⁹ Et concede ms. et condescende Som. et descendere

per incarnationem tuam, quam in proprietate personæ tuæ, cooperante tamen Patre et Spiritu sancto, suscepisti, me refectum et renovatum esse scio. Ora itaque dulcissimam misericordiam tuam, piissime et suavissime Domine Jesu, per sanctam annuntiationem tuam, miserere infelicitatis meæ. Dulcissime Domine Jesu Christe, per sanctam incarnationem et nativitatem tuam, miserere animæ meæ. Dulcissime Domine Jesu, Christe, per circumcisio-nem tuam, miserere mei. Dulcissime Domine Jesu, per sanctam infantiam tuam, miserere mei. Dulcissime Domine Jesu, per juventutem tuam, miserere mei. Dulcissime Domine Jesu, per baptismum tuum, miserere mei. Dulcissime Domine Jesu, per jejunium tuum, famem et satigationem, miserere mei. Dulcissime Domine Jesu, per miracula tua, per quæ, etsi homo verus eras, verus Deus agnoscebaris, miserere mei. Dulcissime Domine Jesu, per flagella, spuma et alapas quas pro nobis suscepisti, miserere mei. Dulcissime et misericordissime Domine Jesu, per spineam coronam, quam in capite tuo portasti, ut spineas peccatorum nostrorum auferres, miserere mei. Miserere mei, dulcissime Domine Jesu, per crucem tuim, et mortem quam **256** in eadem cruce passus es, ut nos a morte redimeres. Miserere mei, Domine Jesu, per sepulcrum tuum in quo secundum carnem jacuisti, et per benignissimam ascensionem tuam ad inferos, in quibus iles et amicos tuos, qui te ibi suum dulcissimum Redemptorem diu exspectaverant, visitasti; visitans a demoniaca dominatione, gloriose triumphans misericorditer eripuisti; infernalibus furis suum principem valenter incusantibus quod te, in quo de suo nihil invenerat, injuste interficeret; pro qua iusta interfectione juste tunc perdebat quos tandem captivos et suis infeliciter vinculis alligatos tenuerant. Miserere mei, Domine dulcissime et benignissime Jesu, per gloriosam resurrectionem tuam, qua tertia die, postquam pro peccatoribus occisus es, discipulis et amicis tuis de tua morte dolentibus et nimis afflictis vivis et immortalis apparuisti, et per dulcissima colloquia tua, quæ cum eis per dies quadraginta post resurrectionem tuam habuisti; in quibus in multis argumentis apparens eis, et loquens de regno Dei, eosque confortans et resovens et cum eis sepius conversens (Act. 1, 3), priuissimis evidentissimis signis et veritate tuae carnis, in qua morteui passus es, auferens ab eorum cordibus omnem dubitationem, ad fidem et credulitatem tuæ resurrectionis solidasti. Miserere mei, dulcissime Domine Jesu, per admirabilem ascensionem tuam, qua discipulis tuis et matre tua Virgine apertientibus, cœlos petens, humanam naturam, quam misericorditer pro peccatoribus susceperas, et in qua mortem passus mortem destruxeras, ad dexteram Patris collocasti. Miserere mei, dulcissime Domine Jesu, per adventum sancti Spiritus, quem sicut promiseras discipulis tuis die Pentecostes misisti: quo impleti et vehementissime confortati, omni timore

A postposito, veritatem tuæ resurrectionis exactis gentibus annuntiarent, eosque docerent quod si in te crederent et tuis præceptis obdiren, omni dubitatione postlabita, regnum cœlorum post mortem carnis ascenderent, et in æterna gloria tecum feliciter regnarent. Miserere mei, dulcissime Domine Jesu, per redditum tuum ad judicandos vivos et mortuos, quo judicio malos a bonis separans, æterna perditione damnabis; bonos vero tecum ad cœlos dicens, in æterna felicitate collocabis.

B His dulcissimis recordationibus et piis memoriis animatus, dulcissime Domine Jesu, et hæc tanta beneficia infirmis et peccatoribus a te misericorditer collata, dum in secreto pectoris mei dulciter et cum magna admiratione volvo et revolo; infirmas memorias et recordationes peccati, quæ ad damnationem et damnationis perditionem trahunt, tua opitulante bonitate, aliquando respoli; et ea quæ divina sapiunt, et infirmam animam et peccatriceum sublevare solent, respicio, veneror et amplector. Sed heu infelici animæ meæ, dulcissime et benignissime Domine! heu tantæ perditioni infelicem animam tam graviter vexanti, et nisi misericordissima pietate tua sustineatur, in puncto ad infernum descendenti! Ecce enim dum cordis mei secretum diligenter inspicio, ipsam infelicem, animam meam, quam ante divinam majestatem tuam mundam et immaculatam stare putaveram, vegeto malitia et iniquitatis non parum infectam invenio. Sæpius vero dum etiam causa alicujus utilitatis cum aliquo loqui incipio, statim, vel post parvam morain, in detractionem incurro, vel pro aliqua re impudenter murmuro, vel vitio curiositatis ineptæ succumbo, vel malarum cogitationum turpitudines motusque illicitos et impudicos in ipsis interioribus meis suscitatio. Iterum atque iterum heu tantæ infelicitati, tantæque perditioni! Fateor, dulcissime Jesu, et expando coram te iniquitates meas, quas intus patitur misera anima mea. Dum enim ea quæ retro sunt obliiscens ad ea quæ ante sunt me extendere volo, atque in his dulcissimis recordationibus, quas superius commemoratus sum, diuilius si possem [*al.* possum] delectari cupio, atque omnes cogitationes meas quasi in fasciculum colligens, omni perturbatione animi remota, adhaerere Deo perseveranti, continuacione desidero, subito nescio qua miseria, me relabi ad inaniam et voxia conspicio: et tanquam mors subito [*al. subita*] interficiens, vel quemadmodum canis rabidus, qui nec percussione repulsi a laceratione hominis se temperat, carnalis delectatio omnem tranquillitatem animi, omnemque rectitudinem justitiae, quam me credebam habere, perturbat ac destruit. Et qui putabam me stanc in arca virtutum pro suavi odore earum, sentio intollerabilem ac toterrimum fetorem vitiorum.

C D Quid ergo faciam, dulcissime Domine Jesu, amator hominum et creator, reformator et Redemptor peccatorum? Quo me convertam tantis circumdatu malis, tantis incolitus pessimaru-

delectationum tenebris? Infelix ego homo, quis ame liberabit de corpore mortis hujus. Quis autem, nisi gratia Domini mei Jesu Christi? (Rom. vii, 24.) Miserere ergo, dulcissime Domine Jesu, miserere creature tuæ, miserere peccatriis animæ meæ. Intende, dulcissime Domine Jesu, intende misericoriam ejus, et libera eam; propter inimicos ejus eripe eam (Psal. Lxviii, 19). Illumina oculos ejus, ne unquam obdormiat in morte, ne quando dicat inimicus ejus: Prae valui adversus eam (Psal. xii, 4). Judica, Domine, innoentes eam, expugna impugnantes eam. Apprehende arma et scutum, et exurge in adjutorium ejus (Psal. xxxi, 1). Credo, dulcissime Domine Jesu, credo quoniam si arma tua ad defensionem ejus arripias, et scuto bona voluntatis tuæ (Psal. v, 13) animam quam creasti defendas, quia nullus hostis, nullius jacula inimici, etsi foris expugnent, vel etiam intus sœvire tentaverint, animam quam defendis ullo modo poterunt superare. Dulcissime et misericordissime Domine Jesu, sana eam multis malis obrutam, multis iniquitatibus superatam, multis facinoribus maculatam. Adjutor pauperum, defensor pupillorum, sana et adjuva eam a te creatam, a te redemptam, per te mundatam. Sustine conatum ejus, conforta desiderium ejus, et concede ei hoc spatium vitæ, in quo in hoc mundo conservanda est, sic percurre, et cunctas iniquitates suas per ineffabilem misericordiam tuam sic emendare, et per veram penitentiam et veram confessionem purgare, corrigere, mundare et abstergere, ut, tua largiente indulgentissima pietate, ab omnibus tibi vitiorum purgata, mundata, correcta et abstensa post mortem carnis, ad te dulcissimum Creatorem suum, piissimum Dominum suum pervenire valeat, tuamque inenarrabilem gloriam cum omnibus sanctis tuis in æterna felicitate possidere per æterna saecula. Amen.

257 ORATIO XVI^{mo}.

AD CHRISTUM.

Pro gratia lacrymarum obtainienda ex peccatorum recordatione.

Christe Domine, Verbum Patris, qui venisti in hunc mundum peccatores salvos facere, rogo te per indulgentissima misericordiam tuæ viscera, emenda vitam meam, meliora actus, compone mores, tolle de me quod mihi nocet et tibi displicet, et da quod nocti tibi placere et mihi prodesse. *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine, nisi tu solus?* (Job xiv, 4.) Tu es Deus omnipotens infinitæ pietatis, qui justicas impios, et vivicias mortuos propter peccatum, qui mutas peccatores, et non sunt. Tolle ergo de me quidquid tibi displicet in me. Imperfecta enim mea plurima vident oculi tui (Psal. cxxxviii, 16). Mitte, quæso, manum pietatis tue in me, et tolle de me quidquid offendit ocum pietatis tue in me. Coram te, Domine, est sanitas et infirmitas mea. Illum, precor, serva, istam sana. Sana me, Domine, et sanabor; salutem me fac, et salvus ero (Jer. xvii, 14); tu qui infirma sanas, et sanata conservas, tu qui solo nutu tuo restauras diruta et collapsa. Si enim dignaris in agro tuo corde meo serere bonum semen, necesse est ut in manu pietatis tue spinas prius evellas vitiorum meorum.

A tis tue in me, et tolle de me quidquid offendit ocum pietatis tue in me. Coram te, Domine, est sanitas et infirmitas mea. Illum, precor, serva, istam sana. Sana me, Domine, et sanabor; salutem me fac, et salvus ero (Jer. xvii, 14); tu qui infirma sanas, et sanata conservas, tu qui solo nutu tuo restauras diruta et collapsa. Si enim dignaris in agro tuo corde meo serere bonum semen, necesse est ut in manu pietatis tue spinas prius evellas vitiorum meorum.

Dulcissime, benignissime, amantissime, charissime, desideratissime, amabilissime, pulcherrime, infunde, obsecro, multitudinem dulcedinis tue et charitatis tue pectori meo, ut nihil terrenum, nihil carnale desiderem vel cogitem, sed te solum amem, B te solum habeam in corde et in ore meo. Scribe digitu tuo in pectore meo dulcem memoriam tui meliflui nominis, nulla unquam oblivione delendam. Scribe in tabulis cordis mei voluntatem tuam, et justificationes tuas, ut te immensam dulcedinem Domini num, et præcepta tua semper et ubique habeam præ oculis meis. Succende mentem meam igne illo tuo quem misisti in terram, et voluisti vehementer accendi, ut sacrificium spiritus contributati, et cordis contriti (Psal. l, 19), obortis lacrymis quotidie offeram tibi.

Dulcis Christe, bone Jesu, sicut desidero, sicut tota mente mea peto, da mihi amorem tuum sanctum et castum, qui me repleat, teneat, totumque possideat. Et da mihi evidens signum amoris tui, irriguum lacrymarum fontem jugiter manantem, ut ipsæ quoque lacrymæ tui in me testentur amorem, ipsæ prodant, ipsæ loquantur quantum te diligit ¹²⁴² anima mea, dum præ nimia dulcedine amoris tui nequit se a lacrymis continere. Reminiscor, pie Domine, illius bonæ mulieris Annæ, quæ ad tabernaculum rogatæ pro filio venit, de qua Scriptura refert quod vultus ejus post lacrymas et preces non sunt amplius in diversa mutati (I Reg. i, 18). Sed memor tantæ virtutis tantæque constantiae, dolore torqueor, et verecundia confundor; quia me miserum nimis deorsum jacere intueor. Si enim ita flevit, et in stetu perseveravit mulier, quæ querebat filium, quomodo plangere, et in planctu persistere debet anima mea, quæ querit et amat Deum, et ad eum pervenire desiderat? Quomodo gomere ac flere debet talis anima, quæ querit Deum die ac nocte, quæ præter Christum nihil vult amare? Mirum quippe est, si jam non factæ sunt ei lacrymæ suæ panes die ac nocte (Psal. xli, 4). Respic ergo, et miserere mei (Psal. xxiv, 16), quia dolores cordis mei multiplicati sunt. Da mihi consolationem tuam cœlestem, et noli spernere peccatricem animam, pro qua mortuus es. Da mihi, quæso, lacrymas ex

VARIÆ LECTIONES.

¹²⁴⁰ Collata est cum Sommalii cap. 56. et Edit. Aug. in lib. Medit. cap. 56. pag. 347. Ad Jesum Christum pro gratia lacrymarum obtainienda ex peccatorum recordatione Som. Oratio devotissima ad laudes habetur.

¹²⁴¹ Quantum te diligit Som. quantum te diligat

toto affectu internas, quæ peccatorum meorum possint solvere vincula, et cœlesti jucunditate semper repleant animam meam; si non cum veris et perfectis monachis, quorum vestigia nequeo imitari, saltem cum devotis mulieribus quantulamcumque portionem in regno tuo merear adipisci.

Venit quoque mibi in memorem alterius mulieris devotionis mira, quæ te in sepulcro jacentem pio amore quærebatur, quæ recessentibus discipulis de sepulcro non recedebat, quæ sedebat ibi tristis et moerens, et dia multumque flebat; et resurgens multis lacrymis iterum iterumque antra deserti sepulcri vigilibus oculis explorabat, si forte alieni te videre posset, quem ferventi desiderio quærebat. Jam certe semel et iterum ingressa sepulcrum viderat, sed nimium amanti non satis erat, virtus enim boni operis perseverantia est. Et quia præ cæteris dilexit, et diligendo flevit, et flendo quæsivit, et quærendo perseveravit, ideo prima omnium te invenire, te videre ¹²¹², te alloqui meruit. Et non solum hæc, sed etiam ipsis discipulis gloriose resurrectionis tuæ prænuntia exstitit, te præcipiente, et clementer monente: *Vade, dic fratribus meis ut eant in Galilæam, ibi me ridebunt* (*Math. xxviii, 10*). Si ergo ita flevit, et in fletu perseveravit mulier, quæ viventem cum mortuis quærebat (*Luc. xxiv, 5*), quæ te manu fidei tangebat, quomodo plangere et in planctu persistere debet anima, quæ te Redemptori suum jam celo præsidentem et ubique regnante corde credit, ore constiterat? (*Rom. x, 10*.) Quomodo ergo gemere et flere debet talis anima, quæ te toto corde diligit teque toto desiderio videre concupiscit?

Solum confugium, et unica spes misericordie, Dominus, cui numquam sine spe misericordie supplicatur, præsta mihi hanc gratiam propter te, et propter nomen sanctum tuum, ut quoties de te cogito, de te loquor, de te scribo, de te lego, de te confero, quoties tu reminiscor, tibi assisto, laudes, preces, et sacrificium offero, toties obortis lacrymis in conspectu tuo copiose et dulciter fream, ita ut efficiantur mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte (*Psal. xli, 4*). Tu quidem, Rex gloriae et omnium virtutum magister, docuisti nos verbo et exemplo genere et fere, dicens: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* (*Math. v, 5*). Tu flevisti defunctum amicum, et lacrymatus es valde super perituram civitatem. Rogo te, bone Jesu, per illas pretiosissimas lacrymas tuas, et per omnes miserations tuas, quibus mirabiliter nobis perditis subvenire dignatus es, da mihi gratiam lacrymarum, quam multum desiderat et appetit anima mea, quia sine dono tuo ¹²¹³ non possum habere eam, sed per Spiritum sanctum tuum, qui dura corda peccatorum mollit, et ad fletum

A teum compungit. Da mihi gratiam lacrymarum, sicut dedisti patribus nostris, quorum vestigia debeo imitari, ut plangam me in omni vita mea, sicut ipsi se planixerunt nocte ac die. Propter merita et orationes eorum qui tibi placuerunt et devotissime servierunt, miserere mei miserrimi et digni servi tui, et da mihi gratiam lacrymarum. Da mihi irriguum superius, et irriguum inferius, ut sint mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, efficiarque in conspectu tuo, Deus meus, per ignem compunctionis, holocaustum pingue et medullatum; macter totus in ara cordis mei, tanquam pinguissimum holocaustum assumar tibi in odorem suavitatis. Da mihi, dulcissime, fontem irriguum fontemque perspicuum, in quo lavetur assidue istud inquinatum holocaustum. Licit enim me totum tibi obtulerim opitulante gratia tua, in multis **258** lamen quotidie offendere propter nimiam fragilitatem meam. Da ergo mihi gratiam lacrymarum, benedicte et amabilis Deus, præcipue ex multa dulcedine amoris tui, et commemoratione misericordiarum tuarum, præpara hanc mensam famulo tuo in conspectu tuo; et da mihi eam in potestatem ¹²¹⁴, ut quoties volo satir ex ea, tribue pro pie, tate et bonitate tua, ut iste calix tuus inebrians et præclarus satiet sitem meam (*Psal. xxii, 5*), ut inhibet tibi spiritus meus, et ardeat mens mea in amore tui, oblitus vanitatis et miseriae. Audi, Deus meus, audi, lumen oculorum meorum, audi quæ peto, et da ut petam quod audias. Pie et exorabilis Domine, ne efficiaris mihi inexorabilis propter peccata mea, sed propter bonitatem tuam suscipe preces servit tui, et da mihi effectum petitionis meæ et desiderii mei, precibus et meritis gloriose Virginis Mariae dominæ meæ et omnium sanctorum. Amen.

ORATIO XVII ¹²¹⁵.

AD CHRISTUM.

Cum ardenti desiderio solum Christum amandi.

Jesu nostra redemptio, amor et desiderium, Deus de Deo, adesto mihi famulo tuo. Te invoco, ad te clamore magno in toto corde meo. Te invoco in animam meam, intra in eam, et coopta eam tibi, ut possideas eam sine ruga et sine macula. Mundissimo namque Domino munda debetur habitatio. Sanctifica ergo me vas tuum quod fecisti, de malitia evacula, imple de gratia, et plenum conserva, ita ut dignum habitationis tuæ efficiar templum hic et in perpetuum. Dulcissime, benignissime, amantissime, charissime, potentissime, desideratissime, pretiosissime, amabilissime, pulcherrime, tu nuelle dulcior, lacte et nive candidior, nectare suavior, gemmis et auro pretiosior, cunctisque terrarum divitiis et honoribus mihi charior. Quid dico, Deus meus, una spes mea tam grandis misericordia tua? Quid dico, dulcedo felix et secura? Quid dico, dum talia dico?

VARIAE LECTIONES.

¹²¹² Te videre Aug. omitt. ¹²¹³ Dono tuo Aug. omitt. tuo ¹²¹⁴ Mihi potestatem Aug. mihi eam in potestatem. ¹²¹⁵ Collata est cum Sommalii capite 8. inter Medit. S. Augustini, et cum Edit. S. August. Exstat enim in lib. Meditat. tom. IX, pag. 346. Non exstat in miss. S. Anselmi. Ejusdem cum ardenti desiderio solum Christum amandi, et ejus desiderio fruendi Som. Oratio multum movens ad devotionem et divinum amorem.

Dico quod valeo, sed non dico quod debeo. Utinam A possem talia dicere, qualia illi hymnidici angelorum chori! O quam libenter me in tuis laudibus ¹²⁴⁶ totum effunderem! O quam devotissime illa celestis melodice cantica ad laudem et gloriam nominis tui in medio Ecclesiae infatigabilis ¹²⁴⁷ perorarem!

Sed quia talia non possum, nunquid facebo? Væ taentibus de te, qui ora mutorum resolvis, et linguas infantium facis disertas (*Sep. x.*, 21). Væ taentibus de te, quoniam ipsi loquaces muti sunt, cum non tuas laudes dicunt. Quis digne te laudare potest, o ineffabilis virtus et sapientia Patris? Et quoniam nulla inventio verba quibus te sufficienter valeam explicare, cunctipotens et omniscium Verbum, dicam interim quod valeo, donec jubeas me venire ad te, ubi possim dicere quod te decet, et me operet. Et ideo suppliciter rogo ut non respicias tantum ad id quod modo dico, sed ad id quod dicere opto. Cupio enim desiderio magno de te eloqui quod soperet et decet, quia te decet laus, *te decet hymnus* (*Psal. lxiv.*, 2), tibique debetur omnis honor. Scis ergo, occulorum cognitor Deus, quoniam non solum terra, et omnibus quae in ea sunt, tu mihi charior es ¹²⁴⁸; sed etiam ipso caelo ¹²⁴⁹ et omnibus quae in eo sunt tu mihi acceptabilior es ¹²⁵⁰: diligo enim te super caelum et terram, et cetera omnia quae in eis sunt; imo nisi amore ¹²⁵¹ nominis tui quae transitoria sunt, procul dubio amanda non sunt. Amo te, Deus meus, amore magno, magisque te amare cupio. Da mihi ut amem te semper quantum volo, et quantum debeo ¹²⁵²; ut tu solus sis tota intentio mea, et omnis meditatio mea. Te mediter per dies sine cessatione, te sentiam per soporem in nocte; te alloquatur spiritus meus, tecum fabuletur mens mea. Lunine sancte visionis tue illustretur cor meum, ut, te rectore, te duce ambulem de virtute in virtutem, tandemque videam te Deum deorum in Sion, nunc quidem per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem, ubi cognoscam te, sicut et cognitus sum (*I Cor. xiii.*, 12). Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (*Matth. v.*, 8). Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te (*Psal. lxxxiii.*, 5).

Rogo itaque te, Domine, per omnes miserationes tuas, quibus de morte eterna liberati sumus, molli- D sca cor meum durum et lapidatum, saxeum et ferreum, tua sacratissima et potenti unctione, et fac me per ignem compunctionis coram te omni hora hostiam vivam fieri. Fac me in tuo conspectu cor contritum et humiliatum semper habere, cum lacrymarum abundantia. Fac me ex tuo ¹²⁵³ desiderio huic mundo funditus extingui, et transennatum rerum oblivisci præ magnitudine timoris et amoris tui, usque adeo

A ut de temporalibus nec lugeam, nec gaudeam, nec metuam aliquid temporale nec diligam, nec blandis corrumpar, nec adversis concurtiar. Et quia tua valida est ut mors dicitur (*Cant. viii.*, 6), absorbeat, queso, mentem meam ab omnibus quae sub caelo sunt, ignita ¹²⁵⁴ et melliflua vis amoris tui, ut tibi soli inhæream, solaque tuae suavitatis memoria pascar. Descendat, Domine, descendat, precor, descendat in cor meum odor tuus suavissimus, ingrediatur amarus mellifluus. Veniat mihi saporis mira et inenarrabilis fragrancia, que sempiternas in me suscit concupiscentias, et ex corde meo producat venas salientis aquæ in vitam æternam (*Joan. iv.*, 14).

Innumens es, Domine, et ideo sine mensura debes amari et laudari ab his quos tuo pretioso sanguine redemisti. Amator hominum benignissime, clementissime Domine, et sequissime judex, cui omne judicium dedit Pater (*Joan. v.*, 22), sapientissimo tuae æquitatis iudicio discernis hoc rectum et justum esse, ut illi hujus sæculi, noctis et tenebrarum, præstantiori desiderio, virtute atque studio diligent et querant perituras divitias et fugitivos honores quam nos servi tui diligamus te Deum nostrum, per quem facti et redempti sumus. Si enim homo hominem tanta diligit dilectione, ut alter alterum vix patiatur abesse; si sponsa sponso tanto conglutinatur intentis ardore ut præ magnitudine amoris nulla perfrui valeat requie, chari sui absentiam non sine magno moerore ferens, qua ergo dilectione, quo studio, quo fervore animæ, quam de- sponsasti tibi fide et miserationibus, debet diligere te verum Deum, et pulcherrimum sponsum, qui nos sic amasti et salvasti, qui pro nobis tot, tauta et talia fecisti? Quanquam autem hæc insirma habeant ¹²⁵⁵ suas delectationes, suosque amores, non tamen tali modo delectant, sicut tu, Deus noster. In te enim delectatur justus, quia amor tui suavis est et quietus; nam pectora quæ possides, dulcedine et suavitatem et tranquillitatem reples. Econtra amor sæculi et carnis anxius est et perturbatus, animas certe quas ingreditur, quietas non patitur; semper enim suspicionibus et perturbationibus, variisque timoribus sollicitat eas. Tu itaque es delectatio rectorum, et merito; quies enim valida est apud te et imperturbabilis vita. Qui intrat in te, bone Domine, intrat in gaudium Domini sui (*Matth. xxv.*, 21), et non timebit amplius, sed habebit se optimè in optimo loco, dicens: *Hæc requies mea in sæculo sæculi: hic habitat, quoniam elegi eam* (*Psal. cxlii.*, 14). Et illud: *Dominus regit me et nihil mihi deerit: in loco pascuae ibi me collocavit* (*Psal. xxii.*, 1).

Dulcis Christe, bone Jesu, reple semper, queso, cor **259** meum inseparabilem dilectionis tuae, continua

VARIÆ LECTIONES.

¹²⁴⁶ Me tuis laudibus *Som.* et *Aug.* me in tuis laudibus ¹²⁴⁷ Infatigabilis *Som.* infrangibilis ¹²⁴⁸ Cœlo terra *Aug.* omitt. cœlo ¹²⁴⁹ Acceptior es *Aug.* charior es ¹²⁵⁰ Tu mihi amabilior *Aug.* sed etiam ipso cœlo et omnibus quae in eo sunt tu mihi acceptabilior ¹²⁵¹ Immo amore *Aug.* imo nisi amore ¹²⁵² Quantum debeo *Som.* et quantum debeo ¹²⁵³ Ex toto *Aug.* ex tuo ¹²⁵⁴ Ignitia *Som.* et *Aug.* ignita ¹²⁵⁵ Insirma habent *Som.* et *Aug.* insirma habent

recordatione tua; adeo ut sicut flamma urens totus ardeam in tui amoris dulcedine, quem et ¹²⁵⁶ aquæ multæ in me nunquam possint extingue. Fac me, dulcissime Domine, amare te, et desiderio tuo deponere pondus omnium carnalium desideriorum et terrenarum concupiscentiarum gravissimam sarcinam, quæ impugnant et aggravant miseram animam meam: ut post te expedite in odorem ¹²⁵⁷ unguentorum tuorum currans (*Cant. 1, 3*), usque ad lucem pulchritudinis visionem efficiaciter satiandus, quantum locis te quoque duce merear pervenire. Duo enim amores, alter bonus, alter malus; alter dulcis, alter amarus, non se simul in uno capiunt pectore. Et ideo si quis præter te aliud diligit, non est charitas tua, Deus, in eo, amor dulcedinis, et dulcedo amoris, amor non crucians, sed delectans; amor sincere et caste permanens ¹²⁵⁸ in sæculum sæculi; amor qui semper ardes, nunquam extingueris. Dulcis Christe, bone Jesu, charitas, Deus meus, accende me totum igne tuo, amore tuo, suavitatem et dulcedinem tua, jucunditatem et exultationem tua, voluptatem et concupiscentiam tua, quæ sancta est et bona, casta et munda, tranquilla est et secura; ut totus dulcedine amoris tui plenus, totus flamma charitatis tuae succensus diligam te Deum meum ex toto corde meo, totisque medullis præcordiorum meorum, babens te in corde, in ore, et præ oculis meis semper et ubique, ita ut nullus pateat in me locus adulterini amoribus. Audi, Deus meus, audi, *Immen oculorum meorum* (*Psalm. xxxvii, 11*), audi quæ pele; et da quæ petam, ut audias me. Pie et misericordissime Domine, ne efficiaris mihi inexorabilis propter peccata mea, sed propter bonitatem tuam suscipe preces servi tui, et da mihi effectum petitionis meæ et desiderii mei intercedente, et orante, et impetrante gloriosa virgine genitrici tua Maria, domina mea, cum omnibus sanctis tuis. Amen.

ORATIO XVIII ¹²⁵⁹.

AD CHRISTUM.

Quem unum esurit et siti anima Christiana.

Jesu Domine, Jesu pie, qui mori dignatus es propter peccata nostra, et resurrexisti propter justificationem nostri, rogo te per gloriosam resurrectionem tuam, resuscita me de sepulcro vitiorum et peccatorum meorum omnium, et da mihi quotidie partem in resurrectione prima, ut in resurrectione tua merear veraciter percipere portionem. Dulcissime, benignissime, amantissime, charissime, pretiosissime, desideratissime, amabilissime, pulcherrime, ascendisti in colum cum triumpho glorie tue, et sedes ad dexteram Patris; rex potentissime, trahere me sursum ad te, ut curram post te in odorem unguentorum tuorum (*Cant. 1, 3*), curram et non

A deficiam, te trahente, te ducente me currentem ¹²⁶⁰, trahere os sipientis te animæ in superna fluenta æternæ satietatis: imo trah me ad te fontem vivum, ut inde ¹²⁶¹ pro captu meo bibam unde semper vivam, Deus meus, vita mea. Tu enim dixisti ore tuo sancto et benedicto: *Si quis sit, veniat ad me et bibat* (*Ioan. vii, 37*). Fons vitae, da sienti animæ semper bibere ex te, ut secundum sanctam et veridicam promissionem tuam, de ventre meo fluant aquæ vite. Fons vite, reple mentem meam torrente voluptatis tue (*Psalm. xxxv, 9*), et inebria cor meum sobria ebrietate amoris tui; ut obliviouscar quæ vanæ sunt et terrena, et te solum jugiter habeam in memoria mea, sicut scriptum est: *Memor fui Dei, et delectatus sum* (*Psalm. lxxvi, 4*).

B Da mihi Spiritum sanctum tuum, quem significabant illæ aquæ, quas sientibus daturum te promiseras. Da, queso, toto desiderio et omni studio tendere quo te ascendisse post resurrectionem die quadragesimo credimus, ut in præsenti quidem miseria solo tenear corpore, tecum autem sim cogitatione semper et aviditate; ut ibi sit cor meum, ubi tu es thesaurus (*Matthew. vi, 21*) meus desiderabilis et incomparabilis, multumque amabilis. In hoc enim magno hujus vite diluvio, ubi circumstantibus agitamus procellis, et non invenietur sida statio, et locus eminentior, ubi pes columbae valeat aliquatenus requiesceré: nusquam tutæ pax, nusquam secura quies; ubique bella et lites, ubique hostes, foris pugna, intus timores (*II Cor. vii, 5*). Et quia altera pars sumus cœli, altera terræ; *corpus quod corruptitur, aggravat animam* (*Sep. ix, 18*). Idecirco animus meus, socius et amicus meus, fatigatus de via veniens languet, et jacet discessus alque laceratus ab iis, quas pertransierat, vanitatibus: esurit et sirit valde, et non habeo quid ponam ante illum, quia nauper sum et mendicus (*Psalm. xxxix, 18*). Tu, Domine Deus meus, dives omnium bonorum et dapum supernæ satietatis opulentissime largitor, da lassocibum, collige dispersum, redintegra scissum. Enstat ad ostium, et pulsat (*Apoc. iii, 20*): obsecro per viscera misericordia tue, quibus visitasti nos oriens ex alto (*Luc. i, 78*), aperi pulsanti misericordiam pietatis tue, et jube propitiabili dignatione ut ingrediar ad te, requiescat in te, reficiatur de te vivo cœlesti que pane: quo satius, resumptisque viribus ad superiora condescendat, et de hac valle lacrymarum penna sancti desiderii raptus, ad cœlestia regna volitet.

D Assumat, Domine, aseumat, rugo, spiritus meus pennas, ut aquilæ, et volvet et non deficiat; volvet et perveniat usque ad *decorum domus tue*, et locum habitationis gloriae tue (*Psalm. xxv, 8*), ut ibi super-

VARIA LECTIONES.

¹²⁵⁸ Quem et Aug. quam et ¹²⁵⁷ Expeditus in odore Som. expedite in odorem ¹²⁵⁸ Caste, permanens Som. Casteque permanens ¹²⁵⁹ Collata est cum Som. capite 37. et cum Edit. S. August. in lib. Medi. pag. 248. Ut tempus indulsum gratiae, utiliter peragere quæas, et ad veram pacem, pervenias. Som. In ista oratione mens humana copiosius coniungitur, si in quiete dicatur. ¹²⁶⁰ Me currentem Aug. me currente. ¹²⁶¹ Et inde Aug. ut inde

mensam refectionis civium supernorum pascatur de occultis tuis in loco pascuae tuæ (Psalm. xxii, 2), juxta fluenta plenissima : requiescat in te, Deus mens, cor meum, cor mare magnum, tumens fluctibus. Tu qui imperasti ventis et mari, et facta est tranquillitas magna (Matthew. viii, 25), veni et gradere super fluctus cordis mei; ut tranquilla et serera fiant omnia mea, quatenus unum bonum meum amplectar te, et dulce lumen oculorum meorum (Psalm. xxxvii, 11) contempler te sine tumultuantium cogitationum cæca caligine. Confugiat, Domine, mens mea sub umbra alarum tuarum (Psalm. xvi, 8) ab astibus cogitationum hujus sæculi, ut in tui refrigerii temperamento absconsa, letabunda cantet et dicat : In pace in idipsum dormiam et requiescam (Psalm. iv, 2).

Dormiat, obsecro, Domine Deus meus, dormiat memoria mea ab omnibus ¹²²¹ quæ sub corlo sunt, vigilans te, sicut scriptum est; Ego dormio, et tu meum vigilat (Cantic. v, 2). Sit tuta, sit semper secura sub pennis protectionis tue anima mea, Deus meus. Maneat in te, et soventur semper a te. Contempletur te in ments excessu, et cantet laudes tuas in jubilatione; et haec dulcia bona tua sint inter hos turbines consolatio mea interim, donec veniam ad te pacem veram, ubi non est arcus, scutum, gladius et bellum, sed est summa et recta securitas, et secura tranquillitas, tranquilla jucunditas, et jucunda felicitas, et felix æternitas, et æterna beatitudo, et beata tui visio, et laudatio in sæcula sæculorum. Amen.

260 ORATIO XIX.

AD CHRISTUM.

Quando dissolvi cupis et esse cum Christo secundum dictum Apostoli.

Christe Domine, virtus et sapientia Patris, qui ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super penas ventorum, qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem (Psalm. ciii, 4), obsecro et humiliiter rogo, da præpetes pennas fidei, da celestes alas virtutum, quibus evectus æterna et cœlestia valam contemplari. Adhæreat, quasso, anima mea post te, et suscipiat me dextera tua (Psalm. lxii, 9). Sustollat me super altitudinem terræ, et cibet me illa cœlesti hereditate, cui suspirat peregrinatio mea die ac nocte. Et quia moribunda membra vi-

gorem anime hebetant,

*Disjice terrenæ nebulas et pondera molis,
Siste vagam mentem, per devia multa ruentem,
Et da cœlestem mentem concendere sedem,
ut supremo lumine irradiata, terram despiciat, colum aspiciat, peccata oderit, justitiam diligit. Quid enim pulchrius, quidve dulcius, quam inter tenebras hujus vita multasque amaritudines divinæ dulcedini inhibere, et æternæ beatitudini suspirare, illicque teneri mente ubi vera haberi gaudia certissimum*

A est? Dulcissime, amantissime, benignissime, charissime, pretiosissime, desideratissime, amabilissime; pulcherrime, quando te videbo? Quando apparebo ante faciem tuam? Quando satiabor de pulchritudine tua? Quando educes me de hoc carcere tenebroso, ut confitear nomini tuo, ita ut deinceps non compungar? Quando transibo in illam admirabilem et pulcherrimam donum tuam, ubi personalis rex letitiae et exultationis in tabernaculis justorum? (Psalm. cxvii, 15.) Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sacula sæculorum laudabunt te (Psalm. lxxxiii, 5). Beati, et vere beati, quos elegisti et assumpsisti in illam cœlestem hereditatem (Psalm. lxiv, 5).

Ecce sancti tui, Domine, florent ante te, sicut lilium. Replentur enim ab ubertate domus tuae, et torrente voluptatis tuae potas eos; quoniam tu es fons vitae, et in lumine tuo vident lumen (Psalm. xxxv, 9), usque adeo ut ipsi, videlicet in memori illuminatum per te Deum illuminantem, sicut sol, effulgeant in conspectu tuo. O quam mira, quam pulchra, quam acceptabilia sunt domus tuae habitacula, Domine virtutum! concupiscit intrare in ea haec peccatrix anima mea. Domine, dilexi decorum domus tuae, et locum habitationis gloriae tuae (Psalm. xxv, 8). Unam peti a Domino, et hanc requiriom, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vita mea (Psalm. xxvi, 4). Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Quando veniam, et apparebo ante faciem tuam? (Psalm. xl, 2, 3.) Quando videbo Deum meum, quem sitit anima mea? Quando videbo eum in terra viventium? In ista enim terra morientium videri non potest mortalibus oculis. Quid faciam miser ego gravedine compedis mortalitatis mee constrictus? Quid faciam? Dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino (II Cor. v, 6); non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus (Hebrei. XIII, 14). Noster autem munici-patus in ecclesiis est. Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est: habitari cum habitantibus Cedror, multum incola fuit anima mea (Psalm. cxix, 5). Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et rotabo, et requiescam? (Psalm. LIV, 7.) Nihil mihi tam dulce quam cum Domino meo esse. Mihi autem adhædere Dao bonum est (Psalm. LXXII, 28). Da mihi, Domine, donc his fragilibus assisto membris, tibi adhaerere, sicut scriptum est: Qui adhæret Domino, unus spiritus est cum eo (I Cor. vi, 17).

Præbe mihi, rogo, contemplationis pennas, quibus induitus ad te volitem sursum. Et quia omne sinistrum deorsum jacet, tene mentem meam, ne ad imam tenebrosæ vallis corruat, ne interveniente umbra terræ a te vero justitiae Sole separetur, et obducta tenebrarum [al., adducta tenebrarum] nebula prohibeat alta respicere. Idecirco sursum tendo ad pacis gaudia, lucisque delectabilem et s. re-

VARIÆ LECTIONES.

¹²²¹ Dormiat memoria mea ab omnibus etc. usque ad justitiam diligat: desunt in Som. et in Aug. in quibus sic legitur: dormiat memoria mea ab omnibus malis: iniquitatem odiat, justitiam diligat. Quid enim etc. quæ sunt in oratione sequenti.

vissimum statum. Tene cor meum manu tua, quia sine te ad altiora non raptur. Illuc festino, ubi summa pax regnat, et jugis tranquillitas rutilat. Fene et rege spiritum meum, et assume illum tu secundum voluntatem, ut te duce ascendat in illam regionem ubertatis, ubi pascis Israel in æternum pabulo veritatis, ut ibi vel rapida cogitatione attingat te summam sapientiam super omnia manentem, cuncta transeuntem, et omnia gubernantem. Sed volitanti ad te animæ multa sunt que obstrepunt. Iussu tuo, Domine, conticescant mihi omnia. Ipsa sibi anima mea silent, omnia pertranscat, omnia quea creata sunt transcendat a se et perveniat ad te, atque in te solo Creatore omnium oculos fidei figat, tibi inhibet, tibi intendat, te meditetur, te contemplatur, te sibi ante oculos ponat, te sub corde revolvat verum et summum bonum, et gaudium sine fine manserum.

Multæ denique sunt contemplationes, quibus anima devota tibi mirabiliter pascitur, sed in nulla earum ita delectatur et requiescit anima mea sicut in te, et quando te solum cogitat et contemplatur. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam mirabiliter inspiras cordibus amatorum tuorum! quam mira suavitas amoris tui, quo persuuntur illi qui nihil præter te diligunt, nihil querunt, nihil etiam cogitare concupiscunt! Felices illi, quibus tu solus spes es, etonne opus eorum oratio. Beatus qui sedet solitarius et tacet, et stat super custodiā suam jugiter die ac nocte, ut adhuc in hoc fragili corpusculo positus prælibare valeat aliquatenus dulcedinem tuam. Rogo te per illa salutifera vulnera tua, que passus es in cruce pro salute nostra, e quibus emanavit ille pretiosus sanguis quo sumus redempti, vulnera hanc animam meam peccatricem, pro qua etiam mori dignatus es, vulnera eam igneo et potentissimæ telo tuæ nimis charitatis. *Virus est enim sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiit (Hebr. iv, 12).* Tu sagitta electa, et gladius acutissimus qui durum scutum humani cordis penetrare tua potentia vales, coagula cor meum jaculo tui amoris, ut dicat tibi anima mea: Charitate tua vulnerata sum, ita ut ex ipso vulnera amoris tui uberrimæ fluant lacrymæ die ac nocte. Percute, Domine, percute, obsecro, hanc durissimam mentem meam pia et valida cuspidie dilectionis tuæ, et altius ad intima penetra

A potenti virtute, et sic de capite meo educ aquam immensam, et de oculis meis verum fontem lacrymarum jugiter manantem, ex nimio affectu et desiderio visionis pulchritudinis tuæ, ut lugem die ac nocte, nullam in praesenti vita recipiens consolacionem, donec te in cœlesti thalamo merear videre dilectum et pulcherrimum Sponsum meum, Venum, et Dominum meum, ut ibi video gloriosam, admirabilem et pulcherrimam faciem tuam, omni dulcedine plenam, cum iis quos elegisti, majestatem tuam supplex adorem, et illuc tandem cœlesti et ineffabili repletus jubilo æternæ exsultationis exclamem cum diligentibus te, dicens: Ecce quod concupi jam video, quod speravi jam teneo, quod desideravi jam habeo. Illi namque in cœlis junctus B sum quem in terris positus tota virtute dilexi, tota charitate amplexus sum, cui toto amore inhaesi, ipsum laudo, benedico atque adoro. Qui vivit et regnat Deus in sæcula sæculorum. Amen.

261 ORATIO XX¹²⁶³.

AD CHRISTUM.

Ad accendendum in se amorem Dei, et Christi desiderium.

Domine Iesu Christe, redemptio mea, misericordia mea, salus mea, te laudo, tibi gratias ago, quamvis valde impares tuis beneficiis, quamvis nukum expertes dignæ devotionis¹²⁶⁴, quamvis nimis macras¹²⁶⁵, a desiderata pinguedine dulcisimi tui affectus, tamen qualescumque laudes, qualescumque gratias¹²⁶⁶, non quales scio me debere; sed sicut potest conari, tibi persolvit anima mea. Spes cordi mei, virtus animæ meæ, auxilium infirmitatis meæ, compleat¹²⁶⁷ tua potentissima benignitas, quod¹²⁶⁸ conatur mea tepidissima imbecillitas. Vita mea, finis¹²⁶⁹ intentio- nis meæ, et si nondum merui te tantum¹²⁷⁰, quantum debitor sum, amare; utique saltem desidero te tantum amare quantum debeo¹²⁷¹. *Illuminatio mea (Psal. xxvi, 1), tu vides conscientiam meam;* quia, Domine, ante te omne desiderium meum, et tu donas, si quid bene vult anima mea¹²⁷². Si bonum est, Domine, quod inspiras, immo quia bonum est ut te velim amare, da quod me facis velle. Da ut quantum jubes, tantum te merear amare. Laudes et gratias tibi ago pro desiderio quod inspirasti. Laudes et preces offero, ne¹²⁷³ sit mibi dominum tuum insru- ctuosum, quod tua sponte dedisti¹²⁷⁴. Perfice quod incepisti, et dona quod me benigne præveniendo immetit desiderare fecisti. Converte, benignissime,

VARIE LECTIENES.

¹²⁶³ Collata est cum mss. Thu. 267. Vict. RR. 3. et KK. 16. Corb. 160. Rec. O. Val-luc. Flor. Carthusie Portarum: cum Edit. Som. cap. 41. inter Augustini Meditationes. Ad Jesum Christum, cum meditatione Passionis ejusdem et Resurrectionis ac Ascensionis. ms. Thu. Incipit Oratio sive Meditatio ad accendendum Dei amorem in se. mss. Vict. 16. Corb. et Flor. Meditatio ad accendendum in se amorem Dei ms. Vict. 3. Oratio ad Christum. Som. oratio devota de recordatione passionis Christi¹²⁶⁴ Expertes dignæ devotionis mss. Vict. Carthus. Val-luc. Flor. Expertes dignæ devotionis¹²⁶⁵ Quanvis macras mss. quamvis nimis macras¹²⁶⁶ Tamen qualescumque gratias mss. tamen qualescumque laudes, qualescumque gratias ms. Thu. hac omitt. ¹²⁶⁷ Mea compleat mss. meæ, auxilium infirmitatis meæ compleat¹²⁶⁸ Dignitas, quo mss. benignitas, quod ms. Carth. bonitas et benignitas, quod¹²⁶⁹ Tu vita mea, tu finis mss. vita mea, finis¹²⁷⁰ Merui tamen mss. merui te tantum¹²⁷¹ Te amare quantum debeo mss. te tan- tum, quantum debeo, amare¹²⁷² Vult conscientia mea mss. vult anima mea¹²⁷³ Gratias offero, ne mss. gratias tibi ago pro desiderio quod inspirasti, laudes et preces offero, ne¹²⁷⁴ Tua sponte dedisti volu- tate mss. tua sponte dedisti

meum teponem ¹²⁷⁸ in serventissimum tui amorem. Ad hoc ¹²⁷⁹, clementissime, tendit hæc oratio mea, hæc memoria et meditatio beneficiorum tuorum, ut accendas in me tui amorem ¹²⁷⁷. Tua me, Domine, bonitas creavit, tua misericordia creatum ab originali peccato mundavit; tua patientia post illam emundationem ¹²⁷⁸ baptismi, in aliis peccatorum sordibus volutatum ¹²⁷⁹ hactenus toleravit, nutritiv et exspectavit. Exspectas tu, bone Domine, meam correctionem ¹²⁸⁰; exspectat anima mea ad sufficien-
ter penitendum ¹²⁸¹, et ad bone vivendum, tue gratae inspirationem.

Deus meus ¹²⁸², Creator meus, tolerator et nutritor meus, esto adjutor meus (*Psal. xxvi, 9*), te sitio ¹²⁸³, te esurio, te desidero, ad te suspiro, te concupisco ¹²⁸⁴. Et sicut pupillus benignissimi patris orbatus praesentia, flens et ejulans incessanter ejus dilectam faciem ¹²⁸⁵ toto corde amplectitur: sic et ego ¹²⁸⁶ non quantum debeo, sed quantum quoque, memor passionis tue, memor alaparuni tuarum, menor flagellorum, memor crucis, menor vulnerum ¹²⁸⁷ tuorum, memor qualiter pro me occisus es, qualiter conditus, qualiter sepultus, simul memor tue gloriosæ resurrectionis et admirabilis ascensionis: hæc indubitate fide te-neo, exsilio mei strumnas defleo, spero tamen adventus solam consolationem, ardeo ¹²⁸⁸ tui vultus gloriosam contemplationem. Heu mihi, qui ¹²⁸⁹ videre non potui Dominum angelorum humiliatum ad conversationem hominum, ut homines exaltaret ad conversationem angelorum, cum Deus offensus sponte moriebatur ¹²⁹⁰ ut peccator viveret. Heu mihi qui ¹²⁹¹ tam admirabili, tam inestimabili pietati ¹²⁹² praesens obstupescere non merui! Cur, o anima mea, te presentem non transfigit ¹²⁹³ gladius doloris acutissimi; cum ferre non posses vulnerari lancea latus tui Salvatoris, cum videre nequires violari clavis manus et pedes tui plasmatoris, cum horrees effundi ¹²⁹⁴ sanguinem tui Redemptoris? Cur non es inebriata lacrymarum amaritudine, cum ille potaret amaritudine felis? Cur non es conopasa castissimæ Virginis, dignissimæ matri ejus benignissimæ ¹²⁹⁵ Domine tue.

Domina mea misericordissima, quos fontes dicam

A erupisse de tuis prædictissimis oculis, cum atenderes unicum filium tuum innocentem coram te ligari, flagellari et maculari? Quos fletus credam ¹²⁹⁶ perfudisse piissimum tunu vultum, cum susciperes eundem filium tuum Deum et Dominum tuum in cruce sine culpa extendi, et carnem de carne tua ab impiis crudeliter dissecari? Quid singulib[us] testimabo purissim[us] tuum precius tuum vexat[us] esse, cum tu audires: *Mulier, ecce filius tuus;* et discipulus: *Ecce mater tua?* (*Iohann. xix, 26.*) Cum acciperes in filium discipulum ¹²⁹⁷ pro magistro, servum pro Domino? Utinam cum felice Joseph Dominum meum de cruce deposuisse, aromatis condivissem ¹²⁹⁸, in sepulcro collacessam, aut saltem ¹²⁹⁹, prosecutus ¹³⁰⁰ essem, ut tanto funeri non decesset aliquid mei obsequii! Utinam cum beatissimis mulieribus cornusca visione angelorum essem territus, et audiisset nuntium Dominicæ resurrectionis, nuntium meæ consolationis, nuntium tam exspectatum, nuntium tam desideratum! Utinam, inquam, audiisset ex ore angelii: *Nolite timere, vos: Secum queritis crucifixum, surrexit, non est hic!* (*Matth. xxviii, 5.*)

Benignissime, suavissime, serenissime, quando restaurabis mihi, quia non ¹³⁰⁰ vidi illum beatam ¹³⁰¹ tuæ carnis incorruptionem; quia non sui deosculatus loca vulnerum, et fixuras ¹³⁰² clavorum; quia non respersi lacrymis gaudii cicatrices testes veri corporis ¹³⁰³? Admirabilis, inestimabilis, incomparabilis, quando ¹³⁰⁴ consolaberis (*Psal. cxviii, 82*), et ¹³⁰⁵ compesces me a dolore meo? Non enim capit in me ¹³⁰⁶ dolor meus, quandiu peregrinus sum a Domino meo. Heu mihi, Domine, heu animæ meæ! Recessisti, consolator vita meæ, nec valefisti ¹³⁰⁷ mihi. Ingrediens vias tuas benedixisti tuis, nec adfui. Elevatis manibus a nube susceptus es in co[u]r[u]m, nec vidi. Angeli promiserunt te redditum, nec audiui. Quid dieam? quid faciam? quo vadam? ubi eum queram; ubi vel quando inveniam ¹³⁰⁸? Quem rogabo? quis nuntiabit dilecto quia amore langueo? (*Cant. v, 8.*) *Deficit gaudium cordis mei; versus est in luce nostra meus* (*Thren. v, 43.*) *Deficit caro mea, D[omi]n[u]s et cor meum; Deus cordis mei, et pars mea Deus in aeternum* (*Psal. lxxxi, 26.*) *Renuit consolari anima*

VARIAE LECTIOINES.

¹²⁷⁸ Menim torporei miss. meum teponem ¹²⁷⁶ Ad hoc enim mes. omitt. ¹²⁷⁷ Ut tui accendas in me amorem miss. Vict. et Val-luc. et Flor. ut accendam in me tuum aiorem ¹²⁷⁸ Post emundationem miss. post illam emundationem ¹²⁷⁹ Involutum miss. voluntatum ms. *Carthus.* voluptatum ¹²⁸⁰ Domine correctionem miss. Domine meam correctionem ¹²⁸¹ Ad penitendum miss. ad sufficien-
ter penitendum ¹²⁸² Deus meus miss. Domine meus, Deus meus ms. Flor. Domine meus, creator meus ¹²⁸³ Deus *te* sitio miss. meus, esto adjutor meus, *te* sitio ¹²⁸⁴ Et concupisco miss. te concupisco ¹²⁸⁵ Sic ego miss. sic et ego ¹²⁸⁶ Memori vulnerum miss. memor crucis, memor vulnerum ¹²⁸⁷ Ardeanter desidero miss. ardeo tui vultus ms. Vict. 16. ardeo desiderans tui vultus ¹²⁸⁸ Hei mihi quia miss. heu mihi qui ¹²⁸⁹ Offensus moriebatur miss. offensus sponte moriebatur ¹²⁹⁰ Heu quod miss. heu mihi qui ¹²⁹¹ Pietati miss. pietate ¹²⁹² Te præsertim non transfigit miss. te præsente non transfigit ¹²⁹³ Cum horrees se effundi miss. omitt. sc. ¹²⁹⁴ Dignissimæ miss. Benignissimæ Domina ¹²⁹⁵ Quos fletus credam ¹²⁹⁶ Acciperes discipulum miss. acciperes in filium discipulum ¹²⁹⁷ Condidissemiss. condidissemiss. ¹²⁹⁸ Ut saltem miss. aut saltem ¹²⁹⁹ Vel conserutas miss. Vict. et Val-luc. omitt. ¹³⁰⁰ Mihi, qui non miss. mihi, qui non ¹³⁰¹ illum beatæ miss. illum beatæ ¹³⁰² Fixuram miss. et fixuras ¹³⁰³ Cicatrices corporis veri miss. Corb. Vict. Carth. et Val-luc. cicatrices testes veri corporis ¹³⁰⁴ Inestimabilis, quando miss. inestimabilis, incomparabilis quando ¹³⁰⁵ Consolaberis et miss. consolaberis me et ¹³⁰⁶ Cadit a me miss. capit in me ¹³⁰⁷ Animæ meæ nec valefisti miss. vitæ meæ nec valefisti mihi ¹³⁰⁸ Ubi cum queram, vel quando inveniam miss. ubi et quando eum queram, ubi vel quando inveniam ms. Val-luc. ubi eum queram, ubi vel quando inveniam

mea (Psal. lxxvi, 3) nisi de te dulcedo mea. Quid enim mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram? (Psal. lxxii, 25.) Te volo, te spero, te quæro, tibi dixit cor meum: Quæsivi vultum, vultum tuum, Domine¹²⁰⁹, requiram; ne avertas faciem tuam a me (Psal. xxvi, 8).

Amator hominum benignissime, tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor (Psal. x, 14). Mi-advocate tutissime, miserere mei orphani¹²¹⁰ derelicti; pupillus factus sum absque patre (Thren. v, 3); anima mea quasi vidua. Respic orbitatis et viduitatis meæ lacrymas; quas tibi offero, donec redeas. Eia jam, Domine, eia appare mihi, et consolatus ero; ostende¹²¹¹ mihi faciem tuam, et salvus ero (Psal. lxxix, 4). Exhibe præsentiam tuam, et consecutus ero desiderium meum. Revela gloriam tuam, et erit perfectum gaudium meum. Sicut in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea (Psal. lxii, 2). Sicut in anima mea ad Deum, fontem vivum; quando veniam, et apparebo ante faciem Domini¹²¹²? (Psal. xl, 3.) Quando venies, consolator meus, quem exspecto¹²¹³? O si quando video gaudium meum, quod desidero. O si satiabor cum apparuerit gloria tua¹²¹⁴ (Psal. xvi, 15), quam esurio¹²¹⁵. O si ine-ebriabor ab ubertate domus tuæ (Psal. xxxv, 9) ad quam suspiro: si potabis me torrente voluptatis tuæ (ibid.) quam sitio. Sint mihi, Domine, interim lacrymæ meæ panes die ac nocte, donec dicatur mihi: Ecce Deus²⁶² tuus (Psal. xl, 4); donec audiam: Anima¹²¹⁶, ecce sponsus tuus (Matth. xxv, 6). Pasce interim me singulis meis, pota me interim fletibus meis, refocilla¹²¹⁷ me doloribus meis. Veniet interea fortasse¹²¹⁸ Redemptor meus, quia bonus est; nec tardabit, quia pius est: ipsi gloria in saecula saeculorum. Amen.

ORATIO XXI¹²¹⁹.

AD CHRISTUM.

Oratio serui Dei de se humiliiter sentientis.

Scio, Domine Jesu Christe¹²²⁰, scio, et fateor quod non sum dignus quem tu diligas; sed certe tu non es indignus, quem ego diligam. Indignus quidem sum tibi servire, sed non es tu indignus servitio creaturæ tuæ. Da mihi ergo, Domine, unde tu es dignus, et ero dignus unde sum indignus. Fac me¹²²¹ quo modo vis, a peccatis cessare, ut quo modo debeo, possim tibi servire. Concede mihi per tuam pli-ssimam misericordiam sic custodire, regere et finire

A vitam meam, ut in pace dormiam, et requescam (Psal. iv, 9) in te. Præsta mihi, Domine, ut in fine recipiat anima mea somnum cum requie, requiem cum saturitate, saturitatē cum æternitate, per Jesum Christum Dominum nostrum. Amen¹²²².

ORATIO XXII.

AD CHRISTUM.

Orat. pœnitentis divinum auxilium humiliiter postulantis.

Domine Jesu Christe Redemptor meus, misericordia mea, salus mea, consolatio mea, vita mea, te laudo, tibi gratias ago; tua bonitas me creavit, tua misericordia me ab originali peccato mundavit; tua præsentia post illam emundationem me in aliis sordibus voluptatum hactenus toleravit, nutritivit et expectavit. Domine Deus, Creator meus, tolerator meus, untritor meus, et adjutor meus, te sitio, te esario, te desidero, ad te suspiro, te concupisco. Benignissime, suavissime, serenissime, te volo, te quæro, te spero videre. Renuit consolari anima mea (Psal. lxxii, 26), nisi de te, dulcedo mea.

Accede ad me, Domine; appare mihi, et consolatus ero; ostende mihi faciem tuam, et salvus ero (Psal. lxxix, 4); exhibe præsentiam tuam, et implebitur desiderium meum. Revela gloriam tuam, et perfectum erit gaudium meum. Sicut in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea (Psal. lxii, 2): quando venies ad me, consolator meus? O si quando video gaudium meum, quod desidero! O si quando satiabor, cum apparuerit gloria (Psal. xvi, 15) ejus quem esurio! O si ineberiabor ab ubertate domus (Psal. xxxv, 9) ejus, ad quem suspiro! O si potabis me torrente voluptatis tuæ (ibid.), quam sitio! Da mihi, Domine, in hoc exilio panem doloris et lacrymarum, quem esurio supra omnem copiam deliciarum. Sint interdum mihi, Domine, lacrymæ meæ panes die ac nocte, donec dicatur mihi: Ecce Deus tuus (Psal. xl, 4); donec audiam: Ecce sponsus tuus. Pasce me interim, Domine, singulis meis, refocilla me doloribus meis. Amen.

ORATIO XXIII¹²²³.

AD CHRISTUM.

Pro amicis.

Dulcis et benigne¹²²⁴ Domine, Jesu Christe, qui exhibuisti charitatem, qua majorem nemo habet, et cui parem nemo habere potest; qui nihil debebas morti, et tamen pliam animam tuam pro servis tuis et¹²²⁵ peccatoribus posuisti, et pro ipsis interfecto-

VARIAE LECTIONES.

1209 Quæsivi vultum tuum, Domine mss. quæsivi vultum tuum: vultum tuum, Domine¹²¹⁰ Miserere mei orphani mss. miserere orphani¹²¹¹ Ero. Exhibe mss. ostende mihi faciem tuam et salvus ero. Exhibe¹²¹² Ante faciem Domini mss. ante faciem Dei mei¹²¹³ Quem exspectabo mss. quem exspecto¹²¹⁴ Gloria mea mss. gloria tua¹²¹⁵ Quem sitio mss. quam sitio¹²¹⁶ Audiat anima mea, ecce mss. audiam. Anima ecce¹²¹⁷ Me s. refocilla mss. meis, pota me interim fletibus meis, refocilla¹²¹⁸ Veniet fortasse mss. veniet interea fortasse¹²¹⁹ Collata est cum Sommal. Cap. 10. Meditationum S. Augustini. Oratio servi Dei, se humilians Sommal. oratio servi Dei, de se humiliiter sentientis. 1220 Domine Jesu Christe Som. omittit Jesu Christe¹²²¹ Fac me Domine quoquo modo vis Som. fac me quomodo vis¹²²² Recipiat anima mea summum cum requie, requiem cum salutate, salutatem cum æternitate. Amen¹²²³ Collata est cum Hss. Bee. Gem. Corb. Vict. Thn. Val-luc. Floriacens. et Carthus. supra notatis. Petitione charitatis, et vota pro amicis. mss. oratio pro amicis¹²²⁴ Et benigne mss. et benignissime¹²²⁵ Servis et mss. servis tuis et

re audeo, non parum de præsumptione mea formido, et vehementissime¹²⁶⁴ timeo ne ad majus judicium, majorisque judicij damnationem mihi sit, quod ad tam dignam rem tam indignus accedere audeo. Scio certe, nec de hac re ullo modo dubito quia, si ita viverem sicut illa vivere debet qui hoc ministerium agit, nullum servitium Dei facere possem quod sic mihi proficuo esset et saluti. Sed sicut profluum esset, si vita digna existeret, ita majus periculum et major damnatio infirmat animæ et peccatis¹²⁶⁵ suis oneratæ imminet, quæ tam dignam rem indignam tractare audet. Verc ita est, et plusquam dici possit, ista res utilis est et salubris bono sacerdoti, et, plusquam dici possit, periculosa est hanc indigne tractanti. Quid ergo faciet, dulcissime Domine Jesu, hic tuus sacerdos, immo hic peccator quid faciet, hujus tui servitii onere gravatus? Nimis enim sum incertus quid mihi sit utilius, dimittere, an facere. Sed tamen si ex toto dimitto, tunc rursus nimis pertimesco ne sub hujus formidinis occasione multa mala multaque peccata audeam inchoare, vel etiam perpetrare, quæ propter hujus servitii formidinem prius non audebam vel cogitare.

Fateor quippe multoties, cum ad hujus officii servitium me præparo et de malis¹²⁶⁶ quæ me fecisse recognosco, angustius et districtius intra me doleo, et eas que tunc perurbant vanas cogitationes vanasque delectationes expeditius¹²⁶⁷ respuo, et post peractum servitium, multa mala¹²⁶⁸ atque peccata quæ iterum insurgunt, propter ejusdem servitii formidinem timidius recipio. Cum hoc ita evenit, de ejusdem servitii præsumptioe aliquam consolacionem habeo, quia propter illius reverentiae timorem, aliquantulum a peccatis meis cessare me intelligo. Sed, o mitissime et misericordissime Jesu, ut tu perspicis, ita¹²⁶⁹ saepius cor meum omni malitia plenum, omniumque iniquitatum tenebris obcæcum¹²⁷⁰; ut has omnes formidines postponens scienterque tuas præceptiones contemnens¹²⁷¹, velut torrens qui omnes fetores in se decurrentes secum trahit, et modo sursum modo deorsum secum volvit, cor meum cum misera anima mea omnes¹²⁷² immunditias carnalium delectationum recipiat¹²⁷³; et quasi porcus in coeno, sic in easdem immunditias se volvat, et revolvat¹²⁷⁴. Fateor, o misericordissime Jesu, coram majestate tua iniquitates meas; fateor¹²⁷⁵ immunditias meas, fateor immanissimas superbias, et sordidas cogitationes meas, quas abjecto timore tuo infeliciter intus amplectitur infelix anima mea. Ut tu vides, clementissime Domine

A Jesu, ut tu vides, saepius et saepius ita facio, et ut tam sordido vase, vel potius in tam sordido corde¹²⁷⁶ corpus tuum et sanguinem suscipio; verum dico, non mihi parco! Sic multoties¹²⁷⁷ plenus peccatis et iniquitatibus ad servitium tui altaris accedo; unde multum formido¹²⁷⁸ ne magis ad perniciem quam ad salutem mihi sit haec præsumptio, quod sic fetens et putens tam munda sacramenta continere præsumo.

modo veniat aliquis fidelis, qui Spiritu Dei plenus sit, et miserum sacerdotem suo spirituali consilio instruat quid ei sit melius, quicve deterius servitium altaris propter hujusmodi impedimenta dimittere, an propter refrenationem multarum iniquitatum, quæ ejusdem servitii formidine saepius reprinuntur, servitium facere. Est autem de hoc (ut mihi videtur) expeditum et salubre consilium a peccatis cessare, et servitium quod Deo debemus reddere; nos autem etsi indigni sumus Deo servire, Deus non est indignus servitio suæ creature; de aliis nescio quid ipsi magis eligant, de me scio quia magis volo Deo servire, et si non ex toto me possum a malitia retinere quam propter formidinem peccati ejus servitium dimittere et in peccatorum damnatione securius jacere. Melius est ut nos verberet propter aliquam offenditionem sui servitii, et tamen suum servitium facientes, quam nos dannet propter timorem peccati suum servitium facere nolentes. Immensa est enim ejus pietas, immensa ejus misericordia, qui etsi viderit nos viam suæ rectitudinis vel claudicando ambulare, etsi saepius labendo et relabendo, non tamen ab ejusdem via rectitudine velle recedere; si nos non lassemur¹²⁷⁹, non diu se retinere poterit, sed conatum nostrum adjuvabit, et dirigit gressum nostrum ad viam salutis. Tamen si peccata sacerdotis sunt criminalia, utilius est ei ab immolatione sacrificii humiliter cessare quam per præsumptionem immolando, majorem damnationem incurrire, donec inchoata vel peracta penitentia, possit ad altaris servitium securius accedere.

C Sed ecce, dulcissime et misericordissime Domine Jesu, fateor immensæ bonitati tue me esse nimis peccatorem, plurima quæ tibi displicent facientem, et tamen tui altaris servitium facere præsumenterem. Non enim possum de tua misericordia desperare, non possum, nec mihi expedit, servitium tui altaris dimittere, tuum corpus et sanguinem non sumere, quod pro redemptione mea mortem suscepit, et qui pro remissione¹²⁷⁰ 265 peccatorum de tuo latere lan-

VARIAE LECTIONES.

¹²⁶⁴ Sed vehementissime mss. Vict. et Val-luc. et vehementissime¹²⁶⁷ Animæ peccatis mss. animæ, et peccatis¹²⁶⁸ De malis mss. et de malis¹²⁶⁹ Cogitationes, expeditius mss. Vict. et Val-luc. cogitationes vanasque delectationes expeditius¹²⁷⁰ Servitium mala mss. Vict. servitium multa mala¹²⁷¹ Ita est mss. Thu. ita et¹²⁷² Obcæcum, omnes mss. obcæcum, ut has omnes¹²⁷³ Postponens... contemnens mss. Vict. postponens... contemnens¹²⁷⁴ Voluit, omnes mss. voluit cor meum cum misera anima mea, omnes¹²⁷⁵ Recipit mss. recipiat¹²⁷⁶ Volvit et revolvit mss. volvat et revolvat¹²⁷⁷ Meas fateor mss. meas, fateor immunditias meas, fateor¹²⁷⁸ Vel potius in tam sordido corde mss. Vict. omittit¹²⁷⁹ Sic multoties ms. Corb. omittit¹²⁸⁰ Formido, quod mss. Thu. formido ne¹²⁸¹ Non lassemus mss. Vict. et Val-luc. non lassemur

ea militis aperto cum aqua exivit (*Joan. ix. 34*). Si indignus sum, sicuti sum, et ego fateor, verbera me, emenda et corripe, et tandi castiga tuum sacerdotem, imo tuum peccatorem, donec omnis rubigo peccati recedat a me, quæ per tam longum tempus ex magna incuria indurata est in lateribus animæ meæ. Fatcor, fateor, peccator sum, immunis sum, indignus sum, et tamen non recedo a te, dulcissime Jesu Christe; velis quid velis, non dimitto te, etsi infirma manu, tenebo te. Non recedes a me, donec ab omni contagione peccati absolvias; et sic carnem tuam quotidie manducantem, et sanguinem tuum bibentem, tuæque voluntati jugiter inhærente, tua præcepta assidue facientem, me post mortem carnis perducas ad veram salutem, scilicet ad te verum Sacerdotem, ubi cum aliis sacerdotibus, tuis videlicet membris, ego quoque tunc non peccator, sed dignus sacerdos et dignum membris corporis tui, te laudem, te glorificem per æterna sæcula. Amen.

ORATIO XXVI ¹²⁷².

AD CHRISTUM.

Cum sacerdos diligenter contemplatur quam misericorditer Redemptor noster naturam nostri limi, unde nos fecit, pro nobis suscepit.

Summe Sacerdos, et major cæleris sacerdotibus Domine Jesu Christe, cui adhæret omnis sacerdos, imo omnis Christianus qui ambulat coram te in veritate, auribus pietatis tuæ audi vocem meam, et si recte precor, exaudi orationem meam; non enim volo, dulcissime Pater, aliquid te rogare, quod in rogando te juste possit offendere. Et si aliqua insciitia ¹²⁷³, vel carnali ¹²⁷⁴ voluntate, quod sit contra salutem animæ meæ, aliquid te rogare volo, hoc super omnia, misericordissime Domine, precor ne in hujusmodi petitionibus me unquam velis exaudire. Nosti, et bene nosti ¹²⁷⁵, benignissime Deus, quantis illusionibus, quantis vanitatibus, quantis carnalium desideriorum voluptatibus, quantis sæcularium cupiditatum appetitionibus ¹²⁷⁶ omni hora, et sine intermissione vulneretur infelix animus meus. Et multoties evenit ut tu ipse, dulcissime Domine, perspicis ¹²⁷⁷, quia si me permitteres ire secundum meam pessimam ¹²⁷⁸ voluntatem, totum me ipsum in magnam peccatorum voraginem præcipitarem. Propterea te, dulcissime Pater, rogo, quia scio nimis me esse peccatorem et adversus peccatum nullam fere

A habere virtutem, ut per magnam misericordiam tuam retineas furorem meum, qui me trahit ad peccatum, et confundas et destruas omne malum desiderium, quod pervertit in me ¹²⁷⁹ omnem rectitudinis sensum.

Aliquando, amator hominum ¹²⁸⁰ Deus, cum studiosius ¹²⁸¹ cogito, et male ¹²⁸² quæ multoties feci et adhuc miser et peccator facere non desisto ad memoriam reduco, et diligenter intueor qualiter ¹²⁸³ vivam, qualiter ipsa mala quæ feci et adhuc facio plangam, quod sacerdos dicor, sed officium sacerdotis operibus dignis non imleo, quamvis et de multis aliis quæ feci, multum pertimescam, de bujus offici dignitate, quam indignus porto, super omnia quæ mihi evenire possunt formido ¹²⁸⁴. Est B autem hujus officii dignitas, plusquam aestimari possit, magna et inæstimabiliter Deo et hominibus chara, si sacerdos ita vivit sicut ille vivere debet qui hujus officii curam gerit. Porto autem ego nomen hujus dignitatis, sed infelix vita mea fere in omnibus contradicit, male agendo, hujus nominis dignitati. Est enim cor meum immundum, omnes sensus corporis mei immundi, et sic intus et foris ¹²⁸⁵ totus immundus non invenio in toto me aliiquid mundum, ubi honeste et sicut decet possim repnere corpus Dominicum. In magnis itaque angustiis constitutus, et quid potissimum mihi sit faciendum nescio, huc illucque, modo hoc illud cogitans, me circumfero diligentiusque omnem conscientiam meam revolo, si forte aliquod consilium salubre invenire quod ad aliquam salutem ¹²⁸⁶ animæ mihi esse intelligerem. Omnia ergo quæ erga me geruntur, circumposciens, et fere nihil aut parum boni in toto me inveniens, hoc tantillum boni ibi vir animadvertis, si tamen bonum debeat dici quod bonum quod ego non habeo ¹²⁸⁷, in alio, cum habet, diligo, et, cum non habeam, humiliter me non habere recognosco, quod peccatorem et miserum plusquam alium quemlibet me esse credo, et tamen de misericordia Dei omnipotentis non despero. Credo enim quod illi cui cura fuit me, cum non essem, facere, et adhuc cura est mihi ea quæ ad hujus vitæ usum sunt necessaria, pro misericordia sua providere, cura illi erit pro pietate sua mihi dare adhuc aliquod bonum opus facere, vel saltem, si non ex toto totum, aliquod bonum valeam inchoare, et, si non ex toto, a malis vel aliquantulum cessare.

VARIÆ LECTIONES.

¹²⁷² Collata est cum mss. Vict. KK. 46. Corb. 160. et Val-luc. in aliis enim mss. non reperitur. Cum Sacerdos diligenter contemplatur quam misericorditer Redemptor noster naturam nostri limi unde nos fecit, pro nobis suscepit, ms. Vict. ut in Editis. ms. Corb. Oratio sacerdotis in consideratione suæ indignationis, et hujus officii dignitatis: et de perceptione Corporis et Sanguinis Domini ¹²⁷³ Et si aliquando insciitia ms. Corb. et si aliqua insciitia ms. Val-luc. et si aliqua insciencia ¹²⁷⁴ Vel etiam carnali mss. vel carnali ¹²⁷⁵ Nosti Domine mss. Corb. et Val-luc. omittit. Domine ¹²⁷⁶ Sæcularium cupiditatum et Ecclesiasticalium dignitatum appetitionibus mss. sæcularium voluptatum appetitionibus ms. Val-luc. sæcularium cupiditatum appetitionibus ¹²⁷⁷ Perspicis ms. Corb. prospicis ¹²⁷⁸ Meam malam mss. meam pessimam ¹²⁷⁹ Pervertit in me mss. omittit. in me ¹²⁸⁰ Amator hominum mss. plasmator hominum ¹²⁸¹ Cum studiosius mss. cum studiosus ¹²⁸² Cogito mala mss. cogito et mala ¹²⁸³ Diligenter qualiter mss. diligenter intueor qualiter ms. Val-luc. diligenter intueor qualiter ¹²⁸⁴ Valde formido ms. omittit, valde ¹²⁸⁵ Interius et foris mss. intus et foris ¹²⁸⁶ Ad salutem mss. ad aliquam salutem ¹²⁸⁷ Dici quod bonum ego cum habeo ms. Corb. dici, quod ego non habeo mss. Vict. et Val-luc. dici quod bonum, quod ego non habeo

Est enim Deus pius ¹²⁸⁸ et misericors, et nullo modo creaturam suam perdere volens, sed modis omnibus ut ad pietatem suam redeat, misericorditer monens ¹²⁸⁹. Quantum vero suam creaturam diligit, quantum invitus eam perdat, in hoc veraciter ostendit, cum ¹²⁹⁰ de cœlo in terram descendit, cum ille qui sine initio erat, initium pro amore creaturæ habere voluit, limumque unde nos fecit pro redemptione nostra assumpsit, et ipsum limum, scilicet carnem suam, quam pro nobis assumpsit, postquam per passionem crucis in ipsius crucis ara bene excocta est, nobis ad manducandum porrigit et ipsius carnis sanguine ejusdem crucis torculari expresso dum nos potat, sicut animæ nostræ extinguit. Hanc autem carnem nostri Redemptoris cum manducamus et sanguinem bibimus, cum limo nostro miscemus, et de hoc quasi ¹²⁹¹ emplastrum facientes nostræque animæ infirmitatibus ¹²⁹² apponentes, si digne sumimus, omne protinus quod ad damnationis periculum nos pertrahit ex interioribus animæ nostræ projicimus. O immensa Domini nostri J. C. pietas! o admiranda et ineffabilis misericordia! Si aliquis potens homo, cum magno comitatu bonum pergens, forte juxta viam per quam transiret, in aliquo caeno aliquem pauperem immersum vide-ret, qui se per seipsum nullo modo extrahere posset de illo caeno in quo immersus esset, miseratione motus eumdem pauperem per seipsum de illo caeno extraheret, nulli dubium quin hujusmodi magnæ misericordiae magnæque pietatis ab omnibus prædicaretur, magnis laudibus ab omnibus rectum sensum habentibus extolleretur. Et quanto hoc opus misericordiae pro paupere et inope fecisset, tanto plus pius et misericors omnibus piis et veraciter Christianis appareret. Quid ergo, quid æstimari debet de magna Domini nostri Jesu Christi pietate, de ineffabili ejus misericordia et charitate, qui cum ipse sine initio sit, et mortale initium et mortalitatem sumpsit pro paupere, et ultra modum paupere et inope, ut illum extraheret de sordidissimo caeno peccati, in quo seipsum immerserat ¹²⁹³ miser et infelix? Præter hoc, miser ¹²⁹⁴ homo tantam infelicitatem patiebatur, sique infeliciter in ipsis voraginibus æternæ perditionis erat immersus, magnis angustiis magnisque doloribus famis et siti erat oppressus. Ex una igitur parte intolerabilem fetorem cœni, in quo erat immersus, patiens, **266** ex parte altera, qui ejus miseriæ et dolori compateretur nullum inveniens, tam ex fetenti cœno in quo jacebat quam ex desperatione consolationis quam a

A nullo separabat, intolerabili dolore affiebatur. Et, si diutius differretur quod ab aliquo misericorde aliquando misericordia ei non impenderetur, jam ab ipsis miseriis æternæ perditionis irreparabiliter moreretur. Venit ¹²⁹⁵ misericors Creator inessabilem pietatem habens ad hunc peccatum in luto peccatorum jacente; non expolians se indumento glorie suæ, induit pannos misericordie nostræ. Venitque velut mundissimus Sol per ipsos fetores, nullam tanien contaminationem fetoris patiens, usque ad ipsum miserum peccatorem, eumque ab ipsis fetoribus extergens, tenuit per brachium, extraxit in planum. Extractum vero de lacu misericordie et de luto fæcis (*Psal. xxxix, 3*), cibavit pane sapientie salutaris (*Eccli. xv, 3*), et post hunc, ipsa sua carne quam pro ejus redemptione suscepserat, et suo sanguine qui pro remissione peccatorum fusus est, cibavit et potavit; et sic refocillatum ab ipsis doloribus, quibus tam graviter vexabatur, mitigavit. Hæc autem caro quam ei ad manducandum dedit de natura ejusdem limi fuit unde primum hominem plasmavit, quem ad imaginem et similitudinem suam creavit; quam similitudinem, quam ipse primus homo ¹²⁹⁶ per suam culpam desfiguravit, per carnis sue contumaciam ¹²⁹⁷, rectamque fidem ad integrum reformavit; hanc vero carnem, vel hujus limi naturam postquam Christus passus est in cruce, postquam resurrexit tertia die, ad cœlos portans, ad dexteram Patris collocavit, eique dominationem super angelos et archangulos donavit. Ecce limus, qui per naturam suam in terra semper adhæret, a Redemptore nostro in cœlo portatus, ipsum ¹²⁹⁸ cœlum et omnia que in eo sunt sub dominio suo habet. Ad quem limus nemo fidelis potest vel poterit ascendere, nisi eum prius curet in terra salubriter comedere ejusque sanguinem bibere. Hujus carnis et sanguinis ego qualiscunque minister et sacerdos, dum tantam pietatem tantæque pietatis dulcedinem Redemptoris nostri erga creaturam suam conspicio, de ejus immensa bonitate non diffido. Succurre ergo, Domine Jesu Christe, succurre tuo sacerdoti, indulge ejus peccatis atque delictis, ut digne valeam tui corporis et sanguinis mysterium celebrare, et digne celebrans corporis tui et sanguinis veritatem digne comedere eum libere, et sic usque in fine jugiter perseverans, ad te post mortem carnis valcam pervenire, ubi, non per intervalla, sicut modo, sed sine intermissione cum sanctis omnibus te ipsum qui veritas et vita es possim comedere et bibere ¹²⁹⁹. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

¹²⁸⁸ Est enim Deus pius mss. est enim pius ¹²⁸⁹ Monens ms. Vict. movens ¹²⁹⁰ Ostenditur, cum mss. ostendit cum ¹²⁹¹ De hoc quoque mss. de hoc quasi ¹²⁹² Nostrisque infirmitatibus mss. nostraque animæ infirmitatibus ¹²⁹³ Immiserat mss. immerserat ¹²⁹⁴ Propter hoc miser mss. omitt. propter hoc ms. *Val-luc.* præter hoc miser ¹²⁹⁵ Venit ergo mss. omitt. ergo ¹²⁹⁶ Quam ipse homo prius mss. quam ipse primus homo ¹²⁹⁷ Comessmentem mss. comestationem ¹²⁹⁸ Portatus ipsum mss. portatur, ipsum ¹²⁹⁹ bibere mss. addunt, Amen

ORATIO XXVII¹¹⁰⁰.

AD CHRISTUM.

Cum sacerdos corpus Christi et sanguinem in manibus tenet, tenensque dulciter recordetur quos dolores in cruce pro nobis passus est.

Dulcissime, et super omnia desideranda desiderande et suavissime Jesu Christe, adesto supplicationi meæ, et intende voci orationis meæ (*Psal. v, 3*), et per tuam magnam misericordiam emunda ab omni inquinamento peccati animam meam, ut dignus possim accedere ad servitium tui altaris, digneque tractare mysterium corporis et sanguinis tui. Fator, dulcissime Domine, coram omnipotentia tua me minis esse culpabilem, et multa mala fere per singulas horas facientem, et tamen de ineffabili bonitate tua non desperantem. *Bonus es tu, Domine, et in bonitate tua doce me justificationes tuas* (*Psal. cxviii, 68*), ut eas intelligendo, easque, sicut decet, fugiter operando, mundo corde mundaque anima possim recipere mysteria tua.

Ecce, anima mea, præpara hospitium cordis tui ad suscipiendum corpus et sanguinem Creatoris tui mundis cogitationibus mundisque operibus, expurga ab omnibus interioribus tuis quidquid potest offendere hospitem tam immensæ majestatis; non enim potest in illa anima vel in illo corde manere, quam possidet aliqua contaminatio malitiae, et nisi ibi summa pax summaque charitas fuerit, indignum judicans illud hospitium conversatione suæ mansionis, nec diu ferens tantam inquietudinem perturbationis, ab illo hospitio cito discedit. Væ autem menti illi quam Christus propter suas iniquitates deserit, deserensque et damnans temptationibus et dolis inimici seduci permittit!

Diligenter ergo, o anima mea, inspice, diligenter omnes sensus corporis tui ad teipsam intus recollege¹¹⁰¹, et quidquid eis sordidum vel inmundum inveneris, foras projice, expulsaque omni malitia vel iniuritate, diligenter post illas aditum pectoris tui reclude¹¹⁰², ne ad te valeant quandoque redire, vel amplius interiora tua inquinare. Peractis vero omnibus quæ ad ipsius venerabilis mysterii consecrationem pertinent, expulsaque omnibus quæ ipsius mentis arcum maculare solent, o tu, misera anima mea, cum magna diligentia intuere omnes negligencias tuas, omnia mala et peccata quæ facere solebas. Et cum ipsius Redemptoris tui corpus et sanguinem in manibus tenes, illius ineffabilem misericordiam, quam dulcius potes, exora, ut per suam

A magnam pietatem omnia peccata tua dimitiat, et ut hæc vel alia amplius admittere non valeas. Hoc ante omnia, et sicut interitum tuum moneo caveas, ne in hujusmodi recordationibus aliquos diaboli laqueos incurras, quos multi incauti sæpius incurront; qui dum mala sua quasi pro eis plorantes ante mentis oculos reducunt, per easdem recordationes in ipsumrum¹¹⁰³ malorum delectationes insipiente reinicidunt.

Recordare, quam dulcior potes, ipsius corporis Christi quod tenes ineffabilem¹¹⁰⁴ pietatem, et plusquam aestimari possit admirandam dulcedinem, quod pro redemptione tua multas injurias sustinuit, et ad ultimum crucifixum sit. Sed et ipsam passionem quam in cruce pertulit per singulos dolores cogita et recogita, scilicet cum quanto dolore in ipsius crucis¹¹⁰⁵ patibulo et pedes ejus et manus infixa sunt, latus ejus per militis lanceam transformatum, ab ipsis etiam pro quibus¹¹⁰⁶ patiebatur, illi ante crucem quasi malefactor sit illusus, irrisus, et tam horrida opprobria sustinens, quasi Agnus mansuetissimus inestimabilem patientiam ostendit. Qui cum facile posset, non se de suis intersectoribus vindicavit, sed Patrem¹¹⁰⁷, ut hoc peccatum illis dimitteret, oravit. Cum vero¹¹⁰⁸, hujusmodi recordationibus quasi saliata requiescere coeperas, nec tamen requiescens hæc dulciter et cum magno affectu ruminare cessaveris, ad ipsum dulcissimum dulcissimi Domini corpus quod in manibus tenes loquere, et quasi cum præsenti loquens, tuas illi necessitates expone. De illo hæc¹¹⁰⁹ fideliter crede quod corpus hoc veraciter corpus illud sit quod de Virgine natum est, quod crucifixum est, quod in sepulcro positum est, quod tertia die a mortuis surrexit, quod ad cœlos ascendit, et quod sedet ad dexteram Patris.

Nec dubites in illa hora sacrificii corporis et sanguinis tui Redemptoris angelos adesse suo Creatori,
267 suique Creatoris carni et sanguini cum magna reverentia ineffabile obsequium deferre. Quid vero de omnibus sanctis aestimari debet? Quid cogitari potest, cum ipsius redemptionis suæ pretium in terra celebrari conspiciunt, de cuius æterna visione lætantes, jam magnum gaudium possident in cœlo? Tu vero, anima mea, hæc omnia fideliter credens, carnemque tui Creatoris dulciter amplectens, in ipsis amplexibus ejus¹¹¹⁰ pietatis significata tuani necessitatem, et quam dulcior potes ejus exora pietatem, ut per suam ineffabilem misericordiam omnem

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁰⁰ Collata est cum *Mss. Vict. KK. 46. Corb. 160. et Val-luc.* Præparativa cum Sacerdos est celebraturus, et qualiter cum Corpus Christi et Sanguinem in manibus tenet, tenensque dulciter recordetur quod dolores in corde in Cruce pro nobis passus est *mss. Vict. et Val-luc.* Oratio sacerdotis, cum Corpus Christi et Sanguinem in manibus tenet, tenensque dulciter recordatur quos dolores pro nobis in Cruce passus sit¹¹⁰¹ Interius recollege *mss. intus recollege*¹¹⁰¹ Peccatis interclude *mss. pectoris tui reclude*¹¹⁰² In ipsorum *mss. Vict. in ipsas*¹¹⁰³ Christi ineffabilem *mss. Christi*, quod tenes, ineffabilem¹¹⁰⁴ Dolore ipsius crucis *mss. dolore in ipsius crucis*¹¹⁰⁵ Ab ipsis pro quibus *mss. Corb.* ab ipsis etiam a quibus *mss. Vict. ab ipsis et pro quibus ms. Val-luc.* ab ipsis etiam pro quibus¹¹⁰⁶ Sed Patrem *mss. sed pro illis Patrem*¹¹⁰⁷ Cum ergo *mss. cum vero*¹¹⁰⁸ De quo hoc *mss. Vict. de illo hæc mss. Corb. et Val-luc.* de illo hoc¹¹⁰⁹ In ejus amplexibus ejus *mss. in ipsis amplexibus ejus*

tuam emundet fuditatem. Ingere totam te ipsum in A Christum quem tenes, et ipsum prius ¹⁴¹¹ adorans, tuas iterum et iterum ¹⁴¹² repræsentans ingere necessitates.

ORATIO XXVIII ¹⁴¹³.

AD CHRISTUM.

Facienda a sacerdote an'e consecrationem corporis Christi.

O dulcissime Domine Jesu Christe, qui pro mea re'emptione crucifixus es et mortuus, *ante te est omne desiderium meum, et gemitus meus a te non est absconditus* (Psal. xxxvii, 40). Ecce benignissime Deus, coram te est miseria mea, et in manibus meis est misericordia tua, miseria peccatricis animæ mæ, misericordia redemptionis tue ¹⁴¹⁴. *Miserere ergo mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam, et a cunctum mulititudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam* (Psal. L, 4-5), et ab hac hora usque in finem eustodi vitam meam. Defende ab omni iniquitate animam meam, ut jam amplius agere non valeam unde oculos tue majestatis offendam. Da mihi, benignissime Deus, te, sicut jubes et rectum est, super omnia diligere; deinde proximum non minus quam meipsum, sicut iterum præcipis, amare. Est enim ¹⁴¹⁵ hoc justissimum et omnino rationabile ut te super omnia, et etiam plusquam nos decaus diligere, quia tu nos antequam essemus dilexisti, diligens creasti, creatos ad notitiam sanctissimi nominis tui adduxere curasti; nos vero neque hoc ipsum, quod te vel aliquid boni diligimus, a nobis ipsi's nisi a te habemus. Proximum vero nostrum et tu nob's, sicut nos ipso's, recte diligere præcipis, et non recte diligimus eum, sicut præcepis quia æquali dilectione nos omnes creasti, æquali dilectione pro omnibus passionem suscepsti, æqualliter omnibus vitam æternam preparasti. Da omnibus, clementissime Pater, qui fidem rectam habent, recte et sancte vivere, nec in ulla ¹⁴¹⁶ omnino re ab his que præcipis deviare; his vero qui nondum in te credunt, arte quani de hac vita exant, da fidem et dilectionem sanctissimi nominis tui sus iure, et susceptam usque in finem rectam et inviolatam custodire. Sit omnibus vivis et defunctis sacrificium tui corporis et sanguinis remissio omnium peccatorum: vivis quidem, qui recte vivunt, et, si nondum recte vivunt, recte quandoque vivere volunt; defunctis autem, qui per hoc sacrificium se sperant in misericordia tua accipere remissionem suarum iniquitatum, et post hanc pervenire ad gloriam sempiternam regnumque celorum.

Credimus de te, Domine ¹⁴¹⁷ Jesu Christe, quia tu idem ipse, qui es Filius Dei, es Filius Virginis tu idem ipse, qui in principio eras Verbum, et Verbum eras apud Deum, et Deus eras Verbum, et per quod omnia facta sunt (Joan. I, 1-3); a Patre ante omnia saecula genitus ¹⁴¹⁸, in tempore es ex Virgine natus quamvis altera natura sis ¹⁴¹⁹ quam Pater, postquam factus es Filius Virginis et habitasti in nobis; altera natura existens, secundum quod Filius Dei es quamvis in duabus naturis tua persona, Deus et homo, existis æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem. Quia vero tu idem ipse Deus qui homo, et qui homo Deus; propterea sanctissima Virgo quæ te portavit, ab omnibus fidelibus Æterno prædicatur et creditur, hoc est Mater Dei. Et quia tu non alter Filius Dei, alter Filius hominis, sed tu idem ipse Filius Dei, qui Filius hominis passionem et mortem pro salute humani generis suscepisti, non in natura deitatis, sed in natura humanitatis; tu idem ipse, non alter proper distantiā naturæ, sicut nec una natura existens propter unitatem personæ.

Est adhuc, dulcissime Domine Jesu Christe, quod de ineffabili charitate qua nos diligis, cogitare possumus et debemus quod nobis miseris peccatoribus, ad indicium tuæ magnæ dilectionis, in hoc mysterio tui corporis et sanguinis ostendis. Cum aliquis homo alterum hominem, sicuti plus potest, diligit; præter alia, vi dilectionis forsitan potest pro eo mori, si ita dilectio exigit; quod tamen raro accidit ut quis hoc pro suo dilecto velit pati. Quod si unquam amicus pro amico facit in magnam admirationem magnumque stuporem omnes qui hoc audiunt, convertit ¹⁴²⁰. Tu vero, dulcissime Domine Jesu, non solum pro amicis, sed et pro inimicis mori voluisti et non solum hoc, sed et istud quod nullus facere pro amico vult fecisti, et adhuc facis, videlicet cum te ipsum, qui pro nobis mortem sustinuisti, das ad manducandum et bibendum in hoc mysterio tui corporis et sanguinis, manducamus corpus tuum et bibimus sanguinem tuum, scilicet nostræ redemptionis pretium. Da mihi ergo, Domine Jesu, sic vivere, sic caste ¹⁴²¹ et sancte deinceps tui altaris servitium facere ut sic vivendo, sic faciendo, sic carnem manducando et sanguinem bibendo, post mortem carnis ab omnibus peccatis absolutus ad te Creatorem meum et Redemptorem recto itinere valeam pervenire, ubi te cum omnibus sanctis in æterna felicitate sicut sine possim laudare et benedicere.

VARIE LECTIONES.

¹⁴¹¹ Ipsum prius ms. Vict. ipsum post ¹⁴¹² Iterum tuas et iterum ms. Corb. tuas iterum ¹⁴¹³ Collata est cum MSS. Vict. KK. 16. Corb. 160. et Val-luc. In ms. Val-luc. non dividitur a precedente, et ideo caret titulo. titulus in ms. nullus est. ¹⁴¹⁴ Redemptionis tuae ms. Corb. et Val-luc. ¹⁴¹⁵ Redemptionis tuae ms. Vict. redemptionis meae. ¹⁴¹⁶ Est enim ms. Vict. est autem ¹⁴¹⁷ Nec in nulla ms. Corb. nec nulla ms. Vict. nec ulla ¹⁴¹⁸ Credimus, Domine ms. credimus de te, Domine ¹⁴¹⁹ Ante omnia genitus ms. ante omnia saecula genitus ¹⁴²⁰ Altera persona sis ms. Vict. altera natura sis ¹⁴²¹ Audivit, converxitur ms. audivit, convertit ¹⁴²² Domine Jesu, sic caste ms. Dominic Jesu, amodo sic vivere sic caste

ORATIO XXIX.¹¹²²

FACIENDA A SACERDOTE ANTE MISSAM.

Summe Sacerdos et vere Pontifex¹¹²³, qui te obtulisti Deo Patri hostiam puram et immaculatam in ara crucis pro nobis miseris peccatoribus¹¹²⁴, ei qui dedisti nobis carnem tuam ad manducandum et sanguinem tuum ad bibendum, et posuisti mysterium istud in virtute Spiritus tui¹¹²⁵, dicens: *Hæc quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis* (*Luc. xxii, 19*). Rogo per sanguinem¹¹²⁶ tuum pretiosum, magnum¹¹²⁷ salutis nostræ prelum, rogo per hanc miram et inenarrabilem charitatem quæ nos miseros et indignos sic amare dignatus es, ut lavares nos a peccatis nostris in sanguine tuo (*Apoc. i, 5*), doce me servum tuum indignum, quem etiam inter¹¹²⁸ cetera dona tua¹¹²⁹ ad officium sacerdotale vocare dignatus es nullis meis meritis, sed sola dignatione¹¹³⁰ misericordie tue, doce me, queso, per Spiritum sanctum tuum tantum tractare mysterium ea reverentia et honore, ea devotione et timore quibus oportet et deceat. Fac me per gratiam tuam semper illud de tanto mysterio credere et intelligere, sentire et firmiter tenere, dicere et cogitare quod libi placet et quod expedit animæ meæ. Intret Spiritus tuus bonus in eorū meū, qui sonet ibi sine sonno, et sine strepitu verborum loquatur omnem veritatem tantorum misteriorum; profunda¹¹³¹ quippe sunt nimis, et sacro tecta velamine. Propter magnam clementiam tuam concede mihi missarum solemnia mundo corde et pura mente celebrare. Libera eorū meū ab immundis et nefandis, vanis et noxiis cogitationibus. Muni me beatorum¹¹³² angelorum pia et fida custodia, ac tutela fortissima, ut hostes omnium bonorum confusi discedant. Per virtutem tanti mysterii, et per manum sancti angeli tui repelle a me et a cunctis servis tuis durissimum spiritum superbie et cænodoxiæ, invidiæ et blasphemiarum, fornicationis et immunditiæ, dubietatis et diffidentiæ. Confundantur qui nos persecuntur, pereant illi qui perdere cuncta festinant¹¹³³.

Rex virginum, amator¹¹³⁴ castitatis¹¹³⁵, Deus, cœlesti rore benedictionis tue extingue in corpore

A meo¹¹³⁶ somitem¹¹³⁷ ardoris libidinis, ut xaneat in me tenor castitatis¹¹³⁸ corporis et animæ. Mortifica in membris meis carnis stimulos, omnesque libidinosas commotiones et da mihi veram et perpetuam castitatem cum cæteris donis tuis, quæ tibi placeat in veritate, ut sacrificium laudis casto corpore et mundo corde quotidie valeam¹¹³⁹ tibi offerre. Quanti enim cordis contritione et lacrymarum fonte, quanta reverentia et tremore, quanta¹¹⁴⁰ corporis castitate et animæ puritate istud divinum et cœleste sacrificium est celebrandum, Domine, ubi¹¹⁴¹ caro tua in veritate sumitur, ubi sanguis tuus in veritate bibitur, ubi ima summis¹¹⁴² conjuguntur, ubi tu es adest sanctorum angelorum præsentia, ubi tu es sacrificium et sacerdos mirabiliter et incessibiliter¹¹⁴³?

B Quis digne hoc celebrare potest¹¹⁴⁴, nisi tu Deus omnipotens offerentem feceris dignum? Scio, Domine, et vere scio, et id ipsum bonitati tue¹¹⁴⁵ confiteor quia non sum dignus accedere ad tantum mysterium propter nimia peccata mea, et infinitas negligentias meas.

Sed scio, et veraciter ex toto corde meo credo, ore meo confiteor quia tu potes me facere dignum, qui solus potes facere mundum de immundo conceputum semine (*Job xiv, 4*); solus de indignis dignos, de immundis mundos, et de peccatoribus¹¹⁴⁶ justos et sanctos facis. Per¹¹⁴⁷ hanc omnipotentiam tuam te rogo, concede¹¹⁴⁸ mihi peccatori hoc cœleste sacrificium¹¹⁴⁹ celebrare cum timore et tremore cum cordis puritate et lacrymarum fonte, cum letitia spirituali et cœlesti gaudio. Sentiat mens mea dulcedinem beatissime præsentie tue, et exultias sanctorum tuorum¹¹⁵⁰ in circuitu meo.

C Ego enim¹¹⁵¹ memor venerandæ passionis tue accedo ad altare tuum, licet peccator, ut offeram tibi sacrificium quod tu instituisti, et offerri precepisti in commemorationem tui pro salute nos¹¹⁵² (*Luc. xxii, 19*). Suscipe illud ergo, queso¹¹⁵³, summe Deus, pro Ecclesia sancta tua, et populo quem¹¹⁵⁴ acquisisti sanguine tuo. Et quoniam me peccatorem inter te et eumdem populum tuum medium esse voluisti, licet in me aliquod boni operis testi-

VARIÆ LECTIONES.

¹¹²² Collata est cum *Mss. Vict. KK. 16. Corb. 160. et Carthus. a Porta. Val-luc. et Flor.* Sacerdotis celebraturi *ms. Victorin.* Oratio utilis dicenda a Sacerdote ante Missam *ms. Corbeiens.* Oratio Sacerdos ante Missam¹¹²³ Pontifex Iesu Christe *mss. omitt.* Iesu Christe¹¹²⁴ Misericordia et peccatoribus *mss. miseris peccatoribus*¹¹²⁵ Spiritus sancti tui *mss.* Spiritus tui¹¹²⁶ Per eundem Sanguinem *mss.* per Sanguinem¹¹²⁷ Tuum magnum *mss.* tuum preciosum magnum¹¹²⁸ Quem inter *mss.* quem etiam inter¹¹²⁹ Dona tua etiam ad *mss. omitt.* etiam¹¹³⁰ Veritatem profunda *mss.* veritatem tantorum misteriorum profunda¹¹³¹ Muni me beatorum *ms. Carthus.* muni me, queso, beatorum¹¹³² Qui nos perdere festinant *mss.* qui perdere cuncta festinant¹¹³³ Virginum et amator *mss.* virginum, amator¹¹³⁴ Castitatis et integratitatis *mss.* Corb. *omittit.* et integratitatis¹¹³⁵ In corpore meo *mss. Corb. et Flor.* de corpore meo *mss. Vict.* in corde meo¹¹³⁶ In corpore meo somitem *mss. Val-luc.* in corpore meo totum somitem *mss. Flor.* de corpore meo totum somitem fontem¹¹³⁷ Tenor castitatis *mss. Val-luc. et Flor.* tenor totius castitatis¹¹³⁸ Corda valeam *mss.* corde quotidie valeam¹¹³⁹ Tremore, quanta *mss.* tremore, et veneratione quanta¹¹⁴⁰ Celebrandum, ubi *mss.* celebrandum, Domine, ubi¹¹⁴¹ Terrena divinitas *mss. omitt.* Mirabiliter et incessibiliter constitutus *mss.* mirabiliter et incessibiliter¹¹⁴² Celebrare poterit *mss.* potest celebrare¹¹⁴³ Pictati tue *mss.* bonitati tue¹¹⁴⁴ Semine, et de peccatoribus *mss.* semine solus de indignis dignos, de immundis mundos, de peccatoribus¹¹⁴⁵ Sanctos. Per *mss.* sanctos facis. Per¹¹⁴⁶ Te rogo, Deus meus, ut concedas *mss.* rogo, concede¹¹⁴⁷ Hoc sacrificium *mss.* hoc cœleste sacrificium¹¹⁴⁸ Sanctorum Angelorum tuorum *mss.* sanctorum tuorum¹¹⁴⁹ Ego enim, Domine *mss. omitt.* Domine¹¹⁵⁰ Illud queso *mss.* illud ergo, queso¹¹⁵¹ Populo quem *mss.* populo tuo quem

monium non agnoscas, officium saltem dispensationis credit; non recuses, nec per me indignum eorum salutis percat pretium, pro quibus victimam factus salutaris ¹⁴⁸³ dignatus es esse redemptio. Profero ergo ¹⁴⁸⁴, Domine (si digneris propitius intueri), tribulationes plebium, pericula populorum, captivorum genitus, miserias orphanorum, necessitates peregrinorum, inopiam debilium, desperationes languentium, defectus senum, suspiria juvenum, vota virginum, lamenta viduarum.

Tu enim miseris omnium, Domine, et nihil odisi eorum quæ fecisti (Sap. xi, 24, 25). Memorare quæ sit nostra substantia, quia tu Pater noster es, quia tu Deus noster es; ne irasceris satis, neque multitudinem viscorum tuorum super nos contineas. Non enim in justificat' onibus nostris prosternimus preces ¹⁴⁸⁵ ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. Auser a nobis, Domine, iniquitates nostras, et ignem sancti Spiritus in nobis clementer accende. Auser cor lapideum de carne nostra, et da nobis cor carneum (Ezech. xi, 19), quod te timeat, te amet, te diligit ¹⁴⁸⁶, te delectetur ¹⁴⁸⁷, te sequatur, te perfruatur. Oramus, Domine, clementiam tuam, ut sereno vultu familiam tuam, sacri tui nominis officia præstolantem, aspicere digneris, et ¹⁴⁸⁸ ut nullius sit irritum votum, nullius vacua postulatio, tu nobis preces suggere quas ipse audire propitius et exaudire delecteris ¹⁴⁸⁹.

Rogamus etiam te, Pater sancte ¹⁴⁹⁰, et pro animabus ¹⁴⁹¹ fiducium defunctorum ut sis illis salus, sanitas, gaudium et refrigerium, hoc magnum pietatis sacramentum. Deus mens ¹⁴⁹², sit illis hodie magnum et plenum convivium de te pane vivo, qui de cœlo descendisti et das vitam mundo (Joan. vi, 33), de tua carne sancta et benedicta, Agni videlicet immaculati qui tollit ¹⁴⁹³ peccata mundi (Joan. i, 29), quæ de sancto et gloriose beatæ virginis Mariæ utero est assumpta, et de Spiritu sancto concepta, de illo, inquam, pietatis ¹⁴⁹⁴ fonte, per lanceum militis ex tuo sacratissimo latere ¹⁴⁹⁵ manavit ¹⁴⁹⁶, ut exinde refecti et satiati, refrigerati et consolati ¹⁴⁹⁷, exsultent in laude et gloria tua. Peto clementiam tuam, Deus, ut descendat super illud plenitudo ¹⁴⁹⁸

A tue benedictionis, et sanctificatio tue divinitatis. Descendat etiam, Domine, illa sancti Spiritus tui invisibilis incomprehensibilisque majestas, sicut quondam in patrum hostias descendebat, qui et oblationes nostras corpus et sanguinem tuum efficiat, et me indignum sacerdotem doceat tantum tractare mysterium cum cordis puritate et lacrymarum devotione, cum reverentia et tremore, ita ut placide et benigne suscipias sacrificium de ¹⁴⁹⁹ manibus meis ad salutem omnium tam vivorum quam defunctorum.

Rogo te ¹⁵⁰⁰, Domine, per ipsum sacrosanctum mysterium corporis et sanguinis tui, quo quotidie in Ecclesia tua pascimur et potamur, abluimur et sanctificamur, atque unius summaeque ¹⁵⁰¹ divinitatis participes efficiamur, da mili virtutes tuas sanctas, quibus repletus bona conscientia ad altare tuum accedam, ita ut haec coelestia sacramenta efficiantur mihi salus et vita. Tu enim dixisti ore tuo sancio et benedictio: Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita ¹⁵⁰². Si quis manducaverit ex hoc pane, viret in eternum (Joan. vi, 52). Panis dulcissime, sana palatum cordis mei, ut sentiam suavitatem amoris tui. Sana illud ¹⁵⁰³ ab omni languore, ut nullam præter te sentiat ¹⁵⁰⁴ dulcedinem, nullum præter te querat amorem, nullam præter te amet pulchritudinem. Panis ¹⁵⁰⁵ candidissime, habens omne delectamentum et omnem suavitatis saporem ¹⁵⁰⁶ (Sap. xvi, 20), qui nos semper resfcis, et nunquam in te deficis, comedat te cor meum, et dulcedire saporis tui repleantur viscera animæ meæ. Manducat te angelus ore pleno, manducet te peregrinus homo pro modulo suo, ne desiccare possit in via tali recreatus viatico. Panis sancte, panis vive, panis pulcher ¹⁵⁰⁷, panis mundo qui descendisti de cœlo et das vitam mundo, veni in cor meum, et munda me ab omni inquinamento carnis et spiritus (II Cor. vii, 1), intra in animam meam, et sanctifica me interius ¹⁵⁰⁸ et exterius. Esto tutamen et continua salus animæ meæ et corporis mei. Repelle a me insidiantes mihi hostes; recedant procul a præsentia potentiae ¹⁵⁰⁹ tuae ut foris et intus per te munitus ¹⁵¹⁰ recto tramite ad tuum regnum perveniam, ubi

VARIA LECTIONES.

¹⁴⁸³ Victima salutaris mss. victimæ factus salutaris ¹⁴⁸⁴ Proferam etiam mss. profero erga ¹⁴⁸⁵ Preces nostras mss. preces ante ¹⁴⁸⁶ Te timeat, te diligat, mss. te timeat, te timet, te diligat ¹⁴⁸⁷ Et honoris fecit mss. omitt. ¹⁴⁸⁸ Digneris, et mss. digneris vultu, et ¹⁴⁸⁹ Exaudire digneris mss. exaudi delecteris ¹⁴⁹⁰ Domine Pater sancte mss. omitt. Domine ¹⁴⁹¹ Pro spiritibus mss. pro animabus ¹⁴⁹² Domine Deus meus mss. omitt. Domine ¹⁴⁹³ Qui tollis mss. qui tollit ¹⁴⁹⁴ Ac de illo pietatis mss. de illo, inquam, pietatis ¹⁴⁹⁵ Ex tuo sacratissimo latere mss. Corb. Val-luc. et Flor. Crucifixi Domini nostri latere ¹⁴⁹⁶ Emanavit mss. feliciter emanavit ¹⁴⁹⁷ Et exinde refecti, satiati, refrigerati et consolati mss. ut exinde sanati, refrigerati, refecti et consolati, ms. Val-luc. ut exinde. Cætera ut in Edit. ¹⁴⁹⁸ Super panem tibi sacrificandum plenitudo mss. super illud plenitudo ¹⁴⁹⁹ Suspicias sacrificium de mss. suspicias sacrificium laudis de ¹⁵⁰⁰ Rogo etiam te etc. ms. Corb. præmittit hunc titulum. Oratio Sacerdotis ante Corpus et sanguinem Domini mss. omitt. etiam. ¹⁵⁰¹ Unius summae mss. unius summæque ¹⁵⁰² Ego sum panis vivus qui de cœlo descendit mss. omittunt. Ms. Carth. Et qui manducat me et ipse vivet propter me; quia ipse manet in me et ego in eo. Et iterum: Ego sum panis vivus qui de cœlo descendit ¹⁵⁰³ Sana illud ms. Carth. sana me ms. Val-luc. sana eum ¹⁵⁰⁴ Te sentiam mss. Corb. Vict. et Val-luc. te sentiat ¹⁵⁰⁵ Dulcedinem panis mss. Carth. et Flor. dulcedinem; nullum præter te queram amatorem, nullum præter te amem pulchritudinem, Panis ¹⁵⁰⁶ Omnen saporem ms. Vict. omnem suavitatis saporem ¹⁵⁰⁷ Panis vive, panis mundo mss. panis vive, panis pulcher, panis mundo ¹⁵⁰⁸ Sana et munda me interius ¹⁵⁰⁹ Præsentia potentiae ms. Vict. præsentia majestatis et potentiae ¹⁵¹⁰ Per te munitus mss. munitus per te

non in mysteriis, sicut in hoc tempore agitur, sed A facie ad faciem te videbimus (*I Cor. XIII, 12*), cum tradideris ¹¹⁸¹ regnum Deo et Patri (*I Cor. XV, 24*), et erit Deus omnia in omnibus (*ibid., 28*). Tunc enim me de te satiabis satietate mirifica, ita ut nec esuriam, nec sitiam in aeternum ¹¹⁸².

269 ORATIO XXX.

PRO SACERDOTE QUI HABET CELEBRARE.

Impellit me, Domine Deus, ministrandi officium, hostias salutares offerre pro populi delicto : terret conscientia indebiti sacerdotii pro reatu proprio. Si a me omnium sacerdotum peripsemate sacrificium offeratur, pollutæ conscientiæ crimen angetur; tamen majestati universæ carnis judicis non offertur, negligentiæ reatus ascribitur. Inter haec tuæ, omnipotens Deus, libramen pietatis imploro; cuius diem ultiionis, accusante conscientia, pertimesco, ne indignum misericordia tua judices, quem a tempore penitentiae non excludis. Suspende, Domine, securum, donec cultor vineæ Spiritus sanctus admoveat cophinum stercoris ad radicem infructuosæ arboris. Parce mihi, Domine, parce clementissime, qui Davidem post lapsum clementer ad veniam revocasti; qui Petri misericors amare fletis lacrymas respexisti; qui latronem tanti facinoris reum divina gratia illustrasti, cui mox obtinuit confessio perspicere Dei Filium, fides præmium, poena veniam, lamenta gaudium sempiternum; dum confessor in cruce, possessor paridis exstitit post crucem. Sed quia verba venia pietatis tuæ indigent, quæ indigni sacerdotis opera non commendant, saltem astantium vota suscipere; ut et mihi suis apud te precibus veniam, et eorum meritis sacrificia nostrorum vulnerum salubriter nobis conferant medicinam. Et quia, omnipotens Deus, pro nobis omnibus factus es hostia pro peccatis, adsis nobis satisfactio in sacrificio pro delictis, qui vivis et regnas, etc.

ORATIO XXXI

PRO SACERDOTE CELEBRATURO.

Conscientia quidem trepidus, omnipotens Deus, ad altare tuum accedo, sed ad fiduciam de tuæ pietatis misericordia retineor. Et licet ad celebranda tibi sacrificia semper inveniar indignus; tamen si recedo, vereor de inobedientia condemnari. Pro qua re dignare me, piissime Pater, paterna pietate ac placato vultu respicere, et cordis mei interim ora purgare. Et si ego pondere peccatorum meorum ac reatu constringor; mearum tamen precum obtentu, tibi sint, queso Domine, in omnibus placita mysteria consecranda. Per Dominum nostrum, etc.

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁸¹ Regnum perveniam, ubi non in mysteriis, sicut in hoc tempore agitur, sed facie ad faciem te videbimus cum tradideris etc. ms. *Carthus*. Regnum perveniam, ubi facie ad faciem te videam, interim hoc agendum, hoc certe frequentandum commendasti Ecclesiæ; quo venies in finem saeculi, quod erit sanctorum requies, nunc adhuc in sacramento quo in hoc tempore consociantur tua membra quandiu bibitur quod de latere tuo manavit. Id jam in perfectione ipsa salutis æterne cum tradideris Regnum Deo et Patri, ut in illa perspicua contemplatione tui incomparabilis veritatis nullis mysteriis egeamus : tunc enim me etc. ¹¹⁸² In aeternum. Qui cum eodem, Deo Patre et Spiritu sancto vivis et regnas per omnia saecula. Amen. ms. in aeternum. Amen. Nec sitiam in aeternum qui cum eodem Deo Patre etc. ms. *Valence*. nec sitiam in aeternum. Amen.

ORATIO XXXII.

AD IDEM FACIENDUM.

Conscientia culpabilis, vita trepidus et anxius, criminum sunibus captivatus, te unicum refugium et singulare remedium miserorum deprecor, Domine, ut mei indigni sacerdotis tui miserearis, miliisque indulges quod illud sacramentum salutare, angelis et archangelis, et omnibus sublimitatibus tremendum et adorandum, sceleratis labiis consecrare, ac profanatis manibus præsumo attractare : sed dum accedo per me, fateor, Domine, præsumo de te, memor malorum meorum, et tuorum quæ a saeculo sunt bonorum. Adhuc, Domine, te rogare præsumo, ut non sit mihi sacrosanctum sacrificium tuum ad judicium, neque ad condemnationem, sed potius ad liberationem peccatorum et angustiarum mearum, et ad perennem animæ meæ salvationem. Idipsum, Domine Deus, supplicans repeto, non elata, ut ipse conspicis, præsumptione, sed prona et pavida præsumptione, quia miser et immundus carnis tue sanctæ et pretiosi sanguinis tui sacramentum immundis manibus consecrare audeo. Supplex exoro et obsecro, Domine, ministerium tuum respice, et misero mihi ministro miserere, sacrificatorem purificare, et sacrificium sanctificare. Deus Pater, audi me; quidquid est in me contra me, clementer aufer a me; apta me tuo sancio servitio, ac ministerium idoneum tibi me perfice, et annue ut quæ tibi placita sunt, inter haec sancta mysteria postulem, et quæcumque postulo tua, Domine, benignissima, queso, misericordia percipiám. Tibi honor, tibi gloria in secula seculorum. Amen.

ORATIO XXXIII.

AD IDEM FACIENDUM.

Si tantum, Domine, reatum nostræ delinquentiae cogitamus, deputatum observationis ministerium non implemus : grave est enim, quod ad mensam tuam mundo corde et innocentibus manibus non venimus; sed gravius est, si dum peccata metuimus, etiam sacrificium non reddamus. Liceat igitur pro inobedientia assistere, pro indulgentia petere, pro officio ministrare, pro remedio immolare, pro populo obsecrare. Queso ergo conforta in me quod trepidat, cura quod tædet, reconcilia quod discordat, evacua quod corrumpit, humilia quod superbit. Sit pia justitia clemens correctio; nunquam absorbeat peccatorem, imo reconciliet penitentem. Da in salutem disciplinam, non in mortem sententiam : exandi peccatoriis preceri, qui visitas in dolore gementem. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

270 ORATIO XXXIV ¹¹⁰³.

AD CHRISTUM.

Ante perceptionem corporis et sanguinis Christi.

Domine Iesu Christe, qui, Patre disponente, Spiritu sancto cooperante, per mortem tuam spontanea voluntate misericorditer a peccato et morte æterna mundum redemisti, adoro, et venor eo quo possum, quamvis tepido affectu et humili devo:ione, gratias agens tanto beneficio, hoc sanctum corpus, et hunc sanguinem tuum ¹¹⁰⁴, qua ad emundationem et desensionem a peccatis, accipere desidero. Confiteor, Domine, quia nimis sum peccator (*Luc. v, 8*), et indignus ad eorum tactum accedere. Sed considerans de illa clementia, qua pro peccatoribus, ut justi fierent, animam tuam ponens, eam dedisti, et pia hostia Patri mactari voluisti; illa presumo, licet peccator, ut per illa justificer, accipere. Supplex ergo te, pie miserator hominum, obsecro ut quæ ad delendum peccata dedisti, non mihi sint ad peccatorum augmentum, sed ad indulgentiam et tuitionem. Fac me, Domine, ita ea ore et corde percepere, atque sive et affectu sentire, ut per eorum virtutem sic merear complantari similitudini mortis et resurrectionis tue, per veteris hominis mortificationem, et novitatem justæ vitæ, ut dignus sim corpori tuo, quod est Ecclesia, incorporari, et sim membrum tuum, et tu caput meum, et maneam in te, et tu in me: quatenus in resurrectione reformes *corpus humilitatis* meæ, *configuratum corpori claritatis* tue, secundum promissionem Apostoli tui (*Philipp. iii, 21*), et in te in æternum gaudeam de gloria tua, qui cum Patre et Spiritu sancto, etc.

ORATIO XXXV.

AD CHRISTUM.

Ante perceptionem cor, oris Christi.

Domine Iesu Christe Fili Dei vivi, qui ex voluntate Patris, cooperante Spiritu sancto, per mortem tuam mundum vivificasti, adoro et venor hoc sanctum corpus tuum, et hunc sanguinem tuum, quod est traditum, et qui pro multis effusus est in remissionem peccatorum (*Matth. xxvi, 28*): deprecorque clementiam tuam, misericordissime Domine, per horum virtutem, fac me unum de illis multis, et fac me hoc sentire sic per fidem et affectionem, ut senti un ea per salutis effectum. Et absolve et libera servos et ancillas tuas, me et omnes, qui mihi confessi sunt peccata sua, et pro quibus promisi, vel obnoxius sum exorare, et qui se sperant vel petunt meis orationibus apud te juvari, ab omni peccato, et poena peccati; et fac Ecclesiam tua continua protectione et consolatione letari.

ORATIO XXXVI.

AD DEUM, ET AD OMNES SANCTOS.

Domine Deus omnipotens, æterne et ineffabilis, sine fine atque initio, quem unum in Trinitate, tri-

A num in unitate confitemur. Te solum Deum adoro, te laudo, te benedico, teque glorifico, tibi gratias ago, tibi me tota devotione committo; intende vocis orationis meæ (*Psal. v, 3*), Pater de celis Deus, rex meus et Deus natus. Fili, Redemptor mundi, Deus, misericordia mei, ne perdas me cum iniuriatibus meis (*Psal. xxv, 9*), neque in finem iratus reserves malam meam. Sanctus Spiritus, benigne Deus, inspira mihi spiraculum gratiae tuae, et dirige me in viam salutis æterne: doce me voluntatem tuam facere (*Psal. cxlii, 10*): quidquid tibi displicet in me, remove a me. Trine et une, omnipotens, pie et misericors Dominus, aspice in me (*Psal. cxviii, 132*), et tribulacionem meam in gaudium converte, et ne des hereditatem tuam (*Joel. ii, 17*). Altissime, in perditionem, Dominator omnium ac protector in te sperantium, Domine, deprecationem meam suscipe; et per intercessiones gloriose virginis Mariæ, aufer iram tuam a me (*Psal. lxxxiv, 5*), Domine Deus salutis meæ nec animam meam prius a corpore suscipias, quam omnia peccata mea dimittas.

O gloriosa Dei Genitrix, mater misericordie, virgo semper Maria, quæ Dominum omnium meristis portare, et regem angelorum sola virgo lactare, adjuva me in die tribulationis meæ, ut tuus fultus patrocinii ad regna cœlestia merear pervenire.

O sancte Michael, archangele Dei, præpositorius paradisi, veni in adjutorium meum, et defende me ab hoste maligno in hora mortis meæ, et animam meam deduc in paradisum exultationis æterne. Omnes sancti angeli et archangeli Dei, cunctæ cœlorum virtutes, omnesque sanctorum spirituum ordines, adversæ damnationis vires reprimite, expugnate impugnantes me (*Psal. xxxiv, 1*), a rugientis inimici sevilia potenter me defendite, in via veritatis fideliter gradientem omni hora, die ac nocte custodite, et in hora exitus mei animam meam in pace vobiscum suscipe.

Sancte Joannes Baptista, omnes sancti patriarchæ et prophetæ, exoro vos obnoxia prece, manum mihi porrigit, auxilium mihi in cunctis necessitatibus meis et infirmitatibus praebete; poscite mihi a Deo indulgentiam, patientiam, constantiam, justitiam, obedientiam, continentiam, sanctamque perseverantiam.

Sancte Petre, princeps apostolorum beatissime, omnesque sancti apostoli et evangelistæ, Ecclesiæ principes, et cœlestis aula triumphales milites, date mihi vitam honorabilem, virtutum magnitudinem, consummationem laudabilem et æternam beatitudinem; influat mihi per vos pax, virtus et perpetua salus.

271 Christi dulcissimi sacerdotes, atque incliti doctores, omnesque sancti confessores, qui ampliastis talentum vobis creditum per immarcescibilem

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁰³ Collata est cum *Mss. Thu. 267.* et *Bec. O.* Ante perceptionem Corporis et Sanguinis Christi *mss.* Oratio ad accipiendum Corpus Domini ¹¹⁰⁴ Sanctum Corpus et sanguinem tuum *mss.* Hoc sanctum Corpus et hunc sanctum sanguinem tuum

fructum bonorum operum, Dei ineffabili pietate datur mihi per vos peccatorum indulgentia, totius boni copia, cœlestium concupiscentia, grata fratrum benevolentia, morum reverentia, mandatorum Dei observantia. Precor te, beate N. devotissima prece, dignare me iater tuos agnoscere, cum sederis potens in judicio orbem judicaturus cum Domino.

Omnis sanctæ virgines, quæ cœlesti Sponso perenni mente adhaerentes luxum calcantis sæculi, omnesque sanctæ viduæ impetrare mihi fetido munus perennis gratiæ, vitæ sanctimoniam, corporis munditiam, cordis innocentiam, fidei firmitatem, fraternitatis charitatem.

Intercedite pro me, omnes sancti, quicunque Deo placuistis ab initio sæculi. Aptate me ad voluntatem Dei peragendam in omni opere bono, ut peccatis mortuus, Deo vivam, et vota, quæ Deo vovi, vestris suffragantibus meritis illi toto affectu persolvam, ut ad portum salutis æternæ merear pervenire, et in æterna felicitate vobiscum sine fine gaudere Amen.

ORATIO XXXVII.

AD DEUM.

(Ex ms. codice Corbeiensi.)

Domine Jesu benignissime, fons vitæ, fons misericordiæ, de quo bibunt omnes sancti, bibunt et inebriantur ineffabili dulcedine, vivunt æterna sauitate, da mihi per merita eorum in præsenti vita sic te semper sitie, ut in futuro sæculo cum eisdem sanctis tuis ad te valeam æternaliter satiari. Oro itaque dulcissimam misericordiam tuam, piissime, suavissime Domine Jesu, pasce miseram animam meam ex recordatione beneficiorum tuorum, ne deficiat in peregrinatione fatigata imo pondere peccatorum suorum. Tua me, Domine, bonitas creavit, et per baptismum tuum recreavit, patienter hactenus me quotidie peccante exspectat. Potentia divinitatis tuae me fecit, humilitas humanitatis tuae me resedit. Ecce, Domine Jesu Christe, gratia tua donans, qui es Dominus meus, Deus meus, ecce recordor quia, sicut prænuntiasti per sanctos tuos ab initio mundi, natus de sancta Virgine veram ex ea carnen accepisti, Virginis matris ubera vere susisti, pasce peccatricem animam meam tua sancta carne, satia illam tua dulcedine. In præsepio positus, panus involutus es, involve meam animam pannis misericordiæ tuae, ne remaneat nuda coram te. Pastores et ab oriente Magi venientes adoraverunt te in præsepio jacentem, fac me, Domine, te fideliter adorare jam in cœlo sedentem. Permisisti circumcidere carnem tuam, circumcidere ab omni peccato mentem meam. Præsentatus es in templo, suscepit te Simeon in ulnas suas, id est in brachia sua, præsenta me sanctæ majestati tuae, ut te complectas brachiis animæ meæ. Subditus eras parentibus in puritia tua, fac me tibi sudditum, et omnibus quibus me subjecerit dispositio tua. Baptizatus es a Joanne, in infancia tu baptizasti me, post baptismum tuum sanctum multoties pollutus sum, per veram confessionem et

A poenitentiam baptiza me. Jussisti peccatoribus agere poenitentiam, promisisti digne poenitentibus indulgentiam, fac me pro peccatis meis sic poenitere ut eorum veniam a te merear obtinere. Veritatem, mansuetudinem, justitiam docuisti, doce cor meum et illumina, ut unus ex eis esse merear quos tu docens interius illuminasti. Miracula, virtutes, sanitates in corporibus et animabus hominum, quantum tibi placuit, fecisti; sana languores animæ meæ, quia peccavi tibi. Jejunasti propter me, fac me abstinere ab omni peccato pro tuo amore. Esuriasti propter me, fac me te, qui panis es verus, veraciter esurire. Fatigatus es propter me, robora, relice lasitudinem animæ meæ. Dulcissime et misericordissime Domine Jesu Christe, dum coenares cum amicis tuis, pedes eorum lavisti, corpore tuo et sanguine pavisti; corpus meum et animam ab omni sorde lava, et eodem corpore tuo et sanguine, ne deficiat, conforta. Quid amplius dicam, Domine Jesu Christe? Tu es vita mea, salus mea, dulcedo mea, fortitudo mea, letitia mea, gaudium meum, redemptio mea, resurrectio mea. Tu propter me traditus es, ne tradas bestias animam meam. Ligatus es propter me, solve ligamina peccatorum meorum. Illitus es propter me, libera me ab illusionibus dæmonum. Dulcissime Domine, tu solus homo sine peccato flagellatus es propter me, libera me a flagellis quæ meritentur iniquitates meæ. Misericordissime Domine, spinis coronatus es propter me, spinas peccatorum meorum aufer a me. Domine Jesu benignissime, tu portasti super sanctos humeros tuos crucem tuam, fac me te sequi et post te portare animam meam. Altissime Domine, tu exaltatus in cruce traxisti omnia ad te, trabe me ad te. Dulcissime Domine, tu permisisti manus tuas et pedes clavis ferreis perforari, lancea latuus tuum aperiri, sanguinem tuum pro peccatoribus effundi, per ipsum sanguinem tuum lava animam meam ab omnibus peccatis, et omnem dolorem ab ea tolle per angustias quas pro nobis sustinuisti. Dulcissime Domine, tu suscepisti petitionem latronis, suscipe orationem mei peccatoris. Aceto potatus es propter me, inebria animam meam melle dulcedinis tuae. Bone Pastor, tu posuisti pro tuis ovibus animam tuam, ne sinas perire et mori peccatricem animam meam. Liberasti de inferno animas piorum, libera animam meam a damnatione impiorum. Fortissime, potentissime Domine Jesu Christe, tu postquam mortem vicisti, surgens a mortuis vivus et immortalis discipulis tuis apparasti. Dolentes de tua morte lamentasti, manducans et bibens frequenter cum eis in fide sanctæ resurrectionis tuae cor eorum solidasti, animam meam, animam servi tui laetifica et conforta in fide sanctæ tuae resurrectionis.

ORATIO XXXVIII.

AD CHRISTUM.

(Ex ms. codice Corbeiensi.)

Domine Jesu Christe, dulcissime, suavissime, pulcherrime, speciosissime, desideratissime, Dominus

meus et Deus meus, post resurrectionem tuam qua- dragesimo die vidente piissima matre tua Virgine et ineffabiliter gaudente, videntibus amicis tuis apostolis et ineffabiliter de tua glorificatione lætantibus, benedicens eis ascendis in cœlum et sedes ad dexteram Patris? Benedic etiam nobis et fac nos participes 272 tantæ exultationis, quam illi habuerunt de gloria tuæ exaltationis, et per hæc beneficia tua, et alia innumerabilia quibus hominem perditum ad salutem revocasti, dum in hac vita detineor, miseram animam meam resice et conforta, ut cum a corpore migraverit, tam piis recordationibus et memoriis enutritam et refocillatam sub aliis misericordiæ tuæ, sub pedibus sanctorum apostolorum tuorum, sub pedibus glriosissimi testis tui Stephani, et cæterorum puerorum tuorum qui tecum sunt in sancto cubili tuo, requiescere possit, te miserrante, te donante, Salvator mundi, qui cum Deo Patre et Spiritu sancto vivis et regnas Deus in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XXXIX.

AD CHRISTUM, ET OMNES SANCTOS.

(Ex ms. Corbeiensi.)

Domine Iesu Christe, Fili Dei vivi, Dominus meus et Deus meus, tu es vita mea, salus mea, sine quo non possum bene vivere, vel bene esse, quia et antequam essem et vivere, apud te eram et vivebam in te, et, antequam me nossem, noveras me. Benignissime, suavissime, dulcissime, fac me recordari miserationes tuas quas humano generi misericorditer impendisti, fac ex earum recordatione cor meum C igne ignescere dilectionis tuæ jugiter in flammam. Potentissime Domine, prius in utero matris meæ me formasti, tua virtute natum de matre baptismismo tuo sanctificasti, parentibus meis ut litterarum studio ac societati monachorum me traderent inspirasti, ingenium discendi litteras, quantum tibi placuit, ingratu mihi dedisti. Me quotidie peccantem usque nunc patienter exspectasti. Precor, oro, benignissime Domine, dulcissimam misericordiam tuam ne me sinas unquam ad pristinas sordes peccatorum meorum redire, sed fac me cum servis tuis in tuo servitio perseverare. Scio, Domine, quod non sum dignus exaudiri propter peccata mea, sed da mihi solatum et intercessionem sanctorum tuorum quos audeo coram te appellare, ut quod obsistentibus peccatis meis non mereor, eorum meritis suffragantibus obtinere possim, et ne me exclusas ab eorum

A societate. Vos omnes sancti, filii misericordie, pueri Domini Salvatoris, jam cum eo quiescentes in æterna requie, quos ipsa charitas de suis visceribus genuit, vos ego peccator appello, sublevate meam orationem ad aures vestræ matris, altissimæ charitatis. In primis audeo te suppliciter orare, quæ vicinior existis saluti nostræ, quæ vitam nostram peperisti, mundo perditæ remedium attulisti, benedicta super mulieres Virgo mater ipsius misericordia, sancta Maria, Domina mundi, Regina cœli, tuæ sanctissimæ pietati meam orationem qualemcumque committo, ut eam offeras dilectissimo Filio tuo Domino nostro. Vos etiam sancti angeli et archangeli, sancte Michael, sancte Raphael, sancte Gabriel, et omnes sancti celestium ordines virtutum ad orationes meas ad Deum sublevandas advocate præsumo. Vos omnes sancti patriarchæ et prophetæ, qui præcessistis et annuntiastis adventum nostri Salvatoris, vos estote adjutores orationibus meis. Sancte Joannes, tu Baptista Domini, amicus ipsius summæ Sponsi, tu esto adjutor orationibus meis. Sancte Petre, cui summus Pastor commisit suos agnos paescendos. Sancte Paule, vas electionis Domini Iesu Christi, doctor gentium. Sancte Andrea, sancte Iacobæ, sancte Jacobæ, sancte Joannes dilectæ Domini Iesu, sancte Thoma, sancte Philippe, sancte Bartholomæ, sancte Matthæ, sancte Marce, sancte Luca, sancte Barnaba. Omnes sancti apostoli et evangeliste, orate pro me peccatore; vestris nertis orationes meas committo. Sancte Stephane protomartyr Domini nostri Iesu Christi, amice Dei, tuis meritis me commendo. Sancti martyres, Line, Clele, Clemens, Xiste, Cornelii, Cypriane, Laurenti, Chrysogone, Joannes, Paule, Cosma, Damiane, Ignatii, Alexander, Marcelline, Petre, Vincenti, Sebastianæ, et omnes martyres qui pro Salvatoris amore sanguinem vestrum fuditis, orate pro nobis. Sancte Vedaste, Remigi, Benedicte, Martine, Ambrosii, Augustine, Hilari, Basili, Nicolae, Amande, Gregorii, Germane et omnes sancti confessores qui per saecularem vitæ vestre Deo placuistis, orate pro nobis. Sancta Maria Magdalena, quæ meruisti pedes Domini Salvatoris osculando tangere, lacrymis rigata, prima resurgentem a mortuis videre, sancta Felicitas, Perpetua, Agatha, Agnes, Cecilia, Lucia, Anastasia, et omnes sanctæ virgines, viduæ et co-tinentes, orate pro nobis.

ORATIO XL.¹⁴⁸⁸

RHYTHMUS AD DEUM ET OMNES SANCTOS.

Deus Pater credentium,
Salus in te sperantium,
Exaudi preces servuli,
Quas fundit corde supplici.
Fili Dei piissime,

Dignatus nasci Virgine,
Exaudi cordis hostiam,
Patris sedens ad dexteram.
Amborum sancte Spiritus,
Dextræ Dei tu digitus,

Mentis secretum ¹⁴⁸⁸ visita,
Tuaque rple gratia.
Personis sancta Trinitas,
Sed deitate Unitas,
Adesto meis precibus,

VARIE LECTIONES.

¹⁴⁸⁸ Ex Ms. Corb. 160. et Vict. KK. 16. ¹⁴⁸⁹ Ms. C. Mentis secreta ms. Vict. mentis secretum

Votis favens supplicibus.
Auge fidem, tu Trinitas,
Spem augē, sancta Unitas,
Ut te colendo deitas,
Me firmet tua charitas
Qui Deus homo diceris,
Et verus homo nosceris,
Memento mei hominis,
Cum judicare veneris.
In hoc quod manes deitas,
Reatus dele sarcinas,
Ut hoc quod es humanitas,
Adhuc¹⁴⁸⁷ deflectat pietas.

Regnum jurasti Patribus,
Promisisti sequacibus,
273 Ut servetur promissio,
Regnum concede famulo.

Concedat tua pietas,
Quæ depositi humanitas¹⁴⁸⁸,
Ut quod promisit charitas,
Assequatur hæreditas.

Maria virgo virginum:
Redemptionis ostium,
Porta salutis integra,
Lapsis cervicem releva.

Potenti¹⁴⁸⁹ manum porridge,
Quietis opem tribue,
Et per tuum auxilium
Placare cura filium.

Regina cœli filia¹⁴⁹⁰,
Mater Dei castissima,
Ut manus præstet Filii,
Quod servus poscit, subveni.

Tu Michael archangelo
Cœli princeps militiæ,
Ora draconis concute,
Ne noceat in vulnere.

Interpres Dei Gabriel,
Et medicina Raphael,
Cum cherubim et seraphim,
Hostis necate hæresim.

Cœlorum omnes spiritus,
Novem divisi gradibus,
Dei præsentes vultibus,
Meis favete vocibus.

Senes virginis quatuor,
Hæc offerte quæ deprecor.
Qui citharis et phialis
Orationes funditis.

Patriarcharum dignitas,
Prophetarum sublimitas,
Vestri regis præsentiae,
Verbo precantis¹⁴⁹¹ solvite.

ORATIONES.

Joannes Christi prævius,
Baptista regis inclitus,
Festina; ne tardaveris
Labem secare vulneris.
Quem matris clausus utero
Motu prodis corporeo,
Quem demonstrasti digito,
Fac subvenire misero.
Cœlestis regni claviger,
Apostolorum signifer,
Petre primus in ordine,
Fragilitatem aspice.

Per te mens tua videat,
Quid sors humana valeat;
Et dum tui memineris,
Memento casus hominis.

Te poscente clementiam,
Extendat mihi dexteram,
Qui te suspendit flumine,
Dum tibi dixit: *Modice.*

Salve reatus vincula,
Ad hoc data potentia,
Quem Verbum Dei nominas,
A quo vocaris Barjona.

Paule tu doctor gentium,
Et Christi testimonium,
Dum totum mundum prædictas,
Opem conserre studeas,

Joannes Dei gratia,
Subtilis velut aquila,
Ipso me fonte satia,
Cujus potasti flumina.

Qui tibi matrem sociat,
Et cœli clausa reserat,
Mear parcat miseria,
Tui precatus munere,

Apostolorum cœteri,
Evangelista alii,
Discipulorum agmina,
Hæc juvate precamina.

Vos, innocentes pueri,
Qui pro Christo truncamini,
Vestra date subsidia,
Qui clamatis: *Nos vindica.*

Et protomartyr Stephane,
Tu primus in certamine,
Hæres sacrati nominis,
Adesto desideriis.

Caput nudas lapidibus,
Cœli patet introitus,
Jesum stantem consideras,
Securus hostes toleras.

Orasti flexis genibus

VARIAE LECTIONES.

¹⁴⁸⁷ Ms. Corb. adhuc ms. Vict. ad me ¹⁴⁸⁸ Ms. Corb. humanitas ms. Vict. humilitas. ¹⁴⁸⁹ Ms. Corb. Potenti ms. Vict. petenti ¹⁴⁹⁰ Ms. Corb. Filia ms. Vict. Domina ¹⁴⁹¹ Ms. Corb. Verbo peccantis ms. Vict. tu martyr invictissime, Albane vir mitissime, pius adesto etc. ¹⁴⁹² Ms. Corb. cerneentes leg. serpentes ¹⁴⁹³ Ms. Corb. Regis fac ms. Vict. regis cathecumenus fac ¹⁴⁹⁴ Ms. Corb. Famuli ms. Vict. servi

Pro inimicis cernus,
Pro supplicant servulo
Intercede, te postulo
Tu, martyr invictissime,
.

Pius adesto famulo¹⁴⁹²
Te deprecanti sedulo.

Qui sitiens martyrium,
Prece siccasti fluvium,
Regna petens cœlestia,
Capitali sententia.

Dissolve nexus criminum,
Per Jesum Christum Dominum,
Ut tecum in cœlestibus
Sanctorum jungar cœtibus.

Vincenti, martyr inclyte,
Carbones vermans sanguine,
Cœlum tenens in munere,
Pro me precari satage.

Laurenti, miles pertinax,
In fide pie contumax,
Cui in igne militas,
Orare pro me studeas.

Cunctorum cœlus martyrum,
Curam spernentes¹⁴⁹³ corporum,
Cui funditis sanguinem,
Hunc reddatis placabilem.

Sylvester admirabilis,
Confessione nobilis,
Caput factus Ecclesiæ,
Orationem respicere.

In sede Petri positus,
Eius quidem vicarius,
Ipsius consors gloriæ,
Cœli gaudens in culmine.

Meos intende gemitus,
Tuis juvando precibus,
Qui talentum multiplicas,
Ut tuo regi placeas.

Gregori, præsol optime,
Totius flos Ecclesiæ,
Domus Dei candelabrum,
Ut parcat roga Dominum.

Martine sidus Galliæ,
Virtutum fervens munere,
Quem regis.
Fac¹⁴⁹⁴ ut succurrat Dominus.

Sacerdotum confessio,
Confessorum oratio,
Summi regis conspectui
Offerte preces famuli¹⁴⁹⁵.

Vere felix Felicitas,
Quæ prima inter alias,

Ob charitatis meritum,
Hoc tenes privilegium.

274 Cum Christum mente con-
[spicis.,

Terrena cuncta despicias,
Apud ipsum nos adjuva,
In cuius gaudes ¹¹⁰⁶ gloria.

O Maria Magdalene,
Festina opem tradere,
Cui primum se obtulit
Christus, cum mortem interit.

Columba simplex animo,
Oranti adsis, obsecro,
Quæ corona Martyrii
Amplexum petis Domini.

Omnes sacratæ virgines,
Ferentes sponso lampades,
Vasis tenentes oleum,
Meum quærat modum.

Sancta sanctorum concio,

ORATIO XLI ¹¹⁰⁸.

AD CRUCEM DOMINI.

Sancta crux ¹¹⁰⁹, per quam nobis ad memoriam
crux illa reducitur, in qua Dominus noster Jesus
Christus nos per mortem suam a morte æterna in
quam omnes ¹¹⁰⁰ misere tendebamus, ad vitam ¹¹⁰¹
æternam ¹¹⁰² quam peccando perdideramus, resuscita-
vit; adoro, veneror et glorifico in te crucem illam
quam nobis representas, et in illa eumdem misera-
torem Dominum nostrum, et quæ per illam miseri-
corditer operatus est. O crux amabilis in qua est
salus, vita et resurrectio nostra! O lignum pretio-
sum, per quod salvati et liberati sumus! o signum
venerandum, per quod Deo signati sumus! O crux
gloriosa, in qua sola gloriari nos oportet!

Non enim es ¹¹⁰³ suscipienda secundum crude-
linum, qui te mitissimo ¹¹⁰⁴ paraverunt, insipientissi-
mam impietatem; sed secundum ejus qui te sponte
suscepit sapientissimam pietatem. Nam illi non po-
tuerunt aliquid, nisi illo sapienter permittente; nec
ipse quidquam sustinuit, nisi se misericorditer vo-
lente. Illi te elegerunt, ut per te scelus impietatis
suæ perpetrarent; illi te elegit, ut per te opus pietatis
suæ consummaret. Illi, ut per te justum morti
traderent; illi, ut per te peccatores a morte erueret.
Illi, ut vitam interficerent; illi, ut mortem perime-
ret. Illi, ut Salvatorem damnarent; illi, ut damna-
tos salvaret. Illi, ut vivificantem mortificarent; illi,
ut mortuos vivificaret. Illi insipienter et crudeliter; C Et certe sic essem, si per te redemptus non essem.

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁰⁶ Ms. Corb. Gaudet ms. Vict. gaules ¹¹⁰⁷ Ms. Corb. Mibi quidem ms. Vict. mihi simul ¹¹⁰⁸ Col-
lata est cum MSS. Thu. 267. Corb. 160. Vict. KK. 16. Bec. O. San Germ. a Pratis 345. Val-luc. et Flor. Ad
sanctam Crucem Dominicam mss. Thu. et Corb. Ad sanctam crucem adorandum ms. Vict. Val-luc. et
Flor. Oratio ad sanctam crucem mss. Bec. et S. Germ. Oratio de sancta Cruce ¹¹⁰⁹ Sancta Crux, per ms.
Thuan. O sancta Crux, per ¹¹⁰⁰ In qua omnes mss. S. Germ. et Val-luc. et Flor. in quan omnes ¹¹⁰¹ Vi-
tam æternam mss. vitam. ¹¹⁰² Ac misericordiam quam mss. omittunt ¹¹⁰³ Non enim es etc. usque ad
Quomodo igitur ms. S. Germ. omitt. ¹¹⁰⁴ Mitissimo agno paraverunt mss. omitt. agno ¹¹⁰⁵ Es, o sancta
crux, mss. omitt. o sancta crux ¹¹⁰⁶ Igitur te crux mss. S. Germ. et Val-luc. et Flor. omitt. crux ¹¹⁰⁷
Omne bonum meum ¹¹⁰⁸ S. Germ. omitt. meum ¹¹⁰⁹ Perfrui prodest mss. omitt. prodest ms. Thuan. frui
professet ¹¹¹⁰ Si sic mihi esset, melius mss. S. Germ. si sic, inclusus

Sibique gregem subditum,
Quos redemisti sanguine,
Digneris semper regere.

Istius loci præsulem,
In tua fide stabilem,
Tuo conserva populo,
Munitum crucis clypeo.

Animabus fidelium
Ista luce carentium,
Ad laudem tui perpetem,
Æternam para requiem.

Agne Dei mitissime,
Qui mundum purgas criminis,
Exaudi, parce, adjuva,
Miserere et libera.

Christe, via, lux, veritas,
Dei splendor et charitas
Soter simul et ousion,
Alpha et omega, eleyson. Amen.

A ille sapienter et misericorditer. Non ergo es, o crux
¹¹⁰⁵ admirabilis, astimanda secundum intentionem
crudelis insipientiæ, sed secundum effectum miseri-
cordis sapientiæ.

Quomodo igitur te ¹¹⁰⁶ laudabo? Qualiter te exal-
tabo? Quo affectu te orabo? Quia jucunditate in te
gloriarob? Per te infernus spoliatur, et omnibus per
te redemptis obturatur. Per te dæmones terroristur,
comprimuntur, vincuntur et conculantur. Per te
mundus renovatur, atque veritate in eo lucet et
justitia regnante decoratur. Per te humana natura
peccatrix est justificata, damnata salvata, ancilla
peccati et tartari liberata, mortua resuscitata. Per
te civitas illa beata in cœlis restauratur et perficitur.
Per te Deus Dei Filius pro nobis voluit obediens esse

B Patri usque ad mortem (Philipp. 11, 8, 9); propter
quod exaltatus accepit nomen, quod est super omne
nomen. Per te paravit thronum suum (Psal. 11, 8),
et instauravit regnum suum.

O crux, quæ ad tam ineffabilia bona es electa et
præparata, laudant et exaltant te non tam humana
sive angelica mens et lingua, quam opera quæ per te
sunt facta! O tu, in qua et per quam est salus et vita
mea! O tu, in qua et per quam est totum et omne
bonum meum ¹¹⁰⁷, absit mihi gloriari nisi in te! (Galat.
vi, 14.) Nam quid mihi concipi, nasci, vivere et
omnibus hujus vitæ bonis perfrui prodest ¹¹⁰⁸, et
postea in infernum descendere? Utique si sic mihi
essel, melius ¹¹⁰⁹ mihi erat si nec conceptus fuisset.
Et certe sic essem, si per te redemptus non essem.

Quo ergo affectu gloriabor in te, sine qua ¹⁸¹⁰ non solum mibi nulla esset gloria, sed insuper æterne me ¹⁸¹¹ possideret infernalis luctus ¹⁸¹² et miseria? Quia delectatione ¹⁸¹³ jucundabor in te, per quam pro ¹⁸¹⁴ servitute tartarorum, hæreditas mihi data est regni cœlorum? Que gaudio gratulabor in te, sine qua futurum erat ut horrerem me vel ad momentum esse, et per quam exspecto quia gaudebo me in æternum bene esse? Nam etsi adhuc inter spem et metum Deo serviam; certus tamen sum quia ad hæc bona, si gratias agendo, amando, vivendo in te gloriabor ¹⁸¹⁵, per te perveniam.

Sit itaque per te et in te gloria mea, sit per te et in te vera spes mea. Per te peccata mea deleantur, per te anima mea a vita veteri mortificetur, et in novam vitam justitiae resuscitetur. Fac, obsecro, fac ut sicut me in baptismo mundasti a peccatis, in quibus fui conceptus et natus, ita me remundes ab eis quæ contraxi postquam sum renatus: ut per te ad ea bona perveniam ad quæ homo est creatus, præstante eodem Domino nostro Iesu Christo, qui sit benedictus in sæcula. Amen.

ORATIO XLII ¹⁸¹⁶.

AD SANCTAM CRUCEM.

Ex Appendice edit. Gerberon. hic revocatur.

Ave crux glorioissima, et omnium lignorum pretiosissima et splendidissima, quæ tactu Conditoris nostri es sanctificata et ejus pretiosissimo sanguine cruentata. Felix permanes, et permanebis in sæcula: quæ si non in paradisi telure orta fuisti, non decore frondium propriarum aut pulchritudine foliorum ¹⁸¹⁷, fere dignitate fructuum, sed castissimis membris regis æterni, quæ sustinuisti, dum omne redimeret sæculum. Modo non solum tua virtus splendet, verum ¹⁸¹⁸ etiam nomen tuum cuncto pretiosissimum est ¹⁸¹⁹ mundo. Terris et æthere fulges, sæculum repleas, infernum perlustras ¹⁸²⁰. Te angelicæ mirantur potestates, mundi adorant prin-

A cipes, dæmonum timent satellites. Tu perdita restauras, restaurata conservas, consecrata sanctificas, destruenda reparas, infirma et fracta consolidas, dolentia ¹⁸²¹ ketuleas, dæmoniacis artibus læsos salvicas.

In ¹⁸²² præsentia tua infernus gemit, dæmones pavescunt et fugiunt, mors contremiscit, omnis ¹⁸²³ virtus contraria audiens sanctum nomen tuum pertimescit ¹⁸²⁴. Sicut enim magnalia Iesu Christi, qui viva est hostia ¹⁸²⁵, præponderant, magna et incomprehensibilia sunt ¹⁸²⁶; sic laudem tuam et virtutem tuam nulla unquam mortalium ¹⁸²⁷ promere potest lingua: illic enim est Christus fructus tuus dulcissimus, ipse flos tuus pulcherrimus, odor tuus suavisimus, ornatus tuus pretiosissimus. Dulce lignum, dulce pomum, dulce onus. Tu felix, sola sustinuisti talentum mundi. Quapropter emptio nulla in te ¹⁸²⁸, pretia nulla sunt pro te, appretiatio nulla super te. In comparatione tui aurum est ut stipula, gemmæ ut favilla, et ut sterlus omnis gloria. Sol et nebulae, luna et sidera, et cuncta quæ transirent tibi non sunt æqualia. Non orbis partes quadrisformes tam felicem ferunt arboreum in radice, in fructu, in fronde, in floræ, in sancto germine.

Idcirco ego servus tuus inutilis ¹⁸²⁹ cantando, gemendo atque lamentando ¹⁸³⁰ prosternor ante ¹⁸³¹ conspectum tuum, et ad te oro ¹⁸³² atque confiteor ¹⁸³³ tibi, crux veneranda, per ¹⁸³⁴ cuius lignum redemptus sum ¹⁸³⁵, cuius signo sum confirmatus, cuius vexillo sum munitus, cuius nomine sum defensus, cuius virtute nunc usque salvatus te adoro, te invoco, te deprecor ¹⁸³⁶. Tu es salus ¹⁸³⁷ mea, tu virtus, tu protectio, tu murus ¹⁸³⁸, tu defensio ¹⁸³⁹, tu gaudium meum ¹⁸⁴⁰ et consolatio mea ¹⁸⁴¹. In vita ista me positum salva; me in angustiis ¹⁸⁴² recrea; in adversis conforta; in infirmitatibus corrobora; in morte a dæmonibus me libera; a morte ¹⁸⁴³ æterna me ¹⁸⁴⁴ subtrahere: januam paradisi pande, et

VARIE LECTIONES.

¹⁸¹⁰ Sine quo mss. sine qua ¹⁸¹¹ Æterne me ms. S. Ger. æterna me ¹⁸¹² Infernalis luctus ms. S. Germ. infernalis cruciatus, luctus. ¹⁸¹³ Qua dilectione mss. qua delectione ¹⁸¹⁴ Per quam pro ms. S. Ger. per quem pro ¹⁸¹⁵ In te glorior mss. in te gloriabor ¹⁸¹⁶ Hæc Oratio collata est cum Ms. San-Germanensi 345 ¹⁸¹⁷ Pulchritudine foliorum ms. pulchritudine florum ¹⁸¹⁸ Splendet, verum ms. resplendet lumine claro, verum ¹⁸¹⁹ Preciosissimum est ms. preciosus est ¹⁸²⁰ Terribilis et æthera fulges, sæculum repleas, infernum perlustras ms. hæc omittit ¹⁸²¹ Infirmæ et contractæ consolidas, dolenda ms. infirmos sanas, dolentia ¹⁸²² Salvificas. In ms. salvificas, mortuus vivificas, et cuncta bona ædificas. In ¹⁸²³ Dæmones pavescunt, et fugiunt, mors contremiscit, omnis ms. dæmon fugit, mors expavescit, et omnis ¹⁸²⁴ Virtus contraria, audiens sanctum nomen tuum pertimescit ms. contraria virtus audire te pertimescit ¹⁸²⁵ Qui viva est hostia ms. qui in te peperit ¹⁸²⁶ Præponderant, magna et incomprehensibilia manent ms. manent incomprehensibilia ¹⁸²⁷ Nulla unquam mortalium ms. nulla mortalitas ¹⁸²⁸ Quapropter emptio nulla est in te, etc., usque ad: Idcirco, etc., ms. hæc omittit ¹⁸²⁹ Ego servus tuus inutilis ms. nos servi inutilis ¹⁸³⁰ Atque lamentando ms. omittit ¹⁸³¹ Prosternor ante ms. prosternimus preces ante ¹⁸³² Et ad te oro ms. et te adoramus ¹⁸³³ Atque confiteor ms. omittit ¹⁸³⁴ Venerandi, per ms. veneranda, colenda et Crux adoranda, per ¹⁸³⁵ Redemptus sum ms. redempti sumus ¹⁸³⁶ Sum firmatus... sum munitus... sum defensus... salvatus... te adoro, te invoco, te deprecor ms. firmati... muniti... defensi ac protecti... salvati... te adoramus, te invocamus, et te depreciamur ¹⁸³⁷ Tu es salus ms. tu esto salus ¹⁸³⁸ Murus ms. inurus auster inexpugnabilis ¹⁸³⁹ Defensio mea ms. defensio nostra ¹⁸⁴⁰ Gaudium meum ms. gaudium nostrum ¹⁸⁴¹ Consolatio mea ms. consolatio nostra ¹⁸⁴² In vita... in angustiis ms. lux, via, vita, arma nostra invictissima, liberatio nostra, redemptio et resurrectio nostra. In vita spatio positos nos salva, in angustiis ¹⁸⁴³ Morte a dæmonibus me libera, a morte ms. morte nos libera. Nos a dæmonibus eripe, a morte ¹⁸⁴⁴ Æterna me ms. perpetua me

Redemptori meo Domino Iesu Christo, qui ¹⁸⁴³ in te crucifixus ¹⁸⁴⁴ pependit, post hanc vitam miseram ¹⁸⁴⁵ me conjunge ¹⁸⁴⁶. Amen.

275 ORATIO XLIII [ol. XLII].

AD CRUCEM DOMINI.

De sancta cruce, et beata Virgine, et bono latrone.

Salve crux sancta, salus et vita mea. Salve crux, quam adorat et desiderat exercitus angelorum. Salve crux, quam adorat et invocat omnis chorus sanctorum. O vere sancta et venerabilis crux. Ecce peccator et infelix homo, ante te, et in te crucifixio manet, quamvis indignus; sed pro peccatis suis ita est auxius, ut fere nesciat quid agere debeat. Desiderat enim te adorare; sed non audet oculos ad te levare. Desiderium quidem bonum habet in te; sed nullum meritum sentit in se, pro quo confidat de te. Maneo itaque in conspectu tuo trepidus et dubius; ita ut coram te stare erubescam, et a te recedere pertimescam. Hortatur me stare ante conspectum tuum memoria divinæ et tuæ pietatis; sed dehortatur me conscientia miserabilis et inveterate meæ iniquitatis. Arctor quoque graviter ab iis duobus, et quid eligam fere ignoro. Elegi tamen magis opportuno conspectui tuo importune assistere, etiamsi debeas me occidere. *Melius est enim mihi mori juxta te, quam vivere (Jon. iv, 8)* longe a te; quia nulla mors homini peior est, quam cum homo longe a te est.

Suppliciter ergo deprecor te, chara majestas et magna charitas, qui pendes in cruce, ut importunitatem meam non importune suscias, sed ad necessitatem meam opportune et misericorditer respicias. Tu es enim spes mea, tu refugium meum, tu misericordia mea. Miserere igitur, miserere mei, et doce me quomodo adorare te debeam, et quomodo te diligere valeam. Quamvis peccatis meis exigentibus nesciam quomodo te adorare ac diligere debeam; tamen hoc est meum desiderium, ut te adorem et diligam. Obsecro te, vere piis exaudibilis Jesu, per omnem dilectionem quam habes in homine, dum pendes in ligno, ut hoc bonum specialiter facias cum servo tuo, ne stare in conspectu tuo et ante erucem tuam me aliquando trædeat aut pigate, sed potius delectet et placeat. Delectet animam meam in conspectu tuo fideliter assistere; et placeat oculus Divinitatis tuae misericorditer in me respicere. Delectet me lugere miseriam meam, et placeat omnipotentiæ tuae vertere in gaudium tristitiam meam.

Delectet autem me recordari hoc quod pendens in cruce benedictæ virgini matri tuae dixisti: *Mulier, ecce filius tuus (Joan. xix, 26)*. Et nunc, quæso, benignissime Domine, dic mihi servo tuo: Homo, ecce Deus tuus, ecce redemptor tuus. Te quoque, obsecro, virgo inter omnes mulieres benedicta, ut dicas mihi: Homo, ecce filius meus, ecce Salvator tuus. Video quippe, venerabilis domina, filium tuum in præse-

A pio jacentem, recognosco filium tuum in templo docentem; sed in nullo loco eum certius cognosco, quam in cruce pendentem. Ibi enim ipsem de se testatur dicens: *Mulier, ecce filius tuus (ibid.)*. Illic ergo, felix mater et omni laude digna, hic intercede pro me misero apud ipsum qui, dum se filium tuum nominat, quodammodo se debitorem obligat, ut preces tuas cum amore suscipiat. Dic illi itaque: *Fili, iste peccator clamat ad me, et lacrymabiliter deprecatur ut intercedam pro eo apud te, quatenus remittas ei peccata sua, quæ insipienter commisit in te*. Verum est, Domine mi, verum est certe. Ego reus confiteor coram te, Deus, et coram Genitrici tua quia ab infantia mea usque nunc veniens ante gloriosam crucem tuam et sanctæ majestatis tuae conspectum non, ut debui, veni, supplicavi, nec adoravi. Sed tu, cui proprium est parcere et misereri, ne respicias fragilitatem meam et inmunditiam meam pessimam, sed dimitte quidquid negligenter deliqui; quia tu es spes mea soia et vera, et non habeo in alio fiduciam meam, nisi in te solo Deo vivo et vero.

B Dat etiam mihi grandem fiduciam, summe Redemptor meus, illa pia et dulcis oratio, quam pro crucifigentibus te apud Patrem fecisti, dicens: *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt (Luc. xxiii, 34)*. Qui enim sic exorasti pro tuis crucifixoribus, nunquid non orabis pro tuis adoratoribus? Et qui in cruce recordatus es indulgentiae, nunquid in celo oblitus es misericordiae? Miserere, quæso, Domine, miserere mei servi tui; et vel tu ignoscere, vel apud Patrem intercede ut ignoscatur. Propter hoc namque maneo coram te, et adoro sanctam crucem tuam per quam redemisti mundum. Credo namque et confiteor quia per elevationem et extensionem corporis tui in ligno traxisti omnes ad te qui recte diligunt te. Trahe igitur me, dulcissime, Domine, trahe me et desiderium meum post te (*Cant. 1, 3*); ut ego sentiam virtutem crucis tuae in me.

C Sentiam, Salvator meus, virtutem et odorem qui est de cruce tua, sicut sentiebat latro ille qui dicebat: *Domine, memento mei, dum veneris in regnum tuum (Joan. xxiii, 42)*. Viderat forsitan latro iste te antea caecos illuminantem, vel mortuos suscitantem, et non adoraverat te. Tunc vero quanto videt te pendere in ligno, adorat te dicens: *Domine, memento mei, dum veneris in regnum tuum*. Hoc fecit in illum crux tua, quod non potuerunt facere miracula tua. Verius et perfectius cognovit iste te in cruce pendentem, quam in templo docentem, aut miracula facientem. O quanta est virtus crucis tuae, quanta est gloria pendentis in ligno! Latro iste ubi vidit tuum lignum, mox cognovit tuum regnum; et ubi te pendere aspergit, ibi quod regnare intellexit. O quantus odor de cruce exhibat, qui omnem infidelitatem ab eo repellebat. O quam digne vocabat te

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸⁴³ Meo Domino J. C. qui ms. nostro, qui ¹⁸⁴⁴ Crucifixus ms. confixus ¹⁸⁴⁵ Miseram ms. miserrimam ¹⁸⁴⁶ Me conjugne ms. nos conjugne

Dominum sumus, qui veraciter sciebat se servum A atque contra omnia adversa tutamentum. Amen.
tum; quia oculis suis intuebatur pretium, quo re-dimebas penitus mundum universum.

Sed quid bone Jesu, quid, dulcissime Domine, respondisti latroni te oranti in cruce? *Hodie mecum eris in paradiſo* (*ibid. ix, 43*). Et quid hoc est, o rex desiderabilis? Tu clavis affligeris, et paradiſum promittis. Tu pendas in ligno, et latroni dicas: *Hodie mecum eris in paradiſo*. Et, o desiderium animarum: ubi est paradiſus, quia dicas latroni: *Hodie mecum eris in paradiſo*. An paradiſus tecum est, et ubi tu vis, paradiſus est? An tu indubitanter paradiſus es, quia tam confidenter promittis: *Hodie mecum eris in paradiſo*? Credo, Domine, credo certe quod ubi tu vis, et ubi tu es, ibi paradiſus est; et esse tecum, hoc est esse in paradiſo. Quoniam venerabilis ille confessor et gloriōsus marītr̄ tecum fuit per totum illud hodie, et postea omni tempore. O quam bonum est esse tecum! O quam beati sunt illi, qui tecum sunt! Illi vere sunt in paradiſo, vere sunt in regnīs, qui tecum sunt fide et dilectione.

Crux tua, Domine, paradiſum promittit et paradiſum tribuit. Et ideo suppliciter adoro crucem tuam, adoro te in cruce, et crucem in te. Denique adoro crucem propter pendente in cruce. Adoro quem latro adorabat, et oro sicut ille orabat: *Domine, memento mei, dum veneris in regnum tuum, Recognosce in me, 276 Domine, hanc orationem, sicut recognovisti eam in latrone. Suscipe hanc orationem a servo tuo, sicut suscepisti eam a famulo tuo. Memento mei de regno, sicut fuisti memor illius de ligno. Dic igitur, dic, quæſo, Domine, dic servo tuo, dic animæ meæ: Hodie mecum eris in paradiſo, ut ego confortatus desiderabili tua promissione fideli-ter permaneam in tua fide et dilectione, Redemptor meus, mediator Dei et hominum; qui cum Patre et Spiritu sancto vivis et regnas Deus in secula seculorum. Amen.*

ORATIO XLIV [ol. XLIII].

AD CRUCEM DOMINI.

Laus sanctæ crucis.

Ave, crux sancta, virtus nostra. Ave, crux adrena, laus et gloria nostra. Ave, crux, auxilium et refugium nostrum. Ave, crux, consolatio omnium inderentium; salve, crux, victoria et spes nostra; salve crux, defensio et vita nostra. Salve, crux, redemptio et liberatio nostra. Salve, crux, signum salutis, atque inexpugnabilis murus contra omnem virtutem inimici. Sit mihi crux semper spes Christianitatis meæ. Sit mihi crux resurrectio, mortis meæ. Sit mihi crux triumphus adversus dæmones. Sit mihi crux mater consolationis meæ. Sit mihi crux requies tribulationis meæ. Sit mihi crux baculus senectutis meæ. Sit mihi crux medicina ægrotationis meæ. Sit mihi crux protectio nuditatis meæ. Sit mihi crux consolatio vitæ meæ. Sit mihi crux in omnibus angustiis meis solatium. Sit mihi crux remedium in tribulationibus meis. Sit mihi crux in infirmitatibus meis medicamentum,

ORATIO XLV [ol. XLIV.]

AD CRUCEM DOMINI.

Elevatio ad sanctam crucem.

Salva me, sancta crux, quæ in corpore Christi dedicata es, et ex membrorum ejus compage tanquam margaritis ornata; quæ prætium nostrum portare digna fuisti et vitam æternam nobis attulisti. Jesu bone, præsta mihi ut per signum et reparationem sanctæ crucis, me ab omnibus inimicorum incursionibus liberes et tua bonitate conserves, peccata dimittas, veniam indulgentiæ tribuas; qui vivis et regnas Deus, etc.

ORATIO XLVI [ol. XLV].

AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM.

Cum recordatione meritorum ejusdem, et malorum nostrorum.

O beatissima et sanctissima semper virgo Maria, ecce asto mœrens ante faciem pietatis tui, et confundor nimis pro abominationibus peccatorum meorum, quibus deformis factus sum et horribilis coram Deo et te, et angelis ejus et sanctis omnibus. Expavesco vehementer judicium extremum damnationis, quando unicuique divinitus reddetur, prout gessit sive bonum, sive malum (*II Cor. v, 10*). Et quia propter hoc timor et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ (*Ipsal. LIV, 6*), malorum actuum meorum, et intueor me leprosum et immundum; idcirco me dignum scio separari a societate fidelium, quos a me discernit candor et puritas castitatis: propterea flens et ejulans, deprecor, Domine, quatenus a me quatriduo mortuo, intolerabili fetore jam pleno, faciem tuam non avertas; sed potius aspicias quam gravi ulcere percussus sum, et consideres qualiter me cœlesti medicamine cures, atque Filio tuo Domino nostro Jesu Christo, cuius tu mater es et qui de te natus est, me emundatum restituas. Tu enim nosti, misericordissima regina, quod ad hoc nata es, ut per te nasceretur idem Dominus noster Jesus Christus, verus Deus, verus homo, in quem veracissime credo, et de cuius pietate non despero; ut et ipse qui erat Conditor hominum, fieret et Salvator; teque talem haberet matrem, quæ pro peccatoribus interveniens, perfectam obtineres ei salutem. Tu autem, domina mater ejus, virgo in partu, virgo ante partum, et virgo post partum. In te manet intacta castitas, pudor integer, et firma constantia. Quæ lætaris quod virgo concepisti, et quod cœli Dominum castis visceribus portasti, et quod virgo partum edidisti, et quod es ab angelo salutata, a Spiritu sancto obumbrata (*Luc. i, 35*). Et quod angelica nuntiavit puritas, ineffabilis perfecit Deitas, atque Deum illum gignere meruisti, qui cuncta nasci suo nuto concessit.

Tu, domina, mirabar et corporis tui integritatem, et conceptus secunditatem, et gaudebas tuum parturam parentem, Dominum nostrum Jesum Christum: duobus enim gavisa es munieribus. Miraris quod virgo peperisti, et lætaris quod Redemptorem

mundi edidisti, Jesum Christum Filium Dei. Quia prepter, ineffabilis misericordiae regina, credo quod non es vacua a visceribus pietatis, quae genuisti ipsum fontem totius. Et quæ lactasti magui consilii Angelum, potes et mihi esse magni consilii angelus, si pro me depreceris Dei Filium, qui per te mundo, in carne apparuit, ut quem latenter apud Patrem incognitum habebat mundus, apparentem per carnem agnosceret, et agnatum crederet, et credendo in eum salvaretur per fidem. Qui suo inenarrabili munere præstis ut natura humana ad similitudinem sui condita Creatoris, dissimilis per peccatum et mortem effecta nequaquam in æterna damnatione periret; sed illam per te sua immensa pietate repararet, et ut tu nova et intemerata virgo facinus antiquæ viraginis expiaret.

277 O admirandam divinæ dispensationis operationem? Tu benedicta inter omnes mulieres virum non cognovisti; et mater es, et post Filium natum virgo permansisti. Hanc fidem sanctam postquam suscepi, domina, non semper recto tramite tenui, quoniam præceptis ejus non obediui. Quibus si patere studuisse, me ad te clamantem facile audires, quem placere filio tuo scires. At quia seduxit me hostis antiquus, et sagittis suis vulneravit me, et vestibus candidis exxit, atque nigris et lacrymosis ac semiustis igne peccatorum meorum induit, idcirco deformibus vestibus indutus apparebo tibi. Propterea, clementissima regina et domina, ne contemnas me; sed memor fragilitatis humanæ, annue ne desperans fugiain, sed exspectem consolationem tuam, quam tunc evenire probabo, si ea quæ sunt in me incendia criminum et iniquitatum, et præcipue illarum quibus infatigabiliter uror, paulatim in me desicere tua virtute atque imbre intercessionum tuarum extingui in corde meo et corpore persenserо.

O mi domina, quid dicam, vel quid faciam? In tenebris sum, et lumen cœli non video. *Quo ibo, aut quo a facie filii tui judicantis fugiam?* (Psal. cxxxviii, 5.) Non ad orientem aut meridiem, vel ad occasum aut ad aquilonem, vel in profundo abyssi habeo effugium; ubique filius tuus, ubique totus, ubique præsens, ubique discernens et omnia judicans, et super cœlestia habitans. Qui si me pro meis actibus juste judicaverit, expediisset mihi magis ut conceptus non essem, aut natus statim interisse. Nec hoc mihi profligere potuisset, quia in peccatis tunc conceptus et natus, et sine baptismo mortuus absque dubio periisse. Ego namque de peccatoribus conceptus et natus peccator, baptizatus et salvatus, iterum peccator factus sum. Et non talis ut antea, sed sordidior et immanior; quoniam talis sum qualis pejorem non habet mundus. Ideo tam adjutorem require, qualem post filium tuum potiorem et meliorem invenire non potest mundus. Habet orbis apostolos, patriarchas, prophetas, martyres, confessores, virgines, bones et optimos adjutores, quos ego supplex orare con-

A cupisco. Tu vero, domina, omnibus iis adjutoribus melior et excelsior es; quia ipsis et aliis sanctis omnibus, etiam angelicis spiritibus, nec non regibus et potestatibus mundi, divitibus, pauperibus, dominis, servis, majoribus et minoribus domina es, et quod possunt omnes isti tecum, tu sola potes sine illis omnibus. Quare hoc potes? Quia mater es Salvatoris nostri, sponsa Dei, regina cœli et terræ, et omnium elementorum. Te ergo require, ad te confugio, et tu me per omnia adjuves, suppliciter peto. Te lacente, nullus orabit, nullus juvabit. Te orante, omnes orabunt, omnes juvabunt.

Millies centena millia hominum (regina piissima) ad te clamant, et omnes salvantur; et ego clamabo ad te, et non auxiliabor? forsitan non; quia illis B omnibus suin pejor et pessimus. Quid inde? Propterea non tacebo. Clamans igitur vociferor ad te. Egregia virgo, et piissima domina, parce mihi et exaudi me. Exaudi miserum, et solare moerentem; recollige errantem, resove desperantem. Sana in me quæ conspicis vulnera, per tua sancta medicamina, tollensque a me sordida indumenta, viridia et splendida porrige vestimenta, quibus me renovatum re-præsentes filio tuo Domino nostro Iesu Christo. Esto mihi contra diabolum turris fortitudinis, murus inexpugnabilis, brachium defensionis. Illam contra me sc̄ientem suscipe, et ne me viribus imbecillèm astutia sua confoliat, tu invincibiliter repugna. Ille calidus est et fraudulentus, et non metuit pugnare contra fortes, sed maiores vires infert tentationis contra validos quam contra infirmos. Tu tamen, cœlestis auxiliatrix, quæ nosti dolosates ejus, sic commune robur ejus, ut me nulla ipsius callida suggestio decipiat tentando; sed cum nimirum decipere, ipse confusus, ex tua virtute superatus discedat, et ego misellus tua defensione protectus, a tua filiique tui laude nunquam quietascam.

Fac, o felix domina et omni laude dignissima, ut ego famulus tuus qui in tota longævitate dierum meorum miserabiliter per abrupta peccatorum corrui, nunc in extremis positus diebus, agam penitentiam pro peccatis meis quæcumque gessi in cogitatione, voluntate, operatione et negligientia. Et quamvis diutissime, hoc est, ab exordio vitæ meæ, usque in hanc horam, perseveraverim in ipsis quæ coepi peccatis; tu tamen, cœlorum regina, oblime apud clementissimum filium tuum, ut ultra non regnet iniquitas in me, sed virtus divinitatis. Virtutum et orationum copia me justificet, mundet et muniat, et per semitas justitiae deducendo ad bonum perseverantiae perducat et provehat. In extremis quoque vitæ positum nulla me oblivio bebet, linguae officium nullius passionis vitium impedit. Expletoque dierum meorum numero, atque perfecto in me Ecclesiæ sancto ministerio, merear suscipi ab angelo lucis, et liberari ab angelo mortis, ac perferriri ante tribunal piissimi judicis, ubi per te, domina, percipiám quietem pacis vitæ æternæ. Amen.

ORATIO XLVII [ol. XLVI].

AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM.

Beatissima Dei genitrix et virgo perpetua Maria, sacrarium omnium virtutum, gigneōdo Dominum virtutum et regem gloriæ Christum, per eundem Deum et Dominum nostrum Iesum Christum quem meruisti generare, tibi ad æternam gloriam, et nobis ad æternam salutem, precor per tuam clementiam suffragare mihi omni misericordia indigno apud divinam majestatem, exorabilemque te precibus tanti peccatoris prælere, domina, ne differas, ex qua et beatitudinis felicitas et redemptio nobis venit. Siquidem omnino, Deisera sanctissima Maria, indigens sum te adire precatum; sed fiduciam spei meæ attribuit recordatio multorum Christum teque negantium, qui tandem conversi pristinam meruerunt per tua suffragia suæ mentis integratam, licet sim amplius peccator, quam possit lingua mea confiteri: proh dolor! plura sunt peccata mea, quam vix numero possint comprehendendi. Et quamvis professionem Christianitatis minus recte observaverim post baptismum, tamen nunquam in negationis soveam corde vel ore incidi. Omnipotenti Deo gratias, qui me tenuit tuis sanctis orationibus. Ad hoc te Deus fecit, ut speramus, sui matrem; ut mater fieri deberes omnium in eum credentium, quo se patrem nos jussit vocitare.

Quid unquam potest dignius aestimari, quam ut eis mater quorum Christus dignatur esse pater et frater. Ipse namque, propter suam insolitam bonitatem, omnia paternos præbebit profectus, si te, domina, senserit maternos non denegare affectus. Quo namque modo mibi non miserearis, mater misericordiae? Ubi est nisi in Deo, et in te, spes mea? Ergo sine te nihil pietatis est, nihilque bonitatis, quia mater virtutis et virtutum es omnium. Quapropter adjuva me, domina, quæso; quia nihil sum et ad nihilum me venturum **278** scio, nisi digneris me adjuvare. Adjuva me ergo, nec uni degenes beneficium, quod omnibus confers etiam non rogata. Non habeo quo pergam solatium vitæ querrens, nisi ad quam omnes rei consuginat. Ad te consugio, quia te filius tuus Dominus noster Jesus Christus providit nobis refugium post se. Suscipe me, oraque eum quatenus me talem efficiat qualcum me jubet fieri; nec diutius sinat decipi suggestionibus dæmonum, sed faciat sua pietate, tuaque intercessione me sic frui temporali vita, quo possim æternam consequi, ipso auxiliante, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

A

ORATIO XLVIII [ol. XLVII].

AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM.

Sancta et gloria Dei genitrix, semperque virgo Maria, quæ mundo meruisti generare Salvatorem, exaudi me et miserere mei nunc et semper propter honorem sanctæ et excellentissimæ virginitatis tuæ. Te deprecor humiliiter, esto mihi salvatrix et adjutrix apud Dñm omnipotentem, ut ipse me pius pastor et princeps pacis a peccatorum meorum malulis emundet, et ab inferni tenebris eripiat, et ad vitam perducat æternam. Et qui per te, castissima virgo, venit in hunc mundum, et humanum genus suo sanguine salvavit, et inferni claustra destruxit, et coelestis regni januas aperuit; ille me per misericordiam suam salvare et conservare dignetur; et post finem hujus vitæ labentis, aliquam partem æternæ beatitudinis precibus tuis in sanctorum societate concedat.

B ORATIO XLIX [ol. XLVIII].¹⁸⁴⁹

AD EAMDEM DEI MATREM.

Singularis meriti, sola sine exemplo, mater et virgo Maria, quam Deus ita mente et corpore inviolatam custodivit¹⁸⁵⁰, ut digna existeres, ex qua sibi nostræ redemptionis pretium Dei Filius corpus aptaret: obsecro te, misericordissima, per quam totus salvatus est mundus, intercede pro me miserimo¹⁸⁵¹ et cunctis iniquitatibus foedato¹⁸⁵², ut vel jam donet Dominus infelici animæ meæ amorem puritatis, affectionem munditiae, tenorem castitatis. Ego enim, ego infelix, ego totius innocentiae, totius sanctimonie gratiam perdidii; ego templum Dei sanctum multipliciter violavi. Sed quid ago, obscenitates meas referens auribus illibatis? Horresco, domina, horresco; et arguente me conscientia, male nudus coram te erubesco. Cui vero moribundus offeram vulnus meum? Ad quem ibo, et apud quem-deplorabo dolorem meum, aut quando aliunde sperem beneficia sanitatis, si mihi clauditur illud unicum reclinatorium æternæ pietatis? Audi ergo, domina, audi propitia, audi et exaudi civem perditum de sorte hereditatis tuæ¹⁸⁵³ post longa exsilia, post longa suspiria, post sæva ludibria, post multa supplicia, revertentem¹⁸⁵⁴ ad ubera consolationis tuæ.

C D Memini et meminisse delectabile est, qualiter ad commendandum miseris¹⁸⁵⁵ unicum patrocinium tuum, cuiusdam tuo servo agenti in extremis revelasti memorabile nomen tuum. Apparens enim ei, cum esset in angustiis, et requirens utrum te¹⁸⁵⁶ agnosceret, cum ille, minime, domina, tremens responderet, tu ei pro benignitate tua quam blande, quam

VARIA LECTIONES.

¹⁸⁴⁹ Collata est cum Ms. Bibliothecæ San-Germani a Pratis numero 345. ubi legitur inter varias orationes sine nomine auctoris. Et cum Ms. Val-luc. ubi legitur sub nomine Maurilii Episcopi Rothomagensis ¹⁸⁵⁰ Corpore custodivit ms. corpore inviolatam custodivit ¹⁸⁵¹ Miserrimo ms. misero peccatore ¹⁸⁵² Fœdissimo ms. foedato, ms. Val-luc. foedo. Omni pondere peccatorum prægravalo ms. omittunt hæc ¹⁸⁵³ Hæreditas sue ms. hæreditatis tuæ ¹⁸⁵⁴ Post sæva ludibria, post multa flagitia revertentem ms. post longa suspiria post multa supplicia revertentem ms. Val-luc. post sæva ludibria post multa supplicia revertentem ¹⁸⁵⁵ Nobis misericis ms. omitt. nobis ¹⁸⁵⁶ Unum te ms. utrum te

familiariter tu, domina, dixisti¹⁸⁵⁷: *Ego sum misericordia mater.* Apud quem ergo miseri, apud quem desolati rectius ingemiscimus deplorantes mala totius calamitatis et misericordiae nostræ, quam apud te veram et indubitatam matrem misericordiae? Mater sancta, mater unica, mater immaculata¹⁸⁵⁸, mater incorrupta, mater misericordiae, mater pietatis et indulgentiae, aperi sinum pietatis et suscipe mortuum in peccatis. Ecce, domina, filius prodigus, nudus et attritus¹⁸⁵⁹ pedibus, de loco horroris, de nebula immunditia et fetoris suspirat, clamat, et appellat matrem non immemor quoties eum soveris, texeris, excusaveris apud Patrem. Et quidem ille piissimus atque benignissimus pater, tu tam dulcis et suavis mater. Agnosce, benedicta, filios tuos quos unice dilectus unigenitus tuus non erubuit¹⁸⁶⁰ nominare fratres suos. Et si pro illo innocentie filio tuo crucifixo pertransivit gladius animam tuam (*Luc. ii, 35*), quomodo super mortuis¹⁸⁶¹ in peccato pullis tuis te continere; quomodo unquam maternis¹⁸⁶² fletibus et lacrymis, o domina, poteris tempremare? Abstrahimur, diripimur, captivamur; non est qui eruat¹⁸⁶³, non est qui redimat¹⁸⁶⁴, qui consurgat diluculo et spondeat¹⁸⁶⁵ pro nobis. Surge, pia; surge, propitia; intra sacrarium exauditionis, et expande manus immaculatas ante altare illud aureum humanæ reconciliationis. Erit per te impenetrabile quod per te ingerimus, erit per te excusabile¹⁸⁶⁶ quod timemus. Nec diu poterit te sustinere pro nobis supplicantem, quem tu sc̄issime consolata es, dulcis mater, infantem vagientem. Que ergo potentior meritis ad placandam iram judicis, quam tu quæ meruisti mater esse ejusdem Redemptoris et judicis? Non dubites¹⁸⁶⁷, donina mea; ipse enim est os meum et caro mea, salutare meum et gloria mea¹⁸⁶⁸, ipse caput nostrum, ipse cognitum signum nostrum (*Psal. cii, 14*).

Decus virginum, domina gentium, regina angelorum, fons hortorum, ablutio peccatorum, sancta et perpetua virgo Maria, succurre misero, subveni perdito; ut qui jam, proh dolor! non audet angelicam illam sperare stolam virginalem; tuis, glo-

A riosa¹⁸⁶⁹, meritis qualemcumque recipiat vestem nuptialem. Denique, et si non merebor, imo quia non merebor vicinius accedere atque interesse florigeris atque odoriferis gloriae vestre choris; eminus saltem positus et longe constitutus videre merear et audire processus vestros, tympana vestra, concentus¹⁸⁷⁰ vestros, et quidquid illud gloriarum et exultationis erit, quando tripudiabitis sequentes agnum quocunque ierit.

Singularis virgo, summa et perpetua virgo, sola mater et virgo, sancta Maria, in fine orationis meæ, in extremo hujus fatuæ supplicationis¹⁸⁷¹ indignus¹⁸⁷² hoc unum rogo, hoc unum precor et obsecro¹⁸⁷³ in nomine dilecti filii tui, dona mihi misericordiam et perennem memoriam suavissimi nominis B tui. Sit cibus dulcissimus, cibus suavissimus animæ meæ. Adsit mihi in periculis, adsit in angustiis, adsit in principio letitiae meæ. Si enim hoc Dei dono et tuo mereor¹⁸⁷⁴ obtinere, nullatenus certe, nunquam funditus verœ²⁷⁹ interire. Aderit enim semper mihi gratia tua, aderit miserationis et protectio tua. Et si in infernum¹⁸⁷⁵ demersus fuero, eo me requires, et inde me extrahes¹⁸⁷⁶, et revides filio tuo, qui me redemit et lavit sanguine suo, Iesu Christo Domino nostro¹⁸⁷⁷, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus¹⁸⁷⁸.

ORATIO L [ol. XLIX] 1879

AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM.

Cum recordatione peccatorum, ad excitandum torporem.

Sancta, et inter sanctos post Deum singulariter sancta, Maria, mater admirabilis virginitatis, virgo amabilis secunditatis, quæ Filium Altissimi genuisti, quæ perdito humano generi Salvatorem peperisti, Domina præfulgens tanta sanctitate, supereminens¹⁸⁸⁰ tanta dignitate, quam utique certum est non minori¹⁸⁸¹ præditam esse¹⁸⁸² potentia et pietate. Tibi, o genitrix vite, o mater salutis, o templum pietatis et misericordiae, tibi sese conatur presentare miserabilis anima mea, morib⁹ vitiorum languida, vulneribus facinorum¹⁸⁸³ scissa, ulceribus flagitorum¹⁸⁸⁴ putrida, tibi nititur quantum moribunda valet sup-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸⁵⁷ Tu domina dixisti ms. omit. tu domina nnica, mater immaculata Mater incorrupta mater misericordiae¹⁸⁵⁸ Nudis et attritis ms. nudus et attritus¹⁸⁵⁹ super mortuis ms. Val-luc. quomodo unquam super mortuis¹⁸⁶⁰ Non erubuit¹⁸⁶¹ Non est qui eruat non est qui redimat ms. Val-luc. non est qui eruat qui redimat, etc.¹⁸⁶² Non est qui redimat ms. qui eripiat¹⁸⁶³ Et respondet ms. Val-luc. et respondet¹⁸⁶⁴ Per te excusabile ms. certe excusabile¹⁸⁶⁵ Nec dubitabat ms. Nec dubites¹⁸⁶⁶ Salutare meum et gloria mea ms. huc omitt.¹⁸⁶⁷ Tuis gloriiosis ms. tuis, gloria¹⁸⁶⁸ Vestra et concentus ms. omitt. et¹⁸⁶⁹ Supplicationis meæ ms. Val-luc. omitt. meæ¹⁸⁷⁰ Indignus ms. indigne¹⁸⁷¹ Rogo, precor et supplicio ms. rogo, hoc unum precor ms. Val-luc. Hoc unum rogo, hoc unum precor et obsecro¹⁸⁷² Si enim Dei, et dono tuo hoc mereor ms. si enim hoc Dei dono et tuo mereor¹⁸⁷³ In infernum ms. in infernum¹⁸⁷⁴ Inde extrahes ms. inde me extrahes¹⁸⁷⁵ Iesu Christo Domino nostro ms. Jesus Christus Dominus noster¹⁸⁷⁶ Et regnat Deus ms. Val-luc. et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen¹⁸⁷⁷ Collata est cum Ms. Vict. Kk. 16. et R.R. 3. Becc. O. Corb. 160. Thu. 267. Carthus. Val-luc. et Flor. Ad B. Mariam Virginem cum recordatione peccatorum ms. Vict. 3. ad sanctam Virginem Dei Genitricem ms. Vict. 16. et Flor. Oratio ad sanctam Mariam ms. Corb. Incipit Orationes Beate Marie ms. Thu. Oratio prima ad sanctam Mariam eum mens gravatur torpore. In ms. Val-luc. caret titulus.¹⁸⁸⁰ Superueniens ms. super nomen eminentis ms. Becc. Vict. 3. Carth. et Val-luc. supereminens¹⁸⁸¹ Non mori ms. Carth. Vict. et Val-luc. non minori¹⁸⁸² Praeclarum esse ms. preditam esse¹⁸⁸³ Vulneribus facinorum ms. Vict. 16. ulceribus facinorum¹⁸⁸⁴ Ulceribus flagitorum ms. Vict. 16. vulneribus flagitorum

¹⁸⁵⁸ Sancta mater immaculata ms. sancta mater misericordiae ms. Val-luc. mater incorrupta misericordiae¹⁸⁵⁹ Non erubescit ms. non erubuit¹⁸⁶⁰ Quomodo super mortuis¹⁸⁶¹ Quomodo maternis ms. Non redimat ms. Val-luc. non est qui eripiat¹⁸⁶² Et respondet ms. Val-luc. et respondet¹⁸⁶³ Nec dubitabat ms. Nec dubites¹⁸⁶⁴ Salutare meum et gloria mea ms. huc omitt.¹⁸⁶⁵ Tuis gloriiosis ms. tuis, gloria¹⁸⁶⁶ Vestra et concentus ms. omitt. et¹⁸⁶⁷ Indignus ms. indigne¹⁸⁶⁸ Rogo, precor et supplicio ms. rogo, hoc unum precor ms. Val-luc. Hoc unum rogo, hoc unum precor et obsecro¹⁸⁶⁹ Si enim Dei, et dono tuo hoc mereor ms. si enim hoc Dei dono et tuo mereor¹⁸⁷⁰ In infernum ms. in infernum¹⁸⁷¹ Inde extrahes ms. inde me extrahes¹⁸⁷² Iesu Christo Domino nostro ms. Jesus Christus Dominus noster¹⁸⁷³ Et regnat Deus ms. Val-luc. et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen¹⁸⁷⁴ Collata est cum Ms. Vict. Kk. 16. et R.R. 3. Becc. O. Corb. 160. Thu. 267. Carthus. Val-luc. et Flor. Ad B. Mariam Virginem cum recordatione peccatorum ms. Vict. 3. ad sanctam Virginem Dei Genitricem ms. Vict. 16. et Flor. Oratio ad sanctam Mariam ms. Corb. Incipit Orationes Beate Marie ms. Thu. Oratio prima ad sanctam Mariam eum mens gravatur torpore. In ms. Val-luc. caret titulus.¹⁸⁷⁵ Superueniens ms. super nomen eminentis ms. Becc. Vict. 3. Carth. et Val-luc. supereminens¹⁸⁷⁶ Non mori ms. Carth. Vict. et Val-luc. non minori¹⁸⁷⁷ Praeclarum esse ms. preditam esse¹⁸⁷⁸ Vulneribus facinorum ms. Vict. 16. ulceribus facinorum¹⁸⁷⁹ Ulceribus flagitorum ms. Vict. 16. vulneribus flagitorum

plicare, ut potentibus tuis meritis et piis tuis preci- bus digneris eam sanare. Sic enim, pia domina, alienata¹⁵⁸¹ est a se immanitate stuporis, ut vix sensum habeat enormis languoris. Sic sordibus et fetore foedatur, ut timeat ne ab ipsa misericors vultus tuus avertatur; sic tabescit desperando respectus tui conversionem, ut etiam os obmutescat¹⁵⁸² ad orationem.

Peccata mea, nequitiae meae, si habetis animam meam vestro veneno peremplam; vel cur sic¹⁵⁸³ facitis eam vestra foeditate horrendam, ut misericordia non possit aspicere illam? Si obruitis ei spem exauditionis vestra mole, vel cur obstructis illis¹⁵⁸⁴ vocem orationis vestri pudore? Si mentem ejus vestri fecistis amore dementem, vel cur sensum ejus vestro redditis torpore non sentientem¹⁵⁸⁵? Hen pudor sordentis iniquitatis, in praesentia nitentis sanctitatis¹⁵⁸⁶! Hen confusio immundae conscientiae, in conspectu fulgentis munditiae! O tu benedicta super mulieres, quae angelos¹⁵⁸⁷ vincis puritate, sanctos superas pietate; anhelat moribundus spiritus ad tante benignitatis respectum; sed erubescit ad tantum nitoris conspectum. Rogare enim te, domina, desidero, ut miserationis tuae respectu cures plagas et ulcera peccatorum meorum; sed confundor coram te ob fetorem et sordes eorum. Horreo, domina, apparere tibi in immunditiis et horribus meis, ne tu horreas me pro eis, et non possum, vae mihi, videri sine eis.

O perturbata¹⁵⁸⁸ o confusa peccandi conditio¹⁵⁸⁹! En quippe vos, peccata mea, quomodo discerendo distrahitis, distrahendo correditis, corrodendo torquetis precordia mea? Eadem enim peccata mea, o Dominus, cognosci a te cupiunt, propter curationem, apparere tibi fugiunt¹⁵⁹⁰, propter execrationem: non enim sanantur¹⁵⁹¹ sine confessione, nec produntur sine¹⁵⁹² confusione. Si celantur, sunt insanabilia; si videntur, sunt detestabilia. Urunt me dolore, terrent me timore. Mole me obrunt, pondere me premunt, pudore me confundunt.

O tu, illa pie potens, et potenter pia Maria, de qua ortus est fons misericordiae, ne contineas, precor, tam veram misericordiam, ubi tam veram agnoscis misericordiam. Si enim ego confundor in obscenitate iniquitatis meae ad fulgorem tuae sanctitatis, tunc

VARIÆ LECTIONES.

¹⁵⁸⁸ Alienata mss. Vict. 16. aliena¹⁵⁸⁹ Jam obmutescat mss. obmutescat¹⁵⁹⁰ Cur sic mss. vel cur sic¹⁵⁹¹ Cur obruiatis illis mss. vel cur obstructis illi¹⁵⁹² Orationes vestri pudore? si mentem ejus vestri fecistis amore dementem, cur obstruxisti illi vocem orationis vestri pudore? mentem ejus vestri fecistis amore dementem, cur sensum ejus vestri redditis torpore non servientem? mss. orationis vestri pudore? si mentem ejus vestri fecisti amore dementem, vel cur sensum ejus vestro redditis torpore non sentientem?¹⁵⁹³ Immanitatis, praesentia nitentis sanitatis mss. iniquitatis in praesentia nitentis sanctitatis.¹⁵⁹⁴ Qui Angelos mss. qua Angelos¹⁵⁹⁵ O perturbatio mss. Vict. 16. et Val luc. O perturbatio¹⁵⁹⁶ Praecavenda conditio mss. peccandi conditio¹⁵⁹⁷ Apparare tibi fugiunt mss. apparere tibi refugiunt mss. Val luc. Flor. parere tibi fugiunt¹⁵⁹⁸ Non sanantur ms. Vict. 16. et Flor. non enim sanantur¹⁵⁹⁹ Nec produntur sine ms. Carth. nec perduntur sine¹⁶⁰⁰ Effectum insitae mss. affectum insitae mss. Corb. et Vict. 13. et Flor. affectu insitae¹⁶⁰¹ Magis curatione mss. magis ejus curatione¹⁶⁰² Quod dolet mss. quod doleat¹⁶⁰³ Tuas sordeat mss. tuas sordeat¹⁶⁰⁴ Collata cum præfatis mss. Alternativum ad Matrem et ad Filium mss. Thuan. Oratio secunda ad sanctam Mariam, cum mens sollicitatur timore ms. Bec. Oratio ad eandem, cum mens sollicitatur timore ms. Val-luc. Oratio ad Beatam et gloriosam et perpetuam Virginem Dei Genitricem Mariam¹⁶⁰⁵ O virgo mss. virgo¹⁶⁰⁶ Domina magna ms. Flor. Domina mea¹⁶⁰⁷ Tetra turba mss. territa turba¹⁶⁰⁸ Nimis peccatorum mss. nimis peccator¹⁶⁰⁹ Supplicantibus miseris ms. Vict. 10. supplicantibus tibi miseris¹⁶¹⁰ Dissimulare mss. Vict. 3. et Val-luc. dissipulari

A domina, erubescere erga miserum affectum insitae¹⁶¹¹ pietatis? Si ego confiteor nequitiam meam, tunc abnegabis benignitatem tuam? Simior est misericordia mea quam mihi expediat, eritne minor misericordia tua quam te deceat? Quanto enim, o domina, magis delicta mea in conspectu Dei et tuo sordent; tanto magis ejus curatione¹⁶¹² et tua subventione egent. Sana ergo, clementissima, infirmitatem; et delebis, quae te offendit, foeditatem. Auser, benignissima, languorem, et non senties quem horres fetorem: fac, plissima, ut non sit quod doleat¹⁶¹³; et non erit quod sinceritati tuae sordeat¹⁶¹⁴. Fac, domina; exaudi me, domina. Sana animam peccatoris servi tui, per virtutem benedicti fructus ventris tui, qui sedet in dextera omnipotentis Patris sui, superlaudabilis et supergloriosus in sarcula (Dan. III. 53).

ORATIO LI [ol. L] 1601.

AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM

Cum mens timore premitur.

Virgo¹⁶⁰² mundo venerabilis, mater humano generi amabilis, femina angelis mirabilis, Maria sanctissima, cuius beata virginitate omnis sacratur integritas, cuius gloriose partu omnis salvatur secunditas. Domina magna¹⁶⁰³, cui gratias agit concie leta justorum, ad quam fugit territa turba¹⁶⁰⁴ reorum. Ad te, præpotens et misericors domina, ego peccator et utique nimis peccator¹⁶⁰⁵ anxius confugio. Videns enim me, domina, ante districti judicis omnipotentem justitiam, et considerans irae ejus intolerabilem vehementiam, perpendo peccatorum meorum enirmitatem, et condignam tormentorum immanitatem. Tanto igitur, domina clementissima, horrore turbatus, tanto pavore perterritus, cuius enixius implorabo interventionem, quam cuius uterus mun¹⁶⁰⁶ I' fovit reconciliationem. Unde securius velocem in necessitate subventionem sperabo, quam unde mundo processisse propitiationem scio? Aut cuius intercessio facilius reo veniam impetrabit, quam quae illum generali et singulare justum ultorem et misericordem induitorem lactavit? Sicut namque, letissima, impossibile est ut haec merita tibi tam singularia nobis tam necessaria obliviscaris; sic, mitissima, incredibile est ut supplicantibus miseris¹⁶⁰⁷ non miserearis. Bene quippe novit mundus, nec nos mundi peccatores ullatenus dissimulare¹⁶⁰⁸ pati-

mur; satis, inquam, o domina, satis novimus, qui *Filius hominis*, vel cuius hominis filius ¹⁶⁰⁸ venit sal-
vum facere quod perierat (Luc. xix, 10). Nunquid ergo tu, dominamea, mater spei meæ, nunquid obli-
visceris tu, odio mei, quod mundo tam misericor-
diter est intatum, tam feliciter divulgatum, tam
amanter amplexatum? Ille bonus filius hominis ¹⁶⁰⁹
venit perditum salvare sponte, et mater Dei poterit
perditum clamantem non curare? Bonus ille filius ho-
minis venit vocare peccantem ad pœnitentiam (Luc. v,
32) **280**; et bona mater contemnet ¹⁶¹⁰ precantem in
¹⁶¹¹ pœnitentia ¹⁶¹²? ille, inquam, bonus Deus, mitis
homo, misericors Filius Dei, pius Filius hominis
venit querere errantem peccatorem; et tu bona mater
ejus, potens mater Dei, repelles miserum oran-
tem?

Ecce enim, o Virgo, homo de qua natus ¹⁶¹³ est
Deus homo ut salvaretur peccator homo, ecce coram
hono filio tuo, et coram bona matre ejus ¹⁶¹⁴ pœni-
tet et confitetur, gemit et orat peccator homo. Obse-
cro ergo vos ¹⁶¹⁵, bone Domine et bona domina, ob-
secro vos, pie fili et pia mater ¹⁶¹⁶, obsecro vos per
hanc ipsam veritatem, per hanc singularem spem
peccatorum ut sicut ¹⁶¹⁷ vere tu es filius ejus, et tu
mater ejus ut salvetur peccator, sic sic absolvatur
¹⁶¹⁸ et curetur ¹⁶¹⁹, sanetur et salvetur hic peccator.
Probet in se, probet hic vester peccator quia vere
estis, sentiat in se quia propter salutem peccatorum
estis tu filius, et tu mater. Vester certe ¹⁶²⁰ ambo-
rum peccator. Cum enim peccavi in filium, irritavi
matrem; nec offendam matrem, sine injuria filii. Quid
ergo facies peccator? Quo igitur fugies peccator?
Quis enim te ¹⁶²¹ reconciliabit filio, inimica matre;
Qui tibi ¹⁶²² placabit matrem irato filio? sed et si
ambo pariter offensi estis, nonne et ambo clementes
estis? Fugiat ergo ¹⁶²³ reus justi Dei ad piam ma-
trem misericordis Dei. Refugiat reus offensæ matris
ad pium filium benignæ matris. Ingerat se reus
utriusque inter utrumque, injiciat se inter pium
filium et matrem piam. Pie Domine, parce servo
matris tuæ; pia domina, parce servo filii tui; bone
fili, placa matrem tuam servo tuo; bona mater,

A reconciliari servum tuum filio tuo ¹⁶²⁴. Qui me injicio
inter ¹⁶²⁵ duas tam immensas pietates ¹⁶²⁶, non inci-
dam in duas tam potentes severitates. Bone fli,
bona mater, non mihi sit frustra quod confiteor de
vobis hanc veritatem, nec erubescam quod spero in
vobis hanc pietatem. Amio enim veritatem quam
confiteor de vobis, et deprecor pietatem quam spero
in vobis.

Dic, mundi judex, cui parces? Dic, monodi ¹⁶²⁷ re-
conciliatrix, quem tu reconciliabis: si tu, Domine,
damnas; et tu, domina, averteris ¹⁶²⁸ homunculum
bona vestra cum amore, mala sua cum mero ¹⁶²⁹
consistentem? Salvator singularis, dic quem salvabis?
Salutis mater, die pro quo orabis? si te, Domine,
præcipiente, et te, domina, consentiente ¹⁶³⁰, tor-
menta vexant peccatorem se exsecrantem, vos obse-
crauent; si infernus absorbet reum se accusantem,
vos deprecantem; si tartara devorant pauperem in
se desperantem, in vobis sperantem.

Deus, qui factus es filius feminæ propter miseri-
cordiam; femina, quæ facta es mater Dei propter
misericordiam ¹⁶³¹, aut miseremini miseri, tu par-
cendo, tu interveniendo; aut ostendite ad quos tu-
tius fugiam misericordiores, et monstrate ¹⁶³² in
quibus certius confidam potentiores ¹⁶³³. Si enim
est, imo quia est tam magna mea iniquitas, et tam
modica fides. ¹⁶³⁴ mea, tam tepida charitas mea, tam
fatua oratio mea, tam imperfecta satisfactio mea,
ut non merear delictorum veniam, nec salutis gra-
tiam; hoc est ipsum quod supplico: ut in quo merita
mea mihi ¹⁶³⁵ videtis non sufficere, in eo miseri-
cordiae vestræ diguentur non delincere. Precor, ita-
que, precor, exaudite me, sed propter vos non pro-
pter me, per pietatem qua exundatis, per polestatem
qua abundatis, ut evadam meritos dolores damnatorum,
et intrare ¹⁶³⁶ mereor in gaudia beatorum,
te Deum laudaturn, qui es benedictus et superla-
bilis in sæcula (Dan. iii, 52) seculorum. Amen.

ORATIO LII [ol. LI] ¹⁶³⁷.

AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM.

Cum meditatione et laude meritorum ejus.

Maria, tu illa magna Maria, tu illa maxima beata-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶⁰⁸ *Hominis filius* venit ms. *Vict. 16.* *hominis filius*, id est, tui ipsius, venit ¹⁶⁰⁹ *Bonus ille filius hominis* ms. *Vict. 16. omittit*, *hominis* ¹⁶¹⁰ *Mater contemnet* ms. *Mater Dei contemnet* ms. *Vict. 16. et Val-luc. et Flor.* *bona* *mater* *Dei* *contemnet* ¹⁶¹¹ *Peccantem* in ms. *precantem* in ¹⁶¹² *In pœnitentiam* ¹⁶¹³ *De* *quo natus* ms. *de qua natus* ¹⁶¹⁴ *Coram* *bea* *matre* *ejus* ms. *Carth. et Val-luc. et Flor.* *coram* *bona* *matre* *ejus* ¹⁶¹⁵ *Obsecro* *vos* ms. *Vict. et Val-luc.* *Obsecro* *ergo* *vos* ¹⁶¹⁶ *Pie* *mater* ms. *pia* *mater* ¹⁶¹⁷ *Et* *ut* *sicut* ms. *ut* *sicut* ¹⁶¹⁸ *Sic absolvatur* ms. *Vict. Carth. et Val-luc.* *si* *sic absolvatur* ¹⁶¹⁹ *Curetur* *hic* ms. *curetur*, *sanetur*, *et* *salvetur* *hic* ¹⁶²⁰ *Videatur* *certe* ms. *vester* *certe* ¹⁶²¹ *Quis enim* *me* ms. *Vict. 16.* *Quis enim te* ¹⁶²² *Quis mihi* ms. *Vict. 16.* *Quis tibi* ¹⁶²³ *Fugiet* *ergo* ms. *fugiet* *ergo* ¹⁶²⁴ *Filium tuum* *servum tuum* *servo* ms. *Val-luc. et Floriacens.* *servum tuum* *filio tuo* ¹⁶²⁵ *Initio* *inter* ms. *in* *tam* *potentes* ms. *inter* *duas* *tam* *potentes* ms. *Carth. Val-luc. et Flor.* *in* *duas* *tam* *potentes* ¹⁶²⁷ *Cui* *preces* *fundam*. *Dic* *mundi* ms. *Corb.* *cui* *pares*. *Dic* *mundi* ms. *Vict. Bec. Carth. Val-luc et Flor.* *cui* *parces*, *dic* *mundi* ¹⁶²⁸ *Averteris* ms. *Corb.* *avertis* ¹⁶²⁹ *Cum timore* ms. *cum* *mero* ¹⁶³⁰ *Et* *de* *te* *misericordia* *consentiente* ms. *et* *te* *Domina* *consentiente* ¹⁶³¹ *Per* *misericordiam* ms. *propter* *misericordiam* ¹⁶³² *Aut* *monstrare* ms. *Vict. et Val-luc. et monstrate* ¹⁶³³ *Potentioribus* ms. *potentiores* ¹⁶³⁴ *Fides* *mea* ms. *Vict. 16. omitt.* *mea* ¹⁶³⁵ *Merita* *mihi* ms. *merita* *mea* *mihi* ¹⁶³⁶ *Intrare* ms. *Flor.* *intrare* *mereor* ¹⁶³⁷ *Collata* *est* *cum supra* *notatis* ms. *Ad* *eandem* *Virginem* *cum* *meditatione* *et* *laude* *meritorum* *ejus* ms. *Corb.* *Oratio* *ad* *sanctam* *Mariam*. ms. *Thuan.* *Oratio* *tertia* *ad* *sanctam* *Mariam* *pro* *impetrando* *ejus* *et* *Christi* *amore*. ms. *Val-luc.* *Bec.* *Item* *Oratio* *ad* *sanctam* *Mariam*.

rum ¹⁶³⁸ Mariarum ¹⁶³⁹, tu illa maxima seminarum. Te, domina magna et valde magna, te vult cor meum amare, te cupit os meum laudare, te desiderat venerari mens mea, te affectat exorare ¹⁶⁴⁰ anima mea, quia tuitioni tuae se commendat tota substantia mea. Emitimini viscera animae meae; emitimini quantum potestis, si quid potestis ¹⁶⁴¹, omnia interiora mea, ut ejus merita laudetis, ut ejus beatitudinem ¹⁶⁴² ametis, ut ejus celsitudinem admiremini, ut ejus benignitatem ¹⁶⁴³ deprecemini, cuius patrocinio quotidie indigetis, indigendo desideratis, desiderando imploratis, implorando impetratis ¹⁶⁴⁴. Et si non secundum desiderium vestrum, tamen supra vel certe contra meritum vestrum ¹⁶⁴⁵. Regina angelorum, domina mundi, mater ejus qui mundat mundum, confiteor quia cor meum nimis est ¹⁶⁴⁶ immundum, ut merito erubescat in tam mundam intendere, nec digne possit tam mundam ¹⁶⁴⁷ intendendo contingere. Te igitur, mater illuminationis cordis mei, te, nutrix salutis mentis meae, te obsecrant, quantum possunt, cuncta praecordia mea. Exaudi, domina mea, adesto propitia, adjuva potentissima, ut mundentur sordes mentis meae, ut illuminentur ¹⁶⁴⁸ tenebrae meae, ut accendatur tepor meus, ut expurgiscatur torpor meus, quatenus sicut beata ¹⁶⁴⁹ tua sanctitas super omnia post summum ¹⁶⁵⁰ omnium filium tuum, per omnipotentem filium tuum, ob gloriosum filium tuum, a benedicto filio tuo est ¹⁶⁵¹ exaltata: sic super omnia post Dominum et Deum meum et omnium filium ¹⁶⁵² tuum, te cor meum intelligat et veneretur, amet et deprecetur eo affectu, non quo desidero imperfectus, sed quo debeo ¹⁶⁵³ a filio tuo factus et salvatus, redemptus et resuscitatus.

O genitrix vite anime meae ¹⁶⁵⁴, altrix reparatoris carnis meae, lactatrix Salvatoris totius substantiae meae! Sed quid dicam ¹⁶⁵⁵? Lingua mihi deficit, quia mens non sufficit. Domina, domina mea, omnia intima mea sollicita ¹⁶⁵⁶ sunt, ut tantorum beneficiorum tibi gratias ¹⁶⁵⁷ exsolvant; sed nec cogitare possunt dignas, et pudet proferre indigetas ¹⁶⁵⁸. Quid enim digne dicam matri Creatoris et Salvatoris mei, per cuius sanctitatem peccata mea purgantur, per cuius integratem mihi incorruptibilitas donatur,

A per cuius virginitatem anima mea adamatur a Domino suo et despontatur Deo suo? Quid, inquam ¹⁶⁵⁹, digne referam genitrici Dei et Domini mei, per cuius fecunditatem captivus sum redemptus ¹⁶⁶⁰, per cuius partum de morte eterna suum exemptus: per cuius prolem perditus, sum restitutus, et de exsilio miseris in patriam beatitudinis reducitus? *Benedicta in mulieribus* (*Luc. 1, 28*): haec omnia mihi dedit *benedictus fructus ventris tui* (*ibid. 42*) in regeneratione baptismatis sui, alia in spe, alia in re; quanquam haec omnia ego ipse mihi peccando sic abstulerim ¹⁶⁶¹, ut nec rem habeam, et spem vix teneam. Quid enim? Si mea culpa evanuerunt ¹⁶⁶²; nunquid ingratus ero illi per quam mihi tanta bona ¹⁶⁶³ gratis evenierunt? Absit, ne addam ¹⁶⁶⁴ haec iniquitatem super iniquitatem. Imo gratias ago, quia habui; doleo, quia non habeo; oro ut habeam: certus enim sum quia sicut per matris merita possum recipere. Ergo, o domina, porta vitæ, janua **281** salutis, via reconciliationis, aditus recuperationis, obsecro te per salvaticem tuam secunditatem, fac ut et peccatorum meorum mihi venia et bene vivendi gratia concedatur, et usque ¹⁶⁶⁵ in finem hic servus tuus sub tua protectione custodiatur. Insiidiis ¹⁶⁶⁶ et oppressionibus dæmonum mundus tenebris ¹⁶⁶⁷ obvolvitus subjacebat; sed sole de te orto illuminatus eorum et laqueos devitat, et vires conculcat.

Tu aula ¹⁶⁶⁸ universalis propitiationis ¹⁶⁶⁹, causa generalis reconciliationis, vas et templum vitæ et salutis universorum, nimium contraho merita tua, cum in me homunculo vili singulariter recenseo beneficia tua, quæ mundus amans gaudet, gaudens clamat esse sua. Tu namque domina admirabilis singulari virginitate, amabilis salutari secunditate, venerabilis inestimabili sanctitate, tu ostendisti mundo Dominum tuum et Deum tuum, quem nesciebat: tu visibilem exhibuisti mundo Creatorem tuum, quem prius non videbat: tu genuisti mundo restauratorem, quo perditus indigebat: tu peperisti mundo reconciliatorem quem reus non habebat. Per secunditatem tuam, domina, mundus peccator est justificatus; damnatus, salvatus; exsul re-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶⁵² Maxima beatarum mss. major beatarum mss. *Val-luc et Flor.* Maria tu illa major ¹⁶⁵³ Mariarum, tu ms. *Carth.* Maria, tu ¹⁶⁵⁴ Affectat orare mss. affectat exorare ¹⁶⁵⁵ mss. quid potestis ¹⁶⁵⁶ mss. Et ejus beatit. mss. *Vict. 16.* et *Val-luc.* ut ejus beatit. ¹⁶⁵⁷ benig. mss. *Vict. 16.* et *Val-luc.* ut ejus benig. ¹⁶⁵⁸ Imploretis.. impetratis mss. imploratis.. impetratis ¹⁶⁵⁹ Vel certe meritum vestrum mss. vel certe contra meritum nostrum ¹⁶⁶⁰ Confiteor cor meum est mss. confiteor quia cor meum nimis est ¹⁶⁶¹ Eam digne mss. tam mundam ¹⁶⁶² Ut illuminentur ms. et illuminentur ¹⁶⁶³ Sicut beata mss. sicut tua beata ¹⁶⁶⁴ Omnia sumnum mss. omnia post summum ¹⁶⁶⁵ Tuo es mss. tuo est ¹⁶⁶⁶ Omnia Dominum et Deum verum, et Dominum filium mss. omnia post Dominum et Deum meum, et omnium, filium ¹⁶⁶⁷ Sed quod debet mss. sed quo debet mss. *Val-luc.* et *Flor.* sed quo debet ¹⁶⁶⁸ O genitrix vite meae mss. genitrix vite anime meae ¹⁶⁶⁹ Quid dicam? mss. *Thu. Bec.* et *Val-luc.* quid dicimus? ¹⁶⁷⁰ Intimi sollicita mss. *Vict. Val-luc et Flor.* intima mea sollicita ¹⁶⁷¹ Beneficiorum gratias mss. beneficiorum tibi gratias ¹⁶⁷² Non dignas mss. indigetas ¹⁶⁷³ Domino suo. Quid inquam mss. Dominu suo, despontatur Deo suo. Quid, inquam ¹⁶⁷⁴ Captivus sun. redemptus ms. *Vict. 16.* omit. captivus ¹⁶⁷⁵ Sic ecce dando abstulerim mss. peccando sic abstulerim ¹⁶⁷⁶ Culpa evanuerit mss. culpa evanuerunt ¹⁶⁷⁷ Per cuius mihi gratiam tanta bona mss. per quam mihi tanta bona gratis ¹⁶⁷⁸ Absit, ne addam ms. *Carth.* absit ut addam ¹⁶⁷⁹ Ut usque mss. et ut usque mss. *Val-luc et Flor.* ut usque ¹⁶⁸⁰ Inciliis etc. usque ad O aula mss. *Corb. Vict. 3. Carth. Val-luc. et Flor.* haec omittunt; quæ tamen leguntur in mss. *Vict. 16.* et *Bec. O.* ¹⁶⁸¹ Tenebris mss. *Vict. 16.* omittit mss. *Bec. Flor.* nuundus tenebris ¹⁶⁸² O aula ms. *Carth. Val-luc et Flor.* Tu aula ¹⁶⁸³ Propitiationis mss. pietas.

ductus : partus tuus, domina, mundum captivum redemit, ægrum sanavit, mortuum resuscitavit.

Cœlum, sidera, terra, flumina, dies, nox et quæcunque humanæ potestati vel utilitati sunt obnoxia, in amissum decus sese gratulantur, domina, per te quodammodo resuscitata, et nova quadam ineffabili gratia donata. Quasi enim omnia mortua erant, cum amissa congenita dignitate favendi dominatui vel usibus Deum laudantium, ad quod facta erant; obruebantur oppressione, et decolorabantur abusu idolis servientium, propter quos facta non erant. Quasi vero eamdem resuscitata lamentur, cum jam Deum consentient et dominatu reguntur, et usu decorantur. Nova autem et inæstimabili gratia quasi exultaverunt, cum ipsum Deum, ipsum Creatorem suum, non solum invisiibiliter supra se illa regentem senserunt, sed etiam visibiliter intra se eisdem utendo sanctificantem viderunt. Hæc tanta bona per benedictum fructum benedicti ventris benedictæ Mariae provenerunt.

Sei cur solum loquor, domina, beneficiis tuis plenum esse mundum? Inferna penetrant, cœlos suprant. Per plenitudinem enim gratiae tux, et quæ in inferno erant, se lamentant liberata; et quæ supra mundum sunt, se gaudent restaurata. Per eundem quippe gloriosum filium gloriosæ virginitatis tuæ, omnes justi qui obierunt ante vitalem ejus mortem, exsultant diruptione captivitatis suæ, et angeli gratulantur restitutione semirutæ civitatis suæ. O femina mirabiliter singularis, et singulariter mirabilis, per quam elementa renovantur, inferna remediантur, dæmones concilcantur, homines salvantur, angeli reintegrantur! O femina plena et superplena gratia, de cuius plenitudinis exundantia respersa sic revirescit omnis creatura! O Virgo benedicta et superbenedicta, per cuius benedictionem benedicitur omnis natura, non solum creata a Creadore, sed et Creator a creatura! O nimis exaltata, quam sequi conatur affectus animæ meæ, quo ausus aciem mentis meæ? O pulchra ad intuendum, amabilis ad contemplandum, delectabilis ad amandum, quo evadis capacitatem cordis mei? Præstolare, Domina, infirmam animam te sequentem: nec abscondas te, domina, parum videnti, animæ te

A querenti. Miserere, domina, animam post te anhe-lando languentem.

Mira res, in quam sublimi contempnor Mariam locatam. Nihil est æquale Mariæ: nihil, nisi Deus, maior Maria. Deus Filium suum, quem solum de corde suo æqualem sibi genitum, tanquam seipsum diligebat, ipsum dedit Mariæ: et ex Maria fecit sibi filium, non alium, sed eundem; ut naturaliter esset unus idemque communis Filius Dei et Mariæ. Omnis natura a Deo est creata, et Deus ex Maria est natus. Deus omnia creavit, et Maria Deum genuit. Deus qui omnia fecit, ipse se ex Maria fecit; et sic omnia quæ fecerat, refecit. Qui potuit omnia de nibili facere, noluit ea violata sine Maria redire. Deus igitur est pater rerum creatarum, et Maria mater rerum recreatarum. Deus est Pater constitutionis omnium, et Maria est mater restitu-tionis omnium. Deus enim genuit illum, per quem omnia sunt facta; et Maria peperit illum, per quem omnia sunt salvata. Deus genuit illum, sine quo penitus nihil est; et Maria peperit illum, sine quo omnino nihil bene est. O vere Dominus tecum, cui dedit Dominus, ut omnis natura tantum tibi deberet secum.

Maria, obsecro te per gratiam, qua sic Dominus esse tecum, et te voluit esse secum; fac propter ipsam secundum eamdem ipsam gratiam, misericordiam tuam mecum; fac ut amor tui semper sit mecum, et cura mei semper sit tecum. Fac ut clamor necessitatis meæ, quandiu ipsa persistit, sit tecum; et respectus pietatis tuæ, quandiu ego subsisto, sit mecum; fac ut congratulatio beatitudinis tuæ semper sit mecum, et compassio miseriae meæ, quantum mibi expedit, sit tecum. Sicut enim, o beatissima, omnis a te aversus et a te despectus necesse est ut intereat, ita omnis a te conversus et a te respectus impossibile est ut pereat; sicut enim, Domina, Deus genuit illum in quo omnia vivunt, sic o tu, flos virginitatis, genuisti eum per quem et mortui reviviscunt. Et sicut Deus per Filium suum heatos angelos a peccato servavit, ita o tu, decus puritatis, per Filium tuum miseros homines ex peccato salvabis. Quemadmodum enim Dei Filius est beatitudo justorum, sic, o tu salus secunditatis, Filius tuus est reconciliatio peccatorum. Non enim est reconciliatio, nisi quam tu casta con-

VARIÆ LECTIÖNES.

¹⁶⁷⁰ Mundum captivum ms. Vict. 16. omittit, captivum ponuntur ea, insitum etc. quæ superioris omissa sunt.

¹⁶⁷¹ Resuscitavit. In mss. Corb. Thuan. Val-luc. et Flor. ¹⁶⁷² Amisso mss. amissa. ¹⁶⁷³ Dominatur favendi mss. favendi dominatui.

¹⁶⁷⁴ Obtinebantur oppressione mss. obruebantur oppressione ab usu idolis.

¹⁶⁷⁵ Intra eisdem mss. intra se eisdem. ¹⁶⁷⁶ Remediantur, homines mss. remediantur, dæmones concilcantur, homines ms. Vict. 16. reclinantur, homines ms. Flor. ut in Edit.

¹⁶⁷⁷ Nec abscondes mss. ne abscondas.

¹⁶⁷⁸ Animam.. languentem. mss. anime.. languentis. ¹⁶⁷⁹ Locatam. Omnis etc. mss. locatam. Nihil est æquale Mariæ. Nihil nisi Deus maior Maria. Deus filium, quem solum de corde suo æqualem sibi genitum, tanquam seipsum diligebat, ipsum dedit Mariæ: et ex Maria fecit sibi filium, non alium, sed eundem (ms. Val-luc. non sed eundem ipsum), ut naturaliter esset unus idemque communis filius Dei et Mariæ. Omnis etc. mss. Vict. 16. Carth. et Flor. omittunt hæc, et ex Maria fecit sibi filium non alium, sed eundem.

¹⁶⁸⁰ Et omnis Dei natura ex Maria est nata mss. Thuan. Corb. Vict. Flor. et Dei natura ex Maria est nata mss. Rec. O. Carth. et Val-luc. et Deus ex Maria est natus.

¹⁶⁸¹ Omnia fecit vel creavit mss. omittunt, vel creavit.

¹⁶⁸² Rerum creatarum mss. Thu. Vict. Carth. rerum recreatarum.

¹⁶⁸³ Se Deus esse mss. sic Dominus esse.

¹⁶⁸⁴ Et passio mss. et compassio.

¹⁶⁸⁵ O tu flos ms. Vict. 16. et tu flos.

¹⁶⁸⁶ Mortua revivunt mss. Thu. mortua reviviscunt.

¹⁶⁸⁷ Ita tu decus mss. ita o tu decus.

¹⁶⁸⁸ Salvabis mss. salvavit.

cepisti; non est justificatio, nisi quam tu integra in A uero sovisti; non est salus, nisi quam, tu virgo, peperisti. Ergo, o domina, mater es justificationis et justificatorum, genitrix es reconciliationis et reconciliatorum, parens es salutis et salvatorum. O beata fiducia! o tutum refugium! Mater Dei est mater nostra; mater ejus in ¹⁶⁸⁹ quo solo speramus, et quem solum timemus, est mater nostra; mater, inquam, ejus qui solus salvat, solus damnat, est mater nostra.

Sed, o benedicta et exaltata non tibi soli, sed et nobis quidem ¹⁶⁹⁰ quam magnum, quam amabile ¹⁶⁹¹ est quod video per te evenire nobis, quod video gaudeo, quod gaudens dicere non audeo. Si enim tu domina es mater ejus, nonne et alii filii tui sunt fratres ejus? Sed qui fratres, et cuius ejus, loquar unde ¹⁶⁹² jucundatur cor meum; an silebo, ne de elatione ¹⁶⁹³ argnatur os meum ¹⁶⁹⁴? Sed quod credo amando, cur non confitebor laudando? Dicam igitur non superbiendo, sed gratias agendo. Qui enim fecit ut ipse per maternam generationem particeps esset naturae ¹⁶⁹⁵ nostrae, et nos per vitam restitutionem esseimus filii matris ejus ¹⁶⁹⁶, ipse nos invitauit, ut confiteamur nos fratres ¹⁶⁹⁷ ejus. Ergo judex noster est frater noster; Salvator mundi ¹⁶⁹⁸ est frater noster; denique Deus noster est factus per Mariam frater noster. Qua igitur certitudine debemus sperare, qua consolatione ¹⁶⁹⁹ possimus timere, quorum sive salus, sive damnatio, de boni fratris ¹⁷⁰⁰, et de pia matris pendent arbitrio! Quo etiam affectu hunc fratrem et hanc matrem amare debemus? Qua familiaritate nos illis committemus? Qua securitate ad illos confugiemus? Qua dulcedine consugientes ¹⁷⁰¹ suscipiemur. Bonus igitur frater nobis dimittat quod delinquimus ¹⁷⁰²; ipse avertat quod delinquentes ineruinus, ipse donet quod penitentes petimus. Bona mater ore et exoret pro nobis, ipsa postulet et impetrat quod expedit nobis ¹⁷⁰³. Ipsa roget filium pro filiis, unigenitum pro adoptatis, dominum pro servis. Bonus Filius audiat matrem pro fratribus, Unigenitus pro his quos adoptavit, Dominus pro his quos liberavit. O Maria ¹⁷⁰⁴! quantum tibi debemus, domina mater per quam ¹⁷⁰⁵ 282 talem fratrem habemus! Quid gratiarum, quid laudis tibi retribuemus ¹⁷⁰⁶!

D

VARIAE LECTIONES.

¹⁶⁸⁹ Mater ejus in mss. 160. et Thuan. Mater Dei in ¹⁶⁹⁰ Nobis quid est ms. Vict. 16 nobis quidem est mss. Val-luc. et Flor. Sed et nobis quidem (omit. est) ¹⁶⁹¹ Quam admirabile mss. quam amabile ¹⁶⁹² Loquar un le ms. Vict. 16. loquatur unde ¹⁶⁹³ Ne elatione mss. Thu. et Val-luc. ne de elatione ¹⁶⁹⁴ Arguitur meum mss. arguatur os meum ¹⁶⁹⁵ Esset naturae mss. esset particeps naturae ¹⁶⁹⁶ Matris suae mss. matris ejus ¹⁶⁹⁷ Non esse patres mss. nos fratres ¹⁶⁹⁸ Salvator mundi mss. Thu. et Corb. Salvator noster ¹⁶⁹⁹ Quia desolatione mss. qua consolatione ¹⁷⁰⁰ De bonis fratris mss. de boni fratris ¹⁷⁰¹ Consugientes mss. singientes ¹⁷⁰² Quod delinquimus mss. quod delinquimus ¹⁷⁰³ Expedit nobis mss. nobis expedit ¹⁷⁰⁴ Fratribus quod his quos adoptavit Dominus, pro his quos liberavit. Maria mss. fratribus unigenitus pro his quos adoptavit Dominus, pro his quos liberavit. Maria ¹⁷⁰⁵ Domina per quam mss. Domina mater, per quam ¹⁷⁰⁶ Tibi tribuemus? tibi retribuemus ¹⁷⁰⁷ Et succedite mss. et succendite ¹⁷⁰⁸ Cum vestri dilectione, vestri mss. eam vestra dilectione, vestro mss. Béc. eam vestram dilectionem vestro ¹⁷⁰⁹ Liquefiant anima mea mss. liquefiant omnia ossa mea ¹⁷¹⁰ Vestri effecta mss. vestri effectus ¹⁷¹¹ Forte vos mss. certe vos ¹⁷¹² Imo ejus mss. imo plus ¹⁷¹³ Mihi qui sum mss. mihi quo sum ¹⁷¹⁴ Vobis qui estis mss. vobis quo estis mss. Earth. vobis quod estis ¹⁷¹⁵ Gratias dantis mss. gratis donatis ¹⁷¹⁶ Obsecro vos, ne mss. obsecro ne ¹⁷¹⁷ Excro, dare mss. execror date ¹⁷¹⁸ Nec sitis mss. Thu. Béc. ne sitis ¹⁷¹⁹ Dare anima mss. date anima

Magne Domine, tu noster major frater, magna domina, tu nostra melior mater, docete cor meum qua reverentia vos debeat cogitare. Bone tu, et bona tu; dulcis tu, et dulcis tu dicite et date animæ meæ, quo affectu vos memorando de vobis delectetur, delectando jucundetur, jucundando impinguetur. Impinguate et succendite ¹⁷⁰⁷ eam vestra dilectione; vestro ¹⁷⁰⁸ continuo amore langueat cor meum, liquefiant omnia ossa mea ¹⁷⁰⁹, deficiat caro mea. Utinam sic viscera animæ meæ dulci servore vestre dilectionis exardescant, ut viscera carnis meæ exarescant! Utinam sic intima spiritus mei dulcedine vestri affectus ¹⁷¹⁰ impinguetur, ut medullæ corporis mei exsiccentur!

Domine Fili dominæ meæ, domina mater Domini B mei, si ego non sum dignus qui sic debeam vestro amore beatificari, certe vos ¹⁷¹¹ non estis indigni, qui sic, imo ¹⁷¹² plus debeat amari. Ergo, benignissimi, ne sic denegetis mihi petenti id quo me confiteor indignum, ut auferatur vobis id quo certe vos negare non potestis dignos. Date itaque, piissimi, date, obsecro, supplicantis animæ meæ, non propter meritum meum, sed propter meritum vestrum; date illi quanto digni estis, amorem vestrum. Date, inquam, mihi quo sum ¹⁷¹³ indignus, ut reddatur vobis quo estis ¹⁷¹⁴ digni. Si enim non vultis dare, ut habeam quod desidero, saltem nolite negare ut reddam vobis quod debeo.

Forsitan præsumendo loquar, sed utique bonitas vestra facit me audacem. Loquar ergo adhuc ad Domum ^C meum et dominam meam cum sim pulvis et cinis (Gen. xviii, 27). Domina et domina, nonne multo melius est cum vos gratis donatis ¹⁷¹⁵ petenti quod ipse non meretur, quam cum vobis subtrahitur quod vobis juste debetur? Illud quippe prædicandæ misericordiae est, istud est nefandæ injustitiae. Impendite igitur, piissimi, gratiam, ut recipiatis debitum; facite vos mihi misericordiam vestram quæ mihi expedit et vos decet, ne faciam ego vobis injustitiam meam quæ nulli expedit et nullum decet. Estote vos mihi misericordes, quod obsecro vos ¹⁷¹⁶, ne sin ego vobis injustus, quod execror. Date ¹⁷¹⁷ benigne et benigna, ne sitis ¹⁷¹⁸ exoratu difficiles, date animæ ¹⁷¹⁹ meæ amorem vestri, quem ipsa non injuste petit, et vos juste exigitis; ne ipsa bonis

¹⁷⁰⁰ vestris sit ingrata; quod ipsa juste horret ¹⁷²¹, A Dei unigenitus, ob sincerissimæ virginitatis meritorum, dilectionis suæ confirmavit privilegium, in et vos non injuste punitis.

Certe, Jesu fili Dei, et tu, Maria mater, et vos
vultis, et aequum est ut quidquid vos diligitis diligi-
tur a nobis. Ergo, bone Fili, rogo te per dilectionem,
qua diligis ¹⁷²² matrem tuam, ut sicut tu vere diligis,
et diligi vis eam, ita mibi des ut vere diligam eam.
Bona mater, rogo te per dilectionem, qua diligis
filium tuum, ut sicut tu vere diligis et diligi ¹⁷²³ vis
eum, ita mihi impetrēs, ut vere diligam eum. Ecce
enim peto quod ut fiat vere esī in vestra voluntate
¹⁷²⁴. Cur ergo propter peccata mea non flet, cum sit
et in ¹⁷²⁵ vestra potestate? Amator et miserator ho-
minum, tu posuisti reos tuos et usque ¹⁷²⁶ ad mor-
tem amare, et poteris te roganti amorem tui et ma-
tris tuę negare? Mater hujus amatoris nostri, quæ
illum in ventre portare, et in sinu meruisti lactare,
an tu non poteris, aut non voles poscenti ejus amo-
rem et tuum impetrare? Veneretur ¹⁷²⁷ igitur vos,
sicut ¹⁷²⁸ digni estis, mens mea; amet vos, sicut
aequum est, cor meum; diligat vos, sicut sibi expe-
dit, anima mea; serviat vobis, sicut debet, caro
mea, et in hoc consummetur vita mea, ut in æter-
num ¹⁷²⁹ psallat tota substantia mea. Benedictus Do-
minus in æternum; fiat, fiat ¹⁷³⁰.

ORATIO LIII [ol. LIII].

**AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM, ET AD SANCTUM JOAN-
NEM EVANGELISTAM.**

O intemerata et in æternum benedicta, specialis
et incomparabilis virgo, Dei genitrix Maria, gra-
tissimum Dei templum, Spiritus sancti sacrarium,
janua regni cœlorum, per quam post Deum totus
vivit orbis terrarum, inclina aures tue pietatis, et
illos tuos misericordes oculos indignis supplicationi-
bus meis, et esto mihi peccatori pia in omnibus
auxiliatrix.

Et, o beatissime Joannes, Christi familiaris amice,
qui ab eodem Domino nostro Iesu Christo electus
es, et inter ceteros magis dilectus alique mysteriis
coelestibus supra omnes imbutus, apostolus
eius et evangeliista factus praeclarissimus, custosque
matris eius individuus, te invoco etiam cum matre
eiusdem Salvatoris, ut mihi opem tuam cum ipsa
ferre digneris.

O duæ gemmæ cœlestes, Maria et Joannes ! o duo
luminaria divinitus ante Deum lucentia ! vestris ra-
diis effugate scelerum meorum nubila. Vos estis illi
duo, in quibus Deus Pater per Filium suum specia-
liter redificavit sibi domum, et in quibus ipse Filius

A Dei unigenitus, ob sincerissimæ virginitatis meritum, dilectionis suæ confirmavit privilegium, in cruce pendens uni vestrum ita dicens: *Huius, ecce filius tuus (Joan. xix, 26).* Deinde ad alterum: *Ecce mater tua (ibid., 27).* In hujus ergo sacratissimi amoris dulcedine, qua ita tunc ore Dominicano velut mater et filius invicem conjuncti estis, vobis duobus, ego N. peccator corpus et animam meam commendo, ut omnibus horis atque momentis intus et exterius firmi custodes et pii apud Deum intercessores mihi existere diguemini. Credo enim firmiter, fateor indubitanter quod velle vestrum, velle Dei est; et nolle vestrum, nolle Dei est. Unde et quidquid petitis, sine mora obtinetis. Per hanc ergo tam potentissimam vestrae dignitatis virtutem, poscite mihi corporis et animæ salutem. Agite, quæso, agite vestris gloriosissimis precibus ut cor meum invisere et inhabitare dignetur Spiritus almus, qui me a cunctis vitiiorum sordibus expurget, virtutibus sacris exornet, in dilectione Dei et proximi perfecte stare et perseverare faciat, et post hujus vitæ cursum ad gaudia ducat electorum suorum benignissimus Páracletus, gratiarum largitor optimus, qui Patri et Filio coæternus et consubstantialis cum eis, et in eis vivit et regnat omnipotens Deus per infinita sæculorum sæcula. Amen.

283 ORATIO LIV [ol. LIII].

AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM.

O sancta, o benedicta, in necessitatibus nostris
adesse digneris nostrum consilium et auxilium, quæ
omnibus es promptior, potentior, efficacior, ama-
bilior, gratiosior et dulcior. Dulcis es in ore te lau-
dantium, in corde te diligentium, in memoria te de-
precantium. Magnifica es in omni sexu, in omni
æstate, in omni conditione, in tribubus, populis et
linguis. Tu es luna in medio firmamenti, candelabrum
in medio mundi, lignum vitæ in medio para-
disi; tu es myrrha electa, piscina in Esebon, virgula
sumi ex aromatibus, fasciculus myrræ et thuris
inter ubera sponsi, terebinthus extendens ramos
gratiae et salutis, inter benedictas superbenedicta es,
superelecta es, superspeciosa, supergratiosa, su-
pergloriosa, mater illius qui gratiam, et gloriam et
honorem, et æternitatem præstat.

Surge, beatissima Virgo, misericorditer ora pro nobis; surge, et amplectere misericordiam Redemptoris; et da preces jugiter pro nobis, quos cernis tam graviter offensos ante oculos conditoris. Per te, domina gloriosa, ad Jesum filium tuum mereamur

VARIAE LECTIONES.

¹⁷²⁰ Nec ipsa bonis miss. ne ipsa bonis ¹⁷²¹ Juste oret miss. juste horret ¹⁷²² Qua diligis ms. Vict. 16.
qua sic diligis ¹⁷²³ Sicut diligi miss. ut sicut tu vere diligis, et diligi ¹⁷²⁴ In vestra utriusque voluntate miss.
in vestra voluntate ¹⁷²⁵ Cum sit in miss. cum sit et in ¹⁷²⁶ Tuos usque miss. tuos et usque ¹⁷²⁷ Negare?
veneretur miss. negare? mater huius amoris nostri, quæ illum in ventre portare, et in sinu mernisti la-
clare, an tu non poteris, aut non voles poscenti ejus amore et tuum impetrare? veneretur ¹⁷²⁸ Igitur sicut
miss. igitur vos sicut ¹⁷²⁹ Mens mea vos: sicut digni estis, mens mea vos amet, sicut æquum est; cor
meum diligat vos, sicut sibi expedit; anima mea serviat vobis, sicut debet caro mea: et in hoc consumetur
caro mea ut in aeternum miss. mens mea; amet vos, sicut æquum est, cor meum: diligat vos, sicut sibi
expedit, anima mea: servial vobis, sicut debet, caro mea: et in hoc consumetur vita mea, ut in aeternum
miss. Val-luc. et Flor. habent consummatur ¹⁷³⁰ Fiat fiat amen. miss. Val-luc. et Flor. omitt. aenea

ascendere, qui per te ad nos dignatus est descendere. Per te, beata Virgo, venire valeamus in ipsius gloriam, qui per te in nostram venit miseriam. Per te accessum habeamus ad Filium tuum, qui per te redemit mundum. O benedicta inventrix gratiae, genitrix vitae, mater salutis, per te suscipiat nos, qui per te datus est nobis. Excusat, piissima domina virgo Maria, apud piissimum filium tuum integritas tua culpam nostrae corruptionis, et humilitas tua Deo grata nostrae veniam impetrat vanitatis. Copiosa charitas tua gloriosam secunditudinem nobis conferat meritorum. Generaliter omnes te, gloriosa virgo Maria, invocantes exaudi, omnibus adesto, omnibus subveni, omnes in angustiis et necessitatibus te sentiant adjutricem quicunque te credunt esse Dei genitricem.

Specialiter vero illos tua quotidiana et assidua defendat oratio, quorum frequens tibi famulatur devoio, et quicunque sunt memores tui in terris, menor sis illorum ante piissimum filium tuum Dominum nostrum in cœlis. Domina nostra, mediatrix nostra, tuo filio nos commenda, reconcilia nos filio tuo, tuo filio nos repræsenta. Fac, o benedicta, per gratiam quam invenisti, per prærogativam quam meruisti, per misericordiam quam peperisti, ut qui te mediante fieri dignatus est particeps misericordie et infirmitatis nostræ, te quoque intercedente particeps nos facial suæ gloriae atque beatitudinis æternæ.

ORATIO LV [al. LIV].

AD EAMDEM SANCTAM VIRGINEM MARIAM.

O alia virgo Maria, tanto omnibus angelorum spiritibus omnibusque electorum animabus, in cuncta filii tui Christi Domini nostri hereditate es gloriosior, quanto ab ipso fieri meruisti beator. Obsceramus ergo te lacrymosis suspiris, ut nunc ad genuitum nostri mœroris aures inclines magnificæ pietatis. Nos siquidem peccatores proni innumerabilibus delictis infernale supplicium meruimus, ubi nullatenus pœnitentiae datur locus quoniam sicut aliquando Deo promisimus, sed male vivendo hacenus mentiti sumus. O sancta Dei Genitrix, omnium creaturarum dignissima atque purissima, eæcorum cordium oculos terge, atque semitas justitiae nobis ostende. Orando a nobis vitia subtrahe, atque sacrarum virtutum plantaria insere. Impetra æterni tripudii cursum, quem assidue sequitur supernum bravium.

Sic, quæso, piissima domina, pro nobis ora in cœlis, ut deelas quidquid delinquimus in terris. Non est enim aliquid tam parvum in nobis quod oratio, si tibi placet, delere non possit. O sanctissima virgo Maria, nos qui credimus quod virgo et mater Dei sis, credendo sentiamus quod pro nobis depreceris. Et qui confitemur te peperisse Deum et hominem, gaudeamus per te nobis advenire salutem. Et qui fateremur te omnibus hominibus meliorem gaudeamus per te percipere felicitatem. Et quotiescumque processerit ad nos divina miseratione tua, ne inflemur aditio. Et si venerit tribulatio, vel tentatio ne

labamur, præsens sit tua sancta oratio. Sic quæso, domina clemens, pro salute nostra preces funde in cœlis, ut paradisi post obitum frui mereamur gaudii.

O beata Dei genitrix, virgo Maria, templum Dei vivi, anla Regis æterni, sacrarium Spiritus sancti. Tu virga de radice Jesse, tu cedrus de Libano, tu rosa purpurea in Jericho, tu cypressus in monte Sion; que singulari privilegio sicut nescis in omnibus comparationem, ita nihilominus et angelicam superas dignitatem, cui novo et inandito miraculo datum est ut Verbum quod ante sæcula Deus genuit, fieret filius tuus, Deus et homo. Tu eum in fine sæculi genuisti, ut verus atque perfectus esset Dei Filius gemina quidem natura, sed una persona,

B Dens et homo, unus Emmanuel. O gloriosa puerpera, in qua sola reperitur secunda virginitas, quæ sic intemeralis visceribus Filium Dei protulisti ut illibata pudicitiae cresceret integritas, non libido virginalis integritatis sigillum violaret.

Tibi, dum conciperes, Spiritus sanctus obumbravit; non (quod absit!) ut ipse in tuo sanctissimo utero fieret pro semine sobolis, sed potius virtute ac potentia Creatoris. De te summus Pontifex noster sui corporis hostiam sumpsit, quam in ara crucis pro totius mundi salute sacrificium obtulit. Tu lux oriens Nazareth. Tu lætitia Israel. Tu decus mundi. Tu nobilitas populi Christiani. O regina et domina mundi, scala cœli, thronus Dei, janua paradisi, audi preces pauperum, ne despicias gemitus miserorum.

C Inferantur per te vota nostra atque suspiria in conspectum Redemptoris; ut qui nostris excludimur meritis, per te locum obtineamus adjaires tue pietatis. Dele peccata, relaxa facinora, erige lapsos, solve compeditos. Per te succidantur vepres et germina vitiorum, prodeant flores et ornamenta virtutum. Placa precibus Judicem, quem singulari puerperio genuisti Salvatorem, ut qui per te particeps factus est humanitatis nostræ, per te quoque nos consortes efficiat divinitatis suæ. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

284 ORATIO LVI [al., LV].

AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM.

In Nativitate ejus.

Dignare me laudare te, virgo sacra; da mibi virtutem contra hostes tuos, et contra hostem totius humani generis. Da mibi virtutem te humiliter deprecandi. Da mibi virtutem te cum precibus obnoxie laudandi, per merita tuaæ sacratissimæ nativitatis, quæ nata es in mundum universæ Christianitati gaudium, spes vitae et solatium. Quando nata es, Virgo sanctissima, tunc illuminatus est mundus. Stirps beata, radix sancta, et benedictus fructus tuus, quæ sola meruisti Spiritu sancto plena virgo Deum concipere, virgo Deum portare, virgo parere, virgo post partum permanere. Miserere igitur mihi peccatori, et adjuva me, domina, ut sicut nativitas tua gloriosa ex semine Abrahæ, orta de tribu Iuda,

clara ex stirpe David gaudium annuntiavit universo mundo; ita me gaudio vero replete, et emundet ab omni peccato. Ora pro me, Virgo providentissima, vel latissima gaudia tuæ saluberrimæ nativitatis velamen indulgentiae conferant cunctis meis peccatis. Sancta Dei Genitrix, florens ut lilyum, ora tuum dulcem natum pro me misero peccatore. Amen.

ORATIO LVII [ol. LVII].

AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM.

In Annuntiatione ejus.

Precor te, Virgo dulcissima, per merita tuæ saluberrimæ annuntiationis, et per illud angelicum ave, quod acceperisti a sancto Gabriele nuntio salutis tuæ, nuntio Incarnationis Verbi divini, nuntio vitæ æternæ, nuntio salutis nostræ per te, ut accipias preces nostras. Misericordissima domina, magna sunt peccata mea, sed major est gratia tua; quia tu es gratia plena, et Dominus tecum est; benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui. Mater totius gratiæ, ora pro me, ut sicut annuntiatio tua unis appropinquans exstittit veteri culpo, spes autem promissæ gratiæ, et omnibus expectantibus eam in veritate origo et via fuit gratiæ futura; ita a me in honorem tui gaudii corde recognita, ore pronunciata ejusdem annuntiationis tuæ recordatio fiat in me finis et abolitio totius culpo meæ veteris ac novæ, et gratia salutaris jugis casti monitione. Adjuva me, domina mea, spes viventium, et consolatio moestorum, subventrix inopum, miseratrix omnium, ut qui culpam meam per ipsa flagella mœroris et tristitiae et infirmitatis agnosco; per gaudia tuæ sanctissimæ annuntiationis de infirmitate remedium, et de mœrore gaudium tua misericordia consequi mercar; ut in utili mœrore, in casti monia cordis et corporis, in humilitate mentis, in fidei integritate, et omni bonitate studeam de cætero placere Deo, et exsultet spiritus meus in Deo salutari meo omni tempore vitæ meæ. Sancta Dei Genitrix, succurre et intercede apud dulcem natum tuum pro me peccatore. Amen.

ORATIO LVIII [ol. LVII].

AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM.

In Partu ejus.

Virgo sanctissima, da mihi virtutem per merita tui sanctissimi virginei partus, contra hostes tuos. Benedicta es enim Maria, que Dominum omnium portasti Creatorem sæculorum. Genuisti qui te fecit, et in æternum permanes Virgo. Beata viscera, quæ portaverunt æterni Patris Filium. Beata ubera tua, quæ lactaverunt Christum Dominum. Beata et venerabilis es, Virgo Maria, omnium bonorum beatitudine plena. Beata mater, quæ sola sine dolore genuisti, quia tu sola peperisti Virgo. Beata et benedicta inter mulieres; quia natus ex te Virgine Christus Deus noster, sua sanctissima nativitate primi parentis, et primæ mulieris in dolore penaliter parturientis solvendo maledictionem, dedit per te sine dolore parturientem, elunissa veteri culpa, novæ gratiæ et salutis æternæ mellifluam benedictionem. Per gaudia

A tui sanctissimi virginei partus misericordie, domina mea, et exaudi orationem meam. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea (Psalm. L, 6).

In peccatis sum natus, et in peccatis conversatus sum per nonne tempus vitæ meæ. Tu autem, domina mea, sine tactu pudoris inventa es mater Salvatoris. Misericordia mihi inmundo, qui in peccatis conceptus et nutritus sum; et adjuva me tuis sanctis precibus, Virgo serenissima: ut sicut nativitas filii tui Domini nostri Jesu Christi ruina fuit horribilis tristitia, nativitas universis fidelibus novæ exsultationis; ita et mihi hæc eadem gaudia Dominicæ Nativitatis sint initium vitæ religiosæ: et salutaris continentiae, et ruina totius injusti mœroris et iniuste tristitiae, et nativitas spiritualis gaudii et exsultationis, et amor et desiderium cœlestis patriæ et supernæ lætitiae. Sancta Dei genitrix, succurre et intercede apud dulcem tuum natum pro me peccatore. Amen.

285 ORATIO LIX [ol. LVIII].

AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM.

In Purificatione ejus.

O virgo serenissima, per merita tuæ piissimæ purificationis da mihi virtutem contra hostes tuos; Virgo sanctissima, corpore castissima, moribus omnium pulcherrima. Virgo virginum, nec corde unquam polluta, nec ore, sed tota pulchra, tota sine macula. Intemerata virgo corpore, intemerata virgo mente, nihil debens legibus, nullis tacta excessibus, ut humilitatis in te ostenderes exemplum, imples purificationis officium pollutis matribus statutum. Ad templum detulisti tecum mundandum, qui tibi integratius decus homo genitus adauxit. Intacta genitrix ad templum detulisti tecum mundandum, qui delicia nostra intelligens, quia illi omnia nuda sunt et aperta, ab occultis nostris quotidie per confessionem et pœnitentiam mundat, et ab alienis per spiritum continentiae parcit servis suis (Psalm. xviii, 14). Ad templum detulisti tecum mundandum, cuius sanguis in cruce passionis sue ab originali nos lavans contagio quotidie etiam in ara crucis per sacroœanta mysteria et nos pœnitentes et confessos emundat a nostris criminibus. Ad templum detulisti tecum mundandum, qui pro nobis Pontifex factus secundum ordinem Melchisedech quotidie compatiatur infirmitatibus nostris, et est misericors nobis, et Pontifex fidelis ad Deum propitiando peccata populi, quotidie nos Deo Patri reconciliat, et per id quod Deo Patri offert Deus de Deo quotidie, si conversi fuerimus et peccata nostra confessi. Fidelis et justus et patiens Deus ignoscet nobis et absolvet nos.

In nomine ejus, Virgo integerrima, confugio ad te. In ejus ergo nomine dulcissimo et amore, suscipe me, domina mea clementissima, confugientem ad te, et adjuva me per merita tuæ castissimæ purificationis, ut sentiam et gaudeam me a sordibus conscientiae ita perenniter purificari, ut nunquam doleam de cætero me aliqua contagione aut perpetratione sce-

Ieris coquinari. Sancta Dei Genitrix, suscipe et intercede pro me peccatore apud tuum dulcem natum Jesum Christum benedictum fructum ventris tui, et miserere mei.

ORATIO LX [ol. LIX].

AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM.

In Assumptione ejus.

Virgo serenissima, Dei genitrix sancta Maria, per merita tua gloriae assumptionis, et per amorem tui dulcissimi filii, a quo assumpta es in cœlum, damibi virtutem contra hostes tuos, et in regnum æternum ingredi. Felix namque es sacra virgo Maria, et omni laude dignissima, quia ex te ortus est sol justitiae Christus Deus noster. *Sicut cedrus exaltata in Libano, et sicut cypressus in monte Sion, quasi myrrha electa dans suavitatem odoris* (*Ecli. xxiv, 17, 20*). Exaltata super choros angelorum gaudens et gloriosa in perpetuum regina cœlorum, ubi adjuvas omnes qui te dominam glorificant, et sanctum nomen tuum humili prece frequentant.

Beata ergo et venerabilis virgo Maria, quæ benigna es omnibus ad te pio corde clamantibus, pia et exorabilis esto mihi peccatori te humiliter invocanti; sub tua protectione confugio, ubi infirmus accepi virtutem. Illam animi et corporis virtutem cum tuo præsidio fac me accipere, ut per te liber a peccatis et desi ieriis peccatorum, sine timore de manu inimicorum visibilium et invisibilium liberatus filium tuum Dominum nostrum Jesum Christum possiam omni tempore benedicere, et semper laudem ejus in

A ore meo habere. O Virgo gloria, quæ mortem subiisti, sed mortis nexibus deprimenti non potuisti, quia tu sola Virgo genuisti eum, qui erat mors mortis, et morsus inferni. Adjuva me per mortem tuam, et per gaudia tua assumptionis in cœlum, ut residuum vitæ meæ possim cum sincera fide tuo adjutorio ducere, et finem vitæ meæ feliciter terminare in cinere et cilicio in terra prostratus cum lacrymis; in confessione et pœnitentia peccatorum meorum; insuper, quod majus est, in confessione nominis Christi, et in perceptione corporis et sanguinis ejus; et in commendatione spiritus mei in manibus misericordiae suæ. Ora pro me, sancta Dei Genitrix, ut qui conscius peccatorum multorum tribunal filii tui tremebundus perhorresco, per tuam venerabilem intercessionem gaudeam emundari ab omnibus criminibus meis, cordis compunctione irrigante, et rore piissimæ confessionis a te exhibito. Nulla de cætero macula peccati anima mea inquietur; sed mundo corde et casto corpore per meritum tuæ saluberrimæ nativitatis, annuntiationis, et sanctissimi virginis partus tui, et castissimæ purificationis, et gloriissimæ assumptionis in excelso cœlorum palatio possum præsentari, in quo gloria exultas et regnas regina angelorum et hominum, Mater Domini nostri Iesu Christi. Succurre meis criminibus, mater misericordiae, tuis virginis precibus veniam mihi obtinendo apud tuum dulcem natum Jesum Christum Dominum nostrum. Qui cum Patre, et Spiritu sancto vivit et regnat benedictus, etc.

286 ORATIO LXI [ol. LX]¹⁷²¹.

HYTHMUS AD SANCTAM VIRGINEM MARIAM ET AD OMNES SANCTOS.

Maria templum Domini,
Sacrarium Paracleti,
Sacrarum decus virginum,
Moerentium solatium.

Ad te suspiro, domina,
Meas accepta lacrymas,
Sinum misericordiae
Dignare mihi pandere.

Regina cœli inclyla,
Orbis lampas siderea,
Meas abstege lacrymas,
Et peccatorum nebulas.

Quod voles unigenitus
Donabit tibi Filius,
Pro quibus voles veniam
Impetrabis et gloriam.

Sed vœ peccatis hominum
In tenebris degentium,
Me terret conscientia,

Ut Adam ¹⁷²² delitescere,
Vel sicut Cain ¹⁷²³ fugere,

Mea me cogunt scelera,
Quia multa et gravia.
Sed inter tanta nubila,
Et peccatorum pondera,
Patrem recordans luminum
Non despero auxilium.

Nihil desperaré pejus,
Nil putavi perversius,
Presertim si tu, domina,
Mea persers precamina.

Cum inente trago angelos,
Prophetas et apostolos,
Victoriosos martyres,
Et perpudicas virgines :

Nullus mihi potentior,
Nullus misericordior,
Illorum pace dixerim,
Videtur matre Domini.

Quapropter hanc præcipue
Patronam meam facere
Nihil religiosius,
Nihil puto salubrius.

Ergo mater melliflua,
Et virgo pudicissima,
Nunc in præsenti sentiam.
Quam de te do sententiam.
Mei querelam gemitus
Tibi impono primitus,
Quam persers ad Dominum,
Et tuum verum filium.

Maria lux ætherea,
Ut meas preces deferas,
Tui stratus vestigiis
Mente deposco supplici.
Computruerunt pristina
Peccatorum contagia,
Sed sapiens est medicus;
Omnipotens est Dominus.

De mala consuetudine,
Est efficax me tollere,
Qui suscitavit Lazarum
Quatriduanum mortuum.

Post lapsum Petrum respicit,
Et magno fletu concutit,

VARIE LECTIONES,

¹⁷²¹ Ex Ms. 160. Vict. K.K. 16. simul collatis ¹⁷²² Manuscript. Vict. Me terret conscientia quia delicti conscientia. Ut addam ms. Corb. me terret conscientia. Ut addam ¹⁷²³ Ms. Cister. Sicut eam ms. Victi. sicut Cain

Nec Chananæ precibus
Abnuit hic propitius.
David post tam immania
Ponituit flagitia,
Et post laudari meruit
Ore ipsius Domini.
Unde securus credidi,
A peccatorum vinculis
Me cito posse erui,
Si tu tantum petieris.
Mater misericordiae,
Sic affectum contemnere
Vales, que vocas impios,
Et non spensis incredulos.
Quid in Maria gesseris,
Ilam dico Ægyptiam,
Prorsus novit Ecclesia,
Et exultat in gratia.
Theophilus diabolo
Suo datus chirographo,
Quasi a fundo barathri,
Per te reduci potuit.
Sed quis verbis comprehendere¹⁷³⁴
Vel scriptura dirigere,
Quotidie quos liberas,
Et Deo reconcilias?
His jam diu præmonitus,
Ad te confugi credulus,
Ne me pia abjicias,
Supplex oro ut differas¹⁷³⁵.
Devotionis lacrymas
Quam primum mihi impetra,
Ut sint satis idoneæ
Meas sordes eluere.
Turpis concupiscentia
Corpus nec mentem polluat,
Quæ tua sub custodia

Jam deputavi, domina.
Nam Scripturæ auctoritas,
Et sacra clamat veritas
Corpus peccatis subditum,
Sanctum odire spiritum,
Furor et indignatio
Procul sicut ab animo
Quem tutelæ sanctissime
Prælegit¹⁷³⁶ committere.
Non odium exasperet
Jactantia non elevet,
Livor edax non acuat,
Sed Pax vera possideat.
Mundum, si ridet fugiam;
Aut si sævit, irrideam;
Quia qui illum diligit,
Christo constare desinit.
Sed studiosa lectio,
Et compuncta oratio,
Incubentem exsatiet.
Et hærentem inebriet.
In te mentis intuitum,
Mortis versem aculeum,
Et si tanto¹⁷³⁷ suspectior,
Quanto manet decultior¹⁷³⁸.
287 O Jesu, Rex altissime,
O fons misericordiae,
Horam mortis terribilem,
Pro spe bona fac facilem.
Secura conscientia
Non ibi multum trepidat
Nam spe facta robustior
Multum transit constantior.
Non aliud sit gaudium,
Vel meum desiderium
Quam ut exutus corpore
Tibi possim assistere.

O vos cœlorum incole,
Cives supernæ patriæ,
Qui Deo¹⁷³⁹ fruimini,
Nobis et compatimini¹⁷⁴⁰.
Michael in cœlestibus
Qui præfulges agminibus,
Pro speciali gloria.
Nobis confer solatia.
Angeli quos gravissim
Carnis non premit sarcina,
Orate pro hominibus.
Sub ea laborantibus.
Joannes datum maxime,
Precantium verba excipe,
Et prophetarum numerum
Ad hoc ascito socium.
Petre, piscator hominum,
Et Paule doctor gentium
Cum cæteris apostolis
Ope juvate celeri.
Stephane cum Laurentio,
Magno prælati merito,
Cum multa turba martyrum,
Magnum ferte præsidium.
Vos confessores inclytos.
Vita æterna præditos¹⁷⁴¹,
Nequaquam obliviscimur,
Sei obnixe deposcimus.
Ut qui per temporalia
Transistis et fragilia,
Adhuc pro decrantibus
Tanto instetis promptius.
Agnes, Tecla, Cæcilia¹⁷⁴².
Nec non et Scholastica,
Et omnes sanctæ virgines,
Pro nobis state supplices¹⁷⁴³.

ORATIO LXII [ol. LXI].

AD ANGELUM CUSTODEM.

Obsecro te, angelice spiritus, cui ego ad provi-
dendum commissus sum a Deo, ut custodias me in-
desinenter et protegas, visites et defendas ab omni
incurso diaboli vigilantem et dormientem, nocte ac
die, horis continuis ac momentis conslove me; ubi-
cunque ideo comitare mecum. Repelle a me omnem
tentationem Satanæ, et quod mea non exigunt me-
rita, tuis precibus obtine apud misericordissimum
Judicem et Dominum nostrum, qui te mihi tutorem
assignavit, et me tibi commendavit, ut nihil in me
loci habeat contrarie virtutis admisio. Cumque me

A per abrupta vitiorum deviare perspexeris, per semi-
tas justitiae ad Redemptorem meum reducere sal-
gas me, et in quacunque angustia me perspexeris,
auxilium Dei omnipotentis tuo obtenu super me
esse sentiam. Precor ergo, si fieri potest, ut notum
mihi facias finem meum, et cum de hoc corpore
eductus fuero, non dimittas malignos spiritus terrere
me, aut illudere, neque in soveam desperationis in-
ducere. Et non me derelinquas, donec perducas ad
visionem Conditoris mei, ubi perenniter cum omni-
bus sanctis tuo interventu merear lætari, præstante
Domino nostro Jesu Christo.

VARIA LECTIONES.

¹⁷³⁴ M. Cister. Comprehendere vel scriptura diligenter ms. Vict. comprehenderet vel scriptura diger-
ret ¹⁷³⁵ M. Cister. Ut differas ms. Vict. vel differas ¹⁷³⁶ Ms. Cister. Prælegit ms. Vict. prælegi ¹⁷³⁷ Ms. Cister.
Et sit tanto ms. Vict. et sit tanto ¹⁷³⁸ Ms. Cister. Decultior ms. Vict. occultior ¹⁷³⁹ Ms. Cister.
Qui Deo ms. Vict. qui jam Deo ¹⁷⁴⁰ Ms. Cister. Compatimini ms. Vict. compatiamini ¹⁷⁴¹ Ms. Cister.
Invictam perditos ms. Vict. invicta fide præditos ¹⁷⁴² Ms. Cister. Cecilia ac ms. Vict. Cecilia, Lucia ¹⁷⁴³ Ms. Vict. Explicant Orationes seu Meditationes S. Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi.

ORATIO LXII [ol. LXIII] ¹⁷⁴⁵.

AD SANCTUM JOANNEM BAPTISTAM.

Cum recordatione peccatorum.

Sancte Joannes, tu ille Joannes ¹⁷⁴⁵, qui Deum habuisti, tu prius ab archangelo laudatus quam genitus ¹⁷⁴⁶ a patre; prius plenus Deo quam ex matre; prius noscens Deum, quam notus ¹⁷⁴⁷ in mundo, tu ante ¹⁷⁴⁸ monstrans matri gravidam ¹⁷⁴⁹ Matrem Dei, quam gravida mater tua te dici: tu es de quo ¹⁷⁵⁰ dixit Deus: *Inter natos mulierum non surrexit major* (Matth. xi, 11). Ad te, domine, tam magnam, tam saecularem, tam beatum, ad te venit scelerosus vermis, aerumnosus homuncio, jam emortuo sensu vix se dolens, sed mortua anima sibi nimis dolens peccator. Ad te, tam magne amice Dei ¹⁷⁵¹, valde timens venit dubius de salute sua, quia certus de magna culpa sua, sed sperans de majori gratia tui. Major enim est gratia tua, domine, quam culpa mea, quia plus potes apud Deum quam delere scelerata mea. Ad te ergo, domine, quoniam gratia fecit tam amicum Dei, ad te fugit anxius, quem iniquitas fecit tam reum Dei; ad te, quem tam beatum fecit gratia, ego quem tam miserum fecit nequitia. Vere, domine, fateor, iniquitas mea me fecit talorem; sed te talerum, non tu, sed gratia Dei tecum. Memento ergo, domine, ut sicut gratia Dei te sic sublimavit ¹⁷⁵², sic misericordia tua erigat quem culpa sua sic humiliavit ¹⁷⁵³.

Aleu me, qualem me feci? qualis eram? Deus ¹⁷⁵⁴, qualem me fecisti, et qualem me iterum feci? In peccatis eram conceptus et natus; sed abluisti me, sed sanctificasti ¹⁷⁵⁵ me, et ego pejoribus sordidavi me. In necessariis ¹⁷⁵⁶ eram tunc natus ¹⁷⁵⁷, nunc sum in spontaneis voluntatis; in illis nesciens conceptus, istis volens plenus et opertus; ex illis misericorditer a te eductus, in hac misere a me induitus; ab illis pie redemptus, in ipsis impie pereemptus. Sanaveras, pie Deus, animam a parentibus vulneratam, ego impius interfeci sanatam. Exeras, misericors Domine, vetustis pannis originalis peccati, et indueras me ueste innocentiae, promittens alteram ~~et corruptibilitatis~~, et ego, illa rejecta quam dedisti, operui me sordibus nequitiae; illa despacta ¹⁷⁵⁸ quam prouisisti plus elegi dolores aeternae misericordiae. Fi-

A lium iræ tuæ fecisti ¹⁷⁵⁹ filium gracie tue; et ego, illa contempta, feci me filium odii tui. Reformasti in me amabilem imaginem tuam **288**, et ego superimpressi odibilem imaginem. Heu, heu! cuius? Cuius, miser et demens homuncio, cuius imaginem superimpressi super ¹⁷⁶⁰ imaginem Dei? O cur vel non puduit facere quod sic expavesco dicere? O cur nou odi ejus imitationem, cuius sic horreo nomen? Ille sponte cecidit, ego volens sordui. Sed ille, nulla praecedente delicti vindicta, superbens peccavit; ego, visa ejus poena, contemnens ad peccatum properavi. Ille semel in innocentia constitutus, ego restitutus; ille contra eum, qui se fecit et resedit ¹⁷⁶¹, ille dereliquit Deum promittentem, ego fugi Deum prosequenter; ille perstat in malitia ¹⁷⁶² Deo reprehendente, ego in illam cucurri Deo revocante; ille obdurate ad punientem, ego obduratus ad blaudecentem. Etsi ambo contra Deum, ille contra nec requirentem se, ego contra pro me moriente.

O infelix et nimis infelix homuncio, si tamen non omnis ¹⁷⁶³ recessit humanitas ubi tanta malitia incessit immanitas! Ecce cuius imaginis horrebat horrorem, in multis aspicio me horribiliorem. Fuge, fuge, tu, horribilis nescio quae substantia ¹⁷⁶⁴, fuge teipsam exterrita a teipsa. Sed, vae, fugere te non potes. Ne ergo aspicias te, quia non toleras te. Nam si tolerare potes sine doloris horrre, hoc ipsum non toleres, quia tolerare potes. Quanto enim hoc potes, tanto primo peccatori similiior, et Deo es introferibilior. Non enim est fortitudo, sed metus hebetudo ¹⁷⁶⁵, non est sanitas, sed obdurata iniquitas; non est ex consolatione, sed ex damnatione. Ne ergo sine inani rugitu cordis tui toleres horrorem interioris vultus tui. Quia ergo fugere te non potes, vel te non aspicias, quia te non toleras. Sed ecce pejus, si non aspicio me; nam egomet fallor me.

O nimis gravis angustia! si me inspicio, non tolero meipsum; si non inspicio, nescio meipsum. Si me considero, terret me facies mea; si non considero, fallit me damnatio mea. Si me video, horror est intolerabilis; si non video, mors est inevitabilis. Malum hinc, pejus inde; malum undique. Sed nimis malum hinc, nimis pejus inde ¹⁷⁶⁶, et nimis malum undique. Nimis enim miser, quem torquet conscientia.

YARIÆ LECTIONES.

¹⁷⁵¹ Collata est cum mss. Vict. KK. 16. et RR. 3. Thuan. 267. Bec. O. et Corb. 160. San-Germanensis 345. Carthusia a porta, et Vallislucentis et Floriac. Ad sanctum Johannem Baptistam, cum recordatione peccatorum. mss. Vict. 16. Val-luc. et Flor. Oratio ad sanctum Johannem Baptistam mss. San-Germ. de sancto Johanne baptista ms. Corb. ad sanctum Johannem Baptistam ¹⁷⁵² Col. i. D. Tu ille Johannes qui ms. San-Germ. Tu ille qui ¹⁷⁵³ Qui genius mss. quam genus ¹⁷⁵⁴ Quam notus mss. Vict. 16. San-Germ. et Val-luc. quam natus ¹⁷⁵⁵ Tu ante etc usque ad: Ad te, Domine, ms. San-Germ. omittit ¹⁷⁵⁶ Monstrans gravidam mss. monstrans matri ¹⁷⁵⁷ Tu de quo ms. Vict. 16. tu es quo ¹⁷⁵⁸ Fecit tam amicum Dei ms. San-Germ. fecit tam beatum ¹⁷⁵⁹ Te sic sublimavit mss. omittit. sic ¹⁷⁶⁰ Te sic humiliavit mss. omittunt, sic ms. Val-luc. omittit, te ¹⁷⁶¹ Qualis eram Deus? mss. qualis eram Deus, et ms. Carib. qualis enim Deus ¹⁷⁶² Sed sanctificasti ms. San-Germ. et sanctificasti ¹⁷⁶³ In necessariis etc. usque ad s Tolle ergo etc. ms. San-Germ. omittit ¹⁷⁶⁴ Enim tunc natus mss. eram tunc natus ¹⁷⁶⁵ Illaque despacta mss. Vict. 16. Val-luc. et Flor. illa despacta ¹⁷⁶⁶ Iræ me fecisti mss. iræ tuæ me fecisti ms. Val-luc. omittit, me ¹⁷⁶⁷ Super impressi super ms. Vict. 16. impressisti super ms. Val-luc. superimpressisti super ¹⁷⁶⁸ Recefit et redemit mss. omittunt, ms. Vict. 16. Val-luc. et Flor. omittunt, et redemit ¹⁷⁶⁹ Praestat in malitia mss. Vict. 16. Val-luc. et Flor. perstat in malitia ¹⁷⁷⁰ Si tamen non omnis etc. usque ad s fuge, fuge etc. ms. Thu. hic plurima interserit ex oratione ad S. Paulum ¹⁷⁷¹ Nescio quae superbia mss. nescio quae substantia ¹⁷⁷² Mortis habitudo mss. mentis hebetudo ¹⁷⁷³ Nimis pejus inde mss. nimis malum inde

tia sua quam fugere non potest. Nimis miseror quem exspectat damnatio sua, quam vitare non potest. Nimis infelix qui ipse sibi est horribilis. Nimis infelior, cui mors erit eterna sensibilis. Nimis ærumnosus, quem terrent continui de sua foeditate horrores. Nimis ærumnosior, quem torquebunt æterni pro sua iniustitate dolores. Malum hoc, et malum hoc; sed nimis hoc, et nimis hoc.

Peccare, quam mala et quam amara res es! peccata, quam faciles aditus, quam difficiles exitus habetis! Peccatores, quo vos inducitis? Intra quos ¹⁷⁶⁷ vectes vos includitis? Intelligite, intelligite quam malum et quam amarum est reliquise Dominum. Qui peccatis, reddite; volentes peccare, nolite. Nolite, inquam, nolite. Vere malum et amarum est, expertus ¹⁷⁶⁸ sum; in hoc ipso sum. Aut enim continui dolores torquebunt pœnitentem vitam meani, aut æterni cruciatu vexabunt puniendam animam meam. Utique est malum et amarum ultrumque. Et certe juste angitur reus Dei inter malum et pejus; nimis malus, inter nimis malum, et nimis pejus ¹⁷⁶⁹. Juste sit, recte sit, justus iudex meus; sed utique tu es ipse Deus et Dominus et Creator meus. Tolle ergo, Creator, tolle tantum malum de creatura tua, si gratias agit quia est factura tua. Erue, Domine, erue de tanti malis servum tuum, si gaudet ¹⁷⁷⁰ fateri te Dominum suum. Parce, Deus, parce peccatori tuo, si non desperat de bonitate tua; nam etsi judicem sic me ¹⁷⁷¹ nequius illo primo peccatore delinquisse, non odi te ut ille, nec detestor bonitatem tuam. Renova ergo per merita magni baptistæ tui, renova in me gratiam baptismi tui. Praevenit me ¹⁷⁷² gratia tua, subsequatur me misericordia tua. Da per pœnitentiae lamentum quod dediti per baptismi sacramentum. Dona potenti ¹⁷⁷³ quod donasti nescienti. Reforma faciem quam foedavi, restaura innocentiam quam violavi. Qui abstulisti peccata quæ attuli nascendo, tolle peccata quæ contraxi vivendo. Tolle, qui tollis peccata mundi, quia ista sunt peccata mundi, quæ porto de conversatione mundi. Tolle, qui tollis peccata mundi, per merita illius qui hoc testimonio te ostendit mundo, tolle peccata quæ contraxi in mundo. Tolle de me quod non est ex te, quia odi quod est a me, et adhuc spero de te.

Et tu, sancte Joannes, qui ostendisti mundo tollentem peccata sua, per gratiam tibi datam, fac D

A mihi hanc misericordiam ut tollat peccata mea. Tu, Deus, tollis peccata mundi; tu, amice ejus ¹⁷⁷⁴, dicis: *Hic tollit peccata mundi (Joan. 1, 29)*. Ecce ante vos onustus peccatis mundi. Tu tollis, et tu dicis: *Ecce me cui tu tollas, quod tu dicis*. Ecce medicus, et testis ejus; et ecce æger, servus medici, et opus ejus, rogans medicum et testem ejus. Vere medice, orate, sana me. Verax testis ejus, precor te ora pro me. Proba te mihi in me, tu actum tuum, tu dictum tuum. Experiar quod audio, sentiam quod credo ¹⁷⁷⁵. Jesu, bone Domine, si tu operaris quod ille testatur, fiat in me opus tuum. Joannes monstrator Dei, si tu testaris quod ille operatur, fiat in me verbum tuum. Sana me, Domine, tu cuius est sanare. Impetra mihi hoc, domine, tu qui potes impetrare. Tu enim es B magnus Dominus, et tu eoram Domine magnus. Tu summe potens per te ipsum, et tu valde potens apud ipsum. Tu summe bonus Deus, et tu valde bonus amicus ejus, qui est in æternum misericors et benedictus Deus. Amen.

ORATIO LXIV [ol. LXIII] ¹⁷⁷⁶.

AD SANCTUM PETRUM APOSTOLUM.

Cum lamentabili deploratione peccatorum.

Sancte et benignissime ¹⁷⁷⁷ Petre, fidelis pastor ovium Dei, princeps apostolorum, princeps tantorum principum, qui ligas et solvis quod vis, qui sanas et resuscitas quem vis ¹⁷⁷⁸, qui das regnum cœlorum cui vis: magne Petre, magne, tot ¹⁷⁷⁹ et tantis donis ditate ¹⁷⁸⁰, tot et tantis dignitatibus sublimatus ¹⁷⁸¹; ecce ego pauperrimus et infimus homuncio, multis et gravibus ærumnarum circumdatus angustiis, miserabiliter indigo ¹⁷⁸² auxilio tue magna potentie ¹⁷⁸³: sed nec os meum habet verba, quibus necessitatem meam, sicut ipsa est, exprimat, nec cor meum habet devotionem quæ de tam infimo ad tuam tantam ¹⁷⁸⁴ sublimitatem attingat. Iterum atque iterum conor mentem meam torpente concitare, et dissolutam per inania restringere: sed omnibus viribus collectis, nec torporis sui tenebras, quas contraxit de sordibus peccatorum suorum, potest dirupere ¹⁷⁸⁵, nec in eadem intentione diutius valet consistere. Heu me miserrime miserum! Ita quippe est, non est simulatio; ita est.

Quis ergo subveniet misero, qui nec valet exhibere tribulati vocem ¹⁷⁸⁶, nec dolentis mentem? O magne Petre, si clamor tribulationis meæ non ascen-

VARIAE LECTIONES.

¹⁷⁶⁷ Inter quas mss. intra quos ¹⁷⁶⁸ Peccare nolite. Vere malum et amarum est, expertus mss. peccare nolite. Nolite, inquam, nolite. Malum et amarum est. Nolite. Vere malum et amarum est. Expertus mss. *Carth.* peccare nolite. Malum et amarum est, nolite, vere malum et amarum est: expertus ¹⁷⁶⁹ Nimis malum et nimis pejus mss. *Flor.* minus malum et nimis malum ¹⁷⁷⁰ Qui gaudet mss. si gaudet ¹⁷⁷¹ Judicem me mss. judicem sic me ¹⁷⁷² Praeveniat me mss. praevenit me ¹⁷⁷³ Dona potenti mss. *Corb.* et *Vict.* 16. dona pœnitenti ¹⁷⁷⁴ Tu amico ejus mss. tu, amice ejus ¹⁷⁷⁵ Sciam quod credo mss. sentiam quod credo mss. *Carth.* sentiam quod eredam ¹⁷⁷⁶ Collata est cum mss. *Thu.* 267. *Vict.* RR. 3 et KK. *Corb.* 168. *Bec.* 0. *Carth.* a porta. *San-Germ.* 545. *Val-luc.* et *Flor.* Ad sanctum Petrum Apostolum cum lamentabili deploratione peccatorum. mss. Oratio ad sanctum Petrum apostolum ¹⁷⁷⁷ Et benignissime mss. *Vict.* 3. et benigne ¹⁷⁷⁸ Quem vis mss. *Thu.* quod vis ¹⁷⁷⁹ Magne tot mss. *Vict.* 16. omittit, magne ¹⁷⁸⁰ Tot et tantis donis ditate mss. *San-Germ.* omittit ¹⁷⁸¹ Donis sublimatus mss. dignitatibus sublimatus ¹⁷⁸² Miserabiliter indigo mss. *Thu.* mirabiliter indigo ¹⁷⁸³ Benignæ potentie mss. *Vict.* 16. magne potentie ¹⁷⁸⁴ Tuam sanctam mss. tuam tantam ¹⁷⁸⁵ Potest dirupere mss. potest crumpere ¹⁷⁸⁶ Tribulanti vocem mss. tribulati vocem

dit usque ²⁸⁹ ad te; respectus tux pietatis descenda dat usque ad me, dirumpat duritiam meam, scindat tenebras meas, circumspiciat ærumnas meas. Respice, benigne pastor, commissi tibi gregis ovem, et miserebis miserabiliter laborantem, et, non quantum sua mala exigunt, sed quantum permittunt, orantem. Ecce enim ante fidem pastorem jacet et gemit ¹⁷⁸⁷ morbi ovis coram Domino pistoris et ovis. Fugitiva redit, erroris et inobedientiae veniam petit. Pio medico ¹⁷⁸⁸ et pastori morsus luporum et scissuras vulnerum, quæ errando incurrit, et ulcera quæ longa incuria nutritivit, revelat, et misereri sibi dum adhuc spiritum trahit, plus miseriam suam coram misericordie pastore expandendo quam obsecrando, exorat ¹⁷⁸⁹.

Pastor bone Petre, ne sis exoratu difficilis, ne avertas ¹⁷⁹⁰ misericordes oculos; respice, precor ne abjicias ¹⁷⁹¹ poenitentem, ne differas ¹⁷⁹² exaudire supplicantem. Quia enim fastidivit salutifera pascua, languet defectu virium; quia induxit pestiferis ¹⁷⁹³, torquetur attactu ¹⁷⁹⁴ morborum. Adulta ulcera, et illata vulnera putrescendo pejorata cito eam trahunt ad mortem. Lupi iam gustato ejus sanguine, experientes abjiciendam in ¹⁷⁹⁵ insidiis latent. Inimicus ejus, tanquam leo rugiens, circuit querens eam ut devoret (*I Petr. v, 8*). Pastor fidelis, converte oculos tuos ad eam, et recognosce tibi commissam. Si enim erravit, tamen Dominum et pastorem non negavit. Inspice in faciem ejus, et adverte signum Domini tui et ejus. Si sub tanto squalore non agnoscis faciem lotam et candidatam in fonte Christi, agnosce vocem confessionis sub nomine ¹⁷⁹⁶ Christi, qui ter interrogans utrum eum amares. tibi ter consenserit dixit: *Pasce oves meas* (*Joan. xxi, 17*). Certe amator est ovis, qui ante commendationem sic discutit amorem pastoris. En consenserit te amatorem ejus, et hæc constitetur ¹⁷⁹⁷ se ovem ejus. Cur ergo spernis ovem Christi, pastor ejus ¹⁷⁹⁸? Petre, pastor Christi ¹⁷⁹⁹, recollige ovem Christi. Dominus tuus imposuit in humeros suos gaudens quæsitam et inventam (*Luc. xv, 5*), ne repellas eam redeuntem ¹⁸⁰⁰ et supplicantem; Dominus emit eam ¹⁸⁰¹ sanguine suo nondum natam, pastor ejus ne vilipendas jam renatam ¹⁸⁰², et tam diligenter tibi commendatam. Heu! quandiu non sentiel se receptam, curatam et refocillatam.

A O sancte Petre, si te non moveat nomen pastoris et ovis, moveat te nomen apostoli, principis apostolorum ¹⁸⁰³, et nomen Christianæ animæ. Nempe hæc est ovis a me tibi oblata, anima mea, baptismo Christi regenerata. Hæc vulnera ¹⁸⁰⁴, quæ dixi, hæc ulcera, hæc scissuræ non sunt ovinæ carnis, sed sunt spiritus rationalis. Hæc famæ, hi defectus virium, hæc torsiones non sunt pecorini ventris, sed sunt humanæ mentis. Hi lupi et hi leones non sunt quadrupedes, sed demones. Hæc tanta mala, paupertas est virtutum, et coacervata peccata. Quia igitur nondum sentio me exauditum, urgentibus angustiis, a principio repetam narrationem meam ¹⁸⁰⁵, et multiplicabo orationem meam. Exponam coram janitore regni cœlorum et principe apostolorum fidem animam miseram sub regno peccatorum, ad regnum cœlorum inhiantem ¹⁸⁰⁶, et ob hoc Petrum janitorem regni cœlorum et principem apostolorum invocantem.

B Ecce ergo ¹⁸⁰⁷, misericors Petre, coram te exhibeo animam meam nervis virtutum dissolutam, catenis vitiorum ligatam, pondere peccatorum aggravatam, delictorum sordibus foedatam, discissam vulneribus dæmonum, putridam et fetidam ulceribus criminum. His et aliis gravibus malis, quæ melius ¹⁸⁰⁸ me vides, obrutam, oppressam, circumdatam, obvolutam, honorum omnium relevamine ¹⁸⁰⁹, ut cernis, destitutam. Ecce miseram animam, et misericordem apostolum Petrum, eoram misericorde Deo, qui apostolo Petro misericordiam fecit et facere præcepit, et faciendo ¹⁸¹⁰ potestatem dedit. Ecce miseria, et ecce misericordia. Misericordia Dei, et Petri apostoli ejus; miseria animæ Deum consenserit, et Deum et Petrum invocantis. Ergo miseria premet diutius animam ad Deum et Petrum respicientem, et videbit hoc misericordia ¹⁸¹¹ Dei et Petri ¹⁸¹²?

C O Deus, et tu major, apostolorum ejus, quæ est hæc miseria meæ immunitas, si non potest adversus eam misericordie vestre innensitas? Aut si potest, sed non vult, quæ est hæc enormitas culparum mearum, quæ excedit multitudinem miserationum vestrarum? An quia cuncta, quæ peccavi, non confiteor? en cuncta quæ scitis me peccasse, vera es e confiteor. An quia nec sufficienter poenitendo, nec malis bona rependendo, satisfacio? Utique sic est,

VARIAE LECTIONES.

¹⁷⁸⁷ Et genuit mss. et gemit ¹⁷⁸⁸ Pio medico et mss. *Bec. Vict. Val-luc. et Flor.* pio et medico ms. *Thu.* et pio medico et ¹⁷⁸⁹ Observando exorat mss. *Thu.* execrando exorat ¹⁷⁹⁰ Ne avertas mss. *San-Germanense* nec avertas ¹⁷⁹¹ Et ne abjicias mss. ne abjicias ms. *San-Germ.* nec despicias ¹⁷⁹² Ne differas ms. *Sax-Germ.* nec differas ¹⁷⁹³ Pestiferis ms. *Thu.* mortiferis ¹⁷⁹⁴ Attractu ms. *Thu.* tactu ms. *Vict. 16. a* tactu ms. *Flor.* attractu ¹⁷⁹⁵ Abjiciendum in ms. *Thu.* abjiciendam iam in ¹⁷⁹⁶ Sub nomine ms. *Vict. 3. in nomine* ¹⁷⁹⁷ Et hic constitetur mss. et hæc constitetur ¹⁷⁹⁸ Ovem Christi pastor ejus mss. *Vict. 3. Val-luc. et Flor.* ovem pastor ejus ms. *Vict. 16. ovem pastor ovis* ¹⁷⁹⁹ Petre amator Christi mss. *Thu. Corb. Bec. Vict. 16. Val-luc. et Flor.* Petre pastor Christi ¹⁸⁰⁰ Ne repellas eam redeuntem mss. *Vict. Val-luc. et Flor.* ne repellas redeuntem ¹⁸⁰¹ Emerat eam mss. emit eam ms. *Vict. 16.* redeuntem eam ¹⁸⁰² Jam renatam mss. eam renatam ¹⁸⁰³ Principis Apostolorum ms. *Thuan.* Princeps Apostolorum ¹⁸⁰⁴ Hæc vulnera ms. *Carth.* hæc vulnerata ¹⁸⁰⁵ Narrationem meam, et multiplicabo orationem meam. Exponam ms. *Thu.* petitionem meam. Exponam ms. *Corb.* narrationem meam. Exponam ¹⁸⁰⁶ Inhabitantem mss. inhiantem ¹⁸⁰⁷ Ecce ego mss. ecce ergo ¹⁸⁰⁸ Quam medius mss. quæ melius ¹⁸⁰⁹ Relevamine ms. *Vict. 16.* revelamine ms. *Vict. 3.* velainine ¹⁸¹⁰ Præcepit et faciendo ms. *Thu.* et facere præcepit, et faciendo ¹⁸¹¹ Et videbit hoc misericordia ms. *Thu.* et videbis misericordia ¹⁸¹² Dei et Petri ms. *Vict. 16. omit.*

fateor; sed hæc est ipsa miseria qua torqueor. Ergo quo plus coarctat miseria, plus lenta erit misericordia? O inauditum verbum a misericorde in supplicantem! Sed intelligo, justus Deus, intelligo quid respondeas animæ meæ: Merito patitur quod sponte subiit, et digne non exauditur quæ non obedivit. Heu! desperationis amaritudo? Agnosco certe, agnoscó hanc sententiam esse justitiae, non misericordiae. quis vocavit justitiam in causam meam? Cum misericordia sermo mihi erat, non cum ea. Panem misericordiae mendicat a te, Deus, in tribulatione ærumnosa anima mea ¹⁸¹³. Carapacum justitiae perfringis ¹⁸¹⁴ ossa ejus ¹⁸¹⁵? Misericordia tua, misericors Deus, per merita ¹⁸¹⁶ et intercessionem beati Petri apostoli tui, acceleret et eruat eam dimittendo peccata ejus ¹⁸¹⁷. Sancte Petre, princeps apostolorum, per misericordiam tibi factam et potestatem tibi datum, solve vincula ejus, sana vulnera ejus. Libera ¹⁸¹⁸ eam de miseria regni peccatorum ¹⁸¹⁹; et introdue eam in beatitudinem regni cœlorum, ut tecum gaudens, gratias agens, laudet Deum in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO LXV [ol. LXXXII] ¹⁸²⁰.

AD SANCTUM PAULUM APOSTOLUM.

Cum terrore judicii extremi et peccatorum.

Sancte Paule, tu magne Paule ¹⁸²¹, tu ille qui unus ex magnis apostolis Dei, omnes alios tempore sequens, labore et efficacia præcessisti in agricultura Dei. Tu qui adhuc mortalitate gravis raptus es usque ad tertium cœlum, et raptus in paradisum, audisti quæ non licet homini loqui. Tu inter Christianos non solum tanquam nutrix foyens filios suos ¹⁸²², sed et sollicitudine ¹⁸²³ mirabilis affectus ¹⁸²⁴ iterum parturiens filios tuos. Tu, inquam, omnibus omnia factus, ut omnes luciferas. Ad te, domine, ad te his et aliis multis dictis et factis mundo cognitum apud Deum esse magnæ potestatis, et erga homines immensæ pietatis, ad te venit unus certe nimis peccator, unus nimis accusatus apud potentem ¹⁸²⁵ et districtum judicem Deum, non uno, non paucis, sed innumeris criminibus; non solum parvis, sed et immensis; non dubiis, sed certis ¹⁸²⁶; non brevi accusatione, sed tam longa quam longa est vita ejus; non uno accusatore,

A sed tot quot sciunt delicta ¹⁸²⁷ ejus. Nam ipse judex est districtus accusator meus, et ego sum manifestus peccator eius. Omnes etiam spiritus boni et mali coram Deo accusant me cum eo: boni, quia Deo debent æquitatem; mali, quia meam servant iniquitatem: boni, quia testantur veritatem quam considerant; mali, quia querunt prænam meam quam desiderant ¹⁸²⁸. Ipsi quoque judicant in hoc meam nequitiam, quia sciunt me debere damnari secundum justitiam.

B Heu! quot judices, quot accusatores super unum miserum! quam graves super inbecillum! quam districti super manifestum! Heu! quem habebit excusantem, qui Deum habet accusantem? quis vel unus erit intercessor ejus, si omnes sunt accusatores et judices ejus? Sed et ego ipse, conscientia cogente, sum accusator et index mens. Fateor enim me minimum delinquisse, et ideo gravem ¹⁸²⁹ damnationem meruisse.

C O ipsa etiam irrationalia ¹⁸³⁰ et insensibilia, si non sum insensibilis, me confundunt. Intelligo enim coram omni creatura me debere erubescere, quia in illum peccavi qui tam potens est ut posset, et tam bonus ut vellet eam facere. Confundor et a meipso, quia et ego factus sum ab ipso. Væ, unde tot et tanta mala irruunt ¹⁸³¹, que sic miserum istum obruunt? Peccata mea mala, de vobis in me fluunt hæc omnia mala. Vos attrahitis accusatores, vos removetis excusatores, vos damnatorem ¹⁸³² adducitis; vos intercessorem excluditis, vos provocatis ultorem, vos avertitis indultorem, vos intellectum vestrum inducitis in timorem et confusionem, vos ab illo absconditis ¹⁸³³ spem et consolationem, vos in æternum interitum impellitis, vos auxilium omne repellitis. Et ut miserius sit quidquid mihi misere facitis, hoc insuper ad cumulandam miseriam additis, ut cum vere res ita sit, sic mihi sit quasi non ita sit. Sic enim esse veritas ostendit, et tamen affectus non sentit. Sic ratio docet, et cor non dolet. Sic video quia est, et, heu! nequoco liquefieri totus in lacrymas, quia sic est. Si hoc possem, forsitan sperarem, sperando orare, orando impetrarem. Cum vero sensus et dolor in me secundum ærumnas meas non sit ¹⁸³⁴, qualiter sperabo? quomodo sine spora? quid sine oratione impetrabo?

D Infelix homuncio, ad quid devenit oratio tua? quo

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸¹³ Anima mea mss. ærumnosa anima mea ¹⁸¹⁴ Perfringis ms. Thu. confringis ¹⁸¹⁵ Ossa ejus mss. ¹⁸¹⁶ Boc. ossa mea ¹⁸¹⁷ Per merita ms. Thu. omit. ¹⁸¹⁸ Eruat eam dimittendo peccata ejus. ms. San-Germ. ¹⁸¹⁹ 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 8010. 8011. 8012. 8013. 8014. 8015. 8016. 8017. 8018. 8019. 8020. 8021. 8022. 8023. 8024. 8025. 8026. 8027. 8028. 8029. 8030. 8031. 8032. 8033. 8034. 8035. 8036. 8037. 8038. 8039. 8040. 8041. 8042. 8043. 8044. 8045. 8046. 8047. 8048. 8049. 8050. 8051. 8052. 8053. 8054. 8055. 8056. 8057. 8058. 8059. 8060. 8061. 8062. 8063. 8064. 8065. 8066. 8067. 8068. 8069. 8070. 8071. 8072. 8073. 8074. 8075. 8076. 8077. 8078. 8079. 8080. 8081. 8082. 8083. 8084. 8085. 8086. 8087. 8088. 8089. 8090. 8091. 8092. 8093. 8094. 8095. 8096. 8097. 8098. 8099. 80100. 80101. 80102. 80103. 80104. 80105. 80106. 80107. 80108. 80109. 80110. 80111. 80112. 80113. 80114. 80115. 80116. 80117. 80118. 80119. 80120. 80121. 80122. 80123. 80124. 80125. 80126. 80127. 80128. 80129. 80130. 80131. 80132. 80133. 80134. 80135. 80136. 80137. 80138. 80139. 80140. 80141. 80142. 80143. 80144. 80145. 80146. 80147. 80148. 80149. 80150. 80151. 80152. 80153. 80154. 80155. 80156. 80157. 80158. 80159. 80160. 80161. 80162. 80163. 80164. 80165. 80166. 80167. 80168. 80169. 80170. 80171. 80172. 80173. 80174. 80175. 80176. 80177. 80178. 80179. 80180. 80181. 80182. 80183. 80184. 80185. 80186. 80187. 80188. 80189. 80190. 80191. 80192. 80193. 80194. 80195. 80196. 80197. 80198. 80199. 80200. 80201. 80202. 80203. 80204. 80205. 80206. 80207. 80208. 80209. 80210. 80211. 80212. 80213. 80214. 80215. 80216. 80217. 80218. 80219. 80220. 80221. 80222. 80223. 80224. 80225. 80226. 80227. 80228. 80229. 80230. 80231. 80232. 80233. 80234. 80235. 80236. 80237. 80238. 80239. 80240. 80241. 80242. 80243. 80244. 80245. 80246. 80247. 80248. 80249. 80250. 80251. 80252. 80253. 80254. 80255. 80256. 80257. 80258. 80259. 80260. 80261. 80262. 80263. 80264. 80265. 80266. 80267. 80268. 80269. 80270. 80271. 80272. 80273. 80274. 80275. 80276. 80277. 80278. 80279. 80280. 80281. 80282. 80283. 80284. 80285. 80286. 80287. 80288. 80289. 80290. 80291. 80292. 80293. 80294. 80295. 80296. 80297. 80298. 80299. 80299. 80300. 80301. 80302. 80303. 80304. 80305. 80306. 80307. 80308. 80309. 80310. 80311. 80312. 80313. 80314. 80315. 80316. 80317. 80318. 80319. 80320. 80321. 80322. 80323. 80324. 80325. 80326. 80327. 80328. 80329. 80330. 80331. 80332. 80333. 80334. 80335. 80336. 80337. 80338. 80339. 80340. 80341. 80342. 80343. 80344. 80345. 80346. 80347. 80348. 80349. 80350. 80351. 80352. 80353. 80354. 80355. 80356. 80357. 80358. 80359. 80360. 80361. 80362. 80363. 80364. 80365. 80366. 80367. 80368. 80369. 80370. 80371. 80372. 80373. 80374. 80375. 80376. 80377. 80378. 80379. 80380. 80381. 80382. 80383. 80384. 80385. 80386. 80387. 80388. 80389. 80390. 80391. 80392. 80393. 80394. 80395. 80396. 80397. 80398. 80399. 80399. 80400. 80401. 80402. 80403. 80404. 80405. 80406. 80407. 80408. 80409. 80410. 80411. 80412. 80413. 80414. 80415. 80416. 80417. 80418. 80419. 80420. 80421. 80422. 80423. 80424. 80425. 80426. 80427. 80428. 80429. 80430. 80431. 80432. 80433. 80434. 80435. 80436. 80437. 80438. 80439. 80440. 80441. 80442. 80443. 80444. 80445. 80446. 80447. 80448. 80449. 80450. 80451. 80452. 80453. 80454. 80455. 80456. 80457. 80458. 80459. 80460. 80461. 80462. 80463. 80464. 80465. 80466. 80467. 80468. 80469. 80470. 80471. 80472. 80473. 80474. 80475. 80476. 80477. 80478. 80479. 80480. 80481. 80482. 80483. 80484. 80485. 80486. 80487. 80488. 80489. 80490. 80491. 80492. 80493. 80494. 80495. 80496. 80497. 80498. 80499. 80499. 80500. 80501. 80502. 80503. 80504. 80505. 80506. 80507. 80508. 80509. 80510. 80511. 80512. 80513. 80514. 80515. 80516. 80517. 80518. 80519. 80520. 80521. 80522. 80523. 80524. 80525. 80526. 80527. 80528. 80529. 80530. 80531. 80532. 80533. 80534. 80535. 80536. 80537. 80538. 80539. 80540. 80541. 80542. 80543. 80544. 80545. 80546. 80547. 80548. 80549. 80550. 80551. 80552. 80553. 80554. 80555. 80556. 80557. 80558. 80559. 80560. 80561. 80562. 80563. 80564. 80565. 80566. 80567. 80568. 80569. 80570. 80571. 80572. 80573. 80574. 80575. 80576. 80577. 80578. 80579. 80580. 80581. 80582. 80583. 80584. 80585. 80586. 80587. 80588. 80589. 80590. 80591. 80592. 80593. 80594. 80595. 80596. 80597. 80598. 80599. 80599. 80600. 80601. 80602. 80603. 80604. 80605. 80606. 80607. 80608. 80609. 80610. 80611. 80612. 80613. 80614. 80615. 80616. 80617. 80618. 80619. 80620. 80621. 80622. 80623. 80624. 80625. 80626. 80627. 80628. 80629. 80630. 80631. 80632. 80633. 80634. 80635. 80636. 80637. 80638. 80639. 80640. 80641. 80642. 80643. 80644. 80645. 80646. 80647. 80648. 80649. 80650. 80651. 80652. 80653. 80654. 80655. 80656. 80657. 80658. 80659. 80660. 80661. 80662. 80663. 80664. 80665. 80666. 80667. 80668. 80669. 80670. 80671. 80672. 80673. 80674. 80675. 80676. 80677. 80678. 80679. 80680. 80681. 80682. 80683. 80684. 80685. 80686. 80687. 80688. 80689. 80690. 80691. 80692. 80693. 80694. 80695. 80696. 80697. 80698. 80699. 80699. 80700. 80701. 80702. 80703. 80704. 80705. 80706. 80707. 80708. 80709. 80710. 80711. 80712. 80713. 80714. 80715. 80716. 80717. 80718. 80719. 80720. 80721. 80722. 80723. 80724. 80725. 80726. 80727. 80728. 80729. 80730. 80731. 80732. 80733. 80734. 80735. 80736. 80737. 80738. 80739. 80740. 80741. 80742. 80743. 80744. 80745. 80746. 80747. 80748. 80749. 80750. 80751. 80752. 80753. 80754. 80755. 80756. 80757. 80758. 80759. 80760. 80761. 80762. 80763. 80764. 80765. 80766. 80767. 80768. 80769. 80770. 80771. 80772. 80773. 80774. 80775. 80776. 80777. 80778. 80779. 80780. 80781. 80782. 80783. 80784. 80785. 80786. 80787. 80788. 80789. 80789. 80790. 80791. 80792. 80793. 80794. 80795. 80796. 80797. 80798. 80799. 80799. 80800. 80801. 80802. 80803. 80804. 80805. 80806. 80807. 80808. 80809. 80810. 80811. 80812. 80813. 80814. 80815. 80816. 80817. 80818. 80819. 80820. 80821. 80822. 80823. 80824. 80825. 80826. 80827. 80828. 80829. 80830. 80831. 80832. 80833. 80834. 80835. 80836. 80837. 80838. 80839. 80840. 80841. 80842. 80843. 80844. 80845. 80846. 80847. 80848. 80849. 80850. 80851. 80852. 80853. 80854. 80855. 80856. 80857. 80858. 80859. 80860. 80861. 80862. 80863. 80864. 80865. 80866. 80867. 80868. 80869. 80870. 80871. 80872. 80873. 80874. 80875. 80876. 80877. 80878. 80879. 80880. 80881. 80882. 80883. 80884. 80885. 80886. 80887. 80888. 80889. 80889. 80890. 80891. 80892. 80893. 80894. 80895. 80896. 80897. 80898. 80899. 80899. 80900. 80901. 80902. 80903. 80904. 80905. 80906. 80907. 80908. 80909. 80910. 80911. 80912. 80913. 80914. 80915. 80916. 80917. 80918. 80919. 80919. 80920. 80921. 80922. 80923. 80924. 80925. 80926. 80927. 80928. 80929. 80929. 80930. 80931. 80932. 80933. 80934. 80935. 80936. 80937. 80938. 80939. 80939. 80940. 80941. 80942. 80943. 80944. 80945. 80946. 80947. 80948. 80949. 80949. 80950. 80951. 80952. 80953. 80954. 80955. 80956. 80957. 80958. 80959. 80959. 80960. 80961. 80962. 80963. 80964. 80965. 80966. 80967. 80968. 80969. 80969. 80970. 80971. 80972. 80973. 80974. 80975. 80976. 80977. 80978. 80979. 80979. 80980. 80981. 80982. 80983. 80984. 80985. 80986. 80987. 80988. 80989. 80989. 80990. 80991. 80992. 80993. 80994. 80995. 80996. 80997. 80998. 80998. 80999. 80999. 81000. 81001. 81002. 81003. 81004. 81005. 81006. 81007. 81008. 81009. 81009. 81010. 81011. 81012. 81013. 81014. 81015. 81016. 81017. 81018. 81019. 81019. 81020. 81021. 81022. 81023. 81024. 81025. 81026. 81027. 81028. 81029. 81029. 81030. 81031. 81032. 81033. 81034. 81035. 81036. 81037. 81038. 81039. 81039. 81040. 81041. 81042. 81043. 81044. 81045. 81046. 81047. 81048. 81049. 81049. 81050. 81051. 81052. 81053. 81054. 81055. 81056. 81057. 81058. 81059. 81059. 81060. 81061. 81062. 81063. 8

evanuit spes et fiducia tua? Incepseram ¹⁸³³ orare A cum fiducia temeritatis, et occurrit desperatio ex intellectu veritatis, et deficit oratio ¹⁸³⁴ ex desperatione aliquis erga me pietatis. Si enim quidquid est, juste contra me est, cuius pietas necum est? Si omnia quæ sunt, recte mihi sunt adversa, cuius miseratio ad me erit conversa? Si Creator et creatura merito me despicit, cuius aspectus me respicit? Miser peccator, si sic est, nihil tibi remanet, nisi a spe torpere, et ab oratione tacere, et sic semper in ¹⁸³⁷ miseria tua jacere. Utique qui te sponte fecisti miserum, juste necesse est semper te esse miserum. Utique misera delicta, sic redditis vestra promissa. Dum attrahitis, dulcia promittitis; cum pertrahitis, possessum vestrum amaritudine perfunditis. Dum suadetis, ungitis; postquam persuadetis ¹⁸³⁸, usque ad mortem animæ pungitis. Dum vocatis in soveam vestram, quasi facilem redditum per pœnitentia dolem monstratis; cum vero precipitatis, precipitatum obruitis, obrutum obcæcatis, obcæcatum obduratis, obdurate omnem exitum obturatis ¹⁸³⁹. Et sic miserum vestrum deceptum, captivatum, ligatum facilis desperare, tacere, et insensibilem, velut perditum Dei et oblitum Dei ¹⁸⁴⁰ jacere, donec illum vendatis mercatoribus inferni, qui merces suas comportant in lacum mortis. Hoc totum de me fecistis, hæc omnia expertus sum, nisi quia nondum mercatoribus illis traditus sum. Quod ¹⁸⁴¹ tamen et ego exspecto misere timendo, et illi præstolanter maligne gaudendo.

Heu! quam malum est sic desperare, sic tacere, sic jacere! Et heu! quam vanum ¹⁸⁴² est sine spe clamare, sine spe conari! Deus, cuius bonitas non exhauditur, cuius misericordia non exinanitur, cuius scientia non deficit, cuius potestas quod vult efficit, unde potero respirare qui sic ob peccata mea cogor desperare? Nam etsi irascaris peccantibus, soles tamen, benigne Domine, dare consilium penitentibus ¹⁸⁴³; doce me, Domine, unde debeam sperare ut possim orare. Orare namque te volo; sed nec scio, propter ignorantiam meam, nec possum, propter duritiam meam, et prohibeo desperatione, propter iniuriam meam. Quaro aliquid quod me excusat, et nihil est quod me non accuset. Quæro qui oret pro me, et invenio quidquid est esse contra me. Quæro qui miseri misereatur, et omne quod est misero adversatur.

A Jesu, bone Domine, cur de cœlo venisti? Quid in mundo fecisti? Ad quid te morti dedisti, nisi ut peccatores salvares? Sancte Paule, quid aliud mundum perambulando docuisti? Ad hanc fidem ipse et apostoli ejus, et tu maxime nos peccatores invitatis, hoc solum tutum refugium nobis monstratis. Quomodo ergo non sperabo, si hoc credo, et in hac fide peto? Aut quomodo me frustrabitur spes ista, si de qua nascitur, non me fallit fides ista? Jesu Deus, et tu apostole ejus, huic fidei peccator me vestro monitu credo ¹⁸⁴⁴, in hanc me jacto, imo jam olim jactavi. Hac inductui accessi vos ¹⁸⁴⁵ oratus. In hac peto, in hac quæro, in hac pulso, ut peccatori ¹⁸⁴⁶ misermini; tu parcedo, tu intercedendo; tu salvando, tu orando. Hac fide coram vobis me obvolvo, ut possim B latere inquisidores et exactores peccatorum meorum, et tui, Deus, districti judicii percussionem. Hanc petit vestro consilio peccator absconsionem; obsecro, ne ¹⁸⁴⁷ prodatur judicio vestro ad damnationem.

Sed heu! ecce occurrit et aliud ¹⁸⁴⁸ grave malum. Sperabam me ¹⁸⁴⁹ per fidem spem obtinere, et ecce video nec fidem me tenere. Putabam me in hac fide esse obvolutum, et cognosco ab illa me exutum ¹⁸⁵⁰. Considerabam me in illa latitare, et sentio me ab illa exsulare; fides enim sine operibus mortua est (Jac. 2, 20); fides vero mortua, fides non est. Qui ergo mortuam fidem habet, fidem non habet. Væ! secunditas malorum operum prohibebat me spem habere, et sterilitas honorum operum probat me fide carere. Væ male agenti! vñ bona negligent! sicut enim necesse est in malis operibus Deo displicere, ita impossibile est sine fide, quæ bonis operibus ¹⁸⁵¹ nulla est, Deo placere.

C Imo si justus ex fide vivit, qui fidem non habet, mortuus est. Sed si steriliis honorum mortuus ¹⁸⁵² est, fertilis malorum quanto magis ¹⁸⁵³ mortuus est? Nam si arbor, quæ non facit fructum bonum, excidit ut arida, quæ facit fructum malum, utique eradicatur ¹⁸⁵⁴ ut noxia. Mors hæc noui carnis est, sed animæ. Quam magis ¹⁸⁵⁵, et quam pejus moritur qui hac morte moritur, quam qui carnis morte moritur. Omnis enim humana caro mortua aliquando resurget, sed non omnis anima mortua resurget. Et magis perimit mors illa, quæ aufert vitam, forsitan nunquam reversoram, quam quæ tollit vitam ex necessitate quandoque reddituram. Et pejus mori-

D

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸⁵⁶ Oratio tua? Incepseram mss. oratio tua? Quo evanuit spes et fiducia tua? Incepseram ¹⁸⁵⁶ De- flectit oratio mss. Corb. et Thu. defecit oratio ¹⁸⁵⁷ Et semper in mss. et sic semper in ¹⁸⁵⁸ Postquam suadetis mss. Bec. Vict. Corb. et Flor. postquam persuadetis ¹⁸⁵⁹ A. Exitum obduratis mss. exitum obturaris ¹⁸⁶⁰ Oblitum sui mss. Bec. Corb. Vict. et Val-luc. oblitum Dei ¹⁸⁶¹ Expertus sum. Quod mss. expertus sum, nisi quia nondum mercatoribus illis traditus sum; quod ¹⁸⁶² Quam vanum ms. Vict. 3. quam malum ¹⁸⁶³ Consilium penitentibus mss. consilium pœnitentibus ¹⁸⁶⁴ Monitu cedo mss. monitu credo ¹⁸⁶⁵ Inductus accessi ad vos mss. Corb. Thu. et Val-luc. inductus accessi vos mss. Bec. Vict. Flor. inductus accessi vos ¹⁸⁶⁶ Ut peccatoris mss. ut peccatori ¹⁸⁶⁷ Obsecrans ne mss. obsecro ne ¹⁸⁶⁸ Occurrit aliud mss. occurrit et aliud ¹⁸⁶⁹ Sperabam me ms. Vict. 16. speravi me ¹⁸⁷⁰ Illa esse exutum mss. illa exutum ¹⁸⁷¹ Sine bonis operibus ms. Thu. sine operibus ¹⁸⁷² Bonorum mortuus ms. Bec. bonorum operum mortuus ¹⁸⁷³ Quanto magis mss. Vict. Bec. Val-luc. et Flor. quam magis ¹⁸⁷⁴ Excidetur... eradicabitur mss. excidetur... eradicatur ¹⁸⁷⁵ Quam majus ms. Thu. quam et mala detestabilis mors ista, quam magis mss. Vict. Bec. Val-luc. et Flor. Quam magis

tur qui perdit vitam justi. i.e. per quod perdit vitam beatam, quam qui amittit istam miseram vitam. Deinde valde magis et miserius interit qui dimittit vitam, quæ servata et amissam corporis vitam meliorem restituit, et sine qua expedit nec natum esse, quam qui deserit illam, sine qua nihil prohibet animam beatam esse. Hæc misera vita vivo, et ab hac beata vita mortuus sum. In eo vivo quod de me vilius est; in eo mortuus ¹⁸⁶⁷ sum quod melius est. Plus ergo mortuus sum quam vivus; et deterius mortuus sum quam carne moriturus sum. Non enim ¹⁸⁶⁸ mors illa mala mihi erit, nisi quia ista jam precedit.

Sancte Paule, veni ad te ut peccator reconcilianus, et ecce inventus sum coram te mortuus ¹⁸⁶⁹ resuscitandus. Veni ut reus opus habens intercessore, et inventus sum male mortuus, indigens resuscitatore. Ut miser veni, et miserrimum me inveni. Accessi velut vivus accusatus, et ecce coram te sum mortuus damnatus. Nam etsi nondum sum traditus morti torquenti, jam tamen dimissas sum morti illam attrahenti. Nam licet nondum sim ¹⁸⁶⁶ detrusus in carcerem tormentorum, tamen jam sum conclusus in sovea peccatorum. Quamvis enim ¹⁸⁶¹ non sum adhuc in inferno sepultus, jam sum tamen ut sepeliendus, delictis obvolutus. Hoc erat certe, quod orare nec poteram nec sciebam. Hoc erat vere ¹⁸⁶², quia me omni re execrabilē intelligebam, et velut insensibilis non dolebam. Intelligebam per naturę rationalitatem, non sentiebam per mortis insensibilitatem. Vere mortuus eram, et mortuus veni, et ideo me mortuum inveni.

O Deus, quis orabit pro mortuo isto? Sancte Paule, tibi attulū eum; ne avertaris eum ¹⁸⁶³; ora pro eo. Domine, Elias ¹⁸⁶⁴ et Eliseus, ut mortuos suscitarent, mortuis se junxerunt, et membra membris, viva mortuis coaptaverunt. Domine, vivi ¹⁸⁶⁵ mortuos attackos viviscaverunt, et mortui vivis nihil nisi ¹⁸⁶⁶ gloriam intulerunt. Domine, tu quoque dicas te ipsum omnia omnibus factum, ut omnes lucrifacias. Amice Dei, exempla aliorum me faciunt presumere, dicta tua me hortantur considerare. Dicam ergo, domine, dicam; domine, domine, descende ad mortuum istum, expande te super mortuum istum, fac te non mortuum, sed tanquam mortuum istum. Calefacit confutus tue compassionis ¹⁸⁶⁷ affectu mortuus iste, revivat

A tue ¹⁸⁶⁸ potestatis effectu ¹⁸⁶⁹ mortuus iste, ut vivus glorificet Deum et te mortuus iste. Domine, non es impotens hunc mortuum suscitare, quia teste Deo sufficit tibi gratia Dei. Nam si in terra degenti tibi sufficit, utique in cœlo manenti non defecit ¹⁸⁷⁰. Cur, domine, diutius jacebit oblatus tibi mortuus sine vita, cum Deus testetur tuam potentiam, et tu testeris ipse tuam pietatem? Domine Deus, tu dicas Paulo: Sufficit tibi gratia mea (II Cor. xii, 9). Sancte Paule, tu dicas nobis: Omnibus omnia sum factus (I Cor. ix, 22). Et ecce verborum vestrorum ¹⁸⁷¹ effectum expectat mortuus, hac spe vobis latus. Vos dicitis, et mortuus audiens sperat. Vos promittitis, et mortuus orans exspectat. Vos dicitis, et a vobis est prolatum, obsecro, sentiam affectu quod ¹⁸⁷² mundus gaudet per vos esse propalatum. Si a vobis dictum non negatis, cur poscenti effectum denegatis? aut cui securius mortuus resuscitandus portatur, si a vobis oblatus, a vobis mortuus ¹⁸⁷³ reportatur? Quo illum mittitis, si sic eum dimittitis? Quo ibit, si a vobis abibit? O Deus, quis resuscitat, si Deus non resuscitat? A quo speratur, si a Deo desperatur? A quo amissa vita recipitur ¹⁸⁷⁴, nisi a quo prius accipitur?

Sancte Paule, quis indigenti et dolenti pius erit, si ille, qui cum infirmantibus infirmari se promittit, durus erit? Quis orare pro misero dignatur ¹⁸⁷⁵, si ille, qui se omnibus omnia factum publicat, digneatur? Aut quis vel auditur ¹⁸⁷⁶, si ille, cui gratia Dei sufficit, non exauditur ¹⁸⁷⁷? An illi pietas vel potestas deficit, cui gratia Dei sufficit? O vos ambo, quid vos movet, si haec non movent? Unde assumam, nisi de vobis, quod ad excitandam misericordiam vestram obtendam vobis? Mortua anima quid obtendet de se, nisi quia peccatrix et misera est? Pœnitens tamen et dolens orat. O si ille qui de cœlo venit vocare peccatores in pœnitentiam ¹⁸⁷⁸, et ille qui post eum ad hoc ipsum plus omnibus laboravit, si ideo contemnent pœnitentem animam quia peccatrix est! Si ille, qui de sinu Patris exivit portare dolores nostros, et ille, qui se cum infirmantibus ¹⁸⁷⁹ dicit infirmari, si idcirco despiciunt ¹⁸⁸⁰ dolentem, quia misera est ¹⁸⁸¹? Si ille, qui ut mortuas animas suscitaret, mortuum se fecit, et ille qui se omnibus omnia factum perhibet, si ob hoc rejiciunt ¹⁸⁸² orantem, quia mortua est ¹⁸⁸³? Non ita Deus, non ita sit:

VARIAE LECTIONES.

¹⁸⁵⁶ Servata amissam miss. servata et amissam ms. Val-luc. servata et amissa ¹⁸⁵⁷ In eo mortuus ms. Vict. 3. et in eo mortuus ¹⁸⁵⁸ Quani carne mortuus sum: non enim miss. Bec. Vict. Corb. Val-luc. et Flor. quam carne moriturus sum: non enim ms. Thu. quam carne mortuus sum, quam carne moriturus sum ¹⁸⁵⁹ Te ut mortuus miss. Vict. omitt. ut ¹⁸⁶⁰ Licet nondum sum miss. Vict. 3. et Val-luc. licet nondum sim ¹⁸⁶¹ Quamvis enim ms. Vict. 16. omitt. enim ¹⁸⁶² Erat certe miss. Vict. 3. Bec. et Thu. erat vere ¹⁸⁶³ Ne avertaris eum ms. Thu. omit. D ¹⁸⁶⁴ Eo Deum Helias miss. eo, Dominum Helias ¹⁸⁶⁵ Domine Paule, vivi miss. omitt. Paule ¹⁸⁶⁶ Nihil nisi ms. Thu. omit. ¹⁸⁶⁷ Compassionis ms. Vict. 16. passionis ¹⁸⁶⁸ Revival tue ms. Thu. reviviscat tue ¹⁸⁶⁹ Affectu miss. effectu ¹⁸⁷⁰ Non deficit ms. non defecit ¹⁸⁷¹ Verborum vestrorum ms. Vict. 16. verborum tuorum ¹⁸⁷² Effectum, quod miss. effectu, quod ¹⁸⁷³ A vobis mortuus ms. Vict. 16. a nobis mortuus ¹⁸⁷⁴ Vita recipitur ms. Vict. 16. vita redditur ¹⁸⁷⁵ Misero dignatur ms. Vict. 16. misero dignetur ¹⁸⁷⁶ Vel auditur ms. Thu. vel audit ¹⁸⁷⁷ Non exauditur ms. Thu. non exaudit ¹⁸⁷⁸ Ad pœnitentiam miss. in pœnitentiam ¹⁸⁷⁹ Cum infirmis miss. cum infirmantibus ¹⁸⁸⁰ Despicunt miss. Vict. Corb. Flor. despicunt ¹⁸⁸¹ Miser est miss. Vict. et Val-luc. misera est ¹⁸⁸² Hoc rejiciunt miss. Vict. 16. hoc rejiciunt ¹⁸⁸³ Quia mortua est miss. quia mortua est

Alisit! non ita sit. Si ita est, perit compassio. Si sic est, mortua est miseratio.

Anima projecta et rejecta, cum peccasti projecta, cum supplicas rejecta, quo te convertes? Converte te ad importunitatem. Importunum dolentem querunt, pertinacem miserum volunt, incessantem ¹⁸⁸¹ lugentem amant. Quære ergo adhuc ¹⁸⁸² in eis quod infatigabilis ¹⁸⁸³ objicias ei. O sancte Paule, ubi est illa nominata nutrix fidelium, fovens filios suos? Quæ est illa affectuosa mater, quæ se ubique prædicat filios suos iterum parturire? Dulcis nutrix, dulcis mater, quos filios parturis aut nutris, nisi quos in fide Christi docens gignis et erudis ¹⁸⁸⁷? Aut quis Christianus post te doctrina tua non est in fide natus et confirmatus? Nam etsi beneficia fides ista ab aliis quoque apostolis nobis sit nata et nutrita, utique magis a te, quia plus ¹⁸⁸⁸ omnibus in hoc ¹⁸⁸⁹ laborasti et effecisti. Cum ergo illi sint nobis matres, tu magis nostra mater. Ergo, sancte Paule, filius tuus est mortuus iste. Mater, mortuus iste certe filius tuus est. Dulcis mater, recognosce filium tuum ex voce confessionis, recognoscet ille matrem suam ex affectu compassionis. Recognosce filium ex confessione Christianitatis; recognoscet ille matrem ex dulcedine pietatis. Offer, mater, tu quæ iterum parturis filios tuos, offer mortuum filium tuum iterum resuscitandum illi qui morte sua resuscitavit servos tuos. Offer, mater, illi qui morte sua indebita revocavit reos tuos a morte debita, offer illi filium tuum, ut revocet ei vitam perditam. Per baptismum enim eductus a morte, per sterilitatem et pravitatem reductus est in mortem. Mater famosi affectus, sentiat filius tuus viscera maternæ pietatis. Exhibe eum illi qui te resuscitavit, et viventem servavit. Ora eum pro filio tuo, quia servus ejus est; ora eum pro servo suo, quia filius tuus est ¹⁸⁹⁰.

Sed et tu, Jesu, bone Domine, nonne et tu mater? Annon es mater; qui tanquam gallina quæ congregat sub alas pullos suos? Vere, Domine, et tu mater. Nam quod alii parturierunt et pepererunt, a te acceperunt. Tu prius propter illos, et quos pepererunt ¹⁸⁹¹, parturiendo mortuus es, et moriendo peperisti. Nam nisi parturiisses, mortuus non essem ¹⁸⁹²; et nisi mortuus essem, non peperisses. Desiderio enim gignendi filios ad vitam, mortem gustasti, et moriens

VARIAE LECTIONES.

¹⁸⁸⁴ Incessanter mss. Vict. Val-luc. et Flor. incessantem ¹⁸⁸⁵ Quære adhuc mss. Quære ergo adhuc ¹⁸⁸⁶ Infatigabile mss. infatigabilis ¹⁸⁸⁷ Docendo gignis et erudit mss. Vict. 16. gignis docendo et erudiendo mss. Val-luc. et Flor. docens gignis et erudit mss. Flor. addit. gignis docendo et dicendo ¹⁸⁸⁸ Qui plus mss. quia plus ¹⁸⁸⁹ Omnibus in hoc mss. Vict. 16. omit. in hoc ¹⁸⁹⁰ Ora eum pro filio suo, quia filius tuus est mss. ora eum pro Filio tuo quia servus ejus est. Ora eum pro servo suo, quia filius tuus est ¹⁸⁹¹ Tu prius illos, et quod pepererunt mss. Thu. et Flor. Tu propter illos, et quos pepererunt ¹⁸⁹² Mortem non sustinuisses mss. Vict. 16. et Flor. mortuus non essem ¹⁸⁹³ Tu ut auctor mss. Vict. 16. tu ut auctor ¹⁸⁹⁴ Tamen matres mss. tamen et matres ¹⁸⁹⁵ Vos eum effecisti mss. vos enim effecisti ¹⁸⁹⁶ Patres vero mss. Patres igitur ¹⁸⁹⁷ Et tu mater. mss. Corb. Vict. 16. et tu Pater. Flor. et tu mater ¹⁸⁹⁸ et tu pater ¹⁸⁹⁹ Quamvis magnitudinem mss. Vict. 16. Val-luc. et Flor. Quamvis magnitudinem ¹⁸⁹⁹ Quid dicitis? quod dicitis? mss. Vict. 16. quæ dicitis? ¹⁹⁰⁰ Ad quid celo mss. Thu. ad quid celo ¹⁹⁰¹ Genuisti. . fecisti mss. genuisti. . fecisti ¹⁹⁰² Teipsum ipse mater genuit mss. te ipse genuit ¹⁹⁰³ Ante pedes mss. Thu. ante conspectum ¹⁹⁰⁴ Quia mater mss. Vict. 16. qui mater ¹⁹⁰⁵ Anima mea mortua mss. omitt. mea ¹⁹⁰⁶ Vita redcat mss. Flor. vitam reddat ¹⁹⁰⁷ Sub alas pullos mss. Thu. sub alas pullos ¹⁹⁰⁸ Pullus tuus mss. Vict. omit. tuus ¹⁹⁰⁹ Sub alas tuas mss. Thu. sub alas tuis ¹⁹¹⁰ Confortantur mss. Flor confoventur

BA genuisti. Tu per te, illi jassi et adjuti a te. Tu ut auctor ¹⁸⁹³, illi ut ministri. Ergo tu, Domine Deus, magis mater. Ambo ergo matres. Nam etsi patres, tamen et matres ¹⁸⁹⁴. Vos enim effecisti ¹⁸⁹⁵, tu per te, tu per illum, ut nati ad mortem renasceremur ad vitam. Patres igitur ¹⁸⁹⁶ estis per effectum, matres per affectum; patres per auctoritatem, matres per benignitatem; patres per tuitionem, matres per miserationem. Ergo et tu mater ¹⁸⁹⁷, et tu mater; etsi quantitate affectus impares, in qualitate tamen non dissimiles. Quamvis magnitudine ¹⁸⁹⁸ benignitatis non coæquantes, voluntate tamen concordantes; licet plenitudine miserationis non convenientes, intentione tamen non inconvenientes. Cur taceam quæ dicitis ¹⁸⁹⁹? Ad quid celer ¹⁹⁰⁰ quod proditis?

CB Cur abscondo quod facitis. Matres vos divulgatis, filium me fateor. Gratias ago; filium me genuisti cum Christianum me fecistis ¹⁹⁰¹; tu per te ipsum, et tu per eundem ipsum; tu per doctrinam a te factam, et tu per doctrinam tibi inspiratam; tu per gratiam a te mihi concessam, et tu per gratiam ab illo acceptam. Paule mater, et te ipse genuit ¹⁹⁰². Pone ergo filium tuum mortuum ante pedes ¹⁹⁰³ Christi matris tuæ, quia filius ejus est. Imo jacta illum in sinum pietatis ejus, quia plus ipse mater est. Ora ut resuscitet mortuum filium, non tam tuum, quam suum. Ora pro filio tuo quia mater ¹⁹⁰⁴ es, ut vivificias filium suum, quia mater est. Fac, mater animæ meæ, quod faceret mater carnis meæ. Utique si speraret, oraret quantum posset, nec cessaret donec impetraret si posset. Certe si vis, non potes despare; et si oras, potes impetrare. Insta ergo ut anima mortua, quam tu vivam peperisti, vltæ restituatur; nec cesses donec tibi viva reddatur.

Tu quoquo, anima mortua ¹⁹⁰⁵ per teipsam, curre sub alas Jesu matris tuæ, et conquerere sub pennis ejus dolores tuos. Postula ut plagas tuas confoveal, et ut confotis vita redeat ¹⁹⁰⁶. Christe mater, qui congregas sub alas pullos ¹⁹⁰⁷ tuos, mortuus hic pullus tuus ¹⁹⁰⁸ subjicit se sub alas tuas ¹⁹⁰⁹. Nam lenitate tua exterriti confoventur ¹⁹¹⁰, odore tuo desperantes reformatur. Calor tuus mortuos vivifical, attactus tuus peccatores justificat. Agnosce, mater, filium tuum mortuum, vel per signum crucis tuæ, vel per vocem confessionis tuæ. Resove pul-

Ihs tuum, resuscita mortuum tuum, justifica peccatorem tuum. Exterritus tuus a te consoletur, a se desperans a te confortetur, et in integrum et inseparabilem gratiam tuam per te reformatur. A te namque fluit consolatio misericordium, qui sis benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO LXVI [ol. LXIV] ¹⁹¹¹

AD SANCTUM ANDRÆAM APOSTOLUM

Sancte et p[re]c[er] Andraea, frater principis ¹⁹¹¹ apostolorum, piissime apostolorum, mitissime sanctorum; tu Joannis discipulus et sedulus auditor; tu Agni peccata mundi tollentis promptus insecutor, et mansionis ipsius diligens investigator; tu Simonis germani tui et concivis vestri Philippi avidus ad Jesum deductor: tu, inquam, crucis prædicator et animator, et magistri boni per eam p[ro]ius imitator, ad pietatis tuae januam ¹⁹¹² sedet et clamat mendicans anima mea. Adhibe aurem miserationis, aperi januam pietatis ¹⁹¹³, et admittit ¹⁹¹⁴ clamorem pauperis ad te confugientis: tu, cuius pietas tanta exstitit, ut ab universis p[ro]i[us] Andraeas cognomineris ¹⁹¹⁵. Non est interventor qui pro me tibi suggerat; non est qui indigentiae meæ necessitatem coram te proferat. Ipsa itaque pietas tua pro me suggerat apud te, et te exorabit ¹⁹¹⁶ reddat circa me. Si a te misera et miserabilis anima mea aversa fuerit, si a te misericordia panem non acceperit, ad quem ¹⁹¹⁷ ibit? Quem exorabit? Ab aliis exclusa confugit ad te, quem audierat prædicabilem ¹⁹¹⁸ immensa pietate. Fame consumpta prorsus desiccat, quia de longe veniens non habet quod manducet, nec aliquis est, qui illius misereatur, **290** et aliquid boni sibi eroget. Quin etiam ¹⁹¹⁹ incidit in Etrones, qui amore Dei et cunctis virtutibus eam spolarunt, mortiferis etiam telis vitiorum convulniveraverunt, relinquentes eam non dico semivivam sed pene omnino extinctam ¹⁹²⁰. Veniat tandem tibi in mentem miseratione illa quam super tales exhibuit fons ille totius pietatis, a quo hausisti tantam pietatem. Misereor, inquit, ¹⁹²¹, super turbam esuientem, quia jam triduo sustinente, nec habent quod manducant (*Matth. viii, 2*).

Audisti, afflisti, interfusti, quando miserans eos, de quinque panibus satiavit ad plenum plusquam quinque millia hominum. Continebis itaque ¹⁹²² viscera pietatis tuae super animam famæ jam deficiens, panem misericordiae a te exquirentem, et tandem jam te sustinentem? An mihi ¹⁹²³ soli impius eris? An quia nimium deliqui, ut mihi misericordia omnino denegetur, promerui ¹⁹²⁴? Certe misericordia et pietas non est necessaria, ubi non est miseria et indigentia. Et quanto major periret indigentia, tanto prædicabilior est misericordia. Quis ergo imitabitur magistrum pietatis in exequendo precepto pietatis, si tu non imitaris, qui præ ceteris p[ro]i[us] prædicaris? Inquietaris, ¹⁹²⁵ importunitate ¹⁹²⁶ mea? Sed quid agam? Si enim non clamavero, mox mihi est, quia deficiam et peribo. Si autem clamare non omisero, molestus ¹⁹²⁷ tibi esse timeo. Doctor bone, edoce ¹⁹²⁸ cor meum quid orare, et quomodo cum aliqua efficacia debeat te exorare.

Doctor ¹⁹²⁹ bone, ab eo qui non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat, edocitus ¹⁹³⁰, respice miserationis respectu in animam peccatricem, quæ converti ac reverti concupiscit ad suum Creatorem. In limo vitiorum demersa, nistitur et conatur exsurgere, sed non habens vires, quibus se valeat erigere, deficit ¹⁹³¹ jam miserabilis lassitudine. Jam diu laborando clamat, et sustinet te. Desecernit oculi illius dum sperat in Deum suum (*Psal. lxviii, 4*). Ubi itaque est pietas, ubi bonitas ¹⁹³², ubi miseratione tua? Ne desperatione prorsus intereat, porrige manum petenti, erige, tene, sustine, donec ad eum quem sit, ad quem desiderat, videlicet ad sui Creators misericordiam perveniat. Pastor Ecclesie, admittit aberrantem ovem, quæ reverti cupit, explorat et implorat ¹⁹³³, ut mereatur admitti. Excludes introire volentem, quam redire nolentem revocares, et humeris impositam deportares? Si excluderis, sentiet summus pastor detrimentum gregis sui. Leo enim circuens ¹⁹³⁴ querit quem devoret, a quo in ipse forte devorari metuebas, quando pia et exorable prece de cruce clamabas ¹⁹³⁵: *Non me permittas,*

VARIE LECTIONES.

¹⁹¹¹ Collata est cum mss. Thuan. 267. et San-Germanensi 345. In aliis enim mss. non legitur ¹⁹¹² Frater principis etc. usque ad h[oc]: Ad pietatis etc. mss. omittunt ¹⁹¹³ Ad famosæ pietatis tuae januam mss. ad pietatis jannam ¹⁹¹⁴ Januam tua magnæ pietatis mss. januam pietatis ¹⁹¹⁵ Et admittit ms. Thu. et dimittit ¹⁹¹⁶ Cognominareris mss. cognomineris ¹⁹¹⁷ Suggerat apud te, et te exorabilem mss. tibi suggerat non est qui indigentiae meæ necessitatem coram te perferat (ms. Thu. proferat) Ipsa itaque pietas tui pro me suggerat apud te, et te exorabilem ¹⁹¹⁸. Aversa fuerit, ad quem mss. aversa fuerit si a te misericordia panem noti acceperit, ad quem ¹⁹¹⁹ Tam prædicabilem mss. omitt. tam ¹⁹²⁰ Que etiam mss. Quin etiam ¹⁹²¹ Relinquentes eam non dico semivivam, sed omnino extinctam ms. San-Germ. relinquentes eam semivivam ms. Thu. relinquentes eam non dico semivivam; sed pene omnino extinctam ¹⁹²² Misereor, inquit, etc. usque ad: Continebis etc. ms. San-Germ. omitt. ¹⁹²³ Continebis itaque ms. San-Ger. omitt. Itaque ¹⁹²⁴ Deficientem? An milii mss. deficientem? panem misericordiae a te exquirenti, et tandem jam te sustinentem? An mihi ¹⁹²⁵ Aut quia nimium deliqui, ut milii misericordia omnino denegetur promerui ms. San-Ger. omitt. Aut quia nimium ms. Thu. Aut quia nimium ¹⁹²⁶ Inquietatis etc. usque ad: Ecce coram te jacet etc. ms. San-Ger. omitt. ¹⁹²⁷ In importunitate ms. Thu. omitt. in ¹⁹²⁸ Clamare volo, ut misero molestus ms. Thu. clamare non omisero, molestus ¹⁹²⁹ Bone et dux innocentiae, edoce ms. Thuan. bone doce ¹⁹³⁰ Debebam te exorare in quod peto valeam impetrare. Doctor ms. Thuan., debeat te exorare. Doctor ¹⁹³¹ Vivat edocitus ¹⁹³² Non habet defecit ms. Thu. non habent defecit ¹⁹³³ Pietas ubi misericordia tua ms. Thu. pietas, ubi bonitas; ubi misericordia tua ¹⁹³⁴ Et implorat ms. Thu. et plorat ¹⁹³⁵ Leo circuens ms. Thu. leo enim circuens ¹⁹³⁶ Prece de cruce clama ms. Thu. omitt. de cruce

Dominus, famulum tuum diutius¹⁹³⁸ a te separari errantem, sicut orem¹⁹³⁹ non habentem pastorem. Audivit et exaudivit tunc clamorem tuum summus pastor, et protinus assumptum secum collocavit in celo. Audi itaque nunc clamorem perdita ovis, quae revertitur de longe, et deprecatur admitti. Exhibe ei eamdem miserationis operam quam tibi exhibuit pastor plus, cum eamdem subires necessitatem. Sucepe eam ad ovile redire volenter gregi suo, a quo aberraverat, sociari toto corde anhelantem. De illo¹⁹⁴⁰ quippe sauciato quem Samaritanus curavit, cum Dominus commemorasset, quid tandem subintulit¹⁹⁴¹? Vade, et tu fac similiter (Luc. x, 37)?¹⁹⁴² Ecce coram te jacet sauciata et male levigata anima mea. Infunde oleum miserationis, adhibe suffragia tue interventionis¹⁹⁴³, si aliquo modo queat evadere periculum aeternae mortis. Audiet te liberator suppli- cante pro nobis, qui proprio Filio non¹⁹⁴⁴ peperit, sed pro nobis omnibus tradidit illum (Rom. viii, 52). Tu quoque, anima mea, pecus morbidum, ovis per- dita per temeipsam, recurre ad pastorem. Et quia per te non mereris admitti, roga Andream pium, ut te admittat ad sinum suae protectionis, ut ejus in er- cessione pius Salvator, qui venit querere quod erra- verat, et salvum facere quod perierat (Luc. xix, 10), sanet morbidum, salvet perditam, et ad ovile reducat erroneam, et gregi societ, qui est benedictus in aeternum. Amen¹⁹⁴⁵.

ORATIO LXVII [ol. LXV] 1946.

AD SANCTUM JOANNEM EVANGELISTAM.

Pro timore damnationis.

Sancte et benedictie¹⁹⁴⁷ Joannes, altissime evan- gelistarum Dei¹⁹⁴⁸, dilectissime apostolorum Dei; tu sic¹⁹⁴⁹ praecepio dilecto Deo inter tam praecipue dilectos ejus, ut supereminens dilectio tibi sit proprium signum inter eos; tu ille Joannes, cui familiare fuit recumbere supra illud¹⁹⁵⁰ gloriosum pectus Altissimi; tu, quem Deus substituit matri sue filium pro se, cum corporaliter eam moriendo desereret: Ad te, o beate tam amice et tam amate Dei, ad te exorandum¹⁹⁵¹ accedit homuncio iste, reus Dei, ut per tam dilectum intercessorem vitet imminetem sibi iram Dei. Cogit namque, Domine, criminorum

VARIE LECTIENES.

¹⁹³⁸ Domine diutius ms. *Thu.* Domine famulum tuum diutius¹⁹³⁹ Separari sicut ovem ms. *Thu.* separari errantem sicut orem¹⁹⁴⁰ Necessitatem. De illo ms. *Thu.* necessitatem. Suspicere eam ad ovile redire volentem: gregi suo, a quo aberraverat, sociari toto corde anhelantem. De illo¹⁹⁴¹ Intulit? ms. *Thu.* subintulit?¹⁹⁴² Ipsa misericordia precipit et invitat, ut misericors fias ms. omittunt¹⁹⁴³ Tua interventionis ms. *San-Germ.* pka interventionis¹⁹⁴⁴ Filio suo non ms. filio non¹⁹⁴⁵ Tradidit illum. Cui est honor et gloria in secula seculorum. Amen. ms. *Thu.* tradidit illum. Tu quoque anima mea, pecus morbidum, ovis perdita per te ipsam, recurre ad pastorem. Et quia per te non mereris admitti, roga Andream pium ut te admittat ad sinum suae protectionis; ut ejus intercessione pius Salvator, qui venit querere quod erraverat, et salvum facere quod perierat, sanet morbidum, salvet perditam, et ad ovile reducat erroneam, et gregi societ qui est benedictus in aeternum. Amen¹⁹⁴⁶ Collata est cum ms. *Vict.* KK. 16. et RR. 3. Rec. O. Corb. 160, *Thu.* 267. *San-Germ.* 345, *Val-luc.* et *Flor.* Ad beatum Johannem Evangelistam pro timore damnationis ms. *Thu.* et *Bec.* et *Carth.* Ad sanctum Johannem Apostolum et Evangelistam, pro indulgentia peccatorum ms. *Corb.* *Vict.* et *Flor.* Ad sanctam Johannem Evangelistam ms. *Val-luc.* Oratio ad S. Johannem Apostolum et Evangelistam¹⁹⁴⁷ Sanete et beatissime ms. sancte et beate ms. *Flor.* sancte et benedictie¹⁹⁴⁸ Dei ms. *S. Ger.* omit.¹⁹⁴⁹ Tu sic ms. dilectissime Apostolorum Dei. Tu sic¹⁹⁵⁰ Super illud ms. *Vict.* *San-Germ.* Et *Val-luc.* supra illud¹⁹⁵¹ Te exorandum ms. te exorandum¹⁹⁵² Criminorum sua ms. *Vict.* 16. seruminosum sua¹⁹⁵³ Qua apud ms. quam apud ms. *Vict.* quoniam apud¹⁹⁵⁴ Quia contrarie ms. quam contrarie¹⁹⁵⁵ Vos namque, vos unde ms. *Vict.* 16. vos namque nos unde¹⁹⁵⁶ Vos sequitur ms. *Vict.* 16. vos sequetur¹⁹⁵⁷ Misera mea ms. *Thu.* miseria mea ms. *Flor.* misera anima mea

tum! Angustiae! Convincit me inimicum Dei rei veritas, et prohibet constiteri horroris immanitas. Augustiae! Deum et omnia provocavi ad ulciscendum et nihil mihi reservavi inoffensum ad intercedendum. Merores, dolores, gemitus, rugitus, ubi adestis, si hic deestis? Ubi servetis, si hic tegetis? Dirumpite torquendo compaginem meam, consumite nrendo interiora mea, tumultuamini¹⁹⁶⁸ in praecordiis meis, si qua forte misericordia respiciat miseriam meam¹⁹⁶⁹. O vos misericordes amici Dei, miseremini tam indigenti, per illam misericordiam quam fecit vobis Deus. Succurrite, ne me obvolvat ira Dei cum inimicis ejus. Nolo, detestor, execror esse vel dici inimicus ejus; licet confitear me peccatore ejus. Succurrite, vel aliquis¹⁹⁷⁰.

Tu ille, discipule, quem diligebat Jesus, si agnoscis signum tuum, rogo te per hanc dilectionem ipsam, agnoscam in tanta necessitate auxilium tuum. Joannes, Joannes, si tu es discipulus ille quem diligebat Jesus, precor te per hoc ipsum¹⁹⁷¹, sim ego per te peccator¹⁹⁷² ille, cui indulget Jesus. Si tibi gloriosum pectus illud fuit familiare reclinatorium, rogo sit idem mihi per te salutare propitiatorium. Fateor, Domine mihi, dilecte Dei, quia tu juste quoque iratus es in Deum dilectorem tuum peccanti: sed certe solet Dominus per amicum pacari servo supplicanti. Ergo, o beate Joannes, qui tanta dilectione praeditus es apud Deum, te obsecrat reus servus ejus, ut reconciles eum. Non est, dilecte Dei, non est contra Dei dilectionem, si subvenis reo ejus, non defendendo, sed per intercessionem. Non obtendo iniquitatis meæ defensionem, nec opto defendantem si prodo¹⁹⁷³ confessionem, et quæro interventionem. Amice Dei, ne deputes¹⁹⁷⁴ illum Dei vel tuum esse inimicum, qui, quantum potest, animando credit et constetur Deum tuum esse amicum. Si credo, si confiteor, si volo amare tibi concessum tantum amorem Dei, rogo te per hanc tibi datam gratiam, averte a me mihi debitum¹⁹⁷⁵ odium Dei. Fac, Domine, propter ipsum amatorem tuum, fac quia sum opus ejus et servus et redemptus ejus, fac ergo propter eum apud eum, ne perdat quod fecit, ne perimat quod redemit. Fac, sicut vere diligis opus ejus et confessionem benedicti nominis eius.

VARIE LECTIONES.

¹⁹⁶⁸ Tumultuamini mss. Buc. Thu. Vict. et Corb. tumultuamini¹⁹⁶⁹ Miseriam meam ms. Flor. animam meam¹⁹⁷⁰ Vestrum aliquis mss. vel aliquis¹⁹⁷¹ Per hoc ipsum ms. San-Ger. per hunc ipsum¹⁹⁷² Ego descendenterem, sed prodo¹⁹⁷³ Nec obtendo descendenterem si profero mss. nec opio¹⁹⁷⁴ Ne putes mss. ne deputes¹⁹⁷⁵ A me indebitum mss. Vict. Carth. et Val-luc. a me mihi debitum¹⁹⁷⁶ Ad te fugit ms. Vict. 16. ad te ipsum fugit ms. Thu. ad ipsum refugit¹⁹⁷⁷ legmine mss. legmine¹⁹⁷⁸ Bone Domine mss. Corb. Buc. Vict. 3. Corb. et Val-luc ad ipsum te fugit ms. Vict. 16. et Flor. si non odisti aliquid eorum que fecisti mss. ecce quem fecisti¹⁹⁷⁹ Si non odisti, fac mss. Vict. 16. et Flor. si non odisti aliquid eorum que fecisti. Fac¹⁹⁸⁰ Collata est cum mss. Vict. KK. 16. Thu. 267. Buc. O. Corb. 160. Val-luc. et Flor. Ad eundem Apostolum pro genina Dei dilectione et proximi impetranda. ms. Vict. 3. Oratio ad cundem. ms. Buc. Oratio ad sanctum Johannem Apostolum et Evangelistam ms. Thuan. Oratio ad eundem pro impetratio Charitatis. mss. Val-luc. et Flor. Item oratio ad eundem¹⁹⁸¹ Quia diligit et qua diligitur Deus, et ditissimus eorum dilectione qua diligitur Deus mss. Buc. et Vict. 3. qua diligit et diligitur Deus, et ditissimus eorum dilectione qua diligit Deus ms. Thu. qua diligitur Deus, et ditissimus eorum dilectione qua diligit Deus mss. Vict. 16. et Flor. qua diligit et qua diligitur Deus: ditissimus eorum dilectione qua diligit Deus ms. Val-luc. qua diligit et qua diligitur Deus, et ditissimus eorum dilectione qua diligit¹⁹⁸² Unde ipsa ms. Thu. unde de ipsa

A Jesu, cui inique peccavi; Domine, quem nequitor contempsi; omnipotens, cujus iram superbe irritavi, dilector Joannis beati apostoli tui, ad ipsum te fugit¹⁹⁸³ territus reus tuus, peccator tuus, offensor tuus¹⁹⁸⁴, quantumcumque scelerosus, quantumcumque flagitosus, obtendit nomen dilecti tui, inter se et imminentem sententiam justi judicij tui. Per illam beatam dilectionem, parce querenti ejus tuitionem. Domine, per cujus nomen misereri peccator tui, si damnas orantem per nomen dilecti tui? Domine, sub quo tegmine¹⁹⁸⁵ protegitur, si sub nomine dilecti tui percutitur? Ubi est refugium, si sub dilecto tuo est periculum? Non sentiat, Domine, non sentiat odium tuum, qui fugit ad dilectum tuum. Domine, Domine, non plus valeat mea nequitia ad damnationem, quam ejus gratia ad miserationem. Bone, bone¹⁹⁸⁶, non plus possit odium mei ad perdendum opus, quod fecisti; quam ejus dilectio ad parcendum servo, quem redemisti.

Benignissime, qui nihil odisti eorum quæ fecisti, ecce quem fecisti¹⁹⁸⁷ et refecisti. Cur ergo damnabis, Domine, se accusantem, te invocantem, si non odisti aliquid eorum quæ fecisti? Fac¹⁹⁸⁸ ergo, bone Domine, propter illum, quem inter discipulos tuos familiarius dilexisti, ne sis mibi damnator, quia tu solus es salvator. Benedictus tu in æcula. Amen.

ORATIO LXVIII [ol. LXVI] 1989.

AD EUDEM APOSTOLUM.

Pro gemina Dei dilectione et proximi impetranda.

Sancte Joannes, tu ille Joannes unus de magnis apostolis Dei, de magnis principibus regni Dei; unus, inquam, ditissimorum dilectione qua diligit et diligitur Deus¹⁹⁹⁰, et ditissimus eorum dilectione quos diligit Deus. Ecce, o opulente tam beatis divitiis, et dives tam beata opulentia, ecce ærumnosa sed Christiana anima, pauper et inops harum divitiarum quibus sic opulenter abundas, esurieus accedit ad ostium clementiae tue, suppliciter mendicans eleemosinam opulentiae tue, quatenus ex eo quod tibi et multis sine diminutione sufficere potest, salteri illi tantum importiaris unde ipsa¹⁹⁹¹ vel vivere possit. Porridge igitur, dives amice Dei, porridge ani-

mae pauperis servi dilectoris tui Dei, de illa opulenta cella mentis tue hanc tibi parvam, mihi magnam; tibi faciem, mihi vitalem eleemosynam, ut Dominus meus, cui placunt ad multos ditandos te ditare, dignetur eam propter te vel ad vitam tuendam resocillare. Pauper certe est, Domine mihi, dilecte Domini nostri, pauper est anima mea, quod cogor et erubescor confiteri, utriusque dilectionis Dei; quia valde infra quam debet, diligit Deum, et multo minus quam eget, diligitur a Deo. Evidet in uno factore me valde injustum, in altero justum Deum; in utroque sentio me nimis miserum, justo judicio Del. Non sum oblitus hoc dicens, o tu juste et misericors Deus: nec sum ingratus multimodis beneficiis tua erga me dilectionis ab initio creationis meæ; sed donec satietur utraque tua dilectione, semper se pauperem et egenam clamat esuriens anima mea.

Quippe hoc ipsum est de maximis, de gratissimis ¹⁹⁷¹ mihi tuis beneficiis, quia per suavem gustum tui hanc in me excitasti aviditatem, ut renual consolari anima mea (Psal. lxxvi, 3), nisi per ejus satietatem. Ad quam impetrandam quoniam non sufficit supplicationis minus dilecti peccatoris tui; ad eam impetrandam ¹⁹⁷², invoke merita multum dilecti dilectoris tui. Ergo, tu bone dulcis, et dulcis bone, a quo est omne bonum, fac illum mihi et te illi, imo et te illum mihi exorabilem, ut per illum assequar hujus satietatis desideratum bonum. Scio, Domine, scio et fateor quia ego non sum dignus quem tu diligas; sed certe tu non es indignus quem ego diligam. Da ergo mihi, Domine, per ejus merita, unde tu es dignus, et ero dignus, unde sum indignus. Sed oret ¹⁹⁷³ pro me potius, quia ipse potest efficacius ille dilectus tuus, Domine Jesu. Oret ille pium petitus tuum, dulce reclinatorium suum pro me; et exaudi tu desiderium meum per illum propter te.

Sancte Joannes, dilecte Jesu Christi Domini mei, rogar te servus amici tui, ut propter nomen Domini sui dilectoris tui impetreras illi mutuam dilectionem Dei, impetrera ergo ¹⁹⁷⁴ mihi quatenus sic diligar ab illo, ut et ego digne diligam illum. Certe namque, dilecte Dei, si ipse diligit nos propter te, misericordiam nobis impendis; et si nos diligamus illum per te, gratiam illi ¹⁹⁷⁵ rependis. Certe, Domine, si illum convertis ad nos amandum, facis nos tibi tanti boni ¹⁹⁷⁶ debitores; et si nos accendis ad illum amandum, facis te illi debiti redditorem. Certe beate, quantumcunque facias ut plures amet, nihil tibi minuis;

VARIAE LECTIONES.

¹⁹⁷⁵ De gravissimis mss. de gratissimis ¹⁹⁷⁶ Ad eum implorandum mss. Vict. 16. et Flor. ad eam impetrandam ¹⁹⁷⁷ Sed et oret mss. Vict. Val-luc. et Flor. sed oret ¹⁹⁷⁸ Impetra rogo mss. Corb. Vict. 16. et Thu. impetrera ergo ¹⁹⁷⁹ Tibi boni tanti mss. Vict. omitt. boni ¹⁹⁸⁰ Quanto faciet mss. Vict. et Val-luc. quanto facis ¹⁹⁸¹ Ad poscendum mss. Vict. Val-luc. et Flor. ad nocendum ¹⁹⁸² Cum tua illi solvas ms. Vict. 16. cum illi solvas ¹⁹⁸³ Per solam suam mss. pro scla sua ¹⁹⁸⁴ Compensare mss. compensari ¹⁹⁸⁵ Amore ejus mss. Vict. 16. et Flor. amore ejus ¹⁹⁸⁶ Desiderium, ut mss. desiderium meum, ut ¹⁹⁸⁷ Non invitatos ms. Vict. 3. non invitatos ¹⁹⁸⁸ Si quid excogitat amor ut extorqueat amorem. ms. Corb. Et sic excogitat cor meum torqueat ad amorem ms. Thu. et quid excogitat cor meum torqueat ad amorem ¹⁹⁸⁹ Unde tu mihi aut ego cuiquam probo ms. 160. Sed unde hoc in mihi aut ego cuiquam probo ms. Thu. unde te mihi e.c. ms. Vict. 16. unde tu mihi aut cuiquam probo

A et quanto facis ¹⁹⁸⁰ ut plures illum ament, tanto plus illi retribuis. Fac ergo, Domine, hanc supplici tuo misericordiam, unde et me tibi tanti boni debitorem, et te Deo unius animæ facias redditorem. Fac, precor, Domine, fac ne rennas, unde nulli damnum eveniet, sed servo tuo salus, tibi gratia, et Deo gloria proveniet. Dilectissime discipule pietatis, cur negabis abundans egenti, potens poscenti quod nulli est noxium et tot bonis obnoxium? Si enim obsistunt optanti peccata sua; cur non potius assistunt oranti merita tua? An peccata mea potentia sunt ad nocendum ¹⁹⁸¹, et merita tua impotentia sunt ad subveniendum? Absit, Domine, ne cogar sentire quod horreo dicere. Cur denique pelenti negetur propter peccata sua, qui ea confitendo, nihil per sua merita querit sed per tua? Cur, inquam, cum potiora sint merita quæ ab eo obtenduntur, quam delicta quæ illi colguntur? Certus enim sum, Domine, quia si vis plus valet gratia tua apud Deum dilectorem tuum, quam ut, dimissis peccatis meis, me amando faciat amatorem suum.

B Ergo, o beate Joannes, fac ut qui te diligit, me quoque diligat per illam charitatis latitudinem quam docuisti et habes; et qua nulli invides, sed commune vis esse bonum quo gaudes. Fac per vicem dilectionis quam illi debes, ut meum quoque dilectionem cum tua illi solvas ¹⁹⁸², cui pro soia sua ¹⁹⁸³ non solam tuam, sed multas debes. Quippe, beate Joannes, ipsa tua beatitudine es expertus quia sicut nullus Deo prius quam debeat potest tribuere; sic nec plusquam debet, valet retribuere. Si ergo quotquot Deum amatorem tuum per te diligunt, non possunt compensari ¹⁹⁸⁴; precor, Domine, ne abjecas illum qui in illis poscit connumerari. Accende amore ejus ¹⁹⁸⁵ lepitem, et redde ferventem. Adjuva nitentem, exaudi orantem.

C Jesu Domine, quem opto exaudirem; Joannes, quem postulo intercessorem, sic me cogit desiderium meum, ut ¹⁹⁸⁶ cogere vos desideret cor meum; verum non invitatos ¹⁹⁸⁷, sed spontaneos; non nolentes, sed volentes. Patimini igitur et parcite; et si quid excogitat cor meum, torqueat ad amorem ¹⁹⁸⁸. Sustinet, inquam, me, quia amor amoris Dei cogit me. Domine et Domine, credo, scio quia invicem vos diligitis. Sed unde hoc ipse experiar; si quod peto propter invicem, non conceditis? Jesu? unde tu mihi, aut ego cuiquam probo ¹⁹⁸⁹ quia amas illum, si nec amari a te, nec vel amare te, das optanti mihi propter illum? Joannes, unde ego sentiam quia diligit te, si non mihi impetras ut

d ligat et me¹⁹⁹⁶; aut quia tu illum, si non me adjuvas, ut et ego. Excusa¹⁹⁹¹ excessum meum; amor Dei tuus compellit me sic loqui. Ergo, o tu Deus, et tu dilecte ejus, nolite vos diligere solis vobis beatis, sed et nobis miseris. Congaudemus vobis, compatimini nobis. Nolite vos soli confruendo claudere tantum bonum intra vos¹⁹⁹²; sed et fluat aliquid super nos, quod diffusum intra nos¹⁹⁹³ impinguet et letificet animas nostras.

Dilecte dilector Dei, Joannes, qui de te securus in illa mutua vestra dilectionis beata plenitudine gloriaris, esto pauperi a te mutuam Dei dilectionem mendicanti tanto largior, quanto te sentis in majori ejus a' undantia, et me vires in majori indigentia. Nostri quippe tu, Domine, nostri tu illum qui in epistola sua decrovit ne quis habens substantiam mundi, et videns fratrem¹⁹⁹⁴ necessitatem habere, claudat viscera sua ab eo (*I Joan. iii, 17*). Quid ergo, Domine, si quis habens substantiam aeternæ vitæ, viderit animam¹⁹⁹⁵ proximi necessitatem habere, claudat viscera sua ab eo? Misericors præceptor, si voluisti viscera substantiam mundi habentis non elandi necessitatem patienti, nonne multo magis¹⁹⁹⁶ meliorem substantiam habentis majorem necesse sitatem patienti! Ecce audio te de laxandis visceribus præcipere¹⁹⁹⁷, et video te substantiam dili-gendi¹⁹⁹⁸, Deum et diligendi a Deo¹⁹⁹⁹ habere: et tu vides animam meam necessitatem habere. Ecce jubens et habens, et coram illo indigens, invicem sess aspiciunt. Si igitur, Domine, visio tua²⁰⁰⁰ plus est pia, quam oratio mea devota; visio tua sit oratio mea. Non enim scrisisti: si quis videns fratrem orare clauerit viscera sua; sed, si videns fratrem necessitatem habere.

Age ergo, Domine, vide necessitatem meam, inno-ecce vides eam. Anima, anima mea, collige totum affectum tuum, et ingere te in aspectum ejus; inclama, ingenua iutimo affectu in conspectu ejus: *Vides me.* Alterna ibidem, et importune repele: *Vides me;* et: *Vide me;* Joannes certe vides, vides me. Ergo vide me, Domine; vides me noscendo, vide me misericordando. *Vides et scis,* vide ut sciām. *Vides et scis* necessitatem²⁰⁰¹ meam, vide ut sciām pietatem tuam. *Vide, vide me*²⁰⁰², quia vides me. Olim scio; jam nunc sentiam quia vides me. Scio, sentiam. O quid audit intellectus meus objici mihi! Concedo, Domine²⁰⁰³, quia fratri jussisti laxanda

A viscera. Sed utrum ego sim frater aut proximus, nec audeo asserere quod opto, nec volo concedere quod mihi non expedit. Jesu magister ejus, aspice nos, Domine, ante rivum anxiatur sibi anima mea; sed non est quod bibat, nisi fluat de fonte. Fons misericordiae, fluat a te in illum ut bibam de te in illo. Bone, responde²⁰⁰⁴ pro me. Ad fontem recurro; ultra nequeo. Ne pereat ad fontem vivorum anima siccitate; ne obturetur haustrus arenti. Audit satatus tuus sententiam tuam, et hauriat de illo sitiens tuus clementiam tuam. Dic illi: Joannes, quis tibi videtur proximus illi suisse, qui inaudit in latrones (*Luc. x, 36*). Responde, beate Joanne, quod genus humanum respondet²⁰⁰⁵ de Samaritano suo, gratias illi agens: Responde, qui fecit misericordiam in illum (*ibid., 37*). Age, bone Iesu; incepisti adjuvare orationem meam²⁰⁰⁶; jam in manu tuas commendo (*Psal. xxx, 6*) eam; tu, sicut perfecte bonus es, perfice eam. Dic, precor, Joanni dilectio tuo, et propone me illi servum tuum. Vede et tu fac similiter (*Luc. x*).

B Spera et gaude, gaude et dilige, anima mea. Ipse quem tu dubitando desiderabas exauditorem, ipsa tibi parat intercessorem. Mendicando obsecrabas per alium, quia per te²⁰⁰⁷ ad ipsum non confidebas; et ecce accurrit ille, et peroravit ubi²⁰⁰⁸ tu desiebas²⁰⁰⁹. O bonitas, o pietas, o amator! Ecce quantum tibi ostendit quia te diligit; et quantum te accendit, ut illum diligas. Insta ergo, et spera, non de te, sed de illo; quia exaudiens desiderium tuum, qui sic consummat orationem tuam. *Cor meum, et caro mea, exultate in illum* (*Psal. lxxxiii, 3*), et diligite illum, et omnia quæ intra me sunt (*Psal. cxii, 1*), benedicte illum. Amen.

293 ORATIO LXIX [ol. LXVII] 2010

AD SANCTUM STEPHANUM.

Cum retractatione charitatis, et obdormitionis ejusdem.

Sancte Stephane, beate Stephane, benigne Stephane, fortis miles Dei, primus in beato agnitione martyrum Dei, potens princeps, unus de magnis principibus coeli; didici, Domine, et credidi, et gaudens amplector quod adhuc in terris positus tanta sanctitatis luce splenduisti, ut venerabilis vultus tuus angelica dignitate fulgeret; quod tanta cordis munditia nituisti, ut beati oculi tui Deum in

VARIAE LECTIONES.

¹⁹⁹⁶ Ut et me mss. *Thu. et Flor.* ut diligat et me¹⁹⁹⁷ Excuset mss. *Excusa*¹⁹⁹⁸ Inter vos, mss. *Vict. Val-luc.* et *Flor.* intra nos¹⁹⁹⁹ Inter nos mss. *Vict. Val-luc.* et *Flor.* intra nos²⁰⁰⁰ Fratrem suum mss. *Vict. et Flor.* omitt. suum²⁰⁰¹ Vide taninam mss. *Corb. Val-luc.* et *Flor.* viderit animam²⁰⁰² Multa magis mss. multo magis²⁰⁰³ Percipere mss. *Vict. et Val-luc.* præcipere²⁰⁰⁴ Diligendi Domini mss. diligendi Deum²⁰⁰⁵ Diligendi proximi a Deo mss. diligendi a Deo²⁰⁰⁶ Visio tua... visio tua mss. jussio tua.. jussio tua²⁰⁰⁷ Vides et scis, vide ut sciām, vides et scis necessitatem mss. *Vict. 3. Val-luc et Flor.* vides et scis necessitatem²⁰⁰⁸ Concedo Domine mss. *Vict.* concede, Domine²⁰⁰⁹ Bone Domine responde mss. Bone responde²⁰¹⁰ Humanum respondet mss. *Vict.* humanum respondit²⁰¹¹ Orationem meam mss. *Vict.* rationem meam²⁰¹² Qui per te mss. quia per te²⁰¹³ Peroravit ubi ms. *Carth.* perorabis ubi²⁰¹⁴ Tu confidebas mss. tu desiebas²⁰¹⁵ Collata est cum mss. *Vict. KK. 16. Thn. 264.* *Bec. O. Corb. 160. San-Ger. 545. Carthus. a Porta. Val-luc. et Flor.* Ad beatum Stephanum, cum retractatione charitatis et obdormitionis ejusdem. mss. Ad sanctum Stephanum, protomartyrem

gloria sua viderent; quod tanta charitatis ²⁰¹¹ pietate arsisti, ut pium os tuum pie pro impiis te perirentibus oraret. Sic fuit, bone Stephane, sic fuit. Sic gaudeo fuisse ²⁰¹²; et sic gaudeo, laetor, et exsulto me cognovisse. Quippe metuens justi judicis districtam sententiam, metuens, inquam, ego peccator et reus, meritam poenam, opus habeo adjutore, et dulce et tutum habeo te mittere intercessorem, ut places ²⁰¹³ mihi omnipotentem amicum tuum, Dominum et Creatorem meum et tuum. Scio enim, domine, et certus sum ex magnis meritis tuis quia potes; confido ex copiosa charitate quia voles; spero ex immensa misericordia judicis quia non negabit. Anxius itaque et tremens refugit ad te male conscius sibi peccator.

Vide ergo, pie Stephane, angustiam meam, et dilata super eam ²⁰¹⁴ charitatem tuam. Ecce enim astat reus ante tremendum judicem. Accusatur multis et magnis offensis. Convincitur teste propria conscientia, et testibus oculis ipsius judicis. Bona non egit, quae male actis compenset. Nullum familiarem judicis aliquo praeterito obsequio meruit intercessorem, omnes offendendo meruit accusatores. Jūdex terribiliter districtus, intolerabiliter severus, immodecate offensus, vehementer iratus. Sententia ejus semel prolata immutabilis, carcer irremedialis apertus. In carcere tormenta inmania disposita, tortores parati, ut, data sententia, damnatum ad tormenta rapiant. Tormenta sine fine, sine intervallo, sine temperamento, tortores horribiles, qui nusquam lassescunt, qui nunquam miserentur. Timor reum turbat, conscientia confundit, cogitationes increpat, fugere non licet. Sic stat suspensus ad gravissimam sententiam. Ecce miserum in angusto periculo, in periculosa angustia. Ecce hominem indigentem festino auxilio. Ubi nunc est? Nunc subveniat, qui sub pressura lapidum nescius est se lapidantium. Nunc oret ²⁰¹⁵ pro eo, qui apud eumdem judicem existit pro suis homicidis orator. Stephane, Stephane, et vere Stephane, quia vere coronate. Stephane, inquam, Stephane, en locus pietatis, en tenpus misericordiae ²⁰¹⁶, en utique occasio exhibenda charitatis. In hoc namque periculo consisto incessanter, nisi quia non semper ²⁰¹⁷ hoc cogito; et tunc miseror et miserabilior, cum oblivisci possum. Semper enim videt me Deus, et peccata mea; semper minatur districta justitia ejus peccatri animae meae.

VARIE LECTI^ENES

²⁰¹¹ Tanta charitatis pietate ms. Vict. 16. tante charitatis pietate ²⁰¹² Sic fuit, bone Stephane, sic fuit. Sic gaudeo fuisse ms. Thu. sic fuisti, bone Stephane, sic gaudeo fui se ²⁰¹³ Ut pacies ms. Thu. Corb. et San-Ger. ut places ²⁰¹⁴ Super eam ms. San-Ger. super me ²⁰¹⁵ Hunc oret ms. nunc ore ²⁰¹⁶ Tempus misericordiae ms. Vict. 3. omittit misericordiae ms. Vict. 16. locus misericordiae ²⁰¹⁷ Quia non semper ms. nisi quia non semper ²⁰¹⁸ Ut illie ms. Vict. Val-luc. et Flor. ut illie ²⁰¹⁹ Sed vos peccata ms. Vict. Val-luc. et Flor. Sed o vos, o vos peccata ²⁰²⁰ Scio certe ita est ms. Vict. Scio etiam certe ita est ms. Val-luc. Etiam certa est ms. Flor. etiam, certe ita est ²⁰²¹ Necessitas mea ut ms. Vict. 16. offensio mea ut ms. Vict. 3. San-Ger. et Val-luc. necessitas ut ²⁰²² Potestis damnare ms. Thu. possitis damnare ²⁰²³ Magna sunt, magne ms. San-Ger. magna sunt, sancte ²⁰²⁴ Piissimo dilectori ms. Vict. San-Ger. Carth. Val-luc. et Flor. piissimo et dilectissimo dilectori ²⁰²⁵ Ille peccata ms. Bec. Thu. Vict. 16. hoc peccatum ms. San Ger. peccatum suum ²⁰²⁶ Amen. ms. Thu. Amen. Retractatio charitatis beati Stephani. ²⁰²⁷ Sic scriptura ms. Vict. 16. et Flor. sicut scriptura ²⁰²⁸ Te positio genibus clamasse ms. Vict. 16. positis genibus clamasti

A Semper infernus apertus, et tormenta ejus parata, semper invisibilis insidiatores parati, ut illuc ²⁰¹⁸ rapiant miseram animam.

Sic sum positus, cum vigilo; sic sum cum dormio, sic sum cum video; sic sum cum jocor; sic sum cum superbio, cum detraho; sic cum irascor, cum me vindico; sic sic sum cum delicias corporis miserabiliter amplector. Denique sic sum semper et ubique. Accelero ergo, pie, precor, accelero antequam damner, antequam me rapiant tortores, hostes humani generis, priusquam me absorbeat cancer internalis, priusquam me consumant tormenta gehennae.

Sed o vos, o vos, peccata ²⁰¹⁹ mea, magna estis nimis, multa estis nimis, ut merito negetur anima ²⁰²⁰ mee venia vestra. Scio: etiam certe, ita est ²⁰²⁰,

B consiteor, ita est. Sed quanto gravior mea infelicitas, quanto angustior mea necessitas; tanto mirabilior erit pietas indultoris, tanto p: j: r: apparebit apud indultem gratia intercessoris. Scio satis, Domine, dilecte Dei Stephane, quia cum Deum offendii, te quoque et omnes sanctos ejus offendii. Verum tanta est necessitas mea ²⁰²¹, ut cogat me poscere subsidium etiam ab iis a quibus merui supplicium. Et tantum repleti estis tu et alii sancti illo copioso, illo inestimabili fonte pietatis, ut delectet vos etiam eos pie liberare, quos juste potestis damnare ²⁰²². Magna sunt, magne ²⁰²³ Stephane, magna sunt merita tua, ut sufficere possiat tibi et mihi; et si prosunt mihi, nihil tibi minuetur. Ecce coram Deo, et coram te, beate Stephane, sunt empta peccata mea, quae terrant, quae sollicitant, quae gravant animam meam. Dic ergo, o pie, piissimo et dilectissimo dilectori ²⁰²⁴ tuo, dic, Domine, ne statutas illi haec peccata ²⁰²⁵ (Act. vii, 59). Dic, inquam, pro ego tibi supplicante, quod dixisti pro populo te trucidante. Dicat tantum pia charitas tua; et certus sum quia remittet benignissimus Deus cuncta mala mea. Ipse enim est misericors et Creator meus, ego miser et opus ejus, tu dilectus amicus ejus qui est benedictus in secula. Amen ²⁰²⁶

C Retractatio charitatis S. Stephani.

D Cum enim insanii inimici tui te opprimerent amicum suum, sicut Scriptura ²⁰²⁷ verax testatur, tu positis genibus clamasti ²⁰²⁸ voce magna: Domine, ne statutas illis hoc peccatum (Act. vii, 59). O cor opulentum pinguedine charitatis; de quo, cum alli-

geretur, tam copiosa misericordia supereffluat! O A mens vehementer ardens amore, copiose uncta charitate; de qua, cum tribularetur, tam suaviter ardentibus et tam ardenter suaves scintillæ micabant! O favus pinguis melle dilectionis; de quo, cum premeretur, tam opulentæ, tam jucundæ guttæ distillabant. *Domine, ne statuas illis hoc peccatum.* Vir beate, quantam spem donas peccatoribus amicis tuis, cum audiunt te sic fuisse sollicitum pro impiis inimicis tuis? Vas charitatis superabundans plenitude, qua ubertate potabis desiderantes amplecti te intra cor suum, cum sic perfundis ²⁰²² ejientes te extra civitatem suam?

Cum sic propinas furore anhelis irruentibus in te: quomodo refocillabis timore anhelos fugientes ad te? *Domine, ne statuas illis hoc peccatum.* Quomodo respondebit invocatus, qui sic objurgabat ²⁰²³ provocatus? Quam benigne sovebit humiles exaltatus ²⁰²⁴, qui sic superbis succurrebat humiliatus? Qua celeritate liberabit afflictos potenter liberatus, qui sic afflagentibus subveniebat afflictus? Illi festinabant auferre animam tuam; tu satagebas animabus eorum reddere vitam suam. Illi rigido collo, magno furore fremebant, ut te perimerent; tu positis genibus voce magna orabas, ne illi perirent. Utique voce magna, quia charitate magna; et positis genibus, quia vera simplicitate. Superbia humilitatem sub cote tribulabat ²⁰²⁵, et odor charitatis inde fragrabat. Charitas ab odio cum petra percutebatur, et tinnitus pietatis reddebat. Impietas pietatem lapide premebat, et oleum misericordiae ebulliebat.

294 O si unquam merebor de charitate Stephani oleum precibus elicere, quod illi potuerunt lapidibus exprimere! Languet namque ²⁰²⁶ anima mea languore gravissimo, qui non sanatur nisi misericordiae oleo. Utinam vel semel suggerat Deo pro me, et pro cuncto peccato meo: *Domine ne statuas illi hoc peccatum.* Doce me, beata anima beati Stephani, quo sapore jucundabar, qua satietate ²⁰²⁷ aestuabas, cum eructavit cor tuum verbum tanum bonum (*Psal. XLIV, 2.*). Quam dulce ²⁰²⁸ saepe anima meæ eloquium tuum (*Psal. CXVIII, 103*), super mel et favum (*Psal. XVIII, 11*) ori meo ²⁰²⁹. Mandendo, magis ac magis dulcescit; sugendo plus et plus suavissimus sapor ejus affuit. Plus videndo, plus fulgescit; omni modo tractatum, semper ad delectationem crescit. Formam gerit fidei, soliditatem habet patientie. Simplicitatis puritate nitet, benignitatis colore luet. Charitatem sapit, pietatem olet, tactu reddit inansuetudi-

nem, sono repræsentat misericordiam. Dic ergo, beate Stephane, quid intus sovebas, unde misturam tot suavitatum foras erumpebas? Nimurum iis omnibus plenus eras, omnibus iis ornatus eras, omnibus iis accensus eras. Per has omnes virtutes quibus abundabas, te precor, o charitative ²⁰³⁰ Stephane, ora ut charitatis adipe et pinguedine repleatur arida anima mea (*Psal. LXII, 6*). Adjuva, ut pane charitatis satietur esuriens anima mea. Fac ut igne charitatis flagret frigido anima mea, præstante eo qui creavit eam ²⁰³¹.

Retractatio dormitionis S. Stephani.

Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino (Act. VII, 59). O obdormivit! o somnus cum requie, requiescum securitate, securitas cum aeternitate! Requiescens, o felix, in gaudio, gaudest in requie. Gloriaris, o secure, in satietate, satiaris in gloria. Lætitia tua non mutabitur, lumen tuum non deficiet. Quidquid non vis, procul abest; quidquid vis, ad votum adest. *Sitivit anima tua* ²⁰³² *ad Deum fontem virum* (*Psal. XLI, 3*). Venisti ad eum, et bibis de torrente voluptatis ejus quantum vis, quomodo vis, quandiu vis. Semper satiatus semper bibis, quia semper delectat te bibere, nec unquam fastidis. Nec bibis, ut fiat tibi satietas quasi nondum habenti; sed semper bibis, ut semper duret ²⁰³³ satietas jam possidenti. Semper enim desideras quod semper habes, et quod semper securus es te semper habere. Incessanter quippe et delectabiliter desideras ipsum delectabilem ²⁰³⁴ desiderium; et semper bibis cum delectabili ardore ipsius desiderium, cum copiosa satietate. O sufficiens beatitudine, et beata sufficientia! Quam felix obdormire, obdormire in Domino! Quanta pace obdormiunt, qui obdormiunt in Domino! Non enim gravabunt eos amplius pondera carnis, non eos afflagent dolores corruptionis. Non impugnabunt stimuli tentationum, non terrebit conscientia peccatorum. Nulla eos sollicitabit indigentia. Abstersit Deus omnem lacrymam ab oculis eorum (*Apoc. VIII, 17*) ²⁰³⁵.

O dives et beata pax, quam longe sum a te! Ecce enim qui conor vel tenuiter gustare salivam alienæ felicitatis, cogor affluerter glutire acerbos haustus meæ infelicitatis, qui me commovent lacere ea bona quæ nec possum cogitare, et flere gravia mala quæ sufferendo possum palpare. Heu me miserum! ubi non sum, et ubi sum, qui nescio ubi futurus sum ²⁰³⁶. Discordat quippe miserabiliter anima mea cum copulata sibi carne mea, quam sequi non vult, nec potest sine timore: relinquere non audet, nec valet

VARIÆ LECTIONES.

²⁰²² Superfundis ms. Vict. 16. et Flor. perfundis
Humilis exaltatus mss. humiles exaltatus ²⁰²³ Sub cote tribulat ²⁰²⁴ Languida namque est mss. Vict. 16. et Flor. languet namque ²⁰²⁵ Quia socieate mss. qua satietate ²⁰²⁶ Quia dulce mss. quam dulce ²⁰²⁷ Ori eius mss. ori meo ²⁰²⁸ O charitate ms. Vict. 19. O chare ²⁰²⁹ Creavit eam. ms. Thu. creavit eam. Retractatio dormitionis beati Stephani ²⁰³⁰
Anima tua mss. anima mea ²⁰³¹ Abundet mss. duret ²⁰³² Desiderabile mss. delectabile ²⁰³³ Oculis sanctorum mss. oculis eorum ²⁰³⁴ Et ubi sum, qui nescio ubi futurus sum ms. Thu. et ubi sum, et ubi futurus sum

²⁰²³ Sic objurgabat ms. Vict. 16. sic jurgabit ²⁰²⁴
²⁰²⁵ Sub cote tribulat ms. Thu. sub tribulat ms. Vict. 16. sub cote tribulat ²⁰²⁶ Quia socieate mss. ²⁰²⁷ O charitate ms. Vict. 19. ²⁰²⁸ Ori eius mss. ori meo ²⁰²⁹ O charitate ms. Vict. 19. ²⁰³⁰ Creavit eam. ms. Thu. creavit eam. Retractatio dormitionis beati Stephani ²⁰³¹
²⁰³² Desiderabile mss. delectabile ²⁰³³ Oculis sanctorum mss. oculis eorum ²⁰³⁴ Et ubi sum, qui nescio ubi futurus sum ms. Thu. et ubi sum, et ubi futurus sum

sine dolore ; trahere eam ²⁰¹⁴ post se vult, et nequit vel cum labore. *In felix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* (Rom. vii, 24). Precor, o beate Stephane, precor, compatere tu mihi misero indigenti, qui congaudeo tibi beato, licet non indigenti. Liberet me de corpore mortis hujus tuis meritis gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, ut quandoque *in pace in idipsum dormiam et requiescam* (Psal. iv, 9) in Domino, qui vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen.

ORATIO LXX [ol. LXVIII] ²⁰¹⁵.

AD SANCTUM LAURENTIUM.

Beatissime martyr ac ferventissime Salvatoris dilector, veræ felicitatis laurea redimite Laurenti, tu illud pretiosum vas domus Dei, tu ille fidelis dispensator thesauri cœlestis, et benignissime pauperum Christi provisor, te invoco in auxilium mihi desideranti deprecari faciem Dei, sed pro peccatorum magnitudine ad eum faciem levare non audenti. Age ergo, testis fortissime potentie Christi, ostende in me benevolentiam tuam, et attende necessitatem meam, et deser illi orationem meam. Evacua pia intercessione peccata mea, extirpa misericordi subventione vitia mea, ut ab ipsis eruta, charitatem illam, qua in Christi desiderium totus feliciter exarsisti, quoquomodo in se accendere valeat anima mea. Ob hoc, pretiosissime Domine, ad te potissimum accedo, quia charitatis hujus in te mirabilemflammam considero. Quis enim cogitare, quæ mens æstimare, quis intellectus capere sufficiat quo ardore, quo æstus sancti affectu, ejus amorem ²⁰¹⁶ in corde tuo fixum tenebas; imo cor tuum amori ejus infixeras, quando sic interius illius dulcedine ²⁰¹⁷ replebaris, ut flammæ exterius te prementes parviperderes? Ingredere, anima mea, interiora spirituæ intuitus, et penetra si potes secretum beati pectoris, tam igniti dilectoris domini tui, et considera quam nectarœ divinæ vinculo charitatis felix mens ejus fuit colligata; cum carnem exteriori crudole torreret incendum, et affectus interior exsultando laudes dirigeret in cœlum. Attende, inquam, et admirare, mirare et gaude, gaude et ama, ama et lauda; quantumcunque enim te ad considerandum intenderis, longe tuum superat ²⁰¹⁸ intellectum dulcedio illa qua ipse jucundabatur per affectum, et beatificabatur per effectum. Ad hoc tamen inde cogitando profici, ut ea satiari esurias ²⁰¹⁹, et quandiu satietas abest, ejus esuriem patiaris. Quia nimis quo plus esurie afficeris, eo abundantius percepta satietate gaudebis. Non ergo cesses clamare, non erubescas mendicare ad januam hujus divitii thesaurei, cuius imploras auxilium; suppliciter orans ut sicut thesauro Ecclesiae tanquam si-

A delis et prudens dispensator pauperibus distribuit; sic de thesauro charitatis tantum tibi saltem distilet, quo in dies desiderio ejus magis famelicus fias, et illius satietatem semper desideres.

Ad te igitur, potentissime et pretiosissime Salvatoris mundi testis Laurenti, ad tuæ pietatis januam clamat hic famelicus, hic esuriens pauper; non ut ejus famem evaces, sed ut qualicunque charitatis gustu refocillatam magis accendas, quantulamcunque stillam dulcedinis ejus sipienti anime meæ infundendo, sitim illius in me augeas; ut onerosa mihi sit omnis dulcedo, quæ illius ex fonte non manat; si tamen dulcedo recte dicenda est, quæ de illa saporem non habet. Non itaque, benignissime domine, licet nimis tepidam famem cordis mei, quam

B hac esurie patitur, satietas aliqua mundanae voluptatis evacuet: non ejus sitim delectatio quælibet carnalis extinguit; sed in mente tui humilius dilectoris **295** in dies excrescat. Sit anima mea hujus avida famis, ad omnia terrena fastidiosa, ut ab ipsis deficie. s, in illam proficiens, per spiritualem esuriem ad beatam perveniat satietatem, qua ipse insignibus dives meritis satiari et beatificari meruisti. Adeant alii pauperes januas divitium, ut terrenis epulis satiati corporeæ famis expellant incommoda; ego ad tuæ pietatis januas pulso, ut satietatem terrenæ delectationis evadere, et famem supernæ dulcedinis indeficientem merear obtinere. Hanc esurire, hanc sitire, ad hanc gemere, huic suspirare inardesco.

C Consule mihi, martyr glorioissime. Ecce indiscreta fortasse verbositas dicit: *Satis oratum est, et affectus desiderii clamat: Adhuc ardentius orationi insiste.* Itane, dulcissime domine et ferventissime Christi amator, sese habet non ficta orandi devotion, ut orationi quo plus intendit, plus accendatur? Siccine in spiritu et veritate orantes incomparabilis attrahit odor charitatis, ut dum oratio ad terminum dicitur, diutius orare delectet? Ita plane. Beata mens illa, quam tale veraciter inflammat incendium. Sed ut jam mea qualiscunque claudatur oratio, deprecor te, beatissime martyr et præcipua columna Ecclesie Dei Laurenti, qui feliciter a benignissimo Jesu audire meruisti, *veni, desiderator bone; suscipient te angeli mei, quoniam assatus non negasti me, probatus confessus es me:* te, inquam, deprecor, subleva tuis sublimibus et potentissimis meritis orationem meam, quatenus quod summe desidero (videlicet ut a me extirpet omnis iniquitas, et vera usque in finem in me proficiat charitas), te interveniente, et bono Domino Jesu favente, merear obtinere, præstante eodem Domino et Redemptore nostro, qui est cum Patre et Spiritu sancto vita et regnum in æterna secula. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

²⁰¹⁴ Et trahere eam mss. trahere eam ²⁰¹⁵ Collata est cum ms. Thu. 207. in aliis enim mss. non habetur
²⁰¹⁶ Quo æstus sancti affectu, ejus amorem ms. quo sancti æstus ejus amorem ²⁰¹⁷ Illius dulcedine ms.
 illa dulcedine ²⁰¹⁸ Tum superat ms. tuum superat ²⁰¹⁹ Satiari desideres ms. satiari esurias

ORATIO LXXI²⁰⁵⁰.

AD SANCTUM MARTINUM.

Pro homine in abyso peccatorum existente.

Peccator hoinuncule, tu multum indigens, tu qui nimis Deum contristasti, excita mentem tuam, intende in necessitatem tuam, et invoca misericordiam super miseriam tuam. Anima mea, evigila; misera mea, expurgiscere, scelerata mea, clama ad Deum iratum tuum, si forte migitet super te vultum tuum. Sed altissimus est, et insinus sum. Quomodo attinget vox mea ad illum? Levabo super me animam meam, ut intendat in eum qui ²⁰⁵¹ est super eam si forte vocatus audiat eam. Sed utique justissimus est, et nimis iniquus sum. Quomodo audiet ²⁰⁵² clamorem meum? Intrabo intra me ipsum, excludam omnia, propter illum ²⁰⁵³ et me ipsum; et effundam animam meam et quae intra me sunt ante ipsum. Excitabo ut dolens et dolendus affectum meum; expandam aerumnas meas ante eum, si forte illa sua magna pietas moveat eum. Sed nimis immensa, nimis infinita sunt delicia mea; non sufficit sine intercessore ²⁰⁵⁴, nec susceptibilis est oratio mea ²⁰⁵⁵.

Rogabo aliquem de illis magnis familiaribus Dei, si forte illum audiat pro me Deus. Vocabo Martinum illum magnum confessorem, cuius nomen glorificatum est per orbem. Martine. O si et ²⁰⁵⁶ ipse me audiens; tu ille, magne ²⁰⁵⁷ Martine. Sed si Deus me ²⁰⁵⁸ despicit, quis me respicit. Si Deus faciem suam a me avertit, quis suam ad me convertit? Aut si Deus odit me, quem audit pro me? Misericors et miserator Deus, an sic detestaris ad te revertentem, ut pati non possis ²⁰⁵⁹ misereri ejus ullum tibi adhaerentem? aut tantum exsecraris unum dolentem tuum, ut propter eum non audias ullum amicum tuum? Tu, inquam, qui benignus et misericors praestabilis super malitiam (*Psal. 11, 13*) vocaris, an ita exardescis in peccatorem paenitentem, ut quod es obliviscaris? Propter temetipsum aut audi me, aut concede aliquem audire me, quem audias pro me. Domine, si continges a peccatore auditum tuum, quia justus es; vel ne prohibeas alienum auditum a misero suppliante, quia pius es. Benigne, plus es clemens quam passum cogitare, non minus hoc sentiam quam presumo sperare. Tantum confidit, Domine, de tua pietate creatus et recreatus a te servus tuus, ut te

A petere presumat intercessorem reus tuus. Nullus enim me respiciet ²⁰⁶⁰, nisi te jubente: nullus mihi proferit, nisi te annuente. Et tamen spero ut quod mihi propter peccata mea negas, propter alicujus familiaris tui merita concedas. Bone, ne te ultorem exhibeas, a quo peto interventorem; si non ²⁰⁶¹ das pro pane lapidem, pro pisce serpentem (*Math. vii, 9*), pro ovo scorpionem (*Luc. xi, 12*). Da ergo, Domine, mihi intercessorem Martinum illum magnum confessorem, cuius per totum mundum beatum glorificari nomen.

S nete Martine, per illum te ²⁰⁶² precor, qui totum ²⁰⁶³ mundum venerari facit nomen tuum, ne degenes indigenti et supplicanti auxilium tuum. Cur es, domine, per orbem ab omnibus vocatus, nisi ut omnium rogantium sis advocate? Ad quid sonat in ore omnium: *Dominus meus sanctus Martinus*; *dominus meus sanctus Martinus*, nisi ut dicere possint ²⁰⁶⁴: *Adjutor meus sanctus Martinus*; *adjutor meus sanctus Martinus*? Ut quid est ubique nomen tuum diffusum, nisi ut mundo per hoc sit aliquod magnum bonum insitum? Fama tua vocat me ad te, miracula tua mittunt me ad intercessionem tuam, opera tua trahunt me ad intercessionem tuam, opera tua trahunt me ad auxilium tuum. Sed quare narrem miracula tua, cum major sit potentia tua? Ut quid retractem opera tua, cum supereuminat apud Deum gratia tua? Cur recitem subventiones, quas multis impendisti, cum meliora sint spiritualia quae potes, quam corporalia quae in celo habitant facis, et in terra peregrinans fecisti? Non enim ista solum potes, et illa non potes. Non, inquam, in his solis es potens quae ad nihil devenient ²⁰⁶⁵, et in illis impotens, quae ad eternitatem provenient ²⁰⁶⁶. Nempe non ad haec tantummodo facienda sic profecisti ²⁰⁶⁷. Non ad ista solummodo tribuenda tantum ascendiisti. Spiritualia impartire, quibus gloriari; eternis locis; quibus letari; celestia infunde, in quibus conversaris ²⁰⁶⁸. Illorum per te sentiamus indigentes exundantiam, quorum perpetuum plenus ²⁰⁶⁹ suscipis inundantiam.

O honorum tuorum inundantia, et malorum meorum abundantia. Quanta est eo um distantia? quam vehementer illa te facit felicem; quam nimis ista me infelicem? Illa ex plenitudine Dei descendit.

VARIE LECTIONES.

²⁰⁵⁰ Collata est cum mss. Vict. KK. 16. et RR. Corb. 160. Bec. O. ubi bis legitur. Thu. 267. San-Germ. 345. Carth. Val-luc. et Flor. Ad sanctum Nicolauum, vel sanctum Martinum, pro homine in abyso peccatorum existente mss. Vict. 3. et Val-luc. oratio ad sanctum Martinum, sive ad sanctum Nicolauum. ms. Vict. 16. Corb. et Flor. oratio ad sanctum Martinum. ms. Bec. oratio devotissima ad beatissimum et gloriissimum Nicolaum. Item. Oratio ad sanctum Nicolauum. ms. Thu. oratio ad beatissimum Nicolaum. ms. San-Germ. De sancto Nicolao Confessore. In orationis contextu in mss. Vict. Corb. et Flor. nusquam legitur nomen Nicolai sed duxazat Martini: in mss. Thu. Bec. semper Nicolai nomen habetur, nusquam Martini. ²⁰⁵¹ In eam qui mss. Vict. 16. Val-luc. et Flor. in eum qui ²⁰⁵² Quomodo audis ms. Quomodo audiet ²⁰⁵³ Praeter illum mss. Vict. post illum ²⁰⁵⁴ Sine intercessore ms. Vict. 16. sine intercessore ²⁰⁵⁵ O si si mss. o si et ²⁰⁵⁶ Ipse me audiet! Tu ille, magne ms. Thu. ipse audies me, tu magne ²⁰⁵⁷ Deus meus me mss. Deus me ²⁰⁵⁸ Pati non possis ms. Vict. pati non possit ²⁰⁵⁹ Me respicit mss. me respiciet ²⁰⁶⁰ Sed non mss. si non ²⁰⁶¹ Sancte Nicolae per illum te etc. In ms. San-Germ. hic incipit Oratio ²⁰⁶² Qui per totum mss. Vict. 16. Val-luc. Flor. qui totum ²⁰⁶³ Dicere possit mss. dicere possint ²⁰⁶⁴ Devenient mss. devenient ²⁰⁶⁵ Pervenient mss. Vict. Val-luc. et Flor. provenient ²⁰⁶⁶ Perfecisti mss. Vict. et Val-luc. prosecisti ²⁰⁶⁷ Quibus perseveratis mss. quibus conversaris ²⁰⁶⁸ Plenius mss. plenus

ista ex indigentia mea ascenit. Illa fuit ex Dei copia, ista surgit ex mea inopia. O si illius inundantiae exundantia inundabit, ut diluat malorum meorum abundantiam ²⁰⁷⁰! O si plenitudo illius satietatis replebit vacuitatem meæ egestatis! Non dubito, domine, te hoc mihi impetrare, si tantum velis pro me judicem meum dilectum dilectorem tuum ²⁰⁷¹ exorare. Ne exspectes ²⁰⁷², Domine, ad exaudiendum meam importunitatem; quia tu scis ad orandum diu meam imbecillitatem. Velox enim sum ad desciendum; sed esto tu velocior ad **296** subveniendum. Certe si cor meum contritum fuerit, si viscera mea commota fuerint, si liquefacta fuerit anima mea, si rivi diu fluxerint ab oculis meis; tunc sperabo quia Martinus adest precibus meis. Concute ergo, domine sancte Martine, concute spiritum meum, excita cor meum, commove mentem meam ad affectum secundum necessitatem suam, ut sentiam miserationis tuæ effectum ²⁰⁷³ secundum potentiam tuam.

Sed heu! quanto tempore languet mens mea, quanto stupore induratum est cor meum, quanto torpore obruitur anima mea? Sancte Martine, quid est quod sic me impedit? Quid est quod cervicem meam sic premit? Unde sic tenebratur intuitus meus? Unde sic clauditur circuitus meus? Vult, domine, vult ad Deum et ad te anima mea erigere faciem suam, et plumbeo pondere curvata gravatur. Cupit in vos dirigere intuitum suum, et caliginosis tenebris obscuratur. Conatur se expedire, et ferreis catenis astringitur. Tentat exire, et æneo carcere clauditur. Quid sunt ista, Deus, quid sunt ista, quæ sic animam meam obtenebrant et gravant, claudunt et ligant? Forsan quæ sunt peccata mea; immo vere hæc sunt peccata mea. Certe hæc sunt. Affactus carnalis insatuavit in me saporem spirituum; intentio insinuarum incurvavit animam meam ab intuitu superiorum; amor terrestrium extinxit in me delectationem cœlestium; usu vitiorum evanuit ²⁰⁷⁴ in me sensus verorum bonorum. Ab illis bonis sum elongatus, in his malis occupatus, seclusus ab illis, inclusus in istis; ab illis devolutus, in istis obvolutus. Hinc est ille carcer et vincula. Hinc sunt illæ tenebrae et pondera.

Peccata mea, cui servatis in his vinculis et hoc carcere, sub his tenebris et hoc pondere? Cui nisi districtio judici, et tortoribus vestris, et tormentis æternis? Cui, nisi carceri inferni, et vinculis sein-

A piternis? Cui, nisi caligini perpetuae noctis, et ponderi indesinentis mortis? Certe his malis me servatis, ad haec mala me trahitis. Certe in his ero obvolutus, si prius a vobis non fuero solutus. Vere horum illiberabilis ²⁰⁷⁵ servus ero, si liber a vobis prius non fnero. Utique prope est dies illa, prope, inquam, est et incognita ²⁰⁷⁶. Subito venit, et forsitan hodie erit ²⁰⁷⁷.

B Delicta mea, an eratis tam noxia futura, cum animam meam vestra dulcedine potabatis, cum cor meum vestra voluptate ungebatis? Cur haec me celabatis? Cur me tradebatis? Imo non vos me tradistis ²⁰⁷⁸, sed ego me tradidi, qui vobis credidi ²⁰⁷⁹. Non vos me decepistis; sed ego me decepi, qui vos intra me suscepit. O inaudita insania! sciebam in vobis non esse fidem, et tamen habui vobis ²⁰⁸⁰ fidem. Imo non habui fidem, nec credidi vobis; sed quodam horribili modo videns, cæcus commisi me vobis. Videns eram, quia vos cognoscebam, et quæ mala vos sequuntur, sciebam; cæcus eram, quia non a notis cavebam. Heu peccatum, nomen horrendum ²⁰⁸¹, res detestabilis, nulli malo comparabilis! Cæcus non videt soveam, in quam cadit; insanus putat se debere facere quod facit: qui autem sponte peccat, videns et sciens præcipitio se tradit. Mors et tormenta quælibet, tormenta tantum sunt; nec in se foeda sunt, quia ordinata sunt. Peccatum in se habet suam foeditatem, et secum trahit æternam infelicitatem. Melius ergo erat eligere tormentum ²⁰⁸² æternum quod per se foeditatem æternam non attrahit, quam peccatum quod cum foeditate sua dolores æternos jungit. Et certe, o miser homo, ipsa sola ²⁰⁸³ plus tibi vitanda ²⁰⁸⁴ erat peccati foeditas, quam quælibet tormentorum immanitas. Quippe in peccando foedissima perversitate præposuisti te, Deo Creatori tuo, quo nihil injustius: in tolerantia tormentorum ordine pulcherrimo subjiceret se ²⁰⁸⁵ factura suo factori ²⁰⁸⁶, quo nihil est justius.

C O homo, quo evanuit humanitas tua? Didiceras quoniam qui facit peccatum, servus est peccati (Joan. viii, 34); et ut tanti mali servus essem, peccatum fecisti. Sciebas quia spiritus es vadens et non rediens (Psal. lxxvii, 39); et in peccati abyssum irremeabilem et sine fundo te jecisti. Vere abyssus sunt peccata mea, quia incomprehensibilia sunt pondere et profunditate; et inæstimabilia sunt numero et immensitate. Quæ abyssus irremeabilis est, quia nullus inde reddit ²⁰⁸⁷, nisi per gratiam retrahatur; et sine fundo,

VARIÆ LECTIÖNES.

²⁰⁷⁰ Abundantia *mss.* abundantiam ²⁰⁷¹ Meum dilectorem tuum *mss.* *Vict.* *Val-luc.* et *Flor.* meum dilectum dilectorem tuum *ms.* *San-Germ.* meum dilectum tuum ²⁰⁷² Ne exspectes *ms.* *Vict.* 16. neque exspectes *ms.* *Val-luc.* omit. ne ²⁰⁷³ Tua affectum *mss.* *Bec.* *Vict.* *Carth.* *Val-luc.* et *Flor.* tua effectum ²⁰⁷⁴ Usus vitiorum evacuavit *mss.* usu vitiorum evanuit ²⁰⁷⁵ Illiberalis *mss.* *Vict.* *Val-luc.* et *Flor.* illiberabilis ²⁰⁷⁶ Cuique inquam est incognita *mss.* prope est inquin et incognita ²⁰⁷⁷ Hodie venit. *mss.* hodie erit ²⁰⁷⁸ Tradebatis.. trauidistis *ms.* *Corb.* *trahebatis.. trahebatis ²⁰⁷⁹ Vobis credidi *mss.* vobis me credidi ²⁰⁸⁰ Adhibui vobis *ms.* *Vict.* habui in vobis *mss.* *Val-luc.* et *Flor.* habui vobis ²⁰⁸¹ Meum horrendum *ms.* *Vict.* *Val-luc.* et *Flor.* nomen horrendum ²⁰⁸² Erat tormentum *mss.* erat eligere tormentum ²⁰⁸³ Ipsa sola *ms.* *Vict.* 3. quia sola ²⁰⁸⁴ Tibi timenda *mss.* tibi vitanda ²⁰⁸⁵ Subjiceret se *ms.* *Vict.* 16. subjicit se ²⁰⁸⁶ Sua factori *mss.* *Vict.* 3. *Val-luc.* et *Flor.* suo factori *ms.* *Vict.* 16. omit. sua ²⁰⁸⁷ Unde reddit *mss.* inde reddit

quia qui sponte ²⁰⁸⁸ peccat, inerito in infinitum cadit, si non per misericordiam retineatur. O abyssus abyssum invocat (*Psal. xli*, 8) peccata mea! tormenta ²⁰⁸⁹ quoque, quibus me servatis, abyssus sunt; quia infinita et omnino incomprehensibilia sunt. Væ, carcer et vincula, tenebrae et pondera peccatorum terrebant me ²⁰⁹⁰; sed mali nulli ²⁰⁹¹ malo comparabilis servus factus sum: et sic in abyssum mersus sum, et cum hac dolenda servitate, et abysso, in alteram abyssum sepeliendus sum. Væ super vœ; timor super timorem; dolor super dolorem. Ecce tertia abyssus, et ipsa nimis terribilis: *judicia Dei abyssus multa* (*Psal. xxxv*, 7); forsitan in voce harum cataractarum abyssus mea abyssum invocat (*Psal. xli*, 8). Cataractæ occultæ sunt, judicia Dei occulta sunt: abyssus agitur abyssum in voce cataractarum Dei invocat, quia peccatorum abyssus tormentorum abyssum meretur, quod judicia Dei pronuntiant. Si peccata mea non essent abyssus, timenda tamen inultum erat judiciorum Dei abyssus multa; quoniam supra humanum sensum sunt occulta.

Nunc ergo ²⁰⁹² judicia Dei abyssus, peccata mea abyssus, debita mihi tormenta abyssus, abyssus iudiciorum os super ²⁰⁹³ me, abyssus inferni subtus me, abyssus peccatorum in qua sum, et ipsa intra me. Nam quæ supra imminet ²⁰⁹⁴ timeo, ne in me irruat, et me cum abyso mea in illam, quæ subtilis patet, obruat, ubi tormenta nunquam peccata delectabunt; sed peccata semper tormenta tenebunt.

Miser, cui peccavi ²⁰⁹⁵? quo deveni? quo abii a Deo? ubi perditus sum ab eo? Quis me in abyso in-^C ter abyssos quæreret? Aut perditum Dei quis inveniet? aut quis extra abyssum peccatorum audit clamantem de profundo eorum? Sed, o tu Domine, qui in-tueris abyssos, quo ivi a spiritu tuo, et quo fugi a facie tua? Certe non ubi adhuc sum, abes; quia et si descendero, in infernum ades (*Psal. cxxxviii*, 8). Et si ego nequiter fugi te, et in abyso mea damnabiliter abscondi me; ubi quoque vides me. Quis enim, nisi tu, ad pœnitendum moves animam meam? Aut tu quomodo moves eam, si in abyso sua non vides eam? Bone Domine, tu pulsasti et excitasti eam in abyso delictorum suorum, velut in lecto dormientem. Tu concussisti torpente, tu sollicitasti negligenter, tu fecisti pœnitentem unde jucundabatur, et dolentem unde delectabatur. Tu, ut peteret ²⁰⁹⁶ D

A Bone Deus, omnia hæc fecisti in abyso; et non audis clamantem de abyso? Hæc præveniendo ²⁰⁹⁷ fugitivo tuo ²⁰⁹⁸ fecisti; et non subsequeris ad te reverti volentem, ut perficias quod incœpisti?

Bone Domine, gratias tibi. Vere quæsivisti in abyso perditum tuum: et invenisti, quem ita de peccatis suis exterristi. Per merita sancti Martin' dilecti tui, reduc de abyso peccatorum, quem quæsitum invenisti perditum tuum; ne perdas amplius inventum tuum, ne in abyso inferni, ubi nullum invenis, perdas quæsitum et inventum servum tuum. Audio, Domine, quia jubes me redire, sed miserabiliter ligatus, et nimio pondere gravatus non possum exire.

Sed, o sancte Martine, cur ergo per merita tua oro B Deum: cum te melius hoc possis, qui es ante eum? Precor te, domine ²⁰⁹⁹, per nomen ejus, ne avertaris quem ipse jam ²¹⁰⁰ respexit, quamvis reum servum ejus; adesto mihi, rogo, apud Deum, non ut defendas me, sed ut ores pro me. Peccata enim mea coram eo non defendo, sed ostendo; non excuso, sed accuso. Ego sum reus, ego ipse sum sub illo et pro illo accusator meus.

297 Non accuset me, qui fecit me; solus suffeci ad peccandum, solus sufficiam ad accusandum: de-nique si judex est ad judicandum reum suum, est et Dominus ad tuendum servum suum; est et Creator ad servandum opus suum; est Deus ad salvandum credentem et baptizatum suum. Aut quomodo judi-cabit peccatorem, ut contempnentem, qui se de pec-catis miserum cognoscit et fatetur pœnitentem? aut quomodo damnabit ut adversarium peccatorem, qui se peccasse dolet, et fugit ad tam amicum ejus intercessorem? Deus, in te pono spem meam. Sancte Martine, tibi committo orationem meam. Super ambos jacto curram meam; imo vobis ²¹⁰¹ jacto animam meam, hoc est, quod a me magis exigitis, tu jubendo, tu consulendo. Suscipe eam vobis ²¹⁰² ja-citatem, habete eam vobis prostratam. Reducite eam ²¹⁰³ de abyso peccatorum: quam quæsitam in-venistis perditam, ne perdatis inventam. Custodite eam, cum dormio; servate eam, cum aliud facio; videte eam, cum aliud cogito: tu per concessio-nem ²¹⁰⁴, tu per intercessionem, tu propter merita tui tam dilecti ²¹⁰⁵ confessoris, tu propter nomen tui et mei Creatoris, qui es ²¹⁰⁶ benedictus in sa-cula. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

²⁰⁸⁸ Quia qui sponte ms. Vict. 16. quia si sponte ²⁰⁸⁹ O abyssus quæ abyssum invocat peccata mea? Tormenta mss. O abyssus abyssum invocat! peccata mea; tormenta ²⁰⁹⁰ Trahebant me mss. terrebant me ²⁰⁹¹ Malitiis nulli mss. Vict. 16. *Carth. Val-luc. et Flor.* mali nulli ²⁰⁹² Nunc vero ms. *Corb.* nunc ergo ²⁰⁹³ Judiciorum super mss. Vict. 16. et *Val-luc.* judiciorum Dei super ²⁰⁹⁴ Semper imminet mss. super imminet mss. *Vict. Carth. Val-luc. et Flor.* supra imminet ²⁰⁹⁵ Miser, cui peccavi ms. *Carth.* miser cur peccavi? ²⁰⁹⁶ Ut peteret ms. *Corb.* ut poeniticeret ²⁰⁹⁷ Perveniendo mss. *Vict. Flor.* præveniendo ²⁰⁹⁸ Fugitivo servo tuo mss. fugitivo tuo ²⁰⁹⁹ Precor te, sancte ms. *Vict. Carth. et Val-luc.* precor te, Domine ²¹⁰⁰ Quem ipse jam mss. *Vict.* quem jam ²¹⁰¹ Imo vobis ms. *San-Ger.* imo et in vobis ²¹⁰² Suscipe eam vobis ms. *San-Ger.* suscipe ergo eam in vobis ²¹⁰³ Prostratam. Custodite eam etc. ms. *San-Ger.* prostratam. Reducite eam de abyso peccatorum. Quem quæsitum invenistis perditum, ne perdatis inventum. Custodite me ²¹⁰⁴ Ser-vate eam.. videte eam.. tu per concessionem mss. *San-Ger.* servate me.. videte me.. tu per consensionem ²¹⁰⁵ Merita tui tam dilecti ms. *S. Ger.* merita tam dilecti ²¹⁰⁶ Proprius nomen tui et mei creatoris qui est ms. *San-Ger.* propter Deum qui est

ORATIO LXXII [ol., LXX] ²¹⁰⁷.

AD SANCTUM BENEDICTUM.

Sancte et beate Benedicte, quem tam opulenta benedictione virtutum superna gratia dilavit, ut non solum te ad desideratam gloriam, ad beatam requietum, ad coelestem sedem sublimaret; sed et alios innumerabiles ad eamdem beatitudinem ²¹⁰⁸ tua admirabilis vita attraheret, dulcis adanitio incitaret, suavis doctrina instrueret, miracula provocarent: ad te, inquam, Benedicte Dei, quem benedictione tam larga benedixit Deus, ad te confugiens angustiosa anima mea tibi se prosternit quam humilmente potest; tibi fundit preces quanto affectu potest. Tuum auxilium implorat quanto desiderio potest. Nimis enim est immanis ²¹⁰⁹ et intolerabilis ejus necessitas ²¹¹⁰: vitam namque sanctae conversionis, quam promisi, nomine et habitu monachii profiteor; sed ab hac vita longe exsulando, mentiri Deo et angelis et hominibus ipsa mea conscientia ²¹¹¹ convincor. Adesto, pie Pater, adesto supplicant. Rogo ne abhorreas tam mendorsum et tam mendacem; sed attende confidentem, et plusquam merear, miserare dolentem ²¹¹².

Utique, o præclare dux inter magnos duces exercituum Christi, tuo me addixi ducatu, quamvis imbecillum militem. Tuo me subdidi magisterio, licet ignavum discipulum. Secundum tuam regulam devovi me vivere, quanquam carnalem monachum. Perversum namque cor meum ad ploranda perpetrata peccata ²¹¹³ lapideum est et aridum; ad resistendum vero instantibus est molle ²¹¹⁴ et luteum. Depravata mens mea, ad inutilia et noxia perpetranda ²¹¹⁵ velox est et infatigabilis; ad vel cogitanda ²¹¹⁶ salubria, fastidiosa et immobilis. Obsecata et distorta anima mea ad præcipitandum et voluntandum se in vitiis facilis est et prompta; ad saltem reminiscendum virtutes, difficilis et pigra. Longum est nimis, charissime Pater ²¹¹⁷, commen-

B ▲ morare singula. Nimis, inquam, longum est enumerare gastrimargiam, somnolentiam, levitatem, impatientiam, cenodoxiam, detractionem, inobedientiam, et cætera ²¹¹⁸ vilia, quibus facta est infelix anima mea quotidianum ludibrium, quæ ²¹¹⁹ modo sibi vicissim trahent ²¹²⁰ et distractunt ad illudendum hunc æruminosum, et quasi pannosum ²¹²¹ homunculum; mode eidem cum turba insultant conculcando, et concilcant insultando. Ecce, beate Benedicte quam strenue pugnat hic miles Christi sub tuo ducatu; ecce quam efficaciter proficit hic tuus discipulus in tua schola; ecce bonum monachum, qui sic mortificatis vitiis, et voluptatibus carnis, sic servet et vivit solis virtutibus; imo cui sic turba dominatur vitorum ²¹²², premit moles ²¹²³ peccatorum. Proh pudor ²¹²⁴!

O impudens monache, qua fronte audes dici miles Christi, discipulus sancti Benedicti; false professor ²¹²⁵, qua impudentia potes pati videri in te tonsuram et vestem professionis, cuius non habes vitam? Ileu dolor! O angustiae, quæ mihi sunt undique! Si enim summum regem meum, et bonum magistrum meum, et professionem factam ²¹²⁶ nego, mors mihi est; si autem eorum militem, et discipulum, et monachum me profiteor, cum vita me arguat mendacii, judicium mihi est. Anxiare in me spiritus meus, turbare in me cor meum. Erumpe et clama, anima mea: Jesu, bone Domine, vide humilitatem meam, et laborem meum, et dimitte ²¹²⁷ universa delicta mea (Psal. xxiv, 18). Adjutor meus esto, Domine, ne derelinquas me, neque despicias me (Psal. xxvi, 9), sed doce et adjuva me facere ²¹²⁸ voluntatem tuam (Psal. cxlii, 10) ut vita ²¹²⁹ mea testetur quod cor et os libenter consistentur.

C Intende voci orationis meæ, rex meus, et Deus meus (Psal. v, 5), per merita et intercessionem pii Benedicti, dilecti tui, ducis mei et magistri mei ²¹³⁰. O tu mi bone dux, o suavis magister, o dulcis Pater

VARIAE LECTIONES.

²¹⁰⁷ Collata est cum MSS. Thu. 267. Vict. KK. 16. et RR. 5. Bec. O. Corb. 160. San-Ger. 345. Carthusie a Porta. S. Martini Tornacensis Vallis-lucensis et Floria. Religiosorum ad B. Benedictum, vel N. mss. Vict. 3. et Bec. oratio propria Monachorum mss. Vict. 16. Bec. 2. Carth. et Flor. oratio ad sanctum Benedictum. ms. San-Germ. de sancto Benedicto. ms. Torn. oratio ad B. Benedictum. ms. Val-luc. oratio propria Monachorum ad S. Benedictum. In mss. omnibus omittitur vel N. ²¹⁰⁸ Eamdem beatitudinem ms. San-Germ. eandem gloriam ²¹⁰⁹ Desiderio potest. Humilis enim est immanis mss. affectu potest, tuum auxilium implorat quanto desiderio potest: nimis enim est humanis ²¹¹⁰ Necessitas mss. ejus necessitas ²¹¹¹ Mea teste conscientia mss. mea conscientia ms. Torn. ipsa mea conscientia ²¹¹² Miserare dolentem ms. San-Germ. miserere dolentis ²¹¹³ Praeterita peccata mss. Torn. Val-luc. et Flor. perpetrata peccata ms. Vict. 16. perpetrata peccata mea ²¹¹⁴ Instantibus, molle ms. Torn. instantibus temptationibus, molle ²¹¹⁵ Pertractanda mss. Bec. Val-luc. et Flor. perpetranda ms. Vict. 16. tractanda ²¹¹⁶ Ad illa cogitanda ms. Bec. ad vel cogitanda mss. Vict. 16. Torn. et Flor. ad cogitanda ²¹¹⁷ Sanctissime Pater mss. Corb. Vict. Torn. Val-luc. et Flor. charissime ms. Bec. Reverendissime ²¹¹⁸ Et terra mss. et cætera ²¹¹⁹ Demonis ludibrium quæ mss. Torn. Vict. dæmonis ludibrium, quæ mss. Val-luc. et Flor. quotidianum ludibrium, quæ ²¹²⁰ Vicissim trahant mss. Vict. 16. et Flor. vicissim trahunt ²¹²¹ Et pannosum mss. et quasi pannosum ²¹²² Cui sic extinctis virtutibus, sic turba dannata vitorum mss. Vict. 16. et Carth. cui sic turba dominatur vitorum ms. Torn. cui sic extinctis virtutibus, sic turba dominatur vitorum ms. Flor. imo cui sic turba dominatur vitorum ²¹²³ Premit moles mss. premit moles ²¹²⁴ Proh dolor mss. Proh pudor ²¹²⁵ Falsi professor mss. Vict. Carth. Torn. et Val-luc. false professor ²¹²⁶ Promissionem factam mss. professionem factam ²¹²⁷ Meum, dimitte mss. meum, et dimitte ²¹²⁸ Doce et adjuva me facere ms. Vict. 16. doce me et adjuva me facere ms. San-Germ. doce me facere ²¹²⁹ Et vita mss. ut vita ²¹³⁰ Dilecti tui dulcis Magistri mei. mss. Corb. Bec. et Val-luc. dilecti tui dulcis et Magistri mei ms. San-Germ. dilecti tui et Magistri mei mss. Torn. et Flor. dilecti tui, ducis mei, et Magistri mei

Benedicte, oro et obsecro²¹²¹ per misericordiam, quam erga alios habuisti, et per illam quam erga te Deus habuit, compatere miseriae meæ, qui congratulor felicitati tuæ. Succurre te patronum clamanti²¹²²; exonera mole peccatorum obrutum, soive delictorum funitus ligatum, expedi criminibus irretitum, erige jacentem, sustine nutantem, instrue spiritualibus armis, id est virtutibus inermem, doce et protege pugnantem, expugna impugnantes (*Psal. xxxiv, 1*); erige mihi victoriani²¹²³, et perduc me ad coronam. Age, advocate monachorum, per charitatem, qua sollicitus fuisti quomodo vivere deberemus²¹²⁴; esto sollicitus, ut sufficienter velimus et efficaciter possimus vivere quemadmodum²¹²⁵ deberemus; ut et tu²¹²⁶ de nostro discipulatu, et nos de tuo magisterio gloriemur coram Deo qui vivit et regnat per omnia sœcula sœculorum. Amen.

ORATIO LXXXIII [ol. LXXI].

D SANCTUM DUNSTANUM.

Cum recordatione miraculorum ejus

Sancte Dunstane, dulcis ad invocandum, et benignus ad exaudiendum, pius ad subveniendum; tu ad te fugientibus nunquam incertum refugium, tu ad te clamantibus nunquam imparatum auxilium; sancte, benigne ac pie Dunstane, respice miseriam animæ meæ: si enim respexeris, si calamitatem meam et miseriam attenderis, profecto misericordia tuæ viscera non continebis. Timore, tremore, horrore cruciatur anima **298** mea; timet, tremit et exhorret inumania, quæ meretur, supplicia; et non est quo effugiat constituta ante judicem. Sola assistit; nullus, qui pro ea agat, existit. Vita discutitur, damnabilis invenitur. Bona etenim acta requiruntur; vix, aut nulla reperiuntur. Deseruntur admissa; negari non possunt tam multa et tam grandia, quæ omnem venie spem excludunt. Longaniment sui patientiam judex exigendo prætendit; nihil nisi pertinacem sui impœnitentiam ista obtendit. Circumstidunt accusantes, iterant et reiterant, replicant et explicant delatas accusations. Undique accusatur, a nullo excusat. Astant et exspectant crudeles ac horrendi tortores, ut prolata damnationis sententia mox eam ad cruciandum abripiant. Tanta miseriarum mole obruta miserabilis anima querit, et circumspicit; et ecce, qui consurgat, et pro ea respondeat, nullum aspicit.

Tu ergo, pie, misericors et clemens Dunstane, surge, surge, exhibe solitam opem miserationis, adhibe viscera pietatis, impende suffragium interventionis: ad te clamandum invitabant et exhortabant opera pietatis, que de te prædicantur; sed repellunt, ac obtundunt opera impietatis, que a me commissa a te horrore intolerabili abominantur at-

A que execrantur. Ecce miseria, ecce angustia; ubi reus condemnatur, et omnis Dei misericordia ac pietatis sinus obseratur; sic arguitur, confunditur, obtunditur, accusatrice conscientia, ut nec judicem deprecari audeat, nec qui deprecetur pro ea: sed, o tu, misericors et pie, ubi pietas, ubi miseration, ubi misericordia, nisi ubi miseria? Cui pius, cui misericors es, nisi misero? Agnosco, agnosco, agnosces obmutesco. Intentans enormitatem criminum meorum; attamen quanto major miseria, tanto sit prædicabilior misericordia; nec miseria mea tanta erit, ut desciens fiat potentia tuæ virtutis. An eo usque amplificatur miseria mea, ut angustetur misericordia tua? An invalidudo mea præponderabit potentissima merita tua? imo me ritorum tuorum præponderans gratia sustollat, leviget ac evacuet impietatum mearum pondera. Libentissime tibi judex ipse donabit quidquid tua tam dilecta et chara eum familiaritas postulabit: non negabit tibi unius salutem miseri, salus ipsa eoi tam familiaris existis; facile reddet tibi unius mortui vitam, vita ipsa apud quam tantam habes gratiam.

Ne desciat, quæso, in me uno tuæ benignitatis munificentia, cuius in multis et tam innumeris redundant beneficia. Obtineam per te indulgentiam, ut tam dilecti et diligentis Dei, ac Domini tui in omnes prædicent ac magnificant misericordiam. O quam prædicandis monstrabat Deus indicis quantum ei tu gratus essem ac familiaris! O inestimabilis cordis tui puritas, cum qua tam crebre sermocinabantur angeli Dei! o inestimabilis apud Deum familiaritas, cui sic familiaris erat angelorum dignitas! O decus ac præmium virginitatis, cui sic adgaudent natura angelicæ dignitas! In celum deduceharis, intereras beatis agminibus illorum, oblectabar modulationibus angelicis, cantans cum illis canticum, quod solus cantat chorus virginalis. Rursus tibi in terris hymnum celebranti vicissim aderat et consonabat melodia cœlestis; concinebat agmina virginitatis, summa dignitas supernæ civitatis. Potens ac præpotens gratia, cui sic obsequens erat dignitatis angelicæ potentia! Excellens ac præcellens meriti eminentia, quam sibi acceptam, sic pretiosam divina monstrabat superexcellentia! Nunquam ergo tam dilecti, tam familiaris sui preceps avertet, ut reo uni veniam non donet. Denique ipse testatur quoniam non vult ut peccator moriatur (*Ezech. xxxiii, 11*): libenter itaque animæ peccatrii salutem dabit, cuius testatur se nolle mortem.

Rursus occurruunt spes et confidentia erceptionis meæ apud ipsum judicem, insignia familiaritatis tuæ. Quos enim præsumtiros, quos apparitores ad te

VARIÆ LECTIONES.

²¹²¹ O tu mi bone dux, o suavis magister, o dulcis pater Benedicte, vel N. oro et obsecro ms. *San-Ger.* Age, mi bone Pater, dulcis Pater Benedicte, obsecro²¹²² Patronum clamanti ms. *San-Germ.* patronum invocanti²¹²³ Erige in victoriani ms. erige mihi victorianam²¹²⁴ Vivere deberemus ms. *Vict. 16.* vivere deberemus ms. *Flor.* viveremus²¹²⁵ Possimus, quemadmodum ms. *Flor.* possimus vivere quemadmodum²¹²⁶ Et ut tu ms. *Torn.* Val-luc. ut et tu

præmisit, cum directam tuam beatam animam jam A carne abitaram, illum aditaram, ac secum permanensuram adjudicavit? ne ullo metu terneretur, s' upore turbaretur, incertitudine sollicitaretur, dies prædictus, æternæ beatitudinis mansio promittitur, ducatus curia colestis adducitur; a quo hilari securitate, ac secura hilaritate perducatur.

Quanta et o quanta, quali et o quali suscipitur exultatione, qui cum tali ac tanta deducitur apparitione? quantum jucundatur et glorificatur susceptus, cuius sic honorificatur adventus? Quanta denique veneratione, quanta glorificationis exhibitatione fit ipsa annuntiatio migrationis tua? Per visum tibi sedenti in cathedra tua pontificali astans et circumstans angelorum frequentia superuorum civium curia, querit a te quoad tibi placeat commorari in carne ista; refert nuntium, indicat votum totius supernæ concionis optantis, orantis ac deprecantis, ut jam cum eis ante summum pontificem perpetuum *Sanctus* decantes in cœlis. Respondisti te nunc non posse abire; quia Dominica Ascensionis aderat festum, in quo allocuturus et communicaturus eras commissum tibi populum. Fit concessio justæ et charitativæ excusationis; indicitur dies, in qua nulla occurreret causa dilationis. O insignis et admirabilis gratia familiaritatis; cuius solius voluntati, totius supernæ dignitatis votum ac voluntas cedit! Concedit dilationem sui, ne hujus non habeat adimplitionem; quod non vult, illa fieri mavult, quam re non fiat quod ista vult. Quo ergo amore præsentia ejus amatur et amplectitur, cuius absentia sic desideratur et expectatur? Quod a Deo gratiæ donum accepit in cœlis, cui tantum gloria munus in terris concessit? Splendidus in stola virginitatis, quam veneranter suscipitur ad nuptias Agni. Inter primos discubuit; quia cum decore integratatis induitur virtute humilitatis; præditusque gratia charitatis ac totius virtutis sequitur *Agnus quocunque vadit* (*Apoc. xiv, 4*). Quomodo ergo tam amatus, tam familiaris apud ipsum auctorem salutis, misericordia ac pietatis, non obtinebis salutem unius peccatoris: si voluntas adest, constat quia possiblitas non deest; nec voluntatem fas est abesse, quia te voluntati ejus fas non est contrarium esse, qui omnes homines vult salvos facere. Obtine itaque quod vis, et quod potes obtine: liberetur et vivat tua intercessione anima mea, pro qua, ut viveret, mori voluit vita beata, Deus ipse misericordia mea, qui est benedictus in saecula. Amen.

VARIAE LECTIONES.

²¹²⁷ Collata est cum mss. Vict. KK. 16. et RR. 3. Thuan. 267. Corb. 160. Becc. O. in quo his legitur, Sun-Germ. 545. Carthus. a Porta, Floriacensis. Ad beatam Mariam Magdalenam, cum retractatione amoris ad Christum. mss. Ad sanctam Mariam Magdalenam ms. S. Ger. De S. Maria Magdalene ²¹²⁸ Dilexisti multum mss. dilexit multum ²¹²⁹ Respiro ne peream, et eandem suspiro ne desperem ²¹³⁰ mss. respiro ne desperem, et ad eam (mss. Val-luc. et Flor. ad eandem) suspiro ne peream ²¹³¹ In corporis mss. Vict. San-Ger. Val-luc. et Flor. in torporis ²¹³² Amaritudines mss. amaritudinem ²¹³³ Familiaris conversatio charissima mss. charissima, familiaris conversatio mss. Corb. Thua. Reverendissima, familiaris conversatio ²¹³⁴ A dilectissimo ms. San-Ger. a dulcissimo ²¹³⁴ Domino et amico ms. San-Ger. Domino amico ²¹³⁵ Tuo qui regnat cum Deo. Quis mss. omitt. Deo ms. San-Ger. tuo, qui regnat per omnia sæcula'sæculorum. Amen. omitt. cetera qui in Editis sequuntur. ms. Flor. omitt. qui vivit et regnat cum Deo ²¹³⁶ Ipse excusabat mss. Becc. Vict. Val-luc. et Flor. ipse te excusabat ²¹³⁷ Quam ineffabiliter mss. Vict. 16. Flor. Quam affabiliter

299-301 ORATIO LXXIV [ol. LXXIII] ²¹³⁷.

AD SANCTAM MARIAM MAGDALENAM,

Cum retractatione amoris ad Christum.

Sancta Maria Magdalena, quæ cum fonte lacrymarum ad fontem misericordiæ Christum venisti, de quo ardenter sitiens abundantiter es resuscitata, per quem peccatrix es justificata, a quo amarissime dolens dulcissime es consolata. Tu, domina mea charissima, per temetipsam es experta qualiter peccatrix anima Creatori suo reconciliatur, quod consilium miseræ animæ expediatur, quæ medicina languenti salutem restituat. Satis enim scimus, chara amica Dei, cui dimissa sunt peccata multa, quoniam dilexit multum ²¹³⁸ (*Luc. vii, 47*). Non ego sceleratissimus, domina beatissima, non ego sceleratissimus peccata tua improperando retracto; sed immensitatem clementiæ, per quam deleta sunt, pertracto; et per eam respire ne desperem ²¹³⁹, et ad eamdem suspiro ne peream; ego, inquam, miserabiliter in profundum vitiorum præcipitatus, ego nimio pondere criminum gravatus, ego in obscuro carcere peccatorum a memetipso detrusus, et in torporis ²¹⁴⁰ tenebris obvolutus.

Ergo, electa dilectrix, et dilecta electrix Dei, ego miser rogo te beatam, tenebrosus illuminatam, peccator justificatam, immundus mundatam. Memento, benignissima, quid fuisti, et quantum misericordia indignisti, et postula mihi indulgentiam, sicut eam tibi fieri voluisti. Impetra mihi compunctionem pietatis, lacrymas humiliatis, patriæ coelestis desiderium, terreni exsilio fastidium, poenitentiae amaritudinem ²¹⁴¹, æterni cruciatum timorem. Prosit mihi, charissima, familiaris conversatio ²¹⁴², quam habuisti et habes circa fontem misericordiæ; hauri mihi ab illo unde lavem peccata mea; propina mihi de illo unde satietur sitis mea; infunde mihi de illo unde irrigetur ariditas mea: non enim erit tibi difficile quidquid volueris obtinere a dilectissimo ²¹⁴³ et suavissimo domino, et amico ²¹⁴⁴ tuo ²¹⁴⁵.

Quis enim explicet, o beata sponsa Dei, quam benigna familiaritate et familiari benigitate, ipse calumniantibus te, respondendo pro te, se opponebat; quam pie, superbo Pharisæo de te indignante, ipse te defendebat; quomodo ipse te excusat ²¹⁴⁶, sorore tua de te conquerente; qualiter ipse opus tuum laudabat, Iuda in te fremente? Quid denique, quid dicam, vel potius quomodo dicam, cum ejus amore flagrans cum ad monumentum querendo flebas, et flendo quærebas? Quam affabiliter ²¹⁴⁷, quam amicabiliter te, quam consolari venerat, magis

accendebat; cum ipse se celabat videnti, et ostendebat non videnti; dum præsens ipse quem quærebas²¹⁴⁸, quem quæreres et cur fleres²¹⁴⁹ quærebatur.

Sed, o tu, piissime Domine, tu cur quæris²¹⁵⁰ quid plorat? nonne viderat te cor suum, et dulcem vitam animæ suæ, crudeliter mactari? o stupenda pietas! heu²¹⁵¹ horrenda impietas! cum in quodam ligno²¹⁵² extensus et ferreis clavis confixus penderes, velut latro ad ludibrium impiorum: et dicens: *Mulier, cur ploras?* (Joan. xx, 19) et quia nequivit²¹⁵³ juvare, ne²¹⁵⁴ te occiderent; vel corpus tuum volebat unguentis diu servare, ne putresceret: ut quia vivo loqui non posset, saltem mortuum flere posset; et vitalem doctrinam, quam a vivo audierat, juxta mortuum exosa vitam seinfirmitatis verbis recitaret. Nunc insuper ipsum corpus, quod utecumque gaudebat sibi dimissum, credit amissum: et dicens: *Mulier, quid ploras?* O incitatio²¹⁵⁵ luctus! oculis suis viderat (si tamen aspicere potuit), que crueles in te crudeliter fecerant; et residuum manuum eorum, ut putabat, perdidera. Omnis spes de te jam fugit quia nec reliquias tuas ad tui memoriam tenere potuit: et quærit aliquis, quem quæris, quid ploras? Saltem tu, o singulare²¹⁵⁶ gaudium ejus, cur concitas dolorem ejus? ipse enim sciebas, et sic fieri volebas, quia causam tantum ploratus narrare posset, nisi crebro verba interrumpendo et ingeminatos gemitus erumpendo. Non enim amorem ignorabas, quem ipse inspirabas. Noveras utique tu²¹⁵⁷ hortulanus ille, quid plantaveras in horto tuo animæ suæ. Puto quia, quod plantaveras, rigabas. Rigabas, dicam an probabas? Sed, ut verius dicam, et rigabas et probabas? Sed, o bone Domine; o benigne magister, ecce fidelis ancilla²¹⁵⁸ et discipula tua nuperrime redempta sanguine tuo, ecce æstuat et anxiatur desiderio tui, circumspectit, interrogat, et nusquam appetet, quem desiderat: despiciet ei quidquid videt, quia te solum quem aspicit non videt. Quid ergo? suffereret²¹⁵⁹ hoc diu Dominus mens dilectus²¹⁶⁰ ejus? An perdidisti compassionem, quia invenisti incorruptionem? An pietatem amisisti, quia immortalitatem acquisisti? Absit, Domine! non enim despicias nos²¹⁶¹ mortales, quia factus es immortalis,

A pro quibus factus es mortalis, ut faceres immortales: quippe pia dilectio nec illam gementem, nec se latentem potest tolerare diutius. Erupit amantis dulcedo, ut non erupat flentis amaritudine. Nominat Dominus consuetum ancillæ nomen, et cognoscit ancilla consuetam Domini vocem. Puto, vel certe affirmo quia sensit solitam suavitatem, qua vocari consueverat, *Maria*. O vox delectabilis! o quantum blandimenti! quantum sapuit amoris! nec brevius nec celerius²¹⁶² hoc exprimi potuit. Scio quæ sis, et quid velis²¹⁶³. Ecce me, ne plores²¹⁶⁴. Ecce me, quem quæris. Illico mutata sunt lacrymæ: non enim credo mox esse restrictas: sed quas **302** contritum cor se torquendo prius exprimebat, eas postmodum cor gaudens exultando effundebat. O quam dissimilia sunt: *Raboni*; et: *Si tu sustulisti eum, dicio mihi!* O quam dissona sunt: *Tulerunt Domini meum, et nescio ubi posuerunt eum;* et illud, quia vidi *Dominum, et haec dixit mihi!* (Joan. xx, 13.)

Sed quid ergo miser sine affectu præsumo exprimere affectum Dei, et beatæ amicæ Dei? Quomodo namque eructabit cor bonum odorem, unde intus non habet saporem? verum tu mihi conscientia es, veritas: tu mihi testis es, Domine mi dulcissime Jesu, quia amore tui amoris hoc²¹⁶⁵ facio. Amorem tuum in me accendere cupio, quia te solum, et quod jubes, desidero amare; spiritum contribulatum, *cor contritum et humiliatum* (Psal. L, 19) tibi sacrificare. Da mihi, Domine, in hoc exsilio panem doloris et lacrymarum, quem esurio super copiam deliciarum. Exaudi me propter amorem et chara merita hujus tuæ dilectæ Mariæ, et beatissimæ matris tuæ maximæ Mariæ. Noli, piissime Redemptor Jesu, noli desplicere precem indigni peccatoris tui, sed adjuva conatum infirmi amatoris tui²¹⁶⁶; excute cordis mei temorem, et per servorem tui amoris, da mihi pertingere ad æternam tuæ gloriæ contemplationem, qui cum Patre, et Spiritu sancto vivis et regnas Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO LXXV [ol. LXXIV] 2167.

PRÆLATI AD QUÆMCUNQUE SANCTUM ECCLESIAE SUÆ PATRONUM.

Sancte N. pie N. beate N. unus de gloriose apo-

VARIÆ LECTIONES.

²¹⁴⁸ Cum ipse præsens, quem quærebas mss. *Bec. Flor.* cum præsens ipse quærebas²¹⁴⁹ Et cur fleres mss. *Vict. 16.* et cum fleres²¹⁵⁰ Cur queris mss. *Bec. Vict. Val-luc. et Flor.* cur tu quæris²¹⁵¹ Sed heu mss. beu²¹⁵² In Cruci ligno mss. in quodam ligno²¹⁵³ Et quæ nequivit mss. *Vict. Bec. Val-luc. et Flor.* et quia nequivit²¹⁵⁴ Juvare, ne mss. *Bec. vitare, ne 2155* Amissum. O incitatio mss. amissum. et dicens: mulier quid ploras. O incitatio²¹⁵⁶ Tu singulare mss. tu, O singulare²¹⁵⁷ Noveras utique tu, mss. *Vict. 5.* non eras utique tu mss. *Val-luc.* nonne utique tu²¹⁵⁸ Ancilla tua et mss. ancilla et²¹⁵⁹ Suffereret ne mss. *Vict. Val-luc. et Flor.* suffereret²¹⁶⁰ Dominus noster et dilectus mss. Dominus meus dilectus²¹⁶¹ Despicit nos mss. despiciens mss. nec brevius nec celerius²¹⁶² Et que velis mss. et quid velis²¹⁶³ Nec plores mss. ne plores²¹⁶⁴ Amore tui hoc mss. amore tui amoris²¹⁶⁵ Infirmi precatoris tui mss. *Bec. Vict. Val-luc.* infirmi tui amatoris²¹⁶⁶ *Collata est cum mss. Vict. KK. 16 et RR. 3. Bec. O. Corbeiens. 160. Carthus. a Porta. Val-luc. et Flor.* Prælati ad quæmcunque sanctum, Patronum Ecclesiae suæ, mss. *Vict. 3.* et *Bec.* oratio Episcopi vel Abbatis ad sanctum, sub cuius nomine regitur Ecclesia mss. *Corb.* Item ad S. Martinum. In mss. *Vict. 16.* et *Flor.* Hæc oratio est ultima pars orationis ad S. Vedastum. Ubi in editis scribitur. *N.* legitur in mss. *Corb.* nomen Martini: et in mss. *Vict. 16.* et *Flor.* nomen Vedasti: ubi et loco Episcopi, ponitur nomen Abbatis; sicut et in mss. *Vict. 3.* in quo nomen Episcopi scribitur tantum in margine. In mss. *Carth.* legitur duntaxat nomen Abbatis. In mss. vero *Val-luc.* legitur nomen Albani, et loco Eriæcopi nomen Abbatis

stolis Dei ²¹²⁷, unus de beatis amicis Dei; iste peccator, iste indigens, iste tuus, licet indignus, licet ineptus, licet nimis inconveniens vicarius, iterum et iterum redit ad te dubius, nescius, sollicitus de populo tuo, de congregatione ²¹⁶⁹ tua, et de periculo suo. Ego, scilicet inutilis persona, nullis bonis ornata, sed profunda ignorantia tenebrata, innumeris vitiis deformata, immensis peccatis onerata; ego, inquam, quem Deus et tu ²¹⁷⁰ post Deum, nescio an jussistis, an permisistis rectorem vocari ²¹⁷¹ in Ecclesia sub te advoco, sub te tute, sub tuo nomine constituta, anxius de me et de mihi commissis, te rogo consultorem, te precor adjutorem, te exspecto per omnia pro me operatorem. Magister enim vocor, sed esse nescio; pastor nominor, sed esse nequeo; episcopus dico ²¹⁷², sed non sum. Vident enim me sedere ubi sedet episcopus, sed ego video me non facere quod episcopus facit; aspiciunt me procedere sicut episcopum, sed ego aspiratio me non vivere sicut episcopum; exhibent mihi honores episcopi, sed ego non ostendo eis mores episcopi. Nondum duxi vitam boni laici, et de me exspectant quomodo vivant clerici ²¹⁷³. Quid feci, homuncio, vermis et pntredo? Quid feci? quid præsumpsi? quid consensi? In te, Deus, et tu N. ²¹⁷⁴ apostole ejus, quid ²¹⁷⁵ fecistis: vos enim hoc fecistis, sive jubendo, sive permittendo. Vos ergo, qui quoquo modo fecistis, facite, tu orando, tu donando, ut nec mihi, nec ulli obsit ²¹⁷⁶; sed mihi et multis proposit quod fecistis: vos qui fecistis nescium doctorem, circum ducentem, errantem rectorem; docete quem doctorem statuistis, ducite quem ducentem posuistis, regite quem rectorem concessistis ²¹⁷⁷. Docete, obsecro, quid doceam, ducite quo ducam, regite ut regam; imo docete illos ²¹⁷⁸, et me in illis; ducite illos, et me cum illis; regite eos, et me inter eos.

Jesu, bone Domine, non sunt illi mei, sed sunt tui; quia nec ego sum meus, sed tuus. Tuus sum, Domine, et tui sunt; quia tu me, et eos sapientia tua fecisti, et anima tua ²¹⁷⁹ emisti. Tui ergo sumus, bone Domine, tui sumus; quos tam sapienter fecisti, et tam care emisti. Si ergo mihi commendas eos, Domine, non ideo deseris me, vel eos: com-

A mendas eos mihi, commando me et eos tibi. Tuus est, Domine, grex, et tuus pastor ²¹⁸⁰; tui gregis ²¹⁸¹ et pastoris esto pastor. Domine, per merita beati N. amici tui, exaudi orationem peccatoris tui. Fac, Domine, ipsum sollicitum esse pro nobis, quem ad vocatum dedisti nobis; ipsum pro nobis orare sentiamus, per quem auxilium tuum nobis ²¹⁸² quotidie flagitamus. Impetremus per ipsum gratiam tuam, per quem imploramus quotidie majestatem tuam; illum, Domine, fatemur advocationem nostrum, per illum sentiamus te Salvatorem nostrum: ne praevalent, Domine, demerita ²¹⁸³ nostra meritis ipsius; sed deleanor peccata nostra precibus ejus. Et tu, o beate, o sancte N., tu es advocatus meus, tu esto ad Dominum intercessor meus. Oro te, exora eum; B peto a te, impetra ab eo. Deser illi meam orationem, et refer mihi ejus exauditionem. Per te illi angustia mea intimetur, et per te mihi consolatio ejus redonet: ostende illi meum periculum, et exhibe mihi ejus auxilium. Ecclesiam enim Dei sub te regere suscep, qui animam meam nondum regere incep. De meipso ergo timidus, de aliis cogor esse sollicitus. Gravatus pondere peccatorum, alias jubeor relevare; incurvatus pondere criminum, alias exigor erigere. Ergo sancte, beate ac pie N., recognosce me qualemque vicarium tuum, ut semper me præveniat consilium tuum, et subsequatur ²¹⁸⁴ auxilium tuum ad regendum meipsum, et gregem mihi commissum. Prius enim sunt commissi tibi quam mihi: et cum mihi sunt commissi, non sunt a te dimissi, sed ego magis commissus. Quod ergo mihi injunctum est de illis, tu fac de me et de illis; fac pro me quod mihi injunctum est facere pro te; fac, Domine, quod mihi injunctum est facere pro te; fac, Domine, fac pro me, quia tu vides me nec scire, nec posse, pro te; imo ²¹⁸⁵ fac non me, sed pro te; quia prius et magis pertinet ad te, qnam ad me; et si quid ad me, hoc e t post te, et sub te. Tu ergo, Domine, tu plus debes, plus scis, plus potes quam ego, tu potius fac, quia ego. Non me gravet, Domine, suscepta cura eorum, quia satis me gravat sarcina peccatorum meorum. Non me gravent illi, quia ego ipse nimis sum gravis mihi; nimis certe ipse me gravo, non est opus alii me gravent. Sed nec eos

VARIAE LECTIONES.

²¹⁶⁸ Apostolis Dei mss. Vict. 16. Corb. Carth. et Flor. Confessoribus Dei ms. Bec. Apostolis Dei, vel Martyribus, vel Confessoribus ²¹⁶⁹ De populo tuo, de Congregatione mss. Vict. de Congregatione ms. Bec. si Episcopus est de populo tuo: si Abbas, de Congregatione ²¹⁷⁰ Tu pius Dominus mss. tu post Deum ²¹⁷¹ Rectorem vocari ms. Bec. rectorem, Episcopum, vel Abbatem vocari mss. Vict. Corb. Carth. et Flor. Abbatem vocari ms. Val-luc. Episc. vel Abbatem ²¹⁷² Episcopus dico mss. Bec. Episcopus vel Abbas dico mss. Vict. Corb. Carth. et Val-luc. Abbas dico ²¹⁷³ Vivant clerici ms. Bec. vivant clerici vel monachi mss. Corb. Vict. Carth. Val-luc. et Flor. vivant monachi ²¹⁷⁴ Et tu N. ms. Val-luc. Et tu N. martyr ²¹⁷⁵ Apostole ejus quid ms. Bec. Apostole ejus, Martyr, vel Confessor ²¹⁷⁶ Nec illis obsit mss. nec ulli obsit ²¹⁷⁷ Constituistis mss. concessistis ²¹⁷⁸ In me docete illos mss. immo docete illos ²¹⁷⁹ Sahguine tuo mss. anima tua ²¹⁸⁰ Tuus est pastor mss. Vict. Val-luc. et Flor. omitt. est ²¹⁸¹ Tui gregis mss. Vict. et Val-luc. tu gregis ²¹⁸² Nobis nobis mss. Vict. nobis mss. Val-luc. et Flor. omittunt ²¹⁸³ Domine demerita mss. Val-luc et Flor. Domine merita ²¹⁸⁴ Tuum, subsequatur mss. Vict. et Val-luc. tuum, et subsequatur ²¹⁸⁵ Injunctum est facere per te, fac Domine fac pro me, quia tu vides me nec scire nec posse nisi per te: imo mss. injunctum est de illis, tu fac de me et de illis, fac pro me quod mihi injunctum est facere pro te (Carth. per te) fac Domine, fac pro me quia tu vides me nec scire nec posse nisi pro te. Immo ms. Val-luc. Flor. omittunt, nisi

gravet onus meum, nec impedit co^m peccatum in eum, nec noceat illis malum meum, non obsint illis mala mea, quibus prodesse debent bona mea, non me impediunt, Domine, de quibus proficere ²¹⁸⁶ debui; nec illis obsim, quibus prodesse debui: nimis enim sufficiunt mihi delicta mea, non trahant me aliena secum. Nimis mihi est, si me damnant peccata mea; non involvant alios mecum. Sed tu, o

A sancte N., apostole Dei ²¹⁸⁷, tu qui potes, sublevame, et eos; porta me, et illos; excusa me, et illos; adjuva ²¹⁸⁸ utrosque; rege, et protege utrosque: ut et ego gaudens de illorum salute tecum, et illi de mea secum, semper laudemus nostrum bonum Dominum Jesum Christum, tecum, qui sit benedictus Deus, et tu benedictus apostolus ejus ²¹⁸⁹ in æternum. Fiat, fiat. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

²¹⁸⁶ Quibus proficere *mss.* de quibus proficere ²¹⁸⁷ Apostole Dei *ms.* *Bec.* addit *Martyr vel Confessor* ²¹⁸⁸ Illos, adjuva *mss.* illos; excusa me et illos, adjuva ²¹⁸⁹ Apostolus ejus *mss.* *Bec.* addit: *Martyr Confessor ms. Val-luc.* Martyr Apostolus ejus.

SANCTI ANSELMI

TRACTATUS

DE PACE ET CONCORDIA.

(Ex manuscripto codice Lovaniensi.)

CAPUT PRIMUM.

Quomodo cum proximo pacem servare debemus.
Necessarium valde est cum fratribus pacem habere et concordiam, prælato obedire, Deo munditiam cordis exhibere. Cum proximis namque id ipsum debemus sentire, ut unanimis uno ore honorificemus Deum. Prælato convenit obedire, dicente Apostolo: *Obedite præpositis vestris et subjacete eis.* *Ipsi enim quasi rationem redditur, pro animabus vestris vigilant, ut cum gaudio hoc faciant non gementes.* Non enim expedit vobis. Deo munditiam cordis oportet preparare, quia beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videntur. Qualiter itaque haec tria serventur videamus. Ut concordiam cum proximis servemus, studeamus honore illos prævenire. Tunc si quidem fratrem suum quis honore prævenit, quando suam voluntatem ejus supponit voluntati. Solent homines sæculo dediti propriam voluntatem diligere, facere ut et omnes alii sibi obtemperent desiderare. Hoc unusquisque concupiscit, hoc verbo et opere clamat. Qui non bene quid velint consideraverint, nunquam protecta voluntas eorum concors erit. In hoc tamen quamdam concordiam habent, quod omnes honorari desiderant. omnes amari volunt, omnes suæ voluntati ut alii concordent appetunt. In hoc vero quod quique quae sua sunt querunt, et nullus quae alterius sint querat, multis modis discordant. Quippe in hoc quod iste subjectionem et honorem sibi exhiberi cupit, et ille hoc idem non minori studio sibi querit; nec iste illi, nec ille huic consentire poterit. Dicit iste: *Hoc vel illud mihi fieri volo;* dicit ille: *Nequaquam sic esse volo.* Taliter discordando pacis et concordiae dissolvuntur vincula. Verum si qui in pacis charitatisque custodia Deo placere desiderant, talem sibi vivendi regulam constituant, ut

quidquid proximis suis placere perpederint. **hoc et** B ipsi fieri velint. Et quia testante B. Apostolo, *beatius est dare quam accipere, honorare quam honorari, servire quam serviri,* non majus acquirit ille qui ex charitate servit, quam faciat cui servitur? Denique qui alteri officium charitatis exhibet, jam hoc unde illi Deus sit gratus habet. Ille vero qui servitum suscipit, non sic. Quas enim mihi gratias debet Deus, si tu vel quilibet alius me amat? Cum itaque majus sit habere unde Deus donam retributionem redditurus est, quam id unde nullam; constat quia is qui ex charitate ministrat, majus quid habet, quam ille cui ministratur. Adhuc ille, cui alterius charitas servit, munus perfectorium aliquod accepit inde, videlicet honorem, prandium, vel aliud quodlibet beneficium. Alter qui ex charitate servit, sibi non solum charitatem retinuit, sed etiam ampliorem quam fuerat, illam participando efficit. Res quippe minuuntur disperditæ, charitas autem quanto magis spargitur, tanto magis amplificatur. Ex cuius administratione summe circa te, qui illam exhibuisti, dilectio crevit, cui hoc ipsum utique ad cumulum meriti erit; eo quod per te ipsa in me cuius dilectio excrevit. Et licet me ideo ipsum charitatis officium pertransierit; ibi tamen remuneratio tuæ charitatis, quæ nunquam excidit, semper manebit. Unde et illud potest colligi præstantius esse servire quam serviri. Et ita ergo in omnibus justitiam Dei magis appetant dare quam accipere, et plus alterius quam propriæ studeant voluntati parere. Qui sic se habere voluerit, voluntati alterius consors erit. Id ipsum sentiens unanimis existens, aliquin concordiam habere non poterit. Quomodo enim illam habebit, nisi diligenter eam quæserit? Quærere ut habeat aliter non poterit; hoc modo quærens habebit.

CAPUT II.

De obedientia prælato exhibenda.

Prælato nostro subjectionem et obedientiam ex corde servare debemus; aliter enim normam quam præstemur non tenemus. Siquidem ille vere subjectus et monachus vel canonicus est, qui gaudet se suum non esse propter Deum. Qui enim non ex corde sed sola subjectionis lege obedit, nisi se correxerit, mercedem obedientiae non habebit: etenim non est bonum nisi voluntarium. Oportet ergo ut ex amore legem ohe litioris teneat, ne mercedem suæ possessionis amittat. Quandiu ex voluntate non paruerit, quantum ad se in propria voluntate persistit: quia in quantum habuerit, suus est, non alterius. Et si suus est, videat qua potestate, quibus armis, quibus viribus ab impugnantibus se defendat? Mirum est quomodo adversarius qui circuit querens quem devoret, illum et illum non invadit, invadendo deglutit, deglutiendo interinit; qui viam vadit qua a latronibus invenitur, si non agnoscitur exemplo invaditur, tunditur, exspoliatur. Porro si cognoscitur, sed Dominum et advocationem non habuerit, cuius reverentia et timore latronum manus evadat, veluti illum amant et appretiantur se habent circa eum. Si rex aut filius regis est, aut præpotens aliquis, ex timore toleratur, reverenter salutatur, illæsus cœpto itinere profiscitur: sin antem denudatur et tunditur. Sic, fratres, sic sine dubio fit in animabus nostris. Deus omnipotens paravit nobis regnum suum, cui si obediere voluerimus, non servi sed amici ejus et filii dicemur et erimus. Obedientius ergo ei si quidquam eum velle scire poterimus ex bona voluntate nostra satagemus exsequi. Bona et obediens erit voluntas nostra, si ejus voluntati eam supposuerimus, et ei voluntarie parere curaverimus. Si bona voluntate Domini voluntati concordemus, amici vocabimur, filii Dei efficiemur. Quod postquam effectum fuerit, secure quo vult ire et transire poterit. Nam manus latronum fortium et dæmonum non timebit, non malos occursus pavebit, quoniam rex filiusque regis erit. Caveat ergo unusquisque ne quidquam aliud velit, nisi quod auctore Deo vel spirituali patre suo licenter velle quiverit. Verum licentia fallere consuevit; obedientia enim et inobedientia contraria sunt. Harum media est licentia. Qui ergo vult quod velle non debet, nec tamen ipsum velle nisi præmissus facto vult adimplere; obedientia quam in hoc amplexus est, ipsum excusabit factum; sed velle quod contra obedientiam habuit, periculorum, nisi paenituerit, erit ei: quod minus quidam attentes licentia sæpe falluntur. Caventes itaque ne plus æquo licentiae innitentur, quoniam quidem licentia quamvis poenam minuit, non eam tamen ex toto repellit. Noverit quia nulli tantum timet diabolus appropinquare, quantum illi qui a voluntate prælati sui nunquam vult discrepare. Nam sicut sur qui suratur illi qui se a sui prælati cognitione celat indubitanter prava sœpe suggerit. Illi vero qui se prælato qualis sit ostendit, quia ab

A ejus voluntate nu...a ratione vult discordare, non secure præsumit: quidquid enim pravi suggesserit, ad verecundiam sibi vertitur; cum ille cui suggeritur, aut suggestionem pene contemnit, aut si ad horam consentit, per confessionem et dignam satisfactionem sese emendavit. In omnibus ergo et per omnia Deo debet subditus obedire et prælati jussionem salva fidelitate Dei subire. Nam si prælatus subditum perjurare jussert, si latrocinium, fornicationem aut aliud hujusmodi, nullo modo obtemperare debet, quia Deus hoc fieri prohibet. Deo ergo per omnia obediatur: prælato suo Dei voluntate servata per omnia obtemperet, et quantum in ipso est, Dei et magistri voluntate servata, cum omnibus hominibus pacem habeat. Quisquis hoc modo B Dei et majoris sui voluntati subditus fuerit, tunc Deo obediens, et cum prælato suo in Deo paruerit, sese non suum sed Dei esse fiduciâliter allegare poterit. Cujus anima cum in exitu sui corporis fuerit, validam manum occursantium dæmonum non timebit, quia Dominum Christum advocationem potenter habebit. Ecce quid quantumque boni obedientia acquirit. Cum in ratione positus fuerit, cuius homo sit, unde veniat, quo vadat, quem querat: Si voluntati Dei obediuit, Dei se esse dicere poterit. Si vero in sua voluntate consistit, et ob hoc Dei et prælati sui voluntati contrarius extiterit, mentitur si se Dei esse dixerit: quippe dum vixit proprie, non Dei voluntati vixit. Quem ergo advocationem habebit? Ad quem ibit? Quis ei auxilio erit? Quid interpellabit? Certe fugere non poterit, per medium ire necesse erit, ad vitam vel ad mortem iter habebit vel tenebit. Rogo qua potestate, quibus viribus a manibus invasorum exhibit? Cruciatitur miser, si voluntatis et actionis sue Deum et majorem suum auctorem non habuerit. Profecto sic procellis vitiorum et incursibus dæmonum quatuntur, quicunque a prælati sui voluntate alienantur; quemadmodum naves in vado fervente tempestate agitantur. Nam si vado scopolis pleno palus ponatur, cui naves loris alligentur; quo longius a palo fuerint, ego gravius ingruente tempestate ferientur. Quanto vero proprius connexæ fuerint, tanto minus gravitatem tempestatis sentient. Sic utique qui a sui prælati justa voluntate alienatur, procul dubio in proprie voluntatis studio periclitatur; nec Dei voluntati concordabit, quandiu a voluntate vicarii Dei discordabit: vices enim Dei gerendas suscipit quicunque in Ecclesia Dei culmen prælationis assumit; et qualicunque modo illud suscipiat, ille videat. Quem quidem non est meum judicare, sed ejus imperio, si injustum non fuerit, obtemperare, dicente Domino: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi.* Quocunque ergo dixerint vobis, facite; quæ autem faciunt, facere nolite. Et Apostolus ait: *Tu quis es qui judicas alienum servum. Suo domino stat aut cadit, et non est potestas nisi a Deo, quæ autem a Deo sunt, ordinata sunt. Qui ergo potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Et alibi: *Fratres, nolite plures magistri ef-*

fici, ut non in judicium incidatis. Magister efficitur qui sui rectoris facta indiscrete reprehendit. Unde in judicium Dei incidit, quia indebet sibi magistri usurpabit; quod valde est cavendum, quia nimis horrendum est incidere in manus Dei viventis. Si vero facta Patris reprehensione digna fuerint, leniter et modeste cum reverentia deprecetur. Scriptum quippe est: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem.*

CAPUT III.

De munditia cordis Deo exhibenda.

Deo autem munditiam cordis servandam esse dimus. Ipse enim solus scrutator est cordis, qui conditor est mentis et corporis. Homo cor hominis videre non potest; quia nemo novit quæ sunt hominis nisi spiritus hominis qui in ipso est. Deus autem, cui nulla peccata latent, cor hominis et intentionem libere videt. Quod qui mundum habuerit, Deum videre poterit; qui vero mundum non habuerit, sine dubio Deum videre nullo modo poterit. Necessus est ergo ut puritatem cordis habeat quisquis Deum habitatorem in se habere desiderat: quem nullus habere quibit, nisi cor suum a terrena cupiditate evacuaverit, et amore Christi calere studuerit. In quantum enim quis mundum dilexerit, in tantum ab amore cœlesti vacnus erit. Et tanto magis Christum quisque deserit, quanto magis peccando a justitia Dei recedit. Quid enim cuiquam prodest quod baptizatur, si non justificatur? Profecto ille qui dixit: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum Dei,* ipse etiam dixit: *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum, non intrabis in regnum cœlorum.* Quare igitur multi timendo illud festinanti baptizari, et hoc non timendo minime justificari? Utique Deus observantia mandatorum suorum vult illum justificari, et se ab illo amari, in corde cuius ipse deberet hospitari. Nam sicut thus ad olendum ignis cupit ardorem, ita ad hospitandum Deus cupit amoris calorem. Qui ergo Deum in se hospitari desiderat, disciplinam ab illicitis abstinendi sine fictione apprehendat. Spiritus enim Dei disciplinæ effugiet dictum, et corripitur a superveniente iniquitate. Non enim cohabitare possunt iniquitas et spiritus Dei, qui et amor est. Ubicunque amor Dei hospitatus fuerit, et is qui ei locum præbuerit, et in se locum iniquitati dederit, procul dubio corripitur, et propellitur amor vel spiritus Dei a superveniente iniquitate, nec remanebit si non emendaverit ad sui hospitis utilitatem. Et quidem non convertuntur amor Dei et iniquitas. Qui ergo Domini habitaculum effici voluerit, cordis munditiam teneat, carnalia desideria procul repellat, ac sicut mulier casta sponsa fidelis cum adultero colloqui despiciat, ejus secreta verba contemnit, nihil eorum quæ desiderat clam vel aperte consentit: sic

A fidelis anima in voluntate sua proprio appetitu non consentiat, ejus permissionem non recipiat, verba illius contemnat, nulla illius blandimenta admittat. Si hoc fecerit, amicam sponsam sine ambiguitate se Dei constituit. Si vero illicitis appetitus consenserit, non sponsa, sed adultera vocabitur. Voluntas ergo nostra sit munda, ut vocetur et sit Dei sponsa, nullius immunditiae corrumpatur inacula, ne efficatur adultera. Quandiu voluntati Dei consentit, est munda et sponsa; quando vero a voluntate ejus dissentit, corrumpitur, maculatur, fornicatur. Solet contingere nonnunquam ut aliquis dum munditiae cordis voluerit studere, immundos et execrabilis cogitatus saepe habeat, quos quia nimium audit semel ipsum eo quod tale quid sibi in mentem venit, graviter reprehendit, judicat et condemnat: sicque sese corripiendo tractat miser: *Ego quid cogitavi? Quid feci? Quid sensi? proh dolor! quomodo a tanta immunditia, a tam nefario cogitatu potero expurgari?* Timeo celare, timeo illud revelare. Tale quid non solum non dicere, sed nec etiam ab aliquo vellem audire. Qualiter igitur talem spuriatam nominabo? Sic apud se dum angustiatur, dum tractat quod videre nollet, magis magisque impugnatur, tribulatur, nec liberatur. Verum non sic se habeat, si liberari desiderat. Quid ergo faciet? Intende. Cum id quod execratur vide, eum impugnaverit, nimiumque importunum fuerit; despiciat, non attendat, assensum non præbeat, ad aliud cogitatum suum vertat, alicui rei facienda intendat, non plus curet si nolens quid sentit, quam si papilio sibi præ oculis volitet. Viator qui a cane infestatur, si substiterit, et se ab ejus importunitate defenderit, canem importuniorem illico sentiet; si autem ejus latratus despiciat, transit et non attendit, mox omnis impugnatio illa canina quiescit, unde viator libere transit. Sic qui cordis munditiam habere contendit, vanos et infructuosos sive immundos cogitatus despiciat, cor suum avertat, omnem impugnationem illam quam intus patitur pro nihilo ducat, non reiteret pensando quod cogitavit: sed penitus despiciat quidquid mali minus caute pensaverit. Nondum enim dominantur qui sunt in fide Domini Jesu, qui secundum carnem non vivunt. Taliter si vixerimus, hujus rei studium si habuerimus, tales nos coram Deo si exhibuerimus, ejus habitaculum, ejus hospites effici poterimus. Quem donec vivimus si diligere et honorare satageremus; ipse nobis quandiu vixerimus, vicem dilectionis et honoriscentia suæ sine dubio rependet. Eadem quippe mensura qua mensi fuerimus, remetietur nobis per eum qui se dedit pro nobis, et a voragine mortis liberavit, qui nos in æterna patria immortalitate coronabit; cui honor et gloria in sæcula. Amen.

MONITUM IN OPUSCULUM SUBSEQUENS.

(Apud ACHERIUM, Spicileg., tom. 1, pag. 443.)

Beato Anselmo Cantuariensi archiepiscopo Tractatum asceticum attribui potius conœcura quam certa fide; nimisrum in codicem ms. cœnobii S. Ebruli, varia ejusdem S. Doctoris opuscula complectentem, eum incidiissem, insertus his ipsis Tractatus ille asceticus occurrit. Quod vero opusculum istud Anselmi esse dubius ego asseram, cogit Eadmerus in ejus Vita, cogit item Beccensis chronologus, qui accurate ac minutatim Anselmi scripta recensentes, Tractatus hujus ascetici meminere haudquaquam. Deinde Anselmi stylum non spirat, nec genium. Sit vero Anselmi, neque, parum refert, quandoquidem eruditus ac pietate sit conditus, atque ad asceticæ vite institutionem aptissimus. Nec tamen dissimulandum esse puto, Tractatum illum maxima parte e Collationibus Pâtrum apud Cassianum fuisse ab ipsomet Anselmo, seu alio quolibet scriptore mutuatum, collectumne, quanquam non infiior in Anselmo me nounulla legisse quæ in hoc Tractatu reperiuntur, præcipue cap. 2 molarum similitudinem eidem Patri familiarissem.

SANCTI ANSELMI TRACTATUS ASCETICUS.

CAPUT PRIMUM.

De monachi destinatione vel fine.

Oinnes artes ac disciplinæ scopon quemdam, id est destinationem, et *telos*, id est finem proprium, habent. Ad quem respiciens uniuscujusque artis Industrius appetitor, cunctos labores et pericula atque dispendia æquanimiter libenterque sustentat. Nam et agricola nunc torridos solis radios, nunc pruinias et glaciem non declinans, indomitas agri glebas frequenti subigit vomere, dum scopon servat, ut eam cunctis sentibus expurgatam exercendo comminuat; finem, id est perceptionem copiosarum frugum inde adepturum se esse confidens. Referta etiam horrea frugibus libenter exhaustit, sulcisque commendat, præsentem diminutionem futurarum messem contemplatione non sentiens. Negotiatores non incertos pelagi casus, non ulla discrimina perhorrescant; milites peregrinationum exsilia ac bellorum pericula non sentiunt, dum illi ad finem questus, et isti ad propositum sibi honorem, spe prepeti provocantur. Ita ergo et nostri propositi finis quidem, secundum Apostolum, *vita æterna est*, ita eodem pronuntiante: *Habentes quidem fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam* (Rom. 11, 22). Scopos vero est puritas cordis, quain *sancificationem* non immerito nuncupavit, sine qua prædictus finis non poterit apprehendi. Ac si dixisset aliis verbis: *Habentes quidem scopon vestrum in puritate cordis, finem vero, id est telos, vitam æternam.* Quidquid ergo nos ad hunc scopon, id est puritatem cordis, potest dirigere, tota virtute sectandum est. Pro hac enim universa agimus atque toleramus; pro hac parentes, patria, dignitates, divitiae, et voluptas universa contemnuntur, ut scilicet puritas cordis perpetua retentetur. Hac igitur nobis destinatione proposita, semper actus nostri et cogitationes ad eam obtinendam, velut ad certam

A lineam, rectissime dirigantur. Quæ si præ oculis nostris jugiter statuta non fuerit, non solum cunctos labores nostros varios pariter atque instabiles reddens, incassum eos ac sine fructu compellat effundi, sed etiam cogitationes omnes diversas sibique contrarias suscitabit. Necesse est enim mentem, quo recurrat cuive principaliter inhæreat non habentem, per singulas horas alque momenta pro incursum varietate mutari, atque ex his quæ extrinsecus accidunt, in illum statum continuo transformari qui sibi primus occurrit. Hinc namque est quod nonnullos, mundi hujus maximas facultates contemnentes, post hæc videmus pro graphio vel acu commoveri, pristinum scilicet affectum in rebus minimis retentantes. Qui si contemplationem mundi corde fixam teneant, nunquam utique pro parvis rebus admitterent quod, ne pro magnis incurrent opibus, easdem penitus abjecere maluerunt.

Hic ergo nobis principalis debet esse conatus, ut divinis rebus ac Deo mens semper inhæreat, fornicationem judicans vel momentaneum a Christi contemplatione discessum. Totum namque in animæ consistit recessu; unde expulso diabolo, ac nequam in ea jam regnantibus vitiis, consequenter regnum Dei fundatur in nobis, dicente evangelista: *Regnum Dei intra nos est* (Luc. xvii, 22). Intra nos vero nihil aliud potest esse quam scientia aut ignoratio veritatis, et vel vitorum amicitia vel virtutum, per quam aut diabolo aut Christo præparamus regnum in corde. Cujus etiam regni qualitatem describit Apostolus, ita dicens: *Non est enim regnum Dei esca et potus; sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto* (Rom. xiv, 17). De aliquo namque dicitur: *Mundus iste gaudebit* (Joan. xvi, 20); et: *Vae vobis qui ridetis, quia plorabitis* (*ibid.*). Itaque si regnum Dei intra nos est, et ipsum regnum Dei justitia, et pax, et gaudium est, ergo qui in

istis commoratur, sine dubio in regno Dei est. Et contra qui in injustitia, discordia et tristitia mortem operante versantur, in regno diaboli, et in inferno ac morte sunt constituti; in quo qui fuerit. nec laudare Deum potest secundum Prophetæ sententiam dicentis: *Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes qui descendunt in infernum (Psal. cxiii, 17)*, ne dubio peccati. Sed nos, inquit, qui vivimus, non vitiis scilicet, nec mundo huic, sed Deo, *benedicimus Dominum ex hoc nunc et usque in seculum. Non enim est in morte qui memori sit Dei. In inferno autem quis confitebitur Domino? (ibid., 66)* id est nemo. Nullus enim, tametsi millies semetipsum vel Christianum esse profiteatur vel monachum, cum peccat, confitetur Deo; nec servum se veraciter illius profitetur, cuius precepta contumaci temeritate contemnit. Regnum sane cœlorum tripliciter accipiendum est: aut quod regnaturi sint cœli, id est sancti, in aliis subditis, secundum illud: *Estis tu super quinque civitates, et tu super decem (Luc. xix, 19)*; illudque quod dicitur ad discipulos: *Sedebitis super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel (Math. xix, 28)*; aut quod ipsi cœli incipiunt a Christo regnari, cum scilicet omnibus eius subjectis, cœperit esse omnia in omnibus Deus: vel certe quod sancti in cœlis sint cum Domino regnaturi. Quamobrem in hoc corpore constitutus jam neverit unusquisque illi se regioni vel ministerio deputandum, cuius in hac vita participem semetipsum cultoremque præbuerit, illiusque se etiam in illo perenni seculo consortem futurum esse non ambigat, cui nunc ministrum se sociumque maluerit exhibere, secundum sententiam Domini dicentis: *Si quis mihi ministrat, me sequatur; et ubi sum ego, illic et minister meus erit (Joan. xii, 26)*.

CAPUT II.

De cogitatione.

Mentem quidem non interpellari cogitationibus impossibile est, suscipere vero eas sive respuere, omni studenti per gratiam Dei possibile est. Quod exercitium cordis non incongrue molarum similitudini comparatur, quas meatus aquarum præceps impetu rotante provolvit. Quæ nullatenus quidem cessare possunt ab opere suo, aquarum impulsibus circumactæ. In ejus vero qui præest situm est potestate utrumnam triticum malit an hordeum, loniumve comminui. Illud quippe est commolendum quod ingestum ab illo fuerit cui operis illius cura commissa est. Ita igitur etiam mens per vitæ præsentis incursum undique ingruentibus tentationum torrentibus circumacta, vacua quidem cogitationum aestibus esse non poterit; quales vero vel admittere vel parare sibi debeat, studii sui providebit industria. Si enim ad sanctorum Scripturarum meditationem jugiter recurramus, ac memoriam nostram ad recordationem spiritualium rerum, et desiderium perfectionis, speisque futuræ beatitudinis erigamus, necesse est ut ortæ cogitationes exinde

A spirituales in his quæ meditati sumus mentem faciant inimorari. Sin vero desidia seu negligentia superati, vitiis et otiosis confabulationibus occupemur, seu curis mundanis et superfluis sollicitudinibus implicemur, consequenter exinde velut quedam zizaniorum species generata operationem quoque nostro cordi noxiæ ministrabit, et secundum sententiam Domini Salvatoris, *ubi fuerit thesaurus ope- rum et intentionis nostra, ibi et cor nostrum ne-cessario permanebit (Math. vi, 21)*.

B Illud sane præ omnibus nosse debemus tria cogitationum nostrarum esse principia, id est ex Deo, ex diabolo, et ex nobis. Ex Deo quidem sunt, cum Spiritus sancti illustratio nos visitare dignatur, erigens nos ad sublimiorem profectum, et in quibus vel mi-

nus acquisivimus vel desidiose agentes superati sumus saluberrima compunctione castigat; vel cum reserat nobis cœlestia sacramenta, et propositum nostrum ad meliores actus voluntatemque convertit; ut ibi, cum rex Assuerus, castigatus a Domino, libros annales instigatur inquirere, quibus Mardochæi beneficia recordatur, summi eum gradu honoris exaltat, ac protinus crudelissimam super nece Judeæ gentis sententiam revocat. Ex diabolo vero cogitationum nascitur series, cum subvertere nos tam vitiorum obfuscatione quam etiam occultis conatur insidiis, subtilissima calliditate mala pro bonis fraudulenter ostentans, et transfigurans se in angelum lucis. Vel cum evangelista refert: *Et cœna facta, cum diabolus jam misisset in corde Simoni Iscariothis ut traderet Dominum (Joan. xiii, 2)*; et iterum: *Post bucellam, inquit, tunc introiit in illum Satanás (ibid.)*. Petrus quoque ad Ananiam. Quare, ait, *Satanás tentavit cor tuum mentiri te Spiritui sancto? (Act. v, 3.)* Et Salomon: *Si Spiritus potestatem habens ascenderit super te, locum tuum ne dimittas (Eccle. x, 4)*. Ex nobis autem oriuntur, cum eorum quæ gerimus vel gessimus, vel audivimus, naturaliter recordamur; de quibus beatus David: *Cogitavi, inquit, dies antiquos, et annos æternos in mente habui. Et meditatus sum nocte corde meo, et exercitabar et ventilabam spiritum meum (Psal. lxxvi, 6)*; et iterum: *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt (Psal. xxiii, 41)*.

D Et: *Cogitationes justorum iudicia (Prov. xii, 15)*. Hanc ergo tripertitam rationem oportet nos jugiter observare; et universas cogitationes quæ emergunt in corde nostro sagaci discretione discutere, origines earum vel causas auctoresque primitus in-dagantes, ut quales nos eis præbere debeamus, ex illorum merito qui eas suggestur, considerare possumus, ne qua forte intellectualis ibidem bestia, vel leo, vel draco pertransiens, perniciosa vestigia latenter impresserit, quibus accessus etiam cœteris in abdita pectoris nostri per cogitationum negligientiam præbeatur. Et ita per singulas horas atque momenta terram cordis nostri evangelico aratro, hoc est jugi Dominicæ crucis recordatione sulcantes, vel noxiarum ex nobis ferarum cubilia, vel virulen-

torum serpentium exterrinare latibula poterimus. A Hujus ergo perfectae mentis figura per illum evangelicum centurionem pulcherrime designatur. Cujus virtus atque constantia, qua non quibuslibet ingraventibus cogitationibus abducebatur, sed pro suo iudicio vel admittebat bonas, vel contrarias absque ulla difficultate pellebat, hac tropica significatione descripta est : *Nam et ego homo sum sub potestate habens sub me milites, et dico huic : Vade, et vadit ; et alio : Veni, et venit ; et servo meo : Fac hoc, et facit* (*Math. viii, 9 ; Luc. vii, 8*). Si igitur nos quoque viriliter adversus perturbationes et vitia diuincantes, potuerimus ea ditioni nostrae discretionique subjicere, vel instabilem cogitationum nostrarum cohorem rationis imperio subjugare, ad spiritualis hujus centurionis ordinem provehennur, quem in Exodo quoque per Moysen legimus designatum : *Constitue tibi chiliarchas, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos* (*Exod. xviii, 21*). Et ita nos quoque hujus dignitatis apice sublimati, habebimus hanc imperandi potestatem, ut malis quidem suggestionibus praecipiamus : *Abite, et abibunt; bonis vero : Venite, et venient. Servo quoque nostro, id est corpori, ea quae castitatis vel continentiae sunt, similiter injungemus, et sine ulla contradictione de-serviet, non jam suscitans nobis adversos concupi-scentiae stimulos, sed omnem exhibens spiritui fa-mulatum.*

Hujus centurionis qualia arma sint, vel ad quae præliorum exercitiū præparentur, audi Apostolum prædicantem : *Arma, inquit, potentiae nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo* (*II Cor. x, 4*). Quibus nos quoque si volumus bella Domini præliari, et inter centuriones evangelicos militare, accincti jugiter debemus incidere : *Sumite, inquit, scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignita exstinguere* (*Ephes. vi, 16*). Ergo fides est quæ excipiens ardentissima libidinum tela, metu futuri iudicii et coelestis regni credulitate mortificat. *Et loricanam, inquit, charitatem* (*ibid., 14*). Ipsa nempe est quæ vitalia pectoris nostri circumdans atque communiens, ad interiorem hominem nostrum jacula diaboli penetrare non permittit. Omnia enim suffert, omnia patitur, omnia sustinet. *Et galeum spem salutis* (*ibid., 17*). Galea capitis est munimen. Quia ergo caput nostrum Christus est, debemus istud semper spe bonorum futurorum velut inexpugnabili galea in cunctis temptationibus ac persecutionibus communire, et principaliter fidem ejus illasam atque integrum custodire. Aliis enim membris truncatum quempiam, licet debilem, possibile tamen est utcunque superesse; sine capite vero nemini vel brevis vitæ spatium prærogatur. *Et gladium Spiritus, quod est verbum Dei* (*ibid.*). Penetrabilius namque est omni gladio ancipi, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis (*Hebr. iv, 12*); dividens scilicet et abscondens quidquid in nobis carnale terrenumque repererit. Quibus arinis

A quisque fuerit communis, ab hostiis semper telis ac populatione defensus, non ut captivus ac subditus ad hostilem cogitationum terram, deprædantium constrictus vinculis abducetur, nec audiet per prophetam : *Quare inveteratus es in terra aliena?* (*Baruch iii, 11*.) Sed tanquam triumphator in illa qua voluerit cogitationum regione consistet. Vis autem ipsum robur ac fortitudinem centurionis hujus, quibus hæc arma que prædiximus non carnalia sed potentia Deo gestet, agnoscere? Audi ipsum Regem viros fortes ad spiritualem militiam congregantem, quo eos delectos signet ac probet : *Infirmus, inquit, dicat : Quia fortior sum ego* (*Joel. iii, 10*); et qui patientis est, sit pugnator. Videtis ergo bella Domini præliari non posse nisi patientes infirmosque; illa procul dubio infirmitate qua fundatus ille noster evangelicus centurio cum fiducia loquebatur : *Cum enim infirmor, tunc fortior sum* (*II Cor. xii, 10*). Et iterum : *Virtus in infirmitate perficitur* (*ibid., 9*). De qua infirmitate unus prophetarum : *Et erit, inquit, qui infirmatur inter eos, sicut domus David. Pa-tiens etiam hæc bella præliabitur, nempe illa pa-tientia de qua dicitur : Patientia vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes recipiatis remuneratio-nem* (*Hebr. x, 36*).

C De maligna cogitatione illud nosse debemus quia illico ut per confessionem patescata fuerit, marcescit; et antequam discretionis judicium proferatur, serpens teterrimus velut tenebroso ac subterraneo specu virtute confessionis protractus ad lucem, et traductus quodammodo ac de honestatus, abscedit. Tandiu namque suggestiones ejus noxiæ dominantur in nobis quandiu celantur in corde. Quem sensum in Ecclesiaste quoque legimus figuratum : *Si momor-derit, inquit, serpens non in sibili, non est abundan-tia incantatori, taciti serpentis morsum perniciosum esse designans.* Id est, si per confessionem sugge-satio seu cogitatio diaholica incantatori cuiquam, spirituali scilicet viro qui carminibus Scripturarum mederi protinus vulneri, et extrahere de corde consuevit noxia venena serpentis, patescata non fuerit, succurrere periclitanti periturove non poterit. Nam bonarum rerum non tantum suggestor, sed etiam fautor atque impulsor est Deus, ita ut nonnunquam nos etiam invitatos et ignorantes attrahat ad salutem. Constat ergo neminem posse a diabolo decipi, nisi eum qui præbere ei maluerit suæ voluntatis assen-sum.

CAPUT III.

De concupiscentia carnis ac spiritus.

Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficie-tis. Caro enim concupiscit adversus spiritum, spi-ritus autem adversus carnem. Hæc autem invicem aduersantur sibi, ut non quæcumque vultis, illa facia-tis (*Gal. v, 16*). Tres res hoc loco ab Apostolo nomi-nari videntur : concupiscentia carnis adversus spi-ritum, et spiritus adversus carnem. Quorum adver-sus se invicem pugna hanc videtur habere causam atque rationem, ut ea quæ volumus, inquit, facere

nequeamus. Quarta igitur superest causa, ut illud scilicet quod nolumus, faciamus. Nunc ergo de singulari videamus. Carmem hoc loco non hominem, id est hominis substantiam, sed ejus desideria pessima debemus accipere, sicut ne spiritum quidem aliquam rem substantialem, sed animæ desideria bona et spiritualia designari. Quæ cum utraque, id est desideria carnis et spiritus, in uno eodemque sunt homine, intestinum quotidie intra nos geritur bellum, dum concupiscentia carnis, quæ præcipitanter fertur ad vitia, his quæ ad præsentem requiem pertinent deliciis gaudet, luxuriis delectatur; quibus e contra concupiscentia spiritus adversata ita desiderat tota spiritualibus studiis inhærente, ut etiam necessarios carnis usus optet excludere. Illa satiari somno, repleri cibo universisque exuberare copiis concupiscit; hic vigiliis et jejuniis saginatur, ac paupertate gloriat. Lavacris illa nitescere, et quotidianis adulantium cuneis appetit constipari; hic squalore sordium congaudet, cunctorumque mortalium præsentiam perhorrescit. Honoribus illa et laudibus hominum confovetur; hic irrogatis sibi injuriis ac persecutionibus gloriatur.

Inter has igitur utrasque concupiscentias animæ voluntas in meditullio quodam vituperabiliore consistens, nec vitiorum flagitiis oblectatur, nec virtutum doloribus acquiescit; sic querens a passionibus temperari carnalibus, ut nequaquam velit dolores necessarios sustinere, sine quibus desideria spiritus nequeunt possideri. Absque castigatione carnis castimoniam corporis, sine vigiliarum labore cordis desiderans acquirere puritatem, absque ullius exasperatione convicii patientiae gratiam possidere, humilitatem Christi sine honoris mundani exercere jactura, religionis simplicitatem cum sæculari ambitione sectari, Christo cum hominum laude ac favore servire, distinctionem veritatis sine cuiuspiam vel tenui offensione proferre; postremo sic vult consequi futura bona, ut præsentia non amittat. Quæ voluntas nunquam nos ad perfectionem veram faceret pervenire, sed in tempore quodam tetrico colloaret, talesque facheret quales sunt illi qui in Apocalypsi increpatione Domini castigantur: *Scio oper tua, quia neque frigidus es, neque calidus; utinam frigidus essem, aut calidus! sed quia tepidus es, incipiam te emovere ex ore meo* (Apoc. iii, 15); nisi hunc tepidissimum statum altrinsecus hæc insurgentia bella dirumperent. Nam cum famulantes huic voluntati nostræ ad hanc remissionem voluerimus nosmetipsos paulatim relaxare, confessim aculei carnis insurgunt, suisque nos vitiis et passionibus sauciantes, nequaquam in illa qua delectamur puritatis qualitate stare permitunt, atque ad illam quam horremus frigidam voluptatum plenamque sentibus pertrahunt viam.

Rursus si spiritus fervore succensi opera carnis volentes extinguere sine ullo respectu fragilitatis humanæ, tolos nosmetipsos tentaverimus ad immoderata virtutum studia cordis elatione conferre: in-

A terpellans imbecillitas carnis, ab illa reprehensibili nimietate spiritus revocat ac retardat. Et ita fit ut ultraque concupiscentia, tali collectatione alterna sibimet repugnante, animæ voluntas, quæ nec totam se carnalibus desideriis dedere, nec virtutum vult laboribus desudare, quodam justo moderamine temperetur, dum hæc inter ultraque contentio illam perniciosiorem excludens animæ voluntatem, ut quamdam æquitatis libram in statera nostri corporis collocat, quæ spiritus carnisque confinia justo discernit examine, nec a dextris mentem spiritus ardore succensam, nec a leva carnem vitiorum aculeis præponderare permittens. Dumque hæc pugna quotidianis diebus utiliter exagitatur in nobis, ad illud quartum quod nolumus salubriter venire compelli: B inur, ut puritatem cordis non otio nec securitate, sed jugi sudore et contritione spiritus acquiramus, castitatemque carnis districtis jejuniis, faste, siti ac vigilantia retentemus. Essemus itaque penitus sine remedio tepidi, utpote non habentes indicem negligentiæ nostræ vel in corpore nostro, vel in conscientiis propriis indesinentem; nec studeremus ad perfectionis unquam pervenire fervorem, sed ne frugalitatis quidem distinctionem teneremus, nisi saltet nos titillatio carnis fluxusque increscens humiliaret atque retuleret et adversus spiritualium quoque vitiorum purgationem sollicitos redderet et intentos. Qui status, id est tepidus, a carnali qualitate descendens efficitur animalis, qui est deterior gradus. Ipse enim qui de frigido ad tepidum transiens, detestabilior voce Domini signatur.

C Tres namque sunt animarum status: primus carnis, secundus, animalis; tertius, spiritualis. Quos in Apostolo ita legimus designari. Nam de carnali ita dicitur: *Lac vobis potum dedi, non escam. Necdum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis. Adhuc enim carnales estis* (I Cor. iii, 2); et iterum: *Ubi enim est inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis?* (ibid.) De animali quoque taliter commemoratur: *Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi* (I Cor. ii, 14). De spirituali vero: *Spiritualis autem examinal omnia, ipse autem a nemine dijudicatur* (ibid.); et iterum: *Vos qui spirituales estis, instruue eos qui eiusmodi sunt, in spiritu lenitatis* (Gal. vi, 2). Itaque festinandum est nobis ut, cum renuntiantes desierimus esse carnales, id est a sæculi rium coepimus conversatione sejungi, et ab illa manifesta carnis pollutione cessare, spiritualem statum protinus apprehendere nitamur, nequaquam existimantes quam supra diximus exterioris hominis conversionem ad perfectionem nobis sufficere, si erga emundationem ceterarum passionum lento reddamur. Ne forte inventi in illo tepido statu qui tetricus judicatur, evomendos nos ex ore Domini secundum ejus sententiam noverimus, ita dicentis: *Utinam calidus essem, aut frigidus, sed quia tepidus es, incipiam te emovere ex ore meo* (Apoc. iii, 15). Nec immerto eos Dominus, quos jam in visceribus rece-

perat charitatis, noxie tepefactos cum quadam con- vulsione pectoris sui emovendo esse pronuntiat, qui, cum salutarem quodammodo eidem potuissent præbere substantiam, avelli ab illius visceribus maluerunt: tanto deteriores effecti illis qui nunquam ori Dominico illati sunt cibis, quanto id quod, nausea compellente, projicimus, odibilius detestamur. Quidquid enim frigidum est, etiam ore nostro susceptum vertitur in calorem, et salutifera suavitate percipitur; quod autem vitio semel perniciosi teporis objectum est, non dicam labiis admovere, sed etiam eminus intueri sine ingenti horrore non possumus. Rectissime ergo pronuntiatur esse deterior, quia facilius ad salutarem conversionem ac perfectionis fastigum carnalis quis, id est sæcularis vel gentilis accedit, quam is qui professus monachum, nec tamen viam perfectionis arripiens secundum regulam disciplinæ, ab illo semel spiritualis fervoris igne discessit. Ille namque corporalibus saltem vitiis humiliatus, et horrescens illum in quo est infidelitatis gelidissimum statum, spiritus ardore succensus ad perfectionem faciliter convolabit. Hic antem dicit in corde suo: *Quia dives sum et nullius egeo* (Apoc. xv, 16). Cui illud quoque quod subsequitur consequenter aptabitur: *Tu autem es miser, et miserabilis, et pauper, et cæcus, et nudus* (Apoc. iii, 17). In eo factus etiam sæculari deterior, quod nec miserum se nec cæcum aut nudum, aut emundatione dignum, vel egere monitis alicujus aut institutione cognoscit; non intelligens ipso monachi nomine prægravari ac deprimi opinione multorum, quia, dum creditur ab omnibus sanctus, et velut Dei famulus colitur, necesse est ut in futuro vehementiori judicio pœnaque subdatur.

CAPUT IV.

De castitate.

Sex sunt castimoniæ gradus. Primus gradus est, ne vigilans impugnatione carnali monachus elidatur. Secundus, ne mens illius voluptariis cogitationibus immoretur. Tertius, ne femino vel tenuiter ad concupiscentiam moveatur aspectu. Quartus, ne vigilans vel simplicem carnis perforat motum. Quintus ne cuin memoriam generationis humanæ vel tractatus ratio vel necessitas lectionis ingesserit, subtilissimus mentem, voluptariæ actionis præstringat assensus; sed velut opus quoddam simplex ac ministerium humano generi necessario contributum, tranquillo ac puro cordis contempletur intuitu, nihilque amplius de ejus recordatione concepiat quam si operationem laterum vel cuiuslibet alterius officiæ mente pertractet. Sextus castimoniæ gradus est, ne illecebrosis phantasmatibus seminarum vel dormiens illudatur. Licet enim hanc ludificationem peccato esse obnoxiam non credamus, concupiscentiæ tamen adhuc medullitus latitantis indicium est; donec paulatim secundum mensuram castitatis ad quam unusquisque contendit, in odium illius rei quam voluptariam antea sentiebat, mens etiam somno sopita vertatur, illudque ei quod fortibus

A viris pro summo laborum stipendio repromittitur per prophetam, concedatur a Domino: *Arcum, gladium, et bellum conteram de terra vestra, et dormire vos faciam fiducialiter* (Osee ii, 18). Et ita demum ad illum perveniet statum ut talis inveniatur in nocte qualis in die; talis in lecto, qualis in oratione; talis solus, qualis turbis hominum circumseptus. Postremo ut nunquam in eo tale aliquid inevitabilis ille oculus deprehendat, quod ab humanis aspectibus velit esse celatum. Hoc autem fiet quando jam desinens caro adversus spiritum concupisceret, desideriis ejus virtutique consenserit, cœperintque sibi invicem pace firmissima fœderari, et secundum Psalmographi sententiani: *Habitaverint fratres in unum* (Psal. cxxxii, 2), illam re promissam a Domino beatitudinem possidentes, de qua ait: *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo qui in cælis est* (Matth. xviii, 19). Quisquis ergo intellectualis illius Jacob, id est *supplantatoris*, transcederit gradum, ab illa continentiae collectatione ac supplancemente vitiorum obstupesfacto semoris nervo, ad Israëlis meritum perpetua cordis directione descendet. Quem ordinem etiam beatus David ita Spiritus sancti vaticinacione distinxit, in primis inquietus: *Notus in Iudea Deus* (Psal. lxxv, 1), id est in anima, que adhuc sub peccatorum confessione retinetur; Iudea enim confessio interpretatur. In Israel autem, id est in eo qui *ridens Deum*, sive, ut quidam interpretatur, *rectissimus Dei est*, non C solum notus, sed et *magnum est nomen ejus*. Deinde ad sublimiora nos provocans, et volens etiam locum ipsum quo Dominus delectatur, ostendere: *Et factus est*, inquit, *in pace locus ejus* (*ibid.*). Id est, non in conflictu certaminis et collectatione vitiorum, sed in castimoniæ pace, et cordis tranquillitate perpetua. Hunc igitur pacis locum extinctione carnalium passionum si quis meruerit obtinere, ex hoc quoque proficiens, gradu ac Sion spiritualis, id est *specula Dei* consequenter effectus, erit etiam *habitatio ejus*. Non enim in conflictu continentiae, sed jugi virtutum specula Dominus commoratur, ubi jam non retundit, non comprimit, sed in perpetuum confregit potentias arcuum; ex quibus vide licet adversum nos libidinum quandam jacula dirigeantur ignita. Videtis ergo quia sicut non est in collectatione continentiae, sed in castitatis pace locus Domini; ita etiam habitatio ejus in specula sit et contemplatione virtutum. Unde non immerito portæ Sion cunctis tabernaculis Jacob præferuntur. *Diligit enim Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob* (Psal. lxxxvi, 1).

D Ut igitur cum lege animi lex quoque congruat corporalis, etiam in ipsius aquæ potu, ita est nimietas castiganda, ut humoris quotidiani illa collectio pigrius aresactis influens membris, illum corporis motum non solum rarissimum, verum etiam lentum reddat, ac tepidum, frigidumque, ut ita dixerim, ignem, et absque ullius adustionis ardore rorantem

suscitet flammam, instar admirabilis illius Mosaicæ visionis, ut carnis nostræ rubus innoxio igne circumdatu non uratur; vel sicut illorum trium juvem, quibus ita rorante Spiritu fornaci Chaldaicæ flamma discussa est, ut ne capillos eorum aut simbrias odor ignis afflaret; ut illud quodammodo quod sanctis reprobmittitur per Prophetam, incipiamus iam in hoc corpore possidere: *Cum ambulaveris per ignem, non combureris, et flamma non ardebit in te* (Psal. xliii, 2). De hac castimoniæ puritate quid beatus Apostolus senserit, diligentius inquiramus. *Mortificate, inquit, membra vestra quæ sunt super terram.* Non utique membra corporis nostri, sed corpus peccati, quod constat ex membris, quantocius destrui zelo perfectæ desiderat sanctitatis. De quo corpore alibi: *Ut destruatur, inquit, corpus peccati* (Rom. vi, 6). Et quæ sit ejus destructio consequenter exponit: *Et jam, inquit, non serviamus peccato* (*ibid.*). A quo etiam liberari cum ejulatu postulat, dicens: *Inselix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* (Rom. vii, 24.) Hoc itaque peccati corpus nultis vitiorum membris probatur exstructum, et ad ejus attinere portionem, quidquid vel facto, vel dicto, vel cogitatione peccatur: cuius membra super terram rectissime esse dicuntur. Non enim possunt ii qui corum utuntur ministerio veridine prosliteri: *Nostra autem conversatio in cælis est* (Philipp. iii, 10). Ilujus igitur corporis in hoc loco Apostolus membras describens: *Mortificate, inquit, membra vestra quæ sunt super terram: fornicationem, immunditium, libidinem, concupiscentiam malam et avaritium, quæ est simulacrorum servitus* (Coloss. iii, 5). Primo itaque loco fornicationem credidit inferendam, quæ carnali coniunctione perficitur. Secundum etiam membrum immunditiam nuncupavit, quæ nonnulla quam absque mulieris tactu vel dormientibus vel vigilantibus per incuriam incircumspecte mentis obrepit. Et ideo notatur ac prohibetur in lege, quæ immundos quosque non solum sacrarum carnium participatione privavit, verum etiam ne contactu suo sancta polluerent, a castrorum jussit congregazione secerni, dicens: *Anima quæcumque comederit de carnis sacrificii salutaris quod est Domini, in qua est immunditia, peribit coram Domino* (Lev. vii, 21). *Et quidquid tegerit immundus, immundum erit* (Lev. xxii, 3). In Deuteronomio quoque: *Si fuerit inter vos homo qui nocturno pollutus est somnio, egredietur extra castra; et non revertetur priusquam ad vesperam laveretur aqua; et post solis occasum regredietur in castra* (Deut. xxiii, 10). Deinde tertium peccati membrum libidinem posuit, quæ in recessibus animæ coalescens, accidere cuiquam etiam sine passione corporis potest. Libidinem enim ab eo quod libeat dictam esse, non dubium est. Post hæc de majoribus peccatis ad minora descendens, quartum intulit membrum, concupiscentiam malam, quæ non solum ad prædictam impudicitia passionem, verum etiam ad omnes noxias cupiditates generaliter referri po-

A test, quæ corruptæ tantummodo voluntatis est ægritudo, de qua Dominus in Evangelio: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo* (Matth. v, 28). Multo enim magis est etiam tunc mentis lubrica desiderium continere, cum ei illecebrosi aspectus offertur occasio. Quibus manifestissime comprobatur ad perfectionem puritatis castimoniam continentiae corporalis solam non posse sufficere, nisi ei etiam mentis addatur integritas. Post quæ omnia novissimum illius corporis membrum, et avaritiam, inquit, procul dubio ostendens non solum ab appetitu rerum alienarum animum continentum, verum etiam propria maguani miter, contempnenda. Hoc enim et in Actibus apostolorum fecisse legitur credentium multitudo, de qua dicitur: *Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una, etc., usque dividabantur autem singulis prout cuique opus erat* (Act. iv, 32). Et ne ad paucos pertinere videretur ista perfectio, avaritiam simulacrorum servitatem esse testatus est. Nec immerito. Quisquis enim non communicat necessitatibus egenorum, et pecunia suæ quam infidieli tenacitate conservat, Christi præcepta postponit, idolatriæ crimen incurrit, amorem scilicet materiæ mundialis divinæ præferens charitati.

In tantum autem beatus Apostolus fornicationem sive immunditiam de nostris membris extirpari posse confidit, ut non solum mortificari ea, sed ne nominari quidem in nobis debere pronuntiet: *Fornicatio, inquiens, et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas quæ ad rem non pertinet* (Ephes. v, 3, 4). Quæ etiam pari modo perniciosa esse, et æquali nos a regno Dei exclusione depellere edocet, dicens: *Illud autem scitote quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei* (*ibid.*, 5). Et iterum: *Nolite errare: neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubidores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt* (I Cor. vi, 9). Certos autem esse nos convenit quod, licet omnem continentiae distinctionem, famem scilicet ac situm, vigilias quoque et operis jugitatem, atque incessabilis subeius studium lectionis, perpetuam tamen castimonie puritatem horum laborum merito contingere nequaquam, nisi in his jugiter desudantes, experientia magisterio doceamus incorruptionem ejus divinitatæ largitatem concedi. Scendum quoque quia quantum quis in lenitate ac patientia cordis, tantum in corporis puritate proficiet. Unde Dominus: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* (Matth. v, 4). Non ergo aliter nostram possidebimus terram, id est, non alias ditioni nostræ rebellis bujus corporis terra subdetur, nisi mens nostra prius fuerit patientia lenitate fundata. *Mansueti enim possi-*

*debunt terram (Psal. xxxvi, 11). Et non solum possit debunt eam, sed etiam delectabuntur in multitudine pacis, qua nemo in cuius carne adhuc bella concupiscentiae suscitantur, stabiliter perfueretur. Necesse est enim infestari eum dirissimis dæmonum præliis, et ignitis luxuria jaculis sauciatum a terræ suæ possessione devolvi, donec Dominus auferat bella usque ad fines terræ ejus, arcum conterat, et confringat armia, et scuta comburat igni (Psal. xlvi, 9), illo scilicet quem Dominus venit mittere super terram. Et ita cum eum Dominus conterens bella ab omnium incentivorum aestibus liberaverit, ad illum puritatis perveniet statum ut, deposita confusione, quæ semetipsum, id est carnem suam, dum impugnatur, horrebat, incipiet ea velut purissimo tabernaculo delectari; non enim accedent ad eum mala, et flagellum non appropinquabit tabernaculo ejus. Hanc igitur pacem donec firmam atque perpetuam obtinere mereamur, multis necesse est nos impugnationibus attentari, frequenterque nobis est versiculos iste cum gemitu lacrymisque repetendus: *Miser factus sum usquequaque, tota die contristatus ingrediebar, quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea (Psal. xxxvii, 8).* Hoc autem tandem, quoad usque per Dei gratiam confirmatus in illa quam appetit puritate, efficaciter dicere mereatur: *Exspectans exspectavi Dominum, et intendit mihi (Psal. xxix, 1):**

CAPUT V.

De spirituali scientia.

Impossibile est animam quæ mundanis vel tenuiter distentionibus occupatur, vel quæ proposito acquirendæ laudis humanæ studio lectionis insistit, donum veræ scientiæ promereri, vel generatricem spiritualium sensuum aut tenacem sacrarum literarum lectionum. Aliud namque est facilitatem oris et nitorem habere sermonis, et aliud venas ac medullas cœlestium intrare dictorum, ac profunda et abscondita sacramenta purissimo cordis oculo contemplari. Quod nullatenus humana doctrina, nec eruditio sæcularis, sed sola puritas mentis per illuminationem sancti Spiritus obtinebit. *Beati, ait Dominus, mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. v, 8).* Festinandum igitur tibi est, quisquis ad veram Scripturarum vis scientiam pervenire, ut humilitatem cordis immobilem primitus consequaris, quæ te non ad illam quæ inflat, sed ad eam quæ illuminat, scientiam charitatis consummatione perducat. Deinde hoc tibi est omnimodo enitendum ut, expulsa omni sollicitudine et cogitatione terrena, assiduum te ac potius jugeam sacrae præbeas lectioni,

A donec continua meditatione imbuat mentem tuam, et quasi in similitudinem sui forniet, arcum quodammodo ex ea faciens testameuti, habentem scilicet in se duas tabulas lapideas, id est duplicitis Instrumenti perpetuam firmitatem. Urnam quoque auream, hoc est memoriam puram atque sinceram, quæ reconditum in se manna perpetua tenacitate conservet, spiritualium scilicet sensuum, et angelici illius panis perennem cœlestemque dulcedinem. Nec nou etiam virgam Aaron, id est summi verique Pontificis nostri Jesu Christi salutare vexillum immortalis memorie semper viriditate frondescens. Hæc namque est virga quæ postea quam de Jesse radice succisa est, vivacius mortificata revirescit. Hæc autem omnia duobus cherubim, id est historicæ et B spiritualis scientiæ plenitudine protegentur. Cherubim enim interpretatur scientiæ multitudine, quæ propitiatorium Dei, id est placiditatem pectoris tui jugiter protegent, et a cunctis spiritualium nequitarum iuvarsibus obumbrabunt. Et ita mens tua non solum in arcum divini Testamenti, verum etiam in regnum sacerdotale provecta, per indissolubilem puritatis affectum quodammodo absorpta spiritualibus disciplinis, illud implebit pontificale mandatum quod a legislatore ita præcipitur: *Et de sanctis non egredietur, ne polluat sanctuarium Dei (Levit. xxi, 12), id est cor suum, in quo jugiter habitaturum se Dominus repromittit, dicens: Inhabitabo in eis, et inter illos ambulabo (II Cor. vi, 16).* Impossibile quippe est immundam animam scientiam spiritualem adipisci. Nemo enim in vas fetidum atque corruptum unguentum aliquod nobile, aut mel optimum, aut pretiosi quidquam liquoris infundit. Facilius enim quamvis odoratissimam myrram semel horrendis imbuta fetoribus testa contaminat, quam aliquid ex ea suavitatis gratia ipsa concipiatur, quia multo ciuitius munda corrumpuntur, quam corrupta mundantur. Ita igitur et vas pectoris nostri, nisi prius fuerit ab omni foeditissima vitiorum contagione purgatum, nos merebitur suspicere illud benedictionis unguentum de quo dicitur per Prophetam: *Sicut unguentum in capite quod descendit in barbam, barbam Aaron; quod descendit in orum vestimenti ejus (Psal. cxxxii, 2);* nec illam scientiam spiritualem, et eloqua Scripturarum, quæ dulciora sunt super mel et savum, impolluta servabit. Quæ enim participatio justitiae cum iniuitate? Aut quæ societas luci cum tenebris? quæ autem conventio Christo ad Belial? In corde bono requiescit sapientia.

ORATIO

Dicenda ante perceptionem corporis et sanguinis Domini edita ab ANSELMO archiepiscopo.

Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, qui ex voluntate Patris, cooperante Spiritu sancto, per mortem tuam mundum vivificasti, adoro et veneror hoc sanctum corpus tuum, et hunc sanctum sanguinem tuum, quod traditum, et qui effusus est pro multis in remissionem peccatorum. Deprecor clementiam tuam, misericors Domine, per horum virtutem, fac me unum de illis multis, et fac me haec sic sentire A per fidem et affectum, ut sentiam ea per salutis effectum : et absolve et libera servos et ancillas tuas, me et omnes qui mihi confessi sunt sua peccata, et pro quibus promisi vel obnoxius sum orare, et qui se sperant vel petunt meis orationibus apud te juvari, ab omni peccato et poena peccati ; et fac Ecclesiam nostram continua tua protectione et consolatione laetari. Qui cum Deo Patre, etc

IN SUBSEQUENTES VERSUS MONITUM.

(De Levis, *Anecdota sacra*, p. 33.)

In quadam codice membranaceo in formam quarti, ut vocant librarii, saeculi XII, nobis oblato a fratribus Josepho et Jacobo Reyconds, qui plura jam edita continebat tum S. Bernardi Clarevallensis abbatis, cum S. Anselmi Cantuariensis episcopi, et aliorum, etc., inter quæ hos paucos versus deprehendimus nondum editos, quos exscribentes luci damus.

S. ANSELMI

SALUTATIO AD DOMINUM JESUM CHRISTUM.

Christi corpus ave, sancta de virgine natuni,
Viva caro, Deitas integra, verus homo.
Salve vera salus, via, vita redemptio mundi
Liberet a cunctis nos tua dextra malis.

B Christi sanguis ave, cœli sanctissime potus,
Unda salutaris crimina nostra lavans.
Sanguis ave lateris Christi de vulnere sparse
In cruce pendens unda salutaris ave.

SANCTI ANSELMI

HYMNI ET PSALTERIUM DE SANCTA VIRGINE MARIA.

303 *Hymnus ad nocturnum.*

Lux quæ luce in tenebris,
Ex alvo nata Virginis,
Nosiram nocte nos exue,
Diemque tuum indue.
MARIA Dei thalamus,
Posce te venerantibus,
Virtutibus ut splendeant,
Quos reatus obtenebrant.
Gloria tibi Domine,
Nato de sancta Virgine,
Regnanti victo funere,
Cum Patre et sancto Spiritu.
Amen.

Ad laudes

Præfulgens sol justitiae,
Ortus de sacra Virgine,
Splendore tuo noxias
Nostras illustra tenebras:
Orientis castissima
Mater fac nobis, Domina,
Vita prorsus ut decidat
Vetus, nova proficiat.
Gloria tibi Domine, etc.

Ad primam.

O Christe proles Virginis,
Patris compar altissimi,

Per tuæ matris merita,
Dele nostra peccamina,
O mundo venerabilis,
Virgo mater mirabilis,
Maria plena gratia,
Ora pro nobis domina.
Gloria tibi Domine, etc.

Ad tertiam

Quem credimus ex Virginie
Natum, benigne Domine;
Sit nobis haec confessio,
Peccatorum remissio.
Quæ genuisti filium

A summo Patre genitum,
Per hæc tua nos merita,
A lapsu mortis libera.
Gloria tibi Domine, etc.
Ad sextam.

Nate summe rex utero

Mariæ de Virgineo,
Emunda nos a vitiis,
Et orna sanctis meritis.
Dei mater, o domina,
Sublimis tanta gratia;
Tua, fac, exaltatio.
Sit nostra relevatio.

Gloria tibi, etc.

Ad nonam.

Fili Mariæ virginis,
Da nobis ejus meritis
A peccatis resurgere,
Et ad vitam pertingere.

Cujus es factus filius,
Deus, pro peccatoribus,
Hoc qui fide pronuntiant,
Fac ut salutem sentiant.

Gloria tibi, etc.

Ad vesperas.

Sol casto nascens utero,
Vesperascente sæculo,
Illustra nos perpetue,
Nec declines in vespere.

Æterni solis genitrix,
Tuis hoc sanctis meritis
Age quo perpes maneat
Nobis, nec unquam decidat.

Gloria tibi, etc.

Ad completorium.

De casta nobis oriens
Matre dies indesinens,
Jugi nos sove lumine,
Culpæque noctem remove.

Mater diei perpetis,
Obsiste nostris tenebris,
Ne lucem nobis dissipent,
Et nos delictis implacent.

Gloria tibi, etc.

Salutatio deprecatoria, ante Psalterium beatae Virginis dicenda.

Salve Regina mater misericordiae, vita, dulcedo, et spes nostra salve. Ad te clamamus exsules filii Evæ : ad te suspiramus gementes, et flentes in hac lacrymarum valle. Eia ergo advocata nostra, illos tuos misericordes oculos ad nos converte, et Jesum benedictum fructum ventris tui nobis post hoc exsilium ostende : O clemens ! o pia ! o dulcis gloria Dominæ nostra, pro nobis intercede.

HYMNI ET PSALTERIUM DE S. MARIA.

PSALTERIUM DOMINÆ NOSTRÆ

(PARS I.).

Ave mater advocati,
Qui beatus consilio,
Aula ventris incorrupti
Processit ut ex thalamo.
Beatus vir qui non abiit, etc.

Ave mater, cujus partus

Postulavit Deum Patrem,
Et accepit, quas redemit,
Gentes in hæreditatem.

Postula, etc.

Ave mater, cujus partus
Obdormiens patiendo,
In sepulcro soporatus,
Mortem vicit resurgendo.

Gloria tibi, etc.

Ego dormivi, etc.

Ave mater, cujus partus
Nobis dedit in sanguine,
Ut signetur baptizatus
Divinitatis lumine.

Gloria tibi, etc.

Signatum est, etc.

Ave mater, cujus nos filius
Scuto bonæ voluntatis
Induit propitiis,
Lux immensæ majestatis.

Scuto bona, etc.

Ave thronus Deitatis,
In quo Deus majestatis
Dignatur homo fieri.
...

Unde nostras animas
Eripuit in gratia ;
Et quas effecit liberas,
Salvas fecit in gloria.

Converte, etc.

Ave mater, cujus partus
Sua facit justitia
Ut in nobis Patris ejus
Sint justa adjutoria.

Justum adjutorium meum a Domino.

Ave nostra advocatrix,
Atque vita reparatrix :
Cujus partus super ipsos
Dominus est cœli thronos.

Quoniam elevata est, etc.

Ave Sion, in qua Deus
Habitavit homo factus :
In quo sperant enixius
Qui noverunt nomen ejus.

Et sperent in te, etc.

Ave Virgo singularis,
Placens aula virginalis,
Cujus in templo Dominus
Et in cœlo sedes ejus.

304 *Dominius in templo, etc.*

Ave, cujus in filio

Salutem Pater posuit,

In quo sicut in unico

Fidem nostram constituit.

Ponam in salutari, etc.

Ave, de cujus filia

Salutari Dei Patris,

Exsultamus in Domino,

Qui bona tribuit nobis.

Exsultavit cor meum, etc.

Ave nostra advocatrix,

Captivorum liberatrix,

De qua Sion Emmanuel

Salutare sit Israel.

Quis dabit, etc.

Ave, cujus mons filius.

Dei Patris est unicus,

In quo sancti requiescant,

Qui veritatem diligunt.

Domine, quis habitabit, etc.

Ave regina virginum,

Mater Virgo post filium,

Cujus partus hæreditas

In lœtis est preclara.

Funes ceciderunt, etc.

Ave mater, quem prædicat

In te nostra mortalitas,

Quia tuus mirificat

Partus misericordias.

Mirificat misericordias, etc.

Ave, quam laudant spiritus,

Cui virtus omanis concinuit,

De cujus cœlo Dominus

Nube carnis intonuit.

Et intonuit, etc.

Ave, cujus virgineo

Deus processit thalamo,

Dotali nobis gratia

Se præbens in sponsalia.

In sole, etc.

Ave Sion, de qua Deus

Nos tuerit incarnatus,

Memor nostri libaminis

In pace sui corporis.

Memor sit, etc.

Ave mater, cujus partum

Cœlestis Pater unicum

In sæculum dat gentibus

In benedictionibus,

Quoniam dabit, etc.

Ave mater, cujus partum

Panem vita nobis factum,

Pingues terræ ex quo vivan

Et manducant et adorant.

Manducaverunt, etc.

Ave nostra advocatrix,

Cujus partus mensa Patris

Est nobis consolatio,
Ne frangat tribulatio.

Parasti in conspectu, etc.

Ave Regina gratiae,
Cujus partus Rex gloriae
Rex est virtutum Dominus,
Lux de luce Christus Deus.
Quis est iste, etc.

Ave, cuius virgineo
Processit ex sacrario,
Una salus omni mundo,
Dulcis Deus, rectus homo.
Dulcis et rectus, etc.

Ave nostra advocatrix,
Et lapsorum reparatrix,
De qua Deus factus homo,
Solus stetit in directo.

Puer meus, etc.

Ave mater cuius sponsus
Et creator et filius,
Deus illuminatio,
Salus est et protectio.

Idem.

Ave mater redemptoris,
Caro cuius efflorauit,
Quando passus gustum mortis
De sepulcro surrexit.

Et refloruit, etc.

Ave mater castitatis
De qua Deus majestatis
Scripturarum voces pluit,
Et virtutes intonuit.

Vox Dei super aquas, etc.

Ave mater, cuius partus
Resurgendo nobis factus
Matutina laetitia,
Nostra spes est, et gloria.

Ad vesperum, etc.

Ave cœlestis domina,
Cujus partus justitia
Est nostra liberatio,
Et in Deum protectio.

Esto mihi in Deum, etc.

Ave mater singularis,
Cujus haec est secunditas,
Qua beatis viris,
Omnis remittitur iniqüitas.

Idem ipse.

Ave stella virginalis,
Cujus partus singularis
De cythara nos docuit,
In cruce quando obiit.
Ipsi tunc bene psallimus
Decem chordis psalterii;
Ad ipsum cum referimus
Decalogum mysterii.
Confitemini Deo in cytharis, etc.

Ave mater, cuius partus
Cibus vitae nobis factus,

Gustare dedit mentibus
Quam suavis est Dominus.
Benedicam Dominum, etc.

Ave mater, cuius partus
Salus nobis est effectus;
Effusa datur framea,
Quæ scidit nostra vulnera.

Effunde frameam, etc.

Ave mater, cuius partus
Torrens summa voluptatis
Verbum Patris homo factus,
Fons vitae est splendor lucis.

Inebriasti me, etc.

Ave cœlestis janua,
Qua processit Emmanuel,
Cujus lumen Justitia,
Judicium meridies.

Et educet quasi, etc.

Ave mater, quæ gaudium
Peperisti fidelium,
Ante quem desiderium.
Manet se diligentium.

Per ipsam noster genitus
Patri non est absconditus,
Dum se facit advocatum,
Pium præbens exauditum.

Domine, ante te, etc.

Ave mater, de qua nostra
Processit exspectatio.
In qua nostra substantia
Patris consedit solio.

Et nunc quæ est, etc.

Ave mater, cuius partus
Se pro nobis holocaustum
Fecit Deus caro factus,
Solus nostrum remedium.

Holocaustum improprium, etc.

Ave mater, cuius partus
Nostras sanavit animas,
Sonus potens advocatus,
Agens causas, solvens culpas.

Ego dixi Domine, etc.

Ave mater castitatis,
Cujus laudes sonus fluit epulantis,
Scripturarum cibi dulces,
In voce confessionis.

In voce exultationis, etc.

Ave mater pietatis,
Cujus partus est altare Dei Patris.
Lætificans intuitus
Juventutis nostræ mentis.

Et introibo, etc.

Ave, quæ Patris brachium
Peperisti Jesum Christum,
Cujus illuminatio,
Vultus Dei sit visio.

Sed dextera tua, etc.

Ave, cuius visceribus
Deus Pater ingenitus

Eructavit verbum bonum,
Scilicet unigenitum.

Idem

Ave, cuius altissimum
Sacratum tabernaculum,
Paternæ lucis radius
Factus nobis remedium.

Fluminis, etc.

Ave mater, cuius partus
Nostra salus est effectus,
Unde clamat nobis Psalmus,
Plaudite gentes manibus

Idem.

Ave cœlestis mansio,
De cuius templi medi
Suscepimus incarnationem
Dei misericordiam.

Suscepimus, etc.

Ave cœli introitus,
Divina habitatio,
Cujus est nobis filius
Et frater, et redemptio.

Frater non redemit, etc.

Ave Sion gloriosa,
De qua nobis manifesta
Fit carne Verbi facies
Decoris Dei specie.

A solis ortu, etc.

Ave cœlestis janua,
Qua Dei Patris unica
Processit nobis redditum
Salutaris lætitia.

Redde mihi, etc.

PARS II PSALTERII B. MARIE VIRGINIS.

Ave mater, cuius partus,
Ut oliva fructifera,
Patibulum crucis passus,
Totus fluxit in gratia.

Ego autem, etc.

Ave mater, cuius partus
305 Sine culpa fuit unus,
Qui nec traxit origine
Culpam natus ex Virgine.

Ave mater, cuius partus
Cœlestis Patris unicus
Nobis voluntarium
Est factus sacrificium.

Voluntarie, etc.

Ave, ex qua Christus ortus
Vespere Pascha docuit,
Ad Pilatum mane ductus
Veritatem nuntiavit.

Meridie crucifixus
A Patre est exauditus;
Et moriens mortem vicit.
Qui de morte resurrexit.

Vespere et mane, etc.

Ave Regina virginum,
Lætitia fidelium,

Quæ pèperisti gaudium
In lumine viventium.
Quoniam eripiuiti, etc.
Ave, cuius est filius
Super cœlos exaltatus,
Et ipsius gloria
In omnia terrestria.
Exaltare super cœlos, etc.
Ave, de qua natus
Utique est justus fructus,
Judicans eos in terra,
Ut exaltet ad æterna.
Et dicet homo, etc.
Ave, cuius in arcanis
Incarnatum Verbum Patris,
Et cucurrit sine culpa,
Et direxit in gloria.
Neque iniquitas, etc.
Ave, de qua Patris Verbum
Causa nostræ caro factum,
In Idumæam gentium
Extendit calceamentum.
In Idumæam, etc.
Ave mater, cuius solus
Deus et homo filius
A finibus terræ clamat,
Dum nos sibi membra sonat.
A finibus terræ, etc.
Ave mater, cuius partum
Semel est Deus locutus,
Dum Verbum Patris unicum
Tuus est vere filius.
Semel locutus est, etc.
Ave stella cœlestium,
Pariens lucem gentium
Partum cuius adoramus,
Dum de luce vigilamus.
Idem.
Ave justorum gaudium,
In cuius sperant filium,
Et laudantur recti corde,
Ut lætentur in requie.
Lætabitur justus, etc.
Ave Sion illa pacis,
In qua decet hymnus Deum,
Aulam tuæ castitatis
Qui sibi fecit thalamum.
Idem.
Ave, de cuius filio
Jubilaunus Deo Patri,
Psalmos damus et laudamus,
Et in Psalmis jubilamus.
Idem.
Ave terra, quæ dedisti
Fructum Deo confundi,
Cujus est benedictio
Vera sui cognitio.

Ut cognoscamus, etc.
Ave templum Hierusalem,
Habens cœlestem speciem,
A cuius sanctuario
Processit Patris visio.
Confirma hoc, Deus, etc.
Ave, per quam salva
Fit confitens Sion nostra
Et quibus datur gratia,
Inhabitabunt in ea.
Quoniam Deus salvam, etc.
Ave, per cuius alium
Deus in adjutorium
Pater festinans gentium,
Intendit ad adjuvandum.
Idem.
Ave secretum Virginis,
Quo processit lux luminis,
Et adjecit super omnem
Jesus Christus laudem.
Pater enim potestatis
Cunctas creans ianuit;
Pater vero dulcedinis
In Christo nobis claruit.
Ego autem semper sperabo, etc.
Ave vellus puritatis
In quo Deus majestatis
Inundans tanquam pluvia
Distillavit in gratia.
Descendet sicut, etc.
Ave, cuius est filius
Rectis corde bonus Deus,
Qui in eum convertitur,
Plenos dies consequitur.
Ideo convertetur, etc.
Ave terra virginea,
In cuius Deus medio
Salutis est mysteria
Operatus in Filio.
Deus autem Rex noster, etc.
Ave potens virtutibus,
Cujus in cruce Filius
Exsultans justi cornua
Peccati fregit vincula.
Et omnia cornua, etc.
Ave, cuius est Filius
Notus in Judea Deus,
In Israel nomen ejus
Magnum recte creditibus.
Idem.
Ave mater, ex qua notam
Fecit Pater manum suam,
Et populos in brachio
Redemit unigenito.
Notam fecisti, etc.
Ave mater, de qua nobis
Angelorum natus panis
Nos revocat et reficit,

Et in seipso perficit.
Panem angelorum, etc.
Ave Regina gaudii,
Cujus cœlestis filii
Christianus est populus,
Et oves pascuae ejus.
Nos autem populus, etc.
Ave, de qua Deus summus
In sinu Patris unicus,
Qui sedet super Cherubim
Apparet eoram Esraim.
Qui sedet, etc.
Ave, ex qua Christus
Non est nobis recens Deus,
Qui Deo Patri Filius
Est æterno coæternus.
Audi populus, etc.
Ave cuius est filius
Deus Deorum Dominus,
Sonus Deus dijudicans,
Et in se beatificans. *Idem*.
Ave stella paradisi,
Mater illius filii
Qui solus est altissimus,
Et nomen ei Dominus.
Et cognoscant, etc.
Ave stella virginalis,
Cujus partus lator legis
Est in sinu Dei Patris,
Dator benedictionis.
Etenim benedictionem, etc.
Ave terra benedicta,
Sanctificans mysteria,
Cujus sacra secunditas
Dei Patris est veritas.
Veritas, etc.
Ave mater, cuius partum
Omnes gentes verum Deum
Adorant et glorificant,
Consententur, magnificant.
Inclino, etc.
Ave cœlestis civitas,
Cujus Deus secunditas.
Ave Sion, in qua natus
Est fundator ipse tuus.
Nunquid Sion, etc.
Ave mater veri Dei,
Qui pro nobis est mortuus,
Portas confregit inferi,
In mortuis liber solus.
Æstimatus sum, etc.
Ave cœleste lilium,
Per florem cuius unicum
Fidelibus est æternum
Testamentum dispositum.
Disposui, etc.
Ave, cuius est filius
Refugium nobis factus,
Per carnis contubernium,

Quod est vite remedium.

Idem.

*Ave splendor singularis,
Cujus virtus virginalis
Fecit nobis altissimum
Deum Patrem refugium.*

Dicit Domino, etc.

*Ave bonum virginale,
Quod Domino constitemur,
Cum Virgine peperisse
Deum verum profitemur.*

Idem.

*Ave decor virginalis,
Quem Verbum Patris induit,
Cum de fonte castitatis
Nostra carne se præcinxit.*

Idem.

*Ave mater, cujus partus
Ultionum Rex Dominus,
Libertatem plene egit,
Cum de morte resurrexit.*

Idem.

*Ave mater puerpera,
Cujus regali filio
306 Jubilamus in gratias
Deo salutari nostro*

Idem.

*Ave, de cujus filio
Cantamus novum canticum,
Cujus carnis commercio
Salus est facta gentium.*

Idem.

*Ave mater gloriosa,
Lux solaris, clara stella,
De qua iustus, lux, est orta,
Rectis corde lætitia.*

Lux orta est, etc.

*Ave mater, qua processit
Qui fecit mirabilia
Cujus sibi non salvavit
Sua virtute dextera.*

Salvavit, etc.

*Ave Regis sacrarium,
Cujus honor judicium,
Pedum cuius est scabellum
Sumptus carnis indumentum.*

Exaltare, etc.

*Ave cujus secunditas
Est divina suavitas,
Cujus misericordia
Est in æterna sæcula.*

Laudate nomen ejus, etc.

*Ave mater gratiarum,
Quæ peperisti Dominum :
Ipsi misericordiam
Cantamus et judicium.*

Idem.

PARS III.

Ave, per quam Sion nostra

Videbitur in gloria ;

Cujus partus sunt opera

Omnis simul creatura.

Quoniam ædificavit Dominus, etc.

Ave, cujus sacrariis

Ille processit filius,

Cujus est admirabilis

Omni loco dominatus.

*Benedicite Domino omnia opera
ejus in om., etc.*

Ave, de cujus intimis

Decorem Deus induit,

Et nostræ ueste fidei

Ut lumine se vestivit.

Confessionem, etc.

Ave stella Paradisi,

Cujus lumen adoramns,

In laudes tui filii

Alleluia dum cantamus.

Titulus Psalmi, Alleluya.

Ave stella cœlestium,

Alleluia fidelium,

Per quam Dei inter gentes

Nuntiantur omnes laudes.

Item Alleluia in titulo.

Ave mater, cui redempti

De manibus inimici,

Induti stola gemina

Duplex dicunt Alleluia

Duplex Alleluia in tit.

Ave mater, ex qua Deus

Deducitur incarnatus

In inunitam civitatem,

Ecclesia firmans fidem

Quia deducet, etc.

Ave de cujus filio

Laudes Pater non tacuit,

Ipsunque de sepulcro

A mortuis suscitavit.

Idem.

Ave David tu filia,

Ex qua nostra substantia

Sedet in Patris dextra ,

Jesus Christus in gloria.

Idem.

Ave Regina virginum ,

Quæ peperisti filium ,

Qui factus est redemptio

A Patre missa populo.

Redemptionem, etc.

Ave mater veræ lucis ,

Ex qua natus in tenebris

Lumen rectis corde Deus

Misericors est, et justus.

Exortum est, etc.

Ave mater, cujus partus

Super gentes est excelsus ,

Respiciens humilia

Et in cœlo et in terra.

Quis sicut Dominus, etc.

Ave mater, cujus partus

Non laudabant in infernum ;

Sed nos ipsi, qui vivimus ,

Domino benedicimus.

Non mortui, etc.

Ave mater, cujus partus

Deo Patri sit acceptus ;

In vivorum regione ,

Qua vivunt ejus morte.

Placebo , etc.

Ave mater, cujus partus

Salutari nos calice

Comparavit crucifixus ,

Aqua simul et sanguine.

Calicem , etc.

Ave , per quam confirmata

Dei misericordia

Veritatem prophetæ

Aperuit et gratiae.

Quoniam confirmata , e:c.

Ave mater, ex qua Deus

Illuxit Dei Filius ,

Concepitus sancto Spiritu ,

Et resurgens ex obitu.

Benedictus qui venit, etc.

Ave mater per quam via

Immaculata patuit ,

Qui a Deo flore

Virginitas efflorauit.

Idem.

Ave mater hujus partus ,

Ad quem fide proclamamus ,

Ut sit pius exauditor ,

Ne valeat tribulator.

Idem.

Ave mater, qua processit

Jesus Christus Emmanuel ,

Qui non dormit, sed custodit

Verus protector Israel.

Ecce non dormit, etc.

Ave mater hujus Regis ,

Cujus sedes judicantis

Sedebant in judicio ,

Ad conditendum Dominum.

Quia illic, etc.

Ave mater, cujus partus

Deus in cœlis habitat ,

In sanctorum dum ménibus

Dulcedine sua regnat.

Idem.

Ave, cujus in filium

Proclamat fides martyrum ;

Nisi Deus adjuvisset ,

Persecutor deglutisset.

Cum exsurgerent, etc.

Ave, cujus in filio

Qui confidunt ex animo ,

*Ut mons Sion flunt Deo,
In quo pacis est visio.*

Idem.

*Ave, cuius in filio
Facti sumus consolati
Et replentur ex gaudio
Captivitate extuti.*

Idem.

*Ave cœlestis Domina,
Cujus fructus merces sumus,
Ejus morte pretiosa
Quia vitam receperimus.*

Cum dederit, etc.

*Ave mater singularis,
Cujus partus Emmanuel,
Commercio suæ carnis
Effectus est pax Israel.*

Ut videoas, etc.

*Ave mater summi Regis,
Cujus est benedictio
Vitæ semper æternalis
Semperrena possessio.*

Et non dixerunt, etc.

*Ave, cuius in filio
Hæc est misericordia,
Ut fiat suo populo
Redemptio copiosa.*

Quia apud Dominum, etc.

*Ave, cuius in filium
Verus jam sperat Israel,
Qui non elatus moribus
De se sensit humiliiter.*

Speret Israel, etc.

*Ave mater, Virgo pura,
Cujus partus homo Deus
Sedet in Patris dextera,
Deus David et filius.*

Idem.

*Ave, cuius in filii
Habitamus sic civili,
Sicut illa germanitas,
Quam regit una charitas.*

Idem.

*Ave, cuius in filii
Inhabitamus atris,
In ipsius quando fide
Dilatamus charitate.*

Qui statis, etc.

*Ave mater, in qua Deus
Est ex Sion benedictus,
Qui habitat Hierusalem,
Pacis habens visionem.*

Benedictus Deus ex Sion, etc.

*Ave, cuius in filio
Confitemur Patri Deo;
Quoniam fit in sæcula
Ejus misericordia.*

Idem.

Ave, terra benedicta,

In qua cantatur canticum,

*Quod in terra aliena
Cantari non est licitum.*

307 *Quomodo cantabimus, etc.*

Ave, cuius filium

*Dei Patris verum templum,
Prout decet, adoramus,
Dum credentes confitemur.*

In conspectu, etc.

Ave, cuius partus

*In tumulo soporatus
Sicut diem noctem fecit;
Cum de nocte resurrexit.*

Quia tenebræ, etc.

Ave, cuius est filii

*Pater virtus salutaris,
Agentis in die belli
Vim nostræ redēptionis.*

Domine, Domine virtus salutis meæ.

Ave mater, cuius partus

*Viam fecit singularis,
Donec peregit transitus,
Quibus vitam dedit nobis.*

Cadent in retiaco, etc.

*Ave mater, cuius partum
Exspectabant omnes justi;
Donec Pater genus nostrum
Retribuit ejus morti.*

Educ de custodia, etc.

Ave mater hujus partus,

*Cujus nos dicit spiritus
In terram recititudinis,
Terram resurrectionis.*

Spiritus tuus bonus, etc.

*Ave mater, cuius partus
Dum virtutes fulguravit,
Infideles principatus*

Sua morte dissipavit.

Fulgura, etc.

Ave mater, cuius partus

*Laudabilis est Dominus,
Et magnitudinis ejus.
Non est finis nec terminus.*

Magnus Dominus, etc.

*Ave mater, cuius partus
Vere solvit compeditos;
Quia sola fides ejus
Illuminat mente cæcos.*

Dominus solvit, etc.

*Ave mater, cuius partus
Ædificat Hierusalem;
Dum clementer nos ad ejus
Coadunat visionem.*

Ædificans, etc.

*Ave mater, cuius partum
Laudat illa Hierusalem,
Et suspirat in æternum
Cujus fines dedit pacem.*

Qui posuit fines, etc.

Ave mater, cuius partu

Ex debita justitia

Laudant cives angelorum,

Laudat omnis creatura.

Laudate eum omnes angeli, etc.

Ave, de cuius filio

Sion exultant filiæ;

Dum de ejus consortio

Sanctorum gaudent animæ.

Extulabunt sancti, etc.

Ave mater, cuius partum

In tympanis meritorum

Sancti laudant ex gratia,

Mortificantes vitia.

Laudate Dominum in tympano, etc.

CONCLUSIO SALUTATIONUM.

Ave gemma singularis,

Illabens scripta mysteria

In æterni Pontificis

Rationali posita.

Ave lamina aurea,

In te ipsa circumscripta,

Nomen propitiabile,

Quod est indicibile.

Ave sola virginitas,

Cujus Deus secunditas,

Nostrum superhumeralre

Divina sit ex virtute.

Postea dicenda est antiphona :

Ave Regina cœlorum, etc.

Post quam est hæc altera:

Gaude Dei genitrix Virgo imma-

[culata];

Gaude, quæ gaudium ab Angelo

[suscepisti],

Gaude, quæ genuisti æterni lumi-

[nis charitatem],

Gaude, mater pietatis et misericor-

[diæ];

Gaude, sancta Dei genitrix virgo;

Tu sola mater innupta;

Te laudat omnis factura

Genitricem lucis;

Sis pro nobis, quæsumus, pia in-

[terventrix].

Oratio : Deus qui de beatæ, etc.

HYMNUS I IN LAUDEM S. DEIPARÆ.

O Maria, nomen bonum,

Nomen memorabile :

O nomen quod melius est

Quam multæ divitiae !

Balsamum aromatizans,

Thus miræ fragrantia,

Flos æternus, rasa senis,

Lignum semper viride.

Stella solis claritatem

Suo vincens jubare

Semper mater, quia nunquam

Eris sine sobole.

Speciosa, et suavis
 Canticum lætitiae;
 Prædicanda, et laudanda
 Privatum et publice.
 Non hic tantum, sed in tota
 Mundi latitudine,
 Et in cœlis, angelorum
 Dulci modulamine.
 Quam amare nolle nullus,
 Potest sine crimine;
 Cui placare, sde stare,
 Et Deo est vivere.
 Dum nos tibi commendamus,
 Vota nostra suscipe.
 Dum te proni salutamus
 Quamvis hoc rarissime
 Ave tibi coram tua
 Dicente imagine,
 lucrupta et secunda;
 Noli me despicer.
 Cœlum cœli, domus Dei,
 Vas misericordiae,
 Pronum vero tibi constat,
 Et omnino facile.
 Ad quoscunque velis usus
 Angelos transmittere
 Quod exempla multa probant,
 Quæ longum est ponere.
 Ideoque sanctum nobis
 Gabrielem dirige,
 Qui te matrem Dei sui
 Salutavit congrue.
 Atque sancto gravidandam
 Præconavit flamine,
 Absque generatione
 Naturalis copulae.
 Ipsum ergo ad te nobis
 Causidicum tribue,
 Ut tibi preces nostras
 Dignetur suggester.
 Cœlestique corda nostra
 • Curet medicamine,
 Quoniam sunt vanitati
 Sutilita superflue.
 Se tu, mater gloria,
 Misericordia patere,
 Tendens autem, si quis petit
 Sua vincula solvere.
 Nec dægnans miserorum
 Ærumnas attendere:
 Sed parata invocanti
 Cuilibet succurrere.
 O patrona peccatorum;
 Huc ad nos convertere:
 Illustrato terras nostras,
 Vultus tui sidere.
 Et ex illa sede tua
 Domum istam respice,
 Et commenda Salvatori

Locum hunc assidue.
 Ac benigne nostri memor
 Nos a malis eripe:
 Beneficiisque tuis
 Incessanter refove.
 Qui nos tibi commendamus
 Satis necessarie,
 Implorantes opem tuam,
 Super nos descendere:
 Pro peccatis quippe nostris
 Tribulamur undique,
 Et prævaluerunt in nos
 Illortium insidiae.
 Qui nos dente genuino
 Non cessant corrodere:
 Heu miser! eur sum natus
 Tanta mala cernere.
 Mater pia, stella maris,
 In hoc consolare me,
 Et amico Dei magno
 Nicolao condole.
 Et ancillæ Dei piæ
 Cunegundi condole,
 Cujus pene jam defecit
 Honor Reipublicæ,
 Esto ejus interventu
 Custos hujus vineæ,
 Et circumdans eam muro
 Rapientes ab igne.
 Palmites, quos produxi,
 Benedic et protege:
 Ipsa quippe te dilexit
 Affectuosissime.
 Semper ardens esse tue
 Commodo Ecclesie.
 Ergo et tu servos ejus
 Consequenter diligere.
 Consolare destitutos,
 Lapsis manum porrige,
308 Et educ de luto fecis,
 Et lacu misericie.
 Nec nos mortis sempiternæ
 Comprehendant tenebrae:
 Sed illustret mentes nostras
 Lux cœlestis gratiae.
 Donec cujus sordes tantas
 Possumus evadere:
 Quibus membra suus mundus
 Polluit nefarie.
 Tu es enim mater Christi,
 Suavis memorie,
 Ob quam nobis sunt apertæ
 Paradisi januæ.
 Quæ tam potens es in omni
 Bonitatis opere,
 Ut omnino sit beatum,
 Qualis sis agnoscere.
 Benedictum nomen ejus,
 Sanctum et terrible.

Qui per orbem tuum nomen
 Fecit esse celebre.
 Per quam posset reis suis
 Peccata remittere.
 Semper quæso, pia Virgo
 Mei reminiscere.
 Semperque veritatis
 Dona mibi obtine,
 Ut me suo tueatur
 Sacro moderamine.
 Sitque meæ prece tua
 Consolator animæ,
 Et infundat peccatrici
 Oleum in lampade.
 Quo parata possit sponso
 Cœlesti occurrere.
 Ave Virgo singularis,
 Sumens hoc benigniter,
 Ave templum gratiarum
 Omnim capabile:
 Ave cuius peccatores
 Pascunt eleemosynæ.
 Gaudie felix, et ex ipsis
 Unam mihi tribue,
 Ut sublata per hanc omni
 Hostium formidine,
 Sine fine possim Deo
 Gratias rependere.
 Benedicant te per ævum
 Virtutes angelicæ.
 Et ad laudem Creatoris
 Te in omni tempore,
 Omnes sancti benedicant
 Et tu me, et ego te.
HYMNS SECUNDUS IN DIVERSIS REATÆ DEI GENITRICIS CANTANDUS SOLEMNIJS.
 Ave sponsa insponsata,
 Per quam orbis prorsus lapsi
 Facta est erexitio,
 Ave per quam primæ matris
 Est Evæ redemptio,
 Sancta Maria, ora pro nobis.
 Ave sponsa, etc.
 Altitude cogitandi
 Tu inaccessibilis,
 Invisibile profundum
 Angelorum oculis.
 Χαῖρε κεχαριτούνη
 Θεοτόκος πάρθενε,
 Sancta Dei genitrix, ora pro nobis.
 Ave sponsa, etc.
 Omnia portantem portans,
 Solium imperii
 Tu stella demonstrans solem,
 Sol diei mystici;
 Occidentis astrum mundi,
 Luminis conspicui,
 Sancta Virgo virginum, ora pro nobis.

<i>Ave sponsa, etc.</i>	Sponsa traducens terrena	Splendor et prudentia.
Incarnationis divæ	Super cœlestia.	Sacrarium Spiritus sancti, ora pro
Uterus tu factus es.	Tu mater innupta omni	[nobis.]
Per quam renovatur omnis	Honore superior,	<i>Ave sponsa, etc.</i>
Creaturæ species,	Virgo perpetua, ora pro nobis.	Civicam vitæ coronam
Cum qua adoratur factor	<i>Ave sponsa, etc.</i>	Fructu ventris germinans;
Et origo omnium.	Dæmonum forte lamentum,	Possidens divinitatem,
Angelorum Domina, ora pro nobis.	Mæror et tristitia;	Et in ea pullulans;
<i>Ave sponsa, etc.</i>	Angelorum, sed honorum	Nutricans humanitatem,
Tu exstans initatrix	Laus, decus, et gloria.	Et eam agricolans,
Arcani consilii	Electorum tu cunctorum	Tu sola sine exemplo, ora pro no-
Mirandorum vere Christi	Satiens lætitia.	[bis.]
Operum primitiæ,	Templum Domini, ora pro nobis.	Virginitas illa, cui sunt sua salva
Dogmatum illius exstans	<i>Ave sponsa, etc.</i>	[sigilla,
Tu fons et initium,	Generans perennem lucem	Et secunda tamen, dei nobis dulce
Cælorum Regina, ora pro nobis.	Et inaccessibilem;	[juvamen.]
<i>Ave sponsa, etc.</i>	Sophorum super ascendens	
Scala tu cœlestis, per quam	Omnium scientiam;	
Descendit ipse Deus,	Animarum tu sanctorum	

S. ANSELMI**VERSUS**

DE PRÆDECESSORE SUO LANFRANCO.

Archiepiscopii non divitias, nec honores
Lanfrancus subiit, sed curas atque labores.
Natus in Italia, Papiensi de regione,
Civibus egregiis, et honesta conditione.
Monachus atque prior Becci fuit, binc Cadomensis
Abbas; post præsul primas et Cantuariensis.
Totius Anglorum fuit Ecclesiæ reparator,
Et Northmannorum nibilominus auxiliator.
Hujus doctrinam pars maxima senserat orbis;
Et commune fuit videris solamen et orbis,
Claudis, contractis, leprosis, dæmoniosis,
Surdis et exesis, nee non aliis vitiosis.
Post exhortationem noui sprevit ferre juvamen;
Sed dum vixit, erat spes omnibus atque levamen.
Et quamvis epulæ cum potu deliciosaæ,
Et vestes fuerant sibi molles et pretiosæ,
Ipse tamen tectus fuit asperitatis amictu;
Semper de vili vivens et paupere victu.
Verus justitiæ, non falsus in ordine cultor,
Nequitiæque fuit rectissimus et pius ulti.
Asper in elatos, nulli pro munere supplex,
Innocuisque bonis et nullo tempore duplex.
Castus et incestis parcendo subveniebat,
Justus et injustos tolerando corripiebat.
Sic alios curans, pastoris opus faciebat,
Sic se conservans, Domino per cuncta placebat.

A Ilic vir tam sapiens, et in hoc loctamine fortis,
Non potuit tandem laqueos evadere mortis.
O quantos miseri tunc invenerit dolores!
Et gens Anglorum, quantos amisit honores!
Quo gemitu clerus, quo fletu monachus orat!
Et quantus dolor est quo sexus uterque laborat!
Si quis confidit totum se dicere posse,
Hunc ego confirmo non totum dicere nosse.
Et qui Lanfranco se judicat æquiparandum,
Illum jure facit præsumptio vituperandum.
Sole sub undecima geminos subeunte dieta,
Felicitis vitæ sibi ponitur ultima meta.
Regum Rex æterne Deus, rerumque creator,
Sis sibi perpetuus defensor et auxiliator.
B Virgo Relempotoris mundi sanctissima mater,
Illum conserva, ne spiritus alterat ater.
Omnes electi, precibus meritisque juvate
Lanfrancum vestris, et vobis consociate.
Vos quoque qui vitam gratañer adhuc retinetis,
Et spem venturæ, donec superestis, habetis,
Hortor et admoneo quod eidem subveniatis,
Ut quod feceritis, post mortem percipiatis.
Nam qui propter eum supplex et sedulus orat,
Pro semet supplex et sedulus ipse laborat.

Amen.

DE VERBIS VENERABILIS ANSELMI.

(Edidit Marten. Ampl. Collect., t. VI, p. 987, ex ms. codice reginæ Sueciæ.)

Venerabilis Pater Anselmus, dum qdñc esset abbas Becci, quadam die dum nimium mente meditabatur, et nimium cogitando quasi cogitationibus suis perturbabatur. Cui dixit quidam monachus ejus qui forte præsens alerat : « Domine Pater, pro Deo rogo, dicite quid cogitatis, quia video vos cogitationibus vestris turbari. — Dicam, inquit. Ecce hoc cogitabam, si esset aliquis homo dives qui haberet gregem ovium, et vocaret puerum tam debilem et parvum ut lupus veniens facilius tam illum quam ovem aliquam asportaret, et illi oves suas commendaret custodiendas, ita tamen ut si quamlibet ex eis perderet, anima hujus pro anima illius iret, non valde timere deberet? Si autem uni cuilibet ipsarum ovium et forsitan infirmiori et stolidiori cæteras committeret dicens : Ovis, habeto curam istarum ovium, et scito quia si perdideris aliquam earum, sanguinem ejus de manu tua requiram, et erit anima tua pro anima ejus, nunquid non timere deberet ovis illa? Quam securitatem habere posset? Ita est de me. Ego, inquit, ego sum puer parvus, ego infirma ovis et debilis, ego facilis ad rapiendum quasi qui libet alius, cui Deus eredit curam ovium suarum ut eas regam, custodiam, pascam, eo pacto ut si negligentia mea aliqua ex eis perierit, erit anima mea pro anima ejus, et sanguinem ejus de manu mea requiret Deus. Ideo timeo, ideo conturbor, quia scio horrendum esse in manus Dei viventis incidere. » Et

A frater propitius ait : « Domine, sit vobis Deus, quare talla cogitatis et dicitis? Nullus hoc cogitat quod cogitatis, ecce alii abbates gaudent et leti existunt. » Respondit : « Fortassis Deus dedit illis securitatem, ideo jocundantur et bilarescunt; mihi autem non dedit, idcirco jure timeo, quia scio illum pecuniam suam exigere cum usuris ab iis quibus eam commisit. »

DICTA ANSELMI.

Judicium regale est judicium sponte quæsumum, monachi judicium imperatum. Abstinentia cujuslibet sæcularis potestis ex propria venit voluntate. Abstinentia monachi ex prælati pendet arbitrio. Tristitia regis vel cujuslibet potestis est superba. Tristitia monachi suavis est et compunctione plena. Tria sunt quæ hominem faciunt honeste vivere inter homines : verecundia, silentium, modestia.

B Quidam monachus Becci petebatur ad episcopatum Ecclesiæ Belvacensis, cumque S. Anselmus abbas huic electioni assensum præbere nollet, et monachum suum potentibus non concederet, dixerunt petidores : « Domine, nos eliginus eum, non ipse se ingerit, quare non vultis concedere quod petimus? — Si, inquit, ipse Deus me eligeret, adhuc timerem, quia ipse per prophetam elegit Saulem, et per semetipsum Judam traditorem, qui ambo reprobat sunt.

C

309-310 QUÆDAM DICTA UTILIA

COLLECTA

EX DICTIS S. ANSELMI CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI (7).

(Ex biblioteca Vaticana.)

O homo, qui ex anima rationali et humana carne subsistis, conditionis misera, repletus multis miseriis, miser et miserabilis; homo pauper, cæcus,

nudus, plurimis necessitatibus subditus, ad cor tuum revertere. Quid foris vagaris? Quid foris quærabis? Quid in carnalibus studies? Quid in sæcularibus te

NOTÆ.

(7) Le dernier éditeur de S. Anselme a publié dans l'appendice (p. 545-547), un petit recueil de quelques sentences tirées de ses écrits, et intitulées *Quædam dicta utilia*, etc. C'est, suivant toute apparence, le même recueil qui, dans un manuscrit de Thomas Digbey (Bib. Angl. ms. par. 1, n. 1759), porte pour titre *Sententiae Anselmi*. Il est marqué dans ce qu'on en a imprimé que ce fut un copiste qui le recueillit des discours qu'Anselme faisait de vive voix. Ce copiste au reste pourrait fort bien être

D Alexandre, d'abord moine du Bec, puis de Cantorbéry, à qui Wion et Possevin attribuent un semblable recueil. Après tout, la dernière partie de ce qu'on en trouve dans l'appendice n'est autre chose mot pour mot que la dernière des homélies de saint Anselme sur un endroit de l'Epître aux Hébreux, de sorte qu'on pourrait réunir ce petit recueil aux ouvrages sincères de notre saint, puisqu'il ne contient que ses propres paroles.

implicas? Quid in vanitatibus te involvis? Inferioribus delectaris, et ab omnibus interioribus et superioribus elongaris; per ea quæ foris sunt diffunderis, et in his quæ intra te sunt confunderis. Quanto magis ad mundum accedis, tanto longius a Deo recedis. Quanto magis foris es sapiens, tanto magis intus stultus esseris. Quanto magis extra lucraris, tanto magis intus perdis. Quanto magis in iis quæ foris sunt vagaris, tanto magis intus evacuaris. Quanto magis in temporalibus es sollicitus, tanto magis in spiritualibus es mendicans. Quid est quod omnia ordinat, et te ipsum non vis ordinare? Quid in omnibus es prudens, et circa temetipsum insipiens? Quid est quod omnia quæ foris sunt sollicitus es bona facere, et temetipsum sinis semper esse malum et inutilem? Dormit in te Spiritus Dei, et vigilat in te spiritus mundi? Vacat in te ratio, et viget in te sensus? Exstinguitur in te Spiritus Dei, et dominatur in te caro mundi? Fervet in corde tuo amor terrenorum et moritur in te amor æternorum bonorum? Mundum diligis, et Deum derelinquis? Omnium recordaris, et tui ipsius oblivisceris? Quæ super terram sunt desideras et diligis, cœlestia vero non curas? Appropinquas ad interitum, et longe sis a salute? Curris ad diabolum, et prolongaris a Deo? Redi, redi, prævaricator homo, ad cor, quia loquitur Deus omnipotens pacem ei qui convertitur ad cor. Omnia mundi hujus tibi dedit Deus, et tu propter omnia relinquis Deum? Omnia propter te fecit Deus, et tu propter omnia dimittis temetipsum? Propter omnia quæ occurunt tibi dimittis Deum, et idcirco omnia dimittent te. Propter creaturas relinquis creatorem, et ideo contra te insurgent omnes creature, quia offendendo Creatorem, offendisti omnem creaturam. Et ideo omnes creature, quæ factæ sunt in ministerium et utilitatem tuam, convertentur ad vindictam et pœnitentiam tuam; et vœ tibi erit sine fine, quia nolueristi habere bonum sine fine.

Recognosce itaque, homo, recognosce temetipsum. Recognita quod nihil facis. Attende quod vilis et malus es. Plange, homo miser, plange, incessabiliter peccata tua. Dele lacrymis malitias et miserias tuas, quia voluntate propria peccasti. Dispiceat tibi super omnia. Dispiceat tibi toto corde, et continue dispiceat tibi, quod Dominum immensæ majestatis, habentem potestatem omnis carnis, et mittere corpus et animam in gehennam, ausus fuisti offendere. Amarescat tibi amarissime cor tuum, quod Deum summum Patrem incomprehensibilis majestatis, misericordiae ineffabilis, qui benignus et misericors est super ingratos et malos, faciliter, voluntarie, libenter et delectabiliter offendisti. Totus dispiceas tibi, ut possis totus placere sibi, qui est summus, verus et solus Deus, cui nemo placet, nisi qui sibi met ipsi displicet; et nemo displicet, nisi qui sibi met ipsi placet. Dissipat namque Deus ossa eorum qui hominibus placent, et quod altum et pulchrum est apud homines, abominabile est apud Deum. Mirum est de te, homo miser; ad mala quippe totus es avidus, totus

A promptus, totus facilis, totus sapiens et mobilis, et totus sollicitus ad malum. Ad bona autem totus es durus, totus piger, totus incredulus, et rebellis es ad bonum.

Unde tibi hoc nisi a carne, quam tantum diligis et sequeris. Quia vero carnem sequeris, carnem diligis; et quia carnem sequeris, opera carnis facis, et cum ipsa punieris. Carnis tuæ fructus est libido, concupiscentia, infirmitas, fragilitas et dolor. Vermis et putredo, putens et fetidus fetor. Tu ipse es tenebris ignorantia sic exacerbatus, ut nescias quid sis. Non attendis quo vadis, nec animadvertis factum tuum, neque insidias inimici et tentationes fraudulentas intelligis, totus negligens, nec cogitas quotendere debebas. Viam nescis, et non inquiris, grandis namque tibi restat via; sollicite quæris cibum, vestitum, et requiem, et omnes carnis necessitates quando indiges; de vita vero et salute animæ tuæ semper tenebris non curas, licet semper indigcas, plenus malitia et nequitia. Miser homo ut miserum corpus pascas et vestias, et carnis voluptatibus, quæ post paucos dies a vermibus devorabitur, satisfacias, sollicitus laboras, curris et discurris, vigillas, somnum non capis oculis ut repleas ventrem, et pro anima tua, quæ Deo præsentanda est in cœlis, cur non sollicitus fatigaris; ut ipsam pascas bouis operibus, et induas virtutibus, ne appareat confusio nuditatis ejus? Homo tristis quæris semper implere ventrem, et cur non pascis animam esurientem? De vase stercorum semper curas, et de Dei imagine cur non curas? Pascis sterilem, et quæ non parit, animam esurientem non satias bonis? Vœ tibi est, quia anima tua propter famem in te deficit. Vœ tibi, et vœ tibi erit, quod reddis quæ sunt Cæsaris Cæsari, et non reddis quæ sunt Dei Deo; et ideo maledictus es a Deo, et confunderis ab eo. Vide, miser homo, vide, quia totum est vanitas, totum stultitia, totum dementia, quidquid cogitas, quidquid vis, quidquid loqueris, quidquid facis in hoc mundo, præter id solum quod in Deum, et propter Deum, et ad honorem Dei facis. Quidquid sine Deo facis, totum est malitia et vanitas, quia nihil est bonum sine summo bono. Certe magis miseria hominis est cum illo non esse, sine quo esse non potest.

Vide, homo miser, quia ad imaginem et similitudinem Dei creatus es, et propter nimiam charitatem Domini nostri Jesu Christi morte turpissima redemptus et liberatus es, et ad videndum claritatem summi Dei sola inæstimabili misericordia sua vocatus es, et plurimis beneficiis ex quo esse cœpisti, ab altissimo Patre totius veritatis ad vitam æternam cum ipso habendam per unicum filium suum invitatus es. Miser homo, recognosce hunc honorem. Intellige dignitatem et honorem tuum, quo a tanta majestate honoratus es. Æternus enim Deus et immensus creavit te, formavit te, et invitavit te. Maximus honor, et amplissimus amor. Cognosce, o homo, honorem tuum, et curre, gratias agens, ad invitatem, ne forte si ingratus ire nolueris, sed aut villa, aut

lobus, vel uxore te impedieris, iratus Dominus ju- A beat te succendi, et tibi ostium vitæ æternæ in per- petuum claudatur. Cognosce ergo, o homo, honorem tuum, et honorā Creatorem tuum. Sed heu! hogie recte potest dici de te, homo: *Homo cum in honore esset non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus et similibus factus est illis.* Dignum certe et justum est ut qui noluit esse socius angelorum, fiat similis jumentoruī, et qui destruxit in se imaginem et si- militudinem Dei, dignum est ut imago et similitudo jumentorum adhæreat ei. Cognosce ergo te, miser homo, cognosce te meliorem esse avibus, digniorē cunctis animalibus. Noli similis esse jumentis insipientibus, quæ tantum vitam presentem cogitant, quæ tantum carnalia et corporalia appellant, terrena et temporalia diligunt, quia nec alia sciunt.

Homo, non te subjicias carni, non sis amator mundi. Nec te sustineas esse filium diaboli, propter honorem potentissimi, sapientissimi et incomprehensibilis Patris tui altissimi Dei. Propter admirabile nomen Dei æterni non te constituas adversarium et homicidam tui. Propter amorem benignissimi Dei

A non te facias inimicum et contrarium omnipotenti Dei. Propter magnitudinem et dilectioni Filium bei Christum Dominum non te facias socium dæmonum, et combustionem ignis æterni, qui redemptus es pretiosissimo sanguine Agni immaculatissimi. Noli tantum premium vilipendere, quod pro te Filius Dei dignatus est exsolvere, ne sempiternis involvaris in- cendis. Tunc enim pœnitentiam maximam habebis, sed sine remedio. Tunc dolorem inopinabilem pa- tieris, sed sine fine tormentis plenus eris, nunquam tamen alleviaberis. Quia quisquis non flebit, flendi dum tempus habebit, æterno luctu lugebit, sed sine fructu. Redi ergo ad te, redi, nec tardes converti ad illum qui te sua potestate fecit, sua sapientia rede- mit, sua inenarrabili bonitate ad se vocavit, et B exspectat adhuc quotidie, et coronabit. Quid queris extra illum? Quid? Quid desideras præter ipsum? Quid tibi placet sine ipso? Ipse fecit omnia, ipse ha- bet omnia, ipse est omnia. Quidquid bonum cupis, quidquid pulchrum queris, quidquid dulce et dele- ctabile requiris, totum in ipso invenies, et in ipso perfueris; si gaudere vis, ipse gaudium est, etc.

Exponente magistro Anselmo, hæc collegit N. Amanuensis.

(*Ex mss. Corbeiensi. s. 596.*)

Deus solo verbo vel voluntate plasmavit hominem, non per angelum, ut quidam volunt. Et nota quod in aliis operibus ait Genesis: *Dixit Deus, et facta sunt.* Sed cum de creatione hominis loqueretur ait: *Ma- nus Dei fecerunt hominem; vel: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram,* non quod tam- men magis factus sit quam alia; sed ut ostendatur dignitas hominis, qui ab ipso summo Deo artifice non ab opificibus ejus, et cum consilio magno sic factus. Ad imaginem Dei dicitur esse, quia rationa- lis et sapiens ut Deus. Ad similitudinem ita. Deus unus est, non ut nos in quibus diversa, ut substan- tiæ vel accidentia uniuntur in unum, sed ineffabili modo et in omnibus est, et omnia complet, et tamen pro rebus immutatur. Illis incisis, non inciditur; truncatis, non truncatur; augmentatis, non augmen- tatur; diminutis, non diminuitur; sordidatis, non sordidatur. Quod si queratur quomodo hoc potest sciri, anima est inde similitudo, anima ut in cor-

C pore pro quo inciso, non inciditur; augmentata, non augmentatur; immunito, non imminuitur; et sic ut ad similitudinem Dei istud sciendum, quod Scriptura raro dicit hominem imaginem Dei, quod soli conve- nit Filio Dei, sed ad imaginem. Augustinus: *Omnis Adam, dum vult perverse esse similis, cadit in capti- tatem, unde clamet ad eum a quo cecidit: Quis simi- lis tibi?* Est autem homo justus qui diligit inimicos, et benefacit eis, similis est Deo ad cuius imaginem factus est, qui solem suum facit oriri super justos et injustos, et pluit super justos et injustos; sed hæc obedientia est, non superbia. Est ergo bene simi- lis qui credit Deum summum esse, nullo egere, se vero non per se, sed apud Deum esse: qui vero per se vult esse ut Deus, a nullo est. Perverse vult simi- lis esse, ut diabolus qui noluit sub eo esse; et homo qui.... servus noluit teneri præcepto, voluit ut nullo sibi dominante esset quasi Deus.

Magister Anselmus super versum illum: *Decebat enim eum per quem omnia et ex quo omnia*
(Hebr. II, 10).

Deus omnipotens si nullam penitus creaturam fe- cisset, in seipso plene beatus esse potuit, quippe nullo indigens, sed sibimet usqueque sufficiens. Volens autem ea summa bonitate creaturam beatifi- cari, quod ipsius tantum cognitione et amore fu- turum erat, angelicas creatureas fecit a quibus lauda- retur, non ut ei de laude eorum aliquid accresceret, sed ipsis. Porro eadem bonitate, ut laus imperfecta non esset, corpoream creaturem condidit ac beatifi- care voluit. Hæc de causa spiritum rationalem cor-

D pori dididit, qualiter bene regendo ipsum, simul cum corpore in Deo beatificaretur; et ita laus Dei ab omni creatura plena esset. Inde est quod omnia lau- dare Deum dicuntur, dum rationales creature, an- geli scilicet et homines, miram Dei potentiam et bonitatem tam in se, quam in cæteris creaturis ai- tantur et laudant. Sic ergo Apostolus ait: *Propter eum omnia, scilicet laudandum et glorificandum, et per eum omnia nihil, scilicet superflue.* Quod si verum est, imo quia verum est, hominem ad gloriam duci

necesse est : quæ cum necessitas non aliunde quam ex maxima Dei, quam prædiximus, bonitate descendit, homo a peccato suo perditus est. Ergo ad gloriam non ducitur, ergo ipse non laudat; consequenter igitur corporea creatura non laudat; otiose igitur facta est. Quod si ita est, ergo nec ipsi angeli plene laudant, cum numerus eorum sit diminutus. Ut autem hæc omnia inconvenientia ab ipso quo procedunt fonte supprimamus hominem perditum ad gloriam duci constituamus, cuius gloriae salvationis ordinem, ipso auctore adjuvante, videamus. Deus hominem ipsum sic in medio condidit, ut si obediens ei existeret, paracta obedientia, sine interposita morte de mortali immortalis fieret, sin autem de mortali in mortem præcipitaretur. Persuasus ergo a diabolo, juxta terribilem Dei comminationem de mortali mortuus factus est, et juste a diabolo possessus cui sponte cōsenserat. Voluit tamen eum Deus requirere, quia licet sponte, aliena tamen cēcidit persuasione. Diabolus vero requiri non debuit, quia in naturæ suæ firmitate per se ipsum, nulla extrinsecus persuasione cecidit. Oportuit ergo ut auctorem salutis haberet, per quem justa ratione ad Deum rediret. Videamus ergo quis ille auctor esse potuerit. Si Deus simpliciter esset, poterat quidem diabolum vincere, hominem eripere; sed hæc sola jam esset potentia, non ratio justitiae, si diabolo, qui mortis habebat imperium, sicut ait Apostolus, quamvis rem alienam injuste invasisset, tamen sponte assentientem juste obtinenti hominem sic subditum auferret. Si homo simplex esset, quomodo in natura corrupta resisteret, qui in meliori statu positus, tam facile succubuit? Hic notandum est quia gratia Dei vim non insert libero arbitrio. Rursus, si hanc pugnam angelus insumeret, quare propterea diabo-

A lus virtus etiam hominem amitteret, ratio non esset. Sed nec angelus in homine hoc poterat, quia si in sua simplici et forti natura infirmus inventus est, multo magis infirmæ huic naturæ, humanæ videlicet, admissus debilis inveniretur. Oportet ergo ut auctor ille salutis Deus in homine sit, qui ex hoc quod Deus est, possit; ex hoc quod homo, debeat congruo multum ordine; ut sicut diabolus mala fraude primum rem invasit alienam, ita Deus bona, ut ita dicamus, fraude rem suam efficeret per gratiam: et sicut homo ille propria libertate succubuit, ita homo iste ex arbitrii libertate diabolo resisteret: quoniam et pati oportuit, ut diabolus in eo peccaret in quo culpam non reperit illum puniendo. Hunc quippe, sicut et cæteros, omni genere tentationis aggressus est, blandis primum, ut draco, deinde asperis, ut leo: ad ultimum occidit; et sic justissime omnium in homines dominium perdidit, dum se ultra licitum extendit. Unde adhuc lex communis habet, ut debitum perdat qui plus quam debitum exigit. Sicut ergo in ipsum qui ei non consensit, jus amisit, ita in omnes alios ejus qui ejus innocentiam imitantur. Nunc vero iste in morte remanere non debuit, quia hoc modo nec sibi nec alteri profuisset. Per passionem ergo consummandus erat, ut ita suos sequaces consummaret; et hoc est quod Apostolus ait: *Decebat*, etc. Singulos passus nota. *Decebat* multos filios in gloriam adducere eum, scilicet Patrem, propter quem, scilicet laudandum et glorificandum, facta sunt omnia; et hoc dando auctorem salutis, scilicet Christum, et hunc dando passioni, et sic consummando. Quem ordinem si diligenter attendis, videbis hominem debuisse salvari, etiamsi nullus angelus cecidisset.

SANCTI ANSELMI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

OPERUM PARS TERTIA

EPISTOLARUM LIBRI QUATUOR.

311 MONITUM.

Sanctus Anselmus egisse se monachum per annos triginta tres cum Baldrico priori Beccensi ipse jau Cantuariensis archiepiscopus scriberet, ipsem testatur in epistola 7 libri III, tribus videlicet annis absque prælatione, quindecim in prioratu, totidem in abbatis, e qua ad Cantuarienses insulas abductus est. Eo itaque ordine ipsius epistolas quatuor his libris scorsim dispositas habes. Primo libro continentur quas scripsit nondum abbas; secundo, quas dedit abbas; tertio et quarto, quas misit archiepiscopus. Quartum hunc, quem adjecimus, librum implent epistole quæ hactenus ineditæ fuerunt, et quas ex diversis mss. depropmsimus.

LIBER PRIMUS

EPISTOLAS CONTINENS QUAS SCRIPSIT ANSELMUS NONDUM ABBAS.

EPISTOLA PRIMA¹.

AD LANFRANCUM.

De ipsius in archiepiscopum electione gratulatur. Et ei scyphum amice donatum amice remittit.

Suo domino et suo Patri, multum cum amore catholicis reverendo, et cum reverentia amando archiepiscopo LANFRANCO, frater ANSELMUS suus totus.

Gloria in excelsis Deo, qui (1) fidei et sapientie

A vestra lucernam in eminenti constituit candelabro, ut luceat omnibus, qui in domo ejus sunt. Oramus itaque omnipotentem Deum, ut illa sic ardeat, ut non consumatur²; sic luceat aliis, ut sibi nunquam extingatur; ut post suæ lucis diuturnam Anglis impartitionem, transferatur ad divinæ lucis æternam cum angelis³ participationem. Sicut enim bona nostra, si qua sunt, esse vestra optamus; ita

VARIA LECTIONES.

¹ Collata cum ms. Vict. Es. 20. et Lovan. qui præ cæteris tredecim habet Anselmi epistolas, 1, 5, 8, 11, 29, 33, 37 et 56 lib. i et 104, lib. iv. Ex eodem ms. etiam transumptus est libellus de pace et concordia. Hæc ad nos nobilitate et scientia spectatissimus transmisit dominus de Nonancourt. ² Ut non consumatur. ms. Victorinum et Aug. Picardi ut non consumatur ³ Cum Anglia ms. Vict. cum Anglis ms. Lov. cum angeli

R. P. JOANNIS PICARDI

Ecclesiæ S. Victoris Parisiensis Augustiniani Canonici.

NOTÆ.

(1) *Qui fidei vestra lucernam.* Allusio est ad parabolam evangelicam Matth. v, 15 et Luc. ii, 33, nempe lucernam accensam esse super candelabrum ponendam. Anselmus vero per fidei lucernam intelligit ipsum Lanfrancum, fidelem et prudentem Dei servum, suæ doctrina pietatisque lumine undique colucentem, qui in archiepiscopatus Cantuariensis evectus celum stella Angliae emicuit, ut inquit Guillelmus Malmesberiensis, lib. iii De gestis regum Anglorum:

Qualis discutiens fugientia lucifer astra,

Cum roseo clarum provehit ore diem.

Cum autem in ipso lumine offendorinus illum jam pontificis adoratum insulis, ut sciretur qualis anteua fuerit, lubet narrare ex notationibus ad veteres Cantuariensis archiepiscoporum tabulas ms. in bibliotheca nostra, his verbis: « Lanfrancus eruditus siebat ab annis infantiae in scholis artium liberalium et legum sæcularium, ad patriæ suæ mortem intentione laica, ortus ex nobili parentela Papiae urbis Italiae civibus, adolescentulus orator veteranos adversantes in actionibus causarum frequenter præcipitavit torrente facundiae, apposite dicendo. In ipsa ætate sententias depromere sapuit, quas grataueruntur jurisperiti, aut judices, aut prætores civitatis acceptabant. Memini horum Papia. At cum in exsilio, ut Plato quondam philosophus philosopharetur, incendit menteum ejus æternus ignis, et luxit cordi ejus amor vera sapientiae. Animadvertebat cum Ecclesiaste quod nondum ecclesiastica lectionis usus dedit, quia mundi bona vanitas (Eccl. 1, 2). Repentino itaque mundi contemptu jactans mundum ac se, arripiensque religionis professionem, jugo regulari subdidit se. Cœnobium in Northmannia, loci situ et paupertate horrendum elegit; quod prudentia ipsius vigilantisimaque cura locupletavit, et in statum provexit pulcherrimi ordinis, dum regeret collegium fraternalm severa disciplina ac miti; sanctum abbatem humili et utili consilio. Etenim cum propriæ tantum mortificationi operam impendere desideraret, deprehendit eum atque publicavit cogitationum inspectio Deus, ut lucerna sese colligens in vallem diffunderetur et excelsa. Effulsit eo magistro obedientiae coacu philosophicarum ac di-

Bvinarum litterarum bibliotheca, nodos quæstionum solvere in utroque potentissimo. Admirandum sili cognoscerent ingenium studium Lanfranci Herodianus in grammatica, Aristoteles in dialectica, Tullius in rhetorica, legis ac Scripturæ expositores in sacra pagina. Cuncta Athénæ quando incolentes floreabant, et excellentissimæ sedebant ad præcipiendum. Lanfrancus in omni genere eloquentiae aut disciplinarum assurerent. Sic Hilarius Palæstinus, et alii plures temporalis gloriæ contemptores, quanquam assidue fugerent, nunquam latuerunt. Sic Augustinus omnipotens et individuæ Trinitatis perspicacissimus indagator; Hieronymus Hebraicæ veritatis fidissimus interpres, Gregorius Romanus, atque Nazianzenus, item alii quamplures almi doctores prius philosophia, deinde Ecclesiæ in libris enituere. Studiosus fuit idem cœnobita verbi gladio perimere sectas, si quæ fidem lasscerent catholicam. Profecto Berengarius Turonensem hæresiarcham, sive Andegavensem, cuius dogma telis venenatis nocentius, de hostia salutis mortem animabus propinabat, spiritualis eloquii mucrone confudit in synodo Romana ac Vercelleusi sanctissime exponens veracissime comprobans panem et vinum, qua mensa Dominicæ superponuntur, post consecrationem esse veram carnem et verum sanguinem Domini Redemptoris (a). Evictus Berengarius ad observantiam sententiae hujus semel Ronce, denuo juravit Turonis, simul pronuntians excommunicatione feriendum quemcumque aliter sentientem. Omne namque hæresim anathematizavit, præcipue de qua, cum vanæ laudis queritaret nitorem, sorduerat infamatus. Verum seductissimus homo atque pervicacissimus ad subvertendum in salubri proposito fideliter non stetit, schismatis crimen iterati jurisjurandi violatione cumulans. Et quia timor poenæ retinebat ne publice prædicaret quod publice damnaverat, secretis disputationibus domi insurserabat idem, atque per discipulos pecunia corruptos pariter ac fallacia peregre translegebat (b). Pœnituit blasphemum et sacramentum animis libellos perversi dogmatis, Ronce suis manibus, ne ipse cremaretur, in ignem concrebos. Prinde scriptum condidit recens, ut approbatus fulciretur vetus error, et perdurabilior in annos fu-

(a) Isthuc eidem Berengario Lanfrancus ob oculos ponit in epistola limulari sui tractatus De sacra eucharistia.

(b) Idem scribit Guilelmus Malmesb. l. iii De reg. Anglie,

pag. 63, edit. Londinensis. Idem dicunt Lanfranc. sup. et Guitmundus Aversan. lib. i Corpor. et Sanguis. Dumi.

vestra, quæcunque sunt, esse non nostra nequaquam putamus. Quanvis namque tot rerum inopinatae mutationes sæpe vos mihi conentur substrahere, nullatenus tamen poterunt ut non dicam coherentes animas nostras ab invicem distrahere, certe adhaerentem animam meam a vobis abstrahere. Quapropter, ut taceam quod vos scitis, et ego non dubito, quia quem interiorem si non geritis, minime pot-

estis fugere: utique enim, qui vos quocunque eatis prosequitur, et ubicunque maneat amplectitur, non penitus valetis deserere. Scyphum charum, quem chariori charissimi dedistis, sicut dominus Hernostus mihi retulit, velle vos hilari benignitate et amica confidentia dixistis. Donum igitur vestrum nequaquam vobis reddo, ne quomodo minus vobis reddar obnoxius; sed libentissime vobis dono, quod

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

turos porrigeretur; ad quod destruendum prænomiatus veritatis defensor epistolam edidit sive libellum dilucido stylo venustoque sacris auctoritatibus ponderosum, rationum consequentiis indissolubiliter constantem. Opinus enim plenitudine charitatis resuscitare satagebat per fidem rectitudinem in haesi mortuos, cuiilibet per baptismum fratris suo vera intelligentiae de eucharistia astructionem relinquere sufficientem, luculentam, nec tedium prolixitate. Sapientes religiosique abbates, nec non pontifices metropolitani, et timuerunt sapientiam Lanfranci, atque religiositatem, et auctoritatem atque correctioni habere gavisi sunt. Ipsum quantæ Ecclesiæ abbatem vel pontificem sibi incredibili desiderio petierunt? Christiani orbis caput Roma sollicitavit eum epistolis, precatu retinere conata est, et vi. Quippe cognoverant eum peritissimum honesta qualibet et eorum contraria secernere, diligentissimum cuique suum tribuere perpendiculo rationabilitatis, promptissimum ardua duraque suscipere perpetue causa veri boni; similiter cautissimum gubernare manum et linguam consideratione et comitate. Cognoverant (ut breviter et aperie loquar) banc ejus vitam, que merito dicatur quædam directissima ac tutissima ad perennis vitae portum via. Ille vero nimis altum sibi duxit præses fratribus loco secundo, insimam extremitatem corde non deserens. Abbatiam Cadomensem, quam coactus accepit, libens deseruisse, ad anachoretas vel procul remotos cœnobitas confugiens, nisi multæ obstitissent difficultates, quas nulla potuit ratione eluctari extra animæ gravem læsionem. Fuit autem consolatio sancte dolenti pro illa prælatione laboriosum onus; nam ædificatione loci tum primum consurgebat. Scientiæ atque virtutem hujus Patris memoriale istic inserimus. Quapropter eadem productius non repetamus. Invitatus ad culmen archiprasulatus mœstus trans mare excusatum se vadit, sperans iucunditatem in reversione; rex tamen cum gaudio recepit adjutorem Christianæ culture, devicii reluctantem recusationem, adducuntur fulari festivoque jussu Cantuariensis Ecclesia priores, et multa regni sacerularis atque religionis dignitas. Præfatus abbas ac archipræsul honestissima electione inthronizatur, cum honoris adornandus pallio, antea spirituali tam pallio quam rationali insignitus. Ordinationi intersuere inulti præsules et abbates; maxima cleri et populi multitudine celebrante Kalendas Decenib. Hucusque veteres tabulae ex quibus hæc decerpere coegit me character obscurus palliatusque proximum denuntians interitum, ni typographiae salutifera succurrerent medicamenta.

Fuit autem Lanfrancus in Cantuariensem unctus pontificem a Gisone Willense et Waltero Herefordensi præsulibus, anno 1070, decollati D. Joannis Baptista sacra luce.

At ne quis exaggeratione rhetorica superius dicum putet, quod Roma epistolis Lanfrancum sollicitari, legal Alexandrum II, papam ad Guilhelminum Notum regem Anglorum sic scribentem: Ad virtutum incrementa percipienda, fratris nostri Lanfranci Cantuariensis archiepiscopi monitis, gloriam vestram hortanam acquiescere. Quem ut charissimum membrum, et unum ex primis Romanæ Ecclesiæ filii lateri nostro assidue non adjunctum esse

dolemus, sed ex fructu, quem Ecclesiæ in regno vestro tribuit, consolationem ejus absentie sumimus. » Hactenus Alexander. Alterum quoque scilicet plures Ecclesiæ cum pontificem expetiisse, confirmat illud Beccens. Chron. in ejus Vita. « Ea tempestate (an. 1066) civitas Rothomagensis viduata est sancto et venerabilis archipræsule Maurilio. Tunc clerici omnis et populi congregati volebant substi-tuendum eligere Lanfrancum. Verum toto conamine ille tale onus vitabat subire, humilius magis cupens subesse quam præesse. Quod rex advertens providit subrogare Joannem, quem Abricatensem constituerat pontificem. Sed ut hoc canonice fieret licentiam petendi gratia Romam direxit eumdem abbatem Cadomensem Lanfrancum; qui onus hujus legationis perferens (sicut Ecclesiæ cupiebat esse consultum) a papa Alexandre impletat, sacram quoque pallium cum licentia hujus promotionis deportavit; unde et ipsi toti Neustriæ gaudium suit. » Fortassis insimulabor et ἐρθολογίας, nec ab re quod ex-scripturus hypomnematum de Lanfranco ex monacho Beccensi Cantuariæ archipræsule, a monachismo non sim exorsus; at tumultarium quempiam texo commentarium; sed nec serius, si serio. Lanfrancus igitur Ticini, vulgo Papiae, Insubrium oppidi in Gallia Cisalpina, genitus est parentibus Ticinensis quoque indigenis et primoribus. Elenim pater vir erat juris peritissimus, senatoriisque ordinis, quem quidem mors cæca Lanfranco etiam adolescenti eripuit ini-quius. Is autem cum in demortui parentis esset succenturiandus locum, natale reliquit solum, alio abrepus insano discendi amore.

Post que, tempore Henrici I Franciæ regis, hujus nomi. et Guilhelmi cognom. Conquistoris, Northmannorum ducis, venit Abrincas Lugdunensis secundæ, vulgo Northmanniæ civitatem, ubi quid ges-serit, hiucque egresso quid contigerit, quoniam Vincent. Bellon. I. xxvi spec. Hist., c. 36, me ante-vertit, non revoco, tum maxime, cum agnoscam et paucula, quod habet ipse de prompta ex gestis ejusdem latini explanatis in Chron. Becc. ms. Lanfrancus tandem periculo, quod Vic. supr. referit, exempli-bus venit Buccum, hujus temporis et gentis tum ignobilius cœnobium quale a viatoribus petierat eductusque fuerat. Tunc forte (ait Beccens. codex) abbas extruendo forn. ci occupatus ipsem operabatur manibus. Et accedens ad eum dixit: Deus te salvet; et abbas, Deus te benedictat, inquit. Es Lombardus? At ille, Sum: Quid vis? Monachus fieri volo. Tunc abbas precepit cuidam monacho, nomine Rogerio, ut illi ostenderet librum regule: qua perfecta respondit omnia se Deo juvant serv. fui u.». Hæc audiens abbas, et sciens quis esset vel unde, con-cessit ei quod petebat gaudens. At ille, in faciem procidens, osculatus est pedes ejus. Lanfrancus hu-militatem animi sermonisque dignitatem in abbate plurimum veneratus et amans monachus ibi efficitur; erat is annus 1042, ut notat epist. Chron. Becc. Postquam vero cucullam induit, ludumque litterarum licet gravata aperuit, j.u. ejus nomen per ora doctorum celerrime volitare coepit, ut ad epist. 16 hujus lib. patefaciam testiōniis æquævorum scri-plorum.

Sub annum 1063, Guilhelmus Notus Cadomi

id mundo charius possideo. Legant dilectissimi fratres nostri, qui vobiscum sunt, post litteras vestras sublimitati directas, hanc brevissimam et sufficiemt sibi missam nostram epistolam : desiderium vestri mihi semper crescit ; et amor, cuius olim mihi concoci fuitis, nunquam decrescit.

312 EPISTOLA II⁴.

AD ODONEM ET LANZONEM.

Sanctoris vitae normam a Lanzone rogatus prescribit.

Dominis, amicis, fratribus charissimis, ODONI⁵ et LANZONI, frater ANSELMI Beccensis, vita peccator, habitu monachus ; pro æternis temporalia despicer, pro temporalibus æterna percipere.

Quoniam verus amor, sicut laudabiliter impendiatur, sic irrehprehensibiliter amando exigitur, puto me impudentem non esse, si meum erga vos aliquatenus vobis ostendo amorem, ut vestrum mihi possim aut acquirere, aut acquisitum reddere perfectiorem. Sed quoniam propter nimis disjunctam conversationem nullis aut obsequiis, aut saltem colloquiis ipsum de bonis cor meum potestis percipere, vel epistolaris salutatio sit vobis signum dilectionis vestrae memoriam in me vigere. Cum enim primum vestra reverenda fraternitas parvitali mee se notam fecit

VARIÆ LECTIONES.

* Collata cum duobus mss. exemplaribus in eodem ms. Vict. supra notato, et Lovan. cum ms. Vict. Bd. 18. al. EE. 15. * Sooni ms. Vict. et Lov. Odoni

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

monasterium condidit in memoriam D. Stephani protomartyris, cui Lanfrancum renitentem, sed tandem sua procerumque Northmannorum importunitate expugnatum preposuit. Conditi autem hujuscœ monasterii causas enodabit notatio ad epistolam 13 hujus libri. Vix effluxerat triennium, hoc est annus 1067, latifer D. Maurilio Rothomagensis presul, in ejus locum suffici Lanfrancum postulabant Northmanni, sed eos constanter postulantes constanti fatigavit refutatione. Annus tandem 1070, honorem onusque alias ab eo rejectum injectit humeris, licet pro more firmiter detrectans. Ea vero de causa Guilhelmus Anglorum rex in Northmanniam miserat legatos, sed et Herminodus Sedunensis pontifex redux ex Anglia (in quam navigaverat cum duobus S. R. E. cardinalibus missis ab Alexandro papa u. Guilhelmo Nothum Anglici regni diadematè redimerent, id enim petierat) Lanfranco denuntiavit in concilio episcoporum et abbatum Northmanniæ petitionem regis, simulque voluntatem suam, et reliquorum sedis apostolica legatorum. Is vero petiit inducias. Perspectum namque et indubitatum tenebat, simul ire non posse negotium archipræsulis, et otium monachi. Precatur regina cum filio; jubet abbas Herluinus, licet invitus, cui tanquam Christo obedire solitus erat. Hortantur etiam ad hoc studiose collecti majores. Nam hanc urgentem undique violentiam dictaverat mandatum regis, scientis estimationem dilectissimi Patris, cum ad altiora invitaretur. Non abnuit ille præcipiti sententia (sic omne factum et dictum discretionis norma regebat) obedientiam, offendere cavit simul et tantos qui rogant, favent, hortantur. Mœstus ergo trans mare excusatum se valit, sperans jucunditatem in reversione. Ceterum divine dispositioni quo consilio resisti poterit? Rex cum gudio atque cum digna reverentiacepit Christianæ religionis coadjutorem, devicit reluctantem pulchre pugnans humiliitate et maiestate. In pontificatu gesta, quo-

A per suam præsentiam, sic eam sibi anima mea charitatis amplexu alte impressit astringendo, ut ejus imaginem in se perspicuam exprimeret diligendo, per quam vos semper presentes tenet etiam absistendo : unde licet rarus sit aspectus, non tamen rarus, sed continuus est affectus. Hactenus duobus spontanea charitatis est digesta salutatio, deinceps uni persolveret debita exhortatio ; uni quidem vestrum, quia ab uno est postulata, addicitur, sed dupli emolumento laboris gaudebo, si ab utroque velut sibi dicta accipitur. Evidenti memini, domine mi, et amice et Lanzo, sanctum tuum bene vivendi servorem, multis meum precibus postulasse teponrem, quatenus suis eum commonitoris litteris ad spirituale accenderet amorem. Quod quoniam inconveniens existimabam, ut frigidus calidum calefaccere tentaret, utique volui recusare, sed rursus considerans quia frigido flatu servens ignis augetur, non omnino quod petebas potui recusare. Quapropter cum hoc, quod a me poscis, ubique in sacris paginis multo melius possis invenire, et mansuetæ gravitati tuæ velim, ob sui reverentiam, quantum in me est, libenter obedire, sic inter utrumque incedam, ut primum studendi in sacra Scriptura tibi curam injungam; deinde in mea persona non ex

C niam Guilhelmus Malmesburiensis, Matthæus Parcirus in Antiquitatib. ecclesiast. Britann. et post eos cardinalis Baronius in Annalib. minutatim computarunt, minime replico? Unum tantum et alterum complicaturus, deprompta ex ejus gestis, in Chronic. Beccens. narratis, ad hunc modum. Quando gloriouſus rex Guilhelmus morabatur in Northmannia, Lanfrancus erat princeps et custos Angliæ, subjectis sibi omnibus principibus et juvantibus in iis quæ ad defensionem et dispositionem, vel pacem pertinebant regni, secundum leges patris. Lectioni erat assiduus et ante episcopatum, et in episcopatu, quantum poterat. Et quia Scripturæ scriptorium viuo erant nimium corruptæ, omnes tam Veteris quam Novi Testamenti libros, nec non etiam scripta sanctorum Patrum secundum orthodoxam fidem studuit corrigeret et etiam multa de his, quibus ultima nocte ac die in servitio Ecclesiæ, ad unguem emendavit, et hoc non tantum per se, sed etiam per discipulos suos fecit. Quantum poterat paupertatem retinebat in vilitate habitus, parcimoniam tenens inter multimodas delicias; multa quoque et magna offerebant sibi dona, quæ ille hilariter rogabat.

D Alterum quod promisi hocce est a biographo Lanfranci ad nos transmiesum his protrsus verbis: In quadam festivitate de tribus Magis, in quibus rex coronatus solebat tenere curiam, die festivitatis sancti Martini, cum rex diadematè et indumentis regalibus sederet ad mensam, et Lanfrancus juxta cum, quidam scurra videns regem auro et gemmis radiante, exclamat in aula magna adulatio[n]is voce: Ecce Deum video, Lanfrancus conversus in regem ait: Noli talia imponi tibi; non sunt haec hominis, sed Dei. Jube eum acriter verberari, ne unquam talia audeat iterare. Quod rex juxta verbum illius fieri jussit. Quæ de Lanfranco supersunt, appen[n]duntur lib. II.

uica, sed ex ejusdem Scripturæ sententia, pauca subjungam (2).

Moneo itaque et precor, charissime, quatenus, sicut scriptum est, *Omni custodia serva cor tuum* (*Prov. iv, 25*), nihil sit, quod mentem tuam a sui revocet custodia. Sollicite discentiat quid quotidie acquirat proficiendo; ne quid, quod absit! perdat deficiente. Sicut enim in virtutibus difficultius est⁴, aliquid non habitum conando assequi, quam desidia carere, ita gravius est recuperare quod per negligentiā amittitur, quam adipisci quod nondum quis habuisse cognoscitur. Semper igitur, dilectissime, præterita quasi pro nihilo sic deputes, ut et illa ad quæ profecis tenere non⁵ contemnas; et his aliquid addere, licet per infirmitatem nequeas, tamen per importunitatem semper contendas. Quoniam namque inter multos vocatos pauci sunt electi, certi sumus omnes, Veritate dicente: sed quam pauci sint, incerti sumus cuncti, Veritate lacente. Quapropter quicunque nondum vivit ut pauci, aut vitam suam corrigendo inter paucos se colligat, aut cum certitudine reprobationem timeat. Qui vero se de paucis esse jam judicat, non statim de securitate electionis confidat. Quippe quoniam nemo nostrum scit in quantam paucitatem redigantur electi, nullus utique novit si jam sit inter paucos electos, licet jam paucorum sit similis inter multos vocatos. Nullus igitur retro respiciendo penset quam multos in via ecclesiæ patriæ precedat; sed indeclinabiliter in anteriora intentus⁶, sollicite consideret si jam pariter cum iis, de quorum electione nemo fidelis dubitat, incedat. Vide igitur, dilectissime, ne qualibet occasione⁷ timor Dei, quem concepisti, tepebeat; sed semper quasi intencionis studio ventilatus in dies fervescat, donec tibi in securitatem mutatus aeternam lucescat.

(2*) Valde namque cavendum est, frater amantissem, illud quod multi, et non tam numero multi, quam sensu stulti, faciunt, qui quanto diutius vivunt, tanto maiorem sibi spem vivendi nutrunt, et timorem festinantis mortis abjicientes, a proposito sanctæ vitæ deficiunt. Verum namque est quia

VARIE LECTIONES.

* Difficillima est mss. Vict. difficultius, est interitus mss. in anteriora intentus. * Qualiter occasione mss. Vict. et Edū. Pic. qualibet occasione. * Mortis suæ et retributioni totius vitæ suæ, sicut igitur, etc. ms. 20. in uno exemplari omis. et retributioni totius vitæ suæ. * Meritis propositum, etc. mss. mentis propositum etc. * Appropinquare consideras ms. 28. in uno exemplari appropinquare desideras. * Propter id, quod Dei est mss. Vict. et Ed. Pic. propter id quod meum est, id quod ejus irrideatis, et ipso lugente rideatis, irrisiōnem ejus irrideatis ms. Lovan. propter id quod meum est, id quod Dei est. * Irrisorem ejus irrideatis et ipso lugente rideatis. Amici ms. unum, irrisorem ejus rideatis. Amici ms. 18. irrisioneum, ei irrideatis et ipso * Fœnum in . fœnum habet ms. 18. venenum in . venenum habet ms. 18. inquit et valete

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(2) Hæc eadem in epist. 43.

(2*) Eadem in epist. 27.

(3) Non habet fœnum in cornu. Scite Anselmus, ut ostendat mundum esse quoddam noxiū et fallax animal, dicit non habere fœnum in cornu, sicut olim boves petuleos, de quorum cornibus id appendebatur, quo sibi caverent qui forte occurrisserint; sed contra, aurum habere in cornu, ut coruscantis me-

A quanto diutius vixit aliquis, tanto brevius victurus est; et quanto sit longius a die nativitatis suæ, tanto sit proprior diei mortis suæ, et retributioni totius vitæ suæ. Sicut igitur⁸ vides per singulos dies in præteritum vitam tuam crescere, ita certus es tu spatiū bene vivendi quotidie tibi decrescere. Esto itaque, amice mihi, sollicitus, ut spatiū vita, quod tibi restat, quia nescis quam breve est, sic expendas, ut de die in diem sanctum mentis propositum⁹ ad meliora extendas, quatenus si quid te gravat bene vivere, quanto magis labore tuum a lī finem festinare, et te ad requiem et coronam approximare consideras¹⁰; tanto fortius instando, et laetius perseverando, viriliter confortatus proficias. Ab inceptis ergo nulla, lassitudine deficias, sed potius quæ tibi expediunt, et quæ nondum es aggressus, in spe superni auxiliī pro amore felicis præmii incipiās, ut ad sanctorum beatum consorium, Christo ducente, pervenias.

Exedit jami modum nostra epistola; sed ut illis pariter desinat, quibus communiter incœpit, attendite, duo amici mei; audite, ambo dilecti mei; tenete, rogo, finem fatuæ meæ allocutionis in memoriam mutuæ nostræ dilectionis; fatuam dico locutionem, quod meum est; sed non sententiam, quod Dei est. Audite ergo, et ne propter id quod meum est id quod Dei est¹¹ contemnatis. Si quando mundus in aliquo sui generis favore volvis rideat, nolite illi arridere: utique non ad hoc rideat ut in fine rideatis, sed ut sub principe suo irridente, cum ipso lugente lugeatis. Potius ergo, quoties vobis riserit, risum ejus horrete, horrendo ridentem irrideate, ut post irrisorem ejus irrideatis, et ipso lugente rideatis. Amici¹² mei, nolite diligere mundum, nec ea quæ in mundo sunt (*I Joan. ii, 15*); veraciter enim scriptum est, quia mundus transit, et concupiscentia ejus (*Ibid., 17*); et quia amicus hujus saeculi inimicus Dei constituitur (*Jac. iv, 4*). Nou habet fœnum in cornu (3), aurum habet in cornu, sed posteriora videte; fœnum habet¹³ in cauda; cauda ferit ille, cave. Cave, inquam, et valete¹⁴.

* Temere non mss. Vict. tenere non In anteriora interitus mss. in anteriora intentus. * Qualiter occasione mss. Vict. et Edū. Pic. qualibet occasione. * Mortis suæ et retributioni totius vitæ suæ, sicut igitur, etc. ms. 20. in uno exemplari omis. et retributioni totius vitæ suæ. * Meritis propositum, etc. mss. mentis propositum etc. * Appropinquare consideras ms. 28. in uno exemplari appropinquare desideras. * Propter id, quod Dei est mss. Vict. et Ed. Pic. propter id quod meum est, id quod ejus irrideatis, et ipso lugente rideatis, irrisiōnem ejus irrideatis ms. Lovan. propter id quod meum est, id quod Dei est. * Irrisorem ejus irrideatis et ipso lugente rideatis. Amici ms. unum, irrisorem ejus rideatis. Amici ms. 18. irrisioneum, ei irrideatis et ipso * Fœnum in . fœnum habet ms. 18. venenum in . venenum habet ms. 18. inquit et valete ms. 18. in-

EPISTOLA III¹⁷.

AD ROBERTUM MONACHUM.

Ejus preces, et Anastasi commonachi amicitiam requirit.

Domino dilectissimo reverendo monacho ROBERTO, frater ANSELMUS Beccensis, inter sancte conversantes tantum minimus, sic in temporalibus velle æternitatem, ut in æternis nolit temporalitatem.

Cum considero, strenue miles Dei, et mihi charis-
siunc, cum considero tuæ provectus strenuitatis¹⁸ et
meæ sterilitatem inertiar, vix suggestere sanctitati tuæ
præsumo mutua nostræ mentionem amicitiaæ. Quia
enim in cunctis tepidæ vite meæ actionibus nihil
est quod beneficiis tuæ dilectionis possit compensari,
313 erubesco vel a te debitum amici exigere, vel
salem amicū tuum nominari. Sed rursus, cum in
reditum patriæ supernæ alios facile currere, me vero
peccatis et tempore gravatum¹⁹ in eadem via vix mo-
veri intueor, magna necessitate cogente, ad pre-
currentes me ex intimo corde clamare compellor;
non ut velocitas eorum præstolata lenta, reddatur
tardior; sed ut tarditas mea a currentibus rapta,
stat velocior. Quapropter cum orationes meæ tales
sint, ut vel nibil vel parum prosint mihi, quas tuas
esse proposui offerre non præsumo tibi; sed precor,
ut servore tuarum accendantur, quatenus elicaciter
mihi prosint²⁰ et tibi. Sic enim coram Deo vult cor
meum, et sic ad Deum orat os meum: ut quidquid²¹
prodesse debet mihi, non minus propositi tibi quam
mihi. Age ergo, vir venerabiliter amabilis et ama-
biliter venerabili; certus esto, duni vivo, de hac
nostra voluntate, et sollicitus esto de perficienda in
me, quæ tua erit, charitate. Si enim oraveris pro
proximo, scio verum esse quod tibi retribuetur; et
si impetraveris, scito tuum esse quidquid mihi tri-
buetur. Quod ut efficacius efficias, precor, obsecro
ut illi sancto viro Anastasio, cuius desiderabilis so-
cietate frueris, me commendando quantum absentem
potes, notum²² facias, ut et illum amicū tuum
inecum communices, et me servum tuum cum illo
participes. Quatenus ex hac die dum vivimus per te
et tecum, et ego illum veneer amicum alterum
Robertum; et ille possideat scrum eundem Ansel-
lum. Quia enim non sum dignus, non audeo petere,
quod tamen velle præsumo, ut ego velut alter Ro-
bertus utar eodem Anastasio, et ipse me fruatur
quasi altero Roberto: cuius bonus odor jam per
multos hujus patriæ suaviter diffusus, quanto dele-

A stabilius animæ meæ fragrat; tanto ipsa ad ejus ami-
citiam et notitiam ardenter flagrat. Quas jam, ex
quo vitam ejus audivi, habeo et amplector, quantum
possum; et oro eret et ipse mecum, ut tanto nobis cre-
scant, quantum in Deo crescere possunt. Ambo, charis-
simi, valete. Obsecro, in Babylonia sentite idipsum,
ut in Hierusalem participetis in idipsum. Non hoc dico
quasi timens vobis aliquando discordiam venire, sed
vere cupiens a vobis nunquam concordiam abire.

EPISTOLA IV.

AD GONDULPHUM.

*Etsi infrequentius scribat, non tamen oblivisci ejus,
ad quem esset frequentius scribendum.*

Domino reverendo, fratri charissimo, amico cer-
tissimo, domino GONDULFO, frater ANSELMUS salutem.

Cum tibi propono scribere, anima dilectissima
animæ meæ, cum tibi propono scribere, incertus
sum unde pótissimum exordiar allocutionem meam.
Quidquid enim de te sentio, dulce et jucundum est
cordi meo: quidquid tibi opto, id est quod optimum
excogitat mens mea. Talem enim te vidi, ut quo-
modo tu scis te diligere; talem te auiio, ut quo-
modo scit Deus te desiderere: unde sit ut quoconque
tu vadas, amor meus te prosecutur; et ubique
ego remaneam, desiderium meum te complectatur.
Et cum rogitas me tuis nuntiis, hortaris me tuis
litteris, pulsas me tuis donis, ut memor sim tui:
*Adhæreat lingua mea fauibus meis si non memi-
nero tui (Psal. cxxvi, 6):* si non proposui Gondul-
fum in præcipuis amicitiaæ meæ. Non hic dico Gon-
dulfum laicum meum patrem, sed Gondulfum mona-
chum, nostrum fratrem. Qualiter namque obliuiscar
tui? Is enim qui cordi meo velut sigillum ceræ
imprimitur, quomodo memorie meæ subtraheatur?
Præterea cur, sicut audio, tanto morore quereris
quod nunquam litteras meas videoas, et tanto amore
queris ut eas sœpe accipias, cum ineam consci-
entiam tecum semper habeas? Te quippe silente, ego
novi quia *diligis me*; et me taceente, *tu scis quia amo
te (Joan. xxi, 16)*. Tu mihi conscius es quia ego non
dubito de te; et ego tibi testis sum quia tu certus es
de me. Quoniam igitur nobis nostrarum conscië-
sumus conscientiarum de invicem, hoc tantum
restat ut ea quæ erga nos sunt mandemus ad invicem,
ut pariter vel gaudemus, vel solliciti simus
pro invicem. Quæ autem erga me sint, et pro quibus
te velim tecum gaudere, vel esse sollicitum, me-
lius disces per hujus schedulæ latorem, quam per

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷ Collata cum uno ms. exemplari Cod. Vict. Ef. 20. et Lovan. ¹⁸ Charissime, tuæ provectus strenuitatem ms. charissime, cuin considero tuæ provectus strenuitatis ms. Lov. ¹⁹ tempore gravatum ms. corpore gravatum ms. Lov. tempore gravatum ²⁰ Mihi prosum ms. mihi prosint ²¹ Et quicquid ms. ut quicquid ²² Postea notum ms. potes, notum, etc.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

conversis. Ille enim i Sat., sat. 4, vers. 34, ait:
Fenum habet in cornu.

Hic autem, Ecloga ix, vers. 24, ait:

Occurrere capro, cornu ferit ille, caret.

nisi splendidum suis ostentat amatoribus, sed in
cåuda alligatum gestat fenum, quod in hujus vita
fine per caudam animalis postremam partem signi-
cato, decoquet sordidam et luteam hominum cupi-
ditatem. Porro hic versus Anselmi argute com-
pactus est ex duabus hemistichis Horatii et Virgilii

epistole scriptorem. Saluta dominum Lanfrancum juvenem nepotem reverendi domini et Patris nostri Lanfranci archiepiscopi, et offer eis fidelis nos:ri servitii voluntatem. Quoniam enim tam propinquus et dilectus est ejus quem sic amando veneror, et venerando amo, ut amem quod amat, et quia mores ejus amabiles audio: si dignatur et ei fidelitatem nostram offero, et ejus amicitiam expostulo. Saluta dominum Osbernnum qui vobiscum est, sicut dilectum fratrem nostrum pro Osberno defuncto dilectissimo meo, ut rogem te et omnes amicos meos, quam scio sermone minori, et quam possum affectu majori, ubique Osbernum est, anima ejus anima mea est. Accipiam igitur in illo vivus quidquid ab amicitia poterant sperare defunctus, ut sint otiosi me defuncto. Vale, vale, mi charissime, et ut secundum importunitatem tuam retribuam tibi, precor et precor, et precor, memento mei, et ne obliviscaris animæ Osberni dilecti mei. Quod si te nimis videor onerare, mei oblidiscere, et illius memorare. Domno Henrico misi alteram epistolam; sed communatis vestris nominibus per omnia, et tua sit sua, et sua sit tua.

EPISTOLA V¹³.

AD HENRICUM.

Se Henricum impensis amare propter bonos mores et religiosam couversationem: et quod amici absenta per obedientiam sustinenda est.

Domino et fratri charissimo HENRICO, frater ANSELMUS salutem.

Quanto, dilectissime, conversationem tuam erga cunctos¹⁴ ad morum honestatem cum religione sanctitatis in dies crescere mihi fama testatur: tanto utique cor amici tui desiderio videndi quod amando audit, et fruendi¹⁵ quod audiendo amat, inflammatur. Quoniam autem nos ad invicem non dissimiliter amari non ambigo, nosmet quoque ab invicem similiiter desiderari non dubito. Quorum enim nientes in unam ignis dilectionis¹⁶ conflat, his non immerto molestium est, si eorum corpora locus conversationis disjungat. Sed quoniam sive vivimus, sive morimur, non nostri, sed Domini sumus (Rom. xiv, 8), plus est attendendum nobis, quod facit de nobis Dominus cuius sumus, quam quod nos volumus, qui nostri non sumus. Sic ergo servemus desiderium fraternæ charitatis, ut serviamus imperio supernæ voluntatis, et sic exhibeamus obedientiam subjectionis, quam exigit omnipotens dispositio, ut relinemus affectioni dilectionis, quam largitur divina distributio. Non enim melius Dei ordinationem nostra utilitat¹⁷ valebimus contemperare, quam si in nostra dispositione¹⁸ ejus voluntati voluerimus

Aohtemperare¹⁹. Denique quoniam utrique plures presentes, quos ab iis dilecti pariter 314 diligimus, habemus; ipsis cum rationabili delectatione fruentes, eisdem non cum delectabili ratione fruendos aplemus: et ut quandoque cum praesentibus et absentibus amicis simul presentes ipso Deo consrui possimus, instanter oremus. Cum enim superna ducente clementia ad patriam, ad quam anhelamus, veluti non eodem tramite perveniemus, eo letiores quo quasi ex diversis exsiliis revocati conveniemus. Non sic hortor serenitatem tuam, charissime, timendo quod ita non facias, sed cupiendo quatenus ad id quod bene facis, indeciderer proicias. Commendo tibi dominum Herluinum dilectum et dilectorum nostrum, sicut ex ejus conversatione cognoscet, B qui melius tibi quæ sint erga me, et pro quibus tuam rogem dilectionem, poterit dicere, quam ego epistolari brevitate. Litteras, quas domino Gondulfo misi, mutato nomine, tuas et tuas illius puta. Quidquid enim dilectio nostra aut sese intimando, aut aliquid rogando scribit aut tibi, aut illi, hoc ipsum dicit et tibi et illi; sed quoniam pro dilectissima mihi anima Osberni defuncti fratris nostri, nec Deum orare, nec homines rogare possum quod mihi sufficiat; iterum inculco tibi quia quidquid domino Gondulfo pro ea scribo, tibi dico. Salutat te et dominum Gondulfum dominus abbas et tota fratrum nostrorum congregatio, gratias magnas agentes pro vestris donis, sed multo maiores pro moribus vestris et studiis bonis. Vale, et animam Osberni alteram meam, non ut ejus, sed ut meam habe.

EPISTOLA VI²⁰.

AD HUGONEM.

Instruit Hugonem ut prælati sui licet indisciplinati onus sustineat, nec ab eo discedat.

Domino merito sanctitatis reverendo, et fratri debito charitatis diligendo Hugoni frater ANSELMUS in hac vita sancte vivere cum prosperitate, in futura feliciter cum æternitate.

Litteris vestræ beatitudinis breviter respondeo, quia in praesenti opportunitatem multa dictandi non habeo. Si cum eo cum quo vobis res est onus concorditer ferre non potestis, salubrioris ambobus est, ut vos humiliter ab eo postulata et concessa licentia ab ipsis oneris sollicitudine quiescatis, quam sub ipso pondere discordantes invicem, vos graviter laedatis. Quod si ipse vobis non concederit, melius est vobis onus etiam inutiliter sustinere per obedientiam, quam projicere impatienter per inobedientiam. Et si experti estis quia consilio vestro non corrigitur, sed laeditur, melius etiam ut obmutescendo et silendo a bonis cum Propheta (Psal.

VARIÆ LECTIONES.

¹³ Collata cum duobus ms. exemplaribus unius Codicis Vict. supra notatis. ¹⁴ Erga cunctas mss. erga cunctos. ¹⁵ Et finiendi mss. et fruendi. ¹⁶ Ignis dilectionis ms. 20. in uno exemplar. vis dilectionis. ¹⁷ Nostra utilitat ms. 20. in 1. exempl. vestre utilitat¹⁸ Nosra dispositione ms. 20. in 1. exempl. vestra dispositio. ¹⁹ Voluerimus obtemperare. Illic desinit Epistola in uno exemplari ms. 20. ut in altero exemplari ejusdem codicis ms. est integra, ut in editis. ²⁰ Collata cum duobus Vict. mss. exemplaribus in eodem Codice.

xxviii., 10), secundum Apostolum, quod ex vobis est, **et cum omnibus hominibus pacem habentis** (*Rom. xii, 18*), quam bona inutiliter loquendo occasionem maligno præbeat. Nam quoniam non vobis, sed illi principatus curæ commissus est, non a vobis exigitur, si neglecto vestro consilio, pastoris culpa grec bene non regitur. Nec vobis tamen consulendum est, quandiu ipse vos non cogit a bono in malum divertere, ut subjectionem stabilitatemque, quam professi estis, andeatis, nisi eo concedente, nigrando contemnere; si sub eo unumquoque consilium facultatemque bene vivendi vobis videtis suppeterem. Quod si in aliquo vestris studiis et impedimento ejus prælatio, ut tamen viam salutis non obstruat, satius est ut occulto Dei judicio, vestrisque peccatis vos indignos ²¹ majori gratia judicantes, in minoribus bonis humiliiter sine peccato vivatis, quam ad maiora per peccatum mortis tendatis. Non enim quis sponte mortem debet incurrere, nisi cum alter pejorem morteni non potest evadere. Omnipotens Deus, et Dominus noster Jesus Christus admirabilis consiliarius (*Isai. ix, 6*), et magni consilii angelus sic doceat vos facere voluntatem suam, ut donet vobis videro gloriam suam, domine sancte et frater charissime.

EPISTOLA VII ²².

AD GONDULFUM.

Gratias agit Gondulfo propter beneficia ab eodem in Beccenses collata.

GONDULFO ANSELMUS.

Ideo tam amicus tam amico salutationem meam tam breviter prænotare volui, quia sic dilecto affectum meum opulentius intimare non potui. Quisquis enim bene novit Gondulfum et Anselmum, cum legit, **Gondulfo Anselmus**, non ignorat quid subaudiatur, vel quantum subintelligatur affectus. Quod ut quomodo velis intelligas tibi, quod est alteri mihi, existimo relinquendu, et ad executionem epistolæ stylum convertendum. Instat dominus Robertus et cogit domnum abbatem ²³ et me, et totam congregationem nostram, ut multorum beneficiorum tuæ charitatis gratias tibi referamus: sed nos inviti hoc facimus, quia totius vita tuæ gratias in ore mentis assidue tibi et libentissime susurramus. In injuriam quippe tuam fieri videatur, si inter tot tua bona um: hoc tacitis majoribus cum gratiarum redditione velut singulare prædicetur, vel si tuæ charitatis propositum fomento laudum et inclinationum adhuc indigere judicetur. Denique sic te per supernam vivere gratiam amando optamus, optando oramus, orando speramus, ut cum aliquid in operibus tuæ charitatis gratiis investigatur dignum, nihil in actibus tuæ voluntatis laudibus inveniatur indignum. Quatenus vita tua non tantum amantium te linguas laxet,

quædam laudanda exhibendo, quantum admirantia te voces lasset, se simul totam probabilem inge-rendo. Et, dum ora laudantium inquirunt partes in quarum prædicatione aperiantur, incurvant totum, a cuius plenitudine obstruantur; sicque mente tuam familiaris virtutum consuetudo, et consuetus amor quasi inebriendo officiat, ut non solum quidquid in actionem depropseris, internum affectionem sapiat, sed vel posse quemquam eamdem charitatem non sentire in se animus in te stupeat. Cui enim tale vivendi constat esse propositum, quo amplius in proposito succedit prospectus, eo libenter non tantum admirantium favorem sectatur, quantum sectantium errorem miratur. Ut igitur tandem nostri, et ut credo, tuam sententiam super tuorum actuum accipiente propalemus, quidquid erga nos vel quemlibet alium laudabiliter agis, gratissimum habemus; sed laudes ejus in illum diem, cuius laudabuntur omnes recti corde (*Psal. LXIII, 11*), et cum laus erit unicuique a Deo, servandas censemus. Reverendum et diligendum dominum, et Patrem nostrum archiepiscopum Lanfrancum, et nepotem ejus, et dilectos fratres nostros, qui cum eo sunt, ex nostra parte, sicut tibi videtur, saluta. Præterea quoniam omnes adhærentes ²⁴ mihi adhærent tibi cui adhæreo, quos tibi per dominum Herluinum manavi nostræ penitus astrigi velle familiaritatib; eos interiori cubiculo memorie tuæ ibi, ubi ego assiduus assideo, quod et ipsi mecum precantur, colloca mecum in circuitu meo; sed animam Osberni mei, rogo, chara mi, illam nonnisi in sinu meo. Vale, vale, amice ideo dulcissime, quia verissime; vale, et mei certe **315** servi tui, certe amici tui, certe dilecti tui si oblisci non potes, reminiscere. Cum tibi loquer, Dominum Henricum alloquor. Ambo igitur valete.

EPISTOLA VIII ²⁵.

AD HERLUINUM.

Exhortatio ad sæculi odium vehementer accendens.

Domino et fratri dilecto HERLUINO, frater ANSELMUS salutem.

Incepisti, mi charissime, gustare quoniam dulcis est Dominus (*Psal. XXXIII, 9*). Cave ergo ne sic impletis sapore sæculi, qui tibi opulenter affluit, ut evacueris sapore Dei, qui citè et furtim incutis defluit. Pensa, mi frater, sapissime et scito certissime quia quos allicit dulcedo sæculi, eos occupat æternæ amaritudo; et quos attrahit suavitas Dei, eos satia perpetua beatitudo. Certe verum est, non est falsum, verum, inquam, est, quod dicit Spiritus Dei ²⁶ per os amici Dei; quia *amicus sæculi hujus, constituitur inimicus Dei* (*Jac. iv, 4*); utique sic est: omnino ²⁷ est immutabile. Non sunt verba tantum audienda, sed est res terrifice metuenda. Si igitur non amas constitui inimicus Dei, horre execrando esse amicus

VARIA LECTIONES.

²¹ Judicio vos indignos *mss.* *judicio, vestrisque peccatis vos indignos* ²² *Collata cum uno exemplari mss.* *Vict. Ef. 20.* ²³ *Dominus Robertus.* *.. Domini abbatem ms. Dominus Robertus.* *.. Domum abbatem* ²⁴ *Quoniam adhærentes ms. quoniam omnes adhærentes* ²⁵ *Collata cum duobus prædictis mss. exemplari-bus et Lovan.* ²⁶ *Dicit scriptura Dei mss. dicit Spiritus Dei* ²⁷ *Constituitur ms. i. constituetur* ²⁸ *Utile sic est quod mss. utique sic est. Omnino*

hujus saeculi. Amicus autem saeculi hujus est, qui cunque secularis delectationis amicus est. Rogo ergo te, amice, ne ames secularia oblectamenta. Cum absunt, noli ad ea cor extendere; cum adsunt, noli illis *cor apponere* (*Psal. lxI, 14*): sed cum absunt, et cum adsunt, semper te velis ab illis abscondere. Si mundus, vel aliquid eorum quae sunt mundi, ridet tibi; noli arridere illi. Certe, frater, non ridet tibi, ut in fine risus tu rideas; sed simulat risum, ut te irrideat. Esto igitur, dilectissime, semper catus, ut anticipes eum, et retorqueas fraudem ejus in eum; et cum ille tibi fallaciter ridet, tu veraciter irride eum. Et certe nunquam veracius irridebis illum, quam si, cum ipse riserit contra te, tu fleveris contra illum. Ad has quidem lacrymas tanto studiosius te debes exercere, quanto melius est contra falsum risum ad modicum ex voluntate fieri, quam sub vera irrisione in æternum et necessitate ²⁹ lugere. Legat hanc epistolam dominus Gundulfus ³⁰; non ut faciat quod legit, sed ut legat quod facit. Quod si servor ejus devotionis hanc epistolam vult esse suam, pro tuo nomine ponat suum, et sit sua. Ambo valete.

EPISTOLA IX ³¹.

AD GERBERTUM ABBATEM

Gratulatur abbati quod suo rogatu viduae afflita succurrerit.

Domino et Patri venerabili abbati GERBERTO, frater ANSELMUS SUUS.

Sicut nobis erendum est quia ubi abundavit peccatum, superabundat gratia (*Rom. v, 20*), ita nobis faciendum est, ut ubi abundant miseria ³² superabundet misericordia. Si enim ibi dilatatur gratia, ubi major est offensio, quomodo contrahetur misericordia, ubi major debetur compassio? Quoniam enim quæ seminaverit homo hæc et metet (*Gal. vi, 7*): *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur* (*Math. v, 7*). Hac itaque consideratione de vestra benignitate confidens ad sanctitatis vestrae me vestigia mente prosterno. intercedens pro eadem vidua paupercula, cuius animam in tribulatione viduitatis et paupertatis misericorditer propter Deum refrigerasti; cum ei illud ³³ tantillum servitii, quod a paupercula vestrae magnitudini solvebatur, me interveniente, relaxasti. Precor igitur quanti valeo supplicationibus, ut manum consolationis, quam ei porrexisti cum tantum viduitate et paupertate premereatur, nunc ne retrahatis; cum multiplicatis ærumnis, etiam dolore defuncti filii, anima ejus miserabiliter torquetur. Et quidem scio quia præsumptionis existimari queat, quod homuncio (cui nihil debetur, et qui

A nihil retribuere potes,) quidquam sua intercessio concedi querat. Si adeo mutuæ dilectionis inmensitas me, et prædictum fratrem filium ejusdem viduæ, vita ejus hoc exigente, duos videlicet conglutinavit, ut eo defuncto, matri ejus me velim filium pro eo substituere; quatenus pro matre mea jam me non pudeat, vel importune sollicitum esse. Verum esto ut hæc importunitatis meæ impudentia a quolibet judicetur: dum vestrae benignitatis clementia a viuis et orphanis prædicetur, et a Christo, qui in illis recipiet et pro illis retribuet, approbetur ³⁴.

EPISTOLA X ³⁵.

AD RODULFUM.

Se nusquam dixisse quod non amplius ei suos libros præstarent: imo ad omnia ei præstanda sincere se esse paratum.

Meritis et moribus reverendo domino, charitate et proposito dulcissimo fratri, domino RODULFO, frater ANSELMUS.

Litteras vestras, litteras, inquam, vere dilecti et vero dilectoris mei olim accepi, quæ ex his quæ interius a facie cerebant, pia compassione me compunxerunt; sed ex his, quæ exterius a tergo geregant, intolerabili moerore me vulneraverunt. Cujus livoris dolorem nisi prius per satisfactionem deterrero, et noster animus ad ea, quæ amica desiderat compassio, moerore languidus et pudore mutus deficiet, et nostra mens sinceritatis dicta, velut simulationis facta, quasi jure despiciet. Omnino enim pati non potest mens vobis, et cæteris dominis nostris dilectissimis, vestrae imo, quod libentius dico si dignamini, nostræ congregationis fratribus devotissima ³⁶, omnino, inquam, pati non potest, ut vel suspicemini ex ore meo exiisse, quod non amplius vobis libros nostros præstabimus: hoc namque si unquam dicere potui, et vos credite, et ego confitebor me nunquam vobis amicum fuisse veracem, sed simulatorem fallacem. Quomodo enim, quantum ad me attinet, aliquid illis possum negare, pro quibus animam non dubitem dare? Quod tamen si qua mea non creditas ventris, sed crudelitas mentis evanuisse, tam sublimi illud humilitate, tam admirabili patientia, tam submissa satisfactione et satisfaciens submissione retulisti, ut me nihil unquam simile dixisse profundius puderet, vel altius pœniteret. Litteras quoque, quæ vobis pro remittendis libris missæ sunt, nec ita fieri jussi; nec ante recitationem eorum, qui libros attulerunt, ita factas esse scivi. Domino igitur abbatte conceidente, me volente, nullo fratribus resistente, nostro, pariter et vestro compensato commodo, libenter vobis quoscunque libros, vel potius quæcunque ha-

VARIE LECTIONES.

²⁹ Irrisione in æternum ex necessitate mss. Irrisione ex incecessitate ³⁰ Dominus Gundolphus mss. Domini Gundolphus ³¹ Collata cum prædictis duobus Vict. ³² Abundet miseria mss. abundant miseria ³³ Cura ei illud ms. 1. cum illud ³⁴ Approbetur. ms. 1. hæc addit: quæ sunt pars epist. 7. Ut igitur tandem nos et ut credo tuam sententiam super tuorum acutum acceptione propaleamus: quicquid erga nos vobis quenlibet alium laudabiliter agis, gratissimum habemus, sed laudes ejus in illum diem, cum laudabuntur omnes recti corde, et cum laus erit unicuique a Deo, servandas censuimus ³⁵ Collata cum uno ms. extenuari. Vict. ³⁶ Devotissimis ms. devotissima.

bemus, mittemus quando exigetis; quos vero de nostris vos habebitis, dimittamus quandiu indigetis. Delectabilius scripsissem charissimo meo in spirituali certamine anhelanti, et amici compassionem prius gemitibus provocanti, licet non indigenti, sed tamen cupienti quallem possem confortationem, quam, ne quid de me inimicum amicus credret, mei excusationem. Sed quoniam et illud erit recuperabile, nec epistolaris ⁴⁷ angustia poterat in utroque affectus capere latitudinem, **316** distuli quod delectabat, ut excluderem quod laedebat. Adeo enim, frater dilectissime, de tue puritate charitatis omni modo sum certus, ut si de mea erga te quidquam credideris imminentum, id te sine tristitia vel cogitare non posse nullo modo sim certus. Quomodo igitur possum non transferre ⁴⁸ illum dolorem in animum meum; vel potius quomodo non dicam illum dolentem animum esse meum, qui sic dolet propter amorem meum? Rogo igitur, charissime, ut si quid deinceps audieris de me, quod erga te extra regulam videatur charitatis, non credit hoc indiscutibilem animus tuus alter meus, ne laedatur animus meus alter tuus. Saluta ex nostra parte omnes dominos meos fratres tuos: inter quos enim nullum invenire possum non dilectum, ex illis nullum eligere possum ut dilectum. Qui tamen diuturniori experientia plus tecum de mea confidant fidelitatem, nec tuam, nec illorum latet sinceritatem. Vale tu, et valeant illi.

EPISTOLA XI ⁴⁹.

AD EUDENM.

Rodulfi erigit, quem prepositura negotia a frequentioris lectionis et orationis opere revocabant, et qui se illis imparem judicabat.

RODULFO, fratri vere dilecto, frater ANSELMUS.

Ut nec taceam animi affectu admonitus, quod dicere non audeo vestris litteris prohibitus, quem timui dominum meum vocare in salutatione, audebo saltem ostendere me servum ejus in epistolæ prosecutione. In quam enim charitate diligo dominum Rodulsum ut fratrem meæ non carnis, sed animæ, in ipsa eidem servire paratus sum, ut servus. Quapropter si hoc me jubetis tacere, quod utique, ut ex conscientia loquar, mihi estis ex morum qualitate, vel hoc mihi licet consideri, quod vobis sum ex prima voluntate. Taceat igitur frater Anselmus domino suo Rodulfo, et loquar fratri Rodulfo servus suus Anselmus ⁵⁰. Litteras, frater charissime, tue charitatis accepi, et in illis desiderium meum legi. Quod enim te charitas tanto desiderio succedit, ut ubicunque maneam, tu sis mecum; idem est quod cor meum flagrat, ut ubicunque sim ego, vivam tecum. Et ut tu petis a me consilium, ut ita possit esse, sic ego a Deo precor auxilium, ut aliter non

A possit esse. Qui si nos audire dignabitur, talis sit, eo juvante, nostra cohabitatio, ut tota in vita nostra sit illi gratiarum actio. Quoniam autem nec ego, nec tu nostri sumus, sive enim vivimus, sive morimur, Domini sumus (*Rom. xiv, 8*); si aliter, quam velimus, disponuerit nos, qui novit melius nobis, quid placeat sibi, vel expediat nobis, patienter toleremus quidquid illi de nobis senserimus placere, si nolimus ipsi nos displicere. Quam enim brevis est vita nostra, tam proprie est, ut de ipsis et nostra mutua præsentia jam non amplius divellenda congratulentur; si, ipso dante, in omnibus illi acquiescendo hanc ipsam brevitatem transcurrere vitæ curremus. Interim tamen quæcunque nos locorum, vel propinquitas contineat, vel longinquitas distineat, charitas semper unum de duabus nobis animum consiciat. Ad illud vero quod me iam sollicite rogas impetrare ab archiepiscopo Lanfranco, cum de Anglia venerit si mecum esse non poteris, respondeo quia sicut de te quod Deus gratius et tibi intelligo utilius desidero, ita conabor ut fiat, si potero. Interim hilariter, quod agis, age: quod operaris, operare: *hilarem enim datorem diligit Deus (II Cor. ix)*. Quod vero per hoc quod agis, conquereris a legendi vel orandi te præpediri instantia, sit tibi hoc non modica consolatio, quia *charitas operit multitudinem peccatorum (I Petr. iv, 8)*. In quo enim tu retraheris, aliis attrabis; in quo tu curvaris, aliis erigitur; in quo tu gravaris, aliis portatur. Et memento quia servus, qui vacuus domum reddit, velocius currit; sed onerato domus tota lentioccurrit. Nec quia tardius venit ⁵¹, a quoquam corripitur; sed quia utiliter est fatigatus, quiescere praecipitur. Si vero dicis quia injunctio tibi officio strenuitas, vel industria tua non sufficit, respondeo secundum tuam dæ te existimationem, non secundum meam, quia nec oculus lippus et solus in capite. vivendi officium expiere sufficit, et tamen ab eo quod postest, quia solus id in suo corpore potest, non deficit: Quoniam vero jam modum excedit epistola, et alia quæ scrpsi, plūs egent colloquio, quam scriptura, qua abundant sacri libri: ea interim Deo fidenter committentes, et assiduis orationibus prosequentes, colloquium pari voto exspectemus, et epistolam D communī consensu terminemus.

EPISTOLA XII.

AD LANFRANCUM.

Gratias agit de muneribus.

Dominio reverendo, Patri diligendo, venerabilis archiepiscopo, LANFRANCO, frater ANSELMUS suus.

Gratias magnas dicit vobis epistola nostra pro magnis innumeribus quæ suscepimus de vestra largitate; sed valde maiores in cordis arca vobis seruamus, pro majoribus quæ prompta scimus in vestra

VARIAE LECTIONES.

⁴⁷ Ne epistolaris ms. nec epistolaris ⁴⁸ Igitur non transferre ms. igitur possum non transferre ⁴⁹ Cum eodem exemplari ms. collata ⁵⁰ Servus Anselmus ms. servus suus Anselmus ⁵¹ Tardius venit ms. tardus venit

bona voluntate. Cum enim ex sola spontanea vestra A benignitatis exundantia, tanta servo vestro affluant; satis claret quanta opulentia se benignus ex intimo vester affectus effunderet, si qua dilecti vestri, quod non impudenter nec inexpertius dico, necessitas exigere. Nec hoc dico, quasi munera præfata vestrae paternitatis affectum erga me nunc primum me docent intelligere; sed quoniam ignoranter quantum de ea confidere debeam, hinc possim ex parte colligere. Nequaquam enim ad plenum benevolentiam vestram ostenditis per pallium et aurum, de eo quem arcte diligitis super pallium et aurum. Quod quamquam vos non ingratu facere bene sciatis, tamen non piget me scribere, quia hoc opto, optando oro, orando propono, ut nunquam id immerito faciat. De Girardo, quia propter multa debita a nostra conversatione retrahitur, et de quo id quod in vestra promptum erat misericordia, mandatis, dominus Robertus vobis dicet quid mihi videatur, et quid pro possibilitate vestra fecerim ut eleemosyna vestra perficiatur. Qui si ad vos venerit, et inter vos et ipsum usque ad summum æris effectum non convernerit, hoc postulo ego servus uester misericordem vestram benignitatem, ut propter iter quod faciat vestra fiducia et nostro consilio, ejus nec debita crescant, nec habita decrescant, nec ex labore dolor et mœror accrescant.

VARIAE LECTIONES.

¹¹ Cum eodem exemplari ms. collata ¹¹ Certum solidos ms. centum solidos ¹¹ Cilios poteris etc. ms. citius unquam poteris etc. ¹¹ Ut monachus etc. ms. ut ibi monachus etc.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(4) *De Cadomo.* Emendatius expressiusque dici Campidolum Cenalis lib. II *De re Gallica*, perioche qua tibi demonstrat. Usus tamen potentior obtinuit, necon vulgi.

Quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi
(HORAT., *De arte poet.*, 72.)
auctoritas gravior, ut concisius dices Cadolum non Cadonum, ut in excusi Gemneticensis lib. VII, Histor. Northman. duorum cap. 2. Est vero Cadomum Northmannie oppidum episcopo Bajocensi obnoxium, academique non contempnenda celebre, vulgo Caen. At hoc in loco Anselmus posuit pro monasterio S. Stephani protomartyris memoriae statu, a Benedictinis sodalibus hodieque habitato. Quid quidem magnifice curavit condendum.

Nobilis illa nothus (quem pridem fata tulere)
Par eraut Augusto; majestas illa subegit
Anglos, sic regem dux induit, arbor in altum
Fudi: radices....

Elogii seu epigrammatis 400 abhinc annos a Rienalensi monacho Anglo scripti, et apud nos ms. de Wilhelmo Conquistore dicio. Suburbanum vero solum, ubi id abbatiæ stat extrectum, eam ob rem vocatur Abbatis Burgus. Porro sacri ædificii causam biographus Lanfranci hancce producit. Lanfrancus conradicebat nuptiis filiæ comitis Flandriæ (quam ipse sibi dux copulaverat matrimonio) quia proxima carnis consanguinitate jungabantur. Unde auctoritate Romani papæ tota Neustria fuerat ab officio Christianitatis suspensa et interdicta. Quapropter Lanfrancus iterum Romanum papam adiit, jam enim ante Romam petierat causa cuiusdam clerici, no-

C mine Berengarii, qui de sacramentis altaris aliter dogmatizabat quam tenet Ecclesia. Lanfrancus autem locutus cum papa Nicolaø ostendit quia ejus sententia illos tantum gravabit qui eos nec conjinxerant, nec separare poterant. Nam dux pueram, quam accepit, nullo pacto dimittere volebat. Hoc audiens et verum esse advertens sumimus pontifex, dispensatione habita, conjugium concessit, eo tamem modo quatenus dux et uxor ejus duo monasteria construerent, in quibus singulas congregations viorum aut mulierum coadunarent, qui ibi die noctuque sub norma sanctæ religionis Deo deservirent, et pro salute eorum supplicarent. Paruit dux apostolæ dispensationi, et edificarunt duo monasteria in praedio quod antiquitas Cadomum nuncupabat; dux, unum monachorum in nomine S. Stephani protomartyris; et uxor ejus alterum sanctimonialium in nomine sanctæ et individæ Trinitatis.

(5) *Misericordissimus est idem reverendissimus archiepiscopus.* Sane Guilielmus Malinesberiensis lib. I *De gestis pontificum Anglorum* hac una virtute potissimum commendat Lanfrancum his verbis: Interea cum Pater Lanfrancus omnibus virtutibus solidaret ingenium, componeret animum: tum eleemosyna præcipue aiunt ejus prognosticon (a) fuisse. Date elemosynam, et ecce omnia munda sunt robis. Quo ille accepto ab acclamantibus hilari vultu ad Dominum dixit: Certemus ergo mutua vicissitudine, tu dando, ego disperiendo. Respondit colestis pieetas prædicabilis viri voto, effubantque sibi tanto quæ quantumlibet ambitus possent explore et vincere. Nec ille segnis erat in erogando, avaritiam familiare Longobardis vitium ex sua persona pro-

(4) Item notat Becc. Chron. Proguoebton, vere illud Christi, I.ue. xi. 41.

EPISTOLA XIII ¹¹.

AD GIRARDUM.

Saculi relinquendi cupidum monet adire Lanfrancum, a quo accipiet, quo ut alienum dissolvat.

GIRARDO monetario de Attrebato, fratri Ainerti, fratre ANSELMUS salutem.

Venerabilis archiepiscopus Anglorum Lanfrancus (qui fuit prior in nostro monasterio, et abbas (4) de Cadomo, quem tu ipse ut puto vidisti) **317** nuper audivit voluntatem tuam, et impedimentum tuum. Itaque sanitas ejus commota miseratione tui, mandavit nobis quia si certus esset te venturum ad nostram econversationem, daret tibi propter Deum centum solidos ¹¹ de Anglicâ moneta, adjutorium ad solvendâ debita tua. Addidit quoque quia, si uesse esset, adhuc aliquantulum adderet. Quapropter damus tibi consilium, ut quam citius poteris ¹¹, pergas ad eum: et si quamlibet securitatem quiescerit a te, aut fidem tuam, aut sacramentum, per eamdem securitatem, vel quomodounque jusserit expone ei quantum debeas; et quantum te de tue habere considas, et constitue ei terminum quem bene possis servare; intra quem ad nostrum monasterium venias ea intentione ut monachus ¹¹. Nas ibi, si tantum misertus fuerit tui ut pecuniam quam debes reddere possis. Ne dubites facere quod consulimus; quia (5) misericordissimus est idem re-

verendus archiepiscopus, et præcipue erga salutem animarum, et est valde deditus eleemosynis, et sufficienter abundat auro et argento. Et si tantum debes, ut tibi nolit tantum dare tibi [f. add. quod] ad te exsolvendam sufficiat, certi sumus quia primum propter Deum, deinde propter nostrum amorem, qui confidentes ⁴⁶ de ejus magna misericordia damus tibi hoc consilium, tantum tibi dabit, ut in ewido ad eum non te peniteat vel laborasse, vel aliquid expendisse. Porta etiam illi has litteras, ut sint tibi in testimonium quia nos te mittimus ad illum. Si autem te poteris a debitis exsolvere, sae ut dominus Engelardus hoc sciat; et ut, cum venerit ad nos, det tibi aliquod signum, quo possimus agnoscere eum tibi esse testem quia sis exsolutus. Ne inoraris facere quod monemus. Mandavimus enim eidem archiepiscopo hoc ipsum, quod tibi scribimus ⁴⁷. Valete.

EPISTOLA XIV ⁴⁸.

AD GONDULFUM.

Testatur singularem in Gondulfum amorem, ut jam in epist. 4 et 7 supra.

Dilecto dilectori, dilectus dilector domino GONDULFO frater ANSELMUS, quod Gondulfo Anselmos.

Instat et instat mibi conscientius alterius suæ conscientiæ, id est meæ ⁴⁹, ut ad se trans mare volent, et volent sapienti litteræ meæ, quasi volens d scere statum amicitiae meæ. Sed quid te docebit epistola mea quod ignores, o tu altera anima? Intrā in cubiculum ⁵⁰ cordis tui, et considera affectum veri amoris tui; et cognosces amorem veri amici tui. Quanquam enim pares non simus morum æqualitate, tamen non audeo dicere impares: sed certe dissimiles non simus mutui amoris qualitate. Namque fatcor, quamvis erubescens, fateor, inquam, quia tepida mea charitas a tua fervida charitate superatur; sed non dissimilis ⁵¹, quia eadem regula formatur. Sicut enim tu satagis ut non minori fervore

A diligas me, quam te ipsum, ita ego ⁵² studeo ut non majori tempore amem te, quam me ipsum. Si plus exigis, certe nec minus volo, nec plus possum. Denique impetrat mihi orando amor tuus ut me amem, quantum expedit; et amabit te amator tuus, ut ipse dicas nunc sufficit ⁵³. Memento, non dico mei, quia id te facere ipse pro te assero; sed eorum quos tibi omni commendare curavi. Saluta eos quos ex nostra parte soles salutare. Scite quia domino abbati, et nobis fratribus tuis, grata valde sunt dona tua, sed multo gratius est nobis quod audimus ⁵⁴ de vita tua. Optamus igitur et oramus, ut omnipotens Deus bona, quae in te operatur, augendo servet et servando augeat; ut sit unde tibi retribuat ⁵⁵ regnum æternum idem benedictus Dominus in æternum, lat, fiat. B Amen.

EPISTOLA XV ⁵⁶.

AD HENRICUM.

Quod ei non expediat in Italiam contendere ad sororem iugo servitutis liberandam.

Domino et fratri dilectissimo HENRICO frater ANSELMUS salute.

Quoniam, teste conscientia mea, misericordia te quam me diligere nolo, valde mibi repugno, si aliter tibi quam mibi consulere volo. Consilium autem nullum utilius vel universalius invenio quam illud, quo nobis per sapientiam consultatur, ut ne penitentia nosros actus subsequatur, omnia faciamus cum consilio. Quod quoniam sicut est sapientissime datum, ita est verissime ratum: in quantum illud quisque negligit, in tantum de actibus suis non ketari, sed penitentem eligit. Quisquis igitur tibi consulit ut hoc utaris consilio, non negligentius consilium ejus est audiendum, quam illum ipsum cui ab omnibus et in omnibus est obediendum. Ideo tecum haec, dilectissime, loquitur amicus tuus de consilio, quia de quodam negotio audio, te disponere contra amicorum

VARIAE LECTIÖNES.

⁴⁶ Considerenter ms. confidentes ⁴⁷ Quod scribimus etc. ms. quod tibi scribimus etc. ⁴⁸ Cum dabbas miss. Exemplaribus Victorinæ unius ejusdem codicis collata ⁴⁹ Id est meæ ms. Exemp. 1. idem meæ ⁵⁰ lutra in cubiculum ms. Exempl. 1. intra cubiculum ⁵¹ Non dissimiliter ms. non dissimilis ⁵² Ha ergo ms. et Edit. Picardi ita ego ⁵³ Nunc sufficit ms. 1. non sufficit ⁵⁴ Quod adjuvas ms. 1. quod audivimus ms. alterum quod audimus ⁵⁵ Unde retribuat etc. ms. Exempl. 1. unde tibi retribuat etc. ⁵⁶ Cum iisdem Exemplaribus in uno Cod. ms. collata

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

pulsans et excutiens. Et erat non inconsideratus doctor, nec desperabat ejus liberalitas, quam discrecio et animi condiebat alaritas. Luxque vultus ejus non cadebat in terrain, sed erat accipiens gratissima, sicut sol mane novo exoriens, qui discussis nubilis tranquillat ventos et serenat aera. Expedebantur ergo pauperibus panes, calcei, et prorsus quæ ad victimum pertinent et vestitum. Denarii non dababant maturiori tractatu, profundiori consilio, quod hujus temporis et vulgus suffarcinato etiam marsupio

.... Sieco concoquat ore faniem.

(PETRON., Sat., LXXXII.)

Et quasi sacrosanctum vitæ dare pro victu numinum, ne debilitet numerum. Clericis agentibus, et monasterijs immensum quantum nummorum cumulat, plerunque verecundiores ad rogandum invitans. Nec pudebat archiepiscopum alte succinctum pau-

peribus cibos apponere, et tenuioris fortunæ scholares ad disputationum pugnam committere. Post verba utrius lati abibant, dum et vitor scientiæ premium, et vicius accepere verecundie statuum. Et rursum: Nec in ævum abolebitur communis in omnes, singularis in unumquemque charitas illius. Quod nullum unquam tristem permitteret, sed si quem subnubilum videret, statim sciscitaretur causam et queraret, cognite impiger medereretur: ultroneus juvenibus offerre denarios quibus necessitudinem propriarum inopie occurrerent. Si autem datum fortuito excederet, genuinare, idque clam aliis esse præcipere. Haec Guillelmus de Lanfranci vere Christiana et perfecta misericordia in eogenos: que etsi forsitan prolixiora, non tandem exscribere, ut lector virtutis amans habeat quidpiam de tanti viri et catholici doctoris sanctimoniala præter quam quod maxime Anselmi verbis consonent.

tuorum consilium. Vis enim, ut mihi dictum est, ire de Anglia in Italiam sororem tuam defendere, quam audis quemdam divitem indebitae servituti calunnose subjicere. Quid, charissime, obsecro per, si qua in te est, mutuam nostram amicitiam; per, si quam mihi vis esse de te, laetitiam, ne facias. Quid enim, dilectissime, monachorum interest et eorum qui se prostantur velle fugere mundum, qui quibus vel quo nomine serviant in mundo? Denique, nonne omnis homo ad laborem nascitur, et avis ad volandum? (Job v. 7.) Nonne omnis vel pene omnis homo, aut sub nomine praestandi¹⁰, aut sub nomine famulandi servi¹¹? Nonne servus vocatus in Domino, libertus est Domini, et liber vocatus in Domino servus est Christi? Si ergo sic omnes laborant et serviant, et sic est servus libertus Domini, et liber servus Christi. Quid resert, excepta superbia, quantum vel ad mundum vel ad Deum, quis vocetur servus vel liber? Apostolus dicit: *Si servus vocatus es, non sit tibi cura* (I Cor. vii. 21): et nos quod pro nobis curare vel prohibemur¹², vel non indigemus, pro aliis tanto opere curabimus? Et si enim bonum sit velle liberare hominem violentiae conditioni addictum: hoc utique, quod intendis, non tam bonum est, ut dignum sit pro quo tenens aratum Christi tam longe retro respiciat (Luc. ix. 62), pro quo monachus propositum suum tanta intercapidine interrumpat; pro quo se tot corporis et animae laboriosis periculis, et pericolosis laboribus tanta et tam singulari voluntate committat; pro quo, ut secundum charitatem conscientius concium amicum increpem, tam solitaria, tam rigida sententia omnium amicorum, minorum, parium, majorum et praelatorum¹³ consilio resistat. Cum igitur haec tot et tanta¹⁴ certa incommoda, vel potius mala sint; si illud unum tam inopportunum, tam incertum, tam noxiun bonum conseratur, quis intelligens illud bonum, ac non potius non bonum, vel magis malum dixerit? Crede igitur, charissime, plus consilii amicorum, si te solim sapientiorem omnibus illis non aestimas, quam tuae deliberationi. Quia enim mens tua¹⁵ magnum affectum suum cum aliquantulo bono illo ponderat, idcirco ea quae sola compensanda sunt, se ipsam fallens aequa libra non trutinat. Quod si in propria voluntate persistitis, quod, Deo protegente,

VARIA LECTIONES.

• Sub nomine praestandi¹⁶ mes, aut sub nomine praestandi¹⁷ servit. etc. ms. Exempl. alterum, servitur. etc. • Vel prohibemus¹⁸ ms. vel prohibemur¹⁹ Minorum et praelatorum²⁰ ms. et Edit. Picardi, majorum et praelatorum²¹ Tot etiam tanta ms. 1. tot et tanta²² Meis tua ms. mens tua²³ Nullum eorum ms. 1. nullus eorum²⁴ Sua dicta vult ms. 1. sua vult

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(6) *Cur fama Lanfranci.* Guillelmus Malmesbriensis loco nuper citato sic in hanc rem scribit: « Exivit fama ejus (Lanfranci) remotissimas Latinitatis plagas, eratque Beccum magnum et famosum litteraturæ gymnasium. » Et iterum lib. iii De gestis reg. Anglorum eum vocat « virum antiquis scientia et religione comparandum: De quo serio dici potest: »

Tertius e celo cecidit Cato.....

(JUVEN., Sat. ii, vers. 40.)

A non erit; sicut eris contra omnium amicorum tuorum sensum, ita nullius eorum²⁵ in re tibi noxia habebis assensum. Salutat te dominus abbas ut filium charissimum; qui cuncta hic a me scripta, sua dilecta 318 vult²⁶ esse. Acquiesce igitur ejus et nostris monitionibus, ut obediendo benigno Patri, et concordando amico fratri, laetifices, si diligis Patrem et fratrem. Saluta ex nostra parte dilectos fratres nostros dominum Heruinum et dominum Osbertum. Vale, et si quid apud te possum, cum citius poteris, manda mihi qualiter in voluntatem carnis alterum diligenter, tuam dico, te reclines, vel in sententiam te spiritualiter diligentum declines.

EPISTOLA XVI.

AD AVESGOTUM.

Causatur impedimenta ob quae commendati jurens studiorum curam nequeat suscipere.

Domino et amico charissimo Avescoto frater ANSELMUS salutem.

In principio nostræ responsionis præfigo quia nostra testatur conscientia quod loquitur epistola. Gratias itaque ago, quoniam aliud ad præsens non possum, charitati vestræ, que sic se ad obsequendum utilitatibus nostris promptam reddit, quemadmodum scriptio vestra patefecit. Cui certe simili voluntati respondeo; sed utique doleo quia id in prima petitione vestra opere probare non valeo. Non enim ejusmodi studii (in quo possit profligere dilectus ille vester, de quo scrisistis) est mihi nunc licentia, nec intentio, vel opportunitas, sicut fuit olim, vel putat vestra sanctitas. Precor ergo, ne aliquatenus vestra erga me dilectione turbetur, cum mihi semper animus sit amicitia vestra obsequendi, quanquam facultas non pariter comitetur. Potest enim esse vera amicitia, ubi semper viget bona voluntas, etiam si nunquam instet flagitandi necessitas, nec præsto sit præstundi facultas. Denique ad id quod mihi dicitur in epistola vestra.

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter:
Quanquam id Persius dixerit, non ut ostentationem reprimere, sed ut exprimeret, respondeo:

Scire meum nihil est, si quale sit hoc sciat alter.
Quod vero quereritis (6) cur fama Lanfranci atque Guitmundi plus mea per orbem volet: utique quia

D adeo coelestis sapor pectus ejus et palatum inficerat, adeo Latinitas omnis in liberalium artium scientiam per doctrinam ejus se incitabat. » Sigibertus in Chronico ad annum 1080: « Claret in Anglia Lanfrancus doctrina et pietate conspicuus, ex abbate Cadomensi ordinatus Cantuarie archiepiscopus. » Ingulphus abbas in Historia sua sic scribit: « Stigman Cantuarensi archiepiscopo successit reverendissimus patriarcha Lanfrancus, ex abbate Cadomensi omnium liberalium artium, doctor latitudissimus et luculentissimus. » Sed pene unum milii

non quilibet nisi pari rosæ fragrat odore, etiamsi non à vénientem, vestræque dilectionis mihi nuntium defor-
dispari fallat rubore. Valete.

EPISTOLA XVII ¹⁸.

AD GUILLELUM ET ROGERIUM.

Sicarum orationum communionem pollicetur.

Dominis et fratribus suis sponte diligentibus, et
merito dilectis GUILLELMO et ROGERIO, frater ANSEL-
MUS salutem.

Dominus et amicus noster Ermerus ¹⁹, postquam Roma rediit, vestram mihi postulationem, ut vestri memor in orationibus meis essem, tanta suppli-
catione retulit, ut et pudor me cogeret dare quod tam obnoxie petebatur, et conscientia prohiberet, quo-
niam non erat in me quod sperabatur ²⁰. Cum igitur et libenter et verecunde plenus concessisset quod prius quoque faciebam, vestræ erga Deum devotio-
nis et erga me dilectionis per alios mihi sinceritate jam cogniti, non minori aliquanto tempore post idem amicus noster et vester poposcit instantia, qua-
tenus hoc vobis nostra testaretur epistola. Superna-
igitur annuente clementia, me pro vobis oraturum pro-
mitto, et si quid boni divinus in me respectus ope-
ratur, ejus vos mecum pariter participes in vera cha-
ritate promitto; sed utrum vobis profuturum sit, illi a quo omne bonum est, committo. Munus autem ²¹ charitatis vobis peragentes, quod ex nobis est, hu-
miliiter petimus ut id ipsum nobis persolvatis quod ex vobis est. His itaque concessis, quæ si vobis pro-
futura sint, conscius mihi meorum ineritorum ignore : ea vos, ut charissimos amicos et fratres, adiungeo, quæ sicut noxia, si negligantur, ita salubria, si ob-
serventur, non dubito. Ad hoc solum, (dilectissimi), discite, ut veritas, quæ Christus est, possitis esse capaces; et sic vivite ²², ut Christi, qui veritas es, probetis vos esse velle sequaces. Dominum Lamber-
tum magistrum vestrum (quem cunctis amabilem et ingenii sinceritate, et morum probitate plurimorum fidicí relatione) qui me salutare, et ut pro eo ore, rogare dignatus est, per clericum ab illis partibus

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸ Cum iis duobus Exemplaribus ms. Ef. 20. collata quod sperabatur ¹⁹ Minus autem mss. munus autem ²⁰ Sic vivere mss. sic vivite ²¹ Et illum ms. f. ut illum ²² Cum iisdem mss. collata ²³ Lacrymis mss. lacrymas ²⁴ Genere vestro mss. genere nostro ²⁵ Animæ potuit mss. animæ meæ potest ²⁶ Cum præfatis mss. collata

Ermerna mss. Ermerus ²⁷ Quo sperabatur mss. miserit nepotem, et Girardi moram excusat.

Suo domino, suo Patri cum reverentia amando, cum amore reverendo, archiepiscopo matri cathe-

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

excidit tantæ celebritatis argumentum illustre, quod Guillelmus Malmesberiensis refert lib. I De gestis pontificum Anglorum his verbis : « Erat Lanfrancus tunc temporis in doctrina et mundi sapientia famosissimus, et quem venerabiliter suscepit Alexander apostolicus, honoris maximum indicium fuit cum Romam venienti sequestrato illo Romani supercilii fastu dignanter assureret, professus, hanc scilicet venerationem, non illius archiepiscopatui, sed, magisterio literarum deferre; quapropter se fecisse quod esset honoris, illum debere facere, quod esset justitiae, ut pro more omnium archiepiscoporum sancti Petri vicarii vestigiis advolveretur. Reddidit ille debitum, » etc. Id etiam repetit lib. III De gestis regum Anglorum, sub finem. Hinc pedem non refero, nisi addidero et alium Guillelmi Geueneticensis locum ex lib. VI Historiæ ducum

D Northmannorum cap. 8, his verbis. « Oritus Italia quidam vir erat, quem Latinitas in antiquum ab eo restituta scientia statum tota, supremum debito cum amore et honore agnoscit, nomine Lanfrancus. Ipsa quoque in liberalibus studiis gentium magistra Graecia discipulos illius libenter audiebat et admirabatur. » Et paulo post de eodem facto Beccensi monacho inquit : « Rumor, ut hoc factum prodidit, longe lateque protulit, et fama viri præclarissima Beccum et abbatem Herluinum brevi per orbem terrarum extulit. Accurrunt clerici, ducum filii nominatissimi, scholarum Latinitatis magistri, laici potentes, alta nobilitate viri, multi pro ipsius amore multas eidem Ecclesiae terras contulerunt. » Hac-
enus ille ex Gilberti Beccensis verbis ipsissimis, in Vita Herluini protocenobiarchæ Beccensis Ms. in Chronic. Beccens.

licet amplecendo LANFRANCO, frater ANSELMUS suus, A surum si non quomodo volet, vel sic quomodo ⁹⁴ poterit. Si quid igitur peccavit quia promissionem vobis factam ad plenum non est exsecutus, quoniam non id admisso malitia videtur ⁹⁵, peto securus, ut soleo, de vestra benignitate, quatenus filio vestro vice patris, licet eum hoc reatu absolvere, cum nobiscum incipiet vivere. In qua re hanc certam præsumam concessionem, si nullam legero prohibitionem.

EPISTOLA XX ⁹⁶.

AD GONDULFUM.

*De tribus orationibus ad Deiparam.*Domino GONDULFO ⁹⁷ frater ANSELMUS, quod Gondulfo Anselmus.

B Non est opus ut multa de incolumentate pristinæ amicitie loquatur os meum illi, quem in mutua dilectione scio esse alterum cor meum. Ut igitur breviter quod nosti dicam, sicut amor tui ex quo incepit, nunquam in me mutatus ⁹⁸ est minuendo, ita sollicitus sum ut semper alteretur ⁹⁹ augendo. Quidam frater non semel, sed saepe me rogavit ut de sancta Maria magnam quandam orationem componerem : quod cum ipse præsens rogaret exterius, tu absens persuadebas interius. Quoniam enim id tuum futurum, si fieret, prospiciebam, idcirco quod volebat, libentius suscipiebam. Feci igitur orationem unam, unde fueram postulatus; sed in ea me non satisfecisse postulanti cognoscens, alteram facere sum incitatus ¹⁰⁰. In qua quoniam similiter nondum satisfeci, tertiam, quæ tandem sufficeret ¹⁰¹, perfeci. Accipe igitur eas, quæ factæ sunt tua intentione; et ne reprehendas magnitudinem ¹⁰², quæ facta est aliena petitione. Et utinam ita sint longæ ¹⁰³, ut, antequam ad finem cuiuslibet earum legendo, vel potius meditando perveniat, ad quod ¹⁰⁴ factæ sunt, compunctio scilicet contritionis vel dilectionis in eis per supernum respectum inveniatur. Denique idcirco volui eas ipsas orationes ¹⁰⁵ per sententias paragraphis distinguere, ut anticipando longitudinis fastidium, ubi volueris, possis eas legendi incidere ¹⁰⁶.

EPISTOLA XXI ¹⁰⁷.

AD RODULPHUM.

Rodulphum obtestatur describere notis musicis Antiphonarium.

Domino et fratri charissimo RODULPHO frater ANSELmus,

VARIA LECTIONES.

⁹⁴ Semper utique ms. 1. omit. semper ⁹⁷ Tantam enim ejusdem dilectionis exuberantia plenitudinem ut mss. tanta enim ejusdem dilectionis exuberantia plenitudine, ut ⁹⁸ Quoque scribamus mss. quoque sciebanus ⁹⁹ Monstratis ms. 1. demonstratis ms. 2. monstrasti ¹⁰⁰ Gratias igitur ms. 1. omittit igitur ¹⁰¹ Imbecillus animus generet mss. imbecillus animus gemit ¹⁰² Quod premit deponere. In ms. 1. hic explicat hac Epistola. In ms. 2. est ut Editio integra ¹⁰³ Sit quomodo ms. sic quomodo ¹⁰⁴ Videt ms. videtur ¹⁰⁵ Cum predictis mss. et cum ms. Corb. 160. et cum ms. Flor. et cum ms. 267. collata ¹⁰⁶ Domino Gondulpho mss. Domino Gondulpho ms. 160. et 167. Suo suis, amico amicus, fratri frater, Gondulpho Anselmus, pro amore sollicitatis (In ms. omittit, pro amore) perseverantiam in sanctitate, pro premio sanctitatis eternitatem in felicitate ¹⁰⁷ Nunquam in me mutatus ms. 1. nunquam mutatus ¹⁰⁸ Alteretur mss. in Edit. Pic. alteretur ¹⁰⁹ Sum imitatus mss. Vict. et Flor. sum invitatus mss. 160 et 267. sum incitatus ¹¹⁰ Tandem sufficiebat mss. tandem sufficeret ¹¹¹ Magnitudinem ms. 267. Longitudinem ¹¹² Ita sint longæ mss. 160. et 267. et Flor. tam longæ sunt ¹¹³ Ad id quod mss. id ad quod ¹¹⁴ Eas ipsas orationes ms. 1. ipsas orationes ¹¹⁵ Incinere mss. et Editio Picardi, incidere ms. 267. intercidere ¹¹⁶ Causa ms. Vict. Ef. 20. collata

ANSELMUS beatam æternitatem et æternam beatitudinem.

Reverendus dominus prior Helgotus dilectus et dilector noster et vester, suis vos precibus ad nonnullum Antiphonarium adhortari desiderat, sed nonnullius in re¹⁰⁷ ipsa pondus laboris imminere considerat. Cum igitur suas preces venerabili humilitate nolit quanquam possit tanti pendere, ut pondus impendens possint suspendere, omnime flagitat quatenus nostras cum suis contra præfatum laborem curemus appendere. Sed quoniam nec ipse nec nos operis optati sic onus amicis postulationibus levigare tentamus, ut indiscretis vos supplicationibus onerare nitamur: contemplantes et vobis proponentes proximorum utilitatem, et charitatis et obedientie vestrae mercedem, hoc vestram rogamus fraternitatem, hoc vestrae consulimus dilectioni, ut tempus, quod aliis quibuslibet scripturis sponte vos non piget insumere, vel hoc ad opus quod exigimini, non gravemini addicere. Quod si dicitis esse nihil vel minimum, id ipsum nihil vel minimum, sicut vos certi estis quod minime sufficiat¹, ita nos non dubii sumus quod aliquantulum proficiat. Ut autem vestrae largitatis amplitudo aliquid, plusquam præsumit nostra petitio, superadjiciat², sic bonam vestram cum gratiarum actione annuimus voluntatem, ut penitus abnuamus gravem incommoditatem. Vir ille qui a vobis nuper moriens monachicum sumpsit habitum, si etiam benedictionem assumpsit, mandate nobis nomen et diem obitus ejus (7), ut in nostro Kalendario scribatur.

EPISTOLA XXII¹⁰⁸.

LANFRACI AD ANSELMUM

Preces Anselmi et aliorum efflagitat: et suum ei nepotem commendat

Domino Patri, fratri, amico ANSELMO LANFRANCUS peccator¹⁰⁹ perpetuam a Deo salute.

Quid mihi expedit, beatitudo vestra optime novit etc. Vide in Lanfranco, Patrologie tom. CL.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁷ Nonnullus in re ms. non-nullius in re¹⁰⁸ Collata cum prædictis duobus mss. Victorinis¹⁰⁹ Lanfrancus precatur mss. Edit Picardi, Lanfrancus peccator¹¹⁰ Cum præfatis mss. collata et cum Colloiano Codice ms.¹¹¹ Collata cum uno ms. ex prædictis duobus Victorinis¹¹² Inter laclos ms. inde laclos¹¹³ Amabat ms. amabatur

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(7) *Ut in Calendario.* Calendarium propriæ significationes tabulas Almanakistarum per ordinem dierum dispositas, et potissimum has quas habemus præfixas codicibus horariarum precum, ubi dies festos profestosque cernere licet suis rubricis et titulis distinctos. Porro Anselmus hic accipit pro codice, in quo singulæ regulares Ecclesiæ adnotant diem quo quisque fratrum vel beneficiorum obierit; hinc est quod nonnulli hanc ephemeridem obitorum vocant; alii dictione latino-græca mortilogium, quidam apius, necrologium, id est librum defunctorum seu mortuorum. Sic Beda lib. iv, c. 14, Hist. Anglicanæ appellat codices in quibus defunctorum adnotaretur depositio. Haec autem diaria funebria originem haberunt ab aliis duplicibus tabulis (quas Græci διπτυχα dixerunt) ex quarum singulis pagellis diaconus alta

D voce sub sacræ missarum solemnitiis recitabat sive loco et vivorum nomina oblationesque defunctorum, ut latius explicat Joan. Stephanus Durandus vir undevincitur doctissimus, lib. ii De ritibus Ecclesiæ catholicæ, cap. 34 et 43, in quo, ut advertit apud Alcuinum, corrupte legi dipteriis pro diptychis. Ita observavi in plerisque Gratiani codicibus impressis perperam haberi dicitis, etiam in his quos evulgavit Antonius Contius, Cajet. sane 24, quæst. 2, Stephanus Tornacensis episcopus horum decretorum primus commentator (non Joannes Seneca, ut scribit Genebrardus in Chron.) vir politioris litteraturæ, et Joannes Flaventius ejusdem Gratiani scholiastes, ambo ms. in nostra Bibliotheca viderunt, hoc nondum dicentes, alias legi diptycis; sic etiam legum duo Gratiani ms. nostra exemplaria.

320. EPISTOLA XXIII¹¹⁰.

LANFRACI AD LANFRANCUM ET GUIDONEM.

Lanfranci archiepiscopi ad nepotem ejusque sodalem, tum Becci agentes tirocinium monachos.

Dilectissimis fratribus LANFRANCO et GUIDO frater LANFRANCUS perpetuam a Deo benedictionem.

Quia divinitus, ut credo, etc. Vide in Lanfranco, ad an. 1089, Patrolog. tom. CL

EPISTOLA XXIV¹¹¹.

ANSELMI AD LANFRANCUM.

Ad Lanfrancum de nepote Becci suscepto ad tirociniū, de quo epist. 19 et 22 supra. Et ei commendat Mauritium capite laborantem.

Domino reverendo Patri vere diligendo et dilectio, catholice matri amplectendo, archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS suus, quod dignius potest, totus suus

Quoties vobis est gratum aliquid mibi esse gratum, utique mihi et hoc est gratum, et illud fit gratius, quod prius erat gratum. Significasti vos inde laclos¹¹² esse quia ego, ut de aliis taceam, dilectissimum nostrum, nepotem vestrum valde gaudens suscepisti. Tanto igitur et hac vestra letitia sum laetificatus; et gaudium, quod habueram de prædicto charo nostro, quamvis semper vigeat, augendo est renovatum: quanto, id quod non verecundor fateri, me scilicet ex magna parte illum sic suscipiendo intendisse, ad votum provenisse cognovi de meo meritis domino, sive fratre, sollicitudine filio Mauricio, quem vos pro vobis separatis ab illo, a quo plus amabatur quam ab alio, et quem plus amabat¹¹³ quam alium: vos ipsi judicate quod illi debeatis, Quamlibet namque vile sit quod sic amat, et a quo sic amat, nimirum hoc illi debetis quod non minus amet, et a quo non minus ametur. Quoniam igitur et ego novi justitiae vestrae rectitudinem, et vos nostis mutuam nostram dilectionem, omnem ejus supersedemus commendationem. De ageratidine capitis ejus, vestram pietatem, quantum apud vos

possum rogo, præcipue, quatenus propter Deum et aeternæ salutis retributionem, vobis instantibus, a dilecto amico nostro domino Alberto medico quantum potest perquiratur et oureatur.

EPISTOLA XXV ¹¹⁴.

AD HENRICUM.

Isti Mauritium monachum ex capite laborantem commendat.

Domino et fratri dilectissimo Henrico frater ANSELMUS diuturnam praesentis vite incolumentem, et futuræ æternam felicitatem.

Credo quod consciæ mihi estis qualiter dilexeris dominum et fratrem et filium nostrum Mauritium, quem vobis mittimus. Quoniam igitur dilectos nostros a dilecto et dilectorum ¹¹⁵ nostro diligi non dubitamus, secure vobis illum, ut dilectum dilecto, commendamus. Inveniat me in vobis, quem quasi reliquo pro vobis. Idcirco namque hunc et non alium paternæ dilectioni vestræ inisimus, quia hunc eam petere specialiter audivimus. Estote igitur nostro Mauritio frater Anselmus, et ego ero vestro Holvaro dominus Henricus. De infirmitate capitis ejus, vos rogo præcipue quatenus vestra instantia dominus Albertus dilectus amicus noster eam inquirat, et quantum Deo dante poterit, ei subveniat.

321 EPISTOLA XXVI.

AD GONDULFUM.

Pro transmissis muneribus amico non esse habendas gratias: sollicitus est adhuc de Mauritio monacho.

Domino GONDULFO frater ANSELMUS.

Si nescirem me totum esse tuum et te totum esse meum, referrem gratias pro munib' tuis. Quoniam autem tua mea, et mea tua sunt, dum das milii tua, ego cur tibi inclinem, cum non accipiam aliena, sed quæ mea sunt? Si te cognoscis non meritis, quibus me præcellis, sed mutua dilectione alterum Anselmum, sentiat hoc dilectus frater et filius meus dominus Mauritius. Precor ut in omnibus generis ejus sollicitudinem propter Dei et proximi charitatem, nostram erga eum exhibeas vicem. De infirmitate capitis ejus te precor quantum possum, ut te precante et adjuvante quantum potes, a domino et amico nostro Alberto medico curetur quantum potest.

EPISTOLA XXVII.

AD HERLUINUM.

Se in dies orationem Deo fundere nomine Herlini, ticest suas monitiones vix legeret. Et rogat eum ut erga Mauritium se fratrem exhibeat.

Domino et fratri charissimo HERLUINO frater ANSELMUS salutem.

Quamvis nostram vix aliquando legas admonitionem, notem tibi sit tamen, charissime, quia quotidie tui curam habens, Deo pro te, qualemcumque

A possum, fundo orationem. Memento, amice mi, eorum quæ præsens sape admonendo tibi dixi, et quæ postea absens scripsi.

(8) Cave, frater amantissime, illud quod multij stulti faciunt, qui quanto diutius vivunt, tanto maiorem spem vivendi sibi nutrunt, et timorem festinantis mortis abjicientes, a proposito sanctæ vite deficiunt. Verum namque est quia quanto diutius vixit aliquis, tanto brevius victurus est; et quanto sit longius a die nativitatis suæ, tanto sit propius diei mortis suæ, et retributionis totius vitae suæ. Si igitur vides per singulos dies in præteritum vitam tuam crescere, ita certus esse debes spatium bene vivendi quotidie tibi decrescere. Esto itaque, dilectissime, sollicitus ut spatium quod restat, quia nescis quam breve sit, sic expendas ut de die in diem sauctum propositum ad meliora extendas. Quatenus quanto magis laborem tuum ad finem festinare, et te ad requiem et coronam appropinquare consideras, tanto fortius instando, et latius perseverando viriliter confortatus proflicias. Ab inceptis ergo nulla lassitudine deficias, sed potius que tibi expedit, et quæ nondum es aggressus in spe supernisi auxili pro amore beati præmii incipias, ut ad sanctorum beatum consortium, Christo ducente, pervenias.

Domum Mauritium, quem esse meum dilectum et dilectorem non ignoras, sic tibi commendabo, ut et ipse gaudeat se inter barbaros fratrem invenisse, et tu probes te etiam longe absentem in amicitia nostra permansisse.

EPISTOLA XXVIII ¹¹⁶.

AD ALBERTUM.

Conversionem a sacculo suggerit: Mauritium ei commendat, ut arte sua medica ipsum curet.

Domino fratri, amico charissimo ALBERTO frater ANSELMUS, sic transire per bona temporalia contemnendo, ut maneat in æternis perfruendo.

Affectum meæ dilectionis, quem tam sublimi humilitate per epistolam suam vestra petivit dignatio, non nuper litteræ vestræ reverenter supplicando mihi persuaserunt; sed cum olim vestri mores amabiliter se commendando menti meæ impresserunt: Ex quo namque mihi vestra contigit plena potiri cognitione, non utique fuit cor meum sine vestri desiderio et dilectione; de qua re dubitare non debuistis, si itineris illius, quo de Becco usque Ro:ho: magum simul quondam perreximus, meministis. Ibi enim tanta colloquendo familiaritate colaximus ut et mutuus noster amor jampridem, ex quo nos invicem primum noveramus, mente conceptus plenus monstraretur; et quiddam, quod adhuc opto, optando oro, orando expecto, a vobis mihi promitteretur. Hoc est, quia si quando cœlestis felicitatis deside-

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁴ Cum eodem ms. collata ¹¹⁵ Dilectiore ms. dilectorum ¹¹⁶ Cum iidem collata

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(8) Eadem in epistola 2, supra.

riuum in mente vestra gratia cœlestis intantum accenderet, ut terrene falsitatis concupiscentiam penitus combureret, nulli conversationi, nisi aut Cadomensis aut Beccensis monasterii, se vestra dilectio committeret. Sed quoniam jam de Cadomo ablata est causa quæ vos illuc maxime advocabat, jam nunc solum (9) Beccum certius vos exspectat, quod prius pro Cadomo dubitabat. Quamobrem cum maxime propter vos, ut pro terrenis cœlestia, pro perituriis æterna, pro falsis vera, pro misera mortalitate beatam incorruptibilitatem certius exspectetis,

VARIA LECTIONES.

¹¹⁷ Temporaliter salva ms. temporalis salus

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(9) *Beccum certius vos exspectat* : Quandoquidem creberrime occurrit occurrelque id nominis et loci, juvat exponere, etenim exposuisse juvabit, sed de ejus conditore, Herluino viro splendidis virtutum ornamenti decorato et ordo et ratio, lectorisque non mediocre commodum nonnulla proloqui suadent, imo compellunt, quia, ut inquit Gilbertus Crispinus in procœdio Vitæ ejus, mundum sibi et ad votum ardentem ea penitus ætate recusavit, qua vehementius alii se ingerunt recusari, et in patria, in qua tunc incolument armis militem monachum fieri, portentum habebatur. Sed ipsius Gilberti verbis inchoatam captim prosequamur expositionem. A Danis, qui Northmanniam primi obtinuerunt, pater ejus originem duxit. Mater proximam ducum Flandriæ consanguinitatem attingit. Ausgots ille, ista Heloye nomen habebat.

Gillebertus Brionensis comes primi Ricardi Northmanniæ ducis nepos, ex filio consule Godefrido illum enarratum penes se inter omnes curiae sue primates habuit acceptissime. Habilis hic ad arma plurimum erat, nec minori ea animositate gestabat. Omnes tot in Northmannia familias in electis illum habebant armis; omnique rei militaris uso et cultu corporis sui attollebant. Ab inhonestis avertiebat animum; honestis, quæ curiales magnifici, impendebat omne studium. Vitæ hujus jucundissimo statu annos jam ille excesserat triginta septem, cum tandem divino metu succendi amore illius mens coepit et ab amore mundi tepercere. Ab exterioribus oculum cordis convertens ad seipsum, ibat frequentius ad ecclesiam, orabat devote, ac saepè prorumpebat in lacrymas, saepè totum jejuniis transligebat diem. In armis, in cultu corporis non idem studium quod prius satis indicabat alterationem animi illius, quam adhuc serua dissimilacione celabat. Militia ac cæteræ rei sæcularis summa erat voti; verum quo se conferret, quod vivendi genus assumeret, ignorabat. Karus in Northmannia tunc recti trams index aut prævious erat. Sed sicut spiritus ubi vult spirat (Joan. iii, 8), ita quem aspirat, unctio ejus docet de omnibus (I Joan. ii, 27). Abrenuntians ergo militiæ, vili tegumento induitus, barba et crine intonsis inter auxilios dui servit, ut praedia sua Deo secum lucraretur exiturus ab Ägypto verus illi- Hebreus. Jam dominii sui assidens mense, inter multitudines epulas pane asperiori vescebatur et aqua. Rudebatur ab universis, amentiæ quidquid agebat reputabatur. Minis, promissis, injuriis, officiis dominus et universi satellites non poterant a proposito suo eum avertire; nolebat tamen sine domino cui serviebat discedere. Interea comes Gillebertus ob damnum sibi perniciem, quod quispiam compatriota moliebatur, misit Herluinum ad Robertum Northmanniæ principem. At vir pacis fere dannosa alicui machinamenta penitus recusavit; perstat dominus in sententia, hortans, communians ut consilii sui verbum ad dominum suum perferendo referat. Agitur ut jam ostendat miles ad

A et copiosius capiatis, vestram desiderem conversationem, eo tamen ardenter illam exspecto, quo per illam, si evenerit, vestram mecum spero conversationem. Dominum Mauritium, nostrum meritis dominum, conversatione fratrem, cura filium charissimum, quem ad reverendi domini et Patris nostri archiepiscopi jussionem in Angliam mittimus, quantum apud vos nostra potest amicitia, et ejus exigit infirmitas, et vestra sufficit, operante Deo, medicina, vestris manibus curandum propter Deum committimus. Quatenus et illi temporalis salus ¹¹⁷ per ve-

trumlibet positus, cui servire superno an terreno domino malit. Abdicata igitur omnino legatione dedit a curia. Quid ut cognovit comes, jussit mox abriri universa ejus bona, panperesque ejus clientes; quorum nomine ad conitem recti, innoxiorum causam acturus. Inter quæ dixit : Quæ mea sunt universa distrahantur, modo pauperibus, qui vestram nullo crimine iram mernerunt, sua restituuntur. Motus ad pietatem Gillebertus, quem mundanæ fastos celstitudinis plurimum obtinebat, adducto in partem Herluino perquisivit animi tantam communicacionem, et finem consilii. Cui paucis verbis, multis lacrymis respondit : « Sæculum amando et tibi obsequendo nimium Deum ac me ipsum hactenus neglexi. Quæ corporis erant cultui omnino intentus, nullam animæ mee eruditioem acceperit. Quapropter precor, si quid unquam bene merui a te, liceat vitæ quod superest in monasterio transigi, salvocircame aitare tuo, et da mecum Deo quæ habui. » Corde in lacrymis concitato nequit sustinere ulterius loquenter, clementie expeditam sui suorumque omnium facultatem [s. add. concessus]. Protinus Herluinus Burnevillæ (Bonne-villæ dicunt) exstruendum Dei servitio opus arripuit. Ipse igitur non solum præsidebat operi, sed ipsum quoque efficiebat terram fodiens, fossam efferens, lapides, sabulum, calcemque humeris comportans ac ea in parietem componens. Quibus alii horis aberant, ipse congregebat quæ ad opus exigebantur, excludens otium ab omni parte diei, quanto vanitate tuinda olim deliciar, tanto vera humilitate nunc ad omnem laboris tolerantiam propter Deum patientior.

Cibum, præter quibus non licet diebus, accipiebat nec exquisitum, et parce satis, expleto cum die opere suo. Et quia interdù nequivat studere, ediscendo psalterio noctem pene totam impendebat. His exercitiis multa jucunditate novus tiro Christi exercebatur.

Prima litterarum elementa didicit, cum jam existet annorum prope quadraginta, et divina opulante gratia eo usque processit ut etiam apprime eruditus, in expoundendis ac intelligendis divinarum Scripturarum sententiis merito haberetur mirabilis. Quod ut solius divinae gratiae tribuatur, nocturnis tantum horis studio huic vacabat, quia propter lectiones nunquam diurni operis intermisit executionem. Nova rursus contra eum hostis antiquus iuvenit.

Cœnobium quoddam Herluinus adierat gratia inquirendi de vita monachorum. Oratione facta accessit omni cum reverentia multo cum tremore ad ostium claustrum, velut ad claustrum paradisi, desideratissimus scire quis monachorum habitus, qui mores, quæ in claustro sedendi sit religio. Sed vidit longe aliam ab ea, quam cœnobialis ordo exposcit, gravitatem haberi. Turbatus est, jam incertus quod vivendi genus approbaret.

Ad hac, qui monasterii custos erat, ut illum sic introrsus attendentem conspexit, furem suspicatus,

stram operationem tribuatur, et vobis æterna per A zoni (10) ANSELMUS, temporalis vite sanctitatem et divinam miserationem retribuatur, et frater Anselmus, quem jam possidetis amicum, in servum a vobis ematur.

EPISTOLA XXIX.¹¹⁰

AD LANZONEM.

Lanzonem monet ut a diaboli temptationibus caveat.

Dilecto dilectus, amico amicus, fratri frater LAN-

ZONI (10) ANSELMUS, temporalis vite sanctitatem et æternæ felicitatem.

(11) Cum meum et tuum, charissime, desiderium quo nos invicem desideramus, considero, unum est, quod me de nostra consolatur separatione, quia in futura vita æternam nostram conjunctionem per divinam spero clementiam. Nam certus sum de mea, nec dubito de tua conscientia, quoniam quælibet

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁰ Collata cum tribus mss. Exemplaribus Victorini in Cod. Ef. 20. Bd. 18, et Lovan.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

immissio, quanta vi potuit, collo illius pugno per capillos foris usque ad ostium extrusit. At vir patientissimus pro illata sibi injuria nullum monachorum verbum impatiens respondit. Nec tantum semel, sed ubique hostis ab eo vixit Deo vincente succubuit.

Sacra tandem, quam construxerat [f. add. ecclesia], ab episcopo Lexovii Heberio, comam totundit, ab eodem sacræ religionis habitum induit, et paulo post consecratus sacerdos, pluribus jam ducatu illius addictis fratribus abbas præficitur.

Toto imitandus aliis præponebatur, qui per annos tres improperium vita spiritualis patientissime tulerunt coram sacerdotibus. Quos autem regendos accepit, arctissime, sed more Patrum priorum, recebat.

Videre erat peracto in ecclesia officio, abbatem collosamentem, manu rastrum vel sarculum gestantem ad agriculturam præire, monachos omnes operi sub diei termininum insistere. Vixit quotidianus panis siliquens, et herba cum sale et aqua. Aqua non nisi luctuosa, quia fons nusquam præter ad duo millaria habebatur.

Celeste prædicabant beneficium, cum panis melior, et caseus, vel aliquod aliud edulium undecunque habebatur; exemplum magistri et conatus omnem murmurandi excludebat aditum. Abbas prior ad opus, ab opere discedebat ultimus. Similiter se inibi servitutem propter Deum nobilis mater ejus addidit, et concessis Deo prædiis quæ habebat, ancillæ fungebatur officio, servientium Deo pannos ablueens, et quidquid injungebatur externi operis accuratisime agendi.

Ad opus servorum Dei quadam die cum annonam torret, nescio quo casu domus undique succensa est. Cucurrit quidam, ejulando nuntians abbati domos combustas, et matrem inibi combustam. At ille, licet lacrymis suffusus, ad Deum manus levavit: « Gratias tibi Deus, inquit, quia in officio servientium tibi matrem meam ignis assumpsit. » Fortis in amore Dei constantia, que tot diaboli arietibus impulsu labore non poterat! Nihil tamen mali in illa conflagratione predicta domina passa fuit. Deinde post aliquantum temporis per visum divinitus communitus est ut dimissa solitudine campestri, que competenti opportunitate omnino caret, ad locum sui juris mansionem transferret, qui a rivo hic mananti Beccus appellatur, ad milliarium a castro Brionio. Est hic locus in ipso saltu Brionensi, valle ima, montibus saltuosis hinc inde occlusa, omni opportunitate humano usui communodus. Propter densitatem ac rivi recreationem ferarum multus ibi erat accursus. Trium tantum molendinorum tres domus illuc erant, et solum illuc habitabile.

At vero cum silva prædicta Gilleberti comitis esset delicium, variarumque soli portionum jure ad varios spectaret, tamen, Deo juvante et Herluino firmiter sperante, integra Brionii silva ad Beccenses [f. add. pertinuit].

Usque eo de Herluino narravimus ipsiusmet Gil-

berti Crispini sui biographi verbis, aliquantum subinde interlocatis, quantum ad Beccensis cœnobii constitutionem constitutorisque gloriam nonnihil illustrandam facere animadverti.

Etenim suo sæculo Herluinus fuit nostræ Galliæ, speciatimque Northmanniæ non obscurum sidus, B cuius aliquot radios alibi opportunius spargemus, et maxime, ubi de ejus occasu.

Quæ autem literis consignavit Gemmet. lib. vi Histor. ducum Northmanniæ cap. 9 sunt tam angusta et brevia ut amplissimam viri gloriam iniquius constringant. Ut autem nepotes nostros minime lateat, quantum exterritorum bonorum reliquerit Christi amore, recensebimus ex ejus diplomate ubi ait :

« Notum sit omnibus Christianæ religionis cultibus, quod ego abbas Herluinus filius Ausgoti, astantibus et laudantibus fratribus meis Odone et Rogerio, jubente Gilleberto comite, et Alberto et Ranulpho consentiente, Roberto comite, et Roberto archiepiscopo, donavi sanctæ Mariæ tertiam p. artem terræ de Burnevilla, et hoc quod pertinet ad eam; et Tavileio, et de Surceo, et hoc quod pertinet ad eas, et terram de Sarnaio, et hoc quod pertinet ad eam, quæ Ausgotus pater mens in vita sua habuit, dotem quoque matris meæ jubente patre meo ex integræ milii datam, coram testibus Fulberto sacerdote, Vitale, Rainaldo, et aliis multis. »

(10) Lanzoni. Sic quinque nostra manuscripta exemplaria; Eadmerus in editione Antuerpiensi anno 1551; Guillelmus Malmesberiensis lib. v De gestis regum Anglorum, et lib. iii De gestis pontificum. Perperam igitur exemplaria excusa habebant ante hac Lautonein. Quantos vero pietatis fructus ex hac semiente ab Anselmo jacta legerit, hinc manifestum evadit, quod cœnobium Sancti Pancratii Leviensis in Anglia (cui præfuit), diœcesis Selesiensis, tanta religiosi clarerit fama, ut cæteris monasteriis facile palmarum eriperet. Is autem Lanzo Cluniaci (quod cœnobium in Gallia diœcesi Matisconensi, Guillelmus pius Aquitanorum dux tam magnifice struxit, ut Paradinus lib. De antiquo statu Burgundiæ, cap. 12 testetur se eminentius spectantem præ stupore substitisse) prius monasterium egerat tirocinium, et ut noris quam fuerit religiosi tenax instituti, licet suprema ægrotatione sic excruciatetur, ut nec sedens nec ambulans, nec jacens, nec stans, ne momento quidem tranquillus fuerit, nunquam tamen (inquit bibliothecarius Malmeberiensis lib. v De regib. Anglis) noctibus est locutus; rogantibus fratribus ut silentium solveret, non acquievit, ne monachatus impudicitiam libareat, et quod nunquam postquam monachicum accepisset habitum, a completorio extiens, usque ad sequentis diei primam locutus fuisset. Huic autem (ut paulo post ideam bibliothecarius advertit) qui præ ceteris sui ævi hominibus regulam sancti Benedicti observabat, beatam Dei Genitricem ejusque solemnia singulari venerabatur affectu.... contulit, ut solita sibi consuetudine, et in transitu sancti Benedicti, et in festivitate

(11) Vide epist. 2 supra.

nos regionum diversitas distineat¹¹⁹, de duabus tam
men animabus nostris charitas upam conficiat. Unde
sit ut animæ nostræ et dilectione¹²⁰ præsentes sese
amplectantur¹²¹, et conversatione absentes sese
desiderent. Sed **322** consummata hujus vitæ pere-
grinatione, Deo adjuvante¹²², ad quem tendimus,
et in quo speramus, in patria ad quam suspiramus,
quasi diversis itineribus conveniens¹²³. Ubi tanto
vchementius, Deo annuente, de invicem congaude-
bimus, quanto nunc de nobis divinam dispositionem
patientius toleraverimus. Interim tamen quoniam
facere quod charitatem renovat et accendit, non est
Dei dispositione reniti, sed obediens, debemus nos
vel mutuis salutationibus, cum licet, revisere. Quod
cum haec in hac epistola me fecisse possit suffi-
cere, aliquid tamen nostræ admonitionis, quam tibi
semper dulcem fecit, non mea satuitas, sed tui cha-
ritas¹²⁴, instante Domino et communii nostri amico
Ursone¹²⁵, cogor subjecere. Nam, etiamsi nihil tibi
dicere possim quod ignores, plus tamen haeredit me-
moriae, quod a dilecto dilectore dictum suscipes¹²⁶.
Ingressus es, charissime, professusque Christi mil-
itiam, in qua non solum aperte obstantis hostis
violentia est propellenda, sed etiam quasi consulentis
astutia cavenda. Sæpe namque dum tironem Christi
vulnere male voluntatis aperte malevolus non valet
perire, sitientem eum poculo¹²⁷ venenosæ ratio-
nis malevole callidus tentat extingueare. Nam, cum
monachum nequit obruere vita quam professus est
odio, nimirum eum conversationis, in qua est, sub-
ruere fastidio. Et licet illi monachicum propositum
tenendum quasi concedat, tamen quia hoc sub talibus
aut inter tales, aut in eo loco incepit, illum
stultum nimirum imprudentemque multimo lis versutiis

A arguere non cessat, ut, dum illi persuaderet inceptio
Dei beneficio ingratum existere, justo iudicio nec ad
meliora proficiat, nec quod accepit teneat, aut in eo
inutiliter persistat. Quippe dum incessanter laborio-
sis cogitationibus de mutando loco, aut¹²⁸ si mutari
non valet, saltem de improbando initio meditatur,
nunquam ad finem perfectionis tendere conatur.
Nam, quoniam illi fundamentum quod posuit, dis-
plicet, nullatenus illi structuram honeste superedi-
ficare libet. Unde sit ut, quemadmodum arbusecula,
si sæpe transplantetur aut nuper plantata in eodem
loco crebra convulsione inquietetur, nequaquam
radicare valens, ariditatem eito attrahit, nec ad al-
quam fructus fertilitatem pervenit (12) : sic infelix
monachus, si sæpius de loco ad locum proprio appre-
titu mutatur, aut in uno permanens frequenter ejus
odio concutitur, nequaquam amoris stabilitus radici-
bus, ad omne utile exercitium languescit, et nulla
bonorum operum ubertate ditescit. Cumque se ne-
quaquam ad bonum, sed in malum proficeret, si
forte hoc recogitat, perpendit; omnem sue misericordie
causam non in suis, sed¹²⁹ aliorum moribus injus-
tus intendit, atque inde se magis ad odium eorum
inter quos¹³⁰ conversatur, infeliciter accedit.

Quapropter, quicunque cœnobitarum (13) forte
propositum aggreditur, expedit ei ut in quocunque
monasterio professus fuerit, nisi tale fuerit ut ibi
malum invitum facere cogatur, tota mentis intentione
amoris radicibus ibi radicare studeat, atque aliorum
mores aut loci consuetudines, si contra divina pra-
cepta non sunt, etiamsi inutiles videantur¹³¹, diju-
dicare refugiat. Gaudeat se jam tandem invenisse,
ubi se non invitum sed voluntarium tota vita man-
surum, omni transmigrandi sollicitudine propulsa

VARIE LECTIONES.

¹¹⁹ Detineat ms. 20. in duobus exemplaribus, destineat ms. 18. distinguat ms. Lov. ¹²⁰ Et dilectione ms. 18. et Lov. in dilectione¹²¹ Amplectentur mss. amplectantur¹²² Deo adjuvante mss. et Edit. Pic. illo adjuvante¹²³ Conveniens ms. 18. Pervenimus¹²⁴ Tua charitas ms. 18. tui charitas¹²⁵ Ur-
sone ms. 20. Urso ms. 18. et Lov. Ursone¹²⁶ Suspiciens. mss. et Edit. Picardi et Col. 1573, suscipes ms. Lov. ¹²⁷ Populo mss. et Edit. Picardi populo ms. Lov. ¹²⁸ Mutando aut in uno Exempl. ms. 20. et ms. Lov. mutando loco aut¹²⁹ Non suis, sed ms. 18. et Lov. sed in suis, sed¹³⁰ Odium, inter quos.. mss. odium eorum inter quos.. accedit ms. Lov. ¹³¹ Inutiliter videantur mss. et Edit. Colon. inutiles videantur

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

festivitate sancte Mariæ (quæ Annuntiatio Dominica dicitur) maiorem missam in conventu celebraret, et octavo a prædicto sancti Benedicti transitu die præ-
ventus infirmitate, octavo nihilominus die ab Annun-
tiatione Domini migraret ad Christum. Porro
hujus epistolæ nominatum meminit Anselmus Epist.
164 ad Guarnerum, lib. iii. Eadmerus bonam par-
tem adduxit lib. i Vitæ ejusdem Anselmi, cap. 15.

(12) Sic infelix monachus. Eo non insulte respi-
cere videtur illud lyrici.

Cui placet alterius, sua nimurum est odio sors.

Stultus uerque locum inimeritum causatur inique.

In culpa est animus, qui se non effugit unquam.

(HORAT. lib. i, vers. 11, 13)

(13) Qui cœnobiarum aggreditur propositum, ex-
pedit ei, ut in quocunque monasterio professus fuerit,
nisi tale fuerit, ut ibi malum facere cogatur, se radici-
care studeat. Locus expressissimus ad confirmandos
quamplurimum cœnobitarum animos, qui durioris

D vitæ rapti desiderio, plerumque ad aliud transeunt
monasterium, unde paulo post, quoniam oneri sunt
impares, coguntur exire non sine gravi moerore, et
grandi, cui exeuntibus objiciuntur, tentationis discer-
mine. Magister Adam de Sancto Victore, vir æqualis
Hugoni, Ricardus, et aliis compluribus nostri cœnobii
Patribus religiosissimis, in dialogo De instruc-
tione discipuli (quem nuncupavimus Patribus nostris
canonicis ecclesiæ archiepiscopalis Sancti Andree
in Scotia) interrogans eundem jam dejuratae religio-
nis sacramento ligatum, hoc audit respondentem.
Quid si majoris perfectionis et rigidioris ordinis
desiderio accensus vitam meam emendare, et con-
versationem meam augere voluero, nunquid, ubi id
faciam, transmigrem consulis?

Doct. Certe non consulio.

Disc. Quare?

Doct. Primum, quia suspectam habeo infir-
mitatem tuam, quia potes sufferre ordinem istum, non
potes fortassis sufferre illum. Secundo, quia usq;

deliberet : ut quietus ad sola pice probatæque vita exercitia exquirenda sedulo vacet. Quod si sibi videtur majora quedam ac utiliora spirituali fervore appetere quam illi presentis monasterii institutio-

A nibus licet, æstimet aut se falli, sive præferendo paria paribus, vel majora majoribus, sive presumendo se posse quod non possit, aut certe creditat se non meruisse quod desiderat. Quod si fal-

VARIÆ LECTIONES.

¹²² Et quietus ad sola pice probatæque vita mss. duo et Edit. ut Quietus ad sola pice vita ms. Lov. ¹²³ Minora majoribus ms. 18 et Lov. majora majoribus

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

ne per discessum tuum eis, qui post discessum tuum remanent, aliquod damnum inferatur et scandalum.

« Disc. Et quare haec essent ?

« Doct. Nonne una es de decem virginibus, quæ accipientes lampades suas exierunt obviam tunc et sponse ? (Matth. xxv, 1.)

« Disc. Una quidem de quinque prudentibus esse desidero.

« Doct. Aut prudens virgo es, aut fatua.

« Disc. Sum utique.

« Doct. Si fatua es, non consulu ut quoquam discedas, ne forte fatui sit fatui egressus. Si autem prudens es, et tunc nihilominus consulu ut remaneas, ut matri, quæ te concepit et portavit, domini videlicet tunc, pra: cunctis aliis tua sapientia succurrat. » Et post modicum, ubi discipulus objiciens notissimos fratrum mores, a quibus, quia longe abhorret, odio sit, ait : « Visne ergo ut remaneam cum odio ? »

« Doct. Nequaquam, sed cum dilectione. Volo enim ut Abel habites cum Cain, ut Isaac cum Ismaele, cum Esau Jacob. Poterit namque tibi præsse malitia, si tibi non defecerit patientia. Si autem tales ipsi fuerint ut te ad peccatum trahant, nunc consulu ut alio, ubi Deo placere possis, discedas. » D. Bernardus (cui et prædictus noster Adam posuit epitaphium) ex aliquo Columbensis abbatis questionibus, et hanc, de qua nunc sermo est, sic enodat in lib. De præcepto et dispensatione. « A bono, quod semel quis voverit, descendere non licere, mutare locum, quem sibi quisque delegerit, et cui sua se voluntate et voce firmaverit, omnino non consulu. » Sed nec sanctus papa Gregorius; ait enim : « Perfecti quique magna se discretionis subtilitate conspiciunt, ne ad deteriora unquam, vel in opere vel in cogitatione dilabantur. » Et paucis additis inquit : « Præscribat prout stabilitatis pacatum omni deinceps remisso descensui, contentioso discessui, vago et curioso discursui, totius denique inconstantie levitati, non tamen in his quæ in professionis serie sequuntur, morum videlicet conversioni et obedientiæ, quæ secundum regulam sit. Nam si haec ibidem pro improbitate nimirum atque irreligiositate cohabitantium obtineri forte nequiverrint, duce spiritu libertatis indubitanter suadeo transire ad locum alium, ubi non impediatur homo reddere vota sua, quæ distinxerunt labia sua. » Post nonnulla explanatio suam aperiū mentem, dicens : « Forte vult aliquis de Cluniacensibus institutionis ad Cisterciensium sese stringere paupertatem, eligens pre illis nimirum consuetudinibus magis regulæ puritatem. Si me consulti, non consulu, si non sane sui abbatis usurparit assensu. Quamobrem ? Primo, propter scandalum ipsorum, quos deserit; deinde, quia certa pro dubiis relinquere tutum non est. Forsitan enim hoc tenere potest, illud non potest; tertio suspectam habeo levitatem, quia id sepe quod facile volumus antequam probemus, experti jam notumus, uno prope momento id ipsum et cipientes et resipientes, tam leviter quam et irrationabiliter. » Haecen illuc Bernardus; multa enim præterii, quæ lectorum avidiorem non præteribunt, quauis nihil existimet me siluisse quod scribendum fuerat necessario. Habeat tamen Coronidis vice si lubeat et illud, quod exstat in calce apologetæ ad

Guilbelmum abbatem, his verbis : « Sicut non licet his qui majus aliquid forte voverunt, ad id quod minus est, descendere, ne apostatentur; sic non omnibus expedit de minoribus houi ad majora transire, ne participantur. Scio quippe nonnullos de aliis congregationibus et institutionibus ad nostrum ordinem prævolasse, pulsasse, intrasse. Qui hoc quidem agendo et suis scandalis reliquerunt, et nobis nihilominus attulerunt; dum quantum illos sua temeraria discessione, tantum nos turbarunt sua misera conversatione, quoniam superbe spreverunt quod ienebant; et temere præsumperunt, quæ non valebant. » Concludens tandem Bernardus, addit : « Quanquam ergo nonnullos eorum neverimus, qui et fortiter Deo auctore cœperunt, et ipso protectore fortius perseverant, securius tamen est ut perseveremus in bono, quod cœpimus, quam quod incipiamus ubi non perseveremus, et hoc pariter omnesque studeamus, quod secundum Apostoli consilium, Omnia nostra in charitate fiant (I Cor. xvi, 2). » Eundem tertio consule in epist. 7 ad Adam monachum, ab his verbis post medium : « Si quidem ut cetera taceam, » etc., et 115, ad sanctimoniam Sanctæ Marie Trecensis. In Bernardi sententiam it div. tom. II, 2 quæst. 189, art. 8, dicens : « Transire de religione in religionem, nisi propter mag: am utilitatem vel necessitatem, non est laudabile, tum quia ex hoc plurimum scandalizantur illi qui relinquentur, tum etiam quia facilis proficit aliquis in religione quam consuevit quam in illa quam non consuevit, ceteris paribus. Sic ille, ubi proxime subjungit egregiam Nestorii abbatis in hanc rem sententiam. D. Thomam plerique summulari sequuntur. » Causas vero mutandi cœnobii ibidem producetas a D. Thoma ex superioribus cetera est. Joannes Gerson, vir etiam Lutheri demonachati judicatio, non vulgaris, a D. Thoma non recedit in consideratio. 4 susc. epist. ad quemdam Carthusian. tom. I, monens et religiosum debere advertere, in domo Patris cœlestis multas esse mansiones (Joan. xiv, 2), viasque multas quibus illas assequaris, et, juxta dictum Augustini, in via Dei sic alium ire, alium sic, eamque ob causam unumquemque in vocatione quæ vocatus est debere ambulare. » Rursus considerat. 5 ait : « Diabolus autem non habet efficacius malignandi machinamentum, quam si possit religioso sudare displicientiam status sui jam assumpti atque professi. Et hoc facere conatur nunc sub figmento quietudinis contemplative, nunc sub umbraculo, quasi omnia sint inutilia quæ agit in vocatione sua. »

Hæc ex Gersone carpit. Joannes Ketelius seu Cacabus apud Thomam Campensem hæc meditans proponit : « Est mihi uile ut magna reputem exercitia domus istius supereminere alias domos, et ut habeam magnum propositum in hoc statu mori, et pro nulla re mihi adventura ab isto velle separari, salva semper obedientia. » Thomas vero Campensis, vir illuminatissimæ mentis probeque gnarus harum procellarum, quibus candidatorum aut militiae Christi nuper ascriptorum corda concussantur suos tirones in II part. Sermonum ad novitios, sermone 5, sic cautos facit : « Potest quilibet religiosus in ordine suo, et loco sibi a Deo proviso, animam suam salvare et virtuose prolicere, si sollicito servat quæ ordo instituit, et prælatus facere

H^tur, agat gratias divine misericordiae, quia ab errore ¹²⁴ suo defenditur, ne sine emolumento aut etiam cum jactura, locum vel vita ordinem mu-

A tando, inconstantiae levitatisque frustra crimen subeat, aut majora suis viribus experiendo fatigatus deterius in priora, aut etiam in pejora prioribus defi-

VARIAE LECTIONES.

¹²⁴ Qua ab errore ms. 18 et Edit. Col. quia ab errore

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

Jubet ac consultit. Nemo igitur instabilis se seducat, neque stulta et vana imaginatione de alio loco cogitet, et de incertis futuris jucundiora sibi prophe-tando dicat: O Deus, si in tali loco et ordine essein, quam bene et devote me habere vellein, nec de aliquo amplius conqueri vel turbari. » Hæc pauca ex multis que Thomas suos commonet, ubi subjicit exemplum cuiusvis canonici regularis, qui diutino hujus occulte tentationis prælio tandem prostratus defecit ad eremitas Augustinianos. Mox, ut eo per-venit, tirocinii monastici ueste induitus est, et quidem tanto pectoris æstuantis fervore, ut eodem die, si Patribus visum fuisset, nomen dedisset. Vix flu-xerant octo dies, cum gravissimo percellitute mœ-
rare, priorisque cœnobii desiderio, adeo ut nec ci-bum nec somnum valeret capere. Quæ mobrem co-actus aperit intestinum dolorem, mirantur Patres, levitatem puerilem objurgant acerbissime, reddunt habitum canonicum, redit in paternam domum, ubi èstigatur, postea suæ inconstantiae malo, evasit melior et constantior. »

Joannes Gerson epist. superius producta consideratione 11, aliquantulum simile quid narrat, sed horribilius, de Joan. Borbonio Cœlestino: « Is enim sub nubecula districtoris ordinis receptus a Fran-ciscanis nuncupatis de Observantia, paulo post abs-cessit et duxit uxorem, a cuius propinquis occisus est, cum reverteretur Roma, anno 1598.

« Reverendus Pater noster Joannes Hurtaldus Pa-riensis, episcopo a sacris vicibus, cum ex Funte-braldo rediens visitationis munere peracto, per-transiret Andegavo; accepit Franciscanum quem-dam Bamnelianum (id autem cœnobii haud procul ab urbe situm est,) prepostero arreptum zelo ex-petisse capucinos, ubi mox a dæmonio meridiano im-petus, et cucullam et catholicam abiecit fidem, professus Salmurii oppidi in archiepiscopatu Turo-nensi, Calvinismum.

« Dum inviserem aliquando Fulientes monachos in Parisiensi suburbano degentes, et cum venerabili ejus asceterii preposito hisce de rebus confabularer, asseruit se vidisse duodecim externos monachos tirones, quorum unicus in eorum permanisset or-dine.

« Est mihi quispiam notus adolescens canonicens regularis, miræ simplicitatis, qui inter mutua colloquia ingenuæ fassus est se huicmodi insana tam furenter percussum procella, ut universa sui cœno-bii instituta flocefaceret, donec ad se reversus, gra-tiorique potitus aura, exclamarit: Hem quid ago? est animus hinc alio migrare, ut potius vivam? Ec-quando foris evadam disciplinæ canonice studio-sior, cum eam domi negligenter servem? Hac cor-ruptiuncula factus animosior postea impugnante-constanter risit dæmonem. »

Sciscitatus sum, dum hæc elucubrarer, religiosissimum quemdam virum (nomen verecunde sileo) quid hac de re sentiret: dixitque id licere, cum quis sui ordinis cyclopediam absolvit, sed et tum vires animi corporisque ad unguem explorandas. Imo licet hæc viderentur firmissima, tamen ob in-gentia que has mutationes comitantur, salutis dis-crimina, mature rem tractandum. Cæterum, qui in-armiores valeant eludere insultus diaboli has reli-gionis vices suadentis, et insidias detegere, quoti-dianaque præliola vel ex instituti monastici remis-

suri custodia, vel ex quorundam licentiosorum fra-trum perversitate nata, illæsi perferre, docet Thomas Compensis supra, cæterique spirituales Patres.

Ad hec refer universa, Lanfranci super his dubiis monastices interrogati responsum, quod noster Anselmus exscriptis sub finem sui poematis De contempnia inundi. Quin actuari vice apponam sapientissimum D. Stephani Murensis, Grandimontensis sodalium institutoris decretum, quod lege in ejusdem regula calamo scripta apud nos, ubi sic præcipit in titulo De viris alterius religionis non recipiendis. « Ale-rius religionis viros in hac religione recipi, omnino prohibenus. Nam vestri mores ab eorum moribus plurimum differunt; vos quippe simuini et ligna portantes, et clibanum calefacientes, panem et alia multa facere consuevistis, nullos enim vosmetipsos habetis famulos. Vobis enim talia facientibus fre-quenter improverarent, dicentes: Nunquam de hu-jusmodi viibus in nostra religione tractabamus; facilius etiam potest in disciplina teneri qui nonnunquam in illa fuit, quando recente sæculum relin-quit, quam revocari ad ipsam qui semel eam ex-cossit. Insuper si post longum tempus vestris per-scrutatis moribus ad pristine religionis habitum re-meare vellent; ipso postea, cujus obedientiae se prius submiserunt, eos recipiente quasi oves suas, absque licentia calumniam vestris facere possent, unde et vobis et ipsis aliiquid contingat opprobrium, nullo modo recipiantur. Hinc Salomon ait: Cor in-grediens duas vias, non habebit requiem (Eccli. iii, 28). Hinc Jacobus ait: Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis (Jac. 1, 8). » Hactenus viri sanctissimi scitum, in quo, cum monachos extermi-na suis excipi veterunt, manifestissime præmonuit hos; nec ad suos alteriusque sectæ cœnobitas de-bere transmigrare. Huc facit cap. 15, lib. De morti-ficatione Julii Faciat, editi Lutet. 1598. Venerabilis Pater Nicolaus Grenierius, ante annos 36, nostri cœnobii prior, et quidem integritate prior, nulloque suorum posterior doctrina, lect. 4 in regulam sancti Augustini excutens, qui vir religiosus in irreli-giosa cœnobiarca queat vivere, quam deserere nolit adactus fratrum charitate, scandali futuri metu, aut ex fragilitate, et propria trepidante conscientia.

« Tam, inquit Grenierius noster, sperandum est, quod sine peccato in monasterio suo irreformabile persistere possit, modo tamè sobrie, pie et juste vivat, has conditiones observans, ut scilicet super sui monasterii irreformatione doleat, ejus reformationem in substantialibus et præsentim in honorum communitate desiderans. Item, ut pro re-formatione introducenda, quod in se est, facial, atque ut bona sibi commissa sine expressa sui superiорis permissione non dispenseat, nec regulariter se habeat, sed, ut dictum est, vivat pie, sobrie, ac justè (Tit. ii, 12). Pie Deo, ut recte et catholice sentiat, divinumque officium, ut potest, sollicite ea reverenter persolvat; sobrie sibi, ut abstineat, iuxta suasum apostolicum, a carnalibus desideriis, que militanti adversus animam (I Petr. ii, 11); justè alios, ut in omnibus se exhibeat sicut Dei ministrum, præ-cavens ne quenquam verbo aut facto, quantumcommodè poterit, male adñeget, præsentim ut de-minem eorum, quibus convivit, offendat. » Sic Gre-nierius.

D

ciat. Si autem vere mellora illis, quæ in promptu A sunt, nondum meritus optat, patienter toleret divinum judicium, quod ulli aliquid injuste non denerat, ne per impatientiam judicem justum exasperans, mereatur quod non habet non accipere, et quod accipit amittere, aut quod non amat¹²⁵, inutiliter teneret. Scu vero¹²⁶ misericordiam seu judicium erga se in illis, quæ non habet et optat, persentia; hæc ex his quæ accepit, largitati supernæ gratias dignas persolvat. Et quia ad qualemque portam de procellosis mundi turbibibus potuit pertingere, caveat in portu tranquillitatem ventum levitatis et impatientiae turbinem inducere: quatenus mens constantia et mansuetudine tutantibus quieta, divini timoris sollicitudine et amoris delectatione sit vacua¹²⁷. Nam timor per sollicitudinem custodit, amor vero per delectationem perficit¹²⁸. Scio quia hæc majorem aut scribendi aut colloquendi exigunt amplitudinem, ut plenius intelligatur quibus, scilicet, dolis antiquus serpens ignaram monachum in hoc genere temptationis illaqueat; Et econtra, quibus rationibus prudens monachus ejus callidas persuasiones dissolvat et annihilet. Sed quoniam jam brevitatem, quam exigit epistola, excessi; et tolum quod hic dixi aut dicendum fuit, ad custodiendam mentis quietem pertinet, hujus brevis exhortatio epistolam nostram terminet. Nec putes, charissime, hæc me dicere idcirco, quod suspicor te aliqua mentis inquietudine laborare. Sed quoniam praedictus dominus Ursus¹²⁹ cogit me aliquam admonitionem tibi scribere, nescio quid potius moneam, quam cavere hoc quod sub specie rectæ voluntatis scio novitiis quibusdam solere subrepere¹³⁰. Quapropter, amice mi et frater dilectissime, consultit, monet, precatur te tuus dilectus dilector totis cordis visceribus, ut totis viribus quietæ mentis studeas, sine qua nulli licet callidi hostis insidias circumspicere, vel semitas virtutum angustissimas¹³¹ prospicere. Ad hanc vero monachus, qui in monasterio conversatur, pertingere nullatenus valet sine constantia et mansuetudine, quæ mansuetudo indissolubilis comes est patientie; et nisi monasterii sui instituta, quæ divinis non prohibent mandatis, etiamsi rationem eorum non pviderit, ut religiosa studuerit observare. Vale, et omnipotens Dominus perficiat gressus tuos in semitis suis, ut non moveantur vestigia tua (*Psal. xvi, 5*); ut in justitia appareas prospectui Dei, et satieris cum apparuerit gloria ejus (*Ibid., 15*). Ora ut et ego tecum quia et ego oro ut tu mecum¹³².

VARIÆ LECTIONES.

¹²⁵ Quia non amat ms. I quod non amat¹²⁶ Dei vero mss. duo et Edit. Colon. seu vero ms. 48. si vero non sit vacua Edit. Colon. Sollicitudine et amoris delectatione sit vacua¹²⁸ Perficit ms. 48. proficit Ursus ms. 18, Edit. Col. et ms. Lov. Ursio¹³⁰ Subripere ms. 18, et Lov. subrepere¹³¹ Augustissimus ms. et Edit. Col. angustissimas¹³² Tu mecum ms. 18 addit Amen¹³³ Cum duobus mss. Vict. in Cod. Ef. 20. collata¹³⁴ Preponitur mss. proponitis¹³⁵ Impendit mss. impendit¹³⁶ Cum ms. uno ex praedictis collata

Consultit non eligere locum ubi doceat, sed ubi magis doceatur.

Domino et fratri charissimo ARNULFO, frater ANSELMUS, salutem.

Quod vestra petit fraterna dilectio, ut simul praesentes invicem colloquamur, ego quoque ex quo habitum sanctæ conversationis sumpsistis desideravi et desidero: sed quia meus nec sum nec esse volo, nondum communis effectum desiderii consequi potui, nec scio si potero. Breviter igitur pro temporis brevitate, litteris ad ea quæ mandasti respondeo. De fratre adolescenti quod petitis, nec donum abbas nec nostra congregatio concederet, nisi prius ejus vitam diurnæ conversationis experimento cognosceret. Quod autem aliquo ire proponitis¹³⁴, ubi secundum propositum vestrum vivere possitis, laudo et bortor; **323** Ibi tamen premono ut et per licentiam abbatis vestri hoc faciatis; et ut, quocunque iter vestrum Deus direxerit, regulariter sub abbatis obedientia, et non in propriæ voluntatis arbitrio, si monachū præmium consequi vultis, vivatis; nec locum ubi vos aliis prodesse, aliosque instruere, sed ubi vos per alios proficeret et ab aliis ad spiritalem militiam iastrui possitis, eligatis. Sic enim ordinate proficietis, si prius doceri quam docere appetieritis. Præterea, quod studio scholarum vitam vestram, ex quo sacculo renuntiasti, impenditis¹³⁵, nullatenus vobis expedire cognoscetis, si et vestri finem propositi, et quo exercitio illuc perveniat, consulitis. Valeat mihi vestra dilecta dilectio, et licet in hac peregrinatione separati ad patriam velut diverso itinere tendamus; oremus tamen pro invicem, ut in patria de Deo simul æternaliter gaudemus.

De Lanfranci nepotis sancto profectu, et de capituli dolore, quo laborabat.

Domino et Patri suo desideratissimo, matri catholice cum amore reverendo cum reverentia amando archiepiscopo LANFRANCO, frater ANSELMUS suos, in praesenti vita sanctitate diurnum fulgere, in futurae vite felicitate æternum gaudere.

D Si tam facile dictare et scribere, quam loqui possem, nunquam illi, cui tam sape loquitur cor meum, epistolarum copia mearum decesset, nisi cum inopia mihi latorum adesset. Sed quoniam tam multa sunt quæ me dictare impediunt, ut hoc ipsum, scilicet quam multa sint, meditando nunc enarrare impe-

diant; precor ne mihi paterna vestra ¹¹⁷ succenserat A sublimitas, quod raro ad se servuli sui epistolæ perveniant. Quamvis namque rubigine stylus manu cessa-
nte rubescat, absit tamen ut torpore animus lin-
gua lacente tepeſcat. Verum his nunc omissis de
dulcissimo dilectore meo nepote vestro, cuius con-
versationis vos scio semper praesentem habere velle
notitiam, hoc vobis mando quod mea testatur con-
scientia. Sic utique cavit a quibus est cavendum, ut nulli nostrum jure videatur reprehensibilis; sic
studet humili benignitat et benignæ humilitati; sic
quieti et silentio atque orationi, ut merito sit omnibus amabilis. Unde certe quotidie et ipse me de se
laetum facit lætiorem; et ego illum, ut de communis proximorum dilectione laceam, vestro et suo merito
dilectum habeam dilectorem. Sed est quiddam quod, quamvis vere credam quia clementer ei facit divina
providentia, non tamen illud videre possum absque
charitativæ ¹¹⁸ compassionis molestia. Dolore namque
capitis jam per plures menses sic eum paternæ
divina quotidie affligit ¹¹⁹ castigatio, ut et aliquando
a conventu communi ejus lata dissocietur conver-
satio, et omnino a lectione aut aliqua studiosa me-
ditatione ejus prohibeatur intentio. Quod idcirco
vobis mando, ut et ego apud vos non sim reus hujus
rei silentio; et vos aliquo, si potestis, eidem charis-
simo meo per dominum Albertum ¹²⁰ subveniatis
auxilio. Et ut per aliqua signa morbi genus medicus
idem cognoscat, sere semper quasi verberantur ei
tempora, frons semper ponderosa, sed maxime in-
clinato. Lux omnis et sonus quanto major, tanto
molestior. Sæpe, maxime autem post cibum, vultu
toto valde rubescit; et simul non solo vultu, sed toto
capite ignescit. Dominum vero Guidonem, quem ma-
gisterio puerorum addiximus, suavis commendat
obedientia, et in strenuitate humilitas, ut pariter
gloriari possumus, et vos per quem, et nos qui eum
talem habemus. Dominus Osbernus vester, utique et
pietatis affectu hilaritate condito in dies venerabiliter
pinguescit, et scientiæ profectu per studii instantiam
et ingenii serenitatem tenacemque memoriam quo-
tidie laudabiliter crescit. Non solum igitur ideo quia
nos vestra pariter copulat paterna, qua nos fraterne
jactamus, dilectio; sed et, ejus exigentibus meritis,
tanta dilectionis mutuae jucundamur conglutinamur-
que delectatione, ut jam separari non possimus
absque utriusque animæ scissura quadam et cordis
lesione. Sed quando hoc, vestra eum jussione re-
vocante, continget, mea scissura in suo biatu per-
manentem, ipse suam consolabitur per ressolidationem
alterius majoris, quam nunc patitur. Verum quid-
dam est unde me sibi compatiendo dolere compellit.
Crescente namque infirmitate quadam, quam vobis
notam esse dicit, sic sc̄pissime gravatur ut ali-

A quando usque ad vitæ periculum perducator. In primis enim subitum frigus totum caput illi, deinde cor et totum corpus vehementer afficit; et mox cor immoderata pulsatione laborans, sinu cum omnibus corporis sensibus et viribus, sicut exhaustis sanguine fieri solet, deficit. Ex quo defectu, postquam quasi reviviscit, statim velut febricitans totius corporis ardore ignescit. Sequitur quoque dolor capitis, et quasi vomere debeat, gravis perturbatio. Sæpe etiam, maxime cum cantat, sic capitis perturbatione vexatur, ut locus in quo est in vertiginem illi rotari videatur. Quem quoniā nec scio nec possum melius, quam a vobis ametur, amare; supercedebo pro eo paternitatem vestram rogare. Audivi quod sanctus Dunstanus regulare vitæ monachicæ instituerit. Si igitur sic se res habet, vellem libenter famosam Vitam et instituta tanti Patris videre.

EPISTOLA XXXII ¹²¹.

AD HENRICUM.

Habet gratias pro Mauricio monacho diligenter curato.

Domino fratri, amico HENRICO, frater ANSELMUS, in
hac vita perseverantem sanctitatem, in futura æternam felicitatem.

Hoc pro certo laudabiliter solvit quod charita-
tive debetis, cum communi fratri nostro Mauricio ¹²²
vos, sicut ipse mihi scripsit, benignos ac beneficos
in omnibus exhibetis. Sed tamen me non modice
gratiarum eo vobis debitorem efficitis, quo illi bene-
ficia vestræ charitatis ob amorem mei propensius
impenditis. Verum quoniā nequaquam nunc re-
center discimus ¹²³ ego et vos, quid invicem de vobis
possimus, pro nobis considere: dignus æstimari
eadem gratias in arca mentis clausas servare, quæ
non ignoranti in chartula describere. Cujus enim
semper promptam bonam voluntatem esse non du-
bito; non solum, cum per exhibitam sibi opportuni-
tatem operatur, sed semper gratis dignum existimo.
Quoniā tamen meritis vestris ad præsens opere
aptius respondere non valeo; monachis vestris qui
mecum sunt, quantum possum, quod tribuitis retri-
buo. Quia desideratum mihi aliisque fratribus vestris
vestram præsentiam nuper pronosticabis, si reverendus
D. archiepiscopus mare non esset hoc tempore trans-
itus, speramus, quia terminus a vobis mandatus
præterit, quod idem venerabilis Pater ad nos sit
ante Pascha venturus. Quod utinam cum ejus præ-
spera hilaritate et hilari prosperitate fiat! Si vero
ipsum, sicut existimamus, non viderimus, scio: quia
vos a debito promissionis vestræ, nisi vos vi-
dendo, noui **324** al solvimus. Quippe quod scripsi-
stis vos de adventu nostro sperare futurum; ita te-
nemus, ac si polliceremini eventurum. Valete.

VARIE LECTIONES.

¹¹⁷ Patiens vestra ms. paterna vestra ¹¹⁸ Charitativa ms. charitativæ ¹¹⁹ Dum affligit ms. divina quotidie affligit ¹²⁰ D. Abbatem ms. Dominum Albertum. ¹²¹ Cum versato ms. collata ¹²² Maurilio ms. mauricio
¹²³ Dicimus ms. discimus

EPISTOLA XXXIII ¹³¹.

AD GONDULFUM.

Non esse scribendum amico, cuius memoria perpetuo sit in corde.

Suo suus, amico amicus, fratri frater GONDULFO, ANSELMUS, pro amore felicitatis perseverantiam in sanctitate, pro præmio sanctitatis æternitatem in felicitate ¹³².

Et is Gondulphus et Anselmus testis est quia ego et tu nequaquam indigemus, ut mutuos nostros affectus per epistolas nobis invicem indicemus. Quoniam enim anima tua et anima mea sese ab invicem nequaquam esse patiuntur absentes, sed sunt indesinenter se mutuo amplectentes; nihil nobis invicem deest de nobis, nisi quia corpore non sumus nobis præsentes. Cur autem tibi dilectionem meam describam in eharta, cum ejus veram imaginem assidue serves in cordis tui arca? Quid enim aliud est tua dilectio erga me, quam imago meæ dilectionis erga te? Invitat igitur me nota mihi tua voluntas, ut propter corporalem nostram absentiam aliquid tibi scribam; sed quia nobis noti sumus per animarum presentiam, nescio quid tibi dicam, nisi Dominus tibi faciat quod ipse scit sibi placere, et tibi expedire. Vale.

EPISTOLA XXXIV ¹³³.

AD MAURITIUM.

Gratulatur Mauritio de bona voletudine restituta; potestat regulam S. Dunstani et librum Bedæ De temporibus.

Fratri et filio charissimo suo MAURITIO, frater ANSELMUS, dilectionis suæ integratatem, integratam, Deo protegente, perpetuitatem.

Non quia vel me dignum cui a quoquam paterna debeatur reverentia putem; vel quia dilectionem meam alicuius momenti existimem, hujusmodi salutatione epistolam tuæ dilectioni destinatam prætulavi: sed, quoniam ex quo te novi, semper erga te et fratris dilectionem et patris diligentiam, et si non potui, tamen adhibere curavi. Quam meam quoniam notam et gratam esse tibi scio voluntatem; idcirco gratum fore tibi non dubito, si me dilectio-

VARIE LECTIÖNÆ.

¹³¹ Cum eodem ms. et cod. Lovan. collata. Domino Gondulpho frater Anselmus ms. Lov. ¹³³ Æternitatem et felicitatem ms. æternitatem in felicitate ¹³⁴ Cum eodem ms. collata ¹³⁵ Magis audire ms. majus audire

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(14) *De regula sancti Dunstani.* « Sanctissimus Dunstanus Glastoniensis abbas, postea Wigorniensis episcopus, deinde archiepiscopus Cantuariensis, sed annis 27: jacet in metropolitana ecclesia Sanctissimæ Trinitatis supra altari suo nomini dicato juxta magius altare ejusdem Sanctiss. Trinitatis cuius festum est xiv Kalend. Junii. » Sic de Dunstano ms. Tabulæ Cantuariensium archiepiscoporum in nostra Bibliotheca. Unde auctor error Petri Equilini, scribens, lib. viii, c. 49 Catalogi sanctorum Dunstanum, ad superos migrasse Idus Septemb. Plura de illo sanctissimo viro scriptis reliquere Osbernum cantor Ecclesiae Cantuariensis; Guilhelmus Malmesberiensis lib. i De gest. pontific. Anglor. et lib. ii De gest. reg. Anglor. c. 7, 8, 9, 10. Specialius vero in duobus libris de ejus Vita lucubratis (teste Baleo

A nemque meam apud te confido in aliquam extollere dignitatem. Quoniam igitur præcessit quasi superba salutationis excusatio, subsequatur jam fraternæ allocutionis exsecutio. Sicut enim non dubito quod et tua erga me servreas, et mea erga te gaudias dilectione; ita certus sum quia quotidie desiderando exspectas, exspectando desideras separationem, quam a dilecto dilectore tuo pateris, consolari alicuius mei nuntii auditu vel lectione. Susceptis dilectionis tuæ litteris, major animum amici tui dilatavit lætitia, quam te, fateor, a nobis discedente contraxit modestia. Te namque discedente levius dolui, quia quod evenisse mandas, hoc eventurum desiderando exspectabam: nunc autem verius gaudeo, quia hoc evenisse mandas, quod eventurum exspectando desi. lerabam. Quod quia nimis tarde videbatur ad meam pervenire notitiam, litteras pro hoc ipso discutiendo dilectioni tuæ dirigere, antequam tuas accepissem, posueraim. In primis igitur pro his, quæ mihi scripsisti erga te bona esse, gratias ago Deo, a quo est omne bonum; deinde omnibus illis, qui tibi exhibent, nostræ dilectionis occasione charitatis bonum. Te vero charissimum mihi moneo, quatenus gratiam et beneficia eorum cum quibus degis, quæ ante tuæ conversationis agnitionem potuisti obtinere, deinceps per ejusdem conversationis ostensionem merearis retinere. De reditu tuo quod te desiderare significas, sub silentio adhuc decrevi suppressum: donec tempore opportuni reverendo domino et Patri nostro archiepiscopo Lanfranco, cuius voluntati nos obediens oportet, desiderium nostrum rationabilitate valeamus suggestere. (14) De regula sancti Dunstani scripsi domino archiepiscopo. Tu tamen insta domino Henrico et domino Gondulfo ex nostra parte, ut eamdem regulam et Bedam *De temporibus* propter ea, quæ in nostro scis esse corrigenda, qualescumque, quanto tamen meliores possunt, in illis partibus querentes mihi cito eosdem libros remissuro debeat accommodare. Omnipotens dominus te sibi semper et ubique custodiat, frater, et quoniam hoc mavis audire ¹³⁷, Alii charissime, vale. Nostras litteras raro exspectando, propter sterilia

C cent. 2 scriptorum Britan.); Henricus Hungtidonensis archidiaconus lib. v suæ Histor.; Roger Honed. priori parte Annal. ab anno 919 (quo illum esse natum refert) ad 988; Guido abbas Sandionysianus ms. in nostra Bibliotheca, c. 5 sui Sanctilogii ad xiv Kalend. Junii. Regulæ vero sancti Dunstani meminimus Anselmus supra epist. 31 et Baleus, centur. 2 nominatim, quam inscribit regulam vitæ monastice. Cui adnumerat Benedictinorum archiepiscopale lib. i Ordinationes cleri, super regulam sancti Benedicti, De occulta philosophia; leges decimaru[m] contra sacerdotes ad papam; solutiones dubiorum eucharistiarum; epistol. ad diversos. Cæterum ad epist. 19, lib. iii cum, opitulante Christo, vindicabimus ab impia Matthei Parker pseudoarchiepiscopi Cantuariensiis occurritate.

impedimenta mea, tuis, rogo, me sc̄e letifica. Iterum dico, quod semper volo, vale.

EPISTOLA XXXV ¹⁰⁴.

AD MAURITIUM.

Quod non scribat ob penuriam tabellariorum, qui epistolas deferant; petit aphorismos cum glossis.

Fratri et filio suo charissimo ¹⁰⁵ MAURITIO, frater ANSELMUS, divinam in prosperis eustodiam, in adversis munitionem ¹⁰⁶.

Si hoc esset, quod questa est tua dilecta mihi dilectio in secunda sua mihi destinata epistola, quo l., scilicet te negligendo nullis te nostris litteris, postquam mare transisti, visita verim; quolibet asserente me nimis inconvenienter egisse, non defendere et omnibus tacentibus ipse me non modice reprehenderem. Absit enim ut quem a puer et a prima cognitione tanto studio, pro modulo meæ possilitatis, te teste, dlexi, nunc te negligam, cum ad morum probitatem et amorem Dei, quantum largiri dignata est superna clementia, profeceris, et in dies nitaris proficeremus: quod semper de te desideravit cor meum, et sicut sit studium meum. Utique antequam tuas mihi priores litteras transmitteres, meas tibi transmittendas per primum, qui se opportunum exhiberet nuntium, paraveram. Sed cum eundem epistola tua latorem congruum existimarem in eum relatorem, contigit eum, præter spem et votum suum et meum, tam diu demorari ut mea epistola tua priori respondens jam scripta a tua visione tandem differretur, donec secunda tua mihi deferratur. Eicet enim multi Northmauni ad Anglos transierant, paucissimi tamen sunt qui, me sciente, hoc faciant; in quibus paucissimis vix est aliquis, quem nostram legationem sine dilatione et non negligenter facturum confidam. Sed ut res ¹⁰⁷ ipsa me apud meum excusat criminarem, duas meas epistolæ duabus tuis respondentes mitto per tuarum latores. Et quoniam cum importuno mihi res est, quod singillatim suisque temporibus facere non potui; saltem simul ad persuadendum incredulo, et satisfaciendum suspiciose facero disposui. Itud, propter quod tantopere me reverendæ domini et Patris nostri archiepiscopi instare sanctitati postulasti, quanto studiosius secundum tuam voluntatem potui, in quadam mea illi missa epistola facere tentavi. Si igitur, cum ejus semper nobis amplectenda gratia, te ad nos, secundum quod tibi expedit, et ego et tu desideramus, redire ¹⁰⁸ contigerit, quod scriptum erit de aphorismo tecum affer. Interim tamen, quantum sine tuo incommodo potes, de textu primum effice; deinde, si tibi lieuerit, de glossis; hoc ante omnia servans, ut quidquid ex eo detuleris, diligentissime sit correctum. Si quid vero, te redempte, residuum inde fuerit; si opportune dominus

A Gondulfus per aliquem hoc perfidere poterit, ejus curæ designatum dimittit. Multo tamen melius erit, si exemplum ipsum, ut mihi accommodetur, idem dominus Gondulfus poterit impetrare. Saluta dominum Herluinum, monens ut et sibi et mihi memor sit mei. Vale.

EPISTOLA XXXVI ¹⁰⁹.

AD ALBERTUM.

Resert gratias de Mauritiis Beccensis cura, et consuli fugam accudi.

Domino, fratri, amico in Christo animato, et ad Christum desiderato ALBERTO, frater ANSELMUS, pro cœlestibus terrena despicerem, pro terrenis cœlestia percipere.

B Non solum præmium, sed vel gratias fateor me, secundum meritum vestrum et desiderium meum, pietati vestræ non posse rependere pro misericordia, quam dilecto fratri meo Mauritio in infirmitate sua dignatur impendere: quoniam tamen alterum uteunque valeo, ad alterum tamen nullatenus sufficio; injustus mihi videor si in eo, quod possum, descio. Gratias igitur tantas, quanta mea possilitas est, refero; sed præmium vobis multo opulentius a Christo reddendum reservo, cui ipsi infirmo curam exhibetis, ipso teste, in suo servo Mauritio. Precor etiam quatenus, sicut vos mercedem non debet perfectam percipere; ita non pīeat, quantum in vobis est, sanitatem inceptam perfidere. Sed his præmissis, quæ debeam pro gratiarum actione; quæ sequuntur erunt de quadam quam vobis adhuc debeo responsionē. Olim namque, cum litteris vestræ dilectionis rescripsi; non totum, quod mente conceperam, descripsi. Quatenus vestra prudentia minus fastidiose ¹¹⁰ perciperet, quod scriptum sibi minus verbose perspicaret. Ad eamdem igitur responsionem pertinet, quod inferius epistola p̄sens hæc continet. Cum vere dilectam mihi honestatem vestram, tanto studio dilectionem vilis homunculi, meam dico, affectare intueor: utique illam tanta sua supplicatione magis aliquid mereri, quam meus sit amor confiteor. Sed quoniam aliud quid vobis dare possim magis amore non habeo; ipsum quam majorem pro meo modulo possim, exhibeo. Majorem vero dilectionem puto, quod a me nemo valet exigere, quam ut velim eum tanquam meipsum diligere. Quapropter si vobis consulso, quod me mihi, cum sic essem sicut vos nunc estis, singulariter consuluisse, consulendo tenuisse, tenendo amare, amando habitu profiteri, et tota vita nisi cognoscitis; vos ipsi judicate, si illud respuere debeatis, cum hoc ego vobis fideliter exhibeam, quod vos a me suppliciter exposcit. Denique ipsa venerabilis domini et Patris nostri archiepiscopi auctoritas, cuius judicium sua nec ipsa prudentia falli, nec justitia fallere permittet;

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁴ Cum eodem ms. collata ¹⁰⁵ Patri et filio suo charissimo ms. et Edit. Picardi, fratri et filio charissimo ¹⁰⁶ In adversis munitionem ms. in adversa munitionem ¹⁰⁷ Sed et res ms. sed ut res ¹⁰⁸ Cum duobus Exempl. prænotatis ms. 20. collata ¹⁰⁹ Fastidiose ms. 1. studiose

ipsa, inquam, decernat utrum vos deceat, aut mihi non sit injuriosum, ut nostram vobis dilectionem exceptendo asseralis placere; et eamdem ipsam, ejus usum, in quo illa verior est contemnendo probetis vobis displicere. Sed quanquam non vos lateat ad quid velim devenire, consilium tamen meum, inio non meum sed Dei, non me piget clarius aperire. Si igitur iam experti estis, quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitae, quae non est ex Patre, sed ex mundo est: si jam cognoscitis quia mundus transibit et concupiscentia ejus (*I Joan. ii, 16, 17*); si legistis quia amicus saeculi hujus, inimicus Dei constitutus (*Jac. iv, 4*); si creditis, quis quicunque reliquerit dominum suam, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen nunc, centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit (*Matth. xix, 29; Marc. x, 25; Luc. xviii, 20*): horum vos, nolite diligere mundum, nec ea quae in mundo sunt (*I Joan. ii, 15*); sed relinquite ea, et sequamini paupertatem Christi, ut pro eis centuplum accipiantis, et vitam aeternam possideatis. Amen, fiat.

EPISTOLA XXXVII.¹⁶⁴

AD FRODELINAM.

Paciscitur mutuam cum ea meritorum communionem.
Dominæ eximie, et mei o sanctitatis cum amore reverendæ, cum reverentia amanda FRODELINÆ, frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu monachus, servus servorum et ancillarum Dei; vite presentis perseveranter crescentem sanctitatem, et C vita futuræ aeternam felicitatem.

Postquam odorem vestræ bona famæ, quæ longe lateque suaviter redolens cirumvolat, persensi; semper desideravi ad vestram notitiam aliqua commoda occasione pervenire, ut per notitiam mererer aliquatenus ad amicitiam pertingere, ut qui bonis meis meritis me video valde indigere, vestris me possem aliquantulum per charitatis communionem miscere. Sed gratias ago Deo quia, dum hanc voluntatem gererem, et voluntatis effectum¹⁶⁵ cupidus expectarem, intimatum est mihi per communem in Christo fratre et unicum nostrum dominum Hugonem¹⁶⁶ iussum Cadomensem, quia sanctitas vestra non dissimili affectu similem de se apud me præstolareatur eventum. Quapropter quoniam compereo et compreniens gaudeo Christum desideria vestra, quæ novit ex sua nasci dilectione, nobis ignorantibus exaudiisse, atque nos etiam nescientes paribus votis similique dilectione junxisse; jam non timens notam præsumptionis, mitto vobis litteras meas per confidentiam mutuae dilectionis. Et quidem, domina charissima, et ideo domina et charissima, quia vita

A meritis valde prestantior, ego scio in me nihil vel minimum aliquid esse, quod dignum sit ad augmentum vestre sanctitatis expectari. Quoniam tamen vestris majoribus bonis desidero participare, nescio qua fronte possimi vobis participationem meorum bonorum qualiacunque sint, cum eam desideretis, negare. Si quid igitur honi Jesus Christus Dominus noster in me operatus aut operatur est, oro ego, et concedat ipse secundum veram Dei et proximi charitatem, ut vobis non aliter quam mihi imputetur. Peto etiam, licet mea merita nequaquam vestris possint æquari, ut vestra beatitudo me secundum eamdem charitatem¹⁶⁷ suorum meritorum communioni aliquatenus dignetur admittere. Quamvis autem mens vestra divino Spiritu serventer afflata non indigeat admonitione¹⁶⁸; deberem tamen ego, pro debito meæ professionis, aliquam exhortationem scribere vestre sanctitati, nisi epistola tinerem prolixitatem. Quod debitum donet Deus ut aliquando, vel colloquendo, vel scribendo persolvam. Omnipotens Dominus sic vos in temporali vita ab omnibus malis custodiat, ut vos post hanc vitam in aeternis bonis constituat, domina multum in Christo amanda et veneranda. Ipse sic invicem me vestri, et vos mei memores in suo amore faciat, ut et illi placeat, et nobis ad vitam aeternam. Amen.

326 EPISTOLA XXXVIII.¹⁶⁹

AD GUILLELMUM.

De litteris Guillelmi sibi additis gaudet, eunque a seculi vanitate avertit.

Dominno reverendo, affectu toto diligendo et dilecto GUILLELMO, frater ANSELMUS suus¹⁷⁰, pro amore felicitatis perseverantiam in proficiunt sanctitate, pro premio sanctitatis aeternitatem in sufficienti felicitate.

Litteræ dulcis mihi vestræ dignationis, quas suscepisti, cor meum dileoti vestri nominis titulo lætificaverunt; sublimis humilitatis odore resecerunt, profunde charitatis sapore satiaverunt, piæ conquestiōnis affectu compunxerant. Quarum petitioni cum nunquam velim desicere, utique fateor responsioni me nequaquam posse sufficere. Cum enim in toto me et in omnibus quæ in me sunt, conscientius ipse mihi sim nihil esse dignum lanta postulatione, et vestra beneficia, et, quod valde majus et mihi charius est, vestra erga me dilectio plus mereantur de me quam me ipsum, certe nulla sufficit affectui meo verborum devotionis, qua vobis, quia plus non possum, offeram memel ipsum. Quatenus vestra sanctitas uecjugem memoriam sui, in me velut in suo dubitet non esse; et si quid divinitus sit in me, certa sit velut quod sui est, suum esse. Quoniam igitur non solum

VARIA LECTIONES.

¹⁶⁴ Cum iisdem mss. collata et cod. Lovan. ¹⁶⁵ Voluntatis affectum mss. voluntatis effectum cod. Lov. ¹⁶⁶ Dominum Hugonem mss. Dominum Hugonem ¹⁶⁷ In eandem charitatem mss. secundum eandem charitatem ms. Lov. ¹⁶⁸ Indigeat admonitione: deberem mss. omitt. admonitione ¹⁶⁹ Cum uno ex praefatis mss. collata ¹⁷⁰ Frater suus Anselmus mss. frater Anselmus suus

orationis, sed et monitionis et omnimodæ sollicitudinis debitorem me scio illius saluti, cuius meipsum esse profiteor; rogat, monet dilectus fidelis vester ne arescat per amorem sæculi semen honestæ voluntatis, quod in vobis per divinum respectum cœpit germinare; ne teneantur laqueis sæculi pedes vestri, qui jam non solum per opera misericordiae, sed et per celsioris tramitis intentionem in via æterna cœperunt ambulare. Sed sollicite avertendo oculos mentis vestrae, ne videant vanitatem (*Psal. cxviii.*, 57); semper eos per indeſicientem intentionem conversos habeatis ad veritatem.

EPISTOLA XXXIX.

AD MAURITIUM.

Se accepisse munera transmissa.

Suo dilectissimo amico et fratri; et quoniam hoc clarius auditur, charissimo filio MAURITIO, frater ANSELMUS, salutem.

Pretiosum munus pretiosæ mihi tuæ dilectionis ea charitate, qua missum est, suscepit; et in eum usum, ob ampliorēm tui memoriam, quem postulas penes me mansurum constitui: non tantum, ut recipiam aliud, sicut promittis, quantum quia sic tibi placere et ego scio, et tu significas tuis dictis. Pro quo gratias tibi scribendo referrem, nisi tu scires quia plus aliquid paratus fui tibi semper tribuere, antequam esset quod possem retribuere. Semper enim fui et sum memetipsum, et quod possum, tibi et pro te paratus impendere. Festinat lator, cogor, quæ conantur erumpere, animi verba reprimere: hoc tamen subinsero, quod tibi fui, hoc persisto. Vale.

EPISTOLA XL.¹⁷¹

AD HELGOTUM.

Commendat ei Rogerii abbatis fratrem.

Domino et Patri reverendo amico dulcissimo HELGOTO frater ANSELMUS, vitæ præsentis diuturnam prosperitatem, et futuræ æternam felicitatem.

Dominus abbas Rogerius¹⁷² certus de vobis et de me, quia sic nos in cor unum et animam unam ignis charitatis conflavit, ut quod alter alterum scire noluerit¹⁷³, hoc ipse nolle non possit, petuit a me quatenus ejus frater Gonsfridus, qui Cadomii moratur, vestras sanctitati commendaretur per me. Non ut aliquando, aut ejus injustitiae in aliqua causa a vobis siveatur¹⁷⁴, aut aliquid de ejus servitio, D quod domino abbati et monasterio vestro debet, per vos relaxetur: sed ut charitatem, quam vos omni proximo scitis debere, familiarius illi, cum id ratio videbitur exigere, propter amorem vestrum dignissimi exhibere. Si igitur judicat prudentia vestra quia quod tantus amicus me postulat non indecenter, nullatenus possum negare¹⁷⁵ decenter: nihil

aliud restat, nisi ut, quod omnibus est honestus amicis, concedatis libenter. Salutate ducem et venerabilem Patrem et dominum nostrum dominum abbatem¹⁷⁶, et omnes dilectos dominos et fratres nostros, qui vobiscum sunt. Pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras (*Philipp. iv.*, 7).

EPISTOLA XLI.¹⁷⁷

AD LANFRANCUM.

Lanfranci modestiam de munerum tenuitate predicit; et de monachorum abstinentia suam sententiam proferit.

Domino suo et Patri archiepiscopo reverentia, cultu¹⁷⁸, et amoris affectu dignissimo LANFRANCO, sous subjectione et amore servus et filius frater ANSELMUS, quod suus.

Sicut paterna vestra dilectio nescit non esse mibi, et cum non largitur, munificæ; et cum secura est, sollicita; ita scitote, imo scitis fidelitatem nostram, et cum facit, nunquam esse ingratam. Cum enim mihi¹⁷⁹ non mittit's ex usu dilecto dilectori vestro pretiosa munera, blande satisfaciendo pretiosiorem mandatis excusationem; et cum certi sitis me nihil contra Christianam fidem sentire, satagit¹⁸⁰ tamen, ne quia de me pravitatis vel falsam aliquis possit habere opinionem. Quippe talis, qualis illa fuit, quam mihi fecistis, munerum excusatio, cum a tanto tantillo sit, munus est multo pretiosius purpura et auro. Quod utique munus non misisti ideo quod eo me indigere putaretis, cum nequaquam ignoretis illud mihi in cordis arca semper reconditum; sed quia benignitas vestra nuntium a se ad me vacuum transire pati non potuit. Neque enim cum vestra suscipio dona, opus habeo eorum commendatione, quæ nullatenus dubito vera mei dilectione fieri: neque eum non afflunt, indigeo excusatione; quia certus sum ea cessare aliqua¹⁸¹ justa ratione, quam si vobiscum intelligerem, eligere vobissem. Quod autem præcipitis, ut circa quasdam nouæ meas, nec aliquibus Christiani assertiones, simpliciter quam me scitis tenere, veritatis sententiam proferam, gratissime accipio, et libenter obedio. Didici in schola Christiana quod teneo, tenendo assero, asserendo **327** amo; quia si quis eorum qui habent substantiam mundi, dederit indigenti vel calicem aquæ frigidae, propter verum amorem Dei et proximi, eleemosynam facit, et non perdet mercedem suam (*I Joan. iii.*, 17). De monachorum vero abstinentia hoc sentio; quia quanto majore amore Dei aut proximi monachus ab appositis sibi alimentis abstinuerit, tanto majorem et facit eleemosynam, et acquirit mercedem.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷¹ Cum eodem ms. collata ¹⁷² Rogerius ms. Rogerius ¹⁷³ Scire noluerit ms. scire noverit ¹⁷⁴ Faventur ms. siveatur ¹⁷⁵ Possum negare ms. possim negare ¹⁷⁶ Dominum nostrum Abbatem ms. Dominum nostrum Domnum Abbatem ¹⁷⁷ Cum duabus ms. in ms. prædicto Cod. collata et cum Edit. Colk. et Col. 1573 ¹⁷⁸ Reverentia, cultu, ms. reverentiae cultu ¹⁷⁹ Cum enim misi ms. cum enim mihi ¹⁸⁰ Satagit ms. I. satagit ¹⁸¹ Ea aliqua ms. ea cessare aliqua

EPISTOLA XLII¹⁸³.

AD BENRICUM.

Doleat quod vix scribendi vixque legendi et orandi otium habeat.

Domino, amico, fratri charissimo HENRICO, frater ANSELMUS, vita præsentis prosperam diuturnitatem et futuræ felicem¹⁸³ æternitatem.

Quanquam vera dilectio semel accensa semper flagret, sine ventilationis instantia; non tamen parum jucunditatis ab amicis ex ea percipitur, sive a præsentibus ex mutua conversationis sive ab absentibus ex aliquibus commonitionis frequentia. Quoniam igitur, superna sic disponente providentia, mutuis aspectibus invicem non possumus jucundari; vel alterius missis salutationibus, et si non quantum volumus, saltem quantum possumus, ab invicem debemus letificari. Quapropter si mihi tam sæpe licet, quam sæpe velle, utique sapissime scheldulam et nostram vobis dirigerem, et mihi vestrum exigere. Mihi quippe, meis id peccatis agentibus, sic non solum dictandi, sed et legendi et meditandi sive orandi opportunitatem video remotam, ut credam a me Dei misericordiam amotam. Unde, licet non quantum ad eamdem revocandam misericordiam divinam sufficiat, inconsolabiliter tamen, doleo; quia cum tantum sit misero mihi quietis impedimentum, nullum me consolatur inquietudinis emolumentum. Quia in re cum non juste mihi videar viles et steriles, quas tamen negligere non audeam, occupationes accusare; nequaquam tamen rem interiorum discutiens, meam valeo ignaviam excusare. Adeo namque vilis mens mea quasi quadam naturali arctatur angustia, bonaque voluntatis languet imbecillitate, ut uni quamlibet parvæ curæ cæteris exclusa tota non sufficiat, et cuiuslibet oneris tentationisque gravedine victa succumbat. Quapropter, mi charissime frater et domine, quoniam ex charitate et mea merita, si qua essent, vestra esse vellem; et quæ vestra sunt, mea esse confido: de mea desperans ignavia vestram precor et exhortor strenuitatem ut qui me ex meo minus proficiunt defectu sentio reprobari, per vestrum indeficientem profectum merear revocari. Valeat, et valeat nunc et in æternum dilecta mihi vestra fraternitas.

EPISTOLA XLIII¹⁸⁴.

AD HERLUINUM, GONDULFUM ET MAURITIUM.

Beccenses monachos, in Cantuariensi Ecclesia tum degentes, adhortatur ut meliora semper proficiant.

Dominis, et fratribus, et amicis charissimis HERLUINO, GONDULFO, MAURITIO, frater ANSELMUS, ascendendo de virtute in virtutem, pervenire ad Christum summam Dei virtutem.

Quoniam et unum est, quod vos pari intenditis proposito, nec est diversum quod ego de vobis com-

A muniter desidero; idcirco vos simul unius epistolæ allocutione conjungo. Si bene meminit dilectio vestra, quales vos semper optem videre præsentes, sufficienter novit quales vos assidue desiderem audire absentes. Quoniam namque, ut vestra mihi testis est conscientia, omnibus vobis fratribus dilectionem, et insuper uni vestrum patris diligentiam ex corde non dicam impendi, sed volui impendere; nullum interjacentis terre marisque spatium affectum vestri a me valuit abrumptere. Licet igitur reverendi domini et patris¹⁸⁴ nostri archiepiscopi presens vobis consilium et admonitio, singulorumque vestrum continua, quid suus habitus prosteatetur, meditatione, mutua quoque in sancto servore collocutionis frequens accensio sufficiant, quibus vestra studia bene incepta quotidie ad meliora proficiunt: exigit tamen indeficiens dilectio ut exhortationes nostræ qualescumque sint, vobis quamvis absentibus e non indigentibus non deficiant.

Moneo itaque et precor, charissimi, quatenus nihil sit, quod mente vestram a sui revocet custodia; sollicite discutiat quid quotidie acquirat proficiendo, ne quid, quod absit! perdat deficiendo. Sicut enim in virtutibus difficilius est aliquid non habitum conando assequi, quam desidia carere; ita gravius est recuperare quod per negligentiam amittitur, quam adipisci quod nondum quis habuisse cognoscitur. Semper igitur, dilectissimi, præterita quasi pro nihilo sic deputetis, ut et illa, ad que prosecistis, tenere non contempnatis¹⁸⁵; et his aliquid addero licet per infirmitatem nequeatis, tamen per importunitatem semper contendatis. Quoniam namque inter multos vocatos pauci sunt electi (*Matth., xx, 16*), certi sumus omnes, Veritate dicente: sed quam pauci sunt, incerti sumus cuncti, Veritate faciente. Quapropter quicunque nondum vivit ut pauci, aut vitam suam corrigat, aut inter paucos se colligat; aut cum certitudine reprobationem timeat; qui vero jam sibi videtur de paucis, non statim de securitate electionis constat. Quippe quoniam nemo nostrum scit in quantam paucitatem redigantur electi: nullus utique¹⁸⁶ novit si jam sit inter paucos electos, licet jam paucorum sit similis inter¹⁸⁷ multos vocatos. Nullus igitur retro respiciendo penset quam multos in via cœlestis patriæ præcedat; sed indeclinabiliter in anteriora intentus sollicite consideret, si jam pariter cum his, de quorum electione nemo dubitat, incedat. Videat igitur, charissimi, ne quamlibet occasione timor Dei, quem concepit, teneat; sed semper quasi indeficienti studio ventilatus in dies fervescat, donec vobis in securitatem æternam mutatus lucescat.

D Valeat, amici mei amantissimi; et, rogo vos per fraternalm charitatem quam mihi debetis, orate so-

VARIA LECTIONES.

¹⁸³ Cum iisdem miss collata ¹⁸³ Futurex felicitatis ms. 1. futuræ felicem ¹⁸⁴ Cum iisdem miss. collata ¹⁸⁵ Domini Patris ms. Domini et Patris ¹⁸⁶ Temere non contempnatis ms. tenere non contempnatis ¹⁸⁷ Nullus itaque ms. nullus utique ¹⁸⁸ Sit similis inter ms. 1. sit simul inter

lito instantius, ne ego, qui vos hortor ad profectum, A perficiam quem jam olin vere incepit, et jam nunc fere effici, miserabilem defectum.

EPISTOLA XLIV.¹⁹⁰

AD HERNOSTUM.

Acerrimus oppressum doloribus ad patientiam excitat.

Olim socio et fratri coœqua familiaritate diligendo, nunc domino et Patri cum dilectione reverendo Rovecistrensi¹⁹¹ episcopo (15) HERNOSTO, frater ANSELMUS, in hac vita integrum incolumentem, in futura perfectam felicitatem.

Cum audio quod frequentibus et gravibus molestiis fere usque ad mortem caro vestra atteritur, contristat me humana mœstitia meus affectus: sed, **328** cum considero quia per hanc anima vestra ad æternitatem nutritur, consolatur me spirituali lætitia vester profectus. Notum quippe est sanctitati vestre, quia in tribulatione carnis, et per unctionem rubigo peccatorum exuritur, et per patientiam justi vita perficitur¹⁹². Scriptum namque est quia *flagellat Deus omnem filium quem recipit* (*Hebr.*, xii, 6). Et quia, *tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit* (*Rom.* v, 3). Et quia *patientia opus perfectum habet* (*Jac.* i, 4). Unde procul dubio cognoscitur quia tanto affectu est in tribulatione gaudendum, quanto conatus est per spem, et operis perfectionem in filiorum hæreditatem nitendum. Cum enim semper gratum sit Deo, si nunquam ab ejus ordinatione dissenterimus; tunc utique valde illi placemus, si et in nostra adversitate ejus voluntati hilariter consentimus. Et quamquam sit justissimus, nequaquam tamen, cum sit misericordissimus, coget nos peccata in futuro sæculo vindicta repetita luere, quos hic viderit ultiō cum animi hilaritate occurriere. Tanto itaque districetum judicem exspectare poterimus leniorem¹⁹³, quanto nunc illum patienter¹⁹⁴ sustinebimus severiorem. His igitur et aliis hujusmodi meditationibus, mi reverende domine, sicut scit paterna vestra sanctitas ex carnis defectu, animæ considerando¹⁹⁵ profectum; ex carnis ægritudine, animæ salutem; ex ultiō, indulgentiam trahit; ex ipsa tribulatione consolationem, et ex mærore latitiam. Omnipotens

A et clementissimus Deus sic vos in hoc sæculo per omnia suæ faciat concordare voluntati, ut ipse in futuro per omnia vestræ concordet felicitati. Dulcissime mi Pater et reverende domine, precor ut patera vestra sanctitas non obliviscatur fidelis servi sui¹⁹⁶, corpore absentis, sed mente adhærentis. Valeant semper in Domino corpus et anima vestra.

EPISTOLA XLV.

AD LAMBERTUM ET FOLCERALDUM.

Ne lethargico mundi somno corripiantur.

Reverendis dominis, dilectissimis avunculis, dulcissimis nutritoribus suis LAMBERTO et FOLCERALDO, frater ANSELMUS, bona temporalia pro æternis despicer, æterna pro temporalibus percipere.

B Quamvis nos locorum temporumque spatia separant, arbitrio superno disponente, nulla tamen causa vestræ dilectionis affectum valet aut valebit mihi minuere, divina gratia protegente. Et quoniam certum est cordibus vestris similem affectum erga me non dissimiliter inhærente, utique dubium mihi non est quod sicut ego ea, quæ circa vos sunt; ita vos ea, quæ circa me sunt, nota semper desideretis habere. Sed ea per hujus schedule latorem plenius poteritis discere et notificare, quam brevitas epistolæ sufficiat intimare. Quale autem desiderium cor meum gerat de vobis, ille a quo, et ad quem, et cui soli notum est idem desiderium, sic intinet et persuadeat vobis, quomodo ipse scit expedire vobis. Ut tamen aliquid de cordis abundantia eloquar, nihil magis de vobis timeo quam ne in amore sæculi et sæculari vita perseveretis, dormientes usque in finem; et nihil aut parum quid inveniatis cum viris divitiarum iu manibus vestris, cum evigilaveritis post finem.

EPISTOLA XLVI.¹⁹⁷

AD FOLCERALDUM.

Se miro ejus risendi teneri desiderio, sed detineri ex eo quod in Francia milites iter tiberum nulli facerent.

Secundum carnem consanguineo, in Christo fratris charissimo FOLCERALDO, frater ANSELMUS, sic ire de virtute in virtutem, ut videat Deum deorum in Sion.

VARIA LECTIONES.

¹⁹⁰ *Cum prefatis duobus Exemp. in ejusdem Cod. ms. collata* ¹⁹⁰ *Ronecestrensi ms. 1. Rovecestrensi ms. 2. Rovestrensi* ¹⁹¹ *Vita perficitur ms. 1. vita exoritur* ¹⁹² *Leviorem ms. leniorem* ¹⁹³ *Nunc patienter ms. nunc illum patienter* ¹⁹⁴ *Animæ considerando ms. 1. animi considerando* ¹⁹⁵ *Servi sui ms. fidelis servi sui* ¹⁹⁶ *Cum ms. uno ex duobus prædictis collata*

JOANNIS PICARDI NOTÆ,

(15) *Hernosto.* Alias Arnosto seu Hernosto, ut in tabulis episcoporum Rafensis codicis Victoriani legitur his verbis: « Post restauracionem a Lanfranco archiepiscopo Hernostus monachus Becci fit episcopus. » Tantum illæ. In hujus autem Hernosti consecratione, cum super altari inventus fuisset iste versus:

Cito proferte stolam primam, etc., Lanfrancus prenuntiavit eum brevi moriturum. Neque eventus fecit sancti archiepiscopi vaticinum. Quare codem anno excessit, post acerrimos diuturnos

D nosque corporis dolores, ad qñorum constantem tolerantiam Anselmus hic excitat et solatur. Celerum Ronestrensis, Roestrensis aut Ronecestrensis sunt dictiones jam exoletae et formatae a Roestria seu Ronecestria; ut etiam legit Henricus Huntidensis lib. 1, Hist. in hoc versu:

Testis Elyformosa situ; Ronecestra risu.

Hodie dicitur Roffa civitas Cantuariensis comitatus in edito sita, a qua Roffenses episcopi denominati. Superiorius autem de Arnosto recensita, recenset Lanfranci biographus ms. in Chronico Beccensi.

Cogitavi ipse ego ad te venire, et ad pedes reverendi abbatis tui prostratus quanta possem humilitate postulare, ne animas¹⁹⁷ (me et te dico) tanto conglutinatas vinculo carnis et spiritus, violenta conversationis separatione non tantum disjungeret, quam scinderet. Sed tam crudelis tanque effrenata malitiosorum hominum in Francia debacchatur saevitia¹⁹⁸, ut nec me, nec aliquem monachum, aut quempiam equitem audeam tanto committere periculu. Re enim vera dominus Rodulfus cum, te redacto, rediret, in archiepiscopatu Rhemensi cum famulis, equis ablatis omnibus, captus est, quanquam se sub archiepiscopi Rhemensis tutitione ire clamaret. Qui aliquandiu detenti, vix tandem uno equo retento, relaxati sunt. Denique etiam possem absque omni te adire periculu, rex tamen et dominus abbas noster, in quorum potestate sum, nolunt mihi eundi dare licentiam: nec tamen ab illis, ut te possim babere, ullum recuperu auxilium aut consilium; nec usui esse honoris existimant, quod tanto studio, de tam longinquu, tamque humilibus et amicabilibus litteris frustra bis poposcerunt, tertio forsitan frustra reponscere. Hec idcirco tibi scripsi, charissime, ut tu baberes per quem mihi desideranti scire que circa te sunt, mandare posses, et simul scires, quia jam nullum ab homine exspecto auxilium, quo tuam tantopere desideratam conversationem assequi possum: quatenus solius Dei nostro desiderio favorem, secundum suum beneplacitum, orantes exspectemus, et interim ejus de nobis dispositionem obedienter patienterque toleremus. Sic enim citius et benignius desiderium nostrum perficiet¹⁹⁹, si non quod nos volumus, sed quod ipse vult, nos desiderare perspiciet. Quanquam enim tu valde sufficienterque te consoleris ex sancta paternaque benignitate abbatis tui, quam a te inventam saepe mihi praesens gaudendo praedicare solebas; ego tamen, quod de te desidero²⁰⁰, desiderare non desista. Orationes, quas tibi, cum tecum esses, scribi feceram; nescio per quem tibi mittere possim. Lator enim praesentium eas ferre tibi non est ausus, timens ne sibi auferrentur. Cum enim eum prima vice ad te misi, dicit se captum et exsoliatum, vestesque suas, si quid forte in eis quod tolli posset inveniretur, discussas²⁰¹. Rogo, manda mihi per epistolam quae circa te sunt. Dominus, qui custodit Israel, custodiat te ab omni malo, custodiat animam tuam Dominus (Psal. cxx, 7).

EPISTOLA XLVII²⁰².

AD PETRUM.

De honestis gratulatur studiis, et ad puriorem vitamhortatur.

Charissimo suo consobrino PETRO, frater ANSEL-

VARIA LECTIONES.

¹⁹⁷ Ne anime ms. ne animas ¹⁹⁸ Saevitas ms. saevitia ¹⁹⁹ Perficies ms. perficiet ²⁰⁰ Ex te desidero ms. de te desidero ²⁰¹ Discussas ms. discussas ²⁰² Cum eod. ms. collata ²⁰³ Eaque semper ms. ea semper ²⁰⁴ Cum praedicto Exemplari ms. collata ²⁰⁵ Subiungere ms. subvertere

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(16) Hanc ab Anselmo jam abbate scriptam liquet; ipsum caim ut abbatem salutaverat Lanfrancus: eum A. prima litterarum notans.

A nos, ea bona, quæ necessario amittuntur, sponte dimittere, ut ea quæ æterne tenentur possit recipere. Dicere non possum, dilectissime, quanto gaudio exsultavit cor meum, cum audivi a dilecto fratre **329** et consobrino nostro domino Folceraldo, te non solum ad hanc quam habes ætatem pervenisse, sed etiam bonis honestisque studiis proficisse et in dies proficere. Sed et huic meo gaudio multum est additum, cum mihi dixit quia me desiderabas videre. Memor enim et servator magnæ amicitiae quæ olim fuit inter me et avum et patrem et matrem tuam, et immensæ dilectionis quam habui erga te, cum adhuc puerulus essem: ea semper²⁰⁴ de te desidero, quibus meliora non possum; et cum bona de te audio, sic gaudeo, ut plus non possim. Accensus igitur desiderio tui in Deo, oro Deum ut det nobis simul in hac vita, quandiu victuri sumus, conversari, et in futura conglorari. Unde horror, precor, obsecro, mi dilectissime, credo verum esse quod Veritas dixit, et ama quod relinquenteribus sæculum propter se promisit. Incipe parare tam magnum quæstum, accelera ad tantum lucrum, ut quæ mundi sunt relinquens, centuplum accipias, et vitam æternam possideas (Matth. xix, 29). Quod si tibi Deus inspiraverit, rogo, charissime, ne dubites propter itineris laborem venire ad amicum et consanguineum tuum te desiderantem. Quoniam si simul vixerimus, tanto mutuum nostrum gaudium de nobis invicem præsens nobis erit; tanto quidquid grave videbitur, levius erit.

C EPISTOLA XLVIII (16)²⁰⁵.

AD LANFRANCUM.

Expostulat de honorifica compellatione.

Domino et Patri suo reverendo archiepiscopo LANFRANCO, frater ANSELMUS, suis quod suus.

Sicut Zacharias propheta ad commendandam suæ prophetiae auctoritatem fere per singulos versus repetit: *Hæc dicit Dominus*; sic mihi ad inculandum, quis, cui et quo animo loquatur, libet ut tam saepe epistolæ nostræ, quas vestræ dirigo paternæ celsitudini, in fronte pictum præferant: *Domino et Patri*; et, *suis quod suus*. Sic enim hanc, non dicam, scio simulare, sed sculpsi in mente mea impressam, ut quidquid proponam in incipienda nostra salutatione, hoc in consummata appareat expressum. Cum igitur hoc titulo vobis tam saepe scribam, querendo queror, et querendo quero cur mihi nunquam rescribatis; sed nescio cui vestro domino et Patri, prima litterarum notato. At si servo et filio vestro scribitis, cur, quod destruere non potestis per oppositam negationem, subvertere²⁰⁶ tentatis per relativam oppositionem? Precor itaque ut quoties litteras

dignationis vestre suscepere, aut videam eam scribitis; aut, vel non videam cui non scribitis.

EPISTOLA XLIX.

AD HENRICUM.

Gratias agit pro auro, in quo tamen plus laudatur dantis animus quam munus. Et veniam petit pro Osberno.

Domino reverendo et amico, domino priori HENRICO, frater ANSELMUS, salute.

Gratias vobis magnas scribo pro auro quod misistis; sed multo maiores corde teneo pro bona erga me voluntate, quam retinuitis. Quam quotidie multo melius et clarus experior in dilecto meo communis fratre nostro Mauritio, quam in millibus auri et argenti. Ab his enim qui ab eo veniunt audio vos eum tanto honore et amore tractare, ut appareat vos non inodice me dilectorem ejus amare. Litteras quas charissimo filio vestro fratri nostro Salvino misistis legi: in quibus tam benigne, et vestram erga eum expressistis dilectionem, et mei plus quam merear indidistis mentionem, ut ibi animadverterem magnam quamidam sapienter latenter, et latenter sopenientem deprecationem; quatenus ego, quem sic describitis, benignum erga alios, illi, quem sic diligitis, impendam meam curam et dilectionem. Et ita fiat, quando quidem ita vultis. Cum enim eum amem propter Deum et propter seipsum: et quia constitetur se amicum esse domini Gondulfi, adhuc crescat amor, quia est dilectus domini prioris Henrici. In eisdem litteris, cuiusdam culpæ veniam spontanea benignitate eidem dilecto vestro et meo concessam inveni. Et quia servulus vester, frater noster Osbernus, cum eo pariter se non per superbiam, sed per imprudentiam peccasse cognoscit, nec sibi sentit indulsum esse; mecum pro culpa et sollicitum de venia percepi. Precor igitur ut quod in me laudatis, mecum in vobis exhibeatis: quatenus mecum super afflictionem ejus pia gestantes viscera, sicut Salvino induisistis propter vestram solam bonitatem, ita Osberno dimittatis si quid in vos peccavit, propter vestram benignitatem, et nostram charitatem.

EPISTOLA L¹⁰⁶.

AD GONDULFUM.

Familiaris est epistola.

Fratri frater, dilecto dilectus, GONDULFO ANSELMUS, in hac vita diuternam, et in dies proficiemt sanctitatem, in futura vitam æternam, et semper sufficiemt felicitatem.

Omnes quotquot veniunt a domino Gondulfo, referunt quod litteras meas desiderat dominus Gondulphus. In quibus bene novi quia nihil aliud expectas, nisi ut mutuum nostræ dilectionis affectum legas. Quod quidem certus sum quia non lucis ut amor tuus, ne obdormiat, litteris excitetur; aut ut

A amor meus, quomodo vigilet, intimetur. Quippe sicut de tuo affectu erga me certus es, ita de meo erga te non dubitas. Idcirco igitur tantopere scripta mea postulas, ut quod in intima mente formatum pariter gerimus, in charta scriptum videas, videndo legas, legendo congaudeas. Sed quid, si nec oculus vidit, nec auris audiret, sed solus in cor hominis ascendit, quem affectum preparent diligentia corda diligentibus se? (I Cor. ii, 9.) Testis enim mihi est experta conscientia tua, quia ¹⁰⁷ nec visu ¹⁰⁸, nec auditu sapor hujus affectus a quoquani percipitur; nisi quantum mente ab unicunque concipiatur. Cum igitur scias quia sapor dilectionis ¹⁰⁹ oculis, nec auribus agnoscitur; sed solo cordis ore delectabiliter gustatur: quibus verbis aut quibus litteris meus et tuus amor describetur? Et tamen tu instas ¹¹⁰ mihi importune, ut faciam quod fieri non potest. Sufficiant nobis conscientiae nostræ, quibus nobis invicem conscientia sumus quantum nos diligamus. Omnipotens Deus sic te diligat, et diligendo protegat, ut nihil fiat a te, aut in te, aut de te, nisi quod illi placeat, et tibi expediat.

330 EPISTOLA LI¹¹¹.

AD MAURITIUM

De acceptis Mauritiis litteris, et proximo illius in Northmannum reditu. Poscit ut secum deferat aphorismos cum glossis.

Domino amico, fratri, filio charissimo Mauritio, frater ANSELMUS, sic prolicere de virtute in virtutem, et adhaereat virtuti virtutum.

Perfectis dilectionis tuae nuper dilectori tuo missis litteris, et affectus tui expressione sum iucundatus, et redditus tui promissione sum laetificatus. Sicut enim cum diligenti mibi pariter diligendo respondeas, congaudeo; sic dilecti dilectoris mei presentia semper frui desidero. De quo reditu tuo nec reverendus mihi archiepiscops quidquam mandavit, sicut olim te opinari in epistola quadam tua monstrasti; nec domino abbati, si redieris, displicebit; quod in eadem scriptura te timere significasti; et mibi valde placebit, quod ut puto nunquam dubitasti. Glossas aphorismi si omnes potes scribere gaudeo; sin autem, eas quæ sunt Græcorum aut inusitatorum nominum ne deseras ¹¹² admoneo. Quod tamen temporis in libello de pulsibus insumere deliberas, malo ut ad persiciendum quidquid est in aphorismo impendas. Non enim ejusdem libelli scientia utilis est, nisi frequentissimo et diligentissimo usu se illa occupantibus. Si quid tamen post aphorismum, et de hoc potes, libenter accipio. De utroque hoc præcipue moneo ut quidquid feceris studiosissima exquisitione correctum, dignum sit dici perfectum. Malo enim in ignota inusitataque scriptura partem integrum veritate, quam totum corruptum falsitate. Ante uniuersitatem gratias tibi, quantas possum, ago; quia ubi-

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁶ Cum prænotatis duabus mss. collata. ¹⁰⁷ Conscientia; quia mss. 1. Conscientia tua, quia ¹⁰⁸ Nec visu mss. et Edit. Picardi nec visu. ¹⁰⁹ Quia dilectionis mss. quia sapor dilectionis ¹¹⁰ Injustas mss. instat ¹¹¹ Cum iisdem mss. collata. ¹¹² Sin autem eas... deseras mss. sin autem: eas. ne deseras

cunque sic vivis, ut quanquam non ego, sed Spiritus sanctus te bene vivere docuerit, tamen honor mihi etiam sit inter ignotos et alienigenas talem nutritisse discipulum. Tanto utrique eris Deo et amicis Dei carior, quanto fueris in periculosa conversatione inventus probator. Vale, et cave ne promittendo redditum, et non redeundo, amicum tuum deludas. Saluta dilectum fratrem nostrum dominum²¹⁴ Herluinum.

EPISTOLA LII²¹⁵.

AD FULCONUM.

Ut oblatam dignitatem suscipiat, quam sine nobedientia non potest recusare.

Domino et Patri reverendo²¹⁶, amico charissimo FULCONI, frater ANSELMUS, sic in praesenti vita per divinam gratiam disponi, ut in futura sanctis mereatur apponi.

Cogit me dulcis mihi sanctitas vestra suis precibus promittere, et quod semper servitus mea non promittendo prompta est, prout potest, efficerere. Tanta namque vilitate deprimi scio in conspectu Dei meas orationes, ut alicui eas polliceri me pudeat; et sic me vestrum devovi, ut pro vobis possibilis mea quotidie orare studeat. Quapropter et in hoc, de quo mihi litteris suis dilectio vestra nuper mandavit negotio; et in omnibus quae ad vos pertinent, orationes nostras qualescunque sint, vobis non deesse sciatis. Consilio autem nostro licet vestra prudentia non egeat; tamen quia jubetis, breviter illud schema: praesens exhibeat. Scimus quidem quoniam tu²¹⁷ est homini infirmitatem suam semper timendo, quantum in se est, tam magnum onus refugere, quam de viribus confidendo humeros facile submittere. Sed quoniam scriptum est: *Nemo nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur; sed sive vivimus, sive morimur, Domini sumus;* sic nos oportet inter timorem propriæ infirmitatis, et obedientiam Dominicæ voluntatis, via discretionis incedere, ut neutrum videamus abjecere. In primis ergo vos divinae pietati puro mentis affectu, ut vitam vestram in beneplacito suo disponat, commendate: deinde simplici mente et humili conatu, quibuscumque modis potestis, excepto solo peccato, onus subire recusate. Quod si nisi per peccatum declinare non potestis, obedienter subite, et sollicite portate. Omnipotens Deus nihil a vobis, aut de vobis fieri permittat, nisi quod illi placeat, et vobis expediat.

EPISTOLA LIII²¹⁸.

AD GUALTERUM.

Ut propter calumniam non abjiciat gregis commissariam curam.

Domino et Patri venerabili abbati GUALTERO, frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu mo-

A nachus, per presentis²¹⁹ vitæ sanctitatem, futuræ mereri felicitatem.

Cum scriptum sit: *Omnia fac cum consilio, et post factum non paenitebis* (Eccli. xxxii, 24); et alibi: *Quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idolatria nolle acquiescere* (I Reg. xxv, 3); valde nobis cavendum est ne nostram, contra omnium consilium, nimium sequamur voluntatem, etiamsi recta nobis videatur. Neque enim quidquid singulis rectum videtur, rectum est; quoniam scriptum est: *Via stulti recta in oculis ejus* (Prov. xii, 13); et: *Sunt vie quæ videntur hominibus rectæ, quarum finis usque ad profundum inferni descendit* (Prov. xiv, 12). Quapropter ne, more stultorum, errorem rectitudinem judicantes, teneamus vias

B quarum finis usque ad profundum inferni descendit, nequaquam unusquisque, suo inexaminato judicio, vitæ suæ debet ordinem committere; sed diligenter, ne plurimorum, et maxime rapientium judicio, aut obedientiæ, aut misericordiæ, aut denique charitati repugnet, perpendere. Unde magis est mirandum cur vestra sanctitas vestraque prudentia sere contra omnium consilium, contra obedientiam sibi divina dispositione per archiepiscopum suum, et regularem electionem injunctam, contra misericordiam et charitatem, oves sibi communissas pastorali cura destitutas, lupis infestantibus lacerandas deserendo expavit: quandiu vel unam considerat sua cura ad salutem posse proficere. Acquiescat igitur vestra charitas, acquiescat, et tot²²⁰ orationibus astricta ad monasterium suum redeat, curamque abjectam misericorditer resumat, ut desolatos consolando et adjuvando, divinæ consolationis et auxilii recompensationem mereatur. Nam calunnia, quæ vos maxime terrere solet, ab abbatte S. Arnulfi sic est per communem ejus et fratrum monasterii vestri consensum extincta, ut jam nullo modo vos impediatur.

EPISTOLA LIV²²¹.

AD HENRICUM.

Ut malevolorum invidiam et calumnias patienter sustineat.

Domino et Patri suo charissimo, domino priori HENRICO, frater ANSELMUS, vitæ praesentis integrum prosperitatem, et futuræ æternam felicitatem.

Si per vestrum nuntium didicissetem qua infamia dissimaretur charitas vestra, quo dolore, qua 331 miseria afficeretur; et exinde meum consilium et auxilium quæsiissetis, sicut dicitis; et nullum reddidissetem responsum: fateor quia merito admiraremini, et diceretis me fecisse quod non debuerim. Sed credit mihi sanctitas vestra, quia nunquam hujusmodi nuntium vestrum memini me audisse. Audivi tamen a quibusdam, non qui so-

VARIÆ LECTIONES.

²¹⁴ Fratrem nostrum Dominum ms. 1. fratrem tuum Dominum ²¹⁵ Cum duabus prædictis mss. collata
²¹⁵ Et Fratri Reverendo mss. et Patri reverendo ²¹⁶ Quam tutius mss. quoniam tutius ²¹⁷ Cum iisdem
 mss. collata ²¹⁸ Presentis ms. 1. per praesentis ²¹⁹ Charitas, et tot mss. charitas acquiescat et tot
²²⁰ Cum præfatis mss. collata

wuntos vestros faterentur, quia non bene eratis apud dominum archiepiscopum. Sed cum quererem propter quid, circumeundo significantes quedam inconvenientia nihil certum exprimebant. Dum igitur exspectarem certiorem rerum notitiam, audivi inter vos integrum venisse reconciliationem. De desiderio autem, cuius vos velle licentiam habere a domino abate et a me significatis, sic olim audivi, nescio jam a quo, ut intelligerem meum ad hoc desiderari auxilium; non tamen expeti responsum. Sed quoniam certissimus eram dominum abbatem id nunquam esse concessurum; melius rem penitus silentio tegendam, quam frustra verbo detegendam putavi et puto. Quod autem scribitis quod, miserante Deo, claruit veritas, confusa et obscurata est falsitas et ejus inventores: scitote me verius gaudere de soliditate veritatis, quam credo, quam deluisse de figuramento falsitatis, quam nunquam credidi. De invidis vero, quos adhuc oblatrantes insidiantesque patimini, hoc dico quod scitis; quia semper invictum virtutis. Si igitur invidiae persecutione carere vultis; aut locum, ubi lateatis vitiosos, invenite; aut virtutibus renuntiate. Sed neutrini horum facietis; quia alterum est impossibile, alterum execrabile. Quid igitur restat, nisi ut armati armis *justitiae, a dextris et a sinistris transeatis*, cum Apostolo, per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam (II Cor. vi, 8): et quidquid ipsi militantur, nunquam ad eos, sed ad gressus vestros, sorti et quieta mente intendatis. Si enim vestri oculi semper ad Dominum, ipse evellet de laqueo pedes vestros (Psal. xxiv, 15); ipsi vero incident in foream, quam fecerunt (Psal. vii, 16); et captio, quam absconderunt, apprehendet eos (Psal. xxxiv, 8): cum, sicut jam coepit, eminebit libera veritas, et ad gloriam; et obruetur confusa falsitas, in ignominiam. In quo tamen sollicite vos, sicut decet perfectum servum Dei, observare oportet, ne inimicorum confusione gaudentes, eam exprobretis, exprobando prædicetis, prædicando divulgetis, divulgando augeatis; ne in conspectu Dei, ultione inimicorum delectari judicemini. De vestra igitur liberatione, in secreto mentis, in conspectu Dei, gratias illi agendo gaudete; illorum vero peccatum, sive eventum, pro illis orando, miti mente dissimulate. Quod autem vos super frequenti commotione illius, quem sine super omnes diligitis homines, affligi monstratis; nullum aliud video consilium, nisi illud quod est optimum: sola virtutis patientiae, quam jamdiu viriliter tenuistis, consummatione opus habetis. Nullo enim modo efficacius, aut quantum ad vos honestius utiliusve fugietis ad mentis quietem, aut illum placabitis, aut hostem occultum, qui vos hac ipsa tribulatione impugnat, superabitis, ut corona victorise percipiat. Non enim coronabitur, nisi qui legitime certaverit (II Tim. ii, 3); nec legitime

A certat, qui non usque in finem aut suum, aut impugnationis perseveraverit. Scriptum est namque quia *potentia opus perfectum habet* (Jac. 1, 4); et: *In patientia nostra possibilis animas vestras* (Luc. xxiv, 19.) Si vero mente amplectimini patientiam, et tribulationem declinare satagit, scitote, imo scitis patientiam non esse nisi in tribulatione. *Gaudete igitur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam overatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit* (Jac. 1, 3; Rom. v, 4). Dicitis vos nullo modo posse esse vobis cum sine integra archipræsulis gratia. Hic autem respondeo vestre prudentie, nusquam vos bene esse posse; si eam, quod ex vobis est, non habueritis; si vero eam habere non contempseritis, sed non poteritis, ut necesse sit vos alibi esse, quam cum illo: nusquam vos melius, quia nusquam rectius, esse posse, quam nobiscum ^{mss.}: nulla enim ratione dominus abbas, et fratres vestri aliter conciderent. Nam non tam parvi aestimatur, aut tam parum amat sanitatis vestrae strenuitas, ut qui eam juste potest tenere, sponte aut facile velit ea carere. Omnipotens Deus sic vitam vestram protegal et disponat, ut omnibus impugnationibus et adversitatibus prævaleatis, unde coronam sempiternam percipiat. Orate pro me.

EPISTOLA LV ^{mss.}

AD MAURITIUM.

Gratulatur quod audiat Arnulfum Grammaticum.
Dilecto suo fratri et filio MAURITIO frater ANSELMUS.

Audivi quod legas a domino Arnulfo. Quod si verum est, placet mihi qui semper profectum tuum, sicut ipse ex parte expertus es, desideravi: nec unquam utique plusquam modo. Audivi quoque quod ipse multum valeat in declinatione; et tu scis quia molestum mihi semper fuerit pueris declinare, unde valde minus quam tibi expediret. Scio te apud me in declinandi scientia profecisse. Hortor itaque, et precor, et ut filio charissimo præcipio, quatenus quidquid ab eo legeris, et quidquid alius poteris, diligentissime declinare studeas. Nec pudeat te sic in hoc studere etiam quibus ^{mss.} te putas non indigere, quasi nunc id recentissime incipias: quo et ea quæ scis, ejus auditu confirmata, securius tenelas; et eo docente, si in aliquo falleris, id corrigas; et quod ignoras, addiscas. Si autem nihil tibi legit, et tua hoc est negligentia, displicet mihi; et volo quatenus ut fiat quantum potes, satagas, et præcipue de Virgilio et aliis auctoribus, quos a me non legisti, exceptis his, in quibus aliqua turpitudine sonat. Quod si aliqua te obstante non potes ab eo legere, vel hoc stude, ut librorum, quos legisti, quoscunque potes, et quibus horis potes, totos a principio usque ad finem diligentissime, sicut supra monui, declines. Ostende etiam eidem charissimo

VARIAE LECTIONES.

^{mss.} Quia rectius esse... vobiscum mss. quia nusquam rectius esse... nobiscum ^{mss.} Cum uno ex prædictis mss. collata ^{mss.} Etiam quibus ms. etiam in quibus

amico nostro hanc epistolam, in qua ut breviter²²¹ et multum ejus pro te deprecor dilectionem, peto ut tibi ostendat quantum de vera ejus confidere possum amicitia: et indicō²²² quia quod tibi faciet, non alteri quam cordi meo faciet. Diu enim est ex quo ego et ipse de mutua certi sumus amicitia; si ipse, quod ego nunquam obliviscar, reminisci dignatur. Saluta illum quam reverentius potes ex nostra parte; et dominum priorem, et dominum meum Gundulfum, aliasque domnos et fratres nostros, qui tecum sunt. Vale, fili mi dulcissime, et ne contemnas consilium paterno te diligentis affectu. Vale.

EPISTOLA LVI²²³.

AD GUILLEMUM.

De comite excommunicato, qui sacris se immiscebat. De presbyteris incontinentibus, et de lapsis sacros ordines habentibus.

Dominus et Patri reverendo abbati GUILLEMUS, frater ANSELMUS, in hac vita diuturnam prosperitatem, in futura æternam felicitatem.

Ex quo vestra probitas mihi suam dignata est præbere notitiam, tantam ejus concepi dilectionem ut semper ejus mihi dulcis sit memoria. Quod expertus sum non immerito fuisse, quoniam et viam vestram **332** amore et reverentia dignam agnovi existere; et paternitatem vestram²²⁴ non sine affectu dilectionis erga parvitatem meam esse. Sæpe namque fratres a vobis venientes, me non solum sanctitatis vestrae relatione ædificaverunt, sed et dignationis vestrae salutatione honoraverunt. Quare licet quidquid est in me toto minime possit tantis meritis respondere; meum tamen est, quantum amoris et reverentiae possum, exhibere. Sed hæc Deo in nobis servanda et augenda committens, ad ea de quibus meam parvitatem vestra consulere dignata est prudentia, non præsumendo, sed obe-

diendo respondelio; forte non quod sufficiat, sed quod mihi videtur. Comes quidem vester, qui excommunicatus vobis divina celebrantibus se miscet, mihi videtur humiliiter admonendus; ne contemnendo sententiam eorum, in quibus Deus affirmat se audiri cum audiuntur, et sperni, cum spernuntur; se ligare, cum ligant²²⁵ et solvere, cum solvunt; aggravet super se Dei judicium, a quo fugere nusquam homo potest. Quare melius illi esset, ut per salubrem humilitatem abstineat ab his, a quibus cum apostolica segregat sententia, quam per præsumptionis contemptum se ingerat in illa, quæ nunquam nisi per humilitatem quæsita prosunt, et semper inordinate præsumpta obsunt. Nec debere enim nullo suo commodo, et gravissimo suo malo cogere vos ut, cum eum offendere nolitis, Deum et sedis apostolicæ auctoritatem graviter irritetis: ad quos placandos²²⁶ illum adjutorem habere non possitis. Facilius quoque aique benignius apostolicum ejus rationes suscepturum, si suam illum sententiam cognoverit reveritum. Quod si comes idem hanc admonitionem respuerit, scitis quia²²⁷ plus est Deus timendus quam homo. Quapropter aut secundum jam prolatam apostolicam sententiam, erga illum agendum, aut ipsum apostolicum, sive aliquem ejus vices gerentem, de hoc ipso denuo consulendum existimo. De presbyteris vero, qui se aperte reprobant libidinis²²⁸ conversatione Deo reprobabiles exhibent; omnino tenendum est quod apostolica præventione ecclesiastico iustoque judicio et rigore²²⁹ constituit. Nempe nullatenus convenit ut ibi reverenter astetur²³⁰, ubi pertinaciter aperta et impudenti libidine setentes, Dei et sanctorum prohibitionem contemnendo, sacris altaribus deserviunt; imo non deserviunt sed quantum ad ipsos commaculant. (17) Non quo quis ea quæ tractant, contemnda,

VARIAE LECTIÖNES.

²²¹ Qua breviter ms. qna ut breviter²²² Et judico ms. et indicō²²³ Collata cum duabus prænotatis ms. in uno codice compactis et ms. Lovaniensi: et cum Edit. Goth. et Col. 1575. et cum ms. S. Ebrusi: ubi tractatus de Presbyteris concubinariis legitur ab his verbis. De Presbyteris etc. ad illa. Confessionem compellit²²⁴ Paternitatem meam miss. parvitatem meam Edit. pravitatem meam²²⁵ Cum ligant ms. et Edit. cum ligant²²⁶ Pacandos ms. placandos²²⁷ Scis quia ms. et Edit. scitis quia²²⁸ Aperi libidinis ms. S. Ebr. aperia libidinis²²⁹ Justoque rigore ms. S. Ebr. justoque judicio et rigore²³⁰ Astetur ms. S. Ebr. astent

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(17) *Non quo quis, ea quæ tractant, contemnda.* D. Interdicti pontificii Anselmus verissimam edidit rationem, cui similem aliquam non excogitantes plerique, contendunt Gregorii VII prohibitionem sanctam et piam; alii vero impiam et adversantem Evangelio. Sigibertus, Gregorio alioquin infensissimus, ut appareat ex opusculis adversus eum scriptis, affirmat id novo exemplo, et, ut, inquit, multis visum est inconsiderato præjudicio, sanctum contra Patrum sententiam, asserentum sacramenta ecclesiastica requie per bonos ac pravos ministros operari. Reliqui scriptores Sigiberto posteriores ejus dicta dicunt, et sine ullo delectu aliena qualiacunque suis communiscet, scilicet Matthæus Paris. Thomas Walsing. in Hypodigm. Neustræ, Vincent. Belvacensis, Nauclerus, Joannes Frasquetius ms. in nostra Bibliothec. Achilles Gassarus in Epitome chronicorum, ubi exemplo Henritianorum episcoporum Vormaciæ congregatorum, anno 1077, Gregorium vocat necromanticum. Sed longe aliter de eo loquuntur

D omnes historici, etiam Germani, ut doctissimus Ge-nebrardus lib. iv Chronicorum, et Papirius Massonius lib. v De Vitis pontificum Romanorum diligenter observarunt. Nec id novo exemplo, aut contra sanctorum Patrum mente in Gregorio fuisse institutum liquet ex his quæ retulit Gratian. dist. 52, can. Nullus missam; et can. Præter hoc autem, in quo Urbanus Gregorii successor argumentum ex Patribus ductum dissolvit. Licet Gregorius non interixerit sacerdotum conjugatorum sacrificiis ut inanibus, sed hæc verecundia permoti ad se redirent. Reliqua quæ nonnulli obtendunt incommoda et scandala hinc orta, non legi sed hominum iniquitatibus vertenda quilibet cordatus fatebitur. Nam ut recte D. Hieronym. epist. ad Amandum scribit: « Pudicitæ carnes ferro indigent et cauterio, nec est medicinae culpa, sed vulneris, cum clementi crudelitate non parcit medicus, ut parcat; sævit, ut misereatur. » Gregorium igitur Necromanticum cum impie appellavit Gassarus, in hoc valde dissentiens a Vo-

sed tractantes exsecrando existimet: ut qui Dei et angelorum presentiam non reverentur, vel hominum detestatione repulsi²³⁴, sacra confaminare desistant²³⁵. Nec ullatenus²³⁶ oportet ut illi sint consortes de altari participantium, qui per immunditiam se faciunt exsortes altari deservientium. De lapsis autem sacros ordines habentibus, et spontanea humilitate²³⁷ secrete quibus debent consitentibus, nequaquam est asserendum quod eisdem ordinibus amplius ut nullatenus possint, si per sacrificium spiritus contribulati, cordisque contriti²³⁸ et humiliati Deum placantes (*Psal. L*, 19), ad virtutum profectum studiose contenderint²³⁹. Nam nec apud Deum reprobatur officium alicujus propter culpam, quam ipse ignoscit; nec apud homines decoloratur sacri ordinis dignitas propter personam, cuius ipsi peccatum non cognoscunt: quibus duabus causis carnalis lapsus prohibet ad sacros ordines²⁴⁰ accessum et²⁴¹ redditum. Sed quoniam ferme semper occultum est, *quorum remissæ sint iniquitates, et quorum tecta sint peccata* (*Psal. xxxi*, 1); quorum vero minime: tutius semper²⁴² est conscientia sibi criminis, ab his quæ placitum Deo personam exposcunt, per laudabilem humilitatem²⁴³ abstinere, quam per culpabilem securitatem presumere. Illud namque semper potest, Deo non improbante; hoc vero non debet, nisi Deo approbante. Qui autem huic sententiæ, quæ ad sacri ordinis officium redditum post lapsum concedit; nequaquam alia ratione²⁴⁴ nisi auctoritate fulciatur, scilicet Scripturarum²⁴⁵, vult consensum attribuere: legat epistolam beati Calixti pape directam universis episcopis per Galliam constitutis²⁴⁶ et beati Gregorii papæ ad Secundinum inclusum: ubi ipsi hanc sententiam sic firmis et pene eisdem rationibus et auctoritatibus confirmant, ut nullatenus aliorum probatione indigeat. Sed quoniam idem B. Gregorius idipsum in aliis suis quibusdam epistolis studiose prohibet, ne sibi ipse contrarius sit²⁴⁷, de apertis quidecum prohibuisse, de occultis vero, post dignam poenitentiam

A concessisse intelligitur. Nam crimen quod a Deo non imputatur, nec ab hominibus esse putatur, non reprobatur nec decoloratur, ut jam dixi; cum tamen in tali re cuique tutius sit coram Deo sibi plus²⁴⁸ timere quam considere. Prohiberi autem invitum debere, qui occultum crimen humili confessione sponte et occulte detegit, minime existimo, ne multis obstruatur via salubris confessionis, qui potius eligerent penitus in mortem²⁴⁹ occultari, quam hac occasione in certitudinem vel suspicionem alicujus criminis adduci. Nec illi²⁵⁰, cui constetur, statuitur ad peccatum, si consitentem absque ejus consensu cessare a sui ordinis officio non cogit; sed potius magni criminis reus esse videtur, si cogit, quia sic et consitentem²⁵¹ poenitere confessionis, et plures nondum consitentes horrere confessionem compellit²⁵². Nam satis patet quam minus malum sit cui libet peccatori ad altare cum amore confessionis peractæ et spe misericordiae humili mente accedere, quam se cum odio confessionis et desperatione venia indurato corde, desiderio aut etiam actu ingere. Ille itaque cui confessio sit, nequaquam particeps aestimandus est minoria culpe, in qua alium permittit, non consentiendo, sed majorem prudenter præavendo; majoris vero criminis auctor esse videtur, ad quos multos impellit, etiamsi non volendo, tamen inordinate plus quod minus, quam quod majus erat, timendo. Sed manifestum est quia illi, qui humili contritione superbam verecundiam conculcando semetipsos judicantes, indicenti cessationem sponte consentiunt: multo tutius ministrant permissi seu etiam jussi, quam illi qui verecundia humana inter Deum et se justè judicare refugiunt; licet is cui consitentur, valde periculosis prohibeat istos invitatos, ut supra dictum est, quam illos spontaneos. Et cum utrisque necessarium sit vel ad tempus abstinere, puto quia illi, qui non libenter cessant, ad quod non bene properant, sunt tantum relaxandi; hi vero qui sponte abstinent, ad

VARIÆ LECTIONES.

²³⁴ Depulsi mss. et Edit. Goth. et Col. repulsi²³⁵ etc. usque ad, de lapsis, etc. ms. S. Ebr. omit.²³⁶ Spontanea humilitate ms. S. Ebr. spontanea²³⁷ Cordisque contriti ms. S. Ebr. cordeque contriti²³⁸ Contenderint ms. S. Ebr. se converterint²³⁹ Ad sacros ordines ms. S. Ebr. ad sacram Ordinem²⁴⁰ Accessum et ms. S. Ebr. accessum aut²⁴¹ Tutus semper mss. et Edit. Goth. et Col. tutius semper²⁴² Laudabilem humilitatem ms. S. Ebr. laudabilem Deo humilitatem²⁴³ Aliqua ratione ms. 1. Vict. alla ratione²⁴⁴ Fulciatur, Scripturarum ms. S. Ebr. fulciatur, scilicet Scripturarum²⁴⁵ Decretum universis Episcopis per Galliam constitutis mss. S. Ebr. et Lov. directam Episcopis Gallice²⁴⁶ Sed quoniam idem B. G. id ipsum in aliis suis quibusdam Epistolis studiose prohibet, ne sibi ipse contrariis sit: de etc. ms. S. Ebr. Sed quod idem S. Gr. et alii sancti Patres idipsum alibi videntur studiose prohibere: de etc.²⁴⁷ Deo plus ms. S. Ebr. Deo sibi plus²⁴⁸ Eligerent penitus in mortem ms. S. Ebr. eligenter in mortem penitus²⁴⁹ Nec enim illi ms. S. Ebr. nec illi²⁵⁰ Et consitentem ms. S. Ebr. et constendo²⁵¹ Confessionem compellit. Hic explicit tractatus in ms. S. Ebr.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

laterrano, quem se in paparum enumératione secundum pollicetur in epistola liminari. Nam Authropoligie lib. xxii, sic de Gregorio scribit: « Hic præter omnes, quod vir pius, et Christianæ religiosæ acerrimus defensor fuerit, labores magnos pertulit. » Hartmannus Schedelius Registri Chronicorum etate sexta, Gregorium nominat virum Deo et hominibus gratissimum, prudentem, justum, clementem, pauperum, pupillorum ac viduarum patronum, et

Ecclesiæ Romance contra hæreticorum impropositam, et malorum principum potentiam res ecclesiasticas per vim occupare conantium unicum ac acerrimum defensorem, eumque sancte et pie mortuum esse. Hec Schedelius Germanus scriptor, et Gassaro antiquior; quem et Volaterranum, a Genebrando pretermisso adduxi, ne quis testum docet Gregorianæ innocentie.

quod non presumant, etiam revocandi. Nam in illis, si revocentur, obedientiae legimae presumptio palliatur; in istis vero humilitas obedientiae robore adjuvatur. Quæ revocatio non indifferenter, sed magna prælati confessionem suspicentis discretione facienda est. Sepe namque contingit ut quis non per immensum criminis horrorem, et per vim humilitatis humanam verecundiam superet; sed per stultitiae tenebras et impudentiae duritiam, fœditudinem sceleris et pudorem non sentiat, et per negligentiam officium suum non appetat. Qui autem hujusmodi est, nunquam ad sacram officia summum aut vocandum aut revocandum est. Sed cum pro ipso penitente supplicat humilitas, suggestus contrito, intercedit vita mutatio: tunc nimis si prælatus non tam de ineritis aliquibus, quam de magna misericordia et de multitudine miserationum Dei illum confortans, ad cui usum invitet officii, puto quia non tam temere quam prudenter egisse videatur. Est enim sœpe in hujusmodi prævenienda pusillanimitas, excludenda contemptus suspicio, ostendenda benevolentia, exhibenda compassio. Hoc enim modo qui tales sunt quanto benignius, tanto efficacius ad perfectionem provocantur, et tanto strictius in bono proposito dignantur. Potui plura de scriptis Patrum his inteneri; sed quia epistolaris brevitas, quæ jam se nimis extendi reclamat, non consentit, simpliciter quid de interrogantissimum, paternitatem **333** vestre gressus exposui. Omnipotens Dominus vos, et in his et in omnibus quæ vobis agenda sunt, sic in rectitudine veritatis dirigat, ut pro eis seipsum vobis retribuat. Si præsens esset coram vobis, et coram sancta congregazione vestra (de qua multa bona a multis concorditer audio) supplicante mente corpus totum prosternerem, et ut me bonorum quæ Deus operatur in vestro monasterio, in perpetuum partipem in fraternali charitate concederet, peterem. Sed quoniam ego hoc non possum, præsumo non de meis meritis, sed de vestra sanctitate regare ut vos hoc pro me non humiliare corpore, sed benigna mente ab eisdem filiis vestris mihi petatis et cum aliis concedatis. Valete.

EPISTOLA LVII ¹²².

AD LANFRANCUM.

De Lanfranco nepote bona rescribit, nec non de Osberto. Et mittit B. Pauli Epistolas.

Domino et Patri suo reverentiae honore, et amoris affectu matri catholice colendo archiepiscopo **LANFRANCO** frater **ANSELMUS** suus, quod suus.

Licet rarius quam debent humilitatis meæ litteras paterna sanctitas vestra suscipiat, fidelitatem tamen vobis debitam cor meum non alibi quam in scriptam integrum servat. De charissimo meo nepte vestro copiosius nuntius vester, qui ea quæ

A circa ipsum sunt, vidit et ab eodem audivit, potest interrogantibus dicere quam epistola mea possit describere. Quod autem ad me attinet, sic me sibi non invitum cum propter vos, tum propter seipsum, ut taceam fraternali charitati astrinxit; ut in nullo ejus commodo, quod possim, me velim illi subtrahere ¹²³. Domnus Osbernus, quem ad se reduci auctoritas vestra jubet, fateor, adeo menti meæ glutinio dilectionis adheserat, ut ejus separationem cor meum non nisi cum quadam sui scissura toleraret. Testis enim est illi non tam stylus meus quam conscientia quia sic nobiscum est conversatus, ut ab omnibus bonæ præpositum voluntatis sincere diligentibus, plus mercatur affectum charitatis, quam asperitatem alicujus severitatis ¹²⁴. Quamvis itaque admonitione non egeat sancta vestra benignitas, quæ semper bonis adesse solet, compellit me tamen meritis prælati fratris comparata dilectio toto precari conatu, quatenus non solum quia ipsé meruit, sed et quia fidelis servus vester desiderat, desiderando postulat, illum benigne suscipiendo, benigne, nisi aliter vitam ejus ipsi mereri videritis, tractetis. Præterea, quoniam non audeo dicere ut illum ad nos aliquando remittatis; hoc, ut puto, licenter dico quia nunquam ab eo vivens dissociari velle. Epistolas beati Pauli vestro mandato libera parentes vobis mittimus; sed, quoniam quod in eodem codice de vestro opere est, alibi non habemus, satis scire potestis quid vos aliquando factum ire desideremus.

EPISTOLA LVIII ¹²⁵.

AD HENRICUM.

Domino et amico charissimo, reverendo priori **HENRICO** frater **ANSELMUS**, in terra seminare saeculatatem, in celo metere felicitatem.

Ei commendai Osbernum.

Dilectus meus dominus Osbernus vester, qui ad vos redit ¹²⁶, sic pristinæ vitæ perversitatem spongie accusat et execratur; atque, inquantum ex ea quam nobiscum habuit conversatione palam et secreta experiri potui, sic vita laudabilis amore accenditur, ut non imauerito interior homo ejus in melius aut jam mutatus, aut procul dubio facile mutandus existimetur. Et vestrae quidem notiuntur est

D prætentio quia nunquam tanta benignitatis opus est exhibitione, quanta in nova et rudi de reprobis ad probos mores conversione, ne bona incepta quæ nutriti et ad profectum duci possunt per formantem benignitatis, impediuntur aut certe fragantur per austritatem severitatis. Precoq igitur dilectam vestram sanctitatem, quatenus, sicut vestri decet discretionem regiminis et præfato fratri expedit, omnem præterite perversitatis ejus dissimilantes ¹²⁷ memoriam, lacte perspicue dilectionis

VARIAE LECTIONES.

¹²² Cum uno ms. Victorino in Codice Ef. 20. collata ¹²³ Velim subtrahere. ms. Velim illi subtrahere ¹²⁴ Severitatis ms. alicujus severitatis ¹²⁵ Cum eodem ms. collata ¹²⁶ Redit ms. reducitur ¹²⁷ Dissimilantes ms. dissimilantes

propositi nutriatis melioris infantiam, nisi forte, quod non puto, in pristinam non ex infirmitate ostenderit, sed ex voluntate redierit malitiam. Nullatenus enim illi opportunius probatis latuisse dilectionem sub severitate quam sensit in errore, quam si tunc patuerit in erroris correctione. Denique, ut mihi videtur, ad rectæ vitae tramitem nullus debet impelli, nisi qui non potest attrahi. Preceptor etiam, seu, potius exigo ex debito, quod sibi invicem debent amici, ut sicut omnes dilectæ mihi fraternitati vestræ dilectos volo diligere, sic dominus Osbernus in adipiscendo meam dilectionem multum sibi gaudet vestram crevisse. Valete.

EPISTOLA LIX²⁵⁹.

AD GONDULFUM.

Te muneribus ab ipso missis gratias agit suo et Hugo-nis atque Basiliæ nomine.

Suo domino, suo fratri, suo amico charissimo domino GONDULFO frater ANSELMUS, quod suo, suus.

Cum tu non potes precibus monere pigritiam meam ut tibi salutatorias litteras mittam, convertis te ad aliud consilium, et pulsas me tuis donis, ut vel gratias remittam; et quem blanditia nequeunt ad scribeendum attrahere, saltem pudor queat ad gratias agendum impellere. Ago igitur tuæ dilectioni, quæ dulcis est cordiæneo, gratias, non quantum mihi charior est charitas tua, qua finit et condiuntur, et quam mihi sapiunt munera tua. Tanto namque charior est mihi charitas tua, quam quidquid mihi donare potes, quanto ea quæ donas potes a te longe transmittere, et charitatem non potes a te dimittere. Illa enim possunt sine more transire; sed ista non potest de corde exire tuo: hanc certe sive dones, sive non dones mihi, aliquid semper scio in te servere; huic sive loquar²⁶⁰, sive taceam, temper scito cor meum simili affectu respondere. Dominus Hugo et domina Basilia uxor ejus magnas vobis gratias agunt pro gratiis tuis quas mandas, pro donis tuis quæ mittis, pro orationibus tuis quas pro eis facis, et quas eis promittis. Ego ipse presentavi eis munera tua, et legi litteras tuas, et retuli verba tua: quæ omnia gratissime et lætissime suscepserunt.

334 EPISTOLA LX²⁶¹.

AD MAURITIUM.

Exigit ab eo epistolæ; et eum collaudat quod ab omnibus ubique ametur.

Domino et dilectissimo fratri et filio MAURITIO frater ANSELMUS, sapientia et gratia proficere apud Deum et homines.

Diu est quod nostris nos invicem litteris non

A visitavimus, quoniam de soliditate mutuae nostræ dilectionis non dubitavimus; et quia nuntiorum sermonibus, cum opportunum fuit, nos salutavimus. Sed ne qua occasione amor ipse ab aliquo putetur temere, expedire puto ut aliquando schedulis, quasi scintillis ab invicem emicantibus, videatur servare. Hoc enim ipso quia desiderantem²⁶² te desiderans habere mecum non possum; nequaquam minus, sed magis te diligo; quia cum te sic diligam a majoribus et melioribus me²⁶³, ut te dimittere nolint, video; plus te diligendum intelligo. Unde sit ut pene dubium mihi sit utrum quia sic te facis amabilem, plus gaudeam; an quia tam amabili frui non possum, plus doleam. Verum quoniam scio quia non tantum propter me quantum propter te a me debes amari: B soluta quæstione certum est quia plus debo de honorum præsentia quæ tecum est congratulari, quam de corporis tui absentia quæ in eum est contristari. Denique semper, ut Deo et bonis hominibus amabilis es, desideravi, et pro mea possibilitate, ut mihi conscient es, studi quandiu mecum fuisti: nec tamen desiderium idcirco tepuit, quia studium operari non potuit plus quam mecum, cum non fuisti: verum non ubiunque amaris, esse potes; sed ubiunque sis, amari et bonus esse potes. Ut igitur ibi et talis sis, ubi et qualem te esse vult Deus, et tibi expedit, salvo tamen mutuo nostro, quod exigit mutuus amor, desiderio, exoretur Deus: et quoniam jam, ubiunque sis, bonis amabilem te fecit benedictus Deus. Saluta dilectos fratres et amicos nostros dominum Herluinum et dominum Guidonem²⁶⁴, dominum Elmerum et dominum Hulwarduin consobrinum domini Osberni.

EPISTOLA LXI²⁶⁵.

DURANDI AD ANSELMUM.

Laus Meditationum Anselmi, a quo exigit B. Patris Epistola.

DURANDUS sola dignatione Dei abbas Casæ-Dei domino ANSELMO aternam salutem.

Bajocenses duo litteris imbuti, juvenes præclaræ habitudinis in omni modo se habendi; minor eorum vocabulo est Rogerius, alter est Willelmus: duo illi, et præter eos, plures, sed maxime illi distillarunt auribus nostris oleum et suavitatem tui et nominis et religionis. Deinde: *Terret me rita mea; namque (18) diligenter discussa²⁶⁶*, cum eo quod sequitur, scriptum hoc, et præter hoc, alia piissime de contrito spiritu tuo, et de pietate contriti tui cordis edita et scripta, pias præstant nobis lacrymas tuas legere, nostras edere; ita ut utrumque miremur et in corde tuo redundare tante rorem benedictionis, et sine susurro descendere inde rivum in cordibus

VARIÆ LECTIONES.

²⁵⁹ Cum eodem ms. collata ²⁶⁰ Sive loquor ms. sive loquar ²⁶¹ Cum eodem ms. collata ²⁶² Desultantem ms. desiderantem ²⁶³ Diligo a majoribus me ms. diligam a majoribus et melioribus me ²⁶⁴ Herluinum et dominum Guidolphum ms. Herluinum et dominum Guidonem ²⁶⁵ Cum eodem ms. collata ²⁶⁶ Diligent et discussa ms. et Edit. Pic. diligenter discussa

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(18) Meditatio 2, supra, p. 207.

nostris Nam ita est vere : pietas scriptae tue orationis excitat in nobis pietatem sopiae compunctionis ; adeo ut quasi mente prosiliendo congaudeamus , ea diligendo in te , vel potius in eis te ; super ea ²⁶⁷ , et per ea Deum et te . Intercede igitur , quia intercedere potes , pro nobis intercedentibus pro te ut possumus ; et mitte alia , si qua habeas , a te scripta , quae non habeamus , notus et rogatus in dilectione , quae continua est nobis utrobique . Rogamus etiam in corpore ipso congregationis unitatem societatis , et te pro nobis in eo fungi legatione mittimus ; quia redundans tu charitate fideliter poteris hoc rogare , et rogata ipse dare . Parati etiam nostræ dilectionis dare pignus , pignus exigimus a vobis : vos eligit quod possimus , a nobis ; nos eligimus ²⁶⁸ Epistolas Pauli a vobis . Neque prætendimus in eo dolos quasi primi parati accipere , et non primi parati dare , quod remotissimum est a sacramento dilectionis , quæ Deus est . Verum ardentes charitate non prævidemus quomodo cunque postulemus , omnibus sanctæ hujus professionis parati nos et nostra commode petita non negare . Ni igitur duo fratres tui desiderio accensi te opitularem ²⁶⁹ habeant in omnibus , quia de te pendet voluntas omnium in omnibus .

EPISTOLA LXII ²⁷⁰.

AD DURANDUM.

Respondet præcedenti.

Domino et Patri merito sanctitatis , cum amore reverendo , cum reverentia amando , DURANDO abbatii cœnobii quod dicitur Casa-Dei frater ANSELMUS Beccensis , vita peccator , habitu monachus : sic in hac vita perseverare in proficiens sanctitate , ut in futura gaudeat in sufficienti felicitate .

Vestræ paternitatis epistola percepta , magnus se cordi meo gaudium infudit : sed vita mea respecta , non solum idem se gaudium fere totum de corde meo refudit ; sed insuper dignus moror inuentem meam graviter perfudit . Nam ex eo quod vestram sanctitatem me ignotum homunculum adeo dilexisse cognovi , ut me suis litteris de tam longinquuo visitare et salutare dignaretur , nou immenrito sibi visa est mea debere exultare ²⁷¹ humilitas . Sed , cum considero me nequaquam a vobis diligi , nisi quia existimatis me aliquid esse , cum nihil sim , intelligo quia non diligitis vitem et contemptibilem coram Deo et hominibus personam (quod ego sum) , sed strenuum et alicuius virtutis virum , quod ego utique non sum . Quapropter timens non solum ne mihi nihil aut parum prosit vester amor , quia non sum quod diligitis , sed ne mihi nimium obsit meus tempor , quem in me non cognoscitis ; precor , obsecro ut me putetis aut ametis , quasi jam alicuius spiritualis provectus sim ; sed ad hoc me diligit ,

VARIAE LECTIÖNES.

²⁶⁷ Seimper ea ms. super ea ²⁶⁸ Eligite .. eligimus ms. rectius exigite .. exigimus ²⁶⁹ Opitulante ms. opitularem ²⁷⁰ Cum eodem ms. collata ²⁷¹ Exultare ms. exaltare ²⁷² Impendentis ms. impeditis ²⁷³ In vita charitate ms. in vera charitate ²⁷⁴ Cum eodem ms. collata ²⁷⁵ Examinandis ms. examinandum

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(19) *Vide epist. 74, infra.*

A diligendo orate ut sim . Sic enim vetra erit et vera de me existatio , et vera erga me dilectio , et secura mihi de vestro amore exultatio . Rogo itaque , quanta possum humiliitate , reverendam paternitatem vestram , agite sanctis vestris precibus , quatenus et quod ego adhuc noxie sum , a me auferatur , et quod nondum utiliter sum , mihi tribuatur , et vobis , quod misericorditer indigenti proximo impeditis ²⁷¹ , retribuatur . Nostras vero pro vobis orationes , quia perviles sunt , reverendæ vestræ beatitudini præmittere non audeo ; sed eas , quia poscere dignamini , negare non debeo . Quare si aliquid vel sunt , vel vestris suffragantibus meritis future sunt , in vera charitate ²⁷² vestræ sint , et sanctorum , qui monasterii vobis divinitus commissi vel sunt , vel futuri sunt . Et quamvis aut nimium quid , aut nihil sit quod vobis ex me concedo , aliquid tamen magnum a vobis deposcero ²⁷³ præsumo . Prosternit itaque se mens mea coram reverenda vestra paternitate , et coram omnibus vestræ sanctæ congregationis fratribus , humili supplicatione rogans , quatenus me servum vestrum , vestri monasterii fratrem , velut unum ex vobis in perpetuum concedatis , et nomen meum ultimum ubi vestra scripta sunt nomina subscripti facialis . Ea vero , quæ vestris mandatis respondentur et quæ mandantur , reverendi domini et fratres nostri filii vestri qui ad nos venerunt , melius loquendo quam nos scribendo narrabunt . Omnipotens Deus sic vos det conversari in Casa-Dei in hoc sæculo , ut inter beatos qui habitant in domo Dei in sæculorum laudem Deum , domine Pater , et dominum in Christo fratres . Amen .

EPISTOLA LXIII ²⁷⁴.

AD LANFRANCUM.

Ut examinet editum a se Monologium.

Domino servus , Patri filius , reverendo archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS .

(19) Opusculum illud quo: paternæ vestræ censure misi , libentius ipsem , si opportunum fuisset , coram ipsa examinandum ²⁷⁵ legisset . Quod quia nunc esse non potest , velle multum p:ecari quatenus dulcis mihi paterna vestra prudentia illud non dignaretur vel quolibet aio legente audire , et quod ex eo fieri deberet præcipere , nisi timerem indiscrete molestus esse dignitati vestræ , quam multis magnisque rerum majorum consultationibus indesinenter occupata non dubito . Quapropter , quoniam nihil sic mihi volo placere , ut vobis dispiceat , sicut solius est vestræ experientiæ judicare , quantum vobis hoc quod me multum velle significo , licet ; ita sit vestri arbitrii eligere utrum vobis id libeat . Hoc tamen etiam cum importunitate a vestra auctoritate non desinam exigere , quatenus de eodem opus-

sculo, sive auditio, sive inaudito, qui fieri debeat, nostra decernat auctoritas. Titulum autem nullum illi preposui : quippe quod nequaquam tanti existimavi, ut illud suo nomine dignarer. Si igitur vestro sederit arbitrio ut quod scripsi scripserim; a quo habebit firmatatem, ab eo habeat et nomen : et per vos detur servo vestro, dilecto fratri et conservo meo domino Maurilio, qui unus est ex illis quorum maxime factum est instantia. Si autem aliter vestro placuerit examini, exemplar quod vobis mitto, nec mihi nec praesato fratri reddatur; sed aliquo elemento aut obrutum, aut demersum, aut consumptum, aut dispersum de medio fiat. Quidquid autem inde vestro placuerit judicio, ut mihi aliquo modo nolum fieri jubeatis, efflagito : quatenus exemplar quod retinui non aliam sortiatur sententiam, quam illud quod misi. De dilectissimo meo, nepote vestro, et corde et ore et epistola, quantum possum, deponer ut cum primum illum sanitatem recipisse cognoveritis, nequaquam ejus me amabili conversatione diutius carere faciatis. Verum quippe dico vobis, talem se exhibuit mihi, et cunctis nostris bonis amantibus mores presentem, ut illum, si absque ulla sua²⁷⁶ incommoditate, quam nullo modo volumus, reduci possit, desiderare cogamur absentem.

EPISTOLA LXIV²⁷⁷.

AD HENRICUM.

Obedientiam et patientiam consulit.

Domino et fratri charissimo, domino priori HENRICO frater ANSELMUS ; per diuturnam bonam vitam mereri aeternam beatam vitam.

Dominus abbas et fratrum vestrorum congregatio lati suscepserunt, laudaverunt, amaverunt munera vestrae charitatis ; sed multo utique magis ipsam charitatem, quæ nunquam non vult quantum potest, et semper vult plusquam potest. Gratianus quoque suscepit dominus abbas, et gratianus legit et audivit mea parvitas, quod prudentia vestra consilium ejus et patris, et meum ut fratris petivit, et secundum illud per omnia se facturum promisit. Sic nempe decet sapienti, sapienti scilicet uti consilio. Sapiens quippe consilium est, sicut scitis, quod consultit omnia facere cum consilio. Cum igitur totum regni, de qua consultis²⁷⁸, consistat consilium in obedientia et patientia ; et scriptum sit quia obedientiam mavult Deus quam sacrificium (*I Reg. xv. 22*) ; et quia patientia opus perfectum habet (*Jac. i. 4*), nullius justius petitis et suscipitis consilium quam illius cui debetis obedientiam ; et nullum servatis perfectius, quam cum fortiter tenetis patientiam. Hoc igitur consultit dominus abbas, hoc rogat, et ut non solum consulenti et roganti vestra strenuitas acquiescat, quod est laudandum : sed et præcipienti

obediat, quod est coronandum : hoc præcipit, hoc ergo frater et amator vester consul et flagito, ut totius vitae status his duabus nitatur columnis, scilicet obedientia et patientia. Et quidem de patientia, bene novit dilectio vestra quod non solum cum meritus punitur, violenter est exigenda, sed etiam cum immensus affligit libenter est exhibenda. Ibi enim exacerbanda est impatientia, ne nocens infelicius damnetur : hic servanda est patientia, ut innocens felicis coronetur. De obedientia vero hoc mandat dominus abbas, quod nec dubitare²⁷⁹ vos arbitror ; quoniam quidquid reverendo domino ac Patri nostro archiepiscopo Lanfranco obeditis, sic illud accipit, velut si sibi obediret : in eo tanto gratius quam si sibi obediretis, quanto ipse per semet illi obediere desiderat ; et quanto in eo quod non solum ipsi, sed et alii propter ipsum obeditis : majorem ipsam vestram obedientiam considerat. Quanquam si considereremus nos²⁸⁰ et illum, cui vos obedire invitamus, multa procul dubio in nobis et in illo sint cur nos illi sponte studioseque obedire deheamus. Valete.

EPISTOLA LXV²⁸¹.

AD MAURITIUM.

De Mauritiis ex Anglia reversione Beccum, et ee Monologii correctione.

Domino et fratri, filio charissimo MAURITIO, frater ANSELMUS, servi reverentiam, fratris affectum, patris diligentiam.

Semper te, dilectissime fili, desidero, semperque te me desiderare non dubito. Sed, quoniam neuter nostrum suus est, nec sumus invicem alter alterius nisi per charitatis affectum, consul et hortor quatenus quandiu hi, quos nobis præposuit divina dispensatio, nos jusserint esse separatos, nullam contra voluntatem 336 eorum exquiramus cohabitandi accelerationem : et si benigne nostro desiderio consenserint, nullam inferamus dilationem. Quapropter quod audivimus per dominum Robertum, quia dominus noster archiepiscopus promisit se nobis remisurum in proximo tuam dilectionem : si benigne tuæ faveat voluntati, nec domino abbati displicerit, et mibi valde placeat. Si autem non benigne faveat supplicanti, sed eum aliquo²⁸² rancore permittit extorquenti ; nec domino abbati nec mibi placet ut sic redreas. Scripturam, quam te instanti et quibusdam aliis fratribus feci, et quam tu tibi debere transmisisti precaris, domino et Patri nostro archiepiscopo examinandum per dominum Robertum mitto ; et per epistolam (20) illum rogo, ut si illum destui debere non jusserit, tibi reddat exemplar quod suscipit. Roga igitur eum, si in proximo redditurus es, ut priusquam redeas. præcipiat de eadem scriptura quod præcepturus est, quatenus aut confirmata

VARIA LECTIONES.

²⁷⁶ Illa sua ms. ulla sua ²⁷⁷ Cum eodem ms. collata ²⁷⁸ Consulisti ms. consultis ²⁷⁹ Quod non dubitare ms. quod nec dubitare ²⁸⁰ Consuleremus nos ms. consideremus nos ²⁸¹ Cum eodem ms. collata

Eum aliquo ms. rectius cum aliquo

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(20) Epist. 63. sup.

eam tecum deferas, aut destructam esse mihi refreas. Quod si illa suscepta redire tardaveris, mitte mihi exemplar²²³ illud quam citius per fidum nuntium poteris: quatenus si quid in eo idem dominus noster archiepiscopus correxerit, secundum illud corrigatur etiam illud quod mecum retinui, et ego unum ex his duobus tibi cito remittam. Si vero sic sententiam confirmationis idem opusculum suscepit, ut nullius correctionis indigere judicetur, tenet missum exemplar quandiu volueris: tantum, sive ita sit, sive aliter, quidquid inde dominus noster archiepiscopus judicaverit, aut quo nomine illud titulari jusserrit, manda mihi per epistolam cum priuum poteris. Saluta dilectum fratrem nostrum dominum Herluinum, et hortare eum de vice mea, quatenus a bono incepto, quod in eo vidi, nullius transitoriae delectationis amore deficiat: sed sicut de die in diem ultimae diei appropiat, sic quotidie ad contemptum temporalium, et amorem aeternorum proficiat. Saluta dominum Arnulfum Belvacensem, dominum Hulvardum Anglum, consobrinum domini Osberni, et dominum Vitalem, dominum Rogerum, fratrem Samuelem, Cadomenses. Vale, et profice in Domino semper, charissime.

EPISTOLA LXVI²²⁴.

AD LANFRANCUM.

Guidonis Beccensis neophyti redditum in Northmanniam concupischt.

Amico suo dilectissimo et dileyctori fidelissimo LANFRANCO frater ANSELMUS, corporis et animæ perfectam²²⁵ salutem.

Quoties vestræ dulcis mihi reminiscor dilectionis, utique traxit me tam longe vestræ dilationis. Quamvis enim hactenus spes vestræ recuperandæ salutis maxime consolata sit cordis mei angorem de vestra absentia, jam tamen nequeo non contristari, quia tam longe et vobis ipsa sanitatis perfectio, et mihi vestra differtur²²⁶ amabilis praesentia. Etenim, non sicut vulgo dici solet, quia quod longe est ab oculis longe est a corde: non inquam, sic quanto benigna vestra mansuetudo longius vel loco et tempore a me abest, tanto amor ejus in me teponit; sed quanto minus illa frui pro voto possum²²⁷, tanto magis desiderium ejus in veri dileyctoris vestri mente seruescit. Quapropter quamvis cum illo sitis, de quo nec audeo dicere quod vos tantum diligam, quantum ille, nec debeo exigere ut me tantum diligatis, quantum illi: tamen rogare præsumo quatenus, quando primum cum ejus benigna concessione et sine vestro incommmodo poteritis, vestro redditu me vestrum amicun latifexis. Saluto vobiscum dominum et fratrem meum charissimum dominum Guidonem: quem certe, ut simpliciter conscientiam cordis ræci aperiam, mecum esse per amorem desidero

A indesinenter, et per obdientiam mecum non esse tolero nisi impatienser. Quem, ut dilectus dilectum, moneo et precor ut studiose inter ipsas suas occupationes vitam suam discutiat: et in bonis, quæ de illo ab omnibus inde venientibus audio, quotidie proficiat: et si qua in eo adhuc veteris hominis supersunt vestigia, ab his assidue deficiat. Ambo valete.

EPISTOLA LXVII²²⁸.

AD ROGERIUM.

Præstolatur venturum Rogerium.

Suo in Christo dilecto, desiderato, sperato, expectato. ROGERIO, frater ANSELMUS suus dileyctus: quod Deo gratius et sibi est salubrius prudenter eligere, perseveranter tenere, feliciter consummare.

Quod solius Dei commisimus consilio, non audeo B proprio decernere arbitrio. Licet mihi tamen meum promere desiderium: utique vexat me dilatio tua, utique torquet me exspectatio tui longitudine sua. Etenim nec vult nec potest cor meum oblivisci, quam certo non dico promisisti, sed prædicti mihi me posse exspectare te redditum et mansurum. Et certe quod dixisti, serio dixisti. Ergo intendunt oculi mei in eloquium tuum dicentes: *Quando consolaberis me?* (Psal. cxviii, 82.) Utinam non fallar, quoniam speravi in te; utinam non erubescam, quoniam exspectavi te; utinam non mirentur, nec dicant illi, quos præmisisti primitias fructus²²⁹ tui, et pignus adventus tui. Curi eos impegeris illic, quo eos vel precedere vel subsequi comtempseris; præscriptum cum ipsi libentis: sime sint ad nos ingressi, et a nobis suscepti spe C tuae subsectionis. Dirigat Dominus in conspectu suo viam tuam (Psal. v, 9); et directio corde tuo, tribuat tibi Dominus secundum cor tuum et omne consilium tuum confirmet (Psal. xix, 5).

EPISTOLA LXVIII²³⁰.

AD LANFRANCUM.

De nonnullis a Lanfranco animadversis in Anselmi opusculo; quæ ipse sancti Augustini auctoritate propagnat.

Suo domino et Patri, amore et reverentia filiorum, Ecclesiæ catholice digno archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS suus subjectione servus, affectu filius, doctrina discipulus, quod melius potest.

Gratias immensas agit cor meum vestræ celsitudini, quæ inter tot et tantas suæ dignitatis occupationes²³¹ nec gravatur nec dedignatur otiositatis meæ verbositatem paterna benignitate attendere, et benigna sapientia corriger. Quod enim rogatis ne pro his erga vos dileyctio mea teponit, quia teste Deo et sanctis ejus hoc dilectione facitis; et ego utique hujus rei conscientiæ vestræ testis sum. Absit ergo ut mihi sit molestum suscipere consilium, quod de transmarinis partibus et ego magno desiderio peto²³², et vos sincera dilectione mittitis. Gratianter itaque paternam admo-

VARIA LECTIÖNES.

²²³ Mitte exemplar ms. mitte mihi exemplar ²²⁴ Cum eodem ms. collata ²²⁵ Profectam ms. perfectam ²²⁶ Defertur ms. differtur ²²⁷ Voto possum ms. pro voto possum ²²⁸ Cum eodem ms. collata ²²⁹ Quas præmisisti primitias tractus ms. quos præmisisti primitias fructus ²³⁰ Cum eodem ms. collata ²³¹ Occupationem ms. occupationes ²³² Gero ms. peto

ditionem vestram suscipio, et humiliiter responsionem nostram suggesto. De illis quidem, quæ in illo opusculo dicta sunt, quæ salubri sapientique consilio **337** monetis in statu mentis solertia appendenda; et cum eruditis in sacris codicibus conferenda; et ubi ratio defieit, divinis auctoritatibus accingenda, hoc et post paternam amabilemque vestram admonitionem, et ante feci, quantum potui. Nam hæc mea fuit intentio per totam illam qualemque disputationem, ut omnino nihil ibi assererem ³³⁸, nisi quod aut canonis, aut beati Augustini dictis incunctanter posse defendi viderem: et nunc quotiescumque ea quæ dixi retracto, nihil aliud me asseruisse percipere possum. Etenim ea quæ ex eodem opusculo vestris litteris inseruistis, et quedam alia quæ non inseruistis, nulla mihi ratiocinatio mea, quantumlibet vel eretur necessaria, persuasisset ut primus dicere præsumerem. Ea enim ipsa sic beatus Augustinus in libro *De Trinitate* suis magnis disputationibus probat, ut eadem quasi mea breviori ³³⁹ ratiocinatione inveniens, ejus confitis auctoritate diccrem. Quod dico, non aliquid corum quæ dixi apud vos defendendo; sed ea me non a me præsumpsisse, sed ab alio assumpsisse ostendendo. Quomodounque enim sese habeant, scriptura ipsa vel servandi vel delendi de vestra auctoritate iussionem exspectat. Quædam tamen, quæ ibi dixi, melius aliter potuisse dici, et a me sic esse dicta non bene ut filii possint intelligi male quam bene, et sic diffido de mea insipientia ut non negem; et sic confido de vestra sapientia ut ea posse corrigi sperem. Quapropter quod de eodem opusculo vobiscum conserendo dicitis, utiam secundum benignam voluntatem Dei fieret, ut et de illo et de quibuscumque vellem liceret.

EPISTOLA LXIX ³⁴⁰.

AD GONDULFUM.

De pontificio honore gratulatur.

Olim dilectissimo fratri, nunc dulcissimo Patri, olim et nunc reverendo domino venerabili episcopo GONDULFO frater ANSELMUS semper suus, sic explore episcopale officium, ut æternum consequatur beneficium.

Antequam mihi liceret dulcissime sanctitati vestræ litteras exultationis pro vestra exaltatione mittere, audivi quod non ad regimen, sed ad laborem; non ad jucunditatem, sed ad tribulationem vobis provenerat pontificalis electio. Ex una igitur parte volo vestræ paternitali congaudere, sicut illi cuius præteritam vitam divina gratia sibi placere sendit, in hoc quod vos inter principes Ecclesiæ suæ connumerare dignatur. Ex altera vero parte cogor vestræ fraternali condolere, veluti illi qui eo ipso quo magis exaltatus est, majori tribulatione gravatur. Sed item cum considero quoniam, teste

A divina Scriptura, de tribulatione nascitur patientia, que *opus perfectum habet* (*Jac. 1, 4*); et *probatio*, quæ operatur spem, que non confundit (*Rom. 5, 4*): utique non intelligo non tantum esse condolendum vestræ sanctitati in tribulatione, propter laborem quem ex illa suscipitis, quantum congratulandum propter perfectionem et spem, ad quas per illam proficitis. Gloria igitur in excelsis Deo, cui vita vestra sic placuit, ut eam ad exemplum exaltaret; et Gloria in excelsis Deo, qui sic vos dilexit, ut vos in igne tribulationis collocaret; quatenus opera vestra usque ad perfectionem, et spem vestram usque ad debitum robur excoqueret. Nam si *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* (*Rom. viii, 28*), cur diligentes eum non in omnibus exultantes gratias agant pro bono? Sic tamen hoc agere debent, ut quoniam ³⁴¹ nescit homo *strum amore dignus sit an odio* (*Eccle. ix, 4*), serviant Domino in timore, et exultent ei in tremore. Hoc tamen omnis servus Dei observare debet, ne tribulationem patet quod tribulatio non est. Ne cum id quod nec sentire debet, tribulationem deputat, ibi judicandus sit ei ipso quod dollet quod dolere non debet, ex infirmitatis teneritudine ³⁴² succubuisse; ubi se putat per patientiae fortitudinem superavisse. Sic enim estimando se esse aliquid, cum nihil sit, ipse se seducit. Horror itaque sanctitatem vestram, ut nullo modo tribulationem putetis, quod nec corpus nec animam ledit. Nec si adversitas earum rerum quas servus Dei contempnere debet, vos contrastat, probetis vos plus quam oportet transitoria diligendo, minus quam decet æterna diligere. Aperte enim unusquisque homo ostendit se ea diligere, quorum læsionem pati non potest sine tristitia. Nemo enim molestiam pati existimat, nisi cum in his quæ diligunt adversitatem tolerat. Dilectum fratrem nostrum Richardum ea qua possumus charitativa sollicitudine vestræ paternitali commendando; quatenus non illi obsit, quod a nostra conversatione se Jungit; sed magis illi prosit, quod vestræ familiaritati conjungit.

EPISTOLA LXX.

AD MAURITIUM.

*Commonet ut nosentur sui patienter toleret, quando Deus de illis sic disposuerit.*Domino, patri charissimo, domino MAURITIO fratre **D** ANSELMUS, Deo placere et hominibus.

Licet quo te magis diligo, eo te magis mecum velim habere; plus tamen inde diligo, unde te non possum habere. Quoniam enim te non tam mihi quam Deo et tibi diligo; plus te diligo, quia taliter te exhibes, ut qui te habent difficile velint dilectionem remittere; quam si facile vellent neglectum dimittere. Precor itaque te ut fratrem, et moneo ut filium charissimum ea cura et diligentia, quam me semper erga te habuisse bene mihi es conscient;

VARIE LECTIONES.

³³⁸ Asseverem ms. assererem ³³⁹ Breviora ms. breviori ³⁴⁰ Cum eodem ms. collata ³⁴¹ Et quoniam ms. ut quoniam ³⁴² Teneritudine ms. teneritudine

quatenus magis ac magis ad mores bonos proficias,
et separationem nostram, quandiu jubebit noster
dominus et Pater venerabilis archiepiscopus Lan-
francus, mecum patienter, ut divinam dispositioninem,
toleres, nec in aliquo id, unde te magis diligo, per
impatientiam minus. Quamvis namque te valde
diligam et desiderem, ut mihi mecum conversando
cohæreas, plus tamen opto ut bonis moribus indis-
solubiliter inhæreas. Tota igitur cura tua sit, ut ubi-
cunque sis sic vivas, ut bonum hominem et servum
Dei decet : et certus esto quia Deus tibi providebit
quod tibi expediet.

EPISTOLA LXXI 200.

AD PAULUM.

*Læatur de ejus provectione ad abbatiam B. Albani;
et qualiter in ea se gerere debeat præscribit.*

**Domino et Patri, abbati reverendo et diligendo
PAULO frater ANSELMUS sic sancte vivere in temporali
prosperitate, ut beate vivat in eterna felicitate.**

Gloria in excelsis Deo, cuius conspectui sic in
occulto vita vestra placuit ut eam ad exemplum
338 in aperto sublimaret, et eam de terra ad cœ-
lum per semitam virtutum tendentibus per viam
constitueret: quatenus non solius suæ sanctitatis
retributione in regno cœlesti laetetur; sed pro multis
quos Deo lucrabitur, gaudium illi felicitatis æter-
næ multiplicetur. Quamvis enim barbaris vestra
prælata sit sanctitas, quos verbis docere propter
linguarum diversitatem non potes sis, non tamen om-
nino vos apud districtum Judicem excusare valetis,
si alios lucrari Deo negligitis. Quod enim illis ser-
mone non potestis dicere, vita potestis ostendere.
Tanto namque efficacius bonum exemplo, quam
verbo persuadetur, quanto boni mores in tacente
diliguntur, et facundia in torpente contemnitur.
Plus itaque studere diligi ab omnibus mansuetudine
et misericordia quam timeri nimis austera et nulli
parcente justitia. Gaudent cujuslibet ordinis homi-
nes vobis commissi sese commendatos esse Patri et
pastori: non horreant sese traditos esse tyranno et
exactori. Lætentur affines consultorem et adjutorem
sibi a Deo venisse; non conquerantur alienarum
rerum invasorem, aut persecutorem a sinistra parte
irruisse. Sunt enim multi prælati nostri ordinis, qui
quasi solliciti ne destruatur res Dei in manibus
eorum, agunt ut dissipetur lex Dei in cordibus
eorum. Nam tantum conantur esse prudentes, ne
de iunctur ab aliis ut fiant astuti ad decipiendum
alios. Ad eos sunt cauti, ne fiant prodigi, et quæ ha-
bent irrationaliter perdant ut avari fiant, et quæ
servant, inutiliter putrificant. Sic studiose servis et
proprietibus Dei et sancto ¹²⁹ loco semper salagunt
aliiquid acquirere ut dolose semper alicui tentent
aliiquid auferre. Sic animantur zelo corrigendi stu-
dos ut accendantur crudelitate, aut cupidine collati-

gendi nummos. Haec igitur *vestra prudentia* sollicite
caveat. Ita exteriora vobis commissa disponite, ut
interiora vestra mandata Dei disponant, et semper
mens vestra dicat Deo : *De rultu tuo iudicium meum
prodeat* (*Psal. xvi, 4*). Sic vos defendite per pru-
dentiam a nocentibus, ut per simplicitatem nulli
velitis nocere, sicut Scriptum est : *Estate prudentes
sicut serpentes, et simplices sicut columbae* (*Math.
x, 16*). Sic custodite res monasterii vestri, ut non
obliviscamini quod scriptum est : *Si quis habens
substantiam mundi viderit fratrem suum necessitatem
habere, et clauserit viscera sua ab eo : quomodo char-
itas Dei manet in eo?* (*I Joan. iii, 17*). Et alibi :
Date et dabitur vobis (*Luc. vi, 38*). Sic easdem res
augere curate, ut a mente non excidat : *Non con-
cupisces rem proximi tui* (*Exod. xx, 17*). Taliter
peccantes arguite, ut nec crudelitas adsit, nec ava-
ritia, quia scriptum est : *Si preoccupatus fuerit ho-
mo in aliquo delicto, vos, qui spiritales estis, hujusmo-
di instruite in spiritu lenitatis : considerans te ipsum
ne et tu tenteris* (*Gal. vi, 1*) : Et rursus : *Neque avar-
i regnum Dei possidebunt* (*I Cor. vi, 10*). Non id
circo haec, dilectissime mihi, vestre paternitatem
scribo, quod putem vos aliter agere; sed quoniam
et vos jussistis, et ego volui ut litterae nostrae vos se-
querentur : quod ut fieret, necesse fuit aliiquid dicere.

EPISTOLA LXXII.

Orat ut ejus institutioni vacet qui suas ad eum episcopatas defert.

C Domno et fratri in Christo charissimo HUMFRIDO
frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu
monachus, terrena pro cœlestibus despicere, cœlestia
pro terrenis percipere.

Primum gratias ago, et debitam dilectionem re-
tribuo pro vestra gratuita benevolentia, quam in
vobis erga me hujus lator schedulae se cognovisse
affirmat. De qua non parum ipse confidens multum
me rogat, ut illum apud vestram dilectionem adju-
vem quatenus vestrae doctrinæ beneficia quæ illi
misericorditer impenditis, nostris precibus invitati
intentius impendatis. Quod si vobis esset aut no-
xiūm aut inutile, non dicam pro alio, sed utique pro
me ipso; aut nullatenus, aut vix rogare præsumem-
D rem. Nunc autem, quoniam nec noxiūm nec inutile
est sed incomparabiliter utilior vobis erit divina re-
tributio, quam huic vestra largitio: nec audacter,
nec impudenter, ut æstimo, sed amicabiliter precor
et obsecro quatenus reminiscamini quod scriptum-
est: *Gratis accepistis, gratis date* (*Math. x, 8*). Nam
etsi ab homine forsitan, ut vos doceret, emistis;
auribus quidem instrepere ille potuit; sed cor ad in-
telligentum aperire non potuit, nisi Deus, cui nul-
lus prior dedit ut retribueretur ei. Si enim amicos
qui nos recipient in æterna tabernacula, facere jube-

VARIÆ LECTIONES.

²⁹⁸ Cum eodem ms. collata ²⁹⁹ Dei. sancto ms. Dei. et sancto ³⁰⁰ Cum eodem ms. collata

inuitae mammona iniqutatis (*Luc. xvi, 9*), quanto magis de intelligentia veritatis. Quod si pro me nihil facere vultis, quia nihil mihi debetis; vel facite ut me debitorem vestrum faciatis. Haec locutas sum pro alio; sed pauca pro vestra dilecta fraternitate, pro qua plura vellem, subiungam. Mementote, charissimi, et sine intermissione mente pertractate quod scriptum est: *Nolite diligere mundum nec ea quæ in mundo sunt; quoniam mundus transitus et concupiscentia ejus* (*I Joan. ii, 16, 17*). Et quia amici scelus hujus, intimo Dei constituentur (*Jac. iv, 4*). Rogo, obsecro, nolite eredere mundo, etiam cum faveat; quoniam non faveat ut foveat, sed ut suffocet. Mundus enim in tenebris est, et gloria ejus non est gloria, sed ignis vorans. Nolite ergo, charissimi²⁰¹, nolite currere in eam, sicut papilio volat in nocturnum ignem; quoniam quem demulcit claritate²⁰² hunc postea torquet unctione. O quanto consultius, quanto feliciter relinqueretis mundum, et sequeremini Christum! ut cum in maiestate sua veneris Christus, iudicaretis mundum cum Christo (*Math. xxv, 31*); et centuplum recipientes, vitam eternam possideretis (*Math. xix, 29*): quod utinam fiat. Amen.

EPISTOLA LXXXIII²⁰³.

AD IDAM.

Commendat eam a charitate in Beccenses et quoslibet.

Sue reverendæ et charissimæ dominæ, generis simul et vitæ nobilitate clarissimæ²⁰⁴ comitis de Idæ frater ANSELMUS, de virtute in virtutem proficere, de terrena dignitate ad coeleste regnum ascendere.

Ut taceam alia vestra bona opera, per quæ nomen vestræ nobilitatis longe lateque circumquaque suavi sanctitatis fragat odore: certe hominibus cuiuslibet ordinis ad vestrum monasterium, vel de nostro monasterio cunctibus, tot et tanta impenditis beneficia: ut sic jam illis simus assueti, et sic nobis sint familiaria; quatenus vobis possit esse onerosum si gratias vobis, verbis, vel litteris mandemus per singula, nec in nobis sit quod retribuere possimus secundum vestra merita. Quapropter ad Deum vos mittimus, et illum inter nos et vos ponimus, ut, sicut propter illum fecisti quod fecisti, ita ipse vobis retribuat pro nobis, quibus²⁰⁵ fecisti. Instante tamen illo fratre, quem a suis perditum nobis misistis, et in magna desolatione benignissimam exhibuistis consolationem: hanc reverendæ sanctitati vestræ scripsi epistolam, in qua cognoscerestis quia non aliter mihi gratum est quod illi fecisti, quam si mihi ipse esset factum: et quia verum est quidquid ipse et de suo casu dixit; et quia præceptum vestrum in omnibus quæ nobis per illum mandasti servavit: et vester homo secundum vestram jussionem illi si-

A deliter seriendo benignè **339** illum ad illos perduxit. Retribuat vobis Deus pro his et aliis vestris bonis operibus beatitudinem sempiternam. *Bonum autem facientes nocte desiccere, temore enim quo metetis non deficientes* (*Galat. vi, 9*).

EPISTOLA LXXIV²⁰⁶.

AD RAINALDUM.

De non evulgando passim Menologio

Domino et Patri reverendo abbati RAINALDO frater ANSELMUS salutem.

Opusculum illud, quod a me tanto studio de tam longe petitis nequaquam vobis mitterem, si vestre voluntati non obedire potuissem. Timeo enim ne, cum veneris in manus aliquorum qui magis sunt intenti reprehendere quod audiunt, quam intelligere;

B si forte ibi legerint aliquid quod antea non audiverunt, nec animadverterunt, statim clament²⁰⁷ me inaudita et veritati repugnantia scripsisse. Quibus cum longe positus respondere non potero, non solum ipsi veritatem negando, veritati se favere opinabuntur; sed et aliis temere, antequam audiant quid sit quod ipsi reprehendant, creditibus, me falsitatis assertorem persuadebunt. Jam enim talium passus sum nimis accelerata reprobationem, ex eo quod secutus beatum Augustinum dixi de personis et de substantia Dei. Qui tamen nunc cognoscunt se non considerate reprehendisse; et hac occasione quod prius non animadvertebant, gaudent se cognoscere. Nesciebant enim sic non dici proprio deo tres personas, quomodo tres substantias; quadam tamen ratione, ob indigentiam nominis propri significantis illam pluralitatem, quæ in summa Trinitate intelligitur, Latinos dicere tres personas credendas in una substantia; Graecos vero non minus fideliter tres substantias in una persona confiteri. Quapropter vestram vehementer efflagito sanctitatem, ut idem opusculum non verbosis et litigiosis hominibus, sed rationabilibus et quietis ostendat. Quod si contigerit ut aliquis sic aliquid ibi reprehendat, ut ejus ratio digna vobis cui responderi debeat, videatur: rogo ut mihi quid, quave²⁰⁸ ratione reprehendat, charitable aut ejus aut vestris litteris mandatis; quatenus, charitatis pace et amore veritatis utrinque servato, aut me illius reprehensio, aut illum mea corrigat responsio.

EPISTOLA LXXV.

AD GILBERTUM.

Se amici absentiam argerime ferre.

Domino, fratri, amico, dilecto dilectori GILBERTO frater ANSELMUS, quod scribere non valet.

Dulcia mihi sunt, amare dulcissime, munera dulcedinis tue: sed nequaquam consolari possunt desolatum de te cor meum a desiderio dilectionis tue.

VARIÆ LECTIOINES.

²⁰¹ Charissime ms. charissimi²⁰² Charitate ms. claritate²⁰³ Cum eodem ms. collata²⁰⁴ Nobilitate charissimæ ms. nobilitate clarissimæ²⁰⁵ Pro vobis quibus ms. pro nobis quibus²⁰⁶ Cum eodem ms. collata²⁰⁷ Audiverint nec animadverterint.. clamant ms. audierunt nec animadverterunt.. clamant²⁰⁸ Quare sus. quave

Certe si mittas omnem aromatum odorem, omnem metallorum nitorem, omnem lapidum pretiositatem, omnem texturæ varietatem, rennet; imo non poteris consolari a scissura sua, nisi recepta altera parte sua sciassa anima mea. Testis est angor cordis mei hoc ipsum cogitantis; testes lacrymæ obtenebrantes oculos, et rigantes faciem et digitos id ipsum serbentes. Et quidem tu sciebas, sicut ego ipse, erga te dilectionem meam, sed utique ego ipse nesciebam eam. Qui nos seidit ab invicem, ille me docuit quantum te diligenter: vere non habet homo scientiam boni vel mali, qui non experitur utrumque. Nesciebam enim non expertus absentiam tuam, quam dulce mihi erat esse tecum, quam amarum sine te esse. Sed tu habes ex ipsa nostra disjunctione præsentem alterum, quem non minus aut certe plus amas; mihi vero tu, tu, inquam, es ablatus, et nullus pro te oblatus. Te igitur in consolatione tua gaudente, solum mihi vulnus remansit in mente: forsitan gaudentes de te offenduntur a me ista tibi dicente. Sed si ipsi gaudent, quod desiderabant tenentes; cur prohibent vel dolere quod semper amat perdentem? Ex se excusat me, si me vident in se. Alioquin vel tu intellige quam compatienter, quam consolanter ipsi hæc faciant: et unde mitescat dolor meus, quem nemo vult consolari qui potest, nemo potest qui vult. Sed ille qui omnia quæ vult potest, sic consoletur me, ut nullum contristet; sic nullum contristet, ut amorem tui integrum ubique conservet. Amen.

EPISTOLA LXXVI²⁰⁹.

AD GUALTERUM.

Gratias refert: et de propositæ quæstionis solutione se excusat.

Domino sponte diligenti, merito dilecto, non ut ignoto sed ut familiari amico GUALTERO frater ANSELMUS, quod suus.

Si cor meum esset lapide durius et glacie frigidius, utique deberet calescere igne vestræ dilectionis, et mollescere oleo vestræ dulcis allocutionis. Tanto namque flagrant charitatis ardore, tanto fragrant benignitatis odore, tanta suavitate sunt jucundæ, sic sunt salubris admonitionis secundæ²¹⁰ litteræ quibus meæ parvitatè vestra dignata est se notificare dulcis dilectio, et dilecta prudentia, ut nolit quiescere mens mea, donec videant oculi mei

VARIA LECTIONES.

²⁰⁹ Cum eodem ms. collata²¹⁰ Facundæ ms. secundæ²¹¹ Cum eodem ms. collata

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(21) *Adelæ.* Sic legitur apud Guilhelnum Malmesburiensem lib. iii De gest. regum Anglorum, et in Histor. Matthei Paris. Verum quia id nominis proxime accedit ad dictionem Anglican *Adeling*. i. e. nolilem seu magnatem, hæc quoque Adela fuerit filia Guilhelmi Victoris, cognomine Nothi, regis Anglorum, opinor rectius legi Adela, ut etiam in epistolis Iwonis Carnotensis ad eamdem 5, 82, 138, 145, 150, 161, 203; et Guilhelmi Gemmeticensis lib. viii Histor. ducum Northmannorum, cap. 34 et 39. In hujus Adelæ gratiam Hugo Floriaci ad Ligerim mo-

A vultum ejus, et audiant aures meæ vocem ejus, et fruatur anima mea præsentia ejus qui me tanto ignotus ignotum amore gratis anticipavit, qui me tam utiliter absentem litteris exhortari ad profectum studit, qui me tam prudenter bona, si qua sunt in me, custodire præmonuit. Et utinam sic vera esset existimatio, quam fama hominum temere loquentium quod nesciunt de me vos docuit; quomodo necessaria mihi est vestra admonitio, quæ ex abundantia bonæ voluntatis et ex prudenti intuitu humanae fragilitatis processit. Per omnia benedictus Deus, qui vos tanta charitate ditavit, tam charitativa sollicitudine incitavit. Videat ipse desiderium meum, ut aliquando merear²¹¹ in Deo placita conversatione sic vestra societate lœtari, ut nulla possimus viventes mutatione dissociari. De quæstionis solutione quam a me scribi poscitis, scitote quia nec otium nec facultatem habeo, ut ad hoc credam me sufficere. Habetis vobiscum dominum et Patrem nostrum reverendum abbatem Gerbertum, qui vobis de ea, quam scripsistis, quæstione, et de aliis pro quibus vos velle meam adire parvitatem significastis, melius potest præsens colloquendo, quam ego vel loquendo, vel scribendo satisfacere. Precor tamen, ne despiciendo meam fatuitatem, contemnatis visere nostram charitatem. Plus enim debet amari charitas quam scientia. Scientia enim inflat, charitas vero ædificat (I Cor. viii, 1). Denique quoniam utilis omnis scientia pendet ex charitate: *Ex ea quippe universa lex pendet, et prophetæ (Matth. xxii, 40).* Et quoniā ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine (Matth. xviii, 20) veritatis, ibi ipsa se esse in medio eorum dicit consilio in promissione veritatis, si convenerimus in quo nomine cum affectu charitatis, quia oderit nobis scientia veritatis. Quod si scirem vobis esse voluntatem veniendi ad nos, mandarem certum 340 tempus, quando hoc congrue fieret; ne forte aliquando, cum domi non esse, venientes vobis vanum laborem et mihi tristitiam faceretis.

EPISTOLA LXXVII²¹².

AD ADALAM.

Ut ipsa militi veterano militiæ vacationem impetrat a filio suo.

neverenoꝝ dominæ suæ comitissæ (21) ADALÆ, frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu mona-

nachus, scripsit historiar. lib. vi ab Abrahamo ad nepotes Caroli Magni, quorum autographum misit Iwoni Carnotensi anno 1110, ut notatum est in exemplari scripto Bibliothecæ Victoriane, necdum typis dato. Hæc tandem calcata sexculi pompa, Stephanus Blesensi comite et conjugé extrenum diem functo, videns filio esse legitimæ aitatis ad res gerendas, Deo nupsit in Parthenone Marciaciensi, cum Petrus venerabilis præcesset Cluniaco, cuius auctoritate respicit id Parthenonis, in quo Adela post vitam religiose peractam excessit anno 1137. Stephanus

chus; per presentis vite diuturnam prosperitatem, transire ad futuræ æternam felicitatem.

Quamvis me nihil apud vestram celsitudinem meruisse, ut nostris precibus annuere debeat, cognoscam, nisi quia ex quo parviti meæ innocescere dignata est, semper eam coram Deo volui participem existere nostrarum orationum, qualescumque sint; si tamen hoc dignum est vel memoriari: tamen instat mihi dominus Engelhardus de Castro quod vulgo dicitur Lenis, amicus noster, ut illum adjuvem apud ²¹² vestram pietatem, ut ipse eam adjutricem habeat apud filium vestrum. Jam enim grandævus et fractæ ætatis hono vult dimittere militiam, imo malitiam, quam hactenus dum potuit efficaciter exercuit; et hoc tantillum vitæ quod su-

A perest, sic transigere, ut si bona non potest efficiere, saltem a malis possit desinere, ne peccans usque ad finem puniatur sine fine. Quapropter sperat, desiderat, obsecrat, ut per me vestrum adjutorium habeat, et per adjutorium vestrum quietem ²¹³ prædiorum suorum a filio vestro obtineat. Sed vestra pruidentia bene novit omnes homines esse debere adjutores bonorum studiorum, et cooperantes bonorum operum esse consores præmiorum. Quapropter licet nihil meruerim a vobis, non tamen impudenter ego servus vester rogo sanctitatem vestram ut præfatum virum, propter Deum, ad adipiscendum quod vult adjuvetis; quia et vobis prodeit, et hoc facere etiam non rogata debetis.

VARIÆ LECTIONES.

²¹² Illum apud etc. ms. illum adjuvem apud etc. ²¹³ Adjutorium quietem etc. ms. et Edit. Pic. adjutorium habeat et per adjutorium vestrum quietem etc.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

Anglorum regis filii sui secundo, ut Gemmelicensis loco proxime citato animadvertisit; Guilhelmus Mal-

mesberiensis et Matthæus Paris memorant religiosam ejus professionem.

LIBER SECUNDUS²¹⁴.

EPISTOLAS CONTINENS QUAS SCRIPSISSIT ANSELMUS CUM ABBAS BECCENSIS AGERET.

341 EPISTOLA PRIMA ²¹⁵.

AD LANFRANCUM.

De ejus in Beccenses eleemosyna gratias agit; et Beccensis cœnobii penuriam exponit.

Domino et patri reverendo archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS servus conservorum suorum fratrum Beccensium, cum eisdem dominis suis, diuturnam hujus vitæ prosperitatem, et æternam futuræ felicitatem.

Gratiæ semper agimus multimodis beneficiis patre me vestre celsitudinis. Nam, licet non semper hoc dicamus, semper tamen hoc in corde servamus. Et certe sicut scriptum est: *Adjutor in opportunitatibus,*

VARIÆ LECTIONES.

²¹⁴ Liber secundus Epistolæ B. Anselmi, quas scripsit factus Abbas Beccensis. ms. 1. Exemplar in Cod. Ef. 20. Incipiunt Epistolæ venerabilis Anselmi postquam Abbas ordinatus est Becci, missæ ²¹⁵ Collata est, sicut ei sequentes, cum præfato Codice ms. Victorino Ef. 20

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(22) Post obitum dñi. Herluini abbatis. Beccensis videlicet et fundatoris, de cuius interitu fideli pollicitam ad epist. 28, lib. 1, hic factis addo, commodiorem post hæc locum minime offensurus. Anno 1077, x Kalend. Novemb. Lanfrancus venerabilis Beccensis, amplioris basilicæ (cuius is secundum fundamenti collocarat lapidem) consecrandæ ergo. Post ejus consecrationis diem tertium recessit, recedentem vero ad duo millaria prosecutus est Herluinus, cuius supra omnes amans, et ab eo amatus; Chron. Beccens. sunt verba. Ut vero cœnobium repedavit, et in cellam se recepit, laxas dans lacrymis habendas dixit: « Nunc dimittis, Domine, seruum tuum in pace, quia viderunt oculi mei (Luc. ii, 29, 30) quæ ut viderem, antequam morerer, sumopere optabam, et indesinenter orabam. Adimplesti quæ volui:

D nunq servus tuus hæsus ad te ibit, quacunque hora tibi placuerit. » Sic quidem loquendi, non lacrymandi finem fecit. Erat is annus Christi 1077, vii Kalend. Novemb. Abhinc visus est lento pede ad mortis lumen procedere, quoniam membris omnibus captus debilisque effectus est; sicutque ad xii Kalend. Septemb. anni consequentis, quo die moribundus decubuit lecto. Id vero ut audiere monachi, ipsa mœstitia effecti sunt mœstiores. Interea tertius, isque antepenultimus vitæ Herluini dies illuxit, quo supremis fidissimisque Ecclesiæ subsidiis se muniri petiti. Tunc (inquit Chron. Beccens. ms.) adsunt filii valesfacturi amantissimo Patri, lacrymis ac singulibus psalmos et cæteras orationes interrumpentibus. Tandem ventum est ad confessionem agendam. Confiteri coepit; verum remanentium pietate filiorum

abbatis; et terrarum quas similiter post ejusdem obitum emimus, ut taceam signum magnum, quod ex uno fracto et altero discordante improvidi incœpius, sed multo plura quain præcogitaveramus, addendo et insumendo, vix perfecimus; et plora alia, in quibus multa præter predicta expendimus. Et quidem multum prope tetigit ³¹⁷ nos annus de quo sumus utcumque egressi; sed valde proprius minatur nobis in penuria multarum rerum annus in quem sumus ingressi. Sed Deus, qui *de cœlo prospexit super filios hominum* (*Psal. LII, 3*), respiciat super nos de cordibus abundantium. Præterea, cum semper egeamus vestro consilio et auxilio, nunc multum vestra et cleri indigenus subventione, in his videlicet Ecclesiæ nostræ negotiis, quæ per vivam præsentium latoris vocem vobis necesse habuimus intinare. Quibus cognitis, si quid scitis quod ad ea nobis prodesse valeat, quantocius nobis preciamur ³¹⁸ sanctitas vestra remandare studeat. De his enim omnibus placitare cogimur coram rege, Dominica die post festum sancti apostoli Andreæ.

EPISTOLA II ³¹⁹.

AD LANFRANCUM.

Referuntur gratiae ob liberalitatem, et speciatim vero auro quod ad conficiendum calicem miserat.

Suo reverendo domino et Patri benignissimo archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS cum conservis et dominis suis fratribus Beccensis cœnobii, quod sui.

Gratias magnas mandamus in charta magna et frequenti vestre largitati, et immensas servamus in corde immensa et continue bona voluntati. Cum enim, Deo largiente, tanta sit vestra abundantia, ut toties supplendo nostram inopiam nequaquam decrescere possit, utique tanta est bona voluntas, ut abundantia citius exauriri quam bona voluntas minui possit. Et Deus, qui dedit robis et reble et ope-

VARIA LECTIONES.

³¹⁷ Multum tetigit ms., multum prope tetigit ³¹⁸ Quantocius preciamur ms. quantocius nobis preciamur ³¹⁹ Collata cum eodem ms. ³²⁰ Pro sua voluntate ms. pro bona voluntate ³²¹ Mutuavit ms. mutavit ³²² Huiusisti ms. habuisti ³²³ Illi nullatenus ms. ille nullatenus ³²⁴ Fidendum ne ms. videndum, ne ³²⁵ Collata cum eodem ms.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

superatus et ipse in lacrymas effusus nihil dicere potuit; vix tamen eluctatus in vocem absolvit filios, dansque benedictionem et pacem omnibus, tam absentes quam præsentes immortali eos Patri commendavit, ac discedentes (quia plus non poterat) ut prose orarent postulavit. Dolor et lacrymæ orationes siebant, quia vix ab eis psalmus continuari valebat, dum quisque alterum respiciebat, quasi jam cerneret patrem fratrum orbatum, erumpente in lacrymas. Coram illo plangere nequaquam audebant, quia spe bona lætabundus, non lacrymantibus sed lacantes eos omnes videre volebat. Si cuius in lacrymas concitat singultum sentiebat, confessum solita gravitate compescerat. Tandem die Sabbati medium circiter noctem vii Kalend. Septemb. sanctissimam efflavit animam, Christi incarnationi anno 1078, sue aetatis anno LXXXIV, monachatus XLIV. Cadaver in media exedra cœnobiticæ area conditum, nigroque lapide variis effigiebus cælato tectum fuit, quem ipsis oculis vidi.

Tres titulos eidem factos habebat cod. Beccens. quorum duos, quia apud Geinmet. lib. vi Hist. du-

A rari (*Philipp. II, 13*) pro bona voluntate ³²⁰, conservet utrumque, quem vestræ sanctitati tot bona nobis tribuent optamus retributorem, imo feneranti damus pro nobis debitorem et sponsorem. Secure igitur et hilariter cum millena usura recepturi impendite, sicut bene incepistis; quia fallere nec vos nec nos volumus, nec fidjussor noster potest. Servos et filios vestros, fratres nostros, ad vestra mittimus vestigia: et sicut vestra eunt jussione, ita vel manent, vel redeant, vel quidlibet agant, quidquid nos ordinaverimus, vestra dispositione. Filius vester abbas, ut aiunt, Beccensis, mutuavit ³²¹ a servo vestro fratre Anselmo aurum quod pro calice misit. Nam et iste qui calicem ficeret, non habebat: et ille interim auro opus habebat. Sed secundum pactum aurum reddetur formatum in calice, et ea forma quæ vobis magis placet in calice. Interim autem uteatur servus vester eo calice quem Becci prior habuisti ³²², et succedenti priori dedistis; sed sciote quia aurum ille nullatenus ³²³ crederet, nisi vestra fidjussione: vos enim fidjussistis, quia jussistis. Satis autem patet cui sit fidendum ne ³²⁴ sub Patris et domini fidjussione filius servum fallat.

342 EPISTOLA III ³²⁵

AD GONDULFUM.

Illi quantumvis episcopo familiarem amicitiam protestatur; et Beccenses monachos quos in Angliam mittit, ei commendat.

Dominio et amico, Patri et Fratri, reverendo et dilecto episcopo GONDULFO frater ANSELMIUS, quod olim quod ex quo magis nos dileximus.

Quanquam dignitas episcopalis, et reverentia sanctitatis sic vestram mihi personam superexaltebat, ut me valde infra deserat: semper tanien, quod non tumore sed amore dico, pristina familiaritas et familiaris amicitia ad æqualitatem me sublevat: ut

VARIA LECTIONES.

³²⁶ Quantocius preciamur ms. quantocius nobis preciamur ³²⁷ Illi nullatenus ms. ille nullatenus ³²⁸ Fidendum ne ms. videndum, ne ³²⁹ Collata cum eodem ms.

com Northmannorum cap. 9. videre est, mitto; admissrus tertium, qui sic habet:

*Humanum lapsum, quem vincere non potuisti,
Conditione verus, Pater Herluine, subisti.
Primo quidem miles, quæ sunt mundi tenuisti,
Sed miserante Deo mundum post deseruisti,
Paupertatis onus patienter sape tulisti,
Nam tua pauperibus sapienter distribuisti.
Becci fundator primus fieri meruisti,
Ipsiisque loci monachus rectorque fuisti,
Vivere quique gregem sanctum tecum coluisti,
Si quid eum premaret, de more patris doluisti,
Munere divino tibi commissos docuisti.
Ecce sub hac tumba, cinis es, cui membra dedisti.
Laudibus ergo piis Beccenses venerentur,
Detque tibi Dominus regnum cælestis, precentur.*

Necrologium Becci his pauculis ejus obitum memorat: « vii Kalend. Septemb. obiit venerabilis memoriam dominus abbas Herluinus pastor et fundator hujus cœnobii. »

quantumcunque dignitate et meritis strenuus episcopus et ignavus monachus separantur, semper tanien Gundulfus et Anselmus familiari dilectione copulentur. Quapropter nunquam minus præsumam de vobis propter vestrum episcopatum, nunquam minus confidam propter vestram sanctitatem; quia semper unum cor sumus, propter parem dilectionis familiaritatem. Imo tanto magis, ubi ratio exiget, quanto magis vobis suppetit et in terrenis facultas ex dignitate, et in spiritualibus opportunitas ex sanctitate. Cum enim in hoc par sit voluntas in utroque, ut quisquis velit alterum prodesse quantum potest, necesse est ut plus ille prospicit, qui plus potest. Oportet ergo ut plus vestram mihi magnam devotionem apud Deum prodesse curetis, quam meam (quæ utique aut sere nulla est) prodesse ²²⁶ vobis exspectetis. Nec hoc dico, ut pro vero amico meo non orem, sicut possum; sed ut ostendam quia nimis parum est quod possum: quatenus ille qui plus potest, adjuvet illum qui minus potest, ut ad illius et suum opus plus possit. Nec idcirco vestra pro me debet oratio frigere, quia mea pro vobis non valet aequaliter servare. Quisquis enim diligit alium, aut per dilectionem prodest aliui: scitote quia plus sibi prodest, quam aliis ²²⁷. Multo namque majus est quod tenet ipsam charitatem, quam sit id quod præstat aliis per charitatem. Isti enim id solum quod charitas ad tempus potest, tribuitur ²²⁸; illi vero et hic ipsa charitas tribuitur, et in futuro quantum ipsa est retribuitur. Commendo vestre paternæ charitati et charitable paternitati fratres nostros et vestros, quos in Angliam mittimus; quatenus, ubi opus erit, vestro sustineantur auxilio, vestro regantur consilio, vestra diligenter vita eorum exquiratur et vestra censura approbetur vel corrigitur.

EPISTOLA IV ²²⁹,

AD BALDUINUM,

Commendatissimos Beccenses monachos in Angliam narigantes ejus curæ ac regimini committit.

Domino, et Patri reverendo abbati BALDUINO frater ANSELMUS, in hoc sæculo sancte, et in futuro beate vivere.

Quamvis de vestra sanctitate me nihil promeruisse

VARIAE LECTIOINES.

²³⁰ Aut vere nulla est, prodesse ms. aut vere nulla, aut sere nulla est, prodesse ²²⁷ Quam aliis ms. quem aliis ²³⁰ Charitas tribuit ms. charitas tribuitur ²³¹ Collata cum eodem ms. ²³² Cognoscant ms. cognoscant

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(25) *Suo charissimo domino Ricardo, et suæ charissimæ domine Rohaidi. Non ex hoc tantum titulo, sed et ex inequitibus epist. Anselm. verbis hisce: « Quanto enim plura bona nobis facitis et promittitis, » liquet eos esse de quibus Herluinus protocohniarcha Beccensis sub finem diplomaticis, ubi et eleemosynas in suum collatas ecenobium, et collatores recenseret, et de his quidem sic: « Eadem monasterio dedit Ricardus filius Gilleberti comitis mansiones duas, Totine et Estrahani, teste et assidente uxore sua et filii, Rogerio et Gilleberto, et duas partes decimæ de Hondemeresto, et de Cypestedeh, et de Gnement, et de Blacingelet, et de Beccesgurdum, et de Tornecrusto, et de Vualenterona. Et Ro-*

A nisi sola bona voluntate cognoscam ²³³; tamen vestra nota multis benignitas facit me de se presumere, ut, cum opus est, non dubitem quod vos non dedebeat, expetere. Nam et ego paratam nostram fateor voluntatem ad obedientum, si vestra paternitas a mea parvitate aliquid exigeret facendum. Quippe et claritas, quam semper nobis invicem debemus, sicut paratos nos facit ad obsequendum, ita fidentes reddit ad posseendum. Quapropter consideris de præcepto charitatis et experimento vestre benignitatis, et conscientia nostræ voluntatis, commendando vestre paternæ charitati et charitable paternitati fratres nostros, quos in Angliam mittimus; quatenus, ubi opus erit, vestro sustineantur auxilio; vestro regantur consilio, vestra diligenter vita eorum exquiratur, et vestra censura approbetur vel corrigitur.

B EPISTOLA V.

AD HENRICUM.

Ipsi eosdem Beccenses commendat.

Domino et fratri charissimo HENRICO frater ANSELMUS salutem.

Licet charitatem vestram fraternalis nostra rarius alloquatur in epistola, nequaquam tamen dilectio tepescit in conscientia. Postquam enim de vera ratione dilectio inter rationabiles nascitur, nequaquam ipsa, quandiu radix vivit, extinguitur. Quapropter nec ego nec vos de mutua dilectione debemus dubitare, quoniam uti mutua presentia non valeamus, sed semper in ejus certitudine perseverare, quandiu causam originis ejus immutabilem tenemus. Commendo vestre fraterno charitati et charitable fraternali, fratres nostros et vestros, quos in Angliam mittimus; quatenus, ubi opus erit, vestro sustineantur auxilio, vestro regantur consilio, vestra diligenter vita eorum exquiratur, et vestra censura approbetur vel corrigitur.

C EPISTOLA VI.

ANSELMI ET RICARDI AD RICARDUM ET ROHADEM.

De beneficiis gratias agit; et Beccenses, quos ejus instantia in Angliam mitti, ejus providentia dimittit.

Suo charissimo domino RICARDO, et suæ charissimæ domine ROHADI (23) frater ANSELMUS et frater RICARDUS parvulus monachus, cum tota congregatio

D hanc ipsius Ricardi uxor per consensum illius dedit eidem monasterio hoc quod in dominio habebat ad Hamecelessan, tam in terris quam in aliis rebus. Sic in diplomate signato. Porro Ricardum parvulum, quem in fronte epistole notat Anselm. puto esse illum ipsum Heliensis monasterii postremum archimandritam, de quo infra ad epist. 126. lib. iii. Sed et hunc parentesque ejus fuisse Anglos, claret ex vocabulis Anglicis rerum donatarum nunc enumeratis, et ex Anselmo sub finem epistole aente: « Commendamus ergo vobis illos, ut sicut vadunt in Angliam, » etc. Insuper nomen Rohais, pleno guttare personat Anglicum.

gatione Beccensi salutem et fideles orationes.

Magnas gratias reddimus in primis Deo, a quo est omnis bona voluntas, et pro cuius amore omnia bona nobis sunt; deinde vobis, pro omnibus bonis quae nobis facitis et promittitis. In hoc enim monstratis bene quia amor vester, quem semper habuistis ad nostrum monasterium, nunquam decrescit; sed plus et plus crescit. Quanto enim plura bona nobis facitis et promittitis, tanto certiorem amorem ostenditis. Omnipotens Deus, et sancta mater ejus Maria, quos quotidie rogamus pro vobis, et pro quorum amore nobis facitis omnia. illi vobis retribuant in regno celorum. Fratres nostros vobis mittimus, sicut jussistis. Commendamus ergo vobis illos, ut sicut vadunt in Angliam vestra jussione et vestra spe; ita omnino sit in vestra cura et vestra providentia quid illi faciant, aut quomodo aut unde vivant.

343 EPISTOLA VII ^{221.}

AD RICARDUM ET MONACHOS BECCENSES.

Ut Beccenses in Angliam delati religiose vivant, et Henricus camerarius ab ebrietate prohibeatur.

Frater ANSELMIUS, dictus abbas Beccensis, Fratribus et filiis charissimis, RICARDO et aliis de Beccensi congregacione in Anglia conversantibus, salutem et paternam cum dilectione benedictionem.

Si sane, si prospere, si denique concorditer et

A secundum Deum vivitis, congratulatur charitati vestre fraterno et paterno affectu anima mea. Testis enim est mihi conscientia mea quia nihil me tantum laetificat, quantum eorum, qui meae parvitati, nescio quo divino judicio commissi sunt, prosperitas et rectitudo: nihil me tantum molestificat, quantum eorumdem adversitas et tortitudo. Quapropter precor vos ut fratres, monco ut filios charissimos, ut semper memoriam monachicæ religionis perpetuam habeatis; ut quod habitus vestre religionis profiteatur, vita et moribus exhibeatis. Quippe nec locus, nec tempus aliquod excusat aliquem quin bene possit vivere, cum et bonam voluntatem nemo unquam alicubi a cordibus hominum, ipsis nolentibus, possit excludere; et morum compositio in qualibet rerum perturbatione secundum rerum congruentiam ordinata queat consistere. Opera namque Deus nequam exigit ultra possibilitatem, ubi bona voluntatis et bonorum morum conspicit integratatem. Sic igitur desidero ut in omnibus vosmetipsos absque omni excusatione exhibeatis, ut vos non mun*i*, nec eorum quae in mundo sunt, sed Dei et eorum quae Dei sunt, amatores ostendatis (*I Joan. ii, 15.*). Quatenus de bona vestra conversatione aliis Deum laudantibus, vos in praesenti et futura vita in Deo possitis gaudere, et ego vere possim fratribus et filiis meis congaudere. (24) Dedomino Henrico, qui a-

VARIE LECTIONES.

²²¹ Collata cum eodem ms.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(24) *De domino Henrico, qui camerarius fuit. Id nominis non unum significare compri primo apud abbatem Joachimum, qui cap. 1 Apoc. enucleans posuit pro amanuensi. Nec inquit, mirum, si a coeli cameraria (Johannem evangelistam nota) scribitur, cui supra pectus Domini recumbentes, etc. Si neutrum occurrat, positum erit pro quadam cucurbitarum genere, quod quia cameras et pergulas operit reptantibus flagillis et capreolis innitentibus, hinc opinatur ducunt et dictum Marius Grapaldus l. 1 Apothecæ. Onuphrius in explanat. obscur. volum eccles. huic etymologię subscribens, alio tamen respiciens docet, camerarium (extincto Archidiacioni S. R. E. nomine) sic vocatum fuisse, quod pecuniarum ecclesiasticarum, quae in camenis asservantur, curam habent; hocque vocabulum habuerit tempore Gregorii VII. Huic augurio consentit nomen camerarii positum in epist. 152, lib. iii, ubi observavi ad marginem illum Petrum (de quo illuc) fuisse ex Cluniaciensi monacho Camerarium Urbano II et Paschali. In veteribus Floriacensis ad Ligerim coenobii statutis legi, quod feria quinta hebdomadis sanctæ: « Finito sermone, jubente domino abbe surgit camerarius, et suffraganeus ejus, et per eos fratibus nova calceamenta erogantur. » Lib. i Statutorum nostrorum, cap. 10, explanatus partes ejus cui est nomini, memorantur in hanc sententiam: « Ad officium camerarii pertinet, ut omnes census et redditus monasterii sive de villis sive de terris, sive de molendinis, sive de quibuslibet aliis rebus statuto tempore et perquirat et recipiat. De receptis autem pecuniis ad abbatem ac predictos depositarios singulis hebdomadis, quantum fieri potest, se exoneret. Horreas etiam, aratra, et terræ arabiles, et ceteræ culturae monasterii, nec non et pecora et omnes nutrituræ communes ad ejus curam spectant, ut ipse provideat quae in emiibus instaurandis et*

C exercendis sive conservandis necessaria sunt. In monasterio omnis cura exteriorum, et talius curiae providentia ad eum pertinet, stabulum et omnis spellex, et quæ ad stabulum et equos pertinent, tum et ibi servientes sub ejus sunt providentia. » Et post pauca: « Granarium et cellarium et horreum ad curam et providentiam camerarii spectant. » Et capite precedenti: « Expensas autem monasterii camerarius facit, sicut camerarius receptas colligit. » Hactenus Statuta Victorina, ex quibus camerarii ministerium enucleantius expositum, huic loco Anselmi rectissime quadrat. Regulæ S. Benedictæ cap. 31, Cellarius videtur hoc fungi munere, quo camerarius Victorianus, sed universa ejus munia tam sigillatim privatimque non exprimitur. Ex Eadmero autem liquet diversa esse camerarii et cellarii officia, sicutulis quoque cubiculariis video a quibusdam hanc esse inditam appellationem, quæ tamen olim regii cubiculi præfeci summi et primi maxime erat, ut legi in epistol. 190 Ieron. Carnot. ubi Galeranus regis camerarius dicitur. Et in diplomatis Ludovici Crassi Francorum regis, filiique ejusdem Ludovici VII. Prius quidem Catalauni datum 1103. subscriptum est ita: *Signum Guidonis camerarii.* Posteriori luteiæ Parisiorum a Ludovico Crassi filio blanditum ad asserendam Patris magnificentiam in Victorianos nostros datum anno 1117, Parisis in Basilica, cui suberat hoc chirographum: *Signum Hugonis camerarii.* Alios mitto locos, ex quibus similia potuisse argumenta proferre si in re tam levi morosiorem ne quam studiosorem lectori me ostentarem. Unicum addam, scilicet illum, quem in plerisque monasteriis procuratorem aut econominum appellant, hic camerarii nominari apud nos Chambrier, ut etiam nostrates Galli vernacula nuncupant papæ camerarinum. Sed et quondam cubicularius regius hoc vocabatur nomine, ut palam fieret

ramerius fuit, audio quia in multis inordinate so agit, et maxime in bibendo; ita ut in Gildis cum ebriosis bibat, et cum eis inebrictur ²³¹. Quod si verum est, dicere non possum quantum cor meum de tanta fratris perditione doleat. Non enim diu sola erit ista miseria, sed nisi se cito, Deo respiciente, correxerit, per eam ad alia trahetur mortis precipitia. Quantum igitur abbas debet prohibere monacho, tantum ego, qualiscunque peccator sim, ex Dei et sanctorum ejus et nostra auctoritate prohibeo, ne postquam hanc nostram prohibitionem cognoverit, amplius in Gilda, aut in conventu eorum qui ad inebrandum solum convenient, bibere audeat ²³². Hoc quoquo præcipio, ut de præterita inordinatione, si eam negare non potest, domini nostri Lanfranci archiepiscopi, aut domini episcopi Gundulfi, aut vestro iudicio poenitere non negligat; et deinceps curam se custodiendi ab ebrietate et a malitiosis verbis cum Dei auxilio habeat. At si se corrigerem noluerit omnino, malo, contempta omni utilitate quam per eum in Anglia debemus habere, ut ad nos sub disciplina regendus redeat, quam ut longe a disciplina perdenitus remaneat. Dominum vero Henricum de Gornaco benignie rogo ut de eo quod in litteris suis tam studiouse postulat, patienter et quieto animo toleret, donec dominus Ricardus (qui ad nos in proximo, sicut a rege audiri, venturus est), veniat: et quod tunc de illo et de vobis omnibus qui propter eumdem dominum Ricardum missi sunt, nostro et fratum nostrorum consilio dispositum fuerit, benigna patientia et patienti benignitate sustineat.

EPISTOLA VIII.

AD MAURITIUM ²³³.

De monacho diutius morante in curia. Et de mali; an aliiquid sit.

Frater ANSELMUS, dictus abbas Becci, dilecto fratri et filio suo MAURITIO salutem et Dei benedictionem.

Erga fratrem illum, de quo mihi, quod res exigebat, scripsisti quia pro libitu suæ voluntatis, negligeta claustræ conversatione, moratur in curia regis ²³⁴; volo ut ita deinceps tu et cæteri fratres nostri qui tecum sunt, vos habeatis. Si venerit ad vos, permitto ut eum suscipiatis, fraternæ ei charitatis officium impendatis. Ostendite sibi tamen ex vestra parte, vos vereri ²³⁵ ne id displiceat mihi. Arguite illum, debita tamen modestia, de sua tanta temeritate et inobedientia. Nam neque nostra jussione aut

VARIÆ LECTIONES.

²³¹ Inebriet ms. inebrictur ²³² Vivere audeat ms. libere audeat ²³³ Collata cum eodem ms. et cum ms. S. Ebrulphi ²³⁴ Curia Regia miss. curia Regis ²³⁵ Videri miss. vereri ²³⁶ Tamen, quod miss. la: en nomen, quod ²³⁷ Nomen nihil miss. nomen nihil ²³⁸ Idem non ms. S. Ebr. id est non ²³⁹ Significaret miss. significet

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

ex hoc epistolari titulo Laurentii Primsactii ad librum De senectute a se gallice versum, anno 1405. A tres excellent, glorieux et noble prince Loys oncle du roy de France, duc de Bourbon, comte de Clermont et de Forestz, seigneur de Beaujeu, grand Chambrier et premier pair de France. Hujus autem versionis duo

A permissione jam remoratur, imo jussioni nostræ aperte contraire non veretur. Nec illi mando ut re-deat, nec concedo ut remaneat. Quasdam enim causas intueor, quibus haec ejus præsumptionem tolerare adhuc dissimulando compellor. Verum, nisi celerius se correxerit, postpositis omnibus his, quibus eum adhuc exspecto, causis, regularem in eum me exercere severitatem necesse erit. Mallem tamen ²³⁷ illius spontaneam correctionem, quam ullam ei inferre austerioris disciplinæ correptionem. Præterea scriptum illud, quod de ea quæstione, quomodo scilicet, cum malum nihil esse dicatur, nomen ejus aliiquid significet, rogatu quorundam fratrum de talibus me frequenter, ut nosti, interrogantium nuper feci; per præsentium latorem tibi modo, ut postulasti, huic annexum epistole direxi. Si malum nihil est, quomodo nomen ejus aliiquid significat? Rursus, si auditio nomine mali intelligimus aliiquid quod horremus et vitandum censemus, quomodo aut malum nihil est, aut mali nomen nihil significat? Sed et ipsum nihil, quid est? Verum cum nequam differant nihil esse, et non esse aliiquid, quomodo dici potest quid sit quod non est aliiquid? Ipsum tanzen nomen quod dicimus, nihil ²³⁸, si nihil significat, id est si non significat aliiquid, nomen non est: sed nomen est. Quanquam igitur nullus dicat nihil esse aliiquid, sed semper nihil esse nihil cogamur fateri: nemo tamen potest nomen nihil significativum esse diffiteri. Verum econtra: si hoc ipsum nomen non significat nihil, sed aliiquid, id quod significatur, videtur non posse esse nihil, sed magis aliiquid. Si ergo quod significatur, non est nihil, sed aliiquid, qualiter verum erit ut significetur per hoc nomen, scilicet, nihil? Quippe quod vere nihil dicitur, vere nihil est; et idcirco non est aliiquid. Quare si quod significatur hoc nomine, non est nihil, sed aliiquid, quemadmodum consequentia videtur ostendere: falso et incongrue vocatur hoc nomine. At econtra, si secundum judicium omnium, id quod nominatur nihil, vere nihil est et nequam est aliiquid: usquamne videtur aliiquid consequentius, quam ut hoc ipsum nomen nihil significet, id est non ²³⁹ significet ²⁴⁰ aliiquid. Quid igitur est, quia hoc nomen, videlicet nihil, non significat nihil, sed aliiquid; et non significat aliiquid, sed nihil? An forsitan non repugnat, significare nihil et aliiquid? Sed si non repugnat, aut invenienda res est aliqua, quæ sit aliiquid et nihil, quod non potest intelligi: aut ista vox diversa consideratione significat nihil

exemplaria manuscripta prostant in nostra Bibliotheca. Quem vero Laurentius Primsactus ejusdem Ludovici Borbonii clericus appellavit *grand chambrier*, hodie dicunt *grand chambellan*, aut *premier chambellan*.

et aliquid. Constat namque quoniam haec vox, scilicet *nihil*, quantum ad significacionem, nullatenus differt ab eo, quod dico, *non aliquid*. Nihil quoque hoc apertius, quam quod haec ³⁴¹ vox **344** scilicet *non aliquid*, omnem rem penitus, et omne quod est aliquid, intellectu removendum; nec omnino ullam rem, aut penitus quod aliquid sit ponendum, sua prolatione significat. Sed quoniam remotio alienius rei significari nullatenus potest, nisi cum significatio ejus ipsius cuius significatur remotio, necesse est ut haec vox quae est ³⁴² *non aliquid*, destruendo id quod est aliquid, significet aliquid. Quoniam vero auferendo omne quod est aliquid, ullam significat essentiam, quam audientis intellectus quasi existentem retineat: idcirco *non aliquid* vox, nullam rem, aut quod sit aliquid, significat. Igitur haec vox *non aliquid* his diversis rationibus aliquatenus significat rem et aliquid, et nullatenus significat rem aut aliquid: significat enim, negando; et non significat, constitudo. Hac ratione *nihil* nomen, quod perimit omne quod est aliquid; et destruendo non significat *nihil*, sed aliquid; et constituendo non significat aliquid, sed *nihil*. Quapropter non est necesse *nihil* esse aliquid, ideo quia nomen ejus significat aliquid quolibet modo; sed potius necesse esse *nihil* esse *nihil*, quia nomen ejus significat aliquid hoc modo. Hoc itaque modo non repugnat malum *nihil* esse, et malum *nihil* esse significativum; si sic aliquid perimendo significat, ut nullius rei sit constitutivum. Sed cum hac ratione malum et *nihil* vere significant aliiquid; et tamen quod sic significatur non est malum, vel *nihil* est tamen et alia ratione ³⁴³; qua significant aliquil, et quod significatur est aliquid, sed non vere aliquid, sed quasi aliquid. Multa quippe dicuntur secundum formam, quae non sunt secundum rem; ut *timere*, secundum formam vocis, dicitur activum, cum sit passivum secundum rem. Ita quoque cæcitas dicitur aliquid secundum formam loquendi; cum non sit aliquid secundum rem. Sicut enim de aliquo dicimus quia habet visum, et visus est in eo; ita dicimus quia habet cæcitatem, et cæcitas est in eo, cum haec non sit aliquid, sed potius non aliquid: et hanc habere, non sit habere aliquid; immo eo carere, quod est aliquid. Cæcitas namque non est aliud quam non visus, aut absentia visus, ubi visus debet esse. Non visus vero, vel absentia visus non magis est aliquid, ubi debet esse visus, quam ubi non debet esse. Quare cæcitas non magis est aliquid in oculo, quia ibi debet esse visus; quam non visus, vel absentia visus in lapide ³⁴⁴, ubi non debet esse. Multa quoque alia similiter dicuntur aliquid secundum formam loquendi, quae non sunt aliquid; quoniam sic scilicet loquimur ³⁴⁵ de illis, sicut de rebus existentibus. Hoc igitur modo malum et *nihil* signi-

fiant aliquid, et quod significatur est aliquid non secundum rem, sed secundum formam loquendi. Nihil enim non aliud significat, quam non aliquid, aut absentiam eorum quae sunt aliquid: et malum non est aliud quam non bonum, aut absentia boni, ubi debet aut expedit esse bonum. Quod autem non est aliud, quam absentia ejus quod est aliquid, utique non est aliquid. Malum igitur vere est *nihil*, et *nihil* non est aliquid; tamen quodammodo sunt aliquid: quia sic loquimur de his, quasi sint aliquid, cum dicimus *nihil*, vel *malum fecit*: aut *nihil*, vel *malum est quod fecit*, sicut dicimus, *aliquid vel bonum fecit*, aut *aliquid vel bonum est quod fecit*.

EPISTOLA IX ³⁴⁶.

AD MONACHOS BECCENSES.

B De prospero sui in Angliam adventu; quem et dominæ Eve vult nuntiari.

Domini et fratribus dilectissimis in Beccensi coenobio Deo servientibus frater ANSELMUS, servus et conservus eorum, semper sancte vivere, et sancte virtutæ præmium percipere.

Sciens et certe sciens dulcissimum mihi vestram dilectionem nuntium meæ incolumitatis et prosperitatis toto affectu desiderare, non potui eam dilatione aliqua fatigare. Ipsa itaque die, qua dominus Girardus hora, qua dicitur prima, a me mare ingresso discessit, divina protectio me vestris orationibus in Anglicam terram prospera navigatione et sine molestia, quam multi navigantes pati solent, hora nona perduxit ³⁴⁷: et ad dominum et Patrem nostrum archiepiscopum Lanfrancum vespere pervenire, et cum gaudio suscipi apud villam ipsius, nomine Limingis ³⁴⁸, concessit. In crastina vero has litteras scripsi, quibus et præfatum desiderium vestrum adimplerem, et sanctum propositum vestrum semper servere et ad meliora proficere commemorem ³⁴⁹. Precor igitur ut frater, hortor ut pater, ut sic ³⁵⁰ studeatis in pace et religione monachica conversari; quatenus et vos ex vestri studii retributione valeatis beatificari, et ego de vestra beatitudine quandoque congratulari. Omnipotens dominus sua vos ³⁵¹ protectione ab omni adversitate defendat, et suam vobis misericordiam, per continuum corporis et animæ prosperitatem, ostendat. Mandate matri et dominæ nostræ Eve, quod de filio suo primogenito vobiscum audire pari desiderio exspectat, et ut ore quo sicut suis orationibus vobiscum impetravit me a vobis timentibus cum prosperitate abire, ita impetrat ut omissim ad vos gaudenter cum gaudio redire.

EPISTOLA X ³⁵².

AD RODULFUM.

Lætatur de Rodulfo ad religiosam vitam converso.

Frater ANSELMUS, dictus abbas Beccensis, suo olim amico desideratissimo, nunc domino, et fratri,

VARIE LECTIONES.

³⁴¹ Quam quod haec ms. Ebr. quoniam quidem ³⁴² Ut haec quae est miss. ut haec vox quae est ³⁴³ Alia ratione miss. alia ratio ³⁴⁴. Visus ut in lapide miss. visus in lapide ³⁴⁵ Scilicet loquimur ms. S. Ebr. sic loquimur ³⁴⁶ Collata cum eodem ms. ³⁴⁷ Solent (perduxit ms. solent) hora nona perduxit ³⁴⁸ Limingia ms. Limingis ³⁴⁹ Comoverem ms. commonerem ³⁵⁰ Ut hic ms. ut sic ³⁵¹ Sua nos ms. sua vos ³⁵² Collata cum eodem ms.

et filio charissimo, novo Christi militi RODULFO²⁵¹, A coxi frater ANSELMIUS dictus abbas Beccensis, quod per contemptum terrenarum et falsarum divitiarum adipisci colestes et veras divitias²⁵².

Gloria in excelsis Deo, qui in terra dat hominibus bonam voluntatem (Luc. II, 14) : cuius excelsa dextera secundum desiderium meum mutavit voluntatem dilecti et desiderati mei a vanitate saeculi, quae nulli in fine prodest, et omnibus se amantibus obest; ad veritatem, quae nulli unquam obest, et omnibus se querentibus prodest. Breviter tibi loquor, dulcissime cordi meo, litteris, quem super omnes homines, teste conscientiam, videre, et cui multum loqui ore ad os, plusquam alicui in terra viventi, desidero. Novi enim malignam diaboli invidiani, quia de manibus suis, imo de ore suo te frendens tahescit evadere. Unde certus sum quia te multis modis, scilicet, aut gravitate servitutis Dei, quam elegisti, aut delectatione serviendi illi per amorem saeculi, quem reliquisti²⁵³, tentabit decipere. Quare, quoniam spero per Dei gratiam contra omnes 345 ejus astutias, quoniam in falsitate et imbecillitate sunt, si certa spes in Deo non absit, me tibi posse consulere: et pro certo scio nullum consilium ad praesens desiderio tuo magis quam meum sufficere²⁵⁴, non habebit anima mea requiem in me, donec²⁵⁵ videatur oculi mei desideratum meum, et alloquatur os meum dilectissimum filium meum, et instruat cor meum contra diaboli jacula novum commilitonem²⁵⁶ meum. Precor igitur omnipotentem Deum qui te ab amore sacerularis vanitatis segregavit, et sanctissimam matrem ejus quae te ad se sufficiem sub sua tutela suscepit, ut te ab omni perturbatione incepti propositi custodiant. Teque rogo per illum cuius gratia inspirante hoc incepisti, ne te terreant ulke insidiae vel suggestiones inimici. Ad hoc enim idem inimicus te molestare nittitur, ut de te victo gaudeat; sed Deus ad hoc illi permittit, ut habeas²⁵⁷ unde tibi Victoria coronam ipse tribuat: Nemo enim coronabitur, dicente Apostolo, nisi qui legitime certaverit (II Tim. II, 5). Exspecta igitur donec veniam; quia, Deo dante, consolationem²⁵⁸ omnium quae tibi nunc molesta sunt suscipes. Dominus custodiat te ab omni malo. Amen.

EPISTOLA XI²⁵⁹.

AD HUGONEM.

De quibusdam Anselmi opusculis ab archiepiscopo requisitis. Et quod nomen abbatis in titulo operum suorum praefixerit ut equivocationem excluderet.

Domino et Patri cum dilectione reverendo, et cum reverentia diligendo Lugdunensi archiepiscopo Hu-

VARIAE LECTIONES.

²⁵¹ Rudolpho ms. Rodulpho²⁵² Coelestes divitias ms. coelestes et veras divitias²⁵³ Quam reliquisti ms. quem reliquisti²⁵⁴ Sufficeret ms. sufficere²⁵⁵ Requiem donec ms. requiem in me donec²⁵⁶ Commilitonem ms. commilitonem meum²⁵⁷ Ut habeat ms. ut habeas²⁵⁸ Quia consolationem ms. quia Deo dante consolationem²⁵⁹ Collata cum eodem ms.²⁶⁰ Sed in epistola ms. sed quod in epistola²⁶¹ Quod non patatis invenietis ms. quod putatis non invenietis²⁶² Me si ms. me monuit, si²⁶³ Impediat ms. impediatur. Non potest ms. non poterit²⁶⁴ Collata cum eodem ms. et cum Edith. Goth. et Colon. anni 1573. Omne bonum datum ms. et Edit. omne datum

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(25) V. Epist. 17, infra.

A coxi frater Anselmus dictus abbas Beccensis, quod dilecto patri fidelis filius.

Si velini scribere quam magnum et quam gratum sit mihi decus et dulcedo vestra familiaritatis, quam ex vestra promissione me confido habere: quantumque eam, cisi non merui accipere, desiderem vel fidei voluntate, si aliter nequeo mereri, non amittere; forsitan aut subtrahendum erit aliquid, ut videbor veritati superaddere. Sed quod in epistola (25)²⁶⁵ non audeo sufficienter commendare, in scrinio cordis curabo, Deo dante, fideliter servare. Per presentium latores fratres, sanctitati vestra, ut cognovi, dilectores celsitudini vestrae de scriptis nostris mitto quod iussistis. In qua re non tam alicujus me utilitati, quam vestrae scio servire voluntati. Quapropter B si in illa legendō vos frustra tempus insumpsisse pœnituerit, quia quod putatis non invenietis²⁶⁶. non mittenti, sed exigenti imputare debetis. De questionibus vero de quibus me velle scribere dixi, et reverentia vestra me monuit, si²⁶⁷ dixerit quantum dictare impedar²⁶⁸, abullo, qui meam non novit conversationem, credi non poterit²⁶⁹. Si quando laamen inde mihi per Dei gratiam quod volo efficere licebit, vestrae, si potero, prudente notum erit. Fratres predicti lacrymabiliter de interiori monasterii sui conquerentes destructione, pro me obsecrarent affectu ut nostris precibus paterni vestri consili in tribulatione sua relevantur consolatione: sed, sicut nostro consilio non eget vestra sapientia, ita nec precibus benevolentia. Si tamen placet ut dicam quid illis ad praesens expedire, donec visitatione supernæ gratiae in eorum ecclesia per regularis abbatis presentiam monachica restauretur religio, sentiam, testimo quia melius est ut vestra licentia interim elegant, ubi secundum propositum suum vivant utiliter, quam ut ibi cogantur manere, ubi, indigentia bonorum corporis et anime tristes vivant inutiliter, aut eadem indigentia intolerabiliter gravati discendat inobedienter. Quod in titulo opusculorum nostrorum nomini nostro addidi nomen abbatis, non ideo feci ut personam monstrarem honoratiorem, sed ut nominis excluderem equivocationem.

EPISTOLA XII²⁷⁰.

AD HELINANDUM.

D Hortatur ut persereret et diaboli variis tentationibus quas describit, constanter resistat.

Servus servorum Dei in Beccensi monasterio commandantum, frater ANSELMIUS fratri dilecto, filio desiderato HELINANDO, bene inceptae feliciter perficeret.

Benedictus Deus, a quo omne datum²⁷¹ optimum,

et omne donum perfectum descendit (Jac. 1, 17) : A qui avertit oculos tuos ne videant vanitatem (Psal. cxviii, 57), et erexit animam tuam ad sequendam veritatem. Restat igitur, mihi desiderare, ut sedula sollicitudine pertractes, quia nemo mittens manum ad aratum et respiciens retro, aptus est regno cœlorum (Luc. ix, 6). Antiquus enim hostis tanto enixius non cessabit multimodis te calliditatibus invadere, quanto te videt studiosius velle laqueos ejus evadere. Sæpe namque reducit ante mentis oculos quam delectabilia sint ea in quibus solitus es conversari : ut continuo subinserat quain difficile sit assueta voluntate carere, quam sit impossibile in quodam austero rigore et rigida austeritate tota ætate perseverare ; quatenus ex memoria assueta delectationis plus horrerat animus sobrietatem vitæ sublimioris. Aliquando sub specie discretionis singet se salubriss tibi, quam proposueris, consulere, ut scilicet pravitatem desiderens in clericali proposito religiose vivendo velis persistere ²⁶⁹, ut et per vitæ correctionem animam tuam possis salvare, nec per indiscretionem subeas onus quod non possis portare. Quod si te ab intentione perfectioris vitæ nullatenus averti posse cognoverit, quasi tecum ire, approbando propositum, se simulabit; sed juxta iter laqueo ponere multimodos non cessabit. Aliquando quidem hinc oblata opportunitate peccandi ; illinc stimulante tentatione suasionem callidus addet hujusmodi. Tam bonum est quod decrevisti facere, ut quamlibet immensitatem scelerum possit destruere. Interim ergo satisfacere voluntati tuae cur hæsitas ; cum cito sive multa, sive pauca peccata tua sint, pariter dolendo non ²⁷⁰ dubitas ? Aliquando vero taliter conabitur decipere : bonum quidem est quod vis facere, sed non opportune fit, nisi cum tepescente lascivia juvenili, quæ pondus illius regularis censuræ non tolerat, ipsa maturitas ætatis religiosæ gravitati se contemperat. Quod si viderit te ²⁷¹ ita imbecillum, ut impediri possit tua intentio, si manifestetur, omnino conabitur ut his a quibus retineri aut vi, aut amore, aut aliqua persuasione possis, qualibet occasione publicetur. Promittet etiam quia si bonum quod intendis aliquantulum differre volueris, multo fructuosius atque utilius facere hoc poteris, et plurimorum salute quos tecum attrahes, et commodo pecuniae monasterio profuturæ quam undique colliges. Quid etiam? quod ²⁷² te levitate et inconsiderata acceleratione tentabit arguere, quia te non solum promittendo, sed et pignus promittendo, indissolubili voto voluisti constringere : cum nihilominus et fortasse melius id ipsum libera posses voluntate perficere ? Ad hanc omnia, charissime, quid respondendum sit, velle aliquanto dis-

A fusi scribe, nisi lex epistole cogeret me brevitatem non excedere. Breve igitur et verum amici tui suscipe contra ista consilium. Qui putat voluntate seculari carere, et in exercitio perseverare virtutum nimis austерum ²⁷³ et impossibile; nunquam gustavit quantum sit non servire sed imperare vitiis per anorem et spem cœlestis regni, laudandum et delectabile. Qui putat melius sibi esse **346** in habitu clericali religiose vivere ²⁷⁴, quam subire monachice vitæ pondus importabile : consideret per totum mundum quanta hilaritate utriusque sexui, omni ætati, et omni generi hominum sit pondus illud cantabile. Sciat etiam quia valde difficilis est inter seculares per liberam voluntatem, quam intra claustrum monachorum sub disciplina custodire vitæ sanctitatem. Non dico nunc quod propositum vitæ inter omnes vitas altiore gradum contingat humilitatis, quem altior sequitur exaltatio; nisi quia nullus, ut melius vival, monachi propositum deserit, et omne genus hominum ad monachicam vitam ut magis Deo propinquet concurrit. Qui peccatis addit peccata ²⁷⁵, quia peccatorum omnium exspectat remissionem. amando peccatum, probat se non amare, et ideo non mereri peccatorum absolutionem ²⁷⁶. Qui differt in futuram et forsitan non futuram ætatem, vitam suam corrigere, certum bonum dimittit pro dubio; et contemnendo quod perdit, probat se non amare quod exspectat, et meretur non actipere. Qui certus non est se tantæ esse constantiæ, ut nullo modo electi possit a bono proposito, omnino celet bonam voluntatem, ut nonnisi cum in opus exit, appareat in publico. Qui bonum, quod vult facere, ut melius fiat, differt : bonum est, si melius certum est. Quod si melius bonum dubium est ; et perdere minus bonum, nimis est dannosum et irrecuperabile : consilium est, ut acceleret facere bonum minus, ne nimis exspectando majus, non faciat majus nec minus. Qui judicat levitatem, voto velle ²⁷⁷ se ligare ad faciendum quod bonum est, ut jam non sit liber ad non faciendum, judicet doctorem levitatis illum, qui dicit : *Vovete et reddite* (Psal. LXXV, 12). Nullatenus enim reprehendendus est, qui quod bonum est, vovit ²⁷⁸; sed qui non reddit quod vovit. Certum quippe est quia qui bene vovet, ipso voto Deo placet. Qui ergo aliquid boni vovit, non pœnitentiat quia fecit unde Deo placet; sed festinet reddere quod vovit, ut plus placeat. Hæc, filii charissime, consilia, has consolationes in præsenti maxime tibi necessaria judicavi; hæc paterna sollicitudine ego quem patrem et consiliarium non mea dignitate, sed tua voluntate elegisti, dictavi : hæc interim reminisci non desinas, donec quod, Deo inspirante, vo-

B
C
D

VARIAE LECTIONES.

²⁶⁹ Vel persistere ms. et Edit. velis persistere ²⁷⁰ Delendo non ms. et Edit. delenda non ²⁷¹ Videbit te ms. et Edit. viderit te ²⁷² Quid etiam est quod ms. quid etiam? quod Edit. Quid est quod ²⁷³ Munus austерum ms. et Edit. nimis austерum ²⁷⁴ Religiose sibi vivere ms. et Edit. religiose vivere ²⁷⁵ Peccata addit peccato ms. et Edit. peccatis addit peccata ²⁷⁶ Remissionem ms. et Edit. absolutionem ²⁷⁷ Voto velle se ligare ad ms. voto se ligare ad ²⁷⁸ Novit ms. et Edit. vovit

visti, ipso adjuvante, perficias. Vale, desiderate cordi meo, et festina satisfacere de te desiderio meo, quod utinam facere placeat omnipotenti Deo! Amen.

EPISTOLA XIII ²⁷⁹.

AD LANFRANCUM.

Ad eum mittit Gislebertum, quem ut brevi remittat, precatur.

Domino et Patri reverendo archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS servus servorum Dei, Becci commanentium, cum eisdem dominis suis, quod domino fideles servi, quod reverendo patri reverentes filii.

De domno Gisleberto, ut eum vobis mitteremus, vestræ satisfecimus jussioni : quod autem tardius quam jussistis, verum est quod non est factum negligenter; sed ob multa, quæ nunc enarrare longum est, impedimenta. Sed scitote quia si quis fecerit ut ipse in Anglorum terra remaneat, nimis grave et maius, quam breviter dici possit, damnum in presenti et in futuro, interius et exterius Ecclesiæ nostræ, et tristitiam faciet. Quapropter precamur et obsecramus, quantum, salva justitia, et vestræ sanctitatis reverentia, nobis licet, per pietatem et per charitatem quam erga nos vestram semper habere paternitate cognovimus, ut si absque Dei voluntatis obviatione fieri posse videritis, potius fratribus et amicis desiderantibus ad certam suam salutem et aliorum utilitatem per vestram instantiam reddatur, quam quibuslibet alienis ad periculum sui damni et illorum utilitatem dubiam ingeratur. Breviter, quod multum volumus et expedire credimus, obsecramus; quia sapientiæ vestræ pauca verba sufficere non ignoramus. Quod si divinam dispositionem nostræ sic resistere petitioni vestra cognoverit prudentia, ut aliter fieri necesse ²⁸⁰ sit : quod mihi si præsens essem vestra prudentia de re ipsa concedere aut facere consuleret ²⁸¹, vestræ committo potestati.

EPISTOLA XIV ²⁸².

AD MONACHOS BECCENSES.

Ut monachus, qui invito abbe Parisiis propter studia in monasterio S. Maglorii morabatur, ad suum monasterium redeat.

Frater ANSELMUS abbas Becci fratribus Beceen-

VARIÆ LECTIONES.

²⁷⁹ Collata cum eodem ms. ²⁸⁰ Fieret necesse ²⁸¹ Considereret ms. consuleret
²⁸² Collata cum eodem ms. ²⁸³ Extra voluntatem ms. contra voluntatem ²⁸⁴ Misericordiam pro ms. misericordiam et mansuetudinem pro ²⁸⁵ Ursioni ms. Dominus Ursioni ²⁸⁶ Collata cum eodem ms. ²⁸⁷ Vestra quod facit etc. ms. vestra quod ille facit peccando, quoniam penset pietas vestra quod facit ²⁸⁸ Etiam atque etiam frater ms. etiam fratres ²⁸⁹ Se monstraret ms. se monstrarent

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(26) *Beccensis apud Confluentum.* Ex hujus vocabuli amphibologia, fatetur, influxerat in animum error, ut arbitrarer esse illud oppidum Germaniæ Cisrhenanæ dictum Confluentem (ut Gregor. Turoensis. lib. viii, Histor. Franc. cap. 13 repetam verbum) quod illuc Mosella fluminis non incelebris, Rhenusque confluant. Nec huic meæ conjectationi quid objectari posset videbam, nisi quod postea offendit in parvo Beccens. Chronic. ms. scilicet anno 1080. Ivo comes de Bellomonte super Isaram, et Adelhaida uxor ejus, volentes B. Honorinæ de Confluentio a monachis Deo deserviri, dederunt eam, et

A sibus (26) apud Confluentum commanentibus salutem.

Mittite nostras litteras Benedicto monacho de S. Petro supra Divam, qui propter scholas moratur apud Parisium, et conversatur in monasterio S. Maglorii. Mando enim illi et consulo ut ad monasterium suum redeat, a quo contra voluntatem ²⁸³ abbatis sui abest. Promisit enim idem abbas ejus mihi, se illi misericordiam et mansuetudinem pro ²⁸⁴ nostro amore, si redierit, exhibiturum. Quod si facere voluerit, omnino illum, sicut monachum de nostro monasterio charitativa sollicitudine benigne juvate; quatenus aut equo usque ad nostrum monasterium, aut navi usque Fraisnosam venire possit. Quod dominus Rodulfus mandavit vobis de equo suo, et de monacho S. Germani facite: sed hoc a me mandatum esse dicere nolite, sed a domino Rodulfo. Valete, et scitote quia, miserante Deo, de ægritudine quam nuper habui, bene convalesco, et hoc amico nostro domino Ursioni ²⁸⁵ notum facite. Epistolæ nostras, quas dominus Mauritius nobis mittere debuit, adhuc exspectamus. Iterum valete.

EPISTOLA XV ²⁸⁶.

AD FULCONEM.

Exorat ut mitius agatur cum apostata monacho, penitente.

Domino et Patri reverendo abbatii FULCONI frater ANSELMUS, orationum et serviti illilitatem.

Filius vester, qui a paternitate vestra inordinate abierat, pœnitens ad omnem satisfactionem, secundum vestrum judicium paratus, humiliiter rediit. Qui non tam postulat ut illi pœnam quam meruit remittatis, quam ut vel ultimum illum intra gregem, quem sua culpa dimiserat, vestra misericordia constitutus. Precor igitur ego sanctitatem vestram, ut non tam consideret districtio vestra quod ille fecit ²⁸⁷ peccando, quam penset pietas vestra quod facit humiliiter pœnitendo. Precor etiam atque etiam fratres ²⁸⁸ ac dominos nostros, alios filios vestros, ut paternitatis vestræ misericordiam pro eo exorantes gaudium se monstrent ²⁸⁹ habere quia frater eorum mortuus fuerat, et revixit, pericerat, et inventus est (Luc. xv, 24). Quia vero mensura erga eumdem fratrem judicium, sive misericordiam vestram ostendere debeant.

ms. fieri necesse ²⁸¹ Considereret ms. consuleret ²⁸² Extra voluntatem ms. contra voluntatem ²⁸³ Misericordiam pro ms. misericordiam et mansuetudinem pro ²⁸⁴ Ursioni ms. Dominus Ursioni ²⁸⁵ Collata cum eodem ms. ²⁸⁶ Vestra quod facit etc. ms. vestra quod ille facit peccando, quoniam penset pietas vestra quod facit ²⁸⁷ Etiam atque etiam frater ms. etiam fratres ²⁸⁸ Se monstraret ms. se monstrarent

D omnia ad illam pertinentia Beccensi monasterio, sub libera potestate et ordinatione abbatum præfati cœnobii. Huic donationi reverendus episcopus Parisiensis Goffridus de parœcia et beneficio (ut semper mos est bonos bene actis favere) cum canonici ecclæsiæ Sanctæ Mariæ Parisiensis consensit. Et paulo post. Anno 1081 fundata est domus de Confluento sub dominio abbatum Pecci, anno 1083 translatio monachorum Becci apud Confluentum commemorantium a veteri ecclesia (quæ Capella dicitur) ad novam ecclesiam cum corpore sanctæ Honoriæ. Confluentum igitur de quo nunc seruo

tis, sicut scriptum est : *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* ²⁹⁰ (*Psal. c, 1*), vestre potestatis est, et vestre prudentiae : tantum ut superexalte misericordia judicium ²⁹¹.

347 EPISTOLA XVI ²⁹²

AD GISLEBERTUM.

Gratulatur ad abbati Westmonasteriensis regimen assumpto.

Suo dilectissimo, olim divina dispositione filio, nunc Dei gratia coabbati (27) **Gisleberto** frater **Anselmus**, in hac vita diu sancte vivere cum prosperitate, in futura feliciter cum æternitate.

Eis tarde, propter ægritudinem impedientem dilectione dilectori meo pro nova sibi divinitus data gratia scribo : non tamē tepide, quantum ad voluntatis benevolentiam pertinet, dico : *Gloria in altissimis Deo, et in terra gaudium hominibus* ²⁹³ *bonæ voluntatis* (*Luc. ii, 14*), qui judicium suum de te manifestavit, quod hactenus apud se occultum, licet semper de te, pro humana estimatione, bona crederemus, servavit. In eo namque vitæ proposito, in quo te custodiendo semper ejus gratia sapientia ²⁹⁴ erudit, et in sanctitate nutritivit, patrem et doctorem pastoremque animarum te constituit. Multo enim melius de te sperandum est et de similibus tuis, quam vita est in sancta conversatione nutrita ; quam

VARIA LECTIONES.

²⁹⁰ *Cantabo Domino ms. cantabo tibi, Domine* ²⁹¹ *Misericordia judicio ms. misericordia judicium* ²⁹² *Collata cum eodem ms.* ²⁹³ *Gaudium et pax hominibus ms. gaudium hominibus* ²⁹⁴ *Gratia et sapientia ms. gratia sapientia* ²⁹⁵ *Injustitia nostra ms. ne injustitia nostra* ²⁹⁶ *Collata cum eodem ms.*

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

est Comopolis, a Lutetia Parisiorum distans sex milibus ad occidentem ubi Isara et Sequana confluent; unde ejus nomen *Conflans*, forsitan *Confuent*. Habes ejusdem appellationis vicum mille passibus a Lutetia contra orientem, sic nuncupatum ob Matronam et Sequanam juxta confluentes.

(27) *Gisleberto*. Sic Gemmicensis, et Chronicus Beccense ms. Trithemius, et Trithemium secutus Sixtus Senens. Gislebertus legunt; at in his solius vocalis E metathesis advertit. Gisleberto autem fuit agnomen Crispini, et hujus quidem causam in Chronicus Beccens. hanc nactus sum, his enarratam verbis : « Antequam Northmanni duce Wilhelmo Angliam debellarent, fuit in Neustria (quæ nunc Northmannia vocatur) vir egregius, nomine Gislebertus, genere et nobilitate præclarus, qui ab habitudine capillorum, primus Crispini nomine dicitur insignitus. Nam in sua primæva ætate habebat capillos crisplos et rigidos, atque sursum erectos, et, ut ita dicam, rebursos, ad modum raniorum pini, qui semper tendunt sursum, quare cognominatus est Crispinus, quasi crispus pinus. Quiam capillorum rebursionem videmus adhuc in iis qui de ipsius Gisleberti genere descendunt. Unde et ipsi eodem cognomine a ceteris Northmannorum filiis dirimuntur. »

Hic ergo Gislebertus cognomine Crispini notatus ex uxore sua Gemoret tres filios suscepit, Gislebertum Crispinum de Tegulariis, quod castri Guilhelmo Notio duce Northmannorum fuit in Ebroicensi tractu conditum, vulgo dictum *Tillieres* (vel *Tullieres*); Robertum, qui ob virtutem militarem, honorenque sibi ab imperatore delatum, tandem veneno ab invidiis Græcis propinato interiit; et Guilhelnum nostrum Gisleberti patrem, qui, ut ad epistol. 40 supra monuimus, uxorem duxit, nomine Ewan, quæ

A de me, et de similibus meis, quorum vita olim est seculari conversatione detrita. De vobis enim sperandum est, cum ad aliorum curam promovemini, quod dum et alios ad vestri similitudinem instruitis, justitia vestra perficiatur; de vobis vero timendum est, cum tanto pondere gravamur, ne injustitia nostra ²⁹⁷ occulto Dei judicio augeatur. Quanto igitur melius est de tua sanctitate in suscepto officio sperandum, tanto magis est et securius de tibi concessa gratia gaudendum. Omnipotens Deus, qui te custodem aliorum constituit, ipse te sua gratia sic adjuvet et custodiat, ut pro tua et illorum justitia æternam tibi beatitudinem retribuat.

EPISTOLA XVII ²⁹⁸

AD HUGONEM.

B *Mutando esse titulos duorum opusculorum, quorum unum Monologion, alterum Prologion vult inscribi.*

Domino et Patri venerabili archiepiscopo Lugdunensi **Hugoni** Irater **Anselmus**, in praesenti sæculo sancte vivere, in futuro beate.

Pondus vestrae auctoritatis facit me dare pondus meis nugis. Cum enim celsitudo vestra tanti pendat opuscula nostra, ut ea petere et legere dignetur: nonnihil mihi, quod tanto viro placeat, esse videtur. Quapropter nullatenus apud vestram prudentiam meridendum existimo, si qualiter aptius titulari de-

C peperit Gislerem, (de quo impræsentiarum) et nomine et agnominé referentem avum. « Pater Guillelmus hunc in tenera ætate (inquit Chronicus Beccens.) Deo nutriendum sub disciplina regulari obtulit Beccensis Patribus, et multa de rebus suis temporalis vitæ subsidia cum puero ministrait. Quorum informatus doctrina et sanctæ conversationis exemplis, sic cum divino profectit auxilio in divinis et philosophicis institutis, ut omnes artes (quas liberales vocant) ad unguem adsereret, et earum rivulos pluribus ipse præfector in religione propinaret; cuius tanta fuit in activa et speculativa perfectio ut cum Deus Lanfrancum Cantuariensi Ecclesiæ in summo pontificatu præficeret, eum Lanfrancus ad regimen Westmonasterii Deo vocante provideret, tantaque sanitatis gratia (ut credimus) Deo et hominibus placuit ut humilitatem præ cunctis sui temporis prælatis et specialius prætenderet, et sublimius prædicaret. Hic 32 annis loco magis profuit quam præfuit, et in senectute bona plenus dierum et sanctitate, patribus suis appositus hujus vitæ terminum clausit. » Sic de Gisleberto filio monacho et abbatte Westmonasteriensis Chronicus Beccense; quem locum hic esse appositiissimum videbit qui non tantum epistolæ argumentum, sed et Anselmi verba legerit. Defuncti vero Gisleberti annum 1117 numerat in Chronicis Florentius Wigorniensis, cuius computatio collata cum numero annorum quibus præfuit Gislebertus reddit insimil annum suæ electionis, scilicet 1084: Ejus doctrinam seculari et divinam [omit. laudat] utraque enim excelluisse dedit memoria Guillelmus libro vii Histor. ducum Northmannorum cap. 22, 5. Herluini Beccensis institutoris Vita lib. i, ms. Chronicus Beccensi, cuius iterum sit mentio in Vita Lanfranci ibidem ms., et apud Gemmicens. supra,

beant eadem opuscula, considero. Precor igitur ut si libellos, quos sanctitati vestre ³⁹⁷ jussus misi, recuperare poteritis, illud quod in ipsis titulis possum est, scilicet de ratione fidei, velut superabundans residentes; illum quem monologium nominavi, *monologion vocetis*: et alterum non aliquum, sed *prologion* tituletis: et secundum titulorum correctionem, finem præfatiunculae minoris libelli, quæ de eisdem titulis loquitur, emendetis. Cur autem hanc mutationem fieri rogitem, expone, si tantum fiat, nec adeo est necessarium, nec hac epistolari brevitate, quam proposui, congruum. Quod si secundum nostram petitionem feceritis, hoc vestræ paternitatì volo retribuere: ut si Deus mihi ea quæ desidero dederit scribere, aspectui vestro nolim ea, ut puto non minus prioribus placitura, subtrahere. Fidelitatem vestram, quam semel cordi meo commendavi, protegente Deo, servat et servabit; nec dissimiliter de gratia vestræ sanctitatis sperat et sperabit.

EPISTOLA XVIII.

AD MONACHOS BECCENSES.

De prospera sua in Angliam navigatione.

Charissimis et desideratissimis dominis suis, servis Dei Becci commanentibus, servus eorum frater ANSELMUS, de virtute in virtutem proficere, ut Deum deorum in Sion mereantur conspicere.

Mox ut de mari exivi in Anglicam terram die Dominica me liæ Quadragesimæ, hora tertia, dictavi has litteras ut vestram dilectionem de nostri itineris prosperitate laetificarem. Dei enim gratia favente vestris orationibus, omnia prospere et honorifice ultra spem meam mihi et iis qui mecum sunt in terra et in mari, postquam a vobis discessi, evenerunt. Precor itaque ut sicut fecisti hactenus, ita et deinceps peregrinationem nostram orando adjuvetis: sed multo magis precor ut redditum nostrum bene vivendo laetificetis.

EPISTOLA XIX. ³⁹⁸

AD GUILLEMUM.

Sæculi militi suadet dare nomen militiae Christi.

Suo in Deo desiderato, dilecto et utinam desideranti dilectori GUILLELMO frater ANSELMUS dictus abbas Becci, periculosam et ærumnosam contempnere vanitatem, et securam atque beatam querere veritatem.

Tanta, mi dilekte atque desiderate, dilectione tui animam meam omnipotens Dominus sua gratia, non meis meritis, occupavit: ut inter desiderium salutis tue et timorem periculi tui angustata diurnis ac nocturnis sollicitudinibus eam pro te stimulans.

VARIÆ LECTIONES.

³⁹⁷ Sanctitatis vestræ jussu ms. sanctitati vestræ jussus ³⁹⁸ Collata cum eodem ms. ³⁹⁹ Importunus tibi ms. importunus tibi ⁴⁰⁰ Confusio. Iniquitas est insatiabilis ms. confusio. Iniquitas est mundanæ vanitatis ambitio. Iniquitas est insatiabilis ⁴⁰¹ Vocante Christo ms. vocantem Christum ⁴⁰² Quia adjuvabit ms. quis adjuvabit ⁴⁰³ Custodientem Deus.. fratem tuum : ms. custodientem? Deus.. fratre tuum? ⁴⁰⁴ Et ut putas ms. et tu putas

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

præter hæc homil. 47 in Cantica canticorum, quas apud Eberbacenses extare monet additiuncula in Tritheum. in Isaiam prophetam lib. 1, De casu dia-boli, lib. 1, De anima, lib. 1, ad cantorem Sagien-

A tibus quiescere non possit; et benedictus Deus in donis suis, qui utinam sic abstulisset a te odium animæ tuæ, quomodo dedit mihi amorem salutis tuæ. Sustine me, dulcis amice, et tolera dilectorem tuum, si importunus tibi ³⁹⁹ videor, et durius quam velis tecum loquor. Amor enim animæ tuæ cogit animam meam, nec patitur eam pati ut tu oderis eam, cuius amorem semper habet secum. Suscipe ergo, charissime, cum amore, quod oro ut Deus tibi det, dicta amatoris tui. Tu es, dilectissime, tu es quod dicit amor cum dolore, et dolor cum amore, qui, quod Deus auferat a te, odisti dilectam animæ meæ animam tuam; quoniam qui diligit iniquitatem, odit animam suam (Psal. x, 6). Iniquitas certe et iniquitates sunt, quo tanto affectu prosperas, mi dilecte. Iniquitas et iniquitates sunt, quo te trahit impetus torrentis mundanæ ruinæ, mi desiderate. Iniquitas enim est cruenta bellorum confusio. Iniquitas est mundanæ vanitatis ambitio. Iniquitas est insatiabilis ⁴⁰⁰ falsorum bonorum et falsarum divitiarum aviditas. Ad hæc, heu met video illum, quem tantum diligendo retinere desidero, trahi ab hoste callido decipiente cor ejus. Amice hominum et liberator Deus, ne pertrahat servum tuum inimicus. Dicis mihi, frater desiderate: Non ista diligo, sed in eis involutum fratrem meum; et idcirco festino in eis convolvi cum eo, ut alijuvem et custodiam cum. Væ, ærumnosus dolor de ærumno errore filiorum Adæ! Quare, o homo, non potius dicis: Non ista diligo, sed Christum Deum meum; et idcirco ista fugiens festino ad eum, ut adjuver et custodiar ab eo. Autu, auditu fragore ruentis mundi super fratrem tuum, contempnens vocantem ³⁴⁸ Christum ⁴⁰¹ curris sub ipsam ruinam, ut homunculus homunculum, vermiculus vermiculū sub tam confusione pondere et ponderosa confusione adjuvet et custodiat. Responde, frater, quis adjuvabit ⁴⁰² et custodiet te illum adjuvantem et custodiētatem? Deus, quem minus studes sequi quam ipsum fratrem tuum ⁴⁰³. Christum vocantem te contentis sequi in pace, et in patria, et inter propinquos et amicos, ut hæres quidem Dei, cohæres autem ejus (Rom. viii, 17) possideas regnum cœlorum; et per tot et tantas itinerum difficiles asperitates, per marium turbines

D et procellos tempestates, in bellicosam confusio-nem curris ad fratrem tuum, ut videores eum, ut multum dicam, tenentem regnum Græcorum: et tu putas ⁴⁰⁴ quia Deus plus adjuvet et custodiat illum per te, quam sine te; aut te ipsum propter illum,

sem, lib. 1. Disputatio cum quodam Judæo, et ad-versus Judæos emissæ, cuius solus meminit Trithe-mius, quinque servat ms. nostræ Bibliothecæ.

quam propter seipsum: immo multo minus hoc faceret: irascitur enim si videt ¹⁰⁵ ullum ab ullo amari plus quam se. Sed forsitan dicis: Si incipio sequi Christum, timeo ne imbecillitate mea deficiam. Verum et iterum dolendum est lugendum de errore stiorum hominum. Ad ea quae semper deficiunt ¹⁰⁶, immo ad ipsum defectum currendo toto affectu ¹⁰⁷ non timent defectum; et ad Deum nunquam desiderant et suum auxilium promittentem non audient prolicere timendo defectum. Gaudent desiderare ut deficiant, et timent prolicere ne deficiant. Crede, rogo, consilio Dei, et committe te totum auxilio Dei, et non senties defectum in servitio Dei. Jacta, annate et desiderate, et dulcis amice, *Jacta cogitatum tuum in Domino*, et certus esto, promittente Spiritu sancto, quia ipse te enutriat (Psal. LIV, 25). Ne differas tantum bonum tuum, et comple de te desiderium meum: ut habeam te, incundo post Christum, socium meum; et concemur simul, quatenus tu me tuum, et ego te possim videre ¹⁰⁸, in haereditate Christi, ipso dante, consortem meum. Ne pudeat te rumpere vincula propositae vanitatis; quia non dedecus, sed honor est transire in libertatem veritatis. Pudeat te Deum minus thesaurario Belvacensi diligere, qui tuus aut minoris aetatis adolescens ¹⁰⁹ delicatus et pulcherrimus, valde dives est: nobilissimus, et immoderatus amator seculi; olim cum similiter, ut modo sum, in Anglia essem, nescio qua causa veniens Beccum, statim recessurus subita sancti Spiritus gratia mutatus, se monachum ibi permansurum, tonsura statim et habitu nostro sumpto, sponpondit, se nunc laetiorem quam unquam in vita sua suisset affirmans. Ne erubescas presisteri te pauperem Christi, quia tuum erit regnum caelorum. Ne timeas facere te militem tanti regis, quia rex erit ipse in omni periculo ¹¹⁰ tecum. Ne tardes amplius in hac vita meliorem, quam constituisti, viam incipere; ne forte in alia vita moreris coronam letatam percipere. Moneo, consulo, precor, obsecro, praecepsio ut dilectissimo, ut dimittas illam Hierusalem, quae nunc non est visio pacis, sed tribulatio-
nis, thesauros Constantinopolitanos et Babylonios cruentatis manibus diripiendos: et incipe viam ad coelestem Hierusalem, quae est visio pacis, ubi inventies thesauro: nonnisi istos conteinentibus suscipiendos. Invitus finio longam epistolam, quia ex abundantia cordis multum tibi loqui cupit os meum. Omnipotens Deus, qui de illo quem supra dixi, quam simili sed impari desiderio, quia minori spe quam te desiderabam gaudere, facit plusquam sperabat cor

A meum, non frustretur majorem de te specie et maius desiderium meum. Quod si Deus cordi tuo ante redditum meum inspirare dignaretur, ita est Deus Beccii cum fratribus nostris, me absente sicut me praesente. Dominus dirigat cor tuum secundum voluntatem suam, et sati-faciat voluntati meae de te secundum misericordiam suam. Amen.

EPISTOLA XX ¹¹¹.

AD HENRICUM.

De Folceraldo Beccum transmittenda: ut ibi sub Anselmi regimine degat petit epistolam sigillo abbatis illius munitam.

Domino et Patri reverendo abbatu Henrico frater ANSELMUS, hujus vitae diurnam prosperitatem, et futurem aeternam felicitatem.

B Lator presentium retulit mihi vestram paratam esse sanctitatem de domino Folceraldo ¹¹² filio suo, nostram facere voluntatem. Cui nuntio, quoniam nec litteras ¹¹³ vestras, nec sigillum vestrum certum litterarum testimonium video, non omnino sum credulus: nec cum reminiscor quia amicus amicorum panes petente, etsi non surgat, eo quod amicus sit, propter importunitatem tamen surgit, et dat illi quotquot habet necessarios (Luc. XI, 8) ¹¹⁴, non sum penitus incredulus. Si enim somnolenti amici pigritia vincitur, media noctis tempore, importunitate ¹¹⁵; quanto magis tot amicorum importunitas impetrabit a vestra charitate. Si ergo Deus posuit in corde vestro, ut prefatum filium vestrum, Ecclesiae nostrae sub abbatus ejus regimine penitus concedatis, non enim peto ¹¹⁶, nec expedit ut reditorus veniat, propter longe viae periculosam difficultatem: precor per eamdem importunitatem, quatenus epistola vestro sigillo signata indubitabilem mihi vestram ostendat voluntatem. Postquam vero certi erimus, nostrae sollicitudinis erit qualiter illum habeamus.

EPISTOLA XXI ¹¹⁷.

AD FOLCERALDUM.

Quod ei non expedit venire Beccum ut redeat: nec debeat suspici sine litteris abbatis sui sigillo signatis.

Suo charissimo in Christo ¹¹⁸ fratri, in carne consanguineo FOLCERALDO frater ANSELMUS salutem.

D Si dominus abbas Henricus te nostrae Ecclesiae perpetim concedere paratus est, aliter enim non consulo te venire, quia non expedit; nec facile est monachum ire et redire tam longo itinere: debuisti instare ut hoc mibi suis litteris et sigillo intimares, sicut mandavi, ne pauperem hominem frustra cogeret tanto itinere laborare. Non enim decet ut pro

VARIAE LECTIONES.

¹⁰⁵ Seipsuni: immo minus hoc faceret. Irascitur enim si vult ms. seipsum. Immo multo minus hoc faceret: irascitur enim si videt ¹⁰⁶ Que deficiunt ms. que semper deficiunt ¹⁰⁷ Toto effectu ms. toto affectu ¹⁰⁸ Possem videre ms. possim videre ¹⁰⁹ Minoris adolescens ms. minoris aetatis adolescens ¹¹⁰ In periculo ms. in omni periculo ¹¹¹ Collata cum eodem ms. ¹¹² Domino Folceraldo ms. Domno Fulceraldo ¹¹³ Cum nec litteras ms. quoniam nec litteras ¹¹⁴ Quotquot necessarios ms. quotquot habet necessarios ¹¹⁵ Noctis importunitatem ms. noctis tempore importunitate ¹¹⁶ Peto difficultatem ms. peto, nec expedit ut reditorus veniat propter longe viae periculosam difficultatem ¹¹⁷ Collata cum eodem ms. ¹¹⁸ Suo in Christo ms. suo charissimo in Christo

solo verbo talis homunculi tantam rem incipiam. A Moneo igitur quatenus aut litteras cum sigillo domni præfati abbatis, sicut dixi, mittas; aut omnino quod fieri nullatenus potest, dimittas; et dispositionem vitæ tuæ totam divinæ misericordiæ committas.

EPISTOLA XXII⁴¹⁹.

AD HUGONEM.

Suggerit ei monita quibus erudit sacerulares qui ipsum adeunt.

Domino et amico charissimo Hugoni inclusio frater ANSELMUS dictus abbas Becci, a malis excludi, in bonis includi.

Duo viri laici nuper ad me venerunt dicentes se a vestra dilectione missos, quatenus ex nostra exactione aliquid assumerent, unde se ad patrem cœlestis **349** amorem accenderent ⁴²⁰. Per quos etiam, ut reserabant, postulantis ut aliquid a me breviter scriptum acciperetis, unde sacerularium mentes hominum vos adeuntium ad hujus sæculi contemptum et æterni regni desiderium incitaretis. Quod vos tanto melius per vos efficere potestis, quanto liberius hauritis vitæ dulcedinem cœlestis. Nam quod ego quasi a longe intueor, vos gustu sentitis; et quod ego mente jejuna ore rumino, vos cordis affectu glutitis: quod enim ego de sanctæ vitæ rectitudine utcunque intelligo, vos operibus tractatis; et quod ego utcunque loqui possum, vos faciendo gustatis. Quanto ergo satur suavius quam jejunus eructat; tanto dulcior vestra communio quod persuadere nititur, inculcat. Sed quoniam vestræ aliquid negare nequeo voluntati, quamvis hoc quod a me petitis, in latitudine sacræ Scripturæ multo melius inventatis: tamen dicam aliquid secundum petitionem vestram, ne me velut ejus contemptorem arguatis. Sic itaque aliquem illic tantum, et qui altiora capere non possit, ad beatitudinis æternæ desiderium existimo posse invitari. Frater charissime, regnum cœlorum clamat Deus se habere venale. Quod quidem regnum cœlorum tale est, ut ejus beatitudinem et gloriam nec oculus hominis mortalis possit videre, nec auris audire, nec cor cogitare (*I Cor. ii, 9*): ut tamen aliquo modo illud possis cogitare. Quisquis ibi regna meruerit, quidquid ipse volet, hoc erit in cœlo et in terra; quidquid vero nolet, non erit ⁴²¹ in cœlo nec in terra. Tanta enim erit dilectio inter Deum et eos qui ibi erunt, et inter seipsos invicem, ut omnes se invicem diligant, sicut seipsos; sed omnes plus ament Deum quam seipsos. Et propter hoc nullus ibi volet, nisi quod Deus; et quod unus volet, hoc volet omnes; et quod unus vel omnes, hoc ipsum volet Deus. Quapropter quidquid unusquisque volet, hoc erit et de seipso et de omnibus aliis, et de tota creatura, et de ipso Deo.

VARIAE LECTIONES.

⁴¹⁹ Collata cum eodem ms. et Edit. et Col. 1573. ⁴²⁰ Patris cœlestis.. accederent ms. et Edit. patris cœlestis.. accederent ⁴²¹ Nolet, non erit ms. volet, non erit ⁴²² Quoniam in cœlo ms. et Edit. quoniam regnare in cœlo ⁴²³ Cum Deo et hominibus ms. cum Deo et cum hominibus ⁴²⁴ Hunc vero amorem ms. et Edit. hunc amorem ⁴²⁵ Evacuaberis ms. evacuaveris ⁴²⁶ Circa Deum ms. et Edit. contra Deum contra Deum ⁴²⁷ Tum amant ms. et Edit. multum amant ⁴²⁸ Circa Deum et circa ms. et Ed. contra Deum et contra

Et sic singuli erunt perfecti reges, quia quod singuli volent, hoc erit; et omnes simul cum Deo unus rex, et quasi unus homo, quia omnes unum volent, et quod volent erit. Hanc mercenari clamat Dens de cœlo se habere venalem. Si quis querit, quo pretio? respondetur illi: Non indiget terreno pretio, qui vult dare regnum in cœlo; nec aliquis potest Deo dare quod non habeat, cuius est totum quidquid est. Nec tamen dat Deus tantam rem sine omni pretio, quia non dat illam non amanti. Nemo enim dat quod charum habet illi cui charum non est. Quoniam ergo Deus tua re non eget, nec dare debet tantam rem contennenti amare illam; non querit nisi amorem, sine quo non dare debet. Da ergo amorem, et accipe regnum; ama, et habe. Denique quoniam regnare in cœlo ⁴²⁹ non est aliud quam sic conglutinari cum Deo, et cum omnibus sanctis angelis et hominibus per dilectionem in unam voluntatem, ut omnes utantur simul una potestate. Ama Denim plusquam te ipsum, et jam incipis tenere quod sibi perfecte vis habere. Concordia cum Deo et cum hominibus ⁴³⁰, si tantum a Deo ipsi non discordent; et jam incipis cum Deo et cum omnibus sanctis regnare. Nam secundum quod tu concordabis modo cum Deo et cum hominibus, in illorum voluntate concordabit Deus tuus et omnes sancti tecum in tua voluntate. Si ergo vis esse rex in cœlo, ama Deum et homines sicut debes; et mereberis esse quod optas. Hunc vero amorem ⁴³¹ non poteris habere perfectum, nisi evacuaberis ⁴³² cor tuum ab omni alio amore. Quippe sic est de corde hominis et de hoc amore, quomodo de vase et oleo. Nam sicut vas quanto magis aquam aut alium similem liquorem, tanto minus capit oleum. Ita cor, in quantum occupatur alio amore, in tantum excludit istum. Est et aliud, quia sicut fetor est contrarius odori, et tenebrae luci; sic omnis alias amor, huic amori. Sicut igitur contraria nunquam simul integre conveniunt; sic nec iste amor cum ullo alio amore in uno corde. Hinc est quod qui cor suum implet dilectione Dei et proximi, nihil aliud volunt nisi quod vult Deus, aut quod vult alius homo, tantum si non sit contra Deum ⁴³³. Hinc est quod instant orationibus, et cœlestibus colloquisi, et cogitationibus; quia dulce est illum desiderare Deum et loqui et audire et cogitare de illo quem multum amant ⁴³⁴. Hinc est quod gaudent cum gaudentibus, flent cum flentibus (*Rom. xii, 15*), miserentur misericordia, donant indigentibus, quia alios homines tanquam seipso amant. Hinc est quod contempnunt divitias, potestates, voluptates, et honorari aut laudari. Qui enī hæc amat, sepe facit aliquid contra Deum et contra ⁴³⁵ proximum. Sic

enim ex his duobus præceptis universa lex pendet et prophetæ (Matth. xxii, 40). Qui ergo vult habere illum amorem perfecte, quo regnum cœlorum emitur, amet contemptum, paupertatem, laborem, subjectionem, sicut sancti viri faciunt. Sic enim qui ⁴³⁹ se humiliat, exaltabitur (Luc. xviii, 14). Breviter vobis hæc, charissime ⁴⁴⁰, sicut postulastis, dixi; sed in horum expositione prudentia vestra multo plura proferre poterit quam dixi. Si tamen de plenitudine beatitudinis æternæ aliquid a me latius dictum sanctitas vestra legere voluerit, in fine libelli mei, qui Prosligium appellatur, ubi de pleno gaudio tractavi, reperire hoc poterit. Valete, et orate pro me.

EPISTOLA XXIII ⁴⁴¹.

AD PETRUM.

Quod clericus priusquam stabilitatem libere promisebit, non potest invititus ab abbatte delineri. Quodque in eo monasterio manere debet in qua prius petitionem et votum monachi fecit.

Domino et Patri abbati reverendo PETRO frater ANSELMUS dictus abbas Becci, per præsentis vitæ sanctitatem adipisci future felicitatem.

Fratrem me vestram sanctitatis, sicut mandasti, et fraternalitem hanc me velle servare sicut poscitis, confiteor. Quod quia domino Ursioni clero ⁴⁴², qui apud vos petitionem et votum monachi fecit, et nunc apud nos manet, vultis apparere; nihil utique vobis minus de illo faciemus, quam a vestra charitate nobis fieri postularemus. Scitote namque quoniam apud nos priusquam apud vos petitionem et votum monachi fecit. Si ergo per hoc vos putatis juste illum posse revocare, quibus posterius hanc petitionem et hoc votum, importunitate precantium victus fecit; multo justius possumus nos illum ⁴⁴³ retinere, quibus hoc prius de longe ⁴⁴⁴ veniens spontanea voluntate, non ulla vestra persuasione coactus, fecit ille: quo multo magis est debitor servare veritatem in prima et libera promissione quam in ejusdem primæ promissionis violatione. Nam si prefatae petitionis et voti testes habetis et ejusdem confessionem; nos plus ⁴⁴⁵ habemus, quia voluntatem ipsius tenemus cum testibus et confessione, et priores suscepimus ejus promissionem. Denique vestram non laet prudentiam quia quanto tempore novitius in incolumentate sui sponte petens monachicam conversionem, in monasterio conversatur ante professionem, secundum regulam nostram differtur propter stabilitatis probationem. Nec interim eum ullus cogere ⁴⁴⁶ potest ad remanendum, sed libera ei conceditur potestas ad discedendum. Non dico quod non peccet ⁴⁴⁷, si acceptam bonam voluntatem deserat; et quod saepius ore bene pro-

A misit, diabolica persuasione deceptus exhorreat; sed dico quia quanvis coram Deo mendacii arguitur ⁴⁴⁸; non est tamen abbatis, **350** ut quod ille promisit, ab eo violenter exigat. Quam rationem ⁴⁴⁹ et nobis et vobis pariter servandam esse cognoscitis. Quapropter si prædictum clericum vultis ad vos reducere, mittite pro eo: et, si voluerit, liberam habet potestatem a nobis recedendi; si autem noluerit, non a vestra discretione calumniam pati debet nobiscum remanendi; nec in nobis ulla debet esse voluntas illum expellendi. Hoc enim modo me erga vos fraternali affectu uti, quod poscitis, existimo; si quod a vobis mibi ordinate fieri peterem, vestram fraternitati facere non renuo. Ad calumniam vestram, quam dicitis, rationem excusationis nostræ B exposuimus; sed quoniam inter nos et vos res hæc agitur, consilium vobis dare non audemus. Quo tamen nos utamur in re simili consilio ⁴⁵⁰, dicere non prohibemur. Nostrum utique semper est consilium ut nullum ante illam sui deditioñem, quam per cucullæ spontaneam acceptancem facit; si ad aliud monasterium ire voluerit, invitum teneamus novitium: sed inquantum possumus, illum absolventes, nostrum simul illi consilium, si poscit ⁴⁵¹, impendimus et auxilium. Quod si bonam deserens voluntatem monachus esse noluerit, a voto cuius se debitorem fecit non absolvimus, sed nullam illi vim per nos inferentes, illum Dei exacti, cui se debitorem fecit, dimittimus. Si autem prædictus clericus nobiscum manserit, et res ejus, quas prius sicut C seipsum nobis dedit quam apud vos petitionem et votum monachi ficeret, retinere volueritis, nullam a nobismet calumniam sustinebitis. Valete.

EPISTOLA XXIV.

AD IDAM.

Illi magnas gratias agit de beneficiis in se ac reliquos sui gratia collatis.

Dominus suæ dilectissimæ, generis et morum nobilitate clarissimæ comitissæ Idæ frater ANSELMUS servus servorum Dei Becci commandantum, cum eisdem dominis suis, in flagranti desiderio Dei usque in finem manere, de desiderato conspectu Dei sine fine gaudere.

Gratias agere reverendæ vestræ celitudo tota mente vellemus; sed utique dignas secundum magnitudinem benevolentie et beneficiorum, quæ nobis et multis pro nobis impenditis, non valemus. Illum igitur propter quem nobis, et quibuscumque potestis, tanta bona facitis, oramus ut ipse vobis secundum multitudinem divitiarum surarum retrubuat, sicut optamus. Ex abundantia tamen charitatis hortamur ut benefaciendo non deficiatis, quatenus tempore suo indeficienter metatis. Dominus Ricardus

VARIA LECTIONES.

⁴⁴⁰ Sic qui ms. et Ed. sic enim qui ⁴⁴⁰ Hæc charissimi, ms. et Ed. hæc, charissime ⁴⁴¹ Collata cum eodem ms. ⁴⁴² Quia clero ms. quia Domino Ursione clero ⁴⁴³ Non illum ms. nos illum ⁴⁴⁴ Et longe ms. de longe ⁴⁴⁵ Confessionem non plus ms. confessionem: nos plus ⁴⁴⁶ Nullus cogere ms. ullus cogere ⁴⁴⁷ Non placet ms. non peccet ⁴⁴⁸ Arguantur ms. arguuntur ⁴⁴⁹ Quoniam rationem ms. quam rationem ⁴⁵⁰ Re fieri, consilio ms. re simili consilio ⁴⁵¹ Simul si poscit ms. simul illi consilium si poscit

tator hujus epistolæ promisit nobis se ad nos, si Deus illi concesserit, redditum et nobiscum deinceps permanensurum. Precamur igitur reverentiam vestram ut illum, secundum quod vestra scit prudenter, confortetis; et in omnibus in quibus vestro epus habebit auxilio, propter Dei et nostrum amorem adjuvetis. Dominum nostrum comitem virum vestrum, et filios vestros, vos ipsa ex nostra parte, quia fideliorum nuntium de nobis ad illos non habemus, sicut pro vestris fidelibus salutate.

EPISTOLA XXV ⁴⁴.

AD GUILLEMUM.

Ut si diligat Anselmum, veniat Beccum, et saculum fugiat.

Suo dilecto, suo dilectori, suo desiderato GUILLEMO ⁴⁵ frater ANSELMUS dictus abbas Becci, non diligere mundum, nec ea quæ in mundo sunt, sed a Deo amari et Deum amare.

Quod prius dicam in epistola mea dilecto dilectori meo, nisi quod maxime postulat de dilectione mea. Anima namque dilecta animæ meæ mittendo litteras dilectione flagrantes, et dilectionem frangentes, petit a me signa dilectionis, litteras consolationis. Quid autem dulcius, quid jucundius, quæ major consolatio dilectioni, quam dilectio? Quid igitur scribam quod magis consoletur te dilectorem meum ⁴⁶, quam quia sic te diligit anima mea; ut nisi te teneat, non consoletur de te cor meum, nec satietur desiderium meum. Cum enim tanta dilectione, tanta postulatione rogas ut te diligam; utique facis ut te non solum voluntate diligam, sed et necessitate desiderem: et certe nihil consolatur desiderante, nisi quod satiat desiderium, et nihil magis torquet quam dilatio. Optat dilectio tua consolari epistola dilectionis meæ; desiderat dilectio mea delectari presentia dilectionis tuæ. Si ergo non vis torquere animam meam, satia ⁴⁷ quod tam studiose, tam vehementer accendisti, desiderium meum. Quomodo enim mihi dicas quia me diligis; et ut te diligam, anima dilecta mea, sinis torquere praecordia mea? Denique si eadem fervent dilectione intima tua, qua et mea, necesse est ut eodem desiderio liquefat anima tua quo et mea. Sed quomodo vel possibile est ut tu velis me diligere, et tu non similiter diligas me? Ne ergo sis crudelis in animam tuam et meam, veni et consolare tuam et meam. Sed cum exieris de civitate tua, esto Loth: ne respicias ⁴⁸ retro (*Gen. xix, 14*). Oculos habe ante, ut discas viam ad veniendum, ne habeas eos retro, ut obliviscaris viam ad redeundum; quatenus cum Apostolo *obliviscaris ea quæ retro sunt*, et extendas te ad ea quæ ante sunt (*Philip. iii, 13*). Aperte dico, sic veni, ut simul conversemur, si vis ut invicem nos consolemur.

VARIAE LECTIOINES.

⁴⁴ Collata cum eodem ms. ⁴⁵ Guillelmo ms. Guillenco ⁴⁶ Dilectionem meam ms. dilectorem meum ⁴⁷ Salis ms. satia ⁴⁸ Non respicias ms. ne respicias ⁴⁹ Novit differre ms. nocuit differre ⁵⁰ Collata cum eodem ms. ⁵¹ Et gratia ms. et quia gratia ⁵² Desiderante ms. desiderantem ⁵³ Bilecti mei ms. dilecti mihi

A Possem, mi charissime, commonere dilectionem tuam ex multis sacrae Scripturae dictis, ut mundum et concupiscentiam ejus contemneres; si ea quæ tibi dicturus essent ipse nescires. Memento, charissime, quia per vanitatem transimus ad veritatem. Noli amare vanitatem, si vis obtinere veritatem. Scito quia in Anglicam terram ante medium hanc Quadragesimam proficiscor, circa Pentecosten, Deo annuente, monasterium nostrum reversurus. Si tamen Deus inspiraret tibi quod desidero et quod tibi expediret, scis quia *semper nocuit differre* ⁴⁹ *paratis*, nec deessent qui te cum gaudio susciperent, sicut suscepserunt olim, me absente, similiter dominum Rodulfum filium Lanscelini. Omnipotens Dominus præveniat omnes voluntates B et actiones tuas suo consilio, et subsequatur suo auxilio, amice mi dulcissime cordi meo.

351 EPISTOLA XXVI ⁴⁹.

AD MONACHOS BECCENSES.

Eos hortatur ut absente cœnobiarcha vivant integrerime: et eis suæ in Anglia moræ causas reddit.

Dominis et fratribus charissimis, servis Dei Becci coamanentibus, frater ANSELMUS servus eorum, semper ad meliora cum humilitate proficere, et nunquam deficere.

Bene fecistis, quia de rebus domini Hugonis defuncti, et de his quæ erga vos sunt, mihi mandastis; et quia gratia ⁵⁰ Dei vos et vestra protegi intimasti, me semper hoc desiderantem ⁵¹ valde laetificasti. Quoniam autem vos scio non dissimiliter desiderare nosse quæ circa me sunt, scitote quoniam ex quo a vobis, vestris me prosequentibus orationibus, egresus sum, omnia mihi prospere per Dei misericordiam evenerunt (*I Esdr. viii, 23*), et his qui mecum sunt. Ubiunque vel cundo, vel morando sum; non aliter quam in nostra re propria, Deo donante, sum. Quoniam vero rex chartam nostram de rebus quas habemus in Anglia, nonnisi præsentibus datoribus, qui non omnes in curia Paschali adfuerunt, voluit confirmare: jussit me usque Pentecosten ad curiam suam, ubi omnes simul jam convenerunt, exspectare: qua confirmatione peracta, Deo vestris favente precibus, ad desiderantes et desideratos meos desidero remeare. Notum est, dilecti mei ⁵², dulcedini vestre quia religio vestra munda et immaculata apud Leum et Patrem est (*Jac. i, 27*) desiderium meum, et bona vita vestra est in hoc sæculo gaudium meum. Si quid ergo de vestra charitate pro hac voluntate merui, ut taceam, bene vivendi, primum, quod meius est, precor, obsecro ut bene vivendo laetificetis absentes et præsentes cor meum, et de bono vestro impletatis desiderium et gaudium meum. *Et pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras* (*Philipp. iv, 7*): ut magis

ac magis (quod gratia Dei estis) solliciti sitis servare unitatem spiritus in vinculo pacis (*Ephes.* iv, 3). Dominum Hugonem de Gornaco (28) ⁴⁸¹ dilectissimum

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁸¹ De Gornago ms. de Gornaco

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(28) *Dominum Hugonem de Gornago*, alias enen-
da tuncque, *Gornaco*, sic etenim epistola 7 lib. ii, et
apud Gemm. lib. viii, cap. 8 Histor. ducum North-
mannorum, et in diplomate Herluini legitur in hanc
sententiam. « Eadem monasterio dedit Hugo Gor-
nacensis decimam de tribus mansionibus quas in
Anglia habebat. » Iterumque in alia periodo : « Eadem monasterio dedit Hugo de Gornaco dimi-
ciam moltam villæ, quæ vocatur Boscis Girardi,
quod postea concessit uxor ejus, et filius. » Testes,
Auffridus monachus, Rodulfus filius Toraldi, Roge-
rius Cochelinus, et alii plures. *Gornacum* vero, de
quo ad presens est oppidum Northmanniæ et Bello-
vacis finitimum, spectansque ex occidente Bellova-
cum; quod advertere non otiosum duxi, quoniam est
ejusdem nominis castellum quarto a Lutetia lapide,
ad praterfluentem Matronam, in conspectu Calensis
Parthenonis.

(29) *Charissimas dominas, et matres nostras domi-
nam Evam, et dominum Basiliam*. Non abs re ut am-
bas has matronas Anselmus appellat : utraque etenim
matrona fuit in Beccenses animo. Porro Eva, na-
tione Franca, illustris genere, nupsit viro quoque
illusterrimo Willelmo, cognomine Crispino, Neastii
Toparche, et Northmanniæ Vulcassini viccomiti
comiti. « Eva autem, inquit Chironicon Beccense
ms., se conjugis aptans moribus cœpit Ecclesiam
Beccensem p̄œ omnibus amare, abbatem et mona-
chos quasi ex se genitos totis visceribus amplecti,
magno devotione venerari, vestes et quæcumque in
ornamentis pretiosa habebat, in usus ecclesie et
fratrum expendit, ipsamque Domini matrem, et ejus
Beccensem Ecclesiam toto corde dilexit. Defuncto
viro ejus Willelmo, totam se ad Dei servitium con-
vertit, vivens in sancta viduitate, jejuniis et oratio-
nibus intenta, quantum sexus vel ætas patiebatur,
carnem et saginam usque ad finem vitæ non gu-
stans, eleemosynas multas indigentibus faciens.
Post aliquot annos a Willelmo Rothomagensi ar-
chiepiscopo velata, in subjectione Beccensis cenobii
permansit usque ad mortem; et defuncta sepulta
est juxta virum suum. » Hucusque de Eva in nar-
ratione de ejus viro Willelmo, qui sub extrema
vite dies monachalem induit encumallum Becci, et
mortuus ibidem sepulturam obtinuit juxta claustrum,
ubi ecclesia ædificanda erat. Post unam paginam
Chironicon subdit narrationem de eadem Eva, Ba-
silia, et Auffrida, ejusdem nepte, quam hic attexam,
ut pareat iterum unde Anselmus duas priores ap-
pellat matres; sic ergo ait Chironicon : « Tempore
sancti Anselmi abbatis Becci, tres matrone nobiles
se dederunt in subjectionem ejusdem loci, Basilia
scilicet uxor Hugonis de Gornaco, et Auffrida neptis
ipsius Basilieæ, et Eva uxor Willelmi Crispini. Quæ
tres cum simul Becci viverent, quasi condixerunt
sibi, ut de hoc mundo una post aliam transvehere-
tur, et tres dominicas elegerunt, in quibus vitam
fluirent. Et prima Auffrida Basilieæ neptis, quæ anus
erat ætate, virgo autem corpore, ut dicebatur, et
Deo sacra. Quæ cum proximam mortis expecta-
ret horam, dixit prioribus Baldrico et Rogerio, et
aliis qui ad exitum illius convenerant : Quando oculos
elando, videtur mihi domus ista plena altis et
nigris personis. Responderunt : Domina, cum albatris
pergeris ad Domum; nec mulo post expiravit
profunda nocte, Dominica iv Non. Januar. Quæ
sepulta, cœpit infirmari Basilia domina ejus; quæ
cum per aliquot dies gravi corporis incommoditate
molestaretur, velata est a Willelmo Rothomagensi

A nostrum, et dominum Odonem antiquum amicum, et
novum commilitonem nostrum, et (29) charissimas
dominas et matres nostras dominam Evam, et domi-

archiepiscopo, sive defuncta est alia Dominica xvi.
Kalend. Februar., et sepulta, ut taleni personam
decebat. Tertia ejus non diu supervixit; nam ætate
et jejuniis attenuata cœpit repente viribus corporis
destitui. Post mortem enim viri sui Willelmi Cri-
spini omni continentie se maicipavit, Beccique
usque ad finem vitæ in Dei servitio perseveravit.
Hæc ante plures annos sacram velamen accepérat a
prædicto Willelmo Rothomagensi. Cumque in dies
langor cresceret, et ipsa quotidie ad ecclesiæ per-
geret, die festivitatis S. Vincentii, mane se fecit in
ecclesiæ duci, ibique a toto conventu visitata,
atque inuncta, ante altare Crucifixi, cætera que
morientibus Christianis solent exhiberi, persoluta
sunt ei. Cumque conventus recederet, elevata manu
signavít eos dicens : Deo vos commando, filii. Di-
ligebat enim tam tenere eos, quasi omnes peperisset.
Dein domum reducta, dum ad focum sederet, dixit :
Videtur mihi quod ego et ignis iste sumus in
ecclesia. Sic diem, et sequentem noctem transigit.
Cum jam ad exitum propinquaret, aderant fratres,
ut psalmis et orationibus ei subvenirent, quando
opus esset. Inter quos fuit quidam, nomine Rodul-
fus, filius Lancelini, qui eam rogavit, ut, si possibile
esset, post mortem illi apparens diceret quid inven-
isset. At illa spopondit, si Deus concederet sibi;
sive defuncta est tertia Dominica x Kal. Februar.
et humo tradita et apposita ad populum suum. Et
paucis interpositis diebus postquam defuncta est ap-
paruit monachus dormienti, qui eam rogarerat ut
sibi quod invenisset renuntiaret. Quam cum vidis-
set, ait : Quid est, domina? Quomodo te habes? Re-
spondit se sexaginta annos pœnitentie accepisse.
Ad hoc cum ille obstupueret, et quæsivit causam, e:
ait : Quia parvos canes et alia hujusmodi vanam ama-
vi, et ultra modum in his dilectata sum, ideo tam
longam pœnitentiam accepi. Ita haec tres dominæ tri-
bus Dominicanis a seculo migraverant, et una quidem
prima parte noctis, ut diximus, defecit alia media
nocte, dum cantarent matutinæ; tertia mane, dum cantaretur prima, ultimum spiritum exhala-
vit. » Hucusque Chiron. Beccense. Cæterum quam
Willelmus Crispinus, ejusque uxor Eva fuerint in
Beccenses benefici, haec diplomatici Herluiniani clau-
sula propalam dicit : « Præfato cenobio dederunt
per consensum comitis Northmanniæ Willelmus
Crispinus et uxor ejus filium monachandum; et cum
eo beneficium quod Osbernus filius Vallonis tenebat
de domo eorum, ecclesiam, quæ sita est in burgo,
qui vocatur Blanzeum cum omnibus pertinentibus
ad eam. » Testes Arnulfus presbyter, et Radulfus
Dastin. Et rursus haud procul a fide diplomaticis :
« Eadem monasterio dedit Willelmus Crispinus de-
cimam molendini, et totius dominii sui quod habe-
bat in Maisnilfulberti. » Testes Paganus de Moritania,
Gillebertus Dastin. Tertioque « Prædicto monaste-
rio dedit Willelmus Crispinus ad luminaria altaris in
burgo Pacei xx solidos de Teloneo, et in burgo
Estrepignei de Teloneo xx solidos in eandem rem,
et tredecimam totius annonæ quam habet in eadem
villa, et unum hospitem. Dedit quoque quatuor li-
bras denariorum præter supradictos xx solidos datos
ad luminaria in prædicta villa Pacei, et totam par-
tein quam tenebat in molendinis ejusdem villa,
hoc est, sextam partem molendinorum, et medietat-
em totius silvæ pertinentem ad se in eadem villa.
Dedit etiam de Teloneo burgi Linaroli xi solidos
præter supradicta dona. Dedit de Teloneo Blanzei
xi solidos. Dedit quoque medietatem clausi quod

nam Basiliam ex nostra parte, quanto dulcius potestis, salutare; et eos, sicut vos et illos decet, et nostram scitis voluntatem, serviendo et honorando confortate. Si plusquam dixi morain fecero, tolerate; quia spero in Deo, non erit sine aliqua utilitate.

EPISTOLA XXVII.

AD ROBERTUM.

Ut qui, relicto monasterio suo, absque causa et ipso abente discesserat, eo revertatur.

Domino et fratri dulcissimo ROBERTO ANSELMUS salutem et vitam consequi sempiternam.

Dictum est mihi quia postquam ivi in Angliam, noluitis in monasterio vestro conversari. Quod si factum est bono animo et propter rationabilem causam, utcunque potest tolerari; si vero aliquo rancore factum est, scitote me multum mirari. Nam etiam si habetis aliquam causam, quæ vobis recta videtur, ut a monasterio vestro vos alienaretis; vel propter aliorum nostrorum deceret vos exspectare, donec mihi rem ipsam, quæ vos offenderet, intimaretis; et deinde nostro consilio cor vestrum, sicut servum Dei deceret, pacaretis. Precor igitur ut si me et consilium meum diligitis, sicut ego vos semper dilexi et diligo, ad monasterium vestrum veniatis, et ibi cum aliis pacifica et benigna conversatione Deo serviatis. Si autem mihi acquiescere nolueritis scitote quia animæ vestre non expedit, et me contristatis. Quod si vobis grave est placita tenere quæ vobis commendavi, magis volo ut illa dimittatis quam quod animam aut famam vestram lœdat faciat. Non dico modo verba inconvenientia, quæ de vobis pro hac occasione dicuntur in Anglia. Valeat mihi dulcis charitas vestra; et ne faciat quod me contristet, quia jucunda est mihi benignitas vestra.

EPISTOLA XXVIII ⁴⁸³.

AD HAYMONEM ET RAYNALDUM MONACHOS.

Ut Becci cucullam induant, qui e longinquo illuc reverant Anselmi convivendi ergo, eos vehementer horiantur.

Suis dilectissimis et desideratissimis consanguineis HAYMONI et RAYNALDO frater ANSELMUS servus servorum Dei Becci commendantum, tota virtute vanitatem contemnere, et toto affectu ad veritatem contendere.

Cum audivi, animæ dilectissimæ animæ meæ, quas sicut se diligit, et de quibus quod de se, desiderat anima mea; cum audivi vos de tam longe quæsivisse faciem meam, exprimere nequeo quan-

VARIAE LECTIONES.

⁴⁸³ Collata cum eodem ms. ⁴⁸⁴ Transibit, et omnis gloria ms. transibit et concupiscentia ejus: Deus autem permanebit et omnis gloria ⁴⁸⁵ Quid cunctet ms. quid cunctor ⁴⁸⁶ Dicam ego persuadeat ms. dicam ego: persuadeat ⁴⁸⁷ Accedendo succendendo ms. accedendo succendiis, succendendo ⁴⁸⁸ Vos diligenter ms. animam vos diligenter

vocalur Blancart ad præsens absolute, et reliquam partem medium post mortem Evæ uxoris suæ, ipsa volente et consentiente. »

Cæterum Northmannorum comitem supra memoratum alii putes quam Williæmum cognomine Spurium. Nam in diplomate Herluini non semel sic vocatur, et quod ille ipse sit qui Anglos devicerit,

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

aperte palamque dicunt in sequentia hæc verba: « Haec donationem confirmavit Willelmus rex Anglo-ruin, cum esset comes Northmannorum. » Et quidem quamplures illic recensentur viri nobiles, at comitis nudo contenti nomine, unicus Northmannorum dux appellatur comes Northmannorum.

intolerabiliter spem de vobis bonam confundatis. O quomodo inter præcordia mea servet amor meus! Quomodo laborat totus erumpere simul affectus meus! Quomodo querit se verbis exprimere; sed nulla verba sufficiunt! Quanta vult expromere; sed tempus et charta non capiunt! Dic tu, o bone Jesu, cordibus eorum, sine quo nulla vox valet auribus eorum; dic illis ut relinquant omnia, et sequantur te. Promitte illis quia, cum veneris judicare, sedebunt tecum et judicabunt tecum. Nec separas a me, quibus me tanto carnis et spiritus affectu junxisti; sed aggrega eos illis quibus tibi servientibus me servire jussisti. Domine, tu testis es interius; et lacrymae quæ, me hoc scribente, fluunt, testes sunt exterius, si mecum quod opto fecerint quomodo gaudens erit cor meum: si alibi hoc fecerint, quam melius illis scio, quid talibus expediatur, qualiter timida et suspensa erit mens mea? Si sæculum tenuerint, quam dolens et tristis erit anima mea. Nimirum loquor, sed immenso amore cogor. Amati et desiderati, valete et manete. Manete, inquam, et permanete. Quod utinam prius audiam incepturn quan veniam, et cum venero, inveniam!

EPISTOLA XXIX ⁴⁰

AD HENRICUM.

Ut quantocius mundum relinquat

Domino, fratri amico HENRICO frater ANSELMUS, abbas ⁴⁰ Becci, bonæ voluntatis perfectionem ⁴¹ et effectum.

Benedictus Deus in donis suis, et sanctus in omnibus operibus suis (*Psal. cxlv*, 17), qui vestra dilectioni tantum de nostro desiderio, propter quod ivitis, concessit ⁴² efficere: quem oramus ut quod deest adhuc de voto nostro et de vestra mercede, dignetur perficere. De qua ⁴³ re consilium nostrum per fratres nostros mando. De gratia et dilectione ducis, de qua mihi scripsistis, multum gaudeo; et pro ea Deo et illi et vobis gratias ago. Quod etiam illi per litteras facere cogito, cum nuntii vestri, sicut audivi constitutum esse, ad illum redibunt. Et quoniam nescio si hoc necesse erit fieri antequam redeam; cum primum poteritis, mandate mihi prænomen ejus, et nomina ⁴⁴ uxoris et filiorum ejus: solum enim nomen ejus teneo, quia Vitalis vocatur. Sed quoniam dulcis mihi vestra dilectio sic me sibi sua probitate conglutinavit, ut idem de vobis, quod de me, desideret cor meum, unde jam spem magnam ex vestris sermonibus concepi, non potest mens mea quiescere, donec ipsum meum desiderium de vobis satietur. Quamvis igitur nullus sermo mihi sufficiat, donec Deus quod opto perficiat, pauca tamen, quia non nescienti loquor, pro hoc ipso amica familiaritate commemoro. Pensa igitur, dulcis

A amice, quantalibet mundi gloria potitus fueris, quia sit finis, et in fine quis fructus, quod præmium: et econtra, quæ sit exspectatio mundi gloriam calcantium. Si dicas, non soli monachi ad salutem pervenient, verum est. Sed qui certius, qui altius illi qui solum Deum conantur amare; an illi qui amorem Dei et amorem sæculi simul volunt copulare? Sed forsitan dicet aliquis quia et in ordine monachorum est periculum. O homo qui hoc dicit, quare non considerat quid dicit! O rationalis natura! an est hoc rationabile consilium, ut quia ubique est periculum, ibi eligas manere ubi maius est periculum? Denique si ille qui solum Deum nititur amare servat propositum usque in finem, certa est salus. Si vero ille qui mundum vult amare, non deserit suum propositum ante finem, aut nulla, aut dubia, aut minor est salus. Et certe satis probat quia nullatus, aut parum aliquod bonum diligit, qui illud ubi certius et melius cognoscit, non elegit. Sed dicunt multi: Gravius irascitur Deus peccanti monacho quam alii, quia de proposito altiori cadit. Illoc verum est, quandiu est in peccato. Sed certe benignius et familiarius suscipit Deus monachum poenitentem, si ad suum propositum rediit, quam non monachum qui ad idem propositum non venit. Plus namque placet Deo etiam post grave peccatum, cuius propositum est et ante post, quo maius habere non potest, quam ille qui nec ante nec post simile peccatum, vult proponere, quo melius non potest. Si ergo et innocentibus et poenitentibus melius est ad vitam monachicam venire, et redire, quam absistere: quid moraris? Si prius de hac vita tolleris, damnum est irrecuperabile. Multa, charissime, de monachicæ vitae altitudine et certitudine, de quiete et jucunditate dicere possem, si epistola modum non excederet: festina ergo ad tantum bonum, quia nullo bono efficacius venies ad summum bonum. Plures vidi hoc promittentes et differentes, quos ita mors tulit ut nec hoc persicerent quo se impeditabant, nec hoc inciperent ⁴⁵ quod promitterebant. Quod valde timeo de te; sed avertat Deus a te, charissime. Vale, et noli tardare.

EPISTOLA XXX ⁴⁶

AD WALCHELUM.

C *Quod monachum ad tempus datum non possit retinere invito abbe qui eum repevit. Et intercedit pro Gisleberto.*

Domino et Patri reverendo episcopo Wintoniensi WALCHELMO ⁴⁷ frater ANSELMUS, orationum et virtutum fidelitatem.

Secundum quod vestram scivi voluntatem, licet sum cum domino abbate de monte Sancte Trinitatis. Concessionem a domino abate Rainerc an-

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰ Collata cum eodem ms. et cum Edit. Goth. et Col. 1575 ⁴⁰ Anselmus dictus Abbas Edit. Anselmus Abbas ⁴¹ Voluntatis professionem ms. et Edit. voluntatis perfectionem ⁴² Quod concessit ms. et Edit. quod ivitis concessit ⁴³ Et qua ms. et Edit. de qua ⁴⁴ Et nominis ms. et Edit. et nomina ⁴⁵ Nec hoc inciperent ms. ne hoc inciperent ⁴⁶ Collata cum eodem ms. ⁴⁷ Gualchelmo ms. rectius Walchelino

cessore suo vobis factam esse de domino Stephano A SELMO venerabili abbatii Beccensi, salutem et apostolicam benedictionem.

Quoniam fructuum tuorum bonus odor ad nos usque redoluit, etc. Vide in *Gregorio VII, Patrologiae tom. CXLVIII.*

EPISTOLA XXXII ⁴⁷⁰.

URBANI II AD ANSELMUM.

Ut episcopo rerum ecclesiasticarum imperiori adsit, Ut non differat sedem apostolicam visitare, et ad eam mittere quæ Hubertus subdiaconus ejus legatus colligerat ex censu B. Petri.

URBANUS episcopus, servus servorum Dei, ANSELMO venerabili et dilectissimo abbatii, salutem et apostolicam benedictionem.

Religionis ac scientie tuæ prærogativam scientes, B etc. Exstat supra in *Urbano II, Patrologiae tom. CLI.*

EPISTOLA XXXIII ⁴⁷¹⁻⁴⁷².

ANSELMI AD URBANUM.

Exponit duram quam Belvacensis episcopus et a clericis et a laicis patitur persecutionem. Et postulat sedis apostolicae privilegium pro suo monasterio contra episcopalem dominationem.

Domino reverendo, Ecclesiae catholicæ summo pontifici, URBANO, frater ANSELMUS, servus servorum Dei Becci commandantium, cum debita subjectione fidele servitum.

Gratias ore et corde celsitudini vestre, quantas possum, ago; quia parvitatem meam dignata est suæ benignitatis epistola honorare, et apostolica benedictione laetificare. Pro vestra et Romanæ Ecclesiae tribulatione, quæ nostra et omnium vere fidelium est, non cessamus orare Deum assidue, ut mitiget vobis **354** a diebus malis, donec fodatur peccatori sovea (*Psal. xciii*, 13). Et certi sumus, etiamnum nobis ⁴⁷³ moram videatur facere; quoniam non relinquet virgam peccatorum super sortem justorum (*Psal. cxxiv*, 3); quia hereditatem suam non derelinquet (*Psal. xciii*, 14); et portæ inferni non prevalet adversus eam (*Matth. xvi*, 18). De dilectissimo nostro episcopo Belvacensi, quem ea diligentia qua scivi et potui, exquisito ejus introitu, ut onus episcopale susciperet coegi; sic multimode coactus regis Francorum et cleri Belvacensis, et multorum aliorum religiosa (inquantum cognoscere poterant) instantia, cum assensu Remensis archiepiscopi, nullo D resistente, ut nisi hoc sacerdem, Deum timerem offendere. Novit sanctitas vestra qua voluntate post susceptum episcopatum olim eam petiit, quid fecit, quonodo rediit. Cur autem nunc quoque vestre se majestati repræsentet, plenius per ejus vocem quam per litteras nostras innotescet. Scio namque quoniam ipse mendacium, et maximè in hac re coram vobis execratur, et sperat ob puritatem conscientię quia veritas in hac causa sibi non adversatur. Ve-

EPISTOLA XXXI.**GREGORII PAPÆ AD ANSELMUM.**

Ejus precibus se et Ecclesiam commendat, et ei præcipit ut justitiam facial cuidam converso suo.

GREGORIUS episcopus, servus servorum Dei, AN-

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁶⁸ Sic putat ms. se putat ⁴⁶⁹ Tandem scribere velit vobis, aut jam scripsit, aut scripturus omni ms. tandem jam velit, vobis aut jam scripsit, aut scripturus est omni ⁴⁷⁰ Collata cum eodem ms. ⁴⁷¹⁻⁴⁷² Collata cum eodem ms. ⁴⁷³ Etiamnum nobis ms. etiamsi nobis

rum rei ipsius serie pertractata, nec vestra prudensia nostro consilio indigebit, nec justitia precibus opus habebit. Solum igitur hoc nunc intimo, quod si ad vestram jam venit (sicuti est aut venturum est) notitiam per alium, nescio; scilicet quia⁴⁷⁶ non minimam idem episcopus *persecutionem* patitur propter *justitiam* (*Math. v, 10*), quam per jussionis vestre servare nititur obedientiam. Nam, instantum ejus odium canonici et presbyteri ejus episcopatus, paucissimis exceptis, et quidam laici exardescunt, et extraneos, quoscumque possunt et quibuscumque modis valent, accendunt, ut non solum ipsum, sed et illos immoderate detestentur, et detestabiles monstrare conentur, qui ei aliquod solatium impendunt: ut cum⁴⁷⁷ Propheta ipse dicere possit: *Tota die verba mea execrabantur, adversum me omnes cogitationes eorum in malum: inhabitabunt et abscondent; ipsi calcaneum meum observabunt* (*Psal. lv, 6*). Canonici quidem et presbyteri hoc illi faciunt, quia eos a pravis consuetudinibus, et maxime a mulierum reproba conversatione vult prohibere; et filios eorum, sive quos sibi secundum placitum haeredes eligunt, a praebendarum haereditaria successione, atque a sacrorum ordinum promotione conatur arcere. Laici vero idcirco, quia invasionibus rerum Ecclesiae inordinate factis non vult favere. Quapropter ut eum vestris litteris vehementer roboratum remittatis, valde necessarium existimo, et ut dominum supplex servus postulo. Sieque illum auctoritas vestra Remensi archiepiscopo, et aliis vicinis episcopis, et clero civibusque Belvaci, et ejus tenet episcopatus nobilibus commendans contra malevolam machinamenta muniat, ut in executione mandatorum vestrorum non tam eos adversarios quam adjutores inveiat. Prasumo aliquam gratiam de vestra largitate pietatis Ecclesie Beccensi postulare; sed hæc præsumptio non tantum de mea ascendit temeritate, quantum de vestra reverenda mihi et charis inua-

VARIAE LECTIONES.

⁴⁷⁸ Nescio scilicet: quia ms. nescio: Scilicet, quia commendare ⁴⁷⁹ Collata cum eodem ms.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(29) *Archiepiscopi nostri Willielmi*. Scilicet Rothomagensis, ad quem est epist. 68. l. iii, cuiusque non semel Chronic. Becc. m. meminit. Successit autem Joanni teste Willel. Genimet. lib. viii, cap. 3. Histor. duc. Northman. (ad quem legi nonnulla Lanfranci epistola) vita functo anno 1079. (Is, ut alibi monuimus, fuit nepos Rathbodi, eeu, ut legend Victoriae Sagiens. episcopor. Tabule, ms. Rathbandi episcopi nepos, et monachus S. Stephani Cadoniensis, tandemque abbas post Lanfrancum; Illi autem nuncupato Rothomagensi archiepiscopo Cadonienses surrogarunt Gillebertum Constantiniensem, ut notavit Guillelmus Gemmeticensis lib. vii. Histor. Ducum Northmannorum, cap. 26, anno 1081, habuit synodum apud Lissebonam multis astantibus episcopis, et Willelmo Notho Anglorum rege, teste Mattheo Paris in Historia majora; solus ille archiepiscopus, quasimodil ficeret oblique tonantia pontificiorum anathematum fulmina, incestas efficit nuptias Philippo Francorum regi, et Bertradae Fulonis Rechini Auglorum comitis uxori, sicut universi Francorum annales recitant. Hanc tamen Ber-

A descendit benignitate, quæ se meæ parvitati litteris per præsumum episcopum Belvaccensem missis, et verbis mihi per illum et quosdam alias relatis, dignata est monstrare. Est enim nova res, nostrum monasterium nec adhuc ulla antiquitate, aut ullius apostolica auctoritate, aut privilegio confirmatum; sed vestris temporibus et vestre clementiæ jussioni divinitus servatum. Ut ergo aliquo vestre auctoritatis dono, prout vestre visum fuerit re igiosæ discretioni, se grandeat honorari et confirmari, nulla nostra merita obtendimus; sed divine voluntati et vestre pietati committimus. Non enim ignotum esse puto vestre excellentiæ quia plures episcopi non tantum gaudent monasteria paterna pietate nutrire et episcopali cura erudire, quam austera quadam dominatione et propria voluntate gravare. Quod tamen sub paterna sanctitate reverendi archiepiscopi nostri Guillelmi (29) fidelis dilectoris nostri non timemus. Servi vestri, conservi et domini mei fratres nostræ congregationis, qui pro vestra paternitate quotidie tecum non cessant orare, desiderant se tecum orationi et benedictioni vestre commendare⁴⁷⁸.

EPISTOLA XXXIV⁴⁷⁹.

AD URBANUM.

Timet ne episcopus tam gravibus criminis obruatur; eumque optat episcopatu absolvi.

Suo reverendo domino Christianorum universalis pontifici URBANO frater ANSELMUS, quod suus.

C De Belvacensi episcopo, quod sentio breviter, sed magno affectu dico, et ut notum sit vestre pietati desidero. Nihil proficit in episcopatu, sed et ipse a sui custodia impeditur, nec rebus Ecclesie prodest, nec in futuro ego, aut aliquis eorum qui rem noverunt, et secundum Deum eam considerare volunt, aliquid melius sed deterius expectamus. Non quia in ejus innocentia vita aliqua culpa malæ voluntatis sit; sed quia non est talis qui tantum onus possit

VARIAE LECTIONES.

⁴⁷⁷ Ut cum ms. et cum ⁴⁷⁸ Commendari ms. com-

D tradam inter uxores Fulonis non reperio in Tractatu comitum Andegavensium quem servat scriptum Bibliotheca Victoriana. His vero connubiis male et perperam a Willelmo conjunctis, Urbanus papa tanto Domini furore in eum est accusus ut multis annis interdictum vix Anselmus alioquin Urbano amicissimum, potuerit reconciliare; quod notat Willelmus Malmesberiensis lib. v De gestis regum Anglorum. Ino non reconciliavit. Nam Paschali epistol. 140, lib. iii epistolarum nostri Anselmi sub finem, ait: « Rothomagensis episcopi causam et interdictum justitia dictante prolatum tuæ deliberationi commissimus. Quo I enim indulseris, indulgeo,» etc. Porro hunc esse electi Willelmi annum superius recensitum, et Antonii Democharis, ut nostræ tabule ms. Rothomagensium archiepiscoporum confirmant, exstat ad eundem 80 Iovinus Carnotensis epistola. Obiit anno 1110, successore Gaufrido Cenomanensi decano, ex eaurumdem tabularum notatione, et Guillelmi Gemmeticensis, cap. 14, lib. 8 sue Historie.

sustinere, tantam malitiam irruentem, tantas insidias circumstantes cavere. Unde value timeo ne abundantiori tristitia absorbeat, in qua cum nimio dolore cor ejus versatur, et in qua nullo alio vinculo quam sola vestra jussione ligatur. Quapropter ego et alii secundum Deum amici ejus corde cum ipso prosterminur ad vestigia vestre misericordiae, ut ei viscera sua aperiat, et de tanto malo et periculo, in quibus sine utilitate esse se sentit, clementer eripiat. Ne prohibeat agnum mitem de medio circumvenientium et iruentium luporum et leonum fugere; nec puerum innocentem de Chaldaeorum fornace exire. Quod qualiter meæ parvitatí fieri posse congruentius videatur, per eundem ipsum excellētia vestra poterit audire, si dignatur. Eo enim modo, nisi aliter prudentiæ vestra videbitur, nequaquam gloriabitur se malitia per falsitatem prævaluisse; sed innocentia gratulabitur per libertatem mentis evasisse. Mirari potest forsitan vestra sapientia cur sic⁴⁸⁰ militem contrarius vileat existere, ut quem episcopum fieri coegi, episcopatum velim deserere. Sed fateor illi, cui conscientiam meam celare non debo, quia mala quæ patitur, prius sensi et prædixi, cum ad episcopatum peteretur; sed illi in me sentientiam meam obruerunt, qui illum petendo cum magna importunitate concorditer in me irruerunt. Timebam enim in corde meo asserere Deum magis esse in meo solo sensu et voluntate, quam in multorum, se simpliciter eum propter Deum patere clamantium, unanimitate. Ingerebat se etiam hoc menti meo, quia sœpe Deus magis operatur per vitam illitteratorum quærantium quæ Dei sunt, quam per astutiam litteratorum quærantium quæ sua sunt⁴⁸¹. Ecce in conspectu vestro est, cur eum episcopum fieri concessi, et cur nunc mutare desiderem quod coactus concessi: et judicio vestro subjacet, si puniendum, aut corrigendum, aut suscipiendum sit quod facio et quod feci. Paternam vestram sanctitatem omnipotens Deus diu nobis in integra prosperitate conservet, Amen. Soli vestro conspectui hanc epistolam notam esse, si vobis placet, quidquid de illa vobis videatur, desidero et flagito.

355 EPISTOLA XXXV⁴⁸².

AD JOANNEM.

(30), *Dc falsa et impia assertione cuiusdam qui tres personas in Deo dicebat esse tres res.*

Domino, et fratri dilecto JOANNI, frater ANSELMUS semper ad meliora proficere.

Ad litteras, quas mihi dilectio vestra misit, de illo qui dicit in Deo tres personas esse tres res; aut Pa-

A trem et Spiritum sanctum cum Filio esse incarnatum; ideo tanliu moratus sum respondere, quia solebam plenius de hac re loqui. Sed quia, multis me occupationibus impedientibus, postquam epistolam vestram suscep483, non mihi licuit, interim inde breviter respondeo; in futuro vero, si Dens dare opportunitatem dignabitur, voluntatem habeo copiosius inde tractare. Quod ergo dicit tres personas tres res, aut vult intelligi secundum tres relationes, id est secundum quod Deus dicitur Pater, et Filius, et a Patre et a Filio⁴⁸⁴ procedens Spiritus; aut secundum id quod⁴⁸⁵ Deus dicitur. Sed si ipsas tres relationes dicit tres res esse, superflue hoc dicit. Nullus enim negat hoc modo tres personas esse tres res. Sic tamen, ut diligenter intelligatur, quomodo ipsæ B relationes dicantur res, et cuiusmodi res; et si aliquid faciunt eadem relationes circa substantiam, quemadmodum multa accidentia, an non. Quamvis videatur non intelligere hoc modo tres res, quas dicit: ex eo quia subiungit trium personarum unam esse voluntatem, aut potestatem. Nam tres ipsæ personæ non habent voluntatem, aut potestatem secundum relationes, sed secundum hoc quod unaquaque persona Deus est⁴⁸⁶. Quod si dicit tres personas esse tres res, secundum quod unaquaque persona est Deus; aut tres deos vult constitucere; aut non intelligit quod dicit. Ad ostendendum quid sentiam de sententia præfata, ista interim dilectioni vestrae sufficiant. Quod autem peccatis mecum conservari, antequam Romanum profisciamini, scitote quia quantum ad dilectionem honestatis vestre pertinet, libenter velem. Sed inquantum intelligo, et vobis parum esset utile propter multas occupationes meas, et impedimentum esset vobis. Omnino namque persensi quia, nisi cum episcopo manseritis usque dum profisciamini, aut nihil aut parum vos ipse juvabit ad hoc quod facere debetis; nec ego aliquid, quod valeat ad iter agendum, vobis facere possum.

PISTOLA XXXVI.

AD CISLEBERTUM.

Laudat vitæ ab abbate institute rationem. Fratrem, quem in claustrum reduxerat, ei dimittit.

Amico, fratri, domino, Patri, dilecto dilectori reverendo abbati CISLEBERTO frater ANSELMUS, perseverantem in longa vita cum prosperitate sanctitatem, et indeficiente in æternitate felicitatem.

Si velim scribere mutuæ nostræ dilectionis affectum, timeo ne aut videar ab ignorantibus veritatem excedere, aut necesse sit aliquid veritati subtrahere. Qui affectus quantus et quam verus sit, cum multum cognoscerem, quando vese oculo ad oculum,

VARIAE LECTIONES.

⁴⁸⁰ Cum sic ms. cur sic⁴⁸¹ Per vitam quærantium quæ Dei sunt, quam per astutiam quærantium quæ sua sunt ms. per vitam illitteratorum quærantium quæ Dei sunt, quam per astutiam litteratorum quærantium quæ sua sunt⁴⁸² Collata cum eodem ms.

⁴⁸³ Et filio ms. et a filio⁴⁸⁴ Secundum id quod ms. secundum quod⁴⁸⁵ Persona Deus ms. persona Deus est

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(30) V. Epist. 41 et 51 infra.

osculo ad osculum, amplexu ad amplexum ostendebat : nunc multo magis experior, cum abesse illum irrecuperabiliter, in quo tanta jucunditate delectabatur, intueror. Sicut enim abundans nescit quid sit indigenti, ut qui deliciis affluit, ignorat quid sit resumenti; ita qui amico fruitur, non sentit languorem anima carentis. Quoniam ergo nec scribi sufficienter potest quid nobis invicem sit, nec ignorantia loquor : his interim omissis, oro vobiscum ut aliquando nos invicem videntes oculo ad oculum, osculo ad osculum, amplexu ad amplexum non oblitum amorem recolamus. De his autem quae de vita sua conversatione charitas vestra mihi dignata est exponere, gratias ago Deo quia nihil ibi videre possum, quod non sit laudabile. De fratre illo, quem in claustrum reduxistis, quod vultis donec vobis aut nobis aliter videatur, concedo : sed occulta ejus vestra discussio prudentia, prout judicaverit, illi coosulat. De danno vestro, quod mandatis, moror et condoleo. Quod dignatur vestra charitas excusare se, quia non potest modo facere quod vellet : gratias ago vestrae dignationi et bona voluntatei. De domino Lanfranco nihil melius scivi, aut potui, quam quod in Anglia feci et dixi. Valete.

EPISTOLA XXXVII.⁴⁸⁷

AD IDAM.

Quod debet nisi ad profectum, qui cupit defectum ritare.

Reverendae et charissimae dominae sue comitissae Idæ frater ANSELMUS, per bona temporalia ad æternam pertingere.

Sicut verus amor, quem secundum Deum erga reverentiam vestram habeo, a sua integritate non potest deficere : ita nunquam debet a salubri exhortatione desicere. Quamvis igitur semper sperem prudentiam vestram undique sibi prospicere, ne calidus hostis aliqua fraude violare valeat bona vita propositum; nequaquam tamen, si vel tantum suggero ut instantius faciatis quod bene facitis, judicandum est esse superfluum. Nullus enim gaudium bonæ vitæ quem jam concendit, custodiare sufficit, qui semper ad altiorem proficere non appetit. Semper igitur necesse est ut nitatur ad profectum, qui semper vult vitare defectum. Sic itaque se reverentia vestra, imo Deus cor et os et actus vestros semper et ubique custodiatur, ut vita vestra nunquam, et nusquam in magnam, vel parvam culpam⁴⁸⁸ decidat. De monasterio vestro, quod a me petebatis, regi Anglorum retuli; sed certe non laudavit ut sacerdotem. Argentum domini Ricardi per præsentium⁴⁸⁹ latorem mitte nobis. Valete.

EPISTOLA XXXVIII.⁴⁹⁰

AD ROBERTUM.

Peccare statuens, et divinitus impeditus, si postea latetur se non peccasse, reus non est ac si crimen ipsum comisisset a Deo desertus.

Domino et Patri, abbati reverendo ROBERTO, pa-

A ter ANSELMUS dictus abbas Becci, hujus vita prosperitatem et futuræ felicitatem.

Respondens vestræ reverentiae de re, unde per filium suum Villelum meam parvitatem dignatur consulere, vellem exempla et auctoritates proponere : sed ejus festinatione, et mea occupatione, sicut **356** ipse testis est, impudente, vix mihi licet rei ipsius veritatem simpliciter exponere. Nullius Catholici ignorat prudentia quia sicut ille qui bonum opus facere volens prohibetur, et postea gaudet se facere non potuisse quod bene voluit, non est laudandus non fecisse bonum quod proposuerat. Ita ille qui pravum opus agere disponens non permittitur et postea letatur se non esse concupiscentia sue traditum, nequaquam judicandus est crimen egisse quod voluerat. Nam etsi quandiu est aliquis in criminis voluntate, si in nulla vitam terminat, de criminis judicandus sit, magna tamen distantia est inter illum, quem ira superni judicis usque in reprobam actionem deserit, et illum, quem gratia a precipitatio servans operis in bonam voluntatem restituit. Multum igitur est criminandus ille qui pariter illis crimen conatur impingere, quorum pravas voluntates divina sapientia tam diverse voluit disponere. Ille namque nomine facinoris notandus est, qui aut in actum latitur, aut in malitiosa intentione deseritur, non ille, qui nec in opus malitia præcipitatur, et a perversa intentione eritur. Hic enim in hoc servatus est, unde gaudendo gratias possit agere; ille in hoc desertus est, unde dolendo veniam necessa sit petere. De hoc certum est quia pro hujusmodi gaudio præmium accipiet; illi multum est, si pro dolore peccati poenam effugiet. Plura vellem scribere, sed quia, sicut dixi, mihi non licet, ista vel ad testimonium eorum⁴⁹¹, quæ predictus filius vester de nostra viva voce vobis referet, licet interclusa, sine reprehensione suscipite. Valete.

EPISTOLA XXXIX.⁴⁹²

AD LAMBERTUM.

Hunc nobilem virum ad vitam monasticamhortatur.

Dilecto et desiderato in Christo LAMBERTO fratre ANSELMUS abbas Beccensis, toto corde seculi hujus vanitatem contemnere, et ad æternum veritatem contendere.

Tanta mihi charissimus frater et filius meus dominus Rodulfus Belvacensis, olim socius tuus, nunc verus amicus et desiderator tuus, retulit de nobilitate et de morum⁴⁹³ tuorum, quæ generis nobilitatem exornat, honestate, ut non parvo affectu cogatur cor meum te desiderando diligere, et diligendo desiderare. Quapropter quoniam animam tuam anima mea nec minus vult, nec plus potest diligere quam seipsum : non aliud potest desiderare de illa quam de seipsa. Hoc igitur est de te desiderium meum ut mundum reliquendo Christum sequaris, et per tem-

VARIE LECTIONES.

⁴⁸⁷ Collata cum eodem ms. ⁴⁸⁸ In magnam vel parvam culpam ms. in magna vel parva culpa ⁴⁸⁹ Per præsentem ms. per præsentium ⁴⁹⁰ Collata cum eodem ms. ⁴⁹¹ Testimonia eorum ms. testimonium eorum ⁴⁹² Collata cum eodem ms. ⁴⁹³ Et morum ms. et de morum

poralem humilitatem et paupertatem, exaltationem et divitias æternas consequaris. Non te detineat, mi dilecte, nec moretur ulla occasio carnalis; quia utique non est consilium, non expedit bonum æternum perdere, aut minuere, aut vel differre pro temporali. Quod si superna gratia tibi, quod utinam videant oculi mei, inspirare dignabitur secundum desiderium meum, et alio hoc eligere dignabertis consortium et consilium meum, jam dilatata in amplexus tuos obviae cantal tibi anima mea: *Paratum cor meum, dilecte mi, paratum cor meum* (*Psal. lvi, 8*). Vale, dulcissime, vale: et quam dubia et brevis sit vita hominis, et quam infinita sunt quæ sequuntur bona vel mala, incessanter memorare.

EPISTOLA XL⁴⁹⁴.

AD ERMENGARDAM.

Ipsa, consentiente viro, vorerat continentiam; sed cum vir monachus vellet fieri, ipsa non vult: unde eam precatur Anselmus ut annuat.

Domine in Deo dilecte ERMENGARDÆ fratr Anselmus abbas Becci, salutem et fideles orationes⁴⁹⁵.

Quamvis vos non cognoscam visu, tamen quia ejus ordinis sum qui omnibus hominibus debet bene velle et salubriter consulere, nulli mirum videri debet si vestram reverentiam, secundum quod audio expedire, commoueo. Audivi, charissima domina, qualiter sit inter virum vestrum et vos, quoniam nobilitas vestra non hoc patitur occultari, sed longe lateque facit publicari. In qua re primum gratias ago D:o, a quo est omne bonum, qui eidem viro vestro dedit tanta constantia temporalem gloriam contemnere, et vobis concessit tot tribulationes pro tua castitate tam viriliter sufferre: ita tamen ut ille in ipso mundi contemptu non plus diligat seipsum quam vos, nec vobis aliquid in hoc mundo sit clarius illo. Certe ambo in hoc Deo et bonis hominibus amabiles, ambo estis laudabiles, utique in tanta et tam vera mutua vestra dilectione non tam corpora vestra diligere credendi estis quam animas. Corpora namque vestra nulla cura, nullo mutuo amore potestis a morte temporali eripere; animabus vero vestris, si ipsum vestrum amorem regere scitis, vitam æternam potestis acquirere. Quid ergo est, semina reverenda, semina probatae castitatis, quid est quod te cogit impedire virum tuum, ne perfecte querat salutem animæ suæ, quam non minus deligis quam tuam? Nullatenus enim vel cogitandum est ut hoc facias propter vitem carnis delectationem, quam tantum, postquam ipse a te discessit, contempsti: ut ne virum alterum susciperes, cum hunc habere non posses, multas passa sis tribulationes, multas respueris persuasiones. Quod si detines animam ejus a salutis suæ profectu, propter gloriam et commodâ temporalia quæ amas, et quæ te per illum sperras posse retinere: quomodo diligis animam illam,

A cuius certo et æterno commodo dubia, vilia et transitoria tua præponis⁴⁹⁶ commoda? Aut qua ratione potes ab eo exigere, ut ipse æterna bona animæ suæ postponat temporalibus bonis corporis tui; si tu bona corporis tui præponis bonis animæ illius? Vide ergo, charissima domina, vide, fortis et prudens mulier, vide si hoc facis, quam non bene regas amorem tuum, quam non recte diligas diligentem te virum tuum. Quid si illum cogis ut desiderat consilium animæ suæ pro voluntate tua; et tunc morte tua vel illius occurrente; aut alio casu, sicut solet, irruente, ille non prosit tibi, et tu noceas illi; utique si noces animæ illius, noces animæ tuæ. O quanto melius, reverenda domina, quanto laudabilius ostenditis vos diligere virum vestrum, si non solum permittitis, sed etiam consultatis et juvatis, ut quod incepit, Deo inspirante, hoc conetur perficere, ipso adjuvante: si bonus illius amando, vestrum facitis; si certissime creditis; quia quanto fortius propter amorem Dei et proximi, humanum auxilium dimittitis, tanto familiarius et securius vos divine protectioni committitis. Constat ergo in Deo prudens vestra fortitudo, et fortis prudentia: et sicut, si mortuus esset vir ille, absentiam ejus sufferretis nolendo, sine ullo ejus et vestro proficio; ita dum vivit, sponte illam tolerate pro magno ejus et vestro præmio. Concedite ut libere faciat quod desiderat, quatenus⁴⁹⁷ cum illo participetis mercedem. Si enim Deus curam gerit de viduis quæ non propter illum sunt viduae: multo charius illum lovebit quam pro suo amore videt sponte viduam. Quod si contigerit (quod forsitan non erit) ut terrenum perdatis honorem, nolite dolere, quia in cœlo recipietis meliorem. Et certe quod a melioribus et sapientioribus multum contemnit, non est multum dolendum, si perditur. Plus aliquid velle consulere, sed non audeo; orare tamen non timeo. Omnipotens et misericors Deus ita dedit tibi mundi contemptum, sicut dedit viro tuo; ut in celesti regno par sis viro tuo soror et Domina in Deo dilecta.

EPISTOLA XLI⁴⁹⁸.

AD FALCONEM.

De Roscelino, qui Lanfrancum et Anselmum sentire dicebat in Deo esse tres res, et recte dici posse tres deos.

Domino et amico charissimo, reverendo episcopo Belvacensi FULCONI frater Anselmus dictus abbas Becci, salutem.

Audio (quod tamen absque dubietate credere non possum) quia Roscelinus clericus dicit in Deo tres personas esse tres res ab invicem separatas, sicut sunt tres angeli, ita tamen ut una sit voluntas et potestas: aut Patrem et Spiritum sanctum esse incarnatum, et tres deos vere posse dici si usus admitteret. In qua sententia asserit venerabilis memorie archiepiscopum Lanfrancum suisse, et me

VARIA LECTIONES.

⁴⁹⁴ Collata cum eodem ms. ⁴⁹⁵ Et fidelem orationem ms. et fideles orationes ⁴⁹⁶ Proponis ms. præponis ⁴⁹⁷ Collata cum eodem ms.

esse. Quapropter dictum est concilium (31) a venerabili (31) Remensi archiepiscopo Rainaldo colligendum esse in proximo. Quoniam ergo puto Reverentiam vestram ibi præsentem futuram; volo ut instructa sit quid pro me respondere debeat, si ratio exegerit archiepiscopum quidem Lanfrancum vita ejus, multis religiosis et sapientibus viris nota (32), quia de eo nunquam aliquid tale sonuit, ab hoc crimine satis excusat et absentia et mors ejus omnem de eo novam accusationem recusat. De me autem hanc veram omnes homines habere volo sententiam. Sic teneo ea qua confitemur in Symbolo, cum dicimus: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cœli et terræ. Et: Credo in unum Deum Patrem omnipotentem factorem cœli et terræ. Et: Quicunque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem,* et ea quæ sequuntur. Haec tria Christianæ confessionis (33) principia, quæ hic præposui (34), sic inquam, haec et corde credo et ore confiteor ut certus sim quia quicunque horum aliquid negare voluerit, et nominatum quicunque blasphemiam, quam supra posui ne audisse a Roscelino dici, pro veritate asseruerit, sive homo, sive angelus, anathema est; et confirmando dicam, quandiu in hac persistenter pertinacia, anathema sit. Omnino enim Christianus non est. Quod si baptizatus et inter Christianos est nutritus, nullo modo audiendus est; nec ulla ratio aut sui erroris est ab illo exigenda, aut nostræ veritatis illi est exhibenda; si mox, ut ejus perfidia absque dubietate innotuerit, aut anathematizet venenum quod proferendo evomuit, aut anathematizetur ab omnibus Catholicis, nisi resipuerit. Inspicientissimum enim et infrunitum (35) est, propter unumquemque non intelligentem quod supra firmam petram solidissime fundatum est, in nutantium questionum (36) revocare dubietatem. Fides enim nostra contra impios ratione defendenda est; non contra eos qui se Christiani nominis honore gaudere fatentur. Ab his enim juste exigendum est ut cautionem in baptismate factam inconcusse teneant; illis vero rationabiliter ostendendum est quam irrationaliter nos contemnunt. Nam Christianus per fidem debet ad intellectum proficere, non per intellectum ad fidem accedere; aut si intelligere non valet, a fide recedere. Sed cum ad intellectum valet pertingere, delectatur; cum vero nequit, quod capere non potest, veneratur. Has autem nostras litteras ad prædictum concilium a vestra sanctitate portari; aut si forte non iveritis, per aliquem de vestris litterarum (37)

VARIA LECTIONES.

(38) Christianæ religionis ms. Christianæ confessionis (39) Fundatum est, questionum ms. fundatum est, in nutantium questionum (40) Litterarum ms. litteratum (41) Sin autem non erit opus ut legantur ms. sin autem; non erit opus ut ostendantur (42) Collata cum eodem ms. (43) Donum Abbatis ms. donum Abbatiae

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

bulis Rhemensis archiepiscopor. apud Democnar. et in privilegio, quod ipse anno sui pontificatus tertio, contulit Theodorico secundo abbati Sancti Huberti Ardennensis.

(32) Archiepiscopum quidem Lanfrancum vita ejus multis religiosis nota, etc. Nescio qua fronte hic ne-

A mitti deposco. Quæ, si ratio nominis mei exegerit in totius conventus auditentia legantur; sin autem, non erit opus ut legantur (44). Valete
AD LANFRANCUM.

Quod contra voluntatem consiliumque sui prælati in abbatem assumi consentire nusquam debuerit: cumque non intraverit per obediemtum nullatenus sit ab ipso benedicendus.

Frater ANSELMUS, quamvis indignus, tamen abbas monasterii Beccensis, fratri LANFRANCO, monacho ejusdem cœnobii, declinare a malo et facere bonum.

B Ego frater Anselmus in Deum dilector tunc, fidelis consiliarius tuus, divina dispositione et tua electione abbas tuus, tibi, frater Lanfrance, in nomine Domini nostri Iesu Christi moneo, consulo et præcipio ut plusquam bis aut ter intente perlegas hanc fidelem epistolam meam, et inter corrutum assistens coram districto judice, in cuius conspectu semper es, pertractes verba et consilium meum. Quod si aliquo modo factum fuerit ut alias illam, te non habente, aut legere nolente, legat, adjuro eum per omnipotentem Deum ut non subtrahat animæ tue salubre consilium; sed hanc præmissam meam iussionem tibi, aut audienti aut legenti operiat, et ipsam epistolam totam tibi legendam exhibeat: quod si facere noluerit, peccatum tuum ab illo requirat Deus, ita ut nulla sit excusatio in die revelationis justi judicii Dei. Antequam donum abbatiae (45) acciperes, dicebam tibi et aliis secreto et publice, corde et ore, me nolle ut acciperes; non approbare, non consulere nunquam me esse præcepturum: et si sine iussione mea acciperes, nunquam te benedictionem abbatis ab ullo episcopo in eo assensu esse accepturum. Et tamen nescio quo supermo judicio celabatur mihi quid sensurus eram, cum idem donum acciperes. Sed postquam factum est subito se ingessit cordi meo grave pondus rei, et aperuit se terribile judicium Dei: *Audiri et turbatus est venter meus, consideravi et expavi (Habac. iii, 16). Contritum est cor meum in meo mei, contremuerunt omnia ossa mea (Jer. xxiii, 9).* Sensi rem detestabilem esse coram Deo, et coram omnibus illuminatis ab eo. Unde quod tristis dico, tu primus, et per te totus roster ordo, et maxime dolens et rubescens ego Pater tuus, et mater tua Ecclesia nostra, *facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio et irrisio his qui in circuitu nostro sunt (Psal. lxxviii, 4)*: et omnibus audientibus factus est exemplum dedecorandi et destruendi

Ecclesiam Dei, cuius rei te fecisti principium et principem nostris temporibus in hac patria. Sustine me sic graviter loquentem, fili, quia non me impellit furor ex odio, sed cogit me dolor ex amore. Desiderat enim tristis frater subvenire pereunti fratri suo; festinat tremens pastor eruere de faucibus leonis ovem tremendi domini sui. Prosequitur dolens pater ut revocet in infernum properantem dolendum filium suum. Redi ergo, redi ad eum; tuum discute factum, et concute mentem tuam; reprobasti consilium aeternum, et tenuisti consilium reprobum. Nam Dominus reprobat **358** consilia principum, consilium autem Domini manet in aeternum (*Psalm. xxxii, 10*). Non enim te fecit ⁵⁰⁷ abbatem Christus veritas ⁵⁰⁸, sed tua cupiditas, et eorum qui non percipiunt quæ Dei sunt temeritas. Mento quia qui non intrat per ostium in ovile ovum, sed ascendit aliunde, ille sur est et latro: sur non renit nisi ut furetur, et mactet, et perdat (*Joan. x, 1*): filii mihi, non intrasti per ostium, quia non instrasti per Christum. Non intrasti per Christum, quia non per veritatem. Non per veritatem, quia non per rectitudinem. Non enim intrat monachus in

B abbatiam per rectitudinem, qui non intrat per regularem electionem et per obedientiam. Non te excuses. Dices mihi: *Non intravi per obedientiam, quia non prohibuisti*. Sufficit ad removendam rectitudinem, quia non per obedientiam introisti. Verum est quia non dixi, prohibeo, aut præcipio ne facias. Videbam enim intelligenti sufficere quia incessanter dicebam: Non vult, non approbat cor meum, non consulit, non præcipit, nec præcipiet os meum. Si acceperis sine mea iussione abbatiam, nunquam habebis ab archiepiscopo benedictionem. Non enim debet monachus expectare oris imperium, si et ovit voluntatem abbatis sui, aut consilium. Si ergo non instrasti per ostium, grave mihi est dicere; sed tu considera et intellige, quem te nominet veritas, ad

B quid te venisse testetur.

EPISTOLA XLIII ⁵⁰⁹.

AD WANDREGISILUM.

Afflictos in tribulatione consolatur. Et quod nusquam consenserit ut Lanfrancus eorum abbas fieret.

Domnis et fratribus charissimis, domino GUALTERO, priori monasterii S. Wandregisili (33) et aliis monachis ejusdem monasterii, qui cum eo sunt, frater

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁰⁶ Ad cor; tuum ms. ad cor tuum ⁵⁰⁷ Te facit ms. te fecit ⁵⁰⁸ Christus veritatis ms. Christus veritas ⁵⁰⁹ Collata cum eodem ms.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

hulo (Roscelinum) dico ausus sit Lanfrancum, virum aliqui integrum, ne leviuscule quidem suspectum haeresis, immo haeresem hostem infestissimum, tam gravis insimulare erroris. Verum, equeid non audeat in viros sanctissimos, si cum ipso Deo gigantum more bellare non dubitet? Licit autem fides et auctoritas Anselmi satis apud omnes Catholicos purgent magistrum de objecto criminis, gratior tamen potentiorque fuerit purgatis ex ejusdem verbis Lanfranci elicta, quam prestatibimus, prius posita Roscelini conclusione, quam sic Anselmus referit. Roscelinus clericus dicit in Deo tres personas esse tres res ab invicem separatas, sicut sunt tres angeli, ita tamen ut una sit voluntas et potestas, aut Patrem et Spiritum sanctum esse incarnatum, et tres deos vere dici posse; si usus admittet, Lanfranci verbis hisce ad Rainaldum Pictavensem scribentis poterit impia Roscelini conclusio dejici. Dominus Jesus Christus in eadem persona verus homo, et verus Deus, secundum humanitatem quidem esurivit, sitiuit, ceterasque humanæ nature infirmitates assumendo hominem præter peccatum assumpsit; secundum divinitatem vero, qua Patri et Spiritui sancto per omnia æqualis est, nihil horum sustinuit. Et post pauca: Unigenitus Patris ita in mundum venit ut tamen a paterno sinu nunquam discederet. Et post pauca: Hoc locutionis modo superius dictum est, quia homini assumpto a Filio Dei ictus et vulnera impetum passionis afferent. Tertioque: Alioqui, si præfatus doctor (D. Hilarii Pictavensem intelligit quemque purgat a Gaianismo Berengarium sacramentarium congesito in eundem Hilarium) contra omnium sanctorum Patrum definitionem, carnem insensibilem et doloris expertem intelligi voluisse, assumptum a Filio Dei

C hominem similem nobis hominem, in predicta sententia minime retulisset. Lanfrancus autem, cum dicat his in locis Christum in eadem persona hominem verum Deumque verum ei quoque soli tribuat humanæ naturæ assumptionem, manifeste profiteatur solum Christum fuisse incarnationem; sed et cum dicat in eadem persona verum fuisse Deum, ac secundum divinitatem fuisse per omnia æqualem Patri et Spiritui sancto, non obscurè docet minime dici posse tres deos. Etenim cum numeri ad significandam rerum multiplicitudinem fuerint instituti, ubi quidjam unicum reperiri, otiosa prorsus erit multiplicatio. At Christus a Lanfranci secundum divinitatem per omnia æqualis Patri et Spiritui sancto, hoc est, prorsus idem creditur, et est juxta symbolum Athanasii: Qualis Pater talis Filius, talis Spiritus sanctus. Naturam igitur numero eandem Roscelinus impius ac iniquis distinxit calculis. Extremum quoque efflatum Lanfranci, dicentis, sic Unigenitus Patris in mundum venisse, ut tamen a paterno sinu nunquam discesserit, plane demonstrat inseparabilem inseparabilemque divinarum naturarum connexionem. Quod enim ab alio nunquam separatur, quis infirmans dicat separatum? Utinam superiorum nostrorum diligentia consuluisset ejusdem Lanfranci commentariis, in epist. D. Pauli recensitis a Petro Christiavillano Beccensi monacho, in indiculo Bibliothecæ Beccensis, anno 1483 ut legi in Biblioth. Becc. Hinc enim multo plura proupissemus testimonia, quibus Roscelinum jure postularemus stellionatus.

Ab hoc crimen satis excusat, et absentia, et mors ejus. Non qualibet mors excusat, sed ea potissimum, quam nullus præterit haeresos sinister rumor, ut de Lanfranco paulo ante Anselmus testificatus

D ob fontem juxta scaturientem. Eversum illud a Northmannis excitavit Ricardus II dux Northman. Gemmet. sup. cap. 22. Exstructum est id cœnobii ab ipsomet Wandregisilo, decimo a Rothomago lapide.

(33) Sancti Wandregisili. Id cœnobii sic ab ejus conditore etiamnum dicitur, vulgo S. Wandrile, decim circiter a Rothomago milibus. Alias dicitur Fontanella in Vita S. Andoni, vel Fontonilla apud Gemmet. lib. vii ducum Northman. cap. 23, idque

ANSELMUS, post præsentem tribulationem, tempora-
lem et æternam consolationem.

Domnus Northmannus petiit a me ex vestra parte,
ut dilectioni vestræ aliquam scriberem consola-
tionem, et nostram ostenderem de Lanfranco volun-
tatem. De consolatione quidem hoc mihi scribere pro
temporis brevitate sufficit, quod S. Scriptura dicit :
*Omne gaudium existimat, fratres mei, cum in tenta-
tiones varias incideritis : scientes quod probatio fidei
vestræ patientiam operatur, patientia autem opus per-*

*A secum habet (Jac. 1, 2). Et alibi : Oportet nos per mul-
tas tribulationes introire in regnum Dei (Act. xiv, 21).*
Et : *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra
quam ferre potestis; sed faciet etiam cum tentatione
proventum, ut sustinere possitis (I. Cor. x, 13).* Cum
ergo ex tribulatione tot nobis bona veraciter pro-
mittantur ; nec frangi, nec desperare, nec a bono
proposito ullo modo desicere pro ulla tribulatione
debemus : sed tanto magis in proposito bone vo-
luntatis secundum similitudinem grani ¹¹⁰ sinapis

VARIAE LECTIONES.

¹¹⁰ Multitudinem grani ms. similitudinem grani

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

ficatus est. Mors autem ejus incidit in annum Christi 1089 sui pontificatus undevigesimum Willihelmi cognomento Rusi, Anglorum regis tertium, testibus Henrico Hungridon, lib. ii Mattheo Westmonast. in Flor., Histor. Rogerio Honed. in Annal. et archiepiscop. Cantuariensis. Talibus ms. in nostra Biblioteca, his verbis : « Anno tertio Guilhelmi Rusi, regis Anglorum, Lanfrancus Cantuariensis metropoli archiepiscopus defunctus, in basilica Sanctæ Trinitatis (quam ipse mirifico opere construxerat) ante Crucifixum sepultus est. Sedit annis novem, et vacavit sedes annis quinque. Gemma sacerdotum, et flos monachorum Lanfrancus Cantuariorum archiepi-
scopus v Kalend. Junii obiit in Anglia. » De isto venerabili Patre multa loquuntur (que litteris dedit Gilbertus Crispinus Herluini Lanfrancie contemporaneus, et Beccensis Monachus) « in Gestis sanctæ memorie Herluini abbatis, ac Angelri ejus successoris, et in Gestis Nortmannorum. » Sic fabule ms. de Lanfranco.

Porro scriptores nec convenient de mense obitus, nec de die. Nam Roger. Honed. priori parte Anna-
lium Florent., Wigorniensis in Chronic. numerant ix Kalend. Jun., Matth. Westmonast. ix Kalend. April., Matth. Parkerus in antiquis Eccles. Britan. iv Jun., Petrus Equilin. lib. vi, Catalog. cap. 47 v Non.
Jul., Baleus cent. 15 Script. Britan. v Kalend. Jul., Tabulae Cantuar. et Chron. Becc. ms. v Kalend. Ju-
nias. Si forsitan quis me causisfecetur scrupulosorem
aut morosiorum ephemeras, novit sibi maxime
prospectum suisque scrupulis (si urgeretur aliquot)
occurrisse me. Ex his enim, quanquam dissentaneis
ephemeridibus magis consentaneam potest colligere
supputationem, scilicet mensem Junium Lanfranci
defuncti testem. Nec minorem anni discrepantiam
habent auctores, ex quibus superiores verius sen-
tient et scribunt, horumque sententiae suffragatur
tempus unctionis, scilicet annus 1070, quem tant.
Willemus Malmesberiensis lib. i De gest. pont.
Angl., Roger. Honed. in eundem, Matt. Paris in
Hist. majore et narratio elect. unctique Lanfranci
descripta in limine suarum epistolarum. Ceteri, qui
eius mortem referunt, ad annum 1090 ut Wigor-
niensis et Georgius Lilius in Chronic. Anglorum D-
regum recensent ejus ordinationem anno 1071 sicut
et Cantuarienses Tabulae, Lilioque in hoc conser-
taneæ quod dicant archiepiscopatum vacasse annis
quinque. Tendem in hoc omnes convenient, neupe
Lanfrancum sedisse annis undeviginti, licet, ut pre-
monui, sit multo posterior sententia Malmesberiensis,
qui flaccescens Lanfranco florescebat. Nam et item
guernianæ Ecclesiæ Cantuariensis tempus, et ces-
sationis servat, annos plus quatuor connumerans,
reliqui annum mortui Lanfranci et Anselmi in ejus
locum subiit inchoatum aliquot mensibus, sumit
pro excessit illo significato tribus ejusdem verbis
quatuor, etsi vere quis hunc annum possit numerare,
quia Anselmus, electus Martio mense anni 1093
suscepit regnum pridie Non. Decemb., cum sacro

B delibutus oleo, et pontificis adornatus est insigni-
bus. Si quis ergo annum 1070 sui parte maiore in-
ceptum (utpote perductum ad Septembrem quo fuit
consecratus Lanfrancus) dicat eum obiisse anno 1089,

alias 1090; Neubrigensis lib. i Rerum Anglicarum,

cap. 2, opinatur Lanfrancum obiisse diem anno 1087.

Contra auctor Memorialis Historiarum, vir aliqui

diligentissimus, anno 1096.

Sed cum priora, quæ in connexo sunt, necessaria
sint, fiunt etiam, quæ consequuntur, necessaria.
Volaterrano parcer, feret religio : Ait enim, lib. iii
Comment. tit. de Gallia Narbonensi, sub Anem,
Lanfrancum Honorio tertio papa egisse ludimagi-
strum. Postea tamen, lib. xxxi notat Honorio tertio
successisse Innocentium tertium, id est anno 1216.
Sed et insicias ibit Anselmum nostrum audivisse Lan-
francum; illum tamen claruisse anno 1058 observat
lib. xiii eorumdem Comment.

Nunc historica dissensio dijudicata, prosequa-
mur quæ restant in Tabulis Cantuariensis notata
de Lanfranci obitu. « Multa, inquit, super illum
Cantuarii metro, seu pross. promperunt; multa
quoque Beccenses, quos ipse docuerat, aliisque
sophistæ de charismatibus illi divinitus datis, edi-
derunt. »

Archiepiscopus, etc. Vide supra, col. 1049.

« Beccensis autem Anselmus supradictam com-
patriotæ sui memoriam heroico carmine volumini
lacrymabiliter indidit. » Hucusque Victorianus co-
dex, et Becc. ms. Quibus, si plura quis desideret,
adeat Malmesberiensem, Genneticensem, Rogerum
Hondennum, Matthæum Paris, Thomam Walsingha-
num in hippodigate Neustriae ad annum 1071.
Florentem Wigorniensem in Chron. Vincentium
Belvacensem Speculi Histor. lib. xxv, cap. 36, 37,
et 43.

Illi collectaneis funerariis adjunxi novissimum
illud quod, etsi Lanfranco superstite contigerit, ta-
men quia sic fuit tectum ut sola mors ejus detexerit,
idcirco hic tantum reteximus; Beccense vero Chro-
nicum ms. suppeditavit in haec verba :

« Reverendissimo Patri WILHELMO, et cunctæ
congregationi Sanctæ Marie Beccensis, frater WIL-
HELMUS abbas Corneliensis vestre pietatis alumnus.

Item, domini et fratres charissimi, nulli (ut ror)
mortali, nisi soli mihi cognitam, refero vobis de
venerabili Patre Herluino, alique ejus priore Lan-
francu, quam ipse Lanfrancus proprio ore singula-
riter mihi retulit, et ut nemini dicerem, quoad ipse
viveret, penitus interdixit. Cujus interdictum hacte-
nus custodiens, nunc tandem securus enuntio, cum
jam ne nulla cohibet interdictio. Ilujus autem enun-
tiationis ipsam veritatem, Deum videlicet, invoco
testem quem scio mendacioquorum omnium esse
perditorem : dicit enim Psalmus : *Perdes omnes, qui
loquuntur mendacium (Psal. v, 7).* Hic igitur Lan-
francus tempore prædicandi Herluini Patris, conver-
sionis gratia Beccum humillime suscepit, susceptum
strenuissime usque ad finem vitæ gratia divina se

fervere (*Matth. xiii, 31*), quanto magis tribulationem adversitate atterimus ¹¹¹. Considerate ergo quia, annuente Deo, post tribulationem letitia consequetur. Si quis autem ex vobis in hac tribulatione defecerit, dicit: *De nobis exiit, sed non erat ex nobis* (*I Joan. ii, 19*); quia non erat nobiscum radicatus. De voluntate autem nostra hoc mens nostra dicit et lingua quia si olim voluisssem ¹¹² et præcepisset ut Lanfrancus esset Abbas vester, quod certe non feci: tam crudeliter se super vos ostendit, ut jam nec vele possem. Valete.

EPISTOLA XLIV ¹¹³.

AD GISLIBERTUM.

Quod ipse molestissima febre correptus fuerit dum Cadamo Beccum rediret: quæ tamen diffugit, cum de petendo ab eis orationum succursu meditaretur.

Domino et Patri abbatii reverendo GISEBERTO, ejusque sanctitati commissis dominis et fratribus in Cadomensi coenobio coniunctis, frater ANSELMUS, quod servus fidelis et frater.

Postquam a vestra desiderata presentia nuper vi, quam scitis, abstractus recessi: Beccum ante festivitatem S. Benedicti ob multa impedimenta videre non potui. Intra quod spatium cum multis curis et doloribus corporeis affectus essem in Francia insuper febris subito irruit in me, ferociter communans me non amplius vos, aliosque dominos nostros

VARIAE LECTIOES.

¹¹¹ Tribulationum atterimus ms. tribulationum adversitate ¹¹² Venissem ms. voluisse ¹¹³ Collata cum eodem ms. ¹¹⁴ Mediente ms. meditante ¹¹⁵ Et ad ipsum ms. et vos id ipsum ¹¹⁶ Collata cum eodem ms.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

protegente servavit. Erat tunc Beccus ædificiis parvus, pauper fortuna, pauperior religione norma. Pater quidem præfatus Dei amore pollebat, sed fratrum utilium consolatione carebat. Verum, secundum quod scriptum est: *Facta cogitation tuum in Domino, et ipse enutriet te* (*Psal. LIV, 23*), cum assiduis Dei clementiam ipse exsecraret precibus, quatenus sibi talèm virum dirigeret, cuius solatio soveretur, consilio animaretur, adjutorio sustentaretur, Lanfrancum liberalium artium eruditione peritum, morum probitate conspicuum, ratione divina sulfum, discretoris virtute subnixum ei direxit, qui sibi ad omnia utilis, ad cuncta, quæ pie volebat, accommodus fuit. Nam ipsius bonitate atque industria, doctrina atque efficiacia istud coenobium, ut cunctis notum est, superna pietas sacræ religionis ordine infervavit, multis honoribus, terris et praediis ampliavit, pluribus etiam personis nobilibus atque honestis, ad laudem et gloriam nominis sui sublimavit. Sed ad rei relationem, cuius occasione ista prælibavi, pertingam. Cernens Lanfrancus fratrum inertiam morum pravitatem, ordinis transgressionem, conjiciens etiam aliquos sibi invidere, qui sibi metuebant eum proficiendum fore, ignorabat quid ageret, quo se conferret, tenebat eum conversationis in honeste, inhibebat ardenter ad solitarie dulcedinem vitae. Simulata igitur iniquitate, Fulcrannum hortulanum rogavit, utei quotidie afferre radices quorundam carduorum quos cibi asserebat afferre solutionis remedium. Hoc autem faciebat, ut corpus suum assuefaceret tali edulio, quasi disponebat vivere in eremo. Cum ergo jam corpus et animum prepararet ad fugam nocturne elapsionis, domino Herlino abbatii nihil de hac re suspicanti, dum in lecto quiesceret, egregie indolis Hugo puer, qui nuperime obierat, in veste

A Beccenses visurum, multumque exterritanus bis ausa est tangere servum vestrum. Sed cum videret me intentissime meditante ¹¹⁷ ut ad vos et quoscunque possem, mitterem pro auxilio et succursu orationum, exterrita fugit exterritum. Sed illud tantillum quod habebam saporis, edendi et dormiendi, et virium corporis, avida nocendi accelerando rapuit et secum tulit. Tanta igitur ejus hæc mancipia, fasti ium scilicet et insomnum, et horum sociam imbecillitatem, quæ ejus semper sequi solent terra vestigia, a me nondum expellere possum. Hæc idcirco mando vestre charitati quia statum meæ parvitatæ semper vobis notum esse volo, et vos idipsum ¹¹⁸ velle non ignoro. Scitote quia donec vos videam, scipere me debitorum ad vos veniendi cognosco. Juvate ergo me vestris orationibus, ut secundum votum meum possim solvere debitum meum. Valete nunc et semper.

AD HENRICUM.

Exorat pro monacho refuga, cui est in votis redire ad ovile, et pecuniam mutuam solvere.

Domini et amicis, et fratribus charissimis, domino priori HENRICO, et aliis in Cantuariensi coenobio, Christi Ecclesiae servis Dei coniunctis, frater ANSELMUS, in sanctæ vite proposito semper ad meliora proficere, et nunquam desistere.

EPISTOLA XLV ¹¹⁹.

Candida apparuit filius Baldrici de Auverilla, nepos ejusdem abbatis. Cujus aspectu in nullo turbatus, amabiliter sic enim abbas affatur: Quis est illi? quomodo te habes? Et puer alacriter: Ego, Pater, bene habeo, quia per Dei misericordiam et per tuam intercessionem, liberatus sum ab omni tormento, sed Deus misit me ad te, ut dicam tibi, quia si tibi non prospexeris, magistrum Lanfrancum non habebis. Abbas admiratus: Quomodo, inquit, illi? Puer ad hæc: Quia vitam solitariam desiderat, et de monasterio egredi deliberat. Nam morec fratrum et vita non sibi placent: Vide ergo quid facias, quia tibi non expedit. His dictis puer disparuit. Abbas attonitus in iis quæ audierat, reliquon noctis vigilis et orationibus insomne peregit. Summo autem mane mox ut ora loquendi se dedit, Lanfrancum ascevit, secum singulariter sedere fecit. Cor abbatis intimo dolore cruciabatur, vox intra fauces premitur, lacrymæ uberrime erumpentes dolorem cordis aperiunt. Lanfrancus hæc videns, in terram prosterrens se, eur abbas sic plorat aperiri sibi suppliciter precatur. Tandem abbas in hæc verba pro�pit: Heu mihi, cui tale damnum minatur Deus! Væ mihi? qui meum consilium perdidi, meum auxilium amisi, multoties per magnos gemitus Deum rogavi, uberrimis lacrymæ divinæ supplicavi misericordiæ ut tales praestaret illi virum, cuius consilio et auxilio locum istum emendarem, et quæ essent Deo placita monachorum usibus instaurarem. Et quando, frater Lanfrancus, huc te Deus adduxit, preces meæ humilitatis exauditis credidi. Ego in te omnis mea transferre cogitabam. Ego te totius oneris mei sarcinam supportatorum sperabam. Nunc autem (nescio qua de causa) hinc discedere me derelicto satagis, et ad deserta pergere cupis. Lanfrancus intel-

Noyses charissimus frater noster, qui claustrum sanctae conversationis vestrae sua juvenili levitate et aliena deceptus fraude deseruit, utpote filius Eve matris nostræ, quæ in paradiſo decepta paradisi amœnitatem caruit, superno protegente respectu; nec dissipavit substantiam suam cum meretricibus, nec inedia coactus pavit porcos extraneos, nec desideravit saturari siliquias⁸¹⁷ quas porci manducant: sed nondum exhausta mentis satietate, quam de spirituali mensa vestra acceperat, ad nostrum monasterium, quasi ad notum portum post multos mundani maris discursus tandem applicuit. Qui, quamvis ob reatus sui conscientiam severitatem justitiae sibi timeat Apostolo dicente: *Nemo unquam carnem suam odio habuit* (Ephes. v, 29): tamen intra gregein, in quo lactatus et nutritus est omni modo recolligi cupit. Et quoniam non se dignum vocari filium, aut fratrem jam judicat, saltem fieri se sicut unum de mercenariis³⁵⁹ vestris tantum inter vos esse mereatur, desiderat: famulo quoque suo, quem ipse ad consensum et obsequium sui dilecti attraxit, tanto magis quam carni sue timet, quanto si ille aliqua vindicta puniatur justo judicio, ab anima sua exigendum videt. De pecunia etiam alliena sub pacto redditionis accepta, quam incanto per alienam fallaciam expendit, ita sollicitus est ut nisi per largitatis vestrae auxilium, et per licentiam ut undecunque poterit se adjuvari postuleat, ab eo debito contigerit eum exonerari, nunquam speret cor suum ex hac verecundia posse consolari. Sed quoniam ad tot et tantas res preces suas considerat nec posse nec debere sufficere, me servum vestrum, quoniam nec fideliorem vobis, nec quem magis confidat a vobis aliquid posse impetrare ad præscens habet, pro se rogat intercedere. Verum cum nulla major sit intercessio, quam pellis pro pelle, animæ pro anima positio, dicente Domino: *Majorem dilectionem nemo habet, quam ut animam ponat quis pro amicis suis* (Joan. xv, 13). Dominum Moysen a planta pedis usque ad

A verticem in circuitu pelle servi vestri fratris Anselmi indutum, et os ejus os meum esse vestra sciat dilectio. Si quis ergo vestrum est in quem aliquando sponte peccavi, primus in illo pro predicta culpa pollē meam percutiat, et os meum a cibo prohibeat. Post hanc vero culpam pollē meam fratris Moysi studiosissime commendō, sicut suam diligit, ad custodiendum; vobis autem, non adeo⁸¹⁸ ad parendum. Nam si ejus culpa pollēs mea lassa aut gravius excessa fuerit, ab illo exigam; si quis autem ei peperecerit, illi gratias agam. De famulo vero ejus scitote quia aliam pollē non habeo, quoniam salus ejus salus mea; anima ejus, anima mea est. Quoniam autem quid de argento postulat, est ad faciendum facile; non erit, ut puto, apud misericordiam vestram ad impetrandum difficile. De his omnibus antequam incipiat redire, voluntatem vestram per litteras vestras desideramus audire. Non quia ipso recusat, si jubetis, etiam ad tormenta properare; sed quoniam cum bona spe, latet ad eos quos desiderat, optat remcare. Valete.

PISTOLA XLVI⁸¹⁹.

AD GONDULFUM.

Exorat pro eodem refuga.

Domino et Patri, amico verissimo, reverendo episcopo GONDULFO, frater ANSELMUS, in hujus vita perseverare sanctitate, in futura permanere felicitate⁸²⁰.

Si vestrae benevolentiae et vestrorum beneficiorum retributionem in gratiarum actione esse sciremus, C utique multas pollēs ovium gratiarum actionibus impleremus. Sed quoniam non in voce irrevocabili, nec in scriptura putribili, sed in æternæ plenitudine felicitatis mercedem vestram novimus consistere: ideoque supersedemus per singula vestra beneficia gratias remittere. Mutuam vero vestram dilectionem, sicut in vobis inanere immutabilem non ignoramus; ita in nobis eam servare inviolabilem curamus. De fratre Moysē Cantuariensi juvete, qui nunc

VARIA LECTIONES.

⁸¹⁷ Saturaris siliquii ms. saturari siliquis ⁸¹⁸ A deo ms. adeo ⁸¹⁹ Collata cum eodem ms. ⁸²⁰ Manero felicitate ms. permanere felicitate

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

hgens voluntatem suam detectam, et propositum cordis sui, quod occultum putabat, evidenter propalatum, abbatis pedibus illico advolvitur, et qualiter sibi innouissent talia humiliiter sciscitatur. Tunc ei abbas blanda voce visionem aperuit, et quid sibi divinitus per puerum revelatum sit sicut supra reteximus, explicat. Lanfrancus obstupescitus, et Dei gratiam in abbatे vehementer admiratus, humique prostratus, per confessionem Patri protinus quidquid in voluntate haberat, corde compunctus exposuit, poenitentiaque accepta et absolutione impetrata, spopondit se nunquam ab ipso discessurum, ejusque præceptis per omnia obtinaturum. Abbas ingentes omnipotenti Deo gratias referens, quam cito potuit, Lanfrancum priorem constituit, et quidquid ditioni monasterii subjacebat intus et exterius, ipsius curæ commisit. Quos ita unanimes esse trahuit divina protectio, ut nulla inter eos unquam fuerit orta dissensionis occasio. Hanc visionem Lap-

D francus nec volens propalare, nec omnino occultare, indicavit illam cuidam monacho nomine Guilhelmo, quem a puer nutrirerat et docuerat, plurimumque amabat, præcipiens ne alicui diceret, quandiu in corpore viveret. Quod ille servavit usque ad ultimam senectutem. Post mortem vero Lanfranci, cum iam nulla prohibitione urgeretur, scripsit rem sicut audierat, et abbati ac monachis Becci, prout supra digressus, dixit. *A Hucusque Guilhelmi epistola, cuius summarius biographus Beccensis in ejusdem Lanfranci Vitam contulerat, ex qua unicum illud idque supremum referam, nempe, quod cum Cantuariensis basilica ab ipso Lanfranco primum inchoata, tandemque ad umbilicum perducta a Guilhelmo Gurkoliensi tertio post ipsum archiepiscopo foret sacranda, pro more universi inhumatorum cineres elati fuere, tumque monachus aliquis præcidit causa Lanfranci particulam, quæ cunctos olfacentes fragrantissimo affavit odore.*

est in monasterio nostro et vult in Angliam ad suum in monasterium redire, vestram precamur sanctitatem ut et vos ei veniam delicti sui propter nostrum amorem, sicut de vobis confidimus, tributatis : et ut a domino Henrico priore, et a tota congregatione benigne suscipiatur, efficiatis. Epistolam ⁵¹¹, quam de hac re predicto priori et congregationi misimus, placeat vestre sanctitati legere ; et secundum quod in illa postulamus, antequam a nobis F. Moyses proficiatur, communem voluntatem vestre benignitatis per litteras vestro sigillo signatas mereamur accipere. Valete.

EPISTOLA XLVII ⁵¹².

AD CISLIBERTUM.

De febre qua corruptus fuit et de qua supra in epist. 44, B scribit.

Domino servus, amico amicus, dilecto dilectus, domino abbati GISLEBERTO, frater ANSELMUS, semperturnum gaudere.

Si sane, si bene, si prospere cuncta sunt erga dominum abbatem Gislebertum dilectum dilectorem meum, vere inde gaudet cor meum, quia certe sic est desiderium meum. Si dilectionem et beneficia, quae nobis et nostris rebus impenditis, alienus alienis impenderet, utique ⁵¹³ gratiarum magnam actionem in scriptis et voce exhiberemus ne desiceret. Sed quoniam hoc ille facit, de quo nunquam possumus desperare, sufficere credimus majores gratias cum semper prompta voluntate, praesertim cum hoc ipsum non ignoretis, indesinenter in cordis arca servare. Scio quia vestra dilectio quomodo se habeat status noster, desiderat cognoscere : qui, Deo protegente, secundum modum nostrum, et secundum temporis hujus varietatem in cunctis bene esset et prospere, nisi quia cum nuper in Francia essem aliis ⁵¹⁴ quibusdam affectum laboribus levis quedam febris subito irruens plus me terruit quam laesit. Sed cum videret mentem meam intentissime conversam ut ad amicos nostros pro auxilio mitterem orationum, exterrita bis tactum fugit exterritum. Unde aliquandiu post passus sum, cum edendi fastidio, dormiendi difficultatem, et membrorum majorem imbecillitatem. Dominos et fratres nostros dilectissimos filios vestros quanta possum devotione saluto ; de quorum erga me dulci dilectione re mihi cognita, quoties recogito, exsulto. De Ricardo serviente vestro, qui vos in Angliam secundum jussionem vestram secutus est, vellein vestram, si vobis non displiceret, benignitatem rogare, quoniam quem Deus suo iudicio ab impacto crimine excusavit, si ipse ab incepto fidei servitio non desicit jam nihil est quod bona vestre voluntati quam de eo incepistis, debeat obviare. Justus enim est, et plus decet honestatis vestre auctoritatem, ut vestra constantia cuiuslibet

A perversitatis impetus circa illum repellat, quam ut aliena non laudabilis pertinacia laudabilem intentionem benevolentiae vestre reflectat. Valcat semper dulcis mihi vestra dilectio.

EPISTOLA XLVIII ⁵¹⁵.

AD GUALTERUM.

Eaicum recenter conversum in spiritu lenitatis instruendum esse.

Domino et fratri dulcissimo GUALTERO, frater ANSELMUS abbas Becci, salutem.

Domnus Robertus de Briodua gratias magnas agit vobis pro benignitate quam illi, supra quam ⁵¹⁶ sperare unquam potuit, exhibetis et cum gratiarum actione testis vobis est quia et ab ipso et ab aliis propter eum multa molesta passi estis. Unde ego cum amore gratias ago, et cum gratiarum actione laudo, et laudando precor discretionem vestram, ut memor quia calamus quassatus non est conterendus (*Matt. XII, 20; Isa. XLII, 3*), **360** et quia *sani non egen medico, sed qui male habent (Luc, v, 31)*, in hoc quod incœpit perseveret. Sperandum enim est quoniam qui per vestram tolerantiam jam aliquatenus, misericordia Dei effidente, proficit : si in eo quod incœpistis, perseveraveritis ; per eamdem Dei misericordiam ad majora proficiet. Nam hoc ipsum magnum signum est profectus ejus, quia illi per quem se profecisse cognoscit, multum commendari per me amicum vestrum desiderat ; non ut virtutis suis consentiatis, sed ut insirmitati ejus, ut ab illis paulatim sicut æger levetur, condescendatis.

C Nondum enim audet promittere se mores suos, in quibus aliter quam expeditat nutritus est, in proximo penitus desertum ; sed cum voluntate et desiderio promittit quoties ceciderit, se Deo adjuvante, per vestrum auxilium et consilium, et per vestras orationes resurrectum ⁵¹⁷, et quandoque in bonis moribus constanter staturum. Salutate dominos et fratres nostros vestre congregationis monachos ex nostra parte : quos rogo, ut fidelis et amicus, quatenus solliciti sint servare unitatem spiritus in vinculo pacis (*Ephes. IV, 3*), si templum volunt esse *Spiritus sancti* (*I Cor. VI, 19*), qui sicut scindi non potest, ita in discordia habitare non potest. Valete.

EPISTOLA XLIX ⁵¹⁸.

AD GIRARDUM.

Ut Beccensis quidam monachus ab ecclesia S. Ultimari regimine excusetur, ne lupi aignum devorent et leones ovem.

Domino et Patri reverendo Morinorum episcopo GIRARDO, frater ANSELMUS dictus abbas Becci, quod suus.

Multa propter necessitatem rei dicere expediret : at propter multa nibi non licet. Brevi igitur alloquio et magno affectu vestram deprecor paternam

VARIA LECTIONES.

⁵¹¹ Excipiatur, efficiatis epistolam ms. suscipiatur, efficiatis. Epistolam ⁵¹² Collata cum eodem ms. ⁵¹³ Impenditis, utique ms. impendi is, alienus alienis impenderet, utique ⁵¹⁴ Francia, aliis ms. Francia essem ; aliis ⁵¹⁵ Collata cum eodem ms. ⁵¹⁶ Supra qua ms. supra quam ⁵¹⁷ Resurrecturum ms. resurrecturum ⁵¹⁸ Collata cum eodem ms.

pietatem, ut et vos faciatis, et domino nostro Remensi archiepiscopo ex vestra et nostra parte persuadeatis, quod ad prudentiae vestrae pertinet discretionem; quatenus hic frater noster diutius frustra non vexetur, nec ad ecclesiam S. Vulmari, ejus occasione, convenienti consilio et ordinatione privat. Impossibilis enim est eum amplius in eadem ecclisia ob multa, quae longum est narrare, in pace consistere; aut ad aliquam¹²⁰ utilitatem vel cum nimio labore proficere. Quapropter iterum. iterumque precor ne tantum auctoritatis vestrae censuram attendatis, ut animam proximi insanabiliter vestro rigore frustra frangatis. Nolite, obsecro, amplius agnum fugientem ad lupos reducere; nolite ovi catus leonum domandos committere; nolite innocentem et reclamantem in fornacem Chaldaeorum ad nullius boni effectum impellere. Permittite ut alius in loco ejus constituatur, cuius mens paratior sit interiora et exteriora bella circa pravos mores tolerare: et qui tentet, quod ipse sese non posse probavit, si quo modo, Deo auxiliante, possit utiliter cohabitantibus concordare. Quod si vestra sententia aliquid immutabiliter senserit, quod non optamus, prius in predicta ecclisia pacem et bonam voluntatem ædificare, et sic pacatum et benevolum in dominum pacis inter benevolos revocare. Valete.

EPISTOLA L¹²¹.

AD JOANNEM ET BOSONEM.

De quaternionibus suis ab eo deperditis dolentem eum consolatur. Et ei se musicam missurum pollicetur.

Amicus amicus, dilectis dilectus, domino JOANNI et domino BOSONI frater ANSELMUS, hujus vitæ et futuræ inviolabilem lætitiam.

Quamvis delectabiles et dulces sint sapientia et dilectio, tamen in hujus vitæ lubrico generant dolorrem et amaritudinem aliquando: quæ quanto veriores et majores sunt, tanto hoc faciunt rarius et tanto gravius. Rarius enim sapientiores falluntur; sed cum hoc contingit, magis lœduntur. Et qui verius diligunt, rarius quos diligunt, offendunt. Verum quando hoc accidit, gravius se afflidunt. Quapropter cum vos modicum quid incaute fecisse (si tam incautum judicandum est, quod de¹²² quaternionibus nostris fecistis) vos tam graviter ferre mandatis; utique non hoc ex consuetudine, nec ex negligencia descendisse, sed ex ea necessitate, quia non est homo qui non peccet, monstrastis. Unde vos probatis pro certo in cautela prudentiores, et in dilectione serventiores. Quod quanto verius intueor, tanto rectius lesionem cordis vestri cor meum lœdere debere constitor. Cum ergo mihi vulnus cordi vestro infixum ob dilectionem mei, quem timuistis vos offendisse, scripsistis; non dissimile vulnus cordi meo infixisti. Quantum enim vos dolore studio mei anno-

VARIAE LECTIONES.

¹²⁰ Aut aliquam ms. aut ad aliquam¹²¹ Collata cum eodem ms. ¹²¹ Quid de ms. quod de¹²² Quantius ms. quam citius¹²³ Collata cum evdem ms. ¹²³ Exciptiatis ms. suscipiat¹²⁴ Aliis vestris ms. aliis nostris¹²⁵ Collata cum duabus mss. Victorinis¹²⁶ Domino et Patri abbati ms. Domino et auijico Abbati¹²⁷ Est, quod mss. est, ad quod

A ris cognovi, tantumq[ue] doluistis, recte et ego dolui. Sanate ergo vulnus vestrum ne doleat; sicut vultis sanare meum, ne condoleat. Salvum enim est, quod perditum esse timuistis, et habemus, quod in tuto reliquistis. Salutare reverendum et dilectissimum nobis dominum abbatem Rodulfum, et dilectos fratres nostros sibi commissos. Musicam, quam petitis a Cadomensi priore, cui eam præstitimus, repetemus, et eam, quam citius¹²⁸ poterimus, vobis mittemus.

EPISTOLA LI¹²⁹.

AD BALDRICUM ET ALIOS MONACHOS.

De diuturniore sui mora in Anglia. De sua ad S. Nicolaum oratione, et de sua epistola contra Roscelinum.

B Desideratis desideratoribus suis, domino priori BALDRICO et aliis, qui cum eo sunt, fratribus fratres ANSELMUS, suus illorum: semper bene esse intus et extra.

Nondum vobis possum aliquid mandare de utilitate nostri itineris in Angliam, quantum pertinet ad nostram Ecclesiam. Differt enim adhuc rex responderemus nostræ petitioni; quamvis ipse et alii principes Angliæ mihi nimis ultra mensuram meam, amorem et honorem exhibeant. De incolumitate mea lator præsentium monachus domini abbatis Gisleberti, melius quam epistola nostra docere vos poterit, quem volo ut valde benigne excipiatis¹³⁰. Reditum nostrum ante Quadragesimam non spero futurum. Mandate mihi litteris de his quæ circa vos sunt, ea quæ scire me debere scitis. Mittite mihi oratio em ad S. Nicolaum quam feci, et epistolam quam contra dicta Roscelini facere inchoavi: et si quas de aliis nostris¹³¹ epistolis 361 habet dominus Mauritius, quas non misit. Salutare matres nostras, dominam Evan et dominam Basiliam. Valete.

EPISTOLA LII¹³².

AD ERNULFUM.

Professionem a monacho factam et servatam, non esse iterum ab eo exigendam, cum abbas benedicitur.

Domino et amico, abbati¹³³ ERNULFO, frater ANSELMUS, salutem præsentis vitæ et futuræ.

Dominus Nicolaus frater vester dixit mihi ex vestra parte, ut vobis consilium nostrum mandarem de eo; quia episcopus Bajocensis invitat vos ad benedictionem, quæ vestre debetur electioni. Sed ego, quidquid inde sentio, jam vestre dixi præsens dicitio. Scimus enim quia semper prolixi ore et opere exhibere debemus majoribus nostris regularem obedientiam. Quam scripto repetem, quandiu eam non abnegasse cognoscimur, superfluum certe est; ad quod¹³⁴ si quis nos vult cogere, cum ad abbatiæ prælationem promovemur, sine ulla ratione fieri videtur. Cum enim professi sumus conversio-

nem morum nostrorum, ac obedientiam secundum regulam S. Benedicti, utique ³³ promisimus obedientiam, non solum abbatibus, nec solum quandiu essentius sub abate, sed omnibus majoribus nostris, et quandiu viveremus. Eadem enim Regula docet ut monachus omni obedientia se subdat majori, et ut, ad exemplum Domini, obedientiam servemus usque ad mortem (*Philipp.* ii, 8). Qui ergo monachicam semel scripsit et legit professionem, si nunquam eam abnegavit, frustra aliquis ab eo aliam exigit. Vale.

EPISTOLA LIII.

AD LANFRANCUM ET OMNES BECCENSES MONACHOS.

Lanfranco morbo laboranti condoleat.

Domino et Patri reverendo archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS, et tota Beccensis cœnobii congregatio, quod sui.

A De ægritudine paternæ vestre sanctitatis graver dolentes, pro salute vestra Deum orare non cessamus: quoniam ægritudinem vestram tribulationem nostram, et salutem vestram incolumitatem nostram esse putamus; nec solum nobis, sed et matri Ecclesiae, quantum nomen vestrum extendi potest, vitam vestram necessariam esse intelligimus. Jussio vestra de conductu Longobardorum amodo, Deo annuente, servabitur. Dominum Balduinum, quem in Angliam mittimus pro necessitatibus nostris, quas ipse vobis narrare poterit, secundum quod eas cognoscetis et paternæ benignitati placebit, ut adjuvetis, sicut mos vester est, supplicamus. Omnipotens Deus diu nobis et Ecclesiae suæ vitam vestram in salute et prosperitate, etiam in grata sibi sanctitate conservet. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

³³ Confessionem morum nostrarum, utique mss. conversionem morum nostrorum ad obedientiam secundum regulam S. Benedicti, utique.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ANSELMUS CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

Sancti Anselmi epitaphium triplex.

422

PROLEGOMENA.	9	OPERUM PARS PRIMA. — DOGMATICA.	
Proloquio.	13	DE DIVINITATIS ESSENTIA MONOLOGIUM.	141
Operum S. Anselmi Censoria.	15	Prefatio.	141
Censura operum quæ in appendice edita sunt.	59	CAP. I. — Quod sit quiddam optimum et maximum et summum omnium quæ sunt.	144
Vita sancti Anselmi auctore Eadmero.	49	CAP. II. — De eadem re.	146
Prologus.	49	CAP. III. — Quod sit quædam natura per quam est quidquid est, et quæ per se est, et est summum omnium quæ sunt.	147
LIBER PRIMUS. — Acta S. Anselmi ante episcopatum	49	CAP. IV. — De eadem re.	148
CAP. I. — S. Anselmi ortus, studia, discussus in Gallias, deliberatio de statu vita amplectendo.	49	CAP. V. — Quod sicut illa est per se et alia per illum, ita illa sit ex se, et alia ex illa.	149
CAP. II. — Vita monastica, prioratus administratus. Adolescens in vita et in morte adjutus.	54	CAP. VI. — Quod illa non sit illa juvante causa ducta ad esse; nec tamen sit per nihil aut ex nihilo; et quomodo intelligi possit esse per se et ex se.	150
CAP. III. — Benignitas erga omnes. Libri nonnulli et epistolas scriptæ.	60	CAP. VII. — Quomodo alia omnia sint per illum et ex illa.	153
CAP. IV. — Oblatae divinitas visiones, consilium circa regimen puerorum, amor vita communis et discretio.	66	CAP. VIII. — Quomodo intelligendum sit quod omnia fecit ex nihilo.	153
CAP. V. — Abbatis electi benignitas erga hospites et domesticos. Iter in Angliam. Colloquium cum B. Lanfranco de cultu S. Elphegi.	70	CAP. IX. — Quod ea quæ facta sunt ex nihilo, non nihil erant antequam fierent, quantum ad rationem facientia.	157
CAP. VI. — Monitorum suavitas et efficacia miracula.	76	CAP. X. — Quod illa ratio sit quædam rerum locutio, sicut faber dicit prius apud se quod facturus est.	158
LIBER SECUNDUS. — Gesta in archiepiscopatu Cantuariensi.	79	CAP. XI. — Quod tamen multa sit in hac similitudine fabri dissimilitudo.	159
CAP. I. — Archiepiscopatus assumptus. Quies monastica dilata. Aliqua cum rege dissensio.	79	CAP. XII. — Quod hæc summae essentiae locutio sit summa essentia.	160
CAP. II. — Variarum virtutum exercitatio.	87	CAP. XIII. — Quod sicut omnia per summam essentiam facta sunt, ita vigeant per ipsam.	160
CAP. III. — Ægre tandem impetrata ab irato rege aedundi Romani facilitate, valeredit suis.	90	CAP. XIV. — Quod illa sit in omnibus, et per omnia et omnia sint ex illa, et per illum et in illa.	161
CAP. IV. — Discussus in Galliam inde Romanum et in Samnum.	93	CAP. XV. — Quod possit aut non possit de illa dici substantialiter.	161
CAP. V. — Excursio in Campaniam. Reditus in Galliam. Veria miracula.	101	CAP. XVI. — Quod idem sit illi esse justum, quod est esse justitiam: et eodem modo de his quæ similiter de illa dici possunt; et quod nihil horum moustreret qualis illa, vel quanta sit, sed quid sit.	164
CAP. VI. — Mors Willielmi regis et nova cum successore Henrico difficultas ob investituras. Romana legatio. Reditus interdictus.	107	CAP. XVII. — Quod ita sit simplex, ut omnia, quæ de ejus essentia dici possunt, unum idemque sint in illa; et nihil de ea dici possit substantialiter, nisi in eo quod quid est.	165
CAP. VII. — Reconciliatione cum rege. Reditus in Angliam. Morbus, obitus, miracula.	112	CAP. XVIII. — Quod sit sine principio et sine fine.	165
Supplementum ad Eadmeri libros De Vita S. Anselmi.	118		
Miracula S. Anselmi.	119		
Sancti Anselmi Via brevior.	123		
Vita S. Anselmi Synopsis chronologica.	131		
Carmen in laudem S. Anselmi.	135		
Epicœdon in obitum ejusdem.	157		

CAP. XIX. — Quomodo nil sicut ante, aut erit post illum.	188
CAP. XX. — Quod illa sit in omni loco et tempore.	169
CAP. XXI. — Quod in nullo sit loco aut tempore e.	171
CAP. XXII. — Quomodo sit in omni et in nullo loco et tempore.	173
CAP. XXIII. — Quomodo melius intelligi possit esse ubique, quam in omni loco.	176
CAP. XXIV. — Quomodo melius intelligi possit esse semper quam in omni tempore.	177
CAP. XXV. — Quod nullus mutabilis sit accidentibus.	178
CAP. XXVI. — Quomodo illa dicenda sit esse substantia; et quod sit extra omnem substantiam, et singulariter sit quidquid est.	179
CAP. XXVII. — Quod non contineatur in communi tractatu substantiarum; et tamen sit substantia, et individuus spiritus.	180
CAP. XXVIII. — Quod idem spiritus simpliciter sit: et creata illi comparata non sint.	181
CAP. XXIX. — Quod ejus locutio id ipsum sit quod ipse, et ipse sit consubstantialis, cum non sint duo, sed unus spiritus.	182
CAP. XXX. — Quod eadem locutio non consistet ex pluribus verbis, sed sit unum Verbum.	183
CAP. XXXI. — Quod ipsum Verbum non sit similitudo factorum, sed veritas essentiae, facta vero sint aliqua veritatis imitatio. Et quæ naturæ magis sint et præstantiores quam aliae.	183
CAP. XXXII. — Quod summus Spiritus seipsum dicat coetero Verbo.	185
CAP. XXXIII. — Quod consubstantiali uno Verbo dicuntur, et quod facit.	186
CAP. XXXIV. — Quomodo suo Verbo videri possit dicere creaturam.	188
CAP. XXXV. — Quod quidquid factum est, in ejus Verbo et scientia, sit vita et veritas.	189
CAP. XXXVI. — Quam incomprehensibili modo dicat, vel sciat res a se factas.	189
CAP. XXXVII. — Quod quidquid ipse est ad creaturam, hoc sit et Verbum ejus; nec tamen ambo simul pluraliter.	190
CAP. XXXVIII. — Quod dici non possit quid duo sint, quamvis necesse sit esse duos.	191
CAP. XXXIX. — Quod idem Verbum sit a summo Spiritu nascendo.	192
CAP. XL. — Quod verissime ille parens, illud vero proles.	193
CAP. XLI. — Quod ille verissime gignat, illud verissime gignatur.	193
CAP. XLII. — Quod alterius verissime sit esse genitorem et Patrem; alterius genitum et Filium.	193
CAP. XLIII. — Retractatio communionis amborum et proprietatum singulorum.	194
CAP. XLIV. — Quomodo alter alterius sit essentia.	195
CAP. XLV. — Quod aplius dici possit Filius essentia Patri, quam Pater essentia Fili: et quod similiter sit Filius Patri virtus, et sapientia, et similia.	197
CAP. XLVI. — Quomodo quædam ex his quæ sic profertur, aliter quoque possint intelligi.	198
CAP. XLVII. — Quod Filius sit intelligentia intelligentia et veritas veritatis.	198
CAP. XLVIII. — Quod et quomodo Filius sit intelligentia vel sapientia memoriae, et memoria Patri et memoriae.	199
CAP. XLIX. — Quod summus Spiritus se amet.	200
CAP. L. — Quod idem amor pariter procedat a Patre et Filio.	200
CAP. LI. — Quod uterque pari amore diligat se et alterum.	201
CAP. LII. — Quod sanctus sit iste amor quantus est ipse summus Spiritus.	201
CAP. LIII. — Quod idem amor sit id ipsum quod est summus Spiritus; et tamen ipse sit cum Patre et Filio unus Spiritus.	201
CAP. LIV. — Quod totus procedat a Patre, totus a Filio; et tamen non sit nisi unus amor.	202
CAP. LV. — Quod non sit eorum Filius amor.	202
CAP. LXI. — Quod solus Pater sit genitor, et ingenitus; solus Filius genitus, solus amor nec genitus, nec ingenitus.	203
CAP. LXVII. — Quod amor idem sic sit increatus et creator, sicut Pater et Filius: et tamen ipse cum illis non tres, sed unus increatus, et unus creator. Et quod idem possit dici Spiritus Patri et Filii.	204
CAP. LXVIII. — Quod sicut Filius est essentia vel sapientia Patri, eo sensu, quia habet eandem essentiam vel sapientiam quam Pater, sic idem Spiritus sit Patri et Filii essentia et sapientia, et similia.	205

CAP. LIX. — Quod Pater et Filius, et eorum Spiritus pariter sint in se invicem.	203
CAP. LX. — Quod nullus eorum alio indiget ad membrandum, vel intelligendum, vel amandum; quia singulus quisque est memoria, et intelligentia, et amor, et quidquid necesse est inesse summae essentiae.	206
CAP. LXI. — Quod tamen non sint tres, sed unus, seu Pater, seu Filius, seu utriusque Spiritus.	207
CAP. LXII. — Quomodo ex his tribus plures filii nascent videantur.	207
CAP. LXIII. — Quomodo non sit ibi nisi unus unius; hoc est unum Verbum, et ex solo Patre.	208
CAP. LXIV. — Quod hoc licet inexplicabile sit, tamen credendum sit.	210
CAP. LXV. — Quomodo de ineffabili re verum disputationi sit.	211
CAP. LXVI. — Quod per rationalem mentem maxime accedatur ad cognoscendum summam essentiam.	212
CAP. LXVII. — Quod mens ipsa speculum ejus, et imago ejus sit.	215
CAP. LXVIII. — Quod rationalis creatura ad amandum illam facta sit.	215
CAP. LXIX. — Quod anima semper illam amans, aliquando vere beata vivat.	216
CAP. LXX. — Quod illa se amanti seipsam retribuat ut æterne beata sit.	216
CAP. LXXI. — Quod illam contempnens, æterne misera sit.	217
CAP. LXXII. — Quod omnis anima humana sit immortalis. Et quod aut semper misera aut aliquando vere beata sit.	218
CAP. LXXIII. — Quod nulla anima injuste privetur summo bono et quod omnino ad ipsum sit intendendum.	218
CAP. LXXIV. — Quod summa essentia sit speranda.	219
CAP. LXXV. — Quod credendum sit in illam, hoc est credere lo tendendum in illam.	219
CAP. LXXVI. — Quod in Patrem et Filium, et eorum Spiritum pariter et in singulos, et simul in tres credendum sit.	220
CAP. LXXVII. — Quae sit viva, quæ mortua filies.	220
CAP. LXXVIII. — Quod tres summa essentia qualemmodo dici possit.	221
CAP. LXXIX. — Quod ipsa sit Deus, qui solus omnibus dominatur et omnia regit.	222
PROSLOGION SEU ALLOQUIUM DE DEI EXISTENTIA.	223
CAP. I. — Proximum. — Uno argumento in hoc opusculo intendit probare quia Deus est, et quæcumque de Deo credimus. Difficultas operis. Auctor scribit sub persona contentantis Deum et querentis intelligere quod credit. Huic opusculo hunc titulum dederat: Fides querens intellectum. Deinde Proslogion, id est Alloquinum hoc opus, nuncupavit.	223
CAP. II. — Excitatio mentis ad contemplandum Deum.	223
CAP. III. — Quod vere sit Deus, etsi insipiens dixit in corde suo: non est Deus.	227
CAP. IV. — Quod Deus non possit cogitari non esse.	228
CAP. V. — Quod Deus sit quidquid melius est esse quam non esse; et solus existens per se, omnia faciat de nihil.	228
CAP. VI. — Quomodo Deus sit sensibilis, cum non sit corpus.	229
CAP. VII. — Quomodo sit omnipotens, cum multa non possit.	230
CAP. VIII. — Quomodo sit misericors et impassibilis.	231
CAP. IX. — Quomodo totus justus, et summe justus parcit malis, et quod juste misereatur malis.	231
CAP. X. — Quomodo juste puniat, et juste parcit malis.	231
CAP. XI. — Quomodo universæ viae Domini miseritudo et veritas, et tamen justus Dominus in omnibus vita suis.	235
CAP. XII. — Quod Deus sit ipsa vita qua vivit; et sic do similibus.	234
CAP. XIII. — Quomodo solus sit incircumscripitus et alienus, cum aliis spiritus sint incircumscripsi et eterni.	234
CAP. XIV. — Quomodo et cur videtur, et non videtur Deus a querentibus eum.	234
CAP. XV. — Quod major sit quam cogitari possit.	235
CAP. XVI. — Quod haec sit inaccessibilis, quam inhabitat.	235
CAP. XVII. — Quod in Deo sit harmonia, odor, sapor, levitas, pulchritudo, suo ineffabili modo.	236
CAP. XVIII. — Quod Deus sit vita, sapientia, æterna, et omne verum bonum.	236

- CAP. XIX.** — Quod non sit in loco aut tempore, sed omnia sint in illo. 237
CAP. XX. — Quod sit ante et ultra omnia etiam aeterna. 237
CAP. XXI. — Au hoc sit sacerdolum saceruli, sive sacerulae seculorum. 238
CAP. XXII. — Quod solus sit quod est, et qui est. — Omnia Deo indigent ut sint et ut bene sint. 238
CAP. XXIII. — Quod hoc bonum sit pariter Pater et Filius, et Spiritus sanctus; et hoc sit unum necessarium quod est omne, et totum, et solum bonum. 239
CAP. XXIV. — Conjectatio quale et quantum sit hoc bonum. 239
CAP. XXV. — Quae et quanta bona sint frumentibus eo. 240
CAP. XXVI. — An hoc sit gaudium plenum quod promittit Dominus. 241
LIBER PRO INSPIENTE AUCTORE GAUNILONE. 242
S. ANSELMI LIBER APOLOGETICUS CONTRA GAUNILONEM. 247
CAP. I. — Refellitur adversarii ratiocinatio; et ostenditur id quo magis cogitari non potest, esse re ipsa. 248
CAP. II. — Magis urgetur ratiocinatio preposita; et ostenditur id quo magis cogitari nequit, cogitari posse atque adeo etiam esse. 251
CAP. III. — Ad instantiam adversarii: quod sequeatur insulam fictitiam esse re ipsa, quia cogitatur. 252
CAP. IV. — Differentia inter posse cogitari, et intelligi non esse. 253
CAP. V. — Specialis discussio variorum adversariorum dictorum: ac primum quod initio iudicareret ratiocinationem, quam refellendum suscepit. 254
CAP. VI. — Discutitur dictum adversarii in num. 2, quae libet falsa similiter possint intelligi, atque a leto essent. 256
CAP. VII. — Contra dictum aliud, adversarii ibidem: nempe quod summum magnum aequa possit concipi non esse; ac Deus ab insipienti concipitur. 257
CAP. VIII. — Comparatio picturæ num. 3 proposita examinatur. Et unde conjici queat summum magnum, de quo adversarius num. 4 quesierat. 257
CAP. IX. — Summum magnum cogitari et intelligi posse: et robatur ratio contra insipientem facta. 258
CAP. X. — Firmata rationis prædicta, et lib. clausa. 260
LIBER DE FIDE TRINITATIS ET DE INCARNATIONE VERBI. 269
CAP. I. — Scribendi occasio, et status questionis. 261
CAP. II. — Quod sacra fidei questiones, quas disputamus, aut rimsumur, non quilibet dialectici, sed in Scripturis sacris experti suscipere humiliter debent. 263
CAP. III. — Quod non sunt tres dii: et quanquam sint tres res personales, una tamen est res essentialis. 268
CAP. IV. — Tres personas esse incarnatas, Filio incarnato, impossibile est: Filio tamen animi lius convenienti incumbi, quam Patri et Spiritui sancto. 272
CAP. V. — Cur Filius magis quam Pater aut Spiritus sanctius, incarnatus sit. 276
CAP. VI. — Quomodo in Christo non sunt duas persone, sicut sunt duas naturæ. 278
CAP. VII. — Quod Pater, et Filius et Spiritus sanctus non sint tres res separatae, naturali Adam et Abel probatur exemplo. 279
CAP. VIII. — Originem personarum in divinis alia fonte, rivo et lacus similitudine explicat. 280
CAP. IX. — Quod una sit et simplex aeternitas, cui punctum comparat. 282
DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI CONTRA GRÆCOS. 285
 Prologus. 285
CAP. I. — Quod communis est Latini et Græci fides de Trinitate. 288
CAP. II. — Quomodo indivisibilis unitas, et insociabilis pluralitas in Deo convenient. 288
CAP. III. — Quomodo unitatis Dei consequentiam representat relatio. 289
CAP. IV. — Cum Filius non sit de Spiritu sancto, ipse Spiritus ex Filio procedit. 291
CAP. V. — Evidetur Spiritum sanctum hoc, quod est, habere a Patre, contra quendam episcopum Græcis faventem. 293
CAP. VI. — Spiritum sanctum, nisi esse a Patre habeat, non posse intelligi alium esse ab eo, nec missiōnem suu processionem. 296
CAP. VII. — Spiritus sancti processio de Patre importat ejus processionem de Filio. 297
CAP. VIII. — Spiritus procedit de Patre et Filiis, quia procedit de solo vero Deo, qui Pater est et Filius. 298
CAP. IX. — Missio Spiritus in nomine Filii et a Filio confirmat processionem ejus de Filio. 299

- CAP. X.** — Eadem processio probatur ex Christi insufflatione in apostolos. 301
CAP. XI. — Eadem processio arguitur ex verbis Christi: *ille de meo accipiet.* 301
CAP. XII. — Urgentur ad idem verba alia Christi: *Nemo novit Filium nisi Pater, etc.* 301
CAP. XIII. — Spiritus sanctus procedens a Filio non est posterior aut minor. 302
CAP. XIV. — Disparitas inter Filii et Spiritus sancti processionem de Patre, et splendoris ac caloris processionem de sole. 307
CAP. XV. — Quod Graeci non recte dicant S. Spiritum procedere de Patre per Filium per quem sunt omnino; sed ipso procedat ex deitate, quia una est Patri et Filii. 307
CAP. XVI. — Quod S. Spiritus non procedat a Patre per Filium; sicut omnia a Patre per Verbum sunt facta. 309
CAP. XVII. — Quod sicut lacus est de rivo et fonte, ita Spiritus sanctus procedat de Patre et Filio. 310
CAP. XVIII. — Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti. 311
CAP. XI. — Infringitur argumentum dictum ex eo quod Christus expresserit solam Spiritus sancti processionem a Patre. 313
CAP. XX. — Ejusdem argumenti confirmation refutatur. 314
CAP. XI. — Processio Spiritus sancti de Filio exprimitur, cum Spiritus sanctus dicitur Spiritus Filii. 315
CAP. XII. — Cur in Symbolo non sit expressa processio Spiritus sancti a Filio: et cur a Latinis fuerit adjecta, Græcis inconscitis. 317
CAP. XIII. — Summa doctrina et probationum processio Spiritus sancti de Filio. 318
CAP. XIV. — Quod Spiritus sanctus non sit principij de Patre. 319
CAP. XV. — Processio hæc nullam intra Deum prioritatem inducit nisi originis. 320
CAP. XVI. — Veritas processionis Spiritus sancti a Filio, ideo maxime firmatur; quia fide certa sunt, ex quibus necessario sequitur.
CAP. XVII. — Si S. Spiritus a Filio non procederet, non esset cur Filius non procederet de S. Spiritu. 321
CAP. XVIII. — Communia et propria Patri, ac Filio, et Spiritui sancto. 322
CAP. XIX. — In Deo per ea propria est personarum pluralitas; per communia vero, essentia unitas. 324
DIALOGUS DE CASU DIABOLI. 325
CAP. I. — Qund etiam ad angelos dicatur: *Quid habes, quod non acceperisti?* et a Deo non sit nisi bonum et esse: et nonne bonum sit essentia, et omnis essentia bonum. 325
CAP. II. — Cur videatur diabolus ideo non acceperisse perseverantiam, quia Deus non dedit. 328
CAP. III. — Quod ideo Deus non dedit, quia ille non accepit. 328
CAP. IV. — Quomodo ille preccavit, et voluit similis esse Deo. 328
CAP. V. — Quod boni angeli ante casum malorum peccata potuerunt. 334
CAP. VI. — Quoniam boni confirmati sunt in suo statu, et mali in casu suo. 334
CAP. VII. — Questio an voluntas, et ejus conversio ad quod non debet, sit ipsum malum quod malos facit: et cur non possit rationalis creatura per se de malo converti ad bonum, sicut potest de bono ad malum. 335
CAP. VIII. — Quæstio proposita resolvitur. Quod voluntas, et ejus conversio non sit ipsum malum. 336
CAP. IX. — Quod injustitia sit ipsum malum, et sit mali. 337
CAP. X. — Quoniam malum videatur esse aliquid. 337
CAP. XI. — Quod malum et nihil non possint per nomine suum probari aliquid esse, sed quasi aliquid. 338
CAP. XII. — Quod angelus a se non potest habere voluntatem primam; et quo multa dicuntur posse aliena potestate, et non posse aliena impotencia. 341
CAP. XIII. — Quod accepta sola voluntate beatitudinis, nec aliud posset velle, nec illam non velle; et quidquid vellet non esset justa vel injusta voluntas. 344
CAP. XIV. — Quod similiter sit, si sola accepta est, voluntas recitativus; et idcirco utramque voluntatem accepta simul ut et justus, et ut beatus esset. 346
CAP. XV. — Quod justitia sit aliquid. 347
CAP. XVI. — Quod injustitia non sit nisi absentia debilitate. 349
CAP. XVII. — Cur desertor angelus non possit redire ad justitiam. 349
CAP. XVIII. — Quoniam malus angelus se fecit iniustum, et bonus se justum: et quod malus sic debet Deo gratias pro bonis, quia accepit, et deseruit; sicut bonus qui servavit accepta. 353

CAP. XIX. — Quod voluntas, in quantum est, bonum sit, et nulla res malum sit. 350

CAP. XX. — Quomodo Deus faciat malas et voluntates et actiones : et quomodo accipiuntur ab eo. 351

CAP. XXI. — Quod malus angelus non potuit præscrire se casurum esse. 352

CAP. XXII. — Quod scivit se non debere velle hoc quod volendo peccavit, et debere puniri si peccaret. 353

CAP. XXIII. — Quod non debuit scire quia si peccaret, puniretur. 353

CAP. XXIV. — Quod etiam bonus angelus hoc scire non debuit. 353

CAP. XXV. — Quod ille etiamsi hoc solo dicitur jam non posse peccare, quia nunc habet hanc scientiam ex casu diaboli, tamen illi sit ad gloriam. 357

CAP. XXVI. — Quid horremus audito nomine mali : et quid facit opera quæ dicitur injustitia facere, cum ipsa et malum nihil sit. 358

CAP. XXVII. — Unde ventit malum in angelum, qui bonus erat. 359

CAP. XXVIII. — Quod potestas volendi quod non debuit bona fuit semper, et ipsum velle, bonum, quantum ad esse. 360

CUR DIKUS HOMO. 359

Præfatio. 359

LIBER PRIMUS. 361

CAP. I. — Questio de qua totum opus pendet. 361

CAP. II. — Quomodo accipienda sunt ea quæ dicenda sunt. 362

CAP. III. — Objectiones infidelium, et responsiones fideliem. 361

CAP. IV. — Quod haec responsiones videantur infidelibus sine necessitate, et quasi quædam picturae. 363

CAP. V. — Quod redemptio hominis non potuit fieri per aliam, quam per Dei personam. 365

CAP. VI. — Qualiter reprobant infideles quod dicimus Deum morte sua nos redemisse, et sic dilectionem suam erga nos ostendisse, et pro nobis expugnare diabolum veuisse. 366

CAP. VII. — Quod nullam diabolus habebat justitiam adversus hominem : et quare videatur habuisse, et cur Deus hoc modo hominem liberaverit. 367

CAP. VIII. — Quomodo licet humilia, quæ dicimus de Christo, non pertineant ad divinitatem, tamen inconveniens videatur infidelibus ea de illo dicti secundum hominem : et unde illis videatur idem homo non sponte mortuus esse. 369

CAP. IX. — Quod sponte mortuus sit; et quid sit, factus est obediens usque ad mortem ; » et, « propter quod Deus illum exaltavit ; » et, « non venit facere voluntatem meam ; » et, « proprio Filio suo non pepercit ; » et, « non sicut ego volo, sed sicut tu vis. » 370

CAP. X. — Item de eisdem; quomodo aliter recte intelligi possunt. 373

CAP. XI. — Quid sit peccare, et pro peccato satisfacere. 376

CAP. XII. — Utrum sola misericordia, sine omni debitu solutione, deceat Deum peccata dimittere. 377

CAP. XIII. — Quod nihil minus sit tolerandum in rerum ordine, quam ut creatura Creatori debitum honorem auferat, et non solvat quod auferit. 378

CAP. XIV. — Cujusmodi honor Dei sit poena peccantis. 379

CAP. XV. — Si Deus vel ad modicum patiatur honorem suum violari. 380

CAP. XVI. — Ratio cur numerus angelorum, qui cediderunt, restituendus sit de hominibus. 381

CAP. XVII. — Quod alii angeli pro ills non possint restituiri. 382

CAP. XVIII. — Utrum plures futuri sint sancti homines, quam sint mali angelii. 383

CAP. XIX. — Quod homo non possit salvare sine peccati satisfactione. 389

CAP. XX. — Quod secundum measuram peccati oritur esse satisfactionem ; nec eam homo per se facere possit. 392

CAP. XXI. — Quanti ponderis sit peccatum. 393

CAP. XXII. — Quam contumeliam fecit Deo homo, cum se permisit a diabolo vinciri ; pro qua satisfacere non possit. 393

CAP. XXIII. — Quid abstulit Deo cum peccavit, quod reddere negavit. 393

CAP. XXIV. — Quod quandiu homo non reddit Deo quod debet, non possit esse beatus : nec excusat impotens. 396

CAP. XXV. — Quod ex necessitate per Christum salvatur homo. 396

LIBER SECUNDUS. 399

CAP. I. — Quod homo a Deo factus sit justus, ut Deo fruendo beatus esset. 399

CAP. II. — Quod homo non moreretur si non peccasset. 401

CAP. III. — Quod cum corpore, in quo vivit in hac vita, homo resurget. 401

CAP. IV. — Quod de humana natura perficiet Deus quod incepit. 402

CAP. V. — Quod quamvis hoc necessere sit fieri ; tamen hoc non faciet cogente necessitate : et quæ sit necessitas quæ auferit gratiam aut minuit ; et quæ necessitas augeat. 402

CAP. VI. — Quod satisfactionem per quam salvator homo non possit facere nisi Deus homo. 403

CAP. VII. — Quod necesse sit eundem ipsum esse perfectum Deum et perfectum hominem. 401

CAP. VIII. — Quod ex genere Adæ, et de virgine semina Deum oportere assumere hominem. 403

CAP. IX. — Quod necesse sit Verbum solum et hominem in unam convenire personam. 407

CAP. X. — Quod idem homo non ex debito moriatur : et quomodo possit vel non possit peccare : et cur ille, vel angelus de sua justitia laudandus sit ; cum peccare non possit. 408

CAP. XI. — Quod moriatur ex sua potestate : et quod mortalitas non pertineat ad puram hominis naturam. 410

CAP. XII. — Quod quamvis incommodorum nostrorum participes sit, miser tamen non sit. 412

CAP. XIII. — Quod cum aliis luirmatibus nostris ignorantiam non habeat. 415

CAP. XIV. — Quomodo mors ejus prævaleat numero et magnitudini peccatorum omnium. 416

CAP. XV. — Quomodo delect mors eadem etiam peccata eum perirentium. 415

CAP. XVI. — Qualiter Deus de massa peccatrice assumpit hominem sine peccato ; et de salvatione Adæ et Eve. 416

CAP. XVII. — Quomodo non necessitate mortuus est, qui non potuit esse nisi quia erat moriturus. 419

CAP. XVIII. — Quod in Deo non sit necessitas vel impossibilitas ; et quid sit necessitas cogens, et necessitas non cogens. 421

CAP. XIX. — Quomodo vita Christi solvatur Deo pro peccatis hominum : et quomodo Christus debuit ei non debuit pati. 423

CAP. XX. — Qua ratione de morte ejus sequatur humanus salvatio. 428

CAP. XXI. — Quam magna et quam justa sit misericordia Dei. 430

CAP. XXII. — Quod impossibile sit diabolum reconciliari. 430

CAP. XXIII. — Quod in his quæ dicta sunt, veritas Veteris et Novi Testamenti probata sit. 431

LIBER DE CONCEPTU VIRGINALI ET ORIGINALI PECCATO. 431

Prologus. 431

CAP. I. — Quæ sit originalis, et quæ personalis justitia vel iniquitatis. 433

CAP. II. — Qualiter humana natura corrupta est. 434

CAP. III. — Quod non sit peccatum nisi in voluntate rationali. 435

CAP. IV. — Quod nihil per se sit justum aut inustum, nisi ipsa justitia, vel iniquitatis, et quod nihil punitur nisi voluntas. 436

CAP. V. — Quod malum, quod est peccatum sive iniquitas, nihil sit. 438

CAP. VI. — Quod cum punit Deus pro peccato, non punit pro nihilo. 440

CAP. VII. — Quomodo semen hominis dicatur immunandum et concipit in peccatis, quamvis in eo non sit peccatum. 440

CAP. VIII. — Quod in semine sumpto de Virgine non sit peccatum neque necessitas futuri peccati. 442

CAP. IX. — Cur peccatum quo damnatur humanum genus, magis imputetur Adæ quam Eve ; cum ille post et per illam peccaverit. 442

CAP. X. — Cur graventur peccato Adæ, qui ejus consciæ non fuerint. 443

CAP. XI. — Quod propagatio de Virgine non subjiccat legi et meritis naturalis propagationis ; et quod tres sint cursus rerum. 443

CAP. XII. — Quod mala Adæ nulla rectitudine ad illum hominem transeant. 446

CAP. XIII. — Quod, etsi non esset Deus, sed purus homo, necesse tamen esset illum taliter esse, qualis prius homo lactus est. 447

CAP. XIV. — Quod propositæ rationi non refragetur quod scriptum est : hominem de immundo semire et in

iniquitatibus conceptum; etiamsi de aliquibus propriis dictum sit.	418
CAP. XV. — Quomodo massa peccatrix non sit tota peccatrix.	448
CAP. XVI. — Cur Joannes, et alii qui similiter conceperunt per miraculum, non sint per se liberi a peccato.	448
CAP. XVII. — Cur Deus incarnatus, cum de Adam posset facere homines non deos sine peccato tot, quod sufficerent.	449
CAP. XVIII. — Quid de Virgine justa Deus conceperit, non necessitate, quasi de peccatrice non posset, sed quia sic decebat.	451
CAP. XIX. — Quomodo ista ratio et altera alibi data concordant et differant.	451
CAP. XX. — Quod natus de Virgine, pro originali peccato haluerit originalem iustitiam.	452
CAP. XXI. — Quare non potuit habere personalem iustitiam.	452
CAP. XXII. — De quantitate originalis peccati.	452
CAP. XXIII. — Cur et quomodo peccatum descendat in infantes.	454
CAP. XXIV. — Quod peccata parentum post Adam non computentur in originali peccato filiorum.	457
CAP. XXV. — Quomodo peccata parentum noceant animalibus filiorum.	459
CAP. XXVI. — Quomodo tamen nullus portet peccatum patris, sed suum.	460
CAP. XXVII. — Quid sit originale peccatum, et quod in omnibus sit aequale.	460
CAP. XXVIII. — Contra illos qui non putant infantes debere damnari.	461
CAP. XXIX. — Quomodo impotentia habendi iustitiam excusat eos post baptismum.	462
Declaratio cuiusdam in eundem librum.	463
DIALOGUS DE VERITATE.	467
Prologus.	467
CAP. I. — Quod veritas non habeat principium, vel finem.	468
CAP. II. — De veritate significationis, et de duabus veritatis enuntiationibus.	469
CAP. III. — De veritate opinionis.	471
CAP. IV. — De veritate voluntatis.	471
CAP. V. — De actionis naturalis et non naturalis veritate.	472
CAP. VI. — De sensuum veritate, et quod falsitas, quae putatur esse in sensu, sit in opinione.	473
CAP. VII. — De veritate essentiae rerum.	473
CAP. VIII. — De diversis intellectibus debere et non debere, posse et non posse.	473
CAP. IX. — Quod omnis actio significet aut verum aut falsum.	477
CAP. X. — De summa veritate.	478
CAP. XI. — De veritatis distinctione.	479
CAP. XII. — De iustitiae distinctione.	480
CAP. XIII. — Quod una sit veritas in omnibus veris.	481
LIBER DE VOLUNTATE.	487
DIALOGUS DE LIBERO ARBITRIO.	489
CAP. I. — Quod potestas peccandi pertinet ad libertatem arbitrii.	489
CAP. II. — Quod tamen angelus et homo peccaverunt per hanc potestatem, et per liberum arbitrium: et quamvis potuerint servire peccato, non tamen eis potuit dominari peccatum.	491
CAP. III. — Quod postquam se fecerunt servos peccati, liberum habuerunt arbitrium: et quid sit liberum arbitrium.	492
CAP. IV. — Quomodo potestatem habeant servandi rectitudinem quam non habent.	493
CAP. V. — Quod nulla tentatio cogat invitum peccare.	496
CAP. VI. — Quomodo sit nostra voluntas potens contra tentationes, licet videatur impotens.	498
CAP. VII. — Quomodo voluntas fortior sit quam tentatio, etiam cum ab illa vincitur.	499
CAP. VIII. — Quod nec Deus potest auferre voluntatis rectitudinem.	501
CAP. IX. — Quod nihil sit liberius recta voluntate.	501
CAP. X. — Quomodo peccans sit servus peccati; et quod minus miraculum sit, cum Deus reddit rectitudinem illam deser. ut, quam cum mortuo reddit vitam.	502
CAP. XI. — Quod ista servitus non auferat libertatem arbitrii.	503
CAP. XII. — Cur, cum homo non habet rectitudinem, magis dicitur liber; quia, cum habet, non potest ei auferri: quam, cum eam habet, servus; quia, cum non habet, non potest per se eam recuperare.	503
CAP. XIII. — Quod potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem, sit perfecta diffinitio libe. talis arbitrii.	503

CAP. XIV. — Divisio ejusdem libertatis.	506
DE CONCORDIA PRÆSCIENTIA ET PRÆDESTINATIONIS.	507
Quæstro I. — De concordia præscientiae Dei cum libero arbitrio.	507
CAP. I. — Non repugnat Dei præscientia libertali arbitrii; quia Deus præscit esse libere futurum, quod aliunde non est ex necessitate futurum.	507
CAP. II. — Quomodo necesse sit rem esse futuram quando Deus præscit eam esse futuram; et tamen voluntatem liberam manere: et de duplice necessitate.	509
CAP. III. — Quod libere futura non sint necessaria necessitate præcedente, sed sequente.	511
CAP. IV. — Si præscientia Dei necessitatem ingerit rebus quas præscit; ipsi nihil facit ex libertate, sed omnia ex necessitate.	512
CAP. V. — Quod multa in Scripturis dicuntur necessaria et immutabilia, per comparationem ad æternitatem; quæ in tempore sunt libera, et possent non esse.	513
CAP. VI. — De libertate ad ea quæ sunt salutis. Hic queritur ubi, et quæ sunt.	513
CAP. VII. — An Dei præscientia sit a rebus: et an res sint ab eis scientia. Et quomodo mala sint a Deo.	517
Quæstro II. — De concordia prædestinationis cum libero arbitrio.	519
CAP. I. — Ratio dubitandi circa libertatis et prædestinationis concordiam.	519
CAP. II. — Prædestination non solum bonorum est, sed et malorum potest dici.	520
CAP. III. — Prædestination cum libertate conciliatur eodem modo quo præscientia.	520
Quæstro III. — De concordia gratiae et liberi arbitrii.	521
CAP. I. — Proponitur difficultas ex Scripturis circa gratiam et libertatis concordiam.	521
CAP. II. — De libertate arbitrii sine qua sa'ulem nemo meretur; et de gratia sine qua nullus salvator homo.	522
CAP. III. — Rectitudo, qua salutem consequimur, non nisi per gratiam obtinetur.	523
CAP. IV. — Eadem rectitudo non nisi per gratiam conservatur.	524
CAP. V. — Elucidantur Scripturæ, quæ soli gratiae et quæ soli libertatis salutem tribuere videntur.	525
CAP. VI. — Quomodo non sit supervacaneum homines ad fidem, et ad ea quæ exigit, invitare.	526
CAP. VII. — Quod juste arguantur qui invitati reluctantur; quanvis sequi invitationem nequeat absque gratia.	529
CAP. VIII. — Quod onus culpa et culpabilis impotens in renatis per baptismum debeat.	530
CAP. IX. — Cur peccato deleto, effectus eius remaneat: et cur baptizati, atque martyres, non statim incorporei sunt.	531
CAP. X. — Quod si qui nitentes non proficiunt aut debent, hoc non ex impossibilitate fiat.	533
CAP. XI. — Quo sensu in homine justo vel injusto sit voluntas recte vivendi.	534
CAP. XII. — Quod ex voluntate rectitudinis aut commodity procedat omne meritum hominis, sive ad salutem, sive ad damnationem.	537
CAP. XIII. — Unde est tali virtuosa et tam prona ad misericordiam voluntas.	538
CAP. XIV. — Recapitulatio, et conclusio operis.	540
DE AZYMO ET FERMENTATO.	541
CAP. I. — Salva sacramentali veritate, azymum aut fermentatum panem assumi.	541
CAP. II. — Aptius in azymo confici sacramentum, quam in fermentato.	543
CAP. III. — Latinos in azymo confidentes non judicarentur.	545
CAP. IV. — Retorquetur in Graecos argumentatio, qua probant Latinos in azymo confidentes judicarentur.	548
CAP. V. — Loca Scripturæ quibus Græci contra Latinos in controversia de fermentato abutebantur, congrue exposita, ac 1° tractatur illud « Litera occidit. »	548
CAP. VI. — Quomodo propheta jubeat sacrificari de fermentato laudem.	547
CAP. VII. — Connobia Latinorum de eadem cognitione in certis gradibus dissimilis, male a Græcis reprobata.	548
DE SACRAMENTORUM DIVERSITATE.	547
Waleranni epistola quæ beato Anselmo scribendi argumentum præbuit.	547
CAP. I. — Querelæ Waleranoi de tanta diversitate in sacramentorum celebratione.	549
CAP. II. — Cur aliqui fermentatum adhibeant in mysteriis.	549
CAP. III. — Cur unicum et non multiplex crucis signum super panem et calicem formetur a plenisque.	549
CAP. IV. — Cur calix velo seu pallia operiatur a principio.	550

RESPONSIOS AD WALERANNI QUERELAS.	581
CAP. I. — Varietatem rituum cum unitate fidei cobrere.	582
CAP. II. — Ad querelas de una signi crucis formatione.	583
CAP. III. — De operimento calidis inter sacrificandum.	583
OFFENDICULUM SACERDOTUM.	583
DE NUPTIIS CONSANGUINEORUM.	587
CAP. I. — Que sit ratio prohibitionis conjungorum inter sanguine junctos.	587
CAP. II. — Judaica quædam connubia cur inter cognitos permissa.	587
CAP. III. — Ratio contrarii edicti in lege gratia.	588
CAP. IV. — Atque ejusdem edicti ratio communis plerisque Iudeis inter cognatos coniugibus, item veritus.	588
CAP. V. — Expositio que sit turpitudine detegi velita, ad rationis propositæ intelligentiam.	589
CAP. VI. — Concluditur ratio proposita et declarantur vetita inter quodam sanguine junctos connubia ob reverentiam quam sibi invicem debent.	590
CAP. VII. — Cur ea prohibiti apud Christianos ad ultiores gradus pretendentia quam apud Iudeos.	590
DIALOGUS DE GRAMMATICO.	
CAP. I. — An grammaticus sit substantia, an qualitas : proponunt rationes in ultra-que parte.	591
CAP. II. — Rationes propositæ redarguntur.	591
CAP. III. — Rationes propositæ contra redarguentur.	592
CAP. IV. — Vitium syllogismorum cap. 2 propositorum.	593
CAP. V. — Quid ex predictis syllogismis effici legitime valeat, in eorum uno docetur.	594
CAP. VI. — Alterum sophisma discutitur ex dictis.	594
CAP. VII. — Iterum discutitur prius argumentum cap. 2 propositum.	595
CAP. VIII. — Examen argumenti cap. 5 propositi.	597
CAP. IX. — An sit aliquis grammaticus non homo.	598
CAP. X. — Grammaticus an sit prima, an secunda substantia.	599
CAP. XI. — Hominem non esse grammaticum.	599
CAP. XII. — Homo et grammaticus, quam varie significent sua significata.	599
CAP. XIII. — De formalis significatione vocis grammaticus.	599
CAP. XIV. — Grammaticum esse significativum grammatica, sive significare scientiam grammaticam.	599
CAP. XV. — Exemplo albi octrinæ proposita explicatur.	599
CAP. XVI. — Quomodo grammaticus sit qualitas.	599
CAP. XVII. — De Aristoteli sensu in tractatu De categoriis.	599
CAP. XVIII. — Quod dialetici appellant voces nomine rerum quarum sunt significativa.	599
CAP. XIX. — Utrum grammaticus, cum designet habentem qualitatem, spectet ad categoriam, habere.	599
CAP. XX. — Quomodo ex significatis voci, albus non exsurget unus.	599
CAP. XXI. — Quod albus non significet aliquid habens albedinem; sed dimitat signifikat habens albed nem.	599
LIBER DE VOLUNTATE DEI.	599
CAP. I. — Voluntas Dei quæ dicatur.	599
CAP. II. — Voluntas Dei multipliciter dicitur.	599
CAP. III. — Quarum tam ambiguitatum elucidatio.	599
CAP. IV. — Aliæ dubitationes tolluntur.	599
CAP. V. — De divina voluntate, efficiente, approbante, concedente, permittente.	599

OFERUM PARS SECUNDA. — ASCETICA ET PARÆNETICA.

HOMILIAE ET EXHORTATIONES.

Homilia prima. In illud Ecclesiastici : « In omnibus requiri quæsivi, et in hereditate ejus morabor; tunc precepit, et dixit mihi Creator omnium, et qui creavit me requievit in tabernaculo meo. »	595
Homilia II. — In evangelium secundum Matthæum, « Videntis turbas Jesus ascendit in montem. Et cum sedisset, docebat discipulos suis dicens : Beati pauperes, » etc.	595
Homilia III. — In evangelium secundum Matthæum. « Iussit Jesus discipulos suos ascendere in naviculam, et precedere eum trans fretum, » etc.	597
Homilia IV. — In evangelium secundum Matthæum : Post dies sex, assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus : et duxit illos in montem excelsum seorsum : et transfiguratus est ante eos. » Etc.	602
Homilia V. — In Evangelium secundum Matthæum : « Dixit Dominus Jesus discipulis suis parabolam hanc : As similatum est regnum colorum homini regi, qui voluit rationem pueræ cum servis suis. Et cum capisset rationem	

ponere, oblatus est ei unus, qui debebat ei decem millia talents. » Et reliqua.	617
Homilia VI. — In evangelium secundum Lucam : « Postquam impleti sunt dies purgationis : ius secundum legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalēm, ut sisserent eum Domino, scut scriptum est in lege Domini : Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur. » Et reliqua.	621
Homilia VII. — In evangelium secundum Lucam : « Erant parentes ejus per omnes annos Jerusalēm, in die solemni Paschæ. Et cum factus esset annorum duodecim, ascendebat illis in Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi, consummatique diebus cum redirent, remansit puer Jesus in Jerusalēm : et non cognoverunt parentes ejus. » Et reliqua.	627
Homilia VIII. — In evangelium secundum Lucam : « Fecit enim est cum baptizaretur omnis populus ; et Jesu baptizato et orante, apertum est coelum. » Et reliqua.	630
Homilia IX. — In evangelium secundum Lucam : « Istravit Jesus in quoddam castellum : et mulier quædam, Martha nomine, exceptit illum, » etc.	634
Homilia X. — In evangelium secundum Lucam : « Cum intraret Jesus in dominum coquendam principis Phariseorum Sabato manducare panem, et ipsi observabant eum. » Et reliqua.	639
Homilia XI. — In evangelium secundum Lucam : « Homo quidam fecit coenam magnam, et vocavit multos. Et misit servum suum hora coenæ dicere invitatis ut venirent ; quia jam parata sunt omnia. Et cooperant simul omnes excusare. Primum dixit ei. » Et reliqua.	639
Homilia XII. — In evangelium secundum Lucam : « Dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc : Homo quidam, erat dives, qui habebat villicum ; et hic dissipatus est apud illum quasi dissipasset bona ipsius. Et vocavit illum, et ait illi. » Et reliqua.	639
Homilia XIII. — In evangelium secundum Lucam : « Dum iret Jesus in Jerusalēm, transibat per medium Samariam et Galileam. » Et reliqua.	640
Homilia XIV. — In evangelium secundum Joannem : « Erat quidam regulus cuius filius infirmatur Capharnaum, » etc.	644
Homilia XV. — In evangelium secundum Joannem : « Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis. Mercenarius autem, et qui non est pastor, cuius non sunt oves proprie, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit ; et lupus rapit, et dispersit oves. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad eum de ovibus. » Et reliqua.	647
Homilia XVI. — In illud : « Decebat enim eum propter quem omnia et per quem omnia, » etc.	673
SERMO DE PASSIONE DOMINI.	673
EXHORTATIO AD CONTEMPIUM TEMPORALIUM ET DESIDERIUM AETERNORUM.	677
ADMONITIO MORIENTI.	685
CARMEN DE CONTEMPTU MUNDI.	687
ALIUD.	703
LIBER MEDITATIONUM ET ORATIONUM.	709
Prologus.	709
Meditatio prima. — De humanae conditionis dignitate et miseria.	709
Meditatio II. — De terrore judicii ad excitandum in se timorem.	722
Meditatio III. — Deploratio male amisæ virginitatis.	725
Meditatio IV. — Quomodo peccator excitet animam suam ad corrigenda peccata.	729
Meditatio V. — Unde vivat anima, et unde vivat caro : et de gloria bonæ animæ, et de infelicitate malæ animæ, quando exiunt de corpore.	733
Meditatio VI. — Ad roborandum spiritum ne despemus ; quia si veram penitentiam agimus, veram misericordiam sine dubio de omnibus peccatis nostris iuveniemus.	736
Meditatio VII. — Nihil stabile in mundo, etc.	741
Meditatio VIII. — Elevatio penitentis ad Patrem.	745
Meditatio IX. — De humanitate Christi.	748
Meditatio X. — De Passione Christi.	761
Meditatio XI. — De redemptione humana.	762
Meditatio XII. — De humanitate Christi.	769
Meditatio XIII. — De Christo.	773
Meditatio XIV.	779
Meditatio XV. — De præteriorum beneficiorum Christi memoria, de presentium experientia, et expectatione futurorum.	785
Meditatio XVI. — Sive meditationis XV pars secunda. — De presentibus beneficiis Dei.	792
Meditatio XVII. — Sive meditationis quintæ declinatione pars tertia. — De futuris beneficiis Dei.	793

Meditatio XVIII. — Gratiarum actiones pro beneficis divine misericordiae; et petitio divini adjutorii.	798	Oratio XLV. — Ad crucem Domini. — Ele. atio ad sanctam crucem.	941
Meditatio XIX. — De dulcedine divinae majestatis, et de aliis multis.	803	Oratio XLVI. — Ad sanctam Virginem Mariam. — Cum recordatione meritorum ejusdem et malorum nostrorum.	942
Meditatio XX. — Querimonia de absentia Dei.	809	Oratio XLVII. — Ad sanctam Virginem Mariam.	943
Meditatio XXI. — Excita animam ad quærendum et inveniendum Deum.	814	Oratio XLVIII. — Ad sanctam Virginem Mariam.	946
MEDITATIO SUPER MISERERE.	821	Oratio XLIX. — Ad eandem Dei mitem.	946
ORATIONES.	825	Oratio LI. — Ad sanctam Virginem Mariam. — Cum recordatione peccatorum ad excitandum torporum.	948
Oratio I. — Ad sanctam Trinitatem	833	Oratio LI. — Ad sanctam Virginem Mariam. — Cum mens timore premitur.	948
Oratio II. — Ad Deum Patrem per merita Filii incarnati.	838	Oratio LII. — Ad sanctam Virginem Mariam. — Cum meditatione et laude meritorum ejus.	950
Oratio III. — Ad Deum. — Contra tres inimicos qui peccatorem gravias multoties infestant et, nisi misericordia Dei eum tueatur, sepius ad mortem vulnerant, scilicet inanis gloria, invidia, superbia.	865	Oratio LIII. — Ad sanctam Virginem Mariam, et ad sanctum Joannem evangelistam.	959
Oratio IV. — Cum peccator de iniquitatibus suis multum est anxius easque coram Deo, omni postposita verecundia expandit.	868	Oratio LIV. — Ad sanctam Virginem Mariam.	960
Oratio V. — Ad Deum. — Ad obtinendam cordis compunctionem in oratione.	871	Oratio LV. — Ad eandem sanctam Virginem Mariam.	961
Oratio VI. — Ad Deum. — Ne peccator pro ulla peccato desperare debeat, quia pius est et misericors Dominus, nec vult mortem peccatori, sed vitam.	872	Oratio LVI. — Ad sanctam Virginem Mariam.	962
Oratio VII. — Ad Deum. — Cum confessione peccatorum et humili petitione gratiae.	875	Oratio LVII. — Ad sanctam Virginem Mariam. — In Annuntiatione ejus.	963
Oratio VIII. — Ad Deum.	876	Oratio LVIII. — Ad sanctam Virginem Mariam. — In partu ejus.	963
Oratio IX. — Ad Deum.	878	Oratio LIX. — Ad sanctam Virginem Mariam. — In Purificatione ejus.	964
Oratio X. — Ad Deum. — Pro vitiis resecandis, et virtutibus obtainendis.	877	Oratio LX. — Ad sanctam Virginem Mariam. — In Assumptione ejus.	965
Oratio XI. — Ad Deum.	885	Oratio LXI. — Rhythmus ad sanctam Virginem Mariam et al omnibus sanctos.	965
Oratio XII. — Ad Deum. — Laus Dei, cum gratiarum actione devota.	883	Oratio LXII. — Ad angelum custodem.	967
Oratio XIII. — Ad Deum. — Pro patre et matre, et parentibus et amicis.	887	Oratio LXIII. — Ad sanctum Joannem Baptizatam. — Cum recordatione peccatorum.	969
Oratio XIV. — Ad Spiritum sanctum.	888	Oratio LXIV. — Ad sanctum Petrum apostolum. — Cum lamentabili deploratione peccatorum.	972
Oratio XV. — Ad Christum. — Cum recordatione beneficiorum ejus, et humanæ misericordie.	888	Oratio LXV. — Ad sanctum Paulum apostolum. — Cum terrore judicij extremi et peccatorum.	975
Oratio XVI. — Ad Christum. — Pro gratia lacrymarum obtinenda ex peccatorum recordatione.	891	Oratio LXVI. — Ad sanctum Anselmum apostolum.	983
Oratio XVII. — Ad Christum. — Cum ardenti desiderio solum Christum amandi.	894	Oratio LXVII. — Ad sanctum Joannem evangelistam. — Pro timore damnationis.	985
Oratio XVIII. — Ad Christum. — Quem unum esurit et sicut anima Christiana.	897	Oratio LXVIII. — Ad eundem apostolum. — Pro gemina Dei dilectione et proximi impetranda.	988
Oratio XIX. — Ad Christum. — Quando dissolvi cupit ei esse cum Christo secundum dictum Apostoli.	899	Oratio LXIX. — Ad sanctum Stephanum. — Cum retractatione charitatis, et obdormitionis ejusdem.	991
Oratio XX. — Ad Christum. — Ad accendendum in se amorem Dei et Christi desiderium.	902	Oratio LXX. — Ad sanctum Laurentium.	997
Oratio XXI. — Ad Christum. — Oratio servi Dei de se humiliter sentientis.	903	Oratio LXXI. — Ad sanctum Martinum. — Pro homine in abyso peccatorum existente.	999
Oratio XXII. — Ad Christum. — Oratio pœnitentis divinum auxilium humiliter postulantis.	906	Oratio LXXII. — Ad sanctum Benedictum.	1003
Oratio XXIII. — Ad Christum. — Pro amicis.	913	Oratio LXXIII. — Ad sanctum Dunstanum. — Cum recordatione miraculorum ejus.	1007
Oratio XXIV. — Ad Christum. — Pro inimicis.	908	Oratio LXXIV. — Ad sanctam Mariam Magdalenam. — Cum retractatione amoris ad Christum.	1010
Oratio XXV. — Ad Christum. — Cum sacerdos multum timet ne officium altaris, quod gerit, magis et noeat quam proficiat; et quod consilium de hac re capiat.	910	Oratio LXXV. — Prelati ad quemcunque sanctum ecclesie sua patronum.	1012
Oratio XXVI. — Ad Christum. — Cum sacerdos diligenter contemplatur quam misericorditer Redemptor noster naturam nostri limi unde nos fecit, pro nobis suscepit.	913	DE PACE ET CONCORDIA.	1013
Oratio XXVII. — Ad Christum. — Cum sacerdos corpus Christi et sanguinem in manibus tenet, tenensque duicter recordatur quos dolores in cruce pro nobis passus est.	917	Cap. I. — Ouomodo cum proximo pacem servare debet.	1015
Oratio XXVIII. — Ad Christum. — Facienda a sacerdote ante consecrationem corporis Christi.	919	Cap. II. — De obedientia prælato exhibenda.	1017
Oratio XXIX. — Facienda a sacerdote ante missam.	921	Cap. III. — De munditia cordis Deo exhibenda.	1019
Oratio XXX. — Pro sacerdote qui habet celebrare.	925	TRACTATUS ASCETICUS.	1021
Oratio XXXI. — Pro sacerdote celebraturo.	928	Cap. I. — De monachi destinatione vel fine.	1021
Oratio XXXII. — Ad idem faciendum.	926	Cap. II. — De cogitatione.	1023
Oratio XXXIII. — Ad idem faciendum.	926	Cap. III. — De concupiscentia carnis ac spiritus.	1026
Oratio XXXIV. — Ad Christum. — Ante perceptionem corporis et sanguinis Christi.	927	Cap. IV. — De castitate.	1029
Oratio XXXV. — Ad Christum. — Ante perceptionem corporis Christi.	927	Cap. V. — De spirituali scientia.	1033
Oratio XXXVI. — Ad Deum et ad omnes sanctos.	927	ORATIO dicenda ante perceptionem corporis et sanguinis Domini.	1039
Oratio XXXVII. — Ad Deum.	929	Monitum.	1035
Oratio XXXVIII. — Ad Christum.	930	LITERA PRIMUS, epistolas continens quas scripsit Anselmus nondum abbas.	1035
Oratio XXXIX. — Ad Christum et omnes sanctos.	931	Epist. I. — Ad Lanfrancum. — De ipsis in archiepiscopum electione gratulatur. Et ei scyphum amice donante aplice remittit.	1039
Oratio XL. — Rhythmus ad Deum et omnes sanctos.	931	Epist. II. — Ad Odonem et Lanzonem — Sanctioris ritus normam a Lanzone rogatus prescrit.	1063
Oratio XLI. — Ad crucem Domini.	933	Epist. III. — Ad Robertum monachum. — Ejus precia et Anastasii communachi amicitiam requirit.	1037
Oratio XLII. — Ad sanctum crucem.	937	Epist. IV. — Ad Gondulphum. — Etsi infrequentius scribat, non tamen ob'ivisci ejus, ad quem esset frequenter scribendum.	1063
Oratio XLIII. — Ad crucem Domini. — De sancta cruce et beata Virgine, et bono latrone.	939		
Oratio XLIV. — Ad crucem Domini. — Laus sancte			

- Epist. V.** — Ad Henricum. — Se Henricum impensis amare propter bonos mores et religiosam conversationem: et quod amici absentia per obedientiam sustinenda est. 1069
- Epist. VI.** — Ad Hugonem. — Instruct Hugonem ut prælati sui licet indisciplinati omnis sustineat, nec ab eo discere lat. 1070
- Epist. VII.** — Ad Gondulphum. — Gratias agit Gondulpho propter beneficia ab eodem in Beccenses collata. 1071
- Epist. VIII.** — Ad Herluinum. — Exhortatio ad sæculi odium accendens. 1072
- Epist. IX.** — Ad Gerbertum abbatem. — Gratulatur abbatii quod suo rogatu viduæ afflictæ succurrerit. 1073
- Epist. X.** — Ad Rodulfum. — Se nusquam dixisse quod non amplius ei suos libros præstarent: imo ad omnia ei præstanta sincere se esse paratum. 1074
- Epist. XI.** — Ad eundem. — Rodulfum erigit, quem præpositæ negotia a frequentioris lectionis, et orationis opere revocabant, et qui se illis imparem judicabat. 1075
- Epist. XII.** — Ad Lanfrancum. — Gratias agit de munib. 1076
- Epist. XIII.** — Ad Girardum. — Sæculi relinquendi cupidum monet adire Lanfrancum; a quo accipiet quo æs alienum dissolvat. 1078
- Epist. XIV.** — Ad Gondulphum. — Testatur singularem in Gondulphum amorem ut jam in epist. 4 et 7 supra. 1079
- Epist. XV.** — Ad Henricum. — Quod non expediat in Italiæ contendere ad sororem jugo servitutis liberandam. 1080
- Epist. XVI.** — Ad Avesgotum. — Causatur impedita ob quæ commendati juvenis studiorum curam moneat suscipere. 1082
- Epist. XVII.** — Ad Guillelmum et Rogerium. — Suscum orationibus communioneum pollicetur. 1083
- Epist. XVIII.** — Ad Lambertum et Folceradum avunculos suos. — Rogat se certiore fieri de avunculorum incolitate. 1084
- Epist. XIX.** — Ad Lanfrancum. — Gratulatur Lanfranco quod Beccum potius quam alio miserit nepotem, et Girardi moram excusat. 1084
- Epist. XX.** — Ad Gondulphum. — De tribus orationibus ad Deiparam. 1086
- Epist. XXI.** — Ad Rodulfum. — Rodulfum obtestatur describere notis musicis Antiphonarium. 1086
- Epist. XXII.** — Lanfranci ad Anselmum. — Preces Anselmi et aliorum efflagit: et suum ei nepotem commendat. 1087
- Epist. XXIII.** — Lanfranci ad Lanfrancum et Guidonem. — Lanfranci archiepiscopi ad nepotem ejusque sordalem, tum Becci agentes tirocinium monachos. 1088
- Epist. XXIV.** — Ad Lanfrancum de nepote Becci susceptio ad tirocinium, de quo epist. 19 et 22 supra. Et ei commendat Mauritium capite laborante. 1088
- Epist. XXV.** — Ad Henricum. — Isti Mauritium monachum ex capite laborante commendat. 1089
- Epist. XXVI.** — Ad Gondulphum. — Pro transmissis munib. amico non esse habendas gratias: sollicitus est adhuc de Mauritio monacho. 1089
- Epist. XXVII.** — Ad Herluinum. — Se in dies orationem Deo fundere nomine Herluini, hæc suas monitiones vix legerer. Et rogat eum ut erga Mauritium se fratre exhibeat. 1089
- Epist. XXVIII.** — Ad Albertum. — Conversionem a scæculo suggredit: Mauritium ei commendat, ut arte sua medica ipsum curet. 1090
- Epist. XXIX.** — Ad Lanzonem. — Lanzonem monet ut a diaboli tentationibus caveat. 1090
- Epist. XXX.** — Ad Arnulfum. — Consultit non eligere locum ubi doceat, sed ubi magis doceatur. 1093
- Epist. XXXI.** — Ad Lanfrancum. — De Lanfranci nepotis sancto profectu, et de capitulis dolore quo laborabat. 1095
- Epist. XXXII.** — Ad Henricum. — Habet gratias pro Mauritio monacho diligenter curato. 1096
- Epist. XXXIII.** — Ad Gondulphum. — Non esse serendum amico, cuius memoria perpetuo sit in corde. 1095
- Epist. XXXIV.** — Ad Mauritium. — Gratulatur Mauritio de bona valentine restituta: postulat regulam S. Dunstani et librum Bedæ De temporibus. 1105
- Epist. XXXV.** — Ad Mauritium. — Quod non scribat ob penuriam tabellariorum qui epistolæ deferant; petit aphorismos cum glossis. 1107
- Epist. XXXVI.** — Ad Albertum. — Refert gratias de Mauriti Bercensis cura, et consulit fugam s. reuli. 1108
- Epist. XXXVII.** — Ad Frodelinam. — Paciscitur multum eum ea meritorum communionem. 1109
- Epist. XXXVIII.** — Ad Guillelmum. — De litteris Guillelmi sibi additis gaudet, eumque a sæculi vanitate avertit. 1110
- Epist. XXXIX.** — Ad Mauritium. — Se accepisse multa transmissa. 1111
- Epist. XL.** — Ad Helgotum. — Commendat ei Rogerii abbatis fratrem. 1111
- Epist. XLI.** — Ad Lanfrancum. — Lanfranci modestiam de munierum tenuitatem prædicat; et de monachorum abstinentia suam sententiam profert. 1112
- Epist. XLII.** — Ad Henricum. — Dolet quod vix scribendi virgine legendi et orandi otium habeat. 1113
- Epist. XLIII.** — Ad Herluinum, Gondulphum et Mauritium. — Beccenses monachos, in Cantuariensi Ecclesiastum degentes, adhortatur ut meliora semper prolixi int. 1115
- Epist. XLIV.** — Ad Hernostum. — Acerrimis oppressum doloribus ad patientiam excitat. 1115
- Epist. XLV.** — Ad Lambertum et Folceradum. — Ne lethargico mundi somni corripiantur. 1116
- Epist. XLVI.** — Ad Folceradum. — Se miro ejus vivendi teneri desiderio, sed detiperi ex eo quod in Francia milites iter liberum nulli facerent. 1116
- Epist. XLVII.** — Ad Petrum. — De honestis gratulatur studiis, et ad puriorum vitam hortatur. 1117
- Epist. XLVIII.** — Ad Lanfrancum. — Expostulat de horrifica compellatione. 1118
- Epist. XLIX.** — Ad Henricum. — Gratias agit pro uno, in quo lamen plus laudatur dantis animus quam manus. Et veniam petit pro Osberno. 1119
- Epist. L.** — Ad Gondulphum. — Familiaris est epistola. 1119
- Epist. LI.** — Ad Mauritium. — De acceptis Mauriti lituris et proximo illius in Northmannian reitu. Poscit ut secum deferat aphorismos cum glossis. 1120
- Epist. LII.** — Ad Folceradum. — Ut oblatam dignitate in quan sine inobedientia non potest recusare. 1121
- Epist. LIII.** — Ad Guillerum. — Ut propter calamitatem non abjectat cœgis commissi curam. 1121
- Epist. LIV.** — Ad Henricum. — Ut malevolorum invidiam et calumnias patienter sustineat. 1122
- Epist. LV.** — Ad Mauritium. — Gratulatur quod audiat Arnulfum Grammaticum. 1124
- Epist. LX.** — Ad Guillelmum. — De comite excommunicato qui sacris se immiscebatur. De presbyteris incontinentibus, et de lapsis sacros ordines habentibus. 1125
- Epist. LVII.** — Ad Lanfrancum. — De Lanfranci nepote bona rescribit, nec non de Osberno. Et mittit B. Pauli Epistolas. 1129
- Epist. LVIII.** — Ad Henricum. — EI commendat Osbern. 1130
- Epist. LIX.** — Ad Gondulphum. De munib. ab ipso missis gratias agit suo et Hugonis atque Basiliæ nomine. 1131
- Epist. LX.** — Ad Mauritium. — Exigit ab eo epistolas et eum collaudat quod ab omnibus ubique natus. 1131
- Epist. LXI.** — Durandi ad Anselmum. — Laus meditationum Anselmi, a quo exigit B. Pauli epistolas. 1132
- Epist. LXII.** — Ad Durandum. — Respondet prædicto. 1133
- Epist. LXIII.** — Ad Lanfrancum. — Ut examinet editum a se Monologium. 1134
- Epist. LXIV.** — Ad Henricum. — Obedientiam et patientiam consultit. 1135
- Epist. LXV.** — Ad Mauritium. — De Mauriti ex Anglia reversione Beccum, et de Monologii correctione. 1136
- Epist. LXVI.** — Ad Lanfrancum. — Guidonis Beccensis neophyti redditum in Northmanniam concupiscit. 1137
- Epist. LXVII.** — Ad Rogerium. — Præstolatur ventrum Rogerium. 1138
- Epist. LXVIII.** — Ad Lanfrancum. — De nonnullis a Lanfranco animadversis in Anselmi opusculo: quæ ipse saeculi Augustini auctoritate propugnat. 1138
- Epist. LXIX.** — Ad Gondulphum. — De pontificio honore gratulatur. 1139
- Epist. LXX.** — Ad Mauritium. — Commonet ut absentiæ sui patienter toleret, quandiu Deus de illis sic disponuerit. 1140
- Epist. LXXXI.** — Ad Paulum. — Lætatur de ejus præventione ad abbatiim B. Albani et qualiter in ea se gerere debeat, præscribit. 1141
- Epist. LXXXII.** — Ad Ilmridum. — Orat ut ejus institutione vacet qui suas ad eum epistolæ defert. 1142
- Epist. LXXXIII.** — Ad Idam. — Commendat eam a cha-

- ritate in Beccenses et quolibet. 1143
 Epist. LXXIV. — Ad Rainaldum. — De non evulgantia passim Monologio. 1144
 Epist. LXXV. — Ad Gilbertum. — Se amici absentiam aggerrime ferre. 1144
 Epist. LXXVI. — Ad Gualterum. — Gratias referit, et de propositione questionis solutione se excusat. 1145
 Epist. LXXVII. — Ad Adalam. — Ut ipsa militi veterano militiae vacationem impetrat a filio suo. 1146
Liber secundus, epistolae continens quas scripsit Anselmus, cum abbas Beccensis ageret. 1147
 Epist. I. — Ad Lanfrancum. — De ejus in Beccenses eleemosyna gratias agit; et Beccensis cœnobii penitentiam exponit. 1147
 Epist. II. — Ad Lanfrancum. — Referuntur gratias ob liberalitatem, et speciatim pro auro quod ad conficiendum calcem miserat. 1149
 Epist. III. — Ad Gondulfum. — Illi quantumvis episcope familiarem amicitiam protestatur; et Beccensis monachos quod in Angliam mittit, ei commendat. 1150
 Epist. IV. — Ad Balduinum. — Commendatissimos Beccenses monachos in Angliam uagantes ejus curse ac regimini committit. 1151
 Epist. V. — Ad Henricum. — Ipsi eosdem Beccenses commendat. 1152
 Epist. VI. — Anselmi et Ricardi ad Ricardum et Rohaidion. — De beneficis gratias agit, et Beccenses quos ejus instantia in Angliam mittit ejus providentiam dimittit. 1152
 Epist. VII. — Ad Ilcardum et monachos Beccenses. — Ut Beccenses in Angliam delata religiose vivant, et Ilcardus camerarius ab erubetate prohibetur. 1153
 Epist. VIII. — Ad Mauritium. — De monacho diutius morante in curia. Et de male; ac aliquid sit. 1153
 Epist. IX. — Ad monachos Beccenses. — De prospero suu in Angliam adventu; quem et dominæ Evæ vult numerari. 1158
 Epist. X. — Ad Rodulfum. — Lætatur de Rojulfo ad religiosam vitam converso. 1158
 Epist. XI. — Ad Ilgonem. — De quibusdam Anselmi opusculis ab archiepiscopo requisitis. Et quod nomen abbatis in titulo operum suorum prælixerit ut equivocationem excluderet. 1159
 Epist. XII. — Ad Helinandum. — Ilortatur ut perseveret et diabolus variis tentationibus quas describit, constanter resistat. 1160
 Epist. XIII. — Ad Lanfrancum. — Ad eum mittit Gislebertum, quem ut brevi remittat precatur. 1163
 Epist. XIV. — Ad monachos Beccenses. — Ut monachus, qui invito abbatte Parisiis propter studia in monasterio S. Maglorii morabatur, ad suum monasterium redeat. 1163
 Epist. XV. — Ad Fulconeum. — Exorat ut mittius agatur cum apostola monacho penitente. 1164
 Epist. XVI. — Ad Gislebertum. — Gratulatur ad abbatiæ Westmonasteriensis regimen assumptio. 1165
 Epist. XVII. — Ad Ilgonem. — Mutandos esse titulos duorum opusculorum, quorum unum Monologium, alterum Prologion vult inscribi. 1166
 Epist. XVIII. — Ad monachos Beccenses. — De prospera sua in Angliam navigatione. 1167
 Epist. XIX. — Ad Guillelmum. — Sæculi militi suadet dare nomen militiae Christi. 1167
 Epist. XX. — Ad Henricum. — De Foleraldo Beccum transmittendo: ut ibi sub Anselmi regime degat, petit epistolam Sigillo abbatis muniam. 1170
 Epist. XXI. — Ad Foleraldum. — Quod ei non expedit ut venire Beccum et redeat: nec debeat suscipi sine litteris abbatis sui sigillo signatis. 1170
 Epist. XXII. — Ad Ilgonem. — Suggerit ei monita quibus eruditæ sæcularæ qui ipsum audeant. 1171
 Epist. XXIII. — Ad Petruin. — Quod clericus prius quam stabilitatem libere promiserit, non potest invitus ab abbatte detineri. Quodque in eo monasterio manera debet in quo prius petitionem et volum monachi fecit. 1173
 Epist. XXIV. — Ad Idam. — Illi magistras gratias agit de beneficiis in se ac reliquo sui gratia collatis. 1174
 Epist. XXV. — Ad Guillelmum. — Ut si diligat Anselmum, veniat Beccum, et sœnulum fugiat. 1175
 Epist. XXVI. — Ad monachos Beccenses. — Eos uocatur ut absente cœnobiarha vivant integerrime: et eis suæ in Anglia moræ cansas reddit. 1176
 Epist. XXVII. — Ad Robertum. — Ut qui relicto monasterio suo absque causa et ipso absente discesserat, e revertatur. 1177
 Epist. XXVIII. — Ad Haymouem et Raynaldum monachos. — Ut Becci cucullam induant, qui e longinquitate uocatur venerant Anselmi convisendi ergo, eos vehementer hortatur. 1177
 Epist. XXIX. — Ad Henricum. — Ut quantocius mundum reliquat. 1178
 Epist. XXX. — Ad Walchelnum. — Quod monachus ad tempus datum non possit retinere in ito abbate quem repetit. Et intercedit pro Gi-leberto. 1178
 Epist. XXXI. — Gregorii papæ ad Auslum. — Ejus precebus se et ecclesiam commendat, et ei præcipit ut justitia faciat cuidam converso suo. 1178
 Epist. XXXII. — Urbanus II ad Anselmum. — Ut episcope rerum ecclesiasticarum imperiori adsit. Ut non differat sedem apostolicam visitare, et ad eam mittenda quæ Hubertus subdiaconus ejus legatus collegat e censu B. Petri. 1178
 Epist. XXXIII. — Anselmi ad Urbanum. — Expoundit quæ Belvacensem episcopum et a clericis et a laicis patitur persecutionem. Et postulat sedis apostolicae privilegium pro suo monasterio contra episcopalem dominatio nem. 1178
 Epist. XXXIV. — Ad Urbanum. — Timet ne episcope tam gravibus ærumnis obruatur; cumque optat episcopatum absoluvi. 1178
 Epist. XXXV. — Ad Joannem. — De falsa et impia assertione cuiusdam qui tres personas in Deo dicebat esse tres res. 1178
 Epist. XXXVI. — Ad Gislebertum. — Laudat vitæ ai abitate institutæ rationem. Fratrem quem in claustrum reducerat ei dimittit. 1179
 Epist. XXXVII. — Ad Idam. — Quod debet niti ad profectum qui cupit defectum vivare. 1179
 Epist. XXXVIII. — Ad Robertum. — Peccare statim et divinitus impeditus, si postea lætetur se non peccasse, reus non est ac si crimen ipsum commisisset a Deo derelictus. 1179
 Epist. XXXIX. — Ad Lambertum. — Hunc nobilem virum ad vitam monasticam hortatur. 1180
 Epist. XL. — Ad Ermengardam. — Ipsa, consciente viro, uoveral continentiam: sed cum vir monachus vellet nupti, ipsa non vult: unde eam precatur Anselmus ut annuat. 1181
 Epist. XLI. — Ad Fulconem. — De Roscelino. Qui Lanfrancum et Anselmum secum sentire dicebat in Deo esse tres res, et vere dici posse tres deos. 1182
 Epist. XLII. — Ad Lanfrancum. — Quod contra voluntatem consiliumque sui prælati in abbatem assumi conseruitur nusquam debuerit: cumque non intraverit per obedientiam nullatenus sit ab ipso benedicendus. 1184
 Epist. XLIII. — Ad Wandregisilum. — Afflictos in tribulatione consolatur. Et quod nusquam consenserit ut Lanfrancus eorum abbas fieret. 1186
 Epist. XLIV. — Ad Gislebertum. — Quod ipse molestissima febre correpitus fuerit, dum Cadomio Beccum rerum quæ tamen diffigit, cum de petendo ab eis orationum succursu meditaretur. 1189
 Epist. XLV. — Ad Henricum. — Exorat pro monacho refugia, cui est in votis redire ad ovile, et pecuniam mutuam solvere. 1190
 Epist. XLVI. — Ad Gondulfum. — Exorat pro eodem refuga. 1192
 Epist. XLVII. — Ad Gislebertum. — De febre qua corruptus fuit et de qua supra in epist. 44 scribit. 1193
 Epist. XLVIII. — Ad Gualterum. — Laicum recentiter conversum in spiritu lentitatis instruendum esse. 1194
 Epist. XLIX. — Ad Girardum. — Ut Beccensis quidam monachus ab ecclesia S. Ulmari regimine excusetur, ne lupi agnuni devorent et leones ovem. 1194
 Epist. L. — Ad Joanneum et Bosonem. — De quatuoribus suis ab eo depeditis dolentem enim consolatur. Et ei se musicam missurum pollicetur. 1195
 Epist. LI. — Ad Baldricum et alios monachos. — De diuiniore sui mora in Anglia. De sua ad S. Nicolaum oratione, et de sua epistola contra Roselinum. 1196
 Epist. LII. — Ad Erulfum. — Professionem a monacho factam et servatam, non esse iterum ab eo exigendam, cum abbas benedicitur. 1196
 Epist. LIII. — Ad Lanfrancum et omnes Beccenses monachos. — Lanfranco morbo laboranti condolet. 1197

FINIS TOMI CENTESIMI QUINQUAGESIMI OCTAVI.

Ex typis MIGNE, au Petit-Montrouge.